

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



TURKISH STUDIES

International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turks

SOSYAL BİLİMLER SOCIAL SCIENCES



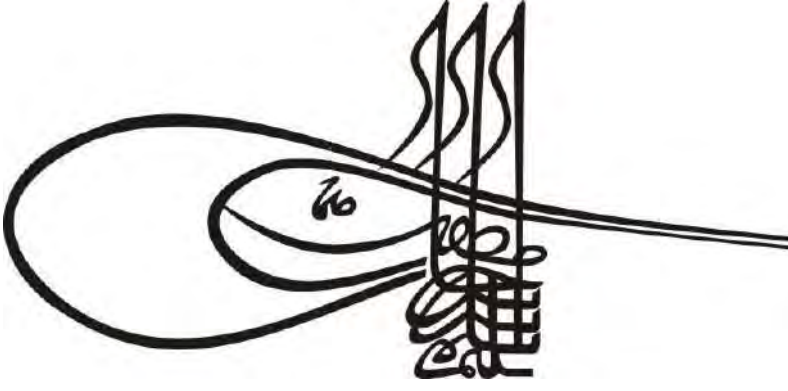
TURKISH STUDIES



TURKISH STUDIES

Social Sciences

ACADEMIC JOURNAL



Turkish Studies Dergisi, üç ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Turkish Studies Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **www.turkishstudies.net**'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez. Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler İNTAÇ EĞİTİM DAN. ORG. ARAŞ. LTD. ŞTİ. tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahipleri yazılarının tasarım, yayın ve indeks masraflarını İNTAÇ EĞİTİM DAN. ORG. ARAŞ. LTD. ŞİRKETİ'ne öderler.

Turkish Studies; EBSCO, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), J-GATE, Indeks Copernicus, Indeks Islamicus, PhilPapers, Research Bible ve ULAKBİM Tr Dizin indeksleri tarafından taranmaktadır.

Volume 13/26, Fall 2018



Sahibi

Prof. Dr. Yavuz ÜNAL

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Yayınevi / Publishing House

İNTAÇ EĞİTİM DAN. ORG. ARAŞ. LTD. ŞTİ.

Editör

Ramazan BÖLÜK

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Mehmet Burak ÇAKIN

Esra KİRİK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma S. KUTLAR OĞUZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan K. TAVUKÇU	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. M. Vefa NALBANT	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mitat DURMUŞ	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü.

Danışma Kurulu/Board of Advisory

Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYDIN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ	Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Genel Koordinatör/General Coordinator

Yavuz ÜNAL

Dış Temsilciler Koordinatörü/General Coordinator of Foreign Editors

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Dış Temsilciler/Representative of Foreign Country

USA	Robert DANKOFF
Germany	Marcel ERDAL
Greece	Fatih KEMİK
Japan	Yuu KURIBAYASHI
Norway-Swedish	Bernt BRENDEMÖEN
England	Fikret TURAN
Albania	Xhemile ABDÛ
Central Asia	Seadet SHİKHİYEVA
Kazakhstan	Gûlnar KOKUBASOVA
Kyrgyzstan	Ulanbek ALİMOV
Azerbaijan	Vusale MUSALİ
Uzbekistan	Cabbar İŞANKUL
Halab-Aleppo (Syria)	Ahmet DEMİRTAŞ
Poland	Öztürk EMİROĞLU

Hakemler/Referees

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ	Sûleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Adem İŞCAN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Adem SEZER	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU	Biruni Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan PINAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARA	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN	Konya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Ali BAŞ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ali KAYA	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Kemal YILDIZ	Türk-Alman Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ali MEYDAN	Nevşehir HBV Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ŞAHİN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAKICI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ayla KANBUR	Batman Üniversitesi
Prof. Dr. Aysu AKALIN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Battal ODABAŞ	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir DENİZ	Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Belkıs ULUSOY NALCIOĞLU	İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Berkan DEMİRAL	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Bilge DONUK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgehan GÜLTEKİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Bozkurt KOÇ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal GÜVEN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Cenk DEMİRKIRAN	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Cevat ÖZYURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt AKALIN	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. David GRÜNBERG	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Davut KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Davut YAYLALI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Elife DOĞAN KILIÇ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK	Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Enver BOZKURT	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan BOZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Faruk ŞİRİN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan YAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan GÖKMEN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Evangelia ŞARLAK	Işık Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk KARACA	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk YAMANER	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma KOÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Nur TUĞAL	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Fırat KUTLUK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Prof. Dr. Funda TOPRAK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof. Dr. Gözde ÇOLAKOĞLU SARI	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. H. Feriha AKPINARLI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Habib AKDOĞAN	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer ÖZDEN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Halil IŞIK	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim GÜRCAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK	Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Halis ÇETİN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Hayri ÇAMURCU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Hazim Tamer DODURKA	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet HÜLÜR	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ALTUNBAŞ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÜÇÜKÖZER	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ	Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim KAYA
Prof. Dr. İhsan BULUT
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA
Prof. Dr. İnayet AYDIN
Prof. Dr. İsa KORKMAZ
Prof. Dr. İsmet EMRE
Prof. Dr. İzzet GÖRGEN
Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ
Prof. Dr. Kamil ALPTEKİN
Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU
Prof. Dr. Karun NEMLİOĞLU
Prof. Dr. Kasım İNCE
Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ
Prof. Dr. Kemalettin ŞAHİN
Prof. Dr. Kenan ARINÇ
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN
Prof. Dr. Lütü ÖZAV
Prof. Dr. Lütüye ÖZDEMİR
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER
Prof. Dr. Mehmet MELEMEN
Prof. Dr. Mehmet Safa YEPREM
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ
Prof. Dr. Mehmet VURAL
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN
Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR
Prof. Dr. Melihat TÜZÜN
Prof. Dr. Mesut AYDIN
Prof. Dr. Mithat AYDIN
Prof. Dr. Muammer NURLU
Prof. Dr. Muammer ZERENLER
Prof. Dr. Muhammet Hanifi MACİT
Prof. Dr. Muharrem Hakan CEVHER
Prof. Dr. Muhsin HALİS
Prof. Dr. Mukadder ERKAN
Prof. Dr. Murat KARABULUT
Prof. Dr. Murat YILDIZ
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ
Prof. Dr. Mustafa BİLİCİ
Prof. Dr. Mustafa ÇAKIR
Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ
Prof. Dr. Mustafa Hilmi BULUT
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZER
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Prof. Dr. Mücahit COŞKUN
Prof. Dr. Münevver YALÇINKAYA
Prof. Dr. N. Aysun AKINCI YÜKSEL
Prof. Dr. Naci İSPİR
Prof. Dr. Nasi ASLAN
Prof. Dr. Nazmi AVCI
Prof. Dr. Necdet HAYTA

Dokuz Eylül Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
KTO Karatay Üniversitesi
İstanbul Aydın Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Sütçü İmam Üniversitesi
Uluslararası Balkan Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Namık Kemal Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Cumhuriyet Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
NEÜ
Karabük Üniversitesi
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Necla ARSLAN SEVİN
Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ
Prof. Dr. Necmettin Kamil SEVİL
Prof. Dr. Nergüz BULUT SERİN
Prof. Dr. Nevhiz ERCAN
Prof. Dr. Nevide AKPINAR DELLAL
Prof. Dr. Nihan YAĞIŞAN
Prof. Dr. Nilüfer DARICA
Prof. Dr. Nuran TAŞLIGİL
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ
Prof. Dr. Nurfeddin KAHRAMAN
Prof. Dr. Nurşin GÜNEY
Prof. Dr. Oğuz DİCLE
Prof. Dr. Oğuz SERİN
Prof. Dr. Okan ÖZER
Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU
Prof. Dr. Osman SENEMOĞLU
Prof. Dr. Ömer İSKENDERÖĞLU
Prof. Dr. Recayi KARAHAN
Prof. Dr. Recep CİCİ
Prof. Dr. Rıfat GÜNDAY
Prof. Dr. Sabri YENER
Prof. Dr. Safiye KIRLAR
Prof. Dr. Sedat YAZICI
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Prof. Dr. Sema ETİKAN
Prof. Dr. Serhat ZAMAN
Prof. Dr. Serkan GÜZEL
Prof. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ
Prof. Dr. Sevinç SAKARYA MADEN
Prof. Dr. Songül TAŞ
Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK
Prof. Dr. Şükrü BALCI
Prof. Dr. Tahir BALCI
Prof. Dr. Tahsin TAPUR
Prof. Dr. Taner TATAR
Prof. Dr. Temel ŞAHİN
Prof. Dr. Timuçin KODAMAN
Prof. Dr. Timur GÜLTEKİN
Prof. Dr. Türker ARMANER
Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER
Prof. Dr. Uğur YAVUZ
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ
Prof. Dr. Üzeyir OK
Prof. Dr. Valide PAŞAYEVA
Prof. Dr. Vişne KORKMAZ
Prof. Dr. Yaşare AKTAŞ ARNAS
Prof. Dr. Yusuf ÇETİN
Prof. Dr. Yusuf DEVRAN
Prof. Dr. Yusuf GÜRÇİNAR
Prof. Dr. Yüksel SAVUCU
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK
Prof. Dr. Zehra ALTINAY GAZİ
Prof. Dr. Zeki NACAKCI
Prof. Dr. Ziya AVŞAR
Prof. Pınar GENÇ
Prof. Soner GENÇ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Harran Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Lefke Avrupa Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Lefke Avrupa Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Kırşehir Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
Kıbrıs Amerikan Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
İbn Haldun Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yakındoğu Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. A.Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah IŞIKLAR	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü.
Doç. Dr. Abdurrahman İLĞAN	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Adem SAĞIR	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Adnan PINAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet AKKAYA	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ATASOY	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet EYİM	Van Yüzüncüyıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet FEYZİ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet GÜNEYLİ	Yakın Doğu Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet İÇLİ	Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet MUTLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Selim DOĞAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TALİMCİLER	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Ali AKSU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Dursun AYDIN	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ESGİN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Murat KIRIK	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Armağan ELÇİ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Aslı YAZICI	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Ayfer ŞAHİN	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Aygül AYKUT	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin BEYOĞLU	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Ayperi DİKİCİ SİĞİRTMAÇ	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Derya KAHRAMAN	KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe GÜNSEL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Aytaç YILDIZ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Baki YILMAZ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Barış KARAELEMA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Barış ÖZDAL	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Barış TAŞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Battal YILMAZ	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Baykal BİÇER	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram BİÇAK	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram ÇETİN	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram NAZİR	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Beyhan ZABUN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge ULUSAY ALPAY	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Doç. Dr. Birgül KOÇAK OKSEV	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Birsan ÇEKEN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Burhan KILIÇ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent İŞLER	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent KARA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent KIRMIZI	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Caner IŞIK	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Celalettin YANIK	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Cem ERGUN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal BALTACI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Cemalettin ŞAHİN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Cemile Zehra KÖROĞLU	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz ATLI	İğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Cenk GÜRAY	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Cumhuri ASLAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem ERDEM	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Devrim ÖZKAN	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Duran AYDINÖZÜ	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Düriye KOZLU İSMAİLOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru TEMİZ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emel Funda TÜRKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Emine KOCA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Emine NAS	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah AKBAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Emre İŞERİ	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Ender DURUALP	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Engin ASLANARGUN	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan GÜR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ercüment ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal AKSOY	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal ARLI	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal YILDIRIM	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Erhun ŞENGÜL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan DEMİRKAN	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Erkut ALTINDAĞ	Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Erol DURAN	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan ERSOY	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ersin Kaya SANDAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Doç. Dr. Esmâ İĞÜS	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Doç. Dr. Eyyup YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ezeli AZARKAN	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri TEMİZYÜREK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih AYDIN	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih BAYRAM	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Çetin ÇETİNKAYA	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih KOCA	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih MANGIR	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih YILMAZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ELİBOL	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Pervin BİLİR	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Fazıl YOZGAT	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Fehmi Ali ILDIR	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Fikri SALMAN	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz ERDEMİR GÖZE	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Fuat AKDENİZLİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan GÖKULU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan TUNÇ	Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Göksel GÖKER
Doç. Dr. Gülay APA KURTİŞOĞLU
Doç. Dr. Gülcan İŞİK
Doç. Dr. Gülcan İŞİK
Doç. Dr. Gülgün YILMAZ
Doç. Dr. Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK
Doç. Dr. Gülüzar ÇELEBİLİK
Doç. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR
Doç. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU
Doç. Dr. Gürcü ERDAMAR
Doç. Dr. Gürsoy AKÇA
Doç. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL
Doç. Dr. H. Ahmet ARSLANTÜRK
Doç. Dr. Hacer MUTLU DANACI
Doç. Dr. Hacer Nurgül BEĞİÇ
Doç. Dr. Hakan AKDAĞ
Doç. Dr. Hakan KOÇ
Doç. Dr. Hakan KOLAYIŞ
Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA
Doç. Dr. Halil TOKCAN
Doç. Dr. Halim ESEN
Doç. Dr. Hamit Emrah BERİŞ
Doç. Dr. Hande ŞAHİN
Doç. Dr. Hasan Hakan OKAY
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ
Doç. Dr. Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ
Doç. Dr. Hasan ÜNAL
Doç. Dr. Hasan YAVUZER
Doç. Dr. Hatice İÇEL
Doç. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ
Doç. Dr. Hüseyin AKGÜN
Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK
Doç. Dr. Ilgım KILIÇ
Doç. Dr. Ilgım KILIÇ
Doç. Dr. İbrahim Hakan DÖNMEZ
Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU
Doç. Dr. İdris YILMAZ
Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Doç. Dr. İhsan Seyit ERTEM
Doç. Dr. İlhan ERDEM
Doç. Dr. İlhan EROĞLU
Doç. Dr. İlknur MAYA
Doç. Dr. İrfan YILDIZ
Doç. Dr. Jale BALABAN SALI
Doç. Dr. Kadir ARSLANBOĞA
Doç. Dr. Kadir KARATEKİN
Doç. Dr. Kadir TEMURÇİN
Doç. Dr. Kamile GÜLÜM
Doç. Dr. Kasım KARAMAN
Doç. Dr. Kasım YILDIRIM
Doç. Dr. Kaya YILDIZ
Doç. Dr. Kemal AYDIN
Doç. Dr. Kemal BAKIR
Doç. Dr. Kemalettin DENİZ
Doç. Dr. Kubilay KOLUKIRIK
Doç. Dr. Kürşat Öncül

Fırat Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ü.
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Erzurum Teknik Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Levent MERCİN	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Lütü İLGAR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. M. Emin KAYSERİLİ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. M. Taner ŞENGÜN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut AÇAK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut AÇAK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut DOĞAN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Hakkı AKIN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Kubilay AKMAN	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet AK	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet AKPINAR	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ANIK	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ARSLANTEPE	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet CANBULAT	Akdeniz Üniversite
Doç. Dr. Mehmet Devrim TOPSES	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet DÖNMEZ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet EKİZ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZMANTAR	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL	Yalova Üniveritesi
Doç. Dr. Mehmet GÖKÜŞ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Kayhan KURTULDU	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Nurullah KURUTKAN	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZKARTAL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Melek ALPAR	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Meriç ERASLAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut DOĞAN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mete Cüneyt OKYAR	Şırnak Üniversitesi
Doç. Dr. Metin BAYRAM	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Mitat DURMUŞ	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Mithat ESER	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Muammer SARIKAYA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet KOÇAK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat AKSU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Cem DEMİR	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÇERKEZ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat DEMİR	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ELİÖZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ERTUĞRUL	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KAYACAN	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÖZCAN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat SEZGİN	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Musa ALP	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Musa KÖKSAL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa BAŞARAN	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Cevat ATALAY	Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa DOĞAN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Doç. Dr. Mustafa KARABULUT
Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAN
Doç. Dr. Mustafa KOÇ
Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR
Doç. Dr. Mustafa ŞEKER
Doç. Dr. Mustafa ULUSOY
Doç. Dr. Mustafa Yaşar ŞAHİN
Doç. Dr. Mustafa YILDIZ
Doç. Dr. Naile RENGİN OYMAN
Doç. Dr. Nebahat Akgün ÇOMAK
Doç. Dr. Necmettin ELMASTAŞ
Doç. Dr. Nihat ŞİMŞEK
Doç. Dr. Nihat YILMAZ
Doç. Dr. Nil DUBAN
Doç. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN
Doç. Dr. Nimet Candaş KAHYA
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ
Doç. Dr. Nurettin ÖZGEN
Doç. Dr. Nuri BALOĞLU
Doç. Dr. Nuri SEÇGİN
Doç. Dr. Nusret KOCA
Doç. Dr. Oğün COŞKUN
Doç. Dr. Oğuz DİLMAÇ
Doç. Dr. Oğuzhan BAŞIBÜYÜK
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA
Doç. Dr. Olgun KİTAPCI
Doç. Dr. Onur KÖKSAL
Doç. Dr. Orhan ÇINAR
Doç. Dr. Orhan GÜRSU
Doç. Dr. Oya KORKMAZ
Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ
Doç. Dr. Ömer SOLAK
Doç. Dr. Ömer ZAIÑOĞLU
Doç. Dr. Özcan BAYRAK
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
Doç. Dr. Özer KÜPELİ
Doç. Dr. Özge GENÇEL ATAMAN
Doç. Dr. Özgür YILDIZ
Doç. Dr. Özkan GÖK
Doç. Dr. Özlem ATALIK
Doç. Dr. Pesent DOĞAN
Doç. Dr. Raika Şeyda ÜLSEVER
Doç. Dr. Ramazan KAYA
Doç. Dr. Recep DÜNDAR
Doç. Dr. Reyhan SAYDAM
Doç. Dr. Ruhi KONAK
Doç. Dr. S. Serhat SERTER
Doç. Dr. Sabahattin DENİZ
Doç. Dr. Sadık TÜRKOĞLU
Doç. Dr. Sadullah GÜLTEN
Doç. Dr. Sait AKBAŞLI
Doç. Dr. Salih YILMAZ
Doç. Dr. Salih Zeki GENÇ
Doç. Dr. Samettin GÜNDÜZ
Doç. Dr. Sebahattin DEVECİOĞLU
Doç. Dr. Sefa USTA

Yıldız Teknik Üniversitesi
Adıyaman Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniveristesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
Harran Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Aydın Kocatepe Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dumlupınar Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Aydın Kocatepe Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Tarsus Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Emniyet Genel Müdürlüğü
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Çanakkale Onseki Mart Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Doç. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Selahattin KAYNAK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Selami ÖZSOY	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Selma ÇELİKİYAY	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Sema SEVİNÇ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar ORHAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar SAĞLAM	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar TUNA	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar YAVUZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat YENER	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan HACICAFEROĞLU	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan ÖZDEMİR	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan ŞEN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Seyit ATEŞ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Seyit YÖRE	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sıtkı Bahadır TUTU	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel ÜST ERDEM	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Soner ŞAHİN	Nisantasi Üniversitesi
Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Suvat PARİN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman DOĞAN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman ELMACI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman İLHAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Murat YILDIZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Şaduman KAPUSUZÖĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Şafak ÜNÜVAR	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Şefik Okan MERCAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Şehnaz YALÇIN WELLS	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Şemsettin DAĞLI	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Şerif KORKMAZ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Şerife TALİ	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Şevki İŞIKLI	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Şule TURHAN	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Doç. Dr. Tahsin TURGAY	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tamer KARADEMİR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Doç. Dr. Taner BİLGİN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Tolga TİPİ	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Tuba KANCI DOĞAN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Tuğça Poyraz TACOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ABAKAY	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ALTUĞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ATAN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur GÜNGÖR	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit AKCA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ünal KARLI	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Ünsal BEKDEMİR	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Vahit GÖKTAŞ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Veli ÜNSAL	Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Veysi GÜNAL
Doç. Dr. Vildan DURMAZ
Doç. Dr. Yahya YEŞİLYURT
Doç. Dr. Yasin YILMAZ
Doç. Dr. Yaşar TÜRK BEN
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ
Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ
Doç. Dr. Yusuf KEŞ
Doç. Dr. Yusuf YUDİGÜL
Doç. Dr. Yüksel GÖEBAKAN
Doç. Dr. Zafer KUŞ
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ
Doç. Dr. Zeki COŞKUNER
Doç. Dr. Zübeyir OVACIK
Doç. Dr. Zübeyir TURAN
Doç. Güldane ARAZ AY

Harran Üniversitesi
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Bozok Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdi GÜNGÖR
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkerim KARADENİZ
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DURAKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah İNCE
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SELVİTOPU
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SÜRÜCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman KIRTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇATAK
Dr. Öğr. Üyesi Adem DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Adnan Doğan BULDUR
Dr. Öğr. Üyesi Adnan OKTAY
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ABAY
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Burak KAHRAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emin SEYHAN
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Melih GÜNEŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet OKTAN
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selçuk AKDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Ali Fuat BAYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Ali KORKMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Alirıza AĞ
Dr. Öğr. Üyesi Alptekin YAVAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Arif ÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Arif Olgun KÖZLEME
Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Aslı YAYAK
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan NAKİBOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Atilla KARATAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN
Dr. Öğr. Üyesi Aydın ÇİVİLİDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan KARAKAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Aylin YAMAN KOCADAĞLI
Dr. Öğr. Üyesi Aynur FEYZİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BUDAK
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül ÇIVGIN
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KOYUNCU OKCA
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ŞARBAK
Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ÖZMUTLU

Düzce Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Bayburt Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Artvin Çoruh Üniversitesi
Bursa Teknik Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Ordu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayten DÜZKANTAR	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aytürk KELEŞ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi B. Okan MİÇOOĞULLARI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Bade YAMAK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış ÇİFTÇİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış TOPTAŞ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Behçet ÖZNACAR	Yakın Doğu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Behiye AKACAN	Lefke Avrupa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berk Utkan ATBAKAN	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beyhan PAMUK	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilgen AYDIN SEVİM	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu AKKAYA TELCİ	Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞENER	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Canan HANOĞLU	Gazi Osman Paşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Canan ULUYAĞCI	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemal AKÜZÜM	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren AKSOY SUGIYAMA	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun Akın CENGİZ	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cumaali YAVUZ	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çetin TAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Davut SARITAŞ	Nevşehir HBV Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Davut YİĞİTPAŞA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Demirali Yaşar ERGİN	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya KILIÇOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya KUTLU	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Devrim ERTÜRK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Didem DENİZ	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Didem KOŞAR	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan AYDOĞAN	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eda ÖZGÜL KATLAV	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Egemen ERMİŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Ziya DUMAN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine ŞAHİN	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah KOPARAN	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÜLGEN	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Enes BAL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Enver BAYRAM	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan YÜKSEKYILDIZ	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan TECİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan AKGÖZ	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan DOĞAN	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol BULUT	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol KAPLUHAN	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol KOÇOĞLU	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol YÜKSEL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esen ŞAHİN	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra Nur TİRYAKİ	Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Evindar YEŞİLBAŞ	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eyyup AKBULUT	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüb Ensari CİCERALİ	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Mehmet UĞURLU	Fırat Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zehra ÇAKICI
Dr. Öğr. Üyesi Ferhunde K. ÖNER
Dr. Öğr. Üyesi Ferman KONUKMAN
Dr. Öğr. Üyesi Feyza DOYRAN
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah KOCA
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Belkız YETER
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ŞAHMARAN
Dr. Öğr. Üyesi Gökdeniz KALKIN
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ABA
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KILIÇOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan OFLUOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Gülay Ö. AKGÜNDÜZ
Dr. Öğr. Üyesi Gülberk BİLECİK
Dr. Öğr. Üyesi Gülda ÇETİNDAG SÜME
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah SARI
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah SARI
Dr. Öğr. Üyesi Güner ÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Güner ÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Gürkan DAĞBAŞI
Dr. Öğr. Üyesi Güven MENGÜ
Dr. Öğr. Üyesi H. Buluthan ÇETİNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi H. Gülhan O. KARSAK
Dr. Öğr. Üyesi H.Kamil BİÇİCİ
Dr. Öğr. Üyesi Hakan YALAP
Dr. Öğr. Üyesi Halim DEMİRYÜREK
Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER
Dr. Öğr. Üyesi Hamide ULUPINAR
Dr. Öğr. Üyesi Handan ARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Handan DEMİRCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Handan TUNÇ
Dr. Öğr. Üyesi Hanifi ÜZÜM
Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKREŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan AYDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Hasan COŞKUN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ERİŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin GÜNEŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin TAYLAN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAŞAROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Haşim KAFALI
Dr. Öğr. Üyesi Hatice KADIOĞLU ATEŞ
Dr. Öğr. Üyesi Hatice V. BAYRAKTAR
Dr. Öğr. Üyesi Hıdır ÖNÜR
Dr. Öğr. Üyesi Hiclal DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Huriye ALTUNER
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÇEVİRME
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DEMİR
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim CAN
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Ethem ARIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim SEZER
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YÜCEDAĞ
Dr. Öğr. Üyesi İhsan Ömer ATAGENC
Dr. Öğr. Üyesi İlkgül KAYA ZENBİLCİ
Dr. Öğr. Üyesi İlyas YAZAR
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÇALIK
Dr. Öğr. Üyesi İsmail EGE
Dr. Öğr. Üyesi İsmail SANBERK
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ŞAHİN

Atatürk Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Qatar University
Bahçeşehir Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi
Bingöl Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Batman Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Yozgat Bozok Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Mustafa Kemal Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Karabük Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail YELPAZE	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Dr. Öğr. Üyesi İsmet EŞMELİ	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Caner DOĞAN	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir YILDIZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kamil ŞAHİN	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kasım TATLILIOĞLU	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal DİL	Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÖZGEN	Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kerem ÖZBEY	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Koray ÖZSEKER	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Korkut Uluç İŞİSAĞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lütfiye KAYA CİCERALI	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Emin TÜRKOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Emre KILIÇASLAN	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKGÜL	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKBIYIK	Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali HAMEDOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali ÖZTÜRK	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Barış YILMAZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇEBİ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DALKILIÇ	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DENİZ	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Erhan YİĞİTER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SUSUZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAVUZ	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILDIRIM	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meral TİMURTURKAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin BUZDUĞU	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meyrem DEVECİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meyrem TUNA UYSAL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mim Sertaç TUMTAŞ	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mualla YILDIZ	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muammer AK	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet OKUDAN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhsin İNCESU	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhsine Eda ARMAĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat ATEŞLİ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇAĞLAR	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat KOBYA	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIZ	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDEMİR	İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cüneyt ÖZŞAHİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DEMİRCİ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DOLMACI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNAY	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCE	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KABATAŞ	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAYHAN	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGENEL	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YÜCEL	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ASUTAY	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Müge KİRMİKİL	Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mümin KÖKTAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel ETHEM	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi N. Çiçek AKÇIL HARMANKAYA	İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nadire KARADEMİR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Necla KAPLAN	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neval KARANFİL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuray Hilal TUĞAN	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nüket AFAT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan KIRDÖK	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ŞAHİN	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇOBAN	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖKSÜZ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ozan BÜYÜKYILMAZ	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ökkeş Hakan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer CENGİZ	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer İNCE	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Tuğrul KARA	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ZAMBAK	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgün CAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KARATAŞ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özhan DEMİRKOL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özkan ERTUĞRUL	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özkan UZ	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem BAY GÜLVEREN	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pakize A. SANDIKCIOĞLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Polat S. ALPMAN	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Polat TUNÇER	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan BÖLÜK	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan CANSOY	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan UYKUR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan AĞÇAM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Haluk ERDEM	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKDAĞ	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Salih BATAL	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Salih BİRİNCİ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sami BASKIN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Savaş Selahattin ATEŞ	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZSOY	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin POLAT	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk BİLGİN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra YILMAZ ÇİLDAM	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar BULUT	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SÜNNETÇİOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serhat ÇOBAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversite
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZTÜRK	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR	Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Servet TİKEN	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezai BALCI	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezen TOFUR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan YAZICI	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sultan SÖKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman B. YALÇIN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya ECE	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Yonca SEZER	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şaduman YILDIZ	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şahin GÖK	Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem KOLTAN YILMAZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule GECE ÇELİKKAN	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talha MURATHAN	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tamer KAVURAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taner ARTAN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tanzer YAKAR	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tarık DEMİR	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taşkın KILIÇ	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin Buğra EDMAN	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tufan ÇÖTOK	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba AKDAL	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tülay ÇELİK	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur AKBULUT	Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Umut YILDIRIM	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit YILDIZ	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ünal BATTAL	Eskişehir Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ÖZDEMİR	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Veda BİLİCAN GÖKKAYA	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vedat ŞAHİN	Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vedat TURĞUT	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Volkan KOÇ	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Volkan TATAR	İstanbul Arel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vuslat OĞUZ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yakın EKİN	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yakup YÜKSEL	Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SANAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin TOPALOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÇOBANOĞLU	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz HAYKIR	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz PEKERŞEN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre KARAKAYA	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGE	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf GENÇ	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kemal ÖZTÜRK	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Sinan ZAVALSIZ	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Z. Canan BAYER	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Z. Nurdan ATALAY	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zafer BAŞKAYA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zehra EMİNAĞAOĞLU	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DOĞAN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep P. BATMAN	Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zuhul GİZİR	Mersin Üniversitesi

Dr. Ahmet ÇETİNTAŞ	İnönü Üniversitesi
Dr. Ahmet VURGUN	Marmara Üniversitesi
Dr. Ajda ŞENOL SAKİN	Uludağ Üniversitesi
Dr. Ali Gürel GÖKSEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Berna ÖZKUT	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Canan OLPAK KOÇ	Adalet Bakanlığı
Dr. Doruk ENGÜR	Uludağ Üniversitesi
Dr. Fidan FIRAT	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Dr. İlknur ÖZAL GÖNCÜ	Gazi Üniversitesi
Dr. Koray ÇAMLICA	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Mehmet Tahsin ŞAHİN	Ankara Üniversitesi
Dr. Mustafa İNCE	Karabük Üniversitesi

Dr. Necla DURSUN
Dr. Saliha ÖZELMAS KAHYA
Dr. Tuğba TÜRK

Selçuk Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Trakya Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ
Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR
Prof. Dr. Adem SEZER
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN
Prof. Dr. Ahmet KARA
Prof. Dr. Ali ŞAHİN
Prof. Dr. Bayram ÜNAL
Prof. Dr. Cenk DEMİRKIRAN
Prof. Dr. Davut YAYLALI
Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK
Prof. Dr. Erkan Faruk ŞİRİN
Prof. Dr. Ertan GÖKMEN
Prof. Dr. Faruk YAMANER
Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU
Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR
Prof. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL
Prof. Dr. Hayri ÇAMURCU
Prof. Dr. Hazim Tamer DODURKA
Prof. Dr. Kamil ALPTEKİN
Prof. Dr. Lütü ÖZAV
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR
Prof. Dr. Muhammet Hanifi MACİT
Prof. Dr. Murat YILDIZ
Prof. Dr. Nasi ASLAN
Prof. Dr. Necdet HAYTA
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ
Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU
Prof. Dr. Ömer İSKENDER OĞLU
Prof. Dr. Safiye KIRLAR
Prof. Dr. Serhat ZAMAN
Prof. Dr. Yusuf ÇETİN
Prof. Dr. Yüksel SAVUCU
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK

Süleyman Demirel Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İstanbul Rumeli Üniversitesi
KTO Karatay Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Uluslararası Balkan Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Giresun Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet EYİM
Doç. Dr. Ali Murat KIRIK
Doç. Dr. Aslı YAZICI
Doç. Dr. Aylin BEYOĞLU
Doç. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU
Doç. Dr. Bayram ÇETİN
Doç. Dr. Caner IŞIK
Doç. Dr. Cengiz ATLI
Doç. Dr. Devrim ÖZKAN
Doç. Dr. Erkan DEMİRKAN
Doç. Dr. Fatma ELİBOL
Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
Doç. Dr. Fatma Pervin BİLİR
Doç. Dr. Fatma ÜNAL

Van Yüzüncüyıl Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
İğdır Üniversitesi
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Hitit Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Fuat AKDENİZLİ
Doç. Dr. Göksel GÖKER
Doç. Dr. Gülay APA KURTIŞOĞLU
Doç. Dr. Gülgün YILMAZ
Doç. Dr. Gülûzar ÇELEBİLİK
Doç. Dr. Hakan KOÇ
Doç. Dr. Hande ŞAHİN
Doç. Dr. Hasan YAVUZER
Doç. Dr. İlğim KILIÇ
Doç. Dr. Kadir KARATEKİN
Doç. Dr. Kemal AYDIN
Doç. Dr. Kemal BAKIR
Doç. Dr. Mehmet AKPINAR
Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI
Doç. Dr. Mehmet Devrim TOPSES
Doç. Dr. Mesut GÜN
Doç. Dr. Metin BAYRAM
Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ
Doç. Dr. Murat AKSU
Doç. Dr. Murat Cem DEMİR
Doç. Dr. Murat ELİÖZ
Doç. Dr. Murat SEZGİN
Doç. Dr. Mustafa DOĞAN
Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
Doç. Dr. Raika Şeyda ÜLSEVER
Doç. Dr. Recep DÜNDAR
Doç. Dr. Reyhan SAYDAM
Doç. Dr. Sait AKBAŞLI
Doç. Dr. Sefa USTA
Doç. Dr. Serkan HACICAFEROĞLU
Doç. Dr. Seyit ATEŞ
Doç. Dr. Soner ŞAHİN
Doç. Dr. Süleyman DOĞAN
Doç. Dr. Süleyman Murat YILDIZ
Doç. Dr. Şefik Okan MERCAN
Doç. Dr. Şemsettin DAĞLI
Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Doç. Dr. Şule TURHAN
Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER
Doç. Dr. Tolga TİPİ
Doç. Dr. Tuba KANCI DOĞAN
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL
Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ
Doç. Dr. Zafer KUŞ
Doç. Dr. Zübeyir OVACIK
Doç. Dr. Zübeyir TURAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Erzurum Teknik Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Munzur Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Nisantasi Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Uludağ Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DURAKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Adnan Doğan BULDUR
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emin SEYHAN
Dr. Öğr. Üyesi Ali KORKMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Alirıza AĞ
Dr. Öğr. Üyesi Arif Olgun KÖZLEME
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan NAKİBOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül ÇIVGIN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Bayburt Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bade YAMAK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış TOPTAŞ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun Akın CENGİZ	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cumaali YAVUZ	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çetin TAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Demirali Yaşar ERGİN	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Didem DENİZ	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Egemen ERMİŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine ŞAHİN	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erkan DOĞAN	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol BULUT	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüb Ensari CİCERALİ	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Mehmet UĞURLU	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah KOCA	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ŞAHMARAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökdeniz KALKIN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah SARI	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güner ÇİÇEK	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Buluthan ÇETİNTAŞ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Handan ARSLAN	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Handan TUNÇ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Haşim KAFALI	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim CAN	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kasım TATLILIOĞLU	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal DİL	Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Dr. Öğr. Üyesi Korkut Uluç İŞİSAĞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lütfiye KAYA CİCERALİ	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇEBİ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DALKILIÇ	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAVUZ	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILDIRIM	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muammer AK	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DOLMACI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCE	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Müge KİRMİKİL	Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mümin KÖKTAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi N. Çiçek AKÇIL HARMANKAYA	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇOBAN	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖKSÜZ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ökkeş Hakan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer CENGİZ	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ZAMBAK	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özhan DEMİRKOL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Polat S. ALPMAN	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan BÖLÜK	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Haluk ERDEM	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKDAĞ	Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Savaş Selahattin ATEŞ	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SÜNNETÇİOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sultan SÖKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya ECE	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Yonca SEZER	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taner ARTAN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba AKDAL	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ümit YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Ünal BATTAL
Dr. Öğr. Üyesi Veda BİLİCAN GÖKKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SANAL
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÇOBANOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz HAYKIR
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DOĞAN

Bayburt Üniversitesi
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Munzur Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Ahmet VURGUN
Dr. İlknur ÖZAL GÖNCÜ

Marmara Üniversitesi
Gazi Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

DİN GÖREVLİLERİNİN DİNİ YÖNELİM BİÇİMLERİ İLE PSİKOLOJİK İYİ
OLUŞ DURUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: SİVAS ÖRNEĞİ
*THE RELATIONSHIP BETWEEN FORMS OF RELIGIOUS ORIENTATION
AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING STATUS: THE CASE OF SIVAS*

Hatice ACAR ÇINAR

1-18

KUR'AN'A GÖRE KADIN VE SİYASET
WOMEN AND POLITICS ACCORDING TO THE QUR'AN

Halil İbrahim ACAR

19-41

2018-2019 SEZONU TÜRKİYE FUTBOL SÜPER LİGİNDE YER ALAN
KULÜPLERİN SİMGELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
*A RESEARCH ON THE SYMBOLS OF THE TURKEY SUPER LEAGUE
FOOTBALL CLUBS IN 2018-2019 SEASON*

Serkan Tevabil AKA

Öner GÜLBAHÇE

Ünal SAKİ

43-54

GRAFİK TASARIM YÖNTEMLERİNİN İKNA PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ
*EVALUATION OF GRAPHIC DESIGN METHODS FROM THE PERSPECTIVE
OF PSYCHOLOGY OF PERSUASION*

Rahşan Fatma AKGÜL

55-73

MİLLİYETÇİLİK, İRK-İRKÇILIK İLİŞKİSİ
NATIONALISM, RACE- RACISM RELATIONSHIP

Abdolvahap AKINCI

Oğuz YAVUZYILMAZ

75-84

ÖRGÜTSEL BAĞLILIKIN OLUŞUMUNDA İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL
SİNİZM ETKİLEŞİMİ: TÜRKİYE'DE Kİ YABANCI ŞİRKETLERDE BİR
UYGULAMA

*JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL CYNICISM IN FORMATION
INTERACTION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A CASE STUDY IN
FOREIGN COMPANIES IN TURKEY*

Senem ALTAN
Murat ÖZPEHLİVAN
85-106

SOVEREIGN WEALTH FUND APPLICATIONS IN TURKEY AND THE
WORLD

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA VARLIK FONU UYGULAMALARI

Seçkin ARSLAN
Ayberk Nuri BERKMAN
Tuğba KAYIKCIOĞLU
107-124

TEK PARTİ DÖNEMİNDE DOĞU ANADOLU İLLERİNDE AÇILAN
“GEZİCİ KÖY KADINLARI KURSU” VE ETKİNLİKLERİ
“RURAL WOMEN MOBILE COURSE” OPENED DURING SINGLE PARTY
PERIOD IN EASTERN ANATOLIA AND ITS ACTIVITIES

Mehmet Korkud AYDIN
125-150

MATEMATİK MÜZESİNDE YÜRÜTÜLEN ÖĞRENME ETKİNLİKLERİNİN
ÖĞRENCİLERİN MATEMATİKLEŞTİRME SÜRECİNE KATKILARI VE
UYGULAMA HAKKINDA ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ
*STUDENTS' OPINIONS ABOUT THE LEARNING ACTIVITIES IN
MATHEMATICS MUSEUM AND THEIR CONTRIBUTIONS TO THE
MATHEMATICAL PROCESS*

Elif BAHADIR
Kübra HIRDIÇ
151-172

JOHN RAWLS VE ADALET DUYGUSU
JOHN RAWLS AND SENSE OF JUSTICE

Aslı YAZICI
Sedat YAZICI
1203-1214

SOLOMON ASH UYUMLULUK DENEYİ VE BİREYLERİN KARAR VERME
TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ
(TÜRKİYE ÖRNEĞİ)
*THE RELATIONSHIP BETWEEN SOLOMON ASH COMFORMITY TEST AND
DECISION MAKING STYLES:
(THE CASE OF TURKEY)*
Fetullah BATTAL - Şaduman YILDIZ
Şenol KILIÇASLAN - Ertuğrul ÇINAR
185-198

THE REPRESENTATION OF POVERTY AND WEALTHINESS ON
TWITTER ACCOUNTS OF NEWS PORTALS
*YOKSULLUĞUN VE ZENGİNLİĞİN TWITTER'DAKİ HABER
HESAPLARINDA TEMSİLİ*
Berna BERKMAN KÖSELERLİ
199-206

THE CONCEPT OF SKIN EGO AND THE INVESTIGATION OF THE SKIN
EGO STRUCTURING IN DRUG USERS ADMINISTERING THE
RORSCHACH INKBLOT TEST
*DERİ BENLİK KAVRAMI VE UYUŞTURUCU MADDE KULLANAN
BİREYLERİN DERİ BENLİK YAPILANMASININ RORSCHACH TESTİ İLE
İNCELENMESİ*
Esra Nihan BRİDGE
Gökhan ORAL
Tevkifa TUNABOYLU İKİZ
207-216

NAMUS ADINA KADINA UYGULANAN ŞİDDET VE DEĞER
YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER
*THE RELATIONSHIP BETWEEN HONOUR ON BEHALF OF VIOLENCE
AGAINST WOMEN AND VALUE ORIENTATIONS*
Meryem Berrin BULUT
Günseli Ayça YILDIRIM
217-234

AKSARAY SULTAN HANI AVLU TAÇKAPISI BİR RESTİTÜSYON
DENEMESİ
*COURTYARD PORTAL OF AKSARAY SULTAN HANI A RESTITUTION
EXPERIMENT*
Mustafa BULUT
235-250

DİJİTAL HAVACILIK: GÜNCEL UYGULAMALARLA GELECEKTEKİ
YOLCU DENEYİMLERİ
*DIGITAL AVIATION: FUTURE PASSENGER EXPERIENCES
WITH CURRENT APPLICATIONS*
Ali Ceyhun CAM
Vildan DURMAZ
251-266

Y VE Z NESİL TAEKWONDOCULARIN SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİNİN
SAPTANMASI VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ
*DETERMINATION OF ANGER LEVELS OF THE Y AND Z GENERATION
TAEKWONDO PRACTITIONERS AND EXAMINATION OF RELATED
FACTORS*
Bekir Barış CİHAN
Erol BAYKAN
267-280

KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN BİR
YAZMA ESERİN TEZHİP SANATI AÇISINDAN İNCELENMESİ
*THE INVESTIGATION OF A WRITING WORK IN KONYA REGIONAL
LITERARY WORKS IN TERMS OF ILLUMINATION ART*
Betül COŞKUN ÇELİK
Mesude Hülya ŞANES DOĞRU
281-293

ÇOCUKLAR İÇİN ÖZ ŞEFKAT ÖLÇEĞİ: TÜRKÇEYE UYARLAMA
ÇALIŞMASI
*SELF-COMPASSION SCALE FOR CHILDREN: THE STUDY OF TURKISH
ADAPTATION*
Aygen ÇAKMAK
Mehmet KANAK
Seda ÖZKUBAT
295-305

LEGAL PLACE, ORIGIN AND DEVELOPMENT OF CRIMINOLOGY IN
THE DETERMINATION OF CRIME
*SUÇUN TESPİTİNDE KRİMİNOLOJİNİN HUKUKTAKİ YERİ, KÖKENİ VE
GELİŞİMİ*
Bünyamin ÇALIK
307-327

ETHICAL PROBLEMS FOR REPORTING OF KIRBAÇ HURRICANE: THE
EXAMPLE OF DIGITAL NEWSPAPERS
*KIRBAÇ KASIRGASININ HABERLEŞTİRİLMESİNDE ETİK SORUNLAR:
DİJİTAL GAZETELER ÖRNEĞİ*
Sinem ÇAMBAY
Çiğdem DİRİK
329-339

TÜRK MODERNLEŞMESİ: CAHİT TANYOL İLE ŞERİF MARDİN'İN
YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ
*TURKISH MODERNIZATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CAHİT
TANYOL AND ŞERİF MARDİN'S APPROACHES*
Erkan ÇAV
341-375

ERKEN DÖNEM MARKSİZM'İN MİLLİYETÇİLİK VE ULUSAL SORUN
YAKLAŞIMINA ELEŞTİREL ANALİZ
*A CRITICAL ANALYSIS TO EARLY MARXISM'S NATIONALISM AND
NATIONAL PROBLEM APPROACH*
Adem ÇAYLAK
Yunus ŞAHBAZ
377-394

SPORCULARDA DAMGALAMA
STIGMA AMONG ATHLETES
Mehmet ÇEBİ
Murat ELİÖZ
Ekrem AKBUGA
395-403

UZUNKÖPRÜ ÇEŞMELERİ
FOUNTAINS IN UZUNKÖPRÜ
Murat ÇERKEZ
405-442

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI OLARAK GÖÇMEN DERNEKLERİ:
ALMANYA'DA GÖÇMEN KADINLAR BİRLİĞİ ÖRNEĞİ
*IMMIGRANT ASSOCIATIONS AS CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS: CASE
OF IMMIGRANT WOMEN UNION IN GERMANY*
Aslıhan ÇOBAN BALCI
443-457

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YENİ BİR YAKLAŞIM: İŞLEVSEL
YOKSULLUK
*A NEW APPROCH IN COMBATTING POVERTY: THE FUNCTIONS OF
POVERTY*
Yılmaz DAŞLI
459-474

UŞAK ŞEHRİNDE AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNE ERİŞİLEBİLİRLİĞİN
CBS İLE ANALİZİ
*ANALYSIS OF ACCESSIBILITY TO FAMILY HEALTH CENTRES (FHC) IN
UŞAK CITY BY USING GIS*
Mehmet DENİZ
475-491

DETERMINING THE HALAL TOURISM CONCEPT PERCEPTIONS OF
HOTEL MANAGERS IN ÇANAKKALE
*ÇANAKKALE'DEKİ OTEL YÖNETİCİLERİNİN HELAL TURİZM
KONSEPTİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ*
Oğuz DİKER
Hacı Mehmet YILDIRIM
Marziyehsadat TABATABAEİNASAB
493-509

ELEŞTİREL DÜŞÜNME İLE AKTİF YURTTAŞLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE
NİCEL BİR ÇALIŞMA
*A QUANTITATIVE STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN CRITICAL
THINKING AND ACTIVE CITIZENSHIP*
Kemal DİL - Sedat YAZICI
Hakan ARSLAN
Ensar ÇETİN
511-527

SURİYELİ SİĞİNMACILARIN SOSYAL ENTEGRASYONUNA YÖNELİK
BİR ARAŞTIRMA
A STUDY FOR SOCIAL INTEGRATION OF SYRIAN ASYLUM SEEKERS
Özlem DUĞAN
Salih GÜRBÜZ
529-546

BİR DÜŞÜNME TÜRÜ OLARAK ESNEK DÜŞÜNME
FLEXIBLE THINKING AS A KIND OF THINKING
Ekrem Ziya DUMAN
547-561

ERGANİ İLÇESİNDE KÖYLERİN HÂKİM EKONOMİK FAALİYETE GÖRE
DAĞILIŞI
*DISTRIBUTION OF VILLAGES ACCORDING TO THE DOMINANT
ECONOMIC ACTIVITY IN ERGANI DISTRICT*
Esen DURMUŞ
Ali YİĞİT
563-579

TAKIM VE BİREYSEL SPORCULARIN UYKU KALİTELERİNİN
İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF SLEEP QUALITY OF TEAM AND INDIVIDUAL SPORTS
Murat ELİÖZ
Mehmet ÇEBİ
İzzet İSLAMOĞLU
581-591

TÜRKİYE ŞEKERPANCARI ÜRETİMİNDE SİVAS İLİNİN YERİ VE ÖNEMİ
*ROLE AND SIGNIFICANCE OF SIVAS PROVINCE IN SUGAR BEET
PRODUCTION IN TURKEY*
Abdulkadir ERGÜN
Hakan KOÇ
Fatih KARTAL
593-612

GELENEKTEN MODERNE ANADOLU'DA DEVECİLİK
FROM TRADITION TO THE MODERN: CAMEL DEALING IN ANATOLIA
Devrim ERTÜRK
Süleyman ŞANLI
613-635

BİR SPOR KURUMUNDA ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİK ALGISI İLE
ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞININ İNCELENMESİ
*AN INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL ATTRACTIVENESS AND
ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR IN A SPORTS INSTITUON*
Sevim GÜLLÜ
Süleyman ŞAHİN
637-654

TÜRK KÜLTÜRLERİNDEKİ GELENEKSEL OYUNLAR VE SPORLARA
YÜZEYSEL BİR BAKIŞ
*A SUPERFICIAL GLANCE AT THE TRADITIONAL GAMES AND SPORTS IN
THE TURKIC CULTURES*

Mehmet GÜL
Recep Nur UZUN
Mehmet ÇEBİ
655-671

GAZİANTEP'TEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERİN TOPLUMSAL DAYANIŞMA
VE ETKİLEŞİM NOKTALARI
*THE SOCIAL SOLIDARITY AND INTERACTION POINTS OF THE SYRIAN
REFUGEES IN GAZİANTEP*

Mehmet Nuri GÜLTEKİN
673-692

TÜRKİYE TARIMINDA ŞİRKETLEŞME ÇABALARI
CORPORATIZATION EFFORTS IN TURKISH AGRICULTURE

İsmail Bülent GÜRBÜZ
Gülay ÖZKAN
693-712

ÇANAKKALE İLİNDE ARICILIK FAALİYETLERİ
BEEKEEPING ACTIVITIES IN ÇANAKKALE PROVINCE

Rüştü ILGAR
713-724

ETRÜSKLERDE SPOR AKTİVİTELERİ
ETRUSCAN'S SPORTS ACTIVITIES

Mehmet İMAMOĞLU
Gülten İMAMOĞLU
725-744

ÖĞRETİM ELEMANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN İŞ
DOYUMU DÜZEYLERİNE ETKİSİ (ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)
*THE EFFECT OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF ACADEMIC
STAFF ON THEIR JOB SATISFACTION LEVEL (ARDAHAN UNIVERSITY
EXAMPLE)*

Tuba Fatma KARADAĞ
Özgür KARATAŞ
Ali Serdar YÜCEL
745-755

İSTANBUL –KÜÇÜKÇEKMECE ABDÜSSELAM ÇELEBİ ÇEŞMELERİ
İSTANBUL –KÜÇÜKÇEKMECE ABDÜSSELAM ÇELEBİ FOUNTAINS

Murat KARADEMİR

757-774

SOSYAL BİLGİLER VE FEN BİLİMLERİ DERSLERİNİN ÖĞRETMEN
YETİŞTİRME LİSANS PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM PROGRAMLARI
DÜZEYİNDE ÇEVRE KONULARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
COMPARISON OF SOCIAL STUDIES AND SCIENCE COURSES IN TERMS
OF ENVIRONMENTAL ISSUES IN TEACHING EDUCATION
UNDERGRADUATE PROGRAMS AND TEACHING PROGRAMS

Ufuk KARAKUŞ

Hüseyin KARAASLAN

Canan PEHLİVAN

775-788

İDEOLOJİLERİN GÖLGESİNDE ADALET ARAYIŞI: “ADALET
YÜRÜYÜŞÜ” ÖZELİNDE FELSEFİ-SİYASİ BİR TAHLİL
SEARCHING FOR JUSTICE IN THE SHADOW OF IDEOLOGIES: A
PHILOSOPHICAL-POLITICAL ANALYSIS OF “JUSTICE MARCHING”

Ahmet KESGİN

789-810

HİLMİ ZİYA ÜLKEN’İN AHLAK GÖRÜŞÜ: AŞK AHLAKI
HİLMİ ZİYA ÜLKEN’S THE VIEW OF ETHICS: ETHICS OF LOVE

Nurten KIRIŞ YILMAZ

811-827

TÜRKİYE’DEKİ SPOR TESİSLERİNİN ENGELLİLER İÇİN YETERLİLİK
DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF SUFFICIENT LEVELS OF SPORTS FACILITIES IN
TURKEY IN TERMS OF USERS DISABLES

Oktay KIZAR - Yüksel SAVUCU

Ali Serdar YÜCEL - Mehmet KARGÜN

829-848

AUGUSTE COMTE’DA AYDINLANMA VE METAFİZİK TASAVVURU
ENLIGHTENMENT AND METAPHYSICS CONCEPTION IN AUGUSTE
COMTE

Murat KOBYA

849-859

ANALYSIS OF NARRATIVE PROGRAMS AND TURKISH TRANSLATIONS
OF A SHORT STORY THROUGH SEMIOTICS OF TRANSLATION
ÇEVİRİ GÖSTERGEBİLİMİ YÖNTEMİYLE BİR ÖYKÜDEKİ ANLATI
İZLENCELERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Mesut KULELİ

861-877

ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ GÖREN Y KUŞAĞININ TELEVİZYONDA DİZİ
İZLEME ALIŞKANLIKLARI
TV SERIES VIEWING HABITS OF GENERATION Y IN UNIVERSITY
STUDENTS

Mihalis KUYUCU

879-905

THE CONVERSATION'DA GÖZETİMİN İZLENESİ
THE PROGRAMME OF SURVEILLANCE IN THE CONVERSATION

Şükriye Ezgi MERT

907-921

KONYA MÜZELERİNDEKİ KEÇE SECCADELERDE GÖRÜLEN
İNTERYÖR TASVİRLER ÜZERİNE
ON THE INTERIOR PICTURES SEEN IN THE EMBROIDERED FELT
PRAYER RUGS IN KONYA MUSEUMS

Emine NAS

Şerife DOĞAN

923-940

ÇALGI EĞİTİMİNDE ZAMANI ETKİN VE VERİMLİ KULLANMA İLE
AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BİR TEKNİK ÖNERİ“GAZİ
ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ”
THE RELATION BETWEEN EFFICIENT AND PRODUCTIVE USE OF TIME
IN INSTRUMENTAL TRAINING AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AND A
TECHNICAL PROPOSAL“THE CASE OF GAZI UNIVERSITY FACULTY OF
EDUCATION”

Dilek ÖZÇELİK HERDEM

941-952

CEP TELEFONU BAĞIMLILIĞINDA AŞERME ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE
UYARLAMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
ADAPTATION OF THE MOBILE PHONE ADDICTION CRAVING SCALE TO
TURKISH: FURTHER EVIDENCE OF RELIABILITY AND VALIDITY

Ömer ÖZER

Elife ÖZER

953-970

Turkish Studies - Social Sciences

Volume 13/26, Fall 2018

SAKARYA YEREL BASININDA ÇIKAN KADINA YÖNELİK ŞİDDET
HABERLERİNİN FARKLI BOYUTLARDAN İNCELENMESİ
*ANALYZING THE NEWS ITEMS REGARDING VIOLENCE AGAINST
WOMEN AT LOCAL MEDIA IN SAKARYA*

Mustafa ÖZTUNÇ
Ayşe Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL
971-984

PSİKOLOJİK SÖZLEŞME ALGISININ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK
DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL GÜVENİN ARACILIK
ROLÜ

*ORGANIZATIONAL TRUST AS A MEDIATOR OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN PSYCHOLOGICAL CONTRACT AND ORGANIZATIONAL
CITIZENSHIP BEHAVIOR*

Mehtap ÖZTÜRK
Kemalettin ERYEŞİL
Arif DAMAR
985-1000

TÜRKİYE İKTİSAT POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE EKONOMİK
GELİŞME STRATEJİLERİ VE DEVLET YATIRIMLARI KAPSAMINDA MUŞ
ÖRNEĞİ(1950-1970)

*ECONOMIC POLICY WITHIN THE FRAMEWORK OF ECONOMIC
DEVELOPMENT STRATEGIES IN TURKEY AND MUŞ EXAMPLE IN THE
PROCESS OF STATE INVESTMENTS (1950-1970)*

Zeynep Müjde SAKAR
1001-1020

ELİT SPORCULARIN DUYGUSAL ZEKÂ YÖNÜNDEN
KARŞILAŞTIRILMASI: TAKIM VE BİREYSEL SPORLAR
*COMPARISON OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN ELITE ATHLETES:
INDIVIDUAL SPORTS VERSUS TEAM SPORTS*

Melih Nuri SALMAN
Turhan TOROS
Yusuf SOYLU
1021-1036

MÜZELERDE GÖRSEL KİMLİK VE MARKA
VISUAL IDENTITY AND BRANDING FOR THE MUSEUMS

Ayşegül SEZER
1037-1054

BARIŞ KAVRAMINA İLİŞKİN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN
ADAYLARININ METAFORİK ALGILARI
*METAPHORICAL PERCEPTIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHER
CANDIDATES ABOUT THE CONCEPT OF PEACE*
Yücel Atila ŞEHİRLİ
1055-1070

OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE “KADIN”
“WOMAN” IN OTTOMAN MODERNIZATION
Şennur ŞENEL
1071-1090

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA GÜREŞ FAALİYETLERİ VE
YANSIMALARI
*WRESTLING'S ACTIVITIES AND REFLECTIONS IN THE OTTOMAN
EMPIRE*
Orhan Ahmet ŞENER
Gülten İMAMOĞLU
1091-1106

HOLLYWOOD FİLM AFİŞLERİNİN METİNLERARASI ANALİZİ: SALT
BENZERLİK Mİ YOKSA AMACA YÖNELİK BİR YÖNTEM Mİ?
*INTERTEXTUAL ANALYSIS OF HOLLYWOOD MOVIE POSTERS: IS IT A
PURE RESEMBLANCE OR A GOAL-ORIENTED METHOD?*
Tuğçe Elif TAŞDAN DOĞAN
Aslı Özlem TARAKCIOĞLU
1107-1122

SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK VE TÜRKİYE'DEKİ
YANSIMASI: ZİYA GÖKALP VE TÜRKÇÜLÜK/TURANCILIK
*NATIONALISM AS A POLITICAL IDEOLOGY AND ITS REFLECTION IN
TURKEY: ZİYA GÖKALP AND TURKISM/TURANISM*
Yıldırım TORUN
1123-1142

TALAS'TA OSMANLICA KİTABELİ ÜÇ EV
THREE HOUSES WITH OTTOMAN INSCRIPTIONS IN TALAS
Duygu TURGUT
1143-1169

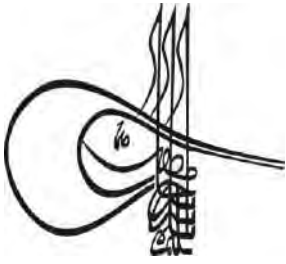
SİYASAL REKLAMLARA YÖNELİK İÇERİK ANALİZİ: 2018 TÜRKİYE
GENEL SEÇİMLERİ
*CONTENT ANALYSIS OF POLITICAL ADS: 2018 GENERAL ELECTIONS IN
TURKEY*
Özge ULUĞ YURTTAŞ
1171-1186

TARİHİ TEKSTİLLERİN ISLAK TEMİZLEME İŞLEMLERİ İÇİN
GELİŞTİRİLEN İKİ SABUNUN DEHYPON LS 54 İLE
PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
*COMPARING THE PERFORMANCE OF TWO SOAPS DEVELOPED FOR
THE WET CLEANING OF HISTORICAL TEXTILES WITH DEHYPON LS 54*
Vedat ÜNALDI
Aysen SOYSALDI
Sinan ÖREN
1187-1202

AİLE DEĞERLENDİRMELERİNDE BİR ALT SİSTEM OLARAK EVCİL
HAYVAN: GENEL BİR ÇERÇEVE
*DOMESTIC ANIMAL AS A SUB-SYSTEM IN FAMILY ASSESSMENTS: A
GENERAL FRAMEWORK*
Emel YEŞİLKAYALI
Aslı OFLUOĞLU
1203-1219

TANITMA / ELEŞTİRİ

JACK GOODY. “MİT, RİTÜEL VE SÖZ”, (ÇEV. DAMLA SEZGİ),
İSTANBUL: KÜRE YAYINLARI, 2017, ISBN: 978-605-9125-48-2, 221
SAYFA
Okan ALAY
1221-1224



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ağustos 2018

✓Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Murat YILDIZ – Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ

This article was checked by iThenticate.

DİN GÖREVLİLERİNİN DİNİ YÖNELİM BİÇİMLERİ İLE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DURUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: SİVAS ÖRNEĞİ

Hatice ACAR ÇINAR*

ÖZET

Bu araştırmada Sivas'ta görev yapan erkek din görevlilerinin dini yönelim biçimleri ile psikolojik iyi oluş; yaş, eğitim, medeni durum, dini inanç, görev süresi, görev yeri gibi sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Ölçme aracı olarak Gordon W. Allport ve Michael J. Ross'un geliştirdiği ve Hasan Kayıkkı'nın Türkçeye uyarladığı "Dini Yönelim Ölçeği" ile Carol D. Ryff'in geliştirdiği ve Üzeyir Ok'un Türkçeye uyarladığı "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" kullanılmıştır. Alan araştırması olarak yürütülen çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada korelasyon yöntemiyle şu sonuçlara ulaşılmıştır: Yaş değişkeni ile iç güdümlü dindarlık, toplam dindarlık puanı ($r=.270, .208$); görev süresi ile dış güdümlü dindarlık ($r=.184$) arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Yaş değişkeni ile çevre becerisi arasında ($r=.141$) $p<.05$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlıkla psikolojik iyi oluşun tüm boyutları arasında ($r=.183, .203, .596$ ve $.507$) $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Dış güdümlü dindarlık ile kişisel gelişim, olumlu ilişkiler ve çevre becerisi arasında ($r=.142, .159$) $p<.05$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Buna karşılık dış güdümlü dindarlık ile olumlu ilişkiler arasında ($r=-.122$) $p<.01$ düzeyinde negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yine Psikolojik iyi oluşun olumlu ilişkiler boyutu dışındaki tüm boyutlarıyla toplam dindarlık puanı arasında ($r=.238, .591, .443$) $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Din Görevlisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Yönelim Biçimleri, Psikolojik İyi Oluş.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FORMS OF RELIGIOUS ORIENTATION AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING STATUS: THE CASE OF SIVAS

ABSTRACT

In this study, the religious orientation forms of male religious workers working in Sivas and psychological well-being; and socio-demographic variables such as age, education, marital status, religious belief, term of office and place of duty. "Religious Orientation Scale" which was developed by Gordon W. Allport and Michael J. Ross and adapted by Hasan Kayıklık, and "Psychological Well-being Scale" which was developed by Carol D. Ryff and was adapted from Turkish by Uzeyir Ok used. Survey technique was used as a field study. In the study, the following conclusions were reached by the correlation method: Interpersonal religiosity with age variable, total religiosity score ($r = .270, .208$); There was a significant positive correlation between the duration of duty and external guided religiosity ($r = .184$) at $p < .01$. There was a significant positive correlation between age variable and environmental skill ($r = .141$) at $p < .05$ level. There is a positively significant relationship between all dimensions of psychological well-being ($r = .183, .203, .596$ and $.507$). There was a significant positive correlation between external motivated religiosity and personal development, positive relationships and environmental skills ($r = .142, .159$). On the other hand, there is a significant negative correlation between externally guided religiosity and positive relations (-222) $p < .01$. Again, there is a positive correlation between all dimensions of psychological well-being except positive relationship dimension and total religiosity score ($r = .238, .591, .443$).

STRUCTURED ABSTRACT

Informing and educating people about religious matters is a need to learn how to live in religion. This made religious workers important. Religious workers, in addition to performing the religious service in our country, has played roles in administrative, military and social issues (Baktır, 2004: 331-342; Beydilli, 2000: 181; Batur, 2015: 184). After the proclamation of the Republic, he was employed by the Directorate of Religious Affairs (he will later become its President) to provide religious service (Yıldız, 2008: 47-48; Yücel, 2000: 186; Batur, 2015: 189). Today's changing conditions have created psychological and spiritual space in individuals with the effect of secularization and modernization. This made religious workers important. The fact that the religious service meets the expectations necessitates the religious orientation and psychological well-being of the people who provide this service. Therefore, in this study, the relationship between religious orientation and psychological well-being in religious workers was examined in terms of socio-demographic variables. This study was carried out within the framework of two theories. First, they are forms of religious orientation. Developed by Allport and Ross. Allport focused on two concepts to determine the place and effect of religion in human life: a) Internal Guided Religiosity, b) External Guided Religiosity (Allport,

1968: 242). According to Allport, the individual considers his motives in intrinsic religiosity. As a result, in accordance with the demands of religion, there is no expectation and there is a sincere belief. In general, this kind of religiosity is desired. In externally driven religiosity, one uses religion for his or her interests. God is taken into consideration here, but for the individual there is no such thing as giving up his ego and his desires. Therefore, religion is the means of reaching the aims (1968: 243). The second theory is psychological well-being. Psychological well-being is the attitudes of people to life and its satisfaction (Ryff, 1995: 100). In the final sense, scale studies under the name of psychological well-being were realized by Ryff. In this study, which is pioneered by him, different and dispersed criteria on the subject are reviewed and integrated. The following criteria were met: a) Self-acceptance; b) Continuous improvement or progress in the way of self-realization; c) The purpose of life; d) Autonomy; e) Truth detection; f) Environmental skill (Ryff, 1989a: 1070). In our study, because of the high correlation between these dimensions, three dimensions were taken into consideration. These are personal development, positive relationships and environmental skills. In personal development, new experiences, attitudes and behaviors are shown. Positive relationships with others include establishing a warm, satisfying and trusting relationship with others. There is a strong empathy, love and sincerity. In the environmental skills, the individual; manage and manage the environment in the context of their preferences, values and needs. Create or select appropriate media (Ryff, 1989a: 1070-1071; Sheldon and Bettencourt, 2002: 27). In our study, two methods were used. One is the religious orientation scale developed by Allport and Ross. Adapted into Turkish by Kayıklık. It has been used with sub-scales as internal and external guided religiosity. Likert type developed religious orientation scale, a) Completely Agree, b) Agree; c) Disagree; d) Strongly Disagree. Another scale used in the study was the psychological well-being scale developed by Ryff. As a result of the validity and reliability studies on the psychological well-being scale, a high correlation was observed between the dimensions of well-being. In order to save time and labor, the three-dimensional shape of the scale, which is essentially six-dimensional, was preferred by Streib Heinz in this study and adapted into Turkish by Ok. These are: a) Personal Development, b) Positive Relationships, c) Environmental Skills (Springer et al., 2005). Psychological well-being scale consisted of 27 items. Likert type is designed and a) do not agree at all; b) disagree; c) I am undecided; d) agree; e) five options as fully agree. The sample of the study consisted of 223 clergymen (male) who were randomly selected in Sivas province and districts between 2017-2018. The socio-demographic characteristics of the sample are as follows: Almost all of the participants in Sivas (98%) are in the 21-35 age range. Approximately half of the participants (49%) are graduates of associate degree and the others are 12%. The majority of religious workers (88%) are married and the others (1.3%) are divorced. Nearly half of the sample (35%) has a tenure of ten years or more. Others (4%) have been working for 1 year. The majority of the participants (79%) were employed in the province and the others (.4%) were employed in the town. The majority of religious workers (68%) have a medium level of income and the others (1%) have a high level of income. Nearly half of the participants (45%) were religious in their religious belief level; others (% .9) have low level of religiousness. In the

present study, the relationship between socio-demographic variables and religious orientation styles was found: A very strong positive linear relationship between the age variable and the intrinsic religiosity and total religiosity score at $p < .01$; There is a strong positive relationship between the duration of duty and externally guided religiosity at the level of $p < .01$. In our study, the following results were obtained between socio-demographic variables and psychological well-being: There was a significant positive correlation between environmental skill dimension and age variable at $p < .01$ level. There was no significant relationship between socio-demographic variables and other dimensions of psychological well-being scale. Concerning the relationship between religious orientation and psychological well-being, the following results are obtained: It shows that there is a positive significant relationship between pseudo-religious religiosity forms and total religiosity score and psychological well-being at all levels of $p < .01$. On the other hand, positive relationships and externally guided religiosity were negative at $p < .01$; There is a positive correlation between external motivated religiosity and personal development and environmental skills at $p < .05$ level. In summary, the cleric serves in many areas outside the mosque and outside the mosque. He has assumed a role in every aspect of life. His ability to perform his roles as well as possible depends on the fact that he is a religious volunteer. Being a religious volunteer probably requires a close and intimate relationship with religious values. Again in carrying out a profession at a healthy level, the person's psychological health, happiness also has an important place. In this respect, the relevant findings can enrich the literature and help to take necessary measures for religious service.

Keywords: Religion Psychology, Religious worker, Presidency of Religious Affairs, Religiosity Forms, Psychological Well-being.

GİRİŞ

Ülkemizde din görevlileri, insanları dini konularda bilgilendirme ve eğitme görevini üstlenmiştir (Küçükaşçı, 2000:178; Bulut, 2006: 24 – 27). Bu görevliler imamıyla, müezziniyle, vaiziyle farklı adlar altında din hizmeti yürütülmektedir. Çalışmamızın odak noktasını ise imamlar oluşturmaktadır.

Cumhuriyet ilanından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı din hizmetlerini yürütme işlerini organize etmiştir ve konuyla ilgili din görevlilerini istihdam etmektedir (Batur, 2015: 189; Erdiç, 2011:156; Karaman ve diğerleri, 2015: 15). Günümüzde imam ve müezzin kayyımlar, imam hatip liseleri ve üstü okullardan mezun, yeterlilik belgesine sahip, imam hatiplik yapmaya mani bir engeli olmayan ve Başkanlık tarafından tespit edilmiş seviyede KPSS puanı alan kişilerden seçilmektedir. Görev alanları kanunla belirlenmiştir (Bk. 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, madde 6; Karagöz, 2015: 81). Verimli din hizmeti sunabilme adına Başkanlık seminerler, kurslar tertip etmektedir (Buyrukçu, 2006: 99-126; Aras, 2018:68). Böylece din görevlilerinin kişisel, sosyal, mesleki anlamda gelişmesi hedeflenmiştir (Acar, 2004: 49-52; Köylü, 1993: 101; Ünver, 2005: 71-92; Hatipoğlu, 1993:100).

Günümüzün hızlı değişen, kişiyi psikolojik, sosyolojik ve ekonomik olarak zorlayan koşulları, dini ve din görevlilerini önemli hale getirmektedir (Ayten ve diğerleri, 2012: 45-79). Bu durum, insanlarda oluşan dini, manevi ve ahlaki belirsizliği giderme konusunda din görevlilerine önemli görevler yüklemektedir. Dolayısıyla da insanlara psikolojik ve manevi anlamda yardımcı

olabileceği umulan din görevlilerinin değerleri yaşayış tarzları ve psikolojik anlamda iyi oluşları dikkate alınmalıdır. Zira içselleştirilmiş dini değerlere ve psikolojik anlamda iyi oluşa sahip olan din görevlileri, söz konusu topluma katkı sağlayabilir (Bulut, 2006: 35; Eryücel, 2017a:118). Sonuç olarak bu çalışmanın amacı, din görevlilerinin dini yönelim biçimleri ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bunların sosyo-demografik özelliklerle ilişkisinin tespiti de burada amaçlanmıştır.

1. Dini Yönelim Biçimleri

İnsan, anlamlı bir yaşam sürmek istemiştir. Bu konuda çoğunlukla dinden yardım almıştır. Zira din, insanlara nasıl yaşamaları gerektiği konusunda klavuzluk yapmaktadır. Merak edilen var oluşsal meseleleri açıklamaktadır (Mehmedoğlu, 2007: 799; Mehmedoğlu, 2006a: 466; Kılavuz, 2007: 241; Acar, 2006: 7; Yapıcı, 2006: 207-258).

İnsanların benimsedikleri değerlere göre yaşaması, dindarlıkla izah edilmektedir. Kelime olarak dindarlık Fransızca'da *religiosite*, *piete*, *devotion*; İngilizce 'de ise *religiosity*, *religiousness*, *piety* ve *devotion* gibi kavramlarla izah edilmektedir. Dindarlık, anlam olarak bulunulan kültüre, koşullara ve zamana bağlı olarak değişmektedir (Günay, 2006: 9; Doğan, 1990: 284). Dolayısıyla dindarlığın genel geçer bir tanımı yoktur (Mehmedoğlu, 2004: 30-38). Buna karşılık onun temel kriteri, aşkın varlığı tanıma, ona bağlanma, onun bireye sunduğu görev ve sorumlulukları yerine getirmektir. Dolayısıyla dindarlık, iman ve uygulama tarzlarını barındıran bir olgudur. Çünkü inanan birey, inandığı değerler bazında faaliyetlerde bulunma, ahlaklı olma gibi hususlarda motive olmuştur ve kişiliğini, hayatını buna göre biçimlendirmiştir (Acar ve diğerleri, 1996: 45-56; Tokur, 2016:164). Dindarlık, yaşam boyu devam eden aktif bir süreci içermektedir. Maksadı ise, insanlaşmaktır (Tokur, 2014: 277).

Bilim adamları, farklı dini algılayış ve yaşayış biçimlerinin varlığı sebebiyle dindarlığın genel hatlarını belirlemeye çalışmıştır. Bunlardan birisi de Allport'tur. O, dinin bireysel ihtiyaçların neticesi olduğunu, niyet ve maksatlara göre değiştiğini beyan etmiştir (Allport, 2004: 147; Kayıklık, 2003: 123; Acar, 2006: 40-49).

Allport ve Ross dindarlığı anlama hususunda iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir. Bunların ilki *iç güdümlü dindarlıktır*. Burada birey, dini değerlerle bütünleşmektedir. Dini değerler, hayatın her alanında yönlendiricidir. Çünkü o, amaçtır. İnanan, dinin taleplerine uyarak, çıkar içinde olmaksızın samimi bir iman sergilemektedir (Allport, 1968: 242-243). İç güdümlü dindarlar, aynı zamanda psikolojik olarak da sağlıklı bireylerdir. Zira sahip oldukları anlam duygusu sebebiyle daha az kaygı, stres, ölüm kaygısı yaşayabilmektedir (Maltby ve diğerleri, 1999: 363; Kırac, 2013:174)

Dış güdümlü dindarlıkta ise çıkarlar söz konusudur. Burada Tanrı, korkularını giderdiği, arzu ettiklerini verdiği müddetçe değerlidir. Dolayısıyla da din, emellere ulaşma aracıdır (Allport, 1968:242-243; Albayrak, 2007:200). Değerler, alışkanlık olarak varlığını devam ettirmektedir. Çünkü onlar, içselleştirilmemiştir ve taklit düzeyinde kalmıştır (Allport, 2004: 781).

İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlığın kapsamı insanların sürekli çıkar peşinde olamayacağı ve belirli bir dini kalıba sokulamayacağı şeklindeki gerekçelerle eleştirilmiştir (Pargament ve diğerleri 1985 akt. Memiş, 2003: 30; Paloutzian, 1996: 211-213; Kayıklık, 2000: 11). Her şeye rağmen dini yönelim ölçeği rağbet görmektedir.

1. Psikolojik İyi Oluş

Birçok bilim adamı, insanın psikolojik anlamda iyi olmasını sağlama adına çalışmalar yürütmüştür. Zira iyi olmak, insanın ihtiyacıdır ve arzusudur (Ryan ve Deci, 2000: 75). Genel olarak literatürde konuyla ilgili yapılan araştırmalar, psikolojik rahatsızlara odaklanmıştır. Buna göre psikolojik rahatsızlıkları taşımayanlar, psikolojik olarak iyi ve sağlıklı kabul edilmiştir.

Taşıyanlar ise psikolojik olarak hasta kabul edilmiştir. Bu tür bir yaklaşım tarzı psikolojik anlamda sağlıklı olmanın önemli bazı unsurlarını dışlamıştır (Ryff, 1995: 99; Ryff, 1989: 1077; Ryff ve Singer, 1996: 14). Konunun yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. İyi oluş yahut psikolojik iyi oluş kavramları, buna binaen bilim adamları tarafından çalışılmıştır (Ateş ve Çelik, 2018:446)

İyilik hali, mükemmellik için mücadele etmeyi içermektedir. Bunun arka planında ise iyi yaşama niyeti vardır (Miquelon ve Vallerant, 2006: 260; Çankır ve Şahin, 2018:334). Psikolojik iyi oluş ise insanın yaşama dair tutumlarını içermektedir (Ryff, 1995: 100). Bir anlamda kişi, burada potansiyelini görme ve gerçekleştirme yoluyla mutluluğu elde etme arzusundadır.

İnsanın psikolojik olarak iyi ve sağlıklı olması noktasında farklı kriterler öne sürülmüştür (Bk. Allport, 2004; Karacoşkun, 2006). Konuyla ilgili Jahoda tarafından *olumlu psikolojik sağlık* kavramı ortaya atılmış ve bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek, şu alt başlıklardan oluşmaktadır: a) Kendini kabul; b) Kişisel gelişim; c) Yaşam amacı; d) Özerklik; e) Gerçeği algılama; f) Çevre becerisi (Ryff, 1989a: 1070). Konuyla ilgili nihai çalışmalar, Ryff tarafından yapılmıştır. Kendisinin öncülüğünü yaptığı bu çalışmalarda farklı olan kuramlar gözden geçirilmiştir ve birleştirilmiştir.¹ Bir anlamda psikolojik iyi oluşla neyin kastedildiği burada ortaya konulmuştur (Dierendonck ve diğerleri, 2007: 1-7; Hauser ve diğerleri, 2005: 2). Buna göre psikolojik iyi olma, insanın bireysel anlamda kendisini kabul etmesini, kişisel anlamda gelişimini, yaşam amacını, başkalarıyla olumlu ilişkisini, kendi kararlarına göre yaşama arzusu olan özerkliğini ve çevresel hakimiyetini içermektedir (Ryff ve Singer, 1996:15; Dilmaç ve diğerleri, 2016:171; Kımter, 2016:301).

Diğer taraftan dinin insanların ruh sağlığına faydası konusunda netlik yoktur. Ancak içselleştirilmiş, amaç edinilmiş dini yönelimin ruh sağlığına katkısı olduğu yönünde veri mevcuttur (Ventis, 1995: 38-45). Zira din, insanların varoluşsal nitelikteki sorularına cevap verebilmektedir (Kıraç, 2007: 50). Dini faaliyetlerde bulunmak insanların kaygılarını ve psikolojik rahatsızlıklarını azaltabilmektedir (Ellison ve diğerleri, 2001: 229; Pargament, 2005: 303; Salsman ve Carlson, 2004: 125-128; Köylü, 2010: 33; Wachholtz, 2006: 55; Maltby ve diğerleri, 1999: 368, Richter, 2002: 13, Mickley, 1990: 30; Kaya ve Küçük, 2018: 40). Bu da bir şekilde insanların psikolojik iyi oluşlarını olumlu etkileyecektir.

Din görevlilerinin psikolojik iyi oluş durumları ile dini yönelim biçimleri arasındaki ilişkiyle ilgili olarak birebir çalışma, Eryücel tarafından yapılmıştır. O da, araştırmasını din hizmetinde çalışan imamlar, müezzinler, vaizler, kuran kursu hocaları üzerinde yürütmüştür. Çalışmasına göre din görevlilerinin iç güdümlü dindarlık puanı yüksektir. Fundamantel dini yönelim; çevre becerisi, yaşam amacı, kendini kabul ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki içindeyken, özerklikle negatif yönde anlamlı ilişkilidir (2017:101-110). Bazı araştırmalar ise psikolojik iyi oluş konusuna dolaylı yoldan değinmektedir. Genelde bunlar, din görevlilerinin mesleki tükenmişlikleri üzerinde durmuştur. Örneğin Apaydın ve diğerleri, Amasya örnekleminde vaizlerin, kuran kursu öğreticilerinin ve imamların mesleki tükenmişliklerini incelemiştir. Genel olarak din görevlilerinin mesleki tükenmişlik puanlarının diğerlerine göre düşük olduğunu tespit etmiştir (2018:16-28). Aynı konuda, Kastomonu’da Apaydın ve Eker tarafından bir araştırma yürütülmüştür. Burada imamlar, müezzinler ve kuran kursu öğreticileri, örnekleme oluşturmıştır. Genel olarak din görevlilerinin mesleki tükenmişliklerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Duyarsızlaşma, en çok erkek din görevlilerinde gerçekleşmektedir. İlerleyen yaşlarda kişisel başarı puanı; yükselen eğitim düzeyiyle duygusal tükenmişlik puanı düşmektedir. Gelir düzeyi ile duygusal tükenmişlik arasında negatif bir

¹ Maslow (1968): Kendini Gerçekleştirme; Allprot (1961, Ewen, 1988): Olgunlaşma; Roger (1961): Tam işlev yapan insan; Jung (1933): Bireyleşme; Erikson (1968): Psiko-sosyal aşamaları; Buhler (1935): Temel Yaşam Eğilimleri; Neugarten (1973): Yetişkinlik ve Yaşlılıkta Kişilik Değişiminin Özellikleri; Jahoda (1960): Olumlu Psikolojik sağlık ölçütleri” (Ryff, 1989a: 1070; Ryff, 1995: 15; Ryff ve Singer, 1996: 15).

ilişki; duygusal tükenmişlikle yaşanan yerden memnuniyet arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Mesleki tükenmişlikle mesleğin kişiliğe uygunluğu, mesleki yetkinlik algısı, mesleğini severek yapma, din görevlisi olmaktan duyulan memnuniyet, amirden yeterli destek alıp-alınmama arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka kurumda çalışmak isteyenlerin diğerlerine göre duygusal tükenmişlik oranı daha yüksektir (2015: 218-229). Yine Cengil de, Çorum'da din görevlileri ve kuran kursu öğreticileri üzerinde mesleki tükenmişlikle ilgili bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmasına göre erkek din görevlilerinin mesleki tükenmişliğin boyutlarından aldıkları puan, kuran kursu öğreticilerinden daha fazla çıkmıştır. Yine eğitim düzeyi ile duygusal tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki vardır (2010:92). Benzer konuda Kayıklık tarafından da bir çalışma yapılmıştır. Adana'nın Seyhan, yüreğir ilçe ve köylerinde görev yapan imam hatipler, müezzinler ve kuran kursu öğreticileri örneklem olarak tercih edilmiştir. Erkek din görevlileri, duygusal tükenme konusunda kuran kursu öğreticilerinden daha yüksek puan almıştır. Meslekte kıdemli olanlar, diğerlerine göre daha fazla duyarsızlaşma ve duygusal tükenme yaşamaktadır. Mesleki memnuniyet ile yaş; mesleki kıdem ile duyarsızlaşma ve duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur (2007:1-19). Kayıklık ayrıca imamlar, müezzinler ile kuran kursu öğreticilerinin yaşam ve iş doyumu üzerinde bir çalışma yürütmüştür. Kadınların erkeklerden daha fazla yaşam doyumuna sahip olduğunu tespit etmiştir. Eğitim düzeyi, gelir düzeyi, takdir ve taltif edilme ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Yine iş doyumu açısından erkeklerle kadınlar arasında anlamlı bir farklılaşma vardır. Gelir düzeyi ile iş doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur (2008:38-43). Diğer çalışmalar ise daha çok din görevlilerinin görev ve sorumlulukları; sorunları, nitelikleri ya da mesleki yeterliliklerine yöneliktir (Tetik, 2003: 99-108; Köylü, 1991:181-212; Güven, 2006; 402-408; Sağlam, 2010: 275-299; Özdemir ve diğerleri, 2012/2: 13-31; Turan, 2013: 47-73; Uğur, 2009:30-32).

Yöntem

1.1. Veri Toplama Aracı ve İşlem

Çalışmamızda, verileri toplamak için ölçme aracı olarak da dini yönelim biçimleri ve psikolojik iyi oluş ölçeği kullanılmıştır. Bunlardan ilki olan dini yönelim ölçeği, Allport ve Ross tarafından geliştirilmiştir. 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, Türkiye'de orijinal haliyle kullanılamamıştır. Bu yüzden ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması Kayıklık tarafından yapılmıştır (Kayıklık, 2000).

Dinî yönelim ölçeğini, içe dönük ve dışa dönük olarak iki alt ölçeğe ayrılmıştır. Ancak bunların tek bir ölçek olarak da kullanılabileceğini belirtmiştir. Sonuç olarak elde edilen toplam puanların yüksekliği, dış güdümlü dindarlığa; puanların düşük olması ise iç güdümlü dindarlığa işaret etmektedir (Allport, 1968: 247).

Bu makale dinî yönelim ölçeği, iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık şeklindeki alt ölçekleriyle kullanılmıştır. Likert tipi geliştirilen dinî yönelim ölçeği, a) *Tamamen Katılıyorum*, b) *Katılıyorum*; c) *Katılmıyorum*; d) *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde dört seçeneklidir. Ölçekteki 10 sorunun 4., 5., 7. ve 10. maddeleri dış güdümlü dindarlığa; diğer maddeleri ise (6 madde) iç güdümlü dindarlığa ilişkindir.

Dini yönelim ölçeğinin bu çalışmada Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi sonucu .69; faktör analizinin dayandığı korelasyonel değerlerin istatistiksek olarak anlamlılığını gösteren Bartlett's Test of Sphericity (Bartlett'in Küresellik Testi) sonucu $\chi^2=960.219$; $p=.000$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, ölçeğin iki boyuttan meydana geldiği ve varyansın %53.737'i açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri (α)=.78 olarak hesaplanmıştır. Ölçek maddeleri ve aritmetik ortalamaları Tablo-1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Dini Yönelim Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları**(KMO=.78; α =.75; $\chi^2=1062,123$; $p=000$; Varyansı açıklama: %71,236)**

İç GÜdümlü Dindarlık (a=84)	M (ortalama)	SD (:sapma)	N (sayı)	Madde yükü
Dinimin gereklerini hayatımın her alanında uygulamaya çalışırım	3.3661	.92300	223	.684
Allah'ın varlığını her zaman güçlü bir şekilde hissederim	3.0893	.92841	223	.744
Ahlaki bir hayat yaşadığım sürece neye inandığım o kadar önemli değil	2.7723	1.10723	223	.675
Özellikle dinin benim için önemli olmasının nedeni hayatın anlamına ilişkin pek çok soruya cevap vermesidir	2.9688	.96759	223	.865
Kişilerin diniyle ilgili çeşitli yayınları takip etmesi önemlidir (tv, radyo)	3.0179	.90818	223	.803
Toplumsal ve ekonomik statümü koruyabilmek için yer yer dini uygulamalardan taviz vermem gerektiğini düşünüyorum	3.2545	.97156	223	.720

Dış GÜdümlü Dindarlık (a=62)				
Hayata ilişkin düşüncelerimi dini inanışlar belirler	1.5982	.78048	223	.706
Dinimin gereklerini yerine getirmeme rağmen dini düşüncelerimin günlük işlerimi etkilemesine izin vermem	1.5848	.96203	224	.683
İnanan bir insan olmama rağmen dinden daha önemli şeyler olduğunu düşünürüm	1.7143	.81388	224	.583
Herhangi bir engel olmadığı sürece ibadetlerin aksatılmaması gerektiğini düşünürüm.	1.5313	.79172	224	.752

Psikolojik iyi oluş, Ryff tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, aslen altı boyuta sahiptir. 6'lı likert türünde olup toplam 84 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması konusunda çalışmalar yürütülmüştür (Ryff, 1989a:1071; Cenkseven, 2004: 76-88). Psikolojik iyi oluş ölçeğiyle ilgili yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları neticesinde iyilik halinin boyutları arasındaki yüksek korelasyon gözlenmiştir. Zamandan ve emekten tasarruf etmek için Streib Heinzb'in yapılandırdığı ve Ok'un Türkçeye uyarladığı üç boyutlu ölçek şekli tercih edilmiştir. Bunlar, şunlardır: a) Kişisel Gelişim, b) Olumlu İlişkiler, c) Çevre Becerisi (Springer ve Hauser, 2006:1-30; Trankle, 2006: 29-33). *Kişisel gelişimden* sürekli gelişim duygusu taşımak, yeni duygu ve düşüncelere açık olmak kastedilmektedir. *Başkalarıyla olumlu ilişkiler*, insanlarla empati, güven ve fedakarlık üzerine kurulu samimi ilişki kurabilmeyi kapsamaktadır. *Çevre becerisi* ise, kabullenilen değerlere uygun ortamları oluşturma, gerektiğinde değiştirebilme kabiliyetidir. Yaşamın koşullarını organize edebilme becerisi, burada kastedilmektedir (Ryff, 1989a: 1070-1071; Hakelekli, 2008:172; Özkan, 1994:5; Topuz, 2013:140).

Üç boyutlu şekliyle psikolojik iyi oluş ölçeği, kapalı uçlu hazırlanmış 27 maddeden oluşmuştur. Likert tipi dizayn edilmiş olup a) *Hiç Katılmıyorum*; b) *Katılmıyorum*; c) *Kararsızım*; d) *Katılıyorum*; e) *Tamamen Katılıyorum* şeklinde beş seçenektir.

Psikolojik iyi oluş ölçeğinin bu çalışmada Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi sonucu .86, Bartlett's Test of Sphericity (Bartlett'in Küresellik Testi) sonucu $\chi^2=2401.412$; $p=.000$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, ölçeğin iki boyuttan meydana geldiği ve varyansın %46.041'i açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri (α)=. 89 olarak hesaplanmıştır. Ölçek maddeleri ve aritmetik ortalamaları Tablo-2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları
(KMO=.86; α =.89; $\chi^2=2401,412$; $p=000$; Varyans açıklama: %,46.041)

Olumlu İlişkiler (a=86)	M (ortalama)	Sd (:sapma)	N (sayı)	Madde Yükü
Ufkumu genişletecek etkinliklere ilgi duymuyorum	3.5919	1.25538	223	.545
Pek çok insan beni sevecen ve şefkatli biri olarak görür.	3.7937	1.08742	223	.509
Her gün yapılması gereken işler beni sık sık mutsuz eder	3.4350	1.14846	223	.676
Yakın ilişkileri sürdürmek benim için güç ve sinir bozucu olmuştur.	3.7803	1.09510	223	.719
Çevremdeki insanlarla ve gruplarla çok iyi uyuşmuyorum.	3.7399	1.11281	223	.752
Genellikle yalnızlık hissediyorum, çünkü sorunlarımı paylaşacağım çok az yakın arkadaşım var.	3.4036	1.28694	223	.581
Uzun zamandan beri, gerçekten de kendimi çok fazla geliştiremediğimi düşünüyorum.	2.7668	1.20411	223	.654
Genellikle sorumluluklarımın beni bunalttığını hissedirim.	3.2422	1.20607	223	.589
Zaman geçtikçe kişisel olarak çok geliştiğimi hissediyorum.	3.4664	1.02995	223	.600
Aalışkanlıklarımı değiştirmemi gerektirecek yeni ortamlarda bulunmaktan hoşlanmıyorum	3.1031	1.28510	223	.382
Pek çok insan benden daha çok arkadaşsa sahip gibi gözüküyor.	3.1256	1.22747	223	.577
Çevre Becerisi (a=77)	M (ortalama)	Sd (:sapma)	N (sayı)	Madde Yükü
Yaşantımı istediğim gibi düzenlemede zorluk yaşıyorum.	3.0269	1.22629	223	.657
Yaşantımda büyük düzeltmeler ya da değişiklikler yapma çabalarımı yıllar önce bıraktım.	3.4978	1.19260	223	.715
Şimdiye kadar başkaları ile çok fazla sıcak ve güvene dayalı ilişkiler yaşamadım.	3.5964	1.19246	223	.752
Kendim için neredeyse istediğim gibi düzen ve bir yaşam tarzı oluşturabildim.	3.0807	1.22391	223	.684
‘İnsanlara belli bir yaştan sonra yeni şeyler öğretemezsin’ sözünde bir gerçeklik payı vardır.	3.2556	1.33293	223	.586
Ben arkadaşlarıma güvenilebileceğimi biliyorum; onlar da bana güvenileceklerini biliyorlar.	3.7265	1.10346	223	.678
Kişisel Gelişim(a=79)	M (ortalama)	Sd (:sapma)	N (sayı)	Madde Yükü
Günlük yaşantımdaki sorumlulukları yerine getirmede gayet iyiyim.	3.5695	1.27815	223	.568
İşlerimi halletmede yeni yöntemler denemek istemiyorum, yaşamım bu şekilde güzeldir.	2.1570	1.06438	223	.351
Kendimle ve dünyayla ilgili düşünme biçimimi değiştirmeye zorlayan yeni deneyimlere (tecrübelere, yaşantılara) sahip olmam önemlidir.	3.4260	1.36647	223	.529
Kendimi genel olarak içinde yaşadığım ortamın sorumlusu hissedirim.	3.6009	1.14977	223	.537
Aile üyeleriyle veya arkadaşlarla kişisel ve karşılıklı konuşmalardan hoşlanırım.	3.8520	1.15493	223	.623
Konuşma ihtiyacı duyduğumda beni dinlemek isteyecek çok fazla insan yok.	2.4888	1.17734	223	.575
Genel olarak mali işlerimi ve ilişkilerimi yürütmekte iyiyim.	3.5964	1.21120	223	.474
Zamanımı her şeyi yerli yerine oturtabilecek biçimde kullanmada iyiyimdir.	3.4260	1.16350	223	.548
Yaşam, benim için sürekli bir öğrenme değişme ve yetişme süreci olmuştur.	3.6413	1.26509	223	.578

1.2. Örneklem ve Uygulama

Araştırmanın örneklemini Sivas il ve ilçelerinde 2017-2018 yılları arasında görev yapan ve tesadüfi yöntemle seçilen 223 din görevlisi (erkek) oluşturmaktadır. Gönüllülük esasının gözetildiği araştırmamızda yaklaşık 300 anket metni dağıtılmış. Bunların 223 tanesi geçerli sayılmıştır. Yüz yüze uygulanan anket formları, SPSS 25.0 istatistik paket programının korelasyon modülü kullanılarak analiz edilmiştir.

Örneklemin sosyo-demografik olarak özellikleri şu şekildedir: Sivas'taki katılımcıların nerdeyse tamamı (%98) 21-35 yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim değişkeni itibariyle yarıya yakını (%49) ön lisans mezunu, diğerlerini ise diğerleri² (%12) oluşturmaktadır. Din görevlilerinin çoğunluğunu (%88) evliler, diğerlerini ise (%1.3) boşanmışlar teşkil etmektedir.

Örneklemin yarıya yakını (%35) on yıl ve üstünde bir görev süresine sahiptir. Diğerleri ise (%4) bir yıldır görev yapmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu (%79) ilde, diğerleri ise (%.4) kasabada görevlidir. Din görevlilerinin çoğunluğu (%68) orta, diğerleri ise (%1) ise üst düzeyde bir gelir düzeyine sahiptir. Dini inanç düzeyi itibariyle katılımcıların yarıya yakını (%45) oldukça dindardır; diğerlerinin ise (%.9) dindarlık düzeyi düşüktür.

Bulgular

Bu araştırmada yaş, eğitim, medeni durum, görev süresi, görev yeri, gelir düzeyi, dini inanç düzeyi olmak üzere yedi bağımsız değişken; dini yönelim biçimleri ve boyutları ile psikolojik iyi oluş ve boyutları olmak üzere toplam yedi bağımlı değişken bulunmaktadır. Araştırmamızda genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 3. Sosyo-Demografik Değişkenlerle Dini Yönelim Biçimleri Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

		Yaş	Eğ.	Medeni	Gsüre	Gyeri	Gelir	D. İnanç Düzeyi
İçgüdümlü	R	.270	.072	.035	-.014	-.003	-.004	-.026
	P	.000	.286	.604	.831	.968	.953	.703
	N	223	223	223	223	223	223	223
Dış güdümlü	R	-.040	.050	.041	.184	.022	.027	-.020
	P	.551	.455	.545	.006	.742	.692	.761
	N	223	223	223	223	223	223	223
Dindarlık Toplam	R	.208	.088	.044	.084	.008	.017	-.032
	P	.002	.188	.516	.209	.904	.804	.635
	N	223	223	223	223	223	223	223

Tablo 3'te görüldüğü gibi $r = .270$ ve $r = .208$ değerleri yaş ve toplam dindarlık puanı ile iç güdümlü dindarlık arasında $p < .01$ düzeyinde çok güçlü pozitif doğrusal bir ilişki; $r = .184$ değeri ile görev süresi değişkeni ile dış güdümlü dindarlık arasında $p < .01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı

² Sosyal Bilimler Önlisans, Türk Dil Ve Edebiyatı, Yüksek Lisans, Aöf, Beden Eğitimi, İlahiyat Ön Lisans, Radyo Ve Televizyon, Halkla İlişkiler, Dkab, Aöf Sosyal Bilimler.

bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre yaş ilerledikçe iç güdümlü dindarlık, toplam dindarlık puanı artmaktadır. Görev süresi uzadıkça dış güdümlü dindarlık puanları da yükselmektedir.

Tablo 4. Sosyo-demografik Değişkenlerle Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

		Yaş	Eğ.	Medeni	Gsüre	Gyeri	Gelir	D. İnanç Düzeyi
Olumlu	R	.027	.016	-.018	-.089	-.058	-.106	.006
	P	.693	.809	.785	.186	.388	.114	.923
	N	223	223	223	223	223	223	223
Kisisel	R	-.102	.045	.041	.123	.087	.105	-.035
	P	.129	.506	.546	.066	.195	.118	.602
	N	223	223	223	223	223	223	223
Cevre	R	.141	-.009	.065	.049	-.051	-.081	.008
	P	.035	.896	.337	.464	.453	.227	.910
	N	223	223	223	223	223	223	223
Piyoluştuplam	R	.024	.031	.041	.037	-.004	-.048	-.018
	P	.716	.649	.546	.581	.957	.473	.783
	N	224	224	224	224	224	224	224

Tablo 4'te görüldüğü üzere çevre becerisi boyutuyla yaş değişkeni arasında $r=.141$ değeriyle $p<.05$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur. Psikolojik iyi oluş ölçeğinin diğer boyutlarıyla sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Tablo 5. Dini Yönelim Biçimleri İle Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

		Olumlu	Kisisel	Cevre	Piyoluştuplam
İç Güdümlü	R	.183	.203	.596	.507
	P	.006	.002	.000	.000
	N	223	223	223	224
Dış Güdümlü	R	-.222	.142	.159	.021
	P	.001	.034	.018	.749
	N	223	223	223	224
Dindarlık Toplam	R	.046	.238	.591	.443
	P	.496	.000	.000	.000
	N	223	223	223	224

Tablo 5'te görüldüğü üzere $r=.183$; .203, .596 ve .507 değerleriyle iç güdümlü dindarlıkla psikolojik iyi oluşun tüm boyutlarıyla; .238, .591, .443 değerleri toplam dindarlık puanı ile psikolojik iyi oluşun olumlu ilişkiler hariç tüm boyutları arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna karşın $r=-.222$ değeriyle olumlu ilişkiler ve dış güdümlü dindarlık arasında $p<.01$ negatif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur. Yine $r=.142$, .159 değerleriyle, dış güdümlü dindarlık ile kişisel gelişim ve çevre becerisi arasında $p<.05$ düzeyinde pozitif yönde

anlamli bir ilişki söz konusudur. Buna göre dindarlık ve iç güdümlü dindarlık düzeyi arttıkça psikolojik iyi oluş puanları artarken; dış güdümlü dindarlık puanları arttıkça olumlu ilişkiler azalmakta kişisel beceri ve çevre becerisi puanları artmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada, din görevlilerinin dini yönelim biçimleri, psikolojik iyi oluş ve bunların sosyo-demografik değişkenlerle olan ilişkisi incelenmiştir.

Araştırmamızda katılımcıların sosyo-demografik değişkenlerle dini yönelim biçimleri arasındaki ilişki hususunda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Yaş değişkeni ile iç güdümlü dindarlık ve toplam dindarlık puanı arasında $p<.01$ düzeyinde çok güçlü pozitif doğrusal bir ilişki; görev süresi ile dış güdümlü dindarlık arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre yaş ilerledikçe iç güdümlü dindarlık ve toplam dindarlık puanı; görev süresi uzadıkça dış güdümlü dindarlık puanları da artmaktadır. Genelde yaşın ilerlemesiyle iç güdümlü dindarlık artıyorsa, görev süresinin uzamasına paralel olarak da iç güdümlü dindarlık puanlarının artması gerekmektedir. Ancak araştırmamızda görev süresiyle dış güdümlü dindarlık arasında pozitif bir ilişki çıkmıştır. Bu da bir çelişki ortaya koymaktadır. Yaşın artmasıyla insanlar, spiritual faaliyetler içine girebilmektedir ve dünyevi işlerden uzaklaşabilmektedir. Bunda muhtemelen yaşama dair yapacakları bir faaliyet kalmadığı düşüncesi etkilidir (Peker, 2003: 31). Görev süresinin uzamasına paralel olarak dış güdümlü dindarlığın da artmasının nedenleriyle ilgili olarak şunlardan bahsedilebilir: İnsanlar, uzun yıllar aynı görevi yürütmeleri, dini vecibeleri içeren mesleklerini alışkanlık haline getirebilir. Ya da duygusal anlamda dine yönelik duyarlılıkları azalabilir Bu dine bakış açılarını etkileyebilir. Zira artık din, statü, makam ya da maaş için bir aracı haline gelmiştir.

Bizim çalışmamızın sonuçlarını destekleyen çalışmalar mevcuttur. Buna göre yaş arttıkça dindarlık eğilimi de artmaktadır (Ryan ve diğerleri, 1993: 1-32; Yıldız, 2006a: 85-86; Baynal, 2015:215). Ancak yaşla dinsel eğilim arasında ilişki olmadığını ifade eden araştırmalar da olmuştur (Kayıklık, 2000: 76; Kızılgeçit ve diğerleri, 2015: 65). Bütün bunlar gösteriyor ki yaş ile dindarlık arasında kesin bir ilişki yoktur.

Çalışmamızda sosyo-demografik değişkenlerle psikolojik iyi oluş arasında ise şu sonuçları ulaşılmıştır: Çevre becerisi boyutuyla yaş değişkeni arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif bir ilişki mevcuttur. Psikolojik iyi oluş ölçeğinin kişisel gelişim ve olumlu ilişkiler boyutlarıyla sosyo-demografik değişkenler arasında anlamli bir ilişkiye rastlanmamıştır. Buna göre yaş ilerledikçe bireyler istedikleri ortamları seçme veya oluştırma imkanı elde edebilmektedir. Dış dünyanın karmaşasını kontrol edebilirler. Bu sonucu desteklemeyen çalışma da mevcuttur (Acar, 2014: 140).

Genel olarak yaş değişkeni, psikolojik iyi oluş üzerinde etkilidir. Zira Krause ve diğerleri ile Ryff tarafından yapılan çalışmalarla bu sonuç teyit edilmiştir. Bilhassa Ryff 'ın yürüttüğü bir araştırmaya göre çevresel hakimiyet, genç yetişkinlikten yaşlılığa doğru artmaktadır. Kişisel gelişim ise, orta yaştan itibaren azalmaktadır (1991: 228-292). Arnold ve diğerleri, yaş değişkeni ile psikolojik iyi oluş ve anlamli çalışma arasında anlamli bir ilişki bulamamışlardır. Ancak idareci düzeyinde çalışanların yaşları ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönde anlamli bir ilişki vardır (2007: 200). Ayten ve diğerleri tarafından yapılan bir araştırmada ise hayat memnuniyeti ve şükür ile yaş değişkeni arasında anlamli bir ilişki tespit edilememiştir (2012: 69; Baynal, 2015: 220).

Yaş ve çevresel beceri arasındaki ilişkiyle ilgili olarak şunlar söylenebilir: İnsanlar, yaşın getirdiği tecrübe nedeniyle koşulları lehlerine çevirebilir, ortamı örgütleme ve organize etme şansı yakalayabilir. Bu meyanda çevresel hakimiyet boyutu ileriki yaşlarda daha öne çıkabilir.

Araştırmamızda dini yönelim biçimleriyle psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyle ilgili olarak ise şu sonuçlar elde edilmiştir: İç güdümlü dindarlık biçimleri ve toplam dindarlık puanı ile psikolojik iyi oluşun tüm boyutları arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamli bir ilişki vardır.

Buna karşın olumlu ilişkiler ve dış güdümlü dindarlık arasında $p < .01$ düzeyinde negatif; dış güdümlü dindarlık ile kişisel gelişim ve çevre becerisi arasında $p < .05$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Buna göre iç güdümlü dindarlık eğilimi arttıkça katılımcıların gelişmelere ve değişimlere daha açık olma, diğerleriyle samimi ve güvene dayalı ilişkiler kurabilme, istenilen ortamı oluşturma oranı da artacaktır.

Dış güdümlü dindarlık arttıkça ise olumlu ilişkiler azalmakta, kişisel gelişim ve çevre becerisi puanları artmaktadır. Verilerimizi destekleyen çalışmalar mevcuttur. Yıldız (2006b) tarafından yapılan araştırmaya göre iç güdümlü dindarlık eğilimi arttıkça kişinin olumlu benlik tasarımı puanı da artmaktadır. Bu bağlamda iç güdümlü dindarlık, insanın kişilik gelişimine, dolayısıyla psikolojik iyi oluşuna olumlu katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda Ryan ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada da bu sonuçlara paralel olarak şu verilere ulaşılmıştır: İç güdümlü dindarlık, benlik saygısı ve kendini gerçekleştirme ile pozitif bir ilişkiye sahiptir. Bunun, kaygı, depresyon ve somatizasyonla negatif bir ilişkisi vardır (1993: 592). Bu çerçevede iç güdümlü dindarlık eğilimi arttıkça insanlar kendilerini daha olumlu algılamakta, kişisel anlamda gelişmelere açık olmakta ve psikolojik rahatsızlık yaşama oranı azalmaktadır. Varoluşsal kaygılar azdır. Anlam duygusu yüksektir. Buna benzer sonuçlar, diğer çalışmalarda da gözlemlenmiştir (Salsman ve Carlson, 2004:127 ve 128; Lewis ve diğerleri, 2005: 1193). Cirhinlioğlu'nun araştırmasına göre ise iç güdümlü dindarlık, psikolojik iyi oluşun boyutları olan çevre becerisi, özerklik ve kişisel gelişim ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir (2006: 99-101; Vural, 2016: 62). Eryücel tarafından yapılan araştırmada da fundamental dini yönelim ile yaşam amacı, kendini kabul, çevresel beceri boyutları arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken, özerklik boyutu ile söz konusu değişken arasında negatif bir ilişki gözlenmiştir (2017: 11-115).

Sonuç olarak iç güdümlü dindarların psikolojik olarak iyi oldukları söylenebilir. Zira onlar, kişisel gelişim itibarıyla farklılıklara, yeniliklere açıktır. Bu insanlar, kendilerini geliştirmeye daha eğilimlidirler. Bunların sosyal ilişkileri, güven, samimiyet, sevgi ve empati üzerine kuruludur. Koşulları kendi lehlerinde değiştirme ve düzenleme kabiliyetleri vardır. Dış güdümlü insanların kişisel gelişim ve çevre becerisi boyutlarından pozitif puanlar almaları üzerinde yeniden düşünülmelidir. Bunun nedenleriyle ilgili yeni araştırmalar yapılmalıdır. Zira dini kullanan, değerleriyle bütünleşemeyen insanlar konusudur. Bu tür bir sonucun ortaya çıkmasıyla ilgili olarak şu ihtimal üzerinde durulabilir: Dış güdümlü dindarlar, istedikleri koşulları oluşturma, değiştirme ve kişisel anlamda gelişimi yakalama hususunda değerleri kendi lehine kullanabilir. Genel olarak din ya da dini eğilim, bu süreçte dış güdümlü dindarların da psikolojik iyi oluşuna katkı sağlayabilir (Ellison ve diğerleri, 2001: 230; Trankle, 2006: 29; Altun, 2015: 38)

Özetle dini değerler insanların hayatlarına yön vermektedir. Onların algılanış ve yaşanış biçimi, insanların psikolojik sağlığını etkilemektedir. Buna göre değerlerini amaç haline getirmiş samimi ve psikolojik olarak da iyi olan genelde insanlar, özelde din görevlileri, bireysel ve sosyal anlamda üstlendikleri rollerini hakkıyla icra edebilirler. Bu da, kişinin hem iç hem de dış dünyasıyla barışık olmasına, yapılan faaliyetlerin verimliliğine yardımcı olur. Bu meyanda araştırmamızda din görevlilerinin dini yönelim biçimleri, psikolojik iyi oluş durumları ile sosyo-demografik özellikleri arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Böylelikle konuyla ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması ve literatürün zenginleştirilmesi hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

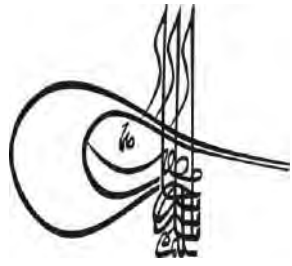
- Acar, H. (2006). *İlkokul Çocuklarında İnanç Gelişimi: Psiko-Sosyal Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye.
- Acar, H. (2014). *Kur'an Kurslarına Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri, Dini Başa Çıkma Faaliyetleri ve Psikolojik İyilik Halleri*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
- Acar, İ. (2004). Çağdaş Toplumda İdeal Din Görevlisi Portresi Din-Kültür ve Çağdaşlık. *2004 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri* (49-52). Ankara: TDV. Yayınları.
- Acar, N.V., Yıldırım, İ. ve Ergene, T. (1996). Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12, 45-56.
- Albayrak, A. (2007). Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları. *Marife*. 7(2), 189-201.
- Allport, G. (1968). *The Person In Psychology*. Usa: Beacon Press.
- Allport, G.W. (2004). *Birey ve Dini*. Çev. Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları.
- Altun, R. (2015). Dindarlık ve Depresyon İlişkisi. *International Journal of Humanities and Education*.1(1), 15-42
- Apaydın, H. (2001). *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi*. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
- Apaydın, H. ve Eker, R. (2015). Din Görevlilerinde Meslekî Tükenmişlik: Kahramanmaraş Örneği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 15 (1), 207 -234.
- Apaydın, H., Özdemir, Ş. ve Gün, A. (2018). Din Görevlilerinde Meslekî Tükenmişlik: Amasya Örneği. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6(10), 7-37.
- Aras, İ. (2018). Türkiye’de Cami Görevlilerinin Yetiştirilmesi ve İstihdamı (1924- 2014). *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 5, 51-72.
- Ateş, B. ve Çelik, O. (2018). Öğretmen Adaylarında Psikolojik İyi Oluşun Yordayıcısı Olarak Algılanan Sosyal Yetkinlik ve Güvengenlik. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 20(2), 444-460.
- Avan, E. (2013). *Aile Sağlığı Merkezlerinde Görev Yapan Aile Sağlığı Elemanlarının Mesleki Memnuniyetlerinin Ölçülmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Ayten , A., Göcen, G. , Sevinç, K. ve Öztürk, E. E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 12(2), 45-79.
- Baktır, M. (2004). Nitelikli Din Görevlisi Yetiştirilmesine Dair Bazı Teklifler. *Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu Bildiriler – Müzakereler* (331-342). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Batur, B. (2015). Türkiye’de Modernleşme, Din ve Din Adamlığı, *Turkish Studies*, 10(10), 185-200.
- Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. 4(1), 206-231.
- Beydilli, K. (2000). *İmam: Osmanlı Döneminde İmamlık*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde. (c. 22: 181-186). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Bulut, M. (2006). *Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler: Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Buyrukçu, R. (2006). Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 47(2), 99-126.
- Cengil, M. (2010). Din Görevlileri ve Kur’an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 10(1), 79- 101.
- Çankır, B. ve Şahin, S. (2018). Medya-Kültür ve Sanat Alanında Çalışanların Psikolojik İyi-Oluşları İle İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki İlişkide Çalışmaya Tutkunluğun Aracı Rolü. *Uluslararası İdari ve İktisadi İncelemeler Dergisi*. (17. Uik Özel Sayısı). 17, 333-346
- Dierendonck, D. V., Diaz, D., Carvajal, R.R., Blanco, A. ve Jimeinez, B. M. (2007). Ryff’s Six-Factor Model of Psychological Well-Being: A Spanish Exploration. *Springer Science/Business Media B.V*. 1-7.
- Dilmaç, B., Ekşi, F. ve Zeynep Ş. (2016). Psikolojik Danışma Deneyimi Yaşayanların Dini Başa Çıkma, Psikolojik İyi Olma ve Affetme Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler: Bir Model Onerisi. Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz (Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Cilt-1)* İçinde. İstanbul: Dem Yayınları.
- Doğan, M. (1990). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Doğan, T. (2006). Üniversite Öğrencilerinin İyilik Halinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 30, 120-129.
- Donohue, M. J. (1985). Intrinsic and Extrinsic Religiousness: Review and Metaxanalysi: *Journal of Personality and Social Psychology*. I, 52-87.
- Ellison, C.G., Boardman, J.D., Williams D.R. ve Jackson, J.: (2001). Religious Involvement, Stress, and Mental Health: Findings From The 1995 Detroit Area Study. *Sosyal Force*: 80(1), 215-249.
- Erdiç, Ş. (2011). Din Görevlilerinin Sosyoekonomik Arka Planı (Antalya İli Örneği). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (2), 131-157.
- Eryücel, S. (2017). Din Görevlilerinde Dini Düşünme Stilleri ve Dini Başa Çıkma. *Türkish Studies*. 12(15), 101-122.
- Eryücel, S. (2017a). Din Hizmetleri Çalışanlarında Dini Yönelim ve Psikolojik İyi Olma. *Türkish Studies*. 12(10), 101-122.
- Günay, Ü. (2006). Dindarlığın Sosyolojisi. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (1-59). Adana: Karahan Kitabevi.
- Güven, S. (2006). Din Görevlilerinin Yeterlilikleri -Tartışmalı İlmi Toplantı (1 1-12 Mart 2004 /Kayseri). *İslami Araştırmalar Dergisi*. 19 (2), 402-408.
- Hatipoğlu, N. (1992). Bir İslam Davetçisi Olarak Din Görevlisi ve Özellikleri. *Diyanet İlmi Dergi*. 18 (4), 97-111.
- Hauser, R.M., Springer, K.W. ve Pudrovskaya, T. (2005). Temporal Structures of Psychological Well-Being: Continuity Or Change? *Center for Demography of Health and Aging*. 14, 1-30.
- Hökelekli, H. (2008). *Psikolojiye Giriş*. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- <http://www.Diyanet.Gov.Tr/Turkish/Dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-8222.Aspix> (11.10.2011).

- Jahoda, M. (1960). *Race Relations and Mental Health*. Belgium: Unesco.
- Karacoşkun, M. D. (2006). *Ateist Bir Mistik Eric Fromm*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Karagöz, İ. (2015). *Din Görevlisi Mevzuat Rehberi*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Karaman, H., Yılmaz, H. K., Karagöz, İ. ve Altuntaş, H. (2015). *Din Görevlisi Rehberi*. Ankara: DİB. Yayınları.
- Kaya, M. ve Küçük Nurettin. İbadetler İle Hayatın Anlamı ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 42, 17-44.
- Kayıklık, H. (2000). *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikoloji Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
- Kayıklık, H. (2003). Allport’a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım. *Dini Araştırmalar*. 5(15), 121-138.
- Kayıklık, H. (2007). Din Görevlilerinde Tükenmişlik. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7 (2), 1-19
- Kayıklık, H. (2008). Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Mesleki Doyum -Adana Örneği. Mehmet Bulut (Ed.), 1. *Din Hizmetleri Sempozyumu* (34-46). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kılavuz, M. A (2007). Yaşlılık Döneminde Kayıplar ve Ölüm Olgusuna Anlam Vermede Dini Değerlerin Rolü. *Değerler ve Eğitim Uluslar Arası Sempozyumu* (241-259). İstanbul: Dem Yayınları.
- Kımtır, N. (2016). Namaz ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Ekev Akademi Dergisi*. 20 (68), 299-302.
- Kıraç, F. (2007). *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Kıraç, F. (2013). Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimi ve Anlam Duygusu. *Mukaddime*. 7, 165-177.
- Kızılgöç, M., Acuner, H. Y. ve Toklu, G. (2015). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Rize Örneği). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8, 43-84.
- Köylü, M. (1991) Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5, 181-212.
- Köylü, M. (1993). Din Görevlisinde Bulunması Gereken Özellikler. *Diyanet İlmi Dergi*. 29 (3), 101-112.
- Köylü, M. (2010). Ruh ve Beden Sağlığı İle Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28, 5-36.
- Küçükbaş, M. (2000). İmam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 22: 178-181). Ankara: TDV. Yayınları.
- Maltby, J., Lewis, C. A ve Day, L. (1999). Religious Orientation and Psychological Well-Being: The Role of The Frequency of Personal Prayer. *British Journal of Health Psychology*. 4, 363-378.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları.

- Mehmedoğlu, A. U. (2006). Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 19(3), 466-478.
- Mehmedoğlu, A. U. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık. *Değerler ve Eğitim Uluslar Arası Sempozyumu* (799-818). İstanbul: Dem Yayınları.
- Memiş, H. (2003). *Dinsel Başa Çıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir, Türkiye.
- Mickley, J. R. (1990). *Spiritual Well-Being, Religiousness and Hope: Some Relationships In A Sample of Women With Breast Cancer*. Doctoral Dissertation, University of Maryland, Baltimore.
- Miquelon, P. ve Vallerant, R.J.(2006). Goal Motives, Well-Being and Physical Health: Happiness and Self-Realization As Psychological Resources Under Challenge. *Motiv Emot*. 30, 259-272.
- Özdemir, Ş. , Güneş, A. ve Kavak, R. (2012/2). Göreve Yeni Başlayan Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 5(5), 13-31.
- Özkan, İ.(1994). Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*. 7(2), 4-9.
- Paloutzian, R. Z. (1996). *Invitation To The Psychology of Religion*.(Second Edition). Usa.
- Pargament, K. I. (2005). Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri Üzerine Bir Değerlendirme. Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5(1), 279-313.
- Pargament, K.I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: The Guildford Pres:
- Peker, H. (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Pervin, L.A. (1993). *Personality: Theory and Research*. (Sixth Edition). New York.
- Richter, R. J. (2002). Correlation of Psychological Well-Being and Christian Spiritual Well-Being At A Small Christian Liberal Arts College In The Urban Midwest. *Senior Psychology Major Wisconsin Lutheran College*. 39-46.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and The Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development and Well-Being. *American Journal of Psychology*.55, 68-78.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological Well-Being In Adultlife. *Current Directions In Psychological Science*. 4(4), 99-103.
- Ryff, C. D. ve Singer, B. (1996). Psychological Well-Being: Meaning, Measurement and Implications For Psychotherapy Research. *Psychotherapy and Psychosomatic*. 65, 14-23.
- Ryff, C.D. (1989a). Happiness Is Everything, Or Is It? Explorations On The Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 57 (6),1069-1081.
- Sağlam, İ. (2010). Fransa'daki Türklerin Din Görevlilerini Mesleki Yeterlik Açısından Değerlendirmeleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19(1), 275-299.
- Salsman J. M. ve Carlson, C. L. (2004). Dinî Yönelim, Olgun İman ve Psikolojik Rahatsızlıklar: Negatif ve Pozitif İlişkiler. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 26(1), 119-131.

- Sheldon, K. M. ve Bettencourt, B. A. (2002). Psychological Need-Satisfaction And Subjective Well-Being Within Social Group. *British Journal Of Social Psychology*. 41, 25-38.
- Şahin, İ. (2006). Değişim Sürecinde Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlıyan Örneği. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (321-346). Adana: Karahan Kitabevi
- Tetik, H. (1998). Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri-Cemaat İletişiminin Önemi. *Diyanet İlmi Dergi*. 34(2), 99-108.
- Tokur, B. (2014). Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.41, 257-279.
- Tokur, B. (2016). İçsel Dinî Motivasyon ve Özsaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*. 20(66),159-175.
- Topuz, İ. (2003). *Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başa çıkma Tutumları Arasındaki ilişki Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye.
- Turan, İ. (2013). Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 13(1), 47-73.
- Ural, A. ve Kılıç İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve Spss ile Veri Analizi: Sps: 10.0-12.0 For Window*: Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ünver, M. (2005). Kur'an Ekseninde Din Görevlisinin Dikkate Alması Gereken Hususlar. *Diyanet İlmi Dergi*. 41 (3), 71-92.
- Ventis, W.L. (1995). The Relationships Between Religion and Mental Health. *Journal of Social Issue*: 51(2): 33-48.
- Vural, M. E. (2016). *Yetişkinlerde Alçakgönüllülük, Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Wachholtz, A. B. (2006). *Does Spirituality Matter? Effect of Meditative Content and Orientation On Migraineur*, Doctoral Dissertation, Bowling, Usa.
- Yapıcı, A. (2006). Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (207-258).Adana: Karahan Kitabevi.
- Yıldız, İ. (2008). Cami Hizmetlerindeki Sorunlar Bağlamında Din Görevlisi Yetiştirmeye Yönelik Çabalar 1. *Din Hizmetleri Sempozyum 3-4 Kasım 2007 (45-62)* Ankara: DİB. Yayınları.
- Yıldız, M. (2006a). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yıldız, M. (2006b). Dinsel Yönelim Biçimleri, Bazı Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Benlik-Tasarımları Üzerine Bir Araştırma. *Tabula Rasa Felsefe& Teoloji*. 6(17), 61-102.
- Yılmaz, U. (2009).Din Görevlilerimiz (Din Hizmetinde Kim ne İş Yapar?). *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*. 3, 30-32.
- Yücel, İ. (2000). İmam: Cumhuriyet Döneminde İmamlık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 22: 186-188). Ankara: TDV. Yayınları.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Nasi ASLAN - Prof. Dr. Davut YAYLALI

This article was checked by turnitin.

KUR'AN'A GÖRE KADIN VE SİYASET

Halil İbrahim ACAR*

ÖZET

İnsanlar için vazgeçilmez haklar vardır. Bu temel hakların hepsi insan hakları kavramı içinde yer alır. Gelişmiş batılı ülkeler de dâhil hemen hemen tüm ülkelerde, bireylerin sahip olduğu hak ve özgürlükler konusundaki tartışma ve belirsizliklerin yoğunlaştığı temel noktalardan birini insan hakları kavramı içinde yer alan “kadın hakları” oluşturmaktadır.

Pozitif hukukun kadınlara tanıdığı veya tanınması gereken hak ve özgürlüklerin toplum tarafından kabul görmesi, kadınlara bu hakların tanınması ve kullanılmasında toplum ve hukuk tarafından konulmuş olan engellerin kaldırılması, kadınların biyolojik konumları nedeniyle özel bazı haklardan yararlanmaları ve her alanda kadınlara karşı ayrımcılığın kaldırılması “kadın hakları” kavramı içinde ele alınmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kadın hakları deyimi, kadınların siyasal haklarını ifade etmek için kullanılır. Buna mukabil geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde kadın hakları deyimi ile kadının toplumdaki yeri, kadın-erkek eşitliği ve kadının siyasal hakları birlikte anlaşılır. Bu alt başlıkların her biri detayları ile incelenmesi gereken önemli çalışma konularını teşkil etmektedir. Bu durumu ve makalenin hacmini de dikkate alarak, öncelikle kadının siyasal haklarının Kur'an açısından tespit edilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyim. Sünnet ve Hz. Peygamber sonrası İslâm kültüründe kadın ve siyaset konularını nasip olursa derginin sonraki sayılarında yayımlama düşüncesindeyim. Eksik kalan kısmının sonradan tamamlanacağı ümidiyle makalemizin konusunu “Kur'an'a Göre Kadın ve Siyaset” şeklinde belirledik.

Kadınların siyasal hakları ile kastımız, seçmen, politikacı ve benzer konumlarda katılımları, dolayısıyla devlet başkanı, bakan, milletvekili

gibi ülke yönetiminde veya siyasetin diğer alanlarında aktif rol almalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kadın, Siyaset.

WOMEN AND POLITICS ACCORDING TO THE QUR'AN

ABSTRACT

There are indispensable rights for people. All of these fundamental rights are included in the concept of human rights. In almost all countries, including the developed western countries, one of the main points of discussion and uncertainty about the rights and freedoms of individuals is women rights.

The acceptance of rights and freedoms granted to women by positive law is considered within the concept of women's rights. It should also be examined in this concept removing the obstacles imposed by society and law about recognition and use of these rights. The elimination of discrimination against women in every field and women's rights arising from their biological differences have to be examined within this subject.

Women rights in developed countries are used to express women's political rights. On the other hand, the role of women in the society, the equality of women and men and the political rights of women are considered as the same terms in the underdeveloped and developing countries. But each of these subheadings are important study topics that should be examined in detail. Considering this situation and the length of the article, I believe that it would be beneficial to determine the political rights of women in terms of Qur'an firstly. In the next issues of the magazine I would like to publish the topic of women and politics after Hz Prophet period. In the hope that the missing part will be completed later, we have determined the subject of our article as "Women and Politics According to Qur'an".

Women's political rights refer to participation in elections as a voter, politician or similar positions, and thus they can take an active role in the administration of the country, such as the president, minister, deputy, or in other areas of politics.

STRUCTURED ABSTRACT

According to Islam, men and women are equal. Women and men are considered equal in terms of some rights and duties in Islam. There is no difference between men and women about education. Women, are also obliged to take education like men. The great importance is attributed to education in the Qur'an and the Sunnah and there is no distinction between women and men. Some women went to Hz. Muhammad and made the following claim. "Can you settle us a day for education?". Then, Hz. The Prophet appointed them one day. This approach of the Prophet shows that Islam also cares about women to learn science.

There is also equality in terms of working. Women and men are obliged to work by God. During the time of Prophet Muhammad, women worked in various fields like in trading, participated in wars beside men, family affairs etc.

Women also undertook some public duties during the caliphs. For example, Şifa bint Abdillâh ve Semra bint Nuheyk el-Esediyye were assigned to market inspections. These women were wandering the bazaars and commanding goodness and avoiding evil.

On the other hand, whether women can be judge or not is one of the controversial issues. According to the Hanafis, women can be judge in all cases other than in criminal cases such as Qisas and Hudud etc. The common feature of these exceptions is that women's testimony are not accepted. On the other hand, according to İbn Cerir et-Taberî and İbn Hazm, women can be judge in all cases.

Islam considered men and women equal in terms of religion, responsibility, punishment and reward in the world and hereafter. Women and men are obliged for worship and other religious provisions without any discrimination. They are also equal in Qisas and Hudud punishments. As a matter of fact, according to verse 92 of surah of Nisa, there is no distinction between men and women in terms of "Diyah" due to manslaughter. An equal amount of diyyah is paid by men and women.

As for politics that is one of the most important public event, there is no conclusive provision in Quran. In this area, different opinions have been declared about whether women can take an active role like men. For example, Maverdi did not mention being a man among the conditions sought in being caliph. Today, Muhammad Hamidullah, Hamza Aktan, Yunus Vehbi Yavuz, Hayreddin Karaman, Suleyman Ates and many scholars sustain that women can be the head of state.

According to the scholars like Muhammed Reşid Rıza, Mahmud Şeltut, Muhammed Yusuf Musa, Mustafa Siba'î, Abdulkadir Udeh, Behiyyu'l-Hûlî, M. Said Ramazan el-Bûti, Islam did not deprive women of active politics other than the presidency. They argue that they have to be men to become a president. In addition, according to them, the society has not yet ready for obtaining these rights for women.

It is a fact that, in the history of society, there have been times when women were equal or even superior to men, but they were generally seen in the second plan by men for centuries. As a natural consequence of this, they were not able to obtain equal rights and freedoms. Throughout history, women's roles in political and social life remained tight, and in many cases they had to live with legal, social and political constraints.

The woman in the Arab thought is the servant of her house, carry out all kinds of family work and her mind is not working well. As a result of this, it was not possible for the woman to be a manager. Islam completely refuted this opinion in theory and gave women elective franchise. Because neither the Qur'an nor Hz. Prophet. Because in the Qur'an and the Prophet's practices, there is no issue appropriate with the aforementioned Arab conception.

Islam has made great changes in the social and legal status of women and emphasized that their social and legal status are equal with men. But this equality is not absolute equality. The idea of absolute

equality of men and women, in other words, the desire of being man, differentiates woman from their human characteristics. Beyond the areas of compulsory equality, the idea that men and women are complements of each other should be taken as basis.

Women have capacity to act in public. They can be curator, witness or guardians of young children and people that have partial disablement. Women perform these duties against both men and women.

Keywords: Qur'an, Women, Politics

GİRİŞ

İslâm nezdinde kadın ve erkek birbirine eşittir. İslâm, kadınla erkeği muhtelif hak ve görevlerde eşit kılmıştır. Hiçbirinin diğerinden farkı yoktur. (Nahl, 16/97.) Örneğin, eğitim alanında aralarında eşitlik söz konusudur. Erkekler gibi kadınlar da eğitimle mükelleftir. Kur'ân ve sünnette ilme büyük ehemmiyet atfedilmekte olup, bu konuda kadın erkek ayrımı yapılmamıştır.

İlim talebinde bulunan kadınlar “Ya Rasulallah, erkeklerden bize meydan kalmıyor, kendiliğinden bize bir gün tahsis et” dediklerinde, Hz. Peygamber kendilerine bir gün tayin etmiştir. (Buhârî, İlim, 36.). Hz. Peygamber'in bu ifade ve benzer yaklaşımları, İslam'ın ilim öğrenmek için kadınları önemsediğini göstermektedir.

Erkeklerle kadınlar arasında çalışma hususunda da eşitlik söz konusudur. Allah, erkek ve kadını çalışmakla mükellef kılmıştır. (Mülk, 67/15; Tevbe, 9/105.) Hz. Peygamber zamanında da kadınlar muhtelif alanlarda, aileyi ilgilendiren konularda, evde ve ev haricinde çalışmış, ziraatle uğraşmış, ticaret yapmış, Allah yolunda cihad yapmış, erkeklerle birlikte savaflara katılmışlardır.

Kadınlar, halifeler döneminde bazı kamu görevlerini de üstlenmişler. Hz. Ömer zamanında Şîfa bint Abdillâh, Hisbe görevini ifâ etmiştir. Hz. Peygamber'e yetişen ve ondan sonra da uzun süre yaşayan Semra bint Nuheyk el-Esediyye de çarşı-pazar denetlemelerinde görevlendirilmiştir. Bu hanım çarşıları dolaşır, aynı zamanda iyiliği emredip insanları kötülükten sakındırırdı. (İbn Abdilberr, IV, 1863.).

Hâkimlik konusuna gelince; kadının hâkim olup olamayacağı hususu ihtilaflı konulardan birisidir. Hanefilere göre şahitliklerinin kabul edilmediği had ve kıyas gibi ceza davaları dışında diğer bütün davalarda kadınlar, hâkim olabilir. (Kâsânî, VII, 3; Mergînânî, III, 107.). Hanefiler kadınların ceza davaları hariç diğer konularda hâkim olabileceği görüşünü ileri sürerken yargıyı şهادete kıyas etmişlerdir. Buna göre kadınlar şهادette bulunmaya ehil olduğuna göre yargı görevini ifa etmeye de ehil sayılır. (Aslan, s. 40) Hz. Peygamberle ilk iki halife döneminde kadının had ve kıyas gibi ceza davalarında şahitliğinin caiz görülmediği nakledilmektedir. (Ebû Yusuf, s. 164.)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelilere göre kadınlar hâkim olamaz. Hâkimin erkek olması gerekir. (Bâci, V, 182 vd; İbn Rüşd, II, 384; İbn Kudâme, IX, 41; Şirbini, IV, 151.). İbn Cerîr et-Taberî ve İbn Hazm'a göre ise kadınlar bütün davalarda hâkim olabilirler. (İbn Hazm, IX, 395; İbn Rüşd, II, 384.). Kadının hâkim olamayacağını söyleyenler şu hadisi delil getirmektedir. “*işlerini kadına tevdi eden bir kavim asla felah bulamaz*” (Buhârî, Fiten, 18; Megâzi, 82) Bu görüş sahipleri ayrıca erkeklerin bulunduğu ortamlarda kadınların bulunmasının doğru olmayacağını ve bunun fitneye sebep olacağından endişe edildiğini belirtirler. (Aslan, s. 40)

Kadınların hâkimlik yapamayacakları konusunda nas bulunmamaktadır. Eşyada asıl olan mübah olduğundan kadınlar hâkimlik görevini üstlenebilir. Nitekim Asr-ı Saadette kadınlar amme velâyeti kabilinden olan muhtesiplik görevini üstlenmişler. Ayrıca Hz. Aîşe beraberinde sahâbînin seçkinlerinden Talha, Zübeyr ve Abdullah b. Zübeyr olduğu halde Cemel'de ordunun başında bulunmuştur. Müslümanlar o zaman bir kadının önderliğini hiç garip karşılamamışlardı. Ayrıca Hz.

Aişe, zekâsı, engin deneyimi ile kadın erkek hemen herkesin kendisine danıştığı, irşad ve tavsiyelerine kulak verdiği bir kadın idi. (Erul, s.110.).

İslâm, kadınlarla erkekleri dini açıdan, mes'uliyet bakımından, dünya ve ahirette ceza ve mükâfat bakımından eşit kabul etmiştir. (Nahl, 16/97; Nisâ, 4/32, 124; Mâide, 5/38) Kadınlarla erkekler, hiçbir ayırım söz konusu olmadan ibadet ve diğer dînî hükümlerle mükelleftir. (Tevbe, 9/71.)

Kadın ve erkekler kısas ve diyet cezalarında birbirine eşittir. Erkek, kadını öldürdüğünde veya kadın erkeği öldürdüğünde her iki durumda da kısas vaciptir. Diyet konusunda da taraflar arasında eşitlik söz konusudur. Nitekim Nisâ suresi 92. ayete göre hata ile meydana gelen ölüm sebebiyle ödenecek diyet bakımından kadın ile erkek arasında bir ayırım gözetilmediğinden diyet eşit miktarda ödenir. Yaralamalarda da eşitlik söz konusudur. (Geniş bilgi için bkz. Acar, s.148-158.)

Siyaset konusuna gelince, bu mevzuda naslarda sarıh bir hüküm bulunmadığından, bu alanda kadınların erkekler gibi aktif rol alıp alamayacakları hususunda farklı görüşler beyan edilmiştir.

Hâricîler, özellikle kaderiyenin kollarından biri olan Şebîbiyye fırkası devlet başkanlığı dâhil olmak üzere siyasi faaliyet alanına giren bütün görevlerde kadınların vazife alabileceklerini ileri sürmektedir. Maverdi halife¹ (İmâmet-i Kübrâ) da aranan şartlar arasında erkek olmayı zikretmemiştir. (Maverdi, s.6.). Asrımızda ise Muhammed Hamidullah, Hamza Aktan, Yunus Vehbi Yavuz, Hayreddin Karaman, Süleyman Ateş ve diğer birçok âlim de kadının devlet başkanı olabileceği kanaatini taşımaktadır. (Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s.55,90; Ateş, I, 140-141; Yavuz, *Kadın Hak ve Özgürlüğü*, s.166.).

Muhammed Reşid Rıza, Mahmud Şeltut, Muhammed Yusuf Musa, Mustafa Siba'î, Abdulkadir Udeh, Behiyyu'l-Hûlî, M. Said Ramazan el-Bûtî gibi âlimlere göre ise İslâm, kadınları devlet başkanlığı dışında aktif siyaset yapmaktan mahrum bırakmamıştır. Zira kadınlar imam olamaz, Cuma ve Bayram namazı kılamazlar. Devlet başkanı olmak için erkek olmak gerekir. Ayrıca kadının ısrarla ve bir takım teşebbüslerle bu hakları elde etmesi hususunda toplum henüz hazır hale gelmemiştir. (Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hâkim (Tefsiru'l-Menâr)*, II, 375; Şeltût, Mahmûd, *el-Kur'ân ve'l-Mer'e*, s.3, 87; Uveys, s.314; Siba'î, s. 151-156, 167; Udeh, I, 27-29, Bûtî, *el-Mer'e*, s. 69-70; Behiyyu'l-Hûlî, s. 122-140.) Bütün bu âlimlerin kendilerine Kur'an'dan mesnet kabul ettikleri delilleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

A-KADIN VE SİYASET KONUSUNA OLUMLU YAKLAŞANLARIN KUR'AN'DAN DELİLLERİ

a-Velâyet-i Âmme

Konuyla ilgili olarak Kur'ân'da; “*Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir, iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar, namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve Peygamberine itaat ederler...*” (Tevbe, 9/71.) buyrulmaktadır. Bu âyet, kadının siyasî faaliyetlerde bulunabileceğine dair ileri sürülen âyetlerden biridir. Âyette geçen “velî” kelimesi esas itibarıyla dost, arkadaş ve yardımcı gibi anlamlara gelmekle beraber (Kurtubî, VIII, 203; Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hâkim*, X, 627.) isim tamlaması olarak bir kimsenin işlerini idare edip ihtiyaçlarını karşılayan kimse manalarında da kullanılmaktadır.

Âyette velâyet, hem erkek hem de kadınlar için söz konusu edildiğinden, erkeklerle kadınlar siyasî faaliyetlere katılma ve idari görevler üstlenmede eşit kabul edilmektedir. Çünkü “*...birbirlerinin velileridir...*” ifadesine göre kadınlar da erkekler gibi amme velâyeti de dâhil olmak üzere her türlü velâyet hakkına sahiptir. Nitekim kadınlar küçük ve nakıs ehliyet sahiplerine vasi olabilir, malların tasarruf ve idaresi konularında vekil olabilirler. Ayrıca velâyet kapsamına girdiğinden şahit ve ihtilaflı

¹ Klasik fıkıh kitaplarında devlet başkanının adı halife olarak zikredilmektedir. Namazdaki imamet ile karışmaması için devlet başkanlığına İmâmet-i Kübrâ da denmektedir.

olmakla birlikte hâkim de olabilirler. Nitekim daha önce zikredildiği gibi Ebû Hanife'ye göre kadınlar, bazı durumlarda velâyet kabilinden olan hâkimlik görevini üstlenebilir.

Bu âyete göre kadınlar da erkekler gibi iyiliği emredip kötülükten insanları nehyetme hakkına sahiptir. Erkekler nasıl emrediyor ve nehyediyorlarsa benzer şekilde kadınlar da emreder ve nehyederler. Kadın erkek ayrımı olmadan herkes el birliği ile toplumdan zulmü, fuhşu, toplumsal ve bireysel bütün hastalıkları, fesâd sebeplerini kaldırmaya çalışırlar. Siyasetle uğraşanların meşguliyetleri de emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l münker kabilindendir. Kısacası siyaset bir bakıma bu işi millet adına, memleket sathında yapmaktan ibarettir. Toplumun hedeflerine ulaşması bakımından kadınlara bu hususta mesuliyetin verilmesi, kendilerine verilen en önemli görevlerden biri olacaktır.

İslâm, kadınları seçme ve seçilme hakkından mahrum bırakmamıştır. Diledikleri takdirde parlamento üyesi olabilirler. (Aktan, s.260-261.) Kur'ân-ı Kerîm'de kadının yönetici olamayacağına dair hiçbir nas bulunmamaktadır. Aksine Nisa suresinin 59.² ve 83. âyetleri³ kadının devlet başkanı olabileceğinin delili olduğu ifade edilmektedir. Bu görüş sahiplerine göre, âyetlerde zikredilen "idareciler" ifadesi, hem kadını hem de erkeği kapsamına almaktadır. İkinci âyette geçen "yetki sahipleri" ifadesi de hem ilmen hem de siyaseten yetkiyi kapsamaktadır. Bu nedenle kadının toplum adına siyasal yetki sahibi olmasına engel olacak bir delil bulunmamaktadır. (Yavuz, *Kadın Hak ve Özgürlüğü*, s. 169-170.).

Tevbe suresi 71. ayetten de anlaşılacağı üzere kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu gibi, yeterli bilgi, beceri, kabiliyet ve iradeye sahip oldukları takdirde kamu görevlerinde de görev alabilirler. İslâm, tam ehliyet sahibi kadınların siyasi vazife üstlenmelerini yasaklamamıştır. Bu bağlamda onların içerisinde yer alabilecekleri aktivitelerden bazıları şöyle sıralanabilir. Başbakanlık, Meclis başkanlığı, Bakanlık, Milletvekilliği, siyasî danışmanlık ve parti içindeki diğer görevler.

Reşid Rıza'ya göre âyette geçen velâyet kelimesi ile, mü'min erkeklerin yanısıra mü'min kadınlara da amme velâyeti tanınmıştır. Çünkü velâyet terimi mü'minler arasında kardeşlik, sevgi, merhamet ve yardımlaşmanın gerçekleştirilmesini içermektedir. Bu anlamda Hz. Peygamber mü'minleri bir cesed gibi görmektedir. (Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hâkim*, X, 627-628; *Hukuku'n-Nisa*, s.12.)

Hamza Aktan, yukarda meâlini verdiğimiz Tevbe suresi 71. âyete atıfta bulunarak kadınlara erkek arasında eğitim ve öğretim açısından herhangi bir farklılık olmadığından bilgi ve tecrübesiyle öne çıkmış kadınların politika dâhil her konuda fikir beyan edebileceklerini, politikada aktif olmalarını engelleyecek cinsiyetlerinden kaynaklanan bir ehliyetsizliklerinin söz konusu olmadığını söylemektedir. (Aktan, s.260-261.).

Hayreddin Karaman, kadının devlet başkanlığı ve gerektiğinde diğer kamu görevlerini yapabileceğine dair deliller arasında aynı âyeti zikretmekte ve âyetin herhangi bir sınırlama getirmeden erkekler gibi mü'min kadınlara da "velâyet" hakkını getirmekte olduğunu, belirtmektedir. Karaman'a göre âyet, kadının bu vazifeyi kadın erkek ayrımı yapılmadan herkese karşı yerine getirmek durumunda olduğuna delil teşkil etmektedir. Bununla birlikte Allah, erkek ve kadına birbirini tamamlayan farklı özellik ve kabiliyetler verdiğinden, bu kabiliyetlerde ihtiyaç bulunmadıkça öncelikler sistemini beraberinde getirdiğinden, devlet başkanlığının öncelikle erkeğe ait olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ihtiyaç ve zaruret bulunduğu bu görevi kadınlar da yüklenebilirler. (Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s.89-91.).

² "Ey İman edenler! Allaha itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de (Ulû'l-Emr) itaat edin...."

³ "Kendilerine güven ve korku hususunda bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi Peygamber'e ve kendilerinden olan yetki sahiplerine (Ulû'l-Emr) götürselerdi onlardan sonuç çıkarma yetkisine sahip olanlar onu bilirdi...."

Yunus Vehbi Yavuz'a göre, "Tevbe suresi 71. ayette zikredilen "velâye " kelimesi yönetim ve hâkimiyet anlamlarına geldiğinden kadınlar da erkekler üzerinde velâyet hakkına sahiptir. Bu velâyet hakkının birincisi; iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırmak, böylece toplum adına hizmette bulunmak, ikincisi; bedensel ve mali ibadetleri yerine getirmek, üçüncüsü; Allah ve resulüne itaat etmek, yani devlete itaat etmektir. Ayette geçen "Evliyau bağd" ifadesi, diğer bir deyimle velâyet hakkı aynı zamanda kadınların siyasî ve askeri sahalardaki velâyet haklarına işaret etmektedir. (Yavuz, *Kadın Hak ve Hürriyeti*, s. 20; bkz. Yavuz, *Çalışma Hayatı ve İslâm*, İstanbul, 1992, s. 247.)

Kurtubî, ayetteki "evliya" kelimesini, kalplerin sevgi ve muhabbet konusunda bir olması şeklinde; İbn Kesir, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamaları, destek ve yardımlaşmaları şeklinde; Râzî ise, yakınlık çerçevesinde yorumlamıştır. (Kurtubî, VIII, 203; İbn Kesir, II, 369; Râzî, XVI, 131.). Bu ve benzeri yorumlarda görüldüğü gibi, modernleşme çabaları öncesine rastlayan tefsirlerde "evliya" kelimesi genel olarak siyasî velâyet anlamında değil, mü'minlerin birbirine destek çıkmaları, dostluk kurmaları ve yardımlaşmaları şeklinde izah edilmektedir. Dolayısıyla bu yorumlarda kelimenin lugavi olarak içerdiği işleri yürütmek ve idareci olmak gibi olguların tefsirine girilmediği görülmektedir." (Karslı, s. 244.).

Tevbe suresi 71. ayete göre Allah katında kadın ve erkekler, kul olma sorumlulukları ile değer ve hak yönünden birbirine eşittir. Kadın ile erkek, dost olarak her alanda birbirlerine yardım etmeli, yaşamları boyunca el ele vererek işbirliği yapmalı ve sorumlulukları da birlikte paylaşmalıdır.

Bu ayetin aynı zamanda mü'minlerin ahlâki değerlere dayalı bir toplumsal yapıyı oluşturmalarını öngördüğü söylenebilir. Enfâl suresi 73. ayette inançsız kimselerin birbirinin dostu olduklarına işaret edilmekte, mü'minler de bu haslete sahip olmaya çağrılmaktadır. Aksi takdirde tevhit, adalet ve barışa dayalı bir topluluk oluşturmalarının mümkün olmadığı belirtilmektedir. (Karslı, s. 242.)

Velâyet konusundaki umumi ifadeyi tahsis eden; Hz. Peygamber'in; "*işlerini kadına tevdi eden bir kavim asla felah bulamaz*" şeklindeki sözü sebebiyle İslâm hukukçularının çoğunluğu, kadınların devlet başkanlığına getirilmelerinin doğru olmayacağı kanaatinde birleşmişlerdir. Bu görüş sahiplerine göre İslâm, kadının parlamento üyesi olmasını kabul etmemektedir. Çünkü parlamento üyesi olmak velâyet-i âmme'dendir. Velâyet-i âmme, parlamentonun önemli organlarından. Kadınlar ise bu hakka sahip değildirler. Bu durum, kadınlarda bulunan bir noksanlıktan değil, yaratılışlarından kaynaklanmaktadır.

İslâm'ın ilk yıllarında, faziletli ve kültürlü birçok kadın bulunmasına rağmen birçok şartları gerektiren bu görev erkeklere hasredilmiştir. Hz. Peygamber ordu komutanı ve vali olarak daima erkekleri tayin etmiştir. Zira velâyet hakkı daha ziyade dışa dönük temsil ve korumayla ilgili olduğundan, özellikleri göz önüne alınarak bu konularda erkeğe öncelik verilmiştir. Ayrıca kadınlar böyle taleplerde bulunmadıkları gibi kendilerinden de talepte bulunulmamıştır.

b- Kadın ve Erkeklerin Birbirlerine Üstün Olması

"*And olsun ki, biz insanoğullarını üstün kıldık....*" mealindeki İsra suresi 70. Âyette, erkek ve kadınların birlikte üstün kılındığı zikredilmekte, sadece erkeklerin üstün kılındığıyla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır.

Bilindiği gibi İslâm, renk, ırk, ve cinsiyet farklılığına üstünlük atfetmez. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, hangi millete mensup olursa olsun, cinsiyet ayrımı yapılmadan kadın-erkek bütün insanlara eşit hakları yalnızca Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği din vermiştir.

Diğer bazı âyetlerde de şöyle buyrulmaktadır: "*Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbinize hurmetsizlikten sakınınız...*" (Nisâ, 4/ 1.); "*Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah katında en değerliniz, ona karşı gelmekten en çok sakınanınızdır...*" (Hucurat, 49/ 13.).

Bu ve benzeri ayetler, kadınların erkeklerle eş değerde olduğunu göstermektedir. Bunun neticesi olarak da kadınlar erkekler gibi siyasî faaliyetlerde bulunabilir.

c-Sebe Kraliçesi Belkıs'ın Devlet Başkanı Olması

Hz. Süleyman zamanında Sebeliler'in lideri durumunda olan Sebe Kraliçesi Belkıs'ın; “ *Ey İleri gelenler! Vereceğim emir hakkında bana fikrinizi söyleyin, siz benim yanımda bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermem* “ şeklindeki sözüne karşılık kendisine verilen; “ *Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, emir senindir, sen emretmene bak* “ (Neml, 27/32-33.) şeklindeki cevap da kadınların siyasî konularda verilecek hüküm için erkeklerle bir araya gelebileceğine, idari işlerini şûrâ ile mümârese edebileceklerine ve görüşlerini açıklayabileceklerine işaret etmektedir.

Bilindiği gibi Kur'ân'da kadının devlet başkanı olamayacağını bildiren bir âyet yoktur. Aksine, Hz. Süleyman'ın çağdaşı, Yemen'deki Sebe Kraliçesi Belkıs'tan bahsedilmiş, hiçbir önemli kararı danışma meclisine getirmeden almayan bu kadın başkanın isabetli sözleri, uzunca bir şekilde nakledilmiş ve kadın olmasından dolayı onun başkanlığının aleyhinde bir îmâda dahi bulunulmamıştır.

Kur'ân, Hz. Süleyman'ın Belkıs'a gönderdiği mektup ve kraliçenin buna cevabını anlatarak sonunda onun hidayete erişini müslümanlara örnek bir tavır olarak hikâye etmektedir. (Neml, 27/26-44.). Buna göre Belkıs, Sebeliler'in başında bir kadın hükümdar olarak bulunuyordu. Bunlar Allah'ı bilmiyor, güneş'e tapıyorlardı. (Neml, 27/24.). Hz. Süleyman, durumlarını öğrenince, bir mektup yazarak Belkıs ve kavmini Hak Din'e davet etti. Şayet kabul etmezlerse ülkelerini istilâ edeceğini bildirdi. (Neml, 27/ 29-31.). Toplumun yükümlülüğünü üzerinde taşıyan Kraliçe Belkıs, istişaresiz bir şey yapmayacağını söyleyerek, danışma meclisine danışmış ve sorumluluğu üstlenerek sulh yoluyla anlaşmak için girişimde bulunmuştu. Danışma meclisinde bulunan ileri gelenler kendilerinin güçlü kimseler olduklarını, savaş konusunda kendilerine güvendiklerini, zorlu savaş adamı olduklarını, ifade ettiler. Belkıs bu görüşlere mukabil, hükümdarların bir ülkeye girdikleri zaman orayı bozacakları ve onurlu insanları zelil edeceklerini söyler. Daha sonra da tepkisini ölçmek gayesiyle Hz. Süleyman'a bir hediye göndermeye karar verir. (Neml, 27/ 34-35.). Hz. Süleyman, Allah'ın kendisine hem maddî hem de manevî yönden çok yüksek mevkiiler verdiğini söyleyerek hediyeyi reddeder. (Neml, 27/ 36-37.) Kıssa bu şekilde devam etmekte ve neticede kraliçe Hak Din'i kabul ederek müslüman olmaktadır. (Neml, 27/ 44.).

Belkıs, burada başarılı bir idarecilik örneği göstermektedir. Süleyman peygamber, gönderdiği mektupla kendisini tehdit etmiştir. Ancak o, mahiyetinde bulunan memur ve askerlerin kuvvetle karşı koyma şeklindeki tekliflerine rağmen, hissiyatına mağlup olmamış, aksine akıl ve mantık dairesinde hareket ederek konuyu istişare ederek çözümleme yoluna gitmiştir. Belkıs bu nedenden dolayı konunun anlatıldığı ayetlerin devamında övgüye layık görülmüştür.

Belkıs'ın parlamentosundan ve orada yapılan tartışma ve fikir teatisinden bahseden Kur'ân, bunu bazı ibret ve anlamların çıkarılması için anlatmıştır. Güneş'e tapması dışında, Kraliçe Belkıs'ın toplumun ileri gelenlerine danışması, savaşma tavsiyesine rağmen sağduyusu ve ileri görüşlülüğü ile karşı tarafa elçi göndererek anlaşmak istemesi, Hz. Süleyman'ın uyarısı ile gerçekleri görüp Yüce Allah'a teslim olması, yöneticiliği bakımından olumlu bulunmuştur. Bu anlatılanlardan ortaya çıkan sonuç, kabiliyet ve yeterlilik özelliklerine sahip kadınların gerektiğinde siyaset yapabileceği ve devlet başkanı olabileceğidir.

Belkıs, büyük bir milleti yönetmiş olmasına rağmen, müslümanların çoğu, liderliği kadın için uygun görmemektedir. Halbuki Kur'ân, yöneticilik konumunun kadın için uygunsuz olduğunu îmâ eden hiçbir ifade kullanmadığı gibi yöneten bir kadın olarak Belkıs'la ilgili hiçbir farklılık, sınırlama, fazlalık, kısıtlılık ve özellikten bahsetmemektedir. Tam aksine, Neml suresindeki kıssa Belkıs'ın hem siyasî hem de dini uygulamalarından övgüyle bahsetmektedir. (Amine Vedûd, s. 79.).

Kur'an'ın haber verdiği Sebe melikesinin kişiliğini, meziyetlerini, Hz. Süleyman'ın kendisine ve kavmine karşı mektupla yaptığı davete ve tehdide karşın takınılacak tavrın konuşulması için maiyetindekilerle toplanması ve onlarla istişare etmesinde görmekteyiz. İstişareye yönelmesi onun üstün bir akla sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü, kraliçe olarak tüm yetki elinde bulunduğu halde doğrudan değil, görüşlerine başvurulabilecek kimselerle istişare yaptıktan sonra karar vermişti. (Neml, 27/29-32.). Nihai olarak Sebe kraliçesinin kararlarını aklın ölçülerini kullanarak vermiş olması onun akıllı, ölçülü ve ince hesap yapan kişiliğini göstermektedir. Kraliçenin erkekleri yönetecek düzeye ulaştığını anlatan Kur'an, bir takım işleri idare ederken takınılması gereken tavır ve düşünce yapısına olumsuz etkide bulunan kadınlığın zaaflarının aşılabileceğinin bir resmini sunarak bu zaafların kadının kaderi olmadığına, onlardan kurtulabilme imkânının olduğuna işaret etmektedir.

Maverdi, Ahkâmü's-Sultâniyye adlı eserinde halifelige ehil olanlarda aranan şartlar başlığı altında, halifenin adil ve içtihadla bulunabilecek seviyede ilim sahibi olması, organ sakatlığının olmaması, halkı idare edebilecek fikir ve bilgiye, güç, kuvvet ve cesarete sahip olması gibi şartları zikretmiş, ancak erkek olup olmama şartına hiç temas etmemiştir. Bu durum Maverdi'nin kadının devlet başkanı olabileceği kanaatinde olduğuna işaret etmektedir. (Maverdi, s. 6.).

Hayreddin Karaman, Belkıs örneğini kadının devlet başkanı olabileceği konusunda delil kabul etmekte ve şunları söylemektedir. "Bu tarihi hadise İslâm öncesine ait bulunmakla beraber, Kur'an-ı Kerim'de anlatılmakta, müslümanların bundan ibret ve örnek almaları istenmekte, Belkıs yönetiminin aleyhinde hiçbir şey söylenmemekte, onun bilgisini, ileri görüşlülüğünü, yönetim becerisini gösteren sözleri ve davranışları nakledilmektedir. Tam yeri geldiği ve münasebeti düştüğü halde, bir ülkeyi kadının yönetmesinin kötü sonuçlar doğuracağına ait bir işarete yer verilmemektedir. " (Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 55,90; *Kadının Şahitliği*, s.291.).

Süleyman Ateş, Kur'an'ın hikâye ettiği bu kıssadan hareket ederek kadının devlet başkanı olabileceği sonucuna varmaktadır. (Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 140 –141.).

Musa Carullah'a göre de kadınların idareci olmaları caizdir. Zira kadınların siyasî hakları sadece oy vermek veya oy almak, seçmek ve seçilmekten ibaret değildir. Verdikleri bütün söz ve teminatlar da geçerli ve bağlayıcıdır. (Carullah, s. 55.).

Klâsik dönem yorumlarını incelediğimizde ise, Belkıs'ın güneşe tapan gayr-i müslim bir şahıs olduğu ileri sürülerek, müslümanlara örnek olamayacağının belirtildiği görülmektedir. Meselâ, Alusi, ilahi bir dine mensubiyeti olmayan Belkıs'la ilgili örneğin müslümanların oluşturduğu bir toplumda kadının devlet başkanlığı yapabileceği konusunda delil olarak ileri sürülemeyeceğini kaydetmekte, devamında da Hz. Peygamber'in; "“işlerini kadına tevdi eden bir kavim asla felah bulamaz”" hadisini nakletmektedir. (Alûsî, XIX, 282-283.).

İbnü'l-Arabî; aynı hadise atıfta bulunarak kadının devlet başkanı olamayacağını ifade etmektedir. Ona göre kadının toplantılara katılıp erkeklerin arasına karışması ve onlarla birlikte olması caiz değildir. (İbnü'l-Arabî, III, 483)

Nakledilen bu yorumlardan sonra sonuç olarak şunları söylemek mümkündür. Klâsik dönem yorumlarında kraliçe Belkıs'ın idaredeki yeterliliğine vurgudan ziyade ileri görüşlü, akıllı, bütün işlerini keyfi idareye kaçmadan oluşturduğu meclis aracılığıyla yürütüp meşruiyet geleneğini sürdüren, olaylar karşısında sabır ve metanetini koruyabilen, barışsever birisi olarak tavsif edildiği görülmektedir. (Kurtubî, XIII, 196, 207; bkz., Yazır, VI, 141-145.). Bununla birlikte Kur'an, Belkıs'ın devlet başkanlığını haber verdiğine ve bu durumu eleştiri konusu yapmadığına göre, kadınların devlet başkanı olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca Kur'an'ın; "Kesinlikle Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi emretmektedir..." (Nisa, 4/58.) meâlindeki âyetine göre idarenin ehil olana verilmesi gerekir. Cinsiyet farkının bir önemi olmamalıdır. Kadın, gerekli liyakat ve dirayeti göstermesi halinde erkek gibi devlet başkanı olabilmelidir.

d- Hak ve Görevler Hususunda Erkeklerle Kadınların Eşit Olması

Sarih nasla zikredilenler dışında hak ve görevler hususunda erkekle kadın arasında bir ayırım yapılmamıştır. Her iki cins arasında bu hususta eşitlik söz konusudur. Ayrıca erkeğin kadın üzerinde olan her hakkına karşılık kadının da erkek üzerinde hakkı vardır. Bakara suresi 228. ayette “... *erkeklerin (meşru surette) kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır....*” buyrulmaktadır. Burada kastedilen mana ile kadın ve erkeğin sahip olduğu haklar ve üstlendikleri sorumluluklar ifade edilmektedir.

e- Kadınların Hz. Peygamber’e Biat Etmesi

Lider konumunda bulunan bir şahısla diğerleri arasında sözlü olarak gerçekleştirilen bir anlaşma ve sözleşmeyi ifade eden biat, Hz. Peygamber döneminde daha çok dini hükümlere bağlı kalmak ve Resulullah’a itaat etmek anlamında kullanılıyor iken, Hz. Ebû Bekir’in halife seçilmesinden itibaren siyasî bir mahiyet kazanmış, devlet başkanını seçme veya seçilmiş ya da bu makama herhangi bir yolla gelmiş devlet başkanına bağlılık sunma anlamında kullanılmaya başlanmıştır. (Kallek, VI, 121.)

Liderlerin belirlenme biçimi dikkate alındığında, İslâm’da modern anlamda “seçim” kavramıyla ilişkilendirilebilecek bir uygulama dikkat çekmektedir. “Biat” adı verilen bu uygulama ile “halk”, kendi idarecilerini seçebilmekte ve bir çeşit sözleşme ile karşılıklı yükümlülük ve sorumluluk altına girebilmektedir.” (Kapar, s. 74.)

Biat, idare edenle idare edilen arasında karşılıklı taahhüt olduğuna göre, idare edilenin kimin idaresine razı olduğunu beyan etmesi anlamına gelen seçme hakkının kadına da tanındığı konusunda ittifak vardır. İslâm’ın ilk yıllarında erkekler Hz. Peygamber’e biat ettikleri gibi kadınlar da biat etmişlerdir. Bu bey’at alış, bizzat Kur’an’ın emri gereği idi. Mümtahine suresi 12. Âyet kadınların biatıyla ilgili olup, kadının seçme hakkının olduğunun açık delilidir.

Bu âyet, açıkça kadının yöneticisini seçebileceğini ve yönetimin iyi ve meşru işler yapması halinde onlara karşı gelmemesi gerektiğini açıklamaktadır. Bunun sonucu olarak kadının, meşru sahada itaatle vazifeli olduğu, iyi bulmadığı bir yönetime karşı koyma, bu hususta görüş belirtme hakkına sahip olduğu da anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, ashabın kadın ve erkeklerinden defalarca biat almıştır. Bunun misallerini akabe biatlarında, Medine’ye hicretten sonra ve Mekke’nin fetih gününde görmekteyiz. Bu biatlar dini olduğu gibi siyasî olma özelliğine de sahip olduğundan, kadınlar biat etmek suretiyle devlet yönetimine aktif olarak iştirak etmişlerdir. Bu durum devletle toplum arasındaki ilişkilerde kadın-erkek ayırımına gidilmediğini, yöneticilerin seçiminde kadına söz hakkı tanındığını göstermektedir.

Mümtahine suresi 12. âyette Hz. Peygamber’e hitaben kullanılan; “...*uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartı ile...*” şeklindeki sözler, Rasulullah’ın devlet başkanlığı ile alâkalı iş ve emirlerini ihtiva eder. Zira O, peygamber olduğu gibi aynı zamanda devlet başkanı idi. Bu âyete dayanarak kadınların erkekler gibi siyasal etkinlikler gösterme hakkına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü biat, siyasal bir iş olup otoriteyi Hz. Peygamber’e tahsis etmek, ona bağlanmak, onun direktiflerini tereddütsüz kabul etmek anlamını taşır. Siyasal biat da budur. Ancak, devlet başkanının adalet ve hukuktan ayrılması halinde, kendisine yapılan biat bağlayıcı niteliğini kaybeder. (Maverdi, s. 21.)

Devlet başkanı durumundaki Hz. Peygamber’e yapılan bu vatandaşlık akdi ile kadınlar, erkeklerle eşit siyasî haklara sahip oluyordu. Örneğin, müslüman bir erkek, bir yabancıya sığınma hakkı (eman) verip onun hayatını garanti altına alabildiği gibi, kadın da aynı şeyi yapabiliyordu. Müslüman bir kadının yaptığı anlaşmaya diğer müslümanların saygı göstermeleri zorunluydu. (Hatiboğlu, s. 234.).

Mümtahine süresinin 12. âyetinde, 15 asır önce kadına seçme hakkı bahşedilmiş olmasına rağmen, Hz. Peygamber’den sonra Kur’an’ın kendilerine vermiş olduğu seçme, yönetimi belirleme hakkından kadınların mahrum bırakıldıklarını görmekteyiz. Bu geleneksel İslâmî anlayış ile Kur’an’ın

ilkelerini birbirine karıştırmamak gerekir. (Yavuz, *Kadın Hak ve Özgürlüğü*, s. 166; Abdulhamîd İsmâîl el-Ensârî, X, 541.).

Kişinin fikir ve görüş sahibi olması, bilgi ve tecrübeye dayalı bir konu olduğuna ve kadınların eğitilme ve öğrenim konusunda erkeklerden farklı bulunmadığına göre, bilgisi ve tecrübesiyle temayüz etmiş kadınların politik konularda görüş beyan etmelerine engel bir durum söz konusu değildir. Tevbe suresi 71. âyet, doğru ve iyi olanın tavsiye ve telkini görevinde, kadınla erkek arasında bir farklılık bulunmadığını ifade etmektedir. Kısaca erkekte eksik hiçbir tarafı olmayan kadın için İslâm'ın bu konuda koyduğu bir yasak bulunmamaktadır.

Kadınlar, Hz. Peygamber'e biat ederek devlet yönetimine aktif olarak katılmışlardı. Ayrıca Hz. Peygamber, siyasî konular da dâhil olmak üzere hanımlarının görüşlerine kapalı olmamış, zaman zaman onların telkin ve tavsiyelerini kabul etmiştir. Keza raşid halifeler de Hz. Peygamber'in zevcelerine danışmışlardı. Hz. Ömer'in, vefatından sonra halife seçimiyle görevlendirilen Abdurrahman b. Avf, halife seçiminde Medine halkının, bu arada bazı kadın ve kızların fikirlerini de almış olması, mevzuya ışık tutan bir sahâbî tatbikatıdır. (Hamidullah, s. 149).

Kadınların biatıyla ilgili olarak Ümeyme bint Rukayka'dan şu rivayet nakledilmektedir. Ensar kadınlarıyla birlikte Resulullah'a gittim ve Ey Allah'ın Resulü, biz hiçbir şeyi Allah'a ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina yapmamak, çocuklarımızı öldürmemek, bilerek iftira ve suçlamada bulunmamak, ma'ruf olanda karşı gelmemek üzere sana biat ediyoruz dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber; “ *Gücünüzün yettiği kadar* ” deyince, Allah ve Resulü bize bizden daha merhametlidir, hadi sana biat edelim Ya Rasulellah, dedik ve kendisine biat ettik. (Ahmed b. Hanbel, VI, 357.).

Modern zamanlara geldiğimizde Mümtahine suresi 12. ayetine atıfta bulunularak idarecilerin seçiminde kadının oy hakkına sahip olduğu hususunun birçok yorumcu tarafından ileri sürüldüğü görülmektedir. Zira ayetin getirdiği düzenleme, kadınların devlet yöneticisini seçme ve onunla doğrudan sosyal mukavele akdetme haklarını tescil etmektedir. Ancak Kur'an'ın “*uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartı ile...*” şeklindeki ifadesi dikkate alındığında şu durum karşımıza çıkmaktadır. Seçilenlerin zulme ve kötülüğe sapmaları halinde kendilerine halkın vermiş olduğu onay geçerliliğini yitirir ve demokratik karşı çıkma süreci başlar. Kadın, bütün bu oluşum ve gelişmelerin içinde aktif bir unsur olarak yer alır. (Karşı, s. 239.).

B- KADIN VE SİYASET KONUSUNA OLUMSUZ YAKLAŞANLARIN KUR'AN DAN DELİLLERİ

Klasik dönem âlimlerinin çoğunluğuna göre kadınların devlet başkanı, bakan, milletvekili vb diğer siyasi faaliyetlerde aktif olarak bulunmaları aşağıda zikredilecek deliller sebebiyle caiz değildir.

a-Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Hâkim Olması

“*Allah kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin mallarından sarf etmelerinden dolayı, erkekler kadınlar üzerine hakimdirler*” (Nisâ,4/34.) meâlindeki âyeti, kadınların siyasî faaliyetlerde bulunamayacakları şeklindeki görüşlerine mesnet kabul eden âlimler, burada zikri geçen “kavvam” kelimesini erkeklerin kadınlar üzerinde yönetici, onları koruyup kollayıcı, ihtiyaçlarından sorumlu ve ailenin reisi oldukları şeklinde yorumlamışlardır. Müfessirlerin büyük bir kısmı bu çerçevede erkeklerin çalışıp kazanmaları, hanımlarının mehirlerini vermeleri, ailenin geçimi için mallarından harcamada bulunmaları, hanımın ve çocukların bakım, terbiye ve gözetimlerinden sorumlu olmaları gibi nedenleri dikkate alarak erkeklerin kadınlara hâkimiyetini kabul etmişlerdir. (Taberî, VIII, 290-291; Cessâs, II,188; İbnü'l-Arabî, I,531; Kurtubî, V,169; İbn Kesir, I, 491;Yazır, II, 556- 557.). Ayrıca insanlık tarihi boyunca aile fertlerini dış tehlikelerden koruyan erkekler olduğu gibi, ülkelerin ve yerleşim yerlerinin güvenliğini sağlayan ve bunun için gerektiğinde savaşılan ordular da hep erkeklerden oluşmuştur. Buna göre eş ve çocuklarının dünyevi ve uhrevi tüm işlerini titizlikle yürütmek, onları görünen, görünmeyen her türlü tehlikeden olanca güçleriyle korumak, maddi ve manevi menfaatlerini

ihtimamla kollamak görevi erkeklerle verilmiştir. Vazifelerini yapmadıkları takdirde davranışlarından sorumlu olacaklardır.

Bu ayette erkeklerin kadınlar üzerine “kavvam” yani hakim oldukları bildirilmektedir. Erkeklerin kadınlara hakim olmaları, vazife ve görevlerinin dağılımındaki adalet bakımındandır. Çünkü taraflar, fitratlarının gereği olarak yüklenebilecekleri kadar mesuliyet altına girerler. Ancak Kur’ân, “kavvame”lik hakkına bir sınır getirmedığından bu durum aile reisliğine şamil olduğu gibi imamlık, cihad, devlet başkanlığı ve milletvekilliği gibi görevleri de kapsar. (bkz. Râzî, X, 88; Ebüssuûd, II, 173.). Siyasî faaliyetlerde bulunabilme imkânının kadınlar için tanınması halinde, “kavvam” nev’inden olan ve erkeklerin yapması gereken bir görev, kadınlar için de caiz kılınmış olacaktır. Devlet başkanı olduğu düşünülen kadın nasıl kocasının idarecisi olacaktır? Bu durum, söz konusu ayete tamamen zıttır. En küçük idare birimi olan ailenin reisliği kadına verilemiyorsa, devlet başkanlığı görevi nasıl verilecektir, (Beşer, s. 92, bkz, Cessas, III, 149; Kurtubî, V, 169; Beyzâvi, I, 218.). şeklinde yapılan yorumlar, kadına özel alanı gösterip ötesine geçmemesini gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan Bakara 228. âyette de; “...Kadınların hakları örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir. Erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır.” buyrulmaktadır. Bu âyette zikredilen “derece” kelimesi, erkeklerin kadınlar egemenliği ve üstünlüğü çerçevesinde yorumlanmaktadır. Alusi’ye göre “derece” kelimesi, erkeklerin daha şerefli olduklarına işaret etmektedir. Çünkü onlar, kadınlara yönetici ve koruyuculuk yapmakla mükellef kılınmışlardır. (Alûsî, II, 135.). Bir başka ayette de; “Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklerle kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır...” (Nisâ, 4/32) buyrulmaktadır.

Buraya kadar zikredilen âyetlerden anlaşıldığına göre, ister aile içerisinde olsun, ister toplum içerisinde olsun güç, kuvvet, ilim, kâmil akıl, temyiz gücü, dini yönden olgunlaşma ve nafaka ile mükellef olma gibi nedenlerle erkekler kadınlardan fitraten daha üstündür. Nitekim kadına göre erkeğin aklı daha kâmil ve temyiz gücü daha fazladır. Ayrıca erkeklerin peygamber ve imam olabilmeleri, cihad yapmakla, nafaka ve mehir vermekle mükellef olmaları, kısas ve had cezalarını gerektiren konularda şahitlik yapabilmeleri, mirastan kadınlara nispetle daha fazla hisse almaları, miras konusunda asabe olmaları, erkeklerin kadınlardan üstün olduklarının nedenleridir. Buna göre velâyet zorla değil, faziletle elde edilir. Kısaca, erkeklerin yapmakla mükellef oldukları faaliyetler “kavvam” makamına kaim olduğundan, siyaset, çalışma sahalarının en yorucusu olduğundan ve herkesin altından kolaylıkla kalkamayacağı tarzda yoğun gayret gerektirdiğinden, kadınların siyasetle meşgul olmaları söz konusu değildir.

Klasik dönemlerde aile hayatında kocanın eşi üzerindeki yetki ve otoritesine vurgu yapan bu yorumların, fakihlerin nikâh terimine yükledikleri anlamla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu anlayışa göre nikâh akdi, dinin koyduğu ölçüler çerçevesinde kadının cinselliğinden yararlanma imkânına sahip olma şeklinde tarif edilmektedir. Dolayısıyla bu tarifile bir anlamda erkeğin aile içerisinde sahip olduğu yetki ve insiyatifine işarette bulunmaktadır. Nikâh konusundaki bu anlayışın, ailede erkeğin yöneticiliği ve üstünlüğü konularında belki de mübalağalı diyebileceğimiz yorumların ileri sürülmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. (Karşlı, s. 153.)

Musa Carullah, bu şekilde kadınıla ilgili sorunlarla, kadın hakkında oluşan yanlış düşünce ve telakkilerin sadece şark toplumlarının yahut sadece İslâm toplumlarının sorunu olmadığını, aslında bütün insanlığın sorunu olduğunu söylemekte ve bunun nedenini şöyle açıklamaktadır. Kadınıla erkek arasında mevcut bulunan biyolojik farklılığın toplumsal ve kültürel bir farklılığa dönüştürülmesi, bin yılların ötesinden günümüze kadar intikal etmiş, zamana ve değişime karşı en dayanıklı bir ideoloji olarak karşımıza çıkmıştır. (Carullah, s. VII.).

Bu görüşlere mukabil kadınların siyaset yapmalarına şer’i bir engel olmadığını iddia eden âlimlere göre Nisa suresi 34. âyetin konuyla ilgili kısımları dikkatle incelendiğinde, erkeklerin kadınlar üzerine hâkim oldukları yani onları gözetin, koruyup kollayan ve onların geçiminden sorumlu kimseler

oldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu yetkilerin verilmesi, âyetin devamından da anlaşılacağı üzere, antropolojik durum ve ekonomik konumunun sağladığı avantajdan kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile erkeklerin kadınlara nispetle zorluklara karşı bedensel yönden daha dayanıklı olmalarından ve ailenin ihtiyaçlarını temin etmekle yükümlü tutulmalarından, dolayısıyla mallarından aile fertleri için harcama yapmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle âyetle ifade edilen yetkiler, erkeklerin şeref ve faziletinden dolayı değil, biyolojik farklılık ve bunun neticesi olarak kadın ve erkeklerin önceliklerinin farklı tespit edilmesinden ötürü verilmiştir. (Râzî, X,87-88; Yazır, II,557.). Yoksa erkeklerin kadınlara üstünlükleri söz konusu değildir.⁴ Biyolojik farklılıkları da ‘üstünlük’ vesilesi kılmak doğru değildir. Nitekim âyetler incelendiğinde erkeklerle kadınlar arasında insanlık açısından eşitliğin bulunduğu görülür. Dini sorumluluk, mükâfat ve ceza, hukukî ehliyet, temel hak ve hürriyetler bakımından ilkesel tarzda kadın erkek ayrımı söz konusu değildir. (bkz. Ahzab, 33/35; Nahl, 16/97; Nisâ, 4/ 32, 124; Nur, 24/2; Mâide, 5/38.). Bir cinse, diğerinin aleyhine sınırsız bir değer atfetmek, Kur'an'ın bütünüyle, kişi veya fert bazında ortaya koyduğu eşitlik fikriyle çelişmektedir.

Erkeklerin “kavvam” olmalarının ilk şartı olarak zikredilen “ ... Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü...” meâlindeki ayetin ifadesi, kadın-erkek ayrımı yapmamakta, gerek erkek ve gerekse kadının yaratılıştan birbirlerinden üstün özelliklere sahip bulunduklarına dolayısıyla kadınların da erkeklerden üstün özelliklere sahip olduklarına işaret etmektedir. Buna göre erkekler kadınlarda bulunmayan, kendilerinde yaratılıştan var olan bir takım üstünlüklere sahip oldukları gibi, kadınlar da erkeklerde bulunmayan, fakat yaratılıştan kendilerinde var olan bazı üstün vasıflara sahiptir. (Yazır, II, 557.). Bu çerçevede yüce bir görev olan çocuğun doğumu ve bakımı ile öncelikli olarak çocukların terbiye edilerek yetiştirilmesi, yuvada huzur ve sükûnetin temininde duygusal gayret gibi üstünlükleri zikretmek mümkündür. Ayrıca nice kadınlar vardır ki bilgi, iş görme kabiliyeti ile beden gücünde birçok erkekte üstündür ve nice erkekler de aynı şekilde meziyetleri itibarıyla birçok kadından üstündür. Bu bakımdan erkekleri kadınlarla tek tek mukayese etmek bizleri doğru neticelere götürmez. Bazı erkekler muhtelif yönlerden bazı kadınlardan üstün oldukları gibi bazı kadınlar da muhtelif yönlerden bazı erkeklerden üstündür. Fakat cins olarak erkek cinsinin kadın cinsinden biyolojik farklılıklara, fazla adale kuvvetine sahip olduklarını, dolayısıyla zorluklara karşı daha dayanıklı kılındıklarını söylemek mümkündür. Şayet fiziki bakımdan daha güçlü olmaları ve zorluklara karşı dayanıklı kılınmaları dışında başka nedenlerden dolayı erkeklerin kadınlardan üstün oldukları kabul edilseydi, Kur'an; “Allah erkekleri kadınlara üstün kılmıştır” şeklindeki bir ifade ile mutlak üstünlüğü erkeklere tahsis ederdi. Kur'an'da, bu şekilde bir tahsis olmamakla birlikte erkeklerin doğal liderler olduğu fikrini destekleyen herhangi açık bir ifade, hatta îmâ bile yoktur. Buna mukabil; “...Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü...” ifadesi yer almaktadır. (Yazır, II, 557.). Şayet ayetdeki “kavvam” kelimesini, yönetici şeklinde anlayacak olursak o zaman bu ayeti şu şekilde yorumlamak mümkündür. Ailede kavvâm, yani hizmet eden yönetici baba, itaat edilen yönetici ise annedir. (Carullah, s. 77.).

Kadın ve erkeğin yaratılıştan kaynaklanan farklılık ve üstünlükleri, hak açısından birinin diğerine egemenliği sonucunu doğurmaz. Nisa Suresi 34. Ayet de geçen “Kavvâm” kelimesinin manasını yalnız yönetici, yöneten kabul etmek ve dolayısıyla erkeğe kadın üzerinde bir hak tanımak, Kur'an'ın ruhuna ve adaletine ters düşer. Biyolojik farklılıkların ‘üstünlük’ vesilesi kılınmaması gerekir. Ancak toplumsal şartlar, insanları zorunlu olarak belli şekillerde hareket etmeye zorladığından, geçmişte âlimler sosyo-kültürel şartların da elverişli olması sebebiyle hemen hemen her bakımdan erkeğin kadına üstün olduğu görüşünü benimsemişler ve yorumlarını bu doğrultuda yapmışlardır. (Akdemir, s. 268.).

Kur'an'da ailenin idaresi, bağımsız olarak ne erkeğe ve ne de kadına verildiğine dâir kesin bir ifade yoktur. Ancak aile düzeninin sağlıklı işleyişini temin maksadıyla erkeğin aileden sorumlu kişi olduğu belirtilmektedir. Sorumlu olma, erkeğe, kadına karşı baskı ve zorbalık söz konusu olmadan inisiyatif sağlamaktadır. Bu inisiyatif de erkeğin aile reisi olması ve eşler arasında ihtilafın bulunması

⁴ İslam, likayati sorumluluğun temeli kılmaştır; bir işi kim lâıykıyla yapabiliyorsa, o işin sorumluluğu o kişiye aittir. Liyakatin ölçüsü ise işin tabiatından çıkarılır.

halinde kullanılabilir. Burada bahsedilen aile reisliği, “sen sözünü geçirirsin”, “zulüm yapabilirsin” manasında olmadığından, bu durum erkeğin tahakküm edeceği anlamına gelmez. Hak ve sorumluluk sahibi olduklarından evin yönetimini birlikte eşit haklar ile yürütmelidir. Karı-koca ile ailenin tüm bireyleri karşılıklı danışma ve fikir alışverişinde bulunarak sorunların çözümü noktasında doğru kararlar alınması için çalışma yapılmalıdır. Nitekim Kur’ân, tüm iş ve yönetimlerin şûra ile yapılmasını emretmektedir. (Şûra, 42/38.). Ailenin idaresi de kader birliği yapmış eşler tarafından birlikte yürütülmeli, tüm aile bireylerinin katılımı ile şûra oluşturulmalıdır. Böylelikle her konuda sorunlar karşılıklı saygı ve sevgi çerçevesinde birbirinin hak ve sorumluluklarına uyumluluk içinde çözülecek, bunun sonucu olarak da aile yuvasında ahenk ve huzur sağlanacaktır. Ancak bir sorunun çıkması ve aralarında anlaşamamaları halinde nihâi kararı, bu tasvire göre evlilik müessesesinden her anlamda sorumlu olan erkek verecektir.

Ayetin devamında ikinci şart olarak; “... *mallarından sarf etmelerinden dolayı...*” ifadesi yer almaktadır. İslâm hukukuna göre ailenin geçimini temin etmek erkeğe vaciptir. Erkek, sahih nikâhın akdedilmesinden sonra ailesinin geçimini temin etmekle mükelleftir. Erkeğin fakir veya hasta olması bu mükellefiyetine tesir etmez. Mali durumu ne olursa olsun, kadın her türlü durumda kocasına karşı nafaka alacaklısıdır.

Unutmamak gerekir ki, Kur’ân’ın aile içinde erkeğe “kavvam”lık statüsünü vermesi, yukarda da ifade edildiği gibi bazı şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar ortadan kalktığında erkeğin inisiyatifinin de ortadan kalkacağından kuşku etmemek gerekir. Zira hüküm illete bağlıdır. İlet kalkınca hüküm de kendiliğinden ortadan kalkar. Şayet toplumsal şartların gelişmesi sonucu, erkek, âyetle söz konusu edilen şartları yerine getiremezse, “kavvam”lık görevine hak talep edemez. Ayrıca kadın, çalışıp kazanmakla veya bir şekilde maddi yönden bağımsız hale gelir ve evin geçimine katkıda bulunursa erkeğin bu yönden üstünlüğü o ölçüde azalır.

Bilindiği gibi evlenme, kadın ve erkeğin birlikte yaşamayı kararlaştırdıkları, hak ve görevler üstlendikleri bir sözleşmedir. Aile hayatının karşılıklı sevgi, saygı ve merhametle yürütülmesi temel ilkedir. Kur’ân, aileyi kuran bireylerin hak ve görevlerini net olarak belirleyip ayrıntıya girmemiştir. Görevler, yaratılıştan kaynaklanan kabiliyetler doğrultusunda, ihtiyaç ve geleneklerin gerektirdiği yükümlülüklerdir. Zorunluluk hallerinde, zaman ve şartlara göre eşler, öncelikli görevlerini değiştirebilecekleri gibi, birbirinin işlerini de üstlenebilir. Örneğin ihtiyaç halinde erkek, ev işlerine ve çocuklarına bakabileceği gibi, kadın da ailenin geçim ihtiyaçları için çalışabilir. Ancak ailenin fiziksel koruması, geçim ve ekonomik giderlerin temini öncelikli olarak erkeğe ait olduğundan, erkek bu görevleri yerine getiremediğinde “kavvam”lık yetkisini kaybeder. Hatta bu durum kadının boşanması için meşru bir sebep de sayılabilir. (Cessas, III, 188; İbnü’l-Arabî, I, 416; Kurtubî, V, 169.).

Gelenekçi yorumlar, erkek egemen ekonomik yapının ilelebet devam edeceğine inandıkları için, erkeğin aile içi egemenliğinin devam edeceği kanaatini taşımaktadır. Hâlbuki bir kadın, meselâ miras yoluyla veya çalışıp kazanmakla ekonomik yönden ailenin geçimine katkıda bulunursa, erkeğin bu yönden olan üstünlüğü o ölçüde azalmalıdır. Dolayısıyla ailede erkeğin yöneticiliğine ilişkin ileri sürülen bu illet, toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişebilir. Yani kadının eğitim seviyesinin tarihsel ve toplumsal değişme neticesinde yükselmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasına paralel olarak, ileri sürülen bu gerekçeler geçerliliklerini yitirebilir. Bu da aile de erkeğin önderliği ve üstünlüğünün aşağıya çekilmesi veya tamamen kaldırılması sonucunu doğurabilir. (Fazlurrahman, s.127.).

Yapılan bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Nisa suresi 34. ayette zikredilen “kavvam” kelimesi, gözeten, koruyan ve muhafaza eden anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca bu âyet kadınların siyaset yapıp yapamayacakları konusunda hüküm içermekten ziyade, aile içi düzenlemeler hakkında bizleri aydınlatmaktadır. İzzet Derveze de “kavvame” ile ilgili olarak şunları söylemektedir. “Bununla ifade edilen manaya göre erkek hakimiyeti sadece aile içi hakimiyettir. Onun otoritesi kadının diğer

medeni, sosyal, siyasal ve ekonomik haklarına mani değildir. Bu hakların tamamı kadın için saklı kalır. (Derveze, II, 211.).

Bütün bunlarla birlikte “ kavvam “ifadesi, erkeklere hak ve sorumluluk yüklediğinden şeref olmaktan önce bir yükümlülük ve fedakârlıktır. Çünkü erkeklerin kadınlar üzerine “kavvam” olmaları, onları gözetmeleri, koruyup kollamaları, kısacası sorumlu olmalarını gerektirir. Ne kadın erkeğe ve ne de erkek kadına egemenlik kuramaz, her ikisi de birbirini tamamlamak için eşit hak ve sorumluluklarla Yüce Allah tarafından yaratılmıştır Bu noktada erkeğin “kavvam” olması, toplumsal düzenin kendine özgü tabii gerekleri olduğundan asli olan eşitliği ortadan kaldırmaz.

İslâm, liyakati sorumluluğun temeli kılmıştır. Liyakatin ölçüsü ise işin tabiatından çıkarılır. Örneğin devlet başkanlığı görevinin liyakat ölçüleri ile, öğretmenlik ya da ebelik görevlerinin liyakat ölçüleri birbirinden farklıdır. Bu görevlere getirilme, o kişilerin diğerlerinden üstün oldukları anlamına değil, kendilerine tevdi edilen görevleri onlardan daha iyi yapacakları anlamına gelir.

“Kur’ân, kadınların ne başka kadınlar, ne de hem erkekler hem de kadınlardan oluşan topluluklar üzerinde otorite sahibi olmasına herhangi bir sınırlama getirmez. Fakat açığa çıkan husus şudur ki, Kur’ân, toplumdaki işlerin en iyi şekilde icra edilmesini ister. Ne kadınlar, ne de erkekler toplumdaki her iş için her zaman eşit derecede en uygun olma özelliğine sahip değillerdir. Bununla birlikte yürürlükte olan işler için en uygun kişiyi seçmek dinamik bir süreçtir. Var olan durumun sürekli değerlendirmeye tabi tutulması herhangi bir işi ifa etmek için gerekli nitelikler hakkında yeterli bilgi sahibi olmayı gerektirir. Daha bağımsız ve sağduyulu bir kadın, insanları gelecekle ilgili çabalarında daha iyi yönlendirebileceği gibi, bazı durumlarda bir baba çocuklarına karşı daha sabırlı olabilir. Kısaca liderlik, erkeklerin ezeli ve ebedi bir özelliği değildir.” (Amine Vedûd, s. 151- 152.) Kadınlar, erkekler gibi siyasî faaliyetlerde bulunabilir ve gerektiğinde de lider olabilirler. Bu görüşe engel olduğu iddia edilen “kavvam” kelimesinin hakim ve yönetici şeklinde izah edilmesi yerine koruyucu, gözetici, nezaret edici ve sorumlu kelimeleriyle yorumlanması ve erkeğin eşine karşı sorumluluğunu öne alan kelime ve tabirlerin seçilmesi daha uygun olacaktır. (Yazır, II, 556.).

b- Kadınların Erkekler Üzerinde Hakları Olması

Konuyla ilgili olarak Kur’ân’da; “... erkeklerin (meşru surette) kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.Yalnız erkekler kadınlar üzerine (mehir ve nafaka bakımından) daha üstün bir dereceye sahiptirler....” (Bakara, 2/228.) buyrulmaktadır. Buna göre erkekler, fitrat itibarıyla kadınlardan daha güçlü oldukları gibi “kavvam“ olmaları itibarıyla aile ve toplum içerisinde emirlerine itaat, infak vb. konularda kadınlardan daha üstün dereceye sahip olduklarından umûmî işlerin üstlenilmesinde ve siyasî faaliyetlerde bulunulmasında kadınlardan daha önceliklidirler. (bkz. İbn Kesir, I, 271.)

Bakara Suresi’nin 228. ayeti, tüm sosyal ortamlarda erkek ve kadınlar arasında bir “derece” olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Fakat bu ayetin öncesinde ve sonrasında yer alan ayetler dikkatle incelendiğinde, ayetin bağlamının eşler arasındaki münasebetler çerçevesinde boşanma olduğu ve “derece”nin sadece bu konuyla sınırlandırılması gerektiği anlaşılabılır. Erkeklerin bu noktada kadınlara nazaran bir avantajı vardır. Bu avantaj, erkeklerin yardımcı veya aracı olmaksızın bireysel olarak karılarını boşayabilmeleridir. Diğer taraftan kadınlar, ağırlıklı olarak hâkimin müdahalesiyle boşanabilirler.

Ayrıca “kavvam“ kelimesi açıklanırken işaret edildiği gibi, “derece“ kelimesi de siyasî haklar konusunda erkeğin üstün olmasından ziyade, ailenin sorumluluğunu yüklenmesi, eşini gözetken, koruyan ve geçimini temin eden olması vs. özellikleri sebebiyle eş ile arasındaki farklılığa temas etmektedir. Nisa suresi 34. ayet ve Bakara suresi 228. ayetin ifadelerine göre, erkeklerin riyasetleri, velâyet-i nazariyedir. Yani nazarî esaslara, şefkat ve merhamet esaslarına göre verilen bir reisliktir. Bu gibi reisliklerde hakimlik unsuru değil hizmet unsuru gâliptir.(Carullah, s. 77-78.)

Aslında bu ayete göre hak ve ödevlerde kadın ve erkek birbirine eşittir. Kadın da erkeğin sahip olduğu haklara sahiptir. Erkek kadar sorumluluğu vardır. Ayetin devamında yer alan ve üzerinde farklı yorumlar yapılan, erkeklerin kadınlar üzerine daha üstün bir dereceye sahip olmaları şeklinde erkeğe sağlanmaya çalışılan hususiyet, Nisa Suresi 34. ayetle sınırlandırılmaktadır. Burada verilen üstünlük sorumluluk karşılığıdır. Ayrıca bu ayetler dikkate alınarak yapılan açıklamalar çerçevesinde ailede, ortak iş ve meselelerde erkeğin kadına karşı bir derece üstünlüğü var ise de her birinin özel mesele ve işlerinde bu türden üstünlükleri söz konusu değildir. Bu gibi durumlarda her ikisi de eşittir. (Udeh, I, 26-27.).

c- Kadınların Evde Oturması

Kur'ân'da zikredilen; *“Evlerinizde oturun, eski cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın”* (Ahzâb, 33/33.) mealindeki âyetle, kadınların mekânı ev olduğundan, evde oturmalarının gerekli olduğuna, umurun işleri için dışarı çıkmamaları gerektiğine, tesettüre uymakla emrolunduklarına ve erkeklerle karışık bir şekilde aynı ortamda bulunmamalarına işaret edilmektedir. Buna göre kadının tabii mekânı ve kalması gereken yer evidir. Hâlbuki siyasetle meşgul olan kadınların, temsil ettikleri halka ve ülkelerine hizmet etmek için zaman zaman muhtelif beldelere gitmeleri ve erkeklerle beraber toplantılara katılmaları ve erkeklerle resmi ilişkilerinin olması gerekmektedir. Milletvekili, bakan vb. görevlerde bulunmaları durumunda da aynı hususların mevcut olacağı muhakkaktır.

Kadınların siyaset yapamayacağını ileri süren âlimlere göre; *“Evlerinizde oturun; eski cahiliyyede olduğu gibi açılıp saçılmayın...”* mealindeki Ahzâb Suresi'nin 33. ayeti, kadınların zaruret olmadıkça evlerinden dışarı çıkmamalarına işaret etmektedir. Çünkü bu âyetin muhatabı hem Hz. Peygamber'in eşleri, hem de bütün mü'min hanımlardır. Hitap her ne kadar Hz. Peygamber'in hanımlarına yapıyorsa da, mânâ itibarıyla bu hitap bütün kadınları içine almaktadır. Hükmün bağlayıcılığı konusunda Hz. Peygamber'in eşleriyle diğer mü'min kadınlar arasında herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Bu anlamda âyetin içerdiği hükümlerden bütün mü'min kadınlar aynı derecede sorumludur. Bu böyle olmasaydı Peygamberin hanımlarının dışında diğer kadınların ilk cahiliyye döneminde olduğu gibi teberrüçleri yani açılıp saçılmaları ve erkeklerin mahremi olmayan kadınlarla birlikte olmaları sahih olurdu. (Kurtubî, XIV, 179; Alûsî, XXII, 6; İbn Kesir, III, 482.). Bu nedenle Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in hanımlarının ve onların nezdinde diğer kadınların evlerinde oturmalarını istemektedir.

Ayrıca âyet metninde geçen “vekarne“ kelimesi, “karar” masdarından türetilmiş olup bu kelimedeki “kaf” harfi Asım ve Nafi'ye göre fetha ile okunması gerektiğinden mananın *evlerinizde oturun, ihtiyacınız olmadıkça dışarı çıkmayın* şeklinde anlaşılması gerekmektedir. (Râzî, X,88; Kurtubî, XIV, 178-179; İbn Kesir, III,482.). Hz. Peygamber'in hanımları da kendisi hayatta iken ve vefat ettikten sonra ihtiyaç ve zaruret gereği dışarı çıkmışlardır.

Ayrıca kadınlar, erkeklerle ihtilat halinde bulunmamakla mükellef kılınmışlardır. Hâlbuki siyasetle meşgul olan kadınların Devlet başkanı, Milletvekili veya Bakan olmaları durumunda erkeklerle ihtilat halinde olacakları muhakkaktır. Bu durum, kadının tabii mekânı ve kalması gereken yerin evi olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber; *“Kadın bütünüyle avrettir. Bu yüzden dışarı çıktığında şeytan onu gözetler.”* (Tirmizî, Rada', 18.). buyurmuştur. Bu hadis, kadının ev dışında çalışmamasını gerektirir. Oysa siyaset ve buna bağlı görevler, günün çoğunun, hatta bazı zamanlarda tamamının dışarıda geçirilmesini gerektirir.

Bir kısım âlimler, “vekarne“ kelimesindeki “kaf” harfini her ne kadar fetha ile okumuşlarsa da cumhur âlimler bunu kesra ile okumuşlardır. Kesra ile okunması sonucuna göre âyetin Hz. Peygamber'in eş ve kızlarına şamil olması hususu ve *“evlerinizde vakarlı olun”* manası öne çıkmaktadır. Buna göre âyet ağır başlılık ve istikrar ifade etmektedir.

Bu âyette zikri geçen “Evlerinizde oturun...” emri ile bir önceki ayette geçen; “*Ey Peygamberin hanımları sizler herhangi bir kadın gibi değilsiniz....*” (Ahzâb, 33/32.). şeklindeki niteleme Hz. Peygamber’in hanımlarına hitaben gelmiştir. Âyetin ihtiva ettiği hüküm de onlara yöneliktir. Bu emirler Rasulullah’ın aile fertleri olması hasebi ile kızlarını da kapsamaktadır.” (Yazır, VI, 310.).

İbn Aşûr, âyette geçen talebin, saygınlıklarını muhafaza etmeleri için Hz. Peygamber’in eşlerine özgü vacip bir emir olduğunu ifade etmektedir. Diğer mü’min kadınların böyle bir talebi yerine getirmeleri ise, onların hesabına faziletli bir amel olacaktır. (İbn Aşûr, XXII, 10-11.).

Ahzâb suresi 32. ayetin devamında; “...*Eğer takva sahibi olmak istiyorsanız, (yabancı erkeklerle karşı) eda ile konuşmayın. Yoksa kalbi bozuk olan kimse kötü şeyler ümit eder. Daima ciddi ve ağırbaşlı söz söyleyin.*” buyrulduğundan Hz. Peygamber’in hanımları, dolayısıyla bütün kadınlar yürüyüşlerine ve ses tonlarına dikkat etmeli ve konuşmalarını ağırbaşlılıkla yapmalıdır.

Kur’ân, Hz. Peygamber’in evine giren müminleri de şöyle uyarıyor. “*Ey iman edenler! Peygamber’in evlerine yemeğe çağrılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin. Fakat davet edilirsenez girin ve yemeği yiyince dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın.... Peygamberin eşlerinden bir şey isteyeceğinizde, onu perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz için, hem de onların kalpleri için daha temiz bir yoldur...*” (Ahzâb, 33/53.). Yüce Allah’ın onlar hakkında bu şekilde farklı uygulama öngörmesinin sebebi, davranışların toplum içinde büyük fitnelere yol açmasına imkân vermek istemeyişidir. Zira Hz. Aişe’nin başından geçen "ifk" hadisesi, Medine’de büyük çalkantılara yol açmıştır.

Yüce Allah, Hz. Peygamber’in hanımları ile ilgili özel yasa çıkarmıştır. Bu yasa yalnızca O’nun eşleri ile ilgiliydi. Çünkü onlar, hem Hz. Peygamber’in eşleri ve hem de müminlerin anneleri konumunda olduklarından ayrı bir özellik taşıyorlardı.⁵ Şu halde, fitneye imkân verilmemesi bakımından onlara düşen görev, mecbur kalmadıkça evlerinden çıkmamaları, çıkmak zarureti söz konusu olduğunda ağır başlı biçimde konuşmalarıdır. Hz. Peygamber’in hanımlarından bu şekilde istenen davranışların bir fedakârlık olduğu açıktır. Onlar, bu fedakârlıkların karşılığında, dünyada müminlerin anneleri olma şerefine nail olmuşlar ve böylece kötü gözlerden ve düşüncelerden uzak bir şekilde herkesin hürmetini kazanmışlardır. Bununla birlikte yaptıkları hataların cezası ve iyiliklerin mükâfatı, şu ayetlerle diğer kadınların iki katına çıkarılmıştır. “*Ey Peygamber’in hanımları! Sizden kim apaçık bir hayâsızlık yapacak olursa, onun azabı iki kat olur. Bu Allah’a kolaydır. Sizlerden kim de Allah’a ve Peygamberine itaat etmeye devam eder ve salih amel işlerse, ona da mükâfatını iki kat veririz. Ona cömertçe rızık hazırlamışızdır.*” (Ahzâb, 33/ 30-31.).

Hz. Ömer, Ahzâb Suresi 33. ayeti Hz. Peygamber’in hanımlarına mahsus bir hüküm ifade ettiğinden, zamanın çoğunu evlerinde geçirmeleri gerektiği ve bu ayetin diğer müslüman hanımları kapsamadığı düşüncesinden hareketle, evlerinden dışarı çıkan Peygamber’in hanımlarına ikazda bulunma cesaretini göstermiştir. Nitekim Hz. Ömer, örtünme âyeti nazil olduktan sonra ihtiyacı için evden dışarı çıkan Sevde’yi görünce⁶ itiraz kabilinden şöyle demişti: “*Ey Sevde, şunu bil ki vallahi sen bizce tanınmamış değilsin. Düşünsene sen ne cesaretle evinin dışına çıkıyorsun.*” Bunun üzerine Sevde derhal evine geri dönüp, “*Ey Allah’ın elçisi, bazı ihtiyaçlarım için dışarı çıktım, Ömer, bana şöyle şöyle söyleyerek itiraz etti.*” Dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber’e vahiy geldi. Vahiy hali geçtikten sonra Sevde’ye şöyle dedi. “*İhtiyacınız için evinizden çıkmanıza izin verildi.*” (Buhârî, Vudu, 13, Nikâh, 116.).

Kadın ihtiyaç duyduğunda evin dışına çıkacaktır. Kasas suresinin 23. ayeti buna delildir.⁷ Asr-i saâdet döneminde Rasulullah’ın hanımları ve sahâbî hanımları ihtiyaç duyduklarında evlerinin dışına

⁵ “...*Onun(Hz. Peygamber’in) eşleri onların anneleridir ...*” (el-Ahzab, 33/ 6).

⁶ Resulullah’ın hanımı Sevde yatışı vaktinde tuvalet ihtiyacı için Men’ası denen yere çıkmıştı. Hz. Ömer onu görmüş ve itiraz etmişti.

⁷ Ayetin meali şu şekildedir. “Medyen suyuna geldiğinde davarlarını sulayan bir insan topluluğu buldu. Onlardan başka hayvanlarını sudan alıkoyan iki kadın gördü. Onlara: Derdiniz nedir? dedi. Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız.

çıkışlar ve bu konuda yukarda zikredildiği gibi gelen vahiy sebebiyle kendilerine herhangi bir olumsuz görüş beyan edilmemiştir.(bkz. Buhârî, Vudu, 13; Müslim, Selam,17.). Bu durum, ihtiyaç halinde kadınların değişik maksatlarla dışarıya çıkmalarının caiz olduğunu göstermektedir. İbn Battal da bu hadisin kadınların her türlü mubah işler için dışarı çıkabileceklerini ifade ettiğini söylemiştir. (Aynî, XX, 218.).

Ahzâb suresinin 33. ayetinden Hz. Peygamber hanımlarının ve diğer mü'min kadınların asla dışarı çıkmamaları gerektiği anlaşılmaz. Ayetteki emir, özelde Hz. Peygamber'in hanımları, genelde ise bütün mü'min kadınlar için aslanan mekânın ev olduğuna, ihtiyaçları olmadıkça evin dışında bulunmamaları gerektiğine işaret etmektedir. Fukaha, kadının evden ayrılması ve evi dışında çalışmasını gerektiren zorlayıcı şartlar arasında, kadının akrabalarını ziyareti, ebelik gibi aciliyeti bulunan ve başkalarınca yerinin doldurulma imkânı bulunmayan meslek icrası, genel seferberlik durumunda gerekiyorsa ordunun geri hizmetlerine katılma gibi sosyal hakların ferdin haklarına tercih edildiği durumları saymışlardır. Kadın, bu tür faaliyetlere kocasının izni olmadan katılabilir.

Ahzâb suresi 33. ayetle mü'min kadınların dışarı çıkmaları yasaklanmadığından, sosyal ve siyasal faaliyetlerde bulunabilecekleri sonucu ortaya çıkar. Hz. Peygamber ve daha sonraki dönemlerde kadınların dışarı çıkmaları, sosyal aktivitelerde bulunmalarının yasaklanmaması da bu görüşü teyit etmektedir. Çünkü kadınlar, faaliyetleri ne olursa olsun hedeflerine ulaşabilmek için evlerinden dışarı çıkmak durumundadır.

Müslüman hanımların ilim taleplerinin de bir biçimde giderilmesi gerekmektedir. Bunun, mevcut koşullar altında evde gerçekleştirilmesinin imkân dâhilinde olmadığı, izaha bile gerek olmayan bir husustur. Hal böyle iken, müslüman hanımların evlerinde oturmaları gerektiğini ısrarla söylemenin anlaşılır bir tarafı olamaz.

Öte yandan İslâm Tarihi kaynaklarının ortaya koyduğuna göre peygamber eşlerinin hem kendi sağlığında hem de vefatından sonra, Raşid halifeler döneminde, eğitim siyaset vb toplumsal etkinliklerden kendilerini soyutlamadıkları görülmektedir. Onlar sahip oldukları kültürel birikim ve dirayetleri ölçüsünde sosyal faaliyetlere katılmışlardır.(bkz. Fayda, II,201-205.).

Hz. Peygamber'in eşleri, dini ilke ve prensiplerin insanlara ulaştırılmasında kendisine destek çıkmışlar, savaşlarda cephe gerisinde askerlere yardımcı olup yaralılara hizmet etmişlerdir. O'nun vefatından sonra ise, özellikle Hz. Aişe'nin tefsir, hadis ve diğer ilim dallarında bir otorite haline geldiği, siyasî ve toplumsal meselelerde sözü dinlenen ve görüşüne itibar edilen bir şahsiyet olarak temayüz ettiği dikkat çekmektedir. Ayrıca halife seçiminde etkili olduğu, hatta onların yönetim ve icraatlarını yakından takip edip gerektiğinde yanlışlarını onlara hatırlattığı, bu çerçevede tavsiye ve önerilerde bulunduğu bilinmektedir. Hz. Aişe, dinin aslına uygun bir şekilde anlaşılmasında önemli hizmetler vermiş, resmi bir görevi olmadığı halde fiilen siyasetin içerisinde bulunmuş, bu çerçevede hayatı boyunca çevresindekilerin her zaman görüş ve fikirlerine başvurduğu bir şahsiyet olmuştur. (Savaş, s. 188, 244-245; İbn Aşur, XXII, 11-12.).

Müslüman hanımların evde oturmalarının gereğine inananlar için, Hz. Aişe'nin 'evde oturmamış oluşunu açıklamak pek mümkün değildir. Ya da eğer müslüman hanımlara evde oturmaları tavsiye edilecekse, o hanımların da bunu talep edenlere karşı, en azından Hz. Aişe kadar dışarıda bulunduktan sonra eve dönmeyi talep etme hakları olmalıdır. Belki Hz. Aişe kadar ilim ya da toplumsal etkinlik sahibi olduktan sonra, evet ancak bu şart gerçekleştikten sonra, kendilerinden evlerinde oturmaları talebinde bulunulursa, o zaman bu talepte bir mantık aranabilir. Aksi takdirde, bu yöndeki taleplerin islâmi dayanağı olmadığı rahatlıkla söylenecektir. Ya da müslüman hanımlar, Hz. Peygamber'in dönemindeki müslüman hanımlar gibi, haklarını savunma konusunda Halife Hz. Ömer'e üstelik toplumsal bir mekân olan cami'de eleştiri getirebilecek bir düzeye çıkarılmadıkça kendilerinden

Babamız çok yaşlıdır. Onun için bu işi biz yapıyoruz" dediler.

toplumsal hayata katılmama talebinden bulunulmasının aklî, fitrî, tarihsel ve tabii ki islâmî bir dayanağı olamaz.

Şu halde kadının toplumsal statüsü noktasında önümüzde iki somut ve herkesçe bilinen örnek vardır: Hz. Aişe ve Belkıs. Bu iki örneğin iyi değerlendirilmesi durumunda, müslüman hanımların toplumsal ve siyasal hayattaki konumları hususunda net sonuçlara ulaşmak mümkündür. Her iki örneğe baktığımızda, bize açıkça 'toplumsal' içerikli mesajlar gönderdikleri sonucuna ulaşabiliriz.

Şayet âyetin sadece Hz. Peygamber'in hanımlarına değil de bütün mü'min kadınlara şamil olduğu görüşünün doğru olduğu kabul edilecek olunursa, bu durumda ilahi hitabı kayıtsız şartsız, gaysiz bir şekilde kadınların dışarı çıkılmalarını yasakladığı şeklinde anlamak gerekir.

Müslüman kadına biçilen rolde; *"Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmetini hatırladık tutun..."* (Ahzâb, 33/ 34.). ayeti unutulmuş, *"Evlerinizde oturun..."* (Ahzâb, 33/33.). ayeti hatırlanmıştı. Bir bütün olan bu ayetler, Kur'ân'ın tümünde emredildiği gibi müslüman kadına bir hayat programı öngörüyor. Bu âyetlerin kasdı yıllar yılı eve hapsolüp başıboş bir şekilde, cahil kalarak, pasif ve atıl bir halde oturmak değildir. Bu yorum Kur'ân'ın mesajına da aykırıdır.

Kur'ân, "kültürüyle, ilmiyle, terbiyesiyle müslüman kadını önümüze koymaktadır. Önümüze konulan kadın tipi Kur'ân'ın çizdiği, Allah ve Rasulünün razı olduğu müslüman kadın tipidir. İslâm'ın terbiyesinden geçmiş bu müslüman kadın temiz, canlı ve girişkendir. Gözünü haramdan sakınır ve sözünü edeplice söyler. O güçlüdür uyanıktır, talim ve terbiyeden geçmiştir, meşru süslenme ile çevrenin dikkatini üzerinde toplama zaafını birbirine karıştırmaz. Dininde derin anlayış sahibidir, ilmiyalı bilir. Kitabın ve peygamberin talimatlarını kaynaklarından öğrenir.

Müslüman kadının ferasetini besleyen "hikmet"in anlamı, önüne çıkan sorunları anlayıp çözebilmede Allah ve Rasulünün yol göstericiliğine tabi olmasıdır. O, okuyan, yazan, düşünen, duyan, bildiklerinden kıyasla bilmediklerini çıkarandır, İslâmî yönetim usulünü ve islam'a göre adil yöneticinin hangi durumlarda fasık ve zalim sayılacağını bildiği gibi, şeriatın ve fıkıhın kendisini ve toplumu ilgilendiren kanunlarını ayrıntılarıyla bilir. İslâm dışı yönetimleri ilzam edip, müslüman bir toplumun nasıl yönetileceğini verdiği mücadele ve mücahadesiyle herkese anlatır. Emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker yapar.

Müslüman kadın, ideal islâm toplumunda, müslüman erkekle birlikte hayatı paylaşan diğer yarımküredir, hayatın yarısıdır. Kur'ân, birbirini tamamlayan bu iki yarımı peş peşe zikretmektedir. *"Doğrusu erkek ve kadın müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkekler ve kadınlar, doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır."* (el-Ahzâb, 33/ 35.).

"Kur'ân'ın özelliklerini saydığı müslüman kadının bu net tablosu müslümanların Kur'ân'dan uzaklaştıkları asırlar boyunca dahi -kimi istisnalar dışında- değişmemiş ve tahrif olmamıştır. Şimdilerde bu tablo kırık döküktür. Müslüman kadın silik, cahil, hissi ve idraki geri kalmış, hikmetini yitirmiş, şuursuz, toplumun yedeğinde, şaşkın bir halde bir köşeye sinmiş, garip ve zavallı bir mahlûka dönüşmüştür.

Bu Allah'ın çizdiği kadın tipinin tahrifi, "kadının hürriyeti" hedefinin İslâmî manasından sapmasına sebep olmuştur. Hürriyet mücadelesi vermeye en fazla müslüman kadın lâıykken bayrak başkalarına kaptırılmıştır. Bu acı sonuç, müslüman âlimlerin, kadının şuurlandırılması hamlesinde öncülük rolünü üstlenmekte ve onun meşru haklarını savunarak Kur'ân'ın çizdiği eşsiz tablonun renklerini yeniden donanması ve şerefli hür müslüman kadının iman temelleri üzerinde kültür ve fikir mirasını bir abide gibi dimdik yükseltme davasında, öncülük yapmakta geç kalmalarının bir sonucu olmuştur." (Safnaz Asri, s. 32.)

İslâmı kendi bencil nefisleri istikametinde yorumlayarak değiştirenler, yalnızca Hz. Peygamber'in hanımları için öngörülmüş olan özel hükümlere; uydurma hadisler ilâve ederek hedef şaşırtmışlar. Oysa Kur'ân'da, Allah Resul'ünün eşleri ile ilgili özel hükümler dışında, kadınların eve kapatılması, öğrenim görmemeleri ve çalışmamaları ile ilgili hiçbir âyet olmadığı gibi, aksine çalışıp ilim sahibi olunması için birçok teşvik edici naslar bulunmaktadır. Hz. Peygamber'den sonraki devirlerde eve kapatılarak, çalıştırılmayarak kadınlara büyük zulümler yapılmış, onların cahil kalmalarına sebep olunmuştur.

“*Vakarlarınızla evlerinizde oturun*“ emrinin bir anlık bütün mü'min hanımları kapsadığını düşünmüş olsak bile bu ayet, mutlak anlamda evlerinizde oturun, asla evinizden dışarı çıkmayın manasına gelmez. (İbn Kesir, III, 482.). Âyetteki emir özelde Hz. Peygamber'in hanımları, genelde ise bütün mü'min kadınlar için asıl olan mekânın ev olduğunu bildirmektedir. Bu görüşe temel teşkil edecek bazı hadisler şu şekilde rivayet edilmiştir. “*Kadınları mescidlere gitmekten alıkoymayın. Evleri ise onlar için daha hayırlıdır.*” (Şevkânî, III, 130.). “*Kadınların en hayırlı mescidi evlerinin içidir.*” (Ahmed İbn Hanbel, VI, 301.).

Asr-i saâdet ve raşid halifeler döneminde kadınların cuma ve bayram namazları dâhil beş vakit namaz için mescide devam etmiş olmaları göz önüne alındığında, sahabi kadınların Hz. Peygamber'in tavsiyesine aykırı davranmamaya özen gösterecekleri düşünülmektedir. Buna rağmen kadınların Asr-i Saâdet'te mescide ibadet yapmak ve diğer ihtiyaçlarını temin için dışarı çıktıklarını görüyoruz. Kadınların mescide gitmelerine engel olunmaması hususunda Rasulullah şöyle buyuruyor. “*Birinizin hanımı mescide gitmek için izin isterse ona mani olunmasın*” (Buhârî, Nikâh, 116.) Bir başka hadislerinde de “*Kadınların geceleyin mescide gitmelerine engel olmayın.*” (Buhârî, Cuma, 13.). diyerek kadınların geceleyin de olsa mescide gitmelerine engel olunmaması gerektiğini söylemektedir. Bununla birlikte Rasulullah'ın vefatından sonra Hz. Aişe validemizin “*Resulullah, kadınların kendisinden sonra neler yaptıklarını görmüş olsaydı, onları mescide gitmekten menederdi.*” (Müslim, Salat, 30; Ebû Dâvud, Salat, 54; Tirmizî, Salat, 388.). dediği de bize gelen rivayetler arasındadır.

Prensip olarak Asr-i saâdette kadınların mescide gitmelerine cevaz verilmekle birlikte, bunların mescide girip çıkarken giyim kuşamlarına, ziynet ve makyajlarına dikkat ederek fitneye ve uygunsuz davranışlara sebep olmamaları istenmiştir. Sırf anılan sebepten dolayı Hz. Peygamber mescide giden kadınların koku sürünmemesini istemiş, (Müslim, Salât, 30.). yine aynı endişeden dolayı, Rasulullah, kadınların girip çıkması için Mescid-i Nebevi'ye ayrı bir kapı yaptırmıştır.

Bilindiği gibi insan, sosyal bir varlıktır. Çevresiyle sürekli ilişki halinde olmalıdır. Kadının evinde mutlak olarak oturması fitrata ters düşmektedir. Bu durumu akıllı bir insanın kabul etmesi veya onaylaması mümkün değildir. Kaldı ki ilgili âyetin devamında; “*... ilk cahiliye dönemi kadınların dışarıya çıkışı gibi çıkmayın.*” buyrulurarak gerektiğinde evinden dışarı çıkacak olan kadının takınacağı tavrın tespiti yapılmıştır. Bu durum, kadının sınırsız bir şekilde evinin dışına çıkması anlamına da gelmemelidir.

Bir mefsetetin oluşması durumunda kadının evden dışarı çıkmasının büyük günah olacağı hususunda İslâm hukukçuları görüş birliği içindedir. Oluşabilecek mefsetetler ise süslenerek açılıp saçılma, fitneyi davet edici şekilde güzelliklerini yabancı erkeklere gösterme, erkek kalabalıkları arasına gereksiz yere karışmak vs. şeklinde sıralanabilir. İslâm hukukçuları bu çerçevede muhtemel mefsetetlerden ve fitratın kadına yüklediği görevlerden hareketle kadının sosyal aktivitesinin ve evinin dışında çalışmasının kısıtlanabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir.

Sonuç olarak kadının toplumdan soyutlanmasıyla ilgili görüşlerin en önemli sebebi, Hz. Peygamber'in hanımlarıyla ilgili özel ayetlerin onlarla ilgili olduğu açıkça belirtildiği halde, bütün kadınlara teşmil edilmiş olmasıdır. Halbûki Yüce Allah bu gerçeği şöyle ifade etmektedir. “*Ey Peygamberin hanımları!, sizler kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz.*” (Ahzâb, 33/ 32). Kur'ân-ı Kerim, bu ayetle Hz. Peygamber'in hanımlarını farklı değerlendirmektedir. Kaldı ki, teşhir amacıyla

dışarı çıkmanın yasaklanması, bütün dışarı çıkışların yasaklanması için mesnet olamaz. Kur'ânî dünya görüşüne göre toplumsal davranışlarında ahlâki mükemmellik kazanmak isteyen herkes sokaklarda teşhir niyeti ile dolaşmaktan kaçınmalıdır. Siyaset yoluyla ülkesine hizmet etmek isteyen kadınların dışarı çıkmaları, bu yasak kapsamının dışında olduğundan, kadınların evde oturmaları gerektiğini ifade eden âyetin, onların bu tür faaliyetlerine engel olmadığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Toplum tarihinde kadınların zaman zaman erkeğe denk, hatta üstün oldukları dönemler olmuşsa da genellikle asırlarca erkekler tarafından ikinci planda görülmüş, bunun doğal bir sonucu olarak da kendilerine eşit hak ve özgürlükler tanınmamıştır. Tarih boyunca kadınların siyasal ve toplumsal hayattaki rolleri dar ve kapalı kaldığından birçok durumlarda yasal, toplumsal ve siyasal kısıtlılıklar içinde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Arap düşüncesinde kadın, evinin hizmetçisi, ailenin her türlü işini yerine getiren, akli iyi çalışmayan bir varlıktı. Bu haliyle kadının seçilip erkeklere idareci yapılması söz konusu değildi. İslâm bu anlayışı teoride tamamen çürüttü ve kadına se.me ve seçilme hakkını tanıdı. Çünkü ne Kur'an'da ne de Hz. Peygamber'in anlayış ve uygulamalarında yukarıda bahsedilen Arap anlayışına uygun bir husus bulunmamaktadır.

İslâm, kadınların sosyal ve hukukî durumlarında büyük değişiklikler yapmış ve erkeklerle birlikte sosyal ve hukukî statülerinin eşit olduğunu vurgulamıştır. Fakat bu eşitlik mutlak eşitlik şeklinde değildir. Kadın ve erkeğin mutlak eşitliği fikri, diğer bir ifade ile kadının erkek olma arzusu, kadını insani boyutlardan koparıp kötürümleştirebilir. Bu itibarla zorunlu eşitlik alanlarının ötesinde kadın ve erkeğin birbirini tamamlayacağı fikri esas alınmalıdır.

Kadınlar, umumi velâyetten men edilmiş değillerdir. Küçük çocuk ve nakıs ehliyet sahiplerine vasi olabilir, malların idaresi konusunda vekil olabilir, velâyet babından olduğundan şahit olabilir ve kaza işlerini yürütebilir. Kadınlar bu vazifelerini hem erkeklere hem de kadınlara karşı yerine getirirler.

Nisa suresi 34.ayette yer alan ve genellikle; “*erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler*” şeklinde çevirisi yapılan “kavvame” kelimesi ile kastedilen, erkeğin yönetici olmasından ziyade; fizyolojik yönden daha zayıf olan kadını koruyucu, gözetici ve sorumlu olmasıdır. Konuyla ilgili âyetler bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde bu sonuca varılır. Bu şekilde erkeğe tanınan insiyatif, birinin diğerine egemenliği anlamına gelmeyeceği gibi, kadınların siyasi faaliyetlerde bulunamayacakları anlamına da gelmez. Siyasi temsilde kadınlara eşit haklar tanınmalı, siyasi ve kamusal nitelikteki kararlara erkekler gibi kadınlar da katılabilmelidir.

Kısaca, kadınların başbakan, milletvekili ve diğer siyasî görevlerde bulunmalarını yasaklayan Kur'an'a dayalı bir delil olduğunu söylemek mümkün değildir. Kadınlar, aktif olarak siyasî çalışmalarda bulunabilir ve her kademedede çalışıp yönetici olabilirler. Seçilme, vekil kılma ameliyesi olduğuna ve İslâm da vekil olmaktan menetmediğine göre kadınlar palamento üyesi olabilirler. Cinsiyet ayrımını çağrıştıran, kadını aşağılayan ve temel hak ve hürriyetlerden mahrum bırakan mevcut rivayetlerin özünden saptırılmış olduğunu dikkatten uzak tutmamak gerekir. Söz konusu saptırmalardan dolayı İslâm dinini ve Hz. Peygamber'i suçlamak ilmi ve ahlâki bir davranış olmayacaktır. Ancak kadınların bu tür faaliyetleri, annelik gibi asıl vazifelerine engel olmamalıdır.

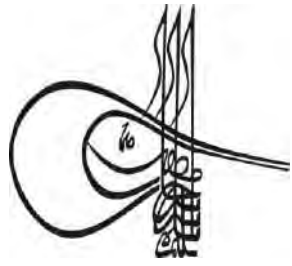
KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Abdulhamîd İsmâil el-Ensâri, “Ehlü'l-Hal ve'l Akd”, *T.D.V.İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.

- Acar, H. İbrahim, “ Diyet Açısından Kadın-Erkek Ayırımı Problemi”, *Türkiye Günlüğü*, S.51, Yaz, 1998.
- Akdemir, Salih, “Tarih Boyunca ve Kur’ân’ı Kerim’de Kadın”, *İslâmi Araştırmalar*, C.5, S.4, Ekim 1991.
- Aktan, Hamza, “ İslâm’a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi”, *Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul, 1996.
- Alûsî, Şihâbüddin es-Seyyid Mahmûd *Rûhu’l Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Beyrut, ts.
- Amine Vedûd, Muhsin, *Kur’ân ve Kadın*, tür. Nazife Şişman, İstanbul, 1997.
- Aslan, Nasi, *İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri*, Adana, 2014.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988.
- Aynî, Bedreddin Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, ts, Bâci, Ebû’l-Velîd Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu Muvatta el-İmâm Mâlik*, Beyrut,1983.
- Behiyyu’l-Hûlî, *el-Mer’e Beyne’l-Beyti ve’l-Muctema’*, Mısır, 1953.
- Beşer, Faruk, *İslâm Hukukunda Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*, İstanbul, ts.
- Beyzâvi, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envarü’t-Tenzîl ve Esarü’t- Te’vîl*, Mısır, 1968.
- Bûtî, M. Said Ramazan, *el-Mer’e*, Dimeşk, 1996.
- Carullah, Musa, *Hatun*, Yayına Hazırlayan, Mehmet Görmez, Ankara, 1999.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, ts.
- Derveze, Muhammed İzzet, *ed-Dusturu’l-Kur’ânî ve’s-Sünnetü’n-Nebeviyye fî Şuûni’l-Hayat*, ts.
- Ebüssuûd, *İrşadi’l-Akli’s-Selim*, Kahire, ts.
- Ebû Yusuf, Ya’kub b. İbrâhim, *Kitâbu’l-Harac*, Kahire, 1382.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998.
- Erul, Bünyamin, “ Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe”, *İslâmiyat*, Nisan-Haziran, 2000, C.3, S.2.
- Fayda, Mustafa, “ Aişe “ *T.D.V.İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1989.
- Hamidullah Muhammed, *İslam Müesseselerine Giriş*, çev. İ.Süreyya Sırma, İstanbul, ts.
- Hatiboğlu, Mehmet.S., “ İslâm’ın Kadına Bakışı” *İslâmi Araştırmalar*, C.5, S. 4, Ekim, 1991.
- İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr, Muhammed b. Abdillâh *Ahkâmü’l- Kur’ân*, Beyrut, 1988.
- İbn Aşûr, Muhammed İbn Tahir, *Tefsîru’t-Tahrir ve’t-Tenfîr*, Tunus, ts.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İsti’ab fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, Kahire,ts,
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa’id *el- Muhallâ*, Mısır, 1970.
- İbn Kesir, İmâdüddîn Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Tefsîrü’l- Kur’ân’il-Azîm*, Beyrut, 1969.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *el-Muğnî (eş-Şerhu’l-Kebîr ile birlikte)* Beyrut,1972.
- İbn Rüşd, Ebi’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. el-Hafîd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, İstanbul, 1985.

- Kapar, M.Ali Kapar, “ İslâm'da Bey'at “ *SÜİFD*, S. 4 (1991).
- Kallek, Cengiz, “ Biat” , *TDV, İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992.
- Karaman, Hayreddin, *İslâm'da Kadın ve Aile*, İstanbul, 1994.
- Karaman, Hayreddin, “İslâm Hukukunda Devlet, Fert ve İnsan Hakları“, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları, I. Kitap, (Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar)*, İstanbul, 1992.
- Karslı, İbrahim, H, *Kur'ân Tefsirinde Sosyo-Kültürel Çevrenin Rolü ve Bu Bağlamda Türkiye Örneğinde Kadın*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2000.
- Kâsânî, Alâuddin Ebi Bekr b. Mes'ud, *Bedâyi'u's-Sanâyi' fi Tertibi's-Şerayi'*, Beyrut, 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el- Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1987.
- Maverdi, Ebû'l-Hasan, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, İstanbul, 1976.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Abdilcelil er-Ristânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, İstanbul, 1986.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, Mısır, 1357.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Hâkim, (Tefsiru'l-Menar)*, Mısır, 1366, Mısır, ts.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Hukuku'n-Nisa fi'l-İslâm*, ts.
- Safinaz Kazım, *Kadının Özgürlüğü*, çev. Mustafa İslâmoğlu, İstanbul, 1996.
- Savaş, Rıza, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, İstanbul, 1994.
- Sıba'î, Mustafa, *el-Mer'etu Beyne'l- Fıkhi ve'l-Kânûn*, Beyrut, 1984.
- Şeltût, Mahmûd *el-İslâm, Akîdetun ve Şerîatun*, Kahire, ts.
- Şeltût, Mahmûd, *el- Kur'ân ve'l-Mer'e*, Mısır, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylû'l- Evtâr Şerhu Münteka'l-Ehbâr min Ehâdisi Seyyidi'l- Ehyâr*, Kahire, ts..
- Şirbini, Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Mısır, 1985.
- Taberî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l- Beyân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, ts.
- Topaloğlu, Bekir, *İslâm'da Kadın*, İstanbul, ts,
- Udeh, Abdulkâdir, *et-Teşrî'u'l Cinâiyyi'l- İslâmi*, Beyrut, 1993.
- Uveys, Abdulhalim, *İbn Hazm el-Endelusi*, Beyrut, ts.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *Kadın Hak ve Özgürlüğü*, İstanbul, 1999.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *Çalışma Hayatı ve İslâm*, İstanbul, 1992.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, ts.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR - Doç. Dr. Metin BAYRAM - Dr. Öğr. Üyesi İbrahim CAN

This article was checked by iThenticate.

2018-2019 SEZONU TÜRKİYE FUTBOL SÜPER LİGİNDE YER ALAN KULÜPLERİN SİMGELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Serkan Tevabil AKA** - Öner GÜLBAHÇE*** - Ünal SAKI****

ÖZET

Simge, belirli bir insan, nesne, grup ve düşünceyi ya da bunların bir bileşimini temsil eden, uzlaşılarak kendisine belli bir anlam yüklenen somut nesne ya da işarettir. Bir nesneyi, bir kavramı ya da fikri iletmek amacıyla görsel olarak yaşamın tüm alanlarında kullanılabilmektedirler. Simgelerin kullanıldığı alanlardan biri de spor kulüpleridir. Popülaritesinin de getirdiği güçle tüm dünyada tanınan, izlenen ve takip edilen spor branşlarının başında Futbol gelmektedir. Bireyler veya toplumlar yaşadıkları çevreyi en iyi şekilde anlatabilmek, tanımlarını yapabilmek amacıyla, kurdukları futbol takımlarına kendilerini özetleyen bir simge oluştururlar. Görsel anlatımın ön plana çıkarıldığı, duygu, düşünce ve yaşanmışlıkları yeniden hatırlanmayı sağlayan, yoğun bir anlam ve temsil gücüne sahip olan bu simgeler de, doğal olarak, çeşitli özgün çizim, betim ve renkli örüntülerden oluşmuş estetik biçimleriyle, belli bir bakış açısı sunmaktadırlar. Çalışmanın amacı Türkiye Futbol Süper Liginde 2018-2019 sezonunda yer alan 18 kulübün simgelerinin incelenmesidir. Araştırmada; incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle verilerin toplanmasında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 2018-2019 sezonu Türkiye Futbol Süper Liginde yer alan kulüplerin simgeleri ele alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; kulüplerin insanları aynı ruh ve amaç

* Bu çalışmanın bir bölümü, 15-18 Kasım 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen 15. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

** İD Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, E-posta: aka_serkan@hotmail.com

*** İD Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, E-posta: onergulbahce@atauni.edu.tr

**** İD Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yasar Dogu Spor Bilimleri Fakültesi, E-posta: sakaoglu_@hotmail.com

doğrultusunda birleştirecek en doğru simgeleri seçmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu seçimde simgelerin sade, kalıcı, uyarıcı, hatırlatıcı olması gibi faktörlerin etkili olduğu, en kısa yoldan en hızlı şekilde bilgiyi insanlara aktarma çabası güttüğü sonucuna varılmıştır. Simgelerin sadece bir şekilden ibaret olmadığı, iletişimde etkili ve önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Türkiye Süper Ligi, Simgeler

A RESEARCH ON THE SYMBOLS OF THE TURKEY SUPER LEAGUE FOOTBALL CLUBS IN 2018-2019 SEASON

ABSTRACT

A symbol is a concrete object or sign that represents a particular person, object, group and thought, or a combination of these, having a certain meaning to it by compromising. They can be used visually in all areas of life to convey an object, a concept or idea. One of the areas where icons are used is sports clubs. Soccer is one of the most recognized, monitored and monitored sports branches in the world. Soccer is one of the most recognized, known and monitored sports branches in the world. Individuals or societies create an icon that summarizes themselves to the football teams they have set up in order to be able to explain the environment in which they live in the best way and to promote them. These symbols, which have an intense sense of meaning and representation, where visual expression is brought to the fore, and those emotions, thoughts and experiences can be recalled, naturally offer a certain perspective with their aesthetic forms composed of various original drawings, descriptions and colorful patterns. The aim of this study is investigate the symbols of the 18 Football clubs which located Turkey Super League in 2018-2019 seasons. In the study; The analysis of the written documents containing information about the facts and events on the subject examined was used to collect the data and document analysis method was used. 2018-2019 season of the scope of the research the icons of the clubs in the Super League Football Turkey were discussed. According to the findings of the study; It is seen that clubs try to select the most accurate symbols that will unite people in the same spirit and purpose. It is concluded that the factors such as being simple, permanent, stimulating and reminder are effective in this election and it is concluded that it tries to transfer information to the people in the fastest way. It is understood that the symbols are not just a shape but an effective and important factor in communication.

STRUCTURED ABSTRACT

A symbol is a concrete object or sign that represents a particular person, object, group and thought, or a combination of these, having a certain meaning to it by compromising. They can be used visually in all areas of life to convey an object, a concept or idea. One of the areas where symbols are used is sports clubs. Soccer is one of the most recognized, monitored and monitored sports branches in the world.

Soccer is one of the most recognized, known and monitored sports branches in the world. Individuals or societies create a symbol that summarizes themselves to the football teams they have set up in order to be able to explain the environment in which they live in the best way and to promote them. These symbols, which have an intense sense of meaning and representation, where visual expression is brought to the fore, and that emotion, thoughts and experiences can be recalled, naturally offer a certain perspective with their aesthetic forms composed of various original drawings, descriptions and colorful patterns.

The aim of this study is investigate the symbols of the 18 Football club which located Turkey Super league in 2018-2019 season.

In the study; the analysis of the written documents containing information about the facts and events on the subject examined was used to collect the data and document analysis method was used. 2018-2019 season of the scope of the research the symbols of the clubs in the Super League Football Turkey were discussed. Events during the creation of symbols, colors used in symbol, figures, some special features and meanings attributed to them examined together with the causes. In light of the data obtained the process of creating symbols used by 18 sports clubs, use purposes, meanings and some features presented as research findings.

2018-2019 season in Turkey that examined the symbols they use the location field 18 sports clubs in the Super League this according to the findings obtained from the study is an indispensable visual communication tool to represent the football team symbols and creating a respectable values appear to play an important role. Club symbols emphasize the values that teams care about in their history and traditions, it also aims to promote the city and to highlight the city's values. It is observed that the city's leading institutions and organizations have an impact on determining club symbols. It is also understood that the symbols are used as a means with a unifying and integrative spirit. While the clubs use various colors in their symbols, the most common colors are white and red. It is seen that clubs use at least two colors in their symbols and generally prefer two or three colors. Purple, brown, gray are the least used colors in club symbols. Except for 2 clubs, the years in which all clubs are established are indicated in their symbols. These two teams are The Yeni Malatyaspor and Büyükşehir Belediye Erzurumspor. Only the symbols of Beşiktaş, Bursaspor and Kasımpaşaspor are included in the Turkish flag. However, the symbol of the 5 clubs has a star figure. 1 club has a crescent on the icon. The symbol of the 4 clubs has a football ball. Galatasaray, Besiktas, Trabzonspor and Kayserispor symbols are used in the abbreviation of team names while others include all team names. It is understood that the figures such as trees, fruits, mountains, animals, castles, minarets and underground sources used in the symbol of the clubs are designed to highlight the particular values of the city where the club is located.

As a result, it is seen that sports clubs try to select the most accurate symbols to combine people with the same spirit and purpose. In these elections, it is an important factor to have simple, permanent, stimulating and reminder of the symbols which aim to transfer the information to the people in the fastest way. Symbols are not just a shape. Symbols are a very important communication tool as an effective factor in communication.

Therefore, it can be argued that the use of symbols as a means of communication and interaction in many areas of sport can be useful for accessing the masses.

Keywords: Football, Turkey Super League, Symbols.

1. Giriş

Simge, belirli bir insan, nesne, grup ve düşünceyi ya da bunların bir bileşimini temsil eden bunların yerine geçen iletişim ögesidir (Zeyrek, 2016). Belli bir insan topluluğunun uzlaşarak kendisine belli bir anlam yüklediği somut nesne ya da işaretir. Simgeler bir özelliği bütünüyle kendisinde toplamış olan örnektir (Tekeli, 2012). Bir nesneyi, bir kavramı ya da fikri iletmek amaçlı görsel nesnelerdir (Barhana, 2010).

Simge, insanın yaşanmış duygu ve düşüncelerini, anlamlı deneyimlerini yeniden hatırlamaya ve canlandırmaya olanak verir. Simge, konuları kavrama ve hayal kurma gücünü geliştirir. Bunun yanında, Albert Einstein'ın, "Hayal gücü, bilgiden öncedir ve onun önündedir" sözünün de bunu vurgu yaptığı söylenebilir (Bobaroğlu, 2013).

Simge; yansıma ve gizemli özelliği vardır. Gizleyerek, gösteren bir özelliğe sahiptir. Düşünce içerir, algılamak isteyen düşünmeye çağırır. Soyutlama ve gizleme özelliğinin bir uzantısı olarak; saklı anlamları ve temsil ettiği aşkın değerlerin anımsanmasını sağlar Öğretinin niteliği gereği, tanıma, tanışma ve anlaşma aracıdır. Bilgi ve öğretiyi, alma yetkisi olanların anlamasına, olmayanların da anlamamasına yol açar. Sezgi, duygu ve hissetmenin, keşfin doğruluğun anahtarıdır. İlk örneklerden yola çıkmayı sağlar ve onları yeniden üretilmesine olanak sunar (Akıl, 2013).

Burada simgeler Lévi Strauss'un deyişi ile 'çok sayıda olasılığı barındıran kavramsal bir araç' haline dönüşür. Burada simge bir anlamda kendi biçiminden sıyrılıp anlamı öne çıkarır. Yani kartal bir inanç simgesi ise; tapınılan şey kartalın kendisi değil kavramıdır (Akıl, 2013).

Yunancadan günümüze değin farklı dillerdeki kullanımlarıyla karşımıza çıkan terimin genellikle sembol kökenli olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda simge ve sembol terimleri için Türkçe kaynaklar tarandığında; Simge bkz. sembol veya Sembol; bkz. simge şeklinde yer aldığı ve birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Osmanlıca karşılığı remizdir. Pek çok kültürde farklı anlam ve içeriklerde kullanılan simgenin günümüze değin birçok düşünür ve bilim adamı tarafından yapılmış çeşitli tanım ve yorumları mevcuttur. Türk felsefeci, yazar, şair ve çevirmen Afşar Timurçin ise simgeyi; "Bir anlamı dışlaştıran biçim", "Bir benzerlik ilişkisi altında bir başka şeyi sunan işaret ya da biçim, imge ya da nesne," "Biçimsel yapısıyla soyut bir şeyi ya da kendinden daha karmaşık bir şeyi düşündüren şey" şeklinde tanımlamaktadır (Canpolat, 2016).

Kant da simgeyi, kavramının bir benzetim yoluyla anlatıldığı bir görüş olmaktadır. "Bir yanda tanrının yarattığı yetkin bir dünya ile diğer yanda insanın henüz yetkinliğe erişmemiş dünyasını bir araya getiren" ikilemli dünya görüşü birbirinin aynı olmayıp, ancak birbirine karşılık olacak benzerliktedir (Güler, 2010).

Simgeler pek çok şey anlatmakla birlikte göstergedeki gibi keyfi değildir, bir çağrışım, bir tarih içinde güdülenip var olurlar. Zizek'in de dediği gibi "gerçek, simgeselin namevcut nedenidir".

Simgenin önemi bizim için bu noktada başlar. Çünkü simge, görünür realite üzerinden yola çıkıp, görünmez alanı keşfetmemizi sağlar. Ancak bir sorun vardır. Bulunduğu yere, temsil sistemine göre yorumlanabilir ve bu yüzden de çok anlamlıdırlar (Dalcı, 2010). Bu anlam, simge teriminin bazı modern kullanışlarında da görülür. Cebir ve mantıkta kullanılan simgeler alışılmış, herkesin kabul ettiği simgelerdir. Oysa simgeler düz değişmeceli olsun, eğitilmeli olsun göstergeyle gösterilen arasında bir iç bağlantıya dayanır. Simge bir temsil olarak başka bir nesnenin yerine kullanılan, ama yeniden canlandırmada da kendi başına dikkat çeken bir nesne olarak üretilir (Ulutaş, 1998).

Önemli olan insanın herhangi bir şeye yüklediği değer ve o değerlerdeki uzlaşmadır. Örneğin bir sol elin yüzük parmağına takılan bir alyans evliliği simgelediği gibi beyaz bir güvercin de barışın simgesi olabilmektedir. Bir renk ideolojiyi, bir lider topluluğu, bir rozet siyasi partiyi, bir renk bir ideolojiyi simgeleyebilmektedir. Simgeler bu yapılarıyla bir özetleme ya da kestirme anlatımlardır (Özek, 1980).

Simgeler soyuttururlar ve doğrudan bilgi vermeyebilirler. Belirledikleri ya da temsil ettikleri şeyler ile doğrudan ilgili bir anlam taşımayabilirler. Bu nedenle simgelerin algılandıkları ya da yöneldikleri kimseler tarafından bilinçli bir çözümlemeye tabi tutulmaları gerekir (Başçı, 1998). Örneğin; defneyaprağı ve beyaz güvercin barışı, aslan güçlülük ve esareti, alev “hareketi, devrimi” simgelerler (Özek, 1980).

Simgeler başka bir şeylerin yerini tutmaktan ya da başka bir şeyleri temsil etmekten daha fazlasını yaparlar. Aslında tüm yaptıkları bundan ibaret olsaydı geçerliliklerini kaybederdi. Simgeler aynı zamanda kendini kullananlara, anlamlarının bir kısmını kendilerine kazandırmalarına izin verir. Simgelerin her birinin bireyin kendine özgü tecrübesinin yolundan geçer (Aytekin, 2001).

Markalar çağa ayak uydurmak zorunda ve zamanla birtakım yenilikler yapmak durumundadırlar. Bu yenilikleri yaparken de her türlü eleştiriye açık olmak ve kimliği koruyarak değişikliğe gitme yolunu seçmelidirler. Markayı rakiplerinden ayıran logo/amblem, renk, iletişim biçimleri gibi etkenlerdir. Bu ve bunun gibi birçok etkenlerle markanın bir adım ileriye taşınmasına ya da yapılan bir hata ile kurum kimliğinin zarar görmesine neden olabilir (Topçu, 2017).

Simgelerin kullanıldığı alanlardan biri de spor kulüpleridir. Türkiye’de kurulan, devletin denetimi ve kontrolü altındaki tüm spor kulüplerinin (Türkmen, 2013), kendilerine ait bir simge kullandıkları bilinmektedir. Popülaritesinin de getirdiği güçle tüm dünyada tanınan, izlenen ve takip edilen spor branşlarının başında futbol gelmektedir. Futbolun dünyanın en fazla ilgi çeken spor dalı olduğu ve modern futbolun doğuşundan bu yana futbola olan ilginin artışı ve kitlesel cazibe merkezi haline geldiği bir gerçektir (Zelyurt, 2014). Bireyler veya toplumlar yaşadıkları çevreyi en iyi şekilde anlatabilmek, tanıtmalarını yapabilmek amacıyla, kurdukları futbol takımlarına kendilerini özetleyen bir simge oluştururlar. Futbolda da kulüpler kendilerine özgü kimlik, isim, renk ve logolarla markalaşmaktadır.

Taraftarının maçlarda yaptıkları tezahüratlarda ağızlarından düşürmedikleri sembol ve simgeler, hayvanlar, tarihi mekânlar, tarımsal ürünler, sanayi, kişi ve doğrudan sporu temsil eden öğelerden oluşmaktadır. Takımların simgeleri, bazen bir yaşanmışlığın ardından takımla özdeşleşirken, bazen bölgesindeki sanayi ya da tarım üretimini yansıtır, kimi durumlarda ise doğrudan temsil ettiği kenti tanıtır (URL-1).

Görsel anlatımın ön plana çıkarıldığı, duygu, düşünce ve yaşanmışlıkları yeniden hatırlanmayı sağlayan, yoğun bir anlam ve temsil gücüne sahip olan bu simgeler de, doğal olarak, çeşitli özgün çizim, betim ve renkli örüntülerden oluşmuş estetik biçimleriyle, belli bir bakış açısı sunmaktadır. Ancak simgelerin kullanım amaçları, taşıdıkları anlamlar üzerine yeterli araştırma olmadığı ve bu eksikliğin giderilmesinin, alan için önemli bir gereksinim olduğu gerçeğinden hareketle bu çalışmanın amacı; Türkiye Futbol Süper Liginde 2018-2019 sezonunda yer alan 18 kulübün simgelerinin çeşitli yönleriyle incelenmesidir.

2. Yöntem

Araştırmada; incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle verilerin toplanmasında doküman incelemesi ve konuyla ilgisi bulunan bilgi sahibi kişilerle görüşmek suretiyle sözlü mülakat yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 2018-2019 sezonu Türkiye Futbol Süper Liginde yer alan spor kulüplerinin simgeleri ele alınmıştır. Simgelerin oluşturulması aşamasında yaşanan olaylar, simgelerde kullanılan renkler, semboller, figürler, simgelere ait birtakım hususi özellikler ve bunlara yüklenen anlamlar nedenleri ile birlikte incelenmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde yapılan incelemeler sonucu elde edilen veriler ışığında 2018-2019 sezonunda Türkiye Futbol Süper Liginde yer alan 18 kulübün kullandıkları simgelerin oluşturulması, kullanım amaçları, taşıdıkları anlamlar ve birtakım kendilerine has hususi özellikleri ilgili bulgular, takımların baş harfleri dikkate alınarak alfabetik sırayla sunulmuştur.

Resim 1. Akhisar Belediyespor Simgesi



1924 yılında kurulan Gençlik spor kulübünün varlığı göze çarpar. Yıllar içerisinde takımlar isim değiştirmiş, Gençlikspor, Güneşspor ve Doğanspor adlı takımlar varlıklarını devam ettirir olmuşlardır. Bu 3 takım birbirleri ile kıyasıya mücadelesi yaklaşık 50 yıl devam etti. 1970 yılına gelindiğinde futbol severler 'Akhisarspor'u istiyoruz' şeklinde bir pankart açarak bu üç takımın birleşmesini istedi. Güneş spordan yeşil renk, Gençlikspor'dan siyah, Doğanspor'dan da sarı renklerini almıştır (URL-5). Akhisarspor'da iki kanat ortasındaki top, güçlü kanatlarla ilerleyen spor branşları anlamına geliyor. Top üzerindeki 11 çizgi, kulüpteki spor branşlarını

temsil ediyor (URL-1).

Resim 2. Antalyaspor Simgesi



2 Temmuz 1966'da Yenikapı Su Spor, İlk Işık spor ve Ferro krom spor takımlarının birleşmesiyle kurulan Antalyaspor, ilk olarak profesyonel liglere 1966-1967 sezonunda katılmıştır (URL-2). Kulübün amblemi beyaz yuvarlak bir zemine kırmızı bir çerçeve ve çizgilerden oluşur. Kulübün amblemindeki A, "Antalya" sözcüğünü; S ise "spor" sözcüğünü temsil eder. A ve S harflerinin ortasında şehrin simgelerinden Yivli Minare çizimi kırmızıçizgilerle bulunur. Yivli Minarenin üzerindeki üç bant ise Antalyaspor'u oluşturan İlk Işık spor, Ferro krom spor, Yenikapı Su spor takımlarını temsil eder. Yivli Minare çiziminin altında Antalyaspor'un

kuruluş yılı olan 1966 yazısı bulunmaktadır (URL-3).

Resim 3. Atiker Konyaspor Simgesi Simgesi



Simge, belirgin yeşil bir çizgi ile sınırlandırılmış sarmalayıcı bir daire görünümündedir. Yüzeyin üst bölümünü yay biçiminde taçlandıran 'Konyaspor' yazısı ile alt yüzeyi kucaklayan başak betimi odak yüzeyde konumlandırılmış çift başlı kartal betisini çevreliyor. Ayrıca, 1981 sayısı da çift başlı kartal bezemesinin altına konumlandırılmış. İnce bir çizgiyle belirlenen sınırlar ile iç çemberi oluşturan alt ve üst yüzey yeşil dolu bir renk seçimini yansıtırken, odak yüzeydeki kartal betisi siyah renk birim ile bezenmiştir (Çamdereli ve Güner, 2008). Kentsel kimliğin öğeleri arasında yer alan odak yüzeydeki çift başlı kartal betisi, Anadolu Selçuklu Devleti'yle

bağlılaşım kuran tarihsellik imgesini de ortaya çıkarır. Türk topluluklarında yırtıcı kuş figürleri; güzellik, güç, asalet, süs, uğur ve uğursuzluğu sembolize eden birer figür olarak kullanılmıştır (Yücel

ve Yozgat, 2018). Çevresel ve örtücü nitelikli 'Konyaspor' yazı birimleri odak görüntü birimi kentsel aidiyetten uzaklaştırıp kulüp kimliği düzlemine çekiyor. Yüzeyin alt bölümünde tasarlanmış buğday başağı illüstrasyonu ise bir diğer kentsel simge işleviyle Konya uzamının bitki örtüsünü ve ardıl olarak da bereket imgesini canlandırmaktadır (Çamdereli ve Güner, 2008).

Resim 1. Aytemiz Alanyaspor Simgesi



Alanyaspor 1948 yılında Doktor Ali Nazim Köseoğlu ve Alanyalı aydın gençlerin katkılarıyla kurulmuştur. 1966 yılına kadar gayri federe olarak faaliyet göstermiştir. Kulübün ismi önce Alanya Kalespor, sonra Kale Gençlikspor olarak değişikliğe uğramıştır (Reisoğlu, 2017). İlk forma rengi mavi-beyazdır. 1982 yılı mayıs ayında kongre ile göreve gelen Hüseyin Arıkan başkanlığındaki yeni yönetim tüzük değişikliği yaparak kulübün adını Alanyaspor, renklerini'de turuncu-yeşil olarak değiştirdi. Kulübün simgesi, turuncu yuvarlak bir zeminle Alanya'nın portakalını, a harfi ile Alanya sözcüğünü, s harfi ile spor sözcüğünü, 1948 sayısı kulübün kuruluş yılını, beyaz zemindeki çizgiler ise Akdeniz'e vurgu yapar (Reisoğlu, 2017).

Resim 2. B.B. Erzurumspor Simgesi



Erzurum tarih boyunca mavi-beyazı benimsemiştir. 1968 yılında kurulan Erzurumspor mavi-beyaz renklerini gökyüzü ve kardan almıştır (Pala, 2018). Selçuklu İmparatorluğu'nun en fazla eser yaptığı şehirlerden biri olan Erzurum'da tarihi yapılarda çift başlı kartal figürünün kullanıldığını belirten Gençlik ve Spor İl Müdürü (Çintimar, 2018) çift başlı kartalın, Erzurumspor'un da simgesi olduğunu anlatmıştır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin bayraklarında çift başlı kartal figürünün yer aldığı bilinmektedir (Yücel ve Yozgat, 2018). Çifte gücü temsil eden, her iki yana bakan başları omza bitişik olmasına karşın güçlü bir yapıyı temsil eden çift başlı kartalın, pençe ve gagaları çok kuvvetli olarak yapılmıştır. Kartalın, göğüs bölümü ön plana çıkarılarak estetiksel bir bütünlük kazandırılmıştır (URL-4).

Resim 3. Beşiktaş Simgesi



Beşiktaş Jimnastik Kulübünün amblemindeki ilk beyaz çizgi 1'i, 3 siyah çizgi 3'ü ve ikinci beyaz çizgi 1'i ifade etmektedir. Simgede 9 bölümden oluşmaktadır ve yukarıdaki dört numara (1, 3, 1, 9) yan yana geldiğinde, 1319'u oluşturmaktadır. 1319, Rumi takvimde kulübün kurulduğu 1903 yılına denk gelmektedir. Simgedeki Türk Bayrağı ise Türkiye Futbol Federasyonu'nun hediyesidir. Beşiktaş, ilk tescil edilen kulüp olması nedeniyle, armasında Ay-Yıldız taşıma hakkına sahiptir. Başka hiçbir Türk kulübünün böyle bir hakkı yoktur (Hepbalıkçılar, 2014).

Resim 4. Bursaspor Simgesi



İnce yeşil bir çizgiyle sınırlandırılmış, altta ve üstte bırakılan sivrilikler, üstten basılı derin kavisli bir kenar ve yanlarda iki eğimli uzun kenar ile üçgenimsi bir kalkanı andırmaktadır. Sağ üst yandan sol orta kısma kadar vev biçimde yayılan yazı birimler üstten Türk bayrağı betimi, alttan yıldız çizimleri ve içine sayı birimler gizlenmiş dikey satırlarla çevrelenmiştir. Yüzeye yeterince yayılan 'Bursaspor' biçimindeki büyük yazı birimler ile '1963' sayı birimleri kulübün adını ve kuruluş tarihini betimleyen birimlerdir. 'Bursaspor'un soldan sağa doğru yükselen yolunda sıralanan beş yıldız tasarımı, doğuş sürecinde kulübü oluşturan beş yerel takımı ifade etmekte, tarihsel bir

gerçekliği içselleştirmektedir. Sol üste konumlandırılan Türk Bayrağı betimi de ulusal aidiyetin göstergesidir (Çamdereli ve Gürer, 2008).

Resim 5. Çaykur Rizespor Simgesi



Çaykur Rizespor simgesi turkuaz bir çizgi ile sınırlandırılmış bir daire görünümündedir. Yazı ve sayı birimlerin sınırlara koşut biçimde sarmaladığı bir iç daire ve odak dairenin içine yerleştirilmiş bir yaprak betisi ile bezenmiştir. Sınırlar ile odak daire arasında yüzeyi bir çember gibi çevreleyen 'Çaykur Rizespor kulübü' yazı birimleri ile '1953' sayı birimleri kulübün kendiliğini ve tarihselliğini betimler. Orta yüzeye konumlandırılan ikincil ama görsel dikkati yoğunlaştırması bakımından başat nitelikli odak yüzey bir 'çay yaprağı' betisi kulübün kentsel aidiyetine gönderme yapmaktadır. Kırmızı, kulübün heyecanı, gücü, enerjisini temsil etmektedir (Çamdereli ve Gürer, 2008). Kulübü tanımlayan bir öğe olarak sunulan 'çay yaprağı' ise, kendi doğal rengini içeren yeşil ile bezenmiştir. Yeşil, içerdiği verimlilik, doğa ve tazelik imgesi ile hem kulübün hem de kulübün destekleyici kuruluşun görece yeniliğine gönderme yapmaktadır. Sınırları belirleyen turkuaz, dinlendirici ve sakinleştirici bir renk birim olmakla birlikte firuze soyundan bir değerlilik imgesini de içselleştirmektedir (Çamdereli ve Gürer, 2008).

Resim 6. Demir Grup Sivasspor Simgesi



Yüzeyi 'Sivasspor', 'SS' ve '1967' gibi rakamlar ve yazılardan oluşmakta ve bu yazı ve rakamlar tasarımın sınırları ile karşıt iki renkten oluşmaktadır. Renksel örüntüye, beyaz ve kırmızı egemendir. Üç yıldız kurumsal oluşum ve gelişim serüvenini anlatmaktadır. Kulübün kendini ifade eden ve bilinirliliğini sağlayan sayısal ve yazınsal birimler odak yüzeyde sarmalanmış tamamlayıcı bir resimyazı olarak yeniden biçimlenmiştir. Şehir ile kulübün birbirine kenetlenmiş, ayrılmaz bir bütün olduğu vurgusu bu biçimlendirmeye sağlanmaya çalışılmıştır (Çamdereli ve Gürer, 2008).

Resim 7. Evcir Yeni Malatyaspor Simgesi



Malatya Belediye başkanı Ahmet Münir ERKAL'ın isteğiyle Malatya belediyesi adı altında bir simge hazırlanır. Bu simge Malatya Belediyespor' un da simgesi olur. İçeriğinde, üst tarafta 3 adet meşhur Malatya kayısı ve yapraklar, yine şehri simgeleyen Battalgazi surlarına atıf yapılan simge oluşturulur. Daha sonra Malatya Belediyespor kulübünün 2.lige çıkmasıyla ismi, Yeni Malatyaspor olur. Simgesin de yaprakların beyaza, renklerin de sarı-siyaha dönüştürülmesi gibi küçük değişiklikler yapılarak Yeni Malatyaspor simgesi oluşturulur (Palka, 2017).

Resim 8. Fenerbahçe Simgesi



Fenerbahçe Spor Kulübü, 1907 yılında Nurizade Ziya Bey, Ayetullah Bey ve Necip Bey tarafından İstanbul'un Kadıköy ilçesinde kurulmuştur. Renkleri sarı ve laciverttir. Fenerbahçe Futbol Kulübünün logosu 1910 yılında, kulübün 33 numaralı azası sol açık Topuz Hikmet tarafından çizilmiştir. İlk taslak simgeler 1910 yılında İngiltere'de yapılmıştır. Beş renkten oluşan simgede Fenerbahçe Spor Kulübü 1907 yazısını taşıyan beyaz çerçeve, temizlik ve açık yürekliliğin, kırmızı ton, sevgi ve bağlılığın ifadesi olup Türk bayrağını sembolize etmektedir. Ortada bulunan sarı lacivert kalp şeklindeki sarı, Fenerbahçe'ye duyulan gıpta ve kıskançlığı, lacivert ise soyluluğu tasvir eder.

Bu iki renk arasından yükselen palamut dalı ise, Fenerbahçeliliğin kudret ve kuvvetini ifade etmektedir. Yeşil renk ise yükselen bu kudret için başarının mukadder oluşunu gösterir. (Hepbalıkçılar, 2014).

Resim 9. Galatasaray Simgesi



1923 yılında Galatasaray Lisesi'nin iki öğrencisi Ahmet Ayetullah ve Şinasi Reşit Şahin Giray haftalık kara kedi mizah dergisini yayımlamaktaydılar. Bu derginin bir sayısı için el yazısının düzgünlüğüyle tanınan Ahmet Ayetullah kırmızı "Gayın" içine sarı "Sin" oturtarak değişik bir figür hazırlamıştır. Bütün lise öğrencileri tarafından çok sevilen bu figürün Galatasaray amblemi olması için yoğun bir kampanya başlatılır ve ilk Galatasaray amblemi bu Arapça iki harfin iç içe oturtulmasıyla ortaya çıkar. Bu amblemin kullanıldığı ilk yer, 1925 yılındaki Galatasaray Lisesi öğrenci işleri sandığına atılan mektup ve zarflardır. Amblem, 1925 yılında kabul edilen lise kasketine ve daha sonra lise ceketlerine işlenmiştir. Ardından 1925 yılında Aslan Nihat ile Ömer Besim Koşalay'ın sahibi olduğu bir spor mağazasında amblem ilk kez rozet haline getirilerek lisedeki öğrencilerin ceketlerini süslemeye başlamıştır. Harf devriminin ardından "Gayın" ve "Sin", yerlerini "G" ve "S" harflerine bırakmıştır (Hepbalıkçılar, 2014).

Resim 10. Göztepe Spor Simgesi



14 Haziran 1925 tarihinde, vapur iskelesi yanındaki Mez Gazinosu'nda toplanan Göztepe semtinin ileri gelenleri (kıdemli futbolcular) ve gençler Göztepe futbol takımını kurarlar (URL-2). Göztepe sarı kırmızı renklerle kurulan bir kulüp olmuştu ama simgesinde futbol ön plana çıkmıştı. Ama o dönem Göztepe, başta yelken olmak üzere birçok amatör branşta büyük başarılarla imza atan bir kulüptü. Diğer branşların yöneticileri ana yönetime tepki gösterince sol üst köşeye amatör branşları çağrıştıran kareler konuldu, ortaya ise lokomotif olan futbol topu konduğunda yıl 1934'tü (URL-3).

Resim 11. Kasımpaşa Simgesi



1921 kulübün tarihselliğini belirgin biçimde betimlemektedir. Beyaz taban üzerine mavinin tek renk olarak öne çıktığı tasarımda tamamlayıcı olmakla birlikte dikkat çekiciliği yüzünden başatlık niteliği kazanan kırmızı, renksel örüntüyü oluşturmaktadır. Mavi ferahlık, berraklık, güven ve temizlik gibi gönderme yaparken kırmızı, kulübe ulusal bir kimlik katan bayrak imgesinin dışında yalnızca seçiciliği belirleme işlevi görür. Ayrıca, kulübün sahip olduğu cesaret, tutku, heyecan ve kuvvet hislerini ifade eder. Yüzeyin alınlığına karşılık gelen bölüme konumlandırılan kalkanımsı ay yıldızlı Türk bayrağı brövesi, kulübün ait olduğu yerleşim alanında simgesel önemi bulunan bir uzama gönderme yapabilecek yetenekte olmakla birlikte, kulüp lehine ulusal değerlerle bütünleşmiş bir kurum kimliğini de dışa vurmaktadır (Çamdereli ve Güner, 2008).

Resim 12. Kayserispor Simgesi



01 Temmuz 1966 tarihinde Kayserispor'un kuruluş işlemi resmîyetle tamamlanmıştır. Forma rengi ise lav edilen Erciyespor'un renkleri olan Sarı-kırmızı oybirliği ile kabul edilir. Kulübün simgesi de, Mavi renklerle Erciyes dağı altında ise Sarı zeminde Kırmızı K ve Kırmızı Zeminde Sarı S harfi altında ise 1966 yılı yazmaktadır (URL-1). Yüzeyin üst bölümünü belirleyen yazısal birimler ile karlı bir dağ illüstrasyonu kulübün kentsel aidiyetini ve topografik niteliğini betimliyor. Kalkanımsı sınırlar dağ imgesiyle bütünleşince kulübün

tasarımладыğı ‘geçilmezlik’, ‘savaşçılık’, ‘yenilmezlik’, ‘yıkılmazlık’, ‘ataklık gibi imgeleri de içeriyor. Yazısal birimleri eğretileyen resimyazı odak-yüzeyi belirginleştirici işleviyle renksel örüntünün uzantılarını belirtiyor (Çamdereli, 2008).

Resim 13. Medipol Başakşehir Simgesi



renklerini temsil etmektedir (URL-2).

Resim 14. MKE Ankaragücü Simgesi



birimlerinin tasarım sınırlarına koşut biçimde daraltılarak dikey satırlara yedirilmesi ve görsel bir dalgalanmaya neden olacak biçimde orta-yüzeye yerleştirilmesi, dilsel okuma edimindeki ‘MKE Ankara’ ile birleştirme işlevini örselememekte, tam tersine kimliğin açınımlı işlevini üstlenmektedir (Çamdereli ve Gürer, 2008).

Resim 15. Trabzonspor Simgesi



Trabzon’da uzun yıllar süren İdman ocağı – İdman gücü rekabetinde Sarı-Kırmızı ve Yeşil-Beyaz renkler hâkimdi. Trabzonspor’un renkleri bu renklerin dışında olmalıydı. Sonunda Trabzon ve Karadeniz’in sembolü olan Hamsi üzerinde duruldu. Hamsi’nin gümüş mavisi rengi ve gözlerinin bordosu dikkate alındı. Kimileri buna karşı çıktı. Çünkü bordo renk kırmızıya kaçıyor, İdman Ocağı’nın renkleri de Sarı- Kırmızı olduğundan bordonun rengi biraz koyu tutularak İdman Ocağı’nın kırmızısından kaçınıldı. Trabzonspor Bordo-Mavi renklere kavuşmuş oldu (Baş, 2008). ‘T’ ile ‘S’ yazı birimlerinin resimsel biçimlemesiyle tasarımlanmış iç yüzey kurgusu eskil bir top illüstrasyonu ile bütünlenmiştir. Taban bordo ile birlikte mavi renk birim tasarımın renksel örüntüsünü betimlemektedir. Futbol için erken dönem oyun aracı olarak kullanılan top betimi kulübün tikel tarihselliğini ve alansal etkinliğini kolaylıkla betimlemektedir (Çamdereli ve Gürer, 2008).

4. Sonuç ve Öneriler

2018-2019 sezonu Türkiye süper liginde yer alan 18 spor kulübünün kullandıkları simgelerin incelendiği bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre simgelerin futbol takımlarını temsil etmede vazgeçilmez bir görsel iletişim aracı oldukları ve saygın bir değer yaratmada önemli bir görev üstlendikleri görülmektedir. Kulüp simgeleri takımların tarihi ve geleneklerinde önem verdiği

değerleri vurgulama, bulundukları şehri tanıtmaya ve şehrin değerlerini ön plana çıkartmaya yatkınlığı göstermektedir. Kulüp simgelerinin belirlenmesinde bulundukları şehrin önde gelen kurum ve kuruluşlarının da etkisinin olduğu görülmektedir. Simgelerin, toplumu birleştirici ve bütünleştirici bir ruhla bir araç olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

Kulüp takımlarının simgelerinde çeşitli renkler kullanılmakla beraber en sık kullanılan renklerin beyaz ve kırmızı olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca hiçbir takımda tek renk simge olarak kullanılmamış, iki renk ve üzeri renk tercihi yapılmıştır. Mor, kahverengi, gri kulüp simgelerinde en az kullanılan renklendir.

Kulübünün simgesinde kuruluş yılı yazılmamış olan iki takım Yeni Malatyaspor ve Büyükşehir Belediye Erzurumspor'dur. Diğer takımların dokuz tanesinin 1950 yılından önce, sekiz tanesini ise 1950 yılından sonra kurulduğu görülmektedir. Sadece Beşiktaş, Bursaspor ve Kasımpaşaspor'un simgelerinde Türk Bayrağı yer almaktadır. Bununla birlikte beş takımın kulüp simgesinin içinde yıldız, bir takımda ay, dört takımda futbol topu resminin olduğu görülmüştür. Galatasaray, Beşiktaş, Trabzonspor ve Kayserispor'un simgelerinde takım adları kısaltması kullanılırken diğerlerinde takım adlarının tamamı yer almaktadır. Kulüplerin simgesinde kullanılan ağaç, meyve, dağ, hayvan, kale, minare, yer altı kaynağı gibi figürlerin kulübün bulunduğu şehrin kendine özgü değerlerini ön plana çıkarmak amacıyla tasarlandığı anlaşılmaktadır.

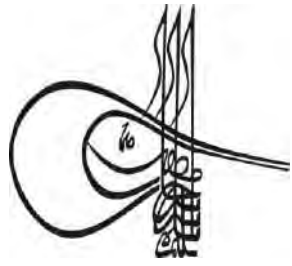
Sonuç olarak spor kulüplerinin insanları aynı ruh ve amaç doğrultusunda birleştirecek en doğru simgeleri seçmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu seçimlerde en kısa yoldan en hızlı şekilde bilgiyi insanlara aktarma amacı taşıyan simgelerin sade, kalıcı, uyarıcı ve hatırlatıcı olması önemli bir etkidir.

Simgelere bir şekil değil de iletişimde etkili bir faktör olarak bakılacak olursa önemi daha iyi kavranmış olur. Bu nedenle iletişim ve etkileşim aracı olarak simgelerin sporun birçok alanında kullanılmasının kitlelere erişebilme açısından faydalı olabileceği savunulabilir.

KAYNAKÇA

- Abbasoğlu, H. Acar, E ve diğerleri, (1992). *Ana Britannica*, İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Akil, R. (2013). *Kurumsal Kimlikte Simgeliklik ve Üçgen Simgesi Örneği: Üçgen Simgesinin Belirtge Olarak Antropolojik Bir İncelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytekin, C.(2001). *Doğu geleneğinde Aslan ve Batı Geleneğinde Melek Simgesinin Sanatı Tarihindeki değişim İkonografisine Bir Bakış*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Baş, M. (2008). *Futbolda Taraftar ve Takım Özleşmesi (Trabzonspor Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.
- Başçı, E.(1998). *Türkiye'de İslami Akımların Siyasal İmge ve Model Aktarımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı.
- Canpolat, A. (2016). *Çağdaş Seramik Sanatında simgesel Anlatımlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı.
- Çamdereli, M. ve Güner, M. (2008). Futbolda görsel kimlik ögesi olarak kulüp armaları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, 135-168.
- Barhana, B. (Çev), (2010). *Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü*. Ankara: Literatür yayınları.

- Dalıcı, E. (2010). *Kimlik Temsilinde Tarz, İmaj ve Simgelerin Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Güler, B. (2006). *Gençlerbirliği Spor Kulübü'nün Dönemsel İmajı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.
- Güler, E. (2010). *1906-2008 Tarihleri Arasında Resim Sanatında Binek otomobili Simge Olarak Kullanan Yerli ve Yabancı Sanatçılar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı.
- Hepbalıkçılar, S.C. (2001). *Göstergebilim doğrultusunda Avrupa ve Türkiye'deki Seçilmiş spor Kulüplerinin Logo ve Amblemelerinin Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Tasarım Anasanat Dalı.
- Özek, V. (1980). *Mimarlıkta gösterge ve Simge-eşik Aşamasının Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ulutaş, M. (1998). *Kavramsal bağlamında Simgesel Heykel Denemeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Heykel Anasanat Dalı.
- Pala, N. (2018). Adım adım 'efsane logo'ya. *Pusula*, 376.
- Palka, M. Kişisel Görüşme, 28 Temmuz 2017.
- Reisoğlu, N. Kişisel Görüşme, 07 Ağustos 2017.
- Tekeli, S. ve diğ. (2012). *Türkçe Sözlük*, Ankara:Can Yayınları.
- Topçu ,Ö. (2017). Kurumsal Kimlik Oluşturmada Bir Logonun Markaya Etkisi. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 1(2), 157-163.
- Türkmen, M., (2003). Erken Cumhuriyette Beden Eğitimi Ve Sporun İdeolojik Temelleri, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/6 Spring 2013, p. 729-740, ANKARA-TURKEY.
- Yücel, A. ve Yozgat, S. (2018). Türk Mitolojisindeki Kuş Sembollerinin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansıması, *Turkish Studies Social Science*, Volume 13/18, Summer 2018, p. 1477-1493 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13719> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Zelyurt, M., K., (2014). Türkiye'de Futbolun Tarihine Bir Bakış: Toplumsal Sonuçları Açısından Futbol Ve Siyaset İlişkisi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/2 Winter 2014, p. 1763-1779, ANKARA-TURKEY.
- Zeyrek, İ., N. (2016). Gelenekçi Ekolün Bakış Açısına Göre Sembol, Simge ve İşaret'in Temsil Kategorileri, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2).
- URL1, (Erişim: 15 Mayıs 2017). <https://www.haberler.com/findiktan-cayda-ciraya-super-lig-takimlarinin-4110419-haberi/>
- URL2, (Erişim: 17 Mayıs 2018). www.kuluplerbirligi.org.
- URL3,(Erişim: 25 Temmuz 2017). http://tr.eurosport.com/futbol/futbol-kuluplerinin-logolarininanlami_sto4545751/story.html.
- URL4, (Erişim: 25 Eylül 2018). <http://www.erzurumajans.com/cift-basli-kartal-2011in-de-simgesi-321h.htm>.
- URL5, (Erişim: 29 Mayıs 2017). <https://akigolar.wordpress.com/about/>



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Fuat AKDENİZLİ - Dr. Öğr. Üyesi Handan TUNÇ - Dr. Öğr. Üyesi Gökçen ŞAHMARAN
CAN

This article was checked by iThenticate.

GRAFİK TASARIM YÖNTEMLERİNİN İKNA PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Rahşan Fatma AKGÜL*

ÖZET

Grafik tasarımın varlık gerekçesi bir mesajın kitleye ulaştırılması ya da bir mesajın kitlenin dikkatini çekerek ondan bireysel ya da toplumsal geri bildirim almasıdır. Grafik tasarımcı tasarımıyla bu hedefe ulaşabilmesi için tasarımının hedef kitlesinin dikkatini çekebilecek özellikleri estetik bir anlayışla düzenleyebilme başarısını göstermelidir. Ancak estetik başarı grafik tasarımın başarısını garanti eden tek yetkinlik biçimi değildir. Estetik çekicilik başlangıç bağlamında yani izleyicinin dikkatini çekmek noktasında önem taşırken, dikkati çekilmiş izleyicinin mesajı inandırıcı bulması ve mesajın doğrultusunda geri bildirim göstermesi tasarımın kurgusuyla bağlantılıdır. Kurgu bir yandan mesajın anlam bütünlüğünü taşıırken bir yandan da mesajın inandırıcılığını taşımakla yükümlüdür. Kuşkusuz bu betimleme grafik tasarımın etik boyutlarını da gündeme getirir. Tasarımcının hedef kitlesi ile iletişim kurma talebi, onu kendisiyle bağ kurmaya ikna etmesiyle başlar.

Araştırma; ikna psikolojisinin bilimsel verilerinin bir grafik tasarımcısı için nasıl uygulamaya koyulabileceğini, tasarımcıyı ikna eden, tasarımı da ikna aracı olarak kabul eden bir yöntem analizini kapsamaktadır. Araştırma da basım ve yayımı gerçekleştirilmiş tasarım örnekleri, ikna psikolojisi yöntemleri ile bağlantılı olarak değerlendirilip incelenecektir. Her ikna yöntemini örnekleyen grafik tasarım ürünleri incelenirken; etik değerlendirme analiz dışında bırakılacaktır.

Araştırmada psikoloji literatürü ikna psikolojisi kapsamında taranarak, grafik tasarım süreçlerinde kullanılabilirlik kolaylığı olan önermeler; tamamlanmış tasarımlarla karşılaştırılarak seçilecektir. Seçimi yapılan önermelerin kullanıldığı tasarımların sosyo- psikolojik etkileri analiz edilecektir. Araştırmada ikna psikolojisi açısından görüş

birliğine varılmış önermeler kullanılacaktır. Çalışma literatüre dayalı deneysel analiz yöntemiyle gerçekleştirilirken; yorumların tasarımcılara ve tasarımlarla yüz yüze kalan izleyiciye anlamlandırma boyutunda ışık tutması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Grafik Tasarım, İkna Psikolojisi, Tasarım Yöntemleri, Tasarım Etiği.

EVALUATION OF GRAPHIC DESIGN METHODS FROM THE PERSPECTIVE OF PSYCHOLOGY OF PERSUASION

ABSTRACT

The reason for being of Graphic Design is the transmitting up of a message to people or drawing the attention of people and taking a personal or social feedback from them. The graph designer must show the success of editing the design with the sense of aesthetics, which can draw the attention of target audience, to reach that aim. However, the success of aesthetics is not the only competence form, ensuring the success of graphic design. The aesthetical appeal is of importance in the beginning process, while drawing the attention of the audience but finding credible and giving feedback in the direct of the message of the audience whose attention has already been drawn, is based on the designing's fiction. The fiction carries of the message's cohesion while it is supposed to carry the credibility of the message. Undoubtedly, this description brings out the ethical realms of graph design to order. Demanding connection of the designer with its audience starts with persuading them to connect with itself.

In the research; it will be examined how to apply scientific data of the psychology of persuasion to a graphic designer. Besides, the research comprises of an analysis of a method which persuades the designer and approves the design as a tool of persuasion. The examples of the designs whose printing and publication have been realised, will be analyzed and utilized with the methods of the psychology of persuasion. While the graphic design products are being analyzed, the ethical evaluation will not be included in the analysis process.

In the research, the hypotheses, which are recognized as the ease-of-usability within the graphic-design processes, will be selected and compared with completed designs by reviewing the psychology literature within the scope of psychology of persuasion. The socio-psychological effects of the designs, in which the selected hypotheses are applied, will be analyzed. In the research, the hypotheses, on which a consensus has been reached, will be used in terms of psychology of persuasion. While the study is carried out with the method of experimental analysis, the interpretations are intended to bring light to designers and the audience, as standing face-to-face with these designs within the scope of sense-making.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Directing the human behaviors, along with being used for a person to abide by the other within bilateral relations in line with the data of psychology, the social psychology methods comprise the basis of obedience psychology. People wish to have influence on other people for various reasons. Facts like purchasing, donating waiving rights on any matter, voting, etc. are behaviors that turn into acquiescence. The methods that are utilized for bringing an individual to this point are examined within the scope of obedience psychology. Experts in public relations, advertising & promotion, human resources, political campaigns, as the new professions of modern community, have deliberately used and developed the persuasion methods. It is beyond doubt that each and every persuasion is not to be recognized as being deceived. However, the persuaded to have knowledge on how he/she was persuaded eliminates the risk of being deceived. The use of persuasion psychology methods, as one of the inevitable technique majorly in commercial area, is a particular concern to the advertising and promotion designs. In today's world, where the competition environment borders are on a global scale, selling of a similar product is not presented to the consumer under pure realistic conditions. Purchasing is an independent action. But the methods that are used for directing to purchasing are actualized with the success of experts in obedience psychology, who organize the sales campaign.

The manner the methods, directing the consumer to purchasing, are used in advertising designs, is not only scaled within a wide variety, but also gaining a complicated image with the new methods that are continuously updated day by day. Every research on human psychology leads these new methods to be rapidly tried-out, thus being integrated into the system of relations. It is not possible for an individual to feel safe with an ordinary knowledge within this rapid change. Where the difference between the knowledge of persuading and persuaded becomes larger, then the persuasion turns into deceiving.

Psychological data used in persuasion methods

People look into shortcuts while taking daily decisions. Majority of these shortcuts, as judgmental heuristics, vary across cultural aspects, while having universal similarities. Where the given information is analyzed in its entirety and a response is planned in the end, this is called controlled response. In many social psychology studies, it has been detected that controlled response is not a frequently used method in our daily lives, but rather uncontrolled response is a more frequently used method unless there is a special warning. The majority of uncontrolled responses is related to the feeling of confidence. Confidence is built with the experiences gained via the previously taken decisions. For example, such shortcuts like "Whatever an expert says, it is true", or "expensive equals to better quality", are obtained mainly via experience or imitating the behaviors of trusted people. Short information, particularly the inform obtained via internet, is recognized as one of the major ways for obtaining short information via internet in particular is recognized as one of the major ways to do so in today's world. It is a well-known fact that countless information that is spread via experience or covert advertising

without the need to prove the information right, is influential on daily lives of people. Since the automatic behavior models are recognized as those performed without thinking or with minimum concern, the individual does not feel the need to re-control the incorrectness of his/her behavior. This behavior form is based on personation

It is known that cognitive conflict method is frequently utilized particularly in sales motivations. Used as a method for convincing the buyer to spend more money, the conflict principle is used on people, assuming to have taken their decisions consideringly. It is even requested from people to analyze it. In this way, the respective individual does not notice that he/she is manipulated with cognitive conflict principle.

Responding is a one of the fundamental rules of social psychology and behavioral patterns. This rule can be summarized as follows: *“we have to pay back for something someone somehow gave us”*. In today’s world, this behavior is used for political purposes within the scope of international policies.

Loyalty and stability method, as one of the persuasion methods is based on *“personal and social pressure feeling for acting consistently with the commitment when we make a choice or disclose our opinion on any matter”*. Consistency is recognized as one of the meritorious behaviors as a criteria for honesty. Studiously planned aid-campaigns utilizes this social behavior effectively. Loyalty and obedience can be programmed simply with the principle of consistency on specific matters based on universal truths. As an obedience technique, programming up of loyalty and consistency behaviors cannot be used solely as benefit-oriented. Many organizations and institutions, serving for the benefit of societies, utilize these methods forthrightly. However, organizing a loyalty and consistency behavior in a manner prioritizing a benefit is resulted as abusing of a positive human behavior. In this context, advertising and promotion campaigns frequently cross the ethical line.

In researches, carried out in the field of social psychology, it has been observed that the individuals tend to take similar decisions of the majority in the decision-making process. Advertising-promotion-marketing in business sector has become the field, where this method is utilized the most following the televisions. Similarity is the most powerful motivation-source for the principle of social-evidence. Behavior of the mass presents the key for correct/proper behavior for people. In that, individuals bear resemblance to the other members of society. Advertising sector uses the similarity motivation reversely within an effective manner in the principle of social-evidence; i.e. *‘It would make be happy to act like a celebrity, who does not resemble me, to buy the same shoes that he/she wears’*. As a repellant motivation, similarity is not a numeric characteristic for such circumstance, but rather will it be recognized as qualitative.

Use of love, as a persuasion method, is a fundamental characteristic of the human-kind, aside from the rule of love being professionally abused. Love is one of the emotional characteristics that needs to be encouraged as an affect form in the building up of a health life beyond its significant influence on an individual’s behaviors. Advertisers, politicians and vendors associate themselves of their products with something positive, then request this positivity to be

shared with the people on the other side. Milgram added the authority motivation within social psychology persuasion theories with his experimental studies carried out in 1974. Previous studies have proven that authority is a strong motivational factor for persuasion and loyalty behaviors. The status of authority, along with its righteousness, cannot be discussed. Persuasion strategists, on the basis of this information, base their designs on the theory that authority cannot be questioned, since earning reputation simply on any field without any pressure is recognized within the conception of authority, as well.

“Rareness” as one of the other motivational fields within persuasion psychology underlines a value. For people, losing something is more motivational than earning something that has the same value. The only reason why the rareness principles is that effective arises out of the fact that they recognized themselves as rivals for other individuals. There is an emotional provocation within the principle of rareness. In the fields of advertising and business, this principle is frequently used within persuasion techniques. Despite being limited by law particularly in business speculations, they somehow find a way to highlight rareness with misleading implications.

The transmission speed of contact details with the gradually increasing technological developments – the development of computers and internet technologies in particular – provides convenience for implementing new and effective ways in persuasion and loyalty methods. Finding himself/herself weak against advanced technology, the individual gradually moves away from trusting in his/her own decisions. Where he/she thinks to not having the ability to deal with these complex technologies, the reliability resource is accepted as the information brought in by technology. Use of misleading statistics, as well as shadowing up of true information by popular-striking data are some of the factors that lead the increase in the obedience motivation. Immediate effect method utilizes all the methods that are mentioned in the research, however it does not give time to the individual to think about these methods. He/she is expected to make a decision within the short moments given to people by daily and modern life, thus creating the perception for an individual that he/she will be provided with proper consultancy on decision-making process.

Conclusion

Successful brands do not only sell their products; they also encourage their consumers to adopt a certain life-style. Promotion display or website of a company tends to change the mentality of consumer. Where the form of persuading people is beyond providing information towards creating an experience, the way the brand is perceived changes, as well. In fact, it persuades the invested individual in emotional aspects, too. Studiously designed persuasion methods deepen the brand loyalty, thus turning potential consumers into loyal customers. Persuaded consumer voluntarily becomes the spokesperson of that brand for persuading his/her family and friends to buy.

When buyers understand how their emotions are directed depending on how an advertising campaign stimulates them in general, digital and traditional advertising companies start using new techniques to influence the perceptions of buyers. Therefore, successful brands are

the ones that not only tell the consumers to buy their products, but also encourage the consumers to make a set of emotion-based decisions, as well as conducting promotion campaigns and frequently following up of the feelings of their consumers.

Keywords: Graphic Design, Persuasion Psychology, Design Methods, Design Ethics.

Giriş

İnsan davranışlarını yönlendiren, psikoloji biliminin verileri doğrultusunda ikili ilişkiler içinde birinin diğerine itaat etmesi için kullanılan sosyal psikoloji yöntemleri, itaat psikolojisinin temelini oluşturur. Bireyler çeşitli nedenlerle diğer insanlar üzerinde etkili olmak isterler. Bu etki sevgi, otorite ve sorumluluk gibi sosyal varoluş nedenlerine dayanırken, bazıları bütünüyle projelendirilmiş yarar amaçlı sahte davranış oluşturma yöntemidir. Satın alma, bağış verme, herhangi bir konuda haklarından vazgeçme, oy verme gibi olgular razı olmaya dönüşen davranışlardır. Bireyi bu noktaya taşımak için yani düşünmeden evet deme noktasına ulaştırmak için kullanılan yöntemler itaat psikolojisinin inceleme konusudur. Modern toplumun yeni meslek alanlarından halkla ilişkiler, tanıtım ve grafik tasarımın reklam kısmı, insan kaynakları, siyasi kampanya uzmanları, bilinçli biçimde ikna etme yöntemlerini kullanmış ve geliştirmişlerdir. Kuşkusuz her ikna edilme bir kandırılma olayının gerçekleştirildiği anlamına gelmez. Ancak; ikna edilenin nasıl ikna olduğu konusunda bilgi birikimine sahip olması kandırılma riskini ortadan kaldırır. Günümüzde büyük ölçüde ticari alanın kaçınılmaz yöntemlerinden biri olan ikna psikolojisi yöntemlerinin kullanılması, reklam ve tanıtım tasarımlarını yakından ilgilendirmektedir. Rekabet ortamının küresel boyutlara ulaştığı günümüzde benzer ürünün satışı tüketiciye bütünüyle gerçekçi koşullarda sunulmaz. Satın alma özgür bir eylemdir. Ancak satın almaya yönlendirmede kullanılan yöntemler satış kampanyasını düzenleyen uzmanların itaat psikolojisindeki başarılarıyla gerçekleştirilmektedir.

Tüketiciyi satın almaya yönlendiren yöntemlerin reklam tasarımlarında kullanılma biçimi hem çok çeşitli hem de her geçen gün sürekli olarak güncellenen yeni yöntemlerle karmaşık bir görünümdedir. İnsan psikolojisine ilişkin her araştırma söz konusu yeni yöntemlerin hızla denenerek ilişkiler sistemine sokulmasına neden olmaktadır. Bu hızlı değişim karşısında bireyin sıradan bir bilgi birikimiyle kendisini güvenli noktada tutması olanaksızdır. Bu bağlamda ikna eden taraf olarak grafik tasarımcının bilgi birikimiyle ikna edilen tarafın bilgi birikimi arasında oluşan fark büyüdükçe, ikna bir kandırmaya dönüşür.

İkna Yöntemlerinde Kullanılan Psikolojik Veriler

İkna, iletişim tarihiyle başlayan, günümüzde giderek yöntemleri çeşitlenen ve ustalaşan bir iletişim yöntemi olarak betimlenebilir. Van Dijk (1998);

İkna, Antik çağlardan bu yana güç ve ideoloji amaçlı söylemin en önemli unsuru olarak kabul edilmiştir. Eski dönemlerin sözbilimcilerinden günümüz politika uzmanlarına kadar ikna konusunda görüş ileri sürenlerin üzerinde durdukları en dikkat çekici unsur ise dilin kullanımıdır. İkna edimi, dil kullanımı dışında kimi farklı biçimlerde de gerçekleştirilebilir; ancak politikada söylemin gücü ile başarılan ikna edimi geçerli ve yasal bir yöntemdir. İkna yoluyla kontrol altına alınan ise aslında halkın bilişsel süreçleridir. (Aktaran Büyükkantarcıoğlu, Yazar, 2012, s. 5).

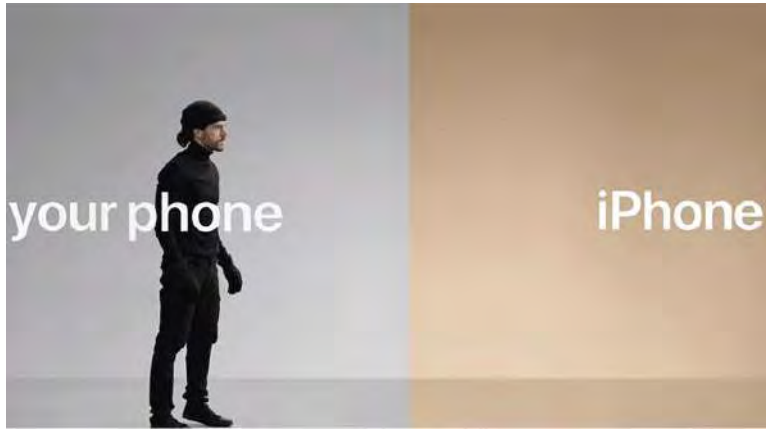
Ellen Langer 1978 yılında bir araştırma ekibiyle sosyal psikoloji anlamında iknanın yöntem denemelerini alan araştırması biçiminde gerçekleştirmiştir. Söz konusu çalışmada rastlantısal seçki ile deneklerin doğal ortamlarında belirli yaklaşımlarla davranışları gözlenmiş, itaat tepkileri ölçülmek

istenmiştir. Söz konusu çalışma 1989 yılının sonuna kadar sürdürülmüş, veriler raporlar halinde yayınlanmıştır (Cialdini, 2018, s. 24).

Toplumsal etkileşim belirli semboller yoluyla gerçekleşmektedir. İkna ediciliğin gücünü de bir ölçüde bu sembollerin tutarlılığı sağlamaktadır. Tutarlılıktan kastımız, hedef ve alıcı arasındaki ortak, sembole dayanan alt yapıdır. “İkna etmek isteyen kişi alıcının isteklerine, beklentilerine net cevap verdiği ya da hitap ettiği oranda alıcıyı kendine yakınlaştırabilir. Bunun için de ikna eden taraf alıcının kodlarını bilmeli ve kendi iletisini ona göre kodlamalıdır. (Aktaran Savaş, 2016, s. 115)

Çok sayıda psikolog; günlük kararları verirken bireylerin birçok kısa yola başvurduğunu bulgulamıştır. Yargısal kestirmeler olarak bu kısa yollardan birçoğu kültürel farklılıklar gösterdiği gibi evrensel benzerlikler de göstermektedir. Bir bilgiye mekanik olarak tepki verme olayına, otomatik tepki olarak bakmak gerekir. Verilen bilgi bütünüyle analiz ediliyorsa ve analiz sonucunda tepki planlanıyorsa bu tepkiye kontrollü tepki denmektedir.

Çok sayıda sosyal psikoloji çalışmasında kontrollü tepkinin yaşam akışı içerisinde sık başvurulan bir yöntem olmadığını, tersine özel bir uyarı olmadığı sürece kontrolsüz tepkinin daha sık başvurulan yöntemlerden biri olduğu araştırmacılar tarafından saptanmıştır. Kontrolsüz tepkilerin büyük bir kısmı güven duygusuyla bağlantılıdır. Bireylerin daha önceki kararlarından edindiği deneyimlerle güven inşa edilir. Örneğin “uzman ne diyorsa doğrudur”, ya da “pahalı olan şey kalitelidir”, kısa yolları büyük ölçüde deneyimlerle ya da güvenilir insanların davranışlarını taklit etme yoluyla edinilmiştir. Örneğin, “x bunu doğru buluyorsa benim doğru bulmamda sakınca yoktur” seçimi bir kısa yol seçimidir.



Resim 1: <https://gizmoguff.com/switch-apple-advertisements/>

Pahalı olan şey kalitelidir yaygın düşüncesine uygun bir ürün sunulması ile gerçekleşen reklam kampanyaları tüketiciyi inandırma amacındadır. Örneğin iPhone, türevi olan diğer telefon markalarına göre daha pahalı olmasına karşın, elektronik ve dijital dünyada kalite açısından yerleşik ve yaygın olumlu düşünce yaratmış bir marka olan Apple’ın ürünüdür. Reklam telefonun özelliklerini söyleme gereksinimi duymaksızın, yalnızca Apple’ın bir ürünü olması ve pahalı olmasını vurgular. Kaliteli olduğuna dair yaygın inancın olduğu ürüne tüketiciyi yönlendirir. Reklam görselinde dikkat çekici hiçbir imge kullanılmamaktadır. Telefon sadece markası ile ifade edilmiştir. Bu yöntem zaten tanınmış olanın, zaten bilinenin hatta zaten kalitesi test edilmiş olanın yeniden takdim edilmeye ihtiyacı olmaması düşüncesini öne çıkarmaktadır. Burada ele alınan doğrudan tüketicidir. Eğer *bir telefonunuz olacaksa telefonunuzun iPhone olması dışında daha iyi bir seçenek yoktur* mesajı, sadece sözcük oyunuyla sunulmuştur: “*Senin telefonun- iPhone*”. Tüketici figürü genç, dinamik, moda giysileri yansıtan profil olarak ekonomiden çok kaliteyi gözetebilme olanağına sahip bir figür olarak betimlenmiştir. Reklam

afişinin alt anlamlarında şunu bulmak olasıdır: “Eğer yeterince seçici değilseniz ya da yeterince paranız yoksa iPhone’ nunuzun olmasına gerek yoktur”. Burada iPhone hem bir sosyal statü hem de ekonomik statü temsili olarak anlam kazanmaktadır. Bir anlamda; “Eğer iPhone sahibi olacaksanız aynı zamanda belli bir ekonominin ve belli bir sosyal sınıfın etiketine de sahip olma olasılığınız artacaktır” mesajı verilir.



Resim 2: https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=8637

Özellikle internet yoluyla elde edilen kısa bilgiler, çağın insanının bilgi edinme yollarından biri olarak görülmektedir. Doğruluğu kanıtlanmaksızın, deneyimlerle ya da örtülü reklamlarla yaygınlaşan çok sayıda bilginin, bireylerin günlük hayatını yönlendirmede etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle sağlık konularındaki alternatif tıp anlayışıyla gelişen ve yaygınlaşan alışkanlıklar, reklam tasarımlarının kullanışlı bir kanalına dönüşmüştür. “Bir uzman söylüyorsa doğruluk payı vardır” görüşü tüm karşı uyarılara rağmen yaygınlaşmıştır. Sensodyne diş macunu görüntüsünü bu anlamda ele aldığımızda, bir diş hekiminin diş macunu ürününü hekim kimliği ile önerdiğini görürüz. Doktor Erhan Salev gerçek hayatta Sofya’ da diş hekimi olarak çalışmaktadır. Bir futbol kulübünde uzun dönem sporcu olarak yer alması tanınırlığını artırmıştır. Reklam tasarımcısı hem bu tanınırlığı hem de diş hekimi kimliği ile göstermiş olduğu başarıyı kullanarak, diş macununu güvenilir bir hekimin tavsiyesiyle kullanmayı öneren reklam görselleri hazırlamıştır. Bir İngiliz şirketine ait olan Sensodyne, pazarı olarak kabul ettiği bütün ülkelerde benzer araştırmalar yaparak o ülkenin bir hekim kimliğini tanıtım öznesi olarak kullanmıştır. Bu yöntemin başarılı oluşu da kısa bir süre içinde sınanmıştır. Tüketici diğer diş macunlarına göre pahalı olsa bile güvenilir tanıdık bir simanın önerisini, bir hekim reçetesi gibi uygulamayı seçmiş ve satışlarda başarılı olmuştur.

Otomatik davranış modelleri düşünmeden ya da az düşünülerek gerçekleştirilen modeller olduğu için birey kendi davranışının yanlışlığını yeniden kontrol etme gereksinimi duymaz. Ancak kendini güvende hissetmek için kendi davranışına benzer davranış göstermiş kişileri gözetler. Davranışına referans göstereceği kişinin kararından memnun olup olmaması en güçlü referans olarak kabul edilir. Bu davranış biçimi taklitçi bir davranış biçimidir. Referans gösterilen ve taklit edilen kişi, kararının yanlışlığını beyan etme gereksinimi duyacak bir zarara uğramadıkça, referans geçerliliğini koruyacaktır. Bu tür bireyler bir bakıma otomatik davranışlarının yükümlülüğünü başka bireylere yükleyen kişilerdir. Bu bireyler bir açıdan fırsatçıdır. Başka bir bireyin davranışı için göstermiş olduğu düşünme ya da karar verme öncesindeki analiz sürecini kendisi yapmadan doğru karar vermeyi hedefler. Fırsatçı davranış diğer karar verenin düşünerek karar verdiğini varsayar. İnsan algısında iki şey

arasındaki farkı birbiri ardına gösterildiğinde fark edebilme şeklimizi etkileyen bir ilke vardır. (Cialdini, 2018, s. 35) Bu zıtlık ilkesidir.

Algısal zıtlık göstergesi çok sayıda sosyal psikoloji araştırmalarında denenmiş bir manipülasyon yöntemidir. Özellikle satış motivasyonlarında algısal zıtlık yönteminin sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Grafik tasarım yöntemlerinin alıcıyı daha fazla para harcamaya ikna etme yöntemi olarak kullandığı zıtlık ilkesi, kararlarını düşünerek verdiğini varsayan bireyler üzerinde etkilidir. Hatta kişilerden analiz etmesi istenir. Böylece birey algısal zıtlık ilkesi ile manipülasyona araç edinildiğini fark etmez.



Resim 3: <https://tr.pinterest.com/pin/473933560768009965/?lp=true>

Eye Lab Optometrist firması göz bozuklukları tespitinin yapıldığı yaygın bir klinik firmadır. Bir dönem reklam kampanyalarında zıtlık ilkesini etkili biçimde uygulamıştır. Tanıtım görsellerinin birinde sosyal anlamda çirkin-güzel çelişkisini ana çıkış noktası olarak zıtlığın yönlendirilmesinde kullanmıştır. Genel anlamda çirkin kabul edilen fiziksel bir görüntüye sahip figürle, yakışıklı kabul edilen figür bir sevgi ilişkisinde yan yana getirilmiştir. Ancak bu yan yanalıkta vurgulanan keskin bir zıtlık vardır. Bu zıtlık, ancak “görmeme durumuyla normal kabul edilebilir” düşüncesini yaratacak niteliktedir. Görsel alt anlamda tüketicisine “ancak görmüyorsanız böyle bir ikili beraberliği olanaklı bulursunuz” seslenişini yapar. Bu seslenişte tüketicie gözlerini kontrol ettirmesi gerektiği anımsatılır. Çeşitli ön kabul ve varsayımların, zıtlık ilkesinde kullanılması sosyal psikolojinin yöntemlerinden biridir. Etik anlamda eleştirilse de etkili ön yargılar ve kabuller toplumca benimsenmiştir. Bu bağlamda reklam tasarımcısı tasarım yöntemi olarak, benimsenmiş olan bu önyargıları görme yeteneğinin gücüyle bağlantılandırmıştır.

Sosyal psikolojinin temel kurallarından ve davranış kalıplarından birisi karşılıklı bulunma kuralıdır. Bu kural; “bir başkasının bize verdiğini bir şekilde geri ödemeliyiz” anlamını taşımaktadır (Cialdini, 2018, s. 45). Karşılıklı bulunma kuralına göre yapılan iyiliklerin, hediyelerin, davetiyelerin geri ödenmesi yasal bir zorunluluk olarak karşılanması gerekmediği halde yazılı olmayan toplumsal sözleşmelerde nezaket adına zorunlu kalınması biçiminde gerçekleşir. Birçok dilde teşekkür ederim

kavramı yerine minnettar olurum kavramının güçlü olması, söz konusu zorunlu olmanın psikolojik yansımasıdır. 1960’larda Gouldner başkanlığında yapılan geniş çaplı araştırmada her toplum için geçerli olan değiş tokuş davranışları analiz edilmiştir. Özellikle kültürel antropologlar, değiş tokuşun tarihsel geçmişe yönelik analizlerinde bu davranışın borçluluk duyumsamasıyla gerçekleştiğini savunmuşlardır. Bireyin zorunluluk hissi, sosyal evrim sürecinde büyük değişimlere uğramış olsa da “yardım etme, hediye verme tüm kültürel yapılara kolayca adapte olmuştur.” (Cialdini, 2018, s. 46) Günümüzde uluslararası politikalar bağlamında bu davranış, siyasi amaçlarla yapılmaktadır. Karşılık verme ihtiyacı nedeniyle bağış alan kişi karşılık veremediği katkı karşısında kendisini sürekli borçlu hisseder. Bu nedenle toplumlar arası yardımlaşmada, karşılık vermekten yoksun olan toplumlara karşı yardım, bir silah olarak kullanılır ve yazılı olmayan karşılık verme kültürü istismar edilir. Karşılık verme davranışı itaat psikolojisini en güçlü biçimde motive eden alanlardan biridir.

Değiş tokuş davranışında karşılık verme yöntemi ticari alanda sık kullanılan bir yöntemdir. Bedava numune taktiği, stantta ikram taktiği, deneme süresi teklif etme taktiği sonuç veren uygulamalar olmuştur. Karşılıklı değiş tokuş ilkesinde çiftler arasında eşitlik söz konusudur. Ancak kurnazca tasarlanmış değiş tokuş senaryolarında küçük bir iyilik, daha büyük bir karşılık verme zorunluluğunu yaratabilir. Örneğin flört ettiği kadına pahalı hediyeler sunan kişi daha büyük bir karşılığı hedeflemiş olabilir. Bir ürünün reklam tanıtımları tanıtım için harcanan ekonomik miktarın yaklaşık beş yüz katını hedeflemektedir. Bu nedenle reklam ve tanıtım için harcanan ekonomik miktar yalnızca basılı ürünlerle gerçekleştirilmez. Hediye kampanyaları da reklam ve tanıtım masrafları arasında kabul edilir. Reklam kampanyaları sırasında tasarlanan hediye formları ürünün maliyetine eklenir. Bu ticari gerçekliğe karşın tüketici hediye kampanyalarını ürünün maliyetinden düşebileceği bir kazanç gibi görür. Aslında peşinen ödediği hediyein ekonomik karşılığını fark etmediği için hediye kampanyası nedeniyle aldığı üründe maliyet anlamında somut bir kazanımı olmayacaktır. Ancak psikolojik olarak karşılıksız verilen değer olması anlamında hediye kâr biçiminde algılanmıştır.



Resim 4: <https://www.turkcell.com.tr/kampanyalar/4-5g-hizinda-kampanyalar/4-5g-salla-kazan-kampanyasi>

Turkcell firmasının “salla kazan” kampanyası hediye maliyetinin hizmet maliyetine eklendiği bir kampanya türüdür. Ancak Turkcell GSM dağıtımını kullanan tüketicilerine kullanımları oranında hediye konuşma süresi vermeyi vadeden kampanyasını tanıtırken, tüketicinin bu hediyeyi almak için parasını ödediği süreyi daha fazla kullanacağını deneyimlemiştir. Aslında tüketici daha fazla kullanım miktarı ölçüsünde hediye konuşma süresi aldığında, firmanın sunduğu hediyein ücretsiz bir hizmet olmadığı görülmektedir. Ancak gerek kampanyanın etkili biçimde sunumu gerek genç tüketicilere eğlenceli bir yöntemle hediye sunma propagandası yapıldığından dolayı, tüketici o

hediyeye ulaşmak için harcaması gereken ek zamanı matematiksel olarak hesaplamamaktadır. Böylece kampanya hem firma üzerine bir farkındalık yaratırken, hem de satın alma eylemini iki katına çıkarma olanağı kazanır. Hediye, armağan ve benzeri çıkar sağlayıcı alışverişler de, stratejik olarak hedeflenmiş bireyin küçük oranda da olsa itaat etmeyeceği hesaba katılır. Reklam stratejistleri sıklıkla talebi ret etme ve geri çekme stratejilerini değiştirerek, hedef bireyin kalıpların dışına çıkmasını sağlanmaya çalışmaktadır. Bir şaşırtma biçimi olarak uygulanan yöntem, sıradan bir hediye kampanyası olmadığı izlenimi verilerek gerçekleştirilir. Yarışma düzenlemek bir strateji değişikliği olmakla birlikte, karşılığını verme dürtüsünden yararlanılarak uygulanan yöntemlerden biridir. Karşılıklı taviz olarak görülen değiş tokuş stratejileri bireyin farklı psikolojik gereksinimlerine yanıt verir. Kültürel anlamda verilerin karşılığını verme gereksiniminin dışında bireyin sorumluluk tatmin ve savunma duyguları da dikkate alınarak taviz stratejileri düzenlenmektedir. Değiş tokuşun bir sözleşme gibi algılanması, sorumluluk duygusunu tetiklediği gibi, bir armağan da daha fazla ürün alma kolaylığını sağlayarak tatmin duygusunu harekete geçirir. Savunma biçimi ise taviz karşısında bireyin kendini korumak isteğiyle açıklanır. Bir iyiliği ret etme karşılığında, bir dahaki ilişkide iyilik edenle bağının kopacağı kaygısı, bireyde tavizi kabul etme, gelecekte olabilecek olumsuzluklara yol açmamak için istemeden de olsa en zararsız yolu kabul etmek, olduğu düşüncesini yaratmaktadır.

İkna yöntemlerinden bağlılık ve tutarlılık yöntemi; *“bir seçim yaptığımızda veya bir konuda fikrimizi açıkladığımızda, bu yaptığımız taahhülle tutarlı davranmak için kişisel ve toplumsal baskı hissederiz”* (Cialdini, 2018, s. 93). Tutarlılık bir dürüstlük ölçüsü olarak değerli bulunan davranışlar arasında kabul edilir. Zaman, mekân değişkenleri göz ardı edilip otomatik bir tepki biçimi olarak tutarlı olmak, belli bir kalıba uyum göstermek erdemli bir davranış olarak kabul edilmiştir. Spor takımı tutmak, bir düşüncenin taraftarı olmak, fanatik biçimde bir eğlenme biçimini sevmek katı tutarlılık davranışlarını motive eden alanlar olmuştur. Kulüp üyelikleri, dernekler hatta kentli olma duygusu bile bağlılık ve tutarlılık ilkesine uygun olarak düzenlenir.

Tutarlılık davranışının yönlendirme gücünde bağlılık davranışı kullanılır. Birey hukuksal olarak bağlılık göstermese bile tutarlı görünmek adına bağlılık gösterme zorunluluğunu hisseder. Dikkatle tasarlanmış yardım kampanyaları bu sosyal davranışı verimli biçimde kullanır. Evrensel doğrulardan yola çıkıp spesifik konularda bağlılık ve itaat kolayca tutarlılık ilkesiyle programlanabilir. Örneğin insanların açlıktan ölme durumlarına seyirci kalınmayacaksa, iyi bir insan olarak yoksul ülkelere yardım eden kurum ve kuruluşlara bağlılık göstermek zorunda hissedilebilir. Ya da vatan için ölmek kutsalsa, şehit ya da gazilerin konu edildiği bir programa katılmayı ret etmek toplumsal beklentinin dışında kalmak anlamı taşıyabilir.



Resim 5: <http://ismetberkan.blogspot.com/2012/06/benetton-reklam-yine-odulleri-ald.html>

Benetton firması çok sayıda reklam kampanyasını Birleşmiş Milletler misyonu üzerine kurgulamıştır. Birinci dünya ülkelerinin, üçüncü dünya ülkelere yaptığı yardım kampanyaları da Benetton için bir reklam malzemesi olarak kullanılmıştır. Birleşmiş Milletlerin barış ve dostluk içinde yardımlaşarak refaha ulaşma misyonu evrensel bir kabul görse de gerçekleşmekten çok uzak olan bir hedeftir. Benetton'nun gerek UNESCO gerekse diğer Birleşmiş Milletler kuruluşlarına belirli miktarlarda maddi yardımda bulunduğu gerçeklik içermektedir. Ancak söz konusu yardım, reklam kampanyaları sonucunda elde edilen gelirin küçük bir miktarını kapsar. Firma, Birleşmiş Milletlerin, UNESCO'nun UNİCEF' in adlarını kullanma hakkına sahip olurken bu bağışı yapacağını teminat altına almıştır. Bağış örneğinde firmanın siyasal barışı ele aldığı görsel önemli bir örnek oluşturur. Görsel, herhangi bir ürünü satmaz. Dünya Barışını ele alan Venezüella Devlet başkanı Hugo Chavez ile Amerika eski başkanı Barack Obama'nın dostça sıcak öpüşme görüntüsü; kapitalizmi temsil eden devlet başkanıyla sosyalizmi temsil eden devlet başkanının güçlü bir barışı ifade etmesi amaçlanarak tasarlanmıştır. Olmazlığın olabilirliği Birleşmiş Milletler yoluyla ifade edilirken, görselin köşesinde küçük bir firma amblemi yer almaktadır. Çok sayıda diğer afişlerinde de Birleşmiş Milletler gündemini kullanan firma, toplumun siyasal, sosyal, ekonomik alanlardaki duyarlılıklarını satın alma eğilimine dönüştürmeyi başarmıştır. Bir ticari kurum olarak var olmasına karşın toplumsal yarar sağlayan bir sivil örgüt gibi algılanmayı, bu tür reklam kampanyalarıyla gerçekleştirmiştir.

İtaat tekniği olarak bağlılık ve tutarlılık davranışlarını programlamak yalnızca çıkar amaçlı kullanılmaz. Çok sayıda toplum yararına hizmet veren kurum ve kuruluşlar bu yöntemleri samimi biçimde kullanırlar. Ancak bağlılık ve tutarlılık davranışını bir çıkarı önceleyecek biçimde organize etmek pozitif bir insan davranışını kötüye kullanmak biçimiyle sonuçlanır. Reklam ve tanıtım kampanyaları sıklıkla etik çizgiyi aşabilmektedirler. İtaat ve ikna sürecini güçlendirmek için toplum yararına olduğu bilinen etkinlik ve girişimlere ekonomik katkıda bulunarak; katkıdan daha büyük bir geliri tüketiciden kolayca sağlayabilmektedirler. (Cialdini, 2018, s. 146). O'Kefee ve Figge (1997), *sosyal sorumluluğun yanında, yine onunla ilişkili olarak, ilk ricayı reddetmiş ve yardım etmemiş olmanın verdiği suçluluk duygusunun da bu tekniğin etkili oluşunda rolü olduğunu ileri sürerler.* (Aktaran, Demirtaş, 2004, s.79)

Sosyal psikoloji alanında yapılan araştırmalarda bireylerin kararlarını verirken çoğunluğun kararlarıyla benzer olma eğilimi gösterdikleri gözlenmiştir. Bu eğilim toplumsal kanıt ilkesi olarak adlandırılmıştır. Başkalarının yaptığı davranışları doğru kabul etmek sayısal anlamda bir tanık gösterme yoluyla kanıtlamak anlamını taşır. Örneğin, güldürü gösterilerinde esprinin komik olduğunu kanıtlamak için alkış sesinin kullanılması, toplumsal kanıt ilkesiyle uygun olan bir stratejidir. Herkesin güldüğü, herkesi çığınca eğlendiren bir espri bireyin analizine tabii olmadan gülünmesi gereken espri olarak kabul edilir. Televizyonlardan sonra bu yöntemi en yoğun biçimde kullanan alan ticari sektörün reklam tanıtım pazarlama alanı olmuştur.

Uygar toplumlarda birey yüksek anlam aramak eğilimindedir. Söz konusu yüksek anlam olgunun başka kesimlerce bugüne kadar nasıl anlamlandırıldığını bilmek ya da görmekle ilintilidir. Birey en sıradan bir olguyu kitlelerin kabulü durumunda çok özel öneme sahip bir seviyeye yükseltir. Gerek politik alanlarda gerekse sivil örgütlenmelerde bir ikna aracı olarak kullanılan toplumsal kanıt ilkesi, savaş muhabirlikleri ve belgesel film yapımlarında sıklıkla kullanılmaktadır.

Toplumsal kanıt ilkesinin en güçlü motivasyon kaynağı benzerliktir. Kitlenin davranışı kişilere kendileri için doğru davranışın anahtarını sunar. Çünkü bireyler toplumun diğer üyeleriyle benzerlik taşır. Benzerlik motivasyonu zaman zamanda benzerlik gösterilmeyen fakat benzemekten mutluluk duyulacak, imrenilen ya da bireylerin kendileri için rol model kabul ettikleri kimlikler üzerinde de geçerlidir. Grafik tasarımın reklam alanı toplumsal kanıt ilkesinde benzerlik motivasyonunu tersten etkili biçimde kullanır. Örneğin, 'bu ayakkabıyı bir ünlü kullanıyorsa, o ünlü bana benzemese de bana benzemiş gibi davranmak beni mutlu eder.' fikri gibi. İtici bir motivasyon olan benzemek böyle bir durumda sayısal değil, niteliksel bir anlam taşımaktadır. Benzerlik ve benzerlik yoluyla toplumsal kanıt

ilkesi aynı anda kitleleri harekete geçirmek için çok sayıda tarikatında kullandığı bir yöntemdir. Örneğin, toplu intihar girişimleri sosyal psikolojik anlamda bireyin toplumsal kanıt ilkesiyle davranması sonucu gerçekleşir. Kahkaha videoları gibi zararsız bir yöntemle başlayıp toplu intihara teşvik etmek gibi büyük zararın olduğu davranış biçimleri aynı yöntemle kurgulanmaktadır. Tosun'un (2014) vurguladığı gibi:

Gelinen son dönemde artık reklam postmodernizmle bütünleşerek yeni bir yöne evrilmiştir. Postmodern reklam, anlatılmak istenen mesajın kesin olmayarak, hedef kitlenin dikkatinin duygularına seslenerek, yoruma bağlı olarak çekilmeye çalışılmasıdır. Postmodern reklamda hedef kitle hayallerine, fantezilerine, yaşanmışlıklarına ve duygularına dokunarak yakalamayı amaçlar. Postmodern reklamlar aynı zamanda imaj oluşturup, oluşan bu imajı markaya transfer etmektedirler. (Aktaran. Özgüven, 2016, s. 9-10).

Toplumsal kanıt yönteminin kullanılmasında gerçeğin bilerek saptırıldığı noktada elde edilen yarar zararlı ve istismar edici sonuçlar doğurabilmektedir. Kanıt olarak ortaya koyulan bilginin avantaj elde edilmek amacıyla yanıltıcı olması, kimin faydasına olursa olsun psikolojik açıdan kötüye kullanma manası taşımaktadır.



Resim 6: <http://www.dijitalajanslar.com/yaratıcı-reklam-afisleri/>

'Stihl' için hazırlanan reklam afişi, metin ve görseli birleştirerek ürünlerin kullanım amacına uygunluğunu hem göstermekte hem de anlatmaktadır. Tipografik düzenlemeyle oluşturulmuş anlatım metni bir bilimsel makale görünümünde sunulmaktadır. Bilimsellik, toplumsal kanıt yönteminde en

inandırıcı araçlardan biridir. Özellikle ürünün potansiyel alıcısının okuryazar toplumsal kesim olduğu dikkate alınır, görüntünün ciddi bir açıklama içerdiği görüşü çabucak öne çıkacaktır.

İkna yöntemi olarak sevginin kullanılması, sevgi kuralının profesyonel bir şekilde istismar edilmesi dışında, insan olma kimliğinin önemli bir özelliğidir. Bireyin davranışlarını büyük ölçüde etkilemenin ötesinde, sağlıklı bir yaşantının inşasında da bir duygulanım biçimi olarak sevgi teşvik edilmesi gereken duygusal özelliklerden biridir. İnsanın en sıcak ve en pozitif anlam yüklediği bir kavram olarak sevgi, çeşitli biçimlerde grafik tasarım yöntemi olarak itaat ve ikna amacıyla kullanılmıştır. İtaat uygulayıcılarının büyük çoğunluğunun belli sevgi kalıplarını kullanması, günlük hayatın parçası haline gelmiştir. Arkadaşlık bağları, aile bağları, hayran olunan kişiliklere duyulan sevgi, çocuk ya da doğaya yönelik sevgiler sosyal iletişimin doğal parçalarıdır. Oysa vazgeçilmez olan bu doğal parçaların araçsallaştırılarak, bir çıkarın sağlanabilmesi için kullanılması, şaşırtıcı ölçüde rahatsız edici büyük bir yalan olarak kabul edilmektedir. Çünkü romantizminden doğa sevgisine kadar tüm estetik ve duygusal değerlerin stratejik biçimde kullanılması, bireyi sorgulamadan kabul etme noktasına getirir. Sevginin sosyal etkileşimde sağladığı avantaj istismar edildiğinde itaat ve iknayı projelendirmiş aldatma biçimine dönüşür.

Grafik tasarımcılar, politikacılar ve satıcılar kendilerini ya da ürünlerini olumlu bir durumla uyumlayarak bu olumlu durumu hedef kitle ile paylaşma amacını güderler. Sevgi yönteminin başarılı bir ikna aracına dönüşmesi eleştirel düşünme sınırlılıklarından kaynaklanmaktadır. Hemen hemen bütün toplumlarda eleştirel düşünme yorucu ve çok sayıda nitelikli beceri gerektiren bir düşünme biçimi olduğu için, toplumun büyük kesimi eleştirel düşünme yöntemini tercih etmez.

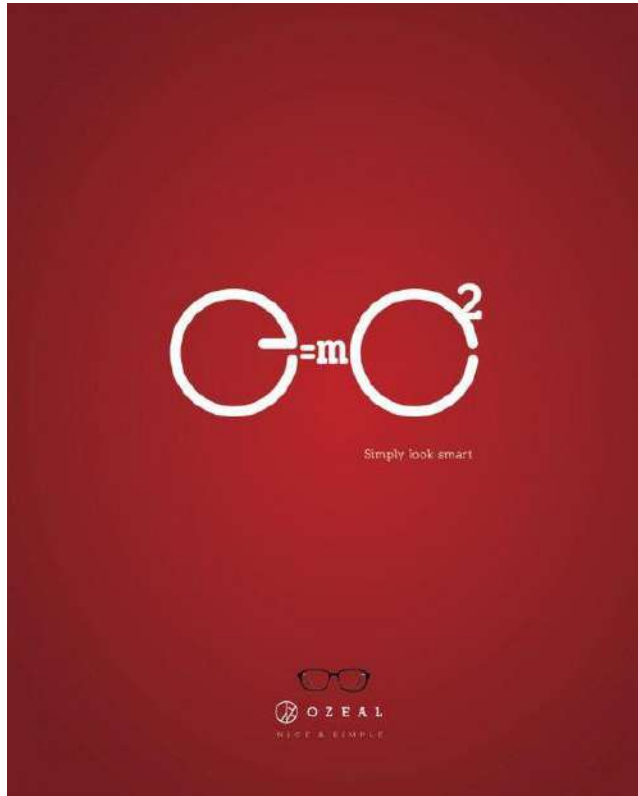


Resim 7: <http://www.hiswardrobe.net/2012/05/markalar-ve-anneler-gunu-mottolari.html>

Anne sevgisi, çocuk sevgisi, doğa sevgisi evrensel anlamda insanlığın pozitif değerleri arasında sayılmaktadır. Bu değerler kültürel farklılıklarda gelenek ve ritüellerde değişim yaratsa da pozitif algı hiçbir kültürde değişiklik göstermez. Bireyin insan olma sorumluluğu içinde sayılan söz konusu sevgi türleri, reklamların ikna yöntemi için önemli bir araca dönüşmüştür. Vakko firmasının reklam görselinde, tüketicinin anneler günü kutlanmaktadır. Görüntüde anne ve bebeği arasındaki yakın ilişki kültürel formlarla verilir. Görselde gerek Anadolu'da gerekse kırsal yaşam kültüründe tarlada çalışan annenin bebeğini sırtında taşıması geleneği betimlenmiştir. Ancak ilginç olan Vakko ürününü tüketmesi beklenen kadın kimliğinin modern kadın olmasıdır. Söz konusu kültürel yapının içinde yaşayan kadının asla tanıtımı yapılan ürünü alamayacağı bir gerçektir. Bu çelişki vurgulanırken tüketicinin kültürel değere saygı göstermesi beklenir ve bir toplumsal geçmiş anımsatması yapılır. Satılmak istenen ipek

şalın bugünkü işlevi ikinci plana itilirken, o şalın aslında çok değerli bir sevgi bağı için kullanılabileceği vurgulanmıştır. Duygusal yöntemle ikna etmeyi tercih eden görüntü hem anne çocuk sevgisini hem de geleneği bir arada kullanmıştır.

Milgram, 1974 yılında yaptığı deneysel çalışmalarla sosyal psikoloji ikna teorileri arasına otorite motivasyonunu eklemiştir. Yapılan çalışmalar, otoritenin ikna ve itaat davranışlarını güçlü biçimde motive eden bir unsur olduğunu kanıtlamıştır. Otorite kavramı çok anlamlı bir kavram olarak algılanmalıdır. Otorite bazen bir figür, bazen bir sembol, bazen bir pozisyon, bazen baskı unsuru, bazen de düzenleyici olarak anlamlandırılır. Hiçbir baskı unsuru olmaksızın yalın olarak herhangi bir konuda saygınlık kazanmış olmak da otorite kavramı içinde değerlendirilir. Otoriteyle yakın ilgili sözü edilen tüm kavram ve anlam biçimleri, büyük ölçüde toplumsal kanıt ve güven kavramlarıyla yan yanadır. Bireyin baş edemeyeceği bir güç karşısında boyun eğmesi güvenin ötesinde, otoriteye bir etken daha ekler. Otorite; yarattığı doğal baskının dışında hileli biçimde kullanıldığında stratejik anlamda ikna yöntemi haline gelir. “Yasal otoriteye uyma eğiliminin gücü, toplum üyelerini bu gibi bir itaatin doğru bir davranış olduğuna inandırmak için tasarlanan sistematik sosyalleştirme pratiği otoritenin etkisini arttırmıştır” (Cialdini, 2018, s. 303). Birey otoriteye tepki verirken somut olarak otoriteyle karşılaşması gerekmez. Sosyalleşme pratikleri özellikle eğitim yoluyla otoriteler üzerinde bilgiyi belleklere öylesine kazımıştır ki, birey otoritenin gücünü sorgulamadan otoriteyi temsil eden herhangi bir sembol karşısında bile itaatkâr bir tutum takınır. Otoritenin statüsü tartışılmadığı gibi dürüstlüğü de tartışılmaz. Bu bilgiyle yola çıkan ikna stratejistleri, tasarımlarını otoritenin sorgulanmayacağı varsayımına dayandırmaktadır.



Resim 8: <https://www.haluking.com/ozeal-ile-fark-yaratan-pazarlama/>

Güneş gözlükleri üreten Özeal firması için hazırlanan reklam afişinde otorite yumuşak bir anlamda ele alınmış, Einstein'ın $E=mc^2$ formülü ana imgesel öge olarak kullanılmıştır. Reddedilmesi düşünülemeyen ve çok iyi tanınan bu formül kullanılarak, güneş gözlüğünün zararlı ışınları süzme güvenilirliği kanıtlanmak istenmiştir. Bu formül ile iletilmek istenen mesaj arasında doğrudan bir ilişki olmamasına karşın, formülün açılımı hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan bir tüketici için Einstein'ın formülü, kolayca gözlüğün güvenirliliğine ait bir formülle ilişkilendirilebilir olacağı düşünülmüştür.

İkna psikolojisinin motivasyon alanlarından biri olarak nadir ve az olma durumu psikolojik olarak bir değer vurgusu yapar. İnsanlar için bir şeyi kaybetmek aynı değerde bir şeyi kazanmaktan daha fazla motive edicidir. Azlık ilkesi erişememe riski yaratan bir duruma işaret eder. Çabucak karar verilemezse onun kaybedileceği korkusu, itaat stratejileri açısından önemli bir araç haline gelmiştir. Tüm tarihsel değerlerde sık rastlanırlık, değeri azaltırken, tekillik ya da azlık değeri arttırır. Koleksiyonlar, müzeler bu temel üzerinde kurgulanır. Azlık ilkesine göre ikna ve itaati motive etmek insanların kendisini ayrıcalıklı hissetme duygulanımıyla ortaklık içinde çalışır. *Hiç kimse de olmayan sadece bende olan bir değer, beni değerli kılar*, varsayımı azlık ilkesinin motive edici çıkış noktasıdır. Gerçekten yaşantı için önemli bulunan olgu ya da nesnelerin artık yanımızda olmayacağı bilgisi bireyde kıtlık psikolojisini yaratır. Kıtlık bir risktir, risk almamak için gereksinimin derecesine bakılmaksızın fırsat varken az olanı elde etmek gerekir. İkna stratejilerinde az bulunma özelliği bütün ticari spekülasyonlarda sıklıkla kullanılır. Bir günlük indirim kampanyaları, yalnızca bir yerde üretildiği ilan edilen ürün sunumları, tarihsel ya da estetik değer anlamında erişimi güç olan görüntülerin kullanımı, grafik tasarım stratejistleri tarafından programlı biçimde ele alınmaktadır. Azlık motivasyonu zaman zamanda toplum tarafından, programlanmadan etkili bir güce dönüşür ve sansür programlanmamış bir talep yaratır. Pornografi, radikal politik bildiriler, sansür yoluyla azlık durumu yaratılan motivasyon araçları olmuştur. Sansür edilen bilgi ya da nesne tutkuyla istenirken, pahalı bir bedel ödenmesi göze alınır. *“Azlık ilkesine göre, insanlar fırsatlar daha az erişilebilir olduğunda onları daha değerli görmeye başlamaktadırlar. Kazanç için bu tekniğin kullanımı, itaat uygulayıcılarının bizi, önerdikleri şeyin miktarının veya zamanın sınırlı olduğuna inandırmaya çalışırlar. Kullandıkları sınırlı sayı ve son gün söylemleri itaat tekniğinin azlık ikna yöntemidir”* (Cialdini, 2018, s. 348) Azlık ilkesi erişimi güç şeylerin değerli olması ile etkili hale gelirken artık o durum ya da nesneye ulaşamayacağımız bilgisi de benzer etki yaratır. Azlık ilkesinin bu denli etkili olmasının tek nedeni, insanların sosyal yaşam içinde kendilerini diğer bireyler için rakip olarak görmelerinden kaynaklanır. Azlık ilkesinde duygusal bir tahrik vardır. Reklam ve ticari kesim azlık ilkesini ikna tekniklerinde sıklıkla kullanır. Özellikle ticari spekülasyonlarda hukukla sınırlandırılmış olmalarına karşın, yanıltıcı imalarla azlığı vurgulama yollarını bulurlar.

¹ $E=mc^2$ Einstein'ın evreni açıklamak için önerdiği denklemdir. Denklem o zamana kadar fark edilememiş muazzam bir bilgiyi içermektedir. Ki bu bilgi son yüz yılı tam anlamıyla damgasını vurmuştur. Denklemde E, enerji anlamındadır, m, kütle ve c, ışık hızıdır. Denklem şunu açıklamaktadır; Enerji, kütleye; kütle enerjiye dönüşebilmektedir (<http://arastirmagecmisi.blogspot.com/2017/09/dunyann-en-unlu-denklemleri-emc2.html>).



Resim 9. <https://www.youtube.com/watch?v=0mU063dbujM>

Toplumsal statü anlamında mülkiyet sahibi olmak kadar çoğunluğun elinde olmayan bir değere sahip olmakta statü belirleyen olgulardan biridir. Örneğin; el üretimi ürünlerinin değerli kabul edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi, başka bir benzerinin olmaması ile ilgilidir. Benzer giysiler, benzer otomobil modelleri bir yandan güven duygusu sağlarken bir yandan bireyin kendisini diğerlerinden ayırt etme ihtiyacını olumsuz etkiler. Hem biçim ve form olarak hem de maddi değer olarak sınırlı sayıda üretildiği söylenen ürünlerin sahibi olmak ayrıcalık hissinin tatmin edilmesini sağlar. 'Atasay' tanıtım görseli örneğinde, nadirlik ilkesi kullanılmıştır. Tüketici bu satın alma fırsatını kaçırsa stoklarla sınırlı olan söz konusu modelleri bir daha elde edemeyeceğine ikna edilir. Satılan gümüş takının dini bir imgeyi ifade etmesi nedeniyle satış dini duyguların en yoğun olduğu Ramazan ayında gerçekleştirilmektedir. Firmanın "Gümüş Fatma Ana Eli Kolyesi" ni Ramazan dışında üretmemesi söz konusu değildir. Ancak yazılı mesajlarında söz konusu ürünün çok sınırlı sayıda üretililecek değerde, özel bir üretim olduğu inancı yaratılmıştır. Böylece bu dinsel imgeyi tüketici belli bir süre içinde hızlıca satın almaya karar vermesi ile ürüne sahip olabileceği, motivasyonunu kullanır. Gerçekte çabuk karar veremezse böyle bir değere sahip olamayacağı tehdidi alt anlamda saklıdır.

İletişim bilgilerinin artan teknolojik gelişmelerle sağlanan yayılım hızı özellikle bilgisayar ve internet teknolojilerinin gelişimi ikna ve itaat yöntemlerinde yeni etken yolların uygulanmasına kolaylık sağlamaktadır. İleri teknoloji karşısında kendisini zayıf ve ilkel bulan birey verdiği kararlara güven duymaktan giderek uzaklaşmaktadır. Karmaşık teknolojilerle baş edemeyeceğini düşündüğü durumlarda, güvenilir kaynak, teknolojinin getirdiği bilgi olarak kabul edilmiştir. Söz konusu bilgi daraltılmış, dikkat ve otomatik karşılığı kısa yol oluşturacak biçimde düzenlenmiş bilgi biçimidir. (Cialdini, 2018, s. 359) Kısa yol sistemleri bilginin güvenilirliği boyutunu aşarak, bilginin edinilmemesi gereken, gerektiğinde başvurulacak bir yönlendirici olarak görülmesini sağlamıştır. Aldatıcı istatistiklerin kullanımı, popüler çarpıcı verilerin gerçek bilgileri gölgelendirmesiyle itaat motivasyonunu arttıran etkenlerdir. Anlık etki yöntemi araştırma boyunca sözü edilen bütün yöntemleri kullanır, ancak bu yöntemlerin üzerinde bireyin düşünmesine zaman tanımaz. Günlük ve modern yaşamın insana tanıdığı kısa anlar içinde karar vermesi beklenir, bireye onun adına karar verme konusunda iyi bir danışmanlık yaptığı algısını yaratır. Teknolojiye duyulan aşırı güven bireyin savunma sistemlerini zayıflatmış gibi buna gerek olmadığı düşüncesini de yaygınlaştırır.



Resim 10. <https://www.emlaksatan.com/ilan/satilik-bebek-giyim-internet-alis-veris-sitesi-ve-depo-stogu-42526>

‘Satılık Bebek Giyim Internet Alışveriş Sitesi Ve Depo Stoku’, yazılı ilan bilgisi de içerecek biçimde², internet ilanları arasında kolayca seçilmeyi sağlamak için, uluslararası sistemlerde ortak simge dili oluşturmuş internet sembolleri ile gerçekleştirdiği tanıtım görseli kullanmıştır. Alışveriş basamaklarını temsil eden grafiksel tasarımda, sipariş yönteminin kolaylığı vurgulanırken, ürünler hakkında ipucu sunan herhangi bir sembol kullanılmamıştır. Merak edilerek tıklanmasının ardından, satılanın bebek ürünleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu da başlangıçta bu ürünü almayı planlamayan tüketicilerin dikkatlerini çekmeyi amaçlayan bir yöntemdir. İlgisiz tüketicinin bir gün gerekirse bakacağı bir site olarak akılda kalmayı amaçlamaktadır.

İnternetin ortaya çıkışı ile tüketicinin lehinde olacak biçimde yorumlarda gözden kaçırılmamalıdır. Cheung ve Lee, (2005) tüketicilerin giderek güçlendiğini belirtmişlerdir:

Tüketiciler sanal olarak sınırsızca ürün, marka ve satıcı tanımakta ve onlar arasından seçim yapabilmektedir. Tek bir tıklama ile markaları değiştirmekte veya farklı ürünleri deneyebilmektedir. Aynı zamanda sınırlı zamana sahip olan tüketiciler sınırsız seçim yapma şansına sahiptir. (Aktaran, Demirci, 2014, s. 53).

Kuşkusuz tüketicinin avantajları, satıcılarında karşı çözümler için dijital avantajlar bulamayacakları anlamına gelmeyecektir.

² İlan bilgisi: “Satılık GÜVENLİ e -ticaret BEBEK GİYİM ALIŞVERİŞ SİTESİ ve DEPO STOK u FACEBOOK’ ta 210 000 İNSTAGRAMDA 70 000 KAYITLI Takipçisi bulunan Aylık KAYITLI ve RESMİ BELGELİ 100 000 TL CİROSU olan Depoda 100 000 TL üzerinde MAL STOĞU devamlı bulunmaktadır Bugüne kadar 150 000 TL REKLAM Bütçesi harcadı ve her gün SEVKİYATI yapılmaktadır.” Biçiminde özetlenmiştir.

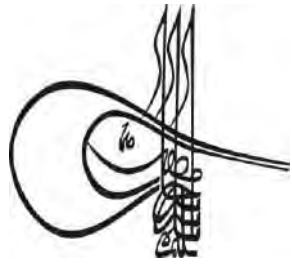
Sonuç

Başarılı markalar sadece ürünlerini satmamakta aynı zamanda tüketicileri belirli bir yaşam tarzını benimsemeye teşvik etmektedir. Grafik tasarımın reklam yöntemleri bir şirketin tanıtım afişi ya da web sitesi yardımıyla tüketici zihnini değişime uğratmaya yönelir. Kişileri ikna ediş biçimi, bir deneyim yaratmaya yönelik bilgi sağlamanın ötesine geçtiğinde, markanın zihinlerdeki algısı da değişir. Hatta duygusal olarak yatırım yaptığına kişiyi ikna eder. Son derece dikkatli tasarlanmış ikna yöntemleri, marka bağlılığını derinleştirip, potansiyel tüketiciyi sadık müşterilere dönüştürür. İkna olmuş tüketici, aile üyelerini ve arkadaşlarını ikna etmek için gönüllü biçimde satıcı firmanın sözcüsü haline gelir.

Alıcılar, genellikle bir reklam kampanyasının onları nasıl tetiklediğine bağlı olarak, duygularının yönlendirildiğini anladıklarında, dijital ve geleneksel reklam veren firmalar, alıcıların algılarını etkilemek için yeni teknikler kullanır. Bu nedenle, başarılı markalar; tüketicilere sadece ürünlerini satın almalarını söylemeyen, onları duygulara dayalı bir dizi karar vermeye teşvik eden tanıtım kampanyası yürüten ve sıklıkla tüketicisinin duygularını takip eden markalar olmuştur.

KAYNAKÇA

- Büyükkantarıcıoğlu N., Yazar E. (2012) *Dil ve ikna: Türk politika söyleminde ikna edici önerme yapıları*, Erişim.06.10.2018, https://www.academia.edu/31928202/Dil_ve_%C4%B0kna_T%C3%BCrk_Politika_S%C3%B6yleminde_%C4%B0kna_Edici_%C3%96nerme_Yap%C4%B1lar%C4%B1
- Cialdini R. B. (2018). *İknanın psikolojisi*, (Y. Fletcher Çev.), İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Demirci Aksoy A., (2014). *Tüketimin dijitalleşmesi*, Tüketici Yazıları (IV), 2014 TÜPADEM Yay. S.46-64 www.tukcev.org.tr/images/uploads/tuketici_yazilari_4.pdf , Erişim.06.10.2018
- Demirtaş H. A. (2004). Temel ikna teknikleri: tutum oluşturma ve tutum değiştirme süreçlerindeki etkilerinin altında yatan nedenler üzerine bir derleme, *İletişim* 2004/19 s:74-88.
- Özgüven E., (2016). *Reklam ve propaganda*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Savaş S. (2016). *Arketipsel imgelerin ikna boyutu ve Türk reklamlarında görülme sıklığı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Kemal AYDIN - Doç. Dr. Sefa USTA -Dr. Öğr. Üyesi Hasan YAZICI - Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ

This article was checked by iThenticate.

MİLLİYETÇİLİK, IRK-IRKÇILIK İLİŞKİSİ

Abdulahap AKINCI* - Oğuz YAVUZYILMAZ **

ÖZET

Milli kimliklerin tarihin hangi döneminde ortaya çıktıkları üzerinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kimilerine göre milletler eski dönemlerden beri var olan olgular iken, kimilerine göre ise tarihin belli bir aşamasında bir inşa sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bu bağlamda milli kimliklerin ortaya çıkışında veya inşasında ırk ve ırkçılık kavramlarının ne derecede etkili olduğu üzerinde durmakta fayda vardır. Acaba aynı ırktan gelmek milli kimliklerin ortaya çıkması veya inşasında ne derecede etkili olmuştur? Irkçılık, günümüzde bile siyasetin temel konularından biri olmayı başarmıştır. Irk kavramının kökeni çok eskilere kadar gitse de, modern dönemlerde içeriğinin farklılaştığı söylenebilir. Modern ulus devletlerin inşası sürecinde ırk ve ırkçı söylem ön plana çıkmaya başlamıştır. Kendi vatandaşını inşa etmek isteyen modern devletler, vatandaşın tektipleşmesini sağlama mücadelesi vermişlerdir. Ülkedeki bütün farklılıklar asimile edilerek milletlerin inşası sağlanmıştır. Bu sürecin dışında kalmaya direnen farklı etnik ve dinsel topluluklar ise baskı altında tutulmuşlardır. Milli kimlik inşa süreçlerinde tarih yeniden kurgulanmış ve yeniden yazılmıştır. Tarihin derinliklerinde başarılı atalar bulunmuş ve birçok kahramanlıklar onlara atfedilmiştir. Tarihin derinliklerinden gelen bir millet anlayışı, farklı tarihi olaylar yoluyla ırk dayanışması üzerinde durmaktadırlar. Milli kimliklerin kendini inşa sürecinde olduğu gibi, sonraki dönemlerde de ırk ve ırkçılık söz konusu milli kimliğin yeniden inşasında etkili olmaya devam etmektedir.

Irkçılık ile milli kimlik inşası arasında bir ilişki olup olmadığının ortaya konması faydalı olacaktır. Bu çalışmada milli kimlik inşasında

*  Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, E-posta: abdulvahap.akinci@kocaeli.edu.tr

**  Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, E-posta: oguzyavuziyilmaz@gmail.com

milliyetçilik, ırk ve ırkçılığın etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Kimlik, Irkçılık, Irk, Milliyetçilik

NATIONALISM, RACE- RACISM RELATIONSHIP

ABSTRACT

Different opinions emerged about the period in which national identities emerged in history. For some, nations have events that have existed since antiquity and some have emerged as a result of a certain stage of history. In this context, it will be useful to consider how the concepts of racism and racism are influential in the emergence or development of national identities. How long did it take for the same nationality to emerge or for national identity to emerge? Even today, racism has become one of the main issues of politics. It is useful to show whether there is a relationship between national identity and racism. Although the concept of race goes back to very early times, it can be said that its content has changed in modern times. In the process of building modern nation-states, racial and racist discourse has come to the fore. The modern states, who wanted to build their own citizens, struggled to ensure the uniformity of the citizen. All differences in the country were assimilated and the construction of nations was ensured. Different ethnic and religious communities who were resisting to stay out of this process were under pressure. History has been reconstructed and rewritten in national identity building processes. Successful ancestors were found in the depths of history, and many other feats were attributed to them. The concept of a nation coming from the depths of history emphasizes race solidarity through different historical events. As in the process of self-construction of national identities, race and racism continue to be effective in the reconstruction of the national identity.

In this study, the effects of nationalism, race and racism were tried to be mentioned in the process of national identity.

STRUCTURED ABSTRACT

At the beginning of the 21st century, racism still has not lost its position as one of the most important issues of the world agenda. Despite all the human suffering, the discourses and practices of race and racism do not fall on the human agenda.

In the modern world, the discourse of multiculturalism and tolerance is unfortunately not in practice. Perhaps the most racist societies are the most developed societies of the West. Under integration discourses, serious steps are being taken to assimilate or exclude differences.

Although the concept of race goes back to very early times, it can be said that its content has changed in modern times. In the process of building modern nation-states, racial and racist discourse has come to the fore. The modern states, who wanted to build their own citizens, struggled to ensure the uniformity of the citizen. All differences in the

country were assimilated and the construction of nations was ensured. Different ethnic and religious communities who were resisting to stay out of this process were under pressure. In some cases these pressures could lead to exiles and massacres.

Modern nation-states have ensured that the official language is used throughout the country in different ways. School and military service have played a major role in the construction of uniform society. It was possible to transfer common values to all segments of the society as well as using the common language through the school. Especially the history and geography lessons and national identity were built. In history courses, the history and the ideology of the nation state were built and transferred to new generations. They attempted to instill the history of their own nation very old and that race solidarity was very strong in every period of history. Historical enemies were invented and social solidarity was made stronger.

A new homeland perception was built with the geography lesson. In traditional societies, the concept of homeland was not beyond where the person was born and raised. However, the modern nation-states have a very different concept by identifying the borders of the state with the borders of the country. The geography lessons provided an emotional commitment to the whole country.

Consequently, the nation or people who hold the management in these multinational countries ignore and ignore the national identities and cultures of other peoples within the same country by prioritizing their national cultural values and making them the dominant culture and identity.

History has been reconstructed and rewritten in national identity building processes. Successful ancestors were found in the depths of history, and many other feats were attributed to them. The concept of a nation coming from the depths of history emphasizes race solidarity through different historical events.

Racial discourse has served as a carrier in the construction of some national identities. The approach on the superiority of Germanic race was the most important factor in the construction of German national identity. The racial discourse underlying German nationalism was influential in later periods.

As in the process of self-construction of national identities, race and racism continue to be effective in the reconstruction of the national identity. Occurring racism in the west sometimes manifests itself as xenophobia, sometimes as opposed to an ethnic origin or religion (such as Turkish or Muslim hostility).

Nationalism and racism are not the same but trigger each other. The superior virtues and historical hostilities that have been brought to the nation lay the ground for racist movements. Racism, which has been widely established in Western societies, has been increasingly causing catastrophe of humanity, especially since the 19th century. While the African and American invasions and populations are being massacred, racist thinking has made it legitimate for them.

Nationalism and racism, which are the rising values of today's world, need to be emphasized. Xenophobia and racism, which are seen

more and more in the West every day, do not only reflect the spontaneous mood of the peoples. Governments and intellectuals play a major role in increasing racism in these countries.

Particularly after the terrorist acts carried out in the United States on September 11, 2001, the language and the steps taken against Muslims demolished the concept of human rights and the rule of law. States that cannot treat their citizens equally are one of the most important factors in the increase of racism.

Keywords: National identity, racism, race

Giriş:

İrkçilik, 21. yüzyılın başlarında hala daha dünya gündeminin en önemli konularından biri olma konumunu yitirmemiştir. İnsanlığın yaşamış olduğu onca acıya rağmen, ırk ve ırkçılık söylemleri ve uygulamaları bir türlü insanlık gündeminden düşmüyor.

Modern dünyada çok kültürlülük ve hoşgörü söylemlerinin revaçta olması uygulamada maalesef karşılık bulamıyor. Belki de en ırkçı toplumlar, Batının en gelişmiş toplumlarıdır. Entegrasyon söylemleri altında farklılıkları asimile etmek veya dışlamak yolunda ciddi adımlar atılıyor.

Milli kimlik inşa süreçleri ile ırkçılık arasında bir bağlantı olup olmadığı konusu üzerinde durmayı zorunlu kılıyor. Modern ulus devletlerin inşası sırasında ortaya koydukları uygulamalar beraberinde ötekileştirmeyi ve dışlamayı ve hatta imhayı beraberinde getirmiştir. Her ne kadar ırk kavramının kökeni çok daha eskilere dayansa da, milli kimlik inşa süreçlerinin ırk ve ırkçılığı farklı bir aşamaya taşıyıp taşımadığı üzerinde durulması gerekir.

Bu çalışmada literatür taraması yoluyla milliyetçilik, ırk ve ırkçılık ilişkisi irdelenmeye çalışılacaktır. Milli kimlik inşa süreçlerinin ve modern ulus devlet anlayışının buna etkisi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Milliyetçilik, Irk ve Irkçılık İlişkisi

İrk kavramının değişik sosyal grup ve kategoriler ile ilgili olarak kullanıldığı görülmektedir. Özönder bunları 10 başlık altında toplamaktadır: (Özönder, 2000: 68-69).

- 1- Belirli bir ülkenin vatandaşı olanlar için, Mesela İngiliz ırkı gibi kullanılmaktadır.
- 2- Belli bir dili konuşanlar veya belli tip insanlar için ırk kavramı kullanılıyor. Aryan, Latin gibi,
- 3- Belli bir din için, Hindu gibi, kullanılmaktadır,
- 4- Kast anlamında da kullanılmaktadır, mesela Çingeneler bir millet olmadıkları, onları tanımlayan bir dini topluluk olmadıkları halde onlar için kullanılmaktadır.
- 5- Dışlandıkları için birbirlerine benzeşenler için de, Basklar gibi, kullanılmaktadır.
- 6- Geçmişte saf olarak yaşadıkları kabul edilen Nordik veya Germenler için de bu kavram kullanılmaktadır.
- 7- Eskimolar, Araplar gibi bazı bilinen ortak özellikleri olan gruplar içinde ırk kavramı kullanılıyor. Ama Araplar farklı milletlerden oluşmaktadır.
- 8- Belli biyolojik özellikleri taşıyan insanlar için de ırk kavramı kullanılıyor. Mesela, Mongoloid, Negroid, Kafkasoid gibi.

9- Belli bir ırktan olduğunun bilincinde olanlar veya fiziksel özellikleri dolayısıyla başkaları tarafından öyle görülenler de bir ırk olarak görülüyorlar. Mesela Amerika’da yaşaya siyahlar gibi.

10- Ortak gelenek ve kültürü olan gruplarında bazen ırk olarak adlandırılmaktadır, İskoçlar gibi. Bunlardan bazıları zaman içerisinde millet haline gelmişlerdir. Bazıları ise millet olmak için mücadele ederler.

İrk kavramının bu kadar farklı anlamlarda kullanılıyor olması, kavramın tanımının yapılmasını ve çerçevesinin net olarak ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Her farklı kullanım, onun farklı bir şekilde tanımlanmasını zorunlu hale getirmektedir. İrk kavramının bazı kullanımları oldukça masum olmakla birlikte, başka kullanımları çok tehlikeli olabilmektedir.

Modern ulus devletlerin inşası süreci ile birlikte, farklılıklar ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Yönetimi elinde bulunduran uluslar, kendi kültürel değerlerini ülkenin genel değerleri haline getirmeye çalışmışlardır. Bu süreçte, ülkelerdeki farklı kimlikler ve kültürler görmezden gelinmiştir (Kafkasyalı, 2018: 825).

Oluşturulan devletin tekçi bir yapıya bürünmesi amaçlanmaktaydı. Bağlılıklar artık hanedana değil ulus devlete olmalıydı. Bunu gerçekleştirmeye dönük farklı yöntemlerden faydalanma yoluna gittiler.

Millet inşasını gerçekleştirmek için başvuru en temel araçların başında “milli dil” gelmektedir (Demir, 2012: 1397). Eren’e göre dil, ulus devlet inşa süreçlerinde başvuru ilk ve aynı zamanda tek araç olmuştur (Eren, 2018: 229). Modern devletler, ülkede farklı dillerin kullanılmasını istemezler. Tekçi bir toplum oluşturmak için ortak değerlerin üretilmesi gerekmektedir. Bu değerlerin taşıyıcısı konumunda olan dil ortak olmadığında, duygusal bağlılık zorlaşacaktır.

Modern ulus devletler ortaya koydukları farklı yöntemlerle resmi dilin ülke genelinde kullanılmasını sağladılar. Tek tipçi toplum yapısının inşasında okul ve askerlik büyük bir işlev görmüştür. Okul yolu ile ortak dilin kullanılması sağlandığı gibi ortak değerlerin toplumun her kesimine aktarımı da mümkün oldu. Özellikle tarih ve coğrafya dersleri ile milli kimliğin inşası sağlandı. Tarih derslerinde, ulus devletin kurgusuna ve ideolojisine uygun bir tarih inşa edilerek yeni nesillere aktarıldı. Kendi milletlerinin tarihinin çok eskiye gittiğini ve ırk dayanışmasının tarihin her döneminde çok sağlam olduğunu aşılama çalıştılar. Tarihi düşmanlar icat edilerek, toplumsal dayanışmanın güçlü hale getirilmesi sağlandı.

Coğrafya dersi ile yeni bir vatan algısı inşa edildi. Geleneksel toplumlarda vatan kavramı kişinin doğup büyüdüğü yerden ötesi değildi. Hâlbuki modern ulus devletler, devlet sınırları ile vatan sınırlarını özdeşleştirerek, kavramı çok farklı bir anlama taşıdılar. Coğrafya dersleri ülkenin tamamına karşı duygusal bir bağlılığı da sağlamaktaydı.

Dolayısıyla bu çok uluslu ülkelerde yönetimi elinde bulunduran ulus veya halk, kendi millî kültür değerlerini ön plana alıp, hâkim kültür ve kimlik hâline getirerek aynı ülkenin bünyesinde yer alan diğer halkların millî kimlik ve kültürlerini görmezden gelip yok saymaktadır.

Modern ulus devletler ulusçuluk sorunun gerçekleştiği alandır. Modern ulus devletin olmadığı yerlerde ulusçuluk sorunu görülmemektedir (Gellner, 1992: 26; Akıncı, 2012: 62). Geleneksel toplumlarda modern dönemde kendini gösteren bir ulusçuluk anlayışı mevcut değildi.

İrk ve ırkçılık olgusu Platon’a kadar geri götürülebilmektedir. Platon adil ve estetik toplumu oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda aşağı ırkların elimine edilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Bu yaklaşım çok sonraki yüzyıllarda kendini göstermiş bulunan ırkçı yaklaşımların felsefi temelini oluşturmuştur (Çancı, 2008: 109). Özellikle Hitler Almanya’sında aşağı ırk söylemi ile uyumlu uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Platon'un modern dönemdeki en büyük takipçisi Hegel'dir. Hegel, Platon'un ırk kuramını daha modern bir şekle kavuşturmuştur. Hegel "Zeitgeist" (zamanın ruhu) söylemi çerçevesinde, Germen ırkının diğer ırklardan daha üstün olduğunu iddia etmiştir. Ona göre zamanın ruhu öncelikle Germen ırkının güçlü bir devletin olması gerektirmektedir. Bu devlet zaman içerisinde dünya hâkimiyetini elde etmelidir. Hegel'in görüşleri Alman Nasyonal Sosyalizmi'nin teorik altyapısını oluşturmuştur. Nitekim Joseph Arthur de Gobineau insan karakterinin belirlenmesinde kan ve ırk özelliklerinin belirleyici faktör olduğunu, bunun doğal sonucu olarak farklı toplulukların kültürel seviyeleri de farklılık meydana geldiğini iddia etmiştir. Bu çerçevede Alman ırkı dünyanın en üstün ve dolayısıyla kültürel olarak en gelişmiş ırktır düşüncesini savunmuştur (Çancı, 2008: 109). Fichte'de ırkları sınıflandırma yoluna gitmiştir. Ona göre de aşağı ve üstün ırklar mevcuttur (Çancı, 2006: 238).

Özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan bazı antropoloji okulları milletlerin ve ırkların değerlerini ortaya koyan çalışmalar yaptılar. Gobineau ve H. St. Chamberlain gibi sosyologların elinde bu ırkçı, antropoloji teorileri birer tehlikeli silah konumuna gelmişlerdi. Yine bu dönemde kan mirası teorisi (Bluterbschaftstheorie) ile Nazi ideolojisi en üst noktaya taşınmış oldu (Zientara, 1986: 12-13). Türkiye'de de tek parti döneminde ırkçı uygulama örnekleri kendini göstermiştir. Kafatası ölçümleri ile Türk ırkının özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Otto Dann'a göre milliyetçilik bütün insanların ve milletlerin eşitliğini kabul eden bir politik davranış içermemektedir. Milliyetçilik diğer halkları ve milletleri daha değersiz olarak görür ve ona göre davranır (Dann, 1993: 17). Bu yaklaşıma göre milliyetçilik kendi içinde ırkçılığı barındırmaktadır. Öteki üzerinden kendini tanımlayan milletler, bütün üstün özelliklerin kendisinde olduğu varsayımı ile hareket etmekte ve diğer milletleri aşağılar.

Sanıldığı gibi, ayrı ırklar kurgusu, Avrupa'nın sömürgeci uygulamaları zamanında bulunduğu bir şey değildi. ırk kavramı Avrupa'da 16. yüzyılda kültür ve doğa, uygar ve yabani, saf ve katışık, insanlar ve hayvanlar, beyaz ve siyah gibi ayrılıkları istismara dönük olarak kullanılmıştır. ırk ayrımcılığı kurgusu her zaman için güçlüler ve kazananlar için bir üstünlük gerekçesi olarak ve diğerlerine karşı bir baskı gerekçesi olarak kullanılmıştır (Geisen, 2006: 47). Yapılan ayrımcılıklar bu yolla meşrulaştırılmıştır. Yeni Dünya'ya gelen Avrupalılar, burada yaşayan halkları ya silahları marifetiyle ya da hastalıklar yoluyla kitleler halinde katletmişlerdir (Wallerstein, 1993a: 45). Eğer yerliler veya siyahlar eşit insanlar olarak kabul edilseydi, yapılanları kendileri için bile meşrulaştırmakta zorlanacaklardı. Medeni olmayan insanları medenileştirmek için bu istilalar zorunluydu. Daha alt seviyede olan ırklara karşı yapılan bütün haksızlıklar bu yolla anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

ırkçılıkların tamamının kuramı mevcuttur. ırkçılık kuramsallaştırmalarının üst düzeyde özellikle 19. yüzyılda geliştirilmiş olan evrimci "biyolojik ırklar" antropolojisi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımlarda cemaat ırk çerçevesinde kurulmaktadır (Balibar, 1993a: 27).

Balibar, ırkçılık hakkında şunları aktarmaktadır: (Balibar, 1993a: 25-26) "ırkçılık –gerçek bir "bütüncül toplumsal görüngü"- farklılık işaretlerinin (isim, derinin rengi, dinsel ibadet) etrafında eklemlenen ve korunma ya da ayırım hayalinin (toplumsal bünyeyi arılaştırma, "kendi", "biz" kimliğini her türlü melezleşme, karışma ve istiladan koruma zorunluluğu) zihinsel ürünleri olan söylemlerde, temsillerde ve pratiklerde (şiddet, horgörme, hoşgörüsüzlük, aşağılama, sömürü biçimlerinde) kayıtlıdır".

Milliyetçilik ve ırkçılık farklı kavramlardır. Balibar'a göre ırkçı örgütler milliyetçilik ile ırkçılığın farklı kavramlar olduğunu ileri sürerek, ırkçı oldukları yönündeki iddiaları reddederler ve milliyetçi olduklarını ileri sürerler. ırkçılık ile milliyetçiliğin birbirine çok uzak durdukları bir dönem olmamıştır. ırkçılığın tek nedeni milliyetçilik olmasa dahi, onun ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur (Balibar, 1993b: 50). Milliyetçilikten durmadan hem içeri hem de dışarı doğru olmak üzere ırkçılık çıkmaktadır. Aynı şekilde milliyetçilik de ırkçılıktan çıkmaktadır. Karşı çıkılan resmi milliyetçilikler ırkçı oldukları için, milliyetçilik ulusların yeni ideolojileri olarak ortaya çıkmışlardır. Sömürgeci

ırkçılıktan üçüncü dünya milliyetçilikleri, antisemitizmden ise Siyonizm ortaya çıkmıştır. Buna rağmen milliyetçilik ile ırkçılık arasında daima temsilleri ve pratikleri bakımından bir mesafe söz konusu olmuştur (Balibar, 1993b: 72).

İrkçılık milliyetçiliğe bir ektir, onun dışavurumu değil. İrkçılık milliyetçiliğe oranla daha aşırıdır ve milliyetçiliğin inşası sürecinde ırkçılığa her zaman ihtiyaç duyulur. Ama bu inşa sürecinin tamamlanmasında ırkçılık her zaman yetersiz kalmaktadır (Balibar, 1993b: 73). Balibar, milliyetçiliklerin ırkçılıkla iç içe geçme eğiliminde olduğunu öne sürmektedir. Balibar, kültürel homojenliğin mümkün olabileceğini varsayan ve kültürel farklılıkların aşılabilir olduğunu iddia eden yeni bir ırkçılıktan söz etmektedir (Yücel, 2009: 35-36).

Sömürge ırkçılığı kendini farklı şekillerde takdim etmeye çalışmıştır. Mesela Fransız sömürgeciliği kendini sunarken “asimile edici” olduğunun altını çizerken, İngiliz sömürgeciliği ise “bütün kültürlerle saygı duyan” olarak kendini takdim etmiştir. Sömürgeci beyazlar, kendileri dışındaki beyazları “kötü beyazlar” olarak göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda her ulus kendini manevi yönden “en beyaz” olarak, yani en elitist ve en evrenselci olarak sunmaya özen göstermiştir (Balibar, 1993b: 58). İrkçılık kendini sadece siyah-beyaz gibi belirgin bazı özelliklerden yola çıkarak konumlandırmakla yetinmemiştir. Bazı durumlarda farklı dinden olanlar da aynı yaklaşımla karşılaşmaktadırlar. Etnik köken vurgusu ile beyazlar arası ayrımların ve ırkçılığın yapıldığı örnekler de çok yaygındır. Almanların “ari ırk” oldukları yönündeki iddiaları, bütün diğer milletleri alt sınıflar olarak konumlandırmaya yetmektedir.

Devleti maceralara sürükleyen unsurlardan biri ırkçılıkla ideolojik milliyetçiliğin birleşmesidir. Hitler Almanya’sı bu durumun en iyi örneğini teşkil etmektedir. Emperyalist bazı devletler amaçlarına ulaşmak için milliyetçilikten faydalanabilmektedirler. Tam tersi durum da mümkündür. Emperyalizme karşı mücadele için milliyetçilik itici güç olabilir. Bu durum Kurtuluş Savaşı’nda kendini göstermiştir (Gündoğan, 2002-3: 186; Akıncı, 2014: 138). Emperyalizme karşı mücadele veren toplulukların, bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki dönem uygulamaları, emperyalist devletlerin tutumlarından çok da farklı olmamıştır. Bağımsızlığını elde eden devletlerde de batı ile uyumlu bir ırkçı anlayış ve uygulamalar sıkça görülmektedir.

İrkçılık ile ideolojik milliyetçilik birleştikleri takdirde devlet maceralara sürüklenebilmektedir. Bunun en iyi örneği Almanya’dır. Emperyalist amaçların gerçekleştirilmesi için de milliyetçilikten faydalanılabilmektedir. Bunun yanında emperyalizme karşı mücadele için de milliyetçilik itici bir rol üstlenebilir. Bunun en güzel örneğini Kurtuluş Savaşı oluşturmaktadır (Gündoğan, 2002-3: 186).

Modern dünyada artarak kendini gösteren ırkçılık Adorno ve Horkheimer’un iddialarına göre, sanıldığı gibi tanınmayana karşı gerçekleştirilmez, tam tersine kendisi tarafından en çok tanınana gösterilir. Toplumlarda ortaya çıkan ırkçılık/düşmanlık, daha çok kendine en yakın olan ötekine karşı geliştirilmektedir. İyi analiz edildiğinde Yahudilerin kültürleri ile Almanların kültürleri birbirine çok yakındır. Doğu Avrupa Yahudilerinin kullandığı dil Alman diline benzemekte ve ondan çok şey almıştır. Almanlar ve Yahudiler arasında çok yakın kültürel bağlar vardır. Hatta Alman kültürü ile Yahudi kültürünü birbirinden ayırmak çok zordur. Dolayısıyla Nazi soykırımı, Yahudilerin farklı olmasından değil, Almanlara çok benzer öteki olmasından gerçekleştirildiği söylenebilir (Gandler, 2006: 323-324).

Balibar, sömürge ırkçılığı ile sömürge sonrası dönemde ortaya çıkan ırkçılığı birbirinden ayırmaktadır. Yeni-ırkçılık, sömürge sonrası dönemde ortaya çıkan bir durumdur. Eski metropoller ile eski sömürgeler arasında nüfus hareketlerinin tersi yönde işlediği bir zaman diliminde ortaya çıkmaktadır. Tek bir siyasal alan içerisinde insanlık parçalanmış durumdadır. Yeni-ırkçılık, göç olgusunu merkeze alan bir yaklaşımdır. Belirgin özellik ırksal farklılıktan ziyade kültürel farklılıklardır ve bu kültürel farklılıkların aşılabilir olduğu anlayışıdır. Bu ırkçılık çeşidinde ilk bakışta herhangi bir grubun veya halkın biyolojik üstünlüğünden ziyade, kültürlerin uyumsuzluğu dolayısıyla sınırların kalkmasının getirebileceği uyumsuzluk üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yeni-ırkçılık yalıtılmış bir şekilde

ırkların var olduğunu veya insan ırkları diye bir olgunun olduğunu artık kabul etmemektedir. Bu yaklaşımda kabul gören olgu kişilerin ve toplumların davranış kalıplarının ve başarılarının genetik olmadığını, daha ziyade tarihsel-kültürel aidiyetleri ile ilintili olduğunu kabul etmekte olduğudur (Balibar, 1993a: 30-31).

Wallerstein'e göre ırkların eşitsizliği olgusu modern dünyada fiili olarak yükselmiştir (Wallerstein, 1993a: 43). Modern dünyada ırkçılığın tezahürü daha farklı olarak kendini göstermektedir. Farklı olmak, yani farklı bir kimlik taşımak ayrımcılığa neden olmaktadır. Fransa'nın ırkçı partisinin başkanı olan Le Pen, bunu değişik bir şekilde dile getirmiştir. O, Kuzey Afrikalıları çok sevdiğini, fakat onların yerlerinin Fransa değil, Afrika olduğunu söylemektedir (Mollaer, 2006: 131). Dinsel-etnik-ulusal grupların ve cemaatlerin hiyerarşik bir toplumsal yapı içerisinde konumlandırılmaları ve bu eşitsizliği temel alan yapının yeniden yaratılması olgusu varlığını sürdürmektedir. Hiyerarşik yapıda sıralamaya dönük değişiklikler zaman içerisinde kendini gösterebilir, bazı gruplar diğerleri ile birleşebilir veya yok olabilir. Değişmeyen tek olgu, her zaman “zenci” birilerinin varlığıdır. Bu rolün verileceği siyahlar yoksa veya sayıları bu rolü oynamak için yeterli değilse, yapılan şey “beyaz zenciler” icat etmektir. Wallerstein (1993a: 45-46), bu yapının toplumsal olarak üç şeyi çok iyi gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Bir taraftan o günün ihtiyaçlarına uygun olarak en düşük ücretle çalışacak olanların sayısının azaltılmasına veya çoğaltılmasına imkân verirken, diğer taraftan da çocukların kendilerinden ilerde beklenenecek olan rolleri oynamaları ve bu çerçevede toplumsallaşmaları sağlanır. Bu yapı içerisinde toplumsal cemaatlerin oluşması ve yeniden yaratılması sağlanır. ırkçılık kapitalizmin sürmesine yardımcı olur ve “meritokratik” olmayan bir yapıya haklılık kazandırır.

Sonuç:

ırk kavramının kökeni çok eskilere kadar gitse de, modern dönemlerde içeriğinin farklılaştığı söylenebilir. Modern ulus devletlerin inşası sürecinde ırk ve ırkçı söylem ön plana çıkmaya başlamıştır. Kendi vatandaşını inşa etmek isteyen modern devletler, vatandaşın tektipleşmesini sağlama mücadelesi vermişlerdir. Ülkedeki bütün farklılıklar asimile edilerek milletlerin inşası sağlanmıştır. Bu sürecin dışında kalmaya direnen farklı etnik ve dinsel topluluklar ise baskı altında tutulmuşlardır. Bazı durumlarda söz konusu baskılar sürgünlere ve katliamlara yol açabilmektedir.

Milli kimlik inşa süreçlerinde tarih yeniden kurgulanmış ve yeniden yazılmıştır. Tarihin derinliklerinde başarılı atalar bulunmuş ve birçok kahramanlıklar onlara atfedilmiştir. Tarihin derinliklerinden gelen bir millet anlayışı, farklı tarihi olaylar yoluyla ırk dayanışması üzerinde durmaktadırlar.

ırk söylemi bazı milli kimliklerin inşasında taşıyıcı olarak işlev görmüştür. Germen ırkının üstünlüğü üzerinde duran yaklaşım Alman milli kimliğinin inşasında en önemli etken olmuştur. Alman milliyetçiliğinin temelinde yatan ırk söylemi, daha sonraki dönemlerde de etkili olmuştur.

Milli kimliklerin kendini inşa sürecinde olduğu gibi, sonraki dönemlerde de ırk ve ırkçılık söz konusu milli kimliğin yeniden inşasında etkili olmaya devam etmektedir. Batıda gelişen ırkçılık kendini bazen yabancı düşmanlığı şeklinde, bazen de bir etnik kökene veya dine karşıt olarak (Türk veya Müslüman düşmanlığı gibi) ortaya koymaktadır.

Milliyetçilik ve ırkçılık aynı olmamakla birlikte birbirini hep tetiklemektedirler. Millete yüklenen üstün meziyetler ve oluşturulan tarihi düşmanlıklar ırkçı hareketlere zemin hazırlamaktadır. Batı toplumlarında yaygın olarak yerleşmiş olan ırkçılık, özellikle 19. yüzyıldan itibaren artan bir şekilde insanlığın felaketine neden olmaktadır. Afrika ve Amerika istila edilirken ve oranda yaşayan topluluklar katledilirken, ırkçı düşünce bu durumu kendileri için meşru kılmıştır.

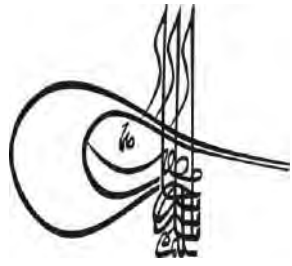
Günümüz dünyasının yükselen değerleri konumunda olan milliyetçilik ve ırkçılık üzerinde durulması gerekmektedir. Batı'da her gün daha fazla görülen yabancı düşmanlığı ve ırkçılık, sadece halkların kendiliğinden gelişen ruh halini yansıtmamaktadır. Bu ülkelerde ırkçılığın artmasında devleti

yönetenlerin ve aydınların büyük rolü vardır. Özellikle 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleştirilen terör eylemleri sonrasında Müslümanlara karşı geliştirilen dil ve atılan adımlar insan hakları ve hukuk devleti anlayışını yerle bir etmiştir. Vatandaşlarına eşit muamele edemeyen devletler, ırkçılığın artmasında en büyük etkenlerden biridir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Abdulvahap (2012), “Modern Ulus Devletlerin Doğuşu”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 34, s.61-70
- Akıncı, Abdulvahap (2014b), “Milliyetçilik Kuramları” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, s. 131-150
- Balibar, Etienne (1993a), “Bir “Yeni Irkçılık” Var Mı?”, Irk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler, Çev.: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, s.25-38
- Balibar, Etienne (1993b), “Irkçılık ve Milliyetçilik”, Irk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler, Çev.: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, s.50-87
- Çancı, Haldun (2006), “Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış”, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.9/10, s.233-246
- Çancı, Haldun (2008), “Değişmeyen Boyutları Bağlamında Milliyetçiliğe Teorik ve Kavramsal Bir Bakış”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, C: 13, Sayı: 2, S.105-116
- Dann, Otto (1993), Nation und Nationalismus in Deutschland 1770-1990, München
- Demir, Ayşe (2012), “Milli Kimlik İnşasında İleri Bir Hamle: Yeni Lisan”, Turkish Studies, Volume 7/4, s. 1395-1403
- Eren, Ebru (2018), “Ulus Devletlerde Toplumsal, Kültürel ve Siyasi Bir Etmen Olarak Kimlik Algısı: Türkiye Bağlamında Ulusal Kimlik Merkezli Dil ve Eğitim Politikaları”, Turkish Studies, Volume 13/22, s. 225-237
- Gandler, Stefan (2006), “Kimlik Diyalektiği”, Çev. Deniz Kanıt, Felsefelogos, 2006/2-3, s. 321-326
- Geisen, Thomas (2006), “Kimlik ve Tanınma Söylemi; Ayrımcılık Söyleminde Yeni Terminolojiler”, Çev. Deniz Kanıt, Felsefelogos, 2006/1, s. 39-53
- Gellner, Ernest (1992), Uluslar ve Ulusçuluk, Çev.: Büşra Ersanlı Behar/ Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul
- Gündoğan, Ali Osman (2002-3), “Devlet ve Milliyetçilik”, Doğu Batı, Yıl 6, Sayı 21, Kasım, Aralık, Ocak, s. 181-193
- Kafkasyalı, Yavuz Selim (2018), “İran’da Türk Milli Kimliğinin Sürdürülmesinde Müziğin işlevi”, Turkish Studies Social Sciences Volume 13/18, Summer 2018, p. 821-831
- Mollaer, Frat (2006), “Postmodernite, Çokkültürcülük ve Yeni Irkçılık: Eleştirel Bir Analiz”, Felsefelogos, 2006/1, s. 131-159
- Özönder, M. Cihat (2000), “Dünya’da ve Türkiye’de ‘Irk’ ve ‘Etniklik’ Kavramları”, KÖK Araştırmalar, II/I (Bahar 2000), s. 65-72
- Wallerstein, İmmanuel (1993a), “Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik”, Irk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler, Çev.: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, s.39-49

-
- Yücel, Harika (2009), “Psikanalitik Bir Perspektifin Milliyetçiliği Anlamaya Yönelik İmkânları”, Eleştirel Psikoloji Bülteni, Sayı: 2, Ocak 2009, s. 32-47 milliyetçilik¹⁴
- Zientara, Benedykt (1986), „Populus – Gens – Natio. Einige Probleme aus dem Bereich der ethnischen Terminologie des frühen Mittelalters“, in: Nationalismus in vorindustrieller Zeit, Hrsg. Otto Dann, R. Oldenbourg Verlag, München, S. 11-20



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Eylül 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Dr. Öğr. Üyesi Gökdeniz KALKIN - Dr. Öğr. Üyesi Süreyya ECE

This article was checked by turnitin.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN OLUŞUMUNDA İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTSEL SINIZM ETKİLEŞİMİ: TÜRKİYEDE'Kİ YABANCI ŞİRKETLERDE BİR UYGULAMA

Senem ALTAN* - Murat ÖZPEHLİVAN**

ÖZET

Çalışanın içinde bulunduğu örgüte karşı hissettiği bağın ifadesi örgütsel bağlılıktır. Örgütsel bağlılık çok sayıda değişkeni etkilediği gibi örgütsel bağlılığın çok sayıda değişkenden de etkilendiği görülmektedir. İş tatmini ve örgütsel sinizm de örgütsel bağlılık ile ilişkisi olan değişkenlerdir. Örgütsel davranış alanının yeni ilgi konularından olan örgütsel sinizm kavramı ile örgütsel bağlılık arasında en az iş tatmini kadar önemli bir etkileşim söz konusudur. Dolayısıyla çalışanların iş tatmini ve örgütsel sinizm düzeylerinin ve örgütsel bağlılıkla olan ilişkisinin bilinmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Bu kapsamda bu araştırmanın amacı; Türkiye’de yabancı şirketlerde çalışanların örgütsel bağlılığının oluşumunda iş tatmini ve örgütsel sinizm etkileşimi arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Araştırmanın çalışma evrenini, Türkiye’de bilişim sektöründe faaliyet gösteren 55 adet yabancı işletmede görev yapan yönetici pozisyonundaki 742 çalışan oluşturmaktadır. Araştırma da örneklem seçimine gidilmemiş tüm şirketlere anket formu e-mail ortamında gönderilmiştir. Geri dönüş yapan yöneticilerden veri düzenlemesi sonucunda çalışma için yeterli veri sağlanan 355 yönetici araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Araştırma verileri, 3 ölçekle toplanmıştır. Örgütsel bağlılığı ölçmek için Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilen ve Wasti (2000) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; “Duygusal Bağlılık”, “Devam Bağlılığı” ve “Normatif Bağlılık” tır. Yöneticilerin iş tatmin durumlarını ölçmek amacıyla Özpehlivan (2015) tarafından geliştirilen “İş tatmin Ölçeği” kullanılmıştır. Yöneticilerin örgütsel sinizm düzeylerini ölçmek amacıyla

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, E-posta: senem.altan@okan.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, E-posta: murat.ozpehlivan@okan.edu.tr

Brandes ve arkadaşları (1999) tarafından geliştirilen ve Karaoğlu ve İnce (2012) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılmış “Örgütsel Sinizm Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde, pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı, basit ve çoklu regresyon istatistiksel teknikleri kullanılmıştır. Demografik değişkenlere ilişkin analizlerde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. İstatistiki analizler SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır. Araştırmada Türkiye’de bilişim sektöründe faaliyet gösteren yabancı işletmelerde görev yapan yöneticilerin örgütsel bağlılık ile iş tatmini ve örgütsel sinizm algıları arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Yöneticilerin iş tatmin düzeylerinin örgütsel bağlılık algıları üzerinde orta düzeyde pozitif, yöneticilerin örgütsel sinizm düzeylerinin, örgütsel bağlılık algıları üzerinde ise orta düzeyde negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini, Örgütsel Sinizm

JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL CYNICISM IN FORMATION INTERACTION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A CASE STUDY IN FOREIGN COMPANIES IN TURKEY

ABSTRACT

Employee commitment to the organization is an expression of organizational commitment. Organizational commitment affects a number of variables, but it is also influenced by a number of variables. Job satisfaction and organizational cynicism are also variables that are related to organizational commitment. The organizational cynicism and organizational commitment, which is one of the new issues of interest in the field of organizational behavior, is as important as interaction. Therefore, it is considered that it is important to know the levels of job satisfaction and organizational cynicism of employees and their relationship with organizational commitment. In this context the purpose of this research is to determine the relationship between job satisfaction and organizational cynicism interaction over formation of organizational commitment of employees working in foreign companies in Turkey. The population of the study consists of 742 employees working from 55 foreign companies which operating in the field of IT in Turkey. The questionnaire form was sent to all companies which were not selected in the research. 355 managers, who provided sufficient data for the study as a result of data editing from the returning managers, constitute the sample of the research. Research data were collected via 3 scales The scale developed by Meyer and Allen (1991) and adapted to Turkish by Wasti (2000) was used to measure organizational commitment. The scale consists of three components; " Emotional Commitment ", " Ongoing Commitment " and " Normative Commitment ". The "Job Satisfaction Scale" developed by Özpehlivan (2015) was used to measure job satisfaction of managers. Organizational Cynicism Scale developed by Brandes et al. (1999) and adapted to Turkish by Karaoğlu and İnce (2012) was used to measure organizational cynicism levels of managers. In the analysis of the

research data, Pearson Moments Correlation Coefficient, simple and multiple regression statistical techniques were used. Descriptive analysis method was used for analysis of demographic variables. Statistical analyzes were done with SPSS 22.0 package program. It was concluded that there is a significant relationship between job satisfaction, organizational cynicism and organizational commitment of managers working in the foreign companies which are operating in IT sectors in Turkey. It was also concluded that job satisfaction levels of managers were moderately positive on organizational commitment perceptions and organizational cynicism levels of managers were moderately negative on organizational commitment perceptions.

STRUCTURED ABSTRACT

Organizational commitment is an important factor in achieving organizational goals (Dick and Metcalfe, 2001). For this reason, organizations want to increase the loyalty levels of all organization employees. Organizational commitment ensures that employees are not problematic but problem solvers (Çöl, 2004). Studies have shown that employees with high organizational commitment have more effort than expected to fulfill their tasks and achieve organizational goals. Again, it is stated that the employees who have high level of organizational commitment develop positive relations with the organization and these employees continue their memberships for much longer (Oberholster and Taylor, 1999). Today, all the technological changes and developments in the world as well as all sectors in Turkey found foreign companies are also compel change and development. Especially the IT sector is one of the sectors most affected by innovations and technological developments. In this direction, it is possible for the enterprises to realize their targets at the level they want, but only if the employees adopt the values and targets of the organization. For this reason, organizational commitment is an important issue that should be emphasized in the informatics sector as in all sectors.

Emotional commitment of the organizational commitment sub-dimensions of managers; Significant, moderate and negative relationship was found with organizational cynicism subscales. Emotional commitment of the organizational commitment sub-dimensions of managers; A significant, positive and high level relationship was found with the other dimensions of the job satisfaction sub-dimensions except wages. The normative commitment of the organizational commitment sub-dimensions of managers; Significant, moderate and negative relationship was found with organizational cynicism subscales. Emotional commitment of the organizational commitment sub-dimensions of managers; Significant, positive and low level relationship was found with the sub-dimensions of job satisfaction, a positive and moderate relationship and only management skills. The commitment of the managers to the organizational commitment sub-dimensions; Significant, moderate and negative relationship was found with organizational cynicism subscales. Emotional commitment of the organizational commitment sub-dimensions of managers; A positive and meaningful relationship was found between the level of job satisfaction sub-dimensions, promotion and moderately and other dimensions. There was no significant relationship between the sub-dimensions of

organizational cynicism, behavioral cynicism, job satisfaction sub-dimensions, meaningful, negative and moderate relationship, meaningful, negative and low relationship with wages and other dimensions. There was no significant relationship between the sub-dimensions of organizational cynicism, cognitive cynicism, work satisfaction sub-dimensions, work and working conditions and management abilities, significant, negative and low level of relationship, meaningful, negative and moderate relationship with wages and other dimensions. There was no significant relationship between the sub-dimensions of organizational cynicism, affective cynicism, work satisfaction sub-dimensions, working and working conditions, and a significant, negative and moderate relationship, management skills, and a significant, negative and low level relationship with the external environment and other dimensions.

The job satisfaction levels of managers have a significant effect on their perception of organizational commitment. This relationship is positive and moderate between two variables. According to these results, as managers' job satisfaction levels increase, their organizational commitment increases. Çekmecelioglu's (2006) study supports the results. A positive correlation was found between emotional commitment and job satisfaction as a result of the study of the job satisfaction and the evaluation of the effects of the organizational commitment on the intention to leave and the effects on productivity (Çekmecelioglu, 2006). Organizational commitment sub-dimensions of emotional commitment; Samadov (2006), who found a high positive relationship between job satisfaction, supports the study. There is a significant relationship between job satisfaction and organizational commitment. The results of his doctoral study are as follows: Çelik Keleş (2006) supports the study again. Karahan (2009) examined the relationship between job satisfaction and organizational commitment of physicians in the study showed that there is a correct ratio between the level of organizational commitment and job satisfaction. In the study that examined the effect of leadership behaviors displayed by managers on job satisfaction and organizational commitment, it was concluded that there was a significant and positive relationship between organizational commitment and job satisfaction (Ayhan et al., 2013). The study, which examines the relationship between organizational commitment and job satisfaction, supports the research. It was concluded that there was a significant and positive relationship between job satisfaction and organizational commitment (Tantekin Çelik and Laptalı Oral, 2013).

The levels of organizational cynicism of managers have a significant effect on their perception of organizational commitment. This relationship is negative and moderate between two variables. According to these results, as organizational cynicism levels increase, organizational commitment decreases. The study of the relationship between the perceived organizational commitment and the organizational cynicism in Ankara in relation to the accommodation establishments in Ankara reached the same conclusion. According to this; the increase of employees' commitment to the organization, the cynic attitude has been judged to affect negatively (Altınöz et al., 2011). In other words, there is a significant and negative relationship between organizational cynicism and organizational commitment. The results of

the study by Habip et al. (2011) also support the research. It was concluded that there is a moderate and negative relationship between organizational cynicism and organizational commitment in the study of the relationship between organizational cynicism and organizational commitment levels. Yıldız (2013) supports the research by concluding that there is a high negative relationship between organizational commitment and organizational cynicism and organizational opposition.

As a result of multiple regression analysis conducted to determine how organizational variables such as organizational cynicism and job satisfaction levels affect organizational commitment, it is determined that organizational cynicism and job satisfaction have a significant relationship with organizational commitment.

As a result, it was concluded that there was a significant, low level and negative relationship between organizational cynicism and job satisfaction, and that job satisfaction and organizational cynicism were effective on organizational commitment. There is no study that examined work satisfaction and organizational cynicism in the formation of organizational commitment. Therefore, the contribution of the research to the field is very important.

Keywords: Organizational Commitment, Job Satisfaction, Organizational Cynicism

Giriş

Belirli hedeflere ulaşabilmek için bir araya gelen toplumsal yapılara örgüt denilmektedir. Bu toplumsal yapılarda en önemli ve asıl olan bireydir. Örgütün belirlenmiş olan hedeflerine ulaşması ve faaliyetlerini sürdürebilmesi, örgütün sahip olduğu değerlere bağlı olan, örgüt hedeflerini kendi hedefleriymiş gibi benimseyen örgüt çalışanlarının varlığı ile mümkündür. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, örgüt çalışanının örgütün mensubu olarak kalma isteği, örgüt adına beklenenden daha fazla emek sarf etme arzusu ve örgütün sahip olduğu hedef ve değerlere olan güveninin ve inancının toplamı şeklinde ifade edilebilecek örgütsel bağlılık olgusu tüm örgütler açısından önem taşımaktadır (Gündoğan, 2009).

Örgütsel bağlılık çok sayıda değişkeni etkilediği gibi yine çok sayıda değişkenden de etkilenmektedir. İş tatmini ve örgütsel sinizm de örgütsel bağlılığı etkileyen değişkenlerdendir. İş tatmini ise çalışanın örgüt ortamında ki tecrübelerinin kendisi üzerinde bıraktığı etki olarak düşünülebilir. Şayet çalışan yaptığı işten yeterince tatmin oluyorsa, içinde bulunduğu örgüte karşı olumlu bir tutuma sahip olacaktır denilebilir. Dolayısıyla iş tatmini örgütsel bağlılığı etkileyen değişkenlerden biridir. Bir çalışanın içinde bulunduğu örgüte karşı olumsuz tutumuna ise örgütsel sinizm denilebilir. Örgütsel sinizm de örgütsel bağlılığı etkileyen değişkenlerden biridir.

Örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel sinizm kavramları örgütlerin hedeflerine ulaşma seviyelerini önemli oranda etkilemektedir. Özellikle örgütsel sinizm kavramı son yıllarda örgütsel davranış disiplininin ilgi gösterdiği yeni konular arasındadır. Bu araştırmada Türkiye’ de yabancı şirketlerde çalışanların örgütsel bağlılığının oluşumunda iş tatmini ve örgütsel sinizm etkileşimi arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Örgütsel Bağlılık

Türk Dil Kurumu’ nun sözlüğünde bağlılık kelimesi; kişilerin kendilerini herhangi bir toplumun ya da toplumsal bir kümenin veya kesimin üyesi şeklinde saymaları ya da yine herhangi bir kişiye karşı; saygı, sevgiyle beraber yakınlık gösterme veya yakınlık duyma biçiminde ifade edilmektedir. Aynı zamanda bağlılığı; herhangi bir bireye, bir kuruma veya bir düşünceye karşı

duyulan ve söz konusu birey, kurum veya düşünce ile ilgili yerine getirilmesi zorunlu sorumluluklar şeklinde tanımlamak da mümkündür (Balay, 2000).

Bağlılık kavramı genel olarak değerlendirildiğinde; derecesi oldukça yüksek bir duygudur; bir bireye, bir kuruma, bir düşünceye veya bireyin kendisinden daha büyük algılayıp, gördüğü herhangi bir şeye gösterdiği yakınlık ve yerine getirilmesi zorunlu olduğu bir yükümlülük olarak tanımlanabilir (Mercan, 2006). Farklı zihinsel aktiviteler tarafından biçimlendirilen ve kişiyi herhangi bir hedefe, amaca yönelik şekilde belirli bir davranış şeklini göstermeye yönlendiren olgu bağlılık olarak ifade edilmektedir (Meyer and Herscovitch, 2001).

Bağlılık kavramı ile ilgili oldukça fazla tanımlama yazın alanında mevcuttur. Fakat her ne kadar çok tanım olursa olsun, bağlılık kavramının ana fikri; bireyden bireye farklı düzeylerde ortaya çıkan ve belirgin bir amaç için zoraki veya içten bir biçimde herhangi bir bireye, kuruma ya da düşünceye yakınlık duymaktır. Sergilenen bu yakınlık bireyin içinde bulunduğu örgüte de olabilir. Bu durumda örgütsel bağlılık kavramı söz konusudur. Örgüt içinde çalışanların örgütün hedeflerini benimsemesinde, örgüt etkinliklerine katılmalarında, örgüt yönetimine destek olmalarında, çalıştıkları kurumda kalma isteklerini devam ettirmede, örgütte yenilikçi ve yaratıcı olmalarında örgütsel bağlılık oldukça önemli bir olgu durumundadır (Durna ve Eren, 2005). Psikoloji, felsefe, sosyoloji gibi birçok disiplinin çalışma konusu olan örgütsel bağlılık, yorumlanırken bu disiplinlerin farklılıklarını da içinde barındırarak tanımlanmıştır. Yapılan tanımlamalar disiplinlerin bakış açıları ile değerlendirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu kavram ile ilgili ortak bir tanımlama bulunmamaktadır. Bu nedenle örgütsel bağlılık kavramının farklı taraflarının anlaşılmasında yapılan farklı tanımların incelenmesi önemlidir.

Buchanan (1974); örgütsel bağlılığı, bireyin örgüt ile özdeşleşmesi, içinde bulunduğu örgüte sadık kalması ve yaptığı işi benimsemesi faktörlerinden oluşan bir bütün olarak açıklamaktadır. Ayrıca bireyin örgütün sahip olduğu değerlere ve hedeflerine uyum göstererek örgütü benimsemesi, örgüt içerisindeki etkinliklere katılması ve örgüte sadakat duyması durumunu belirttiğini ifade etmektedir. O'Reilly ve Chatman (1986) ise bireylerin örgüt için hissettikleri psikolojik bağlılık şeklinde örgütsel bağlılığı tanımlamaktadır. Söz konusu bu tanımlamaya göre; bireylerin içinde bulundukları örgütün özelliklerini içselleştirip benimseme ve örgütün sahip olduğu değerlere ve hedeflere uyum sağlama derecesi örgütsel bağlılığı ifade etmektedir. Her hangi bir örgüte mensup olan bir bireyin, örgüt menfaatlerini şahsi menfaatlerinden daha üstün tutması Özsoy, Ergül ve Bayık (2004) tarafından örgütsel bağlılık olarak tanımlanmıştır. Örgüt çalışanlarının örgüte duydukları psikolojik bağlılık örgütsel bağlılıktır. Söz konusu bu bağlılık bireyin gerçekleştirdiği işe duyduğu ilgi, işine olan sadakati, örgütün değerlerine ve hedeflerine karşı hissettiği oldukça güçlü olan inanç örgütsel bağlılığın kaynağını teşkil etmektedir (Çekmecelioğlu, 2006). Örgüt çalışanlarının örgüt ile özdeşleşmesi, örgüte katılımının göreceli gücü örgütsel bağlılık olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca örgütün sahip olduğu değerlerini ve hedeflerini kabullenerek güçlü bir inanç duyma, örgütün çıkarları için gereken emeği istekle harcamaya hazır olma, örgütte kalmak için güçlü bir istek duyma da örgütsel bağlılığı ifade etmektedir (Eisenberg, Monge and Miller, 1987).

Konu ile ilgili yapılan ilk çalışmalar örgütsel bağlılık kavramını yalnızca örgütsel değerlerin içselleştirilmesi boyutu ile sınırlı kalmıştır. Ancak Mayer ve Allen örgütsel bağlılığın sadece tek boyutta incelenmesinin uygun olmadığını üç değişik bileşeni bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu bileşenler; normatif bağlılık, duygusal bağlılık ve devamlılık bağlılığıdır (Açıkalın, 2011; Yüceler, 2009).

Normatif Bağlılık: Normatif bağlılık, örgütün çalışanlarına çeşitli ödüller vermesi ya da çalışanlarının maliyeti yüksek olan giderlerini (eğitim gibi) karşılaması sonucunda oluşabilir. Normatif bağlılık oluştuğunda örgüt çalışanları örgüte olan bağlılığı bir borç olarak görürler ve borçlarını ödeme yükümlülüğü hissederler (Meyer and Allen, 1991).

Duygusal Bağlılık: Duygusal bağlılık bir bireyin örgüte karşı duyduğu duygusal bağ ile alakalıdır (Meyer and Allen, 1990). Duygusal bağlılık genel olarak değerlendirildiğinde; çalışanların örgüte karşı güçlü duygusal bağlılıklarının olması örgüt içerisinde kalma arzusunu hissetmelerine dolayısıyla örgütte kalmalarına neden olmaktadır (Demircan, 2003). Duygusal bağlılığı güçlü olan çalışanların örgüt içerisinde kalma sebepleri bu durumu istemelerinden kaynaklanmaktadır (Uygur, 2004).

Devamlılık Bağlılığı: Devamlılık bağlılığı ise bireyin örgütten ayrıldığında katlanacağı maliyetin farkında olmasından kaynaklanan örgütsel bağlılık bileşenidir (İnce ve Gül, 2005). Bu bağlılıkta birey kendi istese bile örgütten ayrılamamaktadır. Bu durumun nedeni örgütten ayrıldığında bireyin katlanacağı maddi ve manevi zorluklardır (Sökmen, 2000).

Örgütsel bağlılığın bu üç bileşeni değerlendirildiğinde; normatif bağlılığı güçlü olan çalışanlar örgütte kalmaları zorunlu olduğu için, duygusal bağlılığı güçlü olan çalışanlar örgüt içerisinde bulunmak, kalmak istedikleri için ve son olarak devamlılık bağlılığı güçlü olan çalışanlar ise işlerine olan ihtiyaçları için örgüt içerisinde kalırlar (Bolat ve Bolat, 2008).

İş Tatmini

Yapılan işin koşullarının (ki bu koşullar yönetim ve işten kaynaklanmaktadır) ya da yapılan iş ile ulaşılan çıktılarının (ki bunlar ücret, iş güvenliği gibi çıktılardır) kişisel bicinde değerlendirilmesi ve bireyin sahip olduğu normlar, değerler ve beklentileri süzgecinden geçerek yapılan iş ve iş koşullarına dair algılarına karşı takındığı içsel tepkilerden oluşan duyguya iş tatmini denilmektedir (Aşan ve Erenler, 2008). Bir diğer tanımlamaya göre ise iş tatmini; kişinin iş deneyimini ve yaptığı işi değerlendirmesi neticesinde oluşan zevk duyduğu veya olumlu hislerdir (Karcıoğlu ve Akbaş, 2010). İş tatminin düzeyini etkileyen faktörler; bireysel faktörler ve örgütsel faktörler olmak üzere iki grupta açıklanmaktadır.

İş tatmininin düzeyini etkileyen faktörlerden bireysel faktörler; bireyin zekâsı, sahip olduğu sosyo- kültürel çevresi, çalışma süresi, eğitim seviyesi, karakteri, cinsiyeti, kıdemi, statüsü, yaşı ve medeni hali gibi bireye özgü faktörlerdir. İş tatmininin düzeyini etkileyen bir diğer faktör olan örgütsel faktörler ise; örgütte bulunan diğer çalışanlar, çalışma koşulları, örgütün iklimi, ücret, kurum iletişimi, rekabet, yönetim şekli, ödül- ceza sistemi, terfi olanakları, güvenlik duygusu, denetim şekli, yapılan işin özellikleri gibi örgütün barındırdığı faktörlerdir (Eroğlu, 2011).

Örgüt çalışanlarının iş tatmini düzeylerinin düşük olması yalnızca çalışanları etkilemekte kalmamakta aynı zamanda örgütü de olumsuz yönde etkilemektedir. İş tatmini yetersiz, mutsuz çalışanların gerçekleştirdikleri işlerine dair bazı olumsuz tepkiler verdikleri kuşkusuzdur. Söz konusu bu tepkilerin başında işten ayrılma, işe devamsızlık gelmektedir. İş tatmini düzeyi düşük olan çalışanlar; başka iş imkânlarını araştırırlar ve buldukları yeni iş olanaklarını sahip oldukları ile kıyasladığında yeni iş baskın olursa işten ayrılmaya, kendi işi daha iyi şartlara sahip işe kalmaya devam ederler (Hulin et al., 1982).

Çalışan davranışından ziyade bir tutum olan iş tatmini; çalışanın işinin neticeleri konusunda olumlu şeyler hissetmesi iş tatmini olarak ifade edilmektedir (Sökmen, 2013). Bireyin yaptığı işe dair geliştirdiği duygusal, bilişsel ve değerlendirici tepkileri iş tatminini ifade etmektedir (Greenberg and Baron, 1997). Aynı zamanda iş tatmini; kişilerin gerçekleştirdiği işleri ile ilgili kendilerini olumsuz veya olumlu hissetme seviyesidir (Schermerhorn et al., 2000). Çalışanların yaptıkları işe olan davranışlarında ve örgüt ortamında oluşan olumsuz veya olumlu duygulardan kaynaklanan iş tatmini, yapılan işin farklı taraflarına karşı sahip olunan tutumların tamamıdır şeklinde de ifade edilmektedir (Erdoğan, 1996; Robbins and Coulter, 2012). Çalışanın yaptığı işten sağladığı maddi faydalar ile yine çalışanın örgüt çalışanları ile yaşadıklarından mutlu olması da iş tatmini olarak tanımlanmaktadır (Eren, 2000).

Çalışanların yaptıkları işin çeşitli olumlu ya da olumsuz yönleri bulunduğundan iş tatmini birçok yönden etkilenmektedir. Dolayısıyla iş tatmininin belirlenmesinden çok boyutlu düşünmek gerekmektedir. Bireyin çalıştığı ortamın sosyal ve fiziksel koşullara, sahip olduğu işteki görevine ve çalışanın işinden olan beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığına bağlı olarak çalışanın durumundan ne derece tatmin olduğunun göstergesi iş tatminidir (Schermerhorn et al., 1994).

İş tatmininin esas unsurlarını kişisel gereksinimler oluşturmaktadır. Örgüt ortamında bireylerin gereksinimlerinin karşılanma düzeyine göre iş tatmini seviyesi değişiklik gösterebilir. İş tatmini düzeyinin düşük olması çalışanlar adına mutsuzluk, örgüt adına ise üretkenlik sorununun kaynağıdır. bu nedenle iş tatminsizliği örgütlerin üzerinde durması ve çalışması gereken önemli bir kavramdır (Gülten, 1990).

Örgütsel Sinizm

Sinizmin tarihi felsefi açıdan değerlendirildiğinde oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak sinizm örgütsel davranış kapsamında oldukça yeni denilebilecek bir çalışma konusu (Cole et al., 2006) olsa da gerçekleştirilen araştırmalar dünya çapında çalışanlar arasında sinik tutumun arttığı yönündedir. Dean vd. (1998) Asya ve Avrupa’da, Kanter ve Mirvis (1991) Amerika Birleşik Devleti’nde örgütlerde çalışanlar arasında sinik tutumların yaygınlaştığını ifade etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri’nde Kanter ve Mirvis’ in (1991) gerçekleştirmiş oldukları araştırmalarının sonucunda çalışanların % 48’inin sinik tutum sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmadan uzun zaman sonra yapılan araştırmada katılımcıların % 50’den fazlasının kendilerini işlerine karşı sinik olarak belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır (Hochwarter et al, 2004).

Sinizizm Anderson ve Bateman’a (1997) göre, örgütsel davranış bağlamında potansiyel olarak faydalı bir kurgudur. Fakat sinizmi güven ve iş tatmini gibi benzer olgulardan kavramsal anlamda ayırmak oldukça önemli bir konudur.

Yazın alanda örgütsel sinizmin oldukça fazla tanımı bulunmaktadır. Fakat yapılmış olan tanımların etkili olabileni az sayıdadır. Yazın alanda en çok kullanılan tanım Dean ve arkadaşları (1998) tarafından yapılmıştır (Delken, 2004). Dean ve arkadaşlarına (1998) göre örgütsel sinizm, bir bireyin çalıştığı örgüte karşı içinde bulunduğu örgütün bütünlüğe sahip olmadığına dair inanç, yine örgüte dair olumsuz duygulanım ve söz konusu bu duygular ve inanç ile tutarlı şekilde örgüte karşı eleştirel ve aşağılayıcı davranış yönelimlerinden oluşan negatif tutumdur. Bahsi geçen bu negatif ya da olumsuz tutum örgütün tamamına karşı sergilenebileceği gibi sadece bir kısmına karşı da sergilenebilir (Naus, 2007).

Örgütsel sinizmi Wilkerson ve arkadaşları (2008) genel olarak, bir bireyin çalıştığı örgüte ve örgütün yönetimine, prosedürlerine ve süreçlerine karşı sergilediği olumsuz tutum olarak ifade etmişlerdir. Örgüt faktörlerinin çalışanın menfaatine karşı olduğu fikri örgütsel sinizmin temelini oluşturmaktadır. Örgütsel sinizmi Naus ve arkadaşları (2007) ise; örgüt ve örgüt yönetiminin aldığı kararlar, gerçekleştirdiği eylemler hakkında olumsuz fikirler ve hayal kırıklıkları duyguları ile başa çıkabilmek için örgüte karşı çalışanın kendini savunma biçimi şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca örgütsel sinizmi iş hayatında itibar sahibi olma yolunda bir araç olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Örgütsel sinizm Scharmer (2007) tarafından, örgüt çalışanlarını yaratıcılıktan uzaklaştıran bütün eylemler şeklinde nitelendirilmiştir. Ayrıca Scharmer (2007) örgütsel sinizmin gelişmeyi engellediğini ve dolayısıyla örgüt çalışanlarını etkisizleştirdiğini savunmaktadır. Örgüt çalışanlarının örgütün kendilerini önemsemediğini ve çok sayıda işin çalışanların bağlılığını hak etmediğini düşündüğü tutumun Stern ve arkadaşları (1990) örgütsel sinizmi olduğunu ifade etmişlerdir.

Örgütsel sinizmin kaynağının Abraham (2000) tarafından değerlendirilmesi ise; örgütün ve çalışanın bireysel değerlerinin arasında uyumsuzluk olduğu algısıdır. Örgütsel ve bireysel değerler

farklı olduğunda çalışanlar tarafından sergilenen davranışlarda farklı olacaktır ve bu davranış örgütsel değerlere uymayacaktır. Bunun sebebi örgütsel değerlerin genellikle daha öncelikli ve baskın olmasıdır (Naus, 2007). Bu bağlamda değerlendirme yapıldığında; örgütün ve çalışanların değerlerinin uyum içerisinde olmaması ve tüm bu uyumsuzluğa karşın örgütün değerlerinin öncelikli olması ve çalışanın örgüt değerleri kapsamında davranış sergilemesi nedeniyle çalışanın kişiliği ile üstlendiği rol arasında çatışmaya sebep olabileceği, çalışanın içinde yaşadığı bu çelişkiden dolayı bir süre sonra bu duruma tepki olarak sinik bir tutum sergileyeceği sonucuna varılabilir. Bu kapsamda durum değerlendirildiğinde örgütsel sinizmin özünün psikolojik savunma mekanizması olduğu söylenebilir. Bu durum yani örgütsel davranış bakımından örgütsel sinizmin bireyin sabit bir kişilik özelliği olmadığı öğrenilmiş bir davranış biçimi olduğunu destekler çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Reichers et al., 1997; Anderson and Bateman, 1997; Dean et al., 1998; Brandes et al., 1999; Wanaus et al., 2000; Abraham, 2000; Johnson and O'Leary- Kelly, 2003; Davis and Gardner, 2004; Wilkerson et al., 2008; Brown and Cregan, 2008; Brandes et al., 2008; Dhar, 2009; James and Baker, 2008). Çünkü bireyler sinik olmaya karar vermezler yani örgütsel sinizm tecrübeler neticesinde oluşur (Brown and Cregan, 2008). Örgütsel sinizmin oluşacağının başlıca göstergeleri; içinde bulunulan örgütle alakalı adaletsiz ya da samimiysiz davranış tecrübeleri veya algıları, yalan, samimiysizlik ya da sahtekârlık nedeniyle oluşan inançlardır (Naus, 2007).

Sinik tutuma sahip olan çalışanlar; yöneticilerine güven duymazlar ve örgütün fırsat bulduğunda kendisini sömüreceğine, örgüt etkinliklerinde dürüstlüğü ve samimiyetin olmadığına, örgüt ödülleri adaletli bir şekilde dağıtılmadığına inanırlar (Anderson and Bateman, 1997; Brandes et al., 1999). Örgüt içerisinde sorunların en azından far edilebilir olduğuna fakat sistemden kaynaklı eksikler sebebiyle düzeltilme ve değiştirilme imkanının olmadığına inanan çalışanlar örgütsel siniktir (McClough et al., 1998).

Örgütsel sinizm hem örgüt hem de çalışanlar için negatif durumlara sebep olabileceği gibi pozitif sonuçlara da yol açabilir şeklinde düşüncelerde bulunmaktadır (Davis and Gardner, 2004). Mesela Dean ve arkadaşları (1998) sinik tutum sergileyen çalışanların yöneticilerinin bencilce ve etik olmayan davranışlarına alenen düşündüklerini belirteceklerinin olası görüldüğünü ifade etmektedirler. Benzer bir düşünüş de Anderson ve Bateman (1997) için geçerlidir. Onlar ise, örgütte sinik tutum sergileyen çalışanların etik kurallarına aykırı olan davranışlara dair taleplere uymalarının daha zor olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat örgütsel sinizm üzerine yapılmış olan çalışmaların çoğu örgütsel sinizmin olumsuz neticeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Örgütsel sinizmin faydaları kapsamında direk bir çalışma bulunmamakta varılan sonuçlar yalnızca yorum aşamasında kalmaktadır ancak durumun bu şekilde olması örgütsel sinimin kesinlikle faydası yoktur yargısına varılması anlamına gelmemektedir. Ancak sinik tutum sergileyen çalışanların örgütsel sinizmin davranış boyutunda içinde bulundukları örgütü eleştirdikleri bir gerçektir. Bu kapsamda söz konusu eleştirilerin doğru değerlendirilip yönetilmesi durumunda ilerleme ve gelişme adına örgüt itici güç şeklinde kullanılabilir. Buradan yola çıkarak örgütte sinizm düzeyinin saptanmasının ve sinik tutum barındıran örgüt çalışanlarının söz konusu tutumun sebeplerinin ve şayet sunulmuş ise sorunun çözümüne yönelik önerilerinin göz önüne alınıp, değerlendirmeler yapılması örgütler açısından yararlı olacaktır denilebilir.

Örgütsel sinizmi Dean ve arkadaşları (1998) ile Abraham (2000) beş formda değerlendirmiştir. Bu durum örgütsel yazın alanında örgütsel sinizmin kavram haline gelmesine oldukça büyük katkıda bulunmuştur. Örgütsel sinizm konusunda yapılan araştırmalarda söz konusu kavram genel olarak gerçekleştirilen araştırmanın hedefine uygun olacak şekilde farklı kapsamlarda değerlendirilmiştir. Delken (2004) ise örgütsel sinizm kavramının işverene ve işe yönelmiş bütün sinizm çeşitlerini tanımlamak için kullanılan kuşatıcı bir kavram olduğunu ifade etmiştir.

Anderson (1996), Dean ile arkadaşları (1998) ve Abraham (2000); örgütsel sinizmin alt formlarını tanımlamışlardır. Bunlar; kişilik sinizmi, sosyal- kurumsal sinizm, mesleki sinizm, çalışan sinizmi, örgütsel değişim sinizmidir.

Kişilik Sinizmi: Bireyin diğerlerine karşı negatif algılamalar ve muhalefet kapsayan sabit bir kişilik özelliğidir. Diğer bireylerin, umursamaz, bencil, ikiyüzlü, düzenbaz olduğuna dair oldukça geniş içerikli bir genellemeye dönük, oldukça köklü güvensizliği içeren bir sinizm formudur.

Sosyal- Kurumsal Sinizm: Toplum ve birey arasında bulunan sosyal sözleşmenin kurallarının yerine getirilmemesinin bir neticesi şeklinde görülebilen sinizm formudur.

Mesleki Sinizm: Bu sinizm formu daha ziyade hizmet sektöründe görülmektedir. Bireylerin yeteneklerinin engellenmesi ile başa çıkma yöntemidir. Bu yolla bir süre sonra çalışan tüketicileri görmemeye başlar. Mesleki sinizmin bir diğer sebebi de kişi-rol çatışmasıdır.

Çalışan Sinizmi: Büyük örgütlerde üst yönetime ve örgütteki diğer durumlara karşı güvensizlik ve aşağılama gibi güçlü umutsuzluk, engellenme ve hayal kırıklığı duyguları ile kendini gösteren bir sinizm formudur.

Örgütsel Değişim Sinizmi: Bu sinizm formu başarıya ulaşamamış değişim uğraşlarına karşı bir tepkidir ve gelecek için de başarının elde edilemeyeceği konusunda inanç ve başarıya ulaşmada kötümserliktir.

Örgütsel Bağlılık İle İş Tatmini Arasındaki İlişkisi

Örgütsel bağlılık ve iş tatmini kavramlarının örgütler için oldukça önemlidir. Her örgüt örgütsel bağlılığı ve iş tatmini yüksek çalışanlara sahip olmak istemektedir denilebilir. Kavramların birbirleri ile olan ilişkilerini belirlemek amacı ile yazın alanda çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Çekmecelioğlu' nun (2006) yapmış olduğu çalışmadır. Bu çalışmanın sonucunda; duygusal bağlılık ile iş tatmini arasında pozitif yönde bir korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır (Çekmecelioğlu, 2006). Samadov (2006) da örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki olduğunu saptayan çalışmayı gerçekleştirmiştir. Çelik Keleş (2006) ise iş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır sonucuna yapmış olduğu doktora çalışmasında ulaşmıştır. Karahan' ın (2009) hekimlerin iş tatmini ve örgütsel bağlılık ilişkisini incelediği çalışmasında örgütsel bağlılık düzeyi ile iş tatmini arasında doğru bir orantının olduğu sonucuna varılmıştır. Okullarda yöneticiler tarafından sergilenen liderlik davranışlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılığa olan etkisinin incelendiği çalışma da örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Ayhan vd., 2013). Türk inşaat sektörü özelinde özele de gerçekleştirilen çalışmada iş doyumu ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tantekin Çelik ve Laptalı Oral, 2013). Alan yazın değerlendirmesi sonucu aşağıda ki hipotez kurulmuştur.

H1: Örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki bulunmaktadır.

Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki

Yapılan yazın alan taraması sonucu örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm arasında ki ilişkinin değerlendirildiği çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalardan biri Altınöz ve diğerlerinin (2011) gerçekleştirmiş olduğu çalışmadır. Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre örgütsel sinizm düzeylerinin, örgütsel bağlılık algıları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Bu ilişki iki değişken arasında negatif ve orta düzeydedir. Yani çalışanların örgüte karşı bağlılıklarının artması, sinik tutumu negatif yönde etkilemektedir yargısına varılmıştır (Altınöz vd., 2011). Habip ve arkadaşlarının (2011) yapmış oldukları çalışmanın sonucu da yine örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin orta düzeyde ve negatif yönlü olduğu yönündedir. Yıldız (2013) yapmış olduğu çalışmasında örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm arasında yüksek düzeyde negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yapılan tüm bu çalışmalardan yola çıkılarak araştırmanın ikinci hipotezi aşağıda ki gibi kurulmuştur.

H2: Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm arasında anlamlı ve negatif yönde ilişki bulunmaktadır.

İş Tatmini İle Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki

Gün (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada örgütsel sinizm ile iş tatmini arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bitlis'te yer alan 3 ve 4 yıldızlı şehir otellerinin 99 çalışanı ile anket tekniği kullanılarak elde edilen verilerden yapılan analizler sonucunda ulaşılan sonuca göre; iş tatmini ile örgütsel sinizm arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Arslan (2016) çalışmasının sonucunda örgütsel sinizm düzeyleri ile iş tatminleri arasında zayıf düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkarmıştır. Yapılan alan yazın taraması sonucunda araştırmanın üçüncü hipotezi kurulmuştur.

H3: İş tatmini ile örgütsel sinizm arasında anlamlı ve negatif yönde ilişki bulunmaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı; yöneticilerin örgütsel bağlılık algıları ile iş tatmini ve örgütsel sinizm düzeyi arasındaki ilişki ve birbirlerini nasıl etkilediğini belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir.

H1: Örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki bulunmaktadır.

H2: Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm arasında anlamlı ve negatif yönde ilişki bulunmaktadır.

H3: İş tatmini ile örgütsel sinizm arasında anlamlı ve negatif yönde ilişki bulunmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma tarama modeline uygun olarak desenlenmiştir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Betimsel tarama modelleri kendi içinde iki bölüme ayrılmaktadır. Bu bölümler; genel tarama ve örnek olay taramalarıdır. Genel tarama modelleri; çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkındaki genel yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2006). Bu araştırmanın amacı; yöneticilerin örgütsel bağlılık algıları ile iş tatmini ve örgütsel sinizm düzeyi arasındaki ilişki ve birbirlerini nasıl etkilediğini belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın kapsamını Türkiye'de bilişim sektöründe faaliyet gösteren yabancı 55 adet işletmedeki 742 yönetici pozisyonundaki kişiler oluşturmaktadır. Araştırma da örneklem seçimine gidilmemiş tüm şirketlere anket formu e-mail ortamında gönderilmiştir. 373 adet katılımcı anket formunu doldurarak geri dönüş yapmıştır. Geri dönüş yapan yöneticilerden veri düzenlemesi sonucunda çalışma için yeterli veri olmadığı belirlenen 18 anket formu analize tabi tutulmamıştır. Sonuç olarak araştırma kapsamında 355 yönetici yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, yöneticilerin örgütsel bağlılık düzeylerini ölçmek amacıyla Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilen ve Wasti (2000) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılmış “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; “Duygusal Bağlılık”, “Devam Bağlılığı” ve “Normatif Bağlılık”tır. Her bir bileşen 6 madde ile ölçülmekte olup, ölçekte 18 madde bulunmaktadır. Wasti'nin (2000) geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmış olduğu bu ölçeğin iç tutarlılık katsayıları; duygusal bağlılık 0.79, normatif bağlılık 0.75 ve devam bağlılığı 0.58'dir. Ölçeğin, çalışma kapsamındaki cronbach alfa katsayısı Duygusal bağlılık için 0.75, normatif bağlılık için 0.81, devam bağlılığı için 0.76 ve ölçeğin tamamı için 0,77 olarak bulunmuştur.

Bu çalışmada, yöneticilerin iş tatmin durumlarını ölçmek amacıyla Özpehlivan (2015) tarafından geliştirilen “İş tatmin Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 30 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte kullanılan iş tatmini alt boyutları İş ve Çalışma Koşulları (1-5), Yönetim Yetenekleri (6-10), Çalışma Arkadaşları (11-15), Dış Çevre (16-20), Terfi (21-25) ve Ücret (26-30) şeklindedir. Ölçeğin ve alt boyutlarının cronbach alfa katsayısı 0,80-0,83 arasındadır.

Bu çalışmada, yöneticilerin örgütsel sinizm düzeylerini ölçmek amacıyla Brandes vd. (1999) tarafından geliştirilen ve Karaoğlu ve İnce (2012) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılmış “Örgütsel Sinizm Ölçeği” kullanılmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre söz konusu ölçeğin orijinal halinde olduğu gibi; duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç boyutlu bir yapı sergilediği ve Türk örnekleminde elde edilen verilerle de bu boyutların doğrulandığı tespit edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları ölçek geneli için 0,91, duygusal alt boyut için 0,94, bilişsel alt boyut için 0,87 ve davranışsal alt boyut için 0,82 olarak bulunmuştur. Ölçeğin, çalışma kapsamındaki cronbach alfa katsayısı duygusal alt boyut için 0,82, bilişsel alt boyut için 0,78, davranışsal alt boyut için 0,79 ve ölçeğin tamamı için 0,80 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

İstatistik literatüründe veri toplama teknikleri; deney, gözlem ve anket olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Anket tekniği ise; yüz-yüze, telefon aracılığıyla, posta yoluyla veya internet ortamında elektronik posta (e-mail) gönderilerek farklı çeşitlerde yapılabilir (Bülbül 2011). Bu çalışmada; veri toplama yöntemi olarak elektronik anket türleri arasında yer alan “internet tabanlı anket (web-based survey)” tekniği uygulanmıştır. Literatüre uygun olarak hazırlanan anket formu, “Google docs” anket adresine yüklenmiştir. Bu bağlamda, işletmelerdeki yöneticilere mail aracılığıyla anket formu gönderilmiştir. Söz konusu ölçekler; 04.06.2018 tarihinde başlatılmış ve 18.07.2018 tarihinde, ölçeklere gönüllü olan ve tam cevap toplam 355 katılımcı sayısı ile tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı, basit ve çoklu regresyon istatistiksel teknikleri kullanılmıştır. Demografik değişkenlere ilişkin analizlerde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. İstatistiki analizler SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır. Bulguların yorumlanmasında anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

Demografik Özelliklere Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan yöneticilerin demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		f	%
Cinsiyet	Erkek	242	%68,3
	Kadın	113	%31,7
Yaş	25-35 yaş aralığı	65	%18,3
	36-45 yaş aralığı	156	%44,2
	46-55 yaş aralığı	69	%19,3
	56 ve üstü yaş aralığı	65	%18,2
Eğitim Durumu	İlköğretim	13	%3,8
	Lise	70	%19,7
	Üniversite	159	%44,8
	Yüksek Lisans	97	%27,3
	Doktora	16	%4,4
Statü	İş Sahibi-Ortağı	12	%3,5
	Üst Düzey Yönetici	280	%78,9
	Orta Düzey Yönetici	63	%17,6
Çalıştığı Departman	Üretim	253	%71,3
	Pazarlama	59	%16,5
	Satış	26	%7,3
	Finans	8	%2,3
	Diğer	9	%2,6

Tablo 1’de, araştırma kapsamında yer alan bireylerin 242’si (% 68,3) erkek, 113’ü (% 31,7) kadın olarak yer almaktadır. Bireyleri yaş aralığında göre incelediğimizde, 25-35 yaş aralığında 65 kişi (% 18,3), 36-45 yaş aralığında 156 kişi (% 44,2), 46-55 yaş aralığında 69 kişi (% 19,3) ve 56 üstü yaş aralığında olan 65 kişi (% 18,2) yer almaktadır. Bireyleri eğitim durumuna göre incelediğimizde ilköğretim mezunu 13 kişi (% 3,8), lise mezunu 70 kişi (% 19,7), üniversite mezunu 159 kişi (% 44,8), yüksek lisans mezunu 97 kişi (% 19,3) ve doktora mezunu 16 kişi (% 4,4) yer almaktadır. Bireyleri statülerine göre incelediğimizde, iş sahibi-ortağı olan bireylerin sayısı 12 kişi (% 3,5), üst düzey yönetici olan bireylerin sayısı 280 kişi (% 78,9) ve orta düzey yönetici olan bireylerin sayısı 63 kişi (% 17,6) yer almaktadır. Bireyleri çalıştıkları departmanlara göre incelediğimizde, üretim alanında çalışan 253 kişi (% 71,3), pazarlama alanında çalışan 59 kişi (% 16,5), satış alanında çalışan 26 kişi (% 7,3), finans alanında çalışan 8 kişi (% 2,3) ve diğer alanda çalışan 9 kişi (% 2,6) yer almaktadır.

Değişkenler Arasındaki İlişkilere Ait Korelasyon Sonuçları

Araştırmanın problem cümlelerine ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır. Bu bağlamda birinci problem cümlesi olan “Yöneticilerin örgütsel bağlılık algıları ile iş tatmini ve örgütsel sinizm düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenler Arası Korelasyon İlişkisi Bulguları

Değişkenler / Alt Boyutlar			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Örgütsel Bağlılık	Duygusal Bağlılık (1)	r	1											
		Sig.												
	Normatif Bağlılık (2)	r	0,42	1										
		Sig.	0,03**											
	Devam Bağlılığı (3)	r	0,30**	0,66**	1									
		Sig.	0,00	0,04										
Örgütsel Sinizm	Davranışsal Sinizm (4)	r	-0,31**	-0,35**	-0,48**	1								
		Sig.	0,00	0,02	0,00									
	Bilişsel Sinizm (5)	r	-0,35**	-0,48**	-,51**	0,74**	1							
		Sig.	0,00	0,00	0,00	0,00								
	Duygusal Sinizm (6)	r	-0,33**	-0,38**	-,60**	,72**	0,75**	1						
		Sig.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00							
İş Tatmini	İş ve Çalışma Koşulları (7)	r	,71**	0,44**	0,28*	-0,37	-0,25**	-0,42**	1					
		Sig.	0,00	0,03	0,00	0,32	0,00	0,00						
	Yönetim Yetenekleri (8)	r	0,70**	0,15*	0,23*	-0,22**	-0,28**	-0,18**	0,66**	1				
		Sig.	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04					
	Çalışma Arkadaşları (9)	r	0,81**	0,42**	0,25*	-0,28	-0,24	-0,23	0,51**	0,49**	1			
		Sig.	0,00	0,02	0,00	0,11	0,23	0,06	0,00	0,00				
	Dış Çevre (10)	p	0,77**	0,68**	0,31*	0,13	-0,15	-0,17*	0,49**	0,39**	0,58**	1		
		Sig.	0,00	0,03	0,03	0,06	0,25	0,01	0,00	0,00	0,00			
	Terfi (11)	p	0,71**	0,54**	0,43**	-0,10	0,11	-0,13	0,46**	0,39**	0,50**	0,56**	1	
		Sig.	0,00	0,04	0,02	0,13	0,09	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00		
	Ücret (12)	p	0,41	0,46**	0,34**	-0,16*	-0,39**	-0,11	0,45*	0,26**	0,27**	,32**	0,25*	1
		Sig.	0,07	0,00	0,00	0,02	0,00	0,09	0,02	0,00	0,00	0,00	0,03	

* p< 0,05 ** p< 0,01

Tablo 2'deki korelasyon analizine ilişkin bulgulara göre; yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; örgütsel sinizm alt boyutları ile anlamlı, orta düzeyde ve negatif bir ilişki bulunmuştur (davranışsal sinizm: $r=-0,31$, $p<0,05$; bilişsel sinizm: $r=-0,35$, $p<0,05$; duygusal sinizm: $r=-0,33$, $p<0,05$). Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini alt boyutlarından ücret dışında diğer boyutları ile anlamlı, pozitif ve yüksek düzeyde bir ilişki bulunmuştur (iş ve çalışma koşulları: $r=0,71$, $p<0,05$; yönetim yetenekleri: $r=0,70$, $p<0,05$; çalışma arkadaşları: $r=0,81$, $p<0,05$; dış çevre: $r=0,77$, $p<0,05$; terfi: $r=0,71$, $p<0,05$; ücret: $r=0,41$, $p>0,05$).

Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından normatif bağlılığın; örgütsel sinizm alt boyutları ile anlamlı, orta düzeyde ve negatif bir ilişki bulunmuştur (davranışsal sinizm: $r=-0,35$, $p<0,05$; bilişsel sinizm: $r=-0,48$, $p<0,05$; duygusal sinizm: $r=-0,38$, $p<0,05$). Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini alt boyutları ile anlamlı, pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ve sadece yönetim yetenekleri ile anlamlı, pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur (iş ve çalışma koşulları: $r=0,44$, $p<0,05$; yönetim yetenekleri: $r=0,15$, $p<0,05$; çalışma arkadaşları: $r=0,42$, $p<0,05$; dış çevre: $r=0,68$, $p<0,05$; terfi: $r=0,54$, $p<0,05$; ücret: $r=0,46$, $p>0,05$).

Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından devam bağlılığın; örgütsel sinizm alt boyutları ile anlamlı, orta düzeyde ve negatif bir ilişki bulunmuştur (davranışsal sinizm: $r=-0,48$, $p<0,05$; bilişsel sinizm: $r=-0,51$, $p<0,05$; duygusal sinizm: $r=-0,60$, $p<0,05$). Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini alt boyutlarından terfi ve ücret ile orta düzeyde diğer boyutlar ile orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (iş ve çalışma koşulları: $r=0,28$, $p<0,05$; yönetim yetenekleri: $r=0,23$, $p<0,05$; çalışma arkadaşları: $r=0,25$, $p<0,05$; dış çevre: $r=0,31$, $p<0,05$; terfi: $r=0,43$, $p<0,05$; ücret: $r=0,34$, $p>0,05$).

Yöneticilerin örgütsel sinizm alt boyutlarından davranışsal sinizm boyutunun, iş tatmini alt boyutlarından yönetim yetenekleri ile anlamlı, negatif ve orta düzeyde bir ilişki, ücret ile anlamlı, negatif ve düşük düzeyde bir ilişki ve diğer boyutlarla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (iş ve çalışma koşulları: $r=-0,37$, $p>0,05$; yönetim yetenekleri: $r=-0,22$, $p<0,05$; çalışma arkadaşları: $r=-0,28$, $p>0,05$; dış çevre: $r=0,13$, $p>0,05$; terfi: $r=-0,10$, $p>0,05$; ücret: $r=-0,16$, $p>0,05$).

Yöneticilerin örgütsel sinizm alt boyutlarından bilişsel sinizm boyutunun, iş tatmini alt boyutlarından iş ve çalışma koşulları ve yönetim yetenekleri ile anlamlı, negatif ve düşük düzeyde bir ilişki, ücret ile anlamlı, negatif ve orta düzeyde bir ilişki ve diğer boyutlarla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (iş ve çalışma koşulları: $r=-0,25$, $p<0,05$; yönetim yetenekleri: $r=-0,28$, $p<0,05$; çalışma arkadaşları: $r=-0,24$, $p>0,05$; dış çevre: $r=0,15$, $p>0,05$; terfi: $r=-0,11$, $p>0,05$; ücret: $r=-0,39$, $p<0,05$).

Yöneticilerin örgütsel sinizm alt boyutlarından duygusal sinizm boyutunun, iş tatmini alt boyutlarından iş ve çalışma koşulları ile anlamlı, negatif ve orta düzeyde bir ilişki, yönetim yetenekleri ve dış çevre ile anlamlı, negatif ve düşük düzeyde bir ilişki ve diğer boyutlarla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (iş ve çalışma koşulları: $r=-0,42$, $p<0,05$; yönetim yetenekleri: $r=-0,18$, $p<0,05$; çalışma arkadaşları: $r=-0,23$, $p>0,05$; dış çevre: $r=0,17$, $p<0,05$; terfi: $r=-0,13$, $p>0,05$; ücret: $r=-0,11$, $p>0,05$).

6.3. Değişkenler Arasındaki İlişkilere Ait Regresyon Sonuçları

Araştırmanın ikinci problem cümlesi olan “Yöneticilerin iş tatmin düzeyleri, örgütsel bağlılık algılarını etkilemekte midir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 2: Yöneticilerin İş Tatmin Düzeylerine Göre Regresyon Analizi Sonuçları

Ölçek	Değişkenler	B	ShB	β	t	p
Örgütsel Bağlılık Algısı	Sabit	2,70	0,13		20,597	0,00
	İş Tatmin Düzeyi	0,41	0,04	0,57	10,377	0,00
	R=0,57	R ² =0,33				
	F ₍₁₋₃₅₄₎ =107,763	p=0,00				

Tablo 3’teki bulgulara göre yöneticilerin iş tatmin düzeylerinin, örgütsel bağlılık algıları üzerinde anlamlı ($F(1-354)=107,763$, $p<0,05$) bir etkisi vardır. Bu ilişki iki değişken arasında pozitif ve orta düzeydedir. Bu sonuçlara göre yöneticilerin iş tatmin düzeyleri arttıkça örgütsel bağlılıkları da artmaktadır. Determinasyon katsayısı ($R=0,57$, $R^2=0,33$) dikkate alındığında örgütsel bağlılıktaki toplam değişimin % 0,33’ünün iş tatminindeki değişim ile açıklanabileceği söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü problem cümlesi olan “Yöneticilerin örgütsel sinizm düzeyleri, örgütsel bağlılık algılarını etkilemekte midir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Yöneticilerin Örgütsel Sinizm Düzeylerine Göre Regresyon Analizi Sonuçları

Ölçek	Değişkenler	B	ShB	β	t	p
Örgütsel Bağlılık Düzeyi	Sabit	4,883	0,09		51,969	0,00
	Örgütsel Sinizm Düzeyi	-,507	0,05	-0,55	-10,222	0,00
	R=-0,55	R ² =0,37				
	F ₍₁₋₃₅₄₎ =104,496	p=0,00				

Tablo 4'teki bulgulara göre yöneticilerin örgütsel sinizm düzeylerinin, örgütsel bağlılık algıları üzerinde anlamlı ($F(1-354)=104,496$, $p<0,05$) bir etkisi vardır. Bu ilişki iki değişken arasında negatif ve orta düzeydedir. Bu sonuçlara göre yöneticilerin örgütsel sinizm düzeyleri arttıkça örgütsel bağlılıkları azalmaktadır. Determinasyon katsayısı ($R=-0,55$, $R^2=0,30$) dikkate alındığında örgütsel bağlılıktaki toplam değişimin % 0,30'unun örgütsel sinizmdeki değişim ile açıklanabileceği söylenebilir.

Araştırmanın dördüncü problem cümlesi olan “Yöneticilerin iş tatmin ve örgütsel sinizm düzeyleri örgütsel bağlılık algılarını etkilemekte midir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Yöneticilerin İş Tatmin ve Örgütsel Sinizm Düzeylerine Göre Regresyon Analizi Sonuçları

Ölçek	Değişkenler	B	ShB	β	t	p
Örgütsel Bağlılık	Sabit	3,968	0,31		12,514	0,00
	Örgütsel Sinizm Düzeyi	-0,93	0,05	-0,751	-16,888	0,00
	İş Tatmin Düzeyi	0,20	0,06	0,148	3,320	0,00
	R=0,84	R ² =0,71				
	F ₍₂₋₃₅₃₎ =267,276	p=0,00				

Tablo 5'teki bulgulara göre yöneticilerin örgütsel bağlılık algıları üzerinde etkisi olduğu düşünülen, örgütsel sinizm ve iş tatmin düzeyleri gibi değişkenlerin örgütsel bağlılığı ne şekilde etkilediğini ortaya koymaya yönelik olarak yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, örgütsel sinizm ve iş tatminin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir ilişki ($R=0,84$, $R^2=0,71$) olduğu belirlenmiştir ($F_{(2-353)}=267,276$). Söz konusu iki değişkenle birlikte örgütsel bağlılıktaki değişimin % 71'i açıklanmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

1950 senesinden beri çalışma konusu olan örgütsel bağlılık kavramı farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların örgütsel bağlılığı kendi alanlarında incelemeleri sebebiyle bu kavramın net bir tanımı yapılamamıştır (Öksüz, 2012). Porter, Steers, Mowday ve Boulian tarafından yapılan örgütsel bağlılık tanımı en çok kullanılan tanımdır. Buna göre örgütsel bağlılık; çalışanın içinde bulunduğu örgütün değer ve hedeflerini kabul edip bu hedef ve değerlere inanması, örgüt için emek sarf etmesi ve örgüt

üyeliğini korumak üzere güçlü bir arzu duymasıdır (Porter et al., 1974). Bir başka tanımlamaya göre ise örgütsel bağlılık, çalışanların içinde bulundukları örgüt ile olan ilişkilerini gösteren ve örgütte kalma kararlarını belirten psikolojik bir durumdur (Meyer and Allen, 1997).

Örgütsel amaçları gerçekleştirebilmek için örgütsel bağlılık oldukça önemli bir faktördür (Dick and Metcalfe, 2001). Bu sebeple örgütler bütün örgüt çalışanlarının bağlılık seviyelerini arttırmak arzusundadırlar. Örgütsel bağlılık, çalışanların sorun oluşturan değil, sorun çözen kişiler olmasını sağlamaktadır (Çöl, 2004). Yapılmış olan çalışmalar örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların, kendilerine verilen görevleri yerine getirme konusunda ve örgütsel amaçları gerçekleştirmede beklenenden fazla emek harcadıkları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yine yapılan araştırmalar, örgütsel bağlılık düzeyi yüksek çalışanların örgüt ile pozitif ilişkiler geliştirdikleri ve bu çalışanların çok daha uzun süre örgüt üyeliklerini devam ettirdikleri belirtilmektedir (Oberholster and Taylor, 1999). Günümüzde tüm Dünyada yaşanan teknolojik değişim ve gelişmeler tüm sektörleri olduğu gibi Türkiye’de bulunan yabancı şirketleri de değişime ve gelişime mecbur kılmaktadır. Özellikle bilişim sektörü yeniliklerden ve teknolojik gelişmelerden en çok etkilenen sektörlerdendir. Bu doğrultuda işletmelerin hedeflerini istedikleri seviyede gerçekleştirebilmeleri ancak çalışanların örgütün değer ve hedeflerini benimsemesi ile mümkündür denilebilir. Bu sebeple örgütsel bağlılık tüm sektörlerde olduğu gibi bilişim sektöründe de üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; örgütsel sinizm alt boyutları ile anlamlı, orta düzeyde ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini alt boyutlarından ücret dışında diğer boyutları ile anlamlı, pozitif ve yüksek düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından normatif bağlılığın; örgütsel sinizm alt boyutları ile anlamlı, orta düzeyde ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini alt boyutları ile anlamlı, pozitif ve orta düzeyde bir ilişki ve sadece yönetim yetenekleri ile anlamlı, pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından devam bağlılığın; örgütsel sinizm alt boyutları ile anlamlı, orta düzeyde ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Yöneticilerin örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini alt boyutlarından terfi ve ücret ile orta düzeyde diğer boyutlar ile orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yöneticilerin örgütsel sinizm alt boyutlarından davranışsal sinizm boyutunun, iş tatmini alt boyutlarından yönetim yetenekleri ile anlamlı, negatif ve orta düzeyde bir ilişki, ücret ile anlamlı, negatif ve düşük düzeyde bir ilişki ve diğer boyutlarla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yöneticilerin örgütsel sinizm alt boyutlarından bilişsel sinizm boyutunun, iş tatmini alt boyutlarından iş ve çalışma koşulları ve yönetim yetenekleri ile anlamlı, negatif ve düşük düzeyde bir ilişki, ücret ile anlamlı, negatif ve orta düzeyde bir ilişki ve diğer boyutlarla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yöneticilerin örgütsel sinizm alt boyutlarından duyuşsal sinizm boyutunun, iş tatmini alt boyutlarından iş ve çalışma koşulları ile anlamlı, negatif ve orta düzeyde bir ilişki, yönetim yetenekleri ve dış çevre ile anlamlı, negatif ve düşük düzeyde bir ilişki ve diğer boyutlarla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Yöneticilerin iş tatmin düzeylerinin, örgütsel bağlılık algıları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Bu ilişki iki değişken arasında pozitif ve orta düzeydedir. Bu sonuçlara göre yöneticilerin iş tatmin düzeyleri arttıkça örgütsel bağlılıkları da artmaktadır. Çekmecelioğlu’ nun (2006) yapmış olduğu çalışması ulaşılan sonucu destekler durumdadır. İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi adlı çalışmasının sonucunda duygusal bağlılık ile iş tatmini arasında pozitif yönde bir korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır (Çekmecelioğlu, 2006). Örgütsel bağlılık alt boyutlarından duygusal bağlılığın; iş tatmini arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki olduğunu saptayan Samadov (2006) çalışması ile araştırmayı destekler durumdadır. İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır sonucuna yapmış olduğu doktora çalışmasında ulaşan Çelik Keleş (2006) yine çalışmayı destekler durumdadır. Karahan’ ın (2009) hekimlerin iş tatmini ve örgütsel bağlılık ilişkisini incelediği çalışmasında örgütsel bağlılık düzeyi ile iş tatmini arasında doğru bir orantının olduğu sonucuna varılmıştır. Okullarda yöneticiler

tarafından sergilenen liderlik davranışlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılığa olan etkisinin incelendiği çalışma da örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Ayhan vd., 2013). Türk inşaat sektörü özelinde örgütsel bağlılık ve iş tatmini ilişkisinin incelendiği çalışma da araştırmayı desteklemektedir. İş doyumu ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tantekin Çelik ve Laptalı Oral, 2013).

Yöneticilerin örgütsel sinizm düzeylerinin, örgütsel bağlılık algıları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Bu ilişki iki değişken arasında negatif ve orta düzeydedir. Bu sonuçlara göre yöneticilerin örgütsel sinizm düzeyleri arttıkça örgütsel bağlılıkları azalmaktadır. Algılanan örgütsel bağlılık ve örgütsel sinizm ilişkisinin Ankara’ da bulunan konaklama işletmeleri özelinde yapılan çalışma araştırma ile aynı sonuca ulaşmıştır. Buna göre; çalışanların örgüte karşı bağlılıklarının artması, sinik tutumu negatif yönde etkilemektedir yargısına varılmıştır (Altınöz vd., 2011). Yani örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Habip ve arkadaşlarının (2011) yapmış oldukları çalışmanın sonucu da yine araştırmayı desteklemektedir. Öğretim elemanlarının örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık arasında orta düzeyde ve negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Yıldız (2013) yapmış olduğu örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki isimli çalışmada örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm arasında yüksek düzeyde negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşarak araştırmayı desteklemektedir.

Yöneticilerin örgütsel bağlılık algıları üzerinde etkisi olduğu düşünülen, örgütsel sinizm ve iş tatmin düzeyleri gibi değişkenlerin örgütsel bağlılığı ne şekilde etkilediğini ortaya koymaya yönelik olarak yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, örgütsel sinizm ve iş tatminin örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak örgütsel sinizm ile iş tatmini arasında anlamlı, düşük düzeyde ve negatif yönde ilişki bulunduğu ve örgütsel bağlılık üzerinde iş tatmininin ve örgütsel sinizmin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Örgütsel bağlılığın oluşumunda iş tatmini ve örgütsel sinizmi bir arada incelemiş olan çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın yazın alana yapacağı katkı oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

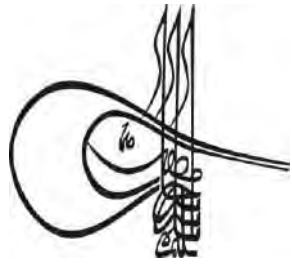
- Abraham, Rebecca. “Organizational Cynicism: Bases And Consequences”, **Genetic, Social, and General Psychology Monographs**, 126 (3), (2000), s. 269-292.
- Açıkalın, Cemile. “İçsel Ve Dışsal Doyumun Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eskişehir Üretim Sektörü Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.31 (2011), s. 237- 254.
- Altınöz, Mehmet, Çöp, Serdar, Sığındı, Taner. “Algılanan Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Ankara’daki Dört Ve Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 21, (2011), s. 285- 316.
- Anderson, Lynne M., Bateman, Thomas S. “Cynicism in The Workplace: Some Causes And Effects”, **Journal of Organizational Behavior**, 18, (1997), s. 449-469.
- Arslan, Ayşe, **Örgütsel Sinizm ve İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Aydın Turist Rehberleri Odası’na Kayıtlı Olan Profesyonel Turist Rehberleri Örneği**, Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2016.
- Asan, Öznur ve Erenler, Esra. “İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisi”, **SDÜ İİBİ- Dergisi**, 13(2), (2008), s. 203- 216.

- Ayhan, Aydin, Yılmaz, Sarier, Şengül, Uysal. "The Effect of School Principals' Leadership Styles on Teachers' Organizational Commitment and Job Satisfaction", **Theory and Practice**, 13 (2), (2013), s. 806-811.
- Balay, Refik. **Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.
- Bolat, Oya Ğ. ve Bolat, Tamer. "Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.19 (2008), s.75-94.
- Brandes, Pamela, Dharwadkar, Ravi, Dean, James W. **Does Organizational Cynicism Matter?: Employee And Supervisor Perspectives On Work Outcomes. Paper Presented At The Eastern Academy Of Management**, Philadelphia, PA, 1999.
- Brown, Michelle and Cregan, Christina. "Cynicism: The Role Of Employee Involvement", **Human Resource Management**, 47 (49), (2008), s. 667-686.
- Buchanan, Bruce. "Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations", **Administrative Science Quarterly**, 19, (1974), s. 533-546.
- Bülbül, Şahamet. **Tanımlayıcı İstatistik**, (2. Baskı) Der Yayınları, İstanbul, 2011.
- Cole, Michael S., Bruch, Heike, Vogel, Bernd. "Emotion As Mediators Of The Relations Between Perceived Supervisor Support And Psychological Hardiness On EMPLOYEE Cynicism." **Journal of Organizational Behaviour**, 27, (2006), s.463- 484.
- Çekmecelioğlu, Hülya, "İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti Ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma", **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:8 Sayı:2 , (2006), s. 153- 168.
- Çekmecelioğlu, Hülya. "İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma", **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, S.2 (2006), s.153-168.
- Çelik Keleş, Hatice Necla. **İş Tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine İlişkin İlaç Üretim Ve Dağıtım Firmalarında Yapılan Bir Araştırma**, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya, 2006.
- Çöl, Güner. "Örgütsel Bağlılık Kavramı ve Benzer Kavramlarla İlişkisi", **The Journal of Industrial Relations and Human Resources**, Cilt 6, Sayı 2, (2004), s. 35- 48.
- Dean, James W., Brandes, Pamela, DHARWADKAR, Ravi. "Organizational Cynicism", **The Academy of Management Review**, 23 (2), (1998), s.341- 352.
- Delken, Menno. **Organizational Cynicism: A Study Among Call Centers**. Unpublished Master Thesis, University of Maastricht, Maastricht, 2004.
- Demircan, Nigar. **Örgütsel Güvenin Bir Ara Değişken Olarak Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Eğitim Sektöründe Bir Uygulama**. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gebze 2003.
- Dhar, Rajib Lochan. "Cynicism In The Indian I. T. Organizations: An Exploration Of The Employees Perspectives", **Qualitative Sociology Review**, V (1), (2009), s. 152-175.
- Dick, Gavin. and Metcalfe, Beverly. (2001), "Managerial Factors And Organisational Commitment-A Comparative Study Of Police Officers And Civilian Staff", **International Journal of Public Sector Management**, Vol.14, No.2, (2001), p.111-128.

- Durna, Ufuk ve Eren, Veysel. “Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 6 (2), (2005), s. 210-219.
- Eisenberg, Eric M.; Monge, Peter R. and Miller, Katherine I. “Involvement in Communication Networks as a Predictor of Organizational Commitment”, **Human Communication Research**, 10(2), (1987), s. 179-201.
- Erdoğan, İlhan. **İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış**, Avcıol Basım-Yayım, İstanbul, 1996.
- Eren, Erol. **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, (Genişletilmiş 6. Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2000.
- Ergül Şafak ve Bayık Ayla. “Maneviyat Ve Manevi Bakım Dereceleme Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik Ve Güvenilirliği”, **Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi**, 23(1), (2007), s. 75-87.
- Eroğlu, Kemal. “Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Kuramsal Bir İnceleme”, **Ege Akademik Bakış**, 11(1), (2011), s. 121-136.
- Greenberg, Jerald and Baron, Robert A. **Behaviour In Organization: Understanding and Managing The Human Side of Work**, (6 th Edition), PrenticeHall, 1997.
- Gün, Gül, “Örgütsel Sinizm İle İş Tatmin Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Turizm Sektöründe Bir Araştırma”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4(37), (2016), s. 253 266.
- Gündoğan, Tamer. **Örgütsel Bağlılık: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uygulaması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2009.
- Hochwarter, Wayne A., James, Matrecia, Johnson, Diane, Ferris, Gerald R. “The Interactive Effects Of Politics Perceptions And Trait Cynicism On Work Outcomes”, **Journal of Leadership and Organizational Studies**, 10 (4), (2004), s. 45-57.
- Hulin, Charles L., Drasgow, Fritz and Komocar, John. “Applications of Item Response Theory to Analysis of Attitude Scale Translations”, **Journal of Applied Psychology**, 67(6), (1982), s. 818.
- İnce, Mehmet ve Gül, Hasan. **Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık**. Çizgi Kitabevi Yayınları, 2005.
- Johnson, Janothan.L. and O’leary-Kelly, Anne M. “The Effects Of Psychological Contract Breach And Organizational Cynicism: Not All Social Exchange Violations Are Created Equal”. **Journal of Organizational Behavior**, 24, (2003), s. 627-647.
- Kanter, Philip H., Mirvis, Donald L. “Beyond Demography: A Psychographic Profile Of Workforce”, **Human Resource Management**, 30 (1), (1991) s. 45-68.
- Karacaoğlu, Korhan ve İnce, Fatma. “Brandes, Dharwadkar ve Dean’in (1999) Örgütsel Sinizm Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması: Kayseri Organize Sanayi Bölgesi Örneği”, **Business and Economics Research Journal**, 3 (3), (2012), s. 77-92.
- Karahan, Atila. “Hekimlerin Örgütsel Bağlılık Ve İş Tatmini İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma: Afyon Kocatepe Üniversitesi Hastanesi Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 23, (2009), s. 421- 432.
- Karasar, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

- Karcioğlu, Fatih ve Akbaş, Sevil. “İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 24 (3), (2010), s. 139-161.
- Mcclough, Anita C., Rogelberg, Steven G., FISHER, Gwenith Gwyn, BACHIOCHI, Peter D. “Cynicism And The Quality Of An Individual’s Contribution To An Organizational Diagnostic Survey”, **Organization Development Journal**, 16 (2), (1998), s. 31-42.
- Mercan, Mustafa. **Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Yabancılaşma ve Örgütsel Vatandaşlık Kocatepe Üniversitesi**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006.
- Meyer John P. and Allen J. Natelie. “A Three-Component Concep-tualization of Organizational Commitment”, **Human Resource Management Review**, S.1 (1981), s.61-89.
- Meyer, John P. ve Allen, J. Natelie. “Affective and Continuance Commitment to the Organization: Evaluation of Measures and Analysis of Concurrent and Time-Lagged Relations”, **Journal of Applied Psychology**, S.6 (1990), s.710-720.
- Meyer, John P. ve Allen, J. Natelie. **Commitment In The Workplace: Theory, Research and Application**. CA: Sage Publication, United Kingdom 1997.
- Meyer, John P., and Herscovitch, Lynne. “Commitment in the Workplace toward a General Model”, **Human Resource Management Review**, 11, (2001), s. 299-326.
- Naus, Andre J. M., **Organizational Cynicism On The Nature, Antecedents, And Consequences of Employee Cynicism Toward The Employing Organization**. Unpublished Doctoral Thesis, Universiteit Maastricht, Maastricht, 2007.
- Naus, Fons, Iterson, Ad Van and Roe, Robert. “Organizational Cynicism: Extending The Exit, Voice, Loyalty, And Neglect Model Of Employees’ Responses To Adverse Conditions İn The Workplace”, **Human Relations**, 60 (5), (2007), s. 683-718.
- O’reilly, Charles and Chatman, Jennifer. “Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification and Internalization on Prosocial Behaviour”, **Journal of Applied Psychology**, 71(3), (1986), s. 492-499.
- Oberholster, Frederick.R., Taylor, John Wesley. “Spiritual Experience And The Organizational Commitment of College”, **International Forum**, 2(1) 3, (1999), s. 18- 30.
- Öksüz Yücel. “İlköğretim Okulları Yöneticilerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri İle Ertelemecilik Davranışları Arasındaki İlişki”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S.4, (2012), s.161-182.
- Özgan, Habib, Külekçi, Ebru; Özkan, Metin. “Analyzing of the Relationships between Organizational Cynicism and Organizational Commitment of Teaching Staff”, **International Online Journal of Educational Sciences**, Vol. 4 Issue 1, (2012), p. 196-205.
- Özpehlivan, Murat. **Kültürel Farklılıkların İşletmelerde Örgüt İçi İletişim, İş Tatmini, Bireysel Performans ve Örgütsel Bağlılık Kavramları Arasındaki İlişkiye Etkileri: Türkiye-Rusya Örneği**, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015.
- Porter, Lyman. W., Steers, Richard. M., Mowday, Richard. T., Boulian, Paul. V. (1974). “Organizational Commitment, Job Satisfaction, And Turnover Among Psychiatric Technicians”, **Journal of Applied Psychology**, 59(5), (1974), p. 603-609.
- Reichers, Arnon E., Wanous, John P., Austin, James T. “Understanding and Managing Cynicism About”, **Academy of Management Executive**, 11 (1), (1997), s. 48-59.

- Samadov, Sakit, **İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık: Özel Sektörde Bir Uygulama**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- Scharmer, Otto C. **Theory U, Leading From The Future As It Emerges**. Berrett-Koehler Publishers Inc., San Francisco, 2007.
- Schermerhorn, John R., Hurt, James G. and Osborn, Richard N. **Managin Organizational Behavior**, (5th. Edition), John Wiley and Sons Inc., New York, 1994.
- Schermerhorn, John R., Hurt, James G. and Osborn, Richard N. **Organizational Behavior**, (7th Edition), John Wiley and Sons, Inc., New York, 2000.
- Sökmen, Alptekin. **Ankara'daki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık İle İşgören Performansı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Araştırma**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.
- Sökmen, Alptekin. **Örgütsel Davranış**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Tantekin Çelik, Gözde, Laptalı Oral, Emel. "Türk İnşaat Sektörü Çalışanlarının Kişilik Özelliklerinin, Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini ile İlişkisi", **Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 28(2), (2013), s.15-26.
- Uygur, Akay. **Örgütsel Bağlılık ve İşgören Performansı. Türkiye Vakıflar Bankası Ankara, İstanbul ve İzmir İli Şubelerine Yönelik Alan Araştırması**. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara 2004.
- Wanous, John P., Reichers, Arnon E., AUSTIN, James T. "Cynicism About Organizational Change: Measurement, Antecedents, And Correlates", **Group Organization Management**, 25 (2), (2000), s. 132-153.
- Wasti, S. Arzu. Meyer ve Allen Üç Boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Geçerlilik Ve Güvenirlilik Analizi, **8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri**, 2000, s. 401-410.
- Wilkerson, James M., Evans, W.Randy, DAVIS, Walter D. "A Test Of Coworkers Influence On Organizational Cynicism, Badmouthing, And Organizational Citizenship Behavior", **Journal of Applied Social Psychology**, 38, (2008), s. 2273-2292.
- Yıldız, Kaya. "Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 8/6,(2013), p. 853-879.
- Yüceler, Aydan. "Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma"; **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**; S. 22 (2009), s. 446- 458.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Aralık 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Ömer İSKENDERÖĞLU - Doç. Dr. Zübeyir TURAN - Doç. Dr. Aslıhan NAKİBOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Saffet AKDAĞ

This article was checked by iThenticate.

SOVEREIGN WEALTH FUND APPLICATIONS IN TURKEY AND THE WORLD*

Seçkin ARSLAN** - Ayberk Nuri BERKMAN*** - Tuğba KAYIKCIOĞLU****

ABSTRACT

In the study, general information on Sovereign Wealth Funds (SWF) which are applied in many world countries and have been increasing rapidly since the year 2000 is provided. The examples of Norway, Abu Dhabi, and China, which are in the first three ranks regarding the size of the fund, are included, and Azerbaijan and the recently established Turkey's SWFs are examined. Upon examining the given examples, it is tried to determine the similarities or differences between Turkey's SWFs and conventional SWFs in terms of objectives and resources.

SWFs, in general, are expressed as public savings of the countries that are allowed to be invested abroad using transferring a considerable part of current account/budget surpluses, natural resources as well as privatization revenues to future generations for them to live more comfortable lives.

It is seen that Azerbaijan, Abu Dhabi, and Norway provide resources for the fund by using oil revenues, while China utilizes non-commodity sources as the means of funding. Turkey, on the other hand,

* This manuscript is derived from the proceeding entitled "Sovereign Wealth Fund Applications in Turkey and the World" which was presented at the Second International Scientific Conference on IT, Tourism, Economics, Management and Agriculture held on November 2017 at Graz University of Technology, Austria.

**  Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F. Bankacılık ve Finans Bölümü, E-posta: seckin_arslan@hotmail.com

***  Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F. Bankacılık ve Finans Bölümü, E-posta: aberkman@ohu.edu.tr

****  Yüksel Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Unvan Kurum, E-posta: tgb.kayikcioglu@gmail.com

prefers resources such as privatization revenues and public revenues. Regarding funding resources, 57% of SWFs are based on oil and gas revenues, and 43% are based on non-commodity revenues.

Consequently, the recently established TSWF might be providing Turkey with crucial opportunities for achieving its targets over the years 2023, 2053 and 2071; for performing its mega projects, along with development and improvement of the country. Moreover, it is thought that international investors would invest in Turkey with the effective operations of TSWF and contribute to the growth of the Turkish economy along with the revenues.

STRUCTURED ABSTRACT

The SWF model, which has become increasingly important in the world throughout recent years, is seen as an option for achieving Turkey's economic and foreign political goals. SWFs were established by countries to convert savings and foreign exchange surpluses into foreign investments and to transfer the proceeds to future generations. Turkey's SWF (TSWF) is established with the aim of foreign borrowing to finance the internal markets. Upon investigation of the leading SWFs in the world; it is seen that Azerbaijan, Abu Dhabi, and Norway provide resources for the fund by using oil revenues, while China utilizes non-commodity sources as the means of funding. Turkey, on the other hand, prefers resources such as privatization revenues and public revenues. Regarding funding resources, 57% of SWFs are based on oil and gas revenues, and 43% are based on non-commodity revenues.

SWFs, in general, are expressed as public savings of the countries that are allowed to be invested abroad using transferring a considerable part of current account/budget surpluses, natural resources as well as privatization revenues to future generations for them to live more comfortable lives (Aykın, 2017: 2).

The main characteristics of SWFs include being established by a state and being under control of the state, Containing important amount of foreign currency, being able to tolerate high risks, making international investments, the long-term nature of the investments made, and having investment policies and objectives different than foreign currency reserves (Beck and Fidora, 2008: 6; TSPAKB, 2008: 7).

The goals of the increasingly vital and increasingly important part of the international financial system are economic growth and transfer of national welfare to future generations, financial stability through macroeconomic policies and economic development. These funds, which aim to provide financial stability, are able to protect the economy against internal and external shocks. Countries using SWFs in order to support economic development also make social investments such as health and education to strengthen human capital as well as infrastructure investments in transportation, energy, communication and strategic sectors. SWFs are special purpose investment funds or assets established to create various investment strategies for the control, management, and development of the state-owned assets (Turkiyevarikfonu, 2017). SWFs are separated into commodity-based and non-commodity-based according to their sources of capital. The export revenues of oil, natural

gas, and natural resources are mostly in the forefront of commodity-based SWFs. Non-commodity-based SWFs are composed of resources such as high budget surplus, current account surplus and privatization revenues (Aykın, 2011: 3). Countries such as Saudi Arabia, Kuwait, United Arab Emirates, Qatar, Norway and Russia have the largest current account surplus rates in the world's largest oil-funded funds through high exports, while countries such as China, Hong Kong, and Singapore have funds consisted of non-commodity sources (Karagöl and Koç, 2016: 9-10).

It is seen that many developing countries that have not had oil revenues and current surpluses during the recent period have also established SWFs. Today's SWFs have spread to a wide geographical area from Latin American countries to African countries and they have started to be established with the aim of supporting development, evaluating international aids and developing such sectors in which they have invested (banking, finance, infrastructure, real estate and transportation) (Kayıran, 2016: 62). The importance of SWFs is increasing every day in the world, and they are increasing rapidly in number. Although dating back a long time, SWFs have grown strongly due to reasons such as oil prices increase or the rise in international trade and financial globalization, especially within the last 10-15 years (Bayar and Yıldırım, 2013: 68).

There are approximately 80 SWFs in more than 40 countries in the world. These include the Norway Government Pension Fund Global which was established with oil revenues as the world's largest SWF. The largest SWF ever established with non-commodity resources is China Investment Corporation. It is thought that it is necessary to establish a SWF in Turkey because of the reasons such as the non-existence of liquidity problems in countries with SWFs, less influence from the fluctuations in the economy and constant increase in fund size. The draft law on the establishment of SWF is approved by the Parliament on the 19th of August 2016, is issued by the Law No. 6741, and is published in the Official Gazette dated 26th of August 2016 (Kayıran, 2016: 69).

As a result, the recently established TSWF would provide Turkey with significant opportunities for reaching its targets of the years 2023, 2053 and 2071; for carrying out its gigantic projects, and for development and improvement of the country. Furthermore, it is thought that international investors would invest in Turkey with the effective operations of TSWF and contribute to the growth of the Turkish economy along with the revenues.

Keywords: Sovereign Wealth Funds, Savings, Economic Growth

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA VARLIK FONU UYGULAMALARI

ÖZET

Bu çalışmada; dünyada birçok ülkede uygulanan ve 2000'li yıllardan itibaren sayıları hızla artış gösteren Ulusal Varlık Fonları hakkında genel bilgiler sunulmaktadır. Fon büyüklüğü açısından ilk üç sırada yer alan Norveç, Abu Dabi, Çin örneklerine yer verilmekte, Azerbaycan ile kısa süre önce kurulan Türkiye Varlık Fonu

incelenmektedir. Verilen örnekler incelendikten sonra Türkiye Varlık Fonu ile geleneksel varlık fonları amaç ve kaynaklar açısından karşılaştırılarak, benzerlik veya farklılıkları saptamaya çalışılmıştır.

Ulusak Varlık Fonları genel olarak, cari fazla, bütçe fazlası, doğal kaynaklar ile özelleştirme gelirlerinin büyük bir bölümünü gelecek nesillere aktarmak ve genellikle fon fazlalarını yurt dışında yatırım yaparak değerlendirmek amacıyla kullanılan kamu tasarrufları olarak ifade edilmektedir.

Dünyadaki varlık fonu örnekleri incelendiğinde; Azerbaycan, Abu Dabi ve Norveç petrol gelirleriyle fona kaynak oluştururken, Çin emtia dışı kaynaklardan elde edilen gelirlerle fona kaynak oluşturmaktadır. Türkiye ise özelleştirme gelirleri ve kamuya ait gelirlerle fona kaynak sağlamaktadır. Fon kaynakları açısından Ulusal Varlık Fonunun %57'lik kısmı petrol ve gaz gelirlerine %43'lük kısmı ise emtia dışı gelirlerle dayanmaktadır.

Sonuç olarak, kısa süre önce kurulan Türkiye Varlık Fonu, Türkiye'nin 2023, 2053 ve 2071 hedeflerine ulaşabilmesi, dev projelerini gerçekleştirebilmesi, ülkenin kalkınması ve gelişmesi açısından önemli fırsatlar sunacaktır. Ayrıca Türkiye Varlık Fonu'nun etkin işleyişinin sağlanabilmesiyle uluslararası yatırımcıların Türkiye'ye yatırım yapması ve elde edilen gelirlerle Türkiye ekonomisinin büyümesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Fonları, Tasarruflar, Ekonomik Büyüme

1. INTRODUCTION

The funds with the aim of transferring a large portion of current account or budget surpluses, natural resources and privatization revenues to future generations by means of overseas investment, are referred to as Sovereign Wealth Funds (SWFs). Dating back in the 1950s, SWFs have gained more and more importance over time in the international financial system, especially after the 2008 crisis. Being initially established by countries with natural resources such as oil and natural gas, these funds have recently been established by countries with no oil revenue or current account surplus. The efforts in the establishment of SWFs in Turkey is completed on 26th of August in 2016.

Along with the establishment of Turkey's SWF, it is aimed to increase the stability of the economic system in the country, to contribute to the development of the country's economy by efficient management of public assets and to create a stronger Turkey for future generations. This study aims to give information about SWFs in Turkey and the World. In order to better analyze SWF, this study first introduces conceptual information about the definition, objectives, characteristics, types and development of SWFs, and then to examine SWFs in Norway, Abu Dhabi, China and Azerbaijan, as well as information on the establishment, objectives, resources, and economic and political necessity for Turkey's SWF.

2. THE SOVEREIGN WEALTH FUNDS

Wealth, in general, is a compound of entities and objects subjected to market value under possession (Gürsoy, 2007: 26). Fund, however, is defined as banknotes, coins, deposit money or electronic money (Şimsek, 2015: 3).

SWFs, in general, are expressed as public savings of the countries that are allowed to be invested abroad using transferring a considerable part of current account/budget surpluses, natural resources as well as privatization revenues to future generations for them to live more comfortable lives (Aykin, 2017: 2).

In other words, SWFs are the total amount of state-owned or state-controlled financial assets (Truman, 2008: 1). SWFs are investment instruments based on foreign assets, mostly by rich countries in Asia and the Middle East with oil, natural gas, and high trade surplus, but are managed separately from other assets and aim to evaluate the state-owned national savings (Vural, 2008: 14).

2.1. Characteristics of the SWFs

Being under the control of a state government is the most important feature that differentiates SWF from other well-known collective investments such as hedge funds (Akbulak, 2008: 4). SWFs are funds outside the official reserves consisted of foreign currencies and gold which have been accumulated in the central banks. These state-owned and state-controlled funds are not managed by the Central Bank or the Ministry of Finance. The main characteristics of SWFs can be summarized as follows (Beck and Fidora, 2008: 6; TSPAKB, 2008: 7):

- Being established by a state and being under control of the state,
- Containing important amount of foreign currency,
- Being able to tolerate high risks,
- Making international investments,
- The long-term nature of the investments made,
- Having investment policies and objectives different than foreign currency reserves.

2.2. Objectives of the SWFs

While the aims of countries to set up SWFs would differ, the most important of these aims is the utilization of acquired budget surplus. Especially the prosperous countries with oil and various natural resources aim to make profits by managing their liquidity surpluses in the best possible way. Other reasons for the establishment of these funds with the ability of self-source funding are to protect the country's economy from the volatility of revenues and prevent the negative impacts on the government expenditures or the country's economy during periods of growth and contraction (TSPAKB, 2008: 7). It is seen that countries tend to invest their exports and budget surpluses, that is to say, non-commodity sources abroad along with these diversified funds.

The goals of the increasingly vital and increasingly important part of the international financial system are economic growth and transfer of national welfare to future generations, financial stability through macroeconomic policies and economic development. These funds, which aim to provide financial stability, are able to protect the economy against internal and external shocks. Countries using SWFs in order to support economic development also make social investments such as health and education to strengthen human capital as well as infrastructure investments in transportation, energy, communication and strategic sectors (Karagöl and Koç, 2016: 10). SWFs which are established for one purpose at the beginning, varied over time (Akbulak, 2008: 5).

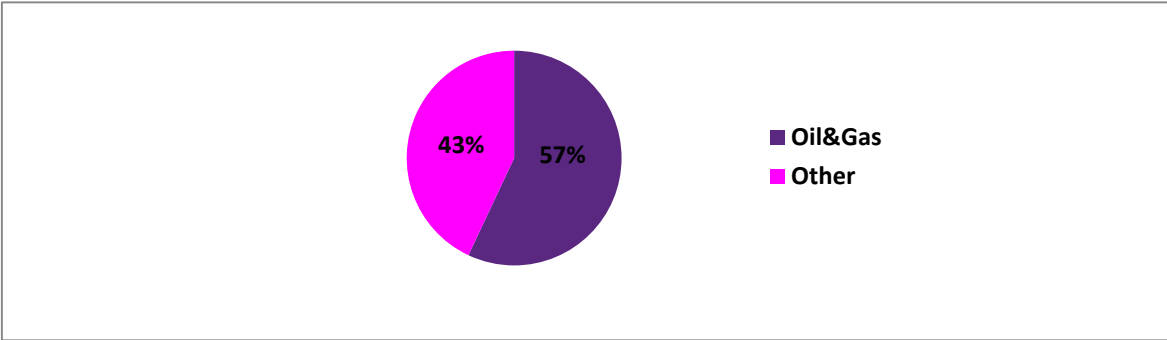
2.3. Types of the SWFs

SWFs are special purpose investment funds or assets established to create various investment strategies for the control, management, and development of the state-owned assets (Turkiyevarlikfonu, 2017). SWFs are separated into commodity-based and non-commodity-based according to their sources of capital. The export revenues of oil, natural gas, and natural resources are mostly in the forefront of

commodity-based SWFs (Karagöl and Koç, 2016: 9). Non-commodity-based SWFs are composed of resources such as high budget surplus, current account surplus and privatization revenues (Aykın, 2011: 3). Countries such as Saudi Arabia, Kuwait, United Arab Emirates, Qatar, Norway and Russia have the largest current account surplus rates in the world’s largest oil-funded funds through high exports, while countries such as China, Hong Kong, and Singapore have funds consisted of non-commodity sources (Karagöl and Koç, 2016: 9).

When funding sources are analyzed, it is seen that 57% of SWFs are composed of oil, and natural gas revenues and 43% are of non-commodity revenues.

Figure 1: Distribution of Sovereign Wealth Funds by Source



Source: <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings> (08.17. 2017)

SWFs are subject to various classifications regarding their purposes, and they are categorized into two groups as “stabilization funds” and “savings funds.” The International Monetary Fund (IMF), however, has separated the SWFs in accordance with their purposes of the establishment into five groups such as stabilization funds, savings funds, reserve investment companies, development funds and pension reserve funds, respectively (Aykın, 2011: 4; IMF, 2007: 46):

i. Stabilization Funds: These are the funds that protect the budgets and economies of the prosperous countries regarding rich natural resources from the changes in commodity price (usually oil) volatility.

ii. Savings Funds: These funds aim to pass the countries’ wealth over future generations. For prosperous countries with rich natural resources, savings funds transfer non-renewable resources to future generations through diversification with portfolios of international financial assets or allow them to reach long-term goals.

iii. Reserve Investment Companies: These companies aim to reduce the negative transportation costs created by reserve holdings or to monitor investment policies that provide high returns.

iv. Development Funds: These funds refer to resources for financing the prioritized socioeconomic projects such as infrastructure.

v. Retirement Reserve Funds: These funds generate resources against the unexpected payment obligations that may arise in the state budget.

2.4. Development of the SWFs

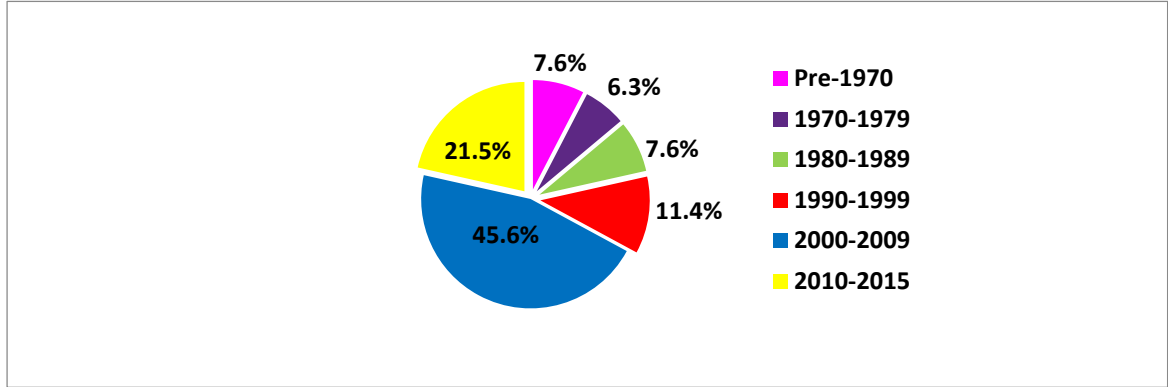
The ongoing debate on SWFs dating back to the 1850s has increased since 2005. Founded in 1854 in Texas, the Texas Permanent School Fund was recognized as the first application of SWFs in the world. However the Kuwait Investment Fund, established in 1953, is now recognized as the first fund with a considerable size. In 1974, TEMASEK Holding was established in Singapore. The Abu Dhabi

Investment Fund, which occupies the second rank with a size of 828 billion USD today, was established in 1976 (Aykın, 2011: 4).

The number and volume of SWFs, which are initially established to evaluate the income or foreign currency surplus obtained by countries with natural resources such as oil and mines through exporting them, have increased over time and reached considerable sizes. SWFs have not only increased in number and volume but have also been diversified in terms of funding sources and investment areas (Kayıran, 2016: 59-62).

It is seen that many developing countries that have not had oil revenues and current surpluses during the recent period have also established SWFs. Today’s SWFs have spread to a wide geographical area from Latin American countries to African countries and they have started to be established with the aim of supporting development, evaluating international aids and developing such sectors in which they have invested (banking, finance, infrastructure, real estate and transportation) (Kayıran, 2016: 62).

Figure 2: Breakdown of Sovereign Wealth Funds by the Year of Establishment (%)



Source: <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> (08.17.2017)

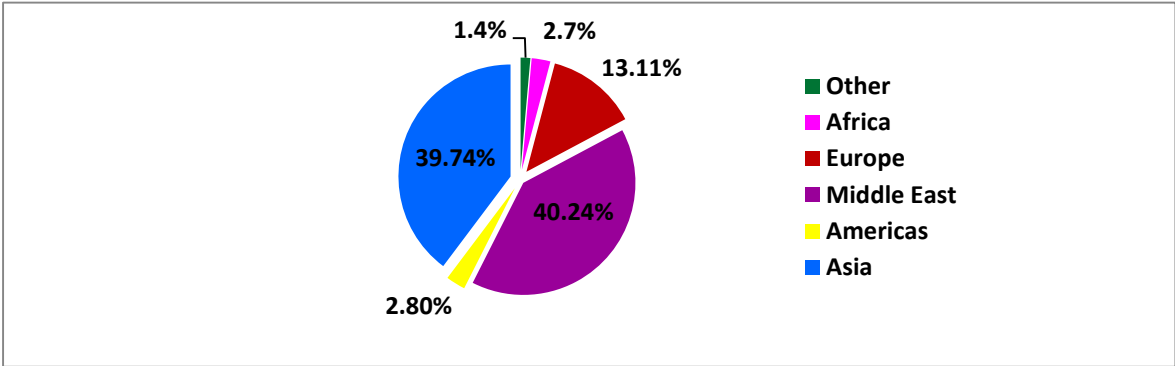
Upon analyzing the above data, it is observed that 33% of SWFs are established before the year 2000, and 67% are established after the year 2000.

3. SOVEREIGN WEALTH FUNDS THROUGHOUT THE WORLD

The importance of SWFs is increasing every day in the world, and they are increasing rapidly in number. Although dating back a long time, SWFs have grown strongly due to reasons such as oil prices increase or the rise in international trade and financial globalization, especially within the last 10-15 years (Bayar and Yıldırım, 2013: 68). Especially during the period following the 2008 global economic crisis, SWFs and their roles became very important (Karagöl and Koç, 2016: 9).

There are approximately 80 SWFs in more than 40 countries around the world. Upon considering the global distribution, it is seen that the funds are concentrated in the Middle East and Central Asia due to abundant natural resources and the Far East due to export and finance centers (Karagöl and Koç, 2016: 11). The total size of SWFs, which reached 7.4 trillion USD by March 2017, is comprised of approximately 4.2 trillion USD generated from natural resource-based funds and 3.2 trillion USD from non-commodity funds (Swfinstitutie, 2017). SWFs, which have a growth rate of 21.5% between 2010 and 2015, are expected to reach a size of 15 trillion USD with 21 new wealth management funds expected to be established by 2020 (Karagöl and Koç, 2016: 9).

Figure 3: Breakdown of Sovereign Wealth Funds by Region



Source: [http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/\(08.17.2017\)](http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/(08.17.2017))

When the distribution of the World’s SWFs by region is examined as of June 2015, it is seen that 40.24% are in the Middle East, 39.74% in Asia, 13.11% in Europe, 2.8% in America, 2.7% in Africa and 1.4% in other regions. In the regional sense, 79.98% of the funds are from the Middle East and Asia (Aykın, 2011: 8).

Table 1: The Biggest 20 Sovereign Wealth Funds in the World

ROW	COUNTRY	FUND NAME	ASSETS (USD-Bil)	INCEPTION YEAR	SOURCE OF FUNDS
1	Norway	Government Pension Fund-Global	922.11	1990	Oil
2	UAE- Abu Dhabi	Abu Dhabi Investment Authority	828	1976	Oil
3	China	China Investment Corporation	813.8	2007	Non-Commodity
4	Kuwait	Kuwait Investment Authority	524	1953	Oil
5	Saudi Arabia	SAMA Foreign Holdings	514	1952	Oil
6	China- Hong Kong	Hong Kong Monetary Authority Investment Portfolio	456.6	1993	Non-Commodity
7	China	SAFE Investment Company	441	1997	Non-Commodity
8	Singapore	Government of Singapore Investment Corporation	359	1981	Non-Commodity
9	Qatar	Qatar Investment Authority	320	2005	Oil&Gas
10	China	National Social Security Fund	295	2000	Non-Commodity
11	UAE- Dubai	Investment Corporation of Dubai	209.5	2006	Non- Commodity
12	Singapore	Temasek Holdings	197	1974	Non-Commodity
13	Saudi Arabia	Public Investment Fund	183	2008	Oil
14	UAE-Abu Dhabi	Mubadala Investment Company	125	2002	Oil
15	UAE-Abu Dhabi	Abu Dhabi Investment Council	110	2007	Oil
16	South Korea	Korea Investment Corporation	108	2005	Non-Commodity
17	Australia	Australian Future Fund	99.4	2006	Non-Commodity
18	Iran	National Development Fund of Iran	91	2011	Oil&Gas
19	Russia	National Welfare Fund	72.2	2008	Oil
20	Libya	Libyan Investment Authority	66	2006	Oil

Source : [http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/_ \(08.17.2017\)](http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/_ (08.17.2017))

Table 1 shows that Norway, the United Arab Emirates-Abu Dhabi and China loom large among the world countries in terms of fund size.

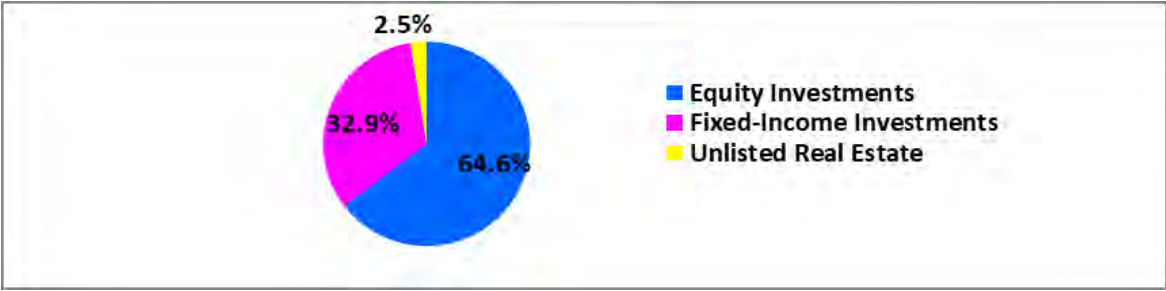
3.1. Examples of Selected SWFs in the World

There are approximately 80 SWFs in more than 40 countries in the world. These include the Norway Government Pension Fund Global which was established with oil revenues as the world’s largest SWF. The largest SWF ever established with non-commodity resources is China Investment Corporation. In this part of the study, the funds from Norway, Abu Dhabi, China, and Azerbaijan are briefly introduced.

3.1.1. Norway Government Pension Fund Global

Founded in 1990, Norway Government Pension Fund Global is one of the world’s largest and most successful SWFs. The fund is being managed by the Norges Bank Investment Management (NBIM) Company of the Norwegian Central Bank on behalf of the Norwegian Ministry of Finance (Sürekli and Yalçiner, 2015: 11). The fund is being managed by more than 550 employees from 35 countries (Nbim, 2017). This fund, which was founded on the basis of oil income, has a size of 922.11 billion USD. It carries out its activities along with the transfer of revenues to future generations, the long-term management and a stabilization fund (Karagöl and Koç, 2016: 13). 4% of oil revenues are being spent and 96% of the revenues are being invested abroad (Bloomberght, 2017). The Norway Government Pension Fund Global has invested in nearly 9,000 companies in 77 different countries in the world, with the size of the investment being 1.3% of the total size of registered companies worldwide and 2.3% of the total size of European companies (Nbim, 2017; Sürekli and Yalçiner, 2015: 11). As far as Norway Government Pension Fund’s capital investments are concerned, it is seen to have shares in some of the world’s leading companies such as Nestle, Royal Dutch Shell, Apple, Roche Holding, Novartis, Alphabet, Microsoft, Johnson & Johnson (Karagöl and Koç, 2016: 13). Transparency is one of the most crucial elements in the management of the fund. According to the LMT (Linaburg-Maduell Transparency) Index, Norway Government Pension Fund has the world’s highest auditing score with ten full rankings (Karagöl and Koç, 2016: 14).

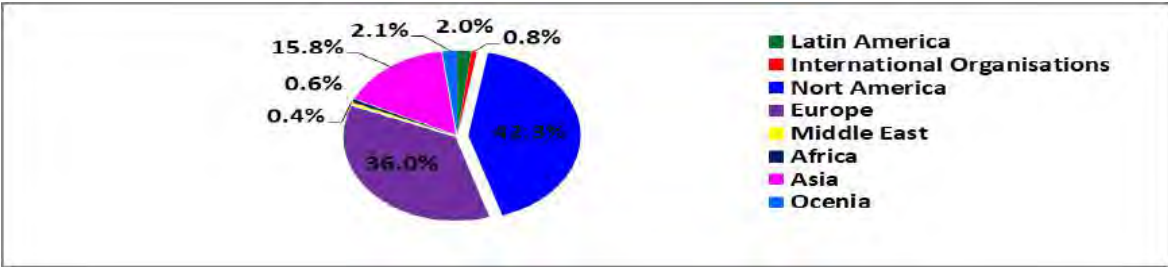
Figure 4: Areas of Investment of Norway Government Pension Fund Global (%)



Source: <https://www.nbim.no/en/investments/> (07.18.2017)

When the investment areas of the fund are analyzed as of 31st of March 2017, it is seen that 64.6% of the portfolio is utilized in stock markets, 32.9% in fixed-income investment instruments and 2.5% in real estate sector (Nbim, 2017).

Figure 5: Distribution of Norway Government Pension Fund Global by Continent 2016 (%)



Source: <https://www.nbim.no/> Norges Bank, Government Pension Fund Global Annual Report, p.27, 2016 (08.17.2017)

As of 31st of March 2016, 44.3% of the investments were in the United States, 36% in Europe, 15.8% in Asia, 2.1% in the Pacific Region, 0.6% in Africa and 0.4% in the Middle East (Nbim, 2016: 27). According to the data obtained from the Norges Bank, which manages Norway Government Pension Fund Global, the value of investments made in Turkey by the end of 2016 has reached 936 million USD. A significant portion of the fund’s investments is utilized by some companies in Turkey. Even though the fund had merely a small share in Turkey as of 2001, its investments continued to increase as of 2008. The fund has invested a total of 112.6 million USD in Garanti Bank. The 20th largest investment among the fund’s global investments is Pınar Süt Mamülleri Sanayii A.Ş. and the total amount of investment in the company’s stocks has exceeded 10 million USD (TRTHABER, 2017).

3.1.2. Abu Dhabi Investment Authority (ADIA)

Abu Dhabi Investment Authority (ADIA) is a public entity established by the Abu Dhabi Government in March 1976 as an independent investment institution (ADIA, 2017). This fund, having a size of 828 billion USD, is based on oil revenues. Considering fund size, it is the second largest SWF in the world and the largest SWF in the Middle East. The fund is being supervised by the Abu Dhabi Government (Swfinstitute, 2017). The fund has two main objectives. These include diversifying the oil-based economy and establishing/supporting new sectors that would operate along with the creation of employment areas (Karagöl and Koç, 2016: 15). 70% of the country’s budget surplus is being transferred to ADIA and the remaining 30% to Abu Dhabi Investment Council (ADIC) (Swfinstitute, 2017). ADIA has a disciplined investment process which aimed at delivering stabilized returns at specified risk parameters in the long-term (ADIA, 2016: 14). ADIA’s mission is to sustain Abu Dhabi’s long-term prosperity by cautiously increasing capital along with a disciplined investment process (ADIA, 2016: 1). Upon examining the investment areas of the fund, it is seen that they have exhibited more activities in both developed and developing countries.

Figure 6: Investment Area of ADIA Fund (%)

	MINIMUM	MAXIMUM
Developed Equities	32	42
Emerging Market Equities	10	20
Small Cap Equities	1	5
Government Bonds	10	20
Credit	5	10
Alternatives	5	10
Real Estate	5	10
Private Equity	2	8
Infrastructure	1	5
Cash	0	10

Source: http://www.adia.ae/En/pr/2016/pdf/ADIA_2016_Review_01_FULL.pdf,(15.06.2017)

Upon examining the global distribution of investments made by the fund, it is seen that the majority of investments are made in North America and Europe.

Figure 7: Global Distribution of ADIA Fund

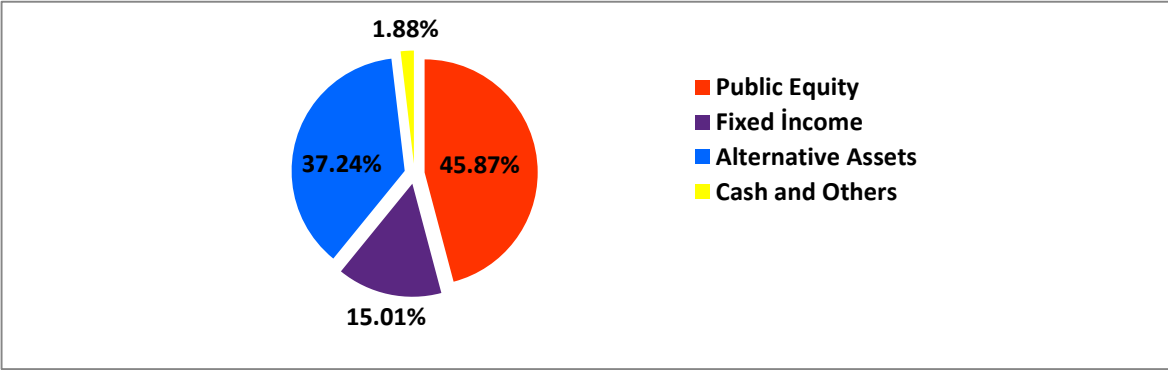
	MINIMUM	MAXIMUM
North America	35	50
Europe	20	35
Emerging Markets	15	25
Developed Asia	10	20

Source: http://www.adia.ae/En/pr/2016/pdf/ADIA_2016_Review_01_FULLL.pdf,(15.09.2017)

3.1.3. China Investment Corporation (CIC)

The People’s Republic of China is a country with a total of four SWFs, namely, SAFE Investment Company founded in 1997, National Social Security Fund founded in 2000, China Investment Corporation and China-Africa Development Fund both founded in 2007. Among these funds in China, China Investment Corporation (CIC) is the largest SWF (Swfinstitute, 2017). CIC is the largest fund which is founded with non-commodity resources having a size of 813.8 billion USD (Karagöl and Koç, 2016: 14). This fund, established with an investment of 200 billion USD on the 29th of September 2007, was declared to abide by the Santiago Principles in 2008 (China-Inv, 2017). CIC serves as an instrument of obtaining maximum return within the acceptable risk tolerance for the shareholder and diversifying foreign currency assets (China-Inv, 2017). The People’s Republic of China has taken the example of *Government of Singapore Investment Corporation* for its state investment funds (TSPAKB, 2008: 12).

Figure 8: Investment Portfolio Distribution of China Investment Corporation (CIC) (%)



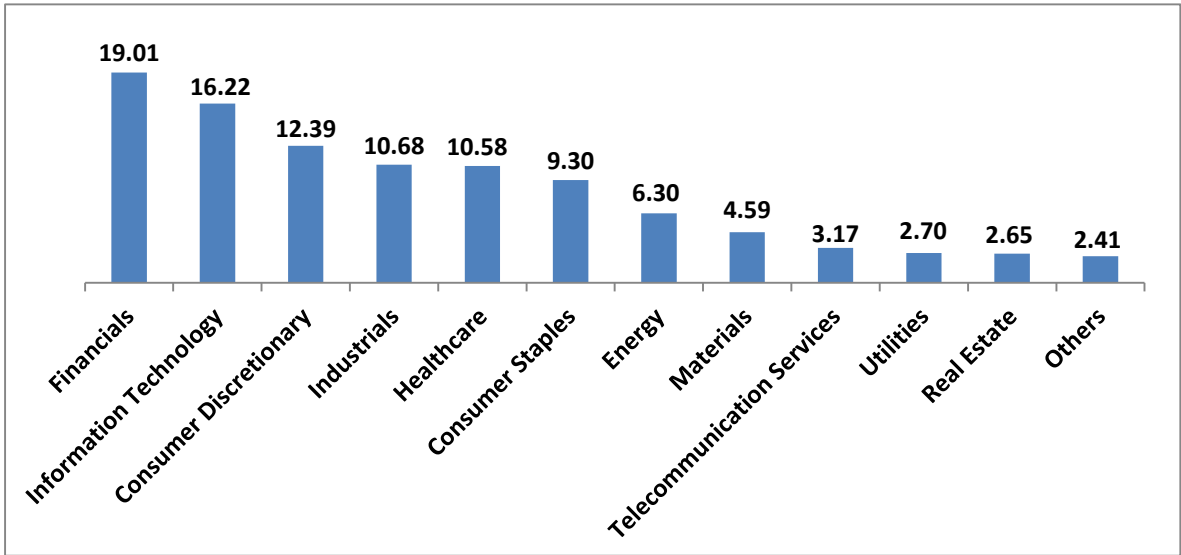
Source: <http://www.china-inv.cn/wps/portal/> (08.17.2017)

The management and board of directors of CIC are directly affiliated with the President of the People’s Republic of China (TSPAKB, 2008: 15). More than half of 200 billion USD capital is devoted to CIC’s global investments. CIC’s global investment activities are being conducted by both CIC International and CIC Capital, while the fund’s national investment activities by the Central Huijin (Sun, Li, Wang and Clark, 2014: 657). CIC International was established in September 2011 to conduct and manage overseas investments (China-Inv, 2017). In 2003, Central Huijin Investment Corporation was established to manage the investment activities of the Central Bank of the People’s Republic of China (TSPAKB, 2008: 15). Its overseas investments and contributions to its state-owned companies made by the country’s existing financial institutions along with its foreign currency-based nature and being managed directly by the State Council strengthen the position of CIC (Şimşek, 2017: 56).

China's SWF also has investment partnerships with other funds. In 2012, Russia-China Investment Fund partnership was established with The Russian Direct Investment Fund. In 2014, the partnership of China-Mexico Fund was also effectuated (Karagöl and Koç, 2016: 14).

As of 31st of December 2016, 45.87% of the investments are made regarding public investments, 22.16% of the long-term investments, 15.01% of fixed-income investments, 37.24% of alternative investment instruments and 1.88% of cash and other investment instruments. Also, it is seen that 33.89% of the investments are realized domestically, and 66.11% of the investments are realized abroad by the end of 2016.

Figure 9: Public Equity in Global Portfolio by Sector (%)



Source: <http://www.china-inv.cn/wps/portal/> (08.17.2017)

Upon analyzing the distribution of the investment areas of CIC, the finance sector is seen to take the first rank with 19.01%. The finance sector is followed by information technology, luxury goods (non-essential goods) and health services, respectively.

3.1.4. The State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan (SOFAZ)

The source of the State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan (SOFAZ), which was established with the Presidential decree on the 29th of December 1999, consists of revenue derived from oil and natural gas. It is a fund that was established to effectively manage revenue from natural sources such as oil and natural gas, to ensure economic development in the country and to improve the living standards of the people (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 2013: 32). The main income sources of revenue of SOFAZ can be summarized as follows (Aras, Süleymanov, and Zeynalov, 2014: 19):

- Revenues obtained from the sale of Azerbaijan's share of oil and natural gas production,
- The price paid by the shareholders to SOFAZ and the competent state organs related to the oil and natural gas agreements,
- Payments made by the investors for the production of oil and natural gas reserves to benefit from the agreement,
- Azerbaijan's share of profits in the realization of oil and natural gas projects,
- Revenues obtained from oil and natural gas transportation through Azerbaijani territory,

- Revenues derived from assets given by shareholders to The *State Oil Company of the Azerbaijan Republic* (SOCAR) or to competent state institutions within the framework of oil and gas agreements,
- Revenues derived from the placement and management of the fund's assets.

The most important income sources of the fund are the revenues derived from Azeri-Çırak-Güneşli oil reservoir and Şahdeniz natural gas reservoir.

The fund has earned 98.9 billion USD in revenues from the Azeri- Çırak-Güneşli oil reservoir since 2001. The income derived from oil and natural gas revenues is used for financing social and infrastructure projects and international energy projects in which Azerbaijan is a partner. Approximately 58 billion USD had been transferred to the state budget between 1999 and the first quarter of 2014. As of 2006, it contributed 372 million USD for Azerbaijan to pay its share in the construction of Bakû-Tbilisi-Ceyhan (BTC) oil pipeline and 108 million USD for SOCAR to attend to Azeri-Çırak-Güneşli consortium. The fund that supplies other projects besides BTC within the Azerbaijan-Turkey partnership has spent 458 million USD for the Bakû-Tbilisi-Kars railway project and 465 million USD for the construction of the Star oil refinery in İzmir Aliğa. A significant amount of money has been also contributed to improve the level of social welfare of the Nagorno-Karabakh immigrants as resident owners, to construct the new waterline from Oğuz and Gebele regions towards Baku, to restructure the Samur-Absheron water channel and to implement the state education program abroad for the Azerbaijani youth between 2007-2015 (Haberler, 2017). When the investments made by SOFAZ by the end of 2015 are examined, Europe is seen to be ranked first with 43.93% and Asia second with 26.58%. Africa is ranked as the last one with 0.01% (Oilfund, 2015: 23). Furthermore, 82.1% of the fund assets were in fixed-income instruments, 10.2% in the stock market, 3.1% in gold and 4.6% in the real estate sector (Oilfund, 2015: 5). SOFAZ has obtained 126 billion USD in revenue over a 17-year period (Dunyabulteni, 2017). This fund, which was established as an off-budget institution (DEİK, 2013: 32), has a size of 33.1 billion USD by the year 2017 (Swfinstitute, 2017).

4. TURKEY'S SWF (TSWF)

It is thought that it is necessary to establish a SWF in Turkey because of the reasons such as the non-existence of liquidity problems in countries with SWFs, less influence from the fluctuations in the economy and constant increase in fund size. The draft law on the establishment of SWF is approved by the Parliament on the 19th of August 2016, is issued by the Law No. 6741, and is published in the Official Gazette dated 26th of August 2016 (Kayıran, 2016: 69). The initial capital of Turkey's SWF (50 million Turkish Liras) has been covered by the Specialization Fund (Resmigazete, 2017). The fund is affiliated with the Prime Ministry and is subject to private legal provisions as a joint-stock company governed by professional management principles (Turkiyevarklikfonu, 2017). The chairman and the board of directors consisting of at least five people, as well as the general manager, are appointed by the Prime Minister. The chairman, the board of directors and the general manager are required to have at least 5-year experience in at least one of the fields such as economics, finance, law, public finance, and banking. The 3-year strategic investment plan which includes Turkey's SWF (TSWF) and the sub-funds to be established within, is to be prepared by the Board of Directors and would be enacted by the approval of the Council of Ministers (Remzigazete, 2017). Being subject to the provisions of private law with the provisions of Law No. 6741, Turkey's Wealth Fund Management Company (*Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.*) is capable of carrying out all kinds of money market transactions, commercial and financial activities, project development, Project-based resource creation, external project loan provision and other methods of resource allocation transactions in both national and international secondary markets. It is also eligible to buy and sell shares of domestic and foreign companies, derivative instruments, rent, and real estate certificates, specially designed foreign investment instruments; to participate in national investments and investments to be made in other countries and/or foreign companies in international areas (Resmigazete, 2017).

TSWF, while setting its operations transparently, needs to implement its governance principles based on globally accepted professional management principles. The decisions to be taken by the fund on determining investment strategies for its assets should be sustainable in the long-run. Also, it should identify and regularly report the risks that may arise about operations and fulfill its responsibilities by the founding law and relevant legislations (Türkiyevarlıkfonu, 2017).

TSWF and its affiliations to be established are subject to independent auditing. The annual financial statements and activities approved by the independent auditing are to be inspected by at least three central auditing specialists (experts in such fields as capital markets, finance, economics, public finance, banking, and development) assigned by the Prime Minister in compliance with independent auditing standards. The inspection report is to be submitted annually to the Council of Ministers and the reports, financial statements and activities belonging to all companies and sub-funds to be operated are to be audited annually by the Parliamentary Planning and Budget Commission (Karagöl and Koç, 2016: 19).

When the countries that have established their SWFs are considered, it is seen that these countries are basically energy-exporting countries with more savings. Also, considerable amounts of foreign currency reserves and foreign currency inflows regarding natural resource exports exist in these countries. The need for utilizing the foreign currency surplus in higher yielding areas and the eagerness for investing them abroad are stated as the grounds for the establishment of SWFs. Turkey, on the other hand, as an energy-importing country that incurs current account deficits in savings, has no foreign currency surplus. The purpose of establishing TSWF mainly involves external borrowing to provide financing the internal markets.

The recently established TSWF has started to take place in international organizations. TSWF has been accepted as the 32nd member of the International Forum of Sovereign Wealth Funds (IFSFW), which consists of 30 different funds from 28 countries (Sabah, 2017). As of February 2017, the value of the TSWF, whose target is 200 billion USD, has reached 31.3 billion Turkish Liras (Hurriyet, 2017).

4.1. Objectives and Resources of TSWF

TSWF aims to contribute to the improvement and development of the economic stability of the country and to manage publicly-owned assets more effectively and productively; to create a stronger Turkey for future generations by adding value to the existing public wealth, to borrow money from abroad and to finance the internal markets (Türkiyevarlıkfonu, 2017).

With TSWF to be established in Turkey, it is expected that the country would reach its long-term macroeconomic targets. Taking the draft statute regarding the establishment of TSWF into account, it is aimed to achieve an extra annual growth of 1,5% within the next decade, to accelerate the growth and deepening of the capital markets, to increase the employment with the investments to be realized, and to finance the huge projects that would contribute to the development of the country. In addition, as a result of a strong and transparent institutional infrastructure, international investors would be able to invest in the country, and the use of Islamic financing assets would become widespread. Foreign strategic sectors such as oil and natural gas, which are important for the country, can be directly invested without being bound by legal and bureaucratic restrictions (TBMM, 2016: 35). The main objectives of the Turkey's Sovereign Wealth Fund Company can be expressed as follows (Türkiyevarlıkfonu, 2017):

- To contribute to economic growth by providing value increase in important public assets,
- To support the development of assets eligible for participation financing,
- To maintain the diversity and depth of the capital markets,
- To attract more investors' interest in Turkey and to provide capital for new investments,

- To establish and manage TSWF and its subsidiary funds in order to develop strategically important sectors and to participate in large-scale investments.

The resources of TSWF are expressed as follows (Türkiyevarlıkfonu, 2017):

- The establishments/assets which are decided to be devolved on the TSWF by the Privatization High Council within the scope of privatization program, as well as cash surplus decided to be transferred from the Privatization Fund
- The excessive revenues, resources, and assets which are decided to be transferred to TSWF by the Council of Ministers,

Although TSWF was allowed to be funded with a very low level of initial capital, it is allowed to provide TSWF with resources from either privatization revenues with the verdict of the Privatization High Council or public funds and revenues with the approval of the Council of Ministers or even unlimited borrowing without permission of Undersecretariat of Treasury (Kayıran, 2016: 80).

Some of the publicly-owned companies in the Treasury and some of the companies in the privatization program are transferred to TSWF (NTV, 2017). The following institutions and resources are transferred to TSWF and are included in its portfolio (Türkiyevarlıkfonu, 2017):

- 49.12% of the shares that belonged to Turkish Airlines A.O.
- 6.68% (owned by the Treasury) of the shares in the capital of Türk Telekomünikasyon A.Ş.
- The entire shares (owned by the Treasury) in the capital of T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
- 51.11% of the shares that belonged to Türkiye Halk Bankası A.Ş.
- The entire shares (owned by the Treasury) in the capital of Türkiye Petrolleri A.O. (TPAO)
- The entire shares (owned by the Treasury) in the capital of BOTAŞ.
- The entire shares (owned by the Treasury) in the capital of PTT.
- The entire shares (owned by the Treasury) in the capital of TÜRKSAT.
- The entire shares (owned by the Treasury) in the capital of Borsa İstanbul (BIST) A.Ş.
- 49% of the shares held in the capital of the Turkish Maritime Lines Inc.
- 10% share of Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.
- Eti Maden (Eti General Directorate of Mining Operations)
- General Directorate of Tea Enterprises
- 49-year license rights for lottery games played in cash,
- Turkey Jockey Club's license rights for domestic and international horse racing rights (for 49 years as of January 1, 2018),
- Some real estates that are properties of the Treasury in Antalya, Aydın, İstanbul, Isparta, İzmir, Kayseri and Muğla.

It is also decided that the TCDD İzmir Port will remain under the control of the TCDD until the transfer process is completed and that it will continue to be operated by the TCDD (Türkiyevarlıkfonu, 2017).

4.2. Economic and Political Requirement for Establishing TSWF

Turkey's specialization in technology-intensive sectors such as software and defense industries, increasing its resilience against regional and global crises, having a steadily growing economy that would not be affected by economic fluctuations are necessary for Turkey to achieve its objectives. In order to have such an economy, the establishment of a SWF specific to the country looms large as an important option (Sürekli and Yalçın, 2015: 15).

TSWF would play an important role to provide financing for important national projects such as increasing savings and investments; constructing highways, bridges, and high-speed railroads; and providing resources from the fund instead of loans for investments needed especially in the industry. By providing funding for projects that would be effective in reducing foreign dependency, domestic sectors would flourish, and new employment areas would be created with new projects. TSWF would enable Turkey to have more say in the international arena, allowing for expansion of maneuvering areas from economic, social and political aspects (Türkiyevarlıkfonu, 2017).

5. CONCLUSION

The SWF model, which has become increasingly important in the world throughout recent years, is seen as an option for achieving Turkey's economic and foreign political goals.

SWFs were established by countries to convert savings and foreign exchange surpluses into foreign investments and to transfer the proceeds to future generations. Turkey's SWF (TSWF) is established with the aim of foreign borrowing to finance the internal markets.

Upon investigation of the leading SWFs in the world; it is seen that Azerbaijan, Abu Dhabi, and Norway provide resources for the fund by using oil revenues, while China utilizes non-commodity sources as the means of funding. Turkey, on the other hand, prefers resources such as privatization revenues and public revenues. Regarding funding resources, 57% of SWFs are based on oil and gas revenues, and 43% are based on non-commodity revenues.

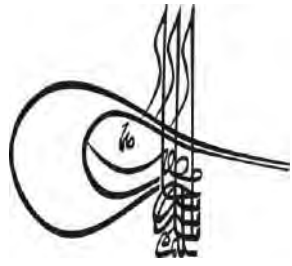
As a result, the recently established TSWF would provide Turkey with significant opportunities for reaching its targets of the years 2023, 2053 and 2071; for carrying out its gigantic projects, and for development and improvement of the country. Furthermore, it is thought that international investors would invest in Turkey with the effective operations of TSWF and contribute to the growth of the Turkish economy along with the revenues.

REFERENCES

- ADIA (2016). Abu Dhabi Investment Authority 2016 Review A Legacy in Motion, Web: http://www.adia.ae/En/pr/2016/pdf/ADIA_2016_Review_01_FULL.pdf
- ADIA (2017). Abu Dhabi Investment Authority, Web: <http://www.adia.ae/En/About/About.aspx>
- Akbulak, S. (2008). Ulusal Varlık Fonları (Sovereign Wealth Funds): Gelişmeler ve Düzenleme Çalışmaları. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi, Ankara.
- Aras, O.N., Süleymanov, E. and Zeynalov, A. (2014). Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2(2), 001-028.
- Aykın, H. (2011). Ulusal Refah Fonları: Risk mi, Fırsat mı? Stratejik Düşünce Enstitüsü-SDE Analiz.
- Aykın, H. (2017). Ulusal Refah Fonlarının Ekonomik Güvenlik Perspektifi ile Analizi.

- Bayar, Y. and Yıldırım, M. (2013). Ulusal Varlık Fonlarının Regülasyonuna Yönelik Çabalar: Santiago Prensipleri, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2013 Cilt: 50 Sayı: 585.
- Beck, R. and Fidora, M. (2008). The Impact of Sovereign Wealth Funds On Global Financial Markets. *European Central Bank Occasional Paper Series*, No:91. Web: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp91.pdf>
- Bloomberg HT (2016). Petrol Fonu Norveç Ekonomisini Koruyor, Web: <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1847498-petrol-fonu-norvec-ekonomisini-koruyor>
- China-Inv (2017). China Investment Corporation, Web: <http://www.china-inv.cn/wps/portal/>.
- DEİK (Nisan, 2013). Azerbaycan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Web: www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf
- Dünya Bülteni (2017). 11 Soruda Tüm Yönleriyle Türkiye Varlık Fonu, Web: www.dunya.com/ekonomi/11-soruda-tum-yonleriyle-turkiye-varlik-fonu-haberi-349431.
- Gürsoy, C.T. (2007). Finansal Yönetim İlkeleri (1.Baskı). İstanbul: Doğu Üniversitesi Yayınları.
- Haberler (2014). Azerbaycan'ın Petrol Fonu'nda Yaklaşık 36 Milyar Dolar Birikti, Web: <https://www.haberler.com/azerbaycan-in-petrol-fonu-nda-yaklasik-36-milyar-5887065-haberi>.
- Hürriyet (2017). Değeri Şimdiden 31 Milyarı Aştı, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/degeri-simdiden-31-milyari-asti-40357548>.
- IMF (2007). Global Financial Stability Report, Web: www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2007/.../chap1.pdf
- Karagöl, E. Tanas ve Koç, Yusuf Emre (Ekim, 2016). Dünya'da ve Türkiye'de Varlık Fonu. Seta Analiz, Sayı: 169, İstanbul.
- Kayıran, Meltem (2016). Türkiye Varlık Fonu'nun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Eğitim Bilim ve Toplum Dergisi* Cilt:14 Sayı:56, Ankara.
- NBIM (2017). Government Pension Fund Global The Fund, Norges Bank Investment Management, Web: <https://www.nbim.no/en/the-fund>
- NTV (2017). Varlık Fonu'na Devredilen Şirketler, Web: <http://www.ntv.com.tr/galeri/ekonomi/varlik-fonuna-devredilen-sirketler,qPeYG7endkWbk4dmq6fAXA>
- Oilfund (2015). The State Oil Fund of The Republic of Azerbaijan Annual Report, Web: http://www.Oilfund.az/uploads/Annual_Report_2015_ENG.pdf
- Resmi Gazete (2016). Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Web: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160826-1.htm>
- Sabah (2017). Varlık Fonu'na Uluslararası Görev Web: <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/05/17/varlik-fonuna-uluslararasi-gorev>
- Sun, X., Li, J., Wang, Y. ve Clark, W. (2014). China's Sovereign Wealth Fund Investments In Overseas Energy: The Energy Security Perspective. An Institute of Policy and Management, Energy Policy, Sayı: 65, China.
- Sürekli, A. M. ve Yalçın, K. (2015). Ekonominin Çeşitlendirilmesinin Bir Aracı Olarak Ulusal Refah Fonu Modelinin Türkiye Ekonomisi Açısından Uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, Ankara.

- SWFI (2017). Sovereign Wealth Funds, Pensions and Institutional Investors, Web: <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>
- Şimşek, Z. (2015). Türkiye’de Yatırım Fonlarının Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi S.B.E. Niğde.
- Şimşek, O. (2017). Çin Yatırım Şirketi (CIC) Özelinde Finansal Küreselleşmede Devlet Sermayesi: Ulusal Varlık Fonları. *Fiscaoeconomia*, Vol.1(1), 46-64.
- TBMM (2016). Kanun Tasarısı. Web: <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0750.pdf>
- TRTHABER (2017). Norveç Varlık Fonu’ndan 1 Milyar Dolara Yakın Yatırım, Web: <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/norvec-varlik-fonundan-1-milyar-dolara-yakin-yatirim-301961.html>
- Truman, E.M. (September 2008). Sovereign Wealth Funds: New Challenges from a Changing Landscape. Peterson Institute for International Economics, Washington D.C.
- TSPAKB (Mart, 2008). Devlet Yatırım Fonları. Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği, Sermaye Piyasasında Gündem, Sayı:67, İstanbul.
- Türkiye Varlık Fonu (2017). Türkiye Varlık Fonu Web: www.turkiyevarlikfonu.com.tr
- Vural, Y. (2008), "Ulusal Varlık Fonları’na İlişkin Değerlendirmeler", Çatı Dergisi, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu, Yıl: 6, Sayı: 27, Sayfa: 14-18, Temmuz-Ağustos-Eylül.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prpf. Dr. Zafer ÇAKMAK - Doç. Dr. Recep DÜNDAR - Dr. Öğr. Üyesi Yavuz HAYKIR

This article was checked by iThenticate.

TEK PARTİ DÖNEMİNDE DOĞU ANADOLU İLLERİNDE AÇILAN “GEZİCİ KÖY KADINLARI KURSU” VE ETKİNLİKLERİ

Mehmet Korkud AYDIN*

ÖZET

Erken Cumhuriyet dönemi Türk Millî Eğitim teşkilâtı, bünyesinde oluşturduğu örgün ve yaygın eğitim kurumları sayesinde eğitim-öğretim politikalarını hayata geçirmeye çalışmıştı. Ancak örgün ve yaygın eğitim kurumlarının dönemin zorunlulukları ve ihtiyaçtan doğan talepleri karşılayamaması nedeniyle kısa süre içinde kurumsal bir kimlik kazanan diğer kurumlar da yaygın eğitim faaliyetlerinde önemli bir işlevi yerine getirmişlerdi. Bu özelliğe sahip kurumların başında da Halkevleri gelmektedir.

1932-1951 yılları arasında açıldıkları yörenin ihtiyaçları dikkate alınarak faaliyetlerini yönlendiren Halkevleri; her biri farklı alana hitap eden ve önemli işlevlere sahip olan dokuz şube halinde örgütlenmişlerdi. Özellikle il ve ilçe merkezlerinde geniş bir teşkilat ağına sahip olan Halkevleri; bünyesinde oluşturduğu Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi vasıtasıyla değişik ilgi alanlarına yönelik kurslar açmıştır.

Halkın bilgi seviyesini yükseltecek her türlü meslekî ve teknik eğitime dayalı eğitsel faaliyeti gerçekleştirmek amacıyla kurulan bu şubenin en önemli projelerinden biri; Maarif Vekâletinin destekleriyle 1938’den itibaren yurt genelinde açılan Gezici Köy Kadınları kursları olmuştur.

Gezici Köy Kadınları kursu; özellikle kırsal kesimde ilköğrenimini tamamlayarak evliliği bekleyen genç kızlarımızın çocuk bakımı, ev idaresi ve biçki-dikiş yeteneklerini kazanmaları amacıyla açılmış, gündelik hayatı da kolaylaştırmıştı.

Çalışmanın alanı Tek Parti döneminin mülki taksimatı içinde yer alan Doğu Anadolu illeri olup bölgede açılan Gezici Köy Kadınları kursları

* İD Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Tarihi Bölümü, E-posta: korkudaydin@kku.edu.tr

incelenmiştir. Bu çalışmada, araştırma modeli olarak Literatür taraması yapılmıştır. Tarama sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti Dönemi, Doğu Anadolu Vilâyetleri, yaygın eğitim, gezici köy kadınları kursu, biçki-dikiş.

“RURAL WOMEN MOBILE COURSE” OPENED DURING SINGLE PARTY PERIOD IN EASTERN ANATOLIA AND ITS ACTIVITIES

ABSTRACT

In the early Republican era, the Turkish National Education organization tried to realize its educational policies by creating formal and non-formal education institutions. However, other institutions which acquired a corporate identity within a short period of time due to the requirements of the period and the demands arising from the necessity also fulfilled an important function in non-formal education activities. Community centers were at the forefront of these institutions.

Between 1932 and 1951, the Community Centers, which directed their activities by taking into consideration the needs of the people who were in the region they were opened, were organized into nine branches, each addressing a different area and having important functions. The Community Centers, which had a wide network in the city and district centers in particular, had opened courses for different areas of interest through its Community Private Tutoring Centers and Courses Branch.

One of the most important projects of this branch, which is established to carry out all kinds of vocational and technical education based educational activities that will raise the level of people's knowledge, was Rural Women Mobile Courses which opened all over the country since 1938 with the support of Ministry of Education (Maarif Vekâleti).

Rural Women Mobile Course; was especially designed for young girls who completed their primary education and were waiting for their marriage in the rural areas and this course opened for them to gain child care, home care and sewing skills, and this course made everyday life easier.

The area of the study was Eastern Anatolian provinces located within the property complex of the Single Party period and the courses of Rural Women Mobile Courses opened in the region were examined. In this study, literature review was conducted as a research model. The findings of the review were evaluated.

STRUCTURED ABSTRACT

The most important criterion of the development level of a country is the investments made in the field of education. Education of the individual, which is the core element of the state, happens on the level of the policies developed on education by that country.

From the moment it was established, The Republic of Turkey has aimed to educate its citizens and future generations with an education

model suitable to the requirements of the age. The establishment philosophy of the new Turkish state was to reform the inherited ruin of the education and to develop formal and non-formal educational policies with the requirements of the new age in mind. The most important common educational institutions of the time were National Schools, which were established on the 4th of November in 1928 and started education on the 1st of January in 1929. These schools, which achieved an unexpected success in a short time, were opened nationwide for the individuals who were over 15 and not able to go to school. However, since National Schools could not respond to the demand on their own, institutions such as Turkish Hearths, Teachers' Associations, Military Units and Halkevleri (People's Houses or Community Centers) had an important function in non-formal education activities. One of the leading institutions that had this characteristic was Halkevleri (People's Houses) which gained an institutional identity in a short time.

People's Houses, which were established on February 19, 1932 in 14 city centers consisting of 9 units and spreading nationwide in a short amount of time, became a non-formal educational institution. These units were Language, History and Literature, Arts, Performing arts, Social Aid, Rural Education, Public Schools and Courses, Library and Publishing, Sports and Museology.

One of the most effective units of the People's Houses is the National Classes and Courses Unit, which opened courses related to different areas of interest for adults. This unit that operated until 1951, by considering the needs of the region it was established in, is one of the most important units in terms of the subject of our study.

Courses, related to the fields which were required by the early Republican period, were opened by the National Classes and Courses Unit, and active individuals were trained in these courses. With the aim of opening the needed courses in different regions of the country, People's Houses, contacting the General Secretary of CHP and Ministry of National Education of the time, provided polytechnic teachers and tried to transfer the novelties of modern life to countryside. One of these projects was Mobile Courses for Rural Women.

Mobile Courses for Rural Women was a project that was implemented by Girl Technical Education Directorate of MNE, General Secretary of CHP and People's Houses. The purpose of the study was to show the studies of Mobile Courses for Rural Women in Eastern provinces, and to observe whether the "Village focused" policies within the scope of the ideology of the period, had positive effects or not.

Considering that the courses had an important function in the development of active individuals, besides strengthening the relationship between the state and the individual, it was questioned whether it had a positive effect in the Eastern provinces or not, in this sense. Also, when the ethnic cultural and religious structure of the region is taken into account, it was questioned whether it was possible to integrate the young women into society who were condemned to their homes, waiting for marriage.

In order to evaluate the service and working principles of Mobile Courses for Rural Women, the screening model in qualitative research method was used. First of all, archives were screened and documents

from the People's Houses of Ağrı, Van, Kars, Bitlis, Diyarbakır, Mardin and Urfa were obtained.

As a result of the screening of the documents obtained from the mentioned provinces, the information related to the correspondence about the Mobile Courses for Rural Women, the centers where the courses were opened; and the teachers and students who attended the courses. Also, it is possible to see the outcome of these courses in these documents.

In addition to the archive documents, books and brochures from general secretary of CHP consisting of the activities of People's Houses were especially screened.

Information that helps to specialize in tailoring, domestic economy and child care was taught in Mobile Courses for Rural Women opened within People's Houses nationwide, which were supported by Girl Technical Education Directorate of MNA after 1938. These Mobile Courses for Rural Women, which served to girls graduated from elementary school and women upto 45 years age, continued their studies in another village after spending 8 months in a village. Teachers employed as course teachers were selected from the graduates of Girl Art Institutes. After 1945, when the demand increased, the efforts of sending the graduates of Girls' Institutes to the region with a cadre in the Ministry were accelerated. It is obvious that, Mobile Courses for Rural Women served an important function as poverty and suffering were common, and social services were not able to reach the rural areas in those years.

Salary of the course teachers employed in the Eastern provinces was paid by Ministry of National Education, and also General Secretary of CHP paid 40 liras monthly as support costs for the duration of the courses.

The tailoring course was planned as 15 hours of sewing and 6 hours of cutting, with a total of 21 hours per week in the programme. It was emphasized that the programme could be changed depending on the village where the studies are done and the special abilities of the students. After the detailed information about the usage of sewing machine had been given, sewing practices started with the machine. In these tailoring courses, hand sewing, hand embroidery, machine sewing, press sewing, folded sewing, knitting, button and gripper sewing were taught. Also sewing of baby clothes, snapsuits, caps and baby aprons were taught.

Embroidery classes were decided to be 3 hours per week with different embroideries on child suits and women clothing, wool knitting, child sweaters, baby shoes, tray coverings, pillows, tea sets and lacework.

Skills learned from housewifery classes, which were 3 hours in a day in every 2 weeks on rotation in the syllabus serving as the teacher guide, were as followed:

Patching of dresses, shirts and trousers, mending of socks with knitting (with 5 skewers), applied cleaning and order information, types of stains and the ways to remove these stains

The other rotational class, which was planned for 3 hours in a day

in every 2 weeks, was “child care and health”. In this classes mother candidate young girls and mothers were informed about the definition of childhood and its stages, diseases causing pre and post-delivery death and precautions for these diseases. Also, they were taught about the things to pay attention in the first washing of a baby, belly dressings and how to clean eyes, ears and nose of the baby. Mothers and mother candidates were also informed about; the ways to check pulse, breathing and fever in a child, clothing (swaddling), deciduous teeth and fontanelle, breast-feeding methods, factors affecting mother milk, weaning and supplementary foods, sleeping pattern and childhood diseases such as; scarlatina, measles, diphtheria, pertussis, parotitis, bone diseases and diarrhea.

Keywords: Single-party period, Eastern Anatolia Province, non-formal education, Rural Women Mobile Course, sewing and needlework

1. GİRİŞ

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin en önemli ölçütü, eğitim-öğretim alanına yaptığı yatırımlardır. Devletin çekirdek unsuru olan bireyin yetiştirilmesi; o ülkenin geliştirdiği eğitim-öğretim politikaları düzeyinde gerçekleşir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu andan itibaren vatandaşlarını ve gelecek kuşaklarını çağın gereklerine uygun bir eğitim-öğretim modeliyle yetiştirmeyi hedeflemiştir. Yeni Türk devletinin kuruluş felsefesi; öncelikle eğitim alanında devraldığı enkazı ıslah etmek ve çağın gereklerini göz önünde bulundurarak uygun bir örgün ve yaygın eğitim politikası geliştirmektir. Ele alınan ilk konu, okur-yazar oranını artırmak amacıyla yurt genelinde başlatılan eğitim seferberliği olmuştur. Maarif Vekâleti, bir yandan ilköğretim düzeyinde açtığı okullara öğretmen yetiştirecek mesleki okulların sayısını artırırken diğer yandan da yaygın eğitim çalışmalarına hız kazandırarak köydeki bireylere kadar ulaşmayı hedeflemiştir. Dönemin en önemli yaygın eğitim kurumları 4 Kasım 1928’de kurulan ve 1 Ocak 1929’da eğitime başlayan Ulus Okullarıdır (Ergün, 1982: 105; Yüceer, 2002: 22). Bu okullar değişik nedenlerle okula gidememiş 15 yaş üstü bireyler için yurt genelinde açılmış, kısa sürede beklenin üstünde başarılar elde etmişti. Ancak Ulus Okulları, tek başına ihtiyaca cevap veremediği için Türk Ocakları, Muallim Birlikleri, Askeri Birlikler ve Halkevleri gibi kurumlar da yaygın eğitim faaliyetlerinde önemli bir işlevi yerine getirmişlerdi (Kılıç, 2017: 207). Bu özelliğe sahip kurumların başında da kısa süre içinde kurumsal bir kimlik kazanan Halkevleri gelmektedir.

19 Şubat 1932’de 14 şehir merkezinde kurulan ve kısa bir süre sonra yurt genelinde şubeler açan Halkevleri; bünyesinde oluşturduğu 9 birimiyle halk eğitimi veren bir yaygın eğitim kurumu olmuştur. Bu birimler; Dil, Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Gösterit (Temsil), Sosyal Yardım, Köycülük, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Spor ve Müzecilik birimleridir (CHP, 1934:6).

1951 yılına kadar açıldıkları yörenin ihtiyaçlarını dikkate alarak faaliyetlerini sürdüren Halkevlerinin çalışma konumuz bakımından en etkili birimlerinden biri, Yetişkin bireylere yönelik değişik ilgi alanlarıyla ilgili kurslar açan Halk Dershaneleri ve Kurslar Birimidir.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Birimi;

1-Türkçe okuyup yazma kursları,

2-Fizik-kimya, elektrik gibi müspet ilimlerin tatbikatlı kursları,

3-Pratik hayat sahasına giren meslekler ve küçük sanatlara ait kurslar,

4-Güzel sanatlara ait kurslar,

5-Yabancı dil kursları,

6-Okullarda ikmale kalanları yetiştirme kursları gibi değişik ilgi alanlarıyla ilgili kurslar açmıştır (CHP, 1940: 11-12).

Halk Dershaneleri ve Kurslar Birimince erken Cumhuriyet döneminin en çok gereksinim duyduğu ilgi alanlarında kurslar açılmış ve etkin bireyler yetiştirilmiştir. Gerçi yeni Türk devleti; eğitim-öğretim politikaları doğrultusunda aldığı isabetli kararlarla yurdun hemen her yöresinde açtığı sanat okullarıyla bu gereksinimi karşılamaya başlamışsa da mevcut donanımıyla yeterli olamamıştır. Bu alandaki isteklere tam anlamıyla cevap verebilmek amacıyla Halkevleri de devreye girmiş ve bu idealin gerçekleşmesinde hakikî bir rol oynamıştır. Küçük ölçekli iş yeri açmaya yönelik meslek kursları ile bireylerin pratik hayatta yaşantılarını kolaylaştıracak işlevsel kurslar açmak suretiyle yeni mesleklerin gelişimine katkı sağlamıştır.

Halkevleri, yurdun değişik yörelerinde gereksinim duyulan kursların açılması için CHP Genel Sekreterliği ve Maarif Vekâletiyle iletişime geçerek meslek-sanat öğretmenlerini temin etmiş, modern hayatın yeniliklerini kırsal kesime taşımaya çalışmıştır. Her yıl, bir önceki yıla göre, daha yeni bilgilerle hayata atılan Türk aydını ve sanatkârı; bilgi ve tecrübelerini Halkevleri çatısı altında halka ulaştırmışlardır. Mevcut şartlar dikkate alındığında kırsal kesimde yaşayan Halkın, bilimsel bilgiye ulaşmak, modern teknolojinin nimetlerinden yararlanmak gibi bir şansının zor hatta imkânsız olduğu bir dönemde Halkevleri çok sayıda kurs açmış ve çoğu gereksinime cevap vermiştir. Yörenin alışkanlıkları ve kaynakları dikkate alınarak el sanatlarıyla mesleki ve teknik alanda bireylerin gündelik hayatlarını daha canlı ve verimli tutabilmeleri için açılan kurslar şunlardır:

Biçki-dikiş, çiçekçilik, şapkacılık, daktilo-stenografi, motorculuk-şoförlük, dokumacılık, marangozluk, bitki, sebze ve meyve ziraatı, arıcılık, muhasebe, yurt ve aile bilgisi, zehirli gazlardan korunma, sağlık, itfaiye, tercüme, ticaret vb. kurslardır. Bunların dışında müzik, resim, heykel, tiyatro gibi güzel sanatların her alanında ve değişik spor dallarında da kurslar açılmıştır (CHP, 1935: 15-16).

Halkın bilgi seviyesini yükseltecek her türlü meslekî ve teknik eğitime dayalı eğitsel faaliyeti gerçekleştirmek amacıyla kurulan Halk Dershaneleri ve Kurslar birimince oluşturulan projelerden biri de Gezici Köy Kadınları kursu olmuştur (Türk ve Katırcı, 2010: 126; Eser ve Orak, 2015: 424; Kılınç, 2016: 229).

2.Araştırmanın Amacı

Erken Cumhuriyet dönemi Türk eğitim sisteminin önemli kurumlarından biri de yaygın eğitim kurumlarıdır. Okuma çağını geçmiş bireylerin hayatını kolaylaştırmayı, onları meslek sahibi yapmayı amaçlayan ve Halk eğitiminin önünü açan kurslar; yaygın eğitim politikalarının ürünüdür.

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan bu tür projelere, dönemin diğer kurumları da destek vermiştir. Köy Kadınları Gezici Kursları, MEB Kız Teknik Eğitim Müdürlüğü, CHP Genel Sekreterliği ve Halkevleri bünyesinde hayata geçirilen bir projedir (Kız Teknik Öğretim, 1945: 23 vd; Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, 1944: 90). Çalışma konusunun amacı, Köy Kadınları Gezici Kurslarının Doğu illerindeki çalışmalarını gözler önüne sermek, dönemin ideolojisi kapsamında “köye doğru” politikalarına olumlu bir etki yapıp yapmadığını görebilmektir.

Açılan kursların, devlet-birey ilişkisini güçlendirmesi yanında etkin bireylerin yetiştirilmesinde de önemli bir işlevi olduğu düşünülürse; bu anlamda Doğu illerinde olumlu etki yapıp yapmadığı da sorgulanmıştır. Bölgenin etnik, kültürel ve inanç yapısı dikkate alındığında “Eve kapatılan ve evliliği bekleyen genç kız ve kadınların sosyal hayata kazandırılması mümkün olabilmiş midir?” sorusuna da cevap aranmıştır.

3.Metot

Milli Eğitim Bakanlığı ile CHP Genel Sekreterliğinin düzenlediği Köy Kadınları Gezici Kurslarının Doğu Anadolu İllerinde verdiği hizmet ve çalışma esaslarını değerlendirebilmek için nitel araştırma yöntemi içinde tarama modeli kullanılmıştır. Öncelikli olarak arşiv belgeleri taranmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivinde yer alan CHP arşiv belgeleri incelenmiştir. CHP Genel Sekreterliğinin denetiminde çalışmalarını sürdüren ve zengin bir belge birikimine sahip olan Halkevleri koleksiyonu içinde yer alan Ağrı, Van, Kars, Bitlis, Diyarbakır, Mardin ve Urfa Halkevi belgelerine ulaşılmıştır.

Adı geçen illerin belgeleri içinde yapılan tarama sonucu Köy Kadınları Gezici Kurslarına ait yazışmalara, kurs açılan merkezlere, kursa katılan öğretmen ve öğrencilerle ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Yine bu belgelerde, verilen kursların sonuçlarını da görmek mümkündür.

Arşiv belgelerinin yanı sıra özellikle bölge Halkevlerinin faaliyetlerini içeren ve CHP Genel Sekreterliği tarafından basılan kitap ve broşürler de taranmıştır. Ayrıca araştırmanın detaylandırılması için Halkevleriyle ilgili daha önceden hazırlanmış genel ve spesifik çalışmalara da başvurulmuştur.

4.Bulgular ve Yorumlar

4. 1.Gezici Köy Kadınları Kurslarının Açıldığı Doğu İlleri

Tek Parti iktidarı döneminde ülkenin diğer yörelerinde olduğu gibi Doğu illerinde de Gezici Köy Kadınları kursları açılmıştı.

Maarif Vekâleti Kız Teknik Öğretim Müdürlüğünün sağladığı desteklerle 1938’den itibaren yurt genelindeki Halkevleri bünyesinde açılan Gezici Köy Kadınları kurslarında bıçki-dikiş, ev ekonomisi ve çocuk bakımı gibi konularda uzmanlaşmayı öngören bilgiler verilmiştir (Tezcan, 1990: 131 vd; Demirtaş ve Küçük, 2008: 149). Önceleri kurslar, “Dikiş ve Bıçki Yurdu”, “Nakış”, “Bıçki-dikiş”, “Sanat kursları”, “Dikiş ve Nakış Yurdu” isimleriyle de açılmış ve hizmet vermişti. İlkokulu tamamlayan genç kızlarla 45 yaşına kadar kadınların devam edebilecekleri Gezici Köy Kadınları kursu, bir köyde sekiz ay kaldıktan sonra başka bir köyde çalışmalarına devam etmiştir. Kurs öğretmeni olarak görevlendirilen öğretmenler de kız sanat enstitüleri mezunları arasından seçilmişti. 1945’ten sonra talep çoğalınca, Kız enstitüleri mezunlarının Bakanlık kadrosunda bölgeye gönderilmesi çalışmalarına hız verilmişti.

Nitekim başta Ankara Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü olmak üzere mevcut kız enstitülerine yazılar yazılarak Doğu İllerindeki il ve ilçe merkezlerinde yeniden açılacak Köy Kadınları Gezici Kursları için okullarından mezun olanlar arasından öğretmenlik yapabileceklerin 28 Şubat 1947 tarihine kadar başvurmaları istenmiştir (Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/160). 1948-1949 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde açılan kurs sayısında artış olmuş ve Ağrı/Merkez, Bingöl/Çapakçur, Diyarbakır/Ergani, Elazığ/Maden, Hakkâri/Merkez, Muş/Merkez, Erzurum/Hınıs, Kars/Kağızman, Van/Merkez, Urfa/Suruç, Mardin/Nusaybin ve Çemişkezek/Tunceli gibi yörelerde yeni kurslar açılmıştı (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 211).Açılan kurs merkezleriyle kurslarda görev yapan öğretmenler, kursların başlama tarihleri ve öğrenci sayıları Tablo. 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Doğu illerinde 1948-1949 eğitim-Öğretim Döneminde Faaliyette Bulunan Köy Kadınları Gezici Kursları ve Öğretmen Listesi				
Kurs No:	Öğretmenin Adı	Kurs Yeri	Açıldığı Tarih	Öğrenci sayısı
216	Muazzez Sevimli	Ağrı Merkez	1 Ekim 1948	35
217	Naime Sungur	Bingöl Çapakçur	8 Aralık 1948	16
219	Maksude Malatacık	Diyarbakır Ergani	29 Ekim 1948	27
220	Kadriye Şensu	Elazığ Maden	23 Eylül 1948	16
221	Mesrur Uz	Hakkâri Merkez	1 Ekim 1948	16
223	Vedide Olgun	Muş Merkez	27 Eylül 1948	14
225	Necmiye Gürce	Ezrum Hınıs	12 Eylül 1948	12
226	Behice Yıldızkaya	Kars Kağızman	20 Ekim 1948	25
114	Nezahat Özyurt	Van Merkez	1 Ekim 1948	22
209	Makbule Özel	Urfa Suruç	8 Aralık 1948	35
222	Türkân Tanyeri	Mardin Nusaybin	1 Aralık 1948	18
111	Lebizer Çetiner	Çemişkezek/ Tunceli	25 Aralık 1948	45
201	Muazzez Havvahan Tuğrul	Elazığ Kovancılar Köyü	10 Aralık 1948	6
224	Halide Zengil	Siirt Merkez	1 Ekim 1948	12
227	?	Şavşat	1948	
Kaynak: BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 211; BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208				

4.2. Gezici Köy Kadınları Kursu Öğretmenlerinin Donanımları

Kurs öğretmenleri, kız teknik okullarından, kız enstitülerinden mezun olanlar arasından seçilmişlerdi. 1940'dan sonra talep artınca kız meslek okullarından mezun olanlar da kadroya dâhil edilmişler. Kız meslek okullarından mezun olup kurs öğretmenliğine istekli olan aday öğretmenler, öncelikli olarak Ankara'da bir hazırlama kursundan geçirilmişlerdi. Kursa katılacak aday öğretmenlere yolluk ve yatacak yer temin edildiği gibi Ankara'daki kız teknik okullarından birinin kadrosundan kurs süresince maaş da verilmiştir. Kurslarda biçki-dikiş, çocuk bakımı ve ev idaresi dersleri için hazırlanmış kılavuz doğrultusunda öğretmenlik bilgileri verilmişti. Bu kursu başarıyla bitirenler, özellikle Doğu illerinde Gezici Köy Kadınları kurslarında görevlendirilmişlerdi (Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/160).

4.3. Gezici Köy Kadınları Kursu Ders Programı ve İçerikleri

Gezici Köy Kadınları Kursu, Milli Eğitim Bakanlığı Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü tarafından planlanan ve CHP Genel Sekreterliğiyle birlikte sürdürülen ve daha sonraki dönemlerde de beğeni kazanmış bir projedir (Başar, 2004: 470). Öğretmenler 1940'dan itibaren 15 Doğu ilinde açılan Gezici Köy Kadınları kurslarında uygulanmak üzere 1942'de "Köy Kadınları Gezici Kursları Müfredat Programı" hazırlanarak öğretmenlere dağıtılmıştı (Maarif Vekâleti, 1942: 1-8). Tablo.2'de de görüleceği gibi haftalık ders saatleri belirlenen program, bütün kurslar için geçerli olmuştur. Her biri 4 aylık olmak üzere iki dönem devam eden kurslarda Biçki-dikiş dersleri, haftada 21 saatle en yoğun ders olarak öne çıkmış, diğerlerinin de 3'er saat verilmesi kararlaştırılmıştır.

Tablo.2: Köy Kadınları Gezici Kursları Müfredat Programı	
Haftalık Ders Programı	
Dersler	Hafta/Saat
Biçki, dikiş, kadın ve erkek çamaşırı	21 saat
Nakış	3 saat
Ev idaresi (On beş günde bir defa)	3 saat
Çocuk bakımı (On beş günde bir defa)	3 saat
TOPLAM	30 saat

Köy Kadınları Gezici Kursları Müfredat Programı, yedi bölümden oluşturulmuştu. Kurslara ait programın birinci bölümü genel hükümlere ayrılmıştı. Dersler, programdaki sıra göz önünde bulundurulmakla beraber, kırsal kesimin ihtiyacına ve temin edilebilecek malzemeye göre yürütülecekti. Biçki dikiş için belirlenen haftalık 21 saatlik dersin 15 saatinin dikişe, 6 saatinin de biçkiye ayrılması istenmiş; kurs çalışmalarının yapıldığı köyün, hattâ öğrencilerin özel yeteneklerine göre düzenlemelerin yapılabileceği vurgulanmıştı (Maarif Vekâleti, 1942: 1-2).

Biçki-Dikiş derslerinde Amerikan bezi üzerine kırmızı kotonla basit dikiş örnekleri olan oyul-gama, iğneardı, makine dikişi, bastırma dikişi, pililer, örme ilik, düğme ve fermejüp (çıtçıt) dikişleri gösterilmiştir. Dikiş makinesinin kullanılışı hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra makineyle dikilecek dikişlere başlanmıştır. Dikiş kursu derslerinde kumaş olarak Amerikan bezi kullanılmış, dikiş hakkında gereken bilgiler verildikten sonra bebek takımlarına başlanmıştır. Zıbın, başlık ve salya önlüğü biçkisi ve dikişi, yerli bezden veya bulunabilen malzemelerden dikilmiştir (Maarif Vekâleti, 1942: 3-4). Bu derslerinin sonlarına doğru kadın ve erkek giysilerinin biçki ve dikişleri öğretilmiştir.

Nakış derslerinin haftada üç saat verilmesi kararlaştırılmış, çocuk takımı ve kadın giysileri üzerine değişik nakışlar, yün işleri, çocuk hırkası, patik, başlık, tepsi örtüsü, yastık, çay takımı ve dantel örgülerin yapımı öğretilmiştir (Maarif Vekâleti, 1942: 4-6).

Öğretmen kılavuzu olarak da değerlendirilecek müfredat programında dönüşümlü olarak iki haftada bir gün ve 3 saat verilecek “ev idaresi” derslerinde öğrencilere kazandırılacak öğrenme becerileri ise şu şekilde sıralanmıştır:

Elbise, gömlek ve pantolon yamaları, çorabın yıpranmış kısımlarının örgü ile tamiri (5 şişe), uygulamalı temizlik ve düzen bilgisi, leke çeşitleri ve bu lekelerin kolay bir şekilde çıkartılmasını öğretmek (Maarif Vekâleti, 1942: 7).

Kurslarda dönüşümlü olarak iki haftada bir gün ve 3 saat verilecek bir başka ders de “çocuk bakımı ve sağlığı” dersleriydi. Bu derslerde çocukluk devresinin tarifi ve evreleri, doğumdan önce ve sonra meydana gelen çocuk ölümleri ile neden olan hastalıklar, alınan tedbirler anne adayları genç kızlara veya annelere anlatılmıştır. Yine çocuğun ilk defa yıkanması sırasında nelere dikkat edileceği, göbük pansumanı, göz, kulak ve burun temizliğinin nasıl yapılacağı öğretilmiştir. Anne ve anne adayları çocukta nabız, nefes alma ve çocuğun ateşini ölçme tarzları; giyim (kundak yapma); süt dişleri ve bingıldaklar; emzirme usulleri, anne sütünü etkileyen nedenler, çocuğun süttan kesilmesi ve tamamlayıcı gıdalar; uyku düzeni; kızıl, kızamık, difteri, boğmaca, kabakulak, kemik hastalığı ve ishal gibi çocuk hastalıkları hakkında bilgilendirilmişlerdir.

O yıllarda kırsal kesimde yaşanan yokluk, sıkıntı ve sosyal devlet hizmetlerinin yeterince köye ulaştırılmadığı gerçeği de dikkate alacak olursa; Gezici Köy Kadınları Kurslarının çok önemli bir işlevi yerine getirdiği görülecektir.

4.4. Köy Kadınları Gezici Kurslarının Finansmanı

Doğu illerinde görev yapan kurs öğretmenlerin maaşları Milli Eğitim Bakanlığınca ödenmekte, CHP Genel Sekreterliğince de kurs süresince aylık yardımlar yapılmaktaydı.

Yaptıkları yurt hizmeti ve katlandıkları fedâkârlıklar dikkate alınarak; kurs öğretmenlerinin mağduriyetlerinin önüne geçilmesine özen gösterilmişti. Kurslarda görevlendirilen öğretmenler, dönemin mülkî makamlarınca “Köyü içinden fethetmek amacıyla köylerde hizmete başlayan fedâkâr Türk kızları” olarak taltif edilmişlerdi (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 163). CHP Genel Sekreterliği de ilgili yörenin CHP İl başkanlığına yazdığı emirlerde açık bir dil kullanarak kurs öğretmenlerin maddi ve manevi anlamda korunup kollanmasını istemişti. CHP Genel Sekreteri adına Zonguldak milletvekili Emin Erişirgil imzasıyla Ağrı CHP İl başkanlığına yazılan bir yazıda da “Doğu illerimizde açılan Köy kadınları gezici kurslarında bin bir mahrumiyete katlanıp

öğretmenlik yapan genç kızlarımız, gittikleri yerlerde birçok güçlükle karşılaşmaktadırlar. Memleket için çalışan bu yurt evlâtlarına yer bulma ve ihtiyaçlarını temin etme hususunda rehber olup kendilerine kolaylık göstermenizi rica ederim.” denilerek kurs öğretmenlerinin yalnız olmadıkları vurgulanmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 189).

Millî Eğitim Bakanlığının 12 Şubat 1947 tarihli yazısında da belirtildiği gibi öğretmenlerin özlük hakları ve ekonomik durumları azami ölçülerde korunmuştu. Bölgeye yeni atanan bir öğretmenin maaşı, ayda 20 liraydı. Hazırlama kursu bittikten sonra öğretmenlerin görev yapacakları yere kadar tahakkuk edecek yollukları da CHP’ce ödenecekti (Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/160). CHP Genel Sekreterliği ek olarak zor şartlar altında çalışan bu öğretmenlere, 7 aylık kurs döneminde ayda 40 lira yardım ve destek ücreti ödemişti. CHP’den gönderilen yardım ücretlerinden vergi kesintisi yapılmaması da kararlaştırılmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 190). CHP’nin ödediği bu miktar, çeşitli nedenlerden dolayı 1950’de 20 liraya indirilmişti. İllere gönderilen yazılarda Millî Eğitim Bakanlığının Doğu illerinde açtığı Köy Kadınları Gezici Kurslarının sayılarının artırıldığı belirtilmiş; ancak “Genel Sekreterliğimiz; türlü mahrumiyetler içinde çalışmakta ve halkımıza faydalı olmakta olan bu öğretmenlere, geçen yıllardaki miktarda olmamakla beraber yine bir miktar yardım yapmayı kararlaştırmıştır” denilerek 1950 yılında CHP’nin yapacağı yardım miktarının 7 aylık kurs müddetince ayda 20’şer liradan 140 lira olacağı belirtilmişti (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 157; BCA, Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/ Belge:15;).

Öğretmenin göstereceği başarıya göre aylık ücretinde artış olacağı, çalışacağı yörede yatacak yer, odun, kömür, soba ve diğer ihtiyaçlarının da CHP il başkanlıklarınca karşılanacağı dikkate alınırsa; devletin kur öğretmenine önemli ölçüde maddi katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

CHP, İş Bankası Ankara merkez şubesine kurs öğretmenlerinin sekiz aylık yardım ücretini peşin olarak yatırmış, para ilgili yörenin Ziraat Bankası şubesine havale edildikten sonra CHP il başkanı veya mutemetleri aracılığıyla öğretmenlere dağıtılmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 155-156). Ancak, belgelere yansıdığı kadarıyla CHP tarafından gönderilen paranın hak sahiplerine dağıtımında bir takım aksamalar da yaşanmıştı. Bu aksamalar ya öğretmenin kursa başlama tarihinin CHP Genel Sekreterliğine geç bildirilmesi ya da CHP il başkanlığının keyfi uygulamalarında kaynaklanmıştı. Para zamanında hesaba havale edildiği halde, öğretmene ödeme yapılmadığı zamanlar olmuştu. Bu da öğretmenlerle CHP arasında birçok yazışmanın yapılmasına ve aksaklıkların giderilmesi yönündeki isteklerin artmasına neden olmuştu (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 159-160, 161).

4.5. Gezici Köy Kadınları Kurslarının Doğu İllerinde Açıldığı Yörelere

Millî Eğitim Bakanlığıyla koordineli, 15 Doğu ilinde kurs açılmıştı. Kurslar; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van ve yörelerini kapsamaktaydı. Kurs merkezlerini, genellikle köylerde açmaya özen gösterilmiş; dönüşümlü olarak değişiklik göstermiştir. Bir yörede açılan kurs, sekiz ay boyunca o yörede kalmış; kurs bitiminde öğretmen, bir sonraki yılın kursunu başlatmak üzere aynı ilin başka bir yöresinde görevlendirilmişti. İsminden de anlaşılacağı gibi Gezici Köy Kadınları kursları ve kurslarda görevli öğretmenler; bir merkezde çakılı kalmayıp talep edilen diğer yörelere gitmek durumundaydılar. Kurs merkezlerinin yeri ve planlaması ise Millî Eğitim Müdürlükleri ve Halkevlerince belirlenmekteydi.

4.5.1. Ağrı Gezici Köy Kadınları Kursu

Kurslar, 1940’tan itibaren düzenli bir şekilde Ağrı ve ilçelerinde açılmaya başlanmış; birçok genç kız ve köy kadını, normal şartlarda elde edemeyeceği meslekî ve teknik bilgilerin sahibi olmuştur.

Ulaşılan belgeler ışığında il genelinde açılan kurslardan ilki 1942’de Karaköse Halkevindeki biçki-dikiş kursuydu. Halkevi Başkanı Vekili Mehmet Atay imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine

gönderilen 10 Kasım 1943 tarihli yazıda; 1942 yılı içinde her biri 4 aylık olmak üzere iki dönemlik bıçkı-dikiş kursu açıldığı bildirilmişti. Kursun birinci dönemine 25 öğrenci devam etmiş; bunlardan 16 bayan başarılı olarak diploma almıştı. İkinci dönemde öğrenci sayısı artmış; 42 bayan kayıt yaptırmış, 32’si başarılı olmuştur. Kursların öğretmenliğini; Karaköse Halkevi Sosyal Yardım Komitesi Başkanı Melahat Güler üstlenmiş, kendisine 30 lira ücret ödenmişti.

Yine aynı yörede 1943’te İktisat Bakanlığı tarafından Ağrı’ya gönderilen çıkırıklardan yararlanılarak bir kurs açıldığı, üç ay süren kursa 4 erkek, 66 kız öğrencinin devam ettiği bilinmektedir. Aynı bakanlıktan gönderilen usta öğretici ücretsiz olarak kurs öğretmeni yapmış; yöre kaynakları değerlendirilmiştir. Bilindiği gibi bölgenin en önemli gelir kaynağı hayvancılık olduğundan çıkırıklarda yün eğirip iplik üretmek suretiyle köy gençlerine yeni bir iş ve meslek kazandırılmıştır (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 2).

İkinci örnek de Doğu Beyazıt Halkevinde 15 Şubat 1945’te açılan bıçkı-dikiş kursudur. Halkevi Başkanı Hakkı Tanrıverdi imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 3 Temmuz 1945 tarihli yazıda; Halkevinde “Dikiş ve Bıçkı Yurdu” adıyla bir kurs açtıkları, kursun 15 Şubat 1945’ten 15 Haziran 1945’e kadar devam ettiği belirtilmişti. Kurs, Dikiş ve Bıçkı Öğretmeni Yaşar Sayacak tarafından verilmişti. Dikiş ve Bıçkı Yurduna devam eden 20 kız çocuğundan 17’si başarılı olarak diploma almışlardı (Tablo. 3).

Tablo. 3 Dikiş ve Bıçkı Yurdu Kurs Öğrencileri

No	Öğrencinin İsmi	No	Öğrencinin İsmi
1	Ulviye Yardımcı	10	Semiha Dudu
2	Nafıza Savcı	11	Rukiye Budak
3	Aliye Akyol	12	Latife Şahin
4	Sabahat Sunar	13	Nezahet Yardımcı
5	Melahat Sabuncuoğlu	14	Sebahat Çakan
6	Sema Yardımcı	15	Yaşar Acarbay
7	Müzeyyen Bayar	16	Nazire Baydar
8	Neziha Bayar	17	Nazire Savcı
9	Emine Yıldız		Dikiş Öğretmeni Yaşar Sayacak

BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 212-213

Yazıda ayrıca; yapılan çalışmaların sergilendiği bir “Dikiş ve Bıçkı Sergisi” açıldığı, halkın memnuniyet ve güvenini kazandıkları da belirtilmişti. Sergiye Doğu Beyazıt Kaymakamı Muharrem Balasaygun, Halkevi Başkanı Hakkı Tanrıverdi, Halkevi Köycülük Kolu Başkanı Hasan Yardımcı, İlkokul Başöğretmeni Ensar Tekin, öğrenci velileri, öğrenciler katılmış; sergi Doğu Beyazıt Kaymakamı tarafından açılmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 209).

Halkevi Başkanı, Dikiş ve Bıçkı Yurdunun idareci, memur ve kursiyerlerinin açtığı serginin detaylarını çektikleri fotoğraflarla ölümsüzleştirmiş ve CHP Genel Sekreterliğine göndermişti (**Bkz. EK Fotoğraf. 1-4**).

Ağrı Valisi Hilmi Balcı imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 26 Ocak 1946 tarihli başka bir yazıda da ilköğrenimini tamamlayarak eve kapanan genç kızların, evlerinin ekonomik hayatında daha verimli ve kabiliyetli yetişmeleri amacıyla Karaköse Halkevinde bıçkı, dikiş, ev idaresi, çocuk bakımı ve çiçek kursu açmak istedikleri dile getirilmişti. Vali, kurs için bir dikiş makinasına ihtiyaç duyduklarını, bu amaçla Erzurum’daki Singer dikiş makinası satış mağazasıyla temasa geçtiklerini belirterek satın alma işi sonuçlanıncaya kadar Ortaokuldaki mevcut dikiş makinesinin; ortaokul dikiş dersleri saati dışında Halkevindeki bu kurslara gönderilmesini istemişti (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 207).

1947’de açılacak Köy Kadınları Gezici Kursları hazırlıklarıyla ilgili olarak Ankara’ya gönderilen bir bilgi yazısında ise Millî Eğitim Bakanlığınca Karaköse’de 15 Temmuz 1947’de başlamak

üzere genç kız ve kadınlara mahsus bir kurs açılacağı bildirilmiştir. Kurs için Bakanlıkça belirlenen öğretmen Muazzez Sevimli de 15 Temmuz'da Ağrı CHP il başkanlığına gelerek çalışmaya başlamış, kurs okulu da belirlenmişti. Yazıda; Ağrı Milli Eğitim Müdürüyle yapılan görüşmede açılacak kurs için Karaköse'nin merkezî bir semtinde bulunan ikinci ilkokul binasının tahsis edilerek halka duyurulduğu vurgulanmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 195).

Köy Kadınları Gezici Kursu öğretmeni Muazzez Sevimli 1948'de de Ağrı merkezde görev yapmış, CHP il başkanlığı tarafından 1 Ekim Cuma günü il merkezinde açılan 216 numaralı gezici kursuna, 35 öğrenci kayıt yaptırmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 178, 179, 181).

1949'da da Doğu Beyazıt Halkevi başkanlığının Abdullah Baydar imzasıyla bir dikiş ve biçki yurdu açılması talebi olmuş ve yardım istenmiştir. 28 Aralık 1948 tarihli yazı ile CHP Genel Sekreterliğinden 450 lira istenerek "yurdun ve ulusun hayırına olan bu faaliyetin" desteklenmesi istenmiştir (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 178, 179, 181).

1950 yılına gelindiğinde Milli Eğitim Bakanlığı kurs sayısını artırmış; Küpkıran, Boşık, Yoncalı, Mengeser, Gülesun, Gerger Köyleriyle Karaköse, Eleşkirt ve Doğu Beyazıt ilçelerinde Gezici Köy Kadınları Kursları açılmıştır (Tablo. 4). CHP Genel Sekreterliği de türlü mahrumiyetler içinde çalışan ve yöre halkına faydalı olan kurs öğretmenlerine, geçen yıllardaki miktarda olmamakla beraber, bir miktar yardım yapmayı kararlaştırmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 157).

Tablo 4. Ağrı ve Yöresinde Gezici Köy Kadınları Kursu Öğretmenleri (1949-1950)		
Görev kodu	Öğretmen ismi	Görev yeri
216 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Muazzez Sevimli	Merkez ilçe Küpkıran Köyü
285 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Hatice Dokumacı	Merkez ilçe Boşık Köyü
340 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Hacer Eröncel	Yoncalı Köyü
341 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Sakine Sürmelioglu	Mengeser Köyü
342 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Türkân Tokuş	Gülesun Köyü
343 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Sebahat Gülseren Özkaynak	Gerger Köyü
218 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Muzaffer Taner	Bitlis Merkez
283 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Öğretmen tayin edilememiştir	Bitlis Merkez
Kaynak: BCA. Fon No: 490 1 00-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 157, 159, 160, 161, 164, 165; Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208.		

4.5.2. Bitlis Gezici Köy Kadınları Kursu

Millî Eğitim Bakanlığıyla koordineli olarak Bitlis ve yöresinde de Köy Kadınları Gezici Kursları açılmış; bu kurslarda yörenin birçok genç kızı ve kadını bilgilendirilip meslek sahibi yapılmışlardır. Kurslar; Bitlis il merkeziyle Mutki, Tatvan, Adilcevaz ve Ahlat'ta açılmıştır.

Bitlis ve yöresindeki Köy Kadınları Gezici Kurslarıyla ilgili ulaşılan ilk belge 1947 yılına aittir. Bitlis CHP İl başkanı Z. Geboloğlu imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 21 Ağustos 1947 tarihli bir yazıda; Milli Eğitim Bakanlığınca Bitlis'te açılması kararlaştırılan genç kız ve kadınlara mahsus sanat kursunun İl merkezinde Birinci İlkokul binasında açıldığı bildirilmiştir.

Kursun 21 Temmuz 1947'de açıldığı, öğretmen Sabahat Arslan'ın da aynı tarihte görevine başlayarak 9 aylık kurs sürecinde yapılacak işler hakkında oluşturduğu iş bölümü cetveliyle kurs programını il başkanlığına ulaştırdığı belirtilmişti. Ayrıca öğretmen Sabahat Arslan'a CHP tarafından belirtilen sürece verilecek olan aylık 40 lira tutarındaki yardım parasının da gönderilmesi talep edilmişti. İl başkanı Z. Geboloğlu, kurs çalışmalarıyla da bizzat ilgilendiğini ifade etmişti (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/164).

CHP Genel Sekreterliği, Bitlis’te açıldığı belirtilen kurs faaliyetlerini yakından takip etmek üzere 16 Eylül 1947 gün ve 8/3574 sayılı bir yazı göndererek kurs ve kurs öğretmeninin durumu, ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı konusunda ayrıntılı bilgi istemişti. Bitlis CHP İl başkanlığı da 25 Eylül 1947 tarihli yazısında ayrıntılı bir rapor hazırlayarak göndermişti. Raporda; öğretmen Sabahat Arslan’ın açtığı kursa 44 öğrencinin devam ettiği, kus gereçleriyle öğretmen için kalacak yer ve kışlık yakacak ihtiyaçlarının karşılanması için de Genel Sekreterlikçe ödenek açılıp olur verilmesi istemişti (BCA, Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/159).

Bitlis il merkezinde açılan kurs, Tablo. 5’te görüleceği gibi Pazar hariç hemen her gün devam etmiştir. Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri tamamen biçki-dikiş; Salı günü öğleden önce ev idaresi, öğleden sonra yine biçki-dikiş ve Cumartesi günleri de öğleye kadar nakış dersleri verilmişti. Ev idaresi dersleri ile Çocuk bakımı dersi, Salı günleri dönüşümlü olarak verilmişti. Haftalık olarak verilen derslerin saatleri ise şu şekilde belirlenmişti: Biçki dikiş dersleri, 21 saat; ev idaresi, 3 saat, çocuk bakımı, 3 saat ve nakış dersleri 3 saattir (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/153).

Tablo 5. Bitlis Köy Kadınları Gezici Kursu Haftalık Ders Programı

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi
Sabah	Biçki-Dikiş	Ev İdaresi	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Nakış
	Biçki-Dikiş	Ev İdaresi	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Nakış
	Biçki-Dikiş	Ev İdaresi	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Nakış
Öğle	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	
	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	
	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	Biçki-Dikiş	
Not: Salı günü sabah bir hafta üç saat ev idaresi bir hafta çocuk bakımı yapılıyor.						
Köy kadınları gezici Kurs Öğretmeni Sabahat Arslan						İmza
Kaynak: BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/153						

218 numaralı Köy Kadınları Gezici Kursları öğretmeni Sabahat Arslan, 25 Kasım 1947’de Bitlis Halkevi başkanlığına yazdığı bir bilgi yazısında; kursa halen 25 öğrencinin devam ettiğini belirtmiş, Tablo. 6’da da görüleceği gibi kursiyerlerin isimlerini, öğrenim durumlarını ve yaş grubunu belirten bir liste sunmuştu (BCA, Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/152, 154-155). Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Bitlis il merkezinde açılan kurs, 44 öğrenci ile başlamasına karşın, kursun devamında öğrenci sayısında ciddi bir azalma olmuş, sayı 25’e düşmüştür.

Tablo 6. Bitlis'te Açılan Bıçki-Dikiş Kursuna Katılan Öğrenci Listesi.				
No	Adı Soyadı	Tahsil Durumu	Yaşı	Kayıt Tarihi
1	Yaşar Şavlı	İlkokul mezunu	16	28 Temmuz 1947
2	Behice Beyzir	İlkokul mezunu	18	27 Temmuz 1947
3	Devrim Demirel	İlkokul mezunu	16	27 Temmuz 1947
4	Ayten Mankoç	Tahsili yok	17	25 Temmuz 1947
5	Makbule Şanlı	Tahsili yok	18	1 Ağustos 1947
6	Vahide Karacan	İlkokul mezunu	16	1 Ağustos 1947
7	Vehide Ölek	İlkokul mezunu	16	7 Ağustos 1947
8	Behice Eren	İlkokul mezunu	16	29 Temmuz 1947
9	Ayten Güler	Ortaokul mezunu	18	3 Ağustos 1947
10	Hayriye Gürçan	İlkokul mezunu	23	1 Ağustos 1947
11	Kadriye Yüncü	Tahsili yok	18	1 Ağustos 1947
12	Metiye Eren	Tahsili yok	20	7 Ağustos 1947
13	Kadriye Vurl	İlkokul mezunu	15	3 Ağustos 1947
14	Ayten Baysal	İlkokul mezunu	13	15 Ağustos 1947
15	Fetiye Telek	İlkokul mezunu	21	9 Ağustos 1947
16	Serviye Subaşı	İlkokul mezunu	17	17 Ağustos 1947
17	Sediman Eren	İlkokul mezunu	15	1 Eylül 1947
18	Fasile Toğaç	İlkokul mezunu	14	29 Eylül 1947
19	Perihan Özmen	Ortaokul mezunu	15	26 Eylül 1947
20	Mefkure Özdemir	Lise	20	1 Ekim 1947
21	Zahide Ölek	Tahsili yok	17	7 Ekim 1947
22	Süheylâ Antep	İlkokul mezunu	12	2 Ekim 1947
23	Türkân Güler	İlkokul mezunu	19	2 Ekim 1947
24	Mübeccel Kutun	İlkokul mezunu	16	1 Eylül 1947
25	Sabiha Bilgen	İlkokul mezunu	17	1 Eylül 1947
Köy kadınları gezici Kurs Öğretmeni Sabahat Arslan				
Kaynak: BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/154-155				

Bitlis il merkezinde 1948 yılı eğitim-öğretim yılı içinde 218 ve 283 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursları da açılmış; ancak 218 numaralı kursun öğretmeni Muzaffer Taner'in sağlık sorunları, 283 numaralı kursun da öğretmen bulunamaması nedeniyle faaliyete geçirilemediği görülmektedir (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208). Bitlis il merkezi dışında da kurslar açılmış, Tablo. 7'de de görüleceği üzere Mutki'de Fahrünnisa Gürol, Tatvan'da Vildan Sabun, Adilcevaz'da Şerife Uysal ve Ahlat'ta ise Melahat Sayacı Gezici Köy Kadın Kurs öğretmenliklerini üstlenmişlerdir (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/15).

Tablo 7. Bitlis ve Yöresinde 1949-1950 öğretim yılında Görev Yapan Köy Kadınları Gezici Kurs Öğretmenleri		
Fahrünnisa Gürol	Mutki	
Vildan Sabun	Tatvan	
Şerife Uysal	Adilcevaz	
Melahat Sayacı	Ahlat	
218 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu Muzaffer Taner	Bitlis Merkez	
283 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu Öğretmen tayin edilememiştir	Bitlis Merkez	
Kaynak: BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/15; BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208.		

4.5.3.Diyarbakır Gezici Köy Kadınları Kursu

Doğu illeri içinde Gezici köy kadınları kurslarının açıldığı yörelerden biri de Diyarbakır’dı. 1945’ten sonra düzenli olarak açılan kurs merkezleri ise Tablo. 8’de görüleceği gibi Bismil, Ergani ve Lice’dir. Diyarbakır CHP İl İdare Kurulu Başkanı Adil Tiğrel imzasıyla 31 Ağustos 1947’de CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda 28 Temmuz 1947’den itibaren Bismil’de “genç kız ve kadınlara mahsus sanat kursu” açıldığı, öğretmen olarak da Maksude Malatacık’ın atandığı belirtilmişti (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 233). Bismil Halkevi, öğretmen Maksude Malatacık’ın kurs için talep ettiği sandalye, masa gibi araç-gereçleri temine çalışmış, yörede bulunamayan malzemelerle birlikte önlük dikmek için gerekli olan kumaşların temini için CHP Genel Sekreterliğinden yardım istenmişti (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 217, 219, 228-229). Gezici köy kadınları kursu öğretmeni Maksude Malatacık 1948 yılı kurs döneminde de Bismil’de kursa başlamış; fakat yeterli sayıda öğrenci olmadığı için görevine 27 Eylül 1948’den itibaren Ergani’deki 219 numaralı kursta devam etmişti (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 210, 214). Yörede de Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen program dâhilinde 8 ay süreyle kurslar yürütülmüş, devam eden 36 öğrenciden 27’sine başarı belgeleri verilmiştir (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 211). 1948 dönemi kursları, Öğretmen kurs ücreti için CHP ve Halkevlerinin sağladığı aylık 40 liralık yardımın ödenmesi konusunda yaşanan aksaklık dışında sorunsuz bir şekilde tamamlanmıştır. Yardım ücreti de Ergani Belediye Başkanı Zülfikâr Sönmez’in CHP Genel Sekreterliğine yaptığı müracaat sonrasında halledilmiş; ilgili kurs öğretmenin 40 liralık aylık ücreti Bismil CHP İlçe İdare Kurulu Başkanlığına gönderilmiştir (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 216, 221).

Lice’de de 1945’ten sonra değişik adlarla kurslar açılmıştı. 126 numaralı köy kadınları kursu adıyla Lice’de kurslar açılmış, kadınları kursu öğretmenliğini ise Muzaffer Göl üstlenmiştir. Adı geçen öğretmen 1949-1950 yılları arasında bu görevini sürdürmüş; 1949 yılı sonunda açılan ve 1950 Haziran’ına kadar devam eden “Dikiş ve Nakış Yurdu”nda da kurs öğretmenliği görevinde bulunmuştu (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge:28).

Tablo 8. Diyarbakır ve Yöresinde Gezici Köy Kadınları Kursu Öğretmenleri(1947-1950)

220 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Maksude Malatacık	Bismil	1947
219 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu	Maksude Malatacık	Ergani	1948
126 numaralı köy kadınları kursu	Muzaffer Göl	Lice	1949

4.5.4.Kars Gezici Köy Kadınları Kursu

Gezici Köy Kadınları Kursu, Kars’ın Sarıkamış, Iğdır, Kağızman ve Tuzluca yörelerinde açılmış; istek ve ihtiyaca göre diğer ilçe ve köylere de götürülen kursların 1945’ten sonra yaygınlık kazandığı görülmektedir. Sarıkamış Halkevi Başkanı Memduh Çalkavur imzasıyla CHP Genel Sekreterliği Genel İdare Kurulu üyesi Urfa Milletvekili A. Kutsi Tecer’e gönderilen 17 Nisan 1945 tarihli yazıda, 1945 yılı birinci altı aylık çalışma devresine ait hazırlanan program dâhilinde okuma-yazma kursu ile biçki ve dikiş kursu için Halkevinde yer verildiği belirtilmiştir. Ücreti öğrenciler tarafından karşılanan ve haftada dört gün devam eden bu kursun, öğretmen Nazmiye Türeli tarafından yürütüldüğü ve 14 öğrencinin devam ettiği vurgulanmıştır. Aynı öğretmenin 6 Nisan 1945 tarihinden itibaren bir de ücretsiz nakış kursu açtığı ve kursa 12 öğrencinin devam ettiği belirtilen yazıda ayrıca; bir dikiş makinesi daha temin edilirse biçki ve dikiş kurslarını fahri olarak idare edecek öğretmenin de bulunduğu açıklanmıştır.

Halkevi Başkanı Memduh Çalkavur, sadece köy kadınlarına yönelik biçki ve dikiş kurslarıyla yetinmemiş; Sarıkamış’taki talepler doğrultusunda yöreye has halı dokuma kursu açmayı planlamış, köylere dağıtılmış olan tezgâhlardan ikisini öğretmenleriyle birlikte kaza merkezine getirterek yeni bir kurs açılması için girişimlerde bulunmuştur. İlgili yazıda yeni açılacak dokuma kursu için Kars Valisi

Mustafa Bağrıaçık'ın da yardımcı olacağı belirtilmiştir (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 237-238).

İğdir'da da 1947 yılı için düzenlenen Gezici köy kadın kurslarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. İğdir Halkevi Başkanı Timur Toksöz'ün 12 Aralık 1948'de CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda "1947 yılında Halkevi salonlarının tamamen Biçki Dikiş Kursuna verildiği" ifade edilmiş, bu nedenle okuma-yazma kursu açılmadığı vurgulanmıştır. Halkevlerince açılan kursların birinin diğerine tercih edilmemesi için olsa gerek; ilgili yazıya, CHP Genel Sekreterliğince "Çalışmaları düzenlemek lâzım" notu düşülmüş ve ikaz edilmişti (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 180).

İğdir'da 1947 eğitim-öğretim yılında açılan ikinci kursta da Kars Akşam Kız San'at Enstitüsüne bağlı 226 Numaralı Gezici Köy Kadınları Kurs öğretmeni olarak Behice Yıldızkaya 8 ay süreyle görev yapmış, ertesi yıl da Kağızman'da görevlendirilmiştir (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 2).

1948 eğitim-öğretim yılında Kağızman'da yine Behice Yıldızkaya tarafından Biçki-Dikiş Yurdu'nda ve Tuzluca ilçesinde 8 aylık sürelerle kurslar açılmış, başarılı olan 25 öğrenciye diploma verilmiştir (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 2).

4.5.5.Mardin Gezici Köy Kadınları Kursu

Mardin ili kapsamında da Nusaybin, Cizre, Derik, Savur ve Kızıltepe'de Gezici Köy Kadınları Kursları açılmıştı. Tablo. 9'da gösterildiği gibi Mardin iline bağlı yörelerde açılan kurslarda görevli öğretmenlerin isimleri ise şunlardır:

Tablo 9.Mardin ve Yöresinde Gezici Köy Kadınları Kursu Öğretmenleri (1947-1950)		
İlçe	Öğretmen	Yıl
Nusaybin	Türkân Tanyeri	1947-1950
Cizre	Hikmet Alperat	1949-1950
Derik	Menekşe Süer	1949-1950
Savur	Meserret Gül	1949-1950
Kızıltepe	Azize Filoto	1949-1950
BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1057-Dosya No: 1060-Sıra No: 1/Belge:48-51, 59, 60, 63		

4.5.6.Urfa Gezici Köy Kadınları Kursu

Doğu illerimizden 15'inde başlatılan Köy Kadınları Gezici Kursları kapsamında Urfa'da açılan kurs merkezleri ise Siverek, Suruç, Birecik ve Akçakale'de kurslarıdır. Tablo 10'da belirtilen öğretmenler de görev yapmıştır. Tisha Halkodası başkanlığıyla Köy Kadınları Gezici Kursunda görevli öğretmen Türkân Buyralı'nın iş birliğiyle köy kadınlarını okutmak için de çalışma başlatılmış ve sayıları az da olsa köy kızları ve kadınlarına okuma-yazma öğretilmiştir (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1068-Sıra No: 1/Belge:50).

Tablo 10.Urfa ve Yöresinde Gezici Köy Kadınları Kursu Öğretmenleri(1947-1950)		
Siverek	Makbule Özel	1947-1949
Suruç	Makbule Özel	1949-1950
Tisha Köyü/Birecik	Türkân Buyralı	1949-1950
Akçakale	?	1949-1950
BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1068-Sıra No: 1/Belge:28, 49, 50, 103, 173, 192,193, 194-196		

4.5.7. Van Gezici Köy Kadınları Kursu

Doğu Anadolu Bölgesi’nin önemli illerinden Van merkez ve Gevaş ilçesinde de 1944’ten itibaren aynı amaçla Köy Kadınları Gezici Kursları açılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı Kız Teknik Öğretim Müdürlüğünce CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 27 Haziran 1945 tarihli yazıda Van il merkezinde ve Halkevi binası içinde faaliyette bulunmak üzere bir köy kadınları gezici kursunun açılmasının kararlaştırıldığı ve kurs için gerekli eşyanın da sevk edildiği belirtilmişti. Yazıda ayrıca; uzak bir yer olan Van’a gönderilecek öğretmene de teşvik ve tatmin bakımından maaşından ayrı olarak Cumhuriyet Halk Partisince münasip bir ücret verilmesinin uygun olacağı vurgulanmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:159).

Millî Eğitim Bakanlığınca kararlaştırılan kurs; Van Halkevi bünyesinde 114 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu adıyla 1945 Eylül’ünde başlamış ve bir yıl sürecek kurs için gerekli olan eşya ve mobilya da temin edilmişti (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:153, 156). Öğretmenliğine de Rubabe Hanım atanmış, maaşından ayrı olarak CHP tarafından da ayda 75 lira yardım parası verilmişti (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:136).

Van’da devam eden kurslara 26 Eylül 1946’da Necla Çilingiroğlu atanmıştır (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:137). Necla Çilingiroğlu, 75 öğrencisiyle 1947 yılı Mayıs ayı sonuna kadar faaliyette bulunmuş; kurs süresince yapılan çalışmalar, Halkevi salonunda sergilenmiş, 10 gün kadar halka açık tutulan sergiyi, yaklaşık 2000 vatandaş ziyaret etmişti Van Halkevi Başkanı Müştak Çeliker imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda da belirtildiği gibi sergiye ait haber ve resimler Ulus Gazetesi’nde yayımlanmıştı (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge: 124, 130, 133, 137).

İl İdare Kurulu Başkanı Bahri Çağlar imzasıyla 26 Şubat 1948’de Ankara’ya yazılan yazıda da yer aldığı gibi 27 Şubat 1948 tarihinden itibaren Van 114 numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu Öğretmenliğine Nezahat Özyurt atanmış; o da 1949 yılı sonuna kadar bu görevi sürdürmüştür (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge: 110-112, 115-117, 155).

Van merkez dışında Gevaş’ta da Köy Kadınları Gezici Kursları açılmıştı. Gevaş Halkodası Başkanı Dr. Neşet Karaduman imzasıyla CHP Genel Sekreterliğine yazılan 29 Ocak 1945 tarihli bilgilendirme yazısında; Okul çağı dışında kalmış olan vatandaşları yetiştirmek, halkın bilgisini yükseltmek ve okuma yazma öğretmek maksadıyla ilkokul binasında gece kursları, bayan vatandaşlar için de biçki dikiş kursları açıldığı belirtilmiştir (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:107). Biçki-Dikiş, Şapka, Çiçek, Yağlı boya işleri ve Bebek yapımıyla ilgili açılan kursların ürünleri, 25 Şubat 1945’te Halkevleri ve Halkodalarının kuruluş yıl dönemi töreninde halka sunulmuş; Gevaş Halkının yakın ilgisi üzerine sergi salonu bir hafta açık tutulmuştur (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 991-Dosya No: 835-Sıra No: 2/Belge:2). Kurslara katılan öğrencilerin yaptıkları mahallî erkek ve kız kıyafetli bebeklerle bir kasımpatı, iki karanfil ve bir dal leylâk çiçeğine ait el işi örneklerinin Genel Sekreterliğe gönderildiği belirtilen bir başka yazıda da kurslarda çiçek için kullanılan kumaşlar temin edilemediğinden “yerli patiska” kumaşları kolalandıktan sonra istenilen renge boyanarak ihtiyacın karşılandığı belirtilmişti (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 991-Dosya No: 835-Sıra No: 2/Belge:1).

4.5.8. Elazığ Gezici Köy Kadınları Kursu

Doğu illerimizden 15’inde başlatılan Köy Kadınları Gezici Kursları Elazığ’da da açılmış ve olumlu sonuçlar alınmıştı. Elazığ’da okuma-yazma kurslarında olduğu gibi Köy Kadınları Gezici Kurslarının başlatılmasında öğretmen Sıdika Avar’ın etkisi büyük olmuştu. Kursu öğrenci toplamanın yanı sıra faaliyetlerinin aksamaması, malzeme temini ve denetlenmesi konusunda da yoğun bir çaba sarf

etmişti.

Elazığ'da olduğu gibi Bakanlık kararıyla 1945'in Şubat ayından itibaren Pertek Halkevi'nde de Köy Kadınları Gezici Kursu açılması kararlaştırılmış ve Müjgân Özbek öğretmen olarak görevlendirilmişti (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:156, 159). Ancak öğretmen gelmediği için kurs bir müddet başlatılamamıştı.

Elazığ ve Pertek dışında Mazgirt, Vasgird, Germili, Ağın, Kovancılar, Keban ve Mollaköy gibi yörelerde de kurslar açılmıştı. Kovancılar'da açılan kursa Muazzez Havvahan Tuğrul; Maden'e ise Kadriye Şensu atanmıştı (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208, 211). Kurslar faaliyete başladıktan sonra zaman zaman ziyaret edilerek denetlenmiş, raporlar hazırlanmıştı (Taşkın, 2015: 457 vd).

4.5.9.Siirt Gezici Köy Kadınları Kursu

Siirt'te ise Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1947 yılında Siirt şehir merkezinde kadınlara yönelik bir sanat kursu açılması kararlaştırılmıştı. Halkevinde açılan kursa öğretmen Halide Zengil atanmış; dersler 15 Temmuz 1947'den itibaren başlamıştı (BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208). Bu kurs dışında Siirt ve yöresine mahsus olmak üzere Köy Kadınları Gezici Kursları da açılmıştı. Bu kurslara tayin olunan öğretmenlere kursun açıldığı halkevi veya halkodası adına Genel Sekreterlikçe ayda 40 lira verilmesi kararlaştırılmıştı. Siirt'teki kurslar 1 Ağustos 1947'de başlamıştı (Kardaş, 2014: 427).

Ayrıca; Doğu illerinin birçok şehir merkezi ve ilçelerinde de 1948-1949 eğitim-öğretim yılında Köy kadınları Gezici Kursları açılmıştı.

5.Sonuç

Erken Cumhuriyet dönemi Türk Millî Eğitim teşkilâtı, bünyesinde oluşturduğu örgün ve yaygın eğitim kurumları sayesinde eğitim-öğretim politikalarını hayata geçirmeye çalışmıştı. Ancak örgün ve yaygın eğitim kurumlarının her kesime ulaşamaması, dönemin zorunlulukları ve ihtiyaçtan doğan talepleri nedeniyle kurumsal bir kimlik kazanan kimi yaygın eğitim kurumları da bu konuda önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Bu özelliğe sahip kurumların başında da Halkevleri gelmektedir.

1932-1951 yılları arasında açıldıkları yörenin ihtiyaçlarını dikkate alarak faaliyetlerini yönlendiren Halkevleri; her biri farklı alana hitap eden ve önemli işlevlere sahip olan dokuz şube halinde örgütlenmişlerdi. Özellikle il ve ilçe merkezlerinde geniş bir teşkilat ağına sahip olan Halkevleri; Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi vasıtasıyla değişik ilgi alanlarına yönelik kurslar açmıştır. Söz konusu kurslardan biri de Gezici Köy Kadınları Kurslarıdır.

Meslekî ve teknik eğitime dayalı eğitsel faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı, CHP Genel Sekreterliği ve Halkevlerinin birlikte yürüttüğü Gezici Köy Kadınları Kursları, 15 Doğu ilinde açılmış, daha sonra yaygınlaştırılmıştır. Doğu illerinde açılan Gezici Köy Kadınları Kurslarıyla etkin vatandaş yaratma düşüncesine katkı sağlayacak değişik kazanımlar amaçlanmıştır. Öncelikle dönemin ideolojisi kapsamında "köye doğru" politikalarına olumlu etki yapacak, Bölgede yaşanan olumsuz propagandaları silecek hamlelerden biri olarak değerlendirilmesi gereken bu projeye devlet-birey arasında kalıcı bir diyalogun kurulması amaçlanmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı ve CHP Genel Sekreterliği yetkililerinin, Gezici Köy Kadınları Kurslarında görev yapan öğretmenleri "Köyü içinden fethetmek amacıyla köylerde hizmete başlayan fedâkâr Türk kızları" diye nitelemeleri; devletin Doğu illerinde yaşayan vatandaşlarını kazanmak için başlattığı sosyal devlet hamlelerinin rengini göstermesi bakımında da önemlidir.

Kırsal kesimde yaşayan vatandaşına ulaşmak isteyen devletin bir başka amacı da bu tür kurslarla gündelik hayatı kolaylaştırmak, özellikle kırsal kesimde yaşayan yetişkin kadınların meslek

edinmelerini sağlayıp ailenin de ekonomik anlamda güçlenmesidir. Özellikle ilköğrenimini tamamlamış evliliği bekleyen genç kızlarımızın çocuk bakımı, ev idaresi ve biçki-dikiş öğrenmeleri de önemli bir kazanım olarak düşünülmüştü.

Bölgede açılan kursların çoğunda okuma-yazma kurslarının da verildiği düşünülürse Gezici Köy Kadınları Kurslarının farklı bir işlevi de topluma okur-yazar bireyler kazandırmak olmuştur. Bu kapsamda Doğu illerinde açılan Köy Kadınları Gezici Kurslarında birçok güçlüklerle karşılaşan öğretmenler de önemli bir misyonu üstlenmişlerdir.

Ne yazık ki, asırlardan beri kökleşmiş yerel hanedanların ve inanç temelli tabuların etkisi kırılamadığı için Devletin bunca çabası ve olumlu yaklaşımı gereken ilgiyi görmemiş; sunulan hizmetler sınırlı bir kitleye hitap etmiştir.

6. KAYNAKÇA

6.1. Arşiv Kaynakları

- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/164.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/153.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 211.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 211;
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 233
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 217, 219, 228-229.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 210, 214
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 211
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 216, 221.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge:28.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208, 211
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/ Belge:15; .
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/159.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/152, 154-155.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 163.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 190
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 157;
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 155-156
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 159-160, 161

-
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 207.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 195.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 178, 179, 181.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 178, 179, 181.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 157.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1057-Dosya No: 1060-Sıra No: 1/Belge:48-51, 59, 60, 63
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1068-Sıra No: 1/Belge: 50.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1068-Sıra No: 1/Belge: 28, 49, 50, 103, 173, 192,193, 194- 196
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:159.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:153, 156.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:136.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:137.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge: 124, 130, 133, 137.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge: 110-112, 115-117, 155.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:107
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1059-Dosya No: 1069-Sıra No: 1/Belge:156, 159.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 991-Dosya No: 835-Sıra No: 2/Belge:2
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 991-Dosya No: 835-Sıra No: 2/Belge:1.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/15.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 2
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 212-213
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 209
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 214.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 215.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 216.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 217.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 237-238.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 180.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 2.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1056-Dosya No: 1054-Sıra No: 1/Belge: 2.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 189
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/160.
- BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/160

BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1041-Sıra No: 1/160

BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 208.

BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1053-Dosya No: 1045-Sıra No: 2/Belge: 211.

BCA Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1052-Dosya No: 1038-Sıra No: 2/Belge: 157, 159-161, 164,165.

6.2. Resmî Yayınlar

CHP.(1934). *CHF Halkevleri Talimatnamesi*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.

CHP.(1935). *CHP Halkevleri Öğreneği*. Ankara: Ulus Basımevi.

CHP. (1940). *Halkevleri 1940*. Ankara: Ulusal Matbaa.

Kız Teknik Öğretim. (1945). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti.(1942). *Köy Kadınları Gezici Kursları Müfredat Programı*. Ankara: Maarif Matbaası.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti.(1944).*Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943*.Ankara: Maarif Matbaası.

6.3. Kitap ve Makaleler

Başar, Erdoğan.(2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960*. MEB Yayınları.

Demirtaş, Bahattin, Küçük, Mehmet.(2008). “Kız Meslek Liselerinin Günümüzdeki Sorunlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* Cilt: 9. Sayı: 3. 147-159.

Ergün, 1982: Ergün, Mustafa.(1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Eser, Gülşah ve Orak, Abdullah.(2015). “Cumhuriyet Dönemi Kadın Eğitiminde Bir Atılım: Urfa Kız Enstitüsü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 8. Sayı: 4. (Aralık. ss. 421-440.

Kardaş, Abdülaziz.(2014). “Siirt community centers and community rooms as a movement of modernization in republic period (1934-1951)”.*Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/7. (Summer 2014. p.411-444

Kılıç, 2017: 207. Kılıç, F. (2017). “Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi”. *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. Sayı: 61. (Güz. p. 207-248.

Kılınç, Mustafa.(2016). *Türkiye’de Mesleki Teknik Eğitim Tarihi (1886-1986)*. Ankara: Pegem Yayınları.

Taşkın, Ünal.(2015).“Milli Eğitim Belgelerine Göre Sıdika Avar”. *Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi. (14-16 Mayıs 2015. ss.457-468.

Tezcan, Mahmut.(1990). “Köy Kadınları Gezici Kursları Ve Erkek Kursları Üzerine”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt: 15. Sayı: 1. ss.131-140

Türk, Ercan ve Katırcı, Meral.(2010). *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)*. Ankara: MEB Yayınları.

Yüceer, Saime.(2002).“Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri”. *Atatürkçü Bakış*. Cilt: I. Sayı: 1. ss. 13–32.

7.Ekler

Fotoğraf. 1



1-Kaymakam Muharrem Balasaygun, 2-Rukiye Budak, 3-Semiha Dudu, 4-Dikiş ve Biçki Öğretmeni Yaşar Sayacak, 5-Sabahat Sunar, 6-Melihat Sabuncuoğlu, 7-Ulviye Yardımcı, 8-Emine Yıldız, 9-Nezahet Yardımcı, 10-Yaşar Acarbay, 11-Neziha Baydar, 12-Sema Yardımcı, 13-Müzeyyen Bayar (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 214).

Fotoğraf. 2



1-Nezihe Baydar, 2-Dikiş Öğretmeni Yaşar Sayacak, 3-Melihat Sabuncuoğlu, 4-Sebahat Sunar, 5-Baş Öğretmen Ensar Tekin, 6-Neziha Bayar, 7-Sema Yardımcı, 8-Ulviye Yardımcı, 9-Yaşar Acarbay, 10-Aliye Akyol, 11-Semiha Dudu, 12-Rukiye Budak (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 215).

Fotoğraf. 3



1-Halk Evi Reisi Hakkı Tanrıverdi, 2-Baş Öğretmen Ensar Tekin, 3-Halk Evi Köycülük Kolu Başkanı Hasan Yardımcı, 4-Halkevi Odacısı Ferit Tosun, 5- Ulviye Yardımcı, 6-Nafıza Savcı, 7-Aliye Akyol, 8-Sabahat Sunar, 9-Melahat Sabuncuoğlu, 10-Sema Yardımcı, 11-Dikiş Öğretmeni Yaşar Sayacak, 12-Müzeyyen Bayar, 13-Nazire Baydar, 14-Yaşar Acarbay, 15-Neziha Bayar, 16-Emine Yıldız, 17-Semiha Dudu, 18-Rukiye Budak, 19-Latife Şahin, 20-Nezahat Yardımcı, 21-Sebahat Çakan (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 216).

Fotoğraf. 4



1-Başöğretmen Ensar Tekin, 2-Nezahat Yardımcı, 3-Sema Yardımcı, 4-Latife Şahin, 5-Sabahat Sunar, 6-Neziha Bayar, 7-Emine Yıldız, 8-Sabahat Çakan, 9-Müzeyyen Bayar, 10-Nazire Baydar, 11-Ulviye Yardımcı, 12-Melahat Sabuncuoğlu, 13-Aliye Akyol, 14-Yaşar Acarbay, 15-Nazire Savcı, 16-Semiha Dudu, 17-Rukiye Budak (BCA. Fon No: 490 1 0 0-Kutu No: 1007-Dosya No: 885-Sıra No: 2/Belge: 217).

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ
No: 76250
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara
10.5.1948

C. H. P. Genel Sekreterliği Yüksek Katına

Ödenecek ve gönderilecek paranın	Bütçe yılı :	1948
	Bölümü :	14
	Maddesi :	9
	Tertibi :	
	Tutarı :	240 Lira --- kuruş

Yalnız ----- İkiyüz kırk ----- Lira ----- kuruştur.

Para ödenecek makam ve ya şahsın öz ve soy adı : C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığına

Gideceği yer ve adresi : Diyarbakır

Ne için gönderildiği : Bismil Köy Kadınları seziici kursu Öğretmeni
Yukarıda Maknude Halatacık'ın ayda 40 liradan 1/1/1948 tarihinden 30/6/1948 tarihine kadar altı aylık Öğretmen ücreti olarak

Yukarıda yazılı ---240--- Lira ve ----- kuruşun
ödenmesi için I. Büroya havalesine yüksek tensip ve müsaadelerin saygılarımla
dilerim.
10.5.1948
BÜRO VII SEFİ
Konya MİLLETVEKİLİ

Uygun I. Büroya
10.5.1948
C. H. P. GENEL SEKRETERİ A.
Erzurum Milletvekili

851 225

Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1053 - Dosya No: 1045 - Sıra No: 2

C.H.partisi
D.Beyazid halkevi başkanlığı

Sayı 43

1437

C.H.partisi genel sekreterliği
yüce katına.

ANKARA

DOSYASIN

C.H.P. GENEL SEKRETERLİĞİ

T. -8. 1 1949

Re. 125

Evimiz tarafından nisan 1949 ayına kadar devam etmek üzere okuma yazma kursunun açılması tasarlanmıştır.

ayrıca bir dikig ve biçki yurdu açılması kararlaştırılmıştır. her iki kurs için ihtiyacımız olan ve hazırlanan bütçe tasarısında da gösterilmiş olan dört yüz elli liranın biran önce gönderilmesi suretile yurdun ve ulusun hayrına olan bu faaliyeti bizdeki başarımıza yüksek yardımlarını saygı ile arz ederim . 28/12/948

halkevi başkanı
(Abdullah baydar)

Dosyasına

VII

Amir Baydar

Kurslar

10.5.1949

60

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği

Ankara : 7. 2. 1950

2/ 28841

C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığına

Mardin

Millî Eğitim Bakanlığı doğu illerimizde açmakta olduğu (Köy Kadınları Geziel Kursları)nın sayılarını bu yıl artırmış bulunmaktadır .

Genel Sekreterliğimizin ; t'v'li mahrumiyetler içinde çalışmakta ve halkımıza faydalı olmakta olan bu öğretmenlere, geçen yıllardaki miktarda olamamakla beraber yine bir miktar yardım yapmayı kararlaştırmıştır .

Bu yıl bu yardımın miktarı 7 aylık bir kurs müddetince ayda 20 şer liradan (140) lira olacaktır .

Millî Eğitim Bakanlığından aldığımız liste gereğince ilimizde 1949 - 1950 Öğretim yılında açılmış olan kurslara ait çizelge aşağıda gösterilmiştir .

Adı geçen (4) kursun (4 X140 = 560) liralık ödeneği Bakanlığınızca gönderilmiştir .

Bu ödeneklerin istihkak sahiplerine veya vekaletlerine ödenmesini ve sonucunu bildirilmesini rica eder, sevgiler sunarım .

C.H.P. Genel Sekreteri A.
Erzurum Milletvekili

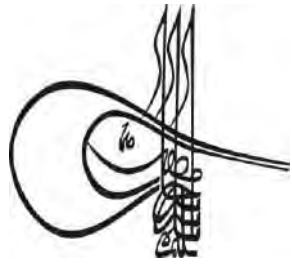
- 1- Türkân Tanjeri- Nusaybin
2- Menekşe Süer- Derik
3- Meseret Gül- Savur
4- Azize Filato- Kızıltepe

Cavud Dursunoğlu

13. II. 1950

50

Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1057 - Dosya No: 1060 - Sıra No: 1



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Mustafa DOĞAN - Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DOĞAN

This article was checked by iThenticate.

MATEMATİK MÜZESİNDE YÜRÜTÜLEN ÖĞRENME ETKİNLİKLERİNİN ÖĞRENCİLERİN MATEMATİKLEŞTİRME SÜRECİNE KATKILARI VE UYGULAMA HAKKINDA ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ*

Elif BAHADIR** - Kübra HIRDIÇ***

ÖZET

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin matematik müzesinde bulunan deney setleri hakkındaki görüşleri ve öğrenme deneyimleri analiz edilerek informal öğrenme ortamları sayesinde öğrencilerin matematik ve gerçek yaşam arasındaki bağlantıyı kurabilmelerine ve bu ortamların öğrencilerin matematikleştirme becerilerine katkısının araştırılması amaçlanmıştır. İnfomal öğrenme ortamları ve gerçekçi matematik eğitimi ile yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması sebebiyle bu çalışmanın yerli literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Çalışma TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları “Yaşamdaki Matematiğin Farkındayım” başlıklı proje kapsamında yürütülmüştür. İstanbul ili Güngören ilçesindeki bir devlet okulunda 8.sınıf seviyesindeki 24 öğrenci çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Rahmi Koç Müzesi Renkli Matematik Dünyası bölümündeki 48 deney seti ile gerçek yaşam temelli matematik deneyleri yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Gezi sonrası öğrencilere açık uçlu sorular sorulmuştur. Sorularda öğrencilere, beğendikleri ve beğenmedikleri deney setleri ve sebepleri, gezi esnasında öğrendikleri iki yeni bilgi ve gezi ile alakalı kişisel tercihlerini içeren sorular sorulmuştur. Yapılan çalışmanın sonucunda öğrencilerin gezi esnasında matematiğin gündelik yaşama yansıyan taraflarını keşfedebildikleri ve bu sayede yeni bilgiler edindikleri, geziyi rehber

* Bu çalışma TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları tarafından “Yaşamdaki Matematiğin Farkındayım” başlıklı proje kapsamında desteklenmiştir. İkinci yazarın yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**  Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, E-posta: elfbahadir@gmail.com

***  Öğretmen, MEB, El-mek: kubrahirdic@gmail.com

eşliğinde yürütmenin daha faydalı olduğuna dair inançları tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen uygulamanın, öğrencilerin yaşamın içindeki matematiği fark edebilmelerine, matematik ile diğer disiplinleri ve gerçek yaşamı ilişkilendirebilmelerine katkı sağladığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. İnfomal öğrenme ortamlarının yaygınlaştırılması ve matematik eğitiminde kullanılmasının matematik eğitimi daha nitelikli hale getireceği öğrencilerin matematiksel düşünme becerilerine ciddi anlamda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnfomal öğrenme, Matematik eğitimi, Matematik müzesi

STUDENTS' OPINIONS ABOUT THE LEARNING ACTIVITIES IN MATHEMATICS MUSEUM AND THEIR CONTRIBUTIONS TO THE MATHEMATICAL PROCESS

ABSTRACT

In this study, the opinions and learning experiences of the secondary school students about the experimental sets in the mathematics museum were analyzed. Through informal learning environments, the aim of this course is to make the connection between mathematics and real life students and to investigate the contribution of these environments to students' mathematical skills. Due to the limited number of studies conducted with informal learning environments and realistic mathematics education, this study was aimed to contribute to the domestic literature. The study was carried out within the scope of TUBITAK 4004 "I am aware of mathematics in life" Nature Education and Science Schools project. In a public school in the city of Güngören in Istanbul province, 24 students in the 8th grade were identified as study groups. Real life-based mathematics experiments were carried out with 48 experimental set in Rahmi Koç Museum Color Mathematics Department. A case study pattern was used in the research. After the trip, students were asked open-ended questions. In the questions, the students were asked questions about the experimental sets they liked and did not like, two new information they learned during the trip and their personal preferences related to the trip. As a result of the study, the students were able to discover the sides of mathematics that are reflected in the daily life of the students. It is thought that the application has been shown to contribute to the students' ability to recognize mathematics in life, to link mathematics with other disciplines and real life. It is thought that using informal learning environments in mathematics education will make mathematics education more qualified.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Learning in informal learning environments can occur at short intervals and without continuation depending on the inner motivation, curiosity, preference and individual control of the learner (Falk and Dierking, 1997; Gutwill and Allen, 2012; Griffin and Symington, 1997;

Rennie and McClafferty, 1996). It is important to benefit from informal learning environments in mathematics education. Starting from informal knowledge, not using formal knowledge in realistic Mathematics Education, it is possible to use modeling in order to form bridges when reaching formal knowledge, and the problems should be adapted from real life (Altun 2006). Our study was carried out within the scope of the project titled ve I am aware of the mathematics in life yürütül carried out within the scope of TÜBİTAK 4004 Nature Education and Science Schools project. Although the whole project focuses on realistic mathematics teaching, informal learning environments have also been used in the mathematicalization process. In this study, as part of the informal learning area, Rahmi Koç Museum Color Mathematics Department was selected and 48 experimental sets in this section were aimed to help students to make connections between formal mathematics and informal mathematics by conducting real life based mathematics experiments. For this reason, this study examines the opinions of the secondary school students about the experimental sets in the mathematics museum and the experiments in the museum. It is thought that the interviews with the students after the trip to the mathematics museum will inform the teachers and the researchers about what the students have learned in the science center and the appreciation of the students. For this purpose; In this study, it is aimed to make it possible for middle school students to understand the usage areas of mathematics and to help them to discover the connection between mathematics and real life and other disciplines.

Method

In the study, the case study pattern of qualitative research methods was applied. Case study; It is defined as a detailed installation test or a warehouse for a single subject or a special case (Merriam, 1988, Yin, 1989, Stake, 1994; Act. Bogdan and Biklen, 1998). In the case study, instead of generalization, emphasis is placed on the design of what is best understood from the situation (Denzin and Lincoln, 1985).

Research sample

As a working group; Real life-based mathematics experiments were carried out with 24 secondary school students studying in a secondary school in Güngören, İstanbul and 48 experimental sets in the Rahmi Koç Museum Color Mathematics Department. The study group consisted of 24 students in grade 8. The study group students were selected for TUBİTAK 4004 Nature Education and Science Schools project titled Eğitim I am aware of the mathematics in life Çalışma. While the students were selected, mathematics teachers in their schools were determined to be interested in mathematics and students willing to study.

Discussion and Results

The aim of this study was to investigate the opinions of the secondary school students about the experimental sets in the mathematics museum and to find out whether they have acquired new information through experiments in the museum.

The studies about informal learning environments for teaching science courses are widely available in the literature. Since the findings of our study are evaluated within the framework of realistic mathematics

teaching, they are in parallel with the results of studies in the fields of natural sciences and science. In this study, it has been found that students are able to see the mathematics in life and increase their interest in mathematics thanks to the education in informal learning environments. Similarly, Rudmann (1994) encourages students to increase their interest in science, to encourage students to choose a scientific-based profession and to support classroom learning. highlighted. In addition, Ay, Anagün and Demir (2015) similarly emphasized the importance of the use of informal learning environments by pre-service teachers in terms of the use of prior knowledge in the science education programs, active participation, motivating the students to learn and gaining experience.

In the study, the students were asked whether they had a choice of accompanying a guide in the museum and the findings about the effect of this situation on learning activities were gathered. In our study, it was concluded that the students were accompanied by the guide to help them better understand the experiments and to promote the experiments. Güler (2009) also achieved a similar result in his study. In her study, Güler (2009) states in her work that the activities carried out with the museum guide are very popular with the students and it would be beneficial to have one guide for each different museum.

In the study, students stated that they liked some of the experimental sets in the mathematics museum and some did not like them. There are a total of 48 experiment sets / activities in the Mathematics Museum. Students said that they liked some of the experiments more because it was more fun and the experiments they did not like were boring. Examining the experimental sets in which the students express their likes, it was observed that there were experiments involving elements of real life such as Leonardo's bridge Mimar Sinan's arches and foam experiment. These findings suggest that the aspect of mathematics that deals with real life problems attracts students' attention. Similar findings are found in the study of Sarıoğlu and Küçüközer (2017), who emphasized that teaching in non-school learning environments is more related to daily life and that the content in science classes will increase student motivation positively. Similarly, Adıgüzel (2006) also found that informal learning environments support the active participation of students and that they have gained new perspectives while having fun.

In the findings, it was observed that the students who stated that the architectural structures were working and that they realized their interest in mathematics were in the majority. The students stated that the experiments in the museum were interesting and that they were influenced by architectural structures. This situation suggests that the fact that mathematics in their lives can be touched and seen with more architectural structures affects them.

It is seen that the experiments performed have a certain logic and help them to realize that different disciplines are in our lives in order and consistency. Through the trip, it was found that it was easier for students to embody the abstract mathematics.

When the students were asked about the reasons of liking and disliking the experiments, it was seen that the reasons for the

appreciation were usually interesting, fun and differentiated from the materials used in the experiments. For some students, it was stated that the experiment was difficult and challenging. Generally, it is not expected to be preferred. However, it was observed that the students made cooperative experiments on a set of experiments and spent a long time. It is thought that the students spend a long time together with the solution of a problem and the experiments they evaluate as difficult to be high, to the favorite category of experiments for them.

The students mentioned that the definitions next to the experiments should be done well. In this way, students can better understand the experiments they do not understand and understand the logic. When the students are asked to explain which mathematics subject they can explain with the subject of mathematics, it is seen that the students have difficulty in determining the subject and gain or concept in mathematics. In addition, his misconceptions about the subjects and the concepts were determined. It is thought that informal learning environments can be an important help in catching and correcting students' misconceptions and will contribute to the development of students' mathematics literacy. Similar findings are found in the studies of Tatar & Bağrıyanık (2012) and Yavuz & Balkan Kıyıcı (2012). They talk about the fact that out-of-school environments give students the opportunity to learn by experiencing and live by giving them the opportunity to use their five basic senses. When the students are asked to share the information they think they have learned during the trip, all of them state that they have learned different information. The individual differences of the students emerge at this stage. This suggests that the diversity of experiment sets in such environments is important. Adıgüzel (2006) also found this idea in his work. In her Adıgüzel study, she mentions the importance of mediums which can present the learning environments by doing by doing and enriches their imagination with activities such as games and experiments.

In our study, it was possible to reach the information about what the students liked or did not like in the informal learning environments. In addition, it was seen that students could understand mathematics more clearly in relation to other disciplines and life. In order to enrich mathematics education and teaching, it is thought that the informal learning environments should be utilized to the maximum extent. It is important to increase the number of these environments and to educate mathematics educators on this issue and to establish stronger cooperation on museum guides and mathematics curricula.

Keywords: Informal learning, Mathematics education, Mathematics museum

1.Giriş

İnformel öğrenme ortamları müzeler, hayvanat bahçeleri, akvaryumlar, botanik bahçeleri, tarihi mekânlar gibi öğrenci ve gençlerin deneyimlerini keşfedebilmesi ve öğrenmesini sağlayan yerlerdir (Falk&Dierking, 2000). Okul dışında olan her türlü öğrenme ortamları informal öğrenme ortamları olarak tanımlanmaktadır. İnformel öğrenme ortamlarında öğrenme, öğrenenin içsel motivasyonuna, merakına, tercihinine ve bireysel kontrolüne bağlı olarak kısa zaman aralıklarında ve devam

gerektirmeden oluşabilir (Falk ve Dierking, 1997; Gutwill ve Allen, 2012; Griffin ve Symington, 1997; Rennie ve McClafferty, 1996).

İnformel öğrenme ortamlarında yapılan çalışmalar (Marsick ve Watkins 2001; Rennie ve McClafferty 1996; Wolins, Jensen ve Ulzheimer, 1992) informal öğrenme ortamlarının yapılandırılmamış ve kendiliğinden gelişen öğrenmelerin oluşmasına olanak sağladığını desteklemektedir. Müzelerdeki öğrenmeler, sınıf ortamlarındaki öğrenmelerin aksine belirli bir düzen ve devamlılık gerektirmez (Bamberger ve Tal, 2007). Öğretmenlerin bilim merkezlerine yaptıkları gezilerde amaç; öğrencilerin merkezde bulunan deney setleri aracılığı ile bilimin eğlenceli yönünü görmelerini sağlamanın yanında öğrencilerin sınıf ortamında yapma imkânı bulamadıkları deney setlerini uygulayarak yeni bilgiler edinmelerini sağlamaktır.

Hans Freudenthal tarafından ortaya konulan ve Freudenthal Enstitüsü tarafından geliştirilen Gerçekçi Matematik Eğitimi yaklaşımı da yapılandırmacı yaklaşım ile birçok açıdan benzerlik göstermektedir. Freudenthal, matematiğin gerçek hayattan kopuk olmamasını, gerçek hayatın bir parçası olmasını ve matematiğin yaparak, yaşanılarak öğrenilmesi gerektiğini savunmaktadır. Gerçekçi Matematik Eğitiminde öğretim yönünün bu şekilde formal bilgidan başlayarak değil, informal bilgidan başlaması, formal bilgiye ulaşırken arada köprü oluşturacak şekilde modellemelerin kullanılması, problemlerin gerçek hayattan uyarlanmış olması söz konusudur (Altun 2006). Freudenthal tarihte matematiğin insanların karşılaştığı gerçek hayat problemlerinden doğduğunu, bu problemler vasıtasıyla gerçek hayatı matematikleştirdiklerini ve daha sonrasında formal matematiğe ulaştıklarını savunmaktadır (Freudenthal 1968). Bu eğitim sürecinde anahtar kelime matematikleştirmektir.

Öğretimde matematikleştirme anahtar süreçtir ve bunun iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi, matematikleştirme sadece matematikçilerin işi değil, her insanın işidir. İkinci nedeni yeniden keşfetme fikri ile ilgilidir. Matematiksel bilgiye keşfetme ile ulaşılmıştır. Formal matematik bilgiye (tanımlara, bağıntılara) en son ulaşılmıştır. Bu son nokta öğrettiğimiz matematiğin ilk noktası olmamalıdır. Bu bakımdan yeniden keşfetme matematik öğretiminin vazgeçilmez ilkesidir. Öğrencinin çalışabileceği, denemeler yapabileceği bir ortamın hazırlanması 4 gerekir ve öğrenme, sürecin matematikçi tarafından keşfi şeklinde olmalıdır. Matematikleştirme olarak açıklanan bu süreçte, öğrenci matematik bilgiye kendisi ulaşmaktadır. Matematikleştirme sürecinin kazanımı öğrencinin günlük hayattaki durumları matematiksel yaklaşımla ele alınmalarını sağlar (Altun, 2007). Yani RME'nin matematikleştirme için önerdiği üç temel ilke vardır: 1) Yönlendirilmiş keşfetme: Bu ilke çerçevesinde öğrencilere, matematiğin icat edilmesine benzer bir yöntemi ya da çalışmayı denemeleri için fırsat verilmelidir. 2) Çevre problemlerinin uyarıcı olması ve bir kavramın sürecin yeniden keşfi ile kazanılması (didaktik fenomenoloji): Didaktik fenomenoloji matematik kavramların analizini yapmak suretiyle onun nasıl oluştuğunu açıklamaktadır. 3) İnformal bilgi ile formal bilgi arasında köprü görevi görecek modellere yer verilmesi: Burada sözü edilen modeller hazır materyallerden ziyade çocuğun kendi informal aktivitelerinden geliştirilebilecek matematiksel modellerden söz edilmektedir.

Matematikleştirme sadece matematikçilerin değil her insanın yapabileceği bir iştir (Treffers 1987). İnformal öğrenme ortamının öğrencilerin öğrenmesinde ve modellemesinde oldukça önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla informal öğrenme ortamları öğrencilerin matematikleştirme süreçlerini etkin bir şekilde kolaylaştıracaktır. Yapılan araştırmalar genellikle informal öğrenme ortamlarından fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında daha çok yararlandığını göstermektedir (Saraç, Okur Berberoğlu ve Uygun, 2017). Sarioğlu ve Küçüközer (2017) gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğretmen adayları okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleşen öğretimin günlük yaşamla daha ilişkili olduğunu fikrini belirtmişlerdir ve öğretmen adayları fen derslerinde içeriği günlük yaşam ile ilişkilendirmek için okul dışında öğretim yapılmasının uygun olacağını belirtmişlerdir. Bozdoğan ve Yalçın (2006), 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin bir bilim merkezi olan Enerji Parkı'nda öğretim almalarının akademik başarıları üzerinde etkili olmaz iken Fen Bilgisi'ne karşı ilgi düzeylerinin artmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Bu

çalışmalar sonucunda okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleştirilen öğretimin öğrencilerin akademik başarıları, derse karşı ilgi ve tutumlarını olumlu etkilediği görülmektedir.

Literatürde gerçek yaşam temelli öğrenme etkinliklerine yer verilen çalışmalar bulunmaktadır ancak informal öğrenme ortamlarında matematik özelinde yapılan çalışma sayısı sınırlıdır (Yıldız ve Göl 2014; Çağlar, Ünal, Çalışkan, Gürel ve Durmaz, 2018).

Literatüre bakıldığında da informal öğrenme ortamlarıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri kapsamında yürütülmüştür. Bu alanda matematik dersi kapsamında yapılan çalışma sınırlı sayıdadır. Gerçekçi matematik öğretimi çerçevesinde öğrencilerin matematikleştirmelerine fayda sağlaması açısından informal öğrenme ortamlarının matematik derslerinde etkin bir şekilde yer alması önemlidir. Bu nedenlerden yola çıkılarak araştırmanın hem alan yazına hem de sınıf dışı okul ortamlarının daha etkin bir şekilde nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir fikir vermesi açısından katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesi "Sınıf dışı informal öğrenme ortamlarının öğrencilerin matematik ve gerçek yaşam arasındaki bağlantıyı kurabilmelerine ve matematikleştirme becerilerine katkısı var mıdır?" şeklinde belirlenmiştir.

2.Araştırmanın Amacı

Çalışmamız TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları projesi kapsamında yürütülen "Yaşamdaki Matematiğin Farkındayım" başlıklı proje kapsamında yürütülmüştür. Projenin tamamı Gerçekçi Matematik Öğretimine odaklanmakla birlikte informal öğrenme ortamlarından da matematikselleştirme sürecinde yararlanılmıştır. Çalışmada informal öğrenme alanı olarak Rahmi Koç Müzesi Renkli Matematik Dünyası bölümü seçilmiş ve bu bölümdeki deki 48 deney seti ile gerçek yaşam temelli matematik deneyleri yapılarak öğrencilerin formal matematik ve informal matematik arasındaki bağlantıyı kurabilmelerine yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin matematik müzesinde bulunan deney setleri hakkındaki görüşleri ve müzedeki deneyler sayesinde yeni bir bilgi edinip edinmedikleri incelenmiştir. Matematik müzesine yapılan gezi sonrası öğrencilerle yapılan görüşmelerin, öğrencilerin bilim merkezinde neler öğrendiklerini ve öğrencilerin beğeni durumları hakkında öğretmenlere ve araştırmacılara bilgi vereceği düşünülmektedir. Bu amaçla; bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin matematiğin kullanım alanlarını anlayabilmelerini kolaylaştırmak ve matematikle gerçek yaşam ve diğer disiplinler arasındaki bağlantıyı keşfedebilmelerine zemin hazırlamak amaçlanmıştır.

3. YÖNTEM

3.1.Araştırma deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni uygulanmıştır. Çalışmamız, informal ortamlarda matematik eğitimi üzerine kurgulana çalışma olarak tasarlanması yönüyle durum çalışmalarının doğasına uymaktadır. Bilindiği gibi durum çalışmalarından elde edilen veriler gerçeklik bağlamında çok güçlüdür ve ele alınan sınırlı olgu hakkında derinlemesine bilgi verebilirler. Durum çalışması; detaylı bir kurulum sınavı veya tek bir konu için depo niteliğinde belge veya özel bir durum olarak tanımlanmaktadır (Merriam, 1988, Yin, 1989, Stake, 1994; Akt.: Bogdan ve Biklen,1998). Durum çalışmasında genelleştirme yerine durumdan en mükemmel şekilde ne anlaşıldığının çalışılmasının tasarısı üzerinde vurgu yapılmaktadır (Denzin ve Lincoln, 1985).

3.2.Araştırma evreni ve Örneklemi

Çalışma grubu olarak; İstanbul ili Güngören ilçesindeki bir ortaokulda öğrenim gören 8.sınıf seviyesindeki 24 öğrenci çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Örneklem seçilirken amaçsal örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Amaçsal örneklemede, evreni temsil ettiği, evrenin tipik bir örneği olduğu düşünülen bir alt grubun örneklem olarak seçilmesi söz konusudur. Çalışmamız TÜBİTAK 4004 Doğa

Eğitimi ve Bilim Okulları projesi kapsamında yürütüldüğü için katılımcı öğrenciler seçilirken okullarındaki matematik öğretmenleri tarafından matematiğe meraklı ve istekli öğrenciler belirlenmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı:

Veri toplama sürecinde, iki uzman tarafından hazırlanan 12 açık uçlu soru öğrencilere yöneltilerek görüşleri alınmıştır. Aşağıda öğrencilere sorulan açık uçlu sorular bulunmaktadır.

1. Gezi esnasında size rehberlik amaçlı eşlik edilmesi tercih edeceğiniz bir durum mudur?
2. Gezi sonunda verilen serbest zamanda size birinin eşlik etmesini ister miydiniz? (Görevli, arkadaş, vs.)
3. Yapılan gezi sizin için faydalı oldu mu sizce? Faydalı olduğunu düşünüyorsanız kısaca bizimle bunları paylaşır mısınız?
4. En beğendiğiniz deney seti hangisi oldu? Beğenme sebebiniz neydi?
5. En beğenmediğiniz deney seti hangisi oldu? Beğenmeme sebebiniz neydi?
6. Yapılan gezideki deneyler sadece matematikle mi ilgilidir?
7. Deneylerin matematik dışında diğer derslerle ilişkisi var mıdır? Varsa hangi dersler? Açıklayınız?
8. Yapılan gezideki deneylerin günlük hayatta kullandığımız malzemelerle arasında bir ilişki var mıdır?
9. Yapılan gezi sizin günlük hayatta karşılaştığınız bir problem karşısındaki problemleri çözmenize katkı sağlayabilir mi? Örnek verin.
10. Gezi sizin matematiksel konuları öğrenmenize yardımcı oldu mu?
11. Gezide öğrendiğinizi düşündüğünüz iki yeni bilgiyi bizimle paylaşır mısınız?
12. Böyle gezilerin bir daha yapılmasını ister miydiniz?

Hazırlanan formda öğrencilere en beğendikleri deney setinin hangisi olduğu ve beğenme sebepleri; en beğenmedikleri deney setinin hangisi olduğu ve sebepleri; yapılan geziden öğrendikleri iki yeni bilgi, gezi esnasında eşlik eden olup olmadığı ve kişisel tercihlerini içeren sorular sorulmuştur.

3.3. Verilerin analizi

Görüşmelerden elde edilen nicel verilerin analizinde frekans ve yüzde hesaplamaları kullanılmıştır. Nitel verilerin analizinde ise öğrenci görüşmeleri incelenmiştir. Kodların belirlenmesinden sonra öğrenci görüşmeleri iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak analiz edilmiş ve ortak özelliklerine göre temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan temalarda fikir birliği sağlandıktan sonra öğrenci görüşmeleri incelenmiş ve her bir temaya ait frekanslar (f) belirlenmiştir.

3.4. Uygulama

Çalışma “Yaşamdaki Matematiğin Farkındayım” başlıklı TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları projesi kapsamında yapılmıştır. Ortaokul öğrencileri ile Rahmi Koç Müzesi Renkli matematik dünyası bölümüne gezi programlanmıştır. Gezinin bir bölümünde öğrencilere bir rehber ve öğretmenleri eşlik etmiş diğer bölümünde ise öğrencilerin kendilerinin bağımsız olarak veya gruplara ayrılarak geziyi sürdürmeleri ve deney setlerini kendi istekleri doğrultusunda keşfetmelerine müsaade edilmiştir. Gezi sonrası, matematik müzesinde bulunan deney setleri hakkındaki görüşleri ve yeni bir bilgi edinip edinmedikleri incelenmiştir.

Matematik müzesinde 48 adet deney seti bulunmaktadır. Deney setlerini incelemek için yaklaşık 60 dakikalık zaman ayrılmıştır. Uygulamanın ilk kısmı 20 dakikadan oluşmaktadır ve rehber eşliğinde çeşitli deneyler matematik kazanımları ile birlikte tanıtılmıştır. Geriye kalan yaklaşık 40 dakikalık zaman diliminde öğrencilerin kendilerinin bağımsız olarak veya gruplara ayrılarak deney setlerini kendi istekleri doğrultusunda keşfetmelerine müsaade edilmiştir. Serbest zaman bölümünde öğrenciler ihtiyaç duydukları durumlarda görevliler tarafından yardım alabilmektedirler.

4.Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde belirli alt ve ana başlıklara göre yapılan analizlerden elde edilen bulgulara, öğrenci görüşlerine ve bu bilgiler ışığında yapılan yorumlara yer verilmiştir. Bazı alt başlıklarda yüzdeler yuvarlanarak yazıldığı için toplamı 100 etmemektedir.

Tablo1:“Gezi esnasında size rehberlik amaçlı eşlik edilmesi tercih edeceğiniz bir durum mudur?” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Evet	23	%96
Hayır	1	%4

Tablo1’de görüldüğü üzere öğrencilerden %96’sı gezi esnasında rehberlerin eşlik etmesi daha sonraki gezileri içinde tercih edecekleri bir durum olduğunu belirtmişlerdir. %4 ü ise rehberin eşlik etmemesini tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 2:“Gezi sonunda verilen serbest zamanda size birinin eşlik etmesini ister miydiniz? (Görevli, arkadaş, vs.)” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde
İsteyenler	5	%21
İstemeyenler	19	%79

Tablo 2 de görüldüğü üzere gezi sonunda size birinin eşlik etmesini isteyen öğrencilerin %21 dir. Gezi sonunda anlayamadığı deneyi anlatmasına yardımcı olabilmesi için birinin gerekli olduğunu düşündükleri için tercih ettikleri düşünülmektedir. Diğer yönden birinin eşlik etmesini istemeyenler yaklaşık olarak %79 civarındandır. Birilerin eşlik etmesini istemeyenler ise yalnız olarak keşfetmek istedikleri ve görevlinin onlar istediği zaman yanlarına gelmesini istediklerini belirtmişlerdir. Kendilerine bir görevlinin eşlik etmesini istemeyenlerde kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Arkadaşlarının eşlik etmesini isteyen ama görevli eşlik etmesini istemeyen ve tek gezmek isteyendir. Aşağıda Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Gezi Sonunda Birilerinin Eşlik Etmesini İstemeyenlerin Cevaplarının Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde
Arkadaş eşlik etmesini isteyen ama görevli eşlik etmesini istemeyen	15	%78
Yalnız gezmek isteyenler	4	%22

Arkadaşlarının eşlik etmesini isteyip, görevlinin eşlik etmesini istemeyen öğrenciler yaklaşık olarak grubun %78'i civarındadır. Öğrencilerin arkadaşlarıyla daha rahat konuşabildiği, deneyleri deneme ve keşfetme yönünden daha rahat hareket edebildikleri için görevliyi istemediklerini belirtmişlerdir. Tek gezmek isteyen öğrencilerin oranı ise %22 civarındadır. Deneyler esnasında kimseden etkilenmemek ve daha rahat olduğunu düşündükleri için tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4: “Yapılan gezi sizin için faydalı oldu mu sizce? Faydalı olduğunu düşünüyorsanız kısaca bizimle bunları paylaşır mısınız?” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans Ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Evet	24	%100
Hayır	0	%0

Tablo 4 de görüldüğü üzere öğrencilerin yüzde 100 ü gezinin faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin matematiği hayatlarının içinde görmesine faydalı olduğunu, gerçek yaşam durumlarında ve mühendislikte matematiğin bu denli kullanım alanı olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir. Matematiğe yönelik neler öğrendiklerini ve müze gezisini nasıl bulduklarını belirtmeleri istenmiştir.

Öğrencilerin %100 ü soruyu cevaplmasına rağmen 3 kişi sadece evet demiş, geri kalan 21 kişi yorumlarını da belirtmiştir.

Tablo 5: Matematiğin Faydalı Olduğunu Gösteren Yorumların Frekans Dağılımı Ve Yüzdeleri

	Frekans	Yüzdelik
Köprü ve kemerlerdeki matematiği fark ettim ve mühendislikle ilgili yeni bilgileri öğrendim.	10	%47
Müzedeki deneylerin mantığını öğrendik.	3	%13
Müzeden etkilendim.	2	%10
Mimarların nasıl çalıştığını öğrendim.	1	%5
Matematik hayatımızın içinde olduğunu görmüş olduk.	2	%10
Hesap atölyesi faydalı oldu	1	%5
Etkinliklerin daha zevkli olduğunu düşünüyorum.	1	%5
Su deneyi güzeldi	1	%5

Tablo 5 incelendiğinde Öğrencilerin büyük çoğunluğunun matematiğin uygulama alanlarını görmekten hoşlandıklarını mühendislikle ilgisini kurabilmeyi çok sevdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 6: “En beğendiğiniz deney seti hangisi oldu? Beğenme sebebiniz neydi?” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans Ve Yüzde Değerleri

En beğenilen deney seti	Frekans	Yüzdelik (%)
Mimar Sinan köprüsü	6	%25
Çevirerek kasırga yapmak	1	%4
Dev sabun köpüğü	8	%33
Yak söndür	2	%8
T yapmak	1	%4
Dönen ayna	1	%4
Kare top	1	%4
Çark	1	%4
Borularla müzik yapmak	1	%4
Leonardo Da Vinci Köprüsü	2	%8

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin %33,3’lik kısmı dev sabun köpüğünü beğendiğini belirtmiştir. Öğrencilerin dev sabun köpüğü deneyinde köpüğün içine girerek eğlenmesi bu deneyi beğenmelerinde etkili olduğunu düşündürmektedir.

Öğrencilerin %25 i ise Mimar Sinan’ın köprüsünü beğendiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin ünlü Türk Mimarı Mimar Sinan hakkında bilgi edinmesine yardımcı olduğu ve kemerin hiçbir yerden destek almadan ayakta durabilmesinin öğrencileri şaşırttığı ve bu durumun taşların geometrik yapısından kaynaklandığını öğrenmeleri öğrencilerin ilgisini çekmiştir.

En az beğenilen deney setleri olan t yapmak ve yak söndür, dönen ayna, kare top ve çark olmuştur. Bu öğrenciler deneyleri zor ve uğraştırıcı olduğu için beğendiklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin deneyleri sevmesi ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

“Dev sabun köpüğü deneyi eğlenceli ve ilgi çekici olduğu için beğendim.”

“Yak söndür deneyi zor olması ama sonradan yaptığım için beğendim.”

“T tangram deneyi en zor ve en uğraştırıcı set olduğu için beğendim.”

“Mimar Sinan’ın Köprüsü deneyinde harika bir orantıya sahip olduğu ve ilginç olduğundan hiçbir destek almadan ayakta durabildiği için beğendim.”

“Dev Sabun Köpüğü deneyinde ışık kırılması vardı ve bu deneyin içine girmekten zevk aldım.”

“Dönen ayna deneyi başımı döndürdü.”

“Çark deneyinde çarkları sevdiğim için beğendim.”

Tablo 7: “En beğenmediğiniz deney seti hangisi oldu? Beğenmeme sebebiniz neydi?” sorusuna verilen cevapların frekans ve yüzde değerleri

En sevmediğim deney	Frekans	Yüzde
Beğenmediğim deney seti olmadı	12	%50
Dişli çark deneyi	1	%4
Cisimlerle küp yapmak	2	%8
T Tangram	1	%4
Cisim birleştirerek piramit yapmak	1	%4
Dönen Ayna	2	%8
Topları yarıştı	1	%4
Türkiye’de dolaşım uzunluğu	3	%12,5
Leonardo Da Vinci Köprüsü	1	%4

Tablo incelendiğin öğrencilerin yüzde %50 si beğenmediği deney olmadığını söylemektedir. Diğer yarısı beğenmeme konusunda farklı cevaplar vermiştir. Öğrencilerin %12si Türkiye’de dolaşım uzunluğu deneyini beğenmemiştir.

Öğrencilerin deneyleri beğenmemesi ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

“Dişli çark deneyinde çok kolay olmasından beğenmedim.”

“Cisimlerle küp yapmak deneyi yapımı zor olduğundan beğenmedim.”

“T tangram deneyi çok kafa karıştırıcı olduğundan beğenmedim.”

“Dönen ayna deneyi başımı döndürdüğü için beğenmedim.”

“Topları yarıştı deneyi basit bir deney olduğundan beğenmedim.”

“Leonardo da Vinci Köprüsü deneyinde yapımı zor olduğundan dolayı beğenmedim.”

Öğrencilerin bazıları için deneylerin zor olması deneylerin beğenilmemesini sağlarken bazı öğrenciler deneylerin kolay ve belli bir amacı olmadığından beğenmediklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin gezideki diğer disiplinlerin farkına varıp varmadıklarını belirlemek amacı ile deneylerin sadece matematikle ilgili olup olmadığı sorusu sorulmuştur.

Tablo 8:“Yapılan gezideki deneyler sadece matematikle mi ilgilidir?” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Evet	6	%25
Hayır	18	%75

Tabloda görüldüğü gibi öğrencilerden %25 i deneylerin sadece matematikle ilgili olduğunu, %75 i ise sadece matematikle ilgili olmadığını belirtmiş ve hayır cevabı vermişlerdir.

Öğrencilerin deneyleri matematiğin dışında başka bir dersle olan ilgisini fark edip etmedikleri sorulmuştur.

Tablo 9: Öğrencilerin Hangi Derslerle İlişkilendirdiğinin Frekans Ve Yüzde Değerleri

		Frekans	Yüzdeler (%)
Bir dersle ilişkilendiren	Sadece hayır diyerek yorum yapmayan	1	%5,5
	Başka disiplinlerle ilgili olduğunu belirtip, herhangi bir disiplin belirtmeyenler	3	%16
	Fizikte ilgilidir	1	%5,5
	Fenle ilgilidir	2	%11
	Ekonomi tarihi ile ilgilidir	1	%5,5
	Astronomi ile ilgilidir.	1	%5,5
İki dersle ilişkilendiren	Edebiyat ve tarih ilgilidir.	1	%5,5
	Mantıkla ve görselle ilgilidir.	1	%5,5
	Fen ve tarihle ilgilidir	1	%5,5
	Müzik, tarih konularla ilgilidir	1	%5,5
	Fizik ve kimya ile ilgilidir.	2	%11
	Mantık, fizik ve fende ilgilidir	1	%5,5
Üç dersle ilişkilendiren	Fizik, biyoloji, kimya, tarih, sanatla ilgilidir.	1	%5,5
Beş dersle ilişkilendiren	İş bankasında insanların birikim yapması için uğraşmış	1	%5,5

Hayır diyen öğrenciler deneylerin matematik dışında birçok dersle ilişkili olduğundan bahsetmiştir. Öğrencilerin biri dışında hepsi deneyleri hangi derslerle ilişkilendirdiklerini yazmışlardır. Tek bir dersle ilişki olduğunu düşünenler, iki dersle ilişkili olduğunu düşünenler ve ikiden fazla dersle ilişkili olduğunu söyleyen öğrenciler gruplandırılarak Tablo 9 da gösterilmiştir.

Ayrıca öğrencilerin hangi dersi daha fazla seçtikleri de gruplandırılarak Tablo 10 da gösterilmiştir.

Öğrencilerin %5,5 i herhangi bir dersle ilişkilendirmediğini belirterek sadece hayır demiştir. Bir dersle ilişkilendirenler fizik, fen, ekonomi tarihi ve astronomi ile ilişkilendirmiştir. İki dersle ilişkilendiren edebiyat ve tarihle, mantık ve görselle, fen ve tarihle, müzik ve tarihle ve fizik ve kimyayla ilişkilendirmiştir. 3 dersle ilişkilendirenler mantık, fizik ve fenle ilişkilendirmiştir. 5 dersle ilişkilendirenler ise fizik, kimya, biyoloji, tarih ve sanatla ilişkilidir. Ayrıca hiçbir dersle ilişkilendirmeyip başka bir konuyla ilişkilendiren de olmuştur. Öğrencilerin hepsinin farklı farklı derslerle ilişkilendirmelerinin matematiğin gerçek yaşamda pek çok disiplinle ilişkisi olduğunu fark ettiklerini göstermektedir.

Tablo 10: Matematik dışındaki diğer derslerle ilişkilendirme Frekans ve Yüzde Değerleri

İlişkilendirilen Dersler	Frekans	Yüzde
Fizik	4	%18
Kimya	2	%9
Sanat	1	%4,5
Tarih	5	%22
Fen	3	%13,5
Mantık	2	%9
Edebiyat	1	%4,5
Astronomi	1	%4,5
Müzik	1	%4,5
Biyoloji	1	%4,5
Görsel	1	%4,5
Toplam Fen Bilimleri	11	%50
Toplam Sosyal	6	%27
Toplam Sanat	3	%13

Fizik, kimya, biyoloji ve astronomi ve fen bilgisi bilimleri fen bilimleri başlığı altında toplanmıştır. Toplamda 11 kişi Fen bilimleri ile ilişkilendirmiştir. Sosyal bilgilerin içinde edebiyat ve tarih bilimleri olmaktadır.

Tabloda Görüldüğü üzere öğrencilerin %50 si fen bilimlerine ait dersleri seçmiştir. Matematikle en fazla ilişkilendirilen bilim Fen Bilgisi dersi olmuştur. Ayrıca Matematiği sanatla, astronomiyle, edebiyatla ve tarihle gibi çeşitli bilimlerle ilişkilendirmişlerdir. En az ilişkilendirme ise sanat kategorisi olmuştur. Öğrencilerin %13 ü sanatla ilişkilendirmiştir. Öğrenciler matematiği çok çeşitli bilimlerle ilişkilendirmesine rağmen bazı alanlarla ilişkilendirmemiştir. Ayrıca ekonomi tarihinden bahsetmelerine rağmen matematiği hangisiyle ilişkisi var sorusuna ekonomiyi hiç dahil etmemişlerdir. Tabloda görüldüğü öğrencilerin %22 si gibi en çok ilişkilendirilen ders olarak Tarih diye belirtmişlerdir. Bu dersin seçilme sebebi olarak da öğrencilerin Matematik Müzesi'nde tarihte yapılan çeşitli yapılar ve matematik bağlantıları hakkında bilgi verilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 11: “Yapılan gezideki deneylerin günlük hayatta kullandığımız malzemeler arasında bir ilişki var mıdır?” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Evet	22	%91
Hayır	2	%9

Tablo 11 de görüldüğü gibi öğrencilerin %91 i günlük hayatta kullandığımız malzemelerle ilişkisi olduğunu belirtmiştir. %9 u ise ilişkisi olmadığını belirtmiştir. Kullanılan deneylerde günlük hayatta kullanılan sabun, tahta bloklar, köprüler vb. olduğundan öğrencilerin fark ettikleri düşünülmektedir.

Tablo 12: Günlük Hayatta Kullanılan Malzemelere Verilen Örneklerin Frekans Ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzdelik (%)
Sadece evet diyen	1	%4,5
Sabunlu su evdeki malzemelerden yapılmıştır.	11	%50
Leonardo da vinci deneyi tahta bloklardan oluşuyor	4	%18
Mimarlıkla ilgili bilgiler öğrendik Mimarlıkla ilgilidir.	1	%4,5
Mimar Sinan'ın yaptığı köprüyü hala kullanıyoruz	3	%13,5
Borularla yapılan deney vardı	1	%4,5
Özellikle köprüleri öğrendik	1	%4,5

Öğrencilerin %50 si yani yarısı en çok sabunlu deneydeki sabunu örnek vermiştir. Öğrenciler verdikleri cevaplarda evimizde kullandığımız deterjanların sabun deneyinde kullanıldığını, yapılan köprüleri, mimarlıkla ilgili çalışmaları, Leonardo da Vinci Köprüsü'nde tahta blokları örnek vermiştir. Mimar Sinan'ın yaptığı köprünün hala kullanıldığını belirtmişlerdir.

Tablo 13: “Yapılan gezi sizin günlük hayatta karşılaştığınız bir problem karşısındaki problemleri çözmenize katkı sağlayabilir mi? Örnek verin.” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans Ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Evet	18	%75
Hayır	6	%25

Tablo 13 de görüldüğü gibi öğrencilerin %75 i katkı sağlayacağını belirtmiştir. %25 i ise katkı sağlamayacağını belirtmiştir. Gezinin öğrencilerin gözünden faydalı olup olmadığı olduysa ne yönde faydasının olduğu olmadıysa neden olmadığı sorularının cevapları Tablo14 ve Tablo 15 de görülmektedir. sorulmuştur.

Tablo 14: Gezinin Katkı Sağladığını Düşünenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde (%)
Sadece evet diyen	3	%17
Şu an problem olmadı, olduğunda yardımcı olacaktır.	2	%11
Mantıklı düşünmemi sağladı	1	%5
Köprüler ve kemerler yapmamızı sağlar.	7	%38
Büyüyünce kemer yapmayı daha iyi bilirim.	2	%11
Müziyen olursam ölçüleri öğrendim.	1	%5
Mimar olursam köprüleri öğrendim.	1	%5
Bir soru sorulduğunda öğrendiklerimi söylerim.	1	%5

Öğrenciler verdikleri cevaplarda %38 oranında en yüksek oranın köprü ve kemer yapmamızda yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 15: Katkı Sağlamadığını Düşünenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde (%)
Sadece hayır diyen	4	%66
Katkı sağlamaz, ilgi çekiciydi.	1	%17
Okul projesi dışında işe yarayacağını pek düşünmüyorum.	1	%17

Tablo 15 de görüldüğü gibi hayır diyen öğrencilerin %66'sı nedenini belirtmemiştir. %17 si ilgi çekici olduğunu düşünmesine rağmen katkı sağlamayacağını belirtmiştir. Geri kalan %17'lik kısım ise okul projesi dışında yardımcı olmayacağını düşünmektedirler.

Tablo 16: “Gezi sizin matematiksel konuları öğrenmenize yardımcı oldu mu?” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Evet	20	%83
Kararsız	1	%4
Hayır	3	%13

Tablo 16 görüldüğü gibi öğrencilerin %83 ü matematiksel konuları öğrenmeye yardımcı olduğunu belirtmiştir. %4 ü ise karar veremediğini belirtmiştir. Geri kalan %13 lük kısım yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo 17 de matematiksel konuları öğrenmenize neden ve nasıl yardımcı oldu sorusunun cevapları bulunmaktadır.

Tablo 17: “Matematiksel konuları öğrenmenize neden ve nasıl yardımcı oldu?” Sorusunun Cevaplarına Dair Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde
Sadece evet diyen	10	%50
Farklı şekillerin oluştuğunu gördüm. Başka şekilde deneyeceğim.	1	%5
Köprü, kemer bilgisi problemlerde kullanırım.	5	%25
Örüntü ile fraktalın farkını öğrendim.	1	%5
Deneylerin etkisini öğrendim	1	%5
Altın oranı öğrendim.	1	%5
Kilit noktasını öğrendim.	1	%5

Evet diyenlerin %50'lik kısmı sadece evet demiştir ve neden evet dediğini belirtmemiştir. Nedenlerini belirtenlerin %25 i köprü ve kemer bilgisini öğrendiğini, %5'lik kısım ise bazı matematiksel konuların farkını anlamıştır. %15'lik kısım altın oran, kilit taşın ve deneylerin etkilerinin sonuçlarını öğrendiğini belirtmişlerdir.

Tablo 18: “Gezide öğrendiğinizi düşündüğünüz iki yeni bilgiyi bizimle paylaşır mısınız?” Sorusuna Dair Öğrencilerin Yeni Öğrendiklerini Belirttikleri Birinci Bilgiye Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde (%)
Sabun duvarında en pürüzsüz şeyin köpük olduğunu öğrendim.	3	%12,5
Leonardo da Vinci Köprüsü’nde örüntü olduğunu öğrendim	5	%21
Mimar Sinan Köprüsü’nü öğrendim	2	%8
Mimar Sinan’ın Mihrimah Sultan’a aşık olması	1	%4
Kemerin ne işe yaradığını öğrendim.	4	%16
İş bankası Atatürk sayesinde açılmıştır.	3	%12,5
Aynayla görüntünün çoğaltılması	1	%4
Balon köpüğü camdan daha pürüzsüz	3	%12,5
Pisagor üçgeninin ispatını	1	%4
Çarkları öğrendim ve baloncuğun şeffaf olduğunu öğrendim.	1	%4

Tablo 18 de görüldüğü gibi öğrencilerin %21 inin ilk edinen bilgi olarak Leonardo da Vinci Köprüsü’nde öğrendiklerini düşündükleri örüntü konusunun olduğu görülmektedir. Öğrenciler bu deneyler sayesinde örüntü, kemerlerin yapısı, aynayla görüntünün çoğaltılması, Pisagor bağıntısı gibi çeşitli bilgiler edindiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 19: “Gezide öğrendiğinizi düşündüğünüz iki yeni bilgiyi bizimle paylaşır mısınız?” Sorusuna Dair Öğrencilerin Yeni Öğrendiklerini Belirttikleri İkinci Bilgiye Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Yüzde (%)
Baloncukların yüzeyinin düz ve pürüzsüz olması	1	%4
Mozart’ın boruları	1	%4
Sabun köpüğüne gliserin katarsak daha sağlam olur.	2	%8
Dev sabun köpüğü	2	%8
Sıvı dolu kap hızlı dönerse sıvı yükselir.	1	%4
21 Mart’ta Güneş ile Ay’ın karşı karşıya gelmesi	1	%4
Mimar Sinan’ın dengesi	1	%4
Kemerin nasıl yapıldığı ve ne işe yaradığı	3	%12,5
Mimar Sinan Köprüsü	2	%8
Kilit taşının ne olduğu ve ne işe yaradığını öğrendim.	1	%4
Köprüde birbirinden farklı taş kullanılması	1	%4
İş Bankası’nın ilk olarak Ankara’da açılması	1	%4
Pisagor İspatı	1	%4
Da vinci Köprüsü örüntü ile yapılmıştır	2	%8
Da vinci Köprüsü	2	%8
İş bankasının kömür-ipek fabrikası yardımı	1	%4
Bir nesnenin hızlı gitmesi için yolun eğimli olması	1	%4

Tablo 19 de görüldüğü gibi öğrencilerden %12,5 ‘u öğrencilerin kemerin nasıl yapıldığı ve ne işe yaradığını öğrenmişlerdir.

Öğrencilere dağıtılan formlarda yeni öğrendiklerini düşündükleri bilgileri edinme kaynakları olarak 4 kaynak belirlemeleri istenmiştir. Öğrenciler bilgileri edinme kaynaklarını aşağıda belirtilen bölüme işaretlemişlerdir.

Bilgiyi Edinme Kaynağı:

- A. Gösteri deneyleri esnasında bu bilgiyi görevlilerin açıklamaları sayesinde edindim. ()
- B. Merkezde bireysel olarak bu bilgiyi edindim. ()
- C. Deney setlerinin yanındaki açıklamalardan bu bilgiyi edindim. ()
- D. Kendi öğretmenim sayesinde bu bilgiyi edindim. ()

Bilgi edinme kaynaklarını birden fazla işaretleyen öğrenciler bulunmaktadır.

Tablo 22: Bilgi Edinme Kaynağı Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
A diyen	27	%56
B diyen	10	%21
C diyen	4	%8
D diyen	7	%15

Öğrencilerin %56’sı gösteri deneyleri esnasında bu bilgiyi müze eğitim görevlisinden öğrendiğini belirtmiştir.

Öğrencilerin rehberle gezmesi öğrenmelerine katkı sağladığından tercih edildiği düşünülmektedir. Anlamadığı yerlerde rehberle sorarak deneyleri daha iyi kavramasına yardımcı olduğundan tercih edildiği düşünülmektedir.

Tablo 20: “Böyle gezilerin bir daha yapılmasını ister miydiniz?” Sorusuna Verilen Cevapların Frekans Ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Evet	24	%100
Hayır	0	%0

Tablo 20’e göre gezinin yapılmasını bir daha yapılması öğrencilerin tamamı (%100) istemiştir.

Öğrencilerin tamamının ilk defa böyle bir ortamla karşılaşmaları bir daha yapılmasını istemelerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

5.Tartışma ve Sonuçlar

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin matematik müzesinde bulunan deney setleri hakkındaki görüşleri ve müzedeki deneyler sayesinde yeni bilgiler edinip edinmediklerinin araştırılması amacı ile yapılmıştır.

İnformal öğrenme ortamlarına dair yapılan araştırmaların fen bilgisi derslerinin öğretilmesine yönelik yapılanları literatürde geniş yer bulmaktadır. Bizim çalışmamızdaki bulgular gerçekçi matematik öğretimi çerçevesinde değerlendirilmekte olduğundan, doğa bilimleri ve fen bilimleri alanlarında yapılan çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir. Çalışmada informal öğrenme ortamlarında yapılan eğitim sayesinde öğrencilerin hayatın içindeki matematiği görmelerinin kolaylaştığı ve matematiğe karşı ilgiyerinin arttırdığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır, benzer şekilde Rudmann (1994) sınıf dışı gezilerin, fene karşı ilgiyi arttırdığı, öğrencileri bilimsel tabanlı meslek seçmeye teşvik ettiği ve sınıf içi fen öğrenimine destek sağladığını vurgulamıştır. Ayrıca, Ay, Anagün ve Demir (2015) de benzer şekilde öğretmen adaylarının informal öğrenme ortamlarını kullanmalarının fen eğitimi programlarında yer alan ön bilgilerin kullanılması, aktif katılım, öğrenciyi öğrenmeye güdüleme ve deneyimler kazandırma açısından önemini vurgulamışlardır.

Çalışmada, öğrencilere müzede bir rehberin eşlik etmesinin tercihleri olup olmadığı sorulmuş bu durumun öğrenme faaliyetlerine etkisine dair bulgular toplanmıştır. Araştırmamızda öğrencilere öğrencilere rehberin eşlik etmesi deneyleri daha iyi anlamasına ve deneylerin tanıtımına yardımcı olduğuna dair sonuçlara ulaşılmıştır. Benzer bir sonuca Güler(2009) da yaptığı çalışmasında da ulaşılmıştır. Güler (2009)'in çalışmasında müze rehberi ile birlikte yapılan etkinlikleri öğrencilerin çok beğendiklerini ve farklı her müze için bir tane rehberinin olmasının yararlı olacağını çalışmasında belirtmektedir.

Yapılan çalışmada, öğrenciler matematik müzesinde bulunan deney setlerinden bazılarını beğendiklerini, bazılarını ise beğenmediklerini ifade etmişlerdir. Matematik Müzesi'nde toplam 48 deney seti/etkinlik bulunmaktadır. Öğrenciler, daha eğlenceli olduğu için bazı deneyleri daha çok beğendiklerini ifade etmişler beğenmedikleri deneylerin ise sıkıcı olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin beğendiklerini ifade ettikleri deney setleri incelendiğinde Leonardo'nun köprüsü Mimar Sinan'ın kemerleri ve köpük deneyi gibi gerçek yaşamdan unsurlar barındıran deneyler olduğu görülmüştür. Bu bulgular, matematiğin gerçek yaşam problemleri ile ilgilenen yönünün öğrencilerin dikkatlerini çektiğini göstermektedir. Benzer bulgulara okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleşen öğretimin günlük yaşamla daha ilişkili olmasının ve fen derslerinde içeriğin günlük yaşamla ilişkilendirilmesinin öğrenci motivasyonunu olumlu yönde arttıracığına dair vurgular yapan Sarioğlu ve Küçüközer (2017)'in çalışmasında da rastlanmaktadır. Ayrıca benzer şekilde Adıgüzel (2006) da yaptığı çalışmasında informal öğrenme ortamlarının öğrencilerin aktif katılımını desteklediğine, eğlenirken yeni bakış açıları kazandırdığına dair bulguları bulunmaktadır. Bazı çalışmalar tersi yönünde görüşü desteklemektedir. Rennie ve McClafferty (1996), öğrencilerin bilim merkezinde güzel vakit geçirmeleri nedeniyle, eğlencenin öğrenme boyutunun önüne geçebileceğini vurgulamaktadırlar. Buna paralel olarak, eğitimle eğlencenin aynı ortamda olduğu durumlarda, eğitimin amaçlarında uzaklaşmanın söz konusu olabileceği ve öğrenme hedeflerine ulaşabilmenin zorlaşabileceği de ifade edilmektedir (Eshach 2007). Bu çalışmaların ışığında informal öğrenme ortamlarının iyi düzenlenmesi hedef ve kazanımların iyi şekilde belirlenmesi ve bu kazanımlara ulaşmak birincil hedefler olmalıdır.

Bulgularda yaşam ve matematik arasındaki ilişkiye dair belirtmek istedikleri sorgulanmış edinilen bulgularda, mimari yapıların nasıl çalıştıklarını ve bunun matematikle ilgisini fark ettiklerini belirten öğrencilerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Öğrenciler müzedeki deneylerin ilginç olduğunu ve mimari yapılardan etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun hayatlarındaki matematiğe daha çok mimari yapılarla dokunabilmelerinin ve görebilmelerinin onları etkilediğini düşündürmektedir.

Yapılan deneylerin belli bir mantığının olduğunu keşfetmeleri farklı disiplinlerin bir düzen ve tutarlılık içinde yaşamımızın içinde olduğunu fark etmelerine yardımcı olduğu görülmektedir. Gezi sayesinde öğrencilerin soyut olan matematiği somutlaştırabilmelerinin daha kolay olduğu görülmüştür. Bu durum informal öğrenme ortamı olarak belirlenen matematik müzesindeki deneyimleri sayesinde öğrencilerin matematikleştirme becerilerinin geliştiğini göstermektedir.

Öğrencilere deneyleri beğenme ve beğenmeme sebepleri sorulduğunda, beğenme nedenlerin genellikle ilginç olmasından, eğlenceli olmasından ve deneylerde kullanılan malzemelerin farklılığından kaynaklandığı görülmüştür. Bazı öğrenciler için ise deneyin zor ve uğraştırıcı olmasının deneyin beğenilmesini sağladığını belirtmişlerdir. Genelde zor olanın tercih edilmesi beklenen bir durum değildir. Ancak öğrencilerin bir deney seti üzerinde işbirlikli denemeler yaptıkları ve uzun zaman geçirdikleri gözlenmiştir. Öğrencilerin bir problemin çözümünde beraber uzun zaman geçirmeleri ve motivasyonlarının yüksek olması zor olarak değerlendirdikleri deneyleri onlar için en beğendikleri deney kategorisine yükselttiği düşünülmektedir.

Öğrenciler deneylerin yanındaki tanımların iyi yapılması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Bu sayede öğrenciler anlamadıkları, mantığını kavrayamadıkları deneyleri daha iyi anlayabilirler. Deneyleri hangi matematik konusu ile açıklayabilecekleri öğrencilere yöneltildiğinde öğrencilerin matematikteki konu ve kazanım veya kavram belirtmekte sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca konulara ve kavramlar hususunda yanlışları tespit edilebilmiştir. BU husus informal öğrenme ortamlarının öğrencilerin kavram yanlışlarını yakalayabilme ve düzeltebilme hususunda önemli bir yardımcı olabileceği ve öğrencilerin matematik okuryazarlıklarının gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Benzer bulgulara Tatar & Bağrıyanık (2012) ve Yavuz & Balkan Kıyıcı (2012) çalışmalarında rastlanmaktadır. Okul dışı ortamların öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunmasının ve beş temel duyusunu kullanmasına fırsat vermesinin akademik başarılarına ve kalıcı öğrenmelerine olanak tanıdığından bahsetmektedirler. Öğrencilerin gezi esnasında öğrendiklerini düşündükleri bilgileri paylaşmaları istendiğinde hepsinin farklı bilgiler öğrendiklerini belirtmeleri göze çarpmaktadır. Öğrencilerin bireysel farklılıkları bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Bu gibi ortamlardaki deney seti çeşitliliğinin önemli olduğunu düşündürmektedir. Bu düşünceye Adıgüzel' in (2006)'da yaptığı çalışmada da rastlanmaktadır. Adıgüzel çalışmada çocuğa yaparak yaşayarak öğrenme ortamlarını sunabilen, onların hayal güçlerini oyun ve deney gibi etkinliklerle zenginleştiren ortamların öneminden bahsetmektedir

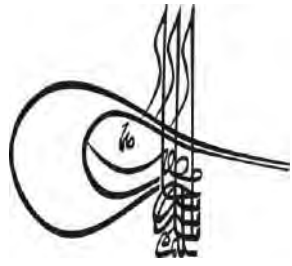
Çalışmamızda informal öğrenme ortamlarında öğrencilerin beğendiği veya beğenmediği deneylerin neler olduğuna nedenleri ile ulaşılabilmiş, deneylerden çeşitli bilgiler edinip edinmekleri hakkında bilgi sahibi olunabilmiştir. Ayrıca öğrencilerin matematiğin diğer disiplinler ve yaşamla olan ilişkisini daha net bir şekilde anlayabildikleri görülmüştür. Matematik eğitimi ve öğretimi zenginleştirebilmek adına informal öğrenme ortamlarından azami ölçüde yararlanılması gerektiği düşünülmektedir. Bu ortamların sayısının artırılması ve matematik eğitimcilerinin bu konuda eğitilmeleri müze rehberleri ile matematik müfredatları konusunda daha güçlü bir işbirliği kurulmasının gerekliliği önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altun, M. (2006). Matematik öğretiminde gelişmeler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2).
- Altun, M. (2007). Orta Öğretimde Matematik Öğretimi, 1. baskı, Alfa Yayıncılık, İstanbul
- Adıgüzel, Ö. (2006). Okul Dışında Farklı Bir Öğrenme Ortamı Olarak Çocuk Müzeleri. *Bilim Eğitim Toplum Dergisi*. 4(14),32-41
- Ay,Y., S. Anagün ,Ş ve Demir,Z.M.(2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Hakkındaki Görüşleri, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (10)15,103-118 (turkish studies makalesi)
- Bamberger, Y., & Tal, T. (2007). Learning in a personal context: levels of choice in a free choice learning environment in science and natural history museums. *Science Education*, 91(1), 75-95.

- Bozdoğan, A. E., & Yalçın, N. (2006). Bilim merkezlerinin ilköğretim öğrencilerinin fene karşı ilgi düzeylerinin değişmesine ve akademik başarılarına etkisi: enerji parkı I. *Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 95–114
- Bayam, E. (2017) Rahmi M.Koç Müzesi'nde eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(214), 419-433
- Cox-Petersen, A. M., Marsh, D. D., Kiesel, J., & Melber, L. M. (2003). Investigation of guided school tours, student learning, and science reform recommendations at a museum of natural history. *Journal Of Research In Science Teaching*, 40(2), 200–218
- Çağlar, S., Ünal, Y., Çalışkan, B., Gürel, R., & Durmaz, B. (2018) İnfomal öğrenme ortamlarının ortaokul öğrencilerinin matematik tutumuna etkisi-The Effect Of The Mathematical Learning Areas To The Attitudes Towards Mathematics. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 11-26
- Eshach, H. (2007). Bridging in-school and out-of-school learning: formal, non-formal, and informal education. *Journal Of Science Education And Technology*, 16(2), 171-190.
- Ertas, H., Ahmet İlhan, Ş. E. N., & Parmaksızoğlu, A. (2011). Okul dışı bilimsel etkinliklerin 9. Sınıf öğrencilerinin enerji konusunu günlük hayatla ilişkilendirme düzeyine etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen Ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 178-198
- Falk, J. H. & Dierking, L. D. (1997). School field trips: assessing their long- term impact. Curator: *The Museum Journal*, 40(3), 211-218.
- Falk, J. H. & Dierking, L. D. (2018). *Learning from museums*. Second edition Rowman & Littlefield Publishing Group.
- Freudenthal, H.: 1971, 'Geometry between the devil and the deep sea', Educational Studies in Mathematics 3, 413–435.
- Griffin, J., & Symington, D. (1997). Moving from task- oriented to learning- oriented strategies on school excursions to museums. *Science Education*, 81(6), 763-779
- Gutwill, J. P., & Allen, S. (2012). Deepening students' scientific inquiry skills during a science museum field trip. *Journal Of The Learning Sciences*, 21(1), 130-181.
- Güler, A. (2011). Planlı bir müze gezisinin ilköğretim öğrencilerinin tutumuna etkisi *İlköğretim Online*, 10(1), 169-179,
- Hakverdi Can, M. (2013). İlköğretim öğrencilerinin bilim merkezindeki deney setleri hakkındaki görüşleri ve öğrenme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 219-229.
- Kiesel, J. (2005). Understanding elementary teacher motivations for science fieldtrips. *Science Education*, 89(6), 936-955.
- Okur Berberoğlu, E., & Uygun, S. (2013). Sınıf dışı eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişiminin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 32-42.
- Rudmann, C.L. (1994). A review of the use and implementation of science field trips. *School Science and Mathematics*, 94, 138-141
- Rennie, L. J., & McClafferty, T. P. (1996). Science centres and science learning, *Journal Of Studies in Science Education*, 27(1), 53-98
- Saraç, H (2017). Türkiye'de okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin yapılan araştırmalar: içerik analizi çalışması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 60-81.

- Sarioğlu, A. B. & Küçüközer, H. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamları ile ilgili görüşlerinin araştırılması, *İnformel Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 2(1),1-15
- Wolins, I. S., Jensen, N., & Ulzheimer, R. (1992). Children's memories of museum field trips: a qualitative study. *Journal Of Museum Education*, 17(2), 17-27.
- Marsick, V. J., & Watkins, K. E. (2001). Informal and incidental learning. *New Directions For Adult And Continuing Education*, 89, 1-10
- Wolins, I. S., Jensen, N., & Ulzheimer, R. (1992). Children's memories of museum field trips: a qualitative study. *Journal Of Museum Education*, 17(2), 17-27.
- Tal, T., Bamberger, Y., & Morag, O. (2005). Guided school visits to natural history museums in ısrail: teachers' roles. *Science Education*, 89, 920-935
- Tal, T., & Morag, O. (2007). School visits to natural history museums: teaching or enriching? *Journal Of Research İn Science Teaching*, 44(5), 747-769.
- Tal, T., & Steiner, L. (2006). Patterns of teacher- museum staff relationships: school visits to the educational centre of a science museum. *Canadian Journal Of Math, Science & Technology Education*, 6(1), 25-46.
- Tatar, N., & Bağrıyanık, K. E. (2012). Fen ve Teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 11(4), 883-896
- Treffers, A. (1987). Integrated column arithmetic according to progressive schematisation. *Educational Studies in Mathematics*, 18(2), 125-145.
- Yavuz, M., & Balkan Kıyıcı, F. (2012). İnformal öğrenme ortamlarının ilköğretim öğrencilerinin fene karşı kaygı düzeylerinin değişmesine ve akademik başarılarına etkisi: Hayvanat bahçesi örneği. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Özet Kitabı. Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Niğde*
- Yıldız, C. & Göl, R. (2014). Matematik derslerinde sınıf dışı etkinliklerin kullanımı. *Journal Of Research İn Education And Teaching*, 3(1), 85-94.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Aralık 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Dr. Öğr. Üyesi Kemal DİL - Doç. Dr. Ahmet EYİM - Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül ÇIVGIN

This article was checked by iThenticate.

JOHN RAWLS VE ADALET DUYGUSU

Aslı YAZICI* - Sedat YAZICI**

ÖZET

Rawls, adalet duygusunun iyi düzenlenmiş bir toplumun “istikrarı”, “dengesi” ve “uyumu” için bir teminat olduğunu ileri sürer. Bu amaçla adalet duygusunun ve diğer ahlaki duyguların nasıl kazanılabileceklerini anlamak için bir ahlak psikolojisi temellendirmesi yapar. Rawls, birinci döneminde Kantçı ahlak ve siyaset felsefesi geleneğine dayanmasına ve Piaget ve Kohlberg gibi bilişsel ahlaki gelişim evre yaklaşımını esas almasına karşın adalet duygusu konusunda Aristotelesçi ve toplulukçu görüşlere oldukça yakın durur. Ona göre, adalet salt bir bireysel duygu değil, kurumsal ve sosyal bir duygudur. Kurumlar adil olduğunda bu düzenlemelerin içinde yer alan insanlar da adalet duygusunu geliştirirler ve bu duygu toplumun geneline yansır. Bu çalışmanın amacı, Rawls’un ahlak duygusu üzerine görüşlerinin felsefi, kurumsal ve psikolojik dayanaklarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla onun Aristoteles ve Kant ile benzerlik ve farklılığını, psikolojik çalışmalar itibarıyla de Piaget ve Kohlberg gibi ahlaki gelişim evresi yaklaşımıyla olan etkileşimini ortaya çıkarmaya çalışacağız. Rawls’un kuramı, otorite ahlaki, topluluk ahlaki ve ilkeler ahlaki olmak üzere üçlü bir ahlaki gelişim evresi yaklaşımına dayanır ki bu yaklaşım hem daha savunulabilir, hem de böyle bir yaklaşımla ahlak eğitiminde daha başarılı sonuç almak mümkündür. Aristoteles, Rawls ve Kohlberg gibi düşünürlerin ahlaki gelişim düşüncelerinden hareketle vardığımız temel sonuçlardan biri şu ki, topluluk ahlaki ve deneyimi ahlak eğitiminde gerekli koşullardan biridir. Böyle bir deneyim üzerine kurulu olmayan her ahlak eğitimi başarısızlığa uğramaya mahkumdur.

Anahtar Kelimeler: Adalet duygusu, Ahlak psikolojisi, John Rawls, Kohlberg, Aristoteles

*  Prof. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-posta: ayazici@bartin.edu.tr

**  Prof. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-posta: syazici@bartin.edu.tr

JOHN RAWLS AND SENSE OF JUSTICE

ABSTRACT

Rawls argues that the sense of justice is necessary for the stability and maintenance of a well-ordered society. For this purpose, he tried to develop a moral psychology in order to understand how people acquire the sense of justice and other moral feelings. Although Rawls was strictly Kantian in his moral and political philosophy in his earlier period, and adopted a cognitive moral development stage approach such as Piaget and Kohlberg, he stands very close to Aristotelian and communitarian view on the sense of justice. According to Rawls, justice is not a mere individual emotion, but a corporate and social feeling. He claims that when institutions are fair, the people involved in these institutions also improve the sense of justice and this feeling is reflected in the society as a whole. The aim of this study is to identify the philosophical, theoretical and psychological foundations of Rawls' views on the sense of justice and moral sentiment. For this purpose, we will try to explore his similarity and difference with Aristotle and Kant and his affinity with the moral development stage approach like Piaget and Kohlberg in terms of psychological studies. Rawls's theory is based on a tripartite moral development stage approach, including the morality of authority, morality of association and morality of principles. We suggest that this approach is both more defensible, and that with such an approach it is possible to achieve more successful results in moral education. One of the main conclusions we have reached from the ideas of moral development of thinkers such as Aristotle, Rawls and Kohlberg is that morality of association and certain experience is one of the necessary conditions in moral education. Any moral education that is not based on such an experience is doomed to fail.

STRUCTURED ABSTRACT

The aim of this study is to identify the philosophical, theoretical and psychological foundations of Rawls' views on the sense of justice and moral sentiment. For this purpose, we will try to explore his similarity and difference with Aristotle and Kant and his affinity with the moral development stage approach like Piaget and Kohlberg in terms of psychological studies. Rawls's theory is based on a tripartite moral development stage approach, including the morality of authority, morality of association and morality of principles. We suggest that this approach is both more defensible, and that with such an approach it is possible to achieve more successful results in moral education.

In his magnum opus, *A Theory of Justice* (1971), Rawls' over all political justification rests on truths about human nature that are seemingly self-evident and rationally incontestable. However, he also takes seriously the problem of stability, the problem which became a central issue in his later ratings, and tries to show how justice as fairness generates its support over time.

Before exploring his conception of moral leaning, Rawls points out two competing conceptions that have long been dominated in the

philosophical and psychological tradition, that is, the empiricist and the rationalist. Whereas the empiricist tradition rests on powers of understanding, taking the stand point of others, and mutual benefit of social cooperation; for the empiricist, “the aim of moral training is to supply missing motive”. Rawls tells us that “there is much that is sound in both and it seems preferable to try to combine them in a natural way” (1971: 461). He believes that “a moral view is a complex structure of principles, ideals and precepts, and involves all the elements of thought, conduct, and feeling” (ibid.)

According to Rawls, justice is not a mere individual emotion, but a corporate and social feeling. He claims that when institutions are fair, the people involved in these institutions also improve the sense of justice and this feeling is reflected in the society as a whole.

Rawls argues that the sense of justice is necessary for the stability and maintenance of a well-ordered society. For this purpose, he tried to develop a moral psychology in order to understand how people acquire the sense of justice and other moral feelings. Although Rawls was strictly Kantian in his moral and political philosophy in his earlier period, and adopted a cognitive moral development stage approach such as Piaget and Kohlberg, he stands very close to Aristotelian and communitarian view on the sense of justice. The following first two laws are very Aristotelian approach and take advantage of social learning theory as well.

First law: given that family institutions are just, and that the parents love the child and manifestly express their love by caring for his good, then the child, recognizing their evident love of him, comes to love them.

Second law: given that a person's capacity for fellow feeling has been realized by acquiring attachments in accordance with the first law, and given that a social arrangement is just and publicly known by all to be just, then this person develops ties of friendly feeling and trust toward others in the association as they with evident intention comply with their duties and obligations, and live up to the ideals of their station.

Third law: given that a person's capacity for fellow feeling has been realized by his forming attachments in accordance with the first two laws, and given that a society's institutions are just and publicly known by all to be just, then this person acquires the corresponding sense of justice as the beneficiaries of these arrangements (Rawls, 1971:490-91).

The first law corresponding to the morality of authority, the second one corresponding to the morality of association and the third one to the morality of principles, these laws govern moral learning stages.

The child's morality of authority is transient, a necessity arising from his special situation and his limited cognitive nature. Therefore, the morality of authority has a limited role in the basic social arrangements. Whereas the morality of authority consists of a collection of rules passed to the child, the content of morality of association consists of moral standards that are appropriate to the individual role of the individual in the various communities to which it belongs. In the third stage, the child wills to respect the principles of justice, not because of concern about friendship ties and feelings for others, independent of all contingent

situations, specific connection to particular individuals, groups and communities, and friendship ties. The moral development account of Rawls contains many similarities to the theory of cognitive moral development pioneered by Jean Piaget and Lawrence Kohlberg (Brennan and Noggle, 2000). Piaget emphasizes that imitation in moral learning is important for children to learn the rules of playing. Kohlberg's theory is a purely cognitive theory rather than social learning theory and associationist moral development, and in this respect it is wholly Kantian. However, in his later writings, Kohlberg realized that moral learning could not be achieved simply by analyzing moral dilemmas (Yazıcı and Yazıcı, 2011)..

Given our investigation of the psychological and philosophical studies of Piaget, Rawls and Kohlberg on justice, we can draw the following conclusions:

- All three use cognitive moral development stage theory.
- In addition to cognitive moral development stage theory, Rawls also uses the social learning theory.
- Kohlberg bases his method on Piaget's cognitive theory as well as Kantian moral philosophy. In this respect, Kohlberg and Rawls are close ally with respect to Kantianism and cognitive theory.
- Rawls benefits from social learning theory and communitarianism, following an Aristotelian position in this respect.
- In his later period of studies, Kohlberg had become well aware of the importance of virtues and social learning by making important changes to his account of moral education. In this respect, Kohlberg adopts an Aristotelian position.

One of the main conclusions we have reached from the ideas of moral development of thinkers such as Aristotle, Rawls and Kohlberg is that morality of association and certain experience is one of the necessary conditions in moral education. Any moral education that is not based on such an experience is doomed to fail.

Keywords: Sense of Justice, Moral Psychology, John Rawls, Kohlberg, Aristoteles

1. Giriş

Ahlak ve adalet duygusunun kaynağı ve normatif değeri felsefe tarihinde önemli tartışmalardan biri olmuştur. Kant gibi katı rasyonalistler bile böyle bir duygu olmaksızın insan eylemlerinin fiili dünyada anlaşılamayacağını ve açıklanamayacağını farkındaydılar. Bu düşünürler için temel sorun ahlak ve adalet duygusunun normatif temelini hangi kaynağa dayandırılacağı tartışmasıdır.

Bu çalışmada görüşlerini açıklayacağımız John Rawls, *Bir Adalet Teorisi* adlı klasik eserinin üçüncü bölümünde adalet duygusuna özel bir başlık ayırmıştır. Ona göre, adalet duygusu ve diğer ahlaki duygular iyi düzenlenmiş bir toplumun “istikrarı”, “dengesi” ve “uyumu” için teminattır. Bu yüzden de Rawls adalet duygusunun ve diğer ahlaki duyguların nasıl kazanılabileceklerini anlamak için bir ahlak psikolojisinin temellendirilmesi gerektiğini söyler. Bu çalışmada, Rawls’un ahlak psikolojisi anlayışının kuramsal ve felsefi dayanaklarını göstererek Piaget ve Kohlberg gibi ahlaki gelişim evresi yaklaşımıyla benzerlik ve farklılığını tespit edeceğiz. Bunun için ilkin, adalet duygusunun temeli konusunda

Aristoteles ve Rawls'un görüşlerinden kısaca bahsetmek istiyoruz. Zira, göstermeye çalışacağımız gibi, Rawls'un yaklaşımı Kantçı olduğu kadar aynı zamanda Aristotelesçidir.

John Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* adlı eseri çağdaş felsefesinin en önemli klasiklerinden biridir (Lackey, 1999; Yazıcı ve Yazıcı, 2016). Rawls'a göre, adalet insan hayatının temel şartlarından biri, toplumsal kurumların ilk erdemidir. Rawls kendi kuramı çerçevesinde ortaya koymuş olduğu hakkaniyet olarak adalet anlayışının geleneksel alternatif kuramlara göre daha çok istikrara sahip olduğunu, bu yüzden de söz konusu istikrarın teminatı olan "ahlaki duyguların" özellikle de "adalet duygusunun" insanlar tarafından nasıl kazanılabileceklerini anlamak için bir ahlak psikolojisinin temellendirilmesi gerektiğini söyler. Rawls, adalet duygusuna ilişkin görüşlerini geliştirirken Piaget ve Kohlberg'in ahlaki gelişim evre kuramından; Bandura'nın sosyal öğrenme kuramından ve kendisi belirtmesi de kanaatimizce en fazla da Aristoteles'in toplulukçu yaklaşımından yararlanmışır. Bu nedenle, çalışmada bu düşünürlerin ahlak ve adalet duygusu üzerine görüşlerine de değineceğiz. Aristoteles, Rawls ve Kohlberg gibi düşünürlerin ahlaki gelişim düşüncelerinden hareketle vardığımız temel sonuçlardan biri şu ki, topluluk ahlakı ve deneyimi ahlak eğitiminde gerekli koşullardan biridir. Böyle bir deneyim üzerine kurulu olmayan her ahlak eğitimi başarısız olmaya mahkûmdur.

2. İki Farklı Gelenek: Aristoteles ve Kant

Aristoteles, adalet duygusunun kaynağını dostluktan başlatarak siyasal topluluğu bir arada tutan yurttaşlık topluluğuna genişletir. Ona göre, dostluk ile adalet ortak temele sahiptir ve yurttaşlık dostluğu olmaksızın devletin bir arada durması imkânsız gibidir:

"Dostluğun devletleri de ayakta tuttuğu, yasa koyucuların adaletten çok onun üzerinde durdukları görünüyor. Nitekim fikir birliği dostluğa benzeyen bir şey; özellikle bunu gözetiyorlar, düşmanı olan anlaşmazlığı da olabildiğince uzak tutmaya çalışıyorlar. Dostlar olduktan sonra adalete bile gerek yok, ama adil olanlar dostluğa gereksinim duyarlar. Dostluğa yakın olma özellikle adil kişilere özgü görünüyor. Yalnızca zorunlu değil, güzel bir şey de. Dostluğu sevenleri övüyoruz, dost bolluğunun güzel bir şey olduğu düşünülüyor. Ayrıca, iyi insanların ve dostların aynı kişiler olduğuna inanıyoruz" (Aristoteles, 2012: 1155a 25-30).

Aristoteles devletin varlığını aile gibi küçük topluluklardan başlatarak en büyük topluluk olan devletin kendisine doğru genişletir. Ona göre, "bütün biraradalıkların siyasi biraradalıkların parçaları olduğu görülüyor. Bu tür dostluklar da bu tür biraradalıkların peşinden geliyor" (Aristoteles, 2012: 1160a 25-30). Bu birlikteliklerde yaşanan dostluk duygusu yurttaşları bir arada tutan bağı oluşturur ve bu duygu, Aristoteles'e göre, hem devleti hem de adaleti ayakta tutar. Bu nedendir ki Aristoteles dostluğun ve adaletin aynı şeyle ilgili olduğunu ve aynı kişilerde birlikte var olduğunu belirtir.

Aristoteles, dostluğun olması için her şeyden önce iyi iradenin bulunması gerektiğini savunur. Bu irade olmaksızın dostluk ilişkisinde ne güven oluşur, ne de karşılıklı saygı ve hoşgörü. Aristoteles, dostluk duygusunun tüm yurttaşları kapsayacak şekilde daha geniş çevreye yayılmasının koşulunu da bu iyi iradeye bağlar. Dolayısıyla, dostluk duygusu adalet topluluğu için kaçınılmazdır.

Ahlaka metafiziksel bir dayanak arayan Kant, duygu, eğilim, arzu ve istek gibi deneysel alana ait ne varsa ahlaklılığın saflığını bozacak unsurlar olarak görür. Bu nedenle, Aristoteles'in aksine, dostluk duygusu gibi bağları antropolojik alana ait görür. Kant, ahlakta bir tek saygı duygusuna yer verir ki, bu duygunun ahlaki eylemlerde oynadığı rol bir nedensellik rolü değil, bir sonuç rolüdür. Ona göre saygı, ahlak yasasına uymaya neden olan bir duygu değil, ona uymakla ortaya çıkan garip bir duygudur. Dolayısıyla, Kant, ahlak ve adalet duygusu için metafizik kaynaktan başka bir yere, Aristoteles gibi dostluk veya cemaat ilişkisine bakmaz.

Rawls, ahlaki duyguların nasıl oluştuğunu araştırırken iki ana gelenek üzerinde durur. Birinci gelenek köklerini deneyimci doktrinden alan Hume'dan Sidgwick'e kadar bütün faydacılarda bulunan

en son şekli de sosyal öğrenme teorisi tarafından temsil edilen gelenektir (Rawls, 2017:488). Bu geleneğe göre, ahlak eğitiminin amacı başkalarının veya toplumun yararına göre davranmayı kazandıracak motivasyonu sağlamaktır. Çağdaş felsefecilerden Robert Solomon (2014) da; adaleti soyut, bütünüyle rasyonel ve kuramsal temelde ele alan geleneğe karşı çıkararak adaletin bir formül ya da ideal olarak yukarıdan verilmiş bir şey olarak görülemeyeceğini savunur. Ona göre, adalet her şeyden önce kişisel bir kaygı ve bireysel bir erdemdir. Onun varoluşu yaklaşımında adalet, kişinin nasıl yaşadığı, nasıl hissettiği, nasıl davrandığı, günlük hayatta ortaya çıkan durumlara nasıl tepki verdiği ve tepkilerin nelere yol açtığından bağımsız düşünülemez. Adalet ölçüt ve ilkelerde değil, duyarlılıktadır. Solomon'un görüşü Adam Smith, Hume, Shaftsbury ve Hutcheson gibi düşünürlerden beslenir. Deneyimci ve akılcı yaklaşımlar, ya da çağdaş duygu kuramında adlandırıldığı şekliyle, duyuşsal ve bilişsel duygu kuramları hala iki temel felsefi rakip olarak devam etmektedir (Yazıcı, 2011: 176).

Ahlaki duygularımız erken zamandaki eğitimin şekillendirdiği doğamızın sonucu ortaya çıkar. Rawls, Freud'un teorisini de bu gelenek içerisinde görür, çünkü ahlaki öğrenmenin iki önemli yönünü temellendirmesi açısından önemlidir. Birincisi, ahlaki öğrenme hayatın erken zamanında muhakemenin ahlak için temel olmasından önce meydana gelir; ikincisi sözü geçen erken dönem ahlak öğrenmesi çatışma ve stres tarafından belirlenen psikolojik süreçler tarafından kazandırılan yeni dürtülerle ilgilidir.

Ahlak ve adalet duygusu ile ilgili ikinci gelenek ise rasyonalist düşünürlerden türemiş, Rousseau, Kant, Piaget tarafından örneklendirilmiş olan gelenektir. Bu geleneğe göre, ahlaki öğrenme doğuştan sahip olduğumuz bilişsel ve duygusal kapasitemiz çerçevesinde serbest bir gelişmedir. Sosyal doğamızın gelişmesi ahlaki duygularımızın gelişimine dayanır.

Rawls ahlak duygusunun kaynağı araştırmasında uzlaşmacı bir yaklaşım sergiler. Ona göre, her iki geleneğin temel iddialarında "çok fazla doğru vardır ve onları doğal bir yolla birleştirmeye çalışmak tercih edilebilir görülmektedir" (Rawls, 2017: 491). Rawls kendi ahlak psikolojisinde "iyi düzenlenmiş bir toplumda hakkaniyet olarak adalet ilkelerinin gerçekleşmesi için meydana gelmesi gereken ahlaki gelişmenin gidişatının şemasını" çizer (Rawls, 2017: 492). Bunu yaparken, aşağıda göreceğimiz gibi, bu iki gelenekten de yararlanır.

3. Rawls'da ahlaki gelişim evreleri

Rawls'un adalet duygusuna ilişkin ilk çalışması 1963 yılında yayınladığı "The Sense of Justice" adlı makalesine dayanır. Rawls, bu çalışmasında Rousseau'nun, adaletin akılla aydınlatılan kalbin gerçek duygusu, ilkel sevgimizin doğal sonucu olduğu düşüncesinin doğru olduğunu göstermeye çalışır. Rawls'a göre, "adalet duygusu kapasitesi, adalet kuramında ahlaki kişiliğin temel yönüdür" (Rawls, 1963: 305).

Rawls, adaletin kamusal düzeyde gerekçelendirilen bir değer olduğunu savunur. İyi düzenlenmiş bir toplum "herkesin ve aynı şekilde başkalarının da aynı adalet ilkelerini bildiği ve kabul ettiği, temel sosyal kurumların tatmin edildiği ve bu ilkelerin tatmin edildiğinin bilindiği bir toplumdur" (Rawls, 2017: 484). Bu düşünce, ikinci döneminde kamusal akılla birlikte kamusal gerekçelendirme fikrine dönüşür (Yazıcı, 2004). Böyle bir toplumda insanların adalet ve diğer ahlaki duyguları nasıl kazanabileceklerini anlamak kendi kuramının uygulanabilirliğini ve adalet anlayışının sağlam, istikrarlı ve dayanıklı bir kuram olduğunu göstermesi açısından önemli bir kanıt olacaktır.

Rawls'a göre, iyi düzenlenmiş bir toplumda üyeler kamusal adalet anlayışı yüzünden adalet ilkelerinin gerektirdiği şekilde davranmaya yönelik güçlü ve etkili bir arzuya sahip olurlar. Ona göre, adalet duygusu salt bir bireysel duygu değil kurumsal ve sosyal bir duygudur. "Kurumlar adil olduğunda ...bu düzenlemelerin içinde yer alan parça da adalet duygusuna karşılık gelir ve kendi parçasının da bunun devamını arzu etmesini sağlar" (Rawls, 2017: 484). Yani adalet, kendi duygusunu bir ölçüde kendisi oluşturur. Bu görüş bir anlamda Aristotelesçi bir düşüncedir. Çünkü, Aristoteles'e göre de erdemler pratikle kazanılırlar. Erdemli eylemlerde buluna buluna erdemli oluruz.

Rawls'a göre, iyi düzenlenmiş bir toplumda ortaya çıkan bir bireyin adalet duygusu üç temel aşamadan geçerek şekillenir: Otorite ahlakı, topluluk ahlakı ve ilkeler ahlakı. Bu üç aşamayı yöneten üç temel ahlak psikolojisi kanunu bulunur:

Birinci kanun: aile kurumu çocuğun iyiliği için onun bakımını üstlenir ve ona olan sevgisini gösterir, daha sonra çocuk kendisine gösterilen bu sevgiyi ailesine aktarır.

İkinci kanun: birinci kanunda anlatıldığı şekilde gelişen bireysel duygu kapasitesi mevcut sosyal düzenlemelerle herkesin bildiği şekilde bu kişilerin başkalarına karşı dostluk ve güven duygusu bağlarının gelişmesini sağlar. Böylece bu kişiler kendilerine verilen görev ve sorumlulukları yerine getirirler ve yaşamları boyunca da ideallerine bağlı kalırlar.

Üçüncü kanun: ilk iki kanuna göre oluşturulan duygusal gelişim, toplumun kurumlarının da adil ve kamusal olması durumunda, kişi adalet duygusunu geliştirir ve kendisinin, ailesinin ve çevresinin haklarını gözetir ((Rawls, 2017: 520-21).

Rawls birinci kanunun formülasyonunun adil varlık olarak kurumsal bir düzene gönderme yaparken son iki kanunun formülasyonunun adil varlık olarak kamusal bir düzene göndermede bulunmasının bu kanunların en çarpıcı özelliği olduğunu belirtir (Rawls, 2017: 521). Aşağıdaki sayfalarda bu üç ahlak ilkesi çerçevesinde Rawls'un ahlaki gelişim evrelerini açıklayacağız.

a. Otorite Ahlakı

Rawls, bu aşamayı bireyin çocukluk aşamasıyla özdeşleştirir. Ona göre, adalet duygusu “toplumun en genç üyesinin büyümesiyle birlikte tedrici olarak” kazanılır (Rawls, 2017: 493). Otorite ahlakı aşamasında çocuklar için meşru otorite ebeveynleridir. Rawls bu aşamanın psikolojik ilkesini şu şekilde verir: “Çocuk ebeveynlerini önce onların kendisini açıkça sevmesinden daha sonra sever” (Rawls, 2017: 494). Ebeveynlerin sevgisi çocukta, rasyonel öz-sevgisini, yeterlilik duygusunu, öz-değeri destekler. Ebeveyn çocuğu sevdiğinde öncelikle sevilen kişi olarak çocuk kendi değerinden emin olur. Kayıtsız şartsız sevilen kişi olarak çocuk, tedricen değişik beceriler kazanır ve öz-değerini doğrulayan yeterlilik duygusunu geliştirir. Sevilen çocuk ebeveynlerine olan sevgisini ve güven duygusunu geliştirerek kendi dünyasıyla başarı ve hoşnutsuzlukla bir bağlantı kurar.

Rawls bu aşamada ebeveynlerin ahlak eğitimi sırasında dikkat etmesi gereken konuları şu şekilde sıralamıştır:

- 1) Ebeveynler çocuğu sevmeli ve onun takdirine değer vermelidirler böylece çocukta değer duygusunu ve onun kendilerinden biri olma arzusunu oluştururlar.
- 2) Ebeveynler uygulanacak kuralları çocuğun anlama seviyesine uygun olarak açık, anlaşılır ve onaylanabilir bir kesinlikle söylemelidirler.
- 3) Ebeveynler söyledikleri kuralları kendileri de uygulayacak şekilde takip etmelidirler.
- 4) Ebeveynler kendi hoşlandıkları ahlaki örneklemelidir ve bu ahlakın temel ilkelerini belirginleştirmeli.

Rawls'a göre, çocuğun ahlaki otoritesi ilkindir çünkü onun ahlaki otoritesinin büyük kısmı kendi yargısından ve kavrayışından ziyade ailesinden ve çevresinden kendisine aktarılan kurallardan oluşur. Çocuk otorite ahlakı aşamasında bu kuralların haklılığını, doğruluğunu ve adaletin büyük şemasını kavrayamaz. Çocuğun otorite ahlakı geçicidir, onun özel durumundan ve sınırlı bilişsel doğasından doğan bir gerekliliktir. Bu yüzden otorite ahlakı temel sosyal düzenlemeler içinde kısıtlı bir role sahiptir.

b. Topluluk Ahlakı

Bu aşamadaki ahlaki yaşantı geniş toplumsal olguları ve “bir bütün olarak ulusal topluluğu içine alan” bir topluluk ahlakıdır (Rawls, 2017:498). Otorite ahlakı çocuğa aktarılan kurallar koleksiyonundan

oluşurken, topluluk ahlakının “içeriği bireyin ait olduğu çeşitli topluluklardaki bireysel rolüne uygun ahlaki standartlardan oluşur” (Rawls, 1999: 409). Çocuk bu aşamada ilk olarak aileyi her bir üyesinin belli bir hiyerarşik yapı içinde belli haklar ve ödevlere sahip olduğu en küçük topluluk ortaklığı olarak tanır. Çocuk büyüdükçe bulunduğu konumun davranış standartlarını öğrenir. İyi bir erkek veya kız evlat olmanın erdemleri ve bu erdemlere uymanın ya da uymamanın yerildiği ve övüldüğü durumlar çocuğa açıklanır. Benzer şekilde aile dışında başka toplulukların bir üyesi olarak çocuk; okulda, yaşadığı mahallede, başka toplumsal ilişkiler içine girer. Topluluk ilişkileri çerçevesinde çocuk, ait olduğu farklı topluluklarda farklı rolleri bu rollerin farklı statülerini tanır ve bunların erdemlerini öğrenir. Rawls’a göre, topluluk ahlakı “her biri statünün ve rolün kendisine uygun şekline göre tanımlanan büyük sayıda idealleri içerir” (Rawls, 2017: 498). Çocuk, aile içinde iyi erkek evlat veya iyi kız evlat olmanın, okulda iyi sınıf arkadaşı olmanın, mahallede de iyi komşu çocuk olmanın ideallerini öğrenir ve bu ideallerin kendi durumuna uygun olup olmadığının muhakemesini yapma kapasitesine sahip olur.

Çocuk topluluk ahlakı aşamasında “ahlaki örnekler” tanır. Rawls’a göre, ahlaki örnekler “birçok şekilde hayran olunan ve durumlarına uygun en yüksek ideali sergileyen kişilerdir” (Rawls, 1999: 413). Ahlaki örnekler, biz de onlar gibi olma ve onlar gibi davranma arzusunu ortaya çıkaran becerileri, yetenekleri, karakter erdemlerini ve mizacı sergilerler. Bu ahlaki örnekler çocukta onları taklit etme arzusuna ve daha sonra örnekler çerçevesinde ortaya çıkan rollerin standartlarını ve ahlaki ideallerini içselleştirmesine neden olur. Rawls’un bu aşamadaki dayanağı Bandura ve diğer psikologların geliştirmiş olduğu sosyal öğrenme kuramıdır ki bu dayanak *Bir Adalet Kuramı*’nın dipnotlarında açıkça belirtilir.

Sosyal öğrenme kuramına göre, çocuklar, sosyalleşme süreci içinde toplumun aktif bir üyesi olmayı öğrenirler. Bu süreçte çocuklar, toplumun değer ve normlarını, çeşitli durumlar için geçerli davranışları öğrenirler. Bu öğrenme sürecinde, eylemlerin kontrolü tedrici olarak çocuğun çevresinden kendisine geçer:

“Sosyal öğrenme kuramına göre, insanların öğrettikleri, modelledikleri ve çeşitli yaşta çocukları desteklemeleri farklılık gösterir. İlk başta kontrol zorunlu olarak dışsaldır. Anne-babalar, konuşmayı henüz öğrenmemiş çocuklarda zararlı davranışları önlemeye çalışırken fiziksel müdahaleye başvurmak zorundadır. Çocuklar olgunlaştıkça, fiziksel yaptırımın yerini sosyal yaptırım alır. Çocukların davranışlarına rehberlik etmek için anne-baba her zaman hazır bulunamaz. Başarılı sosyalleşme, yavaş yavaş dışsal yaptırım ve isteklerin yerine sembolik ve içsel kontrolün yer almasını gerektirir. Öğretim ve modelleme yoluyla eylemlerin ahlaki ölçütleri tesis edildikten sonra, öz-değerlendirme sonuçları yanlış eylemlere yönelik olarak engelleyici görevi görürler” (Bandura, 1977: 43).

Bandura, Kohlberg’in ahlaki gelişim kuramının ahlâk deneyimindeki farklılığı yansıtmaktan uzak olduğunu belirtir. Çünkü, ona göre, ahlaki muhakeme ölçütleri, ahlaki yargı oluşumuyla ilgili çok geniş faktörleri içermelidir.

Rawls toplumsal ahlakın içeriğini topluluk erdemleri ve erdemsizlerini sıralayarak verir. Topluluk erdemleri içinde “adalet ve hakkaniyet, sadakat ve güven, kişi bütünlüğü ve tarafsızlık” sıralarken; erdemsizlikleri “tamahkârlık ve hakkaniyetsizlik, onursuzluk ve aldatma, haksızlık nedeniyle zarar verme ve önyargı” olarak sıralar. Topluluk erdemleri arkadaşlığı ve güveni, toplumun standartlarına ve ideallerine bağlılığı ve dolayısıyla adil işbirliği duygusunu artırırken topluluk erdemsizlikleri bir taraftan suçluluk duygusunu diğer taraftan kini ve öfkeyi artırır.

c. İlkeler Ahlakı

Rawls topluluk ahlakı aşamasında çocuğun ahlaki örneklerden, toplumsal rollerden yola çıkarak içinde bulunduğu topluluklar çerçevesinde kendi toplumsal rolünü dostluk ve güven duyguları temelinde

nasıl oluşturduğunu açıklar. Peki, çocuğun iyi bir erkek veya kız evlat, iyi bir sınıf arkadaşı ve iyi bir sporcu olmasını istemesini normatif anlamda “adil bir insan” olmasını istemesinden farklı kılan nedir? Rawls tam da bu sorunun cevabını incelemek istediğini söyler (Rawls, 1999: 414). Bu üçüncü aşamada çocuk, dostluk bağları ve başkalarına karşı duydukları hisler ve daha geniş toplumun onaylanmasından duyulan endişe nedeniyle değil, “prensipler” olarak adalet ilkelerine saygı göstermeyi arzular. Bu arzusunun temellendirmesini üçüncü psikolojik yasayla verir:

“Sevgi ve güven tutumları ve dostluk duyguları ve karşılıklı güven önceki iki psikolojik kanuna göre ortaya çıktığında, biz ve bizim koruduklarımızın yerleşik ve kalıcı bir kurumun hak sahipleri olduğunun tanınması, bizde ilgili adalet duygusuna neden olur. Adalet ilkelerini karşılayan sosyal düzenlemelerin bizim iyiliğimizi ve bağlı olduğumuz kimseleri nasıl desteklediğini fark ettiğimizde adalet ilkelerini uygulamak ve onlara göre hareket etmek arzusunu geliştiririz” (Rawls, 1999: 415).

Böylece Rawls’un deyimiyle “adil insan ortaklığı idealini” takdir ederiz. Rawls, tam ahlaki gelişimin ilkeler ahlaki aşmasında ortaya çıktığını söyler (Rawls, 1999: 415). Adalet duygusuna karşı hareket ettiğimizde adalet ilkelerine referansla suçluluk duygusu ortaya çıkar. Yalnız bu suçluluk duygusu otorite ve topluluk ahlaki aşamalarında ortaya çıkan suçluluk duygusundan farklıdır. Otorite ahlakında çocuk ahlaki ideal ve ona bağlı olan yönelim ve idealleri anlama kapasitesine sahip olmadığından bu ahlaki ideal çerçevesinde ortaya çıkacak olan suçluluk duygusu gibi ahlaki duyguları ayırma ve tanımlama becerisine de sahip olamayacaktır. Topluluk ahlakında ahlaki duygular özsel olarak dostluk ve güven bağlarına bağlı olduğundan onların yönelimi ve ideallerini ayırma ve tanımlama yeterliliğine sahip olsa da bu aşamalarda hissedilen suçluluk gibi ahlaki duygular büyük oranda toplulukların istekleri ve yararları çerçevesinde tanımlanan ayırıcı özellikleri olan şartlara bağlı duygular olacaklardır. Rawls’a göre, ilkeler ahlaki kabul edildiğinde, ahlaki tutumlar, yalnızca belirli bireylerin ve grupların refahı ve onayı ile bağlantılı olarak değil, bu olumsuzluktan bağımsız olarak, seçilen bir hak kavramıyla şekillenir. Rawls’a göre, içinde yaşadığımız dünyanın arızı olumsal şartlarından bağımsızlığını ahlaki duygulanımlarımız sergiler ve “bu bağımsızlığın anlamı orijinal pozisyonun tarifi ve onun Kantçı yorumu tarafından” verilir (Rawls, 1999: 416). Kısaca bu aşamada Rawls genel olarak ahlaki duyguların özel olarak da adalet duygusunun tüm olumsal durumlardan, belli kişi, grup ve topluluklara özel bağlardan bağımsız olduklarını söyler.

Rawls için hakkaniyet olarak adalet ilkeleri çerçevesinde ortaya çıkan adalet duygusunun tüm olumsal durumlardan bağımsız olması hak ve adaletin sağlanması temelinde merkezidir, çünkü tarafların hepsi için “ortak ve örtüşen adalet duygusu olmadığında sivil dostluk da mevcut olmaz” (Rawls, 2017:507). Ahlaki duygular özellikle de yukarıda anlattığımız şekliyle hakkaniyet olarak adalet ilkeleri çerçevesinde ortaya çıkan adalet duygusu hayatımızda düzenleyici bir rol oynar. Bu çerçevede ortaya çıkan adalet duygusuna sahip olmak demek, hakkaniyet olarak adalet ilkeleriyle yönetilmeyi arzuluyoruz, “bu ilkelerin tamamını bir açıdan makul olarak kabul eden ve adil olarak tanıyan herkesle yaşamak istiyoruz demektir” (Rawls, 2017:508).

4. Ahlak Psikolojisi ve Ahlak Felsefesi: Rawls, Piaget ve Kohlberg

Rawls’un ahlaki gelişim süreçleri Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg’in öncülüğünü yaptığı bilişsel ahlaki gelişim kuramıyla birçok benzerlik içerir (Brennan ve Noggle, 2000). Rawls’un otorite ahlaki aşaması Piaget’nin yaderk (heteronomy) ahlakına benzer çünkü Piaget de bu aşamada ahlakın otoriteye ve onun tanımladığı kurallara tek taraflı saygıyı ve boyun eğmeyi ifade ettiğini söyler. Sekiz yaşın altındaki çocuklar ahlaki değerlendirmelerinde kahramanların niyetlerinden ziyade eylemlerin sonuçlarına göre yargı belirleme eğilimindedirler. Piaget, ahlaki öğrenmede taklidin önemli olduğunu çocukların oynarken kuralları öğrenebildiğine vurgu yapar. Ahlak için gerekli akıl yürütme becerisini çocuklar oynarken geliştirirler. Rawls’un topluluk ahlakında olduğu gibi Piaget’nin özerk ahlakında da ahlaklılık, topluluk ilişkisine girildiğinde karşılıklı saygı ve eşitliğe dayanıyor.

Rawls ile Kohlberg arasındaki felsefi ilişki ve etkileşim bilinen bir husustur. Kohlberg, kendi kuramı ile Rawls'un kuramı arasındaki benzerliği şöyle ifade eder: "Rawls'un kuramının ana başarısı altıncı aşamadaki karar yöntemlerinin ve ilkelerin ilk sistematik ve açık temellendirmesini yapmasıdır ki, bu Kant tarafından sadece kısmen gösterilmişti" (aktaran Boyd, 2016: 35). Rawls'un kendisi de adalet duygusuna ilişkin görüşlerini anlatırken kendi yaklaşımındaki ikinci aşama olan topluluk ahlaki aşamasının Kohlberg'in üçüncü aşama ile beşinci aşaması arasına karşılık geldiğini söyler (Rawls, 2017: 492). Kohlberg'in geleneksel veya ahlaki düzeyinde çocuk ben merkezlilikten sosyal-merkezliliğe geçiş yapar, toplumun standartlarını kabul edip onlar çerçevesinde diğerlerinin onayını alır. Bu aşamada aynı Rawls'un topluluk ahlakında olduğu gibi ahlaki standartlar bağlamsal ve somuttur.

Kohlberg'in gelenek sonrası düzeyi ise ahlaki sorunlar ve değerlendirmeleri evrensel adalet ilkeleri çerçevesinde düşünülür ki genel, evrensel ve soyut adalet kavramını yansıtan bu ilkeler toplumsal ahlaki düzenden bağımsız olarak vardılar (Yazıcı ve Yazıcı, 2011). Kohlberg'in son aşamada bulunduğu ilkeler Rawls'un hakkaniyet olarak adalet ilkelerini karşılayıp karşılamadığı tartışmalı olsa da şu açıktır ki her ikisi de Kantçı bir adalet anlayışını temel alırlar. Bu açıdan da Kohlberg'e getirilen eleştirilerin hepsi en azından ahlaki gelişimin üçüncü aşaması açısından Rawls için de geçerli olacaktır. Ancak, Kohlberg'in kuramı sosyal öğrenme kuramından ve toplulukçu ahlaki gelişimden ziyade salt bir bilişsel kuramdır ve bu yönüyle tamamıyla Kantçıdır.

Kohlberg'in sonraki dönemlerde ahlak eğitimi kuramında yaptığı değişikliklerin Rawls'un yaklaşımında var olduğunu belirtmemiz gerekir. Bunun için Kohlberg'in şu itirafını aktarmakta yarar var:

"Araştırma sonuçlarımız, sıradan sınıf öğretmenlerinin, en azından yarısının, detaylı bir eğitime tabi tutulmadan ve psikoloji öğrenciliğine güdülenmeden, ahlaki ikilemlerin tartışılmasının öğrencilerin ahlaki akıl yürütmelerini geliştirmesine etkisini ortaya çıkardığını göstermesi anlamında operasyonun başarılı olduğunu kanıtlamıştır. Ancak, *operasyon başarılı olmasına karşın hasta ölmüştü*. Yani, bir yıl sonra geri döndüğümüzde tek bir öğretmenin bile araştırmanın süresi bittikten sonra ahlaki tartışmalara devam etmediğini gördük. Bir başka deyişle, ahlaki ikilemlerin ele alınışı üçte bir evre değişikliğine yol açmış olsa da, öğretmenler ve öğrencilerin ihtiyacı açısından yeterince bir şey ifade etmemişti" (Kohlberg, 1992: 33).

Kohlberg, bu paragrafta, ahlaki ikilemlerin ahlaki yargı geliştirmesine katkı sağlamasına karşın böyle bir yöntemle ahlak eğitimi kazandırmanın imkânsızlığını itiraf etmektedir. Çünkü, ahlak eğitimi bir anlamda yarı yapılandırılmış deneyim ortamını ve ilişkilerini gerektirir ki bu husus bilişselci kuramlarda yok denecek kadar azdır. Dahası, aşağıdaki paragrafta itiraf ettiği üzere, otorite ahlaki da bir yönüyle gerekli görünmektedir. Kohlberg sonraki dönem çalışmalarında şöyle der:

"Ahlâk eğitimi uygulamalarına aktif bir şekilde katılmam yıllar içerisinde psikologların 'ahlaki evre' gibi soyut kavramların ahlâk eğitimi için yeterli olmadığını anlamamı sağladı. ...Eğitimci, sadece bir Sokratik gelişim aracı değil, değerlerin içeriğini ve davranışı öğreten sosyalleştirici olmalıdır. Öğretmen, sosyalleştirici ve destekleyici olurken 'aşılama' (indoctrination) işine girmiş olur ki, önceleri bu aşamanın felsefi ve psikolojik olarak geçersiz olduğuna inanıyordum. ...Artık ahlaki eğitim aşılması düşüncesine ilişkin olumsuz bir düşünce taşımıyorum ve ahlaki eğitime rehberlik eden kavramların kısmen 'aşılamacı' olması gerektiğine inanıyorum. Akıl yürütmeden farklı olarak, ahlaki davranış eğitimi kendi amacı için her zaman ahlaki içerik kaygısı taşır" (Kohlberg, 1978: 85).

Adil topluluklar yaklaşımı okul yaşamını etkileyen kurum, kültür, pratik ve uygulamalara odaklanır (Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 122). Bu yönüyle bu yaklaşımın Aristotelesçi bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Rawls'un adalet duygusu temelinde felsefi ve psikolojik çalışmalarda adalet duygusunun nasıl kazanıldığını açıklamaya çalıştık. Son kısımdaki açıklamalarımızla görüşlerini incelediğimiz Piaget, Rawls ve Kohlberg için ahlak ve adalet duygusu için şu ortak ve farklı noktaların olduğunu söyleyebiliriz.

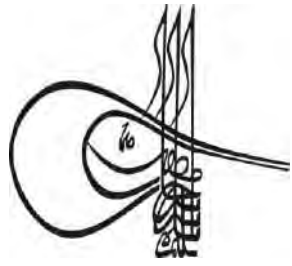
- Her üçü de bilişsel ahlaki evre kuramını kullanır.
- Rawls, bilişsel ahlak psikolojisi kuramlarından ve sosyal öğrenme kuramından yararlanır.
- Kohlberg, yöntemini Piaget'nin bilişsel kuramının yanı sıra Kantçı ahlak felsefesine dayandırır. Bu yönüyle Kohlberg'le Rawls, Kantçı ve bilişselci kuramda örtüşür.
- Rawls, sosyal öğrenme kuramından ve toplulukçu yaklaşımdan yararlanır. Bu yönüyle Aristotelesçidir.
- Kohlberg, son dönemlerinde kuramında değişiklikler yaparak erdemlerin ve sosyal öğrenmenin farkına varır. Bu yönüyle Kohlberg de Aristoteles'e yaklaşır.

Aristoteles, Rawls ve Kohlberg gibi düşünürlerin ahlaki gelişim düşüncelerinden hareketle vardığımız genel sonuç şunu gösteriyor ki, topluluk ahlakı ve deneyimi ahlak eğitiminde gerekli koşullardan biridir. Böyle bir deneyim üzerine kurulu olmayan her ahlak eğitimi başarısızlığa uğramaya mahkûmdur.

KAYNAKÇA

- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Boyd, D. R. (2016) *Becoming of Two Minds About Liberalism: A Chronicle of Philosophical and Moral Development*, Sense Publishers: Rotterdam.
- Brennan, S. ve Noggle, R. (2000). "Rawls's Neglected Childhood: Reflection on the Original Position, Stability, and the Child's Sense of Justice", *The Idea of Political Liberalism* içinde, ed. V. Davion ve C. Wolf, Rowman: Oxford.
- Kohlberg, L. (1978). "Revisions in the Theory and Practice of Moral Development," *Moral Development: New Directions for Child Development* içinde, ed. William Damon, ed. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kohlberg, L. (1992). "The Just Community Approach to Moral Education in Theory and Practice", *Moral Education: Theory and Practice* içinde, ed. M. Berkowitz & F. Ka. Oser, eds. NJ: Erlbaum.
- Lackey, D. P. (1999). "What are the Modern Classics? The Baruch Poll of Great Philosophy in the Twentieth Century", *The Philosophical Forum*, 30, 4: 329-346.
- Piaget, J. (2004). *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Cem Yayınevi: İstanbul.
- Rawls, J. (1963). "The Sense of Justice", *Philosophical Review*, Vol. 72, No. 3, pp. 281-305
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*, Revised Edition, The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*, çeviren: V. A. Coşan, Phoenix: İstanbul.
- Yazıcı, S. (2004). "Unity with(in) Plurality: Rawls's Idea of Public Justification Reinterpreted", *South African Journal of Philosophy* 23(2), s. 120-133.

-
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, A. (2011). *Karakter: Felsefî, Psikolojik ve Eğitim Boyutlarıyla*, Çizgi Kitapevi: Konya.
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, A. (2016). “Çağdaş felsefenin klasikleri: felsefe öğretim üyelerinin tercihleri üzerine nicel bir araştırma”, *Turkish Studies*, Volume 11/19 Fall 2016, s. 807-824.
- Yazıcı, A. (2011) “Sartre’ın Fenomenolojik Duygu Kuramı” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:13,Sayı 49, s. 167-180.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Dr. Öğr. Üyesi Ümit YILDIZ - Dr. Öğr. Üyesi Alirza AĞ

This article was checked by iThenticate.

SOLOMON ASH UYUMLULUK DENEYİ VE BİREYLERİN KARAR VERME TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)*

Fetullah BATTAL** - Şaduman YILDIZ***

Şenol KILIÇASLAN**** - Ertuğrul ÇINAR*****

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı bireylerin karar alırken örgütün baskısından etkilenip etkilenmediğini araştırırken, bu etkinin anlamlı olup olmadığını da incelemektir. Ülkemizde daha önceden sosyal psikoloji alanıyla ilgili çok çalışma yapılmamış olmasına rağmen söz konusu bu çalışma için ABD’de daha önceden Asch (1951) tarafından uygulanan uyumluluk deneyi ve Scott ve Bruce (1995) tarafından yapılan Karar verme tarzları ölçeği temel alınmıştır. Bu çalışma da karma analiz yolu izlenmiştir.

Çalışmanın kapsamı ise Bayburt üniversitesinde lisans eğitime devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda ise rasyonel karar verme eğilimi yüksek olan öğrencilerin ilginç bir şekilde gruba uyma konusunda daha istekli olduğu gözlemlenirken, sezgisel karar verme puanı yüksek olan katılımcıların gruba uyma konusunda daha az istekli olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu çalışma kontrol grubu ve deney grubu olmak üzere iki grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubunda katılımcıların %99’u bütün sorulara doğru cevabı vermiştir. Ancak deney grubunda ise bu oran %65 lere kadar gerilerken hiçbir

* Bu çalışma Bilimsel Araştırma Projesi (2018/01-69001-16) kapsamında gerçekleştirilmiştir. Solomon Ash’in uyum deneyinin Türkiye Uyarlaması ((Bayburt Üniversitesi Örneği)

** Arş. Gör, Bayburt Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, E-posta: fbattal@bayburt.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, El-mek: sayildiz@bayburt.edu.tr

**** Öğr. Gör, Bayburt Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü El-mek: skilicaslan@bayburt.edu.tr

***** Arş. Gör, Bayburt Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, E-posta: ertugrucinar@bayburt.edu.tr

şekilde grubun baskısına uymadan cevap verenlerin sayısı %35 seviyesinde gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmanın sonuçları, ilginç bir şekilde, rasyonel bir karara sahip olduğu belirlenen katılımcıların grup baskından daha fazla etkilendiği ortaya koyarken Sezgisel karar verme oranının yüksek olduğu katılımcıların grup baskısından daha az etkilendiği ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın genel sonucu, teorik (İstatistiksel) olarak bireylerin kendilerini karar verme tarzlarında ki boyutlardan birine eğilimli olarak algıladılar. Ancak pratikte tersine sonuçlar verebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel bağlılık, Karar Verme Tarzları, Grup Baskısı, Uyum Deneyi

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOLOMON ASH CONFORMITY TEST AND DECISION MAKING STYLES: (THE CASE OF TURKEY)

ABSTRACT

The main purpose of this study is to investigate whether individuals are affected by the pressure of the organization while making decisions. Although there is not much work in the field of social psychology in our country, this study is based on the compatibility test previously applied by Asch (1951) in the US and Scott and Bruce's (1995) decision-making scale. In this study, mixed analysis method was followed.

The scope of the study consisted of the students attending Bayburt University. As a result of the research, it was observed that students with high rational decision making tendency were more interested in obeying the group. In addition, this study was conducted on two groups as control group and experimental group. In the control group, 99% of the respondents gave the right answer to all questions. However, in the experimental group, this rate decreased to 65%, while the number of respondents who did not comply with the pressure of the group was observed at 35%. The results showed that interestingly, that the participants, who were determined to have a rational decision, were more involved in the organization. While the participants with high intuitive decision-making rates were less affected by the group pressure. The general result of this study is the theoretical (statistical) as individuals tend to perceive themselves as one of the dimensions of their decision-making style. In practice, however, can give negative results.

STRUCTURED ABSTRACT

This study examines the relationship between Solomon Ash conformity test and decision making-styles. First, these concepts are defined in two parts. Then the model of the study is given. Finally, the methods and results of the study is discussed. These steps are briefly mentioned below.

While examining some studies in the field of social psychology, it is often claimed that these are related to the experiences of people in previous periods. From this point of view, it is necessary to look at the known history of man, who is called homo sapiens race, but still controversial. It is a known fact that in these primitive periods, people established tribes in order to facilitate their situation and continued their lives in this way thought that people can help the modern world in their instincts and reflexes. However, if we accept the assumption that this reality is related to social psychology, it will be possible to put forward the reason behind some behaviors more easily. The study is a research conducted in order to understand the reason under the group behaviors. Firstly, imagine yourself in the following situation: Imagine that you are registering for a psychology experiment, and that you and the participants come at a specific date, and others sit at a table in a small room. At the time, others were actually partners of the experimenter and their behavior was carefully written. But you're, the only real participant. This is exactly the fiction of his experiment in Asch (1951). When the experiment was done for the first time, it was done in a hall for 7 people. The experimenter tells you that the research you are about to attend is related to people's visual judgments. Place two cards before you. The card on the left contains a vertical line. The card on the right displays three lines of variable length. The experimenter always asks the participants to choose which of the three lines on the card correspond to the length of the card on the left and say it out loud. The task is repeated twelve times with different cards. In some cases, other "participants" unanimously choose the wrong line. They are wrong, but they all give the same answer. Thus, a group pressure was created to the main participant who was unaware of this manipulation (Asch, 1955:31-35). Measured the number of 18 real participants to follow the majority's opinion. On average, about one third (32%) of the participants in the case made wrong decisions with the pressure of the group. In 12 critical trials, approximately 75% of respondents at least once fit group pressures, while 25% of participants did not. In the control group, these questions were asked again without the appropriate pressure of 18 different people, and less than 1% of the respondents answered incorrectly. (Ash, 1956: 70)

This compatibility experiment by Asch (1951) was later subjected to some criticism. Some of these studies use a biased sample. All participants are male students, all of whom belonged to the same age group. This is an assumption that the study lacks population validity and that the results cannot be generalized to women or older groups of people. Another problem is the fact that the experiments use an artificial task to measure suitability. This means that the ecological validity of the study is low and the results cannot be generalized to other real life conditions. (Wilson, 1959; 836-845; Bormann, 1970; Rock, 2014) .

While choosing among alternative products in consumer behavior, individuality is perhaps the most studied subject in consumer interest studies. However, although there are many factors affecting the consumer decision-making process, it is thought that consumers approach the market with certain basic decision-making styles. For example, quality seekers, innovation seekers, comparison shoppers, information seekers and consumers with habit or brand loyalty. For example: (Bettman 1979; Jacoby and Chestnut 1978; Maynes 1976;

Miller 1981; Sproles 1979; Sproles 1983; Thorelli, Becker, and Engeldow 1975).

The mode of decision-making is defined as a mental orientation that characterizes the consumer's choice. It has cognitive and affective characteristics (eg quality awareness and fashion consciousness). In essence, the more frequently studied decision-making styles in the field of marketing are fundamentally important in the field of organizational behavior.

The decision-making style explains the direction in which individuals make these decisions while also making decisions. In this context, the five-dimensional definition of Scott and Bruce (1995) is very popular. These dimensions are also respectively: Spontaneous Decision Making, Rational Decision Making, Intuitive Decision Making, Dependent Decision Making, Hesitant Decision Making.

Two original scales are used in this study (S.Asch, 1951: 222-236 and Scott and S.G., and Bruce, R. A. (1995). First of all, the participants (students of Bayburt University) were told to sit randomly in the pre-determined classes. Then the total number in these classes is limited to 50 people. In other words, two classes were used in total and 25 groups of people were separated from each other so that they could not contact each other and they were asked to close their mobile phones with their own will. Since the main purpose of this study is to measure the environmental pressure, the answers given to the voices were recorded. In doing so, the participant will not only use the names or a definitive expression of them, but only the 1st participant, 2. By enumerating the participant, their answers are recorded as the first step. The same original test is applied to Solomon Ash. These cards are shown 12 times in the control group and in the experimental group so an answer is received. Firstly this experiment is done to the control group. As a result, 99% of participants give correct answers. In this respect the US is similar to the Solomon Ash experiment. Then, as in Ash method, the manipulation group was formed on the 25-person group, which is our main experimental group, to try to influence the individuals in the subject group. As a result, 65% of the participants in the experimental group were affected by the other participants in the manipulation group and 35% were not manipulated in any way. Prior to the study, participants' scale of decision-making was made. The results showed, interestingly, that the participants, who were determined to have a rational decision, were more involved in the organization. While the participants with high intuitive decision-making rates were less affected by the group pressure.

To give two striking examples, the first one is George Orwell's original and horrific conclusions, the community supports group thinking and thus forces people to accept false information as true. (Orwell, 1949). The fact that the verification of an idea or a set of ideas depends on whether they are accepted by the majority adds a deceptive attraction to democratic administration. In fact, Orwell describes a totalitarian regime, but we now know that this adaptation mechanism fits into a democratic society. Once the majority has embraced the wrong information, it is almost impossible to correct this in public consciousness. Even in a highly educated democracy, a person prefers to

accept the opinion of the majority, in order to continue to benefit from the blessings that society has to offer.

Another striking example of this is Unamuno's fiction novel. Augusto, the protagonist of the novel, is in a deep love. Therefore, he decides to commit suicide. Before his death, he read Unamuno's essays on "living." She likes life due to the influence of articles and wants to live, she gives up her suicide idea. In order not to die, he goes to Unamuno, who has established himself as a hero of the novel "I don't want to die," he says. Unamuno said, No, you cannot have a right not to die, that will be mine. You're a nivola, a creature I created, you're a toy. As I have created, You can not and you have no power to oppose it. Augusto committed suicide, he wrote. Existing with one's pen, is destroyed with the same pen. (Unamuno, 2006)

There are two interrelated mechanisms, which are effective in people's correct adoption of misinformation: a passive compliance to the belief of the majority, and the support of an obvious error by an authoritarian system that tries to expand its boundaries. The instinctive mechanism of adaptation is seemingly harmless and has a non-subtle characteristic to human will. Passive harmony is a simple mechanism from the nature of man. Investigation of the propaganda and conditioning tools used by authoritarian systems to disseminate false information purposefully is a separate research topic. (Hoffer, 1951) Individuals support irrational beliefs to provide control over a group of people. In various denominations, dangerous sects, political movements at extremes etc. examples of this are found.

Keywords: Organizational Commitment, Decision Making Styles, Group Pressure, Conformity experiment

1. Introduction

While examining some studies in the field of social psychology, it is often claimed that these are related to the experiences of people in previous periods. From this point of view, it is necessary to look at the known history of man, who is called homo sapiens race, but still controversial. It is a known fact that in these primitive periods, people established tribes in order to facilitate their situation and continued their lives in this way thought that people can help the modern world in their instincts and reflexes. However, if we accept the assumption that this reality is related to social psychology, it will be possible to put forward the reason behind some behaviors more easily. The study is a research conducted in order to understand the reason under the group behaviors.

The study started with Solomon Asch's (1955) experiment in group pressure and compatibility. (Asch, 1955: 31-35) Also in this study, the scale of decision styles developed by Scott, and Bruce, (1995) is used. (Scott and Bruce, 1995: 818-831) Solomon Asch (Asch, 2003; 2004) has shown in a series of classical experiments that a person is ready to not rely on his own perceptions and to adopt a false belief instead, because of the oppression of his peers. In one experiment, subjects are misleading in a manner consistent with the views of a biased group, and they always misrepresent the length of a line relative to the other. People, no matter what, adopt the opinion of the majority. Adaptation to group belief is stronger than one's own sense organs. Of course, in these experiments other members of the group were specifically selected and deliberately misleading subjects, but the difference between the lines of the subjects was clear enough for everyone to see easily. Stanley Milgram carried out different experiments confirming this adaptation effect (Milgram, 1961: 45-51), and then the scope of these initial findings was expanded with a further development. (Berns et al. 2005: 245-253).

2.Theoretical Framework

2.1. Solomon Asch Conformity Test

Firstly, imagine yourself in the following situation: Imagine that you are registering for a psychology experiment, and that you and the participants come at a specific date, and others sit at a table in a small room. At the time, others were actually partners of the experimenter and their behavior was carefully written. But you're, the only real participant. This is exactly the fiction of his experiment in Asch (1951). When the experiment was done for the first time, it was done in a hall for 7 people.

The experimenter tells you that the research you are about to attend is related to people's visual judgments. Place two cards before you. The card on the left contains a vertical line. The card on the right displays three lines of variable length. As shown in Table 1 below:

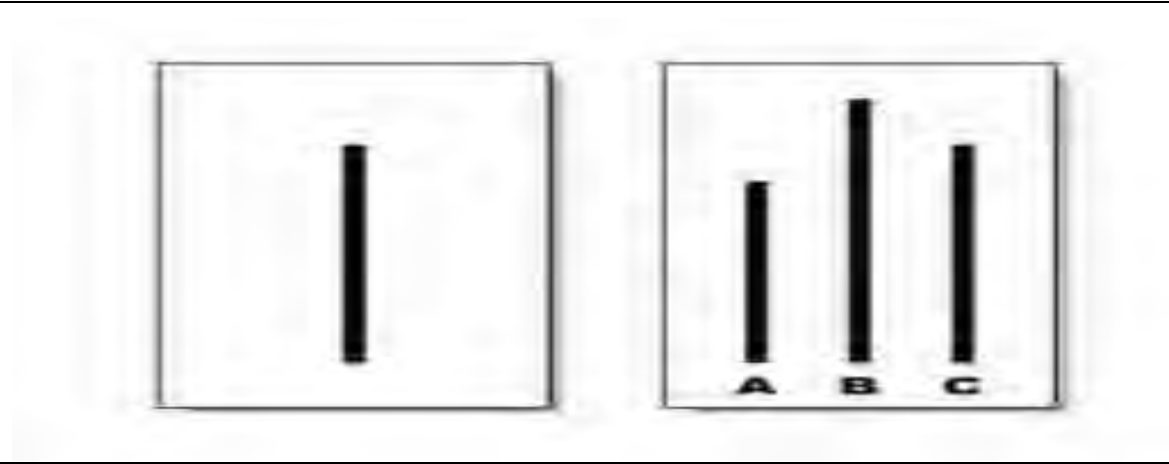


Table 1. Solomon Asch Experiment Lines, 1951

The experimenter always asks the participants to choose which of the three lines on the card correspond to the length of the card on the left and say it out loud. The task is repeated twelve times with different cards. In some cases, other "participants" unanimously choose the wrong line They are wrong, but they all give the same answer. Thus, a group pressure was created to the main participant who was unaware of this manipulation (Asch,1955:31-35). Measured the number of 18 real participants to follow the majority's opinion. On average, about one third (32%) of the participants in the case made wrong decisions with the pressure of the group. In 12 critical trials, approximately 75% of respondents at least once fit group pressures, while 25% of participants did not. In the control group, these questions were asked again without the appropriate pressure of 18 different people, and less than 1% of the respondents answered incorrectly. (Ash, 1956: 70) Why do participant's conformity so easily? When they interviewed after the experiment, most respondents said that they did not really believe in their appropriate answers, but they decided to tend to be with the group because they thought they were ridiculous or aim strange, while a few said they really believed that the answers were correct.

This compatibility experiment by Asch (1951) was later subjected to some criticism. Some of these studies use a biased sample. All participants are male students, all of whom belonged to the same age group. This is an assumption that the study lacks population validity and that the results cannot be generalized to women or older groups of people. Another problem is the fact that the experiments use an artificial task to measure suitability. This means that the ecological validity of the study is low and the results cannot be generalized to other real life conditions. (Wilson,1959;836-845; Bormann,1970; Rock,2014)

Asch, however, told the critics that the participants wanted to explore a simple situation, no doubt, what the correct answer might be. A number of critics, later concerned with the Asch experiment, said that Asch's high level of compatibility was a reflection of American culture in the 1950s, and that they told us a lot about the historical and cultural climate of the US in the 1950s. In the 1950s, America was very conservative, there was an anti-communist witch-hunt against anyone thought to have sympathetic left-wing views. This criticism received support from studies that showed lower compliance rates in the 1970s and 1980s in the same experiment in later periods. (Perrin & Spencer, 1980:405). Perrin and Spencer (1980) claimed that the Asch effect was a "child's time Per. They performed a complete replication of the original Asch experiment using engineering, mathematics, and chemistry as subjects. They found that in only one of the 396 trials, one observer was involved in the faulty majority. They claimed that the cultural exchange between students and the value placed on conformity and obedience was realized. In the United States in the 1950s, students were unobtrusive members of the society, but now they are more liberal and questioning. (Perrin and Spencer, 1980:405)

Finally, there are ethical issues, and the participants are not protected from the psychological stress that would occur if they did not participate in the majority. In Asch-type cases, there is evidence that participants were quite emotional. They therefore found that the participants greatly increased their levels of autonomic arousal. (Back et al., 1963: 34-40), This finding will also make things more difficult to understand whether they are in conflict, whether they will see what they see, or whether they will agree with others' ideas. Asch also deceived student volunteers by claiming that he participated in the 'vision' test; the main purpose was to see how the 'naive' participant would react to the group's behavior. However, deception was necessary to produce valid results.

2.2. Decision -Making Styles

While choosing among alternative products in consumer behavior, individuality is perhaps the most studied subject in consumer interest studies. However, although there are many factors affecting the consumer decision-making process, it is thought that consumers approach the market with certain basic decision-making styles. For example, quality seekers, innovation seekers, comparison shoppers, information seekers and consumers with habit or brand loyalty. For example: (Bettman 1979; Jacoby and Chestnut 1978; Maynes 1976; Miller 1981; Sproles 1979; Sproles 1983; Thorelli, Becker, and Engeldow 1975).

The mode of decision-making is defined as a mental orientation that characterizes the consumer's choice. It has cognitive and affective characteristics (eg quality awareness and fashion consciousness). In essence, the more frequently studied decision-making styles in the field of marketing are fundamentally important in the field of organizational behavior.

The decision-making style explains the direction in which individuals make these decisions while also making decisions. In this context, the five-dimensional definition of Scott and Bruce (1995) is very popular. These dimensions are also respectively:

2.2.1. Spontaneous Decision Making

Individuals tend to make quick decisions when they cannot trust others and have too much uncertainty. (Battal et al. 2017: 13-14) In addition, high-risk-prone individuals tend to make quick decisions. Therefore, spontaneous decision-makers spend less time gathering and evaluating the decision-making process. (Taşdelen, 2001: 41).

2.2.2. Rational Decision Making

Decision makers need more information in rational decisions. (Etzioni, 1976: 385-392). In this context, rational decision-making is the ability to have complete knowledge of alternatives and to evaluate the results in terms of business objectives. (Battal et al. 2017: 13-14) Thus, uncertainty in the

decision-making process is kept at lower levels with rational decisions and the control of the decision process becomes more (Martin, 2012: 34-47).

2.2.3. Intuitive Decision Making

Intuition is to be aware of a deeper meaning, emotion, understanding and thoughts in bodily sense. It can also be defined as a way of understanding the world that cannot be easily obtained (Sadler et al, 2004: 76-91). Such decision-makers act with confidence in their instinctive feelings. (Battal et al, 2017: 13-14) In other words, the person who makes an intuitive decision selects the trial-error method on the general problem and presents the non-analytical. (Henderson, 1980: 371-386).

2.2.4. Dependent Decision Making

Decisions are made with the support of someone else before making a decision. (Battal et al, 2017: 13-14) Decisions made with the support, guidance and protection of others indicate that the decision maker is not intellectually and practically independent. (Jokar, 2014: 119).

2.2.5. Hesitant Decision Making

Such decisions may cause individuals to postpone their decisions because of their unstable attitudes or lack of confidence in themselves. These individuals may be able to transfer their trust and responsibility to others. (Battal et al, 2017: 13-14) In addition, such individuals may not think that the person (manager, leader) who decides in a decision-making process will be satisfactorily completed. (Khasawneh, 2011: 311).

3. Method

Two original scales are used in this study (S.Asch, 1951: 222-236 and Scott and S.G., and Bruce, R. A. (1995). First of all, the participants (students of Bayburt University) were told to sit randomly in the pre-determined classes. Then the total number in these classes is limited to 50 people. In other words, two classes were used in total and 25 groups of people were separated from each other so that they could not contact each other and they were asked to close their mobile phones with their own will.

The participants are given a questionnaire with 25 questions, including Scott and Bruce's decision-making style, and 12 questionnaires for applying Asch's adaptation experiment, which we used as the participant question registration form on the back side. In order to control the participants, two academicians waited in the classrooms. First of all, participants were instructed to conduct a decision-making questionnaire. The participants were given a total of 25 minutes for this survey. As a result of this process, it was reported that the participants will be given a test in order to measure the attention in the meeting room and the results will be shared with them. In this sense, this study was planned as two-step method and two different application groups. These are the control group and the experimental group, respectively. In addition to the SPSS 20.0 program, explanatory factor analysis and validity tests are applied to the model and structural equation modeling performed is with the help of Amos package program. Cronbach's Alpha method are used to define the validity and reliability of the scale. (Cronbach, 1951: 297-334).

3.1 Universe and Sample

In this study, used to mixed research method, which uses the method of using the qualitative and quantitative research methods together in the research is used. Mixed research; the collection, analysis and interpretation of a single study of qualitative and quantitative research data within studies. (Leech and Onwuegbuzie, 2009: 266). In this context, the study is applied to 50 students as a control and experimental group.

3.2 Suggested Models and Hypotheses

The basic model of the study is the relationship between organizational commitment and decision making.

While the decision-making styles were considered as dependent variables in this study, the answers given to Asch's organizational conformity questions were considered as independent variables. In this context, the model and hypotheses of the study are given as follows:

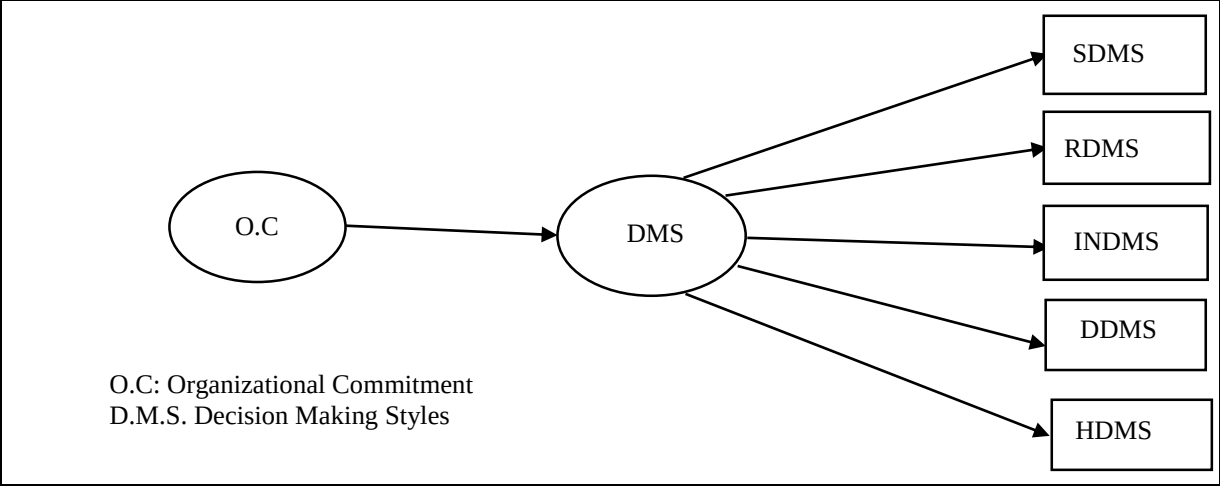


Table 2. Basic model

According to the above table, the relationship between Asch's organizational adjustment and decision-making styles is modeled. In addition, five dimensions of decision-making styles are examined according to this model. Thus, it will be tried to be tested in the direction of the relationship between the dimensions of organizational adjustment and decision- making.

3.2.1. Hypotheses

H1: There is a significant relationship between organizational commitment and decision-making.

H1a: There is a significant relationship between organizational commitment and spontaneous decision -making.

H1b: There is significant relationship between organizational commitment and rational decision-making.

H1c: Organizational commitment and intuitive decision-making styles have a significant meaningful relationship.

H1d: There is a significant relationship between organizational commitment and dependent decision- making.

H1e: There is a significant relationship between organizational commitment and hesitant decision-making styles.

4. Model Findings and Tests

60% (30) of the participants were female and 40% (20) were male. The age group was between 22 and 24 years, with the lowest age range of 36.4% and the lowest age was 10.0% and the age group was 17-19. In addition, the monthly income level of the students (500-800) was 74.2%. Factor analysis, especially in very complex and multidimensional encounters, is the relationship analysis, canonical

correlation analysis, clustering analysis and multidimensional scaling analysis. (Matsunaga, 2010: 97-110) Therefore, the factor analysis that we applied in our study was carried out after the implementation of the scale draft consisting of 25 items. Factor analysis revealed that the main dimension factor was 5-dimensional and gave 78.864 rotation factor reliability. In addition, the 2-item (3-11) question, in which the factor load value is below 0.40, was removed from the scale because it was thought that the participants were not close or understood. (Scherer and Robert, 1988: 763-770).

In the first stage, a descriptive factor analysis is performed. The datas are analyzed by the Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) test and Bartlett's test. The KMO value was 89 and the Bartlett sphericity test result is significant ($p < .01$). These results indicate that the research sample is sufficient and that the data related to the scale are both suitable for factor analysis and that the internal consistency is good. As a result of the reliability analysis, Cronbach's alpha coefficient is found to be 0.917 for decision-making styles.

4.1. Testing the Theoretical Model

In the analysis of the data, first of all, the measurement model as a whole are subjected to confirmatory factor analysis and the structure validity and reliability of the model is examined. In addition, the main indicators of the validity and reliability of dimensional averages are summarized in Table 2 because the number of items in the measurement model is high:

Concept	Indicator	Standardized factor load	t value	Unified reliability	Average Variance	Cronbach alfa
					0.923	
Decision Making Styles Scale	Spontaneous _Avarage	0.85	24.36	0.894	0.88	0.912
	Rational _Avarage	0.79	21.67	0.833	0.81	0.896
	Intuitive _ Avarage	0.71	19.23	0.736	0.76	0.864
	Hesitant _ Avarage	0.83	23.56	0.852	0.86	0.717
	Dependent _ Avarage	0.88	26.47	0.921	0.95	0.823
					0.883	
	Experimental group _ Avarage	0.84	19.61	0.884	0.78	0.897
Asch Conformity Test	Control group _ Avarage	0.98	54.39	0.996	0.99	0.986

Table 3. Values of the Measurement Model

The Cronbach's alpha value of the scale that measures each variable according to the values in Table 2 can be claimed to have high internal consistency since the Cronbach's alpha value is above 0.70. (Peterson,1994:381-391)For the convergent validity, the factor loads of each item is significantly higher than 0.50, the integrated reliability is higher than 0.60 and the mean variance extracted (AVE) was 0 for all concepts. Must be higher than 0.50.(Bagozzi and Yi, 1988:74-94)

In this model, all factor loads and integrated reliability are acceptable, and $p = 0.01$ significance is also significant. Fornell and Larcker's approach is used to test the validity. (Fornell and Larcker, 1981:382-388). In this approach, the square root of the average explained variance value for each concept should be higher than the correlation between this concept and other concepts. In this model, the relationship between the two variables is looked at simply, but since we have registered the compatibility scale qualitatively (verbal), only the data about the decision styles and dimensions are shown in the table above. The difference between the values obtained by taking the mean of the mean variance values is compared. However, it should be noted that in such mixed studies the control group values should not be included in the calculation; because this group is only a fixed coefficient. For this

reason, only the values of the experimental group are taken into account in Table.3 above. The values for decomposition validity are shown in Table 3:

	1	2
<i>Decision Making Styles Scale</i>	0.92	
<i>Asch Conformity Test</i>	0.881	0.88

Table 3. Indicator Validity Indicators

The values shown in bold in the bold are the square root of the explained mean variance, and those below the diagonal are the correlation coefficient that indicates the relationship between each variable and the other variable. The variables in the measurement model according to Table 3 show the decomposition validity. In addition, all relationships are associated with positive correlation. After the reliability of the variables, the reliability of the variables is analyzed by means of decomposition and convergence validity of the measurement model. Maximum likelihood (highest likelihood) is used as the estimation method. Compliance indices for road analysis are given in Table 4:

Abbreviation	Meaning	Model value	Acceptance Value
χ^2	Chi Square	416,82	-
Sd	Degree of freedom	165	-
χ^2 /sd	Chi square / degree of freedom	2.526	$\leq 2a$, $\leq 5b$ (a: very good fit, b: good fit)
p	Severity	0.039	$0,05 \leq$
RMSEA	Approximate Square Root of Errors	0.068	$0,05 <$ (tolerance 0,08)
CFI	Increased Goodness of Fit Index	0.95	$0,90 \leq$
NNFI	Unregulated Adjustment Goodness Index	0.93	$0,90 \leq$
AGFI	Adjusted Kindness Harmony Index	0.92	$0,90 \leq$

Table 4. Compliance Index of Research Model

The research model developed according to Table 4 shows acceptable compliance. The regression coefficients of the equations in the model are shown in Table 5:

The Road	Hypothesis	Road Coefficient	T Value	Result
ORG.COM. → DMS	H1	0.47	5.76	Accepted
ORG.COM → Spontaneous DMS	H1a	0.44	6.47	Accepted
ORG.COM → Rational DMS	H1b	0.62	6.01	Accepted
ORG.COM → Intuitive DMS	H1c	0.29	5.23	Accepted
ORG.COM → Hesitant DMS	H1d	0.36	5.01	Accepted
ORG.COM → Dependent DMS	H1e	0.69	9.67	Accepted

Table5: Regression Coefficients

According to Table 5, while a positive and significant result was obtained in the hypothesis of H1, the relationship between organizational dependence and decision making style was found to be positive and significantly related to the sub-hypotheses (H1a; H1b; H1c; H1d; H1e;).

5. Results and Recommendations

Since the main purpose of this study is to measure the environmental pressure, the answers given to the voices were recorded. In doing so, the participant will not only use the names or a definitive expression of them, but only the 1st participant, 2. By enumerating the participant, their answers are recorded as the first step. The same original test is applied to Solomon Ash. These cards are shown 12 times in the control group and in the experimental group so an answer is received. Firstly this experiment is done to the control group. As a result, 99% of participants give correct answers. In this respect the US is similar to the Solomon Ash experiment.

Then, as in Ash method, the manipulation group was formed on the 25-person group, which is our main experimental group, to try to influence the individuals in the subject group. As a result, 65% of the participants in the experimental group were affected by the other participants in the manipulation group and 35% were not manipulated in any way. Prior to the study, participants' scale of decision-making was made. The results showed, interestingly, that the participants, who were determined to have a rational decision, were more involved in the organization. While the participants with high intuitive decision-making rates were less affected by the group pressure.

Based on these results, it was observed that these decisions could be changed by the organization, although in some cases it was perceived that individuals took rational decisions while making their decisions. In addition, it was observed that individuals who were decided by their intuition in the opposite cases could not be affected by the pressures of the organization.

As in every study, this study has some limitations. The most important of these is that this study is done to individuals in a certain age group. In the following periods, this study can be applied in different age groups and in different regions of our country. In addition, there is a problem in the field of social psychology due to very rare studies in Turkey. As the example of this is mentioned above, the United States can be given with the repetition of this study in 1951-1980. Thus, very serious steps can be taken to define the perceptions of individuals in our country.

To give two striking examples, the first one is George Orwell's original and horrific conclusions, the community supports group thinking and thus forces people to accept false information as true. (Orwell, 1949). The fact that the verification of an idea or a set of ideas depends on whether they are accepted by the majority adds a deceptive attraction to democratic administration. In fact, Orwell describes a totalitarian regime, but we now know that this adaptation mechanism fits into a democratic society. Once the majority has embraced the wrong information, it is almost impossible to correct this in public consciousness. Even in a highly educated democracy, a person prefers to accept the opinion of the majority, in order to continue to benefit from the blessings that society has to offer.

Another striking example of this is Unamuno's fiction novel. Augusto, the protagonist of the novel, is in a deep love. Therefore, he decides to commit suicide. Before his death, he read Unamuno's essays on "living." She likes life due to the influence of articles and wants to live, she gives up her suicide idea. In order not to die, he goes to Unamuno, who has established himself as a hero of the novel "I don't want to die," he says. Unamuno said, No, you cannot have a right not to die, that will is mine. You're a nivola, a creature I created, you're a toy. As I have created, You can not and you have no power to oppose it. Augusto committed suicide, he wrote. Existing with one's pen, is destroyed with the same pen. (Unamuno, 2006)

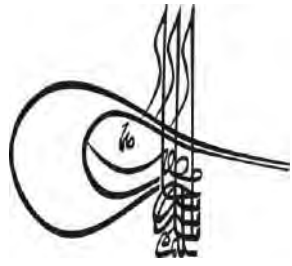
There are two interrelated mechanisms, which are effective in people's correct adoption of misinformation: a passive compliance to the belief of the majority, and the support of an obvious error

by an authoritarian system that tries to expand its boundaries. The instinctive mechanism of adaptation is seemingly harmless and has a non-subtle characteristic to human will. Passive harmony is a simple mechanism from the nature of man. Investigation of the propaganda and conditioning tools used by authoritarian systems to disseminate false information purposefully is a separate research topic.(Hoffer, 1951) Individuals support irrational beliefs to provide control over a group of people. In various denominations, dangerous sects, political movements at extremes etc. examples of this are found.

KAYNAKÇA

- Allwood, C. Martin and Ilkka Salo (2012), Decision-Making Styles and Stress, Internetal Journal of Stress Management, 19 (1), pp. 34-47.
- Asch, S. E. (1955). Opinions and social pressure. *Scientific American*, 193(5), 31-35.
- Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological monographs: General and applied*, 70(9), 1.
- Back, K. W., Bogdonoff, M. D., Shaw, D. M., and Klein, R. F. (1963). An interpretation of experimental conformity through physiological measures. *Behavioral Science*, 8(1), 34-40.
- Bagozzi, R. P., and Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the academy of marketing science*, 16(1), 74-94.
- Battal, F., Durmuş, İ., and Çınar, E. (2017). The Effects of Organizational Citizenship Behaviours and Decision Making Styles on Transformational Leadership Behavior. *Electronic Turkish Studies*, 12(31).
- Berns, G. S., Chappelow, J., Zink, C. F., Pagnoni, G., Martin-Skurski, M. E., and Richards, J. (2005). Neurobiological correlates of social conformity and independence during mental rotation. *Biological psychiatry*, 58(3), 245-253.
- Bormann, E. G. (1970). The paradox and promise of small group research.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *psychometrika*, 16(3), 297-334.
- Dunn, D. (2009). *Research Methods for Social Psychology*
- Eric Hoffer (1951). The True Believer, Perennial Classics, New York.
- Etzioni, A. (1976), Mixed-Scaaing: A “Third” Approach to Decision-Making, Public Administration Review, 27 (5), s. 385-392.
- Fornell, C., and Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of marketing research*, 382-388.
- George Orwell (1949). Nineteen Eighty-Four, Penguin Books, Londra (Reprint: 2003).
- Henderson, J. C. And Paul C. NUTT (1980), “The Influence of Decision Style on Decision Making Behavior”, Management Science, 26 (4), pp. 371-386.
- Jokar, K. – Davoud Hosseinzadeh – A.H. Mohammad Davoudi (2014), The Relationship Between Manager’s Decision Making Styles and Teachers Empowerment in Saveh Primary School, International Journal of Human Resource Studies, 4 (4), pp. 116-126.
- Khasawneh, S., A. Alomari and A. Abu-tineh (2011), Decision-Making Styles of Department Chairs at Public Jordanian Universities: A High-Expectancy Workforce, Tertiary Education and Management, 17 (4), pp.309-318.

- Leech, N. L. ve Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Qual Quant.* 43, 265–275
- Matsunaga, M. (2010). How to factor-analyze your data right: do's, don'ts, and how-to's. *International journal of psychological research*, 3(1), 97-110.
- Miguel De Unamuno, La Niebla, Trn.. Yıldız Ersoy Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Milgram, S. (1961). Nationality and conformity. *Scientific American*, 205(6), 45-51.
- Perrin, S., and Spencer, C. (1980). The Asch effect: a child of its time. *Bulletin of the British Psychological Society*, 32(405), 6.
- Peterson, R. A. (1994). A meta-analysis of Cronbach's coefficient alpha. *Journal of consumer research*, 21(2), 381-391.
- Rock, I., and Rock-D, I. (2014). *The legacy of Solomon Asch: Essays in cognition and social psychology*. Psychology Press.
- Sadler-S., Eugene and Erella Shefy (2004), The Intuitive Executive: Understanding and Applying 'Gut Feel' in Decision-Making, *Academy of Management Executive*, 18 (4), pp. 76-91.
- Scherer, R. F., Luther, D. C., Wiebe, F. A., and Adams, J. S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Reports*, 62(3), 763-770.
- Scott, S. G., and Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: The development and assessment of a new measure. *Educational and psychological measurement*, 55(5), 818-831.
- Taşdelen, A. (2001), Öğretmen Adaylarının Bazı Psiko- Sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10), pp. 40-52.
- Wilson, A. B. (1959). Residential segregation of social classes and aspirations of high school boys. *American sociological review*, 836-845.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Temmuz 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

This article was checked by iThenticate.

THE REPRESENTATION OF POVERTY AND WEALTHINESS ON TWITTER ACCOUNTS OF NEWS PORTALS*

*Berna BERKMAN KÖSELERLİ***

ABSTRACT

The propose of this study is to consider the representation of poverty and wealthiness on news portals of Twitter. Privileged upper class and disadvantaged lower class that framed in new media contents are investigated with a comparative view. The study seeks to reveal othering and stereotyping strategies against the people having disadvantage position in terms of economical and cultural capital. The role of new media on reproducing discrimination is handled with a quantitative method. The most following three news portals, reporting instant developments on Twitter at Turkey, are chosen as a research sample. Content analysis which comprises of two-weeks period is used to sort out the discourse on Twitter. Negative narratives against poors on new media build the public opinion, this development strengthen power relations and hierarchies. The usage of negative statements, implicit meanings or exclusions on 'text', evoke the inequalities, feed the cognitive perception based on stereotypes and thus, create the 'others'. The structural difference between upper class and lower class is hidden in new media sphere because of the exclusion of poor people on new media discourse. But inequalities between classes, and problems stem from this notable difference are prevailing in social life. Poor people lack in declaring their voice to the politicians and masses by new media. New media can support the discriminatory discourses besides conveying rapid information to huge masses. Consequently the class hierarchy is reproduced by new media, the structural dimensions of poverty are disregarded, wealthy is represented with incentive statements on new media contents.

*This study is presented in "International Congress On Social Sciences", Granada, Spain, September, 18-24, 2017.



** Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: berna.koselerli@gmail.com

STRUCTURED ABSTRACT

The propose of this study is to consider the representation of poverty and wealthiness on news portals of Twitter. In this study, privileged upper class and disadvantaged lower class that framed in social media contents are investigated with a comparative view. The study seeks to reveal othering and stereotyping strategies against the people having disadvantage position in terms of economical and cultural capital.

The role of new media on reproducing discrimination is handled with a quantitative method. The most following three news portals (@ntv, @cnntürk, @Hurriyet), reporting instant developments on Twitter at Turkey, are chosen as a research sample. Content analysis which comprises of two-weeks period is used to sort out the discourse on Twitter. Tweets are examined from 1 th August to 15 th August, 2017 for two weeks period. In this context, the messages of selected Twitter accounts are counted in terms of their followers and total tweets.

Tweets on lower class and upper class are distinguished from each other to categorize the total tweets. The dispersal of contents on Twitter accounts are examined by this content analysis and the usage of negative statements, implicit meanings and exclusions against lower class are examined. In addition, the narratives on whealtiness are determined for a comparative analysis which is aim to reveal inequalities between upper class and lower class. Twitter accounts are chosen to analyze how discriminatory discourses against to the poor people are reproduced and legitimized in new media. Findings show that the news accounts of Twitter support the inequalities and feed the discrimination against poor people. The people, who are workers, retired, farmers, workless and debtors, are assumed as lower class in this study scale because of their limited life conditions in Turkey.

While the class hierarchies are reproduced by new media, the structural inequalities are also prevailing between classes at the level of discourse. As it is analyzed in this study, the structural dimensions of poverty are disregarded on news accounts of Twitter. The disadvantaged lower classes are generally represented with negative narratives on new media and these contents are supporting discrimination toward poor people.

Besides, the upper classes are represented more often than the poors and whealty is represented with positive images and incentive statements on Twitter. For instance, the famous people (singers, models, actress & actors, artist etc.) are represented more often than the poor people in news accounts of Twitter. The events about famous people are represented instantly with live links and break news by Twitter messages. Famous people are represented with the life styles of wealthiness such as luxury expenditures, branded cars, yachts, holidays, expensive dresses. Briefly, wealthiness is represented along with positive images and incentive implies in popular news accounts of Twitter.

New media construction enables reproducing inequalities and power relations by othering and stereotyping strategies. Revealing the othering and stereotyping against the people having disadvantage position in terms of economical and cultural capital should be a priority issue to grasp the inequalities and power relations on new media. The

detrimental causes of poverty and social inequalities are multiplied by the reproduction of discrimination on new media discourses. Privileged upper class and disadvantaged lower class framed in new media contents are represented with a discriminatory manner.

In some arguments, new media frames highlight the lifestyles of the upper classes and lack in to demonstrate the class hierarchy. In the dominant ideological construct poverty accepted as a problem of individuals instead of a social and structural matter. In addition, news coverages controlled by a few powerful corporation cause to commercialisation of news contents. Therefore the less powerful groups are at risk of being devalued and stereotyped in news discourse. Class based power differences, and inequalities are maintained on new media and poor people portrayed with moral failings. Stories about low income people and the voice of poor are transmitted rarely on new media. Targeted welfare recipients are more represented with positive images, generally in headlines.

The structural difference between upper class and lower class is hidden in new media sphere because of the exclusion of poor people on new media discourse. But inequalities between classes, and problems stem from this notable difference are prevailing in social life. News coverage build the public opinion and framed contents on new media strengthen both dominant power relations and social hierarchies.

The usage of negative statements, implicit meanings or exclusions on 'text', evoke the inequalities, feed the cognitive perception based on stereotypes and thus, create the 'others'. New media may support the discriminatory discourses besides conveying rapid information to huge masses. Consequently the class hierarchy is reproduced by new media; the structural dimensions of poverty are disregarded, wealthy is represented with incentive statements on social media contents.

Keywords: The representation of news discourse, poverty & wealthiness, the class hierarchy, content analysis, Twitter.

YOKSULLUĞUN VE ZENGİNLİĞİN TWITTER'DAKİ HABER HESAPLARINDA TEMSİLİ

ÖZET

Çalışmanın amacı, Twitter'daki haber hesaplarında yoksulluğun ve zenginliğin temsilini değerlendirmektir. Çalışmada, yeni medya içeriklerinde çerçevelenen ayrıcalıklı üst sınıf ve dezavantajlı alt sınıfın temsili karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Çalışma ekonomik ve kültürel sermaye açısından dejavantajlı konumdaki kesime karşı ötekileştirme ve stereotipleştirme stratejilerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Yeni medyanın ayrımcılığı yeniden üretmedeki rolü niceliksel bir yöntemle ortaya çıkarılmak istenmektedir. Türkiye'deki Twitter hesapları içinde anlık gelişmeleri bildirerek en çok takip edilen üç haber hesabı, araştırma örnekleme olarak seçilmiştir. Twitter'daki söylemi çözümlemek için kullanılan içerik analizi iki haftalık bir dönemi kapsamaktadır. Yeni medyada yoksul kesimlere yönelik olumsuz kalıplarla biçimlenmiş haber anlatısı kamu algısını yönlendirmekte, bu

gelişme hakim güç ilişkilerini ve hiyerarşiyi pekiştirmektedir. Olumsuz ifadelerin kullanımı, imalı anlamlar ve metindeki dışlamalar eşitsizliklere sebep olmakta, stereotipler üzerine kurulu bilişsel algıyı beslemekte ve böylece 'öteki' yaratmaktadır. Üst sınıf ve alt sınıflar arasındaki yapısal fark yeni meda ortamında dezavantajlı kesimin söylem alanından dışlanmasıyla görünmez hale gelmektedir. Oysa sınıflar arası eşitsizlik ve bu belirgin farktan kaynaklanan sorunlar toplumsal yaşamda devam etmektedir. Yoksul kesimler seslerini yeni medya aracılığıyla yeterince karar alıcı mercilere ve kitlelere duyuramamaktadırlar. Yeni medya geniş kitlelere hızlı ileti yaymanın yanında ayrımcı söylemleri desteklemektedir. Sonuç olarak, sınıf hiyerarşisi sosyal medyada yeniden üretilmekte, yoksulluğun yapısal boyutları göz ardı edilmekte, yeni medya içeriklerinde ise zenginlik özendirici ifadelerle temsil edilmektedir.

Anahtar Kavramlar: Haber söyleminin temsili, yoksulluk & zenginlik, sınıf hiyerarşisi, içerik analizi, Twitter.

1. Introduction

New media construction enables reproducing inequalities and power relations by othering and stereotyping strategies. Privileged upper class and disadvantaged lower class framed in new media contents are represented with a discriminatory manner. This representation on poverty and wealthiness in news portals of Twitter is considered in this study in a comparative view. Releasing the othering and stereotyping against the people having disadvantage position in terms of economical and cultural capital should be a priority issue to grasp the inequalities and power relations on new media.

According to R.A. Clawson and R. Trice, the poor people are generally represented with stereotypical traits in negative stories (2000: 62). Clawson and Trice analyzed that the photographic images of the poor people in news magazines and reveals the media contents include negative beliefs toward the poors and have a lack of support for welfare programs.

In addition to this approach, D. Kendall (2011: 211) notes that some media frames glorify the material possessions and lifestyles of the upper classes. According to Kendall (2011: 215), the media show us little commonality between our lives and the experiences of people at the bottom of the class hierarchy. In the dominant ideological construct poverty accepted as a problem of individuals, and not of society as a whole.

H.E. Bullock, K.F. Wyche and W.R. Williams mention that the mainstream media outlets controlled by a few powerful corporations reflect the interests of dominant social groups. Therefore the less powerful groups are at risk of being devalued and stereotyped in the mainstream media (2001: 230-231). Class based power differences, and inequalities, the poor are rendered invisible and portrayed with moral failings (substance abuse, crime, sexual availability, violence). According to the authors, stories about low income people and the voice of poor are commonly rare on media. Targeted welfare recipients are more represented with positive images, generally in headlines (2001: 243). Similarly, popular news portals on Twitter also controlled by a few mass media corporations and such stereotypes against low income people are maintained also in new media outlets.

It is a fact that new media is supporting connectivity and many to many interactive communication. In an optimistic view new media provides new opportunities for people to produce and share material easily and rapidly. As F. Robinson, R. Else, M. Sherlock and I. Zass-Oglivie (Robinson et al., 2009: 6-7) note that new media is hosting the contributions of individuals and groups, including digital stories and debates, promoting access and develop better understanding and generating pressure

for change. But this view is disregarding othering strategies, ideological construction, digital exclusion and stereotypes against poors reproduced on new media discourse.

As K. Marx and F. Engels (1970: 32) points out in their working - Communist Manifesto - “the history of all the hitherto existing society is the history of class struggle.” As it is understand from this view, the structural difference between the disadvantaged lower class suffering from poverty and the privileged upper class has been an ongoing phenomenon in all phases of the capitalist societies. This contradiction among classes are hidden in new media sphere because of the exclusion of poor people in new media sphere, for instance in the news accounts of Twitter. But the class conflicts and inequalities are prevailing in social life.

M. Gilens (1996: 516) mentions that media coverage of poverty shapes public perceptions and misperceptions of the poor. Consequently, as it is viewed in Gilens’s approach, public misperceptions reinforce existing biases and stereotypes. In addition to this approach, framed news contents on new media including biases and stereotypes support the power relations and hierarchies.

2. Findings and Discussion

The role of new media on reproducing discrimination is handled with a quantitative method in this study. The most following three news accounts on Twitter (@ntv, @cnntürk, @Hurriyet), reporting instant developments in Turkey, are chosen as a research sample. Twitter messages are examined from 1 th August to 15 th August, 2017 for two weeks period. In this context, the messages of selected Twitter accounts are counted in terms of their followers and total tweets (see Table.1).

Table 1. Twitter Accounts as a Research Sample			
	@ntv	@cnnturk	@Hurriyet
Followers	7 million	4,7 million	4.17 million
Total Tweets (two weeks period)	1681	6457	4545

Tweets on lower class and upper class are distinguished from each other (see Table.2). The dispersal of contents on Twitter accounts are also determined and by this content analysis, the usage of negative statements, implicit meanings and exclusions against lower class are detected. In addition, the depictions on whealtiness are handled for a comparative analysis which is aim to reveal inequalities between upper class and lower class. Twitter accounts are chosen to analyze how discriminatory discourses against to the poor people are reproduced and legitimatized in new media.

Table 2. Twitter Accounts			
	@ntv	@cnnturk	@Hurriyet
Tweets on lower class	12	62	37
Tweets on upper class	234	521	507

Findings show that the news accounts of Twitter support the inequalities and feed the discrimination against poor people. The people, who are workers, retired, farmers, workless and debtors, are assumed as lower class in this study scale because of their limited life conditions in Turkey (see Table.2).

The structural reasons of poverty aren't displayed exactly in the most following news accounts of Twitter. The people having lower income are handled with simple economical statistics and dramatized with a brief frame of economical situations of their daily life. In NTV, which has the most follower on Twitter, the economical statistics about poverty are represented with only 4 news. The economical situations of the poor people are never mentioned in NTV in this two-weeks period. Economical statistics about poverty in the news account of CNNTurk are shown in 6 tweets, and the economical situations are also shown in 6 tweets. In Hurriyet, while the economical statistics about poor people are reported in 4 tweets, economical situations are reported in 5 tweets. The demandings of poor people accompanying with a social action (like strike, march etc.) are also represented with a very few frequency. In this regard, the demandings of them are represented in NTV with only 1 tweet, in CNNTurk with 7 tweet, in Hurriyet with 4 tweets (see Table.3).

Table 3. The Representation of Poverty in News Accounts of Twitter			
Dispersal of issues	@ntv	@cnnturk	@Hurriyet
Economical Statistics	4	6	4
Economical Position	-	6	5
Demanding rights	1	7	4
Accused/ suspected	-	4	3
Aggressive	1	6	5
Successful	-	1	1
Helpful	-	1	-
Accidents, death & injuries	2	13	4
Patient & illness	1	2	-
Financial & social aids to the poor people	3	8	5
Mistreatments to the poor people	-	2	1
Displaying as Phenomena	-	4	3
At work with joyful action	-	1	-
Legislations about the people having lower-income	-	1	2
Total Tweets	12	62	37

The another category examined in this study is about the negative statements regarding the poor people. It is known that negative statements are strengthen the discrimination against the disadvantaged groups. The poors are represented with negative statements more than positive ones such as accused and aggressive in the news account of Twitter. The lower-classes are represented as accused persons in CNNTurk with 4 tweets, in Hurriyet with 3 tweets. Similarly, the lower-class are represented as aggressive persons in NTV with 1 tweet, in CNNTurk with 6 tweets, in Hurriyet with 5 tweets. However the news account of NTV is never represented the poor people with positive statements. In CNNTurk, positive statements for poor people such as successful and helpful are used in a very few amount (2 tweets). In Hurriyet, positive statements are mentioned only in 1 tweet (see Table.3).

The accident news are the another category which is examined in this study. The poor people are represented while occurring an accident, in the news account of NTV with 2 tweets, in CNNTurk with 13 tweets, in Hurriyet with 4 tweets. As it is seen, the lower class is usually shown with negative news instead of positive ones, especially in accident news (see Table.3).

Besides, financial aids to the lower-classes are represented in the news account of NTV with 3 tweets, in CNNTürk with 8 tweets, in Hurriyet with 5 tweets (see Table.3). This means, social media contents prefer to recommend disposing the structural inequalities only by financial supporting. But in Marxist view, for a permanent effort, the inequalities should be overcome with a class struggle in a hierarchical system. In other words, social equalities can not be grown without solving the power and dominant relations in the capitalist system.

The poor people are displayed in some of the news accounts as a phenomena. For instance, a herdsman is represented while singing in the mountains in the news accounts of CNNTürk and Hurriyet with a video attachment. On the other hand, the poor people are rarely displayed as if they are in amusement in spite of their hardworking and detrimental economic conditions. For instance, agricultural workers are represented with a joyful action while gathering the crops in the news account of CNNTürk (see Table.3).

The famous people (singers, models, actress & actors, artist etc.) are represented more often than the poor people in news accounts of Twitter. The events about famous people are sometimes represented with live links and break news in instant Twitter messages. Famous people are represented with 234 tweets in the news account of NTV, with 521 tweets in CNNTürk, with 507 tweets in Hurriyet. And 21 of them in NTV news, 36 of them in CNNTürk news, 21 of them in Hurriyet news are represented with the life styles of wealthy persons such as luxury expenditures, branded cars, yachts, holidays, expensive dresses. Hence, wealthiness is represented along with positive images and incentive implies in popular news accounts of Twitter.

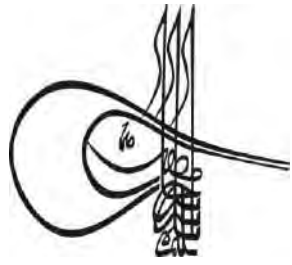
4. Conclusion

The usage of negative statements, implicit meanings or exclusion on the ‘text’, evoke the inequalities, feed the stereotypes and thus, create the ‘others’. New media may support the discriminatory discourses while conveying rapid information to huge masses. Consequently the class hierarchies are reproduced by new media. The structural dimensions of poverty are disregarded on news accounts of Twitter, while the lower classes are represented with negative statements. The detrimental causes of poverty and income inequality are multiplied by the reproduction of discrimination on new media discourses. On the other hand, wealthy is represented with positive images and incentive statements on Twitter and the upper class is represented more often than the poor. New media serves to legitimise the biases, stereotypes and inequalities. Framed news contents feed the ideological unjust structure and power relations.

REFERENCES

- Bullock, H. E., Wyche, K. F. and Williams, W.R. (2001) “Media Images of The Poor”, *Journal of Social Issues*, V. 57/ 2, 229-246.
- Clawson, R.A. and Trice, R. (2000) “Poverty As We Know It, Media Portrayals of the Poor”, *Public Opinion Quarterly*, V. 64, 53-64.
- Gilens, Martin, (1996) “Race and Poverty in America: Public Misperceptions and the American News Media”, *Public Opinion Quarterly*, V. 60, 515-541.
- Kendall, Diana, (2011) “Framing Class: Media Representations of Wealth and Poverty in America”, UK: Rowman & Littlefield Publishers.
- Marx, K. and Engels, F. (1970) “Manifesto of the Communist Party”, Peking: Foreign Languages Press.

Robinson, F. et. al. (2009) “Poverty In the Media, Being Seen And Getting Hard”, York: Joseph Rowntree Foundation Publishing, Retrieved at August 1, 2017, from file:///C:/Users/berna/Downloads/poverty-in-the-media-full.pdf.



Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/26, Fall 2018, p. 207-216

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14638

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✓ Received /Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees /Hakemler: Prof. Dr. Aslı YAZICI - Dr. Öğr. Üyesi Lütüye KAYA CİCERALİ - Dr. Öğr. Üyesi Eyyüb Ensari CİCERALİ

This article was checked by iThenticate.

THE CONCEPT OF SKIN EGO AND THE INVESTIGATION OF THE SKIN EGO STRUCTURING IN DRUG USERS ADMINISTERING THE RORSCHACH INKBLLOT TEST*

Esra Nihan BRIDGE** - Gökhan ORAL***

Tevkifa TUNABOYLU İKİZ****

ABSTRACT

The main purpose of this research is to investigate the concept of the skin ego and the skin ego structures of drug users by employing the Rorschach Inkblot Test. For this purpose, the concept of skin ego was explored first. Skin-ego (moi-peau) was first expressed in 1974 by Didier Anzieu, a psychoanalyst who worked with dermatological patients and used projective methods in his studies. Anzieu described skin ego as a psychic envelope and case for ego and explained its eight functions and the negative function. After elaborating the skin-ego term, the appropriate sample was determined from drug users who specifically injects heroin intravenously for at least two years. The first group included 23 heroin users and the control group consisting of 23 non-drug users. The Rorschach Inkblot Test was employed to the participants and The Rorschach protocols were coded. The results of the two groups were analyzed statistically by using SPSS. In addition to statistical data, content was evaluated by assessing the barrier and penetration responses in detail, and the information about skin ego structures of drug users was reached. Obtained findings indicated that there are some

* This paper is based on the thesis submitted by Esra Nihan Duman as part of the requirements for her master's degree in Master's of Social Science Degree at Istanbul University's Forensic Medicine Institute. Gökhan Oral and Tevfika Tunaboğlu İkiz served as thesis advisors.

** Uzman Psikolog, İstanbul Kadıköy RAM, E-posta: esranihanbridge@gmail.com

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, E-posta: gokhanoral@gmail.com

**** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, E-posta: tevfikai@yahoo.com

deterioration in skin ego structures of drug users (IV heroin users), excitation shield functioning of the skin ego cannot be fulfilled in these people, and some deficiencies in early relationships leads to the sensitivity in skin ego structures.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction: The main purpose of this research is to investigate the concept of the skin ego and the skin ego structures of drug users by employing the Rorschach Inkblot Test. For this purpose, the concept of skin ego was explored first. Skin-ego (moi-peau) was first expressed in 1974 by Didier Anzieu, a psychoanalyst who worked with dermatological patients and used projective methods in his studies. He described skin-Ego as ‘a mental image of which the ego of the child makes use during the early phases of its development to represent itself as an ego containing psychical contents, on the basis of its experience of the surface of the body’. Anzieu considered skin-ego as a psychic envelope, a case for ego and explained eight functions of the skin-ego including maintenance, containment, protection, individuation, intersensoriality, sexualization, recharging, and inscription. He stated that if these functions do not work, it can cause deterioration for the psychological apparatus. In addition to eight functions, skin ego also has a self-destructive function which is considered a product of the death drive. Instead of avoiding something harmful, being accustomed to harmful stimuli is an example of this function such as the situation of drug addiction.

Both skin-ego and psychoanalytic studies about causes of drug addiction show that the skin ego structure in drug users is a valuable research topic. This study aims to show the relationship between skin-ego deterioration and drug addiction, specifically in heroin users, by administering the Rorschach Inkblot Test. The study tries to respond to these questions: Is there any difference between heroin users and control groups in terms of Rorschach Inkblot test responds? Is there any difference between heroin users and control groups in terms of responds related to skin-ego structure? Is there any deterioration in skin ego development of drug users who injected heroin intravenously? Investigating the relationship between intravenous heroin usage and skin ego structure will provide better understanding of the psychological well-being of drug users.

Methods: In this study, “screening model” was used to examine the skin ego structure in heroin users. In the first step of the study, Rorschach Test was applied to the participants (the research group and the control group) and Rorschach protocols are coded and results of both groups were compared.

Participants: Forty-six adults were recruited in this study. Participants were divided into two groups. The first group was selected from heroin users still receiving treatment at Bakirkoy Mental and Nervous Diseases Training and Research Hospital. The subjects were using heroin by injecting intravenously for at least two years. For this study, 20 male and 3 female heroin users, totaling 23 drug users, and

for the control group 20 male and 3 female total 23 adults were recruited. Participants' age differed from 20 to 40 years old.

Instruments: For this study Rorschach Inkblot Test was used which is a projective method for psychological evaluation. Rorschach test responses are evaluated according to standards of the French School of Rorschach Testing which is based on Beck. For coding the data Tunaboylu İkiz's book (2009) Turkish norms for adults was used. Aside from statistics, content study, barrier and penetration responses were checked in the manner described by Fischer and Cleveland (1967) such as, "envelope," "container," "cover," "membrane," "sleeve," "capsule," and other responses related to skin or touch or sensory descriptions.

Procedure: Participants for this study were chosen from heroin users who injected drug intravenously for at least 2 years. At that time of study, they were still receiving treatments at the hospital. Participants were first administered the Rorschach test and their responses were recorded. The protocols were evaluated according to Tunaboylu İkiz's Turkish evaluation standards. The content was also examined in terms of barrier and penetration responses. Gathered data was also statistically analyzed by using SPSS for Windows. Mann Whitney U analysis was chosen to compare both groups. .001 and .05 significance levels were used to analyze and interpret the data.

Results and discussion: Findings offered that total responses of the two groups were significantly different ($p < .05$) than each other. While the mean of total response rates of heroin users is 18,43, this was found to be significantly less than the mean of the total responses of control group which is 26,3. The total F percentage scores demonstrated that heroin users have %70,74 whereas control group has %60,3 which demonstrated $p < .05$ confidence level statistical significance. F+ percentages of heroin group were significantly less than control group. Analyzing kinesthesia/movement responses which included all three groups of K, k, ΣK showed that the heroin group gave less kinesthesia responses than the control group. Obtained findings revealed that heroin users' responses related to barrier and penetration responses were significantly different than the control group's responses. While heroin users gave more barrier responses (mean: 3,74), the control group used significantly less ($p < 0.5$) responses (mean:1,7). In terms of penetration responses, heroin users (mean: 2,57) gave more penetration responses than the control group (mean:1,43), which demonstrates a significant difference in $p < .05$ confidence level. Also, the content of their barrier and penetration responses which was used by heroine users were also extremely remarkable such as animal with shells like crabs, lobsters, or significant furs such as leopards, peacocks, and sheep. Moreover, the responses of the fifth card, which addresses the self-representation, indicated that heroin group gave broken, damaged, and deformed subject answers. In light of skin-ego theory, broken, deformed, and damaged responses on identity card corresponded to Anzieu's skin-ego deteriorations. Heroin users were more likely to give an answer by using words related to injured skin, fragility, and vulnerability such as ripped, torn apart, and/or pulled out. As a consequence, it can be deduced that there are some deteriorations in skin ego structures of drug users. Also, the results suggest that the excitation shields functioning of the skin-ego

cannot be fulfilled in these people, and that some deficiencies in early relationships lead to sensitivity in skin-ego structures.

This study is one of the first examples of skin-ego research in Turkey, and will hopefully stimulate more discussion and research in this field. More studies on the skin-ego need to be done in order for this subject area to be further understood and developed in Turkey as well as the rest of the world. However, several limitation of the present study should be noted such as its sample size of 46 participants (40 male, 6 female). The current study can provide a new perspective to demonstrate the relationship between skin ego deteriorations and heroin usage. It can contribute to the literature and provide a new approach to understand the psychology of heroin users and reestablish their treatment. In light of the present findings, future research should consider focusing on reinforcing protective factors and therapeutic approaches related to empowering skin-ego.

Keywords: Skin ego, drug, heroin, Rorschach test

DERİ BENLİK KAVRAMI VE UYUŞTURUCU MADDE KULLANAN BİREYLERİN DERİ BENLİK YAPILANMASININ RORSCHACH TESTİ İLE İNCELENMESİ

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı deri benlik kavramının ve uyuşturucu madde kullanan bireylerin deri benlik yapılanmalarının Rorschach Mürekkap Testi uygulanması yöntemiyle araştırılmasıdır. Bu amaçla ilk önce deri benlik kavramı araştırılmıştır. Deri benlik (moi-peau) kavramı ilk kez 1974 yılında dermatolojik hastalarla çalışan ve çalışmalarında projektif yöntemleri kullanan bir psikanalist olan Didier Anzieu tarafından ifade edilmiştir. Anzieu deri benliği benlik için koruyucu bir zar, ruhsal bir kılıf olarak tasvir etmiş ve deri benliğin sekiz işlevinden ve ek olarak olumsuz, yıkıcı işlevinden söz etmiştir. Deri benlik kavramının anlatılmasının ardından uyuşturucu madde kullanan bireyler arasından en az iki yıl süreyle damar içi yol ile eroin kullanan örneklem grubu tespit edilmiştir. Böylelikle 23 eroin kullanıcısından oluşan madde grubuna ve yine 23 madde kullanmayan kişiden oluşan kontrol grubu elde edilmiştir. Bireylere Rorschach Testi uygulanmış ve protokoller kodlanmıştır. İki grubun sonuçları SPSS programı kullanılarak istatistiksel olarak analiz edilmiştir. İstatistiksel verilere ek olarak grupların testteki zar ve nüfuz etme yanıtları detaylı olarak değerlendirilerek deri benlik yapılanmalarına ait bilgilere ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, uyuşturucu madde kullanan bireylerin (damar içi yol ile eroin kullanan) deri benlik yapılanmalarında bazı yıpranmaların olduğunu, bu kişilerde deri benliğin uyarılma kalkını işlevinin yerine getirilemediğini, bu bireylerin ilk dönem ilişkilerine ait bazı eksiklerin deri benlik yapılanmalarındaki duyarlılığa neden olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: deri benlik, uyuşturucu madde, eroin, Rorschach testi

Introduction

Skin-ego (moi-peau) was first expressed in 1974 by Didier Anzieu, a psychoanalyst who worked with dermatological patients and used projective methods in his studies. During the time he studied dermatological patients, analyzing skin and the functions of skin inspired him to expand his studies and describe this new term (Anzieu, 1989). In order to understand this term, first the importance of skin and its functions should be explored.

According to Anzieu (1989), skin plays an essential role for three reasons. First of all, skin is the only organ which covers the entire body. It separates the inside from the outside and protects the body from external dangers. Second, it is the host that receives sensory information. Third, it has a bilateral role; because of the skin, a child experiences both touching and being touched. Touching is crucial to mother-child relationship and it is essential for healthy psychological development in children (Anzieu, 1989).

Psychoanalysts claim that a lack of touching causes sicknesses of the skin, and that this sickness is not only a defense to protect the body, but also a defense to protect the ego (Anzieu, 1989). Szwec (2006) described skin deformation as a reflection of conflicts on skin. Since the first noticeable part of a person is their skin and it has a great role in visual and sensual communication, skin is a part of the body that allows narcissistic investment (Szwec, 2006). Dermatologists emphasize the function of the skin in psychological development by providing evidence of the psychological well-being of patients with skin diseases.

According to Anzieu (1989); the size of deformations on skin are related to deepness of psychological problems. Tunaboğlu İkiş, İşçimen, Pirim, Yavuz and Atak (2006) conducted research on 73 patients with psoriasis, lichen simplex cronicus and alopecia universalis to evaluate their psychological well-being. Findings revealed that patient group demonstrated a limited fantasy world and their symbolic thinking which was described by Pierre Marty (1963) was extremely dominant. This study also suggested that psoriasis patients might lack or demonstrate problems in early object relations. For this reason, they might be in need for protection, holding, and support more than others (Tunaboğlu İkiş et al., 2006).

Anzieu described the Skin-Ego as ‘a mental image of which the ego of the child makes use during the early phases of its development to represent itself as an ego containing psychical contents, on the basis of its experience of the surface of the body’ (Anzieu, 1989, p. 61). With his theory, he considered skin-ego as a psychic envelope, a case for ego. Anzieu (1989) defined eight functions of the skin-ego including maintenance, containment, protection, individuation, intersensoriality, sexualization, recharging, and inscription. While Anzieu defined these functions, he emphasized the similarities between the skin’s functions for the body and the skin ego’s functions for the psyche. He stated that if these functions do not work, it can cause deterioration for the psychological apparatus (Anzieu, 1989).

In addition to eight functions, Anzieu (1989) defined one negative function in other words ninth function of skin ego as ‘self-destructive’. He considered this function as a product of the death drive. He by stating that last function of the skin-ego aims to destroy itself by avoiding something useful and/or becoming accustomed to something harmful (Anzieu, 1989). He exemplified this function by providing information about the allergic reaction. According to Anzieu (1989), the ego interprets external stimuli in terms of whether a stimulus is safe or unsafe, familiar or unfamiliar. During an allergic reaction, external stimuli are deemed unfamiliar and threatening. For this reason, the ego avoids these stimuli. Anzieu (1989) added that becoming accustomed to something harmful is also another way to illustrate the ninth function. He used drug addiction as an example of this function and said instead of avoiding something harmful, drug addicts consider unfamiliar and harmful stimuli as attractive (Anzieu, 1989).

Many studies on substance abuse point to the importance of drive theory. The first psychoanalytic authors claimed that addicts experience a fixation on the oral stage of their psychosexual development, and drug addiction appears as a way to satisfy their libidinal drive (Tamar, 2005). Glover (1932) emphasized the role of the aggressive drive in relation to drug use by asserting that drug users often use drugs to inhibit their sadistic and aggressive drives (Tamar, 2005). Ford and Russo (2006) indicated that in order to avoid from traumatic memories and reduce distress, which is caused by intrusively reexperiencing traumatic memories, psychoactive drugs are widely used. In the literature, drug addiction also appears frequently as a reason of death. Darke ve Ross (2002) indicated that besides overdose and suicide, trauma and disease are also common reasons for death of heroine users. According to Anzieu (1989), drug addiction can be seen as a barrier between the ego and outside world. By taking something from outside, drug users intervene the inside of their bodies. Taking unfamiliar and threatening stimuli from outside and getting accustomed to this, cause deteriorations of their skin-ego structure (Anzieu, 1989).

Experts who work with drug users have established that specific ego functions have deteriorations in regulating self-esteem and fragility regarding self-awareness during drug addiction. Heroin users tend to experience these feelings more than the users of other type of drugs, and they view life as less meaningful and have more suicidal thoughts (Evren, Ogel, Tamar, Onder& Cakmak, 2000). Evren et al. (2000) conducted research on 369 drug abusers in Turkey. In their study, 107 of these users were using heroin and only 39 of them (%36,5) were injecting heroin intravenously (IV heroin users). In the research, heroin users' personality characteristics were compared regarding if they inject drugs intravenously or if they use it in a different method. Results demonstrated that IV heroin users had experienced more physical and psychological abuse during childhood compared to other users. In terms of sexual abuse, there were no significant differences between the two groups. It was notable that IV heroin users tended to have experienced these types of abuse more than the addicts who took heroin by other means (Evren et al., 2000).

The same research also examined the participants' family characteristics and compared the two groups. Findings illustrated that in the families of IV heroin users there were significantly more substance or alcohol or heroin usage. Findings also emphasized that in their families, mental illness were significantly more than the other group of heroin users. It was also striking that intravenously heroin using groups showed significantly higher rate for attempting suicides. They also reported finding life meaningless and boring significantly more compared to the other group. Based on this information, researchers deduced that the supportive role of having a parent during childhood was not functioning for the heroin users whose method of use was intravenous injection (Evren et al., 2000).

Tuncer, Ersul, Beyazyurek, Kalyoncu and Besikci (1987) assessed seven alcohol dependent individuals who were diagnosed with psoriasis. During the time of the study, alcohol users were receiving treatment at Bakirkoy Mental Hospital Alcohol and Substance Treatment and Research Center. These seven patients have had the symptoms of psoriasis for an average of 11.3 years. The patients ages differed from 24-60 and they were all diagnosed with psoriasis after they start heavy drinking alcohol. The subjects attended psychotherapy sessions for an average of 47 days in a hospital. After they quit alcohol and were discharged, in 17 days their lesions showed regression and virtually disappeared within a month. Tuncer et al. (1987) studied addicts with skin disorders, and the results of their study provide insight into the relationship between skin-ego and addiction. The study indicated that psychotherapy helped regression of seven psoriatic patients' lesions. More importantly, even 17 days after treatment, their lesions totally disappeared in a month (Tuncer et al., 1987).

Both skin-ego and psychoanalytic studies about causes of drug addiction show that the skin ego structure in drug users is a valuable research topic. This study aims to show the relationship between skin-ego deterioration and drug addiction, specifically in heroin users, by administering the Rorschach

Inkblot Test. The study tried to respond to these questions: Is there any difference between heroin users and control groups in terms of Rorschach Inkblot test responds? Is there any difference between heroin users and control groups in terms of responds related to skin-ego structure? Is there any deterioration in skin ego development of drug users who injected heroin intravenously? Investigating the relationship between intravenous heroin usage and skin ego structure will provide better understanding of the psychological well-being of drug users. It is believed that the study will help in shaping the psychological support programs to be implemented, and thus the study will provide a basis for reducing drug use and re-offending. (Duman & Oral, 2018).

Method

In this study, “screening model” was used to examine the skin ego structure in heroin users. Screening model is a research model that aims to identify the current situation as it is (Karasar, 2018:109). In the first step of the study, the Rorschach Test was applied to the participants (the research group and the control group) and the qualitative responses given to the test were screened in the skin ego response categories. Rorschach protocols are coded and results of both groups were compared.

Participants

Forty-six adults were recruited in this study. Participants were divided into two groups. The first group was selected from heroin users still receiving treatment at Bakirkoy Mental and Nervous Diseases Training and Research Hospital. The subjects were using heroin by injecting intravenously for at least two years. For this study, 20 male and 3 female heroin users, totaling 23 drug users, were recruited. Their age differed from 20 to 40 years old. Seven people (30%) graduated from middle school, 13 people (57%) had a high school degree, and 3 people (13%) had a bachelor’s degree. The control group was chosen from 20 male, 3 female total 23 non users who have similar demographic information. The control group had 7 people (30%) were graduated from middle school, 14 people (61%) had high school degree, and 2 people (9%) had a bachelor’s degree.

Instruments

For this study Rorschach Inkblot Test was used which is a projective method for psychological evaluation. This test consists of 10 cards and aims to get a response from participants on what they see on the cards. Rorschach test responses are evaluated according to standards of the French School of Rorschach Testing which is based on Beck. For coding the data Tunaboylu İkiz’s book (2009) Turkish norms for adults was used. Aside from statistics, content study, barrier and penetration responses were checked in the manner described by Fischer and Cleveland (1967).

Procedure

Participants for this study were chosen from heroin users who injected drug intravenously for at least 2 years. At that time of study, they were still receiving treatments at the hospital. At the first step, participants were administered Rorschach test and their responses were recorded. The protocols are evaluated according to İkiz’ Turkish evaluation standards. The content was also examined in terms of barrier and penetration responses. Gathered data were also statistically analyzed by using SPSS for Windows. Mann Whitney U analysis was chosen to compare both groups. .001 and .05 significance levels were used to analyze and interpret the data.

Results

Rorschach test results – *R* (response), *F%* (form), *F+%* (positive form), *K* (kinaesthesia), *k* (animal kinaesthesia), $\sum K$ (total kinaesthesia), *FC* (form color), *P* (popular), barrier and penetration- are shown in the Table 1.

Table 1. Heroin and Control Groups Response rates and percentages

Variable	Heroin Users Mean	Control group Mean	Significance level
R	18,43	26,30	p<.05
F%	70,74	60,30	p<.05
F+%	66,39	80,39	p<.001
K	1,13	2,26	p<.05
k	0,57	2,57	p<.001
ΣK	2	5,57	p<.001
FC	0,65	1,70	p<.05
Popular (P)	2,13	1,17	p<.05
Barrier	3,74	1,70	p<.05
Penetration	2,57	1,43	p<.05

Note: Only statistically meaningful data were depicted in the table.

Findings offered that total responses of the two groups were significantly different ($p<.05$) than each other. While the mean of total response rates of heroin users is 18,43, this was found to be significantly less than the mean of the total responses of control group which is 26,3. The total F percentage scores demonstrated that heroin users have %70,74 whereas control group has %60,3 which demonstrated $p<.05$ confidence level statistical significance. F+ percentages of heroin group was significantly less than control group. Analyzing kinesthesia/movement responses which includes all three groups of K, k, ΣK showed that the heroin group gave less kinesthesia responses than the control group. Findings also illustrated that heroin group gave less FC (Form-color) responses than the control group. In terms of popular responses, the heroin group used popular responses significantly more than the control group.

In the Rorschach test, information about skin-ego was attained by checking the barrier and penetration responses such as, "envelope," "container," "cover," "membrane," "sleeve," "capsule," and other responses related to skin or touch or sensory descriptions. Compared to the control group, heroin users gave more barrier and penetration responses. The barrier and penetration responses indicated that heroin users used these responses more than the control group. While heroin users gave more barrier responses (mean: 3,74), the control group used significantly less ($p< 0.5$) responses (mean:1,7). In terms of penetration responses, heroin users (mean: 2,57) gave more penetration responses than the control group (mean:1,43), which demonstrates a significant difference in $p<.05$ confidence level.

Analyzing the Rorschach test responses were not only meaningful for statistical purposes, but also for information about content. The fifth card responses are also evaluated which pertains to personal identity, self-esteem, and self-consciousness. Their fifth card responses were also significantly different. In this response, individuals are projecting their repressed opinions about themselves.

Some examples of the 5th card responses are below;

- "The tips of the wings seem deformed."
- "This is the end of the human."
- "This is the death of the human."
- "This is the exposure of organs."
- "This is an old bat. It fought, and got injured and cracked."

Discussion and Conclusion

The purpose of this study was to understand the concept of skin ego closely and investigate the skin ego structures of heroin users who injects drug intravenously. For this purpose, the current study used Rorschach Inkblot Test as an instrument to gather the information related to skin-ego. Rorschach test was employed to the participants and responses were evaluated according to standards of the French School of Rorschach Testing which is based on Beck. In addition to scoring the protocols, Rorschach test responses related to barrier, and penetration were evaluated based on Fisher and Cleveland's description. Also, contents of the cards were assessed. At the end, data were analyzed by SPSS in particular Mann Whitney U and the responses of heroin users and the control group were compared.

The results demonstrated that the total number of responses were significantly higher in the control group. The findings regarding the kinesthesia responses are significantly less in the heroin group. Kinesthesia responses, which address the perception of objects with movement, represent rich imagination with productive cognitive capacities. These responses also represent the capacity to make a connection between the inside world and outside world. Less kinesthesia responses address intense blockage and anxious feelings (Tunaboğlu İkiz, 2002).

The present findings regarding popular responses indicated that the heroin group used popular responses significantly more than the control group. According to Tunaboğlu İkiz (2002), too many popular responses address powerful defense mechanisms, more defenses and more protection needs. Therefore, it can be said that heroin users were more defensive and needed more protection compared to the control group. Tactile responses were also very striking and it provided valuable information. Tactile responses related to touch included responses like fur, skin, beard, mustache, pillow, cotton, snow, iceberg, cols, and hot. These responses are usually related to emotional needs and they address problems in early mother and child relationships and sensitivities and lacks (Fisher and Cleveland, 1967). According to Tunaboğlu İkiz (2002) physical contact is important for texture responses and they address addiction.

Obtained findings revealed that heroin users' responses related to barrier and penetration responses were significantly different than the control group's responses. Moreover, the content of their barrier and penetration responses were also extremely remarkable. The Rorschach protocols demonstrated that heroin users used animals with shells like crab, lobster, or significant furs such as leopard, peacock, and sheep.

Moreover, Rorschach protocols were also meaningful in terms of content of cards. The responses of fifth card, which addresses the self-representation, were also striking. On this card, individuals are projecting their repressed opinions about themselves. Not only they present how they see themselves, but also how they accommodate to the real world. (Tunaboğlu İkiz, 2002). Assessing 5th card responses indicated that heroin group gave broken, damaged, and deformed subject answers. In light of skin-ego theory, broken, deformed, and damaged responses on identity card corresponding to Anzieu's skin-ego deteriorations. Heroin users were more likely to give an answer by using words related to injured skin, fragility, and vulnerability such as ripped, torn apart, pulled out. These responses might be considered as addressing Anzieu's skin ego's masochistic function.

As a consequence, it can be deduced that there are some deteriorations in skin ego structures of drug users. Also, the results suggest that excitation shields functioning of the skin-ego cannot be fulfilled in these people, and that some deficiencies in early relationships lead to sensitivity in skin-ego structures.

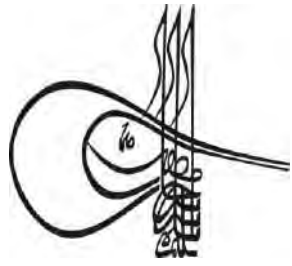
This study integrates the fields of forensic psychology and psychoanalysis. Even though there is a lack of studies on skin-ego in the literature, it is not surprising that heroin users who inject the drug intravenously demonstrated skin ego deterioration. However, several limitation of the present study should be noted. One of the limitations of this study was its sample size. Group of heroin users was

limited to 23 participants (20 male, 3 female) and especially female sample was only included three adults.

This study is one of the first examples of skin-ego research in Turkey, and will hopefully stimulate more discussion and research in this field. More studies on the skin-ego need to be done in order for this subject area to be further understood and developed in Turkey as well as the rest of the world. The current study can provide a new perspective to demonstrate the relationship between skin ego deteriorations and heroin usage. It can contribute to the literature and provide new approach to understand psychology of heroin users and reestablish their treatment. This study also aims to provide new information for heroin users' treatment, hence decrease drug usage. In light of the present findings, future research should consider focusing on reinforcing protective factors and therapeutic approaches related to empowering skin-ego.

REFERENCES

- Anzieu, D. (1989). *The Skin Ego*. (C. Turner, Trans.) New Haven, CT: Yale University.
- Darke, S., Ross, J. (2002). Suicide among heroin users: rates, risk factors and methods. *Addiction*, 97(11), 1383-94.
- Duman, N., Oral, G. (2018). Esrar kullananlarda psikosomatik düşünce biçiminin Rorschach testi ile incelenmesi. [Investigating psychosomatic thinking in cannabis users employing Rorschach Test] *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19 (43).
- Evren, C., Ögel, K., Tamar, D., Önder, ME., Çakmak, D. (2000). Eroini damar yoluyla kullanan ve kullanmayanlar arasındaki özelliklerin karşılaştırılması [Comparing the characteristics of IV heroine users and non IV heroine users]. *Türkiye'de Psikiyatri* 2000(2),121-128
- Fisher, S., Cleveland, S. (1967). *Body Image and Personality*. New York: Dover
- Ford, J., Russo, E. (2006). Trauma-focused, present-centered, emotional self-regulation approach to integrated treatment for posttraumatic stress and addiction: Trauma adaptive recovery group education and therapy. *American Journal of Psychotherapy*, 60(4), 335-55.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi [Scientific Research Method]*. Nobel: Ankara.
- Szwec, G. (2006). Skin Diseases in Psychosomatic Models. (N. Zabci, Trans.) *Psikanaliz Buluşmaları* 3. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tamar Gürol, D. (2006). Madde kullanımı: ölümün başka yüzü. [Using drugs: another form of death] Ergenlik. *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*. 5(6), 110-114
- Tamar Gürol, D. (2005). Aşk ve bağımlılık- kimyasal bir aşk hikâyesi [Love and addiction- a chemical love story]. *II. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi*, Bodrum, 40
- Tunaboğlu İkiz, T., İşçimen, A., Pirim, B., Yavuz, E. & Atak, İ. (2006). Psoriasis, Liken Simpleks Kronikus ve Alopesi Universalis Hastalarında Ruhsal Süreçlerin Rorschach Testi İle İncelenmesi [The examination of mentalization processes of psoriasis, lichen simplex cronicus and alopecia universalis patients with Rorschach Test]. *Dermotose Dergisi*, 5(1), 45-50
- Tunaboğlu İkiz, T.(2002). *Rorschach Testinin Psikanalitik Yorumu-II: Erişkin Psikopatolojisinin Değerlendirilmesi [Psychoanalytic Interpretation in Rorschach Testing-II: Assessing Adult Psychopathology]*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tuncer, C., Ersül, Ç., Beyazyürek, M., Kalyoncu, A., Beşikçi, N. (1987). Alkol bağımlılığı ve psoriasis [Alcohol dependence and psoriasis]. *XXIII. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, 195-197, İstanbul



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Murat YILDIZ - Dr. Öğr. Üyesi Veda BİLİCAN GÖKKAYA

This article was checked by iThenticate.

NAMUS ADINA KADINA UYGULANAN ŞİDDET VE DEĞER YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER*

Meryem Berrin BULUT** - Günseli Ayça YILDIRIM***

ÖZET

Günümüzde farklı toplumlarda varlığını sürdüren ve çeşitli sosyal politikalara rağmen çözüm üretilemeyen, toplumsal olgulardan biri olan kadına yönelik şiddet, sadece bir birey olarak kadını değil, ailesini, akrabalarını, arkadaşlarını ve tüm toplumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kadına yönelik şiddetin sık karşılaşılan bir çeşidi de, bu çalışmanın konusu olan, namus adına kadına uygulanan şiddettir. Kadına yönelik şiddetin her türüne dikkat çekmek ve çözüm yollarının daha çok tartışılması gerekliliğine olan inancımızla başladığımız bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumları ile değer yönelimleri arasındaki ilişkileri tespit etmektir. Araştırmaya Orta Anadolu'da bir devlet üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören ve basit tesadüfi yöntemle seçilen 241 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmada verileri toplamak amacıyla Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete Yönelik Tutumlar Ölçeği, Portre Değerler Anketi ve Demografik Bilgiler Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan ortalama ve standart sapma değerleri, bağımsız gruplar t-testi, korelasyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Bulgular, öğrencilerin namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ölçeğinde ortalamanın altında bir puana sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Değer yönelimlerinde ise en yüksek ortalamaya *evrenselcilik*, en düşük ortalamaya ise *güç* değer

* Bu çalışma 21-22 Nisan 2017 tarihleri arasında Kocaeli'de düzenlenen III. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

**  Arş. Gör. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, E-posta: tekemeryemberrin@gmail.com

***  Arş. Gör. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: yildirim_ayca@hotmail.com

yöneliminde sahip oldukları görülmektedir. Bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre hazcılık, evrenselcilik, iyilikseverlik ve güvenlik değer yönelimlerinde kadınlar lehine, güç değer yöneliminde ise erkekler lehine anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda, namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ile değer yönelimlerinden güç ve evrenselcilik arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Hiyerarşik regresyon analizi sonucunda ise demografik değişkenlerden cinsiyet, değer yönelimlerinden geleneksellik ve evrenselciliğin namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumları %29 oranında anlamlı olarak açıkladığı saptanmıştır. Bulgular ilgili alan yazın temelinde tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: namus, şiddet, kadın, değerler, Schwartz

THE RELATIONSHIP BETWEEN HONOUR ON BEHALF OF VIOLENCE AGAINST WOMEN AND VALUE ORIENTATIONS

ABSTRACT

Violence against women which is nowadays still one of the social events that continue to exist, can affect not only woman but also her family, relatives, friends and the whole society in a negative way. A common type of violence against women is violence against women on behalf of honour which is also the subject of this study. The aim of this study is to determine the relationship between attitudes towards honour on behalf of violence against women and value orientations of college students. 241 college students who are attending at the Faculty of Arts of a state university in Central Anatolia selected by simple random method and participated voluntarily in this research. Data were collected utilizing Attitudes Towards Violence Against Women on Behalf of Honour Scale, Portrait Values Questionnaire and personal information form. Data were analyzed by quantitative analysis techniques, namely, means and standard deviations, independent groups t-test, correlations and hierarchical regression analysis. The findings of this study showed that the attitudes of college students towards violence against women on behalf of honour score is below the average. In value orientations, students have the highest score in *universalism* and the lowest in *power*. According to independent groups t-test while in hedonism, universalism, benevolence and security women have higher score than men; in power men have higher score than women. The correlation analysis results showed that there are significant relations between attitude towards violence against women on behalf of honour and power and universalism. As a result of hierarchical regression analysis, gender, traditionalism and universalism explain 29% of the variance in attitudes towards violence against women on behalf of honour. The findings of this study were discussed in the light of relevant literature and some suggestions were made.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Violence against women continues as a social problem in all societies, religions, races, socio economic classes and education levels. Violence against women in the name of honour is a common form of violence against women and is based on cultural values. The aim of this study is to determine the relationships between university students' attitudes towards violence against women in the name of honour and value orientations.

Method

The participants of this study consisted of 241 volunteer students who attend at the Faculty of Arts of a state university in Central Anatolia and are selected by simple random method. The majority of the participants are women (n=160). The mean age of the participants was 21.06 years, the age-related standard deviation was 2.08 years and the age range was 18-31 years. The students from History, Turkish Language and Literature and Geography departments participated in this study. The class distribution of the participants are close to each other, namely 24.1% first class, 31.5% second class, 19.1% third class and 25.3% fourth class. The most of the participants mothers' profession is housewife (89.2%) and fathers' profession is laborer (24.1%).

Data were collected utilizing Attitudes Towards Violence Against Women on Behalf of Honour Scale, Portrait Values Questionnaire and personal information form. The attitudes towards violence against women on behalf of honour scale was developed by Işık & Sakallı-Uğurlu (2009). The scale consists of 14 items. A five point Likert type scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree) was used in this study. In Işık & Sakallı-Uğurlu's (2009) study internal consistency coefficient was .91. Portrait values questionnaire was developed by Schwartz, Melech, Lehmann, Burges, Harris & Owen (2001) and adapted to Turkish language by Demirutku & Sümer (2010). The scale consists of 10 factors and 40 items. A six point Likert type scale ranging from 1 (looks a lot like me) to 6 (doesn't look like me) was used in this study. In Demirutku & Sümer's (2010) study internal consistency coefficients range from .61 to .84. The personal information form was developed by the researchers.

The students were informed about the study and they participated voluntarily in this study. Data were analyzed by quantitative analysis techniques, namely, means and standard deviations, independent groups t-test, correlations and hierarchical regression analysis.

Result

The attitudes towards violence against women on behalf of honour mean score (mean=1.79, ss= .72) is below the theoretical average. In the value orientations, the participants had the highest mean in universalism (mean = 5.49, ss = .48) and the lowest mean in power (mean = 3.70, ss = 1.08).

There is a significant difference between women and men in the attitudes towards violence against women on behalf of honour mean score. The mean score of men is higher than women. In value

orientations, power mean score is higher in men than in women. Hedonism, universalism, benevolence and security mean scores are higher in women than in men.

There is a significant relationship between the attitudes towards violence against women on behalf of honour and power and universalism.

Gender, universalism and traditionalism explained 29% of the variance in the attitudes towards violence against women on behalf of honour.

Discussion and Conclusion

In this study, it was aimed to determine the relationships between attitudes towards violence against women on behalf of honour and value orientations.

The descriptive statistics analysis results showed that the participants have negative attitude towards violence against women on behalf of honour. This results can be considered as positive. Similar results found by Işık & Sakallı-Uğurlu (2009) who conducted a research with undergraduate students of Ankara, Gazi and Middle East Technical University. The researchers emphasized that the result may be different in the non-student sample (Işık & Sakallı-Uğurlu, 2009). The present study supports previous studies that university students tend to evaluate violence against women negatively. The reason for this conclusion is that university education and life may have distanced students from the gendered approach imposed by society.

In this study, participants have the highest mean score in universalism and the lowest mean score in power value orientation. The high score in universalism means wishing the good for all mankind, justice and peace, being tolerant and equal; the low score in power means that the participants do not want authority, social power and recognition. Contrary to the findings of this study, in Demirutku & Sümer's (2010) study the participants have the highest score in self-orientation and the lowest score in traditionalism. These differences in the findings may be due to the differences in the demographic characteristics of the participants as well as the socio-cultural characteristics of the place they are located in.

When we look at the value orientations of the students participating in the study, the higher average score of men in power value orientation shows that they attach more importance to concepts such as social power, wealth, authority. The high score of women in hedonism, universalism and benevolence value orientations respectively presents that they pay attention to life satisfaction, to the welfare of all people and nature, to be helpful and responsible, and to the security of nation and family. Demirutku and Sümer (2010) found partially similar findings of this study that men had a significantly higher average score in power and success value orientations and women in the universalism value orientation. In addition, Cirhinlioğlu and Şenel (2017) conducted a study on university students and reported that women had significantly higher scores in the values of universalism and benevolence. These findings consistently show that women are understanding, tolerant, and have respect for the goodness of all

mankind; they value concepts such as justice and equality within society and their tendency to charity is high. Given the roles imposed on women and men by society it is possible to explain this difference of genders in this value orientation by expecting women to behave in accordance with traditional feminine concepts and men in accordance with traditional masculine concepts (Vogel, Wester, Heesacker ve Madon, 2003; Sarıcı-Bulut, 2012).

In conclusion, in this study, there were significant relationships between attitudes towards violence against women in the name of honour and some value orientations. Although the genetic tendencies play an important role in the acquisition of value orientations, the influence of the socio-cultural structure of the environment is so important that it cannot be denied. Therefore, efforts should be made to increase the universalism value orientation which is found to be in relation to attitudes towards violence against women in the name of honour. Various activities such as teaching respect to nature and creatures and human rights should be organized for children to gain the value of universalism. The fight against violence in the community is a long-term and complex way. However, now universities are the dynamic spaces where awareness of traditional roles and behavior can be changed. In order to increase the awareness of gender phenomena that shape our behaviors with cultural codes, information meetings should be given more at universities.

Keywords: honour, violence, women, values, Schwartz

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet, sosyal bir problem olarak tüm toplumlarda, dinlerde, ırklarda, sosyo-ekonomik sınıflarda ve eğitim düzeylerinde varlığını sürdürmektedir (ASPB, 2016). Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, 2002) şiddet ve sağlıkla ilgili dünya raporu özetinde şiddetin tanımının sosyal değer ve normların değişmesiyle kültürel olarak etkilendiğini ve sürekli gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak genel anlamıyla şiddet, Dünya Sağlık Örgütü tarafından yaralanma, ölüm, psikolojik zarar ya da yoksunluk ile sonuçlanan ya da sonuçlanma ihtimali yüksek olarak kendisine, başka bir kişiye, bir grup ya da topluluğa karşı tehdit oluşturan fiziksel güç ya da daha geniş anlamıyla gücü kasıtlı olarak kullanma şeklinde tanımlanmıştır. Kadına yönelik şiddet ise kadın ve erkeklerin rolleri ve hakları hakkında toplumsal bir fikir birliğine dayalı olan toplumsal bir inşadır (Krahe, 2018); fiziksel, cinsel, duygusal ya da psikolojik, ekonomik ve sosyal olarak sınıflandırılmaktadır (Karıncı, 2010). Sadece maruz kalan kişiyi değil, tüm toplumu etkileyen bu şiddetin sıklığı ve boyutları, cinsiyet rollerinin kadın ve erkek olarak daha keskin ayrıldığı toplumlarda artmaktadır (Page ve İnce, 2008).

Aile içi şiddet, kadın ticareti, taciz, ısrarlı takip, tecavüz, namus cinayetleri, zorla ve küçük yaşta evlendirme gibi kadına uygulanan şiddete farklı şekillerde dünyanın pek çok yerinde yaygın olarak rastlanmaktadır (İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 2010). Türkiye’de ise her üç kadından biri, hayatlarının bir döneminde fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Bu rakamların yüksekliği, şiddetin temelini psikolojik nedenler olmasının yanında sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerden de beslendiğini göstermektedir (Karal ve Aydemir, 2012).

Kadınların sağlıklı ruh ve bedene sahip olma, güven içinde ve özgürce yaşama haklarının ihlali olan kadına yönelik şiddet, uzun yıllar aile meselesi olarak algılanmıştır (ASPB, 2016). Utanma, gizleme, resmi kayıtlara geçirmeme eğilimine karşın aile içi şiddetin tüm zamanlarda yaygın olduğu bilinmektedir (Doğanavşargil ve Vahip, 2007). 1980’li yıllarda uluslararası görünürlük kazanan bu

olgı, 1990’larda ülkemizde de toplumsal bir sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır (ASPB, 2016). Sadece aile içinde kalan, yakın ilişkilerde gözlemlenebilen bir sorun olmaktan çıkıp, kadın ayrımcılığını önlemeye yönelik bir harekete dönüşmüştür. Kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesi ve toplumsal bir bilinç oluşturmak için ulusal ve uluslararası politikalar, eylem planları, eğitimler ve farkındalık oluşturma çalışmaları geliştirilmiştir (Salaçin, Toprak-Ergönen ve Demiroğlu-Uyaniker, 2011). Ancak kadına yönelik şiddetin kültür ve inanç gibi yüzyıllar öncesine dayanan köklerini değiştirmek, uzun soluklu ve karmaşık bir süreçtir.

Kültürel değerlere ve sosyal kurallara dayandırılan ve bu çalışmanın konusu olan namus adına kadına uygulanan şiddet, Türkiye’de en sık rastlanan, kadının insan hakkı ihlalidir (Karınca, 2010; Sakallı-Uğurlu ve Akbaş, 2013). Namus adına işlenen cinayetler bu şiddet türünün en ölümcül ve görünür biçimlerinden biridir (Altınay ve Arat, 2007). Yaşadığımız kültürde namus, kadınların cinsel kurallara uyma hali, cinsel saflık, ahlaki konum ve toplum kurallarına uygun tutum ve davranış sergileme anlamlarını ifade etmektedir (Sakallı-Uğurlu ve Akbaş, 2013). Gelenek, görenek, örf, adet, din gibi unsurlar namusun dayandırıldığı kültürün kaynaklarıdır.

Namus adına kadına uygulanan şiddet temelde, cinsiyet eşitsizliğine dayanmaktadır (Işık ve Sakallı-Uğurlu, 2009; Page ve İnce, 2008). Cinsiyet eşitsizliği ise toplumun cinsiyete dayalı olarak bireylere attığı roller tarafından şekillendirilmektedir. Toplum, sosyalizasyon süreciyle kadın ve erkeğin cinsiyet rollerini içselleştirmesini sağlamaktadır. Buna bağlı olarak kadın ve erkeklerden, toplumun rol beklentisini karşılamaları beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri genel olarak erkekler için çalışma, ailenin bakımını üstlenme, ailedeki kadınları koruma şeklindeyken; kadınlar için evlenene kadar bekaretini koruma, ailenin onay verdiği kişiyle evlenme, aile bireyleri dışındaki erkeklerle iletişim kurmama, çocuk bakımı ve ev işleridir (Bilgili ve Vural, 2011). Guillaume ve Pochic (2007) cinsiyete dayalı rolleri erkekler için “ekmek kazanan” ve kadınlar için “ev işi yapan” olarak değerlendirmektedir. Ailenin namusu olarak algılanan kadın, bu rollere uymaması durumunda ailesi tarafından sözel veya fiziksel şiddetle cezalandırılmaktadır. Namus, aynı zamanda kadının bakireliği ile eş tutulmaktadır (Işık ve Sakallı-Uğurlu, 2009). Kadının yaptığı bir davranış namussuz olarak nitelendirilebilirken, aynı davranış erkek tarafından yapılmıca normal olarak değerlendirilebilmektedir (Yıldız, 2008). Toplum, namus adına kadına uygulanan şiddeti onaylamakta ve toplumsal değerlere dayandırarak meşrulaştırmaktadır (Yalınkılıç, 2013).

Namus adına kadına uygulanan şiddet, töre cinayetlerinde de karşımıza çıkmaktadır (Karınca, 2010). Toplum içinde kadınların törelere uygun roller sergilemeleri beklenmektedir. Kadınlar, törelere aykırı roller sergilemeleri durumunda ailenin namusunu kurtarmak adına ya intihara zorlanmakta ya da öldürülmektedirler (Yıldız, 2008). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu tarafından yapılan bir araştırmanın sonucuna göre dünyada yıllık 5000 civarında kadın, namus cinayetleri sonucunda hayatını yitirmektedir (TBMM Araştırma Komisyonu, 2006). Daha önce de belirtildiği gibi, kadınların şiddete maruz kalmalarında, toplumun erkek egemen yapısı ve kadınlara toplum tarafından yüklenen toplumsal rollerin büyük bir etkisi bulunmaktadır (Yüksel-Oktay, 2015). Bu roller ve toplumun şiddeti meşrulaştırması kültürümüze ait atasözlerde, deyimlerde ve özdeyişlerde de bulunmaktadır. “Gelinlikle girilen evden kefenle çıkılır”, “Dövülmeyen kadın, tımarsız ata benzer”, “Pişmiş aştan, dövülmüş karıdan zarar gelmez”, “Erkektir. Hem sever, hem döver”, “Kızını dövmeyen dizini döver”, “Kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmeyeceksin”, “Karı koca arasına girilmez”, “Nush (söz) ile yola gelmeyi emeli tekdir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüktir”, “Dayak cennetten çıkmaz” gibi bazı atasözlerimiz ve özdeyişler ile şiddet meşrulaştırılmakta, belki de teşvik edilmektedir.

Namus anlayışını bireyin içinde bulunduğu kültür ve bu kültür içerisinde bireye empoze edilen değerlerden bağımsız şekilde düşünmek olanaksızdır. Kültüre dayalı olarak inşa edilen değerler, kadına yönelik şiddet üzerinde etkili olmaktadır. Şiddet uygulayan bireyler, davranışlarını toplumsal değerler üzerinden meşrulaştırdıkları gibi şiddete maruz kalan kadınların tepkileri de değerlere göre

değişmektedir. Bu nedenle kadına yönelik şiddet konusunda kültürün ve değerlerin etkisi büyüktür. Bu çerçevede bu çalışmada, namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumların değerlerle ilişkisi incelenmiştir. İnsan davranışlarını anlamak, toplumların yapılarını analiz edebilmek, zihinlerini çözümleyebilmek için değerler büyük önem taşır. İnsanların yaşamlarına rehberlik eden ilkeler olan değerler (Schwartz, 1994), bazı sosyal varlıkların çıkarlarına hizmet etmekte; bireyi harekete geçirebilmekte; eylemleri değerlendirmek ve haklı göstermek için standartlar olarak işlev görmektedir. Değerler hem egemen grup değerlerine toplumsallaşma yoluyla hem de bireylerin öğrenme deneyimleri yoluyla kazanılmaktadır (Schwartz, 1994). Schwartz ve Bilsky (1987) tarafından değerlerin beş özelliği şu şekilde tanımlanmıştır: (i) kavramlar veya inançlardır, (ii) arzu edilen/istenilen durum veya davranışlar ile ilgilidir, (iii) belirli durumların ötesine geçmektedir/belirli durumları aşmaktadır, (iv) davranışların/olayların seçiminde veya değerlendirilmesinde rehberlik etmektedir ve (v) göreceli önemlerine göre sıralanmaktadır.

Değerler, bilinçli hedefler olarak, insan varoluşunun, tüm bireylerin ve toplumların duyarlı olması gereken üç evrensel gereksinimi sunmaktadır. Bu gereksinimler: (1) Bireylerin biyolojik bir organizma olarak ihtiyaçları, (2) düzenli sosyal etkileşimin şartları ve (3) grupların hayatta kalma ve refah ihtiyaçları şeklinde sıralanabilir (Schwartz ve Bilsky, 1987).

Değerlerle ilgili temel çalışmaların bir Sosyal Psikolog olan Shalom H. Schwartz tarafından yapıldığı görülmektedir. Şekil 1’de Schwartz tarafından öne sürülen 10 değer yönelimi verilmektedir.



Şekil 1. Schwartz'ın Değer Yönelimleri Modeli (Kaynak: Schwartz, 1992)

Schwartz'ın bu değer yönelimlerine ilişkin açıklama Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Değer Yönelimlerine İlişkin Açıklama (Kaynak: Schwartz, 1994)

Değer Yönelimi	Açıklama	Sıfatlar
Öz Yönelim	Bağımsız düşünce ve eylemler	Özgürlük, yaratıcılık, bağımsızlık, kendi hedeflerini seçme, meraklı, öz saygı
Uyarılma	Heyecan duyma ve yaşama meydan okuma	Heyecanlı bir yaşam, değişken bir yaşam, cesaret
Hazcılık	Zevk veya duyuusal haz	Zevk, yaşamdan doyum alma, rahatına düşkünlük
Başarı	Sosyal standartlara göre yetkinlik gösterme yoluyla kişisel başarı	Hırslı, etkili, yetenekli, başarılı, zeki
Güç	Sosyal statü ve prestij elde edilmesi, insanlar ve kaynaklar üzerinde kontrol ve hakimiyet kurulması	Sosyal güç, zenginlik, otorite, sosyal tanınma
Güvenlik	Güvenlik, uyum ve toplumun/ilişkilerin istikrarı	Ulusal güvenlik, aile güvenliği, ait olma duygusu, sosyal düzen, sağlık
Uyma	Eylemlerin sınırlandırılması, yatkinlik, başkalarını üzecek veya başkalarına zarar vermeyecek davranışlar, sosyal beklentileri ve normları ihlal etmeme	İtaatkar, özdisiplin, naziklik, ebeveynlere ve yaşlılara saygı
Gelenek	Kültürün veya dinin bireye empoze etmeye çalıştığı gelenekleri ve fikirleri kabul etme	Geleneğe saygı, yaşamın kabullenilmesi, sadık, alçakgönüllü, ılımlı
İyilikseverlik	Sıklıkla iletişim kurulan insanların refahının korunması ve artırılması	Yardımsever, sorumlu, affedici, dürüst, sadık, gerçek arkadaşlık
Evrenselcilik	Tüm insanların ve doğanın refahı için anlayış, takdir etme, hoşgörü ve koruma	Eşitlik, doğa ile bütünleşme, bilgelik, sosyal adalet, hoşgörü, çevreyi koruma, barış içinde bir dünya

Namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ve değer yönelimleri arasında anlamlı ilişkilerin var olup olmadığı, bu çalışmanın araştırmacıları için merak konusudur. Aynı zamanda, çalışmanın değişkenlerinin katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı da bu araştırma kapsamında incelenmiştir.

Tablo 1’de verilen bilgiler ve daha önce yapılan çalışmaların bulguları (örn. Cirhinlioğlu ve Şenel, 2017) dikkate alınarak, Schwartz’ın değer yönelimlerinden evrenselcilik, güç, geleneksellik, güvenlik, iyilikseverlik, başarı ve hazcılık ile namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar arasında anlamlı ilişkiler beklenmektedir.

Daha önce yapılan pek çok çalışmada (örn. Bacanlı, 2000; Cirhinlioğlu ve Şenel, 2017; Dacı, 2013; Demirutku ve Sümer, 2010) kadın ve erkeklerin değer yönelimleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Sosyal Rol Kuramı, bireylerin sosyal davranışlarındaki cinsiyet farklılıklarının ve benzerliklerinin nedenlerini açıklamak amacıyla ileri sürülmüştür (Eagly, Wood ve Diekman, 2000). Eagly’ye (1987) göre, kadın ve erkeklerin sahip oldukları toplumsal roller, cinsiyet farklılıklarının bir göstergesidir. Kadın ve erkek arasındaki farklılıklar cinsiyet kalıpyargılarına dayandırılmaktadır. Kadınlardan ve erkeklerden geleneksel toplumsal yapının gerektirdiği davranışları göstermeleri beklenmektedir (Vogel, Wester, Heesacker ve Madon, 2003). Bu bulgular ve değer yönelimlerinin yukarıda verilen tanımları dikkate alındığında, kadınların toplumsal açıdan kurgulanmış dişilik ve erkeklerin erillik kavramlarıyla bağlantılı değer yönelimlerinde birbirlerinden farklılaşmaları beklenmektedir.

YÖNTEM

Katılımcılar: Bu çalışmanın katılımcılarını Orta Anadolu’da bir devlet üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören ve basit tesadüfi yöntemle seçilen 241 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 21.06 yıl, yaşa bağlı standart sapma değeri 2.08 yıl ve yaş aralığı 18-31’dir. Anne mesleği en yüksek %89.2 ile ev hanımlığı ve baba mesleği ise %24.1 ile işçi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın katılımcılarına ait diğer demografik bilgiler Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Katılımcılara ait Demografik Bilgiler

	Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Kadın	160	66.4
	Erkek	81	33.6
Bölüm	Tarih	53	22.08
	Türk Dili ve Edebiyatı	76	31.67
	Coğrafya	111	46.25
Sınıf	1	58	24.1
	2	76	31.5
	3	46	19.1
	4	61	25.3

Tablo 2’de görüldüğü üzere, katılımcıların çoğunluğu (%66.4) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu Coğrafya (%46.25) bölümünde öğrenim görenler olurken, en düşük oran ise Tarih (%22.08) bölümüne aittir. Sınıf dağılımları birbirine yakın olmakla beraber en yüksek orana 2. sınıflar (%31.5), en düşük orana ise 3. sınıflar (%19.1) sahiptir.

Veri Toplama Araçları: Bu çalışmada, verileri toplamak amacıyla “Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete Yönelik Tutumlar Ölçeği”, “Portre Değerler Anketi” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete Yönelik Tutumlar Ölçeği: Namus adına kadına uygulanan şiddeti ve namus cinayetleri hakkındaki tutumları belirlemeyi amaçlayan bu ölçek, Işık ve Sakallı-Uğurlu (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte 14 madde bulunmakta olup değerlendirme 5’li Likert tipi bir derecelendirme ile yapılmıştır. Buna göre, “1: kesinlikle katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: ne katılıyorum ne de katılmıyorum, 4: katılıyorum ve 5: kesinlikle katılıyorum” şeklindedir. Işık ve Sakallı-Uğurlu (2009) çalışmalarında ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısını .91 olarak saptamışlardır.

Portre Değerler Anketi: Ölçek, temel değerleri ölçmek amacıyla Schwartz, Melech, Lehmann, Burges, Harris ve Owens (2001) tarafından geliştirilmiş, Demirutku ve Sümer (2010) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçekte 40 madde bulunmakta olup, değerlendirme 6’lı Likert tipi bir derecelendirme ile yapılmıştır. Buna göre, “1: bana çok benziyor, 2: bana benziyor, 3: bana az benziyor, 4: bana çok az benziyor, 5: bana benzemiyor ve 6: bana hiç benzemiyor” şeklindedir. Ölçekte güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlik şeklinde adlandırılan 10 faktör bulunmaktadır. Demirutku ve Sümer (2010) çalışmalarında, Cronbach iç tutarlılık katsayısının .61 ile .84 arasında; test-tekrar test güvenirlik katsayısının ise .65 ile .82 arasında değişmekte olduğunu tespit etmişlerdir.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik özellikleri hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen bir form kullanılmıştır.

İşlem ve Verilerin Analizi: Ölçekleri uygulamadan önce ilgili üniversitenin etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Öğrencilere çalışma hakkında bilgi verilmiş ve çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyenlere uygulama sınıf ortamında ders dışı saatlerde yapılmıştır. Katılımcılara, verilerin anonim olarak kullanılacağı ve sadece bu çalışma kapsamında değerlendirileceği konusunda garanti verilmiştir.

Veriler SPSS 22 ile analiz edilmiştir. Analiz öncesinde verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığı “One-Sample Kolmogorov Smirnov Testi” ile varyansların homojen olup olmadığı ise “Levene’nin Testi” ile incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu ve varyansların homojen olduğu tespit edilmiştir ($p > .05$).

Çalışmanın değişkenlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla “Bağımsız Gruplar t-testi”, çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla “Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı”, değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkisini (yordama/açıklama oranı) incelemek amacıyla ise “Hiyerarşik Regresyon Analizi” kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmanın bulguları betimleyici istatistikler, ortalamalar arası farklara ilişkin bulgular, korelasyon analizi bulguları ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları olarak sırasıyla verilmiştir.

Çalışmanın değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Değişkenlere ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler		n	Ort.	ss
Değerler	Namus*	241	1.79	.72
	Güç	239	3.70	1.08
	Başarı	240	4.56	.99
	Hazcılık	240	4.84	1.01
	Uyarılma	239	4.78	.85
	Öz yönelim	239	5.25	.60
	Evrenselcilik	239	5.49	.48
	İyilikseverlik	237	5.16	.66
	Geleneksellik	241	4.73	.84
	Uyma	238	4.98	.85
	Güvenlik	238	5.28	.63

***Namus:** Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete Yönelik Tutumlar

Tablo 3’te görüldüğü gibi namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ölçeğinde alınan puan (Ort.= 1.79, ss= .72) kuramsal ortalamasının altındadır. Bu puan, çalışmanın katılımcılarının namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik olumsuz bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

Değer yönelimlerinde alınan puanlar incelendiğinde katılımcılar en yüksek ortalama evrenselcilik (Ort.= 5.49, ss= .48) ve en düşük ortalama güç (Ort.= 3.70, ss= 1.08) değer yöneliminde sahiptir. Evrenselcilik değer yöneliminde alınan yüksek puan bütün insanlığın iyiliğini isteyen, hoşgörülü, eşitlik, adalet ve barış isteyen; güç değer yöneliminde alınan düşük puan otorite, toplumsal güç ve tanınırlık istemeyen anlamına gelmektedir.

Çalışmanın değişkenlerinin katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4. Bağımsız Gruplar t-testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	Ort.	ss	t	p
Namus	Kadın	1.57	.56	-7.37	.00
	Erkek	2.22	.80		
Güç	Kadın	3.56	1.07	-2.93	.00
	Erkek	3.98	1.06		
Başarı	Kadın	4.57	.99	-	-
	Erkek	4.54	1.00		
Hazcılık	Kadın	4.99	.96	3.25	.00
	Erkek	4.55	1.06		
Uyarılma	Kadın	4.84	.82	-	-
	Erkek	4.66	.89		
Öz yönelim	Kadın	5.29	.58	-	-
	Erkek	5.16	.63		
Evrenselcilik	Kadın	5.54	.39	2.61	.01
	Erkek	5.38	.60		
İyilikseverlik	Kadın	5.22	.63	2.09	.03
	Erkek	5.03	.69		
Geleneksellik	Kadın	4.75	.84	-	-
	Erkek	4.71	.86		
Uyma	Kadın	4.98	.87	-	-
	Erkek	4.98	.82		
Güvenlik	Kadın	5.36	.57	2.79	.01
	Erkek	5.12	.71		

Not: Tabloda sadece $p < .05$ olan değerler verilmiştir.

Tablo 4'e göre namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar katılımcının cinsiyetine göre farklılaşmaktadır. Erkek katılımcıların ortalama puanları (Ort.= 2.22, ss= .80) kadın katılımcıların ortalama puanlarından (Ort.= 1.57, ss= .56) anlamlı olarak daha yüksektir ($t = -7.37$, $p < .05$).

Değer yönelimlerinde ise güç ortalama puanı erkeklerde (Ort.= 3.98, ss= 1.06) kadınlara (Ort.= 3.56, ss= 1.07) göre anlamlı olarak daha yüksektir ($t = -2.93$, $p < .05$). Hazcılık (Ort.Kadın= 4.99, ssKadın= .96; Ort.Erkek= 4.55, ssErkek= 1.06), evrenselcilik (Ort.Kadın= 5.54, ssKadın= .39; Ort.Erkek= 5.38, ssErkek= .60), iyilikseverlik (Ort.Kadın= 5.22, ssKadın= .63; Ort.Erkek= 5.03, ssErkek= .69) ve güvenlik (Ort.Kadın= 5.36, ssKadın= .57; Ort.Erkek= 5.12, ssErkek= .71) ortalama puanları kadınlarda erkeklere göre anlamlı olarak daha yüksektir ($t_{\text{Hazcılık}} = 3.25$; $t_{\text{Evrenselcilik}} = 2.61$; $t_{\text{İyilikseverlik}} = 2.09$ ve $t_{\text{Güvenlik}} = 2.79$, $p < .05$).

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Namus	-										
2.Güç	.25	-									
3.Başarı	-	.41	-								
4.Hazcılık	-	.27	.27	-							
5.Uyarılma	-	.26	.40	.53	-						
6.Özyönelim	-	.17	.39	.37	.42	-					
7.Evrenselcilik	-.26	-	.15	-	.19	.24	-				
8.İyilikseverlik	-	-	-	-	-	-	.36	-			
9.Geleneksellik	-	-	-	-	-	-	.31	.40	-		
10.Uyma	-	-	-	-	-	-	.30	.40	.57	-	
11.Güvenlik	-	-	.21	-	-	.20	.31	.20	.34	.48	-

Not: Tabloda sadece $p < .05$ olan değerler verilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ile sadece güç ($r = .25$, $p < .05$) ve evrenselcilik ($r = -.26$, $p < .05$) değer yönelimleri arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Buna göre namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik olumsuz tutumlar güç değer yöneliminde düşük puan ile olumlu tutumlar ise evrenselcilik değer yöneliminde düşük puan ile ilişkilidir.

Tablo 6'da kadınlar ve erkekler için korelasyon analizi sonuçları verilmektedir.

Tablo 6. Cinsiyet Bazında Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Namus	1	.34	-	.29	.26	-	-	-	-	-	-
2.Güç	-	1	.48	.35	.33	-	-	-	-	-	-
3.Başarı	-	.39	1	.32	.37	.36	-	-	-	-	.31
4.Hazcılık	-	.30	.25	1	.49	.25	-	-	-	-	-
5.Uyarılma	-	.26	.42	.55	1	-	-	-	-	-	-
6.Özyönelim	-	.25	.42	.42	.54	1	-	-	-	-.24	.34
7.Evrenselcilik	-.20	-	-	.19	.22	.32	1	.36	.34	-	.29
8.İyilikseverlik	-	-	-	-	-	.20	.35	1	.48	.38	-
9.Geleneksellik	-	-	-	-	-	-	.29	.36	1	.40	-
10.Uyma	-	-	-	-	-	-	.38	.42	.65	1	.34
11.Güvenlik	-	-	-	-	-	-	.29	.23	.42	.58	1

Not: Tabloda sadece $p < .05$ olan değerler verilmiştir. Açık renkli olan (sol alt köşegen) kadınlar; koyu renkli olan (sağ üst köşegen) erkekler.

Tablo 6'da görüldüğü gibi kadın ve erkekler için namus adına kadına uygulanan şiddet ile ilişkili olan değer yönelimleri farklılık göstermektedir. Kadınlar için namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ile evrenselcilik arasında olumsuz ve anlamlı bir ilişki saptanmışken erkekler için namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ile güç, hazcılık ve uyarılma arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır.

Değer yönelimlerinin namus adına kadına uygulanan şiddeti ne oranda açıkladığını saptamak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalarda, cinsiyet ve yaş ile

kadına uygulanan şiddet arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır (örn., Bulut, 2015; Dönmez, Şimşek ve Günay, 2012; Gürsoy ve Arslan-Özkan, 2014; Morsümbül, 2014). Bu nedenle, bu değişkenler bu çalışmada hiyerarşik regresyon analizine ilk aşamada kontrol değişkeni olarak alınmıştır. Bu analizin sonuçları Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7. Hiyerarşik Regresyon Analizi

Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	Uyarlanmış R ²	ΔR ²	ΔF	β	t
1.Aşama		.41	.17	.16	.17	22.36		
	Cinsiyet						.41	6.51
	Yaş						-	-
2.Aşama		.54	.29	.25	.12	3.68		
	Cinsiyet						.38	5.90
	Yaş						-	-
	Sınıf						-	-
	Güç						-	-
	Başarı						-	-
	Hazcılık						-	-
	Uyarılma						-	-
	Öz yönelim						-	-
	Evrenselcilik						-.27	-3.97
	İyilikseverlik						-	-
	Geleneksellik						.15	2.03
	Uyma						-	-
	Güvenlik						-	-

Not: Tabloda sadece $p < .05$ olan değerler verilmiştir.

Tablo 7’de görüldüğü gibi ilk aşamada denkleme katılan demografik değişkenler namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumları %17 oranında açıklamaktadır. Bu değişkenlerden sadece cinsiyetin ($\beta = .41$) anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($t = 6.51$, $p < .05$).

İkinci aşamada demografik değişkenlerle birlikte değer yönelimleri denkleme alınmıştır. Bu değişkenler namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumları %29 oranında açıklamaktadır. Demografik değişkenlerden cinsiyet ($\beta = .38$) ve değer yönelimlerinden evrenselcilik ($\beta = -.27$) ve gelenekselliğin ($\beta = .15$) denkleme anlamlı katkısı bulunmaktadır. Buna göre evrenselcilik ortalama puanı azaldıkça, geleneksellik ortalama puanı artıkça namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar olumlu olmaktadır.

TARTIŞMA

Kadına yönelik şiddet sadece bir birey olarak kadını değil, ailesini, akrabalarını, arkadaşlarını ve tüm toplumu olumsuz yönde etkileyen toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadına yönelik şiddetin Türkiye’de en sık rastlanılan çeşitlerinden biri de bu çalışmanın konusu olan namus adına kadına uygulanan şiddettir. Bu çalışma ile namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ve değer yönelimleri arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Buna ek olarak, namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ve değer yönelimlerinin katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı da bu çalışma kapsamında incelenmiştir.

Betimleyici istatistik analizi sonucuna göre çalışmanın katılımcılarının namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik olumsuz tutuma sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların böyle bir tutuma sahip olmaları olumlu olarak değerlendirilebilir. Örneğin, katılımcıların ‘*Namusu kirlenmiş bir kadın ailenin şerefine korunması adına öldürülmelidir.*’ (Ort.= 1.34, ss= .83), ‘*Namus cinayetlerinin toplumsal bir terbiye aracı olarak işlevsel olabileceğini düşünüyorum.*’ (Ort.= 1.43, ss= .88) ve ‘*Namusun temizlenmesi için kadının öldürülmesine karşı değilim.*’ (Ort.= 1.42, ss= .98) gibi ifadelerle katılmadıkları ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde, Işık ve Sakallı-Uğurlu (2009) tarafından Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi lisans öğrencileri ile yapılan araştırmada, cinsiyet fark etmeksizin, namusa ilişkin tutumlar ve namus adına kadına uygulanan şiddete ilişkin tutumlar oldukça düşük değerlerdedir. Araştırmacılar, öğrenci olmayan örnekleme sonucun farklı olabileceğini, öğrencilerde bu sonucun sebebinin sosyal istenirlik etkisinden olabileceğini vurgulamıştır (Işık ve Sakallı-Uğurlu, 2009). Mevcut çalışma, önceki araştırmaları üniversite öğrencilerinin namus adına kadına yönelik şiddeti olumsuz olarak değerlendirme eğiliminde oldukları şeklinde desteklemektedir. Bu sonucun sebebi, üniversite eğitiminin ve hayatının öğrencileri toplum tarafından dayatılan toplumsal cinsiyetçi yaklaşımdan uzaklaştırmış olabileceğidir.

Benzer şekilde, Bulut (2016) çalışmasında üniversite öğrencilerinin genel anlamda kadına yönelik şiddete karşı olumsuz bir tutum içerisinde olduklarını raporlamıştır. Bu çalışmadan namus ile ilişkili olabileceği düşünülen bazı örnekler: “*Gelenek ve göreneklerin sürmesi açısından, kadınlar kendilerine düşen görevleri yerine getirmedikçe eşleri tarafından şiddetle cezalandırılmasında bir sakınca görmüyorum.*” (Ort.= 1.55, ss= .95), “*Kadın kadınlığını bilirse, erkek şiddete başvurmaz.*” (Ort.= 2.28, ss= 1.54), “*Kadınlar dayak yediklerinden yakınırlarken buna sebep olan hatalarını hiç düşünmezler.*” (Ort.= 2.32, ss= 1.35) şeklinde verilebilir. Bulut (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 5’li Likert tipi bir derecelendirme kullanıldığını belirterek yukarıda sıralanan üç maddede de katılımcıların ortalamının altında bir değer aldıkları diğer bir deyişle, şiddete yönelik olumsuz bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir.

Gürsoy ve Arslan-Özkan (2014) tarafından Ankara’da bulunan sekiz üniversitede, üniversite son sınıf öğrencilerinin kadına ilişkin namus algısı ve bu algıyı etkileyen etmenleri incelediği bir çalışmada ise kadının evlilik öncesi cinsel ilişki yaşamasına özellikle erkek öğrencilerin karşı oldukları belirlenmiştir. Araştırmada cinsiyet, mezun olunan lise türü ve anne-baba eğitim durumu değişkenlerinin öğrencilerin kadına ilişkin namus anlayışına yönelik tutumlarını etkilediği saptanmıştır. Ayrıca, namus kavramını kadınlar evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsel ilişkinin olmaması şeklinde tanımlarken, erkekler ise kadının bekâretinin çok önemli olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca bulgular, öğrencilerin tutumlarının oluşmasında, üniversite eğitiminden çok ailenin ve toplumun “namus kültürünün” kritik rol oynadığını ortaya koymuştur.

Bu çalışmada katılımcılar, değer yönelimlerinde en yüksek ortalamaya evrenselcilik en düşük ortalamaya ise güç değer yöneliminde sahiptir. Evrenselcilik değer yöneliminde alınan yüksek puan bütün insanlığın iyiliğini isteyen, hoşgörülü, eşitlik, adalet ve barış isteyen; güç değer yöneliminde alınan düşük puan otorite, toplumsal güç ve tanınırlık istemeyen anlamına gelmektedir. Bu araştırmanın bulgularının aksine, Demirutku ve Sümer (2010) tarafından yapılan bir çalışmada katılımcılar en yüksek ortalamaya öz yönelim ve en düşük ortalamaya geleneksellik değer yöneliminde sahiptir. Bulgulardaki bu farklılıklar, çalışmaların katılımcılarının demografik özelliklerindeki farklılıkların yanı sıra bulundukları yerin sosyo-kültürel özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Çalışmanın değişkenlerinin katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar, güç, hazcılık, evrenselcilik, iyilikseverlik ve güvenlik değişkenleri için cinsiyetler arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Buna göre namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ve güç değişkenlerinde erkeklerin ortalama puanları kadınlarınkinden daha

yüksek iken, hazcılık, evrenselcilik, iyilikseverlik ve güvenlik değişkenlerinde kadınların ortalama puanları erkeklerinkinden anlamlı olarak daha yüksektir. Namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik erkeklerin daha olumlu tutuma sahip olmaları, onların bu şiddeti kadınlara göre daha fazla onaylama eğiliminde olduklarını düşündürmektedir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin değer yönelimlerine baktığımızda, güç değer yöneliminde erkeklerin daha yüksek ortalama puana sahip olmaları, onların sosyal güç, zenginlik, otorite gibi kavramlara daha çok önem verdiklerini göstermektedir. Hazcılık değer yöneliminde kadınların daha yüksek puana sahip olmaları onların hayattan doyum almaya; evrenselcilik değer yöneliminde yüksek puan onların tüm insanların ve doğanın refahını istedikleri; iyilikseverlik değer yöneliminde yüksek puan onların yardımsever ve sorumlu olduklarını ve son olarak güvenlik değer yöneliminde yüksek puan onların ulusal güvenlik ve aile güvenliğine önem verdiklerini göstermektedir. Demirutku ve Sümer (2010) bu çalışmanın bulgularına kısmen benzer şekilde erkeklerin güç ve başarı değer yönelimlerinde, kadınların ise evrenselcilik değer yöneliminde anlamlı olarak daha yüksek ortalama puana sahip olduklarını saptamışlardır. Yine, Schwartz ve Rubel (2005) erkeklerin güç, uyarılma, hazcılık, başarı ve öz yönelim; kadınların ise iyilikseverlik ve evrenselcilik değer yönelimlerinde anlamlı olarak daha yüksek ortalama puana sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın bulguları ile tutarlı olarak, üniversite öğrencileri üzerinde bir çalışma yürüten Cirhinlioğlu ve Şenel (2017) kadınların evrenselcilik ve iyilikseverlik değer yönelimlerinde erkeklerden anlamlı olarak daha yüksek puan aldıklarını raporlamışlardır. Bu bulgular, tutarlı olarak kadınların anlayışlı, hoşgörülü olduklarını ve tüm insanlığın iyiliğini gözettiklerini, toplum içinde adalet ve eşitlik gibi kavramlara değer verdiklerini, yardımseverlik eğilimlerinin yüksek olduğunu bir kez daha göstermektedir. Kadın ve erkeğe toplum tarafından yüklenen roller göz önüne alındığında, kadınların geleneksel dişilik kavramlarıyla bağlantılı değerlere erkeklerin ise geleneksel eril kavramlara uygun davranış göstermelerinin beklenmesi (Vogel, Wester, Heesacker ve Madon, 2003; Sarıcı-Bulut, 2012), bu değer yönelimlerinde kadın ve erkeklerin farklılaşmasını açıklayabilir.

Çalışmanın değişkenleri arasındaki korelasyon analizi sonucunda namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ile güç ve evrenselcilik arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Yaş ortalamaları mevcut çalışmanın katılımcılarının yaş ortalamalarına benzer olan bir araştırmada da kadına ilişkin namus anlayışı ile geleneksellik, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik ve güç değer yönlimlerinin anlamlı bir ilişki içinde olduğu saptanmıştır (Cirhinlioğlu ve Şenel, 2017).

Hiyerarşik regresyon analizi sonucunda, cinsiyet değişkeni namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumları %17 oranında açıklamakta iken, cinsiyet ile evrenselcilik ve geleneksellik namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumları %29 oranında açıklamaktadır. Benzer bulgular, Cirhinlioğlu ve Şenel (2017) tarafından da saptanmıştır. Bu araştırmacılar çalışmalarında cinsiyet, güç ve evrenselciliğin kadına ilişkin namus anlayışını anlamlı olarak yordadığını tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak, bu çalışmada namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ile bazı değer yönelimleri arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bireylerin değer yönelimlerinin kazanılmasında her ne kadar genetik eğilimleri rol oynasa da yaşadıkları çevrenin sosyo-kültürel yapısının etkisi inkar edilemeyecek kadar önemlidir. Bu nedenle, bu çalışma sonucunda namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ile ilişki içinde olduğu tespit edilen evrenselcilik değer yönelimini artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. İnsanlara kendi refahları için öncelikle tüm toplumun ve dünyanın refahının önemli olduğu açıkça belirtilmeli, bu değer küçük yaşlarda insanlara kazandırılmalıdır. Bu kapsamda çocuklara doğayı, hayvanları sevmek ve insan haklarını öğretmek açısından okullarda etkinlikler düzenlenebilir. Çocuklara dünyanın sadece kendi sosyal çevrelerinin dışında diğer insanları da kapsadığının, herhangi bir eylemlerinin tüm insanlığı etkileyebileceğinin farkındalığı kazandırılmalıdır. Toplumda şiddetle mücadele uzun soluklu ve karmaşık bir yoldur. Ancak şu an üniversiteler, geleneksel rollerin farkındalığını kazandırmak ve davranışların değişiminin sağlanabileceği dinamik mekanlardır. Kültürel kodlar ile davranışlarımızı biçimlendiren toplumsal

cinsiyet olgusunun farkındalığını artırmak için üniversitelerde bilgilendirme toplantılarına daha çok yer verilmelidir. Kültürel olgular konusunda bireyleri bilinçlendirecek ve evrensel değerleri kazandıracak projeler üretilmelidir. Yukarıda sıralananlara ek olarak, aile içi toplumsal eşitlik konusunda hem ebeveynlere hem de çocuklara eğitimler verilebilir. Her ne kadar bireyin toplum içindeki davranışlarını değiştirmek kısa vadede kolay olmasa da sosyo-kültürel anlamda toplumun yeniden kurgulanması sağlanabilir.

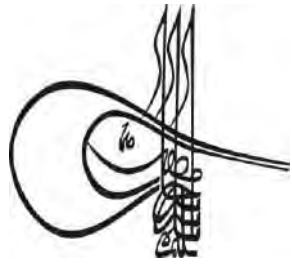
İleride yapılacak olan çalışmalarda bu araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilerin öncelikle ülkemizin farklı coğrafi bölgelerinde incelenmesi önerilmektedir. Çünkü ülkemizde bulunan yedi coğrafi bölgenin de kendine özgü sosyo-kültürel özellikleri bulunmaktadır ve bu özelliklerin orada yaşayan bireylerin tutumlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Buna ek olarak, ileride yapılacak olan araştırmalarda boylamsal çalışma türü tercih edilerek, bireylerin tutumlarında zaman içindeki değişimler tespit edilebilir. Acaba öğrenci örneklemini dışında farklı yaş gruplarının, farklı meslek gruplarının veya çalışmayan bireylerin bu konudaki tutumları nedir ve bu örneklem gruplarında namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlar ve değer yönelimleri arasında nasıl ilişkiler bulunmaktadır? Bu da ileride yapılacak çalışmalar için diğer bir araştırma sorusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007). *Türkiye’de kadına yönelik şiddet*, Tübitak, İstanbul
- ASPB. (2016). Kadına yönelik şiddetle mücadele: Ulusal eylem planı (2016-2020). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Bacanlı, H. (2000). Üniversite öğrencilerinin değer tercihleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20, 597-610.
- Bilgili, N. ve Vural, G. (2011). Kadına yönelik şiddetin en ağır biçimi: Namus cinayetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(1), 66-72.
- Bulut, M. B. (2015). Üniversite öğrencilerinin aile içi şiddete yönelik tutumları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(17), 403-415.
- Bulut, M. B. (2016). Kadına yönelik şiddet ile dini dünya görüşleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bilimname*, 32(3), 83-108.
- Cirhinlioğlu, F. G. ve Şenel, A. F. (2017). Kadına ilişkin namus anlayışı, değerler ve cinsiyet rolleri arasındaki ilişkiler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 60, 311-324.
- Dacı, Z. N. (2013). *Üniversite öğrencilerinde değer algılamaları: İstanbul’daki üniversitelerde uygulama*. Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010). Temel değerlerin ölçümü: Portre değerler anketinin Türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 17-25.
- Doğanavşargil, Ö. ve Vahip, I. (2007). Fiziksel eş şiddetini belirlemede klinik görüşme yöntemi. *Klinik Psikiyatri*, 10, 125-136.
- Dönmez, G., Şimşek, H. Ve Günay, T. (2012). Evli erkeklerde eşlerine yönelik şiddet ve ilişkili etmenler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(3), 151-159.
- Eagly, A. H. (1987). *Sex differences in social behavior: A social – role interpretation*. Hillsdale. NJ: Erlbaum.

- Eagly, A. H., Wood, W. ve Diekmann, A. B. (2000). *Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal*. In Eckes, T. (2000). *The developmental social psychology of gender*. London: Lawrence Erlbaum.
- Guillaume, C. ve Pochic, S. (2007). What would you sacrifice ? Access to Top Management and the Work- Life Balance. *Gender, Work & Organization*, 16(1), 14-36.
- Gürsoy, E. ve Arslan-Özkan, H. (2014). Türkiye’de üniversite öğrencilerinin kadına ilişkin “namus” algısı. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 5(3), 149-159.
- Işık, R. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2009). Namusa ve namus adına kadına uygulanan şiddete ilişkin tutumlar ölçeklerinin öğrenci örneklemini geliştirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 16-24.
- İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2010). Belediyeler için toplumsal cinsiyet, kadına yönelik aile içi şiddet ve hukuk eğitim rehberi. Kadın Sığınma Evleri Projesi.
- Karal, D. ve Aydemir, E. (2012). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet: Usak Sosyal Araştırmalar Merkezi. Rapor No: 12-01.
- Karınca, E. (2010). Sorularla kadına yönelik aile içi şiddet. Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 179, Sorularla Hukuk Dizisi 7, Birinci Baskı, Ankara.
- Krahe, B. (2018). Violence against women. *Current Opinion in Psychology*, 19, 6-10.
- Morsümbül, Ş. (2014). *Değerlerin kuşaklar arası değişimi: Ankara Örneği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Page, A. Z. ve İnce, M. (2008). Aile içi şiddet konusunda bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 81-94.
- Sakallı-Uğurlu, N. ve Akbaş, G. (2013). Namus kültürlerinde “namus” ve “namus adına kadına şiddet”: Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 76-91.
- Salaçin, S., Toprak-Ergöner, A. ve Demiroğlu-Uyaniker, Z. (2011). Kadına yönelik şiddet. Birinci Basamakta Adli Tıp. 2.Basım, 192-201.
- Sarıcı-Bulut, S. (2012). Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri, Uluslararası *Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 1(3), 216-238.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(3), 550-562.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M. ve Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of CrossCultural Psychology*, 32, 519-542.
- Schwartz, S. H. ve Rubel, T. (2005). Sexdifferences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 1010-1028.
- TBMM. (2006). Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Araştırma Komisyonu Raporu.

-
- Vogel, D. L., Wester, S. R., Heesacker, M., ve Madon, S. (2003). Conforming gender stereotypes: A social role perspective. *Sex Roles*, 48(11/12), 519-528.
- World Health Organization. (2002). World report on violence and health: summary. Geneva.
- Yalınkılıç, F. (2013). Medyada aşk, cinsellik ve şiddet. İçinde *Tüm Yönleriyle Şiddet*. Editörler: S. Eyigün, B. Oral, R. Günay, S. Başaran, H. Yıldız ve R. Efe. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü.
- Yıldız, M. C. (2008). Türkiye’de töre baskısına bağlı intiharlar ve töre cinayetleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 209-231.
- Yüksel-Oktay, E. (2015). Türkiye’nin ve dünyanın ortak sorunu: Kadına şiddet. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 64, 57-118.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ - Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN

This article was checked by turnitin.

AKSARAY SULTAN HANI AVLU TAÇKAPISI BİR RESTİTÜSYON DENEMESİ

Mustafa BULUT*

ÖZET

Her birinin üzerinden yaklaşık sekiz asır geçen Anadolu Selçuklu yapıları bu dönemi çok sayıda restorasyon görerek geçirmişlerdir. Restorasyonlar, doğal nedenlerle yapılarda oluşan tahribatın ortadan kaldırılması adına yapılmakla birlikte bazen de insan eliyle doğrudan yapılan tahribatı gidermek üzere yapılmaktadır. Bazı yapılarda bu restorasyonlar onarım kitabeleriyle beyan edilmiş olsa da, çok sayıdaki yapıda tamir kitabelerine yer verilmediği görülmektedir.

Anadolu Selçuklu taçkapılarının büyük bölümünde kavsara kemeri üstündeki bölümün yıkılmış olması ve bu parçaların zamanla yok olması, taçkapılarda bordürlerin köşe dönüşlerinin şekline dair bazı problemleri beraberinde getirmektedir. Üst bölümü hakkında fikir sahibi olunamayan taçkapılar için verilen bilgilerin ve varılan sonuçların bazı eksikliklerinin olacağı muhakkaktır.

Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı da yapımından kısa bir süre sonra özellikle giriş açıklığı etrafında bir onarım süreci geçirmiştir. Bu onarım bir tamir kitabesiyle belirtilmişse de üzerinden uzun zaman geçmiş olması nedeniyle yapının özgün haline dair bilgiler ancak bazı belirtilerin dikkatli bir şekilde izlenmesiyle mümkündür. Bununla birlikte üst bölümü yıkılan taçkapının, özellikle geometrik süslemelerinin incelenerek bu bölümünün tamamlanması, daha kapsamlı bir değerlendirme yapmaya yardımcı olacaktır.

Bununla birlikte taçkapı yüzeyinde yapılan ayrıntılı incelemelerde, renkli taş malzeme kullanımının bugün görünenden daha fazla olduğu, ancak bu parçaların dökülmesi nedeniyle bu durumun birçok yayında farkına varılamadığı tespit edilmiştir.

Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısının ana nişinde yapılan değişikliklerin tespit edilmesi, kavsara kemeri üstündeki yıkılan bölümlerin, bulunan mimari parçalar ve bordürlerdeki geometrik kompozisyonların çoğaltılma kuralları dikkate alınarak tamamlanması ve günümüzde yok olmuş haldeki renkli taş malzemenin de taçkapı üzerinde renkli şekilde gösterilerek bir restitüsyon denemesi yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, taçkapı, restitüsyon, geometrik süsleme, renkli taş.

COURTYARD PORTAL OF AKSARAY SULTAN HANI A RESTITUTION EXPERIMENT

ABSTRACT

The Anatolian Seljuk buildings, each of which has been around for about eight centuries, have undergone many restorations in this period. Restorations are being done in order to remove both the destruction caused by natural causes or directly by human hands in the constructions. Although some of these restorations have been declared with repair inscriptions, it is seen that there are no repair inscriptions in many buildings.

Being ruined of the upper parts of recessed arches of the Anatolian Seljuk portals and disappearance of these pieces over time, bring together some problems with the shape of the corner turns of the borders in the portals. It is certain that there will be some shortcomings of the information given and the conclusions reached for the portals which give no idea about the upper part.

A short time after the construction of Aksaray Sultan Hanı courtyard portal, a repair process was carried out especially around the entrance opening. Although this repair has been specified in a repair inscription, the information about the originality of the structure is only possible to be seen if some of the indications are carefully watched. However, the completion of this part of the portal, which its upper part has been destroyed and especially by analyzing its geometric ornamentation, will help to make a more comprehensive assessment.

However, in the detailed studies on the surface of the portal, it was found that the usage of colored stone material is more than it is today, but it is determined that this situation cannot be realized due to the spillage and loss of these pieces.

A restitution experiment has been aimed to be carried out by determining the changes made in the main niches of Aksaray Sultan Hanı courtyard portal, completing the collapsed sections above the recessed arch by taking into account the multiplication rules of the geometric compositions in the architectural parts and borders, and displaying the colored stone material which has been destroyed today colored in colors on the portal.

STRUCTURED ABSTRACT

The Anatolian Seljuk buildings, from the day they were built, have undergone many restorations. Restorations are being done in order to remove both the destruction caused by natural causes or directly by human hands in the constructions. Although some of these restorations have been declared with repair inscriptions, it is seen that there are no repair inscriptions in many buildings.

Being ruined of the upper parts of recessed arches of the Anatolian Seljuk portals and disappearance of these pieces over time, bring together some problems with the shape of the corner turns of the borders in the portals. It is certain that there will be some shortcomings of the information given and the conclusions reached for the portals which give no idea about the upper part.

In the main borders of the major part of Anatolian Seljuk portals; pentagon-decagon, octagon and dodecagon compositions were used. Among these compositions; due to, all of the decagon compositions and some of the dodecagon compositions are having a rectangle match, the composition may show different features while turning to upper borders.

There are applications in which some of these compositions have different thicknesses in the upper border or not passes from the report lines. The octagonal compositions having a square match and in some of the dodecagon compositions corner turns are easier to predict and largely, the horizontal border has the same characteristics as the vertical borders. It is possible to say that the ornamentation line's which are in few number was made symmetrically.

A short time after the construction of Aksaray Sultan Hanı courtyard portal, a repair process was carried out especially around the entrance opening. Although this repair has been specified in a repair inscription, the information about the originality of the structure is only possible to be seen if some of the indications are carefully watched. The Jambs parts, where the geometric compositions on the surface of the portal exist, are skived evenly at present day.

Unhesitatingly, it can be said that these parts skived due to destruction. It is Observed; During the repair process The jambs completed without giving attention to the rule of that Jambs parts must be mystify or surprising. On the entrance part with pointed arches and on the surfaces of arches' stones, which they did not reach to our present day, there are examples which both the geometric and plant ornaments are used together. However, considering the date of construction of the structure, these compositions do not have a logical explanation, as to the characteristics of the ornamentation of the period.

It can be said that, the geometric compositions arranged in the arch corners, also have different lines of cross-section, than the other compositions in the structure. The original appearance of these parts can be watched on the top stone of the jambs which is on the left of the main niches. The inscription which was put during the repair process, caused the space; which must be under the straight transition element which is on the upper part, to be closed. At the same time, it can be said that, the low arches at the main niches which exists in the original structure, has been made as a pointed arches during the repair process.

In the Anatolian Seljuk portals, the jambs which the pointed arches is fitted, are made between 0,45 and 0,60 mm sizes. In courtyard portal of “Aksaray Sultan Hanı” due to the thickness of the jambs, which the arches will fit is 0,25 mm; the possibility of using a pointed belt here, is quite low. Also, Among the Anatolian Seljuk portals; The Sahibata Camii which dated 1258, is the first one which has pointed arches.

Also, it is observed that; in some Anatolian Seljuk portals which has entrance openness with low arches, the width of the jamb’s designed smaller, and the arches stones which placed front and behind were cut, due to arches’ stones are organized in right angle. And, at the end, it will be more common and acceptable practice, by terms of characteristics of the structure of the period; that the part which the second ornamentation line, in width of 0,25 m is higher and the openness is passed by a low arches.

The courtyard portal of “Aksaray Sultan Hanı” is the caravanserai portal where the most colored stone material is used, except the structures has “Almachık” technique. It was used pretty much colored stone material, as well as in the arches of the niches of the portal, corners, ornamentations on the niches, entrance openness, arches passes and on the surface of the portal. But because of the colored stones were fell, it was observed that this situation was not realized in most broadcasts. It is seen that, All the ground of the compositions, which is on the surface of the Anatolian Seljuk portals has an elaborate, nice handwork and made straightly.

But, it can be said that, some geometric compositions on the surface of the courtyard portal of “Aksaray Sultan Hanı”, just was left roughly and it is devoid of elaborate work. The similarity to the sections where colored stone workmanship is seen but due to some of the pieces were fell; where the ground which left roughly can be traced; It is accepted as a sign of using colored Stone material, in the ornamentations of the panels which is on the surface of the portals and also in some rosettes.

Restitution drawings have been made in order to show the portal rates of some of the Anatolian Seljuk Portals. Therefore, these drawings do not include details of ornamentation. In the restitution experiment we did, all the ornamentations of the portal were drawn on the portal surface. In addition, the wings of the portal and merging points of the upper borders have been showed in different drawing. It is certain that, in the restitution drawings, which the compositions and its properties are ignored there will be some insufficiency. Therefore, In restitution experiments; taking into account especially the geometric compositions and it’s features will provide more accurate results.

It is aimed; to determine the changes in the main niches of the courtyard portal of “Aksaray Sultan Hanı”, And to complete the ruined parts of recessed arches by using the architectural pieces which has been found and reproducing geometric compositions in borders -by considering reproducing rules-, and it is aimed to make a restitution experiment by showing the colored stone material, which has disappeared in the present day on the portal in color. Therefore, the restitution drawings made with this approach, will provide to develop a more holistic approach as well as it will provide getting ideas about the design technique of the period.

Keywords: Anatolian Seljuk, portal, restitution, geometric ornamentation, colored stone.

Aksaray Sultan Hanı, avlu taçkapısında ana nişi üç yönden çevreleyen ve mukarnaslı kavsarasının hemen altındaki inşa kitabesine göre 1229 yılında *Sultan Alaaddin Keykubat*'ın emriyle yapılmıştır. Giriş açıklığının sağ sövesi üzerinde yapının mimarının *Muhammed bin Havlan* olduğu yazılıdır. Sivri kemerli giriş açıklığının üzerindeki tamir kitabesinde ise yakılarak harap olan kapının 1278-79 yılında *III. Gıyasettin Keyhüsrev* zamanında *Seraceddin Ahmet* tarafından onarıldığı yazılmıştır (Erdmann, 1961: 89; Özergin, 1965: 162; Konyalı, 1974: 1122-24; Bayburtluoğlu, 1993: 141; Sönmez, 1995: 220; Durukan, 2007: 141; Önge, 1971, 7).

Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısının ana nişi içerisinde tespit edilebilen değişikliklerin tamir kitabesinde belirtilen dönemde yapıldığı düşünülürse, yakılmanın yanında kısmi bir yıkıma da uğradığı söylenebilir. Aksi takdirde sövedeki taşların kırılması sonucu tıraşlanması ve derz düzensizliğinin başka bir izahı yoktur. Bununla birlikte giriş açıklığının üzerinde renkli taş malzemeye yapılan geçmeli taşların oluşturduğu düz kemerin üstten gelen yükün asıl taşıyıcısı olması, alttaki söve bölümlerinin tahrip edilmesiyle oluşabilecek daha büyük bir tahribatın önüne geçmiştir.

Araştırmada taçkapının giriş bölümünde yapılan bu değişikliklerin yapıdaki bazı izlerin değerlendirilmesi sonucu belirlenmesi, bu bölümlerin ve taçkapının günümüzde yıkılmış olan kavsara kemeri üstündeki bölümün özgün hallerine dair önerilerin sunulması ve bir restitüsyon denemesi yapılması amaçlanmıştır¹. Yapının restitüsyon denemesi *O. Cezmi Tuncer* tarafından yapılmış, çeşitli yayınlarda da bu denemeye yer verilmiştir (Tuncer, 1971: 12-13; Tuncer, 1981: 478; Tuncer, 1982: 67). Ancak bu çalışmada ağırlıklı olarak taçkapının ana hatları belirginleştirilmiş, kompozisyonlar üzerinde durulmamıştır. Araştırmanın sonunda yapılan restitüsyonlar karşılaştırılmış, farklı yönler üzerinde ayrıca durulmuştur.

Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı giriş bölümünün bazı problemleri dikkat çekmektedir. Taçkapı giriş açıklığının iki yanındaki yüzeyel işlenen geometrik kompozisyonların olduğu bölümlerin muhtemelen tahrip edilmesi sonucunda yenilendiği görülmektedir. Bu yenilemede taçkapının sağ tarafındaki özgün taşların düz bir şekilde tıraşlandığı, bilahare derz aralarına ve şaşırtmalı yapılışına dikkat edilmeden bu bölümlerin tamamlandığı dikkati çeker². (Fot. 2) Kompozisyonun üstten ikinci ve üçüncü raportunun ortasındaki sekizgenler içerisine mimar ismi yazılmıştır. Kitabenin yazıldığı bölümlerin görünebilmesi için tıraşlama, aşağısıyla aynı eksenle yapılmamıştır. Sol tarafta da aynı tıraşlama yapılmışken bu bölüme eklenen taşlar günümüze ulaşmamıştır. Sağ tarafta yine özgün haliyle durduğu düşünülen en alttaki taşla yekpare olan ikinci bir yüzeyel işlenen geometrik süsleme bölümü vardır ki bahse konu onarım sırasında bu bölümler de tamamlanmıştır. Kemer taşlarının oturacağı ikinci bordür 0,25 m. ölçüsündedir. (Fot. 3)

¹ Taçkapının restorasyon projesini bizimle paylaşan Argun Kocadağistan'a çok teşekkür ederim. Restorasyon projesi üzerine tarafımızdan ölçüleri alınan geometrik kompozisyonlar eklenmiştir.

² Dursun, 2016, 35'te söve bölümünde tahribattan dolayı dökülen taşların rastgele örüldüğünü belirtmiştir. Ancak bu bölümdeki taşlar renklerinden de anlaşılacağı üzere yapının özgün taşları değildir. Yapının özgün taşlarının tıraşlandığı soldaki söveden bellidir. Ayrıca söve bölümüne sonradan düzenlenen taşların üzerine işlenen kompozisyonlarda kompozisyon bütünlüğü bozulmamıştır.



Fot. 1. Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı

Fot. 2. Giriş açıklığı sağ sövesi ve mimar ismi

Fot. 3. Giriş açıklığı sağ sövesindeki iki bordür

Anadolu Selçuklu taçkapılarında sivri kemerlerin oturduğu söveler yaklaşık olarak 0,45 ile 0,60 m. arasında yapılmıştır. Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısında ise kemerin oturacağı sövenin 0,25 m. kalınlıkta olması nedeniyle burada bir sivri kemer kullanılmış olma ihtimali oldukça düşüktür. Bununla birlikte basık kemerli giriş açıklığı olan bazı Anadolu Selçuklu taçkapılarında kemer taşlarının daha dik açıyla düzenlenmesi nedeniyle söve eninin daha kısa tutulduğu, baş ve sondaki kemer taşlarının bir kısmının kesildiği görülmektedir. En nihayetinde 0,25 m. enindeki ikinci geometrik süsleme kuşağının olduğu bölümün biraz daha yüksek olduğu ve açıklığın basık kemerle geçildiğini düşünmek dönem yapıları itibariyle daha çok rastlanan ve kabul edilebilir bir uygulama olacaktır³ (Tuncer, 1971: 12). Bu durumda yaklaşık 0,70 m. yüksekliğinde bir basık kemerle giriş açıklığının geçildiği taçkapı açıklığının 2,80x3,65 m. ölçülerine sahip olduğu düşünülebilir. Basık kemerli giriş açıklığına sahip Kayseri Sultan Han avlu taçkapısında bu ölçüler yaklaşık 2,85x3,40 m., Ağzıkara Han avlu taçkapısında 2,80x3,70 metredir. Bununla birlikte taçkapının eski fotoğraflarında (Sarre, 1998: 275) sivri kemerin bir kemer taşı görünmektedir. Üzerinde de sövedeki geometrik kompozisyonun bitkisel kompozisyonla bezenmiş şekli bulunmaktadır. Geometrik süsleme ile bitkisel süslemenin bir arada kullanıldığı kemer taşındaki bu kompozisyonun da yapının onarımı sırasında yapıldığı rahatlıkla söylenebilir. Aynı zamanda bu kemer taşı avlu revaklarındaki kemerlerde görülen, uzun kenarları kemer kavisine paralel uzanan kemer taşıdır. Anadolu Selçuklu taçkapılarındaki kemer taşları ise uzun kenarları kemer kavisine dik uzanan kemer taşları şeklindedir.

Sivri kemerli giriş açıklığının köşelikleri *fırıldak* (Demiriz, 2004: 258) olarak tanımlanan altıgen bir kompozisyonla bezenmiştir. Sol köşelik günümüze ulaşamamıştır. (Fot 4) Ancak yine özgün haliyle günümüze ulaştığı düşünülebilecek sol üst köşedeki taşın sağ alt köşesi, üslubu farklı olmak kaydıyla aynı altıgen süslemenin izlerini taşımaktadır. (Fot. 5) Dolayısıyla soldaki sövede bulunan süslemenin yapının özgün halinin süslemesi olduğu düşünülebilir.

³ Bayburtoğlu, 1976: 105'te taçkapı doğrudan basık kemerli olarak tanımlanmaktadır.



Fot. 4. Sivri kemerli giriş açıklığı, kemer köşeliği ve tamir kitabesi



Fot. 5. Özgün olduğu düşünülen sövedeki altıgen süsleme

Muhammed bin Havlân el-Dımişkî'nin ismi, Anadolu Selçuklu dönemi yapılarından Aksaray Sultan Hanı ve Konya Alaaddin Camii üzerinde yer almaktadır. Bununla birlikte sanatçının Konya Alaaddin Camii avlusundaki İzzetin Keykavus Türbesinin⁴ ve Konya Karatay Medresesinin de mimarı olduğu belirtilmiştir (Mayer, 1956: 97; Bayburtluoğlu, 1993: 143; Sönmez, 1995: 221; Erdemir 2009: 26). Süsleme, bazı öğelerin kuruluşu ve üslup özellikleri de bu durumun gerekçeleri olarak sıralanmasına rağmen en önemli unsurlardan birisi belirtilmemiştir. Anadolu Selçukluları taçkapılarının giriş açıklıklarında kullandıkları kemerleri büyük oranda geçmeli ve renkli taşlarla yapmışlardır. Bu kemerler genelde basık kemerler olmakla birlikte sivri kemer ve düz kemerlerin de kullanıldığı örnekler mevcuttur. Muhammed bin Havlân el-Dımişkî ismi geçen ve ona ithaf edilen bütün eserlerde düz geçmeli kemerler kullanmıştır. Konya Alaaddin Camii ve Konya Karatay Medresesi taçkapılarındaki geçmeli taşlar birbirinin aynısıdır. 60°, 120° ve 135° açılarının ve eğrisel hatların olduğu bu geçmeler sekiz köşeli yıldız kesitlidir. Geçmeli kemer taşı şekli bahse konu iki yapı dışında Konya Sahipata Camii ve Sivas Gök Medrese taçkapısında da kullanılmıştır. Konya Alaaddin Camii taçkapısı ve doğudaki küçük kapı, Konya Karatay Medresesi taçkapısı, İzzettin Keykavus Türbesi kapısı ve Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısındaki geçmeli düz kemerlerin bir özelliği de altlarındaki bölümle aralarında 3-5 cm'lik bir boşluk bırakılmasıdır. *“Bu boşlukların emniyet payını arttırdığı, uzunluklarının da bazen kemer boyunca uzanmakta olduğu, bazen de yalnızca kilit taşının altında yer aldığı”* belirtilmiştir (Yavuz, 1983: 15). Boşluk bölümü Konya Alaaddin Camii kuzeydoğu köşedeki küçük kapısında yay şeklindeyken diğer yapıların taçkapılarında düz geçilmiştir. Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısında düz kemerin altında 0,05 m. boşluk bırakılmış, ancak eklenen tamir kitabesi sonrasında bu boşluk ortadan kaldırılmıştır. (Fot. 4)

Giriş açıklığının iki yanındaki yüzeysel işlenen geometrik kompozisyon, köşelikler üzerinde yarım haliyle devam etmektedir. Ancak günümüzde bu bölümdeki taşların üzerindeki kompozisyonun yanlardakiyle aynı olmasına rağmen üslup bakımından bir benzerliği bulunmamaktadır. Üstte devam eden kompozisyonun çizgilerinin kesitleri yapıdaki kullanılan çizgi kesitlerinden hiç biriyle üslup bütünlüğü göstermemektedir. Bununla birlikte zemindeki geometrik şekillerin içlerine bitkisel süslemeler işlenmiştir. Anadolu Selçuklu yapılarında geometrik kompozisyonlarla bitkisel kompozisyonların bir arada kullanıldığı dönemin 13. yüzyılın ikinci yarısına denk geldiği düşünüldüğünde bu kompozisyonun da tadilat sırasında yapıldığı düşünülebilir. Bu bölümün özgün hali, yarım raport olarak sövelerdeki yüzeysel işlenen geometrik kompozisyonun devamı şeklinde olmalıdır. Sekizgen kompozisyonun olduğu sağ en üstte bulunan ve yapının özgün halinden kaldığı anlaşılan taşın sol ortasında üst bölümde yarım kompozisyon olduğunun izleri görülebilmektedir. (Fot. 4)

⁴ Önkal, 2015: 73; Sönmez, 1995: 221'de aynı türbe Alaaddin Türbesi olarak geçmektedir.

Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı almaşık teknikte duvar örgüsüne sahip yapılar dışında en fazla renkli taş malzemenin kullanıldığı kervansaray taçkapısıdır. Taçkapı nişlerinin kemerleri, köşelikleri, niş üstü süslemeleri ve giriş açıklığının geçmeli kemerlerinin yanı sıra taçkapı yüzeyinde de oldukça fazla renkli taş malzeme kullanılmıştır. 135° açıyla kırılmalar yapan kırık çizgi sistemlerinden oluşmuş iki eksenli sonsuz karakterli geometrik kompozisyonun yer aldığı kavsara kemeri yüzeyi renkli taşla kakma tekniğinde yapılmıştır. (Fot. 6) Ancak bu taşların günümüzde büyük çoğunluğu dökülmüş durumdadır.

Taçkapının en üst mukarnas sırasının iki yanındaki yazıların renkli taş malzeme ile yapıldığı kavsara kemerinde olduğu gibi yazı içerisinde görülebilen bazı parçalardan bellidir.

Genelde çini malzeme üzerinde gördüğümüz çizgi kalınlıklarının olmadığı, farklı renkteki geometrik şekillerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş geometrik kompozisyon örneklerinin üç tanesi Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı yüzeyinde taş malzemedeki haliyle dikkati çekmektedir. Üçüncü sıra mukarnasların sağında rozet içerisindeki altıgen kompozisyon çizgi kalınlığı olmayan geometrik şekillerin köşeleri birleşecek şekilde bir boş-bir dolu kuralına göre oyularak elde edildiği bir kompozisyonudur. (Fot. 7) İkinci kompozisyon sekizgen açılara sahip olup beşinci mukarnas sırasının sağ ve solundaki dikdörtgen bölümlere işlenmiştir. (Fot. 8) Üçüncü kompozisyon onuncu sıra mukarnasların sağ ve solunda da yer alan dikdörtgen bölümler üzerine işlenen sekizgen kompozisyonudur⁵. (Fot. 9) Bu kompozisyon çizgi kalınlıkları olmak kaydıyla Kayseri Sultan Han köşk mescit, Döner Kümbet cephe, Hızır İlyas köşkü taçkapısı ve Mardin Hatuniye Medresesi eyvan mihrap nişinde kullanılan geometrik süslemeyle aynı karakterdedir. Bu üç kompozisyonun oyulan zeminlerinde, kavsara kemeri yüzeyindeki geometrik kompozisyonun oyulan zeminindeki gibi *yüzey işlemeciliği, zımparalama ve parlatma* (Özbek, 2002, 31) denilen ince işçilik yapılmamıştır. Dolayısıyla kavsara kemerinde olduğu gibi bu bölümlerde de renkli taş malzeme kullanıldığı söylenebilir⁶.

Onbirinci mukarnas sırasının sağ ve solundaki altıgen kompozisyon, Akşehir Ulu Camii mihrap köşeliğinde, Antalya Karatay Medresesi taçkapı yan niş köşeliğinde ve Malatya Ulu Camii giriş eyvanı kemer köşeliğinde aynısını görebileceğimiz bir kompozisyon olmasına karşın diğer yapılarıdaki kullanımı çini malzeme üzerinde veya taş malzemede yüzeysel işlenen kompozisyonlar sınıfındadır⁷. (Fot. 10) Burada farklı olarak kompozisyon atlamalı olarak oyulmuş ve zemini de yine kabaca bırakılmıştır. Dolayısıyla bu kompozisyonun da renkli taş malzemeyle, oyulan bölümlerin dolgulandığı düşünülürse diğer yapılarıdaki şekliyle (yüzeysel işlenmesi veya aynı zemine yapılması) kullanıldığı görülecektir.

⁵ Bahse konu kompozisyon Erdmann, K.,-Erdmann, H., 1976: 29, 35'te hatalı olarak çizilmiştir. Aynı hata Demiriz, 2004: 81'de de yapılmıştır.

⁶ Dursun, 2016, 41-42'de bu süslemelerden bazılarının ve yazı bölümünün renkli taş malzeme ile yapıldığını tahmin etmiştir.

⁷ Karamağaralı, 1982: 52'de de "Ali" terkininin Moğol istilası ile birlikte kullanımına dikkat çekmiştir. Karamağaralı, 2006: 297-303'te de bu kompozisyonun yapılarda "Moğol istilasından sonra yapılmaya başlandığı, erken tarihli örneklerdeki kompozisyonların restorasyonlar sırasında eklendiği ve Moğol istilası öncesinde Anadolu Selçuklu sanatçılarının bu kompozisyonu yapabilecek el maharetine ve bilgiye sahip olduğunu kabul etmenin zor olduğunu" belirtmiştir. Diğer kompozisyonlarla üslup bütünlüğü gösterdiği düşünüldüğünde bu yapıdaki kompozisyonun yapının özgün halinden geldiği açıktır. Benzer kompozisyonun Kayseri Sultan Hanı kapalı kısım taçkapısı birinci sıra mukarnasların arasında da vardır. Burada da herhangi bir restorasyon izi görülmemektedir. Bununla beraber bahse konu kompozisyon, birim elemanlardan oluşan tasarımı en basit kompozisyonlar arasındadır. Bu kompozisyona kıyasla daha başarılı örnekleri veren Anadolu Selçuklu sanatçısına yapılan ithaf tartışmaya açıktır.



Fot. 6-7-8. Taçkapı yüzeyindeki renkli taş malzemenin kullanıldığının düşünüldüğü kompozisyonlar



Fot. 9-10-11. Taçkapı yüzeyindeki renkli taş malzemenin kullanıldığının düşünüldüğü kompozisyonlar

Üçüncü sıra mukarnasların solundaki altıgen özellikli kapalı kompozisyon da aynı şekilde zemini kabaca bırakılarak oyulmuştur. (Fot 11) Bununla birlikte renkli taş malzemenin kullanıldığının tespit edilebildiği diğer rozetin simetrisinde olması ve zeminin kabaca oyulması nedeniyle de bu kompozisyonun renkli taş malzemeyle bezendiği düşünülebilir.

Aksaray Sultan Hanı kapalı kısım taçkapısındaki basık kemerin geçmeli taşları tek renk olarak yapılmıştır. Avlu taçkapısı restitüsyon denemesinde ise dönem yapıları göz önüne alınarak ve renkli taş malzemenin yoğun olarak kullanıldığı düşünüldüğü geçmeli taşlar renkli yapılmıştır.

Anadolu Selçuklu taçkapılarında karşılaşılan kavsara kemeri üzerindeki bölümlerin yıkılmış olması durumu Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı için de geçerlidir. Minarelerin petek bölümlerine benzetilebilecek bu bölümlerin avlu duvarlarını aşan boyutları ve kavsara kemeri üzerinde sadece örgü taşı olma özelliklerinden dolayı bu bölümlerin en fazla tahrip olan alanlar olduğu söylenebilir.

Taçkapının ana bordüründe (Çizim 2, 6. bordür) 11 tam bir de yarım kompozisyon günümüze ulaşabilmiştir. Onikinci kompozisyonun üst bölümü yaklaşık olarak kavsara kemerinin üzerine denk gelmektedir. Ana bordürün yanındaki mukarnas frizinin de taçkapıyı dolaşacağı düşünüldüğünde 13. kompozisyon üst çerçeveyi kurtarmadığı için ana bordür 14 kompozisyon olarak tasarlanmış olmalıdır. Ana bordürün kompozisyonunun kare olması, üstteki bordürle sorunsuz bir şekilde birleşmesini sağlayacaktır. (Çiz. 1) Bununla birlikte taçkapının iki kanadındaki ana bordürler arasındaki mesafe 6,41 metredir. 0,95 m. enindeki raportlardan yedi tanesinin üst bordürde yer alması için 6,65 m. mesafe gerekmektedir. Bu durumda aradaki 0,24 m. ölçüsündeki fark, ana bordürde kompozisyonun hatalı bir şekilde birleştirilmediği düşünülürse raportların 0,034 m. küçültülmesiyle kapatılabilecektir.

Sivas Çifte Minareli Medrese taçkapısında kullanılan mukarnas frizinin üst bölümü köşe birleşiminde mukarnasların nizamı bozulmamış, 45° açıyla kesilen mukarnas frizine üst bölümde yine aynı noktadan 45° açıyla kesilen mukarnas frizinin birleştirilmesi şeklinde bir uygulamaya gidilmiştir. Aynı durumun burada da uygulandığı düşünülebilir. (Çiz. 1 ve çizim 2, 7. bordür)

Taçkapı köşe sütunçelerinin üzerinde başlayan kompozisyonun köşe dönüşünün bulunduğu kesme taş O. C. Tuncer tarafından tespit edilmiş ve fotoğraflanmıştır (Tuncer, 1971: 13). Buna göre kompozisyon mukarnas frizi gibi 45° açıyla kesilmiş ve üst bordürde devam ettirilmiştir. (Çiz. 1 ve çizim 2, 8. bordür)

Taĉkapının en dıştaki birinci bordürü 90°, 45° ve 135° açılara sahip kırık çizgi sistemlerinin oluşturduğu iki eksenli sonsuz karakterli geometrik kompozisyonudur. Yaklaşık 0,33 m. yüksekliğindeki kare kompozisyona sahip olan bezemenin günümüze 32 kompozyonu ulaşmıştır. 45 kompozisyona tamamlanan bezemenin köşe birleşimi de nizami olarak gerçekleşmiştir. (iz. 1 ve çizim 2, 1. bordür)

İkinci bordür altıgen açılara sahip olup bordür sınırlarındaki çizgilerin de kompozisyona dâhil edildiği bir bordürdür. Rozetler içerisindeki kapalı kompozisyonlarda sıkça karşılaşılan dıştaki çemberin kompozisyona dâhil edilmesi durumunun benzerinin burada uygulanması, tek eksenli sonsuz karakterli bir kompozisyona neden olmuştur. 0.06 m. enindeki kompozisyonun köře birleşiminin 45° açıyla kesilmesi suretiyle yapıldığı dūřınılmektedir. (iz. 2, 2. bordür)

Üçüncü bordür Konya Karatay Medresesi, İncir Han kapalı kısım ve Malatya Ulu Cami batı taçkapıları üzerinde de gördüğümüz 90° açılara ve eğrisel hatlara sahip kırık çizgi sisteminin oluşturduğu tek eksenli sonsuz karakterli bir kompozisyonudur. 0.12 m. enindeki kompozisyonun köşe birleşimi 45° açıyla kesilmesi suretiyle yapılmış olmalıdır. (iz. 1 ve çizim 2, 3. bordür)

Üçüncü bordürün yanındaki kaval silme 75° açıyla kırılan kırık çizgi sistemiyle bezenmiştir. Köře birleşiminin 45° açıyla kesilmesi suretiyle yapıldığı dūřınılen silmenin, taçkapı simetri ekseninde simetriğinin alınarak birleştiği tek süsleme unsuru olduğu söylenebilir. (iz. 2, 4. kaval silme, iz. 1 ve iz. 4)

Beşinci bordür olan palmet kuşağı sağ kanatta dördüncü, sol kanatta ise üçüncü taşta kesintiye uğratılarak uygulama hatası yapılmıştır. Palmetlerin boşluklarında da yine bir palmetin oluşturulduğu bordürün (Ögel, 1966: 16), üstte köşe birleşimi 45° açıyla kabartma palmetlerin kesintiye uğratılmadan yapılmış olması olasıdır. (iz. 1 ve iz. 2, 5. bordür)

O Cezmi Tuncer'in restitüsyonunda taçkapı üzerine dūzenlenen mukarnas frizinin yüksekliği 0,76 m. olarak verilmiştir. Yaptığımız denemede de bu bölüm O. Cezmi Tuncer'den alınmıştır.

Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı yapılan restitüsyon denemesi neticesinde 10,67x15,87 m. (0 noktası eřik üstü olarak dūřınılmüřtür) ölçülerinde olduğu belirlenmiştir. O. Cezmi Tuncer'de bu ölçüler 10,64x15,66 m. civarındadır. Taçkapının restitüsyon denemesini yapan Argun Kocadaėistan'ın çiziminde ise 10,67x1546 ölçülerindedir⁸. Ölçülerdeki küçük farklılıklar dışında O. Cezmi Tuncer tarafından yapılan restitüsyon denemesinin son derece sade olduğu, bu nedenle de Anadolu Selçuklu taçkapılarındaki 2/3 oranının gösterilmesi adına yapıldığı söylenebilir. (Tuncer, 1981: 451; Bayburtluoėlu, 1976: 94)

Taçkapının giriş açıklığındaki problemlerin ve değişikliklerin tespiti, bu bölümdeki bazı izlerden yola çıkarak yapının özgün hali hakkındaki dūřuncelerin belirtilmesi ve yan kanatlardaki bordürlerin hangi yükseklikte ve ne şekilde köře dōnüşünü yaptığının belirlenebilmesi daha ayrıntılı bir inceleme ve restitüsyon çizimini zorunlu kılmaktadır.

Tamir kitabesinin giriş açıklığının üzerine yerleştirilmesi üstteki bordürün düz kemer altındaki boşluğa kaymasına, alttaki kemerin de daha aşağıda bir bölümde konumlandırılmasına neden olmuştur.

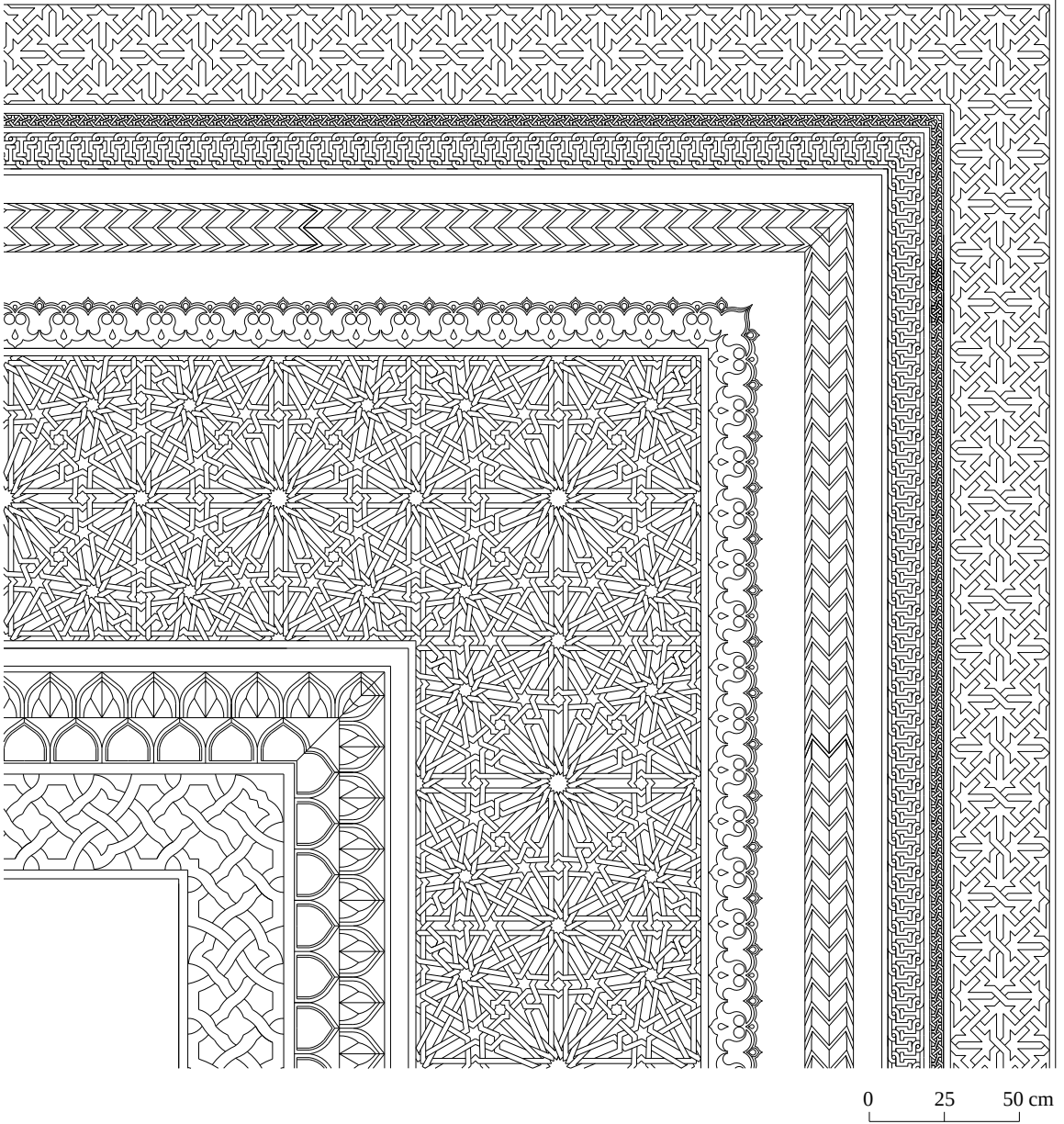
⁸ Söz konusu restitüsyon denemesi Dursun, 2016: C.2, izim 16'da bulunmaktadır. Sivri kemerli olarak yapılan çizimde taçkapının üstünde özgün halinde bulunduğu tespit edilen mukarnas frizi eklenmemiştir. Bununla birlikte ana bordürün 10. ve 11. sıralarındaki kompozisyonların birleşimi ve bu bordürün üstteki bordürle birleşimi hatalıdır. Taçkapı kanatlarındaki mukarnas frizinin üst bölümde köşe dōnüşleri farklı ve düzensiz olarak yapılmıştır. Üçüncü mukarnas sırasının sağındaki rozet soldakinin simetriği olarak verilmiştir. Oysa bu bölümde farklı bir kompozisyona sahip rozet bulunmaktadır. Beşinci mukarnas sırasının sağındaki ve solundaki geometrik süslemeli panolardaki kompozisyonlar hatalı çizilmiştir. Kavsara kemeri köşeliklerindeki altıgen kompozisyonun da çizimi hatalıdır. şükrü Dursun tarafından yapılan çizim 23'te bahse konu kompozisyonda aynı hata tekrarlanmıştır. Ayrıca izim 18'de zikzaklı silme ve mukarnas frizinin çizim tekniği doğru değildir. Taçkapının ölçeksiz bir restitüsyon çizimi 1229 tarihli alt yazısıyla basık kemerli olarak Erdmann tarafından da çizilmiştir. Erdmann K.-Erdmann, H. 1976: 26.

Köşeliklere düzenlenen kompozisyonun yapının özgün halinde de kullanıldığı yine özgün olduğu düşünülen mimari parçadan bellidir. Ancak yapının özgün halindeki kompozisyonun çizgilerinin kesitleri düz verilmişken günümüzdeki kompozisyonun çizgilerinin kesiti çift yivlidir. Dönem yapılarının büyük bölümünde kullanılan basık kemer formu muhtemelen bu taçkapıda da kullanılmıştır (Tuncer, 1971: 12). Ancak tamirat sırasında bu bölüme neden sivri kemer düzenlendiği konusu düşündürücüdür. Basık kemerin düzenlendiği bölüm 0,25 m. enindedir. Sağ en altta özgün olduğu düşünülen taşın tahrip olmamış yüzeyi bu ölçüyü vermektedir. Bununla birlikte bu bölümde kullanılan geometrik kompozisyonun Anadolu Selçuklu sanatındaki, yarım altıgen yıldızların olduğu tarafta kademe değişimini (taçkapı yüzeyindeki 45° veya 90°lik girinti) işaret etmesi şeklindeki kullanımı düşünülürse söve bölümü kompozisyonundan hemen sonra sonlanacak veya kademe değiştirecek demektir. Anadolu Selçuklu sanatında da kemerin oturduğu sövelerde kademe değişiminin olmaması taşın 0,25 m. enden sonra sonlandığını doğrular. 0,25 m. enindeki söveler üzerine Anadolu Selçuklu sanatında kullanıldığı şekliyle sivri kemer formunun oturtulmasının imkânsızlığı nedeniyle de taçkapı basık kemerli olarak restitüsyona yansıtılmıştır.

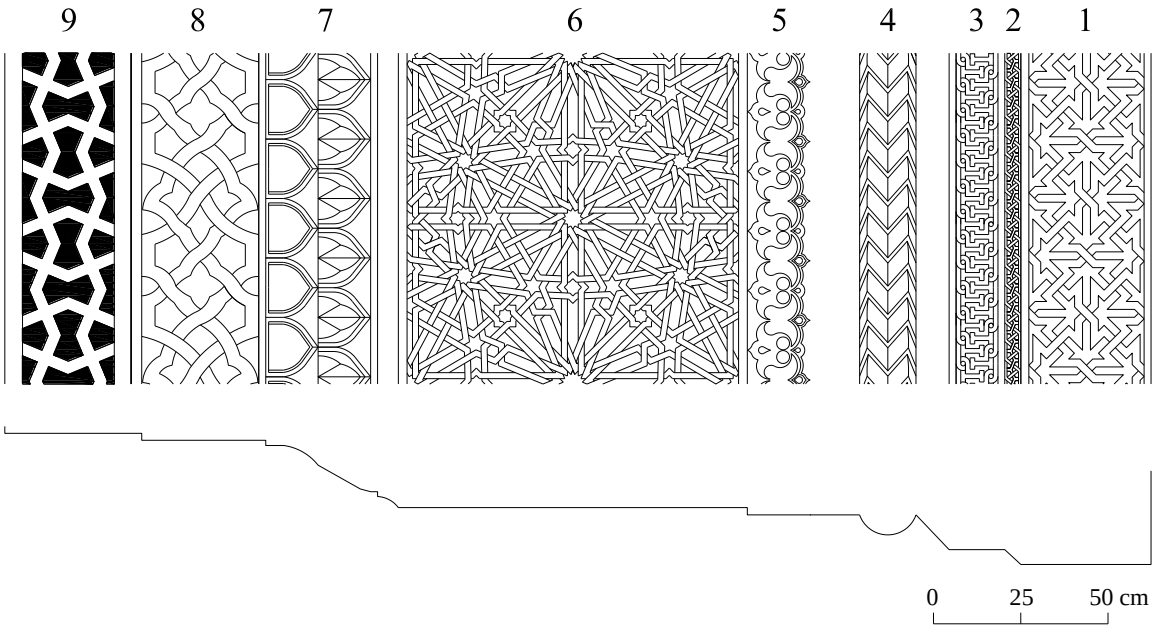
Taçkapı yüzeyinde renkli taş malzemenin kullanıldığı kavsara kemerinin oyma bölümlerine dikkatli bakılınca bu bölümlerin zeminlerinin ince işçiliğe sahip olmadığı görülmüştür. Şekilleri itibariyle farklı olan bazı geometrik kompozisyonların da aynı şekilde bir zemine sahip olması bu kompozisyonların da renkli taş malzemeye yapıldığını düşündürmektedir. Zemininin yine ince işçilikten yoksun olduğu ancak renkli taş malzemenin yer yer görülebildiği benzer bir kompozisyon Eğirdir Kale kapısı üzerindeki iki süsleme panosunda da yer almaktadır. Bu kompozisyonlar dışında Anadolu Selçuklu taçkapılarında kullanılan rozet ve bordürlerdeki kompozisyonların zeminleri oldukça nizami olarak ince işçilikle düzenlenmiştir. Renkli taş malzemenin kullanıldığı taçkapı yan nişlerinin kemerleri ve köşeliklerinde de bu malzemenin düşmesiyle yine ince işçilikten yoksun zeminleri dikkati çeker.

Anadolu Selçuklu taçkapılarının çok büyük bölümünün kavsara kemeri üzerindeki kısımlarının yıkılmaları nedeniyle bu bölümlerde de bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Dönüşün hangi yükseklikte ve ne şekilde olacağı özellikle ana bordür ve bunun yanında diğer bordürlerin de raport özelliklerinin tespit edilip senkronize bir şekilde hareket ettirilmesiyle bulunabilecektir. O. Cezmi Tuncer kavsara kemerinin hemen yanındaki bitkisel kompozisyon bordürünün köşe birleşiminin olduğu taşı restorasyon çalışmaları sırasında bulmuş ve restitüsyon çiziminde de bu taş, taçkapının halihazırda en yüksekteki kesme taşının bir kesme taş daha üzerine konulmuştur. Bu duruma gerekçe olarak da bu kompozisyonun her 0,47 m. ölçüsünde tekrarlandığını ve kavsara kemerini bu seviyenin kurtarması şeklinde belirtilmiştir (Tuncer, 1971: 13). Ana bordür ve birinci bordürün bu dönüşte raportlarının denk gelip gelmediği konusunda ise fikir beyan etmemiştir. Taçkapının genel ölçülerinde küçük farklılıklar bulunsada bitkisel bezemeli kompozisyon yaptığımız restitüsyon çiziminde yaklaşık olarak aynı noktaya tekabül etmektedir. Ancak biz çıkış noktasını ana bordür olarak düşündük. 0,95 m. enindeki ana bordür kare kompozisyona sahiptir ve en kalın bordür olması nedeniyle köşe dönüşünün ana bordürün temel alınarak yapılması daha doğru sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Yapıda kesme taş yüksekliklerinin eşit olmaması nedeniyle ana bordürden hareket etmek köşe dönüşündeki ilk aşamadır.

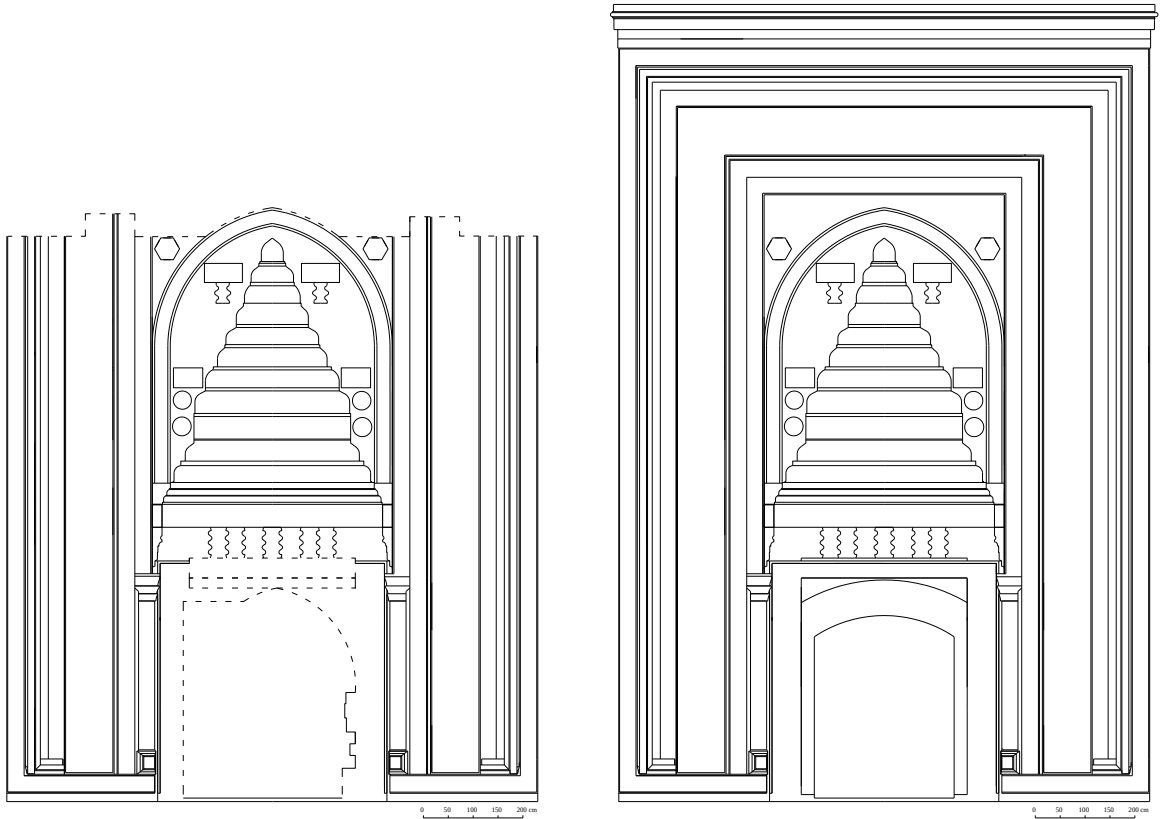
Anadolu Selçuklu taçkapılarından, günümüze tam olarak ulaşan taçkapı sayısı sınırlıdır. Bununla birlikte taçkapıların büyük bölümünün kavsara kemerlerinin üstündeki bölümler yıkılmıştır. Mahmut Akok, Haluk Karamağaralı ve O. Cezmi Tuncer tarafından bazı yapıların restitüsyon çizimleri yapılmıştır. Bu çizimlerde de ağırlıklı olarak taçkapıların ana hatları belirtilmeye çalışılmış, süslemeler ve köşe dönüşleri üzerinde durulmamıştır. Kompozisyonlar ve raportları üzerinden hareket edilmeden yapılan restitüsyon çizimlerinin de bazı eksiklikleri ve hataları beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla özellikle geometrik kompozisyonlar ve raportlarından hareket ederek Anadolu Selçuklu taçkapılarının tamamının restitüsyon çizimlerinin yapılması hem daha bütüncül bir yaklaşım tarzının geliştirilmesi hem de dönemin tasarım tekniğine dair fikirler elde edilmesini sağlamış olacaktır.



Çizim 1. Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı bordürlerinin köşe birleşimleri



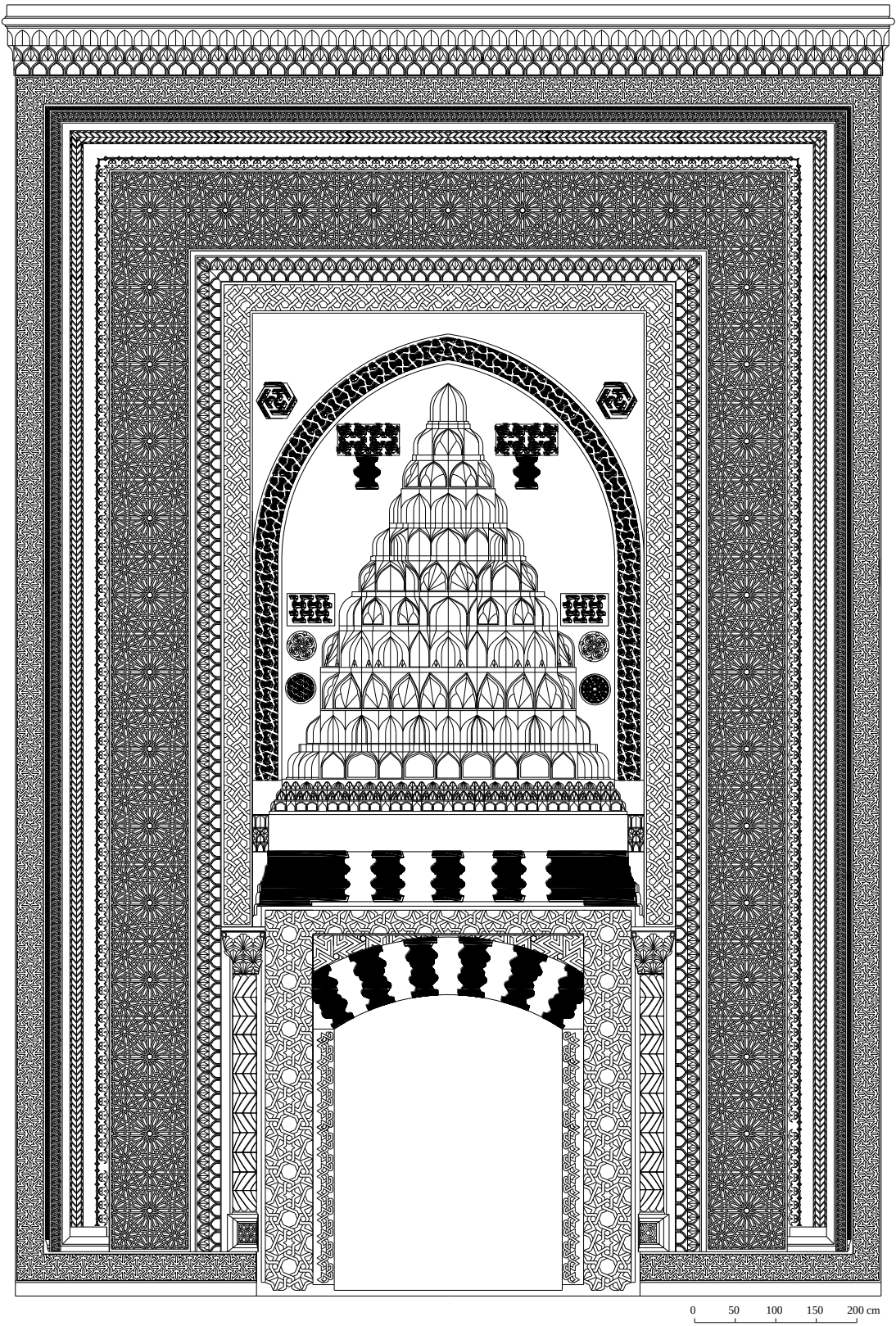
Çizim 2. Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı bordürleri



(- - - -) Restitüsyon projesinde değişiklik yapılan bölümler. A. KOCADAĞISTAN'dan işlenerek.

Çizim 3. Aksaray Sultan Hanı avlu taçkapısı restorasyon ve restitüsyon çizimleri.

Restitüsyon projesinde değişiklik yapılan bölümler.

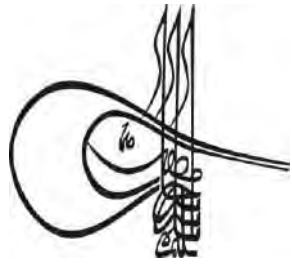


Çizim 4. Aksaray Sultan Hamı avlu taçkapısı restitüsyon önerisi. A. KOCADAĞISTAN'dan işlenerek.

KAYNAKÇA

- Bayburtluoğlu, Z. (1976). “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, *Vakıflar Dergisi*, 11, Ankara, 67-104.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadoluda Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum.
- Bulut, M. (2017). “Geometrik Sistemin Çözümlemesi, Selçuklu Örnekleri Üzerine Birkaç Girişim”, *Sanat Tarihi Dergisi*, (XXVI/1), 27-44.
- Demiriz, Y. (2004). *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul: Yorum Sanat ve Yayıncılık.
- Dursun, Ş., (2016). *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*, C. 1-2, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Durukan, A. (2007). “Aksaray Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 141-159.
- Erdemir, Y. (2009). *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Erdmann, K. Erdmann, H. (1976). *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, III*, Berlin: Verlag Gebrüder Mann.
- Karamağaralı, H. (1982). “Sahib Ata Camii’nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, III. Ankara: 49-76.
- Karamağaralı, N. (2006). “Anadolu Selçuklu Mimarisi’nde Hz. Ali İkonografisi”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Prof. Dr. Haluk Karamağaralıya Armağan*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 297-315.
- Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, İstanbul: Fatih Matbaası.
- Mayer, L.A., (1956). *Islamic Architects and Their Works*, Geneve.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları’nın Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önge, Y. (1971). “Anadolu Selçukluları Devrinde Bazı Bina Tamirleri Hakkında”, *Önasya*, (6/70-71), Ankara, 6-7.
- Önkal, H. (2015). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özergin M. K. (1965). “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *Tarih Dergisi*, (15/20), 1965, 141-170.
- Sarre, F. (1998). *Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, (Çev.) Dârâ Çolakoğlu, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.
- Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: TTK.
- Tuncer, O. C. (1971). “Niğde-Aksaray Sultan Hanında Bazı İzlerin Değerlendirilmesi”, *Önasya*, (6/72), 12-13.
- Tuncer, O. C. (1981). “Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler”, *Vakıflar Dergisi*, 13, Ankara: 449-488.

-
- Tuncer, O. C. (1982). “Birkaç Selçuklu Taçkapısında Geometrik Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, (16), Ankara: 61-76.
- Tükel Yavuz, A. (1983). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tonoz ve Kemer*, Ankara: Kelaynak Yayınevi.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Eylül 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Dr. Öğr. Üyesi Ünal BATTAL – Dr. Öğr. Üyesi Haşim KAFALI – Dr. Öğr. Üyesi Savaş Selahattin ATEŞ

This article was checked by iThenticate.

DİJİTAL HAVACILIK: GÜNCEL UYGULAMALARLA GELECEKTEKİ YOLCU DENEYİMLERİ

Ali Ceyhun CAM* - Vildan DURMAZ**

ÖZET

Hava seyahatine olan talep ve sistemin karmaşıklığı hava taşımacılığı endüstrisini hızlı bir gelişime sokmuş endüstrinin anahtar oyuncularını olarak havaalanları ve havayolu işletmeleri ise bu gelişmelerden en çok etkilenen ve etkileyen taraflar olarak dikkat çekmişlerdir. Bugüne kadar yolcuların havayolu işletmeleriyle aralarında kurdukları güçlü bağın artık havaalanlarıyla da kurulmaya başlandığı gözlenmektedir. Hatta bu eğilimin giderek artacağı da öngörülmektedir. Havaalanlarında görülen bu değişimde 20. yüzyılın son çeyreğinde dünya genelinde yaşanan ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmeler önemli nedenler olarak kabul edilmektedir. Söz konusu değişimde dijital kuşak olarak nitelendirilen yeni nesil ve onların önceki kuşaklardan farklı olan daha çok kişiselleştirilmiş ve proaktif tüketim alışkanlıklarının etkisinin büyüklüğü görülmektedir. Sektörün iki kilit oyuncusu havaalanı ve havayolu boyutunda bu gelişmeler düşünüldüğünde yolcu deneyiminin önemi çok daha iyi anlaşılmış, havaalanları bir geçit noktası olmaktan çıkarak yeni bir kimliğe bürünmüşlerdir. Günümüzde yolculara iyi bir deneyim yaşatılması artık bir seçenek olmaktan çıkarak, havacılıktaki karlılık perspektifinde bir gereklilik haline gelmiştir. Bu çalışmada çeşitli sektörler ve araştırma yöntemleri harmanlanarak gelecekteki yolcu deneyimlerinin resmi, bilgi ve iletişim tabanlı ortaya konmuştur. Bu yapılırken de gelecekteki seyahat deneyiminin daha öngörülebilecek hale getiren uygulamalar ve ihtiyaç duyulan bileşenleri hem literatür araştırması hem de görüşme tekniği yolu ile ortaya konmuş sonrasında

*Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, E-posta: accam@akdeniz.edu.tr

**Doç. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, E-posta: vkorul@eskisehir.edu.tr

havacılık sektöründe dijital ve veri merkezli çalışmalara odaklanarak açıklayıcı/tanımlayıcı vaka çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital havacılık, Gelecekteki yolcu deneyimleri, Havaalanı ve havayolu güncel uygulamalar

DIGITAL AVIATION: FUTURE PASSENGER EXPERIENCES WITH CURRENT APPLICATIONS

ABSTRACT

The demand for air travel and the complexity of the system has made a rapid progress on the air transportation industry; airports and airline operators as key actors of the industry have drawn attention as the parties that are affected most from these developments and that affect them. Until now, it is observed that passengers have started a strong relationship with airports same as a strong ties with airlines. Even this trend expected to be more stronger gradually. Economic, social, cultural and technological developments in the last quarter of the 20th century are considered as important reasons for the airports' role change. The change is characterized by the new generation, which is called digital generation, and their more personalized and proactive consumption habits that differ them from their previous generations. When these progresses are considered in terms of airport and airline, the two key actors of the sector, the importance of passenger experience has been much better understood and the airports have had a new identity by not becoming a gateway anymore as destination. Nowadays, providing a good experience to the passengers has become a necessity in the perspective of profitability in aviation, instead of being an option anymore. In this study, various sectors and research methods have been blended and the portrait of the future passenger experiences have been revealed as knowledge and communication based. While realizing this, the applications and necessary components that make the future travel experience more predictable have been released via literature review and interview and then illustrative case study focusing on digital and data centered works in the aviation sector was carried out.

STRUCTURED ABSTRACT

The demand for air travel and the complexity of the system has made a rapid progress on the air transportation industry; airports and airline operators as key actors of the industry have drawn attention as the parties that are affected most from these developments and that affect them. When these progresses are considered in terms of airport and airline, the two key actors of the sector, the importance of passenger experience has been much better understood and the airports have had a new identity by not becoming a gateway anymore as destination. Nowadays, providing a good experience to the passengers has become a necessity in the perspective of profitability in aviation, instead of being an option anymore. In this study, various sectors and research methods have been blended and the portrait of the future passenger experiences have been revealed as knowledge and

communication based. While realizing this, the applications and necessary components that make the future travel experience more predictable have been researched and studied by focusing on digital and data centered works in the aviation sector.

Traditionally, passengers have stronger ties with airlines than airports. However, this trend is changing, and the role of airports in travel value is increasing. This leads stakeholders to create new ways to create a positive and lucrative impact. The effect of the Y generation, which is expected to increase by 50% in flights up to 2020, is emphasized. Unlike previous generations, the generation Y has a closer relationship with brands using mobile and social technology to create personalized and proactive experiences for consumers.

Digital technology is at the forefront in the process of enhancing and developing the passenger experience. With increased passenger traffic, all players in the value chain have now become more responsive and efficient all over the airport operations.

Today, although the number of global airports investing in digital technology has increased a lot, the airport is insufficient in academic writing on the use of digital technology or Internet of things. The researches are mostly carried out by aviation enterprises or the websites which refer to this issue and the necessary progress is made in the literature.

This study aims to demonstrate how to contribute to this gap in the academy and what and how the future passenger experience at airport size can be seen in the size of digital technology and objects.

For that reason, in the first part of the study, the changing roles of airports was highlighted, in the second part technology-oriented airports were mentioned. In the third part, future passenger experiences and fields with digital model, which includes all these processes in accordance with the purpose of the study, has been formed.

In commercialized airports, the importance of revenues and customers has started to be understood and the focus on aviation revenues has been reduced and the focus on non-aviation revenues has started to be focused. Aviation fees and taxes have been kept low and the demand has been intensified. Therefore, traffic and passengers have been attracted to airports and different income methods have been tried to be created.

At this point, it has been the focal point of addressing the passengers and their demands and needs as the biggest source of income for airports and their subsidiaries. It is observed that the passenger satisfaction and service quality, which are frequently mentioned in academic studies, have a positive passenger experience and have higher spending rates.

It is clear that there are big differences between the passenger experience and the passenger experience 20 years ago. In the past, requests for direct air transport, such as access to service and airport, speed, cleanliness, ease of access at points of passage, have been observed to increase with increasing diversity.

The choices that will enhance today's customer experience and make a difference are based on digital technology. Because the

adaptation to technology and the increase of habit has made it inevitable to make technology based on today's and future passenger experience. In the simplest sense, the technology in mobile devices, social media and the increase of wireless networks have necessitated a technology-centric design at their terminals.

Passengers are ready and willing to adopt technology-focused airports. Thus, many airports around the world have started to invest in mobile applications, self-service check-in, bag drop, and way-findings maps that will increase passenger experience.

But the only reason for this technology-based investment is not the passengers; Passenger experience with increasing and increasing automation will reduce passenger transaction costs and durations, which is one of the key points in achieving the envisaged growth in passenger traffic worldwide.

Because increasing the number of large-scale airports, or increasing the number of personnel serving, is financially, operationally and environmentally unsustainable, particularly economic. The only way to break this contradiction is to create more technology-oriented passenger experience.

Today, with the concept of smart airports used for today's technological airports, we try to create practices that will create added value for all stakeholders of the sector.

Smart airports will have to use multiple combinations of digital and automation technology to combine new technological solutions. In order to provide customers with a truly customer-oriented experience, there is a need to extend beyond the mutual data sharing and extended cooperation in all processes from smart airport stakeholders to strategic planning to operational decision-making.

The aim of digital transformation is to provide better experiences to all stakeholders involved. "What is digital transformation in airports?" to achieve the service and system integration, including all stakeholders such as airlines, security, customs, concessions, ground handling services, to ensure uninterrupted flow throughout the airport.

The technology-based systems for aviation service processes and passenger experience can be developed via Biometrics, Internet of Things, Big Data, Artificial Intelligence, Robotics, Virtual Reality and Augmented Reality.

These systems can be improved especially in airport operations, security points, capacity management, passenger services, passenger relations and stakeholder management and improve passenger experience and processes.

In this study, an example of how the experience of passengers in an international journey will be in the light of new technological applications is presented. The example is based on the analysis of the data sources described in the previous section and the opinions of the experts in the sector. In the example the journey from the workplace to the boarding gate is given through the experiences of the imaginary passenger, Afina.

The need for digital strategy research in the airport industry has been demonstrated by the increased adoption of digital technology at airports. The strategic use of digital technologies in the airport environment and its impact on customer experience will be one of the most important issues to be investigated today and tomorrow.

Considering the globality of airports, trends in digital technologies have become indispensable and it has become imperative to invest in various technologies in order to increase customer satisfaction. For this purpose, it is aimed to mention this subject and its components which form the basis of the future passenger experience.

It has been observed that the efficiency among all stakeholders including digital technologies have increased. In particular, the technological applications at the passenger service point increase the interaction between the airport and the passengers. While trying to increase the communication with the passengers via these technologies, the problems experienced in the subjects such as information, service, direction, time, access and guidance have been tried to be reduced.

The most striking factor in this process has been the excellent passenger operations that can be achieved by using the latest technologies. With the self-service technologies provided, the passenger has the ability to control the transactions at any time while increasing the efficiency at these points. Digital technology has provided the opportunity to increase services to passengers. Continuous two-way interaction in airports where digital technologies are invested is possible.

Interaction with path-finding screens, kiosks and other virtual technologies has been maximized. Finally, in addition to the more efficient use of time, the latest technologies have enabled the development of airport operations management at the relevant airports and offered them differentiation from their competitors.

This study provides an example of what the future passenger experience might look like. The fictitious sample studies were examined and combined with the data sources described above. In the imaginary example, the design of the pre-flight processes of the passenger from the workplace to the plane is discussed. The most important detail here is to obtain and manage the data standards and resources for these services that will be presented as personalized.

When the process is considered in a single dimension, it has been the ability of the airport, airline, other aviation enterprises and all other stakeholders to overcome the data ownership problem and collect them in a common pool and manage them together. This is the basis of a seamless travel experience, particularly the desired travel experience in the future. Although the study shows a data-centered view, it should be kept in mind that efforts to create this data-centered passenger experience in time will also bring about potential changes in the airport and its components.

Keywords: Digital aviation, Future passenger experiences, Airport and airline current applications

1. Giriş

Hava taşımacılığına olan talep 1970'lerden beri her 15 yılda bir iki katına çıkmaktadır (Airbus, 2012) ve bu büyüme de karakterize olmaya devam etmektedir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA) verilerine göre geçmiş 10-20 yılda ortalama % 5.5'lik büyüme yakalanmış, 2017 yılı itibarıyla gerçekleşen 41.8 milyon uçuşla 4.1 milyar yolcuya hizmet verilmiştir (IATA, Pressroom, 2017) ve büyümenin aynı şekilde devam edeceği ön görülmektedir. Tüm bu artan rakamlarda giderek daha küreselleşen hava taşımacılığı ve özelleştirilen terminallerin etkisi çok fazla olmuş, havaalanları birer durak olmaktan çıkarak paydaşları için ticari faaliyet noktaları haline gelip, havacılık dışı gelirlerin sağlanabileceği ticari merkezler haline gelmiştir. Bu da beraberinde havaalanları ve havayolları için yeni zorluklar getirmiş, büyüme ve gelişmeye paralel olarak alt yapı ve çevresel düzenleme gereksinimleri doğurmuştur. Özellikle yolcu deneyimini artırma ve geliştirme noktasında dijital teknoloji bu süreçte başı çekmektedir. Artan hava ve yolcu trafiğiyle birlikte havaalanı operasyonlarının her yerinde değer zincirindeki tüm oyuncular artık daha duyarlı ve verimli olmak zorunda kalmışlardır.

Geleneksel olarak yolcuların havayollarıyla havaalanlarına göre daha güçlü bağları vardır. Fakat bu eğilim giderek değişmektedir. Çünkü havaalanlarının seyahat değerindeki oynadığı rolün etkisi giderek artmaktadır. Bu da paydaşları yolcu deneyimi yaratmak, pozitif ve kazançlı bir etki yaratmak için yeni yollar bulmaya itmektedir. Bu noktada 2020'ye kadar uçuşların %50 artması beklenen dijital kuşak olarak nitelendirilen Y kuşağının (1980-2000 yılları arası doğumlular) da etkisi vurgulanmaktadır. Y kuşağı önceki jenerasyonlardan farklı olarak tüketicilerine kişileştirilmiş ve proaktif deneyimler yaratmak için mobil ve sosyal teknoloji kullanan markalarla daha yakın ilişkiler kurmakta ve kurmaya devam edecektir. Ayrıca onların havacılık endüstrisinden beklentileri daha fazla olup, her temas noktasında yaşadıkları deneyimlerini çevreleriyle paylaşmaktan çekinmeyeceklerdir. Bu yüzden yeni trendlere cevap verecek küresel havaalanlarının bu değişen eğilimleri yakalaması, hatta tahmin etmesi gerekmektedir. Havaalanlarının yoğunluğu ve kompleksliği düşünüldüğünde doğru teknolojiler ve bileşenlerinden yoksun havaalanlarının yönetimi giderek zorlaşmaktadır. Özellikle giderek artan kişiselleştirilmiş yolcu beklentileri ve bunların neden olduğu ek operasyonel maliyetlerde eklendiğinde havaalanları yönetimi daha zor bir hal almaktadır. Bu noktada dijital teknoloji ve nesnelerin interneti (Internet of Things) ile tüm havaalanı sistemi daha etkin hale getirilebilir (Cognizant, 2015: 5-6).

Günümüzde dijital teknolojiye yatırım yapan küresel havaalanlarının sayısı her ne kadar çok artsa da, havaalanı dijital teknoloji veya nesnelerin interneti uygulamaları konusunda akademik yazında yetersiz kalmaktadır. Yapılan araştırmalar daha çok havacılık işletmeleri veya bu konuya değinen internet sitelerinin üzerinden ilerlemekte, literatürde gerekli ilerleme kaydedilmemektedir. Burada konunun güncelliği ve dijital dönüşümün hızı da göz ardı edilmemelidir. Bu çalışma da akademideki bu açığa katkı sunmaya ve havaalanı boyutunda gelecekteki yolcu deneyimlerinin neler ve nasıl olabileceğini dijital teknoloji ve nesnelerin interneti boyutunda gösterilmektedir. Çalışma da birinci bölümde havaalanlarındaki değişim süreci vurgulanırken ikinci bölümde teknoloji odaklı havaalanlarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde gelecekteki yolcu deneyimlerinden ve alanlarından bahsedilip, çalışmanın amacına uygun olacak şekilde dördüncü bölümde tüm bu süreçleri içerisinde barındıran kendi dijital modelimiz oluşturulmuştur.

2. Havaalanlarındaki Değişim

20. yüzyılın son çeyreğinde dünya genelinde tüm sektörlerde yaşanan ekonomik, sosyal, teknolojik gelişmeler beraberinde devletlerin rollerinde de bir takım değişiklikleri getirmiştir. Ürün ya da hizmeti üreten ve işleyen konumundaki devlet, başta ekonomik faktörler olmak üzere yaşanan politik, sosyolojik, çevresel ve teknolojik faktörlerinde etkisiyle bu rolünden bazı alanlarda çekilmiş, sadece kurallar koyup bunları denetleyen konumuna geçmiştir. Bu alanlar özellikle yaptırım maliyetlerinin ve verimliliğin çok yüksek olduğu sektörler olmuştur. Havayolu ulaştırma sektörünün

kilit noktası olan havaalanları da bunlardan birisi olmuş; zamanla havaalanlarında ticarileşme, özelleştirme ve küreselleşme değişimleri yaşanmıştır (Özenen, 2003).

Bu değişim gün geçtikçe de artmakta, havaalanlarının yapısında büyük değişiklikler gözlemlenmektedir. Tarih boyunca devletler tarafından sübvans edilen, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmeti olarak görülüp yönetilen havaalanları (Freathy ve O'Connell, 1998) rekabet kavramından uzak kalmış, havaalanlarında müşteri veya havaalanı müşterisi kavramı bir türlü gerçek anlamını yakalayamamıştır. 1978 yılındaki ABD'deki serbestleşme hareketleri, 1980'lerde sayıları giderek artan düşük maliyetli havayolu işletmeleri kamu hizmeti gibi yönetilen havaalanlarının yönetilme ve finanse edilmesi açısından değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak verimlilikten uzak ve yüksek finansman maliyeti gerektiren havaalanları zamanla ihalelerle özelleştirilmiş, artık havaalanlarının daha verimli ve ticari merkezler haline gelmiştir. Bugün de özelleşen havaalanı sayısı da tüm dünya'da giderek artmaktadır (Jaffer ve Timbrell, 2014).

Ticarileşen havaalanlarında zamanla gelirlerin ve müşterilerin önemi anlaşılmaya başlanmış, havacılık gelirlerine bağlılık azaltılarak havacılık dışı gelirlere odaklanılmaya başlanmıştır. Havacılık ücretleri ve vergileri düşük tutularak talep kamçılanmış, dolayısıyla trafik ve yolcular havaalanlarına çekilerek farklı gelir yöntemleri yaratılmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda son 20 yıl içerisinde giderek havacılık gelirlerine olan bağımlılık azalmış, perakende satış, otopark, emlak ve diğer ticari faaliyet gibi ürün kalemleriyle gelir akışları çeşitlendirilip toplam gelirler içerisindeki pay dengelenmiştir (Graham, 2013).

Bu noktada havaalanları ve iştirakleri için en büyük gelir kaynağı konumundaki yolculara, onların istek ve ihtiyaçlarına yönelmek odak noktası olmuştur. Akademik çalışmalara da sıkça konu olan yolcu memnuniyeti ve hizmet kalitesi gibi çalışmalar bizlere havaalanlarında rahat ettirilmiş veya rahat hisseden yolcunun olumlu yolcu deneyimi yaşayarak nihayetinde daha yüksek harcama oranlarına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Fakat günümüzdeki yolcu deneyimiyle 20 yıl önceki yolcu deneyimi arasında da büyük farklar olduğu ortadadır. Eskiden hizmete ve havaalanına erişim, hız, temizlik, geçiş noktalarındaki kolaylıklar gibi doğrudan hava taşımacılığıyla ilgili olan isteklerin, bugün giderek çeşitlenerek arttığı gözlemlenmiştir. Bugünün müşteri deneyimini arttıracak ve fark yaratacak tercihler ise dijital teknoloji tabanlı olmuştur. Çünkü teknolojiye uyumun ve alışkanlığın artması bugünün ve gelecekteki yolcu deneyiminin de teknoloji tabanlı hale getirmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. En basit anlamda mobil cihazlardaki teknoloji, sosyal medya ve kablosuz ağların artması terminallerinde teknoloji merkezli bir şekilde tasarlanması gerekliliğini getirmiştir. Çünkü bu ve benzeri cihazlar artık bilinçli kullanımdan giderek çıkıp, doğal bir alışkanlık haline gelmiştir. Bu da yolcuların teknoloji odaklı havaalanlarını benimsemeye hazır ve istekli olduklarının bir göstergesidir. Dolayısıyla dünya çapında çok sayıda havaalanı yolcu deneyimini arttıracak mobil uygulamalara, self-servis check-in, bag drop ve way-findings haritalarına yatırım yapmaya başlamıştır. Fakat yapılan bu teknoloji tabanlı yatırımların tek sebebi yolcular olmamakla birlikte; giderek artan ve artacak olan otomasyona sahip yolcu deneyimi beraberinde yolcu işlem maliyetlerini ve sürelerini azaltacaktır, bu da dünya çapında yolcu trafiğinde öngörülen büyümenin sağlanmasındaki kilit noktalardan birisidir. Çünkü giderek daha büyük havaalanları inşaat etmek veya hizmet veren personelin sayısını arttırmak başta ekonomik olmak üzere, finansal, operasyonel ve çevresel olarak sürdürülemezdir. Bu çelişkiyi de yıkmamanın tek yolu daha fazla teknoloji odaklı yolcu deneyimi yaratmaktır (Harrison vd., 2014).

3. Teknoloji Odaklı Havaalanları

Artan teknolojiyle havaalanlarını duygu ve tutku yoğunluklarının yaşandığı küresel duraklar (Urry vd., 2016: 13) olmaktan çıkararak, yolcular ile çeşitli teknolojiler arasında interaktif süreçleri barındıran yaşam merkezlerine dönüşmüştür. Yeni kimliklerine dönüşen, dönüşebilen havaalanları ise hizmet teknolojisinde yarattıkları farklılık ve iyileştirmelerle yolcularına çok daha fazla iyi deneyim sunmakta, bu sayede seyahatçinin aldığı keyif, duyduğu güven ve memnuniyet artmaktadır (Bogicevic vd., 2017).

Günümüz teknolojik havaalanları için kullanılan akıllı havaalanları (smart airports) kavramı ile sektörün tüm paydaşları için artı değer yaratacak uygulamalar yaratılmaya çalışılmaktadır. Akıllı havaalanları yeni teknolojik çözümleri birleştirebilmek için dijital ve otomasyon teknolojisinin çoklu birleşimlerini kullanmak zorunda kalacak. Müşterilere müşteri odaklı bir tecrübe yaşatabilmek için akıllı havaalanı paydaşları stratejik planlamadan operasyonel karar sürecine kadar her süreçte karşılıklı veri paylaşımının ötesine ve genişletilmiş işbirliğinin sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlanacak sistemle yolcular sürece dâhil edilecek ve onların kişisel bilgilerine erişim seviyesinin kontrolünü üst seviyelere çıkarmak için çeşitli kullanıcılarla aynı veriler paylaşılacak ve zenginleştirilecek. Akıllı telefonlar, sosyal medya, havaalanı sensörleri ve yeni uygulamalarla geçmişe göre daha çok veri daha hızlı bir şekilde sağlanmaya çalışılacaktır. Tahmine dayalı analitikler gibi yeni yapay zeka bilgi yönetim araçlarıyla, güçlü yeni anlayışlar yaratılmak ve ortaya çıkan eğilim ve oluşumlar belirlenmek istenmektedir (Popa vd., 2016: 1-6).

Yarının havaalanları iş birliği ve yenilik temelli olarak çevresel yolcu odaklı tesisler olacaklar. Bu da özellikle müşteri etkileşimi, birimlerin yönetimi, ortak çalışma ve teslimat vb. konularda havaalanları için kritik roller doğuracaktır. Bu tesislerin etkin yönetimi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin alt yapısı akıllı havaalanlarının temel yetkinlikleri olacaktır. Hızlı teknolojik değişim, artan hizmet beklentisi ve ücretsiz yüksek hızlı kablosuz bağlantı talebi, havaalanı IT altyapısının korunması ve geliştirilmesi maliyetlerini de elbette yukarıya çekecektir (Popa vd., 2016: 1-6).

Dijital dönüşüm sanıldığı kadar aksine sadece teknoloji ile ilgili değil, dijital dünyadaki iş dönüşümüyle de ilgidir. Hem yeni teknolojilerin uygulanması hem de entegrasyonudur. Dijital dönüşümde amaç sürece dâhil olan tüm paydaşlara daha iyi tecrübeler sunabilmektir. “Peki havaalanlarında dijital dönüşüm nedir?” sorusunun karşılığı ise; havayolları, güvenlik, gümrük, imtiyazlar, yer hizmetleri gibi tüm paydaşlarında dâhil olduğu hizmet ve sistem entegrasyonunu başarmak, havaalanı boyunca kesintisiz bir akış sağlamaktır (ACI, 2017: 8-21).

21. yüzyıl da internet ve bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmeler müşteri istek ve ihtiyaçlarının üretim süreçlerini yenilerken, artık doğrudan müşteri talep ve ihtiyacına göre kişiselleştirilmiş ürün veya hizmet sunabilmeyi imkânlı hale getirmiştir (Yazıcı, 2018: 78). Bugün hemen hemen her havaalanı dijital dönüşümün bazı bileşenlerini yaşamaktadır. Günümüz teknolojisi sayesinde yıllar önce hayal bile edilemeyecek: kişiselleştirilmiş ve bireysel hizmetler milyonlarca yolcuya sunulabilmektedir. Tipik bir havaalanında gösterilen bilgilerin %99’unun yolcularla ilgisi yoktur, çünkü havaalanları da kendi uçuş veya şimdiki ve gelecekteki bağlantılarıyla ilgili bilgilerle ilgilenmektedir. İşte dönüşüm de devreye burada girmekte ve bugünün dijital cihazlarıyla müşterilere gerçek zamanlı kişiselleştirilmiş bilgileri getirebilmektedir; yani mobil uygulamalar uçuşunuzla ilgili bilgi ve değişiklikleri takip edebiliyor, havaalanında sizi yönlendirebiliyor (ACI, 2017: 8-21).

Havaalanı değer zinciri içerisinde şüphesiz en değerli paydaş olan yolculardır ve günümüz çalışmalarının çoğu onların memnuniyetini arttırmaya yönelik yapılmaktadır. SITA 2014 IT Eğilim Araştırmalarına göre; IT yatırımlarının odak noktası yolcu süreçli çalışmalar olup, katılan havaalanları arasında %59 oy oranı ile yüksek öncelikli statüsünde değerlendirilmiştir (Cognizant, 2015: 5-6). Oluşturulacak yolcu dijital kimlikleri ile gezginlerin davranışları tahmin edilebilecek ve onların memnuniyeti daha üst seviyeye çıkarılabilecektir. Çünkü yine SITA araştırmalarına göre havaalanı yolcularının dörtte üçünden fazlası akıllı telefon taşımakta, bu eğilim giderek artmaktadır. Kişisel mobil teknolojinin bu denli hızlı büyümesi müşteri odaklı hizmet ve ürünlerde yeni bir pazarı kendiliğinden yaratmıştır. Sadece havaalanı bazında değil dünya nüfusunun da %85’inin mobil kapsam içinde olduğu düşünüldüğünde, şirketlerin bugünün müşterilerine bu dijital çevrede yaklaşımları gerekmektedir. Havacılık boyutunda ise havaalanları ve havayolu işletmeleri müşterilerin bu taşınabilir alt yapısından yararlanarak gelir ve gider bazında daha etkin olması sağlanacaktır. Özellikle havaalanı, uçuş bilgisi, kapı açılış bildirisi, uçağa biniş veya iptaller, alternatif rotalar ve kuponlar vb. konular yapılacak olan mobil uygulamalarda üzerinde durulması gereken konulardır.

Sosyal medyanın gerçek zamanlı fikir alışverişi için hayati bir mekanizma olduğu açıkça kabul edilmektedir. Havaalanı ortamında yolcular ile onlara hizmet edenler arasında bilgi ve geri bildirimler sağlayan kilit noktadır. Özellikle sosyal medya kullanımı sayesinde, havaalanları yolcuların hoşlandığı, beğenmediği ve davranışlarına özgü yararlı ve ilgi çekecek bilgileri toplayabilecektir. Bu noktada gezginlerin tercihleri ve kararlarını tanımlayabilecek dijital kimliklerini oluşturmak, onlara daha iyi kişiselleştirilmiş deneyimler sunmanın kilit noktasıdır. Bloglar, Facebook, Twitter ve LinkedIn gibi sosyal medya uygulamaları gibi veri kaynakları data oluşturmaya katkı sağlayacaktır (Amadeus, 2012: 4-6; Cognizant, 2015: 5-6). Örneğin; havaalanı içerisinde perakende satış yapan bir mağaza veya restoranın önünde yürüyen yolcuya akıllı telefonu üzerinden kişiselleştirilmiş bir bildiri/teklif sunulabilecektir. Hatta oluşturulacak yolcu dijital kimlikleriyle bu teklifin etkinliği daha da arttırılabilir. Fakat her ne kadar bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir de, bugün havaalanlarının %10'unun altında bu gelişimi veya izlerini görmek mümkündür. Endüstrideki tutuculuk en önemli engellerden birisidir. Örneği, daha en önemli paydaşlardan havayolu işletmeleri iş birliğini yeni kabul etmiş, bu da yaratılacak değer zincirinde tökezlemelere sebep olmuştur (Cognizant, 2015: 5-6).

Ayrıca yapay zeka (AI) ve algoritma kullanımı artık her yolcuya doğru zamanda: konum, uçuş zamanlaması, profil ve tercihlere göre doğru bilgi verme imkanı sunuyor. Havaalanında yolcuların kendi yollarını bulabilmesi, ürün ve hizmetlerde promosyonlu öneriler sunulması veya acil durumda yapılacak tepkiler gibi her ziyaretçinin kendine özgü farklı ihtiyaç ve ilgileri vardır. Örneğin, seyahatçinin üyelik statüsüne göre özel havayolu salonuna veya biniş kapısı göre yolunu bulma ayarlanabilir, hatta yolcunun her hangi bir engeli, bagaj tipi (miktar, ölçüt, vb.), aile sayısı vb. faktörler de hesaba katılarak dijital iletişim sağlanabilir. Buna ek olarak, yapay zekâ ziyaretçilere havaalanlarındaki konumlarına göre ticari teklifler önermekte, boarding öncesi zamanlamaları ve günü ayarlamakta, satın alma alışkanlıkları ve sosyal ağ ilgilerine göre yönlendirme yapabilmektedir (ACI, 2017: 8-21).

Üstelik yolcuların uçuş geçmiş bilgileri, alışkanlık ve tercihleri, sosyal ağlardaki etkileşimleri, hizmet ve teklif tercihleri toplandıkça makine öğrenimi ve veri madenciliği uygulamalarıyla olgunlaşan veriler sayesinde yolcuların gelecek etkileşimleri, hizmetleri, etkileşimleri ve tercihleri yolculara göre uygulanabilecektir. Örneğin, bu sistem sayesinde sık uçan yolculara havaalanlarında tercih ettikleri park yeri önerileri, “hızlı geçiş” veya yardım alma fırsatı, ardından da en sevdikleri yiyecek veya içecek önerileri sunulabilir.

Ayrıca, yolcular farklı zaman noktalarında havalimanında çeşitli ortamlarda etkileşime girmek isteyecektir. Yolcular seyahatlerini planlarken bir bilgisayar veya tablet üzerinde, telefonlarıyla veya giyilebilir teknolojik ürünlerle havaalanlarına eriştiklerinde memnuniyetlerini ve memnuniyetsizliklerini paylaşıp ifade edeceklerdir. Yine aynı şekilde online olarak rezervasyonlarını yapmalarıyla birlikte araçlarını park edebileceklerdir. Bu anında yaşanan gerçek zamanlı ve doğru bilgi paylaşımı seyahatin her adımında; özellikle havaalanına geliş ve gidiş süreçlerinde yolcuların stresini azaltacak, kendilerini kontrolde hissedecek ve deneyimlerinin tadını çıkarabileceklerdir. Yapılan çalışmalarda yolcuların havaalanlarında kendilerini daha rahat hissettiklerinde, havaalanı ve paydaşlarının sunduğu ürün ve hizmetlerden yararlanma olasılıklarının daha fazla olduğunu göstermiştir. Yakın gelecekte de yolcuların yolculuklarını planladıkları bir dünya hayal edilmektedir. Bu da havaalanlarının hizmetlerini her yolcuya göre uyarlanabilecek bir dinamik süreç olarak uyarlayacakları anlamına gelmektedir.

Dijital dönüşüm bağlantılı uçuşlar için daha iyi bir görünüm ve kontrol sunuyor, aradaki kesintileri en aza indirerek, veri analizine dayalı çözümler sağlayarak yolcular, havaalanları ve tüm paydaşlar için daha iyi bir seyahat imkânı sunmaktadır.

Havaalanları her ne kadar elektromanyetik ve dijital bilgi açısından en gelişmiş yapılardan birisi olsa da dijital teknolojiye artan güvene rağmen, siber tehditlere ve risklere maruz kalma da buna bağlı olarak artmıştır. Sistemlerde bilgi güvenliği gerekliliği de en baştan en sonuna kadar tüm

süreçler hesaba katılarak değerlendirilmelidir, çünkü etkin ve zamanında operasyonun sürdürülebilmesi için ilgili havacılık operasyon birimlerindeki yüksek miktardaki bilginin birbirine bağlanması gerekmektedir. Ayrıca dijital teknolojinin tehlikeye düşeceği zamanlar göz önüne alınarak, esnek bir yapıda hazırlanmalı ve gerekli iş süreklilik planları hazır olmalıdır, temel olarak sistem kesintilerinde hizmetin devamlılığı esastır. Milyonlarca sistemle donatılmış havaalanlarının bilgi güvenliğinin sağlanmasının temel noktası da sistemin ana noktalarını ve doğru bileşenlerini belirlemek, her zaman buna uygun proaktif destek sistemlerini hazır tutmaktır (Ateş vd., 2017:33-48).

4. Gelecekteki Yolcu Deneyimleri Ve Uygulamaları

Günümüz havaalanları diğer birçok endüstri gibi, yolcu deneyimlerini arttıracak uygulamalar sunma ve geliştirme noktasında dijital teknolojilere yönelmiştir. Havaalanlarının iş hedeflerinin ve değişen yolcu beklentilerinin bir kombinasyonu olarak dijital teknolojilerin benimsenmesinde başta merkez havaalanları olmak üzere son birkaç yılda gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Fakat yapılan araştırmalarda gelecek yolcu deneyimlerinden kastedilen tam olarak ifade edilmemekle birlikte çalışmamız da “başta insan faktörünü minimize edip, işlem süreçlerini yolcular ile çeşitli teknolojiler arasındaki interaktif ilişkilerle basite indirgeyen süreçler” olarak tanımlanabilmektedir.

Havaalanlarında gelecek yolcu deneyimlerin yaratılmasına ilişkin olarak geliştirilerek dijital stratejilerde bazı kilit noktalar vardır. ACI (2017: 8-21)’ya göre dijital dönüşümde öncelik havaalanı operasyonlarında, güvenlikte, havaalanı kapasite yönetiminde, yolcu ilişkilerinde ve paydaşlar arasında olmalıdır. Çünkü bu noktalarda sağlanacak iyileştirmeler akabinde diğer süreçleri de beraberinde getirecek, verimlilik kendiliğinden olacaktır. Bugün dijital teknoloji benimseyen havaalanı sayısındaki artış beraberinde yeni uygulamaları da getirmiştir. Uygun araç park yeri bulma, havaalanı içinde gezinme, varış yerini belirleme, bekleme sürelerini azaltma ve bagaj bulma gibi yolcu işlevli süreçler dijital teknolojilerin uygulanmasıyla çözüme kavuşmaktadır. Bugün akıllı telefon uygulamaları ve self-servis kioskuları (bilgi alınabilen dokunmatik ekranlar) gibi uygulamalardan biyometrik ve artırılmış gerçekliğe kadar çeşitli dijital çözümler, havaalanı hizmet sunumlarını iyileştirmek ve yolcu deneyimlerini geliştirmek için havaalanlarında yer almaya başlamıştır (Jaffer ve Timbrell, 2014).

Örnek olarak, Londra’daki Heathrow Havaalanı yolcuların havaalanına gidiş gelişini kolaylaştıran bir uygulama başlattı. Yapılan mobil uygulama; canlı uçuş güncellemeleri, otopark rezervasyon, interaktif terminal haritaları, mağaza ve restoran listeleri, hava durumu ve şehir rehberleri ile bir havaalanı yolculuk planlayıcısı gibi özellikler sunmaktadır. Uygulama da ek olarak, havaalanındaki check-in ve güvenlik alanları da dâhil olmak üzere havalimanı boyunca yolcu hareketleri hakkında bilgi imkânı sağlayan Bluetooth yolcu takibi de sunmaktadır (Futuretravelexperience, 2018). Bu dijital uygulamalar sayesinde, havalimanı ve yolcu işlemlerindeki yoğunluklar keşfedebilir ve kuyruk sürelerini azaltabilir, böylece de yolculara daha kusursuz bir yolculuk olanağı tanır ve nihayetinde havalimanı deneyimini geliştirir.

Başka bir örnekte ise Kopenhag Havaalanı artırılmış gerçekliği de işin içine katıp interaktif terminal haritaları fikrini bir adım daha ileri taşıyacak bir yolcu akıllı telefon uygulaması sunmaktadır. Havalimanı, bir uygulamada artırılmış gerçekliği küresel olarak kullanma açısından ilktir, bu da geleceğin havalimanı yol bulma noktasında büyük bir adım olacaktır. Bu uygulama, seyahati kolaylaştırma noktasında müşteri deneyimini geliştirmenin bir başka örneğidir (Futuretravelexperience, 2018; Businessinsider, 2018).

Havacılıkta hizmet süreçleri ve yolcu deneyimi geliştirilebilecek teknoloji tabanlı sistemler aşağıda verilmiştir (Amadeus, 2012: 13-17; Futuretravelexperience, 2018). Bu sistemler özellikle havaalanı operasyonlarında, güvenlik noktalarında, kapasite yönetiminde, yolcu hizmetleri ve yolcuyla ilişkilerde ve paydaş yönetiminde kullanılarak yolcu deneyimi ve süreçlerde iyileştirme yaratılabilir.

- **Biyometrik (Biometrics):** Biyometri, gelişmiş sensörler kullanarak bireylerin sesleri, yüz tanımları, DNA veya el baskısı gibi fizyolojik özellikleri ile yürüme biçimi gibi davranışsal özelliklerini tanımaya ve tanımlamaya çalışan teknoloji tabanlı sistemdir. Bu süreçte bahsedilenler bireyleri kalp atışından- biyometrelerinden veya biyodinamik imzalarından tanımlamak için geliştirme altında yapılan teknolojilerdir. Biyometrik teknoloji kullanımı havaalanı çevresinde giderek yaygınlaşmaktadır. Amaç havaalanı ve havayolu işletmeleriyle sürdürülecek ortak veri tabanlı çalışma ile yolcuların biyometrelerinin işlenmesi hedeflenmektedir. Örneğin; London Heathrow, Gatwick ve City havaalanları zaten iris veya tam yüz tanıma teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Biyometrik kontrol sistemi havaalanına gelen yolcu bu hizmetler için olanak kılınmış terminal ve bölgede; insan faktörü olmadan kendi bagaj ve biletleme işlemlerini yapıp, biyometrik taramasına müteakiben sınır geçiş izninden sonra açılan kapılardan biniş işlemini de gerçekleştirecektir. Bu sayede ilgili yolcu deneyimi artırılırken terminaldeki işletme verimliliği de artacaktır.
- **Nesnelerin interneti (Internet of Things):** Web bağlantılı nesnelere, iletişim yetenekleri ve gömülü sensörlerle çevredeki değişikliklere otomatik olarak tepki vermek ve uyum sağlamak amacıyla büyük ölçekte bilginin anında iletilip alınmasıdır. Daha basit anlamda çeşitli haberleşme kanallarıyla birbirleri ile birbirlerine bağlanıp haberleşen, sürekli bilgi paylaşımı yapan akıllı ağlarla oluşturmuş cihazlar sistemidir (Gsma, 2018). İşte bu ağlarla elde edilen etkileşim sayesinde ilgili sektörlerdeki müşteri davranışları ve alışkanlıkları anlaşılabilir, onlara özgü nasıl bir ürün ya da hizmet geliştirilebileceği ve bunun nasıl servis edilmesi gerektiği belirlenecektir (Keleş ve Keleş, 2018: 56-57).Yarının havaalanları da insanlarla etkileşim de bulunmaya yarayacak her türlü nesne ile dolup, şimdiden veri açısından zengin bir ortam oluşturacağının sinyallerini vermektedir. Evans (2011)'a göre internetin evrimi verilerin toplanması, analizi ve dağıtımı açısından büyük bir sıçrama olmuş, bu sayede bilginin dönüşümü hızlanmıştır. Bu cihazlarla yolcudan demirbaş takibine, çevre takibi ve stok kontrollerine kadar verilerin takibi muazzam seviyelere ulaşacaktır. Bunun için bilgi ve iletişim teknolojileri altyapı seçenekleriyle iş süreçlerinin yeniden düşünülmesi gereklidir.
- **Büyük veri (Big data):** Günümüzde havayolu ve havaalanı işletmelerinin hizmet, performans ve gelirleri “büyük veri”yi kullanarak nasıl daha geliştireceğine ilişkin büyük bir ilgi var. Özellikle günlük aktiviteler aracılığıyla üretilen etkileşimli bilgi ve müşteri veritabanları gün geçtikçe daha da artmaktadır. Bu aşamada zor olan ise bu büyük verileri gelecekteki müşteri davranışlarını öngörecekle ve yönetecek şekilde araçlar üretmek. Bundan 15 yıl önce neredeyse sadece yolcu ad-soyadı ile sınırlı olan havayolu ve yolcu arasındaki ilişki, bugün başta sosyal medya olmak üzere diğer iletişim teknolojileriyle üst seviyeye çıkmıştır. Artık havayolu işletmeleri için yolculara ait toplanacak bilgiler çokken, toplaması da çok daha kolay olmuştur. Özellikle Facebook, Instagram ve Twitter gibi yaygın kullanılan sosyal paylaşım platformlarıyla yolcunun kişisel bilgileri, sosyal statüsü, ekonomik durumu, seyahat alışkanlıkları ve tercihleri gibi birçok faydalı veriye erişilebiliyor. Elde edilen bu büyük veriler havacılık işletmeleri için hazine değerinde olup, daha sonradan yolcu sadakati ve yan gelirler için kullanılmaktadır. Örneğin; United Airlines'ta big data'dan yararlanan havayolu işletmelerinden birisi olarak 150 değişkeni analiz eden “topla, algıla, uygula” (collect, detect, act) adlı akıllı sistemiyle müşteri profilleri oluşturmakta ve müşteri kimliğine göre ürünler geliştirmektedir. Buradan elde ettiği verileri kullanarak United Airlines gelirlerini yılda %15'ten fazla arttırmıştır. Yine British Airways'te yolcu rezervasyonu başlıyıp akabinde devam eden bilgileri toplayıp kullandığı “Know me” uygulaması ile yolculara özgü sadece onlarla alakalı ve isteyebilecekleri “gelecek en iyi teklifleri” önererek müşteri memnuniyetini en üst seviyeye çıkarmaktadır (Exastax, 2018).

- **Yapay zekâ (Artificial intelligence):** Görsel algı, konuşma tanıma, karar alma ve diller arası çeviri gibi normalde insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebilecek olan bilgisayar sistemlerinin teorisi ve gelişimi olarak tanımlanmaktadır. Daha basit anlamda akıllı makineler yaratmayı hedefleyen bir bilgisayar bilimidir. Gelecekteki teknoloji endüstrisinin en önemli parçasıdır. Bugün teknoloji tabanlı araştırmalarda geçen bilgi mühendisliği, makine öğrenimi, makine algısı ve robot teknolojisi de yapay zekanın temel bir parçasıdır (Wisskirchen vd., 2017). Örneğin; Kore havayolları hizmete sunduğu insan gibi davranan chat botlar ile hizmette farklılaştırmaya ve verimliliğe gitmektedir. Gerçek zamanlı olarak sunulan bu hizmet ile süreçte ve maliyette etkinlik artırılmıştır.
- **Robot teknolojisi (Robotics):** Yapay zekânın havaalanı ve uygulamalarındaki kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Bugün Amsterdam’da bagaj handlingi yapan robotlardan, Dusseldorf’ta araç park etme işlerinde kullanılan robotları görmek mümkündür. KLM ise bu robot teknolojisi gün geçtikçe daha fazla kullanan firmaların başında gelmektedir. Sosyal sorumluluk projelerinde kullandığı Spencer Robotunu bu seferde transfer uçuşlarının %70’inin gerçekleştiği Schiphol’de yönlendirme / danışma gibi görevlerde kullanıp, uçuşların kaçmasındaki en önemli faktörlerden birisi olan gecikme, bagaj işlemleri veya yönlerini bulamamalarının önüne geçmeyi planlamaktadır.
- **Giyilebilir teknoloji (Wearable technology):** Giyilebilir teknoloji bir aksesuar veya giyside kullanılan malzemenin bir parçası gibi kişi üzerinde taşınabilen elektronikler için kullanılan bir terimdir. Akıllı telefon ve saatlerle popülerliği daha da artan giyilebilir teknolojinin veri alışveriş yeteneği onu Nesnelerin internetinin de önüne geçirmiştir (Investopedia, 2018). Hayatımızdaki uygulamaları her geçen gün artan giyilebilir teknolojiyi havayolu endüstrisinde de görmek mümkündür. Virgin Atlantic’in first class yolcularına daha iyi hizmet vermek amacıyla kabin görevlilerine Google Glass ve Sony SmartWatch’larla yolcuları daha yakından tanınması ve yolcu tecrübe ve memnuniyetini arttırmaya çalışması örnek verilebilir.
- **Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik (Virtual reality and augmented reality):** İnsanlara gerçeklik hissiyatını yapay bir ortam da sunan sanal gerçeklik ile bunu sanal elementleri var olan ortamlara sokarak yaşatan artırılmış gerçeklikte dijital ürün ve hizmetlerin geldiği son noktalardan birisidir (Augment,2018). Qantas ve Emirates havayollarının uçak içi sanal gerçeklik sistemleri ve artırılmış gerçeklik uygulamaları örnek verilebilir. Qantas’ın first class yolcularına gidecekleri yeri varmadan keşfetmelerini sağlayan 360 derecelik sanal gerçeklik uygulaması bu hizmet sınıfında fark yaratan uygulamalardır. Emirates de hediye kitiyle sunduğu 6 paketle farklı tecrübeler (giy, boya, çiz, vb.) sunmaktadır.

5. Yöntem

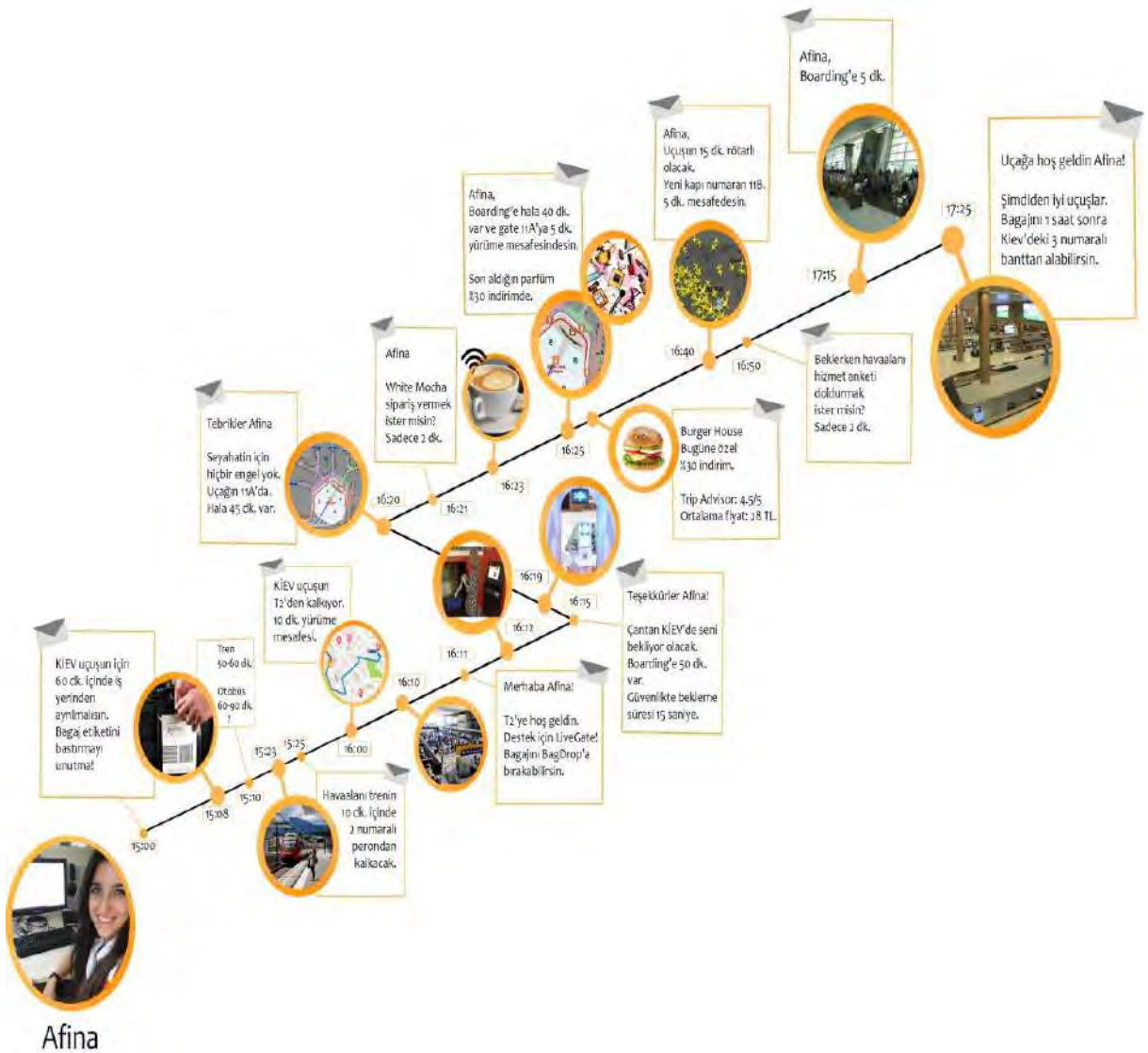
5.1 Araştırma Tasarımı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı gelecekteki havacılık sektöründeki dijital ve veri merkezli çalışmalara odaklanarak gelecekteki seyahat deneyimlerinin resmini, bilgi ve iletişim tabanlı bir model oluşturarak ortaya koymaktır. Bu amaçla yolcu seyahat deneyiminin bir süreç olarak kabul edilip, içeriden bilgilerle daha iyi resmedileceği düşünülerek vaka çalışması yapılmıştır. Çünkü vaka çalışması ile işletmeler ve süreçlerle ilgili olarak ancak içeriden olanın bildiği hikâyelerin öğrenilmesi ve bilgi edinilmesi (Ofluoğlu, 2014) kolay ve faydalı olacaktır. Bu makalenin hazırlanmasında bu seyahat deneyiminin daha öngörülebilir olması amacıyla başta havacılık olmak üzere tüm sektörlerdeki dijital ve veri merkezli çalışmalara odaklanılmış ve açıklayıcı/tanımlayıcı vaka çalışması yapılmıştır. Makalede, öncelikle dijital tabanlı uygulamalar hakkında literatüre dayalı temel bilgiler verildikten sonra, bu uygulamaların içeriği ile ilgili havacılık endüstrisindeki uygulamalarına ait ikincil veriler

taranmıştır. Literatür bulguları, yazarların sektördeki deneyimleri ve toplanan ikincil verilerin ışığında yarı yapılandırılmış mülakat formları kullanılarak 4 - 8 Haziran 2018 tarihleri arasında 2 özel terminal işletmecisi ve 2 özel havayolu işletmesinin IT uzmanlarıyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplanan tüm veriler ve mevcut kullanılan modellerden yararlanılarak, havayolu sektöründe gelecekteki yolcu deneyiminin resmi oluşturulmuştur.

5.2 Araştırma Modeli: Hava Taşımacılığında Gelecekteki Seyahat Deneyimi Modeli

Bu bölümde yeni teknolojik uygulamalar ışığında uluslararası bir seyahatteki yolcu deneyiminin nasıl olacağına dair bir örnek sunulacaktır. Örnek önceki bölümde anlatılan veri kaynaklarının analizinden ve sektördeki bilirkişilerin görüşlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Şekil.1’de gösterilen örnekte iş yerinden boarding kapısına kadar olan yolculuk süreci hayali yolcu “Afina”nın deneyimleri üzerinden gösterilmektedir.



Şekil.1 Hava Taşımacılığında Gelecekteki Seyahat Deneyimi (A.C.Cam tarafından tasarlanmıştır.)

Örnek isteyken uyarı alan “Afina” ile başlar. Uyarı Afina’ya uçuşu için 60 dakika içinde iş yerinden ayrılması ve bagaj etiketlerini yazdırması gerektiği bildirir (15.00). Afina 15.08’da bagaj etiketlerini yazdırıp bavuluna bağlar. Afina havaalanı ulaşımı için alternatif yollar ve süreleri içeren bir mesaj alır (15.10). Afina bagajı ile tren istasyonuna gider (15.23) ve tren istasyonuna vardıkdan kısa bir süre sonra gideceği havaalanı treninin kalkış saati ve peron bilgisi gelir (15.25). Trenine binen Afina 35 dakika sonra havaalanına ulaşır ve kendisine uçuşunun gerçekleşeceği terminal bilgisi, yol haritası ve yürüme süresini içeren bir diğer uyarı gelir (16.00). Uçuşunun gerçekleşeceği terminale gelen Afina’ya terminale hoş geldiniz mesajı alır (16.11) ve kendisine ihtiyacı olursa LiveGate’den destek alabileceği yoksa da BagDrop’tan çantasını bırakabileceği hatırlatılır (16.11). Çantasını bırakan (16.12) Afina bu sefer boarding’e kadar kalan süre ve güvenlikte bekleme süresini içeren bir uyarı alır (16.15). Terminal içi yönlendirme botlarının yardımıyla doğrudan güvenliğe ilerleyen Afina hiçbir insan faktörüne mağruz kalmadan oluşturulan biyometrik güvenlik platformuna ilerler ve seyahat için temiz olduğu anlaşılan Afina sorunsuz yolcular için oluşturulmuş platformdan ilerler (16.19). Platformu geçen Afina 16.20’da tekrar boardinge kalan süreyi ve uçuş kapı bilgisini içeren karşılama uyarısı alır. Arındırılmış salonda dolanırken favori kahvesini 2 dakika içinde alabileceğini bildiren bir uyarı daha alan (16.21) Afina uyarıyı tıklayarak siparişini tamamlar ve akıllı kol saatindeki NFC teknolojisiyle ödemesini yapar (16.23). Hala boarding için daha vakti olduğu uyarısı olduğu uyarısı yapılan Afina’ya, kişiselleştirilmiş verilerinden yararlanılarak onun satın alma ihtimali yüksek olduğu perakende satış noktalarına yönlendiren bir mesaj alır (16.25). Daha sonra buna benzer uyarılarda gelir. 16.40’ta uçuşuyla ilgili gecikme mesajı ve detaylarını içeren bir uyarı gelir. Bu süre zarfında yararlandığı hizmetlerden memnun olup/olmadığına dair bir değerlendirme anketi gelir (16.50). Yeni boarding saati yaklaşan Afina’ya kalan boarding süresi ve kapıya ilerlemesi hatırlatılır (17.15). Boardingden geçip uçağa binen Afina’yı bir uyarı karşılar (17.25) ve çantasını varış istasyonunda hangi banttan alacağı bildirilir.

5.3 “Hava Taşımacılığında Gelecekteki Seyahat Deneyimi Modeli”nin Bulguları

Bu araştırmanın bulguları oluşturulan model (Şekil.1) üzerinden yola çıkılarak aşağıda Tablo.1 üzerinde, yararlanılan teknoloji ve model üzerindeki örneğiyle birlikte verilmiştir. Bu bulgular bir dizi kanıt oluşturmaktan ziyade gelecekteki seyahat deneyimin öngörülebilir bir hal almasını sağlayacaktır. Ayrıca havacılık işletmelerinin önceliklerini ve yatırımlarını belirleyebilmesinde bir fikir geliştirmesini ve bundan sonraki çalışmalara kaynak sağlayacaktır.

Tablo.1 Seyahat Deneyimi Bulguları

Teknoloji	Vaka üzerindeki örnek
Biyometrik (Biometrics)	Biyometrik güvenlik platformu
Nesnelerin interneti (Internet of Things)	Afina’yı sürekli takip eden, bir sonraki adımına uygun alternatifler sunan iletişim ağı
Büyük veri (Big data)	Afina’nın favori kahvesini öngörebilen, onun satın alma ihtimali yüksek olduğu alanlara yönlendiren verilerden elde edilmiş yönlendirme mesajları
Yapay zeka (Artificial intelligence)	Afina’nın terminal girişindeki ihtiyaçlarını karşılayabilecek, bir insanın vereceği hizmeti birebir sunup, karşılayabilen Chat bot’lar, LiveGate’ler
Robot teknolojisi (Robotics)	Terminal içi yönlendirme botlar
Giyilebilir teknoloji (Wearable technology)	Akıllı kol saatiyle birkaç saniye de gerçekleştirilen ödeme işlemi
Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik (Virtual reality and augmented reality)	Vaka üzerindeki örnekte verilmese de yukarıdaki ilgili başlıkta gerekli içerik verilmiştir.

6. Sonuç

Havaalanı endüstrisinde dijital strateji araştırmalarına duyulan ihtiyaç havaalanlarındaki dijital teknolojinin giderek benimsenmesinin artması ile kanıtlanmıştır. Havaalanı ortamındaki dijital

teknolojilerin stratejik kullanımı ve bunun müşteri deneyimi üzerine etkileri bugün ve yarın araştırılması gereken en önemli konular arasında olacaktır. Deregülasyon ve özelleştirmeler devam ettikçe havaalanları ve içerisindeki tüm paydaşlar rekabetçi avantaj elde etmek için müşteri deneyimini geliştirecek çalışmalara daha çok ağırlık verecektir. Havaalanlarının küreselliği düşünüldüğünde dijital teknolojilerdeki eğilimler göz ardı edilemez bir hal almış ve müşteri memnuniyeti arttırmak için çeşitli teknolojilere yatırım yapmak zorunluluk haline gelmiştir. Bu amaçla da çalışma da gelecekteki yolcu deneyiminin temelini oluşturan bu konuya ve bileşenlerine değinilmek istenmiştir.

Araştırma süresinde dijital teknolojilerle yolcularda dâhil tüm paydaşlar arasındaki verimlilik ve etkinliğin arttığı gözlemlenmiştir. Özellikle yolcu hizmetleri noktasındaki teknolojik uygulamaların havaalanı ve yolcu arasındaki etkileşimi arttırdığı gözlemlenmiştir. Bu teknolojilerle yolcularla iletişim arttırılmaya çalışılırken, bilgi, hizmet, yön, zaman, erişim ve yol bulma gibi konularda yaşanan sorunlar azaltılmaya çalışılmıştır.

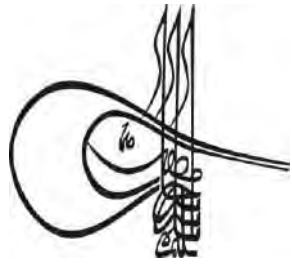
Tüm bu süreçte göze en çok çarpan ise son teknolojilerle sağlanabilecek olan kusursuz yolcu işlemleri olmuştur. Sağlanan self servis teknolojilerle yolcu sürecin her anında işlemleri kontrol etme yetisine kavuşurken, aynı zamanda bu noktadaki etkinlikte artmıştır. İkinci olarak dijital teknoloji beraberinde yolculara hizmetlerin arttırılması imkânını sunmuştur. Dijital teknolojilere yatırım yapılan havaalanlarındaki sürekli iki yönlü etkileşimden bahsetmek mümkündür. Yol bulma ekranları, kiosklar ve diğer sanal teknolojilerle etkileşim üst seviyeye çıkarılmıştır. Son olarak ise zamanın çok daha etkin kullanılmasının yanında son teknolojiler ilgili havaalanlarında havaalanı faaliyet yönetiminin geliştirilmesine imkân sunmuş, onlara rakiplerinden farklılaşmayı sunmuştur.

Bu çalışma da gelecekteki yolcu deneyiminin neye benzeyebileceğine dair bir örnek sunulmuştur. Yapılan hayali örnek yapılan çalışmaların incelenip yukarıda anlatılan veri kaynaklarının birleşimi ile oluşturulmuştur. Hayali örnekle yolcunun iş yerinden uçağa binene kadarki uçuş öncesi süreçlerinin tasarlanması ele alınmıştır. Buradaki en önemli detay ise kişiselleştirilmiş olarak sunulacak olan bu hizmetler için veri standartlarının ve kaynaklarının elde edilip doğru yönetilmesi olmuştur. Süreci tek bir boyutta ele alındığında sürece dâhil olacak havaalanı, havayolu işletmesi, diğer havacılık işletmeleri ve diğer tüm paydaşların veri sahipliği sorununu aşıp, ortak bir havuzda toplayarak bunları birlikte yönetebilmesi olmuştur. Sorunsuz bir seyahat deneyiminin, bilhassa gelecekte arzu edilen seyahat deneyiminin temelini bu oluşturmaktadır. Her ne kadar çalışmada veri merkezli bir bakış sergilense de, zamanla bu veri merkezli yolcu deneyimi yaratma çalışmaları havaalanı ve bileşenleri boyutunda da potansiyel değişimleri getirecektir.

KAYNAKÇA

- Airbus, (2012), “Global Market Forecast 2012-2031.”, http://www.airbus.com/company/market/forecast/?eID=dam_frontend_push&docID=26347
- Airports Council International (ACI), 2017. Airport Digital Transformation Best Practice, http://www.aci.aero/media/aabcf490-613e-44ab-b98c-339377de0cd0/ki_OCg/Publications/2017/Digital%20IT%20Transformation/Airport_Digital_Transformation.pdf (Erişim Tarihi:23.05.2018).
- Amadeus, 2012. Reinventing the Airport Ecosystem, *A new airline industry report*.
- Ateş, S.S., Kafalı, H., Üzülmmez, M., Lik, H., (2017). Investigating Critical Points Of Cyber Security: Prevention Terror Attacks In Airports, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 12/32, 33-48.
- Bogicevic, V., Bujisic, M., Bilgihan, A., Yang, W. Ve Cobanoglu, C. 2017. The impact of traveler-focused airport technology on traveler satisfaction. *Technological Forecasting & Social Change* 123.

- Cognizant, 2015. Digital and Personal: Future-Proofing Airport Operations and Services, <https://www.cognizant.com/whitepapers/Digital-and-Personal-Future-Proofing-Airport-Operations-and-Services-codex1404.pdf> (Erişim Tarihi:19.05.2018).
- Evans, D. (2011). The Internet of Things, How the Next Evolution of the Internet Is Changing Everything, Cisco Internet Business Solutions Group (IBSG).
- Freathy, P., and O'Connell, F. 1998. "The role of the buying function in airport retailing," *International Journal of Retail & Distribution Management*, (26:6), June, pp 247-256.
- Graham, A. 2013. Managing Airports 4th Edition: An International Perspective. Routledge.
- Harrison, A., Popovic, V. Ve Kraal, B. (2014). The Future Passenger Experience: A Shift from Physical to Virtual Design.
- Jaffer, S. Ve Timbrell, G. (2014). "Digital Strategy in Airports", 25th Australasian Conference on Information Systems, Dec 2014, Auckland, New Zealand.
- Keleş, A. Ve Keleş, A., (2018). Nesnelerin İnternetinin Getirdiği Yenilikler Ve Sorunları, *Turkish Studies - Information Technologies & Applied Sciences Volume 13/13*, Spring 2018, p. 53-66.
- Ofluoğlu, S. (2014). Vaka Çalışması Araştırma Yöntemi, Bina, Bilgi Modellemesi, http://www.sayisalmimar.com/kurslar/beykent/seminer_vakacalismasi.pdf
- Özenen, C. G. (2003). Havaalanı Yatırımlarında Özelleştirme Dünyadaki Uygulamalar Ve Türkiye İçin Öneriler, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Popa, D., Popa, A. Ve Codescu, M. 2016. Smart Airport – Structure And Elements, Buletinul Agır, Supliment 3
- Urry, J., Elliot, A., Radford, D. Ve Pitt, N. 2016. Globalisations utopia? On airport atmospherics, Emotion, Space and Society 19.
- Wisskirchen, G., Biacabe, B. T., Bormann, U., Muntz, A., Niehaus, G., Soler, G. J. Ve Brauchitsch, B. (2017). Artificial Intelligence and Robotics and Their Impact on the Workplace, International Bar Association - Global Employment Institute.
- Yazıcı, S., (2018). İnovasyon, Rekabet ve Devlet, *Turkish Studies - Information Technologies & Applied Sciences Volume 13/13*, Spring 2018, p. 67-86.
- <http://www.augment.com/blog/virtual-reality-vs-augmented-reality/> (Erişim Tarihi:02.06.2018).
- <http://www.businessinsider.com/copenhagen-airport-gets-augmented-reality-app-2011-4> (Erişim Tarihi:25.05.2018).
- <http://www.futuretravelexperience.com/2011/03/copenhagen-embraces-mobile-technology-with-augmented-reality-app/> (Erişim Tarihi:25.05.2018).
- <http://www.futuretravelexperience.com/2011/04/bluetooth-proves-worth-for-passenger-tracking/> (Erişim Tarihi:25.05.2018).
- <http://www.futuretravelexperience.com/2016/03/15-solutions-that-can-improve-todays-airport-experience/> (Erişim Tarihi:25.05.2018).
- <http://www.iata.org/pressroom/pr/Pages/2017-12-05-01.aspx> (Erişim Tarihi: 09.05.2018).
- <https://www.exastax.com/big-data/how-airlines-are-using-big-data/> (Erişim Tarihi:29.05.2018).
- https://www.gsma.com/iot/wp-content/uploads/2014/08/cl_iot_wp_07_14.pdf(Erişim Tarihi:25.05.2018).
- <https://www.investopedia.com/terms/w/wearable-technology.asp> (Erişim Tarihi:01.06.2018).



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Dr. Öğr. Üyesi Oktay ÇOBAN - Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILDIRIM

This article was checked by iThenticate.

Y VE Z NESİL TAEKWONDOCULARIN SÜREKLİ ÖFKE DÜZEYLERİNİN SAPTANMASI VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ*

Bekir Barış CİHAN** - Erol BAYKAN***

ÖZET

Alan yazına bakıldığında Nesil'i, dünya genelinde ekonomik ve sosyal hareketlerle oluşmuş zaman aralıkları olarak tanımlayabiliriz. Yetişme tarzları ve içinde bulundukları ortam değişiklikleri nedeniyle kuşak olarak da adlandırılan nesiller arasında karakter, çalışma yöntemleri ve beklentilerde belirgin farklılıklar görülmektedir. Bu araştırma Y ve Z nesli Taekwondocuların sürekli öfke -öfke tarz düzeylerinin farklı değişkenlerle olan ilişkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Türkiye Taekwondo Şampiyonasına katılan 226 erkek ve 196 kadın (N=422) sporcu oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak için Özer (1994) tarafından uyarlaması gerçekleştirilen Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖ-ÖTÖ) kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde bağımsız örneklem için t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerde grup sayısı ikiden fazla olduğunda ve Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları anlamlı olduğunda, farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla işlem sonrası (Post hoc) LSD testi kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda sporcuların öfke boyutlarının orta düzeyin altında ve orta düzeyde olup, ilişkisi araştırılan değişkenlerden nesiller, eğitim düzeyleri, annenin eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi (sınır düzeyde), milli sporcu, sigara ve alkol kullanma (sınır düzeyde) durumu ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Babanın eğitim düzeyi, Taekwondo

*Bu çalışma, 2018 yılında Bekir Barış Cihan danışmanlığında yürütülen "Y ve Z nesil taekwondocuların sürekli öfke düzeylerinin saptanması ve ilişkili faktörlerin incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, E-posta: bekirbaris_cihan@hotmail.com

*** Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, E-posta: erol.baykan@bozok.edu.tr

kuşak derecesi, Taekwondo sporu yapma süresi ve ebeveynlerin birlikte yaşama durumu ile sürekli öfke-öfke tarz alt ölçeklerinin alt boyutlarında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Y Nesli, Z Nesli, Taekwondo, Sürekli Öfke-Öfke Tarz

DETERMINATION OF ANGER LEVELS OF THE Y AND Z GENERATION TAEKWONDO PRACTITIONERS AND EXAMINATION OF RELATED FACTORS

ABSTRACT

When we look at the literature, we can define Generation as the time intervals formed by economic and social movements around the world. Due to their growing styles and their environmental changes, there are significant differences in the characters, working methods and expectations among generations. This study was performed to determine the relationship between the levels of state anger- anger style of Y and Z Taekwondo Practitioners with different variances. The sample of the study consisted of 226 men and 196 women (N = 422) athletes that participated in Turkey Taekwondo Championship. The State Anger-Anger Style Scale (SA-ASS) adapted by Özer (1994) was used to collect data in the study. When the research hypotheses were tested, t-test and One-Way Variance Analysis ANOVA were used for independent samples. Post hoc LSD test was used to determine the source of the difference when the number of groups in the independent variables was more than two and the results of the One Way Variance Analysis ANOVA were meaningful. As a conclusion of the analysis of the data, it was found that there was statistically meaningful relationship found between the variables of generation, education level, maternal education level, family income level (limit level), national sportsman, smoking and alcohol use (limit level). It has been found that there is no statistical difference found in the subscales of the education level of the father, taekwondo belt grade, taekwondo playing period, cohabiting status of the parents, and the state anger-anger style subscales.

STRUCTURED ABSTRACT

Individuals who meet with taekwondo sport in their childhood learn to be disciplined at an early time. For being physically fit they begin in early ages with this sport and they work to be healthy individuals. Taekwondo teaches compassion to people who do this sport and creates a sense of responsibility. Taekwondo at the same time teaches the athlete how to defend himself and also provides spiritual relief (Ramazanoğlu, 2000). Individuals dealing with Taekwondo sport consider their whole body a defending weapon and they can prevent and overpower people who will harm their body (Tel, 1996). However, they must have a serious anger control.

Anger is the emotion that occurs when we do not get what is our right or when we do not see the behavior that we expect from other side (Gençtan, 1984). Anger is a human and normal feeling for every human being, but the forms of expressing anger vary from person to person (Howells and Day, 2003; Winter and Kuiper, 1997). Expression of anger changes individually. These expression manners are expressed in three classes as internal anger, external anger and anger control. Internal anger is the tendency to suppress feelings and thoughts that cause anger; External anger, tendency to show aggressive behavior towards the object or people in the environment; anger control, the person's ability to recognize the anger feeling (Spielberger et al., 1983).

Since it is an emotion that needs to be controlled in a way that benefits the development of the individual, the person must gain the ability to realize anger control as well as all other emotions, first recognize and accept it then acquire the expression of that healthfully (Özmen, 2006). Overcoming of anger requires recognition of anger, not suppress or hiding of it. The recognition of anger, the biological structure that causes this and which affects anger expression, is to know the logical and irrational beliefs of the individual and the environmental factors such as family, society and culture. People can only get rid of their anger when they know their anger and turn it into a positive one for themselves (Kısaç, 1997).

When the body of literature is examined, there is limited number of studies which examined the generation variance, physical education and sports terms in common (İlgar and Cihan, 2018). This research was performed for Y and Z generation Taekwondo athletes' continuous anger-anger style levels whether they have a relationship with variances such as; age, gender, education level, mother and father education level, family income level, taekwondo belt degree, national sporting status, taekwondo sporting time, smoking and alcohol use status and parents cohabiting status.

There were 422 licensed athletes that make renewal of their 2018 visas with connection of Turkey Taekwondo Federation, Turkey Taekwondo Championship that is existed in 2018 activity program of TTF and participating to school sports Youth Turkey Championships. In the research, the trait anger-anger style scale (TA-ASS), which was developed by Spielberger (1983) and adapted to Turkish by Özer (1994), was used. Cronbach's alpha values in the validity study of the original format of the scale; 0.79 for the anger dimension, 0.84 for the controlled anger dimension, 0.78 for the extroverted anger dimension, and 0.62 for the introverted anger dimension. In our study, the calculated Cronbach alpha internal consistency coefficient was found as 81.

The acquired data were analyzed by IBM SPSS STATİSTİC 22.0 program. In the evaluation of the findings, questions about personal characteristics, taekwondo and personal habits, frequency values, cross-table and chi-square test were used. In the analyzes related to Trait Anger-Anger Style Scale, independent t-test and ANOVA for normal distributed data, Mann-Whitney U test and Kruskal Wallis test statistics for non-normally distributed data were analyzed.

As a result of the analysis of the data, the anger dimensions of the athletes were lower than the intermediate level and from the variances there was a statistically meaningful relationship found between

generations, education levels, mother's education level, family income level (at a limit level), national athlete and using of cigarette and alcohol (at a limit level). There was no statistically meaningful differentiation found in father's education level, taekwondo doing period, parents' cohabiting status and sub dimensions of trait anger-anger styles scales.

As a result, in the research, the anger dimensions of the athletes are at a medium and below the medium level there was a significant relationship was found between generations, education levels, mother's education level, family income level (at a limit level), national athlete and using of cigarette and alcohol (at a limit level). According to the results of the research, the following suggestions are given. If it is thought that the feeling of anger is inevitable in life, it should also be focused on guiding education in schools, as the athletes may rid of numerous negativities due to anger control disorder.

In order for athletes to express this sense of anger appropriately, families, coaches and teachers should act as a role model to the athletes and motivate them to behave in this way. Besides, more new and comprehensive researches can be conducted in the field of anger.

Keywords: Y Generation, Z Generation, Taekwondo, state anger-anger style.

GİRİŞ

Nesil, dünya genelinde ekonomik ve sosyal hareketlerle oluşmuş zaman aralıkları olarak tanımlayabiliriz. Yetişme tarzları ve içinde bulundukları ortam değişiklikleri nedeniyle kuşak olarak da adlandırılan nesiller arasında karakter, çalışma yöntemleri ve beklentilerde belirgin farklılıklar görülmektedir (Keleş, 2011). Nesil kelimesinin geçmişini incelediğimizde bazı kaynaklarda Antik Yunan'a başka kaynaklara baktığımızda ise Eski Mısır Uygarlığına kadar dayandığını görebiliriz. (Joshi vd. 2011). İnsanlığın Medeniyet tarihine geçmesiyle birlikte şartların etkisinde devamlı olarak değişim süreci yaşanmış akabinde de algının ve tutumun değişimi ile birlikte nesiller oluşmuştur. 1900 ve 2000 li yıllarda toplumların süratli değişimlerinden dolayı, nesiller arasındaki farklar daha belirgin hale gelmiştir (İzmirlioğlu, 2008). 1965 ile 1979 yılları arasında dünyaya gelenler X nesli, X nesli üyeleri, bilgi ve teknoloji ile koordineli, girişimci, hedef odaklı ve bağımsızdırlar. 1980 – 2000 tarihleri arasında doğan bireyleri kapsayan Y nesli, olarak görülür. 2000 yılı ve daha sonraki senelerde doğan, şu anda en büyüğü henüz 18 yaşında olan bireyler Z neslidir (Jianrui, 2011).

Çiçek (2018) düzenli olarak spor aktivitelerine katılan yetişkin bireylerin iletişim beceri puanlarının spor yapamayan bireylere göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Gençlik dönemi boyunca düzenli olarak fiziksel aktivite yapan ve bu ortamlarda bulunan kişiler kötü alışkanlıklardan uzak durarak zinde kalmayı, disiplinli, planlı ve programlı olmayı başarabileceklerdir (Yıldırım ve Bayrak, 2017). Spor bu yönü ile aynı zamanda toplumsal bir disiplin sebebidir. Toplumsal bütün olguların yaşam karşısında gelişmesi gibi spor da günümüzde büyük oranda gelişmiştir. Bu değişimden taekwondo branşının da etkilendiği söylenebilir. Taekwondo sporu bir savunma yeteneği ve sporu olmakla beraber, sağlıklı vücudu, fiziksel dayanıklılığı ve fiziksel kabiliyeti de iletmemeyi bir hedef olarak görür. Taekwondo sporunun en temel özelliğinin çıplak el ve çıplak ayak teknikleriyle rakibe karşı yapılan savunma tekniklerinin yanı sıra saygı, sevgi mütevazılık sabırlı olmak gibi özelliklerde yer almaktadır (Larousse, 1992).

Taekwondo sporu ile çocuk yaşta tanışan bireyler erken disipline olmayı öğrenirler. Fiziksel olarak düzgün bir vücudun temellerini erken yaşlarda bu spor ile atarlar ve sağlıklı birer birey olmak

için çalışırlar. Taekwondo, bu sporu yapan insanlara merhametli olmayı öğretir ve sorumluluk bilinci aşılar. Sporcuya kendini savunmayı öğreten Taekwondo aynı zamanda ruhsal olarak bir rahatlama sağlar (Ramazanoğlu,2000). Taekwondo sporu ile uğraşan bireyler bütün vücudunu bir savunma silahı olarak gördüğü için zarar verecek kişileri, tüm vücudunu kullanarak zorlanmadan engelleyip zararsız hale getirebilmektedir (Tel, 1996). Ancak bunu için ciddi bir öfke kontrolüne de sahip olması gerekmektedir.

Öfke, hakkımız olanı alamadığımızda ya da önem verdiğimiz bir insanın beklentilerimize uygun davranmadığında yaşanan duygudur (Gençtan, 1984). Öfke her insanın yaşadığı insani ve normal bir duygudur fakat öfke ifade etme biçimleri kişiden kişiye değişiklik göstermektedir (Howells ve Day, 2003; Winter ve Kuiper, 1997). Öfkenin ifade şekli bireysel değişiklik göstermektedir. Bu ifade tarzları içsel öfke dışsal öfke ve öfke kontrol şeklinde üç sınıfta ifade edilmektedir. İçsel öfke, öfkeye sebep olan duygu ve düşünceleri bastırma eğilimi; Dışsal öfke, çevredeki nesne veya insanlara yönelik saldırgan davranışlar gösterme eğilimi; öfke kontrolü ise, kişinin öfke duygusunun farkına varma kabiliyetidir (Spielberger vd., 1983).

Bireyin gelişimine fayda sağlayacak şekilde kontrol edilmesi gereken bir duygu olduğu için, kişi öfke kontrolü sağlamada diğer tüm duyguları gibi öfke duygusunu da önce fark edip sonra kabul ederek sağlıklı ifade etme yeteneğini kazanmalıdır (Özmen, 2006). Öfkenin üstesinden gelme, öfkenin bastırılmasını veya gizlenmesini değil, öfkenin tanınmasını gerektirir. Öfkenin tanınması, buna neden olan ve öfke ifadesini etkileyen biyolojik yapı, bireyin mantıklı ve mantık dışı inançlarının ve aile, toplum, kültür gibi çevresel etkenlerin bilinmesidir. İnsanlar ancak öfkelerini tanıdıklarında, öfkelerinin zararlarından kurtulabilirler ve onu kendileri için olumlu bir hale dönüştürebilirler (Kısaç, 1997).

Öfkenin genellikle kötü sonuçlar doğurduğu bilinmekle beraber yapılan çalışmalarda öfkeye maruz kalan insanların, karşısındaki öfkeli kişilerin öfkesinden dolayı hatalarını anladıklarını, öfke gösteren ve öfke gösterilen kişilerin beklenilenin aksine ilişkilerinin sağlamlaştığını, öfke gösteren kişiye saygılarının azalmadığını ifade etmişlerdir. İlaveten açık ve net gösterilen öfkenin ikili ilişkilerde daha sağlıklı ve de anlamlı olmasında büyük katkı sağladığı belirtilmiştir (Sala, 1997).

Nesiller arasındaki ihtiyaçlar, beklentiler ve yaşam tarzlarında farklılıklar olduğunu, öfkenin her insanın yaşayabileceği normal insani bir duygu olmasının yanında öfkenin tanınması ve yönetilmesinin insanların hayatını pozitif yönde etkileyeceği söylenebilir. Literatüre bakıldığında son yılların başarılı spor branşı olan taekwondo sporuyla alakalı farklı nesillerin öfke düzeylerini belirleme ve karşılaştırma ile ilgili bir çalışma olmadığı görülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde Nesil değişkeni ile beden eğitimi ve spor kavramının ortak incelendiği çalışmalar sınırlı sayıdadır. (İlgar ve Cihan, 2018). Bu araştırma Y ve Z nesli Taekwondocuların sürekli öfke -öfke tarz düzeylerinin yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, anne ve baba öğrenim durumu, aile gelir düzeyi, taekwondo kuşak derecesi, milli sporculuk durumu, taekwondo sporu yapma süresi, sigara ve alkol kullanma durumu ve de ebeveynlerin birlikte yaşama durumu gibi değişkenlerle ilişkisi olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma modeli

Araştırmada betimsel araştırma modeli içerisinde yer alan olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2005).

Çalışma grubu

Araştırmaya Türkiye Taekwondo Federasyonuna bağlı 2018 yılı vizelerini yenileme, Türkiye Taekwondo Federasyonu 2018 faaliyet programında yer alan Üniversiteler arası Türkiye Taekwondo Şampiyonası ve okul sporları Gençler Türkiye Şampiyonalarına katılan lisanslı 422 sporcu katılmıştır.

Veri toplama aracı

Araştırmada, Spielberger (1983) tarafından geliştirilen, Özer (1994) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖ-ÖTÖ) kullanılmıştır. Sürekli öfke ölçeğinden alınan yüksek puanlar, öfke düzeyinin yüksek olduğunu; kontrol öfke ölçeğinden alınan yüksek puanlar, öfkenin kontrol edilebildiğini; öfke dışı ölçeğinden alınan yüksek puanlar, öfkenin kolayca ifade ediliyor olduğunu ve öfke içe ölçeğinden alınan yüksek puanlar ise öfkenin bastırılmış olduğunu göstermektedir (Savaşır ve Şahin, 1997). Ölçeğin orijinal formatının geçerlik güvenirlik çalışmasında Cronbach alfası değerleri; sürekli öfke boyutu için 0,79, kontrol altına alınmış öfke boyutu için 0,84, dışı vurulmuş öfke boyutu için 0,78 ve öfke iç vurum boyutu için ise 0,62 olarak bulunmuştur. Çalışmamızda ise, hesaplanan Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısının. 81 olduğu bulunmuştur.

Prosedür

Uygulamadan önce Türkiye Taekwondo Federasyonundan resmi izin alınmıştır. Sporculara kişisel bilgi formu ve ölçek uygulamanın öncesinde araştırmanın amacı, kullanılan Sürekli Öfke-Öfke Tarz ölçeği ve kişisel bilgi formunun gönüllülük baz alınarak nasıl cevaplanacağı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin verdikleri cevapların başka amaç için kullanılmayacağı, sadece araştırma amacı ile kullanılacağı ifade edilmiştir. Uygulamalar yaklaşık olarak 20 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler IBM SPSS STATİSTİCS 22.0 programı ile analiz edilmiştir. Sonrasında hatalı veri girişleri kontrol edilerek düzeltilmiş ve boş bırakılan gözenecekler en yakın değerler verilerek yeniden kodlanması sağlanmıştır. Hatalı veriler ve mantık hatası olan 8 veri analiz dışında bırakılmıştır. Kalan 422 ölçek dâhil edilerek analizler yapılmıştır.

Elde edilen bulgularının değerlendirilmesinde kişisel özellikleri, taekwondo branşıyla ilgili sorular ve kişisel alışkanlıkları belirlemeye yönelik sorular da frekans değerleri, çapraz tablo ve Ki-kare testi kullanılmıştır. Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği ile ilgili analizlerde normal dağılan veriler için bağımsız t testi ve ANOVA, normal dağılmayan veriler için Mann-Whitney U testi ve Kruskal Wallis test istatistikleri ile analizler yapılmıştır. Alpar (2017) ilgili ölçeğin alfa katsayısı ne kadar yüksek olursa “bu ölçekte bulunan maddelerin o ölçüde birbirleriyle tutarlı ve aynı özelliğin öğelerini yoklayan maddelerden oluşturduğu” ifade etmektedir. Bu çalışmada ise, öfke alt boyutları için elde edilen Cronbach Alfa değerleri şöyledir: sürekli öfke alt ölçeğinin 0.80; öfke içe alt ölçeği 0.63; öfke dışı alt ölçeği 0.67; öfke kontrol alt ölçeği 0.73 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak çalışma grubunu oluşturan sporculara ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiş ve sonrasında araştırma hipotezleri test edilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırma Kapsamına Giren Sporculara İlişkin Betimsel İstatistikler

Cinsiyet	n	%
Erkek	226	53,6
Kadın	196	46,4
Yaş		
13-15 yaş arası	102	24,2
16-18 yaş arası	128	30,3
19-21 yaş arası	108	25,6
22-24 yaş arası	50	11,8
25 ve üzeri yaş	34	8,1
Nesiller		
Z nesli	230	54,5
Y nesli	192	45,5
Öğrenim Durumu		
İlköğretim/ortaokul	57	13,5
Lise	177	41,9
Üniversite	183	43,4
Yüksek lisans/doktora	5	1,2
Toplam	422	100,0

Tablo 1’de araştırmaya katılan sporcuların cinsiyet, nesiller ve öğrenim düzeylerine göre frekans değerleri verilmiştir.

Tablo 2. Sporcuların Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği Puanlarının Dağılımı

	n	$\bar{x}$	SS	Minimum	Maksimum	En düşük ve en yüksek puan
Sürekli öfke	422	22.4 ±	6.6	0	62	10 - 40
İçeride vurulan öfke (bastırılmış)	422	17.3 ±	4.2		32	8 - 32
Dışarı vurulan öfke	422	17.5 ±	4.8		36	8 - 32
Kontrol altına alınmış öfke	422	20.4 ±	4.7		32	8 - 32

Tablo 2 de Sporcuların sürekli öfke boyutu, öfke içe vurma, öfke dışı vurma ve öfke kontrol alt boyutları incelenmiştir. Katılımcıların sürekli öfke puanları $\bar{x}=22.4$ olarak bulunmuştur. Sürekli öfke puanı $\bar{x}=22.4$, ölçekten alınabilecek değerler göz önüne alındığında (ölçekten alınabilecek değer en düşük 10 en yüksek 40) ortalamanın altında olduğu anlaşılmaktadır. Sürekli öfke puanlarının düşük olduğu söylenebilir. İçeride vurulan öfke puanları $\bar{x}=17.3$ olarak bulunmuştur. İçeride vurulan öfke puanı $\bar{x}=17.3$, ölçekten alınabilecek değerler göz önüne alındığında (ölçekten alınabilecek değer en düşük 8 en yüksek 32) ortalamanın altında olduğu anlaşılmaktadır. Dışarı vurulan öfke puanları $\bar{x}=17.5$ olarak bulunmuştur. Buna göre dışı vurulan öfke puanı $\bar{x}=17.5$, ölçekten alınabilecek değerler göz önüne alındığında (ölçekten alınabilecek değer en düşük 8 en yüksek 32) ortalamanın altında olduğu anlaşılmaktadır. Kontrol altına alınmış öfke puanları $\bar{x}=20,4$ olarak bulunmuştur. Öfke kontrolü puanları $\bar{x}=20,4$, ölçekten alınabilecek değerler göz önüne alındığında (ölçekten alınabilecek değer en düşük 8 en yüksek 32) ortalama değerde olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların sürekli öfke, içe vurulan öfke, dışı vurulan öfke alt boyutlarının düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Cinsiyet İle Sürekli Öfke-Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Cinsiyet	n	Sürekli öfke $\bar{X} \pm SS$	İçe vurulan öfke $\bar{X} \pm SS$	Dışa vurulan öfke $\bar{X} \pm SS$	Kontrol altına alınmış öfke $\bar{X} \pm SS$
Erkek	226	22.4±6.7	17.3±4.0	17.4±4.9	20.1±4.6
Kadın	196	22.4±6.5	17.3±4.4	17.6±4.6	20.8±4.7
Test İstatistiği		z=-0,153 p=0.878	z=-0,076 p=0.940	z=-0.368 p=0.713	t=-1.543 p=0.123 sd=420

* p<0.05

Tablo 3’de erkek ve kadınların sürekli öfke-öfke tarz alt ölçeklerinin puanlar açısından farklılık gösterip göstermediklerini incelemek amacıyla Mann-Whitney U ve bağımsız t testi analizleri yapılmıştır. Tablo 3’de erkek ve kadın sporcuların sürekli öfke-öfke tarz alt ölçeklerinin aldıkları ortalama, standart sapma ve p value değerleri verilmiştir. Analiz sonuçları, erkek ve kadınların öfke-öfke tarz alt ölçeklerinin alt boyutlarında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur.

Tablo 4. Nesiller İle Sürekli Öfke-Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Nesiller	n	Sürekli öfke $\bar{X} \pm SS$	İçe vurulan öfke $\bar{X} \pm SS$	Dışa vurulan öfke $\bar{X} \pm SS$	Kontrol altına alınmış öfke $\bar{X} \pm SS$
Z nesli	230	21.7±6.1	16.4±4.1	16.9±5.2	20.0±4.8
Y nesli	192	23.2±7.1	18.4±4.0	18.2±4.2	20.9±4.5
Test İstatistiği		z=-2.110 *p=0.035	z=-5,062 *p=0.001	z=-3,667 *p=0.001	t=-1,964 p=0.051 sd=420

* p<0.05

Tablo 4 incelendiğinde Z nesli ve Y nesli sürekli öfke, içe vurulan öfke, dışa vurulan öfke alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşma vardır. Sürekli öfke alt boyutu, içe vurulan öfke alt boyutu, dışa vurulan öfke alt boyutu için Y nesli, Z nesline göre sürekli öfke ortalama puanı fazladır. Kontrol altına alınmış öfke alt boyutu için istatistiksel olarak fark yoktur. Y neslinin Z nesline göre sürekli öfke-öfke tarz alt boyutları ortalama puanının fazla olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Eğitim Düzeyi İle Sürekli Öfke-Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Eğitim Düzeyi	n	Sürekli öfke $\bar{X} \pm SS$	İçe vurulan öfke $\bar{X} \pm SS$	Dışa vurulan öfke $\bar{X} \pm SS$	Kontrol altına alınmış öfke $\bar{X} \pm SS$
İlköğretim/ortaokul	57	21.0±6.5	15.3±3.4	15.8±4.4	20.2±4.7
Lise	177	21.9±5.8	16.7±4.4	17.2±5.3	20.1±4.9
Üniversite/lisansüstü	188	23.3±7.2	18.5±3.8	18.3±4.2	20.9±4.4
Test İstatistiği		$\chi^2=7.182$ *p=0.028 sd=2	$\chi^2=32.936$ *p=0.001 sd=2	$\chi^2=18.337$ *p=0.001 sd=2	F=1.462 p=0.233 sd=2

* p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde eğitim düzeyleri ile kontrol altına alınmış öfke alt boyutu arasında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Sürekli öfke, içe vurulan öfke ve dışa vurulan öfke alt boyutları ile eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farklılıklar hangi eğitim düzeyi arasında olduğunu tespit etmek için çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda ilköğretim/ortaokul ile üniversite/lisansüstü arasında fark bulunmuştur. Üniversite/lisansüstü grubun, ilköğretim/ortaokul ve lise eğitim düzeyine göre sürekli öfke ortalama puan fazladır. İçe vurulan öfke alt boyutunda farklılaşma ilköğretim/ortaokul ile üniversite/lisansüstü,

lise ile üniversite/lisansüstü grupları arasında fark olduğu tespit edilmiştir. Üniversite/lisansüstü grubun, ilköğretim/ortaokul ve lise eğitim düzeyine göre içe vurulan öfke ortalama puanı fazladır. Dışa vurulan öfke alt boyutunda farklılaşma ilköğretim/ortaokul ile üniversite/lisansüstü, lise ile üniversite/lisansüstü grupları arasında fark olduğu tespit edilmiştir. Üniversite/lisansüstü grubun, ilköğretim/ortaokul ve lise eğitim düzeyine göre dışa vurulan öfke ortalama puanı fazladır.

Tablo 6. Annenin Eğitim Düzeyi İle Sürekli Öfke-Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Annenin Eğitim Düzeyi	Sürekli öfke		İçe vurulan öfke	Dışa vurulan öfke	Kontrol altına alınmış öfke
	n	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
İlkokul	132	23.3 $\pm$ 7.3	17.3 $\pm$ 3.7	17.6 $\pm$ 4.6	21.0 $\pm$ 4.4
Ortaokul	142	21.6 $\pm$ 5.9	16.8 $\pm$ 4.0	17.3 $\pm$ 4.7	20.1 $\pm$ 4.7
Lise	101	22.3 $\pm$ 6.7	17.2 $\pm$ 4.4	17.6 $\pm$ 5.2	20.0 $\pm$ 5.0
Üniversite/lisansüstü	47	22.6 $\pm$ 6.3	19.2 $\pm$ 4.6	17.6 $\pm$ 4.8	20.8 $\pm$ 4.4
Test İstatistiği		$\chi^2=3.892$ $p=0.273$ $sd=3$	$\chi^2=8.707$ $*p=0.033$ $sd=3$	$\chi^2=0.151$ $p=0.985$ $sd=3$	$F=1.326$ $p=0.265$ $sd=3$

* $p<0.05$

Tablo 6 de annenin eğitim düzeyleri ile içe vurulan öfke alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı biçimde fark olduğu tespit edilmiştir. Bu farkın hangi eğitim düzeyi arasında olduğunu tespit etmek için çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda ortaokul ile üniversite/lisansüstü arasında fark bulunmuştur (Test istatistiği=-60.175, $p=0.003<0.05$). Üniversite/lisansüstü grubun, ortaokul eğitim düzeyine göre içe vurulan öfke ortalama puanı fazladır. Diğer öfke alt boyutları ile annenin eğitim düzeyleri açısından istatistiksel olarak fark bulunmamıştır.

Tablo 7. Babanın Eğitim Düzeyi İle Sürekli Öfke-Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Babanın Eğitim Düzeyi	Sürekli öfke		İçe vurulan öfke	Dışa vurulan öfke	Kontrol altına alınmış öfke
	n	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
İlkokul	80	22.8 $\pm$ 6.6	17.4 $\pm$ 4.1	17.6 $\pm$ 4.3	20.2 $\pm$ 4.5
Ortaokul	117	21.8 $\pm$ 5.5	16.9 $\pm$ 4.2	17.2 $\pm$ 4.6	21.1 $\pm$ 4.4
Lise	133	23.1 $\pm$ 7.4	17.1 $\pm$ 4.1	17.7 $\pm$ 5.2	20.3 $\pm$ 5.0
Üniversite/lisansüstü	92	21.7 $\pm$ 6.7	18.1 $\pm$ 4.2	17.4 $\pm$ 4.9	20.1 $\pm$ 4.6
Test İstatistiği		$\chi^2=2.799$ $p=0.424$ $sd=3$	$\chi^2=4.954$ $p=0.175$ $sd=3$	$\chi^2=0.545$ $p=0.909$ $sd=3$	$F=1.008$ $p=0.389$ $sd=3$

* $p<0.05$

Tablo 7 de babanın eğitim düzeyleri ile öfke-öfke tarz alt boyutunun puanlar açısından farklılık gösterip göstermediklerini incelemek amacıyla Kruskal Wallis ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizleri yapılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı çıkması için eğitim düzeylerinde birleştirilme yapılmıştır. Analiz sonuçları, babanın eğitim düzeyleri ile öfke-öfke tarz alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir ($p>0.05$).

Tablo 8. Ailenin Gelir Düzeyi İle Sürekli Öfke-Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Ailenin Geliri	Sürekli öfke		İçe vurulan öfke	Dışa vurulan öfke	Kontrol altına alınmış öfke
	n	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
500-1500 arası	38	23.5±6.3	17.0±4.1	19.1±5.2	19.9±4.9
1501-2500 arası	144	22.1±6.2	16.9±3.9	16.8±4.4	20.8±4.4
2501-3500 arası	89	22.9±7.3	17.7±3.8	17.3±4.3	20.8±4.3
3501-4500 arası	70	22.2±6.8	16.6±4.4	17.3±5.5	20.1±5.3
4501 ve üzeri	81	22.2±6.9	16.6±4.5	17.3±5.6	20.1±5.4
Test İstatistiği		$\chi^2=2.036$ $p=0.729$ $sd=4$	$\chi^2=9.822$ $*p=0.044$ $sd=4$	$\chi^2=9.152$ $p=0.057$ $sd=4$	$F=0.778$ $p=0.540$ $sd=4$

* p<0.05

Tablo 8’de ailenin gelir düzeyi ile içe vurulan öfke arasında istatistiksel olarak farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılaşma tam sınırdaki ortalama değerler birbirine yakın olduğundan çoklu karşılaştırmada test istatistiği ayırt edememiştir. İçe vurulan öfke ortalaması incelendiğinde 2501-3500 arası geliri olanların, 1501-2500 arası geliri olanlara göre biraz fazla olduğu tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlarla arasında istatistiksel olarak fark bulunmamıştır.

Tablo 9. Milli Sporcu Durumu İle Sürekli Öfke - Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Milli sporcu musunuz?	Sürekli öfke		İçe vurulan öfke	Dışa vurulan öfke	Kontrol altına alınmış öfke
	n	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
Evet	137	22.9±7.7	17.8±4.0	18.2±4.7	20.9±4.5
Hayır	285	22.1±6.0	17.1±4.2	17.1±4.8	20.2±4.7
Test İstatistiği		$z=-0.583$ $p=0.560$	$z=-1.448$ $p=0.148$	$z=-2.347$ $*p=0.019$	$t=1.503$ $p=0.133$ $sd=420$

* p<0.05

Tablo 9 da milli sporcu durumu sürekli öfke, içe vurulan öfke ve kontrol altına alınmış öfke ölçekleri alt boyutları arasında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Dışa vurulan öfke ile milli sporcu durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Dışa vurulan öfke ortalama puanı milli sporcu olanların, milli sporcu olmayanlara göre fazla olduğu bulunmuştur.

Tablo 10. Sigara Kullanma Durumu İle Sürekli Öfke-Öfke Tarz Düzeylerinin Karşılaştırılması

Sigara kullanıyor musunuz?	Sürekli öfke		İçe vurulan öfke	Dışa vurulan öfke	Kontrol altına alınmış öfke
	n	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
Evet	49	24.7±6.8	18.8±3.7	19.9±5.1	20.3±4.2
Hayır	373	22.1±6.5	17.1±4.2	17.2±4.7	20.4±4.7
Test İstatistiği		$z=-2.338$ $*p=0.019$	$z=-1.431$ $p=0.153$	$z=-0.865$ $p=0.387$	$t=-0.142$ $p=0.887$ $sd=420$

* p<0.05

Tablo 10’da sigara kullanma durumu içe vurulan öfke, dışa vurulan öfke ve kontrol altına alınmış öfke ölçekleri alt boyutları arasında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Sürekli öfke ile sigara kullanma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşma olduğu

tespit edilmiştir. Sürekli öfke ortalama puanı sigara kullananların, sigara kullanmayanlara göre fazla olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmaya katılan katılımcıların geneline ait öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarına ait puan ortalamaları hesaplanmıştır. Bu değerlendirme sonucunda; araştırma kapsamına alınan sporcuların sürekli öfke puan ortalaması orta seviyenin altında olduğu, öfke ifade tarzı alt boyutlarından içe vurulan öfke puan ortalamasının düşük seviyede olduğu, dışa vurulan öfke puan ortalamasının düşük denilebilecek oranda olduğu ve kontrol altına alınmış öfke puan ortalamasının orta seviyeye yakın olduğu sonucuna varılabilir.

Cinsiyet değişkenine göre sürekli öfke-öfke tarz alt ölçeklerinin alt boyutlarında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bunun sebebinin ise taekwondo sporunun cinsiyet ayırımı yapmaksızın saygı, disiplin ve kuralları ön planda tutmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Balkaya (2003), Olmuş (2001), Baygöl (1997) tarafından yapılan çalışmalarda; öfke ifade tarzının cinsiyet değişkenlerine göre anlamlılık ifade etmediği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar araştırmamızın bulguları ile paralellik göstermektedir. Yıldırım (2017) ise futbol seyircilerinin saldırganlık davranışlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi isimli çalışmasında erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Nesiller bazında Z nesli ve Y nesli sürekli öfke, içe vurulan öfke, dışa vurulan öfke alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Y neslinin sürekli öfke-öfke tarz alt ölçeklerinin ortalama puanının fazla olması Y neslinin yaş olarak daha büyük olması dolayısıyla da evlilik, iş bulma, para kazanma gibi hayatın zorluklarıyla daha çok iç içe olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Elkin ve Karadağlı (2015)'nin çalışmalarında ise öğrencilerin yaşı ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Kaya ve diğerlerinin (2012) çalışmasında ise öğrencinin yaşı arttıkça kontrol altına alınmış öfke puanlarının düştüğü görülmüştür. Demir, Sezan, Demirel, Yalçın ve Altın (2017) yapmış olduğu çalışmada ise sporcuların, yaşları açısından öfke ifade tarzlarının tüm alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık rastlanmamıştır.

Eğitim düzeyleri ile sürekli öfke, içe vurulan öfke ve dışa vurulan öfke alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Eğitim seviyesinin artmasıyla sporcuların sporla, aileleriyle, işleriyle aynı anda ilgilenmeleri gerektiğinden sürekli öfke puanlarının fazla olduğu düşünülebilir. Balkaya ve Şahin (2003) çalışmalarında lise ve üniversite mezunlarının, ilköğretim mezunlarına göre daha fazla öfkeli oldukları ve öfkeye neden olan olaylardan etkilendiklerini belirtmişlerdir. Yıldız (2008) ise eğitim durumuna göre farklı liglerde yer alan futbolcuların sürekli öfke, içe vurulan öfke, dışa vurulan öfke alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulamamış, öfke kontrol alt boyutu arasında ise anlamlı bir farklılık bulmuştur.

Anne ve baba eğitim düzeyi incelendiğinde anne eğitim düzeyinde, Üniversite/lisansüstü grubun, ortaokul eğitim düzeyine göre içe vurulan öfke ortalama puanı fazladır. Çocukların büyüyüp yetişmesinde anne rolünün çok önemli olması annenin hem ev hayatı hem de iş hayatını birlikte sürdürmesi, eğitim seviyesinin artmasıyla iş stresinin artması ve çocuklarının geleceği üzerine endişesini onlara yansıtmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Fiyakalı (2008), Bilge (1997), Kılıçarslan (2000), Olmuş (2001), Güleç'in (2002) yapmış oldukları çalışmalarda anne eğitim seviyesi ile öfke tarzları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Okman (1999) anneleri ortaokul mezunu olan öğrencilerin öfkelerini dışa vurduklarını, Baygöl (1997) ise anneleri ortaokul ve yükseköğretim mezunu olan ergenlerin öfkelerini dışa vurduklarını bulmuştur. Babanın eğitim düzeyleri ile öfke-öfke tarz alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Fiyakalı (2008) ve Bilge (1997)'in çalışmasında baba eğitim düzeyinin öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri ve öfke İfade tarzları üzerinde anlamlı bir farklılık olmadığını ifade etmektedir. Bu sonuç araştırmayı desteklemektedir. Ancak literatürdeki konuyla ilgili çalışmalarda Baygöl, (1997) ve

Kılıçarslan (2000) babası ilköğretim mezunu olan ergenlerin daha çok öfkeyi içte tuttuklarını, Güleç (2002) babaları üniversite ve üstü mezunu olan ergenlerin öfkeyi dışa vurma tarzının daha yüksek olduğunu, Okman (1999) çalışmasında ise babaları üniversite mezunu olan ergenlerin daha fazla öfkelerini kontrol ettiklerini görebiliriz.

Ailenin gelir düzeyi ile içe vurulan öfke arasında istatistiksel olarak sınır düzeyde farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. İçe vurulan öfke ortalaması incelendiğinde 2501-3500 arası geliri olanların, 1501-2500 arası geliri olanlara göre biraz fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise geliri fazla olanların ekonomik refahının yüksek olması öfkeyi engelleyemediği öfkenin para ile bir ilişkisi olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Konuyla ilgili Kaya vd., (2012)'nin çalışmalarında öğrencilerin gelir düzeyleri ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğrencilerin ekonomik durumunun dışa vurulmuş öfke puanlarını istatistiksel anlamlılıkla etkilediği saptanmış ve gelirin giderlerini karşıladığını ifade eden öğrencilerin dışa vurulmuş öfke puanları diğer gruptan (gelirinin giderini karşılamadığını ifade edenlerden) yüksek bulunmuştur. Elkin ve Karadağlı (2015) çalışmalarında öğrencilerin gelir düzeyleri ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Kuşak derecesi ile sürekli öfke-öfke tarz alt ölçek alt boyutları puanları açısından yapılan test istatistikleri sonucunda farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Taekwondo sporunda saygı, disiplin, ast, üst ilişkisi her kuşak derecesinde önemli olduğu için sporcuların bu prensipleri benimsemelerinden dolayı sürekli öfke-öfke tarz alt ölçek alt boyutları puanları açısından farklılaşma olmadığı düşünülmektedir.

Milli sporcu durumuna göre incelendiğinde dışa vurulan öfke ortalama puanı milli sporcu olanların, milli sporcu olmayanlara göre fazla olduğu bulunmuştur. Günümüzde taekwondo sporunun popüler olması maddi imkânların artması ve de milli sporcu olanların daha çok yarışma ve rekabet içinde bulunmasından öfkelerini dışa vurdukları düşünülmektedir. Özkan (2000) tarafından yapılan çalışmada; taekwondocuların içe vurulan öfke ve dışa vurulan öfke tarzları milli düzeydeki güreşçilere göre daha yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu araştırmanın sonucunda taekwondocuların dışa vurulan öfkenin fazla çıkması ile benzerlik göstermektedir.

Sigara kullananların, sigara kullanmayanlara göre fazla olduğu tespit edilmiştir. Sigara içenlerin vücutlarına verdikleri bedensel ve zihinsel zarardan birde istedikleri zaman sigara içme isteklerini yerine getirememe stresinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Albayrak ve Kutlu'nun (2009) çalışmasında alkol kullanan öğrencilerin öfke dışa vurum düzeyi, kullanmayan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bunu destekler nitelikte Warburton (1992) araştırmasında, sigaranın kaygı ve öfke duygularını yatıştıran bir işlevi olduğunu göstermiştir. Fakat sigara içenler, kısa bir süre önce sigara içmemişlerse olumsuz duygular veya sigarayı bıraktıktan sonra stres düzeylerinde artma, gerginlik gibi duygular belirtmektedirler. Aslında; sigara içimi sırasında hissedilen olumlu duygular, sigaradan uzak durmaktan kaynaklanan olumsuz hislerin yok olmasıdır. Elkin ve Karadağlı (2015) araştırmalarında durumluluk ve Süreklilik Öfke Ölçeği alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptamıştır. Albayrak ve Kutlu'nun (2009) çalışmasında alkol kullanan öğrencilerin öfke dışa vurum düzeyi, kullanmayan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur.

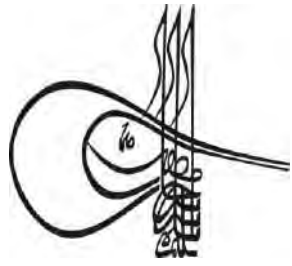
Sonuç olarak, araştırmada sporcuların öfke boyutlarının orta düzeyin altında ve orta düzeyde olup, ilişkisi araştırılan değişkenlerden nesiller, eğitim düzeyleri, annenin eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi (sınır düzeyde), milli sporcu, sigara ve alkol kullanma (sınır düzeyde) durumu ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre şu önerilere yer verilmiştir. Öfke duygusunun hayat içinde kaçınılmaz ayrıca yaşanılması gereken bir duygu olduğunu düşünülürse, sporcuların öfke enerjisini olumlu bir şekilde kullanmaları ve öfke kontrol bozukluğuna bağlı yaşanabilecek birçok olumsuzluktan kurtulmuş olunabileceği için okullarda rehberlik eğitime ağırlık verilmelidir.

Sporcuların bu öfke duygusunu uygun şekilde ifade etmeleri için aileler, antrenörler, öğretmenler sporculara örnek olacak tutum ve davranışlarda bulunmalı ve onları da bu yönde davranmaları konusunda motive etmelidir. Ayrıca öfke alanında daha yeni ve kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak B, & Kutlu Y. (2009). Ergenlerde öfke ifade tazı ve ilişkili faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, Y.2, S.3, s.57-69.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balkaya F, & Şahin N. H. (2003). Çok boyutlu öfke ölçeği, *Türk Psikiyatri Dergisi*, Y.14, S.3, s. 192-202.
- Baygöl, E. (1997). *Ergenin Öfke Tepkilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. Bursa.
- Bilge, F. (1997). Eğitim bilimleri öğrencilerinin sürekli kızgınlık düzeyleri ve kızgınlıklarını ifade biçimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.13, s. 75-80.
- Burger, M. (2006). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Demir H. Sezan T., Demirel H., Yalçın Y. G. & Altın M. (2017). Sporcuların Öfke İfade Tarzları, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.9, S.19, s. 408-414.
- Elkin, N., & Karadağlı F.(2015). Üniversite öğrencilerinin öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler, İstanbul: *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Y.21, S.1, s. 64-71.
- Fiyakalı, N. C. (2008) *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı. Denizli.
- Güleç, Y. (2002). *Ergenlerin Öfke Yaşantıları, Benlik Algıları ve Akademik Başarı İlişkileri*, Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güner, Ç. (2018). Spor Yapan Ve Yapmayan Yetişkin Bireylerin İletişim Becerileri Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Turkish Studies Educational Sciences Volume* Y.13, S.19 s.835-842 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14169> ISSN: 1308-2140.
- Howells, K., & Day, A. (2003). Readiness for anger management. clinical and theoretical issues. *Clinical Psychology Reiew*, S.23, s. 319-337.
- İlgar, Araç, E. & Cihan B. B. (2018). Bozok üniversitesi beden eğitimi spor yüksekokulu y kuşağı ve x kuşağı öğretim elemanlarının internet kullanımları ve sosyal medya kullanımlarının karşılaştırılmasına yönelik nitel bir araştırma. *I. Uluslararası Beden Eğitimi, Spor, Rekreasyon Ve Dans Kongresi*. 26-28 Nisan. İstanbul.
- İzmirlioğlu, K. (2008). *Konumlandırma Kuşak Analizi Yardımıyla Tüketici Algılarının Tespiti: Türk Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Muğla.
- Joshi, A., Dencker, J.C., & Franz, G. (2011). Generations in Organizations. *Research in Organizational Behavior*, S.31, s. 177-205.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kaya N, Kaya H, Atar N, Turan N, Eskimez Z, Palloş A, & Aktaş A.(2012). Hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin öfke ve yalnızlık özellikleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, Y.9, S.2, s. 18-26.
- Keleş, H. N. (2011). Y kuşağı çalışanlarının motivasyon profillerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Bahçeşehir Üniversitesi Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Y.3, S.2, s. 129-139.
- Kılıçarslan İ. (2000). *Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.
- Kısaç, İ. (1997). *Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri*, Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Lrousse, L. (1992). *Taekwondo, Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi*, İstanbul: İnterpress Basın ve Yayıncılık
- Okman, S. (1999). *Ergenlik dönemindeki öfke ifade tarzlarının kendilik imgesi bağlamında incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Olmuş, G.Ö. (2001). *Ergenlerin, Aile İçi Psikolojik Örüntülere göre Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özmen, A. (2006). Öfke: kuramsal yaklaşımlar ve bireylerde öfkenin ortaya çıkmasına neden olan etmenler, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Y.39 S.1, s. 39-56.
- Sala, G. (1997). *Zonguldak karaelmas üniversitesi öğrencilerinin öfke ifade etme biçimlerinin incelenmesi*.(Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı Ankara.
- Savaşır, I. & Şahin N.H. (1997). *Bilişsel Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Spielberger, C. D., Jacobs, G. Russel, F. S., & Crane, R. S. (1983). Assessment of Anger: The State Trait Anger Scale. In J.N. Butcher, and C.D. Spielberger (Eds.). *Advances in Personality Assessment*, Hillsdale, N. J: LEA, Y. 2, s.159-187.
- Spielberger, C. D., Jacobs, G. Russel, F. S., & Crane, R. S. (1983). Assessment of Anger: The State Trait Anger Scale. In J.N. Butcher, and C.D. Spielberger (Eds.). *Advances in Personality Assessment*, Hillsdale, N. J: LEA, Y.2, s.159-187.
- Tel, M. (1996). *Türk taekwondo milli takım sporcularının seçilen bazı fiziksel ve fizyolojik özelliklerinin analizi*. (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Elazığ.
- Warburton, D. M. (1992). Smoking within reason. *Journal of Smoking Related Disorders*, S.3, s. 55-59.
- Yıldırım, M. (2017). Futbol seyircilerinin saldırganlık davranışlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 1046-1057.
- Yıldırım, M., & Bayrak, C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivitelere Katılım Düzeylerinin Demografik Özelliklerine Göre Belirlenmesi (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Örneği). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(54), 310-330.
- Yıldız, M. (2008). *Farklı liglerde yer alan futbolcuların kişilik tipleri ile sürekli öfke- öfke ifade tarzlarının incelenmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Dr. Öğr. Üyesi Sultan SÖKMEN - Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ

This article was checked by iThenticate.

KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN BİR YAZMA ESERİN TEZHİP SANATI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Betül COŞKUN ÇELİK* - Mesude Hülya ŞANES DOĞRU**

ÖZET

Yazma eserler, medeniyetimizin bir yansıması olan kitap sanatlarımız içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bilim adamlarının ve araştırmacıların çalışmalarına ışık tutan El yazması kitaplar; nadir eserler olup çok değerli kültür varlıkları niteliği göstermektedir. Milli kültür mirasımızın kaynaklarından olan el yazmaları, X. yüzyıla kadar tarihlenmiş din, dil, felsefe, tarih, coğrafya, astroloji, fen bilimleri gibi çeşitli konularda yazılmıştır. Sanatsal ürünler arasında da gösterilebilecek en güzel örneklerden biri olan yazma eserler, başlı başına bir sanat alanı olan minyatür, ebru, hat ve tezhip örneğine sahip olmuşlardır. Tezhipli yazma eserler, yapıldığı dönemin sanat anlayışından bilgiler verdiği gibi minyatür sanatı ile bir anlatım dili oluşturmuştur. Tarihi M.Ö. IX. yüzyıla kadar uzanan Türk tezhip sanatı, yazma eserlerin belirli kurallar içerisinde altın ve çeşitli boyalar kullanılarak motiflerle süslenmesidir. Eskiden el yazması eserlerin yazılıp tezhiplendiği nakkaşhanelerde tezhip yapan müzehhipler, celtvelkeşler, nakkaşlar, ebruzenler birlikte çalışarak en özenli eserlerini üretmişlerdir. Özellikle Kuran-ı Kerimlerin dışında, yazma eser süslemelerinde de önem kazanan Tezhip sanatı örnekleri, birçok müze ve kütüphanede koruma altına alınmıştır. Bu çalışmanın konusunu, "Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan 243 döküm numaralı Arapça bir dil kitabı olan yazma eserin tezhipli sayfalarının bezeme analizini oluşturmaktadır. Yazma eserin unvan sayfası, hatime sayfası, sayfa gülleri ve bölüm başları tezhip ile süslenmiştir. Genellikle bitkisel bezemeler şeklinde süslenen eser, klasik forma yakın özellikler göstermiştir. *Kamus al-muhit val-kübüs al-vasit* adlı yazma eser; motif,

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, E-posta: bccelik@beu.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, E-posta: mhdogru@sakarya.edu.tr

desen, renk ve üslup özellikleri bakımından incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazma eser, süsleme sanatları, tezhip, bezeme, motif

THE INVESTIGATION OF A WRITING WORK IN KONYA REGIONAL LITERARY WORKS IN TERMS OF ILLUMINATION ART

ABSTRACT

Manuscripts, have an important position in book arts which are reflection our civilization. Manuscripts adorned with decorative arts are written in various topics, such as religion, language, philosophy, history, geography, astrology, science leading up to the X century. Manuscripts which are one of the best examples shown between artistic products have miniature, ebru, line and illumination example which is an art field in itself. Art of Turkish illumination up to the B.C. IX century is decorated with motifs by using gold and various dyes in certain rules of the manuscripts. Especially, art of illumination gained importance in the decoration of manuscripts apart from the Holy Qur'an is existed in the manuscripts protected in many libraries. Examination of these works in the libraries has great significance in the name of the progress of art of illumination. In this study, gilded pages of manuscripts which is the Arabic language book inventory number 243 located in Konya Regional Manuscripts Library is performed the look-up analysis. Writing work is examined in point of motif, pattern, colour and stylistic features and is evaluated with detailed drawings.

STRUCTURED ABSTRACT

If Turkish history is examined from the past to the present, it is found that manuscripts have an important place especially in Turkish culture and art. The most important evidence of this stems from the emphasis placed on books, as well as the importance attached to art, which is based on the history in Turkish culture and develops in parallel with that history. Although in the past, the importance placed on books has been limited to religious artifacts like the Qur'an, it has then gradually been reflected in books of all sorts. Today, the widespread understanding of the value of reading books must be an example of this gradual shift in the importance.

The artistic richness of Turkish manuscripts is a feature which makes them different from the similar types of illuminated manuscripts and documents. An old document or an old manuscript is very valuable in understanding the way people lived in the period in which such a document or manuscript was written. An illuminated manuscript is not only a valuable source of information as it has a quality of a document, but also an important source of understanding of the art appreciation of the period in which it was written. Any characteristic of an illustration can imply and present certain information, which may not otherwise be

available, to the people of today to understand what the manuscript — as well as the illustration — meant to the people of the past back on that day when the manuscript was written.

This study was carried out with the aim to analyze the illuminations of a manuscript with the document record number 243, which is an Arabic language book in the Konya Regional Manuscripts Library. The title page, epilogue page, page roses and chapter headings of the manuscript were decorated with illuminations. The illuminations were decorated in the form of botanical ornaments. The manuscript shows characteristics that are similar to those of the manuscripts written in the classical form. The manuscript called *Kamus al-muhit val-kübüs al-vasit* was examined and assessed in terms of characteristics such as motives, pattern, colors and stylistic approaches.

The manuscript, which was examined, is called *Kamus al-muhit val-kübüs al-vasit* and is registered at the Konya Regional Manuscripts Library with the inventory number 243. To get detailed information about the manuscript, the authors of this study contacted the library in writing. They filled out an approval form. After the approval was received from the library, the authors were given access to the inventory records. The manuscript was thoroughly examined, and its slides (photographs) were also obtained by the authors in order to determine the illuminated pages of the manuscript. The composition characteristics, motives, and colors of the illuminated pages, which were examined to the extent the images of the manuscript allowed, were assessed, and detailed drawings of them were added to research notes taken by the authors. The illuminated pages were interpreted, and their drawings were made to the extent the images of the manuscript allowed. In the illustrated areas found in the manuscript, an identification voucher was created where general information about the inventory number, date, number of pages (foils), page dimensions, and type of the manuscript was given. This manuscript is an Arabic language book written in naskh script, which is a form of Islamic Calligraphy developed for recording events and facts of administrative significance and which was standardized around the 10th century. The manuscript consists of 529 pages. A total of 32 pages of the manuscript has illuminations. The work has been dated to around 1000 AH (Anno Hegirae — in the year of the Hijra). The author of the manuscript is Maed ad-din Muhammed b. Yakub al-Firzuza budi. On the illuminated pages of the manuscript, illuminations were seen on the titles, stops, needles, roses of margins, and on the epilogue page. On the illuminated areas, gold and dark blue colors were used predominantly. It is very important to do research on our manuscripts found in libraries and museums, explore them, and bring them to light because they carry the traces of the past to today, and each one perhaps is a representative of the customs and traditions of the nation. During the course of such a research process, it is important to protect, conserve and restore all the manuscripts, being examined and addressed, in a way that does not damage their originality. The main goal of such research studies is to create identification tags for manuscripts and transferring the manuscripts to future generations by determining their characteristics such as their colors, motives and compositions.

Keywords: Manuscripts, illumination arts, traditional arts, ornament, motif,

1. Giriş

Geçmişten günümüze Türk tarihi incelendiğinde, yazma eserlerin özellikle Türk kültür ve sanatı üzerinde önemli bir yer tuttuğu belirlenmiştir. Bunun en önemli kanıtı, Türk kültüründe geçmiş tarihe dayanan ve ona paralel olarak gelişen sanata verdiği önemin yansıması, kitaplara verdiği ehemmiyetten kaynaklanmaktadır. Başta kitaba verilen önem Kuran-ı Kerim vb. dini eserlerle sınırlı olsa da, daha sonraları yavaş yavaş tüm kitaplara yansımıştır. Bunun sonucunda, Türk hükümdarlarının saraylarda nakkaşhane bulundurma ihtiyacı hissetmeleri ile birlikte çeşitli konular içeren el yazmalarının hızla çoğalmasının yazma eserlerin süslenmesi (bezenmesi) üzerinde büyük tesiri olmuştur (Tanındı, 2006, s. 331). Tarihimizde de Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde hakan ve padişahlar, kitaba, âlime, ilme çok değer vererek, birçok şehirde medrese ve kütüphanenin kurulmasına vesile olmuşlardır. Kütüphaneler ve arşivler, günümüzde, tarihi bulgular ile belgelerin sanat bakımından özelliklerini ve el yazması eserlerin yüzyıllar içerisinde geçirdiği değişimi gözlemlemek için, en önemli yerler arasındadır. Türk el yazmalarının sahip olduğu sanatsal zenginlik, tezhipli yazma eserleri ve belgeleri benzerlerinden farklı kılan bir özelliktir. Eski bir belge veya eski bir el yazması, yazıldığı dönemin yaşayış biçimini anlamak bakımından oldukça değerlidir. Tezhipli bir el yazması ise, hem belge özelliği taşıdığı için, değerli bir bilgi kaynağı, hem de yazıldığı dönemin sanat beğenisinin anlaşılması bakımından önemli bir yere sahiptir.

Türk İslam medeniyetinde ilim ve kitaba verilen bu özen neticesinde kendine yer bulan kitap sanatları yapıldıkları dönemin sanat anlayışını ve zarafetini yansıtan önemli birer kültür mirası olmuşlardır (Odabaşı, 2008, s. 559). Arapça altın demek olan “zehep” kelimesinden türeyen tezhip sanatının; yazma kitaplar, levhalar ve murakkalar üzerinde tasarlanan desen kompozisyonlarının, uygulandığı dönemi yansıtan renklerin, altın ile birlikte kullanılması ile gerçekleştirilen bir süsleme sanatı olduğu bilinmektedir (Derman, 2008, s. 3197). Özellikle, Kayseri de yazma eserler ile ilgili birçok kütüphane bulunmakta olup, bunlar Osmanlı yazma eser ve belgelerin sanatsal özellikleri zengin kültür kaynağının bir ölçüsü olarak değerlendirilmektedir (Sakin, 2013, s. 537). Ülkemizde, süsleme sanatları bakımından oldukça kıymetli pek çok yazma eser kütüphanelerin yazma eserler bölümünde muhafaza edilmektedir. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi de hat, tezhip, minyatür ve ebrû sanatlarının eşsiz örnekleri ile bezeli pek çok yazma eserle bu alandaki kütüphaneler arasında özel bir öneme sahiptir. Çalışmamıza konu olan ve 1944 yılında Akşehir İmaret Camii şerifindeki Hacı Ömer Efendi Kütüphanesi'nden gelen yazma eser; 243 envanter numarası ile kayıtlı, Arapça bir dil kitabıdır. Eserde, tezhipli 32 sayfa bulunmaktadır. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki bu yazma eserin, tezhip sanatı açısından değerlendirilmesi amaçlanan çalışmamızda; eserin motif, desen, kompozisyon ve renk özellikleri incelenmiş, ayrıntılı çizimleri yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

2. Yöntem

Araştırması yapılan el yazma eser, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 243 envanter numarası ile kayıtlı *Kamus al-muhit val-kübüs al-vasit* adlı yazma eserdir. El yazma eser hakkında bilgilere ulaşmak için kütüphane ile irtibata geçilerek onay formu doldurulup, envanter kayıtlarına ulaşılmıştır. Tezhipli sayfaları tespit etmek için eser incelenmiş ve dıfılarına ulaşılmıştır. Eser görüntülerinin el verdiği ölçüde incelenen tezhipli sayfaların kompozisyon özellikleri, motif ve renk değerlendirilmesi yapılarak, ayrıntılı çizimleri eklenmiştir. Eser görüntülerinin el verdiği ölçüde tezhipli kısımlar yorumlanmış ve çizimleri yapılmıştır.

2.1. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, farklı kütüphanelerde çeşitli nedenlerle zarar görmüş mevcut yazma eserleri bir araya toplayarak onları uygun yerlerde muhafaza etmek amacı ile kurulan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel müdürlüğüne bağlı çalışan bir kurumdur. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 20 Temmuz 1984 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na

yapılarak hizmete açılmıştır (İkiz, 1985, s.8). Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'ne bağlı kütüphaneler; Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü'dür (www.konya.yek.gov.tr).

3. Araştırma Bulguları

3.1. “243 Envanter Numaralı” Yazma Eser Bilgileri

Eser’de bulunan tezhiplenmiş alanlar içinde; eserin envanter no, tarihi, varak sayısı, sayfa ölçüleri, yazı türü, ile ilgili genel bir bilginin verildiği tespit fişi oluşturulmuştur.

Tablo 1: Tespit Fişi

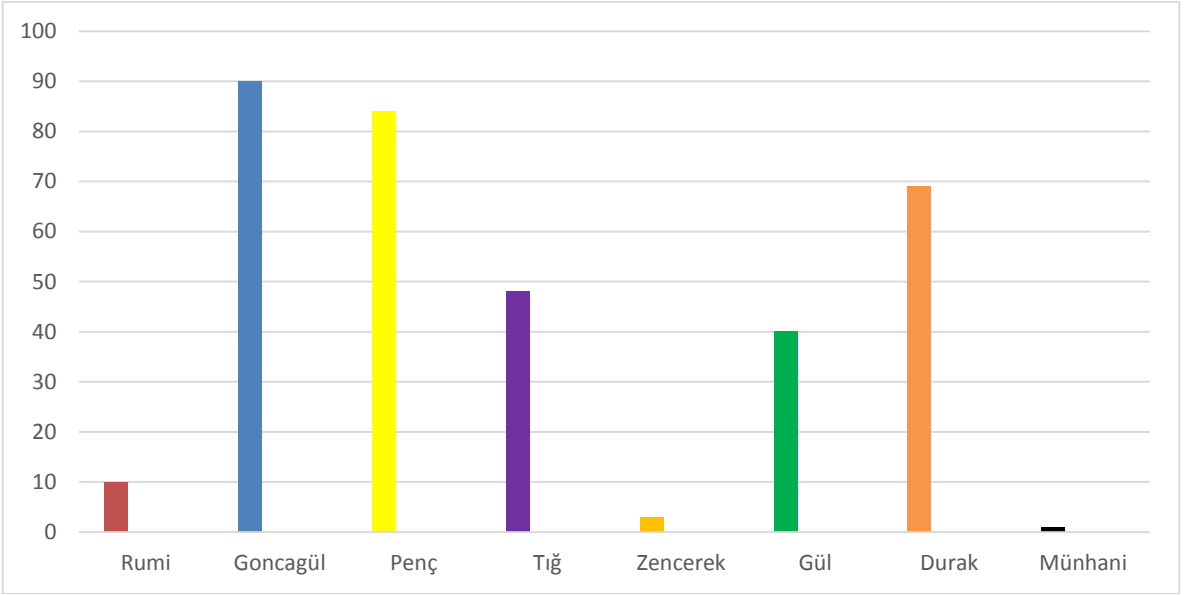
Eserin Adı - Env. No	<i>Kamus al-muhit val-kübüs al-vasit - 243 envanter no</i>
Müellif	Maed ad-din Muhammed b.Yakub al-Firuz budi'
Müzehhib	Kayıtlı değil
Konu:	Dil kitabı
İsinsah Tarihi:	1000 H
Boyut:(Dış ve iç ölçü)	(30 x 17 cm - 220 x 110 cm)
Sayfa	529
Satır:	37
Yazı Türü:	Nesih
Kâğıt Türü:	Aherli (Aharlı) su yollu
Cildi	Meşin kap, üzeri bezli, şirazeli, miklepli
Hal-i Hazır Durumu	Cildinde hafif yıpranmalar var, sayfalar onarılmıştır.
Tezhipli Sayfalar	Unvan sayfası, Serlevha, Zahriye, Sayfa kenarı

3.2. 243 Envanter Numaralı” Yazma Eserde Kullanılan Motifler

Tezayinatta desen motiflerin temelini oluşturmaktadır. Süsleme sanatlarımızın bu kadar özgün olması motiflerin çeşitliliği ve zenginliğinden kaynaklanmıştır. Motiflerde görülen çeşitlilik her alanda kendini gösterir. Doğadan çok fazla etkilenen motifler ise kendi içinde de birçok bölümlere ayrılmıştır (Mülayim, 1982, s. 51). İncelenen eser üzerinde de dönemin özelliklerini yansıtan motifler özellikle bitkisel motifler içerisinde yer alan goncagül, penç, yaprak ile kullanılırken, hayvansal motif olduğu düşünülen rumi motifi, basit tığ, durak ve zencerekler ile kullanılmıştır. Bu motiflerin dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Tezhip Analiz Çizelgesi

Eserin Adı - Env. No	Kamus al-muhit val-kübüs al-vasit - 243 envanter no		
Boyut:(Dış ve iç ölçü)	(30 x 17 cm - 220 x 110 cm)		
Tezhibi	Unvan Sayfası, Serlevha, Hatime Sayfası, Bölüm Başı, Beyne's Suttur, Sayfa Kenarı(Güller)		
Teknikler	Zerendezer, Zemini Boyalı, Münhani, Altın üzerine renkli		
Motifler	Bitkisel, Rumi, Münhani		
Goncagül	84 adet		
Penç	90 adet		
Rumi	10 adet		
Münhani	1 adet		
Gül	40 adet		
Durak	69 adet		
Tığlar	48 adet		
Zencerek	3 adet		
Renkler	Sarı Altın, Lacivert, Kırmızı, Beyaz, Mavi, Yeşil		



Şekil 1: Motif Dağılım Grafiği

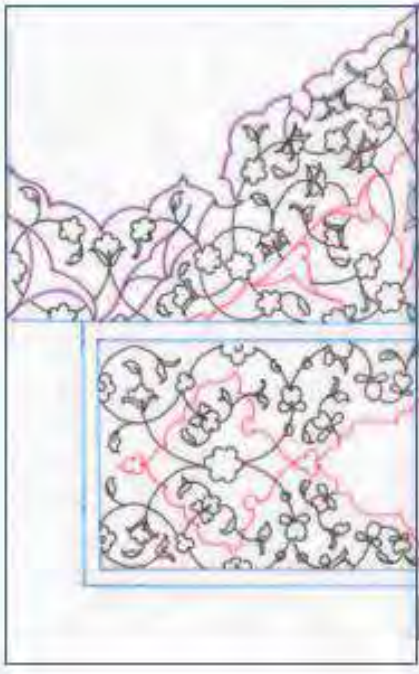
3.3. “243 Envanter Numaralı” Yazma Eser’de Bulunan Tezhipli Bölümler

3.3.1. Unvan Tezhibi

Unvan sayfası tezhibi metnin başladığı ilk sayfada ve sadece yazı sahasının üzerinde yer alır (Duran, 2012, s. 63), (Resim 1). Bu bağlamda, dibace tezhibi ile başlık tezhibi XV. yüzyıl tezhip sanatı özelliklerini taşımakla beraber sayfa düzeni ve tasarımı bakımından da klasik anlayışın etkisinde kalmıştır. Başlık tezhibi ise yatay dikdörtgen ve ikilil olacak şekilde iki kısımdan meydana gelmiştir. Eserde yatay dikdörtgen formdaki unvan tezhibi altın ve lacivertle boyanmakla birlikte yazı alanı yer almaktadır. Şemse formuna yakın oluşturulan yazı alanının uçlarına salbekler yerleştirilmiştir. Motifin iki ucunun uzatılması ile “salbekli şemse” oluşturulmuştur. . Salbeklerin ve şemsenin zemini altınla boyanmıştır. Şemse formun içerisine beyaz mürekkep ile ‘Besmele-i Şerif’ yazılmıştır. Dış alanın zemini ise lacivertle boyanmıştır. Ayrıca, bu zemin altınla boyalı helezonik dallar ile yaprakların yanında, kırmızı ve beyaz renkli, penç ve gonca motifinden oluşan ½ oranında simetrik kompozisyon olarak tasarlanmıştır. Dikdörtgen paftaların kenarları cetveller ile çerçevelenmiş ve altın üzerine saç örgüsü şeklinde zencerek işlenmiştir. Dikdörtgen alanın üst kısmında ise unvan tezhibinin taç kısmı bulunmaktadır. Unvan tezhibinin taç kısmındaki desen ½ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu alandaki bezemde beyaz ile boyanan rumi motifleriyle zemin ayrımı yapılmış, Rumilerin böldüğü zeminin iç tarafı lacivert, dışında kalan bölüm ise altınla boyanmıştır. Tezyinatında altınla renklendirilmiş helezonik kıvrımlı dallar ile kırmızı ve beyaz ile renklendirilmiş penç ve gonca motifleri kullanılmıştır. Resim 2 de görüldüğü üzere, unvan tezhibi altın ince çizgi üzerinde negatif tarzda (çift tahrir) oluşturulan tığlarla sonlandırılmıştır.



Resim 1: Unvan Sayfası



Çizim 1: Unvan Sayfası Detay Çizimi



Resim 2: Unvan Sayfası Tezhibi

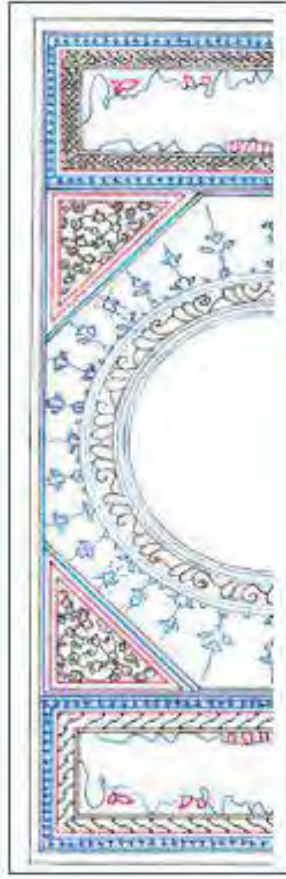
3.3.2. Hatime Sayfası

Sayfada madalyon tezyinatı görülmüştür (Resim 3-4). Sayfanın üstünde ve altında dikdörtgen kitabeli alınlık ortada ise madalyona yer verilmiştir. Orta göbek bölümünde üstübeç mürekkebi ve Nesih hatla مؤلف الشيخ الامام شيخ شيوع الاسلام حجة الادب لسان العرب القاضي القضاة مجد الدين سلطان العلماء المحققين محمد بن يعقوب بن الفيروزآبادي رحمه الله له Muelifu's-Şeyh el-İmam Şeyh Şuyuh'il-İslami Huccetu'l-Edebu'l-

Lisani’i-Arabi Kadi’l-Kudad Mecdud din Sultanu’l-Ulemai’l-Muhakikin Muhammed bin Yakub b. Muhammed el-Firuzabadi Rehimehullahu lehu’’ ibareleri yer almaktadır. Madalyon tezhip daire formunda tasarlanmış ve tığlarla son bulmuştur. Tığlarda kullanılan renkler Lapis, yeşil, açık mavi, pembe ve altındır. Resim 5 de görüldüğü gibi, sayfanın üstündeki kitabeli dikdörtgen alınlıkta كتاب الوسيط والقاموس المحيط Kitâbu’l-Kâmûsu’l-Muhît ve Kâmûsu’l-Vasît yazılıdır. Resim 6 da görüldüğü gibi, sayfanın altındaki kitabeli dikdörtgen alınlıkta ise صلى الله على سيدنا محمد و آله وصحبه وسلم ve sallallahü ala seyyidina muhammedin ile alihi vesahbihi vesellem yazılıdır. Yazılar beyne’s-sütür tekniği ile süslemiştir (Taşkale, 1997, s. 110). Dairenin dört köşesinde bulunan küçük üçgen paftaların içleri altın üzerine bitkisel motiflerle bezenmiştir. Karşı sayfasında kare şablonlar içerisine yazılmış fihrist bulunmaktadır (Tablo 3).



Resim 3: Hatime Sayfası



Çizim 2: Detay Çizimi



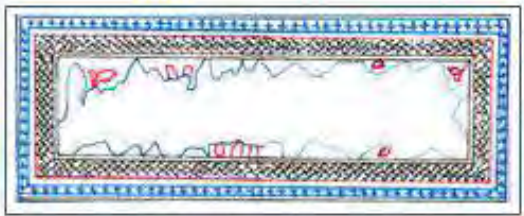
Resim 4: Detay



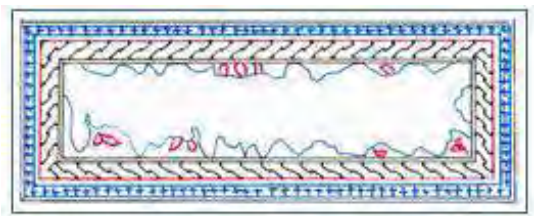
Resim 5: Üst Alınlık



Resim 6: Alt Alınlık



Çizim 3: Üst Alınlık Çizimi



Çizim 4: Alt Alınlık Çizimi

Tablo 3: *Kitâbu'l-Kâmûsi'l-Muhît ve Kâmûsi'l-Vasît* adlı Eserin Fihristi

باب الجيم /Babu'l-Cim 57	باب التاء/Babu'l-Sâ 52	باب التاء/Bâbu't-Tâ 46	باب الباء/Bâbu'l-Bâ 13	باب الهمزة/Bâbu'l-Hemze 3
باب الراء/Bâbu'r-Râ 117	باب الذال/Bâbu'z-Zâl 113	باب الدال/Bâbu'd-Dâl 88	باب الحاء/Bâbu'l-Hâ 83	باب الحاء/Bâbu'l-Hâ 69
باب الصاد/Bâbu'd-Dâd 230	باب الصاد/Bâbu's-Sâd 221	باب الشين/Bâbu's-Şîn 211	باب السين/Bâbu's-Sîn 191	باب الزاء/Bâbu'z-Zâ 180
باب الفاء/Bâbu'l-Fâ 295	باب الغين/Bâbu'l-Ğayn 290	باب العين/Bâbu'l-Ayn 255	باب الظاء/Bâbu't-Zî 253	باب الطاء/Bâbu'z-Tî 238
باب النون/Bâbu'n-Nûn 449	باب الميم/Bâbu'l-Mîm 411	باب اللام/Bâbu'l-Lâm 365	باب الكاف/Bâbu'l-Kâf 355	باب القاف/Bâbu'l-Kâf 326
باب الالف/Bâbu'l-Elifu Lîne 526		باب الهاء/Bâbu'l-He 476		باب الواو/Bâbu'l-Vâv 481

3.4. Sayfa Kenarları (Gül)

Sayfa kenarlarında çerçevenin dışında kalan alana yapılan ve genel olarak gül diye isimlendirilen tezyini motifler iki sayfada yukarıdan aşağıya çizilen bir dikey aks üzerinde aynı büyüklük ve tarzda üçer adet daire formunda gül, diğer sayfalarda tek gül motifi şeklinde işlenmiştir (Resim 7). Eser içinde, toplam 60 adet gül rozet uygulanmıştır. Bunlardan unvan sayfası ve karşısındaki sayfada dikey aks üzerinde üçerli gül, diğer karşılıklı yirmi yedi sayfada tek rozet şekilde işlenmiştir. Eserde iki çeşit gül kompozisyonu uygulanmıştır. Daire formun içinde lacivert zemin üzerine küçük ortabağ benzeri kapalı rumi form içinden çıkan dallar, yaprakla sonlandırılmıştır. İçteki büyük daireden hemen sonra altın şerit çekilerek sülyen rengi kuzu cetveller çekilmiş ve küçük tığlar ile sonlandırılmıştır.



Resim 7: Sayfa Gülleri

3.5. Bölüm (fasıl) Başları

Eserde her bölüm başında bölüm adının yer aldığı dikdörtgen kitabeli alınlıklarda bitkisel tezyinata yer verilmiştir (Resim 8). Bu düzen Mushaf yazmalarında sure başlarında yapılan tezyinatı hatırlatmaktadır. Genellikle metin kısmı altın uzun şeritler içerisine alınıp kalan küçük boşluklara lacivert zemin üzerine penç ile birlikte tek rumi motifi uygulanmıştır. Eserde yirmi yedi sayfada bölüm başı kullanılmış ve bunlardan sadece bir tanesi beyne's-sütûr tekniğinde boyanmış, diğerleri ise aynı şekilde işlenmiştir.



Resim 8: Bölüm Başı

3.6. Duraklar

Durulan, başka bir deyişle karar verilen yer manasına gelen duraklar Kur'an-ı Kerim okunurken kısa bir süre durulması gereken yerlerden her biri anlamında da kullanılmaktadır. Tezhip sanatında Kuran-ı Kerimlerde ayet aralarında eski yazmalarda cümle sonlarında durulması gereken yerlere işlenen tezyini motiflere verilen isim olarak geçer (Özkeçeci, 200, s. 65). Bu çalışmada incelenen yazma eserde, genellikle çok fazla durak kullanılmadığı ya altınla küçük bir nokta ya da ters virgül şeklinde işlendiği ya da altın ve renkli noktalar olarak boyandığı görülmüştür (Resim 9). Eserde, aynı zamanda helezonî tabir edilen altın üzerine helezon çizilmiş duraklar göze çarpmaktadır. Helezonî durak fırçanın ortadan başlayarak kenarlara doğru bir helezon hareketi yapmasıyla ortaya çıkan motiftir.



Resim 9: Eserde Kullanılan Duraklar

4. Sonuç ve Öneriler

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 243 envanter numaralı yazma eserin tezhip sanatı açısından değerlendirilmesi adlı çalışmamızda, eser içinde bulunan tezhipli sayfalar incelenmiş; üslup, motif özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Bu yazma eser nesih yazıyla yazılmış Arapça bir dil kitabıdır. 529 varaktan oluşan eserin 32 sayfası tezhiplidir. Eser H.1000 yıllarına tarihlenmiştir. Eserin müellifi Maed ad-din Muhammed b.Yakub al-Firuz budi'dir. Eserin incelenen tezhipli sayfalarında unvan tezhibi, duraklar, tığlar, sayfa kenar gülleri, ve hatime sayfasında süslemeler görülmüştür. Tezhipli alanlarda, altın ve lacivert renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Eserin unvan tezhibinde motif ve kompozisyon olarak klasik dönem yaklaşımı görülmekle birlikte, eserin XIV.yy'ın sonları XV.yy başları arası tezhip özelliklerini de taşımaktadır. Bir numaralı Dibace

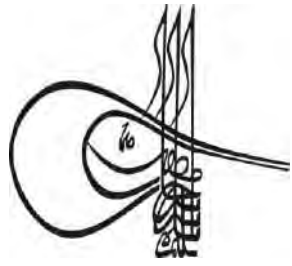
sayfasının tezhibi unvan tezhibi düzeninde bezenmiştir. Duraklar, eserin sadece ilk dört sayfasında kullanılmıştır. İlk iki sayfasında helezoni durak tabir edilen 78 durak, diğer iki sayfada 69 adet sadece nokta şeklinde işlenmiş duraklar tespit edilmiştir. Sayfa kenar gülleri; Eserin unvan tezhibinin olduğu sayfa ile birlikte 28 sayfada görülen güller toplamda 40 adet olarak işlenmiştir. Eserde görülen sayfa kenar gülleri daire formu içinde bitkisel ve rumi kompozisyon şeklinde iki çeşit olarak uygulanmıştır. Serlevha kısmında sayfanın alt ve üst kısmında yatay dikdörtgen formda paftalar ve bu paftaların içlerindeki yazı alanı altınla sıvanmıştır. Yazı beyne's-sütûr tekniğinde boyanmıştır. Sayfanın tam ortasında altınla bezenmiş büyük bir daire formu kullanılmıştır. Dairenin en dış kısmında münhani motifi kullanılmış, çevresi tığlarla çevrelenmiştir. Tığlar, lacivert ince bir çizginin üzerine altın ve lacivert ile küçük motiflerle tamamlanmıştır. Dairenin dört köşesinde küçük üçgen paftalar oluşturulmuş ve içleri altın üzerine bitkisel motifler işlenmiştir. Hatime sayfasında serlevhada uygulanan süsleme ve yazılar birebir aynı (desen, tasarım, renk, motif, vb.) olarak işlenmiştir. XIV. yüzyıl sonları, XV. yüzyıl başlarına istinsah edilmiş olan Kamus al-muhit val-kübüs al-vasit adlı eser klasik tezhip üslubunun erken örneklerindendir. Motiflerin daha kaba işlenmesi, hatâyî, penç, yaprak gibi bitki çıkışlı motiflerin önem kazanması; zencereğin ise geniş alanlardan çekilerek ara sularında kullanılmaya devam ettiğinin görülmesi (Birol, 1989, 42), boyamaların daha serbest kalması, ilmi veya edebi eserlerde görülen zahriye sayfalarının daire formunda yapılması (Küpeli, 2007, 485) unvan sayfası tezhibinde ise yatay dikdörtgen formun tercih edildiğinin görülmesi, kullanılan kompozisyon çeşitlerinin daha ziyade $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ ve $\frac{1}{8}$ simetrlili olması, serbest kompozisyonlara daha az yer verildiğinin gözlenmesi (Aşıcı, 2007, s. 74), tığlarda görülen basit negatif tekniğinin XV. yüzyılın başlarından itibaren görülmesi, sayfa kenarlarında dikey ve yatay olarak yerleştirilen güllerin, kare, mekik, daire vb. formlar olarak karşımıza çıkması, eserin XIV. yüzyıl sonları ve XV. yüzyıl başlarına tarihlenebileceğini, göstermektedir. Tezhip işçiliği sade ve klasik üslubun ulaştığı incelikte değildir. Tezhibinde, lacivert ve altın zeminlerde ince dallar üzerinde yer alan basit bitkisel motifler kullanılması ve tezhibin bazı sayfalarında basit tığlarla nihayettendirilmesi dönemin özelliği olarak görülmektedir.

Geçmişte bıraktıkları izleri günümüze kadar taşıdıkları ve her biri belki de bir örf, adet, gelenek ve göreneklerin birer temsilcisi olması nedeniyle, kütüphanelerde ve müzelerde bulunan yazma eserlerimizin incelenerek araştırılması ve gün yüzüne çıkarılması çok önemlidir. Bu araştırmalar sürecinde, incelenen ve ele alınan bütün eserlerin kendilerine has özelliklerinin bozulmaması için korunmaları, konservasyon ve restorasyonlarının aslını bozmayacak şekilde yapılması önem arz etmektedir. Yazma eserlerin renk, motif ve kompozisyon, vb. özelliklerinin tespit edilerek, künyelerinin oluşturularak gelecek nesillere aktarılması, bu tarz çalışmaların ana gayesidir.

KAYNAKÇA

- Aşıcı, S. (2007). Fatih Devri tezhip üslubu. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi.
- Birol, A. İ., Derman, Ç. (1991). Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayıncılık, İstanbul.
- Derman, U. (2008). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Duran, G. (2012). Tezhip Sanatının Kullanım Alanları, Cilt 41/63, İstanbul.
- İkiz, M.L. (1985). Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.
- Küpeli, G. (2007). II. Bâyezid Dönemi tezhip sanatı. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi.

- Mülayim, S. (1982). Geometrik Kompozisyonların Çözümlemesine Bir Yaklaşım. *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*. Vol 1/1. 51-63.
- Odabaş, H. , Odabaş Z.Y. (2008). Osmanlı Yazma Eser Ve Belgelerinin Sanatsal Özellikleri ve Türkiye’de Geliştirilen Katalog Sistemlerinde Nadir Eserlerin Sanatsal Özelliklerine İlişkin Yaşanan Niteleme Sorunları, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Dergisi*, Volume3/2, 559.
- Özen, M. (1985). *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, Akbank Yayınları. İstanbul.
- Özkeçeci, İ. (2008). *Türk Sanatında Kompozisyon*, Yazıgen Yayın, İstanbul.
- Sakin N., (2013). Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi’nde Bulunan Ebrû Kaplı Defterler, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Dergisi*, 8/7, 537.
- Tanıncı, Z. (2006), *Nakkaşhane*, DİA Yayıncılık, İstanbul.
- Taşkale, F. (1997). Tezhip Sanatı, *Skylife Dergisi*, Türk Hava Yolları. 110-115.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Fatma ELİBOL - Doç. Dr. Hande ŞAHİN

This article was checked by iThenticate.

ÇOCUKLAR İÇİN ÖZ ŞEFKAT ÖLÇEĞİ: TÜRKÇEYE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Aygen ÇAKMAK * - Mehmet KANAK ** - Seda ÖZKUBAT***

ÖZET

Araştırmada, Sutton, Schonert - Reichl, Wu ve Lawlor (2017) tarafından geliştirilen “Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği”nin (ÇÖŞÖ) Türkçeye uyarlama çalışmasının yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda veriler, 8-12 yaş grubu ilkokul ve ortaokula devam eden 424 öğrenciden toplanmıştır. Ölçek; farkındalık, benlik kavramı, psikolojik uyum ve empati gibi kavramlarla ilgili olumlu ve olumsuz anlam içeren on iki maddeden oluşmaktadır. Maddelerde belirtilen düşünceye, bireylerden “hiçbir zaman” yanıtından, “her zaman” yanıtına kadar değişkenlik gösteren beş derecede görüş bildirmeleri istenir. Maddeler puanlanırken “hiçbir zaman yanıtı” “1” ile “her zaman” yanıtı “5” ile puanlanmaktadır. Ölçek pozitif ve negatif özellikleri değerlendiren ve çocukların kendisi hakkında bilgi vermesine dayanan bir ölçeğe aracıdır. Öncelikle ölçeğin dilsel eşdeğerliğe sahip olduğu görüldükten sonra geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin orijinal formula uyumlu olduğu ve ölçeğin Cronbach Alfa katsayısının .81 olduğu ortaya çıkmıştır. Olumlu ve olumsuz anlam içeren alt boyutlardan pozitif öz şefkat için Cronbach Alpha değeri .83, negatif öz şefkat için Cronbach Alpha değeri .71 olarak hesaplanmıştır. Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği’ni(ÇÖŞÖ) oluşturan maddelerin alt ölçeklere dağılımının açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda orijinal ölçekteki gibi pozitif ve negatif maddeler olan dağılımla aynı olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla ölçeğin Türkçe

*  Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: ayalp71@gmail.com

**  Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, E-posta: mkanak@cumhuriyet.edu.tr

***  Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: sedaozkubat@gmail.com

formunun Türkiye’de 8-12 yaş grubu çocukların öz şefkat düzeylerinin belirlenmesinde kullanılabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öz şefkat, çocuk, bilinçli farkındalık, iyi oluş.

SELF-COMPASSION SCALE FOR CHILDREN: THE STUDY OF TURKISH ADAPTATION

ABSTRACT

This study aims to adapt the Self-Compassion Scale for Children(ÇÖSÖ) developed by Sutton, Schonert - Reichl, Wu and Lawlor (2017) into Turkish. For this purpose, data were collected from 424 students attending primary school and secondary school in 8-12 age group. The scale consists of twelve items with positive and negative meaning related to concepts such as awareness, self-concept, psychological adjustment and empathy. Individuals is asked to answer the ideas mentioned in the items with five degrees of opinion ranging from "never" to "always". During the scoring of the items, "never" is scored as "1" whereas "always" is scored as "5". The scale is a self-report instrument that evaluates positive and negative characteristics and provides information about children. Firstly, validity and reliability analyses were performed after the scale was found to have linguistic equivalence. In the confirmatory factor analysis, it was found that the scale was compatible with the original form and the Cronbach Alpha coefficient of the scale was found to be 81. According to the sub-dimensions of positive and negative meaning, Cronbach Alpha value was calculated as 83 for positive self-compassion, and Cronbach Alpha value was calculated as 71 for negative self-compassion. As a result of the exploratory and confirmatory factor analyzes of the items composing the Self-Compassion Scale for Children (SCSC), it was found that they were the same as the distribution of the positive and negative substances in the original scale. Reliability values of the whole scale and the subscales were adequate. Therefore, it is considered that the Turkish form of the scale can be used to determine the levels of self-compassion of children in the 8-12 age group in Turkey.

STRUCTURED ABSTRACT

Aim

This study aims to adapt the Self-Compassion Scale for Children(ÇÖSÖ) developed by Sutton, Schonert - Reichl, Wu and Lawlor (2017) into Turkish. This study is important in terms of gaining a measurement tool in the literature in order to determine the levels of self-compassion of children in the 8-12 age group in Turkey.

Material and methods

In this research, firstly all the participants of the study were informed about the aim of the study and volunteering was taken as the basis. Then, with the help of the classroom teachers, the practices were performed in students' classrooms outside their class hours. Explanatory

factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) of the Self-Compassion Scale for Children were performed for the construct validity of the scale. EFA aims to achieve a small number of identifiable meaningful structures from which a large number of variables can be explained together whereas CFA is used on the basis of a theoretical basis to evaluate the extent to which the factors formed from various variables fit the actual data. In this study, the reason for the application of AFA is to reveal the structure of the original form of the Self-Compassion Scale for Children on Turkish students and to examine whether the factor structure of the original form has been verified on Turkish students (Büyüköztürk et al., 2004). Multiple fit indexes have been used for DFA, and Chi-Square Goodness, Goodness of Fit Index (GFI), Comparative Fit Index (CFI), Normed Fit Index, NFI, Root Mean Square Residuals, (RMR) and Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) fit indexes have been investigated. As usual in fit indexes; For GFI, CFI, NFI, RFI and IFI $> .90$, for RMSEA and RMR $< .05$ was taken as a criterion (Hu and Bentler, 1999). For reliability study, the scale was put into item analysis and item properties were determined. The correlations of the items with the total scores were calculated. The data of the study were analyzed by SPSS 16.0 and LISREL 8.7 programmes.

Within the scope of the validity study, Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) value and Barlett Sphericity Test were applied to the data. As a result of the analysis, KMO value was found to be 0,851. Considering the KMO value calculated in this study, it can be said that the data are suitable for factor analysis. Additionally, Barlett Sphericity test results were found to be significant ($\chi^2 = 1411.456$ $p = .000$). As a result of Explanatory Factor Analysis (EFA), it was determined that 12 items were collected in 2 factors. The first factor explains 34.191% of the total variance alone. The first and second factors explain 48.55% of the total variance. When the values of goodness of fit for children were examined, it was found that the value of the CFI was 0.96; GFI was 0.94; AGFI was 0.91; NFI was 0.94 and NNFI was 0.95.

The SRMR value, which gives the model fit for standardized errors of the model, is smaller than 0.08 (Hu and Bentler, 1999) and can be considered as a strong indicator of data compliance with the model. On the other hand, the RMSEA value is 0.069 (Hu and Bentler, 1999), indicating that the model fits well. When the values of model data compliance are taken into consideration, it can be said that the model is close to perfect with the data and therefore the scale has structural validity. It is accepted that it can measure the variables of the items that make up the scale. However, as a result of investigations conducted to decide the number of factors, it has been determined that the scale has a two-factor structure with the same structure as the original structure.

The experts considered all of the items in the assessment tool as appropriate, but recommended corrections on some of them. Therefore, the content validity index (CVI) was calculated as 1.00 for the suitability level of items and suitability levels with their pictures in accordance with the opinions from 7 experts. This value means that all items in the test are deemed necessary (Yurdugül, 2005).

The Cronbach Alpha Coefficient was used to determine the internal consistency of the items forming the scale for its reliability. The total internal consistency coefficient of the items was .81, the internal

consistency coefficient of the positive self-compassion subscale was .83, and the internal consistency coefficient of the negative self-compassion subscale was .71. The calculated coefficients are similar to those calculated on the original scale (Cronbach alpha .81 –.83).

Conclusion and Recommendations

All of the items under the factors exhibited a distribution consistent with the factors in the original form. Since the factor loadings of these 12 items were above .40, no factor was removed from the scale as a result of the factor analysis. In addition, considering the compliance index limits for DFA, it is seen that the model adapts well and the Turkish version of the original factor structure matches the factor structure. Considering that the reliability level for the measurement tools that can be used in the research is .70 (Tezbaşaran, 1996), it can be said that the reliability level of all sub-dimensions of the scale is sufficient. In the interpretation of the item-total correlation, it is seen that the item-total correlations are sufficient when the items having a value of 30 or higher are well differentiated from individuals in terms of the measured property (Büyüköztürk, 2004).

Findings from the validity and reliability studies show that the Turkish version of the Self-Compassion Scale for Children is a valid and reliable measurement tool.

As a result of the exploratory and confirmatory factor analyzes of the items composing the Self-Compassion Scale for Children (SCSC), it was found that they were the same as the distribution of the positive and negative substances in the original scale. In addition, reliability values of the whole scale and the subscales were adequate. Therefore, it is considered that the Turkish form of the scale can be used to determine the levels of self-compassion of children in the 8-12 age group in Turkey. First, to determine the validity of the scale, the relationship between self-compassion scales with validity and reliability, and the Self-Compassion Scale for Children, which evaluates various psychological structures (awareness, self-concept, psychological and physical adaptation and empathy) that may be related to self-compassion, can be examined.

Keywords: Self-compassion, conscious awareness, well-being.

GİRİŞ

Son yıllarda Neff (2003a) tarafından tanımlanan öz-şefkat (self-compassion), budizm felsefesini temel almakta, genel olarak yaşam deneyimlerine karşı farkındalık ve bilinçlilik olarak ifade edilmektedir. Öz-şefkat; Neff (2003a ve 2003b)'e göre, bireylerin herhangi bir olumsuzluk durumunda kendilerine yönelik eleştirilerinde sert ve kırıcı olmak yerine, daha kibar ve anlayışlı olmalarını içermektedir. Kişi kendisini yaşamdan izole etmek yerine yaşadığı bu deneyimleri kendi yaşamının bir bütünü olarak algılar. Olumsuz duygu ve düşüncelerin üzerinde fazlaca durmaz; bunun yerine bu duygu ve düşüncelerle mantıklı bir şekilde başa çıkmaya çalışır. Öz şefkat, yaşamdan daha çok doyum sağlama, daha az depresyon ve daha az kaygı sonuçları ile ilişkilidir. Yetişkinler ve ergenler ile yapılan araştırmalar, öz-şefkatin, benlik saygısı, yaşam memnuniyeti, mutluluk, iyimserlik ile pozitif; depresyon, anksiyete ve stres ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir (Bluth & Blanton 2014; Neff 2003a).

Öz-şefkat sahibi insanlar, hayatın içinde acı çekme ya da kusursuz olamamanın yaşamlarının bir parçası olduğunu farkındadırlar. Yaşadıkları sorunlarının sadece kendilerine özel bir durum olmadığını ve çevrelerindeki diğer insanların da bunu yaşayabileceğini bilirler. Bununla birlikte öz şefkat sahibi bir bireyacılarını kabullenir, abartmaz ya da inkar etmez (Neff, 2003a; Neff, 2003b). Dolayısıyla, öz-şefkat, bireyin bilinçli olarak duygularının farkında olmasını, acı veren duyguları yok saymak yerine anlayışla karşılaması gerekliliğini ifade etmektedir (Neff 2003a).

Öz şefkat kavramı, öz-sevecenlik (self-kindness); paylaşımların bilincinde olma (common humanity) ve bilinçlilik (mindfulness) olmak üzere üç farklı kavramı içinde barındırır (Akt. Akın, Akın & Abacı, 2007). Öz sevecenlik; kendimize karşı sert ve küçümseyici olmaktan ziyade nazik, cesaret verici ve anlayışlı olmayı gerektirir. Bir hata yaptığımızda veya bir şekilde başarısız olduğumuzda, genellikle çok sert bir şekilde kendimizi eleştirdiğimiz durumlarda, iç sesimiz “*Çok aptalsın veya çok tembelsin, senden utaniyorum*” diyebilir. Sorunlarımız kontrolümüzün ötesinde güçlüklerden kaynaklanıyor olsa bile kendimize bir arkadaşımıza gösterdiğimiz sempatiyi göstermeyebiliriz. Bu noktada öz sevecenlik devreye girer ve birey, kendine karşı önyargılarından arınıp, kendini yargılamak ve eleştirmek yerine anlamaya çalışır (Neff & Dahm, n.d.). Paylaşımların bilincinde olma boyutu, kendimize ve yaşamlarımıza daha geniş bir perspektiften bakmamıza izin verir. Birey her zaman istediği şeyi elde edemez ve çoğu zaman ya kendisi ile ilgili ya da yaşam koşulları sebebiyle hayal kırıklıkları yaşar. Mücadele ve başarısızlıklar bireyin “*Bunlar niye hep benim başıma geliyor*” düşüncesiyle zor zamanlar geçirmesine sebep olur. Çoğu zaman yalıtılmışlık hissi yaşar (Neff, 2011). Bu boyutun içeriğinde bireyi sevindiren ya da üzen olayların yaşantısına has olmadığını ve çevresindeki kişilerin de benzer durumları yaşayabileceklerinin bilincindedir. Bilinçlilikte ise; insanlar zor bir durumla karşı karşıya geldiklerinde bunlara odaklanmak ve bunlara aşırı bir anlam yüklemek yerine, sorunların bilincinde olup, kendine sert bir şekilde öz eleştiri yapmak yerine kendine dair öz şefkatini yükseltir (Deniz, Kesici & Sümer, 2008). Öz şefkatin bu üç unsuru birbirleriyle etkileşim içindedir. Örneğin; bilinçlilik bireyin olumsuz yargısını azaltmaya ve paylaşımların bilincinde olma konusunda gerekli olan iç görüyü sağlamaya yardımcı olur. Benzer şekilde, öz sevecenlik olumsuz duygusal deneyimlerin etkisini azaltır. Acı çekmenin ve kişisel başarısızlıkların başkaları ile paylaşılması, kendini suçlamanın derecesini azaltır ve aynı zamanda aşırı özdeşleşme sürecini bastırmaya yardımcı olur (Neff 2003b).

Öz şefkat kavramı bireyin kendisine acıma duygusundan farklıdır (Goldstein ve Kornfield, 1987). Kendine acıma, bireyin kendini merkeze alıp, çektiği acının derecesini aşırı şekilde abarttığı bir durumdur. Bu durumda bireyler, sadece kendi sıkıntılı durumlarına yoğunlaşp, diğer insanların da benzer ruh hali içinde olduklarının bilincinde olamazlar ve bu duyguları yaşayanların sadece kendileri olduğuna dair bir inanç geliştirirler (Neff, 2003b).

Türkiye’de öz şefkat (self-compassion), üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Farklı kaynaklarda dilimize; öz-anlayış, öz-duyarlık, öz-şefkat şeklinde çevrildiği görülmektedir. Sarıcaoğlu (2011), Yılmaz (2009), Bolat (2013), Özyeşil (2011), Deniz ve arkadaşları (2012) tarafından “*Self-Compassion*” kavramı öz anlayış şeklinde ele alınmıştır. Arda (2012), Alp (2012), Akın (2009), Abacı ve arkadaşları (2007) tarafından “öz-duyarlık” ifadesi ile kullanmışlardır. Andiç (2013), Bayramoğlu (2011), Kantaş (2013), Demir (2014) tarafından ise, bu kavram öz-şefkat olarak ele alınmış ve incelenmiştir (Akt.Yağbasanlar, 2017). Bu çalışmada da “*Self Compassion*” “*Öz-Şefkat*” olarak ele alınmıştır.

Son zamanlarda öz şefkat ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda Neff ‘in “*Öz Şefkat Ölçeği*” (Self-Compassion Scale -SCS; Neff 2003b) kullanılmaktadır. 26 maddeden oluşan ölçek; 1 puan (neredeyse hiç) ile 5 puan (neredeyse her zaman) aralığında değişen 5’li likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçme aracı, öz-sevecenlik, öz yargılama, paylaşımların bilincinde olma, yabancılaşma, bilinçli farkındalık ve aşırı özdeşleşmeden oluşan altı boyutu içermektedir. Ölçme aracının iç tutarlılığı .92 olarak hesaplanmıştır. Alt ölçekler için iç tutarlılık güvenirlik katsayıları .75 - .81 aralığında

değişmektedir. Test tekrar test güvenirliliğine ait korelasyon sonuçları .85- .93. arasındadır. Öz şefkat ölçeğine verilen cevaplar ile anksiyete, depresyon, yaşam doyumu gibi ilgili yapılar arasında anlamlı bir ilişkiler bulunmuştur (Sutton ve ark.2017). Öz şefkat ölçeğinin geliştirilmesinin ardından İngilizce ve Hollandaca dillerinin her ikisini de konuşan bir örneklem grubu üzerinde ölçeğin kısaltılmış, 12 maddelik bir versiyonu (The Self-CompassionScale-Short Form- SCS-SF) oluşturulmuştur (Raes et al. 2010). Öz şefkat ölçeği 14- 17 yaş arası ergen gruplarında da kullanılmış, öz şefkat ile kaygı ve depresyon arasında negatif, sosyal bağlılık ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir.(Neff & McGehee,2010).

Bugüne kadar alan yazında 12 yaş ve altındaki çocuklarda öz şefkat düzeyini inceleyen hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Öz- şefkatin çocukluktaki deneyimlerle nasıl geliştiğini, ergenlik ve yetişkinlik döneminde görülen olumlu sosyal ve duygusal yetkinlikler ile ilişkili olup olmadığını anlamak önemlidir. Geç çocukluk dönemi ve erken ergenlik döneminde biyolojik, sosyal, bilişsel ve çevresel değişimler nedeniyle öz- şefkatin araştırılması bu yıllarda özellikle anlam taşımaktadır (Eccles 1999; Oberle ve ark. 2010). Bu çalışma Türkiye’deki 8-12 yaş grubu çocuklarının öz şefkat düzeylerinin belirlenebilmesi ve literatüre bir bu konuyla ilgili bir ölçek kazandırılması açısından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmada, Sutton, Schonert-Reichl, Wu ve Lawlor (2017) tarafından geliştirilen “Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği’nin Türkçe’ye uyarlama çalışması yapılarak, 8-12 yaş grubu öğrencilerinin kendileri hakkında bilgi vermesine dayanan bir ölçme aracı kazandırılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

“Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği”, Sutton, Schonert-Reichl, Wu ve Lawlor (2017) tarafından çocukların öz şefkat düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir değerlendirme aracıdır. Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında Sutton vd. 4. ve 7. sınıf aralığında öğrenim gören toplam 382 öğrenci ile çalışmışlardır. Ölçekte öğrencilerin öz şefkat düzeylerini ölçen 12 madde bulunmaktadır. Orijinal ölçeğin geliştirilmesi sırasında yapılan faktör analizi sonrası olumlu anlam (2, 3, 5, 6, 7, 10) ve olumsuz anlam (1, 4, 8, 9, 11, 12) içeren cümlelerden oluşan iki faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu boyutlar; negatif öz şefkat için .60-.72, pozitif öz şefkat için .53-.71 arasında değişmektedir. Ölçeğin uyum indeksleri $\chi^2(53) = 183.32$, $p < .001$; CFI = .91; RMSEA = .08 (90% CI.06-.09) olarak hesaplanmıştır. Bireylerden ölçeğin maddeleri için “hiçbir zaman- her zaman” aralığında değişen beşli likert formu doldurmaları istenmiştir. Maddeler puanlanırken “hiçbir zaman yanıtı” “1” ile “her zaman” yanıtı “5”ile puanlanmaktadır. Ölçek, çocuğun kendisi hakkında pozitif ve negatif özelliklerini ortaya koyan bir araçtır.

Uyarlama İşlemleri

Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği’nin uyarlama çalışmasını yapmak amacıyla ilk aşamada ölçeğin sahibi Essie Sutton ile iletişim kurulmuş ve ölçeğin kullanılabilmesi ile ilgili izin alınmıştır. Bu araştırmada ilk aşamada, uygulamanın tüm katılımcılarına çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Çocukların öğretmenlerinin de gözetiminde uygulamalar yapılmıştır. Yapı geçerliğinin test edilmesi aşamasında açımlayıcı faktör analizi ile doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi, pek çok değişkenden ve bu değişkenlerin birlikte açıkladıkları az sayıda tanımlanmış anlamlı yapıları bulmayı amaçlar. Doğrulayıcı faktör analizinde ise, kuramsal olarak, oluşan yapıların gerçek olan verilerle ne derece uyum sağladığı değerlendirilir. Araştırmada, açımlayıcı faktör analizi yapılmış olmasının nedeni, ölçme aracının orijinal formunun Türk örnekleme üzerindeki yapısını belirlemektir. Doğrulayıcı faktör analizi ise, ölçeğin orijinal halinin faktörlerinin Türk örnekleminde doğrulanıp doğrulanmadığını test etmektir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2004). DFA için çoklu uyum indeksleri kullanılmıştır ve Ki-kare uyum testi (Chi-SquareGoodness), Uyum İyiliği İndeksi (Goodness of Fit Index, GFI), Karşılaştırmalı Uyum

İndeksi (Comparative Fit Index, CFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index, NFI), Ortalama Hataların Karekökü (RootMeanSquareResiduals, RMR) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RootMeanSquareError of Approximation, RMSEA) uyum indeksleri incelenmiştir. Uyum indekslerinde genelde olduğu gibi GFI, CFI, NFI, RFI ve IFI için $> .90$, RMSEA ve RMR için $< .05$ ölçüt olarak alınmıştır (Hu & Bentler, 1999). Güvenirlilik için madde analizi yapılmış, toplam puanlar ile korelasyonları hesaplanmıştır. Araştırmanın verileri SPSS 16.0 ve LISREL 8.7 programları ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Yapı Geçerliliği

Geçerlik çalışması için Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) değeri hesaplanmış ve Barlett Küresellik Testi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğu için KMO .60’dan yüksek ve Barlett testinin anlamlı çıkması gerekir (Büyüköztürk, 2002). Analiz sonucunda KMO değeri 0,851 olarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkan KMO değeri dikkate alındığında verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Barlett Küresellik testi sonuçları anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=1411.456$ $p=.000$).

Açımlayıcı faktör analizi: Yapı geçerliliğini ortaya koyabilmek için faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda 12 maddenin 2 faktörde toplandığı ve birinci faktörün tek başına toplam varyansının %34.19’ini; iki faktör birlikte toplam varyansın %48.55’ini açıklamaktadır.

Ölçeğin faktör yükleri ve açıkladıkları varyans oranlarına ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği Faktör Yükleri

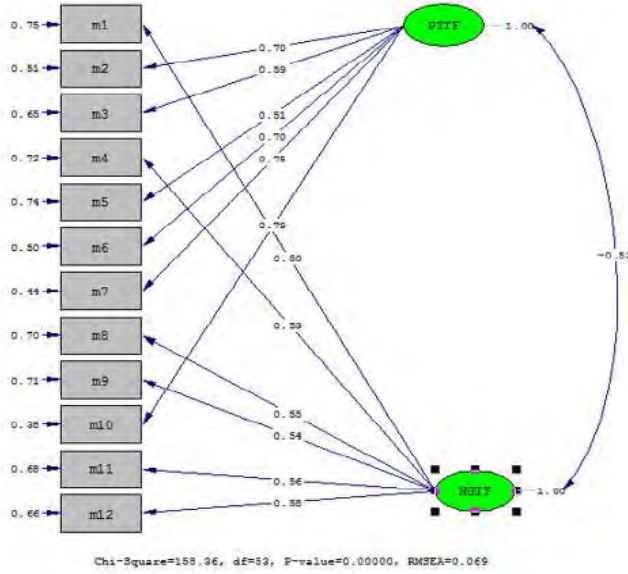
Madde	Pozitif öz şefkat	Negatif öz şefkat
10	.82	
2	.75	
7	.72	
6	.70	
3	.68	
5	.62	
11		.69
12		.67
8		.64
1		.60
9		.58
4		.55
%48.55	%34.19	%14.36

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan alt ölçeklerinden biri pozitif öz şefkattir. Bu alt ölçek 6 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %34.19’unu açıklamaktadır. Faktör yükleri ise, .62 ve .82 arasında değişmektedir. Bu alt ölçeğin bir maddesi; “*Bir şeyde yeterince iyi olmadığımı hissettiğimde, bazen herkesin kendini böyle hissettiğini kendime hatırlatmaya çalışırım*” ile örneklendirilebilir. Diğer alt ölçek de negatif öz şefkattir ve 6 madde içermekte ve toplam varyansın %14.36’sını açıklamaktadır. Faktör yükleri ise, .55 ile .69 arasında değişmektedir. Bu alt ölçeğin bir maddesi “*Kendimi üzgün hissettiğimde diğer çocukların çoğunun benden daha mutlu olduklarını hissederim*” ile örneklendirilebilir. Ölçekte yer alan maddeler için madde toplam test korelasyon değerlerinin 0.388-0.465 aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Doğrulamalı faktör analizi:

Doğrulamalı faktör analizi, kuramsal bir temele dayanarak çeşitli değişkenlerden oluşturulan faktörlerin gerçek verilerle ne derece uyum gösterdiğini değerlendirme amacıyla kullanılır. Bu yolla, önceden belirlenmiş ya da kurgulanmış bir yapının toplanan verilerle ne derece doğrulandığı incelenir (Büyüköztürk vd. 2004). Doğrulamalı faktör analizinden elde edilen diyagram Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: “Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği” Doğrulamalı Faktör Analizi Standart Yük Değerleri



Doğrulamalı faktör analizinde model-veri uyumuna ilişkin Ki-kare (X^2 , X^2/sd , RMSEA, RMR, GFI ve AGFI) istatistiği kullanılmıştır. X^2/df oranının 5’ten küçük, GFI ve AGFI değerlerinin .90’tan yüksek, RMR and RMSEA değerlerinin ise .05 dan düşük olması, model-veri uyumunu belirtmektedir. (Jöreskog and Sorbom, 1993; Marsh and Hocevar, 1988). Ayrıca GFI’nin .85’ten, AGFI nin .80’den büyük, RMR ve RMSEA değerlerinin ise .10’dan düşük bulunması, model veri uyumu için kabul edilebilir bir alt sınırdır (Büyüköztürk, Akgün, Özkahveci ve Demirel, 2004).

Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği nin doğrulamalı faktör analizi sonuçlarının uyumuna ilişkin istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2 : “Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği” İçin Uyum İyiliği İlişkin Değerler

Chi-Square	DF	CFI	NFI	NNFI	Standardized RMR	GFI	AGFI	RMSEA
158.36 (p=0.00)	53	0.96	0.94	0.95	0.050	0.94	0.91	0.069

Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği’nin kuramsal yapısına ilişkin kurulan model Şekil 1’de verilmiştir. Modelin uygunluğuna dair uyum indeksleri incelendiğinde, model ve veri arasındaki uyumun yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği nin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde gereken değerlerin tümünün (CFI değerinin 0,96; GFI 0,94; AGFI 0,91; NFI 0,94 ve NNFI 0,95) iyi bir uyum için 0,90’ın üzerinde olduğu görülmüştür.

Modelin SRMR değerinin 0.08'den küçük (Hu ve Bentler, 1999) olması da modelle veri uyumunun güçlü bir göstergesidir. Bununla birlikte, RMSEA değeri 0.069 (Hu ve Bentler, 1999) olması da modelin iyi uyum verdiğini kanıtlamaktadır. Uyuma ilişkin değerlerin tümü ele alındığında, kurulan modelin veriyle mükemmel yakın uyum içinde olduğu, ölçeğin yapısal olarak geçerli olduğu söylenebilir. Ölçeği oluşturan maddelerin değişkenini ölçebildiği kabul edilebilir görülmektedir. Ölçeğin orijinal yapısı ile örtüştüğü, pozitif ve negatif anlam içeren maddelerden oluşan 2 faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Kapsam Geçerliği:“ Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği”nin kapsam geçerliğini belirlemek amacıyla 5 doktor öğretim üyesi, 2 doçent doktor olmak üzere toplam 7 akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Değerlendirme formunda uzmanların maddeleri uygun, uygun değil ve düzeltilmeli şeklinde görüş bildirmeleri istenmiş ve ölçeğin son hali oluşturulmuştur. Uzmanlar, değerlendirme aracında yer alan maddelerin tümünü uygun olarak değerlendirmiş, bazılarında ise düzeltmeler önermişlerdir. Sonuç olarak 7 uzmanın görüşleri ele alındığında, maddelerin kapsam geçerliği indeksi (KGI) 1.00 olarak hesaplanmıştır. (Yurdugül, 2005).

Güvenirlilik

Güvenirlilik analizleri için ölçeğe ilk olarak madde analizi yapılmış ve böylelikle madde özellikleri belirlenmiştir. Tablo 3'te madde toplam puanları ile korelasyonları gösterilmektedir. Tablo 3 incelendiğinde madde toplam puan korelasyonlarının .353 ile .697 arasında değiştiği görülmektedir. Madde toplam korelasyonlarının .30 ve üstü olması ölçeğin ölçme aracında yer alan maddelerin bireyleri iyi oranda ayırt edebildiğini; .20-.30 arası değerlere sahip maddelerin ise zorunlu görülmesi durumlarında ölçme aracında kalabileceğini; .20'den daha az değere sahip maddelerin ise ölçme aracından çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2004). Özçelik (2010) ise, ölçme aracında yer alan tüm maddelerin korelasyon katsayılarının .20'den büyük olmasının ayırıcı maddeler olarak kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir. Ölçeğin ölçme aracının güvenirlik hesaplamalarında maddelerin iç tutarlılıklarını belirleyen Cronbach Alpha katsayısı kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda toplam iç tutarlılık katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, pozitif öz şefkat boyutu için .83; negatif öz şefkat alt boyutu için ise .71 olarak bulunmuştur. Ortaya çıkan katsayılar, ölçeğin orijinalinde hesaplanan değere Hesaplanan katsayılar ölçeğin orijinalinde hesaplananlar (Cronbachalpha.81 – .83)ile benzerlik göstermektedir.

Tablo 3: Öz Şefkat Ölçeği Madde Analizi Sonuçları

Alt boyutlar	Maddeler	Madde Toplam Korelasyonu
Pozitif Öz şefkat	2	,590
	3	,462
	5	,353
	6	,568
	7	,612
	10	,697
Negatif Öz şefkat	1	,387
	4	,370
	8	,428
	9	,387
	11	,448
	12	,455

$p < .05$

Tartışma

Araştırmanın amacı, Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği'nin Türkçe uyarlama çalışmasını ve geçerlik güvenirlik analizlerini yapmaktır. Ölçme aracının dilsel eşdeğerlik çalışmalarında İngilizce ve Türkçeye çevrilmiş olan formlar arasındaki puanların korelasyonları hesaplanmış ve her iki form puanları arası tutarlılığın yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç ölçme aracının Türkçeye çeviri sürecinin başarılı olduğunu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ise, toplam varyansın %48.55'ini açıklayan 2 faktörlü bir yapı elde edilmiştir.

Pozitif ve negatif alt boyutlar içinde yer alan maddelerin tamamı orijinal formda yer alan faktörlere uygun bir dağılım göstermiştir. Yapılan analizler sonucunda, tüm maddelerin faktör yüklerinin .40'ın üzerinde olması nedeniyle ölçme aracından hiçbir madde çıkarılmamıştır. Doğrulamalı faktör analizi ile elde edilen sonuçlarda da modelin iyi bir uyum gösterdiği görülmüştür. Ölçme aracının orijinal hali ile Türkçe uyarlamasının faktör yapılarının uyduğu belirlenmiştir. Tezbaşaran (1996)'a göre, .70 güvenirlik öngörülen bir güvenirlik düzeyidir. Bu doğrultuda ölçeğin tüm alt boyutlarına ilişkin güvenirlik düzeyinin yeterli olduğu söylenebilir. Büyüköztürk (2004), madde toplam korelasyonlarında .30 ve daha yukarı değerler veren maddelerin bireyleri ölçülen özellik dikkate alındığında iyi derecede ayırt ettiğini belirttiğinden; bu araştırmadaki madde-toplam korelasyonlarının yeterli olduğu görülmektedir. Tüm bu analizlerden elde edilen sonuçlar, Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

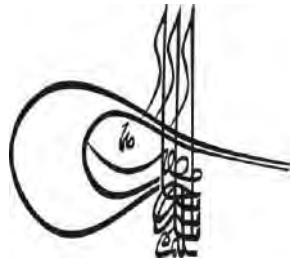
Sonuç ve Öneriler

“Çocuklar İçin Öz Şefkat Ölçeği”nin (ÇÖŞÖ) maddelerinin faktörlere ilişkin dağılımlarının yapılan faktör analizleri sonucunda orijinal formda yer alan iki boyutlu (pozitif-negatif) dağılımla aynı olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, ölçme aracının tamamı ve alt boyutlarının güvenirlik analizleri sonucunda elde edilen değerlerinin de yeterli düzeyde olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle ölçme aracının Türkçe formunun Türkiye’de 8-12 yaş grubu çocukların öz şefkat düzeylerinin belirlenmesinde kullanılabileceği ve öz şefkatle ilişkilendirilebilecek olan pek çok farklı ölçekle (benlik kavramı, psikolojik ve fiziksel uyum ve empati vb.) arasındaki ilişkinin incelenebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, Ü. Akın A., ve Abacı, R. (2007). Öz-duyarlık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 1-10.
- Bluth, K., & Blanton, P. W. (2014). Mindfulness and self-compassion: Exploring pathways to adolescent emotional well-being. *Journal of Child and Family Studies*, 22, 1298–1309.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 470-473.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö., Kahveci, Ö., & Demirel, F. (2004). Güdülenme ve Öğrenme Stratejileri Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4(2), 207-239.
- Deniz M.E, Kesici S.& Sümer A.S. (2008). The validity and reliability of the Turkish version of the Self-Compassion Scale. *Soc Beh Person*, 36: 11511160
- Eccles, J. S. (1999). The development of children ages 6 to 14. *The Future of Children*, 9,30–44.
- Goldstein, J. & Kornfield, J. (1987). Seeking the heart of wisdom: The path of insight meditation. Boston, MA: Shambhala

- Hu, L.T., & Bentler, P.M. (1999). Cut-off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55.
- Jöreskog, K. G. ve Sörbom, D. (1993). LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language. New York: Scientific Software International, Inc.
- Marsh, H.W., Hocevar, D. (1988). A New More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 73: 107-117.
- Neff, K. D., & Dahm, K. A. (n.d. in press). Self-compassion: What it is, what it does, and how it relates to mind fullness. In M. Robinson, B. Meier, & B. Ostafin (Eds.), *Mind fullness and self-regulation*. New York, NY: Springer.
- Neff, K. D. (2003a). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, Psychology Press, 2, 85–101.
- Neff, K. D. (2003b). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2, 223–250.
- Neff, K. D. ve McGhee, P. (2010). Self-compassion and Psychological Resilience Among Adolescents and Young Adults. *Self and Identity*, 9, 225–240.
- Neff, K. D. (2011). *Self-compassion*. New York: William Morrow.
- Raes, F., Pommier, E., Neff, K. D., & Van Gucht, D. (2010). Construction and factorial validation of a short form of the self-compassion scale. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 18, 250–255.
- Oberle, E., Schonert-Reichl, K. A., & Thomson, K. C. (2010). Understanding the link between social and emotional well-being and peer relations in early adolescence: Gender-specific predictors of peer acceptance. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 1330–1342.
- Özçelik, D. A., (2010). *Okullarda Ölçme ve Değerlendirme Öğretmen El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi
- Sutton, E., Schonert-Reichl, K., Wu, A., D., Lawlor, M., S. (2017). Evaluating the Reliability and Validity of the Self-Compassion Scale Short Form Adapted for Children Ages 8–12. *Child IndRes* DOI 10.1007/s12187-017-9470-y.
- Yağbasanlar, O. (2017). Kavramsal bir bakış: öz-şefkat. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching)*. Mayıs 2017 Cilt: 6 Sayı: 2 Makale No: 08 ISSN: 2146-9199.
- Yurdugül, H. (2005). *Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sunuldu, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Eylül 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Emine ÖZTÜRK – Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emin SEYHAN

This article was checked by iThenticate.

LEGAL PLACE, ORIGIN AND DEVELOPMENT OF CRIMINOLOGY IN THE DETERMINATION OF CRIME

Bünyamin ÇALIK*

ABSTRACT

The crime has been defined since the earliest times of mankind, and it is also known what it is. Crime has been an abnormal social phenomenon in the lives of human communities since the earliest times. It has also become a serious problem in different human societies over time. So there are many different views to explain this phenomenon. At first these views were taken into account in the identification and interpretation of the origin of the crime. Prior Philosophers believed that evil spirits are a source of crime. They were even convinced that the evil spirits were guilty of capturing the body and forcing him to commit a crime and angering God. Because of this, they believed that the only way to come from the top of the crime and the criminal was to torture him until these evil spirits are thrown out of their bodies. Later, under the influence of Christian theology, the definition of the crime is reshaped, even as a religious duty, guilty violates religious teachings and is defined as someone who is subject to the devil. These and similar views are of course not scientific to interpret the manner in which the crime is committed. Nor can it be said that these views are scientific in defining crime and criminality in the modern science concept.

In this article our main objective is to examine the place of criminology in law, its origin and development. As we know criminology became a social phenomenon and its evaluate basic social problems such as dealing with crime and criminality, crime distribution in different countries, terror, domestic violence against women, harassment, drugs, alcohol and suicide. We will separate our research in three parts. In the first part, we will examine the description, history of criminology and scientific trends in interpreting crime phenomenon.

On the other hand in the second part we will observe the crime and criminal elements that will influence and affect the functioning of the crime. And in the final part we will determine its place in the law.

STRUCTURED ABSTRACT

In this article our main objective is to examine the place of criminology in law, its origin and development. As we know criminology became a social phenomenon and its evaluate basic social problems such as dealing with crime and criminality, crime distribution in different countries, terror, domestic violence against women, harassment, drugs, alcohol and suicide. We will separate our research in three parts. In the first part, we will examine the description, history of criminology and scientific trends in interpreting crime phenomenon. On the other hand in the second part we will observe the crime and criminal elements that will influence and affect the functioning of the crime. And in the final part we will determine its place in the law.

The crime has been defined since the earliest times of mankind, and it is also known what it is. Crime has been an abnormal social phenomenon in the lives of human communities since the earliest times. It has also become a serious problem in different human societies over time. So there are many different views to explain this phenomenon.

At first these views were taken into account in the identification and interpretation of the origin of the crime. Prior Philosophers believed that evil spirits are a source of crime. They were even convinced that the evil spirits were guilty of capturing the body and forcing him to commit a crime and angering God. Because of this, they believed that the only way to come from the top of the crime and the criminal was to torture him until these evil spirits are thrown out of their bodies. Later, under the influence of Christian theology, the definition of the crime is reshaped, even as a religious duty, guilty violates religious teachings and is defined as someone who is subject to the devil. These and similar views are of course not scientific to interpret the manner in which the crime is committed. Nor can it be said that these views are scientific in defining crime and criminality in the modern science concept.

Criminology in the modern scientific concept, in the first experiments, tried to find a scientific explanation of the crime, these initiatives focused solely on criminals without being a criminal case. These studies focus on the attachment of the criminal to the presence of congenital defects that appear in the head, face, and at the same time, mind and behind the mind. In other words which flaw or flaws caused and motivated the criminal to commit a crime. Shortly, criminology is defined as "the investigation of crime and crime issues by scientific methods".

Criminology is a concept which consist of Latin word *crimen* (accusation) and Greek word *λογία*, -logia (science) and it is a concept that can be translated as "criminology". (Bal, H., 2013, p.19) The translation of criminology in Turkish is "Suç Bilimi". In the dictionary criminology is defined as "criminology: is a discipline that studies crimes and criminals." (Longman, 1993, p.332.)

Dealing with crime and thoughts on this subject last until very ancient histories. The concept of criminology (criminology) is yet to be used for the first time by French physician Paul Topinard in 1879. (Dönmezer, S. 1994, p.2 & İcli, T.G. 1999, p.14; "There is also information that Topinard does not use this concept first, that he uses it in the form of a French "criminologie" after Garofalo.") The first work, called criminology emerged in 1885 when the book "Criminologia" of Italian criminal law professor Raffaello Garofalo was published. Thus, this concept enters the records. Some people think that 1876 is the year of birth of criminology. (Demirbaş, T. p.2 & Dönmezer, S. p.14.) Because Cesare Lombroso publishes the book "L'uomo Delinquente" (The Delinquent Man), which contains the content of his criminal investigations, which has revolutionized the content.

Criminology is a science that emerged after the second half of the 19th century. Criminology is a very new science compared to other sciences. This field requires a lot of research because it is a new scientific discipline when compared to other sciences.

Criminology is a science which works with many disciplines (interdisciplinary). This science is an upper discipline that uses and synthesizes the scientific knowledge as a source of information from many disciplines such as biology, psychology, psychiatry, sociology, anthropology, medicine, ecology, statistics, law, forensic sciences, economics and education. (Tutar, E. www.kriminoloji.com 2002.)

The emergence of the Italian school in the second half of the nineteenth century had a great influence on the progress of studies on criminal intelligence and these studies have given a new methodological dimension to the experimental approach to the investigation of criminal behavior through Lombroso. Some lawyers say that the research conducted by Lombroso marks the beginning of the scientific work of the real crime scene. (Dönmezer, S. & Erman, S. 1994, vol. I, p. 24, 70.)

Criminology has a great deal of prominence in many ways in investigating the factors that lead to the practical functioning of crime, as well as taking advantage of the legislative body and judge and the power of criminal enforcement. Criminology studies have produced reports through legislation to contribute to the fight against crime. These can be done by investigating the criminology obtained from studies on the classification of the offense according to different punishments, through a holistic study of the nature of the offense and the criminal nature of the appropriate treatment. In the light of these research and studies, the legislator may intervene by selecting appropriate penalties or social and precautionary measures for each group of offenders.

There is no doubt that criminology is the study of the legitimate child criminals who led them to establish themselves with a special punishment system that is different from that of adult criminals. Studies in crime area inform the criminal tribunal, the choice of punishment or the appropriate injunction for each charge. And to do this appropriately, the judge must be provided with the means to determine the criminal character of the criminal in order to measure the crime risk in society. This, of course, assists in fighting crime in the community by applying minimum or maximum punishment of crime or by taking precautionary measure instead of criminal punishment, or by

preferring to suspend if the circumstances of the sanction require it. Recent studies in criminology allow authorities to perform punishments to select the most appropriate punitive and recuperative treatment for the punished person and to select the method of working in the penal enforcement agency by categorizing the offenders in terms of age, gender and crime. The choice of the criminal procedure is also based on the physical, psychological, mental and social examination of the criminal. This review contributes to the knowledge of the factors that lead to the commission of the crime, and it also helps to correct and remove them from the scene.

Keyword: Criminology, Law, Violence, Harassment

SUÇUN TESPİTİNDE KRİMİNOLOJİNİN HUKUKTAKİ YERİ, KÖKENİ VE GELİŞİMİ

ÖZET

İnsanlığın en eski çağlarından beri suçun tanımı yapılmış ve ne olduğu da bilinmektedir. Suç, en eski zamanlardan beri insan topluluklarının hayatında anormal bir sosyal görünüşüne haline gelmiştir. Ayrıca zamanla farklı insan toplumlarında ciddi bir sorun haline de gelmiştir. Bu fenomeni açıklamak için birçok farklı görüşler de ortaya çıkmıştır. Başlangıçta bu görüşler suç olgusunun kaynağının tespitinde ve yorumlanmasında göz önünde bulundurulmuştur. Önceleri Filozoflar, kötü ruhların suçun kaynağı olduğuna inanırlardı. Hatta kötü ruhların suçlunun bedenini esir alıp, suçu işlemeye ve Tanrıyı kızdırmaya sevk ettiğine kaniydiler. Bu yüzden, suçun ve suçlunun üstesinden gelmenin tek yolunun da ona işkence etmek olduğuna inanıyorlardı. Ta ki bu kötü ruhlar bedeninden atıncaya kadar. Daha sonra, Hristiyan teolojinin etkisi altında suçun tanımı yeniden şekillenir, hatta dini bir görev olarak suçlu, dinî öğretileri ihlal eden ve şeytana tabi olan birisi olarak tanımlanır. Suçun işleyiş şeklini yorumlamak için bu ve benzeri görüşler elbette bilimsel değildir. Ayrıca bu görüşlerin modern bilim kavramında suç ve suçluluğun tanımlanmasında bilimsel olduğu da söylenemez. Bu çalışmamızda amacımız sosyal görünüşüne haline gelen suçun tespitinde ve günümüz toplumlarını farklı boyutlarda etkileyen çok geniş bir araştırma alanını ihtiva eden, suç kavramını ve suçluyu ele alan, farklı ülkelerde suçun dağılımını, suça maruz kalma terör, aile içi ve kadına karşı şiddeti, taciz, uyuşturucu, alkol ve intihar gibi temel sosyal problemleri değerlendiren kriminolojinin hukuktaki yeri, kökeni ve gelişimini ele almak olacaktır.

Bu çalışmamızı üç bölüm halinde gerçekleştireceğiz. Birinci bölümde, kriminolojinin tanımı, tarihçesi ve suç olgusunun yorumlanmasında bilimsel eğilimleri incelerken, ikinci kısımda ise suç ve suçun işleyişini yönlendiren ve etkileyen suç unsurlarını ele alınacak, üçüncü bölümde de hukuktaki yeri tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kriminoloji, Hukuku, Şiddet, Taciz

INTRODUCTION

The crime has been defined since the earliest times of mankind, and it is also known what it is. Crime has been an abnormal social phenomenon in the lives of human communities since the earliest times. It has also become a serious problem in different human societies over time. So there are many different views to explain this phenomenon.

At first these views were taken into account in the identification and interpretation of the origin of the crime. Prior Philosophers believed that evil spirits are a source of crime. They were even convinced that the evil spirits were guilty of capturing the body and forcing him to commit a crime and angering God. Because of this, they believed that the only way to come from the top of the crime and the criminal was to torture him until these evil spirits are thrown out of their bodies. Later, under the influence of Christian theology, the definition of the crime is reshaped, even as a religious duty, guilty violates religious teachings and is defined as someone who is subject to the devil. These and similar views are of course not scientific to interpret the manner in which the crime is committed. Nor can it be said that these views are scientific in defining crime and criminality in the modern science concept.

Criminology in the modern scientific concept, in the first experiments, tried to find a scientific explanation of the crime, these initiatives focused solely on criminals without being a criminal case. These studies focus on the attachment of the criminal to the presence of congenital defects that appear in the head, face, and at the same time, mind and behind the mind. In other words which flaw or flaws caused and motivated the criminal to commit a crime. Shortly, criminology is defined as "the investigation of crime and crime issues by scientific methods".

Criminology is a concept which consist of Latin word *crīmen* (accusation) and Greek word *λογία*, -logia (science) and it is a concept that can be translated as "criminology". (Bal, H., 2013, p.19) The translation of criminology in Turkish is "Suç Bilimi". In the dictionary criminology is defined as "criminology: is a discipline that studies crimes and criminals." (Longman, 1993, p.332.)

Dealing with crime and thoughts on this subject last until very ancient histories. The concept of criminology (criminology) is yet to be used for the first time by French physician Paul Topinard in 1879. (Dönmezer, S. 1994, p.2 & İçli, T.G. 1999, p.14; "There is also information that Topinard does not use this concept first, that he uses it in the form of a French "criminologie" after Garofalo.") The first work, called criminology emerged in 1885 when the book "Criminologia" of Italian criminal law professor Raffaello Garofalo was published. Thus, this concept enters the records. Some people think that 1876 is the year of birth of criminology. (Demirbaş, T. p.2 & Dönmezer, S. p.14.) Because Cesare Lombroso publishes the book "L'uomo Delinquente" (The Delinquent Man), which contains the content of his criminal investigations, which has revolutionized the content.

Criminology is a science that emerged after the second half of the 19th century. Criminology is a very new science compared to other sciences. This field requires a lot of research because it is a new scientific discipline when compared to other sciences.

Criminology is a science which works with many disciplines (interdisciplinary). This science is an upper discipline that uses and synthesizes the scientific knowledge as a source of information from many disciplines such as biology, psychology, psychiatry, sociology, anthropology, medicine, ecology, statistics, law, forensic sciences, economics and education. (Tutar, E. www.kriminoloji.com 2002.)

The emergence of the Italian school in the second half of the nineteenth century had a great influence on the progress of studies on criminal intelligence and these studies have given a new methodological dimension to the experimental approach to the investigation of criminal behavior through Lombroso. Some lawyers say that the research conducted by Lombroso marks the beginning of the scientific work of the real crime scene. (Dönmezer, S. & Erman, S. 1994, vol. I, p. 24, 70.)

1. History of criminology

The word "criminology" was first used by a French physician named Topianard and the first work bearing this name was published by Garofalo, who lived in the second half of the 19th century. In the past, certain motives which make someone turn into crime have attracted attention. Plato, for example, in his "Laws", counted the crime as a kind of sickness, and stated that it had three sources: Passions (desire, desire, jealousy, fury and others), seek pleasure and ignorance. According to Plato, punishment improves the criminal by illuminating it and removes the pressures laid on it by the motives such as fury, pleasure desire. (Dönmezer, S. 1994, p.2. & Szabo, D. 1965, p. IX. & Nêgrier-Dormunt, L. 1982, p. 16.)

The Hippocrate with Plato can be considered a thinker who first felt the existence of Crime Anthropology. Because both thinkers see a relationship between body shapes and character. Aristotle, on the other hand, has held that criminals have been considered enemies of society and that they should be punished with merciless punishment. Aristotle claims that misery is the cause of rebellion and suicide. Some thinkers regard Aristotle as the founder of biological psychology. (www.kriminoloji.com 2002.) In 1860 Maudsley published his work, which examines the relationship between crime and mental illness and in 1868 Prosper Despine in his book "Psychologie Naturelle", he arrived at the conclusion of the criminal got folie morele after he state that the criminal boys have the existence of degeneration.

Alfonso de Candolle and Villermé made investigations on crime statistics in 1830 and 1831. Parent-Duchaftelet has examined the aspects of Anthropology, Medicine and Sociology by applying a very new method of transfiguration. It is important to remember the names of Quételet and André Guerry in this subject. Quételet published his research on Dutch criminal statistics in 1835. He explained how birth and death amounts can be estimated beforehand so that acts of murder and dishonesty can be predicted in advance. In his book published in 1833 named *Essaie sur la Statistique Morale de la France*, Guerry explained that it is possible to apply numerical analysis on community events, and thus their connection to development and other elements can be determined. However, studies on the sociological factors of crime were carried out by Tarde, Lacassagne and Joly in the 19th century. It turns out that the foundations of Crime Anthropology and Crime Sociology were laid down before the great works brought to Italy by Lombroso and Ferri. In the second half of the 19th century we encounter three great names in the history of criminology. These are Lombroso, Ferri and Garofalo. (Dönmezer, S. & Erman, S. 1994, vol. I, p.24,70.)

While Cesare Lombroso was professor of Forensic Medicine at the University of Pesaro, as a result of the investigations on the criminal in the city prison, after 1876, he brought his great work, *L'Uomo Delinquente*, which will later revolutionize the world. According to Lombroso, crime is a natural phenomenon, such as death or birth; even plants and animals are even in the realm. An action takes the character of a crime when it is found in contradiction with a certain country and time, customs and traditions. Crime is, naturally, a fact in the general causality law. Because, the crime, with its significant part, is a product of the conditions of the organism. Some people are born as criminals, as certain animals are predators, plants are parasites. A person, who commits a crime, has sui generis forms as an anthropological type and he commit a crime because of anatomical, biological and psychological features in his body. These stigmatismes, which force individuals to commit crimes, are atavism and degenerated.

According to Lombroso, punishment cannot destroy the actions and the natural forces that combine to bring the blame into action. For this reason, good health care, hygiene, and crime prevention are more effective than punishment. The state should fight not with crime, atonement, spiritual paying purpose, but with social defense. (www.Kriminoloji. com 2002.) Raffaello Garofalo explains his ideas in his work named *Criminologia*. (Garofalo, Le Baron R. 1905, translator Muhittin Göklü, İstanbul, 1957.) According to the author, immoralness is not the product of free will; it is the

result of the failing biologic. So, in punishment, the measure must be state of danger; this is the basis of criminal responsibility. Because crime is not the product of free will, it cannot justify the ratio between moral responsibility, crime and punishment. (Dönmezer, S. 1949, p.37.)

Enrico Feri has explained his ideas in his work which called *Sociologia Criminale*. We can explain his ideas in resume: The essence of the investigation of the guiltiness should be the positive method. A criminal is usually abnormal; his biological, physical and social factors, despite himself, are forced to commit crimes outside his will. Criminality statistics have shown that punishment has no effect on preventing crimes or preventing people from repeating their crimes. So society has to develop other means of defense. These are measures (punishment counterparts) that hold the punishment called *sostitutivi penali*. The statistical analysis reveals that the level of criminality in a country is in accordance with the "law of excessive saturation in crime".

Just as a certain number of chemical objects dissolved in a certain volume of water at a given temperature- neither an atomic atom nor an atom is missing -, a certain number of crimes are just like that; they are committed in the same social environment, in individual and physical conditions, neither a number is missing nor a number more. In that case, the punishment does not have the activity recognized.

The constant relationships between the causes and factors that cause criminals to commit crimes, and their mutual effects, are the proof of universal necessity (determinism). The living being, from the state of protoplasm, to the most advanced shape, just battle for its own existence. Base of criminal responsibility is a social responsibility. Criminals have social responsibilities because of their lives and actions in society and because they are harmful or dangerous and the right to punishment is based on the principle of community defense.

It is necessary to state that Tarde, Mezger and Exner have also important places in the history of criminology. In 1920 and 1930 a new Contemporary Criminology began to emerge. In this period, two principal views have been put forward in terms of explaining the criminal behavior. The first of these has inspired the influence of Sigmund Frued's theories and the symbolic expression of the tensions and controversies present in the soul structure of the criminal. The second explanation is that the influence of sociologists is to treat the crime as a result of the environment in which the individual lived. At present, these two main ideas dominate in criminology. The examination of the sociological view of criminality has taken a broad American approach in the 20th century. (The most important reason for this is the fact that the criminological researches in America have been carried out by sociologistp. That is why reasons of crimes are attributed to the social environment in which the individual is socialized, thus, family structure, the influence of criminal groups, the role of cultural values that motivate criminal behavior, professional criminal organizations and similar subjects constituted the main research topic..) Authors such as Sutherland, Sellin, and Cohen focused on the effects of learning, culture conflict, and criminal subculture in the formation of crime.

After the 1960s, crime sociology left its wide-ranging place to "deviation sociology and interactive school." and then the "radical criminology" trend emerged. Towards the 1960s, a number of new efforts emerged, especially in the United States, to change generally accepted assumptions about the bases of criminal behavior. Criminological theory, methods and applications have been turned into a new set of researches. Some sociologists call this new approach "Radical Criminology"; others called "Critical Criminology". (Douglas, J. 1971.)

This new view sees the Criminal Code in a class society as a means by which those in power use it to control other minority groups. Crime anthropology congresses, which had been gathered since 1885 as criminology as a science fiction, also became important.

After the pause of the end of World War I, "International Criminology Association" was established by Benigno di Tullio in 1934 and the first International Congress of Criminology was

convened in Rome in 1938. In 1949, the International Criminology Association was established in Paris and the International Congress of Criminology was first convened in Paris in 1950. Thus, it was possible to establish the International Criminology Commission in 1955 London and 1960 Hague Congresses. After that, these congresses continued to gather every five years. The Council of Europe has been organizing criminological research conferences and colloquiums every year since 1960 and publishes the minutes of the discussions with the reports. (www.kriminoloji.com 2002.)

2. Description of Criminology

Criminology is a branch of trial-based research tools and crime identification that determines crime and criminality factors. It examines the individual and social factors that constitute basic elements of criminal behavior. There is a lot of different description of Criminology. The reason of this is that criminology is carried out both on individual and social issues, as well as narrowing or extending the content of its definition. (Günel, Y.1972, vol. 27, No:2, p.53.)

As we indicate before the reason of the lack of definite definition of criminology is because it is a new kind of science. It is possible to define criminology as a science of crime, science dealing with crimes or science searching the reason of crime. Criminology is also a discipline that examines whether crime of criminal is caused by his environment and the environmental reasons. American scientist Sutherland, he claims that the criminology not only examines the cause of crime but also it includes criminal science and sociology of law and it constitute social direction of crime. It is possible to say that these definitions, as stated above, are general, nonspecific or these definitions can show us that criminology is confuse with the other sciences. That is why, law defines criminology as “a branch that investigates crime as an individual phenomenon and knowing the factors that cause it to control and reduce social scientific work.” (Sutherland, E. H. & Cressey, D. R. 1966, p.3 & Dönmezer, S. 1994, p.9.) This science includes some modern sciences such as medicine, psychology and sociology, as well as other sub-sciences specializing in investigating the causes of crime.

3. Science Branches of Criminology

We will briefly describe modern criminology and a series of science which can be branches of this science such as “criminal nature”, “criminal psychology and sociology” which include the notion of crime and criminal.

3.1. Criminal Nature

This science is also referred to as "guilty biology" by the scientific principles lay out by the Italian scientist Lombroso. This science is about to examine the characteristics and organic properties of criminals in terms of external physical composition or internal organs of the body. In his research, Lombroso had arrived at the result that there is a continuous relationship between criminal and crime organic compound and criminal is an exemple of primitive man. (Dönmezer, S. 1994, p.4.) Although Lombroso's ideas have been particularly criticized in relation to crime and criminal, Criminal biology reveals the fact that some of the driving factors of the crime are due to a defect or anomaly in the organic composition of the crime.

Even acknowledging that these factors cannot be used to make a general interpretation of the crime, shows us that the knowing the organic imbalance of crime help us to choosing the appropriate treatment method. (Zeğlül, B. S. 2007, p.14.)

3.2. Criminal psychology

This science is about investigating the psychological aspects of a criminal and repulsive motives influencing the criminality, which is called the psychological factors of the criminal. It also examines the mental abilities of the criminal and the size of the mental tendency towards crime. Researchers in crime psychology use psychoanalytic methods that Freud and other psychologists say

they shed light on the elements of this mental preparation to commit crimes. As it is difficult to distinguish between the organic composition and the psychological organization of the criminals, the tendency of the individual to psychology and criminality is remarkable in the light of some opinion. (Zeğlül, B. S. 2007, p.14.)

3.3. Criminal Sociology

This science examines the criminal factors as a social character and also examines crime as a social phenomenon resulting from the influence of the social circle which surrounds individual. The basic idea of this science is that the cause of the crime cannot be confined to the criminal and organic characteristics of the crime and social factors have an important influence on promoting these internal factors and interact with them. (Zeğlül, B. S. 2007, p.14.) From the definition of criminology we mentioned above, we can say that its subject is to examine crime, criminal and investigation of criminal factors.

4. Meaning of crime and criminal in criminology studies

Crime, “suç” in Turkish, means according to dictionary “acts that are contrary to the rules of morality and ethics or an act that is prohibited in a society with written or unwritten rules and acts which impose sanction.”

As a term for crime in contemporary law reviews different definitions have been made according to the philosophical view on which they are based or on the conclusion reached in terms of the theory of the general elements of the crime. There is no generally accepted term that satisfies the crime in the narrow sense of classical Islamic law. The word of “Cürm” and “Cerime”, in Islamic law, are used to include sin, crime and torts. Although Maverdî described “ceraim”, the plural of cerime, as prohibitions that Allah deters with the punishment (prohibited actions). This use is not widespread in Islamic law literature.

The murder word is commonly used for crimes of murder and injury (an act of affection), while also covering the meaning of "crime" in general. In verses and hadiths, the words derive from Cerm are commonly mentioned for state crime and sin. Besides *Cürüm*, *cünha* and *kabahat* (fault) are used in modern era in Turkish Penal Code in the meaning of crime. In modern Arabic term of crime is stated generally with the word of *cerime* or murder. (Zeğlül, B. S. 2007, p.14.)

There are two approaches to crime investigations, one about form and the other about essence. The first is addressed in terms of the connection with the penal code and defines crime as an act forbidden with punishment threat by law. The second concept is the essence of the crime, it means that it analyze what it violates and why it is forbidden. However, some authors point out that in order for this approach to be useful, criminal determinations must be made directly in positive law. (Boynukalın, M. DİA, vol.37, p.457.) On the other, law distinguishes between the two meanings of crime: First legal or official meaning of the crime and the second is social and moral part of crime.

4.1. Legal or Official Meaning of Crime

According to this, crime is described such as: it is an act against to penal code provisions. This description, from the point of view of the Criminal Code, the social attraction involved in the material and procedural circumstances necessary for the crimes is removed from the meaning of the criminal acts. The official or legal significance of a crime means that it ignores the fact that crime is a material fact with social consequences before it becomes a legal fact. This legal meaning restricts the investigation of the criminal acts of science by excluding social dangers other than those provided for in the Criminal Code. In fact legal meaning of crime can be change according to time and place, so it is relative. This situation invalidates the definition of criminology, depending on the criminality. Because unless the subject is characterized by consistency and homogeneity, it will not give exact result.

4.2. Social and Moral Meaning of Crime

Taking into consideration these difficulties with the legal definition of crime, crime has been defined from a social point of view in terms of law. Although the crime is not included in the provisions of the criminal law, it is defined as behavior that is contrary to moral values and principles that are dominant in society. In this respect, Garvalo changed the notion of "legal crime" with the idea of "natural crime". And this means any violation of the feelings of compassion and honesty which are judges in society. Examples of natural crime include murder and theft. Natural crime is characterized by genius and persistence, the content does not change with time and place. Natural crimes correspond to the so-called "artificial crime or conviction crime", which is an attack on the social feeling and the matter that varies according to time and place. Economic crimes to protect certain social interests are also examples of natural crimes.

This social connotation of crime is against the principle of the law of crimes and punishment which is an important protection principle for the protection of individual freedoms. In addition, the criminal law regulators punish the crime because it represents an attack on the core interest of the society, not because it is contrary to morality.

On the other hand, Garvalo's idea of natural crime is an idea that some think is not realistic, because the nature of societies changes from one place to another, and society may offer differences from time to time. For this reason, what is considered a crime in a society may not be a crime at another time. (Zeğlul, B. S. 2007, p.15-18.)

5. Classification of Crime and Criminals

5.1. Classifications of Crime

Criminal Code divides crimes into various parts. These classifications have some benefits in terms of legal technique. When the classification is being made the personality of the person who committed the crime or the reasons and factors that led to the crime being committed are not addressed. Therefore, the criminology, who is charged with the explanation of the crime, must commit the offenses to the classification by taking the crime for its own purposes. (Dönmezer, S.1994, p.53. & Tutar, E. www.kriminoloji.com 2002.)

Crimes, by those who make the classification of the crimes, has been classify according to the intentions of the criminals and the nature and severity of the reaction to crime by society. Classification of crimes can be done in many different ways. We will examine certain type of classification of crime.

5.1.1. Classification of Crimes According to Purpose of Criminals

We can find an example of this kind of classification in Bonger's work. Bonger distinguish criminals according to their reasons like; economical criminals, sexual crimes, political crimes. Yet no crime can be attributed to one single reason. A classification based on single reason is far from being satisfactory. (Bonger, W.A. 1916, 36. & Dönmezer, S. 1994, p.53. & www. kriminoloji. com 2002.) The other example of classification in this subject has made by Gillin. Gillin categorize crimes as:

1. Economic crimes: Hooliganism, begging, theft and similar offenses, killing for profit, looting, frauds in foodstuffs, embezzling and crime of bribery.
2. Sexual crimes: prostitution, adultery and rape.
3. Coercion and violence crimes: killing a person, assault and battery and killing new born child.
4. Political crimes: crimes committed by politicians and statesmen, crimes against the government and civil servants. (Dönmezer, S. &Ermann, S. 1994, t.3. www. kriminoloji. com 2002.)

5.1.2. The Classification of Crimes Regarding to the Nature and the Violence of Reaction Demonstrated by Society

Sellin, in sociological point of view, address the degree of reaction shown by the society towards crime as a measure. Since this reaction is shown by the public together with the violence of the punishment, the punishment should be based on the classification. (Sellin, T. 1938. & Dönmezer, S. p.54. & www. kriminoloji. com 2002.)

Opinion of Sellin about the classification of crime is that for him Criminology must keep the crimes committed to theoretical classifications in terms of their own cause. (Hurwitz, S.& Christiansen Karl O. P.377. & Dönmezer, S. p.54. & www. kriminoloji. com 2002.) In this classification, as a measure usually the process of crime, the way of handling, the mechanism of causation, the reasons should be fundamental. by virtue of a classification to be made on this basis, practical benefits can be obtained in terms of prevention of crime. (Dönmezer, S. p.54. & www. kriminoloji. com 2002.)

5.1.3. Criminal categories according to Turkish Penal Code:

1. Homeland treason crimes: Crimes against state personality, Crimes against the powers of the state, Crimes against the State and its sovereignty

2. Crime against Liberty: Crimes against political rights, Crimes for lack of personal liberty (threat, enforcement), Crime against Housing immunity

3. Crimes against state administration: Embarrassment and conflict, Extortion, Bribe

4. Crimes against judiciary: Avoiding a service that is legally required to be fulfilled, Making a crime, Slander, Swear by lies, Self-empowerment

5. Crimes against public order: Incitement to commit crime (Direct incitement to commit crime, Indirect incitement to commit crime), Establish an organization to commit crime

6. Crimes against public confidence: Common Forgery (Official paper forgery: Forgery at the original of paper, Forgery in the form of paper, Forgery in the documentation of official transactions, Idea forgery, and the forgery of the official documents of individuals. The forgery at the private documents), Crimes related to forgery (Using fake documents, Destroy the document)

7. Crimes against public well-being: Drugs (Crime of acquiring drugs: Manufacture, import and export crimes, crimes of selling, buying and keeping drugs. Crime of using drug)

8. Crimes against general morality and family order: Abuse, statutory rape (Abuse, Statutory rape, pedophile, breaking virginity with marriage promises, Foolish movements, Vulgarity), Kidnap and detain (Abduction and detention of adults, Abduction and detention of minors)

9. Crime against person: Intentional murder (Legitimate killing, permissive killing), involuntary manslaughter, joining in suicide, negligent manslaughter, assault and battery (General assault and battery, Intentional assault and battery, Negligent assault and battery), Defamation, Special provocation, Mutual provocation (Using violence against someone)

10. Crime against property: Harm to someone else's property, Fraud, Abuse Safety, Theft (Simple theft, Causes of violence origin of place and time, Causes of violence connected to person), Plunder (Securities plundering, Usurpation of bills, Human abduction (www. kriminoloji.com 2002.)

If we will make another classification it would be like this:

1. Violent crimes: Killing man, Plunder, Assault and battery

2. Sexual crimes: Sexual abuse of children and adolescents, Rape, Exhibitionism, Incest, Prostitution

3. Crimes committed against the property: Theft, Damage the property, Fraud

4. Traffic Crimes

5. Economic Crimes: Illegal trafficking (Smuggling, Organ and tissue smuggling, Smuggling of cultural and natural assets, Human trafficking), Forgery (counterfeiting, Forgery of documents, False invoice, Intellectual and artistic works, patent rights and brand imitation), Usury, White-collar crime, Corruption in the public domain (bribe)

6. Environmental Crimes

7. Computer Crimes

8. Alcohol and Drug Crime

It is possible to make classification as above. (Demirbaş, T. 2001, p.207. & www.kriminoloji.com 2002.)

5.2. Classification of Criminals

Dividing into classes according to the characteristics of criminals, the application of sanctions and measures to be applied in their typology and rights according to the classes and types they belong to in Criminology, has began long before Lombroso and Ferri. There are also writers who claim that the new classifications are showing the influence and penetration of the classification that Ferri had done before. (Pinatel, J.1956. p.863. & Dönmezer, S. 1994, p.386. & www.kriminoloji.com 2002.) Before Lombroso, Gall was divided criminals into two parts: those who act under the influence of passion, those who act with innate instincts. Despine had envisaged four classes in 1868. These are;

1. Criminals who act with cold blood

2. Crimes with passionate

3. Criminals with non-pathological mental illness and abnormality

4. Criminals with pathological mental illness or mentally ill. (Constant, J. 1996. P.76 & www.kriminoloji.com 2002.)

Let us explain that almost every criminologist has committed a criminal typology according to himself. That is why it is not possible to say that typologies that made up until today, they are completely correct.

Let us also point out that in criminology before criminals are separated into classes, in the Middle Ages, crime habit had a place in the Italian penal doctrine. So that for the first time the criminals and persistent violator are separated. It is also known that in terms of criminal responsibility, mentally ill and children are separated from habitual criminals. (Hurwitz, S.& Christiansen Karl O.1983, p.384. & www.kriminoloji.com 2002.)

Criminal classification of Lombroso and Ferri:

Lombroso has divided criminals in five groups in his work named The Criminal Man:

1. Born Criminals

2. Epileptic criminals

3. Criminals with insurmountable ambitions

4. Mentally ill Criminals,

5. Accidental criminals

Later, Lombroso separated accidental criminals in three subgroups:

1. Semi Criminals (pseudo-criminali)
2. Kriminaloids,
3. Stubborn Criminals who are not abnormal

Ferri also divided criminals in five groups:

1. Born Criminals
2. Mentally ill criminals
3. Passionate Criminals
4. Accidental Criminals
5. Habitual criminal.

The character of Ferri's classification is that he has emphasized the distinction between accidental and habitual criminals and has found the concept of habitual criminal. In this subject we must mention classification of Von Liszt. (Liszt, F.E. 1896. & www.kriminoloji.com 2002.) He divided criminals in three groups and he recommends sanctions and measures separately for each group. This classification of Von Liszt was also introduced to the program of the International Criminal Justice League in 1897. These groups are:

1. Accidental Criminals
2. Amendable permanent criminals
3. Non- Amendable permanent criminals

6. Modern Descriptions

We observe that different theoretical classifications take place in European criminology. On the other hand, the subject of classification in American criminology is handled from practical point of view and prisoners in prisons are subjected to various kinds of classification, they are the subject which they were tried to be cured in a best proper way that suits their bodies and characters.

Since it is not possible to mention here all of the classification, in this part we will consider certain elements that are considered important in criminology and we will examine, in terms of the proportion to these elements, what sort of classification exist. (Hurwitz, S. 1951, p.383. & www.kriminoloji.com 2002.) We remember the other criminal classification from Lombroso and Ferri

So, it is possible to classify criminals according to these elements herein below:

1. Factors which cause crime (etiologic)
2. Psychologic and psychiatric, characterologic elements
3. Clinical elements
4. Penal policy, reclamation and cure

6.1. Classification in terms of factors which cause crime

According to this classification there are three types of criminals:

1. Those that determined by inner reasons for their crimes
2. Those that determined by exterior reasons for their crimes
3. Those whose criminalities determined at the same time by inner and exterior reasons

It is clear that at this kind of classification the internal factors of the criminality can be separated from each other by the physical factors and the environmental factors that depend on an opinion that in second degree important environmental influences can be separated. To us, it is impossible to make such a distinction practically. Even the above-mentioned classification can be conceived in the theoretical context, it is far from scientifically certain to determine which crimes committed by biological reasons or environmental reasons.

6.2. Classification of crimes in terms of Psychological and Psychiatric, characterologic

6.2.1. Psychological Classification

One of the first classifications in terms of psychological has made by Egvin Obik. (Hurwitz, S. 1951, p.389. & www.kriminoloji.com 2002.) According to him, this type of criminals has divided in three such as:

1. Those who have weak will to commit a crime
2. Those who have a average will to commit a crime
3. Those who have a strong will to commit a crime

It is clear that the classification is not certain. Another classification has made by Hans W. Gruhle. Basic factor for him was that life direction of criminal. (Hurwitz, S. 1951, p.389. & www.kriminoloji.com 2002.) So, according to him criminals have divided in five types :

1. Delinquent Criminals
2. Spiritually Weak Criminals
3. Passionate Criminals
4. Criminals who commit a crime according to their honor and opinion
5. Poverty Criminals

Gruhle has divided Delinquent Criminals in two: Delinquent criminals can have active and passive personality. Those who professional crime makers are the ones who have active personality. Hurwitz is particularly concerned with incidental offenders and affectional offenders, among the criminal types that can be put forward in psychological care. There are no antisocial behaviors and tendencies in incidental criminals. Incidental offenders miss out on opportunities to deal with an act or action that should only be prosecuted by law. But this opportunity has not been revealed by himself. Psychologically incidental offenders has no specific feature, but he is just weak in resisting his urge.

Sexual crime is also an ambiguous concept in psychological terms. Psychologically, sexual crime is a temporary fierce excitement. Sexual offender is someone who commits a crime under the influence of such an excitement. And according to some passionate criminals should also be put to this category. When we talk about the sexual offenders, it is necessary to understand the criminals who see emotional and sexual excitement in their acts and movements. Thus, sexual offenders constitute the counterpart of the other criminals for a certain enrichment purpose while dealing with their crimes. (Szabo, D. 1965, p.330. & www.kriminoloji.com 2002.)

6.2.2. Psychiatric classification

The most detailed psychiatric classification has given by Benigno di Tullio. (Di Tullio, B. 1951, 181. & www.kriminoloji.com 2002.) His classification has indicated below:

1. Incidental Offenders:
 - i) Just incidental offenders (half criminals)

- ii) Ordinary incidental offenders (half criminals)
- iii) Confused incidental offenders
- iv) Incidental offenders due to passionate or sexual situations

2. Criminals according to body type:

- i) Ordinary physical criminals.
- ii) Hypoévolutive physical criminals
- iii) Neuropsychopathic physical criminals
- iv) Psychopathic physical offenders
- v) Physical criminals in various ways

3. Mentally ill persons:

- i) Criminal mentally ill
- ii) Mentally ill criminals (psychic abnormalities, neuropsychopathies, psychopathies, mental illnesses)

Di Tullio claims that this classification carries the necessary elements for the development of a biotypology and allows the individualization of criminals in criminological terms.

6.2.3. Classification in terms of characterology:

The explanations we have made over above have revealed that there is no general criminal character. However, it was seen that those who committed certain crimes generally has specific characters and some authors have suggested that there is a criminal character in such a specific and special crimes. Thus, character-based criminal classification is made. According to psychologic typology of Jung, (Seeling, E. 1956, p.54 & www.kriminoloji.com 2002.) types can be divided in two such as introvert and extrovert. And according to researches of Janesch it divided in two: interested and non-interested in crime. We can maintain characterological classifications for these types of criminals. Exner's classification can be considered as characterologic. Exner's classification has two bases:

- a. Incidental offenders and principal offenders
- b. Active and passive criminals

It is necessary to distinguish criminals, professional criminals who have conducting activities in a methodical organization and who are antisocial, active criminal, from habitual criminals who are passive criminals. (Exner, F.1946, p.340. & www.kriminoloji.com 2002.)

6.3. Clinical Classification

Clinical classification is the sort of classification brought to the square by combining the characteristics of the crime with the character of the criminal. It is suggested that Seelig (Seeling, E. 1956, p.53 & www.kriminoloji.com 2002.) gave the most perfect style of this classification. According to Seeling, the criminal type constitutes a kind of combination of all of the multiple characteristics that are in relation to each other and in harmony. That is why one person can have multiple classification. The classification of criminals must be made according to the qualities that characterize the criminal and the spiritual process in which the act is committed and it also must be done in accordance with an essence that combines the manner of action while committing crime. Writer divides the criminals into eight criminological types:

- 1. Professional criminals who does not want to work

2. Criminals who commit crime against property rights due to reduced resistance
3. Offensive criminals
4. Sex offenders
5. Criminals under the influence of a crisis
6. Criminals by primitive reactions
7. Ideological criminals
8. Criminals due to social indiscipline

According to Seelig, men or women criminals are belong to one of the eight types. But there are some criminals who belonged two types at the same time. These are we called as mixed types. There are limited criminals who have not belonged to none of these eight types.

Gibbens gives an etiological classification to Dr. Peter Scott in the context of the clinical approach. According to them juvenile delinquents commit crimes with predisposing and precipitating reasons. Predisposing causes determine the tendency to develop personality. Precipitating reasons connected to possibilities, special situations and child's interpretations and their meanings.

The typology that is connected to the predisposing causes is divided into four:

1. badly-grown persons
2. Well-educated person according to bad standards
3. Persons who specify recovering examples
4. Badly adapted persons

6.4. Sociological Classification of Criminals

Some authors have different meanings from sociological classification. According to Hurwitz, criminal types in sociological terms answer the nature of acts and movements committed by criminals. This opinion has found a place of application in the National Socialist German Criminal Theory. It has been accepted that the attitudes and behaviors that are characterized in the public, such as murderers, thieves, and oppressors, correspond to certain criminal types. (Dahm, G. 1940. & www.kriminoloji.com 2002.) Cavan, who represents the American sociological class, gives a sort of classification as follows:

1. Professional Criminals
2. Criminals being in gangsterism and work for it
3. Criminals who lives in criminal's world
4. Habitual criminals (alcoholics, drug addicts, punk and beggars, little thieves)
5. Brainsick criminals (those have psychoses, psychoneurosis and those are psychopaths)

It is seen that the basis of this classification is the social process and social effect of crime. Szabo explains that sociological typology should be based on socio-cultural elements and is based on the following two principles:

1. The life style that the criminal develops in the process of socialization,
2. The concept of criminal profession of a person as an individual and social fate within a particular social structure.

For example, we can classify the first one as Mayhew-Morov criminals, coincidental, professional and prudent criminal. And we can give an example for the second Recless's five criteria. (www.kriminoloji.com 2002.)

6.5. Classification in terms of nature and direction of Criminality

It has been argued that the only criteria for classifying criminals according to external observable elements for classification is the need to address the external elements of their formation and development. So we can divide criminals in three such as:

1. Persistent violator and non-persistent violator
2. Chronic criminals
3. Violent and soft criminals

Persistent and non-persistent violator is the oldest, traditional classification. There is a distinction between the meaning of repetition (chronic criminals) in criminal law and the meaning in criminology. In criminology it is not mentioned essentially the repetition but it is mentioned persistent violator. Persistent violator in criminology apart from the sense of criminal law, it is often used on multiple criminal offenders.

The criminals who repeat their crimes after a long period of time are called limited criminals; for the ones who repeat their crimes after a short period of time are called as chronic criminals. In recent years, with a new direction in German criminology it is accepted that the general direction of criminality correspond to different directions of criminal types among criminals. Some types of criminal offenders are called monotypes, while those who commit various crimes are called mixed or multiple types. Those who operate on two types of crime at the same time are called parallel types, and those who change crime activities are called changing types. (Hurwitz, S. 1951, p.403. & www.kriminoloji.com 2002.)

6.6. Classification in terms of criminal politics and treatment

This sort of classification is found especially in American criminology. In this respect, laws have separated crimes into groups according to objective and scientific measures and according to these groups they have determined the type and amount of sanction and so they have made some kind of legal individualization of this punishment. This is the situation of criminals, who have been subjected to mental illness, deaf and dumb criminals and persistent violator. It appears that this classification also correspond to the legal classification of criminals.

The classification we would like to mention here is about the providing rehabilitation and treatment at the most appropriate rehabilitation center according to the character and personality of the person who has been convicted of the crime. (www.kriminoloji.com 2002.) This kind of classification can be made based on the principles such as age, gender, the possibility of escape from the institution, the nature of the act, the possibility of reform, education and training needs, physics and mental conditions, work ability and race. It also can be made with an administrative mindset. It can also be made to make group therapy possible by bringing together homogenous offenders of a certain type. Such a combination would also provide the opportunity to prevent the spread of bad habit. (www.kriminoloji.com 2002.)

Benefits of classification of criminals:

1. Detention of different types of criminals in a proper manner
2. More appropriate supervision and control possibility
3. A more appropriate discipline

4. Increasing the production skills of prisoners
5. The more convenient and efficient use of facilities for the training and conviction of prisoners
6. Continuity in rehabilitation and rehabilitation programs
7. To improve the attitudes and movements of prisoners
8. The decline in survival rates of prisoners released
9. Obtain better results in long-term planning of building needs (www.kriminoloji.com 2002.)

7. Legal Importance of Crime

Criminology research deals with the criminal as a subject to describe different aspects of personality, also physical and mental, psychological and mental aspects. Thus, it can finally determine the factors that drive the crime and determine what is appropriate to fight against it. If so, it is not easy to identify criminals under criminal trials. The law does not indicate when a person has committed a criminal offense and does not indicate the end of it. Someone else's thoughts can also be governed by strict social considerations and beliefs. All this gives a relatively understandable meaning to the criminal. It is clear that the definition of the concept of criminal is full of many difficulties. Some of these are those:

On the one hand, the traditional criminal doctrine defines a criminal as: if there is a criminal offender according to the Penal Code, person must prove that he has committed the offense by legal proceedings. This definition makes it easier to identify the criminal, but this definition has been criticized. On the other hand, modern laws define a large number of penal texts. Some of these provisions aim to regulate the organizational aspects of life in society and violation of these rules does not help the person to give the infringer's status.

Despite the violation of personal skills, including violations of traffic, it is not appropriate to escape from entering into the law and to exclude them from the Department of Criminal Investigations due to their criminal mentality.

These criticisms led to the emergence of a modern tendency, seeking a new definition of criminality in line with the nature of criminal trials. In this view, the legislator defines some forms of behavior as criminals, regardless of whether the legislator removes such a criminal statement. The most important characteristic of the criminal - according to this modern thought - is that it has a non-social mind; in other saying it is person who has a mentality devoid of social adaptation ability. As a result, the adoption of the traditional conception leads to a narrowing of the scope of the criminal investigation and closing of the door to the opportunities to prevent crime; because a person with a non-social mind is excluded from the concept of crime. The difficulties in defining the concept of the offender are not limited to the suitability of the legal concept or the social concept of the offense. There has also appeared a problem with the quality of the criminals. (Zeğlül, B. S. 2007, p.20.)

8. Relationship of Criminology with the other Crime Sciences

There is a clear link and close relationship between the different branches of crime science; they all revolve around the concept of crime and they all interested in to investigate by knowing the factors that cause it or establishing the punishments for it, or by determining the procedures which lead to the state authority's punishment report or the criminal penalties imposed. In the next section, we will examine relation between crime and penal law, the Code of Criminal Procedure and the criminal policy to determine the links between criminology and the most important branches of forensic science. (Zeğlül, B. S. 2007, p.21.)

8.1. Criminology and Penology

We have clearly stated that criminology is engaged in the investigation of crime to define different factors, individual or social, that lead to the commission of the crime, in order to find suitable means of criminal functioning and to limit its influence. Penology is about the social reaction phase against the criminal's factions, that is, the application phase that fulfills these objectives. Despite the independence of both sciences on their own researches, the only thing they agree on in their quest to achieve a single goal is the "fight against crime". The intent of criminology is to examine the crime phenomenon in order to ensure the supremacy of law and to check it before it occurs. The relationship between criminology and penology is reflected in the fact that each one is a complement to the other and one of its instruments.

Effectiveness of punishment information in the selection of suitable means for the execution of punishment can only be achieved after knowing the offending crime factors and characteristics of the offender and this is the area of criminology. (Zeğlül, B. S. 2007, p.21.)

8.2. Criminology and Criminal Code

The Criminal Code includes a set of legal rules defining crimes, criminal penalties and other measures. Crime and criminal code, although the crime is related to the aim and the purpose of the struggle, the nature of each is different from the nature of the other. Criminology is a descriptive science in the sense of interpreting and interpreting criminal behavior. The Criminal Code is a fundamental or normative science that investigates crime as a legal event that identifies crime and its types and determines the criminal liability of the types of criminals. However, the reciprocal influence between the crime and the criminal law allows the criminal law to define the framework in which criminal investigations are carried out in relation to crime and criminal. (Zeğlül, B. S. 2007, p.21.)

8.3. Criminology and Code of Criminal Procedure

The Code of Criminal Procedure includes the procedural rules adopted by the state from the time the offense is committed to the final decision, including the investigation, prosecution and appeal procedures and the protection of the individual rights and freedoms of the persons under criminal proceedings.

. While it is clear that the scope of criminal law differs from criminology, recent trends in the Code of Criminal Procedure deals with the identity of the criminal and the danger of the character of the criminal to determine the criminal characteristics of the criminal or how dangerous it is to help the judge choose the appropriate measure. This is supported only by criminal investigations that examine the personal and social conditions of the crime.

For example, criminal trials have contributed to the adoption of certain legal systems for a number of important procedural systems aimed at the proper implementation of the criminal exclusivity principle, including the introduction of the judiciary, the modernity and the introduction to the executive judiciary. (Zeğlül, B. S. 2007, p.22.)

8.4. Criminology and Penal Policy

Criminal policy means that the legislator has a range of means that will lead to a fight against crime in society. In other words, the criminal policy relates to actions that can be punished by social interests, and the identification of actions that propose to remove crimes from the Penal Department and the determination of punishments and penalties that effectively reach their aims. Criminology has set criminal policy to define and regulate the general framework of criminal investigation, criminalization and punishment policy, although criminal science knowledge differs in the nature of its own work. (Zeğlül, B. S. 2007, p.24.)

CONCLUSION

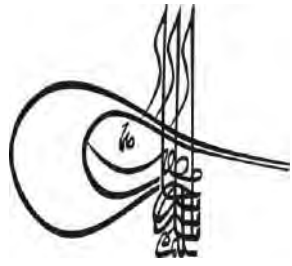
Criminology has a great deal of prominence in many ways in investigating the factors that lead to the practical functioning of crime, as well as taking advantage of the legislative body and judge and the power of criminal enforcement. Criminology studies have produced reports through legislation to contribute to the fight against crime. These can be done by investigating the criminology obtained from studies on the classification of the offense according to different punishments, through a holistic study of the nature of the offense and the criminal nature of the appropriate treatment. In the light of these research and studies, the legislator may intervene by selecting appropriate penalties or social and precautionary measures for each group of offenders.

There is no doubt that criminology is the study of the legitimate child criminals who led them to establish themselves with a special punishment system that is different from that of adult criminals. Studies in crime area inform the criminal tribunal, the choice of punishment or the appropriate injunction for each charge. And to do this appropriately, the judge must be provided with the means to determine the criminal character of the criminal in order to measure the crime risk in society. This, of course, assists in fighting crime in the community by applying minimum or maximum punishment of crime or by taking precautionary measure instead of criminal punishment, or by preferring to suspend if the circumstances of the sanction require it. Recent studies in criminology allow authorities to perform punishments to select the most appropriate punitive and recuperative treatment for the punished person and to select the method of working in the penal enforcement agency by categorizing the offenders in terms of age, gender and crime. The choice of the criminal procedure is also based on the physical, psychological, mental and social examination of the criminal. This review contributes to the knowledge of the factors that lead to the commission of the crime, and it also helps to correct and remove them from the scene.

REFERENCES

- Bal, H. (2013). *Suç Sosyolojisi*, , Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bonger, W.A.(1916) *Criminality and Economic Conditions*, Boston
- Boynukalın, M. (2009) *Suç*, XXXVII,457., İstanbul: DİA,
- Constant, J. (1996). Criminologie. retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Dahm, G. (1940). *Der Tätertyp im Strafrecht, Leipzig*. retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Demirbaş, T. (2001). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin.
- Di Tullio, B. (1951). *Manuel de l'anthropologie Criminelle*. retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Douglas, J. (Ed) (1971). *Crime in American Society*, Indianapolis: BobbsMerrill
- Dönmezer, S. (1949). *Cezai Mesuliyetin Esası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji*, İstanbul: Beta Basım
- Dönmezer, S. & Erman, S.(1994) . *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- F. Exner, (1946). *Biologia Criminal*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Garofalo, Le Baron R. (1905) *La Criminologie*, Paris, Muhittin Göklü (translator) (1957). İstanbul retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>

- Günel, Y. (1972) *Kriminoloji ve Metot Meselesi*, Ankara University SBF Journal, vol.27.
- Hurwitz, S.& Christiansen Karl O. (1983). *Criminology*, London: Allen & Unwin,
- Hurwitz, S. (1951). *Criminology*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- İçli, T. G. (1999). *Kriminoloji*, Ankara: Bizim Büro.
- Liszt, F.E. (1896). *Die Paichololegicshen Grundlagen der Kriminalpolitik*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Nêgrier-Dormunt, L. (1982). *Criminologie*, Paris, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Pinatel, J. (1956). *La Vie et L'Oeuvre de César Lombroso (1936-1909)*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Pinatel, J.(1956). *Classification des Criminels*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Polat, O. (2004). *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*, Ankara: Seçkin
- Seeling, E. (1956). *Traité de Criminologie*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Sellin, T. (1938). *Culture Conflict and Crime*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Sutherland, E. H. & Cressey, D. R. (1966). *Principles of Criminology*, Philadelphia: Lippincott.
- Szabo, D. (1965). *Criminologie*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Tutar, E. https://www.kriminoloji.com/Kriminoloji_Nedir-Erol_Tutar.htm
- Von Listz, F. (1896). *Die Paichololegicshen Grundlagen der Kriminalpolitik*, retrieved from <https://www.kriminoloji.com/>
- Zeğlül, B. S. (2007). *Kriminoloji İlmi*, Kahire Üniversitesi, Hukuk Fakültesi,



Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/26, Fall 2018, p. 329-339

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14711

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Aralık 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Doç. Dr. Ali Murat KIRIK - Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖKSÜZ - Dr. Öğr. Üyesi Didem DENİZ*

This article was checked by iThenticate.

ETHICAL PROBLEMS FOR REPORTING OF KIRBAÇ HURRICANE: THE EXAMPLE OF DIGITAL NEWSPAPERS*

*Sinem ÇAMBAY** - Çiğdem DİRİK****

ABSTRACT

This study Kırbaç Hurricane of September 2018 from the date of the ethical issues that arise in the presentation to the agenda in Turkey aims to discuss the digital newspaper. In this context, September 29, 2018 Date of changing the direction of the Aegean coast of Turkey from Greece, especially in the digital newspaper for the Kırbaç Hurricanes claimed to be hit the news has been the subject of Izmir. Located in digital newspaper articles ethically problematic between the dates of thought Kırbaç Hurricane to reach Greece via Turkey on September 30, 2018 September 29, 2018 changed direction will be examined by content analysis. The unethical elements that stand out in the news will be evaluated under the basic categories. The news published in digital newspapers in the said date range were accessed via the Google Search Engine by entering the words “Kırbaç Hurricane” and “Zorba Hurricane” and purpose sampling was used. The results show that digital newspapers, as a significant tool of awareness-raising, ignore important ethical implications of reporting events that will fundamentally affect public opinion. When we look at these ethical implications, it is noteworthy that there is a serious problem in terms of equipment such as reality, accuracy, consistency, speed and precision. These problems bring about a serious loss of trust and reputation for digital newspapers. The solution to these problems requires an ethical reclassification of the basic qualities that the news should have in terms

* This article was presented as an oral presentation in Kuşadası on 29-30 November 2018 by ICOAEF'18 IV Applied Economics and Finance & International Conference on SOCIAL SCIENCES.

**  Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta: sinemonar@mynet.com

***  Dr. Öğr. Üyesi, Ege University, Faculty of Communication, Department of Journalism, E-posta: cigdem.dirik@ege.edu.tr

of digital newspapers. In the context of this transformation, there must be an ethical restructuring in digital newspapers.

STRUCTURED ABSTRACT

In today's world, changes in every field bring about important transformations in the field of journalism. These transformations have changed both the way in which journalism is carried out and the environment. In this environment, the practice of digital journalism, which has the opportunity to practice in the new media in the face of traditional journalism, has become widespread. While conducting the profession of journalism in digital media, ethical changes are also experienced as important codes of conduct.

The ethic phenomenon defined as the basic key and road map in the conduct of the journalism profession comes to the fore as the most important equipment in the digital world where information pollution is experienced at the line stage and the need for truth and reality is increased. Ethics is an important catalyst that will enhance the prestige and quality of digital newspapers. When we look at today's digital newspapers, it is noteworthy that this catalyst is not properly managed. In the field of digital journalism, it is noteworthy that there are serious problems in terms of the basic qualities that the ethics should possess when structuring the news.

Journalism ethics, as an understanding of the codes of conduct for which journalists are complied with, includes basic journalism equipment such as accuracy, truth, honesty, and impartiality during the exercise of the profession. These equipment are becoming the essential building blocks of the profession of journalism and are of great importance for digital newspapers. In this context, the concept of ethics for digital newspapers becomes evident in an understanding that focuses on the need to ensure that news is reliable. As a serious necessity to prove the accuracy of news content, ethics includes the correct codes of conduct that digitally published newspapers are obliged to comply with.

In other words, ethics emphasizes the need to focus on the truth for the ethical structuring of news in digital newspapers where there is a lot of information, information pollution and complexity. It makes it imperative to convey the news in a way that is accurate and without comment. Within the scope of this necessity, digital newspapers need to be sensitive in terms of ethics in reaching everyone and every sector independently from the concept of time and space.

In this context, where the information pollution of digital newspapers is experienced in the line phase and the necessity of accuracy and reality is increased, the basic catalyst which will increase the prestige and quality in digital media is the ethical hardware.

The newspapers published in digital media allow unlimited, space-free and indefinite access. For this reason, the power of the news to be published in these environments is quite striking. The said force also requires the news to be equipped with an ethically stable outlook. Within the scope of this requirement, digital newspapers need to target truth and reality elements rather than news value when creating news.

When we look at today's digital newspapers, it is noteworthy that the news is based on fiction, rather than the construction of truth and accuracy. Important ethical problems are observed in the news in digital media.

As the most basic ethical problem that emerges in digital newspapers, it becomes clear that false and unfounded information is investigated and circulated without questioning. The said circulation hampers the right of the public to be informed in terms of ease of access to information and serious problems in the sense of verification. The obstacle undermines the reliability of digital newspapers.

The fact that the audit is almost non-existent and that the news content is circulated in a fast and uncontrolled manner as an uncontrolled field in digital media, the uncertainty of the people who make the news increases the ethical problems. In this context, the problem of digital audit in the sense of accuracy and reality of digital newspapers stands out. However, digital newspapers need to act in accordance with the main reasons of existence today and in order to create news content, they must have important equipment such as reality, accuracy, consistency, speed and precision.

However, it is noteworthy that digital newspapers acted rather sloppy on a critical issue that would deeply affect public opinion, such as the hurricane, in which they are now seriously violating these principles. Digital newspapers need to be more sensitive in important and critical news such as the hurricane, which will fundamentally affect public opinion. However, it is noteworthy that digital newspapers have made concessions on this requirement while maintaining the news about Hurricane Hurricane and they remain ethically consistent.

Considering the news examined in the research, it is noteworthy that the people were brought to the gallery with exaggerated information that the news does not reflect the truth. It is noteworthy that the news has been compromising the function of informing the public, which is the basic function of the digital newspapers, with the correct and unbiased information as a means of creating an important awareness, and that the society has been panicked. The news is seen to have undermined the quality of certainty, which is the basic equipment of the news. The emphasis of the news that hurricane will be definite is seriously damaging the trust and reputation of digital newspapers.

It is observed that the speed and timeliness characteristic, which is one of the basic equipment of the news, is not taken into account by digital newspapers. Considering that the news is an important tool for raising awareness, it is noteworthy that the obligation to transfer all aspects of the news to the public is not met quickly. News has important inconsistencies in itself and this causes serious problems in terms of ethics and damages trust.

As a result, ethics is an important catalyst for digital newspapers, and it requires the construction of accurate, reliable and real ground news. While creating news that will be published in digital media, it is important to pay attention to these ethical factors in terms of image and trust, and the corrections must be made quickly and accurately in a timely manner.

KIRBAÇ KASIRGASININ HABERLEŞTİRİLMESİNDE ETİK SORUNLAR: DİJİTAL GAZETELER ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışma Eylül 2018 tarihinde gündeme gelen Kırbaç Kasırgasının Türkiye'deki dijital gazetelerdeki sunumunda ortaya çıkan etik sorunları tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda 29 Eylül 2018 tarihinde Yunanistan'dan yön değiştirerek Türkiye'nin Ege kıyılarını özellikle de İzmir'i vuracağı iddia edilen Kırbaç Kasırgasına ilişkin dijital gazetelerde çıkan haberler konu edilmiştir. Kırbaç kasırgasının 29 Eylül 2018'de Yunanistan üzerinden yön değiştirerek 30 Eylül 2018'de Türkiye'ye ulaşacağı düşünülen tarihler arasında dijital gazetelerde etik açıdan sorunlu bulunan haberler içerik analizi ile incelenecektir. Haberlerde öne çıkan etik dışı unsurlar temel kategoriler altında değerlendirilecektir. Söz konusu tarih aralığında dijital gazetelerde çıkan haberlere Google Arama Motoru üzerinden "Kırbaç Kasırgası" ve "Zorba Kasırgası" anahtar kelimeleri girilerek ulaşılmış olup amaçlı örneklem kullanılmıştır. Sonuçta elde edilen bulgular, önemli bir farkındalık yaratma aracı olarak dijital gazetelerin kamuoyunu temelden etkileyecek olayları haberleştirirken önemli etik donanımları göz ardı ettiğini göstermektedir. Bu etik donanımlara baktığımızda haberin temel nitelikleri olan gerçeklik, doğruluk, tutarlılık, hızlılık, kesinlik gibi donanımlar açısından ciddi bir sorun olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu sorunlar dijital gazetelere yönelik ciddi bir güven ve itibar kaybını da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözümü dijital gazeteler açısından haberin sahip olması gerekli temel niteliklerinde etik olarak yeniden dönüşümü gerektirmektedir. Bu dönüşüm bağlamında dijital gazetelerde etik açıdan önemli bir yeniden yapılanma olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Gazeteler, Etik, Dijital Medyada Etik, Haber, Kırbaç - Zorba Kasırgası.

Introduction

In today's world, the changes and transformations experienced in every field have brought important restructuring in the field of journalism and changed the way of journalism both in the way it is done and the environment. This transformation, along with traditional journalism, has led to the transformation of digital journalism practice, which has the potential to be applied in the new media, and has important transformations in its ethical approach as a code of conduct which must be followed while fulfilling the profession of journalism in digital media.

It is noteworthy that the ethic phenomenon, which is the key and roadmap in the conduct of the profession of journalism, is seen as the most important equipment in the digital world, where the information pollution is experienced in the line phase and the need for truth and reality becomes the most important hardware in the digital world and it becomes evident that it becomes a catalyst that will increase the prestige and quality of digital newspapers. When we look at today's digital newspapers, it is noteworthy that the said catalyst is not properly managed by these newspapers, but it is noteworthy that in the field of digital journalism, while the news is structured, there are serious problems in terms of the basic qualities that the ethic should possess and these problems cause significant problems in terms of content quality.

Ethics Concept

Ethical concepts, including duties as a man against himself and other people, covers containing moral scale as good or bad evaluation of the actions (Ozgen, 2002: 39). In this context, ethics is the subject of ethical behavior for society.

Ethics, as a concept which investigates the behavior of the individual within the conditions of morality, is defined as a philosophy which includes the correct rules of conduct for the individual, separated from the concept of morality (Irvan, 2005: 61-62). This philosophy stands out as a philosophy of morality and includes the whole of social values.

The ethical fact which is based on the standards that determine whether human activity is right or wrong is an important process that builds awareness of correct behavior (Erdoğan, 2006: 14). This process is determinative in the attitudes, behaviors, actions and decisions of human relations, social, cultural, political, economic, legal, scientific and technological areas (Bodur, 2006: 3). In this context, ethics becomes an important task and responsibility as well as an important control mechanism that directs behaviors.

Journalism ethics as an understanding of the code of conduct complying with journalists includes the basic journalism equipment such as truth, honesty and neutrality during the execution of the profession (Belsey & Chadwick, 2011: 10). These equipment are becoming the essential building blocks of the profession of journalism and are of great importance for digital newspapers.

The concept of ethics for digital newspapers becomes evident as an understanding that focuses on the need to ensure that news is reliable, and it is a serious necessity to prove the accuracy of news content and includes the codes of ethics that digitally published newspapers are obliged to comply with.

Ethics in Digital Newspapers

The concept of ethics involves the introduction of important journalistic codes of conduct such as reality, accuracy, consistency, objectivity, neutrality, honesty during the production and dissemination of news in digital newspapers.

Although the ethical principles that must be followed in digital newspapers have a great similarity with the ethical approach that applies to traditional newspapers, they require a more serious perspective in terms of responsibility (Dedeoğlu, 2016: 117). This responsibility is aimed at the elements of accuracy, precision and reality in a new media environment that provides an immense amount of information flow without time and space.

In other words, in digital newspapers with information overload, information pollution and complexity, which are under the type of information, the news should be created by focusing on the truth (Veziroğlu and others, 2018: 151). This necessity is due to the fact that digital newspapers can easily reach everyone and every sector regardless of time and space.

Since the newspapers published in digital media allow unlimited and indefinite access, and independent of time and space, the power of the news to be published in these environments is quite striking, but it also requires that the news be ethically accounted for (Sakallı and Bahadıroğlu, 2018: 133). This necessity necessitates the construction of news in digital newspapers based on accuracy and reality rather than news.

When we look at today's digital newspapers, it is seen that news takes on the mission of giving unreal information rather than construction and accuracy (Semelin, 1992: 32). Looking at this mission, it is noteworthy that the news published contain important ethical problems.

As the most basic ethical problem that emerges in digital newspapers, it becomes clear that false and unfounded information is investigated and circulated without questioning. The circulation in question has both serious difficulties in terms of accessibility of information and verification (Geray and Akdoğan, 2010: 210-211). These problems have damaged the reliability of digital newspapers.

There is almost no control and the uncontrolled field of news on the Internet as a fast and uncontrolled circulation of the news, the uncertainty of the people who prepared the report raises the ethical problems higher (Yüksel, 2014: 127). In this context, the issue of information audit in the sense of accuracy and reality of digital newspapers published on the internet stands out.

Code of Ethics for Digital Newspapers

Ethical codes that journalists must follow when conducting their jobs and the basic qualities that the news should bear are evident as truth and objectivity, correct information to the public, accuracy, speed and consistency (Akdal, 2017: 2069) and (www.megep.gov.tr).

Reality and Objectivity

In digital newspapers, the journalist has to establish the relationship between the truth and the news on the basis of the fact of the event and in this context the reality becomes important. The news has to reflect the truth in the best way (Tokgöz, 1981: 54). In other words, reality means that the existence of the event is real, and the purpose of the journalist must be to reveal the truth. In order to ensure these qualities, the news should be distorted and out of exaggeration.

Reality and objectivity for digital newspapers are aimed at focusing on the right of the public to obtain information. The reality and objectivity are most importance in terms of gaining trust and reputation of today's digital newspapers, which are constantly and constantly changing in the intensity of information.

Right Informing the Public

In digital journalism, information gathering and issuance process is realized during the creation of news and it is aimed to inform the public (Tokgöz, 1981: 12). In this context, digital newspapers stand out as an important tool for public opinion (Torun and Demirtaş, 2018: 1211). Journalists working in digital newspapers need to inform the public by providing accurate and unbiased information. The truth and the source of the news must be thoroughly investigated in order to inform the public correctly. It should not be forgotten that lying news will damage reputation.

Informing the public correctly in digital newspapers; this means that the information given in the news is correct and does not give false information which may lead to different understandings. The most important risk in this area is that news can sometimes be made incompatible with the principle of accuracy due to the rapid publication of the news. This leads to very serious ethical problems in reporting (http://www.megep.meb.gov.tr/mte_programmodul/moduller_pdf/haberin%20attributes.pdf.newsinformation20.pdf). The basic objective of the digital newspapers, which are able to change the information in every moment of time, should be to inform the public accurately and impartially.

Certainty

Journalists working in digital newspapers should give information in a manner that will not give any doubt to the public and the information given in the news in order to inform the public should be precise and convincing. Considering that readers can receive information from different sources, the reader should be fully informed with certain, clear, reliable and reliable information, as a news that does not contain definitive information will damage the reputation of the digital newspaper. It should be kept in mind that untrue news is based on rumors and damages trust.

From the point of view of digital newspapers, the fact that certainty is positioned as one of the basic equipment that will provide trust and credibility in the digital world, the fact that there is no compromise is an important feature that should be questioned in this context. News should not be open to discussion, should not create doubt.

Speed

Today, speed has become one of the most important factors in digital newspapers, and newspapers should not skip accuracy while trying to give the reader the fastest way. In addition to technological developments, the perception of journalism is changing and the speed of this change is very important (Alp and Turan, 2018: 40-41). As the production and consumption of news in a digital environment where just in time production takes place simultaneously, the news needs to be delivered to the reader very quickly, but in this process it is imperative to target accuracy together with speed. The most important point to be emphasized at this point is that the unjustified news sharing will quickly undermine trust and reputation in order to get fast. In digital newspapers, the principle of speediness must be complied with and there should be no concessions to reality and accuracy.

Consistency

In the report, the consistency quality of the sentences, including the fact that the sentences are meaningful and not contradictory, is an important feature. Consistency as one of the most important criteria in the basic structure of the news is that both the information is in a certain harmony and consistency and avoiding contradictory expressions. It is clear that a consistently unstructured news content will adversely affect the image by damaging trust and reputation. Consistency of news content in the digital environment is even more important because access to information is unlimited. In this context, it is important that the title of the news be compatible with the text and the words chosen should not be contradictory.

Purpose and Scope of the Research

The purpose of the study is to determine the ethical point of view in the digitally published newspapers, to establish the news content and to determine how the digital news can be constructed ethically by making an evaluation on the basic ethical codes that must be in the process of publishing the news. The aim of this study is to examine the ethical issues of the Kırbaç Hurricane and the ethical inequalities that cause these problems.

Method of Research

Working in the news to determine whether ethically how configurable for Kırbaç and Zorba Hurricane digital newspaper and changing direction over Greece's hurricane in order to determine what has been a violation of the ethical code of Turkey, especially news from the alleged September 29, 2018 and October 2, 2018 dates will hit the Aegean coast with content analysis method It was investigated. The news is accessed by entering the words "Kırbaç Hurricane" and "Zorba Hurricane" via the Google Search Engine. In developing the categories, all of the qualifications that the news should possess, using the purposed sample which has not been evaluated, only the missing and unethical qualities that are prominent in the news were examined. In this context, a total of 5 unethical categories were determined and the ethical problems in the categories of the news were tried to be categorized.

Findings of the Research

A total of 65 news stories have been reached in digital newspapers for the whip hurricane and 5 categories have been identified in the news that detract from the basic ethical qualities that the news content should have.

NON-ETHICAL NEWS CATEGORIES	Number
News that prevents the reality and objectivity	9
News that prevents the correct notification of the public	7
News that prevents the certainty	25
News that prevents the speediness	8
News that prevents the consistency	16
	Total: 65 Haber

News That Prevents The Reality And Objectivity:

“Kırbaç Hurricane Caused the Landing of the Sea of Marmara Marmara (28.09.2018 Cumhuriyet-Hürriyet), “Kırbaç Hurricane Alarm in Izmir” (28.09.2018 Yurt), “Meteorology warned for Sunday 30th September! Hurricane Alerts” (28.09.2018 UMKE), “Kırbaç Hurricane Alarm in Izmir: What Are the Measures Taken? Vital Alerts! (29.09.2018 Egede Son Söz), “Hurricane Alarm was Given in nine Provinces, (29.09.2018 Habertürk), “The Hurricane started to show its effect” (29.09.2018 Yüksekova), “Hurricane Alerts in the Aegean and Marmara Region” (29.09.2018 Artı Gerçek), “Kırbaç Coming Speed Full 145 km” (29.09.2018 İstanbul Burda). The news has unrealistic elements on Sunday, the majority of the country will be delivered to the hurricane at a speed of 145 km per hour, all official permits have been canceled and the effect of the hurricane has begun to be felt. In the news, statements such as warning and caution are used and people are negatively guided by unrealistic information in order not to go into the streets.

In general, it is noteworthy that the news is exaggerated by the extravagant information that the news does not reflect, and that the news does not bear the basic ethical qualities of objectivity and reality. In terms of these reports, it is noteworthy that digital newspapers have ethically significant deficiencies.

News That Prevents The Correct Notification of The Public:

“Scared Forecast: Turkey to Kırbaç Hurricane Warning” (27.09.2018 Sanal Basın), “Passed for alarm Kırbaç Hurricane” (28.09.2018 Kampbros ve Yeni Akit), “Kırbaç Hurricane’s last route: to advance in the North Aegean” (28.09.2018 Trendus), “What Can We Do Against Kırbaç Hurricane (28.09.2018 Posta), “Hurricane Comes Near Neighboring Schools in Holiday” (28.09.2018 Aydınlık), “Warning for Kırbaç Hurricane from Meteorology” (29.09.2018 Haber Erciş). The news reports that the public is ignoring the right and freedom to receive the right information about such an important issue by giving false information. The news emphasizes that Izmir and all coastline will be affected continuously.

In general, when the news evaluated under this category is considered as an important awareness raising tool, it is observed that public opinion, which is the main function of the digital newspapers, has compromised the function of informing the public with correct and unbiased information and the society has been panicked considerably. News that gives a continuous fear and anxiety message to the public both harms the right of the public to get the right information and mislead the public. It is seen that the news in question caused a significant loss of reputation. The most important point to be emphasized at this point is the fact that the reporting of digital newspapers in accordance with the ethical codes in terms of the basic characteristics of the news is a necessity in terms of both reputation and accuracy.

News That Prevents The Certainty:

“Amazing but Real! Kırbaç Hurricane Can Hit Marmara and Aegean (28.09.2018 Hava Forum), “Kırbaç Hurricane Alarm in Izmir and the Aegean Coast (28.09.2018 Samsun Gazetesi), “Kırbaç Hurricane Alarm in Izmir” (28.09.2018 Son), “When is Kırbaç Hurricane? Due to Hurricane Sunday, electricity and internet can be cut in İzmir, Aydın and Muğla” (28.09.2018 Ege Haber),

“Kırbaç Collection Begins in the Aegean” (28.09.2018 Dünya Bülteni), “Zorbas Hurricane: may produce waves more than 11 meters” (28.09.2018 Cumhuriyet), “It began to appear Zorbas hurricane” (28.09.2018 Milli Gazete), “Kırbaç Hurricane Alarm” (28.09.2018 Turiye), “Meteorological without warning: “Kırbaç Hurricane is coming to Turkey” (28.09.2018 Yeni Adana), “In Izmir and the Aegean Kırbaç Hurricane alert Meteorology Warns” (28.09. 2018 Internet Haber), “It hit Greece first! Hurricane is coming to Turkey” (28.09.2018 Gerçek Gündem), “Attention to Sunday! A further warning came from Meteorology” (28.09.2018 Haber 3), “Kırbaç Hurricane Alert Meteorology from Cash Advance Warning is coming” (28.09.2018 F5), “Red alert is for Kırbaç Hurricane” (28.09.2018 Karar), “Caution Against Denizli Kırbaç Hurricane” (09.29.2018 Haber Denizli), “Kırbaç Hurricane warning in Turkey” (29.09.2018 Memleket), “The first hurricane of the History of Turkey is coming” (09/29/2018 mymemur.com), “The hurricane began to be felt” (29.09.2018 Artı Gerçek), “Step by step approaching disaster! Hurricane alarm in 9 provinces” (29.09.2018 Olay), “Kırbaç Hurricane warning in Turkey ”(29.09.2018 Rudaw), “What is Kırbaç Hurricane? When will it begin? How long it will take? What should be done? Ways of protection (29.09.2018 Süper Haber), “Kırbaç Hurricane warning from Meteorology (29.09.2018 Yeni Yaşam), “Kırbaç Hurricane Alarm 9 Cities Provided” (29.09.2018 Düzgün Haber), ““Turkey will meet tomorrow with Hurricane” (29.09.2018 Haber Ekspres), “What is Hurricane, Kırbaç Hurricane Where to Shoot in Turkey” (02.10.2018 Haber 7). The news of the provincial and district details indicate the places to be affected by the hurricane and the people to panic. In the news, too many warning and warning themes have been used in a certain language, which makes the society, which will meet the hurricane for the first time, considerably alarmed At this point, it is noteworthy that digital newspapers compromised the most important ethical equipment.. It is seen that the news in question has undermined the quality of certainty, which is the basic equipment of the news. The emphasis of the news that the hurricane will be definite is that the confidence and reputation of the digital newspapers has been seriously damaged and it is seen that the principle of informing the public with the correct, reliable and clear information is made to a great extent.

News that prevents the speediness

“Is Kırbaç Hurricane Started” (30.09.2018 Futbol Arena), “Kırbaç Hurricane changed direction” (30.09.2018 Ege Yön), “Kırbaç Hurricane Warning from Meteorology: It Orientatiate to the North and to Reduce Violence, But be Careful” (30.09.2018 haberler.com), “Expected Hurricane will not come to Çanakkale” (30.09.2018 Çanakkale), “The hurricane statement from the General Director of Meteorology! Hurricane changed direction” (30.09.2018 Donanım Haber), “Hurricane passed tangent to the Bodrum, people flocked to the beach” (30.09.2018 Posta), “Kırbaç Hurricane changed direction! Alarm status is in progress (30.09.2018 Mynet), “Çanakkale was mobilized Kırbaç hurricane passed tangent” (01.10.2018 Çanakkale Olay). Although the news has changed the direction of the hurricane before, it has become a news that has moved too late on the public agenda and it is one of the basic equipments of the news, which paves the way for the speed and timeliness. In digital newspapers, it is observed that the most rapid reporting of competition due to the competition has brought about a serious ethical violation. This violation manifests itself in the transfer of truth and truth of the news to the public without being investigated. Considering that the news is an important tool for raising awareness, it is imperative to transfer all aspects of the news to the public, but it is noteworthy that such important information for the Hurricane Hurricane has not been transferred quickly. The news in question has significantly damaged the image of digital newspapers.

News that prevents the consistency

“Kırbaç Hurricane Can Hit Izmir” (28.09.2018 Yeni Asır), “What is Kırbaç Hurricane? When will the Kırbaç Hurricane When will it start?” (09.28.2018 Karar), “Turkey is Preparing for the Kırbaç Hurricane” (28.09.2018 Line Haber), “What is the Kırbaç Hurricane?” (28.09.2018 Time Türk), “Preparations for Tropical Hurricane Continues” (28.09.2018 Milliyet), “Kırbaç Hurricane Threatens Our Coasts” (28.09.2018 Deniz Haber Ajansı), “Preparations continue as the tropical storm

approaches, When will the hurricane in the Aegean begin?" (28.09.2018 Sözcü), "Kırbaç Hurricane When to Start, Where to Affect" (29.09.2018 Bölge Gündem), "Kırbaç Hurricane's last route: North Aegean" (29.09.2018 Indigo), "The tropical storm is changing direction, its violence will be partially reduced" (29.09.2018 Gazete Karınca), "Kırbaç Hurricane hit Greece" (29.09.2018 En Son Haber), "Is the Kırbaç Hurricane's Violence Falling" (29.09.2018 Haber Fersude), "Important notice regarding Kırbaç Hurricane from Meteorology" (29.09.2018 Milli Gazete), "Hurricane changed direction! Attention İzmir" (30.09.2018 Internet Haber), "After a Tropical Storm Warning More than Meteorology "(01.10.2018 Akşam), "Zorba or Kırbaç Hurricane was tangential Turkey" (02.10.2018 24 Saat). The news includes both the route and uncertainty about the amount of time and rainfall, and it is one of the most important features of the news. In the news, too many inconsistent expressions are prominent, suggesting that the news focuses more on the sensation than on public information. The focus on this sensation increases the clickthrough rate in digital newspapers and compromises ethical responsibility. Since the clickthrough rate of digital newspapers affects advertising revenue, the advertising and public responsibility has prevented public responsibility. In the news, significant inconsistencies such as 75 km of precipitation and wind and 140 km of precipitation and wind are observed, but inconsistencies are also seen in important issues such as places to be affected and start time. These inconsistencies cause a significant loss of image and confidence.

Discussion and Conclusion

Today, the restructuring in the field of journalism is spreading the practice of digital journalism as an alternative journalism environment. Digital media allow for independent journalism of the time and the venue is the concept of interaction very quickly bring along their ethical obligation to be configured as mandatory code of conduct be observed during the execution of the profession in this environment.

It is seen that the information pollution of digital newspapers is experienced at the line level and thus the necessity of accuracy and reality is the main catalyst that will increase the prestige and quality of digital media. In this context, it is noteworthy that the basic qualities that are required to have ethically in the structuring of news have gained importance. In a digital environment where information is constantly changing direction and information density is very high, the most basic function of newspapers should be to provide accurate, reliable, consistent and complete information to the reader. The most important point to be emphasized at this point is that the selection of the news that will take place in the relatively uncontrolled digital environment due to the speediness should be made within the framework of these criteria.

It is possible that digital newspapers behave in accordance with the main reasons of existence today and they have important equipment such as reality, accuracy, consistency, speed and precision during the creation of the news content. However, it is noteworthy that digital newspapers have been sloppy on a critical issue that would deeply affect public opinion, such as the hurricane, in which they significantly violate these principles. In this context, it is important to pay attention to the ethical elements in such news and the corrections must be made quickly and accurately in a timely manner. When creating news such as hurricane which will cause anxiety in the public, right orientation should be targeted rather than sensation.

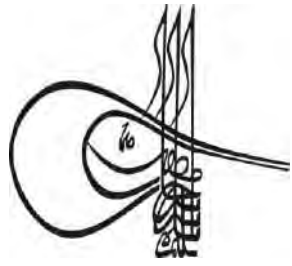
It should be paid attention to be consistent with the content of the news in digital newspapers and the use of conflicting statements should be avoided. News should be published very quickly and necessary updates should be made very quickly. The news should contain the means of protection from hurricanes and the measures to be taken, rather than harboring exaggerated unreal elements All kinds of content that will frighten the public and cause panic should be avoided.

As a result, the news should be created with ethical responsibility by considering the power of digital newspapers in creating awareness and raising public opinion. It should not be forgotten that the

news content produced with ethical responsibility will lead public to the right behavior in catastrophic disasters.

REFERENCES

- Akdal, T. (2017) An In-depth Interview Study on the Perspectives of Journalists in the Context of Journalism in the Context of the News and Journal of Journalists, www.ulakbilge.com, (Accessed on 21.11.2018).
- Alp, H., Turan, E. (2018) The Reflection of Audience Messages in the Scope of a Changing Journalism, Case Study: Fox TV and A News Example, *Turkish Studies Journal*, Volume: 13, Issue: 10, p.39-55.
- Belsey, A. and Chadwick, R. (2011) *Ethical Problems in Media and Journalism*, (Translation). Nurçay Türkoğlu, Istanbul: Detay Publisher.
- Bodur, F. (2006) Ethics Questioning in Written Press with News Letter and News Photo Samples “, *Global Communication Journal*: 2.
- Dedeoğlu, G. (2016) *Technology, Communication, New Media and Ethics*, Istanbul: Sentez Publications.
- Erdoğan, İ. (2006) A Critical Introduction to Media and Ethics”, *Journal of Communication Theory and Research* 23: 1-26.
- Geray, H. and Aydoğan, A. (2010) *Ethics in Television Journalism*, (Ed). Bülent Çaplı and Hakan Tuncel, Ankara: Fersa Publications.
- İrvan, S. (2005) *In Media and Ethics, Media Ethics and Law*. (Eds). Sevda Alankuş, İstanbul: İPS Communication Foundation Publications.
- Özgen, M. (2002) *Journalist's Ethical Identity*, Istanbul University Faculty of Communication Publications: 13.
- Sakallı, C., Bahadıroğlu, D. (2018) Digital Communication: Towards a New Language, *Turkish Studies Journal*, Volume: 13, Issue:6, p.129-146
- Semelin, J. (1992) *The Art of Giving Real Information or Showing the lie as the Real*, (Der). Jean Marie Charon, Istanbul: Communication Publications.
- Tokgöz, O. (1981) *Basic Journalism*, Ankara: Ankara University Faculty of Political Sciences Publications: 476.
- Torun, F., Demirtaş, Ç. (2018) Investigation of the Effects of Underground News on Media Teachers' Perceptions of Syrians in Media, *Turkish Studies Journal*, Volume: 13, Issue:4, p.1211-1226.
- Veziroğlu, M., Acar, İ.H., Akay, C. ve diğerleri (2018) Child, Technology and Media: A Study on the Opinions of Preschool and Classroom Teachers, *Turkish Studies Journal*, Volume:13, Issue: 6, p.147-167
- Yüksel, H. (2014) The Problem of Information Pollution in Internet Journalism, *Journal of Atatürk Communication* 6: 125-138.
- http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Haberin%20Nitelikleri.pdf, Qualifications of News, (Accessed on: 21.11.2018).



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Ekim 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Doç. Dr. Hasan YAVUZER - Doç. Dr. Süleyman DOĞAN*

This article was checked by iThenticate.

TÜRK MODERNLEŞMESİ: CAHİT TANYOL İLE ŞERİF MARDİN'İN YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

*Erkan ÇAV**

ÖZET

Türk Modernleşmesi, 1700'lü yıllarda, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Avrupa'daki Fransa Elçiliği dönemindeki (1720-1721) gözlemlerini içeren raporundaki önerilerin Osmanlı yönetime tavsiye edilmeye başlanması ile tarihlenen yıllara değin uzatılabilir. Varlığının son 150-200 yılında Batılılaşmaya ve/veya Modernleşmeye hasredilen değişim, dönüşüm ve yeniden yapılandırma sürecinin, endüstri devrimi ile hızla kapitalistleşen dünya sistemine uyum için yeterli olmaması sebebiyle, Osmanlı devlet ve toplum yapısının sistemsel olarak varlığını devam ettirmesi mümkün olmamıştır. Bir noktadan sonra ancak siyasi manevralar ile ayakta kalabilen devlet, ekonomik gücünü yitirmiş, sosyal ve kültürel dokusunun canlılığını koruyamamış, birey, aile, mahalle, toplum ve devlet yapılarının birbirini tamamlayan, bütünleyen, destekleyen ve güçlendiren yüzlerce yıllık örgüsünün çözülmesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Bu çözülmeye karşı durmak için Osmanlı çeşitli Modernleşme adımları atmıştır. 1826'da Yeniçeri Ocağı yerine modern ordunun kurulması, bürokratik yapıdaki köklü değişimler, hukuk kodifikasyonlarının şer'i hukuktan uzaklaşarak Batı hukukuna yakınlaşması, Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanları, 1876'da I. Meşrutiyet'in ve 1909'da II. Meşrutiyet'in ilanı, sosyal hayatta, gündelik yaşamda, giyim-kuşamda, görgü kurallarında, eğitimde, bilimde, sağlıkta, tarımda, sanayi üretiminde, madencilikte, ulaşım, insanın yaşamını kuşatan bütün alanlarda yaşanan değişimler, bu adımlardan bazılarıdır. Bu açıdan modernleşme süreci, epistemolojik, yani varlık, bilgi ve değer alanlarının da dönüşmesini ifade eder.

Cumhuriyet sosyolojisi, bu çözülmeyi incelerken dayanak alınacak özellikleri kendi yaklaşımları içinden ortaya koymuştur. Bunun iki farklı yaklaşımını, İstanbul Sosyoloji Geleneği'nin temsilcisi Cahit Tanyol (1914- ...) ve Yorumbilgisel Sosyoloji Geleneği'nin temsilcisi Şerif Mardin (1927-2017)'in düşünceleri ile karşılaştırmalı olarak ele alacağız. Bu sürecin tahlili, modernleşme girişimindeki yetersizliklerimizi, yanlışlıklarımızı veya sonuçsuz girişimlerimizi, verdiğimiz sosyal, kültürel, hukuk kodifikasyonu ve kimlik ödünlerinin nasıl sonuçlara yol açtığının listesini de ortaya koyar.

Nihayetinde, modernleşme, bize Batı-merkezci olarak dayatılan bir süreç midir, bizim yapamadığımız bir sürecin adı mıdır, yoksa modernleşmeyi yanlış mı anladık, içselleştirdik ve uyguladık, veya bunların hepsini eş-zamanlı olarak bir arada mı yaşıyoruz? Bu sorunun cevabını, Cumhuriyet dönemi Türk Modernleşmesi'ni bizatihi yaşayan, ülke tarihine tanıklık eden, çalışmalarıyla bu konuyu etrafıca ele alan, tespitler, yorumlar ve öngörüler ortaya koyan iki önemli sosyal bilimcinin, sosyoloğun çalışmaları üzerinden arayacağız.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Türk Modernleşmesi, Batılaşma/Batılılaşma, Episteme, Paradigma, Cahit Tanyol, Şerif Mardin.

TURKISH MODERNIZATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CAHİT TANYOL AND ŞERİF MARDİN'S APPROACHES

ABSTRACT

The Turkish Modernization can be extended to the years after the recommendations of the Ottoman administration in the 1700s, when the recommendations of Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi in the European Embassy in France (1720-1721) were observed. Change in the last 150-200 years of existence by Westernization and/or Modernization, conversion and reconstruction process; due to the inadequacy for adaptation to the rapidly capitalized world system with the industrial revolution, the systematic existence of the Ottoman state and society was not possible. State that can survive only after a but point with political maneuvers, has lost its economic power completely, did can not maintain the vitality of social and cultural structre, it has been faced with the dissolution of hundreds of years of knitting of the individual, family, neighborhood, community and state structures that complement, integrating, support and strengthen each other.

In order to stand against this dissolution the Ottoman has taken several modernization steps. Establishment of modern army in 1826 instead of Janissaries, radical changes in bureaucratic structure, convergence of law with the Western law, Edicts of Tanzimat (1839) and Islahat (1856), Announcement of the First Constitutional Monarchy in 1876 and II. Announcement of the Constitutional Monarchy in 1909, in social life, in everyday life, clothing-finery style, in etiquette, in education, in science, in health, in agricultural, in production, in mining, in transportation, changin processes in all areas that surround the life of people, are some of these steps. From this point of view, the

process of modernization also refers to the transformation of epistemological that is, areas of existence, knowledge and value.

The sociology of the Republic revealed the features to be based on in its analysis from its own approaches. The tradition of two different approaches, Cahit Tanyol (1914-...), representative of the İstanbul Sociological Tradition, and Şerif Mardin (1927-2017), representative of the Hermeneutic Sociological Tradition, will put them in comparison with their thoughts. The analysis of this process reveals the inadequacies of our attempt to modernization, our inaccuracies or inconclusive attempts. This analysis also gives the list of results that this social, cultural, legal codification and identity concessions that we have made.

In the end, modernization is a process that has been imposed on us as a West-centric, is the name of a process that we cannot, otherwise, we understood, internalized and implemented modernization wrongly, or all of them live together simultaneously? We research the answer to this question with works of the two important social scientist and sociologist who witnessed the history of the Turkish Modernization in the Republican era, witnessed the history of the country, discussed this issue thoroughly with their works, and revealed the findings, comments and predictions.

STRUCTURED ABSTRACT

Ottoman-Turkish modernization is the reflection of epistemological transformation on life. Cahit Tanyol and Şerif Mardin are two social scientists and sociologists of the generation who lived in the Turkish Modernization period in the Republican era. Their thoughts come not only from theory but from everyday life, in which they live, experience and feel. They saw, influenced, interpreted the Turkish modernization of the Republican era and guided it in the practice of this existential adventure. In this respect, what they say is very strong with the Truth. What makes the social scientist or sociologist right, effective and permanent in his works is the authenticity of the relationship he established with Truth. Although Cahit Tanyol and Şerif Mardin are from different perspectives, they have seen, understood and conveyed the truth of Turkish Modernization.

Şerif Mardin, in the 1960s, rising values of Islam would be in Turkey, he has seen a decade ago by an inevitable process and that showed today. The official-central paradigm that projected with Western resources and the nation-state slogan; has attempted to position it in its Relationship between East and West, dynamics, tension, exchange and contradiction. He presented explanatory themes about Turkey's social structure, political ideas and state mentality. He has succeeded in conveying these processes by addressing critical, conflicting and fragile conceptual and concrete lines such as official discourse, religion, ideology, and state imagination. This is his most powerful trait. With this characteristic, Şerif Mardin; who works in the field of Turkish Modernization or in some way touches this field, has influenced students, thinkers and readers deeply, and has led to permanent intellectual changes, and has enabled them to develop a broad

perspective and support them to conduct in-depth and permanent investigations on analogous, related and interactive issues.

Tanyol, more seriously affected by the change of Turkey's daily political and social events and has thrown. For this reason, the findings and criticisms of Tanyol about modernization contradict each other and the background of their thoughts is weakened. We observe that Mardin has maintained its intellectual line in a relatively long period of change and its changes are not sudden. Cahit Tanyol and Şerif Mardin, were two different sociologists, social scientists, academicians, thinkers, intellectuals and intellectuals who reacted differently to Turkish Modernization.

Cahit Tanyol, with regular periodicals on newspapers and magazines, maintains a lively critique of everyday politics and above all modernization, presents a traceable change chart, and gives us close insight into the dynamics, tensions, processes and solutions of modernization in the history of the republic. Mardin examines, evaluates and interprets the modernization events, processes and issues with an intense look, blended with global scale conceptual and theoretical patterns. Mardin, attempt to explain Turkey's modernization process. However, -like Tanyol's limitation with Kemalism- he has limited in this regard due to Westernism. In the end, Tanyol and Mardin take a position that affirms and approves Turkish Modernization with its works and attitudes despite all their oppositions. They contribute to this process by taking the action to the process or taking part in the implementation plan, and mostly by staying in the idea plan.

Although Cahit Tanyol was a weaker one, both social scientists developed his intellectual activities to a large extent in the Western episteme that is Westernist existence, knowledge and values. Cahit Tanyol and Şerif Mardin are part of Western Modernism. "Westernism is a social-political concept that describes the exact response of Westernism. In this politics, it is advisable to join the West and become a part of it" (Yıldırım, 2012: 71). This situation strengthened the thoughts of Mardin, who made a critical look, but brought a weakening result in Cahit Tanyol. Cahit Tanyol, despite his capacity to make, has not criticized Turkish Modernization adequately. Şerif Mardin has consistently criticized Turkish modernization since its early work. For this reason, Mardin's works still continue to be the primary source even after decades have passed. The theoretical and practical background of Şerif Mardin's criticism has always been strong. For this reason, Mardin's works still continue to be the primary source even after decades have passed.

Their assessments of modernity; to understand Turkey in the transition from traditional society to modern society and provides important insights to criticize. These assessments reveal the current system of domination as a result of the order of world rulers imposed under the concepts of Westernization and modernization. These assessments reveal West-East conflict. These assessments reveal the superficiality and alienity of a Western-dependent social science and sociology. On the whole, these evaluations can give various ideas for the formation of a social science and sociology of this geography, history, culture and society. Such a process of carrying out a modernization of Turkey means more healthy. At the same time, this can be a step in the

process of the transformation of the world system, which will enable us to have a voice at a global level with a voice rising from the local, from these lands.

Final point, the Turkish Modernization, socially experienced in Turkey ontological (existential) and epistemological (existence, knowledge, value fields) not terminate the processes of conflict, has fostered the contrary. In our country, today most of the political-social situation, events, processes and phenomena are related to our modernization process. They are evolving as a problem with the features coming from our modernization practice. They are reason of everyday political, social or academic debates. Finally, they lead, expand and deepen the ontological (existential) and epistemological (existence, knowledge, value fields) conflicts. Today, we need a mind, mentality, thinking system, approach form and practices that can overcome this negative dynamic functioning within the context of Turkish modernization and individual-society-state structure. We hope that the approaches, considerations and evaluations discussed in this study will be a reference for future solution-oriented reviews and will be a driving force for initiatives that will mitigate the problems of Turkish Modernization.

Keywords: Modernization, Turkish Modernization, Westernization, Episteme, Paradigm, Cahit Tanyol, Sharif Mardin.

“Tanzimat’tan beri, ‘Batılılaşma’ ve ‘yabancılaşmanın’ iç içe yürüdüğü, uygarlıkla Batı arasında özdeşlik kurulduğu bir ülkede yeni kuşaklar, ‘tarihî bilinçten’ yoksun olmaları nedeniyle, Batı’nın kendi içindeki çelişkiden doğan değerleri ve ideolojileri ortak ve doğal bir miras olarak kabul ettiler. Türk aydınları, Yeni Çağ uygarlığının bilimsel metodu ile, Batı emperyalizminin sınırlarını ayırmakta güçlük çektiler ve hâlâ da bu sorun, çözümlenebilmiş değildir.” (1973)

Cahit Tanyol

“XIX. yüzyıl Türk düşünce tarihinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak bir XIX. yüzyıl ‘düşünce sosyolojisi’nden bahsedebiliriz. Bu sosyoloji de bana ‘Batılı’ ve ‘Batıcı’ olmanın başta hiç de kestiremediğimiz zorlukları bulunduğunu anlatmaktadır.” (1983)

Şerif Mardin

1.Giriş

Türk Modernleşmesi, tarihsel uzamı, özellikleri, koşulları, süreçleri, etkileri ve etkileşimleri, toplum ve devlet yapısındaki yansımaları ve uygulamalarının derinliği, genişliği ve kapasitesi, eksikleri, hataları, yanlışları ve doğruları ile çok boyutlu bir siyasî, iktisadî, sosyal, kültürel ve dinî bir dönüşüm sürecidir. Türk Modernleşmesi tamamlanmamıştır. Süreç üzerinde, siyasî ve sosyal uzlaşmaya göre çatışma potansiyeli daha yüksek bir düzeydedir. Bu sebeple, Türkiye’de gündelik ve güncel olarak yaşanan siyasî ve sosyal hemen birçok olgu, ontolojik (varoluşsal) ve epistemolojik (varlık, bilgi ve değer alanları) çatışma fay hatlarını tetikleyen süreçlere dönüşebilmektedir.

Osmanlı Devleti Modernleşmesi ile Türkiye Cumhuriyeti Modernleşmesi arasında hem süreklilikler hem de kopuşlar vardır. Bu süreklilikler ve kopuşlar, sosyolojinin temel inceleme alanlarıdır. Bugünden bakıldığında kimi zaman süreklilikler, kimi zaman kopuşların etkisi öne çıkmakta, bugünün sosyolojisini belirleyen süreçler adeta bu sürekliliklerin ve kopuşların

dalgılanmasından ortaya çıkmaktadır. Siyasi dönüşümün, Padişahlık sisteminden Meşrutiyete, oradan Cumhuriyete geçiş sürecini tanımlamak; dinî-din dışı olmak üzere hukukî, iktisadî, sosyal, kültürel ve gündelik yaşam gibi birçok boyutu içeren sosyolojik dönüşümlere nispeten daha kolay olabilmektedir. Sosyolojik dönüşümü, Türk Modernleşmesi bağlamında ele almak oldukça çetrefilli, karmaşık ve zordur.

Türk Modernleşmesi, Tanzimat (1839-1876) ve Meşrutiyet (1876-1878/1908-1918) dönemlerinin değerlendirilmesi, modernleşmenin taşıyıcısı aydın sınıfının yaklaşımlarının ele alınması, kadroların düşünce pratiklerinin incelenmesi, Osmanlı Devlet yapısının Batı'dan gelen etkilere, baskılara ve zorlamalara karşı cevap veremeyerek, diğer bir ifade ile “modernleşemeyerek” yaşadığı çöküş süreci olarak incelenebilir. Modernleşme çabaları, XIX. yüzyılda tahta çıkan Osmanlı sultanları, Sultan III. Selim (1789-1807), Sultan II. Mahmud (1808-1839), Sultan I. Abdülmecid (1839-1861), Sultan Abdülaziz (1861-1876) ve Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) dönemlerinin her birinde farklı renkler, özellikler ve uygulamalar ile ilerler. Bu süreç, aynı zamanda, bilgi pratiklerinin ve epistemolojik zeminin dönüşmesini belirleyen içsel değişimin tamamlayıcısı, kapsayıcısı ve yürütücüsü düşüncelere, yaklaşımlara, düşünce hareketlerine ve uygulamalara dayalı olarak gelişir. Türk Modernleşmesi'nin birçok alt başlığı vardır, her bir alt başlık başka bir dönüşüm sürecine işaret eder ve tek tek incelenmesi gereken değişim süreçlerinden oluşur. Bu dönüşümlerin bütün olarak işaret ettiği nokta ise epistemolojik değişim; yani varlık, bilgi ve değer alanlarının da dönüşmesidir.

Cahit Tanyol ve Şerif Mardin'in Türk Modernleşmesi hakkındaki düşüncelerini ele almak, Türkiye'deki ana akım iki sosyoloji geleneğinin temsilcisi üzerinden çok boyutlu bir modernleşme eleştirisine ulaşmamızı sağlar.¹ Ortaya koydukları görüşlerin, düşüncelerin, önerilerin ve eleştirilerin birlikte değerlendirilmesinden, daha kapsayıcı bir modernleşme tanımına, eleştirisine ve nihayetinde, modernleşmeye ilişkin düşünce ve pratiklerin daha anlaşılır, uyumlu ve uygulanabilir olduğu bir modele ulaşmak mümkün olabilir. Bu türlü karşılaştırmalar, Türkiye'deki sosyolojinin “yerli” kimliğinin güçlenmesini, bunun güçlenmesi ise evrensel bir modernleşme eleştirisine ulaşmamızı sağlar.

2.Modernleşme Karşısında Düşünce Gelenekleri

Osmanlı'dan günümüze Tanzimat, Islahat, Reform, Yenileşme, Asrîleşme, Frenkleşme, Çağdaşlaşma, Avrupaîleşme, Medenileşme, Batılılaşma veya bu kavramlar setine işaret eden Modernleşme kavramı ile ifade edilen, “muasır medeniyet seviyesine ulaşmak”² olarak formülü verilen, Osmanlı Devleti'nin son yüz yılında zirveye çıkan ve Cumhuriyet'te daha keskin

¹ İstanbul Sosyoloji geleneği konusunda çokça çalışılmıştır. Yorum sosyolojisi, diğer sosyoloji gelenekleri kadar gündeme gelmemiştir. 2007 yılında yapılan “Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol-Mübeccel B. Kıray-Şerif Mardin” başlıklı sempozyumda konuşmacılar hem “yorum sosyolojisi geleneği” yaklaşımını benimsemişler, hem de yazılarında buna işaret etmişlerdir. Literatürde “yorumbilim”, “yorumlayıcı”, “yorumsamacı”, “yorumbilimsel” vb. farklı ifadeler yanında sempozyum konuşmalarında akademisyenler farklı kavramlar da kullanmışlardır. Bu konuda Ali Akay “yorumbilim (sosyolojisi/yaklaşımı/geleneği)”, Kurtuluş Kayalı “yorum (sosyolojisi/yaklaşımı/geleneği)”, H. Ünal Nalbantoğlu “yorumsamacı (sosyolojisi/yaklaşım/geleneği)”, Fuat Keyman “yorumbilgisel/yorumbilimsel (sosyolojisi/yaklaşım/geleneği)”, Nilgün Çelebi “anlamacı (sosyolojisi/yaklaşım/geleneği)” kavramlarını tercih ederken, Şerif Mardin kendi sosyolojisinin bir tanımı gerektiğinde “anlam (sosyolojisi/yaklaşımı/geleneği)” kavramsallaştırmalarını benimsiyor. (Kovanlıkaya, Ç. ve Çav, E., 2010: 12). Yorumbilgisel yaklaşım için bkz. Fuat Keyman, 2005. Yorum Sosyolojisinin ana metinlerinden oluşan bir seçki için bkz. Rabinow P. ve Sullivan W., 1990. Bununla birlikte bir noktayı açıklığa kavuşturmak gerekir. Cahit Tanyol İstanbul Sosyoloji Geleneğini, Şerif Mardin Yorumbilgisel Sosyoloji Geleneğini temsil etmekle birlikte, yapılacak karşılaştırma bu iki sosyoloji geleneğinin tam karşılaştırmalarını veremez. İstanbul Sosyoloji Geleneği, kendi içinde birbirine yakın, paralel ve ortak sonuçları olan daha homojen bir sosyolojik bakış ve metodolojik bütünlüğe sahiptir. Yorumbilgisel Sosyoloji Geleneği ise metodolojik olarak daha homojen bir anlayışa, sosyolojik bakış olarak ise farklılıklara, yani yorumlama süreciyle ulaşılan tespitler, fikirler ve yaklaşımlar bağlamında heterojen bir dağılıma sahiptir. Dolayısıyla, Tanyol ve Mardin üzerinden Türk Modernleşmesi bağlamında yaptığımız karşılaştırmadan bu sosyoloji geleneklerinin bütünlüklü bir karşılaştırması ortaya çıkmaz. Elde edeceğimiz sonuçlar, ana konumuz kapsamında Cahit Tanyol ve Şerif Mardin özelinde tekil bir karşılaştırma olanağına ve bazı yönlerden çeşitli genel değerlendirmelere ulaşmakla sınırlıdır.

² Mustafa Kemal Atatürk tarafından formüle edilen bu sözün bir versiyonu için bkz. İnan, 1970: 217.

uygulamalarla hayata geçirilen fikirlerin, belirli düşünce gelenekleri ile bağları veya oluşturdıkları düşünce gelenekleri vardır. Cahit Tanyol ve Şerif Mardin, düşünce geleneklerinin özelliklerine, işlevlerine ve işleyişlerine dair görüşler ortaya koyarlar. Bu hem Türk Modernleşmesi hem de kendilerinin yaklaşımları için bize bazı ipuçları verir.

Şerif Mardin, 1800'lerden günümüze gelen düşünce geleneklerini ve fikir hareketlerini detaylı olarak ele almıştır. İlk iki kitap çalışması bu yöndedir (Mardin, 2004a, 2004b). İlgili makale çalışmalarının esasını da düşünce geleneklerinin serüveni ve Cumhuriyet dönemindeki izleri, etkileri, bağları ve gelişimleri oluşturur. Cahit Tanyol, düşünce gelenekleri konusunda çeşitli sebeplerle değerlendirmeler yapmış, düşünce geleneklerinin oluşması, kurumlaşması ve varlığını devam ettirmesinin düşüncenin gelişmesi için temel olduğunu vurgulamış, Türkiye'deki düşünce kısırlığının sebebini düşünce geleneğinin zayıflığında görmüştür. Tanyol'a göre Tanzimat'tan beri felsefenin derinliklerine inemeyişimiz bizde fikir fakirliğinin yaşanması (1949, 6 Temmuz), Batı'nın felsefe gücü ise düşünce geleneği kurmuş olması sebebiyledir (1951, 16 Mart). Fikir uğrunda ölmeyi göze almak (1951, 27 Nisan), bunun için aydın zümresi oluşturmak (1951, 6 Nisan), fikirle aksiyomu birleştirmek (1955, 4 Şubat), bunun siyasetten dahi daha önemli olduğunu görmek (1951, 23 Kasım) ve uygarlık ile düşünce geleneğinin birlikte var olduğunu bilmek (1989, 16 Mart) gerekir. Aksi halde içi boş kavramlarla nesillerimiz zamanlarını harcar (1962, 23 Mart). Öteki taraftan, ancak "günün politikasına ayak uydurmak zorunda" (1989, 16 Mart) olmayan düşünce başarılı olur. Düşünce, politika ile mesafeli olmalıdır.

Cahit Tanyol, Osmanlıcılık, İslâmcılık, Milliyetçilik ve Türkçülük altında gelişen düşünce çizgilerinden haberdar olmakla birlikte, Osmanlı-Türkiye tarihine seçmeci bir tavır içerisinden, yani seküler-pozitivist çizgiyi esas alan bir pencereden bakar, düşünce hareketlerinin bütününe bakmaz. Değerlendirmelerini, ilk sosyolojik çalışmalarından itibaren odaklandığı laik ahlâk ve bunu sağlayan Aydınlanmacı felsefe etkisinde oluşturarak Kemalizm'in resmî-merkez ideoloji olarak yerleştirmek istediği düşünce sistemi ve sınırları içerisinden yapar, bunun dışına çıkan düşünce hareketlerine ve uygulamalarına karşı, çeşitli temaslarına ve onlardan farklı biçimlerde beslenmesine rağmen uzak durur. Bu mesafe alış, Cumhuriyetin resmî-merkez ideolojisinde karşılığını bulan Batı'yı, Batı medeniyetini "gülü ve dikenini ile almak"³ şeklinde tezahür eden düşüncenin getirdiği tavrın uzantısıdır (Yıldırım, 2012: 73-74).

Cahit Tanyol, 1939 yılında, Aramak dergisinde, Arif Nihat Asya'yı ele aldığı makalesinde Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer ve Arif Nihat Asya'yı "Yarının sanatı bu üç yoldan Türk ırkının dehasını fethedecek" şeklinde işaret ederken "Türk ırkına" vurgu yapan bir dil kullanmış olmakla birlikte (1939, Ocak), sanat'ta sağ ve sol düşünceyi, ırkçılığı reddeder (1956, Mayıs). Irkçılığı ağır basan milliyetçiliği benimsemez (1942, Kasım; 1942, Aralık). Yabancı düşüncelere ve ideolojilere dayanan akımlara karşı oldukça mesafeli, eleştirel ve hatta karşıdır: "Bizim rengimize boyanmayan her sanat, bizim kokumuzu vermeyen her fikir, bizim ihtiyaçlarımızdan doğmayan her doktrin ve kanun millî şahsiyetimizi bozmaya çalışan bir düşman silahıdır. Ve bunun aksini düşünen her insan bu vatan için kötü evlat olmak istidadını taşır" (1942, Aralık). Tanyol, yerli düşüncenin süzgecinden geçmeyen hiçbir yabancı düşünceyi kabul etmez. Bu ilkesini sağ (1942, Kasım; 1942, Aralık) ve sol (sosyalizm-komünizm) (1943, Haziran), bütün düşünce kaynakları için uygular: "Biz namuslu ve övünülecek bir ananın çocuklarıyız. Anane, fikir hayatımızın bir gümrük teşkilatıdır. Yabancı topraklarda doğan hiçbir fikri⁴ ihtida etmeden [doğru yola girmeden] vatanımıza sokmayacağız. Artık bu memleketin hiçbir sahada müstemleke olmaya hakkı yoktur. Ve hele Malazgirt Muharebesi'nden beri teşekkül eden, Türk medeniyetini, zekâsının mucizeli menşurundan [prizmasından] süzerek, bize yalnız 'bizim olanı' sunan Yahya Kemal gibi büyük bir şairin saltanat sürdüğü bir devirde, hâlâ birtakım köksüz ve piç yazıları piyasaya sürmek, millî şahsiyetimize bir suikastten başka bir şey

³ Batı'yı, Batı medeniyetini "gülü ve dikenini ile almak" yaklaşımını Abdullah Cevdet ifade etmiştir (Lewis, 1984: 235 akt. Erşan, 2006).

⁴ Tanyol, makalenin bütününde bu fikirlerin sosyalizm, komünizm ve faşizm olduklarını dile getirir.

değildir” (1943, Haziran). Kendisine yönelik eleştirilere verdiği cevabında da serttir: “Her iki zümre de [faşizm ve komünizm yanlıları], yabancı topraklarda doğan fikirlerin uşaklığını yapmadan bu memlekette söz söylemenin mümkün olacağına akılları ermediği için iddialarında mazurdurlar” (1943, Haziran). Bu yıllarda Tanyol (1954, 19 Şubat), sadece milliyetçilik/faşizm ve sosyalizm için değil, “şeriatçılık” olarak tanımladığı düşüncenin de faşizm ve komünizm kadar tehlikeli olduğunu savunur. Resmî-merkez ideoloji dışındaki ideolojilere karşı dışlayıcı, reddedici ve karşıt bir tavır izler (Çav, 2011: 491-499). Bu yaklaşım bir tür “yerlilik” olarak okunabilirse de, temelde tek tipçi bir yaklaşım ve resmî-merkez ideoloji ile biçimlenen doktriner bir düşünceyi temsil eder.

Kendini, faşizm, sosyalizm, komünizm ve şeriatçılık akımları dışında tanımlayan Tanyol’un beslendiği bir başka düşünce akımı ise “Anadoluculuk”tur. Nurullah Ataç, Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Nazım Hikmet, Necip Fazıl ve Osmanlı’nın yıkılışı ile Cumhuriyet’in kuruluşunu yaşayan dönemin diğer entelektüel gençleri “Devleti nasıl kurtarabiliriz?” sorusunu artık geride bırakmış, yeni kurulan devletin sürekliliğine ve başarısına temel aramakta, bunun düşünce arka planını oluşturmak için çabalamaktadırlar. Bu amaçla bir grup şair, düşünür ve tarihçi Anadoluculuk fikri etrafında toplanarak İslâmcılık, Turancılık, Osmanlılık akımlarına karşı Misak-ı Milli sınırları içinde yeni bir Türkiye ideali ortaya koyarlar. İsmi Anadoluculuk olarak beliren bu akım, Tanyol’un edebiyat ve düşünce dünyasını derinden etkilemiştir. “Bu akımın [Anadoluculuk] başında Hilmi Ziya Ülken, Mükrimin Halil, Haluk Nihat Pepey, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Halit Bayrı, Şevket Raşit Hatipoğlu gibi isimler yer alıyordu. Bunların yanında Yahya Kemal ve Ahmet Haşim’in getirmiş oldukları şiir estetiğini savunan ve sonradan yolları ayrılan dört şair vardı. Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Nazım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek. Kuşkusuz bunların dışında daha birçok şairleri saymak mümkün. Fakat bunlar benim şairlerimdi. Bu dört şairin yanına bizim kuşak üzerinde büyük ve silinmez etkisi olan Nurullah Ataç’ı, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim’i eklersek ben ve yaşıtlarımın ortak şiir dünyasını sanırım çizmiş oluruz” (Tanyol, 2003, Ocak-Şubat). Tanyol’un bahsettiği bu dünya aynı zamanda onun düşünce dünyasını tasvir eder. Yıkılan bir imparatorluğun bakiyesi devletin, Türkiye Cumhuriyeti’nin düşüncede ve eylemde, varlığını yeniden güçlendirmesi ve bunu sürdürebilmesi için birçok arayışın olması kaçınılmazdır. Anadoluculuk bunun en etkili girişimlerinden bir tanesi olmuş, Cumhuriyet ilk dönem kuşağının üzerinde derin izler bırakmıştır.

Tanyol, 1940’ların koşulları içinde milliyetçi ve muhafazakâr bir zeminden beslenen dinin pratik ve aksiyoner özelliğini öne çıkaran Necip Fazıl Kısakürek’in *Büyük Doğu* dergisinin kurucusu ve yazarı olmayı 1940’ların hemen başında kabul etmezken⁵, öteki taraftan 1960’ların başından itibaren yaklaştığı sosyalist görüşlerine ve birçok konudaki söylemsel birlikteliklerine rağmen Doğan Avcıoğlu’nun, üniversite-öğrenci-aydın desteğinde Ordu tarafından yapılacak devrim yaklaşımı olan “Millî Demokratik Devrim” (MDD) tezini savunduğu *Yön*’den sonra 1969 yılında çıkardığı eylem odaklı bir çizgiye sahip *Devrim* dergisine de, yakın dostluk kurduğu Avcıoğlu tarafından bizzat davet edilmesine rağmen katılmaz (Çav, 2011: 583-597). Bu iki düşünce insanının çıkardığı dergilerin ve benimsedikleri düşünsel çizgilerin, İslâmcılık ve Millî Demokratik Devrim akımlarının, Cumhuriyet’in kurucu düşüncesinin, resmî-merkez ideolojisi Kemalizm’in düşünsel varoluş sınırlarına tekabül etmesi anlamlıdır. 1960’lı yıllara değin bir dönem koyu milliyetçi bir çizgide olmasına rağmen, temel ilke olarak faşizm, sosyalizm, komünizm ve şeriatçılık akımlarının hepsine karşı olumsuz bir tavır sergileyen Tanyol, 1960’lardan itibaren ise sosyalizmi pragmatik sebeplerle savunmaya başlar. Pragmatik olunca sosyalizm açısından geldiği yer ancak resmî-merkez ideolojinin,

⁵ Birlikte dergiyi çıkartmak için Necip Fazıl ve Cahit Tanyol Osmanbey’deki Meserret Kiraathanesinde buluşurlar, Tanyol (1999, Ekim; 2004, Ağustos) derginin manifestosunu Necip Fazıl’dan dinler ve adeta donakalır: “Yazı Millî Şef İsmet İnönü’ye bir saldırı ile başlıyordu. Savaş zamanı, İstanbul’da örfi idare var. Manifestonun içeriğini yazmak şöyle dursun, akıldan geçirmek bile insana ürküntü veriyordu.” Tanyol, çok sert bulduğu Necip Fazıl’ın manifestosunu dinledikten sonra ortak dergi çıkarmak fikrinden vazgeçer, dergi birlikteliğinden ayrılır ve gazetelerdeki ilk yazısını eleştirel bir yaklaşım gösterdiği *Büyük Doğu* dergisi (1943, 21 Eylül) üzerine yazar.

Kemalist düşüncenin bir varyasyonu olarak kalmak, Kemalist-sol denilebilecek yaklaşımın sınırları dahi zorlamamak olur. Bu bağlamda Cahit Tanyol, tek aidiyet duyduğu düşünce olarak Kemalizm'in kanatlarıyla düşünme, söylem ve eylem ufkunu sınırlayan bir aydın profili ortaya koyar.

Tanyol'un düşünce gelenekleri, akımları, hareketleri karşısındaki tavrına bütünlüklü olarak bakıldığında şu noktaya ulaşırız: Tanyol, "Batıcı Modernlik" (Yıldırım, 2012: 73-74) içinde yer almakla birlikte, yerli bir düşünce geleneğini, çizgisini ve hareketini yapabildiği düzeyde temsil etmek ister. Şerif Mardin, bu çizgide Tanyol'a göre daha eleştirel, serbest ve solda kalır. Mardin, Türkiye'deki düşünce geleneklerinin bilindik kalıplarına uyum sağlamayı bir amaç olarak görmez. Öte taraftan, bir diğer sosyolog Niyazi Berkes (1908-1988) de "Batıcı-Modernist" çizgide olmakla birlikte, yaşanan çeşitli çatışmalar, kırılmalar ve çıkmazlar karşısında "Türk Düşüncesinde Batı Sorunu"nu (1975) ele almak zorunda kalmasına rağmen, 1964'te İngilizce olarak ilk baskını yapan *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (2002) isimli hacimli eserinde ortaya koyduğu ve sekülerleşmenin gerekliliği ekseninde okuduğu Osmanlı-Türkiye modernleşmesinden taviz vermez. Berkes, Tanyol ve Mardin açısından bakıldığında, her üç sosyolog da Batı modernliğinin savunucusu olurken, Tanyol ve Berkes Cumhuriyetin resmî-merkez ideolojisi Kemalizm'in çeşitli derecelerde temsilcisi olarak bu süreci daha güçlü biçimde onaylar, Mardin ise daha mesafeli bir tutum izler. Nihai noktada ise, bu farklı tonlarına rağmen, her biri Batıcı modernliği onaylar.

Bu üst-anlatıdaki bütünlük detayda farklı özellikler taşır. Cahit Tanyol'un, farklı kulvarlara temas eden ve kimi zaman bu kulvarlarda hareket eden düşünce çizgisine karşın, Şerif Mardin'in daha belirli bir yaklaşımı ve duruşu olur. Öncelikle Tanyol'dan farklı olarak Şerif Mardin, Osmanlı'dan gelen düşünsel birikimin sadece bir bölümüne işaret etmez, hepsini bütüncül olarak değerlendirir. Pozitivist, pragmatist ve komitacı geleneğin düşünsel, bireysel ve toplumsal özelliklerine derinlikli olarak bakar, bu düşünceleri, sebepleri ve koşulları değişmez bir çizgi olarak değil Cumhuriyet'i biçimlendiren kökler olarak ele alır. Aynı yaklaşımı Osmanlılık, İslâmcılık, milliyetçilik/Türkçülük akımlarına da uygular. Hepsini hem tek tek hem de birlikte değerlendirerek, dönemin düşünce kodlarını, zihniyet dünyasını ve düşünsel izleklerini, toplamda ise kişilerin, elitlerin, grupların ve yöneticilerin Tanzimat ile birlikte giderek artan değişim, dönüşüm ve modernleşme pratiklerini anlamlandıran düşünme biçimlerini ortaya koyar (Mardin, 1971, 1976, 1983a, 1983b, 1983c, 1985a, 1986b, 1988). Bu yaklaşımı Tanyol'da görmeyiz. Mardin'in önce doktora tezi daha sonra ise ilk kitabı olan *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (2004a) bu anlamda Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine geçişin düşünsel bağlarını sıkı bir şekilde ortaya çıkarır. Düşünce akımlarını, zihniyetlerini ve grupları etkileyen, besleyen ve yönlendiren dil, kültür, iletişim, ticaret, teknolojinin gelişimi ve diğer konuları, "Osmanlı İmparatorluğu'nda, sosyal iletişimdeki değişimler, modernleşme sürecinde ve buna eşlik eden bir millî bilinç (önce Osmanlı, sonra Türk) hissinin gelişmesinde önemli rol oynadı" tespitinde olduğu gibi incelikli olarak birbiriyle bağlar (Mardin, 1960). Getirdiği yaklaşımlar, ortaya koyduğu düşünceler, sunduğu analizler, kullandığı küresel kaynaklar, oluşturduğu eserler ve paylaştığı yorumlar, Şerif Mardin'in, Cahit Tanyol'dan daha geniş bir düşünce ufkuna sahip olduğunu gösterir. Mardin, Batıcı bir noktadan seslenmekle birlikte, ister dinî ister din dışı olsun bu topraklardaki geleneksel ve güncel düşünce hareketlerini dışta bırakan değerlendirmelerden ve incelemelerden özellikle kaçınır, mevcut dayatılan düşünme sistemine ve düşüncelere ait boşlukları ortaya koyarken, ötekileştiren değil içselleştiren bir dil kullanır. Bu anlamda Mardin'in, akademik yöntem, yazınsal üslup ve tercih ettiği yorumlama biçimi ile kapsayıcı bir düşünme sistematüğünü benimsediğini görmekteyiz. Böylece Mardin, içselleştirmede düşünceleri ve düşünce akımlarını da daha nesnel inceleyebilmiş, kendi düşünsel konumunu da bu minvalde somutlaştırmıştır. Bu konuda, Şerif Mardin'in durduğu yeri Kurtuluş Kayalı (1995) şöyle değerlendirir: "[D]üşünsel yönelimi itibariyle 1960'lı yıllara doğru merkezde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda ise muhalif bir konumda durduğu belirtilebilir. İkinci dönemindeki yönelimleri ise bariz olarak düşüncelerinin şekillenmesinde çok merkezî bir yer tutar. (...) 1980 sonrasında ise Şerif Mardin'in erken dönemdeki yorumlarının ana hatları itibariyle süregittiği görülmektedir."

Cahit Tanyol ve Şerif Mardin, farklı düşünce akımlarının, temsilcilerinin ve uygulamalarının farkında olmak, onları incelemek ve günümüze aktarmak noktasında çalışma alanları bağlamında büyük ölçüde örtüşürken, bu düşünce akımlarına sağladıkları alan, onları meşru görme düzeyleri, öngördükleri etki alanı ve farklılıklarını benimseme noktasında gösterdikleri içermeci ve anlamacı bakış kapsamında ayrılmaktadırlar. Aralarındaki farklar, Türkiye’deki düşünce geleneklerine dayanır. Bu sebeple, Türkiye’deki düşünce gelenekleri ve hareketleri ile Osmanlı-Türk Modernleşmesi’nin etkileşimleri daha detaylı incelenmelidir.

3.Osmanlı-Türkiye Çizgisinde Episteme (Varlık, Bilgi ve Değerler Alanı)

Modernleşme içerisinden bakarken, önemli bir olgu ile karşılaşırız: Episteme. Episteme üzerinde düşündükçe, bunun tam da Modernleşmenin kalbindeki dinamiklere bizi götürdüğünü görürüz: Varlık, bilgi ve değer alanları. Epistemeye bakıldığında; varlık, bilgi ve değer alanlarına ilişkin bir gözlem yapıldığında, Osmanlı-Türkiye sürekliliğinde hiç de kolay olmayan bazı soruların ve sorunların bizi beklediği görülür. Episteme’yi şöyle özetlemek mümkündür: “*Bilgi* bireyin kendi varoluşunu tanımlamak aracı olurken, *episteme* bunun olasılıklarını, olası sınırlarını, bütün söylemsel ve söylemsel olmayan biçimlerini belirleyen farklı katmalardaki ilişkiler toplamı olur” (Çav, 2011: 620).⁶ Doğu-Batı ilişkisini veya Batı-Batı-dışı ilişkisini temel aldığımızda, çeşitli sorular gündeme gelir: “Batı dışında bir ülke olarak ve/veya ondan etkilenen biçimleriyle Türkiye’nin bulunduğu *episteme*ye ve ilişkilerine dair bir yoruma ulaşmak mümkün olabilir mi?”, “Foucault’nun bulguları bağlamında Batı’da klasik, yeni ve modern çağ olarak ayırdığı episteme dönemlerine ilişkin bu alanların Türkiye’deki [Osmanlı dünyasındaki] karşılığı nedir?”, “Batı ve Batı-dışı toplumlar, kültürler ve medeniyetler arasında epistemeler üzerinden bir karşılaştırma yapılabilir mi?”, “Batı ve Batı-dışı alanların farklılığını, epistemik düzeyden en alt söylemsel birliğe ve elemene [nesneler, sözcelemler, kavramlar, stratejiler -teoriler, temalar, anlayışlar-, Michel Foucault’un tanımlamaları ekseninde (Çav, 2011: 46-52)] kadar tüm düzeylerde tanımlamak, incelemek ve çözümlemek mümkün müdür?”, “Aynı zamana ait, ancak farklı coğrafyalardaki epistemeleri belirlemek, karşılaştırmak ve ilişkilendirmek mümkün müdür?”, “Batı veya Batı-dışı medeniyet ve toplumların epistemelerinde metafizik alanın etkisi, biçimlendirmesi ve pratikleri; -Foucault’cu veya başka episteme yaklaşımları ile- tanımlanabilir, kavramlaştırılabilir ve çözümlenebilir mi?” gibi sorulardır (Çav, 2011: 52-53). Bugün ise bunları kapsayan, birleştiren ve aşan çok daha önemli bir soruyla karşı karşıyayızdır: “Günümüzde Doğu-Batı, Batı-Batı-dışı ikiliği, ayrımı, diyalektiği, ilişkisi ne ölçüde temel bir paradigma olarak geçerlidir?” En az bu soru kadar önemli ve ona bağlı olan bir diğer soru ise şudur: “Bugünün Türkiye’sinin *epistemesine* dair nasıl bir belirlenim yapılabilir?” Doğrudan bu konu üzerine olmamakla birlikte çalışmaları ile Şerif Mardin, Osmanlı-Türkiye çizgisindeki düşünce tarihine yönelmesiyle, hem bu meselelere Türkiye merkezinden bakmaya yönelir, hem de üzerinde yoğunlaşmak istediğimiz günümüzde sınırları giderek silikleşen Batı-dışına ve Türkiye’ye dair bir *episteme* alanını tanımlama arayışımızda bazı cevap bölgelerine işaret eder. Osmanlı’da Batı’yla kurulan ilişki üzerine Şerif Mardin’in şu gözlemleri bizim sorumuz ve sorunsalımızla doğrudan bağlantılıdır: “Tanzimat evet, Batı’dan gelen bir düşünce tarzı olarak demin üzerinde konuştuğumuz o

⁶ Episteme’yi açıklayan diğer tanımlardan bazıları şöyledir: “Bilimsel söylemin oluşumunu sağlayan değerler” bütünü *epistemedir* (Foucault, 1978); “Episteme, her çeşit bilimin içinde yer alarak, bir öznenin, bir zihniyetin ya da bir dönemin en yüksek birliğini gösterecek olan bilgi formu ya da bir rasyonellik tipi değil; belirli bir dönem için, bilimler arasında, onlar söylemsel düzenlerin seviyesinde çözümlendikleri zaman, keşfedilebilecek olan ilişkilerin toplamıdır” (Russo, 1973); *episteme* “bilginin özel düzeni, bilginin belirli bir çağda üstlendiği ve ona bilgi olarak bir pozitiflik veren dış görünüş, düzenleniştir” (Machado, 1988); Yunancada bilgi anlamına gelen *episteme* “belli bir toplumsal ve düşünsel ortamda söylenen ve söylenecek olanların koşullarını ve sınırlarını belirleyen tarihsel yapısı anlamındaki terim”dir (Foucault, 1977). Gökhan Aksay, çevirmen olarak kitaba eklediği notta *episteme*yi şöyle tanımlar: “Foucault’da episteme, tarihin belli bir dönemi boyunca geçerli görülen, kendisinden sonraki gelene kadar varlığını sürdüren, içinde dilsel, deneyimsel, bakışsal ve kavramsal alabildiğine değişik öğelerin bir arada bulunduğu, kendi içinde bütünlüklü bir *söylem dağarcığı*dir. *Episteme*, ait olduğu dönemde neyin söylenemez, dahası neyin duyulabilir neyin duyulamaz olduğunu koşullandırıp belirleyen son derece kapsamlı bir söyleme-yaşama-algılama-kavrama çerçevesidir” (Foucault, 1978) (Tanımları akt. Çav, 2011: 619).

düşünce zincirinin ["Platon, Aristo, Saint Augustin, Hobbes, Montesquieu, Locke, 18. yy. aydınlanma devri felsefecileri, Kant, Hegel, Marx, Saint Simon, Auguste Comte, pozitivism, Durkheim ve diğer düşünür ve düşünceler üzerinden senkronik ve diyakronik olarak oluşan Batı Düşüncesi zincirinin" (Mardin, 1985b)] bir parçası olarak anlaşılabilir. Ama Tanzimat'a karşı reaksiyonlar, yani Yeni Osmanlılar'ın bu fikirleri kullanış şekilleri, o düşünce zincirinin, o söylemin izah edebildiği bir şey değil, başka bir şey." Osmanlı aydınlarının bu dönemde edindikleri ve Tanzimat yoluyla gelen düşüncenin ürünleri, aynı kaynaklar kullanılsa, benzer düşünceler benimsense ve benzer çerçevede siyasî ve sosyal hareketlere yönelme söz konusu olsa bile, bunca örtüşmeye rağmen Batı'dakinden farklı olmaktadır. Mardin (1985b), buna dikkati çeker: "Jön Türklerin Avrupa'ya gittikleri sırada pozitivism artık moribond (can çekişen, yani biraz da son nefesini veren bir şey gibi). Rue Monsieur le Prince'de bir yer var, haftada birkaç kere gidiliyor oraya, konferans dinleniliyor. Bizimkiler, hangi sebeptense en çok pozitivismin bu şeklini seviyorlar. En sınırdaki olan, bilim olarak onu seçiyorlar. Bu benim çok tuhafıma gitti. Bizim özelliklerimiz üzerinde durmamın sebebi belki Fransız kültürünü çok sevmiş olmamdan ve Fransız kültüründe bulduğum şeylerin, Türkiye'de başka bir şeklini, çok değişik bir şeklini, bulmamdandır. Fransız modellerini kullanmış insanların bile, ürün olarak bir başka ürün vermiş olmalarından, aklıma hep bu soru işareti geliyordu. (...) [Y]ani Hobbes, Locke bir tarafta, Namık Kemal bir başka tarafta, uçurum devamlı olarak büyüyor. Devamlı olarak bu uçurum büyüdüğüne göre, meseleyi içinden anlamaya çalışmak lazım diye bir fikir hasıl oldu bende." Tanzimat'tan beri yoğunlaşan biçimde, birçok yönüyle modern dönemde Batı-dışı bir toplum, kültür ve devlet yapısının Batı'dan etkilenme, onunla ilişkilene ve biçimlenme sürecinde alınan düşüncelerin, yaklaşımların, yöntemlerin ürünleri bizde Mardin'in vurguladığı gibi Batı'dakinden farklı oluyorsa, bizler, yani Türkiye merkezinden ve Türkiye'den sürece bakanlar, bu farklılığın sebeplerine yönelmeliyizdir. Şerif Mardin, ister episteme düzeyinde, isterse düşünceler, düşüncelerin temsilcileri, düşüncelerin oluşumu, düşünce hareketleri veya uygulamaları noktasında olsun, her eksendeki Batı ile Osmanlı çevresi içerisindeki farklılığı bilerek hareket etmemiz gerektiği noktasında, bu iletişim, ilişki ve etkileşim süreçlerinin çözümlemelerini yaparak ortaya koymuştur (Çav, 2011: 46-59).

Epistemenin yansımaları bağlamında Osmanlı Devleti'nde değişimin, dönüşümün ve tanzimin, yani yeni düzenlenmenin başladığı Tanzimat dönemi olan 1800'lerdeki sürecin temel adımları şöyle sıralanabilir: Eğitim-bilim yapma biçimlerinde değişim olarak pozitif bilimin yerleşmesi ve geleneksel bilim ve eğitim uygulamalarıyla birlikteliği ve zamanla ayrışması, şer'i ve modern mahkemelerin birlikteliği ve zamanla ayrışması, medrese ve modern eğitiminin birlikteliği ve zamanla ayrışması, ıslahat fermanı ve vatandaşlık hükümlerinin girişi ve tebaa ilişkisi ile birlikteliği ve zamanla ayrışması, askerlik sistemindeki modernleşme süreci, modern ordunun oluşturulması ve yeniçeriliğin kaldırılması, sanayi alanında endüstriyel denemeler ve üretim çalışmaları, sağlık sistemi uygulamaları ve eğitimleri, şehirleşme ve belediyeleşme süreçleri, imar planlamaları ve modern bina tasarımları, yönetim sisteminin dönüşümü (monarşiden meşrutiyete geçiş süreci), yerel yönetim uygulamalarının değişmesi, mali reformların uygulanması, ekonomi ve para politikaları, yönetim ve organizasyon usullerini belirleyen karname ve talimatnamelerin düzenlenmesi, başta askerî olmak üzere standartlaşmanın, yaşamın tüm yönlerini düzenleyen normlaşma pratiklerinin bütün katmanlarda ve alanlarda kendine karşılık bulması, yemeden, içmeden, giyimden adab-ı muaşeret ölçülerine kadar Batı merkezli bir anlayışın, farklı bir yönde ilerleyen *episteme ilişkisi* içerisinde somutlaştırılması. Bu süreç geleneksel-modern ikiliği içinde gelişir. Bu açıdan Osmanlı XVIII. ve XIX. yüzyılı episteme düzeyinde bir geçişin, kopuşun, dönüşümün tarihidir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte de ilk bakışta episteme düzeyinde dönüşümden bahsedilebilir, ancak daha yakından bakıldığında devlet ve toplum yapısındaki önemli değişimlere rağmen episteme içeriğinde bir kopuştan, eşikten veya atlamadan ziyade, Osmanlı'da başlayan Batı epistemesi etkileşimi ile oluşan ilişkinin farklı bir düzeye dönüşmesinden bahsetmek gerekir. Aynı şekilde düşünceler ve ideolojiler düzeyinde Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük/Milliyetçilik, Sosyalizm ve diğer farklılaşan ideolojiler, epistemolojik olarak aynı coğrafyadaki önceki yapı

birimlerinin çatısı olan Osmanlı'nın XIX. yüzyılda yaşadığı epistemolojik dönüşümlerin bir uzantısı olurlar. Bu olgu, günümüzde Osmanlı devlet coğrafyasında farklı ülkeler ve toplumlar olarak yaşayan bireylerin, grupların, ideolojilerin, toplumların, devlet ve diğer organizasyon ve örgütlenmelerin, kültürlerin ve medeniyetlerin söylem ve eylem birliklerinin de kökensel ortaklıklarına işaret eder. Cumhuriyet dönemi politika ve uygulamaları; Osmanlı döneminde temelleri atılmış epistemeyi belirleyen ve değiştiren düşüncelerin, programların ve uygulamaların büyük ölçüde devamıdır. Dolayısıyla Tanzimat'taki yenileşme hareketlerinin Cumhuriyet'te devamı ve sürekliliği vardır, bu açıdan devrimlerin önemli bir kısmının başlangıcı ve ilk uygulamaları Cumhuriyet öncesine dayanır.

Modernleşmeye sürecinde ortaya çıkan ve günümüzde de hâlen tartışılmakta olan yaklaşımlar şunlar olur: “Batı’yı gülü ve dikenini ile, her şeyiyle birlikte almalıyız”, “Her şeyimizle tamamen Batı toplumu olmalıyız”, “Batının sadece teknolojisini alalım, yaşam biçiminden, ahlâk ve toplumsal kurallarından uzak duralım, kendi örf ve âdetimizi Batı etkisinde değiştirmeyelim”, “Batı’dan hiçbir şey almayalım, bugüne kadar Doğulu bir toplum olarak yaşadık bundan sonra da öyle kalmalıyız”, “Ne Batı ne Doğu toplumuyuz, onlardan ayrı İslâm toplumu olarak İslâm medeniyetine sahibiz, bu çerçevede kalmalı ve sadece onu gerçekleştirmeliyiz.”⁷ Öte taraftan, Tanzimat’la birlikte yoğunlaşan aynı bilimsel kodlar, toplum teorileri, eğitim sistemleri, reformlar, siyasî, ekonomik veya hukukî her türlü Batı merkezli epistemeye ait teori ve pratiklerin uygulanmasına karşın, bilgiyi tanımlama, bilim yapma ve bilgikuramsal biçimlere dair anlayışların empoze ettiği kurallar bütünü olarak epistemenin varoluş biçimlerinin Türkiye coğrafyasında farklı olduğu, ortaya çıkan sonuçlar açısından belirlenebilir (Çav, 2011: 619-632). Bu olguya Şerif Mardin işaret ettiği gibi Tanyol da sürekli vurgular. Ancak, Mardin’in Batı epistemolojisine daha fazla eklemelenmesini getiren Batılı düşünce ve teorisyenlerine olan güçlü bağlılığı (Arlı, 2008), nihai noktada Tanyol ile arasındaki epistemolojik yaklaşım farkını da ortaya koyar.

4. Türk Modernleşmesi ile Resmî-Merkez İdeoloji Kemalizm’in İlişkisi

Türk Modernleşmesi, “Türk toplumunun Batı ile yürüttüğü belli bir ilişki biçimine hem de bir toplumsal değişim projesi olarak bilim, siyaset, ekonomi ve gündelik yaşamda somutlaşan modernist pratiklere işaret etmektedir” (Azman, 2009). Bu pratikler Cumhuriyetin ilanı ile “Cumhuriyet inkılapları” olarak en somut biçimini almıştır. Cumhuriyet’in ilk dönem aydınları, Batı medeniyetinin kurtuluşumuz için tek seçenek olduğunu ispat etmek için oldukça emek vermişlerdir. Daha Cumhuriyet’in ilanından evvel 1919-1920’de Ahmet Ağaoğlu yazdığı *Medeniyet Risalesi*’nde “Batı medeniyetinin diğerlerine galip geldiğini ve dolayısıyla kurtuluşumuz için bu medeniyeti olduğu gibi benimsemekten başka çare olmadığı” meselesini ana konu olarak ele alıyordu (Ağaoğlu, 2013: 13).⁸ Yeni devletin Batılılaşma projesine tam destek veren Celal Nuri bunu meşrulaştırmak için 1926’da şunları söyler: “Avrupalılaşmak gereksinimi -ki, ancak böylece yaşamak olanağı vardı- gerçek bir açlık gibi Osmanlılığın yapısını kemiriyordu. Ama devletin yapısındaki sakatlık buna hep engel oluyordu. Belirttiğimiz duruma ‘uyarlanma yeteneksizliği’ diyebiliriz” (İleri, 2002: 13). “Kemalizmin İdeoloğu” olarak görülen Mahmut Esat Bozkurt (1967: 156) ise Batı’nın aynen alınması zorunluluğunu 1940’ta şöyle açıklar: “Batı medeniyeti ve herhangi bir medeniyet, bir küldür [bütündür]; ayrılık kabul etmez. Ya hep alınır, yahut alınmaz. Tıpkı dinler gibi.” Bu düşünceler, Osmanlı derinliğinde bakıldığında 100 yılı aşan Batılılaşma/Modernleşme serüveninin o yıllarda geldiği yere işaret ediyordu. Bu düşünce serüveni bugün 200 yılı aşmıştır. Hilmi Ziya Ülken’in (2001) *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* kitabındaki temel değerlendirme eksenini, çağdaş Osmanlı-Türk düşüncesini oluşturan kişilerin “Batı ve Batı düşüncesi karşısında aldıkları tavrı belirlemek” üzerine

⁷ Bu yaklaşım, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 8 Mart 2018 tarihinde yaptığı konuşmaya dayalı olarak başlayan “İslâm hükümlerinin güncellenmesi” ve “Ezmânın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz” (Zaman değişmesi ile hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz) olarak ifade edilen Mecelle kuralı ve dinde içtihad kapısı bağlamında yapılan tartışmaların gelip dayandığı dinî ve entelektüel yaklaşımlar bağlamında derinlikli ve belirleyici öneme sahip bir konudur.

⁸ Değişen ve dönüşen bir düşünce dünyasına sahip olduğunu bilerek Ahmet Ağaoğlu’nun çalışmaları dönemsel olarak değerlendirilmelidir. Dönemler içindeki farklı Ahmet Ağaoğlu portreleri için bkz. Özcan, 2010a.

kuruludur. Batı'nın bu etkisi bütün düşünce alanlarına sirayet eder.⁹ Nihayetinde, Türk düşüncesi 200 yıldan fazladır Batı'ya göre şekillenmektedir (Eğribel ve Özcan, 2010). Bu olgu, Cumhuriyetin resmî-merkez ideolojisinde “Batı'yı gülü ve dikeniyi almak” şeklinde tezahür etmiştir (Yıldırım, 2012: 73-74). Cumhuriyet, süreci daha da keskinleştirmiş, Modernleşme/Batılılaşma adı altında “inkılaplar/devrimler” dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin en keskin değişimlerini yaşadığı, Mehmet Genç'in (1996) ifadesiyle “başkalaşım”ın gerçekleştiği, kırılmaların, sürekliliklerin ve kopuşların iç içe geçtiği ekonomik, siyasî, hukukî, bürokratik, sosyal, kültürel ve askerî değişimlerin etkisi XX. yüzyılda bu yeni kurulan devlette birçok yönüyle devam edecektir.¹⁰ Türk Modernleşmesi, XX. yüzyılda farklı okumalarla ele alınmıştır. Bu konuda içeriden bir bakışı daha fazla gözetmeye çalışan Kemal Karpat'ın, Doğan Avcıoğlu'nun ve İdris Küçükömer'in eserleri, bu tarihin dıştan bir değerlendirmesini yapan Eric Jan Zürcher'in ve Feroz Ahmad'ın çalışmaları öne çıkar (Karpat, 1996; Avcıoğlu, 1968; Küçükömer, 2002; Zürcher, 2004; Ahmad, 2002). Osmanlı'da başlayan Türk Modernleşmesi hem Kemalizm ile sonuçlanmış, hem de Cumhuriyet'te Kemalizm ile ilerlemiştir. Bir başka açıdan Kemalizm/Atatürkçülük, Türkiye'de “modern ulus-devlet oluşumunun özgül bir ifadesi” olarak anlaşılabilir (Köker, 2001). Bu 100-150 yıllık dönüştürme yeni bir aşamaya işaret eder. Osmanlı-Türk Modernleşmesi sürecinde, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda “ıslah”, yani mevcudun bir şekilde düzeltilmesi ön planda iken, bu yaklaşım XIX. yüzyılda “reform” anlayışına bırakarak Batı'nın taklidine veya model alınmasına dayalı olarak gelişen “yenileşme” adımına, yani Batılılaşma, Modernleşme hareketine bırakır ve bütün bu hareketlerin temelinde de “ilerleme” fikri yer alır: “Genç Osmanlılar, Jön Türkler ve Kemalistler şeklinde gruplandırılabilir üç kuşak için de ilerleme temel hedeftir. İlk grup bu kavramı Osmanlı dünyasında kullanıma sokar; muhafazakâr bir aktivizm benimseyen ikinci grubun sloganı düzen ve birlik içinde ilerlemedir; toplumsal ve siyasal değişim konusunda daha radikal bir yol benimseyen üçüncü grup ise ilerleme yolundaki hedefi, ‘muasır medeniyet seviyesi’ olarak belirler” (Kabakçı ve Aladağ, 2009). Hedefini “muasır medeniyet seviyesi” olarak koyan Kemalizm, ilerlemenin yeni adı olur.

5. Türk Modernleşmesi

Türk Modernleşmesi, baştan itibaren devlet politikası olarak belirli bir kadro tarafından ve düşünce hareketlerinden destek alınarak inşa edilen bir proje olarak kurgulanmış, yürütülmüş ve bugünlere getirilmiştir. Soru şudur: Bu projenin akıbeti ne olacaktır? Türk Modernleşmesi üzerine artık hatırı sayılır bir literatürümüz vardır.¹¹ Yusuf Akçura'nın, 1904 yılında tanımladığı şekliyle “üç tarz-ı siyaset” Osmanlılık, İslâmcılık (Pan-İslâmizm) ve Türkçülük (Pan-Türkizm), Modernleşme sürecinde, karşısında veya baskısı altında üç farklı düşünce sistemi, cereyanı olarak gelişti (Akçura, 1976).¹² Bunlar, Osmanlı Devleti'nin son 50 yılında etkili olmuş akımlardır. Ancak, Osmanlı'nın son yıllarında, Balkan ve I. Dünya Savaşı ile yaşanan süreçte Osmanlılık ve Pan-İslâmcılık etkinliğini yitirmiş, Pan-Türkizm ise Turan/Türkistan tasarımıyla Misak-ı Milli/Anadolu ölçeğine daralarak Milliyetçilik, yani Türkçülük olarak öne çıkmıştır. Bu sürecin tanığı olan Ziya Gökalp (1976), bu üç siyaset tarzını, Yusuf Akçura'da 10-15 yıl sonra başka bir şekilde yorumlamış, düşünce ve siyaset yaklaşımlarını Türkleşmek, İslâmlaşmak (İslâmcılık?) ve Muasırlaşmak (Medeniyetçilik) altında başka bir tasnife tabi tutmuş, başlığı *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak* olan kitabında bu

⁹ Tarık Zafer Tunaya (1996), bu sürecin Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden bağlarını, bağlantılarını ve etkileşimlerini 1960 tarihli “Batılılaşma Hareketleri” başlıklı kitabında detaylı olarak ele alır.

¹⁰ Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki değişimlerinin XX. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan ekonomik, hukukî, bürokratik, sosyal, kültürel ve askerî farklı boyutları için, bazıları klasikleşmiş şu eserler oldukça açıklayıcıdır: Ortaylı, 2004; Genç, 2000; Tunaya, 1996; Shaw ve Shaw, 1983; Berkes, 1965, 1975, 2002; Lewis, 1984. Bu kitaplara göre oldukça yakın dönemde basılan, ancak şimdiden klasik metinler arasında girdiğini söyleyebileceğimiz bir yayın daha vardır. XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşen sürecin İslâmî alanında ortaya çıkan düşünce, teori ve uygulamalarını derinliğine ele alan ve modernleşme süreci ile ilişkilendiren bu çalışma için bkz. Gencer, 2017.

¹¹ Yukarıda verdiğimiz yayınlarda belli başlı çalışmaların önemli bölümünü aktaran bir kaynakça listesi ve değerlendirmeler için bkz. Kocabaşoğlu, 2004. Bu listeye son 15 yıldaki yeni çalışmalar da eklenmelidir.

¹² Akçura (1976: 36), 1904 tarihli yazısının son cümlesinde, bugün de geçerliliği hâlâ devam eden şu soruyu sorar: “Müslümanlık, Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı Devleti [Türkiye Devleti] için daha yararlı kabil-i tatbiktir?”

kavramları, ilişkilerini ve yansımalarını incelemiştir. Ziya Gökalp, buradaki ve diğer çalışmalarındaki düşünceleri ile yeni kurulan devletin ideoloğu olacaktır. Bunu, özellikle ideolojilerin galibi olan Türkçülük bağlamında temsil edecektir (Gökalp, 2014). Nihai noktada, Osmanlıcılık ve Pan-İslâmcılık geride bırakılmış, Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kurucu resmî-merkez ideolojisi, “Milliyetçilik”¹³ anlayışının seküler, hatta “millî bir din”¹⁴ anlayışı içerisinde uygulanması olarak somutlaşmıştır.¹⁵ Resmî-merkez ideolojinin ana omurgası sekülerizm (Laiklik?) üzerine kurgulanmıştır.¹⁶ Bununla birlikte, sosyoloji laiklik ilkesinin kavramlaştırılmasına ve uygulanmasına yönelik bir bilim dalı olarak gelişmiştir (Mert, 1994: 107).¹⁷ Batılı seküler modern kimlik inşası için Türk milliyetçiliği resmi ideoloji olarak benimsenirken, bu ideolojinin içeriğinin Türk Rönesansına dayanacak “Hümanizma” anlayışı ile doldurulabileceği düşünülmüştür (Yıldırım, 2013). Sekülerizm temelli ideolojik oluşum, Batıcı-Modernist düşüncenin ve buna bağlı bir toplum ve devlet inşa etme amacının yansımasıdır. “Cumhuriyetin ilanının önemi, sekülerizmin ve daha geniş çerçevede Batıcı/modernist düşüncenin resmi ideoloji olarak tesis edilmesidir” (Mert, 1994: 63). Bu olgu, “İslâm’ın modernitedeki yeri nedir?” sorusunu soran Gökalp gibi Osmanlı aydınlarının da önerdiklerinin ötesinde, Cumhuriyetle birlikte dinin toplum ve devlet hayatından uzaklaştırılması ile sonuçlanan düşünsel sürecin ikinci aşamasıdır. Cumhuriyet’te Kemalizm ile somutlaşan Türk Milliyetçiliğinin özellikleri Osmanlı son döneminde yaşananların bir sonucu olurken, bu süreçte, İslâm’a tamamen karşı olunmasa bile ondan bağımsız şekilde işleyen bir Modernleşme (Batılılaşma) programı uygulanmıştır (Georgeon, 1986). Bu sürecin kökleri Tanzimat’a uzanır. Osmanlı’da başlayan Batılılaşmanın temel dinamiği, hiç kuşkusuz tüm alanlara sirayet edecek olan sekülerleşme sürecidir. Cumhuriyet dönemi modernleşmesini de belirleyecek olan ve 1800’lerde giderek yükselen ve/veya yükseltilen sekülerleşme süreci çok yönlüdür. Dönemin romanlarını inceleyen Timur’un (2009) tespitleri şöyledir: “Roman kahramanlarının çoğunda inançlar ya bir motif-temas ya da fikir olarak karşımıza çıkar. Ramazan, kandil, namaz ve benzeri dinî yaşayış şekillerine ya hiç tesadüf edilmez; ya da pek az rastlanır.” Öte taraftan, Tanzimat aydınları sekülerleşmeye karşın İslâm’ın köklerine yönelerek hürriyet, meşveret, fikir hürriyeti gibi günün kavramlarını bu kaynaklardan alma, referans gösterme ve buradan hareketle yeniden yorumlama çabası gösterirler. Bu şekilde, bir yanda yaşanan sekülerleşme sürecine rağmen aydınlar “kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları düşüncelerin, halkın itibar ettiği değerler üzerinden akıllarda ve kalplerde yer etmesine” çalışırlar (Gündoğdu, 2018). Din, ister sekülerleştirme ile etkisi azaltılsın, isterse referans olarak daha fazla başvurulsun, her bakımdan Osmanlı-Türk modernleşmesinin merkezinde yer alır.

Cahit Tanyol ve Şerif Mardin bu dönüşüm sürecini nasıl değerlendirmektedir? Cahit Tanyol, Modernleşmenin pozitivist kanadını temsil eden çizgide yer alan Cahit Tanyol, sosyoloji yaklaşımlarını bu pozitivist anlayışın belirleyici olduğu bir episteme içerisinden oluşturur. Tanyol

¹³ 1928 yılında yayınladığı *Türkçülük* kitabı ile Yusuf Akçura’ya (1990), Cumhuriyet ile birlikte üç tarz-ı siyaset arasından egemen olan yaklaşımın açıklamasını vermektedir. Yusuf Akçura’nın (2016), XX. yüzyıl siyasetini açıklamak için XIX. yüzyıl siyasi tarihini incelediği derslerin notları, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin bu siyaset içindeki konumunu vermesi bakımından önemli değerlendirmeler içerir.

¹⁴ “Atatürkçülük Türk’ün dinidir” ifadesini kullanan Türk Dil Kurumu’nun sözlüğündeki tanımlama, bu inşa edilmek istenen “millî din”in ne olduğuna dair açıklayıcıdır (Belge, 2001).

¹⁵ “Kemalizmde baskın unsur olan milliyetçilik, Batı karşısında hissedilen bir aşağılık kompleksiyle damgalanmış olarak, bir medeniyetçilik saplantısı içinde kendini ifade eder. (...) Kemalizm, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, diğer rakip reformist yaklaşımlardan [Osmanlı’da ortaya çıkan ve kısmen uygulanan] çok daha radikal bir dikey müdahale taraftarıdır. Bu müdahalede muasır medeniyet seviyesini yakalamak, bunun için her şeyden önce medeni görünmek önemli ve gerçekten inanılan bir saiktir. Toplumun yaşam tarzını, dış görünümünü, dilini, alfabetini, dinlediği müziği değiştirmeye yönelik bu dikey müdahaleye ilaveten, dinin bütünüyle devlet denetimine alınarak dinî kurumların özerkliğine son verilmesi ve adı konulmamış bir ‘millî din’ yaratılması ideali, Kemalizmi Jakoben gelenekle yakınlaştırır. Dinin pozitivist yorumunu benimseyen, ateist olmayıp yaradancı olan Jakoben gelenek ve onun temsil ettiği Fransız Devrimi modeli, Kemalizmin gençlik döneminin önemli esin kaynaklarından bir tanesidir” (İnsel, 2001).

¹⁶ 5 Şubat 1937’de yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhuriyetin altı ilkesinden bir tanesi “Laiklik” olmuştur. Diğerleri; Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Devrimcilik’tir.

¹⁷ Daha geniş bilgi için aynı eserde “Sekülerizmin Bilimi Sosyoloji” başlıklı bölüm, s. 89-107.

(1960), dinin bireysel alandaki sınırlılığına vurgu yapan tanımlamalarını bu zemine dayanarak meşrulaştırır. Metafizik bir alanın belirleyiciliğini öne çıkarmaz, bunun üzerinden bir anlama ve anlamlandırma çabasını düşüncelerinde referans almaz. Pozitivist bir bilgi, değer ve varlık alanı tasarlayarak, dinî ve metafizik alanı yaşanan, canlı ve güncel hayatın dışına atma eğilimi gösterir. Sosyolojideki bu yaklaşımına rağmen bir dönem uzun yıllar şunu da vurgular: Batı'ya eklemleme çabamız olmakla birlikte Türkiye hâlâ Doğu/Doğulu varlık, bilgi ve değer alanı içerisinde daha fazla yer alır. Ancak, Tanyol'un fikirleri, bu konuda Mardin'in fikirleri gibi sabit bir çizgi izlemez, zaman içerisinde dönüşür. Yazın hayatının ilk yıllarında Asya'yı, Doğu'yu esas alan, Doğu-Batı çelişkisinden, dinamiğinden ve geriliminden hareket eden Tanyol (1939, Ocak), bir dönem Avrupa Rönesansı'na karşı Asya Rönesansı'nı öne çıkarır, Asya'nın üstünlüğünü, Doğu'nun Batı'yı aşacağını savunur. Zaman içerisinde önce reddediştten sorgulamaya, sonra sorgulama aşamasındaki tereddütlü Batıcı tavrından "Batı'yı gülü ve dikenini ile almalıyız" aşamasına geçiş olarak gelişen bir düşünsel süreç yaşar.

Tanyol, bu süreçte, Tanzimat döneminde Batı hayranlığı ve üstünlüğü ile pekiştirilen, sindirilmiş bireylerin ve toplumun özelliği olarak "insanların millî ve manevî değerlerini başka milletlerin manevî değerleri karşısında zelil ve aşağı olarak" (1950, 29 Eylül) hissetmek olan "aşağılık duygusu"na (1950, Ekim), Tanzimat'la gelen yabancılaşmaya (1982), "kendine güvensizliğe" (1952, 13 Haziran), Batı Medeniyetine girmek için "kendi değerlerinden öğrenen ve bu öğrenmeyi medeniyet sanan" kişilere (1952, 26 Aralık) dikkati çekmiş, Batı Medeniyeti karşısındaki tutumumuzu sürekli sorgulamıştır (1952, 27 Haziran; 1953, 1 Temmuz; 1959, 7 Şubat; 1962, 15 Haziran; 1962, 13 Temmuz; 1962, 20 Temmuz; 1978, 26 Mart; 1987, Şubat). Tanyol'a göre, Batı'yı anlamak için onu düşünmeyi öğrenmeli (1951, 22 Haziran; Çav, 2011: 169-172), medrese düşüncesini temel almayan (1962, 20 Temmuz), laik kültürün temsilcisi folklordan faydalanarak (1953, 20 Kasım; 1954, 13 Ekim) İlk Çağ kültür ve değerlerini anlayabilen ve yeni yollar bulan (1951, 13 Temmuz) bir yaklaşım geliştirmemiz gerekir. Tanyol'a göre, Batı ve Doğu medeniyetlerinin dramını yaşayan (1953, 7 Ağustos) Yahya Kemal'in önderlik edeceği, folklor gibi kültürümüzün ana kaynaklarını da esas alan (1952, Ekim), eski değerleri yaşatmayı değil, birçok reformlarla, devrimlerle zedelenmiş olan millî değerlerle bağlantı kurmak amacıyla olan (1959, 15 Şubat) bir "iç dram" ve "Türk Rönesansı" ile Batı'yı idrak edebilir, yani "Avrupa medeniyetinin özüne" (1953, 7 Ağustos) inerek onu kavrayabilir ve onunla bütünleşebiliriz: "Batı medeniyeti, bir iman konusu değil, bir şuur ve kavrayış davasıdır" (1957, 31 Mart). Yahya Kemal için yaptığı tanım Tanyol'un (2009, Ocak) bakışını özetler: "O, 'Batıcı' değil, 'Doğucu' değil, 'Doğulu' idi."

Tanyol, yaklaşımını, Doğu-Batı çelişkisi yerine Doğulu ve Batılı olmak kavramlarını önererek netleştirir. Sadece geçmişten çözüm arayan Doğucular ile Batı taklitçiliğini savunan Batıcılar gerçek çözüm üretemezler. Doğucu-Batıcı yanlışı yerine "Batı nedir?" ve "Doğu nedir?", bunlara bakılmalıdır: "Kuşkusuz ki Batılı değiliz. Batılı olmak istesek de olamıyoruz. Çünkü Türkiye'nin diyalektik evrim şeması Batı'dan ayrıdır" (Tanyol, 1976, 27 Haziran). Doğucu-Batıcı ayrımı yerine olaylara ve süreçlere Doğu-Batı ilişkisi içinden bakmakla çözüm bulunabilir: "Türkiye'de ancak Doğucu olmanın değil, Doğulu olmanın bilincine varırsak, yerimizi saptayabiliriz. Bu da Türk toplumunun diyalektik evrim şemasını kavramakla mümkündür" (Tanyol, 1976, 27 Haziran). Osmanlı Devleti'nin çökmesi, Batının tezgahı olan "Batıcılık" sürecinin sonunda radikal biçimde kurulan Cumhuriyet, Türk toplumunun diyalektik oluşunun kesilmesidir (Tanyol, 1960, 30 Temmuz). Tanyol, 1960'lardaki fikir dünyası çerçevesinde Sosyalizm'e zemin hazırlamak, buna yerli bir kaynak bulmak üzere, daha sonraları vazgeçeceği (2003, Bahar) "İslâm Sosyalizmi"ni gündeme getirmek için bunu dile getirir (1965, 9 Temmuz; 1965, 30 Temmuz; 1965, 13 Ağustos; 1965, 17 Eylül; 1965, 24 Eylül). Batılılaşma, gelinen nokta itibarıyla "görünmeyen işgale" dönüşmüştür.¹⁸ "Batılılaşmayı, kurtla

¹⁸ Tanyol, her bakımdan bir çıkış bulmak ister. Bu sanat bakımından da gereklidir. Bu yıllarda, II. Yeni Şiiri'ni, benimsediği bu "görünmeyen işgal" söylemi ekseninde Tanzimat, Servet-i Fünun, Yedi Meşaleciler, Yeni (Garip) sanat/şiir anlayışlarından farklı, özgüveni olan, Batı hayranlığından uzak yeni bir şiir olarak yorumlaması, onun "kendisi olabilen bir

dostluk kurmak, onun sesini, davranışını taklit ederek cemaatlerine alınacağımızı ummak sanmıştık. Kurdu taklit etmek, kurda yaranmak ölümümüzü hızlandırdı. Batı bizi kendisine benzemeye teşvik etti, her taklide alkış tuttu ve sırası gelince, bizim kendisinden olmadığımızı açıkça söyledi” (Tanyol, 1966, 15 Temmuz). Bunun bir işgal olması kaçınılmazdır, çünkü “Biz istesek de istemesek de Batılı değiliz. Olmamız da mümkün değildir” (Tanyol, 1970: 13). Bu kapsamda Ziya Gökalp, Doğu-Batı çelişisini çözüme kavuşturmak için İslâmiyet ile hesaplaşmaya girer ve “Ümmet kültürü, millet kültürü gibi kavramlarla dinin işgal etmiş olduğu alanlara millet bilincini yerleştirmek” için çabalar (Tanyol, 1989, 15 Mayıs). Osmanlı Devleti ve onun devamı Türkiye Cumhuriyeti olarak biz “bilim metodu, dünya görüşü ve bunlara bağlı olarak sosyo-politik ve sosyo-ekonomik nitelikleri bir eleştiri konusu yapılmaksızın, bu yeni uygarlığa geçişi, [içinde bulunduğumuz] İslâm uygarlığının bütün kurumlarıyla tasfiyesi biçiminde düşündük ve böylece onu [İslâm uygarlığını] Yeni Çağ uygarlığı karşısında bir alternatif olmaktan çıkardık” (Tanyol, 1971, 11 Kasım). Bu tasfiye sürecine, sadece İslâm bilim metodunu değil, “hiçbir eleştiri konusu yapmaksızın bu uygarlığın sosyo-ekonomik ve sosyo-politik kurumlarını [da] ekledik” (Tanyol, 1971, 11 Kasım). Bu “Batılılaşma” ile “yabancılaşma”nın iç içe geçtiği bir süreci beraberinde getirdi: “Tanzimat’tan beri, ‘Batılılaşma’ ve ‘yabancılaşmanın’ iç içe yürüdüğü, uygarlıkla Batı arasında özdeşlik kurulduğu bir ülkede yeni kuşaklar, ‘tarihî bilinçten’ yoksun olmaları nedeniyle, Batı’nın kendi içindeki çelişkiden doğan değerleri ve ideolojileri ortak ve doğal bir miras olarak kabul ettiler. Türk aydınları, Yeni Çağ uygarlığının bilimsel metodu ile, Batı emperyalizminin sınırlarını ayırmakta güçlük çektiler ve hâlâ da bu sorun, çözümlenebilmiş değildir” (Tanyol, 1973, 5 Ocak).

Tanyol (1970: 141), yavaş yavaş Batı’yı tamamen içselleştirmek gerektiği düşüncesine gelmektedir: “Batı uygarlığına girerken İslâm uygarlığıyla beraber bu uygarlığa bağlı kültürü de terk etmek zorundayız. Bir uygarlıkla beraber bir kültürü terk etmek başka, yeni bir uygarlığa girerken, o uygarlığın dünya görüşüne uygun kültürü yaratmak başkadır. Benim demek istediğim, uygarlığımız Batı’ya yönelecek, kültürümüz İslâm uygarlığı çerçevesinde kalacak, böyle bir şey olmaz. Biz İslâm uygarlığıyla beraber, İslâm kültürünü de bırakacağız.” Tanyol’un 1980’lerde geldiğinde bu medeniyet ayrımını ve farklı medeniyet tasavvurunu savunan düşünce akımlarını yeniden ele alır. Tanzimat’tan bugüne genel olarak iki düşünce akımı öne çıkmıştır. Batıcı akım, “Devresini kapamış olan İslâm medeniyeti ve ona bağlı bütün kültür kazançlarını tasfiye etmedikçe toplum ve devlet olarak yaşamamız olanak dışıdır” der, değerlerin bir ev eşyası gibi bir odadan diğer odaya taşınacağını zanneder ve taklide dayalı aktarmacı bir anlayışı vardır. İslâmcı akım ise Batı’nın teknik üstünlüğünü almakla ve çalışmakla elde edilen bilim ve teknolojiye ulaşmanın Batı’yı geçmemizi sağlayacağını savunur. Tanyol’a (1985, Nisan) göre bu iki düşünce akımı kemikleşmiş, Doğucu-Batıcı kavgasına dönüşmüş ve bu kavgayı da “din” ekseninde genişleterek 1980’lere gelmişlerdir. Aynı şeyleri söylememekle birlikte, Şerif Mardin’in dinin toplumsal alandaki etkisi, din ile ideoloji ilişkisi ve dinin siyasetle bağları üzerinde yaptığı çalışmalar (2004c), dinin etkileri bağlamında Tanyol ile ortak noktalarına işaret eder.

Bu yaklaşım içinde 1980’lerde yükselen İslâmi hareketlerin modernleşme/çağdaşlaşma/Batılılaşma karşısında geliştirdikleri düşüncelere karşı çıkar (Tanyol, 1989, 6 Temmuz). 1990’ların başında “Türk-İslâm sentezi”ni savunanları onaylamayan Tanyol, İslâm medeniyetinin sona erdiğini güçlü biçimde vurgular (1991, Mayıs), önceden taşıdığı Tanzimat’a yönelik eleştirel düşüncelerini neredeyse tamamen bırakarak Türk-İslâm Sentezi’ni savunanların Tanzimat’tan beri süregelen düşünsel birikimi göz ardı ettiğini, inanç aracılığıyla aydın ile halkın arasına girdiklerini söyler (1987, 19 Temmuz). Resmî-merkez ideolojinin katı tutumuna ve Batı düşüncesinin bu tezahür eden baskın etkisine rağmen, Muhafazakâr¹⁹ ve İslâmcı düşünceler Batı’ya

alan” arama çabasıdır. İkinci Yeni Şiiri ile “Türk şiiri ilk defa alaturkalıktan, alafrangalıktan, zübbelikten, palavradan kesin olarak kurtuluyor” (Tanyol, 1964, Haziran).

¹⁹ Muhafazakâr kanattan Batılılaşmaya yönelik etkili eleştiriler getiren Mümtaz Turhan’ın düşüncelerinin bu kapsamda bir incelemesi için bkz. Aygün, 2013.

karşı çeşitli alternatif yaklaşımları denemişler, kimilerinde başarılı olmuşlar kimilerinde etkisiz olmuşlardır.²⁰

Türk Modernleşmesi'nin -laiklik konusunda olduğu gibi- baskın olan “dayatmacı” özelliği, onun hem demokrasiden ödün vermesine, yani farklı fikirlerin ifade, temsil ve uygulama alanı bulmasına engel koymasına, hem de modernleşmenin Batıcılık altında Batı-merkezci bir çözüme teslim olmasına yol açar. Modernleşme adına laikliğe vurgu yapıldıkça, demokrasiden ödün vermek kaçınılmazdır: “Toplumu, toplumsal, kültürel ve etnik çelişkilerinden arınmış olarak, ulusal bir bütünlük, her şeyden önce ‘düzen’ olarak gören anlayış, toplumu devlet idaresiyle kolaylıkla özdeşleştirebilir. Böylece Türk modernleşmecisi, Batı'nın gelişme modelini pozitivist değerlerle özdeşleştirdiği ölçüde, yani laiklik ilkesine ve çelişkisiz toplum arayışına indirgediği ölçüde, demokrasi ilkesinden ödün verecektir” (Göle, 1998a: 21). Tanyol, bu sürecin temsilcisi olmuş, laik ahlâk eksenli çalışmalarıyla bu pratiğin teorik zeminini sağlamıştır. Elbette böylesine bir sürecin Jakoben, tepeden inmece olacağından şüphe yoktur. Mardin (2007), bu dayatmacı, tepeden inmece ve baskıcı modernleşme tavrının Osmanlı'dan gelen kökenini şöyle açıklar: “Osmanlı İmparatorluğu, teşkilatlanma ve devletin gücü konularını daima İslâm'ın konularının bir milim önüne koymuştur. Osmanlı İmparatorluğunda bir devlet vardır ve devletin kendine özgü bir ideolojisi vardır, ideolojiden de gerçek bir alan, ‘gerçek’ devlet adını verebileceğimiz bir şey var Osmanlı'da. Osmanlıların kotardığı şekilde devlet hiçbir İslâmi kültürde yok. Onun için modernleşme şüphesiz ki Osmanlı devletin bu devlet geleneğinden geçer. Tabii bu beraberinde baskılar, kamu gibi bir takım başka şeyler de getiriyor.” Türkiye modernleşmesinde yönetici elitler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen “çok kuvvetli bir devlet” ve “devletin baskısı” geleneğinden hareket etmişler, bu geleneği Cumhuriyet döneminde sürdürmüşlerdir.

Öteki taraftan Batı-merkezci modernleşmenin bir boyutu daha vardır. Bu olgu, Hristiyanlığın Batı medeniyetinin temeli olup olmadığı, İslâm'ın yeni bir medeniyet atılımına kaynaklık edip edemeyeceği (Şentürk, 1996: 29-30)²¹ meselesidir. Din odağında, bu baskın modernleşmeci karakteri, Hristiyanlık, Modernleşme, Batılılaşma veya Çağdaşlaşma ile ilişkisi üzerinden düşünmek, Türk Modernleşmesi'ni anlamlandırmak için önemli bir konudur. Bu, din ile, sekülerleşmenin dayatılmasını içeren Modernleşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma süreci arasındaki gerilimin okunmasıyla ilgili bir süreçtir.²² Bu dayatmanın, sömürgeciliğin bir başka versiyonu olduğunun altını özellikle çizmek gerekir.²³ Böyle bakıldığında şu kritik soru kaçınılmaz olur: “Türkiye açısından da, modernleşme acaba bir tür kuşatılmışlık mıdır?” (Sevil, 1991: 11)²⁴ Yani, Türkiye’de uygulanan veya Türkiye’ye dayatılan modernleşme pratiği, onun ne kadar kendisi olarak bu sürece dahil olmasını sağlamaktadır?

Bunu anlamak için araştırmaya devam edelim. Zaman içinde değişen Tanyol’un medeniyet değerlendirmesi bir süre sonra artık tamamen “Batı” ile somutlaşır: Cumhuriyet, Orta Çağ değerlerini tasfiye etmiştir. Batı’yı sadece bilim ve teknik olarak değil, her yönüyle ele alarak kendi gerçeklerimiz içinde değerlendirmemiz gerekir. Tanyol, Gökalp ve Turhan’ın görüşlerine karşı çıkarak “Batı’nın kültür ve medeniyeti ayrı düşünülemez, bütünüyle almalıyız” görüşünü savunmaya başlar. Bu eksen-

²⁰ Bu durumun sosyoloji çalışmalarındaki karşılıkları için bkz. Kaçmazoğlu, 2016.

²¹ Modernleşmenin toplumbilimle ilgisi, ilişkisi ve etkileşimi üzerinden yapılan bu değerli çalışma (Şentürk, 1996), önemli bir konuyu gündeme getirmekte, öte taraftan İslâm toplumlarında modernleşme bağlamında yaşananlara İslâm kaynaklı çözümler araması ile dikkati çekmektedir.

²² İsmail Kara’nın çalışmaları, bu konuda, kapsamlı, derinlikli ve detaylı bilgiler, görüşler ve yorumlar verir. İslâmcılığın temel metinleri üzerinden Türkiye’deki modernleşme yaklaşımları için bkz. Kara, 2017a, 2014, 1998. Bunların yanında İsmail Kara’nın diğer çalışmaları da aynı konu etrafında Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan sürecin İslâmi düşünce ve hareket, söylem ve eylem alanları, resmî-merkez ideolojinin zihniyet dünyası ve uygulamaları, devlet politikaları ve bunlarla ilişkili yaşananlar üzerine, toplamda modernleşmenin dinle irtibatlı vecheleri bağlamında -kitapların başlıklarının ortaya koyduğu gibi- önemli kaynaklardır: Kara, 2017b, 2016, 2017c, 2017d.

²³ Batı’nın Sömürgeciliğinin “dinî ve tarihî” kaynaklar üzerinden Batı-dışını ötekileştirme, sindirme, yönetme ve yok etme ile işleyen pratiklerine yönelik dikkat çekici kritik bir değerlendirme için bkz. Bolay, 2018.

²⁴ Sevil, çalışmasında, Türkiye’deki modernleştiricilerin bürokratik uygulamalarını inceleyerek, bu tepeden inme uygulanan sürecin bürokratik zihniyetteki detaylarını ortaya koyar.

geldiği noktada, önceleri daha yakın durduğu ve hatta savunduğu Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayırımına artık katılmaz (Tanyol, 1960: 71), öte taraftan “Bütün mesele, Garp medeniyetini bütünüyle almak mümkün olmadığına göre, iktibas edilecek asli, hakiki kıymetlerin tayininden ibaret” diyerek bir “ayıklama ikiliği” yapan Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişmeleri* ve *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* başlığı altındaki çalışmalarına ve savunduğu görüşlerine de karşı çıkar hale gelir (Tanyol, 1962, 20 Temmuz; 1962, 27 Temmuz; 1962, 3 Ağustos; 1962, 10 Ağustos). Tanyol'a (1955, Kasım) göre süreç açıktır: Avrupa'nın teknik üstünlüğü ekonomimizin kontrol altına girmesine, esnaf ve lonca sistemimizin yıkılmasına, askerî alanda yenilgilere uğramamıza, devletin yönetiminde denge unsuru olan esnaf ve lonca teşkilatı, yeniçeri gibi organize kuvvetlerin dağılmasına yol açmış, bu süreç de her şeyin rejim meselesine, yani Sultanlık-Monarşi-Meşrutiyet tartışmalarına dönüşmesine ve nihayetinde Batı'ya dönüş hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuştur. Bunu aşabilmek, ancak yeni bir medeniyet bakışı ile mümkündür. Böylece, daha önceleri “Avrupa medeniyetini her yönüyle bir bütün olarak kavrayıp değerlendirebildiğimizde bu medeniyetin içine girebiliriz” (Tanyol, 1957, 5 Şubat) şeklinde daha genel ifade ettiği yaklaşımını, artık kesinleştirir: *Batı'yı her şeyi ile bütün olarak almalıyız.*

Tanyol'un zamanla değişen, dönüşen ve başkalaşan düşüncelerinden şu sonuca ulaşırız: Tanzimat'tan itibaren yanlış işleyen Batılılaşma süreci, yenilgilerimiz sonrasında Batı tarafından dayatılmış, sonrasında ise emperyalist bir sürece dönüşerek Osmanlı'yı yıkmıştır. Cumhuriyet döneminde ise Batılılaşma, Doğu-Batı çerçevesinde olması gereken bir çatışma iken, Doğucu-Batıcı çıkmazına saplanarak hedefinden sapmıştır. Tanyol, bu düşüncelerini özetler biçimde, Sakallı Celal'in Batıcılık için dediği “Doğu'ya giden bir geminin güvertesinde Batı'ya doğru koşmaktır” sözünü tersine çevirerek “Biz, Batı'ya giden bir geminin güvertesinde Doğu'ya koşmakla çağ atlayacağımızı düşünüyoruz” diyerek aslında kendisinin de içinde olduğu can alıcı bir ikilemi ortaya koyar: Hem “Doğulu bir toplumuz”, hem de “Batı'yı gülü ve dikenini ile birlikte aynen almalıyız” ikilemi. Tanyol'da bu ikilem son yazılarına kadar hissedilse de nihai noktada Batı'da, Batılılaşmada karar kılar, bu çelişkiye, gerilime ve kavgaya son vermek için Batı medeniyetini idrak etmekten ve içselleştirmekten başka bir seçenek kalmadığını dile getirir. Tanyol'un, dile getirdiği Doğu-Batı çelişisine rağmen “medeniyet” bağlamında büyük ölçüde savunacağı düşünce bu olur (Çav, 2011: 167-181, 328-339).

Tanyol'un modernleşme ve Batılılaşma karşısındaki zikzakları sebepsiz değildir. Tanyol, bir yandan Yahya Kemal'e atfen “medeniyet dramı” olarak gördüğü Osmanlı'nın modernleşmesinin çıkmazlarını aşmak istemekte, öteki taraftan Batı-merkezci bir modernleşmeyi kabullenmemekte, buna itiraz etmektedir. Ancak mesele çok çetrefillidir. Modernleşmeyi, Batı-merkezci olarak sunan zihniyet ve zemin bitişikliği, Batılılaşma ile Modernleşmeyi eş tutmuş ve bu süreci daha da karmaşık hale getirmiştir (Çiğdem, 2002). Bununla birlikte, Modernleşmeye karşı hem Batı içinden hem Batı dışından güçlü eleştiriler yöneltilmiştir (Altun, 2017: 154-174). Batı-merkezci modernleşme yaklaşımına yönelik eleştiriler içinde anlamlandırıcı özgün bir yaklaşım Batı-dışı modernlikler üzerinden yapılan vurguda ortaya çıkar: “Modernlik olgusu, Batılı olmayan toplumların kendi tarihleriyle ilişkilerini altüst ediyor. (...) Batı-dışı toplumlarda gelenek ve modernlik arasında özel bir kopukluktan, süreksizlikten söz etmek mümkündür” (Göle, 2002).²⁵ Dolayısıyla “ ‘Modernleşme’ olarak tanımladığımız, yöneticilerin devlet yoluyla Batı kültürel gelişme modelini benimsetme süreci, yerini ‘modern’ olanın yapısal ve yerel olarak ortaya çıkmasına bırakır” (Göle, 1998a: 28). Yöneticiler, üstendikleri rolle “Weberyen anlamda rasyonel bir süreç izlemesi yerine bürokratik bir yapıyla beraber farklı bir süreç izlemesi yönünde bir çizgiye” taşıdıkları modernleşme sürecinde, Batı ülküsünün yerleştirilmesini amaçlayan “misyonerler” olmuşlardır (Sevil, 1999: 8-14). Batılılaşmacı aydın sınıfı, Cahit Tanyol ve Şerif Mardin'in de dahil olduğu kuşaklar, bu bürokratik modernleştiricilere bir şekilde eklemlenmişlerdir. Bugün, “Modernliğin Batı dışında farklı biçimde

²⁵ Karşılaştırma için bkz. Göle, 1998b, 1998c.

yeşerebileceği ama bu ülkelerin hiçbir biçimde Batı olamayacağı” (Azman, 2009)²⁶ iddiası Batı’da ve dünyada genel kabul gören bir anlayıştır.²⁷ Göle’nin, “Batı-dışı modernlik” olarak ortaya koyduğu özgün kavramlaştırma çabası, Türkiye özelinde Osmanlı Modernleşmesi ile Cumhuriyet Modernleşmesi arasındaki nitelik farkları için de okunabilir bir alan açmaktadır. Bu kapsamda, 2000’lerin ilk yıllarında görülen İslâmcılık temayülü Batı-merkezli modernleşmeye karşı yerel bir cevap arayışı olarak görülebilir.²⁸ Ancak şunu hemen vurgulamak gerekir, bu cevap arayışı da yine Batı’ya göre bir konumlanmanın neticesi olmaktadır. Türkiye’de yaşanan modernleşme sürecinin Batı’dan ayrı özgün bir kurumlaşma oluşturmamasına yol açan bu durum, süreci de oldukça zorlu hâle getirir: “Kimi zaman askeri müdahalelerle, kimi zaman ekonomik krizlerle, otoriterleşme ve demokratikleşme arasında salınan, sosyal ve kültürel zeminde kutuplaşma ve kamplaşmaya varan bölünmelerle, Doğu ve Batı arasında bocalayan bütün müktesebatıyla Türkiye modernleşmesi, kendini konsolide edemediğinden modernleşme süreci kesintili, bölünmüş ve çatallanmış bir tarzda sür(müş)mektedir” (Kaya, 2015). Oysa bizim “Bize ait çözümler” üretmemiz gerekmektedir.²⁹ Daha net bir ifadeyle Batı Egemenliğini destekleyen ve onun egemenliğine giren bir toplum ve devlet olmak anlamındaki Batılılaşma gerçekleştirmiş, ancak üretim sistemlerini alabilmek ve uygulayabilmek anlamında beklenen hedef gerçekleştirmemiştir. Bu da bizi Batı’nın tahakkümü altında kalmamıza yol açmıştır (Köktürk, 2013: 103).³⁰ Çünkü, Batı-merkezli veya Batı-dışı modernliğin her durumda Batı dışındaki toplumları Batı kontrolüne alma amacı vardır. “Modernleşme kuramı, bir yandan *tarihsiz* Batı dışı toplumların bilgisini üretme arayışındaki antropolojinin diğer yandan da Batı dışında kalan tarihli toplumları inceleyen oryantalizmin tarihsel misyonunu üstlenmiştir. O, birçok yönüyle Batı merkezli, etnosantrik, ilerlemeci, evrimci, aydınlanmacı bir çerçeveden hareket etse de, Batı dışında kalan toplumların da gelişebileceğini ve modernleşme sürecine katılabileceğini iddia eder ve bu yönüyle modern toplum kuramında dönemsel ve stratejik bir değişime karşılık gelir” (Altun, 2017: 183). Batı-dışı modernliklerden birini yaşayan Türkiye’nin, Osmanlı Devleti’nden günümüze gelen modernleşme çabasının bu yöndeki salınımları göz ardı edilerek sağlıklı bir bakış elde edilemez. Nihayetinde, Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve İslâmcılık olarak seküler ve dinî salınımları ile gelen düşünce akımları açısından günümüz Türkiye’si’nin modernleşme serüvenini okumak, XX. yüzyılda yaşananları anlamakla olanaklıdır. Bunun yanında, bugünkü Türkiye’nin Modernleşme serüveni başka sorunları da beraberinde getirmekte, Batılılaşma giderek artan bir Küreselleşme dalgasına dönüşme riski taşımaktadır. Buradaki kritik belirleyici eşik, Türkiye’nin küresel dünyada söz sahibi olan ülkelerden mi, yoksa tahakküme uğrayan ülkelerden mi olacağı noktasında belirsizleşmektedir.³¹

Batı, Batı-dışı toplumların sorunlarının çözümünde kendi toplum ve tarihine öncülük ve üstünlük vererek, pozitivist bilim ve ilerlemeci tarih anlayışı ile içini doldurduğu toplumsal ve tarihsel gelişme/değişme/ilerleme kavramları üzerinden Batı toplum ve tarihini evrenselleştirmiştir. Burada, Batı-dışı toplumlara biçilen rol, Batı dünya egemenliğine razı olmak ve Batı’nın sunduğu çözümlere uyum sağlamak olmuştur. “Çağdaşlaşma, Batılılaşma, modernleşme kuramları bundan başka bir şey öğütlememektedir. (...) Batılılaşma, modernleşme, çağdaşlaşma Batı öncülüğünde başlatılan ilişkilere, Batı dünya egemenlik sistemine katılmak olarak tanıtılmaktadır. (...) [Batı-dışı] toplumların Batı

²⁶ Azman, makalesinde, “Batı-dışı modernlik” kavramını “yeniden yapılanma” bağlamında Batı açısından, “yapısöküm” bağlamında Batı-dışı modernlikler açısından değerlendirir.

²⁷ Batı merkezli ve Batı-dışı merkezli modernleşme kavram, kuram ve olgularının Türkiye odağında ve zaman içerisinde dönüşen yönleriyle karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bkz. Baran, 2013.

²⁸ Bir diğer değerlendirme için bkz. Azman, 2009; “Yeniden İslâm ve Modernlik Sorunsalı” başlıklı bölüm.

²⁹ Baykan Sezer, temelde Doğu-Batı çatışması içerisinde Doğu’nun temsilciliğini ve savunusunu yapmak olarak belirlediği çalışmalarını, bu çizgi üzerinde oluşturmıştır. Kitapları için bkz. Sezer, 2018a, 2018b. Doğu-Batı dinamiğinin Baykan Sezer’in sosyolojisindeki ve düşüncesindeki yeri için bkz. Eğribel ve Özcan, 2005.

³⁰ Batı’nın Modernleşme süreçleri ile gelen yayılcılığını anlamak üzerine bu konuda farklı açılardan yaklaşan yazılar için bkz. Eğribel ve Özcan, 2017; “Batı Yayılcılığı ve Modernleşme” başlıklı bölüm.

³¹ Buna ilişkin üç değerlendirme için bkz. Eğribel ve Özcan, 2012; Eğribel, 2012a, 2012b. *Türkiye’de Modernleşme-Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi* (Eğribel ve Özcan, 2017) başlıklı kolektif çalışmadaki Türk Modernleşmesi’nin eleştirel okumalarını içeren yazılar, konunun birçok farklı boyutunu ortaya koyar.

örneğinde bir toplum olması amaçlanmıştır. Böylece Batı’da modern bilim anlayışı ve sosyoloji de Batı yayılmacılığına, Batı’nın karşılaştığı sorunlara cevap verme, Batı dünya egemenliğini pekiştirme amacına göre biçimlenmiştir. (...) Tarihin bir döneminde ortaya çıkan Batı üstünlüğüne dayalı olarak Batı dışı halkların sorunlarına Batı’dan çözüm beklemesi bir yanılgıdır. Doğu aleyhine kurulu bu dengeyi mutlaklaştırmaktan bizim hiçbir çıkarımız yoktur. (...) Batı için sorun dünya egemenliğine tepki gösteren Doğu ülkelerinin denetim altında tutulmasıdır. (...) Batı’da toplum içi ve toplumlar arası çelişki ve çatışmalar sona erdiğinde, Batı bir bütün olarak ABD önderliğinde Doğu’nun karşına çıkma durumunda kaldığında, yeni koşullara uygun bir söylem değişikliği³² içine girecektir” (Eğribel ve Özcan, 2009). Batı’nın Batı-dışı ülkelere ve toplumlara kendi açıklamalarını ve etkinliğini, modelini ve egemenliğini yaygınlaştırma uygulamasında sosyoloji açısından durum, her türlü direniş girişimine rağmen nihai noktada buraya gelmiştir. Türkiye’de Modernleşme, büyük ölçüde Batı toplum yapısına ve tarihine uyumlulaşmak olarak tezahür etmiştir. Bugün, geldiğimiz noktada, Batı-merkezli bakış ile Batı-dışı toplumların dönüşümlerinin anlaşılmasının yetersizliği artık aşikâr olmuştur. Bu konuyu tarihçilik içerisinden ele alan Huricihan İslâmoğlu, Batı-merkezci tarih yazımına karşı; Şarkiyatçılığı ve Modernleşme yaklaşımlarını reddederek, dünya sistemi yaklaşımının eleştirisini yapar, toplumsal dönüşümlere iktidar ve iktisat ilişkileri eksenindeki süreçler üzerinden bakılmasını önerir. Bu, Osmanlı Devleti’ndeki dönüşümlerin en doğru biçimde anlaşılmasını sağlayacak yaklaşımdır (İslâmoğlu, 2010: 31-99).³³ Türkiye odaklı bakışı merkeze alan iktidar ve iktisat ilişkilerine dayalı bu yaklaşım, günümüzde yaşadığımız modernleşmenin etkilerini buradan, yaşadığımız ülkeden hareketle değerlendirmek için de anlamlıdır.

Dünya sisteminin endüstri devrimi ile belirli ülkelerin elinde somutlaşan tahakküm uygulaması, XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Cahit Tanyol, Batı’nın tahakküm edici uygulamasını görerek itiraz etmekte, Mardin ise bu noktada Batı ile daha uyumlu bir modernleşmenin yanında olmaktadır. Şerif Mardin’in Batılılaşma tercihi ve düşünce hayatı boyunca taşıdığı fikri istikrar Tanyol’dan daha nettir. Şerif Mardin, Türkiye’nin Batı ile bütünleşme serüvenini Türk Modernleşmesi bağlamında ele alırken, ortaya koydukları ile arka planda Türkiye’nin Batı’nın içerisinde olduğunu düşündüğünü ve yararlandığı Batılı kaynaklar ile de Türkiye’nin Batı içerisinden okunması gerektiğini güçlü biçimde benimsediği görülmektedir. Çalışmalarıyla, Tanzimat’la birlikte artan Batı’ya yönelim çerçevesinde oluşan epsiteme alanının Cumhuriyet’teki sürekliliğini ve açılımlarını gösterir. Ona göre, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçen, aktarılan, dönüştürülen, izlenilen, genişletilen teori ve uygulamaların sürekliliği, epistemenin yeni formlarına işaret eder (Çav, 2011: 631). Mardin, Batı ile Doğu epistemeleri arasında ve Türkiye’nin Batı ile örtüşmeyen kodlarını bilmekle birlikte, Batı epistemesi içine yerleştirdiği Türkiye’nin tam olarak bu halkaya girememesinin modernleşme süreçleri ile açığa çıkan sebepleri üzerine yönelir. Osmanlı son dönemine bu çerçeveden baktığımızda “XIX. yüzyıl Türk düşünce tarihinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak bir XIX. yüzyıl ‘düşünce sosyolojisi’nden bahsedebiliriz. Bu sosyoloji de bana ‘Batılı’ ve ‘Batıcı’ olmanın başta hiç de kestiremediğimiz zorlukları bulunduğunu anlatmaktadır” diyen Şerif Mardin’in (2004b: 16) saptaması, bir yönüyle epistemedeki bu farklılığa da işaret etmektedir. Öte taraftan Mardin (1985b), tek bir paradigma üzerinden veya buna dayalı bir episteme ile meselelerin çözümlenemeyeceğini de dile getirir: “Türkiye’de; belirli bir paradigma ile çok yüksek değerde iş yapan sosyal bilimcilerimiz var. Ama merak unsuru yok çoğu zaman. Yani bu paradigma aslında ne kadarını izah ediyor, ne kadarını saklı tutuyor merakı yok. Bir paradigmayı veri olarak kabul edip, o paradigmaya göre çok üstün seviyede bir cevap bulmak var.” Bir diğer noktada Mardin (1962), Kemalizm’in kendini, politikalarını ve uygulamalarını meşrulaştırmak için kullandığı yaklaşım olan

³² Bu söylem değişikliğinin 11 Eylül 2001’de gerçekleşen New York’taki İkiz Kuleler saldırısı sonrasında “Terörle mücadele” söylemi olarak yaşandığını görmekteyiz. Gerçekte ise Afganistan, Irak, Suriye, hatta İran, Türkiye veya diğer İslâm devletlerini ve coğrafyalarını işgal etmek ve sömürmek için bu söylemin küresel egemenlerce somutlaştırıldığını söylemek mümkündür.

³³ “Osmanlı Tarihi Nasıl Yazıldı, Nasıl Yazılmalı Tartışmasına Dönüş” başlıklı bölüm.

“Biz bize benzeriz” ifadesine atıf yaparak, bunun Türk Modernleşmesi’ndeki zikzaklara, yanlışlara, sapmalara ve yönsüzlüklere işaret ettiğini belirtir: “ ‘Biz bize benzeriz’ ifadesi Türkiye’nin, modernleşme yolunda yaptığı zikzaklara dikkatimizi çekmek bakımından derin mânâlar taşır.”³⁴ Modernleşmedeki yanlışlar, muğlaklık bırakılarak meşrulaştırılmaktadır. Mardin, bu açıklığa işaret ederek, böylesine bir yaklaşımın getirdiği boşluğu dile getirir.

Mardin’in çalışmalarını bütünlüklü olarak ele aldığımızda, onun Tanzimat’la birlikte artan Batı’ya yönelim çerçevesinde oluşan episteme alanının Cumhuriyet’teki sürekliliğini, etkileşimlerini ve açılımlarını yorumlamaya çalıştığını görmekteyiz. Tam bu noktada, Tanyol’a yapılmayan, ancak Mardin’e yapılan bir eleştiri alanına geliriz; Mardin’in oryantalist olduğu iddiasına. Şerif Mardin, klasik Comtecu epistemoloji içerisinde değildir. Çalışmalarını oryantalizm³⁵ ile oksidentalizm³⁶ ekseninde inceleyen Arlı, Mardin’in her iki yaklaşıma da girmediğini, yeni bir paradigmatik yaklaşım geliştirdiğini iddia eder. Mardin’in epistemoloji anlayışı, aynı zamanda oryantalist bir pozisyona düşüp düşmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Batı’dan alınan Pozitivist episteme ve buna bağlı Batı-merkezcilik “Batı’nın epistemolojik emperyalizmi” (Turner, 2002 akt. Arlı, 2014: 71) olarak tezahür etmiş, buradan hareketle bunu aşmayı öngörmeyen, Türkiye’de oryantalist pozisyon alan, Batıcı ve pozitivist bilim epistemolojisini savunan bir sosyal olgu olarak sosyal bilim ve sosyoloji anlayışı ile, buna karşı akademik ve tüzel kurumdan yoksun³⁷ düşünce üslubu düzeyinde kalan Batı’nın varlık, bilgi ve değer sistemlerine karşı tepkisel olarak gelişen oksidental bir sosyo-düşünsel alana tekabül eden diğer bir sosyal bilim ve sosyoloji anlayışı gelişmiştir. Türkiye’deki mevcut baskın durum budur. Bu sebeple, Oryantalist-Oksidental bir yaklaşımın her ikisinin de sosyal bilimlerde gelişme için tuzaklar barındırdığını, bunları aşan bir varlık, bilgi ve değer sistemine yönelen sosyal bilim/sosyoloji yapma ihtiyacı olduğunu savunan Arlı (2014: 201-203, 211), Mardin’in bunun farkında olduğunu, başardığını ve “hem oryantalist hem de oksidental söylemlerin indirgemeciliğine mesafeli yaklaşımın nihai aşamada Türk siyasal/sosyal hayatının sorunlu yönlerini açıklamaya aday özgün bir paradigmatik çerçeveye” ulaştığını savunur. Mardin, *Din ve İdeoloji* kitabında pozitivist epistemeyi esas almakta³⁸, 1970’ler de dahil olmak üzere bu dönem çalışmalarında realizm odaklı epistemeyi, daha sonra ise konvansiyonalizm ekseninde “anlamacı ve yorumlamacı” epistemeyi kullanmaktadır (Arlı, 2014: 85-94). Anlamacı ve Yorumlamacı epistemolojik yaklaşımı merkeze almasına rağmen, *Din ve İdeoloji* kitabında öne çıkan ve diğer çalışmalarında da görülen pozitivist ve realist (Marksist) epistemolojinin getirdiği yaklaşımlar, Arlı’nın savunduğu oryantalist-oksidental kapatmayı aşan paradigmatik çerçevenin güvenilirliğini sarsmaktadır.³⁹

Mardin’in “Batı’da olan durumları, olayları, süreçleri, olguları Osmanlı’da/Türkiye’de araması” olarak özetleyebileceğimiz yaklaşımı, modernleşme sürecinde aradığı, izlediği ve esas aldığı üç temel alanda da karşımıza çıkar. Mardin (2000), modernleşme sürecini üç izlekten takip eder: “1-Sivil Toplum Kurulma Süreci 2- Kamu Alanının Teşekkülü. Yani, toplum, insan, sanat, bilim... bunların serbestçe tartışıldığı bir toplumsal platformun oluşması, 3- İsmi ‘Uçmak’ olarak tanımlayabileceğimiz özgün, sınır dışı fikirleri imal edebilmeyle ilgili gelişmeler [Daemon insan

³⁴ Aynı yıllarda gündeme gelen “Ortanın solu” yaklaşımı da gerçek solun değil “Bize göre” tasarlanan bir solun ifadesidir.

³⁵ Oryantalizm: Şarkiyatçılık, Doğu bilimi. Anlam olarak Doğuya karşı ön yargılı tavrı ifade eder.

³⁶ Oksidentalizm: Batı bilimi, Oryantalizme karşı oluşturulan bir kavram. Anlam olarak Batı’ya karşı önyargılı tavrı ifade eder.

³⁷ Edvard Said ve diğerleri tarafından belirtilen “akademik bir disiplin”, “bir düşünce üslubu” ve “tüzel bir kurum” olarak Oryantalizmin üç gerçeklik durumundan sadece “bir düşünce üslubu” Türkiye’deki mevcut etkili olan Oksidental bir yaklaşımlarda görülmektedir (Arlı, 2014: 59-73).

³⁸ “Bir çeşit oryantalizme düşmekten kurtulamamıştır” saptamasında olduğu gibi Arlı (2014: 105), Mardin’in bazı yaklaşımlarında oryantalist sapmalar gösterdiğini belirtir.

³⁹ Oryantalizm konusunda, halen etkili görüşleri olan Edward Said’in Şarkiyatçılık (Orientalism) (Metis, 2017) kitabı klasik olmuştur. Karşılaştırma için şu özel sayılara bkz. *Marife*, 2002 (25 makale ile 350 sayfalık dergide, Oryantalizm çalışmaları dini açıdan yoğun biçimde eleştirilmektedir) ve *Doğu Batı*, 2002 (Dergi, 20 makale ile Oryantalizm konusunda önemli değerlendirmeler içermektedir).

tipi]⁴⁰.” Bu üç özelliği araması, onun Batı-merkezli modernleşme bakışını belirleyen ve besleyen unsurlardır. Mardin’in (2007) XIX. yüzyıldaki düşünce hareketlerine yönelik incelemelerinin özünü de Batı’dan gelen fikirlerin ne ölçüde alındığı ve başarılı oldukları oluşturur: “[Metodolojik olarak] Dedektifliği yaparken aynı zamanda şunu arıyorum: Bir memleket ki başka bir memlekettten gelmiş olan fikirleri ve usulleri tatbik etmeye çalışmış. Ne derece başarıya erişmiş? Çünkü Sultan II. Mahmut’tan (1808-1839) itibaren böyle bir süreç var, bunları alacağız, tatbik edeceğiz. Benim aradığım tek şey var, bunları alacaklarına karar verdiklerine göre bunu nasıl yapmışlar? Başarılı olmuşlar mı, olmamışlar mı? Kendileri bu amacı nasıl tarif ediyorlardı? Batı modelinin bir kısmını alacağız geri kalan kısımlarını almayacağız şeklinde mi?”

Mardin’in bilimsel çalışmalarını ele alan Keyman’a (2005) göre, Mardin’i okumak ve öğrenmek “*özgün ve paradigma kurucu* bir metni okumak, modernleşme sürecine farklı bakmak ve bu sürecin değişimini anlamaktır.”⁴¹ Mardin’i paradigma kurucu bir bilim insanı olarak gören Keyman ile içerikleri farklı olmakla birlikte Arlı da benzer düşünürken, Ahmet Çiğdem (2005) ise Mardin’in kendi ifadesiyle “araştırma soruları” sorduğunu aktarıp “paradigma kurucu” olmadığını dile getirir. Burada şunu belirtelim; epistemolojik bir dönüşüm ile burada dile getirilen paradigma aynı şeye tekabül etmemekle birlikte, belirli ölçüde kesişirler ve bize bir anlama olanağı sunarlar. Öte taraftan, paradigmatik bir dönüşüm iddiası için, daha güçlü bir girişim zorunludur. Metodolojik bir dönüşüm, Batı’dan yayılan epistemolojinin bu emperyal tahakkümünden sıyrılıp ontolojik (varoluşsal) bir olanak açmayı sağlayabilir. Dolayısıyla, varlık, bilgi ve değer süreçlerini Ontoloji, Epistemoloji ve Metodoloji ilişkisi içerisinde ele aldığımızda, Comtecu pozitivist epistemolojiyle gelen kopuş, yeniden tahkim edilecek ontolojik bir geri-dönüş (veya hatırlama) ile aşılabılır.⁴²

Birlikte bakıldığında, Cahit Tanyol ve Şerif Mardin, her ikisi de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e bu coğrafyada varlık, bilgi ve değer temellerinin ve alanlarının değiştiğini düşünmekte, ancak bunların değişim süreçleri, olanakları ve bugün temsil ettikleri alanlar konusunda ayrışmakta, Tanyol Comtecu pozitivist episteme içerisinde büyük ölçüde kalırken, Mardin realist ve sonra da anlamacı ve yorumlamacı epistemolojiyi esas almaktadır (Çav, 2011: 52-59, 619-632). Cahit Tanyol, pozitivist epistemoloji çevresinde değerlendirilebilirken, Şerif Mardin anlamacı-yorumlamacı epistemoloji ekseninde hareket eder. Aralarında fark olmakla birlikte, bu ayrım çok kalın bir çizgi değildir. Mardin’in Türk Modernleşmesi’ni, Kemalist kanonlara göre daha köklü, derinlikli ve sağlıklı değerlendirmesi ve toplumsal pratik olarak dinin süreçteki içkinliğini, etkisini ve önemini⁴³ daha

⁴⁰ Daemon insan tipi için bkz. Mardin, 1984.

⁴¹ Keyman bu yazıdan birkaç yıl sonraki konuşmasında bu düşüncesini genişletir: “Şerif Mardin’i okumak, Türkiye’yi okumaktır. Şerif Mardin’i okumak, Türkiye modernleşme tarihini Osmanlı’dan başlayarak bugüne kadar okumak, anlamak ve çözümlemektir. (...) Mardin, kültürden siyaset sosyolojisine, siyasal kuramdan tarihsel sosyolojiye, kültürel çalışmalardan yorumbilgisel çalışmalara kadar çok geniş bir bilimsel yelpaze içinde ürettiği eserleriyle, bize Türkiye’de modernleşme sürecinin hem makro hem de mikro düzeylerde hareket eden sistemik, özgün ve kapsamlı bir çözümlemesini sunmaktadır. (...) Mardin’i okumak ve öğrenmek; Mardin çözümlemesini yeniden-kurmak, onun kavramlarını yeniden-düşünmek ve bu yolla toplumsal değişim sorunsalı içinde, Türkiye’nin modernleşme sürecinin içerdiği süreklilikleri ve kırılmaları ortaya çıkartmak, dolayısıyla bugünün doğasını dün-yarın ekseninde anlamaktır” (Keyman, 2007). Keyman’ın Şerif Mardin okuması ile cevabını aradığı konulardan bir diğeri ise, içinde paradigmatik dönüşümü gizil olarak ihtiva eden şu sorudur: “Türkiye’nin bu son dönemdeki dönüşümü [2007 yılındaki Genel Seçim ve Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasındaki süreç] ve Türkiye’nin nereye gittiği konusunda Şerif Mardin’den ne öğrenebiliriz?” (“Şerif Mardin Oturumu Sonrası Tartışma ve Sorular”, 2007).

⁴² “Ontolojiyi Hatırlamak” hayati bir gerekliliktir. Güneşi ontolojiye, epistemolojiye ve metodolojiye bu güneşin etrafındaki gezegenlere ve bağıntılarına güneş sistemine benzeten Beylül Dikeçligil, “Ontolojiyi yok sayarak, epistemolojik sorunları” tartışmanın sorunların derinleşmesinden ve çoğalmasından başka bir şeye yaramayacağını dile getirerek pozitivist epistemolojinin hapsinden kurtulmanın yolunu sosyal bilimde/sosyolojide işaret eder (Dikeçligil, 2017: 71-72). Detaylı değerlendirme için adı geçen eserde bkz. “Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak” başlıklı bölüm, s. 71-100.

⁴³ “Dini -İslâmiyet’i- toplumsal bir pratik olarak değerlendirdiğim sanırım yeterince açığa çıkmıştır” (Mardin, 2003: 29). Bediüzzaman çalışması, Mardin’in dinin bu toplumsal bir pratik olarak işleyen yönünü otaya koyduğu kapsamlı incelemesidir.

anlamli ortaya koymasını sağlayan metodlar ve yaklaşımlar geliştirmesi, ona bilimsel metodoloji yönünden paradigma kurucu bir özellik vermekte, ancak öte yandan her bakımdan eleştirdiğı seküler Kemalist toplum ve devlet yapısının devamına yönelik en nihayetinde geliştirmeler ve önermeler sunma noktasında kaldığı için, daha somut bir ifadeyle kökensel ve sistemsel bir dönüşüm tasavvuru olmadığı için, mevcut epistemolojik paradigmanın temsilcisi, sürdürücüsü ve taşıyıcısı olma pozisyonundan koptuğunu söylemek de mümkün olmamaktadır.

Cahit Tanyol ve Şerif Mardin üzerinden Türkiye'deki modernleşme sürecinin epistemolojik yansımalarına baktığımızda şunları söyleyebiliriz: Çeşitli kaymalar, sapmalar, farklılaşmalar olmakla birlikte Türkiye'nin içinde bulunduğu epistemenin Batı epistemesi ile iç içe olduğu, bazı yaklaşımlara göre tamamen Batı içinde olduğu; ancak öte taraftan bu toprakların Batı-dışı bir epistemenin de beslendiğı görülmektedir. Nihai noktada şunu söylemek mümkündür: Varlık, bilgi ve değer alanlarına ilişkin bir anlam dizilimi veren episteme tasarımı, özellikleri ve sınırları açısından Türkiye'de epistemeoloji meselesi henüz çözümlenmemiştir. Bu, epistemolojik tercihlere dayalı olarak ilerleyen Türk Modernleşmesi'nin ikilemlerinin, çıkmazlarının ve karmaşıklığının da temel sebebidir.

6.Onaylanan Modernleşme Hareketi

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren devlet politikası olarak Batı'ya uyumlu olmak ve Batı'yla bütünleşmek hedefini yerine getirmek amacıyla hareket ederken, ülkenin insanları Cahit Tanyol'un ifadesiyle “medeniyet dramı” (Çav, 2011: 167-172, 178-181), Cemil Meriç'in (1977) ifadesiyle “millî dram” yaşar. Modernleşme; Asrileşme, Frenkleşme, Çağdaşlaşma gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Peki bunlar arasında fark var mıdır? “ ‘Çağdaşlaşma’yla Batılılaşma arasındaki fark’ ne demek? Batılılaşma miti eskিয়েince, yeni bir yalan çıktı sahneye, daha doğrusu aynı nâzenin taze bir makyajla arz-ı endam etti: Çağdaşlaşma. (...) Tanzimat'tan beri tanıdığımız Batı'nın son tecellisi. Çağdaşlaşma, karanlık, kaypak, rezil bir kavram. Rezil, çünkü tehlikesiz, masum, tarafsız bir görünüşü var. Çağdaşlaşma kıstası ne? Hippilik mi, bürokrasimi, atom bombası imal etme gücü mü... Çağdaşlaşmak elbette Avrupalılaşmaktır. Avrupalılaşmak, yani yok olmak. Avrupa bizi çağdaş ilan etti, Avrupa, daha doğrusu onun yerli simsarları. Zira, apayrı bir medeniyetin çocuklarıyız, düşman bir medeniyetin, bambaşka ölçüleri olan, çok daha eski, çok daha asil, çok daha insanca bir medeniyetin. İki yüz yıldır bir ‘anakronizm’in utancı içindeyiz, sözümüne bir anakronizm. Bu ‘çağdışı’ imtihanı, ithamların en alçak ve en abesi. Haykıramadık ki, aynı çağda muhtelif çağlar vardır. Çağdaşlık, neden Hristiyan ve kapitalist Batı'nın abeslerine perestiş [taparcasına sevmek] olsun? Fâni ve mahalli abesler. Bu, kendi derisinden çıkmak, kendi tarihine ihanet etmek ve köleliğe peşin peşin razı olmak değil midir?” (Meriç, 1977). Meriç'in düşünceleri sarsıcı, sözleri sert, üslubu yakıcı, ama işaret ettiği gerçekler can acıtıcıdır: Biz kimiz, neyiz, ne yapıyoruz, ne yapmalıyız, ne olmak istiyoruz? Bu cümlelerde, insanı silkeleyen birçok soru işareti var.

Modernleşmenin; Batılılaşma, Avrupalılaşma veya Çağdaşlaşma adı altında gelen yerleşik ve kadim toplum ve devlet yapısı üzerindeki yıkıcı etkilerini yeterince fark edebildik, yorumlayabildik ve bu topraklardan, bu ülkeden ve toplumdan, yerelden çözümler üretebildik mi? Bunlar, Türk Modernleşmesi'ni incelerken mutlaka cevap bulunması gereken sorulardandır. Cumhuriyet ilk döneminde modernleşmeye sorgulayıcı yaklaşan aydınlardan biri olan Peyami Safa'nın (1963: 9) düşünce dünyasında geldiğı yer Doğu-Batı Sentezini kabullenmektir: “Aramızda müfritler müstesna, hepimiz hem Doğulu, hem Batılıyız. Doğu-Batı Sentezi bizim, yani bütün insanların tarih ve ruh yapısı, kaderimizdir.” Bu sözler, Türk Modernleşmesi'nin “sentezci” özelliğini vurgulamakla birlikte, bu konuda uzlaşmanın olmadığı da görülmektedir. Nihayetinde şu gerçek ortadadır: Batı, son 200-250 yılda zirveye çıkan askeri alanda kazandığı üstünlüğünü; Modernleşme, Batılılaşma, Avrupalılaşma veya Çağdaşlaşma altında Anadolu toprağına dayatmakta başarılı olmuştur. Cahit Tanyol'un ve Şerif Mardin'in geldiğı nokta da budur.

Peki, önce reddediş, devamında uyum çabası, sonunda ise kısmen sentezleyerek bir kabullenişe veya istisnasız her bakımdan benimsemeye dönüşen bu süreç nasıl okunmalıdır? Tanzimat

ve Osmanlı'nın çöküşü üzerinden bakıldığında resim iyice somutlaşır, her iki sosyoloğun meseleyi temelde nasıl tasavvur ettikleri ve düşünme biçimleri daha derinlikli ortaya çıkar.

Cahit Tanyol, Osmanlı döneminde ilk çocukluğunu yaşamış, o dünyanın kodları ile yetişmiş insanlardan ve hocalardan ilk eğitimini almış, kendi varoluş serüveni ile yeni devletin varoluş serüveni İstiklal Savaşı sonrasında kader birliği içerisinde oluşmuş Cumhuriyet ilk dönem kuşağının temsilcisidir. Onun, resmî-merkez ideolojiye bağlılığını belirleyen olgu, bu bitişik kader çizgisinden ayrılmayacaktır. Ulus-devletin modernleştirici tavrının aşırı Batıcılığa olmasından dolayı ortaya çıkan “kimlik kaybı” olgusunu, çeşitli biçimlerde eleştirmesine rağmen, Tanyol, Türk Modernleşmesi'ni olumlayan bir çizgidedir. “Batı taklitçiliğini” defalarca dile getirerek, kendi kimliğimizi yitiririmizi; atılan, bırakılan ve yabancılaştırılan yerli ve millî değerler bağlamında gerek bireysel gerekse toplumsal bağlamda çeşitli biçimlerde sert biçimde eleştirir. Bireysel planda “kendine dönüş”⁴⁴ yaklaşımını, toplumsal planda ise “Batı taklitçiliği” (Çav, 2011: 169-172, 178-181) olgusunu bu kapsamda ele alır. Hatta, 1960'arın başında eleştirilerini en üst seviyeye çıkararak şunları söyler: “Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün, Türkiye'yi modernleştirmek gayretleri başarı kazanamamıştır. Çünkü onların hiçbirisi, Türk halk kitlelerine, yani köylüye ulaşmamıştır” (Tanyol, 1963, 1 Mayıs).⁴⁵ Farklı zamanlardaki bu yaklaşımlarına rağmen bugünden bakıldığında Tanyol, Türkiye'deki modernleşmenin yönünü her durumda olumlar, “Osmanlı devleti yıkıldı ve yerine Cumhuriyet kuruldu” düşüncesi içerisinde bunun gereklerini savunur. Modernleşme süreçlerini eleştirse bile bu gidişatın doğal ve kaçınılmaz olduğunu dile getirir. Bugün, dinî olanın kamusal alanda görünür olması ve temsil edilme pratiklerinin geri gelmesi noktasında tamamen reddetmese bile belirli bir şaşkınlığı vardır. Bu durum, Tanyol'a (2003, Bahar), daha AK Parti'nin ilk yılında “devrimlerin bazıları tutmamış” tespitini söyletir.

Şerif Mardin açısından durum biraz daha nettir. Batı-merkezci modernite kuramı olan Akültüralist modernite kuramı etrafında Türkiye tarihini “çağdaştıracı ulus-devlet”, “dışa bağımlılık”, “otorite-güçlü devlet” gibi tek bir öze indiren yaklaşımlara karşın Fuat Keyman'a (2005) göre, “Türkiye'nin modernleşme tarihi, bu tarihin yaşadığı sorunlar, aynı zamanda da içeriği karmaşık nitelik, akültüralist değil aksine kültüralist bir modernite kuramına ve bu kuram temelinde yapılacak toplumsal değişim çözümlemelerini” gerekli kılar. Bu bakış, “anlamaya” [anlama yoluyla açıklamaya (“Şerif Mardin Oturumu Sonrası Tartışma ve Sorular”, 2007)] ve “yorumbilgisel” yaklaşıma dayalıdır. Yorumbilgisel yaklaşım, “kurumsal modernite ile kültürel modernite arasındaki gerilimleri anlamayı, hem de bu gerilimden çıkan toplumsal olguları, sorunları ve talepleri kendi bağlamları içinde tarihsel ve eleştirel çözümlemeyi olanaklı kılar” (Keyman, 2005). Bu bağlamda Mardin'i okumak “Türkiye'de sosyal bilim içinde pozitivizme alternatif bir yorumbilgisel sesi dinlemek ve toplumsal değişimi kendi bağlamında ‘anlama’ girişiminde bulunmaktır” (Keyman, 2005).⁴⁶ Cumhuriyet, Kemalist çağdaşlaşma istenci olarak bir “modernite porjesi”dir. Mardin, Cumhuriyet'in Modernite Projesi'nin dönüştürme sürecinin sıkıntılarını, başarısızlıklarını ve sorunlu yapısını ortaya koyar. Osmanlı-Türkiye çizgisinde yaşanan modernleşme sürecini Max Weber'in yaklaşımlarına dayanarak okuyan Mardin (Keyman, 2001), “Türkiye'de devlet sorunu”na eleştirel yaklaşma olanağı vererek modernite çözümlemelerinde bunun sosyolojik ve yöntemsel kaynaklarını gösterir (Keyman, 2005). Bu anlamda Şerif Mardin, her bakımdan Türk Modernleşmesi'ne ilişkin genel geçer yaklaşımların dışına çıkarak özgül değerlendirmeler yapar, açıklamalar ve yorumlar getirir (Özcan, 2010b).

⁴⁴ Cahit Tanyol'un, eğitim hayatında ona verilen ve kendi değerlerinden uzaklaştıra “laik” eğitimin eleştirisini yaptığı yazıları için bkz. Tanyol, 1951, 2-9 Mart.

⁴⁵ Söyleşiyi ve haberi yapan ABD'li John Rigos, *Yön* dergisini ve 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası Türkiye'deki ortamı ve dönemin sosyalistlerini Cahit Tanyol'la yaptığı görüşme çerçevesinde genişletir.

⁴⁶ “Türkiye'de modernleşme süreci üzerine yapmış olduğu çözümleme tarzının ve bilgi üretiminin çok-yönlülüğü temelene ve kültürden siyaset sosyolojisine, felsefi söylemin zengin yapısından mikro düzeydeki kapsamlı tarihsel ve yorumbilgisel çalışmalarına kadar geniş bir yelpaze içinde, Şerif Mardin hem sistemik hem de özgün bilgi üretimini yaşama geçiren bir toplum bilimcidir, felsefecidir, epistemolojistir, siyasal kuramcudur ve yöntemcidir” (Keyman, 2005).

Şerif Mardin'e göre, arızaları, eksiklikleri, yanlışları ve olumsuzlukları olmasına rağmen Türk Modernleşmesi, geri dönüşü olmayan, bir şekilde ilerleyen ve kaçınılmaz olan bir harekettir. Osmanlı dönemi “yenileşme hareketleri” onun Cumhuriyet reformları için dayanaklar bulmasını sağlayan özelliklerle doludur ve bunlar aynı zamanda bu reformların geçmişten gelen temellerinin olduğunu ortaya koyan süreçlere işaret eder (Mardin, 1983d).⁴⁷ Böylece Mardin, Cumhuriyet dönemi reformlarının kuram ve pratiklerini Osmanlı'da bulur. Toplamda bakıldığında Mardin, Türk Modernleşmesi üzerine olumlu bir okuma içerisindedir. Bu olumlu okumasını yoğun sekülerleştirme/laikleştirme dönemi hakkındaki olumlayıcı yaklaşımlarında ve ulus-devlet inşası dönemine ilişkin 1923-1950 yılları arasında devrim kanunları dışında da önemli işler yapıldığını düşünmesi gibi çeşitli değerlendirmelerinde net biçimde ortaya koyar (Mardin, 2006). Nihai noktada, Mardin'in yaptığı çalışmaların arka planında modernleşmenin vazgeçilmez bir hakikat olduğu olgusu yer alır.

İncelemelerinde Türk modernleştiricilerinin derin “ideolojik boşluk” alanlarına yönelik çözümler üretemeyip sistemin meşruiyet krizini derinleştirmelerine yol açan koşulları ele alan (Arlı, 2014: 122-123) Mardin, Türk Modernleşmesi'nin pratiklerinin zaaflarını ve başarılarını aynı anda belirlemeye yönelir (Arlı, 2014: 119). Bu sebepten dolayı, “Mardin'in teorik bakışı Türk Siyasal ve sosyal tarihinin mirasını sistem yaklaşımının ‘sistem bütünleşmesi’ fikriyle sentezleme girişimidir” (Çelebi, 1995 akt. Arlı, 2014: 138). Bu bütüncül bakış, Mardin'in, Türk Modernleşmesi'ni, Kemalist tarih yazımının ve ideolojik perspektifin esas aldığı “kopmuşluk” üzerinden değil, Osmanlı modernleşmesinin bir devamı olarak okumasını da tamamlayan bakıştır (Çiğdem, 2005). Bu yaklaşım, aynı zamanda, Mardin'in, doktora çalışması ile başlayan XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başındaki tarihsel incelemelerine yönelik değerlendirmelerinde yer alan Ordu'nun rolüne ilişkin başından itibaren Weber'in de etkisiyle yöneldiği “toplum içinde grupların belirleyici rolü” (1986a) düşüncesini uyguladığı -Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler hakkındaki çalışmaları gibi-, Kemalist devrimi yapan asker kökenli kurucu lidere değin uzattığı Tanzimat'tan itibaren gelen Ordu eliyle veya Ordu'nun kullanıldığı süreçte, Asker'in, Ordu'nun Türk Modernleşmesi'ndeki etkisine yönelik tespitlerini somutlaştırırken, bu süreçteki belirleyici rolü tek başına Ordu'ya vermemesine, süreçleri “müsaitlik” ve “önderlik” ve diğer faktörlerle bütünsel olarak görmesine ve bu bağlamda Türk Modernleşmesi'ni çok boyutlu olarak okumasına paralelidir (1961).

Bu noktada ağırlıklı olarak bulundukları düşünsel yer bakımından Cahit Tanyol “devlet-merkezci” modernleşme paradigmasını savunurken⁴⁸, Şerif Mardin “sosyolojik” modernleşme paradigmasını savunur.⁴⁹ Nihayetinde, her iki yazar da Türk Modernleşmesi'ni kaçınılmaz görürken, Tanyol bu sürecin mevcut hâline yönelik olumsuz eleştirilerinin yoğunluğunu, derinliğini ve kapsamını oldukça sınırlı tutar, Mardin ise koşullarını, gelişimini, süreçlerini, boşluklarını ve aksayan yönlerini, zafiyet ve başarılarını eleştirel bir zihniyet içerisinde ele alarak, hem bunları ortaya koyar, hem de modernleşmenin daha iyi olması yönünde yönetici seçkinlere öneriler sunar.

7. Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı-Türk modernleşmesi epistemolojik dönüşümün hayata yansımasıdır. Cahit Tanyol ve Şerif Mardin, Cumhuriyet dönemi Türk Modernleşmesi'ni bizzatı yaşayan kuşağın iki sosyal bilimcisi, sosyoloğudur. Düşünceleri sadece teoriden değil, varlıklarıyla içinde bulundukları, yaşadıkları, deneyimledikleri ve hissettikleri gündelik yaşamdan gelir. Onlar, Cumhuriyet dönemi Türk Modernleşmesi'ni iliklerine kadar gördüler, yaşadılar, etkilendiler, yorumladılar ve bu varoluşsal serüvenin uygulamalarında yönlendirici oldular. Bu açıdan, söylediklerinin Hakikat ile bağı çok

⁴⁷ Mardin, bu makalesinde “1- Atatürk'ten hemen önceki yılların ‘düşünce iklimi’ neydi? 2- Çok daha gerilere giden Osmanlı toplumunun değişme dinamiği reformcu eğilimlere nasıl yansıyor?” sorularından hareketle çözümlemesini yapar.

⁴⁸ Devletçiliğin, 1925-1950 yılları arasındaki karşılığının dönemin resmi ağızlarından ve günümüzden değerlendirildiği, Türkiye'de devletçiliğin teorisi ve kuramı açısından aydınlatıcı bir çalışma için bkz. Coşar, 1995.

⁴⁹ “Sosyolojik”, “Bürokrasi ve Devlet Merkezci” ve “Siyasal İktisat” temelli üç yaklaşıma göre Türk Modernleşmesi'nin serüveninin okunması için bkz. Kaliber, 2002.

güçlüdür. Sosyal bilimciyi/sosyoloğu üretimlerinde doğru, etkin ve kalıcı kılan da, Hakikat ile kurduğu ilişkinin sahiciliğidir. Cahit Tanyol ve Şerif Mardin, farklı yönlerden olmakla birlikte, Türk Modernleşmesi'nin hakikatini büyük ölçüde görmüş, kavramış ve çalışmalarında aktarmışlardır.

Şerif Mardin, 1960'lı yıllarda, İslâm'ın Türkiye'de yükselen değer olacağını, bunun kaçınılmaz bir süreç olduğunu bugüne göre on yıllar öncesinden görmüş ve göstermiştir. Batı kaynakları ve ulus-devlet şiarı ile projelendirilmiş resmî-merkez paradigmayı; Doğu ile Batı ilişkisi, dinamiği, gerilimi, alışverişi ve çelişkisi içerisinde konumlandırma girişiminde bulunarak Türkiye'nin toplum yapısı, siyasî fikirleri ve devlet düşüncesi tanımlamalarında açıklayıcı izlekler sunmuştur. Bu izlekleri, resmi söylem, din, ideoloji ve devlet tasavvuru gibi kritik, çatışmalı ve kırılgan kavramsal ve somut fay hatlarını ele alarak aktarmayı başarabilmiştir. Bu, onun en güçlü özelliğidir. Bu özelliği ile, Türk Modernleşmesi alanında çalışan veya bir şekilde bu alana temas eden, başta yetiştirdiği bugünün hocaları öğrencilerini, fikir insanlarını ve okuyucularını derinden etkilemiş, onlarda kalıcı düşünsel değişimlere sebep olmuş, geniş bir bakış açısı geliştirmelerini, benzeşik, ilişkili ve etkileşimli konularda derinlikli ve kalıcı incelemeler yapabilmelerini sağlamıştır (Çav, 2017).

Modernleşmenin zorlu süreçleri içerisinde olan Türkiye'nin değişen ve dönüşen düşünsel izleklerinin, her iki sosyal bilimciyi de yakından etkilediğini, burada Tanyol'un gündelik siyasî ve sosyal olaylardan daha yüksek düzeyde etkilendiğini ve savrulduğunu, Mardin'in ise görece daha uzun erimli bir değişim süreci içinde düşünsel çizgisini koruduğunu ve değişimlerinin ani olmadığını gözlemliyoruz. Bu sebeple, Tanyol'un modernleşme ile ilgili tespitleri ve eleştirileri yıllar içerisinde birbiriyle çelişmekte ve düşüncelerinin arka-planı zayıflamaktadır. Tanyol ve Mardin, Türkiye'deki düşünce hayatına, akademik yaşama, düşünsel üretime, ülkedeki olaylara ve süreçlere, toplum ve devlet yapısının özelliklerine, yaklaşımlarına ve pratiklerine, siyasaya, ekonomi, kültür ve sanat alanlarına, gündelik politikaya ve sonuçlarına, bu coğrafyadaki güncel ve genel Cumhuriyet tarihine yansıyan yaşam görünümüne, toplamda Türk Modernleşmesi'ne farklı biçimlerde tepki veren iki farklı sosyolog, sosyal bilimci, akademisyen, aydın olmuşlardır.

Cahit Tanyol, büyük ölçüde düzenli çıkan gazete ve dergi yazılarıyla gündelik politikanın ve ondan öte modernleşmenin canlı eleştirisini tutar, izlenebilir bir değişim çizelgesi sunar ve bizlere cumhuriyet tarihinin modernleşme dinamiklerini, gerilimlerini, süreçlerini ve çözümlerini yakından aktarır. Mardin, modernleşme olaylarını, süreçlerini ve konularını yoğun bir bakışla ele alarak küresel ölçekli kavramsal ve teorik örüntülerle harmanlanmış olarak inceler, değerlendirir ve yorumlar, toplamda ise Türkiye'nin modernleşme sürecine dair anahtar işlevi sağlayan bir anlama ve açıklama girişiminde bulunur. Bu girişimde büyük ölçüde başarılı olmakla birlikte, Tanyol'un Kemalizm'den dolayı oluşan sınırlılığı gibi, Mardin'in Batıcı-modernlik ile çevrili düşünce ufku da modernleşme süreçlerini anlama ve açıklama açısından çeşitli sınırlılıklar getirir. Cahit Tanyol ve Şerif Mardin, bütün eleştirilerine rağmen Türk Modernleşmesi'ni çalışmaları ve tavırları ile olumlayan ve onaylayan bir pozisyon almış, kimi zaman bizatihi eyleme geçerek veya uygulama planında yer alarak, çoğunlukla ise fikir planında kalarak bu süreçte katkı vermişlerdir.

Cahit Tanyol'da daha zayıf bir tonda olmakla beraber, her iki sosyal bilimci de düşünsel faaliyetlerini büyük ölçüde Batılı/Batıcı episteme, yani Batılı/Batıcı varlık, bilgi ve değerler alanından geliştirirle, Cemil Meriç'in eleştirdiği "Batıcı Modernlik" içinde yer alırlar. "Batıcılık, Batıcı modernliğin birebir karşılığını anlatan bir toplumsal-politik anlayıştır. Bu siyasette her şeyimizle Batı'ya katılarak onun bir parçası haline gelmemiz önerilmektedir" (Yıldırım, 2012: 71). Bu durum, eleştirel bakışta Mardin'in düşüncelerini güçlendirirken Tanyol'da zayıflatıcı bir sonuç getirmiştir. Cahit Tanyol, sistemin politika ve uygulamaları üzerine eleştirel bakışla söyleyebilecek birçok sözü ve düşüncesi olmasına rağmen, Cumhuriyeti kuran resmî-merkez ideoloji Kemalizm'i ve devlet politikalarını, Türk Modernleşmesi'ni yöneten iradeyi eleştirmeyi zihniyet dünyasında bastırmış, düşünce işleyişine ve düşüncelerine ket vurmuş, durdurmuş ve üzerini örtmüş, bu yöndeki katkılarını mümkün olduğunca zayıf tonda, günün koşullarına ve siyasi rüzgârına uyumlu olarak yapmıştır. Şerif

Mardin, sistemi, Kemalizm'i ve devlet politikalarını, Türk Modernleşmesi'ni gerçekleştiren iradeyi eleştirmek konusunda ilk çalışmalarından itibaren istikrarlı bir çizgiyi takip etmiş, bunu gündelik olayların ve süreçlerin bağintısı içinde dahi yapsa, mutlaka akademik arka planı güçlü çalışmaları bağlamında ortaya koyması sebebiyle eserlerini her dönem yararlanılması mümkün eleştirel inceleme ve değerlendirme kaynaklarına dönüştürmüştür. Şerif Mardin'in, çalışmalarının ve eleştirilerinin on yıllar geçmesine rağmen hâlâ birincil kaynak olabilmelerinin altında bu geniş perspektife açılan güçlü metodolojik ve kuramsal altyapıları yer alır.

Cahit Tanyol'un ve Şerif Mardin'in modernliğe ilişkin değerlendirmeleri, geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecini yaşayan Türkiye'yi tanımlamak, anlamak ve eleştirmek için önemli açılımlar sağlar. Bu açılımlar, Batılılaşma, modernleşme/çağdaşlaşma kavramları altında dayatılan dünya egemenler düzeninin ürünü mevcut tahakküm sistemini, Batı-Doğu çatışmasını, Batı'ya bağımlı bir sosyal bilim anlayışının ve sosyolojinin yüzeyselliğini ve yabancılığını ortaya koyarken, öteki taraftan bu coğrafyaya, tarihe, kültüre ve topluma ait bir sosyal bilim anlayışının ve sosyolojinin oluşturulması için çeşitli fikirler verir. Bu toprakları temsil edebilen bir sosyal bilim anlayışı, modernleşmesini daha sağlıklı yürüten bir Türkiye demektir. Bu, aynı zamanda, dünya sisteminin dönüşümü sürecinde, yerelden, bu topraklardan yükselen bir sesle küresel düzeyde söz sahibi olmayı sağlayacak bir adım olabilir.

Türk Modernleşmesi, Türkiye'de toplumsal olarak yaşanan ontolojik (varoluşsal) ve epistemolojik (varlık, bilgi ve değer alanlarındaki) çatışmalı süreçleri sonlandırmamış, aksine beslemiştir. Ülkemizde, bugün yaşanan çoğu siyasi-sosyal durum, olay, süreç ve olgular modernleşme sürecimiz ile ilişkilenmekte, modernleşme pratiğimizden gelen özelliklerle bunlar birer sorun olarak gelişmekte, gündelik, siyasî, sosyal veya akademik tartışmaları körüklemekte, nihai noktada ise bunlar ontolojik (varoluşsal) ve epistemolojik (varlık, bilgi, değer alanları) çatışmaları yönlendirmekte, genişletmekte ve derinleştirmektedir. Bugün, Türk Modernleşmesi ve birey-toplum-devlet yapılanması kapsamında olumsuz işleyen bu dinamiği çözerek aşabilen bir akıl, zihniyet, düşünme sistemi, yaklaşım biçimi ve uygulamalar düzeneği gerekiyor. Bu makalede ele alınan yaklaşımların, düşüncelerin ve değerlendirmelerin, bundan sonraki çözüm odaklı incelemeler ve Türk Modernleşmesi'nin sorunlarını azaltacak uygulamalar için yol açıcı olmasını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (2013). *Üç Medeniyet*. İstanbul: Doğu Kitabevi (İlk baskı 1927).
- Ahmad, F. (2002). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (2. Baskı). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu (İlk baskı Kahire 1907. Gazete baskısı 1904).
- Akçura, Y. (2016). *Tarih-i Siyâsî (1926-1927-1928 Ders Notları)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akçuraoğlu, Y. (1990). *Türkçülük*. İstanbul: Toker Yayınları (İlk baskı 1928).
- Altun, F. (2017). *Modernleşme Kuramı-Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Arlı, A. (2008). Türkiye'de Sosyolojinin Eleştirel Kapasitesi: Şerif Mardin Üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, s. 633-651.
- Arlı, A. (2014). *Oryantalizm & Oksidentalizm ve Şerif Mardin* (3. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Avcioğlu, D. (1968). *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aygün, M. (2013). *Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Tartışmaları - Türkiye'de Amerikan Eksenli Muhafazakârlık*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

- Azman, A. (2009). Yeniden Yapılanma ya da Yapısökümün Uzantısı Olarak Batı-Dışı Modernlik. *Türkiye’de Toplumbilimlerin Gelişimi II - Anglo-Amerikan Etkisi* (Sosyoloji Yıllığı 18) içinde (s. 306-318) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baran, M. (2013). Avrupa’da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihî Sosyolojik Açıdan Bir Bakış. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/11 Fall, p. 55-79, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara-Turkey.
- Belge, M. (2001). Mustafa Kemal ve Kemalizm. *Kemalizm (Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 2)* (4. Baskı, 2004) içinde (s. 29-43) (Ed. A. İnsel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (1965). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Berkes, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (2. Baskı) (Yay. Haz. A. Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (İlk baskı İngilizce 1964).
- Bolay, S. H. (2018). *Batı Aklına Karşı Türkiye*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (Ed.). (2004). *Modernleşme ve Batıcılık (Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 3)* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, M. E. (1967). *Atatürk İhtilali*. İstanbul: Altın Kitaplar (İlk baskı 1940).
- Coşar, N. (Der.). (1995). *Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Çav, E. (2011). *Dramın Aydını Cahit Tanyol: Şair-Öğretmen-Felsefeci-Sosyolog*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Çav, E. (2017, 15 Eylül). Yorum Sosyolojisinin Türkiye’deki Kurucusu (Şerif Mardin Yazı Dizisi 3). *Milat*.
- Çiğdem, A. (2002). Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon – “Türk Batılılaşması”nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı. *Modernleşme ve Batıcılık (Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 3)* (3. Baskı, 2004) içinde (s. 68-81) (Ed. U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2005). “Millî Mesele” Olarak Din. *Şerif Mardin’e Armağan* (3. Baskı, 2015) içinde (s. 21-35) (Ed. A. Öncü ve O. Tekelioğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dikeçligil, B. (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak: Sosyolojide Yöntem Sorunu*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Doğu Batı* (2002, Ağustos-Eylül-Ekim). Oryantalizm I-II. Sayı 20.
- Eğribel, E. (2012a). Doğu-Batı Farklılığı ve Eşitsiz Dengenin Biçim Değiştirmesi: Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi. *Türkiye’de Modernleşme Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi* (Sosyoloji Yıllığı 22) içinde (s. 51-60) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Eğribel, E. (2012b). Küre Muhafazakarlaşma ve Anti-Komünizmin Adlılığı Biçim: Modernleşme Sürecinin Suçlanması ve Osmanlı Kimliğinin Mahkum Edilmesi. *Türkiye’de Modernleşme Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi* (Sosyoloji Yıllığı 22) içinde (s. 61-67) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (2005). Baykan Sezer ve Tarihte Doğu Batı Çatışması: Türk Sosyolojisinin Dünyaya Söyleyecek Farklı Sözü Var. *Tarihte Doğu-Batı Çatışması* (Sosyoloji Yıllığı 12, 2. Baskı, 2017) içinde (s. 17-27) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Doğu Kitabevi.

- Eğribel, E. ve Özcan, U. (2009). Batı'da Sosyolojinin Sonu ve Türk Sosyolojisinin Ufukları. *Türkiye'de Toplumbilimlerin Gelişimi II - Anglo-Amerikan Etkisi* (Sosyoloji Yıllığı 18) içinde (s. 398-408) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eğribel E. ve Özcan, U. (2010). Türk Düşüncesi 200 Yıldır Batı'ya Göre Şekillenmiştir. *Türk Sosyologları ve Eserleri - I - Temel Tartışmalar* (Sosyoloji Yıllığı 20) içinde (s. 52-64) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eğribel E. ve Özcan, U. (2012). Türkiye'de Batıcılışmanın Serüveni: Modernleşme-Küreselleşme Gerilimi İçinde "İki Tanzimat" Değerlendirmesi. *Türkiye'de Modernleşme Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi* (Sosyoloji Yıllığı 22) içinde (s. 43-50) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (Ed.). (2012). *Türkiye'de Modernleşme-Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi* (Sosyoloji Yıllığı 22). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- E. Eğribel ve U. Özcan (Ed.). (2017). *Tarihte Doğu-Batı Çatışması* (Sosyoloji Yıllığı 12, 2. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Erşan, M. (2006). Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, s. 39-49.
- Gencer, B. (2017). *İslâm'da Modernleşme (1839-1939)* (4. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Genç, M. (1996). 19. Yüzyılda Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerinde Değişmeler. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (2000) içinde (s. 87-96). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Georgeon, F. (1986). Bir Kimlik Arayışı: Türk Milliyetçiliği. *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930* (2006) içinde (s. 1-22) (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930* (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökarp, Z. (1976). *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökarp, Z. (2014). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Yayınları (İlk baskı 1923).
- Göle, N. (1998a). *Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere* (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (1998b). Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen. *Doğu Batı*, Sayı 2, s. 57-64.
- Göle, N. (1998c). Batı-dışı Modernliğin Kavramsallaştırılması Mümkün mü?. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek – Yeni Bir Kavrayışa Doğru* (2. Baskı, 2001) içinde (s. 310-320). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2002). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. *Modernleşme ve Batıcılık (Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 3)* (3. Baskı, 2004) içinde (s. 56-67) (Ed. U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gündoğdu, M. A. (2018). Yenilikçi Tanzimat Aydınlarının İslâm'ın Köklerine Yönelişi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 13/15 Spring, p. 243-257, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara-Turkey.
- İleri, C. N. (2002). *Türk Devrimi-İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri* (Gün. Dil. Çev. Ö. Ozankaya). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (İlk baskı 1926).

- İnan, A. (1970). *Tarihten Bugüne*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnsel, A. (2001). Giriş. *Kemalizm (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2)* (4. Baskı, 2004) içinde (s. 17-27) (Ed. A. İnsel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İslâmoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabakçı, E. ve Adadağ, Ö. (2009). Islahattan Devrime: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Türk Siyasî Düşüncesinde Değişim Algısı. *Dîvân*, Cilt 14, Sayı 26, s. 1-44.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2016). *Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük-İslâmcılık-Muhafazakârlık* (2. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaliber, Alper (2002), Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine. *Modernleşme ve Batıcılık (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3)* (3. Baskı, 2004) içinde (s. 107-124) (Ed. U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kara, İ. (1998). *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi III Metinler Kişiler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kara, İ. (2014). *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi II Metinler Kişiler* (2. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları (İlk baskı 1987).
- Kara, İ. (2016). *Din ile Modernleşme Arasında - Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri* (5. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, İ. (2017a). *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi I Metinler Kişiler* (3. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları (İlk baskı 1986).
- Kara, İ. (2017b). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm 1-2* (8. ve 2. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, İ. (2017c). *Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak - Çağdaş Türk Düşüncesinde Din Siyaset Medeniyet*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, İ. (2017d). *İslâmcıların Siyasi Görüşleri 1-Hilafet ve Meşrutiyet* (4. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karpat, K. H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*. İstanbul: Afa Yayınları (İlk baskı 1967).
- Kaya, M. (2015). Batı Dışı Modernleşme Örneği Olarak Türkiye Modernleşmesi: Süreklilikler, Kopuşlar ve Çatallanmalar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/2 Winter, p. 545-564, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara-Turkey.
- Kayalı, K. (1995). Türk Sosyolojisinin 1980’lerde Yeniden Biçimlenişi. *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı-Görüntüdeki Dinamizmin Gölgelediği Tıkanıklık* (2. Baskı, 2002) içinde (s. 147-174). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyman, F. (2001). Şerif Mardin, Toplumsal Kuram ve Türk Modernleşmesini Anlamak. *Doğu Batı*, Sayı 16, 2001, s. 9-29.
- Keyman, F. (2005). Şerif Mardin’i Okumak: Modernleşme, Yorumbilgisel Yaklaşım ve Türkiye. *Şerif Mardin’e Armağan* (3. Baskı, 2015) içinde (s. 37-63) (Der. A. Öncü ve O. Tekelioğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Keyman, F. (2007). Şerif Mardin'i Okumak. *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol-Mübeccel B. Kıray-Şerif Mardin* (2010) içinde (s. 145-152) (Haz. Ç. Kovanlıkaya ve E. Çav). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kovanlıkaya, Ç. ve Çav, E. (Haz.). (2010). *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol-Mübeccel B. Kıray-Şerif Mardin*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Köker, L. (2001). Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi. A. İnsel (Ed.). *Kemalizm (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2)* (4. Baskı, 2004) içinde (s. 97-112) (Ed. A. İnsel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2002). *Düzenin Yabancılaşması (Batılılaşma)* (3. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mardin, Ş. (1960). Türkiye'de İletişimin Modernleşmesinin Erken Bir Safhası Üzerine Bazı Notlar. *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4) (14. Baskı, 2004) içinde (s. 143-176) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1961). Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve Silahlı Kuvvetler. *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Makaleler 2) (7. Baskı, 2003) içinde (s. 139-143) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1962). Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi. *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Makaleler 2) (7. Baskı, 2003) içinde (s. 51-118) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1971). Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma. *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4) (14. Baskı, 2004) içinde (s. 21-79) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1976). Türk Düşüncesinde Batı Sorunu. *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4) (14. Baskı, 2004) içinde (s. 239-248) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1983a). Batıcılık. *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4) (14. Baskı, 2004) içinde (s. 9-20) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1983b). İslâmcılık: Tanzimat Dönemi. *Türkiye'de Din ve Siyaset* (Makaleler 3) (10. Baskı, 2004) içinde (s. 9-21) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1983c). İslâmcılık: Cumhuriyet Dönemi. *Türkiye'de Din ve Siyaset* (Makaleler 3) (10. Baskı, 2004) içinde (s. 23-33) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1983d). Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (Makaleler 1) (12. Baskı, 2004) içinde (s. 203-239) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1984). "Aydınlar" Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi. *Türkiye'de Din ve Siyaset* (Makaleler 3) (10. Baskı, 2004) içinde (s. 251-260) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1985a). 19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti. *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4) (14. Baskı, 2004) içinde (s. 81-101) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1985b). Şerif Mardin'le Din ve Devlet Sosyolojisi Konusunda Söyleşi. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (Makaleler 1) (12. Baskı, 2004) içinde (s. 119-158) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.

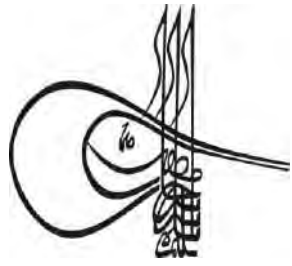
- Mardin, Ş. (1986a). Max Weber. *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Makaleler 2) (7. Baskı, 2003) içinde (s. 121-129) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1986b). Modern Türkiye’de Din ve Siyaset. *Türkiye’de Din ve Siyaset* (Makaleler 3) (10. Baskı, 2004) içinde (s. 113-143) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1988). Osmanlı Bakış Açısında Hürriyet. *Türk Modernleşmesi* (Makaleler 4) (14. Baskı, 2004) içinde (s. 103-122) (Der. M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2000). Genel Hatlarıyla Modernleşme. *Modernleşme, İslâm Dünyası ve Türkiye* (İSAV İlmi Toplantılar Dizisi Kitabı, 2001) içinde (s. 21-29). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mardin, Ş. (2003). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim* (9. Baskı) (Çev. M. Çulhaoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları (İlk baskı İngilizce 1989).
- Mardin, Ş. (2004a). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (5. Baskı) (Çev. M. Türköne, F. Unan ve İ. Erdoğan). İstanbul: İletişim Yayınları (İlk baskı İngilizce, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, Princeton University Press, 1962, Türkçe ilk baskı 1996).
- Mardin, Ş. (2004b). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1905-1908* (11. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları (İlk baskı 1964).
- Mardin, Ş. (2004c). *Din ve İdeoloji* (13. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları (İlk baskı 1969).
- Mardin, Ş. (2006). Şerif Mardin ile “Türk Siyaset Düşüncesi” Üzerine (Söy. G. Çetinsaya, C. Çakır, A. Okumuş, A. Arlı). *Türkiye, İslâm ve Sekülerizm* (Makaleler 5) (4. Baskı, 2015) içinde (s. 201-236). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2007). Sosyolojiden Tarihe Bakmak (Söy. B. Toksabay). *Tarihsel Sosyoloji* (4. Baskı, 2016) içinde (s. 214-232) (Haz. E. Özdalga). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Marife (2002). Oryantalizm. Sayı 3.
- Meriç, C. (1977). Hangi Batı. *Umrandan Uygarlığa* (12. Baskı, 2006) içinde (s. 24-31). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (1994). *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2004). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (19. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, U. (2010a). *Yüzyıl Dönümünde Batıcı Bir Aydın: Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özcan, U. (2010b). Türkiye’de Sosyoloji: Başlıca Akımlar Dönemler ve Figürler. *Türk Sosyologları ve Eserleri II – Temel Tartışmalar* (Sosyoloji Yıllığı 20, 2010) içinde (s. 95-216) (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Safa, P. (1963). *Doğu-Batı Sentezi*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Sevil, M. S. (1991). *Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Sezer, B. (2018a). *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı* (2. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Sezer, B. (2018b). *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi* (2. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (İkinci Cilt: Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye’nin Doğuşu, 1805-1975)*. İstanbul: E Yayınları.
- Şentürk, R. (1996). *İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim*. İstanbul: İz Yayınları.
- Şerif Mardin Oturumu Sonrası Tartışma ve Sorular (Oturuma katılan konuşmacı ve dinleyicilerin soru-cevaplı konuşmaları) (2007). *Türk Sosyolojisinde Üç Bilim İnsanı: Cahit Tanyol-*

Mübeccel B. Kıray-Şerif Mardin (2010) içinde (s. 159-172) (Haz. Ç. Kovanlıkaya ve E. Çav). İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Tanyol, C. (1939, Ocak). Arif Nihad Asya Hakkında. *Aramak*, Sayı 9, s. 2-9.
- Tanyol, C. (1942, Kasım). Milliyet Zabıtası. *Değirmen*, Sayı 2, s. 43-44 ve 63.
- Tanyol, C. (1942, Aralık). Milliyet ve San'at. *Değirmen*, Sayı 3, s. 68-70.
- Tanyol, C. (1943, 21 Eylül). Mecmualara ve Büyük Doğu'ya Dair. *Vatan*.
- Tanyol, C. (1943, Haziran). Bir Dilenci Şairi: Rıfat Ilgaz. *Değirmen*, Sayı 9, s. 76-80.
- Tanyol, C. (1949, 6 Temmuz). Şekip Tunc'a, Felsefeye ve Hayata Dair. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1950, 29 Eylül). Milli Terbiye ve Aşağılık Duygusu. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1950, 6 Ekim). Aşağılık Duygusunun Sebepleri. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1951, 2-9 Mart). Kendine Dönüş I-II. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1951, 16 Mart). Fikir An'anesi. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1951, 6 Nisan). Fikir Korkusu. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1951, 27 Nisan). Fikir Yoksulluğu. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1951, 22 Haziran). Avrupa Dilenciliği. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1951, 13 Temmuz). Kurtuluş Yolu. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1951, 23 Kasım). Fikir Hürriyeti. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1952, 13 Haziran). Tarih Terbiyesi. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1952, 27 Haziran). Batı Medeniyeti ve Kapıkulu Zihniyeti. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1952, Ekim). Örf, Âdet, Sanat. *Sosyoloji Dünyası*, Sayı 2, s. 47-49.
- Tanyol, C. (1952, 26 Aralık). Halk Şiiri ve Bir Münakaşa. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1953, 1 Temmuz). Batı-Doğu Dramı. *Varlık*, Sayı 369, s. 6.
- Tanyol, C. (1953, 7 Ağustos). Yahya Kemal ve Kocamustafapaşa. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1953, 20 Kasım). Folklor ve Medeniyet. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1954, 19 Şubat). Siyasi Partilerimiz ve Demokrasi. *Yeni Sabah*.
- Tanyol, C. (1954, 13 Ekim). Folklor ve Laik Kültür. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1955, 4 Şubat). Fikir ve İnkılaplarımız. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1955, Kasım). İnkılap, Teknik ve Hürriyet. *Türk Yurdu*, Sayı 250, s. 337-342.
- Tanyol, C. (1956, Mayıs). Şiirde Sağ ve Sol. *Akademi*, Sayı 1, s. 11-12.
- Tanyol, C. (1957, 5 Şubat). Avrupa Medeniyeti ve Biz. *Havadis*.
- Tanyol, C. (1957, 31 Mart). Biz Bize Benzeriz. *Havadis*.
- Tanyol, C. (1959, 7 Şubat). Batılaşmanın Neresindeyiz?. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1959, 15 Şubat). Yahya Kemal'in Şiirimizdeki Yeri III. *Varlık*, Sayı 496, s. 4-5.
- Tanyol, C. (1960). *Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş*. İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları.
- Tanyol, C. (1960, 30 Temmuz). 27 Mayıs'tan Beklediğimiz. *Cumhuriyet*.

- Tanyol, C. (1962, 23 Mart). Hürriyet Kalıbı. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1962, 15 Haziran). Batı Demokrasileri ve Biz. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1962, 13 Temmuz). Batı Medeniyetinde Kişilik Layık Tavır-Dini Tavır. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1962, 20 Temmuz). İlim İmamlığı ve Batı. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1962, 27 Temmuz). İnkılap ve Bir Anlayış. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1962, 3 Ağustos). Bir Cevap ve Cevabı. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1962, 10 Ağustos). Bir Cevap. *Cumhuriyet*.
- Tanyol, C. (1963, 1 Mayıs). Turkish Socialists Organize. *The Christian Science Monitor*, Söyleşi ve Haber: John Rigos, Boston-USA, Volume:55, No: 132, s. 4.
- Tanyol, C. (1964, Haziran). Ahmet Haşim Üzerine. *Yeni İnsan*, Sayı 18, s. 6 ve 33.
- Tanyol, C. (1965, 9 Temmuz). Tehlike Çanı I. *Yön*, Sayı 118, s. 16.
- Tanyol, C. (1965, 30 Temmuz). Tehlike Çanı II. *Yön*, Sayı 122, s. 7.
- Tanyol, C. (1965, 13 Ağustos). Tehlike Çanı III: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?. *Yön*, Sayı 124, s. 16.
- Tanyol, C. (1965, 17 Eylül). Tehlike Çanı IV: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?. *Yön*, Sayı 129, s. 12.
- Tanyol, C. (1965, 24 Eylül). Tehlike Çanı V: İslâmın Cenneti Sosyalizmdir. *Yön*, Sayı 130, s. 7.
- Tanyol, C. (1966, 15 Temmuz). Görünmeyen İşgal. *Yön*, Sayı 172, s. 14.
- Tanyol, C. (1970). *Sosyolojik Açıdan Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*. İstanbul: Okat Yayınevi.
- Tanyol, C. (1971, 11 Kasım). Yenici ve İlerici Atatürk. *Milliyet*.
- Tanyol, C. (1973, 5 Ocak). Yaşadığımız Çelişkilerin Düğüm Noktası. *Milliyet*.
- Tanyol, C. (1976, 27 Haziran). İtalya ve Batı Avrupa Komünizmi. *Milliyet* (Forumu Yöneten: A. Gevgili; Katılımcılar: C. Tanyol, İ. Giritli, T. Ateş).
- Tanyol, C. (1978, 26 Mart). Zamanın Akışı İçinde Doğu ve Batı. *Milliyet*.
- Tanyol, C. (1982). Tanzimat ve Getirdikleri. *Cavit Orhan Tütengil'e Armağan* içinde (s. 163-171). İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
- Tanyol, C. (1985, Nisan). İkimizdeki Çelişki: Kültür. *Yazko Edebiyat*, Sayı 51, s. 4-8.
- Tanyol, C. (1987, Şubat). Bizde Doğu Batı Meselesi Çelişki Değil Kavgadır (Söy. C. Barlas). *Türk Henkel*, Sayı 26, s. 13-15.
- Tanyol, C. (1987, 19 Temmuz). Türk-İslâm Sentezcileri. *Güneş*.
- Tanyol, C. (1989, 16 Mart). Kömür ve Marsık Geleneği. *Güneş*.
- Tanyol, C. (1989, 15 Mayıs). Ziya Gökalp'a Göre İslâmiyet'te İlerleme. *Güneş*.
- Tanyol, C. (1989, 6 Temmuz). İhanet. *Güneş*.
- Tanyol, C. (1991, Mayıs). Türkiye'ye Yer Tayini. *Türk Henkel*, Sayı 76, s. 25-28.
- Tanyol, C. (1999, Ekim). Necip Fazıl ve Büyük Doğu Olayı. *E Dergisi*, Sayı 7, s. 20-21.
- Tanyol, C. (2003, Ocak-Şubat). Bir Çağın Serüveni: Necip Fazıl. *Kaşgar*, Sayı 31, s. 90-95.

- Tanyol, C. (2003, Bahar). Cahit Tanyol ile Söyleşi: Hayata, Edebiyata, Düşünceye Dair (Söy. T. Tanyol). *Cogito*, Sayı 35, s. 85-99.
- Tanyol, C. (2004, Ağustos), Necip Fazıl'a Ait Anılar ve Notlar. *Kaçak Yayın*, Sayı 16, s. 24-26.
- Tanyol, C. (2009, Ocak), Yahya Kemal'de Tarih ve Devlet. *Hece: Yahya Kemal Özel Sayısı*, Sayı 145, s. 438-440.
- Rabinow P. ve Sullivan W. (Der.). (1990). *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* (Çev. Taha Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Timur, K. (2009). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume:4/1-II Winter, p. 2090-2125, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara-Turkey.
- Tunaya, T. Z. (1996). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2001). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (7. Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları.
- Yıldırım, E. (2013). Erken Cumhuriyet Yılları Milli Kimlik Tartışmaları: Hasan Ali Yücel ve Türkiye'de Hümanizma Arayışları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7 Summer, p. 745-763, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara-Turkey.
- Yıldırım, E. (2012). *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı* (2. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (18. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Tuba KANCI DOĞAN - Dr. Öğr. Üyesi Erkan DOĞAN - Dr. Öğr. Üyesi Mümin KÖKTAŞ

This article was checked by iThenticate.

ERKEN DÖNEM MARKSİZM'İN MİLLİYETÇİLİK VE ULUSAL SORUN YAKLAŞIMINA ELEŞTİREL ANALİZ

Adem ÇAYLAK* - Yunus ŞAHBAZ**

ÖZET

Etnisite ve milliyetçilik tartışmaları modern dönem siyaset düşüncesini şekillendiren en önemli konulardandır. Modern devlet formunun ulus-devlet temelli olması etnisite ve milliyetçilik meselelerini önemli kılan unsurların başında gelmektedir. Etnisite ve Milliyetçilik konularının tekil, yerel özelliklerine karşın, Marksizm enternasyonal bir ideolojik temele dayanır. Ortaya çıkışı ve temel kurucu iddialarıyla Marksizm, enternasyonal bir ideolojidir. Enternasyonal bir hareket olarak Marksizm'in milliyetçilik ve etnik tartışmaları observe etmesi her zaman problemli olmuştur. Aslında bu salt Marksizm'e özgü bir problem değildir; İslâm ve İslâmcılık gibi ümmet eksenli ideolojiler için de yerel unsurları kendi bünyesine katmak birçok zaman krizlere sebep olabilmektedir.

Marx ve Engels de ilk dönem çalışmalarında milliyetçilik ve etnik meselelere ilişkin birtakım görüşler ortaya atmışlardır. Ancak her iki düşünürün de bu konudaki metinleri tutarlı bir bütünlük arz etmez. Bunun yerine, spesifik olaylar özelinde ifade edilen ve değişen şartlara göre revize edilen birtakım tespitler vardır. Her iki düşünürün etnik meseleler ve milliyetçilik konularında pre-modern bir dönemin izlerini taşıdıklarını söylemek mümkündür. Durkheim gibi diğer önemli sosyologlar gibi etnisite ve milliyetçilik tartışmaları Marx ve Engels tarafından kendi başına bir mesele olarak ele alınmamıştır. Bunun yerine, bazı somut olaylara ilişkin geliştirilen tezler ve saptamalar vardır. Bu yüzden de Marx ve Engels sık sık görüşlerini revize etmek zorunda

*  Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: ademcaylak@gmail.com

**  Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, E-posta: yunussahbazzz@gmail.com

kalmışlardır. Buna rağmen bu meseleler hakkında tutarlı ve etraflı bir tartışmalar bütünü ortaya çıkmamıştır.

Bu çalışmanın birinci kısmında, etnisite ve milliyetçilik kavramlarının farklı disiplinler tarafından ele alınışı da göz önünde tutularak bir analizi yapılmıştır. Sonraki aşamada Marx ve Engels'in teorik boyutta bu meselelere yaklaşımları incelenmiştir. Daha sonra, her iki düşünürün kendi tespitlerinin belirginleştiği örnekler olan Polonya, İrlanda, Çin, Meksika ve Cezayir gibi örnekler üzerinden bazı değerlendirmeler ve tespitler yapılmıştır. Sonuç olarak da Marx ve Engels'in etnisite ve milliyetçilik tartışmalarında ardıllarına bütünlüklü bir miras bırakmadığı ve bunun da Lenin-Luxemburg tartışmasında görülebileceği üzere, bazı temel ve teorik ayrışmalara sebep olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etnisite, Milliyetçilik, K. Marx, F. Engels, Ulusal Sorun.

A CRITICAL ANALYSIS TO EARLY MARXISM'S NATIONALISM AND NATIONAL PROBLEM APPROACH

ABSTRACT

The discussions of ethnicity and nationalism are the most important issues that have shaped contemporary political thought. The fact that modern state form is based on nation-state is one of the factors that make the issues of ethnicity and nationalism important. On the other hand, Marxism rest on an international ideological basis, despite the unique, local characteristics of ethnicity and nationalism. Marxism is an international ideology with its emergence and basic founding claims. Marxism as an international movement has always confront some problems to observe nationalism and ethnic debates. In fact, this is not a problem specific to Marxism alone; For Islamic ideologies such as Islamism, incorporating local elements into their own bodies can cause many crises.

In his early works, Marx and Engels expressed some views on nationalism and ethnic issues. However, the writings of both thinkers do not have a coherent integrity. Instead, there are some determinations that are specific to specific events and revised according to changing conditions. It is possible to say that both thinkers carry the traces of a pre-modern period on ethnic issues and nationalism. Like other important sociologists such as Durkheim, the debates on ethnicity and nationalism were not considered by Marx and Engels as a matter of their own. Instead, there are some theses and determinations about concrete events. That is why Marx and Engels have often had to revise their views. Nevertheless, there has been no consistent and comprehensive discussion of these issues on his writings.

In the first part of this study, an analysis was made by taking into consideration the concepts of ethnicity and nationalism by different disciplines. In the next stage, the theoretical approaches of Marx and Engels to these issues are examined. Afterwards, some evaluations and

determinations were made on the examples of Poland, Ireland, China, Mexico and Algeria, which are the examples of the views of both thinkers. As a result, it was stated that Marx and Engels did not leave a complete legacy to their successors in the debates on ethnicity and nationalism, which, as can be seen in the Lenin-Luxemburg debate, led to some basic and theoretical disagreements.

STRUCTURED ABSTRACT

Ethnicity and nationalism are the most important issues shaping not only Marxist literature, but more generally modern political thought. The fact that modern state form is based on nation-state is one of the factors that make the issues of ethnicity and nationalism important. On the other hand, Marxism rest on an international ideological basis, despite the unique, local characteristics of ethnicity and nationalism. Marxism is an international ideology with its emergence and basic founding claims. Marxism as an international movement has always confront some problems to observe nationalism and ethnic debates. In fact, this is not a problem specific to Marxism alone; For Islamic ideologies such as Islamism, incorporating local elements into their own bodies can cause many crises.

In addition to religious, cultural, identity and sectarian divisions and conflicts, nationalism is the most ideological character of local movements. There has always been a conflict in the relations of nationalism with Marxism. Therefore, the relationship between Marxism and nationalist/national movements since the early years has always been the subject of debate. No doubt Marx and Engels' approach to this issue has been influential in the fact that this relationship is so problematic for Marxism.

In his early works, Marx and Engels expressed some views on nationalism and ethnic issues. However, the writings of both thinkers do not have a coherent integrity. Instead, there are some determinations that are specific to events and revised according to changing conditions. It is possible to say that both thinkers carry the traces of a pre-modern period on ethnic issues and nationalism. Like other important sociologists such as Durkheim, the debates on ethnicity and nationalism were not considered by Marx and Engels as a matter of their own. Instead, there are some theses and determinations about concrete events. That is why Marx and Engels have often had to revise their views. Nevertheless, there has been no consistent and comprehensive discussion of these issues on his writings.

Although the question of nationalism and the national problem is considered secondary by early Marxism, it is important to understand the relationship between the nations, which exposed to capitalist exploitation, and Marxism, and so in the literature this phenomenon and process are highly controversial.

However, on the other hand, Marx and Engels did not leave a legacy to their followers on issues such as nationalism and national question. Their ideas are in the form of partial convictions about specific events rather than a theoretical totality. More generally, Marx and Engels' views on these issues consist of several instrumental and political

interpretations. Moreover, it is seen that both thinkers approach the issue from a more instrumental and strategic perspective. Marx and Engels considered issues such as nationalism as an important tactical factor that could be manipulated in their ideological and political struggles.

The Polish and Irish problems are two typical examples of the changing views of Marx and Engels. Especially in the Irish question, Marx and Engels followed a rather pragmatist path. They examined the Irish question in terms of its contribution to the revolution, which believed to would be experienced in England, and did not support the independence of Ireland when they thought it would support this revolution; but when they thought it was an obstacle to this revolution, they supported the independence of Ireland. The Polish problem was also considered as part of a strategy to prevent the Russian tsar from dominating the Balkans. In their view, the Tsarist regime is the most reactionary power threatening Eastern Europe and so Poland must exist as an independent state to prevent its spread.

Since Marx and Engels' views on this issue were not integrated, significant controversies arose among the later Marxists. The most famous example of this is the discussion between Lenin and Luxemburg. However, in the 1960s, as be seen on the ground of New Left Review, and from the 1980s onwards, debates on ethnicity and identity were more prevalent in the debates that dominated Marxist literature. Laclau and Mouffe, as named the *Post-Marxist*, are the strongest advocates of this trend.

From the mid-2000s onwards, it is seen that the classical Marxist theses were given new tendencies, that is, the classical theses started to be discussed again. *Postmodern Prince* of John Sanbonmatsu is the first example that comes to mind. However, the problem of melting in the local/local elements of Marxism, born as an international movement when it first emerged, does not seem to be a problem that can be solved in the short term. It is difficult to say clearly whether a new international movement will be built in the nowadays when the fate of the nation-states is questioned, or whether there will be a new ethnic debate or a self-determination debate in the coming period when it is likely that sub-national structures are likely to emerge. However, it should be acknowledged that Marx and Engels' approaches do not offer a successful perspective on these issues.

In this article, the concepts such as ethnicity and nationalism will be briefly discussed, and the aspects of early Marxism's approach on ethnicity and nationalism will be briefly analyzed through the analysis of nationalism and national problem that were debated by Marx and Engels. In the first part of this study, an analysis was made by taking into consideration the concepts of ethnicity and nationalism by different disciplines. In the next stage, the theoretical approaches of Marx and Engels to these issues are examined. Afterwards, some evaluations and determinations were made on the examples of Poland, Ireland, China, Mexico and Algeria, which are the examples of the views of both thinkers. As a result, it was stated that Marx and Engels did not leave a complete legacy to their successors in the debates on ethnicity and nationalism,

which, as can be seen in the Lenin-Luxemburg debate, led to some basic and theoretical disagreements.

Keywords: Ethnicity, Nationalism, K. Marx, F. Engels, National Question.

Giriş

Ulus-devlet formasyonunun Batı Avrupa'da ortaya çıkışından sonra, kapitalist iktisadi sistem üzerine kurulu toplum yapısı ve iktidar ilişkilerine karşı bir tepkinin ürünü olarak ortaya çıkan Marksizm'in ulus-devletlerin yayılışına paralel ortaya çıkan milliyetçilik ve "ulusal sorun" meselesine ilişkin yaklaşımının amaçsal mı yoksa araçsal mı olup olmadığı sorunsalı, Marksizm'in milliyetçilik ve etnisite ilişkiseliliğini anlamak açısından işlevsel önemi haizdir.

Bu bağlamda, analiz birimi sınıf, üretim araçları, üretim ilişkileri ve üretim güçleri üzerine kurulu bir dünya görüşünün, ulus-devletlerin doğmakta olduğu bir çağda milliyet, ulus, etnisite türünden teritoryal ya da hukuki entitileri kendi ideolojisinin hangi bağlamsallığında değerlendirdiği, sonraki dönemde ortaya çıkacak olan kimlik eksenli kültürel varoluşlar karşısında neo-Marksist yaklaşımların yönelimini nasıl belirlediği ya da etki edip etmediği hususunun, uluslar üstü ya da ötesi enternasyonal bir ideoloji olarak doğan erken Marksizm açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Marx ve Engels'in milliyetçilik ve etnisite meselesine yaklaşımına geçmeden önce etnisite ve milliyetçilik kavramlarına daha yakından bakmak gerekmektedir.

Etnisite ve Milliyetçilik Tartışmaları

Etnisite kavramı sosyal bilimlerin en tartışmalı kavramlarından biridir. Artık günlük konuşma dilinde bile alelade kullanılabilen bu kavram nerede kullanıldığına göre değişebilen bir anlama sahiptir. Kavramın tanımı bazı kriterlere göre yapılabilir ancak siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji, tarih gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına da girdiği için somut bir tanım yapmak zordur. Etnisite siyaset biliminde daha çok ulus-devlet, uluslaşma tartışmaları bağlamında tartışılmaktadır. Özellikle modernleşme süreçleri ve milletin halka dönüşümü bağlamında etnisitenin, etnik niteliklerin nasıl bir rol oynadığı, bir etnik topluluğun aynı zamanda ulus mu demek olduğu, yani ulus-devlet terki bindeki ulus kategorisiyle etnik topluluk arasındaki var olan (ya da olmadığı iddia edilen) münasebetin mahiyeti gibi konular siyaset bilimi açısından hayli zengin tartışma zemini dir.

Sosyoloji tartışmalarında ise etnisitenin daha çok aidiyet yönü vurgulanmaktadır. Etnisite her şeyden önce, modern ya da ilksel anlamında olsun, bir aidiyet biçimini ifade eder. Zira sosyologlara göre, "kişi, kendisini kolektif bir bünyeye ait hissederek kendisine bir anlam vermektedir" (Belli, 2014: 422). Bu aidiyet biçiminin ilkçi yaklaşımın iddia ettiği gibi tarihî ve doğal olmasının ya da modernist yaklaşımların iddia ettiği gibi araçsal, üretilmiş olmasının, bu anlamda, bir önemi yoktur. En nihayetinde sosyolojinin inceleme nesnesi olan toplumda güçlü bir bağdan, kolektif tavırdan söz edilmektedir.

Ancak meselenin bir de tarihî yönü vardır kuşkusuz. Zira, antropolojiyle de bağlantılı olarak, etnisitede bir merkez, ortak köken arayışı hâkimdir. Biyolojik unsurları da işin içine katmakla beraber antropoloji günümüzde etnik kategori ya da ulus olarak tasnif edilen grupların kökenini, farklı gruplar arasındaki ayrılıkları teşhis etme imkânını sunmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu disiplinlerin her birinin diğerlerinden bağımsız bir etnisite incelemesi birtakım eksiklikleri beraberinde getirecektir. Dolayısıyla meselenin tarihî, siyasî, sosyolojik ve etnik boyutlarının olabildiğince göz önünde tutulması sağlıklı bir değerlendirme için olmazsa olmazdır. İlber Ortaylı da bu hususa dikkat çekerek, etnisite tartışmalarının sosyologlar tarafından yapılmasının gerekli ama yeterli olmadığını, özellikle tarih ve coğrafya bilgisi olmazsa bu olgunun saçmalık derecesinde yanlış değerlendirilebileceğini belirtir (Ortaylı, 1998; 7). Slav halklarının 15-16. yüzyıllardan itibaren

irredantist özlem ve dünya görüşleri geliştirmiş olmalarına karşın milletleşmenin Fransız Devrimi ve Aydınlanma ile başlatılması bunun tipik bir örneğidir.

Steve Fenton, kavramı tanımlarken ırk, kültür, ırkçılık gibi kavramlarla karşılaştırmalı olarak ve kelimenin ekonomik ve siyasal boyutları arasında da bir anlam farkı gözeterek ve kavramın modernliğine vurgu yaparak bir tanım yapmanın daha doğru olacağını söyler (Fenton, 1999; 4). Etnisite kavramsal olarak hayli modern olmasına karşın, kavram Yunanca *ethnos*'dan gelmekte ve karşılık olarak da 'halk' kavramı kullanılmaktadır. Ancak Smith'e göre İngilizce'de etnik grup ya da etnik topluluk kavramını karşılayan bir kelime yoktur ve Smith kavramın karşılığı olarak tarihsel topluluk bağlarının kültürel yönlerini de kapsadığı gerekçesiyle Fransızca *Ethnie* kavramını kullanır (Smith, 2002; 45-46). Etnik bir grubu, "*soya ait mitlerin rolünü ve tarihî anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırdedilen bir kültürel kolektif tip*" (Smith, 1994, 41) olarak tanımlayan Smith'e göre etnik topluluklar ile etnik kategoriler arasında bir ayırmda bulunmak gerekir. Fransızcadaki etni kavramıyla karşıladığı etnik toplulukların Smith'e göre 6 ana niteliği vardır; 1. Kolektif bir özel ad 2. Ortak bir soy miti 3. Paylaşılan tarihi anılar 4. Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur 5. Özel bir "yurt"la bağ 6. Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu (Smith, 1994; 42). Abner Cohen de etnik grup terimini geniş bir şekilde "(a) *Tutum ve değerlendirme normlarında ortak kalıpları paylaşan, (b) Bir sosyal sistem çerçevesinde diğer (öteki) kolektivitelerden ayrılan ve bir iç ilişkiler ağına sahip nüfus kesimi*" olarak tanımlar (Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, 1999: 252).

Ancak etnisite ya da etnik kimlikler daha çok ulus-devletlerin mahiyetini anlamak açısından öneme sahip kavramlardır.¹ Smith'e göre, herhangi bir ulus devlet bir 'etni' ya da etnik kimlik üzerine kuruludur. Başka bir deyişle, ulus-devlet "etnik kor" üzerine inşa edilir. Ulus devletlerin oluşum aşamasında genellikle bir etnik kimliğin diğer(ler)inden daha dominant olduğu görülür. Haliyle de, etnisite kavramı hem millet hem de milliyetçilik kavramlarını bağlamına oturtmak açısından önemli bir kavramdır. Bu kavram da, diğerleri gibi, millet ve milliyetçiliğe yaklaşımlarda görülen farklılığa benzer ve bu anlayışlara paralel olarak anlam kazanabilmektedir.

Son zamanlarda, etnisite konusuna iktisadî bağlamda da bazı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Ekonomist James Fearon etnik parçalılık endeksi diye bir ölçümleme icat ediyor ve etnik çeşitliliğin ekonomiye büyümeye katkısını araştırıyor (Fearon, 2004). Etnik çeşitlilik yerine etnik parçalılık(*fractionalization*) üzerinden bir endeks geliştirmesini ise, bunun etnik farklılığı anlamada daha işlevsel olduğu gerekçesiyle açıklıyor. Ancak etnisitenin ekonomik boyutunun son zamanlarda küreselleşme tartışmalarıyla da ilişkilendirildiği görülmekte. Küreselleşme kapitalist üretim ilişkilerinin kabuk değiştirmesi ve yeni formlara bürünmesi süreci olarak tanımlanabilir. Etnisitenin de uluslaşma süreci ve nihai olarak bir devlet olma arzusu ve özleminin etnik hareketler ve küreselleşme ekseninde ortak noktalar olarak saptanabileceği iddia edilmektedir. Etnisite ile küresel kapitalizm arasındaki ilişkinin karşılıklı beklentiler içerisinde örüldüğü ve bu etkileşimin her iki tarafın beklentilerini karşılama doğrultusunda olduğu söylenebilir (Ateş, 2008; 126). Etnik hareketlerin daha yerel yapıları küresel kapitalizmin gereklerine uygun olarak dönüştürme ve kendi yerel konumunda kapitalizmin ihtiyaç duyduğu güvenlik açığını kapatma gibi görevler üstlenmesi küreselleşme ve etnik hareketlerin birbirini besleyen yönleri olarak öne çıkmaktadır.

Etnisite kavramı gibi milliyetçilik de hem bir kavram olarak hem de bir olgu olarak hayli tartışmalı bir nosyondur. Ancak milliyetçilik kavramından önce, millet/ulus, milliyetçilik gibi kavramlara da kısaca değinmek gerekecektir. Millet daha çok dinî anlamda bir cemaati temsil eder. Söz gelimi Osmanlı'da Hristiyanlar bir millet, Yahudiler bir millettir. Ancak ulus daha çok sanayileşme, modernleşme süreçleriyle ortaya çıkan ve kitlelerin mobilizasyonunda temel işlevsel role sahip bir

¹ Örneğin Smith, etnik kimliği ulusun öncülü ve ulus devletin temeli olarak görür (Smith, 2002).

kavramdır. Dolayısıyla ulusu modern devletle ve modernleşme süreçleriyle beraber düşünmek gerekir. Her ne kadar ulus-devletlerin bir etnik kor üzerinden inşa edildiği yukarda söylene de, ulus-uluslaşma süreçleri ile etnisite kavramlarını ayrı düşünmek gerekir. Türkiye siyasal tecrübesinde de politik Kürtlerin kendilerini ısrarla etnik bir kimlik olarak değil de bir ulus olarak kabul ettirme çabası bu farklılığı vurgulamak açısından manidardır.

Her şeyden önce, ulus siyasal bir duruma atıfta bulunur. Smith de ulusu “Tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitleyi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” (Smith, 1994; 32) olarak tanımlar. Etnisitede ise daha çok kan bağı, ortak köken gibi özellikler etnisitenin ayırıcı vasfını oluşturur. Dolayısıyla ulus, ve daha sonra ulusçuluk yani milliyetçilik, siyasal bir örgütle-devletle beraber kullanılırken etnik bir tanımlama için modern anlamda devletli bir yapının varlığı zorunlu değildir. Smith'in yukarda da aktarılan etnik bir gruptaki nitelikler sıralamasında eksik olan iki unsur etnisite ile ulus arasındaki farkı anlamada işlevsel olabilir. Bunlardan biri ekonomik birlik ya da birleşik bir işbölümü; diğeri ortak yasal haklar ve ortak bir yönetimdir (Smith, 2002; 57). Yani, etnik topluluklar bir ulusun sahip olduğu bu niteliklerden yoksundur. Dolayısıyla, ortak bir ekonomik birlik ya da işbölümü ve yasal haklar ile ortak yönetim, modern devletin temelini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak, etnisite ile ulus arasında hiyerarşik bir ilişkinin bulunduğu da söylenebilir.

Tarihte günümüz anlamında millet olarak anlamlandırılan Türk, Yunan ya da Alman gibi kavramlarla karşılaşmak mümkünse de bu kavramların günümüzde ifade ettiği anlam çerçevesinden hayli uzakta olduğu da bir gerçektir. Ancak milletlerin tarihîliği kadar ve hatta daha fazla inkâr edilemez gerçek milliyetçiliklerin yeniliğidir. Zira, milliyetçilik her şeyden önce, ideolojiler çağı olarak adlandırılan 19. yüzyıl ideolojilerinden biridir ve diğer ideolojilere nazaran ‘ideolojik’ vasfı zayıf, pratik yönü daha güçlü bir ideolojidir. Elie Kedourie de milliyetçiliğin modernliğine vurgu yaparak milliyetçiliği şöyle tanımlamaktadır: (Aktaran, Calhoun, 1997; 11);

Milliyetçilik 19. Yüzyılda Avrupa’da icat edilen bir doktrindir. ...Kısaca, bu doktrin, insanlığın doğal olarak uluslara ayrıldığını, ulusların birbirinden ayrı, anlaşılabilir bazı karakteristik özelliklerle bilindiğini ve tek meşru yönetim biçiminin, ulusun kendi kendini yönettiği sistem olduğunu savunur.

Gellner’e göre de milliyetçilik, “politik ve ulusal birimin uyumlu olması gerektiğini savunan politik bir ilkedir” (Gellner, 1983; 1). Gellner, milliyetçilik tanımı için iki temel öge saptar; ulus ve devlet. Dolayısıyla devlet olmayan toplumlarda milliyetçilikten söz etmek de mümkün değildir. Öte yandan Calhoun herhangi bir milliyetçilik tanımını kabul etmemekte ancak bir milliyetçilik *söylem*inden söz edebileceğini belirtmektedir (Calhoun, 1997; 22).

Milliyetçilik literatüründe milliyetçilik tanımından çok milliyetçiliği olgusal olarak açıklamaya yönelik oluşan milliyetçilik kuramları fazla öne çıkmaktadır. Literatürde kabul edilen başlıca üç tür milliyetçilik kuramı vardır; Primordialist Yaklaşım, Modernist Yaklaşım ve Etno-sembolcü Yaklaşım.² Primordialist yaklaşıma göre, milletler eski çağlardan beri vardır ve doğaldır. Yani tarihin belli bir döneminde ve belli tarihsel koşullar içerisinde ortaya çıkmış değildir. Primordialistler, Modern dönemlerde inşa sürecinde öne çıkarıldığı iddia edilen efsane ve kahramanların eski çağlarda da olduğunu ve bunun millet olgusunun kadim zamanlardan beri var olan doğal yapılar olduğunu gösterdiğini iddia etmektedirler. Bu yaklaşımlar içerisinde baskın olan modernist yaklaşımdır ve bu yaklaşımın temel tezine göre de, milletler ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, şehirleşme ve merkezî devletin ortaya çıkmasının bir ürünü ya da bu süreçlerle beraber ortaya çıkmıştır (Özkırımlı, 2008; 105). Hobsbawm’a göre “geleneğin icadını”, Benedict Anderson’a göre de “hayalî cemaatleri” ifade eder ve sonuçta hepsi, Gellner’in de belirttiği gibi, bir devlet tarafından yaratılmış, icat edilmiş ya da yeniden keşfedilmiş şeylerdir. Dolayısıyla tüm modernist yaklaşımlardaki ortak tema modernleşme

² Milliyetçilik kuramlarının ayrıntılı bir incelemesi için şu kaynağa bakılabilir; (Özkırımlı, 2008).

ve modernleşme süreçleridir. Etno-Sembolcü yaklaşım ise bir anlamda Primordialist ve Modernist yaklaşımların orta noktası olarak değerlendirilebilir. Tipik savunucusu Ernest Gellner'in öğrencisi Anthony Smith'dir. Etno-sembolcü yaklaşıma göre, milliyetçiliğin modern dönemin bir ürünü ve büyük oranda inşa olduğu kabul edilebilir. Ancak milletler eski zamanlardan beri vardır ve fakat modern dönemlerde yeni bir forma ve sürece bürünmüşlerdir. Smith'in buradaki vurgusu süreklilik kavramıdır ve hem etnisite hem de millet konusunda süreklilik unsurunun mutlaka göz önünde tutulması gerektiğini savunur.³

Uluslaşma süreci, milletin (yeniden) inşası ulus devlet tartışmalarında merkezî bir yere sahiptir ancak kuşkusuz ki her ulus-devlet etnik bir uluslaşma süreci yaşamamıştır. Modernleşme süreçlerine, sanayileşmeye vb.lerine bağlı olarak kimi ulus-devletler etnik 'kor'cu romantik ve kültürel bir uluslaşma süreci yaşarken (Almanya gibi), bazıları siyasal ve hukuksal bir dönüşüm süreci üzerinden uluslaşma (Fransa gibi), bazıları tarımın ticarileşmesine bağlı olarak kapitalist üretim ilişkileri ve sömürü ilişkileri üzerinden uluslaşma süreci yaşamış (İngiliz tipi), bazıları da imparatorluğa, dinsel ve ekonomik baskı ve sömürüye karşı bir duruşun ifadesi ve teritoryal bir gelişim üzerine bir uluslaşma süreci yaşamıştır (ABD gibi). Şu anda bile dünyadaki tüm etnik kimlik grupları kendi ulus devletlerine sahip değilken emperyalizm döneminde durum daha da kötü idi. Asya ve Afrika'nın büyük çoğunluğu Avrupa devletleri tarafından sömürgeleştirilmişti.

Bu noktada Smith'in Batı tipi ve Batı dışı milliyetçilikler ayrımına değinmek gerekir. Milletlerin oluşumundaki modernist tezleri eleştiren Smith, milletlerin oluşumunda Batılı ve Batılı olmayan ayrımı yapar. Smith'e göre, Batı Avrupa'da milletlerin biçimlenmesi büyük bölümüyle planlanmış bir girişimken, Batı dışında genellikle milliyetçi amaç ve hareketlerin sonucuydular (Smith, 1994; 158-159). Smith Batı dışı milliyetçiliklerde "emperyal" ve "sömürgesel" şeklinde iki ayrı rota ayırt etmemizin mümkün olduğunu söylemektedir (Smith, 1994; 160). Ancak bu vurgu, milletlerin oluşumundaki inşa ve tahayyül unsurlarını yok sayıyor değildir. Batı'da milletlerin biçimlenişinde de Batı dışı toplumlarda olduğu gibi inşa ve muhayyel unsur ön plandadır. Dolayısıyla Batılı ve Batılı olmayan milliyetçilik ayrımı oryantalist bir bakış açısıyla malul olabilmektedir. Bunun yerine, yani milletlerin oluşumunun Batılı ve Batı dışı ayrımının yerine, milletin inşası öncesinde etnik açıdan homojen ya da heterojen olan toplumlar arasında bir ayrım yapılabilir (Çaylak, ve Çelik, 2017; 118). Smith'in bakış açısının oryantalistlik sakıncaları bir yana, Batı dışı gelişen anti-sömürgeci milliyetçilikleri ve daha sonra gelişecek ulusal kurtuluş hareketlerini Batı tipi bağlamından ayrı değerlendirmek gerekir. Bu sadece siyasetten sosyolojiye ve iktisada Avrupamerkezci yaklaşımın reddedilmesi açısından değil, birbirinden son derece farklı olgu ve süreçlerin sağlıklı bir bağlamda değerlendirilmesi için gerekmektedir.

Öte yandan, 19. yüzyılın başlarında başlayan ve özellikle ortalarında Avrupa'daki müesses nizamı sallamaya başlayan hareketlerle birlikte literatüre yeni bir kavramın girdiğini görüyoruz; ulusal sorun. Sonuçta etnik ve ulusal sorun tartışmaları ulus-devlet sürecinin ve sömürgeci kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Haliyle Marx ve Engels'den Hobsbawm ve Laclau'ya kadar tüm sosyalist düşünürler olumlayıcı ya da eleştirel ama mutlaka konuya değinmek durumunda kalmışlardır.

Bu çalışmanın sonraki kısmında Klasik ve neo ya da geç Marksizm dönemlerine damgasını vurmuş düşünürlerin tümünün görüşlerine yer verilmeyecektir. Zaten erken, orta ve geç Marksist düşünürlerin tartıştığı konu ve bağlam sınıf, üretim, emek, devlet, yurttaşlık, çok kültürlülük ve kimlik gibi sorunsal, olgu ve tartışmalardan geçerek Marksizm de kendi içinde paradigma kırıcı süreçler geçirmiş ve özellikle klasik Marksizm'den hayli farklılaşan dönüşümler yaşamıştır. 1960'larda *New Left Review* çevresinde kimlik ve kültürel konulara doğru bir açılım görünmeye başlamıştır ancak asıl büyük kırılmaların 1980'lerden itibaren görülmeye başlandığı söylenebilir. Ekonomik indirgemeciliğin reddi,

³ Benedict Anderson anılarında Smith'in bu yaklaşımında Yahudilerin milletlerin en kadimi olduğundan emin olmasının ve modern milliyetçiliği bununla uyum içinde açıklamaya çalışmasının etkisi olduğunu iddia eder (Anderson, 2017: 110).

tarihin biricik öznesi olarak işçi sınıfı gibi Ortodoks Marksizm'in temel kabullerine yönelik eleştiriler zamanla Post-Marksizm olarak adlandırılacaktır. Bunlara göre, başta terimin isim sahibi Laclau ve Mouffe'un tezleri olmak üzere, Marksizm içerisinde bir güncelleme gerekmektedir ve bunun için de yeni bir özne, kimlik ve sınıf anlayışına ihtiyaç vardır. İşçi sınıfı diğer siyasal özne türlerinden biridir ancak biricik değildir; bunun yerine diğer öznellikleri de kapayacak ve birbirinden farklı öznellikleri birbirine eklemleyecek yeni öznellik anlayışına ihtiyaç vardır. Cinsiyet, etnisite ve kimlik mücadeleleri sınıf mücadelesine eklenmelidir. Zira Laclau ve Mouffe'a göre, işçi sınıfının evrensel bir sınıf olma iddiası reddedildiğinde, işçi mücadeleleri başlığı altında toplanan daha alt antagonizmaların çoğulluğunun ve bunların demokratik sürecin derinleştirilmesi için taşıdığı önemin farkına varılacaktır (Laclau ve Mouffe, 2015; 257). Benzer şekilde Antonio Negri ve Michael Hardt da, tarihi işçi sınıfı merkezli öznellik anlayışı yerine *Çokluk*'u önermektedir. Çokluk bir siyasal özneyi temsil eder ve çokluğun işçi sınıfından, kitleden ya da halktan ayrılması gerekir çünkü bu kategorilerin hepsi kaçınılmaz bir tekilliğe işaret eder. Oysa çokluk bir tekilliğe ya da özdeşliğe indirgenemez; Irk, cinsiyet, farklı yaşam tarzları, farklı dünya görüşleri, farklı emek biçimleri, etnik kökenler gibi tüm bileşenler bu çokluğu oluşturan çoğulluklardır (Negri ve Hardt, 2011; 12). Ancak tüm Marksist literatürün etnisite ve kimlik konularına olumlu yaklaştığını da söylemek mümkün değildir. Söz gelimi, Eric Hobsbawm, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılma sürecindeki 1990'lı yılların hemen başında, oluşan güçlü milliyetçilik dalgasına karşın, milliyetçiliğin artık önemsizleştiğini en azından toplum ve devlet nezdinde daha tali bir unsur haline geldiğini iddia etmekteydi. Hobsbawm'a göre artık milliyetçilik ancak başkaca gelişmeleri karmaşıklaştıran bir faktör ya da katalizördür (Hobsbawm, 1995; 223).⁴ Spesifik örnekler olması dolayısıyla kısaca bahsettiğimiz bu iki önemli metinde de görüldüğü üzere Marksizm içinden ama Marksizm'e muhalif etnik ve kimlik meselesi tartışmaları bir hayli fazladır.

Burada yukarıdaki teorik ve kavramsal çerçeve ışığında, Marksizm'in etnisite, milliyetçilik ve ulusal sorunlara yaklaşımı ve milliyetçilik ve uluslaşma sürecinin henüz filizlenmeye başladığı bir vasatta Marx ve Engels'in konuya ilişkin tartışmaları analize tabi tutularak, en temel ve özünden Marksizm'in milliyetçilik ve ulusal sorun meselelerine yaklaşımının ne olduğu, kurucu babaların sınıfsal ve ulusal bağlılıkların çatışma noktasını nasıl çözümledikleri, meselenin araçsal mı yoksa amaçsal bir işlevi haiz olup olmadığı ortaya çıkarılabilecektir.

Marx ve Engels'te Meselenin Seyrine Dair Genel Bakış

Marx ve Engels etnisite meselesini, etnik ve kimlik sorunları'nı sistematik bir şekilde tartışmamış ve onların bu konulardaki görüşleri Polonya ve İrlanda gibi spesifik olaylar özelinde ve dağıntık olarak yazılan metinleri üzerinden çıkarılabilmektedir. Dolayısıyla, örneğin bir devlet, sınıf mücadelesi gibi konulara nazaran Marx ve Engels'in bu konuda ne düşündüğünü net olarak ifade etmek mümkün değildir. Bunun yerine özel olaylara binaen ve zamanla da değişebilen birtakım yargılarından söz etmek mümkündür. Bu iki isim, özellikle erken dönem yazılarında milliyetçilik, ulusal sorun gibi konulara hemen hemen hiç değinmemiştir. Bunun muhtemel sebebi olarak da, Kasprzak, Marx için bu konuyu irdelemenin sadece milliyetçiliğin büyüyen gücünü kabul etmek anlamına gelmeyeceğini, aynı zamanda, sınıfsal ve ulusal bağlılıklar arasındaki çatışmayı vurgulamak anlamına geleceği için de tartışmadığını belirtmektedir (Kasprzak, 2012; 587). Ancak Kasprzak'ın yorumuna ek olarak, milliyetçi hareketlerin 1848 olaylarından sonra Avrupa'nın gündemine güçlü bir şekilde girmeye başladığını belirtmek gerekir. Lenin'in emperyalizme ağırlık vermesinin sebebinin emperyalizmin zirve dönemini müşahade etmesi olduğu gibi, Marx için Avrupa özelinde milliyetçi ve ulusalcı hareketler bizatihi bir inceleme nesnesi olarak henüz belirmemişti. Polonya ve İrlanda meseleleri bu dönemin öne çıkan iki temel meselesi idi. Ancak Marx ve Engels bu konularla da ağırlıklı olarak 1850 sonrası, yani ilk dönemleri olarak adlandırılan dönemin sonlarında, ilgilenmeye başladı.

⁴ Son dönem Marksizm'deki etnisite, sınıf ve kimlik tartışmalarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bakınız; (Şahbaz, 2017).

Marx ve Engels'in konuya ilişkin bütünlüklü eserlerinin olmamasından dolayı, bu konudaki yazdıklarının tutarlı bir çerçeve sunmadığı kabul edilmektedir. Ancak, son dönemlerde çokkültürlülük ve kimlik çalışmalarıyla öne çıkan bir isim olan Ephraim Nimni Marx ve Engels'in farklı zamanlarda ve olaylar özelinde yazdıklarının tutarlı bir bütün oluşturduğunu iddia eder. Nimni'ye göre, bu tutarlı bütünün temelini oluşturan bir paradigma vardır ve bu paradigmanın üç temel parametresini tespit etmek mümkündür; a) Evrimci teori, b) Üretim araçlarını ekonomik altyapının belirlemesi felsefesi ve c) Somut olaylara yaklaşımdaki Avrupa-merkezci önyargı (Nimni, 1989; 297). Nimni'nin varlığını iddia ettiği paradigma aslında olmayan bir şeydir, yani Marx ve Engels'in etnik ve ulusal hareketlere tutumuna ilişkin salt olumsuzlayıcı ve önyargılı bir yaklaşımı ifade eder Nimni'nin tezleri. Ancak, kendi temel görüşlerinde dahi birkaç dönem saptanabilen iki düşünür için görece daha az ilgilendikleri bir alanda tutarlı ve tüm görüşlerini yansıtan bir teori ortaya koyduklarını söylemek biraz zor görünmektedir. Nitekim, Traverso ve Löwy de, Marx ve Engels'in bu konuda bir *teori* oluşturmaktan ziyade bir *kamı* (*idea*) formüle ettiklerini iddia etmektedirler. Nimni'nin ekonomik belirleyicilik iddiasının tersine, Traverso ve Löwy Marx ve Engels'in konuya daha çok politik saiklerle yaklaştıklarını belirtmektedir (Traverso ve Löwy, 1990; 135 ve 137).

Dolayısıyla, Marx ve Engels'in mevzubahis alandaki yazdıklarının tutarlı bir bütün oluşturmamasına karşın, spesifik olaylar ve zamansal kırılmalardan bazı görüşlerini çıkarsamak mümkündür. Örnek olaylar olarak Polonya ve İrlanda sorunları, zamansal kırılmalar olarak da Avrupa'daki 1848 ayaklanmalarını tespit edebiliriz. Marx ve Hegel'in siyasal düşünceleri üzerine çalışan Shlomo Avineri iki temel zamansal belirleme yapılabileceğini belirtir. Avineri'ye göre, Marx ve Engels düşüncesinde milliyetçilik ve ulusal sorun gibi konulara ilişkin, modern öncesi ve modern sonrası, yani 1848 öncesi paradigma ve 1848 sonrası paradigma, şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür. Modern öncesi paradigmasında Marx ve Engels, Avineri'ye göre, milliyetçi hareketlere modern öncesi gelenekler olarak bakmakta ve ticaretin gelişmesi ve burjuva kültürünün yaygınlaşmasıyla birlikte ulusal bağılıkların da ortadan kalkacağını iddia etmektedirler. 1848 sonrası paradigmada ise, Marx ve Engels, milliyetçiliği burjuvazi tarafından daha büyük piyasalar oluşturulması ve teritoryal konsolidasyonun sağlanması için kullanılan bir araç olarak değerlendirmektedir (Avineri, 1991; 639). Burada Marx ve Engels'te milliyetçilik kuramlarındaki ayrıma benzer bir kırılma yaşandığı görülmektedir. Milliyetçilik önce arkaik, modern öncesi bir unsur olarak ele alınırken zamanla onun modernliğine, araçsallığına vurgu yapılmaya başlanmıştır.

Gerçekten de, Avineri'nin de belirttiği gibi, *Komünist Manifesto*'yu da kapsayan erken dönem diyebileceğimiz yazılarında Marx ve Engels milliyetçilik ve ulusal hareketler gibi konulara daha mesafeli durmaktadırlar. Bu dönemde, katı bir anti-milliyetçilik ve serbest ticaretin globalleşmesi, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ulusal farklılıkların ortadan kalkacağı fikrinin bu iki düşünürün temel felsefesine hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Bu fikrî temayülün *locus classicus*'u *Komünist Manifesto*'daki meşhur pasajdır. Marx ve Engels *Manifesto*'da, konuya ilişkin en bilinen ve genel olarak da temel bakış açılarını yansıttığını söyleyebileceğimiz şu ifadeleri kullanmıştı (Marx ve Engels, 2016; 138);

İşçilerin vatanın yoktur. Onlardan sahip olmadıkları bir şeyi alamayız. Proletarya, her şeyden önce, siyasal gücü ele geçirmek, ulusun önder sınıfı durumuna gelmek, kendisini ulus olarak oluşturmak zorunda olduğuna göre, kendisi, bu ölçüde, ulusaldır, ama sözcüğün burjuva anlamında değil. Halklar arasındaki ulusal farklılıklar ve karşıtlıklar, burjuvazinin gelişmesi ile, ticaret özgürlüğü ile, dünya pazarı ile, üretim tarzındaki ve buna tekabül eden yaşam koşullarındaki eşbiçimlilik ile her geçen gün biraz daha yok oluyor.

Ne var ki, Marx ve Engels'in yukardaki ifadelerinde ulusal farklılık ve çatışmaların ortadan kalkacağına dair öngörülerinin kısa bir süre sonra gerçekleşmeyeceği görüldü. Dolayısıyla, bu ifadeler sonraki Marksistler tarafından bazı yorumlar yapılması zorunlu hissedilen ifadelerdi. Roman Rosdolsky, Marx ve Engels'in konuya ilişkin ifadelerini yorumladığı kısa ama etkili kabul edilen değerlendirmesinde, Marx ve Engels'in "İşçilerin vatanı yoktur" sözlerinin burjuva ulusal devletlere atıfta bulunduğunu, yoksa iddia edildiği gibi, etnik anlamda ulusallık olgusunun ortadan kalkacağını öngörmediğini iddia etmektedir (Rosdolsky, 1965; 336). Yine Marx'ın kendisi de konuya ilişkin bir başka değerlendirmesinde, işçi sınıfının öncelikle kendi ülkesinde bir savaşım vermesi gerektiğini belirtmekte ve bu anlamda işçi sınıfı mücadelesini ulusal olarak nitelemektedir. Ancak bu, *Manifesto*'da vurgulandığı gibi içerikte değil, biçimde ulusal bir mücadeledir (Marx, 2010; 30). Dolayısıyla Marx, işçi sınıfı mücadelesinin ulusal yönünü kabul etmekte ancak bunun birtakım ulusal mahiyetler arz etmesine de karşı çıkmaktadır. Yani düşünülen daha çok teritoryal bir örgütlenme anlamındaki ulusallıktır, birtakım vatanperverlik anlamında romantik ulusallık değil. Amaç en nihayetinde, ulus devlet çerçevesinde bir mücadele vermek ama nihai olarak enternasyonal bir mücadele inşa etmektir.

Bağlamdan Bağlama Değişen Değerlendirmeler: Somut Olaylar

Rosdolsky'nin Marx ve Engels'in ulus ve ulusallık kavramlarını daha çok devletle ilişkili kullanmalarından yola çıkarak yaptığı değerlendirmeleri hayli önemli olsa da, iki düşünürün felsefi arka planı ve dönemin diğer somut olayları karşısında geliştirdikleri tutumları *Manifesto*'daki söylemle uyuşur durumdadır. 1848 öncesinde Marx ve Engels'in düşüncesine ekonomik gelişim teorisi ve burjuvazi üretim tarzının tüm dünyaya yayılacağı fikri hâkimdir. Zira Marx ve Engels'e göre sadece kapitalizm toplum için ekonomik ve teknolojik altyapıyı sağlayabileceğinden, kapitalist aşama nihai kurtuluşa doğru gerekli bir adımdır (Avineri, 1969; Introduction, 3). Sosyalist aşamaya geçmek için kapitalist aşamanın zorunlu olduğunu düşünen Marx ve Engels tüm toplumlarının da aynı aşamadan geçmesi gerektiğine inanmaktadır. Tüm uluslar ve halklar sosyalizme geçmeden önce kapitalizmi tecrübe etmek zorundadır.⁵ Dolayısıyla ulusal farklılıklar ve milliyetçilikler kendiliğinden ortadan kalkacak geçici şeyler olarak değerlendirilmiştir. Zira Avrupa özelinde devrim beklenen ülke de, kapitalist altyapı koşullarının olgunlaştığı düşünülen İngiltere olmuştur.

Marx ve Engels'in 1850'li yıllar ve öncesinde somut olaylara yaklaşımlarını Hindistan, Meksika, Çin ve Cezayir üzerine yazdıklarından çıkarmak mümkündür. Ancak şunu belirtmekte fayda var ki, Marx ve Engels'in Avrupa dışı coğrafyalara ilişkin değerlendirmelerinin en oryantalist ve Avrupamerkezci yönü milliyetçilik ve ulusal sorun tartışmalarında ortaya çıkmaktadır. Burada en azından, tüm problemleri yanına rağmen, Smith'in geliştirdiği Batılı ve Batı dışı milliyetçilik ayrımı gibi bir ayrımı dahi bu iki düşünürde görmek pek mümkün değildir. Oryantalist bakış açısıyla ve el yordamıyla yapılan değerlendirmelerde Vedat Bilgin'in şu tespiti çok yerindedir. Bilgin'e göre, "... milli kimliklerin ortaya çıkmasını ve milletlerin gelişmesini herhangi bir tarihi -ki genellikle yapılan belli bir Batı ülkesini model alarak üretilmektedir- esas alarak bütün tarihlere ve bütün milli kimliklerin oluşumuna yansıtma başka tarihlerin anlaşılmasını örten, onun görülmesini engelleyen bir yaklaşımı ifade ettiği gibi, esasen bütün dünyanın batı modelinde 'hayali olarak yeniden inşa edilmesi' gibi oryantalist bir yanlışlığı da gündeme taşımaktadır" (Bilgin, 2005; 83). Bilgin'in bu tespitinden mülhem esasında başlı başına 'oryantalist milliyetçilik' şeklinde ayrı bir milliyetçilik kategorisinden de söz edilebilir.

Bu bağlamda Marx ve Engels, Avrupa dışı toplumların da Avrupa'nın geçirdiği tarihsel ve toplumsal aşamayı geçirmelerini 'dünya devrimi' için gerekli görmüşlerdir. Marx'ın Hindistan üzerine yazıları bu durumun en açık göstergesidir. Marx "*Hindistan'da İngiliz Egemenliği*" adlı makalesinde

⁵ Marx'ın son yıllarda Rus köylülüğü üzerindeki değerlendirmelerinde bu noktadaki bakış açısını kısmen değiştirdiği söylenebilir. Bu husus aşağıda biraz daha ayrıntılandırılacaktır.

İngiltere'nin Hindistan'daki faaliyetlerini *devrimci* olarak nitelemiştir. Marx'a göre İngiltere Hindistan'da aptalca ve kendi çıkarları için hareket etse de sosyal bir devrim yapmaktadır. Ancak Marx bu durumu sorun etmez ve önemli olanın insanoğlunun Asya'daki sosyal durumu değiştirecek devrimi yapıp yapamayacağı olduğunu söyler. Şayet bu olmazsa, işlediği tüm günahlara rağmen İngiltere Hindistan'da tarihin bilinçsiz bir aracı olmaktadır (Marx, 1853, (içinde) Avineri, 1969; 94). Marx Hindistan'daki geleneksel köylülüğün ve dinî yapıların hala ayakta olduğu tespitini yapar ve aslolanın kendine yeterli, geleneksel bir üretim tarzına sahip olan bu yapının ortadan kaldırılması ve ticarî üretim tarzının yerleşmesi gerektiğini belirtir. Marx'a göre salt vergi toplayıcıları bunu yapamazdı ve "bu basmakalıp ilkel biçimlerin parçalanması, Hindistan'ın Avrupalılaşmasının *sine qua non* karşılığıdır" (Marx ve Engels, 1995; 95). Yukarıdaki paragrafta ifade edilen Marx'ın Hindistan üzerine değerlendirmeleri tamamen, orada görev yapan Dr. Bernier'le yazışmalarına dayanmaktadır ve Marx oraya hiç gitmeyerek bu değerlendirmeleri yapmıştır (Çaylak, 2014; 37).

Engels de Fransızların 1848'de Cezayir'i işgalinde Marx'ın Hindistan üzerine söylediklerine benzer şeyler söylemiştir. Fransızların işgaline karşı Cezayirlilerin direnişini umutsuz olarak niteleyen Engels, Bugeaud gibi generallerin zalimliklerine rağmen, işgali medeniyetin gelişmesi adına önemli ve talihli bir olay olarak nitelemiştir. Bedevilerin özgürlüklerinin ellerinden alınmasına üzülecek olan varsa, Engels, bu Bedevilerin yerleşik köylülere ve birbirlerine saldırarak ne bulurlarsa alan ve direnenleri de katleden ve kalanları da köle olarak satan bir soyguncu milleti olduklarını unutmamalarını hatırlatır. Dolayısıyla Engels'in kanaati nettir; medeniyeti, sanayisi, düzeni ve göreceli aydınlanmasıyla modern burjuvazi barbarlık durumundaki bir topluma mensup olan feodal lorda ya da yağmacı haydutlara tercih edilebilir olanıdır (Engels, 1848, içinde Avineri, 1969; 47-48). Benzer tutumların Çin ve Meksika üzerine olan düşüncelerde olduğunu söylemek mümkündür. Amerika'yla Meksika arasındaki savaşta Marx ve Engels Amerika'yı desteklemişlerdir çünkü sanayisi, medeniyeti daha gelişkin olan Amerika'dır. Dolayısıyla Meksika'nın daha ilerici bir gücün altına girdiği gerekçesiyle bu durum desteklenmiştir. Marx ve Engels'e göre, 'Enerjik Yankeeler'in California'yı 'tembel Meksikalılar'dan daha iyi ve daha çabuk geliştirecekleri ve dünya ekonomisinin de bundan kârlı çıkacağı her bakımdan aşikâr idi (aktaran Davis, 1994; 72). Yine Marx'ın Çin üzerine yazdıkları da aynı felsefî ve tarihsel bakış açısının ürünüdür. Çin'deki ayaklanma ve emperyalist mücadele üzerine Marx şunları yazmıştır: "... *Afyon Çinliler üzerinde hâkimiyet sağladıktan sonra, İmparator ve onun bilgiç üst düzey memurları egemenliklerini kaybetti. Görüldüğü kadarıyla, bütün bu insanları kalıtsal aptallıklarından kurtarmadan önce için sanki tarih bütün bu halkın kafayı bulmasını sağlamalıdır*" (Marx, 1853, (içinde) Avineri, 1969; 68).

Yukarıdaki örnekler ve somut olaylara yaklaşım tarzları da gösteriyor ki, Marx ve Engels'in etnisite, milliyet, milliyetçilik ve ulusal sorun meselesine yaklaşımları oldukça araçsal, ikincil ve kapitalist gelişme karşısında engel, ticaret ve burjuvazi geliştikçe sönmölenecek geleneksel ve köhne tutkunluklar şeklindedir. Bu da Marx ve Engels'in, Durkheim gibi erken dönem sosyologlarda görülen modernist yaklaşımı benimsediklerini göstermektedir. Bu isimler toplumların gelişim biçimini modernist, pozitivist ve ilerlemeci bir perspektiften ele almışlar ve toplumları geleneksel ve modern dikotomisinde ele aldıkları için modernleşme parametrelerine paralel olarak gelenekselliğin, dinselliğin, milliyete/millilete/ulusa ya da etnisiteye bağlılığın sönmöleneceğini düşünmüşler ve bu yaklaşım tarzı da onların birtakım yanlışlara düşmelerini kaçınılmaz kılmıştır.

Marx ve Engels'in hem Avrupa dışı coğrafyalar hem de genel olarak ulusal hareketlere ilişkin görüşlerinin 1850'li yılların ortasından itibaren kısmî bazı değişiklikler geçirdiği söylenebilir. Ancak Hindistan konusunda Marx'ın düşüncelerinin uzun yıllar bir dönüşüm geçirdiği söylenemez ve Marx 1862 gibi bir tarihte bile İngiltere'nin Hindistan'da bu ülkeyi yüzyıllardır süren tutuculuk ve gericilikten çıkararak yararlı bir işlev göreceğini düşünüyordu (Davis, 1994; 76). Marx ancak hayatının son

yıllarında sosyalizme Doğu Despotizmi olarak adlandırdığı Asya Tipi Üretim Tarzı⁶ ve köylülük yapısı üzerinden de geçilebileceğini ve dolayısıyla kapitalizmin yaşanması gereken zorunlu bir aşama olmadığını söylemeye başlamıştır. Burada yine Marx'ın Hindistan'ı ve Doğu'yu görmeden, Doğu'nun üretim yapısı üzerine el yordamıyla edindiği bilgiler yoluyla değerlendirmeler yaptığını vurgulamak gerekir. Dolayısıyla Marx'ın meseleye konjonktürel yaklaştığını ve tutarlılık arz etmediğini, pratik durumları kendi teorilerinin içine uydurmaya çalıştığı, yani pratik durumları, pratikte cereyan eden milliyetçilik ve ulusal sorun meselelerini bile kendi özcü teorilerinin kılıfına uydurmaya ve kendi genel teorisindeki gediği kapatmak amacıyla böyle bir model kurmaya çalıştığı da iddia edilebilir (Çaylak, 2014; 39). Marx *Kapital*'de anlattığı kapitalizmin doğuşu aşamasının temelinde bireyin çalışmasıyla üretilen özel mülkün yerini başka bir özel mülkiyet biçiminin aldığını, oysa köy komünlerindeki mülkiyet anlayışının özel mülkiyete dönüştürülmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷ Yani Marx kapitalizm olarak geçirilmesi gereken aşamanın tüm dünyanın değil de yalnızca Avrupa'nın geçirmesi gereken bir aşama olduğunu söylemektedir. 8 Mart 1881'de yazdığı bir mektupta Marx bu konuya ilişkin şunları söyler: "*Kapital*'de yapılan analiz köy komününün hayatiyeti konusunda ne lehte ne de aleyhte nedenler gösterir, fakat bu konuda yaptığım özel araştırma ve bunun için özgün kaynaklar üzerinde yaptığım çalışma, bu topluluğun Rusya'daki yenilenmenin stratejik hedefini oluşturduğu konusunda beni ikna etti" (Marx ve Engels, 1996; 141). Burada Marx'ın Rusya özelinde gerçekleştirdiği söylem değişikliğinin tüm Avrupa dışı toplumlar ve özellikle Çin ve Hindistan gibi Asya toplumları için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Oysa Engels'in Cezayir konusundaki görüşlerinin daha erken tarihte ve daha radikal bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Engels 1857'de *New Amerikan Cyclopedia* için yazdığı makalede Cezayir direnişinin kahramanı Abd-ül Kadir'in yiğitliklerini övmüş ve Cezayir halkının Fransız işgalinden ne kadar muzdarip olduğunu, yerlilerin demir bir elle yönetildiğini söylemekte ve Fransa'nın onca gücüne rağmen bağımsızlıklarını savunan kabileleri saygıyla selamlamaktadır (Davis, 1994; 74).

Marx ve Engels'in 1850'li yıllardan sonraki ulusal sorun ve emperyalist mücadeleler konusundaki dönüşümleri İrlanda sorunu gibi olaylarda daha net görülebilir. Ancak İrlanda sorununa geçmeden önce, neden böyle bir fikir değişikliğine gitme gereği duyulduğu da irdelenmelidir. Marx ve Engels'e göre devrim için en uygun coğrafya Avrupa ve özellikle de İngiltere'ydi, ki o dönemde de sömürgecilikte başı çeken ülkedydi İngiltere. Marx ve Engels sömürgecilik vasıtasıyla kapitalizmin ilerleyişinin daha da hızlanacağı ve kapitalizmden sosyalizme geçişin de aynı oranda hızlanacağını düşünüyorlardı. Ancak İngiltere'de toprak aristokrasinin sömürgeler üzerinden daha da zenginleşmesi ve bunun da karşılığında proletaryanın daha da güçlenmek yerine durumunun beklenenden daha geriye gitmesi Marx ve Engels'e pozisyonlarını sorgulatan ana faktör olabilir. İrlanda örneği üzerinden gidilirse sömüren ülke ile sömürülen ülke etkileşiminde görülen değişimin sonuçları daha iyi anlaşılacaktır.

Marx ve Engels'in İrlanda ve Polonya Sorunu Üzerine Düşünceleri

Polonya ve İrlanda sorunları 1850'li yılların ortasında Avrupa kıtasının temel tartışma ve çatışma noktalarından birisidir. Polonya, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerin güç mücadelelerinin merkezinde yer almasından dolayı; İrlanda, İngiliz emperyal imparatorluğunun temel sorunu

⁶ Asya Tipi Üretim Tarzı ya da Asya Üretim Tarzı Marx'ın Doğu/Asya toplumlarını analiz ederken kullandığı bir kavramsallaştırma. Bu sistemde güçlü bir devlet vardır ve toplumun tarım gibi en tabii ihtiyaçları bile devletle iç içedir. Topraktaki mülk sahibi devlettir ve sulama kanalları, suni sulamanın zorunluluğu merkezî hükümetin varlığını icbar etmektedir. Asya Tipi Üretim Tarzı Türkiye Solu'nda özellikle 1960'lı yıllarda hayli tartışılmıştır. Kemal Tahir, Sencer Divitçioğlu ve Selahattin Hilav bu tartışmanın önemli isimlerindendir. Divitçioğlu'nun *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu* (1967) ile Kemal Tahir'in *Notlar*'ındaki tartışmalara bakılabilir.

⁷ Barrington Moore da 1960'lı yıllarda yazdığı *Demokrasinin ve Diktatörlüğün Toplumsal Kökenleri* çalışmasında, incelemeye aldığı ülke örneklerini seçerken tarımın ticarileşmesi sürecini temel kriter olarak almıştır. Örneğin, Osmanlı Devleti ve Rusya gibi 1850'li yıllarda henüz tarım sorununu çözememiş, yani tarımın kapitalistleşmesi sürecine girmemiş ülkeleri Moore incelemesine almamıştır. Zira hatırlanacağı üzere, Osmanlı'da ilk arazi kanunnamesi 1858 tarihlidir ve bu tarihin Marksist tarih anlayışı çerçevesinde diğer Avrupa ülkelerine kıyasla geç bir tarih olduğu söylenebilir.

olmasından mütevellit bir ilgi ve tartışma konusu olmuştur. Marx ve Engels'in Polonya ve İrlanda özelinde serdettiği görüşlerine bakacak olursak, bir bağlamdan diğerine değişen birtakım değişken fikirlerle karşılaşmak mümkün. Özellikle İrlanda sorunu üzerinde her iki düşünürün birbiriyle çelişen iki farklı bakış açısı olduğunu tespit edebiliriz. Özellikle, Marx ve Engels, İrlanda'nın İngiltere'den ayrılması fikrine karşı çıkmışlardır çünkü özelde İrlanda'nın bağımsızlığı ve genelde kapitalizmi devirmek İngiltere'de gerçekleşmesi öngörülen devrime bağlanmıştır. İngiltere'deki devrim demek aynı zamanda İrlanda'nın kurtuluşu demektir. Marx ve Engels İrlandalı işçilerden ayrı bir hareket oluşturmaktansa Çartist Harekete⁸ katılmalarını ve İngiltere'deki devrim için beraber mücadele etmelerini istiyordu.⁹

Ancak, 1850'lilerin ortalarından itibaren İrlanda sorunu üzerine her iki düşünürün de görüşlerinde değişiklikler olduğu görülmektedir. Özellikle Engels'in 1856 yılındaki İrlanda gezisi ve bu gezi esnasında müşahade ettiği İrlanda köylülüğünün toplumsal durumu, düşünürlerin görüşlerinin değişmesindeki temel faktörlerden biridir. Bu gezisinde Engels, İrlanda'da tarımın ve köylülerin nasıl geri kaldığını, aksine, toprak sahibi İngiliz lordların nasıl daha da zenginleştiğini görme fırsatı bulmuştu. Engels, İngiliz sömürgeciliğinin İrlanda üzerindeki olumsuz etkilerini anladı ve Marx'a konuya ilişkin izlenimlerini içeren bir mektup yazdı. İngiltere'de tesis edilen ekonomik ve siyasal nizamın büyük ölçüde sömürgelere dayandığını Engels İrlanda üzerinden şu sözleriyle teslim etmekteydi: "*İngiliz yurttaşlarının özgürlüğü denen şeyin, sömürgeler üzerindeki baskıya dayandığını insan burada daha açıkça görüyor*" (Marx ve Engels, 1995; 104). İlerleyen yıllarda hem Engels'in hem de Marx'ın İrlanda üzerindeki görüşleri daha da netlik kazanmaya başladı. Marx 1867 yılında Engels'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "*Eskiden İrlanda'nın İngiltere'den ayrılması olanaksız diye düşünürdüm. Gerçi ayrılıktan sonra federasyon olabilir ama, şimdi artık bu ayrılığı kaçınılmaz görüyorum*" (Marx ve Engels, 1995; 228).

Burada asıl tespit edilmesi gereken Marx'ın İrlanda lehine değişen görüşlerinin bizatihi İrlandalılara özgü sebeplerden mi kaynaklandığı yoksa İrlanda sorunun İngiltere'deki devrime ve devrimin önündeki engellerden olan İngiliz aristokrasisine etkileri üzerinden mi kaynaklandığıdır. Burada belirleyici olan İrlanda'nın bizatihi ulusal mücadelesi mi yoksa İrlanda'nın ayrılığının İngiltere'ye etkileri mi sorunsalını da yine Marx ve Engels'in yorumlarından net olarak çıkarmak mümkündür. Ludwig Kugelman'a yazdığı Kasım 1869 tarihli mektubunda Marx, İrlanda sorununu ayrıntılı analiz ediyor ve fikirlerini değiştirmesine sebep olan ilk tespitlerini yapıyordu. Marx'a göre, İngiliz işçi sınıfı İrlanda sorununda egemen sınıfların politikasından ayrı bir politika izlemeli ve İrlanda davasını İrlandalılarla beraber paylaşmalıdır çünkü bunu yapmadığı sürece İngiltere'de hiçbir şey yapamaz. Ancak bu "İrlanda'ya duyulan bir sevgiden ötürü değil, ama İngiliz proletaryasının çıkarları doğrultusunda bir istem olarak ortaya konmalıdır" (Marx ve Engels, 1995; 270). Marx'a göre İrlanda sorununun, İngiliz iç siyasetine iki temel olumsuz etkisi vardır. Bunlardan ilki, İngiliz toprak aristokrasinin İrlanda'da da güçlü olmasıdır, Marx'ın sözleriyle, "*İrlanda, İngiliz toprak aristokrasisinin bir kalesidir ve İngiliz aristokrasisinin İngiltere'deki gücünü sürdürmesinin de başlıca aracıdır*" (Marx ve Engels, 1996; 13). Ancak toprak aristokrasinin oligarşini kırmak özerk bir İrlanda'da, yani yönetimin İrlandalıların elinde olduğu zaman, daha kolaydır. Ayrıca İngiliz aristokrasisinin İrlanda'da devrilmesi

⁸ Çartizm ya da Çartist Hareket İngiltere'de 1838 yılında başlayan ve 1848 yılına kadar etkili olan işçilere seçme ve seçilme hakkı verilmesi gibi temel haklar talebiyle ortaya çıkan harekettir. İsmi yayınladığı 6 maddelik People Charter (Halk Bildirgesi) bildirgeden almıştır ve Marx ve Engels'in de yakından ilgilendiği bu hareket sanayileşme sonrası en önemli toplumsal hareketlerden birisi olmuştur.

⁹ Esasında bu bakış açısının 1850'li yıllara has bir tutum olmadığını, Türkiye Solu içinde de benzer tartışmaların zaman zaman yapıldığını görmek mümkün. Örneğin, 1960'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi içinde yaşanan tartışmada Sadun Aren ve Behice Boran parti içindeki Kürt gruplara karşı ayrı bir hareket örgütlememeleri, kendi ulusal taleplerini Türk işçi sınıfı mücadelesinin önüne geçirmemeleri ve nihai devrim hareketi içinde mücadele etmeleri; zira, ancak böylesi bir devrimle Kürtlerin gerçek kurtuluşunun gerçekleşebileceği yönündeki görüşlerini savunuyorlardı.

demek aynı zamanda İngiltere'de de devrilmesi demektir “ve bu İngiltere'de proletarya devriminin önkoşulunu sağlar” (Marx ve Engels, 1996; 3). İkinci etki ise şudur; İngiltere'deki işçi sınıfının önemli bir kesimini İrlandalılar oluşturmaktadır. Ancak, İrlanda'ya karşı halk egemen sınıflarla ortak bir cephede birleşeceğinden, İngiliz işçi sınıfı ve halkı arasında bir ayrışma ve karşı karşıya gelme kaçınılmaz olacaktır. İrlandalı işçiler ile İngiliz işçiler iki düşman kampa ayrılmış durumdadır ve İngiliz işçiyle İrlandalı işçi arasında ulusal rekabetlere dayalı bir ayrışma söz konusu olmaktadır. Bu da İngiliz işçi sınıfı mücadelesini kötürümleştirmektedir. Yine Marx Aralık 1869'da Engels'e yazdığı bir mektubunda İrlanda sorunu üzerine genel muhasebesini şu sözlerle yapmaktadır (Marx ve Engels, 1995; 273):

İrlanda'yla şimdiki bağlantılarından kurtulmak İngiltere işçi sınıfının doğrudan ve mutlak çıkarıdır. ... Uzun bir zaman ben, İngiliz işçi sınıfının yükselişiyle İrlanda rejiminin devrilmesinin olanaklı olabileceğini düşündüm. Bu görüşümü *New York Tribune*'de her zaman belirttim. Sorunu daha derinden incelemem, beni, bunun tersine inandırdı. İngiliz işçi sınıfı, İrlanda'dan kurtulmadıkça, hiçbir şey başarmasına olanak yok. Manivela İrlanda'ya uygulanmalı. İrlanda sorununun, genel toplumsal hareket açısından bu kadar önemli olmasının nedeni bu.

Tüm bu tespit ve müşahedeler sonucunda Marx ve Engels İrlanda'daki İngiliz egemenliğinin öngörülen devrimi desteklemek şöyle dursun, bu devrim için en büyük engellerden birini oluşturduğu sonucuna vardı. Marx ve Engels'in İrlanda'nın ayrılmasına destek vermelerinin arkasındaki temel sebep, bu durumun İngiltere'deki devrimi hızlandıracaklarını düşünmeleridir. Marx ve Engels bu meseleye İngiliz devrimi perspektifinden yaklaşmış ve İngiltere'deki devrim bir değerlendirme kıstası olarak görülmüştür. İrlanda'nın bağımsızlığı “İrlanda'ya duyulan bir sevgiden ötürü değil, ama İngiliz proletaryasının çıkarları doğrultusunda bir istem olarak” değerlendirilmiş ve değişen şartlara göre bu minvalde bir farklılık ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Marx ve Engels'in İrlanda'ya desteğinin içten ve samimi bir destek olmadığını söylemek mümkündür. Zira bu desteğin arkasında araçsal, konjonktürel ve pratiği teorilerine uydurma çabasına sahip bir bakış açısının olduğunu ve İrlanda sorunun daha çok İngiliz devrimine olumlu/olumsuz etkileri bağlamında değerlendirildiği söylenebilir.

Polonya sorununa ilişkin tartışmalarına da bakacak olursa, söylenecek ilk husus Marx ve Engels'in İrlanda sorununa nazaran Polonya sorununda daha lineer bir yol izledikleridir. Marx ve Engels Polonya'nın bağımsızlığını başından itibaren savunmuştur. Ancak ilginçtir ki, Polonya bağımsızlığı ‘hak edecek’ ne ulusal birliğe sahiptir ne de Polonya'nın gelişmiş bir ulusal burjuvazisi vardır¹⁰ ve Marx ve Engels de bu durumun farkındadır. Ayrıca İrlanda örneğinde olduğu gibi, Polonya'nın kendi şartlarından doğan bir durum değil, aksine, dış şartlar ve konjoktür göz önüne alınarak geliştirilen bir tutum söz konusudur. Polonya sorununda dış etken Rusya'dır, yani Çar rejimidir ve Marx ve Engels tutumlarını büyük oranda bu faktörü göz önünde tutarak belirlemiştir. Zira, Marx ve Engels'e göre, Çar rejimi Avrupa ve özellikle Doğu Avrupa'daki en gerici ve karşı devrimci güçtür ve karşı devrimci hareketlerin koruyucusudur. Hem Napolyon ordularının durdurulmasında hem de 1848 Devrimci hareketlerinin bastırılmasında Çar rejimi en önemli âmil konumundandır. Bu yüzden Doğu Avrupa'daki sosyal ve siyasal olayları yorumlarken Marx ve Engels için en önemli husus Rusya'nın pozisyonudur. Polonya'nın bağımsızlığı da gerici Rusya'ya karşı Rusya ile Batı arasında bir tampon devlet olarak düşünüldüğü için, ya da en kötü ihtimalle Rusya'nın egemenliğine girmemesi için desteklenmiştir. Yani genel anlamda, sonraki ismiyle self-determinasyon olarak adlandırılacak bir ilke adına vs. değil, Polonyalıların Rusya'ya karşı mücadelesine binaen Polonya'nın bağımsızlığı savunulmuştur (Löwy, 1976; 83).

¹⁰ Bu husus özellikle Lenin'le girdiği tartışmalarda Polonya'nın bağımsızlığına karşı çıkan Rosa Luxemburg'un en temel argümanlarından biridir ve Luxemburg Polonya'nın bağımsızlığına desteğinden dolayı Marx'ı bile eleştirmiştir.

Benzer bir bakış açısı Osmanlı ve o dönemde Şark Meselesi olarak adlandırılan sorun için de geçerlidir. Bu konuda da Marx ve Engels, Rusya'ya karşı Osmanlı'yı desteklemiştir ve nerdeyse İngiliz hükümetiyle aynı şeyleri savunan bir konuma evrilmiştir. Çünkü Osmanlı'nın dağılması demek Rusya'nın Balkanlara ve Boğazlara inmesi demektir ki, bu da kapitalizme ve ulus devlet mantığında ilerleyen Avrupa'nın nizamına yönelik ciddi bir tehdit demektir. Marx'ın Türkiye üzerine yazdığı gazete yazıları, Türkiye'den çok Rusya'yla, Rusya'nın Türkiye üzerindeki emelleri ve bu emellerin gerçekleşmemesi için İngiltere'nin yapması gerekenleri salık verdiği tavsiyelerle doludur. Rusya'nın Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına sahip olması asla kabul edilemez ve bu olası durum hem politik hem de askerî açıdan İngiltere'ye indirilmiş bir darbe demektir (Marx, 1966; 28). Marx'a göre Rusya 1789'dan sonra demokrasiyi savunan devrim karşısında mutlakiyetçiliği savunan karşı güç konumundadır (Marx, 1966; 33). Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emellerinin başarıya ulaşması İngiltere'nin çıkarlarına aykırı olduğu gibi, bu durum Rusya'nın Macaristan'ı ve Galiçya'yı da ilhakının başlangıcı olacaktır. Polonya ve Türkiye örneğinde de, diğer birçok örnekte ama özellikle de İrlanda özelinde görüldüğü gibi, içsel faktörlerden ziyade daha dışsal ve kapitalist gereklilikler açısından bir tavır almanın söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak en nihayetinde Türk meselesinin çözümü de "Avrupa devrimine kalmış bir iştir" (Marx, 1966; 46).

Ancak Polonya gibi Doğu Avrupa'da bulunan ve bağımsızlık mücadelesi veren diğer uluslara karşı Polonya'ya verilen desteğin verilmediğini görüyoruz. Özellikle Çekler, Hırvatlar da 'ezilen' uluslar olmalarına karşın Engels bu halkların kurtuluş mücadelelerine destek vermemiştir. Çünkü, örneğin Çekler ve Hırvatlar, Çar rejimiyle işbirliğine gitmek gibi bir sicile sahipti. Çekler Almanya Konfederasyonu içerisindeki ulusal burjuvazi devrimlerine katılmayı reddetmiş ve Prag'da Pan-Slav kongresi organize etmişti (Hoffman ve Mzala, 1990/1991; 418). Dolayısıyla o dönemde Çekleri ve Pan-Slav hareketleri desteklemek Avrupa'nın en büyük düşmanı olarak telakki edilen Çar'ı desteklemek anlamına geliyordu. Engels bu argümanlarını desteklemek için Hegel'in 'tarihi' ve 'tarihsiz' (historic ve non-historic) uluslar kavramsallaştırmasına başvurdu. Hegel'e göre, bir halk ancak bir ulus olarak var olabilir ve bu da tarihe bir katkı sunmuş olmanın asgari şartıdır. Ancak çeşitli uluslar eşit derecede katkı sunmazlar, hangi ulusun ne kadar katkı yapacağı "yeni ve daha yüksek bir hayat tarzına kesin bir sıçrama yapacak bir devlet inşa etme kapasitesi, coğrafi yerleşim ve aynı zamanda ulusun, doğal, ırksal ve toplumsal niteliklerine bağlıdır" (Aktaran Davis, 1994; 13). Engels'e göre Çekler ve diğer Slav halkları Hegelyen anlamda bir ulus olarak kabul edilemez ve "Onların milliyetleri tarihsel nedenlerle giderek zayıf düştüğü için, ancak diğer Slav milletlerle bir ittifak kurarak bağımsızlık gibi bir şeyi umabilirler (Marx ve Engels, 1977; 341). Engels açıkça bu ulusların uygun bir asimilasyon politikası takip etmesinin kendileri için daha doğru olacağı kanaatindedir. En nihayetinde gerek Polonya'nın bağımsızlığı savusunda gerekse de Slav halkların ulusal mücadelelerine karşı çıkılırken hem Marx hem de Engels için birincil kriter Çar rejimi ve bu halkların Çar rejimiyle olan münasebetleridir.

Marx'ın Yahudi sorunu üzerine yazdıkları da konuya yaklaşımdaki etnik ve milliyet temelli olmayan yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir. Marx Yahudi sorununu ve Yahudiliği daha çok Yahudilerin kapitalizmle, piyasayla ilişkisi bağlamında ele alır. Kapitalizm içi dinamiklerden ticaret, tefecilik ve bezirganlık gibi meslekler Yahudilerle özdeşleşmiştir. Marx'a göre, Yahudi'nin özgürleşmesi son tahlilde insanın Yahudilikten özgürleşmesiyle mümkündür (Marx, 1997; 45). Buradaki Yahudilikten kasıt, kuşkusuz dinî bir cemaat ya da millet değil Yahudiliğe hasredilen ve aslında kapitalizmin işleyişinin özünü oluşturan unsurlardan insanlığın kurtarılmasıdır. Yani insanlığın kapitalizmden kurtarılmasıdır.

Değerlendirme

Sonuç olarak Marx ve Engels'in milliyetçilik ve ulusal sorun gibi konularda takipçilerine iyi bir miras bırakmadığı söylenebilir. Onların bu konudaki fikirleri teorik bir bütünlük arz etmekten ziyade spesifik olaylara ilişkin geliştirilen kısmî kanaatler şeklindedir. Daha genel olarak da Marx ve Engels'in bu meseleler hakkındaki görüşlerinin birtakım araçsal ve konjonktürel ve politik yorumlardan

oluşturduğunu ve onların da meseleye daha çok enstrümentalist ve stratejik bir perspektiften yaklaştıkları görülmektedir. Marx ve Engels milliyetçilik gibi meseleleri ideolojik ve politik mücadelelerinde manipüle edilebilecek önemli bir taktik faktör olarak görmüşlerdir.

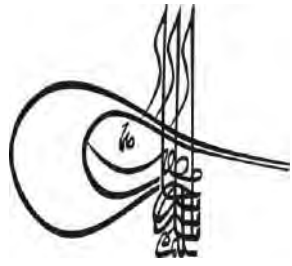
Marx ve Engels'in bu konudaki düşüncelerinin bütünsellik arz etmemesi sonucu, daha sonraki Marksistler arasında bu konuda önemli ihtilaflar yaşanmıştır. Bunun en bilinen örneği Lenin ve Luxemburg arasındaki tartışmadır. Ancak özellikle 1960'larda *New Left Review* çevresinde kısmen başlayan, 1980'lerden itibaren Marksist literatürü domine etmeye başlayan tartışmalarda etnik sorun ve kimlik tartışmaları daha fazla yer almaya başlamıştır. Özellikle *Post-Marksist* olarak adlandırılan Laclau ve Mouffe gibi isimler bu eğilimin en güçlü savunucusudur.

2000'lerin ortalarından itibaren ise, klasik Marksist tezlere yeni teviller yapıldığı, yani tekrar klasik tezlerin tartışılmaya başlandığı söylenebilir. John Sanbonmatsu'nun *Postmodern Prens*'i bu anlamda ilk akla gelen örnektir. Ancak ilk ortaya çıktığında enternasyonal bir hareket olarak doğan Marksizmin yerel/yerli unsurları kendi bünyesinde eritme sorunu kısa vadede çözülebilecek bir sorun gibi durmamaktadır. Ulus-devletlerin de akıbetinin sorgulandığı günümüzde yeni bir enternasyonal hareketin mi inşa edileceğini yoksa ulus-altı yapıların ortaya çıkmasının muhtemel olduğu önümüzdeki süreçte yeni etnik tartışmalar ya da bir self-determinasyon tartışması mı yaşanacağını zaman gösterecektir. Ancak Marx ve Engels'in yaklaşımlarının bu konularda başarılı bir perspektif sunmadığı/sunmayacağını da kabul etmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Anderson, S. (2017). *Sınırları Aşarak Yaşamak*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Ateş, D. (2008). "Etnisiteden Ulusa, Ulustan Etnisiteye : Kültürel, Siyasi ve İktisadi Çevreler", *Doğu Batı*, 44:115-130.
- Avineri, S. (1991). "Marxism and Nationalism", *Journal of Contemporary History* 26(3/4): 637-657.
- Avineri, S. (1969). *Karl Marx on Colonialism and Modernization*, New York: Doubleday Anchor Book.
- Belli, A. S. (2014). *Milliyetçilik ve Sosyal Psikolojik Zemini*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring 2014, p. 419-426, ISSN: 1308-2140.
- Bilgin, V. (2005). "Etnisite, Milli Kimlik, Tarih ve Toplum", *Türkiye Günlüğü*, 80: 81-87.
- Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, (1999). Yay. Haz. Vernon Bogdanor, Çev. Bülent Peker-Erhan Yükselci- Leyla Keskiner, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Calhoun, C. (1997). *Nationalism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Çaylak, A. (2014). *Türkiye'de Yöneten ve Yönetilen*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çaylak, A. Ve Çelik, A. (2017). Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleş(tir)meşinde Tarih, Etnisite ve Din Algısı, (içinde) *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, (ed.) Adem Çaylak – Seyit Ali Avcu, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Davis, H., B. (1994). *İşçi Hareketi, Marksizm ve Ulusal Sorun*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (1967). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, İstanbul: Sermet Matbaası.
- Fearon, J., D. (2003). "Ethnic and Cultural Diversity by Country", *Journal of Economic Growth*, 8(2): 195-222.
- Fenton, S. (1999). *Ethnicity: Racism, Class and Culture*, London: Macmillan Press.

- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell.
- Hobsbawm, E., J. (1995). *Milletler ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hoffman, J. Ve Mzala, N. (1990/1991). “Non-Historic Nations” and the National Question: A South African Perspective”, *Science&Society*, (54)4: 408-426.
- Kasprzak, M. (2012). “To Reject or not to Reject Nationalism: Debating Marx and Engels’ Struggles with Nationalism, 1840s- 1880s”, *Nationalities Papers*, 40(4): 585-606.
- Löwy, M. and T, Enzo. (1990). “The Marxist Approach to the National Question: A Critique of Nimni’s Interpretation”, *Science&Society*, 54(2): 132-146.
- Löwy, M. (1976), “Marxists and the National Question”, *New Left Review*, 96: 81-100.
- Marx, K. (1966). *Türkiye Üzerine (Şark Sorunu)*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Marx, K. (1997). *Yahudi Sorunu*, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2010). *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2016). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, E. (1995). *Seçme Yazışmalar I*, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, E. (1996). *Seçme Yazışmalar II*, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. and Engels, F. (1977). *Selected Works 1*, Moscow: Progress Publishers.
- Nimni, E. (1989). “Marx, Engels and the National Question”, *Science&Society*, 53(3): 297-326.
- Ortaylı, İ. (1998). “Millet Kimliği Üzerine”, *Türkiye Günlüğü*, s. 50: 5-8.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Rosdolsky, R. (1965). “Worker and Fatherland: A Note on a Passage in the Communist Manifesto”, *Science&Society*, 29(3): 330-337.
- Smith, A., D. (1994). *Milli Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A., D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Şahbaz, Y. (2017). Türkiye Solu’nda ‘Kimlik’ Arayışı: Özneler, Referanslar ve Yeni Açılımlar, *Tezkire Dergisi*, 59: 69-73.
- Yalçın, R. (2014). “Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1): 189-215.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Kasım 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Egemen ERMIŞ - Dr. Öğr. Üyesi Bade YAMAK

This article was checked by iThenticate.

SPORCULARDA DAMGALAMA

Mehmet ÇEBİ* - Murat ELİÖZ** - Ekrem AKBUGA***

ÖZET

Bu çalışma sporcuların damgalama düzeylerini belirlemek üzere yapılmıştır. Araştırma Samsun ilinde Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi'nde ulusal düzeyde aktif olarak spor yapan 24 boksör, 21 yüzücü, 22 milli takım güreşçisi ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören sedanter 21 birey olmak üzere toplam 88 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan sporcu ve sedanterlere Yaman ve Güngör (2013) tarafından geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmış olan Damgalama (Stigma) Ölçeği uygulanmıştır. İstatistiksel işlemlerde tek yönlü Anova ve LSD testleri kullanılmıştır.

Damgalama puanları milli güreşçilerde 46,18 puan, yüzücülerde 56,48 puan, boksörlerde 59,79 puan ve sedanterlerde 58,76 puan olarak bulunmuştur. Test sonucunda milli güreşçilerin sedanterler, boksör ve yüzücülerden daha düşük puana sahip oldukları bulunmuştur ($p<0,001$). Milli sporcular hem antrenmanlarında hem de müsabakalarda gösterdikleri mücadelelerle psikolojik dirençlerini geliştirirler. Milli sporcular mücadeleler sırasında farklı kültür ve milletlerden sporcular ile karşılaştıkları için kazanma ve kaybetme ile avantajlı-dezavantajlı durumları birlikte yaşayabildikleri, fairplay olgusuna sahip çıkmaları gerektiğini tecrübe ettiklerinden ve bu yaşanmışlıkları ile empati geliştirdikleri ve ayrımcılık, dışlama, etiketleme, önyargı gibi damgalama davranışlarından uzaklaştıklarını söyleyebiliriz.

Sonuç: Sporcular ve sedanterlerin damgalama puanları düşük olmakla beraber milli güreşçilerin daha düşük olduğu bulunmuştur.

* İD Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, E-posta: mehmet.cebi@omu.edu.tr

** İD Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, E-posta: murateliöz@hotmail.com

*** İD Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, E-posta: e-akbuga@msn.com

Sporcuların damgalama puanlarının düşürülmesi ve olumlu kişilik özelliklerinin artırılması için ulusal ve uluslararası düzeyde kamplara ve müsabakalar katılımlarının artırılması veya milli olma imkanlarının onlara sunulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boksör, damgalama, güreş, sedanter, stigma, yüzücü

STIGMA AMONG ATHLETES

ABSTRACT

This study was conducted to determine the stamping levels of the athletes. The study was carried out with a total of 88 participants, including 24 boxers, 21 swimmers, 22 national team wrestlers and 21 sedentary students studying at the Ondokuz Mayıs University Faculty of Education. Stamping (Stigma) Scale (2013) completed by Yaman and Güngör as approved of its validity and reliability was applied to the athletes and sedenteries participating in the research. The scale is 5-point Likert-type and there is no reverse scoring item. The highest point may be conducted from the score is 22 while the lowest score is 10. Before the start of analyzing with the conducted data through normality hypothesis (Kolmogorov-Smirnov) as the data were in accordance with normal distribution ($p>0,05$), it was conducted to apply a parametric test. ANOVA was used for comparison of groups and Tukey multiple comparison test was used to determine the difference. As a result of the test, it was found that national wrestlers had lower scores than sedentary, boxer and swimmers ($p < 0.001$). Consequently, national athletes develop their psychological resistance through their struggles both in their training and competitions. Therefore, during these struggles, we can say that they experience win-loss and advantageous-disadvantaged situations together because of facing with athletes from different cultures and nations, they also experience that they need to make a claim of the phenomenon of fair play. As well as the empathy developing through these experiences, we may say that they move away from stigmatization behaviors such as discrimination, exclusion, labeling and prejudice. Ultimately, being aware of and experiencing can prevent stigma.

STRUCTURED ABSTRACT

Stigma refers to a sign of a scar, a mark of shame, and a sign of humiliation. Stigma, on the other hand, reflects the situation that is different from other individuals with the presence or unusualness or any other feature of a situation that should be ashamed of for a person or group and therefore expose to the accusative, sacrificial approach and attitude (Gray, 2002; Taşkın, 2004). The use of the word in this sense is just after guilty people stamped with hot iron as an indication of the guilt during Medieval Era (Taşkın, 2007). Marking (Stigmatization) is a reference to a reduction of a person's dignity by other individuals who make up the society, as the society in which the person lives under the considerations of "norms" for that particular

society. One of the most important negative effects of stigmatization on individuals is that they threaten one's self and social identity. Major and OmışBrien (2005) reported that the perceived threat of stigmatization on the self may vary depending on perceptions, context interpretation, goals and objectives, and one's own character. Stigmatized persons are subject to more stress than other people. Stigma-related stress factors may be the acute stressors generally possible to occur in daily life or the major life events that comes along with discrimination (Frost, 2011). Some researchers have suggested that stigmatization reduces the function of the immune system, increases cardiovascular activity and causes depression (more frequently in women) (Hansen, 2001). In the study conducted by Major and OmBrien (2005), when the health status of the stigmatized and non-stigmatized groups was compared, it was observed that the stigmatized group members experienced significant problems threatening mental and physical health such as depression, hypertension, coronary heart failure and heart attack. It is also understood that there is no clear nomenclature regarding the stigmatization of sociologists, healthcare workers, anthropologists, psychologists and other academicians. stigma is a complex and multifaceted concept, the types of stigmatization may be consisted of cultural and historical judgments. However, it is not possible to make a single and general definition of stigmatization (Peterson, 2005). Therefore, stamping scales have been developed for more than one area. Although the concept of stigma has a long history, it has a short scientific background. In this study, the positive effects of sports habits on people and the effects of differences such as sport type and elite athletes on stigma were investigated. The study was carried out with a total of 88 participants, including 24 active national boxers, 21 swimmers, 22 national team wrestlers and 21 sedentary students studying at Ondokuz Mayıs University Education Faculty. Stigma scale: Stigma scale approved as valid and trust by Yaman and Güngör (2013) was applied to the participants. The scale is 5-point Likert-type and there are no reverse scoring items in the scale. The highest score is 22 while the lowest one is 110. The scale consists of a total of 22 items, 4 of which are Discrimination and Exclusion (6 items), Labeling (6 items), Psychological Health (5 items), Prejudice (5 items). The internal consistency coefficient of this study was conducted as 0.78. SPSS 22 package program was used for statistical operations. ANOVA was used to compare the groups and LSD test was used to determine the difference. In this study, the stigma scores were found to be 46,18 points in national wrestlers, 56,48 points in swimmers, 59,79 points in boxers and 58,76 points in sedentaries. In accordance with the results, it is to imply that national wrestlers have lower points than boxers, swimmers and sedentaries (Chart-1). Şener (2018) stated that university students who are defense sporters were satisfied with their body. In a study conducted on high school students, while there is a significant difference in softness, responsibility, emotional imbalance and experience sub-scales among team sports and individual athletes, the sub-dimension scores of the ones dealing with team sports are higher. It is thought that students dealing with team sports will gain more positive personality traits than those engaged in individual sports (Koca et al., 2018). In this study, it is seen that the stamping scores in all groups are around 50. It can be said that all groups in our study

have a low tendency to stamp. Yamak and ark. (2016) found out that those who do sports have a better body image than sedendanters. It was stated that the students doing sports during their adulthood period had a positive effect on multiple intelligence scores (Ermış et al., 2018). Although people who exercise regularly may have a more smooth body posture and appearance than sedentary people (Yamak et al., 2018), the reason why there is no statistically significant difference between the stigma scores of sedentary and non-national athletes may be the level of education. In our study, low stigma scores reveal two important factors. First, we can say that education has positive effects on people's self-improvement and psychological approaches. Secondly, we can say that elite athletes encountering athletes from different cultures and nations, recognizing different cultures and struggling with athletes of different nations may help them develop this empathy which also helps athletes reduce prejudices. As a result, while it was found that the markers of athletes and sedentaries were low, national wrestlers were lower. We believe that education and information will be effective in stamping. Since the level of education was similar, no statistically significant differences were found between sedentaries and non-national athletes' scores in our study. We can also say that the athletes who represent their country at national level have lower stigma scores. It can be said that the successes and failures of the athletes at the international level during their developments carried them psychologically to an advanced level and contributed to the development of empathy skills. We think that doing sports, educational activities and giving information will have positive effects in order to eliminate the stigmatization tendency that leads people to dispair and failure.

Keywords: Boxer, stamping, wrestling, sedentary, stigma, swimmer.

Giriş

Damgalama kelime anlamı olarak yara izi, leke, kişiyi işaretleyen bir utanç ve aşağılama işaretini ifade etmektedir. Diğer taraftan, damgalama, bir kişi veya grup için utanılması gereken durumun varlığı veya normal dışılığı ya da herhangi bir özelliği ile diğer bireylerden farklılığı olan ve bu nedenle suçlayıcı, kurban edici yaklaşım ve tutuma maruz kalma durumunu yansıtır (Gray, 2002; Taşkın, 2004). Sözcüğün bu anlamda kullanımı ortaçağda suçlu kişilerin, suçluluğun göstergesi olarak kızgın demirle dağlanmalarından sonradır (Taşkın, 2007). Damgalama (stigmatization) ise, kişinin içinde yaşadığı toplumun “normal” saydığı ölçülerin dışında sayılması nedeniyle, toplumu oluşturan diğer bireyler tarafından, kişiye saygınlığını azaltıcı bir atıfta bulunulmasıdır. Damgalanan kişiye damgalanma nedeniyle, gerçeğe dayanmaksızın, adını kötüye çıkaran utanç verici bir özellik yüklenmektedir (Soygür ve Özalp, 2005). Damgalama kuramının öncüsü Amerikalı sosyolog Goffman damgalamayı, “damgalanan bireye daha az değer verme davranışı, bu etiketi taşıyan insanların daha az istenebilir ve neredeyse insan gibi algılanmaması” olarak tarif etmiştir (Oran ve Şenuzun, 2008). Damgalamanın temelinde olumsuz inançlar ve bunun sonucu olan önyargı yer almaktadır (Çam ve Bilge, 2007). Özetle damgalamanın hayat bulduğu zemin, önyargıdır (Oran ve Şenuzun, 2008).

Damgalanmış kişi " sosyal kimliği, insanlığı sorgulanan, başkalarının gözünde değersiz, kusurlu ve hatalı olarak görülen" kişidir. (Crocker vd., 1998). Damgalanma kişisel başarısızlık veya aşağılık duygusu yaratır. Damga sahibi insanlar sırf bu özellik sebebiyle daha az değerlidir. Doğrudan ya da dolaylı olarak saygısızlığa, eleştiriye ve reddedilmeye maruz kalırlar. Neticesinde bu tepkilerin topluma egemen değerleri temsil ettiği düşünüldüğünden, bu değersizleştirme içselleştirilebilir ve bu

özgüveni tehdit eder ayrıca duygusal sıkıntıya ve daha fazla soyutlanmaya yol açar (Perrin, 2002). Damgalamanın kişiler üzerindeki en önemli olumsuz etkilerinden biri, kişinin benliğini ve sosyal kimliğini tehdit etmesidir. Major ve O'Brien (2005) damgalanmanın benlik üzerindeki algılanan tehdidinin algılara, bağlamların yorumlanmasına, amaç ve hedeflere ve kişinin kendi karakterine göre değişebileceğini aktarmışlardır. Damgalanmış kişiler diğer insanlardan daha fazla strese maruz kalırlar. Damgayla alakalı stres faktörleri günlük yaşamda sürekli karşılaşılan akut stres yükleyiciler ya da ayrımcılıkla ortaya çıkan büyük yaşam olayları olabilir (Frost, 2011).

Bazı araştırmacılar damgalamanın bağışıklık sisteminin fonksiyonlarını düşürdüğünü, kardiyovasküler aktiviteyi arttırdığını ve depresyona neden olduğunu (bayanlarda daha sık) öne sürmüştür (Hansen, 2001). Major ve O'Brien (2005) tarafından yapılan çalışmada damgalanan ve damgalanmayan grupların sağlık durumları karşılaştırıldığında, damgalanan grup üyelerinin depresyon, hipertansiyon, koroner kalp yetmezliği ve kalp krizi gibi ruhsal ve fiziksel sağlığı tehdit eden önemli problemler yaşadıkları görülmüştür. Sosyologların, sağlık sektöründe çalışanların, antropologların, psikologların ve diğer akademisyenlerin damgalama ile ilgili tanımlamalarına bakıldığında bir netliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Damgalama karmaşık ve çok yönlü bir kavramdır, damgalamanın türleri kültürel ve tarihi geçmişe sahip yargılardan oluşabilir. Ancak damgalamanın tek ve genel bir tanımının yapılması olası değildir (Peterson, 2005). Bu yüzden birden fazla alanla ilgili damgalama ölçekleri geliştirilmiştir. Damgalama kavramının uzun bir tarihi geçmişi olmasına rağmen kısa bir bilimsel geçmişi vardır.

Bu çalışmada spor yapma alışkanlığının insanlar üzerindeki olumlu etkileri göz önünde bulundurularak yapılan spor türü ve elit sporcu olmak gibi farklılıkların damgalama üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Materyal ve Metot

Evren ve örneklem: Araştırmaya Samsun ilinde Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi'nde aktif olarak ulusal düzeyde spor yapan 24 boksör, 21 yüzücü, 22 milli takım güreşçisi ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören sedanter 21 birey olmak üzere toplam 88 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Damgalama ölçeği: Katılımcılara Yaman ve Güngör (2013) tarafından geçerlilik güvenirlik çalışması yapılmış olan damgalama (Stigma) ölçeği uygulanmıştır. Ölçek 5'li likert tipi olup ölçekte ters puanlama maddesi bulunmamakta ve ölçekten alınabilecek en düşük 22, en yüksek puan 110 dur. Ölçek, 4 alt boyutta Ayrımcılık ve Dışlama (6 madde), Etiketleme (6 madde), Psikolojik Sağlık (5 madde), Önyargı (5 madde) olmak üzere toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmanın iç tutarlılık katsayısı 0,78 olarak belirlenmiştir.

İstatistiksel analiz:

İstatistiksel işlemlerde SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Grupların karşılaştırılmasında ANOVA, farklılığın tespit edilebilmesi için LSD testi yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Katılımcıların Stigma (Damgalama) Puanlarının Karşılaştırılması

	n	Ort.	S.S.	Minimum	Maximum	F/LSD
Milli Güreşçi (1)	22	46,18 ^b	7,64	38	64	19,99** 1<2,3,4
Yüzücü (2)	21	56,48 ^a	5,53	50	67	
Boksör (3)	24	59,75 ^a	4,68	51	70	
Sedanter (4)	21	58,76 ^a	7,99	40	81	
Toplam	88	55,34	8,45	38	81	

**p<0.001

Test sonucunda milli güreşçilerin sedanter, boksör ve yüzücülerden daha düşük puana sahip oldukları bulunmuştur ($p<0,001$).

Tartışma

Bu çalışmada damgalama puanları milli güreşçilerde 46,18 puan, yüzücülerde 56,48 puan, boksörlerde 59,79 puan ve sedanterlerde 58,76 puan olarak bulunmuştur (Tablo 1). Test sonucunda milli güreşçilerin sedanter, boksör ve yüzücülerden daha düşük puana sahip oldukları bulunmuştur ($p<0,001$). Şener (2018) çalışmasında üniversite öğrencisi mücadele sporcularının kendi vücutlarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada Takım sporu ve bireysel spor yapanlar arasında yumuşaklık, sorumluluk, duygu dengesizliği ve deneyim alt ölçeklerinde anlamlı farklılık bulunmasına rağmen takım sporları ile uğraşanların alt boyut puanları daha yüksektir. Takım sporu ile uğraşan öğrencilerin bireysel sporlarla uğraşanlara göre daha olumlu kişilik özellikleri kazanabileceği düşünülmektedir (Koca ve ark.,2018). Bir çalışmada Üniversite spor eğitilmiş öğrencilerin benzer liderlik yönelimleri gösterdikleri belirlenmiştir. Bu liderlik özellikleri ölçek puanlamasına göre liderlik özellikleri iyi derecede kabul edilmiştir (Çetinkaya ve İmamoğlu,2018). Damgalama Ölçeği'nden 55 puanın altında alan bireylerin damgalama eğiliminin düşük, üstünde alan bireylerin ise damgalama eğiliminin yüksek olduğu belirtilir (Yaman ve Güngör,2013). Bu çalışmada tüm gruplarda damgalama puanlarının 50 civarında olduğu görülmektedir. Çalışmamızdaki tüm grupların damgalama eğiliminin düşük olduğu söylenebilir. Yamak ve ark., (2016) çalışmalarında spor yapanların sedanterlere göre daha iyi beden imajına sahip olduğunu bulmuşlardır. Erişkinlik aşamasında öğrencilerin spor yapmalarının çoklu zeka puanlarını olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir (Ermış ve ark.,2018). İmamoğlu (2017) çalışmasında Üniversite öğrencilerinde sağlık durumunun iyi olması ile insanların kendini güçlü hissetme veya olumlu kişilik özelliklerini artırabileceğini belirtmiştir. İmamoğlu ve Demirtaş yaptıkları bir çalışmada (2017a) en iyi beden imajına sahip spor fakültesi öğrencilerini bulunurken onu güzel sanatlar fakültesi öğrencileri izlemiş ve sedanter öğrencilerin spor yapanlara göre daha kötü vücut imajı puanı olduğu belirtilmiştir. Başka bir çalışmada da kadın ve erkeklerin vücut imaj puanları benzer bulunmuştur (İmamoğlu ve Demirtaş,2017b). Spor yapanlar bazı konulara karşı hassas olmayabilirler. Giysilerin renklerinin bile bireyler üzerinde etkilerinden dolayı algısal farklılıklar yarattığı belirtilmiştir (Yamaner ve İmamoğlu,2018). Her ne kadar düzenli spor yapan insanlar sedanter insanlara göre daha düzgün bir vücut duruşuna ve görüntüsüne sahip olabilirlerse de (Yamak ve ark.,2018) burada sedanterlerle milli olmayan sporcuların damgalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmaması eğitim seviyesinden kaynaklanabilir. Çalışmamızda damgalama puanları düşük olması iki önemli faktörü ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi eğitimin insanların kendini geliştirmelerinde ve psikolojik yaklaşımları üzerinde olumlu etkileri olduğunu söyleyebiliriz. İkincisi ise elit sporcuların farklı kültür ve milletlerden sporcular ile karşılaşmaları, farklı kültürleri tanımaları ve farklı milletlerin sporcuları ile mücadeleye girmelerinin sporcuların empati geliştirmelerine bu empatini ise ön yargıları azaltmaya yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.

Damgalamayı etkileyen faktörleri bilmek, damgalamayı sonlandırmak için önemli bir adımdır. Damgalamanın ortadan kalkması pek kolay olmamaktadır dahası farklı damgalama türleriyle ilgili yapılan araştırmalarda çözüm önerisi olarak bilgilendirme, durumu normal kategorisine dâhil etme gibi çabaların etkili olabileceği vurgulansa da insanların ayrımcılıktan vazgeçemediği gözlemlenmiştir. Damgalama; medya, eğitim, ekonomik şartlar, din, kültür, içerisinde yaşanan aile ve toplum yapısı gibi pek çok farklı kaynaktan beslenir. Birey ya da toplum; kendisini rahatsız eden, korkutan bir durumla karşılaştığında sıklıkla onu dışlayıp uzaklaştırma yolunu seçer. Damgalamanın oluşumunda, toplumların dini veya inanç sistemleri, korkuları ve önyargıları, kültürleri ve geleneklerinin etkili olduğunu görürüz (Arslan ve Şener, 2009). Bireylerin, içinde bulundukları ve onları olumsuz etkileyen durumla başa çıkamamalarında kendilerine yönelik yapılan damgalamanın etkisi büyüktür.

Damgala(n)maya karşı koyabilmek için üç ana yöntem üzerinde durulmuştur; protesto, eğitim ve iletişim (Corrigan, 1999). Eğitim hatalı mitler yerine gerçekleri koyarak ruhsal hastalıklarla ilgili bilgi düzeyini yükseltir (Watson, 2004). İletişim yönteminde ise hem video yöntemi (Corrigan, 2007) hem de canlı sunum teknikleri kullanılmıştır (Rusch, 2008). İletişim ve eğitim stratejilerinin damgalanma ile mücadelede daha etkili yöntemler olduğu tespit edilmiştir (Corrigan, 1999). Yakın zamanda yapılmış 79 toplumsal damgala(n)ma değişimini içeren meta analizde, 38000 araştırma katılımcısı incelenmiş ve iletişime dayalı stratejilerin eğitimsel metotlardan daha etkili olduğu ortaya konulmuştur (Corrigan, 2012). Literatürde ki neredeyse tüm çalışmalar iletişim ve eğitim metotları üzerine yoğunlaşmıştır.

Damgalanmanın insanlar üzerinde psikolojik, sosyolojik ve sağlıkla ilgili olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Bu noktadan hareket ederek spor yapma alışkanlığının bireylerde, kendine güven, grup bilinci, toplumsal dayanışma, paylaşma gibi özelliklerin gelişmesi ve yerleşmesini sağlayan spor, sosyalleşme ve toplumun kültür seviyesinin yükselmesine de aracılık etmekte (Erkal, 1992) olduğunu söyleyebiliriz. İnsan bedeni özel yetenekleri olan mükemmel bir varlıktır. Sağlık için egzersizin temel amacı; hareketsiz bir yaşantının neden olduğu organik ve fiziki bozuklukları önlemek veya yavaşlatmak, beden sağlığının temeli olan fizyolojik kapasitesini yükseltmek, fiziksel uygunluğu ve sağlığı uzun yıllar muhafaza etmektir (İnal, 2003). Sosyolojik açının yanında beden eğitimi ve spor kişilik ve karakter gelişimine de katkıda bulunur. Güçlü bağlar kurabilme, takım ruhu, grup etkileşimi, oyun ve spor alanlarında görülen özelliklerdir. Bu özelliklerin kişilik gelişimine katkıları vardır. Takım arkadaşlarına ve rakibe uyum toplumsal uyumun sağlanmasında etkili olur (İnal, 2003). Soygüden ve Gül (2014) güreşte önemli ölçüde fiziksel hazırlığın yanı sıra psikolojik ve duygusal hazırlığın da yapılması gerektiğini bildirmişlerdir. Psikolojik ve duygusal hazırlıktaki iyileşme çalışma sonuçlarımıza da yansımış görünmektedir; güreşçiler diğer gruplara göre daha az damgalama eğilimindedirler.

Sonuç

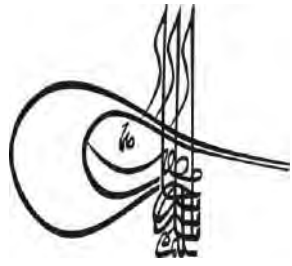
Sporcular ve sedanterlerin damgalama puanları düşük olmakla beraber milli güreşçilerin daha düşük olduğu bulunmuştur. Eğitim ve bilgilendirmenin damgalama konusunda etkili olacağını düşünmekteyiz. Çalışmamızda eğitim seviyesi benzer olduğu için sedanterlerle milli olmayan sporcuların puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkmamıştır. Ülkesini milli seviyede temsil eden sporcuların damgalama puanlarının daha düşük olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası düzeydeki sporcuların gelişimleri sırasında yaşadıkları başarı ve başarısızlıkların sporcuları psikolojik olarak ileri bir seviyeye taşıdığı ve empati yeteneklerinin gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir. Toplumda insanları mutsuz ve başarısız olamaya sürükleyen damgalama eğilimini ortadan kaldırmak için spor, eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yapılmasının olumlu etkileri olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Arslan, H., Konuk Şener, D. (2009). Stigma, Spiritüalite ve Konfor Kavramlarının Meleis'in Kavram Geliştirme Sürecine Göre İrdelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*. 2(1): 51-52.
- Clark, R., Anderson, N.B., Clark, V.R., Williams, D.R. (1999). Racism as a Stressor for African Americans: A biopsychosocial Model. *American Psychologist*. 54: 805-816.
- Corrigan, P.W., Larson, J., Sells, M., Niessen, N., Watson, A.C. (2007). Will Filmed Presentations of Education and Contact Diminish Mental Illness Stigma? *Community Mental Health Journal*. 43(2): 171-181.

- Corrigan, P.W., Penn, D.L. (1999). Lessons from Social Psychology on Discrediting Psychiatric Stigma. *American Psychologist*. 54(9): 765-776.
- Corrigan, P.W., Morris, S.B., Michaels, P.J., Rafacz, J.D., Rusch, N. (2012). Challenging the Public Stigma of Mental Illness: A meta-analysis of Outcome Studies. *Psychiatric Services*. 63(10): 963-973.
- Crocker, J., Major, B., Steele, C. (1998). Social Stigma. In *Handbook of Social Psychology*. S. Fiske., D. Gilbert., G. Lindzey (eds.) Vol. 2, pp. 504-53. Boston, MA: McGraw-Hill.
- Çam, O., Bilge, A. (2007). Ruh Hastalığına Yönelik İnanç ve Tutumlar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 8: 215-223.
- Çetinkaya, G., İmamoğlu, G. (2018). Üniversite Spor Eğitimli Öğrencilerin Liderlik Yönelimlerinin Farklı Değişkenlere Göre Araştırılması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 59, sh.719-725
- Erkal, N. (1992). *Sosyolojik Açından Spor*. Kutsun Matbaa ve Reklamcılık Merkezi, İstanbul.
- Ermiş E., Ermiş A., İmamaoğlu O. (2018). Erişkinlik Aşamasında Öğrencilerde Spor Ve Çoklu Zeka İlişkisi, *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 13/18, p. 589-598, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14093>
- Frost, D.M. (2011). Social Stigma and its Consequences for the Socially Stigmatized. *Social and Personality Psychology Compass*. 5(11): 824-839
- Gray, A.J. (2002). Stigma in Psychiatry. *Royal Society of Medicine*. 95(2): 72-79
- İnal, A.N. (2003). *Beden Eğitimi ve Spor Bilimi*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- İmamoğlu, G. (2017). Resim Eğitimi ve Temel Eğitim Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi. *İdil*, 6 (37), s.1-20.
- İmamoğlu, G., Demirtaş, Ö. (2017a). Spor, Sanat ve Din Eğitiminin Vücut İmajı Üzerine Etkisinin İncelenmesi, The 9th Conference of the International Society for the Social Sciences of Sport (ISSSS-2017), Çorum, sh.84
- İmamoğlu, G., Demirtaş, Ö. (2017b). Investigation of Students' Views Who Receive Art and Religious Training about Body Image, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, Volume 3 (Special Issue), pp.476-483
- Koca F., İmamoğlu, G., İmamoğlu, O., (2018). Lise Öğrencilerin Spor Durumu ve Cinsiyete Göre Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi, *The Journal of Academic Social Science*, Yıl:6, Sayı: 80, s. 31-42
- Major, B., O'Brien, L. T. (2005). The Social Psychology of Stigma. *Annual Review of Psychology*. 56: 393-421.
- Oran, N.T., Şenuzun, F. (2008). Toplumda Kırılması Gereken Bir Zincir: HIV/AIDS Stigması ve Baş Etme Stratejileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. (5)1: 1-16.
- Perrin, E. C. (2002). *Sexual Orientation in Child and Adolescent Health Care*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publisher.
- Peterson, G. (2005). HIV and AIDS: The Challenge and the Context Conceptualizing Stigma. A Report of a Theological Workshop Focusuing on HIV and AIDS Related Stigma. Windhoek, Namibia: UNAIDS.

- Rusch, L.C., Kanter, J.W., Angelone, A.F., Ridley, R.C. (2008). The Impact of in Our Own Voice on Stigma. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation*. 11(4): 373–389.
- Soygüden, A., Gül, M. (2014). Uluslararası Düzeyde Başarılı Olmuş Güreşçilerin Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi Yasar Doğu Örneği. *Atatürk Üniversitesi*. 16(1): 63-75.
- Soygür, H., Özalp, D.E. (2005). Şizofreni ve Damgalanma Sorunu. *Dahili Tıp Bilimleri Psikiyatri Dergisi*, 1(12): 74-80.
- Şener, O.A. (2018). Mücadele Sporcularında Kişilik Özellikleri, Vücut İmajı ve Sürekli Kaygı, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt:2 Sayı:2, sh.9-17
- Taşkın, E.O. (2004). Stigma. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*. 12(Ek 3): 5-13.
- Taşkın, E.O. (2007). Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama. *Meta Basım Matbaacılık*. (1.Basım). İzmir. 73-114.
- Watson, A.C., Otey, E., Westbrook, A.L., Gardner, A.L., Lamb, T.A., Corrigan, P.W. (2004). Changing Middle Schoolers' Attitudes About Mental Illness Through Education. *Schizophrenia Bulletin*. 30(3): 563–572.
- Yamak, B. İmamoğlu, O., İslamoğlu, İ., Çebi, M. (2018). The Effects of Exercise on Body Posture, *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 13/18, p. 1377-1388, *DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13911*.
- Yamak, B., İmamoğlu, O., Çebi, M. (2016). Adölesanların Fiziksel Uygunluk Seviyelerinin Vücut İmajı, Benlik Tasarımı ve Stres Düzeyine Etkisi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 34, Kasım 2016, s. 191-201
- Yaman, E. ve Güngör, H. (2013). Damgalama (Stigma) Ölçeğinin geliştirilmesi, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 251-270.
- Yamaner, F., İmamoğlu, G. (2018). Sport Performance Colors Power and Effect, *Turkish Studies*, Volume 13/15, Spring 2018, p. 509-520, *DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13602*



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Ekim 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR - Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR - Dr. Öğr. Üyesi Ökkeş Hakan ÇETİN

This article was checked by iThenticate.

UZUNKÖPRÜ ÇEŞMELERİ

Murat ÇERKEZ*

ÖZET

Uzunköprü, Edirne'ye bağlı bir ilçe konumundadır ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki fetihleri kolaylaştırmak amacı ile Ergene Nehri kenarına kurulmuş, stratejik öneme sahip ilk Türk şehridir. Sultan II. Murat tarafından Uzunköprü'nün inşasından sonra şehrin varlığını koruyabilmek için ilk imar hareketleri başlamış, ardından zaman içerisinde çeşitli türde pek çok mimari eser inşa edilmiştir. Bunların önemli bir kısmını da çeşmeler oluşturmaktadır. Çeşmeler su yapıları olarak Anadolu Türk Mimarisi içerisinde önemli bir yer teşkil eder. Bölgede gerçekleştirilen araştırmalar sonucu günümüze ulaşabilmiş on bir çeşme belirlenmiştir. Kronoloji bakımından 15. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar uzanan zaman diliminde inşa edilmiş, tamamı Osmanlı Dönemine ait eserlerdir. İnşa malzemeleri çoğunlukla taş, kısmen de tuğladır. Orijinal halini muhafaza edenler olduğu gibi zamanla ve bilinçsizce yapılan müdahalelerin izlerini yansıtanlar da mevcuttur. Aralarında Türk Mimarisinin en yaygın gurubunu teşkil eden sokak çeşmeleri bulunduğu gibi özellikle 16. yüzyıldan itibaren şehirlerin yapılanmasında önemli rol üstlenen meydan çeşmesi niteliğinde eserler de mevcuttur. Her biri inşa edildiği dönemin genel karakteristik özelliklerini sergilemektedir. Çeşmeler, çalışmamızda plan, malzeme, mimari ve süsleme özellikleri bakımından ayrıntılı bir şekilde tek tek tanıtılarak, Anadolu Türk Mimarisi içerisindeki yeri ve önemi ortaya konmuş, ayrıca çizim ve fotoğraflarla da belgelenmeleri sağlanmıştır. Anıtsal eserlere nazaran daha dayanıksız ve her türlü tahribata açık olan çeşmelerin Uzunköprü'deki temsilcilerine dikkat çekerek daha fazla korunmaları ve yaşatılmaları hususunda gerekli titizliğin gösterilmesini umut ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Uzunköprü, Çeşme, Su Yapıları, Mimari.

FOUNTAINS IN UZUNKÖPRÜ

ABSTRACT

Uzunköprü is a district of Edirne and the first Turkish city with strategic importance, founded on the edge of the Ergene River in order to facilitate the conquests of the Ottoman Empire in the Balkans. After the construction of Uzunköprü by Sultan II. Murad, in order to preserve the existence of the city the first reconstruction movements started and then many various kinds architectural works were built over time. Significant parts of these are fountains. As water structures, fountains are an important place in Anatolian Turkish Architecture. As a result of the research in this region, eleven fountains have been identified. In terms of chronology these were built in the timeframe ranging from the 15th century to the 21st century, all works belonging to the Ottoman period. Construction materials are mostly stone and partly brick. There are some which reflect the traces of unconscious interventions, as well as those that keep their original state. Just as there are street fountains, which are the most common group of Turkish architecture, especially there are some works in the form of a square fountain, which plays an important role in the construction of cities from the 16th century. Each exhibits the general characteristics of the period in which it was built. In our study, these fountains are introduced in detail in terms of plan, material, architectural and decorative features and also the importance of it in Anatolian Turkish Architecture has been revealed and also documented with drawings and photographs. The fountains that are more vulnerable to all kinds of damage than monumental works so we hope that looking forward to the attention of the representatives of Uzunköprü and show them the necessary care to protect them.

STRUCTURED ABSTRACT

According to the current administrative division Uzunköprü is a district of Edirne in Marmara Region. It is surrounded by Edirne and Havsa in the North, Kırklareli in the north east, Lüleburgaz in the east, Meriç and Greece in the west, İpsala and Keşan in the South and Tekirdağ in the south east.

It is the first Turkish city established by the Ottoman Empire in Rumelia. The city is located on the Edirne-Gelibolu road, which connects Anatolia with the capital Edirne. This period is also a period of development and expansion in Anatolia and Rumelia. Conquest work of the Balkans is governed by the capital, Edirne. Sultan II. Murat has a strategic importance to Rumelia and at the same time, this area in the form of a swamp, woodland and bandit bed, firstly, it built a 174-arch bridge over the Ergene River. The construction of the bridge started in 1426 and ended in 1443. Sultan II. Murat with the bridge, has done mosque, imaret, madrasah, caravanserai, bathhouse, thirty-three shops, oil house, bozhane, garrison, mumhane, complex of buildings with three fountains and two water mills. Then he came to Edirne with surroundings and found to opening ceremony, he distributed the imaret's food by his own hand and burned the candle of the mosque himself. Turkish

migrants brought from Anatolia and were settled in this region and provided them with the condition of serving the bridge exempt from all kinds of taxes and obligations. Uzunköprü, has not lost its importance since its establishment by Sultan II. Murat. It is still the gateway of Anatolia to the Balkans and Europe. In addition to his own complex in the reconstruction area of Sultan II. Murat, there are various buildings such as mosque, school, government building, town hall, monopoly building, PTT building, Turkish Quarry building, railway station, Statue of Liberty, St. Ioannis Church built in different periods. An important part of the cultural heritage in the region constitute a fountain of wealth confers.

In our visits since 2008, eleven fountains have been identified. There is no publication that directly discusses and evaluates Uzunköprü fountains as a whole, but there are brief information about some of them.

According to the assessment chronology as we did over existing fountains, one of ten works one of ten works (Gazi Mahmut Fountain-1443) 15th century, one of them (Muhammad Agha 's Fountain, 1680), 17th century, three of them (Halise Hatun Fountain-1705; Habip Hoca Square Fountain-1709; Headed Fountain-18th century) 18th century, six of them belong to 20th century (Habip Hoca Mosque Fountain-1914; Mimar Hayrettin Street Fountain-1914; Old Court Street Fountain-1914; Fahri Korutürk Caddesi Fountain-1914; Yalçın Kaplaner Street Fountain-beginning of 20 th century; Kır Fountain- beginning of 20th Century)

As a building material in the fountain, stone, marble and brick were used. Gazi Mahmut Fountain, Mohammed Agha's Fountain, Halise Hatun Fountain, Habip Hoca Meydan Fountain, Old Court Street Fountain and the Fountain Fountain are made of cut stone and Telli Fountain is completely marble. Arches and feet were built with cut stone in the Fountain of Hayrettin Street Fountain, Habip Hoca Mosque Fountain and Fahri Korutürk Street Fountain, the other parts are predominantly bricks. Yalçın Kaplaner Street Fountain is completely brick material. In addition, the inscription plates are also made of marble.

In general, the fountains, which constitute a significant part of the water structures in Anatolian Turkish architecture, seem to have been built in a street fountain style, sometimes in the form of a mosque and a madrasa, as a monumental work, sometimes adjacent to a wall of a house and sometimes on a slope. Especially in this group after the 16th century, it is seen that it was built as an independent fountain.

Uzunköprü Fountains are seen in three ways in terms of their location. While Old Court Street Fountain, Architect Hayrettin Street Fountain and Fahri Korutürk Street Fountain are a residential wall; Muhammad Agha's Fountain, Habip Hoca Mosque Fountain, Yalçın Kaplaner Street Fountain and Kır Fountain are adjacent to the courtyard wall of a mosque, Gazi Mahmut Fountain, Halise Hatun Fountain, Habip Hoca Square Fountain and Telli Fountain are completely detached it is noteworthy that the fountains built as a free-standing fountain.

In terms of the façade, only the Habip Hoca Square Fountain is a rectangular rectangle, while the others are completely rectangular in appearance. Gazi Mahmut Fountain, Halise Hatun Fountain and Yalçın Kaplaner Street Fountain with pointed arches; Mohammed Agha's

Fountain is a semi-circle arched; Habip Hoca Mosque Fountain, Architect Hayrettin Street Fountain, Old Court Street Fountain and Fahri Koruturk Street Fountain have nail arches. Habip Hoca Square Fountain, the upper part of the niche can not be evaluated in terms of belt shape. Since the fountain loses its original mass It has a L-shaped trough unit and is free from the qualities that can be evaluated in its new form adjacent to the wall. Telli fountain is placed inside the pool that is remarkable with its four-faceted mass composed of solid block marble. Two of the façades have a niche with clamped arches, two of which reflect the general application of the westernization period. Halise Hatun Fountain and Telli Fountain attract attention with its rich decoration while the majority of it is simple in terms of decoration. Especially with wire fountain, mass scheme and ornamentation program not only between the fountains of Uzunköprü but also an important place among the Anatolian fountains.

As a result of our research, it is understood that Uzunköprü Fountains exhibit characteristics of plan, mass, material, facade design and ornamentation periods. Each of them is presented in detail in terms of plan, material, architectural and decorative features in our study. The place and importance of it in Anatolian Turkish Architecture has been revealed and also documented with drawings and photographs. In recent years, we have considered the restoration and conservation works of Uzunköprü architectural works as satisfactory developments. All of these fountains have been overhauled and at least to reach the present day with a limited number of examples of the water to be reunited with the people will be more profitable in terms of Anatolian Turkish Architecture.

Keywords: Uzunköprü, Fountain, Water Structure, Architectural.

Giriş

Uzunköprü Marmara Bölgesi'nde Edirne'ye bağlı bir ilçedir. Kuzeyde Edirne, Havsa, kuzeydoğuda Kırklareli, doğuda Lüleburgaz, batıda Meriç, Yunanistan, güneyde İpsala ve Keşan, güneydoğuda ise Tekirdağ ile sınırlıdır. Istranca (Yıldız) dağlarının batı eteklerinden akan bir takım dereleri alan Ergene Nehri, Çorlu, Çerkezköy, Lüleburgaz, Babaeski, Pehlivan köyü ve Uzunköprü'den geçerek Meriç Nehri ile birleştikten sonra Saroz Körfezi'nden Ege Denizi'ne dökülmektedir¹.

Uzunköprü, Osmanlı Devleti tarafından Rumeli'de kurulan ilk Türk şehridir. Şehzade Süleyman Paşa 1356 yılında Çanakkale Boğazı'ndan Rumeli'ye geçerek Gelibolu, Bolayır ve Tekirdağ yörelerini fethetmiş, daha sonra 1361 yılında Sultan I. Murat tarafından Edirne alınarak Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuştur (İnalcık 1965: 144, 159; Bağman 2005: 13, 14). Bu sıralarda Uzunköprü kasabası henüz kurulmamıştı. Şehrin bulunduğu yer, Anadolu ile başkent Edirne arasında bağlantıyı sağlayan Edirne-Gelibolu yolu üzerindedir. Ayrıca bu dönem, Anadolu ve Rumeli'de tam bir gelişme ve genişlemenin yaşandığı dönemdir. Balkanlara yönelik fetih çalışmaları başkent Edirne'den yönetilmektedir. Sultan II. Murat, Rumeli'ye geçişi sağlayan ve stratejik öneme sahip olmakla birlikte, aynı zamanda bataklık, ormanlık ve eşkıya yatağı halindeki bu bölgeyi, öncelikle Ergene Nehri üzerine 174 kemerli bir köprü yaptırarak imar ettirmiştir (Uzunçarşılı 1958: 14). Köprünün inşasına 1426 senesinde başlanmış ve 1443 senesinde sona ermiştir². Sultan II. Murat köprü ile birlikte cami, imaret, medrese, kervansaray, hamam, otuz üç dükkan, yağhane, bozahane, bezirhane, mumhane, üç çeşme ve iki su değirmeninden müteşekkil bir külliye yaptırdıktan sonra (Ayverdi 1972: 550; Akçıl 2012: 267)

¹ <http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR-76445/uzunkopru-ilcesi.html>.

² Uzunçarşılı 1958: 14. Köprü için ayrıca bkz., Ayverdi 1972: 553-557; Çulpan 1975: 98-105; Tunç 1978: 192-195.

yanındakilerle beraber Edirne'den gelerek açılış merasiminde bulunmuş, imaretin yemeğini kendi eliyle dağıtmış ve caminin mumunu da kendisi yakmıştır (Uzunçarşılı 1958: 14). Anadolu'dan getirttiği Türk göçmenleri bu bölgeye yerleştirerek onları köprüye hizmet etmek şartı ile her türlü vergi ve yükümlülükten muaf tutmuştur (Uzunçarşılı 1958: 14). Bu bilgilerden halen mevcut köprünün, "*Cisr-i Ergene*" adı ile bugünkü ilçenin kurulmasına başlangıç teşkil ettiği ve aynı zamanda adını da verdiği anlaşılmaktadır. O tarihten itibaren Osmanlı hakimiyetinde sürekli gelişen kent, 19. yüzyılda iki kez Rus işgaline uğramış, Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra Bulgarların ve Birinci Dünya Savaşı ertesinde Yunanlıların eline geçmiş, Büyük Zafer'den sonra, 18 Kasım 1922 tarihinde kurtulmuştur (Bağman 2005: 12). Kasabanın adı kuruluşundan itibaren *Cisr-i Ergene* iken, 1873 yılında yeni istasyon binasına "*Uzunköprü*" levhası asılmış ve tren tarifelerinde de Uzunköprü yazılmıştır. Son olarak 1917 yılında çıkan Devlet Salnamesinde, ilçenin resmi adı *Cisr-i Ergene* bırakılmış ve halkın benimsediği Uzunköprü adı kabul edilmiştir (Bağman 2005: 12).

Uzunköprü, Sultan II. Murat tarafından kuruluşundan itibaren konumu itibarıyla önemini yitirmemiştir. Halen dahi Anadolu'nun Balkanlara ve Avrupa'ya açılan kapısı niteliğindedir. Sultan II. Murat'ın imar ve ihya ettiği bölgede kendi külliyesinden başka, farklı dönemlerde inşa edilmiş cami, mektep, hükümet konağı, belediye binası, tekel binası, PTT binası, Türk Ocağı binası, tren istasyonu, Özgürlük Anıtı³, Aziz Ioannis Kilisesi gibi çeşitli yapılar da mevcuttur. Bölgeye zenginlik kazandıran kültürel mirasın önemli bir kısmını da çeşmeler oluşturmaktadır. 2008 yılından itibaren yaptığımız ziyaretlerde günümüze ulaşabilmiş on bir çeşme tespit edilmiştir. Uzunköprü çeşmelerini bir bütün halinde doğrudan ele alan ve değerlendiren bir yayın mevcut değildir, ancak genel kapsamlı çalışmaların içerisinde bazıları hakkında kısa bilgiler yer almaktadır. Uzunköprü tarihi ve belgeleri üzerine yapılan bir çalışmada (Bağman 2005) şehirle ilgili genel bilgiler sunulurken çeşmelere de değinilmiş ve mevcut olanlarla birlikte günümüze ulaşamayan bazı eserlerin yerleri belirtilerek kitabe metinleri⁴ verilmiştir. Trakya'daki meydan şadırvanlarına yönelik başka bir araştırmada ise sadece Telli Çeşme (Eyice 1974: 838-840) hakkında bilgiler bulunmaktadır. Eserler, çalışmamızda kronolojik bir düzenle sıralanmış, her biri plan, malzeme, mimari ve süsleme özellikleri bakımından ayrıntılı bir şekilde tanıtılıp, çizim⁵ ve fotoğraflarla belgelendikten sonra kapsamlı bir karşılaştırma ve değerlendirme ile Anadolu Türk mimarisi içerisindeki yerleri ve önemleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Gazi Mahmut Çeşmesi

Muradiye Mahallesi'nde, Cumhuriyet Caddesi ile Gazi Mahmut Sokak'ın kesiştiği köşenin kuzeydoğu kenarında düz bir alana yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 1). Kente adını veren ve Türkiye'nin de en uzun köprüsü olma niteliğini taşıyan, *Uzunköprü*, *Cisr-i Ergene* gibi isimlerle anılan köprünün şehir tarafındaki ucundadır.

Halk arasında Mahmut Baba, Köprübaşı ve Park Çeşmesi olarak da anılır. Daha önceleri mevcut yerinden yaklaşık 5 m. batıda yer aldığı, suyunun Malkoç kaynaklarından toprak künklerle getirildiği, Edirne Vilayeti Salnamesi'ne göre 1894 yılında bu toprak künklerin demir borularla değiştirildiği, 1965 yılında ise caddenin genişletilmesi sırasında buraya taşındığı, önceki halinde bir haznesinin bulunduğu ve suyunun da şehir şebekesine bağlandığı belirtilmektedir (Bağman 2005: 78).

Çeşmenin kendine ait bir kitabesi bulunmamaktadır, ön cephesindeki mevcut kitabe ise *Cisr-i Ergene Köprüsü*'ne ait inşa kitabesidir (Fotoğraf: 2).

³ Eser, inşasını müteakip bir süre çeşme niteliğinde de kullanılmakla birlikte yapılış amacı, esas fonksiyonu ve sergilediği mimari özellikler bakımından bir anıt niteliği taşımaktadır. Mevcut bazı yayınlarda da *Özgürlük Anıtı* veya *Demokrasi Anıtı* şeklinde bahsedilen eser, benzer anıtlar üzerine yürüttüğümüz başka bir araştırmada ayrıntıları ile değerlendirileceğinden çeşmelere yönelik bu makaleme dahil edilmemiştir.

⁴ Kitabe metinlerini tekrar okuyarak gözden geçiren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Abdulkadir Dündar'a katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

⁵ Çeşmelerin rölevelerini bilgisayara aktaran Sayın Arş. Gör. A. Halim Varol'a teşekkür ederim.

Doğu-batı yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, aynı zamanda boyuna dikdörtgen bir kütleye sahiptir(Çizim: 1). Kesme taş malzemelidir.

Kuzey, doğu ve batı kenarları taş dizisinden ibaret sade bir görünüş sergiler.

Ön cephe, güneye bakmaktadır ve düz yüzeyli silmelerle çerçevelenmiş üç bölümlü bir düzenlemeye sahiptir. Orta bölüm daha geniştir ve sivri kemerli yüzeysel bir niş ile hareketlendirilmiştir. Nişin hemen yukarısında enine dikdörtgen yüzeysel bir niş içerisinde beyaz mermerden kesilmiş, kitabe levhası yer alır. Celi Sülüs hatla iki satır halinde yazılan metin⁶, kısa kenarları kaş kemer gibi biçimlendirilmiş düz yüzeyli bir levha içerisine oyularak kabartılmıştır. Ayrıca bu dekoratif kemerlerin köşeliklerine de simetrik birer çiçek motifi işlenmiştir. Ayna taşında cephe aksı ile ortalanarak yerleştirilmiş bir lülesi vardır ve suyu halen akmaktadır. Çeşme kütesinin önüne zeminden kısmen yükseltilmiş mermer malzemeli bir platform hazırlanmış ve bunun ortasına da beyaz mermerden elips şeklinde bir yalak yerleştirilmiştir. Aynı zamanda çeşme kütesinin alt kısmı da yine mermer malzeme ile kaplanmıştır. Bunlar son onarımlarda yapılmış yeni uygulamalardır⁷.

Kendisine ait bir kitabesi bulunmadığından veya vaktiyle olması muhtemel kitabesinin akıbeti bilinmediğinden inşa tarihini belirleyebilmek şimdilik mümkün görünmemektedir. Halen mevcut kitabe ise köprünün inşasına aittir ve Sultan Murat tarafından H.847 (M.1443) senesinde yapıldığını, ayrıca onun hemen doğu üst kenarındaki küçük yazı levhası da 174 gözlü olduğunu yazmaktadır. Bu kitabenin esasen köprü üzerinde bulunması gerektiği düşünülebilir. Günümüzde köprünün ortasında bir kitabe köşkü bulunmakla birlikte bunun Sultan II. Mahmut tarafından 1823 yılında gerçekleştirilen tamirata ait olduğu anlaşılmaktadır (Ayverdi 1972: 557; Bağman 2005: 195-196).

Ayverdi, köprü ile ilgili ayrıntılı bilgi verirken çeşmeden de kısaca bahisle önceleri köprünün başlangıç yerinde olduğunu ifade etmekte ve kitabe metnini vermektedir. Ayrıca çeşmenin arkasındaki bahçede yeni yapılmış bir kabirde gördüğü 1- *Gazi*, 2-*Mahmud Bey*, 3-*Eseri olan bu cisrin (köprünün)*, 4-*Başında bekadadır*, 5-*847 Hicri* şeklindeki yazıdan bahsetmekte ve bu zatın kimliği ve köprü ile ilişkisi konusunda her hangi bir ma'lumat bulunmadığını belirtmektedir (Ayverdi 1972: 557). Bağman, *Gazi Mahmut* ve *Mahmud Baba* olarak adlandırdığı çeşmenin, kitabeden hareketle Sultan II. Murat tarafından 1443 yılında yaptırıldığını, köprünün sağ kanadının, birinci gözünden çeşmeye kadar uzandığını bu nedenle her hangi bir tarih köşkünün yapılmadığını, dolayısı ile çeşmenin aynı zamanda köprünün tarih köşkü işlevini de üstlendiğini ileri sürmektedir (Bağman 2005: 78). Bağman, ayrıca Hoca Sadeddin'in *Tac-üt Tevarih*, Ahmet Badi'nin *Riyaz-ı Belde-i Edirne* gibi kaynaklardan naklen verdiği bilgilerde Gazi Mahmut Bey'in kolonizatör bir Türk dervisi olduğunu, Ergene şehrinin kurulmasında ve köprünün yapılmasında tinsel bakımdan önemli bir rol üstlendiğini, köprü inşaatının bittiği 1443 yılında vefat ettiğini ve mezarının Köprübaşı'nda şimdiki yerinde olduğunu belirtmektedir (Bağman 2005: 16, 78, 160, 191, 192, 199). Günümüzde çeşmenin yaklaşık 15 m. kuzeyinde, caddenin doğu kenarında mermerle çerçevelenmiş, sadece başlığı görünecek şekilde boyun kısmına kadar toprağa gömülü bir mezar taşı yer almakta ve bunun yola bakan tarafına yerleştirilmiş mermer bir levha üzerinde günümüz Türkçesi ile "*Gazi Mahmut Bey Ergene Köprüsü'nün yapımına nezaret eden ünlü Türk akıncı Beyi H.847 M.1443 Ruhuna Fatiha*" ibaresi yazmaktadır. Söz konusu mezar, bu duruma göre bahsi geçen Mahmut Bey'e ait olmalıdır (Fotoğraf: 3). Tunç ise II. Abdülhamit zamanında yapılan onarımlar sırasında köprü kitabesinin bu çeşme üzerine konulduğunu, köprüdeki kitabe köşkünün boş olarak

⁶ Köprüye ait olduğu anlaşılan bu kitabenin metni şu şekildedir:

- *Emera bi-binâ-i hâze'l-cisr el-müşeyyed es-sultan Murad ibn es-sultan*
- *Muhammed afâ anhümâ fî sene seb'a ve erbeîne ve semânimie hicriyye 847.*

Anlamı: Bu sağlam köprünün yapımını Sultan Muhammed (Çelebi Mehmet) oğlu Sultan Murad (II. Murat) emretti. Allah her ikisini de bağışlasın Sene 1443. Metin için ayrıca bkz., Ayverdi 1972: 557; Bağman, 2005: 193.

⁷ Yayınlanmış eski bir fotoğrafta (Tunç 1978: 194), Gazi Mihal Bey veya Belediye Parkı Çeşmesi şeklinde adlandırılan eserin mevcut yerine taşınmadan önceki haliyle aynı görünüşü yansıttığı, fakat neredeyse üzengi seviyesine kadar toprak dolgu altında kaldığı ve kemer açıklığı önünde küçük bir yalağın yer aldığı anlaşılabilmektedir.

durduğunu belirtir (Tunç 1978: 192). Akçıl, Sultan II. Muratın, Cısr-i Ergene adıyla anılan bu şehre köprü ile birlikte cami, imaret, medrese, kervansaray, hamam, otuz üç dükkân, yağhâne, bozahâne, bezirhâne, mumhâne, üç çeşme ve iki su değirmeni inşa ettirdiğini ancak bunlardan sadece köprü ile Murâdiye Camii, şadırvan, hamam ve Gazi Mahmut Bey Çeşmesi'nin ulaşabildiğini belirterek, II. Abdülhamit zamanında yapılan bir onarım sırasında köprü üzerindeki kitabenin Gazi Mahmut Bey veya Köprübaşı Çeşmesi diye adlandırılan bu çeşme üzerine konulduğunu ileri sürmektedir (Akçıl 2012: 266-267).

Çeşmenin mevcut mimari özellikleri tarihlendirme yapabilmek için pek yeterli değildir. Ancak, kaynaklardaki bilgiler doğrultusunda Sultan II. Murat'ın başta Ergene Köprüsü olmak üzere yukarıda zikredilen eserleri bilinçli olarak inşa ettirdiği ve köprünün korunup varlığını sürdürebilmesi amacı ile bazı kimseleri yerleştirerek burada bir kasaba kurduğu dikkate alındığında çeşmenin bahsi geçen üç çeşmeden biri olabileceği akla uygun gelmektedir. Ayrıca köprü, çeşme ve Gazi Mahmut Bey'in mezarının yakın birlikteliği, bu ihtimali daha da güçlendirmektedir.

Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi

Büyük Şehsuvar Bey Mahallesi'nde, Şehsuvar Bey Camii'nin doğusunda avlu duvarına bitişik konumdadır (Fotoğraf: 4). Kuzeyinde İpsala Caddesi, güneyinde Yüzbaşı Yalçın Kaplaner Sokak, doğusunda ise Helvacı Dere Sokak uzanır. Halk arasında Şehsuvar Bey Çeşmesi ve Acı Çeşme olarak da anılır.

Kitabesinden 1680 yılında Has Odalı Muhammed Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Çeşme suyu, mahallenin yaklaşık 3 km. batısında Atbaba yöresindeki bir kaynaktan getirilmiştir (Bağman 2005: 79).

Doğu-batı yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, arkasındaki haznesi ile birlikte aynı yönde dikdörtgen bir kütleyle sahiptir (Çizim: 2). Kesme taş malzemelidir. Kuzey, güney ve batı cephelerinde bütün yüzeyler çimento harcı ile sıvanarak beyaz badana yapılmıştır. Batı cephede farklı olarak boyuna dikdörtgen bir kapı açıklığı dikkat çeker. Hazne kütesinde sıva tabakasının dökülen kısımlarından kesme taş ile birlikte tuğlanın da kullanıldığı belirlenebilmekte fakat duvar örgüsünün nasıl şekillendiği anlaşılamamaktadır. Öte yandan haznenin kapı kütesini içeren batı kısmı ise betonarme bir yapıya sahiptir. Bu da çeşmenin zaman içerisinde çok büyük değişikliklere uğradığını göstermektedir⁸.

Ön cephesi doğuya yönelmekte ve boyuna dikdörtgen bir görünüş sergilemektedir. Tamamen kesme taş malzemeli cephe, yarım daire kemerli bir niş ile hareketlendirilmiştir. Derzler çimento harcı ile yeniden dolgulanmış ve siyah yağlı boya çizgilerle vurgulanmıştır. Kemerdeki deformasyon ve derzlerin mevcut durumu yapılan müdahalelerin izlerini açıkça sergileyen unsurlardır. Nişin hemen yukarısında, beyaz mermerden kesilmiş, enine dikdörtgen kitabe levhası yer alır (Fotoğraf: 5). Celi Sülüs hatla iki satır halinde yazılan metin⁹, düz yüzeyli bir levha içerisine oyularak kabartılmıştır. Ayna taşının alt kısmında eksenden biraz kuzeye kaydırılarak yerleştirilen bir boru vasıtası ile suyun akması sağlanmış ve halen de kullanılmaktadır.

Çeşmenin üç bölümlü uzun bir yalağı vardır. Her bölüm yaklaşık aynı ölçülerde dikdörtgen planlıdır. İlk bölüm ön cephenin iki dış kenarı boyunca uzanır. Diğer iki bölüm ise esas küleden itibaren hafif bir kırılma ile güneybatıya doğru yönelenerek devam eder. Cepheler, üzeri sıvanmış kesme taş malzemeli enli bir saçakla sınırlandırılmıştır.

⁸ Bağman da (2005: 79) çeşmenin tümünden yıktırılıp yeniden yaptırıldığını ifade etmektedir.

⁹ Kitabe metni şu şekildedir:

- *Lâilâheillallah Muhammedün Resûlullah sâhibü'l-hayrât*
- *Ve'l-hasenât Has Odalı Muhammed Ağa Sene 1091 (1680).*

Halise Hatun Çeşmesi

Halise Hatun Mahallesi'nde Mektep Aralığı'nın batı, Gargar Aralığı'nın güney yanındaki hafif doğuya eğimli bir arazide yer almaktadır (Fotoğraf: 6). Kuzeydoğusunda yaklaşık 20 m. uzaklıkta Halise Hatun Camisi yer alır. Topacı Çeşmesi olarak da bilinir (Bağman 2005: 81).

Kitabesine göre 1705 yılında Hacı İbrahim Ağa tarafından¹⁰ inşa edilmiştir.

Eser kare planlı, boyuna prizmal bir kütleyle sahiptir (Çizim: 3). Büyükçe bir haznesi vardır ve içerden düz tavan, dışardan alaturka kiremit kaplı bir sivri çatı ile örtülüdür. İnşa malzemesi olarak tamamen düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Serbest konumlu bir çeşmedir. Kuzey, güney ve batı cepheleri son derece sade bir görünüş sergiler (Fotoğraf: 7). Kuzey ve güney cepheler tamamen simetriktir. Kuzey cephe ortasında sadece küçük bir taşma borusu mevcuttur. Batı cephede üst seviyeye yaklaşık cephe aksı ile ortalanarak yerleştirilmiş bir gözetleme penceresi vardır. Boyuna dikdörtgen bir niş içerisinde yer alan bu pencere yarım daire kemerli basit bir açıklıktan ibarettir. Kemerin iki yan kenarı, alt kısımda adeta ikinci bir üzenği gibi hafifçe genişlemektedir. Bu pencerenin altında esasen sonraki müdahalelerde yapıldığı anlaşılan fakat tuğla ile tekrar kapatılmış bir açıklık dikkat çekmektedir.

Ön cephesi doğuya yönelmektedir (Fotoğraf: 6). Sivri kemerli büyükçe bir niş cepheye hakim konumludur. Kemer, cephe yüzeyinden biraz içerlektir. Ayna taşı son derece sadedir ve musluk tablasında eksene yerleşik, pirinçten yapılmış yeni bir lüle bulunmakta ve halen suyu akmaktadır. Çeşme suyu Yaymeşe bağlarındaki kaynaklardan getirilmiştir (Bağman 2005: 81). Lülenin biraz yukarısında kuzeye kaymış vaziyette bir lüle deliği daha vardır. Nişin önünde zemine oyularak hazırlanmış küçük ve basit bir yalak mevcuttur.

Nişin yukarısına beyaz mermerden yapılmış enine dikdörtgen kitabe levhası yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 8). İki sütun halinde üçer sıradan oluşan metin¹¹ Celi Sülüs hatla yazılmıştır. Harfler, kısa kenarları kaş kemer şeklinde biçimlendirilmiş kartuşlar içerisine yüzey oyulmak suretiyle kabartılmış ve her bir sıra birbirinden ince profillerle ayrılmıştır. Nişin hemen güney yanında yine beyaz mermerden kesilerek hazırlanmış boyuna dikdörtgen bir pano ile onun altında küçük bir suluk gibi kullanılması muhtemel fakat kırılmış vaziyette bir mermer kütle dikkati çekmektedir (Fotoğraf: 9). Panonun yüzeyinde profilli silmelerle sınırlandırılmış boyuna dikdörtgen bir çerçeve içerisinde geometrik ve bitkisel süslemelerden oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Kompozisyonun esasını ortadaki bir madalyonun yüzeyine işlenmiş mührü Süleyman ve bunun iki yanında birbirine bakar vaziyette uçları madalyona doğru eğilen simetrik düzenli ince-uzun birer lale ile madalyonun altında tek bir gövdeden çıkan ve dışa doğru yönelen açmış birer lale tasviri oluşturmaktadır. Bu kompozisyon da yine ince profilli dekoratif bir dilimli kaş kemerle sınırlandırılmıştır. Kemer köşelikleri işlemsiz düz yüzeyler halinde bırakılmıştır. Panonun üst kenarında tek satırlık küçük bir yazı şeridi dikkat çekmektedir. Bu

¹⁰ Uzunköprülü Hacı İbrahim Ağa, Eyne (İnece) Beyi kethüdalığı yapmış birisidir. Mahalle, cami ve çeşmeye de adını veren Halise Hatun'un eşi olabileceği ve mezarının da Halise Hatun Camii haziresinde bulunduğu belirtilmektedir (Bağman 2005: 81).

¹¹ Kitabe metni şu şekildedir:

- *Kethüdâ miri (?) mükerrem Hacı İbrahim Ağa*
- *Ruh-ı pâkî Mustafa verdi su içsun içen*
- *Has-ü âm içdi iş bu pâk ab-ı çeşmeden*
- *Şâd ola subh-ü mesâ ruh-ı Hüseyin ile Hasan*
- *Gel bu pâkî çeşme Şihli dedi tarihini*
- *Geçme cânâ iç o kevser âbını dünyada sen*
- *Sene 1117 (1705)*

şeritte: *Aynen fihâ tusemmâ selsebilâ* yazmaktadır¹². Suluğun kuzey ve güney kenarlarında biri yarım ikisi tam olmak üzere üçer palmet motifi mevcuttur, ancak güney kenardakiler kırılarak tahrip edilmiştir.

Cepheler ön yüzü düz altı pahlı bir saçakla sınırlandırılmıştır. Çeşmenin üstü ise alaturka kiremit kaplı bir sivri çatı ile örtülüdür.

Haznesi kübik bir kütleyle sahiptir. Üzeri putrel demirlerle desteklenen kesme taştan oluşan bir tavanla örtülmüştür.

Habip Hoca Meydan Çeşmesi

Habip Hoca Mahallesi'nde Petmezlik-Acıkuyu Sokakları ile Çeşmeler Çıkmaşı'nın kesiştiği köşenin güneybatısında, Çeşmeler Meydanı olarak anılan ve hafif doğuya meyilli bir alana serbest konumla inşa edilmiştir (Fotoğraf: 10). Doğusunda yaklaşık 40 m. mesafe ile Habip Hoca Camii ve çeşmesi yer alır. Suyu Yaymeşe bağlarındaki kaynaklardan getirilmiştir (Bağman 2005: 82).

Kitabesine göre Hacı İbrahim Ağa tarafından 1709 yılında inşa ettirilmiştir.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, aynı yönde dikdörtgen bir gövdeye sahiptir (Çizim: 4). Çeşmenin kütlesi iri bloklar halindeki kesme taşlardan ibarettir. Cepheler, bu taş dizileri ve çimento harcı ile sıvanmış derzlerden müteşekkil son derece sade bir görünüş sergiler. Doğuya bakan ön cephede eksenden biraz güneye kaydırılarak yerleştirilmiş bir niş, esere kısmen hareketlilik kazandıran tek unsurdur. Nişin üst bölümü yıkılmış ve çimento harcı ile dolgulanmış olduğundan kemer biçimi belirlenememektedir. Ayna taşı niteliğindeki bu kısım arka tarafta da kısmen taşıntı yapmaktadır. Nişin yukarısına beyaz mermerden kesilmiş enine dikdörtgen bir kitabe levhası yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 11). İki sütun halinde dörder sıradan oluşan metin¹³ Ta'lik hatla yazılmıştır. Harfler, kısa kenarları kaş kemer şeklinde biçimlendirilmiş kartuşlar içerisine yüzey oyulmak suretiyle kabartılmış ve her bir sıra birbirinden ince profillerle ayrılmıştır.

Önünde zamanla yol seviyesinin altında kalmış bir yalağı vardır. Yalak, cephe boyunca uzanan, aynı ölçülerde, dikdörtgen iki bölümden oluşur. Cephenin güney kenarının alt kısmında bir musluk ile hemen arka tarafında bu musluğa suyun getirildiği bir boru görülmekle birlikte günümüzde kullanılmamaktadır.

Telli Çeşme

Muradiye Mahallesi'nde, Gazi Caddesi'nin doğu yanında, kuzeye meyilli bir alana inşa edilmiştir (Fotoğraf: 12). Yaklaşık 100 m. mesafe ile kuzeydoğusunda II. Murad Camii yer alır. Bulunduğu mevki, ismini çeşmeden almış ve halen Telli Çeşme Meydanı olarak adlandırılmaktadır.

Kitabesi okunamayacak derecede tahribata uğradığından inşa yılı tam belirlenememekle birlikte, üzerinde etraflıca duracağımız süsleme özelliklerinden hareketle 18. yüzyıl başlarında yapılmış olabileceği söylenebilir.

¹² Bu yazının İnsan Suresi 18. Ayet olduğu anlaşılmaktadır ve bu ayette de *Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir* denilmektedir, bkz., Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s.578. Bağman (2005: 80), bu yazıyı "*Aynen gayya tesemmi selsebila*" şeklinde okumuştur.

¹³ Kitabe metni şu şekildedir:

- *Sâhibü'l-hayrat Hacı İbrahim Ağa*
Vardırır hayrâta sa'yini dehre (?)
- *Dest-gîr ola dünyada Hüdâ*
Vere cennette mansıb-ı vecâh
- *Çünkü bu çeşme ecir etti*
Ecrini eyle kevserden Allah
- *Dedi tamamına tarih-i dil*
Oldu bu çeşme hub Allah
Sene 1121 (1709)

Bağman (2005: 82), kitabenin ikinci satırını "*Eyne begi teberrükât varur*" şeklinde okumuştur.

Eser, kare planlı bir havuz içerisine yerleştirilmiş, dört cepheli bir meydan çeşmesidir (Çizim: 5). Havuz, zeminden 50 cm. yüksekliğinde, kenarları yekpare mermer bloklardan oluşan ve köşe bağlantıları kurşun levhalarla sağlanmış sade bir unsurdur. Doğu kenarı orta kısmından itibaren çatlamış ve çimento ile tamir edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca köşelerde de yine aynı tarz müdahaleler vardır.

Çeşme, havuzun tam ortasında, tamamen tek parça mermer bloktan ibaret kare prizması bir kütle halinde yükselir. Cepheler dört kademeli bir görünüş sergiler. En alt kademe kaide, ikinci kademe gövde, üçüncü kademe saçak, dördüncü kademe ise tepelikten müteşekkildir.

Kaide, havuz ile yaklaşık aynı yüksekliktedir ve işlemsiz düz bir yüzeye sahiptir. Kısmi taşıtılı iki sıra ince profil ve düz yüzeyli bir silme ile gövdeye geçiş sağlanmıştır.

Ana kütleyle teşkil eden boyuna dikdörtgen görünümlü cepheler (Fotoğraf: 13-16), çok zengin bir süsleme programına sahiptir. Bütün yüzeyler, simetrik düzenle tamamen birbirine benzer tarzda oyularak kabartılmış sütunce, bordür, kartuş, pano, bitkisel bezeme programları ve nişlerle hareketlendirilmiştir. Yüzeysel derinlikte yapılmış birer niş, dört yönde de cephelere hakim unsurlardır. Bunlardan kuzey ve güneydeki yedi dilimli istiridy (Fotoğraf: 17-18); doğu ve batıdaki ise sivri kemerli birer kavsaraya sahiptir (Fotoğraf: 19-20). Doğu ve batıdaki kavsarada kemer yayları küçük delikler ve fistolarla hareketlendirilmiştir. Cephe kenarları, alt ve üst uçları kum saati şeklinde sonuçlanan gövdesi burmalı sütuncelerle, nişlerin içe bakan kenarları ise ince-sade sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Burmalı sütuncelerin bazı kısımları zaman içerisinde kırılmak suretiyle tahribata uğramıştır, ayrıca özellikle alt seviyedeki kum saatleri de kısmen kırılmış durumdadır. Nişler, profillerle çerçevelenmiş birer bordür ile üç yönden kuşatılmıştır. Süslemeler aynı kompozisyonu yansıtmakla birlikte, motiflerde bazı farklılıklar görülmektedir. Süslemenin esasını, “S” şeklinde uzayıp giden kıvrım dallar ve rumiler arasına yerleştirilmiş çeşitli çiçek kabartmaları teşkil eder. Doğu ve batı cephede kıvrım dallar arasında altı kollu yıldız çiçekleri, güney cephede bordürün en alt kısmında küçük bir vazodan çıkar gibi yükselen kıvrım dallar arasında lale ile kozalak benzeri bir çiçek tasviri süslemeyi oluşturmaktadır. Kuzey cephedeki ise sadece kıvrım dal ve rumiler ile bunlardan çıkan yapraklardan ibarettir. Kavsaralar, ince profilli enine dikdörtgen birer çerçeve ile sınırlandırılarak köşeliklerine bitkisel bezeme işlenmiştir. Doğu ve batıdaki köşeliklerde, soğanlı, ince-uzun gövdeli birer lale, kuzey ve güney yüzdeki köşeliklerde ise kıvrım dallar arasında beş yapraklı bir çiçek tasviri görülür. Motifler hepsinde de çerçevenin üst kenar ortasına yerleşik bir düğüme doğru ve birbirine bakar vaziyettedir. Doğu ve batıdaki kavsaranın hemen alt kenarına da yine sekiz yapraklı ve sekiz kollu büyükçe birer çiçek kabartılmıştır. Nişlerin yukarısında kısa kenarları dilimli kaş kemer şeklinde sonuçlanan, ince profillerle yapılmış birer kartuş dikkat çekmektedir. Vaktiyle belki de çeşmenin kitabesini de barındıran bu kartuşlar ne yazık ki okunamayacak derecede tahrip edilmiş durumdadır¹⁴. Kartuşların dört köşesine de ayrıca beş kollu birer yıldız çiçeği işlenmiştir.

Ayna taşlarında kompozisyona esas teşkil etmek üzere, silindirik profillerle sınırlandırılmış boyuna dikdörtgen birer çerçeve içerisinde aynı zamanda musluk tablası işlevi gören dilimli kaş kemerli dekoratif birer pano dikkati çeker. Kuzeydeki panoda, alt kısmı fiyonklu bir demet halinde, üst kısmında altı yapraklı üç yıldız çiçeği ile bunun altında dışa doğru sarkan birer gonca gül tasviri yer alır. Güneydeki ayna taşına ayrı birer dal ve yapraklar arasına yerleştirilmiş tomurcuk halindeki birer lale ile gül goncası işlenmiştir. Doğu cephedeki ayna taşında, sapları yine fiyonkla birleştirilmiş bir demetin ortasından yükselen ince-uzun gövdeli bir lale ile iki yanında simetrik birer karanfil ve bunun da altında ince yapraklardan sarkıtılmış lale benzeri beş yapraklı birer çiçek tasviri görülür. Batı nişteki

¹⁴ Eyice, (1974: 838) bu tahribatın 28 Mayıs 1927 tarih ve 1057 sayılı “*Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bilcümle mebanii resmîye ve millîye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılması*” hakkında kanun’un 1. maddesinde resmi dairelerdeki arma, tuğra ve kitabelerin kaldırılması yönündeki hüküm gereğince, 1940’lı yıllarda bir kaymakam tarafından yapıldığını belirtmekte ve “ancak 2. ve 3. maddelerde de tarihi değeri veya estetik değeri bulunanların tahrip olunmayıp üstlerinin örtüleceği” şeklindeki hükme göre de tahribata olan tepkisini ifade etmektedir.

kompozisyon da doğudakine benzemekle birlikte, farklı olarak aşağı sarkıtılmış çiçeklerin yerine burada ince bir dal üzerinde iki uçlu ince yapraklar yer alır. Bu panoların üzerine işlenmiş yine bitkisel süslemeli yatay birer friz kompozisyonu taçlandırır. Bunlardan kuzey ve güneydekinde “C” kıvrımları arasında palmetler, doğudakinde “S” kıvrımları arasında beş yapraklı çiçek çeşitlemeleri, batıdaki ise yine “S” kıvrımları arasında uçları aşağı dönmüş palmet tasvirleri dikkat çeker.

Ayna taşlarındaki bu bezeme panolarının hemen altında, doğu ve batı yanlarda suyu halen akmakta olan bronz malzemeli dekoratif birer lüle mevcut iken kuzey ve güneydekiler sökülmüş vaziyettedir.

Üçüncü kademeyi teşkil eden ve ana kütleyle çevreleyen saçak; taşıntılı, yedi dilimli geniş bir mukarnas bordüründen oluşmakta ve üst kenarı fistolu bir friz ile sonlanmaktadır.

Tepelik, dokuz dilimli basık bir örtü halindedir ve bunun üzerinde de uçları birbirine bakar vaziyette “C” kıvrımlı süslemeye sahip bir kütle yer almaktadır. Bu kütle ile ucundaki çubuk demir kalıntısı, önceleri bir alemin varlığını düşündürmektedir¹⁵.

Habip Hoca Camii Çeşmesi

Habip Hoca Mahallesi’nde, Çeşmeler Sokak’ın kuzey yanında, Habip Hoca Camisi avlu duvarının güneybatı kenarına bitişik vaziyettedir (Fotoğraf: 21).

Kitabesine göre 28 Kasım 1914 tarihinde inşa edilmiştir.

Doğu-batı yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, aynı zamanda boyuna dikdörtgen bir kütleyle sahiptir (Çizim: 6). Kesme taş ve tuğla ile inşa edilmiştir.

Eser, kuzey yanından cami duvarına bitişiktir. Doğu ve batı kenarları birbirleri ile aynı görünüşü yansıtır. Her iki kenarda da üst kısmı kesme taş, alt kısmı tuğla örgülüdür. Tuğlalar bir sıra kısa kenarları, bir sıra ön yüzleri cepheye gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Ön cephe, güneye bakmaktadır ve kaş kemerli büyükçe bir niş ile hareketlendirilmiştir. Nişin hemen yukarısında beyaz mermerden kesilmiş, enine dikdörtgen kitabe levhası yer alır (Fotoğraf: 22)¹⁶. Celi Sülüs hatla iki satır halinde yazılan metin¹⁷, kısa kenarları basık kemer gibi biçimlendirilmiş düz yüzeyli bir kartuş içerisine oyularak kabartılmıştır. Ön cephede yine taş-tuğla birlikteliği dikkat çekmektedir. Ayna taşının üst bölümü ile ayakların üst kısmında tuğla, diğer bölümlerde tamamen kesme taş kullanılmıştır. Ayrıca bütün kütle beyaz badana ile sıvanmıştır. Kilit taşı yüzeyden kısmen taşırılarak vurgulanmıştır. Musluk tablasında uzunca bir borunun ucuna yerleştirilmiş vaziyette pirinçten yapılmış yeni bir lüle vardır ve suyu halen akmaktadır. Kemer açıklığı önünde yol seviyesinin altında kalan ve çimento harcı ile sıvanmış bir yalak mevcuttur. Yalağın her iki yanında, yekpare blok taştan ibaret boyuna dikdörtgen birer dinlenme taşı dikkat çekmektedir. Cepheler ön yüzü düz, alt kısmı kaval silme şeklinde bir saçakla sonuçlanmaktadır. Her hangi bir süsleme unsuruna sahip değildir.

Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi

Halise Hatun Mahallesi’nde Fahri Korutürk Caddesi ile Mimar Hayrettin Sokak’ın kesiştiği köşenin kuzeybatı kenarında düz bir alana inşa edilmiştir (Fotoğraf: 23). Konum bakımından bir konutun duvarına bitişik vaziyettedir.

¹⁵ Eyice de (1974: 840) bir alemin bulunma ihtimalinden bahsetmektedir.

¹⁶ Bölgeye 15 Haziran 2008’den itibaren çeşitli tarihlerde gitme fırsatımız oldu. Eserin kitabesi daha önceleri mevcut iken Ağustos 2015’deki son ziyaretimizde büyük bir üzüntü ile yerinde olmadığını tespit ettik. Akıbeti hakkında da ne yazık ki her hangi bir bilgi elde edilememiştir.

¹⁷ Kitabe metni şu şekildedir:

- 10 Muharremü'l-harâm Sene 1333 (Sene 28 Kasım 1914)
- 16 Teşrin-i sâni Sene 1330 (Sene 29 Kasım 1914)

Bağman (2005: 88), H.1333 yılının Miladi karşılığını yanlışlıkla 1917 olarak vermiştir.

Kitabesine göre 29 Kasım 1914 tarihinde inşa edilmiştir.

Doğu-batı yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, aynı zamanda boyuna dikdörtgen bir kütleye sahiptir (Çizim: 7). Kemer, ayaklar, gövdenin üst kısmı ile ayna taşının alt bölümünde kesme taş, diğer kısımlarda tuğla malzeme görülmektedir.

Eser, kuzey yanından konuta bitişiktir. Doğu ve batı kenarları birbirleri ile aynı görünüşü yansıtır. Her iki kenarda da çeşme kütlesinin üst kısmı kesme taş, alt kısmı tuğla örgülüdür. Tuğlalar bir sıra kısa kenarları, bir sıra ön yüzleri cepheye gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Kesme taşlar ile tuğla örgü arasında belirgin bir düzensizlik dikkati çekmektedir. Öte yandan taşlar yıpranmış, tuğla örgüde de dökülmeler meydana gelmiştir.

Güneye yönelen ön cephesine kaş kemerli büyükçe bir niş hakimdir. Nişin hemen yukarısında beyaz mermerden kesilmiş, enine dikdörtgen kitabe levhası yer alır (Fotoğraf: 24). Celi Sülüs hatla iki satır halinde yazılan metin¹⁸, kısa kenarları basık kemer gibi biçimlendirilmiş düz yüzeyli bir kartuş içerisine oyularak kabartılmıştır. Ayaklar yekpare blok kesme taşlardan, kemer ise küçük kesme taşlardan inşa edilmiştir. Kemer örgüsündeki taşlarda renk ve cins farklılığı olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Ayak, üzengi ve kilit taşları daha sağlam vaziyette iken aradaki taşların zamanla eridiği görülmektedir. Kilit taşı kısmi bir taşıntıya sahiptir. Ayna taşının alt kısmı kesme taş, üst bölümü tuğla örgülüdür. Alt seviyede günümüz malzemesinden yapılmış yeni bir musluk vardır ve bu kadar tahribata rağmen suyu halen akmaktadır. Kemer açıklığı önünde yol seviyesinin altında kalan ve çimento harcı ile sıvanmış bir yalak mevcuttur.

Cepheler, ön yüzü düz, alt kısmı kaval silme şeklinde bir saçakla sonuçlanmaktadır. Çeşme, her hangi bir süsleme unsuruna sahip değildir.

Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi:

Rıza Efendi Mahallesi'nde Eski Mahkeme Sokak ile Boyacı Sokak'ın kesiştiği köşenin kuzeydoğu kenarında düz bir alana inşa edilmiştir (Fotoğraf: 25). Konum itibarıyla bir konutun duvarına bitişik vaziyettedir.

Kitabesine göre 2 Aralık 1914 tarihinde inşa edilmiştir.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, aynı zamanda boyuna dikdörtgen bir kütleye sahiptir (Çizim: 8). İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Doğu kenarı konuta bitişik, kuzey ve güney kenarları ise taş örgüden ibaret sade birer duvar kütlesi sergilerken yarı seviyesine kadar çimento harcı ile sıvanmıştır.

Ön cephesi batıya yönelmektedir. Kaş kemerli büyükçe bir niş, cepheye hakimdir. Kemerin hemen yukarısında beyaz mermerden kesilmiş, enine dikdörtgen kitabe levhası yer alır (Fotoğraf: 26). Celi Sülüs hatla iki satır halinde yazılan metin¹⁹, kısa kenarları basık kemer gibi biçimlendirilmiş düz yüzeyli bir kartuş içerisine oyularak kabartılmıştır. Kitabe levhasında da çatlaklar mevcuttur. Kemer ayakları yekpare blok kesme taşlardan inşa edilmiştir. Kilit taşı kısmi bir taşıntıya sahiptir. Kemer köşeliklerindeki taşların bir hayli eridiği görülmektedir. Ayna taşı yine çimento harcı ile tamamen

¹⁸ Kitabe metni şu şekildedir:

- 11 Muharremü'l-harâm Sene 1333 (Sene 29 Kasım 1914)
- 17 Teşrin-i sâni Sene 1330 (Sene 30 Kasım 1914)

¹⁹ Kitabe metni şu şekildedir:

- 14 Muharremü'l-harâm Sene 1333 (Sene 2 Aralık 1914)
- 20 Teşrin-i sâni Sene 1330 (Sene 3 Aralık 1914)

sıvanmış durumdadır. Alt seviyede küçük bir lüle deliği bulunmakla birlikte günümüzde kullanım dışıdır. Yalak yol seviyesinin zamanla yükselmesi sebebi ile toprak dolgu altında kalmış olmalıdır.

Cephe, ön yüzü düz, alt kısmı kaval silme şeklinde bir saçakla sonuçlanmaktadır. Her hangi bir süsleme unsurunun yer almadığı, son derece sade bir eserdir.

Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi

Halise Hatun Mahallesi, Fahri Korutürk Caddesi'nde, Şinasi İlköğretim Okulu karşısında yer almaktadır (Fotoğraf: 27). Kuzeye doğru eğimli caddenin hemen batı yanında No: 60'ın duvarına bitişik vaziyettedir.

Kitabesi bulunmamakla birlikte, plan, malzeme ve mimari özellikleri bakımından Uzunköprü'deki diğer benzerleriyle²⁰ karşılaştırıldığında 20. yüzyıl ilk çeyreğinde (1914) inşa edildiği söylenebilir.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, aynı zamanda boyuna dikdörtgen bir gövdeye sahiptir (Çizim: 9). Kesme taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Ana kütle tuğla, kemer ve ayakları ise kesme taş malzemelidir.

Eser, batı tarafından konut duvarına bitişiktir. Kuzey ve güney kenarları birbirleri ile aynı görünüşü sergiler. Örgüyü teşkil eden tuğlalar ön yüzleri cepheye gelecek şekilde yerleştirilerek çimento harcı ile derzlenmiştir.

Ön cephe, doğuya bakmaktadır ve kaş kemerli bir niş ile hareketlendirilmiştir. Niş gövdesindeki tuğlalar yine ön yüzleri dışa gelecek şekilde dizilmiştir. Ayakların alt kısımlarında yekpare blok taşlar, kemer ve üzengilerde ise küçük kesme taşlar kullanılmıştır. Kilit taşı yüzeyden kısmen taşırılarak vurgulanmıştır. Ayrıca üzengi taşları da iki kenarda hafifçe yanlara taşınılıdır. Kemerin hemen yukarısında gelişigüzel yerleştirilmiş iki sıra tuğla örgü ile özensiz yapılmış çimento sıva görülür. Nişin alt kenarına, kemer açıklığına yatay olarak yerleştirilmiş yekpare blok bir taşın musluk tablası işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan bu taşın yüzeyinde eksenden biraz kuzeye kaydırılarak açılmış küçük bir lüle deliği görülmektedir. Çeşmedeki bu izler çeşitli tarihlerde yapılmış kötü müdahaleleri yansıtır. Cephe ön yüzü düz bir saçakla sonuçlanmaktadır. Yalak, yol seviyesinin altında kalmış olmalıdır. Her hangi bir süsleme unsurunun bulunmadığı eser, günümüzde kullanılmamaktadır.

Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi

Büyük Şehsuvar Bey Mahallesi'nde, Şehsuvar Bey Camii'nin güneydoğusunda avlu duvarına bitişik konumdadır (Fotoğraf: 28). Kuzeyinde İpsala Caddesi, güneyinde Yüzbaşı Yalçın Kaplaner Sokak, doğusunda ise Helvacı Dere Sokak uzanır.

Kitabesi bulunmamakla birlikte malzeme ve mimari özellikleri dikkate alındığında 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında inşa edildiği söylenebilir.

Kuzeydoğu-güneybatı yönünde dikdörtgen planla uzanan eser, aynı zamanda boyuna dikdörtgen küçük bir kütleyle sahiptir (Çizim: 10). İnşa malzemesi tuğladır. Kuzeybatı kenarı yarı seviyesine kadar cami avlu duvarına bitişiktir. Kuzeydoğu ve güneybatı kenarları tuğla örgüden ibarettir.

Ön cephesi güneydoğuya yönelmektedir. Sivri kemerli bir niş, cepheye hakimdir. Ayna taşının üst kısmında bir boru uzanmaktadır. Çeşme gövdesinin bütün yüzeyi ince bir tabaka halinde çimento harcı ile sıvanarak beyaz badana yapılmıştır. Cepheler, duvar örgüsünden ibaret saçaksız düz bir kütle ile son bulurken yalak kısmı, yol seviyesinin zamanla yükselmesi ve önüne bir de kaldırım yapılması sonucu dolgu altında kalmış olmalıdır. Günümüzde kullanılmamaktadır.

²⁰ Habip Hoca Camii Çeşmesi, Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi ve Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi, 1914 yılında inşa edilmiş eserlerdir. Kitabe metinleri, malzeme ve bütün mimari özellikleri tamamen birbirinin aynısıdır. Dolayısı ile On iki çeşmeden biri olan Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi de aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

Kır (Boşnak Camii) Çeşmesi

Kavak Mahallesi, Bülent Çakır Caddesi'nin güney yanında batıya eğimli bir alana yerleşik olan eser, Boşnak Mustafa Camii avlusunun kuzey duvarına bitişik konumdadır (Fotoğraf: 29)²¹.

Çeşme, muhtelif zamanlardaki müdahaleler sonucu özgün halini ve ana kütlelerini kaybetmiş durumdadır. Mevcut durum itibariyle sadece yalaktan ibaretmiş gibi görünmektedir. Bu haliyle L şeklindeki üç bölümlü yalağın doğu-batı doğrultusunda uzanan uzun kolu cami avlu duvarına, kuzey-güney yönünde uzanan kısa kolu ise Uzunköprü Müftülüğü Atatürk Kuran Kursu binasının batı duvarına bitişik vaziyettedir (Çizim: 11). Üç bölüm de dikdörtgen prizması şeklindedir ve kesme taştan inşa edilerek üzeri çimento harcıyla sıvanmıştır. Kuran Kursuna ait batı duvarın alt kısmı aynı zamanda ayna taşı işlevi üstlenecek şekilde düzenlenerek buraya yerleştirilen bir boru vasıtası ile suyun akması sağlanmıştır. Yalağın uzun kenarının batı ucunda üst ve alt seviyelere açılan birer delikle suyun tahliyesi sağlanmıştır. Ayrıca önüne boydan boya uzanan ızgaralı bir kanal yerleştirilmiştir.

Kitabesi ve ana kütleleri bulunmadığından tarihlendirme yapabilmek mümkün görünmemektedir. Ancak caminin 1956 yılında inşa edildiği ve çeşmenin daha önceleri başka bir binanın altında iken sonradan buraya taşındığı dikkate alınırca camiden daha önceki bir dönemde, muhtemelen 20. yüzyıl başlarında yapılmış olabileceği düşünülebilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Uzunköprü ilçesine 2008 yılından itibaren çeşitli tarihlerde yaptığımız ziyaretler sürecinde halen mevcut on bir çeşme tespit edilmiştir. Ancak literatür taramaları sonucu kentin çeşme sayısı bakımından vaktiyle daha zengin olduğu anlaşılmaktadır. Sultan II. Murat tarafından fetihleri kolaylaştırmak ve yerleşik düzenin devamlılığını sağlamak amacıyla bilinçli bir şekilde tesis edilen Ergene'de cami, kervansaray, imaret, hamam ve köprü odaklı ilk imar hareketleri sırasında kentin su ihtiyacını karşılamak üzere Malkoç Köyü (Koçbeyli) civarındaki kaynaklardan künklerle su getirilerek 1443 yılında Samanyemez Çeşmesi, Kervansaray Çeşmesi, Gazi Mahmut Çeşmesi ile Kavak Mahallesi Kır Çeşmesi inşa edilmiştir (Bağman 2005: 77). Bunlardan sadece Gazi Mahmut çeşmesi bazı değişikliklerle günümüze ulaşabilmiş diğerleri ne yazık ki yıkılmıştır²². Eyne Beyi kethüdalığı yapmış olan Uzunköprülü Hacı İbrahim Ağa tarafından 1700'lü yıllarda da dört çeşme yapıldığı belirtilmektedir²³. Halise Hatun Çeşmesi (1705), Habip Hoca Meydan Çeşmesi (1709), Çarşı Sebili (1722) ve Rıza Efendi Camii Çeşmesi (1724) şeklinde sıralanan bu eserlerden de sadece Halise Hatun Çeşmesi ve Habip Hoca Meydan Çeşmesi varlığını halen korumaktadır. Kentin zamanla gelişmesi ve nüfusun gittikçe artması üzerine baş gösteren su sıkıntısını gidermek maksadıyla 1914 yılında, dönemin kaymakamı Süleyman Bey ve belediye başkanı Hafız İsmail Efendi'nin girişimleri sonucu halkın da yardımı ile Uzunköprü'nün güneybatısında yer alan Kirazlıdere'deki kaynaklardan yararlanılarak on iki çeşme inşa edilmiş ve kentin su ihtiyacı giderilmiştir (Bağman 2005: 88). Bu on iki çeşmeden de günümüze ne yazık ki dördü ulaşabilmiştir (Habip Hoca Camii Çeşmesi, Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi, Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi, Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi). Halen mevcut diğer çeşmeler ise Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi (1680), Telli Çeşme (18.yy), Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi (20.yy. başı) ve Kır Çeşmesi (20.yy. başı) şeklinde sıralanabilir. Yayınlanmış bilgiler ışığında günümüze ulaşabilen bu on bir çeşme dışında on üç çeşmenin de vaktiyle kentin su ihtiyacının giderilmesinde büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Mevcut çeşmeler üzerinden yaptığımız değerlendirmeye göre kronoloji itibariyle on bir eserden biri (Gazi Mahmut Çeşmesi-1443) 15. yüzyıla, biri (Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi-1680) 17.

²¹ Mahalle sakinlerinin verdiği bilgilerden, eserin daha önceleri caminin yaklaşık 100 m. batısındaki bir binanın altında yer almakta iken sonradan buraya taşındığı öğrenilmiştir.

²² Bağman (2005: 77-78), bu çeşmelere kısaca değinmiş ve ayrıca Samanyemez Çeşmesi'nin kitabesini yayınlamıştır.

²³ Bağman (2005: 81-84), söz konusu çeşmelerin yerlerini belirtmiş ve kitabelerini de vermiştir.

yüzyıla, üçü (Halise Hatun Çeşmesi-1705; Habip Hoca Meydan Çeşmesi-1709; Telli Çeşme-18.yy. başları) 18. yüzyıla, altısı ise (Habip Hoca Camii Çeşmesi-1914; Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi-1914; Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi-1914; Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi-1914; Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi-20. yy. başları; Kır Çeşmesi-20. yy. başları) 20. yüzyıla aittir. Eserlerden altısının kitabesi vardır ve inşa tarihleri belirlenebilmektedir. Gazi Mahmut Çeşmesi'ndeki kitabe, esasen köprünün inşasına ait olduğundan ve yeri değiştiği için mimari özelliklerini de koruyamadığından her ne kadar tereddüt etsek de elde ettiğimiz veriler doğrultusunda Sultan II. Murat döneminde yaptırılan çeşmelerden biri olabileceğini düşündüğümüzden yayınlarda verilen 1443 yılını kabul etmekteyiz. Telli Çeşme'nin kitabesi okunamayacak durumda kazınarak tahrip edilmesinden dolayı tarihlendirmesi süsleme özelliklerine göre yapılmıştır. Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi, malzeme ve mimari özellikleri bakımından 1914 yılına ait Habip Hoca Camii Çeşmesi, Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi ve Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi ile tamamen benzer özellikler sergilediğinden ve yayınlanmış bazı bilgilerden (Bağman 2005: 88) aynı tarihlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi ve Kır Çeşmesi de kitabeleri bulunmadığından yine mevcut bilgiler ve mimari özellikleri doğrultusunda tarihlendirilmiştir. Buradan hareketle zaman içerisinde nüfusun artmasına eş olarak çeşme sayısının da arttığı ve hepsinin de Osmanlı döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Çeşmelerde taş, mermer ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Gazi Mahmut Çeşmesi, Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi, Halise Hatun Çeşmesi, Habip Hoca Meydan Çeşmesi, Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi ve Kır Çeşmesi kesme taş, Telli Çeşme ise tamamen mermer malzemelidir. Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi, Habip Hoca Camii Çeşmesi ve Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesinde kemerler ve ayaklar kesme taş ile inşa edilirken diğer kısımlar tuğla malzeme ağırlıklıdır. Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi ise tamamen tuğla malzemelidir. Ayrıca kitabe levhaları yine mermerden yapılmıştır.

Çeşmelerin zaman içerisinde müdahale gördükleri mevcut izlerden rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Öyle ki Gazi Mahmut Çeşmesi ve Kır Çeşmesi'nin yerleri değiştirilmiş, Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi yıkılıp yeniden yapılmıştır. Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi ile Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi cephe yüzeyindeki taşlarda erimeler ve dökülmeler meydana gelmiştir. Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi, Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi ve Kır Çeşmesinde yüzeyler neredeyse tamamen sıvanmış haldedir. Habip Hoca Camii Çeşmesi, Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi ve Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesinde yine sıvalı yüzeyler dikkati çekmektedir. Halise Hatun Çeşmesinde ise cephe yüzeylerine sprej boyalarla yapılmış çeşitli şekiller ve yazılar görülmektedir. Bütün olumsuzluklara ve müdahalelere rağmen varlığını koruyabilmiş bu eserlerden Gazi Mahmut Çeşmesi, Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi, Halise Hatun Çeşmesi, Telli Çeşme, Habip Hoca Camii Çeşmesi, Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi ve Kır Çeşmesi halen akan suları ile Uzunköprülülerin hizmetine devam etmektedir.²⁴

Uzunköprü Çeşmeleri konumları itibarıyla üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi, Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi ve Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi bir konut duvarına; Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi, Habip Hoca Camii Çeşmesi, Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi ve Kır Çeşmesi bir caminin avlu duvarına bitişik vaziyette iken Gazi Mahmut Çeşmesi, Halise Hatun Çeşmesi, Habip Hoca Meydan Çeşmesi ve Telli Çeşme tamamen müstakil, serbest konumla inşa edilmiş meydan çeşmeleri olarak dikkat çekmektedir.

Anadolu Türk mimarisinde su yapılarının önemli bir bölümünü teşkil eden çeşmelere genel olarak bakıldığında büyük bir çoğunluğunun sokak çeşmesi tarzında bazen cami ve medrese gibi anıtsal bir eserin, bazen bir konutun duvarına bitişik, bazen de bir yamaca yaslanmış olarak inşa edildikleri görülmektedir. Selçuklu dönemine ait çeşmelerle ilgili bilgilerimiz ne yazık ki sınırlı düzeydedir.

²⁴ Uzunköprü'ye 2015 yılında tekrar gittiğimizde mimari eserlere yönelik bir koruma ve restorasyon çalışmasının başlatıldığını öğrendik. Bu kapsamda bazılarının bakıma alınması, çeşmelere tanıtıcı levhaların yerleştirilmesi, Telli Çeşme'nin yüzeylerinin temizlenmesi, sökülmüş lülelerin yerlerine yenilerinin takılması, Halise Hatun Çeşmesi'nde gözetleme penceresine demir parmaklık yerleştirilmesi memnuniyet verici gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Sayıları fazla olmamakla birlikte yine önemli bir bölümünün cami, medrese, han, hamam gibi anıtsal yapıların ana yola bakan ön cephelerine veya bunların iç avlularına açılan giriş kapısına yakın bir eyvan içerisine inşa edildiği tespit edilebilmektedir (Önge 1997: 11). Artuklulardan Necmeddin İlgazi'nin Mardin'de 1109-1122 yılları arasında inşa ettirdiği külliye kapsamında yer alan hamamın cephesine bitişik çeşme ilk örneklerden birini teşkil eder (Denktaş 2002: 874). Kızılören Kervansarayı (1204), Ağzıkarahan (1239), Tokat-Pazar Hatun Hanı (1239), Sivas Gök Medrese (1271), Erzurum Hatuniye Medresesi (1291) çeşmeleri (Önge 1997: 11; Denktaş 2002: 875), bu nitelikteki Selçuklu çeşmelerinin başlıca temsilcilerindendir. Niğde Alaaddin Camii karşısındaki Hatıroğlu Çeşmesi (1277), Afyon-Çay Taş Medrese önündeki çeşme (1278) ve Bolvadin Alaca Çeşme (1278) her hangi bir yapıya bitişik olmayan müstakil Selçuklu eserleridir (Önge 1997: 13; Denktaş 2002: 875).

15. yüzyıldan itibaren şehirlerin artan su ihtiyacını karşılamak üzere farklı çeşme türlerinin de yapılmaya başladığı görülmektedir. Bunlardan biri de hazneli çeşmelerin inşasıdır (Önge 1997: 15). Uzunköprü Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi (1680) kare planlı, Halise Hatun Çeşmesi (1705) ise dikdörtgen planlı büyükçe birer hazneye sahiptir ve bu geleneğin Uzunköprü'deki temsilcileridir. Diğer çeşmelerde ise su birer boru ve lüle vasıtası ile depolanmadan akıtılmıştır.

Hazneli çeşmeler zaman içerisinde iki, üç veya dört cepheli meydan çeşmelerinin gelişmelerine de katkı sağlamıştır. Nitekim Uzunköprü Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi ve Halise Hatun Çeşmesi tek cepheli, hazneli birer meydan çeşmesidir. Bu tarz çeşmelerin Trakya Bölgesi'nde en yakın benzerlerine Edirne'de sıkça rastlanmaktadır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1666), Sinan Ağa Çeşmesi (1599), Sinan Ağa İmareti Çeşmesi (1669), Sinan Ağa Saraçhane Çeşmesi (1669), Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi (1704), Hacı Adil Bey Çeşmesi (1867) ve Sultan Süleyman Çeşmesi (Tarihsiz) (Köylüoğlu 2001: 79, 81, 83, 84, 97, 107), depo, cephe tasarımı ve çatılı örtü sistemi bakımından Uzunköprü Halise Hatun Çeşmesi'ne en yakın örneklerdir. Bunlardan Sinan Ağa Çeşmesi ve Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi tek cepheli, Sultan Süleyman Çeşmesi iki cepheli, Hacı Adil Bey Çeşmesi dört cepheli, diğerleri ise üçer cepheli meydan çeşmeleridir. Öte yandan Amcazade Hüseyin Paşa Çeşmesi hazneli kütlesi, sivri kemerli cephe tasarımı ve nişin hemen kenarındaki süslemeli suluk (Köylüoğlu 2001: 90-91, R.26-27) itibarıyla Uzunköprü Halise Hatun Çeşmesi ile çok yakın bir benzerlik sergilemektedir. Ayrıca Halise Hatun Çeşmesi 1705 yılında, yani ondan bir yıl sonra inşa edilmiştir. Edirne Çanaklı Çeşme (1689) (Köylüoğlu 2001: 88; Karademir 2008: 104) de yine haznesi, sivri kemerli cephe düzenlemesi ve nişin yanındaki suluk bakımından benzemekle birlikte, düz örtülü ve duvara bitişik olması bakımından farklılık gösterir.

Meydan çeşmelerinin²⁵ başta başkent İstanbul olmak üzere her yerde değişik uygulamalarını görmek mümkündür. İstanbul Nişancı Halil Cevkan Çeşmesi (1590) (Denktaş 2002: 875), Topkapı Sarayı önündeki III. Ahmet Çeşmesi (1728) (Aynur-Karateke 1995: 175), Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi (1728) (Aynur-Karateke 1995: 189), Tophane Meydanı I. Mahmut Çeşmesi (1732) (Egemen 1993: 429), Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (1732) (Barışta 1995), Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi (1782) (Barışta 1993) en anıtsal eserlerdendir. Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1545) (Denktaş 2000a: 38), Erzurum Dörtgüllü Çeşmesi (1745) (Yurttaş-Özkan 2002: 77-80), Ayaş Bünyamin Sokağı Çeşmesi (19. yy. sonları) (Çerkez 1997: 217) ve Ordu Ulubey Akpınar Mahallesi Beş Oluk Çeşmesi (19. yy.) (Bayhan 2015: 8-18) diğer şehirlerimizdeki örneklerden sadece bir kaçıdır.

Telli Çeşme, yine meydan çeşmesi geleneğini devam ettirmekle birlikte, havuz içerisine yerleştirilmiş yekpare blok mermerden oluşan dört cepheli kütlesi ve süsleme programı ile Uzunköprü Çeşmeleri içerisinde olduğu kadar Anadolu Türk mimarisi içerisinde de farklı ve özel bir yer teşkil etmektedir. Bunun en yakın benzerlerine yine Trakya Bölgesi'nde rastlanmaktadır. Tekirdağ Atatürk Okulu önündeki Çağalızade İbrahim Bey Şadırvanı (1691/1697), Tekirdağ İskele Hacı Seyyid Said Bey Şadırvanı (1831), Tekirdağ Eski Havra önündeki Rüstem Efendi Şadırvanı (1856) ve Keşan Hersekzade

²⁵ Anadolu Türk Mimarisinde çeşme gelişimi ve bilhassa meydan çeşmeleri için bkz., Eyice 1993: 277-287.

Ahmed Paşa Camii yanındaki şadırvan (16-17.yy.)²⁶ biçim, malzeme ve süsleme bakımından Uzunköprü Telli Çeşme ile çok yakın benzerlikler göstermektedir. Hepsisi de bir havuz içerisinde yekpare mermerden inşa edilerek yüzeyleri dönemlerinin karakteristik süsleme programı ile donatılmıştır. Telli Çeşme ve Tekirdağ'dakiler dört cepheli kütleleri ile benzerlik sergilerken, Keşan'daki sekizgen yapısı ile onlardan ayrılır. Ayrıca biçimleri farklı da olsa dilimli birer tepeliğe sahip olmaları yine ortak özelliklerdir. Telli Çeşme'de görülen istirdiye kabuğu şeklindeki kavsara ile bunun yukarısında cepheyi sınırlandıran mukarnaslı friz, Tekirdağ Cağalızade İbrahim Bey Şadırvanı'nda da benzer tarzda uygulanmıştır. Halise Hatun Çeşmesi'nde nişin yanındaki dekoratif kemerli, bitkisel bezemeli suluk ve Telli Çeşme'deki dekoratif kemerli panolar, palmet, rumi, lale, karanfil, gül benzeri çiçek motifleri ile "C" ve "S" şeklindeki kıvrımdallardan oluşan süsleme kompozisyonları, Anadolu Türk Mimarisinde 18. yüzyılın başlarından, yani Sultan III. Ahmet döneminden itibaren sıkça kullanılmaya başlamış ve dönemin en beğenilen bezeme programlarından biri haline gelmiştir. Özellikle İstanbul çeşme ve sebillerinde bunun çeşitli uygulamalarına rastlamak mümkündür. Bereketzade Çeşmesi(1732) (Barışta 1989: 1vd), Tophane Meydan Çeşmesi (1732) (Barışta 1989: 46), Tophane Topçubası İsmail Ağa Çeşmesi (1731) (Barışta 1991: 26), Karaköy Kemankuş Çeşmesi (1732) (Barışta 1991: 53), Kasımpaşa Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi(1732) (Barışta 1991: 3vd) ve Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (1732) (Barışta 1995: 1vd) benzer süslemelerin görüldüğü çok sayıdaki eserden başlıcalarıdır. Ayrıca bezeme programı benzerliği yanı sıra Telli Çeşme'nin kuzey ve güney cephelerinde kullanılan istirdiye kabuğu biçimli kavsaralarla yine bu dönemdeki Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubası İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankuş Çeşmesi, Üsküdar Ahmediye Çeşmesi (1721) (Barışta 1995: 78) gibi pek çok çeşmede karşılaşmaktayız. Telli Çeşmenin kitabe levhaları tahrip edildiğinden inşa tarihi okunamamakla birlikte, Tekirdağ Cağalızade İbrahim Bey Şadırvanı ile hemen hemen her yönden benzerliği, süsleme programı ve istirdiye kavsara bakımından da İstanbul'daki çeşmelerle benzerliği göz önüne alındığında 18. yüzyıl başlarında inşa edildiği söylenebilir.

Cephe tasarımı bakımından sadece Habip Hoca Meydan Çeşmesi enine dikdörtgen, diğerleri ise tamamen boyuna dikdörtgen bir görünüş sergilemektedir. Gazi Mahmut Çeşmesi, Halise Hatun Çeşmesi ve Yalçın Kaplaner Sokak Çeşmesi sivri kemerli; Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi yarım daire kemerli; Habip Hoca Camii Çeşmesi, Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi, Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi ve Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi ise kaş kemerli birer nişe sahiptir. Habip Hoca Meydan Çeşmesi, nişin üst kısmı yıkıldığından kemer şekli bakımından değerlendirilememektedir. Kır Çeşmesi de asli kütesini yitirdiğinden L şeklinde uzanan bir yalak ünitesi ve duvara bitişik yeni haliyle değerlendirilebilecek niteliklerden uzaktır.

Sivri kemerli nişten ibaret cephe tasarımına sahip çeşmeler en yaygın gurubu teşkil eder ve Anadolu'nun her yerinde sıklıkla karşımıza çıkar. İstanbul Silivrikapı Hacı Bayram Can Çeşmesi (1548), Aşıkpaşa Şահrah Çeşmesi (1559), Ayvansaray İskender Bey Çeşmesi (1567), Kağıthane Mirahur Ağa Çeşmesi (1589), Eyüp Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi (1646), Davudpaşa Beşikçizade Çeşmesi (1692), Aksaray Ebubekir Ağa Çeşmesi (1724), Cerrahpaşa Haseki İmaret Çeşmesi (1766), Fatih Seyyit Halil Ağa Çeşmesi (1811) (Tanışık 1943: 6, 12, 20, 42, 78, 94, 128, 196, 232), Edirne Hacı Müslim Çeşmesi (1647), Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1652), Musalla Çeşmesi (1684), Tavanlı Çeşme (1794), Nimet Hanım Çeşmesi (1870) (Karademir 2008: 65, 76, 90, 99, 107), Kırklareli Kadı Ali Çeşmesi (1568), Kara Umur Bey Çeşmesi (1844) (Yıldız-Yüksek 2008: 199-200), Konya Parsana Çeşmesi (1910), Büyük Sinan Çeşmesi (1892), Mustafa Ağa Çeşmesi (1911), Hoca Habib Çeşmesi (1811), Mehmet Ağa Çeşmesi (1589), Ak Çeşme (1554), Türkmen Çeşmesi (1897), Gevraki Çeşmesi (1537) (Sarıkaya 2012: 23, 33, 89, 121, 151, 157, 165, 173), Kayseri Gavremoğlu Çeşmesi (1508),

²⁶ Eyice, bu eserleri çok yerinde bir tespitle "...zarif biçimleri, Osmanlı devri Türk mimarisindeki özel bir çeşidin örnekleri olarak değişik karakterleri, gözü okşayan süslemeleri ve orijinal yazıları ile Türk su mimarisinin şimdiye kadar fark edilmemiş bir türünün temsilcileri..." şeklinde nitelendirmektedir. Ayrıca birisinin (Rüstem Efendi Şadırvanı) kitabesinde şadırvan yazdığını ve halk arasında da yine şadırvan denildiğini ifade ederek, bunların bir mimari eserin parçası olan şadırvanlardan değil de bir meydan çeşmesi niteliğinde olduklarını belirtmektedir (Eyice 1974: 831-832).

Oduncu Çeşmesi (1582) (Denktaş 2000a: 35, 47), Erzurum Abdullah Paşa Çeşmesi (1790), Camidar Sokak Çeşmesi (18.yy), Çeteci Abdullah Paşa Çeşmeleri (1754), İsmail Ağa Çeşmesi (1734) (Yurttaş-Özkan 2002: 23, 39, 49-57, 113), Karaman Kilci Çeşmesi (1551), Çarşı Çeşmesi (1605), Emine Hanım Çeşmesi (1725), Hacı Efendi Çeşmesi (1804), Davulcu Çeşmesi (1835), Küllük Çeşmesi (1880) (Denktaş 2000b: 26, 34, 48, 87, 111, 130), Divriği Mühürdarzade Konağı Çeşmesi I (1888), Abdullah Paşa Konağı Çeşmesi (1898), Esat Bey Çeşmesi (1909) (Denktaş 2010: 99, 112, 120), Ayaş Yukarı Konak Çeşmesi (1809), Çarşı Çeşmesi (1812), Dispanser Çeşmesi (1893) (Çerkez 1997: 199-233), Safranbolu Taş Minare Mescidi Çeşmesi (1687), Paşapınarı Çeşmesi (1794), Sare Hanım Çeşmesi (1847), Köprülü Çeşmesi (1619), Tuzcupınarı Çeşmesi (1813), Hacı Hafız Çeşmesi (1844) (Ertürk 2014: 236), Hekimhan İmam Pınarı Çeşmesi (1864), Gariboğlu Çeşmesi (1862), Hüseyin Ağa Çeşmesi (1866), Kara Mahmut Çeşmesi (1859) (Fındık 2006: 101-102, 106-107) çok sayıdaki bu tarz eserlerden bazılarıdır.

Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi yarım daire kemerli tek örnektir. İstanbul Eğrikapı Sermimar Hacı Mustafa Çeşmesi (1765), Yedikule Kayış Mustafa Ağa Çeşmesi (1813) (Tanışık 1943: 196, 234), Erzurum Kırmızı Çeşme (1778), Mehmet Emin Ağa Çeşmesi (1805), Muhtar Çeşmesi (18.yy.) ve Rıza Bey Çeşmesi-II (19.yy.) (Yurttaş-Özkan 2002: 126, 138, 144, 161), Divriği Akpelit Köyü Hacı Murteza Ağa Çeşmesi (1843), Kale Altı Mahallesi Çeşmesi (1866) (Denktaş 2010: 86, 95), Kayseri Sahibiye Çeşmesi (1266), Subaşı Köyü Mimar Mehmet Ağa Çeşmesi (1718) (Denktaş 2000a: 28, 74), Göllü Çeşme (1551), Gevher Nesibe Külliyesi Çeşmesi (1868) (Yörükoğlu 1987: 81, 94), Karaman Kadıbudak Çeşmesi (1551), Ali Dede Tartan Çeşmesi (1809) (Denktaş 2000b: 30, 90), Kırşehir Ahi Evren Çeşmesi (19.yy), Tekke Çeşmesi (19.yy), Susuz Çeşme (19.yy) (Tay 2011: 205, 209, 212), Safranbolu Taş Minare Sokak Çeşmesi (1691), Kilci Çeşmesi (1819), Cilbirpınarı Çeşmesi (1889), Emine Hanım Çeşmesi (1897) (Ertürk 2014: 237), Hekimhan Güzelyayla Çeşmesi (1896) (Fındık 2006: 113) yine yarım daire kemerli cephe düzeni sergileyen başlıca eserlerdendir.

Uzunköprü Habip Hoca Camii Çeşmesi, Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi, Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi ve Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi plan, kütle, malzeme ve cephe düzeni bakımından birbirleri ile tamamen aynı özellikleri sergilemektedir. Nitekim bunlar, 1914 yılında kaymakam Süleyman Bey ve belediye başkanı Hafız İsmail Efendi tarafından yaptırılan ve *Oniki Çeşme* olarak adlandırılan çeşmelerden günümüze ulaşabilmiş dördüdür. Boyuna dikdörtgen kütle, kaş kemerli kısmi derinlikteki nişler, kilit taşlarının vurgulanması, kemer ve ayaklarda kesme taş, diğer kısımlarda tuğla kullanılması ve kitabe metinlerinin dahi neredeyse aynı olması muhtemelen aynı usta tarafından inşa edildiklerini düşündürmektedir. İstanbul Topkapı Sarayı II. Abdülhamit Çeşmesi (1889) (Tanışık 1943: 296), Konya Hattat Mahbup Sokağı Çeşmesi (1907), Fakıdede Mahallesi Çakırbey Sokağı Çeşmesi (1825), Taş Camii Caddesi Çeşmesi(tarihsiz) (Sönmez-Akmaydalı 1986: 156, 165), Nişantaşı Çeşmesi (1925), Ferhuniye Çeşmesi (1924), Türkmenoğlu Caddesi Çeşmesi (19.yy), Toraman Çeşmesi (20.yy. başı), Köprübaşı Caddesi Çeşmesi (20. yy. ortaları) (Sarıkaya 2012: 21, 27, 37, 99, 105), İnebolu Hamidiye Camii Çeşmesi (1884), Yukarı Karaca Camii Çeşmesi (1892), Nuh Bey Çeşmesi (1897), Karadeniz Mahallesi Camii Çeşmesi (19. yy. sonu), Hacı Altmışdörtöğlü Salih Çeşmesi (1900), İsmet Paşa Caddesi II No'lu Çeşme (1908), Su Yolu Sokağı Çeşmesi (1910) (Çerkez 2005: 145-183), Bergama Turabey Mahallesi Fabrika Sokak Çeşmesi (tarihsiz), Müderris Cevdet Sokak Çeşmesi (kitabesi okunamamış) (Özünal 1997: 108-109) ve Edirne Yeniçeriler Çeşmesi (tarihsiz) (Karademir 2008: 58) kaş kemerin uygulandığı eserlerden bazılarıdır. Bu örneklerden hareketle Uzunköprü çeşmeleri de dahil olmak üzere kaş kemerli çeşmelerin 19. yüzyıl ve sonrasında yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, literatür taraması ve yerinde yaptığımız araştırmalar neticesi Uzunköprü'de toplam yirmi dört çeşme belirlenmiş fakat bunlardan sadece on birinin günümüze ulaşabildiği tespit edilmiştir. Sayıları az olsa da kronoloji itibarıyla 15. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar hemen her dönemin temsilciliğini üstlenen çeşmeler mevcuttur. Anadolu Türk mimarisinde çeşmelerin konumlarına göre bazen avlu duvarı veya binalara bitişik yapıldıkları gibi bazen de bağımsız, müstakil eserler olarak inşa

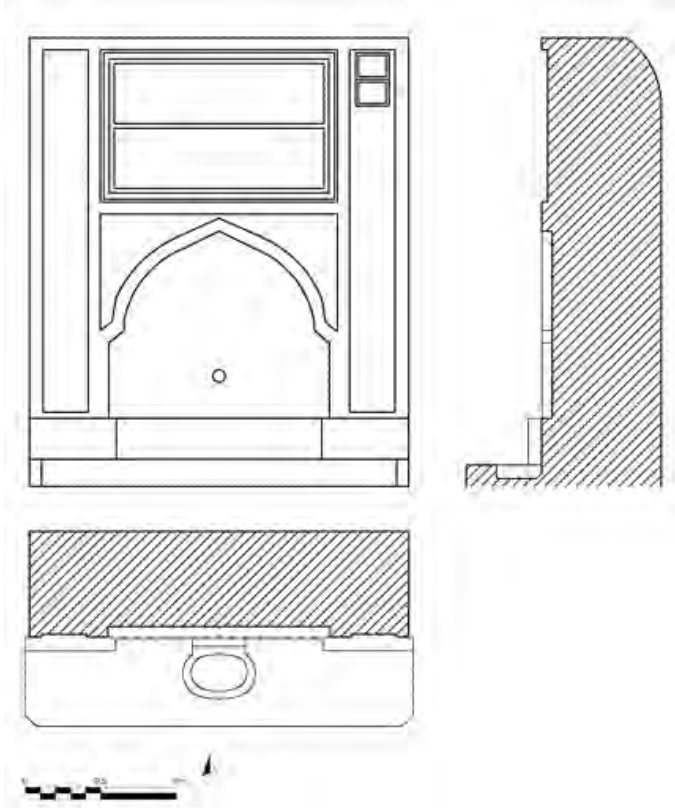
edildikleri görülmektedir. Uzunköprü Gazi Mahmut Çeşmesi, Halise Hatun Çeşmesi, Habip Hoca Meydan Çeşmesi ve Telli Çeşme müstakil birer kütle ile inşa edilirken diğerleri bir duvar veya yapıya bitişik konumlu eserlerdir. Plan, kütle, malzeme ve cephe tasarımı bakımından her biri dönemlerinin karakteristik özelliklerini sergilemektedir. Süsleme bakımından çoğunluğu sade iken Halise Hatun Çeşmesi ve Telli Çeşme zengin bezemeleri ile dikkat çekmektedir. Özellikle Telli Çeşme, kütle tertibi ve süsleme programı ile sadece Uzunköprü çeşmeleri arasında değil Anadolu çeşmeleri arasında da önemli bir yer teşkil etmektedir. Sultan III. Ahmet dönemi süsleme programındaki gelişmelerin Uzunköprü'deki temsilcisi konumundadır. Son yıllarda Uzunköprü mimari eserlerine yönelik onarım ve koruma çalışmalarını memnuniyet verici gelişmeler olarak değerlendirmekteyiz. Çeşmelerin de bu kapsamda tamamı ile elden geçirilip, hiç olmazsa günümüze ulaşmayı başarmış sınırlı sayıdaki örneklerin suları akıtılmak suretiyle tekrar halkla buluşturulması Anadolu Türk Mimarisi açısından daha kazançlı olacaktır.

KAYNAKÇA

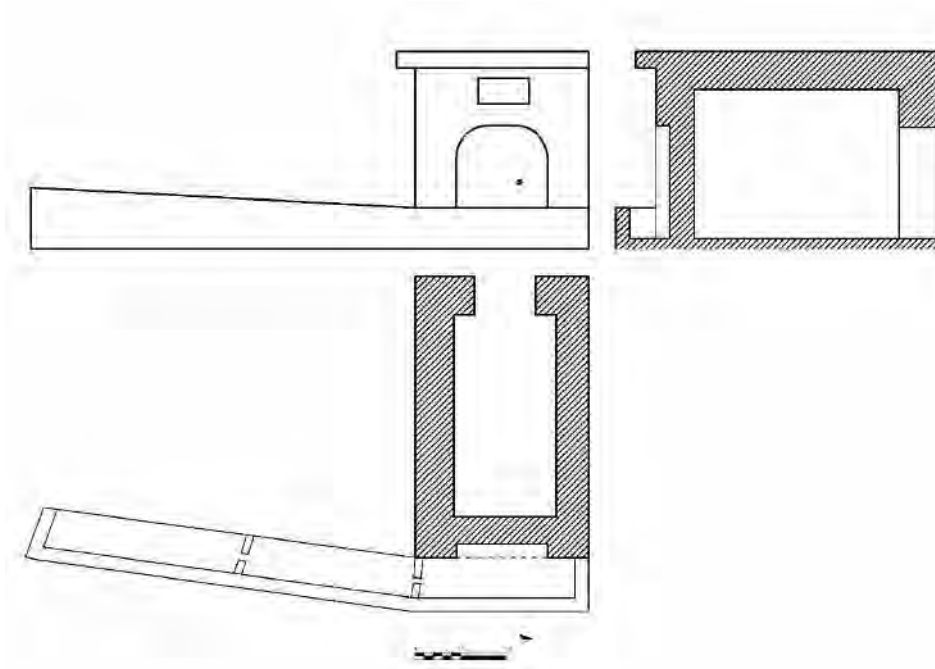
- Akçıl, N.Ç., “*Uzunköprü*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.42, İstanbul 2012, s.266-267.
- Aynur, H.- H.T. Karateke, III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul 1995.
- Ayverdi, E. H., *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451), II*, İstanbul 1972.
- Bağman, L., *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*, İstanbul 2005.
- Barıştı, H.Ö., *İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*, İstanbul 1989.
- Barıştı, H.Ö., *İstanbul Çeşmeleri Beyoğlu Cihetindeki Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler*, Ankara 1991.
- Barıştı, H.Ö., *İstanbul Çeşmeleri Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*, Ankara 1993.
- Barıştı, H.Ö., *İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*, Ankara 1995.
- Bayhan, A. A., “*Ulubey/Akpınar Mahallesi'nden Bir Meydan Çeşmesi Örneği: Beşoluk Çeşmesi*”, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.5, S.11, Mart 2015, s.8-18.
- Çerkez, M., “*Ayaş Yunak ve Çeşmeleri*”, Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ayaş 1997, s.199-233.
- Çerkez, M., “*İnebolu Çeşmeleri*”, Erdem, Cilt 15, Sayı 43, Ankara 2005, s.145-183.
- Çulpan, C., *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975.
- Denktaş, M., *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, Kayseri 2000a.
- Denktaş, M., *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri 2000b.
- Denktaş, M., “*Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler*”, Türkler, Cilt 7, Ankara 2002, s.872-877.
- Denktaş, M., *Divriği'de Osmanlı Camii ve Çeşmeleri*, Sivas 2010.
- Egemen, A., *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993.
- Ertürk, A.E.B., “*Safranbolu Çeşmeleri Üzerine Tipolojik Bir Yaklaşım*”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/10, Fall, 2014, s.233-251.
- Eyice, S., “*Trakya'da Meydan Şadırvanları*”, Mansel'e Armağan, II, Ankara 1974, s.831-845.

- Eyice, S., “Çeşme”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul 1993, s.277-287.
- Fındık, N.Ö., “*Hekimhan Çeşmeleri*”, Sanat Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 9, 2006, s.99-117.
- İnalcık, H., “*Edirne’nin Fethi*”, Edirne Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.137-159.
- Karademir, M., *Edirne Çeşmeleri*, Edirne 2008.
- Köylüoğlu, N.M., *Edirne’de Osmanlıdan Günümüze Su Yapıları*, Edirne 2001.
- Sarıkaya, M.A., *Konya’nın Tarihi Çeşmeleri*, İstanbul 2012.
- Sönmez, M.-H. Akmaydalı, “*Konya Çeşmeleri*”, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, C.6, 1986, s.135-165.
- Önge, Y., *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997.
- Özünal, A., *Bergama Tarihinde Su Yolları ve Çeşmeler*, İzmir 1997.
- Tanışık, İ.H., *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul 1943.
- Tay, L., “*Kırşehir Çeşmeleri*”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 6, Haziran 2011, s.204-221.
- Tunç, G., *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978.
- Uzunçarşılı, İ.H., “*Sultan II. Murad’ın Vasiyetnamesi*”, Vakıflar Dergisi, IV, Ankara 1958, s.1-23
- Yıldız, A.-İ. Yüksek, “*Kırklareli Tarihi Çeşmelerinin Geleneksel Kent Dokusu İçerisindeki Yeri ve Önemi*”, IV. International Sinan Symposium, 10th-11th April, Edirne 2008, s.196-202.
- Yörükoğlu, Ö., *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri 1987.
- Yurttaş, H.-H. Özkan, *Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları*, Erzurum 2002.
- <http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR-76445/uzunkopru-ilcesi.html>

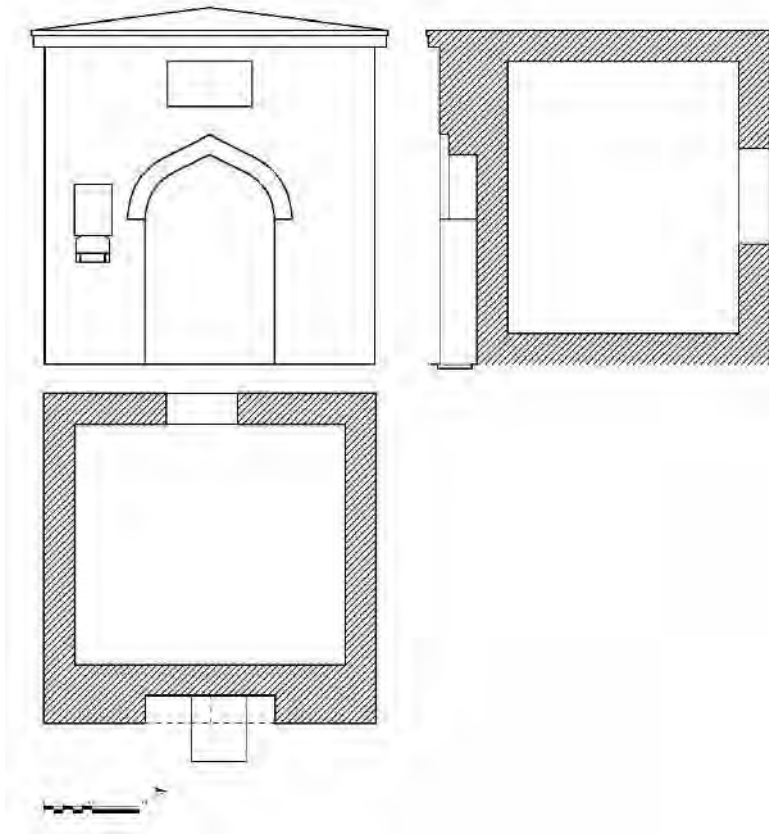
Çizimler



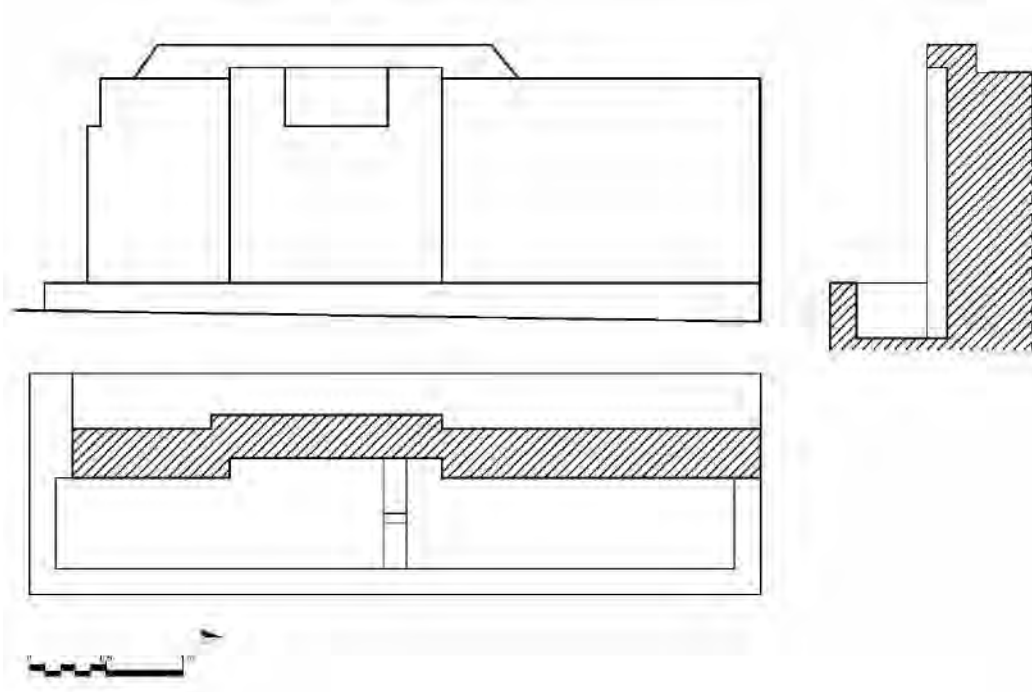
Çizim: 1 Gazi Mahmut Çeşmesi, Plan-Kesit-Cephe.



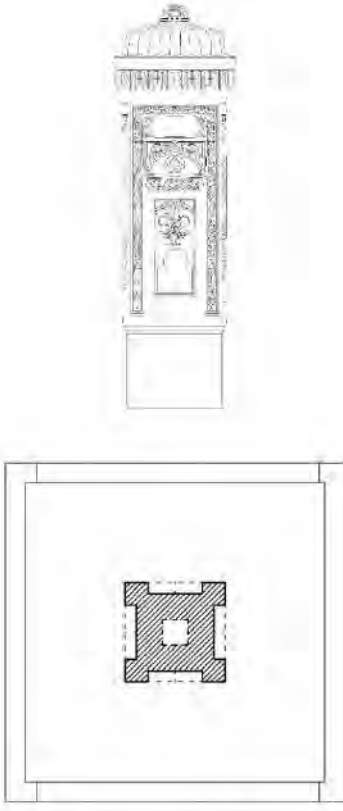
Çizim: 2 Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi, Plan-Kesit-Cephe.



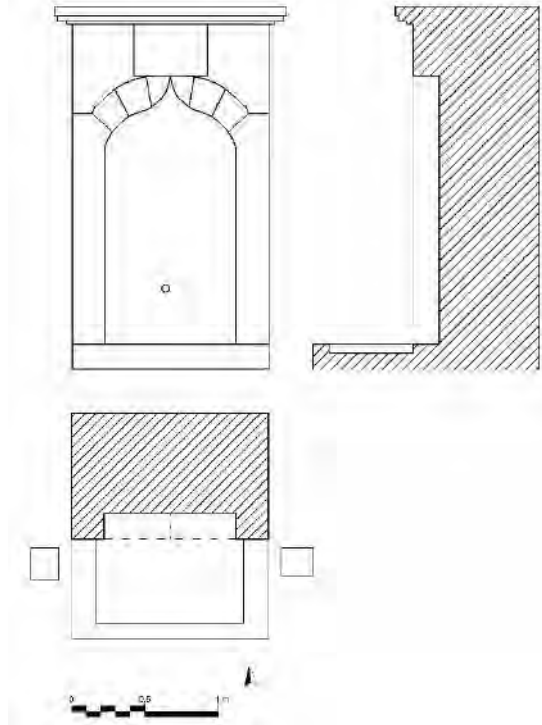
Çizim: 3 Halise Hatun Çeşmesi,
Plan-Kesit-Cephe.



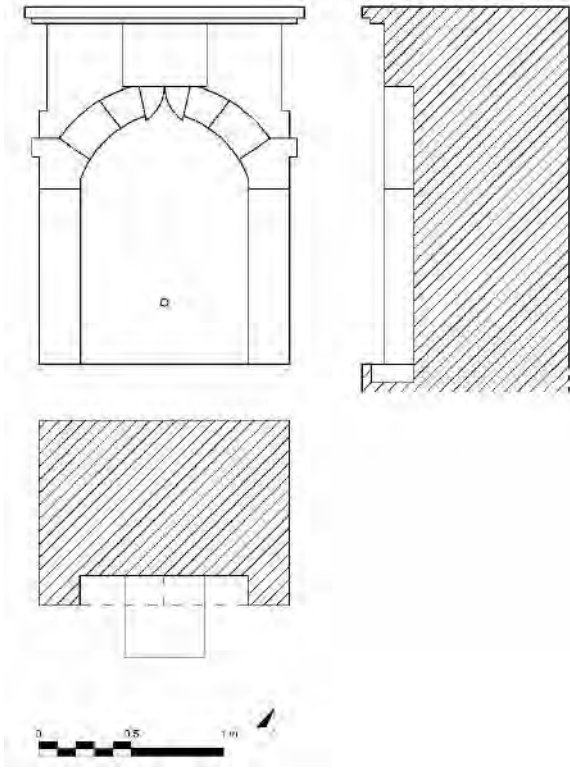
Çizim: 4 Habip Hoca Meydan Çeşmesi, Plan-Kesit-Cephe.



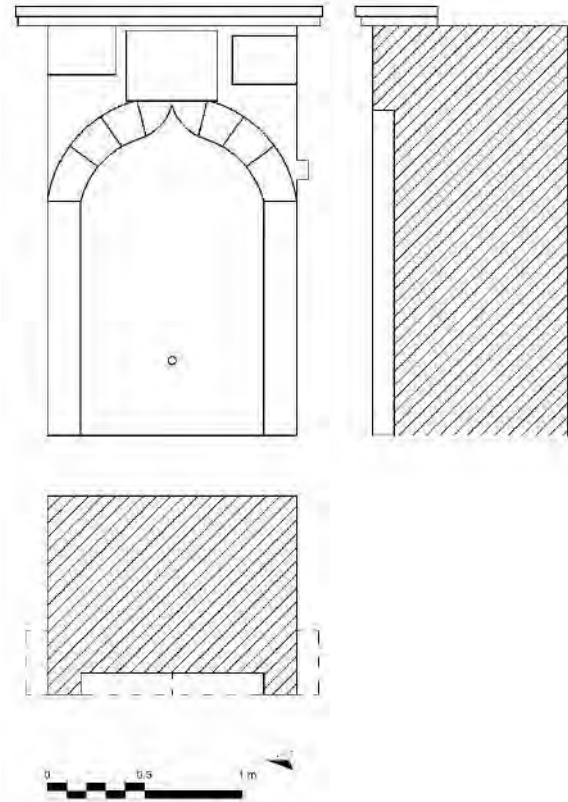
Çizim: 5 Telli Çeşme, Plan-Cephe.



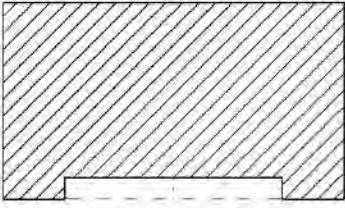
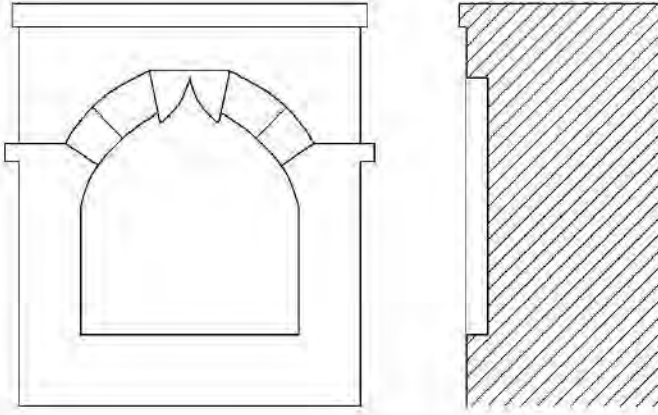
Çizim: 6 Habip Hoca Camii Çeşmesi,
Plan-Kesit-Cephe.



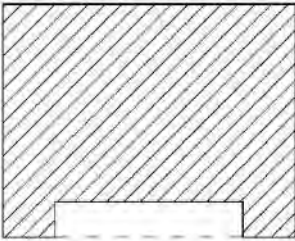
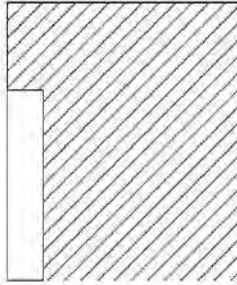
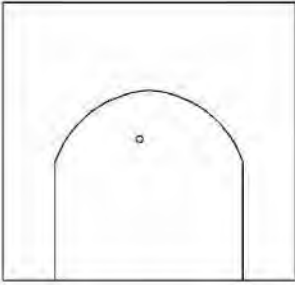
Çizim: 7 Mimar Hayrettin Sokak Çeşmesi,
Plan-Kesit-Cephe.



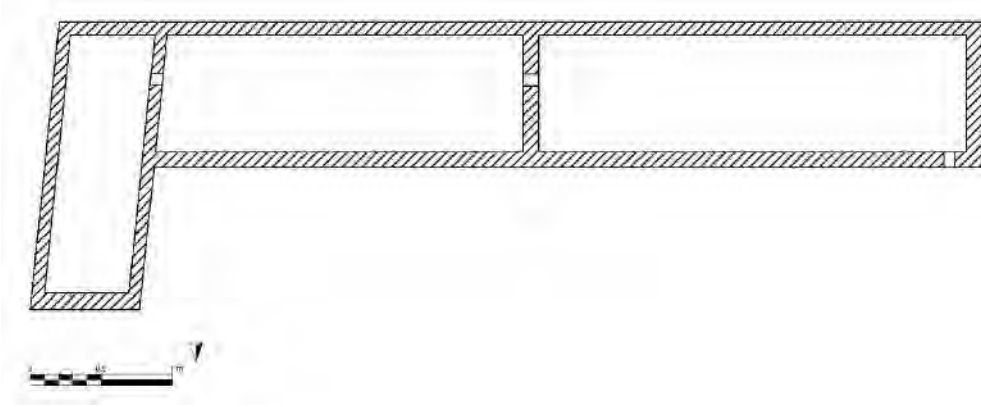
Çizim: 8 Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi,
Plan-Kesit-Cephe.



Çizim: 9 Fahri Korutürk Caddesi
Çeşmesi, Plan-Kesit-Cephe.

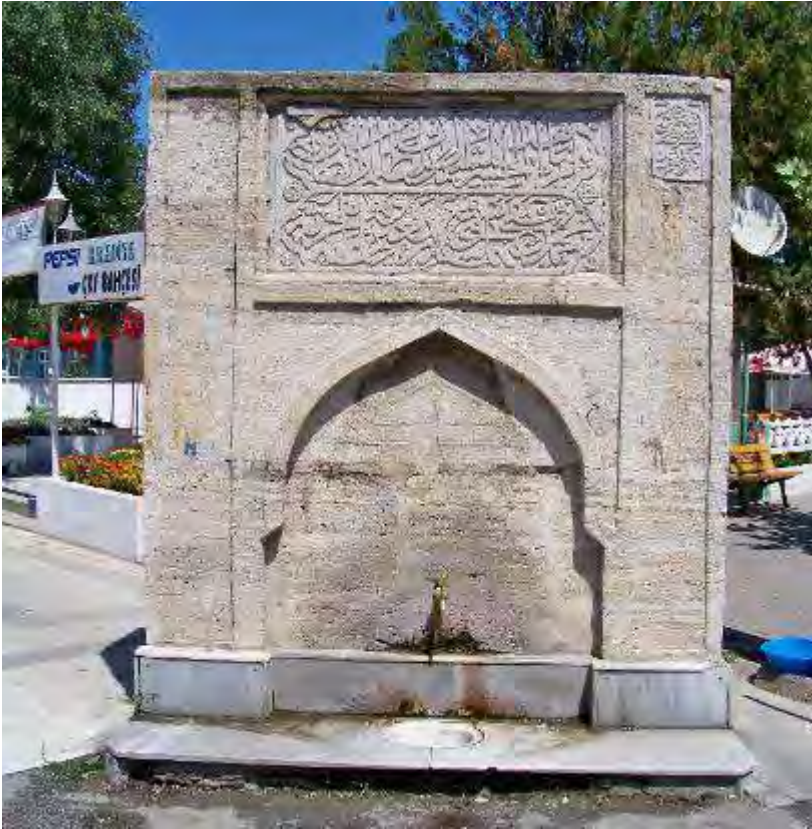


Çizim: 10 Yalçın Kaplaner Sokak
Çeşmesi, Plan-Kesit-Cephe.



Çizim: 11 Kır
Çeşmesi, Plan.

Fotoğraflar



Fotoğraf: 1 Gazi Mahmut
Çeşmesi, Güney Cephe



Fotoğraf: 2 Gazi Mahmut Çeşmesi, Köprü Kitabesi



Fotoğraf: 3 Gazi Mahmut Bey Mezarı



Fotoğraf: 4 Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi, Doğu Cephe



Fotoğraf: 5 Has Odalı Muhammed Ağa Çeşmesi, Kitabe



Fotoğraf: 6 Halise Hatun
Çeşmesi, Doğu Cephe



Fotoğraf: 7
Halise Hatun
Çeşmesi,
Kuzeybatıdan
Görünüş



Fotoğraf: 8 Halise
Hatun Çeşmesi, Kitabe



Fotoğraf: 9 Halise Hatun Çeşmesi,
Süsleme ve Yazı Panosu



Fotoğraf: 10
Habip Hoca
Meydan
Çeşmesi,
Doğu Cephe



Fotoğraf: 11
Habip Hoca
Meydan
Çeşmesi,
Kitabe



Fotoğraf: 12 Telli Çeşme,
Kuzeybatıdan Görünüş



Fotoğraf: 13 Telli Çeşme, Kuzey Cephe



Fotoğraf: 14 Telli Çeşme, Güney Cephe



Fotoğraf: 15 Telli Çeşme, Doğu Cephe



Fotoğraf: 16 Telli Çeşme, Batı Cephe



Fotoğraf: 17 Telli Çeşme, Kuzey Cephe Detay



Fotoğraf: 18 Telli Çeşme, Güney Cephe Detay



Fotoğraf: 19 Telli Çeşme, Doğu Cephe Detay



Fotoğraf: 20 Telli Çeşme, Batı Cephe Detay



Fotoğraf: 21 Habip Hoca Camii Çeşmesi,
Güney Cephe



Fotoğraf: 22 Habip Hoca
Camii Çeşmesi, Kitabe



Fotoğraf: 23 Mimar Hayrettin Sokak
Çeşmesi, Güney Cephe



Fotoğraf: 24 Mimar
Hayrettin Sokak
Çeşmesi, Kitabe



Fotoğraf: 25 Eski Mahkeme Sokak
Çeşmesi, Batı Cephe



Fotoğraf: 26 Eski Mahkeme Sokak Çeşmesi, Kitabe



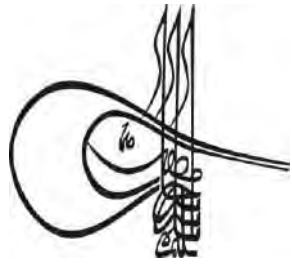
Fotoğraf: 27 Fahri Korutürk Caddesi Çeşmesi, Doğu Cephe



Fotoğraf: 28 Yalçın
Kaplaner Sokak
Çeşmesi, Güneydoğu
Cephe



Fotoğraf: 29 Kır
Çeşmesi, Kuzey Cephe



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Bayram ÜNAL – Doç. Dr. Göksel GÖKER - Dr. Öğr. Üyesi Polat S. ALPMAN -
Dr. Öğr. Üyesi Özhan DEMİRKOL

This article was checked by iThenticate.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI OLARAK GÖÇMEN DERNEKLERİ: ALMANYA’DA GÖÇMEN KADINLAR BİRLİĞİ ÖRNEĞİ

Aslıhan ÇOBAN BALCI*

ÖZET

Farklılaşan ve çeşitlenen Batı toplumlarında göçmen sorunu uzunca bir süredir devlet politikalarının gündeminde yer almaktadır. Göçmen dernekleri ise toplumsal dışlanmaya karşı birer ses duyurma, dayanışma ve uyum sağlama odakları olarak ortaya çıkmış, aynı zamanda da devletler ve göçmen toplum arasında birer iletişim noktası konumundadırlar. Bununla beraber göçmen dernekleri toplumdaki çatışma ve düşmanlıkları azaltmayı hedefleyen bir program belirlediğinde, tıpkı çoğulcu anlamdaki gönüllü/sivil kuruluşlar gibi toplumun demokratikleşmesine ve toplumdaki uzlaşma kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlayabileceklerdir. Bu noktada sınıfsal, etnik, kültürel, dini vb. aidiyetleri yatay kesebilen kadın göçmen dernekleri ise sahip oldukları nitelikler ile toplumda demokratik bir denge yaratmaya katkı sağlayabilecek önemli bir potansiyele sahiptir.

Almanya’da göçmen tarafından kurulmuş birçok dernek vardır. Bu çalışma, göçmenlerin oluşturduğu dernekleri çoğulcu bir sivil toplum anlayışı temel alınarak değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu anlayışa göre sivil toplum örgütlerinin rol ve işlevlerine dair üç ana unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki devletten bağımsızlık ve hükümet politikalarını sorgulama, ikincisi dayanışma ve sorumluluğu geliştirme ve sonuncusu iç örgütlenmenin demokratikliğidir. Bu doğrultuda örnek olarak 2005 yılında Almanya’nın Köln şehrinde kurulup tüm ülkede faaliyet gösteren “Göçmen Kadınlar Birliği” derneğinin aktif üyeleri ile bire bir yapılan görüşmelere ve dernekle ilgili toplanan dokümanlara dayanarak yapısı, hedefleri ve çalışmaları incelenecektir. Çalışmanın

sonucunda ise bahsedilen teorik çerçeve kapsamında kadın göçmen derneklerinin uyum, dâhil etme ve çatışmaları giderme konularındaki potansiyelleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, çoğulculuk, göçmen kadın dernekleri, Almanya

IMMIGRANT ASSOCIATIONS AS CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS: CASE OF IMMIGRANT WOMEN UNION IN GERMANY

ABSTRACT

In more differentiated and diversified Western societies, immigrant question has been on the agenda of state policies for a long time. Immigrant associations emerged not only as focal points for solidarity and adaptation into the new society, but also as contact points between the states and the immigrant community. However, when immigrant associations adopts a program which aims at reducing conflict and hostility in society, they can contribute to the democratization of the society and the spread of the culture of reconciliation in society similar to the civil/voluntary organizations in pluralistic manner. At this point, women's' immigrant organizations, which can cross cut class, ethnic, cultural, religious, etc. identities horizontally, have a significant potential to contribute to the creation of a democratic balance in the society.

There are many associations founded by immigrants in Germany. This study aims to evaluate those immigrant associations from a pluralist perspective. According to this, there are three dimensions related to the roles and functions of civil society organizations, namely independence from the state and checking government policies, enhancing solidarity and responsibility and inner democracy. In this manner the structure, as an example activities and objectives of Immigrants Women's Union Germany which has founded in Cologne, 2005 will be examined depending on the data collected through interviews and documents. Eventually, women's immigrant associations will be evaluated with respect their potential roles and functions in the integration, inclusion and conflict resolution within the scope of above-mentioned theoretical framework.

STUCTURED ABSTRACT

This study aims to evaluate the associations formed by migrants based on a pluralistic approach of civil society. The universe of this study is particularly the organizations founded by the immigrants immigrated to European countries and other Western countries. However, as a sample, the study focuses on the women associations founded by Turkey origin immigrants in Germany. As from the first years of immigration, Turkey origin immigrants have organized around the associations for many reasons such as, solidarity, need to learn about working conditions and social rights in Germany, to practice cultural and religious rituals.

In due time, immigrants started to vote and be elected in the elections by taking German citizenship. However, social and political exclusion has been a problem. For example, having the German passport means only to travel freely in Europe for immigrants instead simply remove the discrimination. Being Muslim has become also the target of prejudice towards Turkey origin immigrants. In addition to these, women immigrants who came from Turkey usually have tended to be imprisoned in certain stereotype, such as forced marriages, honor killings and violence. Women are also discriminated at work places because of their disadvantaged position in socio-cultural sense. Although immigrant associations have different qualifications from non-governmental organizations, they can contribute to democracy to the extent that they can embrace the differences in host countries. The history of women's immigrant associations is not too old in Germany. Women's immigrant organizations in Europe have become lobbying, networking or roofing organizations since the 2000s. For example, the European Network of Migrant Women was first born in 2007 as part of the European Women's Lobby and became official in 2010.

Having based on a pluralistic civil society perspective, the major argument of this study is that, the women's immigrant organizations have effective roles in getting rid of the exclusionary discourse and policies that migrants are exposed to. That is, the women's immigrant associations demand equal rights and fair conditions for all immigrant women, not regarding different ethnicities, cultures, ages, or particular stereotypes. These organizations aim to bring migrant women together with local people and other immigrant communities in social life, to inform them about their economic and legal rights, to provide them with the ability to express themselves in host country's language. For the empirical part, this study makes use of the interviews conducted with the active and administrative members of the Immigrant Women's Union in Germany by the author. The results have been derived both from the website of the organizations and expressions of the interviewees. Within the scope of the study three in-depth interviews have been conducted as one with the administrator from the headquarter in Cologne and two active members from Bielefeld by the year 2013. Finally, it is concluded that these kinds of associations are indispensable actors for the pluralist democratic society considering their inclusive language, horizontal organizational structure, position in front of the state policies.

This study is basically composed of three parts. First, it has focused on the characteristics of civil society organizations portrayed in classical and contemporary pluralist approaches. Then, the relationship between pluralism and immigrant organizations in addition to a short history of Turkey origin immigrant associations in Germany has been addressed. Finally, the results have been evaluated in the light of the conditions of immigrant women in Germany and the interviews conducted with members of the Immigrant Women's Union.

From classical to contemporary, pluralist thinkers and political science students have been underlined certain functions and roles of civil society organizations. For Alexis de Tocqueville who is a French political scientist lived between the years 1805-1859, voluntary organizations were political schools. They do not only control the power and policies of the state, also play a significant role in preventing the tyranny of the

majority. They have also very important role in the transformation of personal interests into general interests (Tocqueville, 2000: 497-499). Dahl and Truman are political science students of the American school that formed the theoretical substructure of pluralistic democracy after 1950, and we see that there has been a transition from voluntary organizations to the terms “pressure and interest groups”. According to Dahl, in the system of *polyarchy* no majority should be dominant in national decisions. For this, it is necessary to have as many and diversified interest groups as possible to participate in governmental decisions. Thus, the danger of the majority will be eliminated. For this reason, there is a need for a responsive and inclusive state structure and interest groups to control the government's arbitrary practices to create a pressure on the government (Dahl, 1971: 1-2). Particularly, by the concept of *overlapping memberships*, Truman argues that people with different interests and identities in more than one organization or group will increase communication, tolerance, solidarity and moderation in society while preventing extremism, conflict, prejudice and oppression (McLennan, 1989: 21).

In contemporary pluralist thought, Larry Diamond suggests that, non-governmental organizations should be self-governing and independent. That means independent from the state and in a distant relationship with the state because they should question the policies of the state, ask for account and limit the power of it (Diamond, 1994: 6). Other than this, adopting democratic decision-making mechanisms in their internal affairs and encouraging their members to participate in decision making process of the organization is significant for a pluralist democracy (Diamond, 1999: 228). According to this theoretical framework three main roles and functions of civil society organizations could be depicted. The first is the question of effectiveness which is very related to the independence from the state. The second is solidarity and improving responsibility among members and in society. The third and last is the democratic internal organization structure and decision-making processes.

There are some elements that distinguish immigrant organizations from other non-governmental organizations. First, they can be alternative areas to the state for the adaptation of immigrants to a new society. Second, they can be a unified voice of a particular ethnic community and thus express a collective identity. Third, they can act as contact points for ethnic communities from different countries to the visiting country (Odmalm, 2009). There are also ideas that immigrants might contribute to democratization in host countries. Accordingly, they can be seen as development agencies because they have the potential to bring the rights of different ethnic, religious and excluded groups to the agenda of nation states (Benhabib, 2004). Immigrant associations have an important potential for developing a pluralistic ethos in their multicultural societies. As Benhabib (2004) emphasizes, immigrant associations can create awareness on the part of excluded groups and may create awareness on behalf of pluralist policies both in their own communities and in their homelands.

Germany has Europe's highest number of Turkey origin immigrants. According to Federal Administration for Migration and Refugees (BAMF) there are three million Turkey origin immigrants in

Germany by 2013, one and a half million of them are still Turkish citizens. Today in Germany, it is possible to come across many associations and organizations, such as, Alevi, Kurdish, various religious organizations associated with different religious communities, Kemalist, nationalist and socialist with Turkey origin. On the other hand, the question of this study is that under which conditions could immigrants' organizations have pluralistic ideals? In fact, conditions seem extremely difficult for immigrants. Because, most of the European states, although they have a pluralist structure, seems to draw away from pluralist democratic ideals with the impact of the rising right policies (Caiani et al., 2012; Wodak et al., 2013; Geiselberger, 2017).

Immigrant Women's Union was founded in 2005 in Cologne with two hundred and fifty women. The aims of the organization can be summarized as improving the living conditions of immigrant women, solidarity with them in the problems they face, struggling with the discriminatory approach towards women, women's poverty, for the representation of women in business life, and for the existence of women in cultural and social life. The union, which has more than thirty-two branches in twenty-three different cities, is a growing association throughout Germany. Some of the impressions and findings obtained from the interviews with the active members of the Union are enumerated below.

Immigrant Women's Union does not consider itself just as an immigrant organization because they work for all women living in Germany. They bring local and immigrant women together around common problems. Informative meetings are held on a regular basis. Those meetings are for improving not only the linguistic skills of immigrant women but also encouraged them to express themselves both in Turkish and in German. For example, reading news from daily newspapers is an exercise. It has been observed that women learn not only about the country they live in but also about their potentials. Therefore, these kinds of activities denote the function as a school just as Tocqueville mentioned. One can see individual empowerment as well as the solidarity and responsibility towards each other in the organizations and in society in general.

The Union is a member of the Women's Assembly and a European Women's Lobby (EWL), a roof organization in Germany with over ten million members. They also follow the laws on violence against women and all kinds of discrimination. In short, they are actively involved in both controlling and questioning state policies in public manner.

The Union is interested in all discriminated women, rather than only Muslim women or women from a particular country. They fight against the stigmatizing Muslim women with specific characteristics as well as the discrimination of women in work life. With these qualifications, it can be argued that it plays an important role in breaking the conflicts and prejudices.

In decision-making processes, it has a horizontal structure that ordinary members are encouraged to participate in the decision making. Also, branches take decisions about their working programs and activities by themselves. However, they join other women organizations in Germany in special days such as 8th March and 25th November. Here

again, it can be said that the association functions as schools and they are self-governing as Diamond mentions the importance for the pluralist democracy. In short, a democratic and participatory path is observed in their decision-making processes.

As a result, Immigrant Women's Union is a highly effective association regarding the activities carried out and raising awareness of women. The Union has a critical attitude towards the prominence of women associated with Muslim identity or traditional roles. This contributes to the visibility of women in many areas. In the Union, almost all of the three characteristics mentioned related to the pluralist democracy has been depicted. First of all, the issue of monitoring and controlling state policies can be recognized. Secondly, the sense of responsibility and solidarity among the members of the association and society is improved. Lastly, it is understood that in the association decisions are taken together and there is no significant hierarchy in the organization structure. In short, although it is highly controversial to see a responsive and inclusive state structure in Germany, despite its limitations, the Immigrant Women's Union makes an important contribution to reducing conflicts with its inclusive language and actions. Finally, it has been concluded that the Union carries the most significant roles and functions of the civil society organizations which has been depicted in pluralist approach.

Keywords: Civil society, pluralism, immigrant women associations, Germany

Giriş

Bu çalışma, göçmenlerin oluşturduğu dernekleri çoğulcu bir sivil toplum anlayışını temel alarak değerlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın evreni, başta Almanya olmak üzere özellikle Avrupa ülkelerine ve diğer Batı ülkelerine gitmiş göçmenlerin oluşturdukları örgütlenmeler olmakla birlikte örnekleme Türkiye'den Almanya'ya gitmiş göçmenlerin kurmuş oldukları derneklerdir. Almanya'ya göç ettikleri ilk yıllardan itibaren dayanışma amaçlı dernekler kurmaya başlamış olan Türkiye kökenli göçmenler, hem iş yerinde haklarını öğrenme ve temsil edilme ihtiyacı için hem de kültürel ve dini ritüeller için bir araya gelerek dernekleşmişlerdir. Sendikalaşma oranının diğer Avrupa ülkelerine kıyasla görece fazla olduğu Almanya'da Türk işçilerin de sendikalaşma oranları yıllar içinde artmıştır. Yaşanılan ülkenin dilini öğrenmek bir zorunluluk haline gelmekle birlikte, günlük yaşamda gündelik problemlerin farkına varmak ve sorunlara çareler aramak için yetkili kişilere ses duyurmak ihtiyacı da bir süre sonra göçmenlerin dil öğrenmelerini zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda göçmenler belediyeler aracılığı ile oluşturulan göçmen danışma kurullarında görev almaya ve buralara sorunlarını taşımaya başlamışlardır. Yine zaman içerisinde göçmenler Alman vatandaşlığı olarak seçimlerde oy kullanmaya ve seçilmeye de başlamışlardır. Ancak tüm bunlara rağmen toplumsal ve siyasal dışlanma halen devam etmektedir. Örneğin Alman pasaportu göçmenler için çoğu kez sadece rahat seyahat edebilmek anlamına gelmektedir. Almanya'da kurumsal dışlanma iddialarının yoğun olmasının yanı sıra toplumda da göçmenler eğer Türkiye'den gelmişse çoğu kez Müslüman kimliği ile önyargıların hedefi olmaktadır. Türkiye'den gelmiş olan kadın göçmenler ise tüm bunlara ek olarak Müslüman kadın stereotipine hapsedilmekte, çalışma yaşamında ayrımcılığa uğramakta ve tabii oldukları koşullar nedeniyle sosyo-kültürel anlamda dezavantajlı bir konumda yer almaktadır (Davy, 2005; Ramm, 2010).

Göçmen dernekleri her ne kadar sivil toplum örgütlerinden farklı niteliklere sahip olsalar da bulundukları ülkelerde farklılıkları kucaklayabildikleri ölçüde demokrasiye de katkı sağlayabilecek ve bu anlamda çoğulcu anlayış içerisinde ele alınabilecek oluşumlardır. Kadın göçmen dernekleri

Almanya’da çok eski değildir. Avrupa’da kadın göçmen örgütlenmeleri 2000’li yıllarda lobi, ağ ya da çatı kuruluşu haline gelmişlerdir. Örneğin Avrupa Göçmen Kadın Ağı (*European Network of Migrant Women*) ilk olarak 2007 yılında Avrupa Kadın Lobisinin bir parçası olarak doğmuş ve 2010 senesinde resmîyet kazanmıştır.¹ Bu çalışmada çoğulcu bir sivil toplum anlayışını temel alarak, kadın göçmen derneklerinin örgütlenme biçimlerinin getirdiği kapsayıcı dil ve örgütlenme kültürlerinin, göçmenlerin maruz kaldığı dışlayıcı söylem ve politikalar karşısında etkin; toplumda uyum ve dâhil etme adına önemli birer rolleri olduğu iddia edilmektedir. Göçmen çalışmalarında genellikle ihmal edilen feminist tabanlı bu tür kadın göçmen dernekleri, kadınları belirli türden klişe bir kimliğe hapsedmek yerine farklı etnik köken, kültür ya da yaş gibi niteliklerin ötesinde tüm göçmen kadınlara eşit hak ve adil koşullar talep etmektedirler. Bu örgütlenmeler göçmen kadınları yerel halk ve diğer göçmen topluluklarla bir araya getirerek onları sosyal alanda var etmeyi, ekonomik ve hukuki hakları konusunda bilgilendirmeyi ve en önemlisi de kendilerini yaşadıkları ülkenin dilinde ifade edebilme becerisini kazandırmayı hedeflemektedir. Üyelerinde yarattığı değişim, devlet politikaları karşısında gözlemcilikleri ve yatay örgütlenmeleri göz önüne alındığında bu çalışmada bu derneklerin demokratik ve çoğulcu toplumun vazgeçilmez birer öğeleri oldukları sonucuna varılmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda makalede öncelikle çoğulcu demokrasi ve sivil toplum kuruluşları ilişkisi ele alınacak ardından klasik, çağdaş çoğulcu yaklaşımlarda sivil toplum kuruluşlarının nasıl tarif edildiğine değinilecektir. Sonraki bölümde göçmen dernekleri ve çoğulculuk ilişkisinin imkânları üzerinde durulduktan sonra Almanya’da Türkiye kökenli göçmenlerin oluşturduğu göçmen derneklerinin kısa tarihçesinden ve bu noktada çoğulculuk imkanından bahsedilecektir. Son olarak göçmen kadınların Almanya’da tabii oldukları koşullara değinilerek Göçmen Kadınlar Birliği üyeleri ile yapılan görüşmeler ışığında sonuç ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Çoğulcu Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları

Çoğulcu demokrasi denildiğinde genellikle düşünsel temelini Robert Dahl ve David Truman’ın attığı 1950’lerde Amerika’da popülerlik kazanan bir demokrasi anlayışı akla gelir. Neden Amerika’da sorusu önemli bir sorudur. Bu sorunun cevabı hem Alexis de Tocqueville’nin Amerika’nın siyasi ve sosyal yapısına dair yaptığı incelemeler çerçevesinde hem de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerika’nın kendini Avrupa’daki teklikten, aynılıktan ayırtırmak isteyişinde ve iki savaş arası dönemde belirginleşen etnik, ırksal ve dini ayrımların aşılma çabılarında aranabilir. Ve yine Tocqueville’de ve klasik çoğulcu düşüncede de göreceğimiz gibi Amerika’nın sosyo-politik yaşamı içinde gönüllü örgütler çok önemli bir yer teşkil eder. Tocqueville için bu örgütler, sadece insanların birbirlerini anlayıp iletişim kurabildikleri yerler değil aynı zamanda sorumluluk almayı ve ortak bir amaca yönelmeyi öğrendikleri siyasi okullardır da (Tocqueville, 2000: 497). İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında ise bu türden örgütler “kolektif kimliklerin gönüllülük temelinde bir araya gelebilmesi” ya da “farklı etnik, dini, ırksal kökenden kişilerin bir araya gelip benzer hakları savunabilmesi” ihtiyacı doğrultusunda tekrar gündeme gelmiştir (Scott, 2004: 69). Bu dönemde tartışılan baskı ve çıkar gruplarının siyasi yaşamdaki rolleri çok önemlidir ve büyük olasılıkla bu kavramsallaştırmada Tocqueville’in *Amerika’da Demokrasi* eserinde tartıştığı gönüllü örgütlenmeler etkili olmuştur.

Burada önemli olan bir başka nokta da 1950’lerin başında Amerika’da yükselen bu çoğulcu dalgağın aynı dönemde Avrupa’yı da etkilemesi ve Avrupa’da devlete, toplum merkezli bir bakış açısının yaygınlaşmasına yol verdiğinin söylenebileceğidir. Elbette Avrupa’da farklı bir çoğulculuk geleneği zaten vardı, buna ileride kısaca değinmeye çalışacağız. Burada sadece İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’daki yeni dönem sanayileşmenin, artan iş bölümünün, uzmanlaşmanın, artan ve çeşitlenen siyasi kurumların siyasette çoğulculuk kavramını daha ziyade bir uzlaşma, uyum ihtiyacının uzantısı olarak gündeme taşıdığını söylemekle yetineceğiz (Dowes and Hughes, 1986: 133-135).

¹ <https://www.womenlobby.org/Launch-of-European-Network-of-Migrant-Women?lang=en>

Klasik Çoğulcu Teorilerde Sivil Toplum Kuruluşları

Yukarıda bahsedildiği gibi Tocqueville'in analizlerinin klasik çoğulcu demokrasi kuramlarına etkisi oldukça belirgindir. Kısaca tanıtmak gerekirse Alexis de Tocqueville 1805-1859 yılları arasında yaşamış Fransız bir siyaset bilimcidir. En ünlü eseri ise Amerikan siyasi sistemi ile ilgili o döneme dair analizler içeren ilk cildini 1835'te ikinci cildini ise 1840'ta kaleme aldığı *Amerika'da Demokrasidir*. Tocqueville'in Amerika'da Avrupa'dan farklı gözlemlediği en önemli özellik kuşkusuz iktidarın yayılmışlığı ve dağınık yapısıydı. Bunun yanı sıra Amerika ile ilgili yaptığı incelemede Tocqueville'in ilgisini çeken bir başka nokta gönüllü örgütlerin siyasette oldukça aktif olmalarıydı. Tocqueville'in gönüllü örgütlerinin işlevlerinden bahsederken onlar için yaptığı "büyük siyasi okul" tanımlaması çok önemlidir. Çünkü Tocqueville'e göre bu örgütler siyasete aktif olarak katılarak sadece devletin iktidarını ve politikalarını denetlemezler ve bu suretle "çoğunluğun tiranlığını" önlemede rol oynamazlar aynı zamanda kişisel çıkarların genel çıkarlara dönüşmesi bağlamında da çok önemli bir rol oynarlar. Çünkü bu örgütlerde insanlar ortak bir çıkar için ya da kamusal bir iş için kişisel çıkarlarından feragat etmeyi öğrenirler yani sorumluluk almayı, taşımayı öğrenirler (Tocqueville, 2000: 497-499).

1920'lerin başında Avrupa'da da bir klasik çoğulculuk anlayışı görülür. Fakat Avrupa'da çoğulcu anlayış gönüllü örgütlerin rolleri üzerinden değil de daha çok devlet otoritesini kısıtlama hedefinde olan bir devlet karşıtlığı üzerinden yani "anti-statist" bir çizgide gelişmiştir (Hirst, 1989:17). Amerika'da siyaset daha çok farklı çıkarların rekabet alanı olarak anlaşılagelmışken Avrupa'da çoğulculuk devletin pozisyonundan ötürü daha çok normatif bir temele dayanmak durumundadır (Smith ve Freedman, 1972: 51). Bu anlamda, Amerika'da devlet karşısında bireysel özgürlüğü korumak hiçbir zaman Avrupa'da olduğu kadar önemli olmamıştır. *Fabian* Sosyalistler (Lonca-Sosyalizmi) Avrupa'da çoğulcu demokrasinin başını çeken grup olarak tanımlanabilir. Fabianizm ilk olarak fabrikalarda, iş yerleri ile ilgili kararlarda söz sahibi olmak isteyen işlerin örgütlenmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Onlara göre çoğulcu bir yasal düzende devlet gönüllü örgütlerin haklarını belirlerken bu örgütlerin özerkliklerini ve kendi iç kararlarını düzenleme yetkilerini göz önünde bulundurmalıdır. Yani devlet kendi iradesi ile yetkisini bu örgütler aracılığı ile sınırlandırmalıdır (Hirst, 1989: 29-30).

Dahl ve Truman çoğulcu demokrasinin 1950 sonrası dönemdeki teorik alt yapısını oluşturmuş Amerikan okulunun siyaset bilimi öğrencileridir ve onlarla birlikte artık gönüllü örgüt tanımlamasından baskı ve çıkar grubu tanımlamasına bir geçiş olduğunu görürüz. Dahl'in oldukça bilinen *poliyarşi* kavramına baktığımızda aslında Dahl'in siyaseti farklı çıkar gruplarının rekabet ettiği bir alan olarak tanımladığı görülür ve devlet bu rekabette daha çok uzlaşmayı temsil eden bir hakem görünümündedir. Yine Dahl'a göre iyi işleyen bir demokraside temsili demokrasinin araçları gerekli fakat yeterli değildir. Çünkü öyle bir sistem olmalıdır ki hiçbir çoğunluk, ulusal kararlarda baskın olmamalıdır. Bunun için de mümkün olduğu kadar fazla ve çeşitlenmiş çıkar grubunun varlığı ve bunların gerekli anayasal ve hukuksal düzenlemeler çerçevesinde yönetime katılması gerekir. Böylelikle yönetim "azınlıkların" yönetimi olacak ve çoğunluğun diktası tehlikesi de ortadan kalkacaktır. Bu sebeple kuşkusuz, cevap veren (*responsive*) ve dâhil edici (*inclusive*) bir devlet yapısına ihtiyaç vardır ve çıkar gruplarının işlevi de aslında hükümetin keyfi uygulamalarını denetleyerek, hükümete bir baskı unsuru oluşturmaktır (Dahl, 1971: 1-2).

Truman ise Yönetim Süreci (*The Governmental Process*) isimli çalışmasında yine benzer biçimde baskı gruplarının önemine vurgu yaparken yönetim sürecini sadece örgütlü değil örgütlü olmayan ama sürekli olarak örgütlenme potansiyeli olan grupların etkisiyle şekillenen bir süreç olarak tanımlar. Bu gruplar hem siyasette hem de toplumda bir denge, istikrar ve uzlaşma unsurlarıdır. Özellikle "örtüşen üyelik" kavramı ile Truman farklı çıkar ve kimliklere sahip insanların birden fazla örgüte ya da gruba üyeliğinin toplumda iletişimi, toleransı, hoşgörüyü, dayanışma ve ılımlılığı artırırken öte yandan aşırılığı, çatışmayı, önyargıyı ve baskıcılığı da engelleyeceğini savunmaktadır (McLennon, 1989:21).

Çağdaş Sivil Toplum Teorilerinde Sivil Toplum Kuruluşları

Buraya kadarki tartışmalar, çoğulcu demokratik kuramların sivil örgütlenmelerini nasıl tarif ettikleri hakkında bilgi verir nitelikteydi. Kuşkusuz bu, onların sivil toplumu nasıl tarif ettikleri ile de doğrudan ilişkilidir. Sivil toplum kavramı 1990 sonrası NGO (*Non-Governmental Organization*) yani hükümet dışı örgütlerle ilişkilendirilerek yeniden tarif edilmeye başlanmıştır. Kuşkusuz bunda 1980 sonrası gerçekleşen liberal dönüşümün, 1989’da Sovyetler Birliği’nin dağılışı ve Berlin duvarının yıkılması ile devletlerin toplumlar üzerindeki tahakkümlerinin sorgulanmasının büyük etkisi vardır. Devletlerin sosyal alandan çekilmesi NGO’ların güçlenmesine sebep olmuş ancak NGO’lar zaman zaman sosyal yardım kuruluşları haline gelirken yer yer de hükümet politikalarına yardımcı yan kuruluşlar da olmuşlardır. Bu nitelikleri ile NGO’lar bahsettiğimiz sivil toplum örgütleri kavramından uzaklaşmıştır ve sivil toplum kavramı da yeniden tartışmaya açılmıştır. Bununla birlikte çağdaş çoğulcu teorilerde hükümet dışı örgütlerin sahip olması gereken nitelikler ve işlevlere atıflar yapılmaya devam edilmiştir.

Larry Diamond hükümet dışı örgütlerin özellikle bağımsız ve kendi kendini yönetebilen (*self-governing*) nitelikte olmaları gerektiğinin altını çizer. Bağımsız olmaları demek devletten bağımsız ama devletle mesafeli bir ilişki içinde olan, devletin politikalarını sorgulayan, hesap soran, sınırlandıran, kontrol eden fakat asla devlet gibi formal bir güce sahip olma hedefinde olmayan örgütler olmaları anlamına gelir (Diamond, 1994: 6). Kendi kendini yöneten örgütler olmaları ise iç işlerinde demokratik karar alma mekanizmaları benimsemiş, üyelerini yönetimde aktif katılıma teşvik eden, yani yatay örgütlenmeye sahip örgütler oldukları anlamına gelmektedir (Diamond, 1999: 228). Bunların yanı sıra Diamond’a göre bu örgütlerin toplum vizyonları da çok önemlidir. Bu bağlamda toplumda hiçbir grubun, toplumun tamamını temsil ettiğini ya da etmesi gerektiğini düşünmemesi gerekmektedir. Bu durumda ırkçı, milliyetçi, şovenist, radikal ve dini gruplar sivil toplumun bir parçası olamazlar (Diamond, 1994: 6-7). Toplumda oynadıkları role gelecek olursak, Truman’dakine benzer biçimde Diamond da bu örgütlerin “örtüşen üyelikler” ya da “örtüşen çıkarlar” aracılığı ile toplumda ve siyasi yaşamda kutuplaşmayı azaltarak güven ortamının oluşmasına katkı sağladığı görüşündedir. Tüm bu roller ve işlevler ışığında Diamond’ın insan hakları örgütlerine özel bir önem atfetmiş olması da dikkati çeken bir noktadır.

Robert Putnam da 1990 sonrası dönemde sivil toplum tartışmalarında önemli bir araştırmacıdır. Putnam’ın bu tartışma çerçevesinde en çok önem verdiği kavram ise “sosyal sermaye” kavramıdır. Putnam’da “sosyal sermaye” demokrasinin inşasında ve korunmasında kilit bir yere sahiptir ve sivil toplum örgütleri de sosyal sermayenin yeşerebileceği yegâne örgütlerdir. Çünkü Tocqueville’in de belirttiği gibi insanlar bu örgütlerde bir araya gelerek birbirlerine güvenmeyi, ortak bir hedefe yönelik ortak çalışabilmeyi, iletişim kurmayı ve belki de en önemlisi sivil hayatın sorunlarına dair ve birbirlerine karşı sorumluluk almayı öğrenirler (Putnam, 1993: 90). Putnam’a göre bu örgütler aynı zamanda yatay ve otonom örgütlenmeleri ile demokrasinin işleyişine de katkıda bulunurlar. Bunun yanı sıra Putnam için güven kavramı da sosyal sermaye kavramıyla çok yakından ilişkilidir öyle ki sivil toplum örgütleri çoğulculuğu korurken, devletin kurumlarını ve iktidarını sınırlarken genelleşmiş bir güvenin de oluşmasına katkı sağlarlar (Edwards, 2004: 7). Putnam’da sivil toplum ve sosyal sermaye aynı zamanda bir sosyal değer ve erdem olarak da karşımıza çıkar. Öyle ki kişilerin şahsi çıkarlarından vazgeçip ortak ve genel bir amaç için sivil örgütlerde bir araya gelmeleri sivil bir erdemdir (Putnam, 1993:88). Buraya kadar Putnam ve Diamond’da ortak olarak gördüğümüz düşünce, sivil toplumun aynı zamanda bir erdeme de tekabül ettiği ve bu oranda da güven, dayanışma, sorumluluk ve işbirliği duygusu gibi duyguların oluşmasına katkı sağladığı düşüncesidir.

Elbette 1990 sonrası sivil toplum tartışmasına katılan çağdaş örnekleri çoğaltabiliriz. İlk aklı gelenler E. Gellner (1994), J. Hall (1995), A. Seligman, (1992) M. Walzer (1998) C. Taylor (1989, 1990) ve P. Hirst (1996, 1997, 2002)’tür. Bu araştırmacıların sivil topluma dair değerlendirmelerinde de çoğulcu demokratik öğelere rastlamak mümkündür. Ama en azından buraya kadar olan tartışmada

sivil toplum örgütlerinin rol ve işlevlerine dair üç ana unsurun öne çıkışını söylemek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi etkililik yani devletten bağımsızlık, devlet yönetimini ve kurumlarını sorgulamadır. İkincisi dayanışmayı artırma ve sorumluluğu geliştirmedir. Üçüncü ve sonuncusu ise iç örgütlenme yapısının ve karar alma süreçlerinin demokratik oluşudur.

Çoğulculuk ve Göçmen Dernekleri

Göçmen dernekleri göçmenler için vazgeçilmezdir. Çünkü hem uyum hem de kimlik oluşumunda göçmenlere rehberlik ederler. Dahası anavatan ve ev sahibi göçmen ülkeler arasında bağ kurarlar, aynı zamanda da göçmen toplumlardaki çeşitliliği anlamada göçmenlere yardımcı olurlar (Akçapar, 2009). Her ne kadar zaman zaman sivil toplum kuruluşu gibi hareket etseler de onları diğer sivil toplum kuruluşlarından ayıran bazı unsurlar vardır. Birincisi, göçmenlerin yeni bir topluma uyumu bakımından devlete alternatif alanlar olabilirler. İkincisi, belirli bir etnik topluluğun birleşik bir sesi olabilirler ve böylece kolektif bir kimlik ifade ederler. Üçüncüsü, farklı ülkelerden misafir ülkeye gelmiş olan etnik toplulukların temas noktaları olarak işlev görebilirler (Odmalm, 2009).

Göçmenlerin dernekleşme yolu veya sadece varlıkları ile bulundukları ülkede demokratikleşmeye katkı sağlayacağına dair görüşler de mevcuttur. Buna göre farklı etnik, dinsel ve dışlanmış grupların haklarını ulus devletlerin gündemine getirme potansiyeline sahip oldukları için birer kalkınma ajansları olarak görülebilirler. Ayrıca, etnik azınlıkların hakları ve dışlanan gruplar hakkında kamu bilincini uyandırmak suretiyle, kendi anavatanlarının demokrasisine dolaylı olarak katkıda bulunabilirler. Öte yandan, göçmenlerin varlığı ulusal demokrasilerin sınırlarına meydan okur, böylelikle ulus devletlerin egemenliklerini göçmenlik ve vatandaşlık politikaları aracılığıyla yeniden sorgulamasına neden olur (Benhabib, 2004).

Yukarıda görüldüğü gibi göçmen dernekleri sivil toplum örgütlerinden farklıdır ancak aynı zamanda da içlerinde bulundukları çok kültürlü toplumlarda çoğulcu bir *ethos* geliştirme konusunda önemli bir potansiyel barındırırlar. Benhabib (2004)'in vurguladığı gibi göçmen dernekleri eğer dışlanan gruplar adına bir bilinç oluşturabilir ve kapsayıcı olabilirlerse hem kendi bulundukları toplumda hem de anavatanlarında çoğulcu politikalar adına bir farkındalık yaratabilirler. Benzer biçimde, bulundukları düzlem ulusal demokrasilerin sınırlarını aştığı için yani ulus aşırı niteliklerinden ötürü yaşadıkları ülkeleri çoğulcu birer topluma dönüştürebilme konusunda önemli irtibat noktaları olabilirler.

Çoğulculuk ve Almanya'da Türkiye Kökenli Göçmen Dernekleri

Almanya Avrupa'nın en fazla sayıda Türkiye kökenli göçmen barındıran ülkesidir. Federal Göç ve Mülteciler İdaresi (BAMF) verilerine göre 2013 yılı itibariyle üç milyon Türkiye kökenli göçmen yaşamaktadır. Bunlardan bir buçuk milyonu ise halen Türk vatandaşdır.² Türklere ait ilk örgütlenmeler 1960'lı ve 1970'li senelerde işçi örgütlenmeleri olarak başlamıştır. Yine 1970'lerde ilk İslami derneklerin de kurulduğu bilinmektedir. Türkiye'deki siyasi gündemden de fazlasıyla etkilenmiş olan göçmenler zaman içinde sayıca çokluğun da etkisi ile siyasette etkili olmak istemişlerdir. Başlangıçta göçmen danışma kurullarına (sonraları uyum meclisleri) üye olarak bulundukları mahalle ve belediyelerde ses getirmeye çalışmış daha sonra vatandaşlık da elde ederek Alman siyasi partilere de üye olarak siyasette aktif olarak rol almaya başlamışlardır. Bugün Alman parlamentolarında bilinen çok sayıda Türk milletvekili bulunmaktadır. Ancak bu çalışmanın konusu Türklerin Almanya'da siyasete katılması ya da siyasette etkili olup olmadıkları değildir. Daha çok, kurulan göçmen derneklerinin var oldukları çok etnikli ve farklı unsurlu toplumda edindikleri ya da edinmeye çalıştıkları yerdir. Türkler Alman siyasetinde etkili birer aktör olmalarına karşın dernek kurmaya ve derneklerde faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Her ne kadar Alman vatandaşlığı almaları belli hakları beraberinde

²http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Migrationsberichte/migrationsbericht-2012.pdf?__blob=publicationFile

getirmiş olsa da, dışlanmışlık hissi devam etmektedir. Buna karşılık göçmen dernekleri toplum ile daha iç içe olabilen ve yerel nüfus ile etkileşimin yoğun olduğu örgütlenmelerdir.

Almanya’da bugün Alevi, Kürt, farklı cemaatlerle ilişkili çeşitli dini, Atatürkçü, ülkücü, sosyalist çizgide, çok sayıda dernek ve kuruluşa rastlamak mümkündür. Yukarıda bahsedildiği gibi farklı rol ve işlevlere sahip olan göçmen dernekleri hangi koşullarda çoğulcu anlamdaki ideallere sahip olabilirler? Benzer etnik, kültürel, dini aidiyetler dernekleşmede etkin olmuştur ancak dayanışma noktaları toplumun geneli ile bütünleşme ve demokratik bir denge oluşturma gibi amaçlara sahip olabilmiş midir? Esasen koşullar göçmenler açısından son derece zor görünmektedir. Çünkü Avrupa devletlerinin çoğu, her ne kadar çoğulcu bir yapıya sahip olsalar da yükselen sağ politikalar ile birlikte bir süredir çoğulcu demokrasinin ideallerden uzaklaşmış görünmektedir (Caiani vd., 2012; Wodak vd., 2013; Geiselberger, 2017).

Göç olgusu Avrupa devletleri için yeni bir kavram değildir. Örneğin Almanya İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkenin yeniden inşasında iş gücü ihtiyacını karşılamak için belirli ülkelerle misafir işçi anlaşmaları yapmıştır. İtalya, İspanya, Yunanistan gibi ülkelerin yanı sıra Türkiye de bu anlaşmanın tarafı olmuş ülkelerden birisidir. Başlangıçta sadece misafir olarak görülen Türk göçmenler zaman içerisinde aile birleşimleri yaparak Avrupa’da kalmayı tercih etmiş sadece bir kısmı kendi ülkelerine geri dönmüşlerdir. Bu durumda uyum sorunlarını ortaya çıkartmış ve bunun bir parçası olarak da belediyeler bünyesinde bir tür danışma kurulu olarak çalışan uyum meclisleri oluşturulmuştur (Yılmaz, 2014; Adıgüzel, 2009; Abadan-Unat 2002; Topal, 2006). Avrupa devletleri için göçmenler zaman zaman ucuz emek, seçim zamanlarında oy deposu, bazen de siyasi ve sosyal krizlerin yegâne günah keçileri olarak görülmüşlerdir. İç politikada sorunların kaynağının göçmenler olarak gösterilmesi devletler açısından bir yönetim kolaylığı, göçmenler açısından ise toplumsal dışlanmanın devamı niteliğinde olmuştur. Örneğin bugün halen uyum zirveleri yapılan Almanya’da uyum programlarının aslında dil ve ekonomik sorunu olmayan vasıflı göçmenler için değil daha çok sayıca çoğunlukta olan vasıfsız göçmenler için geçerli olduğu gerçeği göçmenlerin toplumsal dışlanmasında sınıfsal konumun da son derece etkin olduğunun bir göstergesidir. Son on yılda daha da belirginleşen yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtı hareketler de Batılı göçmen toplumlardaki ikiliği göçmenler aleyhine artırmıştır.

Böylesi bir toplumsal ve siyasi ortamda dernekler aracılığı ile ses getirmek ve etkili olmak bir hayli zor olsa da ses getirmenin bir yöntemidir. Var olan politikalar sebebiyle göçmenler ya daha çok içlerine kapanmakta ya da hükümetlerce gösterilen siyasi katılım yöntemleri ile toplumla bütünleşmeye çalışmaktadır. Göçmen toplumlarda farklı aidiyetleri yatay keserek toplumda bir buluşma noktası sağlamak, kutuplaşmayı ve nefret söylemini dışlamak en önemlisi de toplumun tamamını temsil etme gibi bir iddiada olmamak ve kucaklayıcı bir üslup geliştirmek mümkün müdür? Bu noktada kadın ve insan hakları üzerinden örgütlenen dernekler, yapıları ve işleyişleri açısından diğer örgütlenmelere göre daha demokratik olması beklenen oluşumlardır. Bunun nedeni, kapsayıcılıkları düşünüldüğünde, her ikisi de etnik, dini ya da sınıfsal aidiyetlerin üzerinde bir örgütlenme modeli sunmaktadır. Almanya’da Türkiye-Almanya İnsan Hakları Derneği (TÜDAY) isimli bir dernek bulunmaktadır. Ancak çalışmalarını daha çok kayıtsız ya da yasa dışı göçmenlerin insan hakları ihlaline yoğunlaştırmıştır. Bu konuda hukuki danışmanlık yapan ve farkındalık yaratmaya çalışan derneğin çalışma alanı ve üye sayısı oldukça kısıtlıdır. Kadın göçmen dernekleri ise son on yılda ilişkilerini daha da yoğunlaştırmış ve meclis, lobi, ağ gibi isimlerle bir arada faaliyet göstermeye çalışmakta ve büyümektedirler. Göçmen Kadınlar Birliği bu büyük ağın sadece ufak bir parçası olsa da birçok eyalette şubeleri olan on bin civarı üyesi ile yaygın örgütlenmiş bir birliktir.

Almanya’da Göçmen Kadınlar ve Göçmen Kadınlar Birliği³

Göçmen çalışmalarında genel olarak göçmenlerin ve göçmen kökenlilerin dezavantajlı durumunun yanı sıra son on yılda kadın göçmen sorunu “göçün kadınsallaşması” (feminization of migration) başlığı ile literatürde yerini almıştır. Bu literatürün temel çıkış noktası kadın göçmenlerin erkeklerden farklı olarak tabii oldukları belli başlı koşullara dayanmaktadır. Bundan başka örneğin Suriye savaşı sonrası mülteci kadınların yaşadığı mağduriyetler ve maruz kaldıkları şiddet hem medyada hem de akademik çalışmalarda fazlaca gündeme gelmiş bir konudur.⁴ Kadınlar yaşadıkları ülkeye yasal yollardan gelmiş olsalar bile eşlerine bağımlı olarak oturma ve çalışma izni alabilmekte ve çoğunlukla eğitim düzeyleri erkeklerden düşük olmaktadır. Kadın göçmenler iş hayatında da erkeklere göre hem maaş hem de sektör açısından dezavantajlı durumdadır. Yani göçmen kadınlar erkek göçmenlere göre daha düşük ücretli ve daha güvencesiz işlerde çalışmaktadırlar. Göçmen kadınların en yoğun çalıştığı sektörler arasında bakım ve hizmet sektörü gelmektedir. Hükümetlerin göç politikaları ise kadınların geleneksel rollerinin devamını destekler nitelikte olduğu için kadınlar sosyal ve kültürel alandan da yoğun olarak geri kalmaktadırlar. Piper’e (2006) göre göçmen kadınlar vasıflı da olsa vasıfsız da olsa mülteci ya da göçmen eşi de olsa erkeklere göre uyum konusunda daha çok engelle karşılaşmaktadır. Dahası yapılan araştırmalara göre kadınların yasal yoldan göç etme imkânları erkeklere göre çok daha dar bir alanla sınırlı kalmaktadır. Dolayısı ile kaynaklara erişim açısından kadınlar erkeklerden daha dezavantajlı bir konumdadır (Piper, 2006: 140-141). Tüm bunlara karşı seslerini yükselten kadın lobileri ve kadın göçmen örgütlenmeleri hükümetleri sosyal politika alanında kadın konusuna duyarlı hale getirmek için çalışmaktadır.

Türkiye’den Almanya’ya gelmiş kadınlar içinse durum bunlara ek olarak farklı koşulları da barındırmaktadır. Ramm’ın (2010) dikkati çektiği konu Müslüman ülkelere gelen kadınların sadece Müslüman kimlikleri ile ön plana çıkartılıp anılmaları “cinsiyetçiliğin etnikleştirilmesi” (ethnicization of sexism) olarak tanımlanmıştır. Bunun anlamı göçmen kadınların sürekli olarak ev içi şiddet, zorla evlilikler ve namus cinayetleri ile gündeme getirilmesidir. Böylelikle kadınlara bir taraftan kurban rolü yüklenirken bir taraftan da onların farklılığı ve toplumun genelinden ayrıştığı mesajı verilmektedir. Kadınların sürekli İslam ile gündeme gelmeleri aynı zamanda kadınları bu alana hapsetmekte ve birçok farklı kimliğe sahip kadının yürüttüğü çalışmaları da görünmez kılmaktadır. Zira kadınların tek sorunları Müslüman kimliklerinden ileri gelmemektedir aksine yoksulluk, ayrımcı sosyal politikalar, iş hayatına katılmakla ilgili sorunlar ve eğitim sorunları gibi konular da son derece merkezi sorunları barındırmaktadır. Bu noktada kadın dernekleri bu farkındalığın kazanılmasında önemli buluşma noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle göçmen toplumlarda, göçmen kadınların geleneksel rollerinden sıyrılarak sosyal, kültürel alanlarda var olabilmesi ve iş hayatına katılabilmeleri onlar için belki de anavatanlarında olduğundan çok daha büyük bir varlık mücadelesidir.

Göçmen Kadınlar Birliği 2005 senesinde Köln’de iki yüz elli kadının bir araya gelmesi ile kurulmuştur.⁵ Kuruluş amaçları arasında göçmen kadınların yaşam koşullarını iyileştirme, yaşadıkları sorunlarda onlarla dayanışma, kadınlara yönelik ayrımcı yaklaşım ve yasalara son verilmesi, kadınların iş yaşamında temsil edilmesi için mücadele etme, kadın yoksulluğu ve kadınların kültürel, sosyal yaşam içerisinde var olması için çaba gösterme olarak özetlenebilir. Yirmi üç farklı şehirde otuz ikiden fazla

³Bu bölüm derneğin web sitesi yardımı ile ancak büyük ölçüde görüşmecilerin ifadeleri ile oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında derneğin Köln’deki merkezinden bir kişi ile Bielefeld şehrinden ise iki aktif üyesi derinlemesine mülakat tekniği ile mülakat yapılmıştır. Görüşmeler 2012-2013 seneleri arasında gerçekleşmiştir.

⁴Bkz. Brettel, C. (2016) *Gender and Migration*, Cambridge: Polity Press; Freedman, J., Kivilcim, Z., Baklacioğlu, N. Ö. (Ed.) (2017) *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Donato, K. M., Gabaccia, D. (Ed.) (2015) *Gender and International Migration: From Slavery Era to the Global Age*, New York: Russel Sage Foundation

⁵Birlik 2013 yılı itibarıyla Almanya’da Türkiye’den gelmiş kadın göçmenlere yönelik tek dernektir. 2013 yılında DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği) bünyesinde Müslüman Kadınlar Birliği (Union of Muslim Women) isimli bir birlik daha kurulmuştur.

şubesi olan dernek Almanya genelinde büyümekte olan bir dernektir. Birliğin aktif üyeleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bazı izlenim ve bulgular aşağıda sıralanmaktadır.

Sadece göçmen derneği olarak anılmayı doğru bulmayan birliğin amaçları arasında yerel ve göçmen kadınları bir araya getirme ve kadınları ortak sorunlarında buluşturma da vardır. Tocqueville’nin bahsettiği anlamda bir “okul” işlevi gören birlikte kadınlar için düzenli olarak haklarını arama konusunda bilgilendirme toplantıları yapılmaktadır. Bunun yanı sıra kendilerini hem Türkçe hem de Almanca dilinde doğru ifade edebilmeleri için cesaretlendirilen kadınlarla dil becerilerini geliştirmek için örneğin güncel gazete haberleri okuma çalışmaları yapılmaktadır. Böylelikle bireysel olarak güçlenmenin yanı sıra hem birliğe hem de yaşadıkları topluma aidiyetin paralel olarak arttığı gözlemlenmiştir.

Ekonomik ve sosyal hakları savunmanın yanı sıra kadınların eşlerinden bağımsız birer birey olarak ayakta durabilmesini sağlayacak çeşitli etkinlikler de birliğin önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu oldukça önemlidir çünkü göçmen kadınlar evliliklerin ilk üç senesinde oturma ve çalışma izinlerini eşlerine bağlı olarak alabiliyorlar.

Birlik on milyondan fazla üyesi bulunan Almanya genelinde bir çatı kuruluş olan Kadın Meclisine ve Avrupa Kadın Lobisine (European Women’s Lobby/EWL) üyedir. Kadına yönelik şiddet ve her türlü ayrımcılık ile ilgili yasaların da takipçisi durumundadır. Kısaca, devlet politikalarını hem takip etme hem alternatifler üretme konusunda aktif çalışmaktadır.

Birlik sadece göçmen kadın, Müslüman kadın, ya da belli bir ülkeden gelmiş kadınlara odaklanmak yerine çalışma alanını ayrımcılığa uğrayan tüm kadınlar olarak belirlemiştir. Yani birlik sadece Türkiye’den gelen göçmen kadınların değil farklı ülkelerden gelmiş kadınlar için de bir buluşma noktası olarak tarif edilebilir. Göçmen kadınların iş hayatında uğradığı ayrımcılık kadar Müslüman kimliği üzerinden tanımlanan kadınlara yakıştırılan belli başlı olumsuz niteliklerle de mücadele etmektedir. Örneğin Müslüman kadınların medyada sadece namus cinayetleri ile gündeme getirilmesinin toplumda onlara karşı ön yargıyı artırdığını vurgularken kapsayıcı bir dil kullanmaktadır. Tüm bu nitelikleriyle de çatışmaları ve ön yargıları kırmak adına önemli bir rol üstlendiği iddia edilebilir. Bir görüşmecinin ifadesiyle,

...Başka göçmen dernekleri ile ortak eylemlere katılıyoruz, bilgilendirme toplantıları yapıyoruz, semtte oturan kadınlara kafe buluşmaları yapıyoruz. Bu buluşmalara Irak’tan, Fas’tan, İspanya’dan, Yunanistan’dan ve başka ülkelerden kadınlar da katılıyor. Örneğin semt şenliklerine Afrikalı, Arap, Alman, İtalyan kadınlarla bir araya geliyoruz. Bu tür buluşmalar önyargıları kırmak için de vesile oluyor. Bunların dışında Alman kadın örgütleriyle de ortak çalışmalar yürütüyoruz. Bunu hem merkezi olarak hem de yerel düzeyde yapıyoruz...

Örgütlenme modeli açısından incelendiğinde merkezi Köln’de olan birliğin üye dernekleri ile olan ilişkisi oldukça yataydır. Örneğin şube ile ilgili kararlar şubeye bırakılır. Derneğin şubelerinde üye sayılarının fazla olmayışının da etkisi ile kararların birlikte tartışarak alındığı, kadınların kendilerini geliştirmek istedikleri konulara kendilerinin karar verdiği ve çalışma planlarının bu şekilde çizildiği bir işleyişten söz edilebilir. Bu noktada sıradan üyelerin de karar verme merciinde olması özellikle teşvik edilmektedir. Burada da yine derneğin bir okul vazifesi gördüğü ve Diamond’ın bahsettiği kendi kendini yönetebilen (self-governing) niteliğine sahip olduğu söylenebilir. Kısaca karar alma süreçlerinde demokratik ve katılımcı bir yol izlendiği göze çarpmaktadır.

Üyelerde sorumluluğu artırma ve iç örgütlenmenin demokratikliği ile ilgili aşağıdaki görüşmeci ifadesi oldukça çarpıcı bir niteliktedir:

Yaptığımız tüm toplantılarda karar alma mekanizmalarına katılmalarını teşvik ediyoruz çünkü kadınların çoğu için hep başkaları karar vermiş hayatları boyunca, ama biz kendileri ile ilgili kendilerinin karar alması için uğraşıyoruz bunu yavaş yavaş elde ettik ve karar almaya katıldıkları

zaman daha çok sahipleniyorlar bu durumu çok seviyorlar. Ve somut farklar yaratıyor tüm bunlar hayatlarında. Örneğin aile bireyleri ve çocuklarla ilişkileri değişiyor bir farklılaşma oluyor değişimler oluyor ve farklı nefes aldıklarını fark ediyoruz... Komisyonlarda yer almalarını da teşvik ediyoruz, yönetim kurulu sözünü kullanmıyoruz, daha çok komisyon diyoruz, yönetim deyince korkuyorlar kadınlar, yönetime girmelerini de teşvik ediyoruz ve tartışmalarda kongrelerde bölge toplantılarında onların da çıkıp konuşmasını teşvik ediyoruz.

Derneğin üyelerini değiştirme geliştirme boyutunun da oldukça ön planda olduğunu görüyoruz. Yine sorumluluk ve dayanışmayı geliştirme işlevine örnek olarak bir başka görüşmeciyeye ait ifadeler, kadın mücadelesinin diğer örgütlenmelerden farkını da açıkça ortaya koyar niteliktedir:

...kadın çalışması içine girince, kadın olmayı daha iyi anladım, paylaşabildiğim birçok konu var... Kuşak farkları da var, kendi yaş grubum var, bir de daha eski kuşak var ve onlarla bir araya gelmek benim için çok öğretici oldu, güzel bir ortam oldu. Kuşaklar arası da önyargı vardı, ama bunu yaşamak güzeldi. Bakış açım da değişti... Birini dinlediğimde onun arka planını da görebiliyorum. Ve beni en çok etkileyen şey de şu oldu kadınlar inanıp bir işin ucundan tutarsa diğer gruplardan daha farklı şeyler elde edebilirler çünkü kafa ve kalbi bir araya getirebiliyorlar.

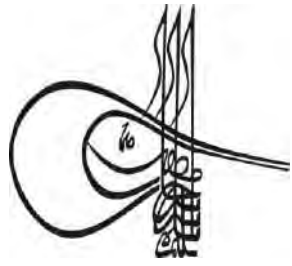
Sonuç

Genel olarak göçmen kadın örgütlenmeleri ve özel olarak Göçmen Kadınlar Birliği göçmen kadınları, yaşadıkları topluma dâhil etme, ön yargıları azaltma konusunda önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlara örnek olarak yapılan bilgilendirme toplantıları, farklı etnik kökenlerden göçmen kadınların buluşmalar ve Almanya genelinde üye olunan kadın meclis ve lobileri verilebilir. Bunların hepsine birliğe üye kadınların katılımı desteklenmekte ve kadınların bireysel anlamda da kendilerini geliştirmeleri desteklenmektedir. Göçmen Kadınlar Birliği'nin yürüttüğü faaliyetlere ve kadınları bilinçlendirmeye dönük kazanımlarına bakılırsa oldukça etkin bir dernek olduğu söylenebilir. Birliğin genel kanının aksine göçmen kadınların sadece Müslüman kimlikleri ya da geleneksel rolleri ile ön plana çıkartılmasına karşı eleştirel bir tutumu vardır. Bu da kadınların tek bir alanda değil farklı birçok alanda görünürlüklerine katkı yapan bir tutumdur. Ayrıca dernekte başta bahsedilen üç niteliğin hemen hepsi göze çarpmaktadır. İlk olarak devlet politikalarını takip ve denetleme konusu görülmektedir. İkinci olarak birliğin üyeleri arasında sorumluluk ve dayanışma duyguları gelişkindir. Üçüncü ve son olarak ise dernekle ilgili kararların birlikte alındığı ve derneğin örgütlenme yapısında belirgin bir hiyerarşinin olmadığı anlaşılmaktadır. Kısaca her ne kadar Dahl'in bahsettiği cevap veren (*responsive*) ve dâhil edici (*inclusive*) bir devlet yapısını Almanya'da görebilmek oldukça tartışmalı bir konu olsa da, sınırlılıklarına rağmen Göçmen Kadınlar Birliği kapsayıcı dil ve eylemleri ile çatışmaları azaltmaya önemli bir katkı sağlamaktadır. Son olarak birliğin çoğulcu anlamdaki sivil toplum örgütlerinin rol ve işlevlerini önemli ölçüde taşıdığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin (2011). *Turks in Europe, From Guest Workers to Transnational Citizen*, Berlin: Edition Parabolis.
- Adıgüzel, Yusuf (2009). "Turkish Organizations in Germany and the European Union" in Küçükcan, T. and Güngör, V. (Ed.) *Turks in Europe, Culture Identity and Integration*. (459-582). Amsterdam: Uitgeverij Türkevi Productions.
- Akçapar, Ş. (2009) "Turkish Associations in the United States: Towards Building Transnational Identity", *Turkish Studies*, 10 (2), 165-193.
- Benhabib, Seyla (2004) *The Rights of Others, Aliens Residents and Citizens, USA*: Yale University Press.

- Caniani, M., Porta, D. (Ed.) (2012) *Mobility on the Extreme Right, Germany, Italy and the United States*, NY: Oxford University Press
- Dahl, R (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale University Press,
- Davy, Ulrike (2005). “Integration of Immigrants in Germany: A slowly Evolving Concept” *European Journal of Migration and Law*, 7 (2), 123-144.
- Diamond, L (1994) "Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation", *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 3
- Diamond, L. (1999) *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Dowse, R. and Hughes, J. (1986) *Political Sociology*, New York, Chichester: J. Wiley
- Edwards, M. (2004) *Civil Society*, Madlen: Polity Press
- Geiselberger, H. (Ed.) (2017) *The Great Regression* Cambridge, Malden: Polity Press
- Hirst, Paul (1989) *The Pluralist Theory of The State: Selected Writings of G.D.H. Cole, J. N. Figgis, and H.J. Laski*, New York, London: Routledge
- McLennan, G. (1989) *Marxism, Pluralism, and Beyond: Classic Debates and New Departures*, UK: Polity Pres, Cambridge.
- Odmalm, P. (2009). “Turkish Organizations in Europe: How National Context Provide Different Avenues for Participation”, *Turkish Studies*, 10 (2), 149-163.
- Piper, N. (2006) “ Gendering the Politics of Migraion”, *The International Migration Review*, Gender and Migration Revisited, 40 (1), 133-164.
- Putnam, R. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* Princeton: Princeton University Press
- Ramm, C. (2010). “The Muslim Makers”, *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies*, 12 (2), 183-197.
- Smith, C. and Freedman E. (1972) *Voluntary Associations; Perspectives on the Literature*, Cambridge: Harvard University Press
- Tocqueville, A. (2000) *Democracy in America*, Chicago University of Chicago Press.
- Topal, Ç. (2006). “Surveillance over Migrant Workers and Immigrants from Turkey in Germany: From the Disciplinary Society to the Society of Control” unpublished PhD Dissertation, Canada: Queens University.
- Wodak, R., Khosravinik, B., Mral, B. (Ed.) (2013) *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, London, Ney Delhi, NY, Sydney: Bloomsbury Academic Publishing
- Yılmaz, A. (2014) Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/2 Winter 2014, p. 1685-1704, ANKARA-TURKEY, www.turkishstudies.net, Doi Number 10.7827/TurkishStudies.6274



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Ekim 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Doç. Dr. Hakan KOÇ - Doç. Dr. Vehbi ÜNAL - Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ –

Dr. Öğr. Üyesi Erol BULUT

This article was checked by iThenticate.

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE YENİ BİR YAKLAŞIM: İŞLEVSEL YOKSULLUK

Yılmaz DAŞLI*

Bütün çağlar boyunca bir yere bağlı olmayan saf farklılığın

“ortak adı” yoksulluktur.

*Yoksul, çaresiz, dışlanmış, bastırılmış ve sömürülmektedir; ama yine de yaşar!
Yoksul hayatın ortak bölünü, çokluğun temelidir*

(Hardt ve Negri, 2003: 174).

ÖZET

Çağımızın en önemli sorunu olarak görülen yoksulluğa karşı ilgi dün olduğu gibi bugün de oldukça fazladır. Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte dünyadaki yoksulluk daha görünür bir hal almıştır. Böyle olunca hem akademik dünya hem sivil toplum örgütleri hem yöneticiler hem de toplumun büyük bir kesimi yoksulluk sorununa ilgi duymaya başlamıştır. Sorunun bu denli büyük oluşu doğal olarak mücadele arayışını da beraberinde getirmiştir. Hemen her ülkede farklı mücadele yöntemleri uygulanmakta olup, genel olarak tüm ülkelerde hâkim mücadele yöntemi olarak sosyal yardım destekleri görülmektedir. Yoksulluk mücadele edilmesi gereken çok boyutlu bir sorundur. Mücadele yöntemleri geliştirilirken bu çok boyutluluğu dikkate alınmalıdır. Bu çalışmanın amacını yoksullukla mücadelenin işlevleriyle birlikte düşünülmesi oluşturmaktadır. Genel olarak yoksulluk çalışmaları incelendiğinde yoksulluğun işlevlerine yeterince yer verilmediği görülecektir. Yoksulluk toplumsal yapı için türlü nedenlerden dolayı işlevsel olduğu için uygulanan mücadele yöntemleri onu ortadan kaldırmaktan ziyade toplumsal yapıda varlığını devam ettirmesini

*  Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, E-posta: ydasli@hotmail.com

sağlamaktadır. Yoksulluğu türlü nedenlerden dolayı tamamen ortadan kaldıracılabilmek mümkün değildir. Fakat yoksulluğun azaltılabilmesi mümkündür. Dünyada gelir dağılımı adaletsizliği, servet eşitsizliği ve sömürü ilişkileri devaöm ettiği sürece yoksullukta varlığını devam ettirecektir. Yoksulluğun işlevleri de bir anlamda yoksulluğun devamı noktasında bir işleve sahiptir. Bu anlamda yoksulluğun işlevleri de yoksulluğun kalıcı ve kronik hale gelmesinde etkilidir. Yoksullukla mücadele edilirken yoksulluğun işlevlerini de çevreleyen yeni bir yaklaşım çerçevesinde stratejiler belirlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, yoksulluğun işlevleri, yoksul, yoksullukla mücadele.

A NEW APPROCH IN COMBATTING POVERTY: THE FUNCTIONS OF POVERTY

ABSTRACT

The worry about poverty, which is seen as the most important problem of our age, is quite high today. With the development of mass media, poverty in the world has become more visible. As a result, both the academic world and civil society organizations, administrators and a large part of the society started to be concerned with the problem of poverty. The problem is so great that the struggle has naturally brought the solution with it. Different combat methods are applied in almost every country, but the dominant struggle method in all countries is social assistance supports. Poverty is a multidimensional problem, requiring a great struggle. This multidimensionality should be taken into consideration when developing combat methods. The aim of this study is to think about the fight against poverty together with its functions. When the poverty studies are examined in general, it is seen that the functions of poverty are not sufficiently covered by them. Since poverty has functions in the social structure in many aspects, the applied methods of the struggle rather than eradicating the poverty enable it to remain in the social structure. It is not possible to eliminate poverty completely due to various reasons. However, poverty can be reduced. Throughout the world, poverty will continue its existence as long as unfair distribution of income, wealthy inequality and the exploitation relationships continue. The functions of poverty also have a function in the continuation of poverty. In this sense, the functions of poverty are also effective in making the poverty permanent and chronic. Strategies should be defined in the framework of a new approach that is also surrounded by poverty while combating poverty.

STRUCTURED ABSTRACT

Poverty is one of the most important social problems of our age. The world is facing such a problem that poverty has become a fundamental problem of all countries, regardless of the developed or underdeveloped countries. Though poverty is the primary problem for all countries to fight, no solution has been/could be found yet. Despite the increase in

wealth in the world, poverty is felt more and more day by day and the inequality of income distribution between riches and the poor has turned into an abyss. When the literature on poverty is reviewed, it is seen that the functions of poverty are handled by Herbert J. Gans. Gans has analyzed the functions of poverty in detail by revealing that poverty is functional for the social structure in his works; *The Uses of Poverty: The Poor Pay All* and *The Positive Function of Poverty*. In the literature, there is no study that deals with poverty in the context of the functions of Gans.

The absence of any studies dealing with poverty in the context of the functions in the literature on poverty in Turkey constructs the starting point of this study. Although important steps have been taken against poverty both in the world and in our country, the fact that the problem is dynamic and fresh necessitates the consideration of the struggle and its functions together. The most important aim of this study is to evaluate the struggle against poverty in the context of a new approach and to evaluate poverty in terms of its functions. Thus it is aimed at drawing attention to the matter, increasing academic studies related to the field, finding a permanent solution to fight against poverty and making a unique contribution to the field.

Poverty, along with capitalism, has become a problem that has spread to the world scale, and as capitalism spreads, poverty has deepened. That poverty became an important problem has increased interest in it. In the field, many poverty definitions are encountered, and in the most general sense, "it is the case of failure to meet the basic vital needs of an individual for various reasons."

The fight against poverty is a concept used to describe efforts and initiatives to prevent, eliminate and reduce poverty. At the same time, it is aimed at preventing poverty passing through from generation to generation, ensuring equality of opportunity, developing human capital and making income distribution fair. The struggle against poverty has a wide area. In the field, apart from the state, there are thousands of institutions, organizations and philanthropists that claim fighting poverty. The fight against poverty has been adopted as a state policy in some countries, has been referred to NGOs in some countries, and has been left to international organizations such as the World Bank and the United Nations Development Program (UNDP) in many poor countries. In some countries, also in Turkey, where both state and local governments, as well as NGOs (voluntary, national and local organizations) have their own ways to combat poverty.

In spite of the fact that all methods and instruments are used in the struggle against poverty, the inability to produce a permanent solution to the problem brings the functions of poverty to minds. Is it not possible to solve the problem because poverty is functional or because it is a difficult problem? In fact, there is no need to find supernatural methods or techniques to combat poverty. Even if it is not possible to completely eliminate poverty in the case of effective and efficient use of available resources, the severity of poverty could be reduced. For example, while the amount spent on cosmetic products in the USA is \$ 8 billion, on pet animals in the USA and Europe is \$ 17 billion and on alcoholic beverages in Europe is \$ 105 billion, the money required to provide basic education to everyone living in the world is \$ 6 billion and for basic health care and nutrition is only \$ 13 billion. If some of those

amounts have been effectively used to combat poverty, the impacts of poverty on those who live in poverty will be mitigated.

Poverty is one of the most important social problems of societies, it has important social functions as well. The existence of poverty and the poor also has some consequences for the benefit of the rich. Herbert J. Gans, in his book *More Equality*, claims that the continuation of poverty in the community is for the benefit of other groups. Similarly, Karl Polanyi, in his book *The Great Transformation*, mentions some of the functions of poverty: "The lack of counting knowledge of the poor was a law of nature, because otherwise there would be no one to do the deceptive, abusive, dirty jobs." It is seen that actually the functions of poverty are limited to the poor people doing the jobs that the rich cannot do.

Poverty is necessary for the petty jobs that most people who do not want to do but must be done and the continuation of the social order. In this sense, the poor who are good for doing unpleasant things that most people would not want to do. It appears that although poverty seems to be a problem that needs to be solved, it becomes a solution for many people. For example, washing dishes, shoe shining, collecting agricultural products are the jobs only chosen by those who are not able to do any other ones. At the same time, poverty leads to the emergence of many professions and institutions.

Gans claims that the existence of the poor provides security and support for other members of the society. According to Gans, poverty has many functions. Through these functions, non-poor people also provide psychological satisfaction. In his article, *Positives of Poverty*, published in 1972, Gans outlined the functions of poverty. Gans gathers the functions of poverty in four groups: economic, social, cultural and political.

The existence of poverty supplies society the groups of people who are willing or unwilling to do petty and bad jobs that no one in the community would want to do. The poor's receiving less money is a kind of subsidy for the rich. Some occupations in the society must also prevail. Because the poor can survive only by performing these professions. In a sense, all those things constitute the economic functions of poverty.

The social functions of poverty, on the other hand, make the existence of the poor's prevailing valid social norms. Although the poor are less deviated from norms, they are generally labelled by the society as if they are more deviated. That is why crime in society becomes a social phenomenon which is largely attributed to the poor. The poor also help other groups to rise to the higher layers in the stratification ladder.

The poor can also perform some of the major political functions. First of all, they become a subject matter for various political groups. While the left ideologies seek to strengthen government programs that provide supplies for the poor; the right ideologies criticize the poor as welfare scammers. It is also a focal point that the poor have a serious potential for voting. Having a function because of their poverty the poor are easily influenced by political parties.

Poverty is a multidimensional problem that emerges as a result of the inequality of income distribution in the world. As long as the

inequalities in social structure continue, poverty will exist. Therefore, it is not possible to eliminate poverty absolutely, but its effect could be mitigated. On the other hand, when its functions taken into consideration, the fight against poverty is functional for society. Then it is not difficult to combat against poverty, but eliminate its functions. Poverty has both political and economic, cultural and individual functions, as well. Poverty has many functions from having a political function for voting to making people feel charitable. If there were no poverty, today wealth would be meaningless. In other words, the presence of one is meaningful with the presence of another.

It is fact that poverty has many functions. In order for the social structure to continue in order and harmony, there is a need for poverty and poverty. Poverty has a wide range of functions from the regulation of economic life to spiritual relaxation. Gans expresses that poverty is permanent because the alternatives to poverty would be more dysfunctional for richer members of society. As Colquhoun indicates “without the poor cannot exist the rich because wealth is the product of labour, and labour emerges only from the condition of poverty. Therefore it is the most compulsory and indispensable element of society, without which nations and communities cannot be civilized.”

It is necessary to evaluate the combat against poverty in the context of the functions of poverty. In case of poverty’s disappearing, different problems would arise in the social structure. In that case, these functions are needed for the existence of the society in peace. The combat against poverty should be considered in the context of these functions.

Keywords: The phenomenon of poverty, the functions of poverty, the poor, the combat with poverty.

Kavramsal Çerçeve

Yoksulluk çağımızın en önemli sosyal problemleri arasında yer almaktadır. Dünya öylesine bir sorunla karşı karşıya ki yoksulluk ne gelişmiş ne de az gelişmiş ülke ayrımı gözetmeksizin tüm ülkelerin temel bir problemi haline gelmiştir. Yoksulluk tüm ülkelerin mücadele ettiği birincil sorun olmasına karşın hala etkin bir çözüm yolu bulun(a)mamıştır. Yoksulluk günden güne kendin daha fazla hissedilir hale getirmiş dünyadaki zenginlik artmasına rağmen varsıllarla yoksullar arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği uçuruma dönmüştür. Yoksullukla ilgili literatür tarandığında yoksulluğun işlevlerinin Herbert J. Gans (1971;1972) tarafından ele alındığı görülmektedir. Gans, *The Uses of Poverty: The Poor Pay All* ve *The Positive Function of Poverty* başlıklı çalışmalarında yoksulluğun toplumsal yapı için işlevsel olduğunu ortaya koyarak yoksulluğun işlevlerini detaylı bir biçimde analiz etmiştir. Literatürde Gans’ın çalışmaları dışında yoksulluğu işlevleri bağlamında ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Türkiye’de ki yoksulluk literatüründe yoksulluğu işlevleri bağlamında ele alan herhangi bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Son yıllarda yoksullukla mücadelede hem dünyada hem de ülkemizde önemli adımlar atılmasına karşın sorunun canlı ve diri olması, mücadele ve işlevlerinin birlikte düşünülmesini gerektirmektedir. Bu çalışmanın en önemli amacını yoksullukla mücadeleyi yeni bir yaklaşım çerçevesinde ele alarak yoksulluğun işlevleri bağlamında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Böylelikle konuya dikkatin çekilmesi, alanla ilgili akademik çalışmaların arttırılması, yoksullukla mücadelede kalıcı bir çözüm yolu bulunması ve alana özgün bir katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Yoksulluk, kapitalizm ile beraber dünya ölçeğine yayılan bir sorun haline gelmiş ve kapitalizm dünya ölçeğine yayıldıkça, o oranda yoksulluk da derinleşmiştir. Yoksulluğun önemli bir sorun haline gelmesi ona olan ilgiyi artırmıştır. Alanda birçok yoksulluk tanımlaması (UNDP, 1993: 225; European Union, 1985: 13; World Bank, 2010; Oppenheim ve Harker, 1996: 4-5; Bauman, 1999: 60; Marshall, 1999: 825; Sen, 2004: 133; Oktik, 2008: 25) ile karşılaşmakta olup en genel anlamda yoksulluk “türlü nedenlerden dolayı kişinin temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamaması” durumudur.

Yoksulluğun ölçülmesinde genel olarak mutlak ve göreceli yoksulluk ayrımı yapılmaktadır. Mutlak yoksulluk genel olarak açlık sınırının altında yaşayan kişileri ifade edebilmek için kullanılan bir kavramdır (Koca, 2015). Mutlak yoksulluk, genel olarak insanların, biyolojik anlamda hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan gıda, barınma ve temel sağlık hizmetleri gibi temel insani gereksinimleri karşılamak için gerekli olan minimum gelirden mahrum olma durumudur. Bu anlamda mutlak yoksulluk kavramı ile maddi kaynaklardan yoksun olma ya da türlü nedenlerden dolayı erişememe ön plana çıkarken (Erdem, 2006: 327; Kuyurtar, 2003: 111; Uçar, 2011: 10; Ören, 2013: 105) aynı zamanda bu yoksulluk halinin evrensel olarak geçerli görülmesi söz konusudur. Göreceli yoksulluk kavramı ise, insanların toplum içinde yaşadığı gerçeğinden hareket ederek, birey olmanın yanı sıra toplumsal varlıklar olduklarını varsaymaktadır. Townsend (Akt.: Demirbilek, 2005: 250) tarafından göreceli yoksulluk, “beslenme, yaşam zevkleri, standartlar, hizmetler ile toplumda yaygın ya da alışkın olunan aktivitelerdeki yoksunluk ya da yetersizlik” biçiminde tanımlanmaktadır. Toplumsal bir varlık olarak kabul edilen bireyin, biyolojik anlamda varlığını sürdürmenin yanı sıra içinde yaşadığı toplumun asgari yaşam standartlarına göre toplumsal anlamda da varlığını devam ettirebilmesi olarak ifade edilmektedir.

Yoksulluğun dinamik bir olgu olması ona yol açan faktörlerin de çeşitlenmesine yol açmaktadır. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve diğer konular bakımından sahip oldukları farklılıklar, yoksulluğun nedenlerinin ülkelere göre değişmesine neden olmaktadır. Yoksulluğun nedenleri ülkeler arasında farklılık gösterebileceği gibi aynı zamanda ülke içinde de farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle, yoksullukla, zamanında, doğru araçlarla ve doğru yöntem ile mücadele etmek gerekir (Sariso ve Koç, 2010: 329).

Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren ve yoksulları “yoksulluğun hem kurbanı hem de nedeni” olarak gören yaklaşımla, yoksulluğu, yoksulların dışında başta ekonomi politikaları olmak üzere düşük ücretler, yetersiz eğitim, istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki yapısal faktörlerle ve bütünüyle sosyo-ekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşım olarak iki başlık altında değerlendirilebilir (Şenses, 2009: 145-146). Bu yaklaşımlardan hangisinin kullanılacağı büyük olasılıkla, incelenen ülkeye, döneme ve yoksul gruba göre farklılık gösterecektir. Yoksulluk evrensel bir problem olduğu kadar nedenleri ve çözüm önerileri noktasında yerel bir problemdir. Bu nedenle, yoksulluk üzerinde bireysel nedenler mi? Yoksa yapısal nedenler mi? etkili olur sorusuna verilebilecek cevap değişkenlik göstermektedir.

Görüldüğü üzere yoksulluğun nedenleri konusunda iki karşıt görüş vardır. Birincisi yoksulluğun nedenlerini bireysel faktörlere bağlarken bir diğeri ise toplumsal faktörlere bağlamaktadır. Zastrow (2013: 177), yoksulluğun, bireysel ve toplumsal nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır: yüksek işsizlik oranı, sağlık sorunları, fiziksel ve zihinsel engeller, duygusal sorunlar, yüksek miktarda sağlık harcamaları, alkolizm, uyuşturucu madde bağımlılığı, kalabalık aileler, otomasyon nedeniyle işten çıkarılma, mesleki beceri eksikliği, düşük eğitim seviyesi, kadının geçindirdiği çocuklu haneler, etnik ayrımcılık, sabıkalı ya da deli olarak etiketlenme, kumar, boşanma, terk edilme ya da eş kaybı, sınırlı iş olanakları olan bölgede ikamet etme, cinsiyet ayrımcılığı, eksik istihdam, sabit geliri olanlar için yaşam maliyetlerindeki artışa paralel olarak gelir artışı yapılmaması, çalışma karşılığı ahlaki değerlerdir.

Yoksullukla Mücadele

Yoksullukla mücadele, yoksulluğu önlemeye, ortadan kaldırmaya ve azaltmaya yönelik çaba ve girişimleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Yoksullukla mücadele ile aynı zamanda, yoksulluğun nesilden nesile geçmesini önlemek, fırsat eşitliğini sağlamak, beşerî sermayeyi geliştirmek ve gelir dağılımını adaletli kılmak da amaçlanmaktadır (Şenses, 2003: 320). Yoksullukla mücadele çok geniş bir alana sahiptir. Alanda, devletin dışında, yoksullukla mücadele ettiğini iddia eden binlerce kurum, kuruluş ve hayırsever vardır. Yoksullukla mücadele, kimi ülkelerde bir devlet politikası olarak benimsenmiş, bazı ülkelerde Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) havale edilmiş, çoğu yoksul olan bazı ülkelerde ise Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşlara devredilmiştir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı bazı ülkelerde ise hem devlet, hem yerel yönetimler, hem de STK'lar (gönüllü, ulusal ve yerel kuruluşlar), kendilerine özgü yöntemlerle yoksullukla mücadele etmektedirler.

Yoksullukla mücadele tarihsel kökenleri çok eskilere giden bir konudur. Özellikle son otuz yıl içerisinde Dünya Bankası, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gibi uluslararası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin bu yöndeki çabaları yanında halk arasında oluşan yardımlaşma ve dayanışma ile yoksul kesimlerin yoksullukla mücadele etme bu konudaki öğrenme sürecinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Tartışmalı birçok alan bulunmasına karşın yoksullukla mücadele konusunda üzerinde fikir birliği bulunan noktalar da vardır (Şenses, 2003: 320).

Yoksulluğa yapılacak gerçekçi bir müdahale, kuşkusuz, ancak gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermeye yönelik, ekonomi, maliye, vergi, ücret gibi birçok temel politikalarda değişiklikler ile yapılabilir (Kalaycı ve Öztürk, 2018). Ekonomi politikalarında gerekli değişimlere gitmeden, yoksullukla mücadele etmek ya da çözüm üretmek mümkün değildir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yapılamayan budur (Koray, 2008: 469). Örneğin, en başta gelirin adaletsiz dağıtımından başlayarak nüfus artış hızının düşmesi, göçün gerçekçi bir biçimde yavaşlatılması, işgücünün niteliksel anlamda geliştirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması gibi değişikliklere ihtiyaç vardır.

Ayşe Buğra, yoksulların toplumda problem teşkil etmemesi için bir takım önlemler alındığını ileri sürmektedir. Bu alınan önlemleri her ne kadar Buğra, yoksullukla mücadele kapsamında değerlendirmese de, alınan önlemleri yoksullukla mücadele çabası olarak okumak mümkündür. Bu önlemler şunlardır (Buğra, 2010: 11):

- Yoksulların mekânsal olarak tecrit edilmeleri. Yoksulların toplumdaki diğer insanları rahatsız etmemeleri için kentin dışındaki alanlara sürülmeleri bir çözüm olarak görülmüştür. Yoksulların toplumdan dışlanarak kentin varoşlarına yerleştirilmeleri bir anlamda yoksullukla mücadele olarak anlaşılmalıdır. Aslında yapılan şey yoksullukla mücadelenin dışında yoksulluğu yok saymaktan başka bir şey değildir. Buna en güzel örnek Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından yoksullar için yapılan konutlar örnek verilebilir.

- İstatistikî verilerle yoksulları kontrol altında tutma. Yoksulları mekânsal olarak tecrit etmek mümkün değilse, onların toplumda tehlikeli ve suça bulaşan varlıklar haline gelmemeleri için, en azından istatistiksel verilere dayalı araştırmalarla onları kontrol altında tutmanın daha mantıklı olduğu düşünülmüştür.

- Tıpkı liberal düşünürlerde olduğu gibi, yoksulluğu, toplumsal yapıdan kaynaklı bir takım faktörler yerine salt yoksulların bireysel özellikleriyle açıklama. Yoksulluğu sosyo-ekonomik yapılarla açıklamak yerine, tembellik, hesabını bilmezlik, kötü alışkanlıklara sahip olma, çok çocukluluk vs. gibi kişiye bağlı unsurlarla açıklayıp yoksulları suçlamaya yönelik bir anlayış benimsenmiştir.

- Yoksulluk kültürü ve yoksulluğu hayırseverliğe havale etme. Modern zamanda yoksulluğu bir alt kültüre ait özellikler gösteren bir olgu olarak tanımlamak yaygın kabul görmeye başlamıştır. Bu yüzden, yoksullukla mücadelenin bu alt kültür üzerinde yürütülmesi ve bu işin

hayırsever kurumlara havale edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Yoksulluk sorunu ile ilgili olarak devlet çözüm bulmak yerine, sorunu hayırseverlik gibi sivil vatandaşlara bırakarak, sorun alanından kaçmaya çalışmaktadır.

Yoksullukla mücadelede doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Yoksullukla mücadelede dolaylı yaklaşım özellikle 1950’li yıllarda birçok kalkınma iktisatçısı tarafından savunulmuş ve bu yaklaşım 1980’lerde neo-liberal iktisatçılar tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Dolaylı yaklaşımı savunanlara göre yoksullukla mücadelenin aracı, sanayileşmenin hızlanması, altyapı yatırımları ve bunun sonucu hızlı ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Bu yaklaşımda yoksulluğun azaltılmasına etki eden en temel faktör ise ekonomik büyümedir. Ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasındaki etkisi konusunda farklı düşünceler olsa da, literatürde büyümenin yoksulluk oranlarını azalttığı konusunda genel bir kanaatin bulunduğu söylenebilir. Ancak bazı çalışmalarda, büyüme ile yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımı eşitliği arasında sistematik bir ilişki olmadığı, hatta hızlı büyüyen bazı ülkelerin gelir dağılımının en bozuk ülkeler arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Şenses, 2009: 219).

Yoksullukla mücadelede dolaysız yaklaşım ise başta beslenme, sağlık, eğitim ve konut gibi temel ihtiyaçlar olmak üzere yoksulların yaşam standartlarını ilgilendiren konulara yönelik olarak devletin uygulamaya koyduğu somut program ve politikaları ve bunlar aracılığıyla yoksullara sağladığı yardımları kapsamaktadır (Şenses, 2009: 219). Dolaysız yaklaşım kapsamındaki politikalar, gerek yoksulluğun büründüğü farklı biçimlerle baş etmek açısından gerekse dolaylı yaklaşımın eksikliklerini gidermek ve etkinliğini artırmak açısından destekleyici bir unsur olarak yoksullukla mücadelede önemli rollere sahip girişimlerdir. Diğer taraftan, yoksullukla mücadele kapsamında hemen hemen tüm ülkelerde uygulanan programın temelinde dolaysız yaklaşım vardır. Çünkü dolaysız yaklaşım yoksullukla mücadele kapsamında seçilebilecek en kolay yoldur. Bu yaklaşıma göre, ülkeler yoksullukla, sosyal yardım marifetiyle mücadele etmektedir. Fakat bu yaklaşım, yoksullukla mücadele yöntemi olmaktan uzaktır.

Yoksullukla mücadelede onca yöntem ve enstrüman kullanılmasına karşın soruna kalıcı çözümün üretilmemesi akıllara yoksulluğun işlevlerini getirmektedir. Acaba yoksulluk işlevsel olduğu için mi çözilemiyor/çözülme istenmiyor ya da zor bir problem olduğu için mi? Aslında yoksullukla mücadele etmek için doğaüstü yöntemler ya da teknikler bulmaya çok fazla ihtiyaç bulunmamaktadır. Mevcut kaynakların etkin ve erimli kullanılması durumunda yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa bile yoksulluğun şiddeti azaltılabilir. Örneğin Amerika’da kozmetik ürünlerine harcanan para yılda 8 milyar dolardır (Nakiboğlu ve Levent, 2018). ABD ve Avrupa’da evde beslenen hayvanlara 17 milyar dolar, Avrupa’da sigaraya 50 milyar dolar ve yine Avrupa’da alkollü içeceklerle 105 milyar dolar harcanırken; dünyada yaşayan herkese temel eğitim verilebilmesi için gerekli olan para 6 milyar dolar ve temel sağlık hizmetleri ve beslenme için ise sadece 13 milyar dolardır (DPT, 2007: 7; Gündoğan, 2008: 44; UNDP, 2005: 4; UNDP, 2006: 2; UNDP, 2007/2008: 25; World Bank, 2000: 3; Kızılgöl, 2009: 14-16). Yukarıda ifade edilen kaynakların bir kısmı yoksullukla mücadelede etkin bir biçimde kullanılmış olsa, yoksulluğun, yoksulluğu yaşayan kesimler üzerindeki etkileri hafifletilmiş olacaktır.

İşlevsel Yoksulluk

Yoksulluk, toplumların en önemli toplumsal sorunlarının başında gelmesinin yanı sıra önemli toplumsal işlevlere de sahiptir. Yoksulluğun ve yoksulun varlığı aynı zamanda zenginlerin yararına bir takım sonuçlar doğurur. Herbert J. Gans *Daha Fazla Eşitlik* adlı çalışmada toplumda yoksulluğun devam etmesinin diğer grupların yararına olduğunu iddia eder (Gans’dan Akt.: Oktik, 2008: 41). Yine aynı şekilde Karl Polanyi *Büyük Dönüşüm* adlı kitabında yoksulluğun bir takım işlevlerinden bahsederek şunları söylemektedir: “Yoksulların hesaplarını bilmezliği bir doğa yasasıydı, çünkü aksi takdirde hakir görülen, alçaltıcı, süfli işleri görecekti kimse bulunamazdı” (Polanyi, 2005: 176). Görülüyor ki

yoksulluğun işlevleri aslında zenginlerin yapamayacakları işleri yoksulların yapmasıyla sınırlandırılıyor.

Yoksulluk sadece yoksullar için değil aynı zamanda varlıklı kesimler içinde toplumsal düzeni sekteye uğratan bir kavramdır. Yoksulluk yalnızca yoksulları değil, yoksullarla birlikte yaşayanları da etkisi altına alan sihirli bir durumun adıdır. Durum böyleyken yoksulluğun toplumda bazı işlevleri olduğu gerçeğinden hareketle devletin neden yoksullukla etkin bir mücadeleye yanaşmadığını anlayabiliriz. Zastrow, yoksulların, varlıklı kesimler için birtakım işlevi olduğunu söylemektedir (Zastrow, 2013: 180):

- Kimsenin yapmak istemediği zor ve hoş olmayan işleri yapmaya bir tek yoksul durumdaki kişiler hazırdır.
- Yaptıkları işler varlıklı grupları destekler niteliktedir.
- Yeni iş alanlarının oluşturulmasına yardımcı olurlar (yoksullara yönelik çalışma yapan Sosyal Çalışma mesleği gibi).
- Satılamayacak kadar düşük kalitede ürünleri satın alırlar.
- Baskın normları pekiştirecek bir biçimde toplum içinde çoğunluk tarafından hoş karşılanmayan anormalliklere örnek teşkil ederler. Çoğunlukla suç teşkil eden davranışlar yoksula yakışırken, zengine yakışmayacak görüntü arz eder.
- Zenginlerin, yoksullara yardımcı olmak gibi “dini görevi” yerine getirmelerine vesile olarak bir anlamda zenginlere manevi tatmin sağlarlar.
- Bazı siyasi grupların seçmen kitlesini oluştururlar ve zaman zaman bazı siyasi grupların iktidara gelmesinde önemli bir işlev görürler.
- İyi bir eğitim ve iyi bir iş için diğerleriyle rekabet edemediklerinden, toplumun varlıklı diğer bireylerine kolay sınıf atlama imkânı tanırırlar.
- Genellikle varlıklı kesimler tarafından benimsenip uyarlanan kültürel formlar oluştururlar.
- Bazen de toplumsal değişim ve dönüşüm gibi tüm toplumsal süreçlerin ceremesini en çok onlar yaşarlar.
- Anıtların ve diğer sanat eserlerinin inşasına ucuz işgücü sağlayarak kültürel ve sanatsal faaliyetlere katkıda bulunurlar.

Dahası yoksullar zenginlerin kendilerini iyi hissetmeleri için bir anlamda psikolojik tatmin sağlar. İnsanlık tarihi kadar eski bir sosyal problem olan yoksulluğu ortadan kaldırmak yukarıda sayılan nedenlerden ötürü mümkün gözükmemektedir. Diğer taraftan, her nedense yoksulluk istatistiklerinde rakamlar günden güne azalmasına rağmen, sosyal yardım kurumlarından yararlanan yoksul sayısı ve yoksullara aktarılan sosyal transferler de günden güne artmaktadır. Kuşkusuz, bunca mücadeleye rağmen sorun hala varlığını ilk gün gibi diri ve canlı tutabiliyorsa yoksulluğun yukarıda sayılan işlevleriyle ilgilidir.

Yoksullar toplumsal yığın içerisinde en büyük yardımseverler olarak adlandırılmaktadır: “Bir kişi hayatını sürdürebileceğinden daha az parayı kabul ederek sizin için çalışıyor ise becerilerinin, sağlığının ve hayatının bir kısmını size hediye ediyor, kendini size feda ediyor demektir. Kendi çocuklarını ihmal ederek başkalarının çocuklarının bakımını üstlenirler; sağlıksız barınma koşullarında yaşayarak diğer evlerin temiz ve mükemmel olmalarını sağlarlar; enflasyonun düşük, borsa endekslerinin yüksek kalması için muhtaçlığa katlanırlar. Çalışan yoksul olmak isimsiz bir hayırsever olmaktan farksızdır” (Zastrow, 2013: 180).

Yoksulluk toplumda değersiz görülen kimsenin yapmak istemediği işlerin yapılması ve toplumsal düzenin devamı açısından gereklidir. Bu anlamda yoksullar pek çok kişinin istemeyeceği, yapmayacağı hoş olmayan işleri yapmaya yararlar (Demirbilek, 2005: 270). Görülüyor ki her ne kadar yoksulluk kurtulması gereken bir sorun olarak gözükebile devami halinde birçok kesimin işine yarayan çözüm halini almaktadır. Örneğin, bulaşık yıkamak, ayakkabı boyacılığı yapmak, tarımsal ürünleri toplamak ancak ve ancak başka bir iş yapma imkânı olmayan kişilerin tercih edebilecekleri işlerdir. Aynı zamanda yoksulluk birçok mesleğin ve kurumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, bugün yoksulluk olmasaydı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV)’ndan, Sosyal Yardım İşleri ve Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlükleri ve yoksulluk alanında faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’ndan söz edilemezdi. Çünkü bu kurumların varlığı ancak yoksulluğun varlığı ile devam edebilir. Bu nedenle, yoksulluk bir anlamda bu kurumlarda çalışanları yoksulluktan kurtarması sebebiyle de işlevseldir.

Yoksullukla mücadele edilmesine karşın çok da ortadan kaldırma eğilimi gözükmemektedir. Çünkü birçok kesimin varlığını devam ettirebilmesi yoksulluğun varlığına bağlıdır. Bernard Mandeville bundan iki yüz yıl önce “Mülk düzeninin iyi sağlandığı yerlerde” demişti “parasız yaşamak daha kolaydır yoksulsuz yaşamaktan; yoksul olmazsa işleri kim yapardı?” (Hardt ve Negri, 2011: 157) diyerek yoksulluğun işlevselliğini işaret etmiştir.

Şayet, Türkiye’de yoksulluk ortadan kalkmış olsaydı 14 Mayıs 2014 tarihinde Manisa ilinin Soma ilçesinde bir kömür madeninde kazada 301 yoksul insan hayatını kaybetmemiş olurdu. Fakat tersi bir durumda da madende çalışacak işçi bulunamazdı. Kısacası sorun yoksulluğu ortadan kaldırmaktan ziyade yoksulluğun işlevleridir. Örneğin, Zastrow (2013: 181)’a göre: “hükümetler yoksulluğu ortadan kaldıracabilecek kaynaklara sahip ama bunu yapma niyetinde değiller. Son yüzyılda ABD’de, bir savaşa gireceği zaman birkaç ay içerisinde milyarlarca dolar kaynak yaratabilirdi. (birçok kez gerçekleşti: Kore, Vietnam, Afganistan, Körfez Savaşı, Irak...) Ama yoksulluk içinde yaşayan milyonlarca nüfus ve evsizlerin hayat şartlarını iyileştirebilmek için kaynaklar sağlama konusunda aynı niyet gösterilmiyor”. Bu ve buna benzer örnekleri tüm dünya ülkeleri için çoğaltmak mümkündür. Ama kabul edilmesi gereken bir şey var ki, yoksulluk sorunu sürekli bir biçimde diri tutulmaktadır.

Gans, yoksulların var olmasının toplumun diğer üyeleri için güven ve destek sağladığını iddia etmektedir (Oktik, 2008: 42). Gans’a göre yoksulluğun birçok işlevi bulunmaktadır. Bu işlevler sayesinde yoksul olmayan kesimler de kendilerine psikolojik tatmin sağlamaktadırlar. Gans’ın 1972 yılında yayınladığı *Yoksulluğun Pozitif Fonksiyonları* adlı makalesinde yoksulluğun işlevlerine yer vermiştir. Gans (1972: 275-289) yoksulluğun işlevlerini ekonomik, sosyal, kültürel ve politik olmak üzere dört grupta toplamaktadır.

Yoksulluğun varlığı, topluma, toplumdaki kimsenin yapmak istemeyeceği pis ve kötü işleri yapmak için istekli ya da isteksiz olan insan grupları temin eder. Yoksulların az para alması, zenginlere yönelik sağlanan bir çeşit sübvansiyondur. Ayrıca toplumda bazı meslekler var olmalıdır. Çünkü yoksullar ancak bu meslekleri yaparak yaşamlarını sürdürebilirler (Gans, 1971: 2). Bütün bunlar bir anlamda yoksulluğun ekonomik işlevlerini oluşturmaktadır.

Yoksulluğun sosyal fonksiyonları ise, yoksulların varlığı egemen toplumsal normları geçerli kılmaktadır. Yoksullar normlardan daha az sapmalarına rağmen genel olarak daha çok sapıyorlarmış gibi toplum tarafından etiketlenir. Böyle olunca toplumda suç büyük oranda yoksullara mal edilen bir sosyal olgu halini almaktadır. Yoksullar aynı zamanda diğer grupların tabakalaşma merdiveninde yüksek basamaklara çıkmalarına yardım ederler (Gans, 1971: 3).

Yoksullar, bazı belli başlı siyasi işlevleri de yerine getirebilmektedirler. Öncelikle çeşitli politik gruplara bir konu oluştururlar. Sol ideoloji, yoksullara yardım sağlayacak hükümet programlarını güçlendirme arayışında iken; sağ ideolojiler ise yoksulları refah dolandırıcıları şeklinde eleştirmektedirler (Demirbilek, 2005: 271). Yine üzerinde durulması gereken bir nokta yoksulların ciddi

anlamda oy potansiyeline sahip olmalarıdır. Yoksulların, yoksullukları siyasi partiler tarafından onları daha kolay etki altına alma yönünde işleve sahiptir. Özellikle seçim dönemlerinde yapılan sosyal yardımlar, sosyal yardım alanının siyasallaşması olarak ifade edilmektedir. Kimi kesimlerce bu durum eleştirilmektedir. Özellikle iktidarı elinde bulunduran siyasi partiler, seçimlere az bir zaman kala sosyal yardımları seçim yatırımı olarak değerlendirme gayreti içerisinde oldukları ifade edilmektedir (Bila, 2009).

Diğer taraftan yoksullar çeşitli siyasi grupların düşmanı ya da toparlanma noktası olarak siyasi bir işlevde bulunurlar. Gans'a göre Amerikan toplumundaki gelişme ve değişimin sıkıntısı yoksulların omuzlarına yüklenmiştir. Bu bağlamda Gans (1972, 280)'a göre "... 19. Yüzyıl boyunca yoksullar kötü işler yaptılar şehirler inşa ettiler... Günümüzde yoksullar komşuları tarafından itilmektedirler... Yoksullar Amerikan toplumuna askeri güç açısından da büyük katkı sağlamışlardır... Vietnam ve diğer savaşlar için yoksullar oldukça fazla askeri Amerikan ordusunu sağlamışlardır".

Siyasilerin yoksulluk ve yoksullara olan ilgileri de yoksulluğun işlevleri bağlamında okunmalıdır. Her seçim döneminde daha fazla oy alabilmek için yoksullar ilk başvuru noktasını oluşturmaktadır. Siyasiler tarafından yoksullar her dönemde önemli bir oy aracı olarak düşünülmüştür. İster gelişmiş ister geri kalmış ülke olsun durum her yerde aynıdır. Siyasiler yoksulların manevi duygularına hitap etme yoluyla sürekli bir biçimde oy toplamaktadırlar. Ayrıca tüm iktidarlar bilmektedir ki, yoksulları kontrol altında tutmak zenginleri kontrol altında tutmaktan her zaman daha kolay olmuştur. Durum böyle olunca tüm yönetimler açısından yoksulluk korunması gereken bir sorun olarak görülmektedir.

Yoksulluğun ya da yoksulların başka bir işlevi de yönetimlerin her zaman güvenebileceği bir kesim olmasıdır. Townsend'in aktardığına göre "yoksullara güvenilemeseydi anavatanın sonu ne olurdu? Zira aşağı sınıfları fırtınalı okyanuslar veya savaş alanlarında kendilerini bekleyen faciaları göğüslemeye razı eden şey çaresizlik ve yoksulluktan başka nedir ki?" (Polanyi, 2005, 176). Şayet yoksulluk olmasaydı ülkeler ordularına asker bulmakta bir hayli zorlanmış olurlardı. Örneğin Türkiye'de süregelen bir biçimde bedelli askerli uygulaması çıkarılmakta ve faydalananların genel olarak birçoğunu zenginler oluşturmaktadır.

Yoksulluğun işlevleri olmasından kaynaklı olarak toplum değil yoksulluğu ortadan kaldırmak azaltmak için bile gönülsüz davranmaktadır. Zira bu yönde yapılacak girişimler, varlıklı olmayan kesimler tarafından daha anti demokratik bir politika olarak algılanan, zenginden yoksulla doğru gelirin yeniden dağılımı politikasıyla sonuçlanmaktadır.

Zengin kesim siyasi gücü elinde bulundurduğundan yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik projeler söz konusu olduğunda genel olarak bu duruma karşı çıkmaktadır. Toplumsal sistemde egemen olan yasalar genel olarak toplumda çoğunluğu oluşturan tüketicilerin değil çoğunlukla iş dünyasının, sosyo-ekonomik bakımdan güçsüzlerin değil güçlülerin, kiracıların değil ev sahiplerinin, hastaların değil doktorların çıkarlarını kolluyor. Sadece zaman para ve insan gücüne sahip, örgütlü çıkar grupları belirli kaygıları çerçevesinde resmi makamlara ulaşabilmektedir. Durum yoksullar için tam zıddı olup onların resmi makamlara ulaşabilme şansları mümkün olmamaktadır (Zastrov, 2013: 181).

Türkiye'de son yıllarda yaygınlaşan yoksulluk temalı programları da yoksulluğun işlevleri bağlamında irdelemek gerekir. Kendini saklayan hayırsever zenginlerden, her birinin isimlerinin alt yazı ile verilmesi sonucunda oluşan "ün ve reklam" parayla dahi satın alınacak şeyler değildir. Bu ancak yoksulluğun neticesinde ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, herhangi bir yoksulluk temalı programda "dertlerine deva bulunan" yoksulların sevinç gözyaşları ile bu tür aktivitelere katılan "yardımseverlerin" gözlerinde oluşan parıltıyı (Erdoğan, 2007: 308-310) yoksulluğun işlevleri anlamında okumak gerekir. Evet, yoksulluk sayesinde her iki kesimde, yardım alanda verende, belli bir takım amaçlara ulaşmış durumdadır.

Yoksullara ve yoksulluğa karşı olan ilginin uzun bir tarihi olmasına karşın yoksulluk her zaman bir sosyal problem olarak görülmemiştir. Uzunca bir süre yoksulluk tembellik, beceriksizlik ve ahlaksızlık gibi kişisel nedenlere dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüzde sosyolojik kuramlar sayesinde yoksulluk problemi bireysel faktörlerin dışında toplumsal faktörlerle de ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle sosyolojide İşlevselcilik ve Çatışmacılık gibi hakim iki kuram yoksulluğu sosyal bir problem olarak ele alırken özellikle onun toplumsal yapı içerisindeki işlevlerine de odaklanmışlardır.

İşlevselcilere göre yoksulluk, toplum içerisinde hem pozitif hem de negatif işlevlere sahiptir. Yoksullar kimsenin çalışmak istemediği işlerde çalışırlar. Daha tehlikeli işlerde daha az ücret ile çalışırlar. Yoksul insanların olması, toplumun geri kalanını onlardan koruyacak ve onlara yardım edebilecek ve onlar üzerinden gelir sağlayabilecek mesleklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Örneğin, polisler, sosyal hizmet çalışanları, tefeciler ve haraççılar gibi. Yine pozitif işlevleri arasında sayılabilecek, araştırma hastanelerinde bir hasta ya da bir kobay olarak kullanılmaları, sıklıkla sağlık sorunu yaşadıkları için doktorlara yine sıklıkla yasal olamayan bir takım işlerle uğraştıklarından avukatlara ekstra gelir sağlamak gibi işlevlere sahiptirler. Ayrıca zenginler, yoksullara yardım ederek hem manevi rahatlama sağlayacaklar hem de yardım etmenin verdiği hazla zenginliklerinin daha da fazla farkına varmış olacaklar. Diğer taraftan yoksullar hizmetçilik, garsonluk gibi gündelik işlerde çalışarak zenginlerin hayatları kolaylaştırma işlevine sahiptirler (Köse, 2009: 236-237). Görülüyor ki yoksulluğun pozitif işlevleri bir anlamda Fonksiyonalist kuramın temel tezleriyle bütünleşerek toplumsal yapının düzen, uyum ve harmoni içerisinde varlığını devam ettirmesini sağlamaktadır. Zaten Fonksiyonalistlere göre yoksulluk toplumsal yapıda birçok işlevi yerine getirdiği için fonksiyoneldir.

Yoksulluk her zaman olumlu işlevlere sahip olmayıp aynı zamanda toplumda düzen ve birlikteliği bozacak, toplumda kaosu ortaya çıkmasını sağlayacak ve toplumsal yapıda sorumluluklara sahip olan bireylerin bu sorumluluklarını yerine getirmelerine engel olabilecek bir takım negatif işlevlere de sahiptir. Yoksulluk kadınların, çocukların ve erkeklerin hem ekonomik statülerini etkilemekte hem de sosyal, psikolojik ve fiziksel iyilik durumlarını ciddi şekilde etkilemektedir (Köse, 2009: 237). Yoksulluğun yaygın olması sonucunda kamu yoksullara yönelik sosyal destek transferlerine ağırlık vererek genel olarak ülkede yatırımlara aktarılması gereken kaynağın azalmasına neden olabilir.

Yoksulluk işlevleri çerçevesinde Çatışmacı kuram tarafından da tartışılmaktadır. Bu kurama göre yoksullar ekonomik açıdan yedek işgücü ordusunu meydana getirirler. Bu durum onların düşük ücretle çalışmasını sağlarken aynı zamanda sermaye sınıfının daha fazla oranda zenginleşmesine yol açmaktadır. Yedek işgücü ordusunun iki önemli işlevi bulunmaktadır. Birincisi çalışanlar için bu ordu ibretlik bir durum olup işlerine dört elle sarılmalarına neden olmaktadır. İkincisi ise yedek işgücü ordusunun varlığı fazla emek arzı anlamına geldiği için ücretlerin düşük tutulmasına ve patronlar karşında işçilerin güçlerinin zayıflamasına neden olmaktadır (Köse, 2009: 237). Görüldüğü üzere çatışmacı yaklaşımın yoksulluğa bakış açısı oldukça olumsuz olup genel olarak egemen sınıfın baskısını yoksulluk aracılığıyla sürdürdüğü için yoksulluğa karşı bir bakış açısına sahiptir.

Diğer taraftan yoksulluk yalnızca toplumsal yapıda bir takım işlevlere sahip olmayıp aynı zamanda yoksul bireyler içinde işlevlere sahiptir. Daha açık bir ifade ile yoksullar için yoksulluk daha fazla oranda sosyal yardım alabilmek için işlevseldir. Kronik yoksulluk içerisinde bulunan ve yoksulluğu, sosyal yardım alma mekanizması olarak kullanan kişilerce sosyal yardım, bir yoksulluk sürdürme aracı olarak kullanılmaktadır (Daşlı, 2015: 36). Sosyal yardımlar yoksulluk açısından zararlı sonuçlar da doğurabilmektedir. Özellikle kamusal sosyal yardımların gelişigüzel, siyasi amaçlı olması hem yoksulluk başvurularında bir artışa hem de birçok insanın kendisini yoksul hissetmesine yol açmaktadır (Açıkgöz, 2013: 87). Çalışabilecek durumda olanlara sosyal yardım yapılması, yoksulluğu ortadan kaldırmak bir yana ancak yoksulluğun yeniden üretimini sağlayabilir. Sosyal yardımların yoksulluğa neden olduğu ya da insanları yoksulluğa sevk ettiği yönündeki benzer bir yaklaşım da Amerika ile ilgili olarak dile getirilmiştir. Örneğin, Drucker (2000: 71): “Amerika’daki yoksullara,

özellikle de yoksul siyahlara yapılan sosyal yardım miktarı arttıkça, bu insanların daha yoksul, daha çaresiz, daha zararlı duruma düştüklerini” belirtmektedir. Liberal iktisatçılardan Robert Higgs (Akt.: Aktan, 2003: 152-157) *Gelirin Yeniden Dağıtımın İhmal Edilen On Dokuz Nedeni* adlı çalışmasında sosyal yardımlardan yararlananlar bu ödemeler ile ilgili uygunluklarını kanıtlamak ve yardımların devamlılığını sağlamak için daha fazla zaman harcayarak yoksulluklarını ispat edebilmek için devlet kurumlarını daha fazla meşgul ederek kaynak israfına ve toplumun daha fazla yoksullaşmasına sebep olduğunu belirtmektedir.

Yoksulluğun işlevleri dini boyutlarıyla da tartışılmakta ve birçok işleve sahip oluğu da vurgulanmaktadır. Kimi dinler yoksulluğu, fakirliği Tanrıya ulaşmada bir araç olarak sunarken, kimi dinler ise yoksulluğun kaçınılması gereken bir olgu olduğundan bahsetmektedir. Hemen hemen tüm dinler mensuplarına fazla servet biriktirmeme konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Örneğin, Hint dinlerinden Kalvenizm’de ruhu doğum ve ölüm çarkının ebedi dönüşünden kurtaracak ve Nirvana’ya ulaştıracak olan beş şarttan birisi fazla mal biriktirme konusunda ihtiraslı olmamaktır (Sarıkçıoğlu, 2002: 191). Diğer taraftan, Budizm’e göre de kişi servet biriktirme konusunda çok ihtiraslı olmamalı, ne zarara üzülmeli ne de kâra sevinmeli anlayışı egemendir. Konu rahiplere gelince biraz daha farklıdır. Zira Budist rahip hayatının üçüncü ve önemli kuralı fakirliktir (Sarıkçıoğlu, 2002: 191). Yani rahipler yoksul oldukları ölçüde Tanrıya daha yakın olabilirler. Bu anlayışın bir benzeri Hinduizm içinde geçerli olup, kişi dünya nimetlerini ne kadar reddeder ve sefil bir hayat sürerse o derece Hindu Azizi haline gelebilir (Bilgin, 2003: 225). Görülüyor ki, Hinduizm’de, yoksulluk ya da sefil bir yaşam sürme özellikle tavsiye edilmektedir. Yukarıda bahsi geçen dinlerde özellikle yoksulluğun işlevleri net bir biçimde görülmektedir. Toplumsal yapıda farklı farklı işlevlere sahip yoksulluk konu din olunca da Tanrı’ya yakınlaşma aracı niteliğinde bir işleve sahiptir.

Hristiyanlık dininde yoksullara ve onların kurtuluşuna yapılan vurgu çok güçlüdür: “ne mutlu ruhta yoksul olanlara! Göklerin egemenliği onlarındır” ayeti Hristiyanlık dininin yoksullara verdiği önemi göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle, aslında tüm zenginlerde yoksullar kadar Tanrıya yakın iken, yoksulların, zenginlere nazaran Tanrıya daha yakın olduğu söylenmektedir (Bilgin, 2003: 224-225). Ayrıca ortaçağda Hristiyan dünyasında yaygın bir şekilde yoksulluğun dini yaşantıya daha uygun gören ya da dini tecrübe ile yoksulluğu özdeşleştiren ve bunu bir ibadet biçimi olarak, Tanrıya daha kolay ulaşma yolu gören hareketlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1170 yıllarda Lyon’lu Pierre Valdes, Matta İncili’ndeki, “eğer eksiksiz olmak istersen, git, varını yoğunu sat, parasını yoksullara ver... Sonra gel beni izle” (Bilgin, 2003: 227) sözünü bir emir olarak algılayıp, Hz. İsa’nın hayatı gibi sadakayla geçinen, fakir hayatına başlamış olması, Hristiyan dinin yoksulluğun zenginlikten daha değerli görüldüğüne bir örnektir. Diğer taraftan, Hz. İsa’nın Matta İncili’de “zengin bir kişinin göklerin egemenliğine girmesi güç olacak... Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı egemenliğine girmesinden daha kolaydır” (Bilgin, 2003: 231) sözleri Hristiyan öğretilerde yoksulluğu ve fakirliği öven zenginliği yeren bir anlayışın hâkim olduğundan söz etmek olasıdır. Fakat üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise, ortaçağda kilisenin aşırı bir biçimde zenginleşmesine karşı halkı yoksulluğa özendirme kilisenin toplum üzerinde baskı kurmaya çalışmasıyla açıklanabilir.

Sonuç

Yoksulluk dünyadaki gelir dağılımı adaletsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan çok boyutlu bir sorundur. Toplumsal yapıda var olan eşitsizlikler devam ettiği sürece yoksulluk da varlığını devam ettirecektir. Bu nedenle yoksulluğun topyekûn ortadan kaldırılması mümkün olmayıp ancak etkisi hafifletilebilir. Diğer taraftan işlevleri bağlamında yoksullukla mücadele düşünüldüğünde, yoksulluğun toplum için işlevsel olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. O halde zor olan yoksullukla mücadele etmekten öte işlevlerini ortadan kaldırmaktadır. Yoksulluk toplum açısından hem siyasi hem ekonomik hem kültürel hem sosyal hem de bireysel birçok işleve sahiptir. Yoksulluk, siyasi olarak oy toplama işlevinden tutundaki kişilerin hayırseverlik duyguları kabartan birçok işleve sahiptir. Eğer yoksulluk olmasaydı, bugün zenginlik anlamsızlaşacaktı. Yani birinin varlığı diğerinin varlığı ile anlamlıdır.

Görülüyor ki yoksulluk birçok işleve sahiptir. Toplumsal yapının düzen ve uyum içerisinde devam edebilmesi için yoksula ve yoksulluğa ihtiyaç vardır. Yoksulluk ekonomik hayatı düzenlemesinden tutunda manevi olarak rahatlamaya varıncaya kadar çok çeşitli işlevlere sahiptir. Bu noktada Gans “yoksulluğun kalıcı olduğunu; çünkü yoksulluğa alternatif birçok işlevsel seçeneğin toplumun daha zengin üyeleri için daha fazla işlevsiz” (Akt.: Oktik, 2008: 42) olacağını ifade etmektedir. Colquhoun (Akt.: Marshall, 2010: 27)’un söylediği gibi “Büyük oranda yoksulluk olmadan zenginlerde olamaz, çünkü zenginlik emeğin ürünüdür, emek de sadece bir yoksulluk durumundan doğar... Dolayısıyla yoksulluk, o olmadan ulusların ve toplulukların uygarlaşamayacakları, toplumun en zorunlu ve vazgeçilmez unsurudur”.

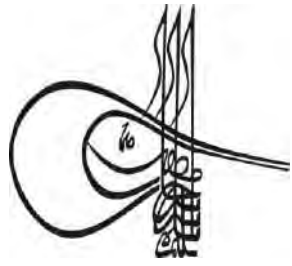
Yoksullukla mücadeleyi yoksulluğun işlevleri bağlamında değerlendirmek gerekir. Yoksulluk ortadan kalkması durumunda toplumsal yapıda daha farklı sorunlar ortaya çıkacaktır. O halde toplumun huzur içinde varlığı sürdürebilmesi için de bu işlevlerin varlığına ihtiyaç vardır. Yoksullukla mücadeleyi bu işlevler bağlamında düşünmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, R. (2013). *Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör*. Ankara: Argonot Yayınları.
- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*. (Çev.: Ümit Öktem). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bila, F. (2009). Sosyal Yardımın Siyasallaşması. <http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1056854&AuthorID=61&b=Karayalcinin+iki+projesi&a=Fikret+Bila> (Erişim Tarihi: 29.05.2014).
- Bilgin, V. (2003). “Dinlerin Yoksulluğu Algılayışı Üzerine Bir İnceleme”, Ahmet E. Bilgili ve İbrahim Altan (Ed.), *Yoksulluk Sempozyumu Kitabı Cilt: 2* (ss. 222-237) içinde, Düzenleyen: Deniz Feneri Derneği. İstanbul. 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- Buğra, A. (2010). *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Daşlı, Y. (2015). “Yoksulluğun Bir Nedeni Olarak Kamusal Sosyal Yardımlar: Sivas Merkez İlçe Örneği”. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Demirbilek, S. (2005). *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- DPT (2007). *9. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013: Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele*. Ankara: DPT Özel ihtisas Komisyonu Raporu.
- Drucker, F. P. (2000). *Yeni Gerçekler*. (Çev.: Birtane Karanakçı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdem, T. (2006), “Yoksulluk”. Tevfik Erdem (Ed.), *Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler* (ss: 321-365) içinde, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erdoğan, N. (2007). “Ağır Çekim Yoksulluk”. Necmi Erdoğan (Ed.). *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri* (ss: 307-312) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- European Union. (1985). *Council Decision on Specific Community Action to Combat Poverty*, Council of the European Community.
- Gans, H. (1971). “The Uses of Poverty: The Poor Pay All”, *Social Policy*, July/August, pp. 20-24.

- Gans, H. (1972). "The Positive Function of Poverty", *American Journal of Sociology*, Vol: 79, pp. 275-289.
- Gündoğan, N. (2008). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele". *Ankara: Sanayi Odası*, Ocak/Şubat, 42-56.
- Hardt, M. & Negri, A. (2003). *İmparatorluk*. (Çev.: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. & Negri, A. (2011). *Ortak Zenginlik*. (Çev.: Efla-Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kalaycı, S. ve Öztürk, A. (2018). "Türkiye'de Eğitim, İşsizlik Ve Enflasyona Dayalı Gelir Dağılımı Adaletsizliği", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/31, p. 151-168 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>. ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- Kızılgöl, Ö. (2009). *Türkiye'de Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Bakış*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, M. (2015). "Sosyal Dışlanma Sorunu ve Asgari Gelir Desteğinin Gerekliliği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38, ss. 501-510.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Köse, B. (2009). "Sosyal Bir Problem Olarak Yoksulluk". Nurşen Adak (Ed.), *Sosyal Problemler Sosyolojisi, Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler* (ss. 215-248) içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kuyurtar, E. (2003). "Mutlak Yoksulluğa İlişkin İki Etik Yaklaşım". Ahmet E. Bilgili ve İbrahim Altan (Ed.), *Yoksulluk Sempozyumu Kitabı Cilt:1* (ss. 110-122) içinde, Düzenleyen: Deniz Feneri Derneği. İstanbul. 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, T. H. (2010) "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf". (Çev.: Burcu Yakut Çakar ve Utku Barış Balaban), Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (Der.), *Sosyal Politika Yazıları* (ss. 19-32) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nakiboğlu, A. ve Levent, M. (2018). "Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve Yoksulluk: Afrika Örneği", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/31, p. 203-216, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12741> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- Oktik, N. (2008). "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar". Nurgün Oktik (Der.). *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (ss: 21-56) içinde, İzmir: Yakın Kitabevi.
- Oppenheim, C. & Harker, L. (1996). *Poverty: The Facts*. Child Poverty Action. Group Limited.
- Ören, K. (2013). *Sosyal Politika*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Polanyi K. (2005). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (Çev.: Ayşe Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıkoğlu, E. (2002). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). "Türkiye'de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi". *Maliye Dergisi*. Sayı: 158 (Ocak-Haziran), 326-348.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (Çev.: Yavuz Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Şenses, F. (2003). “Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz? Gözlemler Ve Öneriler”. F. Şenses, A. H. Köse, E. Yeldan (Der.), *İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet Ve Sınıflar* (ss: 319-356) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. (5. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçar, C. (2011). *Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri*. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- UNDP (2005). *Human Development Report-2005*. New York: UNDP.
- UNDP (2006). *Human Development Report 2006*. New York. USA.
- UNDP (2007/2008). *Human Development Report 2007/2008*. New York. USA.
- UNDP (2013). *Human Development Report-2013*. New York. USA.
- World Bank (2000). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. Washington D.C.: World Bank.
- World Bank (2010). “Understanding Poverty, What is Poverty?” www.worldbank.org/poverty.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. (Çev.: Durdu B. Çiftçi). Ankara: Nika Yayınevi.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Lütü ÖZAV - Prof. Dr. Adem SEZER

This article was checked by iThenticate.

UŞAK ŞEHRİNDE AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNE ERİŞİLEBİLİRLİĞİN CBS İLE ANALİZİ*

Mehmet DENİZ**

ÖZET

Günümüzde yaygınlaşan akıllı kent sistemleri ile mekânsal analizlerin önemi giderek artmaktadır. Mekânsal analizler İhtiyaç saptamada ve bu ihtiyaçlara çözüm önerisi ortaya konulmasında CBS ile birlikte uygulandığında çalışma alanı genişlemekte ve daha doğru sonuçlar vermektedir. Mekânsal analizlerin en önemlilerinden biri kentte yaşayan insan nüfusunun belirli sahalara erişilebilirliğinin ortaya konulması veya belirli merkezlerin yapımında ihtiyaç bölgelerinin belirlenmesine yardımcı olan network (ağ) analizidir. Çalışmada Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde yer alan Uşak şehrinde bulunan aile sağlık merkezlerine erişilebilirlik durumu incelenmiştir. Aile sağlığı merkezleri (ASM) ülkemizde 2004 yılında yürürlüğe giren 5258 sayılı kanun ile ilk olarak Düzce İli'nde kurulmaya başlamıştır. Aile sağlık merkezlerinin kapsamına baktığımızda bir veya daha fazla aile hekimi ile aile sağlığı elemanlarınca aile hekimliği hizmeti verilen kurumlar girmektedir. Analiz aşamasına geçilmeden önce Uşak Belediyesinden mevcut yapı verisi, Uşak İl Sağlık Müdürlüğünden aile sağlık merkezlerinin (ASM) açık adresleri, openstreetmap açık verilerinden sayısal ulaşım ağı ve TÜİK'ten nüfus verileri temin edilmiştir. Açık adresleri bilinen aile sağlık merkezleri ArcMap 10.5 uygulaması ile sayısallaştırılmıştır. Elde edilen veriler erişilebilirlik çerçevesinde ağ analizinden yararlanılarak ArcMap 10.5 uygulaması ile analize tabi tutulmuştur. Ağ analizi ile mevcut ulaşım ağının oluşturduğu sistem sayesinde Uşak şehrinde Aile Sağlığı Merkezlerinin (ASM) erişilebilir alanları tespit edilmiştir. Analizde yasalar ile belirlenen 500 metre ve tarafımızca belirlenen alternatif 1000 metre mesafeler temel alınmıştır. 500 metrelik mesafe dikkate alındığında bir mahalledeki yapıların tamamının yönetmelikteki ölçüt dışında kaldığı belirlenmiştir. Şehirde Özdemirler

* Çalışmanın ön bulguları "Aile Sağlığı Merkezlerine Erişilebilirliğinin CBS İle Analizine Uşak Şehri Örneği" başlığı ile 3rd International Congress on Social Science on 17-21 October 2018 to the City of Buhara da sunulmuş ancak tam metin olarak yayınlanmamıştır.

**  Doç. Dr. Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, E-posta: metdeniz@mynet.com

Mahallesi dışındaki diğer mahallelerde erişim probleminin yüksek olması dikkat çekicidir. 500 metre mesafede rahatça erişilebilir alanlar şehrin merkez ve güneyinde yoğunlaşmıştır. 1000 metrelik alternatif mesafe dikkate alındığında erişilebilir alanın şehrin merkezinde yoğunlaştığı görülmektedir. Analiz sonucunda en büyük sorunun şehrin çeperlerinde olduğu bazı sahaların erişilebilir alan dışında kaldığı olduğu göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Sağlık Coğrafyası, Aile Sağlığı Merkezi, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Ağ analizi

ANALYSIS OF ACCESSIBILITY TO FAMILY HEALTH CENTRES (FHC) IN UŞAK CITY BY USING GIS

ABSTRACT

Smart City systems, which are becoming increasingly widespread day by day, increasing the importance of spatial analysis. Spatial analysis When applied in conjunction with GIS in determining needs and putting forward solutions to those needs, the field of study is expanding and gives more accurate results. One of the most important spatial analyzes is network analysis, which helps to determine the specific site accessibility of the human population living in the city, or to identify areas of need for the construction of specific centers. In the study, accessibility of family health centers in Uşak province in the Inner Western Anatolian section of the Aegean Region was examined. Family health centers started to be established in the province of Düzce with the law numbered 5258 which entered into force in 2004 in our country. When we look at the scope of family health centers, there are one or more family physicians and institutions that provide family medicine services as family health workers. Before the analysis phase, the existing building data from Uşak Municipality, the open addresses of family health centers from Uşak Provincial Health Directorate, the numerical transportation network from OpenStreetMap open data and population data from TURKSTAT were provided. Known family health centers with open addresses are digitized with ArcMap 10.5 application. The collected data were analyzed by ArcMap 10.5 application using network analysis in the framework of accessibility. Through the network analysis and the system established by the existing transportation network, accessible areas of family health centers in Uşak city have been determined. The analysis is based on the 500 m distance determined by the law and the 1000 m distance determined by the researcher. Considering the distance of 500 meters, it was determined that all the buildings in a neighborhood were excluded from the regulation. It is noteworthy that access problems are high in the city except in Özdemirler District. However, in 500 meters, easily accessible areas are concentrated in the center and south of the city. Considering the alternative distance of 1000 meters, the accessible area seems to be concentrated in the center of the city. As a result of the analysis, the biggest problem is that some of the areas in the city periphery are outside of accessible area.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Although the population is an important criterion for drawing the boundaries of the city, the increase in the population in recent years and result of increasing population living in cities has increased the pressure on these settlements. Although it may seem like a solution to support the return from urban to rural areas in order to prevent the increasing population pressure, it is obvious that a significant part of the urban population will not return to the countryside. This is one of the reasons for the emergence of the smart city concept. Caragliu and his friends emphasize these features of the smart city and coexistence of different elements. According to the researchers, in order to ensure sustainable economic growth and high quality of life in a smart city, a participatory management, a good resource management, a good social capital and the transportation infrastructure including information technologies, should be used correctly (2009, s. 50; 2011, s.70). It is emphasized that transportation has an important role in smart city systems. It is important to solve transportation problems for the needs of economic growth in cities (Albino, Berardi & Dangelico, 2015, p.4). It has an impact on social phenomena as well as its impact on city economies. The connection of different places within the cities with each other or with the houses is through the transportation systems and network. Uşak, which is a medium size city, was chosen as the working area. Uşak is located in the Inner western Anatolian section of the Aegean Region. Research area is located almost in the central part of Uşak District.

Purpose and Method

In the study It is used four kind of data which are the addresses of family health centres affiliated to Ministry of Health in Uşak and vector data set created via these addresses, numerical transportation network, data of houses in Uşak, population data for neighbourhood in the working site.

It has been accomplished the necessary digitizing by using current addresses of family health centre taken from Uşak Health Department, being detected the locations of some family health centres, they have been habilitated for the study. Open street map (© OpenStreetMap katılımcıları, 2018) necessary for using in the analyse, is constituted with the help of the open data Bad demonstrations in the vector datum has been removed through field observations and it has been made up all deficiencies. The transportations net data has been controlled and prepared for using in the analyse. The “.ncz” extension vector data drawn within the zoning plan from the Uşak municipality has been transformed into “.shp” files which are used in the ArcGis 10.5 program as appropriate. To obtain data on age, it has resorted to the statistical agency of Turkey (TURKSTAT). It has been through the numeration service in the municipality of Uşak that construct data to be used for calculating accessibility in the result of the analyse to be held.

The main purpose of our study is to determine spatial accessibility of primary care clinics in Uşak province. In the light of this purpose, we made use of ArcGis 10.5 GIS programme. While calculating the spatial accessibility, network analysis has been used. While analysing, as a first step, the topology analysis has been applied to the verified road data that we have and the mistakes that aroused during data production has been resolved. Then the road data that we have has been used to form network database and made ready for the analysis. During the analysis, the critical

values that took part in the former studies (Güray and Kemeç, 2016) based on the Spatial Plans Building Code and the alternative distances that has been mentioned before have been taken as a standard. The accessible areas within and inside distances has been determined in the light of the regulations followed as: Spatial Plans Building Code, Chapter Four, The Rules Regarding The Building of Spatial Plans, The Walking distances Article: 12 Item 2 “In the construction plans; considering following distances; playground, children’s park, outdoor district sports field, primary care clinic, kindergarten, pre-school, and primary school functions about 500 metres, secondary schools about 1000 metres and high schools about 2500 metres, can be planned as service influence area as a pedestrian.” (Resmi Gazete, 14.06.2024, issue: 29030). While applying the analysis, another important point that has been considered is the toleration of 100 metres for the roads. Thanks to this, by the help of road vector data’s that has been shown as straight lines, the width of the road, roaming around or the mistakes that can occur by the diversions on the route can be ignored. During the analysis to determine the accessible areas, legal legislations and the distances for the similar studies has been taken into consideration. Because of this reason for the analysis 500 and 1000 metres has been applied.

During the analysis to determine the accessible areas, legal legislations and the distances for the similar studies has been taken into consideration. Because of this reason for the analysis 500 and 1000 metres has been applied. While preparing the tables the locations of the buildings has been taken into consideration. The analysis of the accessibility has been determined according to the number and location of the buildings. Because of not acquiring the distribution of the people living in the buildings, the populations estimated to the building accessibilities and it has been considered as equal. Because of the distribution of the population in the buildings cannot be reached from any sort of institution, this method has been used.

Findings

The data obtained from the Provincial Health Directorate and the positions of the 17 family health centres (FHC) in the field were determined. When the locations were examined, it was seen that 14 family health centres (FHC) were located in the densely populated areas. As a result of the network analysis, it is seen that the city does not have accessibility problems to the family health centres in the high central areas of housing and population density.

It is noteworthy that when accessing the city walls, accessibility problem arises. Spatial Plans Considering the legal limit, which is the legal boundary stated in the Building Regulation, 28,2 % of the work area and 76,2% area when the analysis is 1000 meters in the alternative distance, it is revealed that the area is accessible to pedestrians in the family health centres.

According to the neighbourhoods, there is accessibility problem in all neighbourhoods except for Özdemir Mahallesi. After the Özdemir, the neighbourhoods having the highest rate within the 500 m buffer are Köme (48%), Kurtuluş (60%), Işık (44%), Karaağaç (42%) and Mehmet Akif Ersoy (45%). In 1000 meters’ distance, the accessibility problem is quite low except

4 neighbourhoods (Bozkurt, Atatürk Fevzi Çakmak and Fatih Neighbourhoods).

Discussion and Conclusion

The research focuses on primary health care facilities in Uşak. Preventing the concentration in secondary and tertiary health care services, which require more expertise and advanced human and physical capital, and reducing the time and energy loss in the institutions, better service to the patients in need of services in this stage can be realized by proper functioning of the Family Medicine system. The healthy functioning of the family medicine system is also possible with the availability of FHCs and a good accessibility to these places as stated in previous studies. The results of the analysis we carried out in the study were found to be very low considering the legal regulations. When the reachable distance is increased to 1000 meters, the problem is partially reduced. This situation shows the low number of family health centres in the field. In order to solve the problem, the number of FHC should be increased and distributed homogeneously in the searching area. It is seen that ASM locations in the field are in the arrangements to be made throughout the country in addition to local interventions in solving the problems. Some of the problems that arise in the current practice system from the deficiencies in the practice of Family Medicine.

Some of these issues are related to physician fees, FHC place allocation etc... For example, the number of family physicians who will be assigned to a zone in Turkey are taken into account when determining the population mainly. However, in practice, only the population-based determinations create problems. In addition to the allocation of the family physician with a population ratio, spatial spread should also be considered. The calculation of the income of family physicians based on the number of patients should be reviewed. Family physicians do not work in places where the population is not intensified if the fees to be received by the family physicians are determined according to the number of patients registered to family health centre (FHC). The availability of places allocated by the state in these areas will enable a more appropriate distribution in terms of spatial accessibility.

Keywords: Accessibility, Health Geography, Family Health Center, Geographical Information Systems, Network Analysis

GİRİŞ

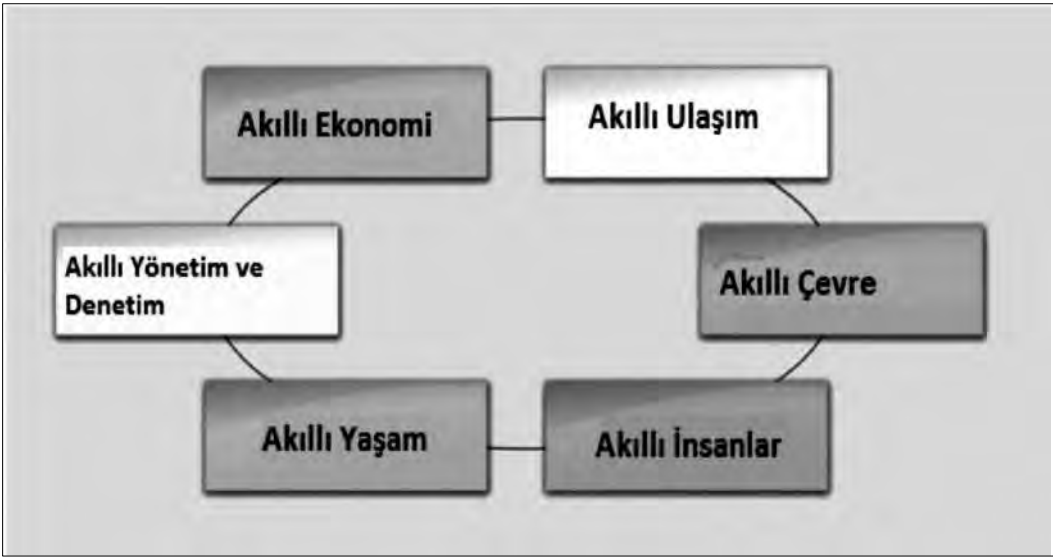
Nüfus kent sınırlarının çizilmesinde önemli bir kıstas olsa da nüfusun son yüzyıllarda hızla artması ve artan nüfusun şehirlerde yaşaması sonucu bu yerleşmeler üzerindeki baskı artmıştır. Artan nüfus baskısının önüne geçmek için kentten kıra geri göçün desteklenmesi bir çözüm gibi görünse de kentli nüfusun önemli bir kısmının kırlara geri dönmeyeceği aşikârdır. Bu sebeple 20. yy sonlarına doğru gelişmiş ülkeler sorunun çözümü için değişik formüller üretmeye başlamışlardır. Bu dönemden sonra akıllı şehir kavramının ortaya çıkmasının sebeplerinden birisi de budur. Akıllı kentler şehircilik çalışmalarında yeni bir paradigma yaratırken kent planlamaları da aynı odakta yapılmaya başlanmıştır. Artan önemi nedeniyle de uluslararası politikaların inşasında ve bilimsel yazında akıllı kentler gün geçtikçe popülerleşmektedir (Albino, Berardi & Dangelico, 2015). Akıllı kentlerin ne olduğuna gelince tanımların temelinde planlama ve teknolojinin olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde birbirine benzer tanımlar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Harrisan'a göre akıllı kent, şehrin kolektif aklını güçlendirmek ve kullanmak için fiziksel, teknolojik, sosyal ve finansal durumu birleştiren bir yapı olup

bilişim teknolojilerindeki ilerlemelerle şehrin işletme verimliliğini ve yaşam kalitesini iyileştirme konusunda uzun zamandır devam eden uygulamalardır (Harrison et al. 2010, s. 2). Caragliu ve arkadaşları da akıllı kentin bu özelliklerine ve farklı öğelerin birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Araştırmacılara göre akıllı bir kentte sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek yaşam kalitesinin sağlanabilmesi için katılımcı bir yönetim, iyi bir kaynak yönetimi, iyi bir sosyal sermaye ve bilişim teknolojilerini içeren ulaşım altyapısının doğru kullanılması gerekmektedir (2009, s. 50; 2011, 70).

Akıllı kentlerin en önemli bileşenlerinden biri de akıllı ulaşım olarak gösterilmektedir (Şekil 1). Otomasyona bağlanmış, birbiri ile iletişim halindeki araçların sorunsuzca hareket edebilmeleri için gerekli mekânsal alt yapının inşa edilmesi gerekmektedir. Burada sözü geçen mekânsal alt yapı sadece yolların, trafik işaretlerinin vb. donanımların doğru yapılmasından ibaret değildir. Zira akıllı kent ve akıllı ulaşım ancak doğru planlanmış bir kentle kusursuz bir hâl alabilecektir. Çelikyay'ın (2013) da vurguladığı gibi akıllı kentler açısından ulaşım sorunu en çok karşılaşılan problem olabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek için gerek taşıtların gerekse yayaların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak en sorunsuz erişimin sağlanması gerekir.

Akıllı kent sistemleri içinde ulaşımın ayrı bir yeri olduğu vurgulanmaktadır. Kentlerdeki ekonomik büyümenin ihtiyaçları için ulaşım problemlerinin çözülmesi gerekmektedir (Albino, Berardi & Dangelico, 2015, s. 4). Ulaşımın şehir ekonomilerine etkisinin yanında sosyal fenomenler üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Kent içindeki farklı mekânların birbirleri ile veya konutlarla olan bağı ulaşım sistemleri ve ulaşım ağları ile olmaktadır. Bostan ve Unal (2017)'ın da belirttiği gibi alt yapı ve ulaşım problemleri sağlık sistemi gibi birçok alanı olumsuz etkilemektedir.

Washburn, akıllı kenti tanımlarken teknolojinin şehrin idaresi, eğitim sistemleri, sağlık hizmetleri, güvenlik, ulaşım, kamu hizmetleri vb. alanlarda birbirine bağlı ve verimli olmasını sağlayan altyapı bileşenleri ve hizmetleri için kullanımı olduğunu vurgular (Washburn et al. 2010'den aktaran: Albino, Berardi, ve Dangelico, 2015). Bilgi teknolojileri açısından Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) hızlı gelişme gösteren teknolojilerden biridir (Meydan ve Öner, 2014). İçinde bulunduğumuz yüzyılda teknolojik gelişmeler ve bunun farklı alanlarda uygulanması kentsel tasarımlara da yansımaktadır. Yeni nesil anlayış ile planlanan kentlerde inovasyon, teknoloji kullanımı ve kent idaresinde CBS temelli analizler ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde de 15-20 yıldır kullanılmaya başlanan ve son yıllarda giderek kullanımı yaygınlaşan CBS yani *Coğrafi Bilgi Sistemleri* akıllı kent uygulamaları için kullanıma uygundur. Bu kullanım alanlarının başında planlamalar sırasında önem arz eden belirli yapıların, kurumların vb. yer belirlemesi gelmektedir. Çalışmada olduğu gibi bir yapı, kurum, donanım vb. için sadece erişilebilirlik kriteri dikkate alınarak uygun yer belirlenebileceği gibi coğrafi bilgi sistemi ile birkaç ölçüt belirlenip tümü dikkate alınarak da uygun yer seçilebilir. Uygun yer belirleme konusunda eğitim kurumları, sağlık ocakları, parklar, çocuk bahçeleri, açık spor alanları vb. sahalar da uygulama alanı olabilir.



Şekil 1: Akıllı kent bileşenleri (Çelikyay, 2013, s. 1318)

Ülkemizde 2016 yılında başlayan Merkezi Adres Kayıt Sistemi (MAKS) projesi akıllı kent ve coğrafi bilgi sistemi bağlantısına örnek olarak gösterilebilir. Bu proje ile çok katmanlı merkezi yapıda yine çok katmanlı bir sistem ve yazılım mimarisinin oluşturulması hedeflenmiştir (<https://maks.nvi.gov.tr>). Bu proje tamamlandığında nüfusun mekânsal olarak dağılımı konut bazlı olarak görselleştirilebilecektir.

Sağlık coğrafyası veya diğer adı ile tıbbi coğrafya coğrafyanın önemli uygulama alanlarından biridir. Araştırmacılara göre tıbbi coğrafya çalışmalarında sağlık ve coğrafya arasındaki bağ sağlık hizmetleri ve sağlık sorunları, olaylar arasındaki ilişki, çözüm önerileri vb. bulundukları mekân içinde incelenir (Timor, 1996). Ancak Türkiye’de coğrafyacıların bu alandaki çalışmaları sınırlıdır. Ölgün (2010) iki bilim arasındaki zayıf işbirliğini coğrafyacıların ve sağlıkçıların karşılıklı ilgisizliği şeklinde özetlemektedir.

Bu alanda yapılan dikkat çekici araştırmaların bir bölümü sağlık tesislerine olan erişilebilirliğin ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır. Zira sağlık hizmetlerine erişim bir bölgede görülen birçok kronik ve akut rahatsızlığın takip edilmesi, önüne geçilmesi ve yayılmasına engel olunması açısından dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bu sebeple Freyssenge ve diğerleri coğrafi erişilebilirliğin değerlendirilmesinin birçok patolojik durum açısından önemli olacağını altını çizmektedir (2018, s. 2). Coğrafi bilgi sistemlerinin (CBS) ve küresel konumlandırma teknolojilerinin yaygınlaşması sağlık tesislerinin erişilebilirliği ve kullanımı ile ilgili çalışmaları yeniden canlandırmıştır (Baker, Bazemore ve C. Jeffrey Jacobson, 2008, s. 297).

Genel anlamda sağlık hizmetlerine erişim, belirli bir alandaki nüfusun, ev ile bir sağlık tesisinin yeri arasındaki fiziksel mesafeyi birleştirmesiyle ilgilidir (Baker ve diğerleri, 2008, s. 298). Sağlık hizmetlerine erişim bölgeden bölgeye göre değişmektedir çünkü sağlık çalışanlarının nerede bulunduğu (arzi), insanların ikamet sahaları (talep) ve sağlık uzmanlarının veya nüfusun dağılışı erişim koşullarını etkilemektedir (Luo ve Wang, 2003, s. 865).

Akıllı kent sistemleri ve CBS uygulamalarının güvenlik, sağlık, iletişim, ulaşım ve eğitim gibi birçok kullanım alanı vardır. Bu alanlardan bir tanesi de sağlık yapılarının lokasyonlarının ve kent sakinlerinin bu lokasyonlara erişimlerinin belirlenmesidir. Eğitim lokasyonlarının seçiminde belirlenen kıstaslar ile çeşitli uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Ülkemizde eğitim kurumlarının hizmet vereceği sahanın belirlenmesinde temel alınan mesafe kıstasları *Mekânsal Planlar Yapı Yönetmeliği* ile

belirlenmektedir. Türkiye'de erişilebilirlik konusunda uygulamalı çalışmaların henüz yeterli sayıya ulaşmadığı görülmektedir. Bu konuda Van şehrindeki eğitim kurumları üzerine uygulanan bir çalışma mevcuttur (Güray ve Kemeç, 2016). Aile Sağlığı Merkezlerinin lokasyonlarına erişilebilirliğin belirlenmesi hususunda ise herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ, SINIRLARI VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Çalışma sahası olan Uşak şehri Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde yer alır. Uşak ili merkez ilçesinin kuzeyinde Kütahya iline bağlı Gediz ve Şaphane ilçeleri, kuzeydoğusunda ve doğusunda Banaz ilçesi, güneydoğusunda Sivaslı ilçesi, güneyinde Sivaslı, Karahallı, Ulubey ve Eşme İlçeleri, batısında ise Manisa iline bağlı Kula ve Selendi ilçeleri bulunur. Uşak şehri ilin hemen hemen merkezi kısmında yer alır (Şekil 2).

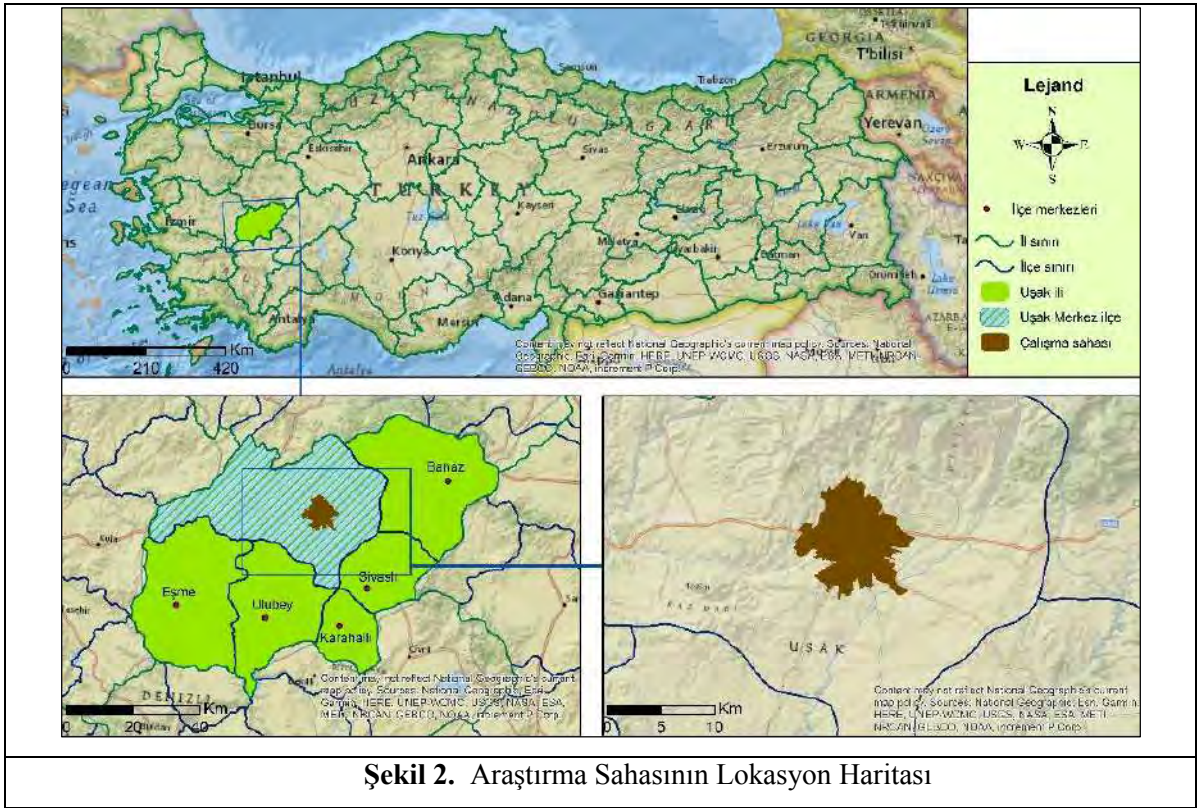
Araştırma sahası Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar ülke sanayisinde önemli bir yer tutmaktadır. Düşük bir nüfus yoğunluğu görülmesine rağmen TÜİK tarafından açıklanan istatistiklerde işsizliğin düşük olduğu merkezlerden biri konumundadır. Bu durumda bölgenin sanayi ve ticaret kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Zira ülkenin özel sermaye ile kurulan ilk şeker fabrikası olan Uşak Şeker Fabrikası (Günümüzdeki adı Nuri Şeker Şeker Fabrikası) araştırma sahasında yer almaktadır. Günümüzde gıda, deri ve tekstil alanında ülke çapında söz sahibi olan önemli birçok firmanın ve tesisin merkezi ya da üretim tesisleri Uşak İli sınırları içinde yer alır.

Uşak şehri ve çevresinin son yıllarda nüfus çekmesinde adı geçen sanayi bölgelerinin yanında 2006 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesine bağlı birimlerin ayrılarak Uşak Üniversitesi adı altında müstakil bir üniversitenin kurulması da etkilidir. 2017-2018 yılında 30.000'i aşan üniversite öğrencisi sayısı kentte farklı sosyal ve ekonomik fonksiyonların gelişmesi hızlanmıştır. 1953 yılında müstakil bir il olan Uşak İlinde nüfus 1955'te 165 374 iken günümüzde bu sayı 364 971'e çıkmış; Merkez İlçe nüfusu ise aynı yıllarda 43 631'den 364 971'e yükselmiştir (Tablo 1). Şehirde nüfusun bu derece hızlı artması sosyo-ekonomik olarak farklı ihtiyaçların doğmasına neden olmaktadır. Zira çoğalan nüfus ve hane sayısına bağlı olarak şehirlerde sağlık, eğitim, güvenlik vb. hizmetler zaman zaman yetersiz kalabilmektedir.

Tablo 1: Uşak İli Genelinde Merkez İlçede Ve Uşak Şehrinde Nüfusun Gelişimi

Yıllar	Uşak İl Geneli	Uşak merkez ilçe	Uşak şehri	Yıllar	Uşak İl Geneli	Uşak merkez ilçe	Uşak şehri
1955	165374	43631	23496	2008	334111	209912	173053
1960	184733	63659	29021	2009	335860	212859	176717
1965	190536	69593	35517	2010	338019	216172	180414
1970	207512	80283	46392	2011	339731	218953	183640
1975	229679	96394	58578	2012	342269	222484	187886
1980	247224	110255	71469	2013	346508	226583	192144
1985	271261	128378	88267	2014	349459	231563	196466
1990	290283	145146	105270	2015	353048	236301	201634
2000	322.313	179458	137001	2016	358736	242566	206234
2007	334115	209033	172709	2017	364971	250006	211187
Kaynak: TÜİK							

Yapmış olduğumuz bu çalışmada uygulanan mekânsal erişilebilirlik analizinin amacı, Uşak şehri sınırları içinde kalan *Aile Sağlığı Merkezlerinin* mekânsal erişilebilirlik durumlarının tespit edilmesidir. Çalışmada Uşak Belediyesi Numarataj bölümünden elde edilen yol (çizgi-line) ve konut (poligon-polygon) verileri, Uşak Sağlık Müdürlüğünden alınan ASM'lerin lokasyon bilgileri, TÜİK'ten alınan mahallelere göre nüfus verilerinden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan yöntem, *Aile Sağlığı Merkezleri* için uygulanan erişilebilirlik analizinin *Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği*'ndeki esaslara göre incelenmesine dayanmaktadır.



AMAÇ VE YÖNTEM

Veri Seti ve Veri Analizi

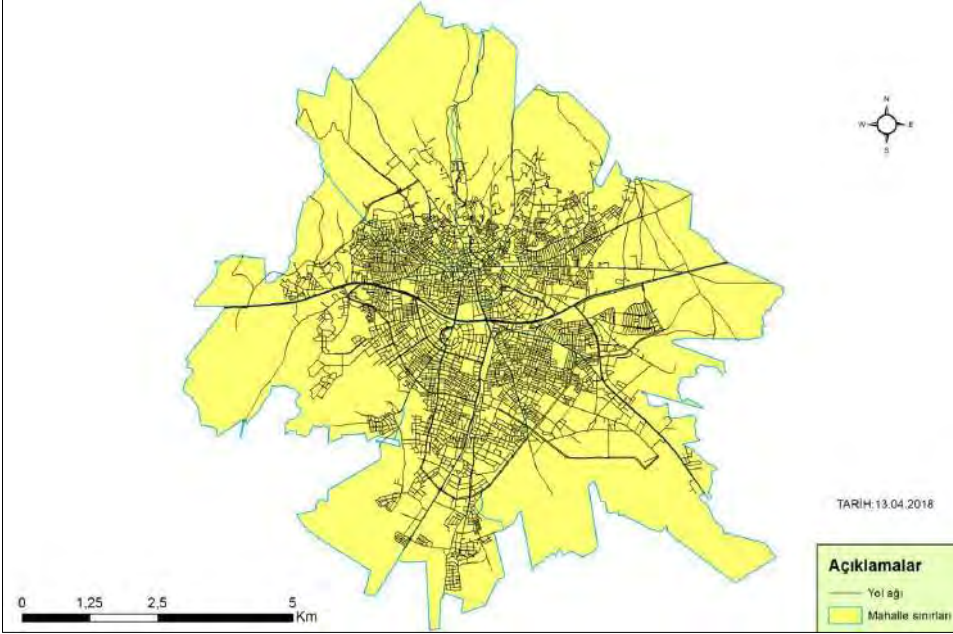
Çalışmada ilk olarak gerekli olan veriler temin edilebileceği kurumlardan talep edilmiştir. Bu çalışmada kullanılmak üzere toplanan veriler araştırmacılar tarafından analize uygun hale getirilmiş veya ilgili kurum istatistikleri doğrudan çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan veri setlerini *Uşak şehri sınırları içinde Sağlık Bakanlığına bağlı Aile Sağlığı Merkezlerinin adresleri ve bu adresler üzerinden oluşturulan vektör veri seti, Sayısal ulaşım ağı, Uşak şehrinde bulunan konutların sayısal (vektör) verisi ve Çalışma sahasındaki mahallelere göre nüfus verisi* oluşturmaktadır.

Uşak Sağlık Müdürlüğünden alınan *Aile Sağlığı Merkezlerinin* güncel adresleri kullanılarak gerekli sayısallaştırmalar yapılmış, bunun yanında bazı *Aile Sağlığı Merkezlerinin* konumları tespit edilerek çalışmaya uygun hale getirilmiştir. Analizde kullanılmak üzere gerekli olan ulaşım ağı verisi OpenStreetMap (© OpenStreetMap katılımcıları, 2018) açık verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Vektör verilerdeki hatalı gösterimler saha gözlemleri ile giderilmiş, eksiklikler tamamlanmıştır. Ulaşım ağı verisinin doğruluğu kontrol edilmiş ve analizde kullanıma hazırlanmıştır. Yapılacak analiz sonucunda erişilebilirliğin hesaplanmasında kullanılacak olan yapı verisine Uşak Belediyesi Numarataj Servisinden ulaşılmıştır. Uşak Belediyesinden alınan veri seti imar planı dahilinde çizilmiş ".ncz." uzantılı vektör verileri ArcGis 10.5 programında uygun olarak kullanılabilen ".shp."

uzantılı dosyalar haline getirilmiştir. Nüfus verisinin elde edilmesinde ise Türkiye İstatistik Kurumuna başvurulmuştur.

Çalışmamızın başlıca amacı Uşak şehrindeki *Aile Sağlığı Merkezlerinin* mekânsal erişilebilirliğini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda Mekânsal Planlar Yapı Yönetmeliği'ne göre ASM'lere yürüyerek hangi mesafelerden sorunsuzca ulaşılabilirdi ortaya çıkarılmıştır.

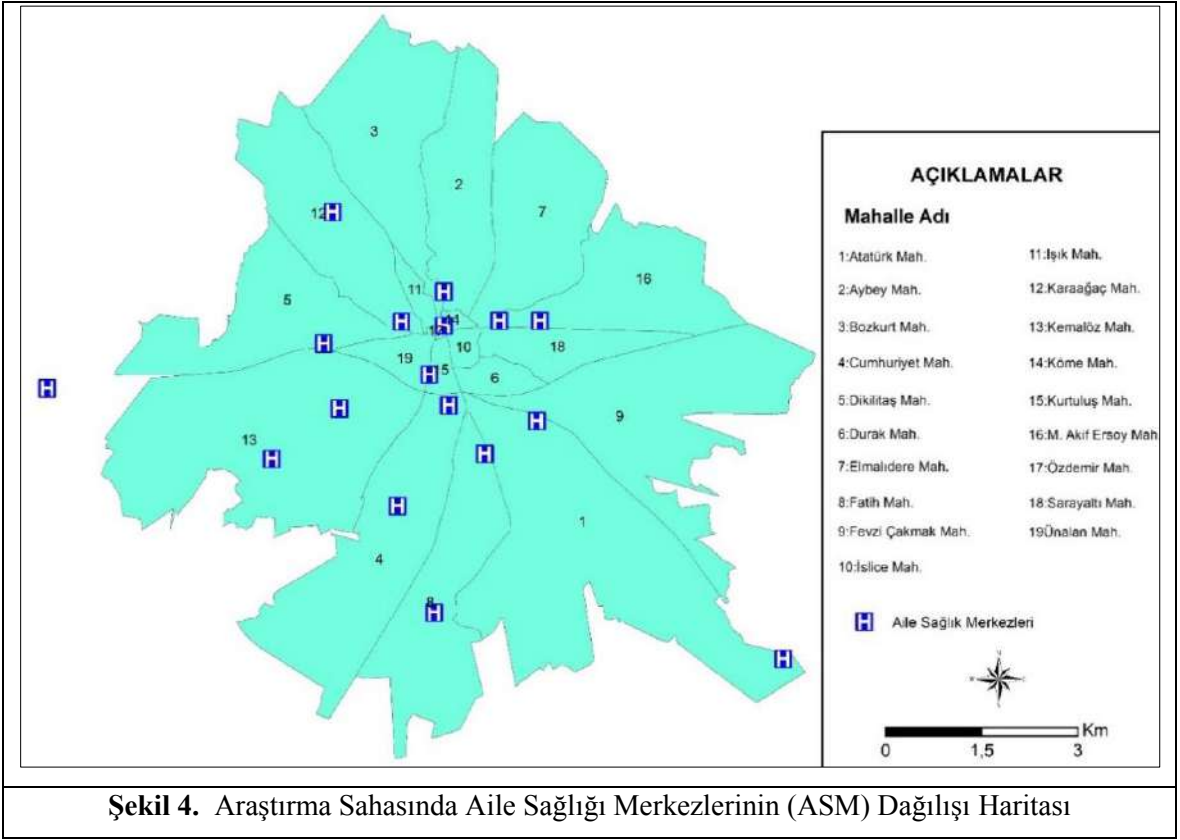
Çalışmada analizler ArcGis 10.5 CBS programından faydalanılarak yapılmıştır. CBS ile yapılan analizlerde güncel ve doğruluk oranı yüksek bilgi üretmek mümkündür (Özşahin, 2012). Araştırma kapsamında mekânsal erişilebilirlik düzeyi hesaplanırken network analizi (ağ analizi) uygulanmıştır. Analiz yapılırken ilk adım olarak elimizde bulunan doğruluğu kontrol edilmiş yol verisine (Şekil 3) topoloji-topology analizi uygulanmış ve veri üretimi sırasında oluşan hatalar ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra elimizdeki yol verisi kullanılarak *network dataset* (ağ veri kümesi) oluşturulmuş ve analiz için hazır hale getirilmiştir. Analizde benzer çalışmalarda (Güray ve Kemeç, 2016) referans olarak alınan *Mekânsal Planlar Yapı Yönetmeliği*'nde yer alan kritik değerler ve adı geçen çalışmada kullanılan alternatif mesafeler ölçüt olarak alınmıştır. Mekânsal Planlar Yapı Yönetmeliği, Dördüncü Bölüm Mekânsal Planların Yapımına Dair Esaslar, Yürüme mesafeleri Madde:12'nin 2. bendindeki "*İmar planlarında; çocuk bahçesi, oyun alanı, açık semt spor alanı, aile sağlık merkezi, kreş, anaokulu ve ilkokul fonksiyonları takriben 500 metre, ortaokullar takriben 1.000 metre, liseler ise takriben 2.500 metre mesafe dikkate alınarak yaya olarak ulaşılması gereken hizmet etki alanında planlanabilir.*" (Resmi Gazete, 14.06.2014, Sayısı: 29030) maddesine dayanarak, yönetmelikteki mesafeler içinde ve alternatif mesafeler dahilinde ASM'lere erişilebilir alanlar tespit edilmiştir. Analiz uygulanırken dikkat edilen diğer bir önemli husus analiz sırasında yollara 100 metre tolerans tanınmasıdır. Bu sayede bir çizgi şeklinde gösterilen yol vektör verileri üzerinden yolun genişliği, etrafta gezilmesi veya güzergâhta yapılabilecek küçük sapmaların oluşturacağı hatalar görmezden gelinebilmiştir.



Şekil 3: Uşak Şehrinin Yol Ağı Haritası

Analiz sırasında ulaşılabilir alanları belirlemek için yasal mevzuatta kullanılan mesafe dikkate alınmıştır. Analiz için bu sebeple 500 metre ve erişilebilirlik oranını daha net görebilmek için yönetmelikte olmayan ancak alternatif bir mesafe olarak 1000 metre mesafelere analiz uygulanmıştır. Tablolar oluşturulurken konut konumları esas olarak alınmıştır. Erişilebilirlik analizi binaların konum

ve sayılarına göre belirlenmiştir. Yapılarda yaşayanların sayısının dağılımı herhangi bir kurumdan temin edilemediği için nüfuslar bina erişilebilirlik miktarlarına oranlanmış ve eşit olarak dağıldığı varsayılmıştır.



Şekil 4. Araştırma Sahasında Aile Sağlığı Merkezlerinin (ASM) Dağılışı Haritası

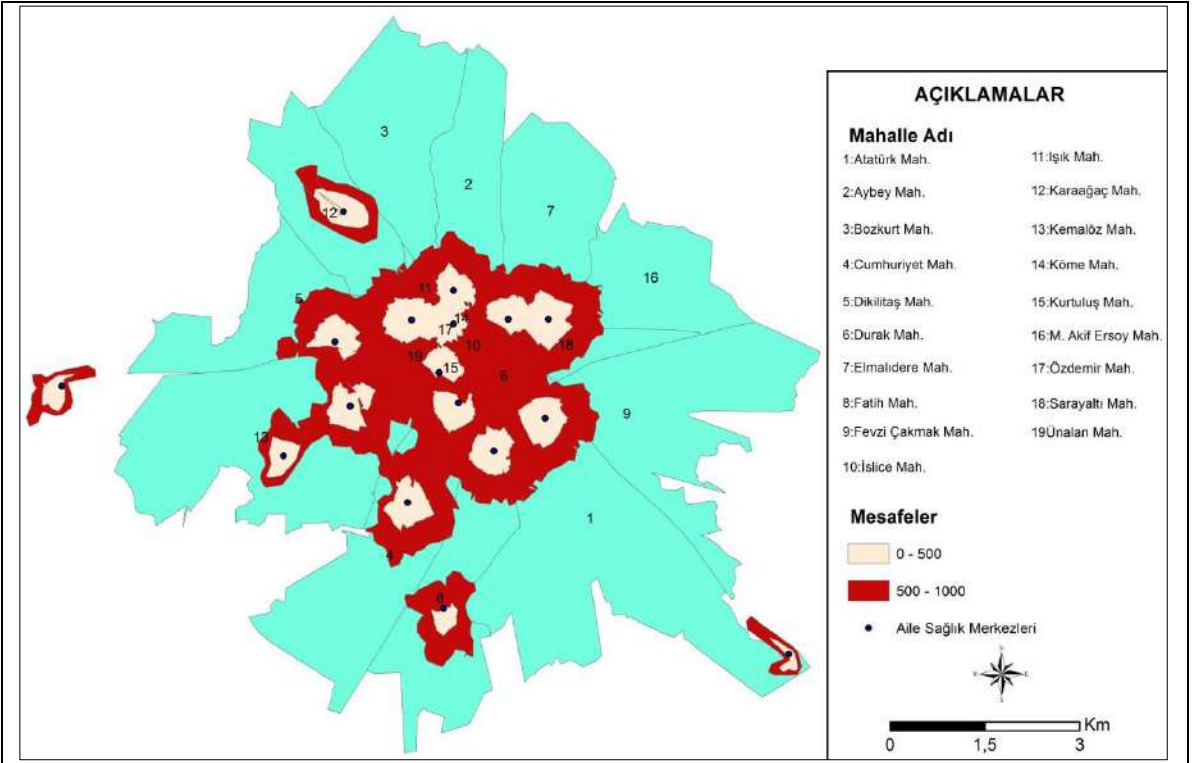
BULGULAR

İl Sağlık Müdürlüğünden alınan veriler ile saha da mevcut 17 aile sağlığı merkezinin konumları belirlenmiştir. Konumlar incelendiğinde 14 aile sağlığı merkezinin konutların yoğun olarak bulunduğu alanlarda olduğu görülmüştür. Sahada bulunan Cezaevi Aile Sağlığı Merkezi şehrin güneydoğu kısmında bulunmaktadır. Bu Aile Sağlığı Merkezi sadece cezaevi bünyesinde bulunan mahkûmlara hizmet vermektedir. Şehrin dışında bulunan bir diğer aile sağlığı merkezi Uşak Üniversitesi sınırları içinde bulunmakta ve üniversite öğrencilerine hizmet vermektedir. Şehrin yaklaşık üç kilometre kuzeyine Toplu Konut İdaresi tarafından inşa edilen toplu konutların merkeze olan uzaklığından dolayı aile sağlığı merkezine ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyacın giderilmesi için bir ASM kurulmuştur (Şekil 4).

Uygulanan Network (ağ) analizi sonucunda şehrin konut ve nüfus yoğunluğu yüksek merkezi alanlarının bir kısmında aile sağlığı merkezlerine erişilebilirlik probleminin çok fazla olmadığı görülmektedir. Şehrin çeperlerine doğru çıkıldığında ise erişilebilirlik probleminin ortaya çıktığı göze çarpmaktadır (Şekil 5).

Mekânsal Planlar Yapı Yönetmeliğinde belirtilen yasal sınır olan 500 metre dikkate alındığında çalışma sahasının %28,2'si erişilebilir mesafe içinde kalmaktadır. Alternatif mesafe olarak belirlediğimiz 1000 metrede analiz uygulandığında ise %76,2'lik bir alanın aile sağlık merkezlerine yaya olarak erişilebilir durumda olduğu ortaya çıkmıştır. Analizi mahalle bazlı incelediğimizde ise yasal sınırda Özdemir Mahallesi dışındaki tüm mahallelerde erişilebilirlik oldukça düşüktür. Özdemir malleinden sonra 500 m tamponu içinde en yüksek orana sahip mahalleler Köme (% 48,8),

Kurtuluş (% 60), Işık (% 44), Karaağaç (% 42), Mehmet Akif Ersoy (% 45,6) mahalleleridir. 1000 metre mesafede ise 4 mahalle dışında (Bozkurt, Atatürk Fevzi Çakmak ve Fatih Mahalleleri) erişilebilirlik problemi oldukça düşüktür (Tablo 2).



Şekil 5. Aile Sağlığı Merkezlerine Uygulanan Ağ Analizi Sonucunda Sahadaki Erişilebilirlik Durumu

Mekânsal Planlar Yapı Yönetmeliğinde belirtilen yasal sınır olan 500 metre dikkate alındığında çalışma sahasındaki 34950 binanın sadece 9861'ine erişim uygundur. Bu değerler nüfusa oranlandığında 211165 olan toplam nüfusun yaklaşık 55826'sının uygun mesafeler içinde ikamet ettiği tespit edilmektedir. Yönetmelikteki değerlerin sınırlarının üzerine çıkıp analiz 1000 metre üzerinden yapılırsa dahi nüfusun tamamı uygun mesafeler içinde kalmamaktadır. Bu durumda da %76,2' ye karşılık gelen 160872 kişi yaya olarak ASM'lere 1000 metre yürüyerek ulaşabilmektedir.

Analiz nüfus açısından açıklanırsa Özdemir Mahallesinde yaşayan 693 kişinin tamamının 500'lük sınır içinde kaldığı görülmektedir. 500 m tamponu içinde ASM'lere rahatça ulaşabilen nüfusun en yüksek oranla yaşadığı mahalleler Köme (1661 kişinin 811'i), Kurtuluş (2692 kişiden 1614'ü), Işık (4351 kişiden 1918'i), Karaağaç (14510 kişiden 6094'ü) ve Mehmet Akif Ersoy (10230 kişiden 4663'ü) mahalleleridir. Durak, İslice, Köme, Kurtuluş, Özdemir, Ünalan'da yaşayanların tamamı 1000 m içinde bir ASM'ye ulaşabilmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Araştırma sahasında Mahallelere Göre Toplam Yapı, Uygun Erişebilir Yapı ve Erişebilir Nüfus

Mahalle	Toplam Yapı	Erişebilir Yapı		Toplam Erişebilir Yapı	Erişilebilir Yapı Oranı (%)		Toplam Erişilebilir Yapı Oranı (%)	Nüfus	Erişilebilir Nüfus		Toplam Erişilebilir Nüfus	Erişilebilir Nüfus Oranı (%)		Toplam Erişilebilir Nüfus Oranı (%)
		0-500 m	500-1000 m		0-1000 m	0-500 m			0-500 m	500-1000 m		0-500 m	500-1000 m	
Duruk	719	0	719	719	0	100	100	2994	0	2994	2994	0	100	100
İsliçe	573	14	559	573	2,4	97,6	100	2397	59	2338	2397	2,5	97,5	100
Köme	420	205	215	420	48,8	51,2	100	1661	811	850	1661	48,8	51,2	100
Kurtuluş	462	277	185	462	60	40	100	2692	1614	1078	2692	60	40	100
Özdemir	188	188	0	188	100	0	100	693	693	0	693	100	0	100
Ünalan	1703	476	1227	1703	28	72	100	14698	4108	10590	14698	28	72	100
Işık	1139	502	586	1088	44,1	51,4	95,5	4351	1918	2239	4157	44,1	51,5	95,5
Sarıyalı	1842	509	1181	1690	27,6	64,1	91,7	7845	2168	5030	7198	27,6	64,1	91,8
Dikilitaş	3340	1117	1798	2915	33,4	53,8	87,3	17103	5720	9207	14927	33,4	53,8	87,3
Aybey	1738	558	934	1492	32,1	53,7	85,8	7319	2350	3933	6283	32,1	53,7	85,8
Karaağaç	2401	1009	992	2001	42	41,3	83,3	14510	6094,2	5995	12252	42	41,3	84,4
M. Akif Ertsoy	2036	928	649	1577	45,6	31,9	77,5	10230	4663	3261	7924	45,6	31,9	77,5
Cumhuriyet	3412	795	1780	2575	23,3	52,2	75,5	29785	6940	15538	22478	23,3	52,2	75,5
Kenarkız	3347	427	2049	2476	12,8	61,2	74	35609	4543	21799	26342	12,8	61,2	74
Elmalidere	2178	676	862	1538	31	39,6	70,6	10033	3114	3971	7085	31	39,6	70,6
Bozkurt	609	239	160	399	39,2	26,3	65,5	1246	499	327	816	39,2	26,3	65,5
Faith	2829	680	1015	1695	24	35,9	59,9	16263	3909	5835	9744	24	35,9	59,9
Fevzi Çakmak	2000	384	680	1064	19,2	34	53,2	11358	2181	3862	6043	19,2	34	53,2
Atatürk	4014	877	1189	2066	21,8	29,6	51,5	20378	4452	6036	10488	21,8	29,6	51,5
Top. ve Ortalama	34950	9861	16780	26641	28,2	48,0	76,2	211165	55826	104883	160872	26,4	49,7	76,2

Araştırma sahasında yaşayan nüfusun dar aralıklı yaş dağılımının incelenmesi mahallelerde hangi yaş gruplarından nüfusun yaşadığı hakkında fikir vermektedir. Araştırma sahasında ileri yaşı (65+) 16531 nüfus ikamet etmektedir. Cumhuriyet, Kemalöz, Atatürk, Dikilitaş, Ünalın ve Fatih mahalleleri ASM'leri sıklıkla kullanan 65 yaş üstü nüfusun sayısının yüksek olduğu mahallelerdir. Adı geçen her mahallede 1000'i aşan sayısında ileri yaşı nüfus yaşamaktadır. Bu yedi mahalledeki ileri yaşı kişi sayısı 9894'tür. İleri yaşı nüfusun yanında bebeklik ve erken çocukluk dönemini yaşayanların bir kısmını da içeren 0-4 yaş arası nüfusun da uzak mesafeleri yaya olarak kat etmesi sorun teşkil etmektedir. Bu yaş aralığındaki çocuklar sağlık merkezlerine yakınları birlikte yürüyerek gelmekte veya yakınları tarafından taşınarak getirilmektedir. Uşak şehrinde bu yaş grubuna giren 15128 bireyin ikamet ettiği görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırma Sahasında Yaşayan Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Mahallelere Dağılımı (2018)

MAHALLE ADI	YAŞ GRUBU													
	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
Cumhuriyet	2169	2161	2218	1944	1838	2101	2691	2897	2615	2010	1791	1562	1358	2430
Kemalöz	2662	2634	2549	2551	2866	2543	3237	3440	3028	2476	2099	1811	1491	2222
Atatürk	1474	1461	1456	1532	1442	1685	1680	1814	1594	1442	1280	1076	840	1602
Dikilitaş	1256	1240	1200	1251	1479	1383	1462	1390	1302	1143	1132	870	732	1263
Ünalın	798	804	886	1235	1984	1146	1190	1204	1063	934	863	768	616	1207
Fatih	1200	1298	1212	1164	972	1156	1457	1572	1334	1072	987	960	709	1170
Fevzi Çakmak	773	716	746	862	859	1040	939	950	871	792	685	664	511	950
Karaağaç	942	961	949	2031	1625	1017	1070	1131	976	888	877	640	542	861
Mehmet Akif														
Ersöy	817	785	751	777	794	783	821	888	766	724	634	491	426	773
Sarayaltı	544	534	535	658	623	589	625	639	653	573	500	383	306	683
Elmalıdere	850	846	862	908	777	741	716	792	728	650	645	482	373	663
Aybey	580	568	587	591	556	560	582	605	524	442	436	375	311	602
Işık	279	325	310	350	314	310	330	339	347	285	277	233	177	475
Durak	142	201	152	346	355	201	194	262	187	192	164	129	122	347
Kurtuluş	119	119	137	269	360	191	186	203	170	159	153	148	141	337
İsliçe	107	119	110	208	335	219	178	175	166	185	142	119	98	236
Köme	104	106	100	149	185	130	118	103	126	93	112	88	85	162
Bozkurt	83	82	104	100	100	87	81	115	78	110	85	65	54	102
Özdemir	34	47	40	47	73	68	47	65	61	36	33	38	38	66
Toplam	15128	15190	15085	17166	17708	16146	17850	18808	16807	14404	13106	11138	9120	16531

Kaynak: TÜİK

Araştırma sahasında aile sağlığı merkezlerine yürüyerek erişimde sorun yaşayabilecek olan 0-4 yaş ve 65 üzeri yaşlarda olan nüfusun toplamı 31659'dur (Bkz. Tablo 3). Bununla birlikte yönetmelikte ortaokul çağındaki çocukların okula gidiş mesafeleri için belirlenen mesafenin 500 metre olduğu göz önünde bulundurularak aynı mesafenin ASM'ler için de kullanılabileceği akla gelmektedir. Böyle bir durumda 0-9 yaş arasında 30318 kişinin ve 65 yaş üzerinde 16531 kişinin yaşadığı kentte 46849 kişinin ASM'lere erişimde 500 metre yaya yürüme mesafesi içinde değerlendirilmesi beklenir (Tablo 4). Uşak şehrinde özellikle Kemalöz (7518 kişi), Cumhuriyet (6760 kişi), Atatürk (4537 kişi), Dikilitaş (3761 kişi) ve Fatih (3666 kişi) Mahalleleri bu yaş gruplarına giren bireylerin en çok yaşadığı muhitlerdir. Bu yaş grubunu oluşturan 46849 kişinin 26242'si bahsi geçen mahallelerde oturmaktadır (Tablo 4). İki yaş grubu içinde bu mahallerde oturanların oranı, grupların toplamının % 56'sını oluşturduğu görülmektedir. Kemalöz (% 12,8), Cumhuriyet (% 23,3), Atatürk (% 21,8), Dikilitaş (% 33,4) ve Fatih (% 24) Mahallelerinin 500 metre mesafedeki erişilebilirlik oranlarına bakıldığında ortalama değer olan % 28'e yakın değerler göze çarpar. Ancak nüfusun yaklaşık % 72'sinin 500 metreye dayanan analizde erişim sorunları ile karşı karşıya kalma ihtimalinin olduğu dikkate alınınca önemli bir problem ile karşı karşıya kalındığı görülür.

Tablo 4. Araştırma Sahasında Yaşayan 0-9 ve 65 yaş üstündeki nüfusun mahallelere Dağılımı

MAHALLE ADI	YAŞ GRUBU		
	0-9	65+	TOP.
Kemalöz	5296	2222	7518
Cumhuriyet	4330	2430	6760
Atatürk	2935	1602	4537
Dikilitaş	2498	1263	3761
Fatih	2496	1170	3666
Karaağaç	1903	861	2764
Ünalan	1696	1207	2903
Elmalidere	1602	663	2265
Fevzi Çakmak	1602	950	2552
Mehmet Akif Ersoy	1489	773	2262
Aybey	1148	602	1750
Sarayaltı	1078	683	1761
Işık	604	475	1079
Durak	343	347	690
Kurtuluş	238	337	575
İslice	234	236	470
Kurşunluk	226	178	404
Köme	210	162	372
Karakuyu	165	202	367
Bozkurt	144	102	246
Özdemir	81	66	147
Toplam	30318	16531	46849

Kaynak: TÜİK

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde sağlık hizmetlerinin iki önemli amacı vardır. Bunlardan ilki toplumun sağlık statüsünü yükseltmek ve hastalıklar hakkında bilgi sahibi olunması diğeri ise sağlık hizmetlerinin eşit koşullarda sağlanmasıdır. Bu amaçları gerçekleştirmek için sağlık hizmetleri birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri olarak üçe ayrılmıştır (McWhinney ve Freeman 2009'dan akt: İlgün ve Şahin, 2016). Çalışmamıza konu olan aile sağlığı merkezleri birinci düzey sağlık hizmetleri sınıfına girmekte olup takip ve basit müdahaleleri konu alan hizmetleri içeren kurumlardır. Aile sağlığı merkezleri ülkemizde ilk olarak 2004'te yapılan düzenlemeler sonrasında 2005 yılında ilk olarak Düzce İli'nde uygulanmış ve 2010 yılında tüm Türkiye'de faaliyete geçmiştir (Çevik 2013).

Birinci basamak sağlık hizmetlerinin sağlık sistemine giriş kapısı olarak kabul edilebilmesi erişilebilirlik ile doğru orantılıdır. Erişilebilirlik ne kadar artarsa ilk başvuru seviyesi olma olasılığı o kadar artmaktadır. Aile sağlığı merkezlerinin ilk başvuru noktası olarak görülmesi maliyet, kaliteli ve doğru hizmet alma, doğru yere sevk, ikinci ve üçüncü basamakta yer alan sağlık kurumlarında yoğunluğu azaltma ve kaliteyi artırma açısından önemlidir (Starfield 1998; Boerma 2003 ve Çevik 2013'den aktaran: İlgün ve Şahin, 2016). Daha çok uzmanlık, ileri düzey beşeri ve fiziki sermaye isteyen ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerindeki yoğunluğun önüne geçmek, kurumlardaki zaman ve enerji kaybını azaltarak gerçekten bu basamaktaki hizmetlere ihtiyaç duyan hastalara daha iyi hizmet verebilmek *Aile hekimliği* sisteminin düzgün işlemesi ile gerçekleştirilebilir. Aile hekimliği sisteminin sağlıklı bir şekilde çalışması da ASM'lerin yer seçimi ve önceki çalışmalarda belirtildiği üzere bu mekânlara iyi bir erişilebilirlik ile mümkündür. Çalışmada uyguladığımız analiz sonucunda ortaya çıkan bulgular yönetmelik dikkate alındığında oldukça düşük seviyede kalmıştır. Erişilebilir mesafe 1000 metreye çıkarıldığında sorun kısmen düşmektedir. Bu durum sahada aile sağlığı merkezi sayısının azlığını ortaya koymaktadır. Sorunun çözümü için ASM sayısının artırılması ve araştırma sahasında homojen olarak dağıtılması gerekmektedir.

Sahadaki ASM lokasyonlarının sorunlarının çözümünde yerel müdahalelerin yanında ülke çapında yapılması gereken düzenlemelerinde olduğu görülmektedir. Mevcut uygulamada ortaya çıkan problemlerin bir kısmı Aile Hekimliği uygulamasındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu hususlardan bir kısmı hekim ücretleri, ASM yeri tahsis vb. konularla ilgilidir. Örneğin Türkiye'de bir

bölgeye tahsis edilecek olan aile hekimi sayısı belirlenirken esas olarak nüfus dikkate alınmaktadır. Ancak uygulamada sadece nüfusa göre yapılan belirlemeler problem oluşturmaktadır. Nüfusa oranlı Aile hekimi tahsisinin yanında mekânsal yayılıma da dikkat edilmelidir.

Aile hekimlerinin hasta sayısına orantılanan gelir hesaplaması gözden geçirilmelidir. Aile hekimlerinin alacağı ücretler ASM'ye kayıtlı hasta sayısına göre belirlendiği takdirde aile hekimleri nüfusun yoğun olmadığı yerlerde görev yapmaktan kaçınmaktadırlar. Bu durum özellikle kırsal alanlarda ve kentlerin çeperlerinde göze çarpmaktadır. Aile hekimlerinin gelirleri arasında denge sağlayacak uygulamalar ASM'lerin mekânsal dağılımında da zaman içinde bölge sakinlerinin faydasına olacak şekilde değişecektir.

Yeni yapılacak olan ASM'lerin yeri belirlenirken kentin gelişim sahaları öncelikli olarak seçilmelidir. Zira mevcut yerleşilmiş alanlara yapılacak ASM'ler yakın gelecekte kentin çeperlerinde kalan ve genişleyen yeni mahallelere yeterince hizmet edemeyecek ya da hizmet almak daha zor bir hale dönüşecektir.

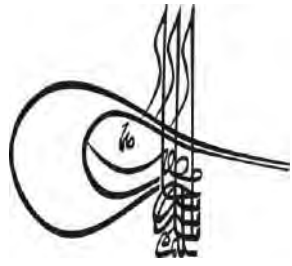
Birkaç hekimin birlikte yer aldığı Aile Sağlığı Merkezlerinde hekimlerin Mekânsal Planlar Yapı Yönetmeliği'nde yer alan ölçütlere uyan sahalara gitmesi teşvik edilmeli ve gerekirse yer tahsisi devlet tarafından yapılmalıdır. Aile Hekimliği uygulaması yönetmeliğine göre ASM'lerin giderlerinin bir kısmı hekimler tarafından karşılanmaktadır. Merkezlerin kurulacağı yapıların kiralari da aile hekimlerinin görev yapacakları yerleri tercih ederken dikkat ettikleri hususlardandır. Nüfusun yoğun olmadığı alanlarda kayıtlı hasta sayısı da düşük olduğu için aile hekimleri personel, teçhizat ve merkezlerin giderleri gibi konularda kaygılara düşmektedir. Bu durumdaki alanlarda devlet tarafından tahsis edilmiş yerlerin olması mekânsal erişilebilirlik açısından daha uygun bir dağılımın gerçekleştirilebilmesini sağlayacaktır.

Kemalöz, Cumhuriyet, Atatürk, Dikilitaş ve Fatih Mahalleleri 0-9 yaşları arasında ve 65 yaş üzerinde nüfusun en fazla yaşadığı mahalleleri oluşturmaktadır. Bu mahallelerdeki konutların ASM'lere olan mesafesi üzerinden yapılan analizlerde 500 metre yürüyerek en yakın ASM'ye ulaşılabilir binaların toplam binaların yaklaşık % 28'ini oluşturduğu görülmektedir. Yaş olarak ilerlemiş bireylerin aile sağlığı merkezlerine erişimde uzun mesafeleri kat etmeleri sıkıntılara meydan vermekte hastalar ya taşıtla ulaşımı tercih etmekte ya da basit işlemler için dahi hastanelere gitmektedir. 0-4 yaş ve 5-9 yaş arasındaki nüfusun ASM'lere erişiminde de düşük oranların olduğu görülmektedir. Yaşça küçük olan çocukların ASM'lere yakınları ile yürüdükleri, yürüyemeyecek olanların ise ASM'lere taşındıkları düşünülünce ortaya sorunların çıkacağı aşîkârdır. Problemin önüne geçmek için adı geçen mahallelerde uygun alanlara yeni ASM'ler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- © OpenStreetMap katılımcıları. (2018). © OpenStreetMap katılımcıları OpenStreetMap turkey-latest-free.shp.zip. OpenStreetMap. 22 Ocak 2018 tarihinde <https://download.geofabrik.de/europe/turkey.html#> adresinden erişildi.
- Albino, V., Berardi, U. ve Dangelico, R. M. (2015). Smart cities: definitions, dimensions, performance, and initiatives. *Journal of Urban Technology*, 22(1), 3–21. doi:10.1080/10630732.2014.942092
- Baker, J. B., Bazemore, A. W. ve C. Jeffrey Jacobson, J. (2008). Rapid Assessment of Access to Primary Care in Remote Parts of the Developing World. *Field Methods*, 20(3), 296-309. doi:10.1177/1525822X08317114
- Bostan, S. ve Unal, C. (2017). Issues Experienced In Provision Of Emergency Services In Pre-Hospitalization Period In Turkey, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12*(13), 95-117

- Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2009). Smart cities in Europe. *3rd Central European Conference in Regional Science – CERS, 2009 in Košice, Slovak Republic on October 7th – 9th, 2009* <http://www3.ekf.tuke.sk/cers/> 20.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2011). Smart cities in Europe. *Journal Of Urban Technology*, 18(2), 65-82.
- Çelikyay, H. H. (2013). Teknoloji Girdabından Akıllı Şehre Dönüşüm: İstanbul Örneği. *Bursa: II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı V 6-8 Mayıs 2013*, Bursa http://tlck.org.tr/wp-content/uploads/2018/09/II_TLCK_V.kitap_.pdf (20.09.2018 tarihinde erişilmiştir.)
- Çevik, C. (2013). *Manisa iline ait sağlık düzeyi göstergeleri: yıllara göre sağlık ocağı ve aile hekimliği dönemlerinin karşılaştırılması (2003-2012)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Freyssenge, J., Renard, F., Schott, A. M., Derex, L., Nighoghossian, N., Tazarourte, K. ve El Khoury, C. (2018). Measurement of the potential geographic accessibility from call to definitive care for patient with acute stroke. *International Journal of Health Geographics*, 17(1), 1. doi:10.1186/s12942-018-0121-4
- Güray, E. ve Kemeç, S. (2016). Van Metropolitan Alanında Bulunan Okul Öncesi, İlk Ve Orta Dereceli Okulların Mekânsal Erişilebilirlik Analizi. *6. Uzaktan Algılama-CBS Sempozyumu (UZAL-CBS 2016)*, 5-7 Ekim 2016, Adana.
- Harrison, C., Eckman, B., Hamilton, R., Hartswick, P., Kalagnanam, J. Paraszczak, J. and Williams, P. (2010). Foundations for smarter cities. *IBM Journal of Research and Development* 54 (4) 1–16.
- İlgün, G. ve Şahin, B. (2016). Aile Hekimliği Çalışanlarının Aile Hekimliği Uygulaması Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2), 115-130.
- Luo, W. ve Wang, F. (2003). Measures of Spatial Accessibility to Health Care in a GIS Environment: Synthesis and a Case Study in the Chicago Region. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 30(6), 865-884. doi:10.1068/b29120
- Meydan, A. ve Öner, S. (2014). Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Öğretimin Öğrencilerin Coğrafya Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 9(11), 407-417.
- Ölgen, M. K. (2010). Tıbbi Coğrafya: Tanımı, İçeriği ve Coğrafi Teknolojilerle İlişkisi. Gökser Gökçay (Ed.), *Dr. Eren Akçiçek'e Armağan* içinde (ss. 143-163). İzmir. https://www.academia.edu/5625360/Tıbbi_Coğrafya_Tanımı_İçeriği_ve_Coğrafi_Teknolojilerle_İlişkisi adresinden 07.11.2018 tarihinde erişildi.
- Özşahin, E. (2012). CBS kullanılarak Kıbrıs'ta fırtına riski duyarlılık analizi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 7(4), 2627-2642
- Resmi Gazete, 14.06.2014, Sayısı: 29030
- Timor, A. (1996). Tıbbî Coğrafya: Kapsamı ve Amacı. *Coğrafya Dergisi / Journal of Geography*, (4), 303-319.
- TÜİK, www.tuik.gov.tr
- <https://maks.nvi.gov.tr> (20.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Kasım 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Doç. Dr. Şefik Okan MERCAN - Doç. Dr. Murat AKSU - Dr. Öğr. Üyesi Sabri Haluk ERDEM –
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SÜNNETÇİOĞLU

This article was checked by iThenticate.

DETERMINING THE HALAL TOURISM CONCEPT PERCEPTIONS OF HOTEL MANAGERS IN ÇANAKKALE

Oğuz DİKER* - Hacı Mehmet YILDIRIM**

Marziyehsadat TABATABAEİNASAB***

ABSTRACT

In today's world, tourism has become an indispensable source of income. Halal tourism or Islamic tourism has emerged as a new phenomenon shaped by the growth of the halal industry. Researches show that the halal tourism market is one of the critical markets in the world. Religion is one of the social institutions which have significant effects on people's manners, values, and behaviors for both individuals and the community. However, the factor motivating people to the tourism activities based on religion is piety phenomenon rather than the religion itself. The Halal tourism industry aims to attract tourists from Muslim and non-Muslim countries by offering new products and services. This study aims to determine the perceptions of hotel managers in Çanakkale regarding the concept of Islamic hotel and to evaluate Çanakkale's halal tourism potential. In this purpose, data were collected from 20 hotel managers in Çanakkale using interviews from qualitative research methods in the study. As the target population has been reached, no sampling method has been applied in the study. In this context, it has been planned to do interviews with the hotel managers through the closed ended question form composed of 16

*  Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, E-posta: oguzdiker@comu.edu.tr

**  Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm Fakültesi Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, E-posta: h.mehmet@comu.edu.tr

***  Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: tabatabaiinasab@gmail.com

questions based on the scale developed by Tekin and Turhan (2017). In this context, the opinions of the hotel managers in Çanakkale regarding the concept of halal tourism have been obtained. According to results, Hotel managers in Çanakkale have negative perceptions about Halal tourism concept. The leading reason for the negative perceptions of the hotel managers to Halal tourism concept in Çanakkale is about perceiving the concept as religion-based. In this context, this so-called tourism concept has been accepted as a “conservative” approach. Secondly, the lack of the demand for Halal tourism concept in Çanakkale tourism destination could be shown as the other reason.

STRUCTURED ABSTRACT

Religion is one of the social institutions which has significant effects on people’s manners, values, and behaviors for both individuals and the community. However, the factor motivating people to the tourism activities based on religion is piety phenomenon (being religionist) rather than the religion itself. Some of religion related values and attitudes shape attitudes and executions of both institutions and people. This situation differentiates individual’s motivations for participation in tourism activities based on religion. Fulfilling the wishes and needs of participants involved in tourism activities based on religion has led to emerging new touristic service concepts. Halal tourism is one of them in chief.

Halal tourism differs from Islam tourism. These two notions share the same basis about religious dimensions accepting that wherever Muslims travel, all tourism activities during travel should be appropriate to Islamic disciplines. The primary motivation of Islamic tourism regarding the religious tourism is religious motives and the visit of holy places for the religion; the primary motivation of travelers in Halal tourism is not religious motives, but it is entirely about fulfilling the wishes and needs of tourists during the travel even if they travel to the non-Muslim country.

In literature, tourism activities that are called as Halal tourism, Islamic tourism, and Hilal tourism are concepts that have been developed in order to satisfy their consumptions through a general attitude in the time participants involved. As it has been seen in the definitions of Halal tourism, the notion has been explained by taking into consideration Halal and Haram. Halal and Haram are the two major terms used in Islamic dietary laws. Halal is total of rules that is used to express permitted, allowed, authorized, approved, sanctioned, lawful, legal, legitimate or licit” for Muslim life and consumption. In addition, haram is also total of rules that is used to express “not permitted, not allowed, unauthorized, unapproved, unsanctioned, unlawful, illegal, illegitimate or illicit for Muslim life and consumption.

The term of Halal tourism and Halal concept are commented with providing travel and tourism services in accordance with Quran and Muslim beliefs. Halal and non-Halal covers all spectrums of Muslim life, not limited to foods and drinks only, but also for safety, animal welfare, social justice and sustainable environment. Halal services in tourism, could be classified into six groups such as Halal hotel, Halal standards, Halal food, Halal tours, Halal transportation and Halal finance.

The market size of Halal tourism has been seen clearly when the Muslim population of the world, the spending of Muslim tourists and the influx of Muslim visitors in other countries have been considered. It is predicted that the Muslims have spent 151 thousand dollars for abroad touristic travels (except Hajj and Umrah) in 2015. Depending on the fast development of Halal tourism in the last years, halal tourism and related accommodation services are provided in airline companies, hotels, food services, and new products in this regard, avoiding the needs of Muslim tourists in the establishments of tourism sectors could lead to negative results like a decrease in income and profit level, customer satisfaction and loyalty and losing competitive advantage.

The purpose of this study to determine Halal concept perceptions of hotel managers in Çanakkale. In this purpose, applied on 20 hotel managers to investigate their perceptions. As the target population has been reached, no sampling method has been applied in the study. In this context, it has been planned to do interviews with the hotel managers through the closed ended question form composed of 16 questions based on the scale developed by Tekin and Turhan (2017). In the first section of the question form composed of two sections, there are descriptive questions including their managerial responsibilities, ages, sectorial experiences, and facility class. In the second section of the question form, there are 12 questions aimed at determining the perspectives of the participants to the Halal tourism concept.

Results identified that hotel managers have negative perception on Halal tourism concept based on organizational strategic priorities, aspects and lack of halal-conscious travelers in Çanakkale. According to results only 3 of the managers see Halal tourism concept as a factor of touristic attraction. When the remarks on gaining a social status to the region that Halal tourism concept has been applied have been examined, 15 managers are seen to disagree with this remark. The Halal tourism concept is composed of many factors being evaluated together. Among these, considering “Halal sensitivity,” providing the worship opportunities to the visitors, structuring the stuff regarding the Halal point of view could be evaluated in the services of the hotels. When the answers to the questions asked in this context have been examined, 15 managers have indicated that a hotel having a halal certificate is not important for the hotel image. The same situation is valid for the remarks on having a halal certificate in food production. 13 of the managers claim that having a halal certificate does not positively affect the hotel image. On the other hand, 17 of the managers have expressed an adverse opinion for the questions about the effect of adopting the Halal concept for the staff uniform on the hotel image. While 11 of the managers have expressed an adverse opinion about the questions related to having a prayer rug, kiblah compass, etc. in the rooms affecting the hotel image, 6 of them have approached positively. 12 of the managers have answered “no” regarding the public’s opinion being positive or negative which is the most important social effect of Halal concept. 14 managers have regarded the halal tourism concept as an important factor in tourism planning. Similarly, 14 managers who have been directed the question of whether the halal tourism concept is important in tourism planning or not have indicated that they do not find planning necessary in hotel businesses.

The leading reason for the negative perceptions of the hotel managers to Halal tourism concept in Çanakkale is about perceiving the concept as religion-based. In this context, this so-called tourism concept has been accepted as a “conservative” approach. Secondly, the lack of the demand for Halal tourism concept in Çanakkale tourism destination could be shown as the other reason. That there are short stays, Çanakkale destination is used a transition route by the visitors and that they follow another accommodation opportunity have caused the result of the demand to be limited. Thus a positive image towards the related concept could not occur for the hotel managers. A significant share could be provided to the tourism of the country by the increase of investments to the Halal tourism concept with the researches made with both the managers and investors in different branches of the tourism activities.

Keywords: Halal Tourism, Islamic Hotels, Halal Tourism Market, Halal Industry.

ÇANAKKALE’DEKİ OTEL YÖNETİCİLERİNİN HELAL TURİZM KONSEPTİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

ÖZET

Günümüz dünyasında turizm önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Helal turizm ya da İslami turizm, helal endüstrisinin büyümesiyle şekillenmiş ve yeni bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmalar, helal turizm pazarının dünyadaki önemli pazarlardan biri olduğunu göstermektedir. Din, hem bireyler hem de toplum için insanların davranışları, değerleri ve davranışları üzerinde önemli etkileri olan sosyal durumlardan birisidir. Ancak, insanları dine dayalı turizm faaliyetlerine motive eden faktör, dinin kendisinden ziyade dindarlık olgusudur. Helal turizm endüstrisi de yeni ürün ve hizmetler sunarak iç ve dış piyasadaki Müslüman turistleri çekmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın amacı Çanakkale’deki otel yöneticilerinin helal otel konseptine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi ve yöneticiler açısından Çanakkale’nin helal turizm altyapısı değerlendirilmesidir. Bu amaçla, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak Çanakkale ilinde faaliyet gösteren 20 otel işletmesinin yöneticisinden veriler toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak Tekin ve Turhan (2017) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanan 16 soruluk kapalı uçlu soru formu kullanılmıştır. Bu bağlamda, Çanakkale’deki otel yöneticilerinin helal turizm konseptine ilişkin görüşleri elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Çanakkale ilindeki otel yöneticilerinin helal turizm konseptine yönelik algıları çoğunlukla negatif olduğu tespit edilmiştir. Buna temel etken olarak söz konusu konsepti din temelli olarak algılamaları ve “muhafazakar” bir çağrışım yapması olarak tespit edilmiştir. İkinci etken, Çanakkale destinasyonunda helal turizm konseptine olan talebin olmayışı diğer sebep olarak gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: Helal Turizm, İslami Otel, Helal Turizm Pazarı, Helal Endüstri.

Introduction

Tourism and the sectors depending on tourism have been continuously developing mainly in the last 20 years. Nowadays the social and psychological difficulties that people experienced had turned tourism into an escape area (Güngör, 2015). In addition, the increase of income and free time, advancement of technology and increasing of travel opportunities have affected the participation positively to tourism movement. According to 2017 travel statistics of the United Nations World Tourism Organization (UNTWO), the number of participants to the tourism movement has shown an increase of over 200 percent in the last 20 years. This situation has caused many types of tourism to emerge. The tourism activities based on religion are one of these types that are interest-based.

In the research of the relationship between religion and tourism, either religion and tourism is studied separately, or very little importance is given to the interaction in between them. It is impossible for tourism to be understood and developed without a good understanding of religion, its execution and the effect on tourists with tourism activities (Collins-Kreiner and Wall, 2015). Even if the relationship between religion and tourism seems like a new notion for many researchers and practitioner, the basic notions of this relationship are very old (Weaver and Agle, 2002).

Religion is one of the social institutions which has significant effects on people's manners, values, and behaviors for both individuals and the community. However, the factor motivating people to the tourism activities based on religion is piety phenomenon (being religionist) rather than the religion itself. As a lexical meaning, *religionist* is expressed as people who have a strong religious belief and who are stuck to religious rules (TDK, 2010: 670). *Piety* is the opinions about the lifestyles of the communities and individuals which affect their values and attitudes. Piety focuses on the continuity of commitment representing a specific belief (Islam, Christianity, Buddhism, and Judaism, etc.) and a person directing his/her own life regarding religious role expectations (Mokhlis, 2009). These values and attitudes shape attitudes and executions of both institutions and people. This situation differentiates individual's motivations for participation in tourism activities based on religion. Fulfilling the wishes and needs of participants involved in tourism activities based on religion has led to emerging new touristic service concepts. Halal tourism is one of them in chief.

Halal tourism which serves according to Islamic belief and executions is accepted as a new tourism concept. The researchers agree on religion express that halal tourism activities have developed as a result of increased demand to gain information more about the religions except from piety (Henderson, 2010). Halal tourism concept has a critical structure differing from other tourism concepts dominated by different perceptions and attitudes (Kunt, 2017). Halal tourism focuses on different factors, needs and decision-making processes affecting Muslim tourism to be known and hotels and the other tourism establishments to develop new strategies and outputs.

The market size of Halal tourism has been seen clearly when the Muslim population of the world, the spendings of Muslim tourists and the influx of Muslim visitors in other countries have been considered. It is predicted that the Muslims have spent 151 thousand dollars for abroad touristic travels (except Hajj and Umrah) in 2015. This number equals 11,2% of global touristic expenditures (Sezer, 2017). Depending on the fast development of Halal tourism in the last years, halal tourism and related accommodation services are provided in airline companies, hotels, food services, and new products (Henderson, 2010).

In this regard, avoiding the needs of Muslim tourists in the establishments of tourism sectors could lead to negative results like a decrease in income and profit level, customer satisfaction and loyalty and losing competitive advantage. It is quite important to provide an exact and good understanding of the developing sides of tourism like Halal tourism (El-Gohary, 2016). In addition, it is also quite important to determine perceptions of stakeholders about Halal tourism on both sides of tourism. In light of this information, it is aimed to identify halal tourism concept and determine the perceptions of hotel managers to this concept.

Halal Tourism and Halal Hotel Concept

As in all aspects of social life, religion is also a decisive factor in tourism (Süt, 2014). The relationship between religion and tourism should not be evaluated only within the frame of religious tourism. There are two fundamental interactions between religion and tourism. First, people travel for a place that is holy in their religions. These travels that are done with these types of instincts are called “belief tourism.” Secondly, even if they do not travel directly because of religious reasons, they behave properly according to religious orders and prohibitions, and they consume the products accordingly (Vukonic, 2002).

In literature, tourism activities that are called as Halal tourism, Islamic tourism, and Hilal tourism are concepts that have been developed in order to satisfy their consumptions through a general attitude in the time participants involved. In other words, the halal tourism concept has been developed to satisfy the touristic attitudes growing with Islamic principles during the tourism experience (MÜSİAD, 2017). There are some definitions of Halal tourism in Table 1.

Table 1: Halal Tourism Definitions

OIC (2017)	Halal tourism is a tourism concept that targets Muslim people and is organized over Islamic and humanitarian values like fair pricing, peace, and safety, family-friendly environment, hygiene, etc.
Boediman (2017)	Halal tourism is the execution of available products and activities of Islamic disciplines in the tourism industry.
Jaelani (2017)	It is arranging the tourism activities by taking into consideration the obligations like Fardh, Sunnah, Wajib, Illicit, Mushbooh which Islam religion obligates the Muslims.
Aziz et al. (2016)	Halal tourism expresses the tourism activities that are conducted in the destinations including the products, service, facilities, and environment designed within the frame of Islamic laws.
Boğan et al. (2016)	Halal tourism is not a type of tourism, but it is the execution of all tourism types with Halal understanding.
Chandra (2014)	It expresses the destinations and tour packages designed for fulfilling the Muslim needs and being sensitive to necessities of Islam religion.
Mansouri (2014)	It is an umbrella that contains the products and activities like Halal food, Halal airlines, Halal or Sharia hotel.
Carboni et al. (2014)	It is a type of tourism that gives an opportunity to the people adopting Islamic life standards to carry out their religious habits.
Kamali (2012)	Halal tourism is a value-added tourism concept being advised in Islamic perspective.
Zailani et al. (2011)	Halal tourism is a type of tourism that all services including sanitation, food, banking transactions, cosmetic products are arranged according to Sharia rules.

As it has been seen in the definitions of Halal tourism, the notion has been explained by taking into consideration Halal and Haram. Halal and Haram are the two major terms used in Islamic dietary laws. While halal means “permitted, allowed, authorized, approved, sanctioned, lawful, legal, legitimate or licit” for Muslim consumption, haram, on the other hand, means “not permitted, not allowed, unauthorized, unapproved, unsanctioned, unlawful, illegal, illegitimate or illicit” (Akyol and Kılınç, 2014). These mentioned laws give advice about not only for food but also give rearrangements and advice in every aspect of life (Khalil, 2010). In other words, Halal is used to express legal and permissible situations within Sharia rules. These qualitative features are valid for those who adopt the Islamic lifestyle (Samori et al., 2016).

Halal tourism differs from Islam tourism. These two notions share the same basis about religious dimensions accepting that wherever Muslims travel, all tourism activities during travel should be appropriate to Islamic disciplines. The primary motivation of Islamic tourism regarding the

religious tourism is religious motives and the visit of holy places for the religion; the primary motivation of travelers in Halal tourism is not religious motives, but it is entirely about fulfilling the wishes and needs of tourists during the travel even if they travel to the non-Muslim country with different tourism motivation. For this reason, the activities for Muslims are evaluated in a wide range (Yousafa and Xiuchenga, 2018).

Muslims generally obey the principles and practices of the belief in determining their daily behaviors and lifestyles. These people try to follow the rules and the principles of the belief when they are away from where they live. Besides, there is a wish to behave according to be appropriate regarding the principles like Sunna, Fardh, Wajib, and Illicit or accepted as Halal in Quran (Henderson, 2009). Halal tourism concept which has developed with Halal tourism notion serves to the group serving to fulfill the conditions of Islam religion and including the similar products and services. Halal tourism also creates a market for people who are sensitive to religious aspects (Kaynaş et al., 2017).

There are not any universal criteria or standards that are accepted by all sectors. Nevertheless, the resources in the context of Halal tourism concept in practice are oriented to fulfill the basic needs of the Muslim who is sensitive in religious aspects. Within this context, halal tourism concept contains providing halal standards in accommodation, serving halal foods, halal approaches in package tours, halal approaches in transportation, halal finance and halal standards that are applied in all of these. There are the components of halal tourism concept in Figure 1.

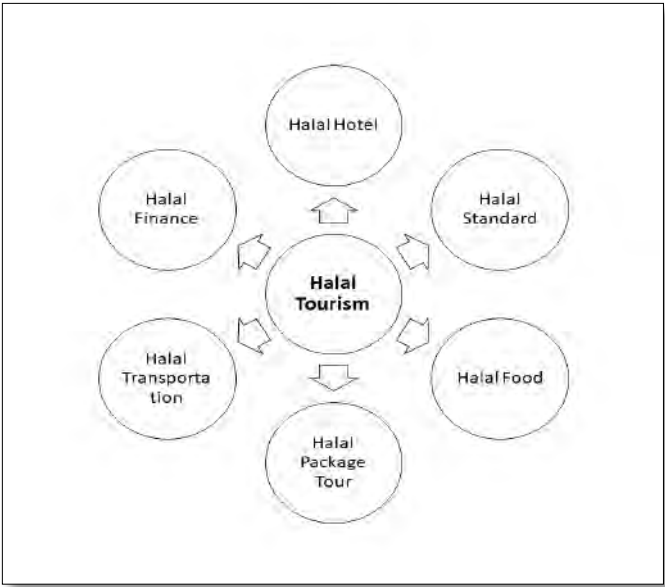


Figure 1: The Components of Halal Tourism Concept

Reference: Adopted from Zulkifli et al., 2011.

According to the figure, the components of halal tourism are halal hotels, halal standards, halal food, halal package tours, halal transportation, and halal finance. Henderson (2010) classifies the **halal hotel** as the facilities that do not include alcohol in the production and service of the food and beverages and also that halal foods are served. They are also the facilities that have the essential stuff for Salaat like prayer rug, Quran and kiblah compass in every room, the toilets and bathrooms are not located in the direction of kiblah, have the opportunities like bidet in the bathroom and prayer room in the facility, are presented proper entertainment and resting opportunities and having halal financing. Halal hotels are to be appropriate not only physically but also for Sharia rules. In other words, it is the

rearrangement of the operational aspects of the hotels appropriately according to Islamic law. Providing the so-called features of the hotels determines the halal level. The convenience at halal hotels includes not only food and beverages but also the services like the separate swimming pool and spa for men and women to fulfill their worship (Sandıkçı et al., 2017). Hotel Star Ratings according to the services provided are shown in Table 2.

Table 2: Hotel Star Ratings According to the Halal Services Provided

Star	Hotel Star Ratings according to the Halal services provided (in addition to the other international star standards appropriate for Sharia rules)				
One	Kiblah Compass or Marker, including prayer rug and the Quran in the rooms				
Two	Halal cuisine/ Halal Food	To Have a Prayer Room or Open-air Prayer Place	Kiblah Compass or Marker, including a prayer rug and the Quran in the rooms		
Three	To Contain Only Halal Foods & To Be Served Only Non-Alcoholic Beverages	To Have Separate Prayer Rooms for Men and Women	To Have A Prayer Room Or Open-Air Prayer Place, To Have Non-Smoker Rooms At Least 50 Percent In All	To Have the Places Like Swimming pool, Gym etc. Only For Women	
Four	To Contain Only Halal Foods & To Be Served Non-Alcoholic Beverages	To Have Separate Prayer Rooms for Men and Women and The Availability of Imam	To Have a Prayer Room or Open-air Prayer Place, to Have Non-smoker Rooms In Large Part	To Have the Places Like Swimming pool, Gym etc. Only For Women	
Five	To Contain Only Halal Foods & To Be Served Only Non-Alcoholic Beverages	To Have Separate Prayer Rooms for Men and Women and The Existence of Imam	To Have a Prayer Room or Open-air Prayer Place, to Have Non-smoker Rooms In Large Part	To Have the Places Like Swimming pool, Gym, etc. Only For Women	To Offer Entertaining Opportunities to People Of All Ages Pertinent To Sharia Rules

Reference: Ramli, 2009.

Regenstein and others (2003) describe **halal foods** as the food and beverages which are accepted as halal to be consumed regarding the Quran and Sunna. The foods accepted as halal to be consumed should be entirely appropriate for the Islamic principles in the matter of the production, picking up, preparation and presentation. Zulkifli and others (2011) express that **halal transportation** should be the halal airline transportation and the businesses that have these so-called standards should have the services like halal food and beverages, worshipping opportunity and the cabin crew that have the appropriate dressing and attitudes according to Sharia rules. The organization of Islamic Cooperation (OIC) explains **halal package tours** as the Islamic-themed travels in their report which was published in 2014. These are generally made at the holy places for the religion especially in the months that are accepted as holy for the Islam religion and made in the rest of the year accordingly within the so-called principles. In the same report, **halal finance** is called the financial systems that are away from the gain without effort and that the profits and profit sharing are prorated. This situation affects the perception of halal tourism participants of the businesses.

The destinations that want to take place in halal tourism market need to follow the principles that adopt many ways of Halal lifestyle like the food (Halal restaurants), accommodation preferences,

transportation, fashion, shopping, finance and medical needs (Oktadiana et al., 2016). When halal tourism is examined in the way of the primitive and critical conditions, it is evident that these principles and basic requirements are considered differently by the participants and not recognized equally by all the Muslims. However, this situation is not valid for the basic requirements (e.g., halal food, halal standards, worshipping rooms, worshipping opportunities in the rooms, etc.). The so-called requirements are fundamental for the halal tourism (El-Gohary,2016).

Halal Tourism in the World and Turkey

Halal tourism market is one of the most fast-growing segments when the increase of Muslim customer’s income are considered. In 2010, 42 percent of the global market was Muslim (Khan and Janmohamed, 2011). While the global income gained from the Muslims in 2011 has been explained as 126 billion dollars, this number has raised to 154 billion dollars in 2014 (Anonymous, 2016). As the size of the halal tourism market is 151 billion dollars in 2015 (OIC, 2017), 220 billion dollars in 2016 with 121 million visitors, this number has been foreseen to reach 300 billion dollars in 2026 (MasterCard and CrescentRating, 2017). The income of the global halal tourism market has shown a 75 percent increase in the last six years. This increase has revealed the truth that the countries should give importance to the so-called tourism market. The increase of the market in the last years are shown as (a) the increasing Muslim population, (b) the developing middle class and the increasing amount of the spendable income, (c) the increasing young population, (d) the increasing of the accessing opportunities of travel information, (e) the developing opportunities of the halal tourism, (f) the increasing Ramadan travels, and (g) the increasing business travels (MÜSİAD, 2017). The reasons for the halal tourism market development take place in Table 3.

Table 3: The Reasons for the Halal Tourism Market Development

•The increasing Muslim population	• The Muslim population keeps on being the most fast-growing group among all religions. It is predicted that 26 percent of all the world population will be composed of the Muslims in 2030.
•The developing middle class and the increasing amount of the spendable income	•The development of the middle class of the countries like The Gulf Countries, Indonesia, and Malaysia which has a large young population has been going on economically. The countries like West Europe and North America which have a high-level education and have qualified professionals living are supposed to have an increase in spendable income amount.
•The young population	•Among all great religions, the Muslims reveal the characteristic of having the youngest population with the median value of the age of 23. This trend-determining factor is considered to have a substantial impact on the future tourism market.
•The increasing of the accessing opportunities for travel information	•The fast-growing technology and internet opportunities affect the integration of the tourism sector to the internet-accessed multiple platforms. The attitudes and preferences of the consumers are affected by social media considerably.
•The developing opportunities of the halal tourism	•A significant number of destinations and businesses align their products and services with this market and try to take place in the market along with the development of halal tourism market.
•The Ramadan travels	•In the future, the travels in the month of Ramadan are predicted to turn into the primary factor in the halal tourism market.
•Business Travels	•The developing economies like Indonesia, Malaysia, Turkey, and the Gulf Countries are predicted to achieve growth in the business travel market. This development is also estimated to support MICE tourism activities.

Reference: MÜSİAD, 2017

In the halal tourism market, the Middle Eastern and North African tourists are estimated to occupy 60 percent of the total global expenditures of the Muslims. The halal tourism market size of the countries takes place in Table 4.

Table 4: The Halal Tourism Market Size of the Countries (2013-2014)

Place	Country	Market Size (Billion dollar)	Place	Country	Market Size (Billion dollar)	Place	Country	Market Size (Billion dollar)
1	Saudi Arabia	17.8	8	Russia	5.4	15	Singapore	2.3
2	Iran	14.3	9	Turkey	4.5	16	France	2.3
3	The United Arab Emirates	11.2	10	Nigeria	4.4	17	Iraq	2.2
4	Qatar	7.8	11	Germany	3.6	18	The USA	2
5	Kuwait	7.7	12	Egypt	2.8	19	Morocco	2
6	Indonesia	7.5	13	Azerbaijan	2.4	20	Lebanon	1.9
7	Malaysia	5.7	14	The United Kingdom	2.4			

Reference: OIC, 2017.

According to Table 4; while the market size of Saudi Arabia is the largest tourism market with the number of 17.8 billion dollars, Iran, The United Arab Emirates, Indonesia, and Kuwait follow it. Turkey is placed in ninth place with 4.5 billion dollars.

Turkey is known to be one of the places that attract tourists regarding Halal tourism for not only being the country that mostly the Muslims live but also for the reasons that have the potential of tourism. Turkey is the center of tourist attraction especially for the Muslim tourists coming from the Middle East and the Far East thanks to this potential. The suitability of the world tourism destinations is evaluated through the Global Muslim Travel Index (GMTI) which the globally known MasterCard firm and CrescentRating establishment known for its specialty of searching for the Halal destinations have supplied the opportunities of their own like accessing opportunities (technologic and visa etc. payment options), communication, social environment and the Halal services given. The global Muslim (Islamic) travel index points are shown in Table 5.

Table 5: Global Muslim (Islamic) Travel Index (GMTI) Points

The Ranking of the Member Countries of the Organization of Islamic Cooperation				The Ranking of the Nonmember Countries of the Organization of Islamic Cooperation			
Place No.	GMTI Place No.	Destination	GMTI Point	Place No.	GMT I Place No.	Destination	GMTI Point
1	1	Malaysia	82.5	1	1	Malaysia	82.5
2	2	The United Arab Emirates	76.9	2	2	The United Arab Emirates	76.9
3	3	Indonesia	72.6	3	3	Indonesia	72.6
4	4	Turkey	72.4	4	4	Turkey	72.4
5	5	Saudi Arabia	71.4	5	5	Saudi Arabia	71.4

Reference: MasterCard and Crescent Rating, 2017.

According to the global Muslim travel index (GMTI) points in Table 5, the 1st destination around the world is Malaysia. Turkey is the 4th appropriate around the world being appropriate to Halal tourism with 72.4 index points both in the list of Organization of Islamic Cooperation and mixed list. The countries taking place in GMTI index make arrangements that are appropriate to Halal notion not only in the touristic areas but also in the public places, municipal services, and infrastructure and superstructures. In the touristic areas, buildings and activities, opportunities like easy access to

worship areas, affordable shopping conditions, etc. are provided (Oktadiana et al., 2016). These are the first factor that could be shown as a reason for Turkey to not participating in the tourism market. One of the underlying reasons for this is being approached with an Islamic view to Halal tourism. The so-called perception should be developed to perform an activity inside the Halal tourism industry. The demand for Halal tourism could be composed of all tourists that have special requests due to their religious sensitivities. (Mohsin, et al., 2016).

Another reason that Turkey could not take enough place in Halal tourism market is about the investments. One of the weak points that Turkey has in GMTI and the one that affects the demand most in the tourism investments are the hotel investments. According to the MÜSİAD (2017) data, 63 accommodation facilities from 10 cities that are allied to T.R. the Ministry of Culture and Tourism give services in Halal tourism concept. In Table 6, there are accommodation facilities giving services in halal tourism concept in Turkey.

Table 6: The Accommodation Facilities Giving Services in Halal Tourism Concept

City	The Number of Facilities	City	The Number of Facilities
Antalya	29	İzmir	3
Muğla	16	Yalova	3
İstanbul	3	Balıkesir	4
Bursa	3	Kocaeli	1
İstanbul	3	Kuşadası	1
Total: 63			

Reference: MÜSİAD, 2017

When Table 6 is examined, it appears that the facilities giving services most are in Antalya and Muğla. There are 45 facilities in these two cities in total. According to the MÜSİAD (2017) data, the distribution of the facilities about the districts in Antalya is; Alanya 18, Kumluca 3, Kemer 3, Manavgat 2, Kaş 1, Gazipaşa 1 ve Serik 1. Besides, the distribution of the facilities about the districts in Muğla is; Fethiye 6, Bodrum 4, Marmaris 4, Ölüdeniz 1.

Method

There is no business giving services with halal tourism concept in Çanakkale which is one of the most important destinations of Turkey. This situation causes Çanakkale not to take place in the halal tourism market sufficiently that has been growing up fast day by day. This study is based on the evaluations of the manager’s perspectives of Halal concept in Çanakkale regarding the tourism investments. The study aims to determine the perspectives of 4 and 5-star accommodation facilities’ managers towards Halal tourism concept.

The target population of the study is composed of hotel managers with tourism business license in the Çanakkale region. According to the data of the Association of Çanakkale Hoteliers, Managers and Investors (ÇATOD) 2017, there are 69 accommodation facilities that are allied to T.R. the Ministry of Culture and Tourism in Çanakkale. As the target population has been reached, no sampling method has been applied in the study. In this context, it has been planned to do interview with the hotel managers as a qualitative research method. Qualitative research design can be complicated depending upon the level of experience a researcher may have with a particular type of methodology One of the more popular areas of interest in qualitative research design is that of the interview protocol. Interviews provide in-depth information pertaining to participants’ experiences and viewpoints of a particular topic (Turner, 2010). Both open and closed questions should be used in interviews (Singer and Couper, 2017). Related interviews operated through the closed ended question form composed of 16 questions based on the scale developed by Tekin and Turhan (2017) due to delicacy of the Halal tourism matter. In the first section of the question form composed of two sections, there are descriptive questions including their managerial responsibilities, ages, sectorial

experiences, and facility class. In the second section of the question form, there are 12 questions aimed at determining the perspectives of the participants to the Halal tourism concept.

The topic and the aim of the research are provided by means of getting appointments from the hotel managers. Although all target population has been reached, only 20 hotel managers have approved to participate in the research. The interviews have been done between the dates of 26th April 2018 and 23rd June 2018. The participants are coded according to the interview time as p1,p2,p3,p4...p20. The answers given are supported directly with the comments of the managers to increase the reliability of the study.

Findings

When the descriptive statistics related to the participants are examined, 12 of the participants are senior, and 8 are the mid-level manager. Most of the managers are in the group of the middle ages and have the sectorial experiences for more than ten years. The data from the answers related to “the support to the destination and facility image” are given in Table 7.

Table 7: The Perspectives towards the Halal Tourism Concept regarding the Support to the Destination and Facility Image (N=20)

Expressions	Yes	No	No Idea
Halal tourism is a factor of touristic attraction.	3	9	8
Halal tourism provides social status to the region applied.	3	15	2
Halal tourism concept positively affects hotel image.	1	16	3
Having Halal certificate for hotels is essential for the image of the hotels.	2	15	3
Having Halal certificate for hotels is essential for the image of the hotels in food production.	6	13	1
Considering Halal tourism concept in the design of the staff uniform are essential for the image of the hotel.	2	17	1
Providing religious materials (kiblah compass, a prayer rug, etc.) in the rooms are essential for the image of the hotel.	6	11	3

According to Table 7; only 3 of the managers see Halal tourism concept as a factor of touristic attraction. When the remarks on gaining a social status to the region that Halal tourism concept has been applied have been examined, 15 managers are seen to disagree with this remark. P6 has expressed “trying to provide a social status to the place where halal tourism is applied could be an impact of tarnishing the image, harming the cultural tourism in the Çanakkale destination. The same situation is also a case in point for the positive effect on the image of the hotel. 16 of the managers agree upon halal tourism concept not having a positive effect on the hotel image. P2 has expressed; “in the current conjuncture, the halal tourism concept has no positive effect on the hotel image, and the reason could be the worry about its being a repellant effect regarding the existing visitor profiles. However, this issue could be removed through making the Halal tourism concept widespread”.

The Halal tourism concept is composed of many factors being evaluated together. Among these, considering “Halal sensitivity,” providing the worship opportunities to the visitors, structuring the stuff regarding the Halal point of view could be evaluated in the services of the hotels. When the answers to the questions asked in this context have been examined, 15 managers have indicated that a hotel having a halal certificate is not important for the hotel image. P7 and P6 have defended the opinion by saying; “it is wrong to make a distinction between either owning a certificate or not, eventually a facility is supposed to carry these qualifications, and this could be carried out by the facilities irrespective of the certification.” P13 who is one of the managers that approaches positively; “it is beneficial to take the certificate by having these types of standards as the people feel confident about the content of the service they have taken.”

The same situation is valid for the remarks on having a halal certificate in food production. 13 of the managers claim that having a halal certificate does not positively affect the hotel image. P8 who is one of the managers that express a negative opinion about this matter has indicated; “the things that are expressed through the Halal food certificate are true regarding the social norms, however; it is a social responsibility for all the facilities to fit in these standards irrespective of the certification.” P15 who has expressed a positive opinion to the related question claim; “Having a halal food certificate has a positive effect on the customer preferences, and it is important for the visitors who are sensitive to this matter to feel comfortable regarding the food safety.”

On the other hand, 17 of the managers have expressed an adverse opinion for the questions about the effect of adopting the Halal concept for the staff uniform on the hotel image. P2, P16, and P17 have indicated; “staff uniforms represent the corporate identity of the business, this is evaluated according to the requirements of the business about the staff’s comfort and esthetics, therefore; stereotyping the uniforms could affect the running of the dynamic structure.”

While 11 of the managers have expressed an adverse opinion about the questions related to having a prayer rug, kiblah compass, etc. in the rooms affecting the hotel image, 6 of them have approached positively. P19 who has answered the question negatively has said; “it is compulsory to give services regarding their worships, however; this has nothing to do with gaining an image.” The data that include the expressions of the hotel managers are given in Table 8 regarding their opinions about the social and economic contribution of Halal tourism concept.

Table 8: The Perspectives towards the Halal Tourism Concept regarding its Social and Economic Contribution (N=20)

Expressions	Yes	No	No Idea
The public’s attitude towards halal tourism is positive.	2	12	6
Halal tourism concept is an essential factor in tourism planning.	3	14	3
Planning studies regarding halal tourism should be made in hotel businesses.	3	14	3
The income gained from halal tourism is high.	5	14	1
Halal tourism has an essential place in the regional economy that is applied.	2	17	1

12 of the managers have answered “no” regarding the public’s opinion being positive or negative which is the most important social effect. Four managers (P3, P6, P10, P12) that have given negative answers have indicated; “The people’s not having enough knowledge about halal tourism concept has a direct effect on the negative approach.” 14 managers have regarded the halal tourism concept as an important factor in tourism planning. Similarly, 14 managers who have been directed the question of whether the halal tourism concept is important in tourism planning or not have indicated that they do not find planning necessary in hotel businesses. P11 and P3 who are the ones that have given negative answers have expressed; “Following the already available market demands could be more low-cost as the halal concept tourism is a new approach, however; planning could be made in case there will be an increase in the demand to Çanakkale.”

About the economic contribution of Halal tourism concept, 14 managers have indicated that it would not bring a high income; 17 of them have mentioned its insignificance for the economy of the region. P7, P8, and P4 have expressed; “The income that will be gained from the existing demand in halal tourism market is not enough to cover the future investments, therefore; it will have no contribution economically.”

Result and Discussion

Halal tourism is applied with the concept that could be available in every tourism type to fulfill the demands of the tourists in Halal understanding apart from its being directly one of the tourism types. The application that is called the Halal tourism concept is seen to be as an important factor to consider in the tourism planning for the following years regarding the increase in the demand to give the opportunities for Muslims to maintain their lifestyles based on Sharia rules during the travel.

Turkey which has a large Muslim population will be a popular destination for the different types of participants who are sensitive to the Halal tourism concept. However, when the statistics have been examined, the number of businesses especially the accommodation facilities serving in halal tourism concept is in the minority. One of the most important reasons for this matter is about the perspectives of the business managers. Around the world, the fundamental problem regarding halal tourism concept is to confuse it with the tourism type which is done with directly religious instincts called Islamic tourism. Therefore, this causes business managers and investors to avoid applying the related concept. For this reason, it is crucial to remove the contradiction in these terms by determining the perspectives of the managers of tourism business about Halal tourism. For participants, reaching all the services required according to their lifestyles is one of the most natural needs in the tourism activities for the freedom of travel arising from universal human rights.

It has been noticed that there is not enough substructure in the evaluations of the Halal tourism concept in Çanakkale which has a large population of visitors including the backgrounds of alternative tourism types notably the cultural tourism. The major problem seems to be due to the lack of the applications of Halal tourism concept in the accommodation facilities. It has been seen that most of the hotel managers in Çanakkale do not look positively to Halal tourism concept regarding the image, social and economic contribution. When the questions are supported with the opinions taken, it is possible to explain this situation with some points.

The leading reason for the negative perceptions of the hotel managers to Halal tourism concept in Çanakkale is about perceiving the concept as religion-based. In this context, this so-called tourism concept has been accepted as a “conservative” approach. Whereas the Halal tourism concept could be seen as the approaches that can be applied in every tourism type contrary to being a single tourism type. Within the context of the universal ethic and human rights, it is natural to adopt their lifestyles regarding their religion. For this reason, the researchers conducted in this topic could provide a social benefit both economically and socially for people to reach their rights by making the notion grasp clearly and to discuss the issues that have a demand like Halal tourism concept.

Additionally, the hotel managers approach negatively to the Halal tourism concept in the research is the tourist profile that creates the existing demand. The hotels in Çanakkale have provided schedules according to the systems that could give services as short stays like a half-pension and demi-pension. The results that there is not enough information about the Halal tourism concept and the income of the investment made would be low have been revealed by the opinions of the managers participated. Therefore, this situation leads to a contrary opinion against Halal tourism.

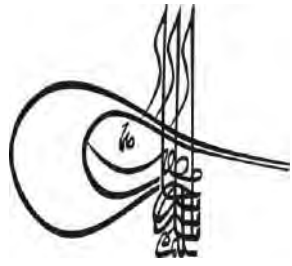
Finally, the lack of the demand for Halal tourism concept in Çanakkale tourism destination could be shown as the other reason. That there are short stays, Çanakkale destination is used a transition route by the visitors and that they follow another accommodation opportunity have caused the result of the demand to be limited. Thus a positive image towards the related concept could not occur for the hotel managers. A significant share could be provided to the tourism of the country by the increase of investments to the Halal tourism concept with the future researches made with both the managers and investors in different branches of the tourism activities.

REFERENCES

- Akyol, M., Kılınç, Ö. (2014). Internet and Halal Tourism Marketing. *Electronic Turkish Studies*, 9(8): 171-186.
- Anonymous (2016). Retrieved 1.06.2018, Retrieved from <https://amadeus.com/documents/en/pdfs/atto-halal-traveller.pdf>.
- Aziz, Y.A; Rahman, A.A; Hassan, H.; Hamid, S.H. (2016). Exploring the Islamic and Halal Tourism Definiton, In: *Innovation and Best Practices in Hospitality and Tourism Research*, (ed.) Jamal et al, London: Taylor& Francis.
- Boediman, E. P. (2017). Halal Lifestyle in Marketing Communication of Tourism and Hospitality. *International journal of Economic Research*, 14(4), 429-438.
- Boğan, E, Batman, O. ve Sarıışık, M. (2016). Helâl Turizmin Kavramsal Çerçevesi Ve Türkiye’deki Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme, 3. International Congress of Tourism & Management Researches, Antalya.
- Carboni, M., Perelli, C., ve Sistu, G. (2014). Is Islamic Tourism a Viable Option for Tunisian Tourism? Insights from Djerba, *Tourism Management Perspectives*, 11, 1–9.
- Chandra, G. R. (2014). Halal Tourism: A New Gold Mine for Tourism. *International Journal of Business Management & Research*, 4(6), 45-62.
- Collins-Kreiner, N.; Wall, G. (2015). Tourism and Religion: Spiritual Journeys and Their Consequences. In: *The Changing World Religion Map*. Dordrecht: Springer.
- El-Gohary, H. (2016). Halal Tourism, is it Really Halal? *Tourism Management Perspectives*, 19, 124-130.
- Güngör, A. C. (2015), Türkiye ve İstanbul’un Küresel Vizyonunun Oluşturulmasında “Sine-Turizm”in Önemi,. *Electronic Turkish Studies*, 10(6): 481-498.
- Henderson, J. C. (2009). Islamic Tourism Reviewed. *Tourism Recreation Research*, 34 (2), 207–211.
- Henderson, J. C. (2010). Sharia-compliant hotels. *Tourism and Hospitality Research*, 10 (3), 246–254.
- Henderson, J. C. (2016), Halal food, certification and halal tourism: Insights from Malaysia and Singapore, *Tourism Management Perspectives*, 19, 160–164.
- Jaelani, A. (2017). Halal Tourism Industry in Indonesia: Potential and Prospects. *International Review of Management and Marketing*, 7 (3), 1-20.
- Kamali, M. H. (2012). Tourism and the Halal Industry: A Global Shariah Perspective. *Islam and Civilisational Renewal*, 3 (3), 455-473.
- Kaynaş, F. A.; Pamukçu, H.; Tanrıseven, C. (2017). Osmanlı Konaklarının Helâl Turizm Kapsamında Yeniden İşlevlendirilmesi: Kastamonu Örneği. 1. International Halal Tourism Congress, 07-09 April 2017, Alanya, Turkey.
- Khalil, S. (2010). Halal Holidays in the Sun. Retrieved from BBC UK. Retrieved 07.06.2018, Retrieved from http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/fast_track/8901976.stm
- Khan, S.; Janmohamed, S. (2011). Meet the Futurists, the New. Muslim Consumers. HalaFocus.com. Retrieved 07.06.2018, Retrieved from <http://halalfocus.net/>
- Kunt, S. (2017). Helâl Turizmin Ortaya Çıkış Süreçlerinin Analitik Olarak Değerlendirilmesi, 1. International Halal Tourism Congress, 07-09 April 2017, Alanya, Turkey.

- Mansouri, S. (2014). Role of Halal Tourism Ideology in Destination Competitiveness: A Study On Selected Hotels In Bangkok. Thailand. International Conference On Law, Education and Humanities (Icleh'14) Pattaya, Thailand.
- Mastercard and Crescentrating (2017). Global Muslim Travel Index. Retrieved 07.06.2018, Retrieved from <https://newsroom.mastercard.com/asia-pacific/files/2017/05/Report-Mastercard-CrescentRating-GMTI-2017-20mb.pdf>.
- Mohsin, A., Ramli, N., Alkhulayfi, A., B. (2016). Halal Tourism: Emerging Opportunities. *Tourism Management Perspectives*, 19, 137-143.
- Mokhlis, S. (2009). Relevancy and measurement of religiosity in consumer behavior research. *International Business Research*, 2 (3), 75-84.
- MÜSİAD (2017). Türkiye Turizmi İçin Stratejik Bir Vizyon: Helal Turizm. Retrieved 07.06.2018, Retrieved from <http://iibf.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/271/files/helal-turizm-raporu-08102017.pdf>.
- Oktadiana, H., Pearce, P. L., & Chon, K. (2016). Muslim travellers' needs: What don't we know? *Tourism Management Perspectives*, 20, 124-130.
- OIC- Organisation of Islamic Cooperation (2017). Strategic roadmap for development of Islamictourism in OIC Member Countries. Retrieved 07.06.2018, Retrieved from <https://www.oic-oci.org/docdown/?docID=1777&refID=1071>.
- Ramli, N. (2009). Halal Tourism: The Way Forward. In: International Conference on Law and Social Obligation, 2009, Kashmir, India.
- Regenstein, J. M., Chaudry, M. M., & Regenstein, C. E. (2003). The kosher and halal food laws. *Comprehensive reviews in food science and food safety*, 2(3), 111-127.
- Samori, Z.; Salleh, N.Z.; Khalid, M.M. (2016). Current Trends in Halal Tourism: Cases on Selected Asian Countries. *Tourism Management Perspectives*, 19, 131-136
- Sandıkçı, M.; Çağlar, A.; Güze, C. (2017). Otellerde Konaklayan Turistlerin Helâl Hizmet Veren (Muhafazakâr) Otel Algıları Üzerine Bir Araştırma. 1. International Halal Tourism Congress, 07-09 April 2017, Alanya, Turkey.
- Sezer, İ. (2017). Helal Turizm Açısından Konaklama Tesislerinin Değerlendirilmesi: Trabzon İli Örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7 (1): 34-43.
- Singer, E., & Couper, M. P. (2017). Some methodological uses of responses to open questions and other verbatim comments in quantitative surveys. *Methods, data, analyses: a journal for quantitative methods and survey methodology* (mda), 11(2), 115-134.
- Süt, A. (2014). İslam ve Turizm İlişkisi. *Electronic Turkish Studies*, 9(11): 479-497.
- Tekin, Ö. A.; Turhan, A. A. (2017). İslami Otelcilik Hizmetlerinin Önem Düzeyi Üzerine Bir Araştırma, 1. International Halal Tourism Congress, 07-09 April 2017, Alanya, Turkey
- The World Halal Travel Summit (2015). Halal tourism — An overview, The World Halal Travel Summit and exhibition 2015. Retrieved 07.06.2018, Retrieved from <http://whtsexpo.com/>.
- Turner, D. W. (2010). Qualitative Interview Design: A Practical Guide for Novice Investigators. *The Qualitative Report*, 15(3), 754-760. Retrieved from
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2010). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

-
- UNWTO (2008). Facts and figures. Tourism 2020 Vision. Retrieved 07.06.2018, Retrieved from <http://www.unwto.org/facts/menu.html>.
- Vukonic, B. (2002). Religion, Tourism and Economics: A Convenient Symbiosis. *Tourism Recreation Research*, 27 (2), 59-64.
- Weaver, G.R.; Agle, B.R. (2002). Religiosity and Ethical Behavior in Organizations: A Symbolic Interactionist Perspective. *The Academy of Management Review*, 27 (1), 77–98.
- Yousafa, S.; Xiucheng, F. (2018). Halal Culinary and Tourism Marketing Strategies on Government Websites: A Preliminary Analysis. *Tourism Management*, 68 ,423–443.
- Zulkifli, W. S. W., Rahman, S. A., Awang, K. W., & Man, Y. B. C. (2011). Developing the framework for Halal friendly tourism in Malaysia. *International Business Management*, 5(6), 295-302.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU - Doç. Dr. Fatma ÜNAL - Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

This article was checked by iThenticate.

ELEŞTİREL DÜŞÜNME İLE AKTİF YURTTAŞLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE NİCEL BİR ÇALIŞMA*

Kemal DİL** - Sedat YAZICI*** - Hakan ARSLAN**** - Ensar ÇETİN*****

ÖZET

Aktif yurttaşlık ile eleştirel düşünme üzerine yapılan kuramsal çalışmalar bu iki değişkenin kavramsal olarak ilişkili olduğunu ve karşılıklı olarak birbirini desteklediğini göstermektedir. Eleştirel düşünme ve aktif yurttaşlık demokratik yurttaşlığın en önemli iki niteliğidir. Bu nedenle, her iki beceri uzun zamandır tüm demokratik ülkelerde eğitim programlarının temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu yakın ilişkiye rağmen, bu iki değişken arasında ulusal ve uluslararası literatürde uygulamalı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmanın, ilgili literatürdeki boşluğu doldurmaya yönelik katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı bu iki değişken arasındaki ilişkiyi nicel olarak araştırmak ve incelemektir. Bu kapsamda, katılımcıların aktif yurttaşlık durumları bilgi, beceri, değer ve katılım alt boyutları üzerinden; eleştirel düşünme düzeyleri ise katılım, bilişsel olgunluk ve yenilikçilik alt boyutları üzerinden araştırılmıştır. Çalışmada, nicel araştırma tekniği kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA) ile UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın örnekleminde Ankara, İstanbul, Hatay ve Çankırı illerinde yaşayan

* Bu makale, Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü'nün desteğiyle 2017 yılında yürütülen "Eleştirel Düşünme ve Aktif Yurttaşlık Hakkında Uygulamalı Bir Çalışma" adlı EF200217B16 nolu projeden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: kemaldil@yahoo.com

*** Prof. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-posta: syazici@bartin.edu.tr

**** Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, E-posta: hkncagan@gmail.com

***** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Edebiyat ve Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: ensarcetin@yahoo.com

207'si erkek, 131'i kadın olmak üzere toplam 338 kişi yer almıştır. Elde edilen bulgulara göre, eleştirel düşünme ile aktif yurttaşlık arasında orta düzeyde (,424**) bir istatistiksel ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Benzer ilişki, katılım dışında (,088), diğer üç alt boyutta da mevcuttur (Bilgi: ,361**; Değer: ,359**; Beceri: ,386**). Buna karşın, eleştirel düşünme ile yurttaşlık katılımı arasında hem toplam puanda hem de eleştirel düşünmenin üç alt boyutunda her hangi bir istatistiksel ilişkiye rastlanmamış olması araştırmanın ilginç sonuçlarından biri olmuştur. Sonuç bölümünde araştırmanın bulgularıyla ilgili bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel düşünme, vatandaşlık, aktif yurttaşlık, katılım.

A QUANTITATIVE STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN CRITICAL THINKING AND ACTIVE CITIZENSHIP¹

ABSTRACT

Theoretical studies on active citizenship and critical thinking show that these two variables are conceptually related and mutually supportive. Critical thinking and active citizenship are two of the most important characteristics of democratic citizenship. For this reason, both skills have long been one of the main objectives of educational programs in all democratic countries. Despite this close relationship, no empirical study has been found in national and international literature. It is expected that the study will contribute to fill the gap in the related literature. The aim of this study is to research and examine the relationship between these two variables quantitatively. In this context, the active citizenship status of the participants was researched through the sub-dimensions of knowledge, skill, value and participation. Similarly, the critical thinking levels of the participants were examined through the sub-dimensions of participation, cognitive maturity and innovation. In the study, quantitative research technique was used. Active Citizenship Measurement Tool (ACMT) and UF / EMI Critical Thinking Tendency Scale were used for data collection. The sample of the study included 338 people (207 male, 131 female) living in Ankara, İstanbul, Hatay and Çankırı provinces. According to the findings, it was determined that there was a moderate level (424 **) statistical relationship between critical thinking and active citizenship. A similar relationship is also available in other three sub-dimensions (Information: 361 **, Value: 359 **, Skill:, 386 **), except for participation (088). On the other hand, no statistical relation was found between the three sub-dimensions of critical thinking and civic participation. This finding was one of the interesting results of the study. Some evaluations were made about the findings of the study in the conclusion section.

¹ This article was produced from the project named "A Practical Study on Critical Thinking and Active Citizenship" which was carried out in 2017 with the support of Çankırı Karatekin University Scientific Research Projects (BAP) Coordination Office.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Critical thinking and active citizenship are two substantial parts of democratic citizenry. It is for this reason that these skills have been considered as central objectives of educational programs in democratic countries. Once the concepts and theories of critical thinking and active citizenship are examined it will be seen that these two skills are conceptually related and thus mutually support each other. Despite this close connection, however, very few national and international studies have focused on these two variables. This study aims at filling the gap in the existing literature in this regard. The purpose of this quantitative study therefore is to examine the relationship between critical thinking and active citizenship. We have studied active citizenship behaviors of participants in terms of knowledge, skills, values and participations in relation to their critical thinking levels in terms of participation, cognitive maturity and innovation subdomains.

Problem of the Study

National and international studies on critical thinking have mostly focused on the relationship between critical thinking and writing skills (Bayat, 2004), language skills (Karadüz, 2010), learning styles (Güven and Kürüm, 2006), education programs (Semerci, 2003). Some other studies have examined critical thinking skills of teacher candidates (Alper, 2010; Bayrak, 2014; Çetinkaya 2011; Genç 2008; Acun, Demir, and Göz, 2010), of nurses or nursing students (Tiwari, Avery and Lai, 2003; Özdelikara, Bingöl and Görgen, 2012; Bulut, Ertem and Sevil, 2009; Kanbay, Işık, and Aslan, 2011). However, we did not find any empirical study examining the relationship between critical thinking and active citizenship.

In the light of the explanations given the study, we can summarize our conclusions as follows:

1. Critical thinking and active citizenship conceptually and theoretically coincide.
2. These two skills are among the basic citizenship competences of democratic citizenship.
3. Since critical thinking and active citizenship skills are conceptually related, we hypothesize that there is a statistically positive correlation between these two variables.

The purpose of this study was therefore to investigate the hypothesis expressed in (3).

Method

Participants

The sample of the study included 338 people, of which 207 males and 131 females, living in Ankara, İstanbul, Hatay and Çankırı provinces. The age group of the participants were mostly between the ages of 16-45 (84.6%).

Data Collection Tools

For data collection, the Active Citizenship Questionnaire (ACQ) developed by the research team (Yazıcı at. Al, 2017) and the UF/EMI

Critical Thinking Disposition Instrument (CTDI) developed by Florida University researchers, and adapted to Turkish by Kılıç and Şen (2014) were used. The ACQ consists of four sub-dimensions: knowledge, skills, values and participation. The CTDI inclues three sub-dimensions: engagement, cognitive maturity and innovativeness.

Findings

Table 1. Findings about demographic variables

		frequenc y	Percent
Gender			
	Male	207	61,2
	Female	131	38,8
Age			
	16-25	110	32,5
	26-35	102	30,2
	36-45	74	21,9
	46-55	40	11,8
	56-65	8	2,4
	66+	4	1,2
marital status			
	Married	178	52,7
	Single	153	45,3
	Widow	7	2,1
Education Status			
	Non literate	1	,3
	Literate	9	2,7
	Primary	22	6,5
	Secondary	36	10,7
	High School	86	25,4
	Under graduate degree	95	28,1
	Graduate degree	22	6,5
	Under graduate students	57	16,9
	Graduate students	10	3,0
	Total	338	100,0

From the Table 1, it is seen that participants mostly accumulate between 16-45 years old (84.6%). In terms of education level, more than half of the participants (53.5%) were high school and university graduates. When we add university students to this ratio, this ratio rises to 70.4%. These two data indicate that the participant group is a relatively young citizen.

Table 2. Means and standard deviation values of Active Citizenship (AC) and Critical Thinking (CT) for total scores and sub-domains scores.

	Mean	SD
1. AC-Knowledge	26,0562	6,39314
2. AC -Value	47,2692	6,69658
3. AC -Skill	66,0178	14,24977
4. AC -Participaiton	28,4024	7,71512
5. AC -Total	167,7456	25,72199
6. CT- Cognitive maturity	30,7929	5,45211
7. CT - Engagement	42,9201	7,92488
8. CT - Innovativeness	27,7367	5,13022
9. CT -Total	101,4497	17,47246

To test the hypothesis of the study, the relationship between critical thinking skills and active citizenship was analyzed with Pearson correlation. The findings are given in Table 3.

Tablo 3. Pearson correlations for Active Citizenship (AC) and Critical Thinking (CT) total scores and sub- dimensions.

Instrument and sub-dimensions	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. AC-Knowledge									
2. AC -Value	,336**								
3. AC -Skill	,589**	,327**							
4. AC -Participation	,269**	-,031	,416**						
5. AC -Total	,743**	,516**	,910**	,589**					
6. CT- Cognitive maturity	,291**	,329**	,312**	,086	,357**				
7. CT - Engagement	,379**	,333**	,404**	,088	,431**	,805**			
8. CT - Innovativeness	,336**	,360**	,360**	,072	,398**	,820**	,874**		
9. CT -Total	,361**	,359**	,386**	,088	,424**	,918**	,961**	,946**	

According to the findings, it was determined that there was a moderate (424 **) statistical relationship between critical thinking and active citizenship. Except for the participation domain (.088), a similar relationship was also found in other three sub-dimensions, that is, for information dimension .361 **; value dimension .359 **; and skill dimension .386 **.

Conclusion and Discussion

Critical thinking ability is not only a cognitive skill affecting academic achievement, but also a citizenship qualification (Dam and Volman, 2004, Acun, Demir ve Göz, 2010; Yazıcı and Güven 2017). Our findings confirm our hypothesis that there is a cognitive and conceptual relationship between critical thinking skills and active citizenship. A moderate relationship was found between critical thinking skills and active citizenship total scores and three sub-dimension scores. However, it is one of the interesting results of this study that there is no statistical relation between citizenship participation and critical thinking total score as well as its three sub-dimensions. This finding points to a situation worthy of explanation and interpretation. Some evaluations are needed for this result. How can it be explained that critical thinking does not have a statistical relationship with citizenship participation, whereas it is statistically correlated with other dimensions of active citizenship? There are three possible answers to this question. First, it may be that the participatory dimension of the critical thinking

skills acquired directly or indirectly in schools is neglected and the emphasis is exclusively on the cognitive dimension towards academic achievement. Second, the cultural dimension of critical thinking is often ignored by educators (Tan, 2017). Third, the participation dimension of active citizenship can also include cultural and political limitations. Restrictions on the participation of certain occupational groups in trade union and political activities may have led to low citizenship participation. Many researchers indicate that the Village Institutes practice has important potentials for developing active citizenship awareness, participation, development of critical thinking, and the development of the cultural dimension of education (Tonguç, 1970; Türkoğlu, 2009; Kirby, 2015; Gümüşoğlu, 2017; Gümüşoğlu, 2004; Sallan Gül ve Alican, 2014; Kocabaş, 2014; Akçam, 2014; Sallan Gül, Alican ve Gümüşoğlu, 2014; Türkoğlu, 2014; Arslan ve ark., 2004). For this reason, the relationship between critical thinking and participation can be investigated within homogeneous groups in future studies.

Keywords: Critical thinking, citizenship, active citizenship, participation

Giriş

Demokrasi, içerdiği anlam ve değerlerle, tarihsel derinliğe sahip çok yönlü tartışmalar ve deneyimler (Dahl, 1993; Habermas, 1999; Üstel, 1999; Schmidt, 2002) ışığında günümüzde yerel, ulusal ve evrensel düzeyde yaygın kabul görmüş bir siyasal yönetim biçimidir. Bu tartışmalarda ve deneyimlerde günümüz demokratik anlayışına ilişkin iki boyut önem kazanmıştır. Birincisi, insanı, erdemli ve mutlu kılmayı temel değer olarak kabul gören aydınlanmacı fikrin (Diderot ve D'Alembert, 2018) günümüz demokratik sistem içinde haklara ve sorumluluklara sahip *yurttaşlık* boyutudur. İkincisi ise, yine bir yurttaşın sahip olduğu hak ve sorumlulukları kullanmada her tür engelleyici ve kısıtlayıcı fikir, davranış, eylem, pratik, inanç ve değer gibi etkenlere karşı koyacak eleştirel düşünme becerisine ve tavrına sahip olma boyutudur (Baillargeon, 2017). Birinci boyutun odağını oluşturan *yurttaş* kavramı, kökeni antik Yunan uygarlığında *city* (şehir) sözcüğünden türetilen *citizen* sözcüğünün karşılığıdır (Dahl, 1993). Günümüzde bu kavram, demokratik sistem içinde haklara ve sorumluluklara sahip her bir tekil kişiyi işaret eder. Liberal/bireyci, cumhuriyetçi ve cemaatçi yaklaşımlarda yurttaş, farklı içeriklerde kullanılmasının yanında, hem demokratik sistemin olanaklarından yararlanmak hem de sistemin olanaklarını geliştirmek bakımından bu siyasal sistemde merkezi konumdadır. Bu bağlamda bir yurttaşın bir yönüyle bilgi, beceri, değer ve katılımcılık nitelikleri içeren aktif yurttaşlıkla ilişkisi vardır (Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil., 2017). Diğer yönüyle yurttaşlar, yurttaşlık erdemlerini yerine getirirken Sokrates, Descartes, (1947) ve Kant, (2015) gibi düşünürlerde temelini bulan analiz ve değerlendirme yapma becerilerine sahip bir kişi olarak doğruyu öğrenme merakı, doğruyu arama, açık fikirli ve kendine güven, olgun tutum ve davranış ortaya koyma gibi niteliklere sahip olmalıdır ki bu nitelikler doğrudan eleştirel düşünme ile yakinen ilişkilidir (Nosich, 2012; Poul ve Elder, 2016; Ruggiero, 2017; Baillargeon, 2017). İkinci boyutun odağını oluşturan eleştirel düşünme kavramı da Antik Yunan'dan günümüze kadar farklı dönemlerde ve alanlarda kullanılan *eleştiri* (*kritik*) kavramı üzerinden yapılan bir kavramsallaştırmadır. Bu nedenledir ki, birçok araştırmacı, felsefi düşünme ile eleştirel düşünme arasında yakın bir ilişki görür (Yazıcı, 2014; Baç, 2007). Ne var ki, aktif veya etkili yurttaşlık üzerine yapılmış kuramsal ve uygulamalı çalışmalarda kavramsal çerçeve ile eleştirel düşünme çalışmalarındaki kavramsal çerçeve birçok noktada örtüşüyor olmasına karşın doğrudan bu iki değişken üzerine yapılmış çalışma, araştırdığımız kadarıyla, yok denecek kadar azdır. Bu araştırma, literatürdeki bu boşluğu doldurmaya yönelik nicel bir çalışmadır.

Eleştirel Düşünme

Çalışmanın ana kavramlarından bir olan eleştirel düşünme (critical thinking) kavramının temelinde kriz ve kritik sözcükleri yer alır. Bu iki sözcüğün her ikisinin de kökeni Antik Yunan'da ayırt etmek, seçmek, yargılamak, karar vermek anlamı içeren *xpivw* sözcüğü ve yine bölmek, seçmek, yargılamak, karar vermek anlamı içeren *xpiaic* sözcüğü dayanır (Kosselleck, 2012: 166; Benhabib, 2005:39). Bununla birlikte, Almanca'da *Kritik*, İngilizce'de *critics*, Fransızca'da *critique* olarak yazılan *kritik* (eleştiri) sözcüğü antik Yunan'dan günümüze kadar farklı dönemlerde farklı anlamlarla kullanılmıştır (Kosselleck, 2012: 166; Benhabib, 2005:39). Örneğin, Antik Yunan'da daha çok tıp ve hukuk alanında nesnel sürecin öznel yargılaması; Ortaçağ'da nesnel sürecin öznel iyi değerlendirilmesi; erken burjuva aydınlanması döneminde, eski metinlerde belirtilenlere, sanatsal ve edebi ürünlere yönelik olarak ifade edilen bir temanın sahiçiliğini, hakikiliğini veya güzelliğini siyasi otoritenin sansüründen kurtulmuş öznenin öznel yargısı veya bir yargılama sanatı; Fransız Devrimi arifesinde mutlakıyetçi devlet krizinin nesnel ve tarihsel bir süreç olduğunu ortaya koyan akılsal bir değerlendirme olarak anlam yüklenmiştir (Kosselleck, 2012: 166, 167; Benhabib, 2005:39).

Ayrıca, kritik kavramı etimolojik olarak doğrudan verilmese de Socrates, Descartes, Kant gibi filozofların felsefi görüşlerindeki epistemolojik çözümlemelerinde de kullanılmıştır. Socrates, gerçekliğe, ona ilişkin saptırılmış bilgiyi biziatihi kaynağını sorgulayarak ulaşmaya çalışma tavrının simgesi olarak anlam bulmuştur (Platon, 2003). Doğru bilgiyi ortaya koymada sorgulayıcı tavır takınmak eleştirel düşünme becerisinin önemli bir niteliği olarak kabul görmüştür. Descartes, doğru bilgiye ulaşmada kuşkucu tavrın ve doğru bilgiyi arayış sürecinde bazı ilkelerin gereğini, belirttiği temel ilkelerle vurgulamıştır (Descartes, 1947: 23,24). Bu tür ilkelerin, düşünmenin daha iyi hale getirilmesi için gerekli olduğu eleştirel düşünme kuramcıları tarafından da vurgulanmıştır (Poul ve Elder, 2016). Kant'ın insanın, ilişkilerinde karar verme iradesini kendisinde kurabilen, fikirlerini açıklamada kendine güvenen, aklını aracısız kullanabilme cesareti gösterebilen ergin birey çözümlemesi, eleştirel düşünme becerisinin niteliklerinin belirlenmesinde ilham kaynağı olmuştur (Kant, 2015: 312-323). Kritik kavramı, toplumsal gerçeklikleri kuramsal boyutta açıklamaya çalışan Frankfurt Okulu'nun kuramsal yaklaşımları çerçevesinde de kullanılmıştır (Bottomore, 1989; Slater, 1998; Bağce, 2013). Günümüzde ise, kritik kavramı daha çok eleştirel düşünme kavramlaştırması çerçevesinde, farklı alanlarda düşüncenin etkin kullanılması çalışmaları kapsamında kullanılmaktadır (Nosich, 2012; Poul ve Elder, 2016; Ruggiero, 2017; Baillargeon, 2017). Bu çalışmalarda eleştirel düşünmenin kapsamı, içeriği, nitelikleri bu niteliklerin nasıl öğretilebileceği vb. konular etrafıca tartışılmaktadır.

Genel olarak eleştirel düşünme hakkında ilk çalışmalar 1960'lı yıllarda başlamıştır. Bu süreçte yerli ve yabancı çalışmalarda eleştirel düşünme kavramına yönelik çeşitli tanımlar yapılmıştır. Nosich'e (2012), göre eleştirel düşünme, düşüncenin belli ölçütleri/standartları (soru sorma, soruların mantığını kavrayarak çözümleme yapma, mantıksal çözümlemenin sonuçlarına inanma) olmasını içeren kavramdır. Ruggiero'a (2017:52) göre, eleştirel düşünme, iddia ve argümanları test ettiğimiz hangilerinin değerli, hangilerinin değersiz olduğuna karar verdiğimiz bir süreçtir. Baillargeon (2017) ise Carl Sagan'a atıfta bulunarak eleştirel düşünmeyi, "yutturmacayı saptamada yardımcı olacak alet çantası" ifadesi çerçevesinde betimlemiştir. Poul ve Elder'in çalışmalarında (2016) ise "eleştirel düşünme, -her hangi bir konu, içerik ya da problem hakkında- düşünürün düşünmesinin kalitesini becerikli bir şekilde analiz ederek, değerlendirerek ve yeniden düzenleyerek geliştirdiği düşünme biçimi" olarak tanımlanmıştır. Poul'a (1992) göre, eleştirel düşünme, gözlem, deneyim, düşünce, akıl yürütme, iletişimi aracılığıyla toplanan bilgilerin etkin ve ustalıkla kavramsallaştırıldığı, analiz edildiği, sentezlendiği ve uygulanarak değerlendirildiği disiplinli bir entelektüel süreçtir. 1964 yılında eleştirel düşünme kavramı üzerinde çalışan Watson ve Glaser, eleştirel düşünmeyi bilgi, beceri ve davranışlardan oluşan karma bir düşünce süreci olarak tanımlamışlardır (akt. Dil, 2003). A. P. Facione (1990) yaptığı çalışmada eleştirel düşünmenin yorum ve analize dayalı çıkarımlarda bulunmayla, sistemli olma ve kendini planlamayla, belli bir amaç doğrultusunda karar vermeye vb tutum ve

davranışlarla ilgili bir düşünme biçimi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Cüceloğlu'na (1994) göre, eleştirel düşünme kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak başkasının düşünce süreçlerini de göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilme ihtiyacı içinde aktif ve örgütlü bir düşünme biçimidir. Bazı düşünürler ise eleştirel düşünmeyi genel olarak, bir sorunun bazı bilimsel, sosyal ve kültürel standartlar ve ölçümler yoluyla çözülmesini sağlayan bir bilgi, eğilim ve beceri süre olarak betimlemişlerdir (Büyükkurt, 1995; Kazancı, 1989).

Ulusal ve uluslararası literatürde eleştirel düşünme üzerinde yapılan çalışmalar daha çok eleştirel düşünme ile yazma becerisi (Bayat, 2004), dil becerisi (Karadüz, 2010), öğrenme stilleri (Güven ve Kürüm, 2006), eğitim programları (Semerci, 2003) açısından ele alınmıştır. Katılımcılar açısından bakıldığında bir çok araştırmacı eleştirel düşünme becerisini öğretmen adayları (Alper, 2010; Bayrak, 2014; Çetinkaya 2011; Genç 2008; Acun, Demir, ve Göz, 2010), hemşireler ve hemşirelik öğrencileri (Tiware, Avery ve Lai, 2003; Özdelikara, Bingöl ve Gorgen, 2012; Bulut, Ertem ve Sevil, 2009; Kanbay, Işık ve Arslan, 2011) üzerinde araştırmışlardır.

Yurttaşlık Ve Aktif Yurttaşlık

Antik Yunan'dan günümüze kadar, yurttaşlık kavramı, birey ile yönetsel yapı ilişkisi üzerinden anlam bulmuştur. Bu kapsamda bu kavram, tarafların hak ve sorumluluklarının karşılıklı yerine getirilme pratiklerini içermiştir. Bununla birlikte, yurttaşlık konusunda oldukça farklı kavramlaştırma ve yaklaşımlar mevcuttur. Marshall'a (2000) göre, yurttaşlık anlayışı, tarihsel olarak üç farklı haklar temelinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda O, yurttaşlık kavramının dinamik tarafına vurgu yapmıştır. O'na göre yurttaşlık, on sekizinci yüzyılda sivil haklar, on dokuzuncu yüzyılda siyasi haklar ve yirminci yüzyılda sosyal haklar anlayışı temelinde gelişmiştir (akt. Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil, 2017). Konuya ilişkin alan yazında yurttaşlık kavramı günümüzde ise üç boyutta çözümlenmiştir (Kymlicka, 1998; Schmidt, 2002; Williams, 2007; Taylor, 2010). Birinci boyutta hukuki statü yer almıştır. Bu boyutta her yurttaş bir devletin veya belli bir siyasi topluluğun üyesidir ve bu üyelik hukuki normlarla belirlenmiştir (akt. Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil, 2017). Bu boyutta, yurttaş (*citizen*) ile yurtsuz (*denizen*) arasındaki farkı da belirtilmiştir. Ayrıca, tarihsel ve kavramsal köken olarak yurttaşlık kavramı önceleri şehre, sonraları da ulus devlete ait olmayı içermişken, zamanımızda Avrupa Birliği yurttaşlığı gibi ulusal yurttaşlığa eklenen yurttaşlık statüsünü de içermiştir (akt. Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil, 2017). İkinci boyutta, yurttaşlık kavramı bir toplumun politik alanındaki aktif politik özneleri işaret etmiştir (akt. Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil, 2017). Bu alandaki yurttaşlar bazı hak ve sorumluluklarla ilişkilendirilmiştir. Bu hak ve sorumlulukların nasıl tanımlandığı, geleneksel olarak nasıl algılandığı siyasal ve kültürel açıdan yurttaşlık anlayışı bakımından farklılıklar taşımıştır (akt. Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil, 2017). Üçüncü boyutta, yurttaşlık, siyasi topluluğa aidiyet kimliğini işaret etmiştir (akt. Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil, 2017). Öte yanda, bireylerin yurttaşlık nitelikleri bu bireylerden oluşan toplumun genel sosyal sermayesinde önemli bir yere sahip olmuştur (Sen, 2004; Field, 2006). Toplumda yaşayan bir yurttaşın birbirinden oldukça farklı ve genişlikte yurttaşlık hak ve sorumluluğu vardır. Günümüzde Türkiye'deki bir yurttaş, bu hak ve sorumluluklar kapsamında, yerel, ulusal ve uluslararası toplumunun kurum veya karar verme mekanizmalarının aktif veya pasif bir üyesidir (Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil., 2017). Yönetsel kurumlara katılma ve bu kurumların hizmetlerinden yararlanma açısından yurttaşlar arasında farklılıklar ve eşitsizlikler vardır. Benzer farklılık veya dezavantaj yerel, ulusal ve uluslararası karar verme mekanizmalarına katılma ve ulaşma açısından da söz konusudur.

2013 AB Yurttaşlık Raporu'nun girişinde yer alan "Avrupa entegrasyonunun kalbinde yurttaşlar vardır ve hep öyle olmalıdır" ifadesinde de anlaşılabacağı üzere günümüzde Avrupa Birliği, yurttaşlık niteliklerini ve katılımcılığını geliştirme kapsamında geniş kapsamlı yatırımlar içerisine girmiştir (Hoskins ve ark., 2012). Buna karşın, kimi eleştirmenler, Avrupa Birliği içindeki dilsel, kültürel ve coğrafi farklılıkların, Avrupa Birliği yurttaşlarının ortak kamusal söyleme ve karar verme süreçlerine katılımını engelleyen önemli bir unsur olduğunu ileri sürmüşlerdir (Yazıcı, Arslan, Çetin

ve Dil, 2017). Bu ve benzeri engellerin aşılmasında katılımcı ve eleştirel düşünen yurttaşların demokratik karar verme ve hak arama süreç ve mekanizmalarını etkili bir biçimde kullanmaları büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte çalışmanın ana kavramlarından biri olan *aktif yurttaşlık*, *katılımcı yurttaşlıkla* sıkça karıştırılır. Özellikle, siyasi katılımı, toplumsal sorumluluğu, çevre duyarlılığını, topluma hizmet uygulamalarını veya sosyal sorumluluk projelerine gönüllü katılımı içeren katılımcı yurttaşlık, ulusal ve uluslararası literatürde yaygın olarak kullanılan Aktif yurttaşlık kavramının bir alt boyutu olarak anlam yüklenmesi bu karışıklığın başlıca sebebi olarak düşünülebilir (Peterson & Knowles, 2009). Oysa ki, aktif yurttaşlık, Avrupa Komisyonu'na bağlı General Joint Research Centre Institute for the Protection and Security of the Citizen tarafından çeşitli aralıklarla sürdürülen Avrupa ülkeleri yurttaşlık araştırmalarında aktif yurttaşlık dört boyut üzerinden ölçülmektedir. Bu boyutlar, siyasi hayata, sivil topluma, topluluk hayatına katılma ve etkili yurttaşlık için gerekli olan değerlere sahip olma nitelikleri üzerinden anlam bulmuşlardır (Hoskins, Villalba, Saisana, 2009). Bu açıdan aktif yurttaşlık kavramı demokratik ve katılımcı yurttaşlığı da içine alan bir kavramdır. Bu kapsamda bir aktif yurttaş, hem belli temel değerlere, bilgiye ve beceriye sahip hem de çeşitli kişilik erdemlerini (NCSS, 2001) siyasi, ekonomik, kültürel ve çevresel konularda katılımcılık davranışıyla gösteren kişi olarak anlam bulmuştur (Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil, 2017). Avrupa aktif yurttaşlık kavrayışında yaygın olarak kullanılan tanıma göre de aktif yurttaşlık, “İnsan hakları ve demokrasi ile uyumlu olarak, karşılıklı saygı ve şiddet içermeyecek bir şekilde sivil topluma, siyasal ve/veya toplumsal yaşama katılma”yı ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır (Hoskins 2006).

Başta da ifade ettiğimiz gibi eleştirel düşünme ile aktif yurttaşlık ilişkili olduğu kadar karşılıklı olarak birbirini destekleyen niteliklerdir. Bu ilişki, kuramsal ve uygulamalı çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Golubevaa, Parrab ve Mohedanoc, (2018), Erasmus öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada katılımcıların “aktif yurttaşlıktan ne anladıklarını” araştırmışlardır. Verilen cevapların % 7,20'si açık fikirlilik, diğer kültürlerle saygı, diğer kültürlerle ilgi, saygı ve empati gibi eleştirel düşünme becerileri arasında yer alan niteliklerin olduğu görülmektedir. Diğer nitelemeler en yüksekten başlamak üzere sırasıyla şöyle tespit edilmiştir: % 54.05, ‘eylem’, ‘aktif olmak’, ‘katılmak’, ‘aktif katılmak’, ve ‘yardım’; % 16.21, ‘oy verme veya seçim’; % 9.90, ‘sorumluluk’.

Bu açıklamalar ışığında, vardığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Eleştirel düşünme ile aktif yurttaşlık kavramsal ve kuramsal olarak örtüşmektedir.
2. Bu iki beceri, demokratik yurttaşlığın temel yurttaşlık yeterlikleri arasında yer almaktadır.
3. Eleştirel düşünme ile aktif yurttaşlık kavramsal ve kuramsal olarak örtüştüğüne göre, bu iki değişken arasında istatistiksel olarak pozitif yönde bir ilişki vardır.

Bu çalışmanın amacı 3. Maddede ifade edilen varsayımı araştırmaktır.

Yöntem

Katılımcılar ve Veri toplama süreci

Çalışmada, nicel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada, nicel veri toplama aracı olarak demografik soruları da içeren iki farklı ölçek kullanılmıştır. Anket tekniği olarak bilinen bu teknik, enlemesine tarama yapmada yaygın kabul edilen bir tekniktir (Neuman, 2007).

Araştırmanın çalışma örneklemini 16 yaş ve üzeri olmak üzere 207'si erkek, 131'i kadın olmak üzere toplam 338 kişidir. Katılımcıların yaş grubu ağırlıklı olarak (% 84,6) 16-45 yaş arasındadır. Veriler Çankırı, Ankara, İstanbul ve Hatay illerinde toplanmıştır. Tarama yönteminin kullanıldığı bu araştırmada elde edilen bulguların evrene genellenebileceği incelikli bir örneklem planlamasına gidilmemiş, soruları temsil eden bir örneklem kullanılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın örneklemini, araştırmanın bağlamı, amaca uygunluk ve erişilebilirlik ilkeleri çerçevesinde değerlendirilebilir (Punch, 2016: 102,103). Veriler, katılımcıların veri toplama aracını bizzat kendilerinin cevaplamasıyla okuma ve anlama güçlüğü çeken katılımcılarda ise araştırmacıların ölçme aracında yer alan soruları okuyarak katılımcıların cevaplamasıyla elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği: Çalışmada eleştirel düşünme becerisini ölçmek üzere Florida Üniversitesi araştırmacıları tarafından geliştirilen, Kılıç ve Şen (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanan UF/EMI ölçeğini (University of Florida/Engagement, Maturity and Innovativeness Critical Thinking Disposition Instrument-UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği) kullandık. UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeği'nin üç alt boyutu (Katılım, Bilişsel Olgunluk ve Yenilikçilik) bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında elde edilen Alfa güvenirlik katsayısı ölçeğin toplamı için .91, Katılım, Bilişsel Olgunluk ve Yenilikçilik alt boyutları için sırasıyla .88, .70, .73 olarak bulunmuştur.

Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA): Araştırmanın verilerinin toplanmasında kullanılan ikinci ölçek ise Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil (2017) tarafından geliştirilen Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA)'dır. Bu ölçeği geliştiren akademisyenlere göre AYÖA, birçok gösterge kümesinin matematiksel toplamından oluşmaktadır. AYÖA, dört alt boyuta sahiptir. Bunlar, bilgi, beceri, değer ve katılım alt boyutlarıdır. Bu boyutlar içinde yer alan alt boyutlar da kendi içinde eşit ağırlıktadır. Ağırlık seçimi her bir boyutun aktif yurttaşlık için aynı derecede önemli görülmesine göre belirlenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ölçeğin tümü için .90, alt boyutlar için .76, .76, .85 ve .78 olarak bulunmuştur.

Bulgular

1. Demografik değişkenlere ilişkin bulgular

Tablo 1. Demografik değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	207	61,2
Kadın	131	38,8
Yaş		
16-25	110	32,5
26-35	102	30,2
36-45	74	21,9
46-55	40	11,8
56-65	8	2,4
66+	4	1,2
Medeni durum		
Evli	178	52,7
Bekar	153	45,3
Dul	7	2,1
Eğitim Durumu		
Okur yazar değil	1	,3
Okur yazar	9	2,7
İlkokul	22	6,5
Ortaokul	36	10,7
Lise	86	25,4
Üniversite	95	28,1
Lisans Üstü	22	6,5
Üniversite öğrencisi	57	16,9
Lisansüstü öğrencisi	10	3,0
Toplam	338	100,0

Yaş itibarıyla katılımcıların daha çok 16-45 yaş arasında (% 84,6) yığıldığı görülmektedir. Eğitim düzeyi açısından ise katılımcıların yarısından fazlasının (% 53,5) lise ve üniversite mezunu

oldukları görülmektedir. Üniversite öğrencilerini de bu orana kattığımızda bu oran % 70,4'e yükselmektedir. Bu iki veri, katılımcı grubunun nispeten genç yurttaşlardan olduğunu göstermektedir. Çalışma kapsamında katılımcıların yüksek oranda genç katılımcılardan oluşması, bir boyutuyla, daha çok bu kesime açık olan ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlar üzerinden onların aktif yurttaşlık düzeylerini yorumlamayı olanaklı kılmıştır. Bu bağlamda, çalışma ve gelişme pratiklerini içeren ekonomik alanda, karar alma süreçlerini içeren politik alanda, toplum ve çevre faaliyetlerini içeren sosyal alanda ve sanat faaliyetlerini, kültürel değerleri ve anlatımları içeren kültürel alanda Türkiye'deki genç nüfusun katılımının ekonomik, davranışsal, kültürel ve büyük ölçüde siyasal nedenlerle düşük olduğu ulusal ve uluslararası çalışmalarla ortaya konulmuştur (Erdoğan, 2017; UNDP, 2008; UNICEF, 2012). Özellikle erken yaşlardan itibaren toplumsal yaşama aktif katılımı teşvik etmeme, yurttaşlık haklarının ve sorumluluklarının açıkça belirlenmediği bir çevrede yetiştirme, eğitim süreçlerinde bu değerlere yeterince yer ve önem vermeme bu durumun oluşmasında güçlü dinamikler olarak vurgulanmıştır (UNDP, 2008; UNICEF, 2012; Erdoğan, 2017).

Tablo 2. Aktif Yurttaşlık (AY) ve Eleştirel Düşünme (ED) toplam puanları ile alt boyut puanlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri.

	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>
1. AY-Bilgi	26,0562	6,39314
2. AY-Değer	47,2692	6,69658
3. AY-Beceri	66,0178	14,24977
4. AY-Katılım	28,4024	7,71512
5. AY-Toplam	167,7456	25,72199
6. ED-Bilişsel Olgunluk	30,7929	5,45211
7. ED-Katılım	42,9201	7,92488
8. ED-Yenilikçilik	27,7367	5,13022
9. ED-Toplam	101,4497	17,47246

AYÖA'nın sadece katılım boyutundaki sorular ikili, diğer boyutların tamamı ise beşli Likerttir. Araştırmacılar ölçme aracının geliştirilmesi çalışmasında da katılım boyutundaki ortalamaları diğer boyutlara göre oldukça düşük tespit etmişlerdi. Bu bulgu, Tablo 2'deki değerlerde de görülmektedir. Katılım boyutunun ortalaması 28,402 iken Beceri boyutu ortalaması 66,017, değer boyutu 47,269, bilgi boyutu ortalaması ise 26,056 olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın varsayımını test etmek için eleştirel düşünme becerisi ile aktif yurttaşlık arasındaki ilişki Pearson korelasyon yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Aktif Yurttaşlık (AY) ve Eleştirel Düşünme (ED) toplam puanları ile alt boyut puanları arasındaki korelasyon değerleri.

<i>Ölçek ve Alt Boyutlar</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. AY-Bilgi									
2. AY-Değer	,336**								
3. AY-Beceri	,589**	,327**							
4. AY-Katılım	,269**	-,031	,416**						
5. AY-Toplam	,743**	,516**	,910**	,589**					
6. ED-Bilişsel Olgunluk	,291**	,329**	,312**	,086	,357**				
7. ED-Katılım	,379**	,333**	,404**	,088	,431**	,805**			
8. ED-Yenilikçilik	,336**	,360**	,360**	,072	,398**	,820**	,874**		
9. ED-Toplam	,361**	,359**	,386**	,088	,424**	,918**	,961**	,946**	

Tablo 3 incelendiğinde, eleştirel düşünme ile aktif yurttaşlık arasında orta düzeyde (,424**) bir istatistiksel ilişkinin olduğu görülmektedir. Benzer ilişki, katılım dışında (,088), diğer üç alt boyutta da

mevcuttur (Bilgi: ,361^{**}; Değer: ,359^{**}; Beceri: ,386^{**}). Bu bulgu, demokratik yurttaşlığın temel yurttaşlık yeterlilikleri arasında yer alan eleştirel düşünme ile aktif yurttaşlık becerilerinin orta düzeyde de olsa kavramsal ve kuramsal olarak örtüştüğü savını doğrulamıştır. Bununla birlikte araştırmada bu örtüşmenin daha yüksek düzeyde gerçekleşmemesi yorumlanmaya değer olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de konuyu eleştirel düşünme açısından değerlendiren hatırı sayılır düzeyde çalışma mevcuttur (Semerci, 2003; Seferoğlu ve Akbıyık, 2006; Şenşekerci ve Bilgin, 2008; Altan, 2011; Şahbudak, 2015; Öz ve Dil, 2003). Ayrıca, aktif yurttaşlık ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, bunların tutum ve davranışlara dönüştürülmesi ile Türkiye’deki eğitim politikaları, uygulamaları, politik anlayış ve toplumun kültürel düzeyi arasındaki ilişkileri sorgulayan ulusal ve uluslararası değerlendirme raporları da mevcuttur. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) insani gelişme için katılımcılığın gerekli olduğunu belirtir (UNDP, 2008). Türkiye’de gençlerin ülkenin sosyal ve politik yaşamına, ulusal insani gelişmeye katkı sağlayacak kadar katılmadıkları, buna neden olan faktörlerin başında ve en büyük oranda yapısal düzenlemelerle katılımcılığı teşvik etmeyen politik iktidar alanının, katılımcılık becerisini geliştirmeyen eğitim alanının, katılımcılık kültürü gelişmemiş toplumsal alanın ve temel ihtiyaçları karşılamaktan uzak ekonomik alanın olduğu yine raporlarla belirtilmiştir (UNDP, 2008: 93; UNICEF, 2012: 59; Erdoğan, 2017:9).

Sonuç ve Değerlendirme

Eleştirel düşünme becerisi yalnızca akademik başarıyı etkileyen bilişsel bir beceri değil, aynı zamanda bir yurttaşlık yeterliliğidir (Dam ve Volman, 2004, Acun, Demir ve Göz, 2010; Yazıcı ve Güven, 2017; Ataman, 2014). Araştırma bulgularımız, eleştirel düşünme becerisi ile aktif yurttaşlık arasında bilişsel ve kavramsal boyutta bir ilişkinin olduğu varsayımımızı doğrulamıştır. Eleştirel düşünme becerisi ile aktif yurttaşlık toplam puanları ve üç alt boyut puanları arasında orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın, eleştirel düşünme ile yurttaşlık katılımı arasında hem toplam puanda hem de eleştirel düşünmenin üç alt boyutunda her hangi bir istatistiksel ilişkiye rastlanmamış olması araştırmanın ilginç sonuçlarından biridir. Bu bulgu, açıklanmaya ve yorumlanmaya değer bir duruma işaret etmektedir. Gerçekten de, eleştirel düşünmenin yurttaşlık katılımıyla istatistiksel bir ilişkisinin olmaması nasıl açıklanabilir? Bu soru için aklımıza üç olası yanıt gelmektedir. Birincisi, doğrudan veya dolaylı olarak, okullarda kazandırılan eleştirel düşünme becerisinin katılımcılık boyutunun ihmal edilmesinden, sadece akademik başarıya yönelik bilişsel boyuta ağırlık verilmesinden kaynaklanıyor olabilir (Balta ve Demirel, 2012; Dil ve Öz, 2005). İkinci olarak, genellikle eleştirel düşünmenin kültürel boyutu eğitimciler tarafından göz ardı edilmektedir (Tan, 2017). Üçüncü olarak, aktif yurttaşlığın katılımcılık boyutu da ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal sınırlamalar içerebilir. Yayımlanan ulusal ve uluslararası raporlar bu savımızı destekler bulgular içermiştir (UNDP, 2008; UNICEF, 2012; Erdoğan, 2017). Bazı meslek gruplarının sendikal ve siyasal faaliyetlere katılımında kısıtlamaların olması yurttaşlık katılımının düşük olmasına yol açmış olabilir. Bu nedenle, ileriki çalışmalarda aynı grup katılımcıların üzerinde yapılacak çalışmalarla eleştirel düşünme ile katılım arasındaki ilişki araştırılabilir.

Bu çalışmanın sonucu şunu göstermektedir ki, gerek eleştirel düşünme gerekse aktif yurttaşlık, katılım boyutuyla derinlikli olarak kazandırılmadığı sürece katılımcılık davranışında beklenen sonucun alınması zor gözükmektedir. Bu husus bazı araştırmalarca da teyit edilmektedir. Peterson ve Bentley, (2017) Avustralya örneği üzerinden yaptıkları çalışmada, aktif yurttaşlık eğitimi için belirlenmiş bir müfredatın bulunması önemli olmakla birlikte aktif yurttaşlığın geniş kurumsal iyi pratiklere dayanmadığı sürece beklenen sonucu almanın gerçekçi olmadığını vurgulamışlardır. Çakmaklı (2015), Türkiye örneğinde yaptığı çalışmada, sivil toplum örgütlerine katılımın aktif yurttaşlık pratiklerini geliştirdiğini, bu pratiklerin yeni bir öğrenme çevresi oluşturarak geleneksel yurttaşlık anlayışını dönüştürdüğünü tespit etmiştir. Katılımcılar en fazla sivil toplum örgütlerine katılımın öz-güvenlerini, farkındalıklarını, daha fazla hoşgörülü olmalarını ve memnuniyet düzeylerini artırdığını beyan etmişlerdir (Çakmaklı 2015: 432), ki bu etkilerin tümü aktif yurttaşlık nitelikleri

arasında alan unsurlardır. Keser, Akar ve Yıldırım (2011), ders dışı müfredat etkinliklerinin aktif yurttaşlık yeterliliklerini geliştirip geliştirmediğini araştırdıkları çalışmalarında bu tür etkinliklerin özellikle siyasi okuryazarlık, eleştirel düşünme, belli tutum ve değerlerin gelişmesi ile yurttaşlık katılımı üzerine olumlu etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Li (2017) de ders dışı etkinliklerin öğrencilerin yurttaşlıkla ilgili bilgi, beceri ve değerlerini aktif yurttaşlığa katkı sağlayacak şekilde olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Birçok araştırmacı, Köy Enstitüleri uygulamasının aktif yurttaşlık bilinci yaratma, katılım, eleştirel düşünmenin gelişimi ve eğitimin kültürel boyutunu geliştirme konusunda önemli potansiyeller içerdiğini belirtir. Bu kurumlardaki uygulamaların, eleştirel düşünme ve aktif yurttaşlığı derinlikli kazandırma yaklaşımına ve pratiklerine sahip olduğunu göstermiştir. Bunlar arasında araştırmacıların tespit ettiği değer ve beceriler arasında şunlar yer alır: Yönetim dahil toplumun her alanında yetki ve sorumlulukları paylaşmayı esas alan katılımcılık, kadını ve erkeği ekonomik kaynaklara ve kamusal hizmetlere erişimde fırsat eşitliği, toprağı, suyu ve bunlara bağlı tüm yaşamın devamlılığını hayati gören çevrecilik, üretim etkinliklerinde *elinden gelenin en iyisini yapmayı* güdüleyen ahlakilik, teorik bilgiyi pratikle ilişkilendiren üretim içinde eğitim anlayışı, her içerikte ortaya konulanı anlamada, açıklamada, tanımlamada ve benimsemede eleştirelilik, kendi tutumlarına, davranışlarına ve üretim pratiklerine ve ürünlerine eleştirel yaklaşıma açık öz-güven sahipliği, eğitimde, ekonomide, politikada, sanatta, edebiyatta, bilimde, vb alanlarda toplumsal yararı öncelik göre idealistlik, toplumsal aydınlanmasının, modernleşmesinin ve kalkınmanın eşit, özgür, eleştirel, katılımcı yurttaşlara bağlı olduğuna ilişkin bilinçlilik (Tonguç, 1970; Türkoğlu, 2009; Kirby, 2015; Gümüşoğlu, 2017; Gümüşoğlu, 2004; Sallan Gül ve Alican, 2014; Kocabaş, 2014; Akçam, 2014; Sallan Gül, Alican ve Gümüşoğlu, 2014; Türkoğlu, 2014; Arslan ve ark., 2004). Tüm bu sonuçlar, eğitimcilere düşünme becerileri ile yurttaşlık yeterliklerini bağlamsal, uygulamalı ve katılımcı bir yöntemler kazandırılmasının önemini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acun, İ., Demir, M. ve Göz, N. L. (2010). *Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Yeterlilikleri İle Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki*. Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 107-123.
- Akçam, A.(2014), *Batı Rönesansında Rabelais, Türk Edebiyatında Köy Enstitüleri*, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10-11: 74-88.
- Alper, A. (2010). *Critical Thinking Disposition of Pre-Service Teachers*, Eğitim ve Bilim, 35 (158), 14-27.
- Altan, C.(2011), *Eğitim-Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt 12, sayı 1, 313-329.
- Arslan, H.; Ayyıldız, Ü.; Öncül, H.; İlker, M. (2004). Toplumun yeniden inşası: Köy Enstitüleri. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(26), 31-35.
- Ataman, G.G.(2014), *Erken Cumhuriyet Dönemi ve Çok Partili Dönemin İlk Yıllarında Batılılaşma ve İnsan Hakları Düşüncesinin Bir Örneği Olarak Hasan Ali Yücel*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 9(11), 243-261.
- Baç, M. (2008). “Felsefe Nedir?”, Felsefe içinde, ed. Demet Taşdelen, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Bağcı, H. E. (ed), (2013), *Frankfurt Okulu*, 4. Baskı, İstanbul, Doğubay Yayınları.

- Baillargeon, N. (2017), *Aklın ve Bilimin Işığında Eleştirel Düşünme Kılavuzu*, Çev. İ. Yıldız, 1. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Balta, E. E. ve Demirel, Ş. (2012), *Waldmann Modelinin 8. Sınıf Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama ve Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7(3), 469-479.
- Bayat, N. (2004). Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Düzeyleri ile Akademik Yazma Başarıları Arasındaki İlişki, Eğitim ve Bilim 2014, Cilt 39, Sayı 173, 155-168.
- Bayrak, B. K. (2014). Öğretmen Adaylarının Bilgi Okuryazarlık Düzeyleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. International Journal of Social Science, 25-I, 439-456.
- Bee, C. ve Guerrina, C. (2014). Participation, Dialogue, and Civic Engagement: Understanding the Role of Organized Civil Society in Promoting Active Citizenship in the European Union, Journal of Civil Society, 2014 Vol. 10, No. 1, 29–50.
- Benhabib, S. (2005), Eleştiri, Norm ve Ütopya, Çev. İ. Tekerek, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bottomore, T. (1998), Frankfurt Okulu, Çev. A. Çiğdem, İstanbul, Vadi Yayınları
- Bulut, S., Ertem, G., Sevil, Ü. (2009). Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeylerinin incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2(2): 27-38.
- Çakmaklı, D. (2015), Active Citizenship İn Turkey: Learning Citizenship İn Civil Society Organizations, Citizenship Studies, Vol. 19, Nos. 3–4, 421–435.
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünmeye İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12 (3), 93-108.
- Dahl, R.A. (1993). Demokrasi ve Eleştirileri, Çev. Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınevi.
- Dam, G. Ve Volman, M (2004). Critical Thinking As A Citizenship Competence: Teaching Strategies, Learning And Instruction 14, 359–37.
- Descartes (1947), Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Doğruyu Aramak İçin Metot Üzerine Konuşma, Çev. M. Karasan, Ankara, MEB yayınları.
- Diderot ve D'Alembert (2018), Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü, Çev. S. Hilav, 4. Baskı, İstanbul, YKY yayınları.
- Dil, S., Öz, F. (2005). Hemşirelik Yüksek Okulu ve Beslenme Diyetetik öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini etkileyen faktörler. Z.K.Ü. Zonguldak Sağlık Yüksekokulu Sağlık Eğitim Araştırma Dergisi, 1(1): 12-26.
- Öz, F., Dil, S. (2003) Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu I. ve IV. sınıf öğrencilerinin denetim odağını etkileyen faktörler ve eleştirel düşünme ile ilişkisi, Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10(2):27-41
- Erdoğan, E.(2017), *Türkiye’de Gençlerin İyi Olma Hali: Saha Araştırması Bulguları*, HABİTAT Derneği.
- <http://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/turkiye-de-genclerin-iyi-olma-hali-raporu.pdf>
- Erş.Tar: 04.12.2018.
- Fecione, P. A. (1990), Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for the Purposes of Educational Assessments and Instruction, Millbrea, CA. California Academic.

- Field, John (2006), Sosyal Sermaye, Çev. B. Bilgen ve B. Şen, Birinci Basım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Genç, S. Z. (2008). Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 8 (1), 89-116.
- Golubevaa, Parrab ve Mohedanoc, (2018). What Does ‘Active Citizenship’ Mean For Erasmus Students? Intercultural Education, VOL. 29, NO. 1, 40–58.
- Gümüšoğlu, F.(2017), Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü,
- Gümüšoğlu, F.(2014). *İsmail Hakkı Tonguç’un Mektupları ve Klasik Eğitime Karşı, Özgürleştirici Eğitim*, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10-11: 129-148.
- Güven M. ve Kürüm, D. (2006). Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir bakış, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 75-89.
- Habermas, J. (1999). Demokrasinin Üç Normatif Modeli, Demokrasi ve Farklılıklar, Ed. S. Benhabib, Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Hoskins, B. L. & Mascherini, M. (2009). Measuring Active Citizenship through the Development of a Composite Indicator. Soc. Indic. Res. 90, 459-488.
- Hoskins, B., Villalba, C. M. H., & Saisana, M. (2012). The 2011 Civic Competence Composite Indicator. Luxembourg: Publication Office Of The European Union.
- Kanbay, Y. Işık, E. Ve Aslan, Ö. (2011). Hemşirelik Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi - Journal of Psychiatric Nursing 2011;2(3):123-127.
- Kant, I. (2015), Seçilmiş Yazılar, Çev. N. Bozkurt, 5. Basım, İstanbul, Sentez Yayınları.
- Karadüz, A. (2010). Dil Becerileri Ve Eleştirel Düşünme, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3 Summer, 1566-1593.
- Keser, F. Akar, H. ve Yıldırım, A. (2011). The Role Of Extracurricular Activities In Active Citizenship Education, Journal Of Curriculum Studies, VOL. 43, NO. 6, 809–837.
- Kirby, F.(2015), Türkiye’de Köy Enstitüleri, Çev. N. Berkes, 6. Baskı, İstanbul, İMC Yayınları
- Kılıç, H. E. ve Şen, A. İ. (2014), *UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Çalışması*, Eğitim ve Bilim, Cilt 39, (176), 1-12.
- Kocabaş, K.(2014), *Köy Enstitüleri ve Fen Eğitimi*, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10-11: 62-73.
- Kosselleck, R. (2012), Kritik ve Kriz, Çev. E.Y. Murteza, 1. Basım, İstanbul, Otonom Yayıncılık.
- Kymlicka, W. (1998). Çokkültürlü Yurttaşlık, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Li, Z. (2017). Citizenship Education ‘Goes Global’: Extra-Curricular Learning İn An Overseas Campus Of A British Civic University, International Journal Of Lifelong Education, Vol. 36, NO. 6, 662–678.
- Marshall, T. H. & Bottomore, T. (2000). Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, Ankara: Gündoğan.
- NCSS (2001). Creating Effective Citizens. NCSS Position Statement, <http://www.socialstudies.org/positions/effectivecitizens>.
- Neuman, W.L. (2007). Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar (2. cilt). 2. bs. Çev. Sedef Özge İstanbul: Yayıncısı.

- Nosich, G. M. (2012), Eleştirel Düşünme Rehberi, Çev. B. Aybek, Ankara, Anı, Yayınları.
- Özdelikara, A. Bingöl, G. Öznur Görgen, Ö. (2012). Hemşirelik Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Bunu Etkileyen Faktörler, İ.Ü.F.N. Hem. Derg (2012) Cilt 20 - Sayı 3: 219-226
- Peterson, A. & Knowles, C. (2009). "Active Citizenship: A Preliminary Study into Student Teacher Understandings, Educational Research 51 (1): 39–59.
- Peterson, A. & Bentley, B. (2017). A Case For Cautious Optimism? Active Citizenship And The Australian Civics And Citizenship Curriculum, Asia Pacific Journal Of Education, VOL. 37, NO. 1, 42–54.
- Platon (2003), Sokratesin Savunması, Çev. S. Rifat, 3. Baskı, İstanbul, Küçük Kitaplar Yayınları.
- Poul, R. Ve Elder, L. (2016), Kritik Düşünce: Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar, Çev. E. Aslan ve G. Sarı, 3. Basım, Ankara, Nobel Yayınları.
- Punch, K. F. (2016), Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Araştırmalar, Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, 4. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi
- Ruggiero, V. R. (2017), Eleştirel Düşünme İçin Bir Rehber, Çev. Ç. Dedeoğlu, İstanbul, AlfaYayınları.
- Sallan-Gül, S. Ve Alican, A. (2014), *Modernleşmenin Anadolu Ateşi: Köy Enstitüleri*, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10-11: 12-27.
- Sallan-Gül, S., Alican, A. ve Gümüşoğlu, F.(2014), *Türkiye Modernleşmesinin Aydınlanma Sembolleri: Kadınlar ve Köy Enstitüleri*, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10-11: 89-114.
- Schmidt, M.G. (2002). Demokrasi Kuramlarına Giriş, Çev. M.E. Göktaş, Ankara, Vadi.
- Seferoğlu, S.S. ve Akbıy, C. (2006), *Eleştirel Düşünme ve Öğretimi*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (30), 193-200.
- Semerci, Ç. (2003). Eleştirel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi, Eğilim ve Bilim, Cilt 28, Sayı 127, 64-70.
- Sen, A.(2004), Özgürlükle Kalkınma, Çev. Y. Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Slater, P. (1998), Frankfurt Okulu, Çev. A. Özden, İstanbul, Kabalcı Yay.
- Şahbudak, E.(2015), *Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Toplumsal Boyutlarının Sosyolojik Açidan İncelenmesi Uygulamalı Örneği*, Uluslararası İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 7.
- Şenşekerci, E. ve Bilgin, A.(2008), *Eleştirel Düşünme ve Öğretimi*, U.Ü. Fen ve Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(14), 15-43.
- Tan, C. (2017). Teaching Critical Thinking: Cultural Challenges and Strategies in Singapor, British Educational Research Journal, Vol. 43, No. 5, October 2017, pp. 988–1002.
- Taylor, C. (2010). *Tanınma Politikası*, Çokültürcülük, Çev. Y. Salman, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,
- Tiwari, A., Avery, A., Lai, P. (2003) Critical Thinking Disposition of Hong Kong Chinese and Australian Nursing Students. Journal of Advanced Nursing, 44(3): 298–307.
- Tonguç, E.(1970), Devrim Açısından Köy Enstitüleri, İstanbul, Ant Yayınları.
- Türkoğlu, P.(2009), Tonguç ve Köy Enstitüleri, 4. Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları.
- Türkoğlu, P.(2014), *Köy Enstitülerinin Eğitim Kültürüne Getirdiği Demokratik Değerler ve Eleştiri Günleri*, M.S.G.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10-11: 115-128.

UNDP, (2008), *Türkiye’de Gençlik*, Türkiye 2008 İnsani Gelişme Raporu.

https://issuu.com/undpturkiye/docs/nhdr_tr/16?ff&e=4172436/4549020

Erş. Tar: 04.12.2018

UNDP. (2016), İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme (Özet).

file:///C:/Users/Kemal%20D%C4%B0L/Downloads/HDR%25202016%2520Overview%2520TR.pdf Erş. Tar: 04.12.2018.

UNICEF, (2012), Türkiye’de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi Raporu.

<https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/033.pdf>

Erş. Tar: 04.12.2018.

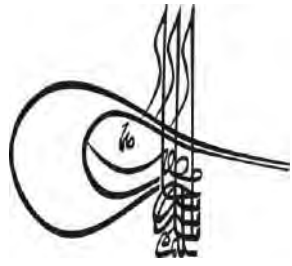
Üstel, F. (1999). Yurttaşlık ve Demokrasi. Ankara: Dost Yayınları.

Williams, M. S. (2007). Citizenship As İdendity, Citizenship As Shared Fate, And The Functiion Of Multicultural Education, Citizenship And Education İn Liberal-Democracy Societies, K. McDonough & W. Feinberg (ed.), Oxford: Oxford University Press, s. 208-247.

Yazıcı, S. (2014). Felsefeye Giriş, Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul.

Yazıcı, S., Arslan, H., Çetin, E., Dil, K. (2017), *Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma*, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. (12)12:251-272.

Yazıcı, S. Ve Güven, S. (2017), *Development and Validation of A Citizenship Attributional Style Questionnairei*, The Social Science Journal, 54(2017), 403-410.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Murat SEZGİN - Dr. Öğr. Üyesi Emine ŞAHİN

This article was checked by iThenticate.

SURİYELİ SĞINMACILARIN SOSYAL ENTEGRASYONUNA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Özlem DUĞAN* - Salih GÜRBÜZ**

ÖZET

Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacıların sosyal entegrasyonu konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla ilgili bulgular arasında Suriyeli sığınmacılarla ilgili büyük bir krizin yaşanmadığı ve yerel halkın henüz Suriyelilerle büyük bir sorun yaşamadıkları ortaya konmaktadır. Ancak bazı araştırmalar, çeşitli ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayı Suriyeli sığınmacıların yerel halk tarafından istenmeyen insanlar olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bazı çalışmalarda da Suriyeli sığınmacıların yerel halkın iş olanaklarını azalttığına, bazı şehirlerde ikinci eş olarak ailelerin yıkılmasına sebep oldukları gibi sosyal ve ekonomik gerekçelerden dolayı yerel halk tarafından istenmediğine yönelik bulgulara yer verilmektedir. Ayrıca sığınmacıların eğitim çağındaki çocuklarının çoğunluğunun okula gitmemesi de uyum sağlamadaki sorunlardan biridir. Ancak uyum sağlama hususunda, yerleşilen ülkenin dilinin öğrenilmesinin olumlu katkıları olduğu da yapılan çalışmalarda ortaya konmaktadır. Çünkü uyum sürecinde eğitimin ve Türkçe öğrenmenin kolaylaştırıcı bir faktör olduğu bilinmektedir. Bu çalışma yerel yönetimlerin uyum sürecine yönelik sığınmacılar için hangi katkılar sağlamaktadır sorusunun yanıtını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma özelinde Konya Büyükşehir Belediyesi'nin çalışmaları incelenmiştir. Çalışma kapsamında Belediye yetkilileri ile yüz yüze görüşülmüştür. Belediyenin imkânlarından yararlanan 10 Suriyeli kadın ile de yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda belediyenin uyum sürecinde sığınmacılara katkı sağladığı, Türkçe eğitiminin yanı sıra

*  Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, E-posta: ozlem.dugan@usak.edu.tr

**  Dr. Öğr. Üyesi, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-Televizyon Bölümü, E-posta: gurbuz.salih@gmail.com.

mesleki kurslar verdiği, Suriyelilerin yerel halk ile kaynaşmasına yönelik etkinlikler gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Suriyeli kadınlar belediyenin kurslarında Türkçe öğrendiklerini ve sosyalleştiklerini ancak komşuluk ilişkilerini Türkçe öğrenerek geliştiremediklerini, yerel halkın kendilerine hâlâ önyargı ile yaklaştığını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli sığınmacılar, yerel yönetim, uyum süreci

A STUDY FOR SOCIAL INTEGRATION OF SYRIAN ASYLUM SEEKERS

ABSTRACT

There have been various studies on social integration of Syrian asylum seekers in Turkey. Among the findings about these studies are revealed that there has not been any major crisis related with Syrian asylum seekers and local residents have not been much troubled with them yet. However, some studies show that Syrian asylum seekers are thought as unwelcome people by local residents because of some social and economic reasons. Among these economic and socail reasons, Syrians are seen the source of reducing in the job opportunités and divorces by some local residents in Turkey. In addition, one of the integration problems is that syrian asylum seekers' children do not continue their education. In some studies it is also revealed that learning of the language of the settled country is a positive contribution in the integration process. Because it is known that education and Turkish learning is a facilitating factor in the integration process. This study aims to reveal the response of the question, which local administrations contribute to the adaptation process of the asylum seekers. In this study, the works of Konya Metropolitan Municipality were analyzed. Within the scope of the study, researchers interviewed face to face with the authorities of the municipality and 10 Syrian women asylum seekers who have benefited from the municipality's courses. According to the obtained data, it was determined that the municipality contributed to the asylum seeker in the adaptation process, provided vocational courses in addition to Turkish education, and carried out activities aimed at integrating the Syrians with the local people. Syrian women stated that they learned Turkish in the courses of the municipality and that they were socialized but did not develop neighbors relations by learning Turkish and the local people still approached them with prejudice.

STRUCTURED ABSTRACT

There have been various studies on social integration of Syrian asylum seekers who have been living since 2011 in Turkey. Among the findings about these studies are revealed that there has not been any major crisis related with Syrian asylum seekers and local residents have not been much troubled with them yet. However, some studies show that Syrian asylum seekers are thought as unwelcome people by some local residents because of some social and economic reasons. Among these

economic and social reasons, Syrians are seen the source of reducing in the job opportunities and divorces by some local residents in Turkey. In addition, one of the integration problems is that Syrian asylum seekers' children do not continue their education. However, in some studies it is also revealed that learning of the language of the settled country is a positive contribution in the integration process. Because it is known that education and Turkish learning is a facilitating factor in the integration process.

The main purpose of this study is to determine public relations practices of Konya Metropolitan City for the social integration of Syrian Asylum Seekers living in Konya. In order to reach the aim of this study, four research questions were created. These questions are ordered as "What is the role of municipalities in the integration process of Syrian asylum seekers?", "Do municipalities contribute to the integration of Syrian asylum seekers with their works?", "What kind of contributions do municipalities provide in the integration process?", "What advantages have Syrian women benefited from the Municipal services for integration?".

The answers of the questions were obtained by interview technique which is one of the qualitative research techniques. Within the scope of the study, researchers interviewed face to face with the authorities of the municipality and 10 Syrian women asylum seekers who have benefited from the municipality's courses. The works of Konya Metropolitan Municipality on the social integration of Syrian asylum seekers were evaluated with the interviews held with the municipal authorities. As a result of this, it was evaluated that the Municipality provides interpreter support when delivering social welfares and organizes Turkish courses and training courses for the asylum seekers. Also the Municipality provides the participation of the asylum seekers' children to these courses and it designs and hands out posters and brochures to enable the children to participate in these courses and activities, aims that Syrian adults participate in training courses with local people for social integration among the local people and asylum seekers, aims to solve unemployment problems of asylum seekers with the courses, cooperates with other public enterprises and nongovernmental organizations. However, no work was conducted on Syrian asylum seekers in terms of psychological support. The Family and Woman Support Center is one of Konya Metropolitan Municipality's organizations which support and provide services to local people on the areas of family problems and women problems. It is suggested that this organization can produce projects and works for the asylum seekers.

The interviews results with Syrian women asylum seekers were evaluated in terms of integration of asylum seekers to the city, the contribution of Turkish courses to neighborhood relations and the other contributions of Turkish courses to integration. According to this, it was evaluated that the Syrian women asylum seekers living in Konya have very limited neighborhood relations with the people of Konya and have troubles in the context of integration to the city and city people. However, the works of Konya Metropolitan Municipality to social integration have enabled the Syrian asylum seekers to learn Turkish which will facilitate their daily lives. Although asylum seekers have learned Turkish, they have troubles to communicate with the local people and it is evaluated

that learning Turkish is not sufficient in the case of social integration for now. Within the scope of this study, it is recommended that local authorities organize activities in which asylum seekers can meet with local people in order to facilitate the integration process and work on some projects to eliminate prejudices of local people against asylum seekers.

As a general result, it was determined that the municipality contributed to the asylum seeker in the adaptation process, provided language and vocational courses, and carried out activities aimed at integrating the Syrians and their children with the local people. According to the results, Syrian women stated that they learned Turkish in the courses of the municipality and that they were socialized but did not develop neighbors relations by learning Turkish and the local people still approached them with prejudice.

Keywords: Syrian refugees, local government, adaptation period

Giriş

Belediyeler, yetki ve sorumlulukları bakımından toplumla daima iletişimde olan kuruluşlardır. Belediyeler bu etkileşim ile birlikte günümüzde özellikle ‘sosyal belediyecilik’, ‘kentlilik bilincinin oluşturulması’ gibi kavramlar üzerinden politika üretmektedir (Atik ve Taşcıoğlu, 2009: 160). Çeşitli toplumsal ve politik kesimlerin temsilcileri oldukları için belediyelerin halkla ilişkiler faaliyetlerine de büyük oranda ihtiyaçları vardır. Belediyeler tanıtımlarında, halkın gereksinim ve taleplerine duyarlı olduklarını ifade etmek ve halkın sürekli beğenisini ve güvenini kazanmak amacıyla halkla ilişkiler çalışmalarını yapmaları gerekmektedir (Yalçındağ, 1992: 7-14). Belediyeler sorumlulukları gereği ve siyasal özellikleri nedeniyle toplumla iletişimi bir yönetim işlevi olarak kabul edip uygulaması gerekmektedir. Belediyelerin başarılı olmak için iki yönlü iletişim akışını sağlamaları gerekir (Yayınoglu, 2005a: 196). İletişim stratejisinin önemli olduğu yerel yönetimlerde temel amaç, kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmak ve yerel halka daha hızlı, ucuz ve kaliteli hizmet sunmaktır (Belli ve Aydın, 2016: 1712). Yerel yönetimler, hizmet sundukları bölgelerde yaşayan bireylerin ihtiyaçlarının sağlanması açısından da büyük önem taşımaktadır (Kurgun vd, 2008: 30-32). Özellikle belediyeler yereldeki kamusal ihtiyaçların çoğunu yerine getirirken, vatandaşla yakın ilişkiler kurabilmelidir. Belediyelerin bu niteliklerinden dolayı halkla ilişkilere de ayrı önem vermesi gerekir (Tunç, 2016: 86). Çünkü halkla ilişkiler toplumları etkiler ve onlardan etkilenir. Halkla ilişkilerin meselelere çeşitli açılardan yaklaşması, uygulamalar üretebilen yaklaşımları ve faaliyetleri söz konusudur (Önder, 2017: 1229). Bu bağlamda halkla ilişkilerin toplumun hayatını etkileyen ve etkileyecek olan Suriye göçü ve etkileri ile ilgili bir çözümü olmalıdır. Suriye göçünün sosyal, kültürel, ekonomik boyutları vardır. Burada en önemli sonuç, göçün olduğu yerleşim yerlerinde ikamet eden nüfus ile göç eden nüfus arasında meydana gelen, gelecekte ortaya çıkabilecek iletişim sorunlarıdır (Önder, 2017: 1234). Bu süreçte belediyeler dil, kültür ve sosyo ekonomik farklılıklar nedeniyle Türkiye'ye uyum sağlamakta sorun yaşayan Suriyeli sığınmacılara destek vermektedir. Belediyeler Suriyeli sığınmacılara maddi ve manevi anlamda destek vererek uyum süreçlerini kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada Suriyeli sığınmacıların uyum sorunları Konya örneği üzerinden incelenmektedir. Konya, Suriyeli sığınmacıların en fazla yaşadıkları şehirlerin başında gelmektedir. Bu anlamda Konya örneğinin incelenmesi anlamlılık oluşturmaktadır. Konya Büyükşehir Belediyesi'nin Konya'da yaşayan sığınmacılara yönelik gerçekleştirdikleri projeler çalışma kapsamında incelenmiştir. Çalışma sürecinde Konya Büyükşehir Belediyesi Halkla İlişkiler Koordinatörü ve diğer konu ile ilgili yetkililer ile yüz yüze görüşülmüştür. Ayrıca belediye hizmetlerinden yararlanan 10 Suriyeli kadın ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Elden edilen veriler doğrultusunda Suriyeli sığınmacıların uyum sorununa nasıl çözüm üretildiği ve

Belediyenin düzenlediği kursların ve yürüttüğü diğer çalışmaların Suriyeli sığınmacıların sosyal uyumuna nasıl katkı sağladığı ya da sağlayamadığı değerlendirilmiştir.

Göç ve Suriyeli Sığınmacılar

İnsanların, savaşlar, siyasi çalkantılar, ekonomik ve refah arayışı gibi nedenlerle tarihin eski dönemlerinden beri göç ettikleri bilinmektedir (Giddens ve Sutton, 2014: 110). Birçok ülkenin gündeminde önemli yer tutan göç, bireylerin ekonomik, dini, siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmeleri hareketidir (Çakır, 2011: 215). Bireylerin yaşadığı ülkeden uzaklaşarak veya uzaklaştırılarak yeni yaşam alanlarına zorlanması olarak da tanımlanan (Toros, 2008: 9) göç kavramı, sosyo-kültürel, politik ve bireysel dinamiklerden etkilenen, muhtemel sonuçları bütünüyle kestirilemeyen ve sosyo-psikolojik etkileri uzun yıllara yayılabilecek bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004: 12-13; Çakmak, 2018: 363). Göç, coğrafi mekânı değiştirme, şekillendirme, sosyo-kültürel yapıyı etkileyerek yeni durumlar ortaya koymaktadır (Cengiz, 2015: 106). Beter'e göre göç, bireylerin yaşadıkları yerlerin gereksinimlerine karşılık veremediği veya iyi bir yaşam için bulunması gereken şartların ortadan kalktığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (2006: 5-6). Uğuz ve diğerlerinin tanımı ise göç kavramının farklı bir yönünü de ortaya koymaktadır. Göç kavramını yeni bir topluluk hareketi olarak tanımlayan Uğuz ve diğerleri, toplumun çeşitli bileşenlerden etkilendiğini ve bu doğrultuda uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya kalılabileceğini öngörmektedir (Uğuz vd., 2004: 387). Göç, birçok nedeni ve sonucu içinde barındıran bir olgudur. Göçün, fiziksel, sosyal ve sağlık olmak üzere 3 sonucu ortaya çıkmaktadır. Göç bu bağlamda çarpık kentleşmeye, suç oranlarının artmasına, uyum sorunlarına, ruh sağlığının bozulmasına neden olabilmektedir (Castles ve Miller, 2008: 39; Çoban-İçağasıoğlu, 2011: 110). Kane göçün; ne negatif ne de pozitif bir olgu olduğunu ifade etmekte, modern zamanın ekonomik gelişmelerine, politik baskılarına karşı gösterilen bir tepki olduğunu değerlendirmektedir. Gerek sonuç olarak gerekse neden olarak nitelendirilsin veya hangi amaçla yapılırsa yapılsın göç, bağlı olduğu toplumu sosyal, ekonomik ve politik açıdan etkilemektedir (1995: 2). Bu etki, Suriyelilerin göçü ile birlikte en çok Türkiye'de hissedilmektedir. Aslında Türkiye'nin tarihsel süreci incelendiğinde Türkiye göçün sıklıkla yaşandığı bir ülkedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla anayurda dönen Balkan göçmenleri, mübadele sonrası gelen Türkler, Afganistan Savaşı ve İran Devriminden kaçanlar, Doğu Bloğu'nun dağılması sonrasında işsiz kalan binlerce insan için Türkiye hem bir geçiş güzergâhı hem de yeni bir yurt olmuştur (Karasu, 2017: 640). Son dış göç dalgası ise Suriyeli sığınmacı göçüdür. 2011 yılında başlayan Arap Baharı birçok Ortadoğu ülkesinde sosyal ve siyasi gelişmelere ve değişimlere yol açmış, bu ülkelerden biri olan Suriye, bu gelişmelerden en çok etkilenen ülke olmuştur. İç savaş dolayısıyla milyonlarca Suriye vatandaşı ülkelerini terk etmek zorunda kalmış, Suriyeli sığınmacıların tercih ettiği ülkeler arasında Türkiye ilk sırada yer almıştır (Erkan, 2016: 87). Suriye rejiminin kendi vatandaşlarına yönelik sert tutumu ve ardından başlayan iç savaşın şiddetlenmesiyle, milyonlarca Suriyeli Türkiye'nin "açık kapı" politikası çerçevesinde sınırdan giriş yapmış ve Türkiye bu Suriyelilerden hiçbirini geri göndermemiştir. Bunun sonucunda ise, Türkiye'de bazı göç sorunları meydana gelmiştir (Özdemir, 2017: 114). Suriyeli sığınmacı göçü Türkiye'ye yönelik diğer göçlerden çeşitli sebeplerle farklılaşmaktadır. İlk olarak bu göç tarihsel süreçte görülen Türk ve Türk soylu akraba grupların göçünden kültürel olarak ayrılmaktadır. Türkiye ve Suriye sınırları komşu iki ülke olmasına rağmen, Türkiye demokratikleşme, sanayileşme, insan hakları, ekonomik gelişme gibi alanlarda dünya ile daha bütünleşmiş bir ülkedir. Bu durum Türkiye-Suriye arasında mevcut farklılıkları artırmakta ve nicelik ve nitelik bakımından diğer göçlerden ayrışması ise uyum sorunlarına neden olmaktadır (Karasu, 2017: 640). Uyum sorununun yanı sıra sayılarının çokluğu da sorun oluşturmaktadır. Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı Temmuz 2018 itibarıyla, biyometrik kayıt sistemine göre 1 milyon 916 bin 528 erkek, 1 milyon 617 bin 294 kadın olmak üzere 3 milyon 533 bin 822 olarak açıklanmıştır (<http://www.goc.gov.tr>). İstanbul, Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin, Kilis, Bursa, İzmir ve Mardin Suriyelilerin nüfusça en yoğun olduğu ilk on şehri oluşturmaktadır (Erdoğan, 2017b: 53).

Uyum Süreci ve Yapılan Araştırmalar

Uyum, bireylerin hem kendisi hem de çevresiyle iyi iletişim kurması ve bu kurduğu iletişimi sürdürmesidir (Tatlılıoğlu, 2012: 76). Her birey belirli bir kültürel yapı içinde yaşamakta ve bu yapıyla sürekli etkileşim halinde olmaktadır. Bireyin idealleri ve ilgileri de bu kültürel ortamda şekillenmektedir (Tutar, 2016: 52). Bu kültürel yapı uyumu da etkilemektedir. Türkiye’de sığınmacılar ile yerel halk arasında dil, kültür ve yaşam tarzının farklı olmasına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar yerel halkın ortaya koyduğu tepkilerinin önemli bir nedenidir (ORSAM Rapor, 2015: 16). Suriyeli sığınmacılar, Türkçe’yi öğrenmede, yabancı bir kültüre uyum sağlamada, farklı bir yaşama alışmada zorluk yaşamaktadır. Temel hizmetler alanında çoğunlukla barınma, sağlık ve eğitim alanında sorunlar yaşayan (Gün, 2011: 272; Oytun ve Gündoğar, 2015: 16; Ataman, 2015: 29) Suriyeliler, iletişim sorunu da yaşamaktadır. Ayrıca 2011 yılından itibaren yoğunlukta Türkiye’ye gerçekleşen Suriyeli göçü bağlamında da uyum konusu önemli bir yer tutmaktadır (Apak, 2014: 59). Bu nedenle göç sadece bir nüfus hareketliliği değil, aynı zamanda yaşam biçimlerinin, inanç ve uygulamaların yeni yerlere taşınması hareketidir. Bu çerçevede her kültür, içinde doğup şekillendiği coğrafi sınırların ötesine geçtiği andan itibaren yeni şartlarla karşılaşır. Önceki yaşam şekli bir yandan yeni koşullar içerisinde sürdürülmeye çalışılırken öte yandan yeni şartlara da uyum sağlanması gerekir. Bu durumda göç sosyal değişimin önemli bir faktörü olarak ortaya çıkar (Erkan, 2016: 59-60). Bu süreçte iki farklı toplumun çatışmadan, uyum içerisinde yaşaması her iki topluluk için önemlidir (Erkan, 2016: 55). Türkiye, Suriyeli sığınmacılar ile ilgili çıkardığı kanunla ilk kez "uyum" sorununa hukuk çerçevesinde yer vermiştir. Kanunda, söz konusu bireylerin toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak için, kurum ve kuruluşlar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından faydalanarak uyum faaliyetlerinin planlanacağına karar verilmiştir. Ayrıca kanunla, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde Uyum ve İletişim Daire Başkanlığı kurulmakta ve bu daire başkanlığının görevi, uyum süreçlerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmektir (Karasu, 2016: 1000).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de yaşamaya başladığı günden beri uyum süreçleri ile ilgili akademik çalışmalar da yapılmaktadır. Birçok şehirde yapılan çalışmada genel olarak ortaya çıkan sonuç uyum sağlama sürecinde çok büyük sorun yaşamadıkları yönündedir. Ancak Suriyeli sığınmacıların eğitim ve iş konusunda büyük sıkıntılar yaşadıkları da yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Türkiye’de Suriyeliler konusunda bazen ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına varacak olumsuz tavırlar olmasına rağmen toplumun Suriyeli sığınmacılara yönelik kabul düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2014: 5). Örneğin Mardin’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların uyumları, sosyo demografik ve sosyo ekonomik özellikleri bağlamında araştırılmıştır (Apak, 2014: 60). Araştırmaya katılan Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmının şehre uyum sağlamada zorluk yaşamadıkları ve uyumun kolaylaştırılmasını sağlayan birçok faktörün olduğu belirtilmektedir. Bu faktörler dil, din, etnik köken, ortak tarihi bağlar, akrabalık bağları ve ortak kültürel özelliklerdir. Katılımcıların yarısından fazlası yerel halkla iletişim kurmakta zorluk yaşamadığını belirtmiştir. Katılımcıların kullandıkları dillerin Mardin’de de konuşuluyor olması iletişim engellerini ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların büyük çoğunluğu Mardin’de ayrımcılık ve ırkçılıkla karşılaşmadığını ve yerel halkın kendilerine yaklaşımlarının 'iyi' olduğunu belirtmiştir (Apak, 2014: 67-68). Ancak başka bir çalışmada kadınların yerel halk ile iletişim kurmakta zorluk yaşadıkları belirlenmiştir. Suriyeli kadınlar ile yapılan görüşmelerde kadınların gündelik hayatta karşındakileri anlayamama ya da kendini ifade edememe yani iletişim ortamının oluşturulamamasının en büyük sıkıntıları olduğu ifade edilmiştir (Çakır, 2017: 61-65). Şanlıurfa’da yerel halk ve Suriyeliler ile yapılan çalışmada farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Suriyeliler, Şanlıurfa’da yaşadığınız sorunlar nelerdir sorusuna % 81.6’sı dil bilmeme, % 52.8’i işsizlik, % 33.9’u sosyal ve kültürel uyum, % 18.6’sı sosyal dışlanma, % 11.9’u diğer şeklinde yanıtlamıştır. Suriyeli sığınmacılar, Şanlıurfa’da kimlerle vakit geçiriyorsunuz? sorusuna % 58 diğer Suriyeliler, % 21.4’ü yalnızca ailem, % 11.2’si urfalı akrabalar, % 5.3’ü urfalı komşular, % 4.1’i diğer şeklinde yanıtlamıştır. Çocukların % 79.2’si okula gitmemektedir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye kabul

edilmelerini doğru buluyor musunuz? sorusuna Urfalıların % 74.2'si evet, % 25.8'i hayır yanıtını vermiştir. Suriyeli sığınmacılarla birlikte yaşamaktan memnun musunuz? sorusuna Urfalıların % 34.4'ü memnun değilim yanıtını vermiştir. Yerel halka Suriyelilerin şehre uyum sağlama durumu sorulmuş, Urfalıların % 66.4'ü uyum sağlamada başarılı olmadıklarını ifade etmiştir (Karasu, 2016: 1007-1012). Konya halkıyla 2014 yılında yapılan bir çalışmada, yerli halkta Suriyeli komşularını hiç ziyaret etmeyenlerin oranı % 62, çok nadir ziyaret edenlerin oranı da % 16.9 olarak tespit edilmiştir (Koyuncu, 2014: 148). Bu durum Suriyeli sığınmacılara yardım edildiği ancak iletişim kurup, ilişki sürdürme anlamında bağların zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Harunoğulları ve Cengiz'e göre, sığınmacıların mahalle komşularının veya Hatay halkının kendilerine yönelik önyargılı yaklaşımları nedeniyle sığınmacılar aidiyet ve uyum sorunu yaşamaktadırlar. Sığınmacılar ile Hatay halkı arasında olan komşuluk ilişki ve etkileşimlerinin göçün ilk başladığı zamanlara kıyasla önemli oranda zayıfladığı belirlenmiştir (Harunoğulları ve Cengiz, 2017: 317). Benzer bir araştırmada Suriyeli kadınların, ayrımcı, dışlayıcı ve ötekileştirici bir tutum ile karşılaşmadıkları ancak kamuoyu ve medya tarafından haklarında "ikinci eş olma, yuva yıkma" gibi olumsuz bir imge kurgulanması nedeniyle toplumda dışlandıkları tespit edilmiştir (Küçükşen, 2017: 2410). Suriyeli sığınmacıların uyum sürecinde yerel halktan beklentileri olduğu da ortaya çıkmıştır. Yapılan bir çalışmada Suriyeli sığınmacılara göre, uyum sağlayabilmeleri için öncelikli olarak Türk toplumunun kendilerini kabul etmeleri gerekmektedir. Bu uyum sağlama sürecinde kendilerini dil konusunda yetersiz gören sığınmacılar, Türkçe bilmedikleri için iletişim kuramadıklarını belirtmektedirler. Zamanlarını genellikle diğer Suriyelilerle geçiren katılımcıların, öz kültürlerinden kopmadıkları ancak yerel halkla da kaynaşmadıkları tespit edilmiştir (Yıldırımaltı vd., 2017: 121-122). Süleymanov (2016, s. 47) tarafından İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde yaşayan 200 Suriyeli sığınmacıların yaşam deneyimlerine yönelik yapılan bir çalışmada, sığınmacı katılımcılar toplumsal kabul açısından Sultanbeyli halkı tarafından belirgin bir düzeyde dışlanma, ayrımcılık ya da kötü muameleye maruz kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada Suriyelilerin yerel halkla iletişim kuramadığı ve yerel halk ile komşuluk bağlarının zayıf olduğu, bu noktada sığınmacıların sosyal açıdan yalnız oldukları tespit edilmiştir.

Belediyelerin "Uyum" ile İlgili Çalışmaları

Sığınmacılar bakımından bir geçiş ve konaklama ülkesi konumunda olan Türkiye, bu göç nedeniyle göç mevzuatında da değişiklikler yapmıştır. Suriyeli sığınmacıların hukuki durumlarını tanımlamaya yönelik "geçici koruma" statüsü getirilmiş ve söz konusu mevzuat yeniden düzenlenmiştir. Yerel yönetimler de 5393 sayılı Belediye Kanununun Hemşehri Hukuku başlıklı 13. Maddesi olmak üzere çeşitli düzenlemelerden hareketle sığınmacılara hizmet sunumu açısından görevlendirilmiş olduğu değerlendirilmektedir (Çamur, 2017: 113). Türkiye'deki mevcut mevzuat belediyelerde sığınmacı ile ilgilenen birim konusunda açık bir tanımlama yapmamasına (Erdoğan, 2017: 69; Babaoğlu ve Kocaoğlu, 2017: 505) rağmen birçok belediye sığınmacıların uyum süreçlerini kolaylaştırmak amacıyla çalışma yapmaktadır. Bazı belediyeler sivil toplum örgütleriyle ortaklaşa faaliyetlerde bulunarak, projeler gerçekleştirmektedir. Suriyeli sığınmacıları bilgilendirmek, onlara eğitim ve kurslar vermek, onların sorunlarıyla ilgilenmek ve uyum merkezli çalışmalar yapmak üzere sığınmacıların yoğun olarak bulunduğu yerlerde belediyeler, sivil toplum örgütleri ve Kızılay tarafından toplum merkezleri kurulmaktadır. İstanbul'da Şişli, Esenler ve Sultanbeyli Belediyeleri tarafından oluşturulan 'Çok Amaçlı Toplum Merkezleri'nde dil, eğitim, sağlık, bilgilendirme, çalışma hayatı, meslek edindirme, hobi kursları gibi çalışmalar yapılmaktadır (Erdoğan, 2017b: 78). İstanbul'un Sultanbeyli İlçesi'nde Belediye, Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği işbirliğinde sığınmacılar için bütün ilgili kurumları aynı çatı altında toplayarak bir koordinasyon merkezi oluşturulmuştur. Derneğin binasında ihtiyacı olan bütün kamusal hizmetlerin (kayıt, eğitim, sağlık, meslek kursları, iş arama ihtiyaçları ve genel olarak bilgi sahibi edilmeleri için) tek yerden verilmesi sağlanmıştır. Sığınmacılar konusundaki bütün ilgili kurumlarla (İçişleri, Eğitim, Sağlık ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları) birlikte aynı çatı altında çalışma imkânı yaratılmıştır. Bu çalışmalarda yerli ve yabancı STK'lar da etkin biçimde yer almıştır. 2014'te açılan Mülteciler Toplum Merkezi'nin 4. Katı doğrudan

Çalışma İzni ve İstihdam, Sosyal Destek Servisi, Meslek Edindirme faaliyetlerine ayrılmıştır. Merkezde Sultanbeyli ve komşu ilçelerde işgücü piyasası ihtiyaç analizi yapılmakta ve merkezin veri tabanındaki sığınmacılara ait mesleki bilgiler ışığında işgücü ihtiyacı olanlar iş yerlerine yönlendirilmektedir. Merkez bünyesinde sığınmacılara dikiş, örgü, inşaat meslek kursları verilmektedir. Merkezde 2016 yılında 246 yetişkin Suriyeli Türkçe dil kurslarından faydalanmış ve Türkçe konuşma kulübü aracılığıyla dil kursları desteklenmiştir (<http://multeciler.org.tr/>, 07.10.2017).

Mersin, Hatay, Gaziantep ve İstanbul yerel yönetimleri ile ortaklaşa gerçekleştirilen projede 1000'e yakın Suriyeli ve Türkiyeli kamu kuruluşlarında geçici olarak istihdam edilmişlerdir. Projede İstanbul'un Avcılar İlçesi'nde pozitif ayrımcılık nedeniyle yalnızca kadın istihdamı yapılmakta, kadınlar, ilçedeki okullarda destek personeli olarak görevlendirilmektedir. Seçilen işler, iş güvenliği riski yüksek olmayan iş yerlerinden oluşmakta ve haftada 45 saati aşmamaktadır. Proje kapsamında çalışanların arasında iletişiminin artması ve önyargıların kırılması amaçlanmaktadır (Çoban, 2018: 211). Başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin bu süreç içinde sığınmacılara hizmet sağlarken yerel halk ile sığınmacılar arasındaki potansiyel gerilimleri engelleyecek çalışmalar yapması son derece önemlidir. Yerel uyum konusunda belediyelerin ortaya koyacağı performans, genel uyumu doğrudan etkileyecektir (Erdoğan, 2017: 129). Aynı şekilde Süleymanov da yaptığı çalışmada, sığınmacıların toplumsal yaşama katılımları ve kamusal hizmetlere düzenli erişimleri için yerel yönetimlerin daha etkin roller ve görevler üstlenmesinin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada Suriyeli sığınmacıların uyumuna yönelik eğitim, dil kursları ve geçimlerini sağlayacakları işleri yapabilmeleri için meslek edindirme kurslarının öncelikli olduğu, kaymakamlık, belediye ve sağlık kuruluşları bünyesinde tercüman istihdam edilerek danışma birimlerinin oluşturulmasını ifade etmektedir (Süleymanov, 2016: 48-49). Sığınmacıların temel gereksinimlerine yönelik çalışmalar üretmek ve topluma uyumlarını kolaylaştırmak doğrudan çalışma olanağına sahip olan makam olarak yerel yönetimler görülmektedir (Woods ve Kayalı, 2017:6). Ancak belediyelerin bu çalışmalarına rağmen konuyla ilgili başka bir çalışmada ise, İzmir'deki yerel yönetimlerin çalışmalarında kurumsallaşmanın olmadığı, yardımlarda ve hizmetlerde sistematığın kurulmadığı, hangi hizmetlerin sunulacağı noktasında netlik olmadığı değerlendirilmiştir. Ayrıca aynı çalışma da hizmet sunma ya da sunmama noktasında belediyelerin politik tercihlerinin etkili olduğu, geçicilik statüsünün hizmete erişimde ve hizmet sunumunda sorunlara sebep olduğu, belediyeler arası işbirliği ve bilgi akışının olmadığı bulgularına yer verilmiştir (Çamur, 2017: 127-128).

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak değerlendirilen yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler, uygulanan "kuralların" katılığına göre yapılanmış, yarı yapılanmış ve yapılanmamış olmak üzere, üçe ayrılır. Yarı yapılanmış görüşme tekniği, yapılanmış görüşme tekniği kadar görüşmecinin hareket özgürlüğünü sınırlamayan ancak yapılanmamış görüşme tekniği gibi de görüşmeciye geniş hareket ve yargı serbestisi vermeyecek kadar esnek olmayan, bu iki uç arasındaki ortamda gerçekleşen ve görüşme teknikleri arasında çoğunlukla kullanılan bir tekniktir (Karasar, 2015: 167). Nitel araştırma yöntemi görüşme yapılan kişilerin doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir bakış açısıyla görüşlerini ortaya koymak bakımından önemli veriler sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 289). Görüşmede kullanılan soru formunda yer verilen maddelerin tasarımı yapılmadan önce, araştırma konusu hakkında ulusal ve uluslararası literatürde ortaya konan çalışmaların taraması yapılmıştır. Çalışma kapsamında görüşmeler 30-45 dakikalık sürelerde ve konunun uzman kişileri olan Konya Büyükşehir Belediyesinde görev yapan 3 şube müdürü ile yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Belediye hizmetlerinden yararlanan 10 Suriyeli kadın ile de çalışmayı desteklemek amaçlı görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin ses ve görüntülü olarak kaydedilmesi görüşmelerde ifade edilen ayrıntıların kaybolmaması anlamında önemlidir (İslamoğlu ve Alınacak, 2014: 216). Bu sebeple çalışmada yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde sorular hem not alınarak hem de ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Çalışma 30 Ağustos-8 Eylül 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu çalışmanın esas

amacı Konya Büyükşehir Belediyesi örneğinde Konya’da yaşayan Suriyelilerin sosyal uyumlarını sağlamak için halkla ilişkiler amaçlı yürütülen faaliyetlerini tespit etmektir. Bu çalışmanın amacına ulaşmak amacıyla cevap aranan çalışma soruları şu şekildedir:

- Suriyeli sığınmacıların uyum sorunu sürecinde Belediyelerin rolü nedir?
- Belediyeler uyum sürecinde ne gibi katkılar sağlamaktadır?
- Belediye hizmetlerinden yararlanan Suriyeli kadınlar uyum konusunda ne gibi fayda sağlamışlardır?

Bulgular

Çalışma kapsamında Konya Büyükşehir Belediyesi’nde görevli Sosyal Hizmetler Şube Müdürü, Hayat Boyu Öğrenme ve Halkla İlişkiler Şube Müdürü, AKDEM Sorumlusu ile yüzyüze görüşülmüştür. Görüşmede yetkililer ile Suriyeli sığınmacıların uyum sorununa nasıl çözüm ürettikleri sorulmuştur. Çalışmada kolaylık sağlaması için Sosyal Hizmetler Şube Müdürü Yönetici-1, Hayat Boyu Öğrenme ve Halkla İlişkiler Şube Müdürü Yönetici-2 ve AKDEM Sorumlusu Yönetici-3 olarak kodlanmıştır. Suriyeli kadınlar ile yapılan görüşmelerin kodlaması K1, K2...K10 şeklinde yapılmıştır.

Yöneticiler ile Yapılan Görüşme

Türkçe Bilmeyenlere Tercüman Desteği

Suriyeli sığınmacıların Türkçeyi bilmemesi uyum süreçlerini bunun yanı sıra günlük ihtiyaçlarını iletişim kurarak sağlamalarını engellemektedir. Konya Büyükşehir Belediyesi’nden sosyal yardım alan sığınmacılar ile belediyede personel olarak çalışan aynı zamanda Arapça bilen çalışanlar yardımıyla iletişim kurulmaktadır.

"Belediyenin kendi bünyesinde tercüman kadrosunda görevli Arapça bilen bir personel çalışmaktadır. Bu personel belediyeye başvuran Suriyelilere yönelik her türlü belediye hizmetleri için görev yapmaktadır. Sosyal yardımların dağıtımında görevli personel Suriyelilerle iletişim kurabilecek kadar Arapça olarak temel iletişim kalıplarını süreç içerisinde sahada edindikleri tecrübe ile öğrenmişlerdir. Sosyal yardımların dağıtımı esnasında dil sorunuyla karşılaşıldığında ihtiyaç durumunda belediyemizin Arapça tercümanı destek sağlamaktadır." (Yönetici-1).

Türkçe Dil Kursları

Sığınmacılar Türkçe’yi bilmedikleri için günlük ihtiyaçlarını karşılayamamakta, iş bulamamakta ve resmi işlemlerini yapmamaktadır. Suriyeli çocuklar Türkçe bilmedikleri için devlet okullarına gidememektedir. Hızlandırılmış dil kurslarının eksikliği sınıfa yerleştirilmede esnek davranılmaması gibi birtakım sorunlar nedeniyle yeterli dil eğitimi alamayan çocuklar uyum sorunu yaşamaktadır (Akkaya, 2013:180; Gee, 2015: 18). Suriyelilerin uyum sorununu çözmek amacıyla Türkçe öğrenimi teşvik edilmelidir (Özdemir, 2017:132).

"Konya sınırları içerisinde Konya Meslek Edindirme Kursları binalarının olduğu tüm ilçelerde ve olmadığı yerlerde ise Halk Eğitim Merkezleri binalarında taleplere göre Suriyelilere yönelik Türkçe dil kursları verilmektedir. Bu kurslarda şimdiye kadar toplamda 4078 yetişkin kursiyere Yabancılar için Türkçe Okuma ve Yazma kursu verilmiştir. 2018 yaz eğitim döneminde bu kurslara 107 öğrenci devam etmiştir." (Yönetici-2).

Yönetici-2’nin ifade ettiklerinden Konya Büyükşehir Belediyesi dil sorununa yönelik açtığı kurslarda sığınmacılara dil öğrenme hususunda imkanlar sunmaktadır.

Suriyeli Çocuklar ile Kaynaşma

Suriyeli sığınmacılar eğitim imkânlarının yetersiz olması, maddi ve ailevi nedenlerden dolayı çocuklarını okula gönderememektedir. Okula gitmeyen, sağlıklı bir çevrede yetişmeyen çocuklar suça yönelebilir. Kentle uyumu sağlamak için çocukların okula gitmesi önemlidir (Karasu, 2016: 1008; Gencer, 2017: 849). Suriyeli çocukların okula gitmeleri diğer çocuklar ile kaynaşmalarına katkı sağlayacak bu süreçte uyumu kolaylaştıracaktır.

"Konya Meslek Edindirme Kursları ile Aile Sanat ve Eğitim Merkezi'nde açılan kurslarımızda yerel halkımız ve yabancı uyruklu misafirlerimizle karma eğitim yapılmaktadır. 260 Suriyeli öğrencimiz karma eğitimden faydalanmaktadır. Bu yaz okulları da yetişkinlerde olduğu gibi Konyalı çocuklarımızla Suriyeli çocuklarımızın birbirine uyum sağlaması konusunda önemlidir. Kurslarımız bünyesinde Suriyeli çocuklarımıza Kuran-ı Kerim, Türkçe, Arapça, Elde Basit Dikiş-Nakış, Matematik, İngilizce, Kâğıt Katlama ve çeşitli spor branşlarında dersler verilmekte ve Konya'nın tarihi yerlerine geziler düzenlenmektedir. Burada Türk ve Suriyeli öğretmenler görev yapmaktadır. Türk ve Suriyeli öğrencilerin ve öğretmenlerinde aynı ortamı paylaşmaları uyum sürecine katkı sağlamaktadır. Konya Büyükşehir Belediyesi ve İl Millî Eğitim Müdürlüğü işbirliğiyle "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi" kapsamında 29 okulda kurulan geçici eğitim merkezlerindeki öğrencilere Türkçe dil seviyelerini geliştirmeleri için kitap setleri hediye ettik. Aynı proje kapsamında Temel Türkçe vd. ek kitaplardan 3000 adet, Eğitici Afişler, Yazı Etkinliği, Hikâye kitapları (10'ar adet) ve kelime sandığım kaynaklarından oluşan eğitim setini dağıttık." (Yönetici-2).

Belediyenin yerel halkın çocuklarına yönelik yürüttüğü faaliyetleri sığınmacı çocukları da kapsadığı ifade edilmiştir. Böylece sığınmacı çocuklarla yerel halkın çocuklarının aynı etkinliklerde bir arada olmaları sığınmacı çocukların sosyal uyumu anlamında önemli olarak değerlendirilebilir.

Suriyeli Yetişkinler ile Kaynaşma

Sadece Suriyeli çocukları değil, aynı zamanda yetişkin Suriyelilerin de uyum süreçlerinin kolaylaşması için yerel halk ile birlikte aynı faaliyetlere katılmaları önemli görülmektedir. Bu süreçte yerel halk ile kaynaşmaları önemli olmaktadır.

"Yetişkin eğitimlerinde Türkçeyi iyi öğrenen sığınmacı kursiyerlerimiz diğer mesleki kurslara katılarak yerel halkla bir arada etkinliklere katılabilmektedir. Böylelikle kurs ortamlarındaki bu birlikteliklerin kaynaşmaya sebep olduğunu belirtebiliriz." (Yönetici-2).

Meslek Edindirme Kursları

Suriyeli sığınmacılar Türkiye'de genellikle ağır işlerde, düşük ücretli ve devamlılığı olmayan işlerde çalışmaktadır. Bu bağlamda şehirlerde yaşayan sığınmacılara destek olmak yalnızca yerel yönetimlerin değil, aynı zamanda devlet kurumları ile ulusal ve uluslararası STK'lar için de bürokratik bir sorumluluktur (Woods ve Kayalı, 2017: 6). Göçmenlerin uyum sorununun çözümünde iş bulmak oldukça önemlidir. İş bulmada sorun yaşayan bir göçmenin toplumla bütünleşmesi, ailesinin gereksinimlerini karşılaması, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi haline gelmesi oldukça güç olacaktır (Karasu, 2017: 643). Bu bağlamda Suriyeli göçmenlere iş imkânı sunulması gerekmektedir.

"Belediye bünyesindeki Kariyer Merkezi Konya'daki vatandaşların iş taleplerini karşılamaya yönelik çalışmalar yapmak için kurulmuştur. Bu merkezde

sığınmacılara yönelik olarak bir envanter çalışması planlanmaktadır. Bu proje kapsamında mühendis, doktor gibi üniversite mezunu olan Suriyelilerin bilgilerinin toplanması ve gerekli yönlendirmelerin yapılması amaçlanmaktadır. Sığınmacıların istihdamı için bir AB projesi yazılmıştır. Projede Türkiye, İrlanda, İsveç ve Polonya yer almaktadır." (Yönetici-1). "Sığınmacıların sosyal uyumu çalışma olanaklarına yönelik yapılan bir çalıştayda Konya dâhil 10 ilde İŞKUR ve Belediye personelleri tarafından 2018'de sığınmacılara yönelik kurslar verilecek. Bu kurslar kapsamında nasıl iş başvurusu yapılır, çalışma olanakları, çalışan hakları gibi konularda eğitim verilecek. Bu kurslara belediye eğitmen ve yönlendirici olarak katılmakta, daha sonraki süreçte İŞKUR ve işverenler arasında gerçekleşecek." (Yönetici-2).

Kurum ve Kuruluşlarla İşbirliği

Suriyeli sığınmacıların topluma uyum sürecini kolaylaştırmak amacıyla sadece belediyeler çalışmamakta, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıflar da çalışmalar yapmakta, işbirliğiyle faaliyetler gerçekleştirmektedir.

"Geçen yıl Mayıs ayında diğer illerde meslek edindirme kurslarının ilgili birimleri davet edilerek bir çalıştay düzenlendi. Çalıştay kapsamında yetişkin eğitimi ve sığınmacılara yönelik eğitim verildi." (Yönetici-2). "Suriyeli aileler ve çocuklarının topluma uyum sağlaması için, Türk Kızılay Derneği Konya Şubesi ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile işbirliğiyle yürütülen faaliyetlerimiz bulunmaktadır." (Yönetici-2).

Psikolojik Destek

Suriyeli sığınmacıların yaşanan süreçten etkilendiği ve psikolojik desteğe ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Suriyeli sığınmacılar ile yerel halkı bir araya getiren çalışmalar yürütülmesi, birlikte oyun alanları, tiyatro, konser, gezi gibi sosyal faaliyetlerin organize edilmesi uyum için önemlidir (Daoudov'dan Akt. Babaoğlu ve Kocaoğlu, 2017: 511). Okullarda rehberlik ve psikolojik danışmanlar, Suriyeli öğrencilere hazırlanacak bir program çerçevesinde psikolojik destek verebilir (Levent ve Çayak, 2017: 41). Türkiye'deki kamplarda kalan Suriyeli çocukların % 49'u depresyon ölçeğinden yüksek düzeyde, % 36'sı klinikte düzeyde depresyon puanı almıştır. Çocukların % 12.7-25.8'inde baş ağrısı, karın ağrısı, ellerde, kollarda ağrı gibi çeşitli belirtilerle seyreden psikosomatik sorunları bulunmaktadır (Özer ve Şirin 2013). Sığınmacıların göç ettikleri toplumla olan kültürel uyumsuzlukları, yerel halkın bu bireylere olan bakış açıları, kendi kültürlerinden veya dış etmenlerden bağımsız olarak kendi karakter yapılarından kaynaklı sorunlar, çeşitli çatışma ve öfke krizlerine neden olmaktadır. Bu nedenle toplum ruh sağlığını da iyileştirme amacıyla projeler geliştirilmelidir (Önder, 2017: 1241).

"AKDEM Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde faaliyetlerine 2 şube olarak devam etmektedir. Bu şube kapsamında sığınmacı ailelere, kadınlara yönelik şuana kadar yapılmış bir faaliyet olmadı." (Yönetici 3). "Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde Belediye Tabibinin olduğu, tüm Konyalı vatandaşlar gibi, sığınmacılar da bu hizmetten ücretsiz faydalanabilmektedir." (Yönetici-1).

Suriyeli Kadınlar ile Yapılan Görüşme

Konya Büyükşehir Belediyesi'nin KOMERK kurslarına katılan 10 Suriyeli kadın sığınmacı ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeye katılan kadınların yaş aralığı 18 ile 37 yaş arasında değişmektedir. Katılımcılardan 2'si bekâr, 1'inin eşi Suriye'deki savaşta hayatını kaybetmiş, 1 katılımcının eşi ise Suriye'de yaşamakta, diğer 6 katılımcı ise evlidir. Evli olan kadınlardan 1'i ise Türkiye'ye geldikten sonra evlenmiştir. 7 katılımcının ise 1 ile 3 arasında çocukları bulunmaktadır. Eğitim durumlarına göre katılımcıların 1'i üniversite, 2'si lise mezunu, 2'si lise eğitimine devam etmekte, 3 katılımcı ortaokul ve

2 katılımcı ise ilkokul mezunu olarak kendilerini ifade etmiştir. Katılımcılar 1 ile 5 yıl arasında Türkiye’de yaşamaktadır. Katılımcıların hepsi kendisini ev kadını olarak tanımlamıştır.

Sığınmacıların Şehre Uyumu

Konya şehrinin sosyal hayatına uyumları bağlamında sorulan sorulara verdikleri yanıtlara göre katılımcılar öncelikle kendi aileleri ile daha sonra Konya’da tanıştıkları diğer Suriyeli aileler ile vakit geçirdiklerini, 2 katılımcı ise Konyalı yerli halkla da vakit geçirdiğini ama bunun sınırlı olduğunu ifade etmiştir.

“Belediyenin Türkçe kursuna katılıyorum. Bunun dışında ailemle evde vakit geçiriyoruz. Türk komşularla iletişimimiz yok. Bize karşı bir önyargı olduğunu düşünüyorum.”(K1). “Konya’ya yeni geldiğimiz için şehri tanımıyoruz. Bu sebeple her yere gidemiyoruz. Zaten ailemiz olmadan evden çıkamıyorum.”(K2). “Eşim savaşta hayatını kaybettiği için, buraya eşimin ailesi ile geldik. Onlar ne zaman bir yere giderse ancak o şekilde dışarı çıkabiliyorum. Genellikle evde vakit geçiriyoruz. Çocuğum var onu okula götürüyorum. Mahallede bakkal alışverişine gidebiliyorum.” (K9).

Katılımcıların 4’ünün verdiği yanıtlar değerlendirildiğinde (K4/K6/K7/K8), bu katılımcılar da aileleri ile vakit geçirdiklerini ifade etmişler. Ancak aile olarak piknik ve park alanlarına ve sinema ve oyun parkları gibi eğlence ortamlarına gittiklerini ifade etmişlerdir.

“Ailemle birlikte son iki yıldır pikniğe gidiyoruz. Önceden arabamız yoktu ve şehri de çok bilmiyorduk. Ağabeyim araç aldığı için daha rahat gezebiliyoruz.” (K4). Biz istediğimiz yere belediye otobüsü ya da dolmuşla gidebiliyoruz. Babam ve eşim hafta sonları çalışabiliyor, onlar ne zaman götürürse o zaman pikniğe ya da gezmeye gidebiliyoruz.”(K6). “Sadece ailemle dışarı çıkabiliyorum. Çocukları mahalledeki parklara götürüyoruz. Eşimin kardeşleri ile aynı apartmanda oturuyoruz. Onların eşleriyle görüşüyoruz.”(K7). “Ben okula gitmeme rağmen Konyalı öğrencilerle arkadaşlık kuramıyorum. Okul çıkışı aynı mahallede oturduğumuz okul arkadaşlarımla görüşmek istesem de arkadaşlık okulda sadece. Bu sebeple daha çok ailemle vakit geçiriyorum ve onlarla bir yerlere gidebiliyorum.”(K8).

Diğer Suriyeliler ve Konyalı komşularla iletişim kuran K3 ve K5, diğer katılımcılara göre Konya’da daha uzun süredir yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple şehirde geçirilen uzun sürenin şehre uyum bakımından etkili olabileceği değerlendirilebilir.

“Şehirdeki etkinliklere katılabiliyoruz. Ailem dışında komşularımız var. Bazen biz onlara bazen de onlar bize gündüz oturmaya geliyorlar. Mahalle parkında da karşılaştığımızda sohbet ediyoruz. Ancak Suriyeli tanıdıklarımızla daha çok vakit geçiriyoruz.” (K3). “Konyalı komşularımızla görüştüğümüz oluyor. Ama çok sık değil. Önceki yıllarda dil bilmediğimiz için neredeyse hiç görüşmüyorduk. Şimdilerde anlaşılabilecek kadar Türkçe konuşuyorum.” (K5).

Komşularıyla iyi vakit geçirdiğini belirten katılımcılar da bulunmaktadır. K10, Konya’ya ilk geldiğinde iletişim kurmakta sıkıntı yaşadığını ancak artık Türkçe bildiği için sorun yaşamadığını ifade etmiştir.

“Türkçeyi iyi konuşuyor olmam benim için iletişim kurmamda önemli. Türkiye’ye geldiğim 2013 yılından beri komşularımla görüşüyorum. İlk başlarda dil sorunu yaşadım. Ancak zamanla Türkçeyi daha iyi konuşmaya başladım. Oturduğum mahallede de Suriyeliler çok yok. Suriyeli tanıdıklarımız oldu, tabii ki onlarla da

görüyoruz. Ancak Türk komşularıyla daha iyi vakit geçirdiğimi düşünüyorum.” (K10).

Türkçe Kurslarının Komşuluk İlişkilerine Katkısı

Katılımcılar, belediyenin verdiği Türkçe kurslarının gündelik hayatlarına katkı sağladığını ifade etmiştir. Kimi katılımcılar Türkçe kurslarının komşuluk ve arkadaşlık ilişkisine katkı sağladığını ifade ederken (K3 ve K5), bir katılımcı ise (K10) Türkçe bilmenin komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde önemli bir fayda sağladığını ifade etmiştir.

“Türk komşularıyla çay içiyoruz, Sohbet edebiliyoruz. Türkçe bilmeseydim bunlar olmazdı. Bizi dinlediklerinde, anladıklarında, sorunlarımız için yardımcı olmak istediklerini çok mutlu oluyoruz.” (K3). Konyalı komşularım var. Çok olmasa da onlarla birlikte vakit geçirmek benim için önemli. Türkçe kursları tabii ki yarar sağlıyor. Sürekli sorun dinlemek ya da sürekli sorundan bahseden kendi aileniz ya da yakınlarınızla vakit geçirmek gerçekten yoruyor. Bu sebeple Türk komşularla farklı şeyler konuşabilmek beni rahatlatıyor. Komşuluk sanki iyi bir tedavi gibi.” (K5). “Türkçe biliyorum ve bundan çok mutluyum. Komşularım genelde Türk. Onlar bize geliyor ya da ben onlara gidiyorum. Sohbet ediyoruz.” (K10).

K1, K2, K4, K6, K7, K8 ve K9 ise Türkçe öğreniyor olmanın komşuluk ilişkilerinde tam bir yararını olmadığını ifade etmiştir. K1, Türkçe kurslarına komşuluk ilişkisi kurmak için gittiğini ama henüz komşuluk ilişkisi kuramadığını; K2, Türkçe öğrenirse komşuluk ilişkilerinin iyi olacağına inandığını; K4 ve K6 sadece Türkçe bilmenin komşuluk ilişkilerinde yeterli olamayacağını; K7, K8 ve K9 ise henüz Türkçe kurslarının komşuluk ilişkilerine olumlu bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir.

“Türkçe Kurslarına gitme sebeplerimden birisi Türk komşularla iletişim kurabilmek. Ancak istediğim şekilde bir komşuluk ya da arkadaşlık ilişkisi henüz kuramadım. Bazen komşularla ile iletişim kurmak istiyorum, ama onlar bizimle iletişim kurmak istemiyorlar.” (K1). “Komşularımız bizim dili bilmiyor biz onların dilini bilmiyoruz. Bu durum da iletişim gerçekleşmiyor. Ancak daha iyi Türkçe öğrenirsem komşuluk ilişkilerim daha iyi olacaktır.” (K2). “Türkçe öğreniyor olmaktan mutluyum. Kendi günlük işlerimde Türkçe fayda sağlıyor. Komşuluk ilişkilerim çok az. Türkçe bilmekle olacak gibi değil.” (K4). “İlk zamanlar Türkçeyi bilmediğim için elime yazılan kâğıt notlarla bir yerlere gidebiliyordum ya da telefonumdan harita ile bir yere gittiğim oluyordu. Artık bir adresi rahatlıkla buluyorum. Fakat Türklerle komşuluk için Türkçe bilmekten başka şeylerde gerekli sanırım. Komşuluk için dil bilmek önemli ama insan insanla farklı şekillerde anlaşabilir. Bazen bir tebessüm bile yetiyor. Bazen de bize karşı yüzlerdeki öfkeyi görebiliyorum.” (K6). “Tabii ki Türklerle iletişim kurduğumuz oluyor. Ama bu sınırlı kalıyor.” (K7). “Öğrenci olduğum için yaşutlarımla arkadaşlık kurmak istiyorum. Annem de komşularla iletişim kuramıyor. Türkçeyi bilmiyor.” (K8). “Ben çocuğum öğretmenleri ile Türkçeyle anlaşabiliyorum. Çocuğum hakkında ne dediklerini anlamak bir anne olarak benim için önemli. Türkçe bilmiyor olsam, çocuğumun eğitimi ile ilgilenemeyecektim. Ben çocuklarımla derslerinde, okul hayatında destek olmak için bu kurslara geliyorum. Ama komşuluk ilişkilerinde Türkçe bilmek etki etmedi.” (K9).

Türkçe Kursların Uyuma Yönelik Diğer Katkıları

Katılımcılar, Türkçe kurslarından sonra eğitim, alışveriş, tedavi, kamu kurumlarından hizmet alma ve iş bulma olarak sıralanan koşullarda da daha kolay iletişim kurmaya başladıklarını ve aile üyeleri olan baba, eş ve erkek kardeşlerinin çalışma koşullarında Türkçe bilmekten ya da bilmemekten kaynaklanan kolaylıklar ya da zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Türkçe bilen bireylerin haklarını aramaları konusunda daha özgüvenli olduklarını, Türkçe bilmeyenlerin ise maaş ödememe,

hastalık, izin gibi durumlarda karşılaştıkları sorunlarda kendilerini tam olarak ifade edemedikleri için zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

"Babam ve annem Türkçe bilmedikleri için onların tüm iletişimini ben sağlıyorum. Bu sebeple her zaman onların yanında olmak zorundayım." (K1). "Ailem ile Türkiye'ye yeni geldiğimiz için, çok Türkçe bilmiyoruz. Bu ise babamın ve abimin iş yerinde az da olsa sorun yaşamasına sebep olabiliyor. İşyerinde kendilerini iyi anlatamadıkları için sorun yaşayabiliyorlar." (K2). "Sadece ilk zamanlarda hastane ve ulaşım da bazı sorunlarımız oluyordu. Eşim Türkçe bildiği için iş yerinde sorun yaşamıyor. İş arkadaşları ile iş yerinde sorunsuz çalıştığını biliyorum." (K3). "Abilerim Türkçeyi kursta öğrendiler ve iş buldular. 5 yıldır aynı işyerinde çalışıyorlar." (K4). "Türkçe öğrendikçe kendimi daha çok güvende hissediyorum. Diploma ile ilgili bir sorun yaşamıştım. Adliye'ye giderek, sorunu konuşarak rahatlıkla çözmüştüm." (K5). "Türkçe bilmediğim dönemde, çocuğun okula kaydı, hastaneye gitme gibi durumlarda adres bulamama gibi sorunlar yaşadım. Ancak Türkçe öğrendikçe bu sorunlar ortadan kayboldu." (K6). "Ailede ben ve eşim daha iyi Türkçe biliyoruz. Bu kurslarla Türkçeyi öğrendik." (K7). "Ailede küçük kardeşlerim ve ben dışında Türkçe bilen yok. Alışveriş, okul kaydı, hastane gibi her konuda ailemin yanında oluyorum." (K8). "Kursta öğrendiğim Türkçe ile, çocuğumun okulda verilen ödevlerine yardımcı olabiliyorum." (K9). "Eşim Suriyeli öğrencilere öğretmenlik yapıyor. Çalıştığı okulda Türk öğretmen arkadaşları da var. Eşimin de Türkçe bilmesi, birçok günlük ihtiyacımızda oldukça fayda sağlıyor." (K10).

Sonuç

Ülkelerinde yaşanan iç çatışmalar nedeniyle göç eden ve uzun süredir Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan Suriyeli sığınmacılar, farklı bir kültüre uyum sağlamakta zorluklar yaşamaktadır. 2011 yılından itibaren Türkiye'de ikamet eden ancak uyum konusunda hala sorunlar yaşayan sığınmacıların bu sorununa yerel yönetimler çözüm üretmeye çalışmaktadır. Yerel yönetimlerin bir şehrin huzurlu olmasında büyük rolü vardır. Bu rolünü yerine getirmeye çalışan belediyeler, sığınmacıların şehre uyum sağlaması amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Özellikle belediyelerin düzenlediği kurslar, sığınmacılara yerel halk ile buluşma fırsatı sağlamakta ve sığınmacıların uyum süreci daha kolay hale gelmektedir. Bu çalışmada Konya Büyükşehir Belediyesi'nin Suriyeli sığınmacıların sosyal uyumuna yönelik yaptığı faaliyetlerin neler olduğu ve bunların sığınmacılar üzerindeki sonuçları ortaya konmaya çalışılmıştır. Konya Büyükşehir Belediyesi'nin sığınmacıların uyumu ile ilgili yaptığı halkla ilişkiler çalışmaları incelenmiş, yetkililerle görüşülmüş ve en son olarak belediyenin çalışmalarından faydalanan sığınmacılar ile görüşme yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre belediye uyum sürecine katkı sağlamak için Türkçe kurslarının yanı sıra farklı branşlarda kurslar düzenlemekte, sığınmacıların istihdamına yönelik projeler geliştirmektedir. Bu kurslardan yararlanan sığınmacılar özellikle Türkçe öğrenmelerini uyum sürecine büyük katkı sağladığını, günlük ihtiyaçlarını yerel halk ile iletişim kurarak giderdiklerini ancak komşuluk ilişkilerini istenilen düzeyde olmadığını ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada elde edilen bulguların diğer çalışmalarla benzerlik gösterdiği değerlendirilmiştir. Karasu'nun çalışmasında (2016) Suriyelilerin daha çok diğer Suriyelilerle vakit geçirdiği sonucu; Koyuncu'nun (2014), Harunoğulları ve Cengiz'in (2014), Yıldırım alp vd.'nin (2017) ve Süleymanov'un (2016), çalışmalarında ulaştığı yerel halkla Suriyeli sığınmacılar arasındaki komşuluk ilişkisinin zayıf olduğu bulguları bu çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir.

Konya'da yaşayan Suriyeli sığınmacıların Konya halkı ile çok sınırlı düzeyde komşuluk ilişkileri kurmaları sığınmacıların şehre ve şehir halkına uyum bağlamında önemli bir sonuçtur. Konya

Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal uyuma yönelik ürettiği çalışmalar sığınmacıların gündelik hayatlarını kolaylaştıracak düzeyde dil öğrenmelerine olanak sağlamıştır. Bu bakımdan belediyeler tarafından düzenlenen kurslarla öğrenilen Türkçe sığınmacıların yerel halkla iletişim kurması bakımından yeterli görülmemekle birlikte, bu kursların sığınmacıların gündelik hayatında gereksinimlerini karşılamaları ve işlerini takip etmelerine olanak sağlaması bakımından olumlu değerlendirilebilir. Bu çalışma sonuçları değerlendirildiğinde yerel yönetimlerin, sığınmacıların uyum sürecini kolaylaştırmak amacıyla yerel halk ile bir araya gelip kaynaşabilecekleri daha çok etkinlikler düzenlemeleri, yerel halkın sığınmacılara yönelik önyargılarını giderecek çalışmalar yapmaları önerilebilir. Yerel yönetimlerin yardım ve hizmetleri ulaştırmada görevli olan sığınmacıların dilini bilen personelin sayısının artırılması ayrıca ifade edilebilir. Psikolojik açıdan dezavantajlı grupların başında gelen sığınmacıların bu gereksinimlerine yönelik yerel yönetimlerin bünyesinde bulunan kurumların daha işlevsel olması gerektiği de değerlendirilmiştir. Bu anlamda Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yer alan yerel halkın hizmetinde bulunan aile ve kadın destek merkezinin sığınmacıları da kapsayacak şekilde işlevsellik kazanması sığınmacıların sosyal uyumuna katkı sağlayacak ve belediyenin halkla ilişkileri bağlamında değerli bir faaliyeti olacaktır.

Ayrıca bu çalışma kadın katılımcılarla gerçekleştirildiği için yapılacak diğer çalışmalara farklı bir bakış açısı getirmekle birlikte, sadece erkek katılımcıların, çalışan kadın ve erkeklerin yanı sıra gençlerle yapılacak çalışmalarda konunun farklı boyutlarının araştırılması bakımından alana katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Konya'da yaşayan ve diğer şehirlerde yaşayan yerel halkın Suriyeli sığınmacılarla olan uyumuna yönelik çeşitli yöntemlerle yapılacak çalışmalarda konunun çözümüne yönelik önemli katkılar sunacaktır. Sığınmacılara yönelik hizmet ulaştıran sivil toplum kuruluşları çalışanlarının da katılımcı olarak yer alabileceği farklı çalışmalarda öneriler arasında ifade edilebilir.

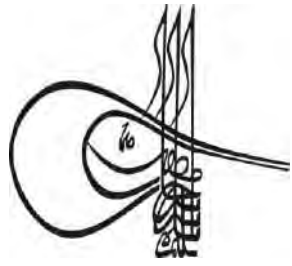
KAYNAKÇA

- Akkaya, Ahmet (2013). Suriyeli Mültecilerin Türkçe Algıları. *Ekev Akademi Dergisi*, 56, 179-190.
- Apak, H.(2014). Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği. *Mukaddime*. 5(2), 53-70.
- Ataman, H. (2015). Mülteci mi, Sığınmacı mı, Misafir mi?. *Görüş Dergisi*, 88, İstanbul.
- Atik, A., & Taşcıoğlu, R. (2009). Radyo ve Televizyonun Yerel Yönetimlerin Halkla İlişkiler Uygulamalarında İletişim Yöntem ve Aracı Olarak Kullanımı: Erzurum Belediyeleri Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10),159-170.
- Babaoğlu, C., & Kocaoğlu, M. (2017). Kentli Sığınmacılar Meselesi ve Belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 485, 497-516.
- Belli, A., & Aydın, A. (2016). 6360 Sayılı Yasa ile Kapatılan Belde Belediyelerinin Hizmette Etkinlik, Verimlilik ve Temsil Sorunsalı Üzerine Bir Alan Araştırması: Önsen Belediyesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 1698-1713.
- Beter, Ö. (2006). *Sınırlar Ötesi Umutlar: Mülteci Çocuklar*. Ankara: Sabev.
- Castles, S., & Miller, J. M. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (Bal, B.U. ve Akbulut, İ, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cengiz, D. (2015). Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri ve Yerel Halkın Algısı: Kilis Örneği. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/2, 101-122. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827>.
- Çakır, S. (2011). Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 209-222.

- Çakır, H.(2017). Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyo-Kültürel Değişime Uyum Çabaları: Yozgat Örneği. *ÇÖMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 53-68.
- Çakmak, F. (2018). Zorunlu Göç Sürecinde Mekânın Kaybı ve Evin Yitimiyle Başlayan Yersiz Yurtsuzluğun Ürettiği Bir Travma Olarak "Kimliğin Anonimleşmesi". *Turkish Studies Social Sciences*, 13/18, 349-364.Doi: <http://dx.doi.org/10.7827>.
- Çamur, A. (2017). Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu: İzmir Örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2),113-129.
- Çoban, B. (2018). Türkiye'de İşsizlik Profili Bağlamında Suriyeli Gençlerin İstanbul İşgücü Piyasasına Katılım Sorunları. *Çalışma ve Toplum*, 1,193-216.
- Çoban-İçağasıoğlu, A. (2011). Göçmen ailelerin uyum süreci: Kaynaklar ve engeller. Y. Özkan (eds.) içinde, *Sosyal dışlanma ve aile: Sosyal hizmet müdahalelerinde güçlendirme yaklaşımı*, 107-122. Ankara: Maya Akademi.
- Erdoğan, M.M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
- Erdoğan, M.M.(2016). *Kopuş'tan Uyum'a Kent Mültecileri, Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Erdoğan, M.M.(2017a) Elite Dialogue: Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Akademisyen ve Üniversite Öğrencilerinin Durumu, Sorunları ve Beklentileri Araştırması-2017,<http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2017/08/ELITE-DIALOGUE-07082017-TR.pdf> (10.8.2017).
- Erdoğan, M.M. (2017b). Kopuş'tan "Uyum"a Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi,<http://marmara.gov.tr/UserFiles/Attachments/2017/05/09/2a50f712-6413-489f-9deb-56dc52de7264.pdf>, (15.8.2017).
- Erkan, E.(2016). Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(2),51-92.
- Gee, S.(2015). Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımında Hiçbir Şey Göremiyorum, Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller – Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek, İnsan Hakları İzleme Örgütü.
- Gencer, T.E.(2017). Sosyal Çalışma-Eğitim Bilimi İlişkisi ve Okul Sosyal Hizmeti Üzerine Bir Değerlendirme, (Ed. T. E. Gencer & İ. Cılga), *Sosyal Hizmeti Yeniden Düşünmek*. Ankara: NİKA Yayınevi.
- Gencer, T.E.(2017). Göç ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Suriyeli Çocukların Eğitim Gereksinimi ve Okullaşma Süreçlerinde Karşılaştıkları Güçlükler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54),838-851.
- Giddens, A., &Sutton, W. P.(2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (A. Esgin, Çev.).Ankara: Phoenix.
- Gün, Z. (2011). İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika. http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/v._b%C3%B6l%C3%BCm.pdf.
- Harunoğulları, M., &Cengiz, D. (2014). Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Analizi: Hatay (Antakya) Örneği, TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu 23-24 Ekim, 2014. Ankara.
- İslamoğlu, A.H., &Alınacak, Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım.

- Kane, H. (1995). Leavinghome. *Society*, May/June95, 12(4). <http://search.global.epnet.com>1. Erişim Tarihi: 24.12.3014.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi- Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayın.
- Karasu, M.A. (2016). Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 995-1014.
- Karasu, M.A.(2017). Göç ve Uyum. A. Yatkın (Ed.), Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu bildiriler kitabı içinde (ss.631-649), Elazığ, Fırat üniversitesi.
- Koyuncu, A. (2014). *Kentin yeni misafirleri Suriyeliler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kurgun, A., Özdemir, A., Kurgun, H., &Bakıcı, Z. (2008). Belediyelerde Hizmet Yeterliliğinin ve Hizmet Kalitesinin Artırılmasını Etkileyen Faktörlerin Analizi: İzmir Karşıyaka Belediyesinde Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 29-54.
- Küçükşen, K.(2017). Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5),2399-2413.
- Levent, F., & Çayak, S. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14-1(27), 21-46.
- Oytun, O., & Gündoğar, S.S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu*. Ankara: ORSAM-TESEV Rapor No: 195.
- Önder, B.(2017). Halkla İlişkiler ve Göçmen Sorunu: Ticari Kurumların Göçmenlere Dönük Halkla İlişkiler Faaliyetleri. *Ulakbilge*,5(14),1227-1245.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (3),114-140.
- Özer, S., &Şirin, R. S. (2013) Suriyeli Mülteci Çocuklar-Saha Araştırması Sonuç Raporu. 8 Nisan 2013 tarihinde www.gib.icisleri.gov.tr/default_B0.aspx?id=180 adresinden indirildi.
- Süleymanov, A. (2016). *Sultanbeyli İlçesindeki Suriyelilerin Yaşam Deneyimleri*. İstanbul: Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, 1-51.
- Tatlılıoğlu, D. (2012). *Göç Sosyolojisi Açısından Hicret*. İstanbul: Asitan.
- Toros, A. (2008).*Sorunlu Bölgelerde Göç*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
- Tunç, A. (2016). Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler Uygulamaları: Kilis Belediyesi Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2),77-88.
- Tutar, H.(2016). *Sosyal Psikoloji: Kavramlar ve Kuramlar*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Uğuz, Ş., Bilgen, İ., Yerlikaya, E. E. ve Evlice, Y. E. (2004). “Göç ve Göçün Ruhsal Sonuçları. *Çukurova Üniversitesi Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*,13, 283-394.
- Woods, A., & Kayalı, N. (2017). *Suriyeli Topluluklarla Etkileşim: İstanbul'daki Yerel Yönetimlerin Rolü*. İstanbul Politikalar Merkezi: Sabancı Üniversitesi Kampusu.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Yalçındağ, S.(Ocak 1992). *Çağdaş Belediye*. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 1(1),7-14.
- Yayınoğlu Eraslan, P. (2005a). Bir Yerel Yönetim Kuruluşunda Halkla İlişkiler Örgütlenmesi ve Yönetimi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23, 195-212.

-
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S., İslamoğlu, E., & İyem, C. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma. *Bilgi*, 35,107-126.
- http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, 06.08.2018.
- <http://multeciler.org.tr/>, 07.10.2017.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU - Doç. Dr. Seyit ATEŞ - Dr. Öğr. Üyesi Ceyhan Akın CENGİZ

This article was checked by iThenticate.

BİR DÜŞÜNME TÜRÜ OLARAK ESNEK DÜŞÜNME

Ekrem Ziya DUMAN*

ÖZET

Düşünme; imgeleme, anımsama, soyutlama, genelleme, tasavvur etme, tasarımı, kavrama, kasıtlılık, sezme, ayırma, birleştirme, ilişkilendirme, çıkarsama, analiz yapma, bağlantı kurma, karşılaştırma, akıl yürütme, biçimlendirme, tutarlılık, yaratıcılık gibi unsurları içeren zihinsel bir faaliyettir.

Düşünme ile ilgili literatürde birçok düşünme türü ele alınmıştır. Bunlardan bazıları yaratıcı, yansıtıcı, eleştirel, analitik düşünmedir. Çalışma bu düşünme türleri ile ele alınabilecek türde olan esnek düşünmeye ilişkin bir çabanın ürünüdür. Esnek düşünme, bilgileri doğrularken ya da düşünceleri değiştirirken akıcı, özgün düşünceler yaratabilme yeteneğidir.

Esnek düşünme için dört temel aşama şunlardır: Esnek düşünmenin temel özelliklerinin farkına varma, bir sorun ile ilgili alışılmış düşünceleri belirleme, özgün düşünceler üretme, akıcı düşünceler üretme.

Esnek düşünme ile alışılmış düşüncelerin dışına çıkılabilir ve böylece sorunlara, durumlara tek yönden değil de çok yönlü bakış açısı getirilebilir. Bu da özgün fikirlerin, alternatiflerin ortaya çıkmasına veya oluşturulabilmesine olanak sağlar. Sonuçta olabildiğince alışılmışın dışında fikirler üretilebilir.

Esnek düşünme sayesinde bireyler; bakış açılarını değiştirebilir ve geliştirebilir, kalıp yargıların dışına çıkabilir, düşüncelerini yenileyebilir, çok sayıda alternatif fikirler üretebilir, etraflıca düşünebilir, uyum sağlayabilir, farklılıkları kabullenebilir, alternatifleri görebilir, açık zihinliliği sürdürebilir, seçeneklere sahip olduğunun farkında olabilir,



başkalarını dinleyebilir, yaratıcı fikirlere sahip olabilir, alışkanlıklarını kolaylıkla değiştirebilirler.

Esnek düşünmenin geliştirilmesi için soru-cevap, tartışma, altı şapkalı düşünme, beyin fırtınası, problem çözme gibi yöntem veya teknikler kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Düşünme, Düşünme Türleri, Esneklik, Esnek Düşünme.

FLEXIBLE THINKING AS A KIND OF THINKING

ABSTRACT

Thinking is a mental activity comprising such components as imaging, remembering, abstracting, generalization, imagining, designing, perceiving, intending, sensing, dividing, combining, relating, inferencing, analysing, connecting, comparing, reasoning, shaping, consistency, creativity.

A great many types of thinking have been studied with regard to thinking in the literature. Some of them are creative, reflective, critical and analytical thinking. The current study is a product of an effort regarding flexible thinking in this type of thinking. Flexible thinking is the ability to create original ideas while verifying information or changing ideas.

Four basic stages for flexible thinking are as follows: Being aware of the basic features of flexible thinking, determining usual thoughts regarding a problem, producing original thoughts, producing fluent thoughts.

One can go out of usual thoughts through flexible thinking and in this way a multiway perspective can be offered to problems rather than one way thinking. In fact, this will lead to the production or forming ideas and alternatives. In the end, unusual ideas could be produced as much as possible.

Thanks to flexible thinking, individuals can change their perspectives and develop them, go out of cliché judgements, renew their thoughts, produce a great number of alternative thoughts, think in detail, make adaptations, accept differences, see alternatives, maintain open mindedness, be aware of having choices, listen to others, have creative ideas, change their habits easily.

Such methods or techniques as question-answer, discussion, six thinking hats, brainstorming, problem solving could be used to develop flexible thinking.

STRUCTURED ABSTRACT

The most important feature of human being differing him from other animals and other people is that he thinks. Thinking is a multilateral process. For that reason, a great many definitions have been made up to now. Besides that, a lot of types of thinking have been

put forward and based. In this sense, a model of flexible thinking was tried to be formed in the current study.

Depending on all the definitions of thinking, thinking is a mental activity comprising such elements as imaging, abstracting, generalizing, imagining, designing, perceiving, intending, sensing, separating, uniting, relating, inferencing, analysing, connecting, comparing, reasoning, shaping, consistency and creativity.

The concept of flexibility has many meanings used in different fields. In a detailed look of this concept, it is remarkable that it is used as physical flexibility, the flexibility of materials, flexibility in the field of work and flexibility at education. The type of flexibility used in the current study is the flexibility in thinking skills.

Depending on the definitions of flexibility, it is likely to say that it comprises such elements as being open to change, developing a different point of view, sustainability, associating, forming different ways of solution, multi-laterality, going beyond the ordinary, alternating, relating, evaluating and fluency.

Concerning the definitions made with regard to flexible thinking, it is known that it contains such skills as being able to create fluent thinking, adapt to change, have a different perspective for problems and develop different solutions, make necessary arrangements for an activity, transfer knowledge to new situations, make new relations, discover new ways. In addition, one of the common points made regarding flexible thinking is that it is regarded as a skill.

The definition of flexible thinking that is mostly accepted and used in the literature belongs to Guilford. According to him, flexible thinking is the ability to create fluent thoughts while verifying information or changing thoughts. Depending on this basic definition, it is known that it is similar to creative thinking the most among the kinds of thinking. What's more, in terms of the basic definition of creative thinking, flexible thinking is thought to be a stage of creative thinking. As a result, flexibility could be regarded as the most basic stage of creative thinking. There are four stages in creative thinking: preparation, incubation, illumination and verification. It is likely to say that there are such stages as originality, fluency, ignoring the function, thinking divergently, perspective without a configuration and motivation.

The common feature of flexible thinking and reflexive thinking is the point of being able to look at the problem differently and with new perspectives. However, it is likely to say that reflexive thinking is rather focused on the individual himself while flexible thinking is bilateral. For that reason, it is also likely to say that flexible thinking is more detailed and related to problem solving more compared to reflexive thinking.

The feature of being able to have different perspective is the common feature of flexible thinking with six thinking hats. In six thinking hats, an issue or a problem is thought in six different points while there is no limitation in terms of flexible thinking. In flexible thinking, there is a case of producing original thought for a certain problem as much as possible.

In analytic thinking, a problem is divided into parts and evaluated by making an association between components. However, in flexible

thinking, dividing into parts is not the only way. In addition, the farther you are from limitation, the farther you are from convergent thinking and in this way you are out of ordinary, producing original and fluent thoughts.

In critical thinking, there are the features of being open to change and correcting oneself, having different perspectives. Flexible thinking does not have these features. Critical thinking is based on making evaluations upon certain processes, inquiries, associations. However, flexible thinking is based on developing original and fluent thinking as much as possible instead of evaluation.

In logical thinking, providing validity through reasoning is in the forefront while content is of importance to original and fluent thinking by going out of ordinary in flexible thinking. For that reason, logical thinking is rather formal while content is important in flexible thinking. In both thinking, there are associating, alternating, differentiating, problem solving.

Four basic stages for flexible thinking and basic sub-elements to realize each of these stages are as follows:

- a. Being aware of basic features of flexible thinking
 1. Being able to define flexible thinking
 2. Being able to differentiate strict thinking from flexible thinking
 3. Being able to define the concepts regarding flexible thinking (usual, originality, fluency)
- b. Determining ordinary thoughts regarding a problem
 1. Being aware of the fact that the possibility of the first thing coming to mind regarding a given problem is high
 2. Being able to determine the elements/reasons having an effect on the emergence of ordinary thoughts regarding a given problem
 3. Being able to find the common sides of the instant views regarding a given problem
 4. Being able to determine the common sides in the solution of a given problem
 5. Being able to detect the sufficiency/insufficiency of the common sides found for the solution of given problem
- c. Producing original thoughts
 1. Being able tell the differences between ordinary thought and original thought
 2. Being able to detect the ideas other than ordinary thoughts regarding a given problem
 3. Being able to produce original thoughts for a given problem
 4. Being able to sort the benefits of producing original thoughts
- d. Producing fluent thoughts
 1. Being able to tell the difference between the ordinary and original thinking

2. Being able to tell the difference between the original and fluent thinking
3. Being able to produce an alternative thinking for a given problem
4. Being able to offer possible solutions for a given problem
5. Being able to produce alternative solutions regarding a given problem.

Flexible thinking is of importance in order that people can question themselves, evaluate, be aware of positive and negative sides, know themselves, be aware of their abilities, develop themselves. In addition, there is a need for flexible thinking in order that individuals can adapt new situations, make a true analysis and synthesis of events and evaluate them. Besides that, flexible thinking can be effective in getting to know others, understanding, commenting and reaching true results.

The most important teaching methods and techniques to develop flexible thinking are question-answer, discussion, six thinking hats, brain storming, problem solving scamper etc.

Recommendations

1. Applied studies can be made regarding the development of flexible thinking
2. Applied studies concerning the skill of attaining flexible thinking and developing it
3. Flexible thinking is a very important stage in preventing memorization (storing knowledge without questioning). For that reason, flexible thinking studies could be used as a method in teaching.
4. Scale developing studies could be carried out with regard to flexible thinking
5. Qualitative applied studies could be carried out comprising thinking types similar to flexible thinking and showing these kinds of thinking.

Keywords: Thinking, Types of Thinking, Flexibility, Flexible Thinking.

Giriş

İnsanları hayvanlardan ve diğer insanlardan ayıran en önemli özelliği düşünmesidir. Düşünme çok yönlü bir süreçtir. Bu nedenle düşünmeye dair bugüne kadar birçok tanımlama yapılmıştır. Bununla birlikte birçok düşünme türü ortaya atılmış ve temellendirilmiştir. Bu çerçevede çalışmada esnek düşünme modeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Düşünme türü olarak esnek düşünmeyi temellendirebilmek ve anlamak adına düşünmeye dair bazı tanımları belirtmek önem taşımaktadır.

Düşünme, ayrımları ve bağlantıları bulma veya oluşturma süreci olarak adlandırılmıştır. Söz konusu bu süreç karmaşıktır. Kişi ilişkilendirirken ilgili ve ilgisiz yönleri ayırır. Her ilişki, bir buluş ortaya çıktığında anlamlandırılır, bu anlamda zihin içerisindeki diğer anlamlarla beraber bir ilişki sistemi olarak yerini alır. Düşünme aynı zamanda bilinçli deneyimlerdir. Düşünme kesin, tutarlı, uyumlu, mantığı düzenleyen, biçimlendiren ve yaratıcılık gibi yönleri içerir (Lipman, 2003).

Cevizci (2000, s.297)'ye göre düşünme; kişinin öğrenme süreci içinde kazandığı kavramlar, kullandığı imgeler, düşünce ve hareketler, sözcük ve terimler gibi simgeler aracılığıyla gerçekleştirilen zihinsel faaliyettir. Bunun yanında çıkarsama, akıl yürütme, anımsama, kuşku duyma, isteme, hissetme, anlama, kavrama gibi bilinçli bir biçimde gerçekleştirilen zihinsel faaliyetlerin herhangi biridir. Diğer yandan ise karşılaştırma, analiz, sentez yapma, bağlantı kurma ve kavrama gibi işlemlerden oluşan zihinsel süreçtir.

Düşünme; sezgi ile algılamadan akıl yürütmeye, teorik bilimlerden üretici bilimlere kadar uzanan genel bir zihin sürecidir. Sezme, algılama, kavrama, soyutlama, genelleştirme faaliyetleri ile ortaya konan bilgilerin tamamı düşünmedir (Türker, 2002, s. 289). Düşünme; gözlem, tecrübe, sezgi, akıl yürütme ve diğer kanallarla elde edilen malumatları yoğurup şekillendirmenin disipline edilmiş şeklidir (Özden, 2005, s.139).

Düşünme, nefsin özündeki şeylerin anlamlarını tasavvur etmesi, onları kendi cevherlerindeki duyulurların resimlerine ait görmesi, düşüncesinde onları kendine ayırmasıdır (Gazali, 2017, s. 34). Aristoteles'e göre düşünme, insanı hayvandan ayıran belirgin bir öz niteliktir, usun bağımsız ve kendine özgü eylemidir.

Düşünmenin, duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak, aklın bağımsız ve kendine özgü durumu; karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisidir (TDK, 1998, s.660).

Düşünme, bireyi iç ya da dış etmenler bakımından rahatsız eden, bireyin fiziksel ve psikolojik dengesini bozan olayların giderilmesi için girişilen kasıtlı zihinsel davranışların tümüdür (Kazancı, 1989, s.12).

Tüm düşünme tanımlarından yola çıkıldığında düşünme; imgeleme, anımsama, soyutlama, genelleme, tasavvur etme, tasarımlama, kavrama, kasıtlılık, sezme, ayırma, birleştirme, ilişkilendirme, çıkarsama, analiz yapma, bağlantı kurma, karşılaştırma, akıl yürütme, biçimlendirme, tutarlılık, yaratıcılık gibi unsurları içeren zihinsel bir faaliyettir.

Düşünme sürecinde yürütülen zihinsel işlemler birbirlerinden farklılık taşımakta ve çeşitli bilgiler gerektirmektedir. Bu işlemlere akıl yürütme denilmektedir. Akıl yürütmenin belirli bir mantığa göre yapılması ise düşünme türlerini oluşturmaktadır. Düşünme türleri genellikle zihnimizde uygulanan süreçlerine göre adlandırılmaktadır (Güneş, 2012, s. 131). Eleştirel, yaratıcı, yansıtıcı, analitik, tümevarımsal, tümdengelimsel gibi düşünme türleri bu süreçlere örnek verilebilir.

Kavram Olarak Esneklik

Esneklik kavramının farklı alanlarda kullanılan birçok anlamı vardır. Bu kavramın genel bir araştırma yapıldığında, bedensel esneklik, maddelerin esnekliği, iş alanında esneklik ve eğitimde esneklik şeklinde kullanıldığı dikkati çekmektedir. Çalışmada kullanılan esneklik türü düşünme becerilerindeki esnekliktir. Fakat diğer alanlardaki esneklik tanımlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Bedensel esneklik, vücudun belirli yönlerde hareket edebilme kabiliyetidir (August, 2000, s.8).

Maddelerin esnekliği, bu maddelerin elastiki, eğilebilir, bükülebilir olmaları anlamında kullanılmaktadır.

İş alanında esneklik; genellikle sayısal esneklik, fonksiyonel esneklik, çalışma süreleri esnekliği, ücret esnekliği, uzaklaştırma stratejileri olarak ifade edilmektedir.

Eğitimde esneklik, bir düşünme becerisi olarak ele alınmıştır. Bu nedenle karşılaşılan esneklik, bilişsel esneklik, kategorik esneklik tanımları esnek düşünmenin tanımları ile benzerdir. Bu tanımlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Hund & Foster (2008, s.218) esnekliği, karşılaşılan farklı durumlara, yöneldiğimiz farklı amaçlara ilişkin farklı bakış açıları geliştirebilmek, bu durumlarda farklı düşünebilmek olarak tanımlamışlardır. Ayrıca esnek insanların bir özelliği olarak örgütlemeyi, zaman içinde sürdürebileceklerini ifade etmişlerdir.

Esneklik, insanların karşılaştıkları farklı durumlarda, yöneldikleri farklı amaçlarda farklı bakış açıları geliştirebilmeleridir. Esneklik aynı zamanda bu yaklaşımları farklı zaman, mekân ve durumlarda sürdürebilme becerisidir. Esneklik, farklı unsurların birlikte ortaya çıktığı bir özelliktir. Yani dilsel, bağlamsal, nesneler arası ilişkiler, adlandırma, yargılama, benzerlikler kurma, soyutlama, genelleme gibi özelliklerin düşünme eylemine aktarılmasıdır (Hund & Foster, 2008, s.218).

Oxford İngilizce Sözlüğe göre esneklik, katılıklara ve kısıtlamalara karşı akıcı olmaktır. Ayrıca esneklik, dönüştürme ve değiştirme yeteneği, katılığa karşı özgür olmaktır (August, 2000, s.7).

Esneklik; aynı uyaranlara nesne, düşünce ve süreçlere farklı bakış açıları geliştirebilme yeteneğidir. Eski, geleneksel yolları bırakabilme yeteneğidir. Özel problemlere farklı çözüm yolları geliştirebilmedir. Mantıksal yollar tatmin edici çözümler üretmediğinde farklı çözüm yolları geliştirmektir (Vidal, 2009, s.419).

Kategorik esneklik; somut nesneler arasında farklı ilişkiler kurabilme, nesneleri farklı açılardan ele alabilme, sınıflandırma, kategorize etmedir (Blaye ve Diğerleri, 2006, s.163).

Kategorik esneklik; bir nesneyi, objeyi çoklu unsurlardan oluşan bir kategoriye sokabilmedir (Blaye ve Diğerleri, 2007, s.791).

Bilişsel esneklik; değişen şartlara, durumlara göre zihinsel ilişkiler kurabilme yeteneğidir. Dil becerisi, matematik becerisi buna örnek verilebilir (Deak ve Diğerleri, 2004, s.385).

Bilişsel esneklik; farklı bakış açıları arasında ilişkiler kurabilme, dikkatle odaklanabilme, sorunlara çok yönlü ve bilinçli şekilde yanıt arayabilmedir (Jacques & Blaye, 2003, s.3).

Esneklik, olaylara değişik açılardan bakmak ve değişik düşünceler ortaya koymaktır. Düşünce çizgisini ve yönünü bir çizgi ve yönden diğerine değiştirebilme yeteneğidir. Başkalarının izlediği yolun dışına çıkmaktır. Alışılmış olanları aşarak, alışılmayanları bulmaktır (Üstündağ, 2005, s.28-29).

Esneklik, “düşünme biçimleri” alanının bir parçası olarak insanların “alternatif fikirleri göz önünde bulundurarak açık ve adil fikirli, esnek olma” ihtiyacını ortaya koymaktadır (Griffin & McGaw & Care; 2012, s.40).

Esneklik tanımlarından yola çıkıldığında esnekliğin; değişime açık olma, farklı bakış açısı geliştirme, sürdürülebilirlik, ilişkilendirme, farklı çözüm yollarını oluşturma, çok yönlülük, alışılmışın dışına çıkma, alternatifleri ortaya koyma, ilişki kurma, değerlendirme ve akıcılık gibi unsurları içerdiğini söylemek mümkündür.

Esnek Düşünme

Literatürde en çok kabul gören ve sıklıkla kullanılan esnek düşünme tanımı Guilford’a aittir. Buna göre esnek düşünme, bilgileri doğrularken ya da düşünceleri değiştirirken akıcı düşünceler yaratabilme yeteneğidir. Ayrıca esnek düşünmenin iki türü vardır. Bunlardan ilki kendiliğinden (doğal) olan esneklik, diğeri ise uyumsal esnekliktir. Kendiliğinden esneklik, farkında olmadan gerçekleştirdiğimiz esnekliktir. Uyumsal esneklik ise farkında olarak, bilinçli şekilde gerçekleştirdiğimiz esnekliktir. Kendiliğinden esneklikte başka bir şeye dönüştürmede ve düşünme

sürecindeki değişimde kendiliğinden olan bir durum söz konusudur. Uyumsal esneklikte ise bilgi değişimine uyabilme durumu mevcuttur (Eden & Passig, 2000, s.287).

Guilford'dan sonra literatürde sıklıkla kullanılan esnek düşünme tanımlarından biri de Sternberg ve Powell'e aittir. Buna göre esnek düşünme, şeylere farklı açılardan bakabilme yeteneğidir (Eden & Passig, 2000, s.287).

Esnek düşünme, bir gruptaki bir bireyin kendi davranışlarını kolektif olarak değerlendirebilme yeteneği ve etkili işleyiş için gerekli ayarlamaları yapma yeteneği olarak kavramsallaştırılır. Eğitim bağlamında esnek düşünme ise; yeni öğrenim ortamlarına uyum sağlamak, bilgiyi yeni durumlara aktarmak ve bilinmeyen sorunları anlamak ve çözmek için gerekli olan temel yetkinliktir (Barak & Levenberg, 2016).

Esnek düşünme, problem çözmeye yönelik olarak yeni ilişkiler kurma, yeni yollar keşfetme sürecidir (Deak, 2003, s.274).

Esnek düşünme; dönüştürülebilirlik, iki durum arasında ilişki kurabilmedir (Tall & Goven, 2001, s.1).

Tall & Goven (2001, s.1)'a göre esnek düşünme; şekiller, süreçler, nesneler ve sorunlar arasında farklı bağlamlarda farklı ilişkiler kurabilmektir.

Söz konusu tanımlardan hareketle esnek düşünme; akıcı düşünceler yaratabilme, değişime uyabilme, problemlere farklı açılardan bakabilme ve farklı çözüm yolları geliştirebilme, etkinlik için gerekli ayarlamaları yapabilme, bilgiyi yeni durumlara aktarabilme, yeni ilişkiler kurabilme, yeni yollar keşfedebilme gibi becerileri içermektedir. Ayrıca esnek düşünme ile ilgili yapılan tanımlarda ortak noktalardan birisi de esnek düşünmenin bir yetenek olarak ifade edilmesi olmasıdır.

Esnek Düşünme İle İlişkili Düşünme Türleri

Yansıtıcı Düşünme: Bireylerin bir adım geriye giderek kendi düşünce ve eylemlerini dikkatlice değerlendirmelerini sağlayan yansıtıcı düşünme, yapılan eylemlerin değerlendirilmesine olanak sağlayan bir süreçtir (Alkan & Gözel, 2012, s. 2). Yansıtıcı düşünme yoluyla bireyler deneyimleri üzerinde düşünür, yaptıklarının farkına varır ve böylece deneyimleri yoluyla öğrenirler (Cengiz & Karataş, 2006, s. 9). Dewey (1933), yansıtıcı düşünme için kişide bulunması gereken özellikleri, açık fikirlilik, tam isteklilik ve sorumluluk şeklinde sıralamaktadır. Buna göre açık fikirlilik, probleme farklı ve yeni yönlerle bakabilme yeteneğidir. Açık fikirli olmak; karşıt fikirde olunan bir konuya karşı aktif bir dinleyici olmayı, farklı tarafları dinlemeye hazır olmayı ve inançlarının yanlış olabileceğini düşünebilmeyi içermektedir.

Altı Şapkalı Düşünme: Bir konuya farklı açılardan bakarak önemli kararlarda, yargılamada ve hükümlerde bireye yardımcı olmak esastır. Bu düşünme ile duyguları, mantıktan; yaratıcılığı, bilgi birikiminden ayırarak çok yönlü düşünme amaçlanır. Ayrıca altı şapkalı düşünme; bireyin dikkatini düzenli bir şekilde bir noktadan diğerine yönlendirerek belirli bir konuyu altı farklı noktadan ele almasına imkân tanır (Ayazcan & Semerci, 2007; Koray, 2004).

Analitik Düşünme: Bireyin bir durumu analiz ederek, durumun öğelerini ve öğeler arası ilişkileri belirlediği, örgütleme ilkelerini ortaya koyduğu, fikirlerin dayanaklarının geçerliliğini ve güvenilirliğini doğru bir şekilde değerlendirip açıkça ifade ettiği ve yapılan analizi değerlendirerek bir sonuca vardığı süreçtir (Çakır & Senemoğlu, 2016, s. 1490).

Yaratıcı Düşünme: Var olan durumla ilgili olabildiğince çok seçenek üreten, daha önce ortaya konmamış veya nadiren ortaya konan, nadir ortaya konan cevaplar üreten, alışılmış düşünme kalıplarının dışına çıkan, ayrıntılandırılabilen bir düşünme türüdür (Bacanlı, 2012, s. 33).

Buluşçu, yenilikçi, sorunlara yeni ve farklı çözümler üreten, özgün düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlayan bir düşünme biçimidir. Yani esnek, akıcı, özgün, alışılmışın dışında düşünmedir. Yeni fikirler ve olasılıklar üretmeye, birden fazla doğru yanıtı ulaşmaya olanak tanır. Yeni düşünce üretilmesinde 4 temel aşama söz konusudur. Bunlar hazırlık, kuluçka, aydınlanma ve değerlendirme olmak üzere sıralanır. Bunların ilk ikisi oluşum, son ikisi de uygulamayı içerir (Güneş, 2012, s. 133). Yaratıcı düşünmenin sonunda düzenleme yapma da söz konusudur.

Eleştirel Düşünme: Düşünme sürecinde ölçütün hesaba katılarak değerlendirmelerin yapıldığı ve kararların verildiği düşünme biçimidir (Dombaycı, 2012, s. 38). Eleştirel düşünme, herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde açıklık-seçiklik, tutarlılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme gibi bazı ölçüt ve yöntemleri esas alarak; doğru olmayan düşünme biçimlerini tanıyan, kanıtlara ve sonuçlara önem veren, kendi düşünme sürecini sürekli denetim altında tutarak değişmeye ve kendi kendini düzeltmeye açık olan bir düşünmedir (Gündoğdu, 2009, s. 63).

Eleştirel düşünme, karmaşık durumların, olayların anlaşılması ve çözümlenerek bir karara varılması sürecinde gerçekleşen zihinsel işlemlerdir. Sözü edilen zihinsel işlemler, sorgulama temelinde akıl ve mantık yürütmeye dayanan işlemlerdir. Bu işlemler, bilgi ile olgular arasında ilişki kurulmasını, ortaya atılan savların gerekçelendirilmesini, soruna çeşitli açılardan bakılmasını zorunlu kılar (Özdemir, 2008, s.20). Eleştirel düşünme, bazı iddiaların doğru ya da bazı argümanların düşünsel örgütlenmesi bakımından yanlışlığı üzerine değerlendirmeye dayalı bir düşünmedir (Epstein, 2006, s.5).

Mantıksal Düşünme: Temelini mantıktan alır. Mantık, doğru düşünme biçimlerini gösteren aynı zamanda da mantıklı denen düşünme tarzını kendisine konu alan ve mantıklı düşünmenin düzenli olarak tespitini yapan bir alandır (Öner, 2014, s.95). Mantık için düşünme bir gözlem verisi değildir. Düşünme bazı kurallara uygun yürüyüp yürümemesi açısından inceleme konusudur. Mantık, düşünmenin geçerliği ile ilgilenir. Hangi düşünme kalıpları geçerli, hangileri geçersiz, bu ayrımı yapmaya elverişli ölçütleri “akıl yürütme” denilen düşünme biçimine geçerlik niteliğini veren kuralları saptamaya çalışır (Yıldırım, 2010, s.32).

Her disiplinde olduğu gibi mantık için de kurallar bulunmaktadır. Bu kurallara uyulması ile mantıklı ya da mantıksal düşünme süreci gerçekleşmiş olur. Bu kurallar da akıl yürütme formlarını kullanmayı, kıyas yapmayı ve kavramlar ile önermeler üreterek çıkarım yapmayı içermektedir (Başerer, 2017, s. 437). Bu sayede mantıksal düşünme sürecine girilebilir. Mantıksal düşünme sağlam kararlar verebilmenin ve karmaşık problemleri çözebilmenin anahtarıdır (Savant, 1997, s.54). Aynı zamanda mantıksal düşünme, problem çözebilmeyi, kavramsal analizlerde bulunabilmeyi, akıl yürütmeyi gerçekleştiren yolları kullanabilmeyi, soyut yapıları tanıyabilmeyi, iki durum arasındaki ilişkiyi ayırt edebilmeyi ve çeşitli kıyas ve çıkarımlar yaparak mantıklı kararlar verebilmeyi sağlayan bir düşünme türüdür (Başerer, 2017, s.437).

Esnek Düşünmede Bilinmesi Gereken Kavramlar

Esnek düşünmek için, sorunlarla ilgili alışılmışların farkında olma, sorunlara yönelik özgün fikirler geliştirme ve bu sorunlara ilişkin akıcı düşünceler ortaya koyma şartlarının sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle alışılmış düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olan unsurları belirtmekte yarar bulunmaktadır.

Alışılmış düşüncelerin ortaya çıkma ihtimalini kuvvetlendiren veya *esnek düşünmeyi engelleyen başlıca unsurlar*; işleve takılma, kurulum, yakınsak düşünme, katı düşünmedir.

İşleve takılma: Nesneleri iş gördükleri biçimde algılama ve bu amaçla kullanma alışılmış düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olan unsurlardandır. Dolayısıyla işleve takılma esnek düşünmeyi engelleyen unsurlardandır.

İşleve takılmaya aşağıdaki şekilde örnek verilebilir:

Duvardan asılı iki ip var. Siz bu iki ipin arasındasınız ve aynı anda bu iki ipe yetişemiyorsunuz. Size verilen makası ve raptiyeyi kullanarak bu iki ipi nasıl birbirine bağlarsınız? Bu probleme makasla ipin birini keser sonra iki ipi birbirine bağlarım şeklinde cevap verenler işleve takılmış olurlar. Çünkü sorunu çözmede öncelikle makasın işlevine takılmışlardır. Bu noktada makasın uzunluğundan veya ağırlığından yararlanarak sorun belki çözülebilir. Makası ipin birine bağladıktan sonra makas bağlanan ipi sallar, diğer ipi tutar ve sallanan ipi de yanınıza geldiğinde tutarsanız ipleri birbirine bağlayabilirsiniz. Bu durumda makasın sadece işlevine takılan insanlar hem alışılmış davranış ortaya koymuş hem de sorunu çözmek için farklı alternatifleri gözden kaçırmış olurlar.

Kurulum: İnsanların yararlanageldikleri belirli şeyleri yapma biçimleri (alışkanlıkları), yeni bir problemi de bu biçimde ele almaya hazır olmalarını (kurulum) sağlar. Yani kurulum, sorunun başında bireylerin düşüncelerini belirli bir doğrultuda yönlendirerek, düşünenin yanlı olmasına neden olur (Morgan, 1984, s.151).

Yakınsak düşünme: Sorunlar karşısında insanların bir tek çözüm yolunu görmeleri ve diğerlerini dikkate almamaları demektir. Alışılmış ve beklenen yanıtlara yönelmedir. Önceden belli olanı öğrenmeye ve bilineni saklamaya özgüdür. Bilinenlerle yeni bir şeyler ortaya koymaktan ziyade var olanları ortaya koymak, bilinenleri genişletmektir (Üstündağ, 2005, s.20).

Yakınsak düşünmede mantıksal olarak katılık ve rasyonel olarak çözümleme söz konusudur (Sungur, 1997, s.92). Bu yöntem düşünmeyi sınırlayıcı bir düşünme yöntemi olduğu için esnek düşünmeyi engelleyici nitelik taşımaktadır.

Katı düşünme: Sorunlara, durumlara tekdüze şekilde bakma ve bunlara ilişkin düşünceleri değiştirmemektir.

Esnek düşünmeye olanak sağlayan temel kavramlar ise aşağıdaki gibidir:

Özgünlük: Alışılmış olarak görünen ve bilinenlerden, farklı yönleri ortaya koymaktır (Vidal, 2009, s.418).

Teklik özelliğine sahip olan yeni bir şey üretmek anlamındadır (Üstündağ, 2005, s.29).

Özgünlük bir bakıma aniden karşılaşılan sorunlara farklı çözümler geliştirmektir.

Akıcılık: Fazla sayıda düşünce ortaya koymak, çalışmalar düzenlemek ve üretim yapmak anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle akıcılık, belli bir zaman diliminde, sayısal olarak başka kişilere göre daha çok düşünce üretmek, çözüm getirmek ve seçenekler sunmaktır (Üstündağ, 2005, s.28).

Akıcılık, bir soruna ilişkin çok sayıda düşünce ve çözüm önerisi üretmektir. Alışılmış çözüm yolları yaratıcılığı ve keşfi engeller. Alternatif çözümler için çoklu araçlar, sorunların çözümünü kolaylaştırır (Vidal, 2009, s.418).

Akıcılık, ihtiyaç duyulan çok sayıda mümkün çözüm yolu düşünmektir (Passig & Eden, 2000, s.2).

Güdülenme: İnsanlar sorunlarını çözmek için güdülenmiş olmalıdırlar. Aksi halde düşünceleri amaçsız olacak ve çözüme ulaşmak güçleşecektir. Bu anlamda güdülenme düşüncüyü yönlendirir; böylece, yalnızca problemin amacına ilişkin olan düşünceler üzerinde durulur (Morgan, 1984, s.151). Bu anlamda güdülenme, sorunun tam olarak belirlenmesi ve toparlanmasına yardımcı olur.

Esnek Düşünme İçin Genel Aşamalar

Çalışmada kavramsal çerçeve oluşturulurken çok sayıda esneklik tanımına rastlanmıştır. Fakat özellikle yurt dışındaki kaynaklarda kavrama ilişkin bazı tanımların belirgin olmadığı, malumun ilanı gibi olduğu dikkati çekmiştir. Karşılaşılan en tutarlı tanım, çalışmada da kullanılan Guilford'un esnek düşünme tanımıdır. Buna göre esneklik, karşılaşılan sorunlara yönelik mümkün sayıda özgün ve akıcı düşünceler geliştirebilme yeteneğidir. Tanımdan yola çıkıldığında esnek düşünmenin temel aşamaları, sorunla ilgili alışılmış düşünceleri belirledikten sonra soruna ilişkin akıcı ve özgün fikirler üretmektir.

Esnek düşünme için 4 temel aşama ve bu aşamaların her birinin gerçekleştirilmesi için temel alt unsurlar aşağıdaki gibidir:

- a. Esnek düşünmenin temel özelliklerinin farkına varma
 1. Esnek düşünmeyi tanımlayabilme.
 2. Esnek düşünme ile katı düşünmeyi ayırt edebilme.
 3. Esnek düşünme ile ilgili olan (alışılmış, özgünlük, akıcılık) kavramları tanımlayabilme.
- b. Bir sorun ile ilgili alışılmış düşünceleri belirleme
 1. Verilen bir sorun ile ilgili aklına ilk gelenin alışılmış olma olasılığının yüksek olduğunun farkındalık bilgisi.
 2. Verilen sorun ile ilgili olarak alışılmış düşüncelerin ortaya çıkmasında etkili olan unsurları/nedenleri belirleyebilme.
 3. Verilen bir sorun ile ilgili anlık görüşlerin ortak yanlarını bulabilme.
 4. Verilen bir sorun ile ilgili problemin çözümünde bulunan ortak yanları belirleyebilme.
 5. Verilen bir sorunun çözümü için bulunan ortak yanların yeterli/yetersizliklerini ortaya çıkarabilme.
- c. Özgün düşünceler üretme
 1. Alışılmış düşünce ile özgün düşünce arasındaki farkları söyleyebilme.
 2. Verilen bir soruna ilişkin alışılmış düşünceler dışındaki fikirleri fark edebilme.
 3. Verilen bir soruna ilişkin özgün düşünceler ortaya koyabilme.
 4. Özgün düşünce üretmenin faydalarını sıralayabilme.
- d. Akıcı düşünceler üretme
 1. Alışılmış düşünce ile özgün düşünce arasındaki farkı söyleyebilme.
 2. Özgün düşünce ile akıcı düşünce arasındaki farkı söyleyebilme.
 3. Verilen bir sorun ile ilgili olarak alternatifli düşünce üretebilme.
 4. Verilen bir sorun ile ilgili olarak muhtemel çözüm yolları ortaya koyabilme.
 5. Verilen bir soruna ilişkin alternatif çözümler üretebilme.

Esnek Düşünmenin Yararları

Eğitim; insan gereksinimlerinin çokluğu ve çeşitliliğine bağlı olarak gün geçtikçe zorlaşmakta, kazanılan her yeni beceri hemen arkasından kazanılması beklenen bir ya da birkaç yeni beceriyi öğrenmeyi gerektirmektedir. Günümüz eğitim kurumlarının önemi, yaşam boyunca eğitimin önem kazanmasıyla birlikte artmaya başlamıştır. Öte yandan çağdaş dünyanın gereksinimleri günümüz bireylerinin düşünme becerilerine sahip olmalarını bir zorunluluk haline getirmiştir. Öğretimde bilgi alıp verme yerine, düşünmeyi öğrenme önem kazanmaktadır. Bu nedenle eğitimde düşünen, eleştiren, üreten, bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler yetiştirilmeye çalışılmalı, öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik eğitim programları hazırlanmalıdır.

Yeni ürünlerin sıklıkla ortaya çıktığı ve değişimin hızlı olduğu günümüz bilgi çağında değişimleri takip ederek bunlara ayak uydurabilmek güçleşmiştir. Ayrıca yeni çıkan gelişme ve değişimlerle beraber insanların sorunları da artmıştır. Yani günümüz toplumlarında bireylerin sorunları önceki zamanlara göre daha karmaşık hal almıştır. Bu bağlamda sorunlara alışılmışın dışında çözümler üretmek zorunlu hale gelmiştir. Dolayısıyla günümüzde insanlar, gelişmelere ve yeniliklere kolaylıkla uyum sağlayabilmeli, bilgiyi bilerek seçebilmeli, esnek düşünceler üretebilmeli, sorunlar karşısında esnek davranabilmeli, kişiliğini geliştirmeli, yani çağdaş, profesyonel nitelikleri kazanmış olmalıdır. Bu niteliklerin kazanılması, insanlara çağın getirebileceği yeniliklere kolaylıkla uyum sağlayabilmeleri için temel kavramları özümsetmeyi, esnek düşünme gücünü kullanarak sorunları çözümleyebilme becerisini kazandırmayı amaçlayan çağdaş eğitim ile mümkündür. Bu nedenlerle günümüzde eğitim sisteminin en önemli görevlerinden biri topluma esnek düşünen bireyler kazandırmak olmalıdır.

Bireylerin kendini sorgulaması, değerlendirmesi, olumlu ve olumsuz yönlerinin farkında olması, kendini tanıması, yeteneklerini fark etmesi, kendini geliştirmesi için esnek düşünme bir mihenk taşıdır. Ayrıca bireylerin yeni durumlara uyum sağlaması, sorunlara mümkün sayıda alternatif çözümler üretebilmesi, olayları doğru bir şekilde analiz-sentez etmesi ve değerlendirmesi için esnek düşünme önemlidir. Bunların yanında başkalarını tanıma, anlama, yorumlama, doğru sonuçlara ulaşmada esnek düşünme etkilidir. Dolayısıyla esnek düşünen bireyler yetiştirmek eğitim sistemimiz için büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede esnek düşünmenin bireylere kazandırabileceği özellikler aşağıda sıralanmıştır:

- Bakış açısını değiştirebilme.
- Zihniyeti (ön yargılar/kalıp yargılar) değiştirebilme.
- Düşüncelerini yeni veriler temelinde yenileyebilme.
- Sistemli düşünebilme.
- Çok sayıda fikir üretebilme.
- Çözüm yolu işlemediğinde sorunu tekrar tanımlayabilme.
- Farklı bakış açılarıyla sorun üzerinde çözüm olasılıkları ortaya koyabilme.
- Olaylar karşısında etrafıca düşünebilme.
- Uyum sağlayabilme.
- Çözüm önerisine sahip olabilme.
- Farklılıkları kabullenebilme.
- Alternatif çözümleri görebilme.
- Açık zihinliliği sürdürebilme.
- Bşkalarını dinleyebilme.
- Yaratıcı fikirler oluşturabilme.
- Seçeneklere sahip olabilme.
- Alışkanlıkları kolaylıkla değiştirebilme.

Sonuç

Esnek düşünme, bilgileri doğrularken ya da düşünceleri değiştirirken akıcı düşünceler yaratabilme yeteneğidir. Bu temel tanımdan yola çıkıldığında esnek düşünmenin düşünme türleri arasından en çok yaratıcı düşünme ile benzerliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Dahası yaratıcı düşünmenin temel tanımına baktığımızda esnek düşünme yaratıcı düşünmenin bir basamağı gibi düşünülmektedir. Sonuçta esneklik, yaratıcı düşünmenin en temel adımı olarak değerlendirilebilir.

Esnek düşünme ile yansıtıcı düşünmenin ortak özelliği probleme farklı ve yeni yönlerle bakabilme noktasındadır. Fakat yansıtıcı düşünme daha çok bireyin kendisi odaklı iken; esnek düşünme çift yönlüdür denilebilir. Bu yönden esnek düşünmenin yansıtıcı düşünmeye göre daha kapsamlı ve problem çözmeye daha çok ilintili olduğu söylenebilir.

Belirli bir konuya farklı açılardan bakabilme özelliği esnek düşünme ile altı şapkalı düşünmenin ortak özelliğidir. Altı şapkalı düşünmede belirli bir konuyu ya da problemi altı farklı noktadan düşünme, ele alma söz konusu iken esnek düşünmede böyle bir sınırlama söz konusu değildir. Esnek düşünmede belirli bir probleme olabildiğince özgün düşünce üretme durumu vardır.

Analitik düşünmede bir durumu, problemi parçalara ayırarak öğeler arası ilişkiler kurmayı gerçekleştirmek yoluyla değerlendirme yapma söz konusudur. Fakat esnek düşünmede parçalara ayırma tek yol değildir. Ayrıca esnek düşünmede sınırlandırmadan ne kadar uzaklaşırsa o kadar yakınsak düşünmeden uzaklaşılar ve böylece alışılmışın dışına çıkılarak özgün ve akıcı düşünceler ortaya konulabilir.

Yaratıcı düşünme ile esnek düşünmenin çok sayıda ortak özelliği bulunmaktadır. Tanımlardan yola çıkıldığında esnek düşünmenin yaratıcı düşünme için en temel basamak olduğu söylenebilir. Hatta yaratıcı düşünmenin önünü açan yoldur denilebilir. Her iki düşünmede de ortak olan en temel kavramlar “akıcılık, özgünlük, alışılmışın dışına çıkmak, olabildiğince seçenek üretmek” gibi unsurlardır. Aslında bu kavramların esnek düşünmeye olanak sağladığını, esnek düşünmenin ise yaratıcı düşünmeye temel oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Yaratıcı düşünmede hazırlık, kuluçka, aydınlanma ve değerlendirme olmak üzere dört aşama söz konusudur. Esnek düşünmede özgünlük, akıcılık, işleve takılmama, ıraksak düşünme, kurulumuz bakış açısı ve güdülenme gibi aşamaların olduğu söylenebilir.

Eleştirel düşünmede değişmeye ve kendini düzeltmeye açık olma, çeşitli açılardan bakabilme özellikleri vardır. Bu özellikler esnek düşünmede de bulunmaktadır. Eleştirel düşünme belirli işlemler, sorgulamalar, ilişki kurmalar üzerine değerlendirme yapma temeldedir. Fakat esnek düşünmede değerlendirme durumu yerine soruna karşı olabildiğince özgün, akıcı düşünce geliştirme temeldedir.

Mantıksal düşünmede temelde akıl yürütme ile geçerliliğin sağlanması durumu ön planda iken esnek düşünmede alışılmışın dışına çıkarak özgün, akıcı düşünce geliştirebilme esastır. Dolayısıyla mantıksal düşünme daha çok biçimsel iken esnek düşünmede içerik de önemlidir denilebilir. Her iki düşünmede de ilişki kurma, alternatif üretme, ayırt etme, problem çözme söz konusudur.

Bilgi çağının en belirgin özelliği; bireylerin aldıkları bilgilerin tamamını biriktirmelerinden ziyade, öğrenilmeye değer olan bilgileri seçerek, ayıklamalarını ve bu bilgileri değerlendirerek yeni bilgilere ulaşmalarını gerektirir. Esnek düşünme, bu çerçevede alternatif bilgiler oluşturma ve yeni bilgiler elde etmede önemli bir alternatif olabilir. Günümüz toplumunun şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda esnek düşünen bireyler yetiştirmenin önemi bir kez daha artmaktadır.

İnsanların kendini sorgulaması, değerlendirmesi, olumlu ve olumsuz yönlerinin farkında olması, kendini tanıması, yeteneklerini fark etmesi, kendini geliştirmesi için esnek düşünebilme önem taşımaktadır. Ayrıca bireylerin yeni durumlara uyum sağlaması, olayları doğru bir şekilde analiz-sentez yapması ve değerlendirmesi için esnek düşünebilmeye ihtiyaç vardır. Bunların yanında başkalarını tanıma, anlama, yorumlama, doğru sonuçlara ulaşmada esnek düşünme etkili olabilir.

Günümüzde tüm meslek üyeleri, gelişmelere ve yeniliklere kolaylıkla uyum sağlayabilmeli, bilgiyi bilerek seçebilmeli, yaratıcı düşünceler üretebilmeli, esnek davranabilmeli, kişiliğini geliştirmeli, yani çağdaş profesyonel nitelikleri kazanmış olmalıdır. Bu niteliklerin kazanılması, öğrencilere çağın getirebileceği yeniliklere kolaylıkla uyum sağlayabilmeleri için temel kavramları özümsetmeyi, esnek düşünme gücünü kullanarak sorunları çözümleyebilme becerisini kazandırmayı amaçlayan çağdaş eğitim ile mümkündür. Bu nedenlerle günümüzde eğitim sisteminin en önemli görevlerinden biri topluma esnek düşünen bireyler kazandırmak olmalıdır.

Esnek düşünmenin geliştirilmesi için eğitim-öğretim ortamlarında kullanılabilecek en önemli öğretim yöntem ve teknikleri; soru-cevap, tartışma, altı şapkalı düşünme, beyin fırtınası, problem çözme, scamper vb. dir.

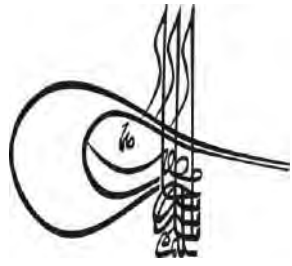
Öneriler

1. Esnek düşünmenin geliştirilmesine ilişkin uygulamalı çalışmalar yapılabilir.
2. Esnek düşünme becerisi kazandırma ve geliştirmeye dair uygulamalı çalışmalar yapılabilir.
3. Esnek düşünme, ezberciliğin (sorgulamadan bilgiyi depolamanın) önüne geçilebilmesinde çok önemli bir aşamadır. Bu nedenle, esnek düşünme çalışmaları öğretimde bir yöntem olarak kullanılabilir.
4. Esnek düşünmeye dair ölçek geliştirmesi çalışmaları yapılabilir.
5. Esnek düşünme ile benzerlik gösteren düşünme türlerini de içerisine alan ve bu düşünme türlerinin etkililiğini ortaya çıkaracak nitelikte uygulamalı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alkan, V., & Gözel, E. (2012). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Becerilerine İlişkin Görüşleri. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 8(1), 1-12.
- August, M. (2000). Flexibility: A Concept Analysis. *Nursing Forum*, 35(1), 4-13.
- Ayazcan, H., & Semerci, N. (2007). Altı Şapkalı Düşünme Tekniğinin İlköğretim Sosyal B ilgiler Dersinde Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 32(145), 39-52.
- Bacanlı, H. (2012). Dört Katlı Düşünme Modeli. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim* (146), 29-36.
- Barak, M. & Levenberg, A.(2016). Flexible thinking in learning: An individual differences measure for learning in technology-enhanced environments. *Computers & Education*, 99, 39-52.
- Başerer, D. (2017). Bir Düşünme Türü Olarak Mantıksal Düşünme. *The Journal of Academic Social Sciences*, 5(41), 433-442.
- Blaye, A. ve Diğerleri (2006). Categorical Flexibility in Children. *Developmental Psychology*. 3(2). 163-188.
- Cengiz, C., & Karataş, F. Ö. (2006). Yansıtıcı Düşünme ve Öğretimi. *Millî Eğitim*(211), 5-27.
- Cevizci, A. (2000). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çakır, N. A., & Senemoğlu, N. (2016). Yükseköğretimde Analitik Düşünme Becerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1487-1502.
- Deak, G. O. (2003). The Development of Cognitive Flexibility and Language Abilities. San Diego: Academic Press.
- Deak, G. O. & Diğerleri (2004). Effects of Age, Reminders, and Task Difficulty on Young Children's Rule-Switching Flexibility. *Cognitive Development* 19(2004). 385-400.
- Dewey, J. (1933). How We Think. A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process, Boston: D. C. Heath
- Dombaycı, M. A. (2012). Dört Katlı Düşünme Modelinin Kavramsal Temelleri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*(146), 37-42.
- Eden, S. & Passig, D. (2000). Improving Flexible Thinking in Deaf and Hard of Hearing Children with Virtual Reality Technology. *American Annals of the Deaf*. 145(3). 286-291.
- Epstein, R. (2006). Critical Thinking. USA: Thomson&Wadsworth.

- Gazali, (2017). Düşünme, Konuşma ve Söz Üzerine (Çev: Ahmet Kamil Cihan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Griffin, P. & McGaw, B., & Care, E. (Eds.). (2012). Assessment and Teaching of 21st century skills. Dordrecht: Springer. 2324-5.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılgılar. *Sosyal Bilimler*, 7(1), 57-74.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin Düşünce Becerilerini Geliştirme. *TÜBAR-XXXII*, Güz, 127-146.
- Hund, M. A. & Foster, E. K. (2008). Understanding Developmental Changes in the Stability and Flexibility of Spatial Categories Based on Object Relatedness. *Developmental Psychology*. 4(1). 218-232.
- Jacques, S. & Blaye, A. (2003). Categorical Flexibility in Preschoolers. *Developmental Psychology*. Milan.
- Kazancı, O. (1989). Eğitimde Eleştirici Düşünme ve Öğretimi. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Koray, Ö. (2004). *Yaratıcı Düşünme Tekniklerinden Altı Düşünme Şapkası Ve Nitelik Sıralam Tekniklerinin Fen Derslerinde Uygulanmasına Yönelik Öğrenci Görüşleri*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Lipman, Matthew, (2003), *Thinking in Education*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Morgan, C. T. (1984). Psikolojiye Giriş. (Çev: Arıcı, H. ve Diğerleri). Ankara: Meteksan Yayınları.
- Öner, N. (2014). *Klasik Mantık*. (13. Baskı). Ankara: Divan Kitap Yayınevi.
- Özdemir, O. (2008). Eleştirel Düşünme. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Özden, Y. (2005). Öğrenme ve Öğretme (Yedinci Baskı). Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Savant, N. (1997). *Logic*. "Statements and Definitions". *Logical Thinking*, pp.54-107.
- Sungur, N. (1997). Yaratıcı Düşünce. (İkinci Baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Tall, D. & Mc Gowen, M. (2001). Flexible Thinking, Consistency, and Stability of Responses: A Study of Divergence. 5(25). 1-8.
- TDK. (1998). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Türker, S. (2002). *Aristoteles Gazzali İle Leibniz'de Yargı Mantığı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım.
- Üstündağ, T. (2005). Yaratıcılığa Yolculuk. (Üçüncü Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Vidal, R.V.V. (2009). Creativity for Problem Solvers. *Al&Soc*. 23: 409-432.
- Yıldırım, C. (2010). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Aralık 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Serhat ZAMAN - Doç. Dr. Bayram ÇETİN - Dr. Öğr. Üyesi Handan ARSLAN

This article was checked by iThenticate.

ERGANİ İLÇESİNDE KÖYLERİN HÂKİM EKONOMİK FAALİYETE GÖRE DAĞILIŞI*

Esen DURMUŞ** - Ali YİĞİT***

ÖZET

Ergani ilçesinde köylerin hâkim ekonomik faaliyetlerine göre dağılışı ele almayı amaçlayan bu çalışmada yükselti ve morfolojiye bağlı olarak köylerde yürütülen ekonomik fonksiyonların gösterdiği değişimler ele alınmıştır. Ergani ilçesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında bir geçiş özelliğine sahiptir. Dolayısıyla her anlamda fiziki coğrafya koşullarındaki çeşitlilik beşeri ve ekonomik coğrafyayı da şekillendirmiştir. Farklı jeomorfolojik ünitelerde kurulan köylerde farklı yaşam tarzları ortaya çıkmaktadır. Aynı morfolojik üniteye kurulan köylerde benzer ekonomik özellikler görülmektedir. Ergani Güneydoğu Toroslar yöresi, Diyarbakır Havzası ve Karacadağ yöresine ait özellikleri taşımaktadır. Üç ayrı yörenin hâkim ekonomik özelliklerini taşıyan Ergani’de, Güneydoğu Toroslar yöresine dâhil kırsal yerleşmelerde meyve üretimi (özellikle bağcılık) ve kıl keçisi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Orta kesimlerde Diyarbakır havzasına dâhil yerleşmelerde kuru tarım, sulu tarım ve koyun yetiştiriciliği yapılmaktadır. Güneyde ise Karacadağ platosunda küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yanında kuru tarım ve çeltik tarımı önemlidir. Yükseltiye bağlı olarak, köy yerleşmelerinin yapısı, şekli, dokusu, büyüklüğü ve hâkim ekonomik faaliyet de değişmektedir. Ergani’deki köyler; bitkisel üretim yapan köyler, sebze ve meyve üreten köyler ve hayvancılık yapan köyler olarak sınıflandırılmıştır. Ergani’de yerleşmelerin toplu, dağınık ve seyrek dokulu olmalarında birinci derecede topografya, su kaynaklarına yakınlık, ekonomik aktiviteler ve sosyal açıdan güvenlik ortamının büyük önemi vardır. Genellikle eğimli alanlarda kurulan köyler dağınık dokulu, ova ve plato üzerinde yer alan

* Bu Çalışma 2009 yılında yapılan “Ergani İlçesinin Coğrafyası” adlı doktora çalışmasından üretilmiştir.

**  Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, E-posta: esendurmus@firat.edu.tr

***  Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, E-posta: aliyigit@uludag.edu.tr

yerleşmeler toplu yerleşme karakteri göstermektedir. Su kaynaklarına yakınlık, Ergani gibi yarı kurak iklim özelliklerinin görüldüğü yerlerde yerleşmelerin sık ve toplu olmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergani, arazi kullanımı, hâkim ekonomik faaliyet, yerleşme

DISTRIBUTION OF VILLAGES ACCORDING TO THE DOMINANT ECONOMIC ACTIVITY IN ERGANI DISTRICT

ABSTRACT

In this study, which aims to address the distribution of villages according to dominant economic activities of Ergani District, changes in the economic functions of the villages due to the elevation and morphology are discussed. Ergani district has a transition feature between the East and Southeast Anatolia regions. Therefore, the diversity of physical geography conditions has shaped the human and economic geography as well. While different lifestyles arise in the villages established in different geomorphological units, similar economic characteristics are observed in the villages established in the same morphological unit. Ergani has the characteristics of Southeastern Taurus region, Diyarbakır Basin and Karacadağ region in terms of regional geography. In Ergani, which carries the prevailing economic characteristics of three different regions, fruit production and hair goat breeding are carried out in rural settlements located in the southeastern Taurus region. Dryland farming, irrigated agriculture and sheep farming in the Diyarbakır basin in the central regions, and sheep farming and dryland farming in the Karacadağ plateau in the south, and paddy farming in the settlements on the plateau are the main economic activities of the villages. Depending on the elevation, the structure, shape, texture, size, and dominant economic activity of the village settlements also vary. Topography, closeness to water resources, economic activities, and social security have great importance in the settlement in Ergani to be collective, scattered and sparsely textured. Generally, while the villages established in sloping areas are scattered textures, settlements located on the plain and plateau show a collective settlement character. The proximity to water resources has led to frequent and collective settlements in places like Ergani where semi-arid climate is observed. Also, while social disorders including blood feuds and terrorism cause scattered and fragmented settlements, they bring them closer to each other for security reasons.

STRUCTURED ABSTRACT

All spaces on the earth that have been settled on have been organized according to their functions. The settlement is the organization and distribution of the residential space (Tümertekin and Özgüç 2015: 361). The village is a settlement center whose economic functions are largely based on agriculture and animal breeding and the population is small compared to the provincial cities and towns. Although there are

some villages where forestry, mining, fishing and hunting are at the forefront according to the natural environment in which they were established, these activities are also classified as the same as they are primary production, that is "raw material production" such as agriculture and animal breeding. In this respect, the concept of village from past to present signifies "the relatively small settlement centers inhabited by people who produce mostly raw materials, and the unit formed by the land required to perform the activities in question" (Gümüşçü, 2007). The villages that form the basis of rural settlements are that generally supply the raw materials (agriculture and animal breeding) in Turkey. The village settlements established throughout the history exhibited a dynamic structure; depending on the proximity of the units, locations, transportation systems, and distance, from which they were established, they developed and prospered in some places, disappeared in some other places and were displaced in some others. This change, which occurred due to the effects of natural, historical and social factors, did not result in the villages losing importance in any period. It is possible to classify or typify the villages in Turkey with different perspectives such as population, shape-form, position and function (Taş, 2016: 293-297). It is also possible to classify the villages in terms of their functions. The main function for villages is the rural production. This classification will, therefore, be based on the prevailing economic activity in the villages. In this respect, İzbirak divided the villages in Turkey according to main source of income into 9 groups as cultivators, gardeners, animal breeders and foresters, artisan-farmers, crafts-farmers, workers and farmers, agrarian-gardeners-shoppers and fishing villages (İzbirak, 1984).

Primary economic activities such as agriculture, animal breeding and forestry are among the priority functions of the village settlements. However, the economic problems of today prevent the complete realization of these activities in the village settlements. The village settlements outside certain locations lost their population due to migration and turned into settlements, which mostly provided population to the cities (Tunçdilek, 1978). This situation is much more clearly observed especially in the permanent village settlements and mountainous areas away from cities. In our country, the villages which have high levels of elevation and have previously had a large population constantly emigrate due to insufficient living conditions and face the danger of extinction. The villages established in the vicinity of the busy transportation routes and near the city centers grow and develop faster than the ones established in other areas. Even if the factors such as the fact that rural production does not provide sufficient income and the employment opportunities in the cities become more attractive comparatively slow down the emptying of the villages in this situation, these villages will still lose population in the long term (Karabağ and Şahin, 2011). Considering the Southeastern Anatolia region, which includes Ergani district in this respect, the increase in irrigated agricultural areas within the scope of the GAP project and the establishment of industrial facilities based on agricultural production due to diversity in the product design decreased migration from the region and the population within the region was replaced. While the villages established in the plain floor in the Ergani district have more population, the villages established in high plateau and mountainous areas continue to lose their population continuously.

When we classify the villages in Ergani according to the types of dominant economic activity, we see the characteristics of three different regions in the region. The high plateau areas in the north have had a lot of populations in the past. Especially in the periods when the animal breeding economy was dominant, the high plateaus, which were the survival areas of a large population, have the lowest population density today. Fundamental economic activity is animal breeding. The permanent population has decreased considerably. Permanent settlements have been replaced by temporary settlements such as mountain houses and hovels. With the decrease in the use of forests, the number of sheep and goats has also decreased.

This caused the evacuation of village and sub-village settlements for security reasons which began in the 1980s and in 1990s, the contraction of economic activities, and the population to abandon the high plateau areas and eventually migrate. The most accurate viable application for these villages whose population is on the decrease is to encourage the villagers to breeding livestock. It is because the population that knows this culture well has the infrastructure to adopt this new style of animal breeding. The mining region has almost lost its economic activities based on fruit growing and especially hair goat breeding due to negative reasons mentioned above. However, animal breeding is at the foreground in 15 villages in this area.

The dominant type of economic activity in 58 settlements in Ergani and Bereketli depressions in the central part is plant production. Wheat is the most sown agricultural product. In addition to dry farming, viniculture cultivation and industrial crops have also developed. The better income of these villages has caused their population to increase. In particular, the sale of grapes and cotton generates a lot of revenue. Vegetable and fruit production also increase in the areas where irrigation is done in the basin floors and down the valleys.

Sheep and goat breeding, on the other hand, is common on the Karacadağ basalt plateau located in the southern part thanks to the presence of large meadows. In recent years, the overemphasized animal breeding projects supported by the State and the Europe have developed. Dry farming is also important in these areas but not as economical as animal breeding. As it is well-known, these areas have been used as winter quarters since the Ottoman period. The large meadows owned have been transformed into fields of meadow, settlement and agricultural activities with the expansion of crop activities and the settlements on these areas that started as a result of migration after 1950s. Therefore, the meadow areas used by the nomadic tribes as winter quarters has decreased.

Keywords: Ergani, landuse, dominant economic activity, settlement.

1.GİRİŞ

Yeryüzünde yerleşilmiş mekânın tümü fonksiyonlarına göre örgütlenmiştir. Yerleşme de konut mekânının örgütlenmesi ve dağılışıdır (Tümertekin ve Özgüç 2015: 361). Köy, ekonomik fonksiyonları büyük ölçüde tarım ile hayvancılığa dayanan ve nüfusları şehir ve kasabalara göre az olan yerleşme

merkezidir. Kurulduğu doğal ortama göre bazen ormancılık, madencilik, balıkçılık ve avcılığın ön plana geçtiği köyler varsa da; bu faaliyetler de tarım ve hayvancılık gibi birincil üretim yani “hammadde üretimi” olduğundan aynı sınıflamaya girmektedirler. Bu yönüyle geçmişten günümüze köy kavramı, “geçimlerini, çoğunlukla hammadde üreterek sağlayan insanların yaşadığı nispeten küçük yerleşme merkezleri ile adı geçen faaliyetlerin yapılması için gerekli arazinin oluşturduğu ünite” anlamına gelmektedir (Gümüşçü, 2007). Kırsal yerleşmelerin temelini oluşturan köyler, genel olarak Türkiye’de hammadde (tarım ve hayvancılık gibi) temininin sağlandığı yerleşmelerdir. Tarih boyunca kurulan köy yerleşmeleri, dinamik bir yapı göstermiş; kurulduğu ünitelere, konumlarına, ulaşım sistemlerine yakınlık ve uzaklığa bağlı olarak bazı yerlerde gelişip büyümüş, bazı yerlerde yok olmuş, bazı yerlerde ise yer değiştirmiştir. Doğal, tarihi ve sosyal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bu değişim, köylerin hiçbir dönemde önem kaybetmesiyle sonuçlanmamıştır. Türkiye’de köyleri; nüfus, şekil-biçim, konum ve fonksiyon gibi farklı bakış açılarıyla sınıflandırmak ya da tiplendirmek mümkündür (Taş, 2016: 293-297). Köyleri sahip oldukları fonksiyonları açısından da sınıflandırmak mümkündür. Köyler için temel fonksiyon, kırsal üretimdir. Dolayısıyla bu sınıflandırma, köylerdeki hâkim ekonomik faaliyete dayalı olacaktır. Bu açıdan İzbirak, Türkiye’deki köyleri, asıl geçim kaynağına göre ekinci, bahçeci, hayvancı, ormancı, zanaatçı-tarımcı, el sanatları-tarımcı, işçi-tarımcı, tarımcı-bahçeci-alışverişi ve balıkçı köyler olarak 9 gruba ayırmıştır (İzbirak, 1984).

Kırsal alanlarda kalkınma, yaşayan insan topluluklarının toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan hayat tarzını değiştirecek şekilde olmalıdır. Kırsal kalkınma, bu alanlarda yaşayan insanların üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesini, insan-toprak ilişkilerindeki dengesizliklerin giderilmesini, kentsel alanlarda var olan fiziksel ve toplumsal alt yapının kırsal alanda da yaratılmasını, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesini amaçlayan çok yönlü süreçleri, etkinlikleri ve örgütlenmeleri anlatmaktadır (Geray, 1999). Türkiye’de kırsal mekân planlanmasının yetersiz olması sonucunda köylerde değişim yavaş ilerlemektedir. Bu durum, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik açıdan büyümesinin önünde bir engeldir. Türkiye gibi ekonomisi birincil üretime dayalı ülkelerde köyler hem sosyal hem de ekonomik açıdan ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Bunun sonucunda da kırsal kesim sürekli nüfus kaybetmekte ve kırsal alanlar boşalmaktadır. Böylelikle kırsal üretim ülke ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır.

Köylerde kalkınmanın sağlanabilmesi için öncelikle kırsal yerleşmelerin diğer yerleşmelerden bağımsız düşünülmemesi gerekir. Bunun yanı sıra kırsal üretim yöntemlerinde modernleşmenin sağlanması ve bölgeler arası eşitsizliklerin de giderilmesi yönünde planlamalar yapılmalıdır (Geray, 1975). Bölgeler arası eşitsizlik, pek çok kalkınma planının amaçları arasında olmasına rağmen bu eşitsizlik en azından kırsal mekânda giderilmelidir. Böylece kırsal alanların nüfus kaybetmesinin önüne geçilecektir.

Tarım, hayvancılık, ormancılık gibi temel (primer) ekonomik faaliyetler, köy yerleşmelerinin öncelikli fonksiyonlarındandır. Fakat günümüzdeki ekonomik problemler köy yerleşmelerinde, söz konusu faaliyetlerin tam anlamıyla yapılmasının önüne geçmektedir. Belirli lokasyonlar dışındaki köy yerleşmeleri, göç yoluyla sürekli nüfus kaybetmiş ve büyük ölçüde kentlere nüfus sağlayan yerleşmelere dönüşmüşlerdir (Tunçdilek, 1978). Özellikle dağlık alanlarda ve şehirlerin uzağındaki daimi köy yerleşmelerinde bu durum daha net bir şekilde gözlenmektedir. Ülkemizde yükseltinin fazla olduğu kesimlerde yer alan ve daha önce büyük miktarda nüfus barındıran köyler, geçim şartlarının yetersizliği sonucunda sürekli göç vermekte ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. İşlek ulaşım güzergâhları kenarlarında ve şehir merkezlerine yakın yerlerde kurulan köyler diğer alanlarda kurulanlara göre daha hızlı büyüyüp gelişmektedir. Kırsal üretimin yeterli düzeyde gelir sağlamaması, şehirlerdeki iş olanaklarının daha cazip hâle gelmesi gibi unsurlar bu durumdaki köylerin boşalmasını bir ölçüde yavaşlatsa da uzun vadede bu köyler yine de nüfus kaybedecektir (Karabağ ve Şahin, 2011). Ergani ilçesinin dâhil olduğu Güneydoğu Anadolu bölgesi bu açıdan düşünüldüğünde GAP projesi kapsamında sulu tarım alanlarının artması ve ürün desenindeki çeşitlilikten dolayı tarımsal üretime

dayalı sanayi tesislerinin kurulması bölge dışına olan göçü azaltırken nüfus bölge içinde yer değiştirmiştir. Ergani ilçesinde ova tabanlarında kurulan köyler daha fazla nüfus barındırırken yüksek plato ve dağlık sahalarda kurulan köyler sürekli nüfus kaybetmektedir.

1.1.Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

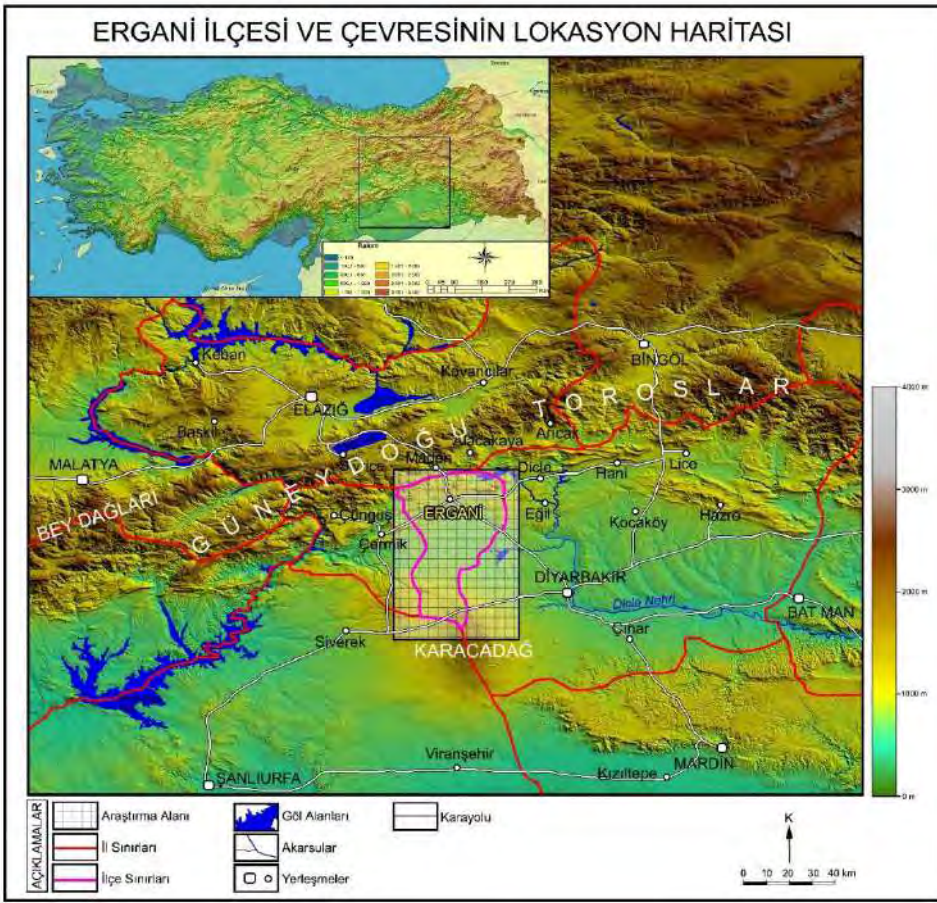
Ergani, Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni birbirinden ayıran sınırın hemen kuzeyinde yer alır. Kuzeyinde Maden Dağları ve Maden çayının sularını topladığı Kralkızı Baraj Gölü, güneyinde Karacadağ volkanik kütlesi, batısında Karababa ve Hazartaş dağları ile Fırat havzasına dâhil Şeyhan çayı, doğusunda İncebel ve Abdülaziz Dağları uzanmaktadır. İdari açıdan ise, doğusunda Eğil ve Dicle, güneydoğusunda Diyarbakır'ın merkez ilçelerinden Kayapınar, Yenişehir ve Sur, güneybatısında Siverek (Şanlıurfa), kuzeyinde ise Elazığ'a bağlı Maden ve Alacakaya ilçeleri yer alır (Şekil 1).

Yerleşmelerin kuruluşu, gelişip gelişmemesi, mekânı kullanma şekli, yerleşim tipi ve tarzı ile yerleşmelerin dağılışı üzerinde genellikle baskın olarak fiziki coğrafya şartları etkilidir. Tunçdilek'in (1967; 27) belirttiği gibi doğa ile insan arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koymadan yerleşmeye ait problemlerin oluşumu ve çözümü hakkında kesin sonuçlara ulaşamayız. İnsanların bir arada yaşama arzusu veya buna yönelik eylemleri doğal çevre koşulları tarafından engellenmekte veya desteklenmektedir. Yerleşim birimleri üzerinde doğal çevre faktörlerinin etkisini istisnai durumlar hariç tüm kırsal yerleşim birimlerinde görmek mümkündür. Köyün kuruluş yerinde doğal çevre faktörleri (jeoloji, jeomorfoloji, topografya, hidrografya, toprak şartları veya iklim) etkili olabilmektedir. Yerleşim birimlerinin yükseltisi, iklimi, eğim derecesi, o yerin daimi veya geçici yerleşim yeri olarak kullanılmasında etkilidir. Meskenlerin yapı tarzında iklim, bakı, litoloji ve morfolojik yapının önemi son derece yüksektir. Ayrıca yerleşim yerinin dolaylı olarak ömrünü belirleyen ve nüfus hareketlerinin oluşmasına sebep olan iktisadi faaliyetin şekli, süresi ve verimi üzerinde doğal çevre faktörleri mutlak etkilidir.

Ergani ilçesinde farklı jeomorfolojik üniteler üzerinde kurulan benzer veya farklı özellikler gösteren yerleşme şekilleri yer almaktadır. Araştırma sahasının kuzeyinde, Güneydoğu Toroslara dâhil Maden Dağlık kütlesi üzerinde yer alan plato sahaları ve Maden Çayının oluşturduğu vadiler yerleşmelerin kümелendiği alanlardır. Bu dağlık kütlenin güneyinde, Ergani-Bereketli ovaları ile Karacadağ platosu yerleşmelerin kümелendiği diğer ünitelerdir. Kırık hatların etkisinde olan alçak ve yüksek plato sahaları ile depresyon tabanındaki koni ve yelpazeler üzerinde gelişmiş yerleşim birimleri farklı ve benzer karakterler göstermektedir. Yerleşmelerin kuruluşunda topografya belirleyici rol oynamaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye gibi yeryüzü şekilleri bakımından çeşitliliğe sahip ülkelerde kısa mesafelerde çok farklı yer şekilleri, yükselti farkları, iklim özellikleri bir arada bulunmaktadır. Buna bağlı olarak kırsal yerleşmelerin birçok faktöre göre ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Ergani ilçesinde de ülke genelinde olduğu gibi tek düze bir kırsal hayat söz konusu değildir. Kırsal yerleşmelerin kurulduğu morfolojik üniteler, farklı ekonomik faaliyetler ve hayat tarzlarının ortaya çıktığı alanlardır. Ergani ilçesi bölgesel coğrafya açısından önemli bir üniteye karşılık gelirken üç farklı yöre karakterine sahiptir. Bu çalışmada Ergani ilçesinin fiziki ve beşeri coğrafya unsurları ele alınarak kırsal yerleşmeleri ekonomik fonksiyonlarına göre sınıflandırmak amaçlanmıştır.



Şekil 1. Ergani İlçesi ve Çevresinin Lokasyon haritası

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Ergani ilçesinde yeryüzü-insan etkileşimi, bağlantıları ve korelatif ilişkileri nedensellik yönüyle ele alınmıştır. Alan ile ilgili diğer yer bilimlari disiplinleri verileri ile ilgili karşılaştırmalar yapılmıştır. Ergani ilçesine ait 1/100.000 ve 1/25.000'lik topografya haritaları kullanılarak köyler kuruluş yerlerine göre ve yükselti basamaklarına göre sınıflandırılmış, Diyarbakır ili arazi varlığı raporundan yararlanılarak Ergani ilçesi arazi varlığı haritası çıkartılmıştır. Ayrıca TÜİK ve İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünden 2017 yılına ait bitkisel üretim ve hayvancılık verileri temin edilerek 2008 yılı ile karşılaştırmalı olarak değişim izlenmeye çalışılmıştır.

2. ERGANİ İLÇESİNDE KÖYLERİN YÜKSELTİ VE MORFOLOJİYE GÖRE DAĞILIŞI

Türkiye’de köy yerleşmeleri değişik ölçütler esas alınarak sınıflandırılabilir. Ancak hangi kıstas esas alınırsa alınsın, yapılacak sınıflandırmanın bir kesinlik ifade etmeyeceği bilinmektedir. En yaygın olan sınıflandırma tiplerinden biri de sürdürülen ekonomik faaliyet tipine göre yapılan sınıflandırmalardır. Böylece köylerde aslında iktisadi faaliyet açısından tek tip, homojen bir ekonomik sistemin olduğuna vurgu yapılır. Fakat beşeri coğrafya şartları uygun bir mekân ile birleşince kırsal alanda sürdürülen faaliyet tipi yerleşmenin karakterini belirler.

Ergani ilçesinde köy yerleşmelerinin kuruluşunu ve gelişimini genel olarak üç farklı yöre ve morfolojik üniteye bağlı olarak açıklamak mümkündür. Bu morfolojik ünitelerde kurulan yerleşmeler, sürdürülen ekonomik faaliyet tipi ve yerleşme tarzları bakımından benzerlikler göstermektedir. Maden

Dağlarından başlayarak, Sakız ve Abdülaziz Dağlarına kadar devam eden kütle ilk morfolojik üniteyi oluşturmaktadır. Bu ünitenin ortak özelliği Ergani'de yükselti ve eğim değerlerinin fazla olmasıdır. Maden Dağlarında yükselti 1824 metreyi bulur.

Güneydoğu Toroslar küntlesine dâhil Maden dağlık sahası üzerinde yerleşmeler üç farklı alanda kümelenmiştir. Yerleşim birimlerinin kümelendiği ilk alan dağlık küntlenin yamaçlarıdır (Değirmendere, Ortaağaç, Kırtas, Yapraklı ve Armutova). Yerleşmeler ikinci olarak Sakız ve Abdulaziz Dağları ile Kralkızı vadisinde kurulmuştur (Kavurmaküğü, Sabırlı, Çukurdere, Çayköy, Gözekaya, Bademli, Dallıdağ, Yakacık ve Deringöze). Son olarak Maden Çayı Vadisi ve Kralkızı Baraj Gölü çevresi (Çayköy, Çukurdere, Söğütalan) yerleşmelerin kümelendiği diğery bir sahadır. İlçenin kuzeyine karşılık gelen bu alanda kurulan yerleşmeler günümüz köy yaşantısına ve ekonomik fonksiyonların gelişimine uygun değildir. Köylerin kurulduğu sahadaki morfolojik üniteler ekonomik faaliyetlerin yürütülmesini kısıtladığı için köyler büyümemekte aksine giderek çok fazla nüfus kaybetmektedir. Genellikle eğimli alanlarda mezra üniteleri artarken araştırma sahasındaki mezzalar azalmıştır. Bu alanda köye bağılı yeni yerleşim birimleri de oluşmamıştır. Yerleşim yerleri vadi, sırt ve yamaç olduğundan taşıyabileceği nüfus kapasitesi son derece düşüktür. Bu tür konumdaki köylerde yerleşim birimi sayısı fazla ama nüfus azdır. Günümüzde, göçler bu konumdaki köylerin kaderidir. Bu çevre aynı zamanda Ergani'nin terör olaylarından en çok etkilenen sahasıdır. Maden Dağları üzerinde yer alan köyler ve köy altı yerleşmeleri genellikle dağınık dokulu yerleşme karakteri göstermektedir. Sırtta kurulan ve bugün terör olaylarından etkilenen Devletkuşu Köyü 950 m. yükseklikte kurulmuş dağınık dokulu köy yerleşmelerine tipik bir örnektir. Yine bu dağlık ünite üzerinde kurulan Sabırlı, Yolbulan, Söğütalan köyleri dağınık dokulu yerleşmelere örnek verilebilir.

Depresyon tabanını sınırlayan dağlık ünitelerin yamaçlarında kurulmuş (Sallar, Boğazköy, Bahçekaşı, Pınarkaya, Salihli, Dağarası, Yolbulan, Çayırdere ve Kesentaş) yerleşmeler Ergani'de en uygun konuma sahip olanlardır. Belirttiğimiz yerleşmeler planlanma açısından güzel bir örnek gösterir. Köyler genellikle tarımsal aktivitenin hiçbir şekilde yapılamayacağı, bitki yetişmesini engelleyen taşlık araziler üzerinde kurulmuş, tarıma elverişli yamaçlar bağıcılığa ayrılmış ve küçük depresyon tabanlarında da kuru tarım yapılmaktadır. Bu alanda bulunan yerleşmeler aynı zamanda boğaz yerleşmeleri özelliği de gösterir. Kırtas köyünden başlayan eski Maden Çayı, yatak yönünde geliştiğı düşünölen ve birbirine boğazlarla bağlanan yerleşmelerdir. Sallar, Boğazköy, Salihli ve Yolbulan bu özelliği en iyi yansıtan örneklerdendir.

Araştırma alanındaki iki dağlık küntlenin arasına yerleşmiş olan depresyonlara karşılık gelen Ergani ve Bereketli ovası araştırma sahasında en fazla nüfuslanan alanlardır. Ergani şehrinin de kurulduğu ova tabanı, işlek demiryolu ve karayolu güzergâhı üzerinde de yer alır. Elazığ-Diyarbakır karayolu ile Haydarpaşa-Kurtalan demiryollarının depresyon tabanından geçmesi ile birlikte, yerleşim birimi ve nüfuslanma oldukça fazladır (Yeşilköy, Yolköprü, Kömürtaş, Kıralan, Ortayazı, Sesverenpınar, Yayvantepe, Boncuklu, Sökündüzü, Usluca, Bozyer, Üçkardeş, Selman, Kayan, Kocaali, Yeniköy, Güzelyurt, Gülerce, Hançerli, Güneştepe, Azıklı, Gözlü, Koyunalan ve Canveren). Bu alanda kurulan yerleşmeler aynı zamanda tarihi dönemler boyunca varlıklarını sürdürö gelmişlerdir. Ergani ve Bereketli ovası üzerinde Boğaz Çay ve yan kolları boyunca birçok tarihi yerleşim (höyük ve mağara) mevcuttur. Neolitik dönemden itibaren kurulan yerleşmeler günümüze kadar gelebilmiştir. Birçoğı günümüzde de yerleşim alanlarının kurulduğu lokasyonda yer almaktadır.

Ergani ve Bereketli ovaları üzerinde yer alan yükseltileri 750-900 m'lerde bulunan kırsal yerleşmeler, genellikle toplu yerleşme karakteri göstermektedir. Bu alanlarda fiziki unsurlar bakımından herhangi bir topografik engel bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra feodal sistemin bir parçası olan aşiret düzenini yansıtan köylerde (Yeşilköy, Demirli, Kavaklı gibi) de toplu bir doku özelliği görölmektedir.

Araştırma alanındaki dağlık ünite de yer alan yerleşmelerden bir diğery grubu Hazartaş Dağlarının (1148 m.) uzantısı olan Yamaçlar Dağı çevresindeki yerleşmeler (Dibektaş, Yamaçlar,

Ziyaret, Otluca) oluşturmuştur. Dağlık üniteye kurulan köylerin görüldüğü İncebel Dağları (1051m), karstik topografyanın yaygın olduğu bir sahadır. Karstik topografyadan dolayı Ergani'deki bu yerleşmeler (Morkoyun, Caferan, Üzümlü, Özbilek, Sallica, Dereboyu, Yukarı Kuyulu, Tevekli ve Aşağı Kuyulu) su probleminin en çok yaşandığı yerleşmelerdendir. Bu yerleşmelerde hayvancılıkla uğraşan nüfus, genellikle ilkbahar ve yaz aylarında hem yaylaya çıkar hem de bu dönemleri Sakız Dağı eteklerinde bulunan meraları kiralarak geçirirler. Hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu Morkoyun ve Sallica köylerindeki nüfus, 1960'lı yıllarda Bereketli Ovasına yerleştirilmiş ve yerleşen nüfusa ovoidan arazi verilmiştir. Fakat köylüler ovaya uyum sağlayamayınca tekrar kendi yerleşimlerine geri dönmüşlerdir.

Köylerin kuruldukları sahanın yükselti basamaklarına göre değerlendirilmesinde, nüfusun genel göç eğilimine paralel sonuçlar ortaya çıkar. Ergani ilçesinde yerleşmelerin çoğu 750–1000 m. yükselti basamağında yer alır. Bu yerleşmelerin kurulduğu morfolojik üniteler, havza ve ova tabanına karşılık gelmektedir. Bu yükselti kuşağında kurulan yerleşmeler, kuzeyden itibaren Kralkızı Baraj Gölü çevresi, Sallar depresyonu, Ergani-Bereketli Ovaları ve Devegeçidi Baraj Gölü çevresidir. Ekonomik faaliyet açısından çeşitlilik gösteren bu yerleşmeler (endüstri bitkileri, tahıl, yem bitkileri ve hayvancılık) genellikle birbirine yakın kara yolu ve demir yolu boyunca sıralanmıştır. Sahanın kuzeyi ve güneyindeki plato sahaları, yerleşmenin yoğun olduğu diğer üniteleri oluşturmaktadır. Ancak plato sahalarında yer alan yerleşmelerde hayat tarzı ve görünüm birbiri ile tezat teşkil eder. Kuzeydeki plato sahasında yerleşmeler daha çok gevşek dokulu, başta bağcılık olmak üzere meyveciliğin yoğun olduğu ve araştırma sahasında orman alanlarının görüldüğü yerler iken güneydeki plato sahasında yerleşmeler toplu bir özellik göstererek tarım faaliyetleri (pirinç üretimi, sebze, tahıl ve yem bitkileri) yanında mera hayvancılığı yürütülen ekonomik faaliyetlerdir. Yükselti ve eğimin de artmasına bağlı olarak özellikle bazalt platosu üzerinde yerleşmeler 1000-1250 metreler arasında kurulmuştur.

Ergani ilçesinde kırsal yerleşmelerin büyük bir bölümü, doğal çevre ile uyum sağlayacak sahalara kurulmuştur. Yükselti basamakları açısından bakıldığında bu durum daha net olarak anlaşılmaktadır. Çünkü köy ve köyden küçük yerleşmelerin büyük bir bölümü ova ile plato sahasında yer alır. Bunlar, nüfus miktarı ve nüfus yoğunluğu açısından olmasa da sayı bakımından en fazla karşımıza çıkan yerleşmelerdir. Yerleşmelerin geri kalanı ise sırtlarda kurulmuştur. Sırtlarda kurulan yerleşmeler sayı bakımından oldukça azdır (4), ve bu yerleşmeler, 1100-1300 m. yükselti basamağında görülmektedir.

Araştırma alanında birkaç köyün yerleşim dokusu gevşek dokulu yerleşmeler sınıfına girer. Bunlar daha çok Maden Dağlarının bulunduğu kuzey kesimlerdeki köy yerleşmeleridir. Karababa Dağları sırt kesiminde Yamaçlar (1150 m), Boğaz çayının oluşturduğu yarma vadide kurulan Kortaş (950 m), Hilar Dağı eteklerinde kurulan Sökündüzü (881 m), Maden Çayı Vadisinde kurulan Ortaağaç (850 m) ve Sırtta kurulan köylerden Değirmendere (900 m) seyrek dokulu yerleşmelere örnek verilebilir.

Yaşamın temel faktörlerinden olan su, beşeri faaliyetleri ve buna bağlı olarak yerleşmelerin kuruluşunu doğrudan etkilemektedir. Meskenlerin toplu ya da dağınık olması üzerinde en önemli faktör sudur (Tanoğlu, 1966: 228). Türkiye'de kırsal yerleşmeler dokularına göre “dağınık”, “toplular” ve “yarı dağınık” şeklinde sınıflandırılırken kuruldukları jeomorfolojik üniteye göre de “ova”, “dağ eteği”, “sırt” ve “vadi içi” olarak sınıflandırılmaktadır (Özçağlar, 2006: 77-80). Bu nedenle kırsal yerleşme üniteleri kurulurken özellikle su kaynaklarının bulunduğu alanları tercih edilmiştir. Ergani'de yerleşmelerin toplu, dağınık ve seyrek dokulu olmalarında birinci derecede topografya, su kaynaklarına yakınlık, ekonomik aktiviteler ve sosyal açıdan güvenlik ortamının büyük önemi vardır. Genellikle eğimli alanlarda kurulan köyler, dağınık dokulu, ova ve plato üzerinde yer alan yerleşmeler ise toplu dokulu yerleşme özelliği göstermektedir. Su kaynaklarına yakınlık, Ergani gibi su problemlerinin yaşandığı alanlardaki yerleşmelerin sık ve toplu olması sonucunu doğurmuştur.

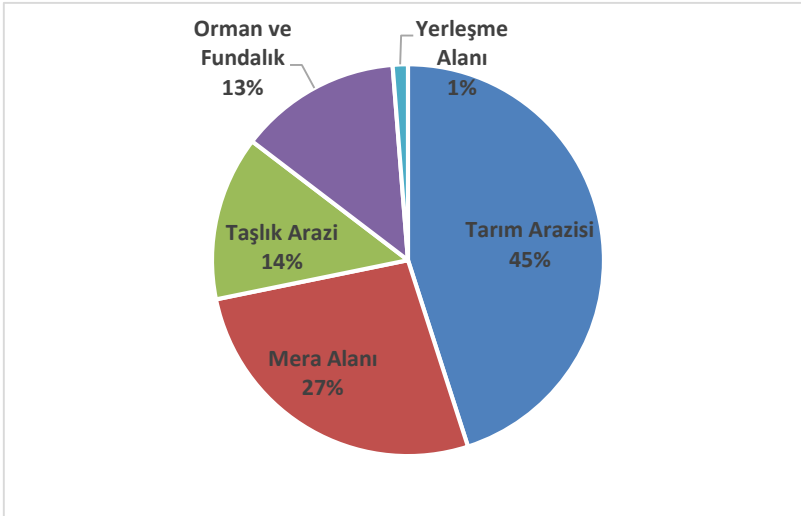
Yerleşmeler ayrıca, fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine göre kuruldukları konumlar değerlendirilerek de sınıflandırılabilir. Kırsal yerleşmelerin bulundukları fiziki konum ile o

yerleşmelerdeki ekonomik faaliyetler arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Yerleşmelerin kurulduğu alandaki eğim değerleri, yükselti ve iklim gibi fiziki koşullardaki farklılıklar, kır yerleşmelerinin ekonomik faaliyetlerini belirlemektedir. Şöyle ki tarım arazilerinin verimsiz ve uygulanan tarım tekniklerinin ilkel olduğu nüfusu az alanlarda, yerleşmeler genel olarak dağınık dokulu bir karakter gösterirken verimi yüksek, tarım tekniklerinin modern olduğu alanlarda yoğun nüfuslu yerlerde yerleşmeler toplu dokuludur (Doğanay,1997:267).

3. ERGANİ'DE ARAZİ KULLANIM DURUMU

Ergani İlçesi'nde ekonomik faaliyetlerin belirmesinde insan-ortam ilişkisi oldukça önemlidir. İnsanın doğal çevre ile oluşturduğu karşılıklı etkileşimi sonucunda, doğal çevreye uyum gösteren ve doğal çevresini değiştirmeye çalışan farklı hayat tarzları ortaya çıkmıştır. Bu hayat tarzlarına bağlı olarak coğrafi mekân da farklı şekillenmiştir.

Ergani'de toplam 1.420.814 dekarlık arazi varlığının % 45'i tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Tarım arazisinin % 91'i kuru tarım (% 64'ü buğday, % 29'u nohut-mercimek ve %7'si arpa) % 9'u da sulu tarıma (% 53'ü pamuk, % 26'sı ayçiçeği, % 11'i çeltik ve % 10'u meyvelik) ayrılmıştır. Dicle Barajından Ergani'ye kanallarla getirilmesi planlanan su ile Ergani Ovasında (Güzelyurt, Bereketli, Olgun, Yeniköy, Gülerce ve Doğan) 102.020 dekarlık alan sulu tarım alanı olarak değerlendirilecektir. Aynı şekilde Boğaz Çay üzerindeki barajın yapılıp faaliyete geçmesiyle Ergani Ovasının 66.840 dekarlık bir alanı daha sulu tarıma açılacaktır. Sulu tarıma geçilmesi durumunda sanayiye hammadde sağlayan endüstri bitkilerinin (pamuk, ayçiçeği, mısır) ekim alanı artarak kişi başına düşen gelir miktarı yükselecektir. Bunun yanında yarı kurak iklim özellikleri gösteren araştırma alanında ürün deseninde çeşitlilik görülecektir. Bu konuda yapılan çalışmalar son aşamasına gelmiştir. Ergani'de tarımsal alan içinde bağcılık 20.000 (%3) dekarlık bir sahada yürütülmektedir. Özellikle kuzeyindeki yerleşmelerde bağcılık gelişmiş durumdadır (Şekil 2-3).

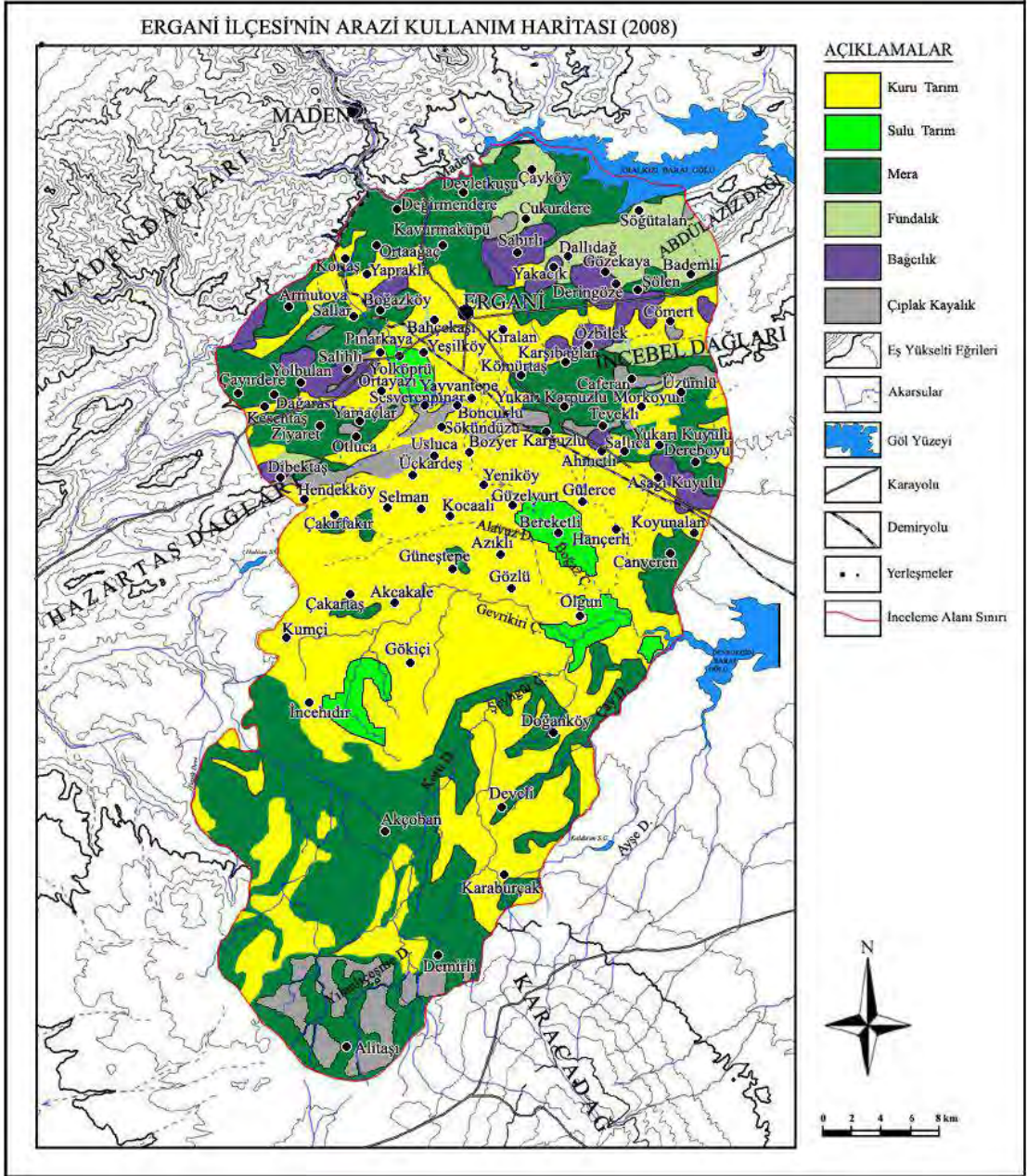


Şekil 2. Ergani ilçesinin arazi kullanım durumu 2017

Ergani'de sadece tek tip ekonomik faaliyetle uğraşan köy yoktur. Ama köylerin hâkim ekonomik karakteri, sahanın coğrafi özelliklerine göre değişmektedir. Ovadaki geniş arazilerde tahıl tarımı yapılmaktadır. Çok geniş alanlara ayçiçeği ekilmekte ve son yıllarda bazı ova köylerinde sebze yetiştiriciliği başlamıştır. Karacadağ eteğindeki mezaralarda sebze ve pamuk ekimi yanında çeltik tarımı da önemlidir. Boğaz Çayı'nın kenarındaki tarlalarda pamuk ve sulu karpuz tarımı yapılır.

Ergani'de çayır ve mera alanları % 27'lik bir değer gösterir. Bu alanlar kuzey ve güneydeki platolara karşılık gelmektedir. Ergani'de küçükbaş hayvancılığın; % 92'si koyun (255.608 baş) ve % 8'i

kıl keçisidir (23.009 baş). Büyükbaş hayvancılıkta sığır yetiştiriciliği (61.781 baş) önemlidir. Yükselti arttıkça ekonomik faaliyetlerin de değiştiği gözlemlenmektedir. Ergani’de koyun yetiştiriciliğinin % 71’i, (169.966 baş), sığır yetiştiriciliğinin % 81’i, (42.838 baş) ve kıl keçisi yetiştiriciliğinin % 48’i (924 baş) 700-900 m. arasındaki yükseltilerde görülmektedir. Bu yükselti kuşağında Ergani’de toplamda 53 köy yerleşmesi vardır ve kırsal nüfusun da % 64’ü (30.665 kişi) burada yaşamaktadır. Havza tabanında platoya geçiş alanları 901-1100 m. arasındaki yükselti kuşağına karşılık gelmektedir. Bu yükselti basamağında kıl keçisi yetiştiriciliğinin % 49’u, koyun yetiştiriciliğinin % 26’sı ve sığır yetiştiriciliğinin de % 18’i yapılmaktadır. Bu yükselti kuşağında Ergani köylerinin 28’i ve kırsal nüfusun da % 33’ü (15.915 kişi) yer almaktadır.



Şekil 3. Ergani İlçesi’nin Genel Arazi Kullanımı (2008)

1100 m'nin üzerinde ilçede Karacadağ platosuna karşılık gelen alanlarda sadece Giraylar köyünde 6.624 baş koyun yetiştiriciliği yapılarak önemli bir ekonomik aktivite sürdürülmektedir. Bu yükselti basamağında 4 köy yerleşmesi ve kırsal nüfusun % 3'ü yer almaktadır.

Güneydoğu Toroslar, yılda ortalama 750-1000 mm. arasında yağış aldığından Elbistan-Van Gölü çukuru ile Güneydoğu Anadolu bozkırları arasında, ormanlık bir saha olarak belirir. Ormanlarda, kuraklığa alışmış meşe, yabani meyve ağaçları; yükseltinin arttığı yerlerde de soğuğa dayanıklı ardıçlardan oluşmuştur. Fakat büyük çapta tahribe uğramış bu ormanların alanı, eskiye oranla çok daralmıştır (Yiğit 2002: 57). Genellikle Kralkızı Barajı güneyinde yer alan Sakız ve Abdülaziz Dağları çevresi fundalık sahaların dağılışı gösterdiği alanlardır. Bu kütlenin güneyinde kurulan Şölen (1836 baş) ve Çayırdere (1417 baş) kıl keçisi yetiştiriciliğinde önde gelmektedir.

Ergani'ye kırsal nüfus açısından bakıldığında köylerin nüfusları 35 kişi ile 2000 kişi arasında değişmektedir. Nüfus açısından ortalama nüfus 602 kişidir. En fazla nüfus, Ahmetli (2038 kişi), Selman (1948 kişi), Akçakale (1739), Doğan (1591 kişi), Şölen (1566), İncehıdır, Çayırdere, Olgun ve Alitaş köylerine aittir.

4. ERGANİ'DE KÖYLERİN EKONOMİK FAALİYET KOLLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Türkiye'de nüfus ve yerleşmelerin dağılışı büyük oranda yükseltiye bağlıdır. Yükselti ile birlikte diğer fiziki coğrafya şartları altında kurulan yerleşmelerde farklı ekonomik faaliyetler yürütülmektedir (Günel, 1993: 144).

Türkiye'de köy yerleşmeleri genel olarak kuruluş yerlerine (ova, dağ, sırt, yamaç, plato, akarsu boyu gibi), nüfuslarına (küçük, orta, büyük), yerleşme dokularına (dağınık, toplu ve gevşek dokulu) ve ekonomik fonksiyonlarına (tarım, hayvancılık, bağ-bahçe, madencilik, balıkçılık) göre sınıflandırılır. Ekonomik fonksiyonlarına göre köyler, genel anlamda "birincil üretimin" veya "hammadde temininin" ön planda olduğu yerleşmelerdir. Köylerin kuruluş yerleri, iklim özellikleri, yeryüzü şekilleri (eğim, yükselti, bakı) litolojik yapı gibi ekonomik fonksiyonu tayin eden doğal çevre şartları bu sınıflandırmada belirleyicidir. Köylerin büyüüp gelişmesinde ise konum, nüfus, ulaşım, tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faktörler önemli rol oynamaktadır.

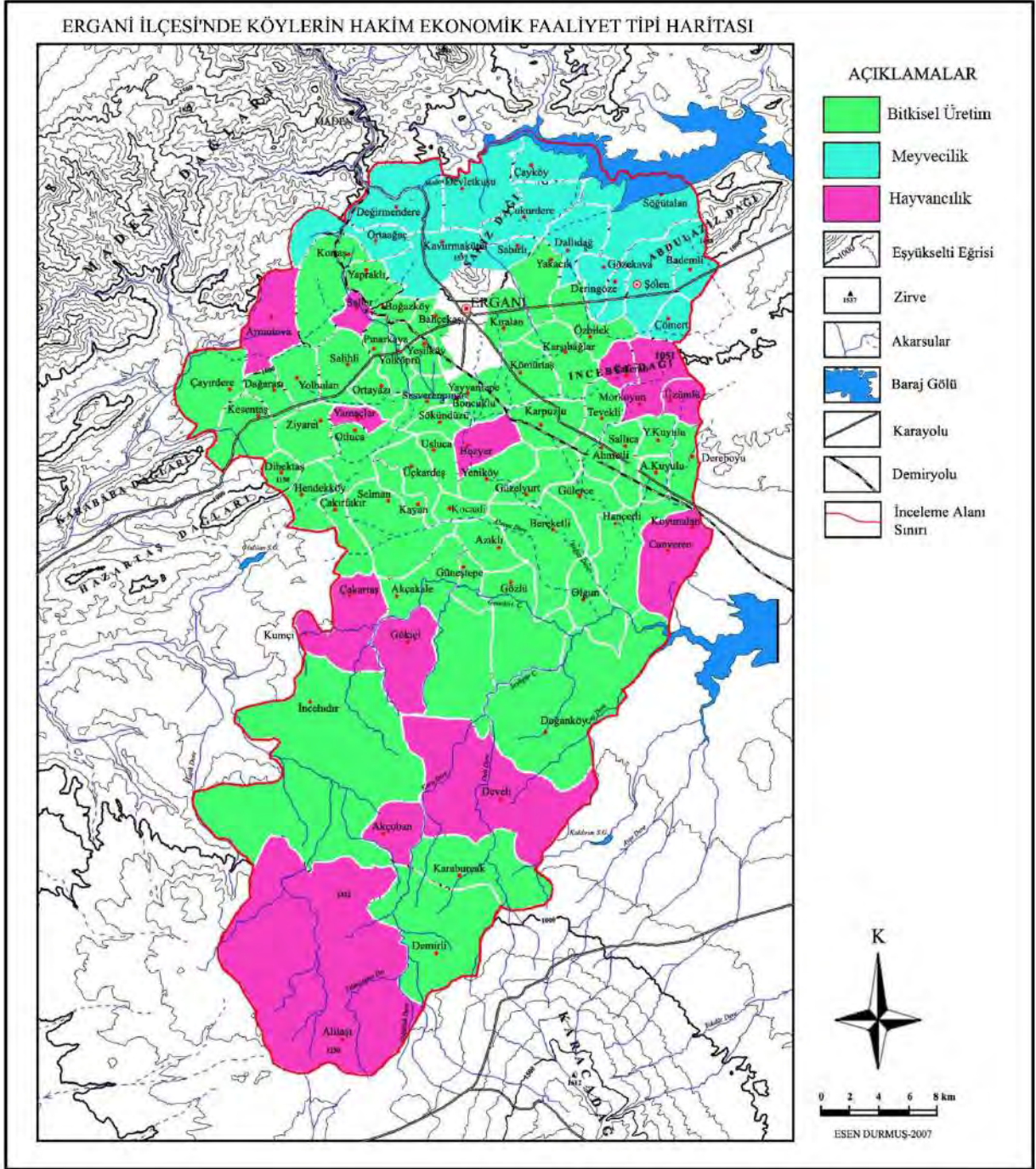
4.1. Bitkisel Üretim Yapan Köyler

Tarım arazilerinin geniş yer tuttuğu, geleneksel tarımın yapıldığı bu tip köylerde ağırlıklı olarak tahıl (buğday, arpa, yulaf, çavdar) ürünleri yetiştirilmektedir. Otlak alanlarının da bulunduğu bu köylerde ihtiyaca yönelik hayvan da beslenir. Bitkisel üretim yapan köyler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkiye'de en fazla bulunan köy tipini oluşturmaktadır. Bitkisel üretimden sonra hayvancılık ikinci ekonomik fonksiyonu oluşturur.

Ergani ilçesindeki köy yerleşmelerinde (90 köyün 58'sinde) hâkim ekonomik fonksiyon bitkisel üretimdir. İlçenin büyük bir bölümünün ova ve alçak plato sahalarına karşılık gelmesi, bitkisel üretimi ön plana çıkarmaktadır. Hayvancılık faaliyetleri, bitkisel üretimin yapıldığı köylerde adeta tarımın sigortasıdır.

Bitkisel üretimin yaygın olduğu morfolojik ünitelerin başında Bereketli Ovası gelmektedir. Bereketli Ovası, yaklaşık 15.000 hektarlık büyük bir ovadır. Toprak yapısı killi olduğundan suyu yüzeyde tutar. Bu nedenle yeraltı suları bakımından fakirdir. Arazisi tamamıyla tarıma elverişlidir. Bereketli Ovasının kuzeyinde yer alan Sallar depresyonu bitkisel üretimin yapıldığı diğer bir alandır. Depresyon killi yapıdadır ve bu alanlarda bağcılık ön plandadır. Dağlık alanda yer alan köylerde, orman ve fundalık sahalar geniş yer tutmaktadır. Burada kurulan köy yerleşmeleri (Değirmendere, Ortaağaç, Çayköy, Çayırdere, Sabırlı, Dallıdağ, Söğütalan, Gözekaya, Bademli, Şölen, Cömert) kaynak suları bakımından zengindir. Terör faaliyetlerinden dolayı güvenlik nedeniyle boşaltılan (Kavurmaküğü ve

Devletkuşu) köylerde bağcılık ve sebze üretimi yapılmaktadır. Köylüler kış aylarında Ergani merkezde kalıp ilkbahar ve yaz aylarında köylerine geri dönüp bahçelerini işlemektedirler. Üretilen ürünler Ergani sebze hali, Diyarbakır ve Elazığ'a pazarlanmaktadır. Söğütalan köyü Kralkızı Barajı suları altında kaldığı için köy statüsü sonlanmıştır (Şekil 4).



Şekil 4: Ergani ilçesinde köylerin hâkim ekonomik faaliyet tipi haritası (2008)

4.1.2. Yem Bitkileri Üretimi Yapan Köyler

Ergani ilçesinde yem bitkileri üretimi, hayvancılık faaliyetlerinin yoğun yapıldığı köylerde ön plana çıkmaktadır. Son dönemlerde yem bitkileri üretimi, destekleme kapsamında olduğu için de bu bitkilerin tarımı yapılmaktadır. Ergani-Bereketli Ovası ile Karacadağ Platosunda yem bitkileri üretimi önemlidir. En fazla üretilen ürünler yonca (Ortayazı, Gözlü ve Kesentaş), slajlık mısır (Gülerce, Bereketli, Doğan, Hançerli, Koyunalan, İncehıdır, Sesverenpınar, Yeniköy, Bozyer, Alitaş ve Kömürtaş), fiğ (İncehıdır, Kavurmaküğü, Ortaağaç, Kortaş, Yapraklı ve Çayırdere) ve burçaktır (Kortaş ve Kesentaş) (Şekil 4).

4.1.3. Kuru Tarım Yapan Köyler

Buğday tarımı hemen hemen her köyde üretilirken üretimin en fazla yapıldığı morfolojik ünite (Doğan, Bereketli, Alitaş, Hançerli, Gülerce, Akçakale, Olgun, Gözlü, Selman, İncehıdır, Yeniköy) Karacadağ Platosu üzerinde kurulan ve geniş yüz ölçümüne sahip köylerdir. Arpa tarımı araştırma sahasında görülen tüm morfolojik ünitelerde kurulan köylerde yapılmaktadır (İncehıdır, Kortaş, Çayırdere, Yakacık, Çakırfakır, Akçakale ve Selman). Kuru tarımda yetiştirilen diğer ürünler; susam (Salihli), tütün (Ortayazı), nohut (Bereketli, Gülerce, Yeniköy, Olgun, Doğan, Bozyer, Selman, Yeşilköy) ve kırmızı mercimektir (Alitaş, Doğan, Bereketli, Yakacık, Gözlü, Gülerce ve Selman). Kırmızı mercimek, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli ürünlerinden biridir.

4.1.4. Sulamalı Tarım Yapan Köyler

Ergani ilçesinde sulu tarım ürünlerinden ayçiçeği tarımı Ergani-Bereketli ovaları ve Karacadağ Platosu üzerinde kurulan köy yerleşmelerinde (Gülerce, Selman, Çakırfakır, Akçakale, Çakartaş, İncehıdır) yapılmaktadır. Çeltik tarımı daha çok Karacadağ platosu üzerinde inen dere ve çayların yoğun olduğu yerleşmelerde (Develi, Alitaş, İncehıdır) yapılırken pamuk ise (Bereketli, Gülerce, Hançerli, Doğan, Olgun, İncehıdır, Gözlü, Salıca, Ahmetli ve Dereboyu) Bereketli Ovası üzerinde kurulan sulu tarım alanlarında üretilmektedir.

4.2. Meyve-Sebze Üretimi Yapan Köyler

Geniş tabanlı vadiler ve sulanabilen ovalarda verimli tarım arazileri üzerine kurulmuş olan bu köylerde dikili tarım ön plandadır. Tarım alanı bitkisel üretim yapan köylere göre daha az olmasına karşın bu tip köylerde verim düzeyi daha yüksektir. Sebze, meyve bahçeleri ile birlikte bağcılık, bu köylerdeki en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Ergani'de bağ-bahçe kültürü Maden dağlık yöresinin hâkim ekonomik fonksiyonunu oluşturmaktadır. Bu alanlarda vadi boylarında kurulan yerleşmelerde özellikle bağcılık tarımı yaygındır. Sulu tarım arazilerinin % 3'üne karşılık gelen bağ-bahçe alanları adeta Ergani'nin sebze ve meyve deposunu oluşturmaktadır. 2017 yılı itibarıyla Ergani köylerinin 15'inde hâkim ekonomik faaliyet, sebze ve meyve üretimine dayanmaktadır. Antep fıstığı, badem, ceviz ve elma üretimi morfolojik anlamda Maden dağlarından inen akarsu vadileri boyunca kurulan yerleşmelerde yoğunluk (Ortaağaç, Çukurdere, Yeşilköy, Bademli, Yapraklı, Değirmendere, Boğazköy) göstermektedir. Nar (Yölköprü, Deringöze ve Değirmendere), üzüm (Ortaağaç, Kortaş, Yakacık, Yolbulan, Yapraklı, Karşıbağlar, Dibektaş, Şölen) ve zeytin (Çukurdere, Bademli ve Boğazköy) yetiştirilen diğer meyvelere karşılık gelmektedir.

Sebze tarımı, yine yoğun olarak Maden dağlık kütlesi üzerinde vadi ve boğazda kurulan yerleşmelerde görülmektedir. Biber (Yakacık, Aşağıkuyulu, Kortaş, Sallar, Çukurdere, Sabırlı ve İncehıdır), patlıcan (İncehıdır, Sabırlı ve Dereboyu), soğan (Yeniköy, Yölköprü ve Sesverenpınar) ve domates (Çayırdere, Yakacık, Sesverenpınar, Çukurdere, Çayköy, Ortaağaç, Kesentaş, Yolbulan, Sabırlı, Kortaş, Ortayazı ve Dibektaş) üretilen sebze ürünleridir (Şekil 4).

4.3. Hayvancılık Yapan Köyler

Tarım alanlarının yetersiz ve verimsiz olduğu köylerde temel geçim kaynağı olarak hayvancılığa daha çok rastlanmaktadır. Küçük ve büyükbaş hayvancılığın geliştiği bu tür köylerde yayla alanları ve yaylacılık faaliyetlerine de rastlanır. Son yıllarda hayvansal ürünlere talebin artması ve besi hayvancılığının gelişmesi, otlak hayvancılığının giderek azalmasına neden olmuştur. Bu bölümde Ergani'nin köyleri içerisinde alansal olarak büyük köyler yer almakta ve bu köylerde mezra, kom, ağıl gibi köy altı yerleşmeleri de sayıca artmaktadır.

Diyarbakır'da koyun yetiştiriciliğinde Merkez, Çınar, Çermik ve Ergani ilçeleri önemlidir. Bu alanlar, havza ve alçak plato gibi morfolojik ünitelere karşılık gelmekte ve Diyarbakır'ın tahıl üretiminin büyük kısmını karşılamaktadırlar. Koyun yetiştiriciliği bu nedenlerden dolayı buralarda yoğunlaşmıştır (Çağlıyan, Durmuş 2010: 48). Ergani'de 2017 yılı itibarıyla koyun sayısı 255.608'e çıkarken kıl keçisi de 23.000 baş civarındır. Kıl keçisi yetiştiriciliği, ilçede gittikçe gerilemekte ve bu durum kuzeydeki yerleşmelerin nüfus kaybetmesine sebep olmaktadır.

Ergani'deki köy yerleşmelerinde tarımdan sonra hayvancılık ikinci ekonomik fonksiyonu oluşturmaktadır. Hayvancılık 15 köyde (Alitaş, Develi, Canveren, Koyunalan, Karaburçak, Gökiçi, İncehıdır vs.) tarımdan daha ön planda yer alırken 51 köyde de ikinci derece ekonomik fonksiyona karşılık gelmektedir. Ergani ilçesinde Karacadağ Platosuna karşılık gelen köylerde hayvancılığın önemi birinci derecededir. Bunun yanında İncebel Dağları sahasında (Morkoyun, Caferan ve Üzümlü köyleri) yine hayvancılık önemlidir. Bu alanlarda hayvancılıkla uğraşan aileler yazın Sakız Dağı ve Makam Dağını yayla alanı olarak kullanmaktadırlar. Ayrıca Caferan, Morkoyun ve Üzümlü köylerindeki bazı hayvan sahipleri Elazığ ve Bingöl yaylalarına çıkmaktadırlar. Ergani'de kom sayısının en fazla olduğu köyler, yaylacılık faaliyetini sürdürenlerdir. Araştırma sahasında kalkerli arazilerin ve volkanik arazilerin yoğun olduğu taşlık sahaların olması sebebiyle bu kesimde yer alan köyler hayvancılığı benimsemişlerdir. Bazalt plato sahası üzerinde yer alan orman örtüsü, sıcaklığın bitki türlerinin yetişmesinde yetersiz kalması, ayrıca köylerdeki arazi darlığı, hayvancılığın yaygın olmasına sebep olmuştur.

Ergani ilçesinde güneydeki Karacadağ volkan kütlesinin bazalt platosu üzerinde köy sayısının az; bağlılarının (kom, mezra, ağıl) ise oldukça çok sayıda yer aldığı gözlenmiştir. Devegeçidi Baraj Gölünün güneyinde yer alan bu alanlar, volkan kütlesinden gelen dere ve çaylar tarafından yoğun olarak parçalanmıştır. Su probleminin görülmediği bu alanlarda tarıma elverişli arazilerin bazaltlarla kaplı olmasından dolayı birinci fonksiyon hayvancılıktır. Bu yerleşmeler Karacadağ kütlesinden gelen dere ve çayların kenarında batı-doğu doğrultulu uzanmışlardır. Bu alandaki yerleşmeler Akçakale, Çakartaş, Kumçi, Gökiçi, Doğan, Develi, Demirli, İncehıdır, Akçoban ve Alitaşı köyleridir. Araştırma alanında köylerle mahalleler arasındaki mesafe uzak olduğundan bu alanda yoğun nüfuslu mezzarlar 1990'lı yıllardan sonra köy statüsüne kavuşturulmuştur. Kumçi, Gökiçi, Demirli, Akçoban, Giraylar, Çoşkun ve Kavaklı köyleri mezra yerleşmesinden köy statüsüne geçirilmiştir.

Ergani ilçesinde hayvancılık açısından ön plana çıkan köyler alan olarak da nüfus olarak da büyük yerleşmelerdir. Bundan dolayı tahıl tarımı yanında yem bitkileri üretimi de görülmektedir. Karacadağ bazalt platosunun bulunduğu alanlarda kurulan köyler hayvancılığın birinci ekonomik faaliyet olduğu köylerdir. Bu köyler sahip olduğu geniş mera alanları ile hayvancılığa elverişli alanlardır. Koyun yetiştiriciliğinde ilçede İncehıdır, Morkoyun, Doğan, Alitaş, Kavaklı, Aşağıbitikçi, Karaburçak, Gökiçi, Üzümlü, Giraylar, Caferan ve Canveren köyleri ön planda yer almaktadır. Kıl keçisi yetiştiriciliğinde ise Şölen, Çayırdere, Kavaklı, Otluca, İncehıdır, Morkoyun, Üzümlü ve Yoncalı köyleri önemlidir.

Sığır yetiştiriciliğinde Doğan, İncehıdır, Develi, Olgun, Yayvantepe, Gözlü, Karaburçak, Akçakale, Alitaş, Akçoban, Hançerli, Selman, Aşağıbitikçi ve Aşağıkarpuzlu köyleri ön plandadır. Yayvantepe, Karaburçak ve Develi köylerinde az da olsa manda yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Temel ekonomik fonksiyonlar dışında esnaf köyleri olarak nitelendirilen farklı bir ekonomik fonksiyon da bulunmaktadır. Etnaf köyleri, tarım alanlarının yetersiz ve verimsiz olduğu yerlerde ortaya çıkar. Yapı ve inşaat işlerinde ustaların yaşadığı bu köylerde dönemlik iş gücü göçü yaşanır. İnşaat mevsiminde, yani ilkbaharda ustalar şehirlere çalışmaya gider ve yaz boyunca köyde büyük ölçüde yaşlı, kadın ve çocuklar kalır. Köyde kalanlar tarım veya hayvancılık ile uğraşmaktadırlar. Hemen hemen her bölgede rastlanabilecek bu tip köylerde ustalık, babadan oğula geçmekte ve Ergani’de mevsimlik işçi göçlerine de neden olan bu ekonomik aktivite kendine has özellikler taşımaktadır. Yaz aylarından itibaren inşaat sezonunun açılması ile Ergani ilçesi köylerinden çevre illere doğru göç hareketi başlamaktadır. İnşaat sezonunun kapanması ile de göç eden nüfus tekrar köylerine dönmektedir. Bu göç hareketine sadece erkek nüfus katılmaktadır. Kendi köylerinde geçimini sağlayamayan veya zorlukla geçinen gençler, Dereboyu, Ortaağaç, Yolbulan köylerinde, Elazığ ve Diyarbakır illeri ile Mersin ve İstanbul’da inşaat ve duvarcı ustası olarak çalışmaktadırlar. Aynı zamanda son dönemde gelişen kilit parke döşemeciliği için de Karadeniz illerine yoğun işçi göçü başlamıştır. Bu faaliyete katılan yerleşimler; Gökiçi, Pınarkaya köyleri ve Gedikevler Mahallesi’dir. Yolbulan, Salihli, Kesentaş, Dağarası gibi köylerde de taş ve tuğla ustaları yukarıda sayılan illere göç etmektedirler.

Araştırma alanında gelişmiş olan diğer ekonomik fonksiyonlar önemsiz gibi görünse de aslında bir değişimin izlerini taşıması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca kırsal kesimlerdeki tek tip kapalı ekonomilere için bu tip fonksiyonlar büyük canlılık kazandırmaktadır. Araştırma sahasında hizmet sektörünün az da olsa geliştiği köyler daha çok yol boyu olan köylerdir. Şölen Kasabası, Aşağı Kuyulu, Selman Köyü ve Kesentaş köyleri sahip oldukları ticarethane, eğitim ve sağlık fonksiyonları ile kırsal yerleşmelerdeki değişimin örneklerini teşkil ederler. Bu köylerde küçük de olsa bir bakkal, kahvehane gibi küçük ticari tesisler vardır. Fakat bunlar fonksiyon kabul edilebilecek sürekliliğe ve hacme sahip değildir. Araştırma alanındaki köylerin nüfuslarının yüksek olması, köyde benzer ticarethanelerin oluşmasına neden olmuştur. Ancak bunlar belirli bir büyüklüğe henüz ulaşmamıştır.

3. SONUÇLAR

Ergani ilçesindeki köyleri hâkim ekonomik faaliyet tiplerine göre sınıflandırdığımızda bölgesel anlamda üç ayrı yörenin özellikleri karşımıza çıkmaktadır. Kuzeydeki yüksek plato sahaları geçmişte çok fazla nüfus barındıran sahalardır. Özellikle hayvancılık ekonomisinin hâkim olduğu dönemlerde büyük bir nüfus kitlesinin yaşama sahası olan yüksek platoların, nüfus yoğunluğu günümüzde en alt düzeydedir. Temel ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Daimi nüfus oldukça azalmıştır. Daimi yerleşmelerin yerini kom, ağıl gibi geçici yerleşmeler almaya başlamıştır. Ormandan faydalanmanın da azalması ile birlikte, küçükbaş hayvan sayısında da azalma meydana gelmiştir. Buna 1980’li yıllarda başlayan ve 1990’lı yıllarda köy ve köy altı yerleşmelerinin güvenlik nedeniyle boşaltılması, ekonomik faaliyetlerin daralması, nüfusun yüksek plato sahalarını terk etmesine ve göç etmesine neden olmuştur. Nüfus miktarı giderek azalan bu köyler için yapılabilecek en doğru uygulama, köylüleri besi hayvancılığına teşvik etmektir. Çünkü bu kültürü iyi bilen nüfus, bu yeni tarz hayvancılığı benimseyebilecek alt yapıya sahiptir. Maden dağları yöresi eskiden beri meyvecilik ve özellikle kıl keçisi yetiştiriciliğine dayalı ekonomik faaliyetini yukarıda saydığımız olumsuz nedenlerden dolayı kaybetmeye yüz tutmuştur. Yine de bu alanda yer alan 15 köyde hayvancılık ön plandadır.

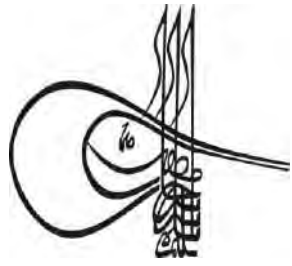
Orta kesimdeki Ergani ve Bereketli depresyonlarında yer alan 58 yerleşim biriminde hâkim ekonomik faaliyet tipi bitkisel üretimdir. Buğday en fazla ekilen tarım ürünüdür. Kuru tarımın yanında bağcılık ve endüstri bitkileri yetiştiriciliği de gelişmiştir. Bu köylerin gelirlerinin daha iyi olması, nüfuslarının da daha fazla olmasına sebep olmuştur. Özellikle üzüm ve pamuk satışından fazlaca gelir elde edilmektedir. Sebze ve meyve üreticiliği de havza tabanlarında ve vadi boylarında sulamanın yapıldığı alanlarda artmaktadır.

Güney kesimlerde yer alan Karacadağ bazalt platosu üzerinde ise geniş meraların varlığına bağlı olarak küçükbaş hayvancılık yaygındır. Son yıllarda önemle üzerinde durulan devlet ve Avrupa Birliği

destekli hayvancılık projeleri ile hayvancılık gelişmiştir. Kuru tarım da bu alanlarda önemlidir ama hayvancılık kadar ekonomik değildir. Bilindiği gibi Osmanlı döneminden bu yana bu alanlar, kışlak alanı olarak kullanılmaktadır. Sahip olunan geniş meralar, ekip-biçme faaliyetinin yaygınlaşması ve bu alanlara 1950'li yıllardan sonra başlayan göçler sonucunda nüfusun yerleşmesi ile mera alanları, yerleşme ve tarım faaliyetleri alanlarına dönüştürülmüştür. Bundan dolayı göçebe aşiretlerin kışlak sahası olarak kullandığı mera alanlarının, yaylacılık faaliyeti için kullanımı azalmıştır.

KAYNAKÇA

- Çağlıyan, A. Durmuş E. (2010). Diyarbakır Havzası ve Yakın Çevresinde Küçükbaş Hayvancılık, *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2): 29-56. Elazığ.
- Dinler, Z. (2001). *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri coğrafyası*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Durmuş, E. (2009). Ergani ilçesi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi). Elazığ.
- Geray, C. (1975). Türkiye’de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy-Kent Yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:30, S:1, 45-66.
- Gümüşçü, O. (2007). The Concept of Village Boundary in Turkey from the Ottoman Times to the Present, *Archivum Ottomanicum*, Sayı: 24, s. 37-60.
- Günel, N. (1993). Marmara ve Ege Bölgelerinde Kır Yerleşmelerinin Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı, *Türk Coğrafya Dergisi*, 28: 143-154. İstanbul.
- İzmirak, R. (1984). *Türkiye*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Özçağlar, A. (2006) *Coğrafyaya Giriş*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- Tanoğlu, A. (1966). *Nüfus ve Yerleşme*. İst. Üniv. Yay. No:1183, İstanbul.
- Taş, B. (2017) Türkiye’de Coğrafi Bakış Açısıyla Köy Kavramı, TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu 13-14 Ekim 2016 /13-14 October 2016, Ankara
- Tolun-Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası-Kır Yerleşmeleri*, İst.Üniv.Yay. No:2275, Coğr. Enst. Yay. No:93, İstanbul.
- Tunçdilek, T. (1978). *Türkiye’nin Kır Potansiyeli ve Sorunları*, İst.Üniv. Yay. No:2364, Coğr. Enst. Yay. No:96, İstanbul.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998). *Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Yiğit, A. (2002). *Güneydoğu Toroslar’ın Yöresel Etüdü* F.Ü Sos. Bil. Derg. 12 (1): 47–77, Elazığ.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU - Prof. Dr. Faruk YAMANER - Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah KOCA - Dr. Öğr. Üyesi Güner ÇİÇEK

This article was checked by iThenticate.

TAKIM VE BİREYSEL SPORCULARIN UYKU KALİTELERİNİN İNCELENMESİ

Murat ELİÖZ* - Mehmet ÇEBİ** - İzzet İSLAMOĞLU***

ÖZET

Bu çalışma aktif bireysel ve takım sporcuların uyku kalitesini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya Samsun ilinde Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi'nde okuyan aktif olarak herhangi bir spor branşı ile uğraşan 183 bireysel ve 104 takım sporcusu katılmıştır. Araştırmaya katılan sporculara Uluslararası Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKI) beraberinde demografik değişkenleri içeren kişisel bilgi formları uygulanmıştır. Çalışmaya katılan sporcuların yaş ortalaması (Erkek: 21,54±2,62, Kadın: 20,65±2,44) boy uzunluğu (Erkek: 177±0,72, Kadın: 166±0,67), vücut ağırlığı (Erkek: 74,34±10,35, Kadın: 58,17±7,90) tanımlayıcı bilgi olarak verilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde t testi ve one way anova testi kullanılmıştır. Takım sporu yapan deneklerin uyku kalite puanları ile bireysel spor yapan deneklerin uyku kalite puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (p>0.05). Sporcuların antrenman toplam sürelerine bakıldığında 4 saat ve üzerinde antrenman yapan sporcular ile 3 saat ve altında antrenman yapan sporcuların uyku kalitesi puanları arasında p<0,05 düzeyinde fark bulunmuştur. Bununla beraber deneklerin cinsiyet, çay, kahve kullanım oranları, sigara ve alkol kullanımları, antrenmana başlama saatleri, gün içerisinde uyku zamanları değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre

* İD Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, E-posta: murateliöz@hotmail.com

** İD Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri, E-posta: mehmet.cebi@omu.edu.tr

*** İD Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, E-posta: izzetislamoglu@gmail.com

antrenman süresinin arttırılması ve antrenmanların verimli olmasının sporcuların uyku kalitesi üzerine olumlu etki edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uyku kalitesi, sporcu, takım ve bireysel

INVESTIGATION OF SLEEP QUALITY OF TEAM AND INDIVIDUAL SPORTS

ABSTRACT

This study was conducted to investigate the sleep quality of active individual and team athletes. 183 individual and 104 team athletes engaged in active sport in any branch of sports in Samsun. In addition to the International Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI), personal information forms including demographic variables were applied to the participants. The mean age of the participating athletes (Male: 21.54 $\pm$ 2.62, Female: 20.65 $\pm$ 2.44) height (male: 177 $\pm$ 072, Female: 166 $\pm$ 067), body weight (male: 74,34 $\pm$ 10,35, female: 58,17 $\pm$ 7,90) as descriptive information. SPSS 21 package program was used for statistical analysis of the data obtained from the study. T test and one way anova test were used for statistical analysis. The total quality of sleep quality of the athletes was compared according to individual and team athlete variables. No statistically significant difference has been found between the sleep quality points of samples who do individual exercise and those who do team sport. ($p > 0.05$). When the total time of the athletes' training were examined, a difference was found between the sleep quality scores athletes training 4 hours and above and of the athletes training 3 hours and below ($p < 0,05$). However, gender, tea, coffee use rates, smoking and alcohol use, starting hours of training and sleep time variables were not statistically significant. The athletes who participated in our study showed that team athletes had better sleep quality than individual athletes and women had better sleep quality than men. The results of the study, it is assumed that increasing the training time and efficiently training athletes will have a positive effect on sleep quality.

STRUCTURED ABSTRACT

Sleep is considered as a qualitative variable of health, ensuring an individual's quality of life and well-being. Sleeping causes rest of the body, helps the brain stronger and being corrected and repaired to let the person get ready for the day while a change in the routine of sleeping quality causes daily life activities. Human is a whole with physical, spiritual, social, intellectual and spiritual aspects. For the human needs to be healthy, he is in need of being met with those kinds of requirements in balance. When the literature of sleep is examined, it is seen that there are many kinds of terming related to its definition. It is a period including the edge of high perception through alerts while showing a consciousness regarding to the differences backwards effects as with the lowest physical activities (Cantekin, 2009). As the simplest definition sleep is the presence of all living things and the food of the brain (Mathews, 2008). According to a common opinion; sleep is a state

of non-state can be awakened by a proper emotional or different kinds of stimulies (Khorshid, 1996; Akdemir and Birol, 1998; Guyton and Hall, 2001). In general, sleep is to describe that being able to be lost as the recycling to provide the communication with the environment of the organism through the different level of stimuli that is intense, temporary, partly and periodically (Aydin and Ozgen, 1998; Ertekin, 1998; Ozer, 2000; Gorgulu, 2003; Papilla and Acioglu, 2004; Bingol, 2006; Karakoc, 2009).

One of human needs is the sleep Pot (Önler and Yılmaz, 2008; Potter and Pery, 2009). Sleep is to ensure the state of well-being, the nature of health, individual, life, and considered as a variable effecting the health (Engin and Free, 2004; Ertekin and Dogan, 1999) The deterioration in sleep quality leads to a decrease in the performance of the individual and the daily activities, to decrease the energy level and it also causes to sleep in the daytime (Çölbay, 2007). Physical activity and exercise have been reported to be associated with better sleep quality and less sleep disorder in healthy adults (Borodulin et al., 2010). Exercise during the day can be an effective factor on sleep. It is known that some of the successful athletes sleep for 5-6 hours while some of them are around 8-10 even 12 hours. It was found that the swimmers who decreased the sleep time had a 17% improvement in their reactions during the jump and the instant decision making ability is improved by 4.3%, and the accuracy rate of the tennis players who sleep enough was increased by 42%. In addition to this, the performance of the sportsmen who don't sleep enough decreased. An athlete who does not sleep for 30 hours experiences a decline of 17-19% (Akyol et al., 2017).

Continuous sporters sleep better. However, irregular exercises cause sleep distortion. Serotonin secreting from the body during the exercise helps deep relaxation and delta sleep is provided in regulation (Erdem, 2005). When the literature is examined, there are studies that report the effect of exercise on sleep. However, there were not implied that exercise may cause any positive effects on people who have sleep distortion. The demonstration of the exercise-sleep relationship is of clinical importance, especially for the treatment of people with sleep disorders and diseases affecting sleep.

This study was conducted to investigate the sleep quality and to imply the effects on that quality of licensed athletes who have studied at least three trainings per week in any branch of Samsun province in Samsun Yaşar Doğu Sports Science and Physical Education.

The aim of this study was to investigate the sleep quality of active individual and team athletes. 183 individual and 104 team athletes engaged in any kinds of active sports and studying at the Faculty of Yaşar Doğu Sport Sciences participated in this study. Personal Information Form and Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI) were used as data collection tools to reach the determined objectives related to research. The PSQI was developed by Buysse et al. In 1989 and the validity and reliability of the study was also conducted by the same researchers. The validity and reliability study in Turkey has been applied by Ağargün and his friends in 1996. Thanks to the PSQI, a reliable, valid and standard measurement of sleep quality can be achieved. A reliable distinction can be made between the ones having bad sleep quality and good one at the desired level. The PSQI evaluating

the sleep quality during the last month includes a total of 24 questions. 18 of them participate in the scoring. PUKI has 7 components, including subjective sleep quality, sleep delay, sleep time, habitual sleep activity, sleep disturbance, sleep medication use and daytime dysfunction. Some of the component is indicated by a single substance, while others are obtained by grouping several substances. Each item is rated at 0-3 points and the total of 7 component points constitutes the total PSQI score. The total score has a value between 0-21, with a high total score indicating poor sleep quality. The total PSQI score ≤ 5 , it shows "good sleep quality" and >5 indicates "poor sleep quality" (Ağargün et al., 1996). SPSS 21 package program was used for statistical analysis of the data obtained from the study. T test and one way anova test were used for statistical analysis.

Average age of the athletes participating in the study (Male: 21.54 ± 2.62 , Female: 20.65 ± 2.44) Height (Male: 177 ± 0.72 , Female: 166 ± 0.67), Body Weight (Male: 74), 34 ± 10.35 , Female: 58.17 ± 7.90) was given as descriptive information. There was no statistically significant difference between the sleep quality scores of the subjects who performed team sports and the sleep quality scores of the subjects who performed individual sports ($p > 0.05$). When the total time of the athletes were examined, a difference ($p > 0.05$) was observed between the athletes training 4 hours and above and the sleep quality scores of the athletes training 3 hours and below. However, gender, tea, and coffee use rates, smoking and alcohol use, starting hours of training and sleep time variables during the day were not statistically significant.

As a result, we believe that the social structure and psychological support mechanisms formed by teams have a positive effect on the sleep quality of team athletes. Also, it can be said that there may be positive effects on sleep quality in sharing physiological load in team sports. Based on the results of our study, it is thought that performing different studies in different sports branches in terms of aerobic and anaerobic capacity usage will be effective in better understanding of this subject.

Keywords: sleep quality, athlete, team and individual

Giriş

Uyku, bireyin iyilik durumunu ve yaşam kalitesini etkileyen sağlıklı yaşamın önemli bir değişkeni olarak ifade edilmektedir. Uyku ile birlikte beyin fonksiyonları güçlenir, vücut dinlenir aynı zamanda vücut fonksiyonları da güçlenerek onarılır. Bu sayede birey yeni güne hazır hale gelirken uyku durumundaki kalite yaşam aktivitelerini etkiler. İnsan fiziksel, ruhsal, sosyal, entelektüel ve spiritüel ihtiyaçları ile bir bütündür. İnsanın sağlıklı olabilmesi için bu ihtiyaçlarının kontrollü bir biçimde karşılanması gerekir. Uyku literatürü incelendiğinde, uyku ile ilgili birçok tanımın yer aldığı görülmektedir. Uyku, geriye dönüşlü değişiklikler gösteren bilinç düzeyi ile fiziksel aktivitelerin en alt düzeyde ve uyarıların algı eşiğinin yüksek olduğu periyodik süreçleri içeren bir dönemdir (Cantekin, 2009). Uyku en basit tanımı ile tüm canlıların ihtiyacı ve beynin gıdasıdır (Mathews, 2008). Ortak bir kanaate göre ise; uyku, bireyin uygun duygusal ya da diğer uyaranlarla uyandırılabilmesi bir bilinçsizlik durumudur (Khorshid, 1996; Akdemir ve Birol, 1998; Guyton ve Hall, 2001). Genel olarak ise uyku; organizmanın çevre ile olan iletişimin değişik şiddette uyaranlarla geri döndürülebilir biçimde geçici, kısmi ve periyodik olarak kaybolması olarak tanımlanabilir (Aydın ve Özgen, 1998; Ertekin, 1998; Özer, 2000; Görgülü, 2003; Papilla ve Acioğlu, 2004; Bingöl, 2006; Karakoç, 2009).

İnsan ihtiyaçlarından biri de “uyku”dur (Önler ve Yılmaz, 2008; Potter ve Pery, 2009). Uyku, bireyin, yaşam kalitesini ve iyilik halini etkileyen, sağlığın önemli bir parametresi olarak görülmektedir (Engin ve Özgür, 2004; Ertekin ve Doğan, 1999). Uyku kalitesindeki bozulma kişinin performans yeteneğinin azalmasına, günlük aktivitesinin etkilenmesine, enerji seviyesinin azalmasına ve gündüz uykulu bir halde olmasına yol açmaktadır (Çölbay, 2007). Fiziksel aktivite ve egzersizin, sağlıklı yetişkinlerde çok iyi bir uyku kalitesi ve daha az uyku bozukluğuyla ilişkisi olduğu belirtilmiştir (Borodulin ve ark., 2010). Egzersizin gün içinde yapılma vakti, uyku üzerine etkili bir etmen olabilir. Başarılı sporcuların bir kısmının 5-6 saat uyurken bir kısmının 8-10 hatta 12 saat civarı uydukları bilinmektedir. Uykuyu uzatan yüzücülerin atlayış sırasındaki reaksiyon zamanlarında %17 iyileşme kaydedilirken uyumanın saliselik karar alma becerisini %4,3 geliştirdiği ve yeteri kadar uyuyan tenisçilerin vuruşlarındaki doğruluk oranında %42’lik artış olduğu bulunmuştur. Bunların yanında ihtiyaç duyulan uykuyu uyumayan sporcuların performansında da düşüşler gözlemlenmiştir. 30 saat boyunca uyumayan bir sporcunun eforunda %17-19 düşüş yaşanıyor (Akyol ve ark., 2017).

Egzersizin uyku üzerinde olan etkileri on yıllardır araştırılan bir konudur. Bu konu hakkında araştırmaların farklı sonuçlara sahip olduğu görülmektedir. Egzersiz ile uyku arasında olumlu bir ilişki olduğu ve bu görüşün aslında bir mit olduğu fikri ifade edilmektedir. Deneysel araştırmaların sonuçları egzersizin uyku üzerine olumlu etkisi olduğu görüşünü desteklememektedir (Driver ve Taylor, 2000; Youngstedt, 1997). Amerikan Uyku Bozuklukları Derneği, egzersizi nonfarmakolojik bir yaklaşım olarak desteklemektedir. Bu konuda yapılan bazı araştırmalar (Vuori, 1998; Uezu, 2000), düzenli günlük egzersizin uykuyu olumlu yönde etkilediği şeklindedir. Bazı çalışmalar (O'Connor, 1995; Youngstedt, 2003) ise beklentiler ve genel görüşün tersine, farklı sonuçları işaret etmektedir. Epidemiyolojik çalışmalar (Vuori, 1988; Singh, 1997), egzersizin uyku üzerine olumlu etkileri olduğu görüşünü desteklemektedir. Kişiler egzersizin uykuya dalmalarını kolaylaştırdığını, daha derin uyku sağladığını, sabah uyandıklarında kendilerini daha iyi hissettiklerini ifade etmişlerdir (Vuori, 1988). Özellikle egzersizin sabah yapılması durumunda akşam geç saatte yapılmasından daha olumlu etkileri olduğu belirtilmiştir (Singh, 1997). Egzersiz ile uykunun etkileşimi incelendiğinde kişilerin egzersizi yaptığı zamanı dikkate almak gerekir. Benzer şekilde fiziksel uygunluk durumu, yaş ile birlikte cinsiyetin de dikkate alınması gereken değişkenler olduğu ifade edilebilir. Özellikle sıklet sporcularında kilo düşmeler uyku bozukluğuna neden olmaktadır (Koca ve İmamoğlu, 2018).

Sağlıklı yetişkinler gecede ortalama 5 saatten az uyuduklarında, bilişsel performans düşmeye başlar. Sportif aktiviteler vücut duruşunda olumlu etkilere sahip olsada (Yamak ve ark., 2018) bu kısa süreli bozulmalardan kurtulmak için yeterli uyku uyunmasına dikkat edilmelidir. Uyku yetersizliği olanlarda algılama ve zekayı kullanmada sıkıntı çekilebilir (Ermiş ve ark., 2018). Zekayı etkileyen çok çeşitli parametreler vardır (Yamaner ve İmamoğlu, 2018). Hem kısa dönem hem de uzun dönem uyku bozukluğuna bağlı olarak, anlatım ve problem çözme yeteneklerinde de azalma görülmektedir. Öğrenmedeki beceri de, uyku düzensizliğinde % 50’ye kadar düşebilmektedir (Veasey ve ark., 2002). Gün içerisinde gerçekleştirilen fiziksel egzersiz bireyin yorulmasına ve çoğu kez daha kolay uykuya dalmasına neden olmaktadır. Uyku bozukluğu olanlarda vücut duruşunda kısa süreli bozulmalar olabilir.

Sürekli spor yapanlar daha iyi uyurlar. Fakat düzensiz yapılan egzersizler ise uykunun bozulmasına neden olur. Egzersiz esnasında vücuttan serotonin salgılanması ile derin dinlenme ve delta uykusunun düzenlenmesi sağlanır (Erdem, 2005). Literatür incelendiğinde egzersizin uyku üzerine etkisi olduğunu bildiren çalışmalar mevcuttur. Bununla beraber uyku bozukluğu olan kişilerde egzersizin uykuya olumlu etkileri saptanmamıştır. Egzersiz-uyku arasındaki ilişkinin ortaya konması, özellikle uyku bozukluğu ve uykuyu etkileyen hastalıkları olan bireylerin tedavileri açısından klinik önem taşımaktadır.

Bu çalışma samsun ilinde samsun ilinde yaşar doğu spor bilimleri fakültesinde okuyan aktif olarak herhangi bir branşta haftada en az üç antrenman yapan lisanslı sporcuların uyku kalitesini incelemek ve uyku kalitesini etkileyen etmenleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Metot

Araştırmaya aktif bireysel ve takım sporcularının uyku kalitesini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya Samsun ilinde Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi'nde okuyan aktif olarak herhangi bir spor branşı ile uğraşan 183 bireysel ve 104 takım sporcusu katılmıştır. Araştırma ile ilgili belirlenen amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Pittsburgh Uyku Kalitesi indeksi (PUKİ) kullanılmıştır. PUKİ, 1989 yılında Buysse ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması aynı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Türkiye'de ise geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını 1996 yılında Ağargün ve arkadaşları yapmıştır. PUKİ sayesinde uyku kalitesinin güvenilir, geçerli ve standart bir ölçümü sağlanabilmektedir. "Uykusu iyi olanlar" ve "uykusu kötü olanlar" arasında istenilen düzeyde güvenilir bir ayırım yapılabilmektedir. Son bir ay süresindeki uyku kalitesini değerlendiren PUKİ, toplam 24 soru içerir. Bu maddelerden 18 tanesi puanlamaya dahil edilir. PUKİ'nin 7 bileşeni bulunmaktadır. Bu bileşenler; öznel uyku kalitesi, uyku gecikmesi, uyku süresi, alışılmış uyku etkinliği, uyku bozukluğu, uyku ilacı kullanımı ve gündüz işlev bozukluğu olarak tanımlanır. Bileşenin bazıları tek bir soru ile belirtilirken, farklı bileşenler ise birkaç maddenin bir araya getirilmesi ile hesaplanmaktadır. Her bir sorunun puanı 0-3 arasındadır. Toplam PUKİ puanı için 7 bileşen puanının toplamı olan 0-21 puan elde edilir. Toplam puanın yüksek oluşu uyku kalitesinin kötü olduğunu göstermektedir. Toplam PUKİ puanının ≤ 5 olması "iyi uyku kalitesini, >5 olması ise "kötü uyku kalitesini göstermektedir (Ağargün ve ark., 1996). Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde t testi ve one way anova testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan sporcuların yaş ortalaması (Erkek: 21,54 $\pm$ 2,62, Kadın: 20,65 $\pm$ 2,44) boy uzunluğu (Erkek: 177 $\pm$,072, Kadın: 166 $\pm$,067), vücut ağırlığı (Erkek: 74,34 $\pm$ 10,35, Kadın: 58,17 $\pm$ 7,90) tanımlayıcı bilgi olarak verilmiştir. Çalışmada deneklerin antrenman toplam süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuş fakat diğer değişkenlerde anlamlı farklılık elde edilmemiştir.

Tablo 1: Sporcuların tanımlayıcı bilgileri

		N	Ortalama	SS	Min	Max
Yaş (yıl)	Erkek	201	21,54	2,62	17,00	30,00
	Kadın	86	20,65	2,44	12,00	28,00
Boy Uzunluğu (cm)	Erkek	201	177	,07	1,50	1,98
	Kadın	86	166	,06	1,50	1,86
Vücut Ağırlığı (kg)	Erkek	201	74,34	10,35	45,00	107,00
	Kadın	86	58,17	7,90	44,00	85,00

Tablo 2: Cinsiyete göre uyku kalitesi puanları

Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t-test
Erkek	201	6,02	2,79	1,77
Kadın	86	5,39	2,73	

Kadın sporcuların uyku kalite puanları ile erkek sporcuların uyku kalite puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 3: Bireysel ve takım sporcusu olma durumuna göre uyku kalitesi puanları

Branş	N	Ortalama	SS	t-test
Bireysel	183	6,01	2,80	1,43
Takım	104	5,52	2,74	

Takım sporu yapan deneklerin uyku kalite puanları ile bireysel spor yapan deneklerin uyku kalite puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 4: Sporcuların antrenman toplam süresine göre uyku kalitesi puanları

Antrenman Toplam Süresi	N	Ortalama	SS	t
3 saat ve altı	207	6,06	2,80	2,25*
4 ve üstü	80	5,25	2,67	

Sporcuların antrenman toplam sürelerine bakıldığında 4 saat ve üzerinde antrenman yapan sporcular ile 3 saat ve altında antrenman yapan sporcuların uyku kalitesi puanları arasında $p<0,05$ düzeyinde fark bulunmuştur.

Tablo 5: Sporcuların gün içinde uyuma süresine göre uyku kalitesi puanları

	N	Ortalama	SS	Min	Max	F
Hiçbir zaman	53	5,20	2,44	2,00	13,00	2,11
Bazen	182	5,87	2,75	1,00	13,00	
Sıklıkla	42	6,09	2,99	1,00	14,00	
Her zaman	10	7,40	3,47	3,00	12,00	

Sporcuların gün içinde uyuma süresine göre uyku kalitesi puan ortalamaları incelendiğinde, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 6: Deneklerin çay, kahve, gece lambası, sigara, alkol ve beden kitle indeksi değerleri

	N	Ortalama	SS	t
Günlük Çay Tüketimi				
İçen	150	5,76	2,68	-0,46
İçmeyen	137	5,91	2,90	
Günlük Kahve Tüketimi				
İçen	135	5,76	2,62	-0,44
İçmeyen	152	5,90	2,93	
Gece Lambası Kullanma Durumu				
Evet	62	5,56	3,12	-0,87
Hayır	225	5,91	2,67	
Antrenman Başlama Saati				
Öğleden önce	103	5,70	2,89	-0,69
Öğleden sonra	182	5,94	2,72	
Sigara ve alkol kullanım Durumu				
Sigara İçen	49	6,46	3,08	1,76
Alkol Kullanan	35	5,91	2,80	
Her İkisi Kullanan	50	6,16	2,60	
İkisini de Kullanmayan	153	5,51	2,71	
Beden Kitle İndeksi				
20 ve altı	68	5,80	2,98	0,06
21-24	151	5,80	2,58	
25 ve üstü	68	5,94	3,03	

Tartışma

Bu çalışma aktif bireysel ve takım sporcuların uyku kalitesini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya Samsun ilinde Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi'nde okuyan aktif olarak herhangi bir spor branşı ile uğraşan 183 bireysel ve 104 takım sporcusunun uyku kalitelerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda (Morin, 1999; Vuori, 1999; Singh,1997) egzersizin uyku üzerine

olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Egzersizin, uykuya dalmayı kolaylaştırdığı ve daha derin uyku sağladığı görülmüştür (Morin,1999). Japonya’da uzun süre yaşayan insanlar üzerine yapılan araştırmada yaşları 60-93 yaşları arasında değişen 788 kişi incelenmiştir (Vuori, 1999). Çalışma sonucunda kaliteli uyku için egzersiz ve günlük yürüyüşlerin önemli bir etken olduğu ifade edilmiştir. Literatürdeki bazı çalışmalarda (Driver ve Taylor, 1996; Driver ve Taylor 2000; Youngstedt, 2005) akut egzersizin uyku üzerine etkilerinin pozitif olmakla birlikte bu etkinin çok az olduğunu, bu etkilenmenin sebebinin egzersiz yoğunluğu ve süresine, egzersizin yapıldığı zaman dilimine, yaşa, cinsiyete ve bireyin egzersiz düzeyine bağlı olabileceği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Tworoger ve ark. (2003) bir yıl süren orta yoğunluktaki egzersizin öznel uyku kalitesi üzerine etkilerini inceledikleri çalışmaları sonucunda haftada 225 dakikadan fazla egzersiz yapanlardan maksimum oksijen tüketiminde %10’dan daha fazla artış olanların uyku kalitelerinde ve uzun süreli bölünmeden uyuma sürelerinde artış, uyku ilacı kullanımında ise azalma tespit edilmiştir.

Çalışmamızda sporcuların cinsiyet değişkenine göre uyku kalitesi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Tablo 2). Işık (2015) yapmış olduğu çalışmada cinsiyetin toplam uyku kalitesi, fiziksel aktivite düzeyi ve depresyon skor ortalamalarına anlamlı şekilde etki ettiğini ifade etmiştir. Buna göre erkekler bayanlara nazaran daha yüksek fiziksel aktivite skoruna sahipken, kadınların toplam uyku kalitesi ve depresyon skorlarının erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çölbay ve ark. çalışmasında yaş ve cinsiyet ile uyku kalitesi arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Uyku kalitesinin kadınlarda erkeklere göre 3.7 kat daha kötü olduğu saptanmıştır. İtalya’da 17 yaşından büyük 869 adolesan ile yapılan başka bir çalışmada uyku kalitesinin erkeklerin %11,7’sinde, kızların %19’unda kötü olduğu saptanmıştır (Öztürk, 2006). Çalışmamızda cinsiyet faktörüne göre erkek deneklerin uyku kalitelerinin daha iyi olmasını sporcuların ekonomik durumu, çalışma durumları ve ders başarıları gibi faktörlerin uyku kalitesini etkileyebileceği düşünülmektedir.

Çalışmamızda bireysel ve takım sporcusu olma durumuna göre uyku kalitesi puanlarına (Tablo 3) bakıldığında takım sporu yapan deneklerin uyku kalite puanları ile bireysel spor yapan deneklerin uyku kalite puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Bu sonuç yapılan sporun türünden ziyade sporcunun antrenmanının ne kadar verimli olduğu ve antrenmanın süresinin uyku üzerinde daha etkili olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda (Tablo 4) antrenman toplam süresine göre uyku kalitesi puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Vardar ve ark. (2005) ergen sporcu kızlarda egzersiz yoğunluğunun öznel uyku kalitesi ilişkisini inceledikleri çalışmalarında öznel uyku kalitesi ile egzersiz yoğunluğu arasında bir ilişkisi bulunmadığını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde spor yapan kızlarda öznel uyku kalitesinin benzer yaş grubu ve spor yapmayanlara göre farklı olmadığını da belirtmişlerdir. Roveda ve ark. (2011) 20-36 yaşları arasındaki 15 erkek üzerinde kuvvet ve endurans egzersizlerinin akut etkilerini inceledikleri çalışmalarında, egzersizin birinci geceden itibaren uyku kalitesi ve süresini artırdığı belirtilmiştir. Faria ve ark. (2009) 27 sedanter birey üzerinde dayanıklılık egzersizlerinin uyku bileşenleri üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında, farklı zamanlarda yapılan egzersizlerden akşam yapılan egzersizlerin uyku kalitesi parametrelerinden etkili uykuyu pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir. King ve ark. (1997) tarafından yapılan araştırmada egzersiz aktivitesinin uzun süreli devam ettirilmesinin önemi ortaya konulmuş, 16 hafta süreyle uygulanan orta şiddette egzersizin sedanter sağlıklı erkek ve kadınlarda öznel uyku kalitesini artırdığı ancak bu etkinin ilk 8 haftalık süre içinde ortaya çıkmadığı, daha sonra belirginleştiği bildirilmiştir. Bu sonuçlar ışığında egzersizin süresi ve şiddetinin uyku üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu söylenebilir.

Sporcuların çay, kahve, sigara ve alkol kullanım alışkanlıkları, beden kitle indeksi değerleri, gün içinde uyuma süresi ve gece lambası kullanma alışkanlıkları kriterleri ile uyku kaliteleri açısından bir fark bulunmamıştır. Deneklerimiz sporcu olduklarından dolayı yaş benzerlikleri ve öğrenci olmaları benzer yaşam alanlarında yaşadıkları ve beden kitle endeksi değerlerinin yakın olmasından dolayı bu kriterlerde anlamlı fark çıkmamasını normal karşılamaktayız. Bununla beraber farklı

çalışmalarda farklı sonuçlar bulunmakla beraber sporcu deneklerin alkol ve sigara alışkanlıkları ile ilgili samimi bilgi vermedikleri veya aşırı tüketimleri olmadığı için sonuçların etkisi olmadığı söylenebilir.

Sonuç

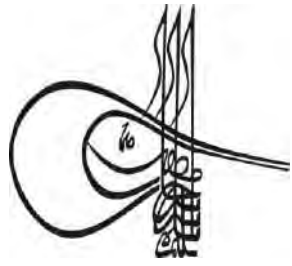
Sonuç olarak, takımların oluşturduğu sosyal yapının ve psikolojik destek mekanizmalarının daha fazla olmasının takım sporcularının uyku kalitesini olumlu etkilediğini düşünmekteyiz. Bununla beraber takım sporlarında fizyolojik yükün paylaşılmasında uyku kalitesi üzerine olumlu etkileri olabileceği söylenebilir. Çalışmamızın sonuçlarından hareket ederek benzer çalışmaların farklı spor branşlarında, aerobik ve anaerobik kapasite kullanımı göz önünde bulundurularak farklı çalışmalar yapılmasının bu konunun daha iyi anlaşılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir N, Birol L. (1998). Dinlenme uyku ve düzensizlikleri- yaşam kalitesi. Akdemir N. Editör, iç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı El Kitabı. 1. Baskı, İstanbul, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, 18-139.
- Akyol, P., Erkin, A., İmamoğlu, O., Öztürk, O. (2017). Güreşçilerde Uyku ve Performans İlişkisi, Uluslararası Türk Hakları Geleneksel Oyunlar- Sporlar Sempozyumu, 137-143. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:3824294).
- Aydın, H., Özgen, F. (1998). Psikiyatrik bozukluklarda uyku çalışmaları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 1(2) :87-89.
- Bingöl N. (2006). Hemşirelerin uyku kalitesi iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas, Yüksek Lisans Tezi, 7-11.
- Borodulin, K., Evenson, K.R., Monda, K., Wen, F., Herring, A.H., Dole, N. (2010). Physical activity and sleep among pregnant women. *Paediatric and perinatal epidemiology*, 24(1), 45-52.
- Cengiz C. Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyleri ve egzersiz davranışının değişim basamakları. Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı; Ankara, 2007; 1-2
- Çölbay, M., Yüksel, G., Acartürk, G., Karaman, Ö., Ünlü, M. (2007). Hemodiyaliz hastalarının Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi ile değerlendirilmesi. *Tüberküloz ve Toraks Dergisi*, 55(2), 167-173.
- Driver, H.S., Taylor, S.R. (2000). Exercise and sleep. *Sleep Med Rev*, 4, 387-402.
- Erdem, N. (2005). Diyaliz hastalarında progresif gevşeme egzersizlerinin uyku ve yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi. Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 8-12.
- Ermiş E., Ermiş A., İmamoğlu O. (2018). Erişkinlik Aşamasında Öğrencilerde Spor ve Çoklu Zeka İlişkisi, *Turkish Studies Social Sciences Volume 13/18*, p. 589-598, ISSN: 1308-2140.
- Ertekin G. (1998). Hastanede yatan hastalarda uyku kalitesinin değerlendirilmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 7-18.
- Faria, A.P., Cavagnoli, D.A., Rossi, M.V., Ferreira, S.E., Bittencourt, L.R.A., Tufik, S., Mello, M.T. (2009). Effects of resistance exercise on the sleep patterns of sedentary individuals. *Sleep science*, 2(3), 141-146.

- Görgülü, Ü. (2003). KOAH Hastalarında uyku kalitesinin değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara,13-30.
- Guyton, A.C., Hall, J.E. (2001). Beynin etkinlik durumları – uyku: beynin dalgaları. Epilepsi; Psikozlar. Tıbbi Fizyoloji, (Çev: Ed. Çavuşoğlu H), Yüce Yayınları, İstanbul, 689-696.
- Karakoç, B. (2009). Uyku kalitesi üzerine bir çalışma: özel dal hastanesi sağlık çalışanları örneği. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 3-14.
- Khorshid, L. (1996). Uyku ve dinlenmenin önemi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 12(3), 133-140.
- King, A.C., Oman, R.F., Brassington, G.S., Bliwise, D.L., Haskell, W.L. (1997). Moderate-intensity exercise and self-rated quality of sleep in older adults. A randomized controlled trial. *JAMA*, 277, 32-37.
- Koca, F., İmamoğlu, O. (2018). Tekvando Ve Karatecilerde Kilo Düşme Davranışları, *Turkish Studies Social Sciences*, Volume 13/18, p. 927-938, ISSN: 1308-2140.
- Mathews, D. (2008). Assessing Sleep Quality In Young Adult Collage Students Aged 18-24 In Relation To Quality Of Life And Anthropometrics. B.S. University Of Maine, Master of Sicience Thesis, 1-12.
- Morin, C.M., Hauri, P.J., Espie, C.A., Spielman, A.J., Buysse, D.J., Bootzin, R.R. (1999). Nonpharmacologic Treatment Of Chronic İnsomnia, *Sleep*, 22, 1134-56.
- O'Connor, P.J., Youngstedt, S.D. (1995). Influence of exercise on human sleep. *Exerc Sport Sci Rev*, 23, 105-34.
- Önler, E., Yılmaz, A. (2008). Cerrahi birimlerde yatan hastalarda uyku kalitesi. *İstanbul Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 16 (62), 114-121.
- Özer, Z. (2000). Uyku öğrenmenin mayası mı?. *Bilim ve Teknik*, 39, 48-50.
- Işık, Ö., Özarslan, A., Bekler F. (2015). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite uyku kalitesi ve depresyon ilişkisi. *Niğde University Journal of Physical Education And Sport Sciences*, 9.
- Vardar, S.A., Öztürk, L., Vardar, E., Kurt, C. (2005). Ergen sporcu kızlarda egzersiz yoğunluğu ve öznel uyku kalitesi ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*; 6, 154-162.
- Öztürk, L., Vardar, S.A., Bulut, E., ve ark. Tam ve Kısmi Uyku Yoksunluğunda Vücut Sıcaklığı ve Uykululuk Düzeyi Arasındaki İlişki. *Balkan Medical Journal* 2006, 23(2):088-094
- Öztürk, L., Vardar, S.A., Bulut, E., Kurt, C., Yaprak, M. (2006). Tam ve kısmi uyku yoksunluğunda vücut sıcaklığı ve uykuluk düzeyi arasındaki ilişki. *Trakya Univ Tıp Fak Dergi*, 23(2), 88-94.
- Papilla, İ., Acioğlu, E. (2004). Obstrüktif uyku apne sendromu. *Hipokrat Dergisi*, 13, 387-391.
- Potter, P. A., and Perry, A. G. (2009). Fundamentals of nursing. (6rd ed., pp. 1198- 1227). Mosby Year Book, St Louis, Missouri.
- Roveda, E., Sciolla, C., Montaruli, A., Calogiuri, G., Angeli, A., Carandente, F. (2011). Effects of endurance and strength acute exercise on night sleep quality. *International Sport Med Journal*, 12(3), 113-124.
- Singh, N.A., Clements, M., İatarone, M.A. (1997). A Randomized Controlled Trial Of The effect of exercise on Sleep. *Sleep*, 20, 95-101.
- Uezu, E., Taira, K., Tanaka, H., Arakawa, M., Urasakii, C., Toguchi, H., et al. (2000). Survey of sleep-health and lifestyle of the elderly in Okinawa. *Psychiatry Clin Neurosci*, 54, 311-3.

- Veasey, S., Rosen, R., Barzansky, B. (2002). Sleep loss and fatigue in residency training. *JAMA*, 288, 1116-1124.
- Vuori, I., Urponen, H., Hasan, J., Partinen, M. (1988). Epidemiology of exercise effects on sleep. *Acta Physiol Scand*, 574, 3-7.
- Yamak, B., İmamoğlu, O., İslamoğlu İ., Çebi, M. (2018). The Effects of Exercise on Body Posture, *Turkish Studies Social Sciences, Volume 13/18, p. 1377-1388*, ISSN: 1308-2140, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13911>.
- Yamaner, F., İmamoğlu, G. (2018). Sport Performance Colors Power and Effect, *Turkish Studies, Volume 13/15, Spring 2018, p. 509-520*, ISSN: 1308-2140.
- Youngstedt, S.D., O'Connor, P.J. (1997). Dishman RK. The effects of acute exercise on sleep: A quantitative synthesis, *Sleep*, 20, 203-14.
- Youngstedt, S.D., Perlis, M.L., O'Brien, P.M., Palmer, C.R., Smith, M.T., Orff, H.J., et al. (2003). No association of sleep with total daily physical activity in normal sleepers, *Physiol Behav*, 78, 395-401.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Adem SEZER - Dr. Öğr. Üyesi Adnan Doğan BULDUR

This article was checked by iThenticate.

TÜRKİYE ŞEKERPANCARI ÜRETİMİNDE SİVAS İLİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Abdulkadir ERGÜN* - Hakan KOÇ** - Fatih KARTAL***

ÖZET

Dünya genelinde şeker üretimi genel olarak şeker kamışından ve şeker pancarından elde edilmektedir. Coğrafi konumu gereği ülkemizde şeker üretimi nişasta bazlı şeker üretimi (NBS) dışında sadece şeker pancarı bitkisinden gerçekleştirilmektedir. Bu araştırma şekerin hammadde kaynaklarından biri olan şeker pancarı üretimine odaklanmıştır. **Araştırmanın amacı; Türkiye şeker pancarı üretiminde Sivas İli'nin yeri ve önemini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda; şu alt problemler belirlenmiş ve bu problemlere yönelik cevaplar aranmıştır:**

A. 2017 yılında Türkiye şeker pancarı üretimi ne kadardır?

B. TÜİK verilerine göre 2017 yılında Sivas İli'nin şeker pancarı üretimi ne kadardır? Sivas İli, yıllar itibarıyla Türkiye şeker pancarı üretimin yüzde kaçını gerçekleştirmiştir?

C. Sivas İli'nde şeker pancarı üretiminin ilçelere göre dağılımı nasıldır? Bu dağılımda etkili olan coğrafi esaslar nelerdir?

Araştırma tarama yöntemi ile yürütülmüştür. İstatiksel yöntem olarak ilişki analizi (Korelasyon) yöntemi kullanılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2017 yılında Türkiye'de 21.149.020 ton şeker pancarı üretilmiştir. Sivas İli aynı yıl içerisinde 827.745 ton üretim

* İD Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, E-posta: anadolucografya1@gmail.com

** İD Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, E-posta: hakankoc@cumhuriyet.edu.tr

*** İD Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, E-posta: fatihkartal.58@hotmail.com

ile Türkiye şeker pancarı üretiminin %3,91'lik kısmını gerçekleştirmiştir. Bu verilere göre Sivas İli, 2017 yılında Türkiye'de en fazla şeker pancarı üretiminin yapıldığı ilk on ilinden biridir. Sivas İli'nde şeker pancarı tarımı Akıncılar, Altınyayla, Gemerek, Kangal, Merkez, Suşehri, Şarkışla, Ulaş ve Yıldızeli ilçelerinde düzenli bir şekilde yapılmaktadır. En fazla üretim, Gemerek Şarkışla ve Ulaş ilçelerinde gerçekleştirilmektedir. Bu ilçelerin yanı sıra bazı dönemlerde Divriği, Gölova, Koyulhisar ve Zara ilçelerinde de şeker pancarı tarımı yapılmıştır. Doğal coğrafya faktörlerinden klimatolojik, jeomorfolojik, edafik ve hidrolojik faktörler ildeki şeker pancarı tarımını etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeker pancarı, Sivas ili, Doğal faktörler, Beşeri faktörler.

ROLE AND SIGNIFICANCE OF SIVAS PROVINCE IN SUGAR BEET PRODUCTION IN TURKEY

ABSTRACT

Worldwide, sugar production is generally based on sugar beet and sugar cane. By its geographical location, other than starch based sugar production (SBS), sugar production in our country is carried out only from sugar beet. This study focused on the production of sugar beet, one of the raw materials in sugar production and aimed to determine the role and significance of Sivas province in sugar beet production in Turkey. In line with this aim, the following sub problems were identified and answers were sought:

A. What is sugar beet production of Turkey in 2017?

B. What is sugar beet production in Sivas in 2017 according to Turkish Statistical Institute data? What percentage of Turkey's sugar beet production has been carried out in Sivas province by years?

C. What is the distribution of sugar beet production in Sivas province based on districts? and What are the geographical elements that affect this distribution?

The study was carried out via survey method while correlation method was used as a statistical method. According to Turkish Statistical Institute data, Turkey's sugar beet production in 2017 was 21.149.020 tonnes. In the same year, Sivas province realized 3,91% of this production with 827.745 tonnes. According to the data, Sivas province is one of the ten provinces with the highest sugar beet production rates. Sugar beet is regularly cultivated in Akıncılar, Altınyayla, Gemerek, Kangal, Merkez, Suşehri, Şarkışla, Ulaş and Yıldızeli districts of Sivas province. The highest production rates are observed in Gemerek Şarkışla and Ulaş districts. In addition to these districts, Divriği, Gölova, Koyulhisar and Zara districts were important sugar beet production fields in the past. Among natural geography factors, climatological, geo-morphological, edaphic and hydrological factors were found to affect sugar beet cultivation.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Sugar beet (*Beta vulgaris* var. *Saccharifera* L.) grown to produce sugar is an industrial plant in the *Chenopodiaceae* (Kazayağgiller) family. In addition to sugar production, sugar beet is important since it is used to obtain animal feed and molasses alcohol and spirits from by-products such as molasses, pulp, leaf and beet tops; it is suitable for modern agricultural techniques and it generates employment (Şiray, 1990; cited in: Yardımcı et. al., 2012: 42). Due to its significance, sugar is a product that is highly protected in all countries (OECD, 1998: 5 and Akbay, 2003: 5, cited in Erdinç, 2017: 10). As in all countries, sugar beet farming in our country has a strategic and political importance (Kıymaz, 2002: 98). This study focuses on sugar beet, one of the crucial raw material sources of sugar.

Method

Survey method and descriptive analysis were used in the study. The survey method is the type of research that aims to describe a past or present situation as is. In this type of study, it is sought to define the subject of the research -the individual, event or the object- as is in their own environments (Karasar, 2005, p.77). Descriptive analysis is a type of qualitative data analysis that includes summarizing and interpreting data obtained by various data collection techniques according to predetermined themes (Yıldırım & Şimşek, 2005, p.224). In addition, descriptive statistics and Spearman's Rho correlation coefficient technique were used to analyze the data.

Findings

Beet production in Turkey was 21,149,020 tons in 2017. Of this amount, 28.41% (6.007.777 tons) was produced in Konya province, 9.04% (1.912.376 tons) in Yozgat province, 6.38% (1.348.925 tons) in Eskişehir province, 5.65% (1.194.071 tons) in Aksaray province and 5.52% (1.167.443 tons) in Kayseri province. Accordingly, more than half of the sugar beet production of Turkey was realized in these five provinces in 2017. Following these provinces, 4,87% (1,030,940 tons) of sugar beet production in Turkey was realized in Afyonkarahisar province and 3.91% (827,745 tons) was realized in Sivas province in 2017. Based on these data, Sivas province contributed at the ratio of 4% to sugar beet production in Turkey and it was the 7th province in terms of producing the highest amount of sugar beet.

Turkey's average annual sugar beet production was 16,599,284 tons in the 27-year period between 1991 and 2017. In this period, the provinces that produced the most sugar beet were Konya, Yozgat, Eskişehir, Aksaray, Afyonkarahisar, Tokat and Kayseri provinces, respectively. In the same period, the annual average sugar beet production of Sivas Province was 418.128 tons. According to these data, Sivas province contributed to 2, 62% of the sugar beet production in Turkey.

Sugar beet farming in Sivas is mostly done in Gemerek and Şarkışla, the western districts of Sivas; in Yıldızeli district, to the northwest of the province and in Merkez and Ulaş districts, located in the

central parts of the province. Sugar beet production decreases or at some parts becomes non-existent to the north and eastern parts of the province

In terms of climatic conditions, Sivas Province has the temperature conditions that the sugar beet needs during the growth period and with the help of irrigation, it is possible to undertake sugar beet farming in the province.

The land structure in Sivas Province has greatly affected the distribution of sugar beet production areas. Sivas Province has a terrain which combines mountainous and hilly areas with plateaus and bottom land and prairies which were developed due to erosions. Elevation generally increases to the north and northeast from the west and northwest of the province. For this reason, sugar beet production is mostly undertaken the northwestern part of the province in Yıldızeli district in; the western part of the province in Gemerek and Şarkışla districts; in central parts of the province in Merkez, Ulaş and Kangal districts and in the northern part of the province in Suşehri and Akıncılar districts which are located on the bottom land on the North Anatolian Fault. The fact that district land of Gürün, Divriği, İmranlı, Zara, Doğanşar and Koyulhisar, which are located outside these areas, are mountainous and rugged makes difficult to produce sugar beet. As a matter of fact, according to the results obtained from the analysis conducted by using the Spearman's Rho correlation coefficient technique, topography conditions are one of the most important natural determinants of geographical distribution of sugar beet production for Sivas province since there are high level positive relationships between farming area and cultivation area and cultivation area and production.

Sugar beet plant is not selective in terms of soil properties (Doğanay, 2007: 151). However, sugar beet farming in Sivas Province is mostly concentrated around brown soil, alluvial soil, limeless brown soil, red brown soil, colluvial soil and gray-brown podzolic soil.

Results and Suggestions

To a large extent, natural conditions are highly suitable for sugar beet farming in the western, southwestern and central parts of Sivas Province and in the rift valleys located in the northern part when irrigation is provided. According to Turkish Statistical Institute data, sugar beet production of Sivas Province was 827.745 tons in 2017.

Sivas province is the area where the highest sugar beet production is obtained in Turkey after Konya, Yozgat, Eskisehir, Aksaray, Kayseri and Afyonkarahisar provinces. Approximately 4% of the sugar beet production is realized in Sivas Province.

Sugar beet production in Sivas Province is mostly shaped by the influence of topography and geological structure. The fact that land forms in the western, southwestern and central parts of the province consist of slightly rolling and flat areas has caused sugar beet farming to be more concentrated in this region. Sugar beet production is more concentrated in Yıldızeli, Sivas Merkez, Gemerek, Şarkışla, Altınyayla, Ulaş and Kangal districts which are located in these areas. Suşehri and Akıncılar districts which are located on the Suşehri Plain on the North Anatolian Fault are other areas where sugar beet is undertaken in the province. As a matter of fact a high and significant correlation was found between the

cultivation area and the production of sugar beet in Sivas Province. It can be argued that 96% of the changes in sugar beet cultivation areas are caused by production and in the same vein; 96% of total changes in production are caused by sugar beet cultivation areas.

Sivas province is influenced by continental climatic conditions and the average temperatures in the months of May, June, July, August and September, the period for the growth of sugar beet, are not higher than 25 °C. While the annual rainfall varies between 300 mm and 500 mm throughout the province, the average rainfall is below 50 mm in summer periods. Accordingly, while climatic conditions create favorable conditions in terms of temperature for sugar beet farming, they raise the need for irrigation in terms of rainfall. In order to prevent irrigation problems in the future, irrigation should be planned beforehand.

Keywords: sugar, sugar beet, Sivas, natural factors, human factors.

1. Giriş

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan ihtiyaçların başında beslenme gelir. İnsanlar beslenme yoluyla vücudun ihtiyacı olan besinleri alırlar. Alınan besinler vücutta sindirim faaliyetleri ile insanın yaşamını devam ettirmesi için gerekli olan enerjiye dönüşür. İnsan vücudunun normal bir şekilde büyümesi, gelişmesi ve sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürmesi için kırktan fazla besin ögesine ihtiyaç vardır. (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 3). Fakat vücudun gereksinimini karşılayan bu besin öğelerinin hepsinin bir arada bulunduğu besin maddesi bulunmamaktadır. İnsan vücudu için gerekli olan besin öğeleri karbonhidratlar, yağlar, proteinler, vitaminler, mineraller ve su olmak üzere altı ana grupta toplanmaktadır (MEB, 2011: 3). İnsanların günlük yaşamsal aktivitelerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için bu besin maddelerini düzenli ve sağlıklı bir şekilde tüketerek beslenmek zorundadır.

İnsan vücudu için gerekli olan karbonhidrat kaynağından biri de şekerdir. İnsanların beslenme alışkanlıklarında tatlıya ayrı bir yer vermesinden dolayı önemli bir yere sahip olan şeker, hem tarih boyunca insanoğlunun önemli bir besin maddesi olmuş hem de farklı disiplinlerin araştırma konusu olmuştur (Koç ve Bulut, 2016: 34). Önceleri bal ve üzüm gibi şeker içeren bitkilerden üretilen şeker günümüzde şeker kamışı ve şeker pancarından elde edilmektedir (Tosun, 2015: 1). Günümüzde dünyadaki şeker üretiminin % 30'u bu bitkiden elde edilmektedir (Iqbal ve Saleem, 2015: 37).

Şeker üretmek amacıyla yetiştirilen şeker pancarı (*Beta vulgaris* var. *Saccharifera* L.) *Chenopodiaceae* (Kazayağıgiller) familyasında yer alan bir endüstri bitkisidir. Şeker pancarı, şeker üretiminden başka melas, küspe, yaprak ve baş atıkları gibi yan ürünlerinden hayvan yemi, melaston alkol ve ispiroto elde edilmesi, modern tarım tekniklerine uygun olması ve istihdam oluşturmaya gibi nedenlerden dolayı önemli bir bitkidir (Şiray, 1990'dan akt., Yardımcı vd., 2012: 42). Bu öneminden dolayı şeker pancarı tüm ülkelerde fazlasıyla korunan bir üründür (OECD, 1998: 5 ve Akbay, 2003: 5' den akt., Erdinç, 2017: 10). Tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de şeker pancarı tarımı stratejik ve siyasi bir öneme sahiptir (Kıymaz, 2002: 98). Bu çalışma da şekerin önemli hammadde kaynaklarından birisi olan şekerpancarı üzerine odaklanmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Türkiye'de ilk defa 1923-1924 yılında Uşaklı bir çiftçi olan Nuri Bey'in (daha sonra ŞEKER soyadını almıştır) çabalarıyla başlayan şeker pancarı tarımı 1950'lerden sonra yurdumuzun büyük bir bölümüne yayılmıştır (Doğanay 1995: 143). Topografya özellikleri, klimatolojik ve edafik faktörler ve şeker pancarına göre daha yüksek kar getiren alternatif tarım ürünleri yurdumuzda şeker pancarı tarım

alanlarının dağılışı üzerinde etkili olmaktadır. Ülkemizin büyük bir kesiminde yaşanan klimatolojik koşullar, edafik faktörler ve vejetasyon süresi gibi çeşitli doğal koşullar şeker pancarı tarımında ülkemize büyük bir potansiyel sağlamaktadır (Koç ve Bulut, 2016: 34). Bu zengin potansiyel nedeniyle şeker pancarı tarımı yurdumuzun geniş bir kesiminde yaygın olarak yapılmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 1991 yılından günümüze kadar 57 ilde düzenli olarak şeker pancarı tarımı yapılmaktadır. Bu illere, bazı dönemlerde şeker pancarı tarımını yapılan, bazı dönemlerde ise ara verilen iller eklendiğinde bu rakam 60'ın üzerine kadar çıkmaktadır. Coğrafi bölge olarak da İç Anadolu Bölgesi şeker pancarı üretiminin en yoğun olduğu bölgedir. Ülkemizde şeker pancarı tarımının düzenli olarak yapıldığı illerden biri de Sivas İli'dir. Bu araştırmanın amacı Türkiye şekerpancarı üretiminde Sivas İli'nin yeri ve önemini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda; şu alt problemler belirlenmiş ve bu problemlere yönelik cevaplar aranmıştır.

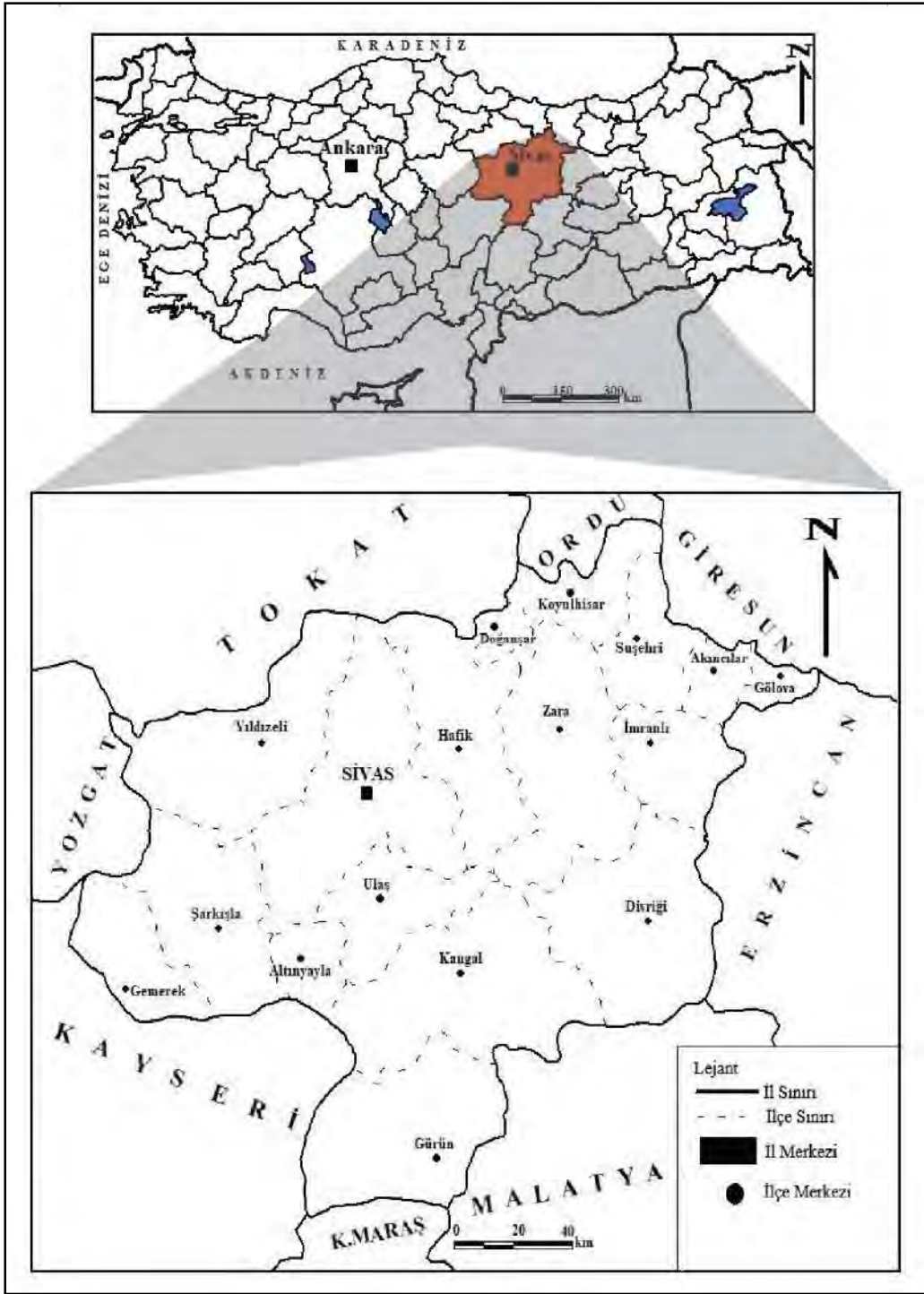
A. 2017 yılında Türkiye şeker pancarı üretimi ne kadardır? Bu üretim illere göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

B. Yıllar itibariyle Türkiye ortalama şeker pancarı üretiminin il bazında dağılımı nasıldır? Bu dağılımda etkili olan faktörler nelerdir?

B. TÜİK verilerine göre 2017 yılında Sivas İli'nin şeker pancarı üretimi ne kadardır? Sivas İli, yıllar itibariyle Türkiye şeker pancarı üretiminin yüzde kaçını gerçekleştirmiştir?

C. Sivas İli'nde şeker pancarı üretiminin ilçelere göre dağılımı nasıldır? Bu dağılımda etkili olan coğrafi esaslar nelerdir?

Araştırma sahası Sivas İl sınırlarını kapsamaktadır (Şekil 1). İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Sivas İli, topraklarının önemli bir bölümü akarsu havzası olarak Kızılırmak Havzası içerisinde kalırken, bir bölümü de Yeşilırmak Havzası içerisinde kalmaktadır. Matematiksel konum olarak 35°- 50' ve 38°- 14' doğu boylamları ile 38°-32' ve 40°-16' kuzey enlemleri arasında yer alan Sivas İli, doğu'da Erzincan, güney-doğuda Malatya, güneyde Kahramanmaraş, güney-batıda Kayseri, batıda Yozgat, kuzey ve kuzeybatıda Tokat, kuzeyde Ordu ve Giresun illeri komşudur. Yaklaşık 28.500 km² yüzölçüme sahip olan Sivas, yüzölçüm olarak Konya İli'nden sonra ülkemizin ikinci büyük ilidir.



Şekil 1: Araştırma sahasının lokasyon haritası.

3- Yöntem

Araştırmada tarama ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. “Tarama yöntemi, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma türüdür. Araştırmaya

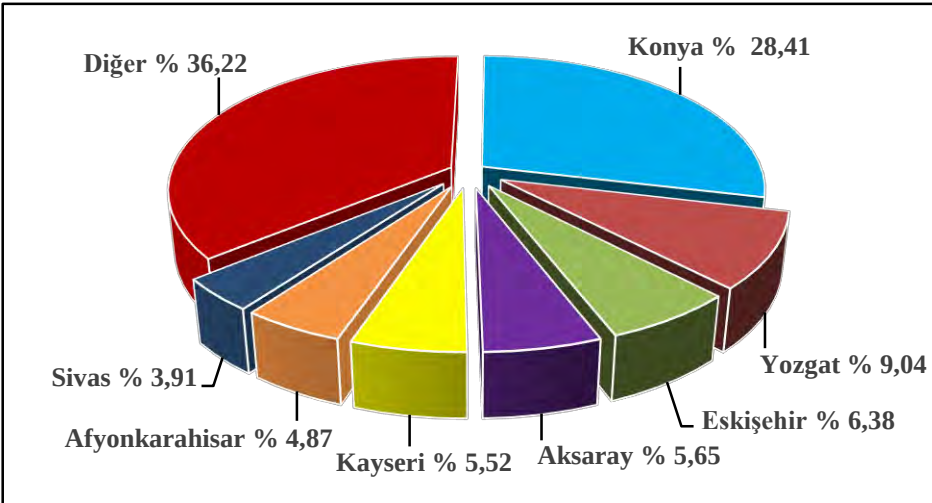
konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve var olduğu gibi tanımlamaya çalışılır” (Karasar, 2005, s.77).

“Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür” (Yıldırım & Şimşek, 2005, s.224). “Betimsel analizde araştırmacı, araştırma sorularından araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşme ve gözlemlerde yer alan boyutlardan hareket ederek veri analizi için bir çerçeve oluşturur. Böylece verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmiş olur. Ardından, araştırmacı daha önce oluşturmuş olduğu çerçeveye dayalı olarak verileri okur ve düzenler. Bu süreçte verilerin anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmesi önem taşımaktadır. Bu aşamadan sonra araştırmacı düzenlemiş olduğu verileri tanımlar. Bunun için gerekli yerlerde doğrudan alıntılara da başvurmak zorunda kalabilir. Bu sürecin sonunda araştırmacı tanımlamış olduğu bulguları açıklar, ilişkilendirir ve anlamlandırır. Araştırmacı bu aşamada ayrıca yapmış olduğu yorumları daha da güçlendirmek için bulgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini açıklar ve ihtiyaç duyulması durumunda farklı olgular arasında karşılaştırma yapar” (Yıldırım & Şimşek, 2005, s.224). Araştırmada verilerin analizinde betimsel istatistik ve Sperman’s rho korelasyon katsayı tekniğinden ve yararlanılmıştır.

4- Bulgular

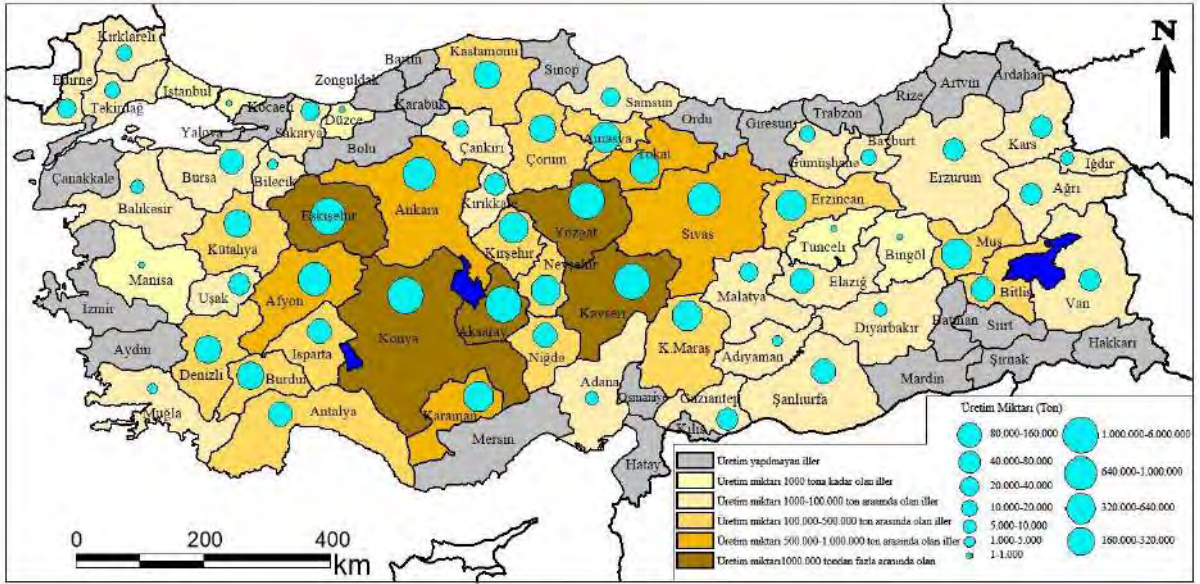
4.1. 2017 yılında Türkiye şeker pancarı üretimi ne kadardır? Bu üretim illere göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

Türkiye’nin 2017 yılında şeker pancarı üretimi 21.149.020 tondur. Bu üretimin iller bazında dağılımı incelendiğinde 2017 yılı üretiminin yarısından fazlasının Konya, Yozgat, Eskişehir, Aksaray ve Kayseri illerinde olduğu görülür. 2017 yılında üretilen toplam şeker pancarının % 28,41’i (6.007.777 ton) Konya, % 9,04’ü (1.912.376 ton) Yozgat, % 6,38’i (1.348.925 ton) Eskişehir, % 5,65’i (1.194.071 ton) Aksaray ve % 5,52’si (1.167.443 ton) Kayseri illerinde gerçekleştirilmiştir. Bu illerden sonra Afyonkarahisar ve Sivas en fazla şeker pancarı üretiminin yapıldığı illerdir. 2017 yılında Türkiye’de üretilen şeker pancarının % 4,87’si (1.030.940 ton) Afyonkarahisar ve 3,91’i (827.745 ton) Sivas illerinde gerçekleştirilmiştir (Şekil 2).



Şekil 2: Türkiye’de şeker pancarı üretiminin illere göre dağılımı (TÜİK, 2017 bitkisel üretim istatistikleri)

Şeker pancarı üretiminin coğrafi bölgeler bazında dağılımı incelendiğinde İç Anadolu Bölgesinde yer alan illerde üretimin yoğunlaştığı görülmektedir. Kastamonu ve Samsun hariç Karadeniz'in kıyı kesimleri, Kıyı Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğu kesimleri üretimin yapılmadığı alanlardır (Şekil 3).



Şekil 3: Türkiye’de şeker pancarı üretimin illere göre dağılımı (TÜİK, 2017 bitkisel üretim istatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır).

4.2.Yıllar itibariyle Türkiye ortalama şeker pancarı üretiminin il bazında dağılımı nasıldır? Bu dağılımda etkili olan faktörler nelerdir?

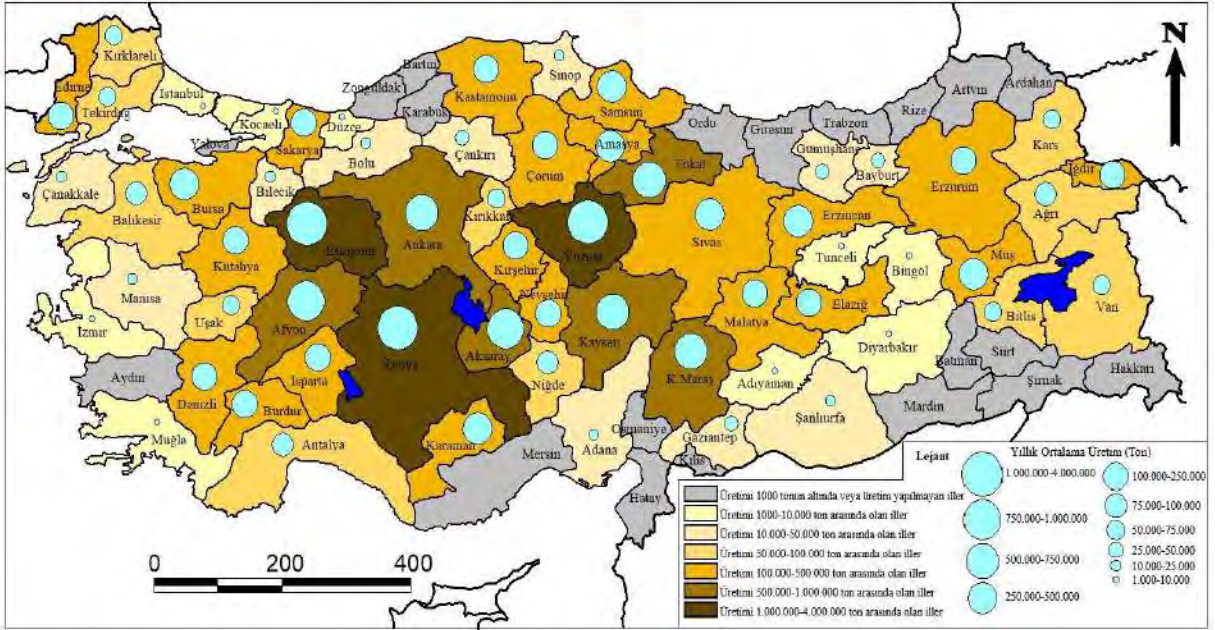
TÜİK verilerine göre 1991-2017 yılları arasındaki 27 yıllık sürede Türkiye’nin yıllık ortalama şeker pancarı üretimi 16.603.130 tondur. Bahsedilen dönem içerisinde en fazla şeker pancarı üretiminin yapıldığı iller sırasıyla Konya, Yozgat, Eskişehir, Aksaray, Afyonkarahisar, Tokat ve Kayseri illeridir. Bu illerden Konya’nın yıllık ortalama şeker pancarı üretim miktarı 3.950.310 ton, Yozgat’ın 1.134.392 ton, Eskişehir’in 1.127.950 ton, Aksaray’ın 940.245 ton, Afyonkarahisar’ın 797.393 ton, Tokat’ın 718.297 ton ve Kayseri’nin 575.561 tondur. Adı geçen bu illerin ürettikleri şeker pancarı miktarı Türkiye’nin yıllık ortalama şeker pancarı üretiminin % 55,96’sını oluşturur (Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye’de miktar ve oran (%) olarak iller bazında yıllık ortalama şeker pancarı üretim miktarı (1991-2017).

İller	Yıllık Ortalama Üretim	%
Konya	3.950.310	23,80
Yozgat	1.134.392	6,83
Eskişehir	1.127.950	6,80
Aksaray	940.245	5,66
Afyonkarahisar	797.393	4,80
Tokat	718.297	4,33
Kayseri	620.553	3,74
Diğer	7.310.144	44,04
Toplam	16.599.284	100,00

Kaynak: TÜİK, bitkisel üretim istatistikleri, 2017.

1991-2017 dönemleri arasında düzenli şekilde şeker pancarı üretiminin yapıldığı iller içerisinde en az üretime sahip iller Adıyaman, Bingöl, Diyarbakır, Düzce, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla ve Tunceli'dir. Bu illerin yıllık ortalama şeker pancarı üretimi 10.000 tonun altındadır (Şekil 4).



Şekil 4: Türkiye’de yıllık ortalama şeker pancarı üretiminin illere göre dağılımı (1991-2017).

Coğrafi bölge olarak İç Anadolu Bölgesi ve İç Batı Ege Bölümü şeker pancarı üretiminin fazla olduğu alanlardır. Bu iki bölgenin yanı sıra Orta Karadeniz Bölümü, Karadeniz’den İç Anadolu’ya (Çorum, Amasya, Tokat) ve Doğu Anadolu’dan İç Anadolu’ya geçiş bölgelerinde (Erzurum, Erzincan, Elazığ ve Malatya) da önemli miktarda üretim yapılmaktadır. Doğu ve Batı Karadeniz kesimleri ile Gaziantep ve Şanlıurfa hariç Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin büyük bir bölümü şeker pancarı üretiminin olmadığı veya çok az olduğu (1000 tonun altında) alanlardır (Şekil 4). Şeker pancarı üretiminin bu coğrafi dağılımında ülkemizin iklim özellikleri ile daha fazla kar getiren alternatif tarım ürünlerinin üretimi etkili olmuştur.

Ilıman iklim bölgelerinin tarım ürünü olan şeker pancarının yetiştirme devresi boyunca sıcaklık değerlerinin 7-8 °C’den az ve 20 °C’den fazla olmaması gerekir. Daha yüksek sıcaklıklarda ve yağış değerlerinin 500-600 mm’nin altında olduğu yerlerde ise bu ürünün tarımının yapılması sulama ile mümkündür (Doğanay, 1995: 143). Ancak sıcaklık değerlerinin 30 °C’nin üzerine çıktığı alanlarda sulama ile de olsa ekonomik anlamda bu bitkinin tarımının yapılması oldukça güçtür. Çünkü sıcaklık değerleri 30 °C’nin üzerine çıktığı zaman şeker pancarı bitkisinin gelişimi durmakta ve bitki depo ettiği şekeri harcamaya başlamaktadır (Özçağlar, 1992: 32). Bu durum şeker pancarında kök verimi ile şeker oranını olumsuz olarak etkilemektedir. Şekil 4’de görüldüğü gibi ülkemizin güney kıyıları ile Ege kıyılarına ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne şeker pancarı tarımının fazla sokulamamasının nedeni bu alanlarda yaz sıcaklıklarının 30 °C’nin üzerine çıkmasıdır. Doğu ve Batı Karadeniz kıyılarında ise yüksek nem şartlarından dolayı şeker pancarı bu alanlarda fazla yapılamamaktadır. Çünkü şeker pancarının yumruları olgunlaşma döneminde yüksek nem ve yağış istemez (Doğanay, 1995: 144).

Türkiye şeker fabrikaları A.Ş’nin, şekerpancarının ekim alanlarını kendi stoklarına göre belirlemesi de bu bitkinin dağılımında önemli rol oynayan bir diğer faktördür (Koç ve Bulut, 2016: 35).

4.3. TÜİK verilerine göre 2017 yılında Sivas İli'nin şeker pancarı üretimi ne kadardır? Sivas İli, yıllar itibariyle Türkiye şeker pancarı üretiminin yüzde kaçını gerçekleştirmiştir?

TÜİK verilerine göre 2017 yılında Sivas İli'nin şeker pancarı üretimi 827.745 tondur. Aynı yıl Türkiye'nin toplam şeker pancarı üretimi ise 21.149.020 tondur. Bu değerlere göre 2017 yılında Türkiye şeker pancarı üretiminin % 3.91'ini Sivas İli'nde gerçekleştirilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Sivas İli Konya, Yozgat, Eskişehir, Aksaray, Kayseri ve Afyonkarahisar illerinden sonra en fazla şeker pancarı üretiminin gerçekleştirildiği ildir.

Günümüzde Türkiye şeker pancarı üretiminin yaklaşık % 4'ünü karşılayan Sivas İli'nin yakın geçmişe kadar üretim miktarı ve Türkiye içerisinde payı daha düşük değerlerdeydi. 1991 yılında 200.000 tonun üzerinde olan üretim miktarı 1994 yılına kadar sürekli azalarak 100.000 tonun altına kadar gerilemiştir. 1995 yılından sonra tekrar artmaya başlayan ildeki şeker pancarı üretimi 1998 yılında 363.952 tona kadar ulaşmıştır. 1999 yılında tekrar azalmaya başlayan üretim miktarı 2001 yılında 300.000 tonun altına düşerek 278.256 tona kadar gerilemiştir. 2002 yılından sonra tekrar 300.000 tonun üzerine çıkan üretim miktarı bu tarihten sonra küçük artış ve azalışlarla 2009 yılında 400.000'i 2010 yılında ise 500.000 tonu aşmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında 450.000 ton civarına düşen üretim miktarı 2013 yılından itibaren sürekli artış göstererek 2016 yılında 700.000 tonu ve 2017 yılında ise 800.000 tonu aşarak 827.745 tona kadar ulaşmıştır. Buna göre ildeki şeker pancarı üretimi miktar olarak en düşük 1994 yılında (182.516 ton), en yüksek 2017 yılında (827.745 ton) gerçekleştirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye ve Sivas İli'nin yıllara göre şeker pancarı üretim miktarı ve Sivas İli'nin Türkiye içerisindeki payı.

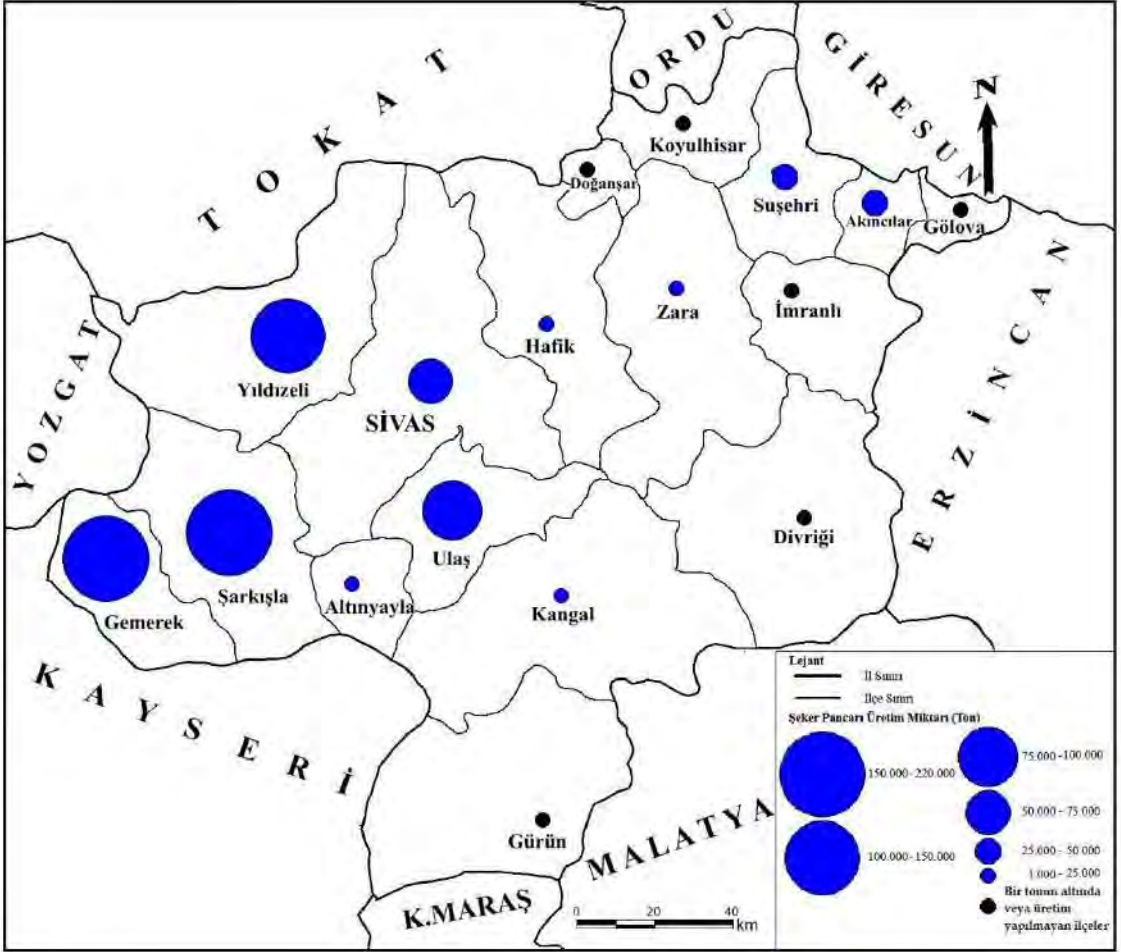
Yıllar	Türkiye (ton)	Sivas (ton)	İlin Türkiye üretimindeki payı (%)	Yıllar	Türkiye (ton)	Sivas (ton)	İlin Türkiye üretimindeki payı (%)
1991	15.474.097	222.431	1,44	2005	15.181.247	345.336	2,27
1992	15.126.116	227.453	1,50	2006	14.452.162	371.661	2,57
1993	15.620.514	209.647	1,34	2007	12.414.715	326.252	2,63
1994	12.944.223	182.516	1,41	2008	15.488.332	390.396	2,52
1995	11.170.569	206.935	1,85	2009	17.274.674	467.868	2,71
1996	14.543.277	254.910	1,75	2010	17.942.112	575.397	3,21
1997	18.400.734	341.520	1,86	2011	16.126.489	456.004	2,83
1998	22.282.539	363.952	1,63	2012	14.919.940	448.371	3,01
1999	17.102.326	360.442	2,11	2013	16.488.590	575.534	3,49
2000	18.821.033	355.618	1,89	2014	16.743.045	586.970	3,51
2001	12.632.522	278.256	2,20	2015	16.022.783	712.714	4,45
2002	16.523.166	362.835	2,20	2016	19.592.731	766.610	3,91
2003	12.622.934	317.683	2,52	2017	21.149.020	827.745	3,91
2004	13.517.241	336.268	2,49	Ortalama	16.599.284	418.128	2,62

Kaynak: TÜİK, bitkisel üretim istatistikleri.

Sivas İli'nin Türkiye şeker pancarı üretimi içerisindeki payı da tıpkı üretim miktarında olduğu gibi geçmiş dönemlerde düşük değerlerdeydi. 1999 yılına kadar % 2'nin altında olan Türkiye üretimi içerisindeki payı 1999 yılında % 2'nin üzerine çıkmıştır. 2001-2009 yılları arasında % 2,20 ile % 2,71 arasında değişen Sivas İli'nin Türkiye şeker pancarı üretimi içerisindeki payı 2010 yılında % 3'ün üzerine çıkarken, 2011 yılında tekrar % 3'ün altına düşmüştür. Sivas İli'nin bu yıldan sonra tekrar artmaya başlayan Türkiye üretimi içerisindeki payı 2015 yılında 1991-2016 yılları arasındaki en yüksek değer olan % 4,45'e kadar ulaşmıştır (Tablo 2).

4.4. Sivas İli'nde şeker pancarı üretiminin ilçelere göre dağılımı nasıldır? Bu dağılımda etkili olan coğrafi esaslar nelerdir?

2017 yılı veriler baz alınarak şeker pancarı üretiminin ilçelere göre dağılımını değerlendirdiğimizde en fazla üretim 218.171 ton ile Gemerek ilçesinde yapılmaktadır. Bu ilçeyi sırasıyla 196.804 ton ile Şarkışla, 148.522 ton ile Yıldızeli, 92.215 ton ile Ulaş, 70.697 ton ile Sivas Merkez, 31.175 ton ile Suşehri, 28.329 ton ile Akıncılar, 22.822 ton ile Kangal ve 15.005 ton ile Altınyayla ilçeleri takip eder. Bu ilçelerden başka Zara ve Divriği ilçelerinde önceki dönemlerde şeker pancarı üretimi yapılmazken 2017 yılında bir miktar üretim gerçekleşmiştir. Bu ilçelerden Zara'da 1.889 ton ve Divriği'de ise 388 kg şeker pancarı üretimi 2017 yılında yapılmıştır. Bu verilere göre ilin batı ve kuzey batı kesimlerinde yoğun olan şeker pancarı üretimi ilin diğer kesimlerinde azalmakta hatta bazı ilçelerde ortadan kalkmaktadır (Şekil 5).



Şekil 5: Sivas İli'nde şeker pancarı üretiminin ilçelere göre dağılımı (2017).

TÜİK kayıtlarına göre Sivas İli'nin Merkez, Akıncılar, Altınyayla, Gemerek, Kangal, Suşehri, Şarkışla, Ulaş ve Yıldızeli ilçelerinde 2000'li yıllardan günümüze kadar şeker pancarı tarımı kesintisiz olarak yapılmaktadır. Divriği, Gölöva, Zara ve Koyulhisar ilçelerinde ise geçmiş dönemlerde şeker pancarı tarımı yapılmış ancak günümüzde bu ilçelerin hiçbirinde bu ürünün tarımı yapılmamaktadır. Örneğin 2000-2016 yılları arasında Divriği İlçesi'nde 2011 ve 2012 yılları arasında, Gölöva İlçesi'nde 2000-2010 yılları arasında Zara İlçesi'nde 2000-2005 yılları arasında ve 2017 yılında, Koyulhisar

İlçesi'nde ise 2000-2004 dönemleri arasında şeker pancarı tarımı yapılmış, bu dönemlerin dışında ise yapılmamıştır.

4.4.1. İklim Şartlarının Sivas İli'nde Şeker Pancarı Üretimine Etkisi

Şeker pancarı ılıman iklimlerin bitkisiidir. Yetiştirme devresi 150-180 gün olan bu bitkinin bu süre zarfın seyreden sıcaklık değerleri oldukça önemlidir. Ekim döneminde şeker pancarı tohumunun çimlenebilmesi için günlük sıcaklık ortalamalarının 7 ile 8 °C'nin altına düşmemesi gerekir (Karadeniz, 2016, s.329-330). “Yetiştirme devresi boyunca ise sıcaklık ortalamaları 7-8 °C'den az, 18-20 °C'den fazla olmamalıdır. Yumru bağlama ve olgunlaşma dönemi olan Ağustos ve Eylül aylarında gece ve gündüz sıcaklık farklarının belirginleşmesi gerekir. Bu devre yumrunun şeker birikme devresi olduğundan gündüzleri havanın ılık ve açık, geceleri serin geçmesi istenir” (Doğanay, 2007: 150-151).

Sivas İli'nde aylık ortalama sıcaklık değerleri şeker pancarının çimlenme için ihtiyaç duyduğu 7 °C -8 °C nin üzerine ilde uzun süre rasat yapan istasyon verilerine göre Kangal İlçesi hariç diğer tüm istasyonlarda nisan ayında 7 °C -8 °C nin üzerine çıkmaktadır. Bu ayın sıcaklık ortalamaları Divriği'de 10,9 °C, Gemerek'te 9,7 °C, Gürün, Sivas Merkez ve Şarkışla ilçelerinde 9,1 °C, Suşehri'nde 10,1 °C, Ulaş'ta 8,3 °C, Yıldızeli'nde 8,2 °C ve Zara'da ise 8,5 °C'dir. Kangal ilçesinde 6,6 °C olan nisan ayı sıcaklık ortalaması şeker pancarının çimlenme için ihtiyaç duyduğu minimum sıcaklık değer olan 7 ° - 8 °C'nin üstüne mayıs ayında çıkmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3: Sivas İli'nde aylara göre ortalama sıcaklık değerleri.

İstasyonlar	Rasat Dönemi	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
Divriği (1225 m)	1960-2014	-2,3	-0,5	4,9	10,9	15,5	20,1	24,3	24,2	19,7	13,4	6,1	0,6
Gemerek (1173 m)	1963-2015	-3,0	-1,5	4,0	9,7	14,0	18,1	21,4	21,2	16,9	11,1	4,6	-0,4
Gürün (1250 m)	1964-1996	-3,2	-1,7	3,0	9,1	13,6	18,0	21,5	20,9	16,3	10,1	3,7	-0,9
Kangal (1545 m)	1960-2014	-6,3	-4,9	0,4	6,6	11,2	15,2	18,9	18,7	13,9	8,2	1,7	-3,4
Sivas (1285 m)	1960-2015	-3,2	-1,9	3,2	9,1	13,6	17,2	20,3	20,2	16,2	10,9	4,7	-0,3
Suşehri (1163 m)	1970-2014	-1,4	-0,2	4,3	10,1	14,4	18,0	21,0	21,1	17,5	12,5	6,1	1,0
Şarkışla (1180m)	1963-2008	-3,2	-1,9	3,4	9,1	13,3	17,1	20,2	20,5	16,8	11,5	4,8	-0,3
Ulaş (1350 m)	1960-2003	-3,3	-1,6	2,4	8,3	12,8	16,0	19,1	19,2	15,1	10,2	4,6	-0,7
Yıldızeli (1415 m)	1965-1991	-5,5	-2,4	2,5	8,2	12,0	14,8	17,6	18,0	14,5	9,2	3,8	-1,8
Zara (1348 m)	1964-2014	-3,6	-2,5	2,5	8,5	13,0	16,6	19,7	19,7	15,9	10,6	4,3	-0,8

Kaynak: Sivas Meteoroloji İstasyon Müdürlüğü verileri.

Şeker pancar bitkisinin yetiştirme devresi boyunca sıcaklık değerlerinin 7 ile 8 °C'den az ve 18 ila 20 °C'den fazla olmaması gerekir (Doğanay, 1995: 143). Sivas İli'nde nisan ayından itibaren 7 ° - 8 °C'nin üzerine çıkan aylık ortalama sıcaklıklar temmuz ve ağustos aylarında en yüksek değerlere ulaşmaktadır. Temmuz ayındaki en yüksek ortalama sıcaklıklar Divriği'de 24,3 °C, Gemerek'te 21, 4 °C, Gürün'de 21,5 °C, Kangal'da 18,9 °C, Sivas Merkez'de 20,3 °C'dir. Ağustos ayındaki en yüksek ortalama sıcaklıklar ise Suşehri'nde 21,1 °C, Şarkışla'da 20, 5 °C, Ulaş'ta 19,2 °C, Yıldızeli'nde 18 °C'dir. Bu verilere göre Sivas İli şeker pancarının yetiştirme devresi boyunca ihtiyaç duyduğu sıcaklık isteği açısından uygun koşullara sahiptir.

Hava sıcaklığının yanı sıra toprak sıcaklığının da şeker pancarı tarımı üzerinde büyük etkisi vardır. Şeker pancarı bitkisinin ekim, yetiştirme ve hasat döneminde toprak sıcaklığının $-2\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'den az olmaması gerekir. $-2,4$ ile $-3,4\text{ }^{\circ}\text{C}$ arasındaki sıcaklıklarda şeker pancarında donma başlar ve sıcaklık değerleri $-16\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'ye indiğinde bitkinin bütün hücreleri ölür (Özçağlar, 1992: 32-34). Sivas İli'nde nisan-ekim ayları arasındaki ortalama minimum toprak sıcaklıkları şeker pancarı tarımı açısından ideal şartlar sunmaktadır.

Sivas İli'nde şeker pancarı tarımı dönemi 1 nisan-10 mayıs arasında bu bitkinin ekilmesiyle başlar ve hasat dönemi olan ekim sonu kasım başında ise sona erer. İlde nisan- ayında ortalama toprak üstü minimum sıcaklık değerleri Kangal İlçesi hariç nisan ayından itibaren $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'nin üzerindedir. Nisan ayı ortalama toprak üstü minimum sıcaklık değerleri Divriği'de $2,8\text{ }^{\circ}\text{C}$, Gemerek ve Zara'da $1\text{ }^{\circ}\text{C}$, Sivas Merkez'de $2\text{ }^{\circ}\text{C}$ ve Suşehri'nde $3,2\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'dir. Kangal'da ise nisan ayında $-1,8\text{ }^{\circ}\text{C}$ olan ortalama toprak üstü minimum sıcaklık mayıs ayında $1, 3\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'ye çıkar (Tablo 4). Bu nedenle Kangal İlçesi'nde şeker pancarı ekimi mayıs ayı başlarına denk getirilmektedir.

Tablo 4: Sivas İli'nde aylara göre ortalama toprak üstü minimum sıcaklık değerleri.

İstasyonlar	Rasat Dönemi	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A
Divriği (1225 m)	1960-2014	-8,0	-6,5	-2,1	2,8	6,1	9,3	12,6	12,3	8,1	4,0	-1,2	-4,8
Gemerek (1173 m)	1963-2015	-9,1	-7,8	-3,3	1,0	4,2	7,0	9,0	8,7	4,7	1,3	-3,2	-6,6
Kangal (1545 m)	1960-2014	-12,1	-10,7	-6,4	-1,8	1,3	3,7	5,7	5,2	1,5	-1,8	-5,8	-9,2
Sivas (1285 m)	1960-2015	-8,2	-7,3	-2,8	2,0	5,4	8,1	10,3	10,1	6,4	2,7	-1,9	-5,3
Suşehri (1163 m)	1970-2014	-6,1	-5,7	-1,8	3,2	6,4	9,5	11,4	11,3	8,4	5,2	-0,3	-3,7
Zara (1348 m)	1964-2015	-9,0	-8,1	-3,6	1,0	3,8	6,2	8,7	8,4	4,7	1,6	-2,6	-6,1

Kaynak: Sivas Meteoroloji İstasyon Müdürlüğü verileri.

Nisan ve mayıs aylarında $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'nin üzerine çıkan ortalama toprak üstü sıcaklık minimum sıcaklık değerleri kasım ayında $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'nin altına düşmektedir. Kasım ayında ortalama toprak üstü minimum sıcaklık değerleri Divriği'de $-1,2\text{ }^{\circ}\text{C}$, Gemerek'te $-3,2\text{ }^{\circ}\text{C}$, Kangal'da $-5,8\text{ }^{\circ}\text{C}$, Sivas Merkez'de $-1,9\text{ }^{\circ}\text{C}$, Suşehri'nde $-0,3\text{ }^{\circ}\text{C}$ ve Zara'da $-2,6\text{ }^{\circ}\text{C}$ 'dir. Bu nedenle ilde şeker pancarı hasadı yer yer kasım ayına sarkmakla birlikte genel olarak eylül başı ve ekim sonlarında yapılmaktadır.

Şeker pancarı tarımını etkileyen bir diğer iklim elemanı da yağışlardır. Yetiştirme ve olgunlaşma süresi boyunca şeker pancarının $500\text{--}600\text{ mm}$ yağışa ihtiyacı vardır (Özçağlar, 1992: 34). Karasal iklim şartlarının hüküm sürdüğü Sivas İli'ndeki meteoroloji istasyonlarına göre yıllık toplam yağış miktarı Divriği'de $360,7\text{ mm}$, Gemerek'te $396,9\text{ mm}$, Gürün'de $299,3\text{ mm}$, Kangal'da $386,2\text{ mm}$, Sivas Merkez'de $438,5\text{ mm}$, Suşehri'nde $383,5\text{ mm}$, Şarkışla'da $385,5\text{ mm}$, Ulaş'ta $305,9\text{ mm}$, Yıldızeli'nde $295,5\text{ mm}$ ve Zara'da 496 mm 'dir (Tablo 5). Bu değerler Sivas İli'nde sulama yapılmaksızın doğal şartlar altında şeker pancarı tarımını olanaksız kılmaktadır.

Tablo 5: Sivas İli'nde aylara göre toplam yağış ortalaması ve yıllık toplam yağış miktarı (mm).

İstasyonlar	Rasat Dönemi	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Divriği (1225 m)	1960-2014	33,3	30,9	42,2	52,3	51,5	23,4	6,3	3,7	11,8	33,3	34,8	37,2	360,7
Gemerek (1173 m)	1963-2015	40,9	32,8	41,2	50,8	50,3	34,6	7,6	7,0	13,1	32,4	40,5	45,7	396,9
Gürün (1250 m)	1964-1996	27,7	27,2	37,5	38,3	41,4	19,5	4,1	3,4	6,0	26,3	31,7	36,2	299,3
Kangal (1545 m)	1960-2014	35,4	34,3	40,4	55,9	55,4	34,0	7,7	7,0	12,4	29,7	34,2	39,8	386,2
Sivas (1285 m)	1960-2015	41,8	39,2	46,8	60,4	59,8	35,0	8,4	6,1	18,4	35,2	42,2	45,2	438,5
Suşehri (1163 m)	1970-2014	33,1	30,9	33,7	53,1	53,9	34,9	8,4	6,9	15,8	37,7	41,9	33,2	383,5
Şarkışla (1180m)	1963-2008	38,8	35,1	37,5	49,6	58,0	35,5	10,9	5,2	12,3	28,5	32,9	41,2	385,5
Ulaş (1350 m)	1960-2003	18,9	16,3	26,2	45,2	60,3	33,0	7,6	5,5	13,0	25,1	27,8	27,0	305,9
Yıldızeli (1415 m)	1965-1991	30,7	21,4	32,4	42,2	53,1	27,5	4,7	2,8	12,4	22,1	24,1	22,1	295,5
Zara (1348 m)	1964-2014	44,4	39,9	50,3	77,5	67,5	39,7	9,2	7,8	18,2	44,2	47,9	49,4	496,0

Kaynak: Sivas Meteoroloji İstasyon Müdürlüğü verileri.

Şeker pancarı tarımında yıllık toplam yağış miktarıyla birlikte yağışların yıl içerisindeki dağılışı da verim ve yumrudaki şeker oranı bakımından önemlidir. Yapılan araştırmalar kaliteli ve yüksek verimli şeker pancarı ürünü için kış yağışları toplamının 240 mm, nisan yağışının 40 mm, mayıs ve haziran yağışlarının 50 mm, temmuz yağışlarının 80 mm, ağustos ve eylül yağışlarının 65 mm, ekim yağışlarının 40 olmak üzere büyüme ve gelişme devresine denk gelen bu aylardaki yağışların toplamının 360 mm olması gerektiğini ortaya koymuştur (Ersun vd., 1997: 15). Sivas İli'nde nisan ayı toplam yağış ortalaması Gürün hariç diğer istasyonlarda 40 mm'nin üzerinde, mayıs ayı toplam yağış ortalaması tüm istasyonlarda 50 mm'nin üzerindedir (Tablo 5).

Nisan ve mayıs aylarında etkili olan kırkikinci yağışları ilde bu aylarda sulamaya olan ihtiyacı azaltmaktadır. Ancak haziran, temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarındaki toplam yağış ortalamasının şeker pancarı bitkisinin ihtiyaç duyduğu aylık yağış ortalamasının altında olduğu için bu aylarda sulama yapılması gerekmektedir. Türkiye'de şeker pancarının ihtiyaç duyduğu yıllık yağış miktarı ile aylık yağış dağılışına rastlamak mümkün değildir (Ersun, vd., 1997: 15). Bu nedenle bu bitkinin tarımının yapıldığı alanlarda sulama yapılması zorunludur. Yaz kuraklığına bağlı olarak şeker pancarı tarımının yapıldığı alanlarda haziran ve eylül aylarında 2-6 defa sulama yapılması gerekmektedir (Özçağlar, 1992: 35). Dolayısıyla araştırma sahasında da sulamaya olan ihtiyaç nedeniyle şeker pancarı tarımı su teminin kolay olduğu sulama sistemlerinin geliştiği yerler ile ırmak kenarlarında yoğunlaşmıştır (Şekil 6 ve Şekil 7).



Şekil 6: Kapalı devre sulama sisteminden temin edilen su ile yapılan yağmurlama yöntemi (Şarkışla).



Şekil 7: Yıldızeli civarında Yıldız Irmağı'ndan temin edilen su ile yapılan salma sulama.

4.4.2. Jeomorfolojik ve Jeolojik Yapının Sivas İli Şeker Pancarı Tarımına Etkisi

Sivas İli dağlık ve tepelik sahalardan oluşan alanlar ile bu sahalardan oluşan platolar ve aşınım sonucu oluşmuş düzlükler ile ovalık sahalardan oluşan bir arada bulunduğu arazi yapısına sahiptir. Yükselti değerleri genel olarak ilin batı ve kuzeybatı kesimlerinden kuzey ve kuzeydoğuya doğru artmaktadır (Şekil 8). İlin kuzey, kuzeydoğu, doğu ve güney kesimleri dağlık ve engebeli alanlardan oluşmuş olup, bu bölgelerde Kuzey Anadolu ve Güney Anadolu dağlarının il sınırları içerisindeki uzantıları yer alır. Bu bölgede yer alan en önemli düzlük saha Kelkit Çayı'nın üzerinde akış gösterdiği Suşehri Ovası'dır. İlin kuzeybatı, batı ve orta kesimleri ise ilin diğer bölgelerine göre daha alanlardan oluşmuş olup bu bölgelerde yükselti değerleri de azalmaktadır (Şekil 8). İlin önemli ovalık sahalardan olan Gemerek, Şarkışla ve Yıldızeli (Bedehdun) ovaları, Sivas şehir merkezinin kuzeyinde bulunan Meraküm Platosu ile Şarkışla, Altınyayla, Ulaş ve Kangal ilçeleri arasında uzanış gösteren Uzunyayla Platosu bu bölgede yer alan önemli düzlük sahalardır.

alanı ile şekerpancarı üretimi, şekerpancarı üretimi ile ekim alanı ve verim ile üretim arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Spearman's Rho korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analiz yöntemi verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda kullanılmaktadır.



Şekil 9: Şeker pancarı tarımı her aşamasında makine kullanımı gerektiren bir tarımsal faaliyettir.

Fotoğraflar:

Korelasyon katsayısı 0.70 ile 1.00 arasında ise ilişkinin yüksek düzeyde, 0.70 ile 0.30 arasında olması ilişkinin orta düzeyde 0.30 ile 0.00 arasında olması ise ilişkinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2009).

Buna göre, Sivas ilindeki tarım alanı ile üretim arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0.79$; $p<0.01$). Determinasyon katsayısı ($r^2=0.62$) incelendiğinde; tarım alanındaki değişmelerin % 62'sinin üretimden kaynaklandığı, aynı şekilde üretimdeki toplam değişmelerin % 62'sinin tarım alanından kaynaklandığı söylenebilir.

Sivas ilindeki şekerpancarı ekim alanı ile üretim arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0.98$; $p<0.01$). Determinasyon katsayısı ($r^2=0.96$) incelendiğinde; şekerpancarı ekim alanındaki değişmelerin % 96'sının üretimden kaynaklandığı, aynı şekilde üretimdeki toplam değişmelerin %96'sının şekerpancarı ekim alanından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 6: Sivas İli Toplam Tarım Alanı, Şekerpancarı Ekim Alanı, Şekerpancarı Üretimi ve Verim Arasındaki İlişkiyi Gösteren Spearman's Korelasyon Katsayısı Sonuçları

		Tarım Alanı	Ekim Alanı	Üretim	Verim
Tarım Alanı	Spearman's Rho	1			
	p	-			
Ekim Alanı	Spearman's Rho	,527	1		
	p	,000	-		
Üretim	Spearman's Rho	,789**	,984**	1	
	p	,000	,000	-	
Verim	Spearman's Rho	,256	,328	,982**	1
	p	,304	,052	,042	-

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Sivas İli'ndeki üretim ile verim arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r=0.98$; $p<0.05$). Determinasyon katsayısı ($r^2=0.96$) incelendiğinde; verimdeki değişmelerin % 96'sının üretimden kaynaklandığı, aynı şekilde üretimdeki toplam değişmelerin % 96'sının verimden kaynaklandığı söylenebilir (Tablo 6).

Sivas İli jeolojik yapısı incelendiğinde çeşitli jeolojik birimler bulunmaktadır. Bu jeolojik birimler içerisinde evaporitli sedimanter kayalar (jips vb.) oldukça geniş yer kaplamaktadır. Sivas Merkez, Haik ve Zara ilçelerinde jipsli serilerin geniş yer kaplaması sebebi ile erime sonucunda oluşan çukurların yaygın olmasına ve dolayısıyla da tarım alanlarının dar ve parçalı yapıda olmasına neden olmuştur (Şekil 10). Sivas-Hafik ve Zara arasındaki bölgede, tarım alanlarının dar ve parçalı yapıda olması şeker pancarı tarımını sınırlandırmıştır.

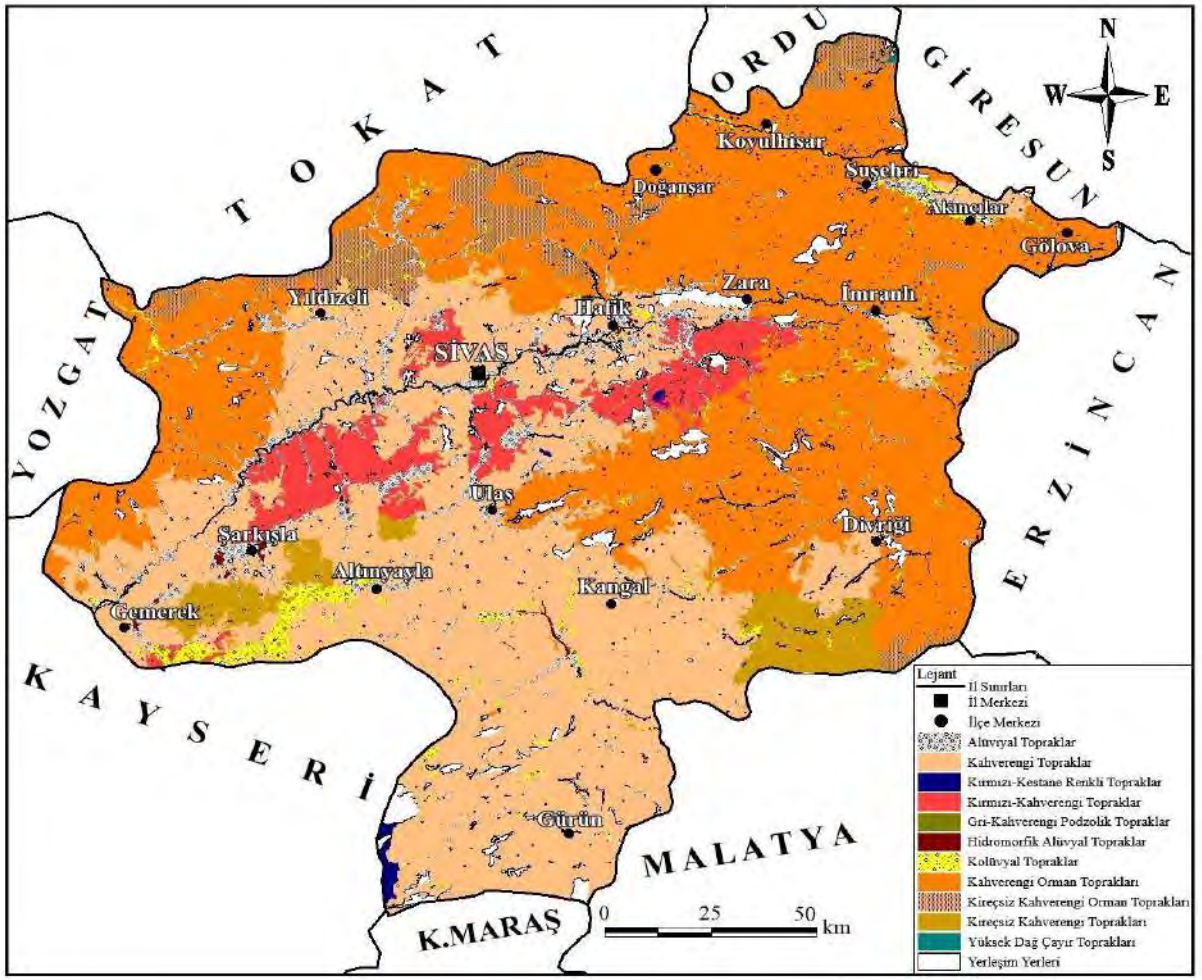


Şekil 10: Sivas-Hafik arasında yer alan jipsli seriler üzerinde erime sonucunda oluşmuş çukurlardaki tarım arazileri.

4.4.3. Toprak Özelliklerinin Sivas İli Şeker Pancarı Tarımına Etkisi

Şeker pancarı toprak özellikleri bakımından seçici değildir (Doğanay, 2007: 151). Bu nedenle ülkemizde şeker pancarı tarımı yapılan yerlerdeki topraklar bünye bakımından sınırlayıcı değildir (Ersun vd., 1997: 16). Her çeşit toprakta yetişse de derin ve orta derin yapılı, tınlı, mineral madde yönünden zengin ve humus oranı fazla olan topraklarda daha iyi verim elde edilir. Başka bir ifadeyle taban suyu seviyesi 120 cm'den yüksek olmayan alüvyal topraklar şeker pancarı tarımı için oldukça idealdir (Özçağlar, 1992: 35).

Sivas İli'nde şeker pancarı tarımı kahverengi topraklar, alüvyal topraklar, kireçsiz kahverengi topraklar, kırmızı kahverengi topraklar, kolüvyal topraklar ve gri-kahverengi podzolik toprakların çevrelerinde yoğunlaşmaktadır. Sivas İli'nde şeker pancarı tarımı daha önce de ifade edildiği gibi Sivas Merkez, Gemerek, Şarkışla, Altınyayla, Ulaş, Kangal, Yıldızeli ve Suşehri ve Akıncılar ilçelerinde yapılmaktadır. Bu ilçelerin bulunduğu sahalarda kahverengi topraklar ile kahverengi orman toprakları yaygın olarak görülmektedir. Bu toprak gruplarından başka alüvyal topraklar, Gemerek, Şarkışla ve Altınyayla arasında kireçsiz kahverengi topraklar, Şarkışla, Ulaş ve Sivas Merkez ilçeleri arasında kırmızı kahverengi topraklar, Gemerek'in güneyi ile Altınyayla'nın güneybatısında ve Suşehri ile Akıncılar arasında kolüvyal topraklar, Yıldızeli'nin kuzeyinde gri-kahverengi podzolik topraklar yer alır (Şekil 11).



Şekil 11: Sivas İli büyük toprak grupları haritası.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sivas İli'nin batı, güneybatı ve orta kesimleri ile kuzey kesiminde yer alan çöküntü ovalarında sulama yapılmak şartı ile doğal şartlar büyük ölçüde şeker pancarı tarımına elverişlidir. TÜİK verilerine göre 2017 yılında Sivas İli'nin şeker pancarı üretimi 827.745 tondur.

Sivas İli Konya, Yozgat, Eskişehir, Aksaray, Kayseri ve Afyonkarahisar illerinden sonra Türkiye'de en fazla şeker pancarı üretiminin yapıldığı ildir. Türkiye şeker pancarı üretiminin yaklaşık % 4'ünü Sivas İli gerçekleştirmektedir.

Sivas İli'nde şeker pancarı üretimi daha çok topografya ve jeolojik yapının etkisine bağlı olarak şekillenmiştir. İlin batı, güneybatı ve orta kesimlerinde yeryüzü şekillerinin hafif dalgalı ve düz sahalardan oluşması şeker pancarı tarımının bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bahsedilen bu sahalarda yer alan Yıldızeli, Sivas Merkez, Gemerek, Şarkışla, Altınyayla, Ulaş ve Kangal ilçelerinde şeker pancarı üretimi yoğunlaşmaktadır. Kuzey Anadolu Fayı üzerinde yer alan Suşehri Ovası üzerinde bulunan Suşehri ve Akıncılar ilçeleri de il genelinde şeker pancarı tarımının yapıldığı diğer alanlardır. Nitekim Sivas İlindeki şekerpancarı ekim alanı ile üretim arasında pozitif yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İl genelinde şeker pancarı ekim alanındaki değişimlerin % 96'sının üretimden kaynaklandığı, aynı şekilde üretimdeki toplam değişimlerin %96'sının şeker pancarı ekim alanından kaynaklandığı söylenebilir.

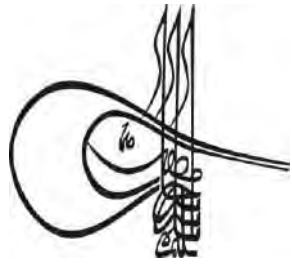
Sivas İli karasal iklim şartlarının etkisi altında olup, şeker pancarının yetiştirme ve büyüme devresi olan mayıs, haziran, temmuz, ağustos ve eylül aylarında sıcaklık ortalamaları 25 °C'nin üzerine çıkmaz. Yıllık yağış miktarı il genelinde 300 mm ile 500 mm arasında değişmekle birlikte yaz dönemlerinde yağış ortalamaları 50 mm'nin altına kadar düşmektedir. Bu duruma göre iklimatik koşullar şeker pancarı tarımında sıcaklık bakımından uygun koşullar oluştururken, yağış bakımından sulama gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. İlde şeker pancarı tarımında sonraki yıllarda sulama problemlerinin yaşanmaması için sulamanın belirli bir plan dahilinde yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgül, E.Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, H. (1995). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Doğanay, H. (2007). *Ziraat Coğrafyası, Ekonomik Coğrafya 3*, Ankara: Aktif Yayınevi.
- Erdinç, Z. (2017). Türkiye'de Şeker Sanayisinin Gelişimi ve Şeker Sanayisinde İzlenen Politikalar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD)*, 3 (17), 9-25.
- Ersun, C., Müftüoğlu, H., Güzel, H. Tülay (1997). *Türkiye'de Şeker Pancarı Üretiminde Mevcut Durum Sorunlar Çözüm Önerileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın no: 1997-12.
- Iqbal, M. A., Saleem, A. M. (2015). Sugar Beet Potential to Beat Sugarcane as a Sugar Crop in Pakistan. *American-Eurasian J. Agric. & Environ. Sci*, 15 (1), 36-44.
- Karadeniz, V. (2016). Erzincan İlinde Şeker Pancarı Tarımının Coğrafi Dağılışı Ve Başlıca Sorunları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (46), 327-338.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kıymaz, T. (2002). *Şeker Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye'nin Konumu*. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara: Yayın No: 2652.
- Koç, H., Bulut, İ. (2016). Türkiye Şeker Pancarı Üretiminde Yozgat İli'nin Yeri ve Önemi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 67, 33-40.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). Besin Öğeleri ve Besin Grupları 541GI0166. 18 Mart 2018 tarihinde www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Besin%20%C3%96%C4%9Feleri%20ve%20Besin%20Gruplar%C4%B1.pdf adresinden indirilmiştir.
- Özçağlar, A. (1992). Türkiye'de Şeker Pancarı Ekim Alanlarının Coğrafi Dağılışı. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1, 15-54.
- Tosun, F. (2015). *Şeker Pancarı ve Şeker, Ürün Raporu*, Ankara: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE).
- Yardımcı, N., Çulal, K. H., ve Ürgen, G. (2012). Eskişehir İli Şeker Pancarı Ürem Alanlarında Görülen Virüs Hastalıklarının Das-Elisa Yöntemiyle Belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 42-50.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

İnternet Adresleri:

<https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> (11.07.2011 tarihinde erişilmiştir).



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ - Doç. Dr. Caner IŞIK

This article was checked by iThenticate.

GELENEKTEN MODERNE ANADOLU'DA DEVECİLİK

Devrim ERTÜRK* - Süleyman ŞANLI**

ÖZET

Konar-göçer yaşam Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına göç eden Türklerin getirmiş olduğu sosyo-ekonomik bir yaşam şeklidir. Türkler Anadolu'ya gelişleri ile birlikte Orta Asya'da sahip oldukları bu sosyo-ekonomik etkinliklerini bu coğrafyada da devam ettirmişlerdir. Özellikle modernite ile birlikte toplumsal değişimin hızı artmış, yönü de modern sosyo-ekonomik ve politik yaşama doğru değişim göstermiştir. Konar-göçer yaşam da bu değişimden etkilenmektedir. Türkiye'de bazı Yörük toplulukları tarafından sürdürülen konar göçer yaşam biçiminde develer önemli bir yere sahiptir. Ancak günümüzde geleneksel olarak tabir edebileceğimiz bu yaşam biçimi büyük bir değişim ve dönüşüm ile karşı karşıya gelmek zorunda kalmıştır. Çünkü endüstrileşme ve sanayileşmenin ilerlemesi ile modern yaşamın bir parçası olan teknolojik araç ve gereçler konar- göçer yaşamda insan yaşamını kolaylaştırır da, geleneksel olan tüm yapıları da dönüşüme maruz bırakmıştır. Sadece teknolojiyi alıp, kültürünü almamak konar-göçer yaşamda da mümkün olmamıştır. Bu çalışmada modern zamanlara gelindiğinde deveciliğin ve devecilik kültürünün gelenekselden moderne doğru nasıl değişip dönüştüğü ele alınmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda Anadolu'daki devecilik kültürünün ele alındığı çalışmanın verileri 2015-2017 yılları arasında farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen alan araştırmasına dayanmaktadır. Alan araştırması Mersin, Konya, Karaman illerinde konar-göçer yaşamı devam ettiren Yörük obalarını, Antalya, Muğla, Denizli, Manisa, Aydın, İzmir, Balıkesir ve Çanakkale'de devecilikle uğraşan kesimleri kapsamaktadır. Bu çerçevede yaylaya göç, deve güreşleri, deveciliğe dair bir takım ritüeller de gözlemlenmiş, bu konulara dair bilgiler elde edilmiştir.

*  Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Efes Meslek Yüksekokulu, E-posta: devrimpasa@hotmail.com

**  Dr. Öğr. Üyesi,, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, E-posta: suleymansanli@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Modern, Değişim, Devcilik, Deve güreşleri kültürü

FROM TRADITION TO THE MODERN: CAMEL DEALING IN ANATOLIA

ABSTRACT

Nomadic lifestyle is a socio-economic life form brought by Turks who migrated from Central Asia to Anatolia. The Turks continued their socio-economic activities brought from Central Asia together with their arrival in Anatolia in this region. Especially with the modernity, the speed of social change has increased and its direction has transform towards modern socio-economic and political life. Nomadic life is also affected by this transformation. In Turkey, camels and camel breeding have a central place in the life of nomadic tribes. However, this way of life, which can be called as traditional, has to face a great change and transformation. Because of advancement of industrialization and technological tools, which are part of modern life, make human life easier in migratory life. As a result of that all traditional structures are also transformed. Just taking the technology and not getting the culture is not possible in the nomadic life. In this study, when it comes to modern times, it is tried to deal with how camel breeding and the culture of camel wrestling has changed and transformed from traditional to modern. In this respect, the data of this study are based on the fieldwork carried out in different times between the years 2015-2017. The fieldwork encompasses the nomad tribes living around Mersin, Konya and Karaman and people dealing with camel wrestling and camel breeding in the cities such as Antalya, Muğla, Denizli, Manisa, Aydın, İzmir, Balıkesir and Çanakkale. Within this framework, a number of rituals related to culture of camel wrestling and camel breeding, and migration to the highlands were also observed. Data and information collected through this observations and fieldwork

STRUCTURED ABSTRACT

Anatolian geography has hosted many different societies in the historical process and the lives experienced in Anatolia have led to emergence of new cultures. This historical heritage of Anatolia has also contained many cultural elements that have been transmitted to the present day. The geographical, historical and sociological elements of Anatolia are the main motives behind the camel dealing and camel wrestling, which is also largely determined, the subject of this study.

The data of this study, which focuses on the culture of camel dealing and camel wrestling in Anatolia, is based on the fieldwork conducted in the period of November 2015 - May 2017. What distinguishes this study from other studies is that the field research has been carried out with the families who continues the nomadic life and with the actors engaged in the camel wrestling. In-depth interviews were conducted with the Yörük nomads and with the people who were engaged in camel dealing in Antalya, Muğla, Denizli, Manisa, Aydın, İzmir,

Balıkesir and Çanakkale and the interlocutors related with the subject. The fact that camel has play a role in which it is traditionally used and that wrestling is part of a modern entertainment culture makes the research different from other studies in the literature. Migration to the summer pasture in both research fields and rituals such as camel wrestling, camel matching, carpet night, camel pack saddling (Havutlama) during the wrestling processes in different regions were observed and information on these issues was tried to be examined.

The camels, which are an economic capital, have maintained these properties to the present day and have also produced a cultural and social capital in which the camel is at the center. The camel, which is a part of the social and economic life of the Yörük people, remained in the hands of the Yörük people as the material element with the transition to the settled life. Since, sowing and planting is a land based economic activity, which is not accustomed by nomadic Yörük people. Yörük people have turned to transport business with their camels. To make a camel two, two camels to three is the main purposes of the Yörük people to survive in order to hold the settled life. Information like "when it could bring a camel to two consecrate were made" is obtained during the fieldwork. The easiest way for Yörük people to make an income has been the transport business with camels.

Camel wrestling in Anatolia is the main factor in the sustainability of the camel dealing. However, the numbers of camels are increasing rapidly through the camel wrestling. The camel dealing and camel wrestling can attract the attention of all the social classes in the regions where it is performed is also a fact in the proliferation of the number of wrestling camels. The main motive behind this situation is the emotional and social connection between the camel and its owner that has existed in the historical process which has reached the present day. Because of having a camel since the beginning of nomadic life of Yörük people has provided an identity and reputation. In addition to providing an identity by owning a camel, it has also led to the formation of a society/community called as "deveci camiası (deveci community)". While this community transmit the culture of camel dealing as subculture within the national culture to the new generations it has also offers a socialization opportunity to the its member. Together with the possibility of socialization, the identity of the cameleer also establishes a communication network among those interested in this work. All these socialites mentioned above indicate that both the camel's ownership and the camel dealing have been reproduced by the self-respect presented to the society through the physical features of the camel.

Camel wrestling and traditional structure that is said to be traditional is actually modern. In a sense, social change places all the structures in a modern format together with the modern period. All social and economic activities outside this structure need to show a transformation towards this structure. As a form of traditional life, nomadic life is also inevitably affected by this transformation. The development in industrialization, technology, logistics and transportation routes has changed the form of migration in the way of life of the nomadic people. Migration was made with camels, which once they were pack/draught animals, replaced by tractors and other motor vehicles. Structural changes also lead to the cultural changes.

Finally, it can be said that camel wrestling will become more widespread with the expansion of modern life practices in all areas. At the time when traditional social structure prevailed, the cameleers those feeds one wrestling camel in the caravan, has now abandoned the camel with the loss of its function in transportation or started to feed camel for wrestling. Camel dealing through the feeding of wrestling camels is becoming more widespread in the period when modern life indicators such as urbanization are increasing. On the one hand, individuals who live on the west coast of Anatolia that sees their origins in nomadism through their search for identity, try to live this identity by doing camel dealing. On the other hand, through having social networks and relations with the community of cameleer into which they are involved it increases their recognition and representation power in the social area. All this processes day-by-day increase the demand for having a camel, which scarcely have risen in Turkey.

Keywords: Tradition, Modern, Change, Camel breeding, Culture of camel wrestling

Giriş

Anadolu coğrafyası tarihsel süreçte çok farklı toplumlara ev sahipliği yapmış olup Anadolu’da yaşanan hayatlar, yeni kültürlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Anadolu’nun sahip olduğu bu tarihsel miras aynı zamanda günümüze kadar ulaştırılan birçok kültürel unsuru da içinde barındırmıştır. Bu çalışmanın konusu olan devecilik ve deve güreşlerinin ortaya çıkmasında Anadolu’nun sahip olduğu bu coğrafi, tarihsel ve sosyolojik unsurlar büyük ölçüde belirleyici olmuştur.

Çalışmada insan-hayvan ilişkisi üzerinden Anadolu’daki develerin, bu develerin etrafında oluşmuş sosyalliklerin günümüze kadarki serüveni ele alınmaktadır. İnsan-hayvan ilişkisi tarihsel süreçte neredeyse bütün hayvan türleri ile insan arasında var olmuştur. İnsanoğlu sürekli etrafındaki her şeyi tanıma, her şeyle ilişki kurma, sahip olma, her şeyi kontrolü altında tutma mücadelesi içindedir. İnsanlık tarihindeki bu mücadele süreci, insanın hayvanlarla olan ilişkisinde de ortaya çıkmaktadır. Hayvanları kontrol altına alan, evcilleştiren, onlardan gıda, taşımacılık, giyim gibi işlerde faydalanan insanoğlu, zaman içerisinde belli hayvan türlerini kendi sosyalliklerinin bir parçası haline getirebilmiştir.

İnsanoğlu doğa ile mücadelesinde sahip olduğu ve geliştirdiği teknoloji sayesinde kendi konumunu diğer türlere göre sürekli bir üst aşamaya taşımıştır. İnsanın doğa ile mücadelesinde güçlenen konumunda olduğu gibi hayvanlarla olan ilişkisinde de insanoğlunun sahipliği ve belirleyiciliği göze çarpmaktadır. Ancak burada insanın faydasına olan ve bu faydanın devam ettiği müddetçe gerçekleşen bir ilişkiden söz etmek gerekmektedir. Hayvanların evcilleştirilme sürecinde de insan-hayvan ilişkisinde, hayvanların maddi anlamda insanoğlunun işine yaraması bu iki varlık arasındaki ilişki üzerinde etkili olmuştur.

İnsanoğlu Anadolu’daki deve ile olan ilişkisinde büyük ölçüde diğer hayvan türleriyle olan ilişkisinden farklılık ortaya koymuştur. Konar-göçer yaşam biçiminin ayrılmaz bir parçası olan deve Yörük olarak adlandırılan bir kimliğin de tamamlayıcı unsuru olmuştur (Işık, 2016). Tarihsel süreçte bu sosyo-ekonomik şartlar içinde deve ile konar-göçer yaşam süren insanın ilişkisi fayda veya maddi bir karşılık olmanın çok ötesine geçerek sosyal ve duygusal bir özellik olarak birbirini var eden bağıllık boyutuna ulaşmıştır.

Devenin fiziksel olarak sahip olduğu bir takım özellikleri, deveyi konar-göçer yaşam süren insanın hayatını kolaylaştıran bir varlık yapmıştır. Örneğin devenin taşıdığı yük miktarının diğer yük

hayvanlarından daha fazla olması, sahibi açısından devenin faydasını arttıran bir özellik olmuştur. Devenin taşıdığı fazla yüke ek olarak, sırtına yük sarılırken sahibinin isteği doğrultusunda yere oturması yükün rahatça sarılmasına ve boşaltılmasına da imkân sağlamıştır. Sahibi *ihhh*¹ dediğinde sırtına yük sarılması için yere çöken deve, uysallığı, yol arkadaşı olması ve ihtişamı (fiziksel olarak büyüklüğü) ile sahibinin kazanç kapısı olmanın ötesine geçerek sahibi için bir övünç kaynağı haline gelmiştir.

Bu özellikleri ile ekonomik olmanın ötesinde sosyal anlamlar üreten deve, Yörükler için sadece konar-göçer yaşamı sürdürmede eşyalarını yükledikleri bir taşıyıcı olmamıştır. Bir Yörük için konar-göçer yaşamda sahip olunan deve ya da develer manevi olarak da büyük anlamlara sahiptir. Konar-göçer yaşamda göç başladığı zaman develerin süslenmesi, develere büyüklü küçüklü çanlar takılarak gelip geçilen yerlerde farkındalık yaratılması, develerin nazara gelmemesi için takılan süsler, boncuklar, devenin sahibinin gözünde maddi ve manevi değerini gösteren unsurlardır. Develerin güzel bakılmış olması, üzerlerindeki havutların, çulların güzel olması, deve kervanlarının gösterişli bir şekilde süslenmesi, develerin bir statü göstergesi ve gurur kaynağı olarak kabul gördüğünün işaretleri olarak yorumlanabilir.

Deve, Yörük insanı için yol arkadaşlığı yaptığı, değer verdiği, evinin bir üyesinin adını² verecek kadar benimsediği ve sahibine toplum tarafından saygınlık kazandıran vazgeçilmez bir unsurdur. Develerin birbirleri ile boğuşmasını kendi güreşlerine benzeten Türk insanı, Yörük kültüründen getirmiş olduğu bu kültürel öğesini günümüze kadar taşımıştır. Yörük kültürünün bir parçası haline gelmiş olan devecilik günümüzde deve güreşleri üzerinden varlığını ve devecilik etrafında oluşmuş sosyal ilişkileri devam ettirmekte ve yeniden üretmektedir.

Anadolu'daki deveciliğin geçmişi farklı dönemler üzerinden anlatılabilir. Bunlardan ilki Türklerin Anadolu'ya gelişi ile birlikte devam ettirdikleri konar-göçer yaşamdaki deve varlığı, ikincisi Anadolu'da ticari kapitalizmin gelişmesi sürecinde develerle yapılan ticari taşımacılık ve son olarak da modern eğlence kültürü ve boş zaman değerlendirme aktivitelerinin yaygınlaşmaya başlaması ile deve güreşleri ve güreşler üzerinden devam eden insan-deve ilişkisidir.

Anadolu'daki devecilik kültürünün ele alındığı bu çalışmanın verileri Kasım 2015- Mayıs 2017 zaman aralığında gerçekleştirilen alan araştırmasına ve literatür taramasına dayanmaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan alan araştırmasının deveciliği konar-göçer yaşamda devam ettiren aileler ile ve deveciliği güreş amaçlı yapan aktörlerle yapılmış olmasıdır. Bu alanda Mersin, Konya, Karaman illerinde konar-göçer yaşamı halen devam ettiren Yörük obaları ve Antalya, Muğla, Denizli, Manisa, Aydın, İzmir, Balıkesir ve Çanakkale'de devecilikle uğraşan kesimler ve konunun muhatabı olan aktörlerle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Devenin hem geleneksel olarak kullanıldığı bir alana hem de modern bir eğlence kültürünün parçası olan güreşlerin yapıldığı alana sahip olması araştırmayı literatürdeki diğer çalışmalardan farklı kılmaktadır. Her iki farklı alanda yaylaya göç, farklı bölgelerde deve güreşleri ve güreş süreçlerindeki deve çatımları, halı gecesi, havutlama³ gibi deveciliğe dair bir takım ritüeller de gözlemlenmiş, bu konulara dair bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

¹ Deveciler tarafından, deveyi çöktürmek için deveye söylenen sözdür. Yat anlamına gelmektedir. Deve sahibinin bu ses ile kendisine hitap ettiğini duyduğunda yere oturur. Deveyi yatırmak için verilen bu komut yüzyıllar boyunca aynı şekilde, kuşaktan kuşağa aktararak devam etmiş ve etmektedir.

² Güreşen her devenin bir adı vardır. Develerin adları ise çok eski yıllarda "Ahmet Ağanın devesi", "Ak tülü", "Gara tülü" gibi adlar olmuştur. Daha sonra ise Yörük insanı, hayatının vazgeçilmez bir parçası olan devesine kendi soyadını, oğlunun adını, kızının adını vermeye başlamıştır.

³ Devenin üzerine konulan bir tür semerdir. Yük taşımakta kolaylık sağlaması açısından kullanılır. Güreş develerinde ise develerin kızma mevsimi olan Ekim sonunda devenin üstüne konulur (giydirilir). Deveciler arasında havutlama denilen bu etkinlik, devecilerin bir araya geldiği, dualar eşliğinde develerin havutlandığı bir ritüeldir. Güreş develerinde Ekim sonunda havutlama işlemi yapılır. Güreşler sona erip Nisan ayına geldiğinde hava şartlarına da bağlı olarak devenin üstünden alınır. Ekim ayına kadar deve havutsuz durur. Bu dönem devenin beslenme dönemidir.

Konar-Göçer Yaşamda Devencilik

Orta Asya'dan göçe başlayan Türk boylarının Anadolu'ya gelmeleri ile birlikte konar-göçer yaşam ve buna bağlı ekonomik etkinlik Anadolu'da da devam etmiştir. Günümüze kadar süren bu yaşam şeklinde Türk boyları Orta Asya'da sahip oldukları ekonomik etkinliklerini Anadolu'da da sürdürmüşlerdir. Anadolu'ya yerleşen Türk boyları, konar-göçer yaşam biçimlerini muhafaza edip yeni yurtlarında devam ettirmişlerdir. Bu yaşam şeklinde sahip oldukları binek ve yük taşıma hayvanları, onlara hareketlilik imkânı ve kabiliyeti sağlamıştır. Bu durumun Anadolu'nun Türkleşmesinde ve devlet hâkimiyetinin sağlanmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir (Witte, 2011: 257). Bununla birlikte konar-göçer yaşam süren hareketli bir nüfus daha fazla insana ve coğrafyaya Türk kültürünün ulaşmasını sağlayarak Anadolu'nun Türkleşmesini de kolaylaştırmıştır.

Anadolu'daki Türk varlığı ile birlikte bir yaşam şekli olarak bu coğrafyada yayılan konar-göçerlik günümüzde modern yaşamın tüm alanları dönüştürmesi ile birlikte yerleşik yaşama doğru geçiş göstermektedir. Konar-göçer yaşam *yayla* ve *sahil* arasında gerçekleştirilen göçlere dayanmakta ve bu yaşam şeklinin temel amacı da hayvancılığın sürekliliğini sağlamaktır. Baharın gelmesi ile birlikte göçe başlayan Yörük obaları, *yaylaya* kadar konup göçerek yol sürmektedirler. *Yaylada* geçirilen yazdan sonra ise aynı göç *sahil* olarak adlandırılan kışlağa gelmektedir. Yüzyıllardır *yaylak* ve *kışlak* arasında süren bu göçte (Eröz, 1991: 97) Yörük insanının işini büyük ölçüde kolaylaştıran ve tüm yükünü taşıyan ise develer olmuştur (Tuzaş-Horzumlu, 2014a).



Fotoğraf 1: Sahilden yaylaya develeri ile göçen Yörük obası (Ermenek, Karaman, 18 Mayıs 2017, Ertürk&Şanlı arşivi).

Taşınan yükler göç yollarında develerin sırtında taşınmıştır. Aynı zamanda göç yollarında *konalga* adı verilen yerler geçici yerleşim yerleri haline gelirken (Tuzaş-Horzumlu, 2014a:80) buralar göç eden obaların da karşılaşma mekânları olarak yeni sosyallikler üretmiştir. Karşılaşma alanlarında obalar, bütün varlıkları ile birbirlerini yakından görme imkânına sahip olmuştur. Çünkü göç başladığında obaya ait ne varsa göç kervanının üstündedir. Bu da yerleşikte yaşayanlar ve diğer obalar tarafından bir statü ve varlık sunumu olarak görülmüştür. Sürüdeki hayvan sayısının çok olması,

eşyalarının çok olması, göçte kullandıkları kervandaki deve sayısı gibi özellikler ciddi anlamda maddi gösterge olarak kabul görmüş ve Yörük ailelerinin statüsünü de göstermiştir. Göç esnasında develere takılan süsler, yüklerin üstüne atılan obanın el dokuması deve kilimleri, develere takılan türlü türlü çanlar, giyilen kıyafetler statü ve prestij elde etme araçları olmuştur.



Fotoğraf 2: Yaylaya göç eden Yörük obası, göç güzergâhından bir konalgaya yerleşirken, (Kazımkarabekir, Karaman, 14 Mayıs 2016, Fotoğraf Devrim ERTÜRK).

Yörük ailelerin sahip oldukları güç ve saygınlıkları, konar-göçer yaşamda büyük ölçüde develeri ile gerçekleşmiştir (Koyuncu-Okca ve Genç, 2017: 228). Konar-göçer yaşamdan sonra yerleşik yaşama geçmeye başladıkça da yine Yörük ailelerin elinde önemli maddi sermaye olan develer, sahiplerinin hayatlarından çıkmamış, bu kez ticari taşımacılıkla yani kervanlarla yük taşınmasıyla varlıklarını devam ettirmişlerdir. Develerle ticari taşımacılık çok eski çağlara dayanmasına rağmen, Anadolu'daki deveciliğin tarihsel temelleri açısından önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yerleşik yaşama geçen Yörük aileleri için kendilerini topluma sunma aracı ellerindeki develeri olmuştur.

Kervanlar ile ticari taşımacılığın yaygınlaşması ile birlikte devecilerin mobilizasyonu ve farklı coğrafyalara ulaşmaları, gidip gelmeleri de artmıştır. Üzerlerine yüklenen kilolarca yük ile birlikte ayağa kalkıp yürüyebilen, aç-susuz olarak günlerce yol gidebilen, yük taşıyabilen develer, yaylak-kışlak yaşam biçimi sürdüren Yörüklerin vazgeçilmez hayvanları arasında yerini almıştır (Koyuncu-Okca, 2014:44). Bir yerden bir yere taşınan yükler ile birlikte haberleşme, insan taşıma gibi hizmetleri de sağlayan kervanlar, sahiplerinin itibarının daha da artmasını sağlamıştır. Ekonomik etkinlik olarak bir para kazanma aracı olan kervancılıkta, kervan bir yerden başka bir yere ulaşırken aynı zamanda kervancının da farklı coğrafyalarda tanınmasında etken olmuş ve deve sahiplerinin prestijini farklı bölgelere de taşımıştır (Ertürk ve Demir, 2016).

Gerek konar-göçer yaşam sürenlerde gerekse kervan taşımacılığı yapan yerleşik yaşama geçmiş Yörük ailelerinde devenin ürettiği sosyal anlamlar, deve sahibi olmayı toplumsal prestij anlamında da

teşvik etmiştir. Deve ve Yörük kültürü arasında kurulabilecek anlamsal benzerlikler vardır (Işık, 2016). Deve sahiplerinin, konar-göçer yaşamla başlayan, kervancılıkla devam eden bu saygınlığı, deve ile sahibi arasındaki ilişkiyi de tutku boyutuna taşımıştır. Deve, sahibinin toplum tarafından kendisine atfedilen kimliğinin bir parçası haline gelmiştir.

Kervan Taşımacılığı, Devecilik ve Deve Güreşleri

Anadolu'daki devecilik 18. Yüzyıldan itibaren farklı bir biçimi ile ön plana çıkmaya başlamıştır. Tarımsal üretimin artmaya başladığı bu dönemlerde, üretilen ürünlerin pazarlara ulaştırılması ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. İnsanlığın her döneminde pazara ürün ulaştırma söz konusu olmasına rağmen, 18. Yüzyıldan itibaren tarımsal üretimin çoğalması ve farklı ürünlere olan ihtiyaç ticaretin artmasını sağlamıştır.

Geleneksel üretim araçlarının hâkim olduğu sanayi toplumu öncesi dönemde tarım ve hayvancılığa dayalı üretim ağırlıktaydı. Bu üretimin pazara ulaştırılması açısından yollar ve ulaşım araçları önem kazanmaktadır. Ticari mal akışının yollar ve ulaşım araçları üzerinden biçimlendiği geleneksel toplum yapısında deve taşıma maliyetinin düşüklüğünden dolayı taşımacılıkta temel araç olmuştur (Ortaylı, 1973: 181). Ayrıca deve ile yapılan nakliye ve ticaret daha uzun mesafeli olmuştur (İnalçık, 1973: 186). Uzun mesafeli ticaret ise ticari kapitalizmin gelişmesine zemin hazırlamış, ürünlerin pazarlara ulaştırılması, tarımsal üretimi ve tarıma dayalı ticareti etkilemiştir.

Artan tarımsal üretim ve ticaretle birlikte, pazara ulaştırılacak ürünlerin taşımacılığı da önem kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ticarete yönelik geçmiş yüzyıllarda ürünlerin sevkiyatının güvenli bir şekilde yapılmasının şartlarını hazırlamıştır. Kervan ticaretinin güvenli bir şekilde yapılmasının sağlanması devlet tarafından yerine getirilmiştir. Ülkenin birçok yerine güvenliği sağlamak ve ticaret kervanlarının lojistiğini karşılamak amacı ile kervansaraylar yapılırken, güvenlik için de derbentlik kurumu oluşturulmuştur (Faroqhi, 1998: 523). Ticaretin artması, ticari kapitalizmle Osmanlı İmparatorluğu'nun ilişkisi, Osmanlı'da yeni bir ulaşım ve toplum modeli ortaya çıkarmıştır (Tekeli, 1990; Kıray, 1998). Bir yandan tarımsal üretimi artırma politikaları ile konargöçer yaşam yerleşige teşvik edilmiş, tarım arazileri genişletilmiş, diğer yandan da ürünleri pazara ulaştırabilmek için ulaşım imkânları seferber edilmiştir.

Pazarlara tarımsal ürünlerin ulaştırılmasında ise konargöçer yaşamdan deveciliğe yatkın olan Yörük aileler develeri ile önemli bir rol üstlenmiştir.⁴ Öncelikle kendi yüklerini taşımak amacı ile deve yetiştiren konargöçer ailelerin develeri, yaylaya yerleşmeyle birlikte otlaklarda yayılıyordu. Tekrar kış göçü başlayana kadar konargöçer aileler için develere ihtiyaç kalmıyordu. Bu dönemler konargöçer aileler sahip oldukları develeri yakınlarındaki hanlara nakit karşılığında kiraya vererek kervan ticaretine bir şekilde de olsa katılmaya başlamışlardır (Faroqhi, 1998: 525-526). Taşımacılığa duyulan ihtiyaç 1500'lü yıllardan 1700'lere kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yasal düzenlemeleri ile develerle sağlanmaya çalışılmıştır. Develere olan ihtiyaç ise konargöçer, yarı yerleşik ve yerleşik köylülerden deve sahibi olanların develerinin kiralanması ile karşılanmaya çalışılmıştır (Faroqhi, 1998). Devletin amacı deve temin⁵ ederek ticareti sürekli kılmak olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ticareti ve üretimi sürekli kılma amacıyla izlediği bu politikalar, deve temin etme sürecinde grup liderlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Taşımacılık için konargöçer, yarı yerleşik ve köylülerden deve temin etme işi zaman içerisinde bu işi yapan aktörlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu lider ise oluşturduğu deve sahibi grup üzerinde bir otorite de elde etmiştir (Faroqhi, 1998: 526). Deve temin eden aktörlerin elde etmeye başladığı bu konum

⁴ Aksoy taşımacılıkta develerin kullanıldığını, bu işin ise Türkler tarafından yapıldığını belirtmektedir (Aksoy, 1986).

⁵ Deve temin etme ticaretin hızlanmaya başladığı dönemden önce de devletin savaşlarda taşımacılıkta kullanmak için konargöçerlere başvurması ile karşılanıyordu. Konargöçer aşiretler hem devletin hem de sivil taşımacılığın vazgeçilmez unsuru olan deve, at, katır, eşeğin tek tedarikçisi konumundaydılar (Kasaba, 2012: 42).

zaman içerisinde bir örgütlenme de ortaya koymuştur (Kıray, 1998). Ekonomik temelde elde edilen bu otorite, zaman içerisinde toplumsal ilişkilerde de bir statü ve prestij kazandıran unsur haline dönüşmüştür. Deve sahibi olmak maddi gelirin iyi olduğunun bir göstergesi olurken aynı zamanda deve sahipleri manevi duygular da yaşamakta ve toplumsal kabul görmektedir (Koyuncu Okca ve Uygur, 2018: 265)

Develerle ticaret kervanları modern araç gereçlerin henüz icat edilmediği 18. Yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Özellikle Anadolu'nun Batı kıyısında, Yörükler develeri ile ticari taşımacılığa yönelmişlerdir. İzmir limanının tarım ürünleri ihracatında öneminin artması ile birlikte Manisa, Denizli, Aydın, Muğla, Balıkesir bölgelerinden İzmir limanına yük çeken nakliye araçları olarak develerin görünürlükleri özellikle merkez olan İzmir'de artmıştır. İzmir limanı Anadolu ve Avrupa için önemli bir ticaret merkezi haline gelince, şehir daha doğusunda ve etrafında yaşayan birçok konargöçer için çekim merkezi haline gelmiştir. Bunun sebebi de konargöçerlerin sahip oldukları develeri ile taşımacılık yapabilme alanın açılmış olmasıdır (İnalçık, 2014: 477).

İzmir artan önemi ve ticaret potansiyeli ile 19. yüzyıla gelindiğinde dünyaya ve İmparatorluğun merkezine yeni haberleşme ve ulaşım kanallarıyla bağlanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı'da yeni oluşan ve etkisi her geçen gün artan bir sınıf olan devlet bürokrasisinin hem de ticaret kesiminin taleplerini karşılayabilecek hale gelmiştir. 19. yüzyılda ulaşım sisteminde meydana gelen değişimler ise uzun kervan ticaretini farklı bir formata doğru değişime zorlamıştır. Kervan ticareti bölge içi taşımacılığa doğru geçmeye başlamıştır. Bu ise İzmir limanına ulaşan yolların yoğunluğunun artmasına, demiryolların yapılması ile birlikte istasyonlara taşımacılığın yol anlamında kısalmasına ve Bakırçay, Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes havzalarında kervancılığın devam etmesine neden olmuştur (Tekeli, 1992: 131).

Kervancılığın İzmir limanındaki etkisi ve işlevselliği sadece malların yer değiştirmesi ile sınırlı kalmamıştır. Kervancılar sahip oldukları ağlar ile pazarlama ve kredi gibi alanlarda da faaliyet göstermeye başlamıştır. Kervancı nakliye ücretini almakla birlikte küçük üreticinin malını İzmir limanına götürüyor, kendi belirlediği fiyattan piyasa koşulları içinde satışını yapıp komisyonunu da alıyordu. Küçük üreticinin taşıma hakkını elde edebilmek için ise hasat öncesi dönemde üreticiye belli ölçüde kredi açıyordu. Kervancı zaman içerisinde yerine getirdiği işlevler sayesinde deve temin etme sürecinde deve sahipleri üzerinde bir otorite yaratabildiği gibi, bu kez de küçük üreticiler üzerinde bir otorite kurabilmektedir.

İzmir limanının önem kazanmaya başladığı dönemden itibaren kervancının ekonomi sektöründe elde etmiş olduğu bu alan, kervancının toplumsal konumunda etkili olmuştur. Taşımacılık sayesinde üreticinin malını pazarla buluşturabilen kervancı, aynı zamanda büyük firmalarla da ekonomik ilişki içine girerek sahip olduğu aracılık ilişkisi üzerinden bir güven duygusu oluşturabilmektedir. Küçük üretici ve köylü tarafından kervancının ulaşım, pazarlama konusundaki mobilitesi kervancının statü ve prestij elde etmesini de sağlamıştır.

Ekonomik bir sermaye olan develer, günümüze kadar bu özelliklerini devam ettirirken, aynı zamanda devenin merkezde olduğu bir kültürel ve sosyal sermayeyi de üretmişlerdir. Yörük insanının sosyal ve ekonomik yaşamının bir parçası olan deve (Tuztaş-Horzumlu, 2014b:73), yerleşik yaşama geçişle birlikte, maddi unsur olarak Yörük insanının elinde kalmıştır. Toprağa bağlı ekip dikme faaliyeti konargöçer yaşamın alışık olmadığı bir ekonomik etkinlik olduğu için, Yörük insanı da sahip olduğu develeri ile taşımacılık işine yönelmiştir. Bir deveyi iki etmek, iki deveyi üç etmek, yerleşik geçen Yörük insanının yerleşik yaşama tutunabilmek için temel amacı olmuştur. Bir devesini ikiye çıkarabildiğinde adakların dahi kesildiği alan araştırmasında elde edilen bilgiler arasındadır. Çünkü yerleşik geçişle birlikte Yörük insanı için en kolay geçiş yapabileceği ekonomik alan, sahip olduğu develeri ile taşımacılık işi olmuştur.



Fotoğraf 3: Yük taşıyan deve kervanı ve kervan sahibi, (Fotoğraf Ömer ALGIN arşivi, Karakuyu Köyü, Yatağan, Muğla).

Statü ve prestiji sürekli artan ve ticarete aracılık eden kervan sahipleri, aynı zamanda karşılaşma alanları olan kervansaraylarda, hanlarda bir rekabet içinde de olmuşlardır. Kervancılık özünde ticareti, ticaret de rekabeti barındırdığı için, bunun gün yüzüne çıktığı mekânlar, develerin ve devecilerin dinlenme yerleri olan kervansaraylar ve hanlar olmuştur. Bu rekabetin daha çok bölgenin eğlence kültürü⁶ ile de beslenen kervanların içindeki erkek develerle hanlarda gerçekleştirdikleri deve güreşleri ile ortaya çıktığı söylenebilir (Kılıçkiran, 1987:125). Temelinde küçük de olsa rekabete dayalı olan deve güreşi, Türk insanının sahip olduğu develerinin bu yeteneklerini keşfedip, bunu sosyal bir alana taşımaları ile ortaya çıkmıştır.

Toplumsal anlamda bir organizasyon haline gelen deve güreşleri, diğer hayvanlarla yapılan etkinliklerden oldukça farklıdır. Adından da anlaşılacağı üzere kendine ait bir takım geleneksel kuralları olan “güreş”tir. Develer hiçbir şekilde birbirlerine zarar vermezler. Güreşen develer üzerinde de bahis oynanmaz. Güreş yenişene kadar değil, belli oyunlarını gösterene kadardır. Güreş ise Türk insanının Kırkpınar güreşlerinde olduğu gibi bir takım oyunlar ile gerçekleşmektedir. Deve güreşlerinin kurumsallaştığı coğrafyaya bakılacak olursa, Anadolu’nun Batı kıyısı olduğu görülür. Daha çok kırsal yerleşim yerlerinde yapılan deve güreşleri Aydın, İzmir, Manisa, Denizli, Muğla, Antalya, Balıkesir ve Çanakkale olmak üzere toplam sekiz il sınırları içerisinde hafta sonları yapılmaktadır. Deve güreşleri üzerinde yapılmış çok fazla çalışma olmamakla birlikte, deve güreşleri ile ilgili verilen bu bilgiler,

⁶ İzmir’de gelişen ticaret, artan ekonomik ve sosyal hareketlilik kentte eğlence mekanlarının, toplanma yerlerinin oluşmasını sağlamıştır. “Develerin dinlendirildiği ve aynı zamanda yükleme ve boşaltma işlemlerinin yapıldığı bir yer. Arap ve Bedevi asıllı bakıcı ve sürücülerinin bir kısmı hayvanlarla meşgul olurken işlerini bitirmiş olanlar yorgunluklarını çıkarıyorlar” (Beyru, 1992: 356). Kente gelen kervanlar ve yabancılar kentin eğlence kültüründen etkilenmekte aynı zamanda kentteki eğlence kültürünü de etkilemektedir. Gelen giden kervanlar kentteki eğlence kültürü ve develerin güreşme içgüdüğü ile birleşince eğlence ve gösteri amaçlı deve güreşleri yapılmaya başlanmıştır. Beyru kervanların geçtiği ve konakladığı yer olan Kervan Köprüsü ve civarının Türklerin cenneti gibi değerlendirmektedir. Her türden insan burada eğlence içinde boş zamanını geçirmektedir (Beyru, 1992: 358-359). Aynı şekilde 1826 yılında Meles çayı kenarında zengin bir Türke ait geniş bir bahçede deve güreşlerinin düzenlendiği ve bunu büyük bir ilgi gördüğü yazar tarafından aktarılmaktadır (Beyru, 2000: 279).

yapılmış çalışmalarda da yer almaktadır (Kılıçkiran, 1987:125; Akar, 1994; Çulha, 2008:1827-52; Yakut, 2009; Çalışkan, 2010; Çalışkan, 2016; Uygur, 2016; Ertürk ve Şanlı, 2017).

Erkek hayvanların sürü içinde ortaya koydukları liderlik mücadelesi insanlık tarihinde her zaman seyirlik bir faaliyet, izlenmeye değer bir hareket olarak görülmüştür. Hanlarda kervan sahiplerinin develerini güreştirmiş olmaları da bu gerçeklikten ayrı değildir. İki erkek devenin birbirlerine türlü oyunlar/taktikler yaparak üstünlük sağlama mücadelesi her zaman var olmuştur. Konargöçer yaşamda da Yörük insanı boş zamanlarında erkek develerinin güreşmesini izlemiş, develerin konalgelerde farklı obaların develeri ile karşılaştıklarında giriştikleri mücadele, Yörük insanı için boş zaman etkinliği, devesinin bu mücadelede üstün gelmesi ise bir gurur kaynağı olmuştur. Develerin birbirleri arasındaki bahsedilen mücadele insanoğlunun ilgisini her zaman çekmiştir. Ancak sosyallikler arttıkça, insanoğlunun mobilizasyonu arttıkça ortaya yeni çıkan karşılaşma mekanlarında gurur, prestij ve iktidar sergileme gibi (Ertürk ve Thawaites Diken, 2016) sosyo-psikolojik durumlar deve güreşlerinin kurumsallaşmasına yol açmıştır.



Fotoğraf 4: Deveci kimliğinin parçası olmuş belli kıyafetler vardır. Baştaki şapka, yağlık/poşu/çemberi diye adlandırılan turuncu renkli olanı bunların en yaygın olanlarıdır. (Milas deve güreşi 14 Şubat 2016, Ertürk&Şanlı arşivi).

Konargöçer yaşamda develerle kendi aralarında Yörüklerin yaptıkları deve güreşleri, ticari taşımacılık ile birlikte güreş deveciliğine dönmeye başlamıştır. Organizasyon boyutunda yapılan deve güreşleri her geçen gün etkisini artırarak yaygınlaşmıştır. Ancak güreşlerin ilk olarak ne zaman yapıldığına dair kesin bir bilgi, tarihi bir belge yoktur. Deve güreşlerinin tarihçesine dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte güreşlerin organizasyon boyutunu almasının yukarıda bahsedilen sosyo-ekonomik dönüşümlerle aynı döneme rastladığı söylenebilir. Deve güreşleri ile ilgili bilinen tarihine ışık tutabilecek önemli bir bilgi Munis Armağan’ın Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar adlı çalışmasında yer almaktadır:

“II. Mahmut döneminde Gediz Şaphanesinden Kuşadası limanına şap götüren develer, boşaltma işleminden sonra Tire’de konaklamışlardı. Bu konaklama uzun sürünce, deve sahipleri önce Şaphane Eminliği’ne sonra da Saray’a başvurup, develerinin geri gönderilmediğinden şikâyetçi olmuşlardı. Defalarca yapılan yazışmalara karşın Tire, develeri bir türlü sahiplerine teslim etmiyordu. Gerekçe olarak da “deve güreşi” yapacaklarını ileri sürmekteydiler. II. Mahmud’u bu olay hayli üzmüş ve gönderdiği son buyrulduyla da, develerin sahiplerine teslim edilmesini isteyerek, aksi halde hiçbir nedenin geçerli olamayacağını belirtmişti” (Armağan, 1984: 32-33).

Bu olay Tire Şeriyeye Sicili Cilt 1, s., 344 (H. 1521)’den Armağan tarafından aktarılmıştır (Armağan, 1984). Yapılacak olan bir güreş için şap çeken develer alıkonulmuş, kervan sahipleri de bu durumu devrin padişahına kadar götürmüştür. Kervan sahiplerinin bu konuyu şikâyet etmesi, padişahın bu sorunun çözülmesi için “buyruldu” yollaması develerin o dönemde ekonomide yerine getirdikleri işlevle ilişkilidir. Aynı zamanda bu bilgi bize “organizasyon” şeklinde yapılan deve güreşlerinin 1834 yılında kurumsal bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu bilgidен hareketle deve güreşlerinin, artan kervan taşımacılığı ve İzmir’de eğlence kültürünün de etkisi ile daha erken dönemlerde yapıldığı söylenebilir.

Bu dönemde yapılan deve güreşi organizasyon boyutuna ulaşmış durumdadır. İki erkek hayvanın güç mücadelesinin çok daha ötesine geçerek deve güreşleri organizasyon halini alıp, halkın yerel eğlence kültürünün bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Ayrıca bu bilgi deve sahiplerinin taşımacılık gibi ekonomik bir etkinliği yerine getirmelerine bağlı olarak toplumsal ve siyasal alanda etkilerini göstermesi açısından anlamlıdır. Devecilerin sahip olduğu toplumsal ilişkiler bugün de benzer şekilde güçlülüğünü korumaktadır.

Deveciliğin sahip olduğu bu sosyal anlam, zaman içerisinde güreş devesi besleyen aile sayısını da arttırmıştır. Köy, kasaba ve ilçenin ileri gelen aileleri, kendi bölgelerinde sahip oldukları tanınırlığı güreş devesi besleyerek komşu coğrafyalara da taşıyabilmişlerdir. Yörük kültürüne yakın olan bölge insanı da, devenin sağladığı prestij, ün, gurur gibi olgular sayesinde güreş devesi beslemeye başlamıştır.

Güreşler üzerinden günümüzde varlığını devam ettiren Anadolu’daki deve varlığı, kendi içinde ayrı bir özgünlüğü daha barındırmaktadır. Devecilikte deve sahibinin elde ettiği statü, prestij gibi sosyal içeriklere bağlı olarak, beslenen deve türü de farklı tercih edilmiştir. Çünkü Anadolu insanı *tülü* adı verilen bir türü beslemiş ve özellikle bu türü üretebilmek için çaba harcamıştır. Geçmişte yük taşımada tercih edilen bu deve türü, günümüzde de güreşlerde özellikle tercih edilmektedir. *Tülü* denilen bu tür, iki deve türünün melezlenmesinden dünyaya gelmektedir (Kılıçkiran, 1987:128; Yakut, 2009:19). Yerel dilde “bohur” diye bilinen Asya devesi (Bactreian) erkek ile Afrika devesi (Dromedary) dişinin melezlenmesinden elde edilen *tülü* (erkek)/ *maya* (dişi), babasından ve annesinden fiziksel olarak daha heybetli, daha güçlü, daha tüylü ve gösterişlidir. Hem kervanın güzel görünmesi hem de daha fazla yük taşıyabilmek için tercih edilen *tülü/maya* türü Anadolu coğrafyasında Türkler tarafından⁷ sıklıkla tercih edilen (İnalçık, 2009:77), sahip olunduğunda da övünç duyulan bir tür olmuştur.

Mezelleme ile elde edilen *tülü*, daha çok kervanlarla taşımacılık yapanlar tarafından kabul görmüştür. Konargöçer yaşamı sürdürenler ise *tülü/mayaya* rağbet etmemiştir. Çandır olarak bilinen *tülüye* yönelik bir olumsuz yaklaşım da alan araştırması esnasında karşılaşılan bir durum olmuştur. Ayrıca melez ırk olan *tülünün* Yörükler tarafından şeytanlı sayılması, yoz deve diye tabir edilen *Dromedary* devesinin hayırlı sayılması söz konusudur (Dulkadir, 1995: 39). Bu şekilde bir algı

⁷ Çünkü İzmir ve çevresindeki kara taşımacılığı Türklerin elindedir ve Türkler kervan taşımacılığında da oldukça ileri gitmiştir. Scherzer, V. (2001), İzmir 1873, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınlar, s. 43-47. Uzun mesafeli ve ağır yükler o dönemin vazgeçilmez nakliye aracı olan develerle yapılmaktadır. Develerle yapılan taşımacılık da Türklerin elindedir (İnalçık, 1998).

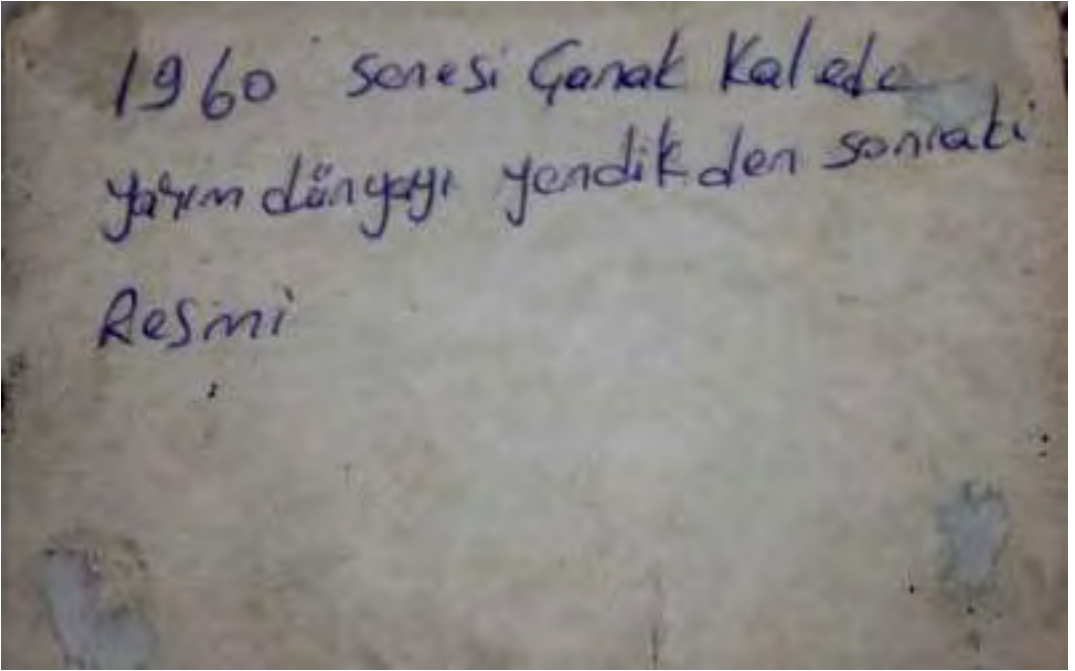
olmasının temelinde konargöçer yaşamdaki deve insan ilişkisi ile kervan taşımacılığındaki deve insan ilişkisinin farklılığı yer almaktadır. Kervan taşımacılığında develerin daha kontrol altında tutulması, istenilen işin yaptırılabilmesi için kervanın disiplin altında tutulması zorunluluktur. Ayrıca melez tür olan *tülün*'ün daha çok yük taşıyabilmesi ve dayanıklılığı da buna eklenince tülü daha tercih edilebilir olmuştur. Oysa konargöçer yaşamda develere olan ihtiyaç sadece yayla ve kışlak göçü zamanlarında olduğu için develer başıboş bir şekilde yayılır durumdadır. Bununla birlikte *Dromedary* devesinin daha uysal olması da konargöçer yaşamı sürdürenler tarafından tercih edilebilirliğini etkilemektedir. Fotoğraf 1 ve 2 de konargöçer yaşamda develerin doğal şartlarına daha yakın olduğu, fotoğraf 3 ve 5'te ise develerin başındaki *savran*⁸'in kontrolünde olduğu ve birbirine bağlı oldukları görülmektedir.



Fotoğraf 5: İzmir'de Kervan Köprüsü civarında dinlenen deve kervanı. Fotoğrafta yük çeken develer *tülü/maya* diye isimlendirilen develerdir (Beyru, R. "19. Yüzyılda İzmir Kenti", İstanbul: Literatür Yayınları, 2011, s. 253).

Devenin Anadolu coğrafyasında Yörük insanının hayatında elde ettiği yer, ulaşımın modernizasyonuna rağmen günümüze kadar korunmuştur. Deve sahibinin devesi ile kurmuş olduğu ilişkiye bağlı olan vazgeçilmezlik durumu, deveyi aile fertlerinden birisi haline getirmiştir. Bu ilişki o derece kuvvetlidir ki, güreş develerine verilen isimde kendisini göstermektedir. Güreşen her devenin bir ismi vardır. Deve sahibi de bu ismi seçerken evin bir çocuğunun, ailenin lakabının, babasının adının olmasına özen gösterir. Yükünü taşıdığı, kendine yol arkadaşı yaptığı devesini, Yörük insanı modern dönemde güreşler ile hayatında yer vermeye devam ederken devesine verdiği isimle devesinin ne kadar değerli olduğunu da göstermektedir.

⁸ Savran develerin bakımını yapan, develerle yük taşıyan bir meslektir. Camel driver diye literatüre (İnalcık geçen bu kavram Türkçe'de ve deveciler arasında savran olarak kullanılmaktadır. Savran, develeri ile bir araç sürücüsü gibi mekanik bir ilişki içinde değildir. Develerle arasında bir bağlılık da vardır. Çoğunluklar kervanın sahibi tarafından maaşlı olarak çalıştırılan kişidir. Deve güreşlerinde de develerin bakımını yapan, onları güreşe hazırlayan bunun karşılığında da maaş ile çalışan kişi konumundadır.



Fotoğraf 6-7: Bir güreş sonrası köyün devesine destek olmak, güreşini izlemek için güreşe giden köylülerin deve ile olan fotoğrafı. Diğer resimde ise Fotoğrafın tarihi ve kimle güreştiği tarihe not düşülmüş. Devecinin hafızasındaki yeri ise hala tazeliğini korumaktadır. (Fotoğraf İbrahim AKSU arşivi, Kızılkeçi Köyü, Çanakkale).

Konar-göçer yaşamdan kervan taşımacılığına kadar geçen süreçte Yörük insanı ile devesi arasındaki ilişki, deveye verilen değer her zaman geçerli olmuştur. Deve güreşlerinin kurumsallaşması ile birlikte de güreş yapılan bölgelerde deveye verilen değer daha da artmıştır. Günümüzde ise devecilik

sadece güreş amaçlı yapılmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılarak gelenek⁹ haline gelen devecilik, kendi içinde kurallara sahip bir kültürel eğlence olmuştur. Deveci diye tabir edilen ve deve işi ile uğraşan insanların oluşturduğu bu grup tarihsel ve kültürel olarak edinilmiş bir birikime sahiptir. Çünkü Anadolu’da devecilik zaman içerisinde asıl işlevini yani yük taşıma işlevini kaybetmiştir. Ancak bu süreçte sahip olunan kültürel birikim sürekli yeni kuşaklara aktarılmıştır. Geçiş süreçleri büyük ölçüde yavaş¹⁰ olduğu için devecilik bugüne kadar var olabilmıştır.

Bugün deve güreşlerinin yapıldığı coğrafyaya bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu’nun kapitalist dünyaya eklenme sürecinde tarıma dayalı ticaretin canlı olduğu ve üretilen tarımsal ürünlerin limanlara götürüldüğü yerler olduğu görülür. Özellikle Anadolu’nun batı kıyısı 1700’lerden itibaren tarımsal üretim ve ihracat konusunda hareketlenmeye başlamıştır. Bununla birlikte bu bölgedeki eğlence ve panayır kültürü de (Beyru, 2011: 253) karşılaşma alanlarında yeni eğlence kaynağı yaratmıştır. Yörük yaşam tarzı olan konar-göçer yaşamdan yerleşik yaşama geçişle birlikte Batı Anadolu’nun yeme içme kültürü, eğlence kültürü çerçevesinde deve güreşleri ortaya çıkmak için kendine elverişli bir kültürel coğrafya bulabilmiştir (Donlon, J. G. vd., 2010: 29-39). Ayrıca Türk kültüründen gelen cenk kültürü ve Ege Bölgesi’nin önemli bir kahramanlık figürü olan “zeybeklik” de buna eklenmiştir. Zeybeğin yavaş, gururlu ve kendine güvenen figürlerini devenin birçok hareketinde gören Yörükler, develer üzerinden kendi sosyal ilişkilerini yeniden üretirken aynı zamanda efelerin kahramanlık hikâyelerine benzer olayları develerin güreşleri üzerinden yeniden üretmişlerdir.

⁹ Bir geleneğin gelenek halini alabilmesi için en az üç kuşak –bunların uzun veya kısa olmasının önemi bulunmaksızın- sürmesi gerekir. Bir geleneğin süresini dile getirmenin yolu ondan, kuşaklara göre söz etmektir. Shils, E. (2004), “*Gelenek*”, Çev. Hüsamettin Arslan, Doğu-Batı, ss.101-135, Yıl: 7 Sayı: 25 Kasım, Aralık, Ocak 2003-2004, s. 113.

¹⁰ Endüstrileşmeden sonra deveyle yük taşımacılığı bıçak gibi kesilmez. Demiryollarının yaygınlık kazanmasına paralel olarak, demiryolu istasyonları ile yerleşim yerleri arasında deve kervanlarının taşımacılığı devam etmiştir Quataert, D. (2006), “*19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914*”, Halil İnalçık ve Donald Quataert (Edt.), Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2 1600-1914 içinde (ss. 885-1052), 2. Baskı, Çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper, İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 940; Pullukçuoğlu-Yapucu, O. (2007), *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, İstanbul: KitapEvi Yayınevi.

Bu anlamda, en azından ilk başlarda, modern ulaşım teknolojisi ile geleneksel ulaşım teknolojisinin birbirini tamamladığı söylenebilir. Pullukçuoğlu-Yapucu, O. (2007), *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, İstanbul: KitapEvi Yayınevi, s. 231. Deve sayısındaki azalma da bu yavaş geçişi göstermektedir. Deve sayısına bakıldığında 1950 yılında 110.000; 1960 yılında 65.000; 1970 yılında 31.000 ve 1982 yılında da 9.000’e düşmüştür. Bazın, M. (1994), “*Orta Toros Yörüklerinden Sarıkeçili Aşireti*”, Çev. Hamdi Kara, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 3, ss. 323-350, s. 324)



Fotoğraf 8: Deve sahibinin kamyonunun üstüne yazdırmış olduğu levha, deveciliğin onun yaşamındaki yerini, sağladığı kimliği ifade etmektedir, (21 Nisan 2017, Dikili, İzmir, Ertürk&Şanlı arşivi).



Fotoğraf 9: Güreş devesi sahibinin devesinin güreşlerden almış olduğu kupaları, çalışma ofisinde özel bir yerde sıralanmış durumda (23 Nisan 2017, Bayramiç, Çanakkale, Ertürk&Şanlı arşivi).

Gelenek ve Değişim

Geleneksel olduğu söylenen deve güreşlerini var eden toplumsal yapı aslında moderndir. Çünkü deve güreşleri Batı Anadolu'nun eğlence kültürünün bir parçasıdır. Güreşler taşımacılıkla coğrafi

hareketliliği artmış farklı kültürlerin karşılaşma alanlarında ortaya çıkmıştır (Beyru, 2000; Armağan, 1984). Yani deve güreşleri bir yandan Yörük kültürünün izlerini taşıırken diğer yandan da kentli ve modern bir kültürün de etkisi ile bugünkü formuna ulaşmıştır (Ertürk, 2017: 23).

Gelenekten beslenen deve güreşleri, konargöçer yaşamın ayrılmaz bir parçası olan deve ile tarihsel köken arayışında referanslarını bulmaktadır. Burada Yörük kimliği aynı zamanda ulus-devlet kimliğinin de asli unsuru olarak algılanmakta, günümüzde de deve güreşlerinin kültür/kimlik kavramlarının artan popülaritesi çerçevesinde yaygınlaştığı söylenebilir. Geçmişe dair referanslarını Anadolu’daki konargöçer yaşam modeli olan Yörüklükte bulan deve güreşleri, ulusal kimliğin yerel bir parçası olması anlamında, Kıyı Anadolu’daki aktörler tarafından büyük ilgi görmektedir. Burada altı çizilmesi gereken nokta kimliksel anlamda Yörüklüğün deveciler açısından kolektif bir birliktelik oluşturmastır (Işık, 2016).

Kolektif birliktelik sağlamada ise tarihsel malzemelerin birleştirici etki yaptığı söylenmelidir. Deve güreşleri, modern eğlence kültürünün bir parçası haline gelmişken, konargöçer yaşama dair bir takım malzemeler, bu eğlence kültürü içinde geleneğin oluşturulmasında etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Günümüzde güreş deveciliği üzerinden oluşan kolektif kimlik ya da grup birlikteliğinin sağlanması için tarihsel referanslara ihtiyaç duyulmaktadır. Hobsbawm’ın belirttiği gibi “bütün icat edilmiş gelenekler mümkün olduğunca grup birlikteliğinin oluşması ve meşrulaştırılması için tarihe başvurulur” (Hobsbawm, 2006: 7). Bu noktada geleneğin kendisinin modern dönemde yeniden keşfedilmesi ve modern yaşama uyum sağlar hale gelmesi, Anadolu’daki devecilik ve deve güreşlerini anlayabilmek açısından önemlidir. Şüphesiz ki bir olgunun gelenek halini alabilmesi için en az iki kuşağa ihtiyaç vardır ve nesilden nesile taşınan bir aktarmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Gelenek olabilmesi için kuşaklar arası aktarımın gerçekleşmiş olması kaçınılmazdır (Shils, 2003: 115).

Deve güreşlerinde de benzer bir durum söz konusudur. Kuşaklar arasında bir devecilik kültürünün aktarımı söz konusudur. Bu anlamda geleneksel bir unsur olarak yerel kültürün bir parçası haline gelmiştir. Bununla birlikte bir takım modern yaşam pratikleri ile uyumlu hale gelmesi, geleneğe dair icat edilen yeni yönelimleri ortaya çıkarmaktadır. Deve güreşleri erkek iki hayvanın sürü içindeki liderlik mücadelesinde olduğu gibi tamamen canlının fizyolojik özelliklerine bağlıdır. Ancak bu olgunun organizasyon halini alması, kapitalist ekonominin etkilerinin hissedildiği, kentlileşmeye doğru bir eğilimin ortaya çıktığı, boş zaman kavramının oluşmaya başladığı bir döneme rast gelmektedir. Bu da modern bir yaşam pratiğini göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir.

Devenin asli işlevini yerine getirdiği dönemde de yapılan deve güreşleri (Kılıçkiran, 1986, Yakut, 2009; Çalışkan, 2010; Çalışkan, 2016) geleneğin içinden filizlenmiştir. Ancak günümüzde devenin işlevini modernize taşıtların yerine getirmeye başlaması ile birlikte, sadece güreş deveciliği etrafından kendisini var etmektedir. Bu süreçte iktidar, statü, prestij gibi kavramlar daha fazla ön plana çıkmaktadır (Ertürk ve Thwaites-Diken, 2016). Bu türden kavramların ön plana çıkması, modern olanın geleneksel olana hâkimiyetini beraberinde getirmektedir.

Toplumsal değişme, insanlığın varoluşundan beri her dönemde var olmuştur. Ancak günümüzdeki toplumsal değişmeyi diğer dönemlerden farklı kılan modernitenin kendisidir. Çünkü modernite ile birlikte toplumsal değişme radikal bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu da değişim etkisini artırmıştır. Toplumsal yapı ve bu yapıyı oluşturan ilişkilerin hızlı bir şekilde değiştiği bir dönem olan modern dönemde, geleneksel olarak tanımlanan her şeyin modern yapılara dönüşmesine/dönüştürülmesine tanıklık edilmektedir (Ertürk&Şanlı, 2017: 101-108).

Değişme hızlı veya yavaş olmasına rağmen her toplumun bir değişme süreci içinde olduğu gerçeğinden hareketle, toplumsal kurumların sürekli değişmesi söz konusudur. Bu da toplumsal değişmeyi sağlayan nedenlerin farklılığına ve hacmine bağlıdır (Kongar, 1999). Toplumsal değişmeyi sağlayan nedenler değişimin hızı ve etkisi üzerinde belirleyicidir. Bazı kurumsal yapılarda değişim kendiliğinden gerçekleşirken bazı kurumlarda da zorunluluktan ve hızlı bir şekilde gerçekleşebilir

(Ertürk&Şanlı, 2017: 101-108). Günümüzde göçer aile sayısının çok az kaldığı görülmektedir. Göçebe Yörüklerin yerleşik hayata geçmesinde otlakların kalmayıp, eskiden olduğu gibi hareket alanlarının geniş olmayışı ve giderek kısıtlanması, hayvanları besleme ve korumanın zorlaşması, hayvancılığın eskisi gibi karlı olmayışı ve riskinin artışı gibi nedenlerden dolayı yerleşik hayata geçmenin zorunlu duruma geldiği söylenebilir. Yıllar içerisinde arazi kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak köy sayıları artmış, ekim dikim alanları genişlemiş, otlak alanları daralmış ve Yörüklerin çocuk sayısının azalmasıyla birlikte deve çobanı bulmak gittikçe zorlaşmıştır. Bunun sonucunda, konargöçer yaşamın içinde zamanla deve sayısında azalma meydana gelmiş ve özellikle son yıllarda yüzlerce deve satılmış, yerlerini traktör ve kamyon gibi nakliye araçları almıştır (Şanlı&Ertürk, 2017: 384-392).

Toplumsal değişim modern dönemle birlikte bütün yapıları modern bir formata yerleştirmektedir. Modern yaşamın bir ürünü olarak kentlilik ve kentte yaşamak da modern insanın ekonomik ve sosyal etkinliğinin bir mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapının dışında kalan ekonomik ve sosyal etkinlikler bu yapıya doğru dönüşüm göstermek durumundadır. Geleneksel yaşamın bir formu olarak konar-göçer yaşam da bu dönüşümden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir (Ertürk ve Şanlı, 2017: 101-108). Öncelikle ulaşım teknolojilerindeki gelişme, yolların her yere ulaşmaya başlaması göçün biçimini değiştirmiştir. Bir dönem yük hayvanı olan develerle yapılan göçün yerini, günümüzde traktör ve diğer motorlu araçlar almıştır. Teknolojik araç gereçlerin konar-göçer yaşamı dönüştürmesi, konar- göçer yaşamda da yapısal değişikliklere neden olmuştur. Deve ile yapılan göçlerde ailenin eşyası sahip olduğu deve sayısına ve develerin taşıyabileceği yük miktarına bağlıdır. Her eşyanın konulacağı çuval, denk edileceği deve bellidir. Traktör veya kamyonla yapılan göçlerde ise küçük büyük, irili ufaklı kap kaçak sayısı artmakta, eşyalar çuvala konulsa da araca belli bir düzende konmamaktadır. Römorklarda devedeki gibi tertip ve düzen, sıralama yoktur. Diğer taraftan her konalgada develerin üzerindeki yükün indirilmesi gerekir. Bu durumda da eşyalar özellikle de çuvalar yan yana dizilmek zorundadır. Traktörde ise tek gecelik konaklamalarda eşyanın çoğu traktörün römorkunda kaldığından, bir şey arandığında bulmakta güçlük yaşanır (Tuzaş-Horzumlu, 2014a: 73-74).

Geleneksel üretim ilişkilerinin ve yaşam şeklinin modernlikle birlikte var olmaya başlaması, zaman içerisinde geleneksel olanın modern olana dönüşümünü beraberinde getirmektedir. Konargöçer yaşam içinde modern ulaşım araçlarının kullanılmaya başlanması, göçün içeriğini de arttırmış ve göçün mobilizasyonunu kolaylaştırırken aynı zamanda eşyaların artmasından dolayı göçü zorlaştırmıştır. Bahar ve kış göçlerinde konalgalara gelen obalar, eşyalarının artmasından dolayı konalgaya geçici yerleşimini kurmamış, sadece konaklayacak bir düzen oluşturmuştur. Çünkü modern taşıma araçlarına çokça koyabildiği eşyalarını konalgada yerleştirmek zorlaşmıştır. Bu da göçün içeriğini değiştirmiştir. Alan araştırması esnasında sahilden yaylaya artık hayvanların ve kullanım eşyalarının kamyonlarla 4-5 sat gibi kısa sürede yaylaya getirilmesi ile karşılaşmıştır. Ortaya çıkan değişim göçün geleneksel özelliklerini ortadan kaldırmaktadır. Modern dönemde geleneksel olan ise artık Yörük şenliği, temsili Yörük göçü ile yine modern imkânlarla festivallerde temsil edilmeye çalışılmaktadır. Bu da geleneğin canlanmasından ziyade modern formda geleneksel unsurların yeniden üretimine karşılık gelmektedir.



Fotoğraf 10: Yaylaya develeri ile göçen Yörük obası konalga da mola vermesi ve göç boyunca kullanılan traktör (Ermenek, Karaman, 18 Mayıs 2017, Ertürk&Şanlı arşivi).

Modern yaşamın bir parçası olan teknolojik araç ve gereçler insan yaşamını kolaylaştırır da, geleneksel olan tüm yapıları da dönüşüme maruz bırakmaktadır. Teknolojinin insan yaşamına girmesi konargöçer yaşamda görüldüğü gibi insan yaşamını kolaylaştıran bir özelliğe sahip olsa da bütün bir yaşamı da dönüştürmektedir. Sadece teknolojiyi alıp, kültürünü almamak konar-göçer yaşamda da mümkün olmamıştır. Konargöçer yaşamın teknoloji ile karşılaştığı önemli bir nokta da iletişim teknolojisi. Yaşam alanlarında güneş kolektörleri sayesinde televizyonun dâhil olmasını sonraki süreçte cep telefonları takip etmiştir (Ertürk ve Şanlı, 2017: 101-108). Bununla birlikte bazen deve güreşi organizasyonları teknolojik bir amaç için ya da bir teknolojik altyapı eksikliğinin giderilmesi yararına da düzenlenebilmektedir. Oysa eskiden, köy çeşmesi, sağlık ocağı ya da okul inşaatı yararına deve güreşleri tertip edilirmiş.



Fotoğraf 11: Antalya ili Kumluca ilçesinin mobese sistemi ihtiyacını karşılamak için Kumluca Deve Güreşleri tertip edildi (Ertürk&Şanlı arşivi)

Sonuç

Anadolu’da deve güreşleri deveciliğin devamını sağlayan temel etkidir. Ancak deve güreşçiliği üzerinden deve varlığı ve sayısı hızla artmaktadır. Deve sayısının ve güreş deveciliğinin çoğalmasında deve güreşlerinin, güreşlerin yapıldığı coğrafyada tüm toplumsal sınıfların ilgisini çekebilmesi etkili olmaktadır. Bu durumun ana faktörü ise deve ile sahibi arasında tarihsel süreçte var olmuş ve günümüze kadar ulaşmış duygusal ve toplumsal bağdır. Çünkü deveye sahip olmak konar-göçer yaşamdan itibaren bir kimlik ve itibar sağlamıştır. Ayrıca deve sahibi olmanın bir kimlik sağlaması, deveci camiası olarak tabir edilen bir cemaatin/topluluğun da oluşmasına yol açmıştır. Bu cemaat/topluluk, alt kültür olarak devecilik kültürünün milli kültür içinde aktarımını yeni kuşaklara yaparken, mensubu olan bireylere bir sosyalleşme imkânı sunmaktadır. Sosyalleşme imkânı ile birlikte deveci kimliği bu işle ilgilenenler arasında bir iletişim ağı da kurmaktadır. Tüm bahsedilen bu sosyallikler devenin fiziksel özellikleri üzerinden topluma sunulan benliğin günümüze kadar hem deveciliğin hem de deve sahipliğinin kendini yeniden ürettiğini göstermektedir.

Deve güreşlerini var eden ve geleneksel olduğu söylenen toplumsal yapı aslında modernidir. Bir anlamda toplumsal değişim modern dönemle birlikte bütün yapıları modern bir formata yerleştirmektedir. Söz konusu bu yapının dışında kalan bütün toplumsal ve iktisadi faaliyetler bu yapıya doğru bir dönüşüm göstermek durumunda kalmaktadır. Geleneksel yaşamın bir formu olarak konar-göçer yaşam da bu dönüşümden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Endüstrileşme, teknolojinin gelişmesi, lojistik ve ulaşım yollarındaki ilerleme konargöçer yaşam biçiminde göçün biçimini değiştirmiştir. Bir dönem yük hayvanı olan develerle yapılan göçün yerini, günümüzde traktör ve diğer motorlu araçlar almıştır. Teknolojik araç gereçlerin konar-göçer yaşamı dönüştürmesi, konar- göçer

yaşamda da yapısal değişikliklere neden olmuştur. Yapısal değişiklikler kültürel değişimleri de beraberinde getirmiştir.

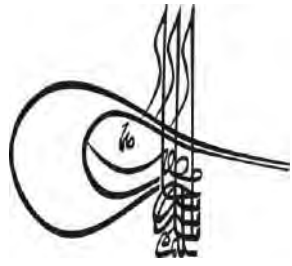
Son olarak denilebilir ki deve güreşleri, modern yaşam pratiklerinin tüm alanlara yayılması ile birlikte daha da yaygınlaşacaktır. Geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu dönemde, kervanın içinde bir tane güreş devesi besleyen deveci artık devenin taşımacılıktaki işlevini yitirmesi ile birlikte deveciliği bırakmış ya da güreş devesi beslemeye başlamıştır. Güreş devesi besleme üzerinden gerçekleşen devecilik, kentleşme gibi modern yaşam göstergelerinin arttığı dönemde daha da yaygınlaşmaktadır. Bir yandan kimlik arayışı ile kendi kökenlerini Yörüklükte gören Anadolu’nun Batı kıyısında yaşayan bireyler, devecilik yaparak bu kimliğini yaşamaya çalışmaktadır. Diğer yandan da içine dâhil olduğu deveci grubu ile sosyal ağlara ve ilişkilere sahip olarak, toplumsal alanda tanınırlığını ve temsil gücünü arttırmaktadır. Tüm bu süreçler ise bugün Türkiye’de yetiştirilmesi yok denecek kadar az olan deve sahibi olmaya yönelik talebi her geçen gün arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, M. (1994). “Göçebe Türkmenlerde Deve Güreşi ve Sosyo-Kültürel Boyutu”, *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı: Halk Müziği, Oyun Tiyatro, Eğlence, Gelenek, Görenek, İnançlar*, 22-23 Aralık 1994, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Y. (1985). *Bir Kent Bir İnsan: İzmir’in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı’nın Yaşam ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Armağan, M. (1984). *Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar*, Uğur Ofset Matbaası, İzmir.
- Bazın, M. (1994). “Orta Toros Yörüklerinden Sarıkeçili Aşireti”, (Çev.: Hamdi Kara), *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 3, ss., 323-350, Ankara.
- Beyru, R. (2011). *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Beyru, R. (2000). *19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Beyru, R. (1992). “İzmir’in Gezi ve Eğlence Yaşamı”, *Üç İzmir*, ss. 341-361, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çalışkan, V. (2010). *Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası*, Selçuk Belediyesi Selçuk-Efes Kent Belleği Yayınları-3, İzmir.
- Çalışkan, V. (2016). *Bir Dünya Kültür Mirası: Anadolu Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri*, İncirliova Belediyesi Kültür Yayınları, Aydın.
- Çulha, O. (2008). “Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması”, *Journal of Yaşar Univesity*, 2008, Yıl 3, Sayı 12, ss. 1827-1852.
- Donlon, Jon. G. ve diğerleri (2010). “Cultural Tourism, Camel Wrestling, and the Tourism ‘Bubble’ in Turkey”, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, Volume 21, Number 1, pp. 29-39.
- Dulkadir, H. (1995). “Develer”, *İçel Kültürü Dergisi*, Ocak 1995, Sayı 24, ss. 37-38.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Ertürk, D. (2017). “Türkiye’de Deve Güreşleri”, *Türkiye’de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri* içinde, (Edt. Devrim Ertürk; Süleyman Şanlı), ss. 21-70, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.

- Ertürk, D. ve Şanlı, S. (2017). “Toplumsal Değişmenin Konar-Göçer Yaşama Etkileri”, *Yörük Yaşamı Kültürü ve Uluslararası Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Edt. Musa Eliri; Mehmet Ali Eroğlu), ss. 101-107, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kırıkkale.
- Ertürk, D. ve Şanlı, S. (2017). *Türkiye’de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
- Ertürk, D. ve Thwaites-Diken, E.Ç. (2016)., “Ritüel, Kültür ve İktidar: ‘Çökertme Filmi’ Bağlamında Deve Güreşçiliğinin Sosyolojik Bir Analizi”, *I. Uluslararası Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu 17-18-19 Kasım 2016, I. Cilt Sosyal Bilimler*, (Edt. Devrim Ertürk; Özgür Gökdemir), ss. 352-372, Selçuk Belediyesi Kent Belleği Yayınları, İzmir
- Farooqi, S. (1982). “Camels, Wagons and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 14, No. 4 (Nov. 1982), pp. 523-539.
- Hobsbawm E. (2006). “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, *Gelenek’in İcadı*, içinde, (Der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger), (Çev. Mehmet Murat Şahin), ss. 1-18, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Işık, C. (2016). “Devecilik Kültüründeki Farklılaşmalar Üzerine Sosyal Antropolojik Bir Analiz” , *I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu, I. Uluslararası Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu 17-18-19 Kasım 2016, I. Cilt Sosyal Bilimler*, (Edt. Devrim Ertürk; Özgür Gökdemir), ss. 184-200, Selçuk Belediyesi Kent Belleği Yayınları, İzmir.
- İnalcık, H. (2014). “The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *The Journal of MCRI*, Cedrus II, 2014, ss. 467-495.
- İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1 1300-1600*. (Çev. Halil Berktaş), 3. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnalcık, H. (1998). “Arab Camel Drivers in Western Anatolia in the Fifteenth Century”, *Essays in the Ottoman History*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Kasaba, R. (2012). *Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlı’da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*, (Çev. Ayla Ortaç), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kılıçkiran, M.N. (1987). “Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı: Deve Güreşleri”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongreleri Bildirileri*, ss. 125-147, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Kıray, M. (1998). *Örgütlenemeyen Kent: İzmir*, İkinci Basım, Bağlam Yayınları, Ankara.
- Kongar, E. (1999). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Koyuncu-Okca, A. (2014). “Geleneksel Deve Güreşi ve Deve Donanımları”, *Deve Kitabı* içinde (Edt., Emine Gürsoy Naskali ve Erkan Demir), ss.43-71, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Koyuncu-Okca, A.; Genç, M. (2017). “Yörük Göçlerinde Deve”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number 58, Summer II, 2017, ss. 225-236.
- Koyuncu-Okca, A.; Uygur, K.. (2018) “Geleneksel Deve Güreşlerindeki Deve Donanımlarının Halk Kültürü Açısından İncelenmesi”, *Bilimin izinde Prof. Dr. Pakize Pervin Aytaç Armağanı* içinde, (Edt. Reyhan Gökben Saluk), ss. 247-268, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Ortaylı, İ. (1973). “Devenin Taşıma Maliyeti Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 28 (01), ss. 181-190.

- Pullukçuoğlu-Yapucu, O. (2007). *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın*, Kitap Evi Yayınevi, İstanbul.
- Quatert, D. (2006). “19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914”, (Edt.: Halil İnalcık; Donald Quataert), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 2 1600-1914* içinde 2. Baskı, (Çev., Ayşe Berktaş vd.), ss. 885-1052, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Şanlı, S. ve Ertürk, D. (2017). “Yörük Kültüründe Konar-Göçerlikten Yerleşikliğe Geçişte Devenin İşlevsel Açısından Dönüşümü”, *Yörük Yaşamı Kültürü ve Uluslararası Geleneksel Türk Sanatları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (Edt. Musa Eliri & Mehmet Ali Eroğlu), ss. 389-396, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Antalya.
- Scherzer, K.V. (2001). *İzmir 1873*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Tekeli, İ. (1992). “Ege Bölgesi’nde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıldaki Dönüşümü”, *Üç İzmir*, ss. 125-141, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1990). “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 50, ss. 49-71.
- Tuztaş-Horzumlu, A.H. (2014a). *Konup-Göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçili’lerde Mekan ve Anlatı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuztaş-Horzumlu, A.H. (2014b). “Sarıkeçili Yörük Yaşamında Deve”, *Deve Kitabı* içinde, (Edt.: Emine Gürsoy Naskali ve Erkan Demir), ss. 71-106, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Uygur, H.K. (2016). “Necati Cumalı’nın Yenilmeyen Hikayesinin Geleneksel Deve Güreşleri Açısından Değerlendirilmesi”, *I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildiriler, I. Cilt*, (Edt. Devrim Ertürk; Özgür Gökdemir), ss. 410-431, Selçuk-Efes Kent Belleği Yayınları, İzmir.
- Witteck, P. (2011). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk Aşiretlerinin Rolü”, *Tarih Dergisi/Turkish Journal of History*, 13 (17-18), ss.257-268.
- Yakut, İ. (2009). *Ege’nin Deve Güreşi Şenlikleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Erkan Faruk ŞİRİN - Doç. Dr. Süleyman Murat YILDIZ - Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DALKILIÇ

This article was checked by iThenticate.

BİR SPOR KURUMUNDA ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİK ALGISI İLE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞININ İNCELENMESİ *

Sevim GÜLLÜ** - Süleyman ŞAHİN***

ÖZET

Örgütsel çekicilik, bireyin örgüte yönelik ilgi ve beğeni derecesini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Örgütler yetenekli ve örgüt ile uyum içinde çalışacaklarına inandıkları bireyleri istihdam edebilmek için belli düzeyde cazibeye sahip olmalıdırlar. Örgütsel çekicilik kişilerin algısına göre değişmekle birlikte kişinin örgüt ile ilgili tutum ve davranışlarını da etkileyebilmektedir. Bunlardan birisi de örgütler için önemli bir kavram olan örgütsel vatandaşlık davranışıdır. Bu çalışmanın amacı örgütsel çekicilik algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki düzeyini ortaya koymaktır. Bu araştırma kesitsel tarama şeklinde yapılmış bir çalışmadır. Çalışma grubunu, Bursa Gençlik Hizmetleri ve İl Spor Müdürlüğü bünyesinde çalışan 185 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılara, kişisel bilgiler elde etmek amacıyla demografik bilgilerden oluşan sorular sorulmuştur, ayrıca iki ölçek uygulanmıştır. 15 sorudan ve “genel çekicilik”, “takip etme niyeti” ve “prestij” olmak üzere üç boyuttan oluşan Örgütsel Çekicilik Ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel Vatandaşlık Ölçeği ise 24 sorudan ve “özgecilik”, “vicdanlılık”, “sportmenlik”, “sivil erdem” ve “nezaket” olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bizim çalışmamız için güvenirlik analizleri ayrıca yapılmıştır. SPSS 20 paket programı yardımı ile yüzde (%) ve frekans (f), t testi ve ANOVA testi yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi ise $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Cinsiyet, medeni durum ve yaş değişkenleri örgütsel

* Bu araştırma, 31 Ekim-01 Kasım 2018 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen 16. Uluslararası Spor Bilimleri Derneği Kongresi’nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

**  Arş. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü, E-posta: sevim.gullu@istanbul.edu.tr

***  Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, E-posta: ssahin16@gmail.com

çekicilik algısında ve örgütsel vatandaşlık davranışında anlamlı bir fark yaratmamıştır. Kurum kıdemi, her iki ölçekte; eğitim düzeyi örgütsel vatandaşlık davranışında, çalışma şekli ve pozisyon ise örgütsel çekicilik algısında anlamlı fark yaratmıştır. Ayrıca, yapılan Korelasyon analizi sonucunda örgütsel çekicilik algısı alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı alt boyutları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel çekicilik, örgütsel vatandaşlık, spor örgütleri

AN INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL ATTRACIVENESS AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR IN A SPORTS INSTITUTION

ABSTRACT

Organizational attractiveness is an expression used to express the level of interest and appreciation of an individual for the organization. Organizations must have a certain degree of attractiveness to be able to employ individuals with whom they believe to work in harmony in the organization. Organizational attractiveness varies according to the perception of the person, but it can also affect the attitudes and behaviors of the person about the organization. One of these is the organizational citizenship behavior, an essential concept for organizations. The purpose of this study is to reveal the level of effect of organizational attractiveness perception on organizational citizenship behavior. The study group consists of 185 people working in the Bursa Youth Services and Provincial Sports Directorate. Participants were asked about demographic information to obtain personal information. Organizational Attractiveness and The Organizational Citizenship Scale were used. Reliability analyzes have also been conducted for our study. Percent (%) and frequency (f), t-test, and ANOVA tests were performed with the aid of SPSS 20 packet program. Also Correlation test were used. The level of significance was accepted as $p < 0,05$. Gender, marital status, and age did not make a significant difference in participation in the scales. Institutional seniority, on both scales; the level of education in organizational citizenship behavior, the way of working and the position have made a meaningful difference in the sense of organizational attractiveness. Also, positive correlation and low level of relationship between organizational attractiveness perception's sub-dimensions and organizational citizenship behavior's sub-dimensions were found as a result of correlation analysis.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and aim

The concept of organizational attractiveness is relatively new in the literature. Indeed, it is very new in the Turkish literature and there are no studies on it in the field of sports sciences. Talented individuals play a key role in achieving organizational attractiveness. Increasing

organizational attractiveness is the way to employment these people. In essence, organizational citizenship behavior in the institution may be listed as the following; completing the assignments meticulously and punctually, working without slacking off, abiding the rules even if there is no supervision or inspection, volunteering to help colleagues, undertaking extra tasks without obligation, deliberating on organizational matters more, avoiding gossip and keeping organizational secrets. The study aims to examine the relationship between organizational attractiveness and organizational citizenship behavior in sport organizations.

Materials and method

The study uses a cross-sectional research method. The study group consists of 62 women and 123 men for a total of 185 people working in Bursa Provincial Directorate of Youth Services and Sports in Turkey. Participation was voluntary. First, the participants were informed about the aim and content of the research, then the data were gathered. The participants were asked questions about demographic information to obtain personal information. Also 2 scales were used. Organizational Attractiveness Scale was developed by Highhouse et al. (2003). Dural et al (2014) adapted the scale to Turkish and confirmed its reliability and validity. It consists of 15 questions and three dimensions: "general attractiveness", "intent to pursue", and "reputation". The survey is a 7 point Likert scale. While 1 accounts for absolutely incorrect, 7 accounts for absolutely correct. Organizational Citizenship Behavior Scale was taken from Sevim's (2011) study. Widely used in the Turkish literature, the scale consists of 24 questions and five sub-dimensions which are altruism, conscience, sportsmanship, civil virtues and kindness. The survey is a 5 point Likert scale. While 1 accounts for strongly agree, 5 accounts for strongly disagree.

Data Analysis

SPSS 20 software was used to evaluate the data, and descriptive statistics methods of percentage (%) and frequency (f) was used to determine the distribution of the participants' personal information. After realizing a normal distribution of the data, an unpaired t test was conducted to determine the significant differences in two factor variables and ANOVA test for three or more variables. A complementary post-hoc analysis was performed to determine the sources of differences between the groups. The significance level was defined as $p < 0.05$. Furthermore, a correlation analysis was performed to prove the presence of a statistically significant relationship between the two scales.

Findings and conclusion

The participants valued their institution as highly attractive. Additionally, the employees display high level organizational citizenship behavior. However, the correlation analysis of two variable sub-dimensions reveled an unexpected result: some of the sub-dimensions have no relationship between them. This may be explained by the fact that the organization is a public institution. Salary, social security and other perks of working as a government official provide a certain level of organizational attractiveness. Although displaying high averages of organizational citizenship behavior, the low correlation between perceived organizational attractiveness is a positive result. This is important as it

shows employees of Bursa Provincial Directorate display a deep-rooted organizational citizenship behavior and this does not have a clear relation to the perceived organizational attractiveness.

The general attractiveness sub-dimension is associated with civil virtues and kindness positively and in a low level. The intention to pursue sub-dimension is associated with altruism, conscience and civil virtue. The reputation sub-dimension is associated with conscience, civil virtue and kindness sub-dimensions. The civil virtue sub-dimension is the only sub-dimension associated with three sub-dimensions of organizational attractiveness. The perceived attractiveness of Bursa Provincial Directorate of Youth Services and Sports employees is important as it shows their willingness to participate in decision-making processes in the institution, loyalty to and interest in the institution. Moreover, the employees have a tendency to display nearly high levels of kind, helpful and positive behavior towards each other.

The gender variable only made a significant difference in the civil virtue sub-dimension and this difference is in favor of male participants. Males tend to participate in and commit themselves to decision-making and policy-making processes more. Seniority variable made significant differences in intention to pursue and civil virtue sub-dimensions. Employees with 0-5 years seniority have a higher opinion than those with 6-10 years and 11-20 years seniority. Those with less seniority perceive the organizational problems in a wide scope over time. They become more idealistic in this process. Since those with less seniority are more enthusiastic they also want to continue working in their current institution. On the other hand, less senior employees' level of statistically significant tendency to participate in the political life of the institution may be explained through lack of knowledge of the unwritten rules of the business life, old habits and belief in changing the rules.

While participants with primary school degrees show highest opinion in the sportsmanship sub-dimension; averages of participants with high-school degrees show statistically significant levels in other sub-dimensions. This result is expected. Because the potential job opportunities of primary school graduates are more limited than others. Completing their work without complaints may be a result of this limitation. Participants with high-school degrees showing higher opinions in other sub-dimensions is also expected. This is due to the informed nature of high-school graduates compared to primary school graduates. Thanks to the job opportunities provided by their education, employees with university degrees or postgraduate education may have adopted organizational citizenship behavior less compared to high-school graduates. High-school graduates are highly loyal to their jobs and institutions and happy to be employed in their current jobs. Compared to others, part-time employees showed a higher level of statistically significant opinions in intention to pursue, reputation and sportsmanship sub-dimensions. This reveals the organization is more attractive for part-time workers compared to full-time employees.

In conclusion; the institution is a public institution and social rights and perks like salary and job security increases the institution's organizational attractiveness already. It is recommended to conduct

similar studies in differently structured organizations, especially those with higher brand values and working in private sector.

Keywords: Organizational attractiveness, organizational citizenship behavior, sport organizations

1. GİRİŞ ve AMAÇ

Örgüt içerisinde bireyin birey ile, bireyin örgüt ile, örgütün birey ile ilişkisini inceleyen önemli bir bilim dalı olan örgütsel davranış alanında, dünyadaki gelişmelerle paralel olarak yeni konular ortaya atılmakta ve bunlar konunun takipçilerince araştırılmakta, tartışılmaktadır. Söz konusu araştırmalar ise literatüre katkı sağlamakta, böylelikle konunun temel bileşenleri sağlamlaştırmaktadır.

Örgütsel çekicilik algısı literatürde görece yeni konulardandır. Türkçe literatürde ise çok yenidir ve spor bilimleri alanında ise bu konuda yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Örgütün yetenekli bireyleri bünyesine kazandırabilmek için belli bir cazibeye sahip olması örgüte kısa ve uzun vadede avantaj sağlayacaktır. Bu nedenle, çalışanlarına sunacağı olanakların doyurucu olması, psikolojik sözleşme ihlal algısının minimum düzeylerde olması, örgüt sağlığı ile çalışma yaşam kalitesinin dünya standartlarına uygun olması, üretkenlik karşıtı iş davranışları olarak adlandırılan negatif davranışların minimum düzeyde olması, insan kaynakları biriminin etkin çalışması, birey-örgüt uyumunun iyi olması, örgüt kültürüne uygun çalışanlar istihdam edilmesi sağlanmalıdır.

Örgütsel vatandaşlık davranışının birçok farklı değişken ile ilişkisi incelenmiştir. Bireyin örgüt yararına sergilediği/sergilemek istediği davranışların ve örgüte aidiyetin derecesini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Örgütsel vatandaşlık davranışının kemikleştiği örgütlerde çalışanların örgütsel bağlılık derecesi yüksek olmakta, işten ayrılma eğilimleri az olmakta, örgüt yararına davranışlar sergileme potansiyeli ise artmaktadır. Her örgüt, vatandaşlık davranışı gelişmiş bireyler istihdam etmek ister. Bunu sağlamak için ise gerekli zemini hazırlamak örgütlerin en temel görevleri arasında olmalıdır.

Örgütsel Çekicilik

Örgütler için nitelikli ve yetenekli bireyleri istihdam edebilmek onlar için önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Örgütlerin örgütsel başarıma ulaşmasında yetenekli bireylerin payı büyüktür. Bu bireyleri örgüte kazandırılmasının yolu da örgütsel çekiciliğin artırılmasından geçer (Yıldız, 2013:154). Son yıllarda çokça tartışılan, araştırmacıların ve iş çevrelerinin dikkatini çeken, odağı oldukça geniş bir kavram olan örgütsel çekiciliğin; işe alım, nitelikli işgücü, firma değeri, etkililik ve sürdürülebilirlik gibi pek çok önemli faktörü kapsadığı belirtilmektedir (Dural vd, 2014).

Bir kurumun olası işgören adayları tarafından “çalışmak için çekici bir yer” olarak nitelendirilmesi, literatürde örgütsel çekicilik ya da işveren çekiciliği kavramları ile ifade edilmektedir. Örgütsel çekicilik, bireylerin çalışacakları yeri seçmelerini etkileyen önemli bir faktör olarak kabul edilmekte ve potansiyel işgören adaylarının bir işe başvurup başvurmama konusundaki karar alma sürecini etkilemektedir (Akçay, 2014). Kalite, küresel ve sektörel liderlik işletmelerin marka imajı açısından çok önemli kavramlardır ve işletmeyi tercih aşamasında potansiyel elemanlar için çekici güç oluşturabilecek niteliklerdir (Temel, 2016). İşletmelerin ihtiyaç duydukları nitelikteki adaylar için cazip bir yer olarak görülmeleri gerekmektedir (Coşkun ve Akcan, 2018).

Örgütsel çekicilik, kişinin örgüte karşı geliştirdiği, örgütte çalışmak isteyebileceği ya da işten ayrılmayı tercih etmeyeceği kadar etkili olan pozitif yönlü genel tutumlar ya da izlenimlerdir (Aiman-Smith vd, 2001; akt: Yıldız, 2013:155). Başka deyişle kişinin örgüte karşı duyduğu ilgi ve beğeni derecesidir (Arbak ve Yeşilada, 2003; Coşkun ve Akcan, 2018). Tanımdan yola çıkıldığında anlaşılmaktadır ki; örgütün çekiciliği kişinin algısına göre değişen bir kavramdır (Yıldız, 2013:155).

Karabey ve İçsan (2007), araştırmacıların farklı örgütsel ortamlarda yaptıkları araştırmalarda, örgütün dış imajını daha çekici bulan çalışanların, örgütleriyle daha fazla özdeşleştiklerinden söz etmişlerdir. Örgütler bünyelerine dâhil etmeyi planladıkları potansiyel çalışanların kendilerine yönelmesi için örgütlerini bu bireylere çekici hale getirebilmelidirler (Büyüköze ve Erçetin, 2017). Bireyler için örgütü çekici hale getirecek unsurlar farklılaşabilmektedir. Kimisi için iş güvencesi çekicilik algısını kuvvetlendirirken kimisi için yeniliklere açık, yaratıcılığı destekleyen örgütler çekici olabilmektedir. Akçay (2014) potansiyel işgören adaylarının ücret, kariyer imkanı, fiziksel konumu, örgüt yapısı gibi işe ve işletmeye özgü özelliklerin örgütsel çekiciliği etkilediğinden söz etmiştir.

Örgütsel çekiciliğin üç alt boyutu vardır (Dural vd, 2014);

- **Genel çekicilik** alt boyutu ile bireylerin belirli bir örgüte karşı duyuşsal ve tutumsal düşüncelerine işaret edilir. Genel çekicilik boyutunun, örgüt ile ilgili fiili bir davranışı gerektirmemesi nedeniyle, doğası gereği pasif olduğu öne sürülmektedir.
- **Takip etme niyeti** alt boyutuna ait maddelerin bunun tam tersine, fiili bir davranışla ilgili düşüncelere işaret ettikleri belirtilmektedir.
- **Prestij** alt boyutu maddelerinin ise sosyal referansın, örgüt prestiji oluşturmada temel teşkil ettiği ifade edilmektedir.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Örgütsel vatandaşlık davranışı katılımcıların yaptırımlar veya resmi teşvikler olmaksızın tercih etmeyi ya da reddetmeyi seçebilecekleri resmi olmayan katkılardan oluşur (Organ, 1990; akt: Özdemir, 2010). Örgütlerin yaşamlarını başarıyla sürdürmesi, performanslarını ve verimliliklerini artırması; yöneticilerinin örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarını dikkate alması ve çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışını izlemesi ile mümkün olabilecektir (Sökmen ve Boylu, 2011). Örgütsel vatandaşlık davranışı, çalışanlar tarafından gönüllü olarak sergilendiğinden genellikle çalışanlar (yüksek iş tatmini, düşük iş stresi, düşük işten ayrılma niyeti vb.) ve örgüt üzerinde (yüksek performans, düşük iş devamsızlığı, düşük çatışma seviyesi) olumlu etkiler sağlayacağı düşünülmektedir (Çelik ve Çıra, 2013).

Örgütsel vatandaşlık davranışı en öz haliyle; kurumda görevlerinde titiz ve dakik davranma, işini savsaklamadan içten çalışma, gözetim ve denetim yapılmadığı anlarda dahi kurallara uyma, çalışma arkadaşlarına gönüllü olarak yardım etme, mecbur olmadığı halde ek görevler alma, örgüt meselelerine daha fazla kafa yorma, dedikodudan uzak durma ve kurumun sırlarını saklama olarak sıralanabilir (Yücel ve Taşçı, 2008).

Yabancı ve Türkçe literatürde Organ'ın (1988) beş boyutlu örgütsel vatandaşlık kavramının yaygın şekilde kabul gördüğü gözlenmiştir. Aşağıdaki gibi incelenmektedir (akt: Kızıloğlu vd, 2017);

- **Özgecilik-yardımseverlik**; iş ile ilgili çıkan problemlerde bir çalışanın diğer çalışanlara karşılıksız olarak yardım etmesini ifade eder (Karabey ve İçsan, 2007). Bir arkadaşı rahatsızlandığı için onun yerine bakan öğretmenin bu davranışı yardımseverliğe örnek olarak gösterilebilir (Karaman vd, 2008).
- **Vicdanlılık**; işe devam etme, dakiklik, kaynakları koruma gibi örgütün iç düzeniyle ilgili bazı konularda asgari rol davranışının ötesinde bir davranış sergilemeye gönüllü olmaktır (Karabey ve İçsan, 2007). Bu davranışları gönüllü olarak sergilemektir (Karaman vd, 2008).
- **Sportmenlik**, işle ilgili kaçınılmaz sorunları veya zorlukları şikâyet etmeden ve sızlanmadan kabul etme istekliliğidir (Özdevecioğlu, 2003).
- **Nezaket**, birbirlerinin işlerinden ve kararlarından etkilenen üyelerin sergilediği olumlu davranışlardır (Karabey ve İçsan, 2007).

- **Sivil erdem** (yurttaşlık erdemi) ise örgütsel politikaların oluşumuna katılımını, bağlılığını ve ilgisini gösteren faaliyetler olarak tanımlanmıştır (Karabey ve İşcan, 2007).

Örgütsel çekicilik algısının; tanınırlık, imaj, işe başvurma niyeti (Yıldız, 2013); kişi-örgüt uyumu (Arbak ve Yeşilada, 2003; Büyükgöze ve Erçetin, 2017); itibar (Williamson vd., 2010); imaj (Devendorf ve Highhouse, 2008); kurumsal yönetim ilkeleri (Coşkun ve Akcan, 2018); kuruma katılım niyeti ve kurumsal itibar (Güler ve Basım, 2015); iş tatmini (Dalkılıç vd, 2017) ile ilişkilendirilip incelendiği çalışmalar mevcuttur. Örgütsel vatandaşlık davranışı ise literatürde; iş tatmini ve örgütsel bağlılık (Moorman vd, 1993); liderlik (Podsakoff vd, 1990; Çetin vd, 2012); otantik liderlik (Demirdağ, 2015); psikolojik sermaye (Bozgeyikli vd, 2017); örgütsel prestij (Kızıloğlu vd, 2017); örgütsel adalet (Baş ve Şentürk, 2011; Yıldız, 2014); tükenmişlik (Meydan vd, 2011); örgüt iklimi (Çekmecelioglu, 2011); motivasyonel dil (Özen, 2014); mobbing (Yıldız, 2016); özyeterlilik (Yıldırım, 2012) gibi konularla ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Kızıloğlu ve ark (2017), öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarında, örgütsel çekicilik kavramı ile yakında ilgili örgütsel prestijin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönde etkisi olduğunu ispatladıklarından söz etmişlerdir. Karabey ve İşcan (2007) ise araştırmalarında, örgütün dış imajını çekici bulan çalışanların örgütle daha güçlü biçimde özdeşleştiğini ve örgütsel özdeşleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Yukarıdaki literatür bilgisinden hareketle bu çalışmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştur;

Spor örgütlerinde örgütsel çekicilik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönde ilişki vardır.

Türkçe literatürde spor bilimleri alanında örgütsel çekicilik konusuna rastlanılmamıştır. Dolayısıyla; spor örgütlerinde örgütsel çekicilik algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma ülkemizde spor bilimleri alanında bir ilk olması gibi bir özelliğe sahiptir. Bu araştırmanın amacı, spor örgütlerinde örgütsel çekicilik algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki düzeyini incelemektir.

2. GEREÇ ve YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu araştırma genel tarama modellerinden biri olan kesitsel tarama şeklinde yapılmış bir çalışmadır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, Bursa Gençlik Hizmetleri ve İl Spor Müdürlüğü bünyesinde çalışan 62' si kadın, 123' ü erkek toplam 185 kişi oluşturmaktadır. Çalışmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgiler verilmiş, daha sonra da veriler toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Katılımcılara, kişisel bilgiler elde etmek amacıyla demografik bilgilerden oluşan sorular sorulmuştur.

- Örgütsel Çekicilik Ölçeği: Highhouse ve ark (2003) tarafından geliştirilmiştir. Dural ve ark (2014) Türkçe' ye uyarlamış ve geçerlik-güvenirliğini yapmıştır. 15 sorudan ve "genel çekicilik", "takip etme niyeti" ve "prestij" olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. 7' li likert tiptedir. 1 kesinlikle doğru değil, 7 kesinlikle doğru şeklinde hazırlanmıştır. Güvenirlik katsayıları (cronbach alpha) ise örgütsel çekicilik ölçeği için 0,89; genel çekicilik alt boyutu için 0,64; takip etme niyeti alt boyutu için 0,83; prestij alt boyutu için 0,82 olarak bulunmuştur.

- Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Sevim (2011)' in çalışmasından alınmıştır. Türkçe literatürde yaygın bir şekilde kullanılan söz konusu ölçek 24 sorudan ve “özgecilik”, “vicdanlılık”, “sportmenlik”, “sivil erdem” ve nezaket olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır, 5’ li likert tiptedir. 1 kesinlikle katılıyorum, 5 kesinlikle katılmıyorum şeklinde hazırlanmıştır. Güvenirlik katsayıları (cronbach alpha) ise örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği için 0,93; özgecilik alt boyutu için 0,81; vicdanlılık alt boyutu için 0,79; sportmenlik alt boyutu için 0,74; sivil erdem alt boyutu için 0,76 ve nezaket alt boyutu için 0,89 olarak hesaplanmıştır.

Bizim çalışmamız için güvenirlilik analizi ayrıca yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin değerlendirilmesi için; SPSS 20 paket programı kullanılmış olup katılımcıların kişisel bilgilerinin dağılımlarının belirlenmesi için tanımlayıcı istatistik yöntemlerinden yüzde (%) ve frekans (f) yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterdiğinin anlaşılmasından sonra, anlamlı farklılıkların belirlenmesi için faktörlü değişkenler için bağımsız örneklem t testi, üç ve daha fazla faktörlü değişkenler için ise ANOVA testi yapılmıştır. Gruplar arası farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi ise $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, iki ölçek arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin varlığını ispatlayabilmek için Korelasyon analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	62	33,5
	Erkek	123	66,5
	Toplam	185	100,0
Yaş	20-30 Yaş Arası	32	17,3
	31-40 Yaş Arası	82	44,3
	41-50 yaş arası	57	30,8
	51 Yaş ve Üzeri	14	7,6
	Toplam	185	100,0
Medeni Durum	Bekar	29	15,7
	Evli	156	84,3
	Toplam	185	100,0
Kurum Kıdemi	0-5 yıl	93	50,3
	6-10 yıl	59	31,9
	11-20 yıl	20	10,8
	21 Yıl ve Üzeri	13	7,0
	Toplam	185	100,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	16	8,6
	Lise	40	21,6
	Önlisans	19	10,3
	Lisans	93	50,3
	Yüksek Lisans	17	9,2
	Toplam	185	100,0
Çalışma Şekli	Kadrolu	100	54,1
	Sözleşmeli	15	8,1
	Yarı Zamanlı	70	37,8
	Toplam	185	100,0
Pozisyon	Üst Düzey Yönetici (Genel Mdr / Genel Mdr Yard)	19	10,3
	Orta Düzey Yönetici (Şef / Amir / Amir Yard)	36	19,5
	Uzman / Uzman Yard	90	48,6
	Eğitim Personeli	40	21,6
	Toplam	185	100,0

Tablo 1' e göre katılımcıların çoğunun erkek, 31-40 yaş aralığında, evli, 0-5 yıllık kurum kıdemine sahip, lisans mezunu, kadrolu ve uzman/uzman yardımcısı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ölçek Puan Değerleri

	n	Min	Max	Ort	Ss	Güvenirlik Katsayısı (Cronbach Alpha)
ÖRGÜTSEL ÇEKİCİLİK	14	1,60	6,60	5,35	,917	,933
Genel Çekicilik Alt Boyut	4	2,20	6,80	4,70	,813	,658
Takip Etme Niyeti Alt Boyut	5	1,00	7,00	5,54	1,308	,926
Prestij Alt Boyutu	5	1,00	7,00	5,85	1,039	,927
ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK D.	24	1,67	4,38	3,69	,450	,836
Özgecilik Alt Boyutu	5	1,00	5,00	4,15	,735	,818
Vicdanlılık Alt Boyutu	5	1,00	5,00	4,20	,708	,778
Sportmenlik Alt Boyutu	5	1,00	4,20	1,88	,748	,655
Sivil Erdem Alt Boyutu	4	1,75	5,00	4,07	,658	,733
Nezaket Alt Boyutu	5	1,00	5,00	4,23	,657	,775

Örgütsel çekicilik ölçeğinde 2. ifade olan “son çarem olmadığı sürece bu kurumda çalışmak istemezdim” ifadesi, ölçeğin genel güvenilirliğini düşürdüğü için analizden çıkarılmıştır. Ölçek puan değerleri incelendiğinde, araştırma yapılan kurumda katılımcıların örgütsel çekicilik algısı ile alt boyutlarının yüksek sayılabilecek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca örgütsel vatandaşlık ve alt boyutları ortalamaları da sportmenlik alt boyutu hariç yüksek sayılabilecek düzeydedir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarına Katılım Oranları

Cinsiyet		n	Ort	SS	t	p
Özgecilik Alt Boyutu	Kadın	62	4,090	,726	-,815	,416
	Erkek	123	4,183	,740		
Vicdanlılık Alt Boyutu	Kadın	62	4,071	,776	-1,859	,065
	Erkek	123	4,274	,664		
Sportmenlik Alt Boyutu	Kadın	62	1,848	,743	-,407	,684
	Erkek	123	1,895	,753		
Sivil Erdem Alt Boyutu	Kadın	62	3,887	,687	-2,860	,007
	Erkek	123	4,174	,623		
Nezaket Alt Boyutu	Kadın	62	4,187	,678	-,681	,497
	Erkek	123	4,256	,648		

Tablo 3' e göre katılımcıların, örgütsel çekicilik alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı alt boyutlarına katılımlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasında sivil erdem alt boyutunda anlamlı fark bulunmuştur ($t=-2,860$; $p<0,01$), bu fark erkek katılımcılar lehinedir.

Tablo 4. Kurum Kıdemi Değişkenine Göre Örgütsel Çekicilik Alt Boyutları ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarına Katılım Oranları

Kurum Kıdemi		n	Ort	SS	F	p
Genel Çekicilik Alt Boyutu	0-5 yıl	93	4,823	,872	2,438	,066
	6-10 yıl	59	4,681	,721		
	11-20 yıl	20	4,300	,675		
	21 Yıl ve Üzeri	13	4,615	,818		
	Toplam	185	4,707	,813		
Takip Etme Niyeti Alt Boyutu	0-5 yıl	93	5,879	1,103	4,671	,004
	6-10 yıl	59	5,308	1,447		
	11-20 yıl	20	4,970	1,323		
	21 Yıl ve Üzeri	13	5,123	1,457		
	Toplam	185	5,545	1,308		
Prestij Alt Boyutu	0-5 yıl	93	6,006	,789	1,518	,211
	6-10 yıl	59	5,725	1,362		
	11-20 yıl	20	5,570	,818		
	21 Yıl ve Üzeri	13	5,753	1,166		
	Toplam	185	5,851	1,039		
Özgecilik Alt Boyutu	0-5 yıl	93	4,271	,690	1,994	,116
	6-10 yıl	59	3,993	,862		
	11-20 yıl	20	4,180	,444		
	21 Yıl ve Üzeri	13	3,984	,685		
	Toplam	185	4,152	,735		
Vicdanlılık Alt Boyutu	0-5 yıl	93	4,305	,674	1,257	,291
	6-10 yıl	59	4,118	,786		
	11-20 yıl	20	4,110	,500		
	21 Yıl ve Üzeri	13	4,046	,817		
	Toplam	185	4,206	,708		
Sportmenlik Alt Boyutu	0-5 yıl	93	1,937	,803	,762	,517
	6-10 yıl	59	1,810	,694		
	11-20 yıl	20	1,730	,499		
	21 Yıl ve Üzeri	13	2,015	,896		
	Toplam	185	1,880	,748		
Sivil Erdem Alt Boyutu	0-5 yıl	93	4,228	,570	4,217	,007
	6-10 yıl	59	3,919	,710		
	11-20 yıl	20	3,800	,801		
	21 Yıl ve Üzeri	13	4,153	,505		
	Toplam	185	4,078	,658		
Nezaket Alt Boyutu	0-5 yıl	93	4,335	,652	1,602	,191
	6-10 yıl	59	4,132	,728		
	11-20 yıl	20	4,080	,491		
	21 Yıl ve Üzeri	13	4,200	,503		
	Toplam	185	4,233	,657		

Tablo 4'e göre; katılımcıların örgütsel çekicilik alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı alt boyutlarına katılım ortalamalarının kurum kıdemi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip

göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucunda grup ortalamaları arasındaki farklar; takip etme niyeti alt boyutu ($F=4,671$; $p<0,01$) ile sivil erdem alt boyutunda ($F=4,217$; $p<0,01$) istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. 0-5 yıllık kıdemi olanlar ($5,879\pm1,103$), 6-10 yıl ($5,308\pm1,447$) ve 11-20 yıl ($4,970\pm1,323$) kıdemi olanlara göre, takip etme alt boyutunda daha yüksek düzeyde görüş bildirmiştir. 0-5 yıl kıdemi olanlar ($4,228\pm570$), 11-20 yıl kıdemi olanlara ($3,800\pm0,801$) göre sivil erdem alt boyutunda daha yüksek düzeyde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarına Katılım Oranları

Eğitim Durumu		n	Ort	SS	F	p
Özgecilik Alt Boyutu	İlköğretim	16	3,687	1,006	2,619	,037
	Lise	40	4,235	,637		
	Önlisans	19	3,915	1,114		
	Lisans	93	4,230	,627		
	Yüksek Lisans	17	4,234	,525		
	Toplam	185	4,152	,735		
Vicdanlılık Alt Boyutu	İlköğretim	16	3,575	,971	5,302	,000
	Lise	40	4,420	,481		
	Önlisans	19	3,957	1,112		
	Lisans	93	4,264	,592		
	Yüksek Lisans	17	4,258	,555		
	Toplam	185	4,206	,708		
Sportmenlik Alt Boyutu	İlköğretim	16	2,275	,664	3,033	,019
	Lise	40	2,080	,912		
	Önlisans	19	1,600	,625		
	Lisans	93	1,780	,683		
	Yüksek Lisans	17	1,894	,682		
	Toplam	185	1,880	,748		
Sivil Erdem Alt Boyutu	İlköğretim	16	3,703	,742	3,939	,004
	Lise	40	4,250	,477		
	Önlisans	19	3,710	1,077		
	Lisans	93	4,145	,587		
	Yüksek Lisans	17	4,073	,465		
	Toplam	185	4,078	,658		
Nezaket Alt Boyutu	İlköğretim	16	3,800	1,037	3,232	,014
	Lise	40	4,360	,508		
	Önlisans	19	3,978	1,036		
	Lisans	93	4,303	,518		
	Yüksek Lisans	17	4,247	,497		
	Toplam	185	4,233	,657		

Tablo 5' e göre; katılımcıların örgütsel vatandaşlık davranışı alt boyutlarına katılım ortalamalarının eğitim değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucunda grup ortalamaları arasındaki farklar; özgecilik alt boyutu ($F=2,619$; $p<0,05$), vicdanlılık alt boyutu ($F=5,302$; $p<0,01$), sportmenlik alt boyutu ($F=3,033$; $p<0,05$), sivil erdem alt boyutu ($F=3,939$; $p<0,01$) ve nezaket alt boyutu ($F=3,232$; $p<0,05$)' nda istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. İlköğretim mezunu katılımcılar sportmenlik alt boyutunda ($2,275\pm0,664$) diğer katılımcılara göre daha yüksek düzeyde görüş bildirmişlerdir. Lise mezunu katılımcılar özgecilik alt boyutunda ($4,235\pm0,637$), vicdanlılık alt

boyutunda ($4,420 \pm 0,481$), sivil erdem alt boyutunda ($4,250 \pm 0,477$) ve nezaket alt boyutunda ($4,360 \pm 0,508$) diğer mezunlara göre daha yüksek düzeyde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 6. Çalışma Şekli Değişkenine Göre Örgütsel Çekicilik Alt Boyutları ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarına Katılım Oranları

Çalışma Şekli		n	ort	SS	F	p
Genel Çekicilik Alt Boyutu	Kadrolu	100	4,578	,878	3,021	,051
	Sözleşmeli	15	4,733	,661		
	Yarı Zamanlı	70	4,885	,713		
	Toplam	185	4,707	,813		
Takip Etme Niyeti Alt Boyutu	Kadrolu	100	5,272	1,487	5,044	,007
	Sözleşmeli	15	5,760	,980		
	Yarı Zamanlı	70	5,891	,978		
	Toplam	185	5,545	1,308		
Prestij Alt Boyutu	Kadrolu	100	5,608	1,237	6,599	,002
	Sözleşmeli	15	5,973	,511		
	Yarı Zamanlı	70	6,174	,661		
	Toplam	185	5,851	1,039		
Özgecilik Alt Boyutu	Kadrolu	100	4,070	,778	1,406	,248
	Sözleşmeli	15	4,293	,599		
	Yarı Zamanlı	70	4,240	,690		
	Toplam	185	4,152	,735		
Vicdanlılık Alt Boyutu	Kadrolu	100	4,198	,747	,025	,975
	Sözleşmeli	15	4,240	,461		
	Yarı Zamanlı	70	4,211	,702		
	Toplam	185	4,206	,708		
Sportmenlik Alt Boyutu	Kadrolu	100	1,918	,706	3,063	,049
	Sözleşmeli	15	1,426	,384		
	Yarı Zamanlı	70	1,922	,835		
	Toplam	185	1,880	,748		
Sivil Erdem Alt Boyutu	Kadrolu	100	4,012	,712	1,900	,153
	Sözleşmeli	15	4,350	,310		
	Yarı Zamanlı	70	4,114	,619		
	Toplam	185	4,078	,658		
Nezaket Alt Boyutu	Kadrolu	100	4,182	,666	,847	,431
	Sözleşmeli	15	4,386	,573		
	Yarı Zamanlı	70	4,274	,663		
	Toplam	185	4,233	,657		

Tablo 6' ya göre; katılımcıların örgütsel çekicilik alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı alt boyutlarına katılım ortalamalarının çalışma şekli değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucunda grup ortalamaları arasındaki farklar; takip etme niyeti alt boyutu ($F=5,044$; $p<0,01$), prestij alt boyutu ($F=6,559$; $p<0,01$) ve sportmenlik alt boyutu ($F=3,063$; $p<0,05$) nda istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. Takip etme niyeti alt boyutunda ($5,891 \pm 0,978$), prestij alt boyutunda ($6,174 \pm 0,661$) ve sportmenlik alt boyutunda ($1,922 \pm 0,835$) yarı-zamanlı çalışanlar diğerlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde fark yaratacak ölçüde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 7. Örgütsel Çekicilik Alt Boyutları ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutlarına İlişkin Korelasyon Tablosu

		1	2	3	4	5	6	7	8
	r	1							
1-Genel Çekicilik	p								
	N	185							
2-Takip Etme Niyeti	r	,610**	1						
	p	,000							
	N	185	185						
3-Prestij Alt Boyut	r	,453**	,745**	1					
	p	,000	,000						
	N	185	185	185					
4-Özgecilik Alt Boyut	r	,108	,251**	,260**	1				
	p	,143	,001	,000					
	N	185	185	185	185				
5-Vicdanlılık Alt Boyut	r	,122	,229**	,219**	,752**	1			
	p	,098	,002	,003	,000				
	N	185	185	185	185	185			
6-Sportmenlik Alt Boyut	r	,066	-,050	-,112	-,332**	-,306**	1		
	p	,370	,500	,129	,000	,000			
	N	185	185	185	185	185	185		
7-Sivil Erdem Alt Boyut	r	,214**	,401**	,408**	,621**	,665**	-,252**	1	
	p	,003	,000	,000	,000	,000	,001		
	N	185	185	185	185	185	185	185	
8-Nezaket Alt Boyut	r	,166*	,166*	,193**	,695**	,750**	-,326**	,636**	1
	p	,024	,024	,008	,000	,000	,000	,000	
	N	185	185	185	185	185	185	185	185

Tablo 7' ye göre; genel çekicilik alt boyutu ile sivil erdem alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ($p<0,01$); genel çekicilik alt boyutu ile nezaket alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ($p<0,01$); takip etme niyeti alt boyutu ile özgecilik alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ($p<0,01$); takip etme niyeti alt boyutu ile vicdanlılık alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ($p<0,01$); takip etme niyeti alt boyutu ile sivil erdem alt boyutu arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ($p<0,01$); takip etme niyeti alt boyutu ile nezaket alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ($p<0,05$); prestij alt boyutu ile vicdanlılık alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ($p<0,01$); prestij alt boyutu ile sivil erdem alt boyutu arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ($p<0,01$); prestij alt boyutu ile nezaket alt boyutu arasında ($p<0,01$) pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bursa Gençlik Spor ve İl Müdürlüğü çalışanları açısından kurumları onlar için yüksek sayılabilecek bir cazibeye sahiptir. Ayrıca kurum çalışanları yine yüksek sayılabilecek düzeyde örgütsel vatandaşlık davranışlarına sahiptirler. Buna rağmen iki değişken alt boyutlarının birbirleri ile korelasyonu incelendiğine ortaya beklenmeyen bir sonuç çıkmıştır, alt boyutlardan bir kısmı birbiri ile ilişkili değildir. Bu ise, araştırma yapılan örgütün bir kamu kurumu olması ile açıklanabilir. Düzenli maaş ödenmesi, sosyal güvencenin varlığı, devlet memurluğunun sağladığı diğer olanaklar örgüte belli düzeyde çekicilik sağlamaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışlarının yüksek ortalamalara sahip olmasına rağmen örgütsel çekicilik algısı ile ilişkisinin zayıf olması ise olumlu bir sonuç olarak

karşılanmaktadır. Bu sonuç, araştırma kapsamında incelenen kurum çalışanlarının kuruma karşı kemikleşmiş bir vatandaşlık davranışı sergilediğini, bunun ise çekicilik algısı ile pek de ilişkili olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Genel çekicilik alt boyutu sivil erdem ile nezaket alt boyutlarıyla pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişkilidir. Takip etme niyeti alt boyutu özgecilik, vicdanlılık ve sivil erdem alt boyutları ile ilişkilidir. Prestij alt boyutu ise vicdanlılık, sivil erdem ve nezaket alt boyutları ile ilişkilidir. Sivil erdem alt boyutu örgütsel çekiciliğin üç alt boyutu ile birden ilişkili tek alt boyuttur. Kurum çalışanlarının çalıştığı örgütü çekici bulmaları onların kurumlarında örgüt için alınan kararlara dahil olma isteklerini, kuruma olan bağlılıklarını ve ilgisini göstermesi açısından önemlidir. Diğer taraftan, birbirlerine karşı nazik, yardımsever ve olumlu davranışlar sergileme eğilimleri de fazla sayılabilir.

Cinsiyet değişkeni yalnızca sivil erdem alt boyutunda anlamlı fark yaratmıştır ($t=-2,860$; $p<0,05$), bu fark erkek katılımcılar lehinedir. Erkeklerin örgütte karar alma ve politika oluşturma sürecine katılma ve bağlılık gösterme eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Sökmen ve Boylu (2011) da çalışmalarında sivil erdem alt boyutunda erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre daha yüksek görüş bildirdiklerini belirtmişlerdir. Bu bulguyu ise erkek çalışanların katılımcı, karar alma ve kontrol etme, haberdar olma ve yön verme davranışları sergileyerek daha atılgan örgütsel vatandaşlık tutum ve davranışı içerisinde oldukları sonucuna bağlamışlardır.

Kurum kıdemi değişkeni; takip etme alt boyutu ile sivil erdem alt boyutunda anlamlı fark yaratmıştır. 0-5 yıllık kıdemi olanlar 6-10 yıl ve 11-20 yıl arası kıdemi olanlara göre daha yüksek düzeyde görüş bildirir. Kurum kıdemi az olanlar örgütsel sorunları geniş boyutlarıyla zaman içerisinde daha iyi algılarlar. Bu süreçte daha idealist olurlar. Kurum kıdemi az olanlar daha hevesli de olduklarından mevcut örgütlerinde çalışmaya da devam etmek istemektedirler. Diğer taraftan kurum kıdemi az olanların örgütün politik yaşamına dahil olma eğilimlerinin istatistiksel açıdan anlamlı fark yaratacak düzeyde olması onların işyeri hayatının yazılı olmayan kurallarıyla yeni yeni tanışmakta olmaları, kalıplaşmış alışkanlık ve kuralları değiştirebileceklerine dair inançları ile açıklanabilir.

Tablo 7'ye göre; ilköğretim mezunu katılımcılar sportmenlik yönelimi alt boyutunda en yüksek düzeyde görüş bildiren grup olurken; diğer alt boyutlarda lise mezunu katılımcıların ortalamaları istatistiksel açıdan anlamlı fark yaratacak düzeydedir. Bu sonuç olağan karşılanmaktadır. Çünkü ilköğretim mezunu olanların potansiyel iş fırsatları diğerlerine göre daha kısıtlıdır. Mevcut işlerini yakınmadan yapmaları bunun bir sonucu olarak düşünülebilir. Diğer alt boyutlarda lise mezunu katılımcıların daha yüksek düzeyde görüş bildirmeleri de olağan bir sonuç olarak görülmektedir. Çünkü, lise mezunu olanlar ilköğretim mezunu olanlara göre daha bilinçli çalışan grubudur. Lisans ve lisansüstü mezunları ile eğitimlerinin kendilerine kazandırdığı iş fırsatları nedeniyle lise mezunu olanlara göre örgütsel vatandaşlık davranışını daha az benimsemiş olabilirler. Lise mezunu olanlar işlerine ve kurumlarına sıkı sıkıya bağlı olup, mevcut işyerlerinde çalışmaktan memnundurlar.

Tablo 8'e göre; takip etme niyeti, prestij ve sportmenlik alt boyutlarında yarı-zamanlı çalışanlar diğerlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde fark yaratacak ölçüde görüş bildirmişlerdir. Bu ise, örgütte tam gün süreyle bulunmaktansa yarı zamanlı çalışmakta olanlar için örgütün daha cazip bulunduğunu göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin lisans eğitiminin ardından çalışmak istedikleri kuruma ilişkin örgütsel çekicilik algıları ile algılanan birey-örgüt uyumu ilişkisine odaklanılan ve birey-örgüt uyumu ile örgütsel çekicilik arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik yapılan bir araştırmaya göre; ikisi arasında aynı yönlü ve orta düzeyde ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin çalışmak istedikleri kurum ile aralarında olduğuna inandıkları uyumun, o kuruma ilişkin algıladıkları çekiciliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir (Büyüköze ve Erçetin, 2017).

Bireylerin kuruma katılma niyetinin oluşumunda örgütsel çekiciliğin ve kurumun itibarının etkisinin incelendiği bir araştırmada; adayların örgütsel çekiciliğe dair tutumlarının, organizasyona katılma niyetleri üzerinde aynı yönde anlamlı etkisi olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmıştır (Güler ve Basım, 2015).

Kılıçlar ve Harbalıoğlu (2014) araştırmalarında, örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Kurumda sessizlik; vatandaşlık davranışını şu şekilde etkilemektedir; çalışanlar işle ilgili görev ve sorumlulukları tam anlamıyla yerine getirmemekte, işlerinin gerektirdikleri dışında fazladan görev ve sorumluluk almak bir yana, kendisine verilen işleri de zamanında yapmamakta, diğer çalışanlara ve yöneticilerine yardımcı olmamakta, örgütün gelişmesine ve imajına hizmet edecek faaliyetlerde bulunmamaktadır.

Beğenirbaş ve Meydan (2012) araştırmalarında duygusal emek ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda, yüzeysel rol yapan öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının düşük, duygularını doğal yaşayabilenlerin ise yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Yücel ve Demirel (2012) bir kamu kurumunda yaptıkları araştırmalarında psikolojik güçlendirmenin örgütsel vatandaşlık davranışını artırdığını belirtmişlerdir.

Özdemir (2010) ilköğretim okullarında algılanan yönetici desteğinin ve bireycilik-ortaklaşa davranışçılığın örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisini inceledikleri çalışmalarında hem algılanan yönetici desteğinin hem de ortaklaşa davranışçılığın öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesini teşvik ettiğini kanıtlamışlardır. Yıldız (2011), gençlik ve spor müdürlüğü çalışanları üzerinde yaptığı araştırmasında lider-üye etkileşimi ile örgütsel vatandaşlık davranışını incelemiştir. Lider üye etkileşimi ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkinin tespit edildiğinden söz etmiştir, iş tanımının ötesinde davranış sergileyen çalışanlara sahip olmak isteyen spor işletmelerinin lider üye etkileşimi kalitesini artırmaları yönünde öneride bulunmuştur.

Sonuç olarak; araştırma yapılan örgütün bir kamu kurumu olması nedeniyle sağladığı iş güvencesi, düzenli maaş ödemesi gibi sosyal hakların varlığı kuruma belli düzeyde çekicilik zaten kazandırmaktadır. Buna benzer çalışmaların farklı yapıdaki örgütlerde, özellikle marka değeri yüksek ve özel sektörde faaliyet gösteren örgütlerde yapılması önerilmektedir.

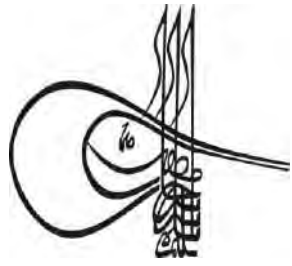
KAYNAKÇA

- Aiman-Smith, L., Bauer, T.N. and Cable, D.M. (2001). Are you attracted? Do you intend to pursue? A recruiting policy-capturing study. *Journal of Business and Psychology*, 16, 219-237.
- Akçay, A. D. (2014). Örgütsel çekicilik bağlamında otel işletmelerini rakiplerinden ayıran özellikler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 175-186.
- Arbak, Y. ve Yeşilada, T. (2003). Örgüt kişi uyumu ve örgütsel çekicilik: Hangi kişiler ne tür örgütleri daha çekici bulur?. *İstanbul Kültür Üniversitesi Dergisi*, 3, 23-37.
- Baş, G. ve Şentürk, C. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel güven algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17(1), 29-62.
- Beğenirbaş, M. ve Meydan, C.H. (2012). Duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkisi: Öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 159-181.
- Bozgeyikli, H., Avcı, A., ve Navruz, B. (2017). Öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Turkish Studies*, 12(6), 103-122. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11574>

- Büyükgöze, H. ve Erçetin, Ş.Ş. (2017). Örgütsel çekicilik ve algılanan birey-örgüt uyumu ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(1), 51-58.
- Coşkun, A.E. ve Akcan, A.F. (2018). Kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenmesinin örgütsel çekiciliğe etkisi. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 64-75.
- Çekmecelioğlu, H.G. (2011). Algılanan örgüt ikliminin çalışanların iş tatmini, duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Yönetim: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 22(68), 30-47.
- Çelik, M. ve Çıra, A. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde aşırı iş yükünün aracılık rolü. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(1), 11-20.
- Çetin, Ş., Korkmaz, M. ve Çakmakçı, C. (2012). Dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik ile lider-üye etkileşiminin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 18(1), 7-36.
- Dalkılıç, M., Yiğit, Ş., Gürkan, A. C., and Dalbudak, I. (2017). The organizational attractiveness and job satisfaction of instructors of physical education and sports who works in different regions. *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 3(8), 188-203.
- Demirdağ, S. (2015). Otantik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının karşılaştırılması öğretmen adayları. *Turkish Studies*, 10(15), 273-288. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8747>
- Devendorf, S.A. and Highhouse, S. (2008). Applicant-employee similarity and attraction to an employer. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81(4), 607-617.
- Dural, S., Aslan, G., Alınçe, M. ve Araza, A. (2014). Örgütsel çekicilik: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 15(2), 141-154.
- Güler, M. ve Basım, H.N. (2015). Adayların kuruma katılma niyetlerinde örgütsel çekicilik ve kurumsal itibarın etkisi. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2), 115-126.
- Highhouse, S., Lievens, F. and Sinar, E.F. (2003). Measuring attraction to organizations. *Educational and Psychological Measurement*, 63(6), 986-1001.
- Karabey, C.N. ve İşcan, Ö.F. (2007). Örgütsel özdeşleşme, örgütsel imaj ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 231-241.
- Karaman, K., Yücel, C. ve Dönder, H. (2008). Öğretmen görüşlerine göre, okullardaki bürokrasi ile örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 53, 49-74.
- Kılıçlar, A. ve Harbalıoğlu, M. (2014). Örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Antalya'daki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 328-346.
- Kızıloğlu E., Güllü S. ve Şahin S. (2017). *Algılanan örgütsel prestijin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi: Öğretmenler üzerinde bir uygulama*. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları INES, Ed: Prof.Dr.Bünyamin Ayhan, Prof.Dr.Mustafa Ay, Doç.Dr. Selahattin Avşaroğlu, Doç.Dr. Şerife Akpınar, Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Meydan, C.H., Şeşen, H. ve Basım, H.N. (2011). Adalet algısı ve tükenmişliğin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki öncüllük rolü. *İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 43-62.

- Moorman, R.H., Niehoff, B.P. and Organ, D.W. (1993). Treating employees fairly and organizational citizenship behavior: Sorting the effects of job satisfaction, organizational commitment, and procedural justice. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 6(3), 209-225.
- Organ, D.W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington, MA, England.
- Organ, D.W. (1990). The motivational basis of organizational citizenship behavior. *Research in Organizational Behavior*, 12, 43-72.
- Özdemir, A. (2010). İlköğretim okullarında algılanan yönetici desteğinin ve bireycilik-ortaklaşa davranışçılığın örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(1), 93-112.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile üniversite öğrencilerinin bazı demografik özellikleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 117-135.
- Özen, H. (2014). Motivasyonel dil teorisi ışığında okul müdürlerinin kullandığı motivasyonel dilin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarına olan etkisi. *Turkish Studies*, 9(5), 1731-1746.
- Podsakoff, P.M., Mackenzie, S.B., Moorman, R.H. and Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Sevim, L. (2011). Tükenmişlik ve işe bağlılığın örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Turizm sektöründe bir araştırma. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sökmen, A. ve Boylu, Y. (2011). Örgütsel vatandaşlık davranışı cinsiyete göre farklılık gösterir mi? Otel işletmeleri açısından bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 147-163.
- Temel, F. (2016). ISO 500 listesindeki işletmelerin vizyon açıklamalarında yer verdikleri örgütsel çekicilik kavramlarının içerik analizi. *Journal of Life Economics*, 3(1), 131-140.
- Williamson, I.O., King, J.E., Lepak, D. and Sarma, A. (2010). Firm reputation, recruitment, websites, and attracting applicants. *Human Resource Management*, 49(4), 669- 687.
- Yıldırım, İ. (2012). Beden eğitimi öğretmenlerinin öz-yeterlilikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışlarının incelenmesi. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Samsun.
- Yıldız, M.L. (2013). Algılanan kişi-örgüt uyumu, tanınırlık, imaj, örgütsel çekicilik ve işe başvurma niyeti arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Marmara Üniversitesi. İ.İ.B. Dergisi*, XXXIV(I),153-173.
- Yıldız, S.M. (2016). İşyerinde mobbing davranışlarının spor ve fiziksel etkinlik işletmeleri çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1), 165-180.
- Yıldız, S.M. (2011). Spor hizmeti sunan kamu kurumlarında lider üye etkileşimi ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 13(3), 323-329.
- Yıldız, S. (2014). Örgütsel adaletin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinde iş tatmininin aracı rolü. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(2), 199-210.

-
- Yücel, C. ve Taşçı, S.K. (2008). Öğretmenlerin kişilik özellikleri ve örgütsel vatandaşlık davranışı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 685-706.
- Yücel, İ. ve Demirel, Y. (2012). Psikolojik güçlendirmenin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi üzerine bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 19-48.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Erkan DEMİRKAN - Doç. Dr. Murat ELİÖZ - Dr. Öğr. Üyesi Ömer ZAMBAK

This article was checked by iThenticate.

TÜRK KÜLTÜRLERİNDEKİ GELENEKSEL OYUNLAR VE SPORLARA YÜZEYSEL BİR BAKIŞ

Mehmet GÜL* - Recep Nur UZUN** - Mehmet ÇEBİ***

ÖZET

Geleneksel oyunlar-sporlar olarak adlandırılabilen faaliyetlerin, Türklerin sosyal hayatlarında önem teşkil ettiği ifade edilebilir. Dolayısıyla çalışmada, Türk kültürünün tanınan faaliyetleri arasında yer alan atlı cirit, çevgen, kök böri, mangala, âşık oyunları ve güreş (yağlı, şalvar ve aba güreşi), sporların ve oyunların Türk kültürlerindeki yerine yüzeysel bir bakış açısı ile bakılmak amaçlanmıştır. Araştırmada literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca ilgili yayın ve sosyal ağ erişim platformların da ki kaynakların taraması gerçekleştirilmiştir. Gerek at üzerinde gerekse atsız şekilde Türk kültüründe yer alan geleneksel sporların oyunların oldukça köklü geçmişe sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca söz konusu sporlar ve oyunlara zamanın ileri gelen insanları ya da halkı tarafından yüksek itibar gösterildiği belirtilebilir. Öyle ki Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubad'ın atlı cirit, Sultan Alp Arslan'ın ise çok iyi çevgen oyuncusu olduğu ifade edilebilir. Dahası Osmanlı Devleti hükümdarlarının yabancı misafirlere atlı cirit müsabakasını izletmekten gurur duyduğu söylenebilir. Türk örf ve adetlerini sembol nitelikteki söz konusu sporlardan atlı ciritte, rakibe yaklaşan ya da onu sıkıştıran bir sporcunun, rakibine cirit atmadığı ifade edilebilir. Ayrıca ahlaki kurallara zarar verebileceği düşüncesiyle, aba güreşinde, özellikle müsabakayı kaybeden güreşçinin üzerindeki abayı gelişi güzel fırlatmasının kesinlikle yasak olduğu belirtilebilir. Yüzyıllardır yapıla gelen geleneksel sporlar-oyunların bir kültür mirası

*  Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, E-posta: mgulsivas@gmail.com

**  YL Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Spor Yöneticiliği Ana Bilim Dalı, E-posta: recepnruzun@outlook.com

***  Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, E-posta: mehmet.cebi@omu.edu.tr

olduğu söylenebilir. Öyle ki 2010 yılında Kırkpınar Yağlı Pehlivan Güreşleri'nin, 2013 yılında ise çevgen oyununun UNESCO'nun "Somut Olmayan Kültürel Miras" listesine girdiği ifade edilebilir. Uygulanış ve adlandırma olarak farklılıklar içeren söz konusu oyunlar-sporların Türk gençlerine yaygın olarak tanıtılması ve de benimsetilmesinin söz konusu kültür değerlerinin yaşatılması adına önem arz ettiği unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Spor, Türk

A SUPERFICIAL GLANCE AT THE TRADITIONAL GAMES AND SPORTS IN THE TURKIC CULTURES

ABSTRACT

It can be stated that the activities which can be named as traditional games-sports were of importance in the social life of the Turkic people. Thus, it is aimed to approach the place of such sports-games as Jereed, Chovqan, Kokbori, Mangala, Ankle Bone Shooting games and Wrestling (oil, shalwar and aba wrestling), which are amongst the recognized Turkic cultural activities in Turkic cultures from a superficial point of view in this study. A literature review was conducted in the study. In addition, relevant publications and sources obtained from social network platforms were reviewed. It can be noted that the traditional sports-games in Turkic cultures, performed whether on horseback or without horses, have a deep-rooted history. In addition, the sports and games in question can be expressed to be respected by the notable persons or the public of the time. For instance, it could be highlighted that Seljuq Sultan Alâeddin Kayqubad was very good in Jereed while Sultan Alp Arslan in Chovqan. Moreover, rulers of the Ottoman Empire were proud to show Jereed competitions to the foreign guests. In Jereed, one of the symbolic sports of Turkic traditions, a sportsman who approached to or outmaneuvered his competitor did not throw javelin at him. Furthermore, in ABA wrestling, it was strictly forbidden especially for the defeated wrestler to negligently throw his aba due to the belief that it would harm the moral principles. It can be claimed that the traditional sports-games, which have been played for centuries, are cultural heritages. For instance, Kırkpınar Oil Wrestling Festival and Chovqan were inscribed on the list of "Intangible Cultural Heritage" by UNESCO in 2010 and 2013, respectively. It should be noted that Turkish youth should be well acquainted with and adopt the stated games-sports differ in their practice and names in order to keep these cultural values alive.

STRUCTURED ABSTRACT

Specific experiences that occur and change with the flow of time symbolize the lifestyle of a society or a nation. This symbolism reveals the cultural values of a nation. Moreover, cultural values play an important role in the development of national identity by leading to a national separation. In fact, it can be stated that Turkish people have had a connection with various sports (wrestling, riding sports, archery,

etc.) since their existence of in the world and as a result of this; sports-games have a significant place in Turkish folk culture. In particular, it is known that games or sports that can be called traditional are played or organized in the special days of the Turkish nation, such as the festivals, weddings, and opening ceremonies. There are many games and sports in Turkish culture as a result of the Turks living so intertwined with sports and games. It can be expressed that there are nearly 200 traditional games or sports that exist or existed in Turkish culture. Among the mentioned traditional sports or games, it is possible to examine Atılı Cirit (Javelin), Çevgen (Polo), Kök Böri (Wolf), Mangala, Güreş (Wrestling) and Aşık (Poet) games which all have addressed to a wider audience. Therefore, in this study, it is aimed to reveal the quality and value of Atılı Cirit, Çevgen, Kök Böri, Mangala, Aşık Games and Wrestling (oil, salwar and aba wrestling) sports-games considering the importance of the recognized activities of Turkish culture with a superficial perspective.

It can be said that Atılı Cirit (Javelin), which was adopted by the Turks both by the statesmen and the people, has a distinct reputation by the Anatolian Seljuks and the Ottoman Empire. In fact, it is expressed that Osman Gazi, one of the Sultans of the Ottoman Empire, determined the “Açılar Square” as the javelin playing area. It can also be said that Mehmet the Conqueror used “Ok Square” for horse javelin competitions. Moreover, it was an honor for the sultans of the Ottoman Empire to have their foreign guests watch javelin competitions.

Atılı Cirit must be played in a flat and wide area and it is organized in the form of two teams competing with each other. The main purpose of this sport played by athletes on horse carrying javelins (çevgan) is to hit the opponent as much as possible. It can be said that the biggest feature that distinguishes javelin from other traditional games or sports is that the athlete is not allowed to throw the javelin in his hand if he approaches or compresses his opponent.

Even though it is not known which nation was the leader in the emergence of Çevgen (Polo) sport, which is similar to Atılı Cirit in terms of riding and playing, it is stated that the Turkmens competed and even became the first in the first Çevgen competition. It can also be argued that the Çevgen game, organized for the pleasure of visiting the rulers or with the participation of the ruling families, was called “King's Game” or “King of Games” among the people.

The first game rules are known to be determined by the Turks in Çevgen game played by athletes on the horse as a team. In this game, in which the main objective is to score goals in the opponent's net with the help of mallets, the team who score the most goals is named winner.

It can be said that the Çevgen game, which was spread around the world by the British as Polo, was on UNESCO's list of intangible cultural heritage in 2013. It can also be suggested that Golf sport, which is very popular today, originated from Çevgen.

With a traditional sport feature that has been played since 276 BC, Kök Böri is played by Turkestan, Kirghizia and Turkmens. In Kök Böri game, people of almost all ages can participate and it is played in wide and flat areas. The main aim of Kök Böri played as a team is to grab the goat coat (Capricorn, kökpar) in the square by the athletes on

the horse. The most important feature that distinguishes Kök Böri from other sports is that the winning team goes to the organizer's house and leaves the goat's coat in front of the door and asks for the game prizes in return for it.

It can be said that the game of Mangala, which is a game of intelligence or strategy, has come from the ancient Egypt to the present day and it still exists. It is a fact that Mangala, which has a long-established history, has been named with nearly a hundred different names. Mangala game is played by two people and it can be organized anywhere with 12 small wells and 48 stones in total. The main goal in Mangala game is that a player has all the stones in the playground. Additionally, today Mangala game is widely sold both on the Internet and in other platforms such as bookstores and stationery etc.

Aşık games are among the most diversified games in Anatolia, and it is played by knucklebone or the processing of various materials of knucklebone. As there are different versions of the game especially in the Central Asian regions, it is generally played with the purpose of moving the players lined in certain circles to the outside of the circle. Moreover, the games played by the names of three stones, five stones or nine stones in Anatolia were originally inspired by the Aşık games.

Wrestling, which took place in the life of almost every culture, can be said to have an undeniable important place in the history of Turkish culture. In fact, 200 official wrestling competitions are annually organized in Turkey and there are tens of unofficial organizations. As a result of the intense interest in wrestling, it can be stated that types of wrestling specific to different regions have emerged. Among these wrestling types, Oil Wrestling, Aba Wrestling and Salwar Wrestling are the ones with the highest interest in the public.

It is seen that Oil Wrestling, which has become an unprecedented cultural symbol starting to spread from Thrace and the Balkans, is a sport that embodies its reflection in many spiritual senses. As a matter of fact, when two players start to struggle with one another and end up being unable to dominate the opposite side, there were occasions when they lost their lives because of being exhausted. In addition, motifs such as kışbet (wrestler's leather pants), dua (prayer), salawat and peşrev (overture), which are also included in oil wrestling rituals, can be said to be a product of Turkish cultural reflections. Frequently organized in Edirne, Antalya, Samsun, Çanakkale, and Manisa provinces of Turkey, the most remarkable characteristic of Oil Wrestling is that wrestlers turn towards the Kiblah before they start the competitions and read three İhlas Surah and a Fatehah Surah, thereby asking and praying for power from Allah. In addition, Oil Wrestling has been among the federation's organizations since 1984, and Kırkpınar Oil Wrestling Tournament was listed in UNESCO's Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity in 2010.

In the history of wrestling, Aba Wrestling, which can be considered as one of the oldest wrestling types, is done in two types of wrestling in Turkey including Aşırtmalı Aba (Drag Over Aba) and Kapaşmalı Aba (Knock-Down Aba). Aşırtmalı Aba (Drag Over Aba) is organized in Gaziantep and around, while Kapaşmalı Aba (Knock-Down Aba) wrestling is played in Eskişehir and around. In Aba Wrestling, there are motifs such as aba, kuşak (belt), shorts, and köynek (shirt),

and it is absolutely forbidden for the wrestlers to throw away their aba (wrestling cloth) in the end of the competition. By looking at this rule of sports ethics, Aba Wrestling has the quality of reflecting the symbolism of Turkish culture.

Salwar Wrestling, which is named after the wrestler's cloth and similar to mat wrestling in terms of style, was brought to Anatolia by Turkmens. Generally organized in Kyrgyzstan and Turkmenistan, this type of wrestling can be said to have been performed in Kahramanmaraş in Turkey. In this game all movements are performed while standing, and it is absolutely forbidden for wrestlers to take off their salwar without wrestling with at least two wrestlers from the losing side.

Traditional sports or games organized by Turkish nations with various forms or names symbolize many values belonging to Turkish culture. Therefore, it can be said that traditional games or sports are one of the most important tools in reflecting Turkish power and moral characteristics to the world. Consequently, the sports or games addressed above are regarded as a valuable asset that reinforces Turkish unity and solidarity.

Keywords: Culture, Sport, Turkish

1. Giriş

Dil, örf ve adetler, inançlar, sanat ve edebiyat bir toplumun geçmiş yıllardan akıp gelen sosyal değerleridir (İmamoğlu, Taşmektepligil ve Turkmen, 1997). Öyle ki, insanların veya toplumların gündelik hayatını ve yaşam biçimini şekillendirmesiyle ortaya çıkan bu değerler kültür kavramını oluşturmaktadır (Solmaz ve Aydın, 2012). Kültürel nitelikler toplumları birbirinden ayırtırmakta ayrıca ona milli şahsiyet ve özgüven kazandırmaktadır (Horak, 1993). Söz konusu kültürel nitelikler arasında yer alan spor olgusunun, kişiler ve toplumların gelişimine katkı sağlayan unsurların başında yer aldığı belirtilebilir (Atalay, 2018).

Türk milletini diğer milletlerden ayıran önemli unsurlardan bir tanesi Türk halk kültürüdür. Ayrıca kültürlerin yansıması olarak tanımlayabileceğimiz gelenekler, tüm Türk toplulukları için ortak bir mirastır. Ortaklığın temelini ise, aynı dil ve tarihi paylaşan milletlerin aynı kökten yararlanmalarından kaynaklandığı söylenebilir (Kayhan, 2018). Türklerin söz konusu ortak miras yapısına ait spor ve benzeri bedensel faaliyetler Türk halk ve kültürünün önemli öğeleri arasındadır (Karahüseyinoğlu, 2008). Türk kültüründe mühim yer teşkil eden geleneksel oyunlar ve sporlar, Türklerin sosyal yapı ve yaşayışlarının her safhasında yer almıştır (Turkmen, 2017). Öyle ki Eski Türk toplumlarında iyi at binen, ok atan, kılıç kullanan, güreş yapan, yiğit, cesur ve güzel ahlaklı örnek insanlara 'Alp' denirdi (Tamer, 2017). Başkaca, Türk tarihinin kaymak tabakası olan Osmanlı Devleti'nde geleneksel bir spor olan güreşe daima saygı gösterilmiş, güreşçilere değer verilmiş, spor tekkesi şeyhleri (duacılar) ve başpehlivanlara yüksek itibarlı bir mevki vermiştir (Turkmen, 2017). Ayrıca günümüz de dahi yaygın olarak bilinen "Fort comme un Turc" yani "Türk gibi kuvvetli" sözü Türk kültüründe sporun önemini niteleyebilir (Dervişoğlu, 2012). Dolayısıyla çalışmada, Türk kültüründe yer alan geleneksel oyunlar ve sporlara yüzeysel bir bakışı açısı ile bakılarak, Türk devletleri ya da toplulukları üzerindeki değerleri belirtilmeye çalışılmıştır.

2. Türk Kültürlerinde Geleneksel Oyunlar ile Sporlar

Geleneksel sporlar ile oyunların diğer bedensel aktivitelerden farklı yanı, eğlence amaçlı, oyunusal formlarda olmaları ve halk tarafından kabul görüp kuşaklar boyu aktararak yaygınlık kazanmalarıdır (Karahüseyinoğlu, 2007). Öyle ki Türk kültüründe yer alan geleneksel oyunlar ile

sporların ilkinin düğünlerde ve de çeşitli önemli günlerde gerçekleştirilen ikincisi ise bir federasyona bağlı şekilde faaliyet gösteren resmi statüde yer alan sporlar şeklinde gruplandırılması mümkündür (Karahüseyinoğlu, 2008). Ayrıca geleneksel oyunlar ve sporlar atlı ve atsız oynanan şeklinde gruplandırılabilir. Düz at yarışları, beyge, yar atlama gibi 25 adet atlı sporun bulunduğu söylenebilir. Dahası; bayrak, tomak, çelik-çomak, yağlı güreş, şalvar güreşi gibi 157 adet atsız sporlar ya da oyunun olduğu belirtilebilir (İmamoğlu, Taşmektepligil ve Türkmen, 1997). Buna göre dünyadaki pek çok oyun ve de sporların Türklerin kültürel pratiklerine göre şekillendiği ve de değişime uğradığı ifade edilebilir (Türkmen, 1996).

3. Atlı Cirit

Atlı cirit sporu Orta Asya'dan günümüze kadar Türklerin yüzyıllardan beri oynadıkları ata sporudur (Türkiye Geleneksel Sporlar Dalları Federasyonu [TGSDF], 2017). Türklerin ezeli sporu olan atlı cirit sporu gerek halk tarafından gerekse devlet erkânı tarafından benimsenen bir spor olmuştur. Öyle ki Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı Alâeddin Keykubad'ın atlı ciridi çok sevdiği bilinmektedir (Bozbıyık, 2017). Dahası Osmanlı Padişahı Osman Gazinin Bursa'yı fethettikten sonraki ilk işi Balıkcı gölü ve Açılar Meydanı arasındaki yeri cirit oynama olarak vakfetmek olmuştur (Aka, 2010). Ayrıca Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'in bir fermanında İstanbul Ok Meydanı'nı Atlı Cirit oyunu etkinliklerine ayırdığı ifade edilebilir (Şahin, Okut ve Genç, 2017). Tüm bunların ötesinde Osmanlı da çok sevilip oynanan Atlı ciridi Padişahlar yabancı elçilere izletmekten onur ve gurur duymuşlardır (Koçan, 2007). Cirit oyununda yaralananlar hatta ölenler olmasına rağmen bu sporun halk tarafından da oynandığı dolayısıyla da günümüze kadar geldiği ifade edilebilir (Karcioğlu, 2017; Türkmen, 2009).

Atlı cirit sporu çevgen oyununa benzeyen bir Türk sporudur (Erkal, 1986). Atlı cirit oyununun oynaması için geniş ve düz bir alan, cirit sopası, dayanıklı bir at ve çevgan gereklidir (Bozbıyık, 2017). Altışar, sekizer yada on ikişer dizilen iki takımın birbirleri ile çekiştiği bu oyun en az 40 en fazla 120 metre genişliğinde bir alanda oynanmaktadır (Kurt vd., 2017). Tüm cirit müsabakalarında 7 hakem (1 oyunun başhakemi, 1 yazı başhakemi, 2 yazı, 1 orta saha, 2 yan çizgi hakemi) görev yapmaktadır (Aka, 2010). Atlı cirit sporu 35 dakikalık 2 devreden toplamda 70 dakikalık sürede oynanmaktadır (Deniz ve Sezer, 2012). Her müsabakanın sonunda galip gelen takıma 3, müsabaka süresi tamamlanarak mağlup olan takıma 1, hükmen yenik sayılan takıma ise 0 puan verilmektedir. Ayrıca, bu oyunda asıl amaç olabildiğince fazla cirit isabet ettirmektir (Spor Genel Müdürlüğü [SGM], 2017). Cirit oyununu diğer oyunlar ya da sporlardan ayıran en dikkat çeken kuralı rakibe yaklaşan ya da onu sıkıştıran bir sporcunun rakibe cirit atmaması ve de bunun neticesinde sporcuların birbirlerine kin tutmamasıdır (Karcioğlu, 2017). Fair-play kavramının gün geçtikçe daha fazla önem kazandığı son yıllarda, söz konusu hareketin fair-play kavramının daha fazla kabul görmesi, yaygınlaşması ve benimsenmesine de katkı sağladığı söylenebilir (Güllü ve Şahin, 2018).

Türkiye'de sadece 11 ilde organize edilmekte olan atlı cirit sporu özellikle Erzurum, Erzincan, Uşak, Bayburt, Ankara, Manisa ve Kars bölgelerinde oynandığı söylenebilir. Ayrıca bu oyun yurt dışında İran, Afganistan ve Türkistan Türkleri ve Türklerin yaşadığı diğer Asya yörelerinde oynanmakta ve söz konusu gelenek bu nedenle kaim kılınmaktadır (Aka, 2010; Dünya Etnospor Konfederasyonu [DEK], 2017).

4. Çevgen

Kökleri Orta Asya'ya, Hunlara kadar uzanan çevgen oyununun, Türkistan, Azerbaycan, Kırım ve Anadolu'nun yerleşik boy, oymak ve kabileleri arasında milli bir oyun olarak uzun süreler oynandığı söylenebilir (Güven, 1992). Asya'da çöven, çögen, çevgan ve çevken isimleri ile oynanan çevgen, at üzerinde en sık yapılan ve de Türklerin yüzyıllardan beri eski savaş kuralları ile oynadığı bir spordur (Erim, 2007; Koçan, 2007; Türkmen, 2009). Bazı araştırmacılar Firdevsi'nin Şehnamesine göre oyunun ilk defa Sasaniler döneminde oynandığını, bazı araştırmacılar ise Çevgen'in Türk oyunu

olduğunu ve Türklerden Sasanilere geçtiğini belirtmektedir (Erdoğan, 2017). Çevgen'in ortaya çıkışında Pers, Türk ya da Moğol gibi hangi ulusun rolü olduğu hususunda kesin bir bilgiye rastlanmasa da, ilk çevgen maçının MÖ. VI. yüzyılda Persler ile Türkmenler arasında geçtiği Türkmenlerin bu mücadeleden galip ayrıldığı belirtilmektedir (Türkmen, 2009).

Çevgen oyunu özellikle Safeviler döneminde sultanlara ya da beylere seyir zevki amacı ile görkemli bir organizasyonla düzenleniyordu (Türkmen, Shokoufeh ve Kaya, 2017). Söz konusu oyunun genellikle hükümdarların, hükümdar ailelerin ve zengin kişilerin katılımlarıyla oynanan bir oyun olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2017). Öyle ki Alparslan'ın çok iyi bir çevgen oyuncusu olduğunun, Alâeddin Keykubad da haftada iki kez, çevgen oynadığı ifade edilebilir (Erim, 2007). Dahası Pers İmparatorluğunun statü sembollerinden birisi olan ve sadece aristokratların sahip olabileceği "Nisean" atlarını çevgen oyunlarında kullandığı belirtilebilir (Aykut ve Özgel, 2014). Hatta Abbasi halifelerinden El-Mutasıl'ın ise kendi muhafız birliğini teşkil eden Türkler için Samarra Şehri'nde çevgen sahası yaptırdığı bilinmektedir (Kurt vd, 2016). Ayrıca çevgen oyunu halk arasında "Kral Oyunu" ya da "Oyunların Kralı" olarak adlandırılmaktaydı (Türktaş, 1999).

Çocuk ya da büyüklerin oynayabileceği çevgen oyununun kurallarını ilk defa Türklerin belirlediği ve de geliştirdiği bilinmektedir (Çavuşoğlu, 2008). Çevgen oyunun da; talas (oyun alanında çizilmiş sınır ya da gerlin ip), topık (çevgenle vurulan top), çögen (topu çekmek için kullanılan değnek), taḡuk (sayı yapan sporcuya verilen ipek kumaş parçası) gibi oyun gereksinimleri bulunmaktadır (Kara ve Gün, 2014). Çevgen, ata binilerek top ve ucu eğri değneklerle topa vurma şeklinde oynanan bir oyundur (Kaplan ve Poyraz, 2010). Yaklaşık 200 metrekaare genişliğinde düz bir alanda oynanan çevgen oyunu en az dört ve en fazla on kişilik takımlar ile takımların rakip kaleye gol amacı şeklinde oynanmaktadır. En çok gol atanın galip geldiği bu oyun, en az 15 dakikalık 3 veya 5 devreli şeklinde oynanmaktadır (Kurt vd. 2016). Bu oyun 1.30 cm ucu eğri bir spor ile oynandığı belirtilebilir. Ayrıca oyuncuların ellerinde bulunan değneğin kısa olmasından dolayı sporcular topa vurmak için yere doğru oldukça fazla eğilmektedirler (Türkmen, Shokoufeh ve Kaya, 2017).

Çevgen oyunu İngilizlerin Kuzey Hindistan ve Afganistan'ı işgal etmesinden sonra polo adıyla oynanmaya başlanmıştır (Kaymak, 2013). Ayrıca İngilizler tarafından dünya sporuna kazandırılan ve oldukça popüler olan golf oyununun çevgen ve polo oyunlarından esinlenilerek üretildiği bilinmektedir (Çavuşoğlu, 2008). Dahası 2013 yılında UNESCO'nun somut olmayan kültür mirasları listesinde yer alan çevgen oyunu, 1900 Paris ve 1936 Berlin olimpiyat oyunlarına dâhil edilmiştir (Kırmoğlu. Tekin ve Genç, 2017; Akbulut, Şekeroğlu ve Ceylan, 2017).

5. Kök Böri

Kök böri oyunu Büyük Asya Türk toplumlarında M.Ö. 276'dan itibaren oynanmaya başlanmıştır (Türkmen, 2017). Öyle ki Türklerin en eski oyunları arasında yer alan kök böri, 21. Yüzyılda da yaşatılan oyunlarımızdan biridir (Türkmen ve Alimov, 2018). Atlı oyunların başında gelen kök börinin, gençler tarafından eskiden beri büyük haz alınarak oynandığı bilinmektedir (Belek, 2015). Öyle ki bu oyun ister seyredenlerde olsun ister yarışanlarda olsun derin gurur duygusunu hissettirmektedir (Yücel, 2010). Türkistan, Kırgızlar ve Türkmenler arasında yaygın olarak oynanan kök böri oyunu; çögen, gökbari, kök-börü, köp-küri, oḡlak\ulak, buzbaşı gibi isimlerle de anılmaktadır (Ünver, 2006).

Binlerce yıl öncesinde atlı savaşçıların barış zamanlarında kendilerini zinde tutmak amacıyla oynadıkları kök böri oyunu halen doğal haliyle oynanmaktadır (Sivrikaya, 2017). Kök böri oyununa hiçbir ayırım yapılmaksızın hemen her boydan insanlar iştirak edebilir (Kaya, 2005). Oyun geniş ve düz sahalarda organize edilmekte olup, beşer, onar ya da on beşer kişiden oluşan iki takım ile oynanmaktadır (Yücel, 2010). Türk boylarında küçük farklılıklarla oynanmasına karşın oyunun özünde at salıp koşarak oḡlaḡı kapmak vardır (Kurt vd., 2016). Önceden kesilip kurutulan kuzu veya keçi postu, hakem tarafından meydana atılır ve başla komutu verildikten sonra meydana toplanan atlı oyunculardan postu (kökparı) kapan oyuncu oyunu kazanmış olur (Kafkaslı, 2005). Eskiden oyundan

galip ayrılan takım oyunu organize eden veya ev sahipliği yapan kişinin evinin önüne oğlağın postunu bırakırdı ve galip gelen takım bunun karşılığında ev sahibinden oyun ödülleri alırdı (Belek, 2018).

6. Mangala

Oyun, insanlık tarihi kadar eski ve süregelen aktivitelerden olduğu için toplumlarda her zaman önemli bir yer tutmuştur (Durnagölü, 2015). Öyle ki M.Ö. 3000 yıllarına dayanan Antik Mısır'a ait belgelerde mangala oyunu oynandığı tahmin edilmektedir (Onur, 1992). Mangala oyununun tarih sahnesindeki yerine farklı bir yönden bakıldığında Orta Asya'daki göçebe hayatın izlerini bünyesinde barındıran bu oyun Türk kültürüne özgü bir oyun olarak anılmaktadır (Küçükaydız, 2015). Saka, Hun, Göktürk ve Osmanlı dönemlerinde farklı oyun kuralları ile oynanarak günümüze kadar ulaştığı ifade edilebilen bu oyun farklı bölgelerde yüze yakın isimle oynandığı söylenebilir. Öyle ki Türk dünyasında tokuz korgool, eson korgol, kale, altiev, meneli taş, evcik, mercekötü ve benzeri adlarla oynanmaktadır. Ayrıca oyunun isimleri "hareket ettirmek" anlamından türeyen "mankala" kelimesine dayandığı söylenebilir (Şahin, 2017; Küçükaydız, 2015).

Mangala oyunu türü itibari ile zekâ oyunu özelliği taşıması nedeniyle bünyesinde stratejik hamle nitelikleri taşımaktadır (Boobekova, 2017). Başkaca, sokakta çukur kazarak, buzdolabı buzluk kabı kullanılarak ya da yumurta folluğu gibi şeylerle de oynanabilen mangala oyunu iki kişinin karşılıklı olarak oynadığı bir oyundur. Bu oyunda oyun tahtasında ya da alanında bulunan 12 küçük kuyuya (6 kuyu bir sporcunun 6 kuyu bir sporcunun) toplamda 48 taşın 4'er şekilde dağıtılması gerekmektedir. Her oyuncunun taşları toplayabileceği bir hazinesi bulunmaktadır. Oyundaki asıl amaç ise kişilerin söz konusu hazineye taşları toplamasıdır (Dünya Etnospor Konfederasyonu [DEF], 2017; Gençlik ve Spor Bakanlığı [GSB], 2014).

Dünya çapında bilinen ve oynanan bir oyun olan mangala oyunu internet alışverişlerinin evrensel seviyede tanınan pek çok sitesinde de satıldığı görülmektedir (Yalçınkaya, 2016). Dahası çocukların bu kültür mirası oyundan habersiz ve de bilgisiz kalmaması gerektiği söylenebilir. Hatta bu amaçla olsa gerek Dede Korkut Hikâyeleri isimle çizgi filmin bazı kesitlerinde mangala oyunu hakkında kesitler sunulduğu görülmektedir (Hardal ve Kılıç, 2015).

7. Âşık Oyunları

Âşık oyunları özellikle Türk kültürünün köklü inançsal altyapısından beslenen bir ritüel olduğu söylenebilir (Sümbüllü, 2015). Bu oyun hayvanların bacaklarındaki eklemelerden çıkarılan kemik ile oynandığı bilinmektedir (Genç, 1997). Yapılan arkeolojik ve etnografik araştırmalara göre âşık kemiği kullanılarak oynanan oyunların hemen hemen tüm kültürler ile etkileşim geçirdiği söylenebilir. Öyle ki âşık kemiği kullanılarak oynanan oyunlar da hem coğrafi açıdan birbiriyle ilgisi / ilişkisi olmayan çok çeşitli kültürlerde görülen hem de geçmişi çok eskilere giden bir oyundur. Âşık kemiğinin bir oyunda kullanılmış olabileceğini gösteren ilk örneklerine, Konya Çatalhöyük'te, Neolitik Dönem tabakalarında ve Geç Hitit Dönemi krallıklarından Karkamış'ta (Gaziantep) rastlandığı söylenebilir. Ayrıca Kahramanmaraş'taki kazılarda âşıkların bulunduğu söylenebilir. Dahası Genç Hitit dönemine ait olduğu tespit edilen bir başka kabartmada da Kral Araras'ın çocuklarının âşık oynadıkları bilinmektedir. Sonraki dönemlerde, özellikle Yunan ve Roma dönemlerine ait yazılı belgelerde âşık oyunlarından ve kurallarından söz edilmiş, görsel sanat eserlerinde de âşık oyunu oynayanlar betimlenmiştir. Ayrıca kökleri Şamanlığa kadar uzanan âşık oyunları Türklerin yanı sıra başka milletlerde de görülmektedir. Ersevîm, Dionisos-Zagreus mit'inde, bebek Dionisos'un oyuncakları arasında âşık kemikleri de bulunduğunu belirtilmektedir (Ersevîm, 2009). Bir yapı içerisinde, siyah ve beyaz renklerde, küçük boyutlu, yuvarlak biçimli çakıl taşlarıyla, koyun ve keçiye ait, bir kısmı işlenmiş, 129 adet âşık kemiği bir arada bulunmuştur (Dally, 2006; Bozbeý, 2013; Başaranbilek, 1994).

Âşık oyunları Türklerin bütün Türk coğrafyasında asırlar boyu oynayarak Anadolu'ya getirdikleri bir oyun olduğu söylenebilir. Ayrıca âşık oyunlarına daha sık olarak Orta, Güney ve Doğu

Anadolu bölgelerimizde rastlanmaktadır. Dahası Anadolu’da 1980’li yıllara kadar köy ve şehir merkezlerinde aktüel olarak oynanan âşık oyunları, halen Orta Asya’daki Kırgızistan, Türkmenistan gibi ülkelerde varlığını sürdürmekte olduğu söylenebilir. Âşık oyunları, zengin yâda fakir her ailenin sahip olabileceği bir oyun aracı olmasında dolayı, Anadolu’da pek çok yörede “âşık kemiği” ile oynanan oyunlara rastlanmaktadır (Ürgüp, Karakollukçu ve Gül, 2017; Kaya, 2009; Toksoy, 2010; Bener, 2008).

Genelde en az iki kişinin oynadığı ayrıca farklı çeşitlerde oynanan oyunların genel ismi olan âşık oyununun, yoğunluklu olarak çocuklar ve genç erkekler tarafından oynandığı söylenebilir. Söz konusu oyun yaygın olarak çizilmiş daire içerisi de her oyuncunun eşit sayıda âşıklarını dizmesi ve oyuncuların eşit mesafeden daire içindeki âşıkları vurarak dışarıya çıkarmaya çalışması şeklinde oynanmaktadır fiziksel, psiko-motor, sosyal gelişime faydalı olduğu da söylenebilen âşık oyunlarına başlarken âşık atan şu sözü söyler: “Aş sakkaları teper tokuş değmeleri benim.” Bunu söylemenin sebebi; Aşığın; taş, çöpe, ayağa değdiği zaman, karşı taraf aşığı almak için herhangi bir hak iddia etmemesidir (Ürgüp, Karakollukçu ve Gül, 2017; Tosoy, 2010; Aslan ve Aslan, 2013). Ayrıca âşık oyunları oynanırken: alçı, bök, cik, çık, çulgur, kazak, mimik, saka, şökümek, tohan ifadelerinin kullanıldığı söylenebilir (Kaya, 1985). Bugün Türk topluluklarında onlarca çeşit âşık oyunu icra edilmektedir. Öyle ki çiz, kale, baş, talar, gızdiyh, sultan, dâire alşı oyunu, ompa, asıktı tigin oynav, tas kala, han, ketsin bir, han talamay, kumar, bes tas, köterispek, atbakıl gibi çeşitli isimlere oynandığı ifade edilebilir (Kaya, 1985; Kaya, 2009; Yücel, 2010).

Dede Korkut kitabında, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda, altı kişinin zor zaptettiği boğa meydana salıverildiği sıra bile çocuklar âşık oynamaktan vazgeçemediği bir oyun olan âşık oyunları Anadolu’da üçtaş, beş taş dokuztaş isimleriyle ile yaygın olarak oynanan oyunların özünü da oluşturmaktadır (Özbakır, 2009; Kaya, 2009). Dolayısıyla ortak bir kültürün mirası olarak görülen âşık oyunları günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Şahin, 2016).

8. Güreş

Güreş, insanlık ile özdeş şekilde bugüne kadar var olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle hemen hemen her kültürün bünyesine nüfus etmiş dünyanın en eski sporlarından bir tanesidir (İğrek, 2000). Öyle ki M.Ö. 13. yüzyılda Hiyung-Nu Türkleri’nde güreşin yaygın olarak yapıldığı bilinirken daha önceki tarihlerde yaşamış Koryak Türklerinin de süs eşyalarında güreş figürlerinin bulunduğu söylenebilir (Güven, 1999). Güreşin Türk kültür tarihinde büyük yeri olması nedeniyle Türklerin örflerine ve geleneklerine de girmiştir. Ayrıca çeşitli yörelerde farklı şekillerde yapılmış ve yapılmaktadır (Demirci, 1999; Özdamar, 1988). Dahası, güreş Türkler için bir spor olmaktan öte gerek düğün gerek milli törenlerde düzenlenerek, kültür simgesi olarak görülmektedir (Dervişoğlu, 2012). Dolayısıyla güreş, tarihi süreç ile ortaya çıkan, yağlı, aba ve şalvar güreşleri gibi farklı formlarını da bünyesinde barındıran spor dalıdır (Yıldıran, 2000). Türkiye’de yılda yaklaşık resmi olarak 200, gayri resmi olarak onlarca müsabaka yapılan başka bir sporun olmadığı gibi güreş kadar sembolik yoğunluk içerisinde olan başka bir sporun olmadığı söylenebilir (Türkmen, 2017; Savranbaşı, 2007).

8.1. Yağlı Güreş

Orta Asya’da Karakorum, Altay ve Tanrı dağları çevresinde başlayan Türk ve İslam kültürünün bir simgesi haline gelmiş ve yıllar boyunca çok şey kaybetmeden bugüne kadar gelebilen emsalsiz bir kültür imgesi olan Yağlı güreşlerin 4500 yıl önce eski toplumlar tarafından yapıldığı söylenebilir. Ayrıca Trakya ve Balkanlardan yayılmaya başladığı da ifade edilebilir (Dünya Etnospor Konfederasyonu [DEF], 2018; Sazak ve Eyüboğlu, 2009). Dahası dünyanın en eski spor organizasyonlarından bir tanesi olan Kırkpınar Yağlı Güreşleri’nin pek çok manevi değerleri bünyesinde barındıran bir organizasyon olduğu söylenebilir (Soyer, 2004). Öyle ki Osmanlı’da Süleyman Paşa komutasında ki kırk askerin Edirne civarların da güreşe tutuşmaları nihayetinde ise iki askerin günlerce birbirine üstünlük sağlayamayıp güreşerek can verdikleri bilinmektedir. Ayrıca söz konusu iki askerin can vermesi ile birlikte alanda pınarın akmaya başladığı belirtilebilir (Küçükaltan

vd., 2005). Başkaca, Kırkpınar Yağlı Güreşleri'nin değerleri arasında yer alan yağ, cazgır, dua, kısbet, peşrev ve hakem ile davul zurnacıların büründükleri kıyafetler, Türk kültür yansımalarını ifade ettiği de söylenebilir (Yıldıran, 2000).

Kazık, kepçe, künde, kılıç atma, kol bastı, bohça, burgu, payanda, kemane, kemane çekmek, köpekkuyruğu, köstek gibi oyunları bünyesinde barındıran yağlı güreş; kispet, peşrevde, cazgır ve salâvat gibi motifleri de bünyesinde barındırmaktadır (Toksöz, 2007; Kaya, 2007).

Yağlı güreşler, yoğunluklu olarak Edirne, Antalya, Manisa, Muğla, Bursa, Samsun, Tokat, Çanakkale, Erzurum, Balıkesir, Tekirdağ illerinde organize edilmektedir (Karahüseyinoğlu, 2017). Yağlı güreşler genellikle 14 boyda organize edilirken 11 yaşından büyük tüm lisanslı sporcular organizasyonlarda gureşebilmektedir. Zemini çayır veya çim olan seyir yeri haricinde en az 30 m. X 30 metre ölçüsünde olan ip veya dikensiz telle çevrili alanda müsabakalar gerçekleştirilmektedir (Türkiye Güreş Federasyonu [TGF], 2018). Güreşe başlamadan önce pehlivanlar soyunup deri kispetlerini giydikten sonra yağ kazanının başına gelir ve Kibleye dönerek üç İhlâs bir Fatih okurlar daha sonra cazgır tarafından seyircilere tanıtılırlar. (Gümüş, 1989). Müsabaka sürelerinde ise boylar arasında farklılık olsa da (minik, teşvik 10/3, tozkoporan, ayak 15/3, deste ve küçük orta 20/5, büyük orta 25/5, başaltı ve baş boylarında müsabaka süresi 30 dakika, puanlama süresi 5 dakika) müsabakanın uzatma devresinin sonunda da puan olmaz ya da puan eşitliği olursa müsabaka da süresiz uzatma devresi yapılır ve ilk puanı alan sporcu hakem tarafından galip ilan edilir (Edirne Büyükşehir Belediyesi [EBB], 2017; Türkiye Güreş Federasyonu [TGF], 2017).

Yağlı güreşin, 1984 yılında çıkartılan bir yönetmelikle güreş federasyonu bünyesinde yer aldığı söylenebilir. Ayrıca 2010 yılında, Kırkpınar Yağlı Pehlivan Güreşleri'nin UNESCO'nun "Somut Olmayan Kültürel Miras" listesine girdiği ifade edilebilir (Dervişoğlu, 2012; Yıldıran, 2000).

8.2. Aba Güreşi

İskit, Saka, Uygur, Karahan, Moğol, Özbek, Kazak, Türkmenistan, Kırım, Çağatay, Gaziantep ve Antakya yörelerinde yaşayan Kızık Türklerince yapılan aba güreşi, güreş tarihine bakıldığında en eski güreş türlerinden biri olduğu ifade edilebilir (Türkiye Geleneksel Spor Dalları Federasyonu [TGSDF], 2017; Karahüseyinoğlu ve Şahin, 2017). Aba güreşi sadece Anadolu'da kullanılan bir ifade olmakla beraber Asya Türk toplumları tarafından Uluttuk, Balban Küröş ve Çapan olarak adlandırılmaktadır (Anarkulov, 1991). Öyle ki Türkiye de aba güreşlerinin, aşırıtmalı ve kapışmalı aba güreşleri olarak iki farklı isimde adlandırıldığı söylenebilir. Aşırıtmalı aba güreşi Gaziantep ve civarında düzenlenirken kapışmalı aba güreşleri Eskişehir ve civarında düzenlendiği belirtilebilir (Öztürk vd, 2017).

Aba güreşi bünyesinde "aba", "kuşak", "şort" ve "köynek" motiflerini barındırmaktadır. Aba; kolsuz, omuz ve sırt bölgeleri deri ile kaplanmış, keçi kılı, deve tüyü ya da dövme yünden yapılan kalın kumaştır (Kalça ve Akburu, 2017). Kuşak ise; güreşçinin göbek hizasında bağladığı yün, keten, kendir ya da pamuktan yapılan bir kumaştır (Albert, 1991). Şort; kıldan dokunan ve sporcunun diz üzerinden beline kadar giydiği elbise olarak tanımlanabilir (Keskin, 1978). Son olarak ise aba güreşinde kullanılan "köynek"i abanın altına giyilen genellikle beyaz renkte yarım kol şeklindeki bir giyim unsuru olarak nitelendirilebilir (Toktorbayev, 1991).

Asya, Avrupa ve Afrika'da bulunan eski uygarlıkların yaptığı geleneksel güreşlerin aba güreşleri ile motifleri ile hiçbir şekilde benzerlik gözükmemektedir. Örneğin; Yunan güreşlerinde sporcular tamamen çıplak, Japonlarda ise sadece cinsel organlarını kapatan elbiseler giydikleri bilinmektedir (İmamoğlu, 1998). Fakat Türk toplumlarının neredeyse tamamın da uygulanış benzerlikleri içeren aba güreşlerinde güreşçiler, abanın yaka ve belinden tutarak güreş yaparlar. Rakibini yere atan, yere indiren güreşçi güreşi kazanır. Özellikle müsabakayı kaybeden güreşçinin üzerindeki abayı gelişi güzel fırlatması kesinlikle yasaktır. Böyle bir davranışta bulunan güreşçiler spor ahlakına aykırı harekette bulunması kanaati ile caza kuruluna sevk edilmektedir (Kalça ve

Akburu, 2017; Dünya Etnospor Konfederasyonu [DEF], 2017). Ayrıca aba güreşinde uygulanan teknikler judo sporunda ki tekniklerle benzerlik oluşturduğu ifade edilebilir (Şahin, 1999).

8.3. Şalvar Güreşi

Şalvar güreşi oldukça köklü tarihe sahip ve eski geleneklere dayanan bir güreş türüdür. Öyle ki geleneksel güreşler arasında en köklü geçmişe sahip olduğu tahmin edilse de ilk olarak Tıva Türklerinde M.S. 9. yy.da rastlanılmıştır (Türkmen, Doğan ve Doğan, 2011; İmamoğlu ve Demirtaş, 2017). Türk kültürünün öncüsü olarak kabul edilen Türkmenler tarafından 12. ve 13. yy. Anadolu'ya getirildiği tahmin edilen şalvar güreşi, Kırgızistan ve Türkmenistan'da da (Türkiye de özellikle Kahramanmaraş'ta düzenlenmektedir) organize edilmektedir. Ayrıca Moğolistan ve Kazakistan'da da şalvar güreşine benzer motifler içeren güreş çeşidi de olduğu söylenebilir (Öztürk vd., 2017; Türkmen, Doğan ve Doğan, 2011).

Şalvar güreşi; adını giysisinden alan ve keçi kılından sağlamca dokuma, diz kapağı üstü şort uzunluğunda ki bir kıyafetle yapılan geleneksel bir güreştir (Türkmen, Doğan ve Doğan, 2011). Türkiye'de şalvar güreşi iki farklı şekilde organize edilmektedir. Federasyonun ya da İl müdürlüklerinin tertiplediği resmi müsabakalar ve resmi müsabakaların dışında gerçek ya da tüzel kişiler tarafından düzenlenen müsabakalar şeklinde kategori edilmektedir (Türkiye Geleneksel Spor Dalları Federasyonu [TGSDF], 2017).

Şalvar güreşleri, stil ve tarzlarıyla diğer geleneksel güreşlere oranla minder güreşine en yakın güreş türlerinden biri olduğu söylenebilir. Ancak şalvar güreşinde tüm hareketler ayakta yapılmaktadır. Öyle ki söz konusu sporda uygulanan; tek paça, şalvar oyunu, dış çangal, deve bağlama, gıcırı bağlama, boşa kaldırma, garuğcak, aşırma, eşek bağdası, yan çangal, boşa kaldırma vb. oyunların tamamı ayakta yapılmaktadır. Bu nedenle pehlivanın göbeği ya da dizleri yere değdiği zaman müsabaka tekrar ayakta başlamaktadır. Mücadelede yenilgi, rakibin oyunu ile pehlivanın göbeğinin gökyüzünü görmesiyle oluşmaktadır. Ayrıca müsabaka sonunda rakibini yenen pehlivanın, yendiği güreşçi tarafından en az iki kişi ile güreş yapmadan şalvarı çıkarması yasaklanmıştır (Kalça ve Akburu, 2016; İşler 1997; Poyraz, 2011).

9. Sonuç

Zamanın akışı ile birlikte meydana çıkan belirli yaşanmışlıkların, bir toplumun ya da milletin hayat tarzını simgelediği söylenebilir. Söz konusu simgeleşmenin ise bir ulusun kültür değerlerini meydana çıkardığı ifade edilebilir. Dahası bu kültür değerlerinin ulusal bir ayrışmaya yol açarak milli kimlik kazanılmasın da önemli rol oynadığı belirtilebilir. Öyle ki Türk halkının dünyada var oluşundan beri, çeşitli sporlarla (güreş, atlı sporlar, okçuluk vb.) gönül bağı olduğunun, bu oluşumların neticesinde, Türk halk kültüründe sporlar-oyunların önemli yer tescil ettiği söylenebilir. Özellikle geleneksel olarak adlandırabileceğimiz oyunlar ya da sporların Türk milletinin, şenlik, düğün ya da açılış gibi özel günlerinde dahi oynandığı ya da organize edildiği ifade edilebilir.

Türklerin sporlar ya da oyunlarla bu kadar iç içe yaşamasının neticesinde Türk kültüründe pek çok oyun ve sporların var olduğu ifade edilebilir. Öyle ki Türk kültüründe var olmuş ya da varlığını devam ettiren 200'e yakın geleneksel oyunların ya da sporların bulunduğu belirtilebilir. Söz konusu geleneksel sporların ya da oyunların arasında yaygın olarak yapılarak geniş kitlelere hitap etmiş; atlı cirit, çevgen, kök böri, mangala, güreş ve aşık oyunları incelenebilir.

Türklerin hem devlet erkânları hem de halk tarafından benimsediği atlı cirit, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti tarafından ayrı bir itibara sahip olduğu söylenebilir. Öyle ki Osmanlı Devleti Padişahlarından Osman Gazi'nin Açılar Meydanı civarını cirit oyunu alanı olarak belirlediği bilinmektedir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in Ok Meydanını atlı cirit müsabakaları için kullandığı söylenebilir. Dahası Osmanlı Devleti'nde ki devlet erkânı, yabancı misafirlere atlı cirit müsabakasını izletmek gurur duyduğu ifade edilebilir.

Düz ve geniş bir alanda oynanması gereken atlı cirit iki takımın birbirleri ile çekişmesi şeklinde oynanmaktadır. At üzerinde sporcuların elinde cirit (çevgan) ile oynadığı atlı cirit sporunda asıl amaç rakibe olabildiğince fazla cirit isabet ettirmektir. Atlı cirit sporunu diğer geleneksel oyunlar ya da sporlardan ayrı kılan en büyük özelliğın, sporcunun rakibine yaklaşması ya da sıkıştırması durumunda elindeki ciridi atmaması olduğu söylenebilir.

Atlı cirit ile oynanış bakımından benzerlik içeren çevgen sporunun ortaya çıkışında hangi milletin öncü olduğu kesin bir ifade ile bilenmese de ilk çevgen müsabakasında Türkmenlerin bulunduğu hatta karşılaşmadan da galip ayrıldığı söylenebilir. Ayrıca hükümdarlara seyir zevki için ya da hükümdar ailelerin katılımıyla organize edilen çevgen oyunu halk arasında “Kral Oyunu” ya da “Oyunların Kralı” olarak adlandırıldığı söylenebilir.

İlk oyun kurallarının Türkler tarafından belirlendiğı bilinen çevgen oyununu at üzerinde ki sporcuların takım halinde oynadığı söylenebilir. Elllerinde değneklerle rakip kaleye gol atmanın asıl amaç olduğu bu oyunda en çok gol atan takımın galip geldiğı ifade edilebilir.

İngilizler tarafından polo adıyla dünyaya yayılan çevgen oyununun 2013 yılında UNESCO’nun somut olmayan kültür mirasları listesinde yer aldığı söylenebilir. Ayrıca günümüzde oldukça popüler olan golf sporunun çevgen’den esinlenerek ortaya çıktığı belirtilebilir.

MÖ 276’dan günümüze kadar hala oynanan bir geleneksel spor özelliğı ile Kök Böri, özellikle Türkistan, Kırgızistan ve Türkmenler tarafından oynanmaktadır. Hemen hemen her yaştan insanların katılabildiğı Kök böri oyunu geniş ve düz alanlarda oynandığı ifade edilebilir. Takım halinde oynanan Kök böri de asıl amaç, at üzerindeki sporcuların meydan da bulunan keçi postunu (oğlak, kökpar) kapmak olduğu belirtilebilir. Kök böri sporunu diğerlerinden ayıran en önemli özelliğı ise; galip gelen takımın müsabakayı organize eden kişinin evine gidip elde ettiğı keçi postunu kapının önüne bırakması ve bunun karşılığında ise oyun ödülleri isteme hadisesi gösterilebilir.

Zekâ ve ya strateji oyunu olma özelliğı olan mangala oyununun Antik Mısırdan günümüze kadar geldiğı ayrıca halen varlığını daim kıldığı ifade edilebilir. Öyle ki köklü bir geçmişe sahip olan mangala’nın yüze yakın farklı isimle adlandırıldığı söylenebilir. İki kişinin karşılıklı oynadığı mangala oyununu 12 küçük kuyu ve toplamda 48 taş ile istenilen her yerde oynanabildiğı belirtilebilir. Mangala oyununda asıl amaç ise bir oyuncunun, oyun alanındaki tüm taşlara sahip olması olduğu söylenebilir. Ayrıca günümüzde mangala oyun takımları gerek internet üzerinden gerek kitapevi, kırtasiye vb. platforma da yaygın olarak satıldığı ifade edilebilir.

Anadolu’da çeşitlilik bakımından en zengin oyunlardan birisi olarak gösterilebilen âşık oyunu, âşık kemiğinin ya da âşık kemiğinin çeşitli malzemelerinin işlenmesi ile oynandığı söylenebilir. Özellikle Orta Asya bölgelerinde değişik şekillerde oynanan âşık oyunu yaygın olarak; belirli daire içinde dizili âşıkları, sporcuların vurarak belirli bölgenin dışına çıkarmak amacı ile oynandığı ifade edilebilir. Ayrıca Anadolu’da üçtaş, beş taş ya da dokuztaş isimleriyle oynanan oyunlarında âşık oyunundan esinlenilerek ortaya çıktığı belirtilebilir.

Hemen hemen her kültürün yaşamında yer edinmiş olan güreş özellikle Türk kültürü tarihinde yadsınamaz derecede önemli yere sahip olduğu ifade edilebilir. Öyle ki Türkiye’de yılda resmi olarak 200 gayri resmi olarak ise onlarca organizasyon gerçekleştirildiğı söylenebilir. Güreşe olan yoğun ilginin sonucunda yörelere has güreş türlerinin meydana çıktığı belirtilebilir. Söz konusu güreş türleri arasında en yoğun ilgiye sahip olan güreşlere; yağlı güreş, aba güreşi ve şalvar güreşi örnek olarak gösterilebilir.

Trakya ve Balkanlardan yayılmaya başlayarak emsalsiz bir kültür simgesi haline gelen yağlı güreş, pek çok manevi hissiyatında yansımaları bünyesinde barındıran bir spor olduğu görülmektedir. Öyle ki iki yiğidin güreşe tutuşup birbirlerine üstünlük kuramaması sonucunda yorgunluktan can verdikleri ifade edilebilir. Ayrıca yağlı güreş ritüellerin de yer alan kısbet, dua, salâvat ve peşrev gibi

motifler ise Türk kültür yansımalarının bir ürünü olduğu söylenebilir. Türkiye’de yoğunluklu olarak Edirne, Antalya, Samsun, Çanakkale, Manisa illerinde organize edilen yağlı güreşin en dikkat çeken özelliğine pehlivanların müsabakalara başlamadan önce Kibleye dönerek üç İhlâs-ı Şerif ve bir Fatiha Suresini okuyarak Allah c.c’ den güç istemesi olduğu ifade edilebilir. Ayrıca 1984 yılından beri federasyon bünyesinde bulunan Yağlı Güreş 2010 yılında (Kırkpınar Yağlı Güreşleri) ise UNESCO’nun somut olmayan kültürel miraslar listesine girdiği belirtilebilir.

Güreş tarihine bakıldığında en eski güreş türlerinden birisi olarak kabul edilebilen aba güreşi Türkiye’de aşırı ve kapışmalı olarak iki türde yapıldığı ifade edilebilir. Aşırtmalı aba güreşinin Gaziantep ve civarında, Kapışmalı aba güreşinin Eskişehir ve civarında organize edildiği söylenebilir. Aba, kuşak, şort ve köynek gibi motifleri bünyesinde barındıran aba güreşinde pehlivanın üzerine giydiği abayı müsabaka sonunda gelişi güzel fırlatması kesinlikle yasak kılındığı görülmektedir. Söz konusu spor ahlakına yönelik kurallara bakarak aba güreşinin Türk kültürünü sembolize eden bir nitelik taşıdığı ifade edilebilir.

Adını pehlivanların giysisinden alan ve stil itibari ile minder güreşine en yakın güreş türü olan şalvar güreşi, Türkmenler tarafından Anadolu’ya getirildiği söylenebilir. Kırgızistan ve Türkmenistan’da organize edilen şalvar güreşi Türkiye’de yoğunluklu olarak Kahramanmaraş’ta yapıldığı ifade edilebilir. Tüm hareketlerin ayakta yapıldığı şalvar güreşinde müsabaka sonunda galip gelen pehlivanın yendiği pehlivan tarafındaki en az iki kişi ile güreş yapmadan şalvarı çıkarması kesinlikle yasak olduğu belirtilebilir.

Türk milletlerince çeşitli formlar ya da isimlerle düzenlenen geleneksel sporlar ya da oyunların Türk kültürüne ait pek çok değerleri sembolize ettiği ifade edilebilir. Dolayısıyla; geleneksel oyunlar ya da sporların Türk gücünü ve de ahlaki özelliklerini dünyaya yansıtmada ki en önemli araçlardan biri olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu sporlar yâda oyunların Türk birlik ve beraberliğini pekiştiren çok değerli bir unsur olduğu belirtilebilir.

KAYNAKÇA

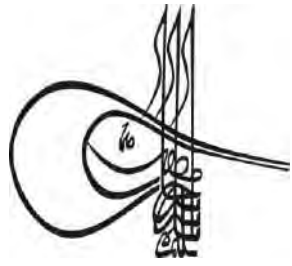
- Aka, S. T. (2010). *Atlı cirit sporcularının sosyal beceri düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Akbulut, K., Şekeroğlu, M, ve Ceylan, L. (2018). *Dünden Bugüne: Türklerde ve Perslerde Çevgân/Polo Oyunu*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar-Sporlar Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.
- Aslan, E. ve Aslan, E. (2013). *Karapapak- Terekeme Türklerinde Aşık Kemiği Oyunları*, 4. Uluslararası Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Sempozyum Kitapçığı: Ankara.
- Atalay, A. (2018). *Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanlarının Bireysel Yenilikçilik Düzeyi*, Turkish Studies - Social Sciences, Volume 13/10, Spring 2018, p. 87-108, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13121>, Ankara-Turkey.
- Belek, K. (2015). Eski Türklerde at ve at kültürü (dünden bugüne Kırgız kültürel hayatı örneği). *Gazi Türkiyat*, 2(16), 111-128.
- Belek, K. (2017). *Eski Türklerde At Oyunları ve Sporları (Kırgız Kültürel Hayatı Örneğinde): Gelenekten Geleceğe Kökbörü Oyunu*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar- Sporlar Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.
- Bozbay, H. (2013) Geçmişten günümüze aşık oyunları. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 19(73), 147- 160.

- Boobekova, K. (2017). *Çocuk Zekâ Geliştirici Akıl Oyunları*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar-Sporlar Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.
- Bozbıyık, İ. (2017). Osmanlıdan Cumhuriyete cirit, turan-sam. *Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9(36), 502-508.
- Çavuşoğlu, A. (2008). Çevgen/Çöğen oyunu kültürü ve edebî; Tasavvufî metinlerde yansıması. *İslam, Sanat Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi*, 8(11), 159-174.
- Çakır, A. ve Öztürk, G. (2015). *Eski Uygarlıklarda Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar*, Uluslararası Oyun ve Oyuncak Kongre Kitapçığı: Erzurum.
- Deniz, M. ve Sezer, A. (2012). Uşak ilinde kültürel ve sportif amaçlı yapılan atıcılık ve sorunları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 200, 203-230.
- Demirci, U. (1999). *Geleneksel sporumuz ve yağlı güreş temel teknik ve oyunları ile türkiye'deki serbest güreş temel teknik oyunların karşılaştırmalı analizi*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Dervişoğlu, M. (2012). *Kırkpınar Güreşleri'nin halkbilimsel açıdan incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Durnagözü, N. K. (2015). *Antik Mankala Oyununun Stratonikeia'daki İzleri*, Ege Yayınları: İstanbul.
- Erkal, M. E. (1986). *Sosyolojik Açıdan Spor*, Milli Eğitim Basımevi: Ankara.
- Erdoğan, E. (2017). *Türk Kültüründe Çevgan ve Safevi Devleti'ndeki İzleri*, Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyum Kitapçığı: Balıkesir.
- Gümüş, A. (1989). *5 dakikalık güreşte teknik ve taktik*, KurtişYayınları: İstanbul.
- Güllü, S. ve Şahin, S. (2018). *Milli Güreşçilerin Sportmenlik Yönelim Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma*, Turkish Studies - Social Sciences, Volume 13/18, Summer 2018, p. 705-718, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14152, Ankara-Turkey.
- Hardal, M. ve Kılıç, R. (2015). *Çocuklara Milli Kültür Aktarımında Çizgi Filmlerin Önemi: Dede Korkut Hikayeleri Örneği*, II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyat Sempozyum Kitapçığı: İstanbul.
- Horak, R. (1993). *Futbol ve Kültürü*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- İmamoğlu, O., Taşmektepligil, M. Y. ve Türkmen, M. (1997). Türk kültüründe spor. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 145-150.
- İmamoğlu, O. (1998). *Türklerde geleneksel aba güreşleri üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- İğrek, M. M. ve Karataş, A. (2000). *Son Yüzyılda Türk Güreşi*, Step Yayınları: İstanbul.
- İşler, H. (1997). *Tarihsel kökleri, yayılma alanları, organizasyon biçimleri ve fonksiyonları bakımından geleneksel aba ve şalvar güreşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karahüseyinoğlu, M. F. (2007). *Küreselleşme ve Geleneksel Türk Sporları*, Hürriyet Yayınları: İstanbul.
- Karahüseyinoğlu, M. F. (2008). Geleneksel Türk Spor Kamuoyunun Profilinin Belirlenmesi. *Sport Sciences*, 3(2), 66-74.

- Karcioğlu, U. (2017). Türk kültüründe atın önemi ve ata sporlarımızdan atlı cirit oyunu, *Anasal Dergisi*, 2, 167-198.
- Kafkaslı, A. (2005). *Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış*, Erzurum Valiliği İl Kültür Müdürlüğü'nün Konferans Kitapçığı: Erzurum.
- Kaya, D. (1985). Sivas acı yurt köyü seyirlik ve çocuk oyunları. *Türk Folkloru Dergisi*, 5(67), 16-18.
- Kaya, D. (2005). *Kırgızların Milli Oyunu Kökbörü İzzet Gündag Kayaoğlu Hatıra Kitabı*, Makale Yayınları: İstanbul.
- Kaya, D. (2009). *Sivas'ta Çocuk Oyunları*. Halk Kültüründe Eğlence Uluslararası Sempozyumun Kitapçığı, Kocaeli.
- Kayran, S. (2018). *Kırgızlar'da Evlilik Öncesi Kız Seçme Gelenekleri*, Turkish Studies - Social Sciences, Volume 13/18, Summer 2018, p. 873-882, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14155>, Ankara-Turkey.
- Kaymak, S. (2013). Selçuklunun Çevganı Avrupa'da polo oldu. *Yedi Kıta Dergisi*, 11(63), 25-36.
- Kalça, A. ve Akburu, H. (2017). *Bireysel Sporlar Güreş*, Milli Eğitim Bakanlığı: Ankara.
- Kırımoğlu, H., Tekin, A. ve Genç, A. (2017). *Milli Spor Kavramı Nedir? Ne Değildir*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar- Sporlar Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.
- Koçan, N. (2007). Geleneksel sporlarımızdan ciritin rekreasyon amacı ile günümüze uyarlanması. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 2(1), 1306-4371.
- Kurt, T., Kılıç, M., Kılıç, M.N., Özbayraktar, F., Yücel, E. ve Kıvanç, C. (2017). *Türk Spor Tarihi*, Devlet Kitapları Yayınları: Ankara.
- Küçükaltan, D., Oğuzhan, A., Apak, S. ve Boyacıoğlu E.Z. (2005). Bölgesel kalkınmada kültürel turizmin etkisi: Kırkpınar Yağlı Güreşleri Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*. 6(1), 2-22.
- Küçükyıldız, A. (2011). Santraç'ın atası olan Türk zeka oyunu; Mangala. *Türk Yurdu Dergisi*, 100(292), 22-48.
- Küçükyıldız, A. (2015). *Türk Zekâ Oyunları 1: Köçürme (Mangala)*, Delta Kültür Yayınevi: Ankara.
- Onur, B. (1992). *Oyuncaklı Dünya*, V Yayınları: Ankara.
- Özdamar, M. (1988). Namazgâhlar. *Vakıflar Dergisi*, 2, 230-233.
- Özbakır, İ. (2009). Geleneksel Türk çocuk oyunlarında doğal oyuncaklar ve oyuncak olmuş hayvanlar. *Türk Dünyası Dergisi*, 1(1), 148-162.
- Poyraz, M. (2011). *Sempozyum Açılış Konuşması*, Kahramanmaraş Uluslararası Karakucak ve Kısa Şalvar Güreş Sempozyumu: Kahramanmaraş.
- Sazak, Ş. ve Eyüboğlu E. A. (2009). *Bir Kültür Endüstrisi Olarak "Kırkpınar Güreş Festivali"*, 5. Tarihi Kırkpınar Sempozyumu Bildiri Kitapçığı: Edirne.
- Sivrikaya, Ö. (2017). At kültürü ve at yarışları-Düzce örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 564-573.
- Solmaz, B. ve Aydın, B. O. (2012). Popüler kültür ve spor merkezlerine yönelik bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(4), 52-63.

- Soyer, F. (2004). Osmanlı Devleti'nde (1839-1908 Tanzimat Dönemi) beden eğitimi ve spor alanındaki kurumsal yapılanmalar ve okul programlarındaki yeri konusunda bir inceleme, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 209- 225.
- Sümbüllü, Y. Z. (2015). Kültürel arka planı ile kemikle oynanan geleneksel çocuk oyunlarından âşık: Erzurum ili örneği. *Sosyal Bilimleri Dergisi*. 2(2), 18-25.
- Şahin, H. M. (1999). *Gaziantep'te aşırıtmalı aba güreşi üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, S. (2016). Afganistan Türklerinin Kültürlerinde çocuk oyunları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, 40 (1), 261-271.
- Şahin, F. M., Okut S. ve Genç, A. (2017). *Unutulmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Oyunlardan Kabah Oyunu*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar- Sporlar Sempozyum Kitapçığı, Kahramanmaraş.
- Şahin, B., Küçükkıbaşı, F. H. ve Özkurt, B. (2017). *Ana Hatlarıyla Geleneksel Türk Oyunları İçerisinde Dokuz Kumalak ve Mangala*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar-Sporlar Sempozyumu: Kahramanmaraş.
- Tamer, K. (2017). *Üniversitelerde Geleneksel Sporların Yeri ve Önem*, Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Oyunlar Sporlar Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.
- Tan, N. (1989). Türkiye Türkleriyle Gugauz Türklerinin çocukluk ve gençlik dönemi oyunları arasındaki benzerlikler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 3(1), 199-206.
- TGSDF, www.gsdf.gov.tr, Erişim:(25.05.2018).
- Toksoy, A. C. (2010). Yarışma niteliği taşıyan geleneksel çocuk oyunları, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2(1), 10-25.
- Tokgöz, D., Bak, E. ve Benli, S., (2014). *Mega ve Özellikli Spor Etkinliklerinin Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle Benzerlik ve Farklılıkları*, 4. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyum Kitapçığı: Mersin.
- Türkmen, M. (1996). *Türklerde geleneksel atlı sporların yapılışı, kaynağı ve bilinmeyen yeni boyutları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türktaş, M. (1999). Divani Lügati Türk'te yer alan ve 11. Yüzyılda Türkler arasında oynanan oyunlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(5), 61-65.
- Türkmen, M. (2007). Geçmişten günümüze Türkler' Dekökbörü / Ulak- Tartış / Buz - Kaçı /Torpak Tartış / Kökpar Oyunu. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1(166), 95 -108.
- Türkmen, M. (2009). Düünden bugüne Türk toplumlarında Çevgen \Çögen \Çevgan \Polo oyununa genel bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 183, 479-492.
- Türkmen, M., Doğan, V. ve Doğan, A. (2011). *Sempozyum Açılış Konuşması*, Kahramanmaraş Uluslararası Karakucak ve Kısa Şıavar Güreş Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.
- Türkmen, M. (2017). *Türklerde Spor ve Oyun Kültürü*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar Sporlar Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.
- Türkmen, M., Shokoufeh, S. ve Kaya, A. (2017). *İran'ın Tarihi Pehlevan Kurumu: Zurhane Kültürü ve Türk Spor Gelenegine Etkisi*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar- Sporlar Sempozyum Kitapçığı: Kahramanmaraş.

- Türkmen, M. ve Alimov, U. (2018). *Gelenekten Geleceğe Kökbörü Oyunu*, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar- Sporlar Sempozyum Kitapçığı, Kahramanmaraş.
- Ünver, F. (2006). *Antik Çağdan Modern Olimpiyatlara Binicilik Sporları ve Türk Biniciliğinin Olimpik Gelişimi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ürgüp, S., Karakollukçu, M. ve Gül, O. (2017). *Sivas Yöresi Geleneksel Oyunlarından Âşık Oyunu*. Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Oyunlar-Sporlar Sempozyum Kitapçığı, Kahramanmaraş.
- Yalçınkaya, T. ve Yalçınkaya, E. A. (2016). Küreselleşme sürecinde akıl oyunları. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 9(43), 2237-2247.
- Yıldıran, İ. (2000). Geleneksel yağlı güreşin, kültürel, yapısal ve bilimsel açıdan modern minder güreşiyle farklılıklarının değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 53-62.
- Yücel, M. U. (2010). Kazak Türklerinin milli oyunlardaki at yarışları. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2(1), 353-375.
- <https://www.cokbilgi.com/yazi/asik-oyunu-tarihi-turk-eglencesi/>
- <https://pehlivanblog.wordpress.com/hakkinda/>
- <https://worldethnosport.org/tr/spor/atli-cirit-84>



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Murat Cem DEMİR - Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÇOBANOĞLU

This article was checked by iThenticate.

GAZİANTEP'TEKİ SURİYELİ MÜLTECİLERİN TOPLUMSAL DAYANIŞMA VE ETKİLEŞİM NOKTALARI*

Mehmet Nuri GÜLTEKİN**

ÖZET

Suriye'de yaklaşık yedi yıldır devam eden savaş ve şiddet sarmalından kurutulup Türkiye'ye gelen sığınmacıların sahip oldukları özellikler ve ortaya koydukları toplumsal ilişkiler sosyoloji açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Gaziantep, coğrafi, kültürel ve tarihsel olarak Halep ve Suriye'yle olan bağlarından dolayı Suriyeli sığınmacıların en çok bulundukları şehirlerden birisidir. Gaziantep'teki mültecilerin ya da sığınmacıların bütün bu özelliklerle birlikte yeni dâhil oldukları bir toplumdaki davranışları, hayatını devam ettirme stratejileri ve geliştirdikleri etkileşim modellerinin anlaşılması bu makalenin asıl amaçlarından birisidir. Suriyelilerin yaşadıkları mahallelerde eğitim, iş ve çalışma, komşuluk, akrabalık, Suriyeliler ve Türkiyelilerle inşa ettikleri ilişkilerin boyutları gibi hususlarda ortaya çıkan örüntülerin anlaşılması bu çalışmanın diğer amacıdır. Bütün bu konular, Aralık 2017 tarihinde, Gaziantep'te 129 mahallede 1824 kişiyle gerçekleştirilen geniş çaplı bir saha araştırmasının sonuçlarına dayanılarak anlaşılmaya ve tasvir edilmeye çalışılacaktır. Ortaya çıkan sonuçlar bize, yedi yıllık bir zaman diliminden sonra, mültecilik ve sığınmacılık olgusuna rağmen ya da onlarla birlikte yeni dâhil olunan bir toplumsal sistemde geliştirilen ağların ve ilişkilerin süreçleri ve biçimleri hakkında işaretler sunmaktadır. Mültecilerin hayatta kalma çabalarının öncelikle hangi dinamikler üzerine yükseldiği ve diğerleriyle kurdukları ilişkilerin düzeyleri vurgulanacaktır. Elde edilen sonuçların Gaziantep gibi göç ve mültecilik sorunlarıyla baş etmeye çalışan diğer

* Bu makale, Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün katkılarıyla Aralık 2017'de Mehmet Nuri Gültekin, İbrahim Giritlioğlu, Yücel Karadaş, Muhsin Soyudoğan, Şenay Leyla Kuzu, Sinan Tankut Gülhan, Mustafa Doğanoglu, Ayşen Utanır, Çağrı Aslan ve Nur İncetahtacı tarafından gerçekleştirilen ve Eylül 2018'de Gaziantep Üniversitesi Yayınları tarafından basılan "Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar" başlıklı araştırma ve kitaba dayanmaktadır. Yazar, yukarıda isimleri anılan tüm yazarlara bu makaleye izin verdikleri için teşekkürü bir borç bilir.

**  Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: mngultekin@gmail.com

kentlerdeki çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmasına temel hazırlamak, bu makalenin bir diğer amacı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mülteciler, Suriyeliler, Gaziantep, toplumsal ağlar, toplumsal etkileşim

THE SOCIAL SOLIDARITY AND INTERACTION POINTS OF THE SYRIAN REFUGEES IN GAZIANTEP

ABSTRACT

The features and created social interactions of refugees who fled to Turkey from the war and violent waves that have been carrying on in Syria since seven years contain very important clues for the scope of the sociological perspective. Gaziantep is one of the prominent cities where the Syrian refugees live in due to the city's historical, cultural, and geographical ties with Aleppo, and Syria. The aim of this paper is to understand the survival strategies and the models of interaction and behaviors of refugees or forced migrants in a society where they newly participated in with these features. The other goal of this study is to depict the dimensions of social relations that constructed by Syrians on education, work and job, neighborhood, kinship in the districts. We will try to depict and understand these subjects with the data of a field survey that has been conducted in December 2017 in the downtown of Gaziantep, in 129 neighborhoods and according to outputs of 1824 interviews. The results of this survey present us the signs and the patterns of the networks and relationships in a society where refugees newly participated in after seven years despite to be a refugee or newcomer. We will try to emphasize the level of social relations and the main dynamics of the motives' survival strategies rise on. The other aim of this paper will be to prepare a basic line and stake for comparing the results of the similar studies that have been conducted in the cities where to deal with the same issues.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

The civil war in Syria and the displacement of the millions have changed the region's whole general demographic, cultural, urbanization, migration and political situation. The neighbor countries and cities of Syria, such as Turkey and Gaziantep; have faced the huge humanitarian crisis that they had to solve in short periods. The fact does not have only the problems and results of the crisis that the displacement people or refugees live in. Being refugee in itself is one of the very crucial point of the subject as most of the scientists point out clearly in various studies as well. But new social interactions and the way of life that has been constructed and built up by refugee people and local residents where do they live together contain quite new and different dimensions. This paper has an intention to understand the new interaction ways and forms of the local residents and the Syrian refugees in the city of Gaziantep where 20 % of the population is

refugee. The article is debating the interaction ways and the relationship points of the Syrians and Turkish people by the results of the survey that has been conducted in the downtown in December 2017 with the 1824 Syrian people who represent a household or family.

Demographic and general patterns of the Syrian refugees in Gaziantep

According to the survey, 56.9 % of interviewers are female, and 43.1 % male. But in all census and records that conducted by the Turkish government and national or international organizations, the numbers of the male is always higher than female numbers. In this case, the main reason for the low rate of the male has totally traditional, cultural, and economical basis. The survey has been conducted in the daytime and this means, most of adult male members of the families out of homes, such as at public places, market, work or job. These random samples give us that cultural and social background of the Syrian refugees who live in Gaziantep as well. Despite whole reasons and explanations, we should point out that the people who represent household or family are middle-aged, on the other word, 57 % of people who we have interviewed with are between 26-54 ages. These results resemble a very young demographic pattern but we can say that clearly, the refugee population in Gaziantep has similar curves with the city residents, not radically differentiated from it. More than 85 % of the Syrians are married, 3.5 % widow due to various reasons, and 12 % divorced. Up to the survey, the average number of children, per family, is 4.2. This can be read as too high number if you compare with the average of overall Turkey's children number (around 2, according to the Turkish Statistical Institute) but it is understandable if the middle-eastern cultural basis considered, Turkey's southeastern regions, where Gaziantep in, have similar average at families' number of children (around 4). 47.4 % of refugee families have at least one child who borned in Gaziantep. It can be argued that the Syrian refugees' birth rate is close to the local people's rate, and because of that anti-refugee discourses' assumption about the population has based on fake and wrong information. Additionally, the Syrian refugees' birth rate and the number of children are similar to other findings of refugee and forced migration studies. As known very well, people refer usually high birth rate, having more children, re-invent or re-construct the kinship relations, and try to create stronger ties than they had during forced migration and displacement. People try to find sorts of survival strategies as the Syrians do in Gaziantep. To keep and maintain the relationships with relatives and neighbors is one of the well-known strategies amongst refugees and migrants.

The other fact is living in crowded households or families as an expected way of living in hard times. 71 % of the Syrian families are living in one flat, in the other word, 71 % percent of refugees live in one flat as a single family. But the survey gives us other dramatic results as well: more than 29 % of the Syrian families live in one flat as a household. This is also another survival strategy that refugees have built up in Gaziantep. The average of the Syrian refugee family is 6.6 individual and this is higher than the Turkish average. But if we look at the regional level, we would meet with the similar numbers again. The study shows that most of the Syrian come from the rural areas of the country's northern regions, where the city of Aleppo and its provinces

are located. It can be argued that most of the Syrian refugees, who live in Gaziantep, have peasant and rural background before being displaced in their own country. This reason also explains the low illiterate results amongst the Syrians as well. Additionally, the survey showed up that most of the Syrian refugees have come to Gaziantep between 2012 and 2015 while the war and violence period had the bloodiest level. Around 90 % of refugees have come to Turkey and Gaziantep during that period.

Kinship and neighborhood in the hard times

79 % of the Syrians have at least one relative in Gaziantep. This result shows that most of the refugee families have still strong traditional solidarity networks. With that data, we can argue that being a refugee or forced immigrant could provide to build up new solidarity networks or make stronger and close visible relationships than they had before in the name of surviving in a different cultural and social structure. Kinship relations are also useful when the person or families need fund as debt and other supports such as in finding a new job and work opportunities or solidarity against the whole difficulties families and individual encountered. The field research shows us also the form of neighborhood relationships, the interaction limits and social borders of the Syrian refugees in Gaziantep. Data from 129 neighborhoods makes clear that the Syrian refugees in the city have different interaction levels with their fellows and the local Gaziantep residents. But both relationships have weakly visible due to various obligations such as the political atmosphere that refugees have experienced in their homeland before coming to Gaziantep and Turkey, and the vagueness of the private and public life distinction. After these results, we can argue that interaction between the Syrian refugees and local Gaziantep resident is showing up but it will take more effort due to the nature of the building up new social and cultural relationships that need time and correspondent change and icemakers. We can allege that at local or basic level new interactions have emerged through school, children, friendship, work and seeking for new job amongst Syrians themselves and with the Turkish people as well.

Socio-economic and cultural patterns of the Syrians in Gaziantep

According to the survey, 26.4 % of Syrian people who represent at least one family or household are illiterate. This is a too high rate. But if we consider the socio-cultural background and gender patterns of the refugees that they have declared, this result is understandable. Because most of the Syrians come from rural areas and people who have been interviewed with are female. Only around 10 % of people have a graduate degree. And the 58 % of families have also at least one student in the Turkish school and education system.

The field research results showed up that nearly all of the Syrians live on rental houses (97 %) in the city and they spend the biggest portion of their monthly revenue as rental flat price. Additionally, refugee family workforces are consisting of men, women, and child labor force. At least one of the third labor forces is the child and this point deserves careful consideration more than other subjects for education and integration of the Syrians in the near future.

Despite rare cases that we have met during the survey, intermarriages between refugees and local residents have seen in the city. As an anthropological finding, Syrian women – Turkish men marriages are more common than the Turkish women – Syrian men marriages. Making interaction through woman marriage is also frequent event amongst newcomers and local residents in all over the world as well.

Against all odds, the survey has shown up us that the Syrian refugees have interaction channels and the new ways of social, cultural and economic relationships began to build up new forms of social structure through marriage, neighborhood, education, and work and job opportunities. It can be argued that after the increase of participation of the Syrians to the daily work, educational system, cultural life of the city, new ways of interactions and relationships with local residents of Gaziantep will be more possible and visible.

Keywords: Refugees, The Syrians, Gaziantep, social networks, social interaction.

Giriş

Gaziantep, 2011'deki Suriye savaşından sonra, sınır illeri başta olmak üzere, bütün Türkiye'de değişik derecelerde hissedilmeye başlanan mülteci ve sığınmacı olayıyla yüzleşmeye başladı. Ortadoğu'da yüzyılı aşkındır devam eden toplumsal ve siyasal çalkantıların devamı niteliğindeki savaş, Suriye'deki demografik, siyasi, iktisadi ve kültürel yapıyı geri dönülmez biçimde değiştirdi. Aynı zamanda bu göç, sığınma ve mülteci akınlarıyla Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak gibi Suriye'ye komşu ülkelerin hem genel nüfus kompozisyonları değişti hem de bu ülkelerin dağılım noktası olduğu ve bütün dünyayı saran göç ve mülteci dalgaları oluştu (Dahi & Munif, 2012; Erlich, 2014; Jabbar & Zaza, 2014; Rygiel, Baban, & Ilcan, 2016).

2018 yılının sonları itibarıyla, diğer ülkelerdeki gelişmeleri ve değişimleri bir tarafa bırakırsak, son yedi yıllık süreçte, Türkiye'deki hemen hemen bütün kentler gibi Gaziantep de çok yeni ve hızlı değişen toplumsal karşılaşmalara sahne oluyor. Kente yeni gelen Suriyeli sığınmacıların da içinde yer aldığı bir süreçle, yeni toplumsal ilişki ağları, yeni davranış örüntüleri ve etkileşim biçimleri ortaya çıkıyor.

Tarihsel olarak her daim hareketli bir ticaret ve kültür hayatına sahip olan Gaziantep, göçe yabancı olmayan bir kent. Şehrin, 1900'lerin başından 1990'lara kadar gelen tarihinde, kendi yakın çevre illerinden, ilçelerden ve köylerden sürekli göçlerin şekillendirdiği bir yerden söz ediyoruz. Bu daimi büyüme ve göç, Gaziantep'te kenti farklı kültürlerin, farklı insanların iş, çalışma, ticaret ve pazar ilişki ağlarında kendilerini ortaya koydukları yapıların oluşmasına neden olmuştur. 1950 sonrasında sanayi altyapısının gelişmesiyle hızlanan gecekondulaşma ve göç sürecine 1990'lardaki iç göçlerden dolayı farklı bir boyut daha eklenmiştir (Geniş, 2011; Geniş-Adaş, 2009). 1980'ler boyunca Irak'la olan sınır ticaretinde Türkiye'nin Batı bölgeleriyle en önemli bağlantı noktalarından birini oluşturan kent, Irak'la doğrudan ya da fiziki bir sınırı olmasa da, tarihsel, ticari, finansal ve siyasi birikimi nedeniyle çok önemli kazanımlar ve büyümeler kaydediyor. Gaziantep'in kent olarak, 1990'lara kadar nispeten tedrici ilerleyen büyümesi ve gecekondulaşması, bu yıllarla birlikte hızlanıyor. Bütün bu süreçlere, 2000'lerin başından itibaren Suriye'yle olan ticari faaliyetlerden en fazla yararlanan kent olma özelliğinin eklenmesi daha sonraki süreçleri anlamak için önemli bir basamak olacaktır. Ticari, siyasi ve kültürel gelişmeler aynı zamanda Gaziantep'in fiziki büyümesini de beraberinde getirdi (Başak & Saraçoğlu, 2011; Gündüz-Hoşgör, 2011; TÜİK, 2015). Fakat asıl hızlı ve şok etkisi yaratan demografik büyüme, 2011'den 2018'e kadarki yaklaşık yedi yıllık bir zaman diliminde gerçekleşen ve mülteci akınının şekillendirdiği süreçtir. Yeni durum kentte, bu kez

gecekondulaşma gibi açıktan ve hızlı bir şekilde fiziki büyümeye yol açmasa da, altı, yedi yıl gibi çok kısa bir süre içinde çok yeni ve değişken bir demografi ve toplumsal ilişkiler ağıyla kenti karşı karşıya bıraktı.

İçişleri Bakanlığı'nın Ekim 2018 verilerine göre, Türkiye'de hali hazırda kayıtlı Suriyeli sayısı 3 Milyon 589 Bin 327. Bu sayı Türkiye genelindeki nüfusun % 4,4'ünün Suriyelilerden oluştuğunu ortaya koyuyor. Yine bakanlığın aynı raporundaki istatistiklere göre, Gaziantep il genelinde 407 bin 343 Suriyeli Geçici Koruma kapsamında kayıtlı görünüyor ve bu da 2 Milyonluk kent nüfusunun % 20,4'üne tekabül etmektedir. Çok genel bir ifadeyle Gaziantep il çapındaki her beş kişiden birisini Suriyeliler oluşturmaktadır. Gaziantep bu hususta, Kilis (% 91,24), Şanlıurfa (% 23,55), Hatay (% 27,82), Adana (% 10,24), Mardin (% 11,22) ve Mersin'le (% 11,53) birlikte genel nüfus ortalamasında en yüksek oranda Suriyeli içeren kentlerden biri. Gaziantep, İstanbul, Şanlıurfa, Kilis, Hatay, Adana gibi kentlerin sahip olduğu Suriyeli nüfusun büyüklüğü, Türkiye'deki pek çok ilin toplam nüfusundan fazladır. Yine aynı istatistikte, Türkiye'nin içinde yaşadığı göç, mültecilik (ve bundan sonraki ajandasının en önemli başlıklarından birini oluşturması beklenen) uyum-entegrasyon, birlikte yaşama, eğitim, iş ve çalışma başlıkları açısından en önemli olacak verilerden birisi yer almaktadır. Kayıtlı Suriyelilerin % 48'e yakını 18 yaşın altındaki genç nüfustan oluşmaktadır.¹ Bu bilgilerin tümü bize, Gaziantep gibi diğer bütün kentlerde işleyen ya da işlemesi muhtemel uyum, çalışma (Mutlu *et al.*, 2018), iş ve eğitim gibi süreçlerin örüntüsü hakkında önemli ipuçları da sunmaktadır. Zira Suriyelilerin kısa sürede ülkelerine geri döneceğine dair beklentiler ve tartışmalar yerini, bundan sonra uyum, birlikte yaşama, haklar ve karşılıklı etkileşim gibi başlıklara bırakacaktır.

Bundan dolayı bu makale, tüm Türkiye'deki göç ve mültecilik olgusundaki geleneksel dayanışma ağlarının yanı sıra, modern kentsel kapitalist ilişkiler sürecindeki mülteci davranış örüntüsünün nasıl şekillendiğine bir kaç başlık altında Gaziantep'te Aralık 2017'de gerçekleştirilen bir araştırmanın bazı sonuçlarına odaklanarak daha yakından bakmaya çalışacaktır.

Sözü edilen araştırma, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi sınırlarındaki Şehitkâmil ve Şahinbey merkez ilçelerdeki (sonradan "mahalle olarak değiştirilen köyler dışında kalan) toplam 190 mahalleden 129'undan elde edilen verilerden oluşmaktadır. Türkçe ve Arapça hazırlanan ve 79 sorudan oluşan yapılandırılmış görüşme formları, ikisi Türkçe ve biri de Arapça bilen ve büyük çoğunluğu Suriyeli olan, Gaziantep Üniversitesi öğrencilerinden oluşan ekiplerce uygulanmıştır. Mahallelerin özelliklerine göre seçilen bölgelerde haneleri temsil eden 1824 Suriyeliyle görüşülmüştür. Dolayısıyla sorular, sahanın büyüklüğü ve görüşülen kişilerin sayısı dikkate alındığında geniş çaplı ve oldukça farklılıklar arz eden Suriyeli nüfusun değişik sosyo-kültürel katmanlarından elde edilen veri demeti söz konusudur. Burada tekrar altı çizilmesi gereken husus, yapılan pek çok açıklama ve çalışmanın, Suriyeli nüfusun yekpare, tek tip hatta bir blok şeklinde tanımlanması gibi çok genelleyici şablonların ortaya çıkmasına neden olduğudur. Oysa, sahadan elde edilen verilere dikkatli bakıldığında ya da en azından sosyoloji formasyonun bize sağladığı en temel bilgilerden yola çıkıldığında, her bakımdan oldukça farklı sosyo-kültürel geçmişe ve kompozisyona sahip bir mülteci ve sığınmacı profiliyle karşı karşıya olduğumuz, olacağımız kolayca anlaşılacaktır. Bu farklılıklar, sadece verileri toplama ve yorumlamada akılda tutulmamalıdır. Uyumdan, çalışmaya, sosyal ilişkilerden eğitim ve gelecek tasavvuruna kadar pek çok başlıkta da kendini zaten göstermektedir. Adı geçen çalışmada elde edilen bulgular çok detaya inilmeden ele alındığında bile, bu sözünü ettiğimiz değişik katman, sosyo-kültürel geçmiş ve sosyal ilişki ağlarının ortaya çıkardığı farklılıklar görülecektir. Burada ortak denilebilecek tek husus, kayıt altına alınanların *sığınmacı*, *mülteci* ya da *geçici koruma altında* olmasıdır. Bunun dışındaki her türlü tek tipleştirme ve standartlaştırmanın eksiklik ve yanlışlıkla malul olacağı aşikârdır.

¹ http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik Erişim: 4.11.2018

1. Gaziantep'teki Suriyelilerin genel demografik özellikleri

Gaziantep merkez Şehitkâmil ve Şahinbey ilçelerindeki 129 mahalleden haneleri temsilen yüz yüze görüşülen 1824 kişiden sağlanan veriler araştırma sahasının genel tasviri hakkında önemli ipuçları barındırıyor.

Görüşülen ve haneleri temsil eden kişilerin % 56,9'u kadın, % 43,1'i erkektir. Resmi kayıtlara dayanılarak yapılan hesaplamalarda da her yaş aralığındaki Suriyeli erkek nüfusun oranı kadınların oranından yüksek çıkmaktadır.² Kadın oranının Gaziantep saha araştırmasında fazla olmasında, hanedeki erkeklerin iş, çalışma ya da diğer sosyal ilişkiler için gündüz saatlerinde evde olmamalarından kaynaklanıyor. Tesadüfi örneklemelerle tespit edilen hanelerde kadın oranının yüksek çıkması anlaşılabilir bir durumdur fakat erkek oranının da yüksek çıkmasının cevapları birazdan aşağıda verilecek iş ve çalışmaya dair sonuçlarda gizlidir. Zira bir işte çalışan Suriyelilerin oranı kentte azımsanmayacak oranlarda da olsa, işsizliğin de yüksek oranda bulunduğu görülecektir. Dolayısıyla gündüz saatlerinde yapılan görüşmelerde haneyi temsil eden erkek oranının yüksek çıkmasının nedeni işsizlik kadar, yoksulluk ve kentsel gündelik hayata dahil olamamada da aranabilir. 15-83 yaş aralığı gibi oldukça geniş bir dağılım gösteren haneleri temsil eden kişilerin büyük oranda orta yaşlı bireylerden oluştuğu görülmektedir. 26-45 yaş aralığında tüm hanelerin temsil eden birey oranı toplamda % 57'den yüksek çıkmaktadır. Bu yaş dağılımı da yukarıda zikredilen resmi istatistiklerdeki oranları doğrular mahiyettedir. 45 yaş ve üstü birey oranı % 20 civarındadır ki, bu oran da bütünüyle genç bir hane profili yerine, orta yaş üstü önemli oranda bireylerin de olduğunu gösteriyor. Öte yandan yine bu veriler, Türkiye'deki ve Gaziantep'teki Suriyelilerin çoklu demografik özellikleri kadar farklı sınıf ve sosyo-kültürel katmanlardan oluştuğunu da gösteriyor. Diğer bir ifadeyle bütünüyle genç bir demografik yapıdan değil, içinde yaş piramidinin her aşamasına ait ciddi nüfus oranı bulunduran bir yapıdan söz ediyoruz.

Yine görüşülenlerin % 85'3'ü evli, % 10,4'ü bekârdır. Gaziantep'teki ve Türkiye'deki Suriyelilerin savaş ve şiddet ortamından geldikleri hesaba katıldığında eşini bir şekilde kaybetmiş olanların oranı % 3,5 iken boşananların oranı % 12'in altındadır.

Türkiye'de Suriyelilere ilişkin özellikle, aktüel medya, gündelik hayat ve politikadaki en büyük tartışma başlıklarından birini oluşturan genelde nüfus artışı, çok daha spesifik olarak da Suriyelilerin çocuk sayısı hakkında sahadan elde edilen veriler, pek çok soruya ve kuşkuya cevap niteliğindedir. Görüşülen hanelerdeki ortalama çocuk sayısı 4,2 gibi yüksek sayılabilecek bir değerdir. Fakat bu sonuç iki nedenden dolayı şaşırtıcı değildir: Birincisi, özelde Suriye'nin, genel perspektifte de gelişmekte olan ülkelerin 1950 sonrası hızla yükselişe geçen istikrarlı nüfus artışı ve doğurganlığın bir sonucu olmasıdır. Yani nüfus artışı ve doğurganlık oranlarının yüksek çıkması, sadece Türkiye'ye gelen Suriyelilerin bir özelliği değil, aynı durumda bulunan (2000'lerin başına kadar içinde Türkiye'yi de sayabileceğimiz) ülkelerin genel bir büyüme trendidir. Suriyelilerin kendi ülkelerinde de doğurganlık oranlarının yüksek olduğunu görüyoruz.³ Diğer bir ifadeyle, gündelik medya ve politikada iddia edildiği gibi, bilinçli ya da kasti bir artış ya da doğurganlıktan söz edilemez. İkinci ve en önemli husus, ulus-devlet sınırlarını aşan bir şekilde düşündüğümüzde tarihsel, bölgesel, coğrafi ve kültürel benzeşimin kendini açığa vurduğunu göreceğiz. Türkiye'nin Suriye'ye yakın veya komşu olan sınır bölgelerinde ve kentlerindeki doğurganlık oranlarının da yüksek olduğu görülecektir. TÜİK verilerinde, Türkiye'de hane başına düşen ortalama çocuk sayısı 2 civarındadır ve kriter olarak bu değeri aldığımızda ortada gerçekten çok yüksek bir doğurganlık söz konusu olabilir fakat mevcut koşullarda Türkiye'de en çok Suriyeli nüfus barındıran Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve benzer illerin doğurganlık ortalaması 4 olarak çıkmaktadır.⁴ Daha net bir şekilde söylemek gerekirse, bu kentlerde hanelerdeki çocuk sayısı Suriyeli hanelerin sahip olduğu ortalama çocuk sayısına

² <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> Erişim: 4.11.2018

³ <https://data.worldbank.org/country/syrian-arab-republic> Erişim: 05.11.2018

⁴ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim: 04.11.2018

yakındır ve bölgesel olarak nüfus artış dinamikleriyle paralellik arz etmektedir (Kocaman, 2008). Diğer taraftan çocuk sayısına dair tartışmalarda dikkat edilmeyen etkenler Suriyelilerin sınıfsal, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve geldikleri coğrafi bölgelerin özellikleridir. Çünkü bütün bu etkenler göz önünde tutulmadan yapılacak değerlendirmelerin eksikle malul olacağı aşîkârdır. Eğitim ve sosyo-kültürel düzeye göre tüm dünyada şekillenen bir doğurganlık örüntüsü olduğuna göre, bunun Suriyeliler için de geçerli olacağını belirtmek daha gerçekçi görünmektedir. Benzer şekilde hanelerin sahip oldukları çocuk sayısına göre dağılımına yakından bakıldığında, Gaziantep'teki hanelerin % 60'tan fazlasının 4 ve daha az çocuk sahibi olduğu görülüyor. 2011'den 2018'n sonlarına kadar ilk başlarda sürekli artış gösteren Suriyeli sığınmacı nüfus sayısında bir istikrarın oluştuğu görülüyor. Dolayısıyla yedi yıllık süreçte hanede Türkiye'de doğan çocuk sayısı da dikkate değerdir: Görüşülen hanelerin % 47,4'ünde en az bir çocuk dünyaya gelmiş, % 52,6'sında hiç çocuk doğmamıştır ve % 64,6'sında 1, % 27,6'sında 2, % 4,9'unda 3 çocuk dünyaya gelmiştir. Gaziantep'in Suriyelilerin çok önemli bir kısmının Türkiye'ye giriş yaptığı ve buradan ülkenin ve dünyanın diğer yerlerine dağıldığı bir güzergah olduğu akılda tutulmalıdır. Dolayısıyla, mevcut kayıt altına alınan ve kalanlar da dahil edildiğinde, sayıları milyonları bulan son derece dinamik ve farklılıkları içinde barındıran bir ülke nüfusunun kitlesel hareketinden söz etmek mümkündür. Doğurganlık Suriyeli nüfusun ele alınabileceği sayısız noktalardan birisidir ve sadece çocuk sayısı, nüfus artışı odaklı bir tartışmanın, yaşanan olgunun diğer boyutlarını gözden kaçırma tehlikesi içerdiği de muhakkaktır.

Doğurganlık oranlarını da içeren hayat koşullarına bakıldığında Gaziantep'teki Suriyelilerin yaşamını sürdürme stratejilerinin ipuçları da ortaya çıkıyor. Göç ve mültecilik koşullarında doğurganlığın göreceli ve belirli süreler içinde artışı da literatürün yabancıları olmadığı hususlardır (Victor Agadjanian, 1999; V. Agadjanian, Yabiku, & Cau, 2011; Choi, 2014). Yeni bir kent, ülke, kültür, iş, çalışma, yerinden edilmişlik, mültecilik gibi pek çok etkenin belirleyici olduğu bir sürecin içinde tutunmaya çalışan bir nüfusla karşı karşıya olduğumuz durum söz konusudur. Bilindiği üzere, düzenli ve planlı göçlerden çok farklı bir boyut olarak sığınma ve iltica süreçlerinde insanlar yoksulluk, işsizlik, nefret suçları, her türlü istismar, emek sömürsü gibi pek çok farklı ve zor durumla da baş etmeye çalışırlar ve bunlarla başa çıkmaya çalışırken de geldikleri, sığındıkları yerlerde birlikte yaşama, aile ve akrabalık ilişkilerini mümkün mertebe sıkı tutarak her türden dayanışmayı hayatını idamenin önemli dayanakları yaparak bir tür toplumsal tahkim rollerini yeniden keşfeder, kurar veyahut muhafaza ederler. Bunun en kolay gerçekleştirilebilecek olanı da aile ya da akrabaların tek bir haneden toplanması ve yaşamlarını sürdürmesidir.⁵

Saha çalışmasında, bu türden dayanışma ve hayatını idame stratejilerini ortaya çıkarmak adına sorular da sorulmuştur. Çıkan sonuçlara göre, Gaziantep gibi kalabalık, iş ve çalışma imkânlarının fazlalığına rağmen ücret hususunda her türden rekabetin olduğu bir kentte Suriyelilerin önemli bir kısmının da aynı ev (hane) içerisinde birden fazla ailenin yaşayabileceği bir stratejiyi uygulamak zorunda kaldıklarını gösteriyor. Suriyelilerin % 71'i tek aile olarak bir ev içerisinde hayatını sürdürürken, % 20,3'ü iki aile, yaklaşık % 7'si de en az üç aileden oluşan hanelerde yaşadığını sonuçlardan öğreniyoruz.

Yaşadıkları ev tipi ve evlerindeki oda sayısına bakılmaksızın, Gaziantep'te yaşayan Suriyelilerin ortalama hane büyüklüğü 6,6'dır. Aynı dönemdeki TÜİK verilerine göre Türkiye'de ortalama hane büyüklüğünün 3,4 olduğu akılda tutulduğunda Suriyelilerin Türkiye'deki hane büyüklüğünün yüksekliği dikkat çekici olabilir fakat az önce doğurganlık ve çocuk sayısında da belirtildiği gibi, kültürel havzaya dikkat ettiğimizde, fazla şaşırtıcı bir veri bulunmamaktadır; zira

⁵ Bu durum, Türkiye'deki göç ve göçmen davranışlarında pek sıra dışı bir olay değildir. Özellikle 1930'lardan sonra köyden kente göç olgusunun ilk döneminde ve 1945 sonrasındaki tarımda hızlı ve ani makineleşmenin sürüklediği göç dalgalarında, büyük kentlerin çeperlerindeki fabrikalara yakın mahallelerde aynı avlu içerisinde her odada bir ailenin yaşadığı, tuvalet ve mutfak gibi mekanların ortak kullanıldığı bir hayatını sürdürme stratejisi ortaya çıkmıştır. Bu olguyu Orhan Kemal'in özellikle Çukurova'yı anlatan *Cemile*, *Avare Yıllar*, *Vukuat Var* gibi romanlarında çarpıcı bir şekilde takip etmek mümkündür.

TÜİK'in 2017 Mayıs ayında yayınladığı bültende Türkiye'nin Batı bölgelerindeki düşük hane halkı büyüklüğü göze çarparken, sözünü ettiğimiz kültürel havzaya coğrafi yakınlığı olan Şırnak'ta ortalama hane büyüklüğü 6,7 iken bu sayı Şanlıurfa'da 5.8, Gaziantep'te 4.3, Mardin'de 5.4, Kilis'te 3.7, Hatay'da 3.9, Diyarbakır'da 5.1, Kahramanmaraş'ta 5 ve Adıyaman'da 4,4'tür.⁶

Hanede yaşayan birey sayısının yüksek olmasında sadece zorunlu göç veya mülteciliğin dayattığı zorunlu dayanışma ilişkilerinin etkisinin olduğunu iddia etmek eksik kalacaktır. Çünkü bu durumda Gaziantep'teki hatta bütün Türkiye'deki Suriyelilerin benzer davranış örüntüleri ortaya koymasını beklemek gerekecektir ki, bu toplumsal hayatın gerçekliğiyle pek uyuşmamaktır. Yekpare bir Suriyeli profili olmadığından farklı davranış örüntüleri ve farklı toplumsal ilişki ağlarının ortaya çıkması beklenebilir bir sonuçtur. Suriyelilerin, Türkiye'ye veya Gaziantep'e gelmeden önce yaşadıkları yerlere dair veriler bize bu durumun nedenleri hakkında bir takım ipuçları verebilir. Saha araştırmasının gösterdiği gibi Gaziantep'teki Suriyelilerin çok büyük bir bölümü (neredeyse tamamına yakın bir oranda, % 90,3) Halep'ten geldiklerini beyan etmişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken husus, geldikleri yerleri beyan edenlerin büyük çoğunluğunun Halep kent merkezini kast etmek istemedikleridir. Geldikleri vilayet veya bölge olarak Halep'i ifade edenlere ikinci ve detaylı bir soru yöneltildiğinde, büyük oranda Halep'e bağlı yerleşim yerlerinin kast edildiği ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, her iki ülke arasındaki terminoloji farklılığından dolayı da kırsal-kentsel ayırımı yapmak ciddi zorluk içermektedir; çünkü Suriyelilerin "kent" dedikleri pek çok yerin detaylı ismi sorulduğunda, aslında idari birime bağlı küçük ve orta ölçekli kasaba ya da ilçe merkezlerini yani kırsal bölgeleri (*rif*) kast ettikleri ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla saha araştırmasında görüşülen Suriyelilerin beyan ettikleri % 90,3 oranındaki Halep kenti değil, idari olarak Halep vilayettir ki, Halep'in Suriye idari yapılanmasındaki en büyük vilayetlerden olduğu akıldaki tutulmalıdır. Yine daha dikkatli okumamızı gerektiren bir diğer veri de geldikleri yerleri "kent" olarak beyan edenlerin aslında, Halep'e bağlı kırsal bölgedeki tarımla uğraşan kasabalardan söz ettikleridir. Az önce değindiğimiz üzere, kent, kasaba, köy gibi temel yerleşim birimleri konusunda bir terminoloji farklılığı da bunda etkilidir. Sadece % 21 civarında Suriyelinin Gaziantep'e gelmeden önce köyde, % 13'ünün kasaba ya da ilçelerde ve geriye kalan % 64'ünün şehirlerde yaşadığını beyan etmesini bu kavram kargaşasına bağlamak gerektiği kanaatindeyiz. Bu konuda şunu da eklemek gerekiyor: Tarihsel olarak Suriye'de Türkiye'nin sınır kentlerine yakınlığı ve ilişkileri bulunan bölge ve şehirlerden gelen bir sığınmacı akışının olduğu bilinmektedir. Yani Halep ve İdlib'ten daha çok Hatay, Kilis ve Gaziantep'e, Rakka ve Deyr Zor'dan Şanlıurfa'ya bir akışın olması sadece mevcut ulus-devlet sınırlarıyla değil, tarihsel ve kültürel geçmişle de bir ilişkisinin olduğu muhakkaktır.

2. Gaziantep'te Suriyelilerin kentin toplumsal hayatına dahil olma süreçleri

2011'de başlayan şiddet olayları ve iç savaştan kaçan binlerce insan, aynı yılın yaz aylarından itibaren Türkiye'ye geçtiğinde ve sınırda kamplar kurulduğunda, kimse olayların alacağı boyutu ve varacağı noktaları kestiremiyordu. En kötümser tahminler bile, Mısır ve Libya'daki olaylardan mülhem bir şekilde, Suriye'deki şiddetin kısa sürede biteceğini, siyasi yapının değişeceğini ve gelen misafirlerin ülkelerine pek de uzak olmayan bir süre içinde geri döneceğini ileri sürüyordu. Fakat Suriye'nin hem tarihsel, hem kültürel hem de jeo-stratejik değerini dikkate almayıp tek boyutlu savaş, Suriye, Ortadoğu analizi yapanlar, kısa süre içinde bütün ileri sürdükleri görüşleri revize etmek zorunda kaldılar (Dahi & Munif, 2012; Erlich, 2014; Stacher, 2012). Çünkü 2018 sonları itibarıyla Suriye'de süren savaş, dünyanın başka yerlerindeki hiç bir savaşa benzemedi ve ilerleyen her safhadaki gelişmeler, aktörler, roller, çatışmalar, çıkarlar, ittifaklar, gizli anlaşmalar ve akla gelebilecek pek çok başlıkta sürekli değişen, dönüşen ve daha uzadıkça bütün boyutların yeniden şekillendiği bir şiddet ve insani trajedi olarak tarihi kayıtlardaki yerini aldı. Suriye'de devam eden savaş, tarihte benzeri çok ender rastlanacak bir insani, kültürel, doğal ve ahlaki yıkım bıraktı ((IOM), 2018). Ülke nüfusunun yarısı yerinden edildi ve bunun en az yarısı çok zor koşullarda başka ülkelerde

⁶ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646> Erişim: 04.11.2018

insanlık dışı koşullarda hayata tutunmaya çalışıyor (Baban, Ilcan, & Rygiel, 2017; Rygiel et al., 2016; Stevens, 2016).

Gaziantep'e 2011'den itibaren kitleler halinde gelmeye başlayan Suriyelilerin geldikleri yıllar ve kentte yaşadıkları süreler dikkate alındığında Suriye'den, Türkiye, Ürdün ve Lübnan başta olmak üzere, dünyanın değişik ülkelerine ve sınırlarına akan mülteci dalgasıyla paralellik göstermesi beklenen bir sonuçtur. Zira bu üç ülke, Suriyelilerin dünyaya dağıldığı kapılar olarak kayıtlara geçiyor. Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğru kara ya da deniz yoluyla her türlü zorluğu içeren tehlikeli (ve acımasız) yolculuğun başlangıç yeri, özellikle de Gaziantep gibi Türkiye'nin Hatay, Şanlıurfa ve Kilis gibi sınır kentleri (Baban et al., 2017; Memisoglu & Ilgit, 2017). Dolayısıyla bu kentlerdeki gibi, Gaziantep'teki Suriyelilerin şehirde bulundukları süreler, hem mevcut profili anlamak hem de sığınmacıların muhtemel gelecek planları hakkında fikir sahibi olmak adına önemlidir. Gaziantep'teki saha araştırması, Suriyelilerin 2011'den itibaren sürekli artan oranlarda Gaziantep ve Türkiye'ye geldiklerini bir kez daha teyit etti. Görüşülen Suriyelilerin yaklaşık % 90'ı savaşın en çok şiddetlendiği 2012 ve 2015 yılları arasında Türkiye'ye geliyor. Bu açıdan 2013 diğer bir ifadeyle Suriye'deki savaşın bütün şiddetiyle devam ettiği yıl en yüksek oranda (% 28,1) sığınmacının da Türkiye'ye giriş yaptığı görülüyor. Devamında, Gaziantep'teki bulunma süreleri sorulduğunda, yine ağırlıklı olarak % 40,6'sının 3-4 yıldır, % 27,7'sinin 5-6 yıldır, % 5,4'ünün 7 yıldan fazla ve % 25,8'inin 1-3 yıldır kentte yaşadığı sonucu çıkıyor ki, bu da az önce değinilen, Gaziantep'e gelen Suriyelilerin hepsinin ilk varış yerinin Gaziantep olmadığını teyit eder niteliktedir. Gaziantep, Suriyelilerin önemli bir bölümü için mecburen ilk varış yeri olabilir lakin bu sonuçlar, diğer yerlerde de kalındıktan sonra kente daha bilinçli amaçlarla (iş, çalışma, gelişmiş sanayi, Suriye'ye coğrafi yakınlık gibi) geldiği şeklinde de okunabilir.

2.1. Zor zamanlarda akrabalık

Aile ve akrabalık ilişkileri üzerinden işleyen sadece sosyal kontrol, mülkiyet, evlilik ve yakın toplumsal ilişkiler değildir; bunlara ilaveten, özellikle geleneksel toplumsal yapılarda savaş, mültecilik, göç veya doğal afetler gibi koşullarda bu ilişkiler üzerine inşa edilen dayanışma ve hayatı idame ettirme sürecinde yararlı ve kullanışlı imkânlar sunmasıdır (Bieder, 1973; Foster & Seidman; Heinrich & Anderson, 1971; Kronenfeld, 1975). Akrabalığın göç süreçlerindeki belirleyici ve sürükleyici etkisinin, mültecilik, sığınmacılık ve savaş zamanları gibi olağanüstü durumlarda aynı şekillerde işlediği iddia edilemese de, benzer işlevlerle, zor koşullarda hızlı ve ani şekilde yaşadığı toplumsal ortamı bırakıp başka kentte, ülkede veya toplumda yaşamaya çalışan insanlara azami bir dayanışma ve hayatını sürdürme imkânı vereceği beklenebilir (Anthias, 2014; Genç, 2017). Dünyanın değişik göç alan bölgelerinde yapılan çalışmaların da gösterdiği gibi, göçmen dayanışmasının ilk başvurduğu imkânlardan birisi hemşericilik ve akrabalıktır (Stevens, 2016). Benzer bölge ve kültürlerden gelenlerin, varış noktasındaki kümelenmeleri bu dayanışma ağlarının sağladığı güvenle açıklanabilir. Belirli iş kollarının belirli göçmen gruplarında yoğunlaşması yine bu saiklerle açıklanması mümkün olan olgulardandır (Gjerde, 2003). Öte yandan, savaş ve mültecilik koşullarında akrabalık ve hemşericilik gibi dayanışma örüntülerinin ne kadar işleyebildiği ayrı bir tartışmayı gerektirse de Suriyelilerin Gaziantep'te karşılaştıkları ya da dâhil oldukları toplumsal ilişkiler ve değerler sistemine çok yabancı oldukları ileri sürülemez. Dolayısıyla aileden, dinsel ve ahlaki değerler sistemine kadar pek çok noktada benzerliği yüksek bir durumdan söz ediyoruz.

Alan araştırmasında görüşülen ve haneyi temsil edenlerin % 79 gibi oldukça yüksek bir oranı, Gaziantep'te akrabaları olduğunu beyan etmişlerdir. Kentte en az bir akrabası olanların oranı yaklaşık % 42; iki ya da üç akraba hanesi olanlarsa % 38'den fazla bir orana karşılık geliyor. 3-6 arasında akraba hanesi olanların oranı da yaklaşık % 18 civarında. Görüşülen Suriyelilerin % 69'u Gaziantep dışında Türkiye'nin değişik yerlerinde de akrabalarının yaşadığını belirtmiş. Bu, aynı zamanda hem geleneksel bir Suriyeli toplumsal yapısının varlığına işaret ederken hem de bir sosyal yapının,

neredeyse tamamının, yerinden edildiğini, sığınmacılık ve mültecilikle yüz yüze bırakıldığına delalet ediyor.

Yukarıda da değinildiği üzere, aile ve akrabalık dayanışma örüntüleri, sadece toplumsal kontrol ve kadın ve erkek davranışları üzerinde sıkı ahlaki kontrol rolleriyle sınırlı değildir; belki de bunun uygulanmasına zemin hazırlayacak şekilde, topluluk bireylerine her koşulda (kandaşlık ya da başka varsayımsal bağlılık biçimlerini temele koyarak) sunduğu güvence ve yardımlaşma bilincidir (Aldous, 1962; Balaman, 1982; Redfield, 1947). Bunu, Gaziantep'teki Suriyeliler için de ileri sürmek o kadar aykırı bir iddia değeri taşımayacaktır. Fakat bu tür dayanışma ağlarına dahil olmak, aynı zamanda yaş ve toplumsal cinsiyetten eğitime, sosyo-kültürel statüden sosyo-ekonomik sınıf aidiyetine değin pek çok parametrenin de etkilediği bir alana katılmakla eşdeğer olduğu muhakkaktır.

Gaziantep'teki Suriyelilerin akrabalık ya da komşuluk ilişkilerine dair beyan ettikleri görüşleri önemli bazı bilgiler de içermektedir. Kentte yaşamının ve mülteci olarak tutunmanın psikolojik destek ve dayanışma boyutunun dışında, maddi hayat koşullarının ve kapitalist piyasa ilişkilerinin kendini dayatması karşısında hangi davranış örüntülerinin geliştirildiği, daha doğru bir ifadeyle, haneyi temsilen görüşülen kişinin ifade ettiği davranışlar ortaya koyduğu dikkate değerdir. Gaziantep gibi büyük bir kentin ekonomik faaliyet alanlarında kolay ve tatminkar iş bulunamadığında ya da çalışılan işten alınan ücretin hayatı idame ettirmede yetersiz kalması durumunda, haneyi veya bireyi bilindik bir çözüme yani her türden borç bulmak için harekete geçirir. Böyle bir durumda Suriyelilerin % 54'ü önce akrabalarından borç istediğini ya da isteyebileceğini dile getirmişlerdir. Yine geleneksel dayanışma örüntülerinin varlığını ve canlılığını göstermesi bakımından % 36,4 gibi bir oran, borç isteyebileceği kişilerin Suriyeli tanıdıklar olacağını dile getirmiştir. Bilindiği üzere, son dönemlere kadar Suriyelilerin Türkiye'de hesap açtırmaları ve diğer finansal faaliyetlerde bulunmaları sıkı kurallara bağlıydı. Böyle olunca bankadan borç para (kredi) isteyeceğini söyleyenlerin oranı az görünmekle beraber % 7,8 gibi önemli bir rakam çıkmaktadır. Türkiyeli tanıdıklara borçlanacağını söyleyenlerin neredeyse tamamının işverenlerden ya da aracılardan “avans” adı altında borç para aldığını söylemek mümkündür. Bu sonuç, her şeye rağmen, iş ve çalışmanın, bütün sömürü ve ağır çalışma koşullarıyla birlikte, kapitalist ilişki ağlarının bireye ya da haneye, gerektiğinde acil ihtiyaç duyduğu kaynağı (güvencesiz, daha bağımlı ve daha çok çalışmaya da zorlasa) sağladığını görmek de mümkündür. Zira Gaziantep'teki Suriyeli hanelerin % 52,4'ü borcu olduğunu ifade etmiştir ve borcu olanların da yine en çok Suriyeli akraba ve tanıdıklara da karşılık geldiği akılda tutulmalıdır. Burada “Suriyeli tanıdıklar” bilgisi aslında bir başka araştırmaya konu olabilecek durumu yansıtır. Zira akraba olmayanlardan ancak *elciler* (aracı, simsar) üzerinden, işverenden avans ya da borç alınması mümkündür. Bu türden enformel normlar ve işleyişler, aslında, yoksulluğu ya da ucuz işgücü olarak çalışmayı da süreklileştirmektedir. *Elci*, işveren ve çalışan arasında kurulan ittifak eşitsiz ve yoksul bir toplumsal davranış örüntüsünü kaplamakta ve bu eşitsizliği sürekli kılma potansiyeli de içermektedir. Aynı soruda diğer borçlanma kaynakları sorulduğunda ortaya çıkan % 18,1 esnafa borçlanacağı ya da borçlandığı ifadesinin altında, biraz önce değinilen işveren – müşteri ilişkisinin yanında, mahallelerde açılan Suriyeli perakendeciler ve manavlar kast edilmektedir. Bu aynı zamanda, bir borç para (enformel kredi) sağlayacak bir ilişkiler ağıının da Gaziantep'te kurulduğunu göstermektedir. Tekrar etmek gerekirse, Suriyelilerin hem akrabalık ağları hem de iş ve çalışma ağlarının kentte oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu sonuçlar, aslında, sığınmacı ve mülteci olgusunu sadece sorun ve yük olarak yaklaşan pek çok yaklaşımı yeniden düşünmeye sevk etmesi beklenir; çünkü bütün zorluklarla birlikte Gaziantep'teki iş ve çalışma piyasasına Suriyelilerin dâhil olduklarını da gösteriyor.

Öte yandan dayanışma ağları, kentte sadece ekonomik hayatın işlediği mekânlarda var olmamaktadır. Mahallelerde, gündelik hayatın akışı içinde komşuluk gibi kültürel arka planı son derece güçlü ve kurucu bir kurumun varlığı göz ardı edilerek genelde mültecilerin ya da özelde Suriyelilerin Gaziantep kent merkezinde inşa etmeye çalıştıkları toplumsal ilişki ağlarını anlamak mümkün görünmemektedir.

2.2. Komşuluk ilişkileri

Araştırmadan elde edilen ve üzerinde durulması gereken başlıklardan birisi de komşuluk üzerinden gerçekleşen etkileşimin göstergeleridir. 1824 kişinin kendi hanesinin yahut ailesinin hem Suriyeli hem de Gaziantep'li komşulara dair ve onlarla olan ilişkileri hakkındaki cevap demetinin ilki, kendi aralarında yani Suriyelilerin birbiriyle olan komşuluk ilişkilerinin niteliğini açıklamaktadır. Bulgular, Suriyelilerin Gaziantep'in 129 mahallesindeki komşuluk ilişkilerini betimliyor. Akrabalık ilişkilerini dışarıda bıraktığımızda, komşularla ilişkilerin yoğunluğu ve niteliği net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli komşuların ilişkileri en çok hasta ziyaretleri (% 44), çocukların sokakta birlikte oynaması (% 43,6), beraber piknik ya da parka gitme (% 39), yas veya taziye gidip gelme (% 37,6) gibi zaruri karşılaşmaları içerdiği görülüyor. Yine Suriyelilerin birbirlerine gıda ve para yardımıyla bulunma oranlarının (% 10 civarı) düşük olduğunu ve bunun da anlaşılabilir ve açıklanabilir olduğunu görüyoruz. Gaziantep'te kendisi gibi mülteci olan Suriyeli komşusunun maddi külfet gerektiren komşuluk ilişkilerinden imtina etmeleri gelir ve çalışmayla ilgili bir sonuç olduğu fikri öne çıkmaktadır. Aynı sosyo-kültürel çevrede yaşayan Suriyelilerin akrabalık dışındaki komşuluk ilişkisi ağlarının beklenenin tersine yoğun olmaması şaşırtıcı gelebilir. Fakat daha önce söylediğimiz, mültecilik konumunda bulunmak dışında, pek fazla ortak noktası bulunmayan oldukça değişken ve farklılıklar arz eden bir nüfustan söz ediyorsak, komşuluk gibi uzun yıllara dayalı bir geçmiş ve güven tesisini gerektiren toplumsal ilişkilerdeki bu temkin ve mesafe anlaşılabilir olmaktadır. Söz konusu olan sadece Gaziantep'teki mahalle komşuluğu değil, mültecilerin içinden geldikleri ve hali hazırda akrabalarının önemli bir kısmının Suriye'de yaşamakta olduğunu ve Ortadoğu'daki otoriter siyasi yapıların özel-kamusal ayırımı yapmadan bütün insani ilişkileri politize eden ideolojik perspektiflerinin gücü ve etkisi de (Bozarslan, 2010), (Bozarslan, 2012) akılda tutulduğunda bu mesafe ve sınırlı irtibat anlaşılabilir bir husustur.

Araştırmada, sadece Suriyelilerin kendi aralarındaki komşuluk ilişkileri değil, aynı mahallede, sokakta, çarşı ya da pazarda birlikte yaşadıkları Gaziantep'liyle olan ilişkilerinin dereceleri de soruldu. Ortaya satır aralarında gizlenmiş bazı anlamların olduğu sonuçlar çıktı. Burada da, Gaziantep'li komşuların bazen pişirdikleri yemekleri paylaştıkları (% 30), çocukların sokakta birlikte oynadıkları (% 29), Suriyeli komşularının hastalarını ziyarete ve taziyelerine geldiklerini (% 27) görüyoruz. Evlere davet edilme (% 19) düşük bir seviyede. Suriyelilerin büyük çoğunluğun kentin görece daha yoksul gecekondu geçmişi ve yapılaşmasının olduğu mahallelerde mukim olduğu akılda tutulduğunda görüşmelerin çoğunun kamusal mekan olarak sokak ya da taziye çadırlarında gerçekleştiğini görüyoruz. Komşuluk ilişkilerinde özel alan olan hane/ev içine gidip gelmenin minimum (% 19) düzeylerde kalması, yaklaşık yedi yıldır çok hızlı değişen Suriyeli sığınmacı ve mültecilerle ilişkilerin belli bir mesafeden gerçekleştiğini görüyoruz. Fakat bu oran bile, toplumsal ilişkilerin başladığının göstergesi sayılabilir. Gaziantep'li komşuların özel alan olan hane/ev içine gerçekleşen ziyaretlerinin oranı (%19) ile Suriyeli komşuların kendi aralarında gerçekleştirdikleri özel alan yani hane içi gidip gelme oranları (% 23) anlamlı bir fark barındırmamaktadır. Bunun nedenleri arasında, yeni toplumsal ilişkilerin inşasında kendini gösteren önyargı kadar, bu türden komşuluğun herkes için yeni olmasının ve politik, dilsel ve kültürel sebeplerin de rol oynaması gösterilebilir. Ama şurası her iki taraf açısından net bir şekilde ortaya çıkmaktadır: Görüşme ve karşılaşmaların çoğu kamusal mekânlarda gerçekleşiyor (Cengiz, 2015; Harunoğulları & Cengiz, 2016) ve hem yeni gelen Suriyelilerin hem de daha önceden o kentte, mahallede, çarşıda yaşayanlar arasında belli bir mesafenin azalma emarelerine rağmen güçlü hâlâ korunduğu ortaya çıkıyor. Örneğin görüştüğümüz Suriyelilerin neredeyse yarısı (% 49,3) hiç Türk ya da Gaziantep'li arkadaşının olmadığını beyan etmiştir. % 12'si bir Gaziantep'li arkadaşı olduğunu söylerken, % 38,5'i birden fazla Gaziantep'li arkadaşı olduğunu beyan etmiştir. Bu oranlar oldukça yüksek ve düşündürücüdür. Fakat şu anlamları da, nedenlerini içerecek şekilde, çıkarmamız fazla zor olmayacaktır: Birincisi, ildeki resmi nüfusu 400 Bini geçen Suriyeliler ve Gaziantep'li arasında, bunca geçen süreye rağmen (hâlâ) güçlü ve somut bir sosyal

mesafenin varlığını koruduğudur. İkincisi, Gaziantep'teki bir Suriyeli, hiç Türk bir arkadaş ya da sosyal çevreye ihtiyaç duymadan yaşamını idame ettirebilecek bir Suriyeli ilişki ağının parçası olabiliyor ki, etkileşim ve uyum süreçlerinde üzerinde durulması gereken noktalardan birisi tam da burasıdır.

Bu verilere rağmen, Gaziantep saha araştırmasında 1824 Suriyeliye komşularıyla aralarındaki sorunlara dair sorular da soruldu fakat ortaya mültecilik, göç ve sığınmacılık gibi olağanüstü koşullardaki cevapların içerdiği “politik doğruculuğun” baskın olduğu bir tablo çıktı. Suriyelilerin komşularıyla olan mesafenin, aynı zamanda iyi ve sorunsuz ilişkiler olarak yorumlandığı anlaşılıyor. Fakat Suriyelilerin Gaziantep'li komşularıyla olan ilişkilerde dikkat çekici bir oran da açıklamayı gerektiriyor. Görüşülen Suriyelilerin % 25,6'sı Gaziantep'li komşularının evlerine oturmaya geldiğini belirtmişlerdir. Bu oran Suriyelilerin Gaziantep'li komşularının evlerini ziyaret etme (% 19 civarı) oranlarından yüksektir ki, bu fazlalığın daha çok neredeyse tamamı kirada oturan Suriyelilerin oturdukları evlere ziyaretler (kontrol, kira tahsilatı, şikayet ileme vb.) şeklinde olma ihtimali akla daha yatkın görünüyor. Aynı zamanda bu oranın bir öncekine (Suriyelilerin Gaziantep'li evlerini ziyaret etmeleri) nazaran yüksek olmasında, yabancı olmanın, beklemenin de etkisi olduğu muhakkaktır. Yine daha önce de değinildiği üzere komşuluk ilişkilerinde pişirilen yemek, taziye ve minimum hane ziyaretlerinin varlığı yabancılığa yoksulluğun da eşlik ettiğini gösteriyor. Bütün bunlar, birlikte işleyerek, yavaş yavaş kırılma emarelerine değindiğimiz Suriyeliler ve Gaziantep'li arasındaki mesafe duvarlarının varlığına da işaret ediyor. Dolayısıyla çok etkenin birlikte işlediği ve şekillendirdiği bir sonuç karşımızda durmaktadır. Fakat taziye ve yas gibi artık kamusal alanlara taşmış, daha eşitleyici ve barışçıl bir duruş gerektiren süreçler üzerinden ilişkilerin kurulmaya başlaması da dikkate değerdir. Pek tabii bütün bu süreç ve etkenlere, kentsel hayatın beraberinde getirdiği ve dayattığı atomize olmuş bireyselleşmeyi, ekonomik zorlukları ve iş ve çalışmanın insanların gündelik hayatında kapladığı çok uzun zaman dilimlerini de katmak gerekiyor.

3. Suriyelilerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel görünümü

3.1. Eğitim durumu

Bilindiği üzere, göç ya da mültecilik olgusunda en önemli süreçlerin başında, yeni gelenlerin mevcut toplumsal hayatın içine işle, eğitimle, çalışmayla ve karşılıklı etkileşimle dahil olmaları yer almaktadır. Bu durum Gaziantep ve Türkiye'deki Suriyeliler için de geçerlidir.

Saha çalışmasından elde edilen verilere göre Gaziantep'te görüştüğümüz 1824 kişinin % 26,4'ünün okuma yazması yok. % 55 civarında ortaöğretim eğitime sahip bir kesime karşılık, ilkokul mezunlarının oranı % 28,8'dir. Gaziantep'teki Suriyelilerin % 10,8'i üniversite mezunuyken, Lisansüstü dereceye sahip olanların oranı % 1'in altında kalmaktadır. Dolayısıyla bu oranlar bizlere, çoğunluğu ortaöğretim eğitimi bir Suriyeli profili çıkarmaktadır. Fakat asıl dikkat çekici olan, okur-yazar olmayan % 26,4'e ilaveten okur-yazar ama diploması olmayan % 7'lik kesim. Her seviyede kadınlar aleyhine olan eğitim eğrisinin orta öğretimde eşit oranlara yaklaşması Suriyeli genç nüfusun eğitimi de bir kaldıraç olarak kullanıp uyum ve karşılıklı değişimde dil bilme unsurunun da eklenmesiyle sahip olacağı fırsat ve potansiyellerdir. Zira eğitimden bağımsız olarak, Türkçe dil seviyelerine bakıldığında kadınların erkeklere göre, yaşlı kuşakların genç kuşaklara daha geride olduğu bir eğri çıkıyor karşımıza. Fakat ortaöğretimdeki kadın-erkek oranlarının yakınlığı dil, uyum, değişme ve etkileşim için yeni imkânlar taşıyabilecek potansiyel olarak durmaktadır. Bunu doğrulayacak sonuçlar, hanelerde okula devam eden çocuk sayısında bulunuyor. Zira okullaşma oranlarının Suriyeli okul yaşındaki çocukları da içermesi mülteci olgusunun en hayati yanlarından birisidir. Hanelerin % 58'inde en az bir çocuk okula gitmekte ve okula devam edenlerin neredeyse tamamı (% 98) devlet okullarına gitmektedir.

3.2. Konut ve yaşam alanlarının genel özellikleri

Gaziantep başta olmak üzere, Türkiye’de Suriyeli mültecilerin en yoğun bulunduğu kentlerde konut ve barınma sorunlarının ortaya çıkması, kiralara fahiş oranlarda yükselmesi, yaşama uygun olmayan mekânların kiraya verilmesi, beraberinde pek çok sorunu da getirdi. Yüksek kira fiyatları en çok göze çarpsa da, insan sağlığını tehdit edecek boyutlardaki kötü koşullarda yaşamak zorunda kalan on binlerce Suriyeli sığınmacının olduğu bilinmektedir. Bütün yanlış yorumlamalara rağmen, kira ve diğer rantlar üzerinden Suriyeli nüfusun kentlere aktardığı çok ciddi bir parasal kaynaktan bahsetmek de mümkündür. Hal böyleyken, Gaziantep kent merkezinde Suriyelilerin nasıl konutlarda yaşadıkları da önem arz eden bir husus olmaktadır. Bazı mahallelerde kepenkler arkasında, dükkân olarak inşa edilip, sonra Suriyelilere kiraya verilen ‘evlerden’ kentin orta üst sınıflarının yaşadığı nevezuhur mahallelere kadar her sokak ve köşede mutlaka Suriyelilerin yaşadığı mekânlarla karşılaşmak, güncel nüfusunun beşte birinin mültecilerin oluşturduğu bir şehir için sıradan bir olaydır. Fakat bu çok katmanlı ve farklı demografinin evlerinin % 97,8’i kiralanmıştır. Dolayısıyla bu, yaklaşık dört yüz bin Suriyelinin Gaziantep il genelinde yeni kiracı olarak konut piyasasında arz yarattıkları ve buna mukabil kaynak aktardıkları anlamına geliyor. Yine aynı soru üzerinden yani konut tipinden hareket edildiğinde, Suriyelilerin % 49,3’ünün müstakil ev olarak tasnif edilen, aslında eski gecekondu bölgelerinde çoğu bir ya da iki katlı bağımsız evlerde, % 44,3’ünün apartman dairelerinde yaşadığı tespit edilirken, yaklaşık % 5’inin dükkân ya da depo benzeri mekânları ‘ev’ olarak kullandığı ortaya çıktı. Yine aynı sorunun devamında evin kaç göz odadan oluştuğu sorusuna çoğunlukla 2-3 oda şeklinde cevap verilirken, görüştüğümüz Suriyeli hanelerin % 10’luk kesimi 1 odalı evlerde yaşıyor. % 12’lik kesim 4 odalı evlerde yaşadığını beyan etmiş fakat 4 odalı yerlerde yaşayanların mahallelerine ve bölgelerine bakıldığında, tamamına yakınında birden fazla ailenin bir arada yaşadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilk bakışta lüks çağrışımı yaptıracak dört odalı ev, aslında çok yoksul bir kaç ailenin bir arada yaşadığı haneden ibaret olduğu görülmektedir.

Bütün kötü koşullara rağmen, Suriyelilerin % 54’ünün aylık ödedikleri kira ortalaması (Aralık 2017 fiyatlarıyla) 500 TL civarındadır. Suriyelilerin % 99’u Gaziantep gibi kiralara çok yüksek seyrettiği bir kentte aylık 1000 TL’ye kadar kira ödedikleri görülüyor.

3.3. İş, çalışma, gelir ve gider kompozisyonları

Suriyelilerin gider kalemlerinde, beklenene göre, bu denli yüksek kira fiyatlarının özel bir kalem tutacağı aşikârdır. Zaten saha bulgularında da Suriyeliler, haneye giren paranın % 37,4’ünün kira gideri olarak çıktığını, % 30’unun elektrik, su ve telefon gibi faturalara, % 13,2’sinin mutfak harcamalarına gittiğini beyan etmişlerdir. Hanenin gider kalemlerinde en düşük oran sırasıyla sağlık, giyim ve eğitime ait. 2017 itibarıyla Suriyelilerin devlet okullarına kabulü eğitim harcama kalemlerinde hane lehine bir düzelme getirirse de kira ve diğer kalemlerin baskınlığı göze çarpıyor.

Suriyelilerin bu gider tablosunda, gündelik alış-verişlerini yaptıkları mekânlar hem onların geliriyle ilgili bir fikir vermekte hem de Gaziantep’in Halep gibi tarihi, ticari ve kültürel bir merkeze coğrafi yakınlığının da etkisiyle, ekonomi odaklı bir Suriyeli ağının oluşmaya başladığına dair ipuçları vermektedir. Çünkü araştırmaya katılan Suriyelilerin neredeyse tamamına yakını, Suriye’ye özgü bütün gıda ve tüketim kalemlerine Gaziantep’te kolayca ulaşabildiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda alışverişlerini, % 64,4’ü bakkallardan, % 61’i semt pazarından yaptıklarını belirtmişlerdir. Bunu doğrulayan gelişme de Gaziantep’te her mahallede artık Suriyelilerin işlettiği bakkalların, dükkânların açılması ve semt pazarlarında özellikle düşük gelir grubunda yer alan bütün kesimlerin uğradığı semt pazarlarındaki Suriyeli işyerlerinin artması. Yani semt pazarı ve bakkallar üzerinde yoğunlaşan Suriyeli alış-verişinin maddi temelleri kadar kültürel temelleri de bulunmaktadır.

Bunca ağır hayat koşullarında kayda değer bir Suriyeli emek ve işgücünün Gaziantep’teki her sektöre dağılarak çalıştığı da ortaya çıkmıştır. Görüştüğümüz Suriyelilerin % 32’si kendi işinde ya da başka bir işte ücretli olarak çalıştığını belirtmiştir. % 6’sı daha önceleri çalışırken şimdi çalışmadığını,

% 59,3'ü çeşitli nedenlerle (yaşlılık, çocuk bakımı, engellilik, yaralanma) çalışmadığını, sadece % 1,8'i aradığı halde iş bulamadığını söylüyor. Çalışanların % 52'si ilk işinde devam ederken, % 42 gibi bir oran bir kaç iş değiştirdiğini söylemiştir. Benzer biçimde çalışma koşulları olan her hanede birden fazla kişi çalışıyor ve gelir getirmeye çalışıyor. Bunca ağır çalışma koşulları ve beden kuvvetine dayalı işlere rağmen, Suriyeli hanelerin ortalama geliri 2017 Aralık ayındaki asgari ücret olan 1.400 TL civarındadır. % 17'si 1500 ila 2000 TL arası gelire sahipken, % 11'i 2000 ila 3000 TL, % 3,6'sı 3000 ila 4000 arasında gelire sahip. Suriyeli hanelerin sadece % 1'i 5000 TL ve üzeri gelire sahiptir.

Çalışma hayatındaki dramatik tablo ve gerçek çalışanların % 88,4'ünün sigortasız-güvencesiz işlerde çalıştığını beyan etmesinde çıkıyor. Bu tür hukuki bir güvenceden yoksun çalışmanın, sadece Suriyeliler için değil herkes için ama en çok da mülteci ve yabancılar için her türlü sömürüye açık hale gelmekle eşdeğerdir (Sariteke, Kahraman, & Aydın, 2018). Bu durum, pek çok sektörde kayıt dışı Suriyeli istihdamının en büyük nedenini teşkil ediyor. Zira Suriyelilerin ancak % 5,2'si sigortalı bir işte çalışıyor görünüyor. Aynı zamanda % 80 civarında çalışan Suriyeli özel sektörde istihdam edilmektedir. Yine çalışanların % 38'i mevsimlik ya da geçici işlerde çalışırken % 62'si sürekli işlerde istihdam edilmiştir.

İş ve çalışmadaki en dramatik tablolardan birisi, hanenin ya da ailenin çalışanlarının kimlerden oluştuğu sorusunda karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli hanelere/ailelere gelir getirenlerin % 48'i babalar iken, % 3'ü anneler, % 20'si amca, dayı, yeğen, kardeş gibi geniş hane bireyleridir. Ama asıl dramatik sonuç aileye gelir getirenlerin % 29'unun çocuklardan oluşmasıdır. Yedi yıllık mültecilik ve sığınma süreçlerinde, okula devam edemeyen, bir şekilde eğitim hayatından kopan ve yedi yıl sonunda bu şansı kaçırmış olan yoksul mülteci hane çocuklarının çalışmaya başladıkları söylenebilir. Bu sonuç da, özellikle ilerleyen süreçlerde zamanında ve doğru eğitim politikalarının ne kadar hayati ve belirleyici olduğunu bir kez daha teyit ediyor.

3.4. Kentte Suriyeli ağlarının oluşması

Bilindiği gibi her sosyal yapı kendi ilişki ağlarını göreceli olarak yeni üretir, şekillendirir ya da yeniden düzenler. Göç ve mülteci olgusunda da, yeni toplumsal koşullarda her sosyal birim daha büyük toplumsal yapılarla yeni ilişkiler kurarken kendi içinde de bir takım ilişki kalıplarını yeniden yorumlar, zamana ve mekâna yeniden uyarlar (Bieder, 1973; Genç, 2017). Bir sosyal birimi hem özerk hem de diğerlerine bağımlı kılan tam da bu davranış kalıplarındır. Toplumsal hayatın sürekliliği ve esnekliği bu uyum gösterme ya da direnç kabiliyetinin kapasitesiyle alakalıdır. Bu durum göç ve mültecilik koşullarında daha da belirginlik kazanır. Dolayısıyla herhangi bir sosyal yapıdaki bir birim, hiç bir zaman edilgen değildir; kendi gücü ve kapasitesi oranında mevcut olana katılırken kendi ağlarını ve bağlantılarını da oluşturarak kendi varlığını yeniden kurar ve şekillendirir. Sözümlü ettiğimiz bu olgunun en iyi izlenebileceği alanlardan birisi de Gaziantep'teki Suriyelilerin oluşturmaya başladıkları ağlardır. Ağların oluşması, sınıfsal konum, eğitim, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin durumlarına göre değişkenlik göstereceği de muhakkaktır.

Gaziantep, Suriyelilerin demografik yoğunluğunun yanında, kentin sahip olduğu iş ve çalışma imkânları, sanayisi, Halep'e yakınlığı, Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki geçiş ve uğrak yeri olması hasebiyle, kendine has bazı özellikleri barındırdığı muhakkaktır. Suriyelilerin kitlesel geçişlerinden önce de Gaziantep'in her daim Halep ve Suriye'nin kuzeyiyle olan derin tarihsel ve kültürel bağları, kenti şekillendirdiği gibi, kente yerleşen Suriyelileri de şekillendirmektedir. Dolayısıyla kentteki Suriyelilerin inşa ettiği ya da geliştirdiği ağlar üzerinde bütün bu saydığımız olguların etkisi söz konusudur.

Suriyelilerin Gaziantep'te kaldıkları süreler arttıkça kentin iş, çalışma, eğitim, medya ve ticaret dünyasına dâhil olmaları da daha belirginlik kazanıyor. Aradan geçen yedi yıla bakıldığında, 2011 öncesinde kurulan ve daha çok akrabalık ya da ticaret ilişkileriyle şekillenen ağların üzerine yenilerinin, daha net bir ifadeyle, akrabalık ve ticaret dışında ücretli emek ve orta sınıf eğitilmiş

profesyonelleri de içine alan, onların da şekillendirdiği yeni ağların ortaya çıktığını söylemek mümkün görünüyor.

Gaziantep saha araştırmasında herhangi bir işte çalışan Suriyelilere hangi yöntem ve kanalları kullanarak iş bulduklarını sordüğümüzda, % 47'si Gaziantep'te yaşayan Suriyeli tanıdıklar, % 15, 3'ü Türkiyeli tanıdıklar vasıtasıyla iş bulduğunu söylerken % 31,5 gibi yüksek bir oran kendi çabasıyla iş bulduğunu belirtiyor. Aracı kurumları vasıtasıyla iş bulanlar da toplamda % 5 civarında bir orana tekabül ediyor. Bütün bu sonuçlar ve gelişmeler, Gaziantep'teki özellikle iş ve çalışma hayatında Suriyelilerin ciddi bir emek girişinin yanında kendilerine ait ağlar geliştirdiklerini gösteriyor. Yukarıda az önce değindiğimiz çalışanların neredeyse yarıya yakınının birden fazla işe girip çıkması, iş ve alan değiştirmesi, Suriyelilerin ilişki ağlarını genişletip kurumsallaştırıyor. Buna benzer sonuçlar göç olgusunun yaşandığı hemen her toplumda görülen durumlardır. Kayıt dışılık, düşük ücret ve emek istismarına açık bu yapıya rağmen, Suriyelilerin Gaziantep'te kendi iş ve çalışma ağlarını oluşturarak ekonomiye dâhil oldukları açıktır.

Bu ağ oluşturma süreçlerindeki en olumsuz ve beklenilen durum da kuşkusuz, kayıt dışılık, geçici koruma statüsünde olmak, emek arzının iş arzından çok daha yüksek oranda olması gibi etkenler, eğitim durumu, yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun, Suriyeli çalışanları, işverene karşı zayıf ve savunmasız bırakıyor. Zira araştırmadaki sorulardan bir tanesi, ücret anlaşmazlığı hususundaydı ve işe girerken işverene ücret pazarlığı yapıp yapılmadığı ve işverene karşı hakkın savunulup savunulamayacağıyla ilgiliydi. Bu soruya, Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu, % 67 oranında hiçbir pazarlığın yapılmadığı cevabını vermiştir. İş bırakıp yeni bir iş arayacağını söyleyenlerin oranı % 27 civarında. Ama asıl cevap % 47 oranında Suriyelinin hiç itiraz etmeyeceğini ya da etmediğini ifade etmiş olmasıdır. Fakat her şeye rağmen, kentteki iş ve çalışma ağının gelişmesi % 30 civarında da olsa bir itiraz ve arayış kapısının doğduğu işaret ediyor. Göç ve mültecilik olgusundaki ilkel kapitalist birikimin kaynaklarının önemli ipuçlarının bu tür ilişkiler ve durumlarda saklı olduğu bir gerçektir (Amin, 2009). Çünkü iş bulmak ve çalışmak, ücret ve haksızlıklar bir yana, yeni gelinmiş yerde tutunabilmenin ilk adımlarından birini oluşturduğu için, büyük oranda bir kabul söz konusudur. Türkçe bilmemek iş bulamamada en büyük eksiklik olarak görülürken, eğitim eksikliğinin en sonda yer alması, aynı zamanda Suriyelilerin Gaziantep'te de inşaat ve tarım gibi emek-yoğun üretim yapılan iş kollarında istihdam edildiğini de bize gösteriyor (Ertürk, 2016). Benzer şekilde aynı cevaplar arasında tecrübe eksikliği, tanıdık olmaması ve önyargıların eğitimden daha yüksek oranlarda çıkması bu emek yoğun çalışmayı doğrulayan cevaplara dâhil edilebilir. Gaziantep'te en çok hangi sorunla karşılaşıldığı sorusuna verilen cevaplarda dil bilmemek (% 55,5), işsizlik (% 49,4) en başı çekmektedir. Her türlü emek yoğun ağır işlerde çalışmaya rağmen hem bu soruya hem de hanede çalışan kişi sayısında verilen işsizlik cevaplarından anlaşılacağı üzere, emek yoğun iş ve çalışma kollarındaki iş arzı talebi karşılamadığı için ücretler ve çalışma koşullarında bir iyileşmenin olması zor görünüyor; bir de bütün bunlara geçici koruma statüsü altında farklı ve kendini yabancı olarak addettiği toplumda yaşama ve tutunma çabası eklendiğinde katmerlenen bir ağır iş ve çalışma hayatı ortaya çıkıyor. Fakat her şeye rağmen, bir Suriyeli iş ve çalışma ağının oluşmaya başlaması dikkate değerdir.

3.5. Evlilik

Evlilik her zaman topluluklar arasındaki ilişkilerin kurulmasında ve sürdürülmesinde (bazen de olumsuz anlamda bozulmasında) çok hayati bir konumda olmuştur (Smits, 2009; Song, 2009). Dolayısıyla antropolojide kadın, evlilik ve aile bağlarıyla kurulan ilişkilerin hem stratejik hem çok hayatiyeti hep kabul edile gelen bir görüştür. Modernlik öncesi toplumlarda evlilik ve kandaşlıkla kurulan akrabalık ilişkilerinin seyri, tarım toplumlarında farklı bir noktaya evrilmiş olsa da evlilik kurumunun topluluklar arası sağladığı imkânlar modern toplumlarda da varlığını sürdürmüştür. Göç, sığınma, mültecilik veya yeni bir toplumsal sistemde yer etme çabasının en bariz görüleceği alanların başında evlilik gelmektedir. Pek çok yerde ve bölgede göçebe toplumların yerleşik hayata geçmesinde,

kalıcılık sağlamasında yerleşik ve göçebe toplumlar arasında kurulan evlilik ilişkileriyle başladığı biliniyor (Gültekin, 2009).

Benzer şekilde Gaziantep'teki Suriyeliler arasında evlilik ilişkilerine baktığımızda, kadın ve aile üzerinden inşa edilmeye çalışılan bir toplumsal ağın varlığı da dikkat çeker. Söz konusu araştırmadan elde edilen bulgulara baktığımızda, görüştüğümüz 1824 hanede toplam 727 evlilik Türkiye'de gerçekleşmiş görünüyor. Bu evliliklerde Türkiyelilerle yapılan evlilikle dikkat çekicidir. Bekleneceği üzere, Türkiye vatandaşı erkeklerle evlenen Suriyeli kadın sayısı, Türkiyeli kadınlarla evlenen Suriyeli erkek sayısından fazladır. Bir toplumsal yapıya sonradan dâhil olan ya da olmak isteyen grupların ortak davranışını yani yerleşik, önceden orada olan topluluğa kız vererek evlilik tesis etmeyi Gaziantep'teki Suriyelilerin davranışında da görülüyor. Gerçi, genellemek ve kesin bir yargıda bulunmak için oldukça düşük bir sayı olsa da, genel toplumsal işleyiş temayülünün burada da işlediğine kuşku yoktur. Dolayısıyla evlilik aynı zamanda mevcut toplumsal sistemdeki ağlara dâhil olmanı en kestirme ve garantili araçlarında birisi gibi durmaktadır (Bugelski, 1961; Kargın, 2018; Küçükşen, 2017). Diğer bir ifadeyle, kadınlar ve evlilik üzerinden kurulmaya başlayan bir toplumsal etkileşim ve ilişkiler ağının (henüz zayıf da olsa) varlığının görünür olmaya başladığı anlaşıyor. Suriyelilerin eğitim sistemine daha çok dâhil olması, Gaziantep'teki kalış süresinin uzaması, iş ve çalışma hayatının her evresinde çoğalacak ve farklılaşacak etkileşim ve karşılaşmalarla, bu türden bağlantı ve ilişkilerin giderek artacağını ve çeşitleneceğini öngörmek zor değildir.

Sonuç

Son yedi yıllık süreçte Gaziantep'te sığınmacı ve mültecilik olgusunun çok dinamik ve değişken bir yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Toplumsal hayatın akışı ve işleyişi içinde, bütün zorluk, yenilik ve farklılıklara rağmen, insan ilişkilerinin bir biçimde yeni davranış örüntüleri, formlar ve ağlar yarattığı, ortaya koyduğu görülüyor. Toplumsal hayatın sürekliliği içinde belli başlı gerilimler, gerilmeler, iletişimsizlik, önyargı, yok sayma gibi yine toplumsallığın ürettiği pek çok sorunun farklı noktalara evrilebileceği, beklenmedik çözümler üretebileceği görülüyor. Bu durum, Türkiye gibi sürekli göç olgusuyla beraber var olan bir tarihsel ve toplumsal yapıda, mülteciliğin ve çok ani yoğun toplumsal aktörel katılımların ortaya çıktığı dönemlerde bile, süresi ve sınırları net olmamakla birlikte, her daim yeni çözümler ve davranış örüntülerinin ortaya çıkabildiği bir gerçeklikle de karşı karşıya bırakabiliyor bizleri. İçinde bulunduğumuz dönemlerde Türkiye'nin son dört beş yıldır her bakımdan yeni karşılaştığı büyük sığınmacı ve mülteci dalgasında, her kentin, her bölgenin hatta her mahalledeki sosyal birimin ve toplumsal ilişkilerin son derece özgün ve farklı etkileşimler geliştirebildiğini gördük. Gaziantep de, sözünü ettiğimiz ve yüzbinlerce mültecinin yaşadığı kilit kentlerden ve illerden birisi. Suriye'ye sadece coğrafi yakınlığıyla değil, geçmiş birikimi, sanayisi ve dinamik demografisiyle Suriyeli sığınmacı olgusunun bütün yönleriyle karşılaşan, yüzleşen bir kent görünümü arz ediyor. Gündelik hayat içindeki iş, çalışma, eğitim, sağlık, dil gibi onlarca başlığı teşkil edecek sorunların yanında, araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi, Suriyelilerin kentle, ekonomiyle, mahalleyle kurdukları ve derecesi farklılıklar arz eden yeni ve ümit verici toplumsal ilişkilerin varlığı da söz konusu. Yine araştırma sonuçlarında aktardığımız verilerden anlaşıldığı üzere, çalışma, iş, eğitim, gelir, harcama, toplumsal karşılıklı etkileşim, evlilik gibi pek çok başlıkta, bütünüyle bir uyum, entegrasyon ya da sorunsuzluktan söz edilemese de, toplumsal hayatın gündelik akışı içinde, yeni karşılaşmaların, yeni etkileşimlerin ve yeni ağların inşa edilmeye başlandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- (IOM), I. O. f. M. (2018). *World Migration Report 2018*. Retrieved from Geneva:
- Agadjanian, V. (1999). Post-Soviet Demographic Paradoxes: Ethnic Differences in Marriage and Fertility in Kazakhstan. *Sociological Forum*, 14(3), 425-446.

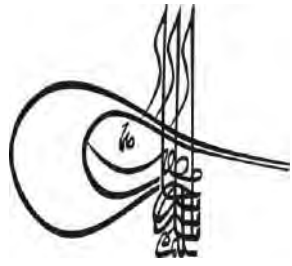
- Agadjanian, V., Yabiku, S. T., & Cau, B. (2011). Men's migration and women's fertility in rural mozambique. *Demography*, 48(3), 1029-1048. doi:10.1007/s13524-011-0039-y
- Aldous, J. (1962). Urbanization, the Extended Family, and Kinship Ties in West Africa. *Social Forces*, 41(1), 6-12.
- Amin, S. (2009). Dünya Yoksulluğu Yoksullaşma ve Sermaye Birikimi. *Mülkiye*, 33(262), 89-97.
- Anthias, F. (2014). Beyond Integration: Intersectional Issues of Social Solidarity and Social Hierarchy. In F. Anthias & M. Pajnik (Eds.), *Contesting Integration, Engendering Migration - Theory and Practice* (pp. 13-36). London: Palgrave Macmillan.
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Playing Border Politics with Urban Syrian Refugees Legal Ambiguities, Insecurities, and Humanitarian Assistance in Turkey. *Movements*, 3(2), 81-102.
- Balaman, A. R. (1982). *Evlilik ve Akrabalık Türleri*. İzmir: İleri Kitabevi.
- Başak, Z., & Saraçoğlu, D. Ş. (2011). Sermayenin Mekân Arayışı, Kapitalist Üretim İlişkilerinde Değişim ve Yeni Sanayi Odakları: Gaziantep, Quo Vadis? İçinde M. N. Gültekin (Ed.), *"Ta Ezelden Taşkındır..." Antep* (ss. 413-443). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bieder, R. E. (1973). Kinship as a Factor in Migration. *Journal of Marriage and the Family*, 35(3), 429-439.
- Bozarslan, H. (2010). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi - Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarslan, H. (2012). *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi - Arap İsyanlarından Önce ve Sonra* (M. I. Durmaz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bugelski, B. R. (1961). Assimilation Through Intermarriage. *Social Forces*, 40(2), 148-153.
- Cengiz, D. (2015). Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği. *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 101-122.
- Choi, K. H. (2014). Fertility in the context of mexican migration to the united states: A case for incorporating the pre-migration fertility of immigrants. *Demographic Research*, 30(1), 703-738. doi:10.4054/DemRes.2014.30.24
- Dahi, O. S., & Munif, Y. (2012). Revolts in Syria: Tracking the Convergence Between Authoritarianism and Neoliberalism. *Journal of Asian and African Studies*, 47(4), 323-332. doi:10.1177/0021909611431682
- Erlich, R. (2014). *Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What the World Can Expect*. New York: Prometheus Books.
- Ertürk, S. A. (2016). *Tarımsal Faaliyetlerde Çalışan Suriyeli Sığınmacılar: Altınözü (Hatay) Örneği /Refugees working in agricultural activities: a case study of Altınözü (Hatay)*. Paper presented at the TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu / International Geography Symposium, 13-14 Ekim 2016 /13-14 October 2016, Ankara
- Foster, B. L., & Seidman, S. B. Network Structure and the Kinship Perspective. *American Ethnologist*, 8(2), 329-355.
- Genç, F. (2017). Migration as a Site of Political Struggle An Evaluation of the Istanbul Migrant Solidarity Network. *Movements*, 3(2), 117-132.

- Geniş, Ş. (2011). Gaziantep'te Göçmen Hane Profilleri ve Kentle Bütünleşme Dinamikleri. İçinde M. N. Gültekin (Ed.), *"Ta Ezelden Taşkıdır..." Antep* (pp. 335-370). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geniş-Adaş, S. (2009). Gaziantep Kırsalında Sanayileşme ve Toplumsal Değişim: Dülük Köyü Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 21-48.
- Gjerde, J. (2003). *From Peasants To Farmers - The Migration From Balestrand, Norway, to the Upper Middle West*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gültekin, M. N. (2009). Köyde Yerleşme, Statü ve Güç ilişkisi: Aile ve Akrabalığın Gizil Kodları. *Folklor Edebiyat*, 15(57), 111-129.
- Gündüz-Hoşgör, A. (2011). Kadın İstihdamı Üzerinden Marka Şehir Gaziantep'i Yeniden Okumak. İçinde M. N. Gültekin (Ed.), *"Ta Ezelden Taşkıdır..." Antep* (pp. 491-512). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harunoğulları, M., & Cengiz, D. (2016). *Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Analizi: Hatay (Antakya) Örneği / Spatial analysis of Syrian immigrants: Case of Hatay (Antakya)*. Paper presented at the TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu / International Geography Symposium 13-14 Ekim 2016 /13-14 October 2016, Ankara.
- Heinrich, A., & Anderson, R. L. (1971). Some Formal Aspects of a Kinship System. *Current Anthropology*, 12(4/5), 541-557.
- Jabbar, S. A., & Zaza, H. I. (2014). Impact of conflict in Syria on Syrian children at the Zaatarı refugee camp in Jordan. *Early Child Development and Care*, 184(9), 1507-1530.
- Kargın, İ. A. (2018). War Hits The Women: Marriage as Syrian Women's Coping Mechanism and Its Impact on Turkish Women. *Turkish Studies*, 13(7), 31-45.
- Kocaman, T. (2008). *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Kronenfeld, D. B. (1975). Kroeber v. Radcliffe-Brown on Kinship Behaviour: The Fanti Test Case. *Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 10(2), 257-284.
- Küçükşen, K. b. (2017). Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum ve Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(5), 2399-2413.
- Memisoglu, F., & Ilgit, A. (2017). Syrian Refugees in Turkey: Multifaceted Challenges, Diverse Players and Ambiguous Policies. *Mediterranean Politics*, 22(3), 317-338. doi:10.1080/13629395.2016.1189479
- Mutlu, P., Mısırlı, K. Y., Kahveci, M., Akyol, A. E., Erol, E., Gümüşcan, İ., . . . Salman, C. (2018). Suriyeli Göçmen İşçilerin İstanbul Ölçeğinde Tekstil Sektörü Emek Piyasasına Eklemlenmeleri ve Etkileri. *Çalışma ve Toplum*(1), 69-82.
- Redfield, R. (1947). The Folk Society. *The American Journal of Sociology*, 52(4), 293-308.
- Rygiel, K., Baban, F., & Ilcan, S. (2016). The Syrian refugee crisis: The EU-Turkey 'deal' and Temporary Protection. *Global Social Policy*, 16(3), 315-320.
- Sariteke, İ., Kahraman, Ö. F., & Aydın, A. (2018). Türkiye'deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü ile İlgili Bir Analiz. *Turkish Studies*, 13(7), 383-396.
- Smits, J. (2009). Ethnic Inter marriage and Social Cohesion. What Can We Learn from Yugoslavia? *Social Indicators Research*, 96(3), 417-432.
- Song, M. (2009). Is Inter marriage a Good Indicator of Integration? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(2), 331-348.

- Stacher, J. (2012). *Adaptable Autocrats, Regime Power in Egypt and Syria*. Stanford: Stanford University Press.
- Stevens, M. R. (2016). The Collapse of Social Networks Among Syrian Refugees in Urban Jordan,. *Contemporary Levant*, 1(1), 51-63.
- TÜİK. (2015). Sayılarla Türkiye Gaziantep Adıyaman Kilis. TÜİK Gaziantep Bölge Müdürlüğü

İnternet Kaynakları

- http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik Erişim: 4.11.2018
- <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> Erişim: 4.11.2018
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim: 04.11.2018
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646> Erişim: 04.11.2018
- <https://data.worldbank.org/country/syrian-arab-republic> Erişim: 05.11.2018



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Tolga TİPİ - Doç. Dr. Şule TURHAN - Dr. Öğr. Üyesi Müge KİRMİKİL

This article was checked by iThenticate.

TÜRKİYE TARIMINDA ŞİRKETLEŞME ÇABALARI

İsmail Bülent GÜRBÜZ* - Gülay ÖZKAN**

ÖZET

Kırsal kalkınmada amaç, halkına zorlu yaşam koşulları sunan kırsal çevre koşullarının iyileştirilmesidir. Yüzyılın giderek artan rekabet koşulları, giderek daha sık görülmeye başlanan politik ve ekonomik darboğazlar tarımsal üreticinin ürününü planlayabilmesi, değerlendirebilmesi, etkili olarak pazarlayabilmesi, araçlardan kurtulabilmesi, büyük şirketlerin baskılarına karşı durabilmesi ve en önemlisi kurumsallaşabilmesi için şirket kurması zorunlu hale gelmiştir.

Fakat tarımsal işletmelerin genellikle küçük arazi yapısına sahip olması, sermayesinin yetersiz kalması, işletmelerin nasıl kurulacağını ve işletileceğini tam olarak bilinmemesi, bürokratik işlemlerin fazla olması, takip edilecek çok sayıda kanun ya da düzenlemenin olması bunların sıklıkla değişiyor olması, deneyimli eleman bulunamaması gibi nedenlerden dolayı şirketleşmeler istenilen düzeylerde değildir.

Mevcut olan tarımsal işletmeler arazinin yapısal özelliklerini yansıtır biçimde küçük ölçeklidir ve büyük şirketler karşısında dayanma gücüne sahip olmayıp rakiplerine göre daha yüksek kapanma oranlarına sahiptir ve büyük şirketlerle karşılaştırıldığında bu kapanma oranları hızla artmaktadır. Ayrıca tarımsal işletmelerin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH)'dan aldıkları pay ve karlılık oranları arzu edilir seviyelerde değildir.

Sürdürülebilir bir kırsal kalkınma ve yüzyılın gerek ekonomik gerek ekolojik gereksinimlerini karşılayabilmek için çiftçiler hibe devlet destekleri ve kar amacı gütmeyen kooperatiflerden ziyade diğer sektörlerde olduğu gibi özel girişime teşvik edilmeli, şirketleşme yolunda

*  Dr. Öğr. Üyesi Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi, E-posta: bulent@uludag.edu.tr

**  Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Email: gulayozkan@uludag.edu.tr

destek programları oluşturulmalı, hukuki süreçler kolaylaştırılmalı ve bu amaçla Ar-Ge yatırımları sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde tarımsal şirketleşme önündeki engellerin bir kısmı ortadan kalkabilir. Tarımda şirketleşme diğer sektörlerde olduğu gibi ilerleyebilir ve zenginleşen tarımsal üretici ile kırsal kalkınma sağlanarak kent kırsal dengesi korunmuş olur.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal İşletme, Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, Tarımda Şirketleşme.

CORPORATIZATION EFFORTS IN TURKISH AGRICULTURE

ABSTRACT

The purpose of rural development is to improve the harsh conditions of the rural environment, which provide challenging living conditions for its people. The increasing competitiveness of the century have made it necessary for farmers to set up a company to be able to cope with the political and economic bottlenecks, which are more prevalent than ever, to plan, evaluate, effectively market the product of the agricultural producer, to get rid of the intermediaries, to resist against the pressures of big companies and most importantly to institutionalize.

Agricultural companies usually have a small land structure and inadequate capital. Small farmers often do not know how to set up and operate a business, not familiar with the laws and regulations and lacked skilled employees. In addition there are too many regulations to comply with procedures tend to change frequently. Therefore, corporatisation levels in agriculture are not at the desired levels.

Existing agricultural enterprises are small-scaled to reflect the structural characteristics of the land. They do not have endurance against large companies; also have higher closure rates compared to their larger competitors. These closures are rapidly increasing compared to large companies. Moreover, In addition, the share and profitability ratios of agricultural enterprises from Gross Domestic Product (GDP) are not desirable levels.

In order to meet Sustainable Rural Development and the economic and ecological requirements of the century, farmers should be encouraged to engage in private initiatives, as in other sectors, rather than receiving grants, government support and support from non-profit cooperatives. Support programs must be set up to ease incorporation, legal processes should be simplified and investments to R&D should be increased for this purpose. Only in this way some of the barriers to agricultural incorporation can be eliminated. As in other sectors, the company in agriculture can proceed and the rural balance of the city is preserved by providing rural development with the growing agricultural producer.

STRUCTURED ABSTRACT

The agricultural sector is of great importance due to meets basic food needs of the people of the country, supply raw materials to the industrial sector, employment, national income and its effects on exports. Agriculture also plays an important role in balancing the migration from rural to urban and in maintaining social equilibrium.

It has been known that the purpose of a setting up an agricultural firm is to derive profit by decreasing production cost as a result of merging their operations, to demand institutionalization, to reach new markets and to gain power. However, there are problems in establishing agricultural production companies. Farms in Turkey are small to medium scale, still maintain the family business structure, own small and scattered land pieces and some existing larger agricultural firms often show oligopolistic intensity in the market therefore all these factors make it difficult for farmers to corporatize. The certain capital requirement to be able to set up an agricultural firm, inadequate number of educated people for this particular industry, lack of knowledge of how to set up and run a business, high tax, interest and exchange rates, market fluctuations, red tape, difficulty in finding skilled people are some of the setbacks that prevent farmers to establish desired level of agricultural firms.

The scope of this research constitutes third phase applicants for IPARD II Programme in Bursa Province in 2018 and the primary data obtained through face to face questionnaire surveys from 158 accepted proposals. In addition, previous research undertaken by public and private institutions and organizations and their appraisals on the subject have been made use of as a secondary data. All applicants were asked to participate in the survey and all completed questionnaires. The results were classified according to age groups. Risk factors were determined according to their significance levels by using the Likert scale. The relationship between age and the factors affecting entrepreneurship in agriculture has been analysed.

Findings of the study reveal that the most important problem of the relatively young people amongst the age groups is the lack of funding. State policies and variability of market structure stands out in the 31-50 age group with the highest number of participants. When the policies pursued in recent years in Turkey are examined, it is clear that there is no long-term approach based on scientific principles. It is certain that the way to access cheap and healthy food is not through importation in the agricultural countries, such as Turkey. The risks and uncertainties will increase if the input costs are not reduced and investment is not made to increase the young population in employment in rural areas. The third group, which consists of 25 people and includes applicants in the later ages, emphasized the lack of organisations and ineffectiveness of current organizations. Hence instead of horizontal expansion of dysfunctional but large and ineffective organisations, which unfortunately almost entire Turkey has been surrounded by them, the organisations with vertical structure, possess commercial knowledge and relevant professional career with professional managers who questions and act with common sense should be encouraged.

This study also defines rural development and the growth and explains the difference between them. The structure of agricultural enterprises in Turkey and the characteristics of agricultural industry are given. This research reveals that although “the agricultural enterprise registration system” was available, it was observed that *the system* could not be used because the fundamentals of the system has not yet been established. This restricts access to the desired data. Agricultural enterprises were analysed according to their ownership status by specifying land and corporation characteristics of agricultural enterprises. Finally the newly set up and liquidated company statistics of 2010-2012 by the Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey were discussed.

Rural development is the improvement of the rural environmental conditions that force human life. In the process of economic development, the absolute decline of the agricultural population and the agricultural labor force in the agricultural sector and the share of total employment is an inevitable result. The rural population in Turkey, which was 75% in the 1920s, fell to 23.7% in 2010. In total agricultural areas evaluated between 1990-2017, there is a decline of close to 20%. Between 1920 and 1960, around 45% of GDP was obtained from agriculture, but by 2017, it fell to 8%.

Agricultural company is an enterprise that produces food or fibre which is organized as a company Enterprise for tax purposes. The company is owned by shareholders and managed by the board of directors. The companies that produce the primary agricultural product themselves can be called “agricultural production company” and the companies that produce and process the primary agricultural product themselves can be called “agricultural production industrial company.” Agricultural operator ‘natural person who runs the business on behalf of himself or on behalf of the business, who is legal and economically responsible for the business, is either natural person or legal entity’. Agricultural enterprises are separated from associations with economic purposes and cooperatives with profit sharing.

While there are around 3.02 million agricultural enterprises in Turkey, the average operating size is 5.9 hectares. When examining agricultural enterprises in the country, it was determined that sufficient input and technology were not used. Turkey has a higher number of agricultural enterprises than many European countries, but when it comes to the average size of the enterprises, the picture is not as impressive as it appears. Partial land and small-scale agricultural business structure determine the economic scale of the agricultural business. It is seen that one third of the agricultural firms have a revenue of between 6.600 and 26.640 TL, while 22% of them have revenue of less than 6.660 TL. They are small enterprises that have less than 60% of agricultural operations.

62,3% of agricultural enterprises engage in both plant production and animal husbandry, 37,2% of them only produce vegetable and 0,5% of them only animal husbandry. Fruit producers are relatively larger when the structure of the business is examined while vegetable production companies are relatively small. Only 31,4% of the land owned by agricultural enterprises can be irrigated.

Agricultural enterprises having their own land decreased from 97,82% in 2006 to 96,57% in 2016. In this decline, operators running only their own land are noteworthy. This decline rate approaching 6% is a sign that landowners are turning to other areas due to the fact that the land is divided by inheritance and is very small and costly and unprofitable. This argument supports an increase in the number of businesses running both their own and others' land. Land run by its own farmer has been reduced by about 12%, while the percentage of land run by other farmers has increased by around 10%.

Agricultural Property Registration System (TİKAS) is available in Turkey, but because the data is not updated, the system is not at the desired level. This system is a database of address information, the size and type of the enterprise and all other features of the production of agricultural enterprises. These records consist of information obtained from the Ministry of Food, Agriculture and Livestock (GTHB), unions, cooperatives and other relevant institutions. GTHB and TÜİK signed a protocol for the use of the Agricultural Production Registration System (TUKAS) in 2013. TUKAS, Farmer Registration System (ÇKS) and Veterinary Information System (Cattle Husbandry, Ovine Livestock), updated data is provided to ensure continuity of work. ÇKS, as one of the requirements of the 'Agricultural Reform Implementation Project', has become effective as of 2001, under the agreement with the World Bank "Direct Income Support to the Farmer Registration System" Project.

When the numbers of companies established and closed between 2010-2017 were examined, a 72% decrease in the number of agricultural companies established within an 8-year period was observed. However, in the same period, there was a 42% increase in the number of companies throughout the country.

Compared to the total number of companies established, the number of companies that were established in 2010 decreased by 26% compared to 20% in 2017. In agricultural companies, the closing rate for each established company was 13% in 2010, while in 2017, this rate rose to 31%. While 23% of all agricultural enterprises established in 2010 were legal entities, this figure was only 27% in 2017.

When the legal structures of the companies established and closed are examined, a more severe picture is encountered. In 2010, 42% of each legal entity enterprise set up in the agricultural sector was closed and in 2017, this ratio reached 74%. While 126 agricultural joint stock companies were established in 2010, 183 agricultural joint stock companies were established in 2017. It is understandable that joint stock companies are widely preferred for reasons such as the ease of raising capital, sharing risk, limiting responsibility.

The way to ensure rural development in Turkey goes through emphasis on agriculture and farmers' needs. Increase in agricultural production not only will result that the farmers earn more but also diversify their product range. Increased rural employment and stabile workforce in agriculture will provide the urban/rural balance. The welfare of the farmer has been tried to be improved by non-profit cooperatives or by the public institutions and organizations which are not operated effectively and which are mostly managed by different laws depending on different organs and cannot be integrated. The farmer could not absorb the voluntary cooperative-like structures which could

not form a structure that could effectively meet the increasing urban demand as a result of the rapidly growing urbanization in the 2000s. Especially in the face of ever increasing numbers of chain markets, constantly fluctuating export rates and ever increasing import rates, farmers remains vulnerable.

Agricultural policies that have been created for many years have been limited to giving grants only for certain periods of time without training the farmer, without fully establishing the infrastructure.

In order to ensure rural development by solving the structural problems of Turkish agriculture, companies in agricultural production need to be encouraged. Agricultural enterprise will be an important tool in increasing agricultural productivity.

In the approach of solutions to agricultural organization problems, the necessary importance should be given to the organization of the company. Bu bağlamda devlet ve üniversite desteğiyle ulaşım ve verim açısından uygun yörelerde şirketleşme projesi başlatılmalı ve sonuçları tartışmaya açılmalıdır. In this context, with the support of the state and the university, the project of incorporation should be initiated in the appropriate regions in terms of transportation and efficiency and the results should be discussed.

Necessary laws must be enacted in order to prevent the going into monopolization in agricultural production through incorporation. Measures and inspections should be considered in advance in order to ensure production, especially without compromising quality and without disrupting ecology. Integrated sustainable rural development projects should be promoted. In Turkey, where incorporation in agriculture is still in an early stage, the state should support entrepreneurs in this regard. With incentive measures and supports, it should be ensured that not only large-scale farms and owners, but also middle and small-scale farmers should be involved.

The profit obligation should not be sought until the agricultural companies reach a certain stage and the necessary legal and financial aid should be provided for the organization.

Other integration models, such as mergers and acquisitions, need to be expanded in order to ensure vertical integration of agriculture and industry in Turkey.

Keywords: Agricultural Enterprise, Sustainable Rural Development, Agricultural Corporatization

Giriş

Tarım sektörü, ülke halkının temel gıda ihtiyacını karşılaması, sanayi sektörüne hammadde temin etmesi, istihdam sağlaması, ulusal gelir ve ihracat üzerindeki etkileri nedeniyle büyük öneme sahiptir. Tarım ayrıca kırsaldan kente göçü dengeleyerek toplumsal dengenin eşitliği ve sürdürülebilmesi açısından önemli bir rol üstlenir (TOBB, 2013).

Üreticilerin tarımsal üretim şirketi kurmaktaki amaçlarının güç kazanabilmek, birleşme sonucunda maliyetlerin düşmesi ile kazanç sağlamak, kurumsallaşmayı istemek, yeni pazarlara ulaşmak gibi nedenler olduğu bilinmektedir.

Fakat tarımsal üretim şirketi kurma konusunda karşılaşılabilecek sorunlar mevcuttur. Türkiye’de genellikle tarımsal işletmelerin orta ve küçük ölçekli olması, aile işletme yapısı

geleneğinin sürdürülmesi, arazi parçalarının küçük ve dağınık olması, ya da var olan bazı büyük tarımsal şirketlerin piyasada oligopolistik yoğunluk göstermesi şirketleşme çabalarını güçleştirmektedir. Tarımsal şirketlerin kurulması için belli sermaye gerekmesi, bu sektör için eğitilmiş insan sayısının az olması, işletmelerin nasıl kurulacağını ve işletileceğinin tam ve doğru şekilde bilinmemesi, vergilerin ve döviz kurlarının yüksek olması, piyasalardaki dalgalanmalar, bürokrasinin çok olması, deneyimli elemanların bulunamaması gibi sebeplerden dolayı şirketleşme istenilen düzeylerde değildir.

Bu çalışmanın ilk kısmında kırsal kalkınmanın tanımı yapılmıştır. İlerleyen kısımda Türkiye’de tarımsal işletmelerin yapısı ve tarıma dayalı sanayinin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda tarımsal işletmelere ait bir kayıt sistemi mevcut olmasına rağmen istenilen verilere ulaşmada bazı kısıtlılıklar bulunmaktadır.

Tarımsal işletmelerin arazi ve şirketleşme özellikleri belirtilerek mülkiyet durumuna göre tarımsal işletmeler incelenmiştir. Son olarak tarımsal işletmelerin şirketleşme çabalarının kırsal kalkınmadaki payı ve önemi belirtilerek bu alandaki şirketleşme hakkında bilgiler verilmiştir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından 2010-2017 yılına ait kurulan ve kapanan şirket istatistikleri belirtilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini araştırma bölgesi olarak seçilen Bursa ilinde IPARD II programı üçüncü başvuru döneminde kabul edilen 158 proje sahipleri ile yüz yüze anket yolu ile elde edilen verilerden oluşturmaktadır. Ayrıca, konu ile ilgili daha önce yapılmış olan araştırmalar, kurum ve kuruluşların yapmış olduğu değerlendirmelerden de faydalanılmıştır. Anket çalışmasında tam sayıma gidilmiş, 2018 yılında ilgili dokümanlar yaş grupları itibarı ile tasnif edilmiştir. Ankette risk faktörleri Likert ölçeği kullanılarak önem seviyelerine göre belirlenmiştir. Tarım alanında girişimciliği etkileyen unsurların yaş ile olan bağlantıları incelenmiştir.

Türkiye’de Tarımsal Kalkınma Çalışmaları

Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmaları Tarım Bakanlığı, ilgili kuruluşlar (Tarım İşleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), Kooperatifler, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) gibi) ve bankalar aracılığı ile yapılmaktadır. Bu kurumların bazıları hibe bazıları ise kredi ya da projeler için destek vermektedir.

Avrupa’da Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler arasında Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı (The European Network for Rural Development (ENRD)) kurulmuştur. ENRD, kırsal kalkınma politikasının, projelerinin, programlarının ve diğer girişimlerin pratikte nasıl çalıştığına ve daha fazlasını başarmak için nasıl geliştirilebileceğine yönelik bilgi alışverişi için bir merkez olarak hizmet vermektedir. ENRD, kırsal kalkınma projesi uygulayan gerçek ve tüzel kişiler arasında tecrübe paylaşımı, sınır ötesi iş birliklerinin kurulması ve iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması amaçlarına hizmet etmektedir (Anonim, 2018a).

Türkiye’de ise kırsal kalkınma için farklı sistemler denenmektedir. 28 Kasım 2017 tarihinde Ulusal Kırsal Ağı (UKA) tanıtılmıştır. UKA, kırsal kalkınma politikalarının etkin şekilde uygulanmasını sağlamayı ve kırsal kalkınma için yeni yaklaşımlar sunmayı ve iş birliği ile tecrübeleri paylaşmayı hedeflemektedir. UKA’nın kurulması ve faaliyetleri Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA), Kırsal Kalkınma Programı (IPA- Rural Development) kapsamında finanse edilecektir (Anonim, 2018a).

Ekonomik ilerleme aşamasında dünya genelinde öncelikler sanayinin gelişimine verildiği için kırsal alanda yaşayan ve tarımla geçimini sağlayan nüfusun ve dolayısı ile tarımsal işgücünün kente göre azalması ve toplam istihdamı oluşturan payının azalması kaçınılmaz olmuştur. Türkiye’de de benzer şekilde 1920’li yılları takiben bu yönde bir gelişme gözlemlenmiştir. 1920’lerde %75

seviyelerinde seyreden kırsal nüfus, 1950'lere kadar büyük bir değişim göstermemiştir (Narin, 2008, s.186). Ülke sanayisinin önemli bir gelişme kaydetmediği 1923-50 döneminin toprağa bağlı kaldığı görülmektedir. Ancak, 1950'li yılları takiben hem tarımda makineleşme politikasının izlenmesi hem de ülke nüfus artışı neticesinde, tarım alanlarının yetersiz kalması sonucu tarımsal uğraşından tarım dışına geçiş başlamıştır (Narin ve Öznazik, 2017). 1960'lı yıllarda hızlanan kırsal kesimden şehirlere yönelen hareketlenme, özellikle 1980 yılından sonra daha yüksek ivme kazanmış ve kırsal nüfus ciddi oranda azalmaya başlamıştır. 1980 yılında %56 olan tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı 1990'da %41'a, 2000 yılında ise %35'e düşmüştür. Bu oran 2012 yılında %22,7'ye gerilemiştir (Yılmaz, 2015).

Türkiye'nin, tarım ve orman alanlarına ait istatistikler tabloda paylaşılmıştır (FAO, 2018). Tablo 1 incelendiğinde tarımsal alanın oranının ülke alanının yarısı kadar olduğu görülmektedir. Kendisi ile benzer tarımsal alana sahip olan ülkelerle karşılaştırıldığında kırsal/kentsel alan nüfus oranı olarak Avrupa'da ki ülkelerden ayrılmamaktadır. Avrupa Birliğine yeni katılmış Polonya'nın diğer birlik üyelerine kıyasla daha yüksek kırsal kesim oranı onun hâlihazırda ekonomik gelişme süresinde olduğunun göstergesidir. Ancak Almanya Türkiye'ye benzer oranlara sahip olmakla birlikte aynı zamanda Avrupa'nın endüstri lokomotifidir durumundadır. Bu nedenle kırsal/kentsel nüfus bileşenlerinin daha detaylı incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 1. Bazı Avrupa Ülkeleri ve Türkiye'de Tarımsal Arazi Kullanım Oranları

Ülkeler	Yüzölçümü (1000 ha)	Top. Arazi (Bin ha)	Tarım Arazisi (Bin ha)	Tarım Arazisi/ Top. Alan (%)	Kırsal alandaki nüfus (%)	Kentsel Alan nüfusu (%)
Yunanistan	13 196	12 890	7 783	60	21,4	78,6
Fransa	54 909	54 756	28 767	53	20,0	80,0
İspanya	50 594	50 021	26 578	53	20,0	80,0
Almanya	35 738	34 890	16 725	48	24,3	75,7
Türkiye	78 535	76 963	38 561	50	25,6	74,4
Polonya	31 268	30 619	14 424	47	39,5	60,5
İtalya	30 134	29 414	13 162	45	30,7	69,3

Kaynak: FAO Ülke Profilleri, 2018.

Türkiye'de tarımsal alandaki daralmayı Tablo 2'de yetiştirilen ürün türleri ve alanları bazında da takip edebiliriz. 1990'dan 2017 yılına gelindiğinde değerlendirilen toplam tarım alanlarında %20'ye yakın bir gerileme kaydedilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de Tarım Alanları

Tarım Alanı	1990 (Bin ha)	%	2002 (Bin ha)	%	2014 (Bin ha)	%	2015 (Bin ha)	%	2016 (Bin ha)	%	2017 (Bin ha)	%
Tarla Bitkileri	18.868	67,7	17.935	67,5	15.789	66,0	15.723	66,0	15.575	65,7	15.532	66,4
Nadas	5.324	19,1	5.040	19,0	4.108	17,2	4.114	17,2	3.998	16,9	3.697	15,8
Sebze	635	2,3	930	3,5	804	3,4	808	3,4	804	3,4	798	3,4
Meyve	3.029	10,9	2.674	10,1	3.243	13,5	3.284	13,7	3.329	14,0	3.343	14,3
TOPLAM*	27.856	100	26.579	100	23.939	100	23.934	100	23.711	100	23.375	100

*Bu toplam süs bitkileri ve çayır ve meraları kapsamamaktadır.
Kaynak: GTHB, 2018, Bitkisel Üretim Verileri, s.2.

Tarımsal alandaki daralmaya paralel olarak Türkiye'nin genel ekonomi içinde tarımın yeri hızlı bir gerileme kaydetmiştir. 1920-1960 yılları arasında GSYİH'nın yaklaşık %45'i tarımdan elde edilirken, 1970'lerde bu oran %30, 1980 yılında %26, 1997 yılında ise %14,5 seviyesine gerilemiştir.

Bu gerileme eğilimi devam ederek 2001 yılında %12,8 olmuş, 2017 yılına gelindiğinde ise % 8'e düşmüştür (Yalçinkaya ve ark. 2006).

Türkiye’de Tarımsal İşletmeler ve Örgütlenme

Tarımda örgütlenmenin önemi, mevcut örgütlenme çabalarının yetersizliği, örgütlenme ve yürütme esnasında karşılaşılan sorunlar sadece Türkiye’de değil tüm dünyada uzun yıllardır sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Üreticilerin kuracakları örgütlerle ve iyi bir örgütlenme yapısı ile, hem tarımın kendi yapısal sorunlarıyla hem de piyasanın getirdiği sorunlarla baş edebilecek ve gerektiğinde kendilerini diğer sektörlerle karşı savunabilecek, üretimden tüketiciye uzanan zincirin her halkasında kendi menfaatlerini gözetebileceklerdir (Gürbüz, 2002). Ancak devlet eli ile yapılan örgütlenmelerin gerek katılım gerekse etkinlik bakımından çokta etkili olmadığı gözlenmiş dolayısı ile özellikle 2000’lerden sonra tarımda özel girişimci yolu ile şirketleşme teşvik edilmiştir.

İki veya daha fazla gerçek veya tüzel kişinin ortak iktisadi bir amaca ulaşmak üzere emek, para ve mallarını bir sözleşme ile birleştirerek meydana getirdiği ortaklığa *şirket* denir. Tarımsal işletme ‘yasal durumu ne olursa olsun, sahip olduğu, ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın, kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen veya hem bitkisel üretim hem de hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir’(TİKAS, 2018).

Tarımsal işletmeler, ekonomik odaklı olmaları nedeniyle derneklerden, elde eline kârın paylaşması nedeniyle de kooperatiflerden ayrılırlar. Tarım şirketi vergisel nedenlerden ötürü bir şirket inisiyatifi olarak organize edilen gıda veya lif üretimi yapan bir işletmedir. Hissedarları şirketin esas sahibidir ve şirket yönetim kurulu tarafından idare edilir. Asli geçim kaynağı tarımdan olan ve ürününü doğrudan doğruya kendisi üreten şirketlere “Tarımsal Üretim Şirketi”, asli üretim faaliyeti tarımsal üretim olan ürününü doğrudan kendisi üreten ve işleyen şirketlere ise “Tarımsal Üretim Sanayi Şirketi” denilebilir (Dbeys, 2009).

Tarımsal işletmeleri çeşitli şekillerde sınıflandırmak ve bu sınıflandırmaya göre çeşitli tanımlar yapmak mümkündür. Tarım işletmelerinde genellikle işlenen arazinin büyüklüğü ölçü olarak kullanılmaktadır. Bu ayırım dışında tarımsal işletmelerin büyüklüğünü de belirleyen diğer kriterler de vardır. Bunlar, aittik durumu, sermaye miktarı, hayvan sayısı, işçi sayısı, elde edilen gelirler, üretim miktarı ve toplam maliyetlerdir (Aksöz, 1972).

Türkiye’de en son yapılan 2001 tarım sayımına göre toplam işletme sayısı 3.076.649 olup (Tablo 3); bunlardan 262.161’i tarımsal hizmetle uğraşan işletmelerdir (MEB, 2015). AB-27’de 13,7 milyon civarında tarımsal işletme bulunmaktadır. Yine TÜİK verilerine göre (Temmuz 2013) çeşitli sektörlerde istihdam edilen toplam işgücünün %25’ini tarım işgücü oluşturmaktadır. (Kaymaz ve Albayrak, 2017). Bu işletmelerin sosyoekonomik yapısına baktığımızda; fazla sayıda, küçük ölçekli, zayıf sermaye yapısına sahip, pazar için üretimde bulunmayan, geleneksel üretim anlayışını sürdüren işletmelerin bulunduğu görülmektedir. Bu durum üretimin artırılmasındaki en önemli faktördür. Tarımsal işletmelerin tamamına yakını tekbir hane halkına ait iken birden fazla hane halkı ortaklığı bulunan tarımsal şirket oranı sadece %1 civarındadır.

Tablo 3. Tarımsal İşletmenin (Şirket, kooperatif, tarım işletmeleri vb.) Yasal Durumuna göre İşletme Sayısı ve Tasarrufunda Bulunan Arazi Büyüklüğü

Toplam		Hanehalkı		Birden fazla hanehalkı		Diğer	
İşletme sayısı	Arazi (dekar)	İşletme sayısı	Arazi (dekar)	İşletme sayısı	Arazi (dekar)	İşletme sayısı	Arazi (dekar)
3 076 649	184 348 224	3 069 535	179 987 962	6 691	1 027 893	423	3 332 370

Kaynak: TÜİK Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri, 2001. Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmelerde (Hanehalkı) Anketi Sonuçları.

Türkiye'deki tarımsal işletmeler incelendiğinde yeterli girdi ve teknolojinin kullanılmadığı belirlenmiştir. Teknolojiyi üretime aktaramamak ise işletmelerde üretim, verimlilik ve rekabet gücü bakımından sorunlar meydana getirmektedir.

Türkiye, pek çok Avrupa ülkesinden daha yüksek sayıda tarımsal işletmeye sahip olmakla birlikte işletmelerin ortalama büyüklüğe gelince tablo görüldüğü kadar iç açıcı olmamaktadır. Örneğin Fransa'da 527.000 tarımsal işletme bulunurken, Türkiye'de bu rakam 3 milyon civarındadır. Ancak Fransa'daki ortalama işletme büyüklüğü 52 hektarken bu rakam Türkiye'de 5,9 hektar civarındadır (Tablo 4). 2007 AB-27 verilerine göre mevcut tarım işletmesi sayısı 13,7 milyon iken işletme başına düşen arazi ortalaması 12,6 hektardır. (Uzundumlu, 2012). Tarımsal işletme büyüklükleri ülke bazında incelendiğinde Fransa'da, 50 hektardan daha büyük işletmelerin sayısı 197.000'lerde seyretmektedir. Büyüklüğü 20-50 hektar arasındaki olan işletmelerin sayısı ise 100.000'e yaklaşmaktadır. Hollanda'nın 76.000'e yakın tarım işletmesinin %15'e yakın bir kısmı bir başka deyişle 11.000'den fazlası 50 hektardan daha büyük bir alan üzerinde üretim yapmaktadır. Danimarka'da ise sayıları yaklaşık 44.000'e ulaşan tarım işletmelerinin yaklaşık üçte biri yani 15.000'den fazlası 50 hektardan daha büyük alanda, 10.000'i de 20-50 hektar arası büyüklükteki alanlarda tarımsal üretimde bulunmaktadır. Türkiye'deki duruma bakacak olduğunda 5-20 hektarlık tarımsal alanı işleyenlerin sayısı 887.000'lerde iken; 20-50 hektar arasında faaliyette bulunanların sayısı 53000'de, 50 hektardan daha yüksek olanların miktarı ise ancak 21.000 civarında kalmaktadır (Anonim, 2018b).

Tablo 4. İşletme Büyüklüğüne göre İşletme Başına Düşen Tarım Arazisi Parça Sayısı ve Tarım Arazisi Ortalama Parça Büyüklüğü, 2016

İşletme büyüklüğü (dekar) ⁽¹⁾	İşletme başına düşen tarım arazisi parça sayısı	Tarım arazisi ortalama parça büyüklüğü (dekar))
Toplam	5,9	12,9
-5	1,5	1,6
5 – 9	2,4	2,7
10 – 19	3,4	3,8
20 – 49	4,7	6,4
50 – 99	6,9	9,4
100 – 199	10,1	12,9
200 – 499	13,7	20,6
500 – 999	21,1	30,3
1000+	36,9	60,3

(1) İşletme büyüklük grupları işletmenin tasarrufunda bulunan toplam arazi üzerinden oluşturulmuştur.

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016

Türkiye'de arazi olan tarımsal işletmelerin %25,9'u 20-49 dekar işletme büyüklüğüne sahip olduğu, tarımsal işletmelerin % 80,7'sinin 100 dekardan küçük olduğu görülmekte bunların tasarrufunda bulundurduğu arazi ise toplam arazinin %29,1'ini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Tablo 4'te belirtilen parçalı arazi yapısı ve küçük ölçekli tarımsal işletme yapısı söz konusu işletmelerin ekonomik büyüklüklerini de belirlemektedir. TÜİK'ten alınan verilere göre aşağıdaki tabloda (Tablo 4) tarımsal işletmelerin ekonomik büyüklüğüne göre dağılımları gösterilmiştir. Bu dağılım, bitkisel üretim veya büyükbaş hayvan ya da küçükbaş hayvan yetiştiriciliği faaliyetinin yanında kanatlı hayvan yetiştiriciliği yapan işletmeler (ticari amaçlı kanatlı hayvan yetiştiriciliği hariçtir) kapsamıştır.

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde tarımsal işletmelerin üçte birlik kısmının 6.600 ile 26.640 TL arasında bir gelire sahip olduğu yaklaşık %22'lik kısmının ise en alt 6.660 TL den az kazandığı

görülmektedir. Bu veriler tarımsal işletmelerin %60'ının az getirisi olan küçük işletmeler olduğunu göstermektedir. Ülkedeki tarımsal işletmelerin %80'inin 100 dekardan küçük alana sahip olduğu göz önüne alındığında tarımsal işletmelerin gelirlerinin düşük olması şaşırtıcı değildir.

Tablo 5. İşletmelerin Ekonomik Büyüklüklerine Göre Dağılımı, 2016

Ekonomik büyüklük sınıfı (TL.)	(%) Toplam işletme
Toplam	100,0
< 6 660	21,7
6 660 < 26 640	36,3
26 640 < 83 250	27,5
83 250 < 333 000	12,7
333 000 < 832 500	1,4
832 500+	0,3

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016

Tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazinin; %69,3' ü ekilen tarla, %9,7'si nadas, %11,9'u meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler ile içecek ve baharat bitkileri (fidanlık ve örtü altı dâhil), %2,2'si sebze ve çiçek bahçeleri (fidelik ve örtü altı dâhil), %2,4'ü daimi çayır, %1,3'ü otlak (mera), %1,6'sı tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazi, %1,6'sı diğer arazilerdir. 2016 rakamlarına göre tarımsal işletmeler mülkiyetlerinde bulundurdıkları arazinin, %97'sini tarımsal amaçlı kullanmaktadır.

Tablo 6. İşletme Büyüklüğüne Göre Arazi Kullanımı Dağılımı, 2016

İşletme büyüklüğü (dekar) ⁽²⁾	Toplam	Ekilen tahıl ve diğer bitkisel ürün alanı	Nadas	Sebze ve çiçek alanı ile çiçek bahçeleri (fidelikler ve örtü altı dahil)	Meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler ile içecek ve baharat bitkilerinin kapladığı arazi (fidanlık ve örtü altı dahil)	Kavaklık-Söğütçük	Tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi	Daimi çayır arazisi	Otlak (mera) arazisi	Koruluk ve orman arazisi	Tarıma elverişsiz arazi	Sadece hane halkının kendi tüketimi için kullanılan (mutfağın bahçesi) alan
Toplam	100	69,3	9,7	2,2	11,9	0,1	1,6	2,4	1,3	0,3	0,9	0,3
-5	100	16,8	2,3	9,1	51,8	0,2	2,6	1,3	1,1	0,4	4,1	10,4
5-9	100	21,1	3,1	6,1	58	0,1	2,5	1,6	1	0,7	1,8	3,9
10-19	100	35,8	2,5	3,6	48	0,2	2,8	1,8	0,8	0,7	1,4	2,4
20-49	100	53	4,5	3,3	30,2	0,2	3,1	2,8	0,6	0,6	1	0,9
50-99	100	67,5	6,6	2,1	16,2	0,3	1,8	2,7	0,8	0,4	1,4	0,3
100-199	100	73,1	9,4	2,1	8,8	0,1	1,8	3,1	0,5	0,2	0,7	0,2
200-499	100	77,5	10,2	1,9	4,8	0,1	1,4	2,5	0,7	0,2	0,6	0,1
500-999	100	77,6	11,6	2,3	4,7	0,0	1,1	1,4	0,5	0,1	0,7	0,0
1000+	100	68,8	15,7	1,3	5,6	0,1	0,6	1,7	5	0,3	0,9	0,0

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016

Tarımsal işletmelerin %62,3'ünde hem bitkisel üretim hem de hayvan yetiştiriciliği, %37,2'sinde yalnız bitkisel üretim, %0,5'inde ise yalnız hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Meyve ve sebze üretimi emek yoğun bir sektör olmakla birlikte hektar başına diğer tarım sektörlerinden dört kat daha fazla kazanç sağlamaktadır. Bu nedenle tarımın en çok üzerinde durulan ve en çok önem verilen alanını oluşturur. İşletme yapısı incelendiğinde sebze üreticisi işletmeler, ortalama 0,3 hektar yüzölçümü ile oldukça küçük ölçekli iken meyve üreticileri için ortalama işletme büyüklüğü 1,1 hektar ile biraz daha büyüktür. Tarımsal işletmelerin mülkiyetinde olan arazilerin % 31,4'ü sulanabilmekte

diğer bir ifade ile % 68,6'sı sulanamamaktadır. Sulanabilen alanlar incelendiğinde bunların %34,7 ile tahıl ve diğer bitkisel ürün alanı, %84,1 ile sebze alanı ile çiçek bahçelerinin olduğu görülmektedir. Meyve ve fidanlıkların ise ancak %37,8'i sulanabilmektedir.

Hanehalkı fertlerinin tarım işletmesinde çalışma süreleri incelendiğinde (Tablo 7) %37,4'ünün yılda ortalama 225 gün ve daha fazla çalıştığı görülmektedir. Hem hanehalkı hem de işletmeci oranının yakınlığı tarımsal işletmelerin çoğunlukla küçük ölçekli aile şirketleri olduğu aile fertleri tarafından işletilip yönetildiğini istatistiksel olarak onaylamaktadır.

Tablo 7. Kendi Tarım İşletmesinde İşletmeci, Yönetici ve Hanehalkı Fertlerinin Tarım İşinde Çalışma Süresine Göre Dağılımı, 2016

Tarım işinde çalışma süresi	Toplam	Hanehalkı ferdi	İşletmeci/Yönetici ⁽¹⁾
Toplam	100	100	100
56 günden az	20,9	20,2	22
56 - 112 gün	16,5	16	17
113 -168 gün	13,7	13,6	14
169 - 224 gün	11,5	11,8	11
225 gün ve daha fazla	37,4	38,5	36

(1) İşletmeci ve yönetici hanehalkı fertlerinde kapsamaktadır.

Kaynak: TÜİK, Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016

Kendi arazisine sahip olan işletmeler 2006 yılında %97,82 iken 2016 yılında %96,57'ye gerilemiştir (Tablo 8). Bu gerilemede yalnızca kendi arazisini işleten işletmecilerdeki düşüş dikkat çekicidir. %6'ya yaklaşan bu düşüş oranı toprakların miras yolu ile bölünerek çok küçük ve ekiminin masraflı ve karsız olması nedeni ile çiftlik sahiplerinin başka alanlara yönelindiklerinin bir göstergesi sayılabilir. Bu tezi hem kendi hem de başkalarının arazisini işleten işletme sayılarındaki artış desteklemektedir. Değerlendirme işletilen arazi oranları ele alınarak yapıldığında bu düşüş çok daha net görülmektedir. Yalnızca kendi çiftçisi tarafından işletilen araziler yaklaşık %12 azalırken hem kendi çiftçisi hem de başkası çiftçiler tarafından işletilen arazilerin oranında %10'a yakın bir artış görülmüştür.

Tablo 8. Türkiye'de Mülkiyet Durumuna Göre Arazi ve İşletme Dağılımı (%)

Toplam		Tarım arazisi			İşletme Sayısı		
		2006	2016	Fark	2006	2016	Fark
		100	100	0,00	100	100	0,00
Kendi arazisi olan işletmeler	Yalnız kendi arazisini işleten	71,40	59,86	-11,53	85,10	79,51	-5,58
	Hem kendi hem de başkasının arazisini işleten	26,43	36,41	9,98	12,72	17,06	4,34
Kendi arazisi olmayan işletmeler	Yalnız kira ile arazi işleten	1,53	3,16	1,62	1,61	2,97	1,36
	Yalnız ortakçılık ile arazi işleten	0,37	0,39	0,02	0,43	0,34	-0,08
	Diğer şekilde arazi işleten	0,08	0,04	-0,03	0,07	0,07	0,01
	Birden fazla tasarruf şekli ile arazi işleten	0,19	0,13	-0,06	0,08	0,03	-0,04

Kaynak: Özkul, (2018), Tarımda işletme ve mülkiyet yapısı nasıl değişiyor?

Kendi arazisi olmayan tarımsal işletmelerin sahip olduğu arazi miktarı 2006 yılında %1,98'den %3,72'ye yükselmiştir. Diğer taraftan kendi arazisi olmadan kurulan işletme sayısı da 2006 yılında %2,18 iken 2016 yılında %2,86 seviyesine yükselmiştir. 10 yıllık gibi kısa bir dönem ele alındığı ve rakamların küçüklüğü dikkate alındığında bu önemli bir göstergedir.

Küçük çiftlik sahipleri yavaş yavaş tarımsal üretimden çekilmekte ve yerlerini arazi sahibi olmayan ve daha büyük ölçekli şirketlere bırakmaktadırlar. Bunda gıda ve tekstil endüstrisinde büyük

ölçekli çoğunluğu ulusal alanda dağıtım yapan hatta uluslararası şirketlerin Türkiye ayağı olarak faaliyet gösteren şirketlerin 2000’li yıllardan itibaren Türkiye pazarında faaliyet göstermesinin etkisi bulunmaktadır. Hâlihazırda yerleşik gıda şirketlerinin yanında gıda dışı şirketlerde bu sektöre yatırım yapmakta ve var olan rekabet koşullarını zorlaştırmaktadırlar.

Mevcut zincir şirketlerin özellikle hızlı gıda tüketim şirketleri (fast moving cosumer goods, FMCG) doğrudan çiftçiden satın almaya başlamıştır. Ancak kendi aralarındaki rekabetten ötürü çiftçinin artan üretim maliyetlerini satış fiyatlarına yansıtmamakta buda özellikle küçük toprak sahibi çiftçilerin sadece pazar alanlarını kısıtlamakla kalmayıp üretim imkânlarını kısıtlamakta üretim maliyetlerini bile karşılayamayan tarımsal işletmelerin üretimden çekilmesine sebep olmaktadır.

Türkiye’de Tarımsal İşletme Kayıt Sistemi (TİKAS) mevcuttur. Fakat veriler güncellenmediğinden dolayı sistem istenilen düzeyde değildir. Bu sistem, tarımsal işletmelerin adres bilgileri, işletme büyüklük ve tipi ile üretime ait diğer tüm özelliklerin bulunduğu bir veri tabanıdır. Bu kayıtlar Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), birlik, kooperatifler ve diğer ilgili kurumlardan alınan bilgilerden oluşmaktadır. Bu bilgiler de adres kayıt sistemi ve merkezi nüfus idaresi sistemi kayıtları kullanılarak oluşturulmaktadır (Resmî İstatistik Portalı, 2018).

Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi (TÜKAS), GTHB’nin idaresindeki esas kayıt sistemlerinden biri olup, Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) ile Veteriner Bilgi Sistemine (Büyükbaş hayvancılık, Küçükbaş hayvancılık) ait en yeni veriler alınarak icraatlarına devam etmektedirler (TÜİK, 2017).

Tablo 9. ÇKS’de ‘de Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve Alan

Yıllar	Çiftçi sayısı	Alan (da)	Yıllar	Çiftçi sayısı	Alan (da)
2002	2.588.666	164.960.378	2012	2.214.537	153.449.052
2003	2.765.287	167.346.718	2013	2.183.270	147.293.244
2004	2.745.424	167.099.180	2014	2.206.874	149.276.892
2005	2.679.737	165.826.141	2015	2.197.319	148.004.195
2006	2.609.723	164.930.261	2016	2.267.176	147.858.630
2007	2.613.234	167.277.814	2017	2.132.491	148.702.081
2008	2.380.284	157.694.645			
2009	2.328.731	154.360.407			
2010	2.318.506	156.309.390			
2011	2.292.380	152.048.523			

Kaynak GTHB, 2018, Bitkisel Üretim Verileri, s.3

ÇKS, ‘Tarım Reformu Uygulama Projesi’ gerekliliklerinden biri olarak “Çiftçi Kayıt Sistemine Doğrudan Gelir Desteği” Projesi Dünya Bankası ile yapılan anlaşma çerçevesinde 12 Temmuz 2001 yılından itibaren geçerlilik kazanmıştır (Resmî Gazete, 2014). Bu projenin amacı tarımda mevcut destekleme politikalarını değiştirilerek çiftçi kayıt sisteminin oluşturulması ve tarımsal üretimle uğraşan çiftçilere devlet tarafından yapılacak destekleri bir çatı altında toplayarak bir kontrol mekanizması oluşturmaktır.

Tablo 9’da açıkça görüldüğü üzere ÇKS arzu edilen etkinliği sağlayamamış yıllar itibari ile ÇKS’ye kayıtlı çiftçi ve alan sayısında ciddi azalmalar gözlenmiştir.

Tarım ve sanayi sektörü ilişkileri entegre halinde olması, tarım ürünleri sanayi sektöründe “hammadde” ve tarım sektörünün de sanayi ürünlerini “tarımsal girdi” olarak kullanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tarıma dayalı sanayinin hammadde ihtiyacı entansif tarımın yapıldığı alanlardan karşılandığı için, bölgeler arası gelişmişlik farkının azalmasına katkı sağlamaktadır. İşgücü talebi kırsal alandan karşılanarak tarımsal nüfus sanayide istihdam edilmektedir (Demirbaş ve Tosun, 2005).

Tarım sektörü ile tarıma dayalı sanayi işletmeleri arasındaki ilişki Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından hazırlanan 2017 yılı sanayi kapasite raporu istatistikleri incelendiğinde %40

civarında olduğu belirlenmiştir. Oranın bu kadar yüksek olmasına rağmen tarım sektörü yeterince desteklenmemekte ve tarımsal altyapı yatırımlarının iyi olmadığı belirlenmiştir.

Her yıl Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından kurulan ve kapanan şirket istatistikleri düzenlenmektedir. Bu istatistiklerde şirketler, faaliyet alanlarına ve ortaklık yapılarına göre sınıflandırılmıştır.

Kurulmak istenen şirket için yatırım büyüklüğüne göre belli oranda sermaye gereklidir. Şirket ya ortaklar ile ya da tek başına kurulabilir veya yatırım yaptıktan sonra şirkete ortak da katılabilir. Eğer hibe ya da kredi olarak bir işletme kurulacaksa, destek alınacak kuruma göre sermaye oranı farklılık gösterebilir. Fakat son zamanlarda ekonomide yaşanan dalgalanmalar ve dövizdeki artış piyasalarda dengesizlik yaratmıştır. Bu da yatırım yapmak isteyen faydalancıyı düşündürmektedir veya yatırımını ertelemektedir.

Tarımsal alanda faaliyet gösteren şirketler (tarım, ormancılık, balıkçılık) aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

2010-2017 döneminde kurulan ve kapanan şirket sayıları incelendiğinde, 2010 yılında 1.907 tarımsal şirket kurulmasına karşılık 2017 yılında bu sayı 1.109 olarak gerçekleşmiştir(Tablo 10). Bu 8 yıllık bir süreçte kurulan tarımsal şirket sayısında %72'lik bir azalma gözlenmektedir. Oysa aynı dönemin toplam verilerine bakıldığında başlangıç yılında 52.000 şirket kurulurken bu rakam yaklaşık 74.000'e ulaşmış ülke çapında şirketleşme oranında %42'lik bir artış gerçekleşmiştir. Toplamda şirketleşme %42 artarken, tarımsal alanda %72'lik bir azalma dikkat çekici ve politika üretilmesi gereken bir konudur.

Tablo 10. 2010-2017 Yıllarına Ait Kurulan ve Kapanan Şirket İstatistikleri,

Tarım Orman ve Balıkçılık Şirketleri ile Toplam Kurulan Şirket Kıyaslaması

Yıllar	TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK				GENEL TOPLAM			
	Şirket		Gerçek Kişi Tic. İşl.		Şirket		Gerçek Kişi Tic. İşl.	
	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan
2017	1.109	339	303	223	73.783	14.700	44.237	18.004
2016	1.297	334	226	345	66.709	11.038	41.972	19.610
2015	1.154	240	253	323	67.622	13.701	47.069	19.061
2014	985	276	291	132	58.715	15.822	67.920	23.229
2013	1.002	272	345	106	49.943	17.400	58.987	19.873
2012	868	261	512	210	39.764	16.063	67.455	31.915
2011	1.531	261	517	272	53.477	13.362	60.430	41.130
2010	1.907	243	444	210	51.970	13.442	50.943	29.921

Kaynak: TOBB 2018, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri.

Kurulan toplam şirket sayıları ile karşılaştırıldığında 2010 yılında kurulan şirket sayısına göre kapanan şirket oranı %26 iken bu sayı 2017 yılında %20'ye düşmüş, tarımsal şirketlerde ise 2010 yılında her kurulan şirkete karşı kapanma oranı %13 iken 2017 yılında bu oran %31'e yükselmiştir. Başka bir ifade ile 2017 yılında kurulan her üç tarım işletmesinden biri kapanmıştır.

Sektörlerden bağımsız olarak kurulan toplam şirket sayıları incelendiğinde 2010 yılında kurulan toplam şirketlerin %98'i gerçek kişi iken 2017 yılında kurulan şirketlerin sadece %60'ı gerçek kişi konumundadır. Toplam kurulan şirket sayıları içinde gerçek kişiler tarafından kurulan işletme sayılarında bariz düşüşe rağmen yine de tarımsal işletmelere göre çok yüksek kalmaktadır. 2010 yılında kurulan her tarımsal işletmeden %23'ü gerçek kişi iken bu rakam 2017 yılında ancak %27 civarında gerçekleşebilmiştir. Ülkede toplam kurulan işletme sayılarına göre gerçek kişi işletmelerinin

sayısının düşük olması TÜİK (2015) verilerine göre bireysel girişimcilik oranının %13,1 gibi düşük seviyede gerçekleşmesi ile paralellik göstermektedir.

Kurulan ve kapanan şirketlerin hukuksal yapıları incelendiğinde daha vahim bir tablo ile karşılaşılacaktır. 2010 yılında tarımsal alanda kurulan her gerçek kişi işletmesinin %42'si kapanırken 2017 yılında bu oran %74'e ulaşmıştır. Yani bireyler tarafından kurulan ve sahip olunan her beş tarımsal işletmeden dört tanesi uzun ömürlü olmayıp kapanmaktadır. Söz konusu dönemde ülkede kapanan toplam şirket sayılarına bakıldığında kurulan gerçek kişi şirketinin %41'inin kapandığı görülmektedir.

Tablo 11'de kurulan sermayesi artan ve kapanan şirketler ortaklık yapılarına göre sınıflandırılmıştır.

2010 yılında 126 tarımsal anonim şirket kurulurken 2017 yılında 183 tarımsal anonim şirket kurulmuştur. 2010 yılında anonim şirketlerin toplan kurulan şirketler içindeki yapı %6,6 civarında iken 2017 yılında %16,5'e yükselmiştir. 2010 yılında 1336 limitet şirket kurulurken 2017 yılında bu sayı 772'ye gerilemiştir. Ancak toplam kurulan şirket sayılarındaki azalmalarda dikkate alındığında limitet şirket kuruluş oranları %70 civarında stabil durumda seyretmektedir.

2010 yılında kapanan anonim şirket oranı kendi arasında %22 ve toplam kapanan şirketlere oranla %11,5 olmuştur. 2010 yılında limitet şirket kapanma oranı aynı yıl kurulan limitet şirketlerin %8'i iken toplam kapanan şirketlerin nerdeyse yarısının (%44,4) limitet şirket olması dikkat çekicidir.

2010 ve 2017 yılları arasında kurulan anonim şirketlerin kapanma oranlarında hem kendi türüne göre hem de toplam kapanan şirket sayılarına göre önemli bir dalgalanma görülmemiştir. Bariz fark limitet şirket kapanma oranlarında görülmektedir. 2010 yılında toplam kapanan şirketlerin %44'ü limitet şirket iken 2017 yılında toplam kapanan şirketlerin %59'u limitet şirkettir.

Tablo 11. 2010-2017 Yıllarına Ait Kurulan ve Kapanan Şirket İstatistikleri
İktisadi Faaliyetler ve Şirket Türleri (Tarım Orman ve Balıkçılık Sınıflaması)

Yıl	Şirket Türleri	Anonim	Kollektif	Komandit	Limited	Kooperatif	Genel Toplam	
2017	Kurulan	Sayı	183	0	1	772	153	1109
	Sermayesi Artan	Sayı	104	0	0	277	1	305
	Kapanan	Sayı	43	0	0	200	96	339
2016	Kurulan	Sayı	184	0	0	965	148	1297
	Sermayesi Artan	Sayı	98	0	0	237	2	337
	Kapanan	Sayı	61	4	1	179	89	334
2015	Kurulan	Sayı	182	0	0	779	193	1154
	Sermayesi Artan	Sayı	89	0	0	189	0	278
	Kapanan	Sayı	22	1	1	122	94	240
2014	Kurulan	Sayı	133	0	0	570	282	985
	Sermayesi Artan	Sayı	96	0	0	409	4	509
	Kapanan	Sayı	21	0	0	143	112	276
2013	Kurulan	Sayı	129	0	0	681	192	1002
	Sermayesi Artan	Sayı	71	0	0	182	1	254
	Kapanan	Sayı	26	1	0	129	116	272
2012	Kurulan	Sayı	80	1	5	591	191	868
	Sermayesi Artan	Sayı	94	0	0	374	0	470
	Kapanan	Sayı	24	1	0	117	119	261
2011	Kurulan	Sayı	85	1	0	1218	227	1531
	Sermayesi Artan	Sayı	92	0	0	279	1	373
	Kapanan	Sayı	18	2	1	113	127	261
2010	Kurulan	Sayı	126	0	0	1336	445	1907
	Sermayesi Artan	Sayı	134	0	0	530	1	665
	Kapanan	Sayı	28	0	0	108	107	243

Kaynak: TOBB, 2018, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri.

Anonim şirketlerin sermayeyi biraya getirme kolaylığı, riski paylaşma, sorumluluğu sınırlama gibi nedenlerle yaygın olması doğaldır (Güneş ve ark. 2002).

Tablo 12. Tarım İşletmelerinin Karşılaştığı Riskler

Riskler	18-30	31-50	51+	Katılımcılar ortalaması
Devlet politikaları	4,60	4,96	4,69	4,83
Pazar yapısı	4,46	4,81	3,91	4,59
Finansman bulma zorluğu	4,87	4,55	4,12	4,55
Sermaye devir oranının düşük olması	4,41	4,62	4,42	4,40
Örgütlenme eksikliği	3,99	4,09	4,90	4,19
Kuruluş yeri seçimi	4,28	4,01	4,33	4,12
Ürünlerin bozulabilir olması	3,89	3,77	3,09	3,69
Tarım sektörünün kendine ait riskleri	2,10	2,95	4,10	2,94
Aile işletmesi olması	2,15	3,09	3,11	2,88
Ticari bilgi yetersizliği	3,94	2,38	1,23	2,54
Tarımsal faaliyet hakkında bilgi yetersizliği	3,51	2,01	1,10	2,20

Çok Önemli:5 Önemli:4 Kararsızım:3 Önemli Değil:2 Hiç Önemli Değil:1

Tablo 12’de Bursa ili IPARD II programı üçüncü döneminde başvuru yapan 158 kişiyle gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçları değerlendirilmiştir. Kabul gören proje sahipleri yaş gruplarına ayrılarak sınıflandırılmıştır. Likert ölçeğinde yaş gruplarından elde edilen sonuçlar tabloya yansıtılmıştır. Yaş grupları içinde nispeten genç olanların en önemli sorunu, finansman yetersizliğidir. 98 kişiyle en kalabalık grup olan 31-50 yaş grubunda devlet politikaları ve pazar yapısının değişkenliği ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de son dönemde izlenen politikalar incelendiğinde, bilimsel esaslara dayalı, uzun soluklu bir yaklaşım olmadığı net olarak görülmektedir. Ucuz ve sağlıklı gıdaya erişimin yolunun Türkiye gibi tarım ülkesinde, ithalat olmadığı kesindir. Üreticimize gerekli desteği vererek, girdi maliyetlerini düşürülmediğimiz ve kırsalda genç nüfusu artırmak için gerekli çalışmalar yapılmadığı takdirde risk ve belirsizlikler artacaktır. 25 kişiden oluşan ve en ilerideki yaşlardaki başvuru sahiplerini kapsayan üçüncü grup örgütlenme eksikliğinin üzerinde durmuştur. Nitekim Türkiye’nin her yanını sarmış, çoğunluğunun işlevi olmayan, sayı yönünden kuvvetli ama örgütlenme namına işe yaramayan organizasyonlarda yatay genişleme yerine dikey örgütlenme, ticari bilgi ve mesleki kariyere sahip profesyonel yöneticilik, sorgulayan ve bilinçli ortaklık anlayışı teşvik edilmelidir.

Sonuç ve Tartışma

Endüstri devrimi ile birlikte ön plana geçen sanayileşme çabaları neticesinde kırsal alanlar ihmal edilmiş, kırsaldan kente büyük göçler yaşanmış ve şehirlerdeki artış kırsal alanların boşalmasını dolayısı ile kırsal alanların fakirleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Gelişmiş endüstri ülkeleri çok geçmeden tarımın önemini yeniden idrak etmiş ileri kentsel nüfus oranlarına rağmen, gerek eğitim gerek ar-ge yatırımları gerekse teknolojik ilerlemeleri de kullanarak, azalan tarım alanlarına rağmen tarımsal üretimlerini arttırabilmeyi başarabilmiştir. Sürdürülebilir tarım ve sürdürülebilir tarımsal uygulamalarının önem kazanarak hızla arttığı bir dönemde kırsal kalkınmanın temel lokomotifinin tarımsal işletmeler olduğu çok aşikârdır (Çeker, 2016).

Avrupa Birliği kuruluş ve genişleme sürecinde yeni üyelerine önemli desteklerde bulunmuştur. Amerika Birleşik devletlerinde büyük çiftliklerde ileri tarım teknikleri uygulanmaktadır.

Gelişmekte olan Afrika ülkeleri de tarımı öne çıkaran politikalar üretmektedirler. Zira kırsal alanda üretim yapan çiftçilerin refahını arttırmadan şehirlerde yaşayanların refah seviyelerini sürdürmek mümkün görünmemektedir. Küresel ısınma, artan çevre sorunları, insanların özellikle gıda tüketimlerinde daha dikkatli davranmaları çiftçilerin dolayısı ile tarımsal işletme sahiplerinin önemini daha da arttırmıştır. Ayrıca gıda güvenilirliğinin sağlanabilmesi ve bu konuda duyarlılığın yaygınlaştırılabilmesi ve kontrollerin sağlanabilmesi tarımsal alanda şirketleşmeden geçecektir (Aydoğdu ve ark. 2014).

Türkiye’de de kırsal kalkınmayı sağlamanın yolu tarıma ve çiftçiye önem vermekten geçmektedir. Zira tarımsal üretimin artması ile çiftçi sadece kazanmakla kalmayıp, ürünlerini çeşitlendirebilir, tarımda istihdamın artması ve istikrarlı olması kent/kırsal dengesini sağlar.

Uzun yıllar oluşturulan tarım politikaları çiftçiye eğitmeden altyapıyı tam oluşturamadan belli süreler hibe vermekle kalmış, çiftçinin refahı kar amacı gütmeyen kooperatiflerle yada etkin olarak işletilemeyen çoğunlukla farklı organlara bağlı farklı kanunlarla idare edilmeye çalışılan ve aralarında entegrasyon sağlanamayan kamu kurum ve kuruluşlarınca sağlanmaya çalışılmıştır.

Çiftçi 2000li yıllarla birlikte hızla artan şehirleşme sonucu artan kentsel talebi etkin olarak karşılayabilecek bir yapı oluşturamamış çoğunlukla gönüllü olan kooperatif benzeri yapılanmaları sindirememiştir. Özellikle sayıları gittikçe artan zincir marketler, sürekli dalgalanma gösteren ihracat oranları ve giderek artan ithalat oranları karşısında savunmasız kalmıştır.

Soydemir (2000) çalışmasında Türk tarımının yapısal sorunlarını çözümleyerek kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için tarımsal üretimde şirketleşmenin teşvik edilmesini önermiştir. Soydemir (2004) yaptığı diğer bir çalışmasından hareketle tarımda şirketleşmenin tarımsal verimliliği artırmakta en önemli araç olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. Ekizoğlu (2001) tarımsal üretimde şirketleşme konusunda yaptığı çalışmasında üreticilerin her yıl piyasa araştırması yaparak gelecek dönem piyasanın isteyeceği ve geliri yüksek tutacak ürünleri belirlemelerinin kısaca ürün planlaması yapmalarının gerekliliğini belirtirken bunun profesyonel bilgi gerektirdiğini belirtmiştir. Küçük işletme sahiplerinin tüm bu işlemleri kendilerinin yapamayacaklarını, şirketleşmelerini ve ürün seçiminden pazarlamaya hatta ihracata kadar tüm işleri tek elden ve bu işlerde konusunda uzman kişilere yaptırmalarının gerekliliğini, bunun için kurumsal bir yapılanmanın gerekliliğini bunun da ancak şirketleşmeyle mümkün olabileceği öne sürülmüştür.

Gökçe (2008), Türkiye’de tarım alanlarının özel mülkiyette ve tarımın özel sektörün elinde olduğunu, özel sektörün temel örgütlenme biçiminin de şirketler olduğunu ifade etmiştir. Üretim girdilerini şirketlerden sağlayan ve çıktısını da şirketlere satan çiftçilerin kendilerinin de şirketleşmesinin hiçbir sakıncası olmayacağını savunarak tarımda şirketleşmenin desteklenmesini ve yaygınlaştırılmasının önemini vurgulamıştır

Tarımda toprak reformu dendiğinde tarıma özel şirketleşme biçimlerinin teşvik edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Ancak bunları yaparken dikkat edilmesi gereken husularda bulunmaktadır. Her ne kadar Türkiye tarımsal işletmelerinin %80’ninin küçük işletmeler olduğu ve bunların sakıncaları vurgulansa da küçük işletmelerin desteklenmesine devam edilmelidir. Tablo 6 ve 7’de küçük işletmelerin sayılarının hızla azaldığı, küçük işletmelerin kapanma oranlarının Türkiye şirket ortalamasının ve büyük şirketler kapanma oranlarının ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda özellikle zengin kuzey ülkelerinin tarımla uğraşan nüfusun çok azalmasına karşılık zengin ve büyük aileler ve büyük şirketler tarafından yürütüldüğü belirtilerek Türkiye’de oluşabilecek benzeri tekelleşme çabaları önlenmelidir. Küçük çiftçilerin elimine edilerek arazilerin tarım şirketlerinin eline ya da kontrolüne geçmesi önlenmelidir (Başkaya, 2004).

Tarımsal alanda örgütlenme sorunları değerlendirilirken getirilecek çözüm arayışlarında şirket örgütlenmesine de mutlak önemin verilmesi gereklidir. Şirketleşme yetersizliği ve şirketleşme önündeki sorunlar değerlendirilirken devlet ve üniversite projeleri oluşturulmalı, bu projelerden

alınacak desteklerle ulaşım ve verim açısından uygun bölgelerde şirketleşme projeleri başlatılmalı ve sonuçları tüm paydaşlar dâhil edilecek derinlemesine bir şekilde tartışmaya açılmalıdır. Bir yanda şirketleşme teşvik edilirken diğer yanda şirketleşme yoluyla tarımsal üretimde tekelleşmeye gidişin önlenmesi ve bunun için gerekli kanunların çıkarılması öncelikli olarak çıkartılması gerekmektedir. Şirketleşme özendirilip yaygınlaştırılırken üretimin hem kaliteden ödün verilmeden ve hem de ekolojiyi bozmadan yapılması yönünde önlemler ve denetimler sorunlar baş göstermeden önce düşünülmelidir Entegre kırsal kalkınma projeleri yaygınlaştırılmalıdır. Tarımsal alanda şirketleşmenin nispeten yeni olduğu Türkiye’de devletin bu konuda girişimcilere verdiği destekleri arttırması ve takibi gerekmektedir. Özendirici destekler ve teşvikler yoluyla uygulamaya büyük ölçekli çiftlikler ve sahipleri olduğu kadar, orta ve küçük ölçekli çiftçilerin de iştiraki sağlanmalıdır.

Tarımsal şirketlerden belli bir büyüklüğe gelinceye kadar kar zorunluluğunu beklentisine girilmemeli ve bu şirketlerin kuruluş ve gelişimi için gerekli hukuki ve mali kolaylıklar sağlanmalıdır (Sugözü ve Hüseyini. 2017).

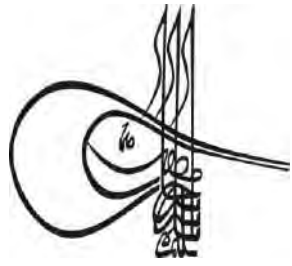
Türkiye’de özellikle tarım ve sanayinin dikey entegrasyonunun sağlanmasında şirket birleşmeleri ve satın almaları gibi diğer entegrasyon modellerinin de yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim, (2018a). Kırsal Kalkınma (Rural Development) Dergisi 3 Aylık süreli yayım. ISSN:2149-472X. Ss: 16. Nisan 2018.
- Anonim, (2018b). Tarımda Büyük İşletmeler Yükselişte. Tarla Sera, Aylık Tarım ve Kültür Dergisi, 20.4.2016, <http://www.tarlasera.com/haber-10827-tarimda-buyuk-isletmeler-yukseliste>, Erişim: 24.09.2018.
- Aksöz, İ., (1972). Zirai Ekonomiye Giriş Zirai İşletmecilik Genel Kısım, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 252/c, Ziraat Fakültesi Yayınları No: 15, Ders Kitapları Yayınları No: 10, Erzurum.
- Aydoğdu, M.H., Mancı, A.R., Aydoğdu, M., (2014). Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Türkiye Tarımına ve Politikalarına Olan Bakış ve Algıları. International Periodical for the Languages Litarture and History of Turkish or Turkic, Volume 9/11. Fall 2014, p.63-77.
- Başkaya, C., (2004). Şirketleşen Tarım, <http://www.ekolojikpolitika.org>, Erişim:15.07.2004.
- Çeker, A., (2016). Sürdürülebilir Tarım ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Turkish Studies – International Periodical for the Languages Litarture and History of Turkish or Turkic, Volume 11/2. Winter 2016 p. 809-836.
- DAP, (2018). Tarım İstatistikleri. <http://www.dap.gov.tr/dap-eylem-plani/il-istatsitikleri/tarim-istatistikleri/> Erişim: 25.09.2018
- Dbeys, A.D., (2009). *İzmir ve Antalya İlleri Örneği ile Tarımsal Üretimde Şirketleşme Koşul ve Olanakları Üzerine bir Araştırma*. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Demirbaş, N., Tosun, D., (2005). Türkiye’de Tarımın Sanayi ile Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi 2005; 2(2):27-34.
- Ekizoğlu, M., (2001). Türk Tarımının Geleceği İçin Kalkınma Modeli: Şirketleşme. Ekonomistler Bülteni, 21-22s. www.econturk.org/ekonomistler/haziran2001.pdf Erişim: 01.03.2004.
- FAO, (2018). Country Profiles, <http://www.fao.org/countryprofiles/en/> Erişim Tarihi 25.09.2018.

- Gökçe, O., (2008), Tarımda Zihniyet Değişikliği ve Şirketleşme, www.osmangokce.com, Erişim: 15.12.2008.
- Güneş, E., Albayrak, M., Gülçubuk, B., (2002), Türkiye’de Gıda Sanayi. Tekgıda-iş Sendikası, Semih Ofset, Ankara, 384s.,
- Gürbüz, M., (2002). Tarımsal Gelişmenin Toplumsal Eksenini Üretici Örgütlenmesi. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi Türk Tarım, Kasım-Aralık 2002, Sayı:148.
- GTHB, (2018). Bitkisel Üretim Verileri. <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> Erişim:25.09.2018
- Kaymaz, Ç.K., Albayrak, L., (2017). Mevsimlik Gezici Tarıma Bir Örnek: Bostancı Köyü (Yusufeli Artvin). Turkish Studies –International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/3, p. 355-384
- MEB, (2015), Tarım, Tarımsal Kayıtlar, Bireysel Öğrenme Materyali, s.5.. Ankara http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Tar%C4%B1msal%20Kay%C4%B1tlar.pdf Erişim:23,10,2018.
- Narin, M., (2008). “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Aydın Güven Gürkan Özel Sayısı, Cilt: 19, ss. 183-225.
- Narin, M., Öznazık H.A., (2017). Tarımsal Desteklemede Son Değişmeler ve Tarım Sektörü Üzerine Olası Etkileri. International Conference on Food and Agricultural Economics Proceedings, , 27-28 April 2017, Alaaddin Keykubat University s. 34-50.
- Özkul, İ., (2018). Tarımda işletme ve mülkiyet yapısı nasıl değişiyor? Web: dünya.com 01 Mayıs 2018 <https://www.dunya.com/kose-yazisi/tarimda-isletme-ve-mulkiyet-yapisi-nasil-degisiyor/413757> Erişim: 25.09.2018.
- Resmi Gazete, (2014). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği. 27 Mayıs 2014 SALI, Sayı : 29012.
- Resmi İstatistik Portalı, (2018). Tarımsal İşletme Kayıt Sistemi, <http://www.resmiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/14-tar%C4%B1msal-i%C5%9Fletme-kay%C4%B1t-sistemi> Erişim Tarihi 25.09.2018.
- Soydemir, S., (2000). Türk Tarımı ve Menkul Kıymetleştirme; Mülkiye, Cilt XXIV, Sayı 224, s. 103-109.
- Soydemir, S., (2004). Türk Tarımı ve Şirketleşme. İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl: 19. Sayı. 215 Şubat 2004.
- Sugözü, İ. H., Hüseyini, İ., (2017). Tarımsal Destekleme Politikaları ve Kırdan Kente Göç Üzerine Etkisi: 1986-2015 Dönemi Türkiye Örneği, Turkish Studies –International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/31, p. 379-396.
- TOBB, (2013). Türkiye Tarım Sektörü Raporu 2013. https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2014/turkiye_tarim_meclisi_sektor_raporu_2013_int.pdf Erişim:25.09.2018.
- TOBB, (2018). TOBB Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri. <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php> Erişim: 25.09.2018
- TÜİK (2001). Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri, Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmelerde (Hanehalkı) Anketi Sonuçları, Tarımsal İşletmenin Yasal Durumuna Göre İşletme Sayısı ve

-
- Tasarrufunda Bulundurduğu Arazi Büyüklüğü.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1003 Erişim: 23.10.2018
- TÜİK, (2015). 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmelerde (Hanehalkı) Anketi Sonuçları, Tarımsal İşletmenin Yasal Durumuna Göre İşletme Sayısı ve Tasarrufunda Bulunan Arazi Büyüklüğü, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003 Erişim:23.10.2018.
- TÜİK, (2016). Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, 2016. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1003. Erişim: 25.09.2018.
- TÜİK, (2017). TÜİK Resmi İstatistik Programı (2017-2021) Yayın No 4443, Ankara http://www.cihangircaglar.com/FileUpload/as908910/File/tuik_resmi_istatistik_programi_2017_2021.pdf Erişim: 25.09.2018.
- TİKAS, (2018). (Tarımsal İşletme Kayıt Sistemi), Tarımsal İşletme Nedir? <http://www.tuik.gov.tr/arastirmaveprojeler/tikas/tikas.html#panel-1>. Erişim: 25.09.2018
- Uzundumlu, A.S., (2012). AB Ülkeleri ile Türkiye Tarımsal Yapısının Karşılaştırılması, Alinteri, 23 (B) 64-73.
- Yalçinkaya, N., Yalçinkaya, M:H. Çılbant, C., (2006). Avrupa Birliğine Yönelik Düzenlemeler. Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13(2): 97-118.
- Yılmaz, M., (2015). Doğu Coğrafya Dergisi, Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012). 20 (33):161-188.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Eylül 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Adem SEZER – Dr. Öğr. Üyesi Hayri ÇAMURCU

This article was checked by iThenticate.

ÇANAKKALE İLİNDE ARICILIK FAALİYETLERİ

Rüştü ILGAR*

ÖZET

Arıcılık Avrupa ülkelerinde geleneksel bir uğraşı, Türkiye gibi ülkelerde bireylerin gelirini artırıcı bir araç, Güney Amerika gibi ülkelerde ise en önemli bir dış gelir kaynağıdır. Arıcılık faaliyeti geleneksel olarak sürdürülegelen geleneksel bir sosyo-ekonomik faaliyettir. Ülkemiz ortalama 4 milyon arı kovanı ve 63 bin ton bal üretimi ile dünya genelinde 3. ya da 4. sırada yer alır. Türkiye gerek kovan varlığı, gerekse bal üretimi açısından dünyanın en önemli üreticileri arasındadır. Bu çalışmanın amacı Çanakkale ilinde arıcılık faaliyetlerinin durumunu ve sorunlarını ortaya koymaktır. 2015 yılı verilerine göre, 1 270 üreticiye ait 68 969 adet arılı kovan bulunmakta olup bu kovanlardan toplam 1 393 ton bal alınmıştır. Arıcılık işletmesi başına ortalama 54 arılı kovan düşmektedir. Kovan başına bal üretimi ortalaması yeni usul kovanlarda 20 kg, eski usul kovanlarda 7 kg'dır. Çanakkale ilinde arıcılık faaliyetleri her yıl artış göstererek devam etmektedir. İlde; 2002 yılında 45 605 olan arı kovanı sayısı, 2015 yılında % 51'lik artışla 68 969 kovana çıkmıştır. 2002 yılında 785 ton olan bal üretimi ise % 77'lik bir artışla 1.393 tona çıkmıştır. Arılılık yapan köy sayısı yönünden Çanakkale ili değerlendirildiğinde yıllara göre değişmekle birlikte son yılların verilerine göre toplam 425 köyde arıcılık yapılmaktadır. Bu köylerde 68 969 adet arı kolonisi bulunmakta olup 1 392 676 kg bal, 66 354 kg ise balmumu üretilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Arıcılık, Tarım, Ekonomi

*  Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilimdalı, E-posta: ilgarm@mail.com

BEEKEEPING ACTIVITIES IN ÇANAKKALE PROVINCE

ABSTRACT

Beekeeping is a traditional occupation in European countries, a means of increasing producer income in countries like Turkey, and most important source of external income in countries like South America. Beekeeping in Turkey is a socio-economic activity that has been a tradition since ancient times. Turkey is located in the 3rd and 4th place in the world with 4 million beehive assets and 63 thousand tons of honey production, and it is among the most important countries of the world in terms of hive existence and honey production. The aim of this study is to reveal the status and problems of beekeeping activities in Çanakkale. Çanakkale province has 68,969 beehives belonging to 1,270 producers according to the year 2015 and a total of 1,393 tons of honey have been collected from these beehives. There are 54 beehives on average per beekeeping operation. The average honey production per hive is 21 kg. Beekeeping activities in Çanakkale province continue to increase every year. The number of beehive, which was 45,605 in 2002, rose to 68,969 in these days. The production of honey, which was 785 tons in 2002, increased to 1.393 tons in 2015. In terms of the number of villages that feed bees, there are variations in the province of Çanakkale according to years and beekeeping activities are carried out in 425 villages according to the year of 2015. These villages have 68,969 bee colonies and it is have been produced 1.392.676 kg of honey, 66.354 kg of wax.

STRUCTURED ABSTRACT

Beekeeping is a traditional occupation in European countries, a means of increasing producer income in countries like Turkey, and most important source of external income in countries like South America. Beekeeping in Turkey is a socio-economic activity that has been a tradition since ancient times. Turkey is located in the 3rd and 4th place in the world with 4 million beehive assets and 63 thousand tons of honey production, and it is among the most important countries of the world in terms of hive existence and honey production. Beekeeping can be done anywhere in Turkish geographical region, because of Turkey's socio-economic and ecological, vegetation structure Regarding both the share of production and the presence of the hive, Turkish land regions are primarily in the Aegean. This region is followed by the Black Sea and the Mediterranean Regions. Almost half of country's honey production takes place in these three regions. Half of Turkey's Mugla honey production take places from Ordu, Aydin, Adana, Antalya, Samsun, Mersin, Sivas, Ankara and Erzincan. Turkey getting a leading role in the world with annual production of honey in terms of beekeeping is one of the world's most important countries. Turkey has at least 5 bee races in Turkey beekeeping with the hive of 4 million due and 7,709,636 colonies existence, 150 000 families 107 665 tones honey. However, average honey production per hive in our country is around 14.26 kg according to TurkStat data. This value is under 4 kg of the world average (TUIK, 2014). Besides, Turkey ranks the 10th with a share of 1.87% and this situation does not comply with honey production, given the presence of

the hive in the world honey. Turkey's annual honey consumption are 1.50 kg per capita.

Çanakkale Province, on the southern (Asian) coast of the Dardanelles at their narrowest point and also is seaport and mountain in Turkey. It is famous for one of them is the mythological war of the legend and the Trojan Horse. There are three vegetation types in province forest vegetation, shrub vegetation and high mountain vegetation. The fact that Çanakkale has a rich flora of flora for bees, changes in continuous flower production according to seasonal changes. There are 800 plant taxa recorded and 198 of them are of particular ethno botanical significance in this land. Beekeeping activities is a additional income for Çanakkale. The number of villages in the province of Çanakkale was 425 in 2015. The province of Çanakkale is preferred by beekeepers who are engaged in migratory beekeeping. Çanakkale province has 68,969 beehives belonging to 1,270 producers according to the year 2015 and a total of 1,393 tons of honey have been collected from these beehives. There are 54 beehives on average per beekeeping operation. The aim of this study is to reveal the status and problems of beekeeping activities in Çanakkale. The average honey production per hive is 21 kg. Beekeeping activities in Çanakkale province continue to increase every year. The number of beehive, which was 45,605 in 2002, rose to 68,969 in these days. The production of honey, which was 785 tons in 2002, increased to 1.393 tons in 2015. In terms of the number of villages that feed bees, there are variations in the province of Çanakkale according to years and beekeeping activities are carried out in 425 villages according to the year of 2015. These villages have 68,969 bee colonies and it is have been produced 1.392.676 kg of honey, 66.354 kg of wax.

However, these figures vary depending on years of bee diseases, yield, theft, bee son loss and bee keeping some other problems. There are problems in breeding bees in Çanakkale. The basic problem seen in beekeeping in Turkey is experienced in the level of drug use. Drug problem is one of the most important problems for Çanakkale. According to TS EN ISO / IEC 17025, there are laboratories on residual analysis in TURKAK accredited food control laboratory results. Fraud in Çanakkale as well as all of Turkey are also negatively affected. Turkey in penalties almost encourages fraud is far from being a deterrent. It should be carried out criminal proceedings and incentive practices, in order to prevent fraud and increase the consumption of honey. At the same time, sudden deaths are observed in bees that cannot adapt to seasonal changes of bees due to global climate changes. Due to these deaths, beekeepers are highly affected. The coverage of insurance activities in beekeeping activities will be very beneficial for both Çanakkale and Turkey.

The honeybees Çanakkale Province Bee Breeders Association produced by Arıburnu brand are only available flowers and pine honey. Honey should be certified in premium production, extra quality, classic pine, classic flower. These honeys must be guaranteed.

Keywords: Çanakkale, Beekeeping, Agriculture, Economy

1. Giriş

Dünyanın en eski tarımsal faaliyetlerden biri arıcılıktır. Arıcılığın tarihçesi insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılara göre oldukça yeryüzünün ilk canlılığına ait arı

fosillerine rastlanmıştır. Speolojik çalışmalarda M.Ö. 7000 yıllarına ait mağara resimleri ve arıcılığa ait çeşitli objelere rastlanmıştır. Arı (*Apis mellifica*) ve bal tüm kutsal kitaplarda Tevrat (Bab 2, Mısırdan Çıkış, 3:8, 3:17), İncil (4 farklı İncilin 83 yerinde bal kelimesi geçmektedir <http://www.incil.biz/>) ve Kur'anı Kerimde (Nahl Suresi 68-69, Muhammed 47:15 övülmüştür. İlk insanlar toplayıcılık yaptıkları için doğal olarak ağaç kovuklarında bulunan arıları öldürerek ballarından yararlanmışlardır. Ancak toplayıcılıktan uzak sistematik olarak ilk arıcılık faaliyetine 3000 yıl önce Ürdün'ün Tel Rehov bölgesinde rastlanmıştır (Bloch and all., 2010). Anadolu'da ise ilk arıcılık faaliyetinin M.Ö. 1300 Hitit Boğazköy'de yapıldığı anlaşılmaktadır.

Arıcılığın gelişim süreci incelendiğinde; önce ağaç kütükleri, mantarlar sonrası kil ve topraktan yapılmış malzemelerin arı kovanı olarak kullanıldığı ve zamanla geliştirilerek günümüzdeki arı kovanlarının üretildiği anlaşılmaktadır. Günümüzdeki anlamda ilk arıcılığın, arıların kendi kendilerine kovan olarak yaptıkları ağaç kovuklarındaki petekleri insanların arılara zarar vermeden alıp, belli bir kısmını tekrar arıların yaşamsal faaliyetlerini sürdürmesi ve gene bal üretmesi için bir miktar balı arıların kullanımına bırakmasıyla başlamıştır. Arıların ortaya çıktığı ve dünyaya yayıldığı yer Orta-Doğu ülkeleri olduğu egemen bir kanıdır.

Bilimsel buluş ve gelişmelerin ışığında yukarıda değinildiği şekilde ilk insanın üretim sürecine dahil olduğu arıcılık ağaç kovuklarında kara kovan veya geleneksel kovanlarda bal üreterek başlamış olup, günümüze kadar gelişme göstermiş ve fenni kovanlar ile büyük aşama kaydetmiştir. Günümüz arıcılığını gelişmesinde kronolojik olarak şu süreçler yaşanmıştır:

- a) 1787: ana arının havada çiftleşmesinin farkındalığı,
- b) 1845: arıların üreme sisteminin açıklanışı,
- c) 1851: fenni kovanlara geçiş,
- d) 1857: fenni peteklerin yapılışı,
- e) 1865: bal süzme makinalarının keşfi,
- f) 1882: larvadan ana arı yetiştirme tekniği,
- g) 1926: yapay döllemenin bulunuşu arıcılığın önemli aşamaları olmuştur.

Arıcılığın gelişimine bağlı olarak bal, polen, balmumu, propolis ve arı sütü gibi çok sayıda ürün bal üretiminin yanında devreye girmiştir. Diğer taraftan modern tarım faaliyetleri ve üretim yöntemlerine bağlı olarak arılar için yayılım alanları artmıştır. Bu yapısı ile arıcılık ekonomik değeri olan ve sürdürülmesi zorunlu olan önemli bir sektör durumundadır (Korkmaz, 2003). Arıcılık gelişmiş ülkelerde genellikle geleneksel bir uğraşı iken, Türkiye'de genelde ek iş ve kazanç kapısı, mali olarak geçime destekleyen bir faaliyet, Uzakdoğu, Orta ve Güney Amerika ve Afrika ülkelerinde ise önemli bir dış gelir kaynağıdır. ABD, Kanada, Japonya gibi ülkelerde ise ağırlıklı olarak seralarda bitkisel tozlaşmaya katkı sağlayan bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir (Vural, 2008).

Anadolu'da arıcılık faaliyeti M.Ö. 1300'den yaklaşık 9000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Türkiye'de arı ve arı ürünleri üretimi, çok eski yıllardan itibaren yapılan sosyo-ekonomik faaliyettir. Türkiye gerek iklimsel elverişliliği (10°C ile 37°C arasında sıcaklıkta ve kurak koşullarda arılar faaliyette bulunabilmektedir.), gerekse yayılım için bitki örtüsünün zenginliği (Türkiye'nin coğrafi sınırları içinde toplam 9 000 bitki türü mevcut olup, bunun 3 000'i endemiktir (İlgar 2018:147.)) nedeniyle optimum koşullara sahiptir. Türkiye'de üretilen balların bir kısmı ağaç (çam, kestane, akasya, ıhlamur, şeftali, erik, badem vb.), diğer bir kısmı ise çiçek (bahar çiçekleri, ayçiçeği, ormangülü, püren, üçgül, hayıt, çaltı vb.) kaynaklıdır.

Türkiye bulunduğu coğrafi konum nedeniyle adeta 3 kıtayı birleştiren köprü durumundadır. Aynı zamanda Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'nın kontak noktasında bal arısının gen merkezi

durumundadır. Türkiye dünyadaki 37 fitocoğrafya bölgelerinden üçüne sahiptir. Türkiye arıcılıkta en az 5 arı ırkı, 4 milyon dolayındaki kovanı ve 7 709 636 koloni varlığı ile dünyada 3. sırada, 150 000 aile 107 665 ton yıllık bal üretimi ile (Çakmak ve Sevençakmak, 2016:31) dünyada öncü rol alarak arıcılık faaliyetleri açısından dünyanın önemli ülkelerinden birisidir. Fakat ülkemizde kovan başına ortalama bal üretimi TÜİK'in verilerine göre 14.26 kg dolayındadır. Bu değer dünya ortalamasının 4 kg kadar altında kalmaktadır (TÜİK, 2014). Bunun yanında Türkiye dünya balcılığında % 1.87'lik bir payla 10. sırada yer almakta ve bu durum bal üretimi, kovan varlığı göz önüne alındığında uyum sağlamamaktadır. Türkiye bal üretiminin yarısı Muğla, Ordu, Aydın, Adana Antalya, Samsun, Mersin, Sivas, İzmir, Erzincan'dan karşılamaktadır (Engindeniz ve diğ., 2014). Türkiye'nin yıllık bal tüketimi kişi başına 1.50 kg'dır.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve ekolojik yapısı ele alındığında, ülkemizin her yerinde arıcılık yapılabilir. Ülkemizde gerek üretim payı gerekse kovan varlığı bakımından önemli bölgelerimiz öncelikle Ege gelmektedir. Bu bölgeyi Karadeniz ve Akdeniz Bölgeleri izler. Ülkemiz bal üretiminin yarıya yakını bu üç bölgemizde gerçekleşmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Arıcılığın Gelişimi

Yıllar	Arıcılık Yapan Köy	Kovan	Bal Üretimi (Ton)	Bal Mumu Üretimi (Ton)	Kovan Başına Verim (kg)
2004	22133	4399725	73929	3471	16.80
2005	22550	4590013	82336	4178	17.94
2006	22305	4851683	83842	3484	17.28
2007	21560	4825596	73935	3837	15.32
2008	21093	4888961	81364	4539	16.64
2009	21469	5339224	82003	4385	15.36
2010	20845	5602669	81115	4148	14.48
2011	21131	6011332	94245	4235	15.68
2012	21307	6348009	89162	4222	14.05
2013	79934	6641348	94694	4221	14.26

Kaynak: TUIK (<http://www.tuik.gov.tr>).

Tüm Türkiye’de olduğu gibi Çanakkale de de çok az sermaye ve çok az masrafla, herhangi bir araziye bağımlı olmadan yapılabilen arıcılık faaliyeti önemli bir ek gelir kaynağı olmuştur. Çanakkale ilinin iklimi incelendiğinde, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle geçiş iklimi özellikleri gösterir. Genel karakteriyle Akdeniz iklim özelliklerini yansıtır. Çanakkale’de yaz aylarında yağış miktarı oldukça düşüktür (İlgar, 2016:70). İklim toprak koşullarına bağlı olarak bitki örtüsünün varlığını etkilemiştir. Bu yüzden Çanakkale ili arılar için bitki tür ve çeşitliliği açısından uygun bir beslenme alanı durumundadır. Çanakkale’nin % 55’i ormanlıktır. Kalan diğer alanları ise çayır, mera ve tarımsal uygulama alanlarıdır. İlde Akdeniz iklimine özgü bitki topluluğu kızılçam, kestane, ıhlamur, püren, defne, hayıt, çeşitli makiler, kocayemiş, mersin ve çeşitli çiçekli çalılıklar (davulgu, tespah, böğürtlen vb) yaygındır. İldeki ormanlarda karışık otsu ve odunsu bitki toplulukları bulunur. Kızılçam, karaçam, köknar, meşe, kayın türündeki ağaçlardan oluşan ormanlar çoğunluktadır. Kuru tipi ormanlara, Kazdağı dolaylarında yaygındır. Denizden uzak iç kısımlarda, bozkır görünümlü, cılız otlu araziler bulunur. Tarımsal üretimine elverişli alanlar ile akarsu boylarında her mevsim yeşil kalabilen çayırlara rastlanır (İlgar, 2016:70). İldeki en yaygın bal üretimi nektar kaynakları olarak ak ve kırmızı üçgül, ayçiçeği, yonca, mısır ve çeşitli meyve ağaçları, püren, çam, kekik, geven, hardal, melisa, akasya, iğde, söğüt, kestane, ıhlamur, akasya, kestane gösterilebilir. Bunun yanında ilde çeşitli olumsuzluklar da bulunmaktadır.

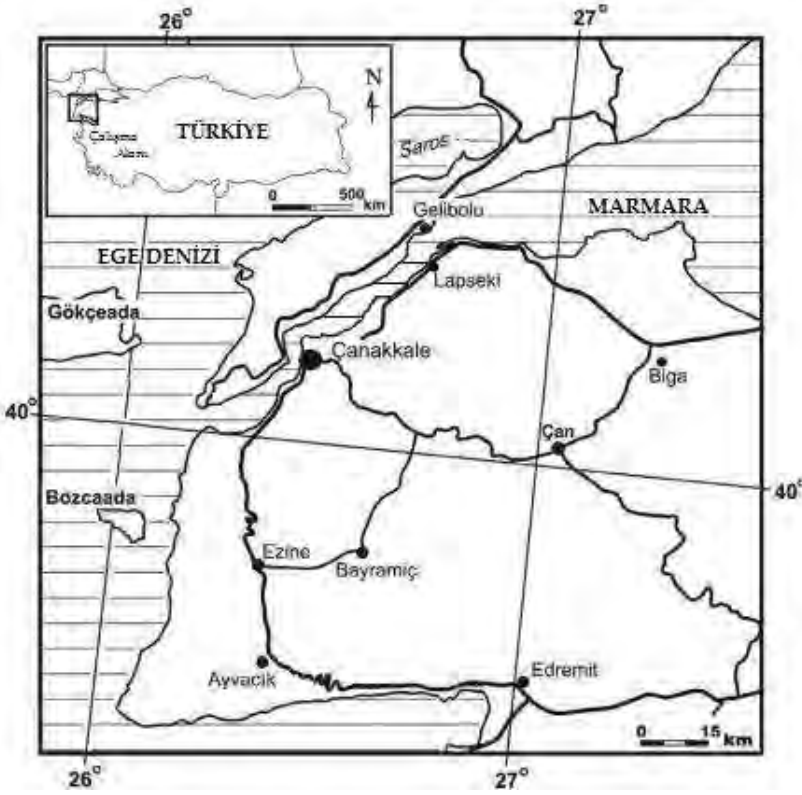
Bunlardan bazıısı kuzey enlemlerde yer aldığı için kış aylarının ortalama sıcaklığı Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine oranla daha düşük olması, Çanakkale’yi çevre illerden ayıran diğer bir özellik yılın büyük bir kısmının rüzgârlı geçmesidir.

2. Veri, Yöntem ve Amaç

Amaç: Bu çalışmanın amacı; Bu çalışmanın amacı Çanakkale ilinde arıcılık faaliyetlerinin durumunu ve sorunlarını ortaya koymaktır. Aynı zamanda gelecekte yapılacak çalışmalar için bir veri tabanı olacaktır.

Veri: Çanakkale ilindeki arıcıların var olan sorunlarını ortaya konularak çözüm önerileri geliştirilmesidir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ve doküman incelemesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda sahada gözlem yapılmış, arıcılar ile durum değerlendirilmesine gidilmiştir. Doküman incelemesinde hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187). Yani derleme ve bilimsel verilerin değerlendirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Çanakkale ilindeki arıcılık faaliyetlerini belirten çeşitli rapor ve çalışmalar, konu ile ilgili yayınlar ve önceki çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışmada esnasında *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*, *Çanakkale Arı Yetiştiricileri Birliği*, *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı* gibi güvenilirliği olan kurumların verileri esas alınmıştır.

Çalışma Alanının Konumu ve Coğrafi Özellikleri: İnceleme alanı Çanakkale ili ve ilçelerini kapsamaktadır. Çanakkale 25° 40’ - 27° 30’ doğu boylamları ve 39° 27’ - 40° 45’ kuzey enlemleri arasında yer alır. Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran ve kendi adını taşıyan boğazın iki yakasında yer almaktadır. Çanakkale Biga Yarımadası ile Anadolu’nun batı uzantısı olan Gelibolu Yarımadası üzerinde konum edinmiş bir ilimizdir. Hem Avrupa, hem Asya’da toprakları bulunan Çanakkale; Edirne, Tekirdağ ve Balıkesir il sınırları ile çevrilidir. İl sınırları içinde ülkemizin en büyük adası Gökçeada, yanında Bozcaada ve küçük adacıklar (Tavşan Adası, Presa adası, Orak Adası ve Yılan adası) bulunur. İlde yerleşim yerleri olarak merkez, Ayvacık, Ezine, Bayramiç, Çan, Biga, Yenice, Eceabat, Gelibolu, Lapseki, Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri ile birlikte, toplam 21 bucak, 577 köy, 18 belde bulunmaktadır (Çanakkale Valiliği, 2017). Anadolu’nun ve Asya kıtasının en batı noktası olan Baba Burnu ile Gökçeada’daki İnceburun veya İncir Burnu (Avlaka) Türkiye’nin en batı noktası olup, ilin yüzölçümü 9 955 km²’dir (İlgar, 2016:70).



Şekil 1: Çalışma Alanının Lokasyonu

3. Bulgular

Çanakkale ilinde arılık yapan köy sayısı 2015 yılında toplam 425'tir. Ancak bu rakamlar arı hastalıkları, verim, hırsızlık, arı oğul kaybı, arıcıların karşılaştıkları diğer sorunlar nedeniyle arıcılık yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Çanakkale ili, kırsalda kendi merasında yerleşik arıcılık yanında, büyük oranda yer değiştiren gezginci arıcılık yapan arıcılar tarafından da tercih edilmektedir. Gezginci arıcılık yapanların özellikle ilkbahar dönemlerinde ili tercihlerine bağlı olarak arıcı sayısında önemli düzeyde artış yaşanmaktadır. Çanakkale'nin arılar için zengin bir çiçeksi floraya sahip olması, mevsimsel değişimlere göre sürekli çiçek üretiminde değişkenlik göstermesi Tablo 2'de de görüleceği üzere stabil değildir. Bu durum oturmuş olmayan yıldan yıla değişen bal üretimine yol açar. 2015 yılı verilerine göre 1 270 üreticiye ait 68 969 adet arı kovanı mevcut olup, bu kovanlardan toplam 1 393 ton bal üretimi yapılabilmektedir. Arıcı başına ortalama 55 arılı kovan düşmektedir. Kovan başına bal üretimi ortalaması 20.2 kg'dır.

Tablo 2: Çanakkale İli Yıllara Göre Kovan Sayısı ve Bal Üretimi

	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Arı Kovanı Sayısı	68.969	62.051	60.568	57.341	56.500	54.323	51.791
Bal Üretimi (kg)	1.392.676	1.239.660	1.171.301	1.048.464	1.064.909	996.449	945.336
Bal (TL)	12.534.084	10.537.110	9.370.408	8.911.944	8.519.272	6.975.073	6.617.352
	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Arı Kovanı Sayısı	48.191	47.422	44.454	46.086	47.543	49.688	45.605
Bal Üretimi (kg)	840.885	623.732	713.412	781.939	778.817	837.918	785.500
Bal (TL)	5.886.195	4.366.124	3.567.060	3.127.756	3.115.268	3.351.672	2.749.250

Kaynak: Çanakkale Arı Yetiştiricileri Birliği, 2016

Yapılan gözlemlerde eski usul kara kovanlarda yılda sağılan maksimum bal 7 kg'dır. İlde en fazla arılı kovan % 17 Biga, % 15 Çan ve % 14 ile merkez ilçede bulunmaktadır. Kovanların % 96'sı yeni usul kovanlardan, % 4'ü eski usul kovanlardan oluşmaktadır. 2015 yılında alınan balın toplam üretim değeri 12 534 084 TL'dir.

2015 yılında ilde 665 üreticinin 68 969 arılı kovanına toplam 572 050 TL arılı kovan desteklemesi ödenmiş, desteklenen kovan sayısında 2014 yılına göre 2015 yılında % 12'lik bir artış meydana gelmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Çanakkale İli Yıllara Göre Arılı Kovan Desteklemeleri

Çanakkale İlinde	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Üretici Sayısı	665	609	557	514	496	413
Kovan Sayısı	68.969	50.967	44.899	42.057	42.124	35.677
Destekleme Miktarı (TL)	572.050	509.670	359.192	336.456	294.868	214.062

Kaynak: Çanakkale Arı Yetiştiricileri Birliği, 2016

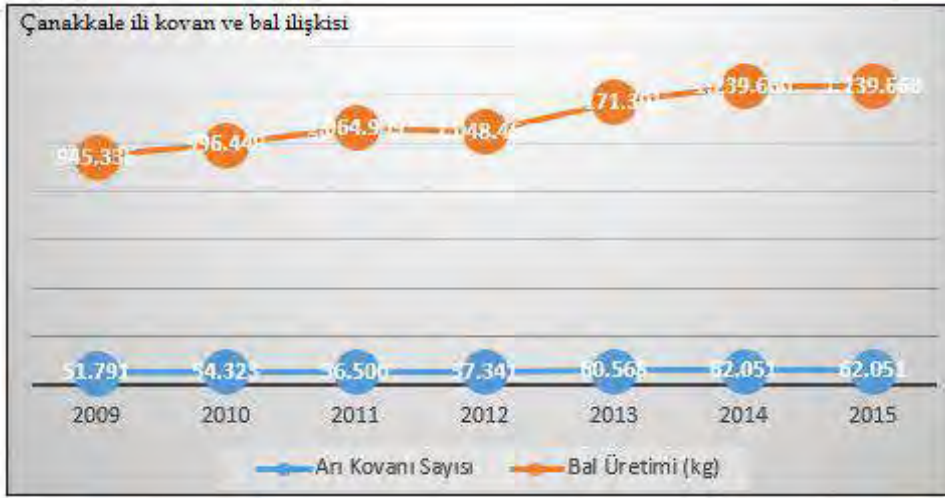
İlde; desteklemeler kapsamınca 2002 yılında 45 605 olan arı kovanı sayısı, 2015 yılında % 51'lik artışla 68 969 kovana çıkmıştır. 2002 yılında 785 ton olan bal üretimi ise 2015'te % 77'lik bir artışla 1.393 tona çıkmıştır (Tablo 4). 2010 yılına ait istatistiksel verilere göre ilde 429 köyde arıcılık yapılmaktadır. 54 232 adet arı kolonisinden 996 439 kg bal ve 50 636 kg balmumu elde edilmektedir.

Tablo 4: Çanakkale İli 2010 Yılı Arıcılık Faaliyeti

İLÇELER		ARI KOVANLARI		ÜRÜNLER		ARICILIK YAPAN KÖY SAYISI
		Eski Usul Kovan Sayısı	Yeni Usul Kovan Sayısı	Bal (Kg.)	Balmumu (Kg.)	
0	Merkez	141	7.846	189.573	7.846	37
1	Ayvacık	650	2.850	44.450	2.850	17
2	Bayramiç	100	3.900	98.500	3.900	36
3	Biga	115	7.990	160.720	7.990	85
4	Bozcaada	0	310	4.960	310	1
5	Çan	155	7.934	159.920	7.934	65
6	Eceabat	75	3.215	48.900	3.215	13
7	Ezine	495	2.550	38.175	2.550	41
8	Gelibolu	0	2.873	60.333	2.873	21
9	Gökçeada	6	3.200	38.420	1.600	8
10	Lapseki	145	2.350	35.975	2.350	36
11	Yenice	205	7.218	116.513	7.218	69
TOPLAM		2.087	52.236	996.439	50.636	429

Kaynak: Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliği

Arıcılıkta 2012 yılı bir sıçrama yılı olmuştur. Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliğinin verileriyle yapılan aşağıdaki grafik bunu göstermektedir.



Şekil 2: Arıkovanı ve Bal Üretiminin Son Yıllardaki Değişimi (2009-2015)

2012 yılı sonrası artış trendi çevresel olumlulukların yanında arıcılarına daha bilinçli ve deneyimli olarak üretime yönelmelerinden dolayıdır. Bu yıl sonrası arı yetiştiriciliği yapılan köy sayısı 427'e düşmüş ancak arı kolonisi 57 341'e, bal üretimi ise 1.048.464 kg'a, balmumu üretimi ise 54 523 kg'a yükselmiştir.

Tablo 5: Çanakkale İli 2012 Yılı Arıcılık Faaliyeti

İLÇELER		ARI KOVANLARI		ÜRÜNLER		ARICILIK YAPAN KÖY SAYISI
		Eski Kovan Sayısı	Usul Yeni Kovan Sayısı	Bal (Kg.)	Balmumu (Kg.)	
1	Merkez	136	8.617	216.649	8.617	37
2	Ayvacık	623	3.727	63.993	3.727	17
3	Bayramiç	98	4.156	104.880	4.156	36
4	Biga	114	7.947	159.852	7.947	85
5	Bozcaada	0	462	7.392	462	1
6	Çan	149	8.892	179.032	8.892	65
7	Eceabat	74	3.193	51.754	3.193	13
8	Ezine	452	2.739	40.606	2.739	41
9	Gelibolu	0	2.452	51.492	2.452	21
10	Gökçeada	3	3.100	37.215	3.100	8
11	Lapseki	138	2.596	44.822	2.596	34
12	Yenice	190	6.642	107.222	6.642	69
TOPLAM		1.977	54.523	1.064.909	54.523	427

Kaynak: Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliği

2015 yılına gelindiğinde 425 köyde arı yetiştiriciliği 2 köy azalmış ama gerek arı sayısı ve kolonisi (68 969), gerekse bal üretimi (1.392.676 kg), bunun yanında doğal olarak artan talep nedeniyle balmumu üretimi yükselmiştir (66.354 kg).

Tablo 6: Çanakkale İli 2015 Yılı Arıcılık Faaliyeti

İLÇELER	Arıcılık Yapan Köy Sayısı	Arıcılık Yapan Üretici Sayısı	ARI KOVANLARI			Balmumu (kg)
			Eski Usul Kovan Sayısı	Yeni Usul Kovan Sayısı	Toplam Kovan	
1	Merkez	44	146	132	9.786	9.918
2	Ayvacık	24	178	1.290	5.275	6.565
3	Bayramiç	35	138	99	5.493	5.592
4	Biga	84	165	103	11.350	11.453
5	Bozcaada	1	49	52	952	1.004
6	Çan	64	183	98	10.265	10.363
7	Eceabat	13	68	78	3.594	3.672
8	Ezine	40	68	475	3.585	4.060
9	Gelibolu	19	44	0	3.280	3.280
10	Gökçeada	8	85	8	3.220	3.228
11	Lapseki	31	47	106	2.910	3.016
12	Yenice	62	99	174	6.644	6.818
TOPLAM		425	1.270	2.615	66.354	68.969

Kaynak: Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliği

Bu olumlu gelişmelerde 2003 yılında Çanakkale’de *Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliğinin* rolü oldukça fazladır. Bu birliğin toplamda 350 üyesi bulunmaktadır. Birlik domino etkisi göstererek üyesi olmayan üreticiler üzerinde de olumlu etkiler yapmaktadır. Merkez dışında ayrıca altı ilçede (Çanakkale Merkez, Ayvacık, Bayramiç, Biga, Çan, Ezine ve Yenice) bal üreticileri birlikleri kurulmuş olup toplam üye sayıları 428’dir. 2006 yılında ilde bakanlığın % 50 hibe desteklemeleri ile 248 bin dolara bal paketleme tesisi kurulmuştur. Birlik tarafından 2008 yılında Arıburnu markası ile Çanakkale balının markası oluşturulmuş, yükselen değeriyle bu marka ile üretime devam edilmektedir. Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliği ISO 9001:2008 Kalite Yönetim Sistemi koşullarına uygun üretim ve pazarlama stratejisi gütmektedir. ISO (International Organization for Standardizasyon) tarafından Türkiye’deki akreditasyon verdiği yetkisi TÜRKAK tarafından verilen bir standardizasyon belgesidir. *Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliği* bunu bir kez alması sürekli olduğu anlamına gelmez. Her 5 yılda bir ISO tarafından gözden geçirilmekte ve uygulayıcıların görüşleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılarak yeniden yayınlanmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye dünya genelinde arı kovanı bakımından 3/4. sırada yer alırken, bal üretiminde 10. sıradadır. Kovan başına verimi artırmak için bilinç ve teşviklerin artması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Türkiye’nin hem koloni başına bal üretimi, hem de dünya bal ticaretindeki payı dikkate alındığında, sahip olduğu mevcut arıcılık potansiyelinden yeteri kadar faydalanmadığı görülmektedir. Her ne kadar koloni başına bal üretiminde bir miktar artış görülse de ilkel kovanlardan modern kovanlara geçilmesi ülkemiz arıcılığında üretim ve gelir artırıcı çalışmalar olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan Türkiye’de bal üretimi dışında, arı ürünlerinin üretimi ve seralarda tozlaşmanın sağlanması gibi faaliyetler yetersizdir. Ülkemizin mevcut potansiyelini daha iyi değerlendirebilmek için kovan başına bal üretiminin artırılması, arı sütü, propolis, bal mumu gibi ürünlerin de üretimine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ayrıca bal arılarının seracılık üretiminde daha yaygın kullanılması sağlanmalıdır. Ülkenin diğer yerlerinde karşılaşılan sorunlar ve konuların tamamı Çanakkale için de geçerlidir. Sahada yapılmış gözlemler sonucunda Çanakkale’de arı üreticilerinin karşılaştıkları başlıca sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Çanakkaleli arıcılar *Türk Gıda Kodeksi Bal Tebliğine* uygunluğu bulunan bal üretimini ön planda tutulmalıdır. Bal tüketicileri markalı bal almayı tercih ederken markasız bal tercihleri az olmasına

rağmen buna yakındır (Niyaz ve Demirbaş 2017). Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliğinin Arıburnu markasıyla ürettikleri ballarda çiçek, çam dışında seçenek bulunmamaktadır. İlde üretilip farklılık arz eden ballar kaliteden ödün verilmeyen premium üretim, extra kaliteli, klasik çam, klasik çiçek şeklinde sertifikalandırılmalıdır. Bu balların garantisi de verilmelidir. Tüketicilerin tercihlerini ön plana çıkartılarak, ürün kalite sertifikasına bağlı kavanoz ayrımlarına gidilmelidir. Bal üretiminde standartların dışına çıkılması, hijyene dikkat edilmemesi nedeniyle bazı sağlık sorunları oluşabilmektedir.

Çanakkale İli Arı Yetiştiricileri Birliği oluşturulmasına rağmen, ilin yüksek arıcılık, arı ve arı ürünleri üretim potansiyeli rağmen beklenen boyutta arıcılığın gelişmediği görülmektedir. Kovan başına bal üretimin artırılması ve sektörel çeşitlilik ildeki arıcılık için gereklidir. Genel olarak Çanakkale için arıcılık denildiğinde sadece kovanların kışı geçirmek için bekletme ve bahar balı üretimi için etkinliği olan bir faaliyet karşımıza çıkmaktadır. İlde taşıma masraflarının yüksek olması, gezginci arıcılıkta güvenlik ve konaklama yetersizliği ön plan çıkmaktadır. Bunun yanında finansal olarak destek yetersizliği ve arıcıların kredi temininde güçlük çekmesi bir başka olumsuzluktur.

Çanakkale arıcılığının sorunlarının başında arıcılığın insanlar tarafından bir yan gelir olarak görülüp, ekonomik bir faaliyet olarak görülmemesi ve bu sebeple yeterince üzerinde durulmaması durumu mevcuttur. Buna bağlı olarak da arıcılık yapan insanların aktif olarak örgütlü yapıları oldukça kısıtlıdır. Bu nedenden Çanakkale’li arıcıların ekonomik ve sosyal potansiyelinin farkındalığını oluşturmak ancak karar vericilerin buna inanmalarıyla ortaya çıkarılabilecektir. Gelişmiş toplumlar ile gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki en temel fark gelişmiş toplumların her aşamada ve her konuda aktif bir şekilde örgütlü olmalarıdır. Ancak bu durumun yani örgütlenmenin gerek Çanakkale’de, gerekse Türkiye’de özellikle tarım kesiminin koşulları henüz yeterince hazır değildir (Fıratlı, 2000).

Çanakkale ilinde damızlık arı temininde sorunlar ile karşılaşmaktadır. Çanakkale çevresi ana arı çoğaltma ve yetiştiriciliği bakımında oldukça elverişli bir zemine sahiptir. Fakat önemi yeteri kadar anlaşılamamaktadır. Bu alanda ana arı yetiştiriciliği yapan işletme sayısı oldukça az olup, gerekli miktarda ana arı üretimi de yapamamaktadırlar. Genetik belirleme ve ıslah çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır. Bu tür olumsuzlukların giderilmesi için Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesinde bir araştırma ve üretim merkezinin kurulması oldukça yararlı olacaktır. Bu oluşum aynı zamanda arıların hastalanması ve hastalığa karşı mücadeledeki bilgi yetersizliğinin giderilmesine de katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının arıcılığa yönelik hizmet içi eğitim faaliyetlerine tüm arıcıların katılımının sağlanması ve sorumluluklarının artırılması oldukça yararlı olacaktır. Aksi takdirde yeniliklerden uzak, geleneksel yöntemlerle yapılan bal üretiminde tüketim ve pazarlama sorunları devam edecektir.

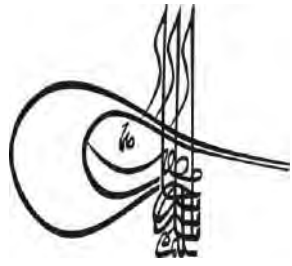
Türkiye’de arıcılıkta görülen en temel sorunlar, ilaç kullanım düzeylerinde yaşanmaktadır. İlaç sorunu Çanakkale için de en önemli sorunlardan biridir. İlde TS EN ISO/IEC 17025 'e göre TÜRKAK tarafından akredite olmuş gıda kontrol laboratuvar müdürlüğünde kalıntı analizleri konusunda laboratuvarlar olmasına rağmen satılan ballarda buna yönelik yetersizlikler, yani kalıntı miktarlarının MRL (Maximum Residue Limits) değerlerini aşıldığı durumlar görülmektedir. İlde Çanakkale’de arıcılıkla uğraşan üreticilerde ilaç kullanmada yeterince bilinçli değildir. Bu durum da arı ürünlerinin organikliği, besin değer kalitesi tartışmalı bir hal almaktadır. Arılarda görülen çeşitli hastalık ve olumsuzluklar konusunda tespit-denetim yapabilecek, ilaçların kullanılma zamanlarını ve ne şekilde kullanılacağını arıcılara aktaracak birimler oluşturulmalıdır. Aksi halde yaşanan sıkıntılar tam anlamı ile çözüme kavuşmayacaktır.

Sahtecilik tüm Türkiye’yi olduğu gibi Çanakkale’yi de olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de cezalar caydırıcı olmaktan uzak olduğundan adeta sahteciliği teşvik etmektedir. Sahteciliğin önüne geçilmesi ve bal tüketiminin artırılması konusunda cezai işlemler ve özendirici uygulamalara gidilmesi gerekmektedir.

Aynı zamanda küresel iklim değişikliklerine bağlı olarak arıların mevsimsel değişikliklere uyum sağlayamayan arılarda ani ölümlere rastlanmaktadır. Bu ölümler sebebiyle arıcılar oldukça fazla etkilenmekte olup, sigortacılık işlemlerinin arıcılık faaliyetlerini de kapsaması yerelde hem Çanakkale, hem ülke için oldukça yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bloch, G., Francoy, TM, Wachtel, I., Paritz-Cohen, N., Fuchs, S. & Mazar, A. (2010). Industrial Apiculture in The Jordan Valley During Biblical Times with Anatolian Honeybees, *Proc Natl Acad Sci* 107 (25): 11240-11244
- Çakmak, İ., Aydın, L., Seven, S., Korkut, M. (2003). Güney Marmara Bölgesi'nde Arıcılık Anket Sonuçları, *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 3(1), 31-37
- Çakmak İ., Sevençakmak S. (2016). Türkiye'de Arıcılık ve Güncel Koloni Kayıpları, *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 16 (1), 31-48
- Çanakkale Arı Yetiştiriciliği Birliği (2016). 2015, Çanakkale Üretim Verileri
- Erkan, C., Aşkın, Y. (2011). Van İli Bahçesaray İlçesinde Arıcılığın Yapısı Ve Arıcılık Faaliyetleri, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 11(1), 19-28.
- Engindeniz, S., Uçar, K., Başaran, C. (2014). İzmir İlinde Arıcılığın Ekonomik Yönleri Ve Sorunları, *Tarım Ekonomisi Dergisi* 20 (2), 113-120
- Fıratlı, Ç. Genç, F., Karacaoğlu, M., Genç, H.V., (2000). Türkiye'de Arıcılığın Karşılaştırmalı Analizi, Sorunlar-Öneriler, Türkiye Ziraat Mühendisliği, V. Teknik Kongresi, 17-21 Ocak 2000, Ankara, 811-826.
- İlgar R. (2016). Çanakkale İli Keçicilik Faaliyetleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8), 52-86
- İlgar R. (2018). Genel Fiziki Coğrafya, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler - Teknikler*, Nobel Dağıtım, Ankara, 109-110
- Korkmaz, A. (2003). *Arıcılık*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Samsun Tarım İl Müdürlüğü, Samsun.
- Korkmaz, A., Öztürk, C. (2003). Mersin İli Arıcılığının Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Alatırım Dergisi*, 2(2), 53-58.
- Niyaz Ö. C., Demirbaş N. (2017). Arı Ürünleri Tüketicilerinin Genel Özellikleri: Çanakkale İli Örneği, *Tarım Ekonomisi Derneği Dergisi*, cilt. 23, 255-262
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2014). <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim: 07.05.2015
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (2016). <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim: 13.12.2016
- Saner, G., Engindeniz, S., Çukur, F. (2004). Kırsal Kesimdeki Üreticilerin Gelirini Arttırmak İçin Alternatif Olanaklar, Ege Bölgesinden Arıcılık Örnek Olayı. 6. Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi. 16-18 Eylül, Tokat, 169-175.
- Şahinler, N., Şahinler, S. (1996). Hatay İlinde Arıcılığın Genel Durumu Sorunları ve Çözüm Yolları Üzerine Bir Araştırma, *Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1):17-28.
- Vural, H. (2008). Türkiye'de Bal Üretimi ve Pazarlaması, 1.Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi. 25- 27 Kasım, Muğla, 223-232.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Ekim 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Faruk YAMANER - Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇEBİ - Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah KOCA - Dr. Öğr. Üyesi Güner ÇİÇEK

This article was checked by iThenticate.

ETRÜSKLERDE SPOR AKTİVİTELERİ

Mehmet İMAMOĞLU* - Gülten İMAMOĞLU**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Etrüsklerde spor aktivitelerini ve etkilerini incelemektir.

Etrüskler; spor aktiviteleri, cenazeler, zafer kutlamaları ve dini bayramlar gibi çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Mezar resimlerinde sadece atletik yarışmalar için fiziksel bir ortam örneği yer almasına rağmen Etrüsklerin sirkler, stadyumlar ve jimnastik salonları gibi yapılara da sahip olabileceğine dair bazı bulgular vardır. Tarquinia'nın antik Etrüsk kenti boyalı mezar odalarıyla ünlüdür. Bu ve diğer mezarlarda tasvir edilen sahnelerde; Etrüsklerin Yunanlılar ile araba ve at yarışı, boks, güreş, koşma, ağırlıklar ile atlama, disk ve cirit atma etkinliklerine katıldıkları görülmektedir. Mezar resimlerinin birçoğu banket sahneleri (mezar ziyareti) içerir. Banket sahnelerinde atletizm ve dans etkinliklerinin yer alması merhumun onuruna düzenlenen mezar kutlamalarının temsilleri olarak yorumlanabilir. Etrüskler, spor etkinliklerini sevmişlerdir ve hayatlarının önemli bir yönü olarak görmüşlerdir. Tarquinia'dan üç mezarda daha tanınmış spor etkinlikleri görülmektedir: Olimpiad'ın Mezarı, Auguri'nin Mezarı ve Pulcella Mezarı. Bunların her biri, Etrüsk oyunları Phersu'ya özgü bir karakter tasviri içerir. Auguri'nin mezarı boks, güreş, halat çekme ve koşu sahneleri içerir. Olimpiad mezarındaki resimlerde disk atma, atlama, koşucular, boksörler ve bir savaş arabası yarışının canlandırması görülmektedir. Atletizm yarışması örnekleri diğer Etrüsk sanat formlarında da bulunmuştur.

*  Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü E-posta: mehmet.imamoglu@outlook.com

**  Prof. Dr. Ondokuzmayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü E-posta: gulteni@omu.edu.tr

En yaygın uygulamalar arasında cenaze törenlerinin bir parçası olan spor etkinlikleri tespit edilmiştir. Etrüsk mezarlarında görülen güreş ve boks karşılaşmalarındaki figürler çıplaktır fakat giyinik spor müsabakaları da yapılmıştır. Etrüskler uzun ve kısa mesafelerde yarışmışlardır. Etrüsklerde “phersu”, boks, güreş ve dans faaliyetleri ön planda yer almıştır. Müzik ile ritmi ayarlama Etrüsklerde hem güreşte hem de boks sporunda uygulanmıştır. Karma dövüş sanatlarının ilk şekli de Etrüsklerde uygulanmıştır. Gladyatör dövüşlerinin ilk şeklini yapan toplum olarak kabul edilmişlerdir. Sporda seyirci kültürleri ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etrüskler, Tarih, Spor

ETRUSCAN'S SPORTS ACTIVITIES

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the Etruscan's sports activities and effects.

The Etruscans made sporting activities and held games on a variety of occasion's funerals, victory celebrations, and religious festivals. Although the tomb paintings only include a physical environment for athletic competitions, there are certain findings that the Etruscans might have structures such as circuses, stadiums and gymnastic halls. The ancient Etruscan city of Tarquinia is famous for its painted burial chambers. The scenes depicted in these and other tombs clearly show that the Etruscans participated in many of the same events as the Greeks: chariot- and horse-racing, boxing, wrestling, and running, jumping with weights, and discus and javelin throwing. Many of the tomb paintings contain banquet scenes and dancing along with athletics: these may be inter-preted as representations of the funerary celebrations held to honor the deceased. The Etruscans clearly loved sports activities and considered them an important aspect of their lives. Three tombs from Tarquinia have more familiar sporting events: The Tomb of the Olympiad, the Tomb of the Auguris, and the Tomb of the Pulcella. Each of these includes a depiction of as character unique to Etruscan games, the Phersu. The Tomb of the Auguris includes scenes of boxing, wrestling, a “tug-of-war,” and a runner. The paintings in the Tomb of the Olympiad portray a discus throw, a jumper, runners, boxers, and a chariot race. Examples of athletic competition are also found in other Etruscan art forms.

Among the most common practices, sporting events, which are part of funerals, have been identified. The figures in wrestling and boxing encounters in Etruscan tombs are nude, but clothed sporting events have also been done. The Etruscans also competed in long and short distances. Etruscan phersu, boxing, wrestling and dance activities are in the foreground. Adjusting the rhythm with music Etruscans have been applied both in wrestling and boxing. The first form of mixed martial arts was also applied in Etruscans. Gladiator fights were accepted as the first form of society. Spectators ' cultures have come to the fore in sports.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Etruscans show their traces in Italy in 1000 BC. In the 7th century BC, they formed a large state on the stage of history and later formed small states.

The examples from Etruscan painting are the frescoes that adorn the walls of the underground graves. The line in these pictures is very important. The subjects of these grave paintings that have been seen since the 6th century BC are fun scenes from daily life such as hunting, fishing, sports competitions, dance, banquet. The topics taken from Greek myths were also included. These paintings from the 6th century BC reflect the simplicity of Archaic art, the colors are limited and the scenes of daily life are fused with religious and mythological events (<http://www.gorselsanatlar>). Research has shown that colors have an impact on people's psychological status and performance (Yamaner and Imamoglu, 2018). In the Etruscan tradition, slave fights were performed at the funeral. The two slaves of the deceased master fought to death with swords and small shields. The winner was executed after being congratulated.

Some of the sports such as boxing, long jump, wrestling, discus throwing, javelin, horse riding were made by the Etruscans two thousand five hundred years ago. In artistic productions (especially ceramics and frescoes) in Etruscans, boxing scenes, horse carriage races and bilateral struggles are frequently mentioned (<https://www.finestresullarte>).

In this study, the spores in which Etruscan civilization was affected, revealed and contributed to its development were investigated.

Etruscans

In the historical process, the rationalization of sports has led to the emergence of sport-specific bureaucratic organizations that regulate the rules, organize competitor activities and form their own policies (Zelyurt, 2013). If you look at the history of sport in Etruscans, it is stated that they do not participate in Pan helenic games and have their own sport culture.

Wrestling

In the documents of the wrestling in the Toscana region; There are inscriptions found to be wrestling by non-defending wrestlers. The sports games used frequently in Etruscan art are only seen in Kızılbel in Anatolia. The upper frieze of the southern wall of the grave chamber has two male figures wrestling; The wrestlers are wearing a short red shorts whose track is partially preserved. The symmetrically depicted wrestlers are shown in the position that makes the moves, one feet ahead.

Formerly used in wrestling to lose the balance of his opponent and to knock him down. The win was made when one of the two athlete fell to the ground. As in ancient Greece, athletes are lubricated with oil. Lubrication was not only to prepare muscles, but also to make it more difficult for the opponent to hold. In the museums where Etruscans are exhibited, there are examples of a tool called strigil that is used to remove fat from the skin after wrestling has ended (<https://www.finestresullarte>).

Gladiator Fight

Gladiator fighting is a popular Etruscan sporting event. Gladiator fights started with an Etruscan funeral. The mourners came together and watched as two male slaves with a small sword and shield struggled to the death. This sport was extremely violent. The winner was congratulated and later executed and burned by his master's body (<https://lukealbrightdigiport>). It is said that the Romans inherited the gladiator games from the Etruscans. It is possible that the fights were arranged before the Etruscans, but these fights were transformed into a systematic and professionalized Etruscans. There is evidence of gladiatorial game on the wall paintings of the Etruscan tombs of the 6th century BC.

Dance

Dance figures were found in Auguri's grave. The mural is depicted with a scene that is difficult to identify. This is probably "komos" scene. Dancer figures portrayed with double flutes and boxers (Dede, 2017). The figure of the dancer is taken from a series of paintings that adorned the tomb of the Lion in the necropolis of Tarquinia. The dancer is dressed in splendid clothes. Alone, on a light and bright background, he showed his dance through the movement of arms and hands.

Chariot Races

Chariot races are among the important sports in the etruscans. The Etruscan riders are tied to their car with very strong leather belts. Cars were pulled by a group of horses that were very difficult to control. It is difficult and exciting to keep the car on track but not at the expense of winning to compete. They had to go up the hills and make sharp turns. Competitions often resulted in serious injuries and even painful deaths (<https://lukealbrightdigiport>).

Boxing

From the 6th century BC, the grave paintings included cheerful scenes from the daily life such as hunting, fishing, sports competitions, dance, banquet. In the Etruscan art, there are various boxing matches, representations of boilers in the background, chariot races and sporting events in general.

Discus Throw, Javelin, Pole Vault and Running

The best evidence of athleticism in the Etruscans comes from over 20 (about 200) richly painted graves with sporting scenes in their decorations. The ancient Etruscan city of Tarquinia is famous for its painted tombs (more than 140). The scenes depicted in these and other tombs clearly show that the Etruscans participate in many of the same events as chariot and horse racing, boxing, wrestling, running, jumping with weights, disc and javelin throwing. Many of the grave paintings contain banquets and show that they dance with athletics. These can be interpreted as representations of grave celebrations organized in honor of the dead.

Gymnastics

It is also known that there are gymnastic activities in Etruscans.

Etruscan Spectators

A horse race and a banquet scene or similar connotations are not uncommon in the Etruscan art, but the games often have a collective dimension. On the stands, both male and female spectators participated in some sports competitions. In this sense, this is the most precious document that Etruscan art has left us. There is no other tribune of this kind in any of the artifacts that have survived to the present day. The characters are very interesting: one of the stands shows a woman with a very affectionate gesture around her neck and embraces a man who smiles at her. Thuillier was an indicator of equality between men and women in the Etruscan society (<https://www.finestresullarte>).

Results

Sports events have not only been made in the aristocratic circles, but in some cases have been made public. Among the most common practices are sports that can be performed as part of a funeral. Although it is a popular theme in horses and horse racing grave paintings, it is understood that they do these sports either in small-scale bronzes or in larger stone and terra-cotta sculptures. The figures in the wrestling and boxing encounters in the Etruscan tombs are usually naked, but dressed sport competitions have also been made. They competed at long distances in the Etruscans, but preferred to draw figures of short distance runners in their works of art. Among the sportes of the Etruscans, fighting games called "Phersu", boxing, wrestling and dance have come to the fore. Adjusting the rhythm with the music in today's oil and Karakucak wrestling has been applied both in wrestling and boxing in Etruscans. The first form of mixed martial arts was applied to the Etruscans. They were influenced by the sports of the ancient Greek or some other countries and they did some sports. They are considered the first form of gladiator fights. The culture of spectators in sports is the foreground.

Keywords: Etruscans, History, Sports

Giriş

Etrüskler Milattan önce (MÖ) 1000 yıllarında İtalya'da izlerini göstermişlerdir. MÖ 7. yüzyılda (yy.) tarih sahnesine büyük bir devlet kurarak çıkmışlardır daha sonra ise küçük devletçikler kurmuşlardır. Etrüsklerin kökeni hakkında tartışmalar yapılmıştır ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Etrüsklerin kökeni üzerine gerçekleştirilen genetik araştırmalarda Etrüsk mezarlarından alınan iskeletlerin DNA'sı en fazla Türkiye'den alınan örneklerle yakınlık göstermiştir. Elimizdeki bu veri, Herodotos tarafından aktarılan Etrüsklerin Anadolu'dan göç ettiği yönündeki bilgiye anlam kazandırmaktadır (Yılmaz,2012). İtalya'da günümüzde Toskana olarak bilinen bölgede Roma imparatorluğu öncesi yaşamış olan Etrüskler, Roma medeniyetinin öncüsü olduğu gibi Avrupa kültürüne de katkılar yapmış önemli bir halktır (Dede, 2017). Sporun geniş halk kitleleri tarafından benimsenip hayata tatbik edilmesi imparatorluğun da giderek güçlenmesinde katkıda bulunur (Taşmektepligil ve ark.,2011). Etrüskler İtalya'ya kent kültürünü getirdikleri gibi, Roma'dan çok önce burada siyasi egemenlik kurarak, yarımada'nın kaderi üzerinde önemli bir rol oynamışlardır. Bilindiği üzere, Batı medeniyetinin esası Yunan ve Roma kültürleridir. Roma kültürü ise, pek çok kültür unsurunu Etrüskler'e borçludur. Etrüskler'in kökenine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Herodotus'a göre, Etrüskler'in ana vatanı Anadolu'daki Lydia'dır. Halicarnassus Dionysius ise, Etrüskler'i, İtalya'da çok eski zamanlardan beri var olan yerli bir kavim olarak kabul etmektedir. Etrüskler 'in Anadolu kökenli bir kavim oldukları görüşünü ileri sürenler de vardır (Orhun,2008).

Etrüsk resim sanatından günümüze kalan örnekler yer altı mezarlarının duvarlarını süsleyen fresklerdir. Bu resimlerde çizgi çok önemlidir. MÖ 6. yy. dan beri görülen bu mezar resimlerinin konuları başlangıçta avcılık, balıkçılık, spor yarışmaları, dans, ziyafet gibi gündelik hayattan alınma eğlenceli sahnelerdir. Zaman zaman Yunan efsanelerinden alınan konulara da yer verilmiştir. MÖ 6. yy. a ait bu resimler Arkaik sanatın sadeliğini yansıtır, renkler sınırlı olup gündelik hayat sahneleri dini ve mitolojik olaylarla kaynaşmıştır (<http://www.gorselsanatlar>). Yapılan araştırmalar, renklerin insanların psikolojik durumları ve performansları üzerine etkilerinin olduğunu ortaya çıkarmıştır (Yamaner ve İmamoğlu,2018). Etrüsk geleneğinde cenaze törenlerinde köle dövüşleri sahnelenmiştir. Ölen efendinin iki kölesi, kılıçlarla ve küçük kalkanlarla ölümüne savaşmıştır. Kazanan tebrik edildikten sonra idam edilmiştir. Etrüskler de araba yarışlarını izlemiştir. Sürücüler at veya arabalarına bağlanmıştır. Bir araba çarpıştıktan sonra sürücünün tekerleklerin altında sürüklenmiş ya da atlar tarafından ezilmiş olma ihtimali vardır. Bu şiddetli yarışmalar genellikle yaralanma veya ölümle sonuçlanmıştır. Bu Etrüsk sporları daha sonra Roma'da popüler eğlenceler haline gelmiştir (<http://www.district106.net>). Boks, uzun atlama, güreş, disk atma, cirit, at binme gibi sporların bazıları iki bin beş yüz yıl önce Etrüskler tarafından yapılmıştır. Etrüsklerdeki sanatsal üretimlerde (özellikle seramik ve freskler) boks sahnelerine, at arabası yarışlarına ve ikili mücadelelere çokça yer verilmiştir (<https://www.finestresullarte>).

Etrüskler kimilerine göre Yunan, kimilerine göre ise Türk kökenli kavimdir. Yaptıkları sporların bir kısmı Yunan kökenli olarak görülebilir. Alfabelerine ve mezarlarından çıkan bazı figürlere bakıldığında ise Türk kökenli oldukları savunulabilir. Dünya sporuna; hangi millettten olduklarından daha çok hangi sporlarla uğraştıkları ve onları hangi düzeyde geliştirdiklerinin bilinmesi daha faydalı olacaktır. Etrüsklerin en sevdiği sporları, onları nasıl uyguladıklarını ve hangi kurallara uyduklarını yakından incelemeden önce Etrüsk medeniyetinin spor uygulamalarını nasıl değerlendirdiğine dair bir profil çizmek gerekir. Bu çalışmada Etrüsk medeniyetinin etkilendiği, ortaya çıkardığı ve gelişmesine katkı sağladığı sporlar araştırılmıştır.

Etrüskler

Tarihi süreç içerisinde sporun rasyonelleşmesi kuralları düzenleyen, yarışmacı aktiviteler organize eden, kendi politikalarını oluşturan spora özgü bürokratik örgütlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Zelyurt,2013). Sporun tarihi seyrine Etrüsklerde bakacak olursan onların Pan helenik oyunlarına katılmadığı ve kendi spor kültürlerine sahip oldukları belirtilir. Etrüskler gerçekten antik Yunan sporlarını oynuyorlar mıydı, onlardan etkilenmişler miydi? Elbette tüm Yunan atletizm etkinliklerini uyarlama olmaksızın kabul etmemişlerdir. Etrüskler, spor ya da cenazelerdeki oyunları ile ilgili herhangi bir edebi belge bırakmamışlardır. Fakat mezarlardan terakotalara, vazolardan bronz eserlere kadar arkeolojik kanıtlar, eğlenceleri için çoğu zaman şüpheli bir ifadeyi içerse de bol miktarda bilgi vermiştir. Güçleri azalmadan önce, varlıklı ve yüksek sınıflı Etrüskler, rekreasyon amaçlı yüzmekten, müzik dinlemekten, dans etmekten, balık avlamaktan ve aynı zamanda yetenekli sporcuları izlemekten keyif almışlardır (Kyle,2014). Pek çok sportif olay görseli Auguri'nin ve Pulcella'nın mezarında tespit edilmiştir. Bunların her biri, Etrüsklerin oyunları Phersu'ya özgü bir karakter tasviri içerir (<http://www.district106.net>). Antik Yunanda pankreas dövüşlerinin, Antik Miken uygarlığında insanlar ile aslanların, Eski mısırdaki krallarla hayvanların güç gösterileri, Etrüsklerde insanlar ile hayvanların, Roma döneminde gladyatör dövüşlerinin insanlara karşı ne kadar acımasız olduğu görülmüştür (Yamaner ve İmamoğlu,2018; İmamoğlu ve ark.,2018).

Etrüsk mezar odalarının duvar resimleri; tüm antik dünya içinde gerek sanatsal kalite gerekse iyi durumda korunmuş çok sayıda örnekler nedeniyle ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mezarlarda, MÖ 6. ve 5. yy. lara ait spor karşılaşmalarının, dansların, törenlerin ve kline sahnelerinin tasvirleri tespit edilmiştir (Yılmaz,2012). Etrüsklerin spora ve spor gösterilerine düşkün oldukları belirtilir. Milli ve dini bayramlarda bütün Etrüsk şehirlerinde at yarışları ve güreş gibi gösteriler düzenlenmiştir. Sık sık spor

yarışmaları tertip edilmiştir ve bunlar halkın büyük eğlencesi olmuştur (<https://ekstremlbilgi.com>). Spor karşılaşmalarını izleyenler arasında kadınlar da yer almıştır. Müziğin fon oluşturduğu mekanlarda şölen sahneleri, spor müsabakaları oldukça yaygınlaşmıştır. şölenler dışında yemek yapılırken, av esnasında ve spor müsabakalarında sürekli olarak gitar, lira, flüt veya çiftli flüt performansları sergilenmiştir. Bu sahnelerde melodik flüt performanslarına, sesiyle eşlik eden kişilerin tasvirleri ve/veya dansçıların tasvirleri genellikle birlikte verilmiştir (Dede ,2017). Etrüsklerin daha ziyade binicilik ve güreş sporlarına meraklı oldukları düşünölmektedir (Ayda, 1987). Bu sporlar, özellikle milli ve dini bayramlarda geręekleřtirilen şenliklerde ön plana çıkmıştır. Bu durum dünya imparatorluklarında da kendini göstermiştir. Örneğin Osmanlı imparatorluğunda spor sürnamelere bile yansımıştır (Yıldırım ve ark,2002).

Mezarlardan biri Tarquinia'daki dişi aslan mezarıdır. Yaşam sevgisinin, keyfinin yansıtıldığı bu resimler arasında avcılık, balıkçılık, spor ve dans yarışmaları gibi yine gündelik yaşamdan alınmış canlı ve eğlenceli sahneler de yer almıştır (<http://www.gorselsanatlar>). Etrüsk kentlerinde at ve araba yarışları, boks, güreş, atletizm gibi çeşitli spor gösterileri düzenlenmiştir. Bunlar ahali için eğlence kaynağı olmuştur. Ayrıca, Roma amfi tiyatrolarındaki gladyatör dövüşleri ile Roma Sirklerinde Troia (İlia ve Odesa'daki trioya savaşının yapıldığı yer) oyunları Etrüsk orijinlidir. Etrüskler müzik ve dans ile fazlasıyla ilgilenmişlerdir. Duvar resimlerinde çeşitli çalgılar eşliğinde dans ederken betimlenmiş Etrüsk kadın ve erkekleri bunun bir göstergesidir (Orhun,2008). Romalılardaki "sirk", yarışma merakının Etrüsklerden geldiğini ve hatta meşhur "gladyatör" oyununun bile Etrüsklerden alınma olduğunu belirtirler (<http://mehmetbilgehanmerki>). İkonografik kanıtlar Etrüsklerin özellikle de MÖ 7. yy.ın sonlarından itibaren boks ve güreşle ilgili sporlara ilgi duyduğunu ve 6. yy.ın başlarından itibaren binicilik sporu yaptığını ileri sürmektedir (Bevagna 2014, 397). Etrüsklerde spor etkinlikleri çoğunlukla sporcuların oynadıkları oyunu geniş halk kitlelerinin izlemesi şeklinde geręekleřmiřtir (Dever ve İşlam,2015).

Boks ve at arabası yarışlarının antik yunandan ithal edildiği ve Etrüsklerde en erken yapılan sporlar olduğu iddia edilir. Boks ve at arabası/binicilik müsabakalarına favori Etrüsk sporları olarak diğerlerinden çok daha sık rastlanmıştır. Arkaik ve Klasik dönemlerden eldeki kanıtlar; Etrüsk halkının antik Yunan yarışmalarında bilinen tüm atletik kategorilere (pankreas hariç) sahip olduğunu ve güreşin müzik eşliğinde yapıldığını göstermektedir. Yunan sporcular yarışmalara çıplak katılabilirken Etrüsklerde genellikle çıplak yarışılmamıştır. Giyinik yarışmalar da yapılmıştır. Boks sporunda ortaya çıktığı tarihlerden itibaren antik çağlardaki şeklinde bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikleri boksla ilgili yazılı eserler, toprak kaplar, resimler, vazolar ve amforalar gibi arkeolojik kanıtlardan elde ediyoruz. Bu değişiklikler kurallarda, katılım şartlarında ve kıyafetlerde olmuştur. Ayrıca önceleri çıplak yumrukla dövüş yapılırken daha sonra yumruklar ve etrafları üzerinde değişiklikler olmuş ve en son günümüz boks eldivenleri ortaya çıkmıştır (İmamoğlu ve İmamoğlu,2018). Antik Yunanistan da yapılan bazı top oyunları Etrüsklerde yapılmamıştır. Antik yunandaki spor tesisleri ve geniş kapsamlı atletizm etkinlikleri Etrüsklerde görölmemiştir. Etrüsklerde yarışmalar çoğunlukla sıkı bir şekilde sportif olmayan faaliyetler: hokkabazlık, akrobasi, dans ve Phersu (maskeli şekilde hayvanları öldürme mücadelesi, önceden öfkelenirdiği kurbanına yaklaşır, kafasına bir bez geçirip görüşünü engeller, eline de bir cop alır) oyunu olarak geręekleřmiřtir. Phersu Roma gladyatör dövüşlerinin kökeni olarak görölür. Sonraki dönemlerde, mevcut belgelerin çoğunda Etrüsk toplumunun zengin üst sınıflarının tasvirleri yer almıştır. Hem edebi kaynaklarda hem de figürlü anıtlarda Etrüsk oyunlarının değeri ile sporcuların ve yöneticilerin toplumsal açıdan eşitliklerinin olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında Etrüsklerde avlanmanın sadece aristokratik bir arayış olduğu sonucuna varılmıştır. Her ne kadar Etrüsk sporunda dini bir unsur etkili olduğu kabul edilse de, yalnızca cenaze törenlerinde değil, aynı zamanda çeşitli yerlerde kutlanan yerel veya federal bayramlarda da sporlar yapıldığı ortaya çıkmıştır. Etrüskler Yunanlılardan çok şey öğrenmiş olabilirler ama kendilerine ait çok sayıda orijinal varyasyonu bunlara eklemişlerdir (Serra Ridgway,1987). Bu nedenle Etrüsklerin antik yunanda yapılan bazı sporları daha fazla geliştirdiklerini söyleyebiliriz.

Bilinen mezar resimlerinde MÖ 525-450, özellikle de Chiusi ve Tarquinia'da (örneğin, Auguri ve diğer mezarlar) kalıcı tesisler olmayan açık alanda boks, güreş, cirrit atma, atlama ve araba yarışları sahneleri görülür. Chiusi'deki Maymun mezarı da bir hakem ya da antrenörle birlikte bir at yarışı ve güreş sahnesi resmi içerir.

Güreş

Duvar resimleri, oldukça bilinen dikdörtgen plana sahip bir mezardır. Oda duvarının neredeyse tamamı, duvar üzerindeki konulu sahne ile alınlık arasındaki şeritler hariç, bezemeler ve figürler ile doludur. Alınlıkta, hayvan tasvirleri yer alır. Güreş müsabakasının yanında yer alan diğer yetişkin erkek figürü, beyaz “khiton” giymiştir ve elinde ucu kavisli bir asa tutmuştur. Bu asa “Litus” olarak bilinir. “Litus” krallık asası, baston veya din adamlarının taşıdığı gibi bir asa sembolü olabilir. Gökyüzü; toprak ve öte dünya ilişkisini belirten bir sembol olarak anlamlandırılabilir. Asayı tutan kişi müsabakayı yöneten kişidir. Eliyle yaptığı jest ile müsabakayı başlatıyor gibi görünmektedir. Bu figürün hemen yanında güreş müsabakası yer alır. Sporcular arasında ödül bulunmaktadır. Şekil 1’de müsabakadan önce iki güreşçi görülmektedir. Müsabakalarda galiplere ödül olarak verilen üç ayaklı kazan iki güreşçinin arasında görülmektedir. Diğer güreş sahnelerine şekil 3’te görülen Chiusi’de bulunan Maymun mezarı (MÖ 480-470) ve Tepe mezarı (MÖ 460) resimlerinde rastlanmıştır. Çıplak betimlenmiş güreşen sporcular müsabakayı yöneten uzun saçlı, bir elinde baston tutar şekilde khiton giyen bir hakem, diğer eliyle ise, güreşçinin diğer güreşçiyi omuzladığı anda onlara doğru bir jesti ile resmedilmiştir. Oldukça özenli karakterize edilen bir figürdür. Arkasında mezara adını veren Maymun figürü sahnede yer alır. Bu meraklı şekilde aktivitelere dönük resmedilmiştir. Sahne dansöz, çalgıcı, iki at üzerindeki bir cambaz, bir çocuk diğer yetişkin erkek figürleri ile devam eder (Dede, 2017). Toskana bölgesinde Güreş’e ait belgelerde; yenişemeyen güreşçilerin zar atarak güreşe devam ettikleriyle ilgili yazıtlar bulunmuştur. Bu zar üzerindeki yazılı kısa emirlerde: Kal: Ayakta kal ve güreşe devam et. Hülth: Güreşe üstte devam et. Alth: Güreşe altta devam et. vb. gibi emirler yer alıyordu (Aslan, 2017). Şekil 2 ve 3’te ölü kahramanın kutlanmasında daha fazla cenaze oyunu sergilendiği görülüyor. Burada güreşle birlikte, araba yarışları mevcuttur. Cenaze oyunları olarak belirtilse de İsa’dan önce 5. Yy.a tarihlenen bu figürlerde Güreşte oyun (tek kol atma) görülmektedir. Tarquinia’daki Auguri’un Mezarında bir resim, çıplak güreşçileri, ödül olarak verilen metal kazanların üzerindeki karakteristik bir açılış duruşunda tasvir eder (Şekil 1). Güreşçilerin yanında ki ise muhtemelen olayları yürüten yetkili bir rahip figürüdür. Şekil 4’te görülen Golini mezarında bir et kesimi veya hizmetçinin faaliyeti olarak tanımlansa da sporcuların yağlanma sahnesinden bir kesit olması daha muhtemeldir.



Şekil 1. Festival sahnesi, Auguri mezarı, Tarquinia, sağ duvar, üç adet lebedosun önündeki güreş müsabakası ve müsabakayı yöneten hakem MÖ 520 civarı



Şekil 2. Etrüsk sanatı, Mücadele/güreş sahnesi MÖ 5. yy.ın ikinci çeyreği, fresk, Chiusi, Tepe mezarı



Şekil 3. Maymun Mezarı, Chiusi, Merkez oda sol duvar üzerindeki sahne güreşçiler ve hakem, MÖ yaklaşık 480



Şekil 4. Golini mezar (bir et kesimi veya hizmetçinin faaliyeti olarak tanımlansa da sporcuların yağlanma sahnesinden bir kesit olması daha muhtemeldir)

Etrüsk resim sanatında sık kullanılan spor karşılaşmaları Anadolu'da sadece Kızılbel'de görülür. Mezar odasının güney duvarının üst frizinde güreşen iki erkek figürü yer almaktadır, hemen yanlarında ise bir seyirciye ya da hakeme ait olabilecek ayağa ait izler görülmektedir. Güreşçiler izi kısmen korunmuş olan kısa kırmızı bir şort giymiştir. Simetrik olarak resmedilen güreşçilerin bir ayakları önde, hamle yapar pozisyonda gösterilmiştir. Kızılbel mezar odasının doğu duvarının 1. frizinde iki spor karşılaşma sahnesi yer almaktadır. Birinci sahnede korunan izlerden kısa saçlı ve sakallı olduğu anlaşılan figür, baş hizasına kaldırdığı elinde sopa benzeri kısa bir nesne tutmuştur. Sahnenin nasıl bir spor karşılaşması olduğu açık değildir. Kızılbel mezarında, yakın bir tarihe ait olan Tarquinia'daki Augurii mezarındakine benzer (Şekil 1, MÖ 550-500) bir güreş sahnesi yer alır. Burada, biri sakallı, diğeri sakalsız iki çıplak güreşçi arasında, yarışmanın ödülü olan üç ayaklı büyük bronz kazan yer almıştır. Güreş sahneleri, farklı bir üslup gösteren Bighe (Kadın) mezarı (MÖ 500-490) resimlerinde de bir sıra halinde resmedilmiştir. Mezarın arka duvarında ve sol yan duvarında üç güreşçi çifti, güreşin değişik pozisyonları içinde betimlenmiştir. O halde Etrüskler Türk kökenli olabilir ya da Türk sporlarından etkilenmişlerdir. Güreşte eskiden amaç rakibinin dengesini kaybettirmek ve onu yere düşürmektir. Galibiyet iki yarışmacının birisinin yere düştüğü zaman gerçekleşirdi. Günümüzdeki gibi yerde mücadele düşünülmemiştir. Antik Yunanda olduğu gibi sporcular yağ ile yağlanmıştır. Yağlanma sadece kasları hazırlamak için değil aynı zamanda rakibin tutmasını daha da zorlaştırmak içindir. Etrüsklere ait ürünlerin sergilendiği müzelerde strigil denilen ve güreş bittikten sonra vücuttaki yağı deriden çıkarmak için kullanılan bir aracın örnekleri mevcuttur (<https://www.finestresullarte>).

Gladyatör Dövüşü

Gladyatör dövüşü popüler bir Etrüsk spor etkinliğidir. Gladyatör dövüşlerinin bir Etrüsk cenaze töreniyle başladığı belirtilir. Yas tutanlar bir araya gelmişlerdir ve küçük bir kılıç ile kalkana sahip iki erkek kölenin ölümüne dövüşünü izlemişlerdir. Bu spor aşırı şiddetli bir şekilde gerçekleşmiştir. Kazanan tebrik edilmiştir ve sonrasında idam edilerek efendisinin vücudu yanında yakılmıştır (<https://lukealbrightdigiport>). Romalıların gladyatör oyunlarını Etrüsklerden miras aldıkları söylenmektedir. Dövüşlerin Etrüsklerden önce düzenlenmiş olabileceği mümkündür ancak bu dövüşlerin sistematik bir hale dönüşmesi, profesyonelleşmesi Etrüskler sayesinde olmuştur. MÖ 6. yy.a ait Etrüsk mezarlarının duvar resimlerinde gladyatör oyunları ile ilgili kanıtlar vardır. Bu kanıtlar gladyatör oyunlarının Etrüskler tarafından icat edildiklerini gösteren bir buluntu sayılmaktadır. Birkaç mezar yapısındaki duvar resimlerinde sakallı, konik şapka giymiş ve bir maske takmış olarak betimlenmiş Phersu şekli 5'te görülmektedir. Auguri mezarında "phersu" sahneleri vardır. Auguri mezarı bir duvar resminde oturur vaziyette ve bir köpeğin tasmasından tutar biçimde betimlenmiştir. Bir başka figür uzun bir ip ile bağlı köpeği tutmakta olan bir diğer figürde "phersu" dur. Bu figür kontrolünde olan köpeği, kısa elbiseli ve başında şapka ile resmedilen diğer adamın üzerine sürmektedir. Bu kişi elindeki baston ile köpeğin saldırısını durdurmaya çalışır (Dede,2017). Bu betimlemenin kısmen mitolojik bir sahne olduğu düşünülebilir. Bu sahne farklı şekillerde yorumlanabilir: eski bir gladyatör mücadelesi olarak, Venatio (hayvanlar ile mücadele eden gladyatör tipi) ya da Damnatio ad Bestias'nin (vahşi hayvanlar tarafından infaz edilen kişi) öncü tipi olabilecekleri düşünülmektedir. Bütün bunlarla beraber bu betimlemenin atletik bir olay, mitolojik bir sahne ya da Etrüsklerin insan kurbanı olarak da yorumlanabilir (Yurtsever,2012). Benzer sahneler Olimpiyat ve Pulcella mezarlarında da vardır. Bu

sahne, gladyatörlerin hayvanlarla yaptıkları oyunlardan alınan bir sahne gibidir (Dede ,2017). Auguri'nin mezarı, boks, güreş, halat çekme ve koşucu sahneleri içerir. Auguri'nin Mezarı, “Phersu oyunlarının” en eksiksiz resimlerine sahiptir. Bunlardan arkadaki adam Phersu'nun kısa siyah tunik ve kırmızı şort giydiği görülürken, kafasında siperliği olan kırmızı sivri uçlu bir başlık vardır. Kulaklar uzatılmıştır. Yüzü ve boynu, uzun siyah sakallı kırmızı bir maske ile gizlenmiştir. Öndeki adam uzun bir tasma ile bir köpeği (veya muhtemelen bir kurt) tutmuştur. Başında beyaz bir bez dışında çıplak ya da kafasının üzerine sarılmış bir çuval; sağ elinde büyük bir sopaya sahip. Köpek şiddetle saldırıyor ve sol bacağını ısıyor; Kırmızı boya lekeleri, yaralandığını gösteriyor. Phersu'nun bir başka tasviri, mezarın karşıt duvarında (iki boksörün yanında) görülür, ancak maalesef bu sahne kötü korunmuştur. Burada, Phersu sadece şort, tasma ve köpeği bulunmayan maske ve tunikte tasvir edilmiştir. Bu şekildeki sakallı olan tuttuğu ip ile hayvanla dövüşeni kontrol ettiği düşünülmektedir. Köpek ve kölenin bağlı olduğu ip sakallı olanın elindedir. Hayvanla dövüşenin köle olduğu ve zincirlerle bağlanarak fazla hareket etmesine izin verilmediği de iddia edilir. Elinde bir sopa vardır. Etrüsk Tanrısı “phersu” ve Herakles’te İnsanlarla hayvanların mücadelesi olarak belirtilir. Bu mücadelenin çok daha benzer bir örneği, Olympiad’ın bir kısmında tasvir edilmiştir. Sadece maskeli Phersu'nun ve rakibinin baş ve omuzları korunur. Phersu, Auguri’un mezarında tasvir edilenlere benzer bir kırmızı başlık ve maske takmıştır. Bu örnekte tunik siyah-beyaz bir dama deseni ile süslenmiştir. Kölenin başına beyaz bir torba sarılmıştır ve sağ eline bir sopa verilmiştir (<http://www.district106.net>). Şekil 6. Dans Phersu. Auguri’un mezarı, Tarquinia, MÖ yaklaşık 520- 530. Pulcella mezarı silahlı dansçı ve atlı sahneleri içeriyor. Muhtemelen Phersu olaylarının atletik yarışmalarda gerçekleşmesi muhtemel görünüyor. Muazzam dövüş dizilerinin bir araya gelmesi daha sonraki Roma gladyatör yarışmalarında gerçekleşmiştir. Romalılara gladyatör oyunlarının Etrüsklerden geçtiği belirtilmiştir fakat gladyatör yarışmaları her zaman sadece insanlarla ilgili olmuştur (<http://www.district106>). Etrüsklerin hem hayvanlarla hem de insanlarla olan Phersu etkinliği Roma döneminde sadece insanlar arasında yapılmaya başlanmıştır. Pulcella mezarındaki Phersu, at sırtında silahlı bir figürün arkasında koşarken gösterilmektedir. İki tarafın etkileşip etkileşmediği belirsizdir. Phersu’nun kıyafetleri, sadece bir tunik (siyah-beyaz dama desenli) karakteristik kap ve sakallı maskeden ibaret olan Auguri'nin mezarındaki asker Phersu tarafından giyilene benzemektedir (Şekil 7). Bu üç mezardan gelen Phersu'nun resimleri onu iki ayrı rolde göstermektedir. Kafasında bir çuvalın içinde olduğu adamla birlikte görüldüğü sahnelerde Phersu, köpeğin (kurt) insanla mücadelesinde oynadığını ya da belki de saldırıda hayvanı taciz ettiği görülüyor. Tek olduğu Phersu tasvirlerinde koşuyor gibi görünüyor ya da kaçıyor. Aynı maskeyi takmıştır ve farklı işlevlere göre farklı kostümler giymiştir. Bu Phersu sahnelerinin tümü, sportif olayların temsilleri ile bağlantılı olarak görülmüştür.



Şekil 5. Auguri Mezarından Duvar Resmi Tarquinia sağ duvarın sağ kısmı Phersu MÖ 520-540



Şekil 6. Dans Phersu Auguri'nin mezarı Tarquinia MÖ 520- 530



Şekil 7. Pulcella mezarındaki Phersu

Dans

Auguri’nin mezarında dans figürleri bulunmuştur. Duvar resmi, tanımlanması güç bir sahne ile tasvir edilir. Bu muhtemelen “komos” sahnesidir. Çiftli flüt eşliğinde resmedilen dansçı figürleri, boksörler yer alır (Dede ,2017). Şekil 8’de bir festivalde misafirleri eğlendirmek için gösteri yapan

dansçılar yer almaktadır. Etrüsklerin mezar duvarlarında görkemli resimsel süslemeler vardır. Bunlar: ziyafetler, danslar, spor müsabakaları, avlanmalardır (<http://www.viaggioinbaule>). Şekil 13'teki Figürler giyiniktir. Etrüsk mezar resimlerinde olduğu gibi belinde peştamal bulunan sporcular ve kline sahnesi yer almaktadır. Dansçı figürü Tarquinia nekropolünde bulunan Aslan mezarını süsleyen bir dizi resimden alınmıştır. Dansçı görkemli kıyafetler giyinmiştir. Yalnız, hafif ve aydınlık bir arka plan üzerinde, dansını kolların ve ellerin hareketi yoluyla göstermiştir. Çoğu Etrüsk resimlerinde olduğu gibi şekil gerçekçi değildir. Ayaklar muazzam ölçüde orantısızdır. Vücut birkaç detay ile çizilmiştir. Şekil 16'da bir kadın ve bir erkeğin birbirleriyle dans ettiği görülmektedir. Şekil 9'da bir tribün üzerinde seyirciler, kazananlara verilen ödüller, silahlı bir sporcu veya çift flütlü bir dansçı görülmektedir. Şekil 10'da Maymun Mezarının sol duvar bölümünde dansçılar, çalgıcı ve doğa betimlemesi, şekil 11'de ise, sağ duvar bölümündeki dansçılar flüt çalgıcısı ve doğa betimlemesi görülmektedir. Şekil 12.'de cenaze merasimindeki dansçılar ve hizmetkârlar yer almaktadır.



Şekil 8. Bir festivalde misafirleri eğlendirmek için dansçılar MÖ 5. yy.



Şekil 9. Festival sahnesi bir lahit üzerinde kabartma MÖ 6. yy.



Şekil 10. Maymun Mezarı Tarquina sol duvar dansçılar çalgıcı doğa betimlemesi MÖ. 470 civarı



Şekil 11. Maymun Mezarı Tarquina sağ duvar dansçılar flüt çalgıcısı doğa betimlemesi MÖ 470 civarı



Şekil 12. Cenaze merasimi Tarquina sol duvar dansçılar ve hizmetkarlar MÖ 480 civarı



Şekil 13. Küçük alınlıklar mezarı MÖ 5. yy.a tarihlenir.

Şekil 14'te kadın dansçı, (Maymun mezarı, Tarquinia) ve Şekil 15'te MÖ 520 civarı Aslan mezarında Dansçı kadın (Tarquinia) vardır. Arka duvarda bulunur; onun arkasında Kelt inançlarında olduğu gibi yeniden doğuşla ilgili olan bir vazo ya da kazan yer almaktadır. Şekil 16'da dişi aslan mezarında dans eden çift (MÖ 520 civarı, Tarquinia), Şekil 17'de Dansçı Maymun mezarında dans eden insan resmi vardır. Şekil 18'de Bacchant Mezarından dansçılar (Tarquinia, MÖ yaklaşık 510) ve şekil 19'da Maymun mezarı (Tarquinia, MÖ 470) bir enstrüman çalan adam ile dans eden kadın figürleri vardır.



Şekil 14. Kadın dansçı



Şekil 15. Dansçı kadın



Şekil 16. Dans eden çift



Şekil 17. Dansçı



Şekil 18. Dansçılar



Şekil 19. Enstrüman ve dans

At Arabası Yarışları

Bir başka Etrüsk sporu da at arabası yarışı olmuştur. Etrüsk at binicileri, arabalarına çok güçlü deri kemerlerle bağlanmıştı. Arabalar kontrol etmesi çok zor olan bir grup at tarafından çekilmiştir. Zor ve heyecan verici olan arabayı pistte tutmak için değil kazanma pahasına yok etmek için yarışmış olmalarıdır. Tepelere çıkıp keskin dönüşler yapmaları gerekiyordu. Yarışmalar genellikle ciddi yaralanmalara ve hatta acı veren ölümlere neden olmuştur (<https://lukealbrightdigiport>). Chiusi'nin mezar çizimleri sporcular ve iki-üç atlı bir araba yarışını, aynı zamanda hakemlerin veya görevlilerin oturduğu bir sahneyi gösterir. Standın altında, belki de ödül olabilecek kazan veya şarap içeren vazolar görülmektedir. Yunan sürücülerinden farklı olarak Etrüsk ve Romalı araba sürücülerini koruyucu başlık veya kask takmıştı, dizginleri etraflarına dizmişlerdir ve bıçakları kendi aralarında serbest bırakmışlardır. Etrüsklerde daha sonra Roma'da ortaya çıkan at üzerinden düşürme yarışları ve Augustus tarafından beğenilen bir atlı performans olan “Troia Oyunu” yer almıştır. Yunanlıların aksine, elit Etrüskler sportif yarışmalara veya binicilik yarışlarına katılmamıştır. Tarquinia'daki mezarda iki tekerlekli at arabası sahneleri ve yükseltilmiş bir yerde rahatça otururken oyunları izleyen Etrüskleri göstermektedir. Yabancı veya köleler ile düşük sosyal statüye sahip kişiler sınırlı sayıda veya hiç gösterilmemiştir. Etrüsk toplumunda kadınlar erkeklerle oyunlarda seyirci olarak oturmuşlardır, bazı seyircilerin performanslara odaklanmak yerine sosyalleşmek ve sohbet etmek için orda olduğu düşünülmektedir (Kyle,2014).

Barone ve Bighe Mezarları Spor Etkinlikleri Sahneleri

Bighe mezarında çift atlı arabalar tasvir edilmiştir (MÖ 500-490). Odanın sonundaki duvar resmi üzerinde kahverengi, uzun kıyafet giyen bir kadın figürü yer alır. Kendisine doğru gelen, sahnenin sol kısmında yer alan, ikili flüt çalarak ilerleyen bir kız çocuğuna sarılan ve elinde tabak tutan erkek figürüne selam verir şekilde ellerini kaldırmıştır. Her iki figürün arkalarında kendilerine eşlik eden at figürleri yer alır. Sağ oda duvarı üzerinde merkezde üç erkek figürü yer almaktadır. Figürlerin yanlarında ise atlar resmedilmiştir. Sol oda duvarı üzerinde ise merkezde iki figür ellerinde çelenkler, birbirlerini selamlar gibi resmedilmişlerdir (Dede, 2017). Olimpiyatların Efendisinin mezarında (Olimpiyat oyunları mezarı) araba yarışı sahnesindeki atlar da kırmızı ve maviye boyanmıştır. Mezardaki at yarışı sahnesinde ortadaki sürücü kırmızı-mavi bir çift atı sürerken gösterilmiştir. Tarquinia'daki kadın resimlerinde (MÖ 500-450) kırmızı ve mavi atların çektiği iki tekerlekli bir araba cenaze alayının sol tarafında ilerlemektedir (Yılmaz,2012). At yarışlarında olduğu gibi, Etrüsklerde freskler, seramikler, kabartmalar üzerinde bulunan birçok tasvirde hem jokeylerle atlı yarışlar hem de vagonlarla yarışlar yer almıştır. Bunlar çok popüler sporlardır. Örneğin, Murlo'nun levhalarında atlı arabalarla bir yarış vardır. Savaş arabaları özellikle iki ya da üç at tarafından çekilen savaş arabalarıdır. Özellikle at arabası yarışları krallar tarafından sevilen bir spordur. Efsaneye göre Meşhur Etrüsk sporcusu Ratumenna bir yarış sırasında hayatını kaybedecek şekilde arabasının kontrolünü kaybetmiştir (<https://www.finestresullarte>). Şekil 20'de Bighe Mezarındaki merkez duvar, atletler frizi ve banket sahnesi görülmektedir. Şekil 21'de Arkeoloji müzesi'nde Tarquinia'dan bir lahit görülmektedir. Bir Yunana saldıran amazonlar tasvir edilmiştir. Tarquinia'dan lahitlerin yanlarında quadriga'daki

amazonların resmidir. İlyada da belirtildiği gibi, Kelt dahil olmak üzere Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı savaşını yansıtan savaşçı ve savaşçıları çeşitli savaş pozisyonlarına taşıyan at arabalarını göstermiştir. Şekil 22'de Baron Mezarı sol duvarında soylu kadın atlarıyla gelen iki genç erkek arasında görülmektedir. Şekil 23'te arka duvarda ölen kişi içkinin sunulduğu kadın olabilir. Şekil 25'te Etrüsk sanatı örneği at arabası yarış sahnesi görülmektedir. Şekil 26'da Ergotimos ve Kleitias, Attika Krateri François vazo görülmektedir. Vazo Floransa'da Ulusal Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Şekil 27'de vazanın planında kazananı bekleyen bir tripod ile bir at yarışı görülmektedir. Şekil 28'de Francesca Giustiniani Mezarının arka duvarından bir görsel yer almaktadır. Şekil 29'da MÖ yaklaşık 460 a ait mezarda genç adam ve yarış atı tasviri yer almaktadır. Şekil 30'da sporcular ve binici görülmektedir. Şekil 31'de ise sporcular ve silahlı dansçılar bulunmaktadır.



Şekil 20. Bighe Mezarı Tarquinia merkez duvar atletler frizi ve banket sahnesi MÖ 490 civarı



Şekil 21. Bir Yunan'a saldıran Amazonların resmi.



Şekil 22. Baron Mezarı Tarquinia sol duvar soylu kadın atlarıyla gelen iki genç erkek arasında MÖ 510 civarı



Şekil 23. Arka duvar Baron'un mezarı Tarquinia MÖ yaklaşık 510



Şekil 24. Müsabakalar ve seyirciler Tarquinia'daki Stackelberg'in mezar resmi



Şekil 25. Etrüsk sanatı at arabası yarış sahnesi MÖ 5. yy.



Şekil 26. Ergotimos ve Kleitias, Attika Krateri François vazo MÖ 570



Şekil 27. François vazo arka planda kazananı bekleyen bir tripod ile bir at yarışı



Şekil 28. Arka duvar detay Francesca Giustiniani Mezarı Tarquinia MÖ 5. yy.



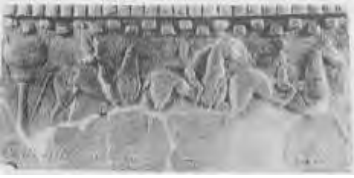
Şekil 29. Genç adam ve yarış atı Cenaze mezarı Tarquinia MÖ yaklaşık 460



Şekil 30. Sporcular ve binici Tarquinia MÖ yaklaşık 490



Şekil 31. Sporcular ve silahlı dansçılar Tarquinia MÖ yaklaşık 490



Şekil 32. Terakota mezar olmayan bir bağlamdan at yarışı kabartma rölyefleri,

Şekil 32'deki rölyef Poggio Civitate'deki (Murk, Siena) arkeolojik alanda bulunmuştur. Bunlar, geniş bir dikdörtgen yapının dekorasyonunun bir parçasıdır. MÖ 650 yıllarına aittir. Sahneler, atların üzerinde biniciler, yürüme ve koşurma pozlarını kapsar. Ayrıca bir sütunun üstünde duran bronz bir kazan görülmektedir. Bunun yarış için ödülü temsil edebileceği öne sürülmüştür. Eğer öyleyse, bu Etrüsk sportif faaliyetlerin tasvirleriyle ilişkilendirilen iki ödül örneğinden biridir. İkinci ödül örneği ise, şekil 1'de görülen Auguri'nin mezarındaki iki güreşçi arasında bulunan üç ayaklı bronz kazandır.

Boks

MÖ 6. yy.dan itibaren mezar resimlerinde avcılık, balıkçılık, spor yarışmaları, dans, ziyafet gibi gündelik hayattan alınma neşeli sahneler yer almıştır. Etrüsk sanatında çeşitli boks maçları arka planda kazanların temsilleri, atlı araba yarışları ve genel olarak spor karşılaşmaları vardır. Şekil 33'te kline sahnesindeki hizmetkâr ve yaralı boksör görülüyor. İkinci sahnede birbirine dönük bir şekilde duran iki erkek figürünün üstünde kısa şort ya da peştamal vardır. Her iki erkek figürünün ileri doğru kaldırdıkları elleri yumruk şeklindedir. Soldaki figürün sağ yumruğu sırtını çağrıştıran çapraz kırmızı çizgilerle bezelidir. Her iki figür de kısa siyah saçlı ve kısa siyah sakallıdır. Burada bir boks karşılaşmasının ilk anı resmedilmiştir. İki boksörün de arkasında birer figür spor karşılaşmasındaki görevliler olmalıdır. Carderelli mezar resimlerinde (MÖ 520-500), giriş kapısının sağında ve solunda karşılıklı iki atlet görülür. Bacakları güreşçilerle benzer duruşta. Fakat bu figürler, ellerindeki bandajlardan anlaşıldığı üzere boksördür. Yumruklarını yüzü çok daha fazla korumak için yüksekte tutarlar. Bu antik boksun bir özelliği kabul edilir. Yani Etrüsklerin boksunda yüze vuruş yapılsa geçerli olduğu düşünülebilir. Bu kural yazılı kaynaklar tarafından da doğrulandı gibi görünüyor ve muhtemelen bu yüze yönelik vuruşun zafer elde etmek için, daha etkili kabul edildiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak, antik boks maçında Yunanistan'da ve Etrüsklerde bulunan yazıtta hiçbir ağırlık sınıflandırması görülmemiştir. Boksörler müzik eşliğinde mücadele ederlerdi. Özellikle çift flüt ile birlikte tasvir edilmiştir. Müziğin boksörlerin hareketlerini yönlendirmek için hizmet edeceğini iddia edenler vardır. Bu durum Etrüsk boksunun Modern Capoeiranın temeli olduğu görüşünü ortaya çıkaracaktır. Coperia Brezilya'da yapılan dans ve dövüş sanatı karışımı bir spordur. Muhtemelen müziğin maçın zamanlarını belirtmek ve boksörlerin hareketlerine ritmini vermek ve düzen getirmek için kullanıldığını düşünülmektedir. Yine de bir başka teori maçın sona erdiğini belirtmek için kullanıldığıdır (<https://www.finestresullarte>). Etrüsklerin sanatında Türklerin etkisi olduğu gibi antik Yunan etkisi olduğu da görülür. Chiusi'de (MÖ 470) Maymun mezarında ya da at arabası mezarında (MÖ 490) olduğu gibi, jimnastik sahneleri olan vazo ve mezar resimlerinde, boks yapan erkekler sol ile bir duruş sergiliyorlar. İyi duruş insanların fitnes durumu ve giysilerin iyi görünmesine yardımcı olur (Yamak ve ark,2018). Vulci'den gelen bir Etrüsk amforasında, flüt çalanların bu tekniği kullanan boksörlere eşlik ettiği görülmektedir. Diğer sporcular Yunan atletizminden bazı benzerlikleri işaret ederek Yunan pentatlonundaki olayları tatbik etmişlerdir. Etrüsk sanatında bazen sporcular çıplaktır. Ancak bazen şort ya da kuşak, peştamal veya sporcuların cinsel organlarını kapatan püsküllü şorta benzer kıyafetler giymişlerdir (Kyle,2014). Şekil 34'te Corsini tahtındaki kabartmada dambıl ile boksör çift görülmektedir. Şekil 35 ve 36'da Etrüsk sanatı Amfora örneği yer almaktadır.



Şekil 33. Cenaze Mezarı Tarquina sağ duvar kline sahnesi hizmetkar ve yaralı boksör MÖ 480 civarı



Şekil 34. Dambıl ile boksör çift Corsini tahtında kabartma MÖ 4-5. yy.



Şekil 35. Etrüsk sanatı Amfora MÖ yaklaşık 510-500 çömlek Londra British Museum



Şekil 36. Etrüsk sanatı Amfora boks sahnesiyle ilgili detaylar

Disk Atma, Cirit, Sırıkla Atlama ve Koşu

Etrüsklerde atletizme ilişkin en iyi kanıtlar, dekorasyonlarında sportif sahneler içeren 20'den fazla (yaklaşık 200) zengin boyalı mezardan gelmektedir. Antik Etrüsk kenti Tarquinia, boyalı mezar odalarıyla ünlüdür (140'dan fazladır). Bu ve diğer mezarlarda tasvir edilen sahneler, Etrüsklerin, at arabası ve at yarışı, boks, güreş, koşma, ağırlıklar ile zıplama, disk ve cirit atma gibi aynı olayların çoğuna katıldıklarını açıkça göstermektedir. Mezar resimlerinin birçoğu banket sahneleri içerir ve atletizm ile birlikte dans ettiklerini ortaya koyar. Bunlar ölünün onuruna düzenlenen mezar kutlamalarının temsilleri olarak yorumlanabilir. Bir dizi mezar da hem yerel olarak yapılan hem de Yunanistan'dan ithal olan, sportif yarışmaları tasvir eden vazolar içermektedir. Etrüskler açıkça sporu çok sevmişlerdir ve zamanlarının önemli bir bölümünü ayırmışlardır. Şekil 37'de yer alan Olympiad'ın mezar resimlerinde bir atlayıcı ve disk atıcı sahneleri vardır. Etrüskler daha sonra Yunan pentatlonun diğer dört sporunu yapmışlardır (beşincisi sadece dövüştü): Bunlar uzun atlama, diskin fırlatılması, cirit atma ve koşuydu. Şekil 38'de sağ duvar üzerindeki koşan atlet sahnesi görülmektedir. Uzun atlama, antik çağda yapılan tek atlama türü olmuştur (yüksek atlama düşünülmemiştir) ve çoğu zaman müzik eşliğinde coşkuyla yapılmıştır (<https://www.finestresullarte>). Etrüsklerin bir başka spor etkinliği disk atma olmuştur. Disk atmada sporcular ağır veya ağırlık ilaveli bir disk atmıştır. Hangi oyuncu en uzağa atarsa kazanmıştır. Disk çoğunlukla eritilmiş bakır, demir, bronz, taş veya kurşundan yapılmıştır. Etrüsk sporları, Roma hayatını önemli derecede etkilemiştir (<https://lukealbrightdigiport>). Olimpiyat oyunları mezarları (MÖ 520-500) koşucular ve disk atan atlet figürleri içerir. Etrüsk mezarındaki sporcuların geniş kemerler takmış olduğu görülür (Yılmaz,2012). Sırıkla atlama şekil 24' te görülmektedir. Diskin fırlatılması aslında Etrüsklerde uygulanan bir spordur ve diskle uğraşan sporcuları gösteren birkaç küçük bronz bulunmuştur. Özellikle Populonia Arkeoloji Müzesi'nde bulunan disk atan atlet figürü ilgi çekicidir. Şekil 40'ta sporcunun fırlatmaya hazırlanmak için yaptığı hareket görülmektedir. Ayrıca cirit atma ile ilgili olarak, atıcıların bronz heykelleri kalmıştır (bir tanesi Floransa Arkeoloji Müzesi'nde) ve aynı zamanda seramiktir: ünlü bir cirit sporcusu Şekil 44'te görülen British Museum'un B64 amforasıdır. Ayrıca şekil 43'te görülen yarışta birçok tasvir vardır: ünlüler, Olimpiyatların Mezarı ve aynı zamanda, Grosseto, Maremma Arkeoloji ve Sanat Müzesi tutulan bir kyathos (bir çizim için kullanılan bir vazo: büyük bir kürek) üzerinde görülen koşuculardır. Yarışla ilgili ilginç gerçek, büyük olasılıkla Etrüsk sanatında bulunan koşucuların her zaman kaslı yapısı göz önünde bulundurulduğunda, sprint yarışmalarında müsabaka düzenlenmiş olduğu gerçeğidir (<https://www.finestresullarte>). Şekil 39'da Etrüsklerde antik başlama pozisyonu görülmektedir. Şekil 41'de Maymun Mezarından sağ duvar üzerindeki sahne görülmektedir. Şekil 42'de cirit atıcı ve boksör tasviri yer almaktadır.



Şekil 37. Olimpiad Mezarı Tarquinia sağ duvar üzerindeki sahne koşucu uzun atlamacı ve disk atıcı MÖ. 510 civarı



Şekil 38. Olimpiad Mezarı Tarquina sağ duvar üzerindeki sahne koşan atlet MÖ. 510 civarı



Şekil 39. Etrüsklerde antik başlama pozisyonu



Şekil 40. Disk atıcı şamdan avize MÖ 510-490 bronz Populonia Territorio Arkeoloji Müzesi



Şekil 41. Maymun mezarı merkez odada sağ duvar üzerindeki sahne



Şekil 42. Cirit atma ve boksörler



Şekil 43. Etrüsk Sanatı koşan atletler ile bronz vazo MÖ yaklaşık 510-490



Şekil 44. Etrüsk sanatı Amfora B64 bir cirit atıcısıyla detay



Şekil 45: Cirit atıcı



Şekil 46: Disk atıcı

Etrüsklerde spor uygulaması kişinin fiziksel gelişimi için temel olarak görülmemiştir. Etrüsklerde atletizm ve eğitim amaçlı karakterlerin tasvirleri çok nadir yapılmıştır. Eğer fiziksel gelişime verilen önem bir uygarlığın kültüründe yer alıyorsa sanat eserlerinde de buna uygun tasvirlerin yer alması gayet normaldir. Sanatsal prodüksiyonlar, spor pratiğinin diğer yönlerini tercih eder. Tarquinia'daki Olimpiyatların mezarında iniş yaparken tasvir edilen bir atlayış sahnesi görülmektedir, sporcu yere inmek üzereyken kollarını geriye doğru götürmüştür. Disk atmanın Etrüsklerde yapıldığı diskiyle beraber betimlenen çeşitli bronz heykellerden anlaşılmaktadır (<https://www.finestresullarte>). Şekil 45'te örneği görülen cirit atıcıları genellikle mızraklı savaşçılardan ayırt etmek zordur, ancak ikisi arasındaki mesafelerde bir fark var gibi görünmektedir. Sporcu normalde ciriti sağ elinde, çok düşük ve uzak tutmuştur. Savaşçı, hedefe doğru ileri bakmıştır ve silahı daha yüksek ve yatay tutmuştur. Çıplak olsa da bronz cirit atıcılar klasik savaşçı duruşunda görülüyorlar ve bu yüzden atletik bir yarışmada katılımcı olarak temsil etmeleri olası değildir. Bu çıplak figürlerin avcılar veya askeri yetenekleri uygulayan gençleri temsil etmesi daha olasıdır (<http://www.district106.net>). İlginç bir örnek olarak şekil 46'da yer alan sağ elinde dikey olarak tutulan bir disk ile oldukça kaba tasvir edilmiş çıplak bir erkek figürü gösterilebilir. İlk duruş ve disk atanın pozisyonu, Olympiad'ın Mezarındaki disk atıcınıninkine benzeridir (Şekil 49).

Av Mezarı

Av temasını içerir. Şekil 47’de teknenin arka tarafında elinde zıpkın bulunan gencin figürü görülmektedir. Şekil 50’deki duvar resmi avlanma ve balıkçılık temasının bir parçasıdır. Kuşlar, bir sapanla avlanan bir adamdan kaçıyor ve dalış yapan adam, tepedeki başka bir adam tarafından kovalanıyor gibi görünüyor. Şekil 49’daki mezar resimleri kısmen zarar görmüş olsalar bile, sahneler çok parlak ve orijinaldir.

Yüzme

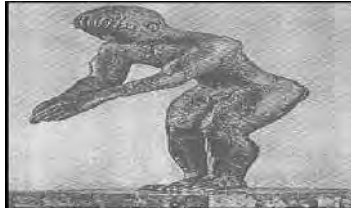
Şekil 48’de başlama pozisyonunda yüzücü tasviri bulunmaktadır.

Jimnastik

Etrüsklerde jimnastik faaliyetleri olduğu da bilinmektedir. Şekil 51’deki bronzdan yapılmış figürde köprü pozisyonu görülmektedir. Şekil 52’de spor öğretmeni ile koşucu görselinin yanında eş yardımıyla salto atan sporcu da yer almaktadır.



Şekil 47. Avlanma ve balık tutma teknenin arka tarafında elinde zıpkın bulunan gencin figürü



Şekil 48. Başlama pozisyonunda yüzücü



Şekil 49. Av ve balıkçılık mezarı



Şekil 50. Avcı ve balıkçılar Tarquinia.



Şekil 51. Köprü pozisyonu MÖ 3 yy.



Şekil 52. Spor öğretmeni ile koşucu eş yardımı ile salto atma

Etrüsklerin sportif şenlik organizasyonlarına sahip olup olmadıkları kesin değildir fakat Voltumna'daki kutsal alanda ortak bir dini festival gerçekleştirmişlerdir. Görünüşte performanslar büyük ölçüde köleler tarafından gerçekleştirilmiştir. Etrüskler, Arkaik Yunanistan'la paralellik gösteren, ancak yerel olarak ayırt edici özelliklere sahip, zengin bir oyun ve spor kültürüne sahip olmuştur. Sadece ithal eserlere dayanan sanatsal tasvirler, Yunan atletizminin gerçek uygulamasının burada yapıldığını ispatlamaz. Etrüsk sanatındaki acımasızlık, ölüm ve öldürmeleri gibi bazı rahatsız edici sahnelerle rağmen, onlar Roma'da gladyatör mücadeleleri için suçlanmamalıdır. Etrüskler Roma'daki Roma savaş arabaları yarışlarını etkilemiştir ancak Yunanistan da bu gösterinin tehlikelerini ve popüleritesini farkında olmuştur. Erken Roma askeri geçitleri üzerinde Etrüsklerin etkisi muhtemeldir. Genel olarak, Etrüsklerin en büyük sportif etkisi, özellikle çıplaklık içeren, fiziksel rekabeti önleyen, rahat ve iyi tanınan bir seyirci olmak için Roma eğilimini körükledikleri veya takviye ettikleriydi (Kyle,2014). Etrüsklerde köleler spor yaptırılmıştır. J. Paul Thuillier'in işaret ettiği ve tamamen spora adanmış olduğu “iyi beslenmiş ve iyi tedavi edilmiş” kölelerdir. Bu nedenle, diğer görevlere atanan kölelerden daha iyi yaşam koşulları elde ettiklerini hayal edebiliriz. Bununla birlikte, zevk için, soyluların bile kendilerini spora adanmaları görülmüştür. Etrüsklerin, spor yapmaktan ziyade spor izlemeyi sevdiklerini söyleyebiliriz. Etrüsk sporu ile ilgili olarak vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta, gösterilerin

kamusal boyutudur. Etrüsk sanatında bulunan çeşitli müsabaka ve yarışmalarda, etkinliğe katılacak seyircileri görmek mümkündür (<https://www.finestresullarte>).

Etrüsklerde Seyirciler

Bir at yarışı ve bir ziyafet sahnesi veya benzer çağrışımlar Etrüsk sanatında nadir değildir, ancak oyunlar genellikle kolektif bir boyuta da sahip olmuştur. Stantların üzerinde, bazı spor müsabakalarına katılan hem erkek hem de kadın seyirciler oturmuştur. Bu anlamda, Etrüsk sanatının bize bıraktığı en kıymetli belge budur. Günümüze bozulmadan ulaşan eserlerin hiçbirinde bu türden başka bir tribün yer almamaktadır. Karakterler çok ilginçtir: tribünlerden birinde çok sevecen bir jestle kollarını boynuna dolayan ve ona gülümseyen bir erkeği kucaklayan bir kadını görülmektedir. Thuillier, Etrüsk toplumunda kadın ve erkek arasındaki eşitliğin göstergesi olmuştur (<https://www.finestresullarte>).

Tarquinius'dan MÖ 5. yy.dan kalma bir mezar olan iki Atlı süvarinin mezarı, çeşitli Etrüsk sportif oyunlarının en eksiksiz gösterimlerinden biridir ve faaliyetler için fiziksel ortamın eşsiz bir örneğidir. Boyalı dekorasyon bir dampere ve daha düşük bir frize ayrılır. Üst grup, Etrüsk cenazelerinde düzenlenen çok çeşitli atletizm ve oyunlar için muhtemelen en kapsamlı dokümantasyonu içerir: araba yarışları, binicilik egzersizleri, güreş, boks, atlama, disk ve cirit atma ve silahlı katılımcıları içeren danslar ve hakemler birlikte gösterilmiştir. Bu örnekteki katılım özellikle atletizm için fiziksel bir yapıya sahip Etrüsklerin sanatının eşsiz bir örneği olan, stantlarla kaplı bir stadyum içinde gerçekleştirilmiştir. Dampere kademesi daha saygın ve iyi giyimli hayranlar için ayrılmış koltuk bölümü gibi gözükürken, alt düzey ise gerçek seyircinin avantajı olmadan izlediği bölümden oluşmuştur (<http://www.district106.net/>). Diğer Etrüsk sanat formlarında sportif yarışma örnekleri de bulunur. Micah Painter tarafından Vulci'nin MÖ 6. yy.ın sonlarına ait siyah figürlü bir amfora, boks, araba yarışı, disk ve cirit atma sahneleri dansçılar ve küçük bir kazana sahip bir genç (muhtemelen sporcular için yağ içeren) ile birlikte tasvir edilmiştir. Bir grup kadın seyirci eğlenceyi izlemeye devam etmiştir. Aynı vazoda bilinmeyen paralel bir sıra, uzun boylu ince bir direğe tırmanan genç bir adamı göstermektedir. Bu ödüller almak için yağlanmış direklere tırmanma sporunda bir çeşitlilik olarak düşünülmektedir. Küçük ölçekli bronz figürler, Etrüsklerin sanat eseri idi ve Etrüsklerin haklı olarak meşhur olduğu bir sanat dalı olmuştur. Bu heykelciklerin bazıları, bağımsız heykelcikler olarak kullanılmıştır, ancak birçoğu çeşitli bronz mutfak eşyaları için dekoratif olarak kullanılmıştır. Kutular, aynalar, kepçeler, kandela vb. tasvir edilen figürler; tanrıları, savaşçıları ve sporcuları içermektedir. Sadece inatçı erkekleri içeren sportif kategori, en çok MÖ 6. yy.da popülerdi. Cirit ve disk atıcılar, biniciler ve balık avlama bilinen sınıflar arasındadır (<http://www.district106.net>). Etrüsklerde şehirler arasında kent birliği merkezleri olduğu söylenir. 12 Kent Birliği'nin merkezinde her yıl dini ve sosyal toplantılar yapılmıştır, törenler ve spor yarışmaları düzenlenmiştir (<http://www.gorselsanatlar.org>).

Sonuç

Spor müsabakaları sadece aristokrat çevrelerinde yapılmamış, bazı durumlarda da kamuya açık hale getirilmiştir. En yaygın uygulamalar arasında, bir cenaze töreninin bir parçası olarak yapılan sporlar gösterilebilir. Her ne kadar binicilik ve at yarışı mezar resimlerinde popüler bir tema olsa da, ya küçük ölçekli bronzlarda ya da daha büyük taş ve pişmiş topraktan yapılmış heykellerde çizimlerden bu sporları yaptıkları anlaşılmıştır. Etrüsk mezarlarında görülen güreş ve boks karşılaşmalarındaki figürler genellikle çıplaktır fakat giyinik spor müsabakaları da yapılmıştır. Etrüsklerde uzun mesafelerde yarıştılar, ancak sanat eserlerinde kısa mesafe koşucularının figürlerini çizmeyi tercih etmişlerdir. Etrüsklerin sporları arasında ilk sırada “phersu” denen dövüş oyunları, boks, güreş ve dans faaliyetleri ön plana çıkmıştır. Günümüzdeki yağlı ve Karakucak güreşlerinde müzik ile ritmi ayarlama Etrüsklerde hem güreşte hem de boks sporunda uygulanmıştır. Karma dövüş sanatlarının ilk şekli de Etrüsklerde uygulanmıştır. Antik yunan veya diğer bazı ülkelerin sporlarından etkilenmişler ve onlarda olan bazı sporları yapmışlardır. Gladatör dövüşlerinin ilk şeklini yapan toplum olarak kabul edilirler. Sporda seyirci olma kültürleri ön plandadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, C. (2017). Spor Arkeolojisi; Antik Dönem Olimpik Güreşler ve Tarihsel Gelişim Süreçleri. Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Oyunlar- Sporlar Sempozyumu, Kahramanmaraş.
- Ayda, A. (1987). Türklerin İlk Ataları. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Bevagna, G. (2014). Etruscan Sport. In a Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Activity, edited by P. Christesen and D.G. Kyle. West Sussex: John Wiley&Sons
- Dede, T. (2017). Etrüsk Yeraltı Mezarlarında Duvar Resimleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü, Aydın.
- Dever, A. İslam, A. (2015). The Perception of Sport in The Turkish Culture in The Historical Period. Manas Journal of Social Studies, Vol.: 4 No: 5, pp.46-61
- İmamoğlu, M., İmamoğlu, O., (2018). Roma Zamanı ve Öncesinde Çıplak Yumruk ve Eldivenli Boks, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,Cilt: 11 Sayı: 59, s.560-567
- İmamoğlu, G., Gönülateş, S., İmamoğlu, O., (2018). Sanatsal Tasvirlerde Bazı Sporların Kökenleri, Uluslararası Herkes için Spor ve Welnes Kongresi Özet Kitabı, Antalya
- Kyle, D.G. (2014). Sport and Spectacle in the Ancient World, John Wiley & Sons, Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex.
- Orhun, M. (2008). Etrüsk Kültürü ve Roma Kültürüne Tesiri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Anabilim Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Serra Ridgway, F.R. (1987). Etruscan Games. The Classical Review, New Series, Vol. 37, No. 2, pp. 261-263, <https://www.jstor.org/stable/3064139>
- Taşmektepligil, M.Y., İmamoğlu, O., Küçük, H., (2011). Osmanlı Devletinde Sporun Sosyolojik Yaklaşım İçerisinde Değerlendirilmesi, 9.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Bakü/AZERBAYCAN
- Yamak, B. İmamoğlu, O., İslamoğlu, İ., ÇEBİ, M., (2018). The Effects of Exercise on Body Posture, Turkish Studies Social Sciences, Volume 13/18, p. 1377-1388
- Yamaner, F., İmamoğlu, O., (2018). Antik Çağlarda Sporun Barışçıl Kullanımı ve Dinsel Etki, Akşemseddin Uluslararası İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyum, Bildiri Özetleri Kitabı, 12-16 Eylül, Çorum
- Yamaner, F., İmamoğlu, G., (2018). Sporcularda Renklerin Etkilerinin Performanslarına Yansıması, Turkish Studies, International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds) Volume 13/15, p. 515-526
- Yurtsever, A. (2012). Side’de Romanizasyon Sürecinde Gladyatörler ve Agonlar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Eskişehir.
- Yılmaz, F., (2012). Arkaik Dönem Etrüsk ve Anadolu Mezar Resimlerinin Karşılaştırılması. Editör: Şahin, I. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı, Trakya Üniversitesi Yayınları. ss. 231-240
- Yıldırım, Y., İmamoğlu, O., Türkmen, M., (2002). Osmanlı Devletinde Sporun Surnamelere Yansıması, Güneyde Kültür Dergisi, Cilt 13,Sayı 136,ISSN 1300-2627,S.28-34.

Zelyurt, M.K. (2013). Türk Modernleşmesinde Spor: Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/12, p. 1461-1478

<http://mehmetbilgehanmerki.blogspot.com/2015/01/etruskler-turk-mu-idi-etrusklerin.html>

<https://lukealbrightdigiport.weebly.com/etruscan-sporting-events.html>

<http://www.viaggioinbaule.it/viaggio-nella-tomba-delle-leonesse-di-tarquinia>

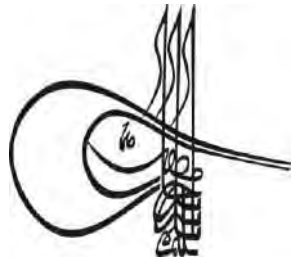
https://www.finestresullarte.info/856n_gli-etruschi-e-lo-sport.php

http://www.district106.net/html/downloads/Homework/Mrs.%20Phillip%20-%20Homework/Social%20Studies%206%20Homework/ch_32_mod.pdf

<http://mehmetbilgehanmerki.blogspot.com>

<http://www.gorselsanatlar.org/ege-uygarliklari-helen-ve-yunan-sanati/etrusk-sanati/>

<https://ekstremlbilgi.com/tarih/etrusklerin-gunluk-hayati/>



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: Kasım 2018

✓Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍Referees/Hakemler: Prof. Dr. Yüksel SAVUCU - Prof. Dr. Ahmet KARA - Dr. Öğr. Üyesi Cumaali YAVUZ - Dr. Öğr. Üyesi Fatih Mehmet UĞURLU

This article was checked by iThenticate.

ÖĞRETİM ELEMANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN İŞ DOYUMU DÜZEYLERİNE ETKİSİ (ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

Tuba Fatma KARADAĞ* - Özgür KARATAŞ** - Ali Serdar YÜCEL***

ÖZET

Bu çalışma, 2008 yılında kurulan Ardahan Üniversitesinde görev yapan akademik personelin iş doyumunu düzeylerini belirlemeyi ve iş doyumunun demografik farklılıklarla olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma evrenini Ardahan Üniversitesi kadrosunda bulunan öğretim elemanları (öğretim üyesi, öğretim görevlisi, uzman, okutman, araştırma görevlisi) oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise Ardahan Üniversitesi 2014-2015 eğitim öğretim yılında kadrosunda bulunan öğretim elemanları (Öğretim Üyesi, Öğretim Görevlisi/Okutman ve Araştırma Görevlisi) 96 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada verilerin istatistiksel analizleri için SPSS 16 paket programından yararlanılmıştır. Belirleyici istatistiklerin (frekans, ortalama) yanı sıra, grupların eleman sayısı ve verilerin dağılımına göre çoklu karşılaştırmalarda parametrik testlerden One – WayAnova, LSD, IndependetSamples T testi ve Mann Withney U testi kullanılmış, sonuçlar $p<0.05$ düzeyinde değerlendirilmiştir. Katılımcıların iş doyumunu düzeyleri cinsiyet, medeni durum, yaş, idari görev, akademik ünvan ve medeni hal, eşin çalışıp çalışmama özellikleri bakımından herhangi bir farklılık göstermez iken ($p>0.05$), görev yeri, toplam hizmet ile son çalıştığı kurumdaki (Ardahan Üniversitesi) hizmet süresi ve gelir düzeyi bakımından farklılık sergilediği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sonuç olarak bilgi üretmesi ve ürettikleri bilgileri yayması için üstlendikleri sorumlulukları yerine getirmede toplam hizmet süresi bakımından

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, E-posta: tfkaradag@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi BESYO, E-posta: ozgur.karatas@inonu.edu.tr

*** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, E-posta: alsetu_23@hotmail.com

üniversitelerde tecrübeli elemanların kuruluş ve kurumsallaşma sürecindeki önemi bir kez daha görülmüştür. Aynı zamanda maddi olanakların eksik veya zayıf yönlerinin oluşturabileceği olumsuzlukları bertaraf ederek kurumu mevcut imkanları ile kabullenmeyi makul hale getirebileceği söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Öğretim elemanları, İş doyumu, Demografik özellikler.

THE EFFECT OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF ACADEMIC STAFF ON THEIR JOB SATISFACTION LEVEL (ARDAHAN UNIVERSITY EXAMPLE)

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the job satisfaction levels of academic staff working in Ardahan University established in 2008 and to analyze the relation between the job satisfaction and demographic differences. The research population is composed of the academic staff (lecturer, expert, instructor and research assistant) being the staff of Ardahan University. The research sample is composed of 96 academic staff (Lecturer, Instructor and Research Assistant) working as the staff of Ardahan University in 2014-2015 academic year. SPSS 16 package program was used for the statistical analyses of the study. In addition to descriptive statistics (frequency, mean), One – Way Anova, LSD, Independent Samples T tests and Mann Whitney U test was used and the results were assessed at the level of $p < 0.05$. While the job satisfaction levels of the participants don't differ by sex, marital status, age, administrative function, academic title and employment status of the spouse ($p > 0.05$), they have been determined to differ by place of employment, total service period and the service period in the last employment (Ardahan University) and income ($p < 0.05$). As a result, the importance of experienced staff in the process of establishment and institutionalization in universities has been seen once again in terms of the total service duration in fulfilling their responsibilities for producing information and disseminating the information they produce. At the same time, it is possible to eliminate the negativities which may be caused by deficiencies or weaknesses of the financial means and to make the institution acceptable with its existing facilities.

STRUCTURED ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the job satisfaction levels of academic staff working in Ardahan University established in 2008 and to analyze the relation between the job satisfaction and demographic differences. The research population is composed of the academic staff (lecturer, expert, instructor and research assistant) being the staff of Ardahan University. The research sample is composed of 96 academic staff (Lecturer, Instructor and Research Assistant) working as the staff of Ardahan University in 2014-2015 academic year. SPSS 16 package program was used for the statistical analyses of the study. It has been determined that the highest loading values are under the 1st

factor for the items of 2, 5, 8, 9, 10 and 13 in the Job satisfaction scale composed of 13 items, the items of 1, 3, 6, 7, 11 and 12 are under the 2nd factor, and the 4th item is under the 3rd factor. Job Satisfaction Scale test form composed of 13 items was determined to be three-dimensional by factor analysis and it was concluded that KMO (Kaiser Meyer Olkin) coefficient (.840) testing the sample competence following the analysis was higher than 60 which is the lowest value suggested for factor analysis. Similarly, it has been observed from the values obtained following the Bartlett's Test (Chi-square value 485.321, df: 78 and $p < 0.05$) that the correlation among the variables is strong and factor analysis can be conducted. In addition to descriptive statistics (frequency, mean), One – Way Anova LSD among the parametric tests was used in multi-comparisons by the distribution of data and number of items of groups, Independent Samples T tests in paired comparisons and non-parametric Mann Whitney U test was used in paired comparisons and the results were assessed at the level of $p < 0.05$. Considering the individual characteristics of the academic staff participating in the study with an average age of 31.47 ± 7.42 (years), the majority of them are male (69 people, % 71.9) and most of them work in the center (85 people, % 84.4). In terms of age attributes, 56 people (58.3%) are in the age group of 29 and below, 23 people (24%) are in the age group of 30-35, 10 people (10.4%) are in the age group of 36-41 and 7 people (7.3%) are in the age group of 42 and over while 48 of the participants (50%) have been found to be married. While the job satisfaction levels of the participants don't differ by sex, marital status, age, administrative function, academic title and employment status of the spouse ($p > 0.05$), they have been determined to differ by place of employment, total service period and the service period in the last employment (Ardahan University) and income ($p < 0.05$). In this study performed with the participation of academic staff of Ardahan University being within the 5th year of foundation, the importance of experienced staff in the process of establishment and institutionalization in universities has been seen once again in terms of the total service duration in fulfilling their responsibilities for producing information and disseminating the information they produce. At the same time, it is possible to eliminate the negativities which may be caused by deficiencies or weaknesses of the financial means and to make the institution acceptable with its existing facilities.

Keywords: University, Academic staff, Job satisfaction, Demographic characteristics.

Giriş

Araştırma ve eğitim-öğretim gibi önemli görevler üstlenen üniversiteler, bilgiyi üretmek ve yaymakla sorumludurlar. Bu işlevin başarıyla yerine getirilmesinde ise, nitelikli akademik ve idari personele, fiziksel ve teknolojik unsurlara, parasal kaynaklara ve yönetsel özerkliğe sahip olunması gereklidir (Aydemir & Erşan, 2011: 55-72). Ardahan Üniversitesi kuruluşundan bu yana yaklaşık 5 yıl geçmesine karşılık geçen bu zaman zarfında Kafkasya Üniversiteler Birliğini kurmuş, ulusal ve uluslararası boyutta birçok bilimsel etkinlik yapmış, bilimsel yayın sıralamasında kendisi ile aynı dönemde kurulan üniversitelerin tamamından, daha önce kurulan üniversitelerin ise önemli bir kısmından daha iyi bir performans sergilemiştir. Bu tablo kurumun iş görenleri olan akademik ve idari

personelin ortak kurum kültürünü benimsemesi ve kabullenmesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Her organizasyonda olduğu gibi üniversitelerin de başarıyı yakalaması ve arttırması için çalışanlarının iş doyum düzeylerinin yüksek olması gerekmektedir. Şüphesiz bu durum üniversite çalışanlarının üniversitelere olan katkılarını artıracak etkenler arasındadır (Çelik, 2002). Modern yönetim teorisyenleri, hizmetlerin daha etkin olmasını ve çalışanların doyumunun sağlanmasını yönetimin iki temel hedefi olarak görmektedir. İş doyumunu, son yıllarda davranış bilimcilerin üzerinde durdukları davranışsal konulardan biridir. Bu kavramın örgütsel etkinlik ve verimlilik üzerinde ki etkisi dikkat çekmektedir (Özaltın vd., 2002:423-427).

Genel olarak çalışanların işlerine ilişkin duygularının bir karşılığı olarak tanımlanan iş doyumunu kavramı, 1920'lerde ortaya atılmış olup 1930-40'lı yıllarda ise öneminin farkına varılmıştır. İş doyumunu kavramının yaşam tatmini ile ilişkili olması ve bu durumun kişinin fizik ve ruh sağlığını doğrudan etkilemesi önemini artıran nedenler arasındadır. Bir diğer nedeni ise üretkenlikle ilgilidir (Sevimli & İşcan, 2005: 55-65). Literatürde iş doyumuna ilişkin farklı yaklaşımlarla farklı tanımlamalar yapılmış pek çok araştırma bulunmaktadır. Fakat araştırmacıların çoğunluğunun üzerinde mutabakat sağladıkları ortak tanıma göre; "iş doyumunu veya doyumsuzluğu; bireyin işine yönelik, çalışma koşullarına yönelik, karşılaştığı davranışlara ve aldığı hizmetlere ilişkin ortaya koyduğu olumlu veya olumsuz duygusal tepkilerdir" (Akıncı, 2002:1-25; Baş & Ardıç, 2002a; Erdil vd., 2004: 17-26; Ergeneli & Eryiğit, 2001:159-178; Testa, 1999; Toker, 2007; Weiss, 2002:173-194).

Diğer bir ifade ile iş doyumunu; bireyin işini ya da işiyle ilgili yaşantısını, tatmin edici duygularla sonuçlanan bir durum olarak algılamasıdır. Aynı zamanda iş doyumunu, çalışanların fizyolojik ve ruhsal duygularının da bir göstergesidir (Lent & Brown, 2006:236-247). Bu nedenle çalışma yaşamında görülen işten sağlanan doyumun hangi düzeyde olduğu ve hangi değişkenlerden etkilendiğinin bilinmesinin hem işgören açısından hem de örgüt açısından büyük bir önem taşıdığı ifade edilmektedir (Yüksel, 2002:67-78).

İş doyumunun sağlanmasında örgütlerdeki işgörenlerin yapacakları faaliyetlerin kalitesi oldukça önemlidir. Bu nedenle örgütler, işgörenlerin iş doyumlarını artırmaya yönelik çeşitli yönetsel yöntem ve tekniğe başvurumaktadırlar. "Bu çabaların sonucunda ise, yüksek seviyede doyuma ulaşmış işgörenlerin performans ve etkinliklerinde olumlu gelişmeler sağlanabilmektedir (Sevimli & İşcan, 2005). İşinden tatmin olan bir kişi, daha yüksek performansla çalışacak ve buna bağlı olarak yaptığı işin kalitesi artacaktır (Örücü ve Esenkal, 2005: 146). Örgütteki bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlığının korunması sadece işgören için değil çalıştığı işletme açısından da çok önemlidir. Çünkü ancak sağlıklı ve işinden hoşnut olan bireyler örgütün amaçlarına ulaşmasına katkı verebilirler (Currihan, 1999:495-524; Lambert et al., 2001:233-250; Tuten & Neidermeyer, 2004).

Bir insanın yaşamının büyük çoğunluğu çalışma ortamında geçer. Bu yüzden iş doyumunu, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığını da etkiler (Oshagbemi, 2000a). İş doyumunu, çalışanın başarısı için etkili bir motivasyon unsuru olurken, örgütsel bağlılığı artırıcı ve personel devir hızını azaltıcı bir etkidir. Özellikle hızlı değişim gösteren işletme koşullarında, örgütsel etkinlik, müşteri değerinin anlaşılması yüksek doyuma sahip çalışanların faaliyetleri ile sağlanabilir. Çünkü iş doyumunu, işletmede sinerji oluşturarak müşteri tatmini elde etmede fayda sağlamaktadır (Naktiyok & Küçük, 2003:225-243).

Bu çalışmada Ardahan Üniversitesi Öğretim Elemanlarının iş doyumunu düzeylerinin belirlenmesi ve demografik değişkenler ışığında betimsel olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu ana amaç doğrultusunda Ardahan Üniversitesi akademik kadrosunda bulunan öğretim elemanlarının kişisel değişkenlerine göre mesleki iş doyum düzeyleri ne düzeydedir? Alt problemine araştırmada yanıt aranmıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırma evrenini Ardahan Üniversitesi kadrosunda bulunan öğretim elemanları (öğretim üyesi, öğretim görevlisi, uzman, okutman, araştırma görevlisi) oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini ise Ardahan Üniversitesi 2014-2015 eğitim öğretim yılında kadrosunda bulunan öğretim elemanları (Öğretim Üyesi, Öğretim Görevlisi/Okutman ve Araştırma Görevlisi) 96 kişi oluşturmaktadır.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket (survey) yönteminden yararlanılmıştır. İki bölümden oluşturulan araştırma ölçek formunun, birinci bölümde 10 maddeden oluşan kişisel bilgiler, ikinci bölümde ise Kartal (2003) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış olan 5 noktalı Likert ölçeği tipinde tasarlanmış 13 maddeden oluşan İş Doyumu Ölçeği kullanılmıştır (Kartal, 2003). Ölçek maddeleri Likert tipi beşli derecelendirme ölçeğinde 1, 2, 3, 4 ve 5 puan sıralaması ile tablo3'deki gibi ele alınmıştır. Algı düzeyleri: 1.00 - 1.80 arası "hiçbir zaman", 1.81- 2.60 arası "çok nadiren", 2.61- 3.40 arası "bazen", 3.41- 4.20 "sık sık" ve 4.20- 5.00 arası "her zaman" olarak beşli ölçeğe göre değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan Likert tipi beşli derecelendirme ölçeği.

Sıralama	Seçenekler	Puan sınırı
1	Hiçbir zaman	1.00 - 1.80
2	Çok nadiren	1.81- 2.60
3	Bazen	2.61- 3.40
4	Sık sık	3.41- 4.20
5	Her zaman	4.20 - 5.00

Araştırmada kullanılan İş Doyumu Ölçeği'nin güvenirliğini ölçmek amacıyla Cronbach Alpha katsayısından yararlanıldı. Ölçeğin geçerliliği faktör (AFA) analizi ile test edildi. Ölçeğe ait güvenirlik ve geçerlik analizi sonuçları ayrı ayrı açıklanmıştır.

Tablo 2. İş Doyumu Ölçeği Faktör - Yük Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yük Değerleri		
	1	2	3
1. Yaptığım iş bana cazip geliyor.		,727	
2. Kurumum için yaptıklarımla okulun bana verdikleri arasında bir denklik görüyorum.	,713		
3. Zamanımın büyük çoğunluğunu okulumla ilgili konulara ayırıyorum.		,411	
4. İstemediğim durumlarda görevimin değiştirilmesine olanak tanınmaktadır.			,834
5. Kurumumda çalışma koşullarının yeterli olmadığını düşünüyorum.	,564		
6. Mesleğimde kendimi güvende hissediyorum.		,654	
7. Mesleğim bana toplumda saygınlık kazandırıyor.		,632	
8. Kurumumda başarılı olmam için gerekli olanaklar sağlanıyor.	,783		
9. Kurum ortamı meslektaşlarımla iyi arkadaşlıklar kurmama imkân sağlıyor.	,766		
10. Meslekte ilerlemem için gerekli olanak sağlanıyor.	,800		
11. İşimde olduğum sürece kendimi güvende hissediyorum.		,647	
12. Yaptığım iş yenilikleri öğrenmeme imkansızlıyor.		,698	
13. Kurumumun başarısından haz duyuyorum.	,553		
CronbachAlpha: .840			

13 maddeden oluşan İş doyumu ölçeğinde 2, 5, 8, 9, 10 ve 13. maddelerin 1. faktör, 1, 3, 6, 7, 11 ve 12. maddelerin 2. faktör, 4. maddenin ise 3. faktör altında en yüksek yükleme değerine sahip oldukları tespit edilmiştir.

13 maddeden oluşan **İş Doyumu** Ölçeği deneme formunun üç boyutlu olduğu faktör analizi ile belirlenmiş, analiz sonrasında örneklem yeterliliğini test eden KMO (KaiserMeyerOlkin) katsayısının (**,840**) faktör analizinin yapılması için önerilen en düşük değer olan 60'dan yüksek olduğu tespit edilmiştir (21). Benzer şekilde Bartlett's Testi sonucu elde edilen değerlerden (Ki-Kare değeri **485,321**, df: 78 ve $p<0.05$) değişkenler arasındaki korelasyonun güçlü olduğu ve faktör analizi yapılabileceğini görülmüştür (Çoşkun vd., 2005).

Tablo 3. İş Doyumu Alt Ölçeğine ait Kaisermeyerolkin (KMO) ve Bartlett Testi Sonuçları

KMO		,840
Bartlett Testi	Chi-Square	485,321
	Df	78
	P	.000

İş Doyumu ölçeğinde yer alan maddelerin ayırt edici olup olmadıklarını incelemek amacı ile yapılan madde analizi sonucunda madde toplam korelasyonlarının tümü istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) bulunmuştur.

Çalışmada verilerin istatistiksel analizleri için SPSS 16 paket programından yararlanılmıştır. Belirleyici istatistiklerin (frekans, ortalama) yanı sıra, grupların eleman sayısı ve verilerin dağılımına göre çoklu karşılaştırmalarda parametrik testlerden One - WayAnova LSD ile ikili karşılaştırmalarda IndependetSamles T testleri, parametrik olmayan testlerden ise ikili karşılaştırmada Mann Withney U testleri kullanılmış, sonuçlar %95 güven aralığında değerlendirilmiştir ($p<0,05$).

Bulgular

Çalışmaya katılan ve yaş ortalaması $31,47\pm 7,42$ (yıl) olan öğretim elemanlarının bireysel özellikleri dikkate alındığında cinsiyet bakımından çoğunun erkek (69 kişi, % 71.9) ve görev yeri bakımından da büyük bir kısmının (85 kişi, % 84.4) merkezde çalıştığı tespit edilmiştir (Tablo 4).

Yaş özelliği bakımından katılımcılardan 29 ve altı kategoride 56 (% 58.3), 30-35 arası kategoride 23 (% 24), 36-41 arası kategoride 10 (% 10.4), 42 ve üzeri olan kategoride ise 7 (% 7.3) kişinin ve medeni durum değişkenine göre katılımcıların 48'inin (% 50) evli olduğu belirlendi.

Tablo 4. Öğretim Elemanlarının Bireysel Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	27	28.1
	Erkek	69	71.9
Medeni Durum	Bekar	48	50.0
	Evli	48	50.0
Görev Yeri	Merkez	85	84.4
	İlçe	15	15.6
Yaş (Yıl)	29 ve aşağısı	56	58.3
	30-35 arası	23	24
	36- 41 arası	10	10,4
	42 ve üstü	7	7.3
Hizmet Süresi (yıl)	3 ve aşağısı	64	66.7
	4 ile 7 arası	12	12.5
	8 ve üstü	20	20.8
Ardahan Üniversitesindeki Hizmet Süresi (yıl)	0-1	28	29.2
	1-2	36	37.5
	2-3	22	22.9
	3 ve üzeri	10	10.4
İdari Göreviniz	Var	22	22.9
	Yok	74	77.1
Eşiniz Çalışıyor mu?	Evet	29	30.2
	Hayır	58	60.4
Gelir düzeyi	Düşük	8	8.3
	Orta	69	71.9
	Yüksek	19	19.8
Akademik Ünvan	Öğretim Üyesi	19	19.8
	Öğretim Görevlisi - Okutman	52	54.2
	Araştırma Görevlisi	25	26

Tablo 5. Öğretim Elemanlarının “İş Doyumu” Alt Ölçeğindeki Bireysel Özellikler ile Bu Boyuta Ait Örgütsel Sosyalleşme Düzeyleri Arasındaki İlişki

İş Doyumu		MeanRank	Mann-Whitney U	P
Cinsiyet	1) Kadın	53,87	-	,237
	2) Erkek	46,4		
Medeni Durum	1) Bekar	44,68	-	,473
	2) Evli	52,32		
Görev Yeri	1) Merkez	45,67	1-2	,021*
	2) İlçe	63,77		
İdari Göreviniz	1) Var	55,64	-	,171
	2) Yok	46,38		
Eşiniz Çalışıyor mu?	1) Evet	48,59	-	,230
	2) Hayır	41,71		
		Ortalama	F-ANOVA	P
Yaş (Yıl)	1) 29 ve aşağısı	3,88	-	,794
	2) 30-35 arası	3,76		,998
	3) 36- 41 arası	3,92		,599
	4) 42 ve üstü	4,15		,858
Toplam Hizmet Süresi (Yıl)	1) 3 ve aşağısı	3,92	1-2	,020*
	2) 4 ile 7 arası	3,47	-	,804
	3) 8 ve üstü	4,00	2-3	,017*
Ardahan Üniversitesindeki Hizmet Süresi (Yıl)	1) 0-1arası	4,03	-	,268
	2) 1-2 arası	3,88	-	,181
	3) 2-3 arası	3,83	1-4	,033*
	4) 3 ve üzeri olan	3,61	-	,703
Gelir Düzeyi	1) Düşük	3,16	1-2	,001**
	2) Orta	3,89	1-3	,000**
	3) Yüksek	4,03	-	,278
Akademik Ünvan	1) Öğretim Üyesi	4,04	-	,197
	2) Öğretim Görevlisi-Okutman	3,84		,204
	3) Araştırma Görevlisi	3,88		,867

*p<0.05, **p<0.01

Katılımcıların iş doyumları düzeyleri cinsiyet, medeni durum, yaş, idari görev, akademik ünvan ve eşin çalışıp çalışmama özellikleri bakımından herhangi bir farklılık göstermez iken ($p>0.05$), görev yeri, toplam hizmet ile son çalıştığı kurumdaki (Ardahan Üniversitesi) hizmet süresi ve gelir düzeyi bakımından farklılık sergilediği tespit edilmiştir ($p<0.05$) (Tablo 5).

Tartışma

Çalışanların iş ortamı içerisinde verimliliklerini artırmada en etkili araçlardan biri olan doyum kavramı çalışanın işe yönelik tutumunu yansıtır ve bu tutum olumlu olduğunda doyum yüksek, olumsuz olduğunda ise düşüktür. Ardahan Üniversitesinde çalışan akademisyenlerin iş doyumlarının seviyesini ölçmek ve çeşitli sosyo-demografik ve sosyo ekonomik verilere göre akademisyenlerin doyum seviyeleri arasında anlamlı fark olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla Öğretim Elemanlarının katılımı ile gerçekleştirilen bu çalışmada iş doyumunu düzeyi $3,88 \pm 0,53$ olarak tespit

edilmiştir. Bu sonucun likert tipi beşli derecelendirme ölçeğinde 3.41- 4.20 aralığına ve “sık sık” ifadesine karşılık geldiği görülmüştür (Tablo 1).

Katılımcıların iş doyum düzeyleri cinsiyet, medeni durum, yaş, idari görev, akademik ünvan ve eşin çalışıp çalışmama özellikleri bakımından herhangi bir farklılık göstermez iken ($p>0.05$), görev yeri, toplam hizmet ile son çalışılan kurumdaki (Ardahan Üniversitesi) hizmet süresi ve gelir düzeyi bakımından farklılık sergilediği tespit edilmiştir ($p<0.05$) (Tablo 5).

Akademisyenlik mesleğinde gelir düzeyinin akademik ünvanla arttığı bilinen bir durum olmasına karşılık öğretim elemanlarının akademik ünvan değişkenine göre kategorileri arasında iş doyum puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak gelir düzeyinin algılanma şekli göreceli bir durum olmakla beraber gelir düzeyi bakımından kendini yüksek ve orta gelir grubunda görenlerin iş doyum puanlarının düşük gelir grubundakilere göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$).

İşgörenlerin iş doyum düzeyleri, cinsiyetlerine göre herhangi bir farklılık göstermezken, katılımcıların akademisyen olması nedeniyle eğitim düzeylerindeki artışın iş doyum düzeylerinde de bir artış meydana getirdiği söylenebilir. İlgili literatürde, cinsiyetle iş doyum ilişkisine yönelik yapılan araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, cinsiyetin iş doyum üzerinde doğrudan olmaktan ziyade dolaylı olarak daha çok etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır (Oshagbemi, 2000b). Buna ek olarak, cinsiyet değişkeninin iş doyumunda bir etken olduğunun çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuş olmasına rağmen, hangi cinsiyetin daha çok doyum sağladığı konusunda da tutarsızlıklar sürmektedir (İnce, 2003). Öztürk ve Şahbudak (2015) çalışmasında cinsiyete göre iş doyum düzeyinin gruplar arasında farklılık oluşturmadığını tespit etmiştir. Bu sonuçta çalışmamızla paralellik göstermektedir.

Diğer taraftan, ilgili literatürde eğitim düzeyi ve iş doyum ilişkisi üzerinde gerçekleştirilen çalışmalarda farklı sonuçlara rastlamak mümkündür. İş doyum ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, genellikle eğitim düzeyinin yükselmesi ile doyum arasında düşeceği yönünde sonuçlardan bahsedilmekte ve bunun temel nedeni olarak da bireyin eğitim düzeyinin artmasının onun beklentilerinin artırdığının üzerinde durulmaktadır (Caprara et al., 2006; Liu&Ramsey, 2008; NirBogler, 2008:377-386; Tietjen&Myers, 1998:226-231) yaptıkları çalışmaları sonucunda iş doyum ile performans arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu da çalışmanın sonucunu destekleyici niteliktedir.

Katılımcıların toplam hizmet süresi bakımından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. 3 yıl ve daha az çalışma süresi olanlar da ve 8 ve üstü yıl çalışma süresi olanlarda doyum daha yüksektir. Öztürk ve Şahbudak (2015) çalışmasında hizmet süresine göre 4 yıl ve daha az çalışanlar da daha yüksek iş doyum düzeyi tespit etmiştir. Heizberg’e göre yaş ve iş doyum arasında U tipi bir ilişki vardır. Ona göre genç çalışanların moralleri mesleklerinin ilk yıllarında yüksektir. Bu durum gençlerin işlerine karşı olumlu duygular taşımalarından kaynaklanmaktadır (Baş ve Ardic, 2002b: 90). 8 ve üzeri yıl hizmet süresi olan akademisyenlerde iş doyumunun yükselmesinin zamana bağlı olarak meslek tecrübelerinin artması, kıdem ve ünvanlarının yükselmesiyle ilişki olduğu söylenebilir.

Katılımcıların görev yeri değişkenine göre anlamlı farklılık vardır. İlçede görev yapan akademisyenlerin iş doyumları daha yüksektir.

Katılımcıların gelir düzeyine göre iş doyum düzeylerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Düşük ve orta gelire sahip olduğunu ifade eden katılımcıların daha düşük iş doyumuna sahip oldukları görülmektedir (Tablo 5). Ücret artışının sağlanması çalışanların iş doyumuna ulaşmaları ve işlerine daha çok bağlanmalarını sağlamakta ve kendilerine değer verildiğini hissettirmektedir (Şangar, 2016: 56). Yoleri ve Bostancı (2012) çalışmasında orta gelir düzeyinde olduğunu düşünen akademisyenlerin iş tatmini düzeyinin düşük gelir düzeyinde olduğunu düşünen akademisyenlerden anlamlı ölçüde yüksek olduğunu göstermiştir. Bu bulgular çalışmamızı destekler niteliktedir.

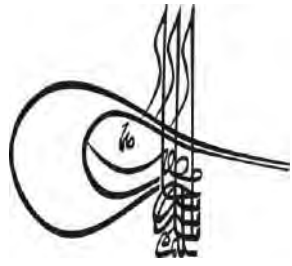
SONUÇ

Kuruluşunun 5. yılı içerisinde olan Ardahan Üniversitesinin öğretim elemanlarının katılımı ile gerçekleştirilen bu çalışmada, bilgi üretmesi ve ürettikleri bilgileri yayması için üstlendikleri sorumlulukları yerine getirmede toplam hizmet süresi bakımından üniversitelerde tecrübeli elemanların kuruluş ve kurumsallaşma sürecindeki önemi bir kez daha görülmüştür. Aynı zamanda maddi olanakların eksik veya zayıf yönlerin oluşturabileceği olumsuzlukları bertaraf ederek kurumu mevcut imkanları ile kabullenmeyi makul hale getirebileceği söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Z. (2002). Turizm Sektöründe İşgören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde bir Uygulama. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 4, 1-25.
- Aydemir M., Erşan C. (2011). Yeni Kurulan Üniversitelerde Örgütsel Bağlılık Sorunu *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi C.X III*,S I; 55-72.
- Baş, T.,& Ardiç, K. (2002a). Yüksek Öğretimde İş Tatmini ve Tatminsizliği. *İktisat İşletme ve Finans*, 17, 72-81.
- Baş, T.,&Ardıç, K. (2002b).TheImpact of Age on the Job Satisfaction of Turkish Academicians, *Gazi Üniversitesi İktisadi veİdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 3, ss.89-102.
- Caprara, G.V.,Barbaranelli, C., Borgogni, L., &Steca, P. (2006). Efficacy beliefs as determinants of teachers' job satisfaction. *Journal of Education Psychology*, 95(4), 821-832.
- Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Altunışık, R., &Yıldırım, E. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Curran, D. B. (1999). Thecausalorder of Job Satisfaction and Organizational Commitment in Models of Employee turn over. *Human Resource Management Review*, 9(4), 495-524.
- Çelik, V. (2002). Okul Kültürü ve Yönetimi, Pegem Yayıncılık, s. 45, 46, 74, Ankara.
- Erdil, O., Keskin, H., İmamoğlu, S.Z., & Erat, S.(2004). Yönetim tarzı ve çalışma koşulları, arkadaşlık ortamı ve takdir edilme duygusu ile iş tatmini arasındaki ilişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 17-26.
- Ergeneli, A.,&Eryiğit, M. (2001). Öğretim Elemanlarının İş Tatmini: Ankara'da Devlet ve Özel Üniversite Karşılaştırması. *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(2), 159-178.
- İnce, Ö. (2003). İş Tatminine Etki Eden Başlıca Etkenler ve Uygulamadan Bir Örnek, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Kartal, S. (2003). İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerinin Örgütsel Sosyalleşme Düzeyleri (Ankara Örneği). Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Lambert, E.G.,Hogan, N.L., &Barton, S.M. (2001). Theimpact of job satisfaction on turnoverintent: A test of a structural measurement model using a national sample of workers. *The Social Science Journal*, 38, 233-250.
- Lent, R.W.,&Brown, S.D. (2006). Integrating person and situation perspectives on work satisfaction: A social-cognitive view. *Journal of Vocational Behavior*, 69, 236-247.
- Liu,X.S.,&Ramsey, J. (2008). Teachers job satisfaction: Analyses of the teacher follow-up survey in the United Statesfor 2000-2001. *Teaching and Teacher Education*, 23,1173-1184.

- Naktiyok, A.,& Küçük, O. (2003). İşgören (İç Müşteri) ve Müşteri (Dış Müşteri) Tatmini, İşgören Tatmininin Müşteri Tatmini Üzerindeki Etkileri: Ampirik bir Değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol:17, No:1-2, 225-243.
- Nir, A.E.,& Bogler, R. (2008). The antecedents of Teacher Satisfaction with Professional Development Programs. *Teaching and Teacher Education*, 24, 377-386.
- Oshagbemi, T. (2000a). Is length of service related to the level of job satisfaction?, *International Journal of Social Economics*, Vol:27, No:3, 205-217.
- Oshagbemi, T. (2000b). Satisfaction with co-workers' behavior, *Employee Relations*, Vol:22, No:1, 88-106.
- Örücü, E.,&Esenkal, F. (2005). Konaklama işletmelerinde iş gören tatminini etkileyen faktörler (Bandırma ve Erdek örneği). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14):141-166.
- Özaltın, H., Kaya, S., Demir, C., & Özer, M. (2002). Türk Silahlı Kuvvetlerinde Görev Yapan Muvazzaf Tabiplerinin İş Doyum Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 44(4), 423-427.
- Öztürk, M.,&Şahbudak, E., (2015). Akademisyenlikte İş Doyumu, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 40, ss. 500.
- Pullant, J.(2001). SPSS Survival Manual. A Step-By-Step Guide to Data AnalysesUsing SPSS For Windows. Philadelphia, PA: Open UniversityPress.
- Sevimli, F.,&İşcan, Ö.F. (2005). Bireysel ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5(1): 55-65.
- Şangar, Z., (2016). İş Doyumu Ve Yaşam Kalitesi: Akademik Personel Üzerinde Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Testa, M.R. (1999). Satisfaction with organizational vision, job satisfaction and service efforts: An empirical investigation. *Leadership & Organization Development Journal*, 20(3), 154-161.
- Tietjen M.A. & Myers R.M. (1998).Motivation and job satisfaction, *Management Decision*, Vol:36, No:4, 226-231.
- Toker, B. (2007). Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 92-107.
- Tuten, T.L.,Neidermeyer, P.E. (2004). Performance satisfaction and turn over in callcenters: The effects of stres an optimism. *Journal of Business Research*, 57(1), 26-34.
- Weiss, H.M. (2002). Deconstructing job satisfaction separating evaluations, beliefs and affective experiences. *Human Resources Management Review*, 12, 173-194.
- Yoleri, S., & Bostancı, M. Ö., (2012). Determining The Factors That Affect Burnoutand Job Satisfaction Among Academicians: A Sample Application On The Hitit University. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), s.589-600.
- Yüksel, İ. (2002). Hemşirelerin İş Doyum Düzeylerini Ayırt Edici İş Doyum Öğelerinin Diskriminant Analiziyle Belirlenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 67-78.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Gülay APA KURTIŞOĞLU - Doç. Dr. Gülgün YILMAZ

This article was checked by iThenticate.

İSTANBUL –KÜÇÜKÇEKMECE ABDÜSSELAM ÇELEBİ ÇEŞMELERİ

Murat KARADEMİR*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde yükselme dönemi imar faaliyetleri açısından oldukça parlak bir süreci kapsamaktadır. Özellikle başkent İstanbul'un bu süreçte yoğun bir inşaat faaliyetine sahne olduğu bilinmektedir. Başta sultanlar olmak üzere hanım sultanlar, sadrazamlar, devlet adamları ve hayır sahibi kişilerin yaptırmış olduğu vakıf eserleri kentin daha da gelişmesini sağlamış ayrıca yeni yeni semtlerin bayındır hale gelmesine olanak sağlamıştır.

Bu semtlerden bir tanesi de konumu itibariyle Rumeli'ye geçişte güzergah üzerinde yer alan ve Osmanlı Devleti zamanında *Çekme-i Küçük* yani Küçükçekmece olarak bilinen yerleşim yeridir. Fetihten sonra ismiyle birlikte talihi de değişen semt, camileriyle, medreseleriyle, kervansaraylarıyla, hamamlarıyla ve çeşmeleriyle önemli bir konaklama yeri haline gelmiştir. Özellikle Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında başdefterdar olarak görev yapan Abdüselam Çelebi, bölgenin gelişmesi adına önemli imar faaliyetlerinde bulunmuş ve kendi adına bir külliye inşa ettirmiştir. Başta cami olmak üzere medrese, imaret, türbe ve iki adet çeşmeden meydana gelen külliye medrese ve imaret günümüze ulaşamamıştır.

Bu makalede Abdüselam Çelebi'nin Küçükçekmece'de kendi adını taşıyan külliyesi içindeki çeşmeler ele alınacaktır. Günümüzde her ikisi de oldukça bakımsız halde olan çeşmeler kurtarılmayı beklemektedir. Çalışmanın amacı tarihi öneme sahip bu çeşmelerin külliye içindeki mevcut durumları, konumları, malzeme ve tasarım özellikleri ile süsleme özellikleri olarak ön plana çıkacak ve Osmanlı Çeşme mimarisi içindeki yerleri hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Küçükçekmece, Çeşme, Abdüselam, Su Mimarisi

İSTANBUL –KÜÇÜKÇEKMECE ABDÜSSELAM ÇELEBİ FOUNTAINS

ABSTRACT

The rise of the Ottoman Empire includes a very bright process in terms of zoning activities. It is known that Istanbul, in particular, witnessed intense construction in this process. The foundation works built by the saltanas, especially the sultans, and by grand viziers, statesmen and benefactors made a significant contribution to the development of the city and they also provided an opportunity to make new districts prosperous.

One of these districts is the settlement located on the route in the transition to Rumelia and known as *Çekme-i Küçük* (Küçükçekmece) in the time of the Ottoman Empire. The fortune and the name of the district changed after the conquest and it became an important accommodation with its mosques, madrasahs, caravanserais, baths and fountains. Abdusselam Çelebi, who served mainly as the head of provincial treasury in the time of Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent, performed important reconstruction activities for the development of the region and built a social complex in his name. The social complex included the mosque, the madrasah, the imaret, the tomb and two fountains. However, the madrasah and the imaret could not survive.

This article is intended to discuss the fountains, which carry his name, within the complex of Abdüsselam Çelebi in Küçükçekmece. Nowadays, the fountains, both of which are quite neglected, are waiting to be rescued. In this study, the present status, location, material and design features and ornamental features of these fountains with historical importance will be highlighted and a general evaluation will be made about their place in Ottoman fountain architecture.

STRUCTURED ABSTRACT

Abdusselam Celebi, one of the most important statesmen of the period of Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent in the Ottoman Time, became the the Treasurer of Anatolia and Rumelia respectively as a result of his important works in finance business. Abdusselam Çelebi, a statesman who was a man of science, was promoted to the chief treasurer in the time of Suleiman the Magnificent.

Abdüsselam Çelebi was famous for his charities as well as his statesmanship, so he was known as “ Ebu’l hayrat” (the father of the charities) for constructing many charities. Especially with the works of charity built in Küçükçekmece, which is one of the precious districts of İstanbul, he made a major role in making the district prosperous and he gained fame as the architect of this district.

The complex, which carries his name in Küçükçekmece, attracts attention with its works that try to survive by challenging the centuries as well as the structures that have not reached today. The two structures among these works, perhaps the most ruined ones, are the fountains which carry his name. The fountains, one of the smallest building blocks

of the complex, stand out as structures which lost their primary duties, which are hard to perceive from the distant and try to find their place in the urban transformation.

Abdüsselim Çelebi Fountain, which was near the mosque and the tomb and considered to be built about the same time with the complex, comes into prominence with its design reflecting the features of that period. This single-facade structure has survived despite the loss of many architectural elements and material deterioration. This fountain, which cannot take a place in written documents, is located at a bottom elevation compared to the mosque and the tomb. The structure is one of the fountains with namazgah (outdoor prayer place) in capital, İstanbul. The structure, which is one of the simple and small fountains in İstanbul, is located on a rectangular plan close to the square. The building was constructed as an independent single facade with a height of approximately 2 m. The other facades of the fountain except the front facade are dead. The fountain which is entirely made of limestone has a sliced, arched facade. The most important ornamentation element boosting the facade in the fountain with a very deep niche is the curb belt. The fountain which has partly lost its original structural features is similar to the İstanbul Pir Mehmed Pasha Fountain (1571-1572) and the Ahmed Agha Fountain (1741) in terms of material and design.

Abdüsselim Çelebi, also called Seyyid Aziz Bey Fountain, is the other important structure of the complex and differs from the early Abdüsselim Çelebi fountain in terms of both design features and period features. The fountain, which completely lost its original characteristics, was rebuilt in the 18th century by Seyyid Aziz Bey who was a descendant of Abdüsselim Çelebi and who was also a trustee of the same foundation. The structure which reflects the period features with its decorations as well as its material and design features differs from the other fountains in terms of its location.

Undoubtedly, the most attractive place of the fountain is the inscription on it consisting of five lines in 30 cartridges. The inscription written in a third line covers a large area on a baroque profile arch. The gaps between cartridges are arranged by vowel points. On the last line of the inscription, the date of the construction was written as '*the year 1210.*' This date coincides with the years 1795-96. One of the most striking designs in the fountain is the Byzantine Column headings, which we think are used as spolia. Spolia columns consisting of angular body, pedestal and headings are mostly preserved in their structural features. Examples of similar compositions were designed in pedestal and headings. Pedestals and capitals in relief technique formed a continuum composition with acanthus and artichoke motifs.

On the fountain reflecting the characteristics of the period, herbal ornaments designed in a rich patterned relief technique that reflects the art style of the period in a way to create symmetry with each other draw attention. The structure on the side of the enclosure wall of the complex which faces the street is on an inclined level. The building which is called by different names in the written documents is known by the local people as Pir and Emini. The fountain is similar to the İstanbul Mahmud Han II Fountain (1752-1753) and the Halit Agha Fountain in İstanbul (1834) in terms of facade layout.

In recent years, the acceleration of urban transformation has affected our historical buildings negatively. Among these cultural assets, the fountains were the most damaged and disappeared artifacts. The fountains which are not in any of the complexes but are alone on the street fronts draw attention as the ones which disappeared over time. Especially in Istanbul, where the historical texture is the most intense, both the urban transformation and lack of awareness about these structures and the lack of awareness about conservation have affected these structures negatively. Regardless of the type of these structures that make up our culture, it should be our greatest wish to protect and transfer them to future generations.

Keywords: Istanbul, Küçükçekmece, Fountain, Abdüsselam, Water Architecture

Giriş

Su, tarihin her döneminde insanların ve toplumların hayatlarını devam ettirebilmeleri için vazgeçilmez bir ihtiyaç kaynağı olmuştur. Tarihin en erken dönemlerinden itibaren insanoğlu her zaman bir su kaynağının yakınında yaşama ihtiyacı duymuştur. Suyun insan hayatındaki bu öneminden dolayı tarih boyunca bütün medeniyetleri oluşturan toplumlar, suyu temin etmek, ona kolay ve kesintisiz ulaşabilmek için çeşitli mimari çözümler aramışlardır (Denktaş, 2000: 4).

Bu arayışlar sonucunda insanoğlu zekâsını kullanarak suya sürekli ulaşmaya imkan sağlayan mimari yapılar inşa etmişlerdir. Böylece insanoğlu gerek su ihtiyacı ve gerekse temizlik ihtiyacını karşılayabilecek pek çok eser inşa etmiştir. Bu eserler anıtsal olabildiği gibi küçük ölçekli ve oldukça sade görünümlü eserler de olabilmektedir. Bu yapılar içinde çeşmeler ayrı bir yer tutar.

Boyut olarak küçük fakat yapmış olduğu hizmet açısından çok büyük öneme sahip olan çeşmeler, tarihin erken dönemlerinden itibaren karşımıza çıkmaktadır (Eyice, 1993: 277). Anadolu'ya gelen Türkler de kendinden önceki dönemlere ait olan bu yapıları kullanmakla yetinmemiş yeni yeni pek çok çeşme inşa etmişlerdir. Türk kültüründe çeşmeler ayrı bir öneme sahiptir. Bu yapılar özellikle şehir merkezlerinde mahalle ve sokakların oluşmasında belirleyici rol oynamışlardır. İslamiyet'in suya büyük önem vermiş olması ve insanlara su sağlamanın hayır işlerinin büyüklerinden olduğunu bildirmesi bu önemi daha da artırmıştır (Yurttaş-Özkan, 2002:17). Bu sebeptendir ki gerek Selçuklu döneminde ve gerekse Osmanlı döneminde Anadolu coğrafyasında halkın su ihtiyacını sağlayabilmek için pek çok çeşme inşa edilmiştir.

Selçuklu döneminde ilk çeşmelerin nasıl olduğu hakkında kesin bir bilginiz yoktur. Ancak günümüze gelen Selçuklu Dönemi çeşmelerine baktığımızda genellikle medrese, han, cami ve tekke yapılarının ön cephelerine ya da iç avlularına açılan cümle kapılarının yakınlarındaki bir eyvan içerisine, yapıların önünden geçen yola ya da meydana açılan yüzlerine inşa edildikleri mevcut örneklerden anlaşılmaktadır (Denktaş, 2000:20). Selçuklu yapılarının dış cephelerindeki çeşmelerin ortak özelliği, değişik kompozisyon ve dekorasyonlarına rağmen fazla derin olmayan nişler halinde inşa edilmiş olmalarıdır. Çeşme nişlerinin fazla derin olmamasının nedeni de duvarların taşıyıcı olmalarından kaynaklanmaktadır (Önge, 1997:12).

Kendisinden önceki toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da geleneksel kültürün suya gereksinimi toplumsal kimlikten inançlara kadar tüm sistemi etkilemiştir. Mimari boyutta su yapıları ile somutlaşan bu gereksinim ve etkileşim içinde başkent İstanbul'un çeşmelerinin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Kimi zaman Osmanlı yönetiminin etkin kişilerinin güçlerinin göstergesi olarak, kimi zaman hayır ve dua kazanma amaçlı, kimi zaman yönetimin gerçekleştireceği yeniliklerin ve değişimlerin mimari göstergesi olarak ve kimi zaman ise sadece halkın su gereksinimini karşılamaya yönelik olarak

mahallenin sosyal iletişim mekanları olarak yaptırılan İstanbul Çeşmeleri, aynı zamanda dönemin mimari moda ve beğenileri olarak ta karşımıza çıkmaktadır (Pilehvarian vd., 2004: 11) ¹.

Osmanlı Devleti’nde hüküm süren hemen hemen her Sultan, Sadrazam, Valide Sultan ve diğer ileri gelenler Osmanlı kültüründe, sosyal yaşantısında ve mimarisinde önemli yer tutan, dönemin ekonomik, sosyal ve siyasi gücünün göstergesi olan birçok çeşme yapısı yaptırmışlardır. Yaptırılış amaçlarına göre şahısların bulduğu veya sahibi olduğu Vakıf suları, Mülk suları gibi özel kaynaklardan sularını alan ya da belgelerde Hassa suları/ Miri sular olarak anılan, yapım giderlerini devletin üstlendiği Şehir şebekesinden yararlanan çeşmeler, kimi zaman kamuya açık kent mekânlarını biçimlendiren Osmanlı külliyelerinin bir parçası, kimi zaman da oda çeşmeleri gibi özel mekânları süsleyen, dönemin mimari zevkini ve özelliklerini yansıtan birer gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlıların su tesislerinin yapımına kendilerinden önceki uygarlıklarda olduğu gibi büyük önem verdiğini Fatih döneminde ayrı bir su nezareti kurmalarından anlamak mümkündür (Aynur- Karateke, 1995: 55). Bilindiği üzere İstanbul’da Osmanlı döneminin ilk suyolu tesisi 1453’te başlanan Fatih Suyolu olmuştur (Sönmezer vd., 2018: 1195).

Günümüze ulaşan belgelerden Osmanlı Devleti’nin özellikle 16. yüzyılda genellikle evlere su vermek yerine, mahalle çeşmelerine su götürmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım kendine özgü içedönük mahallelerin, cumbalı ahşap evleri, çıkmazları, organik sokakları kadar çeşmelerinde mahalleyi biçimlendiren vazgeçilmez elemanlar olmasına neden olmuştur. İnsan ölçeğine uygun sokakların açıldığı cami meydanı, kıraathane, çınar altı üçgeninin tamamlayıcı ögesi çeşme başları diğer kentlerde olduğu gibi İstanbul’un da birer küçük sosyal iletişim mekanı olmuştur (Pilehvarian vd., 2004: 14).

İstanbul’da özellikle kent içi su tesislerinin yapımının hızlandığı 16. yüzyıldan sonra çok sayıda çeşme inşa edilmiştir. Ana kaynaklardan künklerle saraylara, konaklara ve halka ait konutlara özel su dağıtımı sağlanmış ve hemen hemen her sokakta bir ya da birkaç tane olmak üzere yüzlerce çeşme hayır yapısı olarak kullanıma açılmıştır (Ödekan, 1994: 488).

Osmanlı mimarlığının Klasik döneminde çeşme cephesinin tasarımında yalın bir kuruluş vardır. Cephede genellikle sivri kemerli bir niş oluşturulmuştur. Nişin içinde üstünde musluğun yer aldığı yalın ya da bezeli musluk veya ayna taşı bulunmaktadır. Musluklar sürekli akan “ salma” ya da kesilebilen “burma” türündedir. Musluk taşı üzerinde çeşmeyi yaptıranı, suyun türünü belirten ve bazen nükteli bir anlatımla tarih düşülerek yapıldığı tarihi belirten yazıt vardır. Klasik çeşme cephesinde rumi, palmet ve lotus öğeleri, musluk taşı ve sekiler gibi belirli alanları süsler (Ödekan, 1997: 397).

XVI. yüzyıl çeşmelerinde bir takım yenilikler ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde görülen en önemli yeniliklerden birisi müstakil bir su deposunun cephelerine yerleştirilmiş lüle şeklindeki musluklara sahip meydan ve iskele başı çeşmeleridir. Anıtsal bir yapıya sahip olan bu çeşmeler tek cepheli olabildiği gibi dört cepheli de olabilmektedir. Özellikle başkent İstanbul’da bu tipin sayısız örnekleri bulunmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan bir başka çeşme tipi de bir cephesinde mihrap nişi şeklinde unsura sahip olan müstakil yapıları namazgâhlı çeşmelerdir. Daha çok şehirlerarası yollar üzerinde veya deniz kıyılarında inşa edilen bu çeşmelere başkent İstanbul ve çevresinde rastlanılmaktadır (Önge, 1992: 189). Yine bu dönemde az da olsa görülen bir diğer uygulama da minareli çeşmelerdir. Sadece Osmanlı döneminde değil Selçuklu döneminde de karşımıza çıkan minareli çeşme uygulaması başta Konya olmak üzere Edirne ve İstanbul gibi önemli merkezlerde görülmektedir (Harmankaya, 2018: 1-19).

¹ Osmanlı, vakıf kuruluşu olan çeşmeleri hayır işlerinden saymış başta padişahlar olmak üzere hanım sultanlar, valide sultanlar sadrazamlar, vezirler, paşalar ve devlet adamları ile yüksek gelir sahibi olanlar pek çok çeşme yaptırmışlardır. İstanbul’un hemen hemen her meydanında ve her sokağında bazen bir, bazen de birkaç adet olmak üzere yüzlerce çeşme yapısı yaptırılmıştır Bkz. (Özdeniz, 1995: 43).

XVII. yüzyıl çeşmeleri XVI. yüzyıl çeşmelerinin karakteristik özelliklerini taşıyarak üslup açısından da devamı niteliğindedir. Bu yüzyılda önceki yüzyıldan farklı olarak süslemeler ayna taşının dışında kemer üzerinde ve kitabe çevresinde toplanmıştır. Bu dönem çeşmelerinin bir diğer özelliği de malzemede görülmeye başlayan değişimdir. Özellikle başkent İstanbul'da bazı örneklerde çeşme yüzeyinin temel ögesi olan sivri kemer, cepheyi zenginleştirmek amacıyla renkli taşlarla örülmüştür. XVII. yüzyıldan itibaren depolu meydan çeşmelerinin yapımındaki artış dikkat çekicidir (Denктаş, 2000: 22).

XVIII. yüzyılda batılılaşma sürecine girilmesiyle birlikte çeşme tasarımında birtakım değişiklikler ve yenilikler görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde mevcut çeşme örneklerinin yapımına devam edilmekle birlikte değişim daha çok çeşme cephelerinde ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönemin özellikle ikinci yarısına doğru Batı Avrupa'nın barok üslubunun yerleşmesiyle sivri kemerin yerini yarım yuvarlak kavislerden oluşan kemer şekli aldığından, artık iddiasız mütevazı çeşme cephelerinde bile böyle bir kemerin hakim olduğu görülmektedir (Eyice, 1993: 284). Bu yüzyıldan itibaren karşımıza çıkan bir diğer çeşme tipi de özellikle Boğaziçi ve Haliç sahillerinde denizden gelenlerin veya sandalla dolaşan insanların yararlanabilmeleri için yapılmış küçük sahil çeşmeleridir (Ünver, 1970: 11).

XIX. ve XX. yüzyıllar çeşme tasarımlarında yeni düzenlemelerin denendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemlerde anıtsal yapılarda karşılaşılan eklektik yaklaşım çeşme cephelerine de yansır. Osmanlı Dönemi Çeşmelerinin en son tipi I. Ulusal Mimarlık Döneminde oluşturulmuştur. Sivri kemerli niş, çeşme tasarımında yeniden yerini almaya başlamıştır (Ödekan, 1994: 491).

Osmanlı Sanatının her alanda en muhteşem örneklerinin verildiği yer olan İstanbul, fetihten itibaren anıtsal yapılarla süslenmeye başlanmıştır. Kentin dokusu ise karakteristik çıkmaz sokaklarla bir nevi düğümlere benzer. Bu düğümlerin merkezinde mahalle mescitleri ve çeşmeler bulunmaktadır. Daha büyük düğümlerde ise külliye vardır (Kuban, 1998: 27). Külliye, içinde barındırdıkları yapılarla başkent İstanbul'da yeni yeni mahallelerin ve sokakların oluşmasına yardımcı olurlar. Külliye içinde inşa edilen ve külliye genellikle en küçük yapı taşlarından oluşan çeşmeler ise İstanbul'daki muazzam bir su teşkilatının nadide örnekleri olmuştur. Çeşmeler, anıtsal mimarinin yanında küçük ölçekli olmasına karşın kent tarihi ve kent dokusu hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir.

Bu çalışmamızda İstanbul'da *Çekme-i Küçük* olarak bilinen Küçükçekmece semtinin gelişmesinde ön planda yer alan önemli devlet adamlarından Abdüselam Çelebi tarafından yaptırılmış olan ve kendi adını taşıyan Küçükçekmece'deki külliyesi içinde bulunan iki adet çeşme ele alınacaktır. Çeşmelerden daha geç tarihli olanı birkaç yayında kısaca bahsedilmiş olmasına karşın külliye ile aynı dönemde yaptırıldığı tahmin edilen diğer çeşme ile ilgili yazılı belgelerde pek bir bilgi bulunamamaktadır. Her iki çeşme, malzeme ve tasarım özellikleri ile ele alındıktan sonra Osmanlı Çeşme mimarisi içinde ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Araştırmamızda ele alınan iki adet çeşmeden daha geç tarihli olan ve kitabeli çeşme ile ilgili kitabenin okunmasında yapılmış olan bir takım hatalar ele alınacak ve bu doğrultuda değerlendirmeler yapılacaktır. Yine her iki çeşmenin bugünkü durumları hakkında genel bilgiler verilecektir. Çeşmelere değinilmeden önce her iki yapının banisi konumunda olan Abdüselam Çelebi hakkında genel bir bilgi verilecektir.

Abdüselam Çelebi

Osmanlı Devleti'nde yükselme döneminin önemli defterdarlarından birisi olan Abdüselam Çelebi, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında bu görevi yerine getirerek başdefterdarlığa kadar yükselmiş bunun yanında yapmış olduğu hayır işleri ile adından sıkça söz ettirmiştir (Şahin, 2010: 75).

Abdüsselim Bey, Seyyid Abdüsselim gibi isimlerle de tanınan Abdüsselim Çelebi, Seyyid Abdüla'lam'ın oğludur (Süreyya, 1996:139). Bazı kaynaklarda Yahudi dönmesi veya Arap asıllı olduğu belirtilmekte ise de (Danişmend, 1971: 448) külliyesi içinde yer alan çeşmesine ait kitabesinde Hazret-i Peygamber soyundan geldiği belirtilmektedir. Yine yazılı belgeler ve vakıflarında Peygamber soyundan geldiği belirtilmektedir (Şahin, 2010: 75). Hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir.

Yavuz Sultan Selim'in 1517 senesinde Mısır Seferinden dönerken yanında getirdiği Abdüsselim Çelebi, Yavuz'a üç yıl, Kanuni Sultan Süleyman'a ise beş yıl defterdarlık yapmıştır (Eyice, 1978: 69). Abdüsselim Çelebi, maliye işlerindeki üstün yeteneği sayesinde önce Anadolu ve daha sonra Rumeli Defterdarı olmuş, 1521 senesinde Kanuni Sultan Süleyman zamanında Belgrat Seferine katılmış ve bu savaştan sonra Başdefterdarlık görevine getirilmiştir (Şahin, 2010:75). 1525 senesine kadar bu görevi yürüten Abdüsselim Çelebi, 1526 senesinde Kanuni Sultan Süleyman ile Mohaç Seferine katılmış ve bu seferden dönüşte azledilmiştir. Azledildikten sonra kısa bir süre Küçükçekmece'de oturan Abdüsselim Çelebi 1527 senesinde vefat etmiştir (Şahin, 2010: 75).

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ilk yarısına gerek maliye alanında göstermiş olduğu üstün başarılar ve gerekse yaptırmış olduğu hayır eserleri ile damgasını vuran Abdüsselim Çelebi, aynı zamanda Siyakat yazısının kurallarını değiştirmiş becerikli bir insan olarak ön plana çıkmıştır (Süreyya, 1996: 139).

Abdüsselim Çelebi, Başkent İstanbul'a yaptırmış olduğu hayır eserleriyle dikkat çeken bir devlet adamı olmuştur. Özellikle Osmanlı Döneminde *Çekme-i Küçük* (Ziyaoğlu, 1985: 334-335) olarak bilinen bugünkü Küçükçekmece ilçesine yaptırmış olduğu eserleriyle beldenin imarına katkı sağlamış ve burayı daha bayındır bir hale getirmiştir. İstanbul'u Rumeli'ye bağlayan güzergâh üzerindeki Küçükçekmece'de kendi adını taşıyan bu külliyesi, başta cami olmak üzere medrese, imaret, türbe ve çeşmelerden meydana gelmektedir. Bölgenin gelişimi açısından önem taşıyan bu külliye içerisinde medrese ile imaret günümüze ulaşamamış, 1967 senesinde onarılan cami ile türbe ve çeşmeler günümüze ulaşmıştır (Engiz, 1966: 37). Külliye'nin merkezini şüphesiz ki cami oluşturmaktadır. Abdüsselim Çelebi'ye ait vakfiye de de yer alan cami ile ilgili gerek vakfiye de gerekse yazılı belgelerde detaylı bilgiler bulunmamaktadır (Eyice, 1978:89). Özgün yapısal özelliklerini kaybeden cami yukarıda da belirttiğimiz üzere 1967 senesinde onarılmıştır. Günümüzde betonarme şeklinde olan yapıdan geriye sadece minaresinin bir bölümü kalmıştır (Şahin, 2010: 77).

Külliye'nin günümüze ulaşamayan diğer iki önemli yapısı da caminin yanında inşa edilen imaret ve medresedir. Abdüsselim Çelebi, bölgeyi ilim merkezi haline getirmek için külliyesinin içinde medrese yapmıştır. Vakfiyesinden medresenin imaretin hemen yanında yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Şahin, 2010: 77). Külliye'nin günümüze ulaşan en önemli yapılarından birisi ise Abdüsselim Çelebi'nin vasiyeti üzerine yapılmış olan türbesidir. Caminin güneydoğusunda yer alan türbe, batıdan doğuya doğru meyilli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Güneyde kare planlı giriş kısmı olan altıgen planlı türbe, köşelerde pendentif geçişli kubbeye örtülüdür. Günümüze gelene kadar pek çok kez onarım geçirmiş olan yapı, güney cephe'deki muhdes giriş cephesiyle dikkat çekmektedir.

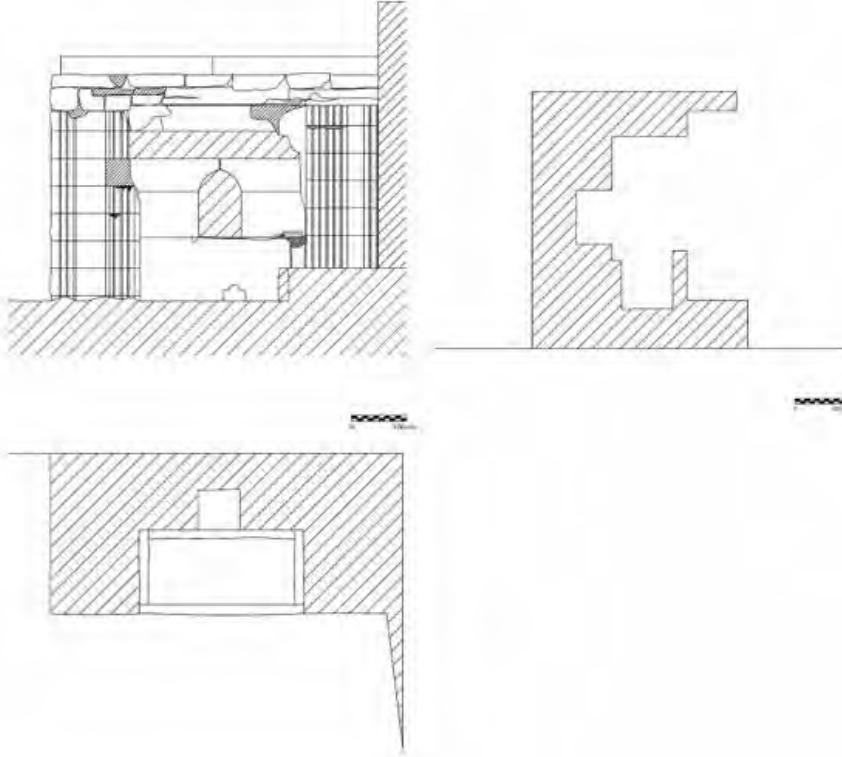
Abdüsselim Çelebi'nin Küçükçekmece'deki külliye dışında İstanbul Halıcıoğlu semtinde bir mescid (Koçu, 1958: 166), Küçükpazar'da bir mektep (Eyice, 1978: 70), Hafsa ve Belgrat'ta pek çok hayır eseri bulunmaktadır (Tanman, 1993: 55).

Abdüsselim Çelebi Çeşmesi

Külliye içinde yer alan çeşme, cami ile türbenin batısında yer almaktadır. Külliye'nin kurulduğu yerin eğimli olması sebebiyle gerek camiye ve gerekse türbeye göre daha alt kotta yer alan çeşmeye batısında yer alan basamaklarla inilmektedir.

Yapım tarihi bilinmeyen çeşmenin herhangi bir inşa veya onarım kitabesi de bulunmamaktadır.

Günümüzde özgün yapısal özelliklerini kısmen kaybetmiş olan çeşmenin yakın tarihlerde onarım gördüğü cephesindeki izlerden anlaşılmaktadır. Çeşmenin bulunduğu zemin kotunun zamanla yükselmesi ve çeşme zemininin büyük bir kısmının asfalt kaldırım ile doldurulmasıyla birlikte çeşme kaidesi ile su yalağının önemli bir kısmı asfalt döşeme altında kalmıştır. Yapının yalak tahliye deliği kısmen izlenmektedir. Yine çeşmenin doğu cephesindeki iki adet ağacı korumak adına yapılmış olduğunu tahmin ettiğimiz kaldırım taşları dikey bir şekilde çeşmenin yalak bölümüne kadar getirilmiş ve çimento harcı yardımıyla yalak ile birleştirilmiştir. Ağaçların bulunduğu küçük toprak alan içinde çıkan bitkiler çeşmenin cephesini büyük oranda sarmış ve bu durum çeşmenin uzaklardan algılanmasına engel olmuştur. Benzer bitkilenmeler yapının batı cephesini de bütünüyle kaplamıştır. Bu ot temizliğinin yapılmaması durumunda çeşmenin cephesini meydana getiren taşların zamanla yerinden oynaması ve hatta dağılması kaçınılmaz olacaktır. Yapının doğu cephesinde sıva izlerinden yakın bir tarihte inşa edildiği anlaşılan cephe duvarının çeşmenin doğu cephesine yaslandığı ve çeşmeye baskı yaptığı anlaşılmaktadır. Taş aralarındaki geniş çimento izleriyle dikkat çeken ve çeşmenin bütünlüğüyle hiçbir benzerliği bulunmayan bu duvar, yapının çirkin bir görüntüye sahip olmasına neden olmuştur. Çeşmenin batı cephesinde yapılan incelemelerden günümüze çok az bir bölümü ulaşmış taş basamaklar bulunduğu tespit edilmiştir. Bu taş basamaklarla, caminin olduğu üst bölüme geçiş sağlanmakta iken, sonradan yaklaşık 2.5 m. genişliğinde beton basamaklar inşa edilerek üst kota geçiş batıya kaydırılmış ve asıl taş basamakların yerine de elektrik direği konulmuştur.



Çizim 1: Abdüsselam Çelebi Çeşmesi (M. Karademir- M.C.Üstünel)

Günümüzdeki modern taş basamaklar toplam dokuz adet olup farklı basamak genişliklerine sahiptir. Çeşmenin ön cephe duvarlarında malzeme kırılmaları ve bozulmaları meydana gelmiştir. İsmi içinde bulunduğu külliye alan Abdüsselam Çelebi Çeşmesi, aynı zamanda Namazgahlı Çeşme olarak ta tanınmaktadır(Şahin, 2010: 78). Bu durum çeşmenin bulunduğu üst kotun geniş düz bir alandan meydana gelmesinden anlaşılmaktadır. Şahin'in İ.H. Konyalı'ya dayanarak aktardığı bilgiye göre

çeşmenin aslında namazgâh olarak geçtiğini belirtmesi dikkat çekicidir. Bilindiği üzere namazgâhlar eskiden şehir dışında, menzillerde, kırdan ve set üzerinde mihrap konulmak suretiyle namaz kılınmak için yapılan yere verilen isimdir (Özdamar, 1988:221). Çeşmenin cephesinin kible yönüne doğru tasarlanması ve yine çeşmenin üzerindeki düz alanında bu yöne doğru genişlemesi burada önceden bir namazgah olabileceğini kuvvetlendirmektedir. Fakat namazgâhlı çeşmelerde olması gereken mihrap taşı maalesef bu yapıda günümüze gelememiştir.

İstanbul'daki sade görümlü ve küçük boyutlu çeşmelerden birisi olan yapı, kareye yakın dikdörtgen bir plan üzerine oturmaktadır. Bağımsız tek cephe olarak inşa edilen yapının yüksekliği yaklaşık olarak 2 m. civarındadır. Çeşmenin ön cephesi dışındaki diğer cepheleri sağırdır. Bütünüyle küfeki taşından yapılmış olan çeşme, dilimli kemerli bir cephe düzenlemesine sahiptir. Oldukça derin bir nişe sahip olan çeşmede cepheyi hareketlendiren en önemli süsleme unsuru bordür kuşağıdır. İki yanında dış bükey yarım sütünce izlenimi veren silmelerin bulunduğu plasterin dışında iki kenarı basit profilli silmelerden oluşan iç bükey geniş bir bordür bulunmaktadır. Bu bordürlerin kenarlarında da düz yüzeyli benzer bordürler yer almaktadır. Nişin merkezinde yer alan ayna taşı bugün yerinde yoktur. Ayna taşının bulunduğu alan sivri kemer şeklinde düzenlenmiştir. Günümüzde ayna taşının bulunduğu alan oldukça tahrip edilmiştir. Niş içinde ayna taşı dışında cepheyi hareketlendirecek herhangi bir unsur bulunmamaktadır.



Fotoğraf 1: Abdüsselam Çelebi Çeşmesi

Çeşmenin üst örtüsü düz dam şeklindedir. Devamında yer alan saçak dışa doğru çıkıntı yapan bir sıra düz silmeyle hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Çeşmenin cephesini oluşturan dilimli kemer formu günümüze bir bölümü kırık olarak ulaşmıştır. Dört dilimden meydana geldiği tahmin edilen kemer formu gerek Başkent İstanbul'da ve gerekse Anadolu'da çok fazla tercih edilmeyen bir kemer biçimidir. Kemer formu bitişiğindeki plasterlerle bütünleşir izlenimi vermektedir.

Çeşmenin en dikkat çekici yerlerinden birisi de su yalağıdır. En ve boy açısından küçük ölçülerde tasarlanan buna karşın derinliği itibarıyla dikkat çeken su yalağı, son yıllarda yapılan basit

onarımlarla günümüze ulaşabilmiştir. Su yalağının her iki tarafında birer adet dinlenme sekisi bulunmaktadır. Dinlenme sekileri, asıl işlevleriyle birlikte su içmeye veya su doldurmaya gelen insanların aynı zamanda sohbet ettikleri, dinlendikleri mekanlar olan çeşmelerde su yalaklarının etrafında oturmak, testi koymak gibi işlevleri üstlenen, yerden yükseltilmiş yapı elemanları olarak bilinmektedir. Su yalağının tahliye deliği ise etrafı dilimli kemerle kuşanan sağır bir niş şeklinde düzenlenmiştir. Tahliye deliği kısmen zemin kotunda kalmaktadır.

Çeşmenin etrafında ve içinde yaptığımız incelemelerde yapının hazneli çeşme olarak inşa edildiğini anlamaktayız. Çeşmeye gelen suyun bekletildiği ve dinlendirildiği yer olan hazneler, Osmanlı Devleti zamanında çeşme tasarımında başkent İstanbul ve Edirne'nin yanı sıra Anadolu'da sıklıkla görülmektedir (Ertuğ, 2006) (Karademir, 2008).



Fotoğraf 2: Abdüsselam Çelebi Çeşmesi

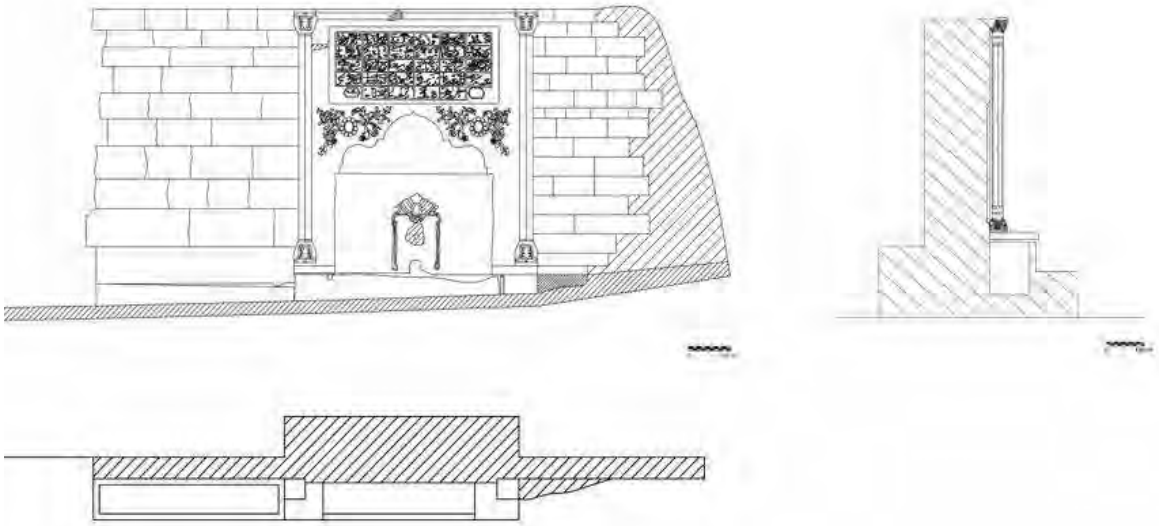
Abdüsselam Çelebi Çeşmesi, tasarım özellikleri itibarıyla 16. yüzyıl çeşme mimarisinin İstanbul'da önemli temsilcilerinden birisi olarak ayakta durmaktadır. Namazgahlı Çeşme olarak ta bilinen yapı, günümüze özgün yapısal özelliklerini kısmen kaybederek ulaşmıştır. İstanbul'da işlevini kaybetmiş birçok tarihi çeşmeden birisi olan Abdüsselam Çelebi Çeşmesi, günümüzde önündeki yalağı çöplük olarak kullanılan bir yapı haline gelmiştir.

Abdüsselam Çelebi (Seyyid Aziz Bey) Çeşmesi

Abdüsselam Külliyesi'nin çevre duvarının dış tarafında yer alan yapı, günümüzde İmaret Caddesine cepheli bir çeşme olarak ayakta durmaktadır. Çeşmenin bulunduğu caddenin eğimli olması sebebiyle doğudan batıya eğimli bir konumda olan yapının önünden hemen yol geçmektedir. Yapı, konum olarak Abdüsselam Külliyesi'nin çevre duvarına yaslanmış vaziyette bulunmaktadır.

Günümüzde özgün yapısal özelliklerini büyük oranda korumuş olan çeşmenin yakın tarihlerde yer yer onarım gördüğü cephesindeki izlerden anlaşılmaktadır. Çeşmenin bulunduğu eğimli zemin kotunun zamanla yükselmesi ve çeşme zemininin bir kısmının asfalt kaldırım ile doldurulmasıyla

birlikte çeşme kaidesi ile su yalağının bir kısmı asfalt döşeme altında kalmıştır. Eğimden kaynaklı olarak doğu cephesinin bulunduğu bölüm daha fazla yol seviyesi altında kalmıştır. Çeşmenin konumlandığı Abdüsselam Külliyesi'nin çevre duvarının doğu tarafından yol açılması sebebiyle yıkıldığı, batı tarafında ise yol olmamasına rağmen yakın bir tarihte yıkıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde oldukça bakımsız halde olan çeşmenin en kısa zamanda onarılması gerekmektedir. Çeşmenin cephesinde yer yer ortaya çıkmış bitkiler yapının bünyesine zarar vermekte ve yıkılmasını hızlandırmaktadır. Bu bitki temizliğinin en kısa sürede gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca insan eliyle gerçekleştirilmiş kimyasal spreyle yardımcıyla yapının cephesine yazılan yazıların da en kısa zamanda silinmesi gerekmektedir. Tarihi çeşmenin araç trafiğinin yoğun olarak işlediği cadde üzerinde bulunması ve hava kirliliği gibi nedenlerden dolayı cephesindeki mermer malzemede kirlilik görülmektedir. Yapının cephesinin bilinmeyen bir tarihte farklı renkli boya ile boyanması da cephesinde çirkin bir görüntü ortaya çıkarmaktadır.



Çizim 2: Abdüsselam Çelebi (Seyyid Aziz Bey) Çeşmesi (M. Karademir- M.C. Üstünel)

Tarihi çeşmede ayna taşı içindeki su deliğinin etrafı ile ayna taşının su yalağı ile bağlantı noktası tahrip edilmiştir. Benzer şekilde su yalağının ön cephesinde çatlaklar dikkat çekmektedir.



Fotoğraf 3: Abdüsselam Çelebi (Seyyid Aziz Bey) Çeşmesi

İsmi içinde bulunduğu külliye alan Abdüsselam Külliyesi Çeşmesi veya Abdüsselam Çelebi Çeşmesi ile ilgili bazı kaynaklarda isim ve kitabe konusunda farklı bilgiler verilmektedir. Hüsamettin Aksu'nun 1996 yılında basılan Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisinde yazdığı 2 sayfalık makalede çeşmenin ismi *Emini* olarak geçmektedir (Aksu, 1996: 61). Aksu, verdiği bilgide yöre halkının çeşmeyi bu isimle tanıdığı için bu ismi kullandığını açıklamaktadır. Günümüze daha yakın bir tarihte çeşme hakkında bilgi veren Salih Şahin ise Aksu'nun kitabe içindeki metinde *Pir* kelimesini yerine *Emini* olarak okuduğunu iddia etmekte ve çeşmenin isminin Pir Paşa Çeşmesi olduğunu söylemektedir (Şahin, 2010: 79). Buna karşın Aksu'nun okuduğu kitabe Şahin'in belirttiği gibi *Emini* kelimesi geçmemektedir. Bilakis *Pir* kelimesi geçmektedir. Aksu, halk arasında bu isimle tanındığı için bu ismi kullandığını söylemektedir (Aksu, 1996: 61). Son yıllarda İstanbul Çeşmeleri ile ilgili yapılmış bir diğer yayında ise çeşmenin ismi Aziz Bey Çeşmesi olarak geçmektedir (Ertuğ, 2006: 60).

Şüphesiz ki çeşmenin en dikkat çekici yeri üzerinde yer alan ve 30 kartuş içinde beş satırdan meydana gelen kitabesidir. Sülüs hatla yazılmış olan kitabe barok profilli bir kemerin üzerinde geniş bir alan kaplamaktadır. Kartuşlar arasındaki boşluklar hareketlerle düzenlenmiştir. Kitabenin en son satırında inşa tarihi olarak “*sene 1210*” tarihi notu düşürülmüştür. Bu tarih 1795-96 yıllarına denk gelmektedir. Çeşmenin üzerindeki Barok süslemelere bakılırsa dönem özelliklerini birebir yansıtmaktadır. Eyice'ye göre çeşme Sadrazam Emini tarafından Abdüsselam Çelebi adına yaptırılmıştır (Eyice, 1978: 92). Fakat çeşmenin üzerindeki kitabe yer alan “*Subesu kaldı ta'mirine kıyam*” sözü dikkat çekmektedir. Bu sözden kitabenin tamir kitabesi olabileceği anlaşılmaktadır. Kitabenin ilk dört satırı dikkatli bir şekilde okunduğunda “*Ebubekir Sıddık ve Eşrefzade soyundan, Eski Sadrazam Pir Paşa'nın neslinden hem de Abdüsselam sülalesinden Seyyid Aziz Bey*” ismi ön plana çıkmaktadır. Yine kitabenin 21. satırında geçen “*yer yer bu binayı tamir ettirdi*” ile 23. satırında geçen “*çeşmeyi yeni bir tarz ile yaptı*” cümleleri yapı hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Burada dikkat edeceğimiz husus yapının kuvvetle muhtemel külliye ile birlikte Abdüsselam Çelebi tarafından yaptırılmış olduğu ve yapının sonraki dönemlerde yıkılmış olması sebebiyle Abdüsselam Çelebi'nin

vakfına mütevellî olan ve onun soyundan gelen Seyyid Aziz Bey'in III. Selim döneminde yeni bir tarz ile yeniden inşa etmiş olduğudur.

Kitabenin okunuşu ve yazılışı şu şekildedir:

Âl-ı sıddîk necl-i Eşref-zâde hem
 صدر اسبق پیر پاشا نسل او ذات
 Sadr-ı esbak pîr pâşâ-nesl o zât
 هم دخی سلاله عبد السلام
 Hem dahî sülâle-i Abdüsselâm
 سید عزیز بک افندی خوب صفات
 Seyyid Aziz bey efendi hûb sıfât
 جدی میر عبد السلام افندی
 Ceddi Mîr Abdüsselâm efendinin
 متولی اولدی وقفنه بو ذات
 Mütevellî oldu vakfına bu zât
 کوردی جدی واقف مومی الیه
 Gördü ceddi vâkıf-ı mûmâ ileyh
 ایتمش اروا عطشان کائنات
 Etmiş irvâ atşân-ı kâinât
 چشمه سارندن مدام عین کرم
 Çeşmesârından müdâm ayn-ı kerem
 صو کی اقر امری حسنات
 Su gibi akar emri hasenât
 عین جود ایله جهانده سر نسر
 Ayn-ı cûd ile cihanda ser te ser
 قلدی تلخ ابی دخی ماء الفرات
 Kıldı telh âbı dahi mâü'l-Fırât
 فوج افزا جادنی جود ایدوب آن
 Fevc-efzâ câdını cûd idüp ân
 یر یرین ینبوع عیون خالصات
 Yer yerin yenbû' uyûn-ı hâlisât
 گوهر آسادر بو ما ای تشنکان
 Gevher-âsâdır bu mâ ey teşnegân
 کل کل ایچ بو وادیده عین حیات
 Gel gel iç bu vâdide ayn-ı hayât
 کوردی بو آثاری مسترجی ذوات
 Gördü bu âsârı müstercâ zevât
 میر السید عزیز غیرت سمات
 Mîr es-Seyyid Azîz gayret simât
 صرف نقدینه ده عین ذهبی
 Sarf-ı nakdîne de ayn-ı zehebî
 ایتدی بنی اجر جندنه وقف او ذات
 Etti bennâ ecr-i ceddinde vakf o zât
 سوبسو تعمیرینه قیلدی قیام
 Sûbesû ta'mîrine kıldı kıyâm
 عین جوديله عمادین ذات سخا
 Ayn-ı cûdıyla imâdeyn zât-ı sehâ
 یاپدی نو طرز یله چشمه سارینی

Yaptı nev tarz ile çeşmesârını
 آب حیوان آقدوب با سكرات
 Âb-ı hayvân akıtıp bâ sükkerât
 شهداء كربلا ارواحچون
 Şühedâ-i kerbelâ ervâhiçün
 ايله كل نوش ماء ميه صافيات
 Eyle gel nûş mâ-i miyâh-ı sâfiyât
 تاريخن بر فاتحيله اوقو كل
 Târihin bir fâtihayla oku gel
 حسين عشقنه ايچ ماء الحيات
 Hüseyin aşkına iç mâü'l-hayât
 سوده الامام الحاجی اوحد درویش علی
 Sevvedehû el-imâm el-Hacî Evhad Dervîş Ali
 سنه 1210
 Sene 1210



Fotoğraf 4: Abdüsselam Çelebi (Seyyid Aziz Bey) Çeşmesi, kitabe

Dönem özelliklerini yansıtan çeşmede dilimli kemer köşeliklerinde birbiriyle simetri oluşturacak biçimde dönemin sanat üslubunu aksettiren zengin desenli kabartma tekniğinde tasarlanmış bitkisel süslemeler dikkat çekmektedir. Bir göbek motifinin merkezinden iki yana doğru genişleyen bitkisel süslemeler çiçeklerle ve tomurcuklarla nihayetlenmektedir. Bu süsleme kemer köşeliklerindeki sadeliği tamamen ortadan kaldırmıştır. Yine Barok profilli kemer içinde yer alan ayna taşı S ve C kıvrımlarıyla bağlanan akant yaprakları ile yüzeysel silmelerle sınırlandırılmıştır. Süsleme kompozisyonunun merkezini iri bir göbek motifi kuşatmaktadır. Benzer süsleme kompozisyonları aynı yüzyıl yapıları olan Edirne ve İstanbul gibi başkentlik yapmış kentlerdeki çeşme örneklerinde de görülebilmektedir (Karademir, 2008: 117) (Ertuğ, 2006: 43-54).



Fotoğraf 5: Abdüsselam Çelebi (Seyyid Aziz Bey) Çeşmesi, süsleme detayı

Çeşmedeki en dikkat çeken tasarımlardan birisi de devşirme malzeme olarak kullanıldığını tahmin ettiğimiz Bizans Sütun başlıklarıdır. Köşeli gövde, altlık ve başlıklardan oluşan devşirme sütunlar yapısal özelliklerini büyük oranda korumaktadır. Altlık ve başlıklarda benzer kompozisyon örnekleri tasarlanmıştır. Kabartma tekniğinde yapılan altlık ve başlıklar akantus ve enginar motifleri ile devamlılık arz eden bir kompozisyon oluşturmuştur.



Fotoğraf 6: Abdüsselam Çelebi (Seyyid Aziz Bey) Çeşmesi, devşirme malzeme

Tarihi yapıda 2 adet su yalağı mevcuttur. Çeşmenin cephesindeki asıl su yalağı kısmen tahrip olmuş fakat zaman zaman basit onarım görmüş dikdörtgen biçimli bir yalaktır. Yalağın her iki tarafında birer adet dinlenme sekisi bulunmaktadır. İkinci su yalağı batı ekseninde yer alır. Bu su yalağının

hayvanlar için yapılmış olduğu düşünülebilir. Asıl yalağa göre daha uzunlamasına bir görünüm arz etmektedir. Su yalağı yapısal özelliklerini korumaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı Döneminde Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman Döneminin önemli devlet adamlarından birisi olan Abdüsselam Çelebi, maliye işlerindeki önemli çalışmaları neticesinde sırasıyla Anadolu ve Rumeli Defterdarı olmuştur. İlim ve fen sahibi bir devlet adamı olan Abdüsselam Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman zamanında başdefterdarlığa kadar yükselmiştir.

Devlet adamlığının yanı sıra yaptırmış olduğu hayır eseriyle ünlenen Abdüsselam Çelebi, pek çok hayır eseri yaptırdığı için “ Ebu’l hayrat” olarak tanınmıştır. Özellikle Başkent İstanbul’un nadide semtlerinden Küçükçekmece’de yaptırmış olduğu hayır eserleri ile bu semtin bayındır hale gelmesinde başlıca rol oynamış ve adeta bu semtin mimarı olarak ün kazanmıştır.

Küçükçekmece’deki kendi adını taşıyan külliyesi, günümüze ulaşamayan yapılarının yanı sıra yüzyıllara meydan okuyarak hala ayakta durmaya çalışan eserleri ile dikkat çekmektedir. Bu eserler içinde belki de en harap vaziyette olan iki yapısı kendi isimlerini taşıyan çeşmelerdir. Külliyenin en küçük yapı taşlarından olan çeşmeler, günümüzde uzaklardan zor algılanan, asli görevlerini kaybetmiş ve kentsel dönüşüm içinde kendine yer bulmaya çalışan yapılar olarak dikkat çeker.

Çeşmelerden külliye ile birlikte aynı tarihlerde yapıldığını tahmin ettiğimiz ve cami ile türbeye daha yakın bir noktada yer alan Abdüsselam Çelebi Çeşmesi, dönem özelliklerini yansıtan tasarım anlayışıyla ön plana çıkmaktadır. Tek cepheli olan yapı, pek çok mimari unsurunu kaybetmesine ve malzeme bozulmasına karşın ayakta kalmayı başarmıştır. Yazılı belgelerde de kendine pek yer bulamayan bu çeşme, cami ve türbeye göre daha alt kotta yer almaktadır. Yapı, başkent İstanbul’da Klasik dönemin nadir namazgahlı çeşmeleri arasında yer almaktadır. Günümüzde özgün yapısal özelliklerini kısmen kaybetmiş olan çeşme, malzeme ve tasarım özellikleri itibarıyla İstanbul Pir Mehmed Paşa Çeşmesi (1571-1572) (Ertuğ, 2006: 24) ve İstanbul Ahmed Ağa Çeşmesine (1741) (Pilehvarian, 2004: 106) benzemektedir.

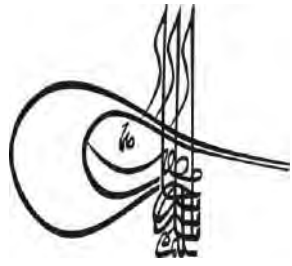
Külliyenin diğer önemli yapısı olan Abdüsselam Çelebi diğer ismiyle Seyyid Aziz Bey Çeşmesi ise gerek tasarım özellikleri ve gerekse dönem özellikleri itibarıyla erken tarihli Abdüsselam Çelebi Çeşmesinden ayrılmaktadır. İlk yapıldığı dönem özelliklerini bütünüyle kaybeden çeşme 18. yüzyılda Abdüsselam Çelebi soyundan gelen ve aynı zamanda aynı vakfın mütevellisi olan Seyyid Aziz Bey tarafından dönem özelliklerine uygun olarak yeniden imar edilmiştir. Malzeme ve tasarım özelliklerinin yanı sıra süslemeleriyle de dönem özelliklerini yansıtan yapı, konumuyla da diğer çeşmeye göre farklılık aksettirmektedir. Külliyenin çevre duvarının caddeye bakan yüzünde yer alan yapı, eğimli bir kotta yer alır. Yazılı belgelerde farklı isimlerle anılan yapı bölge halkı tarafından daha çok *Pir* ve *Emini* gibi isimlerle tanınmaktadır. Çeşme, cephe düzeni itibarıyla İstanbul Mahmud Han II Çeşmesi (1752-1753) (Ertuğ, 2006: 229) ve İstanbul Halit Ağa Çeşmesine (1834) (Ertuğ, 2006: 140) benzemektedir.

Sonuç olarak; son yıllarda kentsel dönüşümün hız kazanması en çok tarihi yapılarımızı olumsuz etkilemiştir. Bu kültür varlıkları içinde ise çeşmeler en fazla tahribata uğrayan ve ortadan kalkan eserler olmuşlardır. Herhangi bir külliye içinde olmayıp tek başlarına sokak başlarında ve cadde cephelerinde yer alan çeşmeler daha çok ortadan kalkan eserler olarak dikkat çekmektedir. Özellikle tarihi dokunun en yoğun olduğu başkent İstanbul’da, gerek kentsel dönüşüm gerek bu yapılara olan ilgisizlik ve gerekse koruma konusunda bilinç eksikliği bu yapıları olumsuz etkilemiştir. Kültürümüzü oluşturan bu yapıların türü ne olursa olsun koruma altına alınıp gelecek kuşaklara aktarılması en büyük temennimiz olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksu, H. (1996), “ Küçükçekmece’de Emimi Çeşmesi”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:13, İstanbul, s. 61.
- Aynur, H.- Karateke, H. (1995), *III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri (1703- 1730)*, İstanbul: İBB.
- Danişmend, İ.H. (1971), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt:1, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Denktaş, M. (2000), *Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları*, Kayseri: Kırılcım Yayınları.
- Denktaş, M.(2000), *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri: Kırılcım Yayınları.
- Engiz, F. (1966), *Silivri ve Küçükçekmece’de Osmanlı Eserleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, s. 37
- Ertuğ, N. (2006), *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, Cilt:2, İstanbul: İSKİ.
- Eyice, S. (1993), “ Çeşme”, *TDVİA*, Cilt: 8, İstanbul, s. 277
- Eyice, S. (1978), “ Tarihte Küçükçekmece”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:6-7, İstanbul, s. 69
- Harmankaya, N.Ç. (2018), “ Thoughts on Application of Minaret with Fountains of Old Mosque in Edirne” *Turkish Studies*, Sayı:13/10, s. 1-19
- Karademir, M. (2008), *Edirne Çeşmeleri*, Edirne: Edirne Valiliği Yayınları.
- Koçu, R.E. (1958), “ Abdüsselam Bey Mescidi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul, s. 166
- Kuban, D. (1998), *İstanbul Yazıları*, İstanbul: Yem Yayınları.
- Ödekan, A. (1994), “ Çeşmeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:2, İstanbul, s. 488
- Ödekan, A. (1997), “ Çeşme”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul, s. 397
- Önge, Y. (1997), *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara: TTK.
- Önge, Y. (1992), “İstanbul’un Namazgahlı Çeşmelerinden Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi”, *Semavi Eyice’ye Armağan*, İstanbul, s. 189
- Özdamar, M. (1988), “ Namazgahlar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 20, Ankara, s. 221
- Özdeniz, E. (1995), *İstanbul’daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları.
- Pilehvarian, N- Urfalıoğlu, N- Yazıcıoğlu, L. (2004), *Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler*, İstanbul: Yapı Yayınları.
- Sönmezer, Ş.- Şahin, S- Kolay, İ. (2018), “ İstanbul’daki Osmanlı Dönemi Suyolu Yapıları”, *Turkish Studies*, 13/18, s. 1195
- Süreyya, M.(1996), *Sicil-i Osmani*, Cilt:1, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şahin, S. (2010), “ Küçükçekmece Tarihi”, *Dünden Bugüne Küçükçekmece*, İstanbul, s. 75
- Tanman, M.B. (1993), “ Abdüsselam Cami ve Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul, s.55
- Turan, M. (1998), “ II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti’nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözüm”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:9, Ankara, s. 418
- Uzunçarşılı, İ.H. (1964), *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, Ankara: TTK.

-
- Ünver, A.S. (1970), “ Boğaziçi ve Haliç Deniz Kenarı Çeşmeler”, *Önasya*, Cilt:6, Sayı:61-62, Ankara, s. 11
- Yurttaş, H-Özkan, H. (2002), *Tarihi Erzurum Çeşmeleri ve Su Yolları*, Erzurum: ESKİ Yayınları.
- Ziyaoğlu, R. (1985), *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, İstanbul: Yenilik Basımevi.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Kadir KARATEKİN - Doç. Dr. Zafer KUŞ - Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ -
Doç. Dr. Yurdal DİKMENLİ

This article was checked by turnitin.

SOSYAL BİLGİLER VE FEN BİLİMLERİ DERSLERİNİN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME LİSANS PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM PROGRAMLARI DÜZEYİNDE ÇEVRE KONULARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Ufuk KARAKUŞ* - Hüseyin KARAASLAN** - Canan PEHLİVAN***

ÖZET

Çevre eğitimi ortaokul düzeyinde daha çok fen bilimleri ve sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer almaktadır. Bu durum, her iki ders için de ortak olan çevre ile ilgili konuların bu dersler tarafından nasıl ve hangi temalarla aktarıldığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu araştırmada, öncelikle sosyal bilgiler ve fen bilimleri dersinin ortaokul öğretim programları incelenerek programlarda yer alan çevre konuları ile ilgili kazanımlar listelenmiştir. İkinci olarak listelenen kazanımlar sosyal bilgiler ve fen bilimleri dersi için ayrı ayrı analiz edilerek temalara ayrılmıştır. Daha sonra her bir kazanım ile ilgili o dersin öğretmen yetiştirme programında yer alan dersler belirlenerek kazanım ve öğretmen yetiştirme lisans programındaki ders eşleştirmesi yapılmıştır. Böylece öğretmen yetiştirme ve sosyal bilgiler ve fen bilimleri derslerinin ortaokulda uygulanışı arasında çevre konuları bağlamında ilişki belirlenmiştir. Aynı zamanda çevre konularını her iki dersin de hangi bağlamda ele aldığı açıklanmıştır. Araştırma nitel araştırma deseninde, doküman incelemesi yöntemiyle yürütülmüştür. Veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma fen bilimleri dersinin çevre konularını daha çok çevrenin kendi bütünlüğü içinde ve canlılığa odaklanarak aktarırken; sosyal bilgiler dersinin çevre-insan ilişkisine ve çevrenin geçmişine daha fazla odaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber fen bilimleri öğretim programında iklim ve besin zinciri

* İD Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, E-posta: ukarakus@gazi.edu.tr

** İD Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi, E-posta: huseyinkaraaslan@sdu.edu.tr

*** İD YL Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, E-posta: canannpehlivan@gmail.com

ile ilgili konuların öğretmen yetiştirme lisans programında ders olarak karşılığı bulunmadığı belirlenmiştir. Araştırmacılara sosyal bilgiler dersini farklı derslerle de konularını aktarış bağlamında karşılaştıran çalışmalar yapmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, Çevre, Nitel Araştırma, Kazanım

COMPARISON OF SOCIAL STUDIES AND SCIENCE COURSES IN TERMS OF ENVIRONMENTAL ISSUES IN TEACHING EDUCATION UNDERGRADUATE PROGRAMS AND TEACHING PROGRAMS

ABSTRACT

Environmental education is the subject of both applied and social science programs at secondary school level. This immediately brings the question how the common environmental issues are given using what themes in both disciplines. The prime target of this study is the determination of the courses related to the environmental issues in the teaching programs published by the Higher Education Council in 2007. These courses are then matched the gains indicated in the secondary education programs published in 2018 emphasizing the themes used in the environmental issues in the related courses. Finally the relations of these courses with the teacher education programs are compared and the relation between these programs in connection with the application of these courses at secondary education was determined. Also the connection between the applications of the environmental issues in both disciplines are explained. The data were analyzed by the qualitative analysis designed document investigation method. The data were evaluated by the use of deterministic approach. The study revealed that the applied sciences lecture gives the environmental topics by focusing the life within the integral entity of the environment while social sciences emphasize the human-environment relation and history of the environment. Also it was found that the topic of climate and food chain in science education program has no corresponding course in teacher education programs. It is obvious that there is an urgent need of examination of the common topics in social sciences programs with other disciplines in comparative manner.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

It is important for people to comprehend the environment and base the understanding on a solid foundation as the environment is a factor affecting people and influenced by people. It is significant to understand in which contexts and in what concentration the courses explain environmental issues so that the understanding can be healthy. The aim of this study is to examine secondary school science and social studies education programs, and social studies and science teacher education

undergraduate programs, and to determine the contexts in which these subjects explain environmental issues to what extent, and to determine the harmony between undergraduate programs and secondary school education curriculum in the perspective of environmental issues. In the literature, there is no study comparing social studies and science courses in teacher education undergraduate programs and curriculum in the context of environmental issues. In the research, answers to the following questions are sought:

a) What are the acquisitions of secondary school social studies curriculum and secondary school science curriculum related to the environmental issues?

b) What are the courses on environmental issues in the program of Science Teacher Education and Social Studies Teacher Education?

c) Which of the courses related to the environment in the undergraduate program of Science Teacher Education overlap with the acquisitions in secondary school science curriculum in the context of the subjects?

d) Which of the courses related to the environment in the Social Studies Teacher Education undergraduate program overlap with the acquisitions in secondary school science curriculum in the context of the subjects?

e) Which of the courses related to the environment in the undergraduate program in Science Teacher Education overlap with the acquisitions of the social studies curriculum in secondary school in the context of the subjects?

f) Which of the courses related to the environment in the Social Studies Teacher Education undergraduate program overlap with the acquisitions in secondary school science curriculum in the context of the subjects?

Method

This research was carried out through document review, being one of the qualitative research methods. In this context, Secondary Education Science Curriculum (2018) and Secondary Education Social Studies Curriculum (2018) and Higher Education Council (2007) Teacher Training Undergraduate Programs were examined within the framework of environmental issues. The data were analyzed by descriptive analysis and the acquisitions of both courses related to environmental issues were listed. These acquisitions were then classified under themes according to their subjects separately for each course. These themes were tabulated and then matched by comparing the content of the acquisitions and the content of the courses in the teacher training undergraduate programs. Accordingly, the study was carried out on the basis of the idea of what a teacher candidate in undergraduate education would reflect the knowledge of the course together with the experience gained in teaching life to the subject knowledge of the course while teaching. In the process, the discrepancies between the curriculum and the teacher training undergraduate program were reported in the research.

Results and Recommendations

It has been seen that 28 of the 251 acquisitions in science courses are related to environmental issues. For the Social Studies course, 7 out of 105 acquisitions are related to environmental issues. The ratio of environmental-related acquisitions to all acquisitions for science course (11.1%) is found to be higher than that of Social Studies (6.6%). Only theoretical hours have been taken into account for both courses since no applied course hours related to the environment are available. The undergraduate program of Science Education Teacher Program has more environment-related courses regarding both credit and course hours than the Social Studies course. The science course deals with environmental issues in *Environmental Sustainability, Climate-Weather Events, Vitality, and Space*. *Environmental Sustainability* is the theme with the highest acquisitions. The theme of *Climate-Weather Events* has also been determined for social studies course. Although acquisitions were found in climate and weather phenomena in secondary education science curriculum, none of the compulsory courses in science teacher education undergraduate program mentioned climate and weather events. Due to the fact that the space is a general concept including the whole environment and to be included only in the science course, it could be interpreted as a shortcoming. The social studies course focuses on environmental issues such as *Sensitivity, Environment History, Climate, and Location*. The most distinctive feature that distinguishes the themes in social studies from the themes in science is that the themes in social studies emphasize the interaction of the environment with people. Social studies course is based on the relationship between people and the environment while including the history of the environment as well; It has been noted that science course focus on the environment-related subjects independently from the human. Considering the type of citizen that the social studies course wants to cultivate, it has been highlighted that the theme of *Sensitivity* coincides with the type of the active citizen and that the social studies course blends its aims with this subject in terms of environmental issues.

It is recommended that the researchers consider other common subjects in the science and social sciences course in a comparative manner in terms of teaching these subjects. Moreover, social studies course has a shortcoming in handling the subjects related to the environment since the space subject is left out. Therefore, it has been suggested to eliminate the insufficiency. In addition, there are acquisitions in climate and weather events at the level of secondary education in the natural sciences whereas no data is found in order to match those acquisitions within the undergraduate courses. It is recommended to the researchers in the field of teacher training to overcome this shortcoming.

Keywords: Applied Sciences, Social Studies, Environment, Qualitative Research, Gains

Giriş

Çevre, canlı varlıkların yaşamları boyunca birbirini etkiledikleri ve birbirinden etkilenmeleri üzerine doğrudan ve dolaylı etki yapabilen fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal faktörlerin tamamı

olarak tanımlanabilir (Haftacı ve Soylu, 2007, Cansaran ve Yıldırım, 2014). Bireyler her gün zorunlu olarak çevreyi etkileyen eylemlerde bulunurlar ve çevreden etkilenirler. Bu karşılıklı etkileşim bireylerin çevreyi iyi anlamaları gerekliliğini ortaya koymaktadır (Chepesiuk, 2007).

Sanayileşme ile birlikte insanın doğayı yağmalaması ve doğayı kendi çıkarları doğrultusunda acımasızca kullanması çevre sorunlarını gündeme getirmiştir (Erten, 2004). Doğal kaynak kullanımının, doğal kaynakların kendisini yenileme kapasitesini aşması da çevresel sorunlar ortaya çıkmaya başlamasında önemli rol oynamaktadır. *“Özellikle 1950’li yıllarda gündeme gelen ve önemi hızla artan çevre sorunları, insan yaşamını tehdit eder boyutlara varmıştır. Bütün bu gelişmeler, çevre sorunlarının nedenlerini ve çözüm arayışlarını önemli hale getirmiştir”* (Haftacı ve Soylu, 2007). Çevre sorunları pek çok alanda görülmektedir, bunlar; hava, su, toprak kirliliği, iklimlerin değişmesi ve çöp sorunları, (Erten, 2004) nükleer kazalar, sanayi kazaları, erozyon ve (Baykal ve Baykal, 2008) uzay kirliliğidir. (Akinoğlu ve Sarı, 2009).

“Doğanın dengesinin korunması ve sürekliliğinin sağlanması için çevre alanında çeşitli ve oldukça yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Ancak, çevre alanındaki sorunların anlaşılması ve çözümünde yarar sağlayacak katkılarının etkinliği bu alanda gerçekleştirilecek eğitimlerden geçmektedir. Başka bir deyişle, toplumun çevre konusunda yeterince bilgi ve bilince sahip olması, duyarlı ve olumlu davranış değişikliklerinin yaratılması, doğal çevrenin korunması ve zarar görmüş çevrenin yeniden kazanılması eğitim yoluyla mümkündür.” (Uzun ve Sağlam, 2007).

Çevre eğitimi, formal ya da informal eğitim yoluyla bireylere çevresel farkındalık, ekolojik bilgi, tutum, değer kazandırmak ve kaynakların akla yatkın kullanımı konusunda etik sorumluluklar sağlamayı amaçlayan hayat boyu süren, (IEEP, 1994) disiplinlerarası (Davis, 1998) bir eğitimidir. *“Şüphesiz ki sürdürülebilir yaşam için her toplumun en önemli görevlerinden biri, çocukları çevrenin korunması ile ilgili tutumlar, değerler, bilgi ve gerekli olan becerilerle donatmaktır. Çevre eğitimi bunun için hayati bir önem taşımaktadır. Çevre eğitimi etik ve eylemlerle ilgilidir ve bu sadece öğrenilmesi gereken bir konu olarak değil, bir düşünme tarzı ve bir davranış şeklidir”* (Davis, 1998). Çevreyle ilgili olarak, tüm bireylerin hak ve görevleri bakımından çok büyük önemi olan çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi için, çevre eğitiminin çok ciddi bir şekilde ele alınıp uygulanması gerekmektedir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004). Hayat boyu süren çevre eğitiminin kişilerin tutumlarının şekillendiği erken dönemlerde başlaması gerekir (IEEP, 1994, Gülay-Ogelman ve Güngör, 2015).

“Çevre eğitimi üzerine yapılan uluslararası çalışmaların bulgularına göre, bireylerin çevre eğitimi en verimli şekilde alabilecekleri öğretim seviyesi ortaöğretimdir. Çevre eğitiminin amaçlarına ulaşabilmesindeki en önemli faktör ise öğretmendir ve doğal olarak ortaöğretim öğretmenleri de çevre eğitimi verecek şekilde yetiştirilmelidirler” (IEEP’ten aktaran Ünal ve Dımışkı, 1999).

“İlköğretim programlarında çevre eğitimi ya da sürdürülebilir çevre eğitimi adı altında seçmeli ya da zorunlu bir ders bulunmamaktadır. Çevre eğitimine ilişkin öğrenci kazanımları zorunlu üç derste, yani Hayat bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji derslerinde farklı ünitelerde yer alan kazanımlarla iç içe geçmiş olarak sunulmaktadır. Bu derslerde çevre eğitimi ya da sürdürülebilirlik başlıklı ayrı bir ünite yer almamaktadır” (Tanrıverdi, 2010).

Alanyazında ortaokul fen ve sosyal bilgiler derslerini çevre konuları bağlamında inceleyen çalışmaları, öğretim programlarında yer alan çevre konuları hakkında öğretmen görüşü inceleyen çalışmalar; (Uzun ve Sağlam, 2007; Özmen ve Özdemir, 2016) öğretmen adaylarının ve öğrencilerin çevreye ve çevre sorunlarına yönelik tutumlarını inceleyen çalışmalar; (Kayalı, 2010, Akıllı ve Yurtcan, 2009 ve Gökçe, Kaya, Aktay ve Özden, 2007) öğretmen adaylarının çevreye yönelik duyuşsal eğilimlerini inceleyen çalışmalar; (Aksoy ve Karatekin, 2011) ortaöğretim öğrencilerinin ve öğretmen adaylarının çevre okuryazarlıklarını inceleyen çalışmalar; (Can, Üner ve Akkuş, 2016 ve Teksöz, Şahin ve Ertepinar, 2010). Ortaokul öğretim programlarını çevre konuları bağlamında sınıf düzeyi bazında inceleyen çalışmalar (Güven ve Hamalosmanoğlu, 2012, Şahin, Öz Aydın ve Yurdakul, 2016)

oluşturmaktadır. Alanyazında fen bilgisi ve sosyal bilgiler derslerini öğretim programları ve lisans dersleriyle birlikte ele alarak karşılaştırmalı bir araştırma uygulayan çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma aşağıdaki sorulara cevap aramayı amaçlamaktadır.

- a) Ortaokul sosyal bilgiler öğretim programı (OSBÖP) ve ortaokul fen bilimleri öğretim programındaki (OFBÖP) çevre konularına ilişkin kazanımların sayısı ve dersin toplam kazanım sayısına oranı nedir?
- b) Fen Bilgisi Öğretmenliği Lisans Programı (FBÖ-LP) ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği lisans programındaki (SBÖ-LP) çevre konularına ilişkin teorik ve uygulamalı dersler hangileridir ve toplam derslere oranı nedir?
- c) FBÖ-LP'deki çevre ile ilgili derslerin hangilerinin içeriği ortaokul FBÖP'deki kazanımlar ile konuları bağlamında örtüşmektedir?
- d) SBÖ-LP'deki çevre ile ilgili derslerin hangilerinin içeriği OSBÖP'deki kazanımlar ile konuları bağlamında örtüşmektedir?
- e) OSBÖP ve OFBÖP'de çevre ile ilgili kazanımlar arasında dersin öğretmen yetiştirme lisans programında ders içeriği ile örtüşmeyen kazanım var mıdır?

Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılarak yürütülmüştür. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu ya da oldular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu kapsamda bu çalışmada Fen Bilimleri Öğretim Programı, (2018) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (2018) ve YÖK (2007) Öğretmenlik Lisans Programları çevre konuları çerçevesinde incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler betimsel analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin belli temalara göre sınıflandırılıp yorumlandığı bir analiz yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Analizin adımları

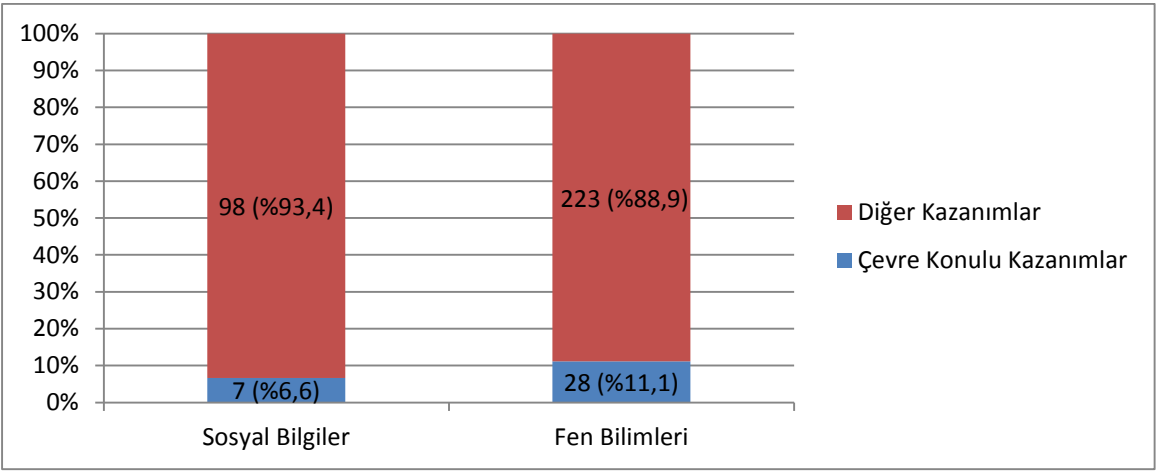
1) Çevre ile ilgili kazanımlar fen bilimleri ve sosyal bilgiler dersi öğretim programları incelenerek her bir ders için ayrı ayrı temalar altında sınıflandırılmış ve kazanımların içeriğinin hangi lisans dersinin içeriğinde yer aldığı saptanarak eşleştirme yapılmıştır. Lisans dersi ve Öğretim Programı arasında konu olarak uyuşmadığı düşünülen kısımlarda uzman görüşüne başvurulmuş doğrulama yapılmıştır.

2) Bu eşleştirme sosyal bilgiler öğretmen yetiştirme lisans programı ile ortaokul fen bilimleri öğretim programı kazanımları arasında ve fen bilimleri öğretmen yetiştirme lisans programı ile ortaokul fen bilimleri öğretim programı kazanımları için de yapılarak her iki dersin çevre konularını aktarmadaki ilişkisi çözümlenmiştir.

3) Oluşturulan temalardaki lisans dersleri, dersin kredisi, teorik ve uygulama saatleri de göz önünde bulundurularak yorumlanmış ve fen bilimleri ve sosyal bilgiler dersinin çevre konularını hangi yoğunlukla aktardığı incelenmiştir.

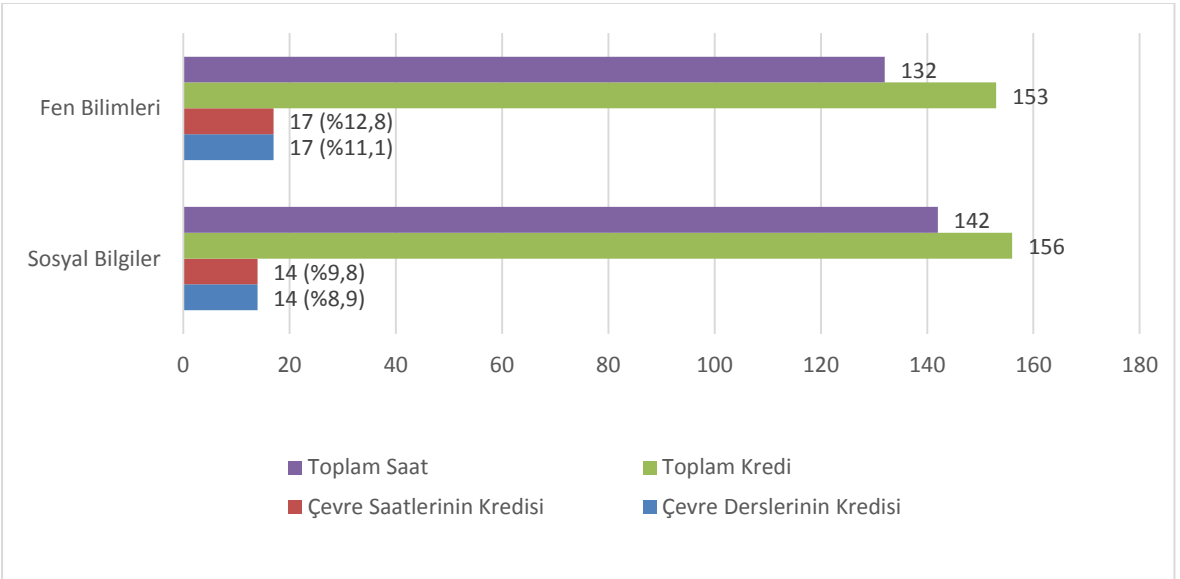
Bulgular

Şekil 1: Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Derslerinin Çevre ile İlgili Kazanımları Açısından Karşılaştırılması



Tablo incelendiğinde SBÖP için ise toplam 105 kazanımın 7 tanesi çevre konuları ile ilişkilidir. OFBÖP'e ait toplam 251 kazanımın 28'inin çevre konularıyla ilişkili olduğu görülmektedir. OSBÖP için çevre ile ilişkili kazanımların tüm kazanımlara oranı %6,6 olarak belirlenmiştir. OFBÖP içinse bu oran %11,1 olarak belirlenmiştir.

Şekil 2: Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Lisans Programlarının Saat ve Kredi Bazında Çevre Konuları Açısından Karşılaştırılması



Tabloda SBÖ-LP ve FBÖ-LP derslerinin öğretmenlik programlarında yer alan derslerin çevre konuları ile ilgili derslerinin saatleri ve kredisini dersin toplam saati ve kredisine oranlanarak bir karşılaştırma yapılmıştır. Her iki ders için de çevre ile ilgili hiçbir dersin uygulama saati olmamasından dolayı sadece teorik saatler dikkate alınmıştır. Fen bilimleri lisans programı hem kredi hem ders saati bazında Sosyal Bilgiler dersine göre daha fazla çevre konulu derse sahip olduğu görülmektedir.

Fen Bilimlerine Ait Bulgular

Tablo 1: Çevresel Sürdürülebilirlik Konulu Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Dersinin Konusu
F.5.6.2.2	<i>“Yakın çevresindeki veya ülkemizdeki bir çevre sorununun çözümüne ilişkin öneriler sunar.”</i>	Çevre Bilimi	Sürdürülebilir Kalkınma.
F.5.6.2.3.	<i>“İnsan faaliyetleri sonucunda gelecekte oluşabilecek çevre sorunlarına yönelik çıkarımda bulunur.”</i>		
F.5.6.2.4.	<i>“İnsan-çevre etkileşiminde yarar ve zarar durumlarını örnekler üzerinde tartışır.”</i>		
F.5.6.3.1.	<i>“Doğal süreçlerin neden olduğu yıkıcı doğa olaylarını açıklar.”</i>		
F.5.6.3.2.	<i>“Yıkıcı doğa olaylarından korunma yollarını ifade eder.”</i>		
F.7.4.5.3.	<i>“Geri dönüşümü, kaynakların etkili kullanımı açısından sorgular.”</i>		
F.7.4.5.4.	<i>“Yakın çevresinde atık kontrolüne özen gösterir.”</i>		
F.7.5.1.4.	<i>“Güneş enerjisinin günlük yaşam ve teknolojideki yenilikçi uygulamalarına örnekler verir.”</i>		
F.7.5.1.5.	<i>“Güneş enerjisinden gelecekte nasıl yararlanılacağına ilişkin ürettiği fikirleri tartışır.”</i>		
F.8.6.4.1.	<i>“Kaynakların kullanımında tasarruflu davranmaya özen gösterir.”</i>		
F.8.6.4.2.	<i>“Kaynakların tasarruflu kullanımına yönelik proje tasarlar.”</i>		
F.8.6.4.3.	<i>“Geri dönüşüm için katı atıkların ayrıştırılmasının önemini açıklar.”</i>		
F.8.6.4.5.	<i>“Kaynakların tasarruflu kullanılmaması durumunda gelecekte karşılaşılabilecek problemleri belirterek çözüm önerileri sunar.”</i>		
F.6.4.4.2.	<i>“Farklı türdeki yakıtların ısı amaçlı kullanımının, insan ve çevre üzerine etkilerini tartışır.”</i>	Çevre Bilimi	Su, Toprak, Hava, Radyoaktif kirlilik ve diğer kirlilik kaynakları.
F.7.4.5.1.	<i>“Evsel atıklarda geri dönüştürülebilen ve dönüştürülemeyen maddeleri ayırt eder.”</i>		
F.7.4.5.2.	<i>“Evsel katı ve sıvı atıkların geri dönüşümüne ilişkin proje tasarlar.”</i>		

Fen eğitimi programında 16 kazanım sürdürülebilirlik ile doğrudan ilişkilidir. Bu kazanımların birçoğu Fen bilimleri öğretmenliği lisans programında 6. yarıyıl da teorik olarak haftalık 3 saat verilen Çevre Bilimi dersinin içeriğiyle örtüşmektedir.

Tablo 2: İklim Konusu İle İlgili Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Dersinin Konusu
F.8.1.2.1.	<i>“İklim ve hava olayları arasındaki farkı açıklar.”</i>		
F.8.1.2.2.	<i>“İklim biliminin (klimatoloji) bir bilim dalı olduğunu ve bu alanda çalışan uzmanlara iklim bilimci (klimatolog) adı verildiğini söyler.”</i>		
F.8.6.3.3.	<i>“Küresel iklim değişikliklerinin nedenlerini ve olası sonuçlarını tartışır.”</i>		

İklim teması her iki ders için de ortaktır. Fen bilimleri dersinde iklim ile ilgili kazanımlar ortaöğretim düzeyinde sadece 8. sınıf düzeyinde verilmektedir. FBLP’da iklim ve hava olayları ile ilgili zorunlu ders yer almamaktadır.

Tablo 3: Canlılık Konulu Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Dersinin Konusu
F.5.2.1.1.	<i>“Canlılara örnekler vererek benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırır.”</i>	Genel Biyoloji I	Canlıların çeşitliliği ve sınıflandırılması:
	<i>“Biyçeşitliliğin doğal yaşam için önemini sorgular.”</i>		Canlı ve Cansız yapılar.
	<i>“Biyçeşitliliği tehdit eden faktörleri, araştırma verilerine dayalı olarak tartışır.”</i>		
F.7.6.2.3.	<i>“Bitki ve hayvanlarda büyüme ve gelişmeye etki eden temel faktörleri açıklar.”</i>	Genel Biyoloji I	Çiçeksiz ve çiçekli bitkilerde üreme, döllenme ve gelişme.
		Genel Biyoloji II	Hayvanlarda üreme, döllenme ve gelişme:
F.8.6.1.1.	<i>“Besin zincirindeki üretici, tüketici, ayrıştırıcılara örnekler verir.”</i>		
F.8.2.4.1.	<i>“Canlıların yaşadıkları çevreye uyumlarını gözlem yaparak açıklar.”</i>	Genetik ve Biyoteknoloji	Adaptasyon, Mutasyon.

Canlılık teması altında yer alan kazanımlar canlılar, canlıların çeşitliliği, canlıların beslenmeleri ve çevreye uyumları konularından oluşmaktadır. Bu kazanımların içeriği lisans derslerinden Genel Biyoloji I, Genel Biyoloji II ile Genetik ve Biyoteknoloji dersleri oluşturmaktadır. Genel Biyoloji I 3. yarıyıl da; Genel Biyoloji I 4. yarıyıl da ve Genetik ve Biyoteknoloji dersi 6. yarıyıl da verilmektedir. Genel biyoloji I ve Genel Biyoloji II dersleri haftalık teorik 4 saat; Genetik ve Biyoteknoloji dersi ise haftalık teorik 2 saat olarak verilmektedir. ‘ ‘ Besin zincirindeki üretici, tüketici, ayrıştırıcılara örnekler verir ’ ’ şeklindeki kazanıma ait FBÖLP’de ders içeriği bulunamamıştır.

Tablo 4: Uzak Konulu Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Dersinin Konusu
F.5.1.1.1.	“Güneş’in özelliklerini açıklar.”	Astronomi	Güneş sisteminin yapısı: Gezegenler ve özellikleri, uydular. Evrenin Genel Yapısı.
F.5.1.1.2.	“Güneş’in büyüklüğünü Dünya’nın büyüklüğüyle karşılaştıracak şekilde model hazırlar.”		
F.7.1.2.4.	“Evren kavramını açıklar.”		

Uzak teması altında yer alan kazanımlar Güneş, Güneş sisteminin yapısı gezegenler, evren vb. konularından oluşmaktadır. Bu kazanımların içeriği lisans derslerinden Astronomi dersinde verilmektedir. Astronomi dersi 8. yarıyıldan verilmektedir. Astronomi dersi haftalık teorik 2 saat verilmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Bulguları

Tablo 5: Çevresel Duyarlılık Konulu Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Ders Konusu
SB.6.5.2.	“Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.”	Günümüz Dünya Sorunları	Doğal afetler (küresel ısınma, depremler, tsunami vb.), çevre sorunları, doğal kaynakların sınırlılığı, açlık, fakirlik, işsizlik, insan hakları, plansız nüfus artışı, ırkçılık, salgın ve bulaşıcı hastalıklar
SB.7.7.4	“Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.”	Günümüz Dünya Sorunları	

Bu kazanımlar Sosyal Bilgiler lisans programında 6 yarıyıldan teorik olarak haftada 2 saat verilen Günümüz Dünya Sorunları dersinde karşılığını bulmaktadır. Bu dersin içeriği ise doğal afetler (küresel ısınma, depremler, tsunami vb.), çevre sorunları, doğal kaynakların sınırlılığı, açlık, fakirlik, işsizlik, insan hakları, plansız nüfus artışı, ırkçılık, salgın ve bulaşıcı hastalıklar vb. kavramlar çerçevesindedir.

Tablo 6: Çevrenin Geçmişi Konulu Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Ders Konusu
SB.7.5.1.	“Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.”	Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	Nüfus, yerleşme, göçler, diller, dinler, ırklar, kültürlerin yeryüzüne dağılışı. Tarım coğrafyası, hayvancılık, ormancılık, madenler ve enerji kaynakları, sanayi coğrafyası, dünya gıda kaynakları, ticaret, turizm.
SB.7.3.1.	“Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.”	Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	Yerleşme, kentleşme ve sorunları, kentlerin sınıflandırılması. Tarım, hayvancılık, ormancılık, madenler ve enerji kaynakları, sanayi, ulaşım, ticaret, turizm

Çevrenin geçmişi ile çevre sorunları arasında doğrudan ilgi bulunmaktadır. Geçmişten günümüze kadar yaşanan çevresel olaylar gerek beşeri gerek doğal süreçlerden geçerek günümüzdeki son halini almıştır. OSBÖP’de bu tema altında yer alan kazanımlar SBÖ-LP’de 6. yarıyıl içinde teorik olarak haftada 4 saat verilen Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya dersinde karşılığını bulmaktadır.

Tablo 7: Konum Konulu Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Ders Konusu
SB.6.3.1.	<i>“Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar.”</i>	Genel Fiziki Coğrafya	Jeomorfoloji (temel jeoloji bilgileri, yeryüzü şekilleri bilgisi), hidrografya (akarsular, yeraltı suları, göller, denizler)

Sosyal Bilgiler öğretim programında konum ile doğrudan ilişkili bir kazanım vardır. Kazanımında Jeopolitik, iklim, ulaşım gibi Türkiye’nin mutlak ve göreceli konumu ile ilgili özelliklerine yönelik çıkarımlara vurgu yapılmıştır. Kazanım Sosyal Bilgiler eğitimi lisans programında teorik olarak haftada 4 saat verilen Genel Fiziki Coğrafya dersinde karşılığını bulmaktadır.

Tablo 8: İklim Konulu Bulgular

Kazanım Kodu	Kazanım	Lisans Dersi	Lisans Ders Konusu
SB.6.3.2.	<i>“Türkiye’nin temel fiziki coğrafya özelliklerinden yer şekillerini, iklim özelliklerini ve bitki örtüsünü ilgili haritalar üzerinde inceler”</i>	Türkiye Fiziki Coğrafyası	Türkiye’nin jeolojik yapısı, jeomorfolojik özellikleri, akarsular, göller ve denizler, iklimi, toprakları ve korunması, Türkiye bitki örtüsü, doğal hayvan toplulukları.
SB.6.3.4.	<i>“Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.”</i>	Genel Fiziki Coğrafya	İklim bilimi, toprak coğrafyası

Kazanımlar Sosyal Bilgiler eğitimi lisans programında altı yarıyıl içinde teorik olarak haftada 2 saat verilen Türkiye Fiziki Coğrafyası dersi ile haftada 4 saat verilen Genel Fiziki Coğrafya dersi içerisinde karşılığını bulmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada temel olarak çevre konularını ortaokul düzeyinde içeren sosyal bilgiler ve fen bilimleri dersinin çevre konuları bağlamında karşılaştırması ve bu konuları hangi temalar altında aktardıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada FBÖ-LP ve OFBÖP karşılaştırılmış ve kazanımlar ve ders içerikleri arasında tematik olarak da gruplandırma yapıp bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın elde edilen verilerine göre: OFBÖP ve OSBÖP kazanımları karşılaştırıldığında çevre ile ilgili kazanımların tüm kazanımlara oranı OFBÖP için daha yüksektir. Fen Bilimleri Öğretmenliği Lisans Programı ile Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programlarında yer alan çevre konulu derslerin tamamı teorik saate sahiptir ve uygulama saatleri yoktur. FBÖ-LP hem kredi hem de ders saati bazında SBÖ-LP’na göre daha fazla çevre konulu derse sahiptir. FBÖP’nin çevre konuları ile ilgili içerdiği kazanımlar genel olarak insan ve çevre ilişkisinden bağımsız, çevreyi kendi bütünlüğü içerisinde ele alan kazanımlardır. SBÖP’nin çevre konuları ile ilgili içerdiği kazanımlar genel olarak

insan çevre iletişimini de içeren, çevreyi geçmişi ile birlikte ele alan beşeri perspektiften bakan kazanımlara sahiptir. İklimle ilgili kazanımlar SBÖP ve FBÖP için ortak bir konu alanı ortaya çıkarmıştır. FBÖP iklim ve hava olayları ile ilgili kazanımlara sahip olmakla birlikte FBÖLP’de iklim ve hava olayları ile ilgili zorunlu ders yer almamaktadır.

Fen Bilimleri için belirlenen temalardan birisi *Çevresel Sürdürülebilirlik* temasıdır. Çevresel sürdürülebilirlik doğal kaynakların korunması, varlıklarının sürdürülmesi, kirliliğin doğanın kendini yenileme hızını aşmaması, biyoçeşitliliğin korunması olarak tanımlanabilir. (Kaypak, 2011). Bu tema ile ilişkili bulunan 16 kazanım genel olarak kaynakların etkin kullanımı, geri dönüşüm ve yenilenebilir enerji kaynakları gibi konulara odaklanmaktadır. Bu kazanımlar genel olarak FBÖ-LP’deki Çevre Bilimi dersi ile örtüşmektedir. Bu dersin içeriği, sürdürülebilir kalkınma ile su, toprak, hava, radyoaktif kirlilik ve diğer kirlilik kaynakları konularından oluşmaktadır. Bu konuların işlenmesinde temel yeterlilik olarak toprak, su ve iklimle ilgili konuların öğrenilmesi gerekmektedir. Ancak Fen Bilgisi Lisans programında bununla ilgili konu öğretimi mevcut değildir.

İklim teması OFBÖP ve OSBÖP için ortak bir tema olarak belirlenmiştir. Her iki derste de bu tema ile ilişkili kazanımlar yer almaktadır. FBÖ-LP’de bu temayı içeren hiçbir zorunlu dersin yer almaması bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Çevre konularından hava ve bununla ilişkili konuların anlatımında iklim bilgisi gerekmektedir. Ancak iklim elamanlarını ve iklim çeşitlerini anlatan bir ders bulunmamaktadır. Bu Fen Bilgisi lisans programının en önemli eksiği olarak görülebilir.

Canlılık teması, FBÖ-LP’de yer alan ve çevreyi canlı bir sistem olarak aktaran kazanım ve derslerden oluşmaktadır. Bu temada yer alan kazanımlar canlıları biyolojik olarak değerlendirmektedir. Çevrenin canlı bir unsur olduğunu aktarmak adına önemli bir tema olarak düşünülmektedir.

Uzay teması, Fen Bilimleri dersinde yer almaktadır. Uzay da çevrenin bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin uzay kirliliğinin de çevre kirliliğinin bir çeşidi olduğunu öne süren çalışmalar vardır. (Akınoğlu ve Sarı, 2009). OSBÖP, uzayla ilgili bir kazanıma yer vermemekle çevrenin uzay boyutunu ele almamaktadır.

Sosyal bilgiler dersinin etkin vatandaş yetiştirme misyonu, bu dersin çevre ile ilgili konularını yansıtmaya da yansımıştır. Fen Bilimleri dersinde çevreyi insandan bağımsız ve kendi bütünlüğü içinde aktaran kazanımlar yer alırken, sosyal bilgiler dersinde insan çevre etkileşimini vurgulayan kazanımlar çoğunluktadır. Bu kazanımların oluşturduğu temalardan biri de *Çevresel Duyarlılık* temasıdır. Çevresel duyarlılık, çevre sorunlarına karşı olumlu girişimlerde bulunmaya istekli olma biçiminde tanımlanan (Çalışkan, 2002) bir değerdir. Çevre duyarlılığı ve çevre eğitimi arasında doğrudan bir ilgi görülebilmektedir. (Çabuk, Karacaoğlu, 2003). Çevre duyarlılığı konusu SBÖP’de özel amaçlar kısmında da “*Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları*” şeklinde yer alarak vurgulanmaktadır.

Çevrenin Geçmişi teması, sosyal bilgiler dersi için belirlenen, çevreyi tarihi olarak da kavramayı, çevrenin geçirdiği süreci insanla etkileşimi bağlamında aktaran kazanımlardan oluşmaktadır.

Nerede bulunuyoruz? Sorusunun cevabını konum oluşturur (Efe, 2002). Dolayısıyla konum bireyin çevreyi algılaması için merkezi bir kavram olarak görülebilir. *Konum* teması, sosyal bilgiler için belirlenen temalardandır ve bir kazanım bu tema altında sınıflandırılmıştır.

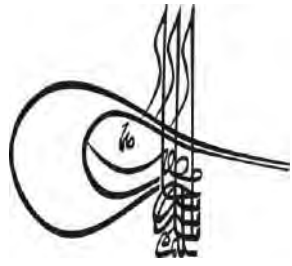
Bu araştırmada OFBÖP’de yer alan iklim ve besin zinciri ile ilgili kazanımların ders içeriği olarak karşılığı FBÖ-LP’de yer almadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla FBÖ-LP’de eksik konularla ilgili dersler açılabilir. Araştırmalar fen ve sosyal bilgiler dersini başka ortak olduğu konular bakımından da konuların aktarımı bağlamında buna benzer karşılaştırma yapabilirler. Sosyal bilgiler lisans programının eksik yönü ekoloji ile ilgili bir dersin olmamasıdır. Her ne kadar Coğrafya dersleri alsalar da biyolojik

hiyerarşiyi öğrenmeleri gereklidir. Fen bilgi lisans programında da iklim ve dünyanın hareketleri, toprak oluşumu ve hidroğrafya ya ilişkin derslere yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akınoğlu O., Sarı, A. (2009). “İlköğretim Programlarında Çevre Eğitimi”. *Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30, 5-29.
- Aksoy, B., Karatekin, K. (2011). Farklı Programlardaki Lisans Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Duyuşsal Eğilimleri, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, y: 15/s:3, 23-16.
- Can, D., Üner, S., Akkuş, H. (2016). 2 Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevre Okuryazarlıklarının Belirlenmesi *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 23-35 doi:10,7822/omuefd.35,2.i
- Chepesiuk, R. (2007). Environmental literacy: Knowledge for a healthier public. *Environmental Health Perspectives*, 115(10), 494-499. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2022675/> adresinden erişilmiştir.
- Çevre ve Orman Bakanlığı, (2004). Türkiye Çevre Atlası. http://traglor.cu.edu.tr/objects/objectFile/turkiye_cevre_atlasi_2004_2008_01_09.pdf adresinden erişilmiştir.
- Davis, J. (1998). Young children, environmental education, and the future. *Early Childhood Education Journal*, 26(2), 117-123. <https://doi.org/10.1023/A:1022911631454>
- Gökçe, N., Kaya, E., Aktay, S., Özden M. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumları, *İlköğretim Online*, 6(3), 452-468, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ilkonline/article/viewFile/5000038298/5000037154> adresinden erişilmiştir.
- Efe, R. (2002). Coğrafyada Beş Temel Kavram ve Bunların Öğretim Metot ve Teknikleri *Marmara Coğrafya Dergisi* Sayı, 5 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/3038> adresinden erişilmiştir.
- Erten, S. (2004): Çevre Eğitimi Ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?, *Çevre ve İnsan Dergisi*, Sayı 65/66.
- Gülay Ogelman, H, Güngör, H. (2015). Türkiye’deki Okul Öncesi Dönem Çevre Eğitimi Çalışmalarının İncelenmesi: 2000-2014 Yılları Arasındaki Tezlerin Ve Makalelerin İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (32), 180-194. <Http://Dergipark.Gov.Tr/Mkusbed/Issue/19578/208931> Adresinden Erişilmiştir.
- Haftacı, F. & Soylu, K. (2007). Çevre kirlenmesi ve çevre koruma bağlamında çevre muhasebesinin önemi. *Mufad Dergisi*, 33, 102-120.
- Teksöz, G., Şahin, E., Ertepinar, H., (2010). Çevre Okuryazarlığı, Öğretmen Adayları Ve Sürdürülebilir Bir Gelecek, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39: 307-320
- Çabuk B, & Karacaoğlu C., (2003). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 36(1-2), 189-198.
- Cansaran, A. ve Yıldırım, C. (2014). Çevre Bilimi ile İlgili Bağılıca Terimler ve Kavramlar. O. Bozkurt, (Ed.), Çevre Eğitimi (4.Baskı) içinde (1-19). Ankara: Pegem Akademi.
- Çalışkan, M. (2002). Yetişkinlerde çevre duyarlılığını etkileyen etmenler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- IEEP (1994). "Environmental Education Activities for Primary Schools", UNESCO-UNEP-IEEP: Environmental Education Series, <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000963/096345eo.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Ünal, S., Dımışk, E. (1999). *Unesco-Unep Himayesinde Çevre Eğitiminin Gelişimi ve Türkiye'de Ortaöğretim Çevre Eğitimi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16-17 ss. 142 – 154
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin.
- MEB, (2018). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (4-7. Sınıflar), <http://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- MEB, (2018). Fen Bilimleri Öğretim Programı (3-8. Sınıflar), <http://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Şahin, S., Öz Aydın S. ve Yurdakul, B. (2016). Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı Yedinci Sınıf İnsan ve Çevre Ünitesindeki Etkinliklerin Bilimsel Süreç Becerileri Açısından Değerlendirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 10(1), 32-59 <http://dx.doi.org/10.17522/nefemed.47683>
- Özmen, H., Özdemir, S. (2016). Fen Ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Çevre Eğitimine Yönelik Düşüncelerinin Tespiti, *Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(4), 1691-1712.
- Tanrıverdi, B. (2010). Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(151). <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/610/89> adresinden erişilmiştir.
- Uzun, N., Sağlam, N. (2007). Orta Öğretimde Çevre Eğitimi ve Öğretmenlerin Çevre Eğitimi Programları Hakkındaki Görüşleri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 176-187



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet VURAL - Doç. Dr. Kemal BAKIR - Doç. Dr. Ahmet DAĞ

This article was checked by iThenticate.

İDEOLOJİLERİN GÖLGESİNDE ADALET ARAYIŞI: “ADALET YÜRÜYÜŞÜ” ÖZELİNDE FELSEFİ-SİYASÎ BİR TAHLİL

Ahmet KESGİN*

ÖZET

Bu makalede siyaset tarafından kurulan ve bir araca dönüştürülen adalet olgusu ve mefhumu üzerinde durulmaktadır. Adalet, siyasi bir ideal, hukuki bir olgu ve ahlaki bir erdem olmasına rağmen, modern ideolojilerden daha önceki zamanlarda en azından metinlerde öncelikle ahlaki bir erdemdir. Bu anlamda, adalet mefkuresi ve erdemi geleneksel anlamından önemli oranda değer ve anlam kayması yaşamıştır. Bu dönüşümün çeşitli sebepleri vardır ve bunlar arasında öne çıkan en bariz olanı, adaletin başka bazı durumlar için araçsallaşmasıdır. Modern zamanlarda adalet, siyaset için ne ahlaki bir mefkure ne de erdemdir. Öyle ki adalet, yeni siyaset tarafından kurulmakta ve araçsallaştırılmaktadır. Söz konusu siyaset türü endüstriyel siyaset olarak isimlendirilir. Bu makalede, ayrıca fikri bakımdan oluşan adalet anlayışı ve onun tezahürleri de değerlendirilmektedir. Bunları daha iyi izah edebilmek için özellikle Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin öncülük ettiği “adalet yürüyüşü” örnek olarak kullanılmıştır. Bunun için diğer tamamlayıcı örnek ise Fethullah (FETÖ’nün ideolojisi) olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda sırasıyla aşağıdaki konular işlenmiştir: İlk olarak siyaset felsefesi ve siyasal ideoloji arasındaki farklar irdelenmektedir. İkinci olarak bir ideoloji taşıyıcısı olan modern devlet ele alınmaktadır. Üçüncü olarak makalede, “adalet yürüyüşü”ne yönelik genel bir çerçeve oluşturularak onu da değerlendirebilecek bir adalet düşünce çerçevesi belirlenmektedir. Bu durumda dördüncü değerlendirme konusu ise adaletin ne olduğu sorunudur. Son olarak adalet ve “adalet yürüyüşü” ile ideolojiler arasındaki ilişki tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Erdem, Adalet Yürüyüşü, Siyaset Felsefesi, Siyasi ideoloji, FETÖ, Fethullah, CHP.

*  Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, E-posta: akesgin@gmail.com

SEARCHING FOR JUSTICE IN THE SHADOW OF IDEOLOGIES: A PHILOSOPHICAL-POLITICAL ANALYSIS OF “JUSTICE MARCHING”

ABSTRACT

This article focuses on the concept and phenomenon of justice that is transformed an instrument and founded by politics. Although the justice is a political ideal, legal phenomenon and moral virtue, it was initially moral virtue at least in texts before modern ideologies. In this respect, the idea and virtue of justice is exposed to semantic shift and value from traditional meaning. There are some reasons for this transformation. There is a prominent reason for this transformation that justice is an instrument for other states. In the modern times, justice is not moral idea and virtue for the politics, however, it is founded and instrumentalized by new politics. The politics is named as industrial politics. In this article, the ideal justice perspective and its manifestations are evaluated. It has been used some current events such as Justice Marching guided by Republican People's Party (CHP) in Turkey. Other sample is Fettushism (the ideology of FETO) argued in this paper. In the context the following topics are respectively discussed: First one is explained differences between political philosophy and political ideology. Second one is determined the place of state as a modern political institution. Third one is submitted a general framework for “justice marching”. Then, forth one is evaluated the question what justice is. Finally, justice and “justice marching” is discussed relations with ideology.

STRUCTURED ABSTRACT

This article focuses on the concept and phenomenon of justice that is transformed an instrument and founded by politics. Although the justice is a political ideal, legal phenomenon and moral virtue, it was initially moral virtue at least in texts before modern ideologies. In this respect, the idea and virtue of justice is exposed to semantic shift and value from traditional meaning. There are some reasons for this transformation. There is a prominent reason for this transformation that justice is an instrument for other states. In the modern times, justice is not moral idea and virtue for the politics, however, it is founded and instrumentalized by new politics. The politics is named as industrial politics. In this article, the ideal justice perspective and its manifestations are evaluated. It has been used some current events such as Justice Marching guided by Republican People's Party (CHP) in Turkey. Other sample is Fettushism (the ideology of FETO) argued in this paper. First of all, differences between political philosophy and political ideology has been identified in this study, clearly.

1. Differences Between Political Philosophy and Political Ideology

Both search for a better and more functioning political order. However, the difference between them emerges as follows. Political philosophy while focusing on the universal, at the same time detects for

the place of virtues in the universal. Political philosophy proposes an idea, ideal, value and virtue in the context of “what it should be” and evaluates “what it is” accordingly. In fact, political ideology is different from political philosophy and it is more recent area.

Ideologies are not only fed from intellectual sources. They are also fed from non-scientific World views from various religious sources. However, the issues keep an ideology alive are its meeting the demands of definite group, class or a certain historical period and its functionality directing these demands (Kempski, 1997:502-503).

The modern state is an ideological phenomenon in a rate and it has institutions and practices of justice. Hence, modern state is evaluated deeply in this section.

2. State as a Modern Political Institution

The modern state is different from the past for various reasons. It manifests as a different experience from the previous political unions in terms of its source of legitimacy, context and actions. It is possible to state that the phenomenon of justice and its ideal are shaped according to this new situation.

With the emergence of the individual on a more secular ground, the state identifies the individual as a political agent and accepts him as the interlocutor. In this context, there are some citizens defined by the states and some qualifications states want to raise in citizens. This view is one of the distinctive properties of the modern state. All virtues, especially justice, can take a stand according to the ideological situation or stance prevailing in states. According to this, what is the place of “justice marching” in this picture?

3. A General Framework for “Justice Marching”

In the field of modern politics, it is possible to indicate emerging mentality area that constitutes not the power of justice but the justice of powerful. In what manner, does *justice marching* from Ankara to İstanbul leaded by Republican People’s Party (CHP) and its chairperson serve as a model for this issue? What is the fundamental meaning of this action named as justice marching? These questions are answered in this section.

Justice marching is mainly because of the manifestations of the problems in justice system caused by Fethullahism (the ideology of fethullah terrorist organization/ FETO). The sincerity of marching becomes suspicious among masses since CHP staff requested the information and convictions from fethullah terrorist organization that clashes with government in recent times. Then, what is the main problem in terms of “justice” in real? What is the meaning of this marching in terms of justice? In the manner of justice, what kind of a role this marching has?

4. What is Justice?

There are a lot of books concerning justice. In the writings of many thinkers like Plato, Aristotle, Ibn Miskawayh, Nasir al-Din al-Tusi, Kınalızade Ali, this principle is first of all moral virtue. in terms of political-legal issue, it was seen as the foundation for state in aforementioned tradition.

When the discussions on concept and phenomenon continuing over 200-300 years in Europe is taken into account, justice is seen as having intensive meaning store and it is a problem having various types. Thinkers like Marx-Engels, John Stuart Mill and Rawls defines justice according to their own ideas and ideologizes it.

In this manner justice marching is not related with the ideal and virtue of justice handled by political and moral philosophy. If so, what does provide a basis for his marching?

5. Justice Marching in the Shadow of Ideology and Justice

Political philosophy imposes, "what it should be" without regard to "what it is" Political ideology, however, looks at "what it should be" from what it is and it is primarily a part in what it is. Its power indicates that it has its own community. More clearly, ideologist sees everything allowable to take the opportunity to his/her hands. When catches the opportunity for instance it sees its ideological cadres in the justice system pretty legitimate. Here, the ideology, as the truth of its community; shouts, calls.

When justice marching is evaluated on this ground, it can be determined that the demand for justice is in fact directed towards the export of an ideology supply.

Conclusion

As it has been discussed, justice is initially moral virtue, philosophical value and political-legal phenomenon. When the politics comes to question, political philosophy and political ideology build and interpret this phenomenon by locating it in different ways. According to this idea, although justice is an aim and virtue per se, it is mostly constituted a philosophical background for this concept and produced philosophical approach. When the ideology comes to question, the effect of specific time and space is felt on the virtue and phenomenon of justice heavily. In ideology, justice is neither moral virtue, philosophical value nor a phenomenon dispensing justice. In this situation, justice is a sword cutting for its own community. It is the appearance and sharp-edge of the mentality seeing only itself as rightful in public. The decisions of justice system, which is constituted according to this basis, especially on political issues are always interrogated. The reference of Turkey's experience concerning this issue in the last century has a meaning merely in such a ground. It is necessary to examine a demand of Justice Marching emerged as a result of the problems in justice system over the last years as a manifestation of such a grounding.

According to this perspective, it is possible to conclude this article by the following questions: Does the invitation for justice marching have moral and philosophical depth? In this respect, is it possible for everyone and communities to participate in the invitation of justice instrumentalized by all that ideologies. All in all, if this invitation could lead to an internal enlightenment in firstly marching without support and noise of the agenda (but also aware of that), couldn't they have contributed the dry of a sea of mud causing of FETO on the justice (not parallel, but legacy) state system. Moreover, did the marching have such a purpose?

Keywords: Justice, Virtue, Marching Justice, Political Philosophy, Political Ideology, FETO, Fettushi, CHP.

Giriş

Makalede adalet mefhumu ve olgusunun modern dönemde siyaset tarafından kurulması ve bir araca dönüştürülmesi üzerinde durulmaktadır. Adalet mefhumu bugün ya *siyasi bir ideal* ya *hukuki bir olgu* ya da *ahlaki bir fazilet/erdem* olarak farklı alanlarda irdelenebilmektedir.¹ İdeolojilerin bu ayrışmaya özellikle siyasi ve hukuki alanlarda önemli oranda dahilidir. İdeolojiler öncesi geçmişte gerek Kadim Yunan filozoflarının gerekse Müslüman mütefekkirlerin metinlerinde öncelikle ve temelde *ahlaki bir fazilet* olarak ele alınır. Bu yönüyle adaletle dair mefkure ve erdem alanı, modern dönemde geleneksel seyrinden önemli ölçüde bir “değer” kayması ve alan daralması yaşamıştır. Tıpkı felsefenin bütün ilimlerin anası olma özelliğini özellikle 19. Yüzyılda kaybetmesine (Gulbenkian Komisyonu: 2012) benzer şekilde adalet, siyasi-hukuki (ideal-olgu) alanda ahlaki bir fazilet olarak kabul gören kurucu vasfını kaybetmiş görünmektedir. Bunun sebeplerinden birisi adalet mefkuresinin başka bazı durumlar için araçsallaştırılmasıdır. Söz konusu dönemde adalet, siyasete rehberlik eden bir mefkure ve fazilet olmaktan çok modern mahiyetiyle siyaset tarafından kurulmakta ve kendisi için araçsallaştırılan bir duruma vaziyet etmektedir. Aynı zamanda ahlâkî bir fazilet olarak bilinen adalet, siyaset-hukuk alanının kurucu paydaşı olmaktan ziyade, siyasetin almış olduğu yeni vaziyet ve ilişkilerde ancak araçsal bir meşruiyet kaynağı olmaktan öteye gidememektedir. Tabii buradaki siyaset olgusu, modern dönemin bütün yükünü edinmiş ve ‘endüstriyel siyaset’ olarak tanımladığım siyaset biçimidir (bkz. Kesgin, 2016).

Vurgulandığı üzere adalet, siyaset ve ahlâk felsefesi tarihinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Modern Avrupa siyaset felsefelerinde ise bu ağırlık önemli oranda kaybolmuştur. Bu durum aynı zamanda modern dönemde ortaya çıkan ve bütün dünyayı tesiri altına alan siyaset olgusunun farklı ağırlık merkezlerine göre şekillendirildiğine işaret eder. Bu farklılığın önemli sebeplerinden birisi, siyasal alanda ortaya çıkan uygulamalara yönelik rehberliğin, siyaset ve ahlak felsefelerinin kadim birlikteliğinin aksine siyasal ideolojilere doğru kaymasıdır. Siyaset ile ilişkili olarak değerlendirilen adalet vurgusu ve talebi, siyaset felsefesi ve ideolojiler bağlamında birbirlerinden farklı muhtevalara sahiptir. Cumhuriyet Halk Partisi ve liderinin öncülük ettiği Ankara’dan İstanbul’a 2017 Haziranı’nda yapılmış olan “adalet yürüyüşü” bu farklılığın ortaya konulabileceği önemli bir örnektir. Makalede bu farklılık ortaya konulduktan sonra söz konusu yürüyüş irdelenmektedir.

Dolayısıyla makale felsefî ve siyasi bir tahlil girişiminde bulunmaktadır. Bu yönüyle özellikle seçmiş olduğu örnek sebebiyle kendisi de belirli oranda siyasi bir metin olarak algılanabilir. Kullanılan örnek(ler), günceldir. Güncel bir mücadelenin taraftarı olan bu tür örnekleri çeşitlendirmek ve çoğaltmak mümkündür. Eğer bu şekilde olsaydı, makale daha kuşatıcı bir metin haline gelebilirdi. Ancak bunun için bir makalenin sınırlarını da fazlasıyla aşması gerekirdi. Hem güncel olması hem de konuya belirgin bir örneklik sağlayabilmesi için seçilen örneğin yeterliliğini kabul etmek gerekir. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken şey, makalenin siyasi bir meseleyi tahlil ettiğidir. Bu sebeple kendisi de zaman zaman belirli yerler ve şeyler işaret ettiğinin farkındadır. Peki, görünümü ve duruşu bu şekilde oluşan makalenin genel çerçevesi nedir ve konu nasıl örülmüştür?

Yüzyıllar boyunca öncelikle ahlaki bir erdem olarak siyaset felsefesinin merkezinde duran ve önemli bir ideal olarak tasvir edilen adaletin, modern zamanlarda oturduğu zemini belirginleştirmek için siyaset felsefesi ve ideoloji arasındaki fark ortaya konulmuştur. Ardından en azından taşıdığı bir ideolojisi olması hasebiyle modern devlet ele alınmaktadır. Zira bir fazilet ve ideal olmaklığundan ziyade modern devlet için adalet, hukuki bir araç olarak devletin sahip olduğu ideolojiyi korur ve sürdürmeye meyillidir. Daha sonra “adalet yürüyüşü” bu çerçevede nereye oturtulabilir ise onun için genel bir zemin oluşturulmaktadır. “Adalet yürüyüşü” bu zemine koyularak değerlendirilmeden önce adaletin genel olarak felsefî ve ideolojik değerlendirilmelerine dair belirli bir tasvir ortaya konulmaktadır. Bütün bunlardan sonra “adalet yürüyüşü”nün ideolojilerin gölgesinde gerçekleşen bir

¹ Bu bağlamda adalet, siyaset için bir ideal, hukuk için bir olgu ve ahlak için erdemdir. Bu kavramların kullanıldığı yerlerde bu tasvir göz önünde bulundurulmalıdır.

yürüyüş olduğunu göstermek mümkün olmaktadır. Sonuçta modern dönemlerde adalet, (erdemli veya ideal) bir amaçtan ziyade araçsallaştırılmış hukuki bir olgudur demek mümkün olabilmektedir.

Şimdi siyaset felsefesi ve siyasal ideoloji arasındaki farklılık tespit edilmelidir. Zira bunlar arasındaki temel farklılıklara değinildiğinde sahip oldukları temel manalar, adaletin neye tekabül ettiğini daha kolay ortaya çıkartmaktadır.

1. Siyaset Felsefesi ve Siyasal İdeoloji Arasındaki Farklılıklar

Siyaset alanına yönelik olarak üç temel çalışma sahası olduğu kabul edilir. Bunlar sırasıyla siyaset felsefesi, siyaset bilimi, siyasal ideolojidir. Esasında bunların tamamı siyasal düşünceler tarihi içinde ortaya çıkan alanlardır. Burada konuyla ilgili olması hasebiyle siyaset felsefesi ve siyasal ideoloji üzerinde durulmaktadır.

Bu ikisi arasındaki ayrımın temelinde öncelikle bilgi felsefesi (epistemoloji) sorunu yatar. İdeoloji daha yakın zamanda ortaya çıkan bir siyasal olgu olmasına rağmen, söz konusu bilgi sorunu bakımından kadim bir tartışmanın parçası olabilmektedir. Buna göre Platon'daki haliyle bilgiye konu olan meseleler, doxa (zan, sanı) ve episteme (bilgi, akıl bilgisi, felsefi bilgi) olarak ikiye ayrılırlar. Sanı (bilgisi)'nın kaynağı daha çok duyu verileri, efsaneler, kanaatler, inançlar iken diğerininki ise akıldır. O sebeple Platon ilkin bilgi olarak kabul etmez. Siyaset felsefesi, öncelikle böyle (epistemik) bir bilgi alanında ortaya çıkar. Siyasal düşünceler tarihindeki yeri budur. O sebeple, her siyaset felsefesi bir siyasal düşüncedir, ancak her siyasal düşünce bir siyaset felsefesi değildir (Strauss, 1989: 15). Siyasal ideoloji de siyasal düşünce içinde bulunur. Öyleyse bunlar arasındaki fark nasıl tebarüz etmektedir?

İlkin belirtmek gerekir ki, her ikisi de daha iyi ve doğru işleyen bir siyasi düzen arar. Adalet, eşitlik, özgürlük gibi birtakım faziletler, her ikisinin de üzerinde durduğu ve idealini aradığı erdemlerdir. Ancak aralarındaki fark şu şekilde ortaya çıkar: Siyaset felsefesi; külli (tümel) olana odaklanırken aynı zamanda bu tür faziletlerin küllinin içindeki yerinin tespitini önemser. Sözelimi adalet denen fazilet veya olgunun doğasını ararken, sistem içindeki yerini de sorgular. Başka bir ifadeyle siyasetin sınırlarını arayan siyaset felsefesi, bu tür faziletlerin siyasetin sınırları içinde nereye oturduğunu da belirlemeye gayret eder. Bu tür tekil/cüz'i fazilet ve olguların üzerine oturduğu zemini araştırmak siyaset felsefesinin işidir. Ayrıca, siyasetin diğer insan ve toplum faaliyet ve bilim alanları ile ilgisi, yine siyaset felsefesinin alanına girer (Miller, 1994: 77-78). Diğer taraftan siyaset felsefesi; "bir olması gereken" olarak fikir, ide, değer, erdem ileri sürer ve "olmakta olanı", buna göre değerlendirir.

Akıp giden zamanın ruhuna hakim olan ne var ise siyaset felsefesi, bundan etkilenmeden, olması gereken olarak ileri sürdüğü fikir veya fazilet doğrultusunda düşünmeye devam eder ve "olmakta olanı", elindeki o ölçüte göre değerlendirir. Oysa siyasal ideoloji, siyaset felsefesine göre farklı ve çok daha yeni bir olgudur.

18. Yüzyıl Avrupa entelektüel ortamında ortaya çıkan ide/oloji fikriyatı, bütün bilimsel çıkış iddialarına rağmen kısa bir zaman içinde (19. Yüzyılda) bugünkü manasına oldukça yakın sayılabilecek bir şekilde zuhur etmiştir. Bilgi kaynağı bakımından ele alındığında siyasal ideoloji; öncelikle siyasal düşünce tarihinde ortaya çıkmış olan her türlü siyasi düşünce, kanaat, inanç ve efsaneden beslenir. Diğer taraftan bir felsefi düşünce olmaması dolayısıyla yukarıda siyaset felsefesi için belirlenen çalışma alanları ile ilgisi yoktur. Siyasal ideoloji de bir ölçüde siyasal olanın doğası üzerine eğilir, ancak siyaset felsefesinden temel farkı, "olması gerekene" göre değil "olmakta olana" bağlı kalarak bunu ortaya koymasıdır. Siyasal ideoloji, akıp giden zamanın içinde kalarak bilgiye dönüşür. Diğer bir ifadeyle, zamanın ruhunun tesirindedir ve zamanının içinden konuşur. Ya onun yanında ya da karşısındadır. Belirli bir "kültür" ve mücadele içinde ortaya çıkar. Bu tesirlerden uzakta kalarak külli olan "bir olması gereken"den ziyade "ideolojik çevrenin olması gerekeni" vardır.

İdeolojiyi güdüleyen şey, olan-bitenden bağımsız bir idealin aranması değil, bizzat taraf olduğu mevziinin haklı çıkartılması arzusudur. O sebeple ideoloji öncelikle ve özellikle anlamaya değil yargılamaya programlıdır. Kendisinin elbette bir programı vardır, lakin çoğunlukla kendisini ortaya koymaktan ziyade, karşındakinin eksik ve zaafı gibi olumsuz niteliklerine odaklanarak kendisine alan açmaya çaba sarf eder. “Kendisinin olduğu şey” ne kadar önemli ise “karşısında olduğu şey”den beslenmesi ondan çok daha önemlidir. Zira “karşısında olduğu şey” ile kendisini daha belirgin olarak ortaya koyar. İdeoloji, kendi programını daha yaygın bir şekilde kabul ettirebilmek için çeşitli araçları kullanmaktan geri durmaz ve bu yönüyle siyaset felsefelerinde ortaya çıkan fikriyatın yaygınlaşmasından ayrışır. Siyaset felsefeleri daha çok ilmi halkalar üzerinden gelişir ve yaygınlaşırlar. İdeolojiler, her şeyden önce mahalle kurmak ve hem mahalle içinde hem de karşı mahallelerle mücadele ederler. Ayrıca ideolojilerin bilgi kaynaklarından biri de zaten siyaset felsefeleridir. Dolayısıyla ideolojilerde bilginin kaynağının her şey olabileceğini ifade etmek mümkündür. Şu satırlar siyaset felsefesi ve ideoloji arasındaki farkı anlatması bakımından özet niteliğindedir:

“İdeolojiler yalnızca fikri kaynaklardan beslenmezler. Çeşitli dinsel kaynaklardan bilimsel olmayan dünya görüşlerinden de beslenirler. Ama bir ideolojiyi canlı tutan ve yaşamasını sağlayan şey belli bir grup, sınıf ya da belli bir tarihsel dönemdeki istek ve taleplere yanıt getirebilmesi ve bu istek ve talepleri yönlendirici bir işlevinin olabilmesidir. Bu nedenle ideolojiler sınıflar ya da toplumlarla birlikte doğan, gelişen ve bir tarihsel süreç içerisinde değişen istek ve taleplere göre yerlerini başkalarına bırakan düşünce yapılarıdır. Buna mukabil siyaset felsefesi, olması gerekeni ideolojiler üstü bir zeminde arar. Öyle ki siyaset felsefesi tüm etkinliğin anlamını objektif bir ölçüte dayandırmayı dener” (Kempski, 1997: 502-503).

İfade edildiği üzere siyasal ideolojiler siyaset felsefesinden de beslenir. Buna mukabil siyaset felsefesi, “olması gereken” ideal bir düzen arayışı olarak esasında olmakta olanın tesirine ideolojilerden daha uzaktır. Önceliği ve bir siyaset felsefesi olmasını sağlayan şey budur. Elbette siyaset felsefesi de belirli bir tarihsel bağlam içinde yaşayan insan tarafından üretilmektedir. Bu yönüyle o da kendi zamanının içinden konuşabilir, ancak aynı zamanda zamanını da içine alacak şekilde onun dışından da konuşabilir. Bununla birlikte siyasal ideoloji, modern dönemin son çeyreğinde ortaya çıktığı haliyle, siyaset felsefelerinden yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı farklı bir zeminde değerlendirilmektedir. Ayrıca, açık-gizli veya örtük bir şekilde de olsa, siyasal düzen arayan her siyasal düşünceye ahlaki bir zemin eşlik eder. Bu yönüyle modern dönemde ortaya çıkan bir siyaset türü olarak endüstriyel siyaset ortamında öne çıkan siyasal ideolojiler ile ilişkisinde bu münasebet, ahlakın aleyhine gelişecek şekilde ilerlemiştir. Bu sebeple her şey öncelikle siyasal ideolojiye nispet ile önemlidir ve ahlak gerekli ise ancak araçsal bir değeri haizdir. Bu minvalde ahlaki bir fazilet olarak “adalet”, siyasal ideoloji için “bir olması gereken” amaç değil ancak bir araç olabilir. İdeolojilerde amaç, öncelikle belirli bir ideolojinin teklif ettiği siyasi fikriyat ve düzendir. Bu yönüyle kendisinin dışındakilere kapalıdır. Ahlak yalnızca buna uygun hale getirilerek düşünülebilen bir araçtır. Temel teklif, adalet veya daha adil bir dünya dahi olsa, bu teklif, yalnızca sınırları, mahallesi belirli olan bir ideolojinin teklifi olabilir. Bu teklif ideolojinin sahip olduğu temel vasıf ve güdülerini taşımak zorundadır. Bütünüyle kuşatıcı olduğu varsayımına oturan ve bir ideolojik çerçeve ile öne çıkan adalet fikriyatı çevresinde oluşmuş siyasal topluluk (ideolojik halka), bu tekliflerinin karşılık bulabilmesi için ortaya koydukları çabaların sonrasında, öncelikle kendisi için bir adalet arayışına girmek zorundadır. Zira, uzunca zamandır bedel ödeyerek adalet dağıtacakları güce erişmiş olduklarını düşünecek ve ileri süreceklerdir.

Oysa adalet; siyaset felsefesinde herhangi bir çatışma, mücadele, iddia ve doğrudan mevzileşmenin bir unsuru olarak değil başka bir tarihsel koşula bağlı kalmaksızın doğrudan kendisi için aranan bir mefkure ve fazilettir. Bu minvalde külli bağlam içindeki neliği ve doğası gibi konular, herhangi bir ideolojik cemaate bağlı kalmadan düşünülür.

Bilgi felsefesi açısından tekrar özetlenecek olursa, siyaset felsefesi bir epistemik faaliyet iken siyasal ideolojiler doxa (zanlardan)’dan da beslenir. Siyaset felsefesi başından bu yana felsefenin çok eski bir konusu iken ideolojiler, siyasal düşünceler tarihi açısından eski alışkanlıkları olan bir tefekkür olmasına rağmen, fikri olarak yeni bir olgudur. Bu yeni duruma uyum sağlayabilecek ahlak anlayışları, yine bu yeni dönemde ortaya çıkmış ve yaygınlık kazanmıştır. Adalet, hem siyasi bir ideal ve mefkure hem hukuki bir olgu hem de ahlaki bir fazilet olarak bu süreçten payını almıştır demek mümkündür. Şimdi adalet mefkuresi, özellikle güncel siyasi talep ve mücadeleler ışığında, belirli bir oranda ideolojik bir aygıt olarak tecelli eden “modern devlet” olgusu ile birlikte irdelenmelidir. Zira çoğunlukla onun ideolojik iddiaları ve devlet olma niteliklerinin en önemli meşru aracıdır.

2. Modern Bir Siyaset Kurumu Olarak Devlet

Başlıktaki modern vurgusu, devleti modern dönemden önceki geleneklerden ayırştırmak içindir. Modern devlet farklıdır. Meşruiyet kaynakları, kapsam ve eylemleri bakımından kendisinden önceki siyasi birliklerden ayrı bir tecrübe olarak tezahür etmektedir. Adalet olgusu ve idealinin öncelikle bu yeni duruma göre vaziyet aldığını ifade etmek mümkündür.

Siyaset alanı, tek tek failerin dokuduğu bir alan gibi görünse de başka bazı kurumlar, onun birer parçasıdır. Elbette bu kurumlar, failer ile kaim olmasına rağmen bireysel iradeleri aşan ve çoğunlukla kuşatan bir görünüm arz ederler. Bu kurumların başında, siyasal birliğin yönetiminde kendisine ortak kabul etmeyen devlet gelmektedir. Modern dönemdeki devlet, yüzyıllardır devam edegelen eski bir olgu değildir. Başka bir ifadeyle modern devletin muhtevası farklıdır. Üzerinde tecessüm ettiği meşruiyet zemini (toplum sözleşmesi, egemenlik, birey, anayasal sözleşmeleri vs gibi), söz konusu dönemin içinde mayalanmıştır. Bu bağlamda modern devlet, batı Avrupa zihni ve tecrübesi ile mayalanmıştır demek mümkündür. Sahip olduğu mana ve nitelikler açısından kendisini, daha önceki siyasal birliğin yönetimini elinde tutan siyasi geleneklerden ayrı kılar. Buna göre devlet, daha seküler zemine oturmuş olan “birey”in ortaya çıkması ile birlikte, onu siyasî bir fail olarak tanımlar ve kendisine bu haliyle muhatap kabul eder. Bu bakış açısına göre birey, doğası itibariyle ele alınarak temelde bir güç ilişkisi zeminine yaslanarak inşa edilir. Diğer bir söyleyişle (siyasal) birey, modern devlet tarafından bağlarından kopartılarak yalnızlaştırılan ve bu yeni haliyle bir uyruk haline getirilen sekülerleşmiş yeni insandır. Fikrin üzerinde şekillendiği tarihsel süreçte ortaya çıkan tecrübe, bundan çok farklı veriler sunmaz. Fikir de tecrübe de özü itibariyle Avrupalıdır. Devlet, bu bireylerden müteşekkil “toplum”lar inşa etmeyi de kendisine görev bilen siyasî bir birliktir. Gücünü temellendirirken daha otoriter bir zeminde ve sahip olduğu araçlar ile ifade eder ve bunu da gösterir. Ayrıca, eskisinden daha yaygın ve güçlü bir şekilde de iktisadî taleplerin ve ruhsatların teşekkülü ve takibi için çaba sarf eden bir organizasyondur. Bu sebeplerden dolayı yenidir, kuşatıcılığı ve kapsamı eski devlet yapılarından çok daha kudretlidir.

Bu bağlamda *devletlerin* tanımladığı *vatandaşlık* çerçevesi ve vatandaşlarına kazandırmak istediği birtakım nitelikler vardır. Bu görünüm modern devletin ayırt edici vasıflarından birisidir. Onun tanımladığı “makul birey”, uzuvları (yetkilendirdiği alt kurumlar) tarafından arzulanan ahvale dönüştürülmek istenir. Bu yönüyle devletlere özellikle modern dönemlerde belirli tonda siyasal ideolojik bir zemin hakimdir. Sözgelimi, “bir makbul vatandaş tanımı olan” Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 1990’larda yine bir devlet kurumu olarak Yüksek Öğretim Kurumu aracılığıyla üniversitelerde başörtüsü kullanan öğrencilere uyguladığı durum, bunun için verilebilecek örneklerden birisi olabilir. Yine aynı dönemlerde devletin başka bir uzvu olan mahkemeler, devletin sahip olduğu temel ideolojik tavır ve davranıştan farklı adımlar atmamıştır. Burada devleti hükümetler yönetmekle birlikte hükümetlere aracılık eden kimi siyasi partiler, adeta devletleşmiş olan ideolojinin de taşıyıcısı olmaya devam etmektedirler. Devletin adalet kurumları, temelde haklı-haksız olanı ayırt etme maksadına matufen karar alma mercileri olmaktan çok hem siyasi hem de bazı “birey”sel haklar konusunda özellikle modern devletin sahip olduğu ideolojik amaçlar doğrultusunda hükümler verdiğini ifade etmek mümkündür. Devletlerin farklı tavır ve davranışları olsa da bütün dünyada buna

benzer temel manzaralar görmek mümkündür. Esasında 20. Yüzyıl, adeta ideolojilerin devletler ve sınıflar arası çatışmalara rengini veren bir yüzyıl olarak değerlendirilebilir. Tarihin gördüğü en yaygın ve kanlı zaman dilimi olarak tasvir edilmesi de mümkündür. O sebeple bütün fazilet/erdem ve değerler, esasında bu zeminde yeniden teşekkül ederken yine bu zemindeki vaziyet alışlara göre kendilerini konumlandırmaları söz konusu olmuştur. Başta adalet olmak üzere bütün faziletler, belirli oranda devletlere hakim olan ideolojik duruma veya duruşa göre vaziyet alabilmektedir. Devletlerin sahip olduğu yönetim biçimlerine göre bu durum daha yaygın veya dar alanlarda kendisini gösterebilir.

Devlet dışında başka siyasi birey ve kurumlarda da durum farklı değildir. Özellikle geçen yüzyıldan itibaren daha bariz bir şekilde siyasal ideolojilerin tebarüz ettiğini ifade etmek mümkündür. Bunun manası, ahlaka dair bütün faziletlerin siyaset ile bağı öncelikle böyle bir zeminde oluşmakta ve olgunlaşmaktadır. Hukuken meşruiyeti olan siyasi alanların yönetim biçimleri çeşitli olmak ile birlikte siyaset alanında bulunan (bireysel-kurumsal) failer, temelde iki görünüme indirgenebilir. Bunlar iktidar ve muhalefettir. Faillerin siyasi alandaki bu konumları dahi, ilgili faziletleri nasıl algıladıkları ve uyguladıkları ile ilgili farklılık gösterebilmektedir. Dahası, dünün muhalifi muktedir olduğunda yine dün karşısında durduğu birçok faaliyeti uygulayabilmektedir. Zira, ya zamanın ruhu değişmiştir ya geçmişte muhalif olanın şimdi ruhu değişmiştir ya da kendi konusunu, siyasetin devinimini veya esas mevzuyu başından itibaren anlayamamıştır. Bu durum farklı değerlendirmeler ile izah edilebilir. Ancak bu tür durumların oluşması sürecinde, siyasi ideolojilerin sürecin en önemli paydaşı olduğunu hatırdı tutmak gerekir. Sonuçta ortamın bireysel-kurumsal faileri belirli bir ideolojik çerçeve ile hareket etmekte veya siyasi alanda kendi meşruiyetlerini inşa etmektedirler. Meşruiyetin yaygınlığı ne kadar büyürse toplumsal halka da o oranda genişlemeye eğilimlidir. Bu durumda “adalet yürüyüşü” gibi güncel siyasi olay ve olgular, bundan tamamen kaçınamayacaklarına göre, onları bu doğrultuda değerlendirebilmek mümkündür. Makalenin yukarıda belirtilen amacı doğrultusunda denilebilir ki; adalet mefkuresini bu bakış açısı içinde ele almak ve onun üzerindeki modern ideolojik ağırlığı tespit etmek önemlidir. Bu bağlamda öncelikle “adalet yürüyüşü” örneğine bir çerçeve oluşturulmalıdır.

3. “Adalet Yürüyüşü” için Genel Bir Çerçeve

Adalet yürüyüşü öncelikle bir adalet talebi maksadına matuftur. Elbette bu talebi, çeşitli zeminlerde irdelemek gereklidir. Yürüyenlere bu faaliyet, ayrıca sportif (vs.) katkı sunmuş olabilir ancak yürüyüşün esas nedeni adalettir. ‘O halde adaletin kıymeti nedir?’ sorusuna cevap aramak önemlidir. Öncelikle kısaca bunun üzerinde durmak gerekir. Adalet, insanlık tarihinin en asil ve ciddi faziletlerinden birisi olarak kabul görmüştür. Asil ve ciddidir, zira tarihin bütün koridorlarından seslenir. Bu seslerin birçoğu onun sade ve saflığından neşet eder. Zira herkes, ya doğrudan kendisini o adaletin büyük tuvalinde görmek ister ya da dolaylı olarak, öyle olmasa dahi “adil görünmek” arzusu içindedir. Çoğunlukla hükümdarlar dahi zalim bir hükümdar olarak anılmaktan ziyade adil olarak anılmayı yeğler. Sınırlı hayatlara sahip olan insanlar arasında dolaşan ve sınırsız bir hükümlanlık içinde kalacakları hissiyatıyla yaşayan muktedirler, kendilerinin ölümsüzlüklerini bu tür faziletler ile anılarak sağlamak isterler. Öte yandan sıradan bireyler dahi kendilerinin adil olduklarıyla ilgili kanaatlerin oluşmasından hoşnut olurlar. Bu bağlamda adalet olgusu ve fazileti, tarihte topluluklar ile başlayan eski bir geçmişe ait önemli bir meseledir. İlave olarak, adil olmayı emreden ve Kur’an’da geçen birçok ayetten birisi olarak Nahl Suresi 90. Ayet, en azından bu coğrafyada Cuma günleri camide namaz için toplanan Müslümanlar’a hutbede her hafta okunmaktadır. Müslümanlar için adil olmak, ilahi bir buyruğun vuku bulması manasına gelmektedir. O nedenle bu önemli olgu ve faziletin tarihsel ağırlığının ne kadar derinleşebileceğini belirlemek zor değildir. Ancak modern dönemde en azından metinlerdeki ağırlığından çok şey kaybederek nasıl araçsallaştırıldığı üzerinde durmak gerekir. Bu metinde bu araçsallaştırılma hali, bir güncel olay olan “adalet yürüyüşü”nün bıraktığı izler takip edilerek aranmaktadır. Bu haliyle modern dönem siyaset alanında *adaletin gücünü tesis eden değil gücünün adaletini inşa eden* bir zihniyet alanının oluştuğunu göstermek mümkündür.

Modern Türkiye'nin kurulmasına öncülük etmiş, dolayısıyla devletin kurucu iradesini temsil eden, dahası kuruluş metinlerini hazırlayıp ona belirli oranda ideolojik bir çerçeve oluşturan ve günümüz siyasi hayatında hala belirli oranda ağırlığı olan CHP ve liderinin öncülük ettiği Ankara'dan İstanbul'a düzenlenen *adalet yürüyüşü* bu konuya nasıl bir örneklik sunar? Modern dönem siyasi alanlar, öncelikle ideolojiler tarafından parselendiği için benzer değerlendirmeyi her yere uygulamak mümkündür, lakin söz konusu yürüyüş, yeni ve bariz bir örnektir. Ayrıca siyaset felsefesi ve ideoloji arasındaki farkın gösterilmesine de katkı sağlayabilecek yeterliliktedir. Modern dönemin içinde teşekkül etmiş olan ve oradan konuşarak ve eyleyerek bir ideolojik tutum geliştiren CHP'nin (ve aslında diğer bütün modern siyasi halka ve ideolojilerin) adalet talebi üzerinden adaletin araçsallaşmasını örneklemek meselenin anlaşılmasına katkısı bakımından önemlidir. Şimdi öncelikle bu olayı şu soruyu sorarak tahlil etmeye başlayabiliriz. “Adalet yürüyüşü” adı verilen eylemin temelde yukarıda oluşturulan çerçeveye göre sahip olduğu mana nedir?

Haziran 2017 tarihinde Türkiye’de adalet sistemine ve orada alınan birtakım (özellikle siyasi içerikli) kararlara eleştiri getirmek amacıyla CHP’nin öncülük ettiği “adalet” talepli yürüyüş, her şeyden önce bir “talep”ten çok, tıpkı modern kapitalizmin yaptığı gibi öncelikle bir şeyi “arz etmek” maksadına matuftur. Bu sebeple söz konusu “yürüyüş”ü, derin bir iç yolculuğun eşlik ettiği, tarihin başka zamanlarında icra edilmiş benzerlerinden ayıran çok temel bir farkı vardır. “Adalet” etiketli bu yürüyüş ile (örneğin) modern dönemlerde adeta birer varoluşsal ve siyasal buhranın simgesi haline gelen, İngiliz hükmü altında yaşayan Hindistan’ın kurucu lideri olan Hindu Gandhi ile Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ırkçılığa karşı mücadele yürüten Afro-Amerikan liderlerden biri olan Martin Luther King’in mücadeleleri ile nitelik bakımından değil de salt yürüyüş olması bakımından benzerlikler kurulabilir. Onların yürüyüşleri de modern dönemde oluşmuştur. Bu haliyle üzerlerinde siyasi alanda gelişen fikriyatın tesirlerini görmek mümkündür. Lakin onların yürüyüşleri tam bir varoluşsal mücadeleydi. Bunula “adalet yürüyüşü”nü kıyaslamanın faydası, Türkiye’deki yürüyüşe ait ideolojik zeminin sağladığı alışkanlığı daha sarıh bir şekilde ortaya çıkarmasına yapabileceği katkıdır. Zira maksat, benzermiş gibi görünen bu tür olaylar arasındaki ilişkileri değerlendirmek değildir.

CHP’nin yürüyüşüne dönülecek olursa; yukarıda özellikle “arz etmek” ifadesinin kullanılması, kapitalizmin en önemli araçlarından biri olan “arz-talep piyasaları”na dair alışkanlığı vurgulamak maksadıyladır. Buna göre kısaca izah etmek gerekirse; bu arz-talep ilişkisinde öncelik ‘arz’ındır, dolayısıyla talep inşa edilmelidir. Bu haliyle mesele (adalet talebi) varoluşsal bir sorun değil, bir *propaganda* yönteminin kampanyası olarak değerlendirilmesi sebebiyle toplumun büyük çoğunluğundan destek görememiştir. Bu durum aynı zamanda adaletin ideolojik kamplaşmaların bir aracı haline dönüştüğünün de göstergesidir. Zira yürüyüşün karşısında duran kitleler de ideolojik bir zeminde durmaktadır. Aksi takdirde, yürüyüşe destek vermeyen toplumun daha büyük bir kısmı, adaleti talep etmiyor gibi görünmektedir. Oysa, mesele adaletin bizzat kendisi ile ilgili değildir. Söz konusu adalet dahi olsa, yukarıda ifade edildiği üzere savunulan şey hakkında samimiyet testi önemsenir. Samimiyet özellikle siyasi alanda, uzun yıllar sonucunda edinilecek bir fazilettir. Kazanılması uzun zaman alır.

Dolayısıyla bir arz-talep piyasası görünümünde gelişen “yürüyüş”ün, esasında insanların neyi talep ettikleriyle doğrudan bir illiyet bağı yoktur ve daha çok kendi tasarımıyla ilgili şeyi (buna pekala ideoloji diyebiliriz) arz ederek, eylemin failinin kendi piyasa değerini artırma derdi taşımaktadır. Bunu gözlemek zor değildir. Yürüyüşün içinden geçip gittiği irili-ufaklı şehirlerde yapılan yorumlar bu durumu anlaşılabilir kılmaktadır. Sözelimi, Ankara’dan İzmit’e geçerken Gerede girişine kadar ulaşmış olan yürüyüş ekibini takip eden araçlar arasında otobüslerin, karavanın, acil hizmet araçlarının ve lüks otomobillerin ilk dikkati çeken unsurlar olduğunu ifade edebilirim. Güzergahta bulunan Kazan, Kızılcahamam ve Gerede gibi yerleşim birimlerinde yaşayanlar, hiç şüphesiz yürüyüşün -görünürde- temel vurgusunun “adalet” olduğunu fark etmektedirler. İnsanlar, bu yürüyüşün toplumun büyük bir kısmı üzerinde önemli bir tesirinin olmayacağını farkındadır. Peki bu tesir neden oluşmamaktadır? Bu sorunun cevabı metnin sonunda sorduğumuz sorulara verilecek

cevaplar ile de doğrudan ilgilidir. Talep edilen adalet ile adaletin kendisi arasında bir fay hattı oluşmuş ise, ortada artık derin ideolojik yarıkların olduğu ifade edilebilir. Buradaki mesele, adalet üzerinde durularak izah edilebilir. ‘Yürüyüş, ideal veya bir erdem olan bir amaç olan) adalet ile mi yoksa ideolojik (araçsal) adalet ile mi ilişkilidir?’ sorusunun cevabını adaletin izini sürerek bulmak gerekir.

Yukarıda adalet için hem “olgu” hem de “fazilet/erdem” ifadesi kullanılmıştır. Adalet ilkin bir “olgu”dur, bu yönüyle siyasi-hukuki bir mefhumdur ve hukuk-siyaset gibi bilim dalları için önemli bir bilimsel meseledir. Bunun yanında kendi kurumlarına sahip toplumsal ve siyasi bir vakıdır. Öte yandan bir “erdem”dir. Özellikle ve öncelikle Müslüman toplumlar ve onların hafızalarında ahlâkî ve her açıdan temel bir erdemdir. O sebeple İslâm düşünce geleneğinde bir “olgu” olmaktan ziyade bir “erdem”dir. Bu, olgu olmağının meşruiyetini erdemden almak demektir. Dahası bu yönüyle bir inanç meselesidir. O nedenle toplum bu yürüyüşün böyle bir ahlâkî talep maksadı gütmeyeceği kanaatinde. Böyle bir durumda geriye ideolojik zaviye kalmaktadır. İşte toplum (yanında-karşısında duran), genellikle meselenin bu boyutunun farkındadır. Zira geçmiş tecrübeleri, zaten söz konusu ideolojik çatışmaların en çetinin adalet kurumları üzerinden (zaman zaman kampanya ve propaganda eşliğinde) yürütüldüğünü onlara göstermektedir. O sebeple, “adalet” için katlanılan onca sıkıntıya eşlik eden konforlu destek kuvvetleri, meselenin bir ahlâkî mesele olmasından çok modern siyasi-hukuki bir mesele olduğu yönünde algılanılmasına yol açmaktadır. Zaten bu tür siyasi-hukuki bir eylem, kısa zaman içinde icra edilip terkedilir ve bir siyasi propagandaya da ancak böyle hazırlanılır. Ayrıca propaganda yapabilecek araçlara sahip olunmalıdır. Dolayısıyla söz konusu siyasi-hukuki boyutu aynı zamanda felsefi derinlikten uzak olarak ideolojik bir kampanya görüntüsü vermektedir. O sebeple bir “kampanya”dır ve arz edilmek istenen bir emtia (mamul madde-adaletsizliğin hakim olduğu inancı) gibi, pazarda en verimli ve gürültülü bir şekilde pazarlanmış ve artık kısa zamanda da geçmişte kalmıştır. Karşıtlarının da onun böyle görünmesini sağlamak amacıyla yürüttüğü karşı kampanya ise, sürecin aslında hangi zeminde geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Diğer yandan yürüyüşte taraf olanların modern batı (merkezli) epistemolojisinin içinden konuştuğu fark edilebilir. Burada bireysel hak ve özgürlüklere yönelik olarak oluşan talebin daha seküler bir dil ile vurgulandığını tespit etmek mümkündür. Seslendiği toplumsal zeminin farklılığı sebebiyle doğrudan ve yaygın bir şekilde karşılık bulması kolay görünmemektedir. Oysa ahlaki açıdan oldukça önemli görülen bir “fazilet/erdem” adına arşınlanan yolların, toplumun büyük bir kısmında (başta yürüyenlerde olmak üzere) varoluşsal bir sarsıntı yaşatması beklenebilirdi. Bunun için öncelikli şart ise “adalet”e dair varoluşsal bir buhranın yaşanıyor olmasının gerekliliğidir. Bunun için adalet sistemi on yıllardır imkan da sunmaktadır. Uzun zamandır adalete dair sorunlar hiç de azımsanmayacak kadar yaygınlık ve derinlik kazanmıştır. Ancak son dönemlerde yaşanan sorunların başında bugün bir terör hareketi olarak tanımlanan Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) gelmektedir. Bu örgütün uzun yıllar çalışması sonrasında adalet sistemi özellikle son dönemlerde daha da tartışılan sorun haline gelmiştir. O halde sorunun kaynağı varoluşsal olmaktan çok ideolojik çatışmalardır.

Adalet yürüyüşü özünde, fetuşi (FETÖ’cülüğün ideolojik yapısı ve fikriyatına verdiğim isimdir) örgütlenmenin adalet sisteminde bizatihi oluşturduğu sorunların çözümü için atılan adımların tezahürlerine yönelik bir yürüyüştür. Tarihsel seyrine bakıldığında birbirleriyle ideolojik kan davası olduğu varsayılan iki hareketten birisi, diğerinin oluşturduğu ortamdan –ve onun neticelerinden- olumsuz bir şekilde etkilenmesine rağmen her türlü bilgi-kanaat kaynağı olarak onu kullanması da *sürecin* (ve yürüyüşün) *samimiyeti* ile ilgili olarak önemli sorunlar oluşturma imkanına sahiptir. Diğer taraftan yürüyüş, eğer yoğunlukla ideolojik bir zeminde teşekkül etmemiş olsaydı, başta adalet mefkuresi olmak üzere fikir hayatı için müktesebata önemli katkılar sağlayabilecek derinlikler taşıması söz konusu olabilirdi. Yürüyüşün temelde ideolojik bir adalet peşinde olduğu kanaati siyasal toplum tarafından öngörülmüş (hatta kabul edilmiş) görünmektedir. Öyle ki adalet, modern siyasi alanda genellikle olduğu gibi siyasi ideolojiler için araçsallaştırılmakta ve kullanışlı bir aparat olarak temayüz etmektedir.

Peki esasta *adalet* dair temel mesele nedir? Ayrıca bu yürüyüş adalet açısından ne ifade etmektedir? Adaletin neresindedir? Bu iki buçuk soru üzerinden birbirinden beslenen ancak ilkinin (adalet nazariyesinin) diğerini (güncel olanı) gereksizleştirmedigi; ikincisinin de ilkinin tamamen boğmadığı bir değerlendirme yapmak mümkündür. Öyle ki buradaki adalet talebi, siyaset felsefesi geleneğinin değerlendirdiği bir adalet midir yoksa siyasi ideolojik yükler ile şekillendirilmiş ve ideolojik heyecanlara kapılmış ve bu yönüyle önü-arkası-sağı-solu kapalı bir adalet talebi midir? Yukarıdaki genel izahat, bu sorulara cevap olabilecek bir tasvir olarak değerlendirilebilir ancak mesele genişletilip adalet, öncelikle siyaset ile ilişkisi bağlamında ele alındığında bu değerlendirmeye siyaset felsefesi ve siyasal ideoloji gibi iki farklı ve üst çerçeve rehberlik etmelidir.

4. Adalet Nedir?

Buraya kadar işlenen konunun bazı başlıklarında yer yer *adalet* hakkında tasvirler yapılmıştır. Siyaset felsefesi ve ideoloji ile ilişkisi ve *yürüyüşün* çerçevesi bakımından bunu yapmak önemlidir. Fakat yürüyüş için önemli olan bu ideal, olgu ve fazilet için genel bir çerçeve oluşturarak *yürüyüşün* bütün bu başlıklar açısından yerini tespiti etmek ve değerlendirmek önemlidir. O sebeple en azından metinlerde geçtiği haliyle adaletin ne olduğu üzerinde durulmalıdır.

Tarih boyunca siyaset, devlet ve toplum üzerine yazmış olan birçok filozof, mütefekkir için *adalet*, en önemli siyasî-hukukî, ancak özellikle Müslüman mütefekkirler için en başta ahlâkî mefhumlardan biri olmuştur. Mesela Platon/Eflatun, *Devlet* adlı eserinde ideal toplum ve siyasi düzen metinlerinin merkezinde *adaleti* esas alır. Farklı düşünmeyen öğrencisi Aristoteles, bu konuda Müslüman alimlerin de etkilendiği bir filozoftur. Onun *Nikomakos'a Etik* adlı eserinde adaletle dair şu vurgusu, meselenin önemini gösterir niteliktedir: “Herkes insanların, adil olanı yapan insanlar olmalarını, adil eylemlerde bulunmalarını ve haklı şeyler istemelerini sağlayan huya ‘adalet’; aynı şekilde insanları haksızlık yapmaya ve haksız şeyler istemeye götüren huya da ‘adaletsizlik’ demek istiyor.” (Aristoteles, 1998: 88-89, V. Kitap). Yine o, *Politika* adlı eserinde de siyasi-hukuki bir olgu olarak adaletin, toplum ve devletin temeli olduğunu, devletin amacı ve onun egemen unsurları olduğu konusunu işler (Aristoteles, 1993). Müslüman alimler açısından yine siyasi ve hukuki bir olgu olmak ile birlikte temelde ahlâkî açıdan kurucu bir fazilettir. Dolayısıyla hem siyaset hem de ahlâk felsefeleri bakımından önemlidir.

Öyle ki her şey adalet ile kaimdir ve anlamlıdır. Bu bağlamda adaletin hem siyaset felsefesi hem de ahlâk felsefesi geleneğinde ana ve kurucu bir fazilet olarak önemli bir müktesebatın oluşmasına yol açtığı görülmektedir. Bu o kadar önemli ve merkezi bir yer tutar ki, yukarıda belirtildiği üzere camilerde dahi her Cuma hutbesinde adaletin Allah tarafından emredildiğini anlatan Ayet-i Kerime okunur. O kadar masum ve saf bir değerdir ki bu, söz konusu aynı ayetin içinde bir şeyin karşılık beklenilmeden verilmesi, yakınların gözetilmesi, iyiliğin emredilip kötülüğün yasaklanmasıyla birlikte zikredilir. Toplumsallığın, hem siyasi-hukuki temel bir olgu (adalet) ile kurulmasını emreder hem de onun sağlıklı bir şekilde işleyebilmesini sağlayacak “iyi niyet” ortamının tesis edilmesinin icaplarını yapmaya davet eder.

Burada Müslüman filozoflara genel hatlarıyla birkaç örnek vermek gerekirse, İbn Miskeveyh (940-1030)’in *Tehzibu’l Ahlak’ı*, Nasîruddin Tûsî (1201-1274)’nin *Ahlâk-ı Nasîrî’si*, Kınalızâde Ali Efendi (1516-1571)’nin *Ahlâk-ı Alâî’sine* kadar birçok yerde bu ilke, öncelikle ahlaki bir fazilettir, siyasi-hukuki bir mesele olarak da söz konusu gelenekte mülkün temeli olarak görülmüştür. Mesela İbn Miskeveyh’e (ve diğerlerine) göre dört temel fazilet vardır: Hikmet, iffet ve cesaret yanında bunların birbirleriyle uyum içinde olmasını sağlayan kurucu fazilet olarak adalet öne çıkar (İbn Miskeveyh, 2013: 34, 39-41). Aynı vurguların Gâzâlî (1055-1111) tarafından da yapıldığını görmek mümkündür (Gazzâlî, 1985: III, 47). Kınalızâde de durum farklı değildir. Bu mütefekkirler üzerinde Platon ve Aristoteles tesirini görmek mümkündür. Ancak bu tesir ile birlikte mesele artık bir inanç halkasının da konusudur. Zira Kur’an ve Hz. Muhammed (as) bu konuda Müslüman siyasi-hukuki-içtimai tecrübesini yönlendiren ana kaynaklar olmak ile birlikte mütefekkirler de bundan tamamen

bağımsız düşünmezler. O sebeple adalet olgusu artık daha merkezi bir konumdadır ve bir inanç konusudur. Adalet böylece Müslüman tecrübesinde mülkün temeli noktasına gelmiştir. Bunlar ile vurgulanılmak istenen şey, adaletin kadim bir fazilet olduğu ve özellikle Müslüman tefekkür ve siyasi tecrübe geleneğinde çok önemli bir ağırlığa sahip olduğudur (Hadduri, 1991. Kınalızâde, tarihsiz: 93-95, 111-123). Müslümanların ikinci halifesi Hz. Ömer’in adaletiyle meşhur olması (kaldı ki Hz. Ömer ne Platon ne de Aristoteles’in fikriyatını bilmekteydi), bir Osmanlı Sultanı olan Süleyman’ın Kanunî lakabını alması, sürekli olarak bu hassasiyetin önemini göstermektedir. Diğer taraftan adaletin değerlendirildiği eserlerin öncelikle ve özellikle ahlâka dair yapıtlar olduğu akılda tutulmalıdır. Zira ahlâk, modern dönemin tasnifçi ve indirgemeci zihniyet dünyasının aksine, Müslüman toplumlarda hayatın bütünü (doğumdan ölüme) hemen her zemin ve zamanda kuşatan bir mesele olarak kabul görür.

O halde adalet, insanlığın ortak ve kıymetli temel siyasi-hukuki bir olgusu iken, Müslüman tefekkür (nazariyat) tarihi açısından aynı zamanda ahlâkî bir fazilet olmak ile birlikte adaletin uygulanması bakımından da çok güçlü çağrılara ve teşviklere sahiptir, demek mümkündür. Elimizdeki en eski metinlerde adaletin merkezi değerinin gösterildiğini tespit etmek mümkündür. Sözgelimi Platon’dan (zira onun özellikle siyasi metinlerinde) ziyade Aristoteles bu meseleyi ahlâk felsefesi kitabında derinleştirir (Aristoteles, 1998: V. Kitap). Ancak mesele felsefî bir konu olmanın ötesine geçememiştir. Zira mesela fikriyatının taşıyıcısı olarak görülen ve kendisinin bir öğrencisi olan (Büyük) İskender’in uygulamalarında adalet vurgusu öne çıkmış görünmemektedir. Öyle ki ‘İskender ne ile daha çok meşhur görünmektedir?’ sorusuna *adalet* cevabı vermek güçtür. O sebeple Aristoteles ve geleneğinde adalet meselesi daha çok felsefî bir mesele olarak görülürken Müslüman toplumlar için aynı zamanda dinî bir zarurettir. Bu sebeple oradaki ahlâkî derinliğe, adaleti ile öne çıkmış siyasî liderler katkı sağlamış ve sonraki kuşaklar için önemli bir miyar da olmuşlardır. Zira ahlâk; eylem talep eder, iyi niyet ve samimiyeti şart koşar. Elbette burada zikredilen ahlâk, ne Alman ödev (iyi niyetçi görünse de) ahlâkıdır, ne İngiliz (hazza dayanan) yararcı ahlâktır ne de Amerikan pragmatist (faydacı) ahlâk türüdür. Burada felsefî tartışması İbn Miskeveyh ile başlayan ve Ahmet Hamdi Akseki’ye kadar uzanan ve özü itibarıyla her daim aynı kalan ‘sorumluluk ahlâkı’ kastedilmektedir.

Adalet, Müslümanların siyasî uygulamalar bakımından tarihe mal ettiği en önemli fazilettir. Ancak uygulamada zaman zaman bunun tam olarak hakkının verildiğini iddia etmek, aşırı iyimserlik ile maluldür. Fakat, bütün uygulamalar için temel ölçüt (miyar), adalettir. Bunun manası, Müslüman toplumlar için mefhumun temel bir ahlâkî ve tabii ki siyasi-hukuki bir fazilet-olgu olduğudur. Temel hak ve özgürlükler, eşitlik vs. gibi modern Avrupa’nın yeni tanıştığı hakların siyasî-hukukî metinlere girmezden evvel ve belki de tek başına adalet, Müslüman toplumların hakimiyet kurduğu tarih ve topraklarda öne çıkan önemli bir fazilettir. Meşhur siyasetçilerden hemen hepsi, toplumsal dimağlarda özgürlükçü değil adil olup olmadığı ile belirginleşir. Adaletin Müslüman toplumlardaki ağırlığını göstermesi bakımından şu ifadeler oldukça izah edicidir. Adalet burada 4 temel sütun üzerine oturtulan ve kaynağını tamamen Kur’an’dan alan bir fazilettir. Bu sütunlar, Said İbn Cubeyr’in, Halife Abdulmelik (öl. h. 85/m. 705)’in adalet kelimesinin manasını sormasıyla halifeye yazdığı mektupta özetlenmiş gibidir. Buna göre;

“Adl dört kısımdır: Öncelikle taşıdığı mana, Allah emrine (Nisa, 58: «İnsanlar arasında hükmettiğinizde, adalet ile hükmedeceksiniz») uygun olarak, karar vermede adalet; yani insaf demektir. İkinci mana, yine Allah emrine (En’am, 152: «Konuştuğunuzda ölçüyü aşmayın») uygun olarak kelimada adalet olunmasıdır. Adaletin üçüncü bir manası Bakara Suresi’nin 123. Ayetinde karşımıza çıkmaktadır, ki bu Allah emrine uygun olarak salahın, felahın (kurtuluş ve arınmanın) esbabına tevessül olunmasında adalettir (doğru davranışa yöneliş); «Hiç bir canın diğer bir cana faydasının erişmeyeceği, kimseden kefaletin kabul edilmeyeceği ve hiç bir şefaatin kimseyi kurtaramayacağı bir günden sakının!» Adaletin dördüncü manası ise Allah’a eş koşmaktan kaçınmaktır: «Ne var ki kafirler, O’na eş koşarlar» (En’am 1). (Aktaran, Hadduri, 1991: 24).

Görüldüğü üzere oldukça erken bir dönemde adalet kavramı ve mefkuresi, temellerini öncelikle Kutsal Kitap ile atmaya başlamıştı. Hal böyle iken, adalet kavramı ve fikrinin yaygın bir kabul görmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla adalet, siyasi-hukuki-ahlaki-içtimai ve inanç boyutları olan oldukça yaygın bir mesele olarak Müslümanların hayatının her alanında karşılığı aranan bir mihenklerdir. Buna alışıarak şekillenen siyasi ve içtimai tecrübeler, artık burada oluşan miyar ile takip edilirler. Bu durum, adalet ile ilgili herhangi bir talebin ve mücadelenin samimiyetini de test edebilecek tarihsel bir tecrübeye dönüşmüştür, demek mümkündür. Adalet mefhumunun öncelikle ahlaki bir zemine oturmasında bu durumun önemi büyüktür. “Adalet yürüyüşü”nün içinde veya karşısında olanların tamamının, bu doğrultuda şekillenmiş bir iklimin oluşturduğu geleneğin taşıyıcısı olduklarını tespit etmek gerekir. Buna rağmen (modern) felsefi zeminde -özellikle günümüzde- oluşan çerçevesi ise karmaşık bir süreci anlatmaktadır.

Yeryüzünde -özellikle günümüzde- siyasi, hukuki ve ahlâkî olgu ve fazilet olarak dolaşımda olan mihver kavramların büyük bir kısmı, modernite tezgahından geçerek günümüze ulaşmıştır. Bu tür kavramların büyük bir kısmının vaftiz babası, batı Avrupa’dır. Özellikle 18. yy. Aydınlanma (tezhahı) bu bağlamda önemli bir zemin oluşturur. Bazılarını daha önce yapmış olduğum çalışmalar ile gösterdiğim (ilk dördü) şu kavramları buna örnek vermek mümkündür: Medeniyet (civilty), kültür (culture), birey (individual), imparatorluk (empire), hürriyet (freedom), eşitlik (equality) ve adalet (justice) gibi kavramlar, önemli oranda söz konusu tecrübenin yükünü almış ve günümüze ulaşmıştır. Yukarıda her ne kadar camilerde okunan Kur’an ayetinden bahsedilmiş olsa da kavrama dair günümüzde -hiç olmaz ise akademide- bilimsel çalışmalar ve tartışmaların önemli bir kısmı öncelikle sözü edilen batı müktesebatına ait olarak görünüyor. Modern dönem en azından siyasi alanda ideolojilerin hükmü altında ve adeta bir oyun alanı olarak tezahür eder. O sebeple adalet gibi birçok kavram bundan yeterince nasibini almıştır. “Adalet yürüyüşü” yukarıdaki vurguda ifade edildiği gibi farklı bir geleneğe yaslansa da bu yönüyle modern ideolojilerin gölgesi altında gerçekleşmiştir. Bu gölgeli alanı inşa eden çerçeve ise belirtildiği üzere Avrupa’dır.

Avrupa’nın kavram ve olgu üzerine yürüttüğü yaklaşık 300 yıllık tartışmaya bakıldığında sanki yoğun ideolojik (bu bağlamda özellikle son 150 yılı kastediyorum) anlam deposuna sahip, adeta binbir görünümlü bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela Marx-Engels’e göre adalet, kapitalist düzenin bir maskesidir. J. S. Mill ise adaleti, yararcılık anlayışı bakımından önemser. Adalet duygusu üzerinden bu meseleyi tartışır. ABD’li düşünür Rawls, liberal ideolojinin düşünürüdür ve adaleti de siyasi-hukuki olgu bakımından herkesin eşit haklara sahip olması olarak değerlendirir. Bunun yanında diğer temel ilkesi de ona göre adaletin diğer manasıdır. Buna göre toplumdaki sosyal ve iktisadi eşitsizlikleri herkesin faydasına olacak şekilde bertaraf etmek, adaletin diğer manasına işaret eder (Güriz, 2001). Bu örnekleri bu doğrultuda çoğaltmak mümkündür, lakin şu durum tespit edilmelidir: Modern dönem (özellikle ikinci yarısından itibaren) açık bir şekilde ideolojilerin, bu tür siyasi-hukuki (hatta iktisadi, toplumsal, ahlaki, tarihsel vs.) mefhumları, kendi temel varsayımlarıyla uyumlu olacak şekilde yeniden şekillendirmektedir. Batı müktesebat veya formasyon (form/ation, forma mentis) ile eğitim alan neredeyse batı dışı bütün toplumların bu sürecin tesirlerinden uzak kalabildiğini ifade etmek mümkün değildir. Peki siyaset felsefesi açısından adalet nasıl tasvir edilmektedir ve oradaki yeri nedir?

Siyaset felsefesi terkindeki siyaset kavramı işlevselliği, felsefe ise konuyu ele alış tarzını gösterir. Ele alış tarzı, hem köklere gitmeyi icbar eder hem de evrensel olmayı amaç edinmeye zorlar. Adalet mefhumunun tarihsel tecrübeleri ile onun metinlerde nasıl işlendiği, hangi temellere yaslandığının belirlenmesi bu bağlamda önemlidir. Yukarıda çerçevesi sunulduğu üzere tarih boyunca siyaset (ve ahlak) felsefesi alanında yazmış olan mütefekkirlerin önemli bir kısmı, adalet üzerine de yazmışlardır. Diğer taraftan, eski dünyanın felsefi alışkanlıkları içinde kalarak düşünen mütefekkirler, herhangi bir topluluk veya topluma bağlı olarak şekillenen adalete dair yazmış değillerdir. Onlar doğrudan adaletin sahip olduğu öz manayı (kendi olmaklığını, amaçlılığını) açığa çıkarma derdindedirler. Adalet bir şeye araç kılınarak değil bizzat kendisi bir amaç olarak kıymetlidir. Bu

durum elbette yalnızca tefekkürün başardığı bir şey değildir. Öyle ki adalet yıldızının parladığı tarihsel mekanlar ve zamanlar da vardır. Bunlar, adaletin kurucu fazilet olduğu tecrübelerde ortaya çıkmıştır. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet 1453'te İstanbul'u fethettiğinde İstanbul'da kurduğu düzen ile 1492'deki İspanyol Ferdinand ile Isabelle'in engizisyonları ve Akdeniz'de kaderlerine terkedilen Katoliklerin dışındakilerin başına gelenler, adalet olgusunun hangi dimağ ve tecrübelerde daha fazla tecessüm ettiğinin iyi örnekleridir. Her ikisi de aynı dönemlerde farklı siyasi birliklerin elde ettikleri askeri ve siyasi başarı sonrası yaşanan tecrübelerdir. Diğer taraftan buna benzer tarihi tecrübeleri, her daim güç ilişkileri bağlamında değerlendirip her birinin farklı tonlarda birbirine benzediğini iddia eden kişinin zihninde, modern aklın inşa olduğu epistemolojinin tesirini görmek mümkün olmaktadır. Oysa yukarıdaki iki örneğin aralarında ciddi nitelik farkları vardır.

Geleneksel olarak zikredilen adalet ile günümüzdeki “arz edilen” (talepmiş gibi görünen) adalet anlayışları arasında ne tür farklılıklar vardır? İçinde samimiyetin, ahlâkın ve felsefi kaygının olmadığı talep, ancak kördür ve söz konusu talep, başka bir şey satın alınmak için arz edilmek maksadını güder. Peki, soruya nasıl cevap verilebilir?

Hatırlanacağı üzere yukarıda felsefede “bilgi” ile “zan” ayrımını Platon üzerinden kısaca değerlendirmiştim. Buna göre adalet üzerine düşünen bir mütefekkir veya yürüyüşçü, eğer siyasi-hukuki bir adaletten bahsediyor ve onu arıyor ise, öncelikle zanlardan, ithamlardan, delilsiz iddialardan kaçınıp kaçınmaması onun samimiyetiyle ilgili olarak önemli veriler sunar. Doğrudan ve kesin bilgi (mantık, ve olgusal doğru) üzerine oturan “adalet” her daim “bir olması gereken”dir. Adalet üzerine yazılan bir eserin felsefi bir niteliği haiz olması, bu temel zemine yaslanarak mümkün olur. Siyaset felsefesinin bu tür bir meselesi ile uğraşan bir zihne “bir olması gereken” rehberlik eder. Adalet bu “bir olması gereken”ler arasında kurucu, çoğu kez kuşatıcı ve en öne çıkan bir fazilettir. Adalet üzerine düşünen veya konuşan kişi, güncel olgu ve olaylara bağlı kalmadan adaletin doğası üzerine geliştirmiş olduğu fikre sadık kalarak düşünürse, bu konuşmanın felsefi bir derinliği ve değeri olabilir. Kişinin felsefi derinliği olan bir adalet fikri var ise, güncel olgu ve olayları bu fikrin doğrultusunda değerlendirebilir. Zira onun zihninde “bir olması gereken” ideal bir fikir vardır, olay ve olguları her daim ona göre yorumlar ve değerlendirir. Bu ideal, ideolojilerin yaptığı gibi belirli bir mahallenin ideali değildir. Platon, Aristo, Farabi ve yukarıda adı geçen bütün kadim filozoflar, temelde bunu yapmışlardır. Onlar, yaşadıkları zaman ve zeminlerin farklı mücadeleleri ve çağrıları olmasına rağmen eserlerinden görülebildiği kadarıyla, adalet fikrine ve onun etrafında şekillenmiş olan düşünce geleneğine sadakatle bağlı kalarak, sözü edilen felsefi tutum ve tavra sadık kalmışlardır. Bugün bu çerçevede felsefi bir tanım yapılabiliriyorsa, onların bu temel yaklaşımlarının öğreticiliği sebebiyledir. Bu gelenekte siyaset felsefesi alanında adalet mefhumu ve mefkuresine ahlâkın rehberlik ettiğini hatırlamak gerekir. O sebeple, Müslüman tefekkür (nazariyat) ve tecrübi (amelî) geleneği açısından adalet, her şeyden önce ahlâkî bir meseledir (Kınalızâde, tarihsiz). Ahlâkî bir mesele olması, en çok da onun hakkında konuşandan tam bir samimiyet ve ciddiyet istediği anlamına gelir. Müslümanların düzen kurduğu zaman ve mekanlarda bunun en önemli göstergesi, geçmişten o ana kadar ortaya koyulan eylemlerdir. İnsanlar, genellikle daha önceden atılan adımlar ve konuşmalar ile adalet savunucusunu test ederler. Bu bağlamda toplumsal hafıza, önemli bir samimiyet test alanıdır. O hafızanın beslediği “ele verir talkını kendi yer salkımı” gibi çokça atasözü ve deyim olduğunu hatırlamak gerekir.

Söz konusu gelenekte, ahlâkî zaafı olan bir fikrin veya eylemin adalet üzerine yazması, konuşması veya yürümesi, ideolojik olarak istikrar sağlasa da yürüyenlere ideolojik alan dışında pek itibar kazandırmaz. Öyleyse yukarıda bahsi geçtiği üzere zanlar, ithamlar, ispatlanmamış bilgilerin üzerine inşa olmuş bir “adalet vurgusu ve talebi” (aslında arzı) veya “inancı,” bambaşka bir şeye işaret eder. İdeolojilerin parsellediği siyasal alanda ve onun bütün paydaşlarında bundan farklı bir ortam gözlemlemek zordur. Bu durum, yalnızca yürüyüş ile sınırlandırılabilir bir konu da değildir. O sebeple yürüyüşte ortaya çıkan bir adalet talebi (aslında arzı), adalet görünümlü başka bir amaca hizmet ettiği kanaatlerini kuvvetlendirebilmektedir. Yürüyüş, hiç şüphesiz tek başına kıymetli bir

eylem olarak görülebilir, ancak siyaset ve ahlâk felsefeleri açısından geride çok kıymetli bir tartışma alanı bıraktığı söylenemez. Sonuçta dünya üzerindeki bütün siyasi ortam, modern dönemin ikinci yarısında iyice belirginleşen ve yaygınlaşan *endüstriyel siyaset* ortamının arzları ile şekillenmektedir. Türkiye’deki siyasi ortamın bundan tamamen bağımsız olması mümkün değildir. Bu ortamda ortaya çıkan ideolojik kamplaşmaların varlığı aşikardır. “Adalet Yürüyüşü”, tam da böyle bir ortamın sonucudur. Siyaset ve ahlak felsefesinden daha çok ideolojilerin gölgesinde gerçekleşmiş bir yürüyüşür, tespitini yapmak gerekir.

Siyaset ve ahlâk felsefecilerinin yüzyıllar boyunca önemsedığı ve sistemlerin merkezine koydukları adalet ağacının gölgesinde yapılan yürüyüşün, adaletin ilkesinin sahip olduğu yüksek manadan ziyade başka bir zeminde değerlendirilmesinin gerekliliği, yaşanılmakta olan sürecin mana ve mahiyetiyle doğrudan ilgili olması hasebiyle önemlidir. O halde, bu yürüyüş iki temel zemine (felsefî ve ahlâkî) oturmuyorsa, hangi zeminde gerçekleşmiştir? sorusunun cevabı yer yer verilmiş olsa da şimdi daha ayrıntılı olarak irdelenmelidir.

5. İdeoloji ve Adalet’in Gölgesinde Yapılan “Adalet Yürüyüşü”

Modern dönemde yaşayan (özellikle eğitilmiş olan) insanlar, batıya ait tecrübelerle yaslanan çelişkileri, kavgaları, değerleri kendileri ile birlikte adeta bütün dünyanın (hatta zamanla batı dışı toplumlarda kendi gelenekleriymiş gibi algılanılan) tecrübeleri ve meseleleri gibi kabul ederler. Bunların, bilim (öncelikle insan ve toplum bilimlerini kastetmekteyim) hüviyetiyle ocaklara, köylere, mahallelere, tüketimden üretim alışkanlıklarına, ahlâkî görünümünden siyasi fikriyata hemen her şeye tesir ettiği rahatlıkla görülebilir. Bu tesirlerin arasında “siyasî ideolojiler” en belirgin olanıdır. Bu arada bütün ideolojilerin formasyonunun Avrupa çıkışlı olduğu tespit edilmelidir. Bunun manası, ideolojilerin bir toplumsal, siyasal ve tarihsel tecrübesi var ise, bütün ideolojiler öncelikle ve aslında Avrupalı tecrübeye yaslandığı ve öncelikle orada okunup-dokunduğu anlamını taşır.

Burada siyasi ideolojilerin tarihsel geçmişi ve toplumsal yaygınlığından ziyade neye yaslandıklarını, nasıl ortaya çıktıklarını değerlendirmek yeterlidir. Yukarıda ifade edilen soyut çerçeve burada “adalet yürüyüşü” ile doğrudan ilişkisini tesis etmek maksadına matufen tekrar hatırlanacak olursa, siyasi ideolojiler hemen her şeyden beslenmektedir. Efsanelerden, ithamlardan, varsayımlardan, zanlardan vs.lerden beslendiği gibi bilimden, dinden, ahlaktan, tarihten de beslenebilirler. Bu bağlamda bütün siyasal düşünceler, siyasal ideolojilerin temel yatağıdır. Bunun gibi siyaset felsefesi de siyasal düşüncenin bir parçasıdır ancak yukarıda izah edildiği gibi, onun temelleri her şeyden önce akılcı bir zemine oturmak zorundadır. Ona güncel olay ve olgulardan bağımsız olarak şekillendirilmiş olan “bir olması gereken” rehberlik eder. İdeoloji de siyasal düşüncenin bir uzvudur, ancak onun beslendiği kaynağın yelpazesi çok geniştir ve olay ve olguların içinden konuşur, yazar ve eyler. Duyu(m)lardan beslendiği gibi akıldan da beslenir. Bu yönüyle moderndir. Bunu biraz daha genişletmek gerekir, ki adalet talebi ile yapılan yürüyüşün nereye oturduğu daha netleşsinsin.

İdeoloji, belirttiğimiz gibi siyaset felsefesi gibi “bir olması gereken” peşindedir. Bununla birlikte tek bir ideoloji yoktur. Mesela her birinin bir adalet tanımı ve talebi olabilir. Ancak siyaset felsefesi ile onların aralarında çok temel bir fark bulunur. Siyaset felsefesi, “olmakta olana” aldırmandan “olması gerekeni” vaz eder. Oysa *siyasal ideoloji*, olmakta olanın içinden olması gerekene bakar ve öncelikle olmakta olan içinde taraftır. Bu bağlamda *eli sopalıdır*. Elinin sopalı olması, bir mahallesi olduğu manasına gelir. Daha açık bir ifadeyle, ideolog eline fırsat geçmesi için her şeyi mubah görür ve bu fırsatı yakaladığında sözgelimi adalet sisteminde kendi ideolojik kadrolaşmasını meşru görür. Dahası ideoloji, ait olduğu mahallenin doğruları için bağırır, çağırır.

Diğer taraftan siyasal ideolojiler genellikle muhalefette iken yeryüzünde adeta cennet vadeder. Siyasi birer cemaattirler, inananları vardır ve daha da fazla çoğalmaya eğilimlidirler. Mevcut durumdan şikayet etmek, onu kötülüğün abidesi olarak betimlemek, siyaset felsefesinden ziyade ideolojinin işidir. İdeolojilerin vadettiği cennet, ifade edildiği gibi yeryüzü cennetidir. Bu cennet

vaadinin öncüleri ve “şehit”leri vardır. Bunlar yarı kutsal varlıklar haline dönüştürülebilirler (modern siyasal dönem adeta ideolojik ikonların, simgelerin, fetişlerin mezarlığı gibidir). Oysa siyaset felsefesinin buna benzer bir meselesi yoktur ve hakikati(ni) belirli bir zeminin (topluluğun/cemaatin/cemiyetin, paradigmanın) yargılarına inhisar ederek düşünme ve bunun için hakimiyet mücadelesi yapma eğilimi de çabası da yoktur. Sonuçta ideolojiler modern dönemin siyasi düşünce biçim ve teklif türlerindendir. Buna göre yukarıda adı geçen kadim filozoflar, aynı zamanda siyaset filozofları iken, modern Avrupalılar ise daha çok ideolog gibidirler.

Modern dönemin öne çıkan vasıflarından birisi, bütün ideolojileriyle birlikte “pazar ekonomisi toplumu”nun inşasına yapmış olduğu katkıdır. Onun temel işlevselliği ise arz-talep piyasaları olarak tecessüm etmesindedir (Kesgin, 2016). Bu dönemde bir ürünün ortaya çıkış sürecinde olduğu gibi “siyasi bir fikir/ide-oloji” önce bir ocaktan çıkartılır ve orada pişirilir. Ayrıca o ocağın bir mahallesi vardır. Ateşi harlayan o mahallenin kendisidir. Oradan da pazarlama tekniklerini kullanarak o ideolojinin arzı söz konusudur. Dolayısıyla bir mahallenin kendi harladığı, pişirdiği ve ürettiği bir mamul madde veya (siyasileşmiş) fikriyat, artık mahallenin iddialarını, taleplerini, inançlarını, ahlâkını, alışkanlıklarını taşımak zorundadır. Arz edilen bu yeni ve öznel şeyin kabul görmesi ve piyasa yapması için artık mesele, kullanılan pazarlama tekniklerine kalmıştır. Bunun için kampanya yapılabilir, propaganda yürütülebilir. İşte bu durum ideolojik bir tutum ve davranış olarak görülebilir. Adalet yürüyüşü bu zemin üzerinde değerlendirildiğinde, burada ortaya çıkan adalet talebinin, aslında bir ideoloji arzının ihracına yönelik olduğu tespiti yapılabilir. Fakat bu arz tutkusunun daha sorunsuz ve evrensel görünebilmesi için evrensel bir fazilet olan şeye yönelen bir talep (adalet talebi) olarak tecelli etmesi gerekir. Sonuçta ideoloji bir mahallenin önyargılarını, niyetlerini, inançlarını, değerlerini yansıtır. Hal böyle iken bu arzın, evrensel bir niteliğe sahip olabilmesi bir yana evrenseli de kendi güncelliğinde (gürültüsü ve hengamesinde) hapsettiğini ve onu dahi araçsallaştırdığını tespit etmek mümkündür. Bu bağlamda adalet talebi, zaman ve zemine bağlı kalmadan kuşatıcı bir evrensellik içermesi ve talep edenin yalnızca kendi mahallesi için değil bütün mahalleleri kuşatacak felsefi ve ahlâkî bir meşruiyet şeklinde gerçekleşmesi gerekirken, Batı merkezli hükmün geçerli olduğu modern dönemlerde durum bunun aksi yönünde cereyan etmiştir. Artık adaletin felsefi ve ahlaki (hatta dini) ağırlığından ziyade ideolojik bir “değeri” vardır.

Yukarıda da ifade ettiğim üzere modern öncesi veya onun kurduğu dünyaya henüz yabancı olan zamanların hükümdarı olan Fatih’in, İstanbul’u fethi sonrası ortaya çıkan toplumsal yaşamdaki manzara adeta evrensel, felsefi ve ahlâkî olan adaletin tezahürü gibidir. Bütün mahalleler (Ermeniler, Rumlar, Müslümanlar vs.) kendi olabilmis ve en önemlisi kendi kalabilmislerdir. Bu durum Balkanlar, Kafkasya, Kuzey Afrikalar ve Arap topraklarında da bu şekilde tebarüz etmiştir. Osmanlı tecrübesinin devam ettiği modern dönemlerde Hindistan’dan Azteklerin Meksikası’na, İnkaların Güney Amerika’sından Apaçi-Çeroki-Nez Perce’lerin Kuzey Amerika’sına, Afrikalardan Uzak Asyalara kadar dünyanın dört bir yanında sömürgecilerin ve soykırımcıların adaleti işliyordu (Kesgin, 2011). Mesela toprakları işgal altına alınmış olan Trablusgarplıların öncülerinin yetiştiği Senûsî hareketinin en önemli kahramanlarından biri olan Ömer Muhtar için kurulan İtalyan adalet mahkemesi de ona isyancı damgası vurarak onu idam ediyordu. Onlar ve onlar gibi olanların ideolojik ve ancak kendi mahalleleri için doğruları olan değerleri vardı. Oysa, adalet sistemleri aracılığıyla adalet dağıtarak idam ettikleri insanların topraklarını işgal etmiş güçler olarak oradaydılar. Tıpkı ABD’nin günümüz Irak’ında Saddam Hüseyin için yaptıkları gibi. Adalet (özgürlük, demokrasi vs.) dağıtmak için geldiğini iddia eden ABD’nin bölgeyi ne hale dönüştürdüğünü bugün daha teferruatlı görmek mümkündür (Kesgin, 2011). Adalet bu yeni tecrübeler ve elbette ideolojiler ile birlikte çağdaşlaşıyordu. Öyleyse adalet çatısı altında gölgelenen bu makalenin örneği olan “adalet yürüyüşü”nün buradaki konumu nedir?

Güncel olan bu durumu kendi tarihsel şahitliği ile şu şekilde tasvir etmek mümkündür: Türkiye’de devletin unsurlarından birisi de adalet bakanlığıdır. Hak/hukuk dağıtan veya bunların yargılanma süreç ve bürokrasisini organize eden bakanlıkların adı adalet ile tesmiye olunur. Söz

konusu bakanlık, önemli bir geleneğin üzerine oturur. Ancak siyasal olaylara karşı oldukça çekişmeli ve netameli bir sicili olduğu da muhakkaktır. Devletten talebi olanın değil bizzat devlet (güç) talebi olanın ilk olarak elde etmeyi istediği birkaç kurumdan birisidir. Dolayısıyla bunun manası bakanlığın ideolojilerin ilgisine mazhar olduğudur. Yakın tarihte buna çokça örnek bulmak mümkündür. Bunların arasında en bariz örnek Sosyal Demokrat ve Halkçı Partili (bugünkü CHP’li kadroların 12 Eylül 1980 askeri darbesinin yasaklamalarından dolayı kurduğu bir partiydi) Adalet bakanı olan M. Moğoltay’ın kendi parti örgütünde yaptığı bir konuşma bunun için iyi bir örnektir. Bakan, o konuşmasında adalet bakanlığındaki atamalar ile ilgili olarak örgütsel güdü ve kadrolaşmanın önemi ve gerekliliğini vurguluyordu (dunyabulteni, 2010). Koalisyon hükümetlerinde sözü edilen parti veya o gelenekten doğmuş partilerin öncelikle talep ettiği bakanlıklardan biri, öncelikle Adalet Bakanlığı idi.

Bununla beraber “ilerleme fikri” aydınlanma ile ortaya çıkan ve ideolojik örgüsü olan bir inancı temsil eder. Bu inanç, kendisini öncelikle “gericiliğin/irticanın” karşısında tahkim ederken adalet/hukuk sistemi ile temellendirilmekte ve bunun içtimai-siyasi-maarif gibi alanlarda tezahürlerine de sıkça rastlanabilmektedir. Bunların temelinde siyasi ideolojik tutum, kabuller ve fikriyat yatmaktadır.

Yukarıda ideolojilerin elinin sopa tuttuğu varsayımına adalet sistemi açısından bakıldığında yakın geçmişteki en önemli örneklerden birisi, *Milli Görüş* partileridir. Söz konusu hareketin lideri olan Necmettin Erbakan’ın 1990’lardan 2000’lere kurduğu iki (*Refah* ve *Fazilet*) partinin kapatılıp liderin hukuken (aslında siyaseten) yasaklı hale getirildiği olaylardır. *Fazilet Partisi*’nden doğan *Saadet Partisi*’nin oy oranlarının çok düşük düzeyde kalması sebebiyle hâkim (hem egemeni hem de hakimleri kastediyorum) ideolojik güç onu tehdit olarak görmüyordu. Aynı ideolojik güç, yine *Fazilet Partisi* sonrası onun diğer öncülerini tarafından kurulmuş olan *Adalet* ve *Kalkınma Partisi* (AK Parti)’nin 2008’de kapatılma sendromu yaşamasını sağlamıştır. Zira başlangıçta modern devlete hakim olan ideoloji, *Fazilet Partisi*’nin bölünmesi ve Necmettin Erbakan’ın tamamen yasaklanmasını arzulamış ve bu yönde hukuki kararlara imza atmış olmasına rağmen *AK Parti*’nin doğuşunu (kurulmasının ardından tek başına iktidar olmuştur) zımni olarak da olsa onaylamasına rağmen kısa zaman sonra yukarıda ifade edildiği üzere onu ve lider(ler)ini yasaklı duruma getirmek amacıyla partiyi kapatma davası açılmıştı. Siyasi olarak görünür olan hakim ideoloji, bariz bir şekilde hukuk/adalet sisteminde tebarüz etmekteydi ve yargıçlar/savcılar, ideolojilere ait adalet anlayışının savunusunu yapmaktaydılar. Diğer taraftan ifade edilmelidir ki, söz konusu partilerin kendileri de elbette ideolojik bir zemine kendilerini yaslamaktaydılar. Bu bağlamda siyasi-hukuki ortam, adeta ideolojiler için bir çatışma alanıydı.

Sözü edilen ideolojik çatışma süreci içinde uzun zamandır “eğitim ve din hizmeti” görünümlü organize bir hareket, tam olarak bu ideolojik çatışmada *AK Parti*’nin siyasi başarıları ve yürüyüşüne yeri ve zamanı gelince eklemlenmiş ve zaten o zamana kadar devlette güvenlik ve adliye bürokrasisi başta olmak üzere kendine alan açarak ciddi mesafe de kat etmişti. Artık *Fethullahçı Terör Örgütü* (*FETÖ*) olarak belirlenen bu hareket, başından bu yana ideolojik iştahıyla, öncelikle ve özellikle güvenlik ve adli makamlara odaklanmış ve orada kendisine çok büyük alanlar açmıştı. Sonuçta dini ve milli duygulara seslendiği görüntüsü ile uzun zaman boyunca söz konusu alanlara ideolog yetiştirmiştir. Siyasi-hukuki güce yönelerek “Devlet” talebi olduğu aşık olan siyasi ideolojik bir hareket (Bugün sözü edilen bu siyasi ideolojik hareket, *Fetüşilik* olarak müktesebata da girmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kesgin, 2018). İdeolojilerin her şeyden beslendiği vurgusu hatırlanacak olursa, güç ilişkilerine girildiğinde meşruiyet kazanmak için her şeyden beslenildiğini tespit etmek gerekir.

İnsanların tek tek siyasi gücü elde etme talebi, özellikle demokratik yönetimi benimseyen siyasi birliklerde sistem gereği meşru olarak kabul görür. Ancak buna meşruiyet kazandıran bazı mekanizmalar vardır. Bunlardan birisi siyasi partiler kurmak ve iddialarını halka anlatmaktan geçer. Halk buna meşru araçlar ile yeterince destek verebilir ya da vermeyebilir. Bu *Fetüşî* hareket hiçbir

zaman böyle görünmediği gibi görünmek istediği de vaki değildir. Ancak hiçbir zaman siyasetten uzak durmadığı gibi onunla istediğinde veya yeterince güçlendiğinde aşikar bir şekilde kol kola ve omuz omuza yürümüştür. Makyavelizmin 20. Yüzyılda tecessüm etmiş hali olarak *Fettuşiliğin* temel çıkış ve hareket alanı eğitim gibi görünmesine rağmen, bundan temel murad ise eğitilmiş üyeler ile siyasi-hukuki bütün kurumları eline geçirmektir. Dolayısıyla siyasi güç elde etme çabası dışındaki diğer bütün görünüşleri birer araç (vesile) idi. Bu sebeple *Fettuşiliğin* eğitimden amacı, o güce giden yolu döşemektir ve kendi ideolojik davasına inanan diplomalı bürokratlar ile belirli bir meşruiyet çerçevesinde organize olmuş olan devleti, gayri meşru yollar ile ele geçirmektir. Amaç devleti ele geçirmek olunca, bunun meşru (programlar, projeler, mefkure, teşkilatlanmalar vs.) siyasi araçları olmasına rağmen onlar, bunu kurulu düzenin etkin parçası olan ne kadar meşru müessese var ise onları tek tek ele geçirerek hedeflerine gizlice ilerliyorlardı. Onların bu kadar gizlilik içinde yol almalarının ana sebeplerinden birisi, öncelikle karşılarında duran kurucu (özellikle CHP’nin içselleştirmiş görüldüğü) ideolojidi. Buna rağmen amaçları doğrultusunda oldukça etkili bir şekilde yol alan *Fettuşî* hareket ile siyasi iktidar arasında yaşanan alan çatışmasının sonucunda, zaman bugün itibarıyla siyasi-hukuki-ahlaki bakımdan *Fettuşîlerin* gayri meşruluğunun tescillendiği bir sürece evrilmiş görülmektedir. Bu genel çerçeveden sonra *Fettuşiliğin* makalenin temel meselesi olan adalet meselesi ve *adalet yürüyüşü* ile ilgili boyutuna dönülmelidir.

FETÖ, devletin bütün kademelerinde etkinlik kazanmış üyelere sahip ve yolsuzluk görünümü uluslararasılaşan 17-25 Aralık 2013 olaylarıyla başlayarak günümüze kadar yaşanan bir dizi olayın sonucunda tescillenmiş bir teör örgütüdür. Kendileri dışında bunun aksini iddia eden yoktur. Bu konuda hem siyasi hem de toplumsal bir ittifak söz konusudur. 2013 sonrasında gelişen bazı olaylar bunun netleşmesini de sağlamıştır. Bunların başında Milli İstihbarat (MİT) tırlarına yönelik (devlet kurumlarındaki fettuşîlerin yaptığı) baskınlar, devlete ait ateşli silahlar dahil devlet içinde ve devlet gücüyle her türlü gayri meşru (gizli kayıtlar, kumpaslar, devlet memurluğuna esas alınan soruları çalan vs) araçların kullanımı, 15 Temmuz 2016 günü yaşanan darbe kalkışması. Bunların sonucunda görülmüştür ki devletin kurumlarında dokunulmayan (bazıları ise tamamen ele geçirilmiş olarak) kurum kalmamıştır. 20 yıldır lideri ve kendisinin bütün kökleri dışarıda bir terör örgütü olarak bugün tescillidir. Dolayısıyla FETÖ, artık hukuki-siyasi olarak tescilli önce millet sonra devlet sorunudur. Dolayısıyla onların sağlamış olduğu herhangi bir bilgi, kadim ayırmda ortaya çıkan haliyle bir bilgi (episteme) değil ideolojiler için bir propaganda (zan, doxa) malzemesi olarak değerlendirilebilir. Düenden bugüne gizli gündemleriyle milletin ve meşru devlet efradının arasına giren, öncelikle siyasetçilere yönelik kaset ve dinleme kumpasları kuran gayri ahlâkî (oysa kendilerine göre bir ahlâkları her daim vardı) birer işaretçiydiler. Öncelikle adalet ve güvenlik kurumları olmak üzere devletin birçok unsurunda, devlet yönetim yapısı dışında kalan ve dışarıda kendilerinin kurdukları hiyerarşik yapıya göre şekillenmiş ast-üst ilişkisine göre alınan talimatlar ile hareket eden bir örgütlenme kurmuş olan *fettuşîler*, muarızlarının aleyhine kullanılabilecek hazırlıkları fazlasıyla yapmışlardı. Bunun yanında diğer yerel (PKK, TİKKO, DHKP-C gibi) ve uluslararası (DAEŞ/İŞİD) terör örgütlerinin saldırıları altında geçen son 4-5 yıllık bir süreç yaşayan Türkiye, kendisini bunlara yönelik yoğun bir mücadelenin içinde bulmuştu. Bütün bunlara 15 Temmuz 2016 gecesi yaşanan ve milletin kahir ekseriyetinin devletin (ve elbette hükümetin) yanında durmasıyla başarısızlığa uğrayan darbe girişimi de eklendiğinde, devlet ve milletçe yaşanan sürecin manası, en azından sürecin hala tesirinde olan günümüz ile birlikte, siyasi-hukuki açıdan çok şey ifade etmektedir. Her an silahlı saldırılara maruz kalan Türkiye, enerjisinin önemli bir kısmını devletin birimlerinde ciddi bir şekilde zemin tahkim etmiş ideolojik birim ve bireylerin temizlenmesine ve cezalandırılmasına harcadığı görülmektedir.

Sonuçta yargı ve güvenlik birimleri başta olmak üzere, son dönemlerde *Fettuşîler*’in öncülük ettiği ideolojik çatışmaların sonucunda bütün devlet birimleri, ciddi sarsıntı geçirmiştir. Böyle bir ortamda, adalet sistemine iyi niyet ile yardımcı olma çabası içinde olmak, en azından adaletin geleneksel kodlarına göre “felsefi bir tutum” olarak değerlendirilebilir. Zira orada güncel olanın gürültüsü içinde kalarak yine güncel olana rehberlik edebilecek bir tanım ve adalet mefkuresi ortaya

koymak mümkündür. Ancak darbe girişiminin üzerinden henüz bir yıl dahi geçmeden, devlet içindeki *fetüşî* hakimiyetini görmezden gelerek yapılan adalet yürüyüşü, bu meseleye dair manzara-i umumiyeyle şöyle bir çerçeve sunmaktadır: Yaşanan süreç, toplumsal-siyasal bir kriz sürecidir. Yürüyüş adeta kriz ahvalini ideolojik iddiaların daha yaygın bir karşılık bulabilmesi için fırsata dönüştürmeye çabalayan ideolojik bir mahalle sözcülüğü şeklinde cereyan etmektedir. CHP seçmeni olan kitlenin uzun zamandır, yüzde ikilik bir oynama dahi göstermeyen çakılı durumu, bunun dışarıdan her daim böyle algılandığını göstermektedir. Kaldı ki onlar da sözü edilen ideolojik zeminin bir parçası olarak siyasi alanda varlık göstermektedirler. Adalet sisteminin içinde bulunduğu ahvale olumsuzluk atfederek başlayan “adalet yürüyüşü”, bu yönüyle siyasi kitlenin çoğunluğu tarafından samimiyet ve ciddiyet testine tâbi tutulur. Bu test, siyasi bireylerin hafızalarında bulunan bilgi ve deneyimlerden faydalanır. Orada sözü edilen siyasi hareket (CHP) ve yürüyüşe öncülük eden bireylerin samimi ve ciddi olduklarına dair kitlesel oran ile ona atfedilen ideolojik tutum da o kadardır. Bunun diğer bir göstergesi ise adalet gibi bu coğrafyalarda tarihin en derin ve kuşatıcı faziletine yönelik talebin bizzat kendisi dahi kitleleri, söz konusu siyasi partinin iktidara taşınması için ikna etmiş görünmemektedir. Bu nokta dahi meselenin ne kadar ideolojik olarak algılandığının önemli bir göstergesidir.

İdeolojilerin bir diğer önemli özelliği de bir mahalleye ait olması ve mahallenin içinden konuşarak oraya karşı hassasiyetler göstermesindedir. Bu bağlamda CHP ve liderinin bu yürüyüşü organize etmesinin altında yatan temel muharrik, kendi partilerinin bir milletvekili ile ilgili yargının verdiği mahkumiyet kararıdır. Adalet yürüyüşü, bu karar sonrasında başlamıştır. Bu durum, adalet gibi ihtişamlı bir gerçekliği ve kıymeti, felsefi, ahlâkî derinliği ve kuşatıcılığından ziyade ideolojik heyecanlar ile yorumlandığının ve yalnızca mahalle için talep edilen bir şey olduğunun önemli bir göstergesidir. O sebeple, bu yürüyüşün ahlâkî ve felsefî temellerinin olmasından ziyade siyasi ideolojik bir yürüyüş olduğunu ifade etmek mümkündür.

Talep edilen adalet, siyaset felsefesinin tanımladığı adaletten çok, siyasal ideolojininkidir. Bu yönüyle de söz konusu ideoloji, adaleti kullanarak kendisini pazarlamaktadır, demek mümkündür. Bu talep özü itibarıyla kıymetli görülebilirdi ancak buna o kıymeti verecek olan şey, iyi niyetle hareket etmek ve ideolojik algılanmaktan kaçınmakla mümkündür. Zira adaletin bu topraklarda uzun ve derin bir geçmişi varken, ideolojilerin de uzunca zaman önemli bir sopası olarak kullanıldığı unutulmamalıdır. Bu iyi niyetin göstergesi de hatalı olduğu düşünülen uygulamalarda samimi bir şekilde uyarmak ve çözümler sunmaktır; bu ise FETÖ ve diğer terör örgütleriyle mücadelelerde daha hızlı adımlar atılmasını sağlamaya yönelik kolaylaştırıcı adımlar atılması için elinizdeki araçları kullanmaktan geçer. FETÖ’nün daha önce devlet içindeki nüfuzu sebebiyle elde ettiği bilgi ve belgeler (araçları), sorgulanmadan, doğruluğu teyit edilmeden yalnızca doğrudan siyasi netice almak için kullanılmış ise, yapılan yürüyüşün bu siyasi çatışmanın bir parçası olarak algılanması da söz konusu olmuştur. Burada elbette bütün ülke insanı kastedilmemektedir, ancak söz konusu yürüyüşte taraf olanların sayısı iktidar olmaya da yetmemektedir.

15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de yaşanan darbe kalkışmasında halkın büyük bir kısmı sokaklara çıkarak darbeye karşı mücadelede saf tutmuştur. Böyle bir tecrübeyi yaşamış olan halkın öncelikle yaşadığı tecrübeye (hayatlarını kaybedenler de dahil) yönelik olarak yapılan “kontrollü darbe” açıklamaları, halkın söz konusu yürüyüşe mesafeli yaklaşmasının bir diğer sebebidir ve yürüyüşün katı bir ideolojik amaca matuf olduğu kabul edilmektedir. Son olarak *Fetüşîler* tarafından tamamen ideolojik bir alana dönüştürülen adaleti (ve sistemini), siyasi ideolojik sancıların dindirilmesi için değil, bizzat ortamı kurutmak ve kendi asil ve asli bağlamına oturtmak için iyi niyetli çabalar içinde olmak gerekmektedir.

Sonuç

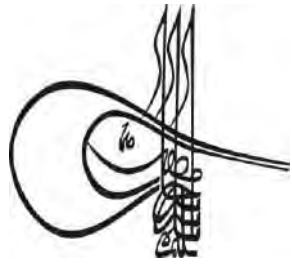
Görüldüğü üzere adalet; öncelikle ahlaki bir fazilet, felsefî bir kıymet ve siyasi-hukuki olarak da bir olgudur. Siyaset söz konusu olduğunda siyaset felsefesi ve ideolojisi söz konusu olguyu, birbirinden farklı olarak konumlandırarak kurgular ve yorumlarlar. Buna göre adalet, kendi başına bir amaç ve fazilet iken daha çok felsefî arkaplan kurgulanır ve onun hakkında felsefî bir bakış açısı inşa edilebilir. İdeoloji söz konusu olduğunda ise belirli bir yerin ve zamanın ağırlığı, adalet olgusu ve faziletinin üzerinde son derece ağır bir şekilde hissedilir. Orada adalet, ne ahlaki bir fazilet ne felsefî bir kıymet ne de adalet dağıtan bir olgudur. Bu durumda adalet ideolojinin ait olduğu mahallenin kendisi için kesen bir kılıcıdır. Yalnızca kendisini haklı gören fikriyatın sokakta ve alanda görünen ve keskin bir yüzüdür. Buna göre teşekkül etmiş olan adalet sisteminin verdiği özellikle siyasi meselelere dair kararları, her daim sorgulanır. Türkiye’nin son yüzyılda yaşamış olduğu buna dair tecrübenin karşılığı öncelikle böyle bir zeminde manasını bulur. Adalet sisteminde son birkaç yılda yaşanan sorunların bir neticesi olarak ortaya çıkan adalet yürüyüşündeki talebin öncelikle böyle bir zeminin tezahürü olarak ele alınması gerekmektedir.

Bu oluşturulan çerçeveye sadık kalarak şu sorular ile makaleye nihayet vermek mümkündür: Adalet çağrısı ve yürüyüşü, ahlâkî ve felsefî derinliği haiz midir? Daha açık bir ifadeyle bu talep ve yürüyüş, arz-talep piyasalarının alıp satabileceği dolayısıyla kampanya ve propagandaya dönüştürebileceği bir mahalle ideolojisi pazarlaması görüntüsünden kurtulabilmiş midir? Bu yönüyle siyasi ideolojilerin araçsallaştırdığı bir adalet talebine herkesin ve her kesimin katılması mümkün müdür? Hülasa, bu davet güncel gürültünün desteğine sığınmadan ve onu arkasına almadan (elbette onun da farkında olarak) yürünmüş ve müktesebata katkı sunacak şekilde öncelikle yürütenlerde olmak üzere bir iç aydınlanmaya yol açabilmiş olsaydı, FETÖ’nün söz konusu açmış olduğu çamur deryasının kuruması için daha sağlam bir katkı sunma imkanı olamaz mıydı? Daha ötesi, yürütenlerin böyle bir amacı var mıydı?

KAYNAKÇA

- Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*. çev. Saffet Babür), Ankara, Ayraç Yayınları, 1998.
-, *Politika*. çev. Mete Tunçay, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Gazzâlî, Ebu Hamid (1985). *İhyâu Ulûmi’-d-Din III*. (Çev. A. Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gulbenkian Komisyonu (2012). *Sosyal Bilimleri Açın*. (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güriz, Adnan (2001). *Adalet Kavramı*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Hadduri, Macid (1991). *İslâm’da Adalet Kavramı*. (Çev. Selahattin Ayaz). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- İbn Miskeveyh (2013). *Tehzîbu’l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi)*. (Çev. A. Şener vd.). İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- J. V. Kempfski, ‘Siyaset Felsefesi’, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, der/ çev. Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997
- Kesgin, Ahmet (2011). *Sömürgecilikten Küreselleşmeye Siyasetin Pragmatik Temelleri*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- (2016). *Endüstriyel Siyaset ve Ahlâk*. Antalya: Otorite Yayınları.
- (2018). Haşhaşilikten Makyavelizme Modern Bir İdeolojinin Doğuşu. *Uluslararası 15 Temmuz ve Darbeler Sempozyumu*. Cilt 3. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire bşk. Yayınları.

-
- Kınalızâde, Ali Efendi (Tarihsiz). *Ahlâk-ı Alâ-i*. (Baskıya hazırlayan, Hüseyin Algül). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Miller, Eugene F., ‘Leo Starauss, Siyaset Felsefesinin Yeniden Canlanması’, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, der.A. De.Crespingy- K.R. Minogue, çev. Alaaddin Şenel, Remzi Kitapevi, İstanbul 1994
- Strauss, Leo, *An Introduction to Political Philosophy*, Wayne State Universty Press, Detroit 1989
- Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.
- Erişim tarihi: 20.04.2018. <http://www.dunyabulteni.net/genel/105761/yargidaki-kadrolasmayi-baslata-isim-mehmet-mogultay>



Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/26, Fall 2018, p. 811-827

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14571

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Zübeyir OVACIK - Dr. Ahmet VURGUN

This article was checked by iThenticate.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AHLAK GÖRÜŞÜ: AŞK AHLAKI

Nurten KİRİŞ YILMAZ*

ÖZET

Ülkemizde yetişmiş önemli bir düşünür olan Hilmi Ziya Ülken 1901-1974 yılları arasında yaşamıştır. Bu yıllar hem ülke koşulları hem de dünya açısından pek çok olaya şahit olmuştur. Padişah yönetimi, ayaklanmalar, Birinci Dünya Savaşı gibi önemli vakaların olduğu bir dönemde yaşayıp ülkenin vaziyetine kayıtsız kalmayan Ülken bu anlamda mümtaz bir şahsiyettir. O, yaşadığı dönem boyunca Türkiye'nin çağdaşlaşması, medeniyetimizin gelişmesi, insanımızın kültürünün artması, eğitim kurumlarımızın işleyişinin değişmesi gibi pek çok konuda katkı sağlamaya çalışmıştır. Ülken, eğitim alanından sosyolojiye, felsefeden ahlaka pek çok konuda çalışmalar yapmış, dersler vermiş ve bunları günümüze ölümsüz eserler olarak bırakmıştır. Dönem koşullarını ele alan, inceleyen, eleştiren ve fikir üreten pek çok derginin yazılması, basılması ve yayınlanmasında çok büyük katkıları olmuştur. Çok üretken bir aydın olan Ülken'in bütün eserlerini tek bir çalışmada ele alıp değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple biz bu çalışmamızda onun ahlak görüşünü ifade ettiği *Aşk Ahlakı* kitabından hareket ederek, geliştirdiği ahlak felsefesini ortaya koymaya çalıştık. Ona göre, bir ahlaktan bahsedecek olursak bu yalnız aşk ahlakı olabilir. *Aşk Ahlakı* ise, bir hedefte sona ermeyen; tatmin, haz ya da faydaya dayanmayan sadece bir tutkuyla, ihtirasla ortaya konan bir ülküdür. Bu ülkü sadece ona inanan ve peşine cüretkar bir şekilde düşen insan sayesinde gerçekleşecektir. İnsan bu nedenle alemin en önemli yapısıdır. Çünkü ancak insan, dışardan hiçbir etki olmaksızın bu ihtirasın peşine cüretkâr bir biçimde düştüğünde aşk ahlakına ulaşacak ve aşk ahlakına ulaşan insan kâmileşecek yani insanlaşma basamağına yükselecektir.

Anahtar Kelimeler: Aşk Ahlakı, İhtiras, Ahlak, Hilmi Ziya Ülken.

*  Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi FenEdebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-posta: nurtenkiris@sdu.edu.tr

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'S THE VIEW OF ETHICS: *ETHICS OF LOVE*

ABSTRACT

Hilmi Ziya Ülken, an important thinker intellectual who grew up in our country, lived between 1901-1974. These years have witnessed many events. He is a distinguished person who is not indifferent to the state of the country, although he lived in a period in which many important events such as royalty, rebellions, First World War occurred. During the period he lived, has tried to contribute on many issues such as the modernization of Turkey, the development of our civilization, the rise of the culture of our people, a change in the operation of our educational institutions. He has studied on many subjects from education to sociology, philosophy to morality, and has given lectures and left them as immortal works. He has contributed greatly to the writing, printing and publishing of many journals. Of course, it is not possible to evaluate all the works of Ülken in a single study. For this reason, in this study, we attempted to reveal the moral philosophy that he developed in the light of his *Ethics of Love* book, in which he expressed his moral view. To him, a morality could only be love ethics. The *Ethics of Love* is passion that does not end on a target, it does not rely on satisfaction, pleasure, or benefit. As human beings pursue his passion, they become perfect human being and rise to the stage of humanization.

STRUCTURED ABSTRACT

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) was an intellectual born in Istanbul. He was born in the last period of the Ottoman Empire and the period of his childhood and his youth coincided with the years of struggle with important events not only for the land he lives in, but for the whole world. He witnessed the II. Abdülhamit period, the declaration of the Constitutional Monarchy, the Balkan Wars and the First World War, the collapse of the Empire and the establishment of the Republic and he did not content with remote monitoring, moreover he was on the move personally. Ülken is known for his diligence and versatility. Today, he has many works left from him. While preparing some of his works as a lecture note to help with the lessons, it is claimed that he wrote some of his works to create bibliography on the subjects he will write himself. At the same time, he carried out magazine publishing activities and published twelve Anatolian magazine in the form of manuscripts. In addition, he have been added some magazines to the world of thought such as Dergâh, Mihrab and Anadolu. In other words, beside science, technology or military fields, Ülken has done his best for the development of Turkish civilization and strived to raise the cultural level of the people by putting human activities in the foreground. For this reason, the book *Ethics of Love* has been dealt which we will discuss in our work and which expresses his views on morality. The Book of *Ethics of Love*, published in 1931, was handled with in a painful period that coincided with the last years of the

Ottoman Empire and the first years of the Republic. Therefore, it aims to fight the current problems.

Ülken enters into the *Ethics of Love*, starting from man. In the first part of his book, in a way that reminds Rousseau, he states that man wakes up in chains; but by breaking of these chains one by one by his own efforts, he gains his own freedom against great efforts and sacrifices, and by saying this, he reveals that human beings are the presence of effort. As a moral being, man always reveals himself as an act. Morality takes place among people who self-assert themselves. This human being is born in a society and is determined by society and establishes a life there. In order to be a moral being, one must first try to be a person. The person is the one who has goal-oriented behaviour with a great passion. In other words, man will reach the level of truth through the passion of his soul. The morality view of Ülken, which will be achieved only by passion, will always be revealed by the souls seeking truth. His goal is to take action. He has a dynamic sense of morality. There is no place for fear and despair in this morality. He says that by acting in the formation of the universe, mankind will emerge in a formation. So there is nothing predetermined. However, there is a structure to be found by searching. The way that goes to the humanization step is not an easy way. The passenger will suffer on this road. The one who leads him to victory will be to continue in spite of this sufferings. Even, he will love the pain. This is a feeling of eternity.

Ülken's morality is independent from the elements such as customs, traditions and culture. Ülken makes the most important emphasis for the *Ethics of Love* as following. According to him, the morality of passion is unchanged with time and space and not depend on customs and traditions. The ethics of love is ethics based on the absolute commandments and the power of the soul, which is not slaves to pleasure and satisfaction, and do not submit to any orders from external or secrets. It's the moral of humanity. As it is seen, its occurrence is based on a passion. There is no other practice here. Neither benefit nor pleasure, nor homework, nor happiness is the mainstay of moral life. The mainstay of moral life is to connect only the soul with passion.

This man, who will reveal morality for Ülken, consists of soul and body. He attaches the same importance to these two, and emphasizes the need to embrace man as a whole. On the one hand only the spiritual views, on the other hand only materialist views, divided the man into two pieces. This man had lost himself while he is dealing, trying to find and understand with the other half. He lost what he was and the ideal of humanity. Ülken reconsiders the separated person from the other half, and he reveals that it is neither the soul and nor matter. From this point of view, he places the united person in the center of morality. Man, as a small copy of the realm is the only creature who can develop himself in every sense. Therefore, he must return to himself as a moral being and act upon his ambitions.

The main goal of Ülken is to mature the passion. According to him, the passion that is matured is the love that has laid at the heart of his morality. According to this, the morality of the people which suppress the soul of the human being and which does not submit to human's desires and wishes, eliminates the main reason of human actions. The body direction of a person is rejecting the needs of its

organs and leaving the soul in pain. From his point of view, if well behaved is expressed in the sense that the gain of selfness will be earned by chaining the desires and wishes of the soul or body, this is wrong. Instead, the selfness will be manifested exactly from the desires. Moral does not depend on reasons such as fear, hope, commandment, homework, pleasure, benefit, emotion and ascetic morality which praise to resist and suffer. Ülken opposes all of these moral arguments. Because he does not reveal the human being as a soul who bow to the inevitable and desperate and also who does not know what to do. For him, man is always open to change and formation. He is the one who is willing to unite with eternal love. For this, he is always in action. He unites with the universe, becomes identical, and makes his nature and spirit appropriate. He is a disclaimer, and the one who sacrifices his soul. This being only lusts and pursues his passion and reaches the *Ethics of Love*. There are also varieties of passion for Ülken. Over the passions that he deals, such as the passion of truth, the passion for work and the passion of openness, he almost examined the soul by making it material.

Man, who has achieved the *Ethics of Love* for Ülken, is eased. He is indifferent from the past and the future, from today and tomorrow, from the idea of 'they talk about me'. He was saved from his pride and hope and eliminated his expectation. He was almost cut off from the earth and abandoned. But this break is not a break with the pursuit of the truth, but it has being abandoned of everything that ties him up and prevents him from becoming a ethical being. He devoted himself to the path of being savant by getting rid of the pains, joy, hope, pleasure and sorrow of daily life. There is no place left in the darkness in his life, he is almost transparent.

For those who achieve this desire to cleanse the soul, there are only targets. The goals of morality are open to every human being. He will have a purified soul first, not for the idea 'they talk about me', but with the will to reach the true truth, he will try to be careless, and will rid himself of all his fears, expectation, pleasure, grief and suffering. Once hereaches here, he'll now have to step through the individual goals, just as he step up a ladder, focusing on his goals. There are five target stairs for Ülken. These are; unity, self-sufficiency, silence, stages and justice.

At the end of our study on the book named *Ethics of Love* of Ülken, it can be seen that Ülken has not only reveals a moral view but also reveals a view of justice, view of individual and society, and he also has developed political philosophy from this point of view. Starting from view of moral of human being, he first eliminated the ancient problem of soul and body separation. Then, from 'Me' to 'Us', from the individual to the society, he has dealt with everything from the art of administration to the process of perfect human being of the ruled ones. As we mentioned at the beginning of our study, Ülken is an important intellectual. He has produced ideas in every field, but especially his idea of existance and his view of Moral, in which he dealt with the stages of humanization or becoming a perfect human being is quite interesting, while the reasons of the conditions of the period and belief is considered.

Keywords: *Ethics of Love*, Passion, Moral, Hilmi Ziya Ülken.

GİRİŞ

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), İstanbul'da dünyaya gelmiş bir münevverdir. O, Osmanlı Devleti'nin son döneminde dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençlik dönemi yalnız yaşadığı topraklar için değil tüm dünya için önemli olaylarla mücadele yıllarına denk düşmüştür. II. Abdülhamit dönemini, II. Meşrutiyet'in ilanını, Balkan Savaşlarını ve Birinci Dünya Savaşını bizzat yaşamış, İmparatorluğun yıkılışına ve Cumhuriyet'in kuruluşuna şahit olmuş ve uzaktan izlemeyle yetinmeyip, aktif bir şekilde rol almıştır.

Ülken'in yaşadığı döneme sığdırdığı eserlerinin sayısının çok olmasından dolayı tüm çalışmalarını derleyerek ele almak oldukça zor bir iştir. Onun için sadece bir sosyolog, hukukçu, siyasetçi, edebiyatçı ve felsefecidir demek bile eksiktir. Bulut'un aktardığına göre Ülken, lise yıllarında bir öğrenciyken bile Anadoluculuk akımı içerisinde yer almış ve Anadolu'yu kurtarmayı hedef edinen örgütsel faaliyetlerde bulunmuştur. Bunların yanı sıra el yazması şeklinde on iki sayı Anadolu dergisi çıkarmış, bunun dışında Dergâh, Mihrab ve Anadolu Mecmuası dergilerinde Anadolu kültürü üzerine yazıları yayınlanmıştır. Meslek hayatına öğretmen olarak başlamış ve felsefe, mantık, sosyoloji, ahlak, coğrafya gibi dersler vermiştir. Bizzat Atatürk'ün isteğiyle Almanya'ya gönderilmiş, dönüşünde İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmış ve emekliliğine kadar ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ders vermiştir (Bulut, 2012: 123-124).

Ülken, etrafında çalışkanlığı ve çok yönlülüğü ile nam salmıştır. Günümüzde kendisinden kalan çok sayıda eseri bulunmaktadır. Eserlerinin bir kısmını ders notu şeklinde derslere yardımcı olacak şekilde hazırlarken, bir kısım eserini kendi yazacağı konulara kaynakça oluşturmak için yazdığı iddia edilmektedir. Eşinin aktardığına göre öylesine çalışma şevkiyle doludur ki ölüm döşeğindeyken bile bitirmek istediği kitaplarına çalışma arzusuyla ayağa kalkmaya çalışmıştır. Ülken'in 75 adet kitabı, romanları, çok sayıda Fransızca makale ve tebliği ve yine yaklaşık 200 adet civarında Türkçe makale ve tebliği bulunmaktadır. Ülken felsefe, sosyoloji ve psikoloji alanında eserler vermiştir. Ayrıca yazdığı romanlar vardır. Sanay Ülken'in kitap ve makalelerini şöyle sıralamıştır (Sanay, 2012: 293):

Kitapları: Umumi Ruhیات (İstanbul 1928), Felsefe Dersleri (Metafizik): Bilgi ve Vücut Nazariyeleri (İstanbul 1928), Umumî İctimaiyat (İstanbul 1931), Aşk Ahlâkı (İstanbul 1931, 1958; gözden geçirilmiş ilâveli ve sadeleştirilmiş baskısı, Ankara 1971, İstanbul 1981), Türk Tefekkür Tarihi (I-II, İstanbul 1932-1933), Türk Filozofları Antolojisi (I, İstanbul 1935), Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü (İstanbul 1935), Yirminci Asır Filozofları (İstanbul 1936), İctimaî Doktrinler Tarihi (İstanbul 1941), İbn Haldun (İstanbul 1940, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile birlikte), Ziya Gökalp (İstanbul 1942), Mantık Tarihi (İstanbul 1942), Dinî Sosyoloji (İstanbul 1943), Sosyoloji (Umumi İctimaiyat'ın 2. baskısı, İstanbul 1943), Yahudi Meselesi (İstanbul 1944), İslâm Düşüncesi (İstanbul 1946), Ahlâk (İstanbul 1946), İslâm Medeniyetinde Tercümeler ve Tesirleri (Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü adlı kitabın genişletilmiş baskısı, İstanbul 1947), Millet ve Tarih Şuuru (İstanbul 1948, 1976), Tarihi Maddeciliğe Reddiye (İstanbul 1951, 1963, 1981), İslâm Düşüncesi I: İslâm Düşüncesine Giriş (İstanbul 1954), Sosyoloji Problemleri (İstanbul 1955), Dünyada ve Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları (İstanbul 1956), Veraset ve Cemiyet (İstanbul 1957), Felsefeye Giriş I (Ankara 1957, 1963), İslâm Düşüncesi II: İslâm Felsefesi Tarihi (İstanbul 1957), Felsefeye Giriş II (Ankara 1958), Siyasî Partiler ve Sosyalizm (İstanbul 1963), Bilgi ve Değer (Ankara 1965), Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (II, İstanbul 1966), Eğitim Felsefesi (Ankara 1967), İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri: Eski Yunandan Çağdaş Düşünceye Doğru (Ankara 1967; Konya, ts. [Selçuk Yayını]), Varlık ve Oluş (Ankara 1968), İlim Felsefesi I (Ankara 1969), Sosyoloji Sözlüğü (İstanbul 1970), Toplum Yapısı ve Soya Çekme (Veraset ve Cemiyet'in değişik baskısı, İstanbul 1972), Genel Felsefe Dersleri (Ankara 1972), İnsanî Vatanperverlik (İstanbul 1933, İnsanî Vatanseverlik adıyla, İstanbul 2007).

Makaleleri: "Heyecan Hakkında" (Felsefe ve İctimaiyat Dergisi, I/2 [İstanbul 1927], s. 81-101); "Cemiyet ve Marazi Şuur" (Felsefe Yıllığı, I [İstanbul 1932], s. 23-128); "Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü" (Sosyoloji Dergisi, I/1 [İstanbul 1942], s. 3-168); "İctimai Araştırmalar"

(a.g.e., I/1, s. 271-321); “Hukuk Sosyolojisinin Unsurları” (G. Gurwitch’den tercüme, a.g.e., I/1, s. 105-170); “İktisadi Sosyoloji” (a.g.e., III [İstanbul 1945-1946], s. 3-103); “Sanat, Düşünce ve İçtimai Bünye” (a.g.e., XIII-XIV [İstanbul 1959], s.1-35); “İptidailerde İçtimai Bünye ve Din” (a.g.e., s. 26-57). Bazı romanlar da yazan Hilmi Ziya Ülken, Kivâmüddin Burslan ile birlikte Fârâbî’nin birçok risâlesini Türkçe’ye çevirmiştir (DİA, XII, 158-159).

Ülken şüphesiz ülkemiz adına düşünce ve kültür dünyasının önemli isimlerindendir. Ülkemizde özellikle sosyal ve beşeri alanların ilerlemesine çok büyük katkı sağladığı dikkate değerdir. Cihan’ın aktardığına göre,

Ülken, felsefenin yanında özellikle sosyoloji alanında da yaptığı çalışmalarıyla Türk Sosyoloji Tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim onun gösterdiği çabalarla Türk Sosyoloji Cemiyeti kurulmuştur. Felsefe ve sosyoloji çalışmalarının dışında Hilmi Ziya Ülken, sosyal antropoloji, estetik, mantık, tarih, eğitim, roman ve şiir gibi alanlarda da çalışmaları olmuştur. Hatta birçok şeyin ilk örneklerine Ülken’de rastlamak mümkündür. Örneğin “İnsan Meddücezi” başlığı ile seri halinde yayınladığı romanlar batı tipindeki eserlerin bizdeki ilk örnekleri sayılır. Bu bağlamda insana ilişkin her bilgi alanı Ülken’in ilgisini çekmiştir diyebiliriz. O, bir yandan İslam felsefesi üzerinde çalışmalarını sürdürürken bir yandan da 1940’ların gözde filmi “Rüzgâr Gibi Geçti”yi tercüme etmiş, resim sergileri açmış, şiir ve romanlar yazmış ve çeşitli bilimsel toplantılara katılmış, uluslararası bilimsel toplantılarda fikirlerini dile getirmiştir (Cihan, 2015: 132).

73 yıllık ömrü boyunca her daim kendisini geliştirmeye gayret etmiş olan Ülken’in bu nedenle bazı görüşleri sonradan değişmiştir. İlk yazdığı eserlerdeki bazı düşüncelerini sonrasında eleştirmiş ya da tamamen revize etmiştir. Vural bahsini ettiğimiz bu hususta şu örneği vererek açıklama yapar (Vural, 2011: 524):

Ülken, Aşk Ahlakı (Halka Rağmen Halk İçin Kitap) (1931) adlı eserinde ise, “Arif için tabiatın başka tapacak, aşktan başka kanun yoktur” diyerek tabiatçı görüşte en uç noktaya giderken; Felsefeye Giriş II (1957)’de tabiatçılık gayretlerinin boşuna olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ülken’in farklı düşünceleri uzlaştırmaya çalışmasının ya da bir zamanlar benimsediği düşüncelerin tam aksini savunmasının en büyük nedeni, yeni bireşimlere ulaşmak tutkusudur.”

Takış ise bu kadar üretken bir yazar için şu yorumda bulunur (Takış, 2000: 88):

Ülken’in bir yaşamın tüm boşluklarını doldururcasına devasa yapıtlar ortaya koymuş olması, öncelikle bu yapıtların ne denli özgün olduğu sorusunu akla getirir. İtiraf edilebilir ki ansiklopedik betimleme merakı onu bir özgünlük tehlikesiyle yüz yüze bırakmıştır. Ancak Türk düşünce tarihinde Hilmi Ziya Ülken’e gelinceye kadar sosyal bilimlerin boşluğu sistematik bir bilgi eksikliği taşıyordu. O, felsefe, sosyoloji, mantık, İslam ve Türk Düşüncesi gibi konuların tarihlerini yazmaya giriştiğinde özellikle bu eksikliği giderme ihtiyacındaydı.

Yani Ülken, Türk medeniyetinin gelişmesi için elinden gelenin fazlasını yapmış ve bilim, teknoloji ya da askeri alanların dışında beşeri alanı ön plana çıkararak halkın kültür seviyesini yükseltmeye gayret etmiştir. Çalışmamızda ele alacağımız ahlak üzerine görüşlerini dile getirdiği *Aşk Ahlakı* kitabı da böyle bir sebeple ele alınmıştır. 1931 yılında basılan *Aşk Ahlakı* kitabı sancılı bir süreçte ele alınmıştır. Bu nedenle mevcut sorunlarla mücadele amacını da gütmektedir. Takış’a göre Ülken, “1930’lu yıllarda dünya ölçeğindeki kriz karşısında insanın bunalım ve şaşkınlığını giderebilmek için *Aşk Ahlakı* ve *İnsani Vatanseverlik* yapıtları eylem ve ahlak sorununu gündeme getiriyordu.” (Takış, 2000: 93) Bu sebeple büyük bir öneme sahiptir. Bu kitap en temelde üç bölümden, önsözler ve açıklama kısmından oluşmaktadır. İlk bölümde İnsan (Ruh ve Beden) Meselesi, İkinci bölümde Ahlak (Eylem) Meselesi, Üçüncü bölümde ise Siyaset Meselesine değinen Ülken, ahlak ile siyaseti bir noktada birleştirmektedir. Ülken *Aşk Ahlakı* kitabında bir ideal belirleyip ona ulaşmak için çabalamayı övse de, ütöpik ya da asla ulaşılamayacak ülküler koyma derdinde değildir. O, kitapta bahsi geçen hususların toplumlar içinde gerçekleşebileceğine ilişkin inanca

sahiptir. Bu sebeple o, bir aydın olarak, adeta bir yol haritası çizmiş ve muasırlaşmak için bu yolun takip edilmesi gerektiğini göstermeye çalışmıştır.

Öte yandan Ülken öğrenme konusunda tutkulu bir insandır, tutkularının peşinden gider ve tutkuların peşinden gidilmesi hususunda da özellikle ikaz eder. Bu ikazı en iyi ifade ettiği eser ise yine *Aşk Ahlakı* kitabıdır. Aşk ve ihtiras bir insani duygu durumunu ifade eden hatta belki pek çok kişiye romantik gelen kavramlardır. Oysa Ülken ahlak teorisini böyle bir ihtirasa ya da aşka bağlar. Okur için bu kitap incelenene kadar aşk, ihtiras, tutku gibi kavramlarla kurulmuş olmasından dolayı aşk üzerine oluşturulan bu ahlak, bir çeşit duygu ahlakı gibi bir izlenim uyandıracaktır. İşte bu çalışma gerçekte Ülken'in yapmak istediği bir 'duygu ahlakı' mıdır? sorusundan hareketle ortaya konulmuştur. Bu noktada karşımıza iki soru çıkmaktadır: Ülken bir romantik gibi aşk üzerine bir görüş mü ortaya koymaya çalışmıştır? Yoksa aşkın en önemli kavramlarını alıp kullanarak bir ahlak felsefesi mi ortaya koymaya çalışmıştır? Bu sorulara vereceğimiz cevabı yanlış anlaşılmanın ve beklentilerin önüne geçmek adına baştan vermek faydalı olacaktır. Ülken *Aşk Ahlakı* eserinde ihtiras, tutku, bencillik, korku, gurur gibi aşka ve yaşama dair kavramları ele alarak, onlardan yararlanarak, insani alanı açıklamaya ve ahlak (eylem) meselesi üzerinde durmaya çalışmıştır.

Ülken ahlakı, onun zamanına kadar ortaya konulmuş ahlak anlayışlarından farklı olarak ele almaktadır. Çünkü ahlak dediğimiz şey ona göre, "insanın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçüleriyle ölçülemeyen hareketlerimize ait değerlerin toplamıdır" (Ülken, 2016: 21). Oysa günümüze kadar gelen ahlak görüşleri hep bir gerekçe ile ortaya çıkmıştır. Biri salt mutluluğu öngörürken, diğeri ödevi, öteki faydayı ele almıştır. Ülken'in bu konuda tavrı nettir ve metnimiz içerisinde detaylı olarak ele alacağımız üzere o ahlakı, yalnızca o yola gönül veren insanın içinden gelen sonsuz bir şevk olarak ele alacak ve bu görüşe de '*Aşk Ahlakı*' adını verecektir.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN AHLAK GÖRÜŞÜ ÜZERİNE BAZI ÖN BELİRLEMELER

Ülken'in fikri çalışmaları ve eserlerini kısaca ele aldıktan sonra ve "*Aşk Ahlakı*" kitabındaki görüşlerine değinmeden önce 'ahlak' üzerine ortaya koyduğu bazı belirlemeleri ele almak yerinde olacaktır. Ülken'in ahlak üzerine görüşlerini bulduğumuz çalışmaları: *Aşk Ahlakı* (1931), *İnsani Vatanseverlik* (1933), *Ahlak* (1946) ve *Felsefeye Giriş- 2. kitap* (1958) kitaplarında yer almaktadır.

Ülken'e göre, "ahlak felsefesi pratik felsefenin bir kısmıdır" (Ülken, 2016: 13). Klasik felsefede bilmek, etmek (icra etmek) ve yapmak (yaratmak) şeklinde ayrılan üç davranış tarzından hareketle Ülken, ahlak felsefesinin etmek (icra etmek) üzerinde yer alan pratik felsefenin bir kısmı olduğunu ortaya koyar. Yani ahlak felsefesi felsefenin pratik alanının alt dalıdır ve bu noktada ahlakın kendisini bir icra ediciye ihtiyacı vardır. Ahlakı icra edici olarak ortaya konan varlık ise 'insan'dır. İnsanı, onun çevresini, insanlar-arası ilişkiyi ve onun varlıklar arasındaki yerini dahil ederek açıklama yapan Ülken'e göre ahlak, "insanlar-arası münasebetlere ait aşkın (*transcendant*) bir varlık ve değer sahasıdır" (Ülken, 1958: 189). Ahlaki eylemi ortaya koyacak tek varlık da insandır. Çünkü insan diğer varlıklardan derece ya da zeka farkıyla değil, bizzat özsel farkı nedeniyle ayrılır. Bu özsel fark ise insanın değer varlığı olması anlamına gelmektedir. Diğer varlıklarda örneğin hayvanlarda zekanın varlığına ilişkin birtakım kabuller olduğunu söyleyen Ülken (Ülken, 1958: 190) insanı onlardan yetileri aracılığı ile ayıramayacağımızı ifade etmiş olur. İnsanı hayvandan, canlıdan yani organik ve anorganik olandan ayıran özelliği; onun ahlaki varlık olması, değer varlığı olmasıdır. Kılıç bu konuyu şöyle ele alır: "bu sebepten dolayı ahlaki alan, insanın ilişkileri ile sınırlı olmakta, Allah da dahil insan dışında hiçbir varlığın fiil ve davranışının ahlakiliğinden söz edilememektedir" (Kılıç, 2015: 2150). Öte yandan Ülken, "kainat içinde insanın yeri meselesini felsefenin en esaslı konusu sayan akım, şüphe yok ki aşırılığa gitmemiştir. Ne alem; insandan gafil olarak tek başına araştırmalara konu olabilir; ne insan, alemden ayrılarak bir "büyük nusha" gibi ele alınabilir" (Ülken, 1998: 71) diyerek insan ve alemini birbirinden ayrı düşünülemez şekilde bağlamıştır.

Yani insanın alanı içinde olan her şey -siyaset, iktisat, teknik gibi- ahlaki olan ile bağlantılı olarak ele alınacaktır. Ülken bu hususu şöyle ifade eder (Ülken, 1958: 189):

Hareketlerimiz, düşüncelerimiz, sözlerimiz ve yazılarımız kişiler-arası münasebetler sahasına ait olmaları bakımından mutlaka ahlaki varlık sahası tarafından kuşatılırlar. Onların böyle bir “Kuşatıcı” (*englobant*) ile ilgisizmiş gibi de ele alınmaları mümkündür. Mesela ekonomik veya siyasi neticeleri olan herhangi bir hareket, fikri gaye ile yazılmış herhangi bir yazı veya söylenmiş bir söz sanki ahlaki varlık sahasıyla kuşatılmamış gibi ele alınan bütün hadiseler, mücerrettirler, gerçeklikten mahrumdurlar ve onların gerçek olarak kavranabilmeleri (anlaşılabilirmeleri) ancak kendi “Kuşatıcı”larıyla, aşkın varlık olan ahlak sahasıyla birlikte göz önüne alınmaları sayesinde mümkün olur.

Eğer insan kendi kendine kaideler koyan, kendini bu kaidelere uymaya mecbur eden, arzularını durduran, hapseden, frenleyen, onların istikametini değiştiren bir varlık, hâsılı, manevi bir varlık olmasaydı onun teknik, iktisadi, siyasi bütün fiil ve hareketlerini ayrı ayrı ele alabilirdik.(...)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere ekonomik ya da siyasi yani pratik alanın içine giren diğer tüm alanlar ahlaki alan ile bağlantılıdır. Öte yandan ahlaki eylemi ortaya koyan ‘insan’ı ele alıp inceleyen Ülken, onun üç psikolojik aşamadan geçerek ‘tam hakiki kişiliğe’ kavuştuğunu söyler.

-Birinci aşama, “boşheyecanlılık” (*émotivité*) halidir. Burada “ortaklaşa korkular, heyecanlar ve ilgilerin sonucu olarak onu en tam ifade eden hal zümre içgüdüsüdür. (...) Çocuk, vahşi ve hasta suçlu kimse “boşheyecanlılık” devresindedir. Onların hissettiği ahlak, “Korku Ahlakı”dır (Ülken, 1998: 155).

-İkinci aşamada insan “direniş” (*resistance*) halindedir. Burada “arzularına ve *impulse*’lerine set çekmesini, eğilimlerine yön vermesini öğrenen insan böylece kendini yeni baştan teşkile başlar. O artık zihni ve intibaklı tepkileri sayesinde çevreden kendine ayırmayı başarmıştır; bu sebeple kişiliğin kuruluşunda en önemli aşama, direnmedir denebilir.” Burada “Ümit Ahlakı” ve “Gurur Ahlakı” devrededir(Ülken, 1998: 156-157).

-Üçüncü aşama “İhtiras” (*passion*) aşamasıdır. “(...) İhtiras haline yükselen insan tam ve hakiki bir kişiliktir. Zengin ve eğitimden geçmiş olan iç hayatını hakim bir eğilim üzerinde toplayarak faal ve yaratıcı olmasını bilen erişkin psikolojisi ile; (...) tam ve hakiki kişilik” kurulur. Bu aşamanın ahlaki ise yalnızca “Aşk Ahlakı” olacaktır (Ülken, 1998: 157-158).

Ülken için insan, psikolojik bir varlık olarak adeta çevresinden içine döner ve orada bizzat kendi çabasıyla kişilik, insanlaşma ya da kamilleşme dediğimiz o yetkin basamağa gelir. Bu noktada şunu vurgulamakta fayda vardır: Ülken için ahlak ilk olarak insanlar-arası münasebeti ortaya çıkacaktır. İkinci olarak da aşkın (*transcendant*) olacaktır(Ülken, 1958: 189). Yani insanlar-arası münasebet ile başlayan ahlaki eylem sadece orada kalmayacak, ihtiras aşamasına ulaşan insanın gerçekleştireceği aşkın ya da ideal ahlaki da ortaya koyacaktır. Kılıç’ın da ifade ettiği gibi Ülken (Kılıç, 2015: 2149),

İnsanlık ortak paydası olarak gördüğü ahlakiliği (insanın ahlaki özünü); bir taraftan insani hayatı mümkün kılan bir gerçeklik, diğer taraftan da ulaşılması hedeflenen bir ideal olarak düşünmektedir. İnsan bir ahlak varlığı olduğu ya da ahlak insanın özsel niteliği olduğu için, insan hareketleri, düşünceleri, sözleri ve yazılarının hepsi, ahlaki değerlendirmenin konusu olur. Çünkü insanın yapıp ettiği her şey, ahlaki varlık sahası tarafından kuşatılmaktadır.

İnsanın insana güvenmesi, onunla ilişkisi, onunla ortak paylaşım alanları oluşturması ahlakın konusudur. Ahlak tam da bu ilişkilerdeki eylemleri inceler. Ülken de bu görüşü buraya kadar kabul etmektedir ancak onu ayıran asıl kısım buradan sonra başlamaktadır. Çünkü Ülken bu noktada aşkınlığı, kişilerin birbirinden uzak olduğunda da, görmediğinde de ahlakiliğin devamı olarak ele alır. Aşkınlığa, ahlaki varlık diyen Ülken’e göre (Ülken, 1958: 196),

Bu aşkınlık kişilerin birbirlerini görmedikleri, birbirleriyle karşılaşmadıkları yerde de vardır. Kişilerin münasebetlerindeki devamlılık, onların bir düzene bağlı oluşu, kişinin kişiye verdiği sözü tutmaya mecbur oluşu, kişinin kişiden ayrıldığı zamanda dahi ona güvenebileceği hakkında bir kesinliğe sahip oluşu, hâsılı kişilerin birbirine inancı ahlaklılığın vazgeçilmez

şartıdır ve bu şart ancak kişilerarası münasebeti kuşatan manevi ve aşkın bir varlığı kabul etmek ve ona inanmakla mümkündür.

Anlaşılabacağı üzere Ülken ahlaki iki kola ayırır ve bir kol insan ilişkilerine dayanan bir ahlak alanını ele alırken, ikinci kol ahlaki varlığı ele alan ve sadece ona dayanan bir “aşkınlık” durumunu ele almaktadır. İlk aşamada insan ilişkisi açısından ahlak reel-gerçek olan ile bağlantılı ve oradan hareketle ele alınıyorken, ikinci aşama ideal olan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikinci alan, bir ülküdür. Ülken ahlakın aşkınlık aşamasına özellikle önem vererek “ahlaki varlık insan olarak, bizi birbirimize bağlayan, duygudaşlığımıza imkân veren, hangi kültür çevresinde mensup olursak olalım aramızda müşterek tarafların bulunmasını sağlayan varlıktır. Bu varlığa (...) “insanlık” diyorum. İnsanlık, mücerret bir kavram, ulaşılmak istenen bir hedef veya bir utopia değildir” (Ülken, 1958: 195). Aşkın olan ahlaki varlık, insanlaşma basamağına erişen varlık, etten ve kemiktendir. Onu ayıran ne bir sınıfı vardır, ne bir başarısı, ne farklı bir yetisi vardır. Onu ahlaki varlık olmaya götüren “medenî” ya da “vahşî” olması değil, bu uğurda hareket etmesidir. İhtirasına göre hareket eden varlık, ahlaki varlık olarak aşkınlığa yükselecektir. Ülken bu düşüncesine *Aşk Ahlakı* kitabında çok detaylı bir şekilde yer verdiği için çalışmamızın bundan sonraki kısmı bu ahlaki-aşkın varlığın *Aşk Ahlakı* açısından nasıl ele alındığını göstermek üzerine olacaktır.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN’İN ‘AŞK AHLAKI’

Hilmi Ziya Ülken’in *Aşk Ahlakı* adlı eserinden hareketle oluşturacağımız bu çalışma onun başladığı yerden başlar. Onun başladığı yer insandır. Ahlakın da başladığı yer insandır çünkü ahlaki ortaya koyacak, kabul edecek, uyacak ve geliştirecek olan insandır. O, kitabının ilk kısmında Rousseau’yu anımsatacak şekilde “insan zincirler içinde uyanır; fakat kendi çabalarıyla bu zincirleri birer birer kırarak, büyük emekler ve kurbanlar karşılığında hürriyetini kazanır” (Ülken, 2017: XXXIII) der. Yani insan çaba varlığıdır. O, her daim eylemde olarak kendisini ortaya koyar. Ahlak kendisini ortaya koyan insanlar arasında gerçekleşir. Bu insan bir toplumda doğar ve toplum tarafından belirlenerek orada bir yaşam kurar. Ahlak toplumsal hayatı düzenleyen bir mefhumdur. Ancak her toplumun ahlaki bir yapıya sahip olduğu ve içinde bulunan bireylere ahlaki varlık muamelesi yaptığı söylenemez. Ülken, “insanın cemiyet içinde uyanıp zincirlerini kırmasından, uzviyetin cemiyetler çarpışmasından, meyillerin kolektif baskı ile karşılıklı bir etkiler silsilesi doğurmasından, yepyeni bir gerçek olan ruh âlemi ve ruhun hürriyeti meydana gelir. Şu halde ruh, cemiyete göre önceki değil, sonraki bir âlemdir” (Ülken, 2017: XXXIII) diyerek toplum dayatmaları ve toplumsal hayatın öğretilerinin insanın ahlaki bir varlık olmasına yeter koşul olmadığını açıklar. İnsanın ahlaki bir varlık olması için öncelikle kişi olmaya çalışması gerekmektedir. Kişi ise büyük bir ihtiras ile amaca yönelendir. Ülken, ihtiras kelimesinin olumsuz anlamından hareket etmez. O, kelimeye bizzat olumlu bir anlam vererek onun “düşkünlük”, “alışkanlık”, “heyecan” ile bir tutulmasına karşı çıkar (Ülken, 2017: XXXV). Ülken’e göre “ruhun duygu yolunda kudreti ihtiras iledir ve ihtiras tasavvurun fiile geçmesi, aklın irade ile birleşmesi, hayalin yaratıcı hayal gücünü alması demektir. Bu yüzden, ruhun kudreti mutlaka fiile geçecek, eylem (*action*) halinde dünyaya yayılacak, cemiyeti ve tabiatı kendine birer binek atı gibi kullanacaktır” (Ülken, 2017:XXXVI). Yani insan, ruhunun ihtirası sayesinde hakikat seviyesine ulaşacaktır. Ülken’in ancak ihtiras sayesinde ulaşılacak ahlak görüşü bu cümlelerden hareketle başlamaktadır.

Cemiyetin büyük yükü *Aşk Ahlakı*nda olanların omuzlarındadır. En ağır vazifeler ve en fayda gütmeyiş işler ona verilecektir. Cüreti, nefsi fedayı, feragati onlardan beklemek hakkımızdır. Hürriyet ve yetki onlara bahşedilecek fakat en büyük sorumluluk yine onların omuzlarına yüklenecektir. (...) Vazife mecbur olmaktır ve mecbur olmak iç kaderin emirlerine bağlanmaktır. İç kader yalnız ihtiras ve aşk olduğu için, aşk ahlakına yükselenlerde tam vazife duygusu var olacaktır (Ülken, 2017:101).

Hilmi Ziya Ülken her daim hakikati arayınız derken hedefi, eyleme geçmektir. Onun dinamik bir ahlak anlayışı vardır. Bu ahlak içinde korkuya ve umutsuzluğa yer yoktur. O, evrenin oluşt

olmasından hareket ederek insanlığın da bir oluşta ortaya çıkacağını söyler. Yani önceden belirlenmiş bir şey yoktur. Ancak aranarak bulunacak bir yapı mevcuttur.

Âlem sürekli değişme ve olmadadır. İnsanlık bu oluşun son haddidir. Size derim ki hak görünende tecelli eder ve insanlık bütün güçlerin meydana çıkışıdır. Bütün tohumların açılmasıdır. Hak, insanda zuhur edecektir; çünkü insan, olan değil, olması gerektir. Gerçek değil idealdir. İnsanlık, şimdi bu anda yoktur, ancak olmaktadır ve olacaktır. İnsan bir kemal değildir, ancak bir varoluş ve oluştur. (...) (Ülken, 2017: 45).

İnsanlık yolu, kolay bir yol değildir. Yolcu bu yol üzerinde çok büyük cefa çekecektir. Onu zafere ulaştıran ise bu cefalara rağmen yine de devam etmesi olacaktır. Hatta o, bu uğurda cefayı da sevecektir. Bu bir sonsuzluk duygusudur. Ülken insani ahlak için yola çıkmışlara şöyle hitap eder (Ülken, 2017: 60):

Bu kafil, insani ahlaka ulaşmak için ruhunda kudret olanların kafilidir. Hayat iksiri, onları insanlığa götüren “hakikat ihtirası”dır. Yol sevgisi, onlara sürekli iş zevkini veren “iş ihtirasıdır. Yolculara ümit ve cesaret üflemesi, işimizi gücümüzü “çevre” kılan, bizi cemiyete bağlayan tesir etme aşkıdır. Daima yeni menzillere varmak ihtiyacı, iş ve hakikat arayışı sevgimizin asla tükenmemesini sağlayan sonsuzluk duygusudur.

Ülken’in aşk ahlakı toplumdan örf, adet, gelenek, görenek, kültür gibi öğelerden bağımsız olarak vardır. Çünkü daha önce de bahsettiğimiz üzere ihtiras üzerine oluşturulan ahlak, ahlakın aşkın (*transcendant*) yönüne tekabül etmektedir. Ülken *Aşk Ahlakı* için şu en önemli vurguyu yapar: “ihtiras ahlakı, örf ve adetlere bağlı olmayan, zamanla ve mekânla değişmeyen ahlaktır. Sevgi ahlakı, menfaate ve tatmine köle olmayan, dıştan veya sırlardan gelen hiçbir emre boyun eğmeyen, yalnız içten gelen mutlak emirlere, ruhun kudretine bağlı olan ahlaktır. İnsanlık ahlakıdır” (Ülken, 2017: 50). Görüldüğü üzere onun ortaya çıkışı bir tutkuya dayalıdır. Burada başka hiçbir pratik devrede değildir. Ne fayda, ne haz, ne ödev, ne de mutluluk ahlaki yaşamın dayanak noktasıdır. Ahlaki yaşamın dayanak noktası sadece ve sadece ruhun ihtiras ile bağlanmasıdır. Ona göre “ihtirasın gayreti, insanlık için gayrettir. Bütün ülküler (idealler), hedefi insanlık olan bütün büyük eylemler tutkunun ve sevginin (aşkın) eseridirler” (Ülken, 2017: XXXVII). Ülken için temel çaba bu ihtiraslı insanı aramaktır. Bu insanın özellikleri bellidir. O, ihtirası ve aşkı sayesinde “ilmini iman haline koyan, fikri fiille birleştiren, davasının götürdüğü ahlaki ve siyasi neticelere kadar inmek cüretini gösteren insandır” (Ülken, 2017: XXXVII).

Ülken, *Aşk Ahlakı* üzerine olan görüşlerini tamamen insani alandan hareketle ele almıştır. Ahlak alanının, insani eylem alanı olması dolayısıyla bu şaşılacak bir şey değildir. Ancak Ülken’in farkı onun bütün bir sistemi yalnızca insan, insanın doğası ve onun kavramlarından hareketle oluşturmasıdır. Çünkü o insanı, âlemin sanatkârı olarak görmektedir ve bu sanatkâr sanatını ahlaki bir varlık olarak icra etmektedir.

Âlemin mihrakı insandır. Ham gerçeğe katılmış her ne varsa insanın eseridir, onun içindir. İnsan ise her şeyden önce ve en mühim vasfıyla ahlaki varlıktır. Ahlaki varlık demek ferdin fiilleri ile kamulaşması; parçanın kişilik halinde bütüne açılması demektir. İnsan, bedeniyale insan değildir; doktrinleri ile ve mevhumeleriyle de insan değildir. O ancak doymak bilmez bir eylem (*action*) kaynağı olan ihtirasından kurtulmuş kişiliğiyle insandır” (Ülken, 2017:1).

Şüphesiz doymak bilmez bir ihtiras ile kastedilen kelimenin olumsuz anlamına işaret etmektedir. Doymak bilmez bir ihtiras insanın, kişisel çıkarlarının kölesi olması ve hürriyete sahip olamaması demektir. Oysa Ülken’in anlatmaya çalıştığı ve önem verdiği kavram olarak ihtiras ise insanı köleleştirmez, aksine onu hürriyete erdirir. O bunu şöyle ifade eder (Ülken, 2017: 2):

“Bize gaye ve tatmin nedir bilmeyen arzular yani ihtiraslarla beslenen ruh lazım: Bu ruh, konusuna sonsuzca susamıştır, fakat heyecan gibi onun kölesi değildir. Bu ruh içten, sürekli ‘sevinç’ denen bir duygu halinin kaynağıdır, fakat heyecan gibi her vakit alçalıp yükselen kesintili

bir duygu zaafının tutsağı değildir. Hâsılı bu ruh madde ve anlamın tek vücut halinde ifadesi olan faal ve şuurlu tutkudur (*passion*).”

Ülken için ahlaki ortaya koyacak bu insan ruh ve bedenden oluşmaktadır. O, bu ikisine aynı önemi atfeder ve şöyle der: “ (...) İnsan bir bütündür. Onun cevherine hâkim olduktan sonra kabuğu ve dalları-kendiliğinden-ele geçecektir. Yalnızca bedenın yetişmesi diye bir mesele olamaz: Ruhun felsefesinden gaflet edilir de tek başına bir vücut terbiyesi hülyasına düşölürse insan yerine makine yetiştirilmiş olacaktır” (Ülken, 2017: 15). Bu anlamda elma ağacı örneğini veren Ülken bahçıvanın onu yetiştirmek için yaptığı şeyleri (gübre vermek, budamak gibi) beden ağacı analojisi ile karşımıza çıkarır, sağlam ve canlı bir beden ağacı için yapılacakları ifade eder. Bu anlamda beden ağacı için yalnızca ruhun ya da yalnızca bedenın terbiye edilmesi söz konusu değildir. İkisine de aynı oranda değer verilmelidir. Sanay ise Ülken'den aktararak şöyle açıklar (Sanay, 2012: 292):

Bedenle ruh birbirinin hem tamamlayıcısı hem karşıtıdır. Bedensiz ruh hayal, maddesiz mâna vehimdir. Felsefenin en büyük problemi ruh-beden ilişkisidir. Ahlâk bu ilişki üzerine kurulabilir. İnsan ruhu ve bedeniyle somut, bölünmez bir bütündür. Bedenle ruhtan sadece birinin eğitimini ön planda tutmak kişilik bütünlüğünün bozulmasına sebep olur. Ruhı ihmal ederek yalnız bedeni eğitenler insan yerine makine meydana getirirler. İnsan bir yandan kendi nesnesini tekrarlayıp soyutlaştırır ve fikir haline koyar, diğer yandan kendi benini nesne gibi alıp gözünü kendine çevirir ve iç âlemini kurar. Böylece hayatı, iktisadî, estetik, ahlâkî ve fikrî değerleri oluşturur. Buna içtimaî-ruhî hayatın doğuşu denir.

Batı Felsefe Tarihi özellikle Descartes'tan bu yana ruh ve beden düalitesinin çözümü için çaba sarfetmektedir. Bir yandan sadece ruhçu görüşler öbür yandan sadece maddeci görüşler insanı ortadan ikiye ayırmıştır. Bu insan diğer yarısını arayıp bulma, anlama çabasıyla uğraşırken kendisini kaybetmiştir. Kendisinin ne olduğunu ve ortaya koyacağı ‘insanlık’ idealini kaybetmiştir. Ülken bu diğer yarısından ayrılmış insanı tekrar ele alır ve onun ne sadece ruh ne sadece madde olduğunu ortaya koyar ve buradan hareketle bu tam ve birlik içinde olan insanı ahlakın merkezine oturtur. O, “ (...) Meselelerin meselesi ruh ve beden meselesidir. Ancak o temel üzerindedir ki ahlak meselesini kurmak mümkün olur” (Ülken, 2017:6) der. Âlemin küçük bir kopyası olan insan onu her anlamda geliştirebilecek tek varlıktır. Bu yüzden o ahlaki bir varlık olarak kendisine dönmeli ve ihtiraslarından hareketle eylemelidir. Ülken ihtirasları açıklarken Spinoza'nın *Ethika*'da anlattığı fikirlere benzeterek örnekler verir ve buradan hareketle ele alır. Ona göre tutkular arasında dereceler vardır. “İhtirasların birbirini aşarak yüceleşmeyi” (Ülken, 2017:7) sağladığını söyleyen Spinoza'ya bu anlamda benzediğini söyler ve buradan hareketle açıklama yapar. Öte yandan ondan ayrıldığı noktayı da ortaya koyar (Ülken, 2017, 11):

Spinoza ile ortak tarafımız *passion*'ların birbirini aşarak yükselmesindedir. Ondan ayrıldığımız taraf onca insanın birbirine rakip *passion*'larından kötülük doğduğu halde, ‘akıl düsturuna göre’ *passion*'ların birbirleriyle uyuştukları fikridir. Biz bu akılcı görüşe değil, Max Scheler'in geliştirdiğı duygucu görüşe katılıyoruz.

Ülken kendi ahlak görüşünü oluşturduğu ihtirasların akıl ile bağlantısını kuramayacağımızı bu bölümde böylece ifade etmiş olur. Ona göre ihtiraslar akıl ile değil, değerler ile alakalıdır ve değer hiyerarşisinde akıl en üstte yer alır. Bu aşama insanlığa yükselme aşamasıdır. Ancak akıl bir hareket ettirici ilke ya da kural koyucu değildir. O ihtirasların kendisine dayandığı yasa değildir. İhtiraslar mertebelere ayrılır ve en üst mertebe yani insanlaşma basamağı aklında yer aldığı basamaktır. Yani ihtiras ve akıl birbirine Spinoza'nın ifade ettiğı gibi bağlı değildir. Ülken'in asıl hedefi ihtirası akıl ile açıklamak değil, ihtirası kemâle erdirmektir. Ona göre kemâle eren ihtiras da ahlakının temelini koymuş olduğu aşktır. Ülken, “Aşk ise kemâle ermiş bir ihtirastır. Kabuklarından ayıklanmış bir çekirdektir. Bütün çıplaklığıyla ve saflığıyla ruhtur. Sonsuz arzularımız kesintili uzviyet ve cemiyet hedeflerine kul olmaktan kurtulduğu zaman aşk olur. Tabiatı, birliğı, güzelliğı, sonsuzluğu konu edindiğı zaman aşk olur. Tatmin ile sonu erecek bir emele koşmaktan vazgeçtiğı zaman aşk olur” (Ülken, 2017: 13) der. Ülken buradan hareketle artık niyetini ifade eder ve “size (...) aşk ahlakını

teklif ediyorum. Sizden vazgeçmenizi, ölçülü olmanızı, arzulara karşı koymanızı ve azla yetinmenizi değil, sonsuzca istemenizi, küçük ve aşağı arzuları aşmanızı, onlara değer ve ehemmiyet vermemenizi istiyorum” (Ülken, 2017: 14) der. Buna göre insan ruhunu baskı altına alan, arzu ve isteklerine boyun eğmemesini isteyen ahlak anlayışları insanın eylemlerinin asıl sebebini ortadan kaldırmaktadır. Adeta insanın bedeni yönünü, uzuvlarının ihtiyaçlarını reddetmekte ve ruhu acılar içinde bırakmaktadır. Onun görüşü buradan hareketle eğer ahlaklı olmak ruhun ya da bedenın arzu ve isteklerini zincire vurarak benliğin kazanılacağı şeklinde ifade ediliyorsa bu hatalıdır onun yerine benlik tam da ihtiraslardan hareketle ortaya konacaktır demektir. Ülken, “ahlak eğer benliğinden geçmek, bencilliği aşarak imanını bütün zamanlar, bütün mekânlar için düstur olacak bir fiil haline koymak demekse, yine yalnız ihtiras ve yalnız aşk üzerine kurulan bir ahlak olabilir ve bu ahlakın binası yalnız insanlıktır” (Ülken, 2017: 49) der. “Büyük dinler, ancak ihtirastan kuvvet almışlar; insani ahlaklar yalnız aşk üzerine kurulmuşlardır” (Ülken, 2017: 49). Ülken, “biz insani ahlakı korku ve ümitten, vehim ve kuruntudan, gurur ve övünmeden kurtulmuş olan ihtiras üzerine, sevgi üzerine kuracağız” (Ülken, 2017: 53) diyerek var olan mevcut ahlak görüşlerine de bir eleştiri getirir ve ahlakın nasıl olamayacağını söyleyerek işe koyulur (Ülken, 2017: 50):

1-Korku üzerine kurulmuş olamaz. Cehennem korkusu ve kılıç korkusu, ahlak korkusu ve kanun korkusu eğer bizi düzelterekse bu düzelmenin gözümde hiçbir değeri ve insani ahlak ile bir münasebeti yoktur.

2-Dışımızdan gelen bir emre boyun eğmek ve bağlanmak üzerine kurulmuş bir ahlak olamaz. Bildiğimiz bir yerden, bilinmezden ve sırlardan gelen bir emre baş eğen ahlak olamaz...

3-Ümit üzerine kurulmuş bir ahlak olamaz. Uçmak (cennet) ve gelecek ümidi, mağfaret ümidi ve şöhet ümidi; eğer vaat ettikleri tatmin ve menfaat ile bizi faziletli yapacaklarsa; bu vaatlerin bir hayal ve bir tuzak olduğu anlaşıldığı vakit fazilet bitecektir...

4-Benlik ihtirasına dayanan ve gurur üzerine kurulan ahlak olamaz. Her şey bendedir diyen, hakikaten her şey eski sahiplerine iade edildiği zaman bomboş kalacaktır. Gurur, birliğin azametini bilmemektir. Tabiatın kaderinden gaffet etmektir. Ruhunu körletmektir; gurur, irfansız olmaktır. Gurur ile ve gurur için yapılan bir hareket, ahlaki hizmet etmek şöyle dursun, belki de insanı ahlaka tecavüzdür.

Ahlak başka temeller üzerine kurulamaz, sadece sevgi ve ihtiras üzerine inşa edilebilir. Bunun sebebini ise şöyle ele alır (Ülken, 2017: 61-62):

Haz üzerine kurulan ahlak, hazzı feda etmek gerektiği zaman, manasını kaybedecektir.

Hazların ve arzuların yok edilmesi temeline dayanan ahlak, ruhu güçsüz bırakarak yalnız ferdin mutluluğunu düşünen, faal (aktif) olmayan bir ahlak olacak; tabiata karşı gittiği, kendini zorlama üzerine kurduğu için tabiat onu er geç yıpratacak, yapma ve iğreti kalacaktır.

Dayanma ve katlanma üzerine kurulan ahlak, öteki gibi yapma ve iğreti olmaya mahkûmdur. Tabiatın kuvveti karşısında dayanma gücü kırıldığı ve katlanma kalmadığı zaman, bu ahlakın yapısı da kendiliğinden yıkılacaktır.

Fayda üzerine kurulan ahlak, fayda ve çıkarlar çarpıştığı anda yıkılacaktır. Bir zümre içinde fertlerin faydasını, bir cemiyet içinde zümrelerin faydasını, bir medeniyet içinde milletlerin çıkarlarını birleştirmek imansızdır. Fayda ahlakı ister bencillik üzerine kurulsun, ister sosyal çıkar üzerine dayansın görelidir, değişiktir, iğreti olmaya mahkûmdur.

Cemiyet üzerine kurulan ahlak, sosyal değerlere bağlı olarak yer yer, zaman zaman değişmek zorundadır. Cemiyet ahlakı, bize hiçbir halde hiçbir düstur teklif edemez. Çünkü dün doğru olan, bugün yanlıştır.

Duygu üzerine kurulan ahlak, tıpkı duygular gibi sübjektif ve değişik olmak zorundadır. Duygular bizde özel, garip ve ferdi olan şeylerdir. Hisler bizi kendi içimize kapanıp kapmaya zorlayan garabetlerdir. Ne kadar insan varsa o kadar his vardır. Ahlak ise zaman ve mekân üstünde devam etmek, evrensel olmak (üniversal) demektir.

Akıl üzerine kurulan ahlak, elbette bütün ahlakların en küllisi, en sağlamıdır. Fakat tahlil edince görürsünüz; o da bizi doyuramaz. Tetkikle anlaşıldı ki, akıl her zaman aynı kalan ve değişmeyen bir güç değildir. (...) bu sebepten, ahlakı akıl üzerine kurmak isteyenlerden bir kısmı, akıllı, bilinmez bir âlemden içimize gelen külli emri ifade kuvveti gibi görmüşlerdir.

Ülken bu ahlak görüşlerinin tümüne karşı çıkar çünkü o insanı, ne yapacağını bilmeyen çaresiz ve kadere teslim olmuş bir varlık olarak ortaya koymaz. Onun için insan her daim değişime ve oluşa açıktır. O, sonsuz ve aşkın varlık olmaya, sonsuz varlıkla birleşmeye gönüllü olan varlıktır. Bunun için her daim eylem halindedir. O alem ile birleşir, aynılışır, tabiat ile ruhunu uygun hale getirir. O feragat eden, nefsinin feda eden varlıktır. Bu varlık yalnız ihtiras duyar ve ihtirasının peşinden giderek *Aşk Ahlakı*na ulaşır. Ülken için ihtirasların da çeşitleri vardır; hakikat ihtirası, iş ihtirası ve açıklık ihtirası şeklinde ele aldığı ihtiraslar üzerinden adeta ruhu materyal haline getirerek incelemiştir. Bir tür Psikolojizm yapmıştır. Ülken, İnsan ruhunu apaçık hale getirerek dış etkenlerin, cemiyet, örf, adet, kural gibi faktörlerin ve mevcut ahlak görüşlerinin insanı nasıl hapsettiğinden ve bunlardan nasıl kurtulacağından bahseden bir terapist gibidir. Onun insanlara yaratıcı olmayı, alçak gönüllülüğü, kızmamayı, kırılmamayı ve kin beslememeyi özellikle önermesi ve bu önerilere kulak asılmaması durumunda *Aşk Ahlakı*na ulaşmanın önünde engel olacağı üzerine uyarılarda bulunduğu kısım söylemek istediğimizi çok güzel örneklendirmektedir (bkz. Ülken, 2017: 73-74).

Sonsuzluk sevgisinin ruhlara getireceği ferahlığı anlattığı kısımda Ülken, insanı adeta zincirlerinden kurtarmaktadır. Ülken'in aşk ahlakına kavuşan insanı hafiflemiştir. O, geçmiş ve gelecekte, bugün ve yarından, 'desinler' düşüncesinden bigânedir. Gururundan ve ümidinden kurtulmuş, beklentisini ortadan kaldırmıştır. O adeta dünyadan kopmuş, el etek çekmiştir. Ama bu kopuş hakikatin peşinden gitmekten kopuş değildir, onu bağlayan, ahlaki varlık olmasını engelleyen her şeyden el etek çekmiştir. O gündelik hayatın acılarından, sevinç, ümit, haz ve kederlerinden kurtularak insanlaşma yoluna gönül vermiştir. Hayatında karanlıkta kalan bir yer kalmamıştır, o adeta şeffaflaşmıştır. Ülken bu ihtirasa bir ad verir ve ona 'açıklık ihtirası' der. "Açıklık ihtirası, ahlakın çatısıdır. İnsanın hürriyete ulaşması ve ahlaki varlık olmasıdır. Açıklık ihtirasına ulaşmayan insan, ruhu ne kadar olgun olursa olsun ahlakta noksanıdır. (...) hayat iksirini arayan ve yolun mihnetine katlanan, yolu yol için isteyen ve dünyaya tesir eden, asla ulaştım demeyen, iksirin arkasında iksirler bulan kudretli insandır" (Ülken, 2017: 73).

Ülken için açıklık ihtirasına şeytan kavuşmadığı için Tanrı'nın gözünde yok olmuştur. Açıklık ihtirasına kavuşanlar peygamberler, erenler yani yalnız büyük insanlar; nefsinden kurtulmuş, her ne olursa olsun doğrunun yanında olan, hak sözden şaşmayan, hataya, gaflete düşmeyen, düşse bile bunu açıkça beyan eden üstün kimselerdir. Bu ihtirasa bir kez ulaşmak yeterlidir, bir kez ulaşan bir daha alçalmaz. O tamamen aydınlanmış adeta nurla dolmuştur. O samimidir, kalben ve şeklen samimi olan apaçık olandır, saf haledir. Ülken, "ona ulaşan ahlak âlemine girmiştir. Ruhu erginliğe ulaşmış ve erenler sofrasında yer bulmuştur. Dostluk denilen hür ve olgun insanların faziletine layık olmuştur" (Ülken, 2017: 81) der.

Ruhun temizlendiği bu ihtirasa ulaşanlar için artık sadece hedefler vardır. Ahlakın hedefleri her insana açıktır. O önce arınmış bir ruha sahip olacak, 'desinler' diye değil, gerçek hakikate ulaşma arzusuyla kâmilleşmeye çalışacak ve tüm korkularından, beklenti, çıkar, haz ve acılarından kurtulacaktır. Buraya ulaştığında artık sadece hedeflerine odaklanarak bir merdivenin basamaklarını çıkar gibi tek tek hedefler basamağını çıkacaktır. Ülken için beş tane hedef basamağı vardır. Bunlar (Ülken, 2017: 83):

Birinci hedef "*birlik*"tir. Orada her şey birleşecek, çatışmalar ve kinler bir bütünün içinde kaybolacaktır.

İkinci hedef "*kendine yetme*"dir: birlik halinde alem yetkin olacak, yani hedefi sonsuz olacak ve orada bütün eksiklikle birbirlerini tamamlayacak. İyilik eşyaya hakim olacaktır.

Üçüncü hedef “*sükûn*”dur: ruhun şevkleri sonsuz oluştaki kendine yetecek, gerçeklerin bütün hazlarını görmek için eşyaya ve çokluğa dönmekten başka dilek kalmayacaktır. O zaman ruh, tamamlığın verdiği mutlak bir sükun ve rahatlığa kavuşacaktır.

Dördüncü hedef “*mertebeler*”dir: varlığın oluşunda sükuna kavuşan insan, bu hedefe ulaşan ve ondan uzak kalanları mertebelere ayıracak ve bir mertebeden ötekine geçmeyi daima mümkün görecektir.

Beşinci hedef “*adalet*”tir ki, gerçeğin düzenine ve ruhun mertebelerine uygun hareket etmektir.

Ülken maddeler halinde ele aldığı bu hedefleri kitabın ilerleyen kısımlarında tekrar ele alır. O *birlik* hedefini çok önemser. Ona göre birlik ile kastedilen sadece milliyetçilik anlamında birlik değildir. Benden, bize giden bu yol vatan sevgisinden insanlık idealine ulaşır. Bu ahlaki insan yurtseverdir ama onun ilkesi vatan sevgisinden dolayı her yolu mubah görmek değildir. Birlik için mücadele eden yurtsever ve kâmil insan vatanını seven ama vatani uğruna her ne olursa olsun doğru hizmette bulunandır. Ülken burada anarşist ya da fertçi bakış açılarına mesafeli durduğunu açıkça göstermektedir. Onun hedefi, “birliğin ne başıboş (*anarchique*) fertçilikle, ne de insanları bir atom yığını sanan toplumculukta değil, ancak ortak hedeflere çevrilen ruhun hür fiillerinde olduğunu göstermektir” (Ülken, 2017: 84). Yani Ülken tek başına var olmayı hedefleyen yaklaşımlara, her değeri yok sayıp değerlerden ayrılmış anlayışlara, sadece vatansever olduğunu söyleyen ve ilerlemeye katkı sağlamayan dogmatik görüşlere karşı çıkmaktadır. O, “vatansever olduğumuz için insanlığa hak kazandığımızı değil; fakat yalnız insanlığı ve hürlüğü sevdiğimiz için vatansever olduğumuzu ve bağımsızlığa hak kazandığımızı iddia” etmektedir (Ülken, 2017: 86). Açık ki Ülken hiçbir ülkeye bağlanmamış şeklen var olan vatanseverliğe karşıdır. O, vatansever insanın ahlaklı, kendisini yetiştiren ve her daim eylemde olan bir insan olması gerektiğini söyleyecektir. Aksi durumda vatanseverlik hiçbir faydası, önemi ve anlamı olmayan bir sözden ibaret olacaktır.

İkinci olarak *kendine yetme* hedefini ele alan Ülken, kendine yetmenin eksiklikten münezzeh olma, tam olma anlamına geldiğini söyler. İnsan eksikliğinden tamlığa doğru çırpınan bir varlıktır. Buna ulaşış ulaşmadığı önemli değildir, önemli olan eksik bir varlık olduğunun bilincinde olup tamlık için gayret etmektir. Ülken, “tam olmak, iyiliğin gerçekleşmesidir. Dıştan, tam olmayışlar ve kötülüklerle dolu gibi görünen âlemin, gerçekte iyilikten ibaret kalması demektir. (...) Tam olmak, eksiklerle dolu olan ruhun, ulaşmak için çabalar yaptığı iyilik âlemdir. İyiliğin karşısında bağımsız bir varlık gibi kötülük yoktur. Ancak eksiklik ve tam olmayış vardır” (Ülken, 2017: 87).

Bir diğer hedef olan *sükûn* ise, Ülken için, ruhun tamlığa ulaştığının delaletidir. Burada tüm eksikliklerden kurtulup, ruh kendine döner. Ülken Schopenhauer’de karşılaştığımız istencin asla doymaması nedeniyle sonsuz bir ıstıraba sebep olacağı fikrini ele alarak şöyle ifade eder (Ülken, 2017: 90-91):

Gafil der ki, arzu asla doymamak ve ıstırap çekmektir. Sükûn yalnız vazgeçmekte ve mutluluk, arzuları öldürmektedir. Ben derim ki, arzular ancak mezar başında terk edilir. Arzulara karşı kendini zorlamak azap ve kuruntudan başka ne doğurabilir? (...) Sonsuzca arzulara, ihtirasa ve aşka ulaşmak gerekir! Sükûn ancak aşk iledir. Ve ruh, aşka sükûna ulaşır.

Sükûna ulaşan ruh huzurunu yakalayacaktır ve bu insan âlemle bir olacaktır. Azaplarından, kaygılarından, korkularından ve köleleştikleri tüm yapılardan uzaklaşacaktır. Kendini âlem ile bir ve aynı görüp, ruh huzuruna kavuşacaktır. Bu ruhun en büyük fazileti sabırdır. Çünkü sabırlı olan ruh, kolayca etkilenmeyecek, infiale kapılmayacak ve buhrana düşmeyecektir.

Bir diğer hedef *mertebeler*dir. Ülken için mertebeler ahlakın esasıdır, ancak onunla doğrulara ulaşılır. “mertebeler, ruh ve eylem kudretine göre insanların derecelere ayrılması demektir. Öyle bir takım dereceler ki, birinden ötekine geçmek yalnız içimizdeki çabalarladır(...)” (Ülken, 2017: 93).

Mertebe denilince aklımıza hiyerarşik bir yapı gelmemelidir. Burada mertebeler arasında fark vardır ama bu kast sistemi gibi bir sistemden diğerine geçişin önünü tamamen kapatan bir sistem değildir. Ülken, “mertebeleri geçmek ise ancak irfan iledir ve irfan iç savaşıylaıdır. İrfan (ariflik) kazanmayan, basamakların en aşağısında tabiatın kör kuvveti gibi kalacak; hâkim olmadan hüküm olunmaya, emretmeden emrolunmaya mahkûm olacaktır” (Ülken, 2017: 94). Ülken siteminde mertebeler toplumdan(cemiyet) başlar ve birey(fert) ile biter. O, dört tane mertebeden bahseder. Birinci mertebe; *halk mertebesidir*, ikinci mertebe; *vatandaş mertebesidir*, üçüncü mertebe; *vatansever mertebesidir* ve dördüncü mertebe ise *insani vatansever mertebesidir* (Ülken, 2017: 94-98).

Hedeflerden sonuncusu olan adalet hedefi ise, Ülken için birlik ahlakının sonucudur. O adalet kavramını “adalet, akılla duyguyu aşkın bilinmesinde, birliğin kavranmasında, irfanda birleştirmektir” (Ülken, 2017: 99) ve “adalet, her başa gücü yettiğı kadar yük vermektir; kimseden, yapmasına imkân olmayan şeyi beklememektir” (Ülken, 2017: 100) şeklinde tanımlamıştır. Yani adalet liyakata tabidir. Layık olana layık olduğı kadar güç verilmelidir. Yük onu taşıyabilecek olana verilmezse ya da taşıyamayacak olana taşıyabileceğinden daha fazla yük, unvan, rütbe, para, makam, mevki verilirse bu durumda adaletsizlik ya da yetersizlikler ortaya çıkacaktır.

Ülken adaleti ele alırken yalnız insanın adaletle nizam kazandırabileceğinden başlar ve adaletin kastlar ya da sınıflar arasında ayrılamayacağından, kemâle ermemiş, birliğe ulaşmamış ve kendi olmayan insanda, muktedir olamayan ve affedemeyen de olmayacağından bahseder. Ülken son tahlilde ahlaktan hareket ettiğı görüşünü siyaset görüşüyle birleştirir. Yöneticilerin vasfını da buradan hareketle ortaya koyar. Ülken’e göre yönetici adil olmalıdır ve “adil olmak, birliğe âşık olmaktır. Ruhunun kapılarını eşyaya açmak, iç kaderle âlemin kaderini bir kılmaktır. Bilgiden irfana yükselmektir” (Ülken, 2017: 100). Eğer bir yönetici irfan sahibi olmazsa, o devletin adaletli olmasından bahsedilemeyecektir. Bu anlamda yönetici adaleti ortaya koyan, insanlık kemaline ulaşmak için çaba sarf eden ve buna mecbur olandır. Yönetici eğer kâmil olan insanlaşma basamağına ulaşamayacak ise yani ihtiraslarını yüceleştirememiş ve aşkın kaderini yerine getirmeye muktedir değilse adil de olamayacaktır. Görülmektedir ki Ülken, adil bir yönetici ya da bir devletin adalet anlayışını ahlak felsefesinden hareketle ortaya koymuştur ve bu düşüncenin devamında da “bütün faziletler adalette toplanacaktır” (Ülken, 2017: 117) diyerek erdem, ahlak ve siyaset görüşlerini birleştirdiğı görülür. Sanay Hilmi Ziya üzerine yazdığı ansiklopedi maddesinde derli toplu çok güzel bir özet vermiştir. Ona göre (Sanay, 2012: 292-293):

Ahlâkı meselelerin meselesi olarak gören Hilmi Ziya Ülken’e göre ruhun kudreti olgunlaşıp taşmaya başlayınca ahlâk durumunu alır. Ahlâkın gücü kültürleri hükmü altına alıp toplumlara yön verdiğı zaman siyaset doğar. Ruh ancak ahlâkla fiile yönelir ve ahlâk siyasetle tamamlanır. Ahlâklı olmak imanını dünyaya yaymak, irfanını fiil haline koymak demektir; bu ise ruhun kudreti sayesinde mümkündür. Ruhunda kudret, aşk ve cesaret bulunmayan irfanı da olmaz. Ahlâkın son hedefi insanlıktır. Fakat henüz ahlâkın bu yönü her yerde fiile geçmemiştir, insanlık bu hakikatin kabul edilmesiyle gerçekleşecektir. Hakiki siyaset ahlâka, hakiki ahlâk ruhun mertebelerine dayanmalıdır. Ruhun mertebelerinden geçmek psikolojik ve sosyal gelişme demektir. Aşk ahlâkının zaruri sonucu mertebeler toplumdur. Ahlâka dayanmadan ne ilim ne de siyaset meseleleri doğru değerlendirilebilir. Hiçbir meslek erbabını şahsî yeteneklerinden, ahlâkından ayırarak sadece bir işlevi yerine getiren araç gibi düşünmek doğru değildir.

SONUÇ

Ülken *Aşk Ahlakı*na insandan başlar ve bu insanın, ‘çaba’ varlığı olduğunu ortaya koyar. Bir ahlaki varlık olarak insan, her daim eylemde olarak kendisini ortaya koyar. İnsanın ahlaki bir varlık olması için öncelikle kişi olmaya çalışması gerekmektedir. Kişi olmak ise büyük bir ihtirasla amaca yönelme sayesinde mümkün olmaktadır. İşte Ülken’in ancak ihtiras sayesinde ulaşılacak ahlak görüşü her daim hakikati arayan ruhlar sayesinde ortaya konacaktır.

Aşk Ahlakı görüşüyle Ülken, ilk olarak kadim bir problem olan ruh ve beden ayrılığı problemini kabul etmediğini ortaya koymuştur. Onun için ahlaki ortaya koyacak bu insan ruh ve

bedenden oluşmaktadır. Ancak bir yandan sadece ruhçu görüşler öbür yandan sadece maddeci görüşler insanı ortadan ikiye ayırmıştır. Bu insan diğer yarısını arayıp bulma, anlama çabasıyla uğraşırken kendisinin ne olduğunu ve ortaya koyacağı ‘insanlık’ idealini kaybetmiştir. Ülken bu diğer yarısından ayrılmış insanı tekrar ele alır ve onun ne sadece ruh ne sadece madde olduğunu ortaya koyar ve buradan hareketle bu tam ve birlik içinde olan insanı ahlakın merkezine oturtur. Âlemin küçük bir kopyası olan insan onu her anlamda geliştirebilecek tek varlıktır. Bu yüzden o ahlaki bir varlık olarak kendisine dönmeli ve ihtiraslarından hareketle eylemelidir. Ülken, evrenin oluşturma olmasından hareket ederek insanlığın da bir oluşturma ortaya çıkacağını söyler. Yani önceden belirlenmiş bir şey yoktur. Ancak aranarak bulunacak bir yapı mevcuttur. Bu insanlaşma basamağına götüren yol, kolay bir yol değildir. Yolcu bu yol üzerinde çok büyük cefa çekecektir. Onu zafere ulaştıran ise bu cefalara rağmen yine de devam etmesi olacaktır. Hatta o, bu uğurda cefayı da sevecektir. Bu bir sonsuzluk duygusudur.

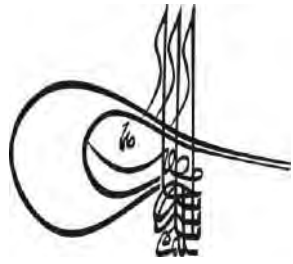
Ülken’in asıl hedefi, ihtirası kemâle erdirmektir. Ona göre kemâle eren ihtiras da ahlakının temeline koymuş olduğu aşktır. Buna göre insanın ruhunu baskı altına alan, arzu ve isteklerine boyun eğmemesini isteyen ahlak anlayışları insanın eylemlerinin asıl sebebinin ortadan kaldırmaktadır. Ülken’in ahlak düşüncesi korku, ümit, emir, ödev, haz, dayanma ya da katlanmayı öven çileci ahlak, fayda, duygu ve akıl gibi sebeplere bağlı değildir. Ülken bu ahlak görüşlerinin tümüne karşı çıkar çünkü o insanı, ne yapacağını bilmeyen çaresiz ve kadere teslim olmuş bir varlık olarak ortaya koymaz. Onun için insan her daim değişime ve oluşa açıktır. Bu varlık yalnız ihtiras duyar ve ihtirasının peşinden giderek *Aşk Ahlakı*na ulaşır. Ülken’in aşk ahlakına kavuşan insanı hafifletmiştir. O, geçmiş ve gelecekte, bugün ve yarından, ‘desinler’ düşüncesinden, gururdan, ümitten ve beklentilerinden kurtulmuştur. Ruhun temizlendiği bu ihtirasa ulaşanlar için artık sadece hedefler vardır. Ahlakın hedefleri her insana açıktır. O önce arınmış bir ruha sahip olacak, ‘desinler’ diye değil, gerçek hakikate ulaşma arzusuyla kâmilleşmeye çalışacak ve tüm korkularından, beklenti, çıkar, haz ve acılarından kurtulacaktır. Buraya ulaştığında artık sadece hedeflerine odaklanarak bir merdivenin basamaklarını çıkar gibi tek tek hedefler basamağını çıkacaktır. Ülken için beş tane hedef basamağı vardır. Bunlar; birlik, kendine yetme, sükûn, mertebeler ve adalettir.

Ülken’in *Aşk Ahlakı* kitabı üzerine bir inceleme yaptığımız çalışmamızın sonunda görülmektedir ki Ülken, sadece bir ahlak görüşü değil aynı zamanda bir adalet, fert ve cemiyet görüşü ortaya koymuş ve buradan hareketle de siyaset felsefesi geliştirmiştir. Batı felsefe tarihine baktığımızda ahlak ve siyaset görüşlerinin dayandığı noktanın ortak olduğunu gösteren düşüncelere sıklıkla rastlarız. Örneğin Platon’un *Devlet* kitabı adaleti ararken aynı zamanda doğru kişiyi ve doğru yurttaş bulmaya çalışır. Yani bir yandan ahlak, bir yandan siyaset kavramlarını ele alır. Ülken ise *Aşk Ahlakı* kitabında önemli bir teknik geliştirerek insan, cemiyet, ahlak, siyaset, ruh ve beden alanlarının her birini tek bir noktaya bağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Bulut, Y. (2012). “Aşk Ahlakı’ndan Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi’ne: Türk Sosyolojisi’nde Hilmi Ziya Ülken”, *Sosyoloji Konferansları*, Sayı:46, ss. 119-151.
- Cihan, M. (2015). “Hilmi Ziya Ülken’in Eğitim Felsefesi”, *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I/1, Aralık, ss. 131-142.
- Kılıç, R. (2015). “Hilmi Ziya Ülken’de Ahlak Problemi”, *Tanzimat’tan Günümüze Türk Düşünürleri 4-A, Cumhuriyet’ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri*, (yazar ve editör, Süleyman Hayri Bolay), ss. 2145-2175, Ankara: Nobel Yayınları.
- Sanay, Eyyüp, (2012), “Hilmi Ziya Ülken”, Cilt: 42, Sayfa, 291-293. **Erişim Adresi:** <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulken-hilmi-ziya>, **Erişim Tarihi:** 15.09.2018.

- Takış, T. (2000). “Değerler Levhasının Tersine Çevirilişi: Hilmi Ziya Ülken”, *Doğu Batı Dergisi*, ağustos- eylül- ekim, Yıl: 3, Sayı: 12, ss., 87-110.
- Ülken, H. Z. (2016). “Ahlak”, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2017). “Aşk Ahlakı”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1958). “Felsefeye Giriş”, Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1998). “İnsani Vatanseverlik”, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vural, M. (2011). “Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye’de Felsefe Çalışmalarına Katkıları” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17, ss. 521-538.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Serkan HACICAFEROĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Çetin TAN -
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Yonca SEZER

This article was checked by iThenticate.

TÜRKİYE'DEKİ SPOR TESİSLERİNİN ENGELLİLER İÇİN YETERLİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ*

Oktay KIZAR** - Yüksel SAVUCU***

Ali Serdar YÜCEL**** - Mehmet KARGÜN*****

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'deki spor tesislerinin engelliler için yeterlilik düzeyindeki standartlarını belirlemede var olan mevcut durumu tespit etme, beklenti, memnuniyet düzeylerini belirlemeye yönelik model önerisi oluşturma amaçlanmıştır.

Araştırmaya; Elazığ, Bingöl, Ankara, Tokat, Kayseri, Antalya, Sakarya, Konya, İstanbul, Mersin, Samsun, Bitlis, Malatya, Adana illerinde engelli spor dalları ile uğraşan 232 akademisyen, 195 antrenör, beden eğitimi bölümlerinde okuyan 595 öğrenci, özel eğitim okullarındaki 458 beden eğitimi öğretmeni, 87 bedensel engelli, 89 işitme engelli ve 149 görme engelli sporcu gönüllü olarak katılmıştır. Toplam katılımcı sayısı 1825'tir. Araştırmaya katılan katılımcılara ait bilgilerin tespiti için "Kişisel Bilgi Formu" oluşturulmuştur. Araştırma da verilerin elde edilmesinde Demiröz (2009) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği yapılan "Spor Tesisleri ve İşletmeciliği" formu kullanılmıştır. Formlar, görme engelliler için Braille alfabesine dönüştürülerek ve yüz yüze sorulan sorular yardımıyla, işitme engelliler için işaret dili uzmanları ile bedensel engelliler ve diğer katılımcılar için ise yüz yüze sorulmak suretiyle uygulanmıştır. Elde edilen veriler, SSPS 22,0

* Bu çalışma 2018 yılında ilk yazar tarafından hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir.

** Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, E-posta: oktaykizar@mynet.com

*** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor ABD, E-posta: ysavucu@hotmail.com

**** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor ABD, E-posta: alsetu_23@hotmail.com

***** Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, E-posta: Mehmet.kargun@gop.edu.tr

istatistik paket programı ile değerlendirilmiş ve anlamlılık düzeyi ($P < 0.05$) olarak alınmıştır.

Araştırma sonucunda, spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyindeki standartlarının belirlenmesinde kullanıcılar açısından değerlendirilmesinde engelli sporcular lehine toplam puanları açısından (görme engelli sporcu 34.06 ± 1.21 , işitme engelli sporcu 42.02 ± 1.50 , bedensel engelli sporcu 40.04 ± 1.43 istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir.

Sonuç olarak, spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyindeki standartların kullanıcılar açısından yeterli olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademisyen, Engelli Sporcu, Antrenör, Beden Eğitimi Öğretmeni, Spor Tesisi.

INVESTIGATION OF SUFFICIENT LEVELS OF SPORTS FACILITIES IN TURKEY IN TERMS OF USERS DISABLES

ABSTRACT

This study aims to identify the level of proficiency standards of the sports facilities for the disables Turkey to determine the current situation there, to establish the level of work expectations and satisfaction and to form a model proposal.

There search comprised 232 scholars, 195 trainees, 595 students studying in physical education departments, 458 physical education teachers in special education schools, 87 physically disabled, 89 hearing impaired and 149 visually impaired athletes who participated as volunteers and engaged in disabled sports branches from Elazığ, Bingöl, Ankara, Tokat, Kayseri, Antalya, Sakarya, Konya, İstanbul, Mersin, Samsun, Bitlis, Malatya and Adana. A "Personal Information Form" was created to obtain the information of participants participating in the survey. For the data related to the research, the literature search done by Demiröz through sports facilities and management questionnaire which was made valid and reliable in 2009. These form shave been converted into Braille alphabets for visual impairments and filled with face-to-face questions with sign language experts for hear in gimpaired and face-to-face questions with physical disabilities and other participants. The obtained data were evaluated with SSPS 22.0 statistical package program and the level of significance was taken as $P < 0.05$.

As a result of the research, in terms of the users in determining the standards of competence level of sports facilities for disabled sports, results of survey showed that in terms of total scores for disabled athletes (blind athlete 34.06 ± 1.21 , hearing athlete 42.02 ± 1.50 , physically disabled athlete 40.04 ± 1.43 a statistically significant difference was determined.

As a result, it has come to the conclusion that sports facilities are not sufficient in terms of users to determine the standard of competence level for disabled sports.

STRUCTURED ABSTRACT

This study aims to identify the level of proficiency standards of the sports facilities for the disabled Turkey to determine the current situation there, to establish the level of work expectations and satisfaction and to form a model proposal.

There search comprised 232 scholars, 195 trainees, 595 students studying in physical education departments, 458 physical education teachers in special education schools, 87 physically disabled, 89 hearing impaired and 149 visually impaired athletes who participated as volunteers and engaged in disabled sports branches from Elazığ, Bingöl, Ankara, Tokat, Kayseri, Antalya, Sakarya, Konya, İstanbul, Mersin, Samsun, Bitlis, Malatya and Adana. A "Personal Information Form" was created to obtain the information of participants participating in the survey. For the data related to the research, the literature search done by Demiröz through sports facilities and management questionnaire which was made valid and reliable in 2009. Data obtained from the voluntary participations in the questionnaire were classified by using SPSS 22.0 statistical package program and One-Way Variance Analysis was conducted after the interpretation of descriptive data obtained. Scheffé, Tukey and LSD tests were performed in order to determine between which groups the differences observed among the means are. Kruskal-Wallis Test and t-test were used due to the non-homogeneous distribution and Mann-Whitney U Test was applied to determine between which groups the difference arises. The significance level of the tests applied was considered smaller than 0.05 level. The significant results of the data obtained were indicated in tables and figures. The level of $P<0.05$ was ascertained as the significance level in the statistical evaluations.

As a result of the research, in terms of the users in determining the standards of competence level of sports facilities for disabled sports, results of survey showed that in terms of total scores for disabled athletes (blind athlete 34.06 ± 1.21 , hearing athlete 42.02 ± 1.50 , physically disabled athlete 40.04 ± 1.43 a statistically significant difference was determined. According to this study, one of the major obstacles in front of the needs and opportunities of the disabled people to do sports is the inadequate physical conditions of sports facilities. One of the conditions – even the most important one – needed for social conformance of the disabled individuals and making the habit of working and sharing is to own the opportunities of doing sports. It is important to meet the needs of disabled individuals in the sports facilities. In this respect, it is necessary to meet their special needs (toilet and personal care), to make the hall entrance, exit and changing rooms easily usable and to have trained personnel in these centers. If only these conditions are met, the disabled person will have the opportunity to do sports alone or without being dependent on the family members. Unless the services that will bring the disabled individuals to the sports center from their home are met, making the sports fields available for the disabled individuals will not yield beneficial results. Sports facilities should be constructed as multipurpose and organized to address sports branches of disabled athletes. Sports facilities management is also an important issue. Persons under the management of sports facilities should be provided in-service training. It is thought that appointment of these people in sports facilities

according to certain criteria after completion of their training can make positive contributions to the solution of problems. This study and more comprehensive studies encompassing the whole Turkey are thought to be helpful in revealing a general problem about the competence levels of sports facilities directed to the disabled individuals.

Keywords: Academician, Disabled Athlete, Coach, Physical Education Teacher, Sports Facility.

Giriş

İnsanlar, kendilerine has farklı bazı fiziksel özelliklerle yaratılırlar. Bu farklılıklar, kişinin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğinde özür olarak nitelendirilir (Enç,2005).

Kendi fiziksel ve ruhsal yeti eksiklerinin yanında engelli vatandaşlar, normal yaşamın gereklerine uymada karşılaştıkları sorunların yanında kamu hizmetlerindeki yetersizlikler nedeniyle başka engellerle de mücadele etmek zorunda kalırlar. Engelli insanlar, dünyanın genelinde, yaşadıkları toplumların en marjinal kesimini oluşturmakta ve onların yaşam kalitesi, diğer bireylere kıyasla daha düşüktür (Mittler, 2008). Bir engelin toplum tarafından ne kadar damgalanacağı onun göze görünürlük derecesi ile ilişkilidir (Dornbusch ve ark.1961).

Bir hastalık veya kaza sonucu doğuştan veya sonradan herhangi normal yaşamın gereklerine uymayan fiziksel, zihinsel, ruhsal, duysumsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş kişiler engelli olarak tanımlanmaktadır (Yaman ve ark. (2006). Bir bireyin engel durumu özelliği ne kadar fazla ise o kişinin toplumla ve insanlarla düzgün iletişim kurma ihtimali de o oranda azalma göstermektedir. Engelli bireyler toplumun farklı kesimlerinden insanların kendilerine karşı olumsuz yaklaşımlarının kesinlikle farkındadırlar ve yaşamlarının her alanında önyargılar ve ayrımcılıkla karşılaşacaklarını bilmektedirler. Dünya nüfusunun %25' i doğrudan ya da dolaylı olarak bireylerin engel türlerinden etkilenmektedir. Engelli bireyler için boş zaman aktivitelerinin önemi yadsınamaz. Bazıları için bu hâl sadece pasif olarak rahatlama manasına gelirken, bazıları için elit düzeyde fiziksel aktivitelerdir (Janna, Monika, (2008). Spor yapma sebepleri arasında engelli insanların engel türünün yanında, kişiden kişiye değişiklikler bile göstermektedir. Kişinin bulunduğu noktadan ileriye gidebilmesi engelli insanlar için sporun farklı bir anlam yüklediğini söyleyebiliriz. Engelli bireylerin kabiliyetlerini geliştirmek için belirli normlar ile araçlı veya araçsız olarak belirlenecek eğitim modülleri ile birliktespaktif anlamda yetersiz olan engelli bireyler için kısa ve uzun süreli hedefler belirlenmelidir (Gürsel, 2008). Bununla birlikte spor engelli bireylerin sosyalleşmesine, toplum ile kaynaşmasının yanında ruh ve fiziği becerilerini geliştiren yarışmacı, dayanışmacı ve kültürel bir olgu olarak da vasıflandırmaktadır (Erkal, (1982). Spor modern yaşamın vazgeçilmez bir unsuru ve önemli bir kısmını oluşturan eğitimde önemli bir noktaya sahiptir (Daniels, 1969). Spor, serbest zaman ve dinlenme tesisleri sportif faaliyetlerinin aktif olarak sistemleştirmesi olarak da tanımlanır (Voight, 1998).

Spor algısı değerlendirirken, engelli insanların sosyal ihtiyaçlarını daha aktif kullanım noktasını göz önüne almalıyız. Spor aracılığıyla, ülkede spor tesislerinin mevcudiyeti ve dengeli dağılımı ülke gençliğinin sağlıklı bir geleceğe sahip olma fırsatını artırır. Sağlıklı bir toplumun oluşabilmesi için her kesiminden insanların spora teşvik edilmesi gerekmektedir (Güven ve ark., 2000). Engelli bireylerin sportif faaliyetlerden ve spor hizmetlerinden daha fazla yararlanabilmesi için kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin hizmet verimliliğinin geliştirilmesi ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Spor Tesisleri Hakkında Genel Bilgi

Spor hizmetleri, spor endüstrisini oluşturan önemli parçalardan biri olarak kabul edilmektedir. Spor etkinliklerinin yapıldığı spor tesisleri spor hizmetlerinde asil bir unsur olarak yer almaktadır. Spor tesislerinde iki tür alt kapasite söz mevcuttur. Tesisin seyirci sayısı ve içerdiği sportürüne göre spor alanı büyüklüğü bu alt kapasiteleri belirler. Özellikle büyük organizasyonları planlamada gerçekleştirilecek tesis ve kapasite sayısında sadece oorganizasyonu düşünmemek gerekir. Spor tesislerinin sayı ve kapasitelerinin belirlenmesi ile organizasyon arasındaki ilişki doğrudandır. Bir spor organizasyonu için gerekli ve vazgeçilmez temel unsurlar şunlardır (Balcı, 1999).

- Basın yayın ve haberleşme hizmetleri olması,
- Organizasyon yapılan yerin kapasitesi durumu,
- Ulaştırma hizmetlerinin yeterliliği,
- Güvenlik hizmetlerinin sağlanması,
- Beslenme hizmetlerinin yeterli olması,
- Spor tesislerinin mevcut durumunun yeterliliği,
- Spor tesislerinin sayı ve kapasitesi durumu,
- Konaklama hizmetlerinin yeterli olması (Balcı, 1999).

Buradan da anlaşıldığı gibi bir spor tesisin yapılmasında tesisin kapasitesi, sayısı, mevcut durumu tesisin kurulacağı bölgede ulaşım, haberleşme vb. özelliklerin göz önünde bulundurularak yapılması gereklidir.

Spor Tesisinin Tanımı

Spor tesisi ulusal ve uluslararası spor müsabakalarının farklı ülkelerden insanlar, izleyiciler, teknik adamlar, gazeteciler, idareciler ve diğer katılımcılar ile geniş bir topluluğu kapsamaktadır. İşte bu müsabaka ve organizasyonların yapıldığı bölüm olarak tanımlanmaktadır. Spor faaliyetlerinin yapıldığı spor tesisleri, spor hizmetlerinin sunulması için önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Bir spor tesisi hangi spor faaliyetleri olursa olsun o spor federasyonunun normlarına uygun olarak inşa edilmelidir. Farklı teknik, taktik özelliklere göre yapılan spor karşılaşmaları da yine uluslararası spor kuruluşlarınca tespit edilmiş olan ölçülere uygun spor tesislerinde organize edilmektedir (Gürsoy, 1999). Bir spor faaliyetine renk katan ve onu seyircilere çekici hale getiren sportif etkinliklerin önemi kadar, spor tesislerinin fevkalade ve amaçlarına mütenasip olarak inşa edilmesidir. Spor tesisi yönünden kalkınmayı tamamlayan ülkeler sportif faaliyetler anlamında daha ileri gittiklerini söyleyebiliriz. Bu ülkeler sporu bir bilim olarak kabul ettikleri gibi spor mimarisi ve mühendislik hizmetlerini spor biliminin bir kolu olarak değerlendirerek spor tesislerinin yapımına büyük önem vermektedirler.

Spor Tesis Politikaları

Dünyada yer alan tüm devletlerin spora bakış açıları, kendi spor politikası içerisinde ele alınmalıdır. Kitlelerin spor yapabilmesi ve sporun ilerleyebilmesi açısından mütenasip bir dağılım çok önemlidir. Çok amaçlı spor tesislerinin toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı içerisinde planlanmalıdır. Bunlar yapılırken tüm yaştaki vatandaşlara spor yapma imkânı verebilmelidir. Ülkelerin spor politikalarını toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları aynı zamanda etkiler. 3289 sayılı kanunun 26. maddesinde belirtilen yönetmeliğin uygulanması ve denetlenmesi gerekmektedir. Bu madde ’de (26.madde) “Memur ve işçi sayısı 500 kişiyi geçen kuruluşlar, fabrikalar, spor tesisleri kurmak ve spor faaliyetlerinde bulunmak zorundadırlar” denilmektedir. Siyasi politikaların tesirinde kalınmadan belediyelerin şehir programlarını hazırlarken spor tesislerine ayıracakları yerleri tespit ederken, şehrin mimari projelendirilmesi spor tesisleri açısından önemlidir. Belediye başkanlarının siyasi politikaların etkisinde kalınarak kurulan spor tesisleri bölgenin yapısı,

sosyo ekonomik durumu, iklimi, irfanı vs. göz önüne alınmadığı için o yöre halkına taraf doğru bir servis verememiş, tesis için harcanan hizmetler boşa kullanılmış olur.

Spor tesisi kurulurken bir yanı sıra düşmemek için;

- 1- Nüfus yoğunluğu,
- 2- Coğrafi yapı,
- 3- Haberleşme,
- 4- Ulaşım,
- 5- Yörenin spor potansiyeli,
- 6- Eğitim seviyesi,
- 7- Ekonomik şartlar,
- 8- Çevresel faktörler

göz önünde alınmalı ve yukarıda belirtilen maddelere uygun olarak inşa edilmelidir. Ülkemizde icra edilen ve yapılmakta olan toplu meskenler, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, eğitim birlikleri ile fabrika projelerine spor arazisi ve tesisi kurulması mecburiyeti göz önüne alınarak belediyeler tarafından denetlenerek bayındırlık planı açısından kontrol edilmelidir (Gürsoy, 1999).Türk sporuna çok sayıda spor tesisi büyük kuruluşları hedef alan 3289 sayılı kanunun ilgili hükümlerinin hayata aktarmasıyla kazandıracağı muhakkaktır. Ancak çoğu spor adamı ve yazarı tarafından bu hükümlerin işlemediği dolayısıyla etkinliğini de kaybettiği ifade edilmektedir (Doğar, 1997).

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyindeki standartlarını belirlemede var olan mevcut durumu tespit etme, beklenti, memnuniyet düzeylerini belirleme ve model önerisi oluşturma amaçlamak için engelli spor dalları ile uğraşan akademisyen, antrenör, beden eğitimi bölümlerinde okuyan öğrenciler, özel eğitim okullarında görev yapan beden eğitimi öğretmeni ile bedensel engelli, işitme engelli ve görme engelli sporcular oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise; Türkiye'nin farklı coğrafik bölgelerinden büyük şehir ve küçük şehir dağılımı göz önüne alınarak rastgele tarama yöntemiyle belirlenmiş Elazığ, Bingöl, Ankara, Kayseri, Tokat, Antalya, Sakarya, Konya, İstanbul, Mersin, Samsun, Bitlis, Malatya, Adana illerindeki engelli spor dalları ile uğraşan 232 akademisyen, 195 antrenör, beden eğitimi bölümlerinde okuyan 595 öğrenci, özel eğitim okullarındaki 488 beden eğitimi öğretmeni ve 87 bedensel, 89 işitme, 149 görme engelli sporcu toplam 1825 kişi gönüllü olarak oluşturmuştur. Araştırma ile ilgili veriler, literatür taraması Demiröz (2009) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği yapılan spor tesisleri ve işletmeciliği anketi kullanılmıştır (111).Anket formunda ilk bölümde katılımcılara, yaş, cinsiyet ve eğitim durumu gibi demografik özellikler, ikinci bölümde, spor tesislerinin fiziksel özellikleri ile işletmecilik anlayışı ile ilgili (0) Katılmıyorum, (1) Kararsızım, (2) Katılıyorum, şeklinde 3'lü likert tipinde 28 maddeden oluşan anket soruları sorulmuştur. Kuramsal olarak her madde için puanlar 0 ile 2 arasında değiştiği için, ölçekten alınacak puanlar en düşük 0, en yüksek 56'dır.Gönüllü olarak ankete katılanlardan elde edilen veriler SSPS 22.0istatistik paket programı kullanılarak tasnif edilip, elde edilen betimsel verilerin yorumlanması ile birlikte tek Yönlü Varyans Analizi (one-way) testi yapılmıştır. Ortalamalar arasında gözlenen farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Dağılımın homojen olmadığı için Kruskal-Wallis Testi,t-testi ve farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için de Mann-Whitney U Testi uygulanmıştır. Uygulanan testlerin anlamlılık düzeyi 0.05 den küçük olarak alınmıştır. Elde edilen verilerin anlamlı

bulunan sonuçları tablo ve grafiklerle gösterilmiştir. Yapılan istatistiksel değerlendirmelerde anlamlılık düzeyi $P<0.05$ olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Tablo 1..Katılımcıların Cinsiyet Durumuna Göre Dağılımı

Katılımcılar	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Akademisyen	165	67	232
	9,0	3,7	12,8
Antrenör	151	44	195
	8,3	2,4	10,7
Engelli Sporcu	240	75	315
	19,2	13,0	17,3
Beden Eğitimi Öğretmeni	329	159	488
	18,0	8,7	26,7
Beden eğt ve spor öğr.	362	233	595
	19,8	12,8	32,6
Genel Total	1247	579	1825
	68,3	31,7	100,0

Tabloda görüldüğü gibi ankete akademisyen %9,0 oranında (n=165) erkek, %3,7 oranında (n=68) kadın, antrenör %8,3 oranında (n=151) erkek, %2,4 oranında (n=44) kadın, engelli sporcu %19,2 oranında (n=240) erkek sporcu, %13,0 oranında (n=75) kadın sporcu, beden eğitimi öğretmeni %18,0 oranında (n=329) erkek, %8,7 oranında (n=159) kadın, Beden eğt ve spor öğr.%19,8 oranında (n=362) erkek, %12,8 oranında (n=233) bayan katılmıştır. Genel olarak anket çalışmasında %68,3 oranında (n= 1247) erkek %31,7 oranında (n= 579) bayan bulunduğu, anlaşılmaktadır.

Tablo 2.*Katılımcıların Yaş, Boy ve Beden Kitle Endeksine Göre Dağılımı*

Yaş	F	%
15-19	251	11,4
20-25	652	33,7
26 -30	456	28,1
31-35	354	17,4
36 ve üstü	112	9,4
Toplam	1825	100,0
Boy	F	%
110-139	54	4,1
140-164	310	16,9
165-179	893	48,9
180 ve üstü	568	30,1
Toplam	1825	100,0
BKE	F	%
40-65	284	15,5
66-85	656	35,9
86 -100	608	33,2
101 ve üstü	277	15,4
Toplam	1825	100,0

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya katılanların 15-19 yaş olanların sayısı 251 (%11,4), 20-25 yaş arası olanların sayısı 652(%33,7), 26-30 olanların sayısı 456 (%28,1), 31-35 yaş arası olanların sayısı 354 (%17,4), 36 ve üstü olanların sayısı 113(%9,4)'dür. 110-139 boylu olanların sayısı 54 (%4,1), 140-164 boylu olanların sayısı 310 (%16,9), 165-179 boylu olanların sayısı 893 (%48,9), 180 ve üstü boylu olanların sayısı 569 (%30,1)'dür. Katılımcıların kilolarına göre dağılımı 40-64 kilo olanların sayısı 284 (%15,5), 66-85 kilo olanların sayısı 656 (%35,9), 86-100 kilo olanların sayısı 608 (%33,2), 1001 ve üstü kilo olanların sayısı 278 (%15,4)'dür.

Tablo 3.*Katılımcıların Engel Durumuna Göre Dağılımı*

Engel durumuna Göre	N-%	Bedensel Engelli	Görme Engelli	İşitme Engelli	Engeli yok	Toplam
Akademisyen	<i>n</i>	0	1	0	231	232
	%	,0	,1	,0	12,7	12,8
Antrenör	<i>n</i>	5	10	3	177	195
	%	,3	,5	,2	9,7	10,7
Sporcu	<i>n</i>	87	149	89	0	315
	%	3,9	7,7	4,3	,0	15,9
Beden Eğitimi Öğretmeni	<i>n</i>	2	1	4	481	488
	%	,1	,1	,2	26,3	26,7
Beden Eğitimi Öğrencisi	<i>n</i>	10	5	6	573	593
	%	1	,9	,7	31,3	33,9
Genel Toplam	<i>n</i>	105	166	100	1454	1825
	%	5,2	10,4	4,4	80	100

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya akademisyenlerden görme engelli olan 1kişi (%0,1), herhangi bir engelli olmayan akademisyen sayısı 232 (%12,7), antrenörlerden bedensel engelli olanların sayısı 5 (%0,3), antrenörlerden görme engelli olanların sayısı 10 (%0,5), antrenörlerden işitme engelli olanların sayısı 3 (%0,2), engelli olmayan antrenör sayısı 177 (%9,7), sporculardan bedensel engelli olanların sayısı 87 (%3,9), sporculardan görme engelli olanların sayısı 149 (%7,7), sporculardan işitme engelli olanların sayısı 89 (%4,3), beden eğitimi öğretmenlerinden görme engelli olanların sayısı 1 (%0,1), beden eğitimi öğretmenlerinden bedensel engelli olanların sayısı 2 (%0,1), beden eğitimi öğretmenlerinden işitme engelli olanların sayısı 4 (%0,2), beden eğitimi öğretmenlerinden herhangi bir engelli olmayanların sayısı 481 (%26,3), beden eğitimi öğrencilerinden bedensel engelli olanların sayısı 10 (%1), beden eğitimi öğrencilerinden görme engelli olanların sayısı 5 (%0,9), beden eğitimi öğrencilerinden işitme engelli olanların sayısı 6 (%0,7), beden eğitimi öğrencilerinden herhangi bir engelli olmayanların sayısı 573 (%31,3)’nü oluşturmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre

Eğitim Durumuna Göre		İlkokul	Ortaokul	Lise	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
Akademisyen	n	0	0	0	15	36	184
	%	,0	,0	,0	0,8	2,0	10,1
Antrenör	n	0	2	19	130	41	5
	%	,0	,5	1,0	7,1	2,2	,3
Sporcu	n	32	45	156	76	9	0
	%	1,7	2,4	8,5	4,2	,5	0
Beden Eğitimi Öğretmeni	n	0	0	0	277	198	6
	%	,0	,0	,0	15,2	10,8	,3
Beden Eğitimi Öğrencisi	n	0	0	0	595	0	0
	%	,0	,0	,0	32,4	,0	,0
Toplam	n	32	47	175	1093	284	194
	%	1,7	2,9	9,5	59,7	15,5	10,7

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya katılan akademisyenlerden lisan mezunu 15 kişi (%0,8), yüksek lisans mezunu 36 kişi (%2,0), doktora mezunu 184 kişi (%10,1), antrenörlerden ortaokul mezunu 2 kişi (%0,5), antrenörlerden ortaokul mezunu 2 kişi (%0,5), lise mezunu 19 kişi (%1,0), antrenörlerden lisans mezunu 130 kişi (%7,1), antrenörlerden yüksek lisans mezunu 41 kişi (%2,2), antrenörlerden doktora mezunu 5 kişi (%0,3), beden eğitimi öğretmeni lisans mezunu 277 kişi (%15,2), beden eğitimi öğretmeni yüksek lisans mezunu 198 kişi (%10,8), beden eğitimi öğretmeni doktora mezunu 6 kişi (%0,3), Beden eğt ve spor öğr.lisans eğitimi devam eden 595 kişi (%32,4)’nü, engelli sporculardan ilkokul mezunu 32 kişi (%1,7), ortaokul mezunu 44 kişi (%2,4), lise mezunu 156 kişi (%8,5), lisans mezunu 76 kişi (%4,2), yüksek lisans mezunu 9 kişi (%0,5)’ni oluşturmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Spor Yapma Yılına Göre Dağılımı

Spor Yapma Yılına Göre		Akademisyen	Antrenör	Engelli Sporcu	BedenEğitimi Öğretmeni	BedenEğtvesporöğr.
0-4 yıl	<i>n</i>	26	51	53	54	152
	%	11,2	26,1	16,8	12	25,5
5-9 yıl	<i>n</i>	46	84	104	130	258
	%	19,8	43	33	36,6	43,3
10-15 yıl	<i>n</i>	86	42	126	137	185
	%	37	21,5	40	38	31,2
16- ve üstü yıl	<i>n</i>	74	18	32	60	0
	%	32	94	11,2	13,4	0
TOPLAM	<i>n</i>	232	195	315	488	595
	%	100	100	100	100	100

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya katılan katılımcıların 0-4 yıl spor yapan akademisyen 26 kişi (%11,2), antrenör 51 kişi (%26,1), engelli sporcu 53 kişi (%16,8), beden eğitimi öğretmeni 54 kişi (%12), Beden eğt ve spor öğr. 152 kişi (%25,5), 5-9 yıl spor yapan akademisyen 46 kişi (%19,8), antrenör 84 kişi (%43), engelli sporcu 104 kişi (%33), beden eğitimi öğretmeni 130 kişi (%36,6), Beden eğt ve spor öğr. 258 kişi (%43,3), 10-15 yıl spor yapan akademisyen 86 kişi (%37), antrenör 42 kişi (%21,5), engelli sporcu 126 kişi (%40), beden eğitimi öğretmeni 137 kişi (%38), Beden eğt ve spor öğr. 185 kişi (%31,2), 16 ve üstü yıl spor yapan akademisyen 74 kişi (%32), antrenör 18 kişi (%9,4), engelli sporcu 32 kişi (%11,2), beden eğitimi öğretmeni 60 kişi (%13,4)' dür.

Tablo 6. Spor Tesisinin Kullanım Sıklığına Göre Dağılımı

Spor Tesisinin Kullanım Sıklığı		Akademisyen	Antrenör	Engelli Sporcu	BedenEğiti miÖğretme ni	Bedeneğtv espor öğr.
1-3 gün	<i>n</i>	97	78	124	195	207
	%	41,6	40	39,4	40	34,8
3 ve üzerigün	<i>n</i>	67	68	75	157	205
	%	28,8	34,8	23,8	32,2	34,5
DüzensizAralıklarla	<i>n</i>	65	37	86	117	150
	%	28,3	19	27,3	24	25,2
Diğer	<i>n</i>	3	12	30	19	33
	%	1,3	6,2	9,5	3,9	5,5
TOPLAM	<i>n</i>	232	195	315	488	595
	%	100	100	100	100	100

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya katılanların spor tesisi kullanım sıklığına göre akademisyenlerden 1-3 gün spor tesisi kullanan 97 kişi (%41,6), 3 ve üzeri kullanan 67 kişi (%28,8), düzensiz aralıklarla kullanan 65 kişi (%28,3), diğer kısmını belirtenler ise 3 kişi (%1,3), antrenörlerden 1-3 gün spor tesisi kullanan 78 kişi (%40), 3 ve üzeri kullanan 68 kişi (%34,8),

düzensiz aralıklarla kullanan 37 kişi (%19), diğer kısmını belirtenler ise 12 kişi (%6,2), engelli sporculardan 1-3 gün spor tesisi kullanan 124 kişi (%39,4), 3 ve üzeri kullanan 75 kişi (%23,8), düzensiz aralıklarla kullanan 86 kişi (%27,3), diğer kısmını belirtenler ise 30 kişi (%9,5), beden eğitimi öğretmenlerinden 1-3 gün spor tesisi kullanan 195 kişi (%40), 3 ve üzeri kullanan 157 kişi (%32,2), düzensiz aralıklarla kullanan 117 kişi (%24), diğer kısmını belirtenler ise 19 kişi (%3,9), beden eğitimi öğrencilerinden 1-3 gün spor tesisi kullanan 207 kişi (%34,8), 3 ve üzeri kullanan 205 kişi (%34,5), düzensiz aralıklarla kullanan 150 kişi (%25,2), diğer kısmını belirtenler ise 33 kişi (%5,5) dir.

Tablo 7. Spor Bakanlığının Sadece Engellilere Yönelik Spor Tesisi Yapılmasına Göre Dağılımı

Engelli Spor Tesisi		Akademisyen	Antrenör	Engelli Sporcu	Beden Eğitimi Öğretmeni	Beden Eğt ve spor öğr.	Toplam
Evet	<i>n</i>	197	168	276	391	502	1534
	%	10,8	10,9	15,1	21,4	27,5	85,7
Hayır	<i>n</i>	35	27	39	97	93	291
	%	1,9	1,5	2,1	5,3	5,1	14,3
Genel Toplam	<i>n</i>	232	195	315	488	595	1825
	%	12,7	12,4	17,2	26,9	32,6	100

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya katılanlarda spor bakanlığının sadece engellilere yönelik spor tesisi yapılmasına göre dağılımına göre akademisyenlerden evet belirten 197 kişi (%10,8), hayır belirten 35 kişi (%1,9), antrenörlerden evet belirten 168 kişi (%10,9), hayır belirten 27 kişi (%1,5), engelli sporculardan evet belirten 276 kişi (%15,1), hayır belirten 39 kişi (%2,1), beden eğitimi öğretmenlerinden evet belirten 391 kişi (%21,4), hayır belirten 97 kişi (%5,3), beden eğitimi öğrencilerinden evet belirten 502 kişi (%27,5), hayır belirten 93 kişi (%5,1)’dir.

Tablo 8. Engelli Spor Federasyonlarının Yarışmalara Uygun Spor Tesisi Seçimine Göre Dağılımı

Uygun Spor Tesisi Seçimi	Akademisyen	Antrenör	Engelli Sporcu	Beden Eğitimi Öğretmeni	Beden eğt ve spor öğr.	Toplam
Evet	<i>n</i>	107	97	144	204	811
	%	5,9	5,3	7,9	11,2	44,6
Hayır	<i>n</i>	126	98	171	284	1015
	%	6,9	5,4	9,4	15,6	55,6
Genel	<i>n</i>	232	195	315	488	1825
Toplam	%	12,8	10,7	17,3	26,8	100

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya katılanlarda spor bakanlığının sadece engellilere yönelik spor tesisi yapılmasına göre dağılımına göre akademisyenlerden evet belirten 107 kişi (%5,9), hayır belirten 126 kişi (%6,9), antrenörlerden evet belirten 97 kişi (%5,3), hayır belirten 98 kişi (%5,4), engelli sporculardan evet belirten 144 kişi (%7,9), hayır belirten 171 kişi (%9,4), beden eğitimi öğretmenlerinden evet belirten 204 kişi (%11,2), hayır belirten 284 kişi (%15,6), beden eğitimi öğrencilerinden evet belirten 259 kişi (%14,2), hayır belirten 336 kişi (%18,4)’dür.

Tablo 9. Spor Tesislerinde Engelli Sporcuların tuvalet, Duş ve Lavabo Kullanımında Sıkıntı Yaşadığına Göre Dağılımı

Spor Tesislerinde tuvalet, Duş ve Lavabo		Akademisyen	Antrenör	Engelli Sporcu	Beden Eğitimi Öğretmeni	Beden eğt ve spor öğr.	Toplam
Evet	<i>n</i>	122	97	172	213	301	811
	%	6,7	5,3	9,4	11,7	16,5	49,6
Hayır	<i>n</i>	110	98	143	275	294	1015
	%	6,0	5,4	7,8	15,1	16,1	50,4
Genel Toplam	<i>n</i>	232	195	315	488	595	1825
	%	12,8	10,7	17,3	26,7	32,6	100

Tablodan anlaşıldığı gibi araştırmaya katılanlarda spor bakanlığının sadece engellilere yönelik spor tesisi yapılmasına göre dağılımına göre akademisyenlerden evet belirten 122 kişi (%6,7), hayır belirten 110 kişi (%6,0), antrenörlerden evet belirten 97 kişi (%5,3), hayır belirten 98 kişi (%5,4), engelli sporculardan evet belirten 172 kişi (%9,4), hayır belirten 143 kişi (%7,8), beden eğitimi öğretmenlerinden evet belirten 213 kişi (%11,7), hayır belirten 275 kişi (%15,1), beden eğitimi öğrencilerinden evet belirten 301 kişi (16,5%), hayır belirten 294 kişi (%16,1)'dir.

Tablo 10. Katılımcıların Spor Tesislerinin Engellilere Yönelik Fiziki Yapı ve Fiziki Kapasitesi ile İlgili Görüşleri Puan Dağılımı Ortalaması (*n*:1825)

Katılımcılar	<i>n</i>	%	Puanı Ort±ss
Akademisyen	232	12,8	50.04±2,29
Antrenör	195	10,7	55.02±1,96
Görme engelli sporcu	149	7,7	34.06±1,21
İşitme engelli sporcu	89	4,5	42.02±1,50
Bedensel engelli sporcu	87	5,0	40.04±1,43
Beden eğitimi öğretmeni	488	26,7	50.01±1,79
Beden eğt ve spor öğr.	595	32,6	56,08±1,86

Tabloya göre, görme engelli, bedensel engelli, işitme engelli sporcuların spor tesislerinin engellilere yönelik fiziki yapı ve fiziki kapasitesi ile ilgili puanları, akademisyen, antrenör, beden eğitimi öğretmeni, beden eğitimi öğrenci puanlarından düşük bulunmuştur.

Tablo 11. Kullanıcıların Türkiye'deki Spor Tesislerinin Engelli Spor Dalları İçin Yeterlilik Düzeylerinin Kadın Ve Erkek Kullanıcılar Açısından Karşılaştırılması İçin T Testi Tablosu

Grup	N	Ortalama	SS	t	p
Kadın	579	2,0248	0,48851	2,010	0,010
Erkek	1247	1,9620	0,46674		

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabacağı gibi araştırmaya katılan 1247 erkek kullanıcının Türkiye'deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyi 1,9620 iken araştırmaya katılan 579 kadın kullanıcının Türkiye'deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyi ise

2,0248 bulunmuştur. Yapmış olduğumuz analizde anlamlılık değeri $0,01 < 0,05$ olduğundan kadın ve erkek kullanıcının Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeylerinin anlamlı farklılık gösterdiğini anlıyoruz.

Tablo 12. *Kullanıcıların Türkiye’deki Spor Tesislerinin Engelli Spor Dalları İçin Yeterlilik Düzeylerinin Yaşların Dağılımının Puanlarına İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu*

Yaş	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	p	Anlamlı Farklılık
15-19 (1)	251	274,51	2	1,208	0,655	Yok
20-25 (2)	652	164,16				
	456					
26-30 (3)	354	184,22				
31-35 (4)	112	165,21				
36 ve üstü (3)		176,08				

Yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına kullanıcının Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyi ölçek puanları ile yaş arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. [$(X^2(2) = 1,208; p > 0,05)$].

Tablo 13. *Kullanıcıların Türkiye’deki Spor Tesislerinin Engelli Spor Dalları İçin Yeterlilik Düzeylerinin Ailede Başka Engelli Durumunu Puanlarına İlişkin ManyWhitney U Test Sonucu*

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Evet	379	814,74	308788,0	236778,0	0.00
Hayır	1446	163.08	135043,0		

Tablo’da görüldüğü üzere, kullanıcıların Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeylerinin başka engelli durumuna ilişkin toplam puanlar üzerinden hesaplanan ortalamalarına göre, anlamlı bir fark bulunmuştur ($U = 236778,000; p < 0,05$).

Tablo 14. *Kullanıcıların Türkiye’deki Spor Tesislerinin Engelli Spor Dalları İçin Yeterlilik Düzeylerinin Eğitim Durumu Puanlarına İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu*

Eğitim	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	p	Anlamlı Farklılık
İlkokul (1)	32	591,56	5	21,443	0,001	2-4, 4-5, 5-6, 6-2
Ortaokul (2)	47	913,97				
Lise (3)	175	815,01				
Lisans (4)	1093	916,74				
Yüksek Lisans (5)	284	954,15				
Doktora (6)	194	952,51				

Yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına göre, araştırmaya katılanların Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeylerinin eğitim durumuna ilişkin puan ortalamalarına göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. [$X^2(5)=21,443; p<0,05$]. Farklılığı belirlemek amacıyla ikili gruplar arasında yapılan Mann – Whitney U Testi uygulanmıştır. Test sonuçlarının sıra ortalamalarına bakıldığında eğitim durumu ortaokul mezunu olanların, spor tesisi kullanıcıların tutum puan ortalamaları ile lise, lisans, yüksek lisans ve doktora mezunu olan spor tesisi kullanıcıların eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo 15. Kullanıcıların Betimsel İstatistikleri Türkiye’deki Spor Tesislerinin Spor Dalları İçin Yeterlilik Düzeylerinin Mesleğe Yönelik Tutum Puanlarının Karşılaştırılması İçin Varyans Analiz Tablosu

Meslek	N	Ortalama	SS
Akademisyen (1)	232	52,6478	12,99715
Antrenör (2)	195	53,5275	15,67435
Beden eğitimi öğretmeni (3)	488	51,1624	13,05141
Beden eğt ve spor ögr.(4)	595	53,3911	13,37706
Görme engelli sporcu (5)	149	50,0682	13,28741
İşitme engelli sporcu (6)	89	53,1232	12,71093
Bedensel engelli sporcu (7)	87	50,1045	12,59589
Toplam	1825	52,5492	13,39104

Tablo 16. Kullanıcıların Türkiye’deki Spor Tesislerinin Spor Dalları İçin Yeterlilik Düzeylerinin Mesleğe Yönelik Tutum Puanlarının Karşılaştırılması İçin Varyans Analiz Tablosu

Kaynak	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	P	Anlamlı fark
Gruplar arası	4573,204	6	752,201	4,341	0,00	(1-2), (2-3), (2-4), (2-7), (6-5).
Grup içi	164704,758	1819	165,592			
Toplam	169277,962	1825				

Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeylerinin mesleğe yönelik tutum puanlarının karşılaştırılması belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda meslek türüne göre tutum puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($F_{4,341;6-1819, 0,00<0,05}$). Bu farklılığın hangi grupları arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma test sonucunda farklılığın (1-2), (2-3), (2-4), (2-7), (6-5) arasında olduğu bulunmuştur.

Tablo 17. Kullanıcıların Betimsel İstatistikleri

Spor Tesisi	N	Ortalama	SS
GSİM (1)	525	51,1188	13,95215
Üniversite (2)	833	53,0031	13,02845
Milli Eğitim Müdürlüğü (3)	175	50,0896	13,37569
Özel Spor Tesisleri (4)	140	52,8950	13,13630
Diğer (5)	152	50,7246	13,63266
Toplam	1825	51,6492	13,39104

Tablo 18. Türkiye’deki Spor Tesislerinin Spor Dalları İçin Yeterlilik Düzeylerinin Kullanılan Spor Tesisine Yönelik Tutum Puanlarının Karşılaştırılması İçin Varyans Analiz Tablosu

Kaynak	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	P	Anlamlı fark
Gruplar arası	1782,539	4	445,635	2,540		0,41 (2-3), (2-5).
Grup içi	167495,423	1821	178,187			
Toplam	169277,942	1825				

Türkiye’deki spor tesislerinin kullanıcılar tarafından engelli spor dalları için yeterlilik düzeylerinin kullanılan spor tesisine yönelik tutum puanlarının karşılaştırılması belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda göre tutum puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($F_{2,540:4-1821}$, $0,41 < 0,05$). Farklılığın hangi grupları arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma test sonucunda farklılığın (2-3), (2-5) arasında olduğu bulunmuştur.

Tartışma

Bu çalışmada, Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyinin kullanıcılar açısından yaş, cinsiyet ve eğitim durumunun yanı sıra demografik özellikleri ile birlikte spor tesislerinin fiziksel özellikleri ve işletmecilik anlayışıyla ilgili özellikleri araştırılmıştır. Çalışmamızda görme, bedensel ve işitme engelli sporcuların, spor tesislerinin engellilere yönelik fizikî yapısı ve kapasitesi ile ilgili puanları, akademisyen, antrenör, beden eğitimi öğretmeni, beden eğitimi öğrencileri puanlarından daha düşük bulunmuştur.

Bu çalışmadaki bulguda, kadın ve erkek kullanıcıların Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için kullanıcılar açısından yeterlilik düzeylerinin anlamlı farklılığı, kadınların lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($0,01 < 0,05$). Balıkesir ilinde yapılan benzer bir çalışmada ise erkeklerin oranının daha fazla olduğu (%61,3) sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet oranlarındaki oransal farkın, çıkan sonuçları etki edeceği değerlendirilmektedir (Hasçelik, 1999). Ankara ilinde yapılan bir çalışmada ise bayanların spor tesislerini daha az tercih ettikleri neticesine ulaşılmıştır (Yorulmaz, 2009). Bu durum, spor tesislerinin bayanların ihtiyaçlarını yeterince karşılamadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Benzer bir çalışmada ise kadın ve erkek katılımcıların her ikisi de algılanan hizmet kalitesine etki eden faktörlerden fizikî faktörleri en yüksek hizmet kalitesi faktörü olarak algılandığı sonucuna ulaşılmıştır (Ergin, 2010). Yaman vd, sporun yaygınlaşması için her yaştan insanın spora teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Yaman ve ark., 2004). Guthold ve ark. 2008’ de 51 ülkede gerçekleştirdikleri araştırmada, Türk bayanlarının erkeklerden daha durağan oldukları sonucu ortaya çıkmıştır (Guthold ve ark., 2008). Kırıkkale’de yapılan bir çalışmada, yapılması tercih edilen spor tesisi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ayan, 2002). Bu bağlamda şu kanaat elde edilmiştir: Türkiye’deki engelli spor tesislerinin cinsiyet dağılımında eşit bir oranda sportif uygulamalar geliştirilmeli ve toplumdaki spesifik tüm engelli gruplara eşit oranda dağılımın yapılması sağlanmalıdır. Engellilerin spor yapabilmeleri için spor merkezlerinin kurulması ve bu doğrultuda eğitim görmüş personelin bu merkezlerde bulundurulması gerekmektedir. Bu şartlar sağlandığı takdirde, engelli bireyler bu alanlarda desteğe ihtiyaç duymadan tek başlarına spor yapabilecektir (Magda, 2003).

Araştırmaya göre Türkiye’deki spor tesislerinin engelli spor dalları için kullanıcılar açısından yeterlilik düzeyi ölçek puanları ile yaş arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Farklı bir çalışmada elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılanların % 33.62’sinin 36-45, % 30, 1’inin 26-35 yaş aralığı arasında spor tesisi yeterlilik düzeyi noktasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hizmet kalitesini en yüksek belleyen yaş grubunun, en düşük katılımcı sayısına sahip yaş grubu olduğu bulunmuştur. Tesislerin hizmet kalitesi değerlendirilirken bu yaş grubunun daha hoşgörülü davranması ve tecrübe sahibi olması, onların beklentilerinin daha bariz olması ile

açıklanmaktadır (Ergin, 2010). Chang ve Huang'ın boş zamanları değerlendirme merkezlerinde hizmet kalitesiyle ilgili yaptıkları bir çalışmada, yaş grubu artıkça insanların spor tesisleri için daha fazla vakit ve para ayırdıkları sonucuna ulaşmışlardır (Chang ve ark., 2006). Engelli sporunun yaygınlaştırılması için her yaş grubu spora teşvik edilmeli, okullarda öğrencilerin spor merkezlerindeki ihtiyaçları karşılanmalıdır. Orta yaş ve üstü engellilerin sportif faaliyetlere katılımında azalma dikkate alındığında, bu yaş grubu için yazılı ve görsel basının özel programları aracılığıyla sporun faydaları anlatılmalı ve spora teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye'deki spor tesislerinin kullanıcılar açısından engelli spor dalları için yeterlilik düzeyinin ailedeki engelli durumuna ilişkin toplam puan ortalamalarına göre, anlamlı bir fark bulunmuştur. Engelli bireye sahip olan ailelerin, spor tesislerini engelliler için yetersiz bulduğu sonucu elde edilmiştir ($U= 236778,000$; $p<0,05$). Engelli sporcularla ilgili spor literatürü kapsamlı olmasına rağmen bu sporcuların karşılaştıkları engeller üzerine yapılan araştırmalar sınırlıdır. Gallahue Araştırma Enstitüsü 2006 raporunda anne ve baba işitme engeli olmayan ailede, doğan işitme engelli çocukların oranını %83.4 olarak bulmuştur (Gallahue, 1978). Aynı konuda, genel nüfusun boş zaman aktivitelerine katılımını engelleyen unsurlara odaklanan pek çok çalışma olmasına rağmen, benzer çalışmaların engelli sporcular için yapıldığına pek rastlanmaz. Engelli bireye sahip aileler, çocuklarının okullarındaki spor tesisleri ile mevcut spor tesislerinin fiziksel rehabilitasyondan geçilerek engellilere uygun hale getirilmesi gerektiğini söylemektedirler (Kurkova ve ark., 2011). Farklı bir çalışmada ise ailenin engelli bireyin spora yönlendirilmesi konusunda önemli rol oynadığını belirtmektedir. Günümüzde sporun engelli olan kişilerin, engelli olmayan kişiler ile birlikte toplumdaki yerini aynı sırada alabilmeleri için etkin bir yöntem olduğu belirtilmektedir (Havlıcek, 1999). Engelli olan yada engelli çocuğa sahip olan aileler, çocuklarının spor yapmaya teşvik edilmeleri konusunda Spor Bakanlığı ile Aile Sosyal Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ile ortaklaşa eğitim ve seminerler düzenlemesi gerektiğini ifade ederler. Özellikle ailelerin bilinçlendirilmesiyle spora olan ilginin artmasında olumlu katkıların sağlanacağını düşünmektedirler. Uygun spor dalları, engellilerin fiziksel ve zihinsel seviyelerine katkı sağlamaktadır. Onların fiziksel ve ruhsal eğitim durumlarına olumlu etki yapacağı, fonksiyonel bağımsızlıklarını ve özgüvenlerini artıracığı bilinmektedir. Bu olumlu etkiler sebebiyle engelli vatandaşların ve çocukların spor yapabilmeleri için uygun ortam ve olanaklar yaratılmalıdır (İnal, 1997).

Araştırmaya göre Türkiye'deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeyinin kullanıcıların eğitim durumlarına ilişkin puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. [$X^2(5)=21,443$; $p<0,05$]. Ankara ilinde yapılan farklı bir çalışmanın sonucuna göre stadyuma gelen izleyicilerin eğitim durumlarına bakıldığında %42,8'inin ilköğretim ve %57,1'inin lisans ve lisansüstü eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir (Yorulmaz, 2009). Bu bulgular, bizim çalışmamız ile benzerlikler arz etmektedir. İstanbul'da yapılan bir çalışmada spor tesislerinin yeterlilik alanı üzerine değerlendirilirken eğitimin önemli bir ölçüt olduğu bulunmuştur (Erkal, 1982). Malatya ilinde yapılan bir çalışmada, sporcuların eğitim durumu ile spora ilgi duyma düzeyi incelendiğinde, eğitim seviyesi arttıkça spora olan ilginin arttığı görülmüştür (Ünalı, 2001).

Türkiye'deki spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeylerinin mesleğe yönelik tutum puanlarının karşılaştırılması konusunda yapılan varyans analizi sonucunda meslek türüne göre tutum puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($F_{0.05.6-1819}$, $p<0,05$). Kırıkkale ilinde yapılan bir çalışmada meslek ile spor yapma ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonuca göre tüm eğitim gruplarıyla alakalı denekler spora ilgi duymaktadır. Spor yapanların %45,5'inin lise mezunu, %25,9'unun ise üniversiteli olduğu tespit edilmiştir (Ayan, 2002). İstanbul ilinde yapılan bir çalışmada antrenör ve bedensel engelli sporcuların spor tesislerinin mesleki anlamda yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Erkal, 1982). Bu alanda engellilere yönelik benzer literatür çalışmalarına pek fazla rastlanılmamıştır.

Yaptığımız çalışmada, spor tesislerinin engelli spor dalları için yeterlilik düzeylerinin kullanılan spor tesisine yönelik tutum puanlarının karşılaştırılması konusunda yapılan varyans analizi sonucuna göre tutum puanları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($F_{0,05;4-1821}$, $p<0,05$).

Farklılık, kullanılan tesis yoğunluğu ve kullanım saati açısından değerlendirilmiştir. Buna göre Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü ile üniversite spor tesislerinin engelli spor dalları için kullanıcılar açısından uygun yeterliliğe sahip olmadığı görülmüştür. Elazığ ilinde yapılan bir çalışmada, Elazığ Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü’ne ait spor tesislerinin fiziksel yapısının, kifayetsiz olduğu ve çağdaş spor tesisi tanımına uymadığı, mevcut ihtiyaçları karşılayamadığı saptanmıştır (Nacar, 1997). Farklı bir çalışmada Malatya’daki kamu kurum ve kuruluşlara ait spor tesislerinin yeterlilik durumuna bakıldığında bunların %42,9 oranında yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karataş, (2011). Karaman ilinde yapılan bir çalışmada, “Spor yapmak istediğiniz halde buna mani olan haller nelerdir?” sorusuna “İstenilen branşa ait spor tesislerinin bulunmaması” cevap olarak verilmiştir (Şahin, 2007). Engelli sporun ve sportif başarının, ülke ve il bazında gelişmesi için, üniversitelerin, beden eğitimi ve spor öğretmenlikleri, beden eğitimi ve spor yüksek okulları, antrenörlük bölümleri, spor yöneticiliği bölümleri, rekreasyon bölümleri, spor teknolojisi ve spor hekimliği bölümleri arasında işbirliğinin artırılması gerekir. Sporda bilimsel araştırmalar, sporla ilgili yayınlar ve spor eğitimi gibi konularda üniversitelerin önemini arttıracak tutum ve projeler desteklenmelidir (Demiröz, 2009). Aynı şekilde Malatya ilinde yapılan bir çalışmada, GSİM’e ait spor tesislerinde görev yapan personellerin büyük bir çoğunluğunun, spor camiası içinden gelmediği ve uygun mesleki eğitimi almadığı için işletmecilik anlayışından uzakta kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Özdemir, 1999).

Maraş’ta antrenör ve sporcular açısından mevcut tesisler ile ilgili yapılan bir çalışmada, GSİM’e ait spor tesislerinin genel fiziki yapısının, antrenör ve sporcuların ihtiyaç ve beklentilerini karşılama konusunda, bir soru sorulmuş, antrenörlerin %77,4’ü sporcular ise; %52’si spor tesislerinin, fizikî açıdan ihtiyaç ve beklentileri karşılama konusunda yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bayan antrenörlerin, erkek antrenörlere göre, bayan sporcuların, erkek sporculara göre, spor tesislerinin genel fizikî özelliklerini ve kapasitesini yetersiz buldukları tespit edilmiştir. Bu çalışmalar, bizim çalışmamızla benzer özellikler arz etmektedir. Niğde ilinde yapılan bir çalışmada katılımcıların % 47,4’ünün mevcut spor tesislerini yeterli düzeyde tanımadığı belirtmiştir. Spor tesislerini yeterli düzeyde tanıyamama nedeniyle alakalı soru sorulduğunda ise çalışma grubunun % 42,5’i “boş zamanım olmadığı için”, % 25,1’i ise “tesislerden yeterince yararlanma imkânı verilmediği için” cevabını vermiştir. Halkın tesislerden daha fazla yararlanması için, spor tesislerinin mesai saatlerinin dışında da halkın kullanımına açık olması ve halka tesislerden daha fazla yararlanma imkânının verilmesi gerektiği sonucu elde edilmiştir (Ertaş, 2006). Malatya ve Balıkesir illerinde yapılan benzer çalışmalarda spor tesislerinin bütün toplum kesimlerine hitap etmediği ve kullanım kapasitelerinin yetersiz olduğu sonucu bulunmuştur (Özdemir, 1999). Ertaş’ın yaptığı bir çalışmada, spor tesislerinden engelli vatandaşlarımızın yararlanma imkânına sahip olmadığı ve bu yüzden spor tesisi yapılırken engelli vatandaşlarımızın da düşünülmesi gerektiği ifade edilir ayrıca yeni tesis inşa edilirken engellilerin kullanımına imkân verecek şekilde projede değişikliklerin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır (Ertaş, 2006). Ankara ilinde yapılan bir çalışmada, spor alanlarının park yerlerinin oluşu ve bu alanlara ulaşımın kolay oluşu, seyircilerin hizmetlerden yararlanmaları konusunda olumlu sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir (Yorulmaz, 2009). Engelli bireylere spor hizmetinin en iyi şekilde verilmesinde, spor tesislerinin niteliği önemli bir kriterdir. Engelli sporcularının yaygınlaştırılmasında spor tesislerinin sayı ve çeşitliliğinin, engelli bireylerin spora ilişkin beklenti ve ihtiyaçlarının belli bir politika çerçevesinde ele alınması gerekir. Ünal’ın Çanakkale ilinde yaptığı çalışmada, “Spor yapmak istediğiniz halde spor yapmaya mani olan haller nelerdir?” sorusuna “İstenilen spor branşına ait tesislerin eksikliği” cevabı verilmiştir (Nacar, 1997). Çalışmamızda mesleğe göre engelli spor dallarında spor yapmak isteyen engelli kişilerin kendilerine uygun tesis bulamadıkları, mevcut spor tesislerinden iyi hizmet alamadıklarına dair sonuçlar, diğer çalışmaların sonuçları ile benzerlik arz

etmektedir. Bu ve benzer sonuçlar, yaptığımız çalışmada engelli sporunun yaygınlaştırılmasında, spor yapmak isteyen engelli bireylerin kendilerine uygun yeterli tesis bulamadıklarına, spor tesislerinden de iyi hizmet alamadıklarına dair sonuçlarla benzerlik arz etmektedir. Engellilerin spor yapma ihtiyacının karşılanmış sayılabilmesi için spor alanlarında engellilerin özel ihtiyaçlarının (tuvalet ve kişisel bakım) karşılanması, spor merkezlerinin salonlarına giriş, çıkış ve soyunma odalarının rahatlıkla kullanılabilecek şekilde tanzim edilmesi ve bu merkezlerde bu doğrultuda eğitim görmüş personelin bulundurulması gerekmektedir. Ancak şartların bu şekilde sağlanması halinde, engelli birey aile bireylerine bağımlı olmadan spor yapabilecektir (Magda, 2003). Engelli bireyleri evden spor merkezlerine götürecek hizmetlerin tam olarak karşılanması, olumlu sonuçlar doğuracaktır. Aksi halde spor alanlarının engellilerin kullanımına sunulması, tek başına fazla bir önem arz etmeyecektir. Engellilere yönelik hizmetleri belirleyen yasal düzenlemelerin çokluğu, buna bağlı görevli hizmet kuruluşlarının fazlalığı, hizmet sunumunu olumsuz açıdan etkilemiş ve bu durum hâlen sorunteşkil etmektedir. İlgili kanunların görevlendirdiği kurumların da ne denli çeşitli olduğu düşünülürse, engellilere yönelik hizmet sunumunun birbirinden ne kadar farklı ve çeşitli olduğu da hemen anlaşılacaktır. Böylesine çok başlı ve dağınık bir yapının sunduğu hizmetin standart ve eşitlikçi olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir (Okur, 2001).

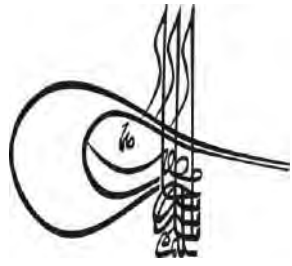
Bu çalışma ve Türkiye genelini karşılayacak daha kapsamlı çalışmaların engellilere yönelik spor tesislerinin yeterlilik düzeyleriyle ilgili genel bir sorunu ortaya koyma noktasında yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayan, S. (2002). Kırıkkale İlinde Sporun Yaygınlaştırılması İçin Uygulanan Spor Tesis Ve Politikalarının İncelenmesi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Balcı, V. (1999). Spor etkinliklerinin planlanması ve yönetimi, Bağırhan yayınevi, Ankara, s: 27.
- Chang, H.C., & Huang, G.L. (2006). A Study of Service Quality Customer. Satisfaction and Loyalty in Taiwanese Leisure Industry. *The Journal of American Academy of Business*, 91: 126-132.
- Çevik, A., Kuruç., Z. & Gürsel, F. (2008). Engelli ve Engelli Olmayan Bireylerde Farklı Orandaki Hedef Artışının Performans Üzerine Etkisi, *ÖZ-VERİ Dergisi*. Aralık, 2.
- Daniels, A.S. (1969). The study of sports as an element of the culture, sport.Culture and society a reader on the sociology of sport.The Mcmillan Company,s; 17.
- Demiröz, V. M. (2009). Gençlik Ve Spor İl Müdürlüğü' Ne Ait Spor Tesislerinin, Fiziksel Özelliklerinin Ve İşletmecilik Anlayışının, Sporcu Ve Antrenörlerin İhtiyaç Ve Beklentileri Açısından Değerlendirilmesi Kahramanmaraş İli Örneği, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Doğar, Y. (1997). Türkiye'de Spor Yönetimi. Malatya: Öz Akdeniz Ofset, 63-95.
- Enç, M. (2005). Görme Özürlüler, Gelişim, Uyum ve Eğitimleri, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Ergin, M.E. (2010). Üniversite Spor Merkezlerindeki Algılanan Hizmet Kalitesinin Yapısal Estetik Model Yem İle İncelenmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim dalı. Doktora Tezi, 2010.
- Erkal, E.M. (1982). Sosyolojik Açıdan Spor. İstanbul: Filiz Kitabevi, s; 119-145.

- Ertas, M. (2006). Niğde İlinde Yaşam Boyu Sporunun Gelişmesinde Kamu Kurum Ve Kuruluşları İle Özel Kuruluşlara Ait Spor Tesislerinin Verimliliği Ve Niteliği, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Niğde.
- Gallahue, D. (1978). Developmental Physical Education For Today’s Elementary School Children, 8-9.
- Guthold, R., Ono T., Strong, KI., Chatteerji, S., & Morabia, AM. (2008). World wide variability in physical activity: A 51- Country Survey. *American Journal of Preventive Medicine*, 34: 486-494.
- Gürsoy, Ö. (1999). Spor Tesisleri ve İşletmeciliği, Kader Matbaacılık, Niğde, 9-46.
- Güven, H., Fikret, S., & Yusuf, C. (2000). Spor Hizmetlerinde Verimliliği Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. Gazi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri I. Kongresi Bildirileri, Cilt II, Ankara: Sim Matbaacılık, s;183-188.
- Hasçelik, M. (1999). Sporun Kitlelere Ulaştırılması ve Spor Tesisleri Politikaları Balıkesir İli Uygulaması, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Havlıcek I, & Zapletalova L, (1999). Zavislost medzi sportovaním rodičov a detí [Relation between doing sports by parents and children]. Pohyb a zdravie: mezina rodni konferencie organizovana Fakultou telesne kultury Univerzity,
- İnal, S. (1997). Özürlüler İçin Spor Yapma İmkanlarının Geliştirilmesi Üzerine Çalışmalar, Marmara Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, II. Spor Bilimleri Kongresi, İstanbul.
- Janna, L.C., & Monika, S. (2008). Disabilities in Kenya, with implications for the development of a new hierarchical model of constraints at the societal level. *Joumat of Leisure lie search*, 40: 128-155.
- Karataş, Ö. (2011). Malatya’da Sporun Yaygınlaştırılması Açısından Spor Tesislerinin Yeterlilik Düzeyinin İncelenmesi, *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. Of Sport Sciences*, 22: 154-163.
- Kurkova, P., Válková, H., & Scheetz, N. (2011). Factors impacting participation of European elite deafathletes in sport, *Journal of Sports Sciences*, 29: 607-618.
- Magda, D. (2003). Support and Access in Sports an Leisure Provision. *Disability and Society*, 18: 231-245.
- Mittler P. (2008). 2040’lı Yılların Planlanması; Herkesin Görevi, *Öz-Veri Dergisi*, 5:12-15
- Nacar, E. (1997). Elazığ İl Merkezindeki Spor Tesislerinin İşleyişindeki Verimliliğin Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Okur, N. (2001). Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi, T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Özdemir, M. (1999). Malatya İl Merkezindeki Mevcut Spor Tesislerinin Planlama, İşletmecilik ve Sayısal Açidan Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Öztürk, H., Nazik, S.F., & Yaman, S.Ç. (2006). Öğrencilerde Yalnızlık ve Sosyal Destekle Bunlara Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 16: 383-394.
- Richardson, S.A, Goodman, N.,Hastorf, A., & Dornbusch, S. (1961). “CulturalUniformity İn Reaction To Physical Disabilities.”, *American sociological Review*, 26: 241- 247.

- Şahin, M. (2007). Karaman ilindeki öncelikli spor branşlarının tespiti ile bu branşların seçimine etki eden sebeplerin araştırılması ve kitle sporunun yaygınlaşması açısından değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Ünal, B. (2001). Çanakkale İlindeki Mevcut Spor Tesislerinin Tespiti ve Halkın Spora Yönlendirilmesindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Voight, D. (1998). Spor Sosyolojisi. (Çev: Atalay A.)s. 80-141. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Yaman, M., Ayan, S., & Arslan, S. (2004). Sporun yaygınlaştırılması için spor tesisleri ve uygulanan politikaların incelenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 81: 239-252.
- Yorulmaz, A. (2009). Spor Alanları Kalite Ölçeği Sakö Türkçe Versiyonu Geçerlilik Güvenirlik Çalışması. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Kasım 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Doç. Dr. Mehmet Devrim TOPSES –Doç. Dr. Arif Olgun KÖZLEME - Dr. Öğr. Üyesi Muammer AK*

This article was checked by iThenticate.

AUGUSTE COMTE'DA AYDINLANMA VE METAFİZİK TASAVVURU

*Murat KOBYA**

ÖZET

Ünlü Fransız düşünür ve sosyolog Auguste Comte'un (1798-1857) geliştirdiği sosyolojik pozitivizm, genellikle aydınlanma düşüncesi ve onun ilerleme tasavvuru ile ilişkilendirilmesine rağmen, Comte'un pozitivizm tasavvurunda aydınlanma karşıtı bir damar da mevcuttur. Biz bu çalışmamızda genellikle ihmal edildiğine ya da doğru anlaşılamadığına inandığımız bu damar üzerinde duracak, Comte'un ünlü üç hal kanununda yer alan metafizik aşama ile de ilişkilendirerek konuyu irdelleyeceğiz. Comte'a göre metafizik aşama, insan zihninin doğrudan teolojik düşünceden pozitif düşünceye geçmesinin mümkün olmamasından kaynaklanan bir geçiş evresidir. Bu evrede insan zihni adım adım pozitif düşünceye hazırlanmaktadır. Comte'un evrimci ilerleme anlayışı, akıl ve bilime olan sarsılmaz güveni ve sosyal bilimlerde doğa bilimlerinin yönteminin kullanılması gerektiği fikri hiç kuşkusuz aydınlanmanın mirasıdır. Ancak onun düzen tutkusu, aydınlanmacı düşünürleri metafizikçiler olarak yaftalamasına sebep olmuştur. Çünkü ona göre, aydınlanma düşüncesi, bireye önem veriyor, bireysel özgürlük, eşitlik, halkın egemenliği gibi anarşik ilkeleri bayraklaştırıyordu. Bu ilkelerle pozitif-organik bir toplumun inşası mümkün değildi. O, düzen ve konsensüsü savundukları için gelenekselci düşünürleri alkışlıyor, ancak onların düzenin yeniden inşası için, artık geçmişte kalmış feodal-katolik sisteme geri dönülmesi gerektiği düşüncesini, imkânsız ve komik buluyordu. Çünkü tarihin geriye doğru akması mümkün değildi. Bu yüzden o, aydınlanmacı ilerleme nosyonu ile gelenekçi düzen nosyonunu bir potada eritmeye çalıştı. Bunun için pozitif bilimlerin, yeni kurduğu "sosyoloji" bilimi ile tamamlanması gerekiyordu. Pozitif bir bilim olan sosyoloji, batı insanına düzenden taviz vermeden ilerlemenin yolunu gösterecekti.

*  Dr. Öğr. Üyesi, BAİBÜ İlahiyat Fakültesi, E-posta: muratkobyay@ibu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Pozitivizm, Metafizik, Düzen, İlerleme.

ENLIGHTENMENT AND METAPHYSICS CONCEPTION IN AUGUSTE COMTE

ABSTRACT

Although the sociological positivism developed by the famous French philosopher and sociologist Auguste Comte (1798-1857), is often associated with the idea of enlightenment and its progress conception, there is also an anti-enlightenment vessel in Comte's conception of positivism. We will discourse on this vessel we generally believe to be neglected or not understood correctly, and we will examine the subject by associating it with the metaphysical stage in the famous three-state law of Comte. According to Comte, the metaphysical phase is a transitional phase that arises from the inability of the human mind to pass directly from theological to positive thinking. At this stage, the human mind is prepared for positive thinking step by step. The idea of Comte's evolutionist progression, his unshakable confidence in reason and science, and his need to use the method of natural sciences in social sciences is undoubtedly the heritage of enlightenment. His passion for order, however, led the enlightened thinkers to rank as metaphysicians. According to him, the idea of enlightenment, the individual emphasizes, flourishes anarchic principles such as individual freedom, equality, and sovereignty of the people. It was not possible to construct a positive-organic society with this principle. He applauded the traditional thinkers for defending order and consensus, but for the reconstruction of the order, he considered the idea that it was necessary to go back to the feudal-Catholic system of the past, was impossible and funny. Because history was not able to flow backwards. That is why he tried to dissolve the notion of enlightened progress and the notion of traditionalist order in a pot. For this purpose, the positive sciences had to be completed with the science of sociology which he had recently established. Sociology, a positive science, would show the way to progress to the western people without compromising order.

STRUCTURED ABSTRACT

Although the sociological positivism developed by the famous French philosopher and sociologist Auguste Comte (1798-1857), is often associated with the idea of enlightenment and its progress conception, there is also an anti-enlightenment vessel in Comte's conception of positivism. We will discourse on this vessel we generally believe to be neglected or not understood correctly, and we will examine the subject by associating it with the metaphysical stage in the famous three-state law of Comte. In our view, the provision we provide regarding the anti-enlightenment vessel in Comte's imagination is valid for the metaphysical phase. It has not been sufficiently understood, has not been overemphasized, and - perhaps most importantly - its relation to the idea of enlightenment has not been understood.

Comte, uses the term of metaphysicians, which are critical and revolutionary, about enlightenment thinkers. According to Comte, they only contributed to progress in the negative sense. Metaphysical stage; it was essential to prepare the ground by demolishing the old order to the positive stage, which would end the revolutionary period by building a social order combining the principles of order and progress. The metaphysical soul was useful in fighting the great ancient system and organizing its downfall. However, over time, it became harmful and disruptive. In particular, Comte was angry at the metaphysical views that saw all governments as enemies of society, and that the duty of the society was to be more and more vigilant to them by constantly limiting the activities of governments to protect them from their attacks. Freedom of conscience was a valuable dogma used as a weapon against the theological dogmatism, but it was useless because it could no longer be a positive-organic principle, which could not be a basis for the reconstruction of society. The various demands for freedom were certainly "negative" principles. According to him; equality is another dogma. The historical value as a weapon is limited, but should not be converted into absolute. It is an anarchic principle and enemy of order, such as the dogma of popular sovereignty which labels the nobles to survive on the back of the masses and opposes reconstruction with different principles.

Comte hated the intellectual anarchy and saw it as the main reason for moral separation. Comte feared and disliked social criticism and its disruptive consequences. For example, criticism of the traditional patriarchal family led to the legitimacy of divorce and thus the legitimacy of personal and domestic disorder. According to him; questioning and criticizing institutions that become valuable over time is destructive and threatens to undermine all social life. Important social tasks should not be questioned or discussed until the debate is governed by "real" positive principles. These principles will provide a basis for intellectual unity. Lack of this union means that society is deprived of a moral authority, transformed into a terror, anarchy and corruption.

Comte's attitude towards Enlightenment was undoubtedly negative. Although Comte acknowledges the theory of progress and, in particular, the idea that social evolution is created by the functioning of special laws of nature; he rejected the 18th-century Enlightenment positivism, which criticized traditional authority, moral values, religious institutions, and the family. He referred his critics to the negative philosophy "developed by the individualistic imagination of the Enlightenment. Comte's positivism, the science of stability and reconstruction of society, can therefore be seen as an answer to the negative and critical traditions of the Enlightenment philosophy in an attempt to unite notions of order and progress.

According to Comte; the social crisis will continue as long as there are two contradictory doctrines, namely the theological and metaphysical doctrine. No arrangement is possible unless both are left behind by the positive phase, which will be more organic than the theological, and more progressive than the metaphysical. The new society cannot emerge as long as the theological and metaphysical souls continue; because both are mutually contradictory and they cannot

survive in a system. All contradictions must be removed from the new order.

According to Comte, the metaphysical phase is a transitional phase that arises from the inability of the human mind to pass directly from theological to positive thinking. At this stage, the human mind is prepared for positive thinking step by step. While the theological philosophy was the obligatory point of movement of human thought, positive philosophy was an indicator of mental maturity. The metaphysical philosophy had some intermediate concepts that would allow gradual transition from theology to positivism. These concepts carried traces of both theological and positive philosophy. The metaphysical philosophy also had a critical and revolutionary character. In order for the positive regime to be established precisely, the theological regime had to be completely destroyed. The metaphysical understanding carries out this great revolutionary operation. It contributed to the development of modern western civilization, albeit "negatively", by destabilizing the theological system, which had become reactionary since the social power of the monotheist regime was exhausted in the late Middle Ages.

The idea of Comte's evolutionist progression, his unshakable confidence in reason and science, and his need to use the method of natural sciences in social sciences is undoubtedly the heritage of enlightenment. His passion for order, however, led the enlightened thinkers to rank as metaphysicians. According to him, the idea of enlightenment, the individual emphasizes, flourishes anarchic principles such as individual freedom, equality, and sovereignty of the people. It was not possible to construct a positive-organic society with this principle. He applauded the traditional thinkers for defending order and consensus, but for the reconstruction of the order, he considered the idea that it was necessary to go back to the feudal-Catholic system of the past, was impossible and funny. Because history was not able to flow backwards. That is why he tried to dissolve the notion of enlightened progress and the notion of traditionalist order in a pot. For this purpose, the positive sciences had to be completed with the science of sociology which he had recently established. Sociology, a positive science, would show the way to progress to the western people without compromising order.

Keywords: Enlightenment, Positivism, Metaphysics, Order, Progress.

Giriş

18. Yüzyıl aydınlanma düşüncesi, batı toplumlarının düşünce tarzında büyük değişimlerin yaşandığı, o zamana kadar toplumsal alanda kabul edilen düşünce ve değerlerin yerine yenilerinin koyulduğu, bilimsel gelişmelerin arkasındaki akılcı düşüncenin siyasi ve toplumsal alana taşındığı bir döneme işaret eder (Şavran vd. 2012: 37). Aydınlanma düşüncesinin amacı, köleleştirici olduğuna inanılan mit, önyargı, hurafe ve bunları üreten geleneksel müesses dinin temsil ettiği eski düzenden insanları kurtararak; onları, özünde iyi ve özgürleştirici olduğuna inanılan, aklın temel kurucu unsur olduğu yeni düzene sokmaktır (Çiğdem 2015: 13-14).

Ünlü Fransız düşünür ve sosyolog Auguste Comte'un (1798-1857) geliştirdiği sosyolojik pozitivizm, genellikle aydınlanma düşüncesi ve onun ilerleme tasavvuru ile ilişkilendirilmesine rağmen, onun pozitivizm tasavvurunda aydınlanma karşıtı bir damar da mevcuttur. Biz bu çalışmamızda genellikle ihmal edildiğine ya da doğru anlaşılamadığına inandığımız bu damar üzerinde duracak, Comte'un ünlü üç hal kanununda yer alan metafizik aşama ile de ilişkilendirerek konuyu irdedeceğiz.

Felsefenin öze, mahiyetlere ve sebeplere ait olan bölümü, her şeyin ilk prensiplerini araştıran kısmı ya da varlığın külli bilgisine ulaşmaya çalışan spekülâtif düşünce olarak tanımlanabilecek olan metafizik, "Bu alem niçin vardır ve nasıl oluyor da olduğu gibidir?" sorularına cevap araması yönüyle ontoloji (varlık teorisi) anlamına da gelir (Weber 1993: 1; Bolay 1996: 144-145).

Bize göre, Comte'un tasavvurundaki aydınlanma karşıtı damar ile ilgili verdiğimiz hüküm, metafizik aşama için de geçerlidir. O da layığı ile anlaşılamamış, üzerinde fazla durulmamış ve -belki de en önemlisi- aydınlanma düşüncesi ile ilişkisi kavranılamamıştır.

Üç hal kanununa göre; insan zihni, düşüncesi ve her türlü insan bilgisi üç evreden geçerek gelişir. Bu evreler şunlardır:

1-Teolojik evre: Bu evrede insan zihni bütün fenomenleri doğaüstü güçlerin sonucu olarak analiz ederek kökenleri ve nihai nedenleri aramaktadır. Askeri ve monarşik sosyal organizasyonların ortaya çıkmasını sağlayan teolojik düşünce aşamasında duygular ve hayal gücünün hâkimiyeti söz konusudur. Bu çerçevede teolojik aşamada egemen olanlar asker ve din adamlarıdır. Bu aşama, insan zihninin harekete geçmesi için zorunlu olan noktadır. Bu evre, fetişizm, çoktanrıcılık ve tektanrıcılıktan oluşan üç alt aşamaya ayrılmaktadır. Evrimin her aşaması ve alt aşaması, zorunlu olarak kendisinden önceki aşamadan çıkmaktadır. Son alt aşama olan tektanrıcılık aşaması, metafizik aşamaya zemin hazırlamaktadır (Swingewood 1998: 63; Kızılçelik 1994: 115; Giddens 2010: 271).

2- Metafizik evre: Bu aşamada insan düşüncesine soyut kavramlar ve ideal biçimler hâkim olup, toplumda kilise ve hukukçular egemendir. Comte'a göre metafizik aşama, teolojik aşama ile pozitif aşama arasında yer alan bir geçiş aşaması olma özelliğine sahiptir (Swingewood 1998: 63; Kızılçelik 1994: 116-117).

3- Pozitif evre: Evrimin bu son aşamasında, insan zihni, mutlak hakikate ulaşmanın imkânsızlığını anlayarak, evrenin kökenini ve olguların nihai nedenlerini aramaktan vazgeçer. O, artık sadece akıl ve gözlemi çok iyi bir biçimde birleştirerek olguların gerçek yasalarını yani onlar arasındaki değişmez ardışıklık ve benzerlik ilişkilerini ortaya koymaya çalışır (Slattery 2008: 74). Pozitif aşamada pozitif bilim ve sanayi egemen unsurlardır. Toplumda sanayici ve bilim adamlarının görüşleri ön plandadır. Artık yeni bir toplum tipi olan bilimsel ve endüstriyel toplum doğmuştur. Bilim adamları, toplumsal düzenin ahlaki ve entelektüel temelini yaratan toplumsal kategori olarak din adamlarının yerini aldığı gibi, kelimenin en geniş anlamıyla sanayiciler de savaşı kesimin yerini almaktadır (Kızılçelik 1994: 118; Aron 2006: 76).

Comte'a göre teolojik aşama, insan zihninin zorunlu hareket noktası iken; metafizik aşama, teolojik aşamanın yalnızca bozguncu bir dönüşümünden ibaret olup; sonu aşamalı olarak pozitif evreye vardığı için, geçici bir karaktere sahipti. Söz konusu üç hal içinde bütünüyle normal tek rejim, insan aklının her açıdan son durağı niteliğindeki pozitif aşama idi (Comte 2015: 159).

Comte, on sekizinci yüzyıl ilerleme filozoflarının geleneğini, bilhassa Turgot ve Condorcet tarafından geliştirilen ilerleme geleneğini devam ettiren bir Aydınlanma taraftarı idi. Ama onun entelektüel portresi bundan ibaret değildi. O aynı zamanda bir düzen aşığıydı ve anarşiden nefret ediyordu. Bundan dolayı, Aydınlanmanın bireyci felsefesinin yılmaz muhalifleri olan de Bonald ve de Maistre gibi gelenekçi düşünürlerden de kuvvetli bir biçimde etkilenmişti. O, yaşadığı çağdaki toplumsal anarşiden dehşete kapılarak, tıpkı gelenekselci düşünürler gibi ahlaki bir topluluğun yeniden inşası için çağrıda bulundu (Coser 2015: 38). Kısacası o, düzen ve ilerleme arasında ilginç bir sentez

kurmaya teşebbüs etti. Onun vazgeçilmez iki ilkesinden biri olan “düzen” kavramı gelenekselci düşüncenin, “ilerleme” ise aydınlanmanın olmazsa olmazlarıydı. O, pozitif felsefe ve sosyolojinin insanlığa düzen içinde ilerlemenin yolunu göstereceğine gönülden inanıyordu.

1. Aydınlanma ve Sosyolojik Pozitivizm

Önceki herhangi bir dönemin düşünürlerinden daha fazla aydınlanmacılar, aklın evreni anlayabileceği ve evrenin insan ihtiyaçlarına boyun eğeceği inancına sıkıca tutundular. Akıl, büyük ölçüde önceki yüzyılların bilimsel başarılarından esinlenen bu filozofların tanrısı haline geldi. Bu başarılar onları, fizik bilimlerinin kavram ve tekniklerini kullanarak, tabii kanunların evrensel uygulanabilirliği üzerine kurulu, evrenin yeni bir tanımına götürdü ve onlar, akıl ve realite üzerine kurulu yeni bir dünya meydana getirme işine koyuldular. Vahiy, gelenek veya otoriteden ziyade, kendisinin çifte direği olan akıl ve gözlem üzerinde temellenen hakikat, bu dönemin entelektüellerinin en önemli amacı haline geldi. Şayet bilim fizik dünyadaki kanunların işleyişini gösterirse, daha sonra benzer şekilde sosyal ve kültürel dünyadaki kanunlar keşfedilebilecekti. Böylece filozoflar, sosyal hayatın tüm yönlerini araştırdılar; politik, dini, sosyal ve ahlaki kurumları akıl bakımından acımasızca eleştiriye tabi tutarak analiz ettiler, irrasyonel olarak gördükleri geleneksel değer ve kurumları değiştirmek istediler. Egemen geleneksel kurumlar, insan tabiatına zıt ve dolayısıyla onun büyüme ve gelişmesine engel idi. Bu yüzden, bu düşünürler irrasyonelle karşı amansız bir mücadele başlattılar ve eleştiri onların başlıca silahı haline geldi. Onlar batıl inanç ve bağnazlık olarak saydıkları şeylerle savaştılar; sansüre karşı mücadele ettiler ve düşünce özgürlüğünü talep ettiler. Feodal sınıfın imtiyazlarına ve onların endüstriyel ve ticari sınıflar üzerindeki sınırlamalarına saldırdılar. Filozoflar zamanlarının üstünde pozitif entelektüel başarılarıyla çok bilgili, fakat ayrıca eleştirel, şüpheli ve seküler idiler. Esasen, onları motive eden ve hümanist, iyimser ve kendinden emin olmaya sevk eden, akıl ve bilime güvenleri idi. Aydınlanma, emin bir şekilde 17. yüzyıl düşüncesinin Descartes, Spinoza, Leibniz, Bacon, Hobbes ve Locke gibi düşünürlerinin attıkları temeller üzerinde yükselmeye devam etti. Felsefe yapmak, daha öncesinden farklı bir şey haline geldi. Felsefe artık soyut bir düşünme meselesi değildi. O, mevcut kurumların irrasyonel ve gayr-ı tabii olduğunu göstermek için pratik eleştiri fonksiyonu kazandı; bu kurumların ve tüm eski düzenin, daha makul ve zorunlu olan yeni bir düzenle değiştirilmesini istedi (Zeitlin 2002: 229-231).

Aydınlanma düşünürleri için insan hayatı ve eserlerinin tüm yönleri eleştirel bir tetkike konu idi. Akıl ve bilim aracılığıyla insan, daha büyük bir özgürlük ve dolayısıyla yetkinlik düzeyini elde edebilecekti. Açıklamayı mutlak, sistematik tümdengelim meselesi olarak gören 17. yüzyıl düşünürlerinin aksine filozoflar, açıklama ve tasavvurlarını çağdaş doğa bilimlerini model alarak inşa ettiler. Onlar öncelikle Descartes’a değil, metodu saf tümdengelim olmayan Newton’a yöneldiler. Newton, tecrübe verilerindeki olgularla ilgilendi. Onun araştırmaları; büyük ölçüde, ampirik temelde örgütlenmiş deneyim ve gözlemlere dayalı idi. Newton’un tezi, maddi dünyada evrensel bir düzen ve kanunun var olduğu sayılışı üzerine kuruluydu. Olgular; kaotik, rastgele, karmakarışık, birbirinden ayrıktır. Tam tersine onlar; örüntüler, belirli formlar, düzenlilikler ve ilişkilere atıfta bulunuyorlardı. Newton, düzenin evrende içkin olduğuna ve onun soyut ilkelerle değil, gözlem ve veri derleme yoluyla keşfedilebileceğine inanıyordu. Bu; 18. yüzyıl düşüncesini, 17. yüzyıl Avrupa felsefesinden ayırt eden karakteristik özelliştir. Mesela, teorisini Locke üzerinden temellendiren Condillac, açıkça bu metodolojiyi savunur ve ona bağlanmakta başarısız olmaları sebebiyle, 17. yüzyılın büyük felsefi sistemlerini eleştirir. Ona göre olgular, 17. yüzyıl rasyonalistlerince ihmal edilmiş; tek başına fikir ve kavramlar dogma statüsüne yükseltilmiş ve böylece rasyonel ruh bilgiyi tamamıyla belirlemişti. Condillac, rasyonel ile pozitif ve bilimseli birleştiren yeni bir metodun gerekliliğini kanıtlamaya çalıştı. Condillac, d’Alembert ve diğerleri, artık bu yöntemi entelektüel ilerlemenin önkoşulu olarak görüyordu. Bu metodun mantığı, ne skolastik mantık, ne de saf matematiksel kavram mantığı olmadığı için hakikaten yeni idi. O, daha ziyade olguların mantığı idi. Tabii bilimler kendilerini kanıtlıyordu. Onların ilerleyişi, yeni bilimsel metodun zaferi olarak algılandı. Yüz elli yıl boyunca bilim, önemli ilerlemeler kaydetti ve sonra Newton’la, ileriye doğru

gerçekten nitel bir adım daha attı: Tabii fenomenin kompleks çeşitliliği tek bir evrensel kanunun işleyişine indirgendi. Bu, yeni metod için etkileyici bir zaferdi. Filozoflar, Newton'un genel çekim kanununun ne teori ne de teorinin rehberlik etmediği keyfi tecrübe ve gözlemin özel sonucu olmadığını; onun keşfinin bilimsel metodun sıkı uygulanmasının meyvesi olduğunu gözlemlediler. Galile'nin, düşen cismin sabit bir oranda hızlanacağı keşfini ve Kepler'in, bir gezegenin güneşten uzaklığı ile onun devir hızı arasında sabit bir ilişkinin var olduğu gözlemini kullanarak Newton; güneşin gezegenleri kütleleriyle doğru, aralarındaki mesafe ile ters orantılı olarak, belli bir nispette kendisine çektiği şeklindeki kanuna ulaştı. Sonuç olarak O, evrendeki tüm cisimlerin yerçekimi gücü nedeniyle mevki ve hareket kazandıklarını gösterdi. Üstelik gezegenleri yörüngede tutan bu güç, nesneleri yere düşürüyordu. Kanun, baştan sona evrende geçerli idi. Sınırlı evren, kendi güç ve mekanizmalarıyla hareket eden sınırsız bir makine haline geldi. Yer, zaman, kütle, hareket ve güç; bilim ve matematiğin kuralları ile bütünselliği içerisinde kavranılabilen bu mekanik evrenin önemli öğeleri idi. Bu anlayış, Aydınlanma entelektüelleri üzerinde inanılmaz bir etki yaptı. Burada; akıl, gözlem ve gözlemlenmiş olguları içine alan yeni metodun muhteşem bir zaferi vardı. Bu nedenle Aydınlanma düşüncesinin yeni ve orijinal yanı, Newton fiziğinin metodolojik yapısını içten benimsemesidir (Zeitlin 1968: 5-7; Zeitlin 2002: 231-233).

18. yüzyıl Aydınlanma düşünürleri, önceki yüzyılın nispeten birbirinden ayrı olan iki felsefi ve entelektüel eğiliminin farkında idiler: Rasyonel ve ampirik felsefe. Aydınlanma filozofları, her iki felsefi hareketin en iyi öğelerini sentezle birleştirebileceklerine inandılar. Ampirik felsefe, filozofların düşüncüsü üzerinde çok derin bir etkiye sahipti ve bu bakış açısından ampirist John Locke'un etkisi hemen hemen Newton'unki kadar büyüktü. Locke, kimi çağdaşlarının aksine fikirlerin insan zihninde doğuştan olmadığını söyledi. Tam tersine doğumda zihin, açık ve boş bir halde olan "Tabula Rasa" (boş levha) idi. Sadece deneyimler yoluyla fikirler zihinde geliyordu. Aklın fonksiyonu duyarlar aracılığıyla elde edilen izlenim ve materyalleri bir araya getirmektir. Bu görüşte aklın rolü, yaratıcı olmayan organize edici fonksiyonu ile pasif bir roldü. Şüphesiz bu, deneysel metotlara büyük destek verdi: Bilgi yalnızca duyu tecrübelerini yayarak artırılabilir. Daha sonra Locke'un epistemolojisi, İngiliz filozoflarını idealizm ve septisizme, Fransızları da materyalizme yöneltti. İngiltere'de Bishop Berkeley, maddenin var olmadığını ya da en azından maddenin varlığını ispat için bir yol olmadığını söyledi. Berkeley yalnızca ruhun var olduğunu ve bu ruhun da Tanrı olduğunu iddia etti. Birçok Fransız filozofu arasında, tersine, Locke'un fikirleri bilimsel materyalizme dönüşmüştü. Fransa'da materyalizm, kilise dogmalarına karşı etkili bir silah olarak görüldü. Bu noktada en ileri giden, tüm ruhani sebepleri reddeden, bilinç ve düşünceyi maddi beden içerisindeki moleküllerin hareketine indirgeyen Holbach'dır. (Zeitlin 1968: 7-9; Zeitlin 2002: 233-235).

Aydınlanma, bilimsel metodun önemini vurgulamıştır. Ne akıl, ne de gözlem ve deney tek başlarına gerçekliğin bilgisini veremeyecektir. Gerçekliğin bilgisi, tabii olsun sosyal olsun, bilimsel metottaki akıl ve gözlemin birliğine bağlıdır. Aydınlanma düşünürleri tabiat kadar toplum ve tarihle de ilgileniyorlardı ve bunlar bölünmez bir bütün olarak ele alınıyordu. Tabiatı inceleyerek -insan tabiatı da dâhil- sadece "var olan nedir?" hakkında değil, "mümkün olan nelerdir?" hakkında da bilgi sahibi olunabilirdi. Aynı şekilde toplum ve tarih incelenerek, sadece var olan olgulara dayalı düzenin çalışma biçimi değil, onun doğasında olan imkânlar da öğrenilebilirdi. Bu düşünürler, insan potansiyelini bastırarak "var olan" ın ortaya çıkmasına imkân vermeyen mevcut düzene, daima eleştirel bir tavır aldılar. Mevcut olgulara dayalı düzen, onu nasıl aşacağını öğrenmek için incelendi. (Zeitlin 1968: 9-10; Zeitlin 2002: 235).

Yukarıda anlatılanlardan anlaşılıyor ki, Aydınlanma düşüncesi sosyolojik pozitivizmin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Aydınlanmanın ampirik metodolojiye atfettiği değer, doğa-toplum birliği tasavvuru ve evrimci/ilerlemeci tarih anlayışı hiç şüphesiz Comte'un pozitivizminin temel ilham kaynaklarından birisidir. Ancak bu durum; onun, Aydınlanma düşünürlerini "metafizikçiler" olarak yaftalamasına engel olamamıştır. Bunun sebebi, yukarıda bahsettiğimiz Comte'un iki ilkesi olsa

gerektir: Düzen ve ilerleme! Aydınlanma düşüncesi, ilerleme ilkesi açısından ne kadar fonksiyonel ise, düzen ilkesi açısından da o kadar disfonksiyonel idi.

2. Metafizik Hal ve Aydınlanma

Comte'a göre, insan düşüncesinin zorunlu hareket noktası olan teolojik halden zihinsel olgunluğun göstergesi olan pozitif hale geçiş birden bire olamaz. Burada bir geçiş aşaması özelliği gösteren metafizik hal devreye girecektir. Metafizik hal, çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bireysel ya da kolektif zihinsel evrimimize bağlı bir çeşit kronik hastalık gibi de düşünülebilir. (Comte 2015: 170-171 ve 175). Bu durumu Comte şöyle açıklamaktadır:

Bütün bu söylediklerimizden anlaşılıyor ki, insan zekâsı için son durak, pozitif felsefedir. Yüzyıllardır bu durağa yönelen insan zekâsı uzun zaman metod olarak da, geçici doktrin olarak da teolojik felsefeyi kullanmak zorundaydı. Teolojik felsefe kendiliğinden (spontane) bir felsefedir. Böyle olduğu için başlangıçta, mümkün olan ve yeni uyanan zekâmızı doyurabilen tek felsefeydi de. Şimdi mademki insan zekâsının bu geçici felsefeden, değişmeyecek olan felsefeye ulaşacağını biliyoruz, o zaman insan zekâsının ara felsefe olarak metafizik felsefenin metod ve doktrinlerini benimsemesinden daha tabii bir şey olamayacağını da kolayca anlarız. Son söylediğim fikir, işaret etmiş olduğum büyük kanunun genel görünüşünü tamamlamak için zorunluydu. Hissedilmeyecek kadar yavaş ilerler insan aklı. Öyle birden bire hiçbir ara basamak olmadan teolojik felsefeden pozitif felsefeye geçmesi düşünülemez. Teolojiyle fizik bağdaşamazlar, kavramları birbirinden pek farklıdır. Birini tamamıyla bırakıp öbürüne geçmek için insan zekâsının bu geçişi derece derece yapmasını sağlayacak ara kavramlara, her ikisinden de bir şeyler almış olan kavramlara ihtiyacı vardır. Metafizik kavramların varlığının amacı budur. Bunun dışında başka bir faydaları yoktur (Comte 1964: 220-221).

Metafizik halde de baskın spekülasyonlar; mutlak bilgiye yönelme, nihai olanı, ilk sebebi ortaya çıkarma eğilimini muhafaza etmektedir ancak açıklamalar pozitif düşüncenin ortaya çıkışına zemin hazırlayan bir dönüşüme maruz kalmışlardır. Bu açıklamalarda doğaüstü güçler yerine birtakım soyut güçler, kişileştirilmiş soyutlamalar, kendilikler (cevher /töz) ön plana çıkar. Bu tözler/kendilikler, doğaüstü güçlerin (tanrılar vb.) birer tezahürü /görünümü olarak tasavvur edilebileceği gibi doğal fenomenlere ilişkin soyut birer adlandırma olarak da mülâhaza edilebilirler (Comte 2015: 171-173). Zaman içinde ikinci zihinsel eğilim güç kazanacaktır. Böylece insan zihni yavaş yavaş pozitif düşünceye hazır hale gelmektedir. Comte'un da belirttiği gibi:

Olayları incelerken tabiat-üstü bir kuvvetin yerine başlangıçta onun bir görünüşü saydığı, değerce ona eşit bir başka kuvveti koya koya, insanoğlu yalnız olayları dikkate almaya alıştı. Bu metafizik kuvvetin kavramları gitgide öylesine kutsallaştı ki, sağduyu sahibi olan herkes için, olayların soyut birer adı olup çıktı. İdrakimizin yüzde yüz tabiatüstü kavramlardan, yüzde yüz tabii kavramlara, teolojik rejimden pozitif rejime geçişini başka bir yolla açıklayamayız (Comte 1964: 221).

Metafizik hal, zihinsel açıdan eleştirel olup, tarihsel rolü var olan düzeni yıkmaktır. Pozitif rejimin kesin olarak kurulabilmesi için, teolojik rejimin tamamıyla yıkılması gerekiyordu. Metafizik anlayış bu büyük devrimci operasyonu yürütür. Metafizik anlayış, tektanrıci rejimin toplumsal gücü Ortaçağın sonlarında tükendiğinden beri gerici hale gelen teolojik sistemi peyderpey bozarak modern batı uygarlığının gelişimine "olumsuz" olarak yardımcı olmuştur (Comte 2015: 175-176). Comte'a göre;

Bunun kökeni kaçınılmaz olarak 14. yüzyılın başlarına kadar uzanır; çünkü bu çağda, Katoliklik ve feodalite, teolojik ve askeri rejime yapabilecekleri yardımların tümünü yapmışlardır... 14 ve 15. yüzyıllarda bozma işi kendiliğindendir. Arkadan gelen üç yüz sene boyunca, bu iş sistematik bir doktrinle yönetilir. Metafizik anlayışın, yıkıcı etken olarak özellikle 16. yüzyıldan itibaren incelenmesi gerekir. Ortaçağın Katolik ve feodal yapısı "derinlerdeki bozulmanın asıl tohumlarını" bünyesinde taşır. Şu hâlde tinsel gücün, maddi güçten ayrı teşkil olması, bu çağda, sonu sadece iki otoritenin uzlaşmazlığına varabilen bir karşıtlık içerir. "Böylesi bir kökten bölünmenin düzenli olarak güç kazanması", ancak endüstri rejimiyle mümkündür. Askeri iktidar, tam tersine, absorbe edicidir, tinsel iktidar ise tutkusunu çok belirsiz sınırların ötesine yaymaya yöneliktir. Bağlılığı kendi çıkarı için

düzenlemek isteyen ruhban sınıfı otoritesiyle, genelde egemenler tarafından desteklenen ulusal rahip sınıfları arasında hâlâ bir mücadele vardır. Bu mücadeleler, Protestanlığı hazırlar ve çoktanrıcılığın yapığı gibi ikincil inançları sınırlamayan ve "ortak doktrinin özel uygulamalarını" belirleme sorumluluğunu insanlara bırakan her türlü tektanrıcılığın zaten ayrılmaz bir parçası olan sorgulama özgürlüğünü teşvik eder. Protestanlık terimi çok güçlü bir biçimde, basit Luthercilikten tutun geçen yüzyılın deizmine kadar ayrıca deizmin en uç evresini teşkil eden sistematik ateizm de dâhil, mutlak doğasının kaçınılmaz bir sonucu olarak daha sonra her türlü gerçek organizasyona yayılan eski toplumsal düzenin zihinsel temellerine karşı gitgide artan protestodan tarihsel olarak asla başka bir şey olmamış bir felsefeyi ifade eder. Eleştiri anlayışının izlediğı yol çok nettir. İlk başta, bizzat kendi varoluş koşullarını yıkmaya varacak Katolik hiyerarşiye saldırıp, Hristiyanlık reforme edilmeye çalışılır. Sonra, 18. yüzyılın metafiziğinde, "aynı eleştirel yapının kaçınılmaz bir sonucu olarak, metafizik tartışmayı bu dönem sona ermeden önce kendi zihinsel temelleri de kolay bir biçimde alt üst olacak olsa da ilk başta sarsılmaz görünen tektanrıcılığın en genel sınırları arasında tutmanın" mümkün olduğuna inanılır. Bu bozulmanın etkenleri, Katoliklik ve Feodalite kaynaklıdır. Katoliklik kelimenin tam anlamıyla metafizikçiler sınıfını üretir: Doktorlar ve edebiyatçılar. Feodalite hukukçular sınıfını üretir: Yargıçlar ve avukatlar. Skolâstiğin başarısı, Aristocu anlayışın yani doğa felsefesinin ve eleştirinin, Platoncu anlayışa yani teolojik felsefeye karşı zaferine işaret eder. Öyleyse üniversiteler, insan aklını özgür kılmaya doğru yöneliyorlardı. Hukukçular ise teologların maddi güçlerine karşı çalışıyorlardı, çünkü metafizik anlayış toplumsal sorunların içine hukuk yoluyla girmişti. Hukukçular, papaların egemenliğine karşı mücadelelerinde krallara ve ulusal kiliselere yardım etmiştir. Bu iki sınıf, örgütleme gücüne sahip olamamıştır, çünkü kendi ilkeleri yoktur. Eleştirel doktrinin tümü, bireysel sorgulama özgürlüğünün belirsiz ve mutlak dogması olarak özetlenebilir. Devrimci felsefenin diğer temel dogmaları gerçekte, her bireysel aklı (raison individuel), aşama aşama toplumsal sorunların en üst yargıcı haline getiren bu temel dogmanın basit politik sonuçlarından başka bir şey değildir... Konuşma, yazma ve dava açma (agir) özgürlüğü, çoğunluğun politik egemenliği, insanların eşitliği, her halkın mutlak özgürlüğü ya da tam politik ayrılığına ilişkin hak iddiaları; sorgulama özgürlüğünden kaynaklanmıştır. Devrimci metafiziğin, gerçekten sistemleştirilmesi Hobbes zamanındadır. Bu yazarda, gerçek rasyonel pozitifliğe her zaman çok zıt mutlak bir anlayış ve yine en az bunun kadar belirgin olan ve sağlam felsefenin, insan aklı için son derece erişilmez olduğu için dışladığı sorunları kendi tarzında ele alma eğilimi vardır. Hobbes'un felsefesi hiçbir şekilde bir ateizm değildir; çünkü bir tanrıça kültürünü yani doğayı, yaratıcı kültürüne yerine koyar. Bu bir "ontolojik panteizm" dir. Ahlakî birlik, büyük bir gerçek çeşitliliğin kaçınılmaz olarak hüküm sürdüğü içi boş bir yapay birliği, kısır yaklaşımlardan oluşan karmaşık bir yapı üzerine kurmaya çabalayan metafizik anlayışın başvurabildiğı tek sentez ilkesi olan egoizmde aranır. Metafizik ahlak, en az o kadar egoist olan dinsel ahlakın yerine geçer; çünkü kişisel kurtuluşla yalnız o meşgul olur. "Bu şekilde, aynı politik zorunluluklarla engellenmeksizin, ama içi boş ontolojik birliğinin felsefi gereksinimiyle güdülenen metafizik, ebedi faydalara ilişkin hesapların yerini yalnızca maddi faydalara ilişkin kombinasyonlarla doldurarak, temel egoizmin yönünü adeta değiştirmekten başka bir şey yapmamıştır. 14.yüzyıldan beri devam eden bu yıkım işi, 18.yüzyılın sonuna doğru, hiçbir derin inanç ve hiçbir sabit düşünce sistemiyle desteklenmediğı için kolayca yıkılmaya yüz tutan "içi boş bir maddi diktatörlükten" başka bir şeyin ayakta kalmasına olanak vermemiştir (Comte 2015: 176-178).

Comte; Aydınlanma düşünürleri hakkında, özünde eleştirel ve devrimci olan "metafizikçiler" deyimini kullanmaktadır. Comte'a göre onlar, yalnızca negatif anlamda ilerlemeye katkı sağladılar. Metafizik aşama; düzen ve ilerleme ilkelerini birleştiren bir sosyal düzen inşa ederek devrimci dönemi sona erdirecek olan pozitif aşamaya, eski düzeni yıkmak suretiyle zemin hazırlamak bakımından zaruri idi. Metafizik ruh, büyük antik sistemle mücadele etmek ve onun çöküşünü organize etmek bakımından yararlıydı. Ancak o, zamanla zararlı ve engelleyici hale gelmişti. Comte özellikle, tüm hükümetleri toplumun düşmanı olarak gören, toplumun görevinin onların saldırılarından korunmak için sürekli hükümetlerin aktivitelerini daha fazla sınırlayarak, onlara karşı sürekli dikkat ve teyakkuz halinde olmak olduğunu savunan metafizik görüşlere karşı öfkeliydi. Vicdan özgürlüğü, teolojik dogmatizme karşı bir silah olarak kullanılmış değerli bir dogma idi ama artık pozitif-organik bir ilke olamayacağı yani toplumun yeniden inşasına bir temel teşkil edemeyeceğı için yetersizdi. Özgürlük için çeşitli talepler de kesinlikle "negatif" ilkelerdi. Ona göre; eşitlik de başka bir dogmadır. Bir silah olarak tarihi değeri sınırlıdır, ancak mutlak hale dönüştürülmemelidir. Soyluyu kitlelerin sırtından

geçinmekle yaftalayan ve farklı ilkelerle yeniden yapılanmaya karşı çıkan "halk egemenliği" dogması gibi, anarşik bir ilkedir ve düzene düşmandır. Comte ayrıca, Rousseau'nun "varsayımsal bir doğa durumu adlı metafizik düşüncesi" ni ve "medeniyeti, basit ideal tipe göre sürekli artan bir dejenerasyon" olarak takdimini özellikle sakıncalı bulmaktadır. Rousseau'nun, sosyal sistemlerin bireylerin tabiatına uygunluğu fikrinin sorgulanabileceği varsayımı, Comte'a göre küstahça ve tehlikeli idi. Bu nedenle, Rousseau'nun tasavvurunu; "insan türünün asli günah tarafından bozulmasıyla ilgili teolojik dogmanın metafizik biçimi" olmaktan öte bir anlamı yoktur, diyerek reddetmektedir. Metafizik okulun öğrencileri ikiye bölünmüş olsaydı da tutarsızdılar. Bir kez iktidara geldiklerinde davranışlarını değiştirir ve pek çok gerici ilke benimserlerdi: Savaş, merkezileşme, doğal din vb (Zeitlin 1968: 72-73) .

Comte'a göre; sosyal kriz, iki çelişkili doktrin, yani teolojik ve metafizik doktrin var olduğu sürece devam edecektir. Her ikisi de teolojik olandan daha organik, metafizik olandan daha ilerici olacak olan pozitif evre tarafından geri bırakılmadıkça hiçbir düzen mümkün değildir. Yeni toplum, teolojik ve metafizik ruhlar sürdüğü sürece ortaya çıkamaz; çünkü her ikisi karşılıklı çelişkilidir ve bir sistemde sürekli yaşayamazlar. Tüm çelişkiler yeni düzenden uzaklaştırılmalıdır. İngiltere'nin anayasal monarşisi çelişkili ilkelere dayanmaktaydı ve bu nedenle Comte "kaçınılmaz sonunun çok uzak olmadığı" kehanetinde bulunmaktaydı (Zeitlin 1968: 73).

Comte, fikri anarşiden nefret etmekteydi ve onu ahlâki ayrışmanın ana nedeni olarak görüyordu. O, karmaşık sosyal ve siyasi konularda -sanki bu konularda konuşmak belli bir özel eğitim almayı gerektirmiyormuş gibi- rahatça görüş beyan eden meslekten olmayan kişileri kınıyordu. Comte, gerçek ahlaki düzenin "bireysel zihnin mevcut serseri özgürlüğüyle bağdaşmayacağı ve geleneksel hale gelmiş büyük sosyal kuralların -faydalarından mahrum kalınmaksızın- ehliyetsiz bir halkın kör ve keyfi hükmüne kurban edilemeyeceği" inancındaydı. Comte, sosyal eleştiri ve onun düzen bozucu sonuçlarından korktu ve hoşlanmadı. Mesela, geleneksel ataerkil aileye yönelik eleştiriler boşanmanın ve dolayısıyla kişisel ve aile içi düzensizliğin meşrulaştırılmasına yol açmıştı. Ona göre; zamanla değerli hale gelen kurumları sorgulamak ve eleştirmek yıkıcıdır ve tüm sosyal yaşamı baltalamakla tehdit eder. Tartışmanın "gerçek" pozitif prensipler tarafından yönetildiği zamana kadar önemli sosyal görevler sorgulanmamalı ve tartışılmamalıdır. Bu ilkeler entelektüel birlik için bir temel oluşturacaktır. Bu birlikten yoksun olmak, toplumun ahlaki bir otoriteden yoksun; bir terör, anarşi ve yozlaşma haline dönüşmesi anlamına gelir (Zeitlin 1968: 73).

Comte'un Aydınlanmaya karşı tavrı kuşkusuz olumsuzdu. Comte, ilerleme teorisini ve bilhassa toplumsal evrimin özel doğa yasalarının işleyişiyle oluştuğu düşüncesini kabul etmesine rağmen; geleneksel otorite, ahlaki değerler, dini kurumlar ve aileyi şiddetle eleştiren 18. Yüzyıl Aydınlanmacı pozitivistliğini reddediyordu. O, eleştiri oklarını Aydınlanmanın bireyci tasavvurunun geliştirdiği "negatif felsefe" ye yöneltiyordu. Bu nedenle istikrarın ve toplumun yeniden inşasının bilimi olan Comte'un pozitivistliğini, düzen ve ilerleme nosyonlarını birleştirme çabasıyla, Aydınlanma felsefesinin negatif ve eleştirel geleneklerine bir cevap olarak görülebilir (Swingewood 1998: 60-62).

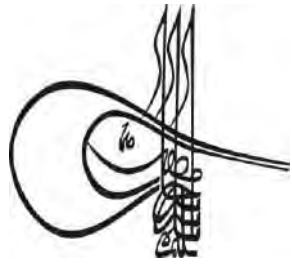
Sonuç

Comte'a göre metafizik aşama, insan zihninin doğrudan teolojik düşünceden pozitif düşünceye geçmesinin mümkün olmamasından kaynaklanan bir geçiş evresidir. Bu evrede insan zihni adım adım pozitif düşünceye hazırlanmaktadır. Teolojik felsefe insan düşüncesinin zorunlu hareket noktası iken pozitif felsefe zihinsel olgunluğun göstergesi idi. Metafizik felsefe ise teolojiden pozitivistliğe tedrici olarak geçmeyi sağlayacak birtakım ara kavramlara sahipti. Bu kavramlar hem teolojik hem de pozitif felsefeden izler taşıyordu. Metafizik felsefe aynı zamanda eleştirel ve devrimci bir karaktere de sahipti. O, tektanrıci rejimin toplumsal gücü ortaçağın sonlarında tükendiğinden beri gerici hale gelen teolojik sistemi peyderpey bozarak modern batı uygarlığının gelişimine "olumsuz" da olsa katkıda bulunmuştu.

Comte’un evrimci ilerleme anlayışı, akıl ve bilime olan sarsılmaz güveni ve sosyal bilimlerde doğa bilimlerinin yönteminin kullanılması gerektiği fikri hiç kuşkusuz Aydınlanmanın mirasıdır. Ancak onun düzen tutkusu, Aydınlanmacıları metafizikçiler olarak yaftalamasına sebep olmuştur. Çünkü ona göre, Aydınlanma düşüncesi, bireye önem veriyor, bireysel özgürlük, eşitlik, halkın egemenliği gibi anarşik ilkeleri bayraklaştırıyordu. Bu ilkelerle pozitif-organik bir toplumun inşası mümkün değildi. O, düzen ve konsensüsü savundukları için gelenekselci düşünürleri alkışlıyor, ancak onların düzenin yeniden inşası için artık geçmişte kalmış Feodal-Katolik sisteme geri dönülmesi gerektiği düşüncesini, imkânsız ve komik buluyordu. Çünkü tarihin geriye doğru akması mümkün değildi. Bu yüzden o, Aydınlanmacı “ilerleme” nosyonu ile gelenekçi “düzen” nosyonunu bir potada eritmeye çalıştı. Bunun için pozitif bilimlerin, yeni kurduğu “sosyoloji” bilimi ile tamamlanması gerekiyordu. Pozitif bir bilim olan sosyoloji, batı insanına düzenden taviz vermeden ilerlemenin yolunu gösterecekti.

KAYNAKÇA

- Aron, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (Çev. Korkmaz Alemdar), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.
- Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.
- Comte, Auguste “Pozitif Felsefe Dersleri”. Çev. Ü. Meriç. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi 2/19 (1964), 213-258.
- Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma* (çev. Erkan Ataçay), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015.
- Coser, Lewis A., *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, (çev. Himmet Hülür v.dğr.), Ankara: De Ki Basım Yayımları Ltd. Şti., 2015.
- Çiğdem, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Giddens, Anthony, “Pozitivizm ve Eleştiricileri” (çev. Levent Köker), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (edt. T. Bottomore - R. Nisbet), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010, s. 267-318.
- Kızılçelik, Sezgin, *Sosyoloji Teorileri 1*, Konya: Yunus Emre Ltd. Şti., 1994.
- Slattery, Martin, *Sosyoloji’de Temel Fikirler* (çev. Ümit Tatlıcan v.dğr.), İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2008.
- Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (çev. Osman Akınhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.
- Şavran, Temmuz Gönç v.dğr., *Klasik Sosyoloji Tarihi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2012.
- Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi* (çev. H.Vehbi Eralp), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1993.
- Zeitlin, Irving M., *Ideology and The Development of Sociological Theory*, USA: Prentice-Hall Inc., 1968.
- Zeitlin, Irving M., “Aydınlanma: Felsefi Temeller” (çev. Mustafa Tekin), *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2002), 229-235.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Ekim 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Doç. Dr. Raika Şeyda ÜLSEVER - Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DOLMACI*

This article was checked by iThenticate.

ANALYSIS OF NARRATIVE PROGRAMS AND TURKISH TRANSLATIONS OF A SHORT STORY THROUGH SEMIOTICS OF TRANSLATION*

*Mesut KULELİ***

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the narrative programs in the short story *To Build a Fire* by Jack London and evaluate Turkish translations of the contexts with narrative programs. To this end, the original text was analyzed in terms of base narrative programs and instrumental narrative programs based on the theory by Greimas and Courtés (1982). While there was only one base narrative program in the short story, five instrumental narrative programs were found. Moreover, the “actants model” by Greimas (1983) was also adopted in order to show the actants in those narrative programs. For Turkish translations of the short story, three Turkish translations were analyzed based on Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) “Systematic of Designificative Tendencies in Translation”. The analysis of Turkish translations showed that while translators preserved the meaning universe of the text in contexts with narrative programs, there were occasional designificative tendencies in those contexts. Therefore, it was concluded that translations of literary texts require a semiological analysis prior to the act of translation in order that the number of designificative tendencies could be minimized. Even if the ultimate aim of literary translators may not be to minimize designificative tendencies, they could resort to those designificative tendencies in a more conscious manner, making conscious decisions as to whether to apply designificative tendencies or not in rendering the contexts with narrative programs.

* Part of this study was presented as an oral presentation in ASOS Congress-International Symposium on Philology, held on the 3rd-5th of May in 2018, at Alanya Alaaddin Keykubat University.

**  Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, E-posta: mkuleli@bandirma.edu.tr

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, the short story *To Build a Fire* by Jack London was analyzed to find narrative programs as suggested by Öztürk Kasar (2009) for semiological analysis of source texts for translation based on Greimas and Courtés' (1982) theory of narrative programs. A qualitative approach was adopted in data analysis. The data obtained from the semiological analysis of the short story was only analyzed in terms of base narrative programs and instrumental narrative programs as suggested by Greimas and Courtés (1982) besides the actants model as suggested by Greimas (1983). A narrative program is "a change in the situation initiated and caused by a subject in a literary text" (Greimas and Courtés, 1982: 245). There are base narrative programs (the ultimate aim the subject wants to achieve) and instrumental narrative programs (short-term goals the subject must achieve to reach the ultimate aim) in literary texts, and it is not uncommon that a subject might initiate multiple instrumental narrative programs to succeed in the base narrative program (Greimas and Courtés, 1982: 246). The base narrative program and instrumental narrative programs were found based on Greimas and Courtés' (1982) theory of narrative programs. Following the base and instrumental narrative programs, the actants in each program were identified based on Greimas' (1983) theory of actants. The short story titled *To Build a Fire* by Jack London (2006^[1903]) was used as the source text to analyze from semiotics of translation point of view. For translation evaluation, three Turkish translations of the short story were found and they were compared to the source text. One of the translations was published in 1953, another one was published in 1967, and the last one was published in 1979 by different publishing houses and from different translators. In translation evaluation, Systematics of Designificative Tendencies in Translation by Öztürk Kasar (Öztürk Kasar and Tuna, 2015) was used. This systematics is composed of nine tendencies. These nine designificative tendencies are: a) over-interpretation of the meaning, in which the translator renders a covert sign in the source text with an overt sign in the target language culture; b) darkening of the meaning, in which the translator blurs and darkens an overt sign in the source text in the translated product; c) under-interpretation of the meaning, in which the translator reproduces an insufficient sign in the target text; d) sliding of the meaning, in which the translator uses a potential meaning of an original sign in the target language culture while that meaning is not appropriate in the source text; e) alteration of the meaning, in which the translator reproduces an inappropriate meaning in the target text as compared to the source text, that meaning bears some traces from the source text, though; f) opposition of the meaning, in which the translator reproduces an opposite meaning in the target text as compared to the sign in the source text, g) perversion of the meaning, in which the translator reproduces a sign in the target text that bears no traces from the source text and totally irrelevant to the sign in the source text; h) destruction of the meaning, in which the translator reproduces a context that makes no sense in the target language culture, that context bears some traces from the source text, though; i) wiping-out of the meaning, in which the translator wipes out and does not translate significant signs present in the source text (Öztürk Kasar and Tuna, 2015: 463, translated into English by Didem Tuna).

As a result of the analysis of narrative programs, one base narrative program was found in the short story. The base narrative program was determined as “to reach the camp area safe and sound at six o’clock”. In order to achieve that base narrative program, the subject started five instrumental narrative programs. The first instrumental narrative program “to arrive at the forks of the creek at 12.30 to have lunch” was completed successfully while the second instrumental narrative program “to make a fire to warm his body”, the third instrumental narrative program “to make a new fire to warm his body”, the fourth instrumental narrative program “to kill the dog and warm his body burying his hands in the dog’s dead body”, and the fifth instrumental narrative program “to run in order to thaw his feet out and reach the camp area on time” failed. Because there were multiple instrumental narrative programs accompanying the base narrative program, this can be considered a complex narrative program according to Greimas and Courtés (1982).

As a result of the translation evaluation of three Turkish translations of the contexts analyzed in terms of narrative programs in the short story based on Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) *Systematics of Designificative Tendencies in Translation*, translators were found to resort to over-interpretation of the meaning in eight cases, wiping-out of the meaning in two cases, sliding of the meaning in two cases, alteration of the meaning in one case, and opposition of the meaning in one case. As its name implies, translation is indeed a transformation from one state to another, or from culture to another in literary texts, therefore when there is translation, there must be an inevitable transformation (Öztürk Kasar, 2012: 432). In the case of translation, losses are inevitable so every translation leads to losses in the meaning universe of the source text (Ricoeur, 2008). Particularly in literary translation, translators have to overcome so many meaning tricks and traps, therefore semiotics of translation could be a good guide to overcome those difficulties (Öztürk Kasar, 2012: 432). There might be certain reasons as to why translators decide to transform the meaning universe of certain signs and contexts, therefore semiotics of translation does not detect errors, but rather creates an awareness in literary translators about how to avoid designificative tendencies or how to use designificative tendencies in a more conscious manner when necessary with sound reasons (Tuna, 2017: 671-672). A semiological analysis of the source text enables the translator to be more careful about the signs analyzed in each step as suggested by Öztürk Kasar (2009), and therefore the translator will resort to fewer designificative tendencies in the act of translation (Tuna, 2016: 96). Semiotics will contribute to signification of the source text in literary translators, and it will help the translators determine and reproduce the signs in a more conscious manner (Öztürk Kasar and Tuna, 2017: 180).

According to Öztürk Kasar (2009), semiotics of translation can help readers and translators in signifying the source text (discourse level); it can help translators and editors in comparing and evaluating the target text (inter-discourse level); it could also help scholars and researchers in conducting studies on translation studies (meta-discourse level). Therefore, semiotics of translation could be of great benefit to prospective and professional literary translators showing

them what to focus on and how to minimize the losses in their translations.

Keywords: Semiotics of translation, base narrative program, instrumental narrative program, designificative tendencies, translation.

ÇEVİRİ GÖSTERGEBİLİMİ YÖNTEMİYLE BİR ÖYKÜDEKİ ANLATI İZLENCELERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Jack London'un *To Build a Fire* başlıklı kısa öyküsündeki anlatı izlencelerini saptamak ve anlatı izlencesi saptanan bağlamların Türkçe çevirilerini değerlendirmektir. Bu amaca yönelik olarak, özgün metin Greimas ve Courtés'in (1982) kuramındaki temel anlatı izlenceleri ve araç anlatı izlenceleri temel alınarak çözümlenmiştir. Kısa öyküde bir temel anlatı izlencesi, beş araç anlatı izlencesi bulunmuştur. Anlatı izlencelerindeki eyleyenleri saptamak için Greimas'ın (1983) "eyleyenler modeli" temel alınmıştır. Türkçe çevirilerin değerlendirilmesi için, Öztürk Kasar'ın (Öztürk Kasar ve Tuna, 2015) çeviride anlam bozucu eğilimler dizgeselliği yoluyla öykünün üç Türkçe çevirisi değerlendirilmiştir. Çeviri değerlendirmesi sonuçlarına göre çevirmenler anlatı izlenceleri saptanan bağlamlarda özgün metindeki göstergeleri erek metin kültüründe koruyabiliyorken bazı bağlamlarda anlam bozucu eğilimler saptanmıştır. Anlam bozucu eğilimlerin tam olarak yok edilmese de mümkün olduğunca azaltılabilmesi için çeviri ediminden önce edebi metinler üzerinde göstergebilimsel bir çözümleme yapılması gerektiği önerilebilir. Her ne kadar edebi metin çevirmenlerinin temel hedefi anlam bozucu eğilimleri azaltmak olmasa da, özgün metin üzerinde yapılacak göstergebilimsel çözümleme yoluyla anlam bozucu eğilimlere ne zaman ve nasıl başvuracaklarını, bu eğilimlerden nasıl kaçınacaklarını daha bilinçli bir karar olarak verebilirler. Ayrıca göstergebilimsel çözümleme ve çeviri göstergebilimi bakış açısı çevirmenlerin anlatı izlenceleri saptanan bağlamlarda hangi koşullarda anlam bozucu eğilimleri kullanacağına veya bu eğilimlerden kaçınabileceğine dair karar vermelerine yardımcı olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri göstergebilimi, temel anlatı izlencesi, araç anlatı izlencesi, anlam bozucu eğilimler, çeviri.

1. Introduction

Semiotics and translation studies emerged as two different disciplines. Semiotics was first coined by Ferdinand de Saussure (2001^[1916]) as a new branch of science that would include many disciplines, even linguistics. A new branch of science, called semiotics, that would deal with the functions of signs in daily life could be established soon, and that new branch of science will cover issues like what "signs" are and how they are related to our daily lives, bearing a scope even broader than linguistics (Saussure, 2001: 46). Therefore, by its definition, it is possible to understand that semiotics studies the signs and how they are related. Since Saussure, a great many scholars in the field of linguistics have adopted semiotics as their methodology in their studies. With such a vast area of application, it is no wonder that the theories in semiotics have been extended to a large field.

Semiotics also found its application in translation studies. One of the earliest studies proposing the relationship between semiotics and translation studies came from Gorlée (1994) who stated that the act of translation requires the process of coming up with solutions to problems encountered due to the mismatch between two languages and cultures, and therefore a semiological decision-making process is a must in the act of translation. Another early study that dealt with the relationship between semiotics and translation studies was conducted by Öztürk Kasar (2001) and it was suggested that the act of translation is possible thanks to a semiological relationship between the writer and the translator (Öztürk Kasar, 2001: 24-25). Öztürk Kasar (2009) proposed that the primary concern of semiotics, that is signification and reproduction of meaning, is not confined to semiotics, but the focus of translation studies, as well, which necessitates an inevitable overlap between the task of semiotician and that of the translator in that both strive to reach the meaning universe of the text and follow certain strategies to reproduce the original writer's signs (Öztürk Kasar, 2009: 165). Öztürk Kasar (2009) clearly defined how translators can benefit from semiotics in literary translation. According to Öztürk Kasar (2009), a translator is to analyze the source text before the act of translation. For this analysis, Öztürk Kasar compiled various steps, and these steps are: a) sectioning of the source text, through which the translator can analyze the source text in sections rather than as a whole in a more straightforward manner; b) analysis of the main heading and sub-headings, which contribute a lot to the meaning universe of the text; c) identification of the main instance and designed instances, through which the translator can grasp whether the text is univocalic or polyphonic and how these voices are related to each other in the text; d) focusing on the perspectives, through which a translator can grasp whether there is a shift between the characters' perspectives or one perspective is dominant over others; e) identification of the relationship between the time of the text and that of the discourse, through which the translator can understand that these two periods of time are distinctly different from each other and the details should be analyzed and reproduced in the target language based on the time of the text; f) analysis of narrative programs, in which the translator can grasp the main and instrumental starting points and new situations of the characters to reach their goals, rendering the relationship between the sequence of events; g) analysis of modality of the actants, through which the actants in a narrative program can be analyzed on their weaknesses and strengths; h) analysis of subjectivity, through which a translator can grasp whether an instance is a subject, quasi-subject or non-subject as suggested by Coquet (2007: 37) and reproduce the contexts accordingly; i) consideration of truthfulness, which is particularly important for texts with riddles as the reality might turn out to be quite different from the surface meaning in the text; j) evaluation of isotopies in the text, which helps the translator grasp the recurrent themes, motives or signs in the text presented in the form of synonyms or antonyms; k) evaluation of poly-signification, through which the translator can signify whether the source text is only a literary text or has some didactic merits like a historical or ethical recounting; l) analysis of riddles and their contribution to the meaning universe of a text, through which a translator can solve out the narrative techniques presented by the writer in the text; m) analysis of contracts in the text, which enables the translator to grasp the power relationship between the actants in a text; n) analysis of the symbolic nature of the text; which renders the metaphorical, aesthetical and connotative qualities of the sign for a translator; o) analysis of the role of signifying subject in meaning reproduction, which helps the translator understand whether the reader has been incorporated into signification of the text; p) analysis of the epigraphs; which might contribute a lot to the meaning universe of the text in that the whole text might be summarized with only one quotation from an eminent person; r) analysis of the elements surrounding the text; in which a translator might benefit from a foreword, acknowledgment, a photograph or drawing on the cover of the text in signifying the meaning universe of the text; s) analysis of intertextuality or meta-textuality of a text, which helps the translator construct the relationship between history, culture or other texts and the text being analyzed and pay particular importance to references in the text; t) analysis of proper nouns in the text; through which a translator can understand whether the proper nouns related to human names or place names have been chosen deliberately and how they contribute to the meaning universe of the

text (Öztürk Kasar, 2009: 66-72). While Öztürk Kasar (2009) proposed these steps for semiological analysis of a source text before translation, it might also be possible to add new steps to this list. While it might be possible to use all these steps in the analysis of a source text, only a few of these steps might lend themselves to such an analysis, with other steps remaining irrelevant (Tuna and Kuleli, 2017: 43).

Another aspect of semiotics of translation concerns the evaluation of translation following the act of translation. Öztürk Kasar (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) proposed Systematics of Designificative Tendencies in Translation. For translators and editors of translated products as well as translation scholars and researchers, the nine tendencies proposed by Öztürk Kasar (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) can be greatly helpful in evaluating translated literary texts. These nine designificative tendencies are: a) over-interpretation of the meaning, in which the translator renders a covert sign in the source text with an overt sign in the target language culture; b) darkening of the meaning, in which the translator blurs and darkens an overt sign in the source text in the translated product; c) under-interpretation of the meaning, in which the translator reproduces an insufficient sign in the target text; d) sliding of the meaning, in which the translator uses a potential meaning of an original sign in the target language culture while that meaning is not appropriate in the source text; e) alteration of the meaning, in which the translator reproduces an inappropriate meaning in the target text as compared to the source text, that meaning bears some traces from the source text, though; f) opposition of the meaning, in which the translator reproduces an opposite meaning in the target text as compared to the sign in the source text, g) perversion of the meaning, in which the translator reproduces a sign in the target text that bears no traces from the source text and totally irrelevant to the sign in the source text; h) destruction of the meaning, in which the translator reproduces a context that makes no sense in the target language culture, that context bears some traces from the source text, though; i) wiping-out of the meaning, in which the translator wipes out and does not translate significant signs present in the source text (Öztürk Kasar and Tuna, 2015: 463, translated into English by Didem Tuna). Öztürk Kasar and Tuna (2015) consider the first three designificative tendencies (over-interpretation of the meaning, darkening of the meaning, under-interpretation of the meaning) within the borders of signs' signification while they consider the other three tendencies (sliding of the meaning, alteration of the meaning, opposition of the meaning) surrounding the borders of the signs' signification, and finally they consider the last three tendencies (perversion of the meaning, destruction of the meaning, wiping-out of the meaning) out of the borders of the signs' signification. Therefore, semiotics of translation model as suggested by Öztürk Kasar (2009; Öztürk Kasar and Tuna, 2015) does not only provide a model for analysis of the source text prior to the act of translation, it also provides a model for the evaluation of translation following the act of translation.

Öztürk Kasar (2016a) stated that semiotics of translation could serve as a guide to literary translation and it is an ideal approach for translators not to be lost in signification traps in literary texts. Semiotics of translation is a model for reading, analyzing and translating a literary text, which renders this model a main function in the act of literary translation (Öztürk Kasar, 2016b: 257). Öztürk Kasar (2012) also instilled the quality of reading, interpretation and analysis model on semiotics of translation following the footsteps of Saussure, Benveniste, Greimas and Coquet, proposing that semiotics of translation be a model for grasping the meaning universe of the source text and reproducing that text in target language culture. Besides Öztürk Kasar, Torop (2000) also conceptualized the term of "Semiotics of Translation" in Anglophone literature, proposing an inevitable relationship between semiotics and translation. Sütiste and Torop (2007) stated that the boundaries of translation studies are expanding each passing day, and with this expansion, the necessity of finding a model for its operations also comes to the fore for translation studies, with semiological analysis model already helping translators consciously or unconsciously thus attributing the quality of an obligation to semiological analysis in the act of translation. Stecconi (2010) was another scholar dealing with the relationship between semiotics and translation suggesting that

semiotics could help translators in overcoming the difficulties of literary translation. Stecconi was also the scholar suggesting that equivalences and losses in translation can ideally be analyzed through semiological analysis (Stecconi, 2007: 15).

2. Method

2.1. Data Collection Tools

The short story titled *To Build a Fire* by Jack London (2006^[1903]) was used as the source text to analyze from semiotics of translation point of view. For translation evaluation, three Turkish translations of the short story were found and they were compared to the source text. One of the translations was published in 1953, another one was published in 1967, and the last one was published in 1979 by different publishing houses and from different translators.

2.2. Data Collection Procedure

For semiological analysis of the source text, analysis of narrative programs, proposed as one of the steps of semiological analysis by Öztürk Kasar (2009), was conducted based on the theory by Greimas and Courtés (1982). For the actants in the narrative programs, the “actants model” by Greimas (1983) was adopted. In translation analysis, only the contexts with base and instrumental narrative programs in the source text were chosen to compare to three Turkish translations based on Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies.

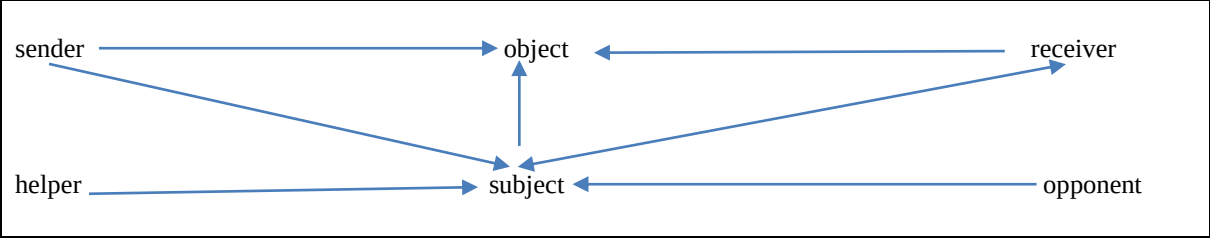
2.3. Data Analysis

A qualitative approach was adopted in data analysis. The data obtained from the semiological analysis of the short story was only analyzed in terms of base narrative programs and instrumental narrative programs as suggested by Greimas and Courtés (1982) besides the actants model as suggested by Greimas (1983). Narrative program is “a change in the situation initiated and caused by a subject in a literary text” (Greimas and Courtés, 1982: 245). According to Greimas and Courtés (1982), a situation can begin in the form of segregation, and the subject initiates certain programs to end this segregation and reach the ultimate goal. There are base narrative programs (the ultimate aim the subject wants to achieve) and instrumental narrative programs (short-term goals the subject must achieve to reach the ultimate aim) in literary texts, and it is not uncommon that a subject might initiate multiple instrumental narrative programs to succeed in the base narrative program (Greimas and Courtés, 1982: 246). When there is only one base narrative program accompanied by only one instrumental narrative program, this is called a simple narrative program; however, when a base narrative program is accompanied by multiple instrumental narrative programs, this is called complex narrative program (Greimas and Courtés, 1982: 246). In a narrative program, it may also be possible to find transformative acts, giving rise to counter-narrative programs to prevent the base narrative program (Öztürk Kasar, 2009: 168). To make an analogy, a person wants to buy a luxurious house. This aim for a luxurious house is the base narrative program. However, that person has to find a well-paid job, then cut down on spendings and save money, and then apply to banks for loan if (s)he has not saved enough money. These three steps in that person’s life are the instrumental narrative programs since they are the short-term goals to achieve the ultimate aim. The base narrative program and instrumental narrative programs were found based on Greimas and Courtés’ (1982) theory of narrative programs. Greimas and Courtés (1982) also stated that in each narrative program, there are actants that might be different from or the same as one another, with the latter one called “syncretism”. When two or more actants in a narrative program are the same, this might be called syncretism function.

According to Greimas (1983), who drew heavily on Propp’s (1985^[1928]) analysis of supernatural tales, there are six actants in a literary text. While Propp (1985) had identified 31 functions and seven actors in supernatural tales, also inspired by Souriau’s analysis of functions in plays, Greimas reduced the number of actors to six, and also changed Propp’s term “actors” to “actants”. These six actants are: a) sender, the initiator and the driver of the program like a human

being or even a feeling; b) receiver, the beneficiary of the program; c) subject, the character starting the program; d) object, the ultimate benefit the subject aims to obtain in the program; e) helper, anything that helps the subject achieve the aim in the program; f) opponent, the actant that tries to prevent the subject from achieving its goal and completing the program successfully (Greimas, 1983: 207-208). Greimas (1983) illustrated his model in the following way:

Table 1: Greimas’ Actants Model



(Greimas, 1983: 207).

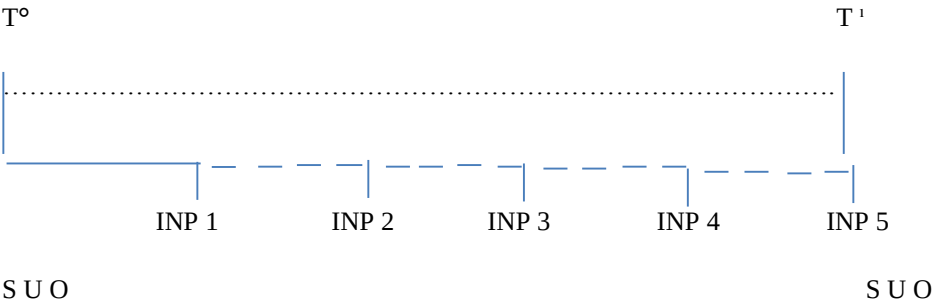
As can be seen in Table 1, the sender is the initiator of the subject to reach the object, and the subject could also be the receiver in the model. While the helper acts in favor of the subject in a program, the opponent tries to stop the subject from achieving the ultimate goal. Following the base and instrumental narrative programs, the actants in each program were identified based on Greimas’ (1983) theory of actants.

For translation evaluation, as stated in section 2.2., all contexts with base and instrumental narrative programs in the source text were compared to three Turkish translations of the short story based on Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies and the tendency in a particular context was illustrated with the rationale behind it.

3. Findings

In this part of the study, the contexts with narrative programs in the short story are provided together with their translations. As a result of the analysis of the source text for narrative programs, one base narrative program, together with five instrumental narrative programs were identified in the short story. Figure 1 shows the base and instrumental narrative programs identified in the short story.

Figure 1: Base Narrative Program and Instrumental Narrative Programs in the Short Story *To Build a Fire*



Base Narrative Program: To reach the camp area safe and sound at six o’clock

Subject: The man

Object: Survival

Instrumental Narrative Program 1: To arrive at the forks of the creek at 12.30 to have lunch

Instrumental Narrative Program 2: To make a fire to warm his body

Instrumental Narrative Program 3: To make a new fire to warm his body

“Dakikası dakikası saat yarımda, dere kavşağına ulaştı. Başardığı yürüyüş hızından kıvanç duyuyordu. Bunu sürdürürse saat altıda hiç kuşkusuz çocukların yanında olurdu.” (London, 1967: 10)

Target Text 3:

“Yarımda, dakikası dakikasına, ırmağın ikiye ayrıldığı yere vardı. Böyle hızlı gelmiş olmasına sevindi. Bu hızla devam edebilirse, saat altıda arkadaşlarıyla olurdu.” (London, 1953: 12)

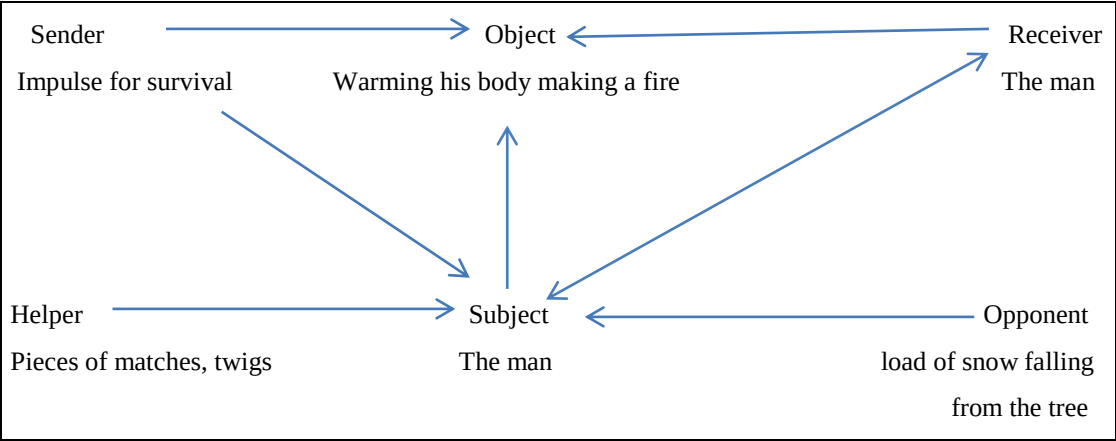
In target text 1, the sign “epey sevindi” was over-interpreted by the translator for the sign “pleased” since the translator added an adverb not present in the source text. In target text 1, the sign “certainly” in the source text was not translated and it was wiped out from the context, therefore the latter can be categorized as wiping-out of the meaning according to Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) systematics of designificative tendencies while the former one can be categorized as over-interpretation of the meaning. No designificative tendency was found in target text 2. In target text 3, the sign “certainly” was wiped out of the context as is the case with target text 1, which can be considered as wiping-out of the meaning according to Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) systematics of designificative tendencies.

As can be seen in Figure 1, the second instrumental narrative program was determined as “to make a fire to warm his body” and this narrative program failed. Below is the context from the source text showing the instrumental narrative program 2:

“It grew like an avalanche, and it descended without warning upon the man and the fire, and the fire was blotted out! Where it had burned was a mantle of fresh and disordered snow.” (London, 2006: 90)

As can be seen with the signs “the fire was blotted out!”, the second instrumental narrative program failed and the man couldn’t make a fire to warm his body in freezing cold. In Table 3, the actants of the second instrumental narrative program can be found:

Table 3: Actants in Instrumental Narrative Program 2



According to Table 3, the sender for the instrumental narrative program is the impulse for survival, as was the case with the first instrumental narrative program. The subject and the receiver are the same, which can be considered syncretism according to Greimas and Courtés (1982). The object the subject aims to achieve is warming his body making a fire in the freezing cold, and the pieces of matches and twigs the man finds in his surroundings are the helpers; however, the load of snow falling from the tree over the fire causes the fire to blot out and this load of snow serves as the opponent actant in this instrumental narrative program. Below are Turkish translations of this context showing the second instrumental narrative program:

Source Text:

“It grew like an avalanche, and it descended without warning upon the man and the fire, and the fire was blotted out! Where it had burned was a mantle of fresh and disordered snow.” (London, 2006: 90)

Target Text 1:

“Dökülen karlar çığ gibi büyüdü ve ansızın adamla ateşin üstüne düşüverdi; ateş sönmüştü! Daha demin yanmakta olduğu yerde şimdi taptaze bir kar yığını duruyordu.” (London, 1979: 19)

Target Text 2:

“İnen karlar çığ gibi büyüdü ve adamla ateşin üstüne ansızın düştü; ateş sönmüştü! Onun yanmakta olduğu yerde şimdi el değmemiş, düzensiz bir kar örtüsü vardı.” (London, 1967: 15)

Target Text 3:

“Bir çığ gibi büyüyen karlar, ne olduğunu anlamaya kalmadan, adamın ve ateşin üstüne indi; ateş bir anda örtülüp sönüverdi! Biraz önce yanmakta olduğu yerde karmakarışık, taptaze bir kar örtüsünden başka bir şey kalmadı.” (London, 1953: 17).

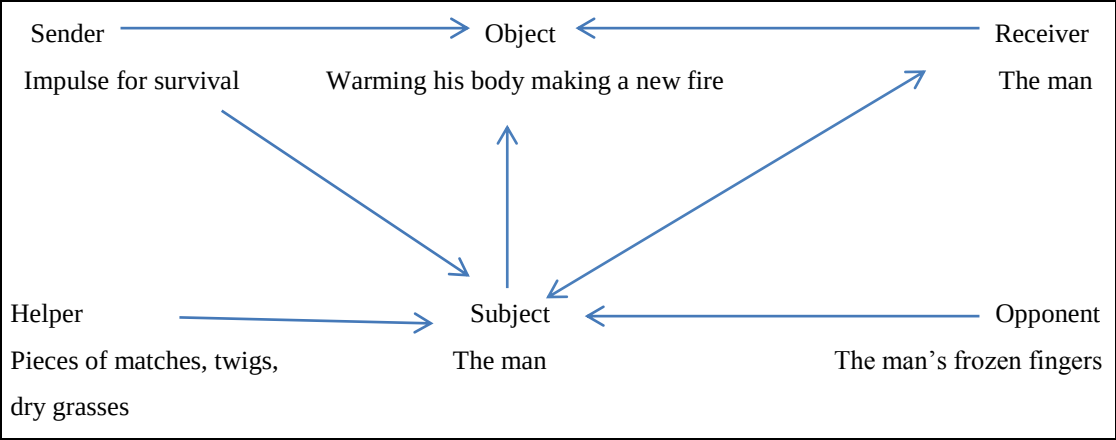
In target text 1, the original sign “fresh” in the source text was over-interpreted by the translator and it was translated as “taptaze” while the original sign “disordered” in the source text was wiped out of the context, therefore the former tendency can be categorized as over-interpretation of the meaning while the latter one can be categorized as wiping-out of the meaning according to Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) systematics of designificative tendencies. In target text 2, no designificative tendency was found. In target text 3, the sign “karmakarışık” was used for the original sign “disordered” in the source text. While the sign in target text 3 is one of the potential meanings of the sign in the source text, it is inappropriate in this context since the sign “snow” cannot be defined with this adjective. Another designificative tendency was found in the sign “taptaze” in target text 3 to stand for the original sign “fresh”. This sign was over-interpreted by the translator of target text 3, and therefore the first tendency in target text 3 can be categorized as sliding of the meaning while the second tendency can be categorized as over-interpretation of the meaning according to Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) systematics of designificative tendencies.

As can be seen in Figure 1, the third instrumental narrative program was determined as “to make a new fire to warm his body” and this program also failed. Not completing the second instrumental narrative program successfully, the man continues to start a new instrumental narrative program to make a new fire in a safer place far from the snow falling from the trees, but the subject fails one more time. Below is the context from the source text showing the instrumental narrative program 3:

“Well, it was upto him to build the fire over again, and this second time there must be no failure... Each twig gushed a puff of smoke and went out. The fire-provider had failed.” (London, 2006: 90 - 92)

The signs “the fire-provider had failed” imply that the man couldn’t make a fire again and the third instrumental narrative program also failed. In Table 4, the actants of the third instrumental narrative program can be found:

Table 4: Actants in Instrumental Narrative Program 3



As can be seen in Table 4, the sender of the instrumental narrative program is the impulse for survival; the subject and receiver are the man, which can be considered a syncretism. The object of the instrumental narrative program is warming the man’s body making a new fire with the helper actant pieces of matches, twigs and dry grasses facilitating that instrumental narrative program. However, the man’s frozen fingers are the opponent actant in that instrumental narrative program, preventing the object from reaching the object, and thus leading to the failure of the instrumental narrative program. The man cannot make a fire due to his frozen fingers despite all the equipment available. Below are Turkish translations of this context showing the third instrumental narrative program:

Source Text:
“Well, it was upto him to build the fire over again, and this second time there must be no failure... Each twig gushed a puff of smoke and went out. The fire-provider had failed.” (London, 2006: 90; 92)

Target Text 1:
“Eh, iş başa düşmüştü artık, yeni baştan yakacaktı ateşi; hem de bu kez gözlerini dört açması, hiç hata yapmaması gerekiyordu...Parçacıklar birer duman salarak birbirini ardından söndü. Ateşyakıcı başarısızlığa uğramıştı.” (London, 1979: 19; 23)

Target Text 2:
“Güzel, ateşi yeni baştan yakmak kendisine düşüyordu, üstelik bu ikinci denemede başarısız olmaması gerekmekteydi...Her çalı bir duman salıverip söndü. Ateşyakıcı, başarısızlığa uğramıştı.” (London, 1967: 16; 19)

Target Text 3:
“Neyse, gene kendisi yakmalıydı; hem bu ikinci keresinde hiç hata yapmaması gerekti...Çalılar birer duman salarak söñü söñüverdiler. Adam yenilmişti.” (London, 1953: 17; 20-21)

In target text 1, the sign “gözlerini dört açması” is an over-interpretation of the meaning according to Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies since the original sign “there must be no failure” in the source text was over-interpreted with the addition of a second phrase for being careful in target text 1. In target text 2, the original sign in the source text “Well,” was translated as “Güzel,”. While this sign in the source text does not refer to a situation that can be considered “nice”, it was loaded with this meaning in target text 2, which is indeed the opposite meaning of the source text sign, therefore this tendency can be considered as opposition of meaning according to Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies. In target text 3, the sign “fire-provider” was translated as “adam”, clearly

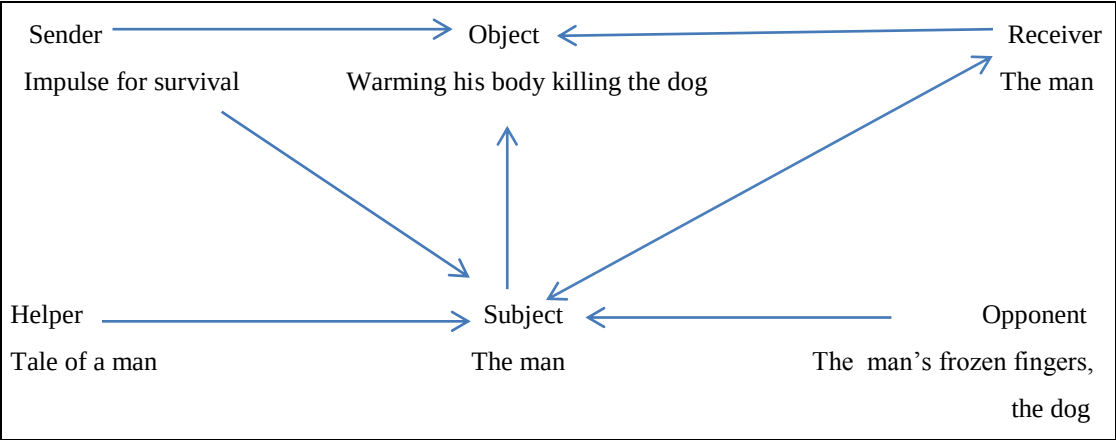
explaining a covert sign in the source text. Because a covert sign in the source text was rendered as an overt sign in the target text, this tendency can be considered over-interpretation of the meaning.

According to Figure 1, the fourth instrumental narrative program of the short story was determined as “to kill the dog and wam his body burying his hands in the dog’s dead body”. Failing in the third instrumental narrative program, the man initiates a new instrumental narrative program to warm his body and survive. Below is the context from the source text showing the instrumental narrative program:

“He would kill the dog and bury his hands in the warm body until the numbness went out ot them... With his helpless hands he could neither draw nor hold his sheath-knife nor throttle the animal. He released it.” (London, 2006: 92-93)

The signs “he could neither draw nor hold his steath-knife nor throttle the animal” imply that the fourth instrumental narrative program also failed and the man couldn’t kill the dog to warm his own body as his hands were frozen and were not in function to be able to hold anything. In Table 5, the actants of the fourth instrumental narrative program can be found:

Table 5: Actants in Instrumental Narrative Program 4



According to Table 5, the sender of the fourth instrumental narrative program is impulse for survival; the subject and the receiver are the man; the object the subject aims to achieve is warming his body. The idea of killing the dog accompanying him and warming his hands in the dog’s dead body comes to the man’s mind thanks to a tale the man heard a long time ago, therefore this tale is the helper actant in this instrumental narrative program while the resisting dog and the man’s frozen hands are the opponents. As the man cannot hold anything due to his frozen hands, coupled by the dog resisting this, this fourth instrumental narrative program also failed. Below are Turkish translations of this context showing the fourth instrumental narrative program:

Source Text:

“He would kill the dog and bury his hands in the warm body until the numbness went out ot them... With his helpless hands he could neither draw nor hold his sheath-knife nor throttle the animal. He released it.” (London, 2006: 92-93)

Target Text 1:

“O da köpeği öldürür, uyuşuklukları gidene dek ellerini hayvanın sıcak vücuduna daldırırdı...Zavallı elleriyle ne bıçağını kınından çekip çıkarabilir, ne de hayvanı boğabilirdi. Kollarını gevşetip serbest bıraktı.” (London, 1979: 23-24)

Target Text 2:

“Köpeği öldürecek, uyuşuklukları gidene dek ellerini onun ılık vücuduna sokacaktı...İşe yaramaz elleriyle bıçağını kınından ne çıkarabilir, ne kavrayabilir, ne de hayvanı boğabilirdi. Adam onu bıraktı.” (London, 1967: 19-21).

Target Text 3:

“Köpeği öldürüp ellerini sıcak vücudunun içine sokar, uyuşuklukları geçene kadar, tutardı orada...Hiçbir işe yaramayan elleriyle, ne bıçağını çıkarıp tutabilir, ne de hayvanı boğabilirdi. Kollarını gevşetti.” (London, 1953: 21-22)

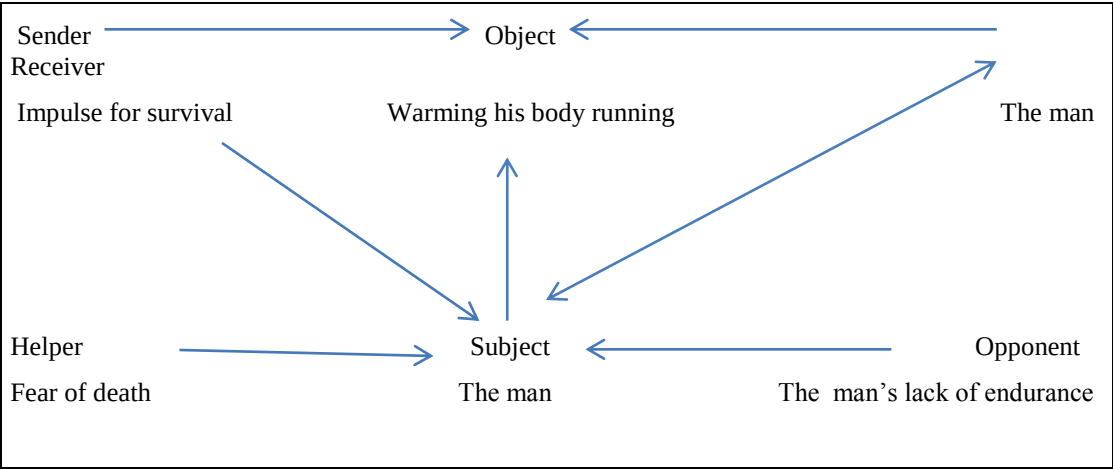
In target text 1, the sign “kollarını gevşetip serbest bıraktı” was over-interpreted by the translator since the sign “he released it” in the source text does not refer to the man’s arms, but rather refers to the dog, therefore this tendency can be categorized as over-interpretation of the meaning according to Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies because the sign “kollarını gevşetti” is not present in the source text. In target text 2, no designificative tendency was determined. In target text 3, the sign “kollarını gevşetti” was used as the translation of the source text sign “he released it”. In the source text, the object pronoun “it” is used for singular nouns, therefore it must refer to the dog, which implies that the dog was let free by the man. However, in target text 3, this pronoun was translated as “arms”, with a plural sign. Therefore, the translator came up with an inappropriate meaning but still carrying some traces from the source text sign. This tendency can be categorized as alteration of the meaning.

According to Figure 1, the fifth instrumental narrative program was determined as “to run in order to thaw his feet out and reach the camp area on time”. Feeling freezingly cold, the man feels that if he could run fast enough, he would thaw his feet out and make up for the time lost trying to make a fire. Below is the context from the source text showing the fifth instrumental narrative program:

“The running made him feel better. He did not shiver. Maybe, if he ran on, his feet would thaw out; and, anyway, if he ran far enough, he would reach camp and the boys...He ran no more than a hundred feet, when he staggered and pitched headlong.” (London, 2006: 93-94)

The signs “he staggered and pitched headlong” show that the fifth instrumental narrative program also failed, leading to the failure of the base narrative program, as well. As can be seen in Figure 1, the base narrative program “to reach the camp area safe and sound at six o’clock” failed with the failure of the second, third, fourth, and fifth instrumental narrative programs. In Table 6, the actants of the fifth instrumental narrative program can be found:

Table 6: Actants in Instrumental Narrative Program 5



According to Table 6, the impulse for survival is the sender, that is, the initiator of this instrumental narrative program. The subject and the receiver are the man, implying a syncretism. The object the subject wants to achieve is warming his body running, and the fear of death helps the subject in this program. However, the man's lack of endurance prevented him from running further and served the function of opponent actant in this insutrumental narrative program. Below are Turkish translations of this context showing the fifth instrumental narrative program:

Source Text:

"The running made him feel better. He did not shiver. Maybe, if he ran on, his feet would thaw out; and, anyway, if he ran far enough, he would reach camp and the boys...He ran no more than a hundred feet, when he staggered and pitched headlong." (London, 2006: 93-94)

Target Text 1:

"Koşmak yaramıştı. Titremesi geçmişti artık. Eğer böyle koşup durursa ayakları eski canlılığına kavuşurdu belki; ha gayret, yeterince uzağa koşarsa kamp yerine ve çocuklara kavuşması işten bile değildi...Yüz adım koşmuş koşmamıştı ki, yine tökezledi ve tepe taklak yere yuvarlandı." (London, 1979: 25; 27)

Target Text 2:

"Koşu ona iyi gelmişti. Titremiyordu. Eğer durmadan koşarsa ayaklarına can gelirdi belki, ve, ne olursa olsun, eğer yeterince uzağa koşarsa, kamp yerine ve çocuklara ulaşabilirdi...Otuz metreden çok koşmadan sendeleyip burunüstü yere yıkıldı." (London, 1967: 22-23)

Target Text 3:

"Koşmak iyi gelmişti. Titremesi durmuştu. Belki böyle koşmaya devam ederse, ayakları da açılırdı; hem bu hızla koşmaya dayanabilse, kampa, arkadaşlarına da kavuşurdu, nasıl olsa...daha otuz metre bile koşmadan sendeleyip tepe üstü yuvarlandı." (London, 1953: 23-24)

In target text 1, the sign "işten bile değildi" is an over-interpreted sign because it refers to a condition that is really easy; however, in the source text this sign is not present, therefore this tendency can be categorized as over-interpretation of the meaning according to Öztürk Kasar's (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies. In target text 2, the sign "koşu" refers to a sportive event and one of the potential meanings of the sign "running", however in the source text this sign is not used as a sport, but rather as an action the subject is involved in to survive. Therefore, this potential but inappropriate meaning can be categorized as sliding of the meaning according to Öztürk Kasar's (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies. In target text 3, the sign "arkadaşlarına" is used for the sign "boys" in the source text. In the other two target texts, this sign was translated as "çocuklara". However, this sign was over-interpreted in target text and this tendency can be categorized as over-interpretation of the meaning according to Öztürk Kasar's (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) Systematics of Designificative Tendencies.

4. Conclusion

In this study, the short story *To Build a Fire* by Jack London was analyzed to find narrative programs as suggested by Öztürk Kasar (2009) based on Greimas and Courtés' (1982) theory of narrative programs. Moreover, the actants in the narrative programs were determined based on the actants model by Greimas (1983). As a result of the analysis of narrative programs, one base narrative program was found in the short story. The base narrative program was determined as "to reach the camp area safe and sound at six o'clock". In order to achieve that base narrative program, the subject started five instrumental narrative programs. The first instrumental narrative program "to arrive at the forks of the creek at 12.30 to have lunch" was completed successfully while the second instrumental narrative program "to make a fire to warm his body", the third instrumental narrative program "to make a new fire to warm his body", the fourth instrumental narrative program "to kill the dog and wam his body burying his hands in the dog's dead body", and the fifth instrumental narrative program

“to run in order to thaw his feet out and reach the camp area on time” failed. Because there were multiple instrumental narrative programs accompanying the base narrative program, this can be considered a complex narrative program according to Greimas and Courtés (1982).

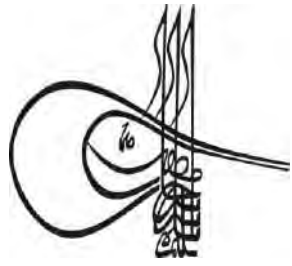
As a result of the translation evaluation of three Turkish translations of the contexts analyzed in terms of narrative programs in the short story based on Öztürk Kasar’s (in Öztürk Kasar and Tuna, 2015) *Systematics of Designificative Tendencies in Translation*, translators were found to resort to over-interpretation of the meaning in eight cases, wiping-out of the meaning in two cases, sliding of the meaning in two cases, alteration of the meaning in one case, and opposition of the meaning in one case. As its name implies, translation is indeed a transformation from one state to another, or from culture to another in literary texts, therefore when there is translation, there must be an inevitable transformation (Öztürk Kasar, 2012: 432). In the case of translation, losses are inevitable so every translation leads to losses in the meaning universe of the source text (Ricoeur, 2008). Particularly in literary translation, translators have to overcome so many meaning tricks and traps, therefore semiotics of translation could be a good guide to overcome those difficulties (Öztürk Kasar, 2012: 432). There might be certain reasons as to why translators decide to transform the meaning universe of certain signs and contexts, therefore semiotics of translation does not detect errors, but rather creates an awareness in literary translators about how to avoid designificative tendencies or how to use designificative tendencies in a more conscious manner when necessary with sound reasons (Tuna, 2017: 671-672). A semiological analysis of the source text enables the translator to be more careful about the signs analyzed in each step as suggested by Öztürk Kasar (2009), and therefore the translator will resort to fewer designificative tendencies in the act of translation (Tuna, 2016: 96). Semiotics will contribute to signification of the source text in literary translators, and it will help the translators determine and reproduce the signs in a more conscious manner (Öztürk Kasar and Tuna, 2017: 180).

According to Öztürk Kasar (2009), semiotics of translation can help readers and translators in signifying the source text (discourse level); it can help translators and editors in comparing and evaluating the target text (inter-discourse level); it could also help scholars and researchers in conducting studies on translation studies (meta-discourse level). Therefore, semiotics of translation could be of great benefit to prospective and professional literary translators showing them what to focus on and how to minimize the losses in their translations.

REFERENCES

- Coquet, J-C. (2007). *Phusis et logos: Une phénoménologie du langage*. Paris: PUF.
- Gorlée, D.L. (1994). *Semiotics and the problem of translation: With special reference to the semiotics of Charles S. Peirce*. Amsterdam: Rodopi.
- Greimas, A.J. (1983). *Structural semantics. An attempt at a model*. (D. McDowell, R. Schleifer, and A. Velie, Trans.) Lincoln: University of Nebraska Press.
- Greimas, A.J. and Courtés, J. (1982). *Semiotics and language: An analytical dictionary*. (L. Crist et al, Trans.) (Volume 1). Bloomington: Indiana University Press.
- London, J. (1953). *Ateş yakmak*. (M. Fuat, Trans.) Ankara: De Yayınevi.
- London, J. (1967). *Ateş yakmak*. (N. Özyürek, Trans.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- London, J. (1979). *Ateş yakmak*. (N. Tunç, Trans.) İstanbul: Oda Yayınları.
- London, J. (2006). *The call of the wild and to build a fire*. Clayton: Prestwick House.

- Öztürk Kasar, S. (2001). La sémiotique subjectale et la traduction. *Third International Congress – Claims, Changes and Challenges in Translation Studies Abstracts, 30 August-1 September 2001*. Copenhagen: European Society for Translation, Copenhagen Business School: 24-25.
- Öztürk Kasar, S. (2009). Pour une sémiotique de la traduction. C. Laplace, M. Lederer and D. Gile (Ed.), *La traduction et ses métiers* (pp. 163-175). Caen: Lettres Modernes Minard, Coll. “Champollion 12”.
- Öztürk Kasar, S. (2012). Jean-Claude Coquet ile bir dil görüngübilimine doğru. *XII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, pp. 427-433. Edine: Trakya University.
- Öztürk Kasar, S. (2016a). Sémiotique de la traduction littéraire. *Les Langues Modernes*, 1, 43-51.
- Öztürk Kasar, S. (2016b). Interaction entre la sémiotique et la traduction littéraire. *Translation as Innovation: Bridging the Sciences and the Humanities*, 1, 243-260.
- Öztürk Kasar, S. and Tuna, D. (2015). Yaşam, yazın ve yazın çevisiri için gösterge okuma. *Frankofoni Fransız Dili ve Edebiyatı İnceleme ve Araştırmaları Ortak Kitabı*, 27, 257-482.
- Öztürk Kasar, S. and Tuna, D. (2017). Shakespeare in three languages: reading and analyzing sonnet 130 and its translations in light of semiotics. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(1), 170-181.
- Propp, V. (1985). *Masalın biçimbilimi*. (M. Rifat and S. Rifat, Trans.) İstanbul: B/F/S Yayınları.
- Ricoeur, P. (2008). *Çeviri üzerine*. (S. Öztürk Kasar, Trans.) İstanbul: YKY.
- Saussure, F. (2001). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar, Trans.) İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Steconni, U. (2007). Five reasons why semiotics is good for translation studies. Y. Gambier, M. Shlesinger and R. Stolze (Ed.), *Doubts and directions in translation studies* (pp. 15-26). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Steconni, U. (2010). Semiotics and translation. Y. Gambier and L.V. Doorslaer (Ed.), *Handbook of translation studies* (pp. 314-319). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sütiste, E. and Torop, P. (2007). Processual boundaries of translation: semiotics and translation studies. *Semiotics*, 163, 187-207.
- Torop, P. (2000). Towards the semiotics of translation. *Semiotica*, 128(3-4), 597-610.
- Tuna, D. (2016). Çevirmek için çözümlemek: Bel Kaufman'ın Sunday in the Park başlıklı öyküsünde anlam arayışı. *Rumeli DE Journal of Language and Literature Studies*, 5, 76-97.
- Tuna, D. (2017). What do poem titles say, what do translators do?. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(7), 669-686.
- Tuna, D. and Kuleli, M. (2017). *Çeviri göstergebilimi çerçevesinde yazınsal çeviri için bir metin çözümleme ve karşılaştırma modeli*. Konya: Eğitim Yayınevi.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ağustos 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Dr. Öğr. Üyesi Azamat MAKSÜDÜNOV – Doç. Dr. Ali Murat KIRIK

This article was checked by intihal.net.

ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ GÖREN Y KUŞAĞININ TELEVİZYONDA DİZİ İZLEME ALIŞKANLIKLARI

Mihalis KUYUCU*

ÖZET

Türkiye en çok televizyon izleyen popülasyona sahip ülkelerden biri. Televizyonun en çok rağbet alan içeriklerinden biri olan diziler ise mecranın hem izleyici hem de reklam veren tarafından en çok rağbet gören içerik türlerinin başında yer alıyor. Türkiye’de izlenme rekorları kıran televizyon dizileri son on yılda yurt dışına da ihraç edilmeye başlamış ve ülkenin milli gelirine katkıda bulunmuştur. Dizilerin bu denli popüler olması, dizi kahramanlarının da popülerleşmesine neden olmuş ve bir dizi oyuncusu bir popstardan ya da bir futbolcudan daha popüler olmuştur. Dizi oyuncularını ve dizilerin aldığı bu yüksek talep televizyon mecrasının da diğer mecralarla olan rekabetinde reklam harcamalarından en yüksek payı almasında önemli bir rol oynamaktadır. Televizyon dizilerinin tüm yaş gruplarında elde ettiği yüksek izlenme oranları acaba Y Kuşağı olarak adlandırılan yeni nesilde kendisini gösteriyor mu? Y Kuşağı da diğer kuşaklar gibi dizileri takip diyor mu? gibi soruların yanıtını aramak adına gerçekleştirilen bu çalışmada Y Kuşağının da diğer kuşaklar kadar dizileri takip ettiği tespit edilmiştir. Burada farklı olan en önemli faktör Y kuşağının dizilerin izleme biçimleri olmaktadır. Y kuşağı dijital medya ile daha fazla iç içe yaşaması nedeniyle dizileri geleneksel medyanın kralı konumunda olan televizyonun yanında dijital platformlardan da izliyor olmasıdır. Dizilerin kuşak temsilcileri tarafından sevilerek takip edilmesi bu sektörün gelecekte de popülerliğini koruyabileceğinin ihtimalini ortaya koymaktadır. Dizilerin izlenme biçiminin geleneksel medyadan dijital medyaya doğru kayması ise dijital dizilerin gerekliliğini ve geleneksel medyada sunulan dizilerin dijital platformlardan da sunulması mecburiyetini doğurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Y Kuşağı, Televizyon, Televizyon Dizileri, Kuşak

*  Doç. Dr., İstinye Üniversitesi İ.İ.S.B. Fakültesi, E-posta: michaelkuyucu@gmail.com

TV SERIES VIEWING HABITS OF GENERATION Y IN UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

Turkey is one of the countries with the highest TV watching rate. TV series that are very popular among other television programs is one of the leading genres with the rate of popularity among viewers and advertisers. Breaking viewing records in Turkey, television series started to be exported to foreign countries in the last decade and contributed to national income of the country. This popularity of series increased the popularity of characters in the series and each actors or actress became more popular than a pop star or a football player. This popularity of actors or actresses and series plays a significant role in the fact that television holds the highest share in advertising expenditures in the competition with the other platforms.

In this study conducted for finding answers to questions such as: Do the high viewing rates achieved by televisions series among all age groups have any reflection on the new generation that is called Generation Y? Does Generation Y follow series as other generations do?, it has been determined that Generation Y follow series as much as other generations do. At this point, the most important factor is the series-viewing pattern of generation Y. As the Generation Y uses the digital media more frequently, they view series from digital platforms in addition to television that is the king of the conventional media. The fact that series are popular among representatives of this generation reveals the probability that this sector will maintain its popularity in the future, too. The shift from the conventional media to the digital media regarding the viewing pattern indicates requirement for digital series and obligation to offer series in digital platforms in addition to the conventional media.

STRUCTURED ABSTRACT

Although there is no accurate agreement on the start and end dates, generally, the generation born between 1980-2000 is called the Y generation. Y generation is a generation that grows with technology and benefits from all the opportunities of technology. Individuals of Y generation are people who give importance to career development opportunity in business life, look for qualities such as work safety, teamwork, family connections, the ability to follow technology, education and career development opportunity, more transparency, instant satisfaction, authorization, collaborative learning styles, more flexible workflow.

This research has been carried out to determine university students of Y generation, choice of watching TV series. According to the findings of the research carried out on 520 university students for this purpose, TV series watching preferences of the students of Y Generation do not differ according to gender, age, time of watching television, domestic or foreign series choice. Similarly, the levels of being affected by the series do not differ according to gender, age, time of watching television, domestic or foreign series choice. A similar result was found in Özkan's (2013)

research. It was determined that a large number of university students have the opinion that television series do not have any positive effect on daily life or social life and family life. These two findings may improve the idea that higher education students, who are more conscious consumers, are not under the influence of the series in any way, and see them as a means of entertainment and a good time.

This research has been carried out to reveal university students', who are representatives of Y generation, habits of watching TV series and it's affects on them.

For the purpose of the research, the participants were asked a total of 9 questions about the personal preferences and features that to describe their daily television watching time, do they watch TV series or not, do they watch domestic or foreign series more, from which source they watch, the genres they watched and the three domestic and foreign series they watched the most. Question form used in this nine-question research based on the research of Xsights Research and Consultancy Company's "Most Favorited Series of 2016" In addition, in this research, watching TV series scale consisted of a total of 23 expressions, and series effects scale of 24 expressions were applied. The scale used in this study based on the scale which used in the research of Özkan (2013), named "Tv Series Determination Of The Effect Of University Students (Nigde University Sample)".

The population of the study constitutes of all individuals belonging to Y Generation living in our country, but the sample constitutes of 520 university students belonging to Y Generation in Istanbul. Although there are many definitions related to Y generation, because there are more definitions those takes of the Y Generation into the scope of those born between 1980-1999, this time period was taken as reference, and in this research, the sample was created by a random selection from students registered in a university between 01 March 2018 and 01 May 2018.

It was seen that Y Generation preferred more domestic productions while watching TV series and followed them from digital media as well as traditional media. This feature of the Y generation, in which the number of those who watch the series on digital media is quite high, is due to the fact that they are more interested in technology than X generation. The fact that Y Generation are freedom loving people, this also affects their watching habits. Instead of watching the series in the airing time set by the television, which is the king of the traditional media, watching the series from the digital platforms in their desired time period is another indication of how much they are fond of their freedom. The characteristics of Y generation compared to other generations affect their media usage. In the research, Xsight Research and Consultancy carried out, in all age groups, the rate of watching series during their air time from traditional television is 19,55 percent, the rate of watching from digital is 8,88 percent, but in this research, 34,6 percent of Y Generation individuals stated that they watched the series on television and 65,4 percent on the Internet. This data shows the importance of digital in the series watching habits of Y Generation, who are moving towards becoming more active individuals of the future. This finding clearly shown in this study, in the future, it is revealed that media companies should prepare broadcast

prototypes according to the characteristics of this generation and they should present the episodes of the series published on digital channels.

Keywords: Y Generation, Television, Television Series, Generation

Giriş

Kuşak, genel olarak aynı zaman aralıklarında dünyaya gelen ve dönemin koşullarından etkilenen insanlar topluluğudur. Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğünde kuşak, “*Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu*” ve “*Yaklaşık yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon*” olarak tanımlanmaktadır (TDK).

Kuşak kavramı açıklanırken genellikle yaş aralığı dikkate alınmaktadır. Belirlenen yıllar arasında doğan insanlar, aynı kuşağı oluşturmaktadır. Ancak bu kesin ve net bir ayrım anlamına gelmemektedir. Genel olarak kuşak, anne-babalar ile çocukları arasındaki ortalama yaştır. Dolayısıyla kuşak kavramı açıklanırken genel itibarıyla zaman ön plana alınmaktadır (Engizek & Şekerkaya, 2016).

Mannheim'in (1952) tanımlamasına göre zaman ekseninde bir insan topluluğuna kuşak diyebilmek için genel olarak kültürel süreç içinde yeni katılımcılar ortaya çıkmalı, eski katılımcılar yavaş yavaş yok olmaya başlamalı, herhangi bir kuşağa dâhil olan üyelerin, sadece tarihsel sürecin zamansal olarak sınırlı bir bölümüne katılabilmeli, kültürel miras devredilmeli ve kuşaktan kuşağa geçiş devamlı olmalıdır (Ekşili & Antalyalı, 2017). Mannheim'in tanımlamasını temel alan kuşak araştırmalarının ortak noktası insan topluluğunun tarihsel süreç içindeki ortak konumu ve tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar ve deneyimler doğrultusunda biçimlenen ortak bilinçtir. Dolayısıyla kuşakların özelliklerini yalnızca paylaşılan ortak yıllar belirlememektedir. Bu yıllar içinde paylaşılan dönemin koşulları, deneyimler ve inançlardır. Dolayısıyla aynı dönemde, aynı koşullarda sosyalleşmiş insanlar, kuşağı oluşturmaktadır (Saracel, Taşseven, & Kaynak, 2016).

Kuşak teorisi, doğumdan başlayarak birbirine benzer siyasi ve sosyal koşullarda yaşayıp büyüyen, dönemin değer yargıları çerçevesinde kendisini geliştiren, birbirine benzer nitelik ve kişilik özellikleri sergileyen bireyler topluluğu olduğunu ileri süren bir teoridir. Teoriye göre belli bir zaman diliminde doğan insanlar, benzer değer yargısı ve hareketleri ve davranışları paylaşmaktadır. Her kuşak, kendi içerisinde benzer değer yargısı, hareket ve davranışları sergilemekle birlikte, kendisinden önce gelen kuşaktan farklı özellikler taşıyacağı gibi, kendisinden sonra gelecek kuşak da kendisinden farklı özellikler sergileyecektir (Lissitsa & Kol, 2016).

Kuşaklar ve Temsil Ettikleri Dönemler

Kuşakların tarih aralıkları farklı olduğu gibi taşıdığı özellikler de farklı olmaktadır. Ayrıca kuşak farklılıkları ve zaman algısı kültürden kültüre de farklılık gösterebilmektedir. Aynı yıllarda doğmuş insan toplulukları, farklı kültürlerde farklı özellikler taşıyabilmektedir. Her kuşak, sahip olduğu benzersiz deneyim, yaşam biçimi ve değerler ile diğer kuşaklardan ayrılmaktadır. Kuşak kavramı genel olarak literatürde Sessiz Kuşak, Bebek Patlaması (Baby Boomers), X Kuşağı, Y Kuşağı ve Z Kuşağı olarak sınıflandırılmaktadır.

Tablo 1: Kuşak İsimlendirmeleri

KUŞAK İSİMLENDİRMELERİ				
Strauss ve Howe (2000)	Sessiz Kuşak (1925-1943)	Patlama Kuşağı (1943-1960)	13.Kuşak (1961-1981)	Milenyum Kuşağı (1982-2000)
Lancaster ve Stillman (2002)	Gelenekçiler (1900-1945)	Baby-Boomer Kuşağı (1946-1964)	X Kuşağı (1965-1980)	Milenyum Kuşağı; Patlama Kopyası; Y Kuşağı; Gelecek Kuşak (1981-1999)
Martin ve Tulgan (2002)	Sessiz Kuşak (1925-1942)	Baby-Boomer Kuşağı (1946-1960)	X Kuşağı (1965-1977)	Milenyumlar (1978-2000)
Tapscott (1998)	—	Baby-Boomer Kuşağı (1946-1964)	X Kuşağı (1965-1975)	Dijital Kuşak (1976-2000)
Zemke vd. (2000)	Eski Askerler (1922-1943)	Baby-Boomer Kuşağı (1943-1960)	X Kuşağı (1960-1980)	Gelecektekiler (1980-1999)

Kaynak: (Çakmak & Çelik, 2017)

- › **Sessiz Kuşak:** Genel olarak 20. Yüzyılın başı ile İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan 1900-1945 arası dönemde doğan insanlar, sessiz kuşak olarak adlandırılmaktadır. Bu kuşakta doğan insanların başlarından dünya tarihinde önemli yer taşıyan Birinci Dünya Savaşı, 1929 Büyük Buhran'ı ve İkinci Dünya Savaşı geçmiştir. Dolayısıyla zorlu hayat koşullarına maruz kalmışlardır. Ekonomik ve siyasi belirsizlikler, kıtlık, savaş koşulları, ekonomik kriz gibi nedenler, bu kuşakta doğanları daha tutumlu, daha çalışkan ve daha sağlamcı özellikler taşımasına neden olmuştur. Bu kuşak insanları, değişime direnme ve risk almayı sevmeme gibi nedenlerle liderlik tarzı olarak kontrol eden bir tarzı benimsemektedir. Bu kuşağa dahil olan en son insanların 1945 doğumlu olduğu düşünüldüğünde, günümüzde 70 yaş üzerinde olan insanların bu kuşağa dahil olduğunu söylemek mümkündür. 70 yaşın biraz daha üzerinde olan insanlar ise Cumhuriyetin ilk yıllarını görmüştür (İlic & Yalçın, 2017).
- › **Bebek Patlaması (Baby Boomers):** İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinin ardından olağanüstü koşulların sona ermesi ile birlikte 1946-1960 arasında doğan kuşak, bebek patlaması kuşağını oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hızlı bir şekilde artış gösteren doğum oranından esinlenerek bu dönemde doğan insanlara Bebek Patlaması Kuşağı adı verilmiştir. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı koşullarının sona ermesinin yanında değişen ekonomi politikası sonucunda refah devleti modelinin altın çağını yaşaması, ikinci bir kuşağın doğuşunu sağlamıştır. Bu dönemde doğan insanların başından geçen en önemli olayların başında Vietnam Savaşı gelmektedir. Dönemin insanları, bir önceki kuşağın aksine bencil, sadakatten yoksun, otoriteyi kabul etmeyen, parayı en önemli motivasyon aracı olarak gören kimseler olarak görülmektedir. Bu dönemde doğan insanların özelliklerinden biri de evin reisi rolünü yalnızca babanın üstlendiği, yalnızca babanın çalışıp, annenin evde çocuklara baktığı son kuşak olmasıdır. Dolayısıyla bu dönemde doğan insanlar, geleneksel cinsiyet rollerini daha fazla benimseyen tiptedir (Lissitsa & Kol, 2016).

- › **X Kuşağı:** Genel olarak 1960'ın ilk yılları ile ortalarından 1979-1980 arasına kadar olan zaman diliminde doğan kuşak, X Kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Bu kuşağın temsilcileri, ilk çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren Challenger Faciası, AIDS, Susam Sokağı, MTV, GameBoy ve ilk bireysel bilgisayarlar gibi olay ve olgulara şahit olmuştur. Bu kuşağın temsilcileri bir önceki kuşaktan farklı olarak cinsiyet rollerinde yaşanan değişime şahit olmuştur. Ayrıca yalnızca babanın çalıştığı, annenin evde çocuklara baktığı aile yapısı değişikliğe uğramış ve hem annenin hem de babanın çalıştığı bir aile yapısı dönemin özelliği olmuştur. Bu dönemde, nüfus artış hızı, bebek patlaması dönemine göre yavaşlamış, bireyler artık çok çocuk yapmaktan ziyade, bakabilecekleri kadar çocuk yapma anlayışına yönelmiş, kadınlar işgücüne dahil olmaya başlamış ve bireysellik ön plana çıkmıştır (Anselmo-Witzel, Orshan, Heitner, & Bachand, 2017). Bu kuşak, 68 Öğrenci Hareketi, Petrol Krizi, sağ-sol çatışmaları, televizyonun yaygınlaşması, 12 Eylül Askeri Darbesi, rock müziğin yaygınlaşması gibi tarihsel önem arz eden olay ve olgulara şahit olmuştur. Bu kuşak, televizyonun yaygınlaşması ile birlikte daha fazla şiddet ve cinsellik görüntülerine şahit olmuştur. Ancak erken yaşta finansal yükümlülük ile tanışmaları nedeniyle dünya görüşü açısından diğer kuşaklara göre farklılık taşımaktadır
- › **Y Kuşağı:** 1980'lerin başlarından 2000'lere kadar olan dönemde doğan kuşağı ifade etmektedir. Y Kuşağı, milenyum görmüş, özellikle bilgisayarların yaygınlaşması ile birlikte dijital kuşak olarak adlandırılmaya başlamıştır. Bu kuşağa ait olan bireyler, 11 Eylül Saldırıları, silahlı okul baskınları, terör olayları, Körfez ve Irak Savaşı, internet, küreselleşme gibi olay ve olgulara şahit olmuştur.
- › **Milenyum Kuşağı:** Genellikle Y Kuşağına dahil oldukları düşünülse de, Y Kuşağı'nın içerisinde 1995-2003 yılları arasında doğan kuşağa Milenyum Kuşağı denildiği de olmuştur. Bu kuşağın temsilcileri, internet, bilgisayar ve cep telefonları ile içli dışlı büyümüş ve özellikle sosyal medyada yeni bir sosyalleşmeye şahit olmuşlardır. Bu kuşağa dahil olanların en önemli özelliği, internet, bilgisayar ve cep telefonları ile birlikte büyümeleri nedeniyle teknolojiyi hayatının merkezine almaları, bireyselliğe önem vermeleri ve zor beğenmeleridir (Soh, Rezaei, & Gu, 2017).
- › **Z Kuşağı:** 2000 yılı sonrası doğan nesildir. Z Kuşağı'na dahil olan bireyler, internetin, bilgisayarın, cep telefonlarının ve sosyal medyanın içerisinde büyüdüğünden iletişim kuşağı olarak da adlandırılmaktadır. İnternet üzerinden iletişime alıştıkları için gelecekte yalnızlığı tercih edebilecekleri düşünülmektedir. Her ne kadar birden fazla konu ile ilgilenebilme yetenekleri gelişmiş olsa da teknolojik cihazlar ile çok fazla içli dışlı olmaları nedeniyle konsantrasyon konusunda problem yaşayabilecekleri öngörülmektedir. Bu kuşağın bireylerinin iş hayatına atıldıklarında karar vermesi gereken konularda gelişmiş sistemlerden çok daha fazla faydalanacakları ve iş hayatında işlerinin kolay olacağı düşünülmektedir. Bu kuşağın bireyleri, küresel terör kavramı ile birlikte büyümüş, 2008 Küresel Ekonomik Krizi'ne şahit olmuştur (Somyürek, 2014).

X- Y- ve Z Kuşaklarının Özellikleri ve Aralarındaki Temel Farklılıklar

Keleş (2011), kuşaklar arasındaki farklılıkları genel olarak uyumluluk, yönetilebilirlik, ekip çalışması, denge ve bağlılık açısından ele almıştır. Buna göre;

Uyumluluk: Genel olarak tüm kuşaklar, kuşağa dâhil olan insanlar ile uyumlu olduklarını dile getirmektedir. Ancak X ve Y kuşağına dâhil olan bireyler, kendilerinden önce gelen Bebek Patlaması Kuşağı'na dâhil olan bireylerin daha uyumsuz bireyler olduğunu düşünmektedir.

Yönetilebilirlik: Genel olarak Y Kuşağına dâhil olan bireylerin, diğer kuşaklara göre yönetsel olarak daha zor bireyler olduğunu belirtmektedir. Y Kuşağına dâhil olan bireylerin daha özgürlükçü yapıda olmaları nedeniyle prosedürleri daha az uygulama eğiliminde oldukları, bu nedenle de bu kuşağa dâhil olan bireylerin iş hayatında daha sıkı denetlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ekip Çalışması: Hemen her kuşağa dâhil olan bireyler, birbirini eleştirmekte ve kendilerinin en iyi takım oyuncusu olduklarını söylemektedir. Kuşaklar arasındaki yaş farklılıkları, uyumluluk konusundaki farklı görüşler gibi nedenler, bireylerin ekip çalışmasına yatkınlığını da etkilemektedir.

Denge: X ve Y Kuşağına dâhil olan bireyler, Bebek Patlaması Kuşağı'na dâhil olan bireylere göre işyerinde daha az resmi davranmaktadır. Bebek Patlaması Kuşağı'na dahil olan bireylerin temel özelliği olan sadakat ve saygınlık, bu kuşağa dahil olan bireylerin resmi davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır. Diğer kuşaklarda yer alan bireyler ise bu resmiyet yerine

Bağlılık: Bebek Patlaması Kuşağı'na dâhil olan bireyler, kendilerinden genç olan diğer kuşakları özellikle iş hayatında kendileri kadar güvenilir görmemektedir.

Y Kuşağı ve Özellikleri

Y Kuşağının hangi tarihleri kapsadığına ilişkin olarak literatürdeki çalışmalarda birçok farklı aralıktan söz etmek mümkündür. kimi çalışmalar Y Kuşağını 1982 ve sonrası doğan nesil olarak sınıflandırırken, kimi çalışmalar ise başlangıcı 1977-1982 aralığına, bitişini ise 1994-2003 aralığına yerleştirmektedir. Sınıflandırma konusunda ortak uzlaşılmış bir tarih aralığı olmamakla birlikte, keskin bir ayırmadan söz edilemeyeceği için 1970'lerin ikinci yarısının sonlarına doğru doğan bireylerin de Y Kuşağına dahil olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Pereira, Malik, Howe-Walsh, Munjal, & Hirekhan, 2016)

Yaygın sınıflamaya göre 1980-2000 arası doğan kuşak genel itibariyle Y Kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Teknoloji ile ilk tanışan, hayatlarının odağına teknolojiyi koyan ilk nesil olması itibariyle dijital kuşak olarak adlandırılmaktadır. Sorgulayıcı özelliklerini vurgulamak amacıyla İngilizce'de "Neden?" anlamına gelen "Why" kelimesinin okunuşu ile İngilizce "Y" harfinin okunuşunun birbirine yakın olması nedeniyle Y Kuşağı olarak adlandırılmıştır (Şenturan ve diğerleri 2016).

Y Kuşağı, kendinden önce gelen nesillerden yaşadığı dönem itibariyle ekonomik olarak daha iyi durumda, ayrıca daha sağlıklıdır. Bu kuşağa dahil olan bireyler, kendinden önceki kuşaklara göre yükseköğrenime daha fazla önem gösteren, daha eğitilmiş, yüksek lisans ve doktora daha fazla önemseyen, daha açık fikirli ve başarı odaklı bireylerdir (Kavalcı & Ünal, 2016).

Y Kuşağı, diğer kuşaklara kıyasla, daha fazla dışsal ödülleri, teknolojiyle ve iş-yaşam dengesinin daha fazla önemsenmesi ile motive olabilmektedir. Her ne kadar keskin çizgiler ile kuşaklar arasındaki farklılıkları ayırmak ve genelleme yapmak mümkün değilse de, Y kuşağının etik ilkelerin ihlal edilmesini tolere etmek konusunda diğer kuşaklara göre daha hevesli olduğunu söylemek mümkündür (Hurrell, Scholarios, & Richards, 2017).

Her ne kadar kapsadığı tarih aralığı üzerinde bir uzlaşma olmasa da, Y Kuşağı'nın benimsediği iş değerlerinin özellikleri ile ilgili bir tür fikir birliğinden söz edilebilir. Y Kuşağı için öne çıkan iş değerleri, kariyer geliştirme fırsatları, iş güvenliği, takım çalışması, aile bağlantıları, teknolojiyi takip etme imkânı, eğitim ve kariyer geliştirme fırsatları, daha fazla şeffaflık, anlık memnuniyet, yetkilendirme, işbirlikçi öğrenme stilleri ve sıklıkla geribildirim, daha esnek iş akışı, daha az bürokrasi ve daha yüksek iş doyumu ve iş beklentileridir. Y Kuşağının diğer kişilik özellikleri de kendi kendine yetebilme becerisinin yüksekliği, daha yüksek sosyal onay ihtiyacı, daha yüksek dış denetim odağı ve daha yüksek kaygı ve depresyon gibi özelliklerdir (Pereira, Malik, Howe-Walsh, Munjal, & Hirekhan, 2016).

Y Kuşağından olan bireyleri yönetebilmek için yöneticilerin ortalama beklentilerin üzerinde iş yapmaya, daha çok övgüde bulunmaya, bu çalışanların üstlendikleri görev ve sorumlulukları daha az eleştirmeye ve yaratıcı düşüncelerini sergileyebilmeleri için daha fazla fırsat sunmaya dikkat etmesi gereklidir (Hills & Levett-Jones, 2017).

Y Kuşağının yöneticileri ile olan ilişkileri, bu kuşağa dâhil olan bireylerin iş yaşantılarını doğrudan etkileyebildiği gibi işten ayrılma niyetlerini de tetikleyebilmektedir. Bu kuşak bireylerinin işten ayrılmaları, amirleri ya da patronları ile ilişkilidir. Y Kuşağına dâhil olan bireyler, kendisinden önce gelen kuşaklara dâhil olan bireylere göre yöneticisinden daha fazla yön, rehberlik ve liderlik beklemektedir. Buna karşılık Bebek Patlaması Kuşağı ve X Kuşağına dâhil olan bireyler, çalışma hayatında daha az liderlik ihtiyacı hissetmektedir (Orlowski, Murphy, & Severt, 2016).

Y Kuşağının yaratıcı enerjisinde internet ve dijital medya önemli rol oynamıştır. İnternetin başlangıç yıllarındaki odak noktası, giderek artan ölçüde küresel ölçekte bilgi edinme isteğidir. Ancak sonraki dönemde sosyal medyanın yardımıyla ağ oluşturma ve katılım yolunda bir değişim gerçekleşmiştir. Y Kuşağı, internette dolaşarak, anında mesajlaşmanın yanı sıra cep telefonlarının kullanımıyla da teknolojiyle büyümüştür. Y Kuşağına dâhil olan bireyler, sayısallaştırılmış bir çevrede yetişen ilk kuşak olduğundan, bu yaş grubuna genellikle “dijital yerliler” denmekte ve sosyalleşmeyle ilgili yeni davranış kalıplarını besleyen, teknolojik odaklı bir yaşam biçimi tarafından yönlendirilmektedir (Soh, Rezaei, & Gu, 2017).

Y Kuşağı, ailesine ve arkadaşlarına yönelik güçlü bir bağlılık hissetmektedir. Bu kuşağa dahil olan bireylerin sosyal onay ihtiyacı daha yüksek olmakla birlikte, bu ihtiyaçları toplumsal yaşanti içerisinde değil, daha fazla içli dışlı oldukları internet ve sosyal medya üzerinde şekillenmektedir. Yoğun sosyal medya kullanımı ile anında tatmin gerçekleşmekte, dikkat süresinin kısılması ve konsantrasyon kaybı gibi problemler ortaya çıkabilmektedir.

Y kuşağı, kendisinden önce gelen kuşaklara göre finansal olarak daha fazla kaynağa sahiptir. Bu da Y Kuşağında “şimdi harcama”, “hemen harcama”, “sonra tasarruf etme” gibi bir anlayışın hakim olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla özellikle tüketim konusunda markalar Y Kuşağının bu özelliğini göz önünde bulundurarak reklam kampanyalarını şekillendirmektedir (Fyall, Leask, Barron, & Ladkin, 2017).

Y Kuşağına dahil olan bireyler, kendilerinden önce gelen kuşaklardakilere göre daha fazla ekonomik kaynağa sahip olduğundan, daha fazla satın alma gücüne sahiptir. Gelir düzeylerinin yüksek olması, Y kuşağına dahil olan bireyleri daha fazla satın almaya teşvik etmekle birlikte, daha bilinçli ve daha sorgulayıcı özellikleri ile satın alma konusunda daha araştırmacı ve titiz davranabilmektedir (Aliman, Ariffin, & Hashim, 2017).

Y Kuşağına dahil olan bireyler, kendisinden önce gelen kuşaklara dahil olan bireylere göre daha düşük marka bağlılığına sahiptir. Bu kuşağa dahil olan bireyler, önceki kuşakların marka ile kurdukları özel ilişkiye ihtiyaç duymamakta, daha fazla çeşit denemek istemeleri nedeniyle de marka bağlılığına daha az önem vermektedir. Yine bu kuşağa dahil olan bireyler, sorgulayıcı ve araştırmacı kimlikleri ile ürünler hakkında zaten bilgi sahibi olduklarından mağaza çalışanlarının yardımına olumsuz yaklaşmaktadır. Buna karşılık herhangi bir ürünü ya da hizmeti satın alırken, özellikle arkadaşlarının görüşlerine fazlasıyla önem vermektedir. Bu kuşağa dahil olan bireylerin sosyal onay ihtiyaçları, hem marka tercihlerini hem de satın alma davranışlarını etkilemektedir (Pozza, Heitz-Spahn, & Texie, 2017).

Genel hatlarıyla Y Kuşağına dahil olan bireylerin ortak özelliklerini kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Bağımsızlıklarına düşkünlüdürler.

- Otoriteyi sevmeyip, ona karşı gelmektedirler.
- Kuralların varlığından, kurallar ile kısıtlanmaktan hoşlanmamaktadırlar.
- Özellikle mesai saatleri ile çalışmak konusunda problem yaşamaktadırlar.
- Mesai saatlerinin yoğunluğunu gerekçe göstererek işten ayrılmaktadırlar.
- Otoriteye karşı gelme özellikleri nedeniyle bir an önce müdür olmak ya da kendi işlerini kurmak istemektedirler.
- Dayatmalara karşı gelmektedir.
- Sosyal kabul konusuna çok fazla önem verdiklerinden, sosyal gruplara katılabilme ve birlikte hareket edebilmek için onlar için çok önemlidir.
- Sosyal medyayı etkin ve yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar.
- Sosyal medyada beğeni almak, onlar için önemlidir.
- Yalnızlık duygusunu gidermek için sosyal medya kullanımlarını artırabilmektedirler.
- Bir olay karşısında örgütlenmek için sosyal medyayı araç olarak kullanmaktadırlar.
- Sosyal medya üzerinden yapılan çağrılara kolayca uymaktadırlar.

Y Kuşağı ile İlgili Yapılmış Akademik Araştırmalar

Çalışmanın bu bölümünde Y Kuşağı ile ilgili yapılmış çalışmalar derlenmiştir.

Y Kuşağı ile İlgili Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Şenturan ve diğerleri (2016), Kastamonu şehir merkezinde faaliyet gösteren dört kamu kurumu ve iki özel sektörde faaliyet gösteren kuruluşta görev yapan toplam 401 çalışandan oluşan örneklem üzerinde çalışanların kariyer adaptasyon yetenekleri ve kariyer doyumları arasında X ve Y Kuşakları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla çalışmalar gerçekleştirmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre çalışanların kariyer adaptasyon yetenekleri ve anksiyete, kontrol ve güvenin alt boyutları olarak kuşaklara göre farklılık göstermektedir. Ayrıca kariyer adaptasyon yeteneğinin merak boyutunun ise kuşaklara göre farklılık göstermediği görülmüştür.

Çetin ve Karalar (2016), çok yönlü ve sınırsız kariyer algısının kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Edirne ve İstanbul’da öğrenim gören 1825 lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü öğrencileri üzerinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Y Kuşağına mensup olan öğrencilerin, çok yönlü ve sınırsız kariyer algılamalarının diğer kuşaklara kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Özler, Mercan ve Yeni (2016), Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde eğitim alan işletme bölümü öğrencileri arasından tesadüfi olarak seçilen 374 kişilik örneklem üzerinde anket yöntemi ile gerçekleştirdiği araştırmasında, Y kuşağı grubunda yer alan işletme bölümü öğrencilerinin kariyer uyum yeteneği boyutlarından kaygı, merak, güven ve kontrol ile beş faktör kişilik boyutları olan dışa dönüklük, sorumluluk, açıklık, arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte ailesi daha düşük gelir grubunda olan Y kuşağı öğrencilerinin kariyer uyum yetenekleri arasında yer alan kaygı düzeyinin ortalaması ailesi daha yüksek gelir grubunda bulunan Y kuşağı öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır.

Onat ve Akın (2016), Y kuşağına dâhil olan bireylerin eğitiminde karşılaşılabilecek durumları, muhasebe eğitimi üzerinden incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Y kuşağına dâhil olan öğrencilerde bireysellik kavramı ön plana çıkmakta, ders materyallerinin hazır olmasını talep etmekte, ders esnasında interaktif uygulamaları istemekte ve e-uygulamalara sıcak bakmaktadır.

Kavalcı ve Ünal (2016), Y ve Z Kuşaklarının öğrenme stilleri ve tüketici karar verme tarzlarının karşılaştırılması amacıyla Erzurum ili merkezinde yaşayan öğrenciler ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda öğrenme stilleri ve karar verme tarzları arasında ilişki olduğu görülmüştür. Z Kuşağı bireyleri daha fazla eğlence odaklı olmakla birlikte iki kuşağın satın alma tarzları büyük ölçüde benzerdir. Ayrıca Y Kuşağı, görsel-işitsel ve sıralı-bütünsel öğrenme stiline sahiptir. Araştırma sonucunda Y Kuşağına dâhil olan bireylerin görsel-işitsel ve sıralı-bütünsel öğrenme stillerinin mükemmeliyetçi ve dikkatsiz alışveriş odaklı olmalarına neden olduğu görülmüştür.

Tüzüntürk (2017), Y kuşağı akıllı telefon kullanıcılarının tüketici davranışlarını araştırmak üzere Bursa ilinde 1052 Y kuşağı mensubu ile çalışmasını gerçekleştirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre yüksek gelir düzeyine sahip olan Y kuşağı mensupları operatör olarak Turkcell'i tercih ederken, orta gelir düzeyine sahip olanlar Vodafone'u, düşük gelir düzeyine sahip olanlar ise Türk Telekom operatörünü tercih etmektedir. Yine, Turkcell'i tercih edenler sıklıkla iPhone marka cep telefonu tercih ederken, Vodafone'u tercih edenler LG, Samsung ve General Mobile'ı tercih etmektedir. Türk Telekom operatörünü tercih edenler ise Vestel, Lenovo, Nokia ve Huawei marka akıllı telefonları tercih etmektedir.

İlic ve Yalçın (2017), Y Kuşağının farklılaşan iş değerleri ve liderlik algılarını belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasını tamamı beyaz yakalı 15 X kuşağı ve 15 Y kuşağı mensubu kişi ile yüz yüze görüşerek gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda liderin koçluk ve mentorluk, arabuluculuk, değişim yönetimi, farklı kuşakları anlama becerileri ile kararlara katılım konusunda benzer görüşleri savundukları görülmüştür.

Şenturan ve diğerlerinin (2016), X ve Y Kuşağı yöneticilerinin iş değerleri algısı ve farklılıklarını belirlemek amacıyla 96 yönetici ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında Y kuşağına mensup yöneticilerin, X kuşağına mensup yöneticilere göre etkileme ve ilerleme, özerklik ve yeteneklilik, finansal koşullar/çalışma koşulları ve iş ilişkileri boyutlarında iş değeri algısının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tekin ve Akgemci (2016), Y kuşağı çalışanların iş değerlerinin araştırılması amacıyla Konya ili işletmelerinde bir uygulama gerçekleştirmiştir. Buna göre Y kuşağı çalışanları sadakat düzeyi düşük, maddiyata verdikleri önem yüksek, sorgulama düzeyleri yüksek, girişkenliğe önem veren, aile bağlarını önemseyen yapıda oldukları ortaya konulmuştur. Arslan ve Polat (2016) ise kuşaklar arası çatışma yaşanmaması için kuşaklar arasında işbirliği stratejisine daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Koç, Öztürk ve Yıldırım (2016), örgütsel bağlılığı X ve Y Kuşağı bağlamında incelediği çalışmada X ve Y kuşağına mensup toplam 455 çalışandan oluşan bir örneklem ile çalışmıştır. Çalışma sonucunda örgütsel bağlılık ile kuşaklar arasında ilişki bulunamamıştır.

Saracel, Taşseven ve Kaynak (2016) ise Y kuşağının iş tatmininde motivasyonun rolünü belirlemek amacıyla 366 çalışan ile çalışmasını gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda Y kuşağı çalışanların iş tatmini ile motivasyonları arasında pozitif yönlü ve çok kuvvetli bir ilişki tespit edilmiştir.

Ekşili ve Antalyalı (2017), Türkiye'de Y Kuşağının özelliklerini belirlemeye yönelik olarak Antalya ili merkez ilçelerinde görev yapan 211 okul yöneticisi ile çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre okul yöneticileri Y kuşağını yoğun teknoloji kullanan, orta düzeyde proaktif, yüksek düzeyde depresif benmerkezci olmakla birlikte yüksek düzeyde sosyal bir yapıya sahip bireyler olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar, proaktiflik ve depresif benmerkezçilik noktasında Türkiye'deki Y kuşağı özelliklerinin yabancı akranlarından farklılaştığını göstermektedir.

Buna karşılık Yenice, Ertuğ ve Balaban (2017) ise sağlık çalışanları özelinde insan kaynakları yönetiminde kuşak farklılıklarını incelediği çalışmada, Y kuşağının özelliklerinin kendi içerisinde farklılık gösterdiği ve bu durumun iş yapış tarzlarını dahi etkilediğini ortaya koymuştur.

Çobanoğlu ve Dirsehan (2017), çalışmalarını Y kuşağına mensup olanların sosyal ağ sitelerini kullanım alışkanlıklarını belirlemek amacıyla 740 kişilik Y kuşağına mensup bir örneklem üzerinde gerçekleştirmiştir. Buna göre Y kuşağına mensup olan bireyler, sosyal ağ sitelerini “keşif ve kayıt defteri”, “kariyer bağlantılı”, “firmalar ve markalar” ve “koordinasyon” amacıyla kullandıklarını belirtmiştir.

Y Kuşağı ile İlgili Dünya Literatüründe Yer Alan Araştırmalar

Çalışmanın bu kısmında Y kuşağı ile ilgili olarak farklı disiplinlerde yapılmış araştırmaların bulguları derlenmiştir.

Yishi (2016), İsveç’te Y kuşağı temsilcilerinin tüketim algılarını keşfetmek ve Y kuşağının tüketim motivasyonlarını incelemek amacıyla 105 Y kuşağı temsilcisi ile anket yöntemiyle gerçekleştirdiği çalışmada İsveçli Y kuşağı temsilcilerinin organik şarap tüketim alışkanlıklarını incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Y kuşağı temsilcileri eğlenceli ve keyifli olduğu için, daha sağlıklı olduğu için, fiyat-performansa önem verdikleri için, kendilerini daha pozitif hissettikleri için, daha güvenilir buldukları ve daha fazla aidiyet hissettikleri için organik şarap tercih ettiklerini belirtmiştir.

Orlowski, Murphy ve Severt (2016), Y kuşağına mensup restoran çalışanlarının çatışma algılarını ve yönetim ekibi çatışmasının varlığının örgütsel bağlılığı nasıl etkilediğini araştırdıkları çalışmalarında görev ve süreç algılamasının örgütsel bağlılığı olumsuz etkilediğini, ancak ilişki çatışmasının örgütsel bağlılık üzerinde etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla Y kuşağına mensup restoran çalışanlarının daha az sadık olduğuna yönelik önceki araştırmalara ilişkin bulgular desteklenmiştir.

Hills, Levett-Jones, Warren-Forward ve Lapkin (2016), sağlık profesyonellerinin eğitiminde uygulama eğitimlerinin önemine değinerek Y kuşağına mensup öğrencilerin tercih ettikleri öğrenim ve öğretim yaklaşımlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirmiştir. Dördüncü sınıf öğrencisi 22 öğrenci ile yüz yüze görüşme yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre Y kuşağına mensup öğrencilerin benzersiz öğrenme tercihlerine sahip oldukları, gözlem yapmayı tercih ettikleri, kendi görevleri için net beklentileri olduğu ve net sorumluluklar almayı istedikleri, ekip halinde çalışmak istedikleri, geribildirimden önce kendilerini değerlendirmeyi tercih ettikleri ve öğrenebilmek için internete girmelerinin şart olduğunu belirtmişlerdir.

Lissitsa ve Kol (2016), son 10 yılda X ve Y kuşağı mensuplarının internetten satın alma alışkanlıklarının değişimini incelediği çalışmada internetten alışverişin her iki kuşak için de önemli ölçüde ve sürekli olarak arttığını ortaya koymuştur. Buna karşılık Y kuşağında internet erişim oranı daha yüksek olmasına rağmen, X kuşağı mensupları daha fazla elektrikli ev aleti, mobilya ve tatil satın almaktadır. Lissitsa ve Kol, Y kuşağının savurganlık eğilimlerinin daha yüksek olması nedeniyle işletmeler için daha cazip bir hedef Pazar olarak görmenin mümkün olmasına rağmen, pazarlama çabalarını daha yüksek harcanabilir gelirlerinin olması ve daha fazla boş zamanlarının olması nedenleriyle X kuşağına yöneltmenin daha akıllıca olacağını belirtmiştir.

Pozza, Heitz-Spahn ve Texier (2017), hizmet öncesi satın alma aşamasından satın alma sonrası aşamasına kadar olan süreçte Y kuşağının kanal tercihini araştırmıştır. Katılımcıların 56’sı ile gerçekleştirilen nitelikli görüşmeler, beklentilerin aksine, Generation Y üyelerinin büyük çoğunluğunun bilgi arama ve satın alma için hala insan temasına ihtiyaç duyduğunu ve sigorta poliçeleri gibi karmaşık hizmet ürünlerini satın almak için sosyal medyaya güvenmediğini göstermektedir. Buna göre Y kuşağı temsilcilerinin satın alma sürecinde insan teması aradıkları, kişiselleştirilmiş bir ilişki arayışı içinde

oldukları ve herhangi bir iletişim kanalı aracılığıyla bir satış temsilcisi ile görüşmek istedikleri ortaya konulmuştur.

Wong, King, Wan ve Gao (2017), Y kuşağının iş yaşamında nasıl motive edileceğini kariyer tercihleri ve çalışmanın anlamı bağlamında inceledikleri çalışmalarında Y kuşağı temsilcilerinin kendileri için çalışmaları durumunda başarı ihtiyacı ile motive oldukları ve kendilerini kişisel kariyer başarısına adadıkları ortaya konulmuştur. Ekip için çalışmaları durumunda sosyal ihtiyaçlar ve örgütsel ihtiyaçlar ile motive oldukları ve kendilerini ekip arkadaşlarına ve çalıştıkları organizasyona adadıklarını belirtmişlerdir. Son olarak işin kendisi için çalıştıklarında ise finansal araçlarla motive oldukları ve kendilerini kazanabilecekleri parasal ödüllere adadıklarını ortaya koymuşlardır.

Anselmo-Witzel, Orshan, Heitner ve Bachand (2017) Y kuşağına mensup olan hemşirelerin iş tatmini araştırdıkları çalışmada Y kuşağına mensup hemşirelerin iş tatminin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun gittikçe artan ölçüde hemşirelerin işten ayrılmalarına neden olduğu ve hemşire ihtiyacının her geçen gün arttığını ortaya koymuştur. araştırmadan elde edilen bulgulara göre Y kuşağı mensubu hemşireler, iş tatmini için iş yerinde iyi hissetmek, daha iyi ikili ilişkiler, daha az iş yükü hissi ve seçme şansının olması gibi faktörleri aramaktadır.

Hurrell, Scholarios ve Richards (2017), Y kuşağına mensup olan çalışanların ve iş başvurusunda bulunanların sosyal ağ sitelerindeki varlığının işverenler tarafından sorgulanması ve incelenmesine yönelik algılamalarını araştırmıştır. 385 kişi ile gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların neredeyse tamamının sosyal medya sitelerini kullandıkları ve işverenlerin çalışanların sosyal medyadaki varlıklarını incelemesinin olumsuz olarak algılandığı ortaya konulmuştur. Dolayısıyla Y kuşağı çalışanları her ne kadar sosyal medyayı aktif olarak kullansa da bu alanlardaki varlıklarının iş ile ilgili olmadığını ve gündelik hayatlarında olduğu gibi bir mahremiyete tabi olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Varsha ve Saumya (2016), dünyanın en kalabalık ve dolayısıyla en fazla Y Kuşağı nüfusuna sahip olan ülkelerinden olan Hindistan'da dijital bir tüketici olarak Y kuşağının alışkanlıklarını incelediği çalışmada, Y kuşağı temsilcilerinin cep telefonları ile içli dışlı olarak büyümüş olmaları nedeniyle yoğun bir şekilde cep telefonu kullandıklarını, satın alımlarını cep telefonlarından eriştikleri internet aracılığı ile yaptıklarını, akıllı telefon aracılığı ile marka tercihlerini belirlediklerini ortaya koymuş; ayrıca kişiselleştirme, güvenlik ve paylaşım üzerine odaklandıklarını belirtmiştir.

Knittel, Beurer ve Berndt (2016), Y kuşağına mensup olanların marka bağlılığından kaçınma nedenlerini belirlemek üzere çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Y kuşağı mensupları deneyimsel nedenlerle, bireysel kimlik ile olan uyumsuzluk, etik açıdan ve değer eksikliği gibi nedenlerle markadan kaçınabildiklerini göstermiş, ayrıca markanın kullandığı reklamlara, reklam yüzlerine ve reklamlarda kullanılan müziklere verdikleri olumsuz tepkilerin de markadan kaçınmalarına neden olduğunu belirtmiştir.

Duh (2016), Y kuşağı mensuplarının çocukluk dönemlerinde aileleri ile yaşadıkları olayların ve ailenin maddi durumunun Y kuşağının günümüzdeki parasal davranışlarını ve materyalistliklerini nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla çalışmasını gerçekleştirmiştir. 826 Y kuşağı mensubu ile gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bulgulara göre çocukluk döneminde zorlu maddi koşullarda büyüyen çocukların, günümüzde parasal davranışlarının etkilendiği, ancak materyalistliğini etkilemediği ortaya konulmuştur.

Chang (2016), Y kuşağı çalışanlarının iş-yaşam dengesinin ve rol performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla 198 çalışan ile çalışmasını gerçekleştirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Y kuşağı çalışanlarının iş özerkliğinin iş-yaşam dengesi üzerinde belirgin bir pozitif etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca iş özerkliği, rol performansını da önemli ölçüde pozitif

etkilemektedir. Buna karşılık iş yoğunluğunun ve iş yüklemesinin, çalışanların iş-yaşam dengesini ve rol performanslarını olumsuz etkilediği ortaya konulmuştur.

Hamilton ve Klerk (2016), Y kuşağına mensup Güney Afrikalı kadın girişimcilerin motivasyonunu etkileyen faktörleri ortaya koymak amacıyla yükseköğrenim gören 400 Güney Afrikalı kadın öğrenci ile çalışmasını gerçekleştirmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre bağımsızlık motifi, dışsal güdüleyiciler ve içsel nedenlerin Güney Afrikalı Y kuşağı mensubu kadınların girişimcilik motivasyonunu etkilediği ortaya konulmuştur.

Yu ve Davis (2016), Y kuşağı temsilcilerinin mobil alışveriş uygulamalarından memnuniyet ya da memnuniyetsizliklerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında Y kuşağı temsilcilerinin mobil alışveriş uygulamalarını en sık kullanan nesil olduğunu, bu nedenle de Y kuşağı temsilcilerinin mobil uygulamalardan daha fazla alışveriş yapmaları için memnuniyetine odaklanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda memnuniyeti etkileyen faktörler olarak kullanım kolaylığı, insan-bilgisayar etkileşiminin etkinliği gibi konuların memnuniyeti sağlayacağı belirtilmiştir.

Y Kuşağının Televizyon Dizileri Algısına Yönelik Yapılan Araştırmalar

Y kuşağı sosyal medya ile içli dışlı büyüyen nesil olarak dizi izleme pratikleri de önceki nesillere göre farklılaşabilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Y kuşağı mensubu gençlerin dizi izleme pratikleri ve alışkanlıklarına ilişkin yapılan araştırmalar incelenmiştir.

Akınerdem (2012), iki yerli dizinin yayınlandığı esnada Twitter ve Ekşisözlük üzerinden aldığı yorumları incelediği çalışmasında Ekşisözlük yazarlarının kimi zaman senarist ile konuşur gibi, kimi zaman da kendini dizideki karakterin yerine geçirerek dizinin öznesi haline gelerek yorum yaptıklarını tespit etmiştir. Benzer sonuçlar Twitter'da da görülmekte ve Twitter kullanıcıları, dizileri izlerken kendilerini dizi kahramanları yerine koyarak yorum yapmaktadır.

Erjem ve Çağlayandereli (2006), yayınlandığı yıl itibariyle Y kuşağının son çocukluk, ilk gençlik ve ergenlik yıllarına tekabül eden bir dönemde televizyondaki yerli dizilerin, gençlerin rol model alma davranışı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla çalışmasını gerçekleştirmiştir. Araştırma, İstanbul'daki 5 lisede yürütülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, gençlerin televizyondaki yerli dizilerden etkilendikleri, her üç gençten ikisinin yerli dizilerdeki dizi kahramanları ya da temel karakterleri model olarak aldıkları tespit edilmiştir. Gençlerde model alma davranışı, dizi kahramanlarının fiziki ve kişilik özellikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yine sosyodemografik özelliklere göre rol model alma özelliği de değişkenlik göstermektedir.

Özsoy (2015), yerli dizilerdeki toplumsal cinsiyet temsilleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, özellikle yerli dizilerdeki cinsiyet temsillerinin politik olduğunu, toplumsal düzende özellikle kadının teslimiyetçi ve itaatkar bir role bürünmesi için yerli dizilerin kullanıldığını belirtmektedir. Bu kapsamda televizyon dizilerindeki özellikle kadın imgesinin tarihsel süreçte değişime uğradığı, toplumsal cinsiyetçi temsillerin daha baskın olarak yerleştirilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla Y kuşağı gençlerin de bu empozeden etkilenebileceği varsayılmaktadır.

Köse (2014), popüler yerli diziler ile çocuklara ad verme kültürü arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, belli dönemlerde popüler olan dizilerdeki karakterlerin isimleri ile resmi nüfus istatistiklerindeki değişimin birbirine paralellik arz ettiğini ortaya koymuştur. Bu paralellığın ise dizilerdeki öne çıkan ve olumlu bir imaja sahip olan karakterlerin isimlerinin, farklı olarak algılanma, kulağa hoş gelme ve olumlu çağrışımlara sahip olma gibi kriterler çerçevesinde çocuklara verilmesi ile ortaya çıktığını saptamıştır. Dizi karakterlerinin insanların en mahremeleri olan evlerine girmesinin ve çocuklara isim olarak verilmesinin, dolayısıyla dizi karakterlerinin insanların hayatının önemli bir yerine girmesinin, Y kuşağına mensup gençlerin televizyondan etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı- Yöntemi ve Hipotezleri

Bu araştırma, günümüzün Y kuşağı temsilcileri olan üniversite öğrencilerinin dizi izleme alışkanlıklarını ve dizilerin onlar üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla araştırma için aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

- Y Kuşağı bireylerinin dizi izleme tercihleri, cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizi izleme tercihleri, yaşlarına göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizi izleme tercihleri, günlük televizyon izleme süresine göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizi izleme tercihleri, dizi türüne göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizi izleme tercihleri, izleme mecrasına göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizilerden etkilenme düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizilerden etkilenme düzeyleri, yaşlarına göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizilerden etkilenme düzeyleri günlük televizyon izleme süresine göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizilerden etkilenme düzeyleri, dizi türüne göre farklılık göstermektedir.
- Y Kuşağı bireylerinin dizilerden etkilenme düzeyleri, izleme mecrasına göre farklılık göstermektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma amacıyla katılımcıların cinsiyetleri ve yaşlarının haricinde günlük televizyon izleme süresi, dizi izleyip izlemedikleri, daha çok yerli mi yoksa yabancı dizi mi izledikleri, dizileri izledikleri mecralar, izledikleri dizi türleri ve en çok izledikleri üç yerli ve yabancı diziyi açıklamalarını isteyen kişisel tercihler ve özelliklere ait toplam 9 soru sorulmuştur. Bu dokuz soruluk araştırmada kullanılan soru formu Xsights Araştırma ve Danışmanlık Şirketinin “2016 ‘nın En Beğenilen Dizileri” adlı araştırmasının soru formu referans alınmıştır. Araştırmada ayrıca toplam 23 ifadeden oluşan dizi izleme tercihi ölçeği ve 24 ifadeden oluşan dizilerden etkilenme ölçeği uygulanmıştır. Bu ölçeklerin oluşturulmasında daha önce Özkan (2013)’ın “Televizyon Dizilerinin üniversite öğrencileri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi (Niğde Üniversitesi Örneği)” adlı çalışmasında kullanılan ölçek referans alınmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini ülkemizde yaşayan Y kuşağına mensup tüm bireyler oluşturmakla birlikte, örneklem ise İstanbul’daki Y Kuşağına ait toplam 520 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Y kuşağı ile ilgili birden çok tanım olmasına rağmen Y kuşağını 1980-1999 yılları arasında doğanları kapsamına alan tanımların daha çok olmasından dolayı, bu zaman aralığı referans alınmış ve bu çalışmada örneklem bu zaman dilimi arasında doğan ve araştırmanın yapıldığı 01 Mart 2018 – 01 Mayıs 2018 tarihlerinde bir üniversitede kayıtlı olan öğrencilerden rassal bir seçimle oluşturulmuştur.

Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik değeri, tekrar tekrar yapılan ölçümlerde aynı sonuca ulaşılma derecesinin bir göstergesidir. Bu nedenle anket soruları, güvenilirlik analizine tabi tutulmaktadır. Güvenilirlik analizinde Cronbach's Alfa katsayısından yararlanılmaktadır. İlgili katsayı 0 ile 1 arasında bir değer alır ve 1'e yaklaştıkça anketin güvenilirliği artar. Katsayının 0,70'in üzerinde olduğu durumlarda anketin güvenilir bir anket olduğu yorumu yapılmaktadır (Cihangiroğlu vd, 2011: 85). Yapılan Güvenilirlik Analizi sonucunda, çalışmada kullanılan dizi izleme tercihi ölçeğinin güvenilirlik değeri 0,864, dizilerin etkileri ölçeğinin güvenilirlik değeri ise 0,935 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla çalışmada kullanılan ölçekler, son derece güvenilir sonuçlar vermektedir.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi

	Cronbach's Alpha	N
B Ölçeği	0,864	23
C Ölçeği	0,935	24

Verilerin Çözümlemesi

Tüm verilerin çözümlemesinde SPSS v24.0 paket programı kullanılmış, iki gruplu değişkenlere göre farklılığın tespitinde bağımsız örneklem t testinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde uygulanan ankette elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Frekans Analizi

Araştırmaya katılanların yüzde 53,8'i erkek, yüzde 46,2'si ise kadındır.

Tablo 3. Cinsiyet Dağılımı

	N	%
Erkek	280	53,8
Kadın	240	46,2
Toplam	520	100,0

Araştırmaya katılanların yüzde 50'si 18-21 yaş aralığında, yüzde 50'si ise 22 ila 24 yaş aralığındadır.

Tablo 4: Yaş Dağılımı

	N	%
18-21	260	50,0
22-24	260	50,0
Toplam	520	100,0

Araştırmaya katılanların yüzde 34,6'sı günde 1 saatten az, yüzde 61,5'i ise 2 ile 3 saat arasında televizyon seyrettiğini belirtmiştir.

Tablo 5: Günlük TV İzleme Süresi

	N	%
0-1 Saat	200	38,5
2-3 Saat	320	61,5
Toplam	520	100,0

Araştırmaya katılanların yüzde 88,5'i dizi izlediğini belirtmiştir. Araştırmaya katılan Y Kuşağı bireylerinin yüzde 57,7'si daha çok yabancı dizi, yüzde 42,3'ü ise daha çok yerli dizi izlediğini belirtmiştir.

Tablo 6. Televizyonda Dizi İzleyenler

	N	%
Evet İzliyorum	460	88,5
Hayır İzlemiyorum	60	11,5
Toplam	520	100,0

Tablo 7. Dizi Tercihi

	N	%
Yerli Dizi	220	42,3
Yabancı Dizi	300	57,7
Total	520	100,0

Araştırmaya katılan Y Kuşağı bireylerinin yüzde 34,6'sı diziyi televizyondan, yüzde 65,4'ü ise internetten dizi izlediğini belirtmiştir.

Tablo 8. Dizi İzlenen Mecra

	N	%
Televizyondan	180	34,6
İnternette	340	65,4
Total	520	100,0

Yüzde 26,79'u komedi, yüzde 17,86'sı bilimkurgu ve macera / aksiyon, yüzde 10,71'eri fantastik ve tarihi, yüzde 8,93'ü dram, yüzde 5,36 ve yüzde 1,79'u ise korku türünde dizileri izlemeyi tercih etmektedir.

Tablo 9. Tercih Edilen Dizi Türleri

	N	%
Komedi	300	26,79
Bilimkurgu	200	17,86
Macera / Aksiyon	200	17,86
Fantastik	120	10,71
Tarihi	120	10,71
Dram	10	8,93
Diğer	6	5,36
Korku	2	1,79
Toplam	1120	100,00

Araştırmaya katılanlara en çok izlediği yerli ve yabancı dizilerin neler olduğu sorulmuştur. Buna göre en çok izlenen yerli dizi "İçerde", en çok izlenen yabancı dizi ise "Game of Thrones"tur.

Tablo 10: En Çok İzlenen Yerli ve Yabancı Diziler

Yerli Dizi (İsimler)		Yabancı Dizi (İsimler)	
	%		%
İçerde	18,00	Game Of Thrones	11,32
Vatanım Sensin	10,00	HIMYM	9,43
Diriliş	8,00	The Walking Dead	9,43
Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz	8,00	Gossip Girl	7,55
Kara Sevda	6,00	Sherlock	5,66
Payitaht Abdülhamit	6,00	Vikings	5,66
Anne	4,00	Power	3,77
Aşk-I Memnu	4,00	Prison Break	3,77
Avrupa Yakası	4,00	Arrow	1,89
İstanbul Gelin	4,00	Atlanta	1,89
Adı Efsane	2,00	Black Mirror	1,89
Arka Sokaklar	2,00	Breaking Bad	1,89
Aşk Ve Gurur	2,00	Castle	1,89
Cesur Ve Güzel	2,00	Fringe	1,89
Dayan Yüreğim	2,00	House MD	1,89
Ekmek Teknesi	2,00	Mr. Robot	1,89
Evlat Kokusu	2,00	Narcos	1,89
Ezel	2,00	NCSI	1,89
Kardeş Payı	2,00	Pretty Little Liars	1,89
Kurtlar Vadisi	2,00	Shameless	1,89
Leyla İle Mecnun	2,00	Spartacus	1,89
Med Cezir	2,00	Suits	1,89
Muhteşem Yüzyıl	2,00	Teenwolf	1,89
Poyraz Karayel	2,00	The Crown	1,89
Toplam	100,00	The Flash	1,89
		The Hundredx	1,89
		The Magicians	1,89
		The Three Musketeers	1,89
		Undercover	1,89
		Vampire Dairies	1,89
		Westworld	1,89
		Toplam	100,00

Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya katılan Y Kuşağı bireylerinin dizi izleme tercihlerine ilişkin ölçekte yer alan ifadelere verdikleri yanıtlar incelendiğinde, en olumlu görüş bildirdiği ifadenin 9. İfade olan “İzlemek için gerekli araçların kullanımı kolaydır (ortalama 3,96 ve standart sapma 1,038)” olduğu görülmüştür. En olumsuz görüş bildirilen ifade ise 18. İfade olan “Arkadaşlarım ile bir araya geldiğimde yapılacak bir şey sağlar (ortalama 2,35 ve standart sapma 1,018)” ifadesi olduğu görülmüştür.

Tablo 11. Dizi İzleme Tercihleri Ölçeği Frekans Analizi

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ortalama	Standart Sapma
B9	3,8	3,8	19,2	38,5	34,6	3,96	1,038
B11	4,0	8,0	24,0	32,0	32,0	3,80	1,118
B16	3,8	3,8	23,1	50,0	19,2	3,77	0,951
B8	7,7	11,5	7,7	46,2	26,9	3,73	1,218
B13	3,8	11,5	3,8	69,2	11,5	3,73	0,962
B3	3,8	15,4	15,4	42,3	23,1	3,65	1,129
B17	7,7	11,5	11,5	50,0	19,2	3,62	1,169
B14	7,7	11,5	7,7	57,7	15,4	3,62	1,134
B15	3,8	7,7	26,9	46,2	15,4	3,62	0,983
B10	7,7	11,5	26,9	23,1	30,8	3,58	1,270
B7	0,0	23,1	11,5	50,0	15,4	3,58	1,027
B6	3,8	7,7	34,6	38,5	15,4	3,54	0,989
B12	7,7	19,2	19,2	23,1	30,8	3,50	1,334
B4	0,0	23,1	30,8	38,5	7,7	3,31	0,928
B2	0,0	23,1	34,6	34,6	7,7	3,27	0,919
B20	0,0	23,1	34,6	42,3	0,0	3,19	0,801
B23	7,7	34,6	23,1	15,4	19,2	3,04	1,280
B1	3,8	23,1	38,5	34,6	0,0	3,04	0,871
B22	7,7	38,5	15,4	23,1	15,4	3,00	1,265
B19	11,5	26,9	26,9	34,6	0,0	2,85	1,047
B5	3,8	42,3	30,8	19,2	3,8	2,77	0,951
B21	15,4	26,9	30,8	26,9	0,0	2,69	1,050
B18	15,4	53,8	15,4	11,5	3,8	2,35	1,018

Y kuşağın bireylerine uygulanan ankette dizilerden etkilenme ölçeğine verdikleri yanıtlar incelendiğinde ise en olumlu görüş bildirilen ifadenin 9. İfade olan “Dizilerde kullanılan dil, Türk dili özelliklerine uygunluk göstermektedir (ortalama 2,96 ve standart sapma 1,148)” olduğu görülmüştür. En olumsuz görüş bildirilen ifade ise 21. İfade olan “Diziler çocuk eğitimi açısından olumlu model oluşturmaktadır (ortalama 2,00 ve standart sapma 1,020)” olduğu görülmüştür.

Tablo 12. Dizilerden Etkilenme Ölçeği Frekans Analizi

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ortalama	Standart Sapma
C9	11,5%	26,9%	19,2%	38,5%	3,8%	2,96	1,148
C13	19,2%	11,5%	34,6%	34,6%	0,0%	2,85	1,120
C17	15,4%	15,4%	46,2%	19,2%	3,8%	2,81	1,059
C10	23,1%	11,5%	30,8%	34,6%	0,0%	2,77	1,177
C18	19,2%	15,4%	50,0%	11,5%	3,8%	2,65	1,056
C14	15,4%	23,1%	42,3%	19,2%	0,0%	2,65	0,977
C11	26,9%	7,7%	42,3%	23,1%	0,0%	2,62	1,134
C15	26,9%	15,4%	34,6%	19,2%	3,8%	2,58	1,206
C3	23,1%	26,9%	19,2%	30,8%	0,0%	2,58	1,172
C12	19,2%	19,2%	50,0%	11,5%	0,0%	2,54	0,948
C6	23,1%	30,8%	19,2%	26,9%	0,0%	2,50	1,140
C20	23,1%	34,6%	19,2%	19,2%	3,8%	2,46	1,174
C19	34,6%	15,4%	30,8%	15,4%	3,8%	2,38	1,235
C16	23,1%	34,6%	30,8%	7,7%	3,8%	2,35	1,056
C8	34,6%	15,4%	34,6%	15,4%	0,0%	2,31	1,123
C24	30,8%	26,9%	26,9%	15,4%	0,0%	2,27	1,079
C7	26,9%	30,8%	30,8%	11,5%	0,0%	2,27	1,002
C22	38,5%	19,2%	30,8%	7,7%	3,8%	2,19	1,167
C1	30,8%	38,5%	15,4%	15,4%	0,0%	2,15	1,047
C5	30,8%	38,5%	15,4%	15,4%	0,0%	2,15	1,047
C2	34,6%	34,6%	19,2%	11,5%	0,0%	2,08	1,017
C4	30,8%	42,3%	15,4%	11,5%	0,0%	2,08	0,977
C23	46,2%	26,9%	11,5%	7,7%	7,7%	2,04	1,280
C21	42,3%	23,1%	26,9%	7,7%	0,0%	2,00	1,020

İstatistiksel Analizler

Araştırmaya katılan Y Kuşağının hem dizilerden etkilenme ölçeği, hem de dizi izleme tercihi ölçeğine verdiği yanıtların cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonucunda, katılımcıların görüşlerinin hem dizi izleme tercihi açısından hem de dizilerden etkilenme açısından cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği görülmüştür. (Sırasıyla $p = 0,179$ ve $p = 0,194 > 0,05$).

Tablo 13. Cinsiyete Göre T Testleri

Cinsiyet		Ortalama	St. Sapma	t	P
Dizilerden Etkilenme	Erkek	2,5982	0,71567	1,385	0,179
	Kadın	2,2257	0,64439		
Dizi İzleme Tercihi	Erkek	3,2267	0,53690	-1,336	0,194
	Kadın	3,5066	0,52731		

Katılımcıların hem dizilerden etkilenme ölçeği, hem de dizi izleme tercihi ölçeğine verdiği yanıtların yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonucunda, katılımcıların görüşlerinin hem dizi izleme tercihi açısından hem de dizilerden etkilenme açısından yaşlarına göre farklılık göstermediği görülmüştür. (Sırasıyla $p=0,616$ ve $p=0,548 > 0,05$).

Tablo 14. Yaşa Göre T Testleri

Yaş		Ortalama	St. Sapma	t	P
Dizilerden Etkilenme	18-21	2,3558	0,78480	-0,509	0,616
	22-24	2,4968	0,61929		
Dizi İzleme Tercihi	18-21	3,4214	0,57909	0,610	0,548
	22-24	3,2904	0,51449		

Araştırmanın örnekleminde olan Y Kuşağı üniversite öğrencilerinin hem dizilerden etkilenme ölçeği, hem de dizi izleme tercihi ölçeğine verdiği yanıtların televizyon izleme sürelerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonucunda, katılımcıların görüşlerinin hem dizi izleme tercihi açısından hem de dizilerden etkilenme açısından televizyon izleme sürelerine göre farklılık göstermediği görülmüştür. (Sırasıyla $p=0,994$ ve $p=0,946 > 0,05$).

Tablo 15. Y Kuşağının TV İzleme Süresine Göre T Testleri

TV İzleme Süresi		Ortalama	St. Sapma	t	P
Dizilerden Etkilenme	0-1 Saat	2,4250	0,77025	-0,007	0,994
	2-3 Saat	2,4271	0,67246		
Dizi İzleme Tercihi	0-1 Saat	3,3652	0,48554	0,068	0,946
	2-3 Saat	3,3500	0,58816		

Y kuşağının hem dizilerden etkilenme ölçeği, hem de dizi izleme tercihi ölçeğine verdiği yanıtların dizi izleyip izlemediklerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonucunda, katılımcıların görüşlerinin hem dizi izleme tercihi açısından hem de dizilerden etkilenme açısından dizi izleyip izlemediklerine göre farklılık göstermediği görülmüştür. (Sırasıyla $p=0,895$ ve $p=0,079 > 0,05$).

Tablo 16. Dizi İzlemeye Göre T Testleri

Dizi İzleme		Ortalama	St. Sapma	t	P
Dizilerden Etkilenme	Evet	2,4330	0,68312	0,133	0,895
	Hayır	2,3750	0,96105		
Dizi İzleme Tercihi	Evet	3,4231	0,49147	1,836	0,079
	Hayır	2,8406	0,74083		

Y Kuşağının hem dizilerden etkilenme ölçeği, hem de dizi izleme tercihi ölçeğine verdiği yanıtların yerli ya da yabancı dizi tercihine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonucunda, katılımcıların görüşlerinin hem dizi izleme tercihi

açısından hem de dizilerden etkilenme açısından yerli ya da yabancı dizi tercihinin göre farklılık göstermediği görülmüştür. (Sırasıyla $p=0,424$ ve $p=0,709 > 0,05$).

Tablo 17. Dizi Tercihine Göre T Testleri

Dizi Tercihi		Ortalama	St. Sapma	t	P
Dizilerden Etkilenme	Yerli Dizi	2,5568	0,56065	0,813	0,424
	Yabancı Dizi	2,3306	0,78624		
Dizi İzleme Tercihi	Yerli Dizi	3,3083	0,58509	-0,378	0,709
	Yabancı Dizi	3,3908	0,52411		

Araştırmaya katılanların hem dizilerden etkilenme ölçeği, hem de dizi izleme tercihi ölçeğine verdiği yanıtların dizi izledikleri mecraaya göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonucunda, katılımcıların görüşlerinin hem dizi izleme tercihi açısından hem de dizilerden etkilenme açısından dizi izledikleri mecraaya göre farklılık göstermediği görülmüştür. (Sırasıyla $p=0,348$ ve $p=0,376 > 0,05$).

Tablo 18. Dizi İzlenen Mecraya Göre T Testleri

Mecra		Ortalama	St. Sapma	t	P
Dizilerden Etkilenme	Televizyondan	2,5833	0,48992	0,958	0,348
	İnternette	2,3431	0,78513		
Dizi İzleme Tercihi	Televizyondan	3,4879	0,43084	0,902	0,376
	İnternette	3,2860	0,59093		

Y Kuşağının dizi izleme tercihleri ile dizilerden etkilenme düzeyleri arasında ilişki olup olmadığının tespit edilmesi için korelasyon analizinden faydalanılmıştır. yapılan analiz sonucunda, katılımcıların dizi izleme tercihleri ile dizilerden etkilenme düzeyleri arasında ilişki olmadığı görülmüştür ($p=0,128 > 0,05$).

Tablo 19. Dizi İzleme Tercihi ile Dizilerden Etkilenme Arası Korelasyon

		Dizilerden Etkilenme
Dizi İzleme Tercihi	Pearson Correlation	-0,306
	Sig. (2-tailed)	0,128
	N	26

Sonuç

Başlangıç ve bitiş tarihleri üzerinde kesin bir mutabakat olmamakla birlikte genel olarak 1980-2000 yılları arasında doğan kuşak, Y kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Y kuşağı, teknoloji ile içli dışlı büyüyen, teknolojinin tüm imkânlarından faydalanan bir kuşaktır. Y kuşağına mensup olan bireyler, iş hayatında kariyer geliştirme fırsatına önem veren, iş güvenliği, takım çalışması, aile bağlantıları, teknolojiyi takip etme imkânı, eğitim ve kariyer geliştirme fırsatı, daha fazla şeffaflık, anlık memnuniyeti, yetkilendirme, işbirlikçi öğrenme stilleri, daha esnek iş akışı gibi nitelikleri arayan kimselerdir. Y kuşağı ile çalışan yöneticiler, bu kuşağı daha kolay yönetebilmek için daha çok övgüde bulunmaya, bu çalışanların üstlendikleri görev ve sorumlulukları daha az eleştirmeye ve yaratıcı düşüncelerini sergileyebilmeleri için daha fazla fırsat sunmaya dikkat etmesi gereklidir. Y kuşağına dahil olan bireyler, önceki kuşaklara göre yöneticisinden daha fazla liderlik beklemekte, mentorluk ve koçluk talep etmektedir.

Y kuşağına dahil olan bireylerin sosyal onay ihtiyaçları daha yüksektir. Sosyal medya ile fazlasıyla ilgilendiklerinden sosyal medyada alacakları beğeniler, hayatlarında önemli bir yer kaplamaktadır. Ayrıca daha düşük marka bağlılığına sahiptirler. Daha fazla değişiklik talep etmektedirler. Sosyal onay ihtiyacının da etkisiyle herhangi bir ürünü satın alırken başkalarının görüşlerine ciddi ölçüde değer verirler. Genel olarak kurallara karşı gelmekte, varlığından hoşlanmamakta, dayatmalara karşı gelmektedirler.

Bu araştırma günümüzde Y kuşağına dahil olan üniversite öğrencilerinin dizi izleme tercihlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla 520 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bulgulara göre Y Kuşağına mensup öğrencilerin dizi izleme tercihleri cinsiyet, yaş, televizyon izleme süresi, yerli ya da yabancı dizi tercihinine göre farklılık göstermemektedir. Benzer şekilde dizilerden etkilenme düzeyleri de cinsiyet, yaş, televizyon izleme süresi, yerli ya da yabancı dizi tercihinine göre farklılık göstermemektedir. Benzer bir sonuç Özkan (2013)'ın gerçekleştirdiği araştırmada da çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin büyük bir bölümü televizyon dizilerinin ne günlük hayatta ne de sosyal yaşam ve aile yaşamlarında herhangi bir olumlu bir etkisinin olmadığı görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Bu iki bulgu daha bilinçli bir tüketici olan yükseköğretim öğrencilerinin dizilerin herhangi bir biçimde etkisi altında kalmadıklarını onları bir eğlence ve iyi vakit geçirme aracı olarak gördükleri fikrinin geliştirebilir.

Y Kuşağının televizyonda dizi izlerken daha çok yerli yapımları tercih ettikleri ve bu dizileri geleneksel medyadan olduğu kadar dijital medyadan takip ettikleri görülmüştür. Dizileri sadece dijital medyadan takip edenlerin sayısının oldukça yüksek olduğu Y kuşağının bu özelliği teknoloji ile X Kuşağına göre daha fazla haşır neşir olmasından kaynaklanmaktadır. Y kuşağının özgürlüğüne düşkün olması onların dizi izleme alışkanlıklarına da etki etmektedir. Geleneksel medyanın kralı olan televizyonun belirlediği yayın saatinde dizi izlemek yerine ilgili kanalların dijital platformlarından kendi istedikleri zaman diliminde dizileri izlemek onların özgürlüklerine ne kadar düşkün olduklarının bir diğer göstergesidir. Y kuşağının diğer kuşaklara göre sahip olduğu karakteristik özellikler onların medya kullanımını da etkilemektedir. Xsight Araştırma ve Danışmanlık'ın gerçekleştirdiği araştırmada tüm yaş gruplarında dizilerin geleneksel televizyondan dizinin yayınlandığı sırada izlenme oranı yüzde 19,55, dijitalden izleme oranı ise 8,88 iken, bu araştırmada Y Kuşağı bireylerinin yüzde 34,6'sı diziyi televizyondan, yüzde 65,4'ü ise internetten dizi izlediğini belirtmiştir. Bu veri geleceğin daha aktif bireyleri olma yolunda ilerleyen Y Kuşağının dizi izleme alışkanlıklarında dijitalin önemini göstermektedir. Bu araştırmada bariz bir şekilde görülen bu bulgu gelecekte medya işletmelerinin yayın prototiplerini bu kuşağın özelliklerine göre hazırlaması ve dijital dizilerle geleneksel mecralarda yayınlanan dizilerin bölümlerinin dijital platformlarında da sunulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aknerdem, F. (2012). Yerli Dizi Anlatıları ve İzleyici Katılımı: Uçurum Dizisini Ekşisözlük ve Twitter'la Birlikte İzlemek. *Folklor / Edebiyat*(72).
- Aliman, N. K., Ariffin, Z. Z., & Hashim, S. M. (2017). Generation Y Muslim Female and Male Decision Making Styles in Malaysia: Are They Different? *Journal of Research Marketing*, 7(2).
- Anselmo-Witzel, S., Orshan, S. A., Heitner, K. L., & Bachand, J. (2017). Are Generation Y Nurses Satisfied on the Job? Understanding Their Lived Experiences. *Journal of Nursing Administration*, 47(4).
- Arslan, Y., & Polat, S. (2016). Eğitim Örgütlerinde Kuşaklar Arası Çatışma: Nedenleri ve Başa Çıkma Yaklaşımları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1).

- Chang, C.-i. (2016). *The Relationships among Work Autonomy, Work-Life Balance, and Role Performance : The Case of Generation Y*.
- Cihangiroğlu, Z., & Deveci, S.E. (2011). Fırat Üniversitesi Elazığ Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler. *Fırat Tıp Dergisi*, 16(2), 78-83.
- Çakmak, F., & Çelik, M. Y. (2017). Türkiye'de İstihdamın Kuşaklara Göre Analizi. *Sayıştay Dergisi*(104).
- Çetin, C., & Karalar, S. (2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *ÇOMÜ Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28).
- Çobanoğlu, E., & Dirsehan, T. (2017). An Empirical Investigation into the Determinants of Various Social Networking Sites Used By Generation Y Consumers. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(47).
- Duh, H. I. (2016). Childhood family experiences and young Generation Y money attitudes and materialism. *Personality and Individual Differences*, 95.
- Ekşili, N., & Antalyalı, Ö. L. (2017). Türkiye'de Y kuşağı Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma: Okul Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. *Humanities Sciences*, 12(3).
- Engizek, N., & Şekerkaya, A. (2016). X ve Y Kuşağı Kadınlarının Karar Verme Tarzları Bakımından İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(36).
- Erjem, Y., & Çağlayandereli, M. (2006). Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1).
- Fyall, A., Leask, A., Barron, P., & Ladkin, A. (2017). Managing Asian Attractions, Generation Y and face. *Journal of Hospitality and Tourism Management*(32).
- Hamilton, L., & Klerk, N. d. (2016). Generation Y Female Students' Motivation Towards Entrepreneurship. *International Journal of business and Management Studies*, 8(2).
- Hills, C. M., & Levett-Jones, T. (2017). Generation Y Health Professional Students' Preferred Teaching and Learning Approaches: A Systematic Review. *The Open Journal of Occupational Therapy*, 5(1).
- Hills, C., Levett-Jones, T., Warren-Forward, H., & Lapkin, S. (2016). Teaching and learning preferences of 'Generation Y' occupational therapy students in practice education. *International Journal of Therapy & Rehabilitation*, 23(8).
- Hurrell, S. A., Scholarios, D., & Richards, J. (2017). "The Kids are Alert": Generation Y responses to employer use and monitoring of social networking sites. *New Technology, Work and Employment*, 32(1).
- İlic, D. K., & Yalçın, B. (2017). Y Jenerasyonunun Farklılaşan İş Değerleri ve Liderlik Algılamaları. *Journal of Yasar University*, 12(46).
- Kavalcı, K., & Ünal, S. (2016). Y ve Z Kuşaklarının Öğrenme Stilleri ve Tüketici Karar Verme Tarzları Açısından Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3).
- Keleş, N. H. (2011). Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Bahçeşehir Üniversitesi Organizasyon ve Yönetim Bilimi Dergisi*, 3(2).
- Knittel, Z., Beurer, K., & Berndt, A. (2016). Brand avoidance among Generation Y consumers. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 19(1).

- Koç, M., Öztürk, L., & Yıldırım, A. (2016). X ve Y Kuşağının Örgütsel Bağlılık Farklılıklarını Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *PressAcademia Procedia*, 2(2).
- Köse, A. (2014). Değişimin Gölgesindeki Gelenek: Popüler Diziler ve Farklılaşan Ad Verme Kültürü. *Milli Folklor*(101).
- Lissitsa, S., & Kol, O. (2016). Generation X vs. Generation Y – A decade of online shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 31.
- Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. New York: Oxford University Press.
- Onat, O. K., & Akın, O. (2016). Y Kuşağı ve Muhasebe Eğitimi- Durum Tespiti ve Öneriler; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Bir Araştırma. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2).
- Orlowski, M., Murphy, K. S., & Severt, D. (2016). Commitment and conflict in the restaurant industry: Perceptions from the Generation Y viewpoint. *Journal of Foodservice Business Research*, 20(2).
- Orlowski, M., Murphy, K. S., & Severt, D. E. (2016). Conflict and Commitment in the Restaurant Industry: Perceptions from the Generation Y Viewpoint. *Rosen Faculty Scholarship and Creative Works*(487).
- Özkan, R. (2103). Televizyon Dizilerinin Üniversite Öğrencilerinin Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi (Niğde Üniversitesi Örneği) *Turkish Studies*, 8 (12).
- Özler, D. E., Mercan, N., & Yeni, Z. (2016). Y Kuşağının Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kariyer Uyum Yetenekleri Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Is, Güc: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 18(4).
- Özsoy, A. (2015). Yerli Televizyon Dizilerinde Farklılaşan Toplumsal Cinsiyet Temsilleri Üzerine Bir Tartışma. Ş. Yavuz (Dü.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Medya Temsilleri*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Pereira, V., Malik, A., Howe-Walsh, L., Munjal, S., & Hirekhan, M. (2016). Managing Yopatriates: A Longitudinal Study of Generation Y Expatriates in an Indian Multi-national Corporation. *Journal of International Management*.
- Pozza, H. D., Heitz-Spahn, S., & Texie, L. (2017). Generation Y multichannel behaviour for complex services: the need for human contact embodied through a distance relationship. *Journal of Strategic Marketing*, 25(3).
- Saracel, N., Taşseven, Ö., & Kaynak, E. (2016). Türkiye'de Çalışan Y kuşağında İş Tatmini-Motivasyon İlişkisi. *Social Sciences Research Journal*, 5(1).
- Soh, C. Q., Rezaei, S., & Gu, M.-L. (2017). A structural model of the antecedents and consequences of Generation Y luxury fashion goods purchase decisions. *Young Consumers*, 18(2).
- Şenturan, Ş., Köse, A., Dertli, E. M., Başak, S., & Şentürk, N. (2016). X ve Y Kuşağı Yöneticilerinin İş Değerleri Algısı ve Farklılıkları Üzerine İnceleme. *Business & Economics Research Journal*, 7(3).
- Xsight Araştırma ve Danışmanlık (2017). "2016'nın En Beğenilen Dizileri". Xsights Araştırma ve Danışmanlık Araştırma raporu. Marketing Türkiye Dergisi Ocak 2017,s.28-30
- TDK. (tarih yok). www.tdk.gov.tr. adresinden alındı. Erişim Tarihi 06.07.2018.
- Tekin, İ. Ç., & Akgemci, T. (2016). Y Kuşağı Çalışanların İş Değerlerinin Araştırılması: Konya İli Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 1(2).

- Tüzüntürk, S. (2017). Uyum Analizi Kullanarak Y Kuşağı Akıllı Telefon Kullanıcılarının Tüketici Davranışlarının Anlaşılması: Bursa Örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1).
- Varsha, J., & Saumya, P. (2016). Generation Y as a Digital Consumer: A Conceptual Framework for Mobile Marketing in India. *Media Watch*, 7(2).
- Wong, I. A., King, Y., Wan, P., & Gao, J. H. (2017). How to attract and retain Generation Y employees? An exploration of career choice and the meaning of work. *Tourism Management Perspectives*, 23.
- Yenice, Ö., Ertuğ, H., & Balaban, Ö. (2017). İnsan Kaynakları Yönetiminde Kuşak Farklılıkları: Y Kuşağı Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *International Congress on Politic, Economic and Social Studies*(2).
- Yishi, L. (2016). Swedish Generation Y consumers' motivations in purchasing organic wine in Sweden. *Department of Service Management and Service Studies*.
- Yu, Y., & Davis, F. D. (2016). Generation Y's Satisfaction and Dissatisfaction with Mobile Shopping Apps. *22nd Americas Conference on Information Systems*. San Diego.

EK. Kullanılan Anket Formu ve Ölçek

Bölüm A:

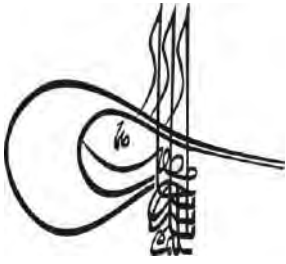
Cinsiyetiniz?	() Erkek () Kadın	Hangi tür dizileri izlemeyi tercih ediyorsunuz?	() Dram () Komedi () Bilimkurgu () Tarihi () Fantastik () Gerilim () Macera /Aksiyon () Korku () Diğer
Yaşınız?	() 18-21 () 22-24 () 25 Yaş üstü		
Günlük televizyon izleme süreniz?	() 0-1 Saat () 2-3 Saat () 4-6 Saat () 7 Saatten Fazla		
Dizi izliyor musunuz?	() Evet () Hayır	En çok izlediğiniz 3 yerli dizinin adını yazar mısınız?	1 2 3
Daha çok hangisini izliyorsunuz?	() Yerli Dizi () Yabancı Dizi	En çok izlediğiniz 3 yabancı dizinin adını yazar mısınız?	1 2 3
Dizileri daha çok nereden izliyorsunuz?	() Televizyondan () İnternette		

Bölüm B:

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılım düzeyinizi belirtiniz...	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Gerginlikten Kurtulma/Kaçış					
B1.Gergin olduğumda beni rahatlatır					
B2.Günlük hayattaki dertlerimi unutmamda yardımcı olur					
B3.Kafamı dağıtmama yardımcı olur					
B4.nsanlardan uzak kalmak istediğimde uzaklaşmama yardımcı olur					
B5.Beni dinlendirir					
B6.Canım sıkkın olduğunda can sıkıntımı gidermemde yardımcı olur					
B7.O an yapmak zorunda olduğum işlerden uzaklaşmamı sağlar					
Fayda/Kullanım Kolaylığı					
B8.İstediğim araç ile izleyebilirim					
B9.İzlemek için gerekli araçların kullanımı kolaydır					
B10.İstediğim yerde içeriği izleyebilirim					
B11.İzlemek için gerekli araçlara ulaşabilmek kolaydır.					
B12.İstediğim zamanda içeriğe izleyebilirim					
Eğlenceli vakit Geçirme					
B13.Beni eğlendirir					
B14.Keyif vericidir					
B15.İzlemekten hoşlanırım					
B16.Oyalanmamı sağlar					
B17.Yapacak daha iyi bir şey olmadığında zaman geçirmeme yardımcı olur					
Sosyalleşme					
B18.Arkadaşlarım ile bir araya geldiğimde yapacak bir şeyler sağlar					
B19.Aile üyelerim ile bir arada yapabildiğim bir etkinliktir					
B20.İnsanlarla konuşabilecek ortak konular sağlar					
B21.İzlediğim diziler üzerine sosyal ağlarda ya da paylaşım sitelerindeki tartışmalara katılabilirim					
Yalnızlığı Giderme/Arkadaşlık					
B22.Tek başıma olduğumda yalnız başıma olmadığım hissi verir					
B23.Konuşacak birileri olmadığında bana arkadaşlık eder					

Bölüm C:

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılım düzeyinizi belirtiniz...	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
C1.Diziler günlük yaşantımdaki tavır ve davranışlarım üzerinde etkili olmaktadır.					
C2.Dizilerdeki oyuncuların hareketleri, tavır ve davranışları günlük yaşantımda beni etkilemektedir.					
C3.Dizilerdeki yansıtılan yaşam tarzı içinde yaşadığım toplumsal çevrenin tarzını yansıtmaktadır.					
C4.Diziler karşı cinsle olan ilişkilerim üzerin etkilidir.					
C5.Dizilerdeki flört (karı cinsle çıkma) ilişkileri beni etkilemektedir.					
C6.Dizileri izlerken kendimi oyuncuların yerine koyarak İzlerim.					
C7.Dizilerde yansıtılan fiziksel ortamların şekli günlük yaşantımdaki ortamları yansıtmaktadır.					
C8.Dizilerdeki fiziksel ev ortamları yaşadığım ev ortamı ile benzerlik göstermektedir.					
C9.Dizilerde kullanılan dil. Türk dili özelliklerine uygunluk göstermektedir.					
C10.Dizilerde giyilen kıyafetler gerçek yaşamdakilerle uygunluk göstermektedir.					
C11.Dizilerde yansıtılan iş ortamları ve iş arkadaşlığı İlişkileri gerçek yaşamdakini yansıtmaktadır.					
C12.Dizilerdeki eğlence ortamları ve şekli gerçek yaşamdakini yansıtmaktadır.					
C13.Dizilerde yansıtılan çocuk, öğrenci ve genç tiplerini gerçek yaşamdakini yansıtmaktadır.					
C14.Dizilerde yansıtılan akrabalık ilişkileri Türk toplumundakiyle benzerlik göstermektedir.					
C15.Diziler toplumun yaşam tarzına uygunluk göstermektedir.					
C16.Diziler kültürel değerlerin yansıtılması, pekiştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından olumlu bir etkiye sahiptir.					
C17.Dizilerde yansıtılan kadın rolleri gerçek yaşamdakine benzerlik göstermektedir.					
C18.Dizilerde yansıtılan erkek rolleri gerçek yaşamdakine benzerlik göstermektedir.					
C19.Diziler Türk aile yapısını yansıtmaktadır.					
C20.Diziler anne-baba ve çocuk ilişkilerinde olumlu bir etkiye sahiptir.					
C21.Diziler çocuk eğitimi açısından olumlu model oluşturmaktadır.					
C22.Diziler toplum hayatında karı koca ilişkilerini olumlu yönde etkilemektedir.					
C23.Dizilerdeki karı-koca ilişkilerinin ailede uygulanmasını isterim.					
C24.Dizilerdeki aile hayatı şekli toplumumuzdaki aile hayatını ve karı koca ilişkilerini yansıtmaktadır.					



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Temmuz 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

This article was checked by iThenticate.

THE CONVERSATION'DA GÖZETİMİN İZLENESİ

“Onların ne konuştukları umrumda değil; tek istediğim güzel, şişkin bir kayıt.”

Harry Caul

Şükriye Ezgi MERT*

ÖZET

Bu çalışmada, uluslararası alanyazında Yeni Hollywood (New Hollywood) bağlamında adı sıklıkla anılan, Francis Ford Coppola'nın yönettiği, *The Conversation* (Konuşma, 1974) adlı film, sanat sineması ve ticari sinema ayrımını bulandıran bir örnek olarak ele alınacaktır. Sanat sineması kendini ticari sinemaya karşı konumlayan bir sinemadır. Bununla beraber tıpkı ticari sinema gibi endüstri ile ilişkilidir. Bu, avangart sinemanın ticari konuma tamamıyla karşı olmasından farklı bir var olma biçimidir. Avangart sinema endüstri ile bütünleşmek istemez. Sanat sineması ise endüstri içinde kendine has bir kurumsallaşmaya sahiptir. Hollywood sineması klasik döneminin ardından, altmışlardan itibaren sanat sinemasına ait kimi özellikleri kendine mal ederek anlatısal bir değişim rüzgarı yaşamıştır. Bu makalede ticari filmin güçlü olduğu Hollywood'un bünyesinde gerçekleşen bir örnek olarak *The Conversation*'un sanat sineması uylaşimleri ve klasik anlatı uylaşımlarına yaklaşan özellikleri betimlenecektir. Bunun yapılabilmesi için klasik Hollywood sinemasının anlatı yapısı olan klasik anlatının uylaşımları ve Avrupa kökenli sanat sineması yaklaşımının uylaşımları göz önünde bulundurularak temel veri alanı olarak film metni incelenmeye çalışılacaktır. Bunun yanı sıra tek başına bir olgu olmayan bu farklı biçimin tarihsel-ekonomik bağlamına değinilecektir. Film anlatısının yönelimine dair yargıyı kesinleştirebilmek için *neden-sonuç ilişkisi*, *belirsizlik*, *geciktirim*, *erken anlatı*, *kendi üstüne düşünme*, *kör alan*, *sesin görüntü ile beraber kurgulanışında eşzamansızlık* gibi anlatısal farklılaşmayı ortaya çıkarabilecek uylaşımlara başvurulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *The Conversation*, Yeni Hollywood, sanat sineması, ticari sinema, anlatı.

THE PROGRAMME OF SURVEILLANCE IN *THE CONVERSATION*

ABSTRACT

In this article, *The Conversation* (1974), which is directed by Francis Ford Coppola and which is often referred to in the context of New Hollywood, will be considered as a blurring example of the distinction of art cinema and commercial cinema. Art cinema is a cinema that stands against commercial cinema. However, it is related to the industry like commercial cinema. This is a different form of existence from avant-garde because the avant-garde cinema is totally against the commercial position. Avant-garde cinema does not want to integrate with the industry. However, art cinema has its own institutionalization within the industry. After the classical period of Hollywood cinema, there was a wind of narrative differentiation beginning from the sixties, committing itself to certain features of art cinema. In this article, *The Conversation's* approach to art cinema conventions will be described as an example output of the Hollywood film industry. In order to do this, the text of the film will be examined as the basic data field, taking into account the narrative structure of classical Hollywood cinema and the narration approach of the European art cinema. In addition, this different style of New Hollywood which is not a phenomenon alone will be mentioned with its historical-economic context. In order to be able to ascertain the direction of the film's narrative, the conventions which can reveal the narrative differentiation such as *cause-effect relationship*, *uncertainty*, *suspense*, *mis en abyme*, *asynchrony of montage of sound and image*, *self-reflection*, *blind space* will be taken account.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, *The Conversation* (1974), which is directed by Francis Ford Coppola, will be considered as a blurring example of the distinction between art cinema and commercial cinema. As a Hollywood producer, Coppola is also referred to as an innovative director of the film industry. Beginning from the sixties, some Hollywood directors produced films which were not have the same strict narration way of classical Hollywood system. Different ways of narration of the European art cinema had started being composited within the New Hollywood style. Though being a commercial film, *The Conversation* (1974) also have art cinema features. In this article, it is described how this audio-visual text includes classical and new structural elements of narration. In order to ascertain the direction of the film's position, the conventions which can reveal the narrative differentiation, such as, *cause-effect relationship*, *uncertainty*, *suspense*, *mis en abyme*, *asynchrony of montage of sound and image*, *self-reflection*, *blind space* will be taken into account.

There are three context of data here to help to understand the confusing situation of being close to art cinema or having commercial classical film features: First of all, as we can learn from the literature, being in a crises had hit the productiveness and profit of film

production in the Hollywood and it was a compelling circumstance, secondly; some of the new directors of this historical period who have had enough intellectual profundity and knowledge of aesthetics, created reforms of film making for the Hollywood; finally, there were a kind of narrative differentiation in parallel to these conditions. In the international academical literature *The Conversation* had already referred many times from different aspects like narrative, sound, history, crises of Hollywood etc. In this study, the text is examined after giving a brief information of the historical conditions. The above mentioned conventions -which were used for examination of the text- also constitute the scope and limitations of the study. In order to conduct this work, some explanations of Seymour Chatman and David Bordwell are taken as the theoretical background of it.

It is impossible to isolate the field of meanings created by New Hollywood from the prior structure of it. This is because of the integrated and hegemonic structure of the commercial structure. Though there was a crisis in Hollywood and it had changed the relation of structural elements, the dominance of the commercial structure didn't change. According to the David Bordwell and Janet Staiger, even though narrational strategies of art cinema were absorbed, the classical narrative basics had stayed dominant for New Hollywood and for *The Conversation* too (Bordwell, Staiger&Thompson, 2005, s. 613-618). In this study both some classical and non-classical narration features in the film were tried to be observed for the Turkish literature.

At the beginning of film the man who is performing pantomime -at the square where Henry Caul recording the voices of the couple- is imitating people, following along after them and walk together with them at a limited area, gets out of frame doing a Charlie Chaplin figure a little bit later. This beginning may evoke connotations in spectator's mind about surveillance or the cinema's itself. This may be a miss en abyme scene which refers to a disturbing intervention to people's privacy without any voice. In the film, even the protagonist character whose job is to tape people becomes to be observed by his employer. Privacy, as the main theme, advances the story until to the end.

At the very beginning spectator hears and realizes distorted digital sounds as a clue of the theme, before realizing the protagonist character. "According to Coppola, the subject of *The Conversation* is the technology of sound reproduction" (Turner, 1985, s. 5). This technology is the main tool of surveillance in the film. At the end of film, dismantling his house to find a surveillance gadget, Caul could not find anything. The bug stayed at a blind area as an ambiguous thing. Consequently, the surveillance became dominant as if a character who had its own will and power.

Henry Caul is the protagonist character who has a psychological depth and this reveals itself during the film gradually. Coppola used some blurred or divided frames of Henry Caul several times. This choice gives the protagonist character's divided and confused state. While *The Conversation*'s story flows, events prevails over the protagonist character's will and power at the same time. At the end, Caul lost his meaningful subject position as a detective. This end may be not a totally classical one. Even though the murder case was solved, Caul's complex psychology stayed without a solution. This position is similar to art

cinema because of the uncertainty without a solution, and it can provoke the spectator to think more about the power relations.

The spectator of the film knows that there will be a murder before the action. However this suspended action resulted with a *surprise* in the end because the person who was expected to die was different. A door, or a wall, or a thick glass, used in the film several times to divide the scene and delayed something to be seen. These kinds of objects are functional for the suspense strategy.

The narrative, the cause-effect relationship, the presence of a famous actor, suspense and its components make the film's position closer to classical Hollywood film. However, the combine of artistic features with the discourse can create a different meaning in the viewer's mind. Psychological depth of the protagonist character and the uncertain end of his situation, the divided or blurred images of him, asynchronic use of sound etc. are artistic choices. The synchronic montage of scenographic vertical objects in the big room of Caul's working place with recorded voice can be understood as an ideological representation of monitored, co-ordinated, imprisoned society of surveillance. Consequently, the film has a main feature -cause-effect relationship- of classical narrative, but the way of representing of the theme creates a potential to think on it like an art film.

Keywords: Art cinema, commercial cinema, The Conversation, narrative, New Hollywood

Giriş

Francis Ford Coppola, Yeni Hollywood (New Wave Hollywood veya New Hollywood) yönetmenleri arasında yer alır (Bordwell ve Thompson, 2009; Monaco, 2014). Amerikan Film Rönesansı¹ olarak görülen Yeni Hollywood (New Hollywood) filmleri klasik Hollywood sinemasından anlatısal olarak farklıdır. Bu filmlerde sanat sinemasının kimi uzlaşımları kullanılabilmiştir. Bununla beraber Yeni Hollywood terimi için mutlak bir tanım yapmak mümkün değildir (King; 2002: 1). Geoff King, sosyal, kültürel ve tarihsel değişimlere bağlı olarak bu akım ya da bu dönem ile ilgili iki ana nokta belirler: Yeni Hollywood, öncekinden farklı bir film yapma biçimini ve değişmiş bir endüstriyel bağlamı temsil eder (King; 2002: 1-2).

Ne King ne de David Bordwell Yeni Hollywood'a dair analizlerini sunarken endüstriyel bağlamı gözden kaçırmaz. Yeni Hollywood olarak anılan dönem altmışlar ve yetmişlere yayılır. Altmışların başlarında Hollywood'un izleyicisi ulusal düzeyde yarı yarıya azalmış durumdadır (Gomery, 2003, s. 504). 1969 yılında Hollywood şirketleri 200 milyon dolar zarar etmiş iken, stüdyo sisteminden gelmeyen okullu yönetmenler başarı kazanarak Hollywood'da ön plana çıkmıştır (Bordwell ve Thompson, 2009, s. 464). Öyle ki zarar ettiği için Gulf+Western'e satılan Paramount, Coppola'nın *Godfather (Baba)* filmindeki başarısı ile 1972'den itibaren tekrar kar etmeye başlamıştır (Gomery, 2003, s. 509).

Yeni Hollywood, Avrupa kökenli Yeni Dalga akımının etkisini taşımaktadır. Yeni Dalga akımı geleneksel anlatı yapısının dışına çıkan ve bünyesinde eleştiri unsurunu barındıran bir yaklaşımdır. Yeni Dalga akımı sanat sinemasının bir parçasıdır. Yeni Hollywood ise ticari sinemanın etkisinden tamamen ayırık olmayan bir akımdır. Hollywood Rönesansının radikal yeniliğine rağmen filmlerin ticari karakteri varlığını sürdürmekte direnmiştir (Kokonis, 2008, s.

¹ Hollywood Rönesansı olarak da anılan Yeni Hollywood'un yayıldığı altmışlar ve yetmişleri, Yeni Yeni Hollywood takip eder (Kokonis, 2008, s. 171).

200). Bu yenilikler -kısmen- Hollywood açısından ticari sinemanın endüstriyel unsurlarını ayakta tutmaya yönelik bir ara çözüm de sayılabilir. Bordwell ve Staiger, Yeni Hollywood yönetmenlerinin iddia edildiği gibi bir gençlik devrimi yaratmadığını, bunların önceki dönemin yönetmenleri gibi birer *auteur* de olmadığını; bunların eserlerininse sanat sinemasının stilistik asimilasyonunu içerdiğini ve klasik anlatı sınırları içinde kaldığını iddia eder (Bordwell, Staiger ve Thompson, 2005, s. 613-618). Bununla beraber Yeni Hollywood filmlerinin başarıları, Monaco'nun (2014, s. 330) devam filmleri (örneğin; Coppola'nın *Godfather* filmi) özelinde andığı gibi ticari ve sanatsal başarının² bir birleşimi olmaları açısından farklı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Coppola'ya ait bir diğer filmin, *The Conversation*'un hem sanat sineması hem de ticari sinemaya olan mesafesi, anlatı yapısı ve endüstriye ait bilgiler ışığında tartışılabilir.

Hollywood'un Yaşadığı Değişim ve Yeni Hollywood

Coppola ve diğerlerinin sanat sineması öğelerinin kullanıldığı filmleri endüstri içinde üretebilmesine imkân veren koşullar tarihsel döneme bağlıdır. ABD'de sinema endüstrisinin yaşadığı krizlerin çoğu, -sosyal, ekonomik, politik, teknolojik değişimlerin yaşandığı- savaş sonrası dönemdir ve Yeni Hollywood böyle bir dönemde oluşmuştur (Kokonis, 2008, s. 169). Önceki dönemde gerçekleşen hukuki düzenlemeler ve üretim-gösterim ilişkileri³ açısından doğan değişimler Hollywood Sistemi olarak adlandırılan endüstriyel alt yapıyı ulusal düzeyde dönüştürmüş, şirket büyüklükleri önemini yitirmiş, rakip Avrupa sineması ülkeye girebilecek konuma gelmiştir (Gomery, 2003, s. 504-512). Sinema için hem bir rakip hem de yeni bir pazar sayılabilecek televizyonun yaygınlaşması ile Hollywood üretiminin karakteri değişmiş; televizyon ile rekabet, 3d efektleri sağlayan teknoloji ve renkli film çekimi ile sağlanmaya çalışılmıştır (Gomery, 2003, s. 505-512). Takip eden dönemde ise Coppola, Steven Spielberg, George Lucas gibi sinema estetiği ve sinema tarihi bilen yönetmenlerin geniş izleyici kitlelerini hedefleyen filmlerinin gişe başarısı endüstrinin kaybını bir miktar telafi etmiştir (Bordwell ve Thompson; 2009: 464).

Burada kendisiyle karşılaştırma yapılan sanat sinemasının, ticari sinemaya karşıt bir konumu olsa dahi -avangarttan farklı olarak- endüstri ile ilişki içinde olması anlamlıdır. Kovacks'a göre:

Ticari eğlence filmlerinin karşıtı olarak sanat filmlerinden söz ettiğimizde estetik niteliklere değil, ama belirli türlere, stillere, anlatı yöntemlerine, dağıtım ağlarına, yapım şirketlerine, film festivallerine, sinema dergilerine, eleştirmenlere, izleyici gruplarına kısacası kurumsallaşmış bir film pratiğine gönderme yaparız (Kovacks, 2010, s. 22)

Yeni Hollywood sineması Avrupa sanat sinemasından farklı bir kurumsal yapı içinde gerçekleştiğinden, sanat filminin ve akademik görgünün etkisiyle anlatı yapısını yenilemiş olsa da bu klasik Hollywood'dan ciddi bir kopuş değildir. Sinema hala bir endüstri ürünü olarak gişe geliri amaçladığından ticari yapıya dayanmaktadır. Bununla beraber klasik anlatıdan uzaklaşan Yeni Hollywood'un, sinemanın var olma biçimine etkisini film metinleri üzerinde sorgulamak ve sanat filmi ile yakınlaşmaları saptamak önemlidir.

Yeni Hollywood Filmlerinde Anlatıdaki Değişim:

Anlatı, şematikleştirilerek incelenebilecek bir metin biçimidir. Başka bir deyişle, çok temel yapısal özelliklere sahiptir. Bu sebeple bir metin anlatısal veya anlatısal olmayan şeklinde nitelenebilir. Zaman ve mekan içinde ve neden-sonuç ilişkisine dayalı gerçekleşen olaylar zinciri

² Steve Neale de sanat sinemasına dair keskin-dışlayıcı bir ayrımı reddeder ve sinemanın tek bir anlatı fikri ile eşitlenmesi lehinde davranmaz (akt. Andrews, 2013, s. 173)

³ 1948'de alınan mahkeme kararı ile anti-tröst düzenleme öncesi büyük stüdyolar 18.000 sinema salonuna (üretim-dağıtım-gösterim ayaklarının üçüncüsü) sahip iken, sonrasında ancak 3000 sinema salonuna sahiptir (Kokonis, 2008, s.182).

olarak tanımlanabilen anlatının bir öykü olarak anlaşılabilmesi için, öyküdeki olaylar arasındaki ilişkinin seyirci tarafından saptanabilir olması beklenir (Bordwell ve Thompson, 2009, s. 75). Seymour Chatman 1978'de yazdığı *Story and Discourse: Narrative Structure in Film Fiction and Film* adlı kitabında anlatıyı içerik ve ifade düzeylerine ayırır. İçerik, farklı yapısal imkanlarla, farklı ortamlarda ifade bulabilir. Chatman ifade düzeyini, anlatının “aktarım yapısı” ve “sinema, bale vs. gibi farklı ortamlarda tezahürü” olarak şemalaştırır (Chatman, 2009, s. 17). Anlatıda olan bitenleri, eylemleri, karakterleri, zaman/mekanı ve kültürel kodları ise içeriği oluşturan öykü düzeyinde değerlendirir. Bu içeriğin nasıl anlatıldığının ya da ifade edildiğinin incelenmesi, söylemin incelenmesidir (Chatman, 2009, s. 17). Bu ikisi; öykü ve söylem beraberce anlatıyı oluşturur (Chatman, 2009, s. 21). Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* kitabında, yapısalcı Gerard Genette'in *Narrative Discourse* (1980) kitabındaki sınıflamasından faydalanarak söylem ve öyküyü şöyle açıklar: Söylem⁴ olay dizisi iken; öykü bu olaylar serisinin gerçekte meydana gelmiş olması gereken sıraya göre dizilmiş halidir (Moran, 2012, s. 197).

Klasik Hollywood'un, izleyicinin aralıksız olarak film perdesine odaklanmış kalmasını sağlamak ve onu eğlendirmek üzere tercih ettiği klasik anlatı, kapalı bir sistem gibidir. Yukarıda anılan neden-sonuç ilişkisinin sıkı sıkıya örüldüğü bu klasik anlatı biçimi, üzerinde derin bir düşünme çabası gerektirmeksizin, uzlaşımlara aşına tüm izleyicilerin sıradan bilişsel prosedürlerle çözümleyebileceği şekilde biçimlendirilmiştir: “İzleyici filmi izlerken ipuçları toplar, enformasyonu hatırlar, ardından gelecek olanı tahmin eder ve genellikle filmin biçiminin yaratımına katılır” (Bordwell ve Thompson, 2009, s. 75). İzleyicinin yapacağı bu katkı Klasik Hollywood filmi ve sanat filminde farklı gerçekleşebilir. Klasik filmdeki çözümlenmeye hazır bu yapı sanat filminde bozulmuş olarak yer alabilir. Dolayısıyla sanat filmi daha aktif bir bilişsel çabayı gerektirebilir. Örneğin, Yeni Hollywood'un kendisinden etkilendiği Fransız yeni dalgası, izleyiciyi toplumsala dair gerçeklerle buluşturmayı amaçlayan öncü yeni gerçekçilerden daha modernist, daha karmaşılaşmış bir anlatı biçimini tercih etmiştir (Karadoğan, 2010, s. 4). Bu biçim “süreklilik” yerine “kırılma”, “özdeşleşme” yerine “yabancılaştırma” içerir ve anlatının temel öğeleri kopuk olabilir (Karadoğan, 2010, s. 4). Yeni dalga üyelerinin ortak nitelikleri ise şunlardır:

Doğrusal zamana karşı çıkararak zaman içinde ileriye ve geriye sıçramalar yapmaları, öykü bütünlüğüne önem vermemeleri, eliptik bir anlatımı yeğleyerek, anlamı bozmaksızın anlatımın bazı öğelerini dışarıda bırakmaları, aynı film içerisinde belgeselden kurmacaya kadar çeşitli sinema biçimlerini kullanmaları, çekim sırasında doğaçlamaya ve kendiliğindencililiğe ağırlık vermeleri (Niş ve Eryılmaz'dan akt. Karadoğan, 2010, s. 5).

Alanyazında sanat sineması tartışmalarında sıklıkla yer bulan başlıklar şunlardır: Filmin açık uçlu sonlanması, anlatı içinde bir takım belirsizlikler, bakış açısının özdeşleşmeyi engelleyecek şekilde konumlanması, filmin kendi üzerine düşünmesi, izlenenin bir film olduğunu izleyiciye hatırlatmak amacıyla biçimsel uzlaşımların dışına çıkma vb. [Örneğin; Peter Wollen (Godard ve Karşı Sinema: Doğu Rüzgarı; 1972), David Bordwell (Film Pratiğinin Kipi Olarak Sanat Sineması; 2009), Ali Karadoğan (Sanat Sineması: Tartışmalar ve Eğilimler; 2010), Andras Balint Kovacs (Modernizmi Seyretmek: Avrupa Sanat Sineması, 2010) vb.]

Biçimsel ve endüstriyel düzeyler kendilerini önceki sistemden ayrı kılacak türde bir mantık yaratmış olsalar da bu eski yapıdan özerk değildirler (King, 2002, s. 2). Yeni Hollywood sineması kurumsallaşmış bir yapı içinde donanımlı bir endüstrinin çıktısı olarak ticari niteliğini korurken, filmlerde özetle şu tür değişimler yaşanmıştır (Gomery, 2003, s. 512):

Anlatı olaylarının, mutlak kapanışın zorunlu olmadığı daha gevşek, daha zayıf bir bağlantısı vardı. Öyküler gerçek mekanlara yerleştirildi, kafası karışık, ikircikli ve

⁴ Örtük bir biçimde dille özdeşleşen söylem, us ile birliktedir ve olayı, olaya ilişkin deneyimi yeniden oluşturur: birincisi, konuşucu için gerçekliği gösterir; ikincisi dinleyici için bu gerçekliği yeniden yaratır (Benveniste, s. 18 ve s. 30).

yabancılaşmış karakterlerin çağdaş sorunları (çoğunlukla psikolojik) ele alınmaktaydı. Klasik Hollywood sinemasındaki karakterler açık güdüler ve yaklaşımlarla hareket eden endamlı karakterler olmak zorunda oldukları halde, Avrupa etkisi, açık hiçbir hedefi olmayan kafası karışık karakterler olasılığına izin vermekteydi. Aynı zamanda kurgulama sürekliliğiyle ilgili katı kurallar gevşetildi, atlama kesmeler, komedilere ve şiddet sahnelerine yeni bir görüntü kazandırdı. [...] Zaman ve mekan sürekliliği yürürlükte kaldı (Gomery, 2003, s. 512).

The Conversation

The Conversation (1975), Francis Ford Coppola'nın yönettiği sekizinci filmidir. Coppola bu filmde senarist, yapımcı ve yönetmen olarak çalışmıştır. Coppola'nın hem senaryoyu yazıp hem de filmin yönetmenliğini üstlenmesi, anlatmak istediği meseleye yönelik kendi ifadesini oluşturmada önemli bir imkandır. Aynı zamanda bir yapımcı olarak Hollywood'a başka yönetmenleri de kazandırmış olan Coppola (Monaco, 2014, s. 324), endüstrinin de önemli bir eyleyenidir. *The Conversation*'un bütçesi 1,600.000 dolar iken getirisi 4,420.000 dolar olmuştur⁵. Kurumsallaşmanın bir parçası olan film festivallerinden de ödül alabilmiştir. Filmde Coppola tarafından üstünde durulan mesele mahremiyet (*privacy*) iken, film İnternet üzerinden yapılan taramalarda gözetim (*surveillance*) filmleri olarak anılan listeler içinde sunulmaktadır. Film kafa karıştırıcı, bilmecesel özellikler taşıyan bir gerilim türü⁶ olarak düşünülmektedir. Bu çalışmada filmde işlenen konunun nasıl ele alındığı göz önünde bulundurularak filmin konumu anlaşılmaya çalışılacaktır.

Filmin özeti şöyledir: Film, ses teknolojisi konusunda uzman Henry Caul'un büyük şirket sahibi bir müşterisi için, bu adamın karısı ve onun sevgilisinin özel konuşmasını kayıt altına alması etrafında gerçekleşen olayları işler. Dedektif Caul, para karşılığı aldığı görevi tamamlar. Caul, kayıtlarını müşterisine teslim etmek üzere şirkete gittiğinde kayıtları kendisinden almak isteyen asistanı geri çevirir ve kayıtları bizzat patrona vermek ister. Asistanın tehditkar davranışı sonucu endişelenmiştir. Ses kayıtlarını yeniden inceler ve erkeğin “eğer şansı olsaydı bizi öldürürdü” dediğini duyar. Patronun asistanı, Caul ile yaklaşarak konuşma kayıtlarını ele geçirmesi için bir kadın ayarlamıştır ve bu kadın kayıtları çalar. Caul, patronun karısının öldürüleceği endişesiyle kadınla sevgilisinin buluşacağı otele giderek bitişik odayı tutar ve ses sistemi ile odayı dinlemeye çalışır. Ertesi gün, beklentisinin aksine Caul, öldürülen kişinin ses kayıtları aracılığıyla tuzağa çekilen patron olduğunu öğrenir. Kendisine verilen işin bu tuzağın bir parçası olduğunu anlar. Filmin sonunda tuzağı kuranlar onu arayarak kendisini dinlemekte olduklarını bildirir. Mahremiyeti kolaylıkla delinen Caul, evini didik didik ederek aramasına rağmen bir dinleme cihazı bulamaz. Böylece film mahremiyet temasının yol göstericiliğinde tamamlanır.

Filmin giriş sekansı, insanların meydana dolaşmakta oldukları anlaşılabilecek kadar uzaktan ve üst açıdan çekilen bir geniş çerçeve ile başlar. Meydana yönelmiş bakış açısı ilk anda kimseye ait olmayan bir bakış açısı gibidir fakat kamera bu genel çekimden daha yakına doğru girdikçe izleyici bir gözetleyici gibi alana yaklaşır. Sahnenin açılmasının on beş saniye ardından, izleyicinin gözü meydana normal bozan bir öğeye, akrobatik hareketler yapıp orada gezinmekte olan insanları taklit de eden bir pantomim sanatçısına takılır ve bu hareketli görüntü içindeki hareketli görüntü izleyicinin bakışını yakalar. Sinemanın siyah beyaz, sessiz dönemi gibi siyah beyaz kıyafetlere sahip pantomimcinin insanların peşine takılan, onları taklit eden ve düzeni bozan gösterisi, onun ana karakter Harry Caul'ü de meydana bir süre takip edip bir Charlie Chaplin

⁵ İnternet Movie Database (IMDb) verileri aktarılmıştır. <https://www.imdb.com>

⁶ IMDb *drama, mystery, thriller* olarak sınıflamıştır. Dennis Turner, filmi 1970'lerin suç filmleri (*crime movie*) içinde anar.

hareketiyle⁷ çerçeveden çıkmasıyla biter. Bu epilog hem sinemanın doğuşunun kendisine hem de takip, taklit, gözetlemeye gönderme yapan bir erken anlatım⁸ niteliği taşıyabilir. Takip edilen çiftin konuşması ses kuşağında sürerken, kurgu ana karakter olan Caul'un görüntüsüne geçer. Aşağıda, filmin sanat sinemasına yaklaşan özelliklerini bulmak üzere, karakter, neden-sonuç ilişkisi, belirsizlik ve ifade vb. gibi anlatısal özellikler araştırılacaktır.

Karakter, anlatı yapısı ve belirsizlik

Neden-sonuç ilişkisinin sıkı bir şekilde korunması klasik anlatının izleyiciyi şüpheye düşürmeyen güvenli pozisyonuna denktir. Olayların izleyicinin zihninde boşluk bırakmaksızın tutarlı olarak birbirine bağlanmasıyla (Karadoğan, 2012, s. 229) ilişkilidir. İzleyici sinemanın tehlikeyi kahramanın üzerine yükleyen risksiz ortamını (Bonitzer, 2011, s. 12) deneyimler. Nedensellik belirgin, aşık ya da örtük, imalı olabilir (Chatman, 2009, s. 41). Bununla beraber bu ilişkinin kimi zaman gevşetilmesi veya yitirilmesi belirsizliğe yol açarak (Bordwell, 2009, s. 73) sanatsal bir öyküleme imkanı yaratır.

Harry Caul, *The Conversation*'un gözetimi sorgulayan izlencesinin odak eyleyenidir. Anlatı, bu karakterin olaylar ve durumlar karşısında devinimiyle kurulur. "Anlatı anlayışı, aksiyonun herşeyden önce nedensel failer olarak anılan bireysel karakterlerden ortaya çıktığı varsayımına dayanır" (Bordwell ve Thompson, 2009, s. 94). Caul'un psikolojisi ve seçimleri arasında nedensel ilişkinin açık olduğu durumlar metni klasik anlatıya yakınlaştırır. Bununla beraber, Caul psikolojik derinliğe sahip bir karakterdir ve film ilerledikçe bu derinlik daha da fazla ortaya çıkar ve karmaşık bir hal alır. Karakterlerin bu yapısı sanat sinemasında kullanılan bir uzlaşımdır.

The Conversation'un içeriğinin gözetime dair akışı, ana kahramanın iradesinin aşıldığını gösteren olaylarla anlatının ulaşacağı anlamı belirler. Gözetimin kendisi Henry Caul'un irade ve bilgisine baskın çıkar ve filmin sonuna doğru onu, başlangıçtaki "şişkin bir kayıt"ı amaçlayan konumundan bir tür yok olma noktasına yakınlaştırır.

Ana karakterin neden-sonuç ilişkisinde rolüne dair örnekler vermek mümkündür. Örneğin bu karaktere öyküde verilen ilk rolün/görevin sonucunda -film zamanına göre kronolojik olarak- patron eşi tarafından aldatıldığını öğrenir. Bu tamamen klasik anlatının neden-sonuç ilişkisidir. İzleyici bu noktada boşluğa düşmez. Başka bir örnek olarak, "Henry Caul ve sevgilisi Amy'nin ayrılmasına ne neden olmuştur" sorusuna, "Amy'nin Caul'un mahrem olarak tanımladığı hususları sorgulaması ve Amy'nin Henry'yi daha fazla beklemek istememesi" yanıtı verilebilir. Burada da neden-sonuç ilişkisi işlemekte, olay örgüsünü sürdürmektedir. Bu noktada bu karakterlerin birbirleri üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Henry ve Amy arasındaki yakın ilişkinin son bulması Caul'un psikolojisinin zayıf yönünü desteklemiş ve Caul -asistanın kiraladığı kadınla beraber olduğu gece- beklenmedik şekilde tedbirsiz ve amacıyla tutarsız davranarak ses kayıtlarını çaldırmıştır. Neden-sonuç mantığı klasik anlatıya ait olmakla beraber, bu ikinci örnekte sanat sinemasına yaklaşan psikolojik unsurlar⁹ söz konusudur. Bununla beraber Bordwell ve Staiger filmi anlatıbilimsel olarak klasik temelli görür (Bordwell; Staiger; Thompson, 2005, s. 616).

Neden-sonuç ilişkisinin gevşemesine imkan veren bir karmaşık psikolojinin sunumu anlatıyı klasik Hollywood sinemasının anlatısından farklılaştırır. Henry Caul'un patronun karısının

⁷ Charlie Chaplin hemen her sinema seyircisinin tanıyabileceği bir sessiz sinema dönemi aktörüdür. Karakterin yaptığı figür sessiz sinema dönemine dair izleyici zihninde en bilinen imgedir.

⁸ "Erken anlatım ya da iç anlatı bulunduğu yapıtın tümüyle benzerlik" kurar (Eziler Kıran ve Kıran, 2011, s. 386).

⁹ David Bordwell'e göre, sanat sinemasında psikolojik nedenselliğin işletilmesi klasikleşmiş gibidir; karakterler tutarsız nedenlerle davranabilir veya kendi davranışlarını sorgulayabilirler (Bordwell, 2009, s. 74). Yukarıda yazanlara ek olarak, filmde, sonraki sekansta ana karakterin sevgilisi ile kurduğu açık olamayan iletişim biçimini kiralanmış kadın karakterle diyalogunda sorguladığını görürüz.

ölümünü engellemek istemesine rağmen cinayetin gerçekleşeceğini düşündüğü otel odasının bitişiğindeki odada kalıp cinayetle ilgili hiçbir şey yapmaması ve uykuya dalmasını içeren sahne Caul'un psikolojik karmaşasını ve olaylar karşısında sürüklenen bir pozisyonu gösterir. Karakterin bu durumu, olay örgüsüne ana çizgisini kazandıran bir öge değil, belirsizlik yaratarak izleyiciye karakterin konumunu sorgulatma ihtimali olan durumdur. İzleyici, filmin dünyası içinde, bir süre yan odadaki olaydan bir miktar kopmak ve Caul'un yaşamakta olduğu karmaşayı anlamaya çalışmak zorunda bırakılır. Film, bir yandan ana kahramanın psikolojisini ön plana çıkararak izleyicinin zihninde sorgulama yaratırken bir yandan da temanın anlatıyı neden-sonuç ilişkisinden kopmadan bütünleştirmesine izin verir. Bu filmin klasik ve sanatsal özellikleri başarılı bir şekilde bir arada kullanmasını getirir.

Karakter, ifade düzeyi ve belirsizlik

Belirsizlik çoğu zaman endişe ile karakterize edilirken; genellikle önceden gösterme yoluyla kendisine dair ipuçlarının verildiği geciktirim, acı ve hazzın meraklı bir karışımıdır (Barnet, Berman ve Burto'dan akt. Chatman, 2009, s. 54). Belirsizliğin ifade biçiminin ortaya çıkabilmesi için neden-sonuç ilişkisi tamamen bölünebilir ve sonuç ortadan kalkabilir. Montaj aracılığıyla neden-sonuç ilişkisine dair gevşeme de yaratılabilir. Belirsizliğin giderilmesi durumunda geciktirim uygulanmış olabilir. Bir başka alternatif olarak sonuç için şaşırtıcı bir olasılık seçilebilir. Şaşırtıcı sonuç sürprizdir. Sürpriz ilgiyi sonlandıran bir ögedir (Barnet, Berman ve Burto'dan akt. Chatman, 2009, s. 54). Geciktirim (veya *suspense*) ise izleyiciyi film metni içine çekerek orada kalmasını sağlayan sistemin parçası ve sinematografik gösterinin klasik biçimidir (Bonitzer, 2011, s. 30). Böylece klasik anlatının başarısını artıran bir öge olur. Filmde, seyircinin bir cinayetin olacağını bilmesi ölüm gerçekleşene kadar bir geciktirimi deneyimletir. Gerçekte kimin öldüğü görüldüğünde ise son bulmuş geciktirimin ardından sürpriz kullanılır.

Oteldeki cinayet sekansında, Caul, cinayetin işlendiği otel odasının kapısını oldukça tedirgin bir şekilde tıklar ve bir maymuncukla açarak içeri girer. "Kapı, klasik anlatı sinemasının odak noktalarından biridir, hem de yalnız *suspense* filminin [...]" (Bonitzer, 2013, s. 88). Caul'un yolu, film boyunca labirente benzetilebilecek mekansal bütünlükler içinde, hep kapılarla kesilir ve Caul kapıları açarken birçok defa değişik açılardan görülür. Filmin başında kolaylıkla açılan kapılar, filmin sonuna doğru gerilimin düzeyinin yükseldiği anlara eşlik eder.

Caul'un içinde cinayet işlenmiş olduğunu düşündüğü odaya girerek etrafı kontrol ettiği sahnede gerilim başta düşüktür. Her ne kadar daha önce burada yaşanmış tartışmayı iştmiş olduğu ve olayın bir kısmını buzlu camın ardından gördüğü gösterilmiş olsa da, oda ilk bakışta oldukça normal gözükmektedir. Hiçbir şey olmamış gibidir. Caul'un burada ne olduğuna dair bir gösterge bulması geciktirilir. Dedektif odanın banyosunu küvetin deliğine kadar ayrıntılı olarak kontrol eder. Kullanılmamış gibi şeritle kaplanmış klozetin kapağını açarak sifonu çekmesiyle, normalde içeriye akması gereken su banyoya, yani dışarıya doğru taşar ve kıpırmazdır. Sahnedeki psikolojik değişime sesin ortam sesinden diegetik olmayan gerilim tonlarına dönüşmesi eşlik eder. Sahne, bu ses ve normal olmayan bir yolla ortaya çıkan kan görüntüsü ve ana karakterin tepkisi ile birlikte bir rüya sahnesi gibidir. Gerçekliği konusunda kararsız kalınabilir. Bordwell ve Staiger da tuvaletten kan renginde suyun dışarı çıkışını içeren sahnenin nesnel mi yoksa öznel mi olduğuna dair yönetmen tarafından hesaplanmış bir belirsizlik içerdiğini söyler (Bordwell, Staiger ve Thompson, 2005, s. 618). İzleyici, eşin değil de patronun öldürüldüğü haberini içeren gazeteyi görene kadar bu belirsizlik sürer. Patronun öldürülmüş olduğu, Caul'un imgesel dünyasına başvuru olarak aksettirilir. Cinayet olayının tamamen çözülmesi anlatısallığın klasik eğilimini korur.



1:40:05



1:40:58



1:41:35



1:41:38

Görüntünün niteliğinin bulanık olması ifadeyi etkileyebilecek bir seçimdir ve karakterin psikolojik karmaşası ile ilintilidir. Filmde karakterin psikolojisini vurgulamak üzere görüntünün diğer nesnelerle kesildiği, bulandığı pek çok yakın çekim vardır.



20: 00



1:15:04

Örneğin yönetmenin Henry Caul'un öyküsel düzeyde taşıdığı niteliklerin aktarmak üzere, kısa bir süre için Caul'ü buğulu cam veya ayırıcının arkasına saklayarak görüntülenmesi sinemasal ifadesel düzeyidir.



1:03:42



1:32:35

Karakterin mizansen içindeki konumlanışı, Caul'ü görüntüleyen kamera açıları ve Caul'ün görüntüsünde yaratılan bozulma, belirsizliklerin karaktere dair içeriğin aktarılma yöntemidir.

Kamusal ve Özel

Filmin teması olan mahremiyet, her aşamada ses teknolojisi aracılığıyla delinen bir öğedir. Gözetim, filmin giriş, serim, düğüm ve bu anlatı yapısına uygun çözüm/çözumsuzluk noktalarında anlatıyı sürdürmektedir. Coppola da bu filminin öznesinin ses teknolojisini olduğunu belirtmiştir (Turner, 1985, s. 5). Seyirci bu anlatıda gözetimin hegemonyasını dinlemekte ve izlemektedir. Yönetmen filmin başında, izlenen filmin bir gözetleme eylemi içerdiğini doğrudan anlatmak üzere bir dürbünün başındaki ajana yakın çekim yapar ve hemen ardından kamera dürbün merceğine konumlanarak ajanın öznel bakışına kısa bir süre izleyiciyi yerleştirir. Aynı meydanın üst açısı olmayan bir genel planı verildikten sonra yakın planda orada eğlenen insanlar ve Harry Caul'ün ekibinin gözetlemekte olduğu çift görülür. Bu sahne boyunca yönetmen kamerayı, kişilerin yakın planda rastgele çerçeve içine girip çıktığı durağan ve hareketli biçimde, kimi zaman takip edilen asıl karakterleri, kimi zaman da sahnedeki diğer insanları görüntüye alacak biçimde kullanır. Böylece takibin kısmen denetimli olarak gerçekçi ve bir miktar tesadüfi görüntülenişini tercih eder. Bu takip sahnesi tıpkı ekrana bakan bir sinema oyuncusunun izleyici tarafından fark edildiğinde oyun dışı kalışı gibi, ajanlardan birinin kadın kurban tarafından fark edilmesiyle son bulur ve takip sekansı takip aracının içinde devam eder.

Filmde takip aracının içi kamusal alan açısından *diegetik* bir kör alandır ve Coppola izleyiciyi gözetimi gerçekleştiren bu kör alana alır; bu mekan küçüktür, karanlıktır ve nesnel kamera ile filme alınmıştır. İçinde bulunulan film anı için gözetimin yönetildiği mekandır. Dedektif aracın dışına çıktığında ise -neredeyse film boyunca, yatakta dahi üzerinde olan- yağmurluğunu çıkarıp eline alır ve kamusal alandan geçerek kendi özel alanına evine gider. Harry Caul'ün özel alanında -ses kaydı ve fotoğraflar aracılığıyla diğer insanların özel konuşmalarını kayıt altına alan bir dedektif olmasına rağmen- güvenlik sistemi olan evine geldiğinde içeriye bir doğum günü hediyesi bırakıldığını fark eder. Bu durumda gözetleyicinin kendisi de bir mahremiyet kaybına uğrama riski ile karşı karşıyadır. Ses kaydı uzmanı dedektifin ev sahibinden evinin mahremiyetinin nasıl kırıldığını bir telefon görüşmesiyle öğrenir. Böylece gözetim teması daha filmin başlarında izlencesini kendi sözde öznesine yöneltmiştir.

Harry Caul'ün çalıştığı iş yeri özel bir alan olarak düzenlenmiştir. Burası aynı zamanda başkalarının özel alanının incelemeye tabi tutulduğu bir mekandır. Mekanın bir kısmı anlamsız ölçüde geniştir ve Coppola pencerelerinden ışığın içeri süzüldüğü bu alanı seyirciye genel plan ile gösterir. Bu geniş mekan senografik unsurları; eş biçimli ve boyutlu çok sayıda sütunu içerir. Bu çok sayıda eski görünümlü ince ahşap sütun, gözetlenen kamunun hapsedilmiş, eş biçimleştirilmiş ideolojik temsildir. Seyirci de aynı bağlama sunulabilir. Filmin ilerleyen kısımlarında bu yatay ve dikeyleri içeren görüntü birkaç defa kullanılır ve bunların ilkinde gündüz, ışıkların içeri süzüldüğü görüntüye, gözetlenmekte olan zengin kurbanların "bir gecede, soğukta üşüyerek ölen 50 kişi"den söz ettikleri ses kaydı eşlik eder ve ardından görüntü silinir.

Harry Caul'ün girip çıktığı özel alanlar tüm film boyunca bir labirenti andırır. Dikey olarak bakıldığında yanıltıcı bir yüz gibi olan labirentte yolunu bulmak için onu yenmek gerekir; labirent yüzün silinmesi ile başlar ve yüz labirent olduğunda çıkış bulunur (Bonitzer, 2011, s. 57). Caul'ün elde ettiği ses kayıtlarını ilkin teslim etmeye gittiği büyük iş yeri dedektifin kaçmasını ve saklanmasını gerektiren bir labirent, filmde cinayetin işlendiği otel gizlenmesini ve keşfetmesini gerektiren bir labirent son sahnede kendi evi ise gözetim aracını bulmasını gerektiren bir labirent gibidir. Caul'ün kendi evini talan etmesiyle ortaya çıkan estetik dağılışı ise ortaya çıkamayan yüzün yani bütünü talan edilmesidir. Bir başka deyişle ulaşılabilir anlam -bir bütünlük ifade eder- olasılık dışı kalmış, sonsuza dek belirsizliğe gömülmüştür. Böylece Harry Caul'ün gözetleyen

konumu gücünü bu anlamda yitirmiş, aynı anda izleyici için doğabilecek çözüm, belirsizlik noktasında bir konuma taşınmıştır.

Kör Alan ve belirsizlik

Cinayetin işlediği sırada, olay Caul için hikayeye dahil bir kör alanda -yani görülebilenin dışında kalan alanda ve bilinmeyen içerecek şekilde- gerçekleşmiştir. Seyirci için de filmin sonuna kadar da görülmeyen alanın gerilimi olarak kalabileceken, Coppola gerçek cinayetin görüntülerini -Caul'un zihninde düşündüğü varsayımını doğurabilecek bir kurguyla- canlandırarak seyirciye sunar. Başlangıçta bütünüyle seyirci açısından alan-dışı bırakılan cinayet, önce seyircinin zihninde tamamlanır; fakat ikinci durumda görülür. Seyirci bu açıdan belirsizlikten kurtarılmış olur.

Harry Caul, suçluluk duygusunu gidermek için, bir klişe olarak kör alanda bırakılan bir rahibe anlatarak günah çıkarır. Filmin sinematografisinde pederin kör alanda kalması ile dine ilişkin kategorinin belirsiz kalışı koşuttur. Caul'un din ile ilişkisi çocukken bir hastalıktan kurtulmasının sebebinin dine bağlamasından kaynaklanır. Din ile ilişkisine dair göstergeleri daha büyük bir arzuya her yenildiğinde geçersizleştirmeye yönelir. Evinde ses dinleme aracı ararken Meryem ana heykelini kırmaktan kaçınır, ama en sonunda onu da parçalayarak içinde kayıt cihazının olup olmadığını kontrol eder. Evdeki cihaz da bir tür kör alanda kalmıştır; var olduğu düşünülmesine rağmen bulunamadığından bir belirsizlik kaynağı olarak öykü alanının içinde fakat ifade alanının dışında kalır.

The Conversation'da Ses Kuşağı

The Conversation'da klasik anlatıdaki izleyicinin özdeşiminin amaçlandığı yapıyı bozulması ihtimalini ses kuşağı için değerlendirmek mümkündür. Filmde, izleyicinin metinde içerilmesini sağlamak yerine, bunu kesintiye uğratmak üzere ses ve görüntü arasında geleneksel olmayan bir ilişki kurulmuştur (Turner, 1985, s. 4). Bunun yanı sıra filmin ses kuşağının "bir tür minimalist yaklaşımı" olduğu söylenebilir; bu filmin ses kuşağını düzenleyen Walter Murch'ın ifadesidir (Costantini, 2010, s. 39). Filmin öyküsel olarak ses ile ilişkisi yoğun olmasına rağmen "Coppola'nın *Apocalypse Now* ve *The Godfather* filmlerine göre, daha az ses fikrine sahiptir" (Costantini, 2010, s. 38).

Film, ses ile görüntünün, sessizden sese ve yüksek sese yaklaşan bir eşleştirimi ile başlar. Doğal çevrenin sesine görüntüdeki meydanda çalınan bir şarkı eşlik eder. Gittikçe yükselen ses, çerçeve genel çekimden yakına ulaştığında elektronik bir bozulma sesine dönüşür ve bu dijital ses giriş sekansı boyunca birkaç kere tekrar eder. Filmin girişinde, pantomim sanatçısının gösterimiyle yapılan erken anlatım, ses ile de yapılmış olabilir ve izleyicinin zihninde ses teknolojisine dair bir çağrışım alanı doğabilir. İzleyici ana karakterden önce elektronik bozulma sesini duyarak film şeridindeki olaydan -görmekte olduğu olaydan- farklı bir hikaye olduğunu düşünecek kadar mesafelenir. Bununla beraber kurulan bu ilişkinin hemen ardından, izleyici, iki noktada "bakan teknolojik gözler" olan dürbün ve fotoğraf makinasının bakış açısına yerleştirilir. Çerçeveyi bölen görüntüler kullanılarak izleyiciye -klasik anlatıdan farklı olarak- "araç" kavramı hatırlatılır. Sesi dinleyen ve kaydeden araçlar, görüntüyü kaydeden araçlar ve hatta bunların içine gizlendiği araçlar gösterilir. Anlatısallığın tam dışına çıkmadan düşünmeyi sağlayabilecek bir imkan yaratılır.

The Conversation'da takip edilen kadın ve adamın sesleri ve görüntüleri filmin farklı yerlerinde tekrar tekrar geri çağırılır. Öykü evreninde olan, karakterlerden veya diğer nesnelerden gelen, görüntü içinde ya da görüntü dışında olan seslerin hepsi *diegetik sestir* (Bordwell ve Thompson, 2009, s. 278-279). Filmde, öykü zamanı olarak önceden gerçekleşmiş bir olayın sesinin (*diegetik*) aynı olay eşliğinde kurgu ile tekrar verilmesi veya bu sesin farklı bir öyküsel görüntü ile birleştirilmesi yoluyla sadece ses ile yapılan geriye sıçrayış, izleyicinin anlatıyla kurduğu ilişkiyi değiştirebilir. Böylece geriye sıçrama denilen aracın klasik kullanımından farklı bir öykü aktarımı gerçekleştirilir. İşitsel ve görsel öğeler arasında özgül bir ilişki kurulduğunda bu seçim anlama

katkıda bulunur (Sözen, 2003, s. 150-153). *Diegetik* sesin kendi mekanından koparılarak başka bir mekan ve durum ile eşleştirilerek verilmesi, sesin içeriğine bu farklı mekanın anlatısını taşıy veya durum bunun tam tersidir. Filmi analiz ederken Chatman’ın önerisine uyarak öykü zamanı ile onun ifadesini oluşturan zamanı ayırmak (Chatman, 2009, s. 75) gerekir. Karakterin şimdiki zamanı izlenen zaman olarak verildikten sonra, karakterin geçmiş zaman olarak düşündüğü zamana dair ses veya görüntü verildiğinde bu sıçrayış ifade düzeyi içinde değerlendirilir.

Görüntü ve sesin kurgulanışında eşzamansızlık sanatsal bir olanak olarak değerlendirilir. *The Conversation*’da geriye sıçrayış ve karakterin şimdiki zamanına dönüş arasında görülen sahnede görüntü ve diegetik konuşma sesi şu şekillerde eşleştirilebilmiştir:

1. Karakterin şimdiki zamanına ait sahne- aynı şimdiki anlatısal zamana ait ses ve görüntü beraber ifade edildi; ardından,
2. Hatırlanan geçmiş zamanına ait sahne (karakterler farklı)- aynı geçmiş öyküsel zamana ait ses ve görüntü ifade edildi; ardından,
3. Karakterin şimdiki zamanına ait sahne-gerçek geçmiş öyküsel zamana ait ses ifade edildi; ardından,
4. Karakterin şimdiki zamanına ait sahne- aynı şimdiki anlatısal zamana ait ses ve görüntü beraber ifade edildi.

The Conversation’un ses kuşağının anlatıyı ifade etmedeki başarısı, ses düzenleyicinin (Walter Murch) yönetmenle yakın çalışma imkanı bulması ile ilişkilidir (Beck, 2002, s. 161). Jay Beck’e göre, Coppola’nın sesi yaratıcı kullanışı izleyicinin Harry’nin algısal durumunu anlamasına yardımcı olur (Beck, 2002, s. 160). Müzik karakterin psikolojik karmaşasını yansıtmak üzere başarılı kullanıldığından anlatının bu yönünü sanatsal olarak destekler. *The Conversation*’da müzik kimi zaman *diegetik*¹⁰ iken kimi zaman ise *diegetik* olmayan¹¹ biçimde eklenmiştir. Müzik tam da *suspens*in olduğu yerde kesilip sonrasında anlama katkıda bulunmuş; kamusal alan özel alana geçişi de işaretleyebilmiştir. Film sadece müzik değil ortam sesleri de kullanmıştır.

Rakibi Moran, gözetim cihazları fuarının ardından Caul’ün iş yerinde yaptıkları küçük partide Caul’ün aşk acısını anlatışını kayda alır ve bu habersiz kaydın hemen arkasından Caul’e dinletir. Caul bu güç yitimine bir krizle karşılık verir ve arkadaşlarını evden kovar. Aynı gece rüyasında takip etmekte olduğu kadını uyarmak ister¹², uyandığında -seyirciye bir sürpriz olarak- yaptığı ses kayıtlarının geceyi geçirdiği kadın tarafından çalındığını fark eder.

Filmin başlarında, (otuz dokuzuncu dakikada) erkeğin kendilerinin öldürülebileceklerine dair ifadesiyle bir cinayet olasılığı izleyiciye sunulur. Kayıtları çalıştıran makine üzerindeki ses şeridi halkalarının bir yüzmüşçesine bakış noktası haline geldiği sahnede (yetmiş üçüncü dakika) ise bir cinayet sahnesindeki geciktirimin hazırlığı güçlendirilir. Filmde, takip edilen çiftin ses kaydının belli kısımları tekrar tekrar duyulur ve her yinelemeye gerilim yükselir. Takip edilen genç adamın, ses kaydının kusurlu, çözülemeyen kısmının gürültüsü giderildiğinde duyulabilen “Eğer şans olsaydı bizi *öldürürdü*.” cümlesindeki vurgu, yüz beşinci dakikada “Eğer şans olsaydı bizi *öldürürdü*” şeklinde *bizi* sözcüğüne kaydığında kurbanlar katil haline gelir (Turner, 1985, s. 5). Böylece, geciktirimin yarattığı etkinin yerini sürprize bırakışı ses ile gerekçelendirilerek klasik

¹⁰ Filmde jazzdan faydalanılmıştır. Jazzda doğaçlama üretim söz konusudur. Jazzın doğuşu bir *öteki* kültürüne - siyahilere- aittir; fakat sonrasında *ötekinin üreticisi* de -beyaz insanlar- jazz müzik üretmeye başlamıştır.

¹¹ Diegetik olmayan müzik, filmde genel olarak bir tehlikeyi, psikoloji durumu, anlamsızlığı ifade eder biçimdedir; kurguyu bütünleştiren bir öğe olarak da işlevselleştirilmiştir.

¹² Bunun sebebi ise film boyunca tekrar tekrar ifade edilen suçluluk psikolojisidir. Bu kaygının kaynağı geçmişte kendilerini gözetleyerek bir ailenin ölmesine yol açmış olmasıdır. Aslında daha da önceden, henüz çok küçükken de bir kişinin ölümüne yol açmıştır ya da böyle sanmaktadır. Bunu rüya sahnesinde ölümüne yol açacağını düşündüğü kadına anlatırken öğreniriz.

anlatının neden-sonuç ilişkisi desteklenmiş olur. Caul kaydın yeniden doğru değerlendirilmesini, ancak takip ettiği çiftin yaşadığını ve onları takip ettiren patronunun öldüğünü öğrendiğinde yapabilir, bu ana kadar durumu çözümleyemez.

Film boyunca zaman zaman sesi ve/veya görüntüsüyle beraber saksafon işitilir/görülür. Saksafon ana karakter için önemli bir nesnedir. Dedektifin saksafonu ile kurduğu ilişki de kaygı içeren bir işin ardından bir kaçış olarak gerçekleşmektedir. Bu kaçış anlarında gözetim izlencesini yitirir. Caul'un saksafonla ilişkisi doğrudan olmayan bakış açısı ile yakın planda gösterilir; izleyici bu noktaya dikilmez; bunun yerine sadece dedektifin müzik aleti ile kurduğu ilişkinin sıradan yapısı izlenir. Bu bir bakıma Caul'un gerilime neden olan kimliğinin bir parçasının ötelendiği bir durumdur. Filmin son sahnesinde, asıl nesne iletişimsel bir araç olan işitmeye dayalı telefondan saksafona dönüşmüştür; Caul'un bulunduğu ortamda ilişkisini sürdürdüğü tek nesne olarak saksafon kalmıştır. Burada Caul'un kişiliğinde ihtiyaç duyduğu bütünleşmenin, iktidar alanından bir kayıpla gerçekleştiği izlenimi doğabilir. Başlangıçta bilgi, istek ve güce sahip görünen Caul'un bu konumu, önce isteği, sonra gücü yitirir. Sonuçta bilgisinin de yeterli olmadığı ortaya çıkar.

Sonuç Yerine:

Yeni Hollywood'un yarattığı anlamsal dünyanın önceki yapıdan bütünüyle soyutlanması mümkün değildir. Bunun sebebi, Hollywood'daki ticari yapının bütünleşik ve endüstriyel olarak öncü niteliklere sahip olmasıdır. Anti-tröst düzenlemelerle gösterimin, üretim aşamasından ayrılması sonucu gösterim ayağının hedef kitleye göre film seçebilmesi toplumda mevcut olan sanatsal içerik talebinin¹³ karşılanabilmesini getirebilecek bir olanak yaratmıştır. Bu, endüstrinin üretim imkanları ve onun dayandığı ticari katı yapıyı ortadan kaldıran bir değişim değildir. Sistem yapısal olarak dönüşürken, toplumsal özgürleşmecî hareketlerin de olduğu 1965-1975 arasında sanatsal üretimin endüstri tarafından kısmen içselleştirilmesinin sanat açısından sonuçları tartışılabilir. Bununla beraber, Francis Ford Coppola gibi yaratıcı yönetmenlerin Amerikan sinema tarihine katkısı önemlidir. Burada sanat sinemasına göre konumu tekrar soruşturulan *The Conversation* (1974) da Coppola'nın iz bırakmış ve halen ilgiyle izlenebilen bir filmidir. Bu film kendi yapısı içinde pek çok sanatsal uzlaşma uygun öge içermektedir. Film, birincisi; ses kuşağının kullanımı açısından kendi dönemi için oldukça yaratıcıdır, ikincisi; olay örgüsüne eklediği belirsiz bırakılmış noktalar –özellikle son sahnenin yarattığı ifade- izleyicinin sorgulayıcılığını harekete geçirebilecek niteliktedir, üçüncüsü; ifade düzeyinde görülen çeşitli türde ekran görüntüleri ile filmde kendi üzerine düşünmenin olduğu düşünülebilir, dördüncüsü; filmde karakterin karmaşasını dile getirmesi ve bunun görsel anlatımla da düzenlemesi anlamın sanatsal oluşturmunda etkilidir. Filmin anlatisallığı, ünlü oyuncu kullanımı, neden sonuç ilişkisinin ana olayı sonuca ulaştırabilmiş oluşu ve bunun izleyiciyi ekrana bağlayan heyecansal bir sistem içermesi ise onu ticari hedefine ulaştırabilmesi açısından önemlidir. Bu özellikler klasik anlatı ve klasik Hollywood'a koşuttur. Filmde içerilen teknolojik öğeler ve onlara ait güç, hem bu ticari yeniliğe dair çekiciliğin kendisiyle hem de bu teknolojiye yöneltilebilecek eleştiri ile örtüşebilir. Bu sebeple anlam ikili bir oluşum yapısı sergileyebilir. Dönemin, Watergate¹⁴ gibi sansasyonel olayları ile kurulabilecek bağlantı da böyle hem işlevsel hem de çağrışımsal düzlemde eleştirel bir durum yaratabilir. Son olarak *The Conversation*'un anlatisının dönemin gözetim yapısına dair konumunun, karakterin pasifize olarak iç dünyasına çöküşüyle görülebileceği gibi kabullenici bir uzlaşmayı içerdiği düşünülebilir. Bununla beraber, bireyin, teknoloji ve ekonomik güç ve bunun iktidar yapısı karşısında ne şekilde güçsüz bırakıldığını sergilemesi ve bunu sorgulatması açısından filmin

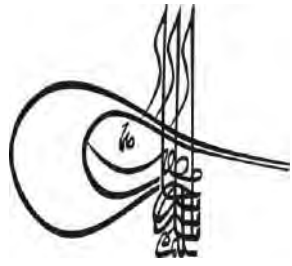
¹³ Büyük prodüksiyon şirketleri, sanatevi kalabalıkları da göz önünde bulundurarak, spesifik ihtiyaçları içerecek şekilde ürünlerini çeşitlendirdi (Kokonis, 2008, s. 176).

¹⁴ ABD başkanı Nixon'u istifaya taşıyan ses dinleme olayı (1974). King (2002), daha sonra Watergate araştırmalarında adı anılacak bir ses uzmanı hakkında yazılan bir makalenin filmin senaryosuna ilham verdiğini ifade eder (2002: 22).

değerini teslim etmek gerekir. Film Monaco'nun yukarıdaki yorumuna göndermeyle sanat sineması ve ticari niteliğin bir arada bulunduğu iyi bir sinemadır.

KAYNAKÇA

- Andrews, D. (2013). *Theorizing Art Cinemas: Foreign, Cult, Avant-Garde, and Beyond*. University of Texas Press.
- Beck, J. (2002). Citing the Sound The Conversation and Blow Out. *Journal of Popular Film and Television*, 29 (4), 156-163, https://is.muni.cz/el/1421/jaro2006/FAVD002/um/Beck_Citing_the_Sound.pdf, (2010) <https://doi.org/10.1080/01956050209601021>.
- Benveniste, E (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*. Erdim Öztokat (Çev.). İstanbul: YKY
- Bonitzer, P. (2011). *Kör Alan ve Dekadrajlar*. İzzet Yaşar (Çev.). İstanbul: Metis.
- Bonitzer, P. (2013). *Bakış ve Ses*. İzzet Yaşar (Çev.). İstanbul: Metis.
- Bordwell, D. (2009). Film Pratiğinin Kipi Olarak Sanat Sineması. Ali Karadoğan (Der.). *Sanat Sineması* (2010). Ankara: Deki.
- Bordwell, D. ve Thompson K. (2009). *Film Sanatı*. Ertan Yılmaz ve Emrah Suat Onat (Çev.) Ankara: De Ki.
- Bordwell, D. , Staiger, J. ve Thompson, K. (2005). *The Classical Hollywood Cinema: Film Style and Mode of Production to 1960*. London: Routledge.
- Chatman, S. (2009) *Öykü ve Söylem: Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*. Özgür Yaren (Çev.). Ankara: Deki.
- Costantini, G. (2010). Walter Murch interviewed by Gustavo Costantini. *The Soundtrack*, 3 (1), 33-46, Doi: 10.1386/st.3.1.33_1.
- Eziler Kıran, A. , Kıran, Z. (2011). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin
- Gomery, D. (2003). Hollywood Stüdyo Sistemi. G. Nowell Smith (Der.). *Dünya Sinema Tarihi*, 504-512. İstanbul: Kabcacı.
- Karadoğan, A. (2012). Sanat Sinemasına Uzak'tan Bakmak. *Oğuz Onaran İçin: Sinemada Hayat Var*. Ankara: Deki
- King, G. (2002). *New Hollywood Cinema: An Introduction*. London: I. B. Tauris.
- Kokonis, M. (2008). Hollywood's Major Crisis and the American Film "Renaissance". *Gramma : Journal of Theory and Criticism*, 16 (1); 169-206, <https://ejournals.lib.auth.gr/gramma/article/download/6435/6180>, e-ISSN: 2529-1793.
- Kovacks, A. B. (2010). *Modernizmi Seyretmek: Avrupa Sanat Sineması, 1950-1980*. Ertan Yılmaz (Çev.). Ankara: DeKi
- Monaco, J. (2014). *Bir Film Nasıl Okunur: Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı*. Ertan Yılmaz (Çev.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Sözen, M. (2003). *Sinemada Ses Kullanımı*. Ankara: Detay Yayınları.
- Turner, D. (1985). "The Subject of *The Conversation*". *Cinema Journal*, 24 (4), s. 4-22, <http://www.jstor.org/stable/1224893>, DOI:10.2307/1224893.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR - Doç. Dr. Gülizar ÇELEBİLİK - Doç. Dr. Şemsettin DAĞLI

This article was checked by iThenticate.

KONYA MÜZELERİNDEKİ KEÇE SECCADELERDE GÖRÜLEN İNTERYÖR TASVİRLER ÜZERİNE

Emine NAS* - Şerife DOĞAN**

ÖZET

Keçecilik, Türk el sanatları içinde halkın sosyal, kültürel özellikleri ve yaşam biçimine bağlı olarak zamanla geleneksel bir meslek olma özelliği kazanmıştır. Türk tarihinde gerek giyim kuşam gerekse barınma kültüründe yer alan keçe ürünler, günlük ihtiyaçların karşılanmasında bir eşya olma konumunun yanında toplum içinde de bir statü göstergesi haline gelmiştir. Türk tarihinde gerek giyim kuşam gerekse barınma kültüründe yer alan keçe ürünler, günlük ihtiyaçların karşılanmasında bir eşya olma konumunun yanında toplum içinde de bir statü göstergesi haline gelmiştir. Birçok alanda ihtiyacı karşılamış olması keçe ürünlere olan talebin artmasına neden olmuş ve keçe hem malzeme hem de ürün olarak geleneksel olma özelliğini kazandırmıştır. Selçuklu Döneminde sıkça kullanılan keçe ev eşyaları ve Mevlevi tarikatı kıyafetlerinde yer alan giysi parçaları özellikle Konya ilinde keçeciliğin bir meslek olarak ilerlemesini hızlandırmıştır. Bu zengin miras içinde Konya ilinde üretilen özgün keçe örneklerinin bir kısmı günümüze ulaşarak il merkezinde bulunan çeşitli müzelerde teşhir edilmektedir. Çalışmanın kapsamı, Türkiye'nin keçecilik sanatı ile Mevlâna Diyarı olarak anılan Konya ili Müzelerinden teşhir edilen *mimari tasvirli işlemeli keçe seccade* örnekleri üzerinedir. Çalışmada Mevlâna Müzesi ve Etnografya Müzesi koleksiyonlardan seçilen üç adet işlemeli keçe seccadenin tasarım özelliklerinin ayrıntılı olarak incelenerek belgelenmesi ile kullanıldıkları tarihi dönemde işlevsel eşya olma niteliklerinin yanında, toplumun sosyo-kültürel özelliklerini yansıtan bir sanat objesi olma vasıflarının da aktarılması amaçlanmıştır.

*  Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi El Sanatları Tasarımı ve Üretimi Bölümü, E-posta: eminenas@selcuk.edu.tr

**  Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Tasarımı ve Üretimi Bölümü, E-posta: serifedogan@selcuk.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Konya, Keçe, İşleme, Seccade, İnteryör.

ON THE INTERIOR PICTURES SEEN IN THE EMBROIDERED FELT PRAYER RUGS IN KONYA MUSEUMS

ABSTRACT

Felt making has become a traditional profession over time, depending on the social, cultural characteristics and lifestyle of the people in Turkish handicrafts. In the Turkish history, felt products, both in clothing and in the culture of hospitality, have become a status indicator in society as well as being an object in meeting daily needs. Felt products, which are included in the clothing culture and shelter culture in Turkish history, have become a status indicator in society as well as being the place to be an item in meeting the daily needs. The fact that it has met the needs in many areas has increased the demand for felt products and the felt has become the traditional feature of both materials and products. Felt household items and clothing pieces that are frequently used in the Seljuk Period and Mevlevi Tarik attire accelerated the progress of felting as a profession, especially in the province of Konya. In this rich heritage, some of the original felt samples produced in Konya province are exhibited in various museums located in the city center by reaching daily. The scope of the study, Turkey's felt making display while depicting the architecture referred to as Rumi Konya Museums and art on the land with embroidered felt rug samples. It was aimed to examine and document the construction and decoration features of the three-embroidered felt prayer rugs selected from the Mevlâna Museum and Ethnography Museum collections in the study. In this context, it is important to convey the characteristics of being a concrete cultural heritage that reflects the socio-cultural characteristics of the society, as well as the qualities of functional objects in the historical period in which felt praying rugs are used.

STRUCTURED ABSTRACT

The felt, which is the oldest known textile surface in the world, has gained the distinction of being a traditional occupation in Turkish geography depending on the social, cultural characteristics and life style of the people. The felt products and felting developed according to the needs of the society within the scope of the occupation have gained the feature of being a handicraft arm in line with the art understanding of the society to which they belong by gaining aesthetic values in time. Felting with a sustainable acceleration in the field of handicrafts affected by the material and spiritual, cultural elements of societies, has provided a rich variety with the products which have received the original form and function by feeding from the traditional features. In Turkish history, felt products, which are included in both clothing and shelter culture, have become a status indicator in society as well as being the place to be an item in meeting daily needs. The fact that it has met the needs in many areas has increased the demand for felt products and the felt has become a feature both as a material and as a product. The sample of the work in

the rich universe in the field of felting is about “the interiors- interiors depicted in the felt prayer rugs in the Konya museums”, which are a different product group. Prayer rugs is one of the most common spread in Anatolia; prayer rugs, prayer and prayer are among the people. Kilim, carpets, cicim, sumac, felt, such as type of weavings, shawls, kutnu, kemha, atlas, satin, etamin, such as fabrics and animal skins are made from a wide variety of materials. But most rugs are used in rugs and generally have a rectangular shape. The pattern of these prayer rugs is also arranged in a certain way and the surface is divided into sections such as altar, pediment, verse and insoles. The altar is located in the upper center of the prayer rug and has an altar in the upper section. Altar belt flat, triangular, cascading, sliced eyebrow belt etc. It happens. Sometimes there is a lamp hanging from the top of the altar and a column on both sides. The floor of the altar is located in the middle of the altar, with motifs such as the tree of life, ewer, flower, vase, medallion. At the bottom of the prayer rug, there is a foot bed and a verse section on the niche. The verse consists of a large or two small rectangles with a verse in it on the altar niche. There is a widespread production of carpets and carpets made of kilim, carpets and felts. Prayer rugs has spread to Europe along with Anatolian rugs and has attracted great interest in luxury in churches and palaces. It has been an item of social status in history, reflecting aesthetics, gaining importance in places of worship and ceremonies.

The most common type of prayer rug is carpet, and the oldest examples of the present are the Konya Alâeddin, which was discovered by F. R. Martin in 1905, and by R. M. Riefstahl in 1930, which was discovered in the mosque of Beyşehir Eşrefoğlu and called as “Konya group” and XIII. century Anatolian Seljuk carpets. Islamic motifs can be seen in the ornamental designs of prayer rugs and important motifs for Anatolian people. In other words, the ornament designs observed on the prayer rugs are a non-verbal communication language with religious content. In the Anatolian geography; Milas, Bergama, Kırşehir, Mucur, Sivas, Balıkesir, Konya, Uşak has motif designs that reflect the unique local carpet motifs of the regions and they are seen to be affected from each other in places. Konya, which is the subject of the study is located in the museums in the prayer rugs; Factors such as the traditions of the art and culture of the Seljuk period, the effects of the civilizations lived in Konya, the original architecture and handicrafts, the life and ideas of Mevlana and the existence of Konya on the trade routes were influential in the designs of felt prayer rugs. Felt products that are exhibited in the museums of Mevlana, Ethnography and Koyunoğlu in Konya exhibit traditional construction methods and stylistic features. The examples examined in this study reflect the stylistic features of the architectural and ornamental arts of the period they date. It is seen that the decoration elements entering the ornament group which is defined as a naturalist style are reflected with a naturalistic view. This attitude also supports the view that nature elements play a role in the formation of beliefs in the history of Turks. The fact that the architectural descriptions in the examples form the basis of the ornamentation program confirms that architecture is not only a structure-building activity but also a cultural value-building activity. The embroidered felt prayer rugs examined within the scope of the study have features that contribute to the socio-cultural structure of the society with their design values. Transferring some of the

important facts in Turkish culture to the ornamental compositions within symbolism has led to the enrichment of the compositions and keeping the subjects alive. The sample group examined within this framework also has a privileged position in folk culture. In the context of culture-art sustainability from tradition to the future, they continue to maintain their characteristics of inspiration with their rich content.

Keywords: Konya, Felt, Embroidery, Praying Rugs, Interior.

GİRİŞ

Bir milletin kültür varlıkları arasında önemli bir yere sahip olan el sanatları, asırlar boyu toplumların sanat anlayışlarını ve yaşam tarzlarını aktarmada etkin bir rol oynamıştır (Başar Ergenekon, 1991:1). El sanatları, insanların; iklim ve diğer dış etkilere karşı ihtiyaçları ile doğan zekâ, ilim ve yetenek gerektiren faaliyetlerdir. El sanatları arasında etkinliğini gösteren en eski tekniklerden biri de keçeciliktir.

Keçe; yün, kıl ya da pamuğun ıslak ortamda çiğnenip dövülerek liflerinin birbirine kaynaştırılmasıyla elde edilen örtü, yaygı, çadır ya da giysi yapmakta kullanılan kaba kumaştır (Karpuz, 1988: 78; Sözen, Tanyeli, 1999:127). Genel olarak hayvansal lif grubunda yer alan yün lifinin ıslak ortamda sıcak su ve sabun ile sıkıştırılmasından oluşan dokusuz bir tekstil malzemesidir. Tarihi geçmiş Orta Asya'ya uzanan keçe hakkında arkeolojik bulgular oldukça faydalı olmuştur.

Konar-göçer hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan keçe; çadırların üzerine örtülmek ve kapısını oluşturmak, içlerini döşemek, mezar odasının dört bir tarafını ve şeref kösesini kaplamak, bir kırmızı tulumunu sarmak, ayrıca giyim-kuşamla ilgili türlerdeki işlevleri yanı sıra daha birçok alanda kullanımı ile karşımıza çıkmaktadır (Begiç, 2012:215).

Yapım teknikleri, kullanım alanları, süsleme özellikleri bakımından keçe sanatının gelişiminde İskit, Hun, Göktürk ve Uygur medeniyetlerinin yaşam biçimlerine paralel olarak etkili oldukları ve dönemin sosyal ve coğrafi yapısına göre üretim yaptıkları dikkat çekmektedir. Örnek olarak; MÖ. VII. Yüzyıl ile I. Yüzyıl arasına tarihlendirilen Moğolistan'ın kuzey kesiminde olan Noin-Ula ve Altay bölgesinde bulunan Pazırık kurganlarında yapılan kazılarda çıkan keçe eserlerin zengin aplike süslemeler ile bezeli olması ve genellikle yer yaygıları ile koşum takımlarında görülmesi bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Hancar 1952:172; Rudenko 1970: 307; Roes 1958: 27; Diyarbakirli 1972:103; 61 Ögel 1991: 62; Polasmak 1994: 88- 89; Drews 2004: 74; Topbaş, Seyirci, 1984:18; Diyarbakirli, 1972: 78, 111; Tekçe, 1993:104).

Orta Asya'da Hunlarla başlayarak Göktürk ve Uygur dönemi ile devam eden keçecilik Anadolu kültür ve yaşam biçimini yansıtan bir zanaat haline gelmiştir. Tarihi ve kültürel miras bakımından zengin bir kent olan Konya'da çok gelişmiş ve keçe merkezlerinden birisi de Konya kenti de keçecilik mesleğinin icra edildiği popüler merkezlerden biri olmuştur.

Konya keçeciliğinin tarihi süreç içerisindeki gelişiminin kaynakları; Orta Asya Türk sanatı kaynaklı Selçuklu dönemi sanatı ve kültürünün gelenekleri, Konya'da yaşamış uygarlıkların etkileri, Mevlana'nın hayatı ve fikirleri, Konya'nın ticaret yolları üzerinde bulunması, yöre coğrafyasının gerektirdiği koşullar şekillendirmiştir (Begiç, 2013: 11).

Konya'da Sahip Ata Külliyesindeki Sultan Hamamı ile Osmanlı döneminden Ahmet Efendi Hamamı ve Türbe Hamamında keçelerin pişirilmesinde kullanılan özel bir bölümün bulunması bu sanatın yaygın bir şekilde yapıldığını belgelemektedir.

Konya'daki Selçuklu Dönemi hamamlarında keçelerin pişirildiği özel bir bölüm bulunduğu gibi, bugün dahi Konya'da ayrı bir *keçeciler çarşısı* da bulunmaktadır. Keçecilik Konya'ya özel el sanatı olarak tanınmıştır (Önder, 1960: 2230).

İç Anadolu Bölgesi'nin tarihi ve kültürüyle ilgi çeken illerinden biri olan Konya; geleneksel el sanatlarında çeşitlilik, malzeme, teknik ve usta bakımından önemli bir mirasa sahiptir. Hızlı bir kentleşme sürecine girmiş Konya'nın halk el sanatları varlığı; doğum, evlenme ve ölüm gibi hayatın üç ana dönemi etrafında şekillenerek gelişim göstermiştir. Evlenme gelenekleri içindeki çeyiz kültürü ile geçmişten günümüze Konya'da birçok halk sanatı ve ürünleri korunarak yasatılmıştır (Nas, 2012:1621; Nas, 2005).

İşleme; her cins kumaş ve deri üzerine elde veya makinede, iğne ve tığ gibi araçlarla, kasnak, gergef ve kâğıt vasıtasıyla gerilen zemin üzerine yün, pamuk, ipek ve metal bükümlü iplik, tel kullanılarak, çeşitli tekniklerin sayılarak, sayılmadan, düz veya kabarık bir şekilde uygulanması sonucu el emeği, göz nuru ile oluşturulan süsleme sanatıdır (Altun, 1996:32; Arseven, 1957:843; Gönül, 1991:11). Çeşitli işleme tekniklerini ortaya çıkaran, o uygarlığın dünya üzerindeki yeri, kültürü ve kullanılan malzemenin niteliğidir. İşlemenin ise ne zaman, nerede ortaya çıktığı kesinlikle söylemek mümkün değildir. Eski çağlarda yaşayanlardan kalan örnekler göre Hitit, Mısır, Mezopotamya, Asur, İran, Yunan ve Anadolu uygarlıklarının çeşitli sanatları ile ilgili kaynağı olan Orta Asya'da bu görüşü doğrulayan pek çok eser ele geçirilmiştir (Sürür, 1976:8).

Çok zengin ürünlerden oluşan Anadolu öncesi Türk İşleme sanatının ilk örnekleri MÖ 3. yüzyılda kurulan Hunlara aittir. MS 3.yüzyıla kadar süren ve Altay bölgesi, Kem vadisi ve Selenge ırmağı çevresinde yapılan kazılar sonucu çıkarılmış ürünler arasında işlemelerle bezenmiş giysi ve örtüler bulunmaktadır.

Uygur Hanlarının, yabancı elçileri altın ve gümüş tellerle işlenmiş örtülerle süslü tahtlarda kabul ettikleri, bu yörede yapılmış araştırmalar ortaya çıkartmıştır. Yine bu araştırmalar sonucunda bulunan iğneler, işleme sanatının varlığına kuvvetli birer belgedir (Berker, 1985:1). Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile başlayan 1071'den bu yana gelişen yeni kişilik kazanan Anadolu ve çevresi işlemeciliği; Selçuklu dönemi, Anadolu Beylikler dönemi ile Osmanlı İmparatorluk dönemi örnekleri ile beslemiş olan Türkiye Cumhuriyeti işlemeciliği ile süregelmiştir (Barışta, 1988:58).

Türk İşleme sanatı, 16. Yy. da eşsiz bir sanat niteliğine erişmiş, renk ve motif olarak en nitelikli şeklini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray ve saray dışı olarak iki ana çevrede üretilen işlemeler, farklı çevrelerden gelen ve getirtilen yerli ve yabancı sanatçılar için de kültürler arası karşılıklı iletişimi sağlayan bir araç durumuna gelmiştir.

Özellikle, Mevlevi kültüründe sanata verilen değer gerek kıyafetleri gerekse kullanım eşyalarında belirgin üslup özellikleri göstermiştir. İşleme teknikleri anlam yüklü sembolik motiflerle uygulanmış ve değer görmüştür. Bunlar arasında 19-20. Yy başlarına ait bir gurupta *sikke*, *mimari tasviri*, *enteriyör* (iç mekân tasviri-bina içi resimler), *askı*, *lamba*, *vazo*, *havuz* vb. çeşitlemeleri ile nesneli bezemelere yer verilmiştir. Bu örneklerdeki resim sanatına yaklaşım gösteren tasvirler örtünün işlendiği dönemin mimarisi kullandığı objeler konusunda bizleri aydınlatmaktadır ve ait oldukları dönemin estetik anlayışını sergilemektedir. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluk dönemi üretim merkezleri açısından da bazı eksik bilgileri tamamlamaktadır. Bu örneklerin bazen sultanın siparişi ve hediyesi bazen de dervişlerin armağanı olarak üretildiğine dair bazı veriler işlemelerin bir gurubunun saray dışında Mevlevihanelerdeki derviş hücrelerinde de üretilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu bağlamda işlemeler dönemin sanat ekolleri açısından da üzerinde çalışılacak, durulacak ve araştırmalar yapılacak bir konu oluşturmaktadır (Barışta, 1996:145). Konya ilinde Selçuklu Dönemi'nden bugüne işleme sanatının gelişim ve değişimiyle sürekliliği sağlanmış, bu dinamik süreklilik içinde hak ettiği değeri görmüştür. Konya ve çevresine ait işlemeler, müze ve koleksiyonlarda, büyük bir grubu ise evlerde ata yadigârı ya da anadan babadan kalan hatıra eşya olarak saklanmaktadır. Evlerde korumak

amaçlı bohça içinde sandıklarda saklanan, bilinmeyen bu eserler, Türk işleme sanatının gizli kalmış hazineleridir (Çelebilik, Afşar, 2016:366). Konya’da işlemlerin geçmişten bugüne özellikle evlenme dönemi çevresinde kümelenen çeyiz hazırlama ve çeyiz serme (çeyiz çakma) örf, adet, gelenek ve görenek gibi sosyal normlar ile yönlendirilerek süregeldiği görülmektedir. Çeyizlik el işlemeli eşyanın geçmiş yıllarda evlerde uygulandığı bugün ise bunun yanı sıra “Yılanlı Medrese” ve “Gelin Pazarı” isimleri ile bilinen çeyiz esnaflarının kümelandığı çarşılarından satın alınma yolu ile de karşılandığı öğrenilmektedir (Altun, 2003:495).

Çalışmada Türk sanatında geleneksel bir üslup gösteren keçe ve işleme tekniklerinin kolektif olarak ortaya çıkardığı *işlemeli keçe seccadeler* araştırma evrenini oluşturmaktadır. Bu kapsam içinde Konya Müzelerinde 19-20. Yy’a tarihlenen müze ve koleksiyonelerde mevcut sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır. Örnekler üzerinde zengin süsleme özellikleri gözlenmekte olup estetik bakış açısı ile anlam yüklü kompozisyonlar barındırmaktadır. İncelenen grupta örnekleme üç adet işlemeli keçe seccade oluşturmaktadır. Bu üç örnek üzerindeki süsleme programının mimari tasvirlerden oluştuğu ve Türk ve İslam Sanatında mezar taşları, el dokumaları, minyatürler, seramikler gibi el sanatları ürünleri ile benzer özellik taşıdığı görülmüştür. Genel olarak İslâm sanatında, özel olarak da Osmanlı sanatında tasvirli süslemelerin nesnelere sembolik anlamlar yüklediği, işlenen görüntülerin sözlü kültür dili olduğu bilinmektedir. Belirlenen örneklerdeki özgün tasarımlarda, sıradan unsurlar olarak görülen bazı sembolik detayların *resmi okumak* kavramı içinde değerlendirilme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Çalışma ile tasvirlerdeki belirli öykülere işaret eden anlamların, toplumun ortak hafızasında oluşmuş ve kabul görmüş kalıplar olduğu fikrini tespit ederek, buna görsel tanıklık eden bu eserlerin tanıtılması amaçlanmıştır.

KEÇE SECCADELER VE TASARIM ÖZELİKLERİ

Seccade; İslam dinindeki namaz ibadetinde kullanılan yaygı, namazlıktır. Bir kişinin üzerinde namaz kılabilceği büyüklükte olan seccadeler genellikle dikdörtgendir ve *mihrap*, *alınlık*, *ayetlik*, *tabanlık* gibi bölümlere ayrılırlar. İbadet etmek için temiz ve özel bir alan oluşturma çabası ile hazırlanan seccadeler gerek renk gerekse motif özellikleri açısından gösterdiği zenginlik yanında, camilerin mistik havasını evlere taşınması ile de değer kazanırlar. İslam kültür dünyasının bir parçası olan seccadeler; *halı*, *kilim*, *post*, *kumaş* ve *keçeden* hazırlanırlar.

Malzeme

Keçe seccadelerin ana malzemesi olan keçenin yapımında; hallaç yayı ve tokmağı, yün atma tarama makinesi, hasır-kalıp, çubuk veya sepki, ibrik ve süpürge, kalıpleş-bez, halat, makas, terazi, sabun, tepme makinesi, buhar kazanı, pişirme makinesi, boyalar kullanılmaktadır. Yapım tekniği; *yünün hazırlanmasındaki ön işlemler*, *keçeleştirme* ve *bitirme işlemleri* olmak üzere üç aşamada tamamlanmaktadır. Süslemede ise; kasnak, yüksük, tığ, gergef, iğne ve iplikler kullanılmaktadır. Elde hazırlanan süsleme tekniklerinden; *dival (Maraş) işi*; kadife üzerine metal bükümlü iplik ya da kılıptanla (bakır, kalay, pirinç gibi madenlerden çekilerek gümüş ve altın yaldızlar vurulmuş, saç kadar ince metal iplik) kabartma olarak yapılan iğne işidir. Halk arasında *sırma işi* olarak adlandırılır (Barışta, 1978: 48). Bu teknikte çiriş, möhlüke (oyma bıçağı), makat, cülde (tezgâh), çağ (makaralık), biz, balmumu gibi özel malzemeler de kullanılmaktadır. (Baykasoğlu, 1980:5; Markaloğlu, 1996: 21; Özcan, 1994:289). İncelenen örneklerde *düz sarma*, *verev sarma*, *yarma sarma* teknikleri uygulanmıştır. *Suzeni- kasnak işi*; bir işleme aracı olan gergef gibi tahtadan yapılmış bir nevi çembere kasnak bunun üzerine gerilmiş muhtelif cinsten kumaşlara, tığ vasıtasıyla yapılan renkli nakışlara da *kasnak işi* denilir (Özbel, 1949:3; Baykasoğlu, 1980:4; Barışta, 1988:169). Suzeni işi bir Türk işlemesidir. İlk defa Türkistan ve Kafkasya’da Türklerin yaşadığı bölgelerde görülmüştür. Zamanla İtalya’ya geçmiş ve yerleşmiştir. Ancak bu tarzda işlemler yapan ve halk arasında *kasnak makinesi* adı verilen ayaklı dikiş makinesine benzeyen bir makinenin ilk defa planları İtalyanlar tarafından hazırlanmıştır. Türkistan’da ilme adı verilen ve yaygın uygulanan bu iğnenin elimize geçen XVIII. ve XIX. yy. örnekleri bu dönemde

yoğunlaşan Rus savaşları kanalı ile bu işleme türünün saraya girmiş olabileceğini düşündürmektedir (Özbel, 1949: 3). İncelenen örneklerde bu teknik tığ ile yapılmıştır. Örneklerde görülen diğer bir teknik ise kumaşın iplikleri sayılarak yapılan milli bir işleme türü Türk işi tekniğidir. Türk işinden düz pesent ve verev pesent iğnelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu tekniklere ilaveten hasır *iğne tekniği* ve blonya iğnesinin (kordon tutturma) de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Motif özellikleri ve kompozisyon

Seccadelerin süslemelerinde genel olarak görülen kalıp bir kompozisyon bulunmaktadır. Belirli biçimlerde düzenlenen bu kompozisyonun süsleme unsurlarının başında mihrap gelmektedir. İlk kez 8. yüzyıl başında ortaya çıkan mihrap camide kible yönünü belirleyen kemer şeklinde bir nişten oluşmaktadır. Niş ve kemer bütün dinlerde ve inançlarda ilahi gücü simgeleyen mimari süsleme elemanları olarak kullanılmışlardır. İslam mimarisinde de kemer *gücün, dinî aşkın ve kutsal geçişin* sembolü olarak algılanmıştır. Böylelikle mihrap aynı zamanda yön tayin edici bir işaret olarak da seccadelerin ana motifi hâline gelmiş ve dünyanın ötesine geçişi simgelemiştir (Etikan, 2007:547). Mihrabın kible yönünü göstermesinin yanı sıra sembolik anlamlar da ihtiva ettiği bilinmektedir. Mihrabın kökeninin tamamen Arapça orijine dayandığını iddia edilmekte olup, bu kelimenin kökeni olarak *harb* (savaş) kelimesini göstermektedir. Yani *şeytan ve dünyevi zevklere karşı savaşın (muhârebe) açıldığı yer*. Böylece *harb* ve *mihrab* (savaş yeri) arasında bir ilişki kurulmuştur (Özgür, 2007:243). Sembolik anlamı zengin olan mihrabın merkezinden aşağı doğru bir veya birden fazla kandil motifi yerleştirilir. Tavana asılı bir kandil, İslam cami dekorasyonunda gelenekselleşmiş bir unsurdur. Seccadelerde de mihraptan sarkan kandil motifi *ışığın ve nurun sembolü* olarak sıklıkla görülen dini motiflerden biridir. Mihrabın üst bölümünde bulunan mihrap kemeri *düz, üçgen, basamaklı, dilimli, kaş kemer* vb. olur. Üzerinde *ayetlik-alınlık* bölümü yer alır. Ayetlik, mihrap nişinin üstünde, içine ayet işlenmiş bir büyük ya da iki küçük dikdörtgenden oluşur ve içerisinde Kuran-ı Kerim'den alınan Ayet-i Kerimeler, dini vecizeler ve belirleyici tarihler yer alır. Seccadelerde mihrap ile birlikte kullanılan diğer bir unsurda sütunlardır. Seccadenin her iki uzun kenarında tabanlıktan mihraba doğru yükselen ve *marpuç* adını da alan bu sütunlar camilerde binayı destekleyen sütunlara benzer bir şekilde mihrap zemininde yer almışlardır. Seccadelerde bazen bu sütunların arasında, bazen de sütunların tepesinde çiçek demetleri görülmektedir. Mihrabın iç bölümü *hayat ağacı, vazoda çiçekler, elma, nar, iğde* gibi bazı cennet simgesi meyveler *kandil, ibrik ve el figürleri, Kâbe ve cami tasvirleri* ile düzenlenmiştir. Seccadenin alt merkezinde ise, namaza durulurken ayak basılması için ayrılmış *tabanlık* bölümü vardır. Bu bölüm boş bırakıldığı gibi, vazoda-saksıda çiçek motifleri ile de süslenebilir. Bütün bu kompozisyonu bir bordür çevreler. Kutsal bir mekân olan caminin mimari süslemelerinde ve İslam sanatının diğer alanlarında sıkça rastlanılan bordürler seccadelerin süslenmesinde de uzun-kısa kenarlarda bir veya birden çok sıralı halde yer alır. Geniş ve dar düzenlenen bordürler *düz, atlamalı ve bağlantılı* tekrar kuralına göre bitkisel motifler, geometrik motifler ve kufi yazı şeritleri ile bezelidir. Seccadelerde kullanılan motiflerin genel kompozisyonu ise; *dikey eksenli simetri ½ biçiminde natüralist ve anti natüralist* üslupta düzenlenmiştir.

Seçilen örneklerde görülen mimari tasvirler enteriyör resimlerden oluşmaktadır. *Enteriyör* (iç mekân resmi); iç mekânları ve bu mekânlardaki yaşam biçimlerini konu alan resim türüdür. Bağımsız bir konu olarak ilk kez 17. yüzyıl Felemenk sanatında görülür. Çoğunlukla dini ya da tarihi konulu resimlerden oluşur. Rönesans'ta perspektif kurallarının yaygın biçimde uygulanmaya başlamasıyla birlikte iç mekân betimlemeleri de gerçekçi bir görünüm kazandı ve çeşitli sanatçılar iç mekâna kompozisyon içinde farklı anlam ve işlevler yüklediler. Türk resminde iç mekân resimleri Batılılaşma süreci içinde ortaya çıkmıştır. Saray, cami ve köşkler tipik Türk evindeki iç mekânların betimlendiği bu resimler, dönemin yaşam biçimlerini de yansıtır. Halife Abdülmecid'in *Haremde Beethoven* (İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi), Osman Hamdi'nin *Enteriyör* (İş Bankası Koleksiyonu) ve Halil Paşa'nın *Oturma Odası* (özel koleksiyon) gibi resimlerinde figürle iç mekân birlikte kullanılmıştır. Osman Hamdi, Türk resmine figürü getiren ilk sanatçı olmakla birlikte, iç mekân resimlerinde figürden

çok mekânın yarattığı hava üzerinde durmuştur. Hüseyin Zekâî Paşa'nın *Ayasofya Camisi Hünkâr Mahfili* (İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi) çoğunlukla camilerin ele alındığı, figürsüz iç mekân resimlerine bir örnektir. Bu eğilimi doruk noktasına ulaştıran Şevket Dağ olmuştur. 1914 Kuşağı'ndan Feyhaman Duran, İbrahim Çallı, Namık İsmail ve Hikmet Onat'tan başka Şeref Akdik ve Eşref Üren de iç mekân resimleri yapmışlardır. İncelenen örneklerdeki enteriyör resimler özellikle dini mimariden seçilmiştir. Yumuşak bir malzeme olan keçe üzerine işleme tekniğinde uygulanması oldukça farklı bir yorumdur. İşleme tekniğinin keçe malzeme üzerindeki kabarık görüntüsü resme üç boyut kazandırırken mekânda derinlik hissi de uyandırmaktadır.

Örnek 1

Konya Mevlâna Müzesi 646 numaralı envanterde kayıtlı olup 19. Yy'a tarihlenmektedir. 112x165 cm boyutlarındadır. Zemin doğal (krem) renk tepme keçedir. Seccadenin yüzeyi dival işi tekniklerinden düz sarma ve hasır iğne tekniği ile işlemelidir. İşlemede bükümlü metal iplik kullanılmış, ancak zamanla kararmıştır. Seccadenin dörtkenarına sırma saçaklı harç geçirilmiştir. Arka yüzü bej renkte keten astarlıdır. Süslemede genel olarak mimari ve bitkisel motifler ağırlıklıdır. Bordürde tırmanıcı ve sarıcı bir bitki olan Acemborusu çiçeği ekseninde mine ve nergis çiçeklerinin birbirine 'S' ve 'C' kıvrımlarla bağlı olduğu anti natüralist bir kompozisyon görülmektedir. Düz tekrar ederek birbirine bağlantılı sıralanan motifler, köşelerde 'C' kıvrımlar, gül motifi ve iç kısmı yatay-dikey çizgilerle taranmış palmet motifi ile tamamlanmıştır. Köşelik ve alınlık kısmında yazılı bezemeler görülmektedir. Alınlıkta yatay olarak yazılan Arapça yazıda *Hicri 1305 Bursa Cami-i Kebir resmidir* yazmaktadır.

Bu bilgiler enteriyör resimde Osmanlı dönemi mimarisi olan (1399) Bursa Ulu Cami'nin tasvirlendiğine işaret etmektedir. Tasvirde caminin ön-giriş cephesinin enteriyör olarak resmedildiği ve iç mekân ayrıntılarının oldukça detaylı olduğu görülmektedir. Sütunlar, sütun başlıkları, müezzin mahfili, minber, pencereler, tonozlar ve kandiller tam anlamı ile bir enteriyör resim anlayışı ile tasvirlenmiştir. Kompozisyonun merkezinde alçı sıva üzerine kalem işi süslemeleri ve bitkisel, geometrik motifler ve yazı kuşaklarından oluşan Bursa Ulu Cami mihrabı büyük bir titizlikle natüralist olarak işlenmiştir. Resmedilen Caminin dış mekânında ise; kalın taş duvarlarındaki detaylar, kubbelerin tepesindeki âlemlerin ve minarelerdeki ince dekoratif süslemeler dikkat çekicidir.

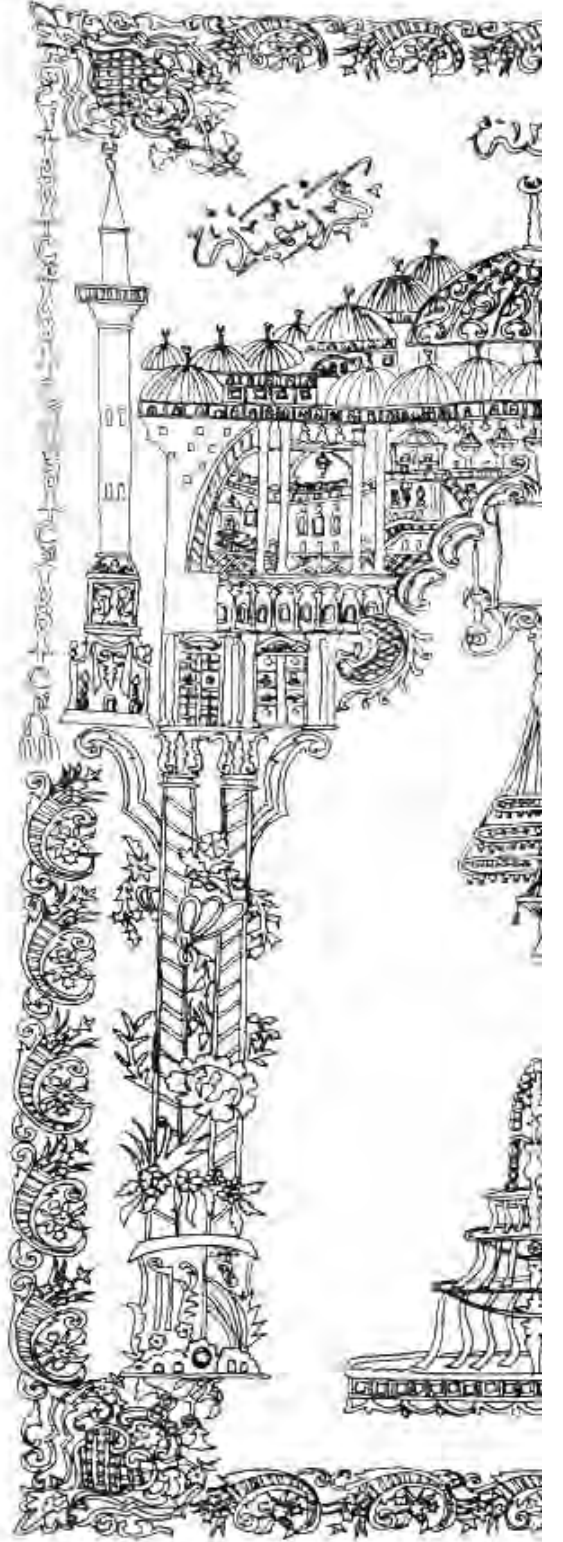
Tasvirde perspektif kurallarına bağlı kalınmış, ½ dikey eksenli çalışılmıştır. Mihrabın ortasından aşağı doğru iki kandil askısı ucunda sarkan, üç katlı büyük bir kandil ile kompozisyon sonlandırılmıştır. Mihrap zemininde burğu gövdeli ikili sütunlar korint sütun başlığı ile tamamlanmış olup gövdeleri gül, mine, sümbül çiçekleri sarılarak süslenmiştir. Ayaklık kısmında ise Bursa Ulu Cami içinde yer alan şadırvan resmedilmiştir (Görsel 1-2) (Çizim 1). Seçilen çiçek motiflerinden *Acemborusu çiçeği* uzun ömür, güç, dirilik *mine çiçeği* canlılık, dayanıklılık, *nergis ve sümbül çiçekleri* -ince ve zarif görüntüleri bakımından özellikle Divan şairlerince insan uzuvlarıyla ilişkilendirilmiş- *sevgilinin gözü ve müjdecisi* olarak değerlendirilmiştir. Özellikle sümbül çiçeğine güzel kokulu olması bakımından *amber* anlamı da yüklenir. *Gül* çiçeği ise; edebiyat, tasavvuf ve İslam inancında *Peygamber Hz. Muhammed (a.s.)* yi sembolize eder. *Allan (c.c.)* da *lale motifi* ile sembolize edilir. Gül sevgilinin yüzü ve endamıdır.



Görsel 1 Konya Mevlâna Müzesinde bulunan 646 envanter numaralı, Bursa Ulu Cami tasvirli keçe seccade detay.



Konya Mevlâna Müzesinde bulunan 646 envanter numaralı, Bursa Ulu Cami tasvirli keçe seccade.



Çizim 1 Konya Mevlâna Müzesinde bulunan 646 envanter numaralı seccade çizimi (Şerife Doğan, 2001).

Örnek 2

Konya Etnografya Müzesi 5076 numaralı envanterde kayıtlı olup 20. Yy'a tarihlenmektedir. 95x156 cm boyutlarındadır. Zemin doğal (krem) renk tepme keçedir. Seccadenin yüzeyi dival işi tekniklerinden düz sarma, verrev sarma iğneleri, Türk işi tekniklerinden verrev pesent, düz pesent, blonya iğnesi, hasır iğne ve süzeni işi ile işlemelidir. İşlemelerde altın sarısı, yeşil, pembe, mor, mavi, bordo, sarı renkleri kullanılmıştır. Seccade çevresi sarı renk ipek saçakla çevrelenmiş arka yüzü bej renkte keten astarlıdır. Bordürde, birbirine paralel 'S' kıvrımlı dallar, küçük yapraklar, zikzak çizgiler ve gül motiflerinden oluşan sade bir düzenleme görülmektedir. Mihrap bölümünde enteriyör bir cami tasviri yer almaktadır. Perspektif kurallarına bağlı kalınarak ½ dikey eksenli çalışılan tasvirde caminin mimari yapısı, minarelerinin formu ve şerefelerinde görülen ince süslemeler 17. Yy Osmanlı mimarisi olan Konya Aziziye Cami'nin tasviri olduğunu düşündürmektedir. Barok üslup özelliği taşıyan cami içinde yer alan kubbe içi kalem işi süslemeler, cephelerde yer alan kapı ölçeğinden büyük pencereler ince detayları ile işlenmiştir. Mihrabı taşıyan korint başlıklı burgu gövdeli sütunlar ince işçilikleri ile dikkat çekmektedir. Mihrap merkezinden aşağıya doğru sarkan 3 adet kandil motifi ve tabanlık kısmında yer alan vazo içindeki karanfil, gül, küpeli, menekşe, sümbül, nergis gibi bahçe çiçeklerinden oluşan kompozisyon 18. Yy Osmanlı dönemi Türk Rokokosu üslubunu yansıtmaktadır (Görsel 3-4) (Çizim 2).



Görsel 3 Konya Mevlâna Müzesinde bulunan 5076 envanter numaralı keçe seccade detay.



Görsel 4 Konya Etnografya Müzesinde bulunan 5076 envanter numaralı keçe seccade.



Çizim 2 Konya Mevlâna Müzesinde bulunan 5076 envanter numaralı seccade çizimi (Şerife Doğan, 2001).

Örnek 3

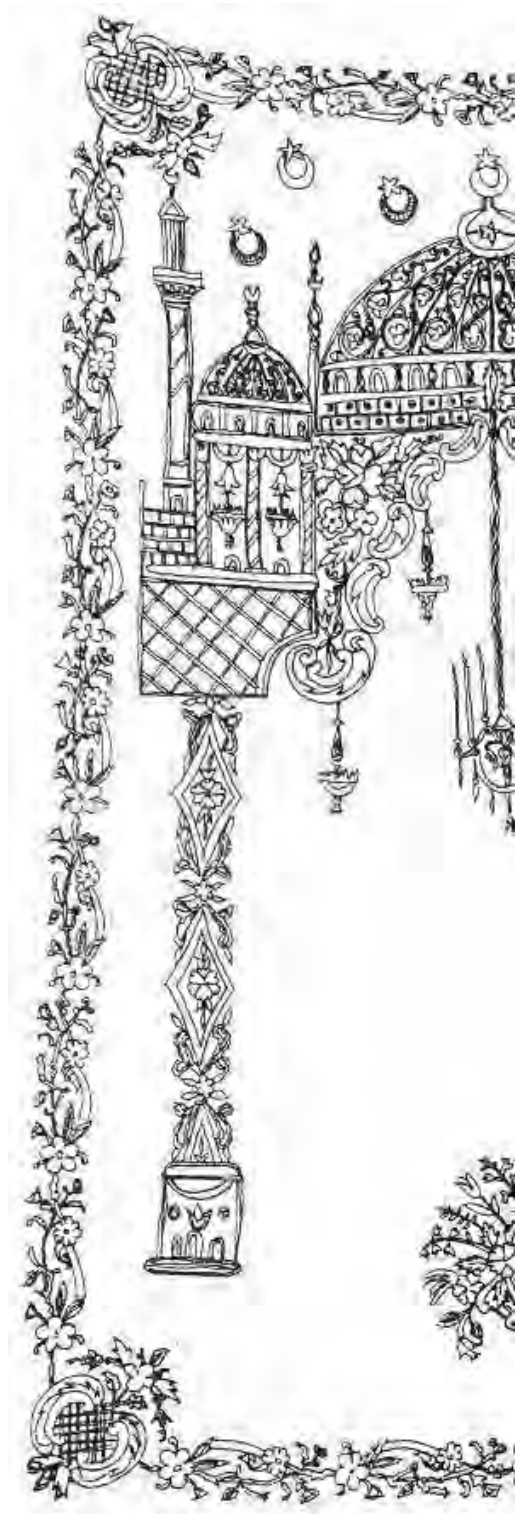
Konya Etnografya Müzesi 6030 numaralı envantere kayıtlı olup 20. Yy'a tarihlenmektedir. 95x153 cm boyutlarındadır. Zemin doğal (krem) renk tepme keçedir. Seccadenin yüzeyi dival işi tekniklerinden düz sarma iğnesi ve süzeni tekniğinde işlenmiştir. İşlemelerde altın sarı, yeşil, pembe, mor, eflatun, mavi, bordo, kahverengi, sarı ve yavruağzı renkleri kullanılmıştır. Seccade çevresi sarı renk sırma saçakla çevrelenmiş arka yüzü bej renkte keten astarlıdır. Diğer iki örneğe göre motif özellikleri oldukça sade biçimde düzenlenen ve detaycı bir yaklaşım sergilemeyen bu örneğin bordüründe, birbirine bağlantılı 'S' kıvrımlı dallar üzerinde ilerleyen menekşe, boru ve küpeli çiçeklerinin atlamalı tekrarlanmasından oluşan düzenleme görülmektedir. Köşelerde karşılıklı 'C' kıvrımların içlerinin yatay ve dikey çizgilerle taranarak yaprak motifleri ile çevrenmesinden oluşan stilize edilmiş motif grubu bulunmaktadır. Mihrap bölümünde enteriyör bir cami tasviri görülmektedir. Perspektif kurallarına bağlı kalınarak ½ dikey eksenli çalışılan tasvirde enteriyör resim konusu olan caminin mimari özellikleri ve iç mekân detaylarından Osmanlı dönemine ait bir dini mimari örneği olduğunu düşündürmektedir. Barok üslup özelliği taşıyan cami içinde yer alan sütun gövde ve başlıkları, pencereler ve kubbelerde görülen süslemeler canlı renklerde tasvir edilmiştir. Mihrabı taşıyan sütunlar gül, menekşe ve süsen çiçekleri ile süslenen eşkenar dörtgenlerin bağlantılı biçimde düz tekrar etmesi ile oluşturulmuştur. Bu örnekte gerek mimari tasvirde gerekse sütunlarda görülen kompozisyonda motiflerde sadelik dikkati çekerken renk kullanımındaki abartı ve çok renklilik baskın biçimde hissedilmektedir. Mihrap merkezinden aşağıya doğru sarkan bir adet büyük dört adet küçük kandil yer almaktadır. Tabanlılık kısmında yer alan vazo içinde lale, karanfil, gül, yıldız, küpeli, menekşe, sümbül gibi bahçe çiçeklerinden oluşan buket kompozisyonu 2. Örnekte olduğu gibi 18. Yy Osmanlı dönemi Türk Rokokosu üslubunu göstermektedir (Fotoğraf 5-6) (Çizim 3). Kompozisyonda görülen çiçek motiflerinden *süsen (iris) çiçeği* kokusundaki büyüleyici güzellikten dolayı zarafet ve görkemi simgeler. Ayrıca gözün renkli bölümüne de iris adı verildiğinden, Yunan mitolojisinde her insanın cennetten bir parça taşıdığına inanılarak süsen çiçeğine *cennetin gözü* anlamı yüklenmiştir. *Karanfil çiçeği*, kadir-kıymet bilmek yıldız çiçeği sabır, menekşe çiçeği alçak gönüllülük anlamındadır.



Görsel 5 Konya Etnografya Müzesinde bulunan 5076 envanter numaralı keçe seccade.



Görsel 6 Konya Etnografya Müzesinde bulunan 6030 envanter numaralı keçe seccade detay.



Çizim 3 Konya Etnografya Müzesinde bulunan 5076 envanter numaralı seccade çizimi (Şerife Doğan, 2001).

Sonuç

Selçuklu başkenti Konya ilinde keçecilik Türk tarihinin hemen her döneminde hem bir meslek hem de bir sanat kolu olarak önemini korumuştur. Günümüze ulaşan örnekler bunu desteklemektedir. Araştırmada işleme için hazırlanan keçelerin yaygı keçelere göre daha ince yapıda olduğu tespit edilmiştir. Yine yapılan araştırma sonucu, işlemelerde görülen motifler ve kompozisyon özelliklerinin 18-19. Yy süsleme sanatlarından çini, tezhip, ahşap, metal, kalem işi sanatlarında görülen süsleme üslubu ile paralellik gösterdiği belirlenmiştir. Konya kentinde bulunan örneklerin çoğunun müzelerde, koleksiyonerlerde, halkın elinde olması ve süslemelerindeki özellikler doğrultusunda keçe seccade üretimlerinin Konya ve Bursa atölyelerinde yapıldığını düşündürmektedir.

İncelenen örneklerin zemininde kullanılan keçenin doğal renk yün elyaftan hazırlandığı görülmüştür. Süslemelerde yün, pamuk ve metal bükümlü iplikler kullanılmıştır. Kullanılan motifler mistik anlayışın yanı sıra dekoratif olma özelliği ile dikkat çekmektedir. Simgeler başka imgelerle birleştiklerinde taşıdıkları anlam daha da güçlenmekte ve eşya ile kişi-eylem arasında bağ kurma çabasını desteklemektedir.

Örnekler, tarihlendikleri dönemin mimari ve süsleme sanatlarında görülen üslup özelliklerini yansıtmaktadırlar. Natüralist üslup olarak tanımlanan süsleme grubuna giren bezeme unsurlarının tabiatçı bir görüşle yansıtıldığı görülmektedir. Bu tavır, Türklerin geçmişinde doğa unsurlarının, inançların oluşmasında rol oynadığı görüşünü de destekleyici niteliktedir. Türk sanatında özellikle de Osmanlı kültüründe bitkisel motifler duygu ve düşünceyi estetik şekilde ifade etmenin etkili bir yolu olur, söze gerek kalmadan duyguların dili olarak toplumda ortak bir kültürün oluşmasını sağlar. Keçe seccadelerde gözlenen süsleme özelliklerinde de bu unsur somut biçimde gözler önüne serilmiştir.

Keçe seccadelerin süsleme kompozisyonlarında dolgu ve bordür olarak görülen geometrik formlar ise, genellikle başlangıç ve bitiş noktası göstermezler ve süreklilik taşırlar.

Bu sebeple geometrik motiflerin *Allan (c.c.)*'in sonsuzluğunu ifade ettikleri düşünülür. Nesnel motiflerden yaygın kullanılan *kandil* motifi de *aydınlığı* ve *Allah (c.c.) nurunu* sembolize eder. Kandil motifleriyle Allah'ın nurunu ve kapsamını, sembolik anlamda özdeşleştirerek, toplumsal bellekte konu her zaman canlı tutulmaya çalışılmıştır. Kandil motifi bir anlamda da Allah'ın nuru için Kur'an'ın en-Nür sûresini işaret ederken, Kur'an'ı da sembolize etmekte, düşünceyi ona yönlendirmektedir. Böylece Kur'an kelâmından feyz alarak aydınlanmayı da işaret etmektedir. Kandil motifleri genelde, klâsik İslami kandil formu çerçevesinde tekli, bazen de üçlü-dörtlü olarak nişin tepesinden, zincir bezeme ile sarkar şekilde ya da askılı düzenlenmiştir.

Örneklerde gözlenen mimari tasvirlerinde genellikle dini mimari yapılardan camilerin kullanıldığı görülmüştür. Cami tasvirlerinde ön cephe görüntüsü ile birlikte enteriyör-iç mekânın tasvir edilmesi ve bu betimlemenin mihrap bölümünde olması namaz kılan kişinin kendisini cami içinde hissetmesini ve mihrabı karşısına alarak kibleye yönelmesini sağlamaktadır. Böylelikle mihrap aynı zamanda yön tayin edici bir işaret olarak da seccadelerin ana motifi hâline gelmiş ve dünyanın ötesine geçişi simgelemiştir. Perspektif kurallarının uygulandığı tasvirlerde mekânda derinlik hissi uyanmaktadır. Örneklerde mimari tasvirlerin süsleme programının temelini oluşturması, mimarlığın yalnızca bir yapı kurma etkinliği değil aynı zamanda kültürel bir değer oluşturma etkinliği de olduğunu doğrular niteliktedir.

İncelenen örneklerde, simetri ve sonsuzluk prensiplerinin hâkim olduğu İslam sanatı üslubu etkisini göstermektedir. Enteriyör resimleri destekleyici süsleme unsurları olarak belirlenen *gül, sümbül, karanfil, lale, süsen, yıldız, küpeli, mine, nergis, acem borusu, menekşe* gibi çiçekler *sarmaşık* gibi bitkilerin yapraklarının oluşturduğu bitkisel motifler, *'S'- 'C' kıvrım dallar, volut kıvrımlar, palmet motifleri* ile basit geometrik şekillerin simetrik bir düzende sıralanması ile meydana gelen kompozisyonlar en çok kullanılan süsleme elemanları olmuştur. Batılılaşma etkisiyle Türk Sanatına girmiş olan (gotik, barok, rokoko, ampir) üslupların da etkileri bariz biçimde görülür. Ayrıca İslam

sanatında yer alan, yazı ve yazıdan geliştirilmiş motifler de süsleme elemanı olarak örneklerde yerini almıştır.

Süsleme programlarında sembolizm içinde verilen mesajın, üzerinde namaz kılacak kişiye dekoratif bir görüntü bütününde zengin içerik yansıtmak, bilineni tekrar ettirmek ve zamanla eşyanın maddi yönünün yıpranması halinde bile tercih edilir halinin devamını sağlamak anlamındadır. Keçe seccadeler, teknik kalitelerinin yanında -eşyanın tabiatına uygun- süsleme özelliklerindeki fikir zenginliği ve anlam bütünlüğü ile de bir kullanım eşyası olmaktan uzaklaşarak sanat eseri seviyesine ulaşmıştır.

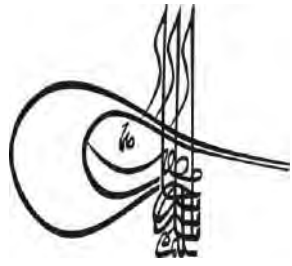
Geçmişten günümüze Türk sanatını yaşatılması kavramı içinde önemli bir maddi kültür varlığı olan işlemeli keçe seccadeler tasarım değerleri ile toplumun sosyo-kültürel yapısına katkı sağlayacak özelliklere sahiptirler. Türk kültüründe önemli olan bazı olguların sembolizm içinde süsleme kompozisyonlarına aktarılması, kompozisyonların zenginleşmesini ve konuların canlı tutulmasını sağlamıştır. Bu çerçevede incelenen örnek gurubu halk kültürü içinde de ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Gelenekten geleceğe kültür-sanat sürdürülebilirliği kapsamında zengin içerikleri ile ilham kaynağı olma özelliklerini korumaya devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Akçiçek, E. (1994). “Türk Çiçek Kültüründe Karanfil”, *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, Sayı:391, Ankara, s. 31-34.
- Altun, G. (1996). “Konya İli Antikacılarında Bulunan Hesap İşi Ürünleri ve Özellikleri”, *Ankara, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 1996.
- (2003). “Türk İşleme ve Örgü Sanatlarının Genel Özellikleri Konya İl Merkezinde Bugünkü Durumları ve Konya Ekonomisine Katkıları”, *Ulusal I. Konya Ekonomisi Sempozyumu*, 13 Nisan, Konya, s. 485-499.
- Çelebilik, G., Afşar, H. (2016). “Konya İli Karatay İlçesi Evlerinde Bulunan Geleneksel El İşlemeli Eşya Türleri Ve Kullanım Alanları”, *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Kasım/Aralık’16 Cilt:9 Sayı:18 ISSN 1308-2698, s. 365-381.
- Atasoy, N. (2002). “Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek”, İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım Yayınları.
- Barışta, H., Ö. (1998). “Türk El Sanatları”, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 975, Sanat Eserler Dizisi:11.
- (1978). “Türk İşlemelerinde Teknikler”, Ankara.
- (1984). “Türk İşleme Sanat Tarihi”, Ankara.
- (1996). “İşlemelerde Bazı Mevlevi Sembolleri, (19.-20. Yy Osmanlı İmparatorluk Dönemi)”, *II. Milletlerarası Osmanlı Devleti’nde Mevlevihaneler Kongresi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Konya, s. 143-153.
- Başar Ergenekon, C. (1991). “Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk Desen ve Teknik ve Kullanım Özellikleri”, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Baykasoğlu, N. (1980). “İlme” (Suzeni-Kasnak İşi), Ankara.
- Bayraktaroğlu, S. (2009). “Türk Halılarında Görülen Mimari Tasvirler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 32, Ankara, s. 21-36.

- Begic, H.N. (2012). “Konya Keçeciliğinde Çoban Kepeneği”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl:24, Sayı:94, s.214-223.
- (2013). “Geçmişten Günümüze Konya Keçeciliği”, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya: Erman Ofset.
- Berker, N. (1985). “Türk İşlemeleri”, Ankara.
- Çantay, G. (2004). “Çoruh Havzası’ndaki Dini Mimaride Eski Türk İnanç Unsurları”, *Sanat ve İnanç*, C. 2, İstanbul, s. 297-311.
- Çerkez, M. (1998). “Eyüp Sultan Mezar Taşlarında Kandil Motifleri”, *II. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, Kültür Yayın No:9. İstanbul, s.340-345.
- Çokay, M. Ö. (2007). “Seccâde ve Saf Seccâdelerdeki Bazı Motiflerin İkonografik Değerlendirmeleri”, *İstem*, Yıl:5, Sayı:9, s. 189 – 210.
- Çoruhlu, Y. (1998). “Eyüp ve Çevresindeki Mezar Taşlarında Görülen Kare İçinde Meyve Tasvirlerinin Sembolü”, *II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, Kültür Yayın No: 9, İstanbul, s.117-123.
- Demiriz, Y. (1986). “Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler”, Rektörlük Yay:3277, Edebiyat Fakültesi Yay:3205, İstanbul: Acar Matbaacılık Tesisleri.
- (1996). “On dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Başkentinde Kitap Süsleme Sanatı”, *19. Yüzyıl İstanbul’unda Sanat Ortamı*, İstanbul, s. 116-117.
- Diker, B.(1973). “Türk İşlem Motifleri ve Tekniği”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Haziran, s.3-6.
- Diyarbakirli, N.(1972), “Hun Sanatı”, İstanbul, 1972.
- Diyarbakirli, N., Aslanapa, O. (1977). “Türk Tarihi”, Ankara: Yaygın Yüksek öğretim Kurumu.
- Doğan, Ş. (2001). “Konya’da Bulunan İşlemeli Keçe Örnekleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, El Sanatları Eğitimi ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya.
- Drews, R. (2004). “Early Riders”, Routledge (UK).
- Etikan, S. (2007). “Seccade Halılarda Kullanılan Bazı Motifler ve Bu Motiflerin İslam Sanatında Yeri”, *ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Gönül, M. (1991). “Türk Elişleri Sanatı (XV-XIX)”, Türkiye İş Bankası Sanat Dizisi:13, Ankara.
- Hancar, F. (1952). “The Eurasian Animal Style and the Altai Complex”, *Artibus Asiae*,15, New York.
- Kalfazade S., Özkan, E.(1989). “Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.5, İstanbul, s.23-34.
- Karpuz, H. (1998). “Keçe Yapım Sanatı Yaşayan Konyalı Sanatçılar ve Eserler”, Konya Selçuklu Belediyesi Kültür Yayın No:10, Konya.
- Markaloğlu, Ş. (1996). “Dival İşleme”, (Sırma –Maraş İşi), Ankara.
- Nas, E. (2012). “Konya Yöresi El Sanatlarında Anlam Yüklü Motiflerin Halk Diline Yansıması”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter 2012, p.1619-1633, Turkey.

- (2005). *Günümüz Konya'sında Yaşayan Bazı Sanatlar -Ağaç İşleri, Toprak İşleri, Taş İşleri, Tespihçilik, Kitap Sanatları-*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özbel, K. (1949). “Kasnak İşleri”, *El Sanatları*, İstanbul : CHP Halk Evleri Bürosu.
- (1949).“El Sanatları, Anadolu Halı Seccadeleri”, Cilt:11, Sayı:6, İstanbul: C.H.P. Halk Evleri Bürosu.
- Polosmak, N. (1994). “Pastures of Heaven”,*National Geographic*,186,Washington.
- Roes, A. (1952). “Achamenid Influence upon Egyptian and Nomad Art”, *Artibus Asiae*, 15, New York.
- Rudenko, S. (1970). “Frozen Tombs of Siberia”, London.
- Sözen, M., Tanyeli, U. (1999). “Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü”, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sürür, A. (1976). “Türk işleme Sanatı”, Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:4, İstanbul.
- Taşkale, F. (2006).“Türk Kitap Sanatında Gül Motifleri”, *El Sanatları Dergisi: (İSMEK)*, İstanbul.
- Tekçe, E., F. , “PAZIRIK Altaylardan Bir Halının Öyküsü”, Kültür Bakanlığı Yayınları:1542, Sanat Tarihi Dizisi:64-5, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 57-94.
- Topbaş, A., Seyirci, M. (1984). “Afyon Keçe Sanatı” *Türk Folkloru*, Sayı: 62, İstanbul, Eylül, s.18-21.
- Ünver, A. S. (1955). “Ustası ve Çırağıyla Hezargradlı Zâde Ahmet Ataullah: Hayatı ve Eserleri”, İstanbul.
- Yıldırım, M., Kara, K.(2015). “Bursa Ulu Camii Mihrap Yazıları”, *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 4, Sayı:12,s. 29-48.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Ilgım KILIÇ – Doç. Dr. Barış TOPTAŞ – Doç. Dr. Mehmet AKPINAR - Dr. İlknur ÖZAL GÖNCÜ

This article was checked by iThenticate.

ÇALGI EĞİTİMİNDE ZAMANI ETKİN VE VERİMLİ KULLANMA İLE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BİR TEKNİK ÖNERİ“GAZİ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ”

Dilek ÖZÇELİK HERDEM*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören öğrencilerin çalgı çalışma süreçlerinde; zamanı kullanım şekillerini, çalışmalarını erteleme ve günlük çalışma alışkanlıklarını cinsiyete, sınıfa, akademik başarısına ve çalgı durumuna göre tespit etmek ve çalgı çalışma sürecinde zamanı etkili kullanmaya yönelik öğrencilere öneriler sunmaktır. Bu kapsamda zamanı etkili kullanma bilgisi, zamanı etkili kullanma becerisi ve çalışmaları erteleme alışkanlığı olmak üzere üç boyutlu bir yapı kullanılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında 2017-2018 yılı bahar döneminde eğitim gören 116 öğrenci örneklem grubuna alınmıştır. Öğrencilere araştırmacı tarafından geliştirilen “çalgı çalışma sürecinde zamanı kullanma alışkanlıklarına” ilişkin bir anket uygulanmıştır. Bu bağlamda frekans tabloları ve yüzde dağılımları verilerek her bir ilişki için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. çalışmaya katılan öğrencilerin %60'ı kadın, %30'u 3. sınıf öğrencilerinden oluşmakta ve büyük çoğunluğu (%30) keman çalmaktadır. Öğrencilerin not ortalamalarının 90 puanın üzerinde olduğu ve genel itibarı ile yüksek bir akademik başarıya sahip oldukları görülmektedir. Araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından birisi, çalgı çalışmalarını ertelememe durumu ile başarı düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmesidir. Bu bağlamda çalgı eğitiminin niteliğinin yükseltilmesinde etkili olacağı düşünülen, çalgı



çalışırken zamanın verimli ve etkili kullanılmasına yönelik bir teknik çalışma olan pomodoro tekniği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman Yönetimi, Müzik Eğitimi, Çalgı Eğitimi, Pomodoro Tekniği.

THE RELATION BETWEEN EFFICIENT AND PRODUCTIVE USE OF TIME IN INSTRUMENTAL TRAINING AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AND A TECHNICAL PROPOSAL“THE CASE OF GAZI UNIVERSITY FACULTY OF EDUCATION”

ABSTRACT

This study aims to identify time usage patterns, procrastination and daily practice habits by taking several variables into consideration in instrument playing process of the students studying at Faculty of Fine Arts and Music Education department of Gazi Faculty of Education at Gazi University, and to make some recommendations to the students on efficient use of time at instrument practice process. In this respect, a three-factor structure, consisting of knowledge on efficient use of time, skills on efficient use of time, and procrastination habits, was employed in the study. Relational screening method was employed in the study. To this end, 166 students studying Music Education in Faculty of Fine Arts and Music Education department of Gazi Faculty of Education at Gazi University in 2017-2018 Spring Term form the study sample. A questionnaire prepared by the researcher regarding “time-use habits in the instrument practicing process” was conducted to the students. Simple linear regression analysis has been conducted for each relationship by giving frequency tables and percent distributions in this context. The percentage of ladies participating in the study is 60% while 30% is at the third grade. Most of the participants play violin (30%). Academic success of the participants are over 90 points that mean higher achievement. One of the noteworthy findings of the study is that there is a statistically significant positive relationship between the absence of procrastination and academic success level. In this context, a technical proposal was made to use time in effective and productive manner while practicing instruments in order to promote instrument training quality.

STRUCTURED ABSTRACT

Time is expressed as a source that is impossible to be replaced, brought back, stored or renewed. Since all of the fields of occupation require time, it has become essential to include the time source among the factors of production (Erdem and Kaya, 1998: 99). While the loss of money is retrievable, loss of time is irreparable (Rao, 2015: 18). As a consequence, efficient and productive use of our time is required to attain personal objectives. We are required to redeem the minutes and capture the hours. We should be filling efficient days and occupying industrious weeks. In this way, effective and productive months should result in productive years (Brott, 2008:11).

Instrument education is one of the most essential dimensions of Faculty of Fine Arts and Music Education department which is a part of the Faculty of Education. The intensity of Music Education program and the diversity of the courses create time constraints for students in terms of instrument practice. Instrument education, which demands a highly tiring and challenging process, can be defined as **“the whole set of methods for achieving musical expression based upon a technical basis”**. In this regard, it is apparent that a well-disciplined practice process is needed so that technical and musical skills are developed and improved. Within the process, it is essential to make use of the practice methods in a conscious fashion and use time in an economic and efficient manner in order to reduce both physical and mental fatigue.

Similar studies have been carried out in terms of time management in instrument education. To illustrate, a study conducted on students had training on piano analyzed the efficiency of practice on a regular and daily basis. Findings of the research proved that while the control group did not show any difference in terms of pre-test and post-test, experimental group made progress in all of the sub-factors (Pirgon, 2013). The efficiency of daily practice in classical guitar training was evaluated (Can, 2016; Öneykan and Tebiş (2018). Özmenteş's (2012) study proved a statistically significant difference between the groups practicing less than 1 hour per day, between 1 and 2 hours, and between 3 hours and over.

In this study, comparative relational screening method was used to evaluate the instrument practicing processes of students training in Gazi University Gazi Faculty of Education Department of Music Education in terms of time usage patterns, postponing and daily practice habits by taking several variables into consideration. To this end, a questionnaire regarding “time-use habits in the instrument practicing process” was conducted to the students of Music Education department at first. Differences according to gender, class, instrument type and academic success have been determined from demographic factors and simple linear regression analysis has been conducted for each relationship by giving frequency tables and percent distributions in this context. 0.05 was taken as the significance level. Hypotheses to be tested in the study were categorized into four groups as follows:

H1: In terms of students of Music Education Department, there is a positive relationship between knowledge of using time in an effective manner and success in instrument training.

H2: In terms of students of Music Education Department, there is a positive relationship between the absence of procrastination and success in instrument training.

H3: In terms of students of Music Education Department, there is a positive relationship between knowledge of using time in an effective manner and not postponing the instrument practices.

H4: There is a negative relationship between not having enough time for instrument practices and the time course of breaks during practices.

The findings of the research are as follows: A statistically significant relationship was observed between the thinking of using time

in an effective manner and the grades of the students ($p<0,05$). At the same time, there is a statistically significant and positive relationship between the absence of procrastination in instrumental practice and the success of students ($p<0,05$). It is remarkable that a statistically significant relationship was found between the students' thinking that they used time effectively and their grades ($p<0,05$). This finding coincides with the literature suggesting that effective use of time is related to academic success. Likewise, the study conducted by Nasrullah and Khan (2015) showed that making short-term and long-term plans affects the academic success positively. A study conducted among medical students by Alshaya (2017:2205) showed that there is a statistically significant positive relationship between time management, grades and academic satisfaction. It is also observed that surfing on the internet, watching TV and playing multimedia games affect the academic success negatively (Ng et al., 2016). Cyril (2015) observed that time management affects the academic success in a positive manner. One of the noteworthy findings of the study is that there is a statistically significant positive relationship between the absence of procrastination and success level. According to this finding, it can be concluded that the students that practice on a regular basis without any procrastination show higher levels of success.

The research results emphasize the importance of time management once again. In this context, “pomodoro” is recommended as a practicing method in order to make the time management more efficient in terms of instrument practices.

The “Pomodoro” method was defined by its inventor Francesco Cirillo in 1992. It is associated with reducing time concerns, increasing concentration, increasing awareness in decision-making process, increasing motivation and sustainability, supporting determination to achieve goals, refining the forecasting process both qualitatively and quantitatively, improving the working process. In this method, the work to be done should be arranged according to the importance and urgency levels. Then the amount of pomodoro required for each activity must be written. (1 pomodoro 25. min of practicing + 5 min. breaks) During this period, no work other than the planned work should be dealt with. If the pomodoro is interrupted, the whole pomodoro should start over. When the time is up, the work done should be quitted and there should be a 5 min. break. After 4 sessions of pomodoro, there should be a long break of 15-30 min. As the last stage, all of the performed activities should be recorded. Consequently, this method makes it easy for students to practice with a high concentration levels for 25 minutes and adapt to perform the important tasks firstly (Cirillo, 2006; <https://kardit-habitleab.com/pomodoro/>).

In this context, it is projected that, with the usage of Pomodoro in instrument training, the students' instrument performances and academic success will increase and the students will use their time in a more efficient and productive manner for the benefit of their self-improvement. It is planned that work plans (*such as technical exercises for the right-hand and left-hand (warming-up-psychomotor exercises-series exercises)*) will be systematically organized for each pomodoro so that the number of pomodoro will be increased over time so that at least four pomodoros per day (2 hours of practice including breaks) will be

appropriate. At the end of the practice, it is recommended to take notes regarding the targeted pomodoro sessions of that day in terms of raising awareness. Experimental studies on the use of pomodoro technique in instrument training are also essential in terms of demonstrating the efficiency of the technique.

Keywords: Time management, Music education, Instrument training, Pomodoro technique

Giriş

Üniversite eğitimi, bireylerin yaşamları içerisinde en önemli dönemlerden birisidir. Bu dönemde öğrenciler kendilerini üniversite sonrası yaşama hazırlamakta, daha da önemlisi belki de ömür boyu yapacakları meslekler edinmektedirler. Bu açıdan üniversite eğitimi süreci hem kişisel gelişim anlamında hem de mesleki eğitim ve gelişim açısından kritik bir öneme sahiptir. Öğrenciler mesleki becerilerini geliştirirken aynı zamanda kişisel gelişimlerini sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle üniversite öğrenciliği döneminde özellikle zaman daha da kısıtlı bir hale gelmektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin zamanlarını etkin ve verimli kullanmaları hem mesleki gelişimleri hem de kişisel gelişimleri açısından önem arz etmektedir.

Son yıllarda hem bireyler hem de örgütler üzerinde zaman baskısının artması neticesinde zaman konusu ile ilgili araştırmalara olan ilgi giderek artmaya başlamıştır. Zaman yerine konulması, geri getirilmesi, depolanması veya yenilenmesi mümkün olmayan bir kaynak olarak ifade edilmektedir. Bütün uğraşı alanları zaman gerektirdiği için, üretim faktörleri arasına zaman kaynağını da eklemek zorunlu hale gelmiştir (Erdem ve Kaya, 1998:99).

Zaman yönetimi kavramının tanımlanmasından önce zaman kavramının açıklanması gerekmektedir. Zaman ile ilgili olarak çeşitli açılardan tanımlar yapılabilmektedir. Örneğin Franklin “zaman paradır” derken, zamanın para değerinden bahsetmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki para kaybı telafi edilebilir durumdayken kaybedilen zamanın geri dönüşü yoktur (Rao, 2015:18). Bu nedenle sahip olunan zamanın iyi yönetilmesi ve etkili kullanılması gerekmektedir. Bireysel hedeflere ulaşabilmek zamanın etkili ve verimli kullanılmasını gerektirmektedir. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise dakikaları ve saatleri yakalamaktan, günleri ve haftaları verimli geçirmekten geçmektedir. Böylece etkili ve verimli aylar elde edebilecek, nihayetinde üretken ve verimli yıllar elde edilebilecektir (Brott, 2008:11).

Ancak zaman yönetiminde bahsedilen zaman kavramı bu tür teknik tanımlarla açıklanamamaktadır. Zaman yönetimi kavramı ilk olarak iş yaşamı içerisinde meşgul olan yöneticilerin sahip oldukları zamanı daha verimli kullanabilmeleri amacıyla bir eğitim aracı olarak Danimarka’da geliştirilmiştir. Ardından dünyaya yayılan zaman yönetimi milyar dolarlarla ifade edilen bir sektör haline gelmiştir (Güçlü, 2001: 88).

Özellikle günümüzün küresel rekabet ortamında bireylerin kendilerini geliştirme zorunlulukları yüksek derecede artış göstermiştir. Bu nedenle üniversite öğrencileri zamanlarını en verimli şekilde organize etmeli, hem akademik başarılarına hem de kişisel gelişimlerine optimal düzeyde zaman ayırmalı ve bu zamanları etkili kullanmalıdırlar.

Üniversitelerin öğretmen yetiştiren kurumlarından olan Eğitim fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Eğitimi bölümlerinin en önemli boyutlarından birisi çalgı eğitimidir. Müzik öğretmenliği programının yoğunluğu ve ders çeşitliliği öğrencilerin çalgı derslerine çalışmaları konusunda zaman sıkıntısı yaratmaktadır. Oldukça yorucu ve zorlu bir süreci gerektiren çalgı eğitimini, “teknik temele dayalı olarak müzikal ifadeye ulaşmak için oluşturulan yöntemler bütünü”olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda teknik ve müzikal becerilerin oluşturulup geliştirilmesinde disiplinli bir çalışma sürecine ihtiyaç duyulacağı açıktır.Bu süreç içerisinde hem

fiziksel hem de zihinsel yorgunluğu en aza indirebilmek için bilinçli çalışma yöntemlerini kullanabilmek ve bu bağlamda zamanı ekonomik ve etkili kullanabilmek önemli görülmektedir. Performansa dayalı olarak uzun saatler çalışmayı zorunlu kılan çalgı çalışma saatleri öğrencilerin zamanının büyük kısmını almaktadır. Bu bağlamda çalgı çalışma saatlerinde zamanın etkili ve verimli kullanımı ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim Parasız (2009:19) çalgı eğitimlerinin amaçları kapsamında öğrencilerin çalgıları doğru teknikler ile çalmaları, müzik kültürlerinin kavratılması, müzikal becerilerinin artırılması gibi becerilerin yanı sıra aynı zamanda çalışma süresini verimi arttıracak şekilde ayarlama becerilerinin kazandırılmasına yönelik çalışmaların da olduğunu belirterek zamanı etkili kullanmanın önemine değinmiştir.

Özen (2004) çalışmasında çalgı eğitiminde öğrencinin başarısına etki eden dört faktörden bahsetmiştir. Bunlar; çalgı çalmaya istekli olmak, çalgıyı tanımak ve sevmek, öğretmenle iyi iletişim kurmak ve zamanı iyi kullanmaktır. Bu açıdan bakıldığında da çalgı eğitiminde zaman kullanımının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Çalgı eğitiminde zaman yönetimi konusu ile ilgili olarak literatürde benzer çalışmalar yapılmıştır. Örneğin piyano eğitimi alan öğrenciler üzerinde yapılan bir çalışmada, düzenli ve günlük çalışmanın piyano eğitimi üzerindeki etkililiği incelenmiştir. Bu çalışmaya göre kontrol grubu ön test-son test açısından bir farklılık göstermezken deney grubunun bütün alt faktörlerde ilerleme kaydettiği tespit edilmiştir (Pirgon, 2013). Klasik gitar eğitimi alanında gerçekleştirilen diğer bir çalışmada ise; günlük çalışma programının uygulandığı deney ile kişisel çalışmasına müdahale edilmeyen kontrol grupları arasında gitar performans dereceleme ölçeği ve deşifre performansı ölçeğinden alınan toplam puanlar açısından deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmiştir (Can, 2016). Öneykan ve Tebiş (2018) çalışmalarında öğrencilere günlük egzersiz olarak sağ el-kol tekniği barındıran çalışmaların, yayda tonlama, vibrato, arpej, çift ve daha fazla sesi barındıran akorların çalınması, süsleme notaları içeren çalışmalar, flajöle sesler, intonasyon çalışmalarını düzenli olarak her gün yapmalarını önermişlerdir (Öneykan ve Tebiş, 2018). Öğrencilerin çalışma süreleri ile ilgili yapılan bir çalışmada ise günlük 1 saatten az, 1-2 saat aralığında ve 3 saat ve üstü öğrenci grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (Özmenteş, 2012). Jørgensen (2002) çalışmasında çalışma süresi ile çalgı başarısı arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı müzik öğretmenliği öğrencilerinin zaman kullanımı ile ilgili özelliklerinin incelenmesi ve zamanı daha etkin ve verimli kullanabilmelerine yönelik yöntemlerin irdelenmesidir.

Araştırmanın Yöntemi

Müzik bölümü öğrencilerinin bazı değişkenler açısından çalgı çalışırken zamanı kullanma alışkanlıklarını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada karşılaştırmalı ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırma sürecine müdahale edilmeden değişkenler arasında karşılaştırmalar yapılmakta, problem olarak dikkate alınan değişkenler arası ilişki düzeyleri saptanmaya çalışılmaktadır (Öztürk, 2002).

Araştırmada Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören öğrencilerin çalgı çalışma süreçlerinde; zamanı kullanım şekillerini, çalışmalarını erteleme ve günlük çalışma alışkanlıklarını çeşitli değişkenlere tespit etmek amaçlanmıştır. Bu maksatla öncelikle müzik bölümü öğrencilerine “çalgı çalışma sürecinde zamanı kullanma alışkanlıklarına” ilişkin anket uygulanmıştır. Anket verileri toplandıktan sonra demografik faktörlerden cinsiyet, sınıf, çalgı türü ve akademik başarı durumuna göre farklılıkları belirlenmiş, bu bağlamda frekans tabloları ve yüzde dağılımları verilerek her bir ilişki için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak 0,05 alınmıştır.

Test edilecek hipotezler bir bütün halinde aşağıda sıralanmaktadır.

H1: Müzik bölümü öğrencilerinden zamanı etkili kullanma ile ilgili bilgisi olan öğrencilerle çalgı başarıları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2: Müzik bölümü öğrencilerinden çalgı çalışmaları ertelemeyen öğrencilerle çalgı başarıları arasında pozitif bir ilişki vardır.

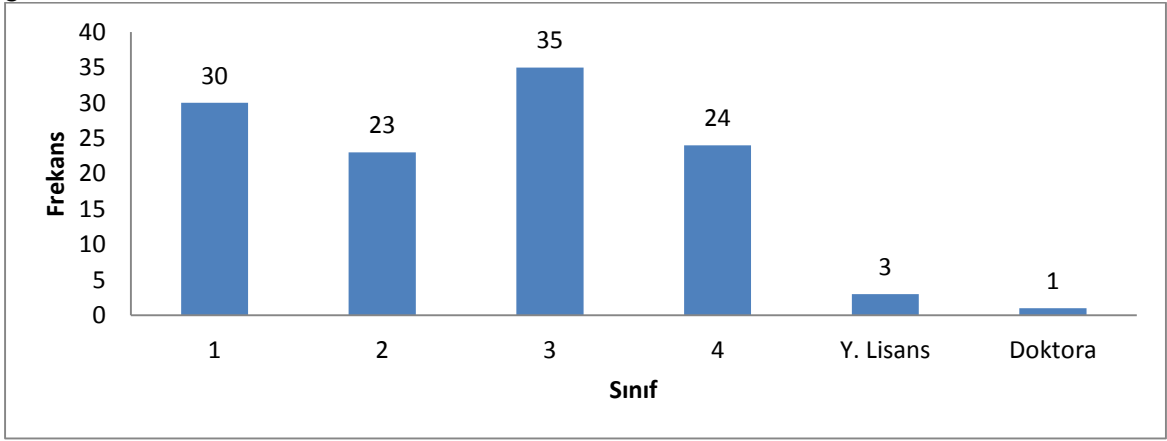
H3:Müzik bölümü öğrencilerinden zamanı etkili kullanma ile ilgili bilgisi olan öğrenciler ile çalgı çalışmalarını ertelememe davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4:Çalgı çalışmak için yeterli zaman bulamayan öğrenciler ile çalgı çalışma sürecinde verilen mola arasında negatif bir ilişki vardır.

Araştırmanın Örneklemi ve Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Bu çalışmaya, Gazi Üniversitesi Müzik Bölümü'nden, 116 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin 46'sı (%40) erkek, 70'i (%60) ise kadın öğrencidir.

Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrenci sayısı 30 (%25), 2. sınıf öğrenci sayısı 23 (%19), 3. sınıf öğrenci sayısı 35 (%30), 4. sınıf öğrenci sayısı 24 (%20), yüksek lisans öğrenci sayısı 3 (%2), ve doktora öğrenci sayısı 1 (%08)'dir. Çalışmaya katılan öğrencilerin sınıfına göre dağılımı Şekil 2'de gösterilmektedir.



Şekil 1. Sınıflara göre dağılım.

Çalışmaya katılan öğrencilerin arasında en çok çalınan çalgılar Keman (34 öğrenci - %29), Yan flüt (21 öğrenci - %18), Viyolonsel (10 öğrenci - %9) ve Gitar (10 öğrenci - %9) şeklinde sıralanmaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin arasında en çok çalınan çalgıların dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalgı türüne göre dağılım.

Çalgı Türü	Frekans	Yüzde
Keman	34	29,3
Yan flüt	21	18,1
Viyolonsel	10	8,6
Gitar	10	8,6
Bağlama	8	6,8
Klarnet	6	5,1
Şan	5	4,3
Trompet	5	4,3
Piyano	3	2,5
Kontrbas	3	2,5
Viyola	2	1,7
Saksafon	2	1,7
Fagot	2	1,7
Ud	2	1,7
Ney	1	0,8
Bateri	1	0,8
Tuba	1	0,8

Çalışmaya katılan öğrencilerin not ortalaması ve standart sapması sırasıyla 93,20 ve 7,20'dir. Cinsiyet bazında incelediğimizde ise, erkek öğrencilerin not ortalaması ve standart sapması 94,65 ve 7,38 iken kadın öğrencilerin not ortalaması ve standart sapması 92,25 ve 6,98'dir. Bölüm bazında incelediğimizde ise, 1. sınıfların ortalaması ve standart sapması 92,03 ve 8,40; 2. sınıfların ortalaması ve standart sapması 91,74 ve 8,76; 3. sınıfların ortalaması ve standart sapması 94,11 ve 5,77; 4. sınıfların ortalaması ve standart sapması 94,23 ve 6,08; yüksek lisans öğrencilerin ortalaması ve standart sapması 98,33 ve 2,89'tür.

Bulgular

Bu çalışmada asıl merak ettiğimiz sorular alan çalgısındaki en son not ortalaması ile sırasıyla çalgı çalışma sürecinde zamanı etkili kullanma bilgisi, zamanı etkili kullanma becerisive çalışmalarını erteleme alışkanlığı üzerinedir. Bu sebeple her bir ilişki için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak 0,05 alınmıştır. Sonuçlar şu şekildedir.

Tablo 2. Çalgı çalışırken zamanı etkili kullandığını düşünmenin notlar üzerindeki etkisinin regresyon analizi ile incelenmesi.

Değişken	B	Standart Hata	T	P-değeri
Kesim noktası	94,5224	0,8633	109,488	0
Zaman etkin kullanımı	-3,1244	1,3283	-2,352	0,02

Tablo 2'de görüldüğü üzere, zamanı etkili kullandığını düşünen öğrencilerin notları ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($P\text{-değeri} = 0.02 < 0.05$). Bu nedenle Hipotez 1'in (H_1) desteklendiği ifade edilebilir.

Tablo 3. Çalgı çalışmalarını erteleme notlar üzerindeki etkisinin regresyon analizi ile incelenmesi.

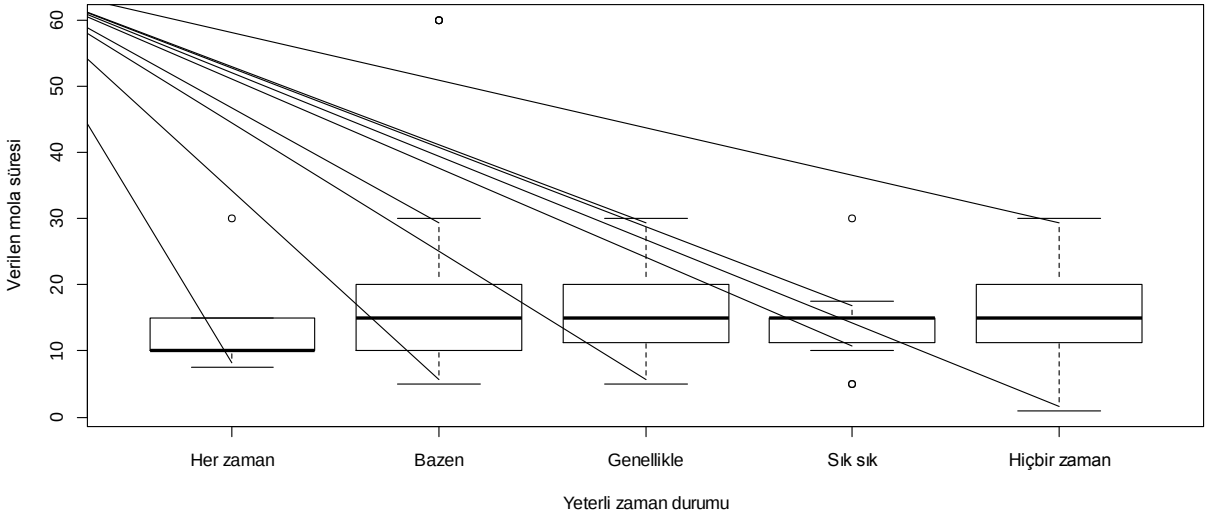
Değişken	B	Standart Hata	T	P-değeri
Kesim noktası	91,1834	1,1806	77,236	0
Erteleme	1,0945	0,5307	2,062	0,041

Tablo 3’de görüldüğü üzere, çalgı çalışmalarını ertelemeyen öğrencilerin başarıları ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($P\text{-değeri} = 0,041 < 0,05$). Bu nedenle Hipotez 2’nin (H2) desteklendiği ifade edilebilir.

Tablo 4. Çalgı çalışırken zamanı etkili kullanma ile ilgili bilgi eksikliği olduğunu düşünme ve çalgı çalışmalarını erteleme davranışı arasındaki ilişkiyi gösteren frekans tablosu.

		Çalgı Çalışmalarını Erteleme				Ki-kare değeri	P-değeri
		Her zaman	Bazen	Sık sık	Hiçbir zaman		
Bilgi Eksikliği	Evet	0	30	12	5	11,37	0,001
	Hayır	1	40	6	22		

Tablo 4’de görüldüğü üzere ki-kare değeri 11,37 ve P-değeri 0,001’dir ($<0,05$). Bu sonuçlar çalgı çalışırken zamanı etkili kullanma ile ilgili bilgi eksikliği olmayanların, çalışmalarını ertelemediğini göstermektedir. Bu nedenle Hipotez 3’ün (H3) desteklendiği ifade edilebilir.



Şekil 2. Çalgı çalışacak yeterli zamanı olma durumu ile çalgı çalışma sürecinde verilen mola süresi (saat cinsinden) arasındaki ilişkiyi gösteren kutu grafiği.

Şekil 2’de görüldüğü üzere, her ne kadar çalgı çalışmak için yeterli zaman bulamayanlar daha çok mola verseler de, genel olarak mola süreleri yeterli zaman bulma durumları bakımından benzer eğilim göstermektedir. Nitekim bu iki değişken arasındaki $R^2 = 0,065$ olması da, yani R^2 ’nin 0’a yakın olması, bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Hipotez 4’ün (H4) desteklendiği ifade edilebilir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulguları incelendiğinde dikkat çeken sonuçlar özetle şu şekildedir; çalışmaya katılan öğrencilerin %60’ı kadın, %30’u 3. sınıf öğrencilerinden oluşmakta ve büyük çoğunluğu (%30) keman çalmaktadır. Öğrencilerin not ortalamalarının 90 puanın üzerinde olduğu ve genel itibarı ile yüksek bir akademik başarıya sahip oldukları görülmektedir. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak erkek öğrencilerin not ortalamaları (94,65), kadın öğrencilerin not ortalamalarından (92,25) daha yüksektir. Bu durumun sebebi araştırmanın konusu olmadığından dolayı irdelenmemiştir. Gelecek çalışmalarda öğrencilerin cinsiyetlerine göre başarı durumlarının farklılaşıp farklılaşmadığı ve farklılaşıyor ise bu durumun sebeplerinin irdelenmesi önerilmektedir. Subramanian (2016) çalışmasında kadın öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında zaman yönetimi açısından anlamlı bir farklılık tespit etmiş, ancak bu iki grup arasında akademik başarı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bununla beraber kırsal kesimde

yaşayanlar ile kentsel alanlarda yaşayan öğrenciler arasında zaman yönetimi açısından farklılık olmasa da akademik başarı açısından farklılık tespit edilmiştir (Subramanian, 2016:11). Dolayısı bu iki değişkeni etkileyen diğer faktörlerin de gelecek çalışmalarda göz önünde bulundurulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Hipotez testlerinin bulguları ise şu şekildedir; zamanı etkili kullandığını düşünme ile öğrencilerin notları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Aynı zamanda, çalgı çalışmalarını ertelememe ile öğrencilerin başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ($p<0,05$). Öğrencilerin zamanı etkili kullandıklarını düşünmeleri ile notları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin tespit edilmiş olması dikkat çekicidir ($p<0,05$). Bu durum zamanın etkili kullanılmasının akademik başarıyla ilişkili olduğuna işaret eden literatür bilgisiyle de örtüşmektedir (Zeller, 2015). Benzer şekilde Nasrullah ve Khan (2015:70) tarafından yapılan çalışmada kısa dönemli ve uzun dönemli planlama yapmanın akademik başarıyı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Alshaya(2017:2205) tarafından tıp öğrencileri arasında gerçekleştirilen diğer bir çalışmada zaman yönetimi ile hem en son yapılan sınavlardan alınan notlar hem de algılanan akademik tatmin arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada ise internet üzerinde vakit geçirmenin, televizyon izlemenin ve multimedya oyunları oynamanın akademik başarıyı negatif yönde etkilediği, buna karşılık ders çalışarak geçirilen zamanın akademik başarıyı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir (Ng vd.,2016). Cyril (2015) zaman yönetiminin akademik başarıyı pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Aynı çalışmada zaman yönetiminin cinsiyete göre değiştiği, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek bir zaman yönetimi düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmada da zaman yönetimleri açısından farklılıklar olsa da kadın ve erkek öğrencilerin akademik başarıları açısından istatistiksel olarak bir farklılık tespit edilmemiştir.

Konu ile ilgili olarak 2016 yılında yapılan bir yüksek lisans tez çalışmasında ise zaman yönetimi çalışmalarının öğrenci-atletlerin akademik başarıları üzerinde bir fark yaratmadığı, aynı zamanda ortalama stres düzeyleri açısından da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (Owen, 2016).

Bu araştırma sonuçlarından dikkat çekici olan bir diğeri ise çalgı çalışmalarını ertelememe durumu ile başarı düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmesidir. Buna göre çalgı çalışması yapması gereken zaman dilimlerinde, bu çalışmalarını gerçekleştiren ve erteleme yoluna gitmeyen öğrencilerin başarı düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Görüldüğü gibi, literatürde yer alan çalışmalarla bu araştırmanın sonuçları bir takım benzer ve farklı özellikleri bir arada barındırmaktadır. Bazı değişkenlerin akademik başarı üzerindeki etkisi diğer çalışmalarla örtüşürken, bazı değişkenler örtüşmemektedir. Bu nedenle bu tür araştırmaların farklı alanlardaki öğrenciler üzerinde yenilenmesi ve akademik başarıyı etkileyebilecek diğer faktörlerin de değerlendirmeye alınması araştırmaların daha güçlü sonuçlar elde etmesine yardımcı olabilecektir. Bu araştırma sonucunda zaman yönetiminin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin çalgı çalışma süreçlerinde zaman kullanımını daha etkili hale getirebileceği düşünülen çalışma metotlarından pomodoro bir çalışma yöntemi olarak önerilmektedir.

Pomodoro metodu, yöntemin mucidi olan Francesco Cirillo tarafından 1992 yılında tanımlanmıştır. Cirillo'nun bu yönteme "pomodoro" metodu demesinin sebebi, mutfağında yer alan ve domatese benzeyen saatten yola çıkmasıdır. Pomodoro kelimesi İtalyanca domates anlamına gelmektedir (Noteberg, 2009:20). Cirillo(2006:3)bu metodun amaçlarını aşağıdaki gibi açıklamaktadır;

- Zamana ilişkin kaygıları azaltmak
- Konsantrasyonu artırmak
- Kararlarda farkındalığı artırmak

- Motivasyonu artırarak sürdürülebilirliğini sağlamak
- Hedeflere ulaşmaya yönelik azmi desteklemek
- Hem kalitatif hem de kantitatif anlamda tahmin sürecini hassaslaştırmak
- Çalışma sürecini geliştirmek

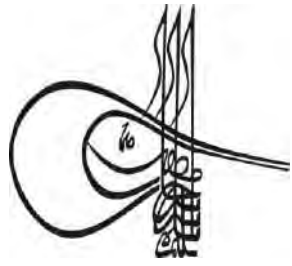
Pomodoro yönteminde ihtiyaç duyulan materyaller bir kalem, yapılacaklar listesini ve kayıtları içerecek bir kâğıt ve bir zamanlayıcıdan (çalar saat) ibarettir. Bu materyallerin bir araya getirilmesinin ardından öncelikle yapılacaklar listesi hazırlanmalıdır. Yapılacak işler önem derecesine ve aciliyetine göre sıralanmalıdır. Ardından her bir faaliyet için gerekli pomodoro miktarı yazılmalıdır (1 pomodoro 25 dk. çalışma + 5 dk. dinlenme). Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, yapılacak işlerin 25 dk.dan daha az sürmesi halinde bile bir işin 1 pomodorodan daha az süremeyeceğidir. Ardından ilk pomodoro başlatılmalıdır. Bu süre içerisinde planlanan iş dışındaki hiçbir iş ile ilgilenilmemelidir. Şayet pomodoro bölünür ise süre baştan başlatılmalıdır. Süre dolduğunda ise yapılan iş bırakılmalı ve 5 dk. ara verilmelidir. Toplamda 4 seans pomodoronun ardından 15-30 dakikadan oluşan bir uzun dinlenme arası verilmelidir. Son aşama olarak ise gün boyunca yapılan faaliyetler kayıt altına alınmalıdır. Bu kayıtlar, her bir faaliyet için kaç pomodoro ön görüldüğü ve kaç pomodoro sürdüğünü içermelidir. Ayrıca tarih, yapılan işin cinsi, tahmini süre, gerçekleşen süre ve açıklamaları içeren bir tablo da oluşturulabilir. Sonuç olarak bu yöntemin uygulanması ile beraber bir süre sonra 25 dakikalık yüksek konsantrasyonla çalışmaya ve öncelikle önemli olan işlerin yapılmasına adapte olunmuş olacaktır (Cirillo, 2006; <https://kardit-habitlab.com/pomodoro/>).

Bu bağlamdapomodoro yönteminin çalgı eğitiminde kullanılması ile öğrencilerin çalgı performanslarının ve akademik başarılarının artabileceği ve kişisel gelişimleri için de zamanlarını daha etkin ve verimli kullanmaya başlayabilecekleri öngörülmektedir. Yöntemde verilen 5'er dakikadan oluşan kısa molaların, ısınan parmakların ve vücudun soğumasına engel olacağı ve böylece 25'er dakikalık çalışma süreçlerinde daha etkili bir çalışma performansının sergilenebileceği düşünülmektedir. Çalgı eğitiminin prensiplerine uygun olacak şekilde (*sağ el ve sol için teknik egzersizler(ısınma-psikomotor egzersizler-dizi çalışmaları)* vb. çalışma planları her bir pomodoro için sistematik olarakdüzenlenerekpomodoro sayısının zamanla artırılarak günlük en az dört pomodoronun(toplamda molalar dahil iki saatlik çalışma) hedeflenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sonunda günlük olarak hedeflenen pomodoro seanslarının ve içeriklerinin ne kadar yapıp yapılmadığının not alınması farkındalığın artırılması açısından önerilmektedir. Çalgı eğitiminde pomodoro tekniğinin kullanımı ile ilgili deneysel çalışmaların yapılması da tekniğin etkililiğini göstermek açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alshaya, H. M. (2017). "Is time management related to better academic performance and perceived academic satisfaction among medical students? A cross- sectional survey in SaudiArabia", *International Journal of Advanced Research*, 5(1); 2205-2213.
- Brott, R. A. (2008). *Success ful time management: Be the productive person you want to be!* ABD: ABC Book Publishing.
- Can, Ü. K. (2016). "Klasik gitar eğitiminde günlük çalışma programının gitar öğrencilerinin çalgı çalışmaya ilişkin tutumlarına, gitar deşifrelerine ve performanslarına etkisi", *Eğitim ve Bilim*, 41(185).
- Cirillo, F. (2006). *The pomodoro technique (the pomodoro)*. 14.08.2018 tarihinde https://lasolutionestenvous.com/wp-content/uploads/2014/04/ThePomodoroTechnique_v1-3.pdf sitesinden erişilmiştir.

- Cyril, A. V. (2015). "Time management and academic achievement of higher secondary students", *Journal on School Educational Technology*, 10(3), 38-43.
- Erdem, R. ve Kaya, S. (1998). "Zaman yönetimi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7(2); 99-120.
- Güçlü, N. (2001). "Zaman yönetimi", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25; 87-106.
- Jorgensen, H. (2002). "Instrumental performance expertise and amount of practice among instrumental students in a conservatoire", *Music Education Research*, 4(1), 105-119.
- <https://kardit-habitolab.com/pomodoro/> Erişim tarihi: 14.08.2018
- Nasrullah, S.veKhan, M.S. (2015). "The impact of time management on the students' academic achievements", *Journal of Literature, Languages and Linguistics*, 11: 66-71.
- Ng, S. F.,Zakaria, R., Lai, S. M.veConfessore, G. J. (2016). "A study of time use and academic achievement among secondary-school students in thestate of Kelantan, Malaysia", *International Journal of Adolescence and Youth*, 21(4), 433-448.
- Noteberg, S. (2009). *Pomodoro technique illustrated: The easy way to do more in less time*. ABD: Pragmatic Bookshelf.
- Owen, J.,(2016). *Increasing time management skills to improve student athletes' GPA*. Capstone Projects and Master's Theses. 77. 14.08.2018 tarihinde : https://digitalcommons.csumb.edu/caps_thes_all/77 sitesinden erişilmiştir.
- Öneykan, B. veTebiş, C. (2018). "Güzel sanatlar liseleri ve müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda yaylı çalgı eğitimi alan öğrencilerin günlük egzersiz alışkanlıkları (Balıkesir örneği)", *Online Journal of Music Sciences*, 3(1): 125-148.
- Özen, N. (2004). "Çalgı eğitiminde yararlanılan müzik eğitimi yöntemleri", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2): 57-63.
- Özmenteş, S. (2012). "Relationships between Daily practice time, attributions and performance level in instrument education", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 3141-3145.
- Öztürk, F. G. (2002). "Öğrencilerin Gelişiminde Müziğin Etkisi", *Uluslararası Avrupa'da ve Türk Cumhuriyetleri'nde Müzik Kültürü ve Eğitimi Kongresi*, 13-16 Kasım 2002, Ankara, 298-301.
- Parasız, G. (2009). "Eğitim müziği eksenli keman öğretiminde kullanılmakta olan çağdaş Türk müziği eserlerinin tespitine yönelik bir çalışma", *Sanat Dergisi*, 19-24.
- Pirgon, Y. (2013). "Piyano eğitiminde günlük çalışma yapmanın öğrenci başarısı üzerine etkisi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 41-49.
- Rao, P. V. (2015). *Time management for new employees*. Birmingham: Impackt Publishing Ltd.
- Subramanian, A. (2016). Time management and academic achievement of higher secondary schoolstudents. *International Journal of Research – GRANTHAALAYAH*, 4(12): 6-15.
- Zeller, D. (2015). *Successfultime management for dummies*. ABD: John Wiley&Sons.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Dr. Öğr. Üyesi Kasım TATLILIOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SANAL

This article was checked by iThenticate.

CEP TELEFONU BAĞIMLILIĞINDA AŞERME ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE UYARLAMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Ömer ÖZER* - Elife ÖZER**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, “Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği”ni Türkçe’ye uyarlayarak ölçeğin geçerlik ve güvenirliğine ilişkin kanıtları incelemektedir. Orijinali İspanya’da geliştirilen ve sekiz maddeden oluşan ölçek öncelikle her iki dile hâkim üç alan uzmanının ve Türk diline hâkim bir uzmanın görüşlerinden yararlanılarak Türkçe’ye çevrilmiştir. Daha sonra 26 kişiye pilot uygulaması yapılan ölçek maddeleri gerekli düzeltmelerle son halini almış ve 18-65 yaş aralığında yer alan 682 gönüllü katılımcıya basılı ve elektronik ortamda uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin bulgular açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. AFA sonuçları, uyarlaması yapılan ölçeğin orijinal faktör yapısına uygun bir şekilde tek boyuttan oluştuğunu göstermiştir. DFA sonuçları da ortaya çıkan bu yapıyı doğrulamıştır. Ölçeğin geneli için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,881 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınan puanların yaş gruplarına yönelik analizleri sonucunda sırasıyla en yüksek ortalamaların 18-25 ve 36-45 yaş gruplarına ait olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları, Türkçe’ye uyarlanan ölçeğin geniş bir yaş aralığındaki kişilerin cep telefonu bağımlılıklarını değerlendirmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir sonuçlar üreten bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. *Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği*’ni pek çok cep telefonu bağımlılığı ölçeğinden farklı kılan başlıca özellikleri hitap ettiği geniş yaş aralığı ve cep telefonu bağımlılığında aşermeyi sekiz

*  Dr. Öğr. Üyesi, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, E-posta: ozeromer.tr@gmail.com

**  Arş. Gör. Dr. Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, E-posta: efyilmaz@adanabtu.edu.tr

maddeden oluşan tek bir yapı altında ölçmesidir. Ölçeğin az sayıda ve kısa ifadelerden oluşması uygulanabilirliği kolaylaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cep telefonu bağımlılığı, problemli cep telefonu kullanımı, cep telefonu aşırma ölçeği, aşırma, bağımlılık

ADAPTATION OF THE MOBILE PHONE ADDICTION CRAVING SCALE TO TURKISH: FURTHER EVIDENCE OF RELIABILITY AND VALIDITY

ABSTRACT

The aim of the present study is to adapt the Mobile Phone Addiction Craving Scale (MPACS) into Turkish and to examine the reliability and validity of the scale. The scale, which was originally developed in Spain and consists of 8 items in one dimension, has been translated into Turkish by three academics who are expert on both languages. Another independent expert from the Turkish language department analysed the instrument in terms of clarity and readability. Later, the Turkish version was piloted by using mostly individual interviews with 26 participants. This pilot study was conducted to ensure the adequacy of the scale content to the Turkish context. The final version of the scale was administered to 682 volunteered respondents from 18 to 65 years of age via paper and online questionnaires. The results of the exploratory and confirmatory factor analyses supported the single factor structure of the original scale. The internal consistency coefficient was computed as .881, which was similar to that of the original scale. The results of the study revealed that the Turkish form of MPACS is a valid and reliable instrument that can be used to evaluate the problematic cell phone use. The few items on the MPACS, with its capability for measuring craving, differs it from other phone addiction scales.

STRUCTURED ABSTRACT

There has been a significant increase in the use of mobile phones, thanks to technological advances in the recent years. Unfortunately, as reported by different researchers all around the world, with mobile phones being available anytime anywhere, people became more reliant on them (Carbonell et al, 2012; Kwon et al., 2013a; Sanal & Ozer, 2017). Despite their various advantages, excessive use of mobile phones may develop into problematic use and, in some cases, even into addiction. There is an ongoing discussion on whether problematic mobile phone use can be considered an addiction (Griffiths, 2013a). A large portion of studies have been dealing with behavioural addictions such as social media use or phone use. Another point worth noting is that craving, as an essential diagnostic criterion for substance use disorders, may be used to explore mobile phone addiction. As De-Sola et al. (2017) and Merikle (1999) suggested, a different craving must exist in behavioural addictions. Nowadays, excessive involvement in mobile phone use is associated with addictive patterns of use (Billieux, Van der Linden & Rochat, 2008; Landolfi, 2013). By comparison with adults, adolescents

seem to be more vulnerable to smartphone addiction (Kim et al., 2012). However this does not mean adults are not in danger. Preventive measures should be taken for adolescents and adults. Even though abundant studies have spotlighted the mobile phone use of students and adolescent population, the adapted scale not only focuses on the adolescent but also the adult population as a whole.

The aim of the present study is to adapt the Mobile Phone Addiction Craving Scale (MPACS) into Turkish and to examine the reliability and validity of the scale. This study was carried out using a questionnaire, which had been adapted and validated for use with Turkish population. The scale, originally developed in Spain, consists of eight items loading on one factor. It was translated into Turkish by three academics who are experts on both Turkish and English. Another independent expert from the Turkish language department analysed the instrument in terms of clarity and readability. Later, the Turkish version was piloted by conducting interviews with 26 participants. This pilot study was conducted to ensure the adequacy of the scale content to the Turkish context. The final version of the scale consists of eight Likert-type items ranging from 1 to 10 points with regard to the conformity of the statements. Thus, a possible range of scores is between 8 and 80. The Turkish version of MPACS was administered to 682 volunteered respondents from 18 to 65 years of age via paper and online self-administered questionnaires.

The results of the exploratory factor analysis were consistent with the original scale showing a single factor structure and confirmatory factor analysis supported this structure. The internal consistency coefficient, Cronbach's Alpha was high, computed as .881, which was similar to that of the original scale. Findings revealed the mean scores for the eight items, which range from the lowest mean score of 2.91 to the highest of 6.55. The lowest mean score was the third item (if, at this very moment, I should be forced to turn it off because I was at the movies or at work), while the highest mean score was the fourth item (if, at this very moment, I realized that I left it at home). The overall mean for the MPACS was 4.89 and the median score was 4.87. By comparison with the original study by De-Sola et al. (2017), participants of the current study showed higher scores of craving, and this is one of the striking findings of the study. The results of the study revealed that the Turkish version of MPACS is a valid and reliable instrument that can be used to evaluate the problematic cell phone use.

The translation and validation of the MPACS fulfilled, to some extent, the requirements of the adaptation process (Brislin, Lonner & Thorndike, 1973; Gjersing, Caplehorn, Clausen, 2010) and therefore this version of the MPACS can now be used for mobile phone addiction craving in the general Turkish population. Given the fact that, problematic mobile phone use, in some cases, can cause people to lose their control, and this situation shows similarities to those experienced in other types of addictions (Gutierrez, Rodriguez de Fonseca & Rubio, 2016). The MPACS, with its potential to determine the craving associated with addiction, is a tool which can even be integrated in an interview if problematic behaviours are suspected.

In conclusion, the Turkish version of the MPACS can be used as a practical tool for mobile phone craving in the general population. It can

also be used to help experts in clinical settings design cessation treatments for the individuals with very high scores (De-Sola et al., 2017). The Turkish version of the MPACS can also be useful in large-scale assessment of differences within in the general population, in the age range of 18 to 65 years. The widespread use of the MPACS can also contribute to the literature by increasing the existing knowledge of mobile phone addictions within a framework of possible addictive disorders. One of the biggest advantages of the MPACS is that it contributes to quality of answers, as the scale does not include too many items. Too long questionnaires tend to require long time and this situation is likely to cause respondent fatigue. The few items on the MPACS, with its capability for measuring craving, differs it from other phone addiction scales.

Keywords: Mobile phone addiction, problematic cell phone use, mobile phone craving scale, craving, addiction

Giriş

Cep telefonunun ortaya çıkması ile beraber çok hızlı bir biçimde yaşam tarzımızda da büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu cihazların zaman ve mekân sınırlaması olmadan kullanıma sunduğu pek çok özellik onları, insanlar için vazgeçilmesi zor bir konuma taşımıştır (Bağcı, 2018; Ozer ve Kılıç, 2018). Cep telefonu ile birlikte gelen değişimler yaşamlarımıza öyle derinlemesine yerleşmiştir ki pek çok birey bu olanakları hayatlarından çıkarabildiğini hayal bile edemeyecek duruma gelmiştir.

Young'un (1998) ilk kez internet bağımlılığını öne sürmesinden günümüze kadar internet bağımlılığı bilim dünyasının çok tartışılan konularından biri olmuştur. Günümüzde hemen hemen herkes bir cep telefonuna sahip iken, bu cep telefonlarının da önemli bir bölümü akıllı telefonlardan oluşmaktadır. Özellikle Avrupa ve Amerika'da akıllı telefona sahip olma oranları oldukça yüksektir (Pew Research Center, 2016). İnternet desteğiyle çok geniş bir yelpazede sağlanan işlevler (Ozer ve Kılıç, 2018) üstün işlem kapasiteli cep telefonlarında toplanınca üç farklı bağımlılık çeşidi olan internet, oyun ve bilgisayar bağımlılığı bir araya gelmiştir (Carbonell, Guardiola, Beranuy ve Belles, 2009). Akıllı telefonların sık kullanımı, doğal olarak, uzmanlar arasında problemli telefon kullanımı ve bağımlılık tartışmalarını sürekli güncel tutmaktadır. Alandaki çalışmalar incelendiğinde akıllı telefon bağımlılığı kavramının standart bir kullanımı görünmemektedir. Akıllı telefon bağımlılığının yanında en çok öne çıkan kavramlar internet bağımlılığı (Cash, Rae, Steel ve Winkler, 2012; Göldağ, 2017; Kuss, 2016), dijital bağımlılık (Montag ve Walla, 2016; Peper ve Harvey, 2018), problemli internet kullanımı (Lopez-Fernandez, Honrubia-Serrano, Gibson ve Griffiths, 2014) ve problemli telefon kullanımıdır (Bianchi ve Phillips, 2005). Lin ve arkadaşları (2014) cep telefonu bağımlılığının bir tür teknoloji bağımlılığı olarak ifade edilebileceğini öne sürmüşlerdir.

Akıllı telefonlar insanlara çeşitli işlevler sunarken, yıllar içinde de onların davranışlarını değiştirmektedir. Kişilerin bilgiye zaman ve mekân kısıtlaması olmadan gerçek-zamanlı olarak erişebilmeleri ticaret, sağlık, eğitim vb. alanlara ilişkin hizmetlerin alım biçimini de önemli ölçüde etkilemiştir. Örneğin günlük ne kadar hareket ettiğini akıllı telefon uygulamasıyla takip eden bir birey telefonunu gittiği her yere yanında götürüp bu esnada da sosyal ağlar üzerinden etkin bir şekilde etkileşimlemektedir. Ancak ne yazık ki; tüm bu işlevselliğine karşın bu cihazların kontrolsüz kullanımı potansiyel olarak zararlı davranışlarla ilişkili olabilmektedir (Sanal ve Ozer, 2017). Kontrolsüz kullanımdan kastedilen telefonun çok yoğun kullanılması demek değildir. Zira Griffiths'in (2005) ifade ettiği gibi bir şeyi aşırı kullanmak bunun kesinlikle bir bağımlılık davranışı olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin sosyal ağ uygulamalarının amaca yönelik kullanımı ile kontrolsüz kullanımı arasındaki çizgi çok ince olabilmektedir. Griffiths (2013b) tarafından ifade edildiği üzere kişilerin sosyal

ağ uygulamalarını stres, bunalım ya da yalnızlıktan sıyrılmak için vazgeçilmez gördükleri an aynı zamanda sosyal ağların problemli kullanımlarının da başladığı andır. Kişinin problemli internet kullanımı, sosyal ağ kullanımı vb. davranışları problemli telefon kullanımını tetiklemekte ve bu kişi zaman içinde sosyal ve fiziksel problemler yaşamaktadır. Günlü ve Ceyhan'ın (2017) ergen bireylerin cep telefonu kullanımları üzerine yaptığı bir çalışma, katılımcıların dörtte üçünden fazlasının internete girmek için cep telefonlarını kullandıklarını ve internet kullanım süreleri arttıkça problemli internet kullanım düzeylerinin de arttığını göstermiştir. Lee, Kang ve Shin (2015) cep telefonunu aşırı kullanan kişilerin boyun ağrısı belirtileri gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Sunduğu pek çok olanağa karşın bilinçli kullanılmaması durumunda cep telefonları, baş ve el ağrıları gibi fiziksel sorunlara yol açmanın yanında aynı zamanda stres ve endişe gibi psikolojik sorunlara da yol açabilmektedir (Lu ve ark., 2011; Toda ve ark., 2008). Akıllı telefonların kontrolsüz kullanımı kişilerin zihinsel odaklanma gerektiren görevleri yerine getirmede zorluk yaşamalarına, dikkatlerinin dağılmasına yol açmaktadır (Gill, Kamath ve Gill, 2012). Sapancı ve Kuyumcu Vardar (2018) öğretim elemanlarıyla yürüttükleri çalışma sonucunda öğrencilerin problemli cep telefonu kullanımından dolayı dersleri etkili bir biçimde dinlemeye odaklanamadıklarına ilişkin bulgular elde etmişlerdir. Montag ve Walla (2016) dijital bağımlılık üzerine yürüttükleri çalışmada akıllı telefon bağımlılığı geliştirmiş çalışanların iş yerlerinde odaklanma sıkıntısı çektiklerini ve akıcı bir çalışma temposuna giremediklerini bulmuşlardır. Ayrıca, akıllı telefon bağımlısı olan bireylerin bunalım, kaygı (Hawi ve Samaha, 2017) ve sosyal uyum sorunları (Chóliz, 2010) yaşayabildikleri belirtilmiştir.

Akıllı telefon bağımlılığına en çok hangi yaş gruplarındaki bireylerin eğilimli olduğuna bakıldığında, daha genç bireylerin yeni teknolojileri aşırı kullanmaya daha eğilimli oldukları ve akıllı telefon bağımlılığı geliştirme risklerinin daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir (Echeburua ve De Corral, 2010; Haug ve ark., 2015). İnternet kullanım süresi açısından ele alındığında son yıllarda bütün yaş gruplarında kayda değer bir yükseliş olmakla birlikte, internet kullanımı açısından 18-29 yaş grubu her zaman ilk sırada yer almaktadır (Pew Research Center, 2012). Benzer şekilde, Kwon, Kim, Cho ve Yang (2013a) ve De-Sola, Rodriguez de Fonseca ve Rubio (2016) çalışmalarında genç yetişkinlerin diğer gruplara kıyasla akıllı telefon bağımlısı olmaya daha yatkın olduklarını bulmuşlardır. Randler ve arkadaşları (2016) cinsiyetin akıllı telefon bağımlılığının önemli bir belirleyicisi olduğunu ifade etmiş ve kadınların bağımlı olmaya daha yatkın olduklarını ortaya koymuşlardır. Akıllı telefon bağımlılığının yaş ve cinsiyet dışında bir diğer belirleyicisi ise kişilerin yaşam tarzları ile ilişkilidir. Kwon ve arkadaşları (2013b) düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin akıllı telefon bağımlısı olmaya daha yatkın olduklarını ifade etmiştir. Lopez-Fernandez ve arkadaşları (2012) bekâr bireylerin akıllı telefon bağımlısı olma noktasında evli bireylerden daha riskli bir konumda olduklarına işaret etmişlerdir. Randler ve arkadaşları (2016) tarafından yürütülen çalışmada 'akşamcı' diye adlandırılan ve genellikle gece geç saatte uyuyan, sabah güçlkle uyanabilen ve akşam saatlerinde sabahlara göre kendilerini daha iyi hissettiklerini belirten kişilerle özdeşleştirilen grubun, akıllı telefon bağımlılığına daha eğilimli olduğunu öne sürmüşlerdir.

Akıllı telefon bağımlılığının yaygınlığı, genellikle kişilerin kendi durumlarını öz-bildirim yoluyla raporlamalarıyla ortaya konulmaktadır. Bu ölçeklerden en sık kullanılanlardan biri *Problemli Mobil Telefon Kullanım Ölçeği*'dir. Bu ölçek ilk olarak 2005 yılında Bianchi ve Phillips tarafından geliştirilmiş ve daha sonra 2012 yılında Şar ve Işıklar tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bu alanda geliştirilmiş ve yaygın şekilde kullanılan ölçeklerden bir diğeri Kwon ve arkadaşları (2013a) tarafından geliştirilen on maddelik *Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği*'dir. Bu ölçek yaş ortalaması 19,5 olan 367 lisans öğrencisinin katılımıyla yine on madde ve 1-6 arasında derecelendirmeli olarak Noyan, Enez-Darçın, Nurmedov, Yılmaz ve Dilbaz (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Son yıllarda cep telefonu bağımlılığı alanındaki çalışmalarda kullanılan bir diğer araç ise Lin ve arkadaşlarının (2014) geliştirdiği *Akıllı Telefon Bağımlılık Envanteri* olmuştur. Bu ölçek yaş ortalamaları 22,9 olan 260 erkek ve 23 kadın genç yetişkinden oluşan bir örneklem üzerinde geliştirilmiştir. Dört faktör yapılu bu ölçek toplam 26 maddeden oluşmaktadır. 2012 yılında Chóliz tarafından geliştirilen 22 maddelik *Cep Telefonu*

Bağımlılığın Ölçeği, Fırat ve Balcı-Çelik'in (2017) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasıyla yaş ortalaması 16,14 olan 412 lise öğrencisinin katılımıyla Türkçe'ye uyarlanmıştır. Uyarlanan ölçek yoksunluk, kontrolsüzlük/problemler ve engelleme faktörlerinden oluşan bir yapıya sahiptir. Bu alanda en son geliştirilen ölçeklerden biri Burdur ilinden seçilen 284 katılımcıdan elde edilen veriler yoluyla Fidan (2016) tarafından geliştirilen *Mobil Bağımlılık Ölçeği* olmuştur.

Bu çalışmada daha geniş bir katılımcı grubuna hitap etmesi, az sayıda ve kısa ifadelerden oluşmasının kullanım kolaylığı sağlayacağı dolayısıyla De-Sola, Talledo, Rubio ve De Fonseca (2017) tarafından geliştirilen ve bireyleri cep telefonu kullanım alışkanlıklarına göre gruplandıran, '*Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği*'nin Türkçe'ye uyarlamasının yapılmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Sadece mesajlaşma ve konuşma amaçlı kullandığımız cep telefonları yerini mobil uygulamalar aracılığıyla bizlere bilgi, iletişim, sağlık, eğitim, eğlence ve daha pek çok alanda fırsatlar sunan akıllı cihazlara bırakmıştır. Bu değişimle beraber her geçen gün cep telefonları yaşamlarımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. 2020 yılına kadar akıllı işlevli cep telefonu kullanıcı sayısının 6,1 milyara ulaşması (Ericsson-LG, 2015) öngörüldüğünden dolayı, bu cihazların nerede, ne şekilde ve ne sıklıkla kullanıldığı ayrıca önem arz etmektedir. Bu nedenle, beraberinde getirdiği pek çok olanağa karşın cep telefonlarının yol açtığı psikolojik ve fizyolojik olumsuzluklardan kaçınmak kolay bir uğraş değildir (Cho ve Lee, 2017). Üstelik bu olumsuz etkiler sadece öz-kontrol sağlamakta zorlanan çocuklarda değil; ergenlerden yaşlılara kadar geniş bir kitlede gözlenmektedir. Cep telefonunun aşırı ve kontrolsüz kullanımı düşünüldüğünde kişinin akıllı telefonunu kullanmaya yönelik aşerme (craving) hissedip hissetmediği akla gelmektedir. Her ne kadar aşerme kavramı üzerinde bilim insanları arasında mutlak bir görüş birliği sağlanmasa da, genel olarak bağımlılığın açıklanması bakımından temel bir öge olduğu kesindir. Aşerme; tüm zararlı etkilere karşın, bağımlılık yaşayan kişinin bağımlılık yaşadığı maddeyi kullanmaya yönelik durdurulamaz ve kontrol edilemez bir dürtü hissetmesidir (Koob ve Volkow, 2010; Merikle, 1999). Sussman ve arkadaşları (2014), Garcia-Oliva ve Piqueras (2016) tarafından ifade edildiği üzere internette dolaşım, oyun oynama vb. amaçlarla cep telefonunu yoğun kullanma bireylerin karşı konulması zor arzular hissetme gibi problemleri davranışlar geliştirmesine yol açabilir. Bu nedenle, kısmen de olsa madde bağımlılığındakilere benzer olumsuz davranışları incelemek ve anlamak önemlidir (Ruiz-Oliveras, Lucena, Pino ve Herruzo, 2010). Ancak, mevcut çalışma cep telefonunun kontrolsüz kullanımı sonucu ortaya çıkan olumsuz etkilerin bir bağımlılık olarak yorumlanıp yorumlanamayacağını kanıtlamaya çalışmamaktadır. Uyarlaması yapılan ölçeği diğer cep telefonu bağımlılığı ölçeklerinden ayıran başlıca birkaç özellik bulunmaktadır. *Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği* diğer pek çok cep telefonu bağımlılığı ölçeğinden farklı olarak kısıtlı bir yaş aralığındaki bireyleri değil, 18-65 gibi geniş bir yaş aralığındaki bireyleri kapsamaktadır. Ayrıca bu ölçek bireylere yöneltilen, mevcut durumlar üzerine odaklanan az sayıda ifade ile madde bağımlılığı ölçeklerindeki benzer şekilde aşermeyi tek bir yapı altında ölçmektedir. Diğer yandan, ölçek bireyleri cep telefonu kullanım durumlarına göre sınırlı, düzenli, riskli ve problemleri olarak sınıflandırmaktadır.

Eğitim düzeyi, cinsiyet, yaş ve yaşam tarzı gibi pek çok değişkenin cep telefonu bağımlılığında farklılık yaratabildiği bilindiğinden, kişilerin öz-bildirim yoluyla cep telefonu bağımlılığına ilişkin durumlarının belirlenebilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; De-Sola, Talledo, Rubio ve De Fonseca (2017) tarafından geliştirilen bireyleri cep telefonu kullanım alışkanlıklarına göre gruplandıran, *Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği*'ni Türkçe'ye uyarlamak ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin kanıtları incelemektir.

Yöntem

Çeviri Çalışması

Ölçeğin çeviri çalışmasında Brislin, Lonner ve Thorndike (1973) tarafından önerilen yöntem kullanılmıştır. Bu kapsamda ölçek ilk olarak, Mütercim-Tercümanlık bölümünde görevli ve ana dili Türkçe olan bir öğretim üyesi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Çeviri öncesi ve esnasında araştırmacılar e-posta aracılığıyla özgün ölçeği geliştiren araştırmacılardan biriyle iletişime geçip ifadelerin çevirisine yönelik görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Daha sonra, yapılan çeviri Yabancı Dil Hazırlık Programı'nda görevli bir öğretim görevlisi tarafından ifadelerin anlaşılabilirliği, kültürel uygunluk ve söz dizimi bakımından değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu, üzerinde uzlaşılan ölçek maddeleri Mütercim-Tercümanlık bölümünden bir öğretim görevlisi tarafından kaynak dile geri çevrilmiştir. Çevirisi yapılan ifadeler ölçeğin özgün halindeki ifadelerle karşılaştırılmış ve anlamsal farklılık içeren birkaç ifadeye değişiklik yapılmıştır. Bu işlemlerden sonra, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görevli bir öğretim görevlisi ölçek maddelerini dilbilgisi ve anlaşılabilirlik açısından incelemiştir. Tüm bu düzeltme işlemleri sonucunda ölçeğin Türkçe ifadeleri son halini almıştır.

Örneklem

Çalışmanın örneklemini Türkiye'de çeşitli şehirlerde ikamet eden 18-65 yaş aralığındaki bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıları belirlemek için olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kota yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi uygulanırken araştırmacılar hangi özelliklere sahip kişilerden kaç kişinin örnekleme dâhil edilmesinin gerektiğini ifade eden sayılar belirlerler. Katılımcıların belirlenmesinde kolayda örnekleme kullanılabilir (Christensen, Johnson ve Turner, 2014; Ekiz, 2013). Bu bilgiler ışığında ve De-Sola ve arkadaşlarının (2017) çalışmasına paralel olarak evreni temsil edeceğine inanılan beş yaş grubu belirlenerek her gruptan en az 60 kişiye ulaşmak hedeflenmiştir.

Veriler, araştırmacılar tarafından yüz yüze görüşme sırasında basılı ve internet aracılığıyla elektronik olarak iletilen anket çalışması ile toplanmıştır. Anket formu, cep telefonu bağımlılığında aşerme ölçeğini oluşturan maddeler ve demografik bilgilere ilişkin soruların yer aldığı iki bölümden oluşmuştur. Yüz-yüze görüşme yolu ile 315 ve elektronik ortamda ise 367 olmak üzere toplam 682 kullanılabilir anket elde edilmiştir. Araştırmanın katılımcılarına ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. *Araştırmanın Katılımcılarına İlişkin Demografik Bilgiler*

	n	%		n	%
Cinsiyet			Medeni Hal		
Kadın	340	49,9	Evli	305	44,7
Erkek	342	50,1	Bekâr	374	54,9
Toplam	682	100		679	99,6
Yaş Grubu			Eğitim		
18-25	273	40	Lise	81	11,9
26-35	145	21,3	Ön lisans	48	7
36-45	118	17,3	Lisans	465	68,2
46-55	82	12	Lisansüstü	81	11,9
56-65	62	9,1			
Toplam	680	99,7		675	99

Katılımcıların cinsiyet ve medeni durum değişkenlerindeki alt gruplar bakımından birbirine yakın oranda temsil edilmelerinin yanında; 18-25 yaş aralığındaki (%40) ve lisans eğitim seviyesindeki (%68) bireyler diğer yaş ve eğitim gruplarına kıyasla daha yüksek oranda temsil edilmektedir.

Veri Toplama Aracı

Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği (CTBAÖ)

Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılan *Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği* (Mobile Phone Addiction Craving Scale – MPACS) De-Sola ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek maddelerinin tamamı kişilerin cep telefonlarını kullanamadıkları varsayımsal durumları betimlemektedir. Yanıtlayıcılardan betimlenen durumu hayal edip o anda hissettikleri huzursuzluk veya kaygı seviyesini 1 ile 10 arasında bir puan ile derecelmeleri istenmektedir. Dolayısıyla Likert tipinde sekiz maddeden oluşan anketten alınabilecek olası puanlar 8–80 arasında olmaktadır. MPACS cep telefonu bağımlılığına ilişkin aşermeyi tespit etmeye yönelik kullanılabilecek hızlı bir karar verme aracıdır. Ölçeğin geçerlilik çalışması 16-65 yaş arasındaki 1126 kişi ile İspanya'da gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Ölçekten elde edilen verilerin istatistiksel analizi için SPSS ve AMOS paket programları kullanılmıştır. Ölçeğin içsel tutarlılığını incelemek amacıyla Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Kapsam geçerliliği için alanda uzman kişilerin görüşüne başvurulmuş, yapı geçerliliği için ise elde edilen veriler Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi'ne (DFA) tabi tutulmuştur. Analizler %5 ($\alpha=0,05$) anlam düzeyinde yorumlanmıştır.

Bulgular

Güvenilirlik Analizi (İç Tutarlılık)

Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa katsayısı (α) ile ölçülmüştür. Bu katsayı ölçek maddelerinin birbirleri ile ne kadar yakın ilişki içinde olduklarını ifade etmesi açısından, iç tutarlılığının bir ölçüsü olarak nitelendirilmekte (Alpar, 2011, s. 814) ve 0 ile 1 arasında değer almakla birlikte en az 0,70 olması kabul görmektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014; Price, 1997, s. 308). CTBAÖ ölçeğine ilişkin Cronbach Alfa katsayısı 0,881 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,80'nin üzerinde bulunması ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu (Alpar, 2011, s. 815) göstermektedir.

Tablo 2'de yer verilen madde-toplam korelasyon katsayıları her bir maddenin ölçekle olan ilişkisini göstermektedir. Katsayının düşük olması, ilgili maddenin ölçeğe olan katkısının düşük olduğunu ifade eder ve +0,25'ten büyük olması beklenir (Alpar, 2011, s. 821). Ölçek maddelerinin madde-toplam korelasyonlarının 0,55 ile 0,70 aralığında değer aldığı görülmüştür. Böylece her bir maddenin ölçekle olan ilişkisi yeterli bulunmuştur. Ölçeğin herhangi bir maddesi çıkarıldığında Cronbach Alfa katsayısında yükselme olmadığı görülmüştür.

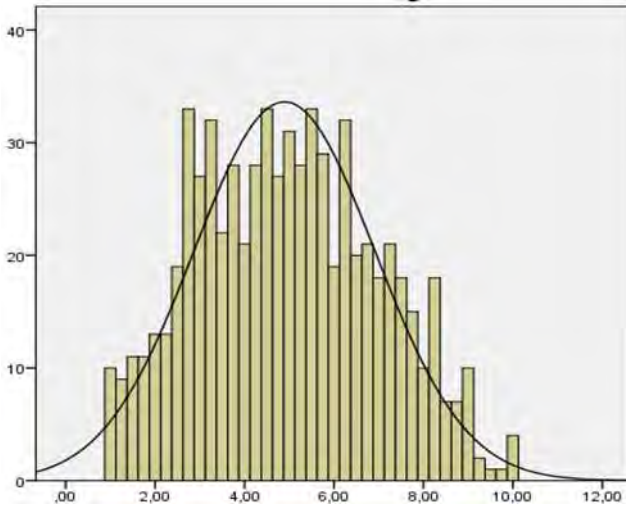
Tablo 2. Ölçeğin Madde-toplam Korelasyon ve Madde Silindiğinde Cronbach Alfa Değerleri

Maddeler	Madde Toplam Korelasyonu	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa Değerleri
m1	,631	,868
m2	,634	,868
m3	,552	,876
m4	,640	,868
m5	,652	,866
m6	,687	,862
m7	,704	,861
m8	,671	,864

Geçerlilik Analizi

Veri setinin normal dağılıma uygunluğunu incelemek üzere basıklık, çarpıklık değerleri ve normal dağılım eğrisi dikkate alınmıştır. Ölçeğin maddelerinin basıklık değerleri -0,796 ile -1,170; çarpıklık değerleri ise 0,04 ile 1,321 aralığında değerler almıştır. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3

ile -3 aralığında olması (Kalaycı, 2010, s. 209) ve normal dağılım eğrisinin incelenmesi dolayısı ile dağılımın normal dağılıma benzerlik gösterdiği görülmüştür.



Şekil 1. Verilerin Dağılımına İlişkin Histogram Grafiği

Çalışmada veri setindeki eksik verinin derecesini ve eksik veriye yol açan bir yapı olup olmadığını incelemek üzere yapılan analizde ölçeğin sekiz maddesinde de eksik verinin olmadığı, demografik değişkenlerde ise eksik veri oranının eğitim durumunda %1, medeni durumda % 0,4 ve yaş değişkeninde ise %0,3 olduğu görülmüştür. Eksik veri oranının çok düşük olması dolayısı ile eksik verilere herhangi bir atama yapılmamıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizi

CTBAÖ ölçeğinin iç geçerliliğini test etmek amacı ile gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizinde; özdeğer istatistiği, temel bileşenler analizi ve Varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır. KMO ve Bartlett testine göre, veri seti faktör analizine uygun (KMO= 0,909) ve Bartlett testi anlamlı ($p = 0,00 < 0,05$; Ki-kare= 2270,7, sd= 28) bulunmuştur. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan tek boyutlu yapı ve maddelere ilişkin faktör yükleri Tablo 3'te gösterilmektedir.

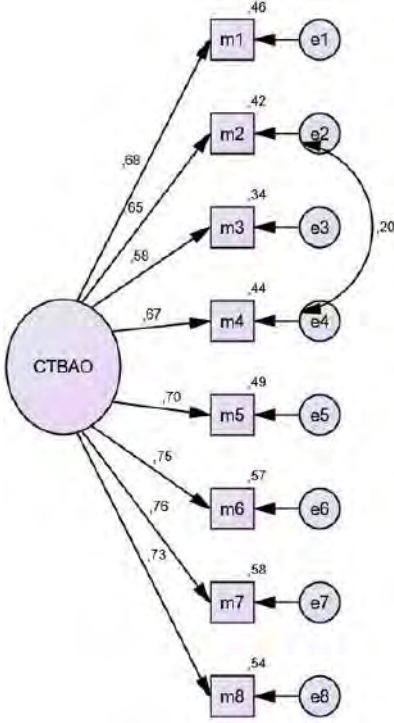
Tablo 3. Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

Madde	Faktör Yüğü	Özdeğer	Varyans (%)
m7	,789	4,378	54,730
m6	,776		
m8	,761		
m5	,745		
m4	,733		
m2	,728		
m1	,726		
m3	,652		

Faktör analizi neticesinde, ölçeğin orijinaline uygun olarak tek boyutlu bir yapı elde edilmiştir ve bu sekiz maddeden oluşan değişkenin cep telefonu bağımlılığında aşermedeki toplam varyansın %54,7'sini açıkladığı bulunmuştur. Maddelerin ortak varyans değerleri (communalities) incelendiğinde m3'ün 0,425, diğer ifadelerin ise 0,50'nin üzerinde değer aldığı görülmüştür. Maddelerin faktör yükleri 0,652 ile 0,789 aralığında değerler almıştır.

Doğrulamalı Faktör Analizi

Doğrulamalı faktör analizi, araştırmacının topladığı verilerin daha önce farklı çalışmalarda toplanan veriler üzerinden kurulan yapıya uyum sağlayıp sağlamadığına karar vermede kullanılan bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015). Açıklayıcı Faktör Analizi sonrasında ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin bilgi toplamak için Doğrulamalı Faktör Analizi ile ölçme modeli oluşturulmuş ve kurulan modelin uyum iyiliği istatistikleri hesaplanmıştır. Doğrulamalı Faktör Analizi ile açıklanan model Şekil 2’de sunulmuştur.



Şekil 2. CTBAÖ’ye İlişkin Doğrulamalı Faktör Analizi Modeli

Şekil 2 incelendiğinde tek faktörlü model için yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi sonucunda uyum indeks değerleri genel olarak iyi veya kabul edilebilir bir uyuma işaret etmektedir. Analiz sonuçları χ^2/sd değerinin 4,789 olduğunu göstermektedir. Bu değer 3 ve 5 arasında yer alması kabul edilebilir bir uyum olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Meydan ve Şeşen, 2015). RMSEA değeri 0,075 ve CFI değeri 0,968 olarak bulunmuştur. Bulunan bu değerler kabul edilebilir uyumun bir göstergesi olarak görülmektedir (Schreiber, Nora, Stage, Barlow ve King, 2006). Sekiz maddeli CTBAÖ’ye ilişkin diğer uyum indeksleri NFI= 0,970, IFI= 0,968, GFI= 0,968, AGFI= 0,939 olarak bulunmuştur ve bu değerler iyi uyumu ifade etmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015).

Tanımlayıcı Bulgular

Ölçeğe ait bulgular

Örneklem grubunda yer alan bireylerin *Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği*’ne ilişkin verilerinin merkezi eğilim ölçüleri (aritmetik ortalama, ortanca, mod) ve standart sapma değerleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Örneklemeye İlişkin Açıklayıcı İstatistikler

Ölçek İfadeleri	n	Ort.	SS.	Ortanca	Mod
m1 Şu an onu açmak istesem ve açamasam ya da açmama müsaade edilmezse	682	4,93	2,573	5	5
m2 Tam şu an kapsama alanı dışında olduğumu ya da şarjımın bittiğini fark etmiş olsam	682	5,34	2,783	5	5
m3 Tam şu an sinemada ya da işte olduğum için onu kapatmak zorunda kalsam	682	2,91	2,339	2	1
m4 Tam şu an onu evde unuttuğumu fark etsem	682	6,55	2,853	7	10
m5 Tam şu an bir mesaja cevap yazamasam ya da yazmama müsaade edilmezse	682	4,52	2,752	4	1
m6 Şu an yanımda insanlar olsa ve onlar kendilerininkini kullanırken benimki çalışmazsa	682	4,49	2,945	4	1
m7 Normalde sürekli kullandığım ama artık onu kullanamadığım bir yerde veya durumda olsam	682	5,15	2,711	5	5
m8 Tam şu an huzursuz hissedip rahatlamaya ihtiyaç duysam ve o elimin altında olmazsa	682	5,24	2,882	5	1

Katılımcılar bütün maddelere 1 ile 10 arasında puanlar vermiştir. Ölçek maddelerine verilen puanların ortalaması en düşük 2,91 ($\pm 2,34$) olarak m3 (Tam şu an sinemada ya da işte olduğum için onu kapatmak zorunda kalsam) ve en yüksek 6,55 ($\pm 2,85$) olarak ise m4 (Tam şu an onu evde unuttuğumu fark etsem) ifadesine verilmiştir. Ölçeğe ait genel ortalama 4,89 ($\pm 2,03$) ve ortancası ise 4,87 olarak bulunmuştur.

Katılımcıların ifadelerine verdikleri yanıtların toplanmasıyla elde edilen 8 ile 80 aralığında yer alan ölçek puanının ortalaması ise yaklaşık 39,2 (Standart sapma= 16,18, Ortanca=39, Mod= 43) olarak hesaplanmıştır. Yüzdelikler tablosu incelendiğinde katılımcıların %25'i 26 ve %50'si 39 altında puan alırken %95'nin ise 66'nın altında bir ölçek puanı aldığı görülmüştür.

Gruplar arası demografik farklılıklara dair bulgular

Katılımcıların cinsiyet, medeni hal, yaş grubu ve eğitim seviyesine göre CTBAÖ'den elde ettikleri puanlar kişisel amaçlı incelenmiştir.

Tablo 5. Ölçek Puanının Cinsiyet ve Medeni Hale Göre Farklaşmasına İlişkin T-Testi Sonuçları

	Ortalama	t	sd	p
Cinsiyet	Kadın: 4,91 Erkek: 4,87	0,221	680	0,825
Medeni hal	Evli: 4,72 Bekâr: 5,04	-2,060	677	0,040*

*0,05 düzeyinde anlamlı

Cinsiyete ilişkin ölçek ortalamalarında kadın (Ort.=4,91, ss.=2,07) ve erkeklerin (ort.= 4,87, ss.=1,98) puanlarının birbirine çok yakın olduğunu ancak, yapılan t-testi aradaki farkın anlamlı olmadığını ($p= 0,825>0,05$, $F= 1,064$, serbestlik derecesi=680) göstermiştir. Bireylerin evli veya bekâr olma durumuna göre ise t-testi ($p= 0,04<0,05$, $F= 1,368$, serbestlik derecesi=677) bulguları ölçek puanlarında anlamlı bir farklılık olduğuna işaret etmiştir. Bekâr katılımcıların puanları (ort.=5,04, ss.=1,98) evli katılımcılardan (Ort.=4,72, ss.=2,06) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Yaş gruplarına göre ölçekten alınan toplam puanın dağılımına bakıldığında (Tablo 6) 18 ve 45 yaş aralığındaki yaş gruplarının ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Öte yandan 46 ve 65 yaş aralığındaki grupların ortalamalarının da birbirine yakın ve diğer üç gruptan daha düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 6. Yaş Grupları için CTBAÖ Puanları

	18-25 yaş	26-35 yaş	36-45 yaş	46-55 yaş	56-65 yaş	Toplam
Ortalama	41,23	39,89	40,23	34,04	33,26	39,17
Ortanca	41	40	38,5	31,5	29	39
Standart Sapma	14,93	15,87	17,34	15,28	18,53	16,17
Minimum	8	8	9	8	8	8
Maksimum	80	72	80	80	76	80
Örnekleme	273	145	118	82	62	680

Bireylerin yaş gruplarına göre CTBAÖ puanlarının farkına ilişkin yapılan tek yönlü varyans analizi (one-way Anova) bulguları katılımcıların yaşlarına göre ölçek puanlarında anlamlı bir farklılık ($p=0,000 < 0,05$; $F=5,589$) olduğunu göstermiştir. Levene istatistiğinin varyansların homojen olmadığına işaret etmesi (Levene istatistiği = 2,757; $p=0,027$) sebebiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını araştırmak için tamamlayıcı Post-Hoc testlerinden Tamhane's T2 tercih edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Ölçek Puanının Yaş Gruplarına Göre Farklılaşmasına İlişkin ANOVA ve Tamhane's T2 testi Sonuçları

	F	p	Yaş Grupları		Ort. Farkı	p
Cep Telefonu Bağımlılığında Aşırma Ölçeği	5,589	0,000	18-25	26-35	0,168	0,994
				36-45	0,125	1,000
				46-55	0,899	0,003*
				56-65	0,996	0,022*

*ortalama farkı 0,05 düzeyinde anlamlı

Test sonuçları 18-25, 46-55 ve 56-65 yaş gruplarındaki katılımcıların puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir. 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların ölçek puanları 46-55 ($p=0,003$), 56-65 ($p=0,004$) yaş aralığındaki bireylerden daha yüksektir. Diğer yandan, katılımcıların eğitim seviyesine göre ise ölçek puanlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0,359$; $F=1,074$).

CTBAÖ puanlarına göre kullanıcıların sınıflandırılması

Orijinal ölçek olan MPACS'den elde edilen toplam puanlar problemli telefon kullanımı ölçeği (MPPUS) ile değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar Chow, Leung, Ng ve Yu'nun (2009) tanımlamaları temel alınarak katılımcılar dört grup olarak sınıflandırılmıştır (sınırlı kullanıcılar, düzenli kullanıcılar, riskli kullanıcılar ve problemli kullanıcılar). Bu sınıflandırmada ölçek toplam puanı temel alınmış olup, 30,5-35 puan aralığı riskli kullanıcıları, 35,5 ve üzeri puanlar ise problemli kullanıcıları ifade etmektedir (De-Sola ve ark., 2017).

Mevcut çalışmada ise Chow ve arkadaşlarının (2009) çalışmasına paralel şekilde 15, 80 ve 95'lik yüzdeler dilimleri hesaplanarak grupların kesme noktaları belirlenmiştir. Tablo 8'de ayrıntılarına yer verildiği üzere 15, 80 ve 95 yüzdeler dilimlerine karşılık gelen puanlar sırasıyla 21,45, 54 ve 66'dır.

Tablo 8. Toplam Ölçek Puanına göre Kategoriler için Önerilen Kesme Puanları

Kullanıcılar	Yüzdeler dilim (percentile)	Toplam puan
Sınırlı	15'in altı	21,45 ve daha düşük
Düzenli	15 ile 80 arası	22-54
Riskli	80 ile 95 arası	55-66
Problemli	95 ve üzeri	67 ve üzeri

Orijinal çalışmadaki (De-Sola ve ark., 2017) puan dağılımlarının mevcut çalışmanın dağılımlarından daha düşük olduğu dikkat çekmiştir. Kullanıcıların CTBAÖ'ye verdikleri yanıtlar doğrultusunda belirlenen dörtlü sınıflandırma ışığında elde edilen istatistikler Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Kullanıcı Tipine göre CTBAÖ puanları

	Sınırlı	Düzenli	Riskli	Problemlili	Toplam
Ortalama	15,49	37,51	60,09	71,69	39,13
Standart sapma	4,39	9,29	3,50	3,98	16,18
Ortanca	16	38	60	71	39
Minimum	8	22	55	67	8
Maximum	21	54	66	80	80
Örneklem	102	448	100	32	682

Belirlenen kesme puanlarına göre örnekleme yer alan cep telefonu kullanıcılarının 102'si (%15) sınırlı, 448'i (%65,7) düzenli, 100'ü (%14,7) riskli ve 32'si (%4,7) problemlili kullanıcı grubuna girmektedir. Bu dağılıma göre, sayıca en küçük grup problemlili kullanıcılar olurken; en kalabalık grup ise düzenli kullanıcılar olarak bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma De-Sola ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilen *Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği*'nin Türkiye'deki 18-65 yaş arası bireyler için dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenilirlik incelemelerinin yapıldığı bir ölçek uyarlama çalışmasıdır. Uyarlaması yapılan bu ölçek, Türk araştırmacıların, cep telefonunun problemlili kullanımı ve bağımlılık riskini değerlendirebilme açısından yararlanabilecekleri bir ölçme aracı olarak işlev görebilecektir.

Bağımlılık kavramının artık sadece madde bağımlılığı ile sınırlı olmadığını kabul eden bir bakış açısı, bireylerde fiziksel ve psikolojik olarak pek çok olumsuz etkiye yol açan teknolojik bağımlılıkları önleyici çalışmalar için önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Davranışsal bağımlılık çerçevesinde cep telefonu bağımlılığı üzerine son yıllarda Türk araştırmacıların yararlanabilmesi için yürütülen bir takım ölçek geliştirme ya da uyarlama çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı örneklem seçiminde katılımcıların yaşı ve bulundukları coğrafi bölge itibarıyla görece dar bir alanı ele almıştır (Fırat ve Balcı-Çelik, 2017; Fidan, 2016; Noyan ve arkadaşları, 2015; Şata, Çelik, Ertürk ve Taş, 2016). Türkçe'ye uyarlaması yapılan bu ölçek geniş bir yaş aralığı ve farklı eğitim düzeylerinden geniş bir katılımcı grubunu içermesinden dolayı temsil gücü bakımından görece avantajlıdır.

CTBAÖ'nün çeviri ve geçerlilik işlemleri, uyarlama sürecinin gerekliliklerini belirli bir ölçüde yerine getirmiştir (Brislin, Lonner & Thorndike, 1973; Gjersing, Caplehorn, Clausen, 2010) ve bu nedenle ölçek, cep telefonu bağımlılığında aşermeyi tespit etmek amacıyla 18-65 yaş arasındaki genel Türk nüfusunda kullanıma uygundur. Yapılan analizlerin tamamı ölçeğin Türkiye'deki örneklem üzerinde de tek boyutlu bir yapıya sahip olduğuna işaret etmiştir. CTBAÖ'nün güvenilirliğine yönelik yürütülen analizlerde Cronbach Alfa katsayısı 0,881 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin orijinalinin geliştirildiği çalışmada güvenilirlik katsayısı 0,919 olarak bulunmuştur (De-Sola ve ark., 2017). Hesaplanan katsayının yüksek olması CTBAÖ'nün güvenilirliği açısından bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, CTBAÖ sadece sekiz maddeden oluştuğu için, anket formunu dolduran bireylerin dikkat durumuna olumlu bir katkı yapmakta ve bu durum ölçeğin uygulanabilirlik açısından kullanışlı bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. *Cep Telefonu Bağımlılığında Aşerme Ölçeği* 18 yaşından 65 yaşına kadar geniş bir yelpazede yer alan farklı medeni duruma sahip, farklı eğitim düzeylerinden ve cinsiyetten bireylerin cep telefonu bağımlılığına olan eğilimlerini değerlendirmek için uygulanabilecek geçerli ve güvenilir bir araçtır. CTBAÖ aynı zamanda geniş-ölçekli bir kitlenin cep telefonu bağımlılığında aşerme açısından farklılıklarının belirlenmesi amacıyla da kullanılabilir (De-Sola ve ark., 2017). Uyarlaması yapılan CTBAÖ genel olarak değerlendirildiğinde, az sayıda kısa ifadelerden oluşması, 18-65 yaş aralığındaki genel nüfus üzerinde uygulanabilir olması ve cep telefonu bağımlılığında aşermeyi belirleyebilmesi yönleriyle alanyazındaki ölçme araçlarından ayrılmaktadır.

Orijinal çalışmadaki (De-Sola ve ark., 2017) puan dağılımlarının mevcut çalışmanın dağılımlarından daha düşük bulunması araştırmanın dikkat çekici bulgularındandır. Bu durumun çalışmanın yapıldığı örnekleme yer alan bireylerin profillerindeki farklılıklardan (ülke, yaş, eğitim durumu vb.) ve mevcut çalışmadaki örneklem hacminin daha küçük olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Ulaşılan olumlu sonuçlara karşın; bu araştırmanın bazı önemli sınırlılıklarının olduğu düşünülmektedir. İlk olarak, 54-65 yaş grubundaki katılımcıların sayısı diğer yaş guruplarına nispeten düşük kalmıştır. Toplanan yanıtların yaklaşık olarak yarısı elektronik ortamda yönlendirilen anket formları aracılığıyla elde edilmiştir ve bu durumun gelen yanıtlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığı bilinmemektedir.

KAYNAKÇA

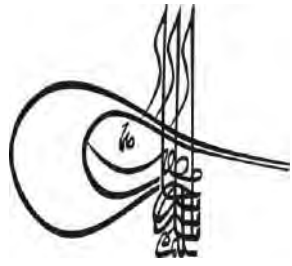
- Alpar, R. (2011). *Çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bağcı, H. (2018). Lise öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılıklarının farklı değişkenler açısından incelenmesi: Sakarya örneği. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 13(21), 47-60. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13944>
- Bianchi, A., & Phillips, J. G. (2005). Psychological predictors of problem mobile phone use. *Journal of Cyberpsychology and Behavior*, 8(1), 39-51. <http://dx.doi.org/10.1089/cpb.2005.8.39>
- Billieux, J., Van der Linden, M., & Rochat, L. (2008). The role of impulsivity in actual and problematic use of the mobile phone. *Applied Cognitive Psychology*, 22(9), 1195-1210. <http://dx.doi.org/10.1002/acp.1429>.
- Brislin, R. W., Lonner, W. J., & Thorndike, R. M. (1973). *Crosscultural research methods*. New York: Wiley
- Carbonell, X., Guardiola, E., Beranuy, M., & Bellés, A. (2009). A bibliometric analysis of the scientific literature on Internet, video games, and cell phone addiction. *Journal of the Medical Library Association*, 97(2), 102-107. <http://dx.doi.org/10.3163/1536-5050.97.2.006>
- Carbonell, X., Chamarro, A., Beranuy, M., Griffiths, M.D., Obert, U., Cladellas, R., & Talarn, A. (2012). Problematic Internet and cell phone use in Spanish teenagers and young students. *Anales de Psicología*, 28(3), 789-796. <https://doi.org/10.6018/analesps.28.3.156061>
- Cash, H., Rae, C. D., Steel, A. H., & Winkler, A. (2012). Internet addiction: A brief summary of research and practice. *Current Psychiatry Reviews*, 8(4), 292-298. <http://doi.org/10.2174/157340012803520513>
- Cho, K-S., & Lee, J-M. (2017). Influence of smartphone addiction proneness of young children on problematic behaviors and emotional intelligence: Mediating self-assessment effects of parents using smartphones. *Computers in Human Behavior*, 66, 303-311. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.09.063>
- Chóliz, M. (2010). Mobile phone addiction: A point of issue. *Addiction*, 105(2), <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02854.x>
- Chóliz, M. (2012). Mobile-phone addiction in adolescence: The Test of Mobile Phone Dependence (TMD). *Progress in Health Sciences*, 2(1), 33-44.

- Chow, S. L., Leung, G. M., Ng, C., & Yu, E. (2009). A screen for identifying maladaptive internet use. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 7, 324-332. <https://doi.org/10.1007/s11469-008-9170-4>
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2014). *Research methods, design, and analysis*. Boston: Pearson Education.
- De-Sola, J., Talledo, H., Rubio, G., & De Fonseca, F. R. (2017). Development of a Mobile Phone Addiction Craving Scale and its validation in a Spanish adult population. *Frontiers in Psychiatry*, 8, 1-9. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsy.2017.00090>
- De-Sola Gutiérrez, J., Rodríguez de Fonseca, F., & Rubio, G. (2016) Cell-phone addiction: A review. *Frontiers in Psychiatry*, 7, 1-15. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsy.2016.00175>
- Echeburua, E., & de Corral, P. (2010). Addiction to new technologies and to online social networking in young people: A new challenge. *Adicciones*, 22(21), 91-95.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ericsson-LG. (2015). Ericsson mobility report (ss. 1-28). Stockholm: Sweden. Erişim tarihi: 4 Temmuz 2018, <https://www.ericsson.com/assets/local/mobility-report/documents/2015/ericsson-mobility-report-june-2015.pdf>
- Fırat, N., & Balcı Çelik, S. (2017). Cep telefonu bağımlılığı ölçeği (CBÖ)'nin Türkçe' ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 14(3), 2875-2887. <http://dx.doi.org/10.14687/jhs.v14i3.1592>
- Fidan, H. (2016). Development and validation of the Mobile Addiction Scale: The components model approach. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(3), 452-469. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0118>
- Garcia-Oliva, C., & Piqueras, J.A. (2016). Experiential avoidance and technological addictions in adolescents. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(2), 293-303. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.041>
- Gill P. S., Kamath A., & Gill T. S. (2012). Distraction: An assessment of smartphone usage in health care work settings. *Risk Management and Healthcare Policy*, 5, 105-114. <http://dx.doi.org/10.2147/RMHP.S34813>
- Gjersing, L., Caplehorn, J. R. M., & Clausen, T. (2010). Cross-cultural adaptation of research instruments: language, setting, time and statistical considerations. *BMC Medical Research Methodology*, 10(13), <https://doi.org/10.1186/1471-2288-10-13>
- Göldağ, B. (2017). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri ile sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(11), 71-94. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11862>
- Griffiths, M. (2005). A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191-197. <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
- Griffiths, M. (2013a). Adolescent mobile phone addiction: A cause for concern? *Education and Health*, 31(3), 76-78.
- Griffiths M. (2013b). Social networking addiction: Emerging themes and issues. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 4(5), <http://dx.doi.org/10.4172/2155-6105.1000e118>

- Gutierrez, J., Rodriguez de Fonseca, F., & Rubio, G. (2016). Cell-phone addiction: A review. *Frontiers in Psychiatry*, 7, 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2016.00175>
- Günlü, A., & Ceyhan, A. A. (2017). Ergenlerde internet ve problemli internet kullanım davranışının incelenmesi [Investigating adolescents' behaviors on the internet and problematic internet usage]. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 4(1), 75-117. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2017.4.1.0016>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Essex: Pearson Education Limited.
- Haug, S., Castro, R. P., Kwon, M., Filler, A., Kowatsch, T., & Schaub, M. P. (2015). Smartphone use and smartphone addiction among young people in Switzerland. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(4), 299–307. <http://doi.org/10.1556/2006.4.2015.037>
- Hawi, N. S., & Samaha, M. (2017) Relationships among smartphone addiction, anxiety, and family relations. *Behaviour & Information Technology*, 36(10), 1046-1052. <http://dx.doi.org/10.1080/0144929X.2017.1336254>
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd.
- Kim, D.I., Lee, Y.H., Lee, J.Y., Kim, M.C, Keum, C.M, Nam, J. K., & Kang, E. (2012). New patterns in media addiction: Is smartphone a substitute or a complement to the Internet? *The Korean Journal of Youth Counseling*, 20(1), 71–88.
- Koob, G. F., & Volkow, N. D. (2010). Neurocircuitry of addiction. *Neuropsychopharmacology*, 35, 217-238. <http://dx.doi.org/10.1038/npp.2009.110>
- Kuss, D. J. (2016). Internet addiction: The problem and treatment. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3, 185–192. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0106>
- Kwon, M., Kim, D-J., Cho, H., & Yang, S. (2013a). The smartphone addiction scale: Development and validation of a short version for adolescents. *PLoS One*, 8(12), 1-7. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0083558>
- Kwon, M., Lee, J. Y., Won, W. Y., Park, J. W., Min, J. A., Hahn, C., Gu, X., Choi, J. H., & Kim, D. J. (2013b). Development and validation of a smartphone addiction scale (SAS). *PLoS One*, 8(2), 1-7. <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0056936>
- Landolfi, E. (2013). Exercise addiction. *Sports Medicine*, 43(2) 111–119. <http://dx.doi.org/10.1007/s40279-012-0013-x>
- Lee, S., Kang, H., & Shin, G. (2015). Head flexion angle while using a smartphone. *Ergonomics*, 58(2), 220–226. <https://doi.org/10.1080/00140139.2014.967311>
- Lin Y-H, Chang L-R, Lee Y-H, Tseng H-W, Kuo T.B.J., & Chen, S-H. (2014). Development and validation of the Smartphone Addiction Inventory (SPAI). *PLoS ONE*, 9(6), 1-5. <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0098312>
- Lopez-Fernandez O, Honrubia-Serrano M.L., & Freixa-Blanxart M. (2012). Adaptación española del ‘Mobile Phone Problem Use Scale’ para población adolescente. *Adicciones*, 24, 123–30. <http://dx.doi.org/10.20882/adicciones.104>
- Lopez-Fernandez, O., Honrubia-Serrano, M. L., Gibson, W., & Griffiths, M. D. (2014). Problematic Internet use in British adolescents: An exploration of the addictive symptomatology. *Computers in Human Behavior*, 35, 224–233. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2014.02.042>

- Lu, X., Watanabe, J., Liu, Q., Uji, M., Shono, M., & Kitamura, T. (2011). Internet and mobile phone text-messaging dependency: Factor structure and correlation with dysphoric mood among Japanese adults. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1702–1709. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.02.009>
- Merikle E. P. (1999). The subjective experience of craving: an exploratory analysis. *Substance Use & Misuse*, 34(8), 1101–1115. <http://dx.doi.org/10.3109/10826089909039399>
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS uygulamaları*. (2. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Montag, C., & Walla, P. (2016). Carpe diem instead of losing your social mind: Beyond digital addiction and why we all suffer from digital overuse. *Cogent Psychology*, 3, 1-9. <http://dx.doi.org/10.1080/23311908.2016.1157281>
- Noyan C. O., Enez Darçın A., Nurmedov S., Yılmaz O., & Dilbaz N. (2015). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeğinin kısa formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 73-81. <http://dx.doi.org/10.5455/apd.176101>
- Ozer, O., & Kılıç, F. (2018). The effect of mobile-assisted language learning environment on EFL Students' academic achievement, cognitive load and acceptance of mobile learning tools. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(7), 2915-2928. <https://doi.org/10.29333/ejmste/90992>
- Peper, E., & Harvey, R. (2018). Digital addiction: Increased loneliness, anxiety and depression. *NeuroRegulation*, 5(1), 3-8, <http://dx.doi.org/10.15540/nr.5.1.3>
- Pew Research Center (2012). Internet user demographics. Erişim tarihi: 3 Temmuz 2018, <http://www.pewinternet.org/fact-sheet/internet-broadband/>
- Pew Research Center (2016). Smartphone ownership and internet usage continues to climb in emerging economies. Erişim tarihi: 4 Temmuz 2018, <http://www.pewglobal.org/2016/02/22/smartphone-ownership-and-internet-usage-continues-to-climb-in-emerging-economies/>
- Price, J. L. (1997). Handbook of organizational measurement. *International Journal of Manpower*, 18(4/5/6), 305-558.
- Randler, C., Wolfgang, L., Matt, K., Demirhan, E., Horzum, M. B., & Beşoluk, Ş. (2016). Smartphone addiction proneness in relation to sleep and morningness–eveningness in German adolescents. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(3), 465–473. <http://dx.doi.org/10.1556/2006.5.2016.056>
- Ruiz-Olivares, R., Lucena, V., Pino, M. J., & Herruzo, J. (2010). Analysis of behavior related to use of the Internet, mobile telephones, compulsive shopping and gambling among university students. *Adicciones*, 22, 301–310. <http://dx.doi.org/10.20882/adicciones.171>
- Sanal, Y., & Ozer, O. (2017). Smartphone addiction and the use of social media among university students. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(2), 367-377. <http://dx.doi.org/10.13114/MJH.2017.370>
- Sapancı, A., & Kuyumcu Vardar, A. (2018). Öğretim elemanlarının sınıf içinde karşılaştıkları istenmeyen davranışlar. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 13(18), 1095-1118. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14076>

- Schreiber, J. B., Nora, A., Stage, F. K., Barlow, E. A., & King, J. (2006). Reporting Structural Equation Modeling and Confirmatory Factor Analysis Results: A Review. *The Journal of Educational Research*, 6, 323-338. <https://doi.org/10.3200/JOER.99.6.323-338>
- Sussman, S., Arwapong, T. E., Sun, P., Tsai, J., Rohrbach, L. A., & Spruijt-Metz, D. (2014). Prevalence and co-occurrence of addictive behaviors among former alternative high school youth. *Journal of Behavioral Addictions*, 3(1), 33-40. <http://dx.doi.org/10.1556/JBA.3.2014.005>
- Şar, A. H. & Işıklar, A. (2012). Problemlı mobil telefon kullanım ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 264-275.
- Şata, M., Çelik, İ, Ertürk, Z. & Taş, U. E. (2016). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği'nin (ATBÖ) Türk lise öğrencileri için uyarlama çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 7(1), 156-169. <http://dx.doi.org/10.21031/epod.95432>
- Toda, M., Ezoe, S., Nishi, A., Mukai, T., Goto, M., & Morimoto, K. (2008). Mobile phone dependence of female students and perceived parental rearing attitudes. *Social Behavior and Personality*, 36(6), 765-770. <https://doi.org/10.2224/sbp.2008.36.6.765>
- Young, K. S. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyberpsychology and Behavior*, 1(3), 237-244. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍️ *Received/Geliş:* Ekim 2018

✓ *Accepted/Kabul:* Aralık 2018

✍️ *Referees/Hakemler:* Prof. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL - Dr. Öğr. Üyesi Ali KORKMAZ - Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCE

This article was checked by iThenticate.

SAKARYA YEREL BASININDA ÇIKAN KADINA YÖNELİK ŞİDDET HABERLERİNİN FARKLI BOYUTLARDAN İNCELENMESİ*

Mustafa ÖZTUNÇ** - Ayşe Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL***

ÖZET

Kadına yönelik şiddet konulu haberlerde yer alan unsurlar, medyanın kadına yönelik şiddete bakış açısını yansıtabilmektedir. Ulusal basında yer alan kadına yönelik şiddet konulu haberler farklı boyutlarıyla incelenmesine rağmen, yerel basında bu konu neredeyse hiç tartışılmamıştır. Çalışmada, Sakarya İlindeki yazılı basınının kadınlara şiddet haberlerini sunarken, kadın olgusuna yaklaşımı, özendirici boyutu, şiddetin önlenmesine katkı boyutu, farkındalık oluşturma ve eğitici rolü gibi çeşitli boyutları ele alınarak incelenmiştir. Bu bağlamda; Sakarya'daki günlük olarak yayınlanan 7 yerel gazetenin 2016 yılındaki kadına yönelik şiddet haberleri taranarak içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kadına yönelik cinsel, fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddetin konu alındığı 62 haber incelenmiştir. Sakarya Barosu'nun verilerine göre 2016 yılında Sakarya İlinde 1876 şiddet olayı yaşanırken, yerel basın bunlardan ancak 62'sini haber konusu yapmıştır. Genellikle polis bültenlerinden alınan bu haberlerde, detay verilmemesi, konunun hassasiyeti, gazete ve gazetecilerin kendini hedef haline getirmek istememesinden dolayı kadına yönelik şiddet olayları yerelde çoğu gazetelerde yer almamaktadır. Sakarya yazılı basını yayınladığı kadına yönelik şiddet haberlerinde objektif bir duruş sergilemekte, şiddeti öven, özendiren bir yaklaşım içine girmeyerek daha çok bilgilendirici boyutta kalmaktadır. Kadına şiddet haberlerinin gazete sayfalarında dikkat çekici noktalarda bulunmaması, sıradan ve münferit bir olay gibi algılanarak

* Bu çalışma Doç. Dr. Ayşe Ceyda Ilgaz Büyükbaykal'ın yönettiği "Kadına Yönelik Şiddetin Yerel Basında Temsili: Sakarya İli Örneği" isimli doktora tezinden yapılmıştır.

**  Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Tasarımı ve Medya Bölümü, E-posta: oztunc@sakarya.edu.tr

***  Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, E-posta: ceydailgaz@hotmail.com

yüzeysel geçilmesi ve tek sütun haber olarak verilmesi dikkat çekicidir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde eleştirel, araştırmacı ve eğitici yazılara yer verilmemesi de Sakarya basınının kadına yönelik şiddet haberlerini sunarken önemli bir eksikliği olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kadına Yönelik Şiddet, Medyanın Eğitici Rolü, Şiddet Odaklı Habercilik, Yerel Basın

ANALYZING THE NEWS ITEMS REGARDING VIOLENCE AGAINST WOMEN AT LOCAL MEDIA IN SAKARYA

ABSTRACT

News items regarding the violence against women may give us insights about the approach of media towards women. Although this issue has been handled within the context of the national media in Turkey the studies about the local media are none. Therefore, this PhD thesis examined how local media (printed) covered the violence against women and how they conveyed it to the public Sakarya province of Turkey. The study specifically analyzed how printed media in Sakarya covered the issue in terms of impartiality, if they have encouragement elements, how they represent the gender issues, whether the printed media take a teaching role and if they contribute the efforts regarding preventing the violence against women. In this regard, 62 news items in 2016 about the violence against women in seven (7) dailies in Sakarya has been examined through content analysis. However, according to the official stats, although there occurred 1876 attacks against women in 2016 in Sakarya, the printed media only covered 62 of them. The journalistic pre-approaches such as not being a target of the issue and the sensitivity of the events might have caused the local media to keep their distance with those news items. Nevertheless, it is possible to state that the media in Sakarya while representing the events about the violence against the women has been impartial and informative with no encouragement or credits to those issues. On the other hand, the rarity of the news items about the violence, the dabbling coverage and the shortage of informative observations shows the lack of importance given to the violence against woman.

STRUCTURED ABSTRACT

Defining a society as modern does not only depend on its economic wealth and technology production but also the importance that is given to human rights, particularly to women and women rights. Today, unfortunately, women could not take their rightful places in developed, developing or underdeveloped societies and even they are exposed to violence. This violence against women is a phenomenon which is one of the main problems all around the world. Many countries are developing measures to prevent violence against women and making legal regulations for finding a national and international solution. This situation that women experience who are exposed to many types of

violence, notably physical, sexual, psychological and economic, is an important part of the political agenda of the countries.

Many researches are conducted about violence against women. The role of the media is being questioned in these researches as well. Violence against women occurring in the society excite the attention of media most of the time, and it is presented in various ways in printed and visual media organs.

Elements in the news about violence against women reflect the perspective of media towards violence against women. Although violence against women is examined in various dimensions in national media, this subject is hardly discussed in local media which constitutes a good part of the it. In the study, the approach towards woman phenomenon, encouraging dimension, contribution dimension of preventing violence, creating awareness and especially educational role of printed media while presenting violence against women news in Sakarya is examined. Sakarya is a city which has a population of almost a million and one of the most migration-receiving cities of our country. The city in which various ethnic elements live together reflects an important laboratory characteristic. In this context, 7 local newspapers that are published daily were examined with the content analysis method by scanning violence against women news in 2016. 62 news about sexual, physical, psychological and economic violence against women were examined. News were subjected to content analysis and dimensions such as, in which pages the news appear in, its place in the page, the type of the approach, the violence and the news, its functional dimension, victim's identity status (age, marital status, etc.), identity status of the person who performs violence (her spouse, child, relative, boyfriend, etc.), the environment where the violence took place and the appearance of actors were examined. In the generated table of specifications, frequencies are commented on by determining. According to the data of Sakarya Bar Association, while 1876 act of violence took place in 2016, local media have made news about 62 of them. The reason for this is that these type of events are usually taken from police bulletins. In these news, violence against women does not appear in details in most of the newspapers since newspapers and journalists do not want to make themselves target and because of the sensitivity of the subject. In the violence against women news that are published in Sakarya printed media, news are given as a bare fact, according to "WH" questions and an impartial and objective stance is maintained. Content of the news remain more in an informative dimension, without being in a praising or an encouraging attitude towards violence. It is remarkable that violence against women news does not appear conspicuously in newspapers, most of them become subject to third page news, perceived superficially as an ordinary or an isolated event and given as a single column news. Most of the news about violence against women are given in a single-column and with a few lines as "The husband A.B. living in neighborhood has beaten his wife C.B. Investigation is being conducted about the incident." and does not attract much attention. Almost all of the news in the 1. and 3. pages as a headline or a subhead consist of news that are resulted as death or with a high risk of death. Elements that provide the identity statuses of victims of violence and the people who performed violence are given in the news. The photos of the actors in the incident are published half the time in such news. It can be observed from the reports on newspapers that

violence against women in Sakarya mainly take place in houses and streets, the people performing the violence are mainly the husband or the close relatives, most of the violence victims are married women and daughters in houses. In the reports on the newspapers it can be observed that most of the women who are exposed to violence are between the ages of 10-30. When the Executive Editors of the local newspapers of Sakarya were asked, why they do not give enough space on the subject of violence against women, they state that they can only obtain information about violence against women from police bulletins, the people who inform the newspaper as in a victim or a witness status or as a result of notices. Newspaper authorities who state that governorship sends judicial events that take place in areas under police or gendarmerie responsibility by preparing incident bulletin, state that violence against women incidents are not understood from the bulletin clearly, they receive headings such as ordinary battery, injury and threat, the identities of the people in the incident are de-identified, names are given as nicknames and therefore they do not give such incidents in detail in their newspapers. Newspaper executives have also stated that they do not lean towards such news as publishing policy and since incidents of violence against women mainly take place domestically, families would feel disturbed for being a news subject with such incidents.

In the basic functions of media, there are crucial functions such as informing, educating, molding public opinion and raising awareness. The news that are examined in this research with limitations, not giving critical, inquisitive and educational articles in preventing violence against women, educating public and raising awareness of Sakarya media while presenting news about violence against women is observed as an important deficiency.

Keywords: Woman, Violence Against Woman, Sakarya, Turkey, Local Media, Representation

Giriş

Bir toplumun çağdaş olabilmesinin ölçüsü yalnızca ekonomik zenginliği, teknoloji üretimi ile ilgili değil insan haklarına ve özellikle kadına verdiği önemle de ilgilidir. Günümüzde kadın gelişmiş ve gelişmekte olan tüm toplumlarda ne yazık ki şiddet görmektedir. Şiddet olgusu tüm dünyanın başlıca sorunları arasında yer almaktadır. Kadına yönelik şiddet olgusu yazılı ve görsel medyanın da konusu olmakta ve toplumun üyelerine farklı şekillerde sunulmaktadır. Kadına yönelik şiddet haberlerinin yazılı basında yer alışı şekli de medyanın şiddete bakış açısı açısından önem arz etmektedir. Daha da önemlisi medyanın halkı bilgilendirme, kamuoyu oluşturma, eğlendirme işlevlerinin yanında eğitime gibi önemli sayılabilecek işlevi de bulunmaktadır. “Ayrıca medyanın, toplumdaki farklı demografik ve kültürel özelliklere sahip olan bireylerin birbirleriyle uyum içerisinde yaşamasını sağlamaya yönelik içerikler sunabilmesi” gibi önemli bir role sahip olması daha çok dikkati çekmektedir. (İnce, 2017:247)

Şiddet insanlık tarihinin her dönemlerinde var olan bir olgu olup, son dönemlerde de toplumlar üzerinde etkisini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. İnsanlık tarihinin sayfaları sayısız şiddet olayları ile dolu bulunmaktadır.

Türk Dil Kurumu (TDK) Terimler Sözlüğünde, şiddet “Karşıt görüşte olanlara, kaba kuvvet kullanma.” (TDK, 2011:2223) Büyük Türkçe Sözlükte ise “Müşamaha etmemek, sert davranmak” (Doğan, 2005:1216) şeklinde tanımlanırken, bir başka tanımda ise şiddet “Bilinçli bir şekilde bir veya

daha fazla kişiye üstünlük kurmak amacıyla, sözel, cinsel, fiziksel, psikolojik ve ekonomik olarak organizmaya zarar verici hareketlerin tümü” şeklinde tanımlanmaktadır. (Köşkeroglu, v.d., 2009:9)

Şiddet başka bir tanım da kin, nefret ve öç alma duygularının tatmin edilmesi noktasında bir cezalandırma aracı olarak açıklanmaktadır (Tuncay, 2000:245). Şiddet bu anlamıyla değerlendirildiğinde şiddeti uygulayan kin, nefret ve öç alma duygusu taşıdığından şiddetin boyutunu da değişebileceği, hatta öldürmeye varan bir sürecin ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. Karınca ise şiddeti, insanın hem maddi hem de manevi varlığına zarar veren her türlü davranış olarak ifade etmektedir. (Karınca, 2010:1) Sezen’e göre ise şiddet, bireyler üzerinde fiziki ve psikolojik baskıya yol açan hareket, davranış veya muamele şeklinde tanımlanmaktadır. (Sezen, http://www.bilka.org.tr/kadina-yonelik-aile-ici-siddetin-bosanma-davalarin_6810.html, Makaleler, Erişim: 06.02.2016.)

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddet ve şiddet olaylarını önemli bir sağlık sorunu olarak görmektedir. Şiddeti, fiziksel manada güç ya da kuvvet sahibinin amaçlı ve planlı bir şekilde kendine ve başkalarına aynı zamanda “bir gruba ya da topluluğa karşı fiziksel veya psikolojik zarara, hatta ölüme, kişni gelişim sorunlarına ya da yoksunluğa neden olacak şekilde tehdit edici şekilde kullanılması” olarak tanımlanmıştır. Şiddet ile ilgili tanımlamalara bakıldığında şiddet eyleminin organizmaya zarar verici ve yıkıcı bir etkisinin olduğundan bahsedilmektedir.

Şiddet kavramsal olarak daha çok sertlik, kişiye karşı kaba güç kullanma olarak tanımlanmaktadır. Şiddet olayları ise; bireyi korkutup, sindirip ve yıldırma amacıyla yapılan girişimler şeklinde tanımlanmaktadır. (Artun, 1996:29) Yukarıda tanımlar ışığında salt anlamda şiddeti, kişi veya grubun kişi veya bir gruba güç ve baskı uygulayarak onların maddi ve manevi açıdan zarar görmesine yol açan bireysel veya toplu hareketlerin tümü olarak tanımlanmak mümkündür.

Şiddet olgusu oldukça çeşitlilik gösteren bir özellik taşımaktadır. Bunlar içerisinde şiddet olgusuyla en çok karşı karşıya kalan kesim ise maalesef kadın ve çocuklardır. Kadına yönelik şiddet konusu ise gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde sıklıkla görülen adeta evrensel bir sorun olma özelliği taşımaktadır. Dünyanın tüm kıtalarında, tüm ülkelerinde kadına yönelik şiddet farklı boyutları ile yaşanmaktadır. Kadına yönelik şiddet konusu, Birleşmiş Milletler Örgütü’nün mücadele açısından önemli konularından biri haline gelmiş, üye devletlerin konuyla ilgili yasal düzenlemeler yapılması yönünde çok çeşitli kararlar alınmıştır. Diğer yandan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) kadınlara yönelik yapılan şiddeti bir sağlık sorunu olarak değerlendirmektedir. Şiddetin bu denli yoğun yaşandığı günümüzde özellikle kadına yönelik şiddet gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin öncelikli sorunlarından biri haline gelmiştir. Kadının şiddet konusunda yaşadığı haksızlıklar ve bu konuda yürüttüğü var olma savaşı daha çok anlam kazanmıştır. Görsel ve yazılı medyada neredeyse her gün farklı boyutları ile yayınlanan şiddet içerikli haberler çoğu zaman ülke gündemlerinin merkezine oturmaktadır.

Karıncaya göre şiddet gören kadın şiddet gördüğü sürece maddi ve manen bir yıkım süreci yaşamaktadır. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’da ise şiddet:

“Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı” şeklinde tanımlanmaktadır. (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm> Erişim 16.11.2016)

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından 1993 yılında kabul edilen kadına yönelik şiddetin yok edilmesi bildirgesinde ise; şiddet:

“Cinsiyete dayalı olarak gerçekleşen, kadınlarda, fiziksel, cinsel, psikolojik, herhangi bir zarar ve üzüntü sonucunu doğuran veya bu sonucu doğurmaya yönelik özel veya kamu yaşamında gerçekleşebilen her türlü davranış, tehdit, baskı veya özgürlüğün keyfi olarak engellenmesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. (ASPB,KSGM, 2012:9)

Kadına yönelik şiddet genelde dört grupta toplanmaktadır. Bunlar fiziksel, cinsel, duygusal-psikolojik ve ekonomik şiddet olarak tanımlanmaktadır.

Fiziksel şiddet, bireyin kişi veya grup tarafından fiziksel saldırıya maruz kalması şeklinde gerçekleştirilen bir şiddet türü olarak tanımlanırken başka bir tanım da ise “Yaygın yaşanan ve kadınların daha fazla karşı karşıya kaldığı hafif yaralanmalardan cinayete kadar gerçekleşen eylemlerden oluşan şiddet türü olarak tanımlanmaktadır”. (Yetim, Şahin, 2008: 50)

Cinsel şiddet rahatsız edici dokunuşlar, hayır denildiği halde cinsel ilişkiye girişimin devam etmesi, zorlanması, kadına seks objesi gibi davranma türü davranışlar bu tür şiddeti içermektedir. Kadına yönelik cinsel şiddet, çoğu zaman fiziksel şiddetle birlikte görülmektedir. Yasalarda kadının herhangi bir kimse tarafından isteği dışında herhangi bir türde cinsel ilişkiye zorlanması cinsel şiddet aynı zamanda suç sayılmaktadır. (Karınca, 2010 :5)

Kadını başkalarıyla cinsel ilişkiye zorlama gibi eylemler cinsel şiddet içerisinde yer alan suçlar arasındadır. Kadının cinsel organlarına zarar verme, doğurma, kürtaj, fuhuş ve evlendirmeye zorlama gibi baskılar, iletişim araçları veya cinsel içerik taşıyan sözle rahatsızlık verici davranışlar kadına yönelik cinsel şiddet uygulamalarından bazılarıdır. (Karınca, 2010:5) Özellikle kadına yönelik cinsel şiddetin en temel problemlerinden biri de toplumdaki kadına yönelik algı problemidir. Bu algıyı ilginç kılan durum ise kadının kadına yönelik algısıdır.

Duygusal şiddet çoğunlukla küfür, aşağılama, bağırma, tehdit gibi algılanan duygusal şiddet, kadının yetersizliğini ifade etme, kıskanma, kadına ait sır sayılabilecek şeyleri başkalarıyla paylaşma, kadını konuşmama gibi davranış biçimlerinde kendini gösterir. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet konulu çalışmada ise duygusal şiddet: “Kadına yönelik olarak gerçekleştirilen hakaret, küfür, kadını bir başkasının yanında küçük düşürme, aşağılama, kadına ya da yakınlarına zarar vermekle tehdit etme” olarak tanımlanmıştır. (Jansen, 2009:35)

Başka bir tanım da ise duygusal şiddet gücünün, güçsüz konumda bulunan bireye yönelik duygusal, sosyal ve ruhsal yönden bilinçli bir şekilde aşağılamasına yönelik davranışların tümü olarak tanımlanmaktadır. (Dündar, 2010:448) Duygusal şiddet uygulayan tarafın amacı kadını etkisiz hale getirerek, güçsüz, yetersiz ve zayıf düşürmektir. (Suğur, 2006:157-159)

Ekonomik şiddet kadına yönelik ekonomik şiddet, kadının üretmiş olduğu emek değer, para veya güç gibi varlıklarına, hatta kendi kararını verme hakkına el koyma anlamına gelmektedir. (Kaya, 2014: 172) Ekonomik şiddetin bu yönü kadının üretim ve para kazanma gücünü elinden alarak onu bilgisiz ve güçsüz bırakıp ve gelecekteki ekonomik güvencelerini ortadan kaldırmaya yönelik bir eylem olma özelliğini taşımaktadır.

Ekonomik şiddet; her türlü ekonomik ve parasal kaynağın “kadın üzerinde bir yaptırım, tehdit ve kontrol etme aracı olarak kullanılmasıdır.” (Gürkan, Coşar, 2009:124-129) Bu şiddet türü kadının iş görmesine kısıtlılık getirme, arzu etmediği bir işte zorla çalıştırma, çalışıyorsa çalışma hayatında ilerlemesine engel olma, para harcama özgürlüğünü elinden alma, çalışmasının karşılığını alamama, işi zorlaştırma gibi birçok davranışı kapsamaktadır.

Ekonomik şiddet kadının kişisel eşyalarını yok etme, eşyalarına ve evine zarar verme, ihtiyaçlarını karşılamak üzere maddi açıdan yoksun bırakma ve çalışan kadının parasına el koyma biçiminde de görülmektedir. Bu tür şiddet olayları erkeğin çalışmadığı durumlarda daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Kadının yaşam boyutunu etkileyen, başkalarına muhtaç hale getiren asıl faktör ekonomik şiddettir. (Fawole, 2008:167-177)

Kitle iletişim araçları hem yayınlarını sürdürebilmek hem de daha fazla tiraj veya reyting almak için heyecan verici, okuyucunun veya izleyicinin ilgisini çekebilecek olayları iletmeye çalışırlar. Bu

nedenle, şiddet ile ilgili her türlü haberi çeşitli şekillerde kullanarak izleyen, okuyan, dinleyenlerin ilgisini hazırladıkları yayın üzerine çekmeye çalışırlar. (Michaud, 1986:43)

Yazılı ve görsel medya dünyada giderek artan şiddeti genellikle hoş karşılamasa bile, gazete, televizyon ve internet medyasının şiddet içeren haberleri yoğun bir şekilde gündemine alması okuru ve izleyicisi ile buluşturması yukarıda bahsedilen nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de ulusal medyanın yanı sıra yerel yayın yapan yerel medya kuruluşları bulunmaktadır. Yerel medya daha çok yerelde olup bitenleri kamuoyu ile paylaşan kuruluşlardır. Yerel medyayı tanımlamada farklı bakış açılarının olduğu görülmektedir. Yerel medya, “Ülke geneli yerine daha dar dağıtımına bir ya da birkaç il ya da ilçedeki okura ulaşan, belirli il ya da bölgeye ilişkin haberlerin yoğunlukta bulunduğu basılı periyodik yayınların bütünü” (Yüksel, 2005:10) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma bakıldığında yerel medyanın coğrafi bir sınırlılık içerdiği, yerel gündemle sınırlandığı görülmektedir. Bu boyutuyla yerelde yaşanan ve ulusal basına içinde kendine yer alamayan haberlik konular daha çok yerel basın yoluyla okura sunulmaktadır. (Yaşın, 2009:116) Toplumsal, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmeleri yöre halkına aktaran yerel basın, aynı zamanda toplumun yukarıda belirtilen özelliklerini yansıtan bir ayna işlevi görmektedir. Gezgin, yerel medyanın önemini şöyle açıklamaktadır:

“Daha dar dağıtımına olan, ancak yakın çevreye ilişkin daha geniş bilgi taşıyan yerel basının gelişmiş ülkelerde büyük önemi vardır. Bu ülkelerde önce yerel gazeteler okunmaktadır. Çünkü yerel gazeteler o toplumda yaşayan insanların gerçek sesidir. Yerel basın organları vatandaşların, kendi şehir ve beldelerindeki sorunlar, olaylar, ekonomik ve sosyal gelişmeler ve yerel yönetimlerin aldığı kararlar hakkında bilgi sahibi olmaları açısından son derece önemlidir. Yerel basın demokrasinin temeli, halkın sesi ve bilgi kaynağıdır. Toplumun kültürel profilinin temelinde yerel basın yatmaktadır.” (Gezgin, 2007:177)

Bu bağlamda; Sakarya İlinde yayınlanan 7 ayrı yerel gazetenin 2016 yılında kadına yönelik şiddet konulu haberleri incelenerek, değerlendirilecektir. Gazetelerde yer alan kadına yönelik şiddet haberleri; haberin mecrası, hangi sayfada yer aldığı, sayfa düzenindeki yeri, haber türü, yaklaşım biçimi, haberin işlevi, yayınlandığı yıl, yayınlandığı ay, şiddetin türü, şiddete uğrayanın kimliği, şiddeti uygulayanın kimliği, şiddete uğrayanın medeni durumu, şiddete uğrayanın yaş aralığı, şiddetin yapıldığı ortam, şiddet haberindeki aktörler ve aktörlerin görünümünü gibi farklı boyutlarıyla ele alınacaktır.

Kadına yönelik şiddetin medya araçlarında topluma sunulması bu kapsamda önem arz etmektedir. Medya sunduğu haberlerle toplumda eğitici, bilgilendirici ve farkındalık oluşturmaktadır. Kadına yönelik şiddet haberlerini sunarken, izlediği yaklaşım da bu açıdan önem taşımaktadır. Sakarya yazılı yerel basını kadına yönelik şiddet haberlerini sunarken, tarafsız, objektif, toplumu bu olaylara karşı bilinçlendirerek, farkındalık yaratma ve kamuoyu oluşturma noktasında işlevsel rolünü oynuyor mu? Haberleri sunarken eğitici rolü yerine getiriyor mu? Bu yaklaşım tarzıyla sorunun çözümüne bir katkı sağlayabiliyor mu? gibi yaklaşım tarzları ele alınacaktır.

Yöntem

Bu araştırma betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmalar; “Olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeye, açıklamaya” çalışır. (Kaptan, 1998:41) Böylece varlıkların ve olayların iyi anlaşılabilmesi, onları gruplayabilme ve aralarındaki ilişkilerin belirlenmesi olanağını sağlar.

Bu çalışmada, bilimsel yöntemin özelliklerinden yararlanılarak şiddet kavramı, kadına yönelik şiddet ve medya, kadın ve şiddet ilişkisi gibi kuramsal bilgilerin verildiği bölümlere ilişkin olarak literatür taraması yapılmıştır. Sakarya İlinde yayın yapan yerel gazetelerde kadına yönelik şiddet kapsamının ortaya konulması ile ilgili olarak da içerik analizi tekniği kullanılmıştır. 7 gazetenin 2016 yılına ait yayınladıkları tüm nüshalar sayfa sayfa taranarak verilere ulaşılmıştır.

Veri toplama aracı olarak Sakarya’da günlük olarak yayınlanan Yeni Sakarya, Yeni Haber, Yenigün, Akşam Haberleri, Bizim Sakarya, Ada Postası ve Sakarya Halk gazetelerinde 2016 yıllarında yer alan kadına yönelik şiddet haberleri verilerin toplanmasında kaynak oluşturmuştur. Sakarya’daki yerel gazetelerde yer alan kadına yönelik şiddet haberleri ayrı ayrı analiz edilmiştir. İçerik analizinde, haber metinleri kendi bağlamı içinde nitel özellikler dikkate alınarak kodlanmış ve nicel olarak yorumlanmıştır. Betimsel bir şekilde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analiziyle daha derin bir şekilde incelenmiş, gazetelerde haber içeriklerinde yer alan ve tasnifi yapılan analizlerin incelenmesi ve yorumlanmasında geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması, frekansların hesaplanması, kategorilerin oluşturulması aşamalarına dikkat edilmiştir.

Bulgular Ve Yorum

Sakarya yerel gazetelerinde 2016 yılında çıkan 62 adet direkt kadına yönelik şiddet haberleri ayrı ayrı incelenmiş toplamlar üzerinden yorumlanmıştır.

Tablo 1: Gazetelerin Kadına Yönelik Haber Sayıları (2016)

Gazeteler	Frekans	Yüzdelik
Adapostası Gazetesi	11	17,7
Akşam Haberleri Gazetesi	2	3,2
Bizim Sakarya Gazetesi	18	29,9
Yenigün Gazetesi	6	9,7
Yenihaber Gazetesi	4	6,5
Yeni Sakarya Gazetesi	4	6,5
Sakarya Halk Gazetesi	17	27,4
Toplam	62	100,0

2016 yılında Sakarya İlinde yayın yapan toplam 7 gazetenin sayfalarında kadına yönelik şiddeti konu alan toplam 62 haber yer almaktadır. Tabloya baktığımızda 2016 yılında kadına yönelik şiddet haberlerine en fazla % 29,9 (18) oranı ile Bizim Sakarya Gazetesi, % 27,4 (17) oranı ile Sakarya Halk Gazetesi yer vermiştir. Bu gazeteleri sırasıyla % 17,7 (11) oranı ile Adapostası Gazetesi, % 9, 7 (6) oranıyla Yenigün Gazetesi, % 6,5 (4) oranı ile Yeni Sakarya Gazetesi ve Yenihaber Gazetesi ve % 3,2 (2) oranıyla Akşam Haberleri Gazetesi’nin izlediği görülmektedir.

Tablo 2: Gazetelerdeki Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Yer Aldığı Sayfaların Durumu

Sayfa	Frekans	Yüzdelik
Diğer Sayfalar	17	27,4
Üçüncü Sayfa	43	69,4
Birinci Sayfa	2	3,2
Toplam	62	100,0

Kadına yönelik şiddet haberlerinin gazetelerin hangi sayfalarında yer aldığına bakıldığında gazeteler bu tür haberlere daha çok üçüncü sayfalarında yer verdiği görülmektedir. Tabloya bakıldığında toplam 62 haberden 43’ü (%69,4) gazetelerin 3. sayfasında, 17 haber (%27,4) birinci ve üçüncü sayfaların dışındaki diğer sayfalarda, 2 haberin (% 3,2) ise birinci sayfada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3: Gazetelerdeki Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Sayfalarda Yer Alış Durumu

Sayfadaki Yeri	Frekans	Yüzdelik
Sürmanşet	4	6,5
Manşet	30	48,4
Alt Başlık	28	45,2
Toplam	62	100,0

Kadına yönelik şiddet haberlerinin gazetelerde yer alış biçimine bakıldığında haberlerin yüzde 48,4'ü (30) gazete sayfalarında manşet haber olarak yer alırken Haberlerin %45,2'si (28) alt başlık, %6,5'i (4) sürmanşet şeklinde yer almaktadır. Sürmanşete ve manşete taşınan haberlerin daha çok ölümle ve tecavüzle sonuçlanan haberler olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Gazetelerdeki Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Türü Durumu

Haber Türü	Frekans	Yüzdelik
Köşe Yazısı	0	0
Güncel	62	100,0
Röportaj	0	0
Toplam	62	100,0

Sakarya yazılı yerel basınında kadına yönelik şiddet haberlerine tür olarak bakıldığında tamamı (62) güncel haber türünden oluşmaktadır. Kadına yönelik şiddet haberleri ile ilgili köşe yazısı ve röportaj türüne rastlanılmamıştır. Verilerden de anlaşılabileceği üzere olaylara eleştirel ve farkındalık oluşturuvcu veya eğitici yönde bir yaklaşım tarzı görülmemektedir.

Tablo 5: Gazetelerdeki Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Yaklaşım Biçimi Durumu

Yaklaşım Biçimi	Frekans	Yüzdelik%
Tarafsız	60	96,8
Tabloid	2	3,2
Toplam	62	100,0

Gazetelerin kadına yönelik şiddet haberlerini verirken yaklaşım biçimlerine bakıldığında haberlerin % 96,8 (60) oranında tarafsız bir şekilde verdiği görülmektedir. Olay adli bir vaka gibi ele alınmakta ve 5N 1K kuralına göre okura sunulmaktadır. Başlık ve haber içeriğine bakıldığında %3,2 (2) oranında abartılı bir yaklaşım görülmektedir.

Tablo 6: Gazetelerdeki Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin İşlevsel Boyutu Durumu

İşlevsel Boyut	Frekans	Yüzdelik
Farkındalık Oluşturma	0	0
Bilgilendirici	62	100,0
Eğitici	0	0
Toplam	375	100,0

Gazeteler sundukları haberlerle okurlarına eğitici, bilgilendirici, farkındalık oluşturma, kamuoyu oluşturma ve eğlendirme gibi işlevsel özellik taşırlar. Kadına yönelik şiddet haberlerinin

işlevsellik durumuna bakıldığında haberlerin tamamında bilgilendirici boyut bulunmakta, farkındalık oluşturma, eğitici ve kamuoyu oluşturu bir boyut göze çarpmamaktadır. Şiddeti öven veya şiddet göstereni masum gösteren bir yaklaşım tarzı görülmezken, şiddetten uzak durulması gerektiğini ifade eden cümlelere de rastlanılmamıştır. Şiddet olaylarının yer aldığı ve resmi işlem gören olaylar ağırlıklı olarak bilgilendirici işlev boyutunda yer almaktadır.

Tablo 7: Gazetelerdeki Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinde Açıklanan Şiddetin Türü Durumu

Şiddetin Türü	Frekans	Yüzdelik
Psikolojik Şiddet	5	8,1
Ekonomik Şiddet	1	1,6
Cinsel Şiddet	15	24,2
Fiziksel Şiddet	41	66,1
Toplam	62	100,0

Sakarya yerel basınında 2016 yılında yayınlanan toplam 62 haberden yansıyan şiddet türüne göre ise % 66,1 (41) oranı ile fiziksel şiddet, % 24,2 (15) oranı ile cinsel şiddet, %8,1 (5) oranı ile psikolojik şiddet, %1,6 (1) oranı ile ekonomik şiddet bulgusu görülmektedir. Tablo incelendiğinde Sakarya yerel yazılı basında kadına yönelik fiziksel şiddet olayları daha fazla yer alırken, ikinci sırada ise cinsel şiddet olayları yer almaktadır. Fiziksel ve cinsel şiddet olayları daha çok manşet haber olarak verilmektedir.

Tablo 8: Şiddete Uğrayanların Kimlik Durumu

Şiddet Gören	Frekans	Yüzdelik
Anne	4	6,5
Sevgili	3	4,8
Kız Çocuğu	21	33,9
Eş	34	54,8
Toplam	62	100,0

Şiddete uğrayanların kimlik durumuna bakıldığında % 54,8 (34) oranı ile eş ilk sırada yer alırken, % 33,9 (21) oranı ile kız çocukları, % 4,8 (3) oranı ile sevgili ve % 6,5 (4) oranı ile oğulları tarafından şiddete maruz kalan annelerin olduğu görülmektedir. Sakarya yerel basınında yer alan kadına yönelik şiddet haberlerinde aile içi şiddetin daha fazla olduğu sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Şiddet Gösterenlerin Kimlik Durumu

Şiddeti Gösteren	Frekans	Yüzdelik
Akraba	26	41,9
Evlat	4	6,5
Sevgili	3	4,8
Baba	3	4,8
Koca	26	41,9
Toplam	62	100,0

Şiddet gösterenlerin kimlik durumuna bakıldığında % 41,9 (26) oranı ile koca, % 41,9 (26) oranı ile akraba (amca-dayı) % 4,8 (3) oranı ile sevgili ve babanın % 6,5 (4) oranı ile evlatların annelerine şiddet gösterdiği görülmektedir.

Tablo 10: Şiddete Uğrayan Kadınların Medeni Durumu

Medeni Durum	Frekans	Yüzdelik
Belirtilmemiş	5	8,1
Boşanmış	2	3,2
Bekar	21	33,9
Evli	34	54,8
Toplam	62	100,0

Gazetelerde yer alan kadına şiddet haberlerinde kadınların medeni durumuna bakıldığında en çok şiddete % 54,8 (34) oranı ile evli kadınların, % 33,9 (21) oranı ile bekar kadınların, % 3,2 (2) eşinden boşanmış kadınların uğradığı görülmektedir. Haberlerde % 8,1 (5) oranı ile medeni durumu belirtilmemiştir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere şiddete en çok uğrayan evli kadınlar olmaktadır.

Tablo 11: Şiddete Uğrayan Kadınların Yaş Aralığı Durumu

Yaş Aralığı	Frekans	Yüzdelik
Yaş Belirtilmemiş	20	32,3
51 ve üzeri Yaş Aralığı	1	1,6
41-50 Yaş Aralığı	3	4,8
31-40 Yaş Aralığı	4	6,5
21-30 Yaş Aralığı	15	24,2
10-20 Yaş Aralığı	19	30,6
Toplam	62	100,0

Şiddete uğrayan kadınlarla ilgili yerel basında çıkan haberlerde % 32,3 (20) oranında yaşın belirtilmediği görülmektedir. Yaşın belirtildiği haberlerde ise 10-20 yaş aralığında şiddet görenlerin oranı % 30,6 (19), 21-30 yaş arası şiddet görenlerin % 24,2 (15), 31-40 yaş arası şiddet görenlerin oranı % 6,5 (4) 41-50 yaş arası şiddet görenlerin oranı % 4,8 (3) ve 51 yaş ve üzeri şiddet görenlerin oranı ise % 1,6 (1) olarak bulunmuştur. Bu açıklamalarda genel şiddet açıklandığından yaş belirtilmemektedir. Yukarıdaki tabloya bakıldığında en çok şiddet görenlerin 10-20 yaş arası kadınlardan oluştuğu, kadına yönelik şiddet olaylarında yaş arttıkça şiddet sayısında da azalma olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Kadına Yönelik Şiddetin Yapıldığı Ortam Durumu

Şiddetin Yapıldığı Ortam	Frekans	Yüzdelik
Ev	22	35,5
Sokak	32	51,6
İşyeri	1	1,6
Sosyal medya	6	9,7
Diğer	1	1,6
Toplam	62	100,0

Yerel basında yer alan kadına yönelik şiddet haberlerinde şiddetin yapıldığı ortam durumuna bakıldığında % 51,6 (32) oranı ile en çok şiddetin sokak ortamında yapıldığı, ikinci sırada % 35,5 (22) oranı ile ev, üçüncü sırada % 9,7 (6) oranı ile sosyal medya, yüzde 1,6 belirtilmemiş ve % 1,6 (1) oranı ile işyerinde yapıldığı görülmektedir. En çok şiddetin yapıldığı ortam olarak sokak ve ev dikkati çekmektedir.

Tablo 13: Aktörlerin Görünümü Durumu

Aktörlerin Görünümü	Frekans	Yüzdelik
Bahsedilmiş ve Fotoğraflanmış	30	48,4
Sadece Bahsedilmiş	32	51,6
Toplam	62	100,0

Aktörlerin haberlerdeki görünümüne bakıldığında % 48,4 (30) oranında aktörden sadece bahsedildiği ve fotoğraf kullanıldığı, % 51,4 (32) oranınsa sadece bahsedildiği görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kadına yönelik şiddetin yerel basında temsili konusunda Sakarya ilinde yayın yapan 7 yerel gazetenin 2016 yılına ait kadına yönelik şiddet haberlerindeki yaklaşımları çeşitli boyutları ile ele alınarak değerlendirilmiştir.

Sakarya Barosu'nun verilerine göre 2016 yılında Sakarya ilinde yaşanan 1876 kadına yönelik şiddet olayının sadece % 3,3'ü 62 tanesi haber konusu olmuştur. Verilerden de anlaşılabileceği üzere, alınan tüm önlemlere, yasal düzenlemelere rağmen kadına yönelik şiddet azalmak yerine her yıl artış göstermektedir. Yerel basının kadına şiddet konudaki yayınları daha çok farkındalık oluşturma boyutunda olsa da bu tür haberlerin daha çok iç sayfalarda verilmesi okurun dikkatini çekmemekte ve yeterince etki yaratmadığı düşünülmektedir.

Sakarya yerel gazetelerinin yöneticileri kadına yönelik direk şiddet olaylarına neden yeterince yer vermedikleri sorulduğunda kadına yönelik şiddet olayları ile bilgilere ancak polis bültenlerinden, kişilerin gazeteyi bilgilendirmeleri veya ihbarlar sonucunda ulaşabildiklerini belirtmektedirler. Valiliğin her gün polis ve jandarma sorumluluk bölgelerindeki yaşanan adli olayları vukuat bülteni hazırlayarak gazetelere gönderdiğini belirten gazete yetkilileri, kadına yönelik şiddet olaylarının da darp, yaralama, tehdit gibi başlıklarla geldiğini, olaylarda adı geçenlerin kimliklerinin gizlendiğini, isimlerin rumuz verildiği ve hiçbir ayrıntının yer almadığını bu nedenle gazetelerinde bu tür olaylara ayrıntılı yer vermediklerini söylemektedirler. Gazete yöneticileri ayrıca, kadına yönelik şiddet olaylarının aile içinde daha çok yaşandığını, ailelerin bu tür olayların gazetelere haber konusu olmasından rahatsızlık duyacakları konusundaki düşünceleri nedeniyle yayın politikası olarak da bu tür haberlere pek sıcak bakmadıklarını ifade etmektedir.

Kentlerin küçük olması, konunun hassasiyeti, ifade etmeseler de gazete ve gazetecilerin bu tür haberleri yaparak kendilerini hedef haline getirmek istememesi nedeniyle kadına yönelik şiddet olaylarının çoğu gazetelerde yer almamaktadır. Polis bültenlerinden gelen bilgi kısıtlılığı bu tür haberlerin yapılmasında bir engel olarak görülmemeli araştırmacı gazetecilik yapılarak, kadına yönelik şiddet haberleri habercilik etik kuralları çerçevesinde cesur gazetecilik, objektif bir bakışla kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Kadına yönelik şiddeti tüm boyutları ile ele alan, asıl nedenler üzerinde duran, sorumlu gazetecilik yapılmamaktadır. Bu tür habercilik anlayışının kamuoyu oluşturmada daha etkili olacağı önerilmektedir.

Kadına yönelik şiddet haberlerinde Sakarya yerel basının haber türü kullanımına baktığımızda kadına yönelik şiddet haberlerinde röportaj ve köşe yazısına çok az yer verdiği, eleştirel, araştırma ve yorum tipi haber türlerine hiç yer vermediği görülmektedir. Kadına yönelik şiddet haberlerin çoğu

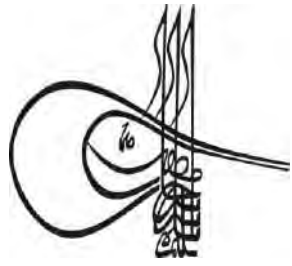
güncel haber türünden oluşmaktadır. 2016 yıllarında röportaj ve köşe yazısı kullanılmamış, haberlerin tamamı güncel haber türünden oluşmuştur. Toplumda kadına yönelik şiddet konusunda eğitici ve farkındalık oluşturmak için yalnızca kurumların yaptıkları açıklamalara yer vermek, bu konudaki duyarlılığın oluşmasında yetersiz kalmaktadır. Yerel gazetelerde kadına şiddet konusunda eleştirel, araştırma ve köşe yazılarına az sayıda yer verilmesi önemli bir eksikliklerdir. Gazetelerin yayın politikalarında bu konuda değişikliğe gidilmesi öneri olarak sunulmaktadır.

“ mahallesinde oturan A.B isimli koca, tartıştığı eşi C.B’yi darp etti. Olayla ilgili soruşturma sürdürülüyor” şeklinde tek sütun ve birkaç satır olarak verilen haberler, fazla dikkat çekmediğinden sanki toplumda kadına yönelik şiddet olmuyor algısının oluşmasına, şiddet uygulama eğiliminde olanların nasılsa basında yer almıyor algısının doğmasına neden olmaktadır. Yerel basın şiddeti özendirici yaklaşımdan genellikle uzak durmaktadır. Ancak bazı haber başlıklarında ‘‘Aşk cinayeti’’ gibi başlıklarla kadın cinayetine insanların bakış algısını değiştirmektedir. Kadına şiddet haberlerinde kullanılan dil ile konu toplumsal bir olgu olarak değil, adli bir vaka olarak yansıtılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Artun, Ünsal (1996) Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi, *Cogito*. S.6-7. Kış Bahar
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (ASPB, 2012). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015, Ankara,
- Birleşmiş Milletler, (BM). Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge’nin (Declaration on the Elimination of Violence against Women) orijinal metni için bkz. Erişim adresi:<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>
- Gezgin, Suat (2007). Türkiye’de Yerel Basın, İstanbul, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları*
- Doğan, Mehmet(2005). Büyük Türkçe Sözlük 17. Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları
- Dündar, Serpil (2010). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Ulusal Gazetelerde Yer Alış Biçimi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, *Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Bildiri Kitabı*, C.4, s.448, 2010, İzmir
- Fawole, Olufunmilayo I (2008).Economic violence to women and girls. Is it receiving the necessary attention?’, Trauma, Violence, & Abuse, Vol. 9, No. 3, July 2008, pp. 167-177.
- Gürkan, Can ve COŞAR Fatma (2009) Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri, Uluslararası Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi, 124-129, Mart 2009, Sakarya
- İnce, Mustafa (2017). Basın (Ulusal Gazeteler) 15 Temmuz’u Nasıl Gördü? Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/35, p. 239-254
- Jansen, Henrika v.d (2009). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün sorumlu ve yararlanıcı kurum olduğu bu araştırma, AB’nin mali destekleriyle, ICON Institut Public Sector GmbH, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, BNB Danışmanlık Ltd Şirketi konsorsiyumunca gerçekleştirilmiştir, 46-58, 2009, Ankara
- Kaptan, Saim (1998). Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri, 11.Baskı, Ankara: Tek Işık Web Ofset
- Karınca, Eray (2010). Sorularla Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ankara, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*:179, Sorularla Hukuk Dizisi:7, 2010, s.1

- Kaya, Funda (2014). Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet, Editör: Funda Kaya, Nadire Özdemir, Gülriz Uygur, Ankara, Savaş Yayınevi, 2014, s.172
- Köşkeroglu, Nedime, v.d. (2009). Şiddet Çıkamazında Kadın, Editör: Nedime Köşkeroglu, 1. Baskı, İstanbul, Anfora Yayıncılık, 2009, s.9
- Michaud, Yves (1986). Şiddet, Çev: Cem Muhtaroglu, İstanbul, İletişim Yayınları, 1986, s.43.
- Sakarya Barosu, (2017). Erişim adresi: <http://www.sakaryabarosu.org.tr/Detay.aspx?ID=73360>,
- Sezen, Alev (2016). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boşanma Davalarına Yansıması, Bilge Kadın Araştırma Merkezi, Erişim adresi: http://www.bilka.org.tr/kadina-yonelik-aile-ici-siddetin-bosanma-davalarin_6810.html, Makaleler
- Suğur, Serap (2006). Kadına Yönelik Şiddetin Boyutları, Toplumsal Yaşamda Kadın, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayını No:1700, 2006, s.151
- Türk Dil Kurumu (TDK, 2011). Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s.2223
- Tuncay, Suavi (2000). Türkiye’de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu, Muğla Üniversitesi, SBE Dergisi, Güz 2000, C.1, S.1, s.245
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2005): Multi-country study on women’s health and domestic violence against women initial reports on prevalence, health outcomes and women’s responses 2005, Geneva.
- Yaşın, Cem (2009). Türkiye’de Yerel Basının Yapısal Özellikleri ve Üretim Koşulları, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2009, S.28, s.116
- Yetim, Dilek (2008). Edirne Şehir Merkezinde Kadınlara Yönelik Şiddet Sıklığı ve Etkileyen Faktörler, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Edirne, 2008, s.8
- Yüksel, Erkan (2005). Haber Toplama ve Yazma, Konya, Tablet Kitapevi, 2005, s.10



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Ali ŞAHİN - Dr. Öğr. Üyesi Süreyya ECE

This article was checked by iThenticate.

PSİKOLOJİK SÖZLEŞME ALGISININ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL GÜVENİN ARACILIK ROLÜ*

Mehtap ÖZTÜRK** - Kemalettin ERYEŞİL*** - Arif DAMAR****

ÖZET

Çalışanlar ve örgüt arasında ifade edilmeyen karşılıklı vaatlerin olduğu, dinamik olarak tarafların yerine getirmesi beklenen taahhütlere olan inanç ve sorumluluk olarak tanımlanan psikolojik sözleşme, çalışanların işletmenin amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır. Dolayısıyla çalışanların görev tanımları doğrultusunda hukuki anlamda yapması gereken yükümlülükler ve sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak, bu yükümlülükler işletmenin sadece varlığını sürdürme faaliyetine yardımcı olacaktır. İşletmenin ortalamının üzerinde kar elde edebilmesi ve rekabet avantajı yakalayabilmesi çalışanların yükümlülüklerinin ötesinde, ekstra rol olarak ifade edilen örgütsel yurttaş olmalarını zorunlu kılmaktadır. Çalışanların işlerini benimsemeleri, yaptıkları işin karşılığını alacaklarını bilmeleri, örgüt faaliyetlerine karşı olumlu duygular beslemeleri karşılıklı güveni oluşturarak çalışanların motivasyonlarını, yaptıkları işten aldıkları doyumunu arttıracaktır. Bu bağlamda, çalışanlar ve örgüt arasında herhangi yazılı sözleşme olmamasına karşın işletme çalışanlarının örgütsel güven içerisinde fazladan sorumluluk alma davranışında bulunmaları söz konusu olacaktır. Yukarıdaki

* Bu çalışma 17. Uluslararası Katılımlı İşletmecilik Kongresi'nde özet bildirisi olarak sunulan "Psikolojik Sözleşme Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Güvenin Aracılık Rolü" başlıklı çalışmanın genişletilmiş şeklidir.

** İD Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, E-posta: mehtapfindik@selcuk.edu.tr

*** İD Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, E-posta: kemalettineriesil@hotmail.com

**** İD Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, E-posta: arif.damar@bilecik.edu.tr

değerlendirme çerçevesinde araştırmanın sorunsalı “Psikolojik sözleşme algısının örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel güven üzerinde etkisi var mıdır?” şeklinde tasarlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın amacı, Konya ilinde eğitim kurumlarında çeşitli kademelerde görev yapan çalışanların psikolojik sözleşme, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, eğitim kurumları çalışanlarına kolayda örnekleme yolu ile anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre psikolojik sözleşme algısı, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında, psikolojik sözleşme algısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde örgütsel güvenin tam aracılık rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sözleşme, Örgütsel Güven, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı.

ORGANIZATIONAL TRUST AS A MEDIATOR OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL CONTRACT AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR

ABSTRACT

The psychological contract, which is defined as the belief and responsibility for the commitments that are expected to be fulfilled by parties dynamically and for mutual promises that are not expressed between employees and the organization, will help the employees to realize the goals and objectives of the enterprise. Therefore, the employees have obligations and responsibilities in the legal sense in accordance with their job descriptions. However, these obligations will only assist in maintaining The firm existence. The fact that the company can make profit above average and achieve a competitive advantage necessitates employees to be an organizational citizenship behavior expressed as an extra role beyond their obligations. Adopting their job, knowing that they will be paid for their work, feeding positive emotions towards the organization activities by creating mutual trust will increase the motivation and job satisfaction of the employees. In this context, it will be possible for employees to take extra responsibility in organizational trust although there is no written agreement between the employees and the organization. According to this evaluation, main research question is “Does the perception of the psychological contract have an impact on organizational citizenship behavior and organizational trust?”. In this case, the aim of this study is to determine the relationship between the psychological contract, organizational trust, and organizational citizenship behavior levels of the employees who are working in various positions in the education institutions in Konya. In line with this aim, a survey has been carried out based on the questionnaire method by way of convenience sampling to the employees working in the education institutions in Konya. According to the results of the research, there is a statistically significant and positive relationship between psychological contract, organizational trust, and

organizational citizenship behavior. In addition, it has been determined that there is mediating effect of organizational trust on psychological contract and organizational citizenship behavior.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

The psychological contract defined individual beliefs in the mutual obligation between the individual and the organization (Rousseau, 1989: 121). In this respect, the psychological contract can be defined as a non-written contract type which is considered to be mutually and implicitly, subjective, changing and which is most likely to be violated by the parties (İşçi et.al, 2011: 1). In short, psychological contract can be expressed as mutual obligations between employees and employers (Walker and Hutton, 2006: 433). Together with these definitions, it can be stated that the concept of psychological contract in the literature is handled in two different frameworks as mutual expectations (Argyris, 1960; Levinson vd., 1962; Conway ve Coyle-Shapiro, 2012) and mutual obligations (Bal et.al, 2012; Walker and Hutton, 2006) olarak between the parties. Hence, psychological contract is a kind of contract which is established according to the perception of the mutual obligations and expectations between the employee and the organization, which is established depending on the perception, connects the parties, and has a content oriented to relations rather than formality (Seçkin, 2014: 3). Organizational trust is the result of harmonious behavior on the basis of mutual respect, love and kindness for the benefit of the employees within the organization (Demircan and Ceylan, 2003: 142). Organizational trust can also be expressed as an expectation within a community of regular, honest and cooperative behavior, based on norms shared by the members of the organization (Fukuyama, 1995: 26). In addition, even if employees are uncertain, risky and in crisis situations; organizational trust can be expressed as the organization's positive expectations against the practices and policies that will affect it, as well as the perception of the organization to act and support itself for the benefit of the person (Bakan, 2011: 167). Therefore, members of the organization can only assume extra role and responsibility for the future of their organization when they trust their organizations and managers and when a culture of trust is established within the organization (Liu et.al, 2013: 638). The organizational citizenship behavior, which is expressed as an extra role and responsibility, refers to individual behaviors that are not clearly or not directly recognized by the official rewarding system and encourage the effective functioning of the organization (Organ, 1997: 86). Bateman and Organ (1983: 588), which are also considered as good soldier syndrome, are defined as unpredictable, supra-role and voluntary behaviors that are not included in the job description. Organ (1998) pointed out that when employees tend to exceed their contractual obligations, employees pay attention to the contributions of the organization and show organizational citizenship behavior when a culture of trust is formed in the organization. In this scope, the relationships between psychological contract, organizational trust and organizational citizenship behavior are discussed in detail in many studies (Coyle- Shapiro, 2002; Turnley et.al, 2003; Robinson, 2006; Hui and Rousseau, 2004; İşçi et.al, 2011).

In the literature, it was found that there was a positive and significant relationship between psychological contract and organizational trust. (Wat and Shaffer, 2005; Kingshott, 2006; Atkinson, 2007; Özgen, 2010; Zengin, 2017). In addition, it was found that psychological contract had a positive and significant effect on organizational citizenship behavior (Robinson ve Morrison, 1995; Turnley vd., 2003). However, in the literature review, the relationship between the perception of the psychological contract, organizational trust and organizational citizenship behavior, which is extremely important for organizations, haven't been sufficiently studied. Especially in the domestic and foreign literature, the studies on the subject have been determined to be very limited (Kickul et.al, 2001; Jafri, 2012; Liu et.al, 2013). Therefore, it is thought that the examination of the relationships between the variables will contribute to the literature and will be the basis for further studies.

Purpose of the Study

The purpose of the study is to determine the relationship between the psychological contract, organizational trust, and organizational citizenship behavior levels of the employees who are working in various positions in the education institutions in Konya. Within the scope of this aim, a survey has been conducted for the employees in the education institutions.

Scope and Sampling of the Study

The scope of the study consists of employees of education institutions. The sampling of the study consists of participating employees who work in education institutions in Konya. Convenience sampling method, which is one of the non-probability sampling methods has been used in the research. Within the scope of the research applied to the employees of different institutions data were obtained from 398 employees, but 15 of the questionnaires were extracted due to incorrect/incomplete surveys and the sample volume has been determined as 383.

Data Collection Method of the Research

The data to be used in the research were obtained from employees who work in the education institutes by applying the face-to-face survey method. The survey used in the research consists of three scales; psychological contract, organizational trust and organizational citizenship. A 9-item scale developed by Robinson and Rousseau (1994) and adapted to Turkish by Türker (2010) for psychological contract; a 19-item scale developed by Basım ve Şeşen (2006) for organizational citizenship and a 31-item scale developed by Jarvenpaa ve Leidner (1999), Colesca (2009) ile Teo et.al. (2008) adapted to Turkish by Büte (2011) for organizational trust were used.

Analysis of Research Data

Findings of the study were evaluated using the SPSS 23 program (Statistical Package for Social Sciences). Reliability analysis was conducted to determine the internal consistency of the research scales. Correlation analysis was used to determine the direction and severity of the relationship between research-dependent and independent variables; a multiple regression analysis was used to examine the effects between the variables.

Result

With the research conducted, psychological contract, organizational trust, and organizational citizenship behavior levels of the employees have been determined. To test 4 hypotheses put forward within the scope of the research, data were collected from the sample volume of 383 employees by questionnaire. By verifying the hypothesis developed within the scope of the study, it was found that there was a positive and statistically significant relationship between psychological contract, organizational trust and organizational citizenship behavior, and organizational trust had a fully mediated role in the relationship between psychological contract and organizational citizenship behavior. These results of the study are similar to the studies in the literature (Robinson and Morrison, 1995; Kickul et.al, 2001; Coyle- Shapiro, 2002; Turnley et.al, 2003; Hui ve Rousseau, 2004; Wat and Shaffer, 2005; Robinson, 2006; Kingshott, 2006; Atkinson, 2007; Özgen, 2010; İşçi et.al, 2011; Jafri, 2012; Liu et.al, 2013; Zengin, 2017). As a result of the analyses, it can be stated that unexpressed and non-written contracts between the employees and the organization, increase the employees' motivations and job satisfaction. In addition, when business managers support the career development of employees and communicate effectively with employees, support employees to participate in decisions, the environment of trust in the organization has been established, so employees will increase their perception of psychological contract and take on more roles and responsibilities beyond their obligations. For future studies, research can be re-examined in larger samples. It should be taken into consideration that the research is only evaluated over the data for a specific time period. Since this research is done only in the province of Konya, it is beneficial to do this research in a similar sample in different provinces or in different sectors in Konya.

Keywords: Psychological Contract, Organizational Trust, Organizational Citizenship Behavior.

1. GİRİŞ

Örgütsel yapılar ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelen ve ortak hedeflere hizmet etme gayretinde olan topluluklardır. Bu topluluklarda hedeflere ulaşma başarısını göstermek kadar bu başarıyı sürdürülebilir kılmak da önem arz etmektedir. Örgütsel başarıda sürdürülebilirlik, örgütlerde yönetim ve çalışan arasındaki etkileşime, iletişime ve güvene bağlıdır. Örgütsel amaçlara ulaşabilmek için çalışanlar ve yöneticilerin birbirlerinin rol, deneyim ve sorumluluklarıyla ilgili karşılıklı olumlu beklentilere sahip olmaları gerekmektedir. Örgütsel ortamda karşılıklı iyi niyet ve itimat sağlanması, örgütün amaç ve hedeflerinin çalışanlarca benimsenmesine ve çalışanların örgütün başarısı için fazladan rol edinmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, çalışanların yazılı kuralların ötesine geçerek güven iklimi ortamında fazladan sorumluluk ve rol üstlenmeleri beklenebilmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmada “Psikolojik Sözleşme Algısı”, “Örgütsel Güven” ve “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı” kavramları arasındaki ilişkileri incelenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Psikolojik Sözleşme

Psikolojik sözleşme, çalışanlar ile örgüt arasındaki ilişkileri daha iyi anlayabilmek için incelenmesi gereken anahtar bir kavramdır (Rousseau, 1995). Psikolojik sözleşme kavramı ilk defa

Argyris (1960) tarafından kullanılmıştır (Topçu ve Basım, 2015: 866). Bu çalışmanın paralelinde psikolojik sözleşme algısının kuramsal temelleri Blau (1964)'nın Sosyal Mübadele ve Adams (1965)'in Eşitlik Kuramı'na dayanmaktadır (Seçkin, 2014: 2). Argyris (1960) işçi ve formler arasındaki ilişkilerde işçilerin ücret ve iş güvenceleri sağlandıklarında daha fazla performans gösterecekleri ve daha az şikâyetle bulunacaklarını ifade etmiş, çalışma ilişkilerinde biçimsel sözleşme hükümleri dışında işçi ve işverenler arasındaki ilişkilere önem verilmesi gerektiğini vurgulayarak psikolojik sözleşme algısının varlığını ifade etmektedir (Mimaroglu Özgen ve Özgen, 2010: 2). Argyris (1960)'in çalışmasında psikolojik sözleşme kavramına işaret edilse de ilk olarak Levinson vd. (1962) çalışan ile örgüt arasındaki karşılıklı beklentilerinden oluşan yazılı olmayan ve örtük sözleşmeleri psikolojik sözleşme olarak tanımlamıştır. Rousseau (1989: 121) ise psikolojik sözleşmeleri, birey ve örgüt arasındaki karşılıklı yükümlülük içindeki bireysel inançlar olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda psikolojik sözleşme, taraflarca karşılıklı ve örtük olarak kabul edilen, öznel, değişen bir nitelikte olan ve çoğu zaman ihlal edilmesi muhtemel olan yazılı olmayan bir sözleşme türü olarak tanımlanabilmektedir (İşçi vd., 2011: 1). Psikolojik sözleşmeler, her çalışanın örgütü veya yöneticisiyle olan ilişkilerinde tamamen kendine has koşullara sahiptir (Miles, 2012: 210). Psikolojik sözleşmeler, çalışan tarafından bakıldığında, çalışanlar ve işverenler arasındaki karşılıklı yükümlülükler olarak ifade edilebilir (Walker ve Hutton, 2006: 433). Bu bağlamda psikolojik sözleşme çalışan ve örgüt arasındaki değişim ilişkileri temelinde oluşan, örgüt tarafından şekillenen bireysel inançlar olarak ele alınmaktadır. Psikolojik sözleşme işverenin yükümlülüklerinin yanı sıra çalışanın yükümlülüklerine ve çalışan algısına bağlı bir kavramdır (Bal vd., 2012: 475). Psikolojik sözleşmeler, çalışanların davranışlarını etkilemede anahtar bir rol oynayan ve zorunlu olmayan davranışların kaynağıdır. Psikolojik sözleşme, çalışan ve yönetici arasında sosyal mübadele ilişkisi olduğunu varsayarak karşılıklı güvene dayalı yükümlülükler getiren ve yazılı olmayan sözleşme türüdür (Kaya, 2013: 275). Yönetici ile çalışan arasındaki ilişkilerde güven oluştuğunda, çalışanın olumlu tutum ve davranış sergilemesine neden olmaktadır. Ancak örgüt, teşviklerini çalışanlarına yükümlülüklerinin bir parçası olarak sunmadığında, çalışanlar psikolojik sözleşme ihlali ve ihlal duyguları yaşayabilmektedirler (Griep ve Vantilborgh, 2018: 142). Bu tanımlamalar ile birlikte literatürde psikolojik sözleşme kavramının karşılıklı beklentiler (Argyris, 1960; Levinson vd., 1962; Conway ve Coyle-Shapiro, 2012) ve taraflar arasındaki karşılıklı yükümlülükler (Bal vd., 2012; Walker ve Hutton, 2006) olarak iki farklı çerçevede ele alındığı ifade edilebilmektedir. Ayrıca örgütsel davranış literatüründe, psikolojik sözleşmenin sadece çalışan perspektifinden ele alındığı çalışmalar olduğu kadar (Rousseau, 1989; Pate ve Scullion, 2018) kavramı hem çalışan hem de örgüt açısından ele alan çalışmalara da (Cullinane ve Dundon, 2006; Guest ve Conway, 2002) rastlanmaktadır. Literatürde psikolojik sözleşmenin karşılıklı beklentiler ve yükümlülüklerle ilgili olduğu konusunda genel bir fikir birliği bulunmasına rağmen, psikolojik sözleşme kavramının ele alınmasında tarafların (çalışanlar ve/veya yöneticilerin) bu sürece dahil edilmesi gerektiği ve kavramın bu ikili yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilebilmektedir (Cullinane ve Dundon, 2006: 115). Dolayısıyla psikolojik sözleşme, çalışan ve işveren/örgüt arasındaki karşılıklı yükümlülük ve beklentileri yerine getirmelerine yönelik, algıya bağlı olarak kurulan, tarafları birbirine bağlayan, biçimsellikten çok ilişkilere yönelik içeriğe sahip bir sözleşme türüdür (Seçkin, 2014: 3).

2.2. Örgütsel Güven

Örgütlerde çalışan ve işveren arasındakileri ilişkilerde karşılıklılık normuna ve sosyal mübadele teorisine dayanan bir diğer kavram ise örgütsel güven kavramıdır (Cheung vd., 2017). Örgütsel güven kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle güven kavramının tanımlanması gerekmektedir. Güven, günümüz çağdaş yönetim anlayışında örgütler, gruplar ve kişilerarası ilişkilerin devamlılığında göze çarpan faktörlerden biridir. Bu kavram, iletişim ve bilginin en doğru şekilde iletilmesi, sorunların çözülmesi, yetki verilebilmesi, amaç ve sorumlulukların paylaşılması gibi, taraflar arasındaki birçok ilişkiyi etkileyici bir değişken özelliğine sahiptir. Ayrıca üretim faktörlerinin altın yakalı olan insan faktörünün öneminin artması ve yönetici çalışan ilişkilerinin yatay düzlemde

gerçekleşmesi işletmelerde güven olgusunun daha fazla gündeme gelmesine neden olmuştur (Asunakutlu, 2011: 3). Güven kelime anlamı olarak “korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat” şeklinde açıklanabilir (tdk.gov.tr). Bu bağlamda güven soyut bir kavram olup ilişkilerde hissedilerek belirlenebilmektedir. Güven, tarafların birbirine teslim olmasıdır ve bir ilişkideki taraflardan birinin sahip olduğu zayıflığın diğer kişi tarafından istismar edilmeyeceğinden emin olmak olarak ifade edilebilir (Başak ve Öztaş, 2010: 35). Ayrıca, bir çalışanın davranışlarını kontrol edemeyen diğer arkadaşlarının yetkili, açık, ilgili ve güvenilir olduğu inancına dayanarak eylemlerine karşı savunmasız olma isteği güven olarak ifade edilmektedir (Mishra, 1996: 265; Tan ve Lim, 2009: 46). Örgütsel güven ise, örgüt içinde çalışanların iyiliği için karşılıklı saygı, sevgi ve nezaket temelindeki uyumlu davranışların bir sonucudur (Demircan ve Ceylan, 2003: 142). Ayrıca örgütsel güven, örgütün üyeleri tarafından ortak olarak paylaşılan normlara dayanan, düzenli, dürüst ve işbirlikçi bir davranış içinde bir topluluk içinde ortaya çıkan beklenti olarak ifade edilebilir (Fukuyama, 1995: 26). Bunun yanı sıra; çalışanların belirsiz, risk içeren ve kriz durumlarında bile, örgütün kendisini etkileyecek uygulama ve politikalara karşı olumlu beklentiler içinde olması, örgütün kişinin yararına eylem göstermesi ve kendisini desteklemesine yönelik algısı olarak da ifade edilmektedir (Bakan, 2011: 167). Bu bağlamda, örgüt üyelerinin örgütsel rol, ilişki, deneyim ve bağlılıklara ilişkin güven iklimi içerisinde olumlu beklentileri güveni temsil etmektedir (İşcan ve Sayın, 2010: 202). Örgütsel güven, örgütsel hedefler doğrultusunda çalışanların birbirlerine duyduğu samimiyet, dürüstlük, inanç, sadakat gibi duyguların örgüte eklediği atmosfer olarak (Karasel vd., 2017: 3) ve bir çalışanın kuruluşun kendisine yönelik olarak yararlı veya en azından zararlı olmayan eylemler gerçekleştireceği konusundaki güven duygusu olarak ta tanımlanabilmektedir (Tan ve Tan, 2000: 243). Örgütsel güveni olmayan organizasyonlarda örgüt üyeleri arasında ve yöneticiler ile çalışanlar arasında sağlıklı örgütsel iletişim, bilgi paylaşımı, örgütsel performans ve örgütsel faaliyet hakkında konuşmak mümkün değildir (Şirin, 2016: 127). Çalıştığı örgüte ve yönetimine güvenmeyen çalışanların bağlılık düzeyleri ve iş verimliliklerinin düşük olmasına (Tlaiss ve Elamin, 2015: 1044), ekiplerin kötü karar vermesine, daha yüksek stres seviyelerine, çalışanların işe odaklanmasını kaybetmesine ve daha az yaratıcı ve yenilikçi olmasına ve işyerinde zorluklardan kaçınmasına neden olabileceği ifade edilmektedir (Singh ve Srivastava, 2016: 595).

Yapılan çalışmalarda çalışanların güveninin bir örgütün başarısı ve rekabetçi değişimlerin gerçekleşmesi için hayati bir bileşen olduğu ve dolayısıyla yöneticiler ve profesyoneller için etkili bir örgütsel işlevsellik için güvenilir bir ilişki kurmak ve sürdürmenin çok önemli olduğu belirtilmektedir (Singh ve Srivastava, 2016: 594). Örgütsel güven, kurumlar arası ilişkilerde kullanılan resmi kontroller ile onların ve çalışanlarının bir ilişkide yer alan taraflara güvenlik sağlamada yetersiz kalması nedeniyle daha büyük önem kazanmıştır. Puusa ve Tolvanen (2006) tarafından da belirtildiği gibi, güven birey ve kurum arasındaki bağı anlamada güçlü bir kimlik yaratmanın yanı sıra gruba ve örgütün kendisine yararlı olan davranışları teşvik etmekten de sorumludur. Costa (2003) ise, örgütteki güven, yasalara, yönetmeliklere ve bunu sürdüren kurumsal uygulamalara dayanan resmi sistemle kurulan ilişkilerle bağlantılıdır (Andrade vd., 2017: 11). Doğruluk, karakter, yetenek, inanç, güvenilirlik, dürüstlük ve adalet, örgütsel güven kültürünü yaratan yüksek standartlar olarak ifade edilmektedir (Starnes, vd., 2010: 2). Bu doğrultuda örgüt üyeleri ancak örgütlerine ve yöneticilerine güven duyduklarında ve örgüt içerisinde güven kültürü oluşturulduğunda kendi rol ve sorumluluklarının dışında örgütlerinin geleceği için ekstra rol ve sorumluluk üstelenebilmektedirler (Liu vd., 2013: 638). Bu kapsamda örgütsel güven temelinde şekillenen ve araştırmanın bir diğer değişkeni olan örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

2.3. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Günümüzde örgütler açısından rekabet avantajı yakalamak sadece sermaye, emek, doğal kaynaklar ve teknolojiye sahip olmak yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda işletmede çalışanların temel yeteneklere sahip olması ve işlerini teknik ve fiziki anlamda gerçekleştirmelerinin ötesinde örgütün amaç ve hedefleri ile bireysel amaçlarını birleştirmeleri gerekmektedir. Başarılı

organizasyonlar, normal iş görevlerinin ötesine geçecek, beklentilerin ötesinde bir performans sunan çalışanlara ihtiyaç duymaktalar (Özşahin ve Sudak, 2015: 443). Görevlerin ekiplerde giderek arttığı ve esnekliğin kritik olduğu günümüz dinamik işyerlerinde, organizasyonların “iyi vatandaşlık” davranışları sergileyen çalışanlara ihtiyacı vardır. Bu davranışlar; çalışma grubu ve organizasyonu hakkında yapıcı açıklamalar yapmak, başkalarına takımlarında yardımcı olmak, ekstra iş faaliyetleri için gönüllü olmak, gereksiz çatışmalardan kaçınmak, örgüt mülkiyetine, ruhuna, kural ve düzenlemelere önem vermek ve arada sırada işle ilgili dayatmalara ve sıkıntılara karşı hoşgörülü davranmak şeklinde sıralanabilmektedir (Langton ve Robbins, 2006: 18). Örgütsel vatandaşlık davranışı isteğe bağlı, resmi ödüllendirme sistemi tarafından doğrudan veya açıkça tanınmayan ve örgütün etkin işleyişi için teşvik eden bireysel davranışları ifade etmektedir (Organ, 1997: 86). Bateman ve Organ (1983: 588) tarafından iyi asker sendromu olarak da ele alınan bu kavram, iş tanımında yer almayan, önceden öngörülme, rol üstü ve gönüllü davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Örgüt içerisinde gönüllü ve isteğe bağlı davranışların temelini oluşturan örgütsel vatandaşlık davranışının bu tanımında, örgütsel vatandaşlık davranışının temelini oluşturan iş tatmininin bu tür davranışlar aracılığıyla örgütsel etkinliği artırdığı ifade edilmiştir (Motowidlo, 2000). Ancak örgütsel vatandaşlık davranışı, iş tatmininin ötesinde örgütlerde prososyal örgütsel davranışı, örgütsel spontanlığı ve ekstra rol davranışını içeren geniş bir kavram olarak ele alınmaktadır (Le Pine vd., 2002: 53).

Organ (1988) örgütsel vatandaşlık davranışı kavramının isteğe bağlı olması, doğrudan veya açık bir şekilde resmi olarak ödüllendirilmemesi ve bu davranışların örgütün etkin işleyişini geliştirmesi olarak üç temel özelliği olduğunu belirtmiş (Pond vd., 1997: 1528) ve örgütsel vatandaşlık davranışını; diğergâmlık, üstün görev bilinci, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem olarak 5 boyutta incelemiştir (Randhawa ve Kaur, 2015: 67). Diğergâmlık, örgütsel anlamda bir görev veya sorunla ilgili bir kişiye yardım etme duygusunu etkileyen isteğe bağlı davranışları içermektedir (Matsushita, 2015: 102). Vicdanlılık olarak bilinen üstün görev bilinci, kurallara uyma, sorumluluklarını yerine getirme, işe zamanında gelme, molaları zamanında bitirme, iş tanımının dışında da ekstra rol davranışı göstermek gibi yardımlaşma (Çelik ve Çıra, 2013: 12) ve beklenenden daha iyi performans gösterme davranışlarıdır (Özen, 2014: 1735). Sportmenlik, iş ile ilgili sorunları gerçekleştiren ya da hayali zorlukları abartmadan şikâyet etmeden kabullenme istekliliğidir (Matsushita, 2015: 102). Nezaket, çalışma arkadaşlarının iş ilgili sorunlarını engellemeye çalışma davranışlarını içermektedir. Sivil erdem, örgütün çıkarlarını en üst düzeyde gözetmek ve mesleki ve sosyal anlamda örgütün işlevlerini gönüllü olarak destekleme davranışlarıdır (Allison vd., 2001: 284). Örgütsel vatandaşlık davranışı, bir çalışanın resmi mesleki gerekliliklerin bir parçası olmayan ve genellikle ödül beklentisi içinde olmadan, ancak örgütün etkili bir şekilde işlenmesini teşvik eden gönüllülük esasına dayalı bir davranış olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışı yüksek olan kişilerden, normal iş görevlerinin ötesine geçerek beklentilerin ötesinde performans sergilemesi beklenmektedir (Langton ve Robbins, 2006: 867; Bozgeyikli vd., 2017: 109).

Örgütsel vatandaşlık davranışı, “resmi ödüllendirme sistemi tarafından doğrudan veya açıkça tanınmayan isteğe bağlı bireysel davranışlar” olarak tanımlanır ve çalışanları örgütün etkin işleyişi için teşvik eder. Örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyenlerin kişilik temelleri; çalışanların işbirliğine dayalı, vicdanlılık, nezaket, sivil erdem ve centilmenlik özelliklerini yansıtmaktadır. Ekstra rol veya “görev çağırısı”nın ötesine geçmenin ötesinde, örgütsel vatandaşlık davranışının isteğe bağlı veya gönüllü olması ve organizasyonun resmi ödül sistemi tarafından mutlaka tanınmamaları örgütsel vatandaşlık davranışının önemli özellikleri arasında yer almaktadır (Luthans, 2011: 149). Örgütsel vatandaşlık davranışı, iş arkadaşlarının problemleri çözmeye yardımcı olmak, yapıcı önerilerde bulunmak ve işbirliği içinde hizmet çalışması yapmak gibi gönüllü davranışları içermektedir. Adil davranılmış ve tatmin olan çalışanlar haksızca muamele görmüş çalışanlara oranla daha fazla örgütsel vatandaşlık gösterme eğilimi göstermektedirler (Hellriegel ve Slocum, 2011: 184). Organ (1998) çalışanların sözleşme yükümlülüklerini aşmaya eğilimli olduklarında çalışanların örgütün katkılarını

önemsedikleri ve örgütte güven kültürü oluştuğunda örgütsel vatandaşlık davranışı gösterdiklerini belirterek, psikolojik sözleşme ve örgütsel güvenin örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkili bir kavram olduğuna işaret etmiştir.

Bu doğrultuda birçok çalışmada psikolojik sözleşme, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiler ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Coyle-Shapiro, 2002; Turnley vd., 2003; Robinson, 2006; Hui ve Rousseau, 2004; İşçi vd., 2011). Alan yazında psikolojik sözleşme ile örgütsel güven arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Wat ve Shaffer, 2005; Kingshott, 2006; Atkinson, 2007; Özgen, 2010; Zengin, 2017). Ayrıca, psikolojik sözleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir (Robinson ve Morrison, 1995; Turnley vd., 2003). Ancak yapılan literatür taramasında örgütler için son derecede önemli olan psikolojik sözleşme algısı, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki yeterince inceleme alanı bulamamış, özellikle de yerli ve yabancı literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça kısıtlı kaldığı belirlenmiştir (Kickul vd., 2001; Jafri, 2012; Liu vd., 2013). Dolayısıyla bahsedilen değişkenler arası ilişkilerin incelenmesinin literatüre önemli katkı getireceği ve aynı zamanda sonraki çalışmalar için temel oluşturacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmada çalışma ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir role sahip olan psikolojik sözleşme, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda Konya ilinde eğitim sektöründeki çalışanlar üzerinde yapılan araştırmaya ve bu araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

Yukarıdaki değerlendirme çerçevesinde araştırmanın sorunsalı “Eğitim sektöründe psikolojik sözleşme örgütsel vatandaşlık davranışı nasıl ve ne yönde etkilemektedir? Örgütsel güven bu iki değişkeni nasıl ve ne yönde etkilemektedir?” şeklinde tasarlanmıştır. Bu çerçevede çalışmanın amacı eğitim sektöründe psikolojik sözleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini sistematik bir şekilde incelemek ve ayrıca psikolojik sözleşme algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide örgütsel güvenin rolünü analiz etmektir. Bu kapsamda araştırma ana hipotezi “Psikolojik sözleşme algısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde örgütsel güvenin aracılık rolü vardır.” şeklinde geliştirilmiştir. Ayrıca yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular ile ilgili olarak literatüre katkıda bulunmak ve sektörde bulunan yöneticilerin konu ile ilgili sorunlarını çözmek için bazı çıkarımlarda bulunulmuş ve yöneticilere çeşitli öneriler sunulmuştur.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada “psikolojik sözleşme algısının örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisinde örgütsel güvenin aracılık rolü var mıdır?” sorusuna cevap aramak amacıyla nicel araştırma metodolojisinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda araştırma hipotezleri aşağıda belirtilmiştir.

H₁: Psikolojik sözleşme algısı ve örgütsel vatandaşlık arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Psikolojik sözleşme ve örgütsel güven arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Psikolojik sözleşmenin örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisinde örgütsel güvenin aracılık rolü vardır.

Nicel araştırma yöntemi kapsamında yapılandırılmış anket formları kolayda örnekleme ile Konya ilinde faaliyet gösteren eğitim kurumlarında uygulanmıştır. Çalışma kapsamında oluşturulan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölümde katılımcıların, psikolojik sözleşme algıları, örgütsel güven düzeyleri ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını belirlemek üzere ifadeler yer verilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçüm araçları ile ilgili bilgiler aşağıda özetlenmektedir:

Psikolojik sözleşme ölçeği; Robinson ve Rousseau (1994) tarafından geliştirilen ve Türkçe geçerliliği Türker (2010) tarafından yapılan psikolojik sözleşme ölçeği 9 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır.

Örgütsel güven ölçeği; Büte (2011), Jarvenpaa ve Leidner (1999), Colesca (2009) ile Teo vd. (2008) tarafından geliştirilen ölçeklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Örgütsel vatandaşlık ölçeği: Basım ve Şeşen (2006) tarafından geliştirilen ve Türkçe 'ye uyarlanan "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği" 19 ifade ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. İlgili boyutlar diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik, sivil erdem'dir.

Tüm ölçeklerdeki ifadeler 5'li Likert tipi ölçek yardımıyla derecelendirilmiştir. Konya ili kapsamında eğitim sektöründe çalışan 28.435 kişi olduğu tespit edilmiş ve çalışma kapsamında 383 kişiden elde edilen veriler doğrultusunda analiz yapılmıştır. Bu veriler doğrultusunda örneklemin ana kütleyi temsil etme gücüne sahip olduğu söylenebilmektedir (Coşkun vd., 2015: 137).

Tablo 1. Araştırma Ölçeklerine İlişkin Analiz Sonuçları

	Psikolojik Sözleşme Algısı	Örgütsel Güven	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı
KMO ve Barlett Uygunluk Testi	0,832 ($p < 0,001$)	0,880 ($p < 0,001$)	0,832 ($p < 0,001$)
Faktör Yüklerine Göre Faktör Sayısı ve Toplam Açıklanan Varyans	1 Faktör 64,481	3 Faktör 65,150	5 Faktör 74,495
Güvenirlilik Analizi (Cronbach's Alpha)	0,925	0,962	0,900

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini incelemek için yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda, Barlett normal dağılım test sonucunun anlamlı ($p < 0,01$) olduğu; KMO değerinin ise psikolojik sözleşme algısı için 0,832, örgütsel güven için 0,880 ve örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği için 0,832 olduğu tespit edilmiş ve ölçeklerin yüksek derecede ($0,60 > \alpha > 0,80$) güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi kapsamında psikolojik sözleşme ölçeğine ilişkin elde edilen yapının Türker (2010) tarafından ileri sürülen yapı ile uyumlu olduğu ve ölçeğin tek boyutta ele alınabileceği tespit edilmiştir. Örgütsel güven ölçeğine ilişkin elde edilen yapının ise Büte (2011), Jarvenpaa ve Leidner (1999), Colesca (2009) ile Teo vd. (2008) tarafından ileri sürülen yapı ile uyumlu olduğu ve ölçeğin çalışma arkadaşlarına güven, yöneticiye güven ve örgüte güven şeklinde 3 boyutta toplandığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğine ilişkin yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik, sivil erdem olarak 5 boyutta toplandığı ve araştırma kapsamında kullanılan Basım ve Şeşen (2006) tarafından ileri sürülen yapı ile uyumlu olduğu ifade edilebilmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri aşağıda Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	X	S.S.	(1)	(2)	(3)
Psikolojik Sözleşme Algısı (1)	3,5423	,73130	1		
Örgütsel Güven (2)	3,6242	,83438	,417**	1	
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (3)	2,4620	,86582	,360**	,799**	1
Notlar: (i) $n=383$, (ii) Ölçekte 1=Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır. (iii) Friedman çift yönlü Anova testine göre ($\chi^2=398,375$; $p < 0,01$) sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır. (iv) ** $p < .01$, * $p < .05$.					

Araştırma değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler değerlendirildiğinde, eğitim çalışanlarının psikolojik sözleşme algısı (Ort.=3,54; S.S.=0,73) ve örgütsel güven düzeylerinin (Ort.=3,62; S.S.=0,83) yüksek olduğu ve örgütsel vatandaşlık davranışı düzeylerinin (Ort.=2,46; S.S.=0,87) ise

orta düzeyde olduğu ifade edilebilmektedir. Ayrıca araştırma değişkenlerine ilişkin pearson korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, psikolojik sözleşme algısı ve örgütsel güven arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü ($r=0,417$, $p<0,01$), psikolojik sözleşme algısı ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında orta düzeyde ($r=0,360$, $p<0,01$) pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında yüksek düzeyde ($r=0,799$, $p<0,01$) pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi ve değişkenler arasında ileri sürülen ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3’de belirtilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Regresyon Analizi Sonuçları

	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Beta Unstn.	Sta. Hata	β	p	R ²	F
1.Adım	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	Psikolojik Sözleşme Algısı						
	Sabit		3,205	,101	-	,000	,129	35,552
	Psikolojik Sözleşme Algısı		,220	,029	,360	,000		
2.Adım	Örgütsel Güven	Psikolojik Sözleşme Algısı						
	Sabit		2,826	,116	-	,000	,174	179,578
	Psikolojik Sözleşme Algısı		,302	,034	,417	,000		
3-4.Adım	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	Psikolojik Sözleşme Algısı Örgütsel Güven						
	Sabit		1,330	,104		,000	,640	359,093
	Psikolojik Sözleşme Algısı		,020	,021	,032	,341		
	Örgütsel Güven		,663	,029	,786	,000		

Psikolojik sözleşme algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide örgütsel güvenin aracılık rolünü tespit etmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 3’de yer alan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre regresyon modeli istatistiksel bakımdan anlamlıdır ($p<0,05$). Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen aracılık etkisi modeli kapsamında aracılık etkisinin tespit edilebilmesi için psikolojik sözleşme algısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Açıklayıcı değişken olan psikolojik sözleşme algısının bağımlı değişken olan örgütsel vatandaşlık davranışı algısının varyansının % 12,9’unu açıkladığı görülmektedir ($R^2=0,129$; $F= 35,552$). İkinci adımda psikolojik sözleşme algısının örgütsel güven üzerindeki etkisi incelenmiş olup, psikolojik sözleşme algısının örgütsel güven algısına yönelik varyansın %17,4’ünü açıkladığı görülmektedir ($R^2=0,174$; $F= 179,578$). Son adımda ise psikolojik sözleşme algısı ve örgütsel güven değişkenleri birlikte modele dahil edilerek bu değişkenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi incelenmiş, psikolojik sözleşme algısı ve örgütsel güvenin örgütsel vatandaşlık davranışı algısının varyansının %64,0’ünü açıkladığı tespit edilmiştir ($R^2=0,640$; $F= 359,093$). Regresyon analizi sonucunda örgütsel güven değişkeni modele dahil edildiğinde psikolojik sözleşme algısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi $\beta= 0,360$ ’dan $\beta= 0,032$ ’ye düşmektedir. Ayrıca örgütsel güven değişkeni modele dahil edildiğinde $R^2=0,129$ ’dan $R^2=0,640$ ’a artış göstermekte ve regresyon modelinin açıklayıcılığı artmaktadır. Örgütsel güven modele eklendikten sonra psikolojik sözleşme algısının etkisinin azalması ve bu etkinin anlamsız hale gelmesi ($p>0,05$), psikolojik sözleşme algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide örgütsel güvenin tam aracılık (full mediator) rolüne sahip bir değişken olduğunu göstermektedir. Bulunan aracılık etkisinin anlamlılığını tespit etmeye yönelik olarak Sobel testi yapılmıştır. Sobel

analizi sonucunda z değeri 1,97 ($z < 1,96$) olarak hesaplanmış olup, z değeri istatistiksel bakımdan anlamlıdır ($p < 0,05$).

Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, en küçük VIF değerleri 1,123 olup, bu değer en üst sınır olarak kabul edilen 10'dan düşüktür. Modelde en düşük tolerans değerinin ise 0,818 olduğu tespit edilmiştir. Tolerans değeri ise en alt sınır olan 0,10'dan yüksektir. Modelde en yüksek CI değeri 15,177 olarak hesaplanmış ve bu değer en üst sınır olan 30'dan oldukça düşüktür. Dolayısıyla modelde çoklu bağıntı problemine rastlanmamıştır. Ayrıca modelde en yüksek Durbin-Watson katsayısı 1,962 olduğu gözlemlenmiş ve bu durumda otokorelasyon sorununun olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları dikkate alındığında “Psikolojik sözleşme algısı ve örgütsel vatandaşlık arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde geliştirilen H_1 hipotezi, “Psikolojik sözleşme ve örgütsel güven arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde geliştirilen H_2 hipotezi, “Örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde geliştirilen H_3 hipotezi ve “Psikolojik sözleşmenin örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkisinde örgütsel güvenin aracılık rolü vardır.” şeklinde geliştirilen H_4 hipotezi desteklenmiştir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada psikolojik sözleşme, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen hipotez doğrulanarak, psikolojik sözleşme, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu ve psikolojik sözleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide örgütsel güvenin tam aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bu sonuçları literatürde yapılan çalışmalar ile benzerlik göstermektedir (Robinson ve Morrison, 1995; Kickul vd., 2001; Coyle-Shapiro, 2002; Turnley vd., 2003; Turnley vd., 2003; Hui ve Rousseau, 2004; Wat ve Shaffer, 2005; Robinson, 2006; Kingshott, 2006; Atkinson, 2007; Özgen, 2010; İşçi vd., 2011; Jafri, 2012; Liu vd., 2013; Zengin, 2017). Yapılan analizler sonucunda, çalışanlar ve örgüt arasında ifade edilmeyen sözleşmelerin oluşması çalışanların motivasyonlarını, iş doyumlarını arttırdığı ifade edilebilir. Ayrıca işletme yöneticilerinin çalışanların kariyer gelişimlerinin desteklemesi ve çalışanlarla etkin iletişim kurması, çalışanların kararlara katılımının sağlaması örgütte güven ortamını oluşturarak çalışanların psikolojik sözleşme algılarının artmasına ve yükümlülüklerinin ötesinde daha fazla rol ve sorumluluk almaları kolaylaşacaktır. Araştırmanın kısıtlılıkları kapsamında ise bu araştırmanın örneklemi Konya ilinde belirli bir alanda faaliyet gösteren çalışanlardan oluşturduğu için araştırma sonuçlarının genelleştirilme gücü zayıf kaldığı ifade edilebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalar açısından araştırma daha büyük örneklemle yeniden çalışılabilir. Araştırmanın sadece belirli bir zaman dilimine ait veriler üzerinden değerlendirildiği dikkate alınması gerekmektedir. Bu araştırma sadece Konya ilinde yapıldığı için farklı illerde benzer örneklem üzerinde veya Konya ilinde farklı sektörlerde yapılmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca bu araştırma belirli zaman kısıtları içerisinde yapıldığı için cevapları aranan sorular ve ileri sürülen hipotezler dikkate alındığında veri toplama metodu olarak sürekli bir çalışmanın gerçekleştirilmesinin daha uygun bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

4. KAYNAKÇA

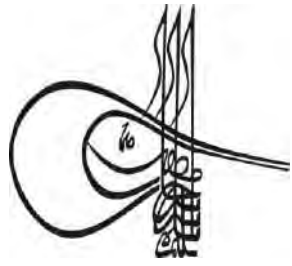
- Allison, B. J., Voss, R. S., ve Dryer, S. (2001). Student classroom and career success: The role of organizational citizenship behavior. *Journal of Education for Business*, 76(5), 282-288.
- Andrade, T. d., Estivalente, V. d. F., Costa, V. F., ve Ávila, G. L. (2017). Organizational citizenship behaviors, trust and organizational support: Framework analysis proposition. *Revista ESPACIOS*, 38(04).
- Argyris, C. (1960). *Understanding organizational behavior*. London: Tavistock.

- Asunakutlu, T. (2011). Örgütsel güvenin oluşturulmasına ilişkin unsurlar ve bir değerlendirme. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(9), 1-13.
- Atkinson, C. (2007). Trust and the psychological contract. *Employee Relations*, 29(3), 227-246.
- Bakan, İ. (2011). *Örgütsel stratejilerin temeli örgütsel bağlılık kavram, kuram, sebep ve sonuçlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bal, P. M., Jansen, P. G., Van Der Velde, M. E., de Lange, A. H., ve Rousseau, D. M. (2010). The role of future time perspective in psychological contracts: A study among older workers. *Journal of vocational behavior*, 76(3), 474-486.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Basım, H. N., ve Şeşen, H. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği uyarlama ve karşılaştırma çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 83-101.
- Başak, S., ve Öztaş, N. (2010). Güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1-30.
- Bateman, T. S., ve Organ, D. W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between affect and employee “citizenship”. *Academy of management journal*, 26(4), 587-595.
- Blau, P. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Bozgeyikli, H., Avcı, A., & Navruz, B. (2017). Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Düzeyleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/6, p. 103-122 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11574>*.
- Büte, M. (2011). Etik İklim, örgütsel güven ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 171-192.
- Cheung, M. F., Wong, C. S., ve Yuan, G. Y. (2017). Why mutual trust leads to highest performance: The mediating role of psychological contract fulfillment. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 55(4), 430-453.
- Colesca, S. E. (2009). Understanding trust in e-government. *Engineering Economics*, 63(4), 7-15.
- Conway, N., ve Coyle-Shapiro, J. A. M. (2012). The reciprocal relationship between psychological contract fulfillment and employee performance and the moderating role of perceived organizational support and tenure. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 85(2), 277-299.
- Costa, A. C. (2003). Work team trust and effectiveness. *Personnel Review*, 32(5), 605-622.
- Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E., ve Altunışık, R. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Spss uygulamalı: Sakarya Yayıncılık*.
- Coyle-Shapiro, J. A. M. (2002). A psychological contract perspective on organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(8), 927-946.
- Cullinane, N., ve Dundon, T. (2006). The psychological contract: A critical review. *International Journal of Management Reviews*, 8(2), 113-129.
- Çelik, M., ve Çıra, A. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde aşırı iş yükünün aracılık rolü. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 11-20.

- Demircan, N., ve Ceylan, A. (2003). Örgütsel güven kavramı: Nedenleri ve sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 139-150.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Free Press Paperbacks.
- Griep, Y., ve Vantilborgh, T. (2018). Reciprocal effects of psychological contract breach on counterproductive and organizational citizenship behaviors: The role of time. *Journal of Vocational Behavior*, 104, 141-153.
- Guest, D. E., ve Conway, N. (2002). Communicating the psychological contract: An employer perspective. *Human Resource Management Journal*, 12(2), 22-38.
- Hellriegel, D., ve Slocum, J. W. (2011). *Organizational behavior*. Mason, Ohio: South-Western Cengage Learning.
- Hui, C., Lee, C., ve Rousseau, D. M. (2004). Psychological contract and organizational citizenship behavior in china: Investigating generalizability and instrumentality. *Journal of Applied Psychology*, 89(2), 311-321.
- İşcan, Ö. F., ve Sayın, U. (2010). Örgütsel adalet, iş tatmini ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 195-216.
- İşçi, E., Artan, I. E., ve Şıman, F. A. (2011). Role of trust in violation of psychological contract's effect on organizational citizenship behaviour and turnover intention: A research in health sector. *International Journal of Business and Social Research*, 1(1), 1-19.
- Jafri, M. H. (2012). Influence of psychological contract breach on organizational citizenship behaviour and trust. *Psychological Studies*, 57(1), 29-36.
- Jarvenpaa, S. L., ve Leidner, D. E. (1999). Communication and trust in global virtual teams. *Organization science*, 10(6), 791-815.
- Karasel, N., Altınay, Z., Altınay, F., ve Dagli, G. (2017). Paternalist leadership style of the organizational trust. *Quality & Quantity*, 1-20.
- Kaya, D. (2013). Örgütsel vatandaşlık davranışı. *Türk İdare Dergisi*, 476, 265-288.
- Kickul, J. R., Neuman, G., Parker, C., ve Finkl, J. (2001). Settling the score: The role of organizational justice in the relationship between psychological contract breach and anticitizenship behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 13(2), 77-93.
- Kingshott, R. P. (2006). The impact of psychological contracts upon trust and commitment within supplier-buyer relationships: A social exchange view. *Industrial Marketing Management*, 35(6), 724-739.
- Langton, N., ve Robbins, S. P. (2006). *Fundamentals of organizational behaviour* (Third Canadian Edition (3rd Edition) ed.). Canada: Pearson Education.
- LePine, J. A., Erez, A., ve Johnson, D. E. (2002). The nature and dimensionality of organizational citizenship behavior: A critical review and meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), 52-65.
- Levinson, H., Price, C. R., Munden, K. J., Mandl, H. J., ve Solley, C. M. (1962). *Men, management, and mental health*. Cambridge, MA, US: Harvard University Press.
- Liu, C.-M., Huang, C.-J., Huang, K.-P., ve Chen, K.-J. (2013). Psychological contract breach, organizational trust and organizational citizenship behavior of hotel industry in taiwan. *Pakistan Journal of Statistics*, 29(5), 635-648.

- Luthans, F. (2011). *Organizational behaviour: An evidence-based approach*. New York: McGraw-Hill Companies. Inc.
- Matsushita, H. (2015). The study of organizational citizenship behavior with a focus on the complexity of motives. *Business Studies Journal*, 7(2), 101-108.
- Miles, J. A. (2012). *Management and organization theory: A jossey-bass reader* (Vol. 9): John Wiley & Sons.
- Mishra, A. K. (1996). Organizational responses to crisis. In R. M. Kramer ve T. R. Tyler (Eds.), *Trust in organizations: Frontiers of Theory and Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Motowidlo, S. J. (2000). Some basic issues related to contextual performance and organizational citizenship behavior in human resource management. *Human Resource Management Review*, 10(1), 115-126.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*: Lexington Books/DC Heath and Com.
- Özen, H. (2014). Motivasyonel Dil Teorisi Işığında Okul Müdürlerinin Kullandığı Motivasyonel Dilin Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Olan Etkisi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , 9(5), 1731-1746.
- Özgen, H. M. (2010). *Psikolojik sözleşme ve boyutlarının güven üzerindeki etkileri: Sivas İli kamu sağlık personeli üzerine bir araştırma*. Paper presented at the 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.
- Özgen, H. M., ve Özgen, H. (2010). Psikolojik sözleşme ve boyutlarının iş tatmini örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetine etkileri: Tibbi satış temsilcileri üzerinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 1-19.
- Özşahin, M., ve Sudak, M. (2015). The mediating role of leadership style on the organizational citizenship behavior and innovativeness relationship. *Journal of Business Economics and Finance*, 4(3), 443-457.
- Pate, J., ve Scullion, H. (2018). The flexpatriate psychological contract: A literature review and future research agenda. *The International Journal of Human Resource Management*, 29(8), 1402-1425.
- Pond, S. B., Nacoste, R. W., Mohr, M. F., ve Rodriguez, C. M. (1997). The measurement of organizational citizenship behavior: Are we assuming too much? *Journal of Applied Social Psychology*, 27(17), 1527-1544.
- Puusa, A., ve Tolvanen, U. (2006). Organizational identity and trust. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, 11(2), 29-33.
- Randhawa, G., ve Kaur, K. (2015). An empirical assessment of impact of organizational climate on organizational citizenship behaviour. *Paradigm*, 19(1), 65-78.
- Robinson, S. L. (1996). Trust and breach of the psychological contract. *Administrative Science Quarterly*, 41(4), 574-599.
- Robinson, S. L., ve Morrison, E. W. (1995). Psychological contracts and ocb: The effect of unfulfilled obligations on civic virtue behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 16(3), 289-298.
- Robinson, S. L., ve Rousseau, D. M. (1994). Violating the psychological contract: Not the exception but the norm. *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245-259.

- Rousseau, D. (1995). *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*: Sage Publications.
- Rousseau, D. M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations. *Employee responsibilities and rights*, 2(2), 121-139.
- Seçkin, Z. (2014). Psikolojik sözleşme. In A. Bedük (Ed.), *Örgüt psikolojisi, yeni yaklaşımlar güncel konular* (pp. 1-30). Konya: Atlas Akademi.
- Singh, U., ve Srivastava, K. B. (2016). Organizational trust and organizational citizenship behaviour. *Global Business Review*, 17(3), 594-609.
- Sirin, Y. (2016). Organizational justice, organizational trust and organizational identification perceptions of physical education teachers. *International Journal of Business and Social Science*, 7(2), 126-133.
- Starnes, B. J., Truhon, S. A., ve McCarthy, V. (2010). Organizational trust: Employee-employer relationships. *A Primer on Organizational Trust*.
- Tan, H. H., ve Lim, A. K. (2009). Trust in coworkers and trust in organizations. *the Journal of Psychology*, 143(1), 45-66.
- Tan, H. H., ve Tan, C. S. (2000). Toward the differentiation of trust in supervisor and trust in organization. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(2), 241.
- Teo, T. S., Srivastava, S. C., ve Jiang, L. (2008). Trust and electronic government success: An empirical study. *Journal of management information systems*, 25(3), 99-132.
- Tlaiss, H. A., ve Elamin, A. M. (2015). Exploring organizational trust and organizational justice among junior and middle managers in saudi arabia: Trust in immediate supervisor as a mediator. *Journal of Management Development*, 34(9), 1042-1060.
- Topçu, M. K., & Basım, H. N. (2015). Kobilerde Çalışanların Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Psikolojik Sözleşme Algısının Rolü. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/10, Summer 2015, p. 861-886 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8431>*.
- Turnley, W. H., Bolino, M. C., Lester, S. W., ve Bloodgood, J. M. (2003). The impact of psychological contract fulfillment on the performance of in-role and organizational citizenship behaviors. *Journal of Management*, 29(2), 187-206.
- Türker, E. (2010). *Psikolojik sözleşme ile örgütsel bağlılık ilişkisi: Sağlık çalışanları üzerinde bir uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi,
- Walker, A., ve Hutton, D. M. (2006). The application of the psychological contract to workplace safety. *Journal of Safety Research*, 37(5), 433-441.
- Wat, D., ve Shaffer, M. A. (2005). Equity and relationship quality influences on organizational citizenship behaviors: The mediating role of trust in the supervisor and empowerment. *Personnel Review*, 34(4), 406-422.
- Zengin, S. (2017). *Psikolojik sözleşme ve örgütsel güven arasındaki ilişki: Antalya İlinde faaliyet gösteren katılım bankaları üzerine bir araştırma*. (Yüksek Lisans), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Cengiz ATLI – Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

This article was checked by iThenticate.

TÜRKİYE İKTİSAT POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE EKONOMİK GELİŞME STRATEJİLERİ VE DEVLET YATIRIMLARI KAPSAMINDA MUŞ ÖRNEĞİ(1950-1970)

*Zeynep Müjde SAKAR**

ÖZET

1950 yılından başlamak üzere ülkemizde ve dünyada hız kazanan, daha önce de denenmiş olan özel yatırımcıya yol açma ve destekleme kararları alınarak 1960 yılına kadar sürecek olan II. Liberal döneme geçilmiştir. Dünya’da Marshall Yardımları olarak bilinen yardımlardan ülkemize de kaynaklar sağlanmıştır. 1950-1960 yıllarında ekonomi politikaları içerisinde tarım başta gelir. Tarımın başta geldiği bu dönemde kırsal alanda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak adına ilk olarak tarım teşkilatı düzenlenerek tarımın etkin ve modern bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. İkinci olarak Sanayileşmeyi özel sektöre bırakmak amaçlanmıştır. Bu amaçla yeni özel tesislerin kurulmasına ve genişletilmesine yardımcı olacak yerli-yabancı ortaklık biçiminde kurulan sanayi işletmeleri desteklenmiştir. Üçüncü olarak dış ticarette liberalizasyon amaçlanmıştır. Liberalizasyon ’da yeni ekonomik fırsatları değerlendirilerek için serbest dış ticaret öne çıkarıldı. Oluşan yeni ekonomik düzen ülkemizde tam olarak oturmadan çıkan bazı siyasi sıkıntılar nedeniyle 1960 yılına doğru her alanda istikrarsızlık ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960 yılında askeri darbeye karşılaşılan Türkiye’de sivil iktidarın tekrar hâkimiyet kazanmasıyla ülkede ekonomik anlamda kaybedilen ve sarsılan faaliyetleri yeniden canlandırmak için 1963-1967 yıllarını kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılmıştır.

Makalenin konusunu oluşturan Muş ili, Muş ovasının güney kenarı ile bu ovanın güneyini izleyen Güneydoğu Toroslar dizisinin temas sahasında eğimli bir yüzey üzerinde bulunur. Bu dönemde Muş’un ekonomik hayatında çok önemli bir gelişmeye sahip olan 1948

*  Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı, E-posta: zeynep.sakar@gmail.com

yılında inşaatına başlanan Elazığ-Muş Demiryolu inşaatı sona ermiş ve 25 Ekim 1955 yılında hizmete açılmıştır. Aynı yıl insanların konut ve işyeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Muş Yapı Kooperatifi kurulmuştur. Muş ili ekonomisinin temeli hayvancılıktır. Besi hayvancılığından ziyade, mera hayvancılığı en geniş olanıdır. Yayla ve platolar hayvancılık için çok müsaittir. Bu amaçla 1956'da merkezi Muş'ta olmak üzere Muş bölgesi Damızlık Kasaplık Hayvan Yetiştirici ve Besleyicileri İstihsal Kredi ve Satış kooperatifinin kurulmasına izin verildi. 1959 da Muş Ovasında kurulacak örnek köyün yapımına başlandı. Örnek Köy Projesi ile köylerde yaşayan az sayıdaki insanın modern imkânlarla erişebilecekleri bir köy ortamı oluşturmayı ve bayram, tatil ve düğün gibi nedenlerle köylerini ziyaret eden insanların köylerinde onların kentlerde yaşama kararlarını sorgulatacak değişimleri gerçekleştirmeyi hedeflemekteydi. 1960 da Muşta Bilir, Dazikom, Kızılağaç, köylerinde pek çok madene işletme ruhsatı verildi. Aynı dönemde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hususunda halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sürekli, yaygın ve entegre olarak sunulması amacıyla uygulanacak olan projenin uygulanmasına rehber olmak üzere Muş ili kılavuz bölge olarak tespit edildi. 1963 yılında su baskınından zarar gören 66 aileye devlet tarafından yardım yapıldı. 1964'de Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO)'nun Muş ili Köy Yolları Projesi için yardım anlaşması imzalandı. Aynı kapsamda Toprak Komisyonu belirlenerek ilde topraksız olan köylülere toprak dağıtmak amacıyla faaliyetler başladı.

Anahtar Kelimeler: Muş, Devlet Yatırımları, İktisat, Tarım, Ekonomik Gelişme

ECONOMIC POLICY WITHIN THE FRAMEWORK OF ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGIES IN TURKEY AND MUŞ EXAMPLE IN THE PROCESS OF STATE INVESTMENTS (1950-1970)

ABSTRACT

Starting in 1950 and accelerated in our country and in the world, which has been tried before the decision to support the private investor and support to take until the 1960s to continue. Liberal period has been passed. In the world, resources have been provided to our country from the help known as Marshall Aid. In the 1950-1960 period, agriculture was the first in its economic policies. In this period of agriculture, some problems arose in rural areas. In order to find solutions to the emerging problems, the first aim was to organize an agricultural organization and to ensure an effective and modern structure of agriculture. Secondly, it is aimed to leave industrialization to the private sector. To this end, industrial enterprises established in the form of domestic and foreign partnerships to support the establishment and expansion of new private facilities were supported. Thirdly, liberalization in foreign trade is aimed. In liberalization, free foreign trade was highlighted in order to appreciate new economic opportunities. Due to some political problems in our country, the new

economic order has begun to emerge in all areas towards instability in 1960. In 1960, military coup in the country in the face of lost economic sense to regain the dominance of civil power, and Turkey, covering the years 1963 to 1967 to revitalize the First Five Year Development Plan, crippling operations were performed.

Muş province, which is the subject of the article, is located on a sloping surface in the contact area of the southeastern Taurus series following the southern edge of the Muş plain and the south of this plain. In this period, the construction of Elazığ-Muş Railway, which started to be constructed in 1948, which had a very important development in the economic life of Muş, was completed and was put into service on 25 October 1955. In the same year, Muş Building Cooperative was established in order to meet the housing and workplace needs of people. The foundation of the Mus province economy is animal husbandry. Rather than livestock, livestock breeding is the largest. Plateaus and plateaus are very suitable for livestock. To this end, in 1956, the establishment of Muş region, which is located in Muş, was allowed to establish the Breeder Butchers and Breeders. In 1959 the construction of the sample village to be built on the Muş Plain was started. With the Example Village Project, it was aimed to create a village environment where few people living in villages could access to modern facilities and to realize the changes that would make the people who visited their villages for reasons such as holidays, holidays and weddings to question their living decisions in their villages. In 1960, Muştâ Bilir, Dazikom, Kızılağaç, many mining operations were given in the villages. In the same period, the province of Muş was identified as a guide region to guide the implementation of the project, which will be implemented in a continuous, widespread and integrated manner in order to meet the needs of the public in the socialization of health services. In 1964, the United Nations Organization and United Nations Food and Agriculture Organization (FAO) 's Mush Village Roads Project was signed. In the same context, the Soil Commission was determined and activities started to distribute land to the landless villagers in the province.

STRUCTURED ABSTRACT

May 14, 1950 by changing the political structure in the economic sense, different strategies were applied in many fields in Turkey. It was aimed to ensure the emergence of an entrepreneurial class by explaining that in the aftermath of 1950, a closer cooperation with the western democratic states would be made in order to ensure liberalism in the economy. Foreign experts have a significant share in this. Most of the economic policies pursued since 1950 were based on the report prepared by the International Bank for Reconstruction and Development, known as the Barker Report, with the Government. In the report, Turkey's economic structure, he focuses on economic policy to implement policies applied in the past and the future. In this period, a completely different economic development strategy was introduced. The economic development strategy implemented by the government can be examined in three sections. The first sector is agriculture. The agricultural sector is one of the main economic policies. In this period, it was aimed to organize an effective and modern structure by organizing the agricultural organization. The economic development

strategy implemented by the government can be examined in three sections. The first sector is agriculture. The agricultural sector is one of the main economic policies. In this period, it was aimed to organize an effective and modern structure by organizing the agricultural organization.

Secondly, it is aimed to leave industrialization to the private sector. To this end, industrial enterprises established in the form of domestic and foreign partnerships to support the establishment and expansion of new private facilities were supported. Although the economic state has not reduced its investments and state investments, private enterprise has received incentives. In other words, within the framework of mixed economy system, the importance given to the private sector has increased compared to the public sector. Thirdly, liberalization in foreign trade. In liberalization, free foreign trade was highlighted in order to appraise new economic opportunities. In the world, resources have been provided to our country from the help known as Marshall Aid. The government was of the view that the state could not be developed only with indigenous entrepreneurs. To facilitate foreign capital coming to Turkey on July 30, 1951 "Law for the Encouragement of Foreign Investment" date August 8, 1951 and was approved by a number of 5821 were attempts to revive the Turkish economy. The foreign capital to be used for the development of the country's economy, to be used in the works of Turkish private capital, and to be invested in the fields of industry, energy, mining, public works, transportation and tourism will benefit from the rights and benefits written in this law. Following the Incentive Law, the total amount of investments made by foreigners to our country has been around 15 million 120 thousand Turkish Liras.

The government began to work on a new bill on the failure to introduce foreign capital to the extent required by this law. As a result of this policy, 159 new factories were established in 1951. The government lent \$ 24,642,000 to all these companies with capital of \$ 25,071,000. In the first ten months of 1952, 25 new anonymous and 102 joint companies were established. In this period, GNP grew by 6.7%. The new economic order which has emerged has been instability in every field in 1960 due to the problems of settling in our country. It lost 1960 military coup in Turkey who face economic sense in the country to regain the dominance of civil power and covering the years 1963 to 1967 to revitalize crippling activities I. Five Year Development Plan was put into practice. In the years 1963-1970, there were works in the context of state investments in 18 provinces in the east and southeast, especially in Muş. In 1963-1968, 247 000.000 TL investment was made for the infrastructure works. The road to 100 villages, 3571 villages to bring water to 60 villages were taken electricity. In 1968, the Second Five-Year Development Plan implemented to develop the economy. For this purpose, the province of Muş was also included in the priority provinces for development in line with the 1968 de program decree. In this context, it was aimed to provide industrialization in Muşta and to give importance to in frastructure services in terms of village basic services. Muş province, which is the subject of the article, is located on a sloping surface in the contact area of the southeastern Taurus series following the southern edge of the Mus plain and the south of this plain.

Mus economy is generally based on agriculture. Industry is not very developed. 85% of the active population is engaged in agriculture. Field farming comes after livestock. Most grain cultivation is done. Since the cultivation area is low and the climatic conditions are unfavorable, the agricultural product variety and yield are low. Vegetables and fruit growing has not developed. Grows in small amounts melon, watermelon, grapes and cabbage. Its main products are wheat, barley, corn, chickpeas, tobacco and sugar beet. Between the years 1950-1970, thanks to the state subsidies, the province cereal areas expanded by 56.6%. In the same period, the use of tractors and agricultural vehicles in agriculture was another factor that changed the economic structure. The farmers in Muş had asked the government not to remove the branch of the Turkish Grain Board and to continue to support them. The other source of the Mus province economy is animal husbandry. Livestock breeding is in its initial phase, and livestock breeding is the largest. Plateaus and plateaus are very suitable for livestock. In the province, cattle, sheep, hair goats and poultry are fed. Apiculture is developed. In order to develop animal husbandry, the establishment of a Breeding and Animal Breeding and Breeding Cooperatives and Sales Cooperatives in the Mus region in 1956 was made in Mus. In the sense of forestry, the presence of forests of Muş province is quite low. There are around 80 thousand hectares of forested and 20 thousand hectares of shrubbery. 50 thousand pounds of firewood is obtained from these forests. As a mine, the barite mine is removed and processed near the central district. Wetried to provide socioand economic development of theregion by removingr ichunder ground resources waiting to be buried in theground in these plains. Muş's economic structure began to develop in the mid-1950s. In this period, Elazığ-Muş Railway was started in 1948 with a very important development in the economic life of Muş. The works for the provision of rail transportation to the province of Muş have been initiated and priority has been given to the railway works that will extend from Muş to Genç. It is estimated that the Genç-Muş railway line will cost 60.000.000 liras, but with this allowance it is only planned to open in 5-6 years. As a result of the studies, the railway was completed and opened to service in 25 October 1955. Withthearrival of the rail way to Muş, the population of the province increased by 10 thousand. Musentered a period of rapid development. Therich soil crops in the plains where the rail road crosses reached to the public by rail. Economic relations with the immediate environment of the province began to increase. Muş became a province in 1950, which has carried out important projects especially in the field of public works. The first job was the renewal of highways and the water network of the city, connecting Muş to neighboring provinces. Second, the Telephone and Telegraph business was developed.

The total investment amount of the institution in this area was 112.000.000 TL In the same period, Muş Construction. In 1959 the construction of the sample village to be built on the Muş Plain was started. With the Example Village Project, it was aimed to create a village environment where few people living in villages could access to modern facilities and to realize the changes that would make the people who visited their villages for reasons such as holidays, holidays and weddings to question their living decisions in their villages. on Cooperative was established in order to meet the housingand work

place needs of people. In 1960, Muş, Bilir, Dazikom, Kızılağaç, many mining operations in the villages were given. In the same period, the province of Muş was identified as a guide region to guide the implementation of the project, which will be implemented in a continuous, widespread and integrated manner to meet the needs of the public in the socialization of health services. In 1964, 66 families were helped by the state in 1963. In 1964, the United Nations Organization and Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) signed an aid agreement for the Village Roads Project of Muş province. In the same context, the Soil Commission was determined and activities started to distribute land to the landless villagers in the province. In the province of Mus, the industry was not well developed during this period. Provincial manufacturing industry establishments were aimed at meeting small-scale, agriculture-based and local demand. Since the industry did not develop much, studies were carried out in the early 1970s for the development of the industrial sector. For this purpose, the province of Mus was also included in the priority provinces for development in 1968.

Keywords: Muş, State Investments, Economics, Agriculture, Economic Development

Giriş

14 Mayıs 1950’de değişen siyasi yapı ile ekonomik anlamda Türkiye’de pek çok alanda farklı stratejiler uygulanmıştır. 1950’den sonra ekonomide liberalizmin sağlanması için başta ABD olmak üzere, batılı demokratik devletlerle daha sıkı bir işbirliği yapılacağı açıklanarak bir girişimci sınıfının doğmasının sağlanması hedefleniyordu. Bunda yabancı uzmanların önemli payı vardır. 1950 yılından itibaren izlenen ekonomik politikaların çoğu Barker Raporu¹(Kara, 2006:154.)olarak bilinen Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Hükümet ile yaptığı işbirliği sonucunda hazırlanmış olan rapora dayanıyordu. Raporda, Türkiye’nin ekonomik yapısı, geçmişte uygulanmış politikalar ve gelecekte uygulayabilecek ekonomik politikalar üzerinde duruluyordu. (Kaya, 2016:s.170)Bu dönemde Önceki dönemlerden tamamen farklı bir ekonomik gelişme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. Hükümet tarafından uygulanan ekonomik kalkınma stratejisi ana hatları bakımından üç bölümde incelenebilir. Birinci olarak ekonomi politikaları içerisinde tarım başta gelir. Bu dönemde tarım teşkilatını düzenleyerek etkin ve modern bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır.

İkinci olarak Sanayileşmeyi özel sektöre bırakmaktı. İktisadî Devlet Teşebbüsleri ve devlet yatırımlarını azaltmamakla beraber özel teşebbüs teşvik görmüştür. Başka bir ifade ile karma ekonomi sistemi çerçevesi içinde kamu kesimine kıyasla özel kesime verilen önem artmıştır. Üçüncü olarak dış ticarete liberalizasyondur. Hükümet, devletin sadece yerli girişimcilerle kalkınamayacağı görüşündeydi. Yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmesini kolaylaştırmak için 30 Temmuz 1951’de "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu"⁸ Ağustos 1951 tarih ve 5821 sayı ile kabul edilerek Türk ekonomisi canlandırılmaya çalışıldı.(TBMMZC, 9.105.348.425. Resmi Gazete, 09.08.1951, No:7880) Çıkarılan yasa ile memleket ekonomisinin kalkınmasına yarayacak mahiyette olmak, Türk hususi sermayesine ait işlerde kullanılmak herhangi bir inhisar ve imtiyazı tazammun etmemek şartıyla ve sanayi enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermaye bu kanunda yazılı hak ve menfaatlerden faydalanacaktı. Teşvik

¹Türkiye Ekonomisi hakkında Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından hazırlattırılmıştır. 1949 yılında Türkiye’nin isteği ile banka, bu görevi James M. Barker başkanlığındaki bir heyete vermiştir. 1950 Haziranın da Ankara’ya gelerek çalışmalarına başlayan heyet üyeleri Eylül’ün ilk yarısında Türkiye’den ayrılmışlar ve raporlarını 1951 yılında teslim etmişlerdir.

Kanunu'nun ardından yabancılar tarafından ülkemize yapılan yatırımların toplamı 15 milyon 120 bin Türk Lirası civarında olmuştur. Bu yasa ile istenen ölçüde yabancı sermaye getirilmemesi üzerine hükümet yeni bir tasarı üzerinde çalışmaya başladı. Bu siyaset sonucunda 1951 yılından itibaren 159 yeni fabrika tesis edildi. 25.071.000 dolarlık sermayesi olan bütün bu şirketlere hükümet 24.642.000 dolar borç verdi. 1952 yılının ilk on ayında ise 25 yeni anonim ve 102 ortak şirket kuruldu. (BCA.030.01.103.641.8) Bu dönemde GSMH %6,7 oranında büyüdü.

Tablo 1. 1950-1960 Dönemi Ekonomi İstatistikleri

Yıllar	Büyüme	Enflasyon
1950	9.1	-10.2
1951	12.8	6.2
1952	11.9	1.0
1953	11.2	2.9
1954	-3.0	10.3
1955	7.9	7.6
1956	3.2	16.5
1957	7.8	18.9
1958	4.5	14.8
1959	4.1	19.8
1960	3.4	5.4

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler, 1923-1995, Temmuz, 1996.

Tabloda da görüldüğü gibi dönemin ilk yarısında istikrar içinde hızlı büyüme vardı. Ancak 1954 yılından itibaren büyüme hızı düşmüştü. Ancak oluşan yeni ekonomik düzen ülkemizde tam olarak oturmadan çıkan bazı siyasi sıkıntılar nedeniyle 1960 yılına doğru her alanda istikrarsızlık ortaya çıkmış ve sonu kötüye giden bir kargaşa başlamıştır. 1960 yılında askeri darbeyle karşılaşan Türkiye'de sivil iktidarın tekrar hâkimiyet kazanmasıyla ülkede ekonomik anlamda kaybedilen ve sarsılan faaliyetleri yeniden canlandırmak için 1963-1967 yıllarını kapsayan I. Beş Yıllık kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur.(M.Salep, s.212)Bu dönemde AET ile imzalanan Ankara Anlaşmasının 1 Aralıkta yürürlüğe girmesi hükümete büyük prestij kazandırdı. 1966-1967 yılında uygulanan plana en büyük katkı Sovyetler Birliğinden gelmişti. Rusya ile bu kapsamda. 25 Mart 1967'de Ekonomik-Teknik İşbirliği Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma karşılığında İskenderun Demir Çelik, Bandırma Sülfirik Asit ve Artvin Orman işletme tesisleri vardı. Bu dönemde ortalama gelişme hızı belirlenen hedeflerin altında kalmıştı.(M.Çiftçi, 2018, s.238)

Tablo 2. 1963-1967 Dönemi Ekonomi İstatistikleri

Yıllar	Büyüme Hızı (sabit fiyat)	Enflasyon %	İthalat (Dolar)	İhracat (Dolar)
1963	9.7	4.3	687.616	368.067
1964	4.1	1.2	537.229	410.771
1965	3.1	8.1	571.953	463.778
1966	12.0	4.8	718.269	490.508
1967	4.2	7.6	684.669	522.334
Otalama	6.6	5.2		

Kaynak: Erdiç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, (1914-2011), Ankara, 2011

MUŞ'UN SİYASİ VE EKONOMİK DURUMU

Cumhuriyetin ilk yıllarında Muş'un nüfusu 1927 Nüfus sayımına göre 4277 idi bu sayı 1935-1945'te biraz artarak 5.000 üzerine çıkmıştı. 1935'te 5158, 1940'da 5681, 1945'te 5040, 1950 de 7050, 1955'te 10.888, 1970 yılında ise 23.058'e ulaştı. Osmanlının son yıllarında Bitlis'e bağlı olan

Muş, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte il oldu. 1929 yılında Bitlis Muş'a bağlandı. 1935'te Muş bugünkü sınırları içinde yeniden kurularak Bulanık, Malazgirt ve Varto ilçelerinin il merkezi oldu. 1946 yılında da Muşta ikinci bir parti olan Demokrat Parti kuruluşunu gerçekleştirdi. Fakat örgütlenmesini tamamlayamadığı için 1946 seçimlerine katılamadı. (Albayrak, 2004,s.89; Tuncer,2008, s.86).

Muş ekonomisi genelde tarıma dayanır. Sanayi fazla gelişmemiştir. Faal nüfusun % 85'i tarımla uğraşır. Tarla tarımı hayvancılıktan sonra gelir. "Velikanı" peyniri ve kilimi (geometrik şekilli) meşhurdur. Tarım: En çok tahıl ekimi yapılır. Ekim alanı az ve iklim şartları elverişsiz olduğundan tarım ürünü çeşidi ve verim azdır. Sebzeçilik ve meyvecilik gelişmemiştir. Az miktarda kavun, karpuz, üzüm ve lahana yetişir. Başlıca ürünleri buğday, arpa, mısır, nohut, tütün ve şekerpancarıdır. Muş ili ekonomisinin temeli hayvancılıktır. Besi hayvancılığı henüz başlangıç safhasında olup, mera hayvancılığı en geniş olanıdır. Yayla ve platolar hayvancılık için çok müsaittir. İlde sığır, koyun, kıl keçisi ve kümes hayvanları beslenir. Arıcılık gelişmiştir. Ormancılık; Muş ilinin orman varlığı oldukça azdır. 80 bin hektara yakın ormanlık ve 20 bin hektara yakın fundalık alanı vardır. Bu ormanlardan 50 bin ster yakacak odun elde edilir. Madenler; Merkez ilçe yakınlarında barit madeni çıkarılmakta ve işlenmektedir.(Yurt Ansiklopedisi, s.693)

1968 yılında da ekonomiyi geliştirmek için İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe konmuştur. Bu kapsamda Muş'ta sanayileşmeyi sağlamak, köy temel hizmetleri bakımından alt yapı hizmetlerine ağırlık vermek amacıyla 1968 yılı Kalkınma Programı Kararnamesi ile Bakanlar Kurulu Kararınca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindebelirlenen 22 ilden birisi Muş İli olmuştur. (Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar, Bakanlar Kurulu Karar Sayısı: 2000/1821).

İKTİSAT POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE MUŞ'TA UYGULANAN EKONOMİK POLİTİKALAR

1923-1950 yıllarında Muş ilinde yapılan yatırımlar daha çok çevre illerle olan bağlantının sağlanması için ulaşım yollarının yapılması ön planda tutulmuştu. Bu yolun tahminen iki milyona mal olacağı ifade edilmişti. Bu dönemde 244 km yeni yol, 241 adet köprü yapılmıştı. Bu yapıların devlete maliyeti 1.312.000 lira idi. (Kopar, 2009, s.209),Muş 1950'de özellikle bayındırlık alanında önemli projelere imza atan bir il olmuştur. İlk iş olarak Muş'u komşu illere bağlayan karayolları ve şehrin su şebekesinin yenilenmesinden başlanıldı. Muş'ta bulunan çiftçiler Hükümetten Toprak Mahsulleri Ofisi şubesinin kaldırılmamasını, bu kurumun kendilerine destek vermeye devam etmesini istemişlerdi. Bu dönemde Muş'ta görülen en büyük problem basına da yansıyan göçmen meselesi olmuştu. 1923 yılından 1970 li yıllara kadar 11.842 nüfuslu 2699 göçmen ve muhacir ailesi ile kabul edilerek bunlara il merkez, Bulanık ve Malazgirt ilçelerinde 261.865.964dönüm tarım arazisi, konut ve milyonlara ulaşan nakit devlet yardımları yapılmak suretiyle iskânları sağlanmıştı. Marshall planının sadece varlıklı insanlara ulaştığını, yoksul olan köylülerin bundan faydalanamadığı üzerinde durulmuştu. Tarım açısından zayıf olan Muş'ta tek olan Ziraat Bankası'nın rekabet ortamı sağlayamadığı için yeni bir bankaya ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuştu.(BCA. 030.01.118.745.4)Muş'ta Ticareti ve sanayiye geliştirmek amacıyla kurulan Ticaret ve Sanayi Odası 1965'te açıldı. Muş 1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alındı.

Tablo1: Nüfusun Çalışan Alanlarını Gösteren Tablo

İş alanları	Nüfus (1955)	Nüfus (1965)
Tarım ormancılık Avcılık	90.4	89.5
İmalat sanayi	0.7	0.9
İnşaat Sanayi	2.1	1.0
Ticaret Lokanta Otel	0.9	1.0
Ulaştırma Haberleşme	0.4	0.7
Topum Hizmetleri	1.7	3.1
Diğer Faaliyetler	3.8	3.8

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi Muş Maddesi

1-Muşta Uygulanan Ulaşım Çalışmaları (Demiryolu Hattının Muş'a Ulaşması ve Yapılan Yol Çalışmaları)

Bu dönemde Muş iline demiryolu ulaşımının sağlanması çalışmaları başlamış Elazığ- Van hattı Genç istasyonuna varmış ve işletmeye açılmıştı. Gençten Muş'a uzanacak demiryolu çalışmalarına başlanmıştır. Genç-Muş demiryolu hattının 60.000.000 liraya mal olacağı hesaplanmış ancak verilen bu ödenek ile bu hattın ancak 5-6 yıl içerisinde açılması tasarlanıyordu. Muş Demiryolu projesi Muş'un ekonomik hayatında çok önemli bir gelişmeye sahip olmasını sağladı. 1948 yılında inşasına başlanan (Yıldırım, 2001, s.110.) Elazığ-Muş Demiryolu inşaatının Genç- Muş arasında bulunan sekiz nokta üzerinde çalışmalar sürdürülerek hattın 1954 yılında Muş'a ulaşması planlandı.(Yurtoğlu, 2017,s.197.)1952 yılında demiryolu inşasında kullanılmak üzere 8122 ton ray ve 16071 ton demir traversin alınması tasarlandı. (BCA, 030.18.01.02.130.69.7.) Hat 25 Ekim 1955 tarihinde hizmete açıldı.109 kilometreden ibaret olan bu hat 90 milyon lira harcanarak ancak 4 yılda tamamlandı.(Aydın Tarihi, Ekim.1955) Elazığ'dan Muş'a kadar 239 kilometrelik demiryolu kısmı bu tarihte işletmeye açılmış bulunmaktaydı.

Genç ilçesinden Muş'a 109 km'lik kısım tek geçidi olan heyelanlı ayrıca çok kar tutan çık tehlikesinden etkilenebilecek Genç boğazından geçmekteydi. Bu boğaz içerisinde tüneller inşa edilmişti. Murat vadisinde yapılan demir köprülerden bir tanesinin açıklığı 120 metre idi. Vahkin deresi üzerinde yapılmış olan bu köprünün uzunluğu 74 m idi. Köprü tamamen yerli malzeme ile inşa edildi. Bu açıklıkta inşa edilen köprü Türkiye demiryollarında inşa edilen ilk büyük köprü idi. Muş'a ulaştırılan demiryolu hattının Muş'tan itibaren Tatvan'a kadar 99 kilometrelik kısmı da 1956 yılında yapılması tasarlanmıştı. Bu hattın son aşaması olarak Tatvan'a ulaşması ardından Van-İran yolunun tamamlanması planlanmıştı. Hat esas itibarıyla Murat Vadisi boyunca devam ederek Elazığ- Genç ve Muş ovalarını geçerek Van Gölünün kenarındaki Tuğ köyüne ulaşacaktı. Elazığ-Muş arasındaki Palu ve Genç boğazları hattın en zor bölümleriydi. Palu boğazı 50 km Genç boğazı da 84 km uzunluğunda idi.

Tren inşasının tamamlanması için Bağdat Paketi ortak projelerinden olan Türk-İran Demiryolu inşasının ilk bölümünü oluşturan Muş-Tatvan kısmının inşasında kullanılmak üzere İngiltere hükümetinin hibe olarak tahsis ettiği 100.000 İngiliz lirası ile satın alınan 13 kamyon (BCA, 030.18.01.02.153.45.5)ile yedek aksam Muş'a ulaşmıştı. Tren yolunun dış finansman ihtiyacını karşılamak içinCento Paketi çerçevesinde 21 Kasım 1960 tarihinde Amerikan Kalkınma İkraz Fonu ile sözleşme imzalandı. Sözleşmeyle Muş-Tatvan demiryolu inşasının dış finansman ihtiyacını karşılamak üzere Amerikan Kalkınma Fonu ile imzalanan anlaşmayla Türk hükümetine 6.000.000 (altı milyon) dolarlık kredi verilecekti. Demir yolunun inşası için Türk ve İran hükümetlerinin ortaklaşa teklif ettikleri ve CENTO Bakanlar komitesi tarafından kabul edilmiş olan projeyle ilgili olarak İranlıların Karatepe'den sonra huduttaki Kontur'a kadar gelmeleri ve Türk tarafının da Van- Kontur kısmını inşa edeceklerini belirtmişlerdi. (BCA, 030.18.01.02.157.28.13)

Tablo 3. Genç -Muş Arasında Yapılan Çalışmalar, Çalışmaların Cinsi ve Miktarı

Yapılan iş	İşin Cinsi	İşin Miktarı
Tesviye	Kaya, Toprak	3.084455.m 1.321.871.m
İmalat	Kâgir, Beton ve Betonarme	122.547.m
Tahkimat	Kuru ve Harçlı	183.942.m
Bina İşleri	İstasyon depo	18.360.m
Tüneller	Kagir, Beton ve Betonarme	12.601.m
Köprüler	40 adet Demir, Kagir ve Betonarme	875.m
Servis Demir Köprüleri	63 adet	180.m
Balas	Taş	240.440.m
Ray ve Travers	Demir	27.300 ton

Kaynak: BCA, 030.01.134.874.2.12.

1950 yılında devlet demiryollarının inşa edilmesinden önce bu bölgenin gelişmesi amacıyla yol çalışmalarına da önem verilmekteydi. Elâzığ-Muş-Tatvan ve Van yolunun Elâzığ-Bingöl arasının yol yapımına 1950 yılından beri 4.250.0000 ve köprü yapımına da 900.000 lira harcanarak bu kısım modern standartlara göre inşa edilmişti. Bingöl-Muş arası 100 km'lik alanda çalışmalar devam etmekteydi. Bingöl'den itibaren 25. Km ye kadar yolun tesviyesi ve 33. Km kadar diğer kısımları inşa edildi. Bu dönemde yolun yapımı için 6.200.000 ve köprü yapımı içinde 450.000 lira harcandı. Muş-Tatvan arası yol yapımı için 2.150.000 ve köprü yapımı içinde 140.000 lira harcandı. (BCA, 030.01.134.874.2.12)1954 yılında da Muş- Bingöl yolu üzerinde keşif bedeli 500.000 lira olan kayıt ve göynük köprüleri için bütçe ayrılmıştı. (BCA, 030.18.01.02.137.100.3) Muş vilâyetindeki köprülerin inşası, il ve köy yolları programı içinde devam etmekteydi. Bu meyanda, Malazgirt-Bulanık yolunda ve Murat nehri üzerine 140 metre açıklıktaki Murat köprüsü 751.518 liraya ihale edilmiş olup inşaata devam olunmaktaydı. Muş-Karasu yolundaki Medrakon Köprüsü 'nünde inşası tamamlanmıştı. Bu köprülerden başka, Ziyaret köyü yolundaki Kilise suyu üzerinde Bulanık- Kotanlı yolunda, Varto yolunda Karasu üzerinde, Bulanık kazasında Murat nehri üzerinde Kotanlı köyü civarında, Adivar köyünde Varto kazasında Şerafettin suyu üzerindeki Dalliöz köyünde Bingöl suyu üzerinde Sazlıca köyünde Ada suyu üzerindeki Ada köprülerinin etütleri de yapılarak 1957 programını dâhilinde gündeme alınmıştı.(TBMMZC.17/38/202-203)

Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) tarafından ortak olarak düzenlenen Dünya Gıda Programı çerçevesinde finanse edilmek üzere hazırlanan Muş İli Köy Yolları Projesi dâhilinde 1964'de Birleşmiş Milletler Projesi için yardım anlaşması imzalandı. (BCA, 030.18.01.176.11.20) Demiryolunun Muş'a ulaşmasıyla ilin nüfus sayısı artarak 10 bini geçti. 1955'te demiryolunun inşa edilmesiyle Muş hızlı bir gelişme dönemine girdi. Tren yolunun geçtiği ovalarda bulunan zengin toprak mahsulleri demiryolu vasıtasıyla halka ulaştı. Ayrıca bu ovalarda bulunan yere gömülü halde çıkarılmayı bekleyen zengin yer altı kaynaklarının çıkarılması ile bölgenin sosyo ve ekonomik gelişmesi sağlanmaya çalışıldı. (Yurt Ansiklopedisi, s.615)

2-Muşta İletişim İle İlgili Yapılan Çalışmalar (Postane ve Telefon Tesisatı)

Posta Telefon ve Telgraf işletmesi 1953 yılında 6145sayılı yasa ile Devlet Kurumu haline getirildi. Kurumun 1950-1957 yılları arasındaki yatırım toplamı 112.000.000 lira idi. (Ayn Tarihi 279, s.164) Muş vilâyetine şehirlerarası telefon tesisatının ne zaman yapılacağına ve merkezle kazalar arasındaki postaların ne zaman motorlu vasıta ile taşınacağına dair konular ile ilin şehirlerarası telefon şebekesine bağlanması konuları 1957 yılı iş ve faaliyet programına dâhil edilmişti.(BCA.030.01.110.695.7.1) Bu dönemde gerekli malzemenin, bilhassa, dışarıdan gelecek cihazların teminine çalışılmıştı. Muş'ta Elektrik, su, posta, telefon, telgraf gibi hizmetler cumhuriyetin ilanından sonra gelişme göstermişti.

1967 yılında konuşma kapasitesi 300 olan santrale 300 daha eklenerek 600 e çıkarıldı. Yine aynı yıl ilde 5 postane şubesi varken 1970'li yıllarda şube sayısı 7'ye yükseldi. Muş merkezde yıllardan beri mektup, telgraf, telefon davetiye kâğıtları yaya dağıtıcılar aracılığıyla yürütülürken şehrin gelişim durumu göz önüne alınarak 2 adet motosiklet, 1 adet triptör hizmete konuldu. Yine il ve bucak merkezlerinden köylere haberleşme maddelerinin daha seri ulaştırılması için köy dağıtıcısı kadrosu artırılmış ve her şubeye birer köy dağıtıcısı kadrosu verilmişti. 1967 yılında Bingöl-Muş arasında çalışan batı postası ile Erzurum-Muş-Malazgirt ilçelerine ait postalar motorlu araçlarla günlük olarak alınmakta ve gönderilmekteydi. Muş vilâyet merkezinin postaları Muş - Bulanık, Muş - Varto - Hınıs ve Muş - Bitlis yollarından taşınmaktaydı. Bunlardan Muş'un Bitlis ile olan, yani iki vilâyet arasındaki posta ulaştırması da aynı yıl motorlu vasıtalarla taşınmak üzere eksiltmeye konulmuş ve ihalesi de bu şekilde yapılmıştı.(BCA.030.01.110.695.7.1) Muş'un kazaları ile olan posta irtibatına gelince: 1954 yılı Temmuz ayında, bir sene devam edecek posta taşımaları için yapılan düzenlemeler sırasında Muş'a bağlı kazalara ait postaların oto ile naklini temin için Muş -Bulanık ve Muş-Varto-Hınıs araları postaları, vilâyet yollarının motorlu vasıtaların seyrüseferine müsait olan ve

olmayan mevsimlere göre hem evvelce olduğu gibi hayvanla ve hem de motorlu vasıta ile olmak üzere iki şekilde düzenlendi. (BCA.030.01.110.695.7.1)

Yapılan düzenlemeler sonunda, hayvanla haftada ikişer seferli olan Muş-Bulanık postasının aylığı 403 lira, Muş-Varto - Hınıs postasının 357 lira, oto ile taşıma şartlı postaların ise 790 ve 880 lira bedelleri belirlendi. Yapılan tetkikler sonunda bu ara yollarının da azamî üç ay oto seferlerine açık bulunabileceği anlaşılmıştı. Kış aylarında Muş - Bulanık arasındaki yol kapanmakta, postalar Murat suyu vadisini takiben ve 95 kilometreden ibaret olan esas yola nazaran 85 kilometre daha uzak bir yoldan hayvanla taşınmaktadır. Bununla beraber Temmuz ayı içinde posta nakliyatı eksiltmeye çıkarılırken Muş'a bağlı kaza postaları oto ile eksiltmeye çıkarılacak ve idareye daha pahalıya mal olsa dahi posta taşımalarının motorlu vasıtalarla yapılması sağlanacaktı.(TBMMZC,5/35/6-7)Bu dönemde iletişimi sağlayan Muş merkezde 5400 adet faal radyo ve 4 adet televizyon vardı. TV istasyonu henüz olmadığından faaliyete geçmemişti. İl'de telgraf hizmetleri mors ile yürütülmekteydi. (TBMMZC,5/35/6)

3-Muş'ta Tarımsal Faaliyetler

1941-1948 yılları arasında Özel idare eliyle Muş'a 91.900 lira harcama yapıldı. (BCA.030.18.110.9.1) Muşta Zirai Donatım Kurumu bölge müdürlüğü 1964 yılında kuruldu. Kurum Muş vilâyetine 1951-1954 yıllarında 3297 kilo yonca tohumu göndermiş, iki traktörü ekipmanları ile birlikte bu işe tahsis etmişti. Gösteri mahiyetinde 30 köyde toplam 1350 dekar Yoncalık alan kurulmuş bulunmaktaydı. Küçük çiftçilerin hayvanla çekilen ziraat âlet ve makine ihtiyacını uygun şartlarla temin etmeleri için vekâletçe 1953 yılı Sonbaharında tatbikine başlanan bir proje hazırlanmış ve bu proje gereğince Muş Vilâyetine 297 adet pulluk, 87 adet kültüvâtör, 87 hububat mibzeri, 87 tırmık, 10 tınoz makinesi, 12 adet orak makinesi ve 15 adet araba tahsis edilmişti. Bu alet ve makineler Türkiye Zirai donatım Kurumunun Muş'taki ajansı tarafından çiftçilere beş yıl vade ile % 2,5 gibi çok cüzi bir faizle satılmaktaydı. (TBMMZC 6.55.104-105)

Muş Deneme ve Üretme İstasyonu 1963 yılında kurulmaya başlanmış 1965 yılı ocak ayında tesisler tamamlanarak faaliyete geçmişti. Kurum Muş ovasının batı kesimini kaplayan Alparslan Devlet Üretme Çiftliği arazisinden ayrılmış, 2000 dekarlık bir arazi üzerine kurulmuştu. Kuruluş amacı Muş ve çevresinde ziraat sistemi uygulanmakta olup bölgenin zirai sorunlarını çözümleyecek araştırmalar yapmaktır. Geniş bir arazi potansiyeline sahip bulunan bölgenin zirai problemini çözmek, bölgesel şartlara en uygun yem bitkilerinin denemeleri yapılarak bölgeye uygun yem bitkisi türleri tespit etmek, bölge şartlarında en ekonomik yem bitkilerinin ekimini sağlamaktır.(BCA. 030.01.118.745.4.2.1)

Muş ilinde kurulan Tarımsal Yerleşim Etüt ve Proje Başmüdürlüğü tarafından küçük el sanatlarıyla ilgili olarak il merkezinde Sunay Mahallesi; İstasyon yatılı bölge okulunda merkeze bağlı Sungu köyü ve Alparslan Devlet Üretme Çiftliğinde, Akcan nahiyesine bağlı Serinova köyünde halıcılık kurları açılmış ve kurs sonunda başarılı öğrencilere diplomaları verilmişti. Diplomaları alan öğrenciler içerisinde başarılı olanlar yaşadıkları bölgelerde mesleklerini icra edebilmeleri için bakanlık tarafından taksitlendirme yoluyla tezgâh alınarak mesleklerini icra etmelerine çalışılmıştı. Ayrıca Ziraat bucağına bağlı Dağ arası köyü Şen kardeşler İstihsal Kooperatifi ile temasa geçilerek bu köylerde yaşayan köylülerin sütlerini değerlendirmek gayesiyle genel müdürlük tarafından 107.000.00 liralık kredi açılarak mandıra binası, modern makine ve ekipmanların teminine çalışılmıştı. (BCA. 030.01.118.745.4.2)

Muş ili ekonomisinin temeli hayvancılık ve tarımdı. İlin gerek topoğrafik durumu gerek iklim özellikleri ve yerleşim durumu itibarıyla tarıma elverişliydi. Nüfusun %86'sı köylerde oturmakta ve çiftçilikle uğraşmaktaydı. İlin arazilerinin büyük kısmı tarıma elverişliydi. Ancak yılın altı ayının karla kaplı olması, sulama suyunun azlığı gibi nedenlerle az ürün elde edilmekteydi. Başta tarla mahsulleri ve hayvancılık ilin tarım gelirlerinin kaynağını teşkil etmekteydi. Fakat iklim şartlarının bazı dönemlerde kötü olmasından dolayı geçimini çiftçilikle sağlayan köylüler ekonomik olarak zor dönemler

yaşamışlardı. 1954 yılında iklimden dolayı yetiştirdikleri ürünleri hasar gören Muş vilayeti merkez kazasından 121 köy ve mahallede toplam 1.742.894 liralık ziraat bankasına olan borçları bir yıllığına ertelendi (BCA. 030.01.118.745.4.2)

Bu dönemde meyveciliğin geliştirilmesi için yetiştiricilerin fidan ihtiyacı A.D.Ü Çiftliği ve civar illerdeki fidanlardan karşılanmaktaydı. Sulanan arazilerin artmasıyla sebzeceilikte önem kazanmaktaydı. Yüksek verimli sebze tohumları teknik ziraat müdürlüğünce çiftçilere bedelli ve bedelsiz olarak verilmekteydi. Merkez ve ilçelerde 32 köyde sıcak yastık kasalarında fide yetiştirilip köylülere dağıtılmaktaydı. Yıllık fide dağıtımı ortalama 400.000 adetti.(BCA. 030.01.118.745.4.2)

1970’li yıllarda yetiştirilen ürünleri değerlendirmek için de iki adet et konserve evi açıldı. Bu evlerde köylü kadınlara konserve yapma usulleri öğretilerek 750 adet sebze konserve ile 500 adet şişe domates suyu yaptırıldı. Bağcılık alanında Muş ili önemli bir yer tutmaktaydı. Muş ili iklim ve toprak yapısı itibariyle meyveciliğe ve sebzeceliğe uygundu. Kışların uzun ve soğuk geçmesi sebebiyle meyve cinslerinden soğuğa dayanıklı olan elma, armut, vişne, kaysı, kiraz ve dut yetiştirilmekteydi. (Muş İl Yıllığı, 1973, s.165.)

Muş’ta tarımı geliştirmek için açılan kurumlardan birisi de Alparslan Devlet Üretme Çiftliğidir. Kurum 1949 tarihinde zirai kombineler tarafından kurularak daha sonra devlet üretme çiftliğine devir edildi. Çiftliğin amacı kaliteli ve yüksek verimli tohumluk, damızlık hayvan fide ve fidan ihtiyacını temin etmek, modern ziraat metotlarını çiftçiye öğretmek, üretme ve yetiştirme konusunda genel müdürlükçe belirlenecek esaslar dahilinde çiftçilerle işbirliği yapmak işletme ve müesseselerde elde edilen mahsullerin değerlendirilmesi için gerekli ziraat alanlarıyla uğraşmak, öğrenciye yönelik kurslar açmak ve gerekli yayınları yapmak, atölye ve tamirhanelerde kendi işlerine engel olmamak şartıyla çiftçilerin ziraat alet ve makinelerini tamir etmektir. (Cumhuriyetin 50. Yılında Muş, 1973, s.76). İşletme kurulduğu zaman arazide herhangi bir zirai faaliyet yoktu. Daha sonra yapılan çalışmalar arazinin ziraat yapılı duruma gelmesini sağladı. 1963 yılında çiftlik arazisinden elde edilen saha üzerinde ziraat işleri genel müdürlüğüne bağlı deneme ve üretme müdürlüğü istasyonu kuruldu. 1966 yılında çiftlik bölgesinde 180 öğrenci kapasiteli ziraat meslek okulu açıldı. Çiftlik alanı 7200 hektar genişliğindedir. Çiftlikte kuru tarım yapılmaktadır. Yalnızca bağ bahçe tarımı yapılan ve yonca, şeker pancarı, Ayçiçek yetiştirilen 1.500 dekada sulanabilmekteydi. (Yurt Ansiklopedisi, s.6008)

Muş’ta tarımda sulama konusunu halletmek üzere Toprak-Su ekip başmühendisliği kuruldu. Kurulma amacı Muş ilinde toprak ve su muhafazası, arazi ıslahı, arazi tapulaştırılması, zirai sulama, toprak etüt ve haritalama işleri toprak ve su tahlilleri, toprak su kredisi, toprak-su kooperatifleri kurmaktır. 1963-1964’te mühendislik tarafından sulama hizmeti götürülen arazi 74.440 dekadı. Bu araziye sulamak için 49 proje ile 7444 metre küp su temin edildi. Ayrıca her yıl ortalama 7000 dekar arazi yeniden sulamaya açıldı.(Muş İl Yıllığı, 1973, s.167)

Muşta tarım alanında açılan en önemli fabrikalardan birisi un fabrikasıydı. Köy İşleri Bakanlığı Muş Ar-Ge Müdürlüğü nezaretinde kurulan un fabrikasının değeri 5.000.0000 lira idi. Fabrikaya Köy Kalkınma Kooperatifi üyelerinin iştirak payı 538.911 tl idi. Fabrika 50 ton kapasiteliydi.(Muş İl Yıllığı, 1973, s.171) Fabrikanın kurulmasından önce ilin un ihtiyacı Elazığ, Malatya gibi illerden buğday götürüp öğütmek suretiyle karşılanmaktaydı. Fabrikanın açılması ile hem Muş hem de çevre illerin un ihtiyacı karşılamaya çalışıldı. Fabrika iktisadi yönden olduğu kadar sosyal yönden de önem taşımaktaydı.

4-Muş’ta Toprak Dağıtımı ve Toprak Komisyonunun Faaliyetleri

Toprak Kanunu tasarısı hakkında meclis görüşmeleri başladığında milletvekilleri iki gruba ayrıldı. Tasarının lehinde olanlar sivil bürokrat kökenli üyeler olurken muhalefet edenler ise büyük toprak sahipleri ve bazı sivil bürokratlardan oluştu. İkinci grup milletvekilleri tasarının 17.Maddesi’ni eleştirirken toprağın bölünmesi yerine zirai yöntemlerin geliştirilmesini savunmuşlardır. Onlara göre

mülkiyet hakkı anayasa ve medeni kanun tarafından garanti altına alındığından devlet şahsi mülk yerine; toprağı kendi topraklarından dağıtmalıdır(TBMMZC, 7/18, s. 45),“Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” T.B.M.M tarafından 11 Haziran 1945’te 345 oyla kabul edildi. (Resmi Gazete,15 Ağustos 1945;Akşin, 1989, s.76).15 Haziran 1945’de yürürlüğe giren Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun uygulanması için gerekli teşkilat hakkındaki 4784 sayılı kanun 11 Temmuz 1945 tarihinde yayınlanmasıyla yürürlüğe girdi.

Tarım Bakanlığı kanunun uygulanmasında çalışacak olan teşkilatı kanun hükümlerine göre kurmaya başladı. İlk olarak merkez teşkilatı kuruldu. Bu teşkilat illerde çalışacak olan komisyonların kurulmasına çalıştı. Bu kanuna göre kurulacak komisyonlarda çalışacak olan memurlar bu konuda gereğı kadar bilgi ve yetki sahibi olmaları için kurslara gönderildi. Kanunun amacı arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak araziye vermektir. (TBMMZC, VII, 17)Kanun devlet veya köy, kasaba ve şehirde bulunup ta amme hizmetinde kullanılmayan arazinin, sahibi bulunmayan arazinin ve kurutulan bataklıklarla doldurulan göllerden oluşan arazinin ve istimlak edilebilecek sahipli arazinin ihtiyacı olan kişilere dağıtılmasına izin verirdi. (Uran, 2007, s: 348.) Bu dönemde halka dağıtılan toprak alanlarının genişliği 16.300.911 dönüm civarındaydı. Toprak sahibi olan ailelerin sayısında yaklaşık %50 lik bir artış sağlanmıştı. (Albayrak, s.344.)

Toprak Komisyonu Osmanlıdan bu yana gündemde olan Muş köylüsünün sorununu çözebileceğı gibi, tarımsal üretim artışı sağlayarak çağdaş bir toplum yapısının kurulmasını sağlamaya çalışmaktaydı. Diğer taraftan toprak sahiplerini üretim araçlarıyla denetleyerek toprakların sürekli olarak işlenmesini sağlayacaktı.(Uran, 2007, s: 348)1950 yılından 1957 yılına kadar 105 köyde 11923 çiftçi ailesine 972.161dönüm arazi dağıtılarak kişilere tescil edildi. Topraklandırılan çiftçi ailelerinin gelirli tarımsal işletmelere sahip kılmak, mevcut işletmeleri yeterli hale getirmek ve devamını sağlamak için ilde 3 köyde 52 çiftçi ailesine 105.587 lira ayni ve nakdi yıllık işletme kredisi tahsis edildi. Aynı kapsamda Muş ilinde Toprak Komisyonu belirlenerek ilde topraksız olan köylülere toprak dağıtmak amacıyla17.41.53.58.67.68 ve 69 nolu komisyonlar faaliyetlerine başladı.58 nolu toprak komisyonunun faaliyetleri 1950 yılında başladı. 69 no’lu toprak komisyonunun faaliyetleri ise 1953 yılında başladı.(BCA. 030.01.100.616.9.2)

Tablo 4. Toprak Komisyonlarının Muş İlindeki Faaliyetleri

1950-1957 arasında yapılan çalışmalar	Uygulama yapılan köy sayısı	Toprak dağıtımı yapılan köy sayısı	Topraklandırılan aile sayısı	Dağıtılan Toprak Miktarı Dekar	Borçlandırma Bedeli Lira	1961-1962 yıllarında hazineye tescilli yapıldığı halde dağıtımı yapılmayan köy adedi.	1961-1962 yıllarında hazineye tescilli yapıldığı halde dağıtımı yapılmayan hazine miktarı dekar	Rezerve arazi köy sayısı	Rezerve arazi dekar	Tahsis edilen köy arazisi	Tahsis edilen dekar
	149	97	11403	669541	5903758	52	301576	30	47214	90	80464
1965	8	-	-	-	--	8	29029	-	-	8	92364
1966	5	-	-	-	-	5	8712	-	-	5	5698
1967	9	9	582	24257	286002	-	-	-	-	-	-
1968	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	177	106	11985	693798	6189760	65	339317	30	47214	103	95399

Kaynak: BCA. 030.01.100.616.9.2

Muş ilinde faaliyet gösteren 17.41.53.58.67 ve 69 nolu toprak komisyonları farklı zamanlarda başka illere nakil edilmişti. Bu komisyonlara ait işler 58 nolu toprak komisyonunca yürütülmekteydi. Komisyonda altı memur yedi müstahdem bir adette chevroletpickup kayıtlıydı. Program kapsamında Oğulbalı, Malazgirt Çiçekveren, Aynalıhoca, Sarıdavut, Yaramış, Beşçatak, ve Kılıççı köylerinde 662 adet arazi üzerinde kişilerin beyan kağıdı alınarak revizyon yapılmıştı. Bu köylerden Sarıdavut ve Yaramış köylerinin incelemesi yapılarak toprak etüdü bitirilmişti. 1967 yılında dağıtımı yapılan iki köyün yer teslimi yapılarak 1969 yılında planlı dağıtımı öngörülen Çiçekveren köyünde gerekli çalışmalar yapılmıştı. 1966-1967 yılında Muş ilinin Hasköy ve grup köyleri, Karaağaçlı, Dağdibi, Yarkaya, Elmabudak, Azıklı, Karakütük, Sarıbahçe, Umurca, Eşmepınar ve Düzkışla köylerinde bu amaç doğrultusunda çalışmalar yapılmıştı. Bu çalışmalarla ilgili olarak 275.950 lira para harcandı. Muş ilinde aynı zamanda 69'nolu komisyonda 16 kişilik bir ekip ile Dokuzpınar köyünde 537 adet arazi üzerinde gerekli çalışmayı başlatmıştı. Ayrıca benekli köyünde de incelemeler yapılarak ölçü işlerine başlandı. (BCA. 030.01.100.616.9.2)

5-Muşta Hayvancılık Faaliyetleri

İl'in gelirlerinin %92 si hayvancılıktan elde edilirdi. Muş ili gerek tapografik gerekse bitki örtüsü itibarıyla hayvancılığın gelişmesi için önemli bir konumda idi. Bu nedenle teknik ziraat müdürlüğünce 1000 dekar yonca 500 dekar korunga 250 dekar fig alanları kuruldu. Yetiştiricinin modern usulleri öğrenmesi için zirai yayım faaliyetlerine ağırlık verildi. Yerli ırkların ıslahına çalışıldı. Yetiştiriciye düşük faizli kredi verilerek hayvancılığın geliştirilmesi sağlandı. Bu nedenle bölge hayvancılığının gelişmesinde ilk adım olarak yetiştiricinin teknik usullerle donatımı ve yüksek verimli hayvan ırklarının yetiştirilmesine çalışılmıştı. Bu dönemde Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğünce uygulamaya konulan köy hayvancılığını geliştirme projesi Muş ilinde de teknik ziraat müdürlüğü tarafından uygulamaya konuldu. Merkez ilçeye bağlı Yaygın, Kıyık, Kümbet, Varto ilçesine bağlı taşçı, kayalık, Ulusırt köyleri örnek köy olarak seçilmiş ve bu köylere 18 adet safkan esmer İsviçre ırkı boğa, barınak işçi yem masrafları teknik ziraat müdürlüğüne ait olarak verildi.(BCA, 30.18.1.2.141.117.7)

Besi hayvancılığından ziyade, mera hayvancılığı en geniş olanıdır. Yayla ve platolar hayvancılık için çok müsaitti. Bu amaçla 1956'da merkezi Muşta olmak üzere 5000 lira sermayeli Muş bölgesi Damızlık Kasaplık Hayvan Yetiştirici ve Besleyicileri İstihsal Kredi ve Satış kooperatifinin kurulmasına izin verildi. Kooperatifin merkezi Muş iliydi. Ayrıca et kurumunun bulunduğu Erzurum, Ankara ve İstanbul'da birer temsilcilik açıldı. Çalışma alanı Muş ve komşu vilayetlerle sınırlıydı. Kooperatifin amacı üyelerin kooperatif gayesine uygun damızlık ve kasaplık hayvan ve mahsullerini bir araya getirmek hallerine göre gruplara ayırarak bu ürünleri piyasaya temin etmek hayvancılığın çoğalmasını, gelişmesini ve hayvan neslinin ıslahını sağlamak özellikle Et Balık Kurumuna yardımcı olmaktı. Bu amaçla kooperatif menkul, gayrimenkul mallar alabilir ve gerektiğinde bu malların tutar bedellerini ana sermaye teminatı olarak gösterebilir, Et Balık Kurumu ile T.C. Ziraat Bankası ile anlaşmalar yapabiliirdi. Kooperatife üye olmak için Türk olmak, Medeni hakları kullanma yaşına sahip olmak, Kooperatif bölgesinde hayvan üreticisi ve besicisi bulunmak veya Et Balık kurumunda memur ve müstahdem olmak, en az yirmi hisseyi kabul etmek ve bu tutarın yarısını peşin olarak ödemek şartları aranılıyordu. (BCA, 30.18.1.2.141.117.7) En uygun şartlarda üyelerine damızlık ve besi hayvanları için ahır, barınak samanlık inşası ve mera temini için gerek kendi kaynaklarıyla gerekse bu konulara ilgili konularda kredi temin etmekte kooperatifin amaçları arasındaydı. Kooperatif hayvan ve mahsullerin satışı ile de ilgilenirdi.

6-Muşta İmar Faaliyetleri

Hükümet, Muş'ta kalıcı olabilmek için özellikle imar faaliyetleri üzerinde durmuş, şehrin kalkınması noktasında birçok yatırıma imza atmıştı.(P.Tunçer, 2016, s.1268) Aynı yıl insanların konut ve işyeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Muş Yapı Kooperatifi kurulmuştu.(BCA. 030.01.73.464.2)1959 da Muş Ovasında kurulacak örnek köyün yapımına başlandı. Örnek Köy Projesi

ile köylerde yaşayan az sayıdaki insanın modern imkânlarla erişebilecekleri bir köy ortamı oluşturmayı ve bayram, tatil ve düğün gibi nedenlerle köylerini ziyaret eden insanların köylerinde onların kentlerde yaşama kararlarını sorgulatacak değişimleri gerçekleştirmeyi hedeflemekteydi. 1960'da Muş'ta ayrıca bölgedeki doğal madenleri ortaya çıkarabilmek için Bilir, Dazikom, Kızılağaç, köylerinde pek çok Barit madenine işletme ruhsatı verildi. (Yurt Ansiklopedisi, s.6015)

7-Muşta Doğal Afetlerden Etkilenenlere Yapılan Devlet Yardımları

Muş ili bu dönemde özellikle doğal afetlerle de yüzü yüze kalmıştı. Bayındırlık Bakanlığı Sakavi bucak merkezi, Akçan, Artıt, Şaşkan, Kiravi, köyleri ve merkez ilçelerinde 3 Eylül 1952 tarihinde ayrıca Akıncı bucağının Evrah köyünde 17 Eylül 1952 tarihinde olan depremde dolayı evleri yıkılan ve hasara uğrayan vatandaşlara yardım etmek üzere bakanlık bütçesinden 17.142 lirayı Muş valiliğine göndermişti.(BCA, 030.10.120.850.22.2). Depremde özellikle zarar gören Sakavi Bucağının Akçan köyünde mevcut doksan sekiz hanenin hepsi yıkıldı. Aynı bucağa bağlı Artet köyünde bir evle bir ahırın yıkıldığı ve bazı evlerin duvarının çatladığı Sakavi bucak merkezinde on evin yıkıldığı birçok evin ve bucak müdürlüğü binasıyla karakol binasının duvarlarında çatlaklar olduğu bildirilmişti.(BCA, 030.10.120.850.22.7) (Depremden sonra 19 Temmuz 1955'de İcra Vekilleri Heyetinin onaylamasıyla Muş'ta halkın konut sorununu çözmek amacıyla yedi bin lira sermaye ile Muş Yapı Kooperatifi kuruldu).

Muş'ta görülen afetlerden birisi de 10 Nisan 1963 tarihinde su baskınıydı. Bu olayda Muş ilinin merkez ilçesine bağlı Sungu köyünde ve Muş Varto Kalçık köyünde 15 ev zarar gördü. (BCA, 30.18.1.2.172.47.3) Su baskınından zarar göre altmışaltı aileye devlet tarafından yardım yapıldı Binaları yıkılan ve ağır hasara uğrayan altmışaltı aileden her birine 10.000 lirayı geçmemek üzere yapılacak inşaat yardımı için 660.000 liralık bütçe ayrıldı. Ayrıca arazi temini, su tesisatı yol ve kadastro işleri için de 75.000 lira para ayrıldı. Afetten zarar görenlerden 7269 sayılı kanun hükümlerine göre inşaatını kendileri yaptırmayı talep ve borçlanmayı taahhüt edenlere mahalli özellikler göz önünde bulundurmak suretiyle yapı şartları tipleri çeşitli kısımların ebadı ve sayıları önceden tespit edilerek hazırlanacak planlar ve yapılacak keşifler gereğince inşaat bedellerinin inşaatın durumuna göre taksitler halinde ödenmesi bakanlar kurulunca 10 Ağustos 1963 tarihinde kararlaştırılmıştı. (BCA, 030.18.01.171.42.4)

Muş'ta görülen ikinci deprem ise 1966 yılında yaşandı. 7 Mart 1966'da meydana gelen depremde evler harap olmuş bazı köylerde yıkılmamış ev kalmamıştı. Muş iline bağlı köylerde ve Varto ilçe merkezinde ve köylerde hasar oranı % 60 ile % 100 arasındaydı Tepe ve Bağ içi köylerinde bu hasar daha fazlaydı. İmar ve İskân Bakanlığınca deprem bölgesine gönderilen jeologlar Tepe Mezrası, Doğdap, Bağ içi ve diğer bazı köylerin fa hattı üzerinde bulunmalarından dolayı aynı yerde yeniden köy kurmanın mümkün olamayacağını raporlarla tespit etmişlerdi. Bu durumdan dolayı halkın devletten istekleri şu şekildeydi.(BCA. 030.01.119.758.8)

1-En kısa sürede konut ihtiyacının karşılanması

2-Depremde zarar gören köylülerden Almanya'ya işçi olarak gitmek için müracaat etmiş olanlara öncelik tanınması

3-Banka borçlarının ertelenmesi ve yeni kredi verilmesi

4-Arazi vergisinin bu dönemde alınmaması

5-Muş-Varto kazası Tepeköy'ünde içme suyu sıkıntısı mevcuttu. Bu köye ilk planda içme suyu getirilmesi

6-Yıkılan köylerde okul ve cami inşasının temini (BCA. 030.01.73.464.9)

Bu istekler doğrultusunda 6 Temmuz 1966'da 5201 sayılı bakanlık oluruyla yaptırılması öngörülen hak konutlarına ait proje ve keşiflerle işin yaptırılması için Muş valiliği emrine 1 Ağustos

1966 gün ve 2921/624 sayılı bakanlık yazısıyla 50.000 lira gönderilmiş ve 28 Temmuz 1966 ‘da 6052 sayılı yazıyla ödemelerin yapılacağı bildirilmişti. Konutların vaziyet planları da bakanlıkça onaylanarak valiliğe gönderilmişti. Aynı dönemde Muş ilinde zarar gören vatandaşlar için acil ihtiyaçlarının karşılanması için Kızılay genel merkezinden 6650 lira para yardımı yapıldı. Ayrıca evsiz kalan depremzedelerin barınma ihtiyacı için 150 adet çadır gönderilmişti. (BCA, 030.10.120.850.22.1)

Afetten zarar gören ailelerden her birine 5.000 lirayı geçmemek üzere yapılacak inşaat yardımı ile arazi sağlanması, yol, su, elektrik ve kadastro gibi imar işleri ve baraka yaptırılması için toplam olarak 10.000.000 liranın fondan ayrılması sağlandı. Afetten zarar gördükleri tespit edilmiş olanlardan 7269 sayılı kanun hükümlerine göre İmar ve İskan Bakanlığınca tespit edilecek esaslara göre konutunu yapmak isteyenlere gerekli destekler sağlanacaktı.

Yine bu madde ışığında kışı bulundukları yerlerde geçirmek isteyen aileleri barındırmak amacıyla inşa olunacak geçici barakalar için yapılacak harcamalarda bu bütçeden karşılanacaktı. Kışın zor şartlarından dolayı bina kiralamak isteyenler için her aileye 500 liraya kadar kışı geçici olarak kendi arzu ettikleri yerlerde geçirmek isteyen ailelere taşınma, kiralama giderleri için 3500 liraya kadar destek sağlanacaktı.(BCA, 030.18.01.02.198.62.15.1) Muş depreminde meydana gelen olay sonucunda evleri yıkılan ailelere 7269 sayılı kanun gereğince daimi iskanın sağlanması için yeteri kadar konut yapılması kararı çıkmıştı. (BCA, 030.01.73.464.2).Muş’un nüfusu 1970 yılında 23.058 e ulaştı. Bunun sebebi 1966 Muş Varto Depreminden sonra çok sayıda Vartolunun Muş’a yerleşmesiydi

1967 yılında devlet bütçesinden heyelandan zarar görenlere yardımlar devam etmekteydi. Muş ili merkezinin Kale, Dere ve Minare Mahallelerindeki 191 ailenin bulunduğu yerin afet bölgesi olduğu, buradaki ailelerin afetten uzak bir yere taşınmaları ve kendilerine yardım yapılması konularında 7269 sayılı kanun uyanınca bakanlar kurulu kararları alınmıştı. 20 Nisan 1967’de dere mahallesinde meydana gelen yer kayması sonucu bir evin yıkılması üzerine durumları tehlikeli görülen ve konutları tahliye ettirilen 85 aile istasyon civarındaki boş barakalara yerleştirilmişlerdi. Afetten zarar gören 191 aileye de Muş merkezde yaptırılmakta olan yeni konutlara yerleştirilecekti.(BCA. 030.01.73.464.3)

8-Muşta Eğitim ve Sağlık Faaliyetleri

Türkiye’de, Millî Eğitim, Tarım, Sağlık, Bayındırlık, Sanayi, Ticaret ve İçişleri Bakanlıkları ile çeşitli kamu kurumları tarımsal topluluklara hizmet götürmek, çalışmaları desteklemek gerektiğinde topluluk yapısında istenilen yönde değişiklik yapmak için çaba göstermektedirler. Toplum kalkınmasına benzer amaç ve yöntemlerle çeşitli denemeler yapılmıştır. Köylünün bilgisini artırmak üretim tekniklerini düzeltmek, toplulukların ortaklaşa çalışmalarını sağlamak üzere kaynaklarını harekete geçirmek gibi konular üzerinde çeşitli şekillerde durulmuştur. Bu meselelerin çözümlenebilmesi amacıyla toplum kalkınması programlarının etkin bir şekilde yürütülmesi ve bu programdan beklenen sonuçların elde edilmesi için gerekli şartlar sağlanacaktır. Bu konuda gerekli idari tedbirler yanında örnek bölge çalışmaları da yapılacaktır. Bu örnek bölge çalışmalarının ilkinde Muş ilinde başlanmıştır.(Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), 1963-1967, 1963, s.102)

Muş ilinde eğitim seviyesini artırmak amacıyla okulların açılmasına da bu dönemde önem veriliyordu. Cumhuriyetin ilk yılları olan 1927’de Muş ilinde 2 ilkokul vardı. 1963 yılında bu sayı 154’e 1968’de 182 ilkokula çıkmıştı. Bu okullardan hariç 1973’de Muş’ta 7 ortaokul, 3 lise, 1 sanat enstitüsü, 1 kız enstitüsü, 1 imam Hatip Okulu, 1 Kız İlk öğretmen Okulu, Sağlık Bakanlığına bağlı 1 sağlık okulu ile Tarım Bakanlığına bağlı 1 Ziraat Lisesi bulunmaktaydı.(Cumhuriyetin 50. Yılında Muş, 1973 İl Yıllığı, 1973, s.48.) Bu dönemde özellikle kimsesiz çocukların alındığı Muş yetiştirme yurdu 1966 yılında hizmete başladı.1968 yılında valilik ve milli eğitimin gayretli çalışmalar sonucu Muş eski lise binasının 83 bin lira keşif ve onarımı mahalli imkânlarla sağlanarak yetiştirme yurdu hizmete açıldı.1969 yılında 53 öğrenci burada kalmaktaydı.

Muş'ta 1950 yılında Atatürk ilkokulunda çocuk kütüphanesi kuruldu. Çocuk kütüphanesinde resim iş ve mandolin kursları da düzenleniyordu. Böylece küçük öğrencilerin boş zamanları değerlendirilmiş aynı zamanda kişisel yetenekleri geliştirilmiş olacaktı. Muşta eğitim alanında açılan diğer bir kurumda halk eğitim merkeziydi. İlkokula gidemeyen eğitim hakkından yoksun kalan vatandaşları okuma yazma öğretmek temel amaçlarından biriydi. 1960 yılında açılan halk eğitim merkezi halka farklı alanlarda birçok kurs düzenlemişti. (Cumhuriyetin 50. Yılında Muş s.106.)

Cumhuriyetin ilanından beri ülke genelinde karşılaşılan sorunlar içerisinde sağlık sorunları önemli bir yer tutmaktaydı. Aynı dönemde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hususunda halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sürekli, yaygın ve entegre olarak sunulması amacıyla uygulanacak olan projenin uygulanmasına rehber olmak üzere Muş ili kılavuz bölge olarak tespit edildi. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesinde pilot bölge olarak seçilen Muş ilinde incelemelerde bulunuldu Raporlar hazırlandı. Raporda sağlık ocaklarının kurulmasından bahsedilmiştir. Proje sayesinde halk hastaneler yerine sağlık ocaklarına gitmektedir. Günde ortalama 25-30 kişi bu imkanlardan faydalanmaktadır. Bu proje kapsamında halk bölgesinde yaşayan toplumun sağlığını geliştirmeyi ve korumayı ön plana alarak sağlıkla ilgili risk ve sorunları belirleyen, bu sorunları gidermek için planlama yapan ve bu planları uygulayan, uygulatan bir çalışma içine girmişti. Proje başladığı iki ay içerisinde iç hastalıklarında 126, cerrahi 104, çocuk 90, doğum ve kadın hastalıklarında ise 63 hasta tedavi oldu. (BCA, 030.01.77.484.7)

Sonuç

1950 yılından başlamak üzere ülkemizde ve dünyada hız kazanan ve daha önce de denenmiş olan özel yatırımcıya yol açma ve destekleme kararları alınarak 1960 yılına kadar sürecek olan II. Liberal döneme geçilmiştir. Dünyada Marshall Yardımları olarak bilinen yardımlardan ülkemize de kaynaklar sağlanmıştır. Yeni ekonomik düzen ülkemizde tam olarak oturmadan çıkan bazı siyasi sıkıntılar nedeniyle 1960 yılına doğru her alanda istikrarsızlık ortaya çıkmış ve sonu kötüye giden bir kargaşa başlamıştır. 1960 yılında askeri darbeyle karşılaşan Türkiye'de sivil iktidarın tekrar hâkimiyet kazanmasıyla ülkede ekonomik anlamda kaybedilen ve sarsılan faaliyetleri yeniden canlandırmak için 1963-1967 yıllarını kapsayan I. Beş Yıllık kalkınma Planı yapılmıştır. Muş ili, Muş ovasının güney kenarı ile bu ovanın güneyini izleyen Güneydoğu Toroslar dizisinin temas sahasında eğimli bir yüzey üzerinde bulunur. Muş Ovası, Doğu Anadolu'nun Iğdır Ovasından sonra ikinci büyük ovasıdır. Muş ili Erzurum, Ağrı, Bitlis, Batman, Diyarbakır ve Bingöl illeriyle komşudur. Muş, tarihi itibarıyla Asurlulardan başlayarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 1950 yılı ve sonrasında özellikle bayındırlık alanındaki projeler Muş'ta hayata geçirilmeye çalışıldı. İlk iş olarak Muş'u komşu illere bağlayan karayolları ve şehrin su şebekesinin yenilenmesinden başlandı. Muş'ta bulunan çiftçiler Toprak Mahsulleri Ofisi şubesinin kaldırılmamasını, bu kurumun kendilerine destek vermeye devam etmesini istemişlerdi. Ayrıca bu dönemde Muş'ta görülen en büyük problem basına da yansıyan göçmen meselesi olmuştu. 1923 yılından 1970'li yıllara kadar 11.842 nüfuslu 2699 göçmen ve muhacir ailesi ile kabul edilerek bunlara il merkez, Bulanık ve Malazgirt ilçelerinde 261.865.964 dönüm tarım arazisi, konut ve milyonlara ulaşan nakit devlet yardımları yapılmak suretiyle iskanları sağlanmıştı.

1955'te demiryolunun inşa edilmesiyle Muş hızlı bir gelişme dönemine girdi. Tren yolunun geçtiği ovalarda bulunan zengin toprak mahsulleri demiryolu vasıtasıyla halka ulaştı. Ayrıca bu ovalarda bulunan yere gömülü halde çıkarılmayı bekleyen zengin yer altı kaynaklarının çıkarılması ile bölgenin sosyo ve ekonomik gelişmesi sağlanmaya çalışıldı. Demiryolunun Muş'a ulaşmasıyla ilin nüfus sayısı artarak 10 bini geçti

Muş ili ekonomisinin temeli hayvancılık ve tarımdı. İlin gerek topoğrafik durumu gerek iklim özellikleri ve yerleşim durumu itibarıyla tarıma elverişliydi. Nüfusun %86 sı köylerde oturmakta ve çiftçilikle uğraşmaktaydı. İlin arazilerinin büyük kısmı tarıma elverişli olmasına rağmen yılın altı ayının karla kaplı olması, sulama suyunun azlığı gibi nedenlerle az ürün elde edilmekteydi. Başta tarla mahsulleri ve hayvancılık ilin tarım gelirlerinin kaynağını teşkil etmekteydi. İlin gelirlerinin %92 si

hayvancılıktan elde edilirdi. Muş ili gerek tapografik gerekse bitki örtüsü itibariyle hayvancılığın gelişmesi için önemli bir konumda idi. Bu nedenle teknik ziraat müdürlüğünce 1000 dekar yonca 500 dekar korunga 250 dekar fiğ alanları kuruldu. Yetiştiricinin modern usulleri öğrenmesi için zirai yayım faaliyetlerine ağırlık verildi. Yerli ırkların ıslahına çalışıldı. Yetiştiriciye düşük faizli kredi verilerek hayvancılığın geliştirilmesi sağlandı. Bu nedenle bölge hayvancılığının gelişmesinde ilk adım olarak yetiştiricinin teknik usullerle donatımı ve yüksek verimli hayvan ırklarının yetiştirilmesine çalışılmıştı. Bu dönemde Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğünce uygulamaya konulan köy hayvancılığını geliştirme projesi Muş ilinde de teknik ziraat müdürlüğü tarafından uygulamaya konuldu. Merkez ilçeye bağlı Yaygın, Kıyık, Kümbet, Varto ilçesine bağlı taşçı, kayalık, Ulusırt köyleri örnek köy olarak seçilmiş ve bu köylere 18 adet safkan esmer İsviçre ırkı boğa, barınak işçi yem masrafları teknik ziraat müdürlüğüne ait olarak verildi. Besi hayvancılığından ziyade, mera hayvancılığı en geniş olanıdır. Yayla ve platolar hayvancılık için çok müsaitti. Bu amaçla 1956'da merkezi Muşta olmak üzere 5000 lira sermayeli Muş bölgesi Damızlık Kasaplık Hayvan Yetiştirici ve Besleyicileri İstihsal Kredi ve Satış kooperatifinin kurulmasına izin verildi.

Muş ili bu dönemde özellikle doğal afetlerle de yüzü yüze kalmıştı Afetten zarar gören ailelerden her birine 5.000 lirayı geçmemek üzere yapılacak inşaat yardımı ile arazi sağlanması, yol, su, elektrik ve kadastro gibi imar işleri ve baraka yaptırılması için toplam olarak 10.000.000 liranın fondan ayrılması sağlandı. Afetten zarar gördükleri tespit edilmiş olanlardan 7269 sayılı kanun hükümlerine göre İmar ve İskan Bakanlığınca tespit edilecek esaslara göre konutunu yapmak isteyenlere gerekli destekler sağlanacaktı. Yine bu madde ışığında kışı bulundukları yerlerde geçirmek isteyen aileleri barındırmak amacıyla inşa olunacak geçici barakalar için yapılacak harcamalarda bu bütçeden karşılanacaktı. Kışın zor şartlarından dolayı bina kiralamak isteyenler için her aileye 500 liraya kadar kışı geçici olarak kendi arzu ettikleri yerlerde geçirmek isteyen ailelere taşınma, kiralama giderleri için 3500 liraya kadar destek sağlanacaktı. Muş'tabu dönem içerisinde iller genel ortalamasının üzerinde kamu harcaması gerçekleşen en önemli alan bayındırlık sektörüdür. Bayındırlık sektörünü tarım, sağlık, eğitim, adalet ve asayiş yatırımları izlemiştir.

KAYNAKÇA

Aydın Tarihi, Ekim.1955.

Aydın Tarihi, Ekim 1958.

Akşin Sina Çağdaş *Türkiye (1908-1980)*, İstanbul, 1989.

Albayrak, Mustafa Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti (1946-1960), Ankara, 2004.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01.02.153.45.5.

BCA, 030.18.01.02.157.28.13.

BCA, 030.01.134.874.2.12.

BCA, 030.01.134.874.2.12.

BCA, 030.18.01.02.137.100.3

BCA, 030.18.01.02.130.69.7

BCA, 030.18.01.176.11.20

BCA. 030.01.100.616.9.3

BCA. 030.01.118.745.4.2

BCA, 030.01.77.484.7

BCA, 030.10.120.850.22.2

BCA, 030.10.120.850.22.7

BCA, 30.18.1.2.172.47.3

BCA, 030.18.01.171.42.4

BCA. 030.01.119.758.8

BCA. 030.01.73.464.9

BCA. 030.01.100.616.9.2

BCA, 30.18.1.2.141.117.7.

BCA, 030.10.120.850.22.1

BCA, 030.18.01.02.198.62.15.1

BCA, 030.01.73.464.2

BCA. 030.01.73.464.3

Cumhuriyetin 50. Yılında Muş, 1973 İl Yıllığı, Elazığ, 1973.

Çiftçi Murat, Sosyal Politika, Bölgesel İktisat Ve Kalkınma İktisadi Bilim Dallarının Ortak Çalışma Alanı Olarak Bölgesel Kalkınma, Volume 13/3, Winter 2018, p. 229-250 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12984> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Kara, Bülent, Türkiye’de Personel Reformu Çalışmalarının Altyapısı: 1930-60 Yılları Arasında Yabancı Uzmanların Kamu Yönetimine İlişkin Hazırladıkları Raporlar, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2006 Cilt: 30 No:2 s.154.

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), 1963-1967, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1963, s.102.

Kaya, Fevzi, Türkiye Cumhuriyeti’nde Yapılan İdari Reform Çalışmalarının Karşılaştırmalı Analizi, Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:48, s.170.

Koçak, Cemil, Umumi Müfettişlikler, (1927-1952), İstanbul, 2010.

Pınar Mehmet, Demokrat Partinin Muş Teşkilatlanması ve Faaliyetler, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 21, Aralık 2015.

Resmi Gazete, 15 Ağustos 1945

Salep Mustafa, Türk İktisat Tarihi Açısından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Volume 12/12, p. 209-230 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11778> ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey

Tuncer, Erol 1946 Seçimleri, Ankara, 2008

Tuncer Erol Tuncer, 1950 Seçimleri, Ankara, 2010.

Tuncer,Polat, Sürdürülebilir Kentleşme Politikaları ve TürkiyeVolume 11/2 Winter 2016, p.1267-1300, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9366> ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey

TBMM Tercüme-i Hal Varakası, Dönem IX, Sicil No. 1534.

TBMMZC, 2/7/135-136.

TBMMZC, 3/13/30-31.

TBMMZC.17/38/202-203

TBMMZC,5/35/6-7.

TBMMZC 6/55/104-105.

TBMMZC, 7/18, s.70-83

TBMMZC, VII, 17

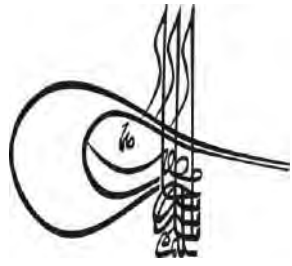
Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar, Bakanlar Kurulu Karar Sayısı: 2000/1821

Uran Hilmi, Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım, (1908-1950), İstanbul, 2007.

Yıldırım, İsmail, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları, (1923-1950), Ankara, 2001.

Yurtoğlu, Nadir Yurtoğlu, Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960), Ankara, 2017.

Yurt Ansiklopedisi, Muş Maddesi, İstanbul, 1982.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Fatma Pervin BİLİR - Dr. Öğr. Üyesi Ömer CENGİZ

This article was checked by iThenticate.

ELİT SPORCULARIN DUYGUSAL ZEKÂ YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI: TAKIM VE BİREYSEL SPORLAR

Melih Nuri SALMAN* - Turhan TOROS** - Yusuf SOYLU***

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, duygusal zekâ ve spor arasındaki ilişkiye ışık tutmak, üst düzey milli sporcuların duygusal zekâ yönünden spor branşına ve bazı değişkenlere göre bir farklılığa sahip olup, olmadıklarını belirlemektir. Araştırma grubunu, Türkiye'de aktif olarak milli takımlarda görev alan hentbol (55 sporcu), okçuluk (31 sporcu), badminton (10 sporcu), güreş (32 sporcu), karate (33 sporcu), tekerlekli basketbol (11 sporcu) olmak üzere 70'i kız, 102'si erkek toplam 172 üst düzey milli sporcu oluşturmaktadır. Bu çalışmada duygusal zekâ ölçeğinin beş alt boyuttan ve toplam 33 sorudan oluşan Likert tipi kısa anket formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda duygusal zekanın tüm alt boyutlarında ve ODZP ortalaması açısından kadın sporcuların ($\bar{X}=3,71\pm 73$) erkek sporculara ($\bar{X}=3,63\pm 67$) göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olmasına rağmen duygusal zekâ puanları ve ODZP puanlarının cinsiyet, milli olma sayısı ve antrenman yaşı değişkenine göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Ortalama Duygusal Zekâ Puanı (ODZP) açısından takım ve bireysel milli sporcuların spor branşı değişkenine göre duygusal zekâ alt boyutları incelendiğinde ise, öz bilinç ($F=0,054$, $P<0,05$), duyguları yönetme ($F=0,45$, $P<0,05$), duyguları güdüleme ($F=1,92$, $P<0,05$) ve ortalama duygusal zekâ puanları açısından ($F=3,10$, $P<0,05$) gruplar arasında bir fark yoktur. Ancak empati ($F=7,17$, $P>0,05$) ve sosyal beceriler ($F=4,64$, $P>0,05$) alt boyutları açısından takım ve bireysel milli sporcular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Bu araştırma da takım sporlarıyla ilgilenen sporcuların

* İD Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, E-posta: melihsalman@windowsslive.com

** İD Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, E-posta: turhantoros@yahoo.com

*** İD Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi, E-posta: soylusyusuf@gmail.com

empati kurma ve sosyal beceriler konusunda bireysel milli sporculardan daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları bulunmuştur. Takım sporlarıyla ilgilenmekte olan milli sporcuların bu özelliklerinin çok daha fazla gelişmiş olmasının sebepleri arasında takım sporlarının kendine has yapısı ve takım içerisindeki sosyal ilişki ağının yapısından kaynaklanmakta olduğundan söz edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, Milli Sporcu, Takım ve Ferdi Spor

COMPARISON OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN ELITE ATHLETES: INDIVIDUAL SPORTS VERSUS TEAM SPORTS

ABSTRACT

The purpose of this research is to set light to the correlation between the emotional intelligence and the sports, to designate if the top-level national athletes are differentiated according to the type of sports and some variables in terms of the emotional intelligence. The research population, Turkey is actively involved in handball national teams (55 athletes), archery (31 athletes), badminton (10 athletes), wrestling (32 athletes), karate (33 athletes), wheelchair basketball (11 athletes), including 70 There are 172 senior national athletes. In this research, the Likert type short questionnaire form composed of five sub-dimensions of the emotional intelligence has been used through a total of 33 questions. Although the female athletes ($\bar{X}=3,71\pm 73$) have a higher average in comparison to the males ($\bar{X}=3,63\pm 67$) as the result of the research in all subdimensions of the emotional intelligence and in terms of the ODZP average, it has been understood that the emotional intelligence and the ODZP scores statistically do not have any significant difference on the gender, total number as national player and the variable of the training age. From the point of the Average Emotional Intelligence and when the subdimensions of the emotional intelligence of national team players of team sports and individual sports based on their branches are studied, there are no differences between the groups in terms of the self-consciousness ($F=0,054$, $P<0.05$), managing the emotions ($F=0,45$, $P<0.05$), motivating the emotions ($F=1,92$, $P<0.05$) and the average emotional intelligence scores ($F=3,10$, $P<0.05$). However, empathy ($F=7,17$, $P>0.05$) and social abilities ($F=4,64$, $P>0.05$) prove that there are statistically significant differences in between the national players of team and individual sports with regard to their subdimensions. Through this research it has been understood that the players interested in team sports have a higher average than the players of individual sports in relation to developing empathy and social abilities. The idiosyncrasy of team sports and its structure is one of the reasons why such particularities of the national players dealing with team sports is relatively developed.

STRUCTURED ABSTRACT

Goleman (2016) stated that emotional intelligence skills are in synergy with cognitive abilities and that they have both people who

perform in superior performance. In a performance which will reveal the complexity of emotional intelligence, and in the absence of emotional intelligence skills, expresses that it can prevent the use of superior cognitive skill performance. In her study of the emotional intelligence she describes as the endurance of the ego, Block (1995) found that people with high IQ were inadequate in the mind world, but inadequate in their personal lives. Emotional intelligence brings new expansions to understand and explain human intelligence. The reason why some people are successful in school, despite their failure in the academic environment, has led scientists to reconsider the subject of success and to further explore the different qualities that make up the success. These studies have pushed many researchers to understand emotions and analyze them. The result of these studies is the concept of emotional intelligence (Mayer and Salovey, 1990; Goleman and Emmerling, 2003). Emotional intelligence was conceptualized after two main models, the first being the talent model (Mayer, Salovey, & Caruso, 2000) and the second as a mixed model (Bar-On, 1997; Goleman, 1995). The first model describes emotional intelligence as a kind of social intelligence that includes awareness of one's own and others' feelings and emotions, the ability to distinguish between them and the ability to use that knowledge to guide a person's thoughts and actions. The second model combines cognitive competencies with other factors such as interpersonal competences, social skills and optimism or motivation (Boyatzis, Goleman, & Rhee, 2000), enabling individuals to be more effective in responding to their job needs (Haro et al., 2018). One of the important representatives of the concept of emotional intelligence, Bar-On (1997) explained emotional intelligence, personal skills, skills in interpersonal relations, compliance, coping with stress, general mental state, and skills and abilities related to these dimensions. According to Cooper and Sawaf (2000), people with high emotional intelligence have the energy to mobilize their ability to build and maintain safe business relationships with moral values such as trust, integrity, empathy, flexibility and reliability. According to Martinez (1997), emotional intelligence is the regulation of the individual's skills, abilities, coping with environmental demands and pressures. Emotional intelligence represents the type of intelligence in which the attributes and tendencies that affect the perception, use and management of emotions come together (Perez-Gonzalez & Sanchez-Ruiz, 2014).

Researchers have shown that social cohesion may be a more important component of successful performance environments rather than compliance (Pain & Harwood, 2008; Weinberg and McDermott, 2002). However, people with advanced emotional intelligence share positive perceptions about organizational climate, especially when compared to their colleagues (Giorgi, 2006). In fact, they can communicate effectively their ideas, goals and intentions by involving and motivating their colleagues (Giorgi, 2013). It was stated that capacity-based structures defending the importance of social and interpersonal skills such as emotional intelligence (Salovey and Mayer, 1990) and emotion regulation (Thompson, 1994) can shed light on the individual skills that support organizational functionality and are related to emotional intelligence on the basis of olympic success (Fletcher and Wagstaff, 2009).). Research on how emotions affect sport performance has long been a focus of interest (Hanin, 2007). Emotion is typically

conceptualized at situational level. Emotion should also be considered as a feature to better understand the effect of emotion in sport performance (Lazarus, 2000). The tendency to use emotions properly and to use emotions reflects the emotional competence that explains the difference in performance in sports. For example, in optimal situations for athletic performance in baseball, the ability to regulate emotion has been reported to facilitate the use of psychological skills and to improve performance by improving performance (Lane et al., 2010; Lane et al., 2009; Lane et al., 2009; Zizzi and et al., 2003). However, while the importance of emotions in sporting performance is increasing day by day (Jones, 2003), the tendency to understand and regulate emotions is stated to be at the center of successful sports performance results (Lane, Beedie, Jones, Uphill, & Devonport, 2012). Emotional intelligence structures can help coaches and athletes to recognize the emotional environment within the team. Emotional intelligence profiles can influence team performance and satisfaction by further increasing group dynamics and compliance (Carron & Hausenblas, 1998; Carron et al., 1997). In the literature, many studies have been done to shed light on the relationship between emotional intelligence and sport. However, at the level of national teams, there has not been any research about the high level athletes participating in European and World Championships. The purpose of this study is to determine the emotional intelligence levels of national team athletes (individual and team athletes) and to determine whether emotional intelligence levels differ according to some variables such as gender, sports career and sport age.

Keywords: Emotional Intelligence, National Player, Team and Individual Sports

Giriş

Duygusal zekâ becerilerinin bilişsel yetilerle sinerji halinde olduğu ve üstün performans gösteren kişilerin her ikisine de sahip olduklarını belirten Goleman (2016) ortaya koyulacak olan performansta işler ne kadar karmaşık bir haldeyse duygusal zekânın öneminin o derece artacağını ve duygusal zekâ becerilerin eksikliği halinde teknik becerinin veya üstün bilişsel beceri performansının kullanımını engelleyebileceğini ifade etmektedir. Block (1995), benliğin dayanıklılığı olarak tanımlamakta olduğu duygusal zekâ üzerinde yapmış olduğu çalışmada, ergenlik yaşlarında ve yirmili yaşların başındaki yüz kadar kadın ve erkek üzerinde yapmış olduğu araştırmada, yüksek IQ'ya sahip kişilerin zihin dünyasında uzman fakat kişisel yaşamında yetersiz kaldığını tespit etmiştir.

Duygusal zekâ, insan zekasını anlamaya ve açıklamaya yönelik yeni açılımlar getirmektedir. Neden bazı insanların okulda, akademik ortamda başarısız olmalarına rağmen gerçek hayatta oldukça başarılı olmaları, bilim adamlarını başarı konusunu yeniden gözden geçirmeye ve başarıyı oluşturan farklı niteliklerin daha fazla araştırılmasına yöneltmiştir. Bu çalışmalar birçok araştırmacıyı duyguları anlama, onları çözümleme yoluna itmiş bu çalışmaların sonucu duygusal zekâ kavramı gündeme gelmiştir (Mayer ve Salovey, 1990; Goleman ve Emmerling, 2003).

Duygusal zekâ, ilki yetenek modeli (Mayer, Salovey, & Caruso, 2000) ve ikincisi ise karma model olarak (Bar-On, 1997; Goleman, 1995) iki ana modelin ardından kavramsallaştırılmıştır. İlk model, duygusal zekayı, kişinin kendi ve başkalarının hislerinin ve duygularının farkında olma, aralarında ayırım yapabilme ve bu bilgiyi bir kişinin düşünce ve eylemlerine rehberlik etmek için kullanma becerisini içeren bir tür toplumsal zekâ olarak tanımlar. İkinci model, bilişsel yeterlikleri kişilerarası yeterlilikler, sosyal beceriler ve iyimserlik ya da motivasyon (Boyatzis, Goleman, & Rhee,

2000) gibi diğer faktörlerle birleştirerek, bireylerin iş gereksinimlerine cevap verirken daha etkili olmalarını sağlamaktadır (Haro ve ark., 2018). Duygusal zekâ kavramının önemli temsilcilerinden Bar-On (1997) duygusal zekâyı, kişisel beceriler, kişiler arası ilişkilerde beceriler, uyumluluk, stresle başa çıkma, genel ruhsal durum ve bu boyutlarla ilgili yetenek ve beceriler olarak açıklamıştır. Cooper ve Sawaf (2000)'a göre ise, duygusal zekâsı yüksek kişiler, güven, bütünlük, empati, esneklik ve güvenilirlik gibi ahlaki değerler ile güvenli iş ilişkileri kurma ve sürdürme yeteneklerini harekete geçirme enerjisine sahiptirler. Martinez (1997)'e göre de duygusal zekâ, “bireyin becerilerini, yeteneklerini, çevresel istekler ve baskılara karşı başa çıkma” özelliklerini düzenlemesidir. Duygusal zekâ, duyguların algılanmasını, kullanılmasını ve yönetilmesini etkileyen öznel özellikler ve eğilimlerin bir araya geldiği zekâ türünü temsil etmektedir (Perez-Gonzalez & Sanchez-Ruiz, 2014).

Araştırmacılar, sosyal uyumun, görev uyumundan çok, başarılı performans ortamlarının daha önemli bir bileşeni olabileceğini göstermektedir (Pain & Harwood, 2008; Weinberg ve McDermott, 2002). Bununla beraber gelişmiş duygusal zekaya sahip kişiler, meslektaşları ile karşılaştırıldığında, özellikle örgüt iklimi ile ilgili olumlu algıları paylaşmaktadır (Giorgi, 2006). Aslında, bu kişiler fikirlerini, hedeflerini ve niyetlerini, çalışma arkadaşlarını dahil ederek ve motive ederek, etkin bir şekilde iletebilirler (Giorgi, 2013). Duygusal zekâ (Salovey ve Mayer, 1990) ve duygu düzenleme (Thompson, 1994) gibi sosyal ve kişilerarası becerilerin önemini savunan kapasite temelli yapıların örgütsel işlevselliği destekleyen bireysel becerilere ışık tutabileceği ve olimpiik başarıların temelinde duygusal zekâ ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Fletcher ve Wagstaff, 2009). Duyguların spor performansını nasıl etkilediğine dair araştırmalar uzun zamandır ilgi odağı haline gelmiştir (Hanin, 2007). Duygu tipik olarak durumsal düzeyde kavramsallaştırılmıştır. Bununla birlikte, duygunun spor performansı içerisindeki etkisini daha iyi anlayabilmek için duygu bir özellik olarak da düşünülmelidir (Lazarus, 2000). Duyguları düzgün bir şekilde kullanma ve duygulardan yararlanma eğilimi, spor içerisinde performans farklılığını açıklayan duygusal yetkinliği yansıtmaktadır. Örneğin, beyzbolda atletik performans için optimal durumlarda duygu düzenleme yetkinliği, psikolojik becerilerin kullanımını kolaylaştırarak performansı arttırarak baş etme stratejilerini daha uyumlu hale getirdiğini bildirmiştir (Lane ve ark., 2010; Lane ve ark., 2009; Lane ve ark., 2009; Zizzi ve ark., 2003). Bununla birlikte, duyguların sportif performansındaki önemi her geçen gün artmakla birlikte (Jones, 2003) duyguları anlama ve düzenleme eğilimi, başarılı sportif performans sonuçlarının merkezinde yer almakta olduğu belirtilmektedir (Lane, Beedie, Jones, Uphill, & Devonport, 2012). Duygusal zekâ yapıları, antrenörlere ve sporculara takımın içerisinde oluşan duygusal ortamı tanımak konusunda yardımcı olabilmektedir. Duygusal zekâ profilleri, grup dinamiği ve uyum daha da arttırarak takım performansına ve memnuniyete etki edebilmektedir (Carron & Hausenblas, 1998; Carron ve ark., 1997).

Literatürde duygusal zekâ ve spor arasındaki ilişkiye ışık tutmak amacıyla birçok araştırmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Ancak milli takımlar düzeyinde, Avrupa ve Dünya Şampiyonalarına katılan üst düzey sporcularla ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın amacı, milli takım sporcularının (ferdi ve takım sporcuları) duygusal zekâ düzeylerini belirlemek ve duygusal zekâ düzeylerinin cinsiyet, spor kariyeri, spor yaşı gibi bazı değişkenlere bağlı olarak bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın grubunu, Türkiye de aktif olarak milli takımlarda görev alan hentbol (55 sporcu), okçuluk (31 sporcu), badminton (10 sporcu), güreş (32 sporcu), karate (33 sporcu), tekerlekli basketbol (11 sporcu) olmak üzere 70 ‘i kız, 102’si erkek toplam 172 üst düzey milli sporcu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmanın verileri, Salovey ve Mayer (2002)’ye ait duygusal zekâ modelinden (62 adet yargı maddesinden oluşan model) esinlenerek Schutte ve ark., (1998) tarafından 346 üniversite öğrencisi

üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda madde sayısı 33 indirilmiş olan (faktör yükü 0.40'ı üstünde ki maddeler) ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeğin Türkçe uyarlaması Çakan ve Akbaba ve Altun (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. 33 maddeden oluşan bu ölçeğin Cronbach Alpha değeri .88 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Ortalama	Varyans	Standart sapma	Değişken sayısı	Cronbach alfa katsayısı
112,9709	442,5898	21,0378	33	0,9496

Duygusal Zekâ ölçeğine ilişkin ölçek istatistikleri

Soruların alt bölümlere dağılımı, özbilinç (5,8,9,18,25,33) altı soru, duyguları yönetme (2,17,19,20,21,22,28) yedi soru, duyguları Güdüleme (1,6,7,10,23,27,31) yedi soru, empati (4,11,15,26,29,32) altı soru ve Sosyal Beceriler (3,12,13,14,16,24,30) yedi soru şeklindedir. Anket çalışması sonucunda 18 adet anket yönergeye uygun olarak doldurulmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, faktör analizi, One-Way Anova ve Tukey testi kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Milli Sporcuların Tanımlayıcı Bilgilere Göre Dağılımı

Değişkenler	n	%'si
Cinsiyet		
Kız	70	40,7
Erkek	102	59,3
Spor Dalı		
Hentbol	55	32,0
Okçuluk	31	18,0
Badminton	10	5,8
Güreş	32	18,6
Karate	33	19,2
Tekerlekli Basketbol	11	6,4
Milli Olma Sayıları		
1-5 kez	36	20,9
6-10 kez	36	20,9
11-15 kez	29	16,9
16 ve Üzeri	71	41,3
Milli Sporcuların Antrenman Yaşı		
1-5 Yıl	22	12,8
6-10 Yıl	48	27,9
11-15 Yıl	64	37,2
16 yıl ve Üzeri	38	22,1
Katılımı Gerçekleştirilen Şampiyonalar		
Türkiye Şampiyonası	61	35,5
Balkan vb. Şampiyonaları	26	15,1
Avrupa Şampiyonası	39	22,7
Dünya Şampiyonası ve Olimpiyatlar	46	26,8
Toplam	172	100,0

Araştırma kapsamında yer alan milli sporcuların cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde %40,7 'sinin kadın, %59,3' nün erkek sporcular olduğu görülmektedir. Milli sporcuların spor branşlarına göre dağılımı incelendiğinde grubun %32'sini hentbolcuların, %19,2'sini karatecilerin, %18,6'sını güreşçilerin, %18'nin okçuluk sporuyla ilgilenen sporcuların, yaklaşık %6 civarında bir bölümünün ise tekerlekli basketbol ve badmintonculardan oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Bu tabloya göre takım sporunda milli olan sporcular araştırma grubunun %38,4 nü, bireysel sporlarda milli olan sporcular ise %61,6'sını oluşturmaktadır. Milli takımlarda yer alan sporcuların millilik sayıları incelendiğinde, grubun %41,8'nin 10'nun altında %58,2'sinin ise 10 defadan fazla milli takımlarda yer almış oldukları görülmektedir.

Sporcuların spor yapma yaşlarına göre dağılımı incelendiğinde %12,8'nin 1-5 yıl arası bir süredir sporla ilgilenmekte oldukları bulunmuştur. 6-10 yıldır spor yapanların oranı %27,9, 11-15 yıl arası spor yapmakta olanların oranı ise %37,2 olarak tespit edilmiştir. 16 yıl ve daha fazla bir süredir spor yapanların oranı ise %22,1 olarak saptanmıştır. Araştırma grubunu oluşturan sporcuların %35,5 Türkiye Şampiyonasında ilk üç dereceyi elde etme başarısını göstermişlerdir. Grubun %15,1'i Balkan Şampiyonasında derece elde ederken, % 22,7' sinin Avrupa Şampiyonalarına ait bir derecesi bulunmaktadır. Dünya Şampiyonasına ve Olimpiyatlara katılarak çeşitli dereceler elde eden sporcular ise grubun % 26,8'ni oluşturmaktadır.

Tablo 2. Milli Sporcuların ODZP Ortalamasına Göre Dağılımı

Duygusal Zekâ Ortalama Puan	Ortalama Altı	Ortalama Üstü	Toplam
Takım Sporları	28 42,4	38 57,6	66 100,0
Bireysel Sporlar	53 50,0	53 50,0	106 100,0
Toplam	81 47,1	91 52,9	172 100,0

Tablo 2'de takım sporlarında ve bireysel sporlarda milli olan sporcuların ODZP ortalamasına göre dağılımı görülmektedir. Buna göre takım sporlarında milli olan sporcuların %57,6 ODZP üzerinde yer alırken bireysel sporlarda bu %50,0'dir. ODZP 'nın altında kalan takım sporlarında milli olan sporcular grubun %42,4'nü oluştururken, bireysel sporlarda milli olanların oranı %50,0 olarak bulunmuştur. Araştırma grubunun tümünü dikkate aldığımızda ise grubun %52,9'nun ODZP üzerinde yer aldığı %47,1'nin ise ODZP ortalamasının altında bir puana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Takım ve Bireysel Milli Sporculara Ait Duygusal Zekâ Alt Boyutlarının Ortalama Değerleri

Spor Türü	n	%	Özbilinç		Duyguları Yönetme		Duyguları Güdüleme		Empati		Sosyal Beceriler		Duygusal Zekâ Ort.	
			$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.
Takım	66	38,4	3,59	,88	3,80	,90	3,81	,80	3,78	,84	3,78	,83	3,75	,67
Bireysel	106	61,6	3,57	,75	3,71	,83	3,63	,81	3,42	,84	3,51	,78	3,57	,66
Toplam	172	100,0	3,58	,80	3,75	,85	3,70	,81	3,56	,86	3,61	,81	3,64	,67

Tablo 3 'te takım sporlarında ve bireysel sporlarda milli olan sporcuların duyguları güdüleme ve duyguları yönetme alt boyutlarında en yüksek değeri elde ettikleri, bireysel sporcuların empati kurmada ($\bar{X}$ =3,42 0, $\pm$ 84), takım sporcularının ise öz bilinç konusunda ($\bar{X}$ =3,59 $\pm$ 0,88) diğer alt boyutlara göre daha az puan almış oldukları bulunmuştur. Ortalama Duygusal Zekâ Puanı açısından bireysel ve takım milli sporcularını karşılaştırdığımızda, takım sporlarında milli olan sporcuların $\bar{X}$ =3,75 $\pm$ 0,67 bireysel sporlarda milli olan sporcuların ise $\bar{X}$ = 3,57 $\pm$ 0,66'lık bir ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Bireysel ve Takım Sporlarında Milli Olan Sporcuların Duygusal Zekâ Alt Boyutlarına Ait Varyans Analizi Tablosu

	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Özbilinç	G. Arası	3,47	1	3,47		
	Grup İçi	108,76	170	,640	,054	,816
	Toplam	108,79	171			
Duyguların Yönetimi	G. Arası	,328	1	,328		
	Grup İçi	124,03	170	,730	,450	,503
	Toplam	124,36	171			
Duyguları Güdüleme	G. Arası	1,25	1	1,25		
	Grup İçi	110,71	170	,651	1,92	,168
	Toplam	111,96	171			
Empati	G. Arası	5,08	1	5,08		
	Grup İçi	120,42	170	,708	7,17	,008*
	Toplam	125,49	171			
Sosyal Beceriler	G. Arası	2,95	1	2,95		
	Grup İçi	108,17	170	,636	4,64	,033*
	Toplam	111,12	171			
Duygusal Zekâ Ortalama	G. Arası	1,37	1	1,37		
	Grup İçi	74,97	170	,441	3,10	,080
	Toplam	76,34	171			

p<0.05

Tablo 4'te göre bireysel ve takım sporlarında milli olan sporcuların öz bilinç (F=0,054, P<0.05), duyguları yönetme (F=0,45, P<0.05), duyguları güdüleme (F=1,92, P<0.05) ve ortalama duygusal zekâ puanları açısından (F=3,10, P<0.05) takım ve ferdi sporcular arasında anlamlı bir fark bulunmazken, empati (F=7,17, P>0.05) ve sosyal beceriler (F=4,64, P>0.05) alt boyutları açısından takım ve ferdi sporcular arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Milli Sporcuların Milli Olma Sayısı ve Duygusal Zekâ Alt Boyutlarına Göre Dağılımı

Millilik Sayısı	n	%	Özbilinç		Duyguları Yönetme		Duyguları Güdüleme		Empati		Sosyal Beceriler		Duygusal Zekâ Ort.	
			$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.
1-5	36	20,6	3,54	,75	3,84	,87	3,67	,81	3,64	,84	3,68	,74	3,67	,66
6-10	36	20,9	3,72	,74	3,72	,91	3,65	,92	3,59	,95	3,61	1,0	3,66	,76
11-15	29	16,9	3,33	,86	3,45	,89	3,50	,89	3,43	,87	3,49	,77	3,44	,69
16 ve +	71	41,3	3,62	,82	3,83	,79	3,82	,70	3,56	,82	3,62	,73	3,69	,61
Toplam	172	100,0	3,58	,80	3,75	,85	3,70	,81	3,56	,86	3,61	,81	3,64	,67

Milli sporcuların milli olma sayılarına ve duygusal zekâ alt boyutlarına göre dağılımı incelendiğinde 1-5 kez milli olanlar ile 16 yıl ve daha fazla milli olan sporcuların duygularını yönetme ve sosyal beceriler konusunda diğer gruplara nazaran yüksek ve birbirine yakın bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. 6-10 kez milli olan sporcuların öz bilinç konusunda ön plana çıktığı, 11-15 kez milli olan sporcuların ise genel olarak tüm gruplar içerisinde en düşük ortalamaya sahip oldukları ($\bar{X} = 3,440 \pm 0,69$), 16 yıl ve üstü spor yapanların daha üst düzeyde bir ortalamaya ($\bar{X} = 3,690 \pm 0,61$) sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 6. Milli Sporcuların Milli Olma Sayısı ve Duygusal Zekâ Alt Boyutlarına Göre Varyans Analizi Tablosu

	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Özbilinç	G. Arası	2,710	3	,903		
	Grup İçi	106,080	168	,631	1,431	,236
	Toplam	108,790	171			
Duyguların Yönetimi	G. Arası	3,322	3	1,107		
	Grup İçi	121,035	168	,720	1,537	,207
	Toplam	124,357	171			
Duyguları Güdüleme	G. Arası	2,297	3	,766		
	Grup İçi	109,665	168	,653	1,173	,322
	Toplam	111,962	171			
Empati	G. Arası	,789	3	,263		
	Grup İçi	124,702	168	,742	,354	,786
	Toplam	125,490	171			
Sosyal Beceriler	G. Arası	,597	3	,199		
	Grup İçi	110,523	168	,658	,303	,823
	Toplam	111,120	171			
Duygusal Zekâ Ortalama	G. Arası	1,388	3	,463		
	Grup İçi	74,947	168	,446	1,037	,378
	Toplam	76,335	171			

Tablo 6’da milli olma sayıları ile duygusal zekanın beş alt boyutu arasında ilişki araştırılmış ve öz bilinç (F=1,43, P<0.05), duyguları yönetme (F=1,537, P<0.05) , duyguları güdüleme (F=1,173, P<0.05), empati (F=0,354, P<0.05), sosyal beceriler(F=0,303, P<0.05) ve ODZP (F=1,037, P<0.05) açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Milli Sporcuların Duygusal Zekâ Puanlarının Alt Boyutlara ve Antrenman Yaşına Göre Dağılımı

Ant. Yaşı	n	%	Özbilinç		Duyguları Yönetme		Duyguları Güdüleme		Empati		Sosyal Beceriler		Duygusal Zekâ Ort.	
			$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.
1-5	22	22,8	3,61	,80	3,68	,94	3,53	,86	3,52	,93	3,60	,98	3,59	,80
6-10	48	27,9	3,68	,82	3,83	,86	3,85	,80	3,73	,85	3,69	,86	3,76	,65
11-15	64	37,2	3,49	,81 5	3,65	,90	3,61	,80	3,52	,88	3,53	,77	3,56	,66
16 ve +	38	22,1	3,56	,74	3,82	,72	3,76	,81	3,44	,80	3,67	,70	3,65	,62
Toplam	172	100, 0	3,58	,80	3,75	,85	3,70	,81	3,56	,86	3,61	,81	3,64	,67

Tablo 7’de milli sporcuların duygusal zekâ puanlarının alt boyutlara ve antrenman yapma sürelerine göre dağılımı incelendiğinde 6-10 yıllık antrenman yapma süresine sahip olan grubun en yüksek ortalama duygusal zekâ puanını ($\bar{X}$ =3,76 ± 0,65) elde etmiş olduğu, bu grubu sırasıyla 16 yıl ve üstü, 1-5 yıllık grubun ve 11-15 yıllık grubun takip ettiği belirlenmiştir.

Tablo 8. Milli Sporcuların Duygusal Zekâ Puanlarının Alt Boyutlara ve Antrenman Yaşına Göre Dağılımlarına Ait Varyans Analizi Tablosu

	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Özbilinç	G. Arası	,962	3	,321		
	Grup İçi	107,828	168	,642	,499	,683
	Toplam	108,790	171			
Duyguların Yönetimi	G. Arası	1,181	3	,394		
	Grup İçi	123,176	168	,733	,537	,658
	Toplam	124,357	171			
Duyguları Güdüleme	G. Arası	2,330	3	,777		
	Grup İçi	109,631	168	,653	1,190	,315
	Toplam	111,962	171			
Empati	G. Arası	2,076	3	,692		
	Grup İçi	123,414	168	,735	,942	,422
	Toplam	125,490	171			
Sosyal Beceriler	G. Arası	,823	3	,274		
	Grup İçi	110,297	168	,657	,418	,740
	Toplam	111,120	171			
Duygusal Zekâ Ortalama	G. Arası	1,082	3	,361		
	Grup İçi	75,253	168	,448	,805	,493
	Toplam	76,335	171			

Tablo 8’de göre antrenman yapma süresi ile duygusal zekanın beş alt boyutu arasında ilişki araştırılmış ve öz bilinç (F=0,499, P<0.05), duyguları yönetme (F=0,537, P<0.05), duyguları güdüleme (F=1,190, P<0.05), empati (F=0,942, P<0.05), sosyal beceriler (F=0,416, P<0.05) ve ODZP (F=0,805, P<0.05) açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. Milli Sporcuların Duygusal Zekâ Puanlarının Alt Boyutları ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	n	%	Özbilinç		Duyguları Yönetme		Duyguları Güdüleme		Empati		Sosyal Beceriler		Duygusal Zekâ Ort.	
			$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.
Kadın	70	40,7	3,68	,78	3,79	,92	3,73	,86	3,66	,87	3,72	,84	3,71	,73
Erkek	102	59,3	3,51	,81	3,72	,81	3,68	,78	3,49	,85	3,53	,78	3,59	,62
Toplam	172	100,0	3,58	,80	3,75	,85	3,70	,81	3,56	,86	3,61	,81	3,63	,67

Tablo 9’da göre sporcuların %40,7’si kadın, %59,3’ü erkek sporcudur. Duygusal zekanın tüm alt boyutlarında da kadın sporcuların erkeklere oranla daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları ve ODZP ortalaması açısından kadın sporcuların $\bar{X} = 3,71 \pm 0,73$, erkek sporcuların ise $\bar{X} = 3,59 \pm 0,62$ ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 10. Bireysel ve Takım Sporlarında Milli Olan Sporcuların Duygusal Zekâ Alt Boyutlarına ve Cinsiyet Faktörüne Ait Varyans Analizi Tablosu

	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Özbilinç	G. Arası	1,002	1	1,002		
	Grup İçi	107,788	170	,634	1,581	,210
	Toplam	108,790	171			
Duyguların Yönetimi	G. Arası	,194	1	,194		
	Grup İçi	124,163	170	,730	,266	,607
	Toplam	124,357	171			
Duyguları Güdüleme	G. Arası	,115	1	,115		
	Grup İçi	111,846	170	,658	,176	,676
	Toplam	111,962	171			
Empati	G. Arası	1,224	1	1,224		
	Grup İçi	124,266	170	,731	1,674	,197
	Toplam	125,490	171			
Sosyal Beceriler	G. Arası	1,316	1	1,316		
	Grup İçi	109,803	170	,646	2,038	,155
	Toplam	111,120	171			
Duygusal Zekâ Ortalama	G. Arası	,651	1	,651		
	Grup İçi	75,684	170	,445	1,463	,228
	Toplam	76,335	171			

Bireysel ve takım sporlarında milli takımlarda yer alan sporcuların cinsiyet faktörü dikkate alınarak duygusal zekanın alt boyutlarına göre karşılaştırması yapıldığında beş alt boyutta da anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. Milli Sporcuların Duygusal Zekâ Puanlarının Alt Boyutları ve Sportif Kariyerlerine Göre Dağılımı

Sportif Kariyeri	n	%	Özbilinç		Duyguları Yönetme		Duyguları Güdüleme		Empati		Sosyal Beceriler		Duygusal Zekâ Ort.	
			$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.	$\bar{X}$	S.S.
Tür. Şamp.	61	35,5	3,58	,79	3,72	,87	3,67	,82	3,63	,78	3,66	,83	3,65	,64
Balkan Şamp.	26	15,1	3,89	,75	4,00	,76	3,97	,62	3,76	,83	3,90	,56	3,90	,57
Avrupa Şamp.	39	22,7	3,48	,75	3,46	,86	3,45	,88	3,26	,87	3,17	,87	3,36	,70
Dünya Şamp.	46	26,7	3,49	,86	3,87	,82	3,80	,79	3,61	,92	3,76	,71	3,71	,66
Toplam	172	100,0	3,58	,80	3,75	,85	3,70	,81	3,56	,86	3,61	,80	3,64	,67

Tablo 11’de ‘Milli sporcular sportif kariyerlerine göre dört ana bölümde incelenmiştir. Buna göre Türkiye Şampiyonu olan milli sporcuların $\bar{X} = 3,65 \pm 0,64$ bir ortalamaya sahip oldukları, Balkan şampiyonalarına katılmış bulunan sporcuların ise $\bar{X} = 3,90 \pm 0,57$ ’lik bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Daha üst düzey sportif kariyere sahip olan ve Avrupa Şampiyonalarına katılmış milli sporcuların $\bar{X} = 3,36 \pm 0,70$ Dünya ve Olimpiyat şampiyonalarına katılan sporcuların ise $\bar{X} = 3,64 \pm 0,67$ bir ortalamaya sahip oldukları saptanmıştır.

Tablo 12. Bireysel ve Takım Sporlarında Milli Olan Sporcuların Duygusal Zekâ Alt Boyutlarına ve Sportif Kariyerlerine Ait Varyans Analizi Tablosu

	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Özbilinç	G. Arası	3,199	3	1,066		
	Grup İçi	105,591	168	,629	1,697	,170
	Toplam	108,790	171			
Duyguların Yönetimi	G. Arası	5,702	3	1,901		
	Grup İçi	118,655	168	,706	2,691	,048*
	Toplam	124,357	171			
Duyguları Güdüleme	G. Arası	4,718	3	1,573		
	Grup İçi	107,244	168	,638	2,463	,064
	Toplam	111,962	171			
Empati	G. Arası	5,040	3	1,680		
	Grup İçi	120,451	168	,717	2,343	,075
	Toplam	125,490	171			
Sosyal Beceriler	G. Arası	11,035	3	3,678		
	Grup İçi	100,085	168	,596	6,174	,001*
	Toplam	111,120	171			
Duygusal Zekâ Ortalama	G. Arası	5,005	3	1,668		
	Grup İçi	71,330	168	,425	3,930	,010*
	Toplam	76,335	171			

Milli Sporcuların duygusal zekâ puanlarının alt boyutları ve sportif kariyerlerine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmış öz bilinç (F= 1,697, P>0.05), duyguları güdüleme (F= 2,463, P>0.05) ve empati (F= 2,343, P>0.05), açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Duyguları yönetme (F= 2,691, P>0.05), sosyal beceriler (F=6,174, P<0.05) ve ODZP açısından (F= 3,930, P<0.05), ise gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Duygusal zekâ bireysel duygusal farklılıkların kapsamlı bir şekilde incelenmesini sağlayan bir yapıdır (Sevdalis, Petrides ve Harvey, 2007). Özellikle, bu yaklaşım hem fiziksel hem de psikolojik yönden bireysel adaptasyonu açıklamak için duyguların akıllıca kullanılmasının zorunlu olduğunu savunmaktadır (Extremere ve Fernández-Berrocal, 2006). Stough ve ark., (2009) tarafından 18 kız ve 31 erkek elit basketbolcular üzerinde yapılan çalışmada duyguları kontrol ve duyguların yönetimi yüksek seviyelerde olan oyuncuların sezon boyunca atış puanlarının daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Hemmatinezhad ve ark., (2012) 115 elit erkek hentbolcu üzerinde yapmış oldukları çalışmada duygusal zekâ ile performans arasında kuvvetli bir ilişki olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Araştırma kapsamındaki milli sporcuların %40,7 ‘si kadın, %59,3’ü erkek sporcudur. Araştırma sonucunda, duygusal zekanın tüm alt boyutlarında ve ODZP ortalaması açısından kadın sporcuların ($\bar{X} = 3,71 \pm 0,73$) erkek sporculara ($\bar{X} = 3,59 \pm 0,62$) göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olmalarına rağmen cinsiyet değişkenine bağlı olarak duygusal zekâ puanları ve ODZP puanları açısından gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna elde edilmiştir. Literatür incelendiğinde, Ayan ve ark., (2016), Soylu ve ark., (2016), Schutte ve ark., (1998) yapmış olduğu çalışmalarda benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Literatürde, hem kadınların (Austin ve ark., 2007; Van Rooy ve ark., 2014) hem de erkeklerin (Dunn ve ark., 2007; Mikolajczak ve ark., 2007; Costarelli, Stamou, 2009) duygusal zekâ düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalarda mevcut olduğu da belirlenmiştir. Duygusal zekâ alanında önemli bir yere sahip olan Goleman (2016) cinsiyete benzer geniş çaplı gruplar incelendiğinde, gruplar arasındaki benzerliklerin farklılıklardan daha fazla olacağını öne sürmüştür.

Milli sporcuların %32 'si hentbol, %19,2 'si karate, %18,6'sı güreş, %18 'nin okçuluk, %6,4'ü tekerlekli basketbol ve %5,8'i badminton sporuyla ilgilenmektedir. Araştırma grubunun %38,4 nü, bireysel sporlarda milli %61,6'sı ise takım sporlarında milli sporcudur. Araştırma grubunun tümünü dikkate aldığımızda, grubun %52,9 ODZP üzerinde bir puana sahip olduğu %47,1'nin ise ODZP ortalamasının altında bir puan elde etmiş olduğu görülmektedir. Ortalama Duygusal Zekâ Puanı açısından bireysel ve takım milli sporcularını karşılaştırdığımızda, takım sporlarında milli olan sporcuların $\bar{X} = 3,75 \pm 0,67$ bireysel sporlarda milli olan sporcuların ise $\bar{X} = 3,57 \pm 0,66$ 'lık bir ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir. Takım sporcuları lehine duygusal zekâ ortalama puanının yüksek olması topluluk ve onu oluşturan gruplar içerisinde çok daha uzun süre kalmak ve buna bağlı olarak beraberce zaman geçirmek empati kurma ve sosyal beceriler konusunda yoğun bir ilişki ağının içerisinde olmakla açıklanabilir. Yapılan çalışmalarda, takım duygusal zekâ düzeyinin performansla anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu gösterilmiştir (Stubbs ve Messer, 2002; Druskat ve ark. 2003). Jordan ve Troth (2004) ve Offerman ve ark. (2004) daha yüksek düzeyde duygusal zekaya sahip takımların daha düşük duygusal zekaya sahip takımlardan daha iyi performans gösterdiğini bulmuşlardır.

Bu araştırmada, sporcuların antrenman yaşına bağlı olarak duygusal zekanın alt boyutları arasında ilişki incelendiğinde, alt boyutların hiç birisinde ve ODZP ($F=1,037$, $P<0.05$) açısından gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Soylu (2016) yılında elit düzeydeki genç sporcular üzerinde yapmış olduğu çalışmada antrenman yaşı ile duygusal zekâ arasında bir ilişkinin olmadığını ifade etmiştir. Bu anlamda her iki araştırmanın sonuçları benzer yönde paralellik göstermektedir.

Milli sporcuların milli olma sayısına bağlı olarak duygusal zekâ alt boyutları incelendiğinde ise, öz bilinç ($F=0,054$, $P<0.05$), duyguları yönetme ($F=0,45$, $P<0.05$), duyguları güdüleme ($F=1,92$, $P<0.05$) ve ortalama duygusal zekâ puanları açısından ($F=3,10$, $P<0.05$) gruplar arasında bir fark yoktur. Ancak empati ($F=7,17$, $P>0.05$) ve sosyal beceriler ($F=4,64$, $P>0.05$) alt boyutları açısından takım ve ferdi sporcular arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Bu fark takım sporlarıyla ilgilenen sporcuların bir gruba olan aitlik duygusunu yoğun bir şekilde hissetmelerinin yanı sıra o grup içinde daha sosyal bir yapıya sahip olmaları ve grup içerisinde yer alan sporcuların davranışlarını çözümlemeye, karşısındaki kişinin yerine kendisini koyarak (empati kurma) onu anlamaya çalışma becerisinin daha gelişmiş olması düşüncesiyle açıklanabilir.

Milli sporcuların sportif kariyerlerine göre duygusal zekâ alt boyutlarından öz bilinç, duyguları güdüleme ve empati kurma açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Duyguları yönetme ($F= 2,691$, $P<0.05$), sosyal beceriler ($F=6,174$, $P<0.05$) ve ODZP açısından ($F= 3,930$, $P<0.05$) ise gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dünya Şampiyonası'na katılan sporcuların ($\bar{X} = 3,71 \pm 0,66$) genel ortalamasının üstünde bir ortalamaya sahipken, Avrupa Şampiyonasına katılan sporcuların ($\bar{X} = 3,36 \pm 0,70$) daha düşük bir ortalama, Balkan şampiyonalarına katılan sporcuların ($\bar{X} = 3,90 \pm 0,57$) en yüksek ortalamayı elde etmesi ilginç bir sonuç olarak bulunmuştur. Bunun sebepleri arasında kuvvetle muhtemel olarak branş farklılığı da önemli bir yer tutmaktadır. Üst düzey başarıyı planlayan spor yöneticileri ve antrenörlerin yetiştirmekte oldukları sporcuların performanslarını geliştirmeye yönelik yapacakları antrenmanlarında bu konuya özel önem vermeli ve ihmal etmemeleri gereklidir.

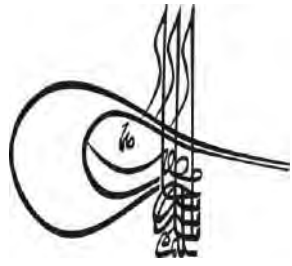
KAYNAKÇA

- Ayan, S., Soylu, Y., Bozdağ, Ö., & Alincak, F. (2017). Investigation of Emotional Intelligence Level of University Students. *European Journal of Physical Education and Sport Science*.
- Bar-On, R. (1997). *The emotional intelligence quotient inventory (EQ-i)*: Technical manual. Toronto, ON: Multi-Health Systems Inc.

- Block, J. (1995). A contrarian view of the five-factor approach to personality description. *Psychological Bulletin*, 117, 187–215.
- Boyatzis, R. E., Goleman, D., & Rhee, K. (2000). Clustering competence in emotional intelligence: Insights from the Emotional Competence Inventory (ECI). *Handbook of emotional intelligence*, 99(6), 343-362.
- Cakan, M., & Akbaba Altun, S. (2005). Adaptation of an Emotional Intelligence Scale for Turkish Educators. *International Education Journal*, 6(3), 367-372.
- Carron, A. V., & Hausenblas, H. A. (1998). *Group Dynamics in Sport* (2nd ed.). Morgantown, WV: Fitness Information Technology.
- Carron, A. V., Spink, K. S., & Prapavessis, H. (1997). Team building and cohesiveness in the sport and exercise setting: Use of indirect interventions. *Journal of Applied Sport Psychology*, 9, 61–72.
- Cooper, R. K., & Sawaf, A. (2000). *Liderlikte duygusal zekâ*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- De Haro, J. M., Castejon, J. L., & Gilar, R. (2018). Personality and salary at early career: the mediating effect of emotional intelligence. *The International Journal of Human Resource Management*, 1-19.
- Druskat, V.U., Wolff, S.B., Koman, E.C.S. and Messer, T.E. (2003), “*Emotionally competent group norms and group effectiveness*”, paper presented at the Annual Academy of Management Conference, Seattle, WA, August.
- Extremiera, N., & Fernández-Berrocal, P. (2006). Emotional intelligence as predictor of mental, social, and physical health in university students. *The Spanish Journal of Psychology*, 9(1), 45-51.
- Fletcher, D., & Wagstaff, C. R. (2009). Organizational psychology in elite sport: Its emergence, application and future. *Psychology of sport and exercise*, 10(4), 427-434.
- Giorgi, G. (2006), “*Intelligenza emotiva e clima per l’eccellenza nelle organizzazioni*”, *Risorsa Uomo*, Vol. 12 No. 1, pp. 37-49.
- Giorgi, G. (2013). Organizational emotional intelligence: development of a model. *International Journal of Organizational Analysis*, 21(1), 4-18.
- Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence*. NY: Bantam Books.
- Goleman, D. (2016). *İş Başında duygusal zekâ* (H. Balkara, Çev.). İstanbul: Varlık.
- Goleman, D., & Emmerling, R. (2003). *Emotional Intelligence issues and common misunderstandings*, The Consortium for Research on Emotional Intelligence in Organizations Issues in EI, pp 1-32.
- Hanin, Y. (2007). Emotions in sport: Current issues and perspectives. In G. Tenenbaum & R. Eklund (Eds.), *Handbook of Sport Psychology* (3rd ed., pp. 31–58). New York, NY: Wiley.
- Hemmatinezhad, M. A., Ramazaninezhad, R., Ghezelsefloo, H., & Hemmatinezhad, M. (2012). Relationship between emotional intelligence and athlete's mood with team-efficiency and performance in elite-handball players. *International Journal of Sport Studies*, 2(3), 155-162.
- Jones, M. V. (2003). Controlling emotions in sport. *The Sport Psychologist*, 17(4), 471-486.
- Jordan, P.J. and Troth, A.C. (2004), “Managing emotions during team problem solving: emotional intelligence and conflict resolution”, *Human Performance*, Vol. 17 No. 2, pp. 195-218.
- Lane, A. M., Beedie, C. J., Jones, M. V., Uphill, M., & Devonport, T. J. (2012). The BASES expert statement on emotion regulation in sport. *Journal of Sports Sciences*, 30(11), 1189-1195.

- Lane, A. M., Thelwell, R. C., & Devonport, T. J. (2009). Emotional intelligence and mood states associated with optimal performance. *Electronic Journal of Applied Psychology*, 5(1), 67–73.
- Lane, A. M., Thelwell, R. C., Lowther, J., & Devonport, T. J. (2009). Emotional intelligence and psychological skills use among athletes. *Social Behaviour and Personality*, 37, 195–202.
- Lane, A.M., Devonport, T. J., Soos, I., Karsai, I., Leibinger, E., & Hamar, P. (2010). Emotional intelligence and emotions associated with optimal and dysfunctional athletic performance. *Journal of Sports Science and Medicine*, 9(3), 388–392.
- Lazarus, R. S. (2000). How emotions influence performance in competitive sports. *The Sport Psychologist*, 14, 229–252.
- Martinez, M. N. (1997). The Smarts That Count: Even rocket scientists need to develop their Emotional Intelligence if they want to soar to new performance heights. *HR magazine*, 42, 72-79.
- Mayer, J. D. & Salovey, P. (1990). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2000). *Models of Emotional Intelligence. Handbook of Intelligence*. New York: Cambridge University Press.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2002). Mayer-Salovey-Caruso emotional intelligence test (MSCEIT) users manual.
- Offermann, L.R., Bailey, J.R., Vasilopoulos, N.L., Seal, C. and Sass, M. (2004), “The relative contribution of emotional competence and cognitive ability to individual and team performance”, *Human Performance*, Vol. 17 No. 2, pp. 219-43.
- Pain, M. A., & Harwood, C. G. (2008). The performance environment of the England youth soccer teams: a quantitative investigation. *Journal of Sports Sciences*, 26, 1157–1169.
- Pérez-González, J. C., & Sanchez-Ruiz, M. J. (2014). Trait emotional intelligence anchored within the Big Five, Big Two and Big One frameworks. *Personality and Individual Differences*, 65, 53-58.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25(2), 167-177.
- Sevdalis, N., Petrides, K. V., & Harvey, N. (2007). Trait emotional intelligence and decision- related emotions. *Personality and Individual Differences*, 42(7), 1347–1358.
- Soylu, Y. (2016). 16-21 Yaş Arası Elit Düzeydeki Takımların Genç Sporcularının Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye.
- Soylu, Y., Salman, M., Yılmaz, O., & Güzelgöz, G. (2016). The investigation of emotional intelligence of men and women futsal athletes. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 4(2), 206-217.
- Stubbs-Koman, E.C., Wolff, S. and Howard, A. (2007), “The cascading impact of culture: group emotional competence (GEC) as a cultural resource”, in Emmerlin, R. (Ed.), *Emotional Intelligence: Theoretical and Cultural Perspectives*, Nova Science Publishing, Hauppauge, NY.
- Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: a theme in search of definition. In N. A. Fox (Ed.), *The development of emotion regulation and dysregulation: Biological and behavioral aspects*. Monographs of the Society for Research in Child Development, Vol. 59 (pp. 25–52).

-
- Van Rooy, D. L., Dilchert, S., Viswesvaran, C., & Ones, D. S. (2014). Multiplying intelligences: Are general emotional, and practical intelligences equal?. In *A Critique of Emotional Intelligence What are the Problems and How Can They Be Fixed*. Taylor and Francis.
- Weinberg, R., & McDermott, M. (2002). A comparative analysis of sport and business organizations: factors perceived critical for organizational success. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14, 282–298.
- Zizzi, S. J., Deaner, H. R., & Hirschhorn, D. K. (2003). The relationship between emotional intelligence and performance among college baseball players. *Journal of Applied Sport Psychology*, 15, 262–269.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Yusuf ÇETİN - Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN

This article was checked by iThenticate.

MÜZELERDE GÖRSEL KİMLİK VE MARKA

Ayşegül SEZER*

ÖZET

Müzeler, toplumun hizmetinde olan, kamuya açık, insanlığın mirasını korumayı amaç edinen kurumlardır. Toplumun gelişimi ve kültürel mirasın korunması açısından müzeler önemli bir role sahiptir. Günümüzde tarihsel bir bellek oluşturma adına bulundukları coğrafyaların sahip olduğu değerleri arşivleyip sergilemenin yanı sıra toplumun eğitilmesi görevini de üstlenmişlerdir. Bununla birlikte müzeler, koleksiyonlarında var olan farklı tarihi ve arkeolojik döneme ait eserleri topluma sunarak, bu farklı dönemler ve medeniyetler arasında ilişki kurabilmelerini de sağlamaktadır.

Müzelerin sahip oldukları koleksiyonlarının yanı sıra topluma ulaşma ve kendilerini tanımlama açısından iyi bir marka kimliğine sahip olmaları da önemlidir. İyi bir müze markasına sahip olmak toplumla iyi bir iletişim kurmayı sağlamakla birlikte, kendileri de aynı zamanda bir işletme olan müzelerin benzerlerinden ayırt edilip, fark edilmesini de sağlamaktadır.

Müzelerin kültür varlıklarını gelecek kuşaklara taşıması, tanıtması ve toplumun faydasına olabilecek sanat ve eğitim faaliyetlerini düzenleyebilmesi açısından toplumla iletişim halinde olması gerekmektedir. Müzelerin toplumla sağlam bir iletişim bağı kurması toplumla bütünleşmesini sağlamaktadır.

Müzelerde marka, görsel kimlik ve tanıtım meselesi, müzelerin eğitim programlarının, sergilerinin ve sanatsal aktivitelerinin tanıtımının ve her yaşta insana ulaşmada kullanabileceği ortak ve yalın bir dil oluşturabilmesi açısından önemlidir. 21. yüzyılda müzelerin sağlam bir marka ve kimliğe sahip olması, geniş kitlelere ulaşılması ve rekabette avantaj sağlanması açısından önemlidir. Müzeler, ziyaretçileri tarafından

kullanılmaları ile önem kazanır ve amaçlarını yerine getirirler. Müzelerin ziyaret edilmesi ve kullanılması ise toplum tarafından haberdar olunmaları ile mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Müze, kimlik, iletişim, tasarım, amblem.

VISUAL IDENTITY AND BRANDING FOR THE MUSEUMS

ABSTRACT

The museums are institutions that are in the service of the community and aim to protect the legacy of public humanity. The museum plays an important role in preserving the development of the community and cultural heritage. Most of them are historians who have been involved in the creation of historical memory and have been taught by the community. In addition, museums offer different historical and archaeological periods in their collections to the society and enable them to establish relationships between different periods and civilizations.

It is also important for museums to have a good brand identity in their collection of collections as well as in the process of collecting and identifying themselves. Having a good museum brand is making good communication with the community.

It is necessary for communities to communicate with society in order to move and promote the cultural assets of the mills to future generations and organize the arts and educational activities that can benefit the society. Establishing a strong communication link with the community ensures the integration of society into society.

The idea of advertising, promotion and identity in museums is important for the recognition of the programs, exhibitions and artistic activities of the museums, and for the creation of a common and simple language that every saint can use to reach people.

STRUCTURED ABSTRACT

Museums are institutions that are in the service of society, open to the public, and aim to protect the heritage of humanity. The development of society and the development of cultural heritage are honorable museums. The aim of creating a day-to-day memory is to continue archiving where the geographies hold, as well as to train the society as well as exhibit. You can also change the fact that you can establish the relationship between these different periods and civilizations by presenting the works of different historical and archaeological period that exist in museums and collections.

It is also important that museums have a good brand identity in terms of reaching their community and identifying themselves. Having a good museum brand provides a good communication with the community, but also distinguishes and distinguishes the museums, which are themselves a business, from their counterparts.

Museums need to be in communication with the community in order to carry cultural assets to future generations, to introduce them and to organize art and education activities that can benefit the society. The fact that museums establish a strong communication link with the society ensures their integration with society.

It is important in terms of brand, visual identity and promotion in museums, to promote the educational programs, exhibitions and artistic activities of museums and to create a common and simple language that can be used to reach people of all ages. The fact that museums have a solid brand and identity in the 21st century is important in terms of reaching a wide audience and gaining advantage in competition. The museums gain importance and fulfill their aims by being used by their visitors. Visiting and use of museums is possible only by informing the public.

Unlike other articles that give a general information under the title of brand, visual identity and the identity of the brand in the museums, the article deals with the basic elements of visual identity, logo and visual identity in museums. However, the role of the brands owned by the museums and the importance of the visual identity in the communication of the museums with the society are discussed. Thus art and it is one of the leading museums in the world in the field of design and the Victoria and Albert Museum in London, located in Istanbul and Borusan Contemporary Museum, one of the first examples were created with the office museum understanding of Turkey and is located in Dubai, the east-west cultures The visual identity, brands and visual identity elements of the Louvre Abu Dhabi Museum, which has been opened to visit in order to create a bridge between art and art, have been compared. The stories of these three different museums selected from different geographical regions are also mentioned in the background. The data obtained are analyzed and included in the conclusion part.

In the Victorian Albert Museum logo in England, it was initially used as a graphic element to portray Queen Victoria and her husband Albert's silhouettes as a graphic element to remind them of their past ties. Black color is used mainly in their visual identity, but they use different colors according to the audience they use. The Borusan Contemporary Museum, which is the first example of the museum museum concept in our country, uses the historical Yusuf Ziya Pasha Mansion, which is used as a holding and museum building, as a graphic element. She also emphasizes her image as a contemporary art museum with her style of writing. The Borusan Contemporaray Museum uses the red color as a visual identity element in posters and brochures designed for children's educational activities and adult exhibitions and activities. The Louvre Abu Dhabi Museum, which aims to be a bridge between the Eastern and Western civilizations, seeks to reflect this goal with its visual identity and graphic elements, both in the visual identity and logo it uses. From this point of view, museums have formed a brand from their names, logos and architectural structures.

The branding of a museum allows the museum to benefit from different aspects. The big museums, which are branded, are able to include collections of world famous branded artists and include their works in their collections. Many artists also want to get a place and reputation in museums that are branded with their works.

Today, museums have a reputation in the society and art circles, but they also become famous in the society, art circles and the world they live in. Branding increases the awareness of museums and increases their preference by visitors. Visiting and use of museums is possible with the public being informed.

The importance of brand and visual identity issues in Turkey Museum, the museum selected stories from Europe and the United Arab Emirates, the elements that make up the brand and visual identity has tried to put forward in this review. These museums, whose brand and visual identities are evaluated, are seen to have been investing in their brands and visual identities in order to be noticed in the society, to increase their permanence and to have a solid communication with the world and society in which they exist. When domestic and foreign samples are examined, the importance of visual identity and brand is increasing in both Turkey and the world. In today's conditions, where competition rules show their influence in many areas, visual identity and branding in museums are two important tools that demonstrate the success of museums in terms of communicating with the society. Nowadays, it is possible for museums to keep themselves alive and to ensure their continuity with a solid image and brand.

Keywords: Museum, identity, communication, design, logo.

1.Giriş

Müzeler, toplumların gelişimine katkı sağlayan, geçmiş ve gelecek arasında köprü kurma vazifesine sahip olan toplumdaki önemli kurumlardan bir tanesidir. Müzeler, toplumların gelişimi için yapıtların ya da nesnelerin araştırılması, toplanması, korunması ve sergilenmesini sağlayan kâr amacı olmayan kurumlar şeklinde tanımlanmaktadır. Genel anlamda müzeler, bulundukları bölgenin gelenek ve göreneklerini, dilini, tarihini, sanatını, arkeolojik özelliklerini, tabiatını, bilimini, teknolojisini, ekonomisini ve kültürel kimliklerini toplumda yaşayan bireylere aktaran kurumlardır.

Geçmişte, yalnızca nesnelerin muhafaza edilmesi ve sergilenmesi amaçlı kullanılan müzeler, 1980'li yıllarda bir eğitim kurumu olarak da kabul görmeye başlamıştır. Bununla birlikte müzeler, toplumun bilimsel ve kültürel geçmişini muhafaza edip yansıtırken, aynı zamanda o toplumun geleceğine de yön veren sanat, kültür ve eğitim faaliyetlerini de bünyesinde devam ettiren kurumlar haline gelmiştir.

Geçmişte oldukça eski olan müzeler farklı otoriteler tarafından farklı şekillerde tanımlanmışlardır. “Eski Yunan kültüründe müzelerin, güzel sanatlar, edebiyat ve ilimleri koruduğuna inanılan “Mousa” için inşa edilen ve inananların bağışlarıyla toplanan eserlerin sergilendiği tapınakları temsil eden hayali ülke Pieria’nın ilham perilerinin evi olduğu ifade edilmektedir”(Erbay, 2011).

Uluslararası müzeler konseyi ICOM’un tanımına göre ise, “Müze toplumun gelişimi için, doğal ve kültürel mirasın maddi ve manevi öğelerini eğitim, çalışma ve eğlence gibi amaçlarla araştıran, biriktiren ve koruyan ve sergileyen, kar amacı gütmeyen halka açık ve kalıcı bir kurumdur.”

Uluslararası müzeler konseyi, müzeleri sanat müzeleri, arkeoloji ve tarih müzeleri, etnografya müzeleri, tabiat tarihi müzeleri, bilim ve teknoloji müzeleri, bölge müzeleri ve özel amaçlı müzeler olmak üzere yedi ana başlık altında toplamaktadır. Mercin’e göre:

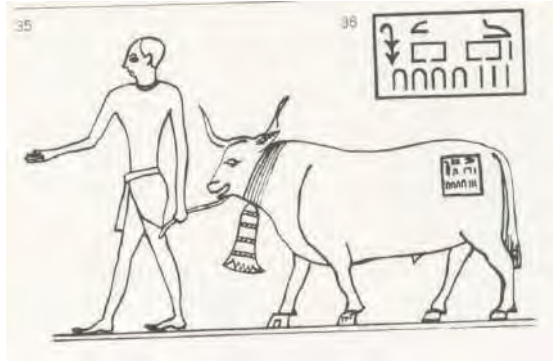
”Müzeler, antropoloji, tarih, endüstri, çevre vb. gibi farklı bilim dalları için eşi olmayan kaynaklar sunar. Bu durum müzeleri bilim dallarıyla bir araya getirir. Bilim ve sanat konusunda hizmet veren müzeler, evrensel değerleri içerisinde barındıran kurumlardır”(Mercin,2006).

Müzelerin iyi bir koleksiyonu bünyesinde barındırması ve toplumun fayda sağlayacağı bir takım sergi, sanatsal faaliyetler, eğitim programlarına sahip olmasının yanı sıra iyi ve sağlam bir marka kimliğine sahip olması, toplumla kuracağı iletişim ve bağ açısından da önemlidir.

Müzelerde görsel kimlik ve markanın önemi adlı makale, marka ve görsel kimlik başlığı altında genel bir bilgi veren diğer makalelerden farklı olarak, müzelerde görsel kimlik, logo, görsel kimliği oluşturan temel unsurları ele almaktadır. Bununla birlikte müzelerin sahip oldukları markalarının üstlendiği rol ve müzelerin toplumla iletişiminde görsel kimliğin önemi açısından ele alınmaktadır. Buradan hareketle sanat ve tasarım alanında dünyada öncü müzelerden bir tanesi olan ve Londra’da bulunan Victoria Albert Müzesi, İstanbul’da bulunan ve Türkiye’de ofis müze anlayışı ile oluşturulmuş ilk örneklerden olan Borusan Contemporary Müzesi ve Dubai’de bulunan, doğu-batı kültürleri ve sanatı arasında köprü oluşturmak amacıyla henüz ziyarete açılan Louvre Abu Dhabi Müzesi’nin görsel kimlikleri, markaları ve görsel kimlik elemanları incelenerek karşılaştırma yapılmıştır. Farklı coğrafi bölgelerden seçilmiş bu üç farklı müzenin arka planda barındırdıkları hikayelerinden de bahsedilmiştir. Elde edilen veriler analiz edilerek sonuç kısmında yer verilmiştir.

2.Müzelerde Marka - Kimlik - Markalaşma - Kimlikleşme

Marka, genel anlamda herhangi bir ticari mal veya nesneyi tanıtan, benzerinden ayırmaya yarayan özel ad ve işaret olarak adlandırılmaktadır. Marka aynı zamanda tüketici ile üretici arasında, tüketicilerin beklentilerine endeksli, yazılı olmayan bir anlaşma ve iletişim metodu şeklinde de açıklanabilir.



Resim 1: Markanın ortaya çıkışı temsili

Herman’a göre marka, tüketicilerde belirli bir yarar sağlamaya yönelik, ürün, hizmet veya kurumdan kaynaklanan isim, logo, amblem, renk ve etiket gibi sembolik unsurlar içeren beklenti şeklinde tanımlanmıştır (Herman, 2006: 69). Geçmişte daha çok broşür ve reklama odaklanan marka, günümüzde sayılar, sözcükler, harfler, şekiller, ürünün şekli, veya ambalajı ile bunların birlikte sunuşları şeklinde değerlendirilmektedir. Wally Ollins’e göre marka, günümüzde büyük yankı uyandıran, tasarım, pazarlama iletişim ve insan kaynakları gibi farklı bölümlerle birlikte çalışan bir yönetim oluşumu haline gelmiştir (Ollins, 2008:1).

Marka kavramı geçmişte, ihtiyaçlar doğrultusunda var olan bir nesneyi belirginleştirme ve ayırt etme amacıyla ortaya çıkmış ve günümüzde de bu misyonunu devam ettirmiştir. Başlangıçta hiyerogliflerden elde edilen bilgilerde tasvir edildiği kadarıyla çiftçilerin hayvanlarını belirleyici ve fark edici bir unsur olarak işaretlemesi ile başlayan marka kavramı, sonrasında mezarlarda ve imparatorluk nişanlarında kullanılarak günümüze kadar ulaşmıştır (Resim 1).

Marka ve kimlik, bir varlık olarak kabul edilen bir resim veya işaret olarak da tanımlanmaktadır. Healey’e göre;

“Bir marka, kullanıcıları veya destekçileri için bir memnuniyet vaadidir. Bu bir imza, bir metafor, bir üretici ile bir tüketici, bir satıcı ve bir alıcı, bir sanatçı ve bir izleyici, bir çevre ve yaşayanların arasında yazılı olmayan bir sözleşme olarak faaliyet göstermektedir” (Healey, 2008).

Marka ve kimlik terimleri benzer ifadeler olarak kullanılsa da her ikisi de farklı anlamları karşılamaktadır. Kimlik, bir kurumun sağladığı hizmetlerle ilgili olarak kendisini ifade etme şekli iken, marka bu kimliğin görsel olarak ifade edilme sürecini ifade etmektedir.

Müzelerde marka ve logo, müzenin tanınırlığı, fark edilmesi ve diğer müzelerle olan rekabeti açısından önemli bir faktördür. Toplumda yaşayan bireylerin var olan müzelerden haberdar olabilmesi için o müzeleri hatırlatacak bir takım işaretlere ihtiyaç vardır. Bu işaretler müzelerin sahip oldukları marka ve logoları şeklinde açıklanabilir. Müzelerin kendine ait, geçmişini yansıtan, açık seçik, anlaşılır ve okunur bir logoya ve markaya sahip olması bireylerin logo ile karşılaştığı her yerde müzeyi kolaylıkla hatırlamalarını sağlayacaktır. Uçar’a göre;

“Tanıtım veya reklam amacıyla görsel bir malzeme üretmek gereksinimi duyan her kurum, oluşturduğu görsel yapıyla yeni bir iletişim boyutu yaratır. Bu boyut o kurumun kimliğini, vizyonunu özetle o sorunu ele alış tarzının mesajını verir” (Uçar, 2016) .

Müze markası, logo ve isim olmanın da ötesinde müzenin vizyonu, imajı ve sanat piyasasındaki duruşu hakkında bilgi verirken, koleksiyonu, ürünleri ve ziyaretçilerine sunmuş olduğu imkanlar hakkında da bilgi vermektedir.



Resim 2: Sakıp Sabancı Müzesi logosu



Resim 3: Borusan Contemporary Müzesi logosu

İyi bir müze markası, müzelere kendilerini tanımlamaları fırsatını sunan araçlardan bir tanesidir. Müzelerin güçlü bir markaya sahip olması piyasada bulunan diğer müzelerle olan rekabeti açısından önemlidir. Günümüzde müzelerin bir takım eğitim faaliyetleri, kütüphane, kafe, alışveriş mekanları gibi olanaklara sahip olması, müzeler dışında başka merkezlerle de rekabet halinde olmalarına sebep olmuştur.



Resim 4: Louvre Müzesi logosu



Resim 5: Tate Müzesi logosu

Müzelerde markalaşma, müzelerin ziyaretçileriyle arasında bir bağ oluşturma ve diğer müzelerden kendilerini aynı zamanda ürünlerini ayırttırıp fark edilmeleri ve toplumda olumlu bir algı oluşturma açısından önemlidir.

Marka kimliği, bir müzenin mevcut varlığını ve varlık sebebini yansıtırken aynı zamanda geleceğe dair hedeflerini de yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bir kurumun marka ismi ile başlayıp kapsamlı bir şekilde tüm iletişim elemanlarını da içine alan logosundan web sayfasına, reklam tabelalarından afişlerine kadar kendisini belli eden, kurumun güçlenmesini ve bilinirliğinin artmasını sağlayan etkili bir unsurdur. Marka kimliğinin sade, kendine özgü, hatırlanabilir ve anlaşılır olması markanın da hatırlanabilirliğini artırmaktadır. Aeker'e göre, marka kimliği marka için yön, amaç ve anlam sağlayan, markanın neyi temsil ettiğini ve markanın müşterilerine verdiği sözü yansıtan bir unsurdur (Aeker,1999).

Bir müzenin sağlam bir marka kimliğine sahip olması, müzenin varlığını sürdürmesi, diğer müzelerle oluşan rekabet ortamında avantaj sağlaması, hatırlanma ve bilinirliğinin artması ve ziyaretçileri için arasında bir bağlılık oluşturmaya gibi olumlu neticeler elde etmesini sağlamaktadır.

3.Müzelerde Görsel Kimlik Oluşturma

Görsel kimlik, bir müze markası hakkında bilgi veren ve tanıtan grafiksel ve sözsöl unsurlar şeklinde tanımlanmaktadır. Müzeler, kendilerini en iyi şekilde ifade edecek, ziyaretçilerinin beklentilerini de göz önünde bulunduran bir görsel kimliğe sahip olmalıdırlar. "Görsel kimlik, anında tanınan ve kurumun özünü yansıtan tutarlı bir imgedir" (Ambrose & Harris,2012).



Resim 6: Natural History Müzesi logoları

Görsel kimlik, markanın toplumda bir değer yargısı oluşturmada açısından önemli bir faktördür. Temsil etmiş olduğu kurumun ya da ürünün, toplumda üstlenmiş olduğu misyonu ve vizyonu ile hedeflemiş olduğu kitleye aktarımını sağlamaktadır. Ambrose ve Harris'e göre;

“Bir kimlik, firmanın başarısına yönelik önemli ve merkezi niteliklerini, hedef kitlesinin beğenisini kazanacak bir ölçüde bir araya getirmeyi amaçlar. Kimliğin başarısı, kurumun esas niteliklerinin kavranmasıyla belirlenir. Tüm bunlar, ikna edici ve iyi bir uygulamayla hedef kitleye aktarılır. Başarılı bir kimlik tasarımı, kurumun değer ve işlevlerine dair kuvvetli bir izlenim yaratır (Ambrose&Harris, 2012).



Resim 7: Natural History Müzesi afişleri

Görsel kimlik tasarlamak, bir kurum veya ürün hakkında işaret ya da imge oluşturma yanında renk ve tipografi gibi tasarım öğelerini de içerisinde barındırmaktadır. “Marka kimliği oluştururken tasarımcı, renk, tipografi, imgeler ve tarz gibi unsurlardan faydalanır, tüketicide belirli bir his uyandırarak anlam ve çeşitli nitelikleri betimler” (Ambrose&Harris, 2012).



Resim 8: Natural History Müzesi açık hava reklam afişleri.

Bir müzenin görsel kimliğini ;

- müzenin marka ismi,
- müzenin logosu,
- müze markası için kullanılan renk,
- müze markası için kullanılan yazı karakteri,
- müze markası için oluşturulan kurumsal sloganlar gibi öğeler oluşturmaktadır.

Müzenin marka ismi, müzenin fark edilip, diğerlerinden ayırt edilmesi ve kendisini tanımlaması açısından önemli bir unsurdur. Müze isimleri, bölge isimleri, kişi isimleri, koleksiyonun ağırlıkta olduğu alan ismi ya da bazı kısaltmalardan oluşabilir. Müze markasının anlaşılır ve net olması, müze isminin aynı zamanda başlı başına bir tanıtım aracı olması açısından önemlidir.

Müzenin logosu, müzenin en temel görsel elemanlarından biridir. Müze logoları harflerden oluşturulabildiği gibi müzeyi tanımladığı düşünülen çeşitli şekillerden ve işaretlerden de oluşturulabilir. Müze logosunun kolay hatırlanabilir, fark edilir ve anlaşılır olması ve bununla birlikte broşürden reklam ilanına, web sayfasından kartvizitine kadar kullanılan tüm görsel iletişim materyallerinde aynı görüntüyü elde edecek nitelikte olması önemlidir. Paul Rand’a göre;

“Logonun görevi olabilecek en basit şekilde işaret etmektir, göstermektir. Bir logonun etkili olabilmesi için farklı olmalı, görünebilmeli, kullanışlı olmalı, ezberlenebilmeli, evrensel olmalı, kalıcı olmalı ve yıllar boyunca geçerli olabilmelidir.”(Paul Rand, 2002).



Resim 9:Pera Müzesi logosu.



Resim 10:Science Müzesi logosu.

Müzenin görsel kimliğinde kullanılan renk, müzenin logosundan kurumsal tasarım öğelerine kadar tasarım sürecinde bir kimlik ve hiyerarşi oluşturma açısından önemlidir. Müze markası tasarımında kullanılan renk, müzenin de dış dünyaya yansıyan yüzü haline gelir. Kullanılan renkler hatırlatıcı bir rol üstlenebilir. Uçar’a göre, “Renklerin fiziksel ve psikolojik etkileri, onları kendi başlarına mesaj veren, iletişim kuran bir yapıya dönüştürür” (Uçar, 2016).

Müze markası için kullanılan yazı karakteri, müzeyi tanımlaması ve kullanıcılara müze hakkında bilgi vermesi açısından önemli olan faktörlerden bir tanesidir. Yazı, günlük hayatta iletişim sürecinde en yaygın kullanılan araçlardan biridir. Her yazı karakterinin kullanıcılar üzerinde bıraktığı etki farklıdır. Klasik tarzda bir müzenin görsel kimliği için klasik tarzda bir yazı karakteri tercih edilirken, bir çağdaş sanat ve modern sanat müzesinin logosu için modern ve sade bir yazı karakteri tercih edilebilir.

Müze için oluşturulan slogan, müze markasının akılda kalıcılığını sağlarken diğer yandan da müzenin imajını ve kimliğini de temsil ederek diğer müzelerden farkını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bir marka için kullanılan slogan, markanın kişiliğini ve piyasadaki konumunu da ortaya koymaktadır. Victoria Albert müzesi “the world’s leading museum of art and design” yani “sanat ve tasarımda dünyanın önde geleni” sloganını kullanırken, Louvre Abu Dhabi Müzesi ise “see humanity in a new light” yani “insanlığa yeni bir ışıkla bakın” sloganını kullanmaktadır.



Resim 11-12:İstanbul Modern ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri logoları.

Bir müze için görsel kimlik oluşturmak, sadece müzenin ismini ve isminin sunumundan oluşan logosunu tasarlamak değildir. Müze binasının dekorasyonundan, çalışanlarının üniformalarına, müzenin çıkarmış olduğu yayınların kapak tasarımları, layout tasarımları, kafelerinde kullanılan sunum malzemelerinden faaliyetleri için hazırlanan broşürlerine, kataloglarına ve hediyelik eşyalarına kadar geniş bir alanı ifade etmektedir.



Resim 13: Victoria Albert Müzesi bardağı

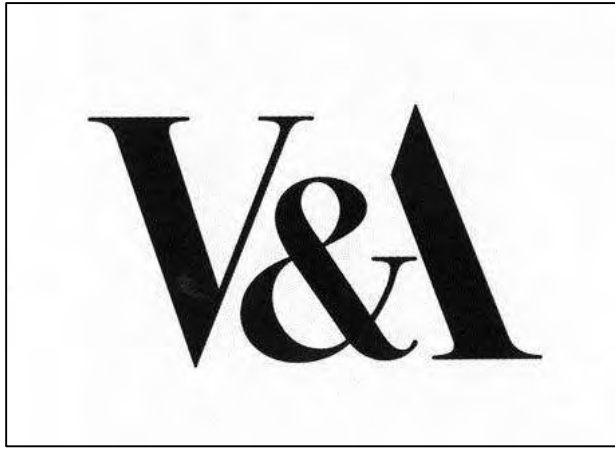
4.ÖRNEKLER

Victoria Albert Müzesi

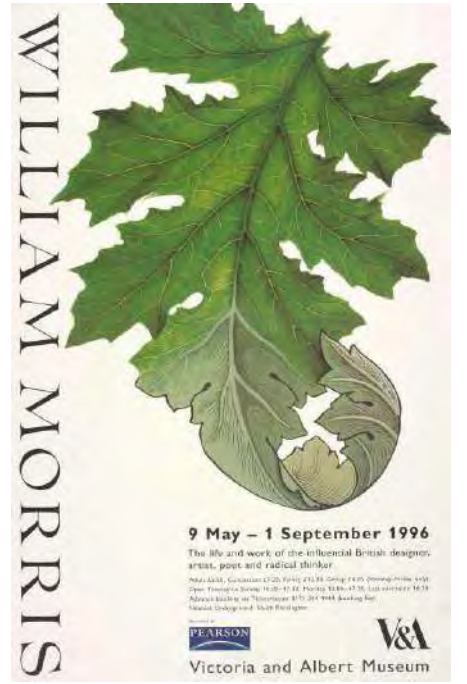
Victoria Albert müzesi, dünyanın en büyük tasarım ve sanat müzelerindendir. Geniş bir İngiliz sanat koleksiyonuna sahip olmasının yansıra dünyanın farklı bölgelerinden farklı koleksiyonlara da sahiptir.1852 yılında kurulan müzenin kuruluşundaki amaç, sanat eserlerinin erişiminde kolaylık sağlamak, tasarımcılara ilham kaynağı olmak ve ziyaretçilerine eğitim faaliyetleri sunmaktır. Victoria Albert müzesi görsel kimliği, kuruluşundan günümüze pek çok değişikliğe uğramıştır. Başlangıçta ITC Baskerville font ile müzenin tam ismi kullanılarak tasarlanan logoya, 1975 yılında İngiltere Kraliçesi Victoria'nın ve Kralı Albert'in silüetleri eklenmiştir. 1985 yılında global ortamda daha görünür hale getirmek amacıyla V ve A harfleri ile V&A şeklinde (Resim 14) Bodoni fontu kullanılarak tasarımcı Alan Fletcher tarafından tekrar tasarlanmıştır.



Resim 14:Victoria Albert Müzesi eski logoları.

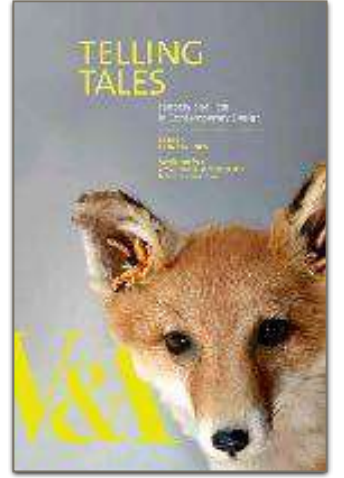


Resim 15:Victoria Albert Müzesi güncel logoları.



Resim 16-17:Victoria Albert Müzesi geçmişte kullanılan afişler.

2002 yılında marka ve logo tasarımcısı Wally Ollins daha çok siyah renkte kullanılan Victoria Albert müzesi logosunu farklı renklerde düzenleyerek, müze faaliyetlerinin hitap ettiği kitleye göre farklı renklerde logonun kullanılmasını sağlamıştır (Resim 18-19-20).



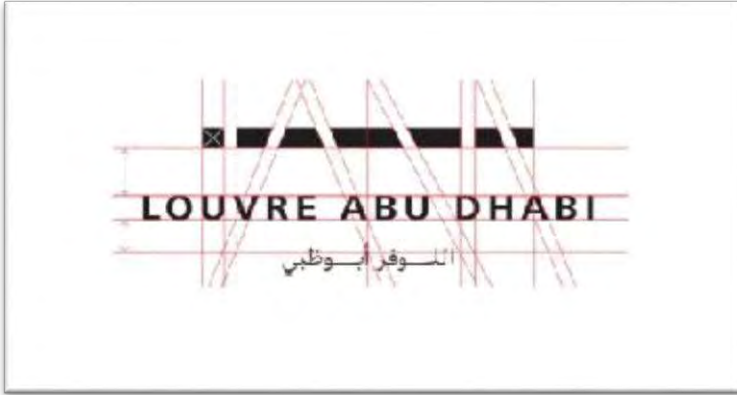
Resim 18-19-20:Victoria Albert Müzesi güncel afişleri.

Louvre Abu Dhabi Müzesi

2017 yılı Kasım ayında kapılarını ziyaretçilerine açan Louvre Abu Dhabi müzesi, Dubai’de bulunan Saadiyet adası içerisinde olması planlanan beş müzeden bir tanesidir. Arap dünyası tarafından evrensel bir müze oluşturmak amacıyla inşa edilen müzenin koleksiyonunda 600’den fazla eser bulunmaktadır. Tasarımcısı ve mimarı Atelier Jean Nouvel’a göre, müze ziyaretçilerine arkeolojiden pek çok önemli ve eski dönemlere ait eserler sunarken, dekoratif ve güzel sanatlardan da önemli eserleri sunmaktadır. Louvre Abu Dabi müzesi barındırmış olduğu eserlerle medeniyetlerin ortak birlikteliğinin ve ittifakının da bir örneğini sunmaktadır.

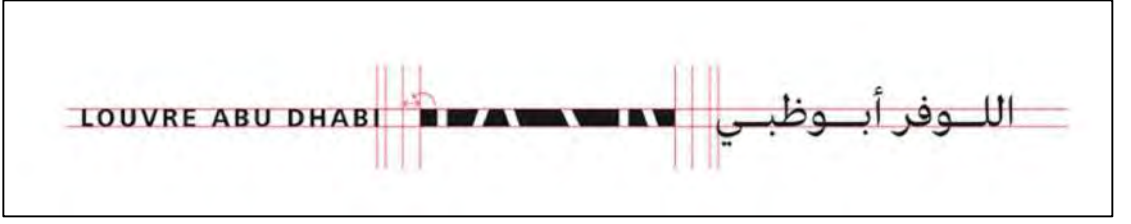


Resim 21:Louvre Abu Dhabi Müze binası.



Resim 22:Louvre Abu Dhabi Müzesi logo eskizi

Müzenin kurumsal kimliği ve logosu Paris merkezli tasarım ajansı olan Studio Philippe Apeloig tarafından tasarlanmıştır. Logo tasarımında Latin ve Arap harfleri ile müze ismi yer alırken, sıcak çöl ikliminde ziyaretçileri serin tutan ve güneş ışınları ile ışık oyunlarının oluşmasını sağlayan kubbesine de yer verilmiştir(Resim 22). Şerit şeklinde kubbeden detay içeren ince çizgi aynı zamanda doğu ve batı kültürü arasındaki köprüyü sembolize etmektedir.



Resim 23:Louvre Abu Dhabi Müzesi logo eskizi

Logonun tasarımında hem Latin hem de Arap harfleri kullanılmıştır. Moderniteyi temsil eden Latin kısmında Frutiger LT Pro fontu kullanılırken, logonun diğer bir parçası olan Arapça yazı stili için Lübnanlı tipografist Kristyan Sarkis’in bu proje için tasarladığı “LAD Arabic” fontu kullanılmıştır. LAD Arabic fontu kurumsal kimliğin bir parçası olan müze içi yönlendirme tasarımında da kullanılmıştır.



Resim 24:Louvre Abu Dhabi Müzesi logo eskizi

Borusan Contemporary (Perili Köşk) Müzesi

2011 yılında Borusan Holding’in yönetim binası olan Rumelihisarı’ndaki Yusuf Ziya Paşa Köşkü 100. yılında Borusan Contemporary adıyla, Türkiye’nin çağdaş sanat alanındaki ilk ofis müzesine dönüşmüştür. Borusan Contemporary Müzesi, Borusan çağdaş sanat koleksiyonunu toplumla paylaşmayı ve Türkiye’de çağdaş sanata olan ilgiyi artırmayı amaç edinmiştir. Hafta içi holdingin ofis faaliyetlerine devam edilen köşte, hafta sonu birbirinden farklı sergiler, ziyaretçilere sunulmaktadır. Binanın ofis mekanlarında koleksiyondan eserler sergilenirken, geçici sergiler de diğer sergi alanlarında bulunmaktadır. Borusan Contemporary Müzesi koleksiyonunda 1980’den günümüze çağdaş sanat eserleri ortaya koyan yerli ve yabancı sanatçıların resim, heykel, video, enstalasyon, yeni medya, baskı ve fotoğraf gibi alanlarda üretmiş olduğu 600’ e yakın eser yer almaktadır.

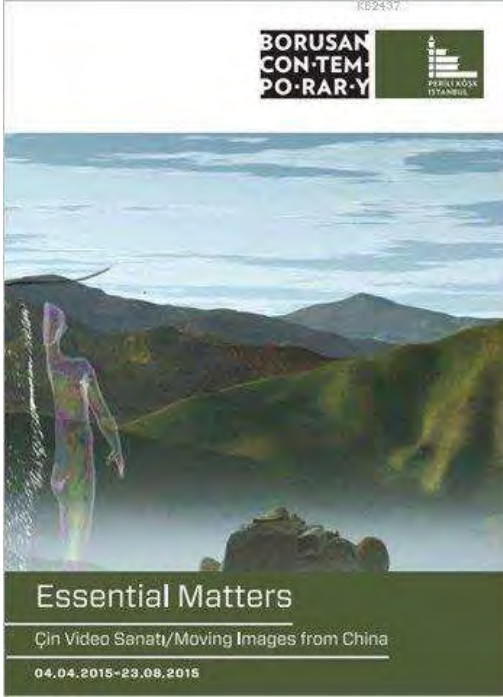


Resim 25: Borusan Contemporary Müzesi Logosu

Borusan Contemporary müzesinin görsel kimliği ve tasarımı, müzelerin medyalaşması alanında çalışmaları bulunan Thomas Krens'e aittir. Müzenin logosunda mekana vurgu yapılarak Yusuf Ziya Paşa Köşkü grafik bir öge olarak kullanılmıştır (Resim 25). Bununla birlikte çağdaş sanat ifadesinin logoda bulunması ile de bulundurmış olduğu koleksiyon hakkında toplumun fikir sahibi olmasını sağlamaktadır.



Resim 26-27-28: Borusan Contemporary Müzesi Sergi Afişleri



Sonuç

Markalaşma, müzelerin geleceği açısından önemli bir role sahiptir. Müzeler görsel kimliklerinden, isimlerine, logolarına ve mimari yapılarına kadar sahip oldukları özellikleri ile markalarını oluştururlar.

İngiltere’de bulunan Victoria Albert müzesi logosunda başlangıç olarak geçmişe olan bağlılıklarını anımsatmak maksadıyla Kraliçe Victoria ve eşi Albert’in silüetlerini grafik bir öge olarak kullanmış ancak zaman içerisinde bir takım değişikliklere uğrayarak sadeleşmiş ve V&A kısaltması ile insanların bu müze markasını kolay hatırlamalarını sağlamıştır. Görsel kimliklerinde siyah renk ağırlıklı olarak kullanılsa da hitap ettikleri kitleye göre farklı renkleri de broşürlerinde kullanmaktadırlar. Ülkemizde ofis müze anlayışının ilk örneği olan Borusan Contemporary müzesi ise logosunda, aynı zamanda holding ve müze binası olarak kullanılan tarihi Yusuf Ziya Paşa Köşkü’nü grafik bir öge olarak kullanmaktadır. Kullanmış olduğu yazı sitili ile çağdaş sanat müzesi olduğu imajını da vurgulamaktadır. Borusan Contemporary Müzesi kullanmış olduğu kırmızı rengi, aynı zamanda çocuklara yönelik eğitim faaliyetleri ve yetişkinlere yönelik sergi ve faaliyetler için tasarlanan afiş ve broşürlerinde görsel kimlik elamanı olarak tercih etmektedir. Doğu ve Batı uygarlıkları arasında köprü olmayı hedefleyen Louvre Abu Dhabi Müzesi ise bu amacını sahip olduğu görsel kimlikte ve logosunda hem kullanmış oldukları yazı sitii hem de grafik öğeler ile yansıtmaya çalışmaktadır. Buradan hareketle müzeler sahip oldukları isimlerinden, logolarına ve mimari yapılarına kadar bir marka oluşturmuşlardır.

Bir müzenin markalaşması, müzenin farklı açılardan fayda elde etmesini sağlamaktadır. Markalaşmış büyük müzeler, dünyaca ünlü marka sahibi sanatçıların koleksiyonlarına ev sahipliği yaparak eserlerini koleksiyonlarına dahil edebilmektedir. Pek çok sanatçı da eserleriyle markalaşmış müzelerde sürekli yer almak ve itibar elde etmek istemektedir.



Günümüzde müzeler, toplumda ve sanat çevrelerinde itibar sahibi olmakla birlikte aynı zamanda yaşadıkları toplumda, sanat çevrelerinde ve dünyada fark edilmek, tercih edilmek içinde markalaşırlar. Markalaşma müzelerin fark edilmesini ve ziyaretçiler tarafından tercih edilirliliğini artırmaktadır. Müzelerin ziyaret edilmesi ve kullanılması, toplum tarafından haberdar olunmaları ile mümkündür.

Müzelerde marka ve görsel kimlik konusunun önemi Türkiye, Avrupa ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden seçilen müzelerin hikayeleri, markaları ve görsel kimliklerini oluşturan elemanları da incelenerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Marka ve görsel kimlikleri değerlendirilen bu müzelerin toplumda fark edilmek, akılda kalıcılıklarını artırmak ve varoldukları dünya ve toplumla sağlam bir iletişime sahip olabilmek için markalarına ve görsel kimliklerine yatırım yapmakta oldukları görülmektedir, farklı yaklaşımlara sahip oldukları saptanmıştır. Yurt içi ve yurt dışındaki örnekler incelendiğinde, hem dünyada hemde ülkemizde görsel kimlik ve marka konusuna gösterilen önem artmaktadır. Rekabet kurallarının pek çok alanda etkisini fazlasıyla gösterdiği günümüz şartlarında, müzelerde görsel kimlik ve markalaşma müzelerin toplumla iletişim halinde olması açısından da başarılarını ortaya koyan iki önemli araçtır. Müzelerin günümüzde kendilerini canlı tutabilme ve sürekliliklerini sağlayabilmeleri sağlam bir imaj ve marka ile mümkün olmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap

- Aaker D. (1999). Güçlü Markalar Yaratmak, Çeviri: Erdem Demir, Mediacat Kitapları, İstanbul.
- Ambrose G., Harris P. (2012). Grafik Tasarımın Temelleri, Çeviri: Mehmet Emir Uslu, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Artun, A. (2017). Mümkün Olmayan Müze, Müzeler Ne Gösteriyor?, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Bennett T. (2006) The Birth of Museum: History, Theory, Politics. London: Routledge
- Erbay, M. (2011). Müzelerde Sergileme ve Sunum Tekniklerinin Planlanması, Beta, İstanbul.
- Healey, M. (2008). What is Branding?, RotoVision, China.
- Herman, D. (2006). Marka Olmak İstiyorum: Sıradan Değil Cazip Marka Yaratmanın ve Yönetmenin Yolları, Çeviri: Toros Altuntuğ, Alteo Yayıncılık, İstanbul.
- Mollerup, P. (1997). Marks of Excellence: The History and Taxonomy of Trademarks, Phaidon, London.
- Ollins, W. (2008). Wally Ollins: The Brand Handbook, Thames & Hudson, China.
- Pettit, Heller (1998). Paul Rand Yapboz Oyunu İçgüdüğü Üzerine, Allworth Press, America.
- Seidel, S., & Hudson, K. (1999). Müze eğitimi ve kültürel kimlik. (Çev: Bahri Ata (Yayına Hazırlayan: Bekir Onur). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müze Eğitimi Anabilim Dalı Yayınları No:1.
- Trench, L. (2010). The Victoria and Albert Museum, The World Leading Museum of Art and Design, V&A Publishing, London.
- Ucar, T.F. (2016). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Wallace, M.A. (2006). Museum Branding, How to Create and Maintain Image, Loyalty and Support, Altamira Press, United Kingdom.
- Wheeler A. (2003). Designing Brand Identity: A Complete Guide to Creating, Building, & Maintaining Strong Brands, John Wiley & Sons Publishing, Newjersey.

Makale

Mercin,L.(2006a).Müzeler ve toplum. 01/12/2018 tarihinde

<http://www.ayk.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Levent-MERC%C4%B0NM%C3%9CZELER-VE-TOPLUM.pdf> kaynağından erişilmiştir.

Karadeniz, C. (2014), Müzenin toplumsal işlevleri bağlamında Türkiye’deki devlet müzeleri ile özel müzelerde çalışan uzmanların kültürel çeşitlilik ve müzenin ulaşılabilirliğine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(35), 405-422.

Uralman N. H. (2006). 21. Yüzyıla Girerken Bir Bilgi Kurumu Olarak Müze, Bilgi Dünyası, 7 (2): 250-266.

İnternet

[https://www.underconsideration.com/brandnew/archives/](https://www.underconsideration.com/brandnew/archives/new_logo_for_louvre_abu_dhabi_by_studio_philippe_apeloig.php)

[new logo for louvre abu dhabi by studio philippe apeloig.php](https://www.underconsideration.com/brandnew/archives/new_logo_for_louvre_abu_dhabi_by_studio_philippe_apeloig.php), Erişim tarihi: Kasım 2017.

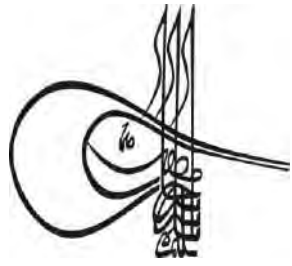
<http://www.kristyansarkis.com/index.php?/customtype/louvre-abu-dhabi-new/>, Erişim Tarihi: Kasım 2017.

<http://www.vam.ac.uk/blog/tales-archives/victoria-and-albert-museum-whats-name>, Erişim Tarihi: Kasım 2017.

<http://www.kristyansarkis.com/index.php?/customtype/louvre-abu-dhabi-new/>, Erişim Tarihi: Kasım 2017.

<http://www.louvre.fr/en/expositions/birth-museumlouvre-abu-dhabi>, Erişim Tarihi: Kasım 2017.

<https://www.designboom.com/design/louvre-abu-dhabi-logo-by-studio-philippeapeloig-01-24-2014/> Erişim Tarihi: Aralık2017. <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/> Erişim Tarihi: Kasım 2017.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Aylin BEYOĞLU – Dr. Öğr. Üyesi Demirali Yaşar ERGİN –

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAVUZ

This article was checked by iThenticate.

BARIŞ KAVRAMINA İLİŞKİN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ METAFORİK ALGILARI*

Yücel Atıla ŞEHİRLİ**

ÖZET

Barış kavramı; “barışma işi, savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam” şeklinde tanımlanmaktadır. Metafor, “karşılaştırma” anlamında kullanılan bir kelimedir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, “daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak” demektir. Metafor, “karşılaştırma” anlamında kullanılan bir kelimedir. Metafor, soyut ya da kolayca anlaşılamayan olguları tanımlamak için kullanılmakta olup, “daha anlaşılır olanla açıklamaya çalışmak” demektir.

Bu araştırmanın amacı, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı’nda öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin “barış” kavramına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden betimsel bir araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu öğretmen adaylarının “barış” kavramını hangi metaforlar aracılığıyla algılamakta olduğu incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak “yarı-yapılandırılmış anket formu” kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, demografik değişkenler ile katılımcıların “Barış ... gibidir, çünkü...” cümlesini tamamlamaları istenen bölümden oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, öğrencilerin “barış” kavramı ile ilgili yazılı açıklamalarından elde edilmiştir. Toplanan verilerin işlenmesinde metaforik içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veriler öncelikle frekans ve yüzde tabloları halinde

* 6-8 Eylül 2018 tarihleri arasında Edirne’de gerçekleştirilen 13. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi’nde özeti sözlü bildiri olarak sunulmuş olup tam metin olarak yayımlanmamıştır.

**  Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi-Temel Eğitim, E-posta: asehirli@yahoo.com.tr

özetlenmiştir. “Barış” kavramına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ile bu algıların demografik özelliklere göre benzerlik veya farklılıkları olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemi; 2017-2018 öğretim yılı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, öğretmen adayı, metafor, barış.

METAPHORICAL PERCEPTIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES ABOUT THE CONCEPT OF PEACE

ABSTRACT

The concept of peace is described as “reconciliation work, the situation followed by an agreement stating that the war is over, peace, harmony, and environment created with mutual understanding and tolerance”. Metaphor is a word used to meaning of “compare”. Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones. Metaphor is a word used to meaning of “compare”. Metaphor is used to define abstract and difficult to comprehend facts, and it means trying to explain them with more comprehensible ones.

The aim of the study is to define perceptions of Trakya University Education Faculty Department of Turkish and Social Sciences Education, Social Studies Teacher Candidates, about “peace” via metaphors. The study is qualitative and descriptive field research. In accordance with this purpose, it has been investigated that via which metaphors the teacher candidates in question perceive “peace” concept. Semi-structured questionnaire form” has been used as data collection tool. The form includes expressions as “peace is like... because...”

The data obtained from the study has been gained from the written explanations of the students about “peace” concept. Metaphorical content analysis techniques have been used for data process. The data initially has been summarized as frequency and percentage tables. The relations between the “peace” concept and if these perceptions vary or not according to demographical features have been analyzed. The sample of the study consists of Trakya University 2017-2018 education year Education faculty students.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Metaphor has many meanings (Güneş and Tezcan, 2017: 1). Metaphor (figure of speech) comes from Greek work “Metapherein”, which is a combination of two words meta (switch), and pherein (carry) (Levine, 2005: 172). Metaphor is today rather known as “a figure of speech”. In general sense, metaphor is used as “a form of thinking and seeing that helps us grasp the world (Morgan, 1998: 14). Metaphor is “language-idea-culture-body, and brain”. Peace is defined as following by Turkish Language Association: “(1) work of reconciliation, (2) the situation after the war is ended with a treaty, peacetime, (3) the period

at the history of humanity after such a treaty, (4) the environment formed with harmony, mutual understanding, and tolerance”.

Purpose of the Study

The purpose of the study is to determine the perceptions of teacher candidates in Trakya University Faculty of Education Departments of Turkish and Social Studies Teaching about concept of “peace” via metaphors. It has been investigated how students perceive the concept, and which metaphor they use, and if there is a difference according to their, gender, age, and department. These sub problems are tried to be answered: 1. what are the metaphors the students of Faculty of Education Departments of Turkish and Social Studies Teaching form about the concept of “**peace**”?

Method

The study has been carried out by randomly chosen 155 students of 2017-2018 education year spring semester Trakya University Faculty of Education Social studies Teaching Department 1st, 2nd, 3rd, and 4th grade. Semi-structured questionnaire form has been used as data collection tool in the study. The form used in the study has two different parts. One part has demographical variables such as gender, age, and the other part has sentences where participants are asked to complete the following sentence “**peace is like...because...**” The answers students write on the form are used as main data source in this study. Phenomenological method has been used in the analysis, and interpretation of the data, and metaphorical content analysis, and descriptive analysis techniques have been used in the assessment of the data.

Results and Comments

Total number of the students in Trakya University Faculty of Education study group is 155. (Table 1) It is seen that teacher candidates have produced 42 valid metaphors whose frequency are 2 and higher about the concept of “peace”. The metaphors the most frequently repeated, and having the highest frequencies are: peace (f=19, %12.26), dove (f=12, %7.74), brotherhood (f=9, %5.85), agreement (f=7, % 4.52), child (f=5, % 3.23), spring, festival, flower, being able to smile, happiness, forest (f=4, % 2.58), family, light, rose, love, utopia (f=3, % 1.94), white color, heaven, friendship, wedding, sun, need, bird, welfare, being full, hope, lie (f=2, % 1.29). Therefore; it might be expressed that teacher candidates have used a number of metaphors about the concept of peace. It is understood that Trakya University Faculty of Education teacher candidates have positive perceptions about the concept of peace. (Table 2) It is seen that teacher candidates generally have meaningful perceptions about the metaphors whose frequencies are 1 they produce about the concept of peace. (Table 3)

The reasons the most frequently repeated, and having the highest frequencies used to complete the sentences with “because...” about the metaphors linked with the concept of peace are: it gives tranquility (f=27, % 17.53), it gives happiness (f=13, % 8.44), it is friendship, and brotherhood (f=9, % 5.84), it gives hope (f=8, % 5.19), there is no fight (f=7, % 4.55), it provides freedom (f=7, % 4.55), it is connective (f=6, % 3.90), it is mutual understanding (f=6, % 3.90), it is mutual respect (f=5, % 3.25), it brings love (f=5, % 3.25), it is brotherhood (f=4, % 2.60).

It is understood that candidates have very positive perceptions in general. (Table 4)

Result and Suggestions

Metaphors can be used as “pedagogical tool” in history education of teacher candidates (Şehirli, 2017: 361). Like war, peace is also a part of human life. What can education do to construct and protect peace is a frequently debated issue. Can history, historians, and history teachers contribute to the ideal of “a peaceful world?” It is seen in the literature that there are some missing parts in peace studies. History education researchers are expected to fill these blanks (Özgür, 2012:199). Humanity experiencing two world wars in 1914-1918, and 1939-1945 have understood that he can’t prevent war with only political, and economical efforts, but peace can be possible with “education, science, and culture” (Safran and Ata, 1996).

Peace requires respecting the life, and honor of each individual regardless of prejudice, and discrimination. While peace is key point for social harmony, and political justice, it constantly wears off with wars, and violent conflicts.

It has been understood in this study done to determine the perceptions of teacher candidates in Trakya University Faculty of Education Departments of Turkish and Social Studies Teaching about concept of “peace” via metaphors that 84 metaphors have been formed by 155 teacher candidates.

It has been analyzed in this study which metaphors are used to determine the perceptions of students about the concept of peace. Teacher candidates have produced different metaphors about the concept of peace. It is seen that teacher candidates have produced 42 valid metaphors whose frequency are 2 and higher about the concept of “peace”.

In the light of the obtained data, using various metaphors to explain the concept of peace instead of one, makes the concept more comprehensible. Majority of the metaphors produced by Social Studies teacher candidates is positive expressions.

It draws the attention that there is a lack of applied research about the concept of peace in Turkey. There are many academic studies about the concept of peace, but applied researches are limited. It is thought that doing applied researches in this area will contribute to the literature. Wars and conflicts in our neighborhood affect badly people living in Turkey. For these reasons, the number of academic studies about peace should be increased.

It is seen that the studies about “peace education” has increased, and awareness about this topic has been tried to increase (Kanatlı, Schreglmann, 2017). The following suggestions may be made about peace and peace education (Öztaşkın, 2014): It should be known that developing positive skills and attitudes about the concept of peace will gain more sensitive and participant individuals. Peace education should be included to all curriculums, and schools in accordance with their purposes, and topics. School and classroom environment should be equalitarian, away from violence, democratic, transparent, just, participant, and encourage critical thinking (Şehirli, 2017: 361-362).

Keywords: Social Studies, teachers candidate, metaphor, peace.

1. Giriş

Metafor kelimesi birçok anlamı karşılamaktadır (Güneş ve Tezcan, 2017:1). Metafor (eğretileme) kelime olarak, Grekçe “Metapherein”den” gelmektedir. Meta (değiştirmek) ve pherein (taşımak) kelimelerinden oluşmaktadır (Levine, 2005: 172). Metafor günümüzde, daha ziyade; “*söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatı*” olarak bilinmektedir. Metafor genel anlamda; “*dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi*” anlamında kullanılmaktadır (Morgan, 1998: 14).

Metaforlar yaratıcıdır; çünkü zihnimizi benzerliklerin, ilişkilerin ve görüşlerin ötesine, yeniden yarattıkları benzerliklere, ilişkilere ve görüşlere yönlendirmektedir. Metaforlar, yeni bir keşiftir; çünkü kavramın daha önce taşımadığı bir anlam boyutu keşfedilir ve bu şekilde kavramın ve düşüncenin anlam ufku genişletilmektedir (Demir, 2010: 12, Akt. Ergin ve Beyoğlu, 2017). Dünyada olduğu gibi ülkemizde de metaforlarla ilgilenilmekte ve pek çok disiplin alanında kullanılmaktadır. Özellikle eğitim ve öğretim alanında da sıkça kullanılmaktadır.

Metaforun şöyle tanımlanması mümkündür: Metafor; “*dil-düşünce-kültür-beden ve beyin*”dir (Kövecses, 2010: 311). Metaforlar, okuyan veya dinleyen bireyde zihinsel süreci aktif hale getirir. Başlayan bu zihinsel süreç, kişide duyuşsal bir etki meydana getirir. Böylelikle zihinsel ve duyuşsal süreçler birbirlerini etkiler ve besler. Bu durum metaforların kişi üzerindeki etkisini ifade etmektedir (Girmen, 2007: 9).

1.1. Metafora Benzeyen Diğer Kavramlar Nelerdir?

Türkiye Türkçesi’nde, “*eğretileme*”, İslam kültüründe, “*istiare*”, evrensel olarak ise “metafor” kavramı kullanılmaktadır (Uğur, 2007). Metafordan ayrı ele alınan fakat aslında üst kavram olan metaforun bir kısmını yansıtan “*analoji, metonimi, sinekdoka kişileştirme (teşhis), atasözü, imge (sembol),*” gibi kavramlar da bulunmaktadır. Bu kavramlar metaforun genel tanımına uymakla birlikte kendilerine has ayrı anlamları bulunmaktadır (Özelmacı ve Çakır, 2017: 17-35). Metafor; sosyoloji ve felsefede alanında analoji, edebiyat ve dilbilim alanında; “*eğretileme, mecaz, ödünçleme, istiare*”, eğitimbilim alanında ise “*benzetme*” anlamında kullanılmaktadır. Fakat, buralarda kullanılan anlamların hiçbirisi tam anlamıyla metaforik düşünmeyi tanımlayamamaktadır. Bu sebeple direkt “metafor” kavramının kullandığı görülmektedir (Zeren ve Yapıcı, 2014).

Metaforlar, insanlar için özellikle sosyal gerçeklikleri yaratabilirler. Bu nedenle gelecekteki eylemler için bir rehber görevi üstlenebilirler. Bu tür eylemler metafora uyar ve yeri geldiğinde tecrübeyi tutarlı kılacak metaforun gücünü destekler. Böylece metaforlar kendini gerçekleştiren kehanetler olabilirler (Lakoff ve Johnson, 2005: 186). Metaforlar gerçeğin bir resmini vermekle birlikte, topluluktaki bireyler tarafından gerçeğin yaratılması ya da oluşturulmasının da araçlarıdır. Bir anlamda metaforlar toplumun, bireyin veya belirli bir topluluğun bilinçaltını yansıtır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 244). Metaforlar bireylerin bir kavram ya da olguyu algıladığı haliyle benzetmeler yaparak açıklamasını sağlar (Aydın, 2010 Akt. Sönmez, Ahmetoğlu ve Yavuz, 2018:495).

Metafor yoluyla düşüncelerini ifade eden en eski filozof Pitagoras olmuştur (M.Ö. 570-494). (Kranzdan aktaran Keklik, 1990: 13). Bundan başka ilkçağda metaforu kullanan en eski düşünürler; Socrates ve Platon’dur (Keklik, 1987: 73, Akt. Güneş, 2017: 1-15). Antik Yunan filozofu Aristoteles (M.Ö. 384-322), eserlerinde metaforlara yer vermiş, özellikle *Politika* adlı eserinde devlet anlayışını açıklarken metaforlara başvurmuştur. Platonun bilindik metaforundan birisi, “*güneş*” metaforudur. Herakleitos ünlü metaforu “*aynı nehirde iki kez yıkanılmaz*” sözüyle, tekrar aynı yere gelsen bile aynı şeyler yaşayamayacağını, zamanın geçip gittiğini ve değişimin sürekliliğini vurgulamak istemiştir. Pisagor’un geliştirdiği “*adalet kupası*” başı başına bir metafordur. Laertius’tan aktaran Keklik’e (1984) göre Pitagoras (M.Ö. 570-494) filozofları tanımlamak ve sosyal hayattaki yerini belirlemek için metaforları kullanmıştı. Pythagoras insan ömrünü “*mevsimler*” metaforu ile açıklamıştır. Hz. Mevlana’nın Mesnevi’sinde “*ney*” i insana benzetmesi de önemli metaforlardan birisidir (Öztekin, 2007). Nasrettin Hoca “*ye kürküm ye*” metaforu ile insanların görünüşe, mala, mülke hürmet ettiğini anlatmış ve

bu durumu eleştirmiştir (Özelmacı, 2017: 17-35).

1.2. Metaforların Kullanım Amaçları Nelerdir?

Metaforlar bulunduğumuz fiziksel ve sosyal çevreyi algılamamıza ve karmaşık olayları anlamamızı sağlayan birer araçtır (Ekiz ve Koçyiğit, 2013). Metaforlar anlaşılması zor kavramları benzetmeler yaparak daha basit bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006; Cerit, 2008; Saban, 2008; Sofi, 2015).

Metaforların, eğitim alanında da sıklıkla kullanılmaktadır (Aydın ve Pehlivan, 2010; Bektaş ve Karadağ, 2013; Kaya, 2014; Şahin ve Baturay, 2013; Tortop, 2013). Metaforlar, öğrenme-öğretme sürecinde kullanılmaktadır. Metaforlar öğrencilerin derse daha istekli katılmalarını sağlamakta ve öğrencilerin öğrendikleri bilgilerin aktarımı bakımından ve yeni bilgilerin edinimini kolaylaştırmaktadır (Kılıç, 2010). Metaforlar, öğrencilerin öğrenmesi zor olan kavram ve terimleri daha kolay hale getirip soyut olan kavramların somutlaştırılmasına ve görselleştirilmesine zemin hazırlar. Bu surette edinilen bilgilerin kalıcı olmasını katkı sağlar (İbret ve Aydınözü, 2011). Bu sebeple Metaforlar eğitim alanına bu katkılardan nedeniyle, çeşitli araştırmalara konu olmaya devam etmektedir.

Metaforlar olmadan konuşamayız, düşüneyiz. Metafor olmadan bilinçli varlıklar haline gelemezdik. Dil metaforlarla doludur. Günlük konuşmalar üzerine yapılan son araştırmalar, dakikada dört metafor kullanıldığını göstermektedir. Düşüncelerin, duyguların, yaşantıların tanımlanmasında metaforlardan yararlanılması kaçınılmazdır (Girmen, 2007: 9). Metaforlar, günlük konuşma dilinin vazgeçilmez bir parçasıdır ve somut olmayan şeylere somut nitelikler vermek için kullanılır (Dam ve White, 2005). Black tarafından da açıklandığı üzere, metafor vurgulamaya, gizlemeye veya özellikle birincil konu (hedef) olan terimlerin özelliklerini yeniden düzenlemeye neden olabilmektedir (Gentner ve Wolf, 2000: 296). Metaforların başlıca kullanım amaçlarının neler olduğu konusunda görüş bildiren düşünürlerin görüşlerini okumak faydalı olacaktır (Gibbs, 1999; Katz vd.den aktaran Yağız, 2004: 27-28; Lakoff ve Johnson, 1980; Ross, 1952; Ortony, 1975; Weiner, 1992).

1.3. Eğitim ve Metafor

Metaforlardan eğitim öğretim etkinliklerinde sıklıkla faydalanılmaktadır. Hampshire (1996) derslerde metafor kullanmanın sınıf içi etkinliklerde üst düzey bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Cameron ise, öğretmenlerin sınıf içinde metafor kullanımında temel özelliklerin neler olduğunu sıralamaktadır (Cameron, 2003: 144).

Metaforik dil ve düşünce üzerine yaptığı çalışmalardan yola çıkan Gibbs (1999: 30) öğrenciler ve metaforla ilgilenen diğer araştırmacılar tarafından metafor araştırmasının en iyi şekilde nasıl yapılacağını sorgulamaktadır (Akyol, 2017:74). Shuell (1990); “Eğer bir resim 1000 kelimeye bedelse, bir metafor da 1000 resme bedeldir” diyerek metaforun gücünü vurgulamaktadır.

Tarih dersi kavramlar konusunda oldukça zengindir. Bu durumda Tarih dersinde öğrencilerin birçok metafor oluşturabilirler. **Metaforların öğrencilere;** (Akyol, 2017: 80-81; Cameron, 2003: 36-38; Cortazzi ve Jin, 1999: 150; Thomas, 2006: 115-116), **metaforların öğretmenlere;** (Akyol, 2017: 81-83; Cortazzi ve Jin, 1999: 155,160-161; Munby, 1986’dan aktaran Cortazzi ve Jin, 1999: 155; Perry ve Cooper, 2001; Saban, 2008; Ortony vd. 1975), **metaforların araştırmacılara;** (Akt. Akyol, 2017: 83-84; Cameron, 2003:240; Cortazzi ve Jin, 1999:150; Morgan, 1998: 392-397; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 242), sağladığı pek çok fayda bulunmaktadır.

2. Barış Kavramının Tanımları

Barış Türk Dil Kurumu (TDK, 2015) tarafından: “(1) Barışma işi, (2) Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar, (3) Böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç, (4) Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam” şeklinde tanımlanmaktadır. Johnson ve Johnson (2005: 276) barışın kolayca tanımlanabilecek bir kavram

olmadığını belirtmektedir. Barış, İbranice ve Arapçada; “*bütün veya bölünmez*” anlamındaki “*shalev*” kökünden gelmektedir. İngilizcede ise; “*bir uzlaştırma veya düşmanlıkların önlenmesi ya da son bulması*” anlamına gelen, Latince kökenli “*paks*” kelimesinden gelmektedir. Barış; “*bir devletin harp hâlinde bulunmadığı durum*” olarak tanımlanır. Ve yine barış; “*bir devletin harpten evvelki ve barış antlaşmasından sonraki durumunu*” ifade eder. Hukukî olarak barış; “*birbirine karşı harpte olan devletler arasında dostluk münasebetlerinin yeniden kurulması*” olarak tanımlanır (Bayat, 1985: 74).

Bloch “*Savaşın Geleceği*” isimli araştırmasında milattan önce 1496 ile milattan sonra 1861 yılı arasında 3130 yıl savaş, 227 yıl barış döneminden bahsetmektedir (Akt. Aktaş ve Safran, 2013:1588).

Başka bir ifade ile 13 yıl savaş 1 yıl barış olmuştur. Barış; “*insanların çatışmaları çözmek için birlikte çalışması, adalete ve insan haklarına saygı duyma ve temel ihtiyaçları karşılama*” anlamlarına gelmektedir. Barış, hayata saygı duymayı, ayrımcılık ve ön yargı gözetmeksizin her bireyin onuruna saygı duymayı gerektirmektedir. Ulusal Barış Akademisi barışı; “*kişinin kendisiyle, başka kişilerle, başka kültürlerle, başka yaşamlarla, dünyayla ve bir parçası olduğu daha geniş bir bütünle, doğru bağlar kurarak yarattığı bütünlük*” olarak tarif etmektedir (Harris ve Morrison, 2013: 14). Barış sosyal uyumun, ekonomik eşitliğin ve siyasi adaletin kilit noktası olmakla beraber sürekli olarak savaşlar ve şiddetli çatışma türleri ile yıpranmaktadır. Barış, mutluluk gibi yakın olmakla birlikte kalıcı sevgi kadar da uzaktır (Webel, 2007: 5-6).

Smoker ve Groff, yedi farklı barış türü tanımlamaktadır (Harris ve Morrison, 2013: 14). Groff’un (2008) barışın yedi yönünü içeren barış düşüncesinin gelişimindeki yedi görüşü; “*savaş önleme, yapısal durum ve bütüncül karmaşık modeller*” olmak üzere üç geniş kategoride toplanmaktadır. Galtung, barışı; “*şiddetin doğrudan, yapısal ve kültürel olmak üzere tüm türlerinin azaltılması ya da yok edilmesi ve şiddetsiz, yaratıcı çatışma dönüşümü*” olarak tanımlamakta (Galtung, 1996: 9; Galtung, 2005: 12) ve barışın üç anlamı üzerinde durmaktadır.

2.1.Barışın Pozitif ve Negatif Anlamları

Barış araştırmacıları barışın “pozitif” ve “negatif” anlamlarına işaret etmektedir. Negatif anlamdaki barış, şiddetin bazı türlerini durdurmayı kastederken; pozitif anlamdaki barış ise “belirli adalet normlarının olmasını, doğayla denge içinde yaşanmasını ve vatandaşların yönetime kayda değer oranda katılımının sağlanmasını” içermektedir (Harris ve Morrison, 2013: 13). Galtung (1996: 9)’a göre barış; “*şiddetin doğrudan, yapısal ve kültürel olmak üzere tüm türlerinin azaltılması ya da yok edilmesi ve şiddetsiz, yaratıcı çatışma dönüşümüdür*”. Barışın negatif ve pozitif anlamları vardır.

Negatif barış, “örgütlü kolektif şiddetin yokluğu” anlamına gelmektedir. Pozitif barış ise, “dünyadaki tüm milletler için ortak olan on değer toplamından oluşmaktadır”. Bu on değer; 1.iş birliği, 2. korkulardan bağımsız olma, 3. ihtiyaçlardan bağımsız olma, 4. ekonomik büyüme ve kalkınma, 5. sömürünün olmaması, 6. eşitlik, 7. adalet, 8. hareket özgürlüğü, 9. çoğulculuk, 10. dinamizm olarak belirtilmektedir (Galtung, 2005: 12-17). Harris; barış kavramındaki farklılaşmayı içsel ve dışsal barış arasındaki farkla ilişkilendirerek açıklamaktadır. *İçsel barış*; bireyin diğerlerini de düşünerek onlara saygı duymasıyla ilgiliyken; *dışsal barış*; doğal çevre, kültür, uluslararası ilişkiler, sivil toplumlar, aileler ve bireylerle ilgilidir (Harris, 2004: 7).

Pozitif ve negatif barış arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır. **Negatif barış** genellikle savaşların olmaması anlamına gelmektedir. Etkin, örgütlü bir askeri şiddetin gerçekleşmediği bir durumdur (Barash ve Webel, 2014: 6-7). **Pozitif barış**, dünya topluluğu içindeki ulusların nispeten uzlaştığı ortak değerlerin toplamıdır (Galtung, 2005: 17). Bu değerler; “iş birliği, korkulardan bağımsız olma, ihtiyaçlardan bağımsız olma, ekonomik büyüme ve kalkınma, sömürünün olmaması, eşitlik, adalet, hareket özgürlüğü, çoğulculuk ve dinamizm” olarak belirtilebilir (Galtung, 2005: 14, Akt. Akyol, 2015).

3. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı'nda öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin “barış” kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemek amaçlanmıştır. Öğrencilerin “barış” kavramlarına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiş, cinsiyet, yaş ve anabilim dallarına göre aralarında farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu alt probleme cevap aranmıştır:

Eğitim Fakültesi'nin Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı öğrencilerinin “**barış**” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar nelerdir?

4. Yöntem

Bu bölümde, araştırmada kullanılan model, araştırmanın örnekleme, veri toplanması ve çözümlenmesi açıklanmaktadır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan form, cinsiyet, yaş gibi demografik değişkenler ve katılımcıların “**Barış... gibidir, çünkü...**” cümlelerinde tamamlamaları istenen iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Öğrencilerin forma yazdıkları cevaplar, bu araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Şurası unutulmamalıdır ki; anketler de bir veri toplama aracı olmasına karşılık geçerlik-güvenirlikleri hesaplama ile belirlenememektedir (Ergin, 1995). Toplanan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasında nitel araştırma desenlerinden “olgubilim”, verilerin değerlendirilmesinde ise metaforik içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olunan ama ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları ortamda karşılaştıkları olgularla ilgili olarak ne algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğu üzerinde durarak olguyla ilgili algısını ortaya koyma çalışmaktadır. Olgubilim, bireylerin tümüyle yabancı olmadığı aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini yaratmaktadır (McMillan ve Schumacher, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

4.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evreni; 2017-2018 öğretim yılının ikinci yarısında Edirne ilinde bulunan Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1.,2.,3.,4. sınıf random seçilerek toplam 155 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adayları, “gönüllülük esasına” ve “ulaşılabilirliğe” dayalı olarak belirlenmiştir.

4.3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Eğitim Fakültesinde Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda eğitim alan öğrencilerin “**barış**” kavramlarına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla tespit ederek karşılaştırmak amacıyla, her bir öğretmen adayından “**barış ... gibidir, çünkü...**” cümlelerini tamamlaması istenmiştir. Bu ibarenin yazılı olduğu boş bir form verilerek bir ders süresi zaman tanınmıştır. Öğretmen adaylarının sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak bu metaforun gerekçesini yazmaları istenmiştir.

4.4. Sınırlılıklar

Araştırma; 2017-2018 öğretim yılı ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi

Anabili Dalı, Sosyal Bilgiler Programı öğrencileri ile, 155 öğrenci ile, araştırma “barış” kavramlarına ilişkin metafor oluşturma becerisi ile sınırlıdır.

5. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde öğretmen adaylarının oluşturdukları barış kavramına ilişkin metaforlar frekans ve yüzde dağılımlarıyla tablolar halinde karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine Göre Yaş İçin Örneklem Dağılımı

		f	%
cinsiyet	Kız	89	57,42
	Erkek	66	42,58
yaş	19 ve daha küçük	44	28,39
	20-21	76	49,03
	22-24	32	20,65
	25 ve üstü	3	1,94
	Toplam	155	100,00

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi çalışma grubundaki öğrencilerin 44’ü (%28,37) 19 ve daha küçük yaş, 76’sı (%49,03) 20-21 yaş, 32’si (% 20,65) 22-24 yaş, 3’ü (%1,94) 25 yaş ve üstüdür. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi çalışma grubundaki kız öğrencilerin sayısı 89 (%57,42), erkek öğrencilerin sayısı 66’dır (%42,58), Kız ve erkek öğrencilerin toplamı 155’dir. (Tablo 1)

Tablo 2. Barış Metaforik Analizi Frekans ve Yüzde Dağılımı

		f	%			f	%			f	%
1	Huzur	19	12,26	11	Orman	4	2,58	21	Güneş	2	1,29
2	Güvercin	12	7,74	12	Aile	3	1,94	22	İhtiyaç	2	1,29
3	Kardeşlik	9	5,81	13	Aydınlık	3	1,94	23	Kuş	2	1,29
4	Anlaşma	7	4,52	14	Gül	3	1,94	24	Refah	2	1,29
5	Çocuk	5	3,23	15	Sevgi	3	1,94	25	Tok Olmak	2	1,29
6	Bahar	4	2,58	16	Ütopya	3	1,94	26	Umut	2	1,29
7	Bayram	4	2,58	17	Beyaz Renk	2	1,29	27	Yalan	2	1,29
8	Çiçek	4	2,58	18	Cennet	2	1,29		Diğer	42	27,10
9	Gülebilmek	4	2,58	19	Dostluk	2	1,29		Toplam	155	100,00
10	Mutluluk	4	2,58	20	Düğün	2	1,29				

Öğretmen adaylarının “barış” kavramına ilişkin olarak frekansı 2 ve yukarı olmak üzere toplam 42 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; huzur, (f=19, %12.26), güvercin, (f=12,%7.74), kardeşlik (f=9, %5.85), anlaşma (f=7, % 4.52), çocuk (f=5, % 3.23), bahar, bayram, çiçek, gülebilmek, mutluluk, orman (f=4, % 2.58), aile, aydınlık, gül, sevgi, ütopya (f=3, % 1.94), beyaz renk, cennet, dostluk, düğün, güneş, ihtiyaç, kuş, refah, tok olmak, umut, yalan (f=2, % 1.29) olmuştur. Dolayısıyla, barış kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından çok sayıda farklı metafor kullanıldığı ifade edilebilir.

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarının barış kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak “olumlu algı içerisinde oldukları” anlaşılmaktadır. (Tablo 2)

Barış kavramına ilişkin olarak her biri öğretmen adayları tarafından üretilen 42 metafor bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının barış kavramına ilişkin üretmiş oldukları frekansı 1 olan bu metaforlar incelendiğinde genel olarak “anlamlı algı içerisinde oldukları” anlaşılmaktadır. (Tablo 3)

Tablo 3. Barış Metaforik Analizi Frekansı 1 olan Kodlar

1	Anahtar	1	0,65	23	Müzik	1	0,65
2	Arkadaş	1	0,65	24	Oksijen	1	0,65
3	Atatürk'ün Varlığı	1	0,65	25	Oluşum	1	0,65
4	Birlik	1	0,65	26	Oyuncak	1	0,65
5	Cumhuriyetin İlk Yılları	1	0,65	27	Ödev	1	0,65
6	Çikolata	1	0,65	28	Özgürlük	1	0,65
7	Deniz	1	0,65	29	Para	1	0,65
8	Durak	1	0,65	30	Soba	1	0,65
9	Düğüm Çözmek	1	0,65	31	Su	1	0,65
10	Dünyanın En Güzel Şeyi	1	0,65	32	Tanrı	1	0,65
11	Düzen	1	0,65	33	Tokalaşmak	1	0,65
12	Ekvatordaki Bir Orman	1	0,65	34	Tuval	1	0,65
13	En Temel İhtiyaç	1	0,65	35	Tüy	1	0,65
14	Gelişme	1	0,65	36	Uyku	1	0,65
15	Gökyüzü	1	0,65	37	Vakit Geçirme	1	0,65
16	İlaç	1	0,65	38	Yağmur	1	0,65
17	Kafes	1	0,65	39	Yaşam	1	0,65
18	Kalp	1	0,65	40	Yaşanılabilir Bir Dünya	1	0,65
19	Kış Uykusu	1	0,65	41	Zeytin Dalı	1	0,65
20	Korkakların Kurtarıcısı	1	0,65	42	Zımpara	1	0,65
21	Masumiyet	1	0,65		Toplam	42	27,10
22	Merhamet	1	0,65				

Barış metaforik analizi frekansı 1 olan kodlar şunlardır: “Anahtar, arkadaş, Atatürk'ün varlığı, birlik, cumhuriyetin ilk yılları, çikolata, deniz, durak, düğüm çözmek, dünyanın en güzel şeyi, düzen, ekvatordaki bir orman, en temel ihtiyaç, gelişme, gökyüzü, ilaç, kafes, kalp, kış uykusu, korkakların kurtarıcısı, masumiyet, merhamet, müzik, oksijen, oluşum, oyuncak, ödev, özgürlük, para, soba, su, Tanrı, tokalaşmak, tuval, tüy, uyku, vakit geçirme, yağmur, yaşam, yaşanılabilir bir dünya, zeytin dalı, zımpara”.

Aşağıda Tablo 4'de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara “...çünkü” denilerek verilen cevaplar frekansı 2 ve daha yukarı olanlar yüzdesine göre verilmiştir.

Tablo 4. Barış Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekans Dağılımı

		f	%
1	Huzur verir	27	17,53
2	Mutluluk verir	13	8,44
3	Dostluk ve Kardeşliktir	9	5,84
4	Umut verir	8	5,19
5	Kavga olmaz	7	4,55
6	Özgürlük sağlar	7	4,55
7	Birleştiricidir	6	3,90
8	Karşılıklı anlaşmadır	6	3,90
9	Karşılıklı saygıdır	5	3,25
10	Sevgi getirir	5	3,25
11	Kardeşliktir	4	2,60
12	Güzellik ve özgürlüktür	3	1,95
13	Masumiyet	3	1,95
14	Değerlidir	2	1,30
15	Gelişim getirir	2	1,30
16	Gerçek değildir	2	1,30
	Diğer	45	29,22
	Toplam	154	100,00

Barış kavramıyla ilişkilendirilen metaforların ilişkilendirilme gerekçeleri hakkında “çünkü ...” soru kalıbıyla alınan açıklamaların frekans ve yüzde dağılımı incelendiğinde en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan gerekçeler; huzur verir (f=27, % 17.53), bunun devamında ise; mutluluk verir (f=13, % 8.44), dostluk ve kardeşliktir (f=9, % 5.84), umut verir (f=8, % 5.19), kavga olmaz (f=7, % 4.55), özgürlük sağlar (f=7, % 4.55), birleştiricidir (f=6, % 3.90), karşılıklı anlaşmadır (f=6, % 3.90), karşılıklı saygıdır (f=5, % 3.25), sevgi getirir (f=5, % 3.25), kardeşliktir (f=4, % 2.60). Adayların genel olarak “çok olumlu algı içerisinde oldukları” anlaşılmaktadır (Tablo 4).

Aşağıda Tablo 5’de öğrenciler tarafından üretilen metaforlara “...çünkü” denilerek verilen cevaplar frekansı 1 olanlar alfabetik sıra ile verilmiştir.

Tablo 5. Barış Metaforlarının Gerekçeleri ve Frekansı 1 olan Kodlar Dağılımı

	f	%			
Barış için tok olmak gerekir	1	0,65	Hür olmayı ifade eder	1	0,65
Barış ile insan hayatının değeri artar	1	0,65	İyi niyeti temsil eder	1	0,65
Barış varsa hayat vardır	1	0,65	Kanadı kırılırsa iyileşmesi zordur	1	0,65
Barışın olmayışı, istikrarsızlık ve ölüm getirir	1	0,65	Kendi çıkarı için de olabilir	1	0,65
Başlangıçtır	1	0,65	Olumsuzluklar olmaz	1	0,65
Bir ülkenin selameti için elzemdir	1	0,65	Onsuz yaşanamaz	1	0,65
Çıkarları gözetir	1	0,65	Rengarenk boyanabilir	1	0,65
Çok güzeldir	1	0,65	Renkli ve güzeldir	1	0,65
Düşman ile yapılır	1	0,65	Sabır, önemlidir	1	0,65
Düzeni sağlar	1	0,65	Sağlık ve refah sağlar	1	0,65
Güçlü insanlar ya da devletler ihtiyaç duymaz	1	0,65	Sahte ya da samimi olabilir	1	0,65
Gülümsetir	1	0,65	Samimiyetle barışa inanır	1	0,65
Günü gelince uyanılır	1	0,65	Samimiyettir	1	0,65
Güvenlidir	1	0,65	Savaştan önceki duraktır	1	0,65
Güzeldir ama kusursuz değildir	1	0,65	Sözde vardır fakat görülmez	1	0,65
Hayatı canlandırır	1	0,65	Tadı ve değeri paha biçilmezdir	1	0,65
Her şeye rağmen affeder	1	0,65	Temizlik ve besin vardır	1	0,65
Her şeyiyle güzeldirler	1	0,65	Tüm güzellikleri yaşatır	1	0,65
Her tarafa ulaşabilir	1	0,65	Uygulamaya dökülmez	1	0,65
Her zaman tercih edilmesi gerekir	1	0,65	Vakit geçirme gibidir	1	0,65
Herkes için olmalıdır	1	0,65	Verdiğini, fazlasıyla alırsın	1	0,65
Herkesin ihtiyacı vardır	1	0,65	Yapılması gereklidir	1	0,65
Hırs, bencillik hakim olursa ütopya olur	1	0,65	Toplam	45	29,22

6. Sonuç ve Tartışma

Metaforlar öğretmen adaylarının tarih eğitimi süresince belli olgulara ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri dışa vurmada, anlamada ve değiştirmede “pedagojik araç” görevinde kullanılabilir (Şehirli, 2017: 361). Savaş gibi barış da insanoğlunun hayatının bir parçası olmuştur. Eğitimin barışı inşa etmek ve korumak için ne yapabileceği sık sık gündeme gelen bir konudur. Tarih bilimi, tarihçiler ve tarih öğretmenleri “*barış dolu bir dünya*” idealine katkı sağlayabilirler mi? Literatüre baktığımızda barış araştırmalarıyla ilgili literatürde ve uygulamalarda eksiklikler dikkat çekmektedir. Bu anlamda tarih eğitimi araştırmacılarının bu boşlukları tamamlaması beklenmektedir (Özgür, 2012:199). 1914-1918 ve 1939-1945 yılları arasında iki dünya savaşı gören insanlık, yalnızca siyasî ve ekonomik çabalarla savaşı önleyemeyeceğini anlamış, barışı daim kılmanın “*eğitim, bilim ve kültür*” ile mümkün olduğunu anlamıştır (Safran ve Ata, 1996).

Barış, hayata saygı duymayı ayrıca ayrımcılık ve ön yargı gözetmeksizin her bireyin onuruna saygı duymayı gerektirmektedir. Barış sosyal uyumun, ekonomik eşitliğin ve siyasi adaletin kilit noktası olmakla beraber sürekli olarak savaşlar ve şiddetli çatışma türleri ile yıpranmaktadır.

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı’nda öğrenim gören öğretmen adayı öğrencilerin “barış” kavramına ilişkin algılarının ne yönde olduğunu metaforlar aracılığıyla belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmada 155 öğretmen adayı tarafından toplam 84 metafor oluşturulduğu anlaşılmıştır.

Bu çalışmada öğrencilerin barış kavramlarına ilişkin algılarının tespit edilmesi açısından bu kavramı neye benzettikleri, nasıl algıladıkları ve zihinlerinde oluşan imgelerin ortaya çıkarılmasında

hangi metaforların kullanıldığı analiz edilmiştir. Öğretmen adayları barış kavramına ilişkin olarak birbirinden çok farklı metafor üretmişlerdir.

Öğretmen adaylarının “barış” kavramına ilişkin olarak frekansı 2 ve yukarı olmak üzere toplam 42 adet geçerli metafor üretmiş oldukları görülmektedir. Bunlardan en sıklıkla tekrarlanan, en yüksek frekansa sahip olan metaforlar; huzur, (19), güvercin, (12), kardeşlik (9), anlaşma (7), çocuk (5), bahar (4), bayram (4), çiçek (4), gülebilmek (4), mutluluk (4), orman (4) olmuştur. Dolayısıyla, barış kavramına ilişkin öğretmen adayları tarafından çok sayıda farklı metafor kullanıldığı ifade edilebilir. Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarının barış kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforlar incelendiğinde genel olarak “*çok olumlu algı içerisinde oldukları*” anlaşılmaktadır. Öğretmen adaylarının barış kavramına ilişkin üretmiş oldukları frekansı 1 olan 42 metafor bulunmaktadır.

Elde edilen veriler ışığında, barış kavramının açıklamak için tek bir metafor kullanmak yerine çeşitli metaforların kullanılması, barış kavramını daha anlaşılabilir hale getirir. Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı öğretmen adaylarının barış kavramına dair ürettikleri metaforların büyük çoğunluğu “*olumlu*” ifadelerdir.

Türkiye’de Barış kavramı ile ilgili uygulamalı araştırmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Barış kavramı hakkında pek çok akademik çalışma mevcuttur fakat uygulamalı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu alanda uygulamalı çalışmalar yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çevremizde meydana gelen savaş ve çatışmalar Türkiye’de yaşayan insanları olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenlerle barış konularındaki akademik çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Barış kavramı ile ilgili olarak son zamanlarda “*barış eğitimi*”ne yönelik çalışmaların artmış olduğu ve bu konudaki farkındalıkların artırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Kanatlı, Schreglmann, 2017). **Barış ve barış eğitimi konusunda şu önerilerde bulunabiliriz** (Öztaşkın, 2014): Barış kavramına ilişkin olumlu bilgi, beceri ve tutum geliştirmenin dünya sorunlarına daha duyarlı ve çözüme katılımcı bireyler kazandıracağı bilinmelidir. Barış eğitimi, amaç ve konuları ile uyumlu olacak şekilde, tüm eğitim kademelerine, öğretim programlarına ve öğrenme alanlarına dâhil edilmelidir. Okul ve sınıf ortamı, eşitlikçi, şiddetten uzak, demokratik, şeffaf, adil, katılımcı ve eleştirel düşüncüyü teşvik edici olmalıdır (Şehirli, 2017: 361-362).

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ö. (2012). *Tarih eğitiminde savaş ve barış: ortaöğretim öğrencilerinin savaş ve barış konularıyla ilgili bilgilerinin ve tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, Ö., Safran, M. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin savaş ve barış kavramı ile ilgili düşüncelerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi, *Turkish Studies*, 8(8), 1587-1619.
- Aydın, İ. S. ve Pehlivan, A. (2010). Türkçe öğretmeni adaylarının “öğretmen” ve “öğrenci” kavramlarına ilişkin kullandıkları metaforlar. *Turkish Studies International periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 818-842.
- Aydın, F. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3). 1293-1322.
- Akyol, C. (2017). Metaforların kullanım alanları ve faydaları, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi*. (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 51-92.

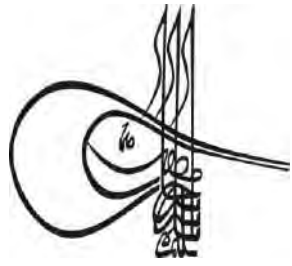
- Özelmacı, Ş. ve Çakır, U. (2017). Metaforlar ve benzerleri ile ilgili söylenenler, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi*. (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 17-35.
- Arslan, M., Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, 100-106.
- Bektaş, M. ve Karadağ, B. (2013). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin yardımlaşma değerine yönelik geliştirdikleri metaforların incelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), 271-286.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Barash, D. P. ve Webel, C. P. (2014). *Peace and conflict studies* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Bayat, M. (1985). Harp ve Sulh (III), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 5, 66-73.
- Cameron, L. (2003). *Metaphor in educational discourse*. New York: Continuum.
- Cortazzi, M. ve Jin, L. (1999). Bridge stolearning: Metaphors of teaching, learning and language. In L. Cameron ve G. Low (Eds.), *Researching and applying metaphor* (149-176). Cambridge, UK: Cambridge University.
- Darn, S. ve White, I. (2005). *Metaphorically speaking*. Paper presented at the Teacher Develop- ment Unit, School of Foreign Language, İzmir University of Economics, Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED493024.pdf>.
- Demir, G. (2015). *Sosyal bir fenomen olarak dilin belirsizliği*. İstanbul: İthaki.
- Ekiz, D. ve Koçyiğit, Z. (2013). Sınıf öğretmenlerinin “öğretmen” kavramına ilişkin metaforlarının tespit edilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 439-458.
- Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde geçerlik ve güvenirlik. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, 125-148.
- Ergin, D. Y. ve Beyoğlu, A. (2017). *Metaphorical perceptions of students in education departments on the concept of location*. IV. IBANESS International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series Russe- Bulgaria April 8-9.
- Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. Oslo: SAGE.
- Galtung, J. (2005). *A synthetic approach to peace thinking*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Güneş, C. ve Tezcan, R. (2017). Metafor nedir, ne değildir?, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi*. (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, 1-15.
- Groff, L. (2008). Contributions of different cultural-religious traditions to different aspects of peace-leading to a holistic, integrative view of peace for a 21st century interdependent world. *Future Takes*, 7(1), 27-34.
- Gentner, D. ve Wolff, P. (2000). Metaphor and knowledge change. In E. Dietrich ve A. B. Mark- man (Eds.), *Cognitive dynamics: Conceptual and representational change in humans and machines* (pp. 295-342). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma durumları*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Gibbs, R. W. (1999). Researching metaphor. In L. Cameron ve G. Low (Eds.), *Researching and applying metaphor* (pp. 29-47). Cambridge, UK: Cambridge University.
- Harris, I. M., ve Morrison, M. L. (2013). *Peace education* (3rd ed.). Jefferson, NC: McFarland ve Co.
- Harris, I. M. (2004). *Peace education theory*. *Journal of Peace Education*, 1(1), 5-20.
- Hampshire, A. (1996). The development of sociolinguistic strategies: implications for children with speech and language impairments. *Current Issues in Language and Society*, 3(1), 91-94.
- İbret, B. Ü. ve Aydınöz, D. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin “dünya” kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 85-102.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2010). *Metaforlar hayat, anlam ve dil*. (Çev. G. Y. Demir) İstanbul: Paradigma.
- Levine, P. M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Eric*, 5 172-175.
- Johnson, D. W. ve Johnson, R. T. (2005). *This issue. Theory into Practice*, 44(4), 275-279
- Perry, C. ve Cooper, M. (2001). Metaphors are good mirrors: Reflecting on change for teacher educators. *Reflective Practice*, 2(1), 41-52.
- Perry, C., ve Cooper, M. (2001). Metaphors are good mirrors: Reflecting on change for teacher educators. *Reflective Practice*, 2(1), 41-52.
- Kaya, M. F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarına ilişkin algıları: metafor analizi örneği. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 917-931.
- Kılıç, F. D. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde tarih konuları üzerinde oluşturdıkları metaforların söylem analizi tekniği ile incelenmesi*. Yüksek lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Keklik, N. (1987). *Türk İslam Felsefesi açısından felsefenin ilkeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Keklik, N. (1990). *Felsefede metafor*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Kıran, Z. ve Eziler Kıran, A. (2013). *Dil bilimine giriş*. Ankara: Seçkin.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: a practical introduction*. New York: Oxford University.
- Lakoff, G., ve Johnson, M. (2005). *Metaforlar: hayat, anlam ve dil* (Çev. G. Y. Demir). İstanbul: Paradigma.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. IL: University of Chicago Press. Chicago.
- McMillan, J. H. ve Schumacher, S. (2010). *Research in education: evidence-based inquiry*. (7th ed.). Boston, MA: Pearson
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor* (Çev. G. Bulut). İstanbul: MESS. Yayın No:280.
- Ortony, A. (1975). Why metaphors are necessary and not just nice. *Educational Theory*, 25(1), 45-53.
- Öztekin, M. B. (2007). *Fuzili ve Şeyh Galib divanlarında ney metaforu*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Özelmacı, Ş. ve Çakır, U. (2017). Metaforlar ve Benzerleri ile İlgili Söylenenler, Bahadır Kılcan (Ed.), *Metafor ve eğitimde metaforik çalışmalar için bir uygulama rehberi*. (1.Baskı). Ankara: PEGEM Akademi, s.17-35.
- Öztaşkın, Bektaş Ö. (2014). Barışa yönelik tutumlar ve günümüz dünya sorunlarına yönelik tutumlar arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Turkish Journal of Education*, 3(3), 25-39.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496.

- Safran M., Ata, B., (1996). Barışçı tarih öğretimi üzerine çalışmalar: Türkiye'deki tarih ders kitaplarında Yunanlılara ilişkin ifadelerle yönelik öğrenci görüşleri, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 11-26.
- Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice*, 29(2), 102-108.
- Sofı, G. D. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ile ilgili algılarının metaforik değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Sönmez İ., Ahmetoğlu E. ve Dr. Yavuz E. A. (2018). Okul öncesi öğretmen adaylarının aile kavramına ilişkin metaforik algıları, VIII. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series- Plovdiv / Bulgaria, 21-22 Nisan, 2018, Proceedings, ISBN: 978-619-203-225-8.
- Şahin, Ş. ve Baturay, M. H. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin internet kavramının ilişkin algılarının değerlendirilmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(1), 177-192.
- Şehirli, Y. A. (2017). Savaş ve barış kavramlarına ilişkin sınıf eğitimi öğretmen adaylarının metaforik algıları, *I. Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu*, Amasya Üni. ve KIBATEK (Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu), 17-19 Kasım 2017, Amasya. Aralık 2017, ISBN 978-605-4598-32-8, 349-364.
- Thomas, G. P. (2006). Metaphor, students' conceptions of learning and teaching, and metacognition. In P. J. Aubusson, A. G. Harrison ve S. M. Ritchie (Eds.), *Metaphor and analogy in Science education* (105-117). Netherlands: Springer.
- Tortop, H. S. (2013). Öğretmen adaylarının üniversite hocası hakkındaki metaforları ve bir değerlendirme aracı olarak metafor. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 153-160.
- Tunç, G. (2014). Kavramsal metafor ve şiirsel metafor ilişkisi bağlamında Ahmet Haşim'in "Merdiven" adlı şiiri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 186-191.
- Türk Dil Krumu [TDK], (2005). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Krumu [TDK], (2009). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2006). *Bilim ve sanat terimleri ana sözlüğü*, Ankara.
- Uslu, M. (2007). *Ansiklopedik Türk dili ve edebiyatı terimleri sözlüğü*. İstanbul: Yağmur.
- Uğur, N. (2007). Metafor kavramını algılama türleri. *Yasakmeyve Dergisi*, 24, (https://www.academia.edu/6961592/Metafor_Kavram%C4%B1n%C4%B1_Alg%C4%B1lama_T%C3%BCrleri) 11.11.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Yağız, O. (2004). *Metaphor as a mental phenomenon in language and language teaching*. Yüksek lisans Tezi, Atatürk University Institute of Social Sciences, Erzurum.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zeren, G. ve Yapıcı, M. (2014). Öğretmen adaylarının renklere ilişkin metaforları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25(1), 165-175.
- Webel, C. (2007). Toward a philosophy and metapsychology of peace. In C. Webel, ve J. Galtung (Eds.), *Handbook of peace and conflict studies* (3-13). New York: Routledge.
- Weiner, B. (1992). *Human motivation: metaphors, Theories and Research*. USA: Sage.

İnternet Kaynakları

- Barış. (2015). *Türk Dil Kurumu* içinde "http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gtsve arama=gtsve guid=TDK.GTS.5bebe79b39e313.20919102" sayfasından erişilmiştir.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Necdet HAYTA - Prof. Dr. Ertan GÖKMEN – Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

This article was checked by iThenticate.

OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE “KADIN”

Şennur ŞENEL*

ÖZET

Kadının devlet ve toplum hayatındaki yeri ve hakları, tüm toplumlarda gelişmişliğin ve modernleşmenin önemli bir ölçütüdür. Bu itibarla siyasi ve sosyal zeminde kadınlara tanınan haklar ve özgür hareket etme kabiliyeti modern çağla birlikte evrensel değerler kategorisinde, toplumların gelişmişlik ölçütü olarak değerlendirmeye alınmıştır.

Kadın konusu bilhassa 19. yüzyılın başlarından itibaren önem kazanmış ve bu önem, zaman içinde elde edilen pek çok ilerlemeye rağmen neredeyse aynı çıkış noktaları üzerinden günümüzde devam etmektedir. Kadın-erkek eşitliği, siyasal temsilde eşitlik, eğitim haklarında eşitlik gibi konular neredeyse bir asrı geçen sürede çözülebilmiş değildir. Şüphesiz her devletin kaydettiği gelişmişlik ölçütleri ayniyet göstermez ancak kadınların karşı karşıya kaldığı sorunlar ülkelere göre oranları farklı olmakla birlikte neredeyse aynı sorunlardır.

Bir toplumun evrensel değerler çerçevesinde gelişmesinde iki temel faktör vardır: Eğitim ve ekonomi. Bu iki alanda kadın ve erkeklerde eşitlik sağlandığında bunu eşit fırsatların sunulması ve siyasette eşit temsil hakkı takip eder. Modernleşme insani değerlerde gelişmiş ülkelerle eş değer ilerleme kaydetme hatta onun da ötesinde bir gelişmişlik gösterme başarısı olduğuna göre modernleşme içerisindeki “kadın”ın konumu eşit eğitim hakkına sahip olması, ekonomiye katkı sağlaması, ekonomik özgürlüğünü kazanması ve bunları takiben kamusal alanda erkeklerle eşit oranda yer bulması, temsilde eşitliği elde etmesi olarak kısaca açıklanabilir.

Osmanlı kadın hareketi de Avrupa’da ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak aynı zaman sürecinde 19.yüzyılın başlarında, önce

Tanzimat ve müteakiben Meşrutiyet dönemlerinde kızların eğitimi ile başlamış, kadınların içinde bulunduğu sorunların basında yer alması ve birtakım sivil organizasyonların kurulması ile güçlenmiş ve zamanla daha çok gündem oluşturmıştır. Dönemin fikir akımları içinde de modernleşmenin ve toplumsal kalkınmanın gereği olarak önemli bir yer edinmiştir.

Bu makale 19.yüzyılda Osmanlı modernleşmesinin bir parçası olan kadın özelinde modernleşmeyi konu edinmektedir. Başta eğitim hakkı olmak üzere kadınların kamusal alana girmesi, erkeklerin sahip olduğu hakları kendileri için de talep etmeleri, kadın dünyasına ait sorunları ifade etmeye başlamaları ile toplumsal eşitliğin sağlanması konusundaki düşünce ve çabaları ile şekillenmiştir. Bu makalede Osmanlı modernleşmesi içinde kadınlarla ilgili gelişmeler üzerinde durulmakta dönemin gelişmeleri kaydedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 19.yüzyıl, modernleşme, Osmanlı devleti, Osmanlı toplumu, Osmanlıda eğitim, kadın, kadın hakları.

“WOMAN” IN OTTOMAN MODERNIZATION

ABSTRACT

The place and rights of women in state and community life are an important criterion and parameter of development and modernization in all societies. In this respect, the rights granted to women in political and social grounds and the ability to act freely have been considered as a criterion of development of societies in the category of universal values together with the modern age.

The issue of women has gained importance since the beginning of the 19th century, and this importance continues today with almost the same exit points despite the many progresses achieved over time. The issues such as equality of women and men, equality in political representation and equality in the rights of education have not been solved in almost a century. Certainly, the development criteria recorded by each state do not seem to be consistent, but the problems faced by women are almost the same, although their rates are different when compared with other countries.

There are two main factors in the development of a society within the framework of universal values: education and economy. In these two areas, when the equality of men and women is ensured, offering equal opportunities and rights of equal representation in politics follows them. Since modernization is the achievement of having equal progress with the developed countries in the humanitarian values, the position of woman in modernization can be explained briefly as having equality in representation, having the right of equal education, contributing to the economy, gaining economic freedom and finding equal place with the men in the public domain.

The Ottoman women's movement, in parallel with the developments in Europe, started with the education of the girls first at the beginning of the 19th century in the Tanzimat period and then went on in the Constitutional Monarchy period, the problems of the women

were mentioned in the press and the establishment of some civil organizations were strengthened and they formed more current issues day by day formed. Women's issue has become a stand-alone issue in the idea movements that emerged within the framework of the sensitivity to the Ottoman development in the period.

This article deals with the modernization of women in the 19th century as part of the Ottoman modernization. Women's right to education, including the right to enter the public sphere, to demand the rights of men for themselves, to begin to express the problems of the world of women and social equality has been shaped by the thoughts and efforts to ensure equality. This article focuses on developments related to women in Ottoman modernization and also the developments of the period are recorded.

STRUCTURED ABSTRACT

“Woman” in Ottoman Modernization

Until the second half of the nineteenth century, there was no study on the idea of family and woman in the Ottoman Empire apart from traditional understanding, or a serious study focusing on the subject of women and family. The woman, one of the main factors of modernization¹, has shown a remarkable development in the period of Tanzimat in terms of education and education in the value and role perceived by developed and developing societies and in the period of Constitutional Monarchy in terms of ideas and rights, or in other words they have become visible or perceivable. In the studies carried out since the second half of the 20th century, when political and social historiography began to develop, the role of women in social and cultural life was started to be expressed in the Ottoman classical period (Faroghi: 2014; Gündüz: 2007,42). Women also found a place in the studies relating the activities of the court members and wealthy women and the role and importance of women as a religious and traditional people in the context of philanthropy. In this respect, especially in the studies and investigations on “foundation” or in the studies about “Islam and women”, Ottoman women were mentioned in restricted areas. Thus, in the 19th century, woman was neglected as regards the individual and social rights in the defense and regulation efforts of the state and changes in which the state and the society existed.

In the nineteenth century, in Ottoman Empire great steps have been taken in the education of girls in the process of structural change

¹ The word “modern” is derived from the concept of “modo” which means “right now, at present, suitable for the age” in Latin in the 5th century BC. The concept was initially used to explain that the societies that adopted Christianity were completely separated from the ancient pagan culture and that a new culture was born. The modern term in the context of creating the origin of the Word ‘modern’ has been used as the general name of the changes in the sociological sense, especially in Western Europe since the 15th century. In other words, modernization has been used as the name of the changes that began to emerge in the social, political, economic, religious, traditional and scientific fields of the century. Modernity, on the other hand, is a concept that can look at the modernization process from the outside and even take a critical attitude towards it. The term modernity corresponds to major and radical changes in Europe in a particular historical period. In other words, modernity refers to social, political and cultural changes in Europe, new social life and forms of organization with the 17th century. Modernity therefore includes a wholesale challenge to traditional society and the institutions of traditional society. Modernity is used to express a mind-based society design against the foundation of a holy society See Atıl Cem Cicek-Selcuk Aydın-Bulent Yagci, “Woman in the Process of Modernization: A Study on the Ottoman Period”, KAU Journal of Business Administration, 6 (9), pp.271-272.

and transformation in the political, social, legal, intellectual, economic and many other fields especially with the declaration of Tanzimat Edict. In this respect, it is inevitable to say that European developments are exemplary.

In the nineteenth century through the establishment of the Ministry of Education in 1857 and the enactment of the Amendment of Ottoman Nationality in 1859 and the Amendment of the Ministry of Education in 1869, the Ottoman women gained some legal rights² Before the Tanzimat period, the range of education was extended for girls who could go to the primary school³. Thus, the leading Ottoman women were raised such as the first female novelist Ms. Zafer, Ms. Makbule Leman (1865-1898), Ms. Leyla (1850-1936), Ms. Fatma Aliye (1862-1936)⁴, Ms. Ayşe Sadıka (1871-1903), the author of the first pedagogy book in the western sense, *Usul-i Talim and Terbiye*, Behice Ziya Kollar (1871-?), one of the first translator women, Poet Nigar Hanım and Emine Semiye Hanım (1866-1944). With both the efforts of these pioneering women and the ideas of prominent intellectuals of the period such as Şinasi, Namık Kemal, Münif Pasha, Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, Şemseddin Sami, the women's movement in the Ottoman Empire grew with each passing day. As a matter of fact, Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Mehmed Akif, Ziya Gökalp, Traderszade Ibrahim Hilmi, Ahmet Rıza, Rıza Tevfik, Said Halim Pasha and many other writers and intellectuals have put forward ideas, have discussed and have created the agenda for raising the social and cultural development and contemporary position of Ottoman women. Their intellectual efforts have created a great legacy for the later period (Gündüz: 2007,42).

From the second half of the nineteenth century onwards, the Ottoman women began to follow Europe, for example: learning French, which was the fashion of the Tanzimat period, designing her house according to the western methods, playing the piano, and dressing like western women. However, in this period, typical examples of classical-traditional and woman-limiting understanding were also exhibited. For example, the legal regulation issued in 1901 prohibited women from shopping in European stores, measured the length and thickness of the burqa to be covered, and the clothing measures were controlled by the

² The elementary school (Sıbyan Mektebi) dates back to the early years of Islam. These schools, which have been opened since the early years of Islam in order to learn and read the Qur'an, have also taken their place in the education system of Turks. There were grades in mixed classes as well as the ones which boys and girls aged between 4 and 7 were going on separately. Although the elementary schools were built by the sultans, they were also established by the sultans' mothers, the great civil servants and the benefactors. Elementary Schools had continued to function by undergoing changes until the proclamation of the Republic". Yücel Gelişli, "Elementary School from Ottoman Primary Education Institutions (Establishment, Development and Conversion) *Encyclopedia of Turks*, (Ed. Salim Koca et al.), C. XVI., New Turkey Publishing House. 2002, Ankara. s. 35-41.

³ In 1859, the first girls' junior high schools together with the first girls' high schools were established and the number of secondary schools in provinces and cities was increased. By 1909, while there were 33 states and 39 private schools remaining from the period of Abdülhamit II and forming a total of 72 Rüştiye; during the reign of Abdül Hamid II, vocational schools for girls' education were founded and their programs were reformed. Muammer Demirel, "Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri", (Establishment, Development and Conversion) *Encyclopedia of Turks*, (Ed. Salim Koca et al.), C. XVI., New Turkey Publishing House. 2002, Ankara. p. 54-56.

⁴ The Turkish intellectuals, have exhibited the attitudes of people who have a sense of responsibility against the incredible misconceptions of the Westerners against the Turks. They wrote about the concubine, polygamy, woman's family life and the clothing tradition in which Westerners had a wrong opinion. Fatma Aliye, *Women in the Ottoman Empire: Concubine, Polygamy, Fashion* (Ed. Orhan Sakin) Bizim Kitaplar Publishing House, Istanbul, 2009, p.10-16.

state (Yılmazçelik: 2010, 563). From the state's point of view, the reason for this was to preserve social values, to maintain morality and publicity, to restrain uncontrolled behavior. However, such arrangements could not have had place in terms of the rights and freedoms and the values of developed society. As a matter of fact, this process would not take long and II. Ottoman women would see the clearest effect of the Constitutional Monarchy reforms. While women were interested in fashion in public, they were able to express themselves through education and the press-publication, and due to the conditions of war, they were obliged to enter the working life gradually for the continuation of economic development. Thus, women who gained liberty in the economic sense would now start to go out to the streets, dress in European dresses, organize conferences and meetings, establish associations, publish magazines and newspapers.

However, there were women and ideas about the political and social rights of women at the beginning of the topics the various thought structures of the period such as Islamist, Westernist and Turkist discussed the most and offered completely different solutions. In this context, many issues such as women's clothing (*tesettür-i nisvân*), polygamy (*taaddüd-ü zevcât*), women's education and art were on the agenda of the second Constitutional Monarchy period.

Unlike the developments in the Tanzimat period, in the period of the second Constitutional Monarchy, women started to appear in the public sphere. In this period, with the actual and intellectual efforts and writing of intellectual women, women began to express themselves through the press, published newspapers and magazines, and showed that they had adopted social issues by establishing associations. Through the women's magazines published in the freedom of opinion of the Constitution, the demands of women of all walks were expressed, and they developed the courage to express their issues and ideas in writing, and thus “the status and rights of women” found a place in the current ideas of the period. As in the newspaper peculiar to women, in the women newspaper and magazines issued the first aim was to develop, educate and raise women because of their features of “generation raisers”.

For Fatma Aliye, one of the most prominent women of the period, an important factor hindering the women's development was men and she considered this situation as the same in civilized countries. In her writings Fatma Aliye who was an intellectual woman emphasized the necessity of empowering the Ottoman woman in an individual and social sense while not allowing Western travelers and writers to insult her own state over the Ottoman woman. (Flower-Oiler: 2015.280). Like Fatma Aliye, Emine Semiye was an important name of this period. With her highly motivated and moraled writings, she encouraged women to be more entrepreneurial, more diligent and also stated that men formed a more oppressive environment in a sense.

One aspect of the female factor in Ottoman modernization was its association. Thus, women were able to organize, produced ideas by expressing their own demands as well as their social sensitivities and made effort in these issues.

With the structural reforms claimed and required by the second Constitutional Monarchy, the woman was accepted as a part of the

political-public space within the modernized state. With the policies adopted by the Committee of Union and Progress, women have succeeded in becoming more active in both business and social life. In this, it might be amazing today, but there is getting on the plane beside being a civil servant.

But it must be admitted that the transformation and renewal of the women were closely related to the societies' perspective and therefore the struggle of women has not reached the desired level within the existing conditions and priorities of the state. The idea world of the period focused on the current women's issues rather than focusing on the status of women, for example, should women go into business life, what are the women's duties to their spouses and children, and how women should be dressed and covered in the street at home. As a matter of fact, the perspective of women in literary works of the period was shaped by the cultural role in the line between traditional and modernity. Namık Kemal, for example, used the woman as a means of analogy to the concepts of good-evil, loyalty-betrayal, and gave lectures on wisdom. Likewise, in the works of Ahmet Mithat Efendi, while the importance of education was approached, the emphasis was placed on uneducated women without self-confidence in Recaizade Mahmud Ekrem. Şemseddin Sami also considered women's education as the most fundamental necessity of a healthy society.

Lastly, it can be said that the indispensable element of Ottoman modernization, and even its complementary main part, is woman. Although in modernization woman means to share the public sphere equally with men, this will only be the success of the Republican era. However, it is seen that the intellectual and actual developments during the Tanzimat period and especially during the Constitutional Period were with the efforts of intellectual women and men. The state has taken the basic steps for empowerment of women. Because the Ottoman women's movement has developed in its own cultural basin, it would not be correct to evaluate the development stages of another culture.

Keywords: 19th century, modernization, Ottoman state, Ottoman society, Ottoman education, women, women's rights.

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde aile ve kadın konusunda, geleneksel anlayışın dışında bir düşünce; veya kadın ve aile konusuna odaklanmış ciddi bir çalışma yapılmış değildir. Modernleşmenin⁵ temel faktörlerinden biri olan kadın, gelişmiş ve gelişmekte olan

⁵ “Modern kelimesi M.Ö.5.yüzyılda Latince’de “tam şimdi, bugüne ati, çağa uygun” anlamına gelen “modo” kavramından türetilmiştir. Kavram başlangıçta Hristiyanlığı benimseyen toplumların eski pagan kültüründen tamamen koptuğunu ve yenibir kültürün doğduğunu anlatmak için kullanılmıştır. Modern kelimesinin kökenini oluşturması bağlamında modern terimi, sosyolojik anlamda, özellikle 15.yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da ortaya çıkan değişimlerin genel adı olarak kullanılmıştır. Yani modernleşme, sözü edilen yüzyılda toplumsal, siyasal ekonomik, dinsel, geleneksel ve bilimsel alanda ortaya çıkmaya başlayan değişimlerin adı olarak kullanılmıştır. Modernite ise modernleşme sürecine daha dışarıdan bakabilen ve hatta ona karşı eleştirel bir tavır alışı da içeren bir kavramdır. Modernite terimi Avrupa’da belirli bir tarihi dönemde yaşanan büyük ve köklü değişimlere tekabül eder. Başka bir deyişle modernite 17.yüzyılla beraber Avrupa’da toplumsal, siyasal ve kültürel alanda görülen değişiklikleri, yeni toplumsal hayat ve örgütlenme biçimlerini ifade eder. Dolayısıyla modernite, geleneksel topluma ve geleneksel toplumun kurumlarına karşı toptan bir meydan okumayı içerir. Modernite kutsal temelli bir toplum temeline karşı, akıl temelli bir toplum tasarımı ifade etmek için kullanılmaktadır” Bkz.

toplumların algıladığı değer ve rolde eğitim anlamında kısmen Tanzimat döneminde, fikir ve haklar bakımından da Meşrutiyet devrinde dikkate değer bir gelişme göstermiştir ya da bir başka ifade ile görünebilir, fark edilebilir olmuştur. Siyasi ve sosyal tarihçiliğin gelişmeye başladığı 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan akademik çalışmalarla Osmanlı klasik döneminde kadının sosyal ve kültürel hayattaki rolü ifade edilmeye başlanmıştır (Faroghi:2014; Gündüz: 2007,42). Ayrıca bilhassa geleneksel bakış açısıyla, hayırseverlik bağlamında saray mensuplarının ve varlıklı kadınların faaliyetleri ile kadının dinen ve örfen rolü ve önemi konulu çalışmalarda yer bulabilmiştir. Bu itibarla bilhassa “vakıf” konulu araştırma ve incelemelerde veya “İslamiyet ve kadın” konulu çalışmalarda Osmanlı kadını sınırlandırılmış alanlarda konu edilmiştir. Böylece 19.yüzyılda devlet ve toplumun içinde bulunduğu zorlayıcı şartlar ve değişimde devletin savunma ve düzenleme çabaları içinde kadın, bireysel ve toplumsal haklar bakımından uzun süre ihmal edilmiştir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin özellikle Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile birlikte siyasi, sosyal, hukuki, fikri, ekonomik ve daha birçok alanda yapısal bir değişim ve dönüşüm sürecine girdiği süreçte kızların eğitimi konusunda büyük adımlar atılmıştır. Bu hususta Avrupa’daki gelişmelerin örnek teşkil ettiğini söylememiz kaçınılmazdır.

19. yüzyılda öncelikle 1857’de Maarif-i Umumiye Nezareti’nin kurulması, 1859 *Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi’nin* ve 1869 *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin* çıkarılması ile Osmanlı kadınları bir takım hukuki haklar elde etmiştir. Tanzimat dönemi öncesinde yalnız Sıbyan Mektebi’ne⁶ gidebilen kızlar için eğitimin yelpazesi de genişletilmiştir.⁷ Böylece ilk kadın romancı Zafer Hanım, Makbule Leman Hanım (1865-1898), Leyla Hanım (1850-1936), Fatma Aliye Hanım⁸ (1862-1936), batılı anlamda ilk pedagoji kitabı olan *Usul-i Talim ve Terbiye* adlı eserin müellifi Ayşe Sadıka Hanım (1871-1903), ilk çevirmen kadınlardan Behice Ziya Kollar (1871-?), Şair Nigar Hanım ve Emine Semiye Hanım (1866-1944) gibi öncü Osmanlı kadınları bu sayede yetişecektir. Gerek bu öncü kadınların gayretleri gerekse Şinasi, Namık Kemal, Münif Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, Şemseddin Sami gibi dönemin önde gelen aydınlarının düşünceleri ile Osmanlı’da kadın hareketi her geçen gün büyüyecektir. Nitekim “Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Mehmed Akif, Ziya Gökalp, Tüccarzade İbrahim Hilmi, Ahmet Rıza, Rıza Tevfik, Said Halim Paşa ve daha bir çok yazar ve aydın Osmanlı kadınının sosyal ve kültürel gelişimi ve çağdaş konumunu yükseltmek için fikirler ortaya koymuşlar, tartışmışlar, gündem oluşturmuşlardır. Onların bu entelektüel çabaları, sonraki dönem için de büyük bir miras oluşturmuştur (Gündüz:2007,42).

19.yüzyılın bilhassa ikinci yarısından itibaren gözle görülür bir biçimde Osmanlı kadınları, Avrupa’yı takip etmeye başlamıştır: Mesela Tanzimat döneminin modası olan Fransızca öğrenmek, evini batılı usullere göre teşrif etmek, piyano çalmak, batılı kadınlar gibi giyinmek gibi. Ancak bu

Atıl Cem Çiçek-Selçuk Aydın-Bülent Yağcı, “Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9), s.271-272.

⁶ “Sıbyan Kuruluşu İslam’ın ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. Kur’an’ı öğrenmek ve okuyabilmek amacıyla İslam’ın ilk yıllarından itibaren açılan ve adına Kur’an mektepleri de denilen bu okullar Türklerin eğitim sisteminde de yerini almıştır. 4-7 yaş arası kız ve erkek çocukların ayrı ayrı devam ettikleri gibi karma olan sınıflarda vardı. Sıbyan mektepleri padişahlar tarafından yaptırıldığı gibi valide sultanlar, büyük devlet memurları ve hayırsever kişilerce de kurulmuştu. Sıbyan Mektepleri Cumhuriyet’in ilanına kadar değişime uğrayarak işlevine devam etmişlerdi” Yücel Gelişli, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü) *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed. Salim Koca vd.), C. XV., Yeni Türkiye Yay. 2002, Ankara. s. 35- 41.

⁷ 1859’da ilk Kız Rüştiyeleri ile ilk kız İdadisi açılmış, taşrada ve vilayetlerde yer alan Rüştîye sayıları da artırılmıştı. 1909 tarihine gelindiğinde II. Abdülhamit döneminden kalan 33 devlet, 39 özel okul olmak üzere, toplam 72 adet Rüştîye bulunurken yine II. Abdülhamit döneminde kızların eğitimine yönelik mesleki okullar hayata geçirilmiş ve bunların programlarında ıslahatlar yapılmıştı Muammer Demirel, “Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed. Salim Koca vd.), C. XV. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 54-56.

⁸ Batılıların Türklere karşı inanılmaz yanlış kanaatleri karşısında sorumluluk duygusu olan bir Türk aydını tavrı sergilemiştir. Batılıların yanlış kanaat sahibi oldukları cariyelik, çökeşlilik kadının aile hayatı giyim kuşam hakkında yazılar yazmıştır. Fatma Aliye, *Osmanlı’da Kadın: Cariyelik, Çökeşlilik, Moda* (Haz. Orhan Sakin) Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009, s.10-16.

dönemde klasik-geleneksel, kadını sınırlayıcı anlayışın tipik örnekleri de sergilenmiştir. Mesela 1901’de çıkartılan yasal düzenleme ile kadınların Avrupa mağazalarından alışveriş yapmaları yasaklanmakta, örtünecekleri çarşafın uzunluğu ve kalınlığı denetlenmekte, giyim ölçütleri devletin kontrolüne tabii tutulmaktaydı (Yılmazçelik:2010,563). Devlet açısından bakıldığında belki bunun sebebi toplumsal değerleri korumak, ahlak ve asayiş kaim kılmak, kontrolsüz davranışları dizginlemektir. Ancak kişi hak ve hürriyetleri ve gelişmiş toplum değerleri açısından bu tür düzenlemelerin yeri olamazdı. Nitekim bu süreç çok uzun sürmeyecek ve II. Meşrutiyet reformlarının en net tesirini Osmanlı kadınları görecekti. Kadınlar moda ile alenen ilgilenirken, eğitim ve basın-yayın yoluyla kendilerini ifade edebilmekte, savaş şartları nedeniyle de ekonomik kalkınmanın devamı için yavaş yavaş çalışma hayatına mecburen girmekteydiler. Böylece ekonomik anlamda hürriyet kazanan kadınlar artık sokağa çıkmaya, Avrupai usulde giyinmeye, konferanslar ve mitingler düzenlemeye, dernekler kurup, dergi ve gazete çıkarmaya başlayacaklardı.

Ancak dönemin *İslamcı*, *Batıcı* ve *Türkçü* gibi muhtelif düşünce yapılarının en çok tartıştığı ve birbirlerinden tamamen farklı çözüm sundukları konuların başında kadın ve kadının siyasi ve toplumsal haklarına dair fikirler vardı. Bu bağlamda kadın giyimi (tesettür-i nisvân), çok eşlilik (taaddüd-ü zevcât), kadın eğitimi ve sanatı gibi birçok mesele, II. Meşrutiyet döneminin gündemine oturmuştur. Her fikir akımı, bu meselelere kendi perspektifinden bakarak bir kadın profili çizmektedir.

Kadınların Örtünmesi (Tesettür-i Nisvan) Meselesi

Osmanlı’da kadının İslami esaslara uygun giyinmesi ve Hristiyan kadınlara benzememesi için giysinin çeşidi ve biçiminden giysilerin renklerine kadar birçok temel sınırlamalar vardı. Ancak bu esaslar sadece Müslüman kadınlar için değil gayrimüslim kadınların kıyafetleri için de mevcuttu (Çakır:2003,178). Fakat zamanla kadınların eğitim alabilme haklarının genişlemesi, iş hayatına dahil olması gibi gelişmelerle, başta kılık-kıyafet olmak üzere artık kadın daha rahat ve özgüveni yükselmiş olarak pratik elbiselere yöneldi (Ceylan:2009,31). Balkan Savaşları’nı takiben Selanik’ten göçen pek çok aileyle birlikte kadınların İstanbul’a gelmesiyle, sosyal hayatta erkekler gibi yer almak isteyen kadınların sayısı da hızla arttı. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde ekonomik refah seviyesinin artmasına paralel olarak İstanbul’da geleneklere göre giyinmeyenlerin (Kutlu: 2004, 282) ve çarşaf (ve peçe) giymeyenlerin sayısı arttı. Dönemin kadın dergilerinde tesettür meselesi ile ilgili yazılara yer verildi. Hatta kadın dergilerinin kapaklarında ve dergi sayfalarında başı açık ve sık görünümlü bayan resimleri basılmaya başlandı.⁹ Avrupa modasına uygun giyinen kadınlar ve genç kızlar çarşafalarını boyunlarına asarak İstanbul başta olmak üzere bazı şehirlerin caddelerinde gösteriler düzenleyip, kıyafet yasaklarını protesto bile ettiler(Kaplan:1998, 27). Bu gelişmeler olurken *Batıcı* ve *İslamcı* grup arasında da kadının giyimi bir mesele olarak ele alındı; ateşli tartışmalar ortaya çıktı.

İslamcılar fikir çerçevesini doğal olarak İslam’a göre çizerken şeriatın emirlerinin hepsini faydalı, yasak ettiklerinin ise hepsini zararlı görüyordu. Şeriat, kadınlara kendilerine mahrem olmayan erkeklerden kaçmalarını emrettiği gibi “*saçlar da dahil vücutlarını ziynetten ari bir şeyle calib-i şehvet olmayacak bir libasla örtmelidir*” hükmünü emrediyordu (Safa:1988,37).

Şeyhülislam Musa Kazım Efendi “*hürriyetler sadece kanunla değil; dini kaidelerle de sınırlanır*” diyordu. Bu yüzden de *İslamcılar*, “*hürriyetlerin tanziminde pozitif, yürürlükteki hukuk kaideleri üzerinde bir hudut daha vardır ki, bu da şeriattır*” diyorlardı. Ayrıca savundukları fikirlere, Kanun-u Esasi’nin 4. ve 13. maddelerinde geçen “*Osmanlı Devleti’nin resmi dini İslam olduğunu ve padişahın ve yönetim kademesinin dinin koruyucusu ve yerine getiricisidir*” (Tunaya:2003,94) ibaresini dayanak gösteriyorlardı.

Batıcılar ise kadınların örtünmeleri konusuna; *kadını haramdan ve ziyandan koruyan tesettür değil, kadının maneviyatıdır* şeklinde bakıyorlardı. Özellikle Batıcı cephenin bu bakış açısını

⁹ *Kadınlar Dünyası*, “Tesettür Nedir? Tesettürden Evvel Garp Kadını”, 28 Kânunuevvel 1329, S.124, C.1, s.3.

Selahattin Asım Efendi’nin şu sözleri net bir şekilde özetlemektedir: “*Kadın cemiyetin bir parçası olduğu için aile içinde ve dışında içtimai hayatta rolü vardır ve bu rol gittikçe artmaktadır. Örtünme sorunu da bu bakımdan ele alınmalıdır. Kadının manevi eğitimi temin edilince örtünmeye lüzum yoktur. Madem ki örtünme kadını manevi hayattan ayırıyor, öyleyse kadının bu görevlerini görebilmesi için örtünme kaldırılmalıdır...*” (Kurnaz:1997,97).

Türkçüler ise kadının aile ve sosyal hayatta belli bir yere gelmesini istiyordu. Kadının toplum hayatına katılımını isteyen *Türkçüler*, 1912 tarihinde Türk Ocağı’nda ilk defa kadınların ve erkeklerin birlikte katıldığı karma toplantılar, konferanslar, konserler düzenlenmişlerdi (Kurnaz:1997,101). İttihat-Terakki de kadının geleneksel dar alandan kurtulması için Türkçülük ideolojisinden yararlanmış ve kadınların sosyalleşmesi, dernekleşmesi, eğitimi ve çalışma hayatına atılması gibi en temel haklarını kazanmaları yönünde bir siyaset izlemiştir. Ancak diğer siyasi partilerin kadın konusunda ittihat-Terakki kadar hassas davrandıkları söylenemez. Hatta muhalefet iktidar çekişmelerinin en fırtınalı dönemi olan 1911’de İstanbul Muhafızlığı kadınların ortada dolaşmalarını ceza tehdidiyle sınırlandırmıştır (Tunaya: 1988,503).

Bütün tartışmalar ve devletin türlü gaileleri devam ederken orta ve üst kesimden gelen çoğu kadın özel alanlarından çıkarak artık daha fazla kamusal alana girmeye başladı. Ancak Batıdaki gibi bir feminizm akımından bahsetmek mümkün değildir (Berktaş:2004,348). *Cemiyetleşme Kanunu*’nun verdiği toplanma, dernek kurma ve yayın yapma hürriyetini kullanarak kamusal alana daha çok girme çabasında olan kadın, bir yandan da çalışma hayatına girip ekonomik özgürlüğünü kazanmak için uğraşıyordu. Onlara, bu dönemde Osmanlı Meclis-i Umumisi’nin hatırı sayılır çoğunluğu da Anayasa’nın herkese eşit hak sunduğundan, bu yüzden de hürriyetin sadece erkekler için değil tüm Osmanlı tebaası için genel ve geçerli bir ilke olduğunu savunarak destek veriyordu.¹⁰

Böylece II. Meşrutiyet döneminde hem Osmanlı Meclis-i Umumisi’nden hem de Kanuni Esasi’den aldıkları destekle toplumda kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması için çabalayan kadınlar, toplumdaki ve ailedeki erkek egemenliği esasına karşı çıkmışlar, Osmanlı’da *Musavat-ı Tamme*’nin yani tam eşitliğin başlatıcısı olmuşlardır (Os:2004,347). Artık bireyselleşme ve özgürleşme yolunu arayan Osmanlı kadını, sesini basın yayın organlarında da duyurarak, kadın ve erkek eşitliğinden ve erkeklerin kadınlara karşı tutumları da dahil olmak üzere rahatsız oldukları her konuyu açıkça tartışabilir hale gelmişlerdir.¹¹

Çok Eşlilik Meselesi

Kadınlar bir taraftan elde ettikleri hürriyeti korumaya çalışırken diğer taraftan da karşı karşıya bırakıldıkları her konuyu gündeme taşımışlardır. Bu çerçevede öncelikle erkeklerin kadın hak ve hürriyetini bilmeleri ve kabul edip hayata taşımaları istenmiştir. Özellikle basın yoluyla bunu “*Erkekler! Anaya-Hakka Hürmet Ediniz*”¹² gibi başlıklar ile açık bir dille ortaya koyarak artık tek eşliliğin esas olması taleplerini adeta haykırmışlardır. Dönemin aydınları da benimsedikleri ve savundukları fikir sistemi içinde bu gelişmelere tepkisiz kalmamış çok eşlilik hakkında düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Mesela İslamcılar bu konuyu İslam hukukuna göre açıklamışlardır. Çok kadınla evlilik “*ki şer’an dörtten fazla olamaz*” bu ne insanlığa ne medeniyete ne de anayasaya aykırıdır tezini savunmuşlar ve evliliğin maksada dayandığı, nesli sürdürmeyi, iffeti muhafazayı sağladığı, nüfusun artmasında amil olduğu, erkek eşlerin başka kadınlarla gayri meşru münasebetlerini önlediği gibi

¹⁰ MMZC, 3 Kânunuevvel 1333, Devre. 3, İçtimaa Senesi. 4, C. II, Celse.1, s. 182. MAZC, 2 Şubat Devre. 3, İçtimaa Senesi: 3, C. I, Celse. 1, s. 461. MAZC, 24 Kânunuevvel 1333, Devre. 3, İçtimaa Senesi, C. I, Celse. 1, s. 181

¹¹ Evliyazade Makbule, “En İyi Zevce Nasıl adamlardır?” *Mahasin*, Mart 1325, S. 7, C. 1, s.500-502; Feltman, “Feministten Feministe Fark Var”, *Kadınlar Dünyası*, 21 Kanunuevvel 1329, S. 123, C. 1, s. 3-4. Mükerrrem Belkis, “Müsavat-ı Tamme (Eşitlik Hakkında)”, *Kadınlar Dünyası*, 16 Teşrinisani, 1329, S. 18, C. 1, s. 2-4. Aziz Haydar, “Kadınlığın Yeni Devresi”, *Kadınlar Dünyası*, 23 Teşrinisani 1329, S.19, C. 1, s. 4. Rukiye Hüseyin, “Erkeklerin Kadınlara Karşı Vazifesi”, *Kadınlar Dünyası*, 7 Kanunuevvel 1329, S.121, C. 1, s. 5

¹² *Kadınlar Dünyası*, 18 Nisan 1330, S.139, C.II, s. 2-3.

açılardan bakarak çok eşliliği lüzumlu görmüşlerdir (Tunaya:2003,95). Dolayısıyla İslamcıların *bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenmesi* hususu en çok eleştirildikleri konu olmasına rağmen onlar, bu anlamda tek eşliliği savunmak şöyle dursun, yukarıda belirtmiş oldukları nedenlerden ötürü çok eşliliği (ki en fazla dört kadın) bir gereklilik olarak görmüşlerdir.

Keza Şeyhülislam Efendi de çok eşliliği (en fazla dört) savunuyor; “...keşke çok kadını idare edecek kudrette erkekler olsa da doğuracak yaşta olan kadın hareketsiz kalıp kocamasalar” (Tunaya:1988,504) diyordu.

Türkçüler de çok eşlilik meselesi ile yakından ilgilenmişlerdir. Kadının sosyal ve kültürel anlamda yükselmesini isteyen Türkçüler İslami uygulamalara yeni yorumlar getirerek; “içtimai Usul-i Fıkıh” ile bu meseleye yeni bir reform yolu açmışlardır ki mesela cevaz yolu ile çok kadınla evlenmenin önlenebileceğini öne sürmüşlerdir. Buna göre devlet başkanı (Hükümdar- Halife) şer’i bakımdan yapılması ya da yapılmaması emredilmemiş fakat caiz olan şeyleri düzenleme yetkisine sahiptir. Çok kadınla evlilik meselesinde de şer’an “yapınız veya yapmayınız” gibi kesin hüküm yoktu. Bu yüzden de devlet başkanı (Hükümdar-Halife), isterse bu müesseseyi kaldırır, isterse de değişiklikler yapabiliirdi. Böylece bu mesele çözülmüş olacaktı. Ayrıca Türkçü yanı ağır basan İttihat-Terakki de kadınlığın özgürlüğe kavuşması için büyük çaba sarf etmekteydi. İktidarda kaldığı dönemde başardığı en önemli işlerden biri kadınlara yönelik reform düzeyinde yenilikler yapması ve kadının toplumda birey olmasının önünü açmasıdır(Tunaya:2003,95;2004,505).

Kadın Eğitimi ve Sanatı

Avrupa’da kadın eğitimi üzerine tartışmalar 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda hız kazanmıştı. Osmanlı aydını ve yöneticileri de artık Osmanlı kadınlarının da eğitimi için 19.yüzyılın ilk yarısında Tanzimat döneminde girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. Daha sonraki yıllarda batılı tarzda eğitim sistemini geliştirmek adına 1857’de Maarif-i Umumi Nezareti (Eğitim Bakanlığı) kuruldu. Bu kurum Osmanlı kadın reformlarına öncülük etmiştir. Bundan sonraki süreçte yaşanan tüm zorluk ve sıkıntılara rağmen özellikle Sultan II. Abdülhamit (Ceyhan: 2009,30)¹³ ve Meşrutiyet dönemlerinde kadın eğitimi konusunda önemli gelişmeler elde edildi. Sınırlı da olsa kent ve şehirlerde eskiye oranla daha fazla kadın eğitim alma imkânı buldu. Ayrıca kadınlara öğretmenlik yapma yolu da açıldı. Daha çok okula ihtiyaç olduğu anlaşıldığında o dönemin mali şartlarından dolayı 1908’de, “Okul açmak sadece devletin mi görevi, yoksa halk, özel kişi olarak ya da dernek olarak devletin zor durumunu kabul ederek girişimde bulunabilir mi?” şeklinde bir tartışma ortaya çıktı. Bu konu üzerinde fikir birliği olmamasına rağmen her şey devlete bırakılmamış ve yeni okullar açılmış, kız çocuklarına burslar verilmiş ve taşradan gelen kız çocukları için yatakhaneler inşa edilmiştir(Os:2004,342).

6 Ekim 1913’te Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle kız rüştiyeleri 6 yıllık kız ilkokulları haline getirildi ve kaza merkezlerine kadar yaygınlaştırılması amaçlandı. 1911’de kızlar için idadi mektebi ve bazı il merkezlerinde beş yıllık Kız Muallim Mektepleri açıldı. 1913-1914 öğrenim yılında İstanbul’da bulunan devletin tek İnas İdadisi, Sultaniye’ye, yani bugünkü kız lisesine dönüştürüldü. Beş yıl ilköğretim, beş yıl da orta öğretim eğitimi vermek için Aksaray Redif Paşa Konağı’nda ilk kız lisesi açıldı. 6 Ekim 1913 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu ve 2 Mart 1915 tarihinde çıkartılan bir nizamname ile anaokulları ile ilgili uygulama yürürlüğe girdi. Böylece 4-6 yaş arası kız ve erkek çocuklar, dini ve milli hikâyeler, sıhhi ve ahlaki bilgilerle ilkokula hazırlanılmaya çalışıldı. Ayrıca gerek kadınların yoğun talebi, gerekse sayıları artan kız idadileri ile kız öğretmen okullarındaki öğretmen eksikliğini karşılamak düşüncesi, kadının yükseköğretime kavuşturulması gerekliliğini ortaya çıkardı. Bu amaçla ilk 7 Şubat 1914’te Darülfünun’un konferans salonunda haftada dört gün olmak üzere herkese açık dersler verilmeye başlandı ki sayıları 600-700’e varan kadınlar dersleri büyük bir ilgi ile izliyorlardı. Nitekim 12 Eylül 1914’te “İnas Darülfünunu” yani kız üniversitesi kurularak,

¹³ 1876 yılında İstanbul’da Kız Rüştiyelerinin sayısı 9’a çıkmış, 1880’de ilk kız İdadisi, 1885’te de Üsküdar’da Nehari Kız Sanayi Mektebi adıyla iki okul açılmıştır.

müfredata, edebiyat, matematik, tabiat ve sanayi-i nefise dersleri konuldu (Çakır:2003,224). Darülfünun’un Edebiyat Fakültesi’ndeki umumi dersler kadınlara da açık hale getirildi. Ancak Sanayi-i Nefise’nin (Güzel Sanatlar) resim bölümü öğrencilerinin kadın model kullanmaları ve tiyatro çalışmaları oldukça mutaassıp ve muhafazakar olan ilmiye mensuplarının eleştirilerine hedef olmaya bir süre daha devam etti. Ancak İttihat-Terakki’nin çabalarıyla, II. Meşrutiyet döneminde, bütün engellemelere rağmen kadın haklarının ve laik sistemin önü açılmıştır. (Tunaya:2004,505)

İttihat-Terakki’nin kadına verdiği bu destekle II. Meşrutiyet kadını için eğitim sahasında öyle büyük bir adım atılmıştır ki bu adımlar sadece eğitim hakkının verilmesi ile sınırlı kalmamıştır. Zamanla kadınlar eğitim alanında müfettiş olarak atanacaklardır. Ayrıca bu zamana kadar genellikle Ermeni ve Rum kadınlar ya da kadın kılığında olan erkekler tiyatro sahnesinde yer alırken II. Meşrutiyetle birlikte Türk kadını tiyatro sahnesiyle tanışmış, hatta oyunlar yazmıştır (Kurnaz: 1991,137).

Kadınların Siyasi Temsili

Ekonomik hayatın içine giren, bireysel ve ekonomik özgürlüğünü kazanan kadın, siyasete yön vermenin ne denli önemli olduğunun farkına vardığında II. Meşrutiyet’in henüz kendilerine vermediği seçme ve seçilme hakkını kazanmanın mücadelesini vermeye başlamışlardır. Kadınları bu manada, reformist aydınlar, bazı dernekler ve basın-yayın organları desteklemiştir (Çakır: 2003,303). Ancak kadınlar, her ne kadar siyasi hakları en az erkekler kadar kullanabilmenin mücadelesini verseler de aslında siyasete atılmaları ya da siyasi haklarını kullanmaları için o günkü fikri seviyenin ve toplumsal yapının henüz hazır olmadığını da görüyorlardı(Kaplan:1998,17). Ancak onlar, belki o gün kendileri için değilse bile yarın doğacak kız torunları için umut ettiklerini şu ifadelerle özetlemişlerdir: “kadınlar içinde milletvekilliği bir ihtiyaçtır fakat ondan evvel kadının o mevkiye layık dereceye gelmesi gerekir. O bahtiyarlığı biz değil ama gelecekte torunlarımız görecektir”. Nitekim zamanla kadınların bu sözlerde yer alan umutlarını onların kız torunları, 1930 yerel seçimleri ve 1934 genel seçimlerinde ilk siyasi haklarını elde ederek gerçekleştirmişlerdir (Ertürk:2008,15).

II. Meşrutiyet döneminde kadınların sağladığı haklardan biri de Ayan Meclisi’nde Pasaport Kanun maddeleri görüşüldüğü sırada sağlanmıştır(Tunaya:2004,504).¹⁴ Her ne kadar sosyal ve kültürel seviyesini yükseltme mücadelesi veren kadınların, o dönem için yurt dışına çıkıp çıkmamaları bir mesele haline gelmişse de, Osmanlı Meclis-i Umumisi Pasaport Kanunu’nda yer alan “*evli kadınlara eşlerinden izin almadıkça pasaport verilmez*” ibaresini kaldırmıştır. Bu nedenle Pasaport Kanunu görüşmeleri esnasında kadınları ilgilendiren ve Meclis gündeminde epeyce bir tartışma ortamı yaratan “ kadınlara yurt dışına çıkıp çıkmama meselesinin kadınları ilgilendiren boyutu kadar düşündürücüdür olan bu boyutu da vardı”. Tunaya’nın ifadesiyle :“Osmanlı Meclis-i Umumisi’nde kadınların yurt dışına gitmelerine ve pasaport kullanmalarına karşı çıkarak, bunu günlerce tartışanlar, o günlerde *Ziraat Mükellefiyeti Kanunu*’nda yer alan “14 yaşındaki kızların ekim ve nadas yapmak üzere, hükümetçe mükellef tutulabileceği ...” ibaresini hiç tartışmamışlar, çatışmamışlar ve hemen kabul etmişlerdi.

Bazı Hukuki Düzenlemeler

Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinde özellikle kadın sorunlarına ve kadının hukuki haklarına yönelik ciddi girişimlerde bulunulmamıştır. Her ne kadar *Aile Kararnamesi* çıkarılmışsa da yürürlükte çok kalmamış bu nedenle istenilen ve beklenenler gerçekleşmemiştir. Meşrutiyet döneminde bir önceki dönemin gelişmeleri ve ihtiyaçlar göz önüne alınarak kadınların hukuki hakları gündeme gelmiştir (Güzel:1985,872; Kurnaz: 1991,137; Tunaya:1988,503).

¹⁴ MAZC, 2 Şubat 1332, Devre. 3, İctimaa Senesi. 3, C. I, Celse. 1, s. 456-459.

Kadınları olumlu manada etkileyen tüm gelişmeler, aile hukukunda bir takım yeni düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır. 8 Ekim 1917’de bütün Osmanlı tebaasını ilgilendiren *Aile Hukuku Kararnamesi* çıkarılmıştır. Bu kararnamede şu hususlar yer almıştır (Kurnaz:1991,89):

- a) Müslüman kadınları ilgilendiren konularda İslam hukukuna bağlı kalınmakla beraber evlenme ve boşanmalara devlet denetimi getirilmekte; izinsiz yapılan evliliklerin kanunca tanınmayacağı beyan edilmekte; bu sayede aile hayatı tanzim edilmeye çalışılmaktaydı.
- b) Erkek, kadın izin verdiği takdirde ikinci hanımla evlenebilecekti.
- c) Erkek, fizyolojik bozukluk, akıl hastalığı, evin geçimini sağlayamama, geçimsizlik gibi durumlar varsa kadına boşanma hakkı tanınmıştı.
- d) Evlenme yaşı kadınlarda 17, erkeklerde 18 olarak belirlenmişti.¹⁵

Bu kararnamede her ne kadar sadece evlilik ve boşanma üzerinde durulsa da artık evlilik kurumu yasal bir çerçeveye bağlanmıştır. İlk kez bu kararnama ile kadınlara boşanma hakkı verilmiştir. Çok eşlilikte ilk kez kadının rızası zorunluluğu getirildiği gibi bazı sınırlandırmalar da getirilmiştir (Ertürk:2008,14). Her ne kadar aile müessesinin kurulması ile ilgili modern uygulamaları getirerek kadınlara kısıtlı da olsa bir takım haklar tanıyan bu kararnamenin ömrü sadece iki yıl olmuştur. Asıl hukuki eşitlik ve hürriyet 1926 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Medeni Kanunu’nun çıkarılması ile gerçekleşecektir (Çakır:2003,140).

Kadınların Cemiyet ve Dernekleşme Faaliyetleri

Sultan II. Abdülhamit tarafından açılan kız okulları özellikle kadın dernekleri ve cemiyetleşme faaliyetlerinin oluşmasında önemli etkiye sahiptir. II. Meşrutiyet öncesinde kurulan kadın derneklerinin ilki Fatma Aliye’nin 1896 yılında kurduğu *Muhaverat-ı Nisvan* adındaki kadın derneğidir. Daha sonra yine Fatma Aliye’nin Yunan Savaşı’ndaki yaralı askerlere yardım için 1897 yılında kurduğu *Cemiyet-i İmdadiye Derneği* ve 1898’de Selanik’te Emine Semiyye ve arkadaşları tarafından kurulan *Şevket-i Nisvan Derneği* ilk derneklerdendir (Ceyhan:2009,19).

Aslında başlangıçta dernek kurmak erkek işi olarak görülerek kadınların dernek kurup kuramayacakları sorgulansa da son döneme doğru kadınlar sadece dernek kurmakla kalmamış dernekleri yönetip mali işlerinden de sorumlu olmuşlardır. Atölyeler açmış, şefkat pazarları, sergiler, fuarlar, piyangolar düzenleyerek yeni tecrübeler kazanmışlardır. Bu tecrübeleri zamanla erkeklere ait sayılan siyasi alana girmek için kullanmışlardır. O dönemde Nezihe Muhittin, bunu yapan kadınlardan birisidir. Kurduğu derneklerin yanında Kurtuluş Savaşı’ndan sonra siyasi haklar isteyerek ilk siyasi kadın partisini kurmaya çalışmışsa da bu o dönemin şartları altında gerçekleşmemiştir (Os:2004,345).

Kurulan kadın dernekleri ve cemiyetleri; kadının çalışma hayatı, siyasi ve hukuki hakları, statüsü, toplulaşması, kadın sorunları, feminizm, yardımlaşma, çok eşlilik, örtünme, askeri yardım gibi sayabileceğimiz daha pek çok farklı alanda faaliyet göstermişlerdir. Ancak her ne kadar birbirinden farklı amaç ve alanlarda faaliyet göstermiş olsalar da söz konusu kuruluşlar etrafında toplanan kadınlar, kendi ortak sıkıntılarını, amaçlarını ve hayallerini topluma duyurabilmek için tek bir ses olabilme hürriyetine kavuşmuştur. Bunların birçoğunun başlangıçta amacı hayırseverlik faaliyetleri idiye de dernekleri faaliyeti bununla sınırlı kalmamış, çok farklı ve geniş bir alanda faaliyet göstermişlerdir. Bu dernek ve cemiyetlerden bazıları şöyledir (Tunaya:1988,506;Çakır:2003,43-76; Kaplan:1998,38; Ertürk: 2008,13; Güzel:1985,871):

Nisvan-ı Osmaniye İmdad Cemiyeti (1324/1908)

Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti(1324/1908)

¹⁵ Bunlara ek olarak her ne kadar kanunda nafaka, çocuk büyütme konularına değinilmemişse de bunlarla ilgili çalışmaların varlığı bilinmektedir

Teali-i Nisvan Cemiyeti (1324/1908)
 İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi (1324/1908)
 Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1324/1908)
 Osmanlı Cemiyeti Hayriye-i Nisvaniye (1325/1909)
 Mamulat-ı Dahiliye İstihlaki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (1325/1909)
 Esirgeme Derneği (1325/1909)
 Teali-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyeti (1326/1910)
 Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1328/1912)
 Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Hey’et-i Merkeziyesi (1328/1912)
 Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti (1329/1913)
 Osmanlı Türk Hanımlarını Esirgeme Derneği (1329/1913)
 Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (1329/1913)
 Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti (1331/1915)
 Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (1332/1916)
 Şehit Ailelerine Yardım Birliği
 Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye
 İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti (1332/1916)
 Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (1332/1916)
 Tefeyyüz Cemiyeti.

Bu kadın dernek ve cemiyetleri dışında II. Meşrutiyet sürecinde kurulmuş olan kadınlara yönelik olup daha ufak kalmış ya da kısa ömürlü olmuş dernekler ve kuruluşlar da vardır. Bunlar içerisinde Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye (1914), Bıçkı Yurdu (1914), Bikes Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti (1915) Bilgi Yurdu (1916), Kadıköy Fakirperver Hanımlar Cemiyeti (1917), Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Himaye-i Etfal Cemiyeti (1918), Muallimler Cemiyeti (1918), Müslüman Kadınlar Birliği(Çakır:46)¹⁶, Asri Kadınlar Cemiyeti (1918), Hizmet-i Nisvan, Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti, Cemiyet-i Akvama Muzaharet Cemiyeti, İnas Darülfünunu Mezuneleri Cemiyeti (1918), Musiki Muhibbi Cemiyeti (1918), Muallimler Cemiyeti (1918), Amerikan Kolej Talebeleri Türk Mezunları Cemiyeti (1918) bunların en öne çıkanlarıdır. Bunlar kadınların gerek hukuki, sosyal, ekonomik, eğitim, kültür gibi yönlerden yükselmelerini sağlamak gerekse Osmanlı Devleti haricinde Müslüman kadınlarla ilgili propaganda ve tanıtım yapmak amacıyla kurulmuşlardır(Kaplan:60;Kurnaz:121).

Yine bu dönemde gayrimüslim kadınların da kendi derneklerini kurdukları görülmektedir. Bunlar; Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, Türk ve Ermeni Kadınlar İttihat Cemiyet-i Hayriyesi gibi dernekler olup Müslüman ve gayrimüslim kadınların işbirliğinin somut örneklerini oluştururlar (Çakır: 2003, 45).

Bütün bu cemiyet ve derneklerin kuruluş amaçları ve faaliyetleri incelendiğinde görülmektedir ki, II. Meşrutiyet dönemindeki bu yapılar kadının sadece sosyal, kültürel ve toplumsal statüsü, çalışma

¹⁶ I. Dünya Savaşı sonlarında kurulan bu dernek, yardım toplamak için piyangolar düzenlemiş, konferanslar vermiştir. Sonraları ise genel bir sulh için çaba harcama amacı taşıdığından adını *Sulhperver Türk Kadınları Cemiyeti* olarak değiştirmiştir.

hayatı, siyasi ve hukuki hakları gibi konulara odaklanmamışlar, atölyeler açmışlar, savaş esnasında hem askere hem asker ailelerine gerekli yardımları sağlamışlar, yerli tüketime özendirmişler, milli duygulara yönelik milleti bir arada tutan propagandalar ve konuşmalar yapmışlardır. Bu bakımdan Meşrutiyet dönemi kadın dernekleri ve cemiyetleri aslında toplumda vatandaşlık görevi sayılabilecek bir duygunun canlanmasına önderlik ettikleri gibi devletin içeride ve dışarıda verdiği zor mücadelede güçleri nispetinde toplumsal dayanışmaya destek olmuşlardır.

Kadınların Çalışma Hayatına Katılması

Yukarıda da vurgulandığı üzere, kadının sosyal, kültürel, toplumsal, hukuki ve siyasi konumunu yükseltmeleri ve toplumda erkekler gibi kendilerinin de birey olarak yaşama hakkını elde etmeleri için öncelikle ekonomik özgürlüklerini kazanmaları gerekiyordu. Bu hususta özellikle kadın dernekleri ve cemiyetleri büyük mücadele vermiştir. Zira kadınlara ait dernek ve cemiyetlerin birçoğunun öncelikle atölyeler ve kurslar açmalarındaki amaç kadınların bir an önce iş hayatına atılmasını sağlamaktır.

Ancak kadının iş hayatına atılması ve üretimde yer alması aslında kadınlara o dönemde verilmiş bir hak değil mecburiyetti. Savaşlar sebebiyle ülkede büyük bir iş gücü boşluğu oluşmuş ve bu boşluğu kadınların doldurması zorunluluk haline gelmişti. Böylece kadınlar hem kamuda hem de fabrikalarda çalışmaya başlamışlardı. Devlet de kadınların iş hayatını kolaylaştırmak için bazı tedbirler almıştı. Mesela devlet, Hereke Fabrikası'nda çalışmak için gelen kadın işçilere geçici konaklama yerleri ve lojmanlar açarak milliyet esasına göre Türk ve Rum kızların barınmalarını sağlamıştı. Kadınların çalışma saatlerinde yapılan düzenlemeyle çalışma süreleri 11 saatle sınırlandırılmış ve her işçi için yılda bir ay ücretli izin verilmesi kararlaştırılmıştı. 1915'te Cemal Paşa'nın emriyle Osmanlı Ticaret Nezareti'nce kadınlar için zorunlu hizmet kanunu yayınlanmıştır.

Bu dönemde Adana ve havalisinde kadın amele taburları oluşturulduğu(Çakır:263;Kaplan:34) gibi Urfa'da yeni açılan bir fabrikada 1000 kadın işçi çalıştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca İzmir, Sivas, Ankara ve Konya bölgelerinde bulunan 1.280 halı tezgâhında 4.780 kadın işçi kaydı bulunmaktadır. Aydın'da 3.600 tezgâhta 11.000 kadın işçi; Kütahya, Eskişehir ve Karahisar'da 970 tezgâhta 1.550 kadın işçi çalışırken Diyarbakır'da 1000 tezgâhlık iş yerinde erkeklerin yerine kadınlar çalıştırılmaya başlanmıştır. Böylece Meşrutiyet döneminde kadın işgücü en çok küçük sanayi ve iş yerlerinde kullanılmıştır(Güzel:1985,871).

1913 yılının sayım sonuçlarına bakıldığında, çalışan nüfus içinde kadın işgücünün oranı %20 dolaylarında iken bu oran 1915 yılında %30'a çıkmıştır. Kadınlar en çok dokuma sanayinde yer bulmuştur. Bu sanayi dalında çalışan kadın iş gücü %48-54 arasında dolaşırken, gıda sanayisinde %30 oranındadır (Çavdar: 1983,831). Bunlardan başka şeker, tahin, bisküvi, konserve imalatı, tütün imalatı, kereste imalatı, halı sanayi, dokuma sanayiinin diğer kolları, sigara kağıdı imalatı, matbaacılık ve diğer kağıt mamulâtı, kimya ürünleri imalatı, sabun imalatı, gibi sahalarında da kadın işgücünü aktif olarak görmektediriz.

Kadınlara iş bulma konusunda *İslam Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti* yardımcı ve yönlendirici olmuştur. Söz konusu cemiyet, çalışmak isteyen kadınların başvuruları için ilan vererek duyurular yapmış, Cemiyete bir buçuk ay içerisinde çalışmak isteyen 14.000'den fazla kadın müracaat etmiştir. Cemiyetin anlaşma yaptığı özel ve resmi kuruluşlarda çalışan kadın işçi sayısı ise şöyledir (Kurnaz:1991,138-142);

Kadın Amele Taburu	125
Reji Fabrikası	317
Şehremaneti	259
Taksim Fanila ve Çorap Fabrikası	135

Milli Mensucat Şirketi	22
Muhtelif Aşhanelere İşçi Olarak Girenler	20
Muhtelif Müesseselere Gönderilen Hademe	84
Eyüp Elbise İmalathanesi	1592
Defterdar Dokuma Fabrikası	1440
Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası	863
Bakırköy Bez Fabrikası	833
Sultanahmet Elbise Ambarı	157
Levazım İplik Fabrikası	272
Ahırkapı Elbise ve Çadır İmalathanesi	650
Saraçhane Fabrikası	371
Muhtelif Müesseselere Memure Olarak Gönderilenler	45

İlerleyen süreçte çalışma hayatlarını sadece sanayi sektörüyle sınırlandırmak istemeyen kadınlar başka sahalara yönelmişlerdir. Özellikle Tanzimat döneminde açılan okullarda eğitim gören yetişen bazı kadınlar, Meşrutiyet döneminde kamu alanlarında çalışmanın yollarını aramışlardır. Nitekim bunun için *Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* üyelerinden olan Bedriye Osman Hanımefendi telefon şirketine memure olmak için başvuru yapmış, başvurusunun reddedilmesi üzerine cemiyet telefon şirketini ağır surette eleştirmiş ve bu konuda Nafia Nezareti’ni uyarmıştır (Yılmazçelik:2012,564; Kurnaz:1991,116). Böylece Bedriye Hanım, memur olarak alındığı gibi kadınlara memur olabilmenin yolu da açılmıştır. Daha sonra Maliye Nezareti kadın memur alımı için sınav açmıştır. Sınavı kazanan kadın memurlar dairelerinde hürmetle karşılanmışlar, kendilerine ayrılan odalarda görev yapmışlardır. Ayrıca bu odalara sadece odacılar girmiş ve getir-götür işini de onlar üstlenmiştir. İş çıkışlarında yapılan düzenlemeyle işyerlerinden önce erkekler sonra kadınlar çıkmıştır (Kurnaz:1991,135).

Bütün bu gelişmeler kadınların hukuki statülerini zorlamasına imkân veren değişikliklere yol açmıştır (Ertürk:2008,14). Kadınlara yönelik tüm bu reform düzeyindeki gelişmelerin yaşanmasında dönemin siyasi iktidarı sayılan İttihat ve Terakki’nin kadınlara karşı duyduğu hassasiyet ve takındığı ılımlı tavrın çok büyük etkisi olmuştur.

Kadınların Basın ve Yayın Faaliyetleri

Modernleşmeye bağlı olarak dış dünyanın değişen şartlarını Osmanlı kadınlarına yansıtan ve kadınların ilerlemesi için emek veren en etkili araç basın-yayın faaliyetleri olmuştur. O dönemin gazeteleri ve özellikle pek çok kadın dergisi, kadınların sorunları ve beklentileri üzerinde fazlaca durarak hem toplumu hem de kadınları bilinçlendirmeye ve değişime hazırlamaya çalışmışlardır (Çakır:2003,22). Ayrıca her kesimden kadının yazma ürkekliğini ve çekimserliğini gidermesi noktasında önemli bir işlev gören basın ve yayın organları, kadınların kendilerini ifade etmeleri ve tanıtımları açısından önemli bir araç olmuştur.

Esasen Meşrutiyet’in ilanından önce kadınlar için basın-yayın hayatı başlamıştır. Bu dönemde birçok kadın yayını çıkmıştır. 1868’de çıkarılmaya başlayan *Terakki Gazetesi* özellikle kadın mektuplarına yer verdiği gibi ilk kadın dergisi diyebileceğimiz *Terakki Muhadderat* adlı yayın 1869’da haftalık olarak çıkmaya başlamış ve kadınların beklenti ve isteklerine tercüman olmaya başlamıştır. Yine aynı tarihlerde *Ayine* çıkarılmıştır, 1875 yılında *Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderat* adlı dergi çıkmıştır. 1880’de *Aile* dergisi, 1883’de *İnsaniyet ve Hanımlar*, 1886’da sahibi kadın olan ve yazar kadrosu tümüyle kadın olan *Şükûfezar*, 1888’de *Mürüvvet* gazetesinin yan yayını olarak çıkan

Mürüvvet dergisi, 1889'da *Parça Bohçası*, 1 Ağustos 1895'de *Hanımlara Mahsus Gazete*, yine aynı yılda *Malumat Mecmuası*nın eki olarak çıkan *Hanımlara Mahsus Malumat*, 1906'da Kırım'da *Tercüman Gazetesinin* sahibi, gazetesine ek olarak *Alem-i Nisvan Dergisi*'ni çıkarmıştır (Çakır:2003,23-32; Ceyhan:2009,30).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile kadınların basın-yayın faaliyetleri artmıştır. Bunun Avrupa'da ortaya çıkan feminizm akımıyla bağlantı olduğunu iddia edenler de olmuştur. Batıdaki siyasi ve sosyal her gelişmenin yakından takip edildiği bu dönemde kadınları ilgilendiren olayların da dikkatle izlendiği muhakkaktır. Bu akım özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde de ilgi görmüş ve kadının toplum içinde taşıması gereken fonksiyonları çeşitli gazeteler ve dergiler vurgulamaya başlamıştır. Bu yazılarda genellikle Batıda kadının çağdaş hayata uymak için verdiği mücadele ile Osmanlı ülkesindeki şartlar mukayese edilmektedir (Gürsoy:1991,52). II. Meşrutiyetin sağladığı görece ifade ve hareket serbestiyeti ile yeni bir atmosferle buluşan kadın hareketi, basın ve yayın alanındaki canlanmadan da beklediği ilgiyi görmüştür. Böylece kadınlar seslerini kısa sürede daha geniş sahaya duyurabilme imkânı bulmuşlardır.

II. Meşrutiyet döneminde kadınlara yönelik yayın yapan dergilerin başında *Mehasin* (1908), *Demet*, *Kadınlar Dünyası* (1914 haftalık dergi), *Türk Kadını* (1918), *Kadın* (1908-1910 dönemi), *İzdivaç* (1908), *Jale* (1909), *Utarid* (1918), *Hanımlar Alemi*, *Erkekler Alemi*, *Kadın* (1908-1909 ve 1911-1912), *Siyanet* (1914 kadın ve aile gazetesi), *Seyyale* (1914), *Kadınlık Hayatı*, *Bilgi Yurdu Işığı*, *Diyane*, *Hanım*, *Kadın Duygusu*, *Ev Hocası*, *Kadınlar Saltanatı*, *Firuze*, *Güzel Prenses* gibi gazete ve dergiler gelmektedir. Ayrıca zaman zaman *İkdam*, *Tanin*, *Servet-i Fünun*, *Sabah*, *Millet* gibi günlük gazetelerde kadınların yazılarına yer verilmiştir (Kurnaz:1991,123;Çakır:2003,35).

Sonuç

19. yüzyıl başlarından itibaren yüzyıl boyunca giderek artan bir ivmeyle Osmanlı devlet mekanizması ve toplum yapısının Avrupa'daki gelişmeler ekseninde değiştiği, reforma uğradığı ve bu haliyle devletin en yoğun dönemi olduğu aşikârdır. Osmanlı devletini modernleşmeye iten temel sebepler arasında, askeri, bürokratik ve teknolojik eksiklik olduğu fark edilmiştir. Bunu aşmanın yegane yolu o dönem için Avrupa modelidir. Ancak süreç sadece bu birkaç alanla sınırlı kalmayacaktır. Modernleşme esasen tüm devleti ve toplumu bütünüyle kapsayan bir süreç olarak gelişecektir. Dolayısıyla önce sosyal hayatı, sosyal hayatın temel gerekçelerinden eğitim sürecini(dolayısıyla modern toplumu oluşturan nitelikli bireyleri), hayat tarzı ve bakış açılarını, hakları, sorumlulukları, talepleri ve en nihayet siyasi hayatı kuşatan bir süreci ihtiva eden modernleşme bu yapıyla toplumun diğer yarısını oluşturan kadınları da doğal olarak kapsamıştır.

İlk kez Tanzimat döneminde toplum hayatında kadının yeri ve önemi tartışılmaya başlanmıştır. Bu aşamada kızlara eğitim hakkının verilmesi ve daha ileri düzeyde meslek edindirmeye yönelik okulların açılması ile ilk adım atılmıştır. Miras hukukunda yapılan düzenleme ile kadınlar lehine gelişme, köleliğin kaldırılması gibi insan haklarına ait gelişmeler kadınlar açısından son derece önemli olmuştur. Ancak Tanzimat dönemindeki gelişmeler Avrupa ile kıyaslandığında henüz bir özgürlük ve eşitlik hareketi olmaktan uzaktır.

Tanzimat dönemindeki gelişmelerden farklı olarak II. Meşrutiyet döneminde kadınlar artık kamusal alanda görünmeye başlamışlardır. Sayıları aslında çok olmayan entelektüel kadınların fiili ve fikri gayretleri ve yazılarıyla bu dönemde kadınlar, kendilerini basın yoluyla ifade etmeye başlamışlar, gazete ve dergiler neşretmişler, dernekler kurarak toplum meselelerine sahip çıktıklarını göstermişlerdir. Bilhassa Meşrutiyetin sağladığı fikir hürriyeti ortamında yayınladıkları kadın dergileri aracılığıyla her kesimden kadının talepleri dile getirilmiş, fikirlerini, sorunlarını yazı ile ifade etme cesareti geliştirmiş ve bu sayede dönemin fikir akımları içinde "kadınların statüleri ve hakları" alanı yer bulmuştur. *Hanımlara Mahsus Gazete* de olduğu gibi çıkarılan kadın gazete ve dergilerinde belki

de ilk amaç “nesil yetiştirici” özelliğinden dolayı kadınların geliştirilmesi, eğitilmesi, yükseltilmesi gereğidir.

Dönemin en temayüz etmiş kadın simalarından Fatma Aliye için kadının gelişiminde engel teşkil eden önemli etken erkeklerdir ve bunu da medeni ülkelerdeki aynı durumla birlikte mütalaa etmektedir. Münevver bir Osmanlı kadını olan Fatma Aliye, yazılarında Osmanlı kadının bireysel ve toplumsal anlamda güçlenmesi gereğine vurgu yaparken, batılı seyyah ve yazarların Osmanlı kadını üzerinden kendi devletini aşağılamalarına da izin vermemiştir. (Çiçek-Yağcı:2015,280). Fatma Aliye gibi bu dönemin önemli ismi Emine Semiye’dir. O, Osmanlı kadınlarına, yüksek motivasyon ve moral yükleyen yazılarıyla kadınların daha girişimci, daha gayretli olmalarını teşvik ettiği gibi erkeklerin kadın gelişiminin önündeki engel olduklarını ve bir anlamda baskıcı bir çevreyi oluşturduklarını ifade etmiştir.

Osmanlı modernleşmesindeki kadın faktörünün bir yönü de dernekleşmeleridir. Böylece kadınlar bir araya gelerek organize olabilmişler, gerek kendi talepleri gerekse toplumsal duyarlılıklarını ortaya koyarak fikir üretmiş ve bu konularda emek vermişlerdir.

II. Meşrutiyet’in iddia ettiği ve gerekli kıldığı yapısal reformlarla kadın da modernleşen devlet içinde siyasal-kamusal alanın bir parçası kabul edilmiştir. İttihat ve Terakki’nin benimsediği politikalarla kadınlar hem iş hayatı hem de sosyal hayat içinde daha etkin yer almayı başarmışlardır. Bunun içinde bugün çok şaşırtıcı gelecek uçağa binmek de vardır, devlet memuru olabilmek de.

Fakat itiraf edilmelidir ki, yenileşmeye dönük yaşanan dönüşümler ve değişimler toplumların bakış açısı ile yakından ilgili olduğundan kadınların verdiği mücadele, devletin halihazırdaki şartları ve öncelikleri içinde istenilen seviyeye gelememiştir. Dönemin fikir dünyası kadının statüsü üzerine odaklanmaktan ziyade güncel kadın meselelerine, mesela, kadınlar iş hayatına girmeli midir, kadınların eşlerine ve çocuklarına karşı görevleri nelerdir, kadınların evde sokakta giyimi ve örtünmesi nasıl olmalıdır gibi konulara odaklanmıştır. Nitekim dönemin edebi eserlerinde de kadına bakış açısı gelenekselle modernlik arasındaki çizgide kültürel rol çerçevesinde biçimlenmiştir. Mesela Namık Kemal iyilik-kötülük, sadakat-ihanet gibi kavramlar için kadını benzetme aracı olarak kullanmış ve onlar üzerinden ibret dersleri vermiştir. Keza Ahmet Mithat Efendinin eserlerinde kadına eğitimin önemi noktasından yaklaşmışken Recaizade Mahmud Ekrem’de özgüveni olmayan eğitimsiz kadınlara vurgu yapılmıştır. Şemseddin Sami de yine kadının eğitimi üzerinde durarak bunu sağlıklı toplum hayatının en temel gereği olarak görmüştür.

Son söz olarak denilebilir ki, Osmanlı modernleşmesinin vazgeçilmez ögesi, hatta tamamlayıcı ana parçası kadındır. Modernleşmede kadın, kamusal alanın erkeklerle birlikte eşit paylaşılması anlamına gelse de bu ancak Cumhuriyet döneminin başarısı olacaktır. Lakin Tanzimat ve bilhassa Meşrutiyet döneminde fikri ve fiili gelişmelerin, aydın kadınlar ve erkeklerin gayretiyle olduğu görülmektedir. Devlet, kadının güçlenmesi için temel adımları atmıştır. Osmanlı kadın hareketi, kendi kültürel havzası içinde gelişmiş olduğu için bir başka kültürün gelişim aşamaları ile değerlendirmek doğru olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

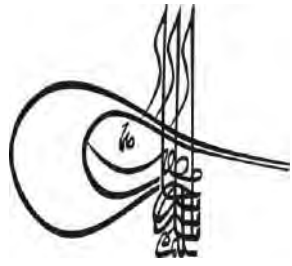
Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (MAZC-MMZC)

(1324) *Demet Dergisi*

1324 Mehasin Dergisi(1325) *Kadınlar Dünyası Dergisi*(1909/ 1911-191) *Kadın Dergisi*Şemseddin SAMİ, *Kadınlar*, (Haz.İsmail Doğan) Gündoğdu Yayınları, İstanbul 1879Fatma Aliye-Mahmud Esad Efendi, *Çok Eşlilik/Taaddüd-i Zevcat*, (Haz. Firdevs Canbaz), Hece Yayınları, Ankara 2007.Fatma Aliye; *Osmanlı'da Kadın: Cariyelik, Çokeşlilik, Moda*, (Haz. Orhan Sakin), Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2009**Tetkik Eserler**Akagündüz, Ümüt, “Yayın Kritiği: II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Hareketi ve Şukufe Nihal'in Bugünün Genç Kadınına adlı Yazısı”, *Fe Dergi* 8, no.1(2016), 111-117. URL: http://cins.ankara.edu.tr/15_8.htmlArat,Necla-Feride ACAR; vd., *Türkiye'de Kadın Olmak- Kadın Sorunlarından Kesitler* Say Yayınları, İstanbul 1994Belkis, Mükerrrem; “Müsavat-ı Tamme (Eşitlik Hakkında)”, *Kadınlar Dünyası*, 16 Teşrin-isani, 1329, S. 18, C. 1, s. 2-4.Berktaş, Fatmagül; “Osmanlı'dan Cumhuriyete Feminizm” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. I, VI. Baskı, 2004, s. 348-361.Budak, Ali; *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat* Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014Ceyhan, Nesime; *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Hikâyesi (1908-1918)*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2009.Çakır, Serap; *Tarihin Unutulmaz Kadınları*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010.Çakır, Serpil; *Osmanlı Kadın Hareketleri*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.Çakmak, Banu, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlı Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu”, dergipark.gov.tr/download/article-file/172583 (erişim tarihi:22.11.2018,12.00)Çavdar Tevfik; “Günlük Hayat/ Devralınan Sosyal Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. III, İletişim Yayınları, 1983, ss.828-835.Çiçek, Atıl Cem-Selçuk AYDIN, Bülent YAĞCI, “Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9), 2015, 269-284.Davis Fanny; *1718'den 1918'e Osmanlı Hanımı Toplumsal Bir Tarih*, (Haz. Bahadır Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.Demirel, Muammer; “Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed. Salim Koca vd.), C. XV. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 54-56.Deveci, Abdurrahman, “Osmanlı Minyatüründe İkincil Önemi Olan Kadınlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, C.8,S.37, Nisan 2015, s.431-442.Duman, Tayyip; Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi” *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. Salim Koca vd., C. 15, Yeni Türkiye Yay. 2002, Ankara. S. 68.Durmuş, Ayten; *Geleneksel ve Modern Hurafeler Kısacasında Kadın* Nesil Yayınları, İstanbul 2008

- Enginün, İnci, *Ahmet Mithat Efendi Bütün Oyunları*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998.
- Ertürk, Şükran; *Uluslararası Belgeler ve Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Çalışma Hayatımızda Kadın Erkek-Eşitliği*, Belediye İş Yayınları, Ankara, 2008, s. 15.
- Evliyazade, Makbule; “En İyi Zevce Nasıl adamlardır?” *Mahasin*, Mart 1325, S. 7, C. 1, s.500-502.
- Faroghi, Suraiya; *Anadolu’da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- Feltman Avdet; “*Feministten Feministe Fark Var*”, *Kadınlar Dünyası*, 21 Kanunuevvel 1329, S. 123, C. 1, s. 3-4.
- Gelişli, Yücel; “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)” *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed. Salim Koca vd.), C. XV., Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Gündüz Mustafa; *İkinci Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları: İctihat, Sebilü’r Reşad ve Türk Yurdunda Toplumsal Tezler*, Lotus yayınları, İstanbul 2005
- Gürsoy Ülkü; “II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Araştırma”, **Gazi Üniversitesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991
- Güzel, Şehmuz; “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. III., İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.858-864; C.IV. ss.867-876.
- Haydar, Aziz; “Kadınlığın Yeni Devresi”, *Kadınlar Dünyası*, 23 Teşrinisani 1329, S.19, C. 1, s. 4.
- Hüseyin Rukiye; “Erkeklerin Kadınlara Karşı Vaziyeti”, *Kadınlar Dünyası*, 7 Kanunuevvel 1329, S.121, C. 1, s. 5.
- Kabaklı Çimen Latife; *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, IQ Kültür Sanat e Yayıncılık, İstanbul 2008
- Kaplan Leyla; *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1960*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998,
- Kayabaş Ebru; *Osmanlı Devleti’nde Tazimat Dönemi İtibariyle Aile Hukukunun Gelişimi, Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Filiz Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kırca Ersin, Kevser Şeker; *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü- İstanbul, 2015.
- Koca Kadriye Yılmaz; *Osmanlı’da Kadın ve İktisat*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kurnaz Şefika; *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları Bilim Serisi 4, Ankara 1991.
- Kutlu Sacit; *Didar-ı Hürriyet Kartpostallarıyla İkinci Meşrutiyet 1908-1913*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Os, Nicole A.N.M van; “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, VI. Baskı, C. I, 2004.ss.335-348.
- Özkiraz, Ahmet-M.Nazan Arslanel, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.3, No.1, 2011 ISSN:1309-8012(Online)
- Safa Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988.
- Saydam Abdullah; *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014

-
- Solak, İbrahim-Zeynep Uysal, “Osmanlı Toplumunda Kadın(Konya Örneği 1670-1680)”, Geçmişten Günümüze Bozkır Uluslararası Sempozyumu, s.991-1003.
- Şinasi, *Şair Evlenmesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Taşcıoğlu Muhaddere; *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Akın Matbaası, Ankara 1958.
- Tekeli, Şirin, “Türkiye’de Kadın Hareketinin Tarihi”, ka-der.org.tr/wp-content/uploads /2017/12 (Erişim tarihi:22.11.2018,12.40)
- Tunaya Tarık Zafer; *İslamcılık Akımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tunaya Tarık Zafer; *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1988.
- Yılmazçelik İbrahim; “Çöküş”, Osmanlı El Kitabı (Ed. Tufan Gündüz), II. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Zılfı Madeline C.; *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Haz. Necmiye Alpay) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Faruk YAMANER - Prof. Dr. Osman İMAMOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇEBİ – Dr. Öğr. Üyesi Egemen ERMİŞ

This article was checked by turnitin.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA GÜREŞ FAALİYETLERİ VE YANSIMALARI

Orhan Ahmet ŞENER* - Gülten İMAMOĞLU**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Osmanlı devletinde Güreş tekkelerinin ve Pehlivanların durumları ve yansımalarının araştırılmasıdır. Çalışma için literatür taraması ve belgeler araştırılmıştır.

Osmanlı devletinde güreş en popüler sporlardan biri idi. Sultanlar güreşe çok önem verdiler. Osmanlı döneminde güreş kurumsallaştırıldı. Güreş tekkeleri bölgelerin büyüklüğüne göre oluşturulmuştur. Güreş tekkesi zindanları, hem Osmanlı İmparatorluğu'nda bilimsel sosyal ekonomik ve politik hayata etki etmişlerdir. Güreş tekkeleri güçlü bireyleri yetiştirme, sosyal ve kültürel işbirliği uyumunun iyileştirilmesi ve insanların eğlenmesi gibi birçok işlevi yerine getirmiştir. Güreş tekkeleri günümüzün kulübünün anlayışıyla daha donanımlıdır. Osmanlı döneminde güreş her zaman hem sarayda hem de saray dışındakiler arasında önemliydi. Osmanlı devletinde kurulan güreş tekkeleri ve buralarda yetişen bazı pehlivanların saraylarda istihdam edildiği bilinmektedir. Güreş tekkeleri ile okullarda pehlivanlar yetiştirildi. Bunlara saraylarda kadro verildi. Bu pehlivanlar arasında “kapıcı başı” olarak sarayda çalışanlar vardı. Bunlar arasında “baş vezir/vezir-i azam” lığa ve “Kaptan-ı Deryalığa” kadar yükseltmiş olanlar bulunmaktadır.

Sonuç: Osmanlı döneminde pehlivanların Osmanlı saraylarında birçok sosyal ve askeri fonksiyonları yerine getirdikleri söylenebilir. Pehlivanlar sosyal ve siyasi hayata renklilik, dinamizm ve güven sağlamış, yurt dışında ülkenin ve Türk insanının tanıtımını yapmış, askeri sahada güç katmıştır. Ayrıca milli ve dini kültürün taşıyıcılığına da

* Dr.Öğr. Üyesi, Konya Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, E-posta: orhansener42@hotmail.com

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, E-posta: gki55@hotmail.com

yapmışlardır. Güreş Tekkeleri Osmanlı İmparatorluğu'nda sporun kurumsallaşmasının sosyal temellerini oluşturdu. Günümüz kulüplerinin gelişimi için Osmanlı güreşi tekkeleri tüm yönleriyle incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Güreş, Osmanlı, Saray

WRESTLING'S ACTIVITIES AND REFLECTIONS IN THE OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the status and reflections of wrestling dervish lodges (Tekke) and wrestlers in the Ottoman state. Literature search and documents were searched for the study.

Wrestling in the Ottoman state was one of the most popular sports. The sultans gave much importance to wrestling. Wrestling was institutionalized during the Ottoman period. Wrestling dervish lodges were established according to the size of the regions. Wrestling dervish lodges had impact on scientific social economic and political life both in Ottoman Empire. Wrestling dervish lodges carried out numerous functions as a tool of bringing up strong individuals, improvement of social and cultural collaboration integration and entertainment of people. Wrestling dervish lodges are better equipped with the understanding of today's club. In the Ottoman era, wrestling were always in important both in the palace and among locals living in the place out. Wrestling dervish lodges established in the Ottoman state and some wrestlers who grew up in these places are known to be employed in palaces. Wrestling uncle and wrestlers were trained in schools. These were assigned in the palaces. Among these wrestlers, there was those who to work in the palace as the "head of the doorman". Among these, there was those who have raised to the "chief vizier / great vizier" and to be "Captain".

Conclusion: It can be said that the wrestlers to the palace in the Ottoman circle fulfilled many social and military functions in the Ottoman palaces. The wrestlers have brought color, dynamism and confidence to social and political life, promoted the country and the Turkish people abroad and added strength to the military field. They also carried the national and religious culture. Wrestling dervish lodges formed the social foundations of the institutionalization of sports in the Ottoman Empire. For the development of modern day clubs, ottoman wrestling lodges should be examined with all aspects.

STRUCTURED ABSTRACT

Purpose

The aim of this study is to investigate the status and reflections of wrestling dervish lodges (Tekke) and wrestlers in the Ottoman state. Literature search and documents were searched for the study.

Material and Method

This study aims to shed light for the researchers studying on the issue, to remind Turkish people the socio-cultural values and organizational constituents such as wrestling again, and to reflect these properly to Turkish and World's people. It has been in a historical and sociological framework through literature review. Ottoman records, contemporary researchers, and travel books have been used.

Discussion and Result

Sporting culture among the Turkish people first manifested itself as a preparation for war. Early in the 14th century, sports competitions in the Ottoman Empire mostly involved war activities. The Ottomans were very fond of wrestling in general. In the Ottoman era, wrestling were always in important both in the palace and among locals living in the countryside. The Ottoman sultans and elite were actively involved in organizing wrestling competitions. It has been suggested that the Ottoman Empire I built a specific Tekke (Wrestling Lodges/palace wrestling) for wrestlers in every town that they conquered, from the Balkans to North Africa and even in Makkah (Krawietz, 2148). Sultans often sponsored the many of these wrestlers; Sultan's Suleiman paid his elite wrestlers a wage *Empire* (Santa, 2011). With the emergence of the Ottoman Empire on the stage of history, as in many other areas, the institutionalization of sport was ensured. The adoption of the sport by the masses of the people and its application to the life contributed to the empowerment of the empire (Taşmektepligil et al., 2011). The Tekke included a "gymnasium" modeled after the traditional where the wrestlers trained, often together with archers and javelin players. The wrestlers also learned about purity of the heart, humility, selflessness, and respect for others from the Sufi scholars. They were taught to be elegant in both victory and defeat, and to respectfully kiss the hand of any older wrestler who they defeated in a match (Kia, 258). The most splendid early carnival in İstanbul was held in 1582 year in honor of the circumcision of the Emperor Murad III. In addition, there were "festival wrestling's" governed by the religious calendar that were also performed in front of the Sultan and took place in places (field) or pavilions. Place wrestling (Huzur wrestling) was staged either for the whole populace or only for the inner circle of the place. These latter non-public competitions among high-class wrestlers could be staged several times a month. Throughout Ottoman imperial date, even some Sultans, such as Murad IV, were known as wrestlers. In the Ottoman imperial place, wrestlers were engaged and supported for particular presentations in front of the Sultans (Padişah): these were called "High Presence Wrestling" (Huzur güreşleri), i.e. They took space under special arrangements in the presence of the ruler.

Wrestling dervish lodges have had important roles in Turkish Cultural History. They had impact on scientific social economic and political life both in Ottoman Empire. They carried out numerous functions as a tool of bringing up strong individuals, improvement of social and cultural collaboration integration and entertainment of people. Dervish lodges were education and service institutions as well as sport residences which functioned as the pioneer of sport activities in community. They had their management systems and institutions. They had more advanced features than modern clubs in terms of structure and organization Today's social foundations of institutionalization were

implemented in Ottoman Empire. They were observed to have been opened with state support and work with endowment understanding. The wrestling dervish lodges (Tekke) served in a more advanced level than the modern club perception (İmamoğlu et al., 2018). Besides its roots village life and interwoven into lifecycle rituals of ordinary people, wrestling was also organized by the Ottoman Sultans. The most important reason for their support to the wrestling dervish lodges (Club=Tekke) is that they like sports branches such as wrestling, archery and horse riding as well as seeing these branches as preparations for war. The sports lodges that started to form during the reign of Orhan continued to exist as far as Sultan Abdul Hamid II. Ottoman dervish lodges were actually the basis of today's sports clubs (Gölbaşı, 2018). Turkmen (2017) in a study, specify to the result that in Ottomans amounts of grants given to wrestlers were more than another sports. There are grants value decreased and increased according to strong-weak periods of the Ottoman Empire. In the early stages of the state of the Ottoman Empire, Bursa and Edirne "Wrestling Lodges/Tekke/Place wrestling" was established. After the establishment of the Ottoman palace school education Enderun, here between "içoğlanları" had the person capability to keep wrestling. In Ottoman imperial palaces, such as wrestling, horse riding, archery activities appeared to be a part of a sport rather than a military drill. From time to time in accordance with the principle of the Sultan's wrestlers is received in palace. Since the establishment of the Ottoman Empire institutionalized wrestling, wrestling tekkes and wrestlers are known to the sponsorship. The most obvious examples of this lodge-foundation system. In dervish lodges (Tekke), Nutrients, sleeps, training styles were organized by knowledgeable and experienced trainers (Yıldırım et al., 2002). Education institutions with dervish lodges (Tekke), such as the Ottoman wrestling catches up with all of the infrastructure of their own institutions, and second. The wrestlers grown in the provinces (Kırkpınar wrestlers and organizations such as the force according to their degrees) are gave a part of the palace personnel (İmamoğlu, 2013). The main points taken into consideration during the foundation of wrestling lodges were population density and avoiding waste of resources. Large and small wrestling lodges expanded and organized all around the empire particularly in western boundaries. One or a couple of dervish lodges were built in large settlement areas and Zaniyah's (Zaviye), smaller dervish lodges, were built in less-populated or small settlement areas. Expenses of wrestling dervish lodges were met by revenues of the associations which founded these dervish lodges. In many off-center towns of Anatolia, expenses of Zaniyah's were undertaken by specific occupational institutions called Ahi organizations. Ahi organizations and associations, all incomes of which were commercial, consisted of agricultural businesses and residences . Physical Structure of Wrestling dervish lodges and Gymnasia: Ottoman Wrestling dervish lodges had to have 24 student rooms, 12 guest rooms and one sheikh room regardless of the size of the building. In addition, there were theoretical course classes, training area, bathhouse, bakery and kitchen under a roof titled Meeting Area for Board of Trustee. There was also a large grass pitch next to the dervish lodges to enable people to wrestle in open area during summer times. Although there was no certain location for dervish lodges, they were generally built next to the tomb of a famous wrestler. There was generally a storehouse

next to wrestling dervish lodges and food, other materials and fuel collected from associations and association incomes were stored in such storehouses (Turkmen and Demirhan, 2015; Kahraman, 1989). The fact that the prophet Mohammed ordered to learn and teach the sports such as arrowing, swimming, wrestling and running and his consideration it as praying caused Sultans to give importance to it. Wrestling, cündilik, kemankeşlik, sword and shield and sword, javelin that are supported by institutions and dervish lodges has been one of the greatest factors that caused be in the ascendant of the Ottoman State (İmamoğlu et al., 1999). Wrestling in the Ottoman Empire even reflected on grave stones. The tombstone of Ali the Wrestler informs us that he was one of the wrestlers who explained in the presence of Sultan Mahmud the Second (Kurtişoğlu, 2016).

Recommendations

Wrestling was performed inside and outside the palace in the Ottoman state. These were High Presence wrestling, wedding wrestling, Ramadan wrestling and charity wrestling for the benefit of charity. Wrestling was institutionalized during the Ottoman period. Wrestling dervish lodges were established according to the size of the regions. Wrestling dervish lodges are better equipped with the understanding of today's club. The sultans gave much importance to wrestling. Although the sultans are said to be wrestlers, it is thought to be symbolic. The wrestlers employed in the Ottoman palaces have fulfilled many social and military functions. The wrestlers have brought color, dynamism and confidence to social and political life, promoted the country and the Turkish people abroad and added strength to the military field. They also carried the national and religious culture. Some wrestlers in the Ottoman period showed the power of the Turks in the field of sports in the world.

Keywords: Wrestling, Ottoman, Place

Giriş ve Amaç:

Osmanlı devletinde spor günlük hayatın içine girmiş idi. Osmanlı Beyliği bağımsızlığını ilan ettiği zaman halkına sporu iyi bir savaşçı olmak için yaptırmıştır. Her çocuk, 4-5 yaşından itibaren, ata binmeyi ve güreş yapmayı öğrenerek spora başlamakta, 7 yaşından sonra da ok atma, biraz daha büyüyünce ava gitme ve genç olunca da kılıç kullanma ve gürz sallamayı öğrenmekte idi (Zorba,2014). Osmanlı sarayında ise şehzadelere verilen eğitimde, şehzadelere istek ve yetenekleri dikkate alınarak ata binme, ok atma, avlanma, güreş yapma, cirit oynama ve gürz kaldırma gibi sporlar öğretilmiş ve iyi bir spor eğitimi sunulmuştur. Padişah olduktan sonrada spora devam etmişlerdir. Hatta padişahların bazıları avcılık, tüfekle atıcılık, ok atıcılığı, güreş, cirit, gürz kaldırma, lobut, mızrak atma ve tomak oyunu gibi sporlardan bazılarını yapmışlardır (Kahraman, 1999). Osmanlılar 'da güreş sosyal yapıya ait değişmeden gelen spor amaçlı bir eğlence kültürü ürünüdür. Yönetim yapısının bu geleneği himaye ve organize ettiği bilinmektedir (Erler ve Özyurt,2012). Modernleşme Osmanlı toplumu bünyesinde gelenekselliği içeren ata sporu Güreşi etkilemiştir. Osmanlı devletinde geleneksel güreş ve spor/güreş tekkelerinin Tanzimat'a gidilen zaman diliminde tasfiye edildiği bilinir (Zelyurt,2013).

Topkapı Saray Kütüphanesi kayıtlarında Osmanlı devleti güreş tekkeleri ile ilgili kayıtlar bize geniş bilgi vermektedir. "İhsanî Sahane" ve "Cebî Humayûn" gibi kayıtlarda farklı güreş müsabakaları, tekkelerin yönetim şekli, tekkelerin ünlü pehlivanları isimleri ve hangilerine kaçar kuruş aylık verildiği kayıtlıdır. Osmanlı imparatorluğunda güreş yapılan yerlerin genel olarak izin alınan yerler olduğu ve zaman zaman oraların denetlendiği belirtilir (BOA, DH. EUM. THR. 43/23). Osmanlı Devleti Türk

tarihinin en güçlü devleti ve dünyada imparatorluk unvanına sahip bir devlettir. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkışıyla birçok alanda olduğu gibi, sporda da kurumlaşma sağlanmıştır. Sporun geniş halk kitleleri tarafından benimsenip hayata uygulanabilmesi imparatorluğun da giderek güçlenmesinde katkıda bulunmuştur (Taşmektepligil ve ark.,2011). Tekkeler aktif oldukları en parlak dönemlerinde sanat alanında (hat, musiki, ebru), sosyal yardımlaşma alanında (kervansaray, misafirhane), sağlıkla ilgili faaliyetlerde (miskinler tekkesi, karantina ve tecrit hizmetleri), ekonomik durumda (Ahi zaviyeleri), vatan savunması ve savaşta (Ocak-ı Bektaşiyen), sportif amaçlı faaliyetlerde (okçu ve güreş tekkeleri) hatta sosyal hayatın her yerinde etkili idiler (İmamoğlu ve ark.,2018). Osmanlı yönetimi topraklarına kattığı veya himayesine aldığı her yere büyüklük kapasitelerine göre güreş tekkeleri açmıştır. Tekkelerin en büyüğüne “hânkâh” adı verilirdi. Onun bir düşük kategorisine “tekke” ve ondan biraz daha küçüğüne “zaviye” denirdi. Dergâh merkezî durumunda bulunanlara da “âsîtâne” denilmekte idi. Büyük şehirlere 150’den fazla yatılı barındıran büyük güreş tekkeleri açılmıştır. Küçük şehirlere güreş tekkeleri, daha küçük yerleşim yerlerine ise zaviyeler açılmıştır. Bunların bir kısmı (Bulgaristan Demirbaba ve Kosova İpek kasabasında olduğu gibi) babadan oğula geçerken bir kısmı ise devlete aittir (Bakırcı ve Türkan,2013; <https://pehlivanblog>).

Osmanlı padişahları güreş sporuna ve pehlivanlara farklı şekilde bir sevgi ve saygı duymuşlardır. Pehlivanları değişik rütbe, nişan ve para ile ödüllendirmişlerdir. Sultan Abdülaziz’in tahta gelmesiyle birlikte Anadolu’dan birçok pehlivan İstanbul’a getirilmiştir ve bazıları saraya alınarak çeşitli görevlerde bulunmuşlardır. Fakat II. Abdülhamid döneminde bir dönem sarayda değil İstanbul’da bile güreşçi istihdam edilmemiş ise de II Abdülhamit Avrupa’ya giden pehlivanlarla yakından ilgilenmiştir. Yine II Abdülhamid bir dönem başarılı güreşçilere İstanbul’a geldiklerinde huzurunda güreştirip ödüller ve nişanlar vermiştir (Kahraman 1999; Atabeyoğlu1985). Orhan Bey Bursa’yı alıp (1326) ilk başkent yaptığından (1236) itibaren güreşi kurumsallaşmış, Pehlivan Tekkeleri ile de güreşçiler sosyal güvenceye kavuşmuşlardır. Buralardan mezun olan güreşçiler saray ve çevresinde uygun kadrolara yerleştirilmişlerdir. Örneğin Bozoklu İbrahim Paşa/Baba Paşa, Kapıcı başlıktan veziriazamlığa kadar yükselmiştir (Türkmen,2016). Bugün Türkiye’de güreş federasyonunun istediği ekonomik katkıyı alamaması güreş kulüplerinin azalması ve maddi sıkıntı içinde olması, bazı güreşçilerin ekonomik ve sosyal sıkıntılar içinde bulunduğu bir gerçektir. Osmanlı devletinde güreşin günümüz Türkiye’sinde görülen bazı sıkıntılar içerisinde olmadığı bilinen bir gerçektir. Osmanlı devletinde güreş ve güreşçilerin durumları incelenerek günümüz Türk ve dünya güreşine yol gösterme anlamında katkı sağlanabilir.

Bu çalışmada Osmanlı devletinde Güreş tekkelerinin ve Pehlivanların durumları ve rolleri araştırılacaktır.

Gelişme ve Sonuç

Osmanlı İmparatorluğunda zamanla önemleri değişerek avcılık, atıcılık, okçuluk, güreş (karakucak ve huzur güreşleri), binicilik, kılıç, cirit, tepük, ağırlık kaldırma, güz ve topuz kullanma ve benzeri faaliyetler görülür. Müsabaka veya yarışma şeklinde olan güreş daha sonraki senelerde geleneksel bir hale dönüşmüş ve Türklerin ata sporları olarak tarihe kayıt edilmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun güçlü ve gösterişli, kuvvetli olduğu dönemlerinde güreş Osmanlı padişahları sarayının ve onların desteklediği spor olarak yer almıştır (Güven, 1999). Osmanlı İmparatorluğunda güreş branşına çok değer verilmiş ve daha sonraları yağlı güreş, karakucak güreşi, aba güreşi ve kısa şalvar güreş türleri ile yapılmıştır (Gençay,2004).

Osmanlıda saraylar bilinen fonksiyonları dışında padişahların av, eğlence ve spor müsabakaları düzenledikleri yerlerdi. Bunlardan bir tanesi de III. Ahmet Dönemi’nde yapılan “Sadabad Sarayı”dır. Sarayda pehlivanların barındığı bir bölüm vardı. Pehlivanların içlerinden biri “Pehlivan Kahyası” olarak görevlendirilirdi. “Pehlivan Kahyas”ı güreşçilerin kendi hayat şekillerinin düzenini sağlamakla, sarayın diğer kişiler ile ilişkilerini yaparlardı. Ve onların yapmaları gereken faaliyetleri düzenlemekle de

görevliyidiler. Sultan Abdülaziz devrinde güreş yapanları devamlı olarak korumuş, desteklemiş ve himaye etmiştir. Hatta pehlivanları sarayında görevli olarak tutmuş ve onlara ait bir bölük kurdurmuştur. Padişahın Avrupa kıtasına yaptığı bir gezi de ona eşlik edenler içerisinde güreşçilerinde olduğu belirtilir (Kahraman,1999). Güreşçilere verilen önem üzere Sultan Abdülaziz devri pehlivanlar adına “ikbal devri” olarak görülür (Türkmen ve ark.,2016a).

Osmanlı İmparatorluğu’nun yayılma döneminde her fetih edilen yere bir tekkenin kurulduğu bilinir. Tekkelerde o bölgenin güçlü gençlerinin “pehlivan” olarak yetiştirilmek için bir araya getirildikleri belirtilmiştir. Her şehir ve kasabada sporu teşvik etmek için böyle tekkeler kurulduğu ve güreş tekkelerinin yanında ya da ona bağlı öteki sporların da yapıldığı teşkilat ve spor tekkeleri oluşturulurdu (Aras,2015). Osmanlı Devleti’nde yapılan ilk güreşçiler tekkesi (Tekke-i Küştigiran), Bursa’da Kale içinde Bey Saray’ı yakınında kurulmuştur, İkinci güreşçiler tekkesi Edirne Tekkesidir (Pehlivan Cemaleddin Tekkesi). Üçüncü güreşçiler tekkesi, İstanbul’da Pehlivan Şüca Tekkesidir. Dördüncü olarak yapılan güreşçiler tekkesi yine İstanbul’da bulunan Pehlivan Demir Tekkesidir (Kahraman, 1995:190). Beşinci güreşçiler tekkesi, Kurşunlu Türbe’nin olduğu bilinen Edirne Tekkesidir. Pehlivan Nemr ve Şişhane’de bir tekke İstanbul’daki meşhur tekkelerdi (Gölbaşı,2018). Osmanlı Devletinde güreş tekkelerinin İstanbul’un yanında Maraş, Amasya, Tokat, Edirne, Ankara, Kütahya, Tire, Bergama, Manisa, Akhisar, Yenice, Üsküp, Gelibolu, Diyarbakır, Konya, Bursa, Balıkesir, Urfa, Halep, Bağdat, Mekke, Cidde, İskenderiye, Lazkiye, Şam ve Mısır gibi şehirlerde de kurulduğu bilinmektedir (Çumralıgil, 1999). Razgrad şehri (Bulgaristan) yakınlarında XVI. yüzyılın ilk yarısında “Demir Baba Tekkesi” kurulduğu belirtilir.

Güreş, İslam peygamberi Hazret-i Muhammed’in fazlaca sevdiği, kendisinin yaptığı ve yapılmasını emrettiği sporlardan biridir. Bundan dolayı hem halk hemde Osmanlı padişahların merakını çekmiştir. Güreşe ilgi duyan padişahlar arasında III. Selim ile II. Mahmut özel bir yer almaktadır. Hatta Yeniçeri Ocağının kaldırılması sırasında Pehlivanlar Tekkesi kapatılmış olsa da, II. Mahmut güreşçilerin koruyucusu (hamisi) bir kişi olarak bilinir. Onun sarayda pek çok pehlivanı istihdam ettiği ve sık sık padişahın önünde (huzur güreşi) güreş yaptırdığı bilinir (Kahraman 1999; Atabeyoğlu1985). Sultan II. Bayezid döneminde Birun’da güreşçilerin ayrı bir bölük olarak teşkil ettiği görülmektedir. 1623-1640 yılları arası Hünkâr IV. Murat devrinde güreşçilerin “Birun” adı verilen Dış Saray’dan “Enderun” adı verilen “ İç Saray” a alındığı bilinmektedir. Yine bu dönem teşekkül edilen Seferli Koğuşu’nda pehlivanlarında bulunduğu belirlenmiştir. Yükselme de liyakat sisteminin geçerli olduğu sarayda bu güreşçilerin çoğunluğu Balkan ülkeleri coğrafyasından gelen pehlivanlardan oluşmaktaydı (Türkmen ve Demirhan, 2015, Taşmektepligil ve ark.,2011). Padişahlarında sarayın değişik kademelerinde istihdam ettiği pehlivanları yanında saray dışında da güreşçilerle ilgilenilmiştir. Osmanlı sarayında Birun’da ve saray hizmetlileri arasında da sportif etkinliklerle uğraşanlar vardı (Uzunçarşılı, 1984).

Pehlivanların enderûn’a alınmasının başlangıcının IV. Murad zamanında olduğu belirtilmektedir. Güreşçiler/Pehlivanlar Sultan IV. Murad döneminde Birun denen yerden Enderun denen daha iyi yere alınmışlardır. Bu duruma padişahın güreşe çok düşkün olması etkili olmuş olabilir. Osmanlı Padişahları, başarılı ve üstün yetenekli kişileri kendilerine bağlamayı da gaye edinerek bir eğitim merkezi niteliği olan “Enderûn-u Hümâyûn”u kurmuşlardır (Yıldız,1979). Enderûn-u Humayun denilen yapı Osmanlı devletinde aynı zamanda iyi sporcuların ve pehlivanların toplandığı yerd. Sporcuların devlet güvencesi altına alındığı spor kurumu olarak görülürlerdi. Enderûn-u Humayun’da, Güreş, Avcılık, Binicilik, Ok Atma, Gürz Kaldırma, Cirit, Tomak, Top Oyunu, Lobut Atma ve Mızrak Oyunu gibi spor dallarında eğitim verilirdi (Gençay,2004). Osmanlı Sarayı’nda güreşçi olarak bulunmanın sıralamada özel bir yeri bulunmuyordu. Fakat Güreşçiler birûn denilen yerden “enderûn koğuşuna” geçtikten sonra kendilerine enderûn koğuşunun kuralları gereğince ayrıca birer görev verildiği belirtilir (Gençay,2004). II. Mahmut devri zamanında pehlivanlar Enderun adı verilen saray okulunda mevcut kadrolarda önemli yer teşkil etmekte idi. Pehlivanlar biniş törenlerinde güreş yaptırır ve pehlivanlarının hünerlerini ortaya çıkarırlardı. Bu zaman kapsamında Gülhane’de, Eski Saray’da,

Çinili Köşk'te, Veli Efendi Çayırı'nda, Kâğıthane ve Ok meydanında karşılıklı müsabaka amaçlı güreşler yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan Ahıskalı Mahmut ve İkiz Osman pehlivanların en meşhurları arasındadır. II. Mahmut'un (1826 yılında) değişik sebeplerden saraydaki Enderun kadrolarını kapatmasıyla güreşçilerin bulunduğu tekkeler de devrini kapatmıştır. Enderun koğuşlarının kişi sayısı Sultan II. Mahmut tarafından azaltılmaya başlayınca, güreşçiler de çıkarılmıştır (Gençay,2004). II. Mahmut zamanında Enderun koğuşlarında kalanları azaltılırken güreşçilerde çıkarılmış ve Sultan Abdülaziz padişah oluncaya kadar (1860 yılı) sarayda güreşçi istihdam edilmediği belirtilir. Abdülaziz'in güreşi sevmesi nedeni ile Anadolu'dan başarılı pehlivanlar saraya alınmıştır (Kahraman, 1995). Enderun'dan yetişen ve güreşen pehlivanlar arasında çok ünlüler bulunmakta idi. Zal Mahmut Paşa, Deli Hüseyin Paşa, Hattat Hasan Paşa, Hafız Mehmet Paşa ve Melek Ahmet Paşa gibi güreşçiler zamanının ünlü devlet adamları arasında sayılırlar. Sultan II. Mahmut (1812 yılında) saraydaki eşrafını alıp Arnavutköy'deki İzzet Paşa Kasrı'na gittiğinde, orda öğle namazı eda edilmesinden hemen sonra pehlivanları güreştirmiştir. Bu pehlivanlar arasında İkiz Pehlivan, Dobrucalı, Suhteoğlu ve daha birçok güreşçi bulunuyordu. Bazı güreşçilerin akşama kadar rakip güreşçilerinin sırtlarını yere değdiremeyecekleri veya rakiplerini yenemeyecekleri anlaşıncaya padişahın berabere kalsınlar dediği belirtilir. Yine pehlivanlara bolca bahşişler verilmiştir. Sultan Alibeyköyü mevkiine gittiğinde de her daim pehlivan güreşleri ve ok atış eğitimleri yapılmıştır. "İncili Köşk" te yapılan bir başka şenlikte pehlivanlar güreştirilmiştir. Pehlivanların yaptıkları oyunlar içerisinde el ense ve beş kabza vardı. Daha sonradan boyunduruk, göğüs çaprazı, kurt kapanı ve rakibi künden atma gibi oyunlar söylenebilir (<https://pehlivanblog.wordpress.com>).

Çinili Köşk'ün 19 Ağustos 1813'te padişah tarafından şereflendirilmesinde güreşler yapılmıştır. Namılı İkiz Pehlivan ile güreşçilerin güreşmesini emretmiştir. Kazanan ödülleri alacaktı. Onlardan "Suhte Pehlivan" diye bir pehlivan İkiz'in karşısına çıkmıştır. Gücü yettiğince türlü oyunlar uygulamıştır. Fakat rakibi karşısında başarılı olamamıştır. Bütün pehlivanlar Dünyada İkiz'i yenebilecek başka bir pehlivan olmadığını kabul etmişlerdir. Sultan bu durum karşısında "Zeytinyağcılar Kethüdalığını (Kahya)" yaşamı boyunca devam etmek üzere İkiz'e vermiş ve onun 3 oğlunu da sarayda bulunan " Hazine, Kiler ve Seferli" odalarına almıştır. 1814 yılı 14 Temmuzunda hünkâr önünde Çubuklu mevkiinde mesire yerinde pehlivan güreşleri yapılmıştır. 1816 yılı 1 Şubat günü ise Şimşirlik meydanında padişahın önünde pehlivanlar güreş tutmuşlardır. Pehlivanlardan bazıları rakiplerini künde oyunu ile yenmişlerdir. 1816 yılı 9 Nisan gününde askerlerin ücretlerini/maaşlarını dağıtmak üzere Hünkâr Sofa Köşkü'ne gittiği zaman pehlivanlar güreş yapmıştır. Daha sonra onlar arasında meşhur olan İkiz ve Dobrucalı adında iki güreşçi birbirlerine meydan okumuşlardır. İkiz adlı pehlivan o zaman yaşlı olduğu için Dobrucalı'yı yenemediği belirtiliyor. Sultan ikisine de eşit seviyede ödüller vermiştir. 1816 yılında 8 Ekimde Yıldız Kasrı'nda saltanat binişi düzenlenmiştir. Bu törenden önce pehlivan güreşleri yapılmıştır. 1819 yılında 9 Ekimde Hünkâr Kâğıthane Kasrı'na binişe gittiğinde de pehlivanlar güreş yapmıştır. 1821 yılında 8 Mayıs günü Dolmabahçe Köşkü'ne gelişleri için düzenlenen törende de pehlivanların güreştikleri bilinmektedir. 1822 yılında yeni yıl kutlamaları çerçevesinde Muharrem ayının ikinci günü "Bahariye Kasrı'nda" biniş töreninde öncesi pehlivanlar güreşmiştir (Türkmen ve Demirhan, 2015; Taşmektepligil ve ark.,2011). Hz. Muhammedin atıcılık, yüzme, güreş ve koşu gibi sporları öğrenmeyi ve öğretmeyi emretmesi, bunları ibadetten sayması, kuvvetli müminin zayıf müminden hayırlı olduğunu bildirmesi, Padişahların spora özel bir ilgisine neden olmuştur. Pehlivanlık, kemankeşlik, cündilik, kılıç-kalkan ve cirit oyunları ile vakıf ve tekkelerce desteklenen spor Osmanlı devletinde yükselişin en etkili nedenlerinden biri olmuştur (İmamoğlu ve ark.,1999). Osmanlı devletinde güreşçiler eğitime başladıkları ilk oda "Küçük oda" olarak tarihteki yerini almıştır. Burada 6 yıl boyunca eğitim aldıktan sonra diğer odaya geçilirdi. Bu odanın adı da "Kiler Odası" idi. Kiler odasında da 4 yıl eğitimden sonra bir üst odaya geçilirdi ki bunun adı da "Hazine Odası" idi. Hazine Odasına geçenler padişaha ilk hizmetlerini burada vermeye başlardı. Beden eğitimi konusu ile alakalı temel dersler içerisinde; at binmek, ok atmak, mızrak kullanmak ve cirit atmak bulunurdu. En seçkin olanlar "Has Oda" denilen yere geçerlerdi. Onlar burada padişahın özel hizmetinde

görevli idiler. Yaptıkları spor aktivitelerine bazen şehzadelerinde katıldığı olurdu. Pehlivanlar ve yetiştikleri tekkeler Osmanlı saraylarında birçok sosyal ve askeri fonksiyonları yerine getiriyorlardı. Tekkeler içerisinde antrenman yapanların yiyecekleri besinler, onların uykuları, antrenman şekilleri bilgili ve tecrübeli çalıştırıcılar tarafından düzenlenirdi (Yıldırım ve ark.,2002).

Osmanlı güreş tekkeleri ile okullar gibi kendi kurumları alt yapısından yetişen pehlivanların tamamına ve taşrada yetişen pehlivanların bir kısmına sarayda kadro vermekteydi. IX. yüzyılın ilk yıllarında ün salmış Yozgatlı olduğu söylenen Bozoklu (İbrahim Pehlivan (Baba Paşa/Pehlivan Paşa Baba) “kapıcı başı” olarak Osmanlı sarayına girmiştir. O güreşi bittikten sonra da gösterdiği askeri başarılarından dolayı “baş vezir/vezir-i azam” lığa kadar yükselmiştir. Kanuni döneminde; Turgut Reis adında bir genç bir levent askeri iken güreş sporunda gösterdiği başarı ve cesaret onu “Kaptan-ı Deryalığa” kadar yükseltmiş olduğu bir gerçektir. Zamanımızda da meşhur sporcuların yetiştiği Deliorman’ın Razgrad şehrinden Kara Ahmed; Hünkâr II. Abdülhamid tarafından Osmanî Nişanı ile ödüllendirilmiştir. IV Murat devrinde pehlivan Mehmet Ağa “kapıcı başılıkla” dış hizmet denilen göreve çıkmıştır (Türkmen ve Demirhan, 2014; Türkmen ve Demirhan, 2015). Panayırlarda, harmanlarda, köylerde, düğünlerde ve bayramlarda güreşler yapıldığı gibi sarayda da padişah önündeki alanda gerçekleşen güreşler yapılmaktaydı (Atabeyoğlu 1985). Padişahların saraydan çıkıp namaza gidişlerine, bir kurumu, kuruluşu ya da bir şölene ata binerek veya tekneye binerek gidişine “biniş” denirdi. Bu binişlerde yapılan güreşlere de “huzur güreşi” denilmiştir. Padişah’ın önünde belirli günlerde yapılan şenliklerde hatta bayramlarda veya yabancı elçiler geldiği zaman gerçekleştirilen güreşlere “Huzur Güreşi” veya “Enderun Güreşi” adı verilmekte idi (Dervişoğlu,2014). Önceleri düğün ve bayram gibi şenliklerde sonraları ise binişlerde yapılan “Huzur Güreşleri” davul zurna eşliğinde gerçekleşirdi. Güreşler bittiği zaman padişah pehlivanlara değişik ödüller verirdi. Bunlar hem maddi hem de manevi olurdu. Osmanlıda güreşçilere üç tür maddi ihsanlar sağlanırdı. Bunlardan birincisi bir makam veya sosyal statü verilmesi idi (BOA, Gömlek no: 23; 2283; 92172). İkinci olarak taşınmaz mülk veriliyordu. Bunlar çiftlik/tımar, değirmen, otlak, yaylak vb. idi (BOA, Gömlek no: 29; 48; 1315/Z-17). Üçüncü olarak nakdi para veriliyordu. Bunlar altın ve gümüş akçe, çil akçe vs idi. Nakdi ödül dönemi II Mehmet döneminden itibaren başlamıştır (Defteri Hâkânî Dizisi VII / 937, 2002: 71). Güreşçilere verilen maddi ihsanlar Osmanlı Devleti’nin saray masraflarının kaydedildiği “Ceyb-i hümayun ve Harc-ı hassa” defterine yazılmış olduğu belirtilir (Türkmen,2016).

Sarayda barındırılan güreşçiler dışında Padişahın kadir gecelerine, teravîh, bayram ve özellikle Cuma namazlarına Sultan Ahmed, Ayasofya, Zeyneb Sultan, Laleli, Eyüb, Nuru Osmaniye, Üsküdar’da Ayazma, İzzet Paşa, İbrahim Paşa, Koca Mustafa Paşa, Sultan Selim, Beyazıt vb. değişik camilere gidişlerde güreşçilere ihsanlar verilirdi. Ayrıca Ortaköy, Kurşunlu, Yahya Efendi, Sadabad, Veli Efendi, Gülhane, Sultanahmet gibi çayirlara gidişlerde de ihsanlar verilirdi. Büyük ödüller “Sur-i Hümayunlarda” verilmiştir. Bunlar; sultan hanımların nişan veya evlenmesi, şehzadelerin sünneti, şehzadelerin doğduğunda ve şehzadelerin ilk derse başladığında, bir zaferin elde edildiğinde yapılan törenlerdir. Yine Cülus akçesi dağıtılması, Sultanın yazlık sarayına gidiş-dönüşü, iki dini bayram, Hırka-i Şerif ve Kılıç Kuşanma törenleri, Yabancı elçilerin gelişi, Sürre Alayı, Mevlit ve Miraç Kandilleri, Berat ve Kadir Geceleri, Valide Sultanların Eski Saraya alayla gidişinde maddi ihsanların verilmesi adet idi (Türkmen,2016). İlk devirlerde Padişahların önünde sadece şöhretli olan pehlivanlar güreşebilirlerdi. Padişahların önünde sadece “Enderûn güreşçileri” güreş yapmıyordu. Bazen de vezirlerin önünde, Güreş Tekkelerinin veya başka ülkelerden İstanbul’a gelenlerin önünde güreştirilmeler vardı (Balcı,2011). Osmanlı Güreş tekkeleri, binanın büyüklüğüne bakılmaksızın 24 öğrenci odası, 12 misafir odası ve bir şeyh odasına sahip olmak zorundaydı. Oda tanımlamak için hücre ve loca terimleri de kullanılmıştır. Ayrıca Mütevellî Heyeti için Toplantı Alanı başlıklı bir çatı altında teorik dersler, eğitim alanı, hamam, fırın ve mutfak bulunmaktadır. Ayrıca, yaz aylarında insanların açık alanda güreşmelerini sağlamak için locaların yanında geniş bir çim sahası vardı. Her ne kadar localar için belirli bir yer olmasa da, genellikle ünlü bir güreşçinin mezarı yanında inşa edilmişlerdir (Türkmen ve Demirhan,2015).

Sultan III. Selim güreşe olan merakıyla tanınırdı. Onun devrinde çok ünlü pehlivan olan Ahıskalı Mahmut, padişahın iltifatına mazhar olarak sarayda koruma altına alınmıştır. Hatta hünkârın ölümünden sonra da II. Mahmut zamanında sarayda yaşayarak saray güreşleri (Huzur güreşleri) organize etmiştir. Padişahın önünde bazen vezirlerin himayesinde bulunan hatta dış devletlerden çağrılan ve gelen pehlivanlar da güreştirilmiştir. Örneğin kendisi de iyi bir yarışma sporcusu olan Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa kapı halkı olarak adlandırılanlar ile leventlerinin hemen tamamını sporcularından oluşturmıştır. Hatta Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın himayesindeki 6 pehlivan sarayda olan pehlivanlar ile güreşmiş fakat hepsi de ona yenilmiştir. Osmanlı'nın saray ve çevresinde barındırdıkları başta Arnavutlar ve Deliorman bölgesi olmak üzere tüm güreşçiler balkanlardan getirilmekteydi(Bayraktar ve ark.,2012). Osmanlı devletinde güreşçilerin desteklenmesinin en iyi olduğu III. Selim, III. Ahmet ve özellikle 'de Abdülaziz zamanında (1861-1876) Türk kökenli pehlivanların Padişah'a rağmen sarayda yer almadıkları görülmüştür (Türkmen,2016). Pehlivanların çoğunluğu Rumeli bölgesinden ve Pomak adı verilen halktan olduğu gibi nadiren Anadolu'dan ve özellikle İstanbul'un yakın köylerinden gelirdi (Abdülaziz Bey,2002). Osmanlı'da bir dönem pehlivanlar saraylarda kendilerine yer edinmişlerdir. Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı'nın sarayda istihdam ettiği güreşçilerin çoğunluğu Balkan coğrafyasından oluşmakta idi (Türkmen ve ark.,2016a).Örneğin Paris'te cihan şampiyonu unvanı ile taçlandırılan Kara Ahmet Şumnuluydu. Bulgaristan'ın Plevne ilinden Sultan Abdülaziz'in başpehlivanı Kvasoğlu İbrahim, Şamdancı başı Kara İbrahim ve Kel Aliço saray güreşlerine bizzat iştirak etmişlerdir. Londra'da bir ay içinde yaptığı kırka yakın karşılaşmayı tuşla kazanan Filiz Nurullah Şumnulu'dur. 1911'de 32 gecede 43 müsabaka yaparak "Cihan şampiyonu" ilan edilen Kurtdereli Mehmet Pehlivan Deliorman'lıdır. Mindere çıkarak grekoromen güreşi yapan ilk Türk pehlivanı olduğu belirtilen Koca Yusuf (Yusuf İsmail) Şumnulu'dur. Amerika Birleşik Devletlerinde kendisine Korkunç Türk (The Terrible Turk) unvanı verilmiştir. Hünkâr Abdülaziz, hünkâr V. Murat ve hünkâr II: Abdülhamid döneminde birçok kez güreş yapmıştır. 1914 yılında Kırkpınar başpehlivanı Hergeleci İbrahim Deliormanlıdır. Bunlara karşılık Avrupa kıtasında yenmedikleri rakip kalmayınca Amerika kıtasına giderek orada da tüm rakiplerini kısa zamanda yenen ve "Türk Arslan'ı" diye anılmaya başlayan Adalı Halil Edirne doğumludur (Türkmen ve ark.,2016b). Bir meşhur pehlivan da Sivaslıdır. Keçeli, karakucak güreşinin başpehlivanı olarak bilinir. Şair Ziya Paşa Sivas'ta valilik görevi yaparken, Keçeli pehlivanı Sultan Aziz'e takdim etmişti. Hatta onu özel adamları ile saraya göndermişti. Bu pehlivanın heybetinden tüm saraydaki güreşçiler ürkmüştü. Onun saray pehlivanlığını üzerine alacağı görülmüyordu. Sultan Aziz, saraya kabulünde Keçeli'yi sarayın başpehlivanı Kvasoğlu ile güreşmeye mecbur etmiştir. Kvasoğlunu yenen Sivaslı Keçeli pehlivana Sultan Aziz, bol bol "ihsanı şahane" bulunmuştur (<http://www.pomaklar>).

Evliya Çelebi seyahatnamesinde IV. Murad'ın pehlivanlığı ile ilgili güreşçilerin isimleri ve unvanları, yaptıkları güreşler ve oyunlarından bahsedilir. Örneğin Evliya Çelebi, Edirne'deki yatırırları tasvir ederken de şu bilgileri veriyor: "Güreşçiler tekkesi içerisinde "Hazret-i Pir yar Veli"'ye candan bağlı, Allah yolunda olan ve Hz.Ali'yi sevenlerin en zirvesinde uçan güreşçi "Hazret-i Şeyh Seyyid Cemaleddin"'ın mezarı bulunur. Yine bu tekke içinde "Pehlivan Merd-i Şiran"'ın ve güreşçilerin en büyüklerinden "Er Sultan Hazretleri"'nin mezarı bulunur. Er Sultan denen pehlivan Fatih Sultan Mehmed Han önünde bir günde Uzun Hasan'ın 70 ünlü pehlivanını yenmiştir (Evliya Çelebi, 2006). Evliya Çelebi'nin notlarında aşağıdaki sonuçlar çıkartılmaktadır: Edirne Güreşçiler Tekkesi "Şeyh Cemaleddin Tekkesi"'dir. Güreşler Cuma günleri yapılmakta idi. Müsabakalardan önce her güreşçi önce şeyhin elini öperdi ve daha sonra da baş başa durarak dua ederdi (Bu duruma Gülbank-ı Muhammedi denirdi). Güreşçilerin piri/önderi, "Mahmud Pir Yar Veli" olarak kabul edilirdi. Yağlı güreşte 360 tür oyun uygulanıyordu. Tekkelerde yaz ve kış mevsiminde 200 güreşçi kalmakta ve antrenman yapmakta idiler. Değişik malzemelerle kuvvetlerini geliştirmekte idiler. Bu tekleden yetişmiş ünlü pehlivanların kispetleri değerli kabul edilmiştir. İdman yaparken kullandıkları aletler ve sert hedeflere sapladıkları oklar, yetiştirmek olan genç güreşçilere örnek olsun diye sergilenmiştir. Tekkenin ilk şeyhi veya yöneticisi Şeyh Seyyid Yavuz Sultan Selim Han zamanı pehlivanlarındandır

(<http://www.edirnekirkpinar.com>). IV. Murat pehlivanların yaptığı yağlı güreşlere çok ilgi duymuştur. Zamanında Enderun'da bazı güreş karşılaşmalarının olduğu bilinmektedir. Hatta ok atmak yanında ata binmek ve mızrak atmak faaliyetlerinde çok yetenekli olan hünkârın şehzadeligi döneminde Melek Ahmet Paşa, Deli Hüseyin Paşa ve Hattat Hüseyin Paşa ile güreş tuttuğuna ait belgeler bulunmaktadır. Hassa güreşçilerinden Tokatlı lakaplı Halil ile Bostancılardan olan Hamza Pehlivan'ın Hünkâr IV. Murat'ın bilgisi dışında güreşmeleri her ikisinin de idamına sebep olduğu söylenir. Bundan sonra sarayda güreş tutulması bir zaman süresince yasak olmuştur. Sünnet düğünlerinde güreş yapmak yanında her türlü eğitim –öğretim kurumlarında güreş zorunlu bir ders idi. Örneğin Molla Mümin gibi büyük bir güreşçi Ohri şehrinde dini bir medreseden yetişmiştir. IV. Mehmet ve padişah III. Ahmet'in şehzadeler için düzenlettikleri sünnet düğünlerinde güreş müsabakaları da yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı padişahları sarayında yapılan düğünlerden birinde güreşçiler düğünün 8'inci gününde gösteri yapmışlardır. Meydana 4 pehlivan çıkmıştı. Bu pehlivanlar Keskinoglu, Zünnoğlu, Çuhadar Abdi ve Üsküdarlı Kara Osman idi. Hünkâr IV. Mehmet döneminde Edirne'de 1675 yılındaki Şenlikte güreş müsabakalarının yapıldığı görülmektedir. Bu güreşler uzun bir geleneğin ürünü olarak yapılmışlardır. 1670-1677 yıllarına tekabül eden zamanda İngiltere Elçisi Sir Daniel Harvey'in yanında elçilik rahibi görevinde bulunan Dr. John Covell vardı. İstanbul'da yaşayan bu şahısın bir süre Türkiye'nin Batı bölgelerini gezip gözlemlerde bulunup, anılarında Edirne Şenliği'ne ait izlenimleri vardır. O anılara göre de göre zaten Edirne Kırkpınar'da yağlı güreşler geleneksel olarak her yıl yapılmakta idi. Kırkpınar'daki güreşlere katılanlar örf ve adetlere uygun olarak yarı çıplak ve belden aşağı kısmını örten kısa bir pantolon ile (deri kispet) meydana çıkarlardı (Türkmen ve Demirhan,2015). Bu şenlikte her gün 20 ya da 30 kadar güreşçi vücutlarının tümünü yağlayıp güreşirlerdi. Güreşçiler bugün olduğu gibi meydana çıktıktan sonra önce ellerini toprağa değdirip yüzlerine sürerlerdi. Daha sonra da rakipleriyle tokalaşıp kendi ellerini öperlerdi. Bu hareketlerin anlamı dostça ve centilmence güreşeceklerini ifade etmek olarak açıklanır. Pehlivanlar iri yapılı, adaleli ve güçlü insanlar olarak halkın gözünde yer almışlardır (Türkmen ve Ceylan,2018). İyi duruş insanların fitnes durumu ve giysilerin iyi görünmesine yardımcı olur (Yamak ve ark,2018). Şekil 7 ve 8'de güreşçilerin görüntüsünün yansımaları görülmektedir.

Güreş İslam Peygamberi Hz. Muhammet'in bizzat yaptığı bir spordur. Osmanlı padişahları güreşçilerin güç ve kuvvetinden faydalanmak istemişlerdir. İmparatorluğunun (haşmet devrindeki) toprakları Memalik-i İslam (Darul-İslam) olarak kaydedilmiştir. İmparatorluğun sultanına İslam dünyasının padişahı, İmparatorluğun orduları İslam'ın askerleri olarak kabul edilirdi. Osmanlı İmparatorluğunu üç kıta üzerinde " 600 sene haşmetli ve adaletli" bir devlet oluşunun sebepleri arasında; Türk ve Türk olmayan ayırımı yapmadan devlete hizmet eden ve sporda başarılı olan herkese layık olduğu değeri vererek, yönetici, vezir, hatta sadrazam yapacak kadar insancıl oluşu gösterilir. Osmanlı sarayında güreşçiler 19. Yüzyılda Abdülaziz döneminde saray entrikalarına karışmanın dışında birçok olumlu görevler üstlenmişlerdir. Sosyal ve siyasi hayata renklilik, dinamizm ve güven sağlamış, yurt dışında ülkenin ve Türk insanının tanıtımını yapmış, askeri sahada güç katmıştır. Ayrıca milli ve dini kültürün taşıyıcılığını yapmışlardır (Türkmen, 2017). Güreş ya da kodemard [*kasnak [kispet] dövüşü, güreşi; ç.n.*], köylerde sohbet ya da herhangi bir alanda, kadın ve erkeklerin oluşturduğu büyük bir kalabalığın huzurunda yapılır (Şekil 1). Şekil 2'de Osmanlı arenasında ayı ile güreş yapıldığı görülmektedir. Antik Yunanda pankreas dövüşlerinin, Antik Miken uygarlığında insanlarla aslanların, Eski mısırdaki krallarla hayvanların güç gösterileri, Etrüsklerde insanlarla hayvanların, Roma döneminde gladyatör dövüşlerinin insanlara karşı ne kadar acımasız olduğu görülmüştür (Yamaner ve İmamoğlu,2018; İmamoğlu ve ark.,2018). Osmanlı döneminde ise şiddet içeren sporlar yapılmayıp ayı ile güreş yapıldığı görülmüştür. Bu duruma Türklerin insani değerlerinin yüksek oluşu ve İslam dininin etkisi olabilir. Güreşçinin kıyafeti ayı rengi ile benzerlik göstermektedir. Bu durum İnsanlara pehlivanların güç gösterisi ve eğlenme amacı dışında eşit şartlarda yarışıldığının bir göstergesi olabilir. Şekil 3'de III. Ahmed dönemindeki saray düğünlerinde yapılan bir "huzur/saray" güreşini tasvir eden minyatür görülmektedir. Şekil 4'de 1720 yılı festivalin Topkapı sarayında da minyatür te müzikçiler,

akrobatlar ve güreşçiler görülmektedir. Seyirciler ve hakemler, davul çalanlar ve padişah. Osmanlı saraylarında güreşin müzik eşliğinde yapıldığını düşündürmektedir. Şekil 7’de Amerikan basınında Dünya şampiyonu Osmanlı pehlivanı Adalı Halil’in ihtişamlı bir gösterimi vardır. Şekil 8’de Yine Osmanlı Güreşçisi Kara Ahmet’in Şampiyonluk kemeri ile birlikte ama ellerini önünde bağlaması saygının ifadesi olarak görülebilir.



Şekil 1: İki güreşçi. Fotoğraf Osmanlı döneminde, İzmir’de çekilmiş. (Kaynak: Mişel Pabuççıyan koleksiyonu), (https://www.houshamadyan.org)



Şekil 2: Ayı ile güreş, Osmanlı arenasında 1600’ler (https://ottomanempire.blogflop.com)



Şekil 3: III. Ahmed dönemindeki saray düğünlerinde yapılan bir huzur güreşini tasvir eden minyatür (Surnâme-i Vehbî, TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 116a), (https://islam ansiklopedisi.org.tr/gures)



Şekil 4: Topkapı sarayından minyatür, 1720 yılı festivali, (Surname-i Vehbi, fol. 57b, TSM A.3593), (Yılmaz,2014).



Şekil 5: Saray girişi, İstanbul,1809 yılları, Yunanlı ressam Anonymous, Müze No: D.115-1895, Gallery location:Prints & Drawings Study Room, level D, case BOX, shelf 83 (http://collections.vam.ac.uk/item)



Şekil 6: Osmanlı Sarayında güreş, 1500 yılları



Şekil 7: Amerikan Basınında Dünya Şampiyonu Osmanlı Pehlivanı Halil Adalı (The San Francisco Call, November 06, 1898)

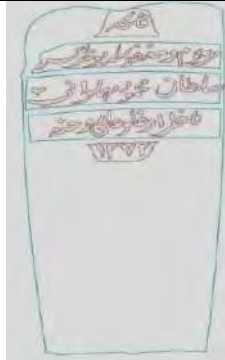


Şekil 8: Osmanlı Güreşçisi Kara Ahmed (1870-1902).

Osmanlı devleti son dönemlerinde pehlivanların mezar taşlarında bile adları yazılı olduğu görülmüştür. Edirne Üç Şerefeli Camii haziresinde bir pehlivana ait miladi 1801 tarihli mezar taşı yer almaktadır (Şekil 8 ve 9). Bu pehlivan İbrahim Ağa'ya ait mezar taşıdır. Mezar taşının üzerinde II. Mahmut döneminde önünde güreşen pehlivanlardan birinin adı yazılıdır. Onun Pınarhisarlı Nazır oğlu Ali isminde bir pehlivan olduğu ve 1855-56 yılında öldüğü belirtilir (Kurtişoğlu,2016).



Şekil 8: Pehlivan Ali'nin mezar taşı



Şekil 9: Pehlivan Ali Mezar taşı, Çizim

Okunuşu:

“Fatiha Merhum ve mağfur leh Bunarhisar”

“Sultan Mahmut pehlivanı Nazır oğlu Ali ruhuna 1272”

(Hicri 1272 Miladi takvime göre 1855-1856 yıllarına dek gelir)

Yine pehlivanlar Tekkesinin Yöneticisi ve Duâcısı Şeyh Cemâleddin metfundur. Mezar taşının kitabesi de şöyledir (Kahraman,1989):

“Huvel – bâkî Kutbû’z-zeman güreşçiler duâcısı dimekle maruf Pehlivan Cemâleddin ruhiçün Fâtiha” (Hicri1200-Milati1786)

Osmanlıda; güreşçi tekkeleriyle kurumsal bir yapı gösteren güreş, uygulayıcısı olan pehlivanlara gerek sosyal hayatta, gerekse sporun uygulanışında ahlaki sorumluluklar yüklemekte ve toplumda olgun insan tipinin "pehlivan" kavramıyla özdeşleşmesini sağlamaktaydı (Güllü ve Şahin, 2018). Bu durumla birlikte Osmanlı döneminde pehlivanlardan bazılarının adı olumsuz işlerle anılmıştır. Örneğin Mehmet Pehlivan bunlardan biridir. 93 Harbi muhacirlerinden olup, İstanbul’da Erenköy’e yerleşen Mehmet Pehlivan birkaç yıl yakın çevrede güreş yaptıktan ve bağlarda çalıştıktan sonra 25-26 yaşlarında eşkıyalar arasına katılmıştır. Mehmet Pehlivan’ın yakalanmasıyla birlikte

gıyabında verilen idam cezası düşürülmüş, meşhur şaki, bir buçuk sene kadar mahkûmiyet yaşadktan sonra, 26 Mart 1891 tarihinde Padişah tarafında af edilmiştir. Ayrıca devlet, Mehmet Pehlivan'ı başka eşkiya çetelerinin bastırılması için görevlendirerek ondan faydalanma yoluna gitmiştir (Satılmış,2017).

Sonuç ve değerlendirme

Osmanlı devletinde Saray içinde ve dışında güreşler yapılmıştır. Bunlar Huzur güreşleri (saray güreşleri), düğün güreşleri, ramazan güreşleri ve hayır kurumları yararına yapılan güreşler olarak sayılabilir. Osmanlı döneminde güreş kurumsallaşmıştır. Bölgelerin büyüklüğüne göre güreş tekkeleri kurulmuştur. Güreş tekkeleri günümüz kulüp anlayışından daha iyi donanımına sahip oldukları görülmüştür. Padişahlar güreşe çok değer vermişlerdir. Huzurlarında yapılan güreşlere huzur güreşi adı verilmiştir. Her ne kadar padişahların güreş tuttuğu söylenirse de bunun sembolik olduğu düşünülmektedir. Osmanlı saraylarında istihdam edilen güreşçiler birçok sosyal ve askeri fonksiyonları yerine getirmişlerdir. Pehlivanlar sosyal ve siyasi hayata renklilik, dinamizm ve güven sağlamış, yurt dışında ülkenin ve Türk insanının tanıtımını yapmış, askeri sahada güç katmıştır. Ayrıca milli ve dini kültürün taşıyıcılığını da yapmışlardır. Osmanlı dönemindeki bazı pehlivanlar dünyaya Türklerin spor alanındaki gücünü göstermişlerdir. Pehlivanların bazılarının adı olumsuzluklara karışmış ise de bu pehlivanların geneli içinde göz ardı edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Atabeyoğlu, C. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e spor, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 6, 1474-1518.
- Aras K. (2015). Contribution to the Wrestling Sport of Lodges in the Establishment of the Ottoman Empire, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,15- sh. 203-209
- Bakırcı N.,Türkan H. K. (2013). Tekke Ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Sayfa:145-160
- Balcı, R. (2011). Enderunlu Hafız İlyas Ağa'nın Hatıraları, Saray Günlüğüm, İzmir, s. 33-34.
- Bayraktar G.,Yazıcı A.,Sıddık M. (2012). Osmanlı Kültüründe Huzur güreşleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını
- BOA, DH. EUM. THR. 43/23
- Çumralıgil, B. (1999).Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Münasebetiyle "Osmanlıda Spor" Sempozyumu, Kültür Bakan-lığı Yayınları, Ankara.
- Dervişoğlu, M. (2014). Halkbilimi Açısından Kırkpınar Güreşleri, İstanbul, s. 70.
- Erler M. Y., Özyurt S. (2012). Türk Kültüründe Kadimden Günümüze Ulaşan Sosyal Örgütlere Dair Bir Misal: Salâvatçılıktan Cazgırlığa), Cilt:2 Sayı:2, sh.39-56. www.thestudiesofottomandomain.com
- Evliya Çelebi. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt 1. (R. Dankoff ve S. A. Kahraman, Çev.). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları, Orijinal eserin basım tarihi bilinmiyor.
- Gençay S. (2004).Osmanlı'da Saray Eğitim Kurumu Olarak, " Enderûn-u Hûmayun'da Spor Faaliyetleri" , KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1),sh.62-67
- Gölbaşı H. (2018). Osmanlı Devleti'nde Spor Tekkeleri, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı / No. 15, sh.41-53
- Güllü S. Şahin S. (2018). Milli Güreşçilerin Sportmenlik Yönelim Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma, Turkish Studies Social Sciences, Volume 13/18, p. 705-718, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>.

- Güven, Ö. (1999). Türklerde Spor Kültürü, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- İmamoğlu, O. (2013). The Employment of Wrestlers in Ottoman Palace, International Balkan Symposium in Sport Sciences, Tetova/Makedonia
- İmamoğlu O., Türkmen M., Akdenk M., Çebi M., (1999). Osmanlı Devletinin Spor Politikasını Etkileyen Unsurlar. Osmanlıda Spor Sempozyumu, sh. 61-71, 26-27 Mayıs 1999, Konya
- İmamoğlu O., Çebi M., İslamoğlu İ., Yamak B. (2018). Sport Tekkes and Institutionalization in Ottoman Empire, The Journal of International Social Research, Volume: 11 Issue: 58, pp.905-612
- İmamoğlu G., Gönülateş S., İmamoğlu O. (2018). Sanatsal Tasvirlerde Bazı Sporların Kökenleri, Uluslararası Herkes için Spor ve Welnes Kongresi Özet Kitabı, Antalya
- Kahraman, A. (1999). Osmanlı Devleti'nde spor. Kemal Çiçek ve Cem Oğuz (Eds), Osmanlı, s.643-657, Yeni Türkiye Yayınları.
- Kahraman, A. (1995), Osmanlı Devletinde Spor, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı.
- Kahraman A. (1989). Cumhuriyete kadar Türk güreşi cilt 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.13
- Kia, Mehrdad. (2011). Daily Life in the Ottoman Empire, 258.
- Krawietz, "Turkish Oil Wrestling", 2148
- Kurtişoğlu G.A. (2016). Bir Mezar Taşı, Bir Pehlivan: II. Mahmut Pehlivanı Nazır Oğlu Ali, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 185-197
- Satılmış S., (2017). İstanbul'un Yakın Çevresinde Bir Eşkıyalık Faaliyeti: Meşhur Şaki Mehmet Pehlivan ve Çetesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 10 Sayı: 54, sh.351-364
- Taşmektepligil M.Y., İmamoğlu O., Küçük H. (2011). Osmanlı Devletinde Sporun Sosyolojik Yaklaşım İçerisinde Değerlendirilmesi, 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Bakü/AZERBAIJAN
- Türkmen M. (2016). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (Ts.Md.D)'Nde: Osmanlıda Güreşçilere Maddi İhsanlar, Destan-ı Kırkpınar, Kırkpınar Kültürünü Tanıtma ve Yaşatma Derneği Aylık Yayın Organı, Ocak, Sayı: 31, ss: 30-32.
- Santa Barbara, CA: The Greenwood Press, 2011
- Türkmen, M. (2015). "Osmanlı Güreş Tekkeleri ve Fonksiyonelliği", *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyumu, 20-22 Kasım, 2014*, Bışkek/KIRGIZISTAN, pp. 162.
- Türkmen M. (2017). Türklerde Spor ve Oyun Kültürü, Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Oyunlar-Sporlar Sempozyumu Bildiri kitabı, Kahramanmaraş, S.1-14. https://kahramanmaras.bel.tr/.../kahramanmaras_-_geleneksel_sporlar_-_oyunlar_sempo
- Türkmen M., Demirhan B., (2014). Osmanlı güreş tekkeleri ve fonksiyonelliği, Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyumu bildiriler kitabı, Kahramanmaraş, sh. 162-173
- Türkmen M., Demirhan B. (2015). Osmanlı güreş tekkeleri ve fonksiyonelliği. Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları, Kongre Dizisi, 20-22 Kasım, Bışkek-KIRGIZISTAN, sh. 62-73
- Türkmen M., Ceylan A. (2018). Osmanlı Saray Hayatında Güreş, <http://doczz.biz.tr/doc/63304/osmanli-saray-hayatinda-g%C3%BCre%C5%9F-wrestling-in-ottoman>

- Türkmen M., İmamoğlu O., Öztürk O. (2016a). Hassa Pehlivanı Olmak Ve Huzûr-i Hümayûnda Güreş Tutmak, III Uluslararası Geleneksel Türk Güreşleri Sempozyum ve Oyunları bildiri kitabı, sh.206-214
- Türkmen M.,İmamoğlu O.,Öztürk O. (2016b). Osmanlı Saraylarında Güreşçilerin İstihdâmı ve Roller, III Uluslararası Geleneksel Türk Güreşleri Sempozyum ve Oyunları bildiri kitabı, sh. 305-306
- Uzunçarşılı, İ. H. (1985). Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Yamak B. İmamoğlu O., İslamoğlu İ., Çebi M. (2018). The Effects of Exercise on Body Posture, Turkish Studies Social Sciences, Volume 13/18, p. 1377-1388, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13911> ISSN: 1308-2140
- Yamaner F., İmamoğlu O. (2018). Antik Çağlarda Sporun Barışçıl Kullanımı ve Dinsel Etki, Akşemseddin Uluslararası İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyum, Bildiri Özetleri Kitabı, 12-16 Eylül, Çorum
- Yıldırım,Y., İmamoğlu,O. Türkmen,M.,(2002). Osmanlı Devletinde Sporun Surnamelere Yansıması, Güneyde Kültür Dergisi, Cilt 13,Sayı 136,ISSN 1300-2627,S.28-34.
- Yıldız, D. (1979). Türk Spor Tarihi, Eko Matbaası, İstanbul, s.132-135.
- Yılmaz, F. (2014). What About a Bit of Fun? Wine, Crime and Entertainment in the Sixteenth-Century Western Anatolia. In S. Faroqhi & A. Öztürkmen (Eds.), *Celebration, Entertainment and Theatre in the Ottoman World*: Seagull Books.
- Yılmaz H.(2017). Alevi-Bektaşî İcazetnamelerinde Şekil Vve İçerik, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/26, p. 237-254 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12529>
- Zelyurt M.K. (2013). Türk Modernleşmesinde Spor: Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/12, p. 1461-1478, Anakar-Turkey
- Zorba H.A.(2014). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Spor, International Journal of Science Culture and Sport, Special Issue 1,sh.721-732

İnternet kaynaklar:

<https://www.devletialiyeyi.com/fatih-sultan-mehmed-han-sayfa-46.html>

<https://pehlivanblog.wordpress.com/2016/10/26/gures-tekkeleri/>

<http://www.edirnekirkpinar.com/tr/yazi/6-genel-bilgiler/38-guresciler-tekkesi>

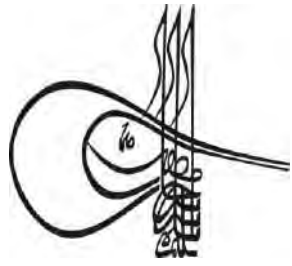
<https://www.researchgate.net/publication/319483266>

<http://www.pomaklar.com/t698-saray-pehlivanl-mcadelelerinden-kesitler>.

<http://collections.vam.ac.uk/item/O916908/gures-or-a-greased-wrestling-watercolour-anonymous-greek-artist/>

<https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/yerel-ozellikler/oyunlar-ve-oyuncaklar.html>

<https://ottomanempire.blogflop.com/2018/03/24/ay-ile-gre-1600ler-wrestling-with-bear-d/>



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI - Dr. Öğr. Üyesi Korkut Uluç İŞİSAĞ

This article was checked by iThenticate.

HOLLYWOOD FİLM AFİŞLERİNİN METİNLERARASI ANALİZİ: SALT BENZERLİK Mİ YOKSA AMACA YÖNELİK BİR YÖNTEM Mİ?

Tuğçe Elif TAŞDAN DOĞAN* - Aslı Özlem TARAKCIOĞLU**

ÖZET

Metinlerarasılık yaklaşımı, 20. yüzyıl edebiyat incelemelerine damgasını vuran eser benzerliği temelli bir tahlil yöntemidir. Temelleri Mikhail Bakhtin tarafından atılan ve Julia Kristeva tarafından geliştirilen bu yaklaşım, edebi eserlerin oluşum aşamasında yazar üslubunun yanı sıra dış faktörler ve etkileşimler neticesinde esere dahil olan farklı seslerin, görüşlerin ve ilhamların da önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre, tarih boyunca kaleme alınan bütün eserler arasında bilinçli veya bilinçsiz bir benzerlik bulunmaktadır ve bu da metinlerin özgünlüğü konusunu farklı bir boyuta taşımaktadır. Başlangıçta genellikle edebi eserler üzerinden incelenen bu çoklu etkileşim süreci, 20. yüzyılın sonlarına doğru edebiyat dışı sahalara da kaymış ve günümüzde görsel sanat, günlük iletişim, yazışma ve benzeri bütün alanlarda metinlerarası ilişki analizi yapılmaya başlanmıştır. Birçok farklı iletişim sahasının aktif bir şekilde kullanıldığı günümüz dünyasında metinlerarasılık yaklaşımı disiplinlerarası bir boyuta taşınmıştır. Böylelikle, insanların ürettiği bütün eserler metin kapsamına alınmış ve aralarındaki bağlantıların nitelikleri ayrıntılı bir şekilde araştırılmaya başlanmıştır. Edebiyat dışı sahada bahsi geçen metinlerarası ilişkileri dikkate alan bu çalışma, metinlerarasılık yaklaşımını görsel sanat çerçevesinde değerlendirerek görsel öge tasarımlarında metinlerarasılığın rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda, Hollywood yapımı filmlerin afişlerinden seçilen görsel örnekler, gerek izleyici algısı gerekse afişler arası benzerlik kapsamında incelenmiş ve metinlerarası öge kullanımının afiş

* Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, E-posta: elif.tasdan@hotmail.fr

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, E-posta: aslizio@gazi.edu.tr

tasarımında izleyici algısının yönlendirilmesini sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, Görsel metinlerarasılık, Hollywood filmleri, film afişleri.

INTERTEXTUAL ANALYSIS OF HOLLYWOOD MOVIE POSTERS: IS IT A PURE RESEMBLANCE OR A GOAL-ORIENTED METHOD?

ABSTRACT

The approach of intertextuality is an analysis method based on the similarity among the texts and which left its mark on the literary reviews in the 20th century. The approach founded by Mikhail Bakhtin and developed by Julia Kristeva reveals that literary works are produced under the influence of numerous voices, views, and inspiration resulting from the interactions in the social environment as well as the style of the author. According to this approach, there are conscious or unconscious similarities among the texts produced throughout history, which adds another dimension to the issue of originality, especially in literature. This interaction process, which generally focused on literary products at the beginning, shifted towards the analysis of non-literary fields at the end of the 20th century, and new analyses have been carried out on visual art, daily communication, correspondence, and similar areas. In today's world where different communication methods are widely used, the approach of intertextuality has become an interdisciplinary research field. The present study elaborating the intertextual relations in the non-literary field aims to investigate the role of the intertextual approach in the design of visual elements within the scope of visual art. Accordingly, visual samples selected from Hollywood movie posters have been examined within the scope of the audience's perception and the similarity among the designs, and it has been concluded that the use of intertextual elements in movie posters influence the general perceptions of the audience.

STRUCTURED ABSTRACT

In the 20th century, the works of the Russian philosopher and literary scholar, Mikhail Bakhtin, brought a new dimension to the study of literary works, and it has been understood that the literary works not only consist of the sentences and messages of the authors but also they indispensably include numerous voices and perspectives as indicated in the approach called "polyphony". In the 1960s, Kristeva, inspired by Bakhtin's views, developed the concept of "intertextuality", and she argued that all literary works were in an interaction with the previous and bore the traces of this interaction. According to this view, the text is released from the author's monopoly and it has begun to be interpreted in accordance with the meaning attributed to the text by the reader. This new approach paved the way for examining the existing literary works from a different perspective. In this way, it was seen that the authors were inspired by previous works whether consciously or

unconsciously. The studies in the social field began to focus on the dimensions and types of the above-mentioned inspiration and they made classifications on the literary texts according to the approach of intertextuality. In the postmodern period, non-literary works were also included within the scope of the intertextuality and they were evaluated in this context. Textual similarities were analyzed in the fields of art such as cinema, painting, music, architecture and photography. The literature is not the only field where the human mind uses its function of finding similarities and being affected by this similarity. Accordingly, it is possible to see intertextual uses in many areas such as daily conversations, correspondence, use of technology, billboards, poster designs etc.

In the post-modern period, the dimensions of the intertextuality concept were expanded as a result of the production and spreading of different art types besides literature along with the technological developments. As Walter Benjamin points out, artistic products can be easily reproduced and made accessible in many parts of the world in the age of mechanical production. According to Benjamin, it is evident that multiple production and distribution of artistic works trigger intertextuality in different regions of the world although this multiplication process kills the spirit of original works. The works, which were perfectly copied in the mechanical age, laid the ground for the production of similar masterpieces and accelerated the interaction between the works. The studies carried out on intertextuality during this age of multi-production focused on the links between literature and visual art. There have been debates on how visual art products such as painting and sculpture are influenced by literature or how they affect literature, and different views have been expressed on the issue indicating that intertextuality not only includes the written texts but also covers all the works. Accordingly, new studies have analyzed the intertextual elements in visual products, and they have examined the relationship of these products with the literary works and non-literary elements. The researchers have emphasized the importance of visual products in human minds, and they have argued that pictures and images dominate the perception of the individuals. People understand and interpret what they see in their environment according to their previous experiences, social impositions and values, general perceptions and personal information. This link determines the nature of the message a person receives from the visual product. The people who design the visual products place the messages they want to convey in the visual products by using the associative function of the human brain. A systematic approach is adopted in the design phase of these products. The message to be conveyed through the image is usually highlighted by means of specific design models.

Movie posters form the basic advertising element of the works and provide information about the movie. The posters consisting of the pictures of the actors, the images of the film, the names of the actors, the director, and the screenwriter and the name of the film, give clues to the audience by means of these contents and their designs. Images used in posters, color selections, poses of characters, and many other similar themes provide important data about the content of the film.

The posters contain various references in the context of their own messages as well as their similarities with other posters. The posters

designed especially for Hollywood films are quite similar to other posters having resembling themes. Although this situation is perceived as a deficiency observed in the creativity of the designer, it is not possible to ignore the possibility of such similarities being made for a specific purpose. The similarities of design only seen in the same type of movies demonstrate that the designers aim to give messages to the audience by using the aforesaid similarities. While designing the posters, visual memories of the people are taken into consideration and the same designs are used. In this way, an intertextual reference is established between the movies and the previous experiences of the audience, which provides detailed information about the nature of the movie. Within the scope of this study, a comparison was made among the posters selected from thriller/horror/science-fiction movies, romantic/dramatic movies, action movies, nature-themed movies and romantic comedy movies by considering all features of the poster design, and the reasons for the above-mentioned visual similarities were examined within the scope of intertextuality.

Within the scope of this research, similarly themed movies were examined and movie posters were analyzed by reviewing the characteristics of being based on the same theme and being produced by Hollywood without taking into consideration the restrictions based on the year, director and actors of the movies. The movies were classified according to their categories indicated in the website of IMDB (Internet Movie Database), and the images consisting of similar movie posters were included in the study. Not all film categories were analyzed in this research, and only the five most common film categories were included in the study. The posters were examined within the framework of the similarities of color, main theme and design, and evaluative comments describing the characteristics and purposes of similarities were added to the bottom of the posters.

When the examples have been evaluated in terms of the intertextual relationship, it is seen that the designers firstly establish a relationship between the mental perception processes of individuals and their own designs. People's perceptions about the content of a movie are guided by various visuals based on the experiences that people have gained in their lives. This relationship between individual perception and poster design reveals the intertextual role of visual designs.

Another intertextual use in the poster designs demonstrates that there are evident similarities among the posters of the same themed movies. The use of similar images and motifs on the movie posters from a specific category makes it possible for the audience to obtain information about the content of the film by referring to the previous films in their minds. The similarities among the posters provide clues about the pace, main theme, and character analysis of the movies compared to other films. When these design-based similarities are evaluated within the framework of intertextuality approach, it is understood that similar designs do not emerge as a result of a deficiency, but they are intentionally produced to guide the audience for a specific purpose. Consequently, it is seen in this study that the intertextuality approach is widely used in visual texts, and intertextual similarities are especially target-oriented in poster designs.

Keywords: Intertextuality, Visual intertextuality, Hollywood movies, movie posters.

1. Giriş

İnsan, karşılıklı etkileşim sonucu gelişim gösteren sosyal bir varlıktır. Yapısı gereği toplumsal kişilik kazanan bireyler, içerisinde yaşadıkları insan grubunun belirli özelliklerini kaçınılmaz olarak alıp kendi kişiliklerini şekillendirirler. Bu aktarım hayatın her alanında meydana gelir; böylelikle toplumun her kademesinde zincirleme bir etkileşim gözlemlenir. Ancak, bu zincirleme etkileşim her ne kadar bariz bir olguymuş gibi görünse de sosyal araştırma sahalarında uzun yıllar boyunca incelemeye alınmamıştır. Özellikle edebiyat alanında ortaya konulan eserler, salt bireysel ürünler olarak algılanmış ve 20. yüzyılın ortalarına kadar diğer bütün eserlerden bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Yazarların dile özgü kullanımları ve ifadeleri, yazara has bir çerçeve içerisinde ele alınmış ve eser analizleri bu doğrultuda yapılmıştır. Ancak 20. yüzyılda Rus filozof ve edebiyatçı Bakhtin'in çalışmaları edebi eser incelemelerine yeni bir boyut kazandırmış; ortaya attığı "çokseslilik" kavramı doğrultusunda eserlerin yalnızca yazarın yazdıklarından ve söylemek istediklerinden ibaret olmadığı, birden fazla sesi ve görüşü kaçınılmaz olarak içerisinde barındırdığı anlaşılmıştır (Çakmakçı, 2009: 99). 1960'larda ise, Bakhtin'in görüşlerinden esinlenen Kristeva, "metinlerarasılık" kavramını geliştirmiş; üretilen bütün eserlerin daha önceki eserlerle mutlaka bir etkileşim içerisinde olduğunu ve bu etkileşimin izlerini taşıdığını savunmuştur (Kristeva, 1989). Bu görüşe göre metin "yazarın tekelinden" çıkmış ve okurun metne kattığı anlam doğrultusunda yorumlanmaya başlamıştır (Kurt, 2012: 762). Bu yeni yaklaşım, mevcut edebi eserlerin farklı bir açıdan incelenmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle yazarların bilinçli ya da bilinçsiz olarak geçmiş eserlerden esinlenmiş oldukları fark edilmiştir. Sosyal alandaki çalışmalar, bu esinlenmenin boyutlarına ve türlerine odaklanmaya başlamış ve metinlerarasılık yaklaşımında sınıflandırmaya gidilmiştir.

Başlangıçta, metinlerarasılık araştırmaları edebi eserleri temel alacak şekilde yürütülmüş ve yapılan ilk çalışmalarda diğer sanatsal alanlara yer verilmemiştir. Ancak post-modern dönemde edebi olmayan diğer eserler de metinlerarasılık kapsamına alınmış ve bu bağlamda değerlendirilmiştir. Sinema, resim, müzik, mimari, fotoğraf gibi sanat alanları içerisinde metinsel benzerlikler aranmıştır (Allsen, 1993; Reader, 1990). 20. Yüzyılın sonlarına doğru edebiyat ile diğer sanatsal faaliyetler ilişkilendirilmiş ve bu bağlamda birçok çalışma ortaya konulmuştur. Bu hususta yürütülen çalışmalara örnek olarak, Keith A. Reader Hollywood filmlerindeki ana karakter seçimlerinin tanınmış edebi eserlerden esinlenilerek oluşturulduğunu iddia etmiş (1990: 176), Carlson ise tiyatro eserlerinin büyük ölçüde edebiyattan etkilendiğini belirtmiştir (1994). Bütün bu çalışmalarda yine edebiyat belirli bir rol üstlenmiş ve benzerliğin kilit taşı olarak korunmuştur. Ancak, insan zihninin benzerlik kurma ve bu benzerlikten etkilenme işlevi edebiyatla sınırlandırılmamaktadır. Zira birey, toplum içerisindeki konumu gereği hayatın her alanında etkileşime maruz kalmaktadır. Buna bağlı olarak, günlük konuşmalar, yazışmalar, teknoloji kullanımı, reklam panoları, afiş tasarımları ve benzeri birçok alanda metinlerarası kullanımlara rastlamak mümkündür. Aksoy'un da belirttiği üzere, metinlerarasılık kavramı yalnızca yazılı ve sözlü metinlerle kısıtlı değildir; "reklamlarda, filmlerde, mimaride, müzikte vs. geçmişe ve geleceğe ait ürünlerin dönüştürülerek yeniden kullanılmasının metinlerarasılık kavramının içerdiği anlam ilişkileriyle açıklanabileceği ortadadır" (Aksoy, 2012: 159). Kişilerin benzerliklerden çıkarımda bulunma ve buna göre tutum belirleme eğilimi, günlük hayattaki metinlerarası kullanımların önemini daha da ön plana çıkarmaktadır. Bu öneme binaen, bu çalışma, bireylerin edebiyat dışı alanlarda kurmuş oldukları metinlerarası ilişkileri irdelemek amacıyla Hollywood yapımı filmlerin afişlerindeki benzer tasarımları, renk kullanımlarını ve bu kullanımların izleyicilerin kafasında yarattığı imajı analiz edecektir. Bu doğrultuda, metinlerarasılık kapsamının ne denli geniş olduğu ve edebiyat dışındaki eserlerde kullanılan benzer tasarımların ve imajların insanların fikirleri üzerinde hangi ölçüde etkili olabileceği tartışılacaktır. Çalışma kapsamında, film afişlerinde metinlerarası benzerlik analizine geçmeden önce metinlerarasılık yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi için ayrıntılı artalan bilgisi verilecek, çalışmanın daha sonraki bölümünde ise afiş tasarımlarındaki örnekler benzerlik bağlamında incelenecektir.

2. Edebiyattan Görsel Sanata Metinlerarasılık

“Metinlerarasılık”, her ne kadar 1960’larda Julia Kristeva tarafından geliştirilen bir terim olsa da aslında 20. yüzyılın başlarında Bakhtin’in çalışmalarıyla sosyal araştırma sahasına kazandırılmış bir yaklaşımdır. Romanlardaki dil kullanımını analiz eden Bakhtin, “romanın tarz açısından çoklu türlerden, konuşma ve ses bağlamında ise farklı türlerden oluştuğunu” öne sürmüştür (1981: 261). Buna bağlı olarak Bakhtin, romanlarda monologdan ziyade diyaloglara yer verildiğini, her bir karakterin kendine has bir sesi ve söyleyişi olduğunu savunmuştur. Bu diyalogların oluşumu aşamasında dış faktörlerin etkilerine de dikkat çeken Rus filozof, roman yazımında sürekli bir etkileşime maruz kaldığını ve yazarı tek aktör olarak görmenin yanlış bir yaklaşım olacağını savunmuştur. Bakhtin’e göre roman, farklı konuşma türlerinin bir arada bulunduğu nesneler ve fikirler dünyasını birden fazla sesin bütün oluşturduğu bir orkestra uyumu içerisinde yansıtır (1981: 263). Böylelikle romanda, dış dünyanın esintilerini taşıyan bir çokseslilik meydana gelir. Bakhtin’in bu görüşleri, yazarın eser üretimindeki tartışılmaz otoritesini sarsmış ve edebi eserleri değerlendirirken farklı faktörlerin de göz önüne alınması gerektiğini göstermiştir. Zira Bakhtin’e göre, yazar ya da konuşmacı, ifade ettiği şeyi dünya üzerinde söyleyen ilk kişi değildir, aynı ya da benzer sözler daha önce de sarf edilmiştir (1986: 93). Yazar ya da konuşmacı da bu niteliklerini üstlenmeden önce birer dinleyicidirler; bu nedenle dinleyerek ya da okuyarak edindikleri bilgileri, izlenimleri ya da etkileşimleri gerek bilinçli gerekse bilinçsiz bir şekilde eserlerine aktarırlar. Bu da edebiyatta sonsuz bir etkileşim ve aktarım döngüsü meydana getirir.

Bakhtin’in bu görüşlerinden esinlenen Julia Kristeva, edebi eser ve dış faktör etkileşimini daha ayrıntılı bir boyuta taşımış ve “edebi bir yapının yalnızca var olmakla kalmayıp başka bir yapıyla ilişki içerisinde şekillendiğini” savunmuştur (1989: 36). Metinlerin alıntı mozaikinden oluştuğunu ifade eden Kristeva bu mozaığe “metinlerarasılık” adını vermiş ve bütün metinlerin önceki metinlerle bir şekilde bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Edebi üretim sürecini bir karnavala benzeterek, karnavalda performans sergileyen bir kişinin aynı zamanda izleyici olduğunu, bu nedenle yazarın ifade ettiklerinin aslında dış dünyada bütünün bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle, doğrudan yazarların kullanımlarına göre analiz edilen eserler, yazarın etkileşim içerisinde olduğu toplumla ve diğer eserlerle ilişkileri bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Yürütülen çalışmalar sonucunda, edebi eserlerde sürekli bir etkileşimin ve göndermelerin söz konusu olduğu görülmüştür. Morgan, metinlerarasılık yaklaşımının “edebi metinleri psikolojik, sosyolojik ve tarihi determinizmden kurtarıp diğer metinlerle sonsuz bir ilişki döngüsüne soktuğunu” ifade etmiştir (1985: 1). Bu ilişkinin göndermeler yoluyla metinlere zenginlik kazandırdığı ve “metnin çağrışım gücünü arttırdığı” ifade edilmiştir (Bayrak Akyıldız, 2010: 716).

Metinlerarasılık yaklaşımı konusundaki çalışmalar, zaman içerisinde daha ayrıntılı bir boyut kazanmış ve edebi eserler arasındaki ilişkinin derecesi çeşitli sınıflandırmalar yoluyla açıklanmıştır. Ulla Musarra-Schroeder, edebi eserlerdeki etkileşimi üç türe ayırmış ve eserlerin bu türlere göre değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir (akt. Landwehr, 2002: 6). Musarra-Schroeder’in belirlediği ilk türde, yazarın ya da sanatçının, bireysel düşünürlerin çalışmalarında yer alan felsefi, psikolojik, sosyolojik ve bilimsel fikirlerden etkilenmesi yer alır. İkinci etkileşim türünde şekilsel, stilistik, yapısal ya da düzensel bir esinlenme söz konusudur. Üçüncü etkileşim türü ise, metnin oluşum sürecini etkileyen bütün faktörleri ve olayları kapsar (Landwehr, 2002: 6). Musarra-Schroeder’in yapmış olduğu bu sınıflandırma, metinlerarası ilişkilerin yalnızca fikirlerden ya da cümle bazında göndermelerden ibaret olmadığını, şekilsel bir metinlerarasılığın da mümkün olabileceğini göstermiştir. Genette ve Riffaterre’in çalışmaları da metin incelemelerinde yapısal ilişkilerin önemini ortaya koymuş ve göstergeler arası benzerliklerin de metinlerarasılık kapsamında değerlendirilebileceği anlaşılmıştır (Allen, 2000: 95). Böylelikle metinlerarasılık yaklaşımı, ilk baştaki edebi sınırların dışına çıkmaya başlamıştır.

Post-modern dönemde, teknolojik gelişmelerle birlikte edebiyatın yanı sıra farklı sanat türlerinin de üretilmesi ve yaygınlaşması sonucunda metinlerarasılık kavramının boyutlarında bir genişlemeye gidilmiştir. Walter Benjamin'in de belirttiği üzere, mekanik üretim çağında sanatsal ürünler kolaylıkla çoğaltılabilir ve dünyanın birçok yerinde erişilebilir hale gelmiştir (Benjamin, 1998). Benjamin'e göre bu çoğaltma işlemi özgün eserlerin ruhunu öldürse de çoklu üretimin ve dağıtımın dünyanın farklı bölgelerde metinlerarasılığı tetiklediği aşıkardır. Mekanik çağda kusursuz bir biçimde kopyalanan eserler, benzer eserlerin de üretimine zemin hazırlamış ve eserler arasındaki etkileşimi hızlandırmıştır. Bu çoklu üretim döneminde metinlerarasılık üzerine yapılan çalışmalar edebiyatla görsel sanat arasındaki bağlantılara odaklanmıştır. Resim ve heykel gibi görsel sanat ürünlerinin edebiyattan nasıl etkilendiği ya da edebiyatı nasıl etkilediği üzerine tartışmalar yapılmış ve metinlerarasılığın yalnızca yazılı metinleri kapsamadığı, "metin" kelimesinin bütün eserleri kapsadığı konusunda birçok görüş dile getirilmiştir. Şengül metinlerarasılığın edebi eser sınırlamasından çıkartılmasını şu şekilde ifade etmektedir:

"20.yy kuramcılarının yaklaşımları çağlar boyunca metinlerarasılığı resim-şiir birlikteliği tartışmaları adı altında sürdüren sanat eleştirmenlerine de açıklık getirecek niteliktedir. Roland Barthes'ın "Metinleri, resimleri, kentleri, yüzleri, hareketleri ve manzaraları okuyorum," sözüyle tüm anlamlı kılıgıların metin doğurabileceği anlayışı, metin kavramının yalnızca yazınla sınırlı kalamayacağını sanatın öteki biçimlerini kapsayacak biçimde sözselle ve sözselle olmayan arasındaki ilişkinin varlığına dikkati çekmektedir" (2012: 51).

Bu doğrultuda, ilerleyen dönemde yapılan çalışmalarda görsel ürünlerdeki metinlerarası öğelere yer verilmiş ve bunların gerek edebi eserlerle gerekse yazın dışı unsurlarla ilişkileri irdelenmiştir. Özellikle görsel ürünlerin insan zihinlerinde oluşturdukları etkinin önemine dikkat çeken araştırmacılar, resimlerin ve görüntülerin bireylerin olayları algılama biçimine yön verdiğini savunmuşlardır. Werner'a göre resimler, kolektif deneyimlerimiz içerisinde gerçekleşen olayların, sorunların ve bu bağlamda geliştirdiğimiz değerlerin genel bir çerçevesini ortaya koymakta ve kişilerin neye inanacağını veya neyi algılayacağını belirlemektedir (2004: 64). Werner, ayrıca gerek yazılı gerekse görsel metinlerde metinlerarasılığın metni okuyan ya da algılayan kişinin algıladıklarını başka metinler ışığında yorumlaması sonucu ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu anlayışa göre, ne kadar basit olursa olsun tek bir görüntüde dahi kişinin ilgisini çekebilecek ve zengin anlamlar içerebilecek unsurlar bulunduğu için her bir görüntü ya da resim kendi içerisinde bir metinlerarası gönderim barındırır. Werner, görsel ürünlerdeki metinlerarası ilişkiyi şu sözlerle açıklamaktadır:

"Bağlamdan bağımsız ya da diğer görsel ürünlerin etkisiyle bozulmamış saf ve özgün görsel ürün diye bir şey yoktur. Görsel üzerinden çıkarılacak yorumlar, resim çerçevesinin hem iç hem de dış unsurlarından etkilenir. Bu süreç, bir konuşmada katılımcıların konuşmayı yapan kişi, konuşmanın konusu, kime yönelik olarak yapıldığı ve hangi tonun kullanıldığı gibi özellikleri temel alarak konuşma gidişatı içerisinde kelimelerin nüanslarını anlayabilmesi sürecine benzerlik gösterir... Benzer şekilde, gün içerisindeki görsel deneyimlerimiz de bütünüyle metinlerarasıdır; zira bu deneyimler başka deneyimler yoluyla yorumlanır; filmlerde, televizyonda, reklamlarda, sanat eserlerinde, binalarda ya da şehir ortamında rastladığımız göstergelere ilişkin öznel cevap ve anlamlandırma katmanlarına dahil olur". (2004: 65).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, tıpkı edebi eserlerde olduğu gibi görsel ürünlerin tamamında da metinlerarasılık söz konusudur. Kişiler, çevrelerinde gördüklerini daha önceki deneyimlerine, toplumsal dayatmalara ve değerlere, genel algılara ve kişisel bilgilerine göre anlamlandırır ve yorumlarlar. Dolayısıyla, bütün görüntüler kişilerin görsel hafızasının bir parçasıdır; buna bağlı olarak da görsel ürünler algılanırken kişinin hafızası ve görüntü arasında bir bağlantı kurulur (Mozdzinski, 2013: 185). Bu bağlantı, kişinin görsel üründen alacağı mesajın niteliğini belirler.

Görsel ürünleri tasarlayan kişiler, görselde iletmek istedikleri mesajları insan beyninin ilişkilendirme özelliğini kullanarak metin içerisine yerleştirmektedirler. Bu ürünlerin tasarım aşamasında sistematik bir yaklaşım benimsenmektedir. Görselde verilmek istenen mesaj, genellikle, belirli tasarım modelleri yoluyla ön plana çıkarılmaktadır. Görsel ürünlerde metinlerarasılık yaklaşımını ele alan Werner, bahsi geçen tasarım modellerini üç temel kategoriye ayırmış, bu temel başlıklar altında da çeşitli metinlerarası yöntemlerden bahsetmiştir. Werner'in temel sınıflandırmasına göre görselde metinlerarasılık, görsel içerisinde, görseller arasında ve görsel ile kelime arasında meydana gelmektedir. Görselin kendi içerisinde kullanılan metinlerarası yöntemler, ikili sıralama (*binary juxtaposing*) ve görsel alıntılama (*visual quoting*) şeklindedir (2004: 67). İkili sıralama yönteminde genellikle tek bir resim içerisinde iki farklı değere, duruma ya da görüşe yer verilmekte, iletmek istenen mesaj zıtlıklar üzerinden yansıtılmaktadır. Görsel alıntılama yöntemi ise, görsel bir ürünün daha önceki görsel metinlere benzetilmesi yoluyla uygulanmaktadır.

Görseller arasında kurulan metinlerarası ilişki yöntemleri, eşleştirme (*pairing*), sıralama (*sequencing*), kümeleme (*clustering*) ve dağıtma (*scattering*) olarak verilmiştir (Werner,2004: 67). Eşleştirme yönteminde, görseller arasındaki benzerlikleri ya da farklılıkları vurgulamak amacıyla iki görsel yan yana ya da birbirinin ardına yerleştirilirken sıralama yönteminde görseller olayların gerçekleşme sırasına göre verilerek bir anlam akışı sağlanmaktadır. Kümeleme yöntemi, resimlerin montaj yoluyla iç içe geçmesi ve mozaik haline gelmesi sonucu metinlerarası bir ilişkinin kurulmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca görselleri yakın/uzak, ön/arka, yukarı/aşağı ya da büyük/küçük zıtlıkları içerisinde yerleştiren bu yöntem, metinlerarasılık kullanımında belirli unsurları vurgularken diğerlerini daha arka plana itmektedir. Bu kategorinin son yöntemi olan dağıtma yönteminde ise görseller belirli bir metin dizgesi içerisinde farklı yerlere dağıtılarak görsellerin metin içerisinde uyarıcı görevi görmelerine yardımcı olmaktadır.

Görsel ile kelime arasında meydana gelen metinlerarasılık yaklaşımı ise, görsele ilişirme (*anchoring the image*), görsel yoluyla metni çerçeveleme (*framing the word*) ve görsel üzerinden düşüncüyü teşvik etme (*prompting reflexivity*) yöntemlerinden oluşmaktadır. Görsele ilişirme yönteminde görüntü üzerine yazı eklenerek görselin içeriğine ilişkin bilgi verilmekte ve yazıyla görsel arasında anlamsal bir ilişki kurulmaktadır. Görsel yoluyla metni çerçeveleme yöntemi, görsellerin yazılı metinde çerçeve olarak kullanılmasını ifade etmektedir; bu yöntemde görsele desteklenen yazılı bir metin kişinin zihninde daha kalıcı bir yer edinmektedir. Görsel üzerinden düşüncüyü teşvik etme yöntemi ise, iletilecek bir mesaja ilişkin farklı görsel kesitler sunularak kişinin konuya ilişkin merak duymasını ve içeriğe yönelik fikir geliştirmesini teşvik etmektedir (Werner, 2004: 68-69-70).

Yukarıda bahsedilen bütün kuramsal bilgiler ve yaklaşımlar, gerek edebi metinlerin gerekse görsel ürünlerin metinlerarası ilişkilerini analiz etmek açısından önemli fikirler sunmaktadır. Bu çalışmada metinlerarasılık olgusu Hollywood filmlerinin afişleri kapsamında inceleneceği için Werner'in görsel metinlerarası analiz yöntemleri temel alınacak ve afiş tasarımlarındaki benzerlikler ve bu benzerliklerin nedenleri değerlendirilecektir. Böylelikle, insan zihninin görseli algılama biçiminin film seçimleri ve afiş tasarımları üzerindeki etkisi irdelenecektir.

3. Görsel Metinlerarasılık ve Hollywood Film Afişleri

Hollywood filmleri, sinema sektörünün en büyük yüzdesini oluşturan ve dünya çapında izlenen görsel sanat ürünleridir. Her yıl farklı türlerde yüzlerce film vizyona girmekte ve izleyicilerin beğenisine sunulmaktadır. Filmlerin izleyiciye ulaşması ve izleyici tarafından tercih edilmesi için birçok tanıtım prosedürü uygulanmakta; buna bağlı olarak filmlerin reklamları, fragmanları yayınlanmakta ve film afişleri hazırlanmaktadır. Her ne kadar teknolojinin gelişmesi ve bilgiye erişimin kolaylaşması nedeniyle film içeriklerine internet üzerinden ulaşılsa da eser tanıtımı bağlamında film afişlerinin önemi inkar edilemez. Film afişleri, eserlerin temel reklam unsurunu oluşturmakta ve filme dair bilgiler sunmaktadır. Oyuncuların resimleri, filme dair kesitler, oyuncu, yönetmen ve senaristin isimleri, filmin adı gibi bilgilerin yer aldığı afişler, bu içerikler yoluyla

sağladıkları bilgilerin yanı sıra tasarımlarıyla da izleyicilere çeşitli ipuçları vermektedirler. Afişlerde kullanılan görseller, renk seçimleri, karakterlerin pozları ve buna benzer pek çok tema, filmin içeriğiyle alakalı önemli veriler sağlamaktadır.

Afişler, kendi içerisinde verdikleri mesajların yanı sıra başka afişlerle benzerlikleri bağlamında da çeşitli göndermeler barındırmaktadırlar. Özellikle Hollywood filmleri için tasarlanan afişler, benzer temadaki afişlere ciddi ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu durum her ne kadar tasarımcının yaratıcılığında gözlemlenen bir eksiklik gibi algılsa da söz konusu benzerliklerin belirli bir amaca binaen yapılma ihtimali de göz ardı edilemez. Afişlerdeki benzer tasarımların yalnızca aynı türdeki filmlerde görülmesi, tasarımcıların bu benzerlikler yoluyla izleyiciye mesaj verme gayesinde olduklarını göstermektedir. Afiş hazırlama aşamasında kişilerin görsel hafızaları dikkate alınıp aynı tasarımlar kullanılmakta, böylelikle izleyicilerin daha önceki filmlerden edinmiş oldukları tecrübelerle metinlerarası bir gönderme yapılarak afiş üzerinden filmle alakalı ayrıntılı bilgi sunulmaktadır.

Afiş tasarımlarının bütün bu özellikleri dikkate alınarak, aşağıdaki bölümde gerilim/korku/bilimkurgu filmleri, romantik filmler/dram filmleri, aksiyon filmleri, doğa temalı filmler ve romantik komedi filmlerinden seçilen afişler karşılaştırılarak yukarıda bahsi geçen görsel benzerliklerin nedenleri metinlerarasılık bağlamında incelenecektir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Aşağıda Hollywood film afişleri arasındaki tema odaklı ve görsel benzerlikler kategoriler halinde listelenmiştir. Bu araştırma dahilinde öncelikle benzer temalı filmler incelenmiş, herhangi bir şekilde yıl, yönetmen ya da oyuncu kısıtlamasına gidilmeksizin sadece aynı temaya dayanma ve Hollywood yapımı olma özellikleri temel alınarak afiş incelemesi yapılmıştır. Filmler, IMDb (Internet Movie Database) sitesindeki kategorilerine göre türlere ayrılmış, benzer film afişi olanların bir arada bulunduğu görseller alınarak çalışmaya eklenmiştir. Çalışmaya bütün film kategorileri eklenmemiş, sadece en yaygın beş film kategorisi incelemeye alınmıştır. Afişler; renk benzerliği, ana tema benzerliği ve tasarım benzerliği dahilinde analiz edilmiş ve afişlerin alt kısımlarına benzerliklerin niteliklerini ve amaçlarını açıklayan değerlendirme bölümleri eklenmiştir.

a. Gerilim/Korku/Bilim Kurgu Filmleri



Şekil 1. Gerilim/Korku/Bilimkurgu Afişleri (Courtois, 2017).

Gerilim, korku ve bilimkurgu filmlerinde genellikle izleyici sürekli olarak tetikte tutma, farklı uyarılar yoluyla kişinin filme odaklanmasını ve adrenalin salgılamasını sağlama amacı güdülmektedir. Gizem temasının hakim olduğu bu tür filmlerin afişlerinde de korku ve gerilim içerikli mesajlar verilmektedir. Kötü güçler tarafından takip edilme ve izlenme hissi, genellikle insanda korkuyu tetikleyen temel duygudur. İnsan genellikle bilmediğinden ve göremediğinden korkmakta, bu bilinmeyen tarafından izlenme algısı ise korku hissini daha da artırmaktadır. Buna bağlı olarak, yukarıda da görüldüğü üzere korku ve gerilim filmlerinin afiş tasarımlarında göz imgesi kullanılarak izleyicinin takip altında olduğu algısı oluşturulmaktadır. Ayrıca görselde tek renkli arka plan üzerine koyu ve baskın tonlarda göz imajının eklenmesi, Werner'in ikili sıralama yönteminde de belirttiği üzere resmi algılayan kişide bir zıtlık duygusu oluşturmakta ve resmi daha da dikkat çekici hale getirmektedir. Yüzlerin tamamının görülebilmesi de bilinmeyenin gizemine katkıda bulunmakta ve filmin izleyicide gerginliğe neden olacak bir içeriğe sahip olduğuna ilişkin ipucu vermektedir. Ayrıca bütün afişlerde göz temasına yer verilmesi afiş tasarımında görsel alıntılama yönteminin kullanıldığını da göstermektedir.

Bütün bu unsurlar göz önüne alındığında, korku, gerilim ve bilimkurgu temalı filmlerin afişlerinde benzer tasarımların tercih edilmesi bir tesadüf ya da eksiklikten ziyade belirli bir algıyı yaratma çabası olarak görülmelidir. Görseller arasındaki bu metinlerarası ilişki, aslında filmin ana temasını yansıtmaya amacına hizmet etmekte ve tasarımlardaki benzerliğin izleyiciye mesaj verme niyetiyle korunduğunu göstermektedir.

b. Romantik Filmler / Dram Filmleri



Şekil 2. Romantik Film/Dram Filmi Afişleri (Courtois, 2017).

Romantik filmlerde ve dram filmlerinde ana tema, çoğunlukla başrollerin hayatlarına odaklanmaktadır. Karakterler film içeriğinin kilit noktasını teşkil ettiği için bu tür filmlerin afişlerinde oyuncular büyük görsellerle yansıtılmaktadır. Oyuncu görsellerine afişin üst kısmında yer verilirken afişin arka planında ve alt kısmında filme dair bir kesit sunulmakta, filmin adı ise bu kesitin yer aldığı bölgeye yerleştirilmektedir. Bu tür afişlerin tasarımında Werner'in kümeleme yöntemine başvurulmakta ve farklı görseller montaj yoluyla bir araya getirilerek metinlerarası bir mozaik oluşturulmaktadır. İzleyici bu mozaik sayesinde hem karakterleri yakından görme fırsatını elde etmekte hem de filminden alınan kesit yoluyla filmin içeriğine dair ipucu yakalamaktadır. Bu tür afişlerde kullanılan renk tonları da çok iddialı olmayıp genellikle silik pastel tonlar tercih edilmektedir. Afişlerin bu tonlarda tasarlanması filmin içeriğinde aksiyondan ziyade dinginliğe, duyguya ve daha durağan bir gidişata yer verileceğini göstermektedir. Romantik film/dram filmi kategorisinde yer alan filmlerde tasarımların benzer şekilde yapılması, korku filmlerinde olduğu gibi izleyiciyi belirli bir duyguya sevk etme amacını gütmekte; bu nedenle afişlerdeki benzerlik, izleyicilerin zihinsel algılarına çağrışımında bulunan metinlerarası bir rol üstlenmektedir.

c. Aksiyon Filmleri



Şekil 3. Aksiyon Filmi Afişleri (Courtois, 2017).

Aksiyon filmleri, hareketliliği ve karşıt güçlerin ya da ideolojilerin savaşını anlatan filmlerdir. Filmlere genellikle iyiyle kötünün çatışması hakimdir; bu çatışma hem duygusal ve zihinsel anlamda hem de doğrudan fiziksel ortamda yansıtılabilmektedir. Bu tür filmlerin teması savaş olduğu için film afişlerinin renk seçimlerinde de bu çatışma olgusu dikkate alınmaktadır. Afiş tasarımlarında siyah ve beyaz zıtlığının tercih edilmesi iyiyle kötünün savaşının temsil etmekte, turuncu renk ise ateş görseline hayat vererek çatışmanın şiddetini göstermektedir. Böylelikle afişi gören izleyici, filmin silahlardan, kovalamacalardan, patlamalardan ve çatışmalardan oluşacağına dair ilk bilgiyi edinmiş olur. Çatışma temasının metinlerarası kullanımı Werner'in ikili sıralama yönteminde de vurgulanmış olup, kişilerin zihninde yaratacağı güçlü etkiye daha önce de değinilmiştir. Buna göre, aksiyon filmlerinin afişlerinde aynı renklerin seçilmesi ve benzer tasarımların kullanılması, çatışma mesajını vermek açısından metinlerarası bir önem taşımaktadır.

d. Doğa Temalı Filmler



Şekil 4. Doğa Temalı Film Afişleri (Courtois, 2017).

Yukarıdaki şekilde de görüleceği üzere, doğa temalı filmlerin afişlerin tasarımında genellikle mavi tonları tercih edilmiş, hayvanları konu edinen filmlerde hayvan resimleri de afişe eklenmiştir. Hem denizin hem de gökyüzünün rengi olan mavinin bu afişlerde baskın kullanımı, içeriğin doğaya, iklime ve ekosisteme odaklanacağı konusunda izleyiciye ipuçları sunmaktadır. Mavi rengin dinginliği de filmde aksiyondan ziyade yavaş akış gösteren olaylar zincirine yer verileceğini göstermektedir. Bu afişler Werner'in kümeleme yöntemine göre incelendiğinde mavi renkteki arka plan üzerine büyük hayvan, gezegen ya da ay görsellerinin eklenmesi filmdeki doğa vurgusunu daha da belirgin hale getirmektedir. Buna bağlı olarak, doğa temalı filmlerin afiş tasarımlarında benzer vurgulama yöntemlerinin ve renklerin kullanılması filmin içeriğine yönelik metinlerarası bir müdahale olarak düşünülebilir.

e. Romantik Komedi Filmleri



Şekil 5. Romantik Komedi Filmi Afişleri (Courtois, 2017).

Romantik komedi filmleri, iki ya da daha fazla ana karakterin karşılıklı ilişkilerini ve çatışmalarını mizahi bir üslupla ele alan filmlerdir. Her ne kadar karakterler arasındaki ilişkiler filmde farklılık gösterse de bu tür filmlerde genel olarak eğlenceli bir çatışma durumu söz konusudur. Filmlerin büyük bir kısmında, başlangıçta sürekli bir mizahi savaş içerisinde olan çiftler arasında zamanla romantik ya da arkadaşça bir ilişki gelişmektedir. Bu tür filmlerin afişlerinde karşıt görüş ve samimi ilişki mesajını verebilmek amacıyla ana karakterlerin genellikle sırt sırta poz verdikleri görülmektedir. Bu poz modelinde, yüzleri farklı yöne dönen karakterler arasında fiziksel bir yakınlık kurulmakta; böylelikle kişiler arasında çatışmanın yanı sıra belirli düzeyde bir yakınlaşmanın da olacağına dair sinyaller verilmektedir.

Bu tür afişlerde arka plan genellikle açık tonda tek renkten oluşmakta, karakterlerin görselleri afişlerin ortasına yerleştirilmektedir. Karakterin pozları Werner'in ikili sıralama yönteminde olduğu gibi karşıtlığı yansıtmakta, karakterlerin yüz ifadeleri de duruşlarındaki çatışmaya karşı bir çelişki oluşturmaktadır. Romantik komedi temalı film afişlerinin büyük bir kısmında bu tasarımın tercih edilmesi, yine izleyiciye film hakkında bilgi veren kasıtlı bir metinlerarası müdahaledir.

4. Sonuç

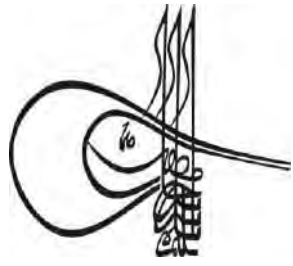
Metinlerarasılık yaklaşımı başlangıçta yalnızca edebi eserler üzerinden incelense de günümüzde hayatın her alanında metinlerarası ilişkilerin söz konusu olduğu bilinmektedir. Metinlerarasılığın bu kapsamlılığı, metin kelimesinin anlamının da genişletilmesine yol açmış, yazı dışında kalan resim, heykel, çizim, mimari yapı, konuşma vb. unsurlar da farklı metin türleri olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada analiz edilen film afişlerinin her biri farklı bir metindir ve gerek kendi içerisinde gerekse benzer başka metinlerle çeşitli benzerlikleri bulunmaktadır. Kuram kısmında verilen bilgiler ışığında tahlil edilen afiş örnekleri, sinemayla alakalı görsel tasarımların belirli bir amaç doğrultusunda çeşitli göndergeler barındıracak şekilde hazırlandığını ortaya koymuştur. Söz konusu örnekler metinlerarası ilişki bağlamında değerlendirildiğinde tasarımcıların öncelikle bireylerin zihinsel algı süreçleriyle kendi tasarımları arasında bir ilişki kurdukları görülmektedir. Afiş tasarımlarında insanların hayatları boyunca edindikleri tecrübeler temel alınarak bireylerin film içeriğine yönelik algıları çeşitli görseller aracılığıyla yönlendirilmektedir. Birey algısı ve afiş tasarımı arasındaki bu ilişki, görsel tasarımlarının metinlerarası rolünü gözler önüne sermektedir.

Afiş tasarımlarındaki bir diğer metinlerarası kullanım ise, aynı temadaki filmlere ait afişler arasında ciddi benzerliklerin bulunmasıdır. Belirli bir kategorideki filmlerin afişlerinde benzer görsellerin ve motiflerin kullanılması, izleyicilerin zihninde daha önceki filmlere bir gönderme yapmak suretiyle filmin içeriğine dair bilgi edinimini sağlamaktadır. Afişler arasındaki benzerlikler, filmin diğer filmlere kıyasla durağanlığı, ana teması ve karakter analizi konusunda ipuçları sunmaktadır. Bu tasarım benzerlikleri metinlerarasılık yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, benzer tasarımların bir eksiklik sonucu ortaya çıkmadığı, belirli bir amaç doğrultusunda izleyici yönlendirmek için kasıtlı bir şekilde üretildiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma neticesinde metinlerarasılık yaklaşımının görsel metinlerde son derece yaygın bir şekilde kullanıldığı ve özellikle afiş tasarımlarında metinlerarası benzerliklerin hedef odaklı olduğu görülmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Aksoy, E. (2012). Ninni-Masal-Rap Üçgeninde Toplumsal Eleştiri ve Metinlerarasılık, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3 Summer 2015, p. 157-171, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3328>, ANKARA-TURKEY.
- Allen, G. (2000). *Intertextuality*. London: Routledge.
- Allsen, J. M. (1993). Intertextuality and compositional process in two cantilena motets by Hugo de Lantis. *Journal of Musicology*. 11 (2). 174-202.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination: four essays*. (C. Emerson & M. Holquist, Çev.; M. Holquist, Ed.). Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays* (V. W. McGee, Çev.; C. Emerson & M. Holquist, Ed.). Austin: University of Texas Press.
- Bayrak Akyıldız, (2010). Tanpınar'ın Romanlarında Metinlerarası İlişkiler, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer 2010, p. 715, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1497>, ANKARA-TURKEY.
- Benjamin, W. (1998). *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. (Harry Zohn, Çev.). *UCLA School of Theater, Film and Television*. Schocken/Random House.

- Carlson, M. (1994). Invisible presences: performance intertextuality. *Theatre Research International*. 9 (2). 111-117.
- Courtois, C. (2017). 18 Movie Poster Clichés That Prove Hollywood Has Run Out of Ideas. *Viralscape.com*. 30 Mayıs 2017 tarihinde <http://viralscape.com/movie-posters/> sitesinden alınmıştır.
- Çakmakçı, M. (2009). Mikhail Bakhtin: Edebiyatın Gerekçelendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2 (6). 98-109.
- Kristeva, J. (1989). *The Kristeva Reader*. (T. Moi, Ed.). Oxford: Basil Blackwell.
- Kurt, V. (2012). Murathan Mungan'ın “*Zamanımızın Bir Külkedisi*” Adlı Öyküsünün Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Okunması, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Summer 2012, p. 761-768, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3246>, ANKARA-TURKEY.
- Landwehr, M. (2002). Introduction: Literature and the Visual Arts; Questions of Influence and Intertextuality. *College Literature*. 29 (3). 1-16.
- Morgan, Thais E. Is There an Intertext in this Text?: Literary and Interdisciplinary Approaches to Intertextuality. *American Journal of Semiotics*. 3 (1985): 1-40.
- Mozdzinski, L. (2013). Verbal-Visual Intertextuality: How Do Multisemiotic Texts Dialogue?. *Bakhtiniana: Revista de Estudos do Discurso*. 176-200.
- Reader, K. A. (1990). Literature/Cinema/Television: Intertextuality in Jean Renoir's *Le Testament du docteur Cordelier*. *Intertextuality: Theories and Practices*. 176-189.
- Şengül, Ş. (2012). *Metinlerarası Anlam Aktarımında Bir Yöntem Olarak Ekfrasis: Roman ve Sinemada Kullanımı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi. İstanbul.
- Werner, W. (2004). What Does This Picture Say? Reading the Intertextuality of Visual Images. *International Journal of Social Education*. 19 (1). 64-77.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Eylül 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Prof. Dr. Muhammet Hanifi MACİT - Doç. Dr. Kemal BAKIR*

This article was checked by iThenticate.

SIYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMASI: ZİYA GÖKALP VE TÜRKÇÜLÜK/TURANCILIK

*Yıldırım TORUN**

ÖZET

Siyasal bir ideoloji olarak milliyetçilik, üzerinde ciddi tartışmaların sürdürüldüğü bir ideoloji olması hasebiyle, siyasal ideolojiler içerisinde farklı bir yere sahiptir. Özellikle millet anlayışına ilişkin geliştirilen milliyetçi söylemin, belirli düşüncülerce eleştirilmesi, milliyetçi düşüncüler tarafından ise ideolojinin merkezine yerleştirilmesi, bu tartışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Milletin milliyetçilik tarafından yaratılmış, suni bir yapı olduğuna ilişkin eleştirel değerlendirmelere karşı, millet kavramının, insanlık tarihi kadar eski olduğunu savunan görüşlerin, bu fikri mücadelede önemli bir kavşak olduğu ifade edilebilir.

Siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin Türkiye'deki yansımalarına bakıldığında ise, Türkçü/ Turancı düşüncelerle karşılaşmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Türkçülük düşüncesi, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde de yer etmiş ve Ziya Gökalp vb düşüncülerce Turancılık şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, milliyetçiliğe ilişkin yaklaşım tarzları, milliyetçi siyasal ideolojinin merkezinde yer alan ve onun temel değerlerini de özetleyen millet, milliyet, , milli çıkar, dil, din, organik toplum, tarih, kendi kaderini tayin ve kültür gibi temel ilkeler ele alınmakta ve bunlar üzerinde yapılan tartışmalar irdelenmektedir. Bununla birlikte milliyetçiliğin Türkiye'deki yansımalarına bakılarak, bu düşüncenin gelişim süreci ele alınmış, bu düşüncenin gelişiminde yer alan kuşaklar değerlendirilerek, Türkçü/ Turancı anlayışın temel değerleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bir örnek olması hasebiyle Ziya Gökalp ve onun Türkçü/ Turancı görüşleri ele alınarak, Gökalp'in millet anlayışı ve Türkçü/ Turancı anlayışı mercek altına alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, millet, dil, kendi kaderini tayin, Türkçülük, Ziya Gökalp

NATIONALISM AS A POLITICAL IDEOLOGY AND ITS REFLECTION IN TURKEY: ZIYA GÖKALP AND TURKISM/TURANISM

ABSTRACT

As a political ideology, nationalism has a different place in political ideologies due to the fact that it is an ideology on which serious debate is ongoing. Particularly, it is an important part of this debate that the nationalist rhetoric developed regarding the understanding of the nation is criticized by certain thinkers and that nationalist thinkers place it at the center of the ideology. It can be argued that the views that claim that the nationalism is a concept as old as the history of humanity, are an important crossroads in the struggle against the critical approaches that considerate the nation is an artificial structure created by nationalism.

When looking at the reflection of nationalism as a political ideology in Turkey, we face with the Turkic / Turanist ideas. The idea of Turkism appeared in the late Ottoman period has also been appeared in the Turkish Republic period and has emerged as Turanism by Ziya Gökalp etc. thinkers.

In this study, approaches to nationalism and basic principles such as nation, nationality, national interest, language, religion, organic society, history, self-determination and culture, which summarize its core values and which are central to the nationalist political ideology are addressed, and the debates over these subjects have been examined. However looking at the reflection of nationalism in Turkey, the process of the development of this thinking has been dealt with, the beliefs in the development of this thought have been evaluated and the basic values of the Turkist / Turanian understanding have been tried to examine. In this context, Ziya Gökalp and his Turkist / Turanian views have been taken into consideration, and Gökalp's conception of the nation and Turkist / Turanian understanding have been tried to examine.

STRUCTURED ABSTRACT

Nationalism, particularly shaped in the nineteenth century as a political ideology, is a way of thinking that has taken root in the history of political thought, just like other ideologies. It has become a political ideology that has been both defended and criticized by a number of thinkers in terms of the ideas and evaluations it has presented. This has led the nationalist political ideology to be probably one of the most debated ideologies in the history of political thought.

Nationalism has come to the forefront as a political ideology that is based on a general understanding of the nation and that places this understanding centrally in contrast to other political ideologies. However, this concept, on the other hand, is also the basis of the

ongoing debate on nationalist ideology. The argument between the nationalist thinkers who regard the nation concept as a historical reality and the most important consciousness for a society, and those who argue that the nation concept is an apocryphal fictive concept, is one of the most important examples of this situation. According to some, nationalism is considered as an ideology, to some a doctrine or paradigm and that's why it can be said that there is no consensus on its definition. Also it is possible to encounter a wide range of opinions from those who argue that nationalism is an opinion that has existed since antiquity to those who argue that it is a modern-day product; from those who argue that it has a universal form to those who argue that it is an opinion shaped by the unique characteristics of each country. Therefore it is stated that there are disagreements rather than an agreement related to nationalism. The answers to these questions have given rise to different theories of nationalism and this case is addressed under the heading of nationalist theories. It is possible to divide these theories into two groups as the Primordialist (Essentialist) Approach and the Modernist Approach.

The primordialism, which is emphasized that it is a viewpoint rather than a theory, underlines that the nation is a natural structure. The primordialism under the influence of Herder and, on the one hand, and Romanticism, insists that the nation, as a natural structure which is believed to have existed from ancient times, is a constant and invariable phenomenon. Herder, who emphasizes the role of language and culture in the formation of the nation, believes that traditions, myths and beliefs have an undeniable place in the life of the nation.

The modernist approach, in which the theorists such as Gellner, Hobsbawm, Anderson, Balibar, Bhabba, Nairn, Breuilly, Brass, Hroch and Chatterjee take place and which is effective in the loss of power of primordialism in the academic world, defends that it is not a natural structure that we can find its roots through ancient times, and therefore is a product of the modern era. The emergence of the nation as an element of industrialization, capitalism, urbanization, establishment of central states and secularization is a fact of the age of nationalism within this scope. According to the modernist approach, nationalism has created nations, nations have not created nationalism, moreover, nations have not built states, states have built nations.

With a view towards basic principles such as nationalist political ideology, nation, nationality, national interest, language, religion, organic society, history, self-determination and culture, whose different derivatives emerged in twentieth century and whose common characteristics became more difficult to be determined stand in a different place from other political ideologies.

From this point of view, it can be said that the conception of the nation is or should be the main principle of the political organization form on the ground of nationalist political ideology. It can therefore be argued that the concept of nation is a cultural structure composed of people who have become common stakeholders of values and traditions. When dealt with in a more specific sense than this general definition, it is the identities of people who live in the same geography and who have established a strong partnership in terms of language and history.

When considering the reflection of nationalism as a political ideology in Turkey, we generally face with two concepts. These are the concepts and movements of Turkism and Turanism. If it can be said that Turkism had a change in the transition process from the Ottoman period to the Republic of Turkey, that there are two different generations in the background of this change can be expresse. From this perspective, these two different generations can be classified as; the first generation composed of intellectuals like Gokalp, Akcura, Tekinalp and etc. and a second generation composed of people such as Huseyin Nihal Atsız, Reha Oguz Turkan and etc. The first generation Turkism movement contains Ottoman sensitivity due to its social, cultural and ideological basis as from it belongs to the Ottoman period. This first generation tending to political interests rather than ethnic purity has more inclusive sense of community. On the other hand, for the second generation, racial origins are important cornerstones. This second generation is the generation that transforms the Turkism into a racist-Turanian understanding.

Keywords: Nationalism, nation, self-determination, Turkism, Ziya Gökalp

GİRİŞ

Modern dönemde ortaya çıkan belki de en güçlü ideolojilerden biri olan milliyetçilik, kökleri itibariyle 18. yüzyıl Avrupa'sında meydana gelen birtakım olaylara olduğu kadar, yine bu dönemde ortaya atılan bir takım düşünce akımlarına bağlanabilecek olan bir siyasal ideolojidir. 16. yüzyılda Avrupa'da siyasal, toplumsal ve iktisadi alanda ortaya çıkan değişimler, 18. yüzyıla gelindiğinde yavaş yavaş meyvelerini vermeye başlamıştır. (Aydın, 2013: 225- 226) Zira 16. yüzyılda Batı'da gerçekleşen bu epistemolojik, siyasal ve kültürel dönüşümler Rönesans olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde gerçekleşen toplumsal ve siyasal dönüşüm, dört devrimsel hareketle özetlenebilir: Bunlardan ilki, Newton tarafından başlatılan bilimsel devrimdir. Bu devrimle birlikte Tanrı tarafından yönetildiğine inanılan doğa, artık kendini yöneten bir kozmik yapı şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bilimsel devrim, vahiy kaynaklı ilkelerin karşısına her şeyi yönetebilme kudretine sahip insan anlayışını yerleştirmesi hasebiyle üzerinde önemle durulan bir devrim halini almıştır. İkincisi, siyasal devrimdir. Birbirinden farklı şekillerde ortaya çıkmalarına rağmen siyasal modeller, bu devrimle birlikte, akıl yoluyla temellendirilmiştir. Diğerlerinden farklı olarak doğal bir gelişim sergileyen kültürel devrim ise, üçüncü devrime karşılık gelir. Düşüncelerin seküler ve laik bir nitelik arzmesiyle birlikte seküler akıl, dinden bağımsız olarak toplumsal hayatın belirlenmesinde etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Sonuncusu ise, Endüstriyel devrimdir. Makineleşmeyle beraber İngiltere ve daha sonra da Fransa'da başlayan gelişmelerin ardından kapitalist sistem hâkim kılınmıştır. Kapitalist sistemi gerçekleştiren burjuvazi ise, bireysel çıkarlara öncelik tanınması itibariyle bireyci; kilise ve dine karşı aklı yerleştirdiği için akılcı ve tüm insanlar adına faaliyette bulunduğu iddiasında bulunması hasebiyle de evrenseldir. (Toku, 2004: 11- 13) İşte 18. yüzyıl, söz konusu bu değişimlerin meyvelerinin ortaya çıktığı bir dönemdir.

Milliyetçilik kavramı, 19. yüzyıla gelindiğinde ise, siyasal bir ideoloji ya da hareketin adı olmuştur. İlk defa Jakobenlere karşı muhalif bir papaz olan Augustin Barruel tarafından kullanılan ancak bir fikir olarak ise, Fransız İhtilali sırasında doğan milliyetçilik, milli kimliklerden ziyade hanedana bağlılığı esas alan teb'a anlayışına dayalı krallık ya da imparatorlukların aksine halkın kendi kendini yönetme ilkesine dayanan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. 1789'da XVI. Louis'e karşı başlatılan devrim, Rousseau'nun fikirlerinden de etkilenererek, tahtın tebaasının, Fransız vatandaşları olması gerektiğini ifade etmeye başlamıştır. (Heywood, 2007: 191- 192) Söz konusu değişimlerin konsolide olduğu 18. yüzyılda yaşanan bu konsolidasyon, 19. yüzyılın, sosyal ve siyasal süreçlerin

kurumsallaşmasını sağlayan bir çatışma yüzyılı olmasını sağlamıştır. Olgunlaşan ve rakip hale gelen milliyetçiliklerin ve onların kurduğu ve genişletmek istedikleri ulus devletlerin çatıştığı bir yüzyıl. Dolayısıyla milliyetçilik ideolojisi, sadece bir düşünce biçimi ya da siyasal bir ideoloji olmaktan çıkıp, ulus-devlet pratiğini de içine alan bir yapı haline gelmiştir. (Aydın, 2013: 225- 226)

19. yüzyılda belirginleşen bir siyasal ideoloji olarak milliyetçilik, ortaya koymuş olduğu düşünce ve değerlendirmeler açısından bir takım düşünürler tarafından eleştirilmiş bir politik ideoloji halini de almıştır. Bu durum, milliyetçi siyasal ideolojinin, siyasal düşünce tarihi içerisinde belki de en çok tartışılan ideolojilerden biri olmasına neden olmuştur. Bu tartışmanın odağında ise, millet kavramı yer almaktadır. Milliyetçilik ile millet kavramı arasındaki ilişkinin ne olduğu sorusu, milliyetçi siyasal ideoloji üzerinden sürdürülen en önemli tartışmalardan birini oluşturmaktadır ve İlkçi ve Modernist yaklaşımlar arasındaki tartışmanın da odağında yer almaktadır. (Aydın, 2013: 225) Zira Milliyetçilik, genel olarak devlet ve kültür bilincini millet anlayışı üzerine bina eden ve bu anlayışı, diğer politik ideolojilerin aksine merkezi konuma yerleştiren bir politik ideoloji olarak ön plana çıkmıştır. (Akyol, 2003: 731) Millet kavramını, tarihsel bir gerçeklik ve sabit ve değişmez bir olgu olarak gören milliyetçi düşünürlerle karşı (Akıncı, 2014: 139-141), millet kavramının tarihsel gerçekliğe dayalı doğal bir yapı olmadığını ve sonradan uydurulmuş hayali bir kavram olduğunu savunanlar (Livanelioğlu, 1998: 41) arasındaki tartışma, bu durumun en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Görme, koku alma duyuları kadar doğal olduğuna inandığı etnik kimliklerin, kişinin içine doğduğu bir yapı olduğu düşüncesine dayanan milliyetçi ideolojinin aksine, milleti, gerek özgül, gerekse tarihsel açıdan yakın zaman ürünü olarak kabul eden düşünürler de söz konusudur. Bu yaklaşımla milliyetçi ideolojiye eleştirel yaklaşan düşünürlerle göre, millet, sadece teritoryal ya da milli devletlerle ilişkisi bağlamında ele alınabilecek bir yapıdır. Millet kavramı, iddia edildiği gibi, insanların, doğal ve tanrı vergisi bir sınıflama biçimi ya da doğuştan gelen politik bir kader olmanın aksine, sadece bir mittir. Milliyetçilik, ya eskiden beri mevcut kültürel yapıları millet haline getirerek milleti icat eder, ya da bu kültürleri, ortadan kaldırır. Millet, milliyetçiliği değil, milliyetçilik, milletleri oluşturur. (Hobsbawm, 1993: 24) Bu düşünürlerle göre, İngilizce ve Fransızca'da hemen hemen 14. yüzyıllarda ortaya çıkmasına rağmen, millet kavramı, politik bir çağrışıma bu dönemde sahip olmamış, millet ve milliyetçilik kavramları 19. yüzyıl Avrupa'sında bu çağrışıma kavuşmuştur. (Vincent, 2006: 379- 380)

İşte bu makalede, öncelikle siyasal bir ideoloji olarak milliyetçilin ne olduğu ele alınarak, bir yandan milliyetçi düşünürlerin görüşleri, diğer yandan da eleştirel çalışmaların argümanları ele alınmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede içerisinde İlkçi ve Modernist yaklaşımlar ele alınarak değerlendirilecek ve millet, milliyet, milli çıkar, dil, din, tarih, kültür, kendi kaderini tayin vb. kavramların milliyetçi literatürdeki yerine işaret edilmeye çalışılacaktır.

1. SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1.1. MİLLİYETÇİLİK NEDİR?

Ortaya çıktığı sosyal şartlar bağlamında ele alınması durumunda sosyolojik bir araştırmanın konusu haline gelen milliyetçilik, siyasal bir ideoloji olması hasebiyle incelendiğinde ise, siyasal teorilerin ve siyaset felsefesinin ilgi alanına girmektedir. Bu yüzden siyasal ideolojiler içerisindeki konumu açısından milliyetçilik, kendisini karakterize eden insan ve toplum görüşü ile siyasal idealleri ve sosyo-politik yaklaşımı çerçevesinde anlaşılır hale gelecektir. Zira siyasal düşünüşe dair kabul ve inançlarıyla milliyetçilik, normatif karaktere sahip bir siyasal doktrindir. (Erdoğan, 2018)

Bununla birlikte milliyetçilik, kimilerine göre bir ideoloji, kimilerine göre bir doktrin, kimilerine göre bir paradigma olarak değerlendirildiği için, tanımlanması konusunda ortak bir görüşün olmadığı da söylenebilir. Ayrıca milliyetçiliğin antik çağlardan beri mevcudiyetini devam ettiren bir görüş olduğunu savunanlardan, modern dönem ürünü bir görüş olduğunu savunanlara; evrensel bir karaktere sahip olduğunu savunanlardan, her ülkenin nevi şahsına münhasır nitelikleri çerçevesinde şekillenen bir görüş olduğunu savunanlara kadar çok çeşitli görüşlerle karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla milliyetçilikle ilgili

bir mutabakattan ziyade, uzlaşmazlıkların olduğu ifade edilmiştir. (Livanelioğlu, 1998, 41) Daha yumuşak bir ifadeyle milliyetçilik üzerindeki anlaşmazlıkların, mutabakattan daha fazla olduğu söylenebilir.

Milliyetçilikle ilgili bu tartışmanın, kavramsal ve etimolojik köken geçmişiyle alakalı olduğu da ifade edilebilir. Latince doğum anlamında kullanılan “nasci” kelimesinden türeyen, daha sonra “natio” şeklini almasıyla birlikte, doğdukları yer itibarıyla ortak noktada buluşan insan topluluğu anlamında kullanılan millet kelimesi, 13. yüzyıldan itibaren kullanılan bir kavram olmasına rağmen, 18. yüzyılın sonlarına kadar politik bir mana taşımamış, siyasal bir doktrin haline ise 19. yüzyıllarda ulaşmıştır. (Vincent, 2006, 379- 380) Dolayısıyla siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin, özellikle son iki yüzyıl başta olmak üzere modern döneme ait bir siyasal perspektife sahip olduğu söylenebilir. Isaiah Berlin’e referansla milliyetçiliğin, kolektif aidiyet bilincinin varlığına ve aynı zamanda da toplumsal kolektif bilincin yara almasına bağlı olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Zira Berlin, milliyetçiliğin doğuşunu, “yaralı ulusal bilincin patolojik alevlenmesi” düşüncesiyle açıklamaktadır. (Erdoğan, 2018), Peki milliyetçilik nedir ve nasıl ortaya çıkmıştır? Bu sorulara verilen cevaplar, milliyetçiliğe ilişkin farklı kuramları meydana getirmiş ve bu konu milliyetçilik kuramları başlığı altında ele alınmaktadır.

1. 2. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

1.2.1. İlkçi (Özcü) Yaklaşım: Bir kuram olmaktan ziyade bir bakış açısı olduğu vurgulanan ilkçi yaklaşım, milletin doğal bir yapı olduğunu düşünmektedir. Bir yandan Herder’in, diğer yandan da Romantizm’in etkisindeki ilkçi yaklaşım, eski çağlardan itibaren varolduğuna inandığı doğal bir yapı olarak milletin, sabit ve değişmez bir olgu olduğunda ısrarcıdır. Dil ve kültürün, milletin oluşumundaki rolüne vurgu yapan Herder, gelenek, mit ve inançların millet hayatında yadsınamaz bir yeri olduğu kanaatinde. İlkçi yaklaşımın üç çeşidinden bahsetmek mümkündür. Bunlar, doğalcı, biyolojik ve kültürel bakışlardır. İlkçi yaklaşımın aşırı boyutunu ise doğalcı yaklaşım oluşturmaktadır. Doğalcılık, görme, koku alma duyuları kadar doğal olduğuna inandığı etnik kimliklerin, kişinin içine doğduğu bir yapı olduğu düşüncesindedir. Bu aidiyet hissinin doğallığından hareketle, etnik toplulukların, başka etnik toplulukları ve bu topluluklara ait kişileri dışlamalarının doğallığına vurgu yapılmakta ve millet ile etnik grup özdeş hale getirilmektedir. Biyolojik bakış ise, etnik bağlılığı, içgüdü ve genetik özellikler çerçevesinde ele alma eğilimindedir. Bu eğilim çerçevesinde insanların, yakınları ve hısımları ile eşleşme güdüsüne sahip olduklarını ve böylece millete daha güçlü bağlarla bağlandıklarını iddia etmektedirler. Son olarak kültürel bakış ise, kişinin toplumsal alışkanlıklara duyduğu bağlılığa vurgu yaparak, millete ait olma his ve bağlılığının sebebini, çıkar ilişkisi olarak değil, bir duygu ve heyecan olarak belirlemektedir. (Akıncı, 2014: 139- 141)

1.2.2. Modernist Yaklaşım: Gellner, Hobsbawm, Anderson, Balibar, Bhabba, Nairn, Breuilly, Brass, Hroch ve Chatterjee gibi teorisyenlerin içinde yer aldığı ve ilkçi yaklaşımın akademik dünyada güç kaybetmesinde de etkili olan modernist yaklaşım, milletin, köklerini eski çağlara kadar bulabileceğimiz doğal bir yapı olmadığını, dolayısıyla modern dönemin bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Sanayileşme, kapitalizm, kentleşme, merkezi devletlerin kurulması ve laikleşme gibi unsurların ortaya çıkardığı millet olgusu, bu çerçeveden bakıldığında milliyetçilik çağının bir gerçeğidir. Modernist yaklaşıma göre, milletler milliyetçiliği değil, milliyetçilik milletleri ortaya çıkarmış, dahası, devletleri milletler değil, milletleri devletler inşa etmiştir. (Akıncı, 2014: 141- 142) Modernist perspektife bir ölçüde hak verdiğini söyleyen Anthony Smith de, Batı Avrupa’da, “ulus” duygusunun 15. yüzyıl sonu ya da 16. yüzyılda, siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin ve de milliyetçi hareketlerin ise, onsekizinci yüzyıl sonunda belirginlik kazandığını ifade etmektedir. Vestfalya Antlaşmasının bir sonucu olan Avrupa Devletler sistemi, bu sisteme dâhil devletlerin 19. yüzyıla kadar ulus devlet haline dönüşmediğini gösterdiğinden, ulus devlet modelinin de modern bir siyasal norm olduğu söylenebilir. (Smith, 2002a: 33)

Anthony D. Smith’e göre, milliyetçiliğe yönelik eleştiriler genel hatlarıyla üç argüman çerçevesinde ele alınabilir. Bunlar, entelektüel, etik ve jeopolitik argümanlar şeklinde sıralanabilir. Entelektüel argüman, milliyetçiliğin, mantıksal açıdan tutarsız, temel postulatları açısından ise,

savunulması güç bir ideoloji olduğunu düşünmektedir. Etik argümanlar ise, milliyetçiliği, doğasında varolduğuna inandığı aşırıcılık, kültürel homojenlik anlayışından dolayı azınlıkları dışlayıcı ve ayrıca bireysel özgürlük, çeşitlilik ve insan haklarına ehemmiyet vermediğine inandıkları için eleştirmektedirler. Jeopolitik argümanlar ise, milliyetçiliği, itibarsızlaştırıcı ve bölücü olduğu iddiasıyla itham ederek eleştirmektedir. Ancak Smith, bu iddia ve eleştirilerin abartılı olduğunu da ifade etmektedir. (Smith, 2002b: 168- 173)

1.3. MİLLİYETÇİ SİYASAL İDEOLOJİNİN TEMEL KAVRAMLARI

20. yüzyılda farklı türevleri ortaya çıkan ve bu sebepten ötürü ortak karakteristik özelliklerinin belirlenmesi oldukça zorlaşan milliyetçi siyasal ideoloji, millet, milliyet, , milli çıkar, dil, din, organik toplum, tarih, kendi kaderini tayin ve kültür gibi temel ilkelerin açıklanması yoluyla daha rahat bir şekilde izah edilebilecektir. (Vincent, 2006: 379- 380)

1.3.1. Millet / Ulus: “Hürriyet” kavramını temele alan liberalizmden ve “emek” kavramını merkezi konuma yerleştiren sosyalizmden farklı olarak milliyetçilik, “millet” kavramını, temel bir kavram olarak ele alma eğilimindedir. Zira milliyetçilik, devlet ve kültür bilincini, bu “millet” anlayışıyla temellendirmeye çalışan bir ideoloji olarak belirginleşmektedir. Böyle bir yaklaşım, imparatorluk sisteminin, ulus devlet sistemine evrilmesini açıkladığı gibi, sömürge politikalarına maruz kalanların özgürlük savaşlarını da anlamlandırmaktadır. (Akyol, 2003: 731)

Millet kelimesi yaygın olarak bağlılık anlayışı üzerine bina edilen ve soy, tarih, kültür ve dil açısından ortak paydada buluşan insan topluluklarını ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Bir etnik köken vurgusu da içermesine rağmen, bunun bir zorunluluk olmadığı, dolayısıyla her zaman etnik köken manasında kullanılmadığı ifade edilmelidir. (Vincent, 2006: 379- 380) Zira etnisite, tıpkı din, dil, kabile, klan ya da ırk gibi toplumsal bir kategori olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal bir kategori olarak etnisitenin ise, tamamen millet kavramıyla özdeş hale getirilmesi ve bu çerçevede bir genelleme yapılması doğru değildir. Nitekim tek-etnili devletler açısından, etnisite ile milletin özdeş bir şekilde sunulması doğru iken, birden çok etnik kategorinin bir arada yaşadığı ve tek bir milleti oluşturduğu çok-etnili devletler açısından, böyle bir özdeşlik doğru değildir. (Aktürk, 2006: 23- 24)

Bununla birlikte millet kavramının, düşünce iklimi içerisinde farklı şekillerde tanımlandığı da vurgulanmalıdır. Milletin, yaratılmış hayali bir kavram olduğunu savunanlar olduğu gibi, tarihi ve kültürel bir antite olduğunu düşünenler de mevcuttur. (Livanelioğlu, 1998: 41) Mesela Ernest Gellner, modernist bir okuma ile millet kavramı ve milliyetçilik düşüncesinin, Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümler çerçevesinde ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bakış açısına göre, millet, tarih öncesi dönemlerde izine rastlanan bir süreklilik ve insani varoluşun doğal bir ürünü olarak ele alınamaz. Aksine millet, modernleşme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve milliyetçi siyasal ideoloji tarafından inşa edilen bir söylemdir. (Yalçiner, 2014: 195) Gellner ise, milletlerin milliyetçiliği oluşturduğundan değil, milliyetçiliğin milletleri oluşturduğundan bahsedilebileceğini ifade etmektedir. Ona göre, milliyetçilik, tarihsel miras olarak geçmişten gelen birçok kültürel anlayıştan herhangi birini seçerek dönüştürmekte, bu çerçevede ölü dilleri canlandırmakta, bir takım gelenekler icat etmekte ve bir millet şuuru oluşturmaktadır. (Gellner, 1992: 105) Hobabawm’a göre de geleneksel toplumlarda köy, mahalle gibi topluluklara bağlılık duyan insanlar, bu toplulukların sanayileşme ile birlikte gerilemesine paralel olarak doğan boşluğu, hayali bir cemaat olan ulus anlayışı ile doldurmuşlardır. Dolayısıyla ulusu yaratan Hobsbawm’a göre devlettir ve devlet, bölücü ve yıkıcı faaliyetlere karşı toplumsal bütünleşme ve bağlılığın bir harcı olarak ulus anlayışını ortaya çıkarmıştır. (Akıncı, 2014: 145) Anderson ise, antropolojik bir ruhla ulusu, hayal edilmiş bir siyasal topluluk biçiminde tanımlamayı önerdiğini söyleyerek, onun, egemenlik ve sınırlılık ihtiva eden hayal edilmiş bir cemaat olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bir ulusun üyelerinin hiçbiri, ki bu ulus çok küçük bir ulus dahi olsa, diğer üyeleri, tanıma, onlar hakkında herhangi bir şey duyma şansına sahip olmamalarına rağmen, bu üyelerin toplamının hayali, zihinlerinde mevcut ve yaşamaya devam eder. Anderson, ulusun sınırlı, egemen ve bir cemaat olarak hayal edildiğini ifade etmektedir. Sınırlıdır, zira en büyük ulusların bile

başka insanların yaşadığı uluslarca çizilmiş sınırları vardır. Egemen olarak hayal edilir, çünkü Aydınlanma hareketinin ve devrimin, hanedanlık rejimlerini meşruiyet açısından sorgulattığı ve sarstığı, dolayısıyla aşındırdığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Cemaat olarak hayal edilir, zira bütün eşitsizlik ve sömürü ilişkilerine rağmen, derin ve yatay bir yoldaşlık ilişkisini ön plana çıkarmaktadır. (Anderson, 1995: 20- 22) Ancak tüm bu eleştirilere rağmen, millet kavramının, milliyetçilik için temel bir kavram olduğu gerçektir. (Livanelioğlu, 1998: 41)

Bu açıdan değerlendirildiğinde, millet anlayışının, milliyetçi siyasal ideoloji zemininde, siyasi örgütlenme biçiminin ana ilkesi olduğu ya da en azından olması gerektiği söylenebilir. Dolayısıyla millet kavramının, değer ve geleneklerin ortak paydaşları haline gelmiş insanlardan müteşekkil kültürel yapılar olduğu dile getirilebilir. Bu genel tanımlamaya nispetle daha özel bir anlam içerisinde ele alındığında ise, aynı coğrafyada yaşayan ve dil ve tarih açısından güçlü bir ortaklık kurabilmiş insanlara ait kimliklerdir. (Heywood: 2007: 196- 197)

Bununla birlikte bu tanımlamaya ilişkin bir takım eleştirilere de değinmek mümkündür. Söz konusu eleştirilere göre, toplumsal yapı içerisinde yaşayan herhangi bir kişinin gerek kendisini bir ulusa ait hissetmesi ya da bu bilince sahip olması ve gerekse yurtseverlik hissi, siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin temelindeki doğal ve mantıki sebep değildir. Zira kişinin kendisini herhangi bir topluluğa ait hissetmesi ya da böyle bir ihtiyaç içerisinde olması, insanlık tarihi içerisinde çok eskilere kadar varan kabile duygusuna ve bu duygunun ait olduğu dönemlere kadar gitmektedir. İnsanların kendilerini, bir aile, klan, kabile, zümre, sosyal düzen, sınıf, dini örgüt, siyasal parti, ulus ve devlete ait hissetmesi, tarihsel bir hissiyattır. Ancak böyle bir hissiyatın mevcudiyeti, bunların bir ideoloji biçiminde temellendirilmesini zorunlu hale getirmez. Çünkü bu duygu ve aidiyetler, kişiyi tanımlamak için yeterli tek unsur olmadığı gibi, böyle bir bilince sahip olmak da bu duygu, aidiyet ve mensubiyetleri, bir ideolojiye dönüştürmeyi kaçınılmaz bir hale sokmaz. Dolayısıyla belli bir kolektif kimliğe ait olma hissini ifade eden “ulusal kimlik” anlayışı, siyasal bir ideoloji olarak milliyetçilikten farklıdır. (Erdoğan, 2018)

Tüm bu eleştirilere rağmen, siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin, bir “ulus” anlayışına sahip olduğu yukarıda dile getirilmişti. Ancak ulusun ne olduğuna ilişkin bir tanımlama yapmak oldukça zordur. Bu zorluğa rağmen, ulusu karakterize eden unsurlar olarak ortak kültür ve dil anlayışı ön plana çıkmaktadır. Ulus olmanın belirgin özellikleri arasında tarih, gelenek, dil, din ve etnik köken gibi bir takım kültürel özellikler dile getirilmesine rağmen, bir ulusun zaman ve yer açısından ortaya çıkış sürecini belirleyebilecek objektif bir kriter söz konusu değildir. Bu yüzden Alman tarihçi Friedrich Meinecke’ye referans veren bazı düşünürler, bu çerçevede, ulus anlayışını, “kültürel ulus” ve “siyasi ulus” şeklinde iki gruba ayırmaktadırlar. Benzer bir ayırım da G. A. Bryant tarafından “etnik ulus” ve sivil ulus” şeklinde yapılmaktadır. (Erdoğan, 2018) Meinecke’nin kültürel ulus, Bryant’ın ise etnik ulus şeklinde tanımladığı ulus çeşidi, kültürel bir topluluğu ifade ettiği için etnik bağ ve aidiyetlere ehemmiyet vermektedir. Bu ulus anlayışında ulus ile etnik kavramları, etnik türdeşlik anlayışı çerçevesinde örtüşmektedir. Vatandaşlık ve de toplumdaki tam ve eşit üyelik anlayışı, bu ulus çeşidinde, etnik köken ve soydaşlıkla ilişkilendirilmektedir. Bu ulus çeşidinde, ulus, ortak bir soya mensup türdeş bir bütün şeklinde kavranmaktadır. Bu yaklaşım tarzından dolayı da dışlayıcı bir karaktere sahiptir. (Erdoğan, 2018)

Etnik ulus anlayışına sahip olan etnik milliyetçilik de bu bağlamda, millet kavramını tanımlarken, ırk, kültür ve dil birliğini merkeze alan ve kültürel ayrıcalık ve özgünlük konusuna dayanan bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Bu durum, etnik milliyetçiliğin, millet anlayışının organik ve bütüncü olmasını beraberinde getirmektedir. Milletlin özüne ilişkin temel bir takım savlara sahip olan etnik milliyetçilik, milli kimliği, benzeş nüfus ve etnik saflık ilkesine dayandırmaktadır. (Akman, 2003: 81)

Meinecke’nin siyasi ulus, Bryant’ın ise sivil ulus şeklinde tanımladığı ulus çeşidinde ise, ulus siyasi bir topluluk şeklinde karakterize edilmektedir. Bu ise, kültürel, etnik vb. aidiyetlerine bakılmaksızın yurttaşlık bağlarıyla birbirine bağlı bir topluluk olarak kavranan ulus anlayışında, sivil

bağ ve mensubiyetlerin daha önemli olmasını beraberinde getirmektedir. Bu ulus çeşidinde, o ülkede daimi olarak yaşayan ve ulusal varlık ile rekabete girmeyen bütün etnik gruplar vatandaş olarak görülmektedir. Burada vatandaşlık, etnik kimliklere nispetle daha kıymetli olduğu için, farklı etnik grupların barındığı ulus, kültürel açıdan da gayrîmütecane bir topluluk olarak görülmektedir. Bu yaklaşımları itibariyle bu tür bir ulus anlayışının çoğulcu ve özümseyici bir tavra sahip olduğu söylenebilir. Siyaset felsefesi içerisinde Rousseau’nun düşüncelerinde izlerine rastlanan bu ulus çeşidi, Fransız Devrimi’nde de hâkim bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra ABD ve Birleşik Krallık’ın da bu ulus çeşidine önemli birer örnek olduğu söylenebilir. (Erdoğan, 2018)

Sivil ulus anlayışına sahip sivil milliyetçilik ise, bu bağlamda teritoryalite, vatandaşlık, sivil gurur ve katılım ilkelerini merkeze alan bir bakış açısına sahiptir. Etnik milliyetçiliğin öze ilişkin düşüncelerinin aksine sivil milliyetçilik, milletin, ortak siyasi idealler ve düşünceler çerçevesinde biraya gelmesi gerektiği konusunda nettir. Milleti bir arada tutan unsurun özgürlük ve self determinasyon olduğunu düşünen sivil milliyetçilik, bireylerin eşit bir şekilde siyasi sürece dâhil olduğu parlamenter yapıyı, milletin yukarıdaki ideallere ulaşmasını sağlayan önemli bir yol olarak görmektedir. Etnik milliyetçilik benzeşliğe vurgu yaparken, sivil milliyetçilik, gerek etnik gerekse kültürel farklılıkların, milletin oluşumunda biraya getirilebileceğini düşünmektedir. (Akman, 2003: 81)

Bu ifadeler bağlamında düşünüldüğünde, sivil milliyetçiliğin, liberal tezlerle uyumlu bir tavra sahip olduğu dile getirilmektedir. Zira sivil milliyetçilik, genel manada değerlendirilecek olursa, siyasal açıdan tanımlanmaya çalışılan bir yapıdadır. Devletin hâkim olduğu topraklarda yaşayan ve o devleti yöneten hükümet yönetimi altında olanların oluşturduğu bir ulus anlayışına sahip olduğu için o topraklarda yaşayan kişiler, etnik kökenleri, kültürel kimlikleri ve bağlılıkları ne olursa olsun, eşit hak ve hürriyetlere sahip vatandaşlar olarak kabul edilmektedir. Bu düşünce açısından, bir milletin parçası ya da üyesi olmak, sadece devlete, devletin siyasal ilke ve kurumlarına bağlı olmayı salık verir. Bu özellikleriyle açık ve kapsayıcı bir yaklaşıma sahip olduğu düşünülen sivil milliyetçiliğin, liberal görüş tarafından da makul görülen bir milliyetçi yaklaşım olduğu dile getirilmektedir. (Tok, 2003: 223)

1.3.2. Milliyet: Milliyet, kendisini diğerlerinden ayırarak bağımsız bir topluluk olduğuna vurgu yapan ve bu anlamda da kendisine saygı duyulmasını isteyen, bununla birlikte devlet olma maksadı taşımayan sosyal grupları ifade eden bir kavramdır. Bu tanımlamayla birlikte milliyet, ayrıca herhangi bir devlete hukuki açıdan bağlı yurttaşlık durumunu da dile getirir. (Vincent; 2006: 381)

1.3.3. Milli Çıkar: Milli çıkar kavramı, mahiyeti itibariyle diplomasi ve dış politika düşüncesiyle sıkı bir ilişki içerisinde. Temel yaklaşımı açısından düşünüldüğünde, milli çıkar anlayışı, “devlet aklı” anlayışının karşılığı anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla devletin, tarihi, evrimi ve çıkar alanlarına açık bir vurgu yapmasıyla ön plana çıkan bir kavramdır. (Vincent; 2006: 379- 380)

1.3.4. Dil: Milliyetçi siyasal ideoloji, aynı dili konuşan insanların, millet anlayışının temelini teşkil ettiği argümanından hareketle, dilin, millet olma şuurunun en açık sembollerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Fikri gelişimin en önemli göstergelerinden biri olan dil, milli bir forma sahiptir ve insanın iç doğasıyla birlikte gelişen bir karaktere sahip olması hasebiyle ait olduğu milletin düşünsel kodlarına yansımaktadır. Bir milletin ruhunun dışa yansıması olarak değerlendirdiği dili, milliyetçilik, milletin dilinin onun ruhu, ruhunun da onun dili olduğu söylemiyle izah etmeye çalışmaktadır. Bir milletin karakteristik özelliklerinin dil yoluyla dışa yansıdığına vurgu yapan milliyetçilik, böylece bir milletin dünya görüşünün ve farklı milletlerin farklı dünya görüşlerinin de kendilerine ait sözcüklerin anlamında gizli olduğunu ve dolayısıyla dilden türediğini düşünmektedir. Zira algıdan neşet ettiği düşünülen sözcüğün, nesneden türetilen bir izlenim olmadığını, aksine nesne tarafından ruhta meydana getirilen bir tasarım olduğunu ifade etmektedirler. (Torun ve Macit, 2014; 301)

Milliyetçiliğe göre, günlük hayattaki basit bir olaydan bilime, oradan gelenek ve göreneklere ve inançlara kadar her alanda karşımıza çıkan dil, maddi yaşam biçimlerinden ekonomiye, dinden hukuka,

felsefeden sanata her şeyin taşıyıcı formudur. Dil, nesillerden nesillere aktarılan bir yapı taşı olması hasebiyle geçmişin bugün üzerindeki etkilerini açık bir şekilde gösteren bir özelliğe sahiptir. Bu da dilin, kültürel yapının en derinliklerine kadar işlediğini gösterir. Bir düşünme ve duyma biçimi olarak dil, düşüncenin geliştirici ögesi olduğu için, bir dilin zenginliği ve yaratıcılığı, ait olduğu kültürün de zenginliğine delalet eder. (Torun ve Macit, 2014; 301)

1.3.5. Din: Milliyetçi siyasal ideoloji, bir topluluğu millet haline getiren bir diğer değer ise, din olduğunu düşünmektedir. Zira din, bir milletin paylaştığı ortak ahlaki değerlere ve o millete ait manevi inanç veya inançlar sistemine karşılık gelmektedir. (Heywood, 2007: 197)

1.3.6. Kültür: Kültür ya da kültürel birlik algısı, milliyetçi siyasal ideoloji açısından, millet olma şuurunun en önemli ifadesidir. Zira kültür, bir toplumun geçmişten bugüne aktardığı maddi ve manevi hayat tarzının bir bileşkesidir. Söz konusu bu bileşke, topluma ve toplum içerisinde yaşayan her bireye, aidiyet duygusu kazandıran, ona özel bir kimlik sağlayan, bir arada yaşayan insanlar arasında birliktelik duygusu meydana getiren, onlara birlikte yaşadıkları çevre ve şartları belirli amaçlar doğrultusunda biçimlendirme basireti sunan bir takım değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği sistemdir. Bu yönü itibarıyla kültür, bir toplumu, nevi şahsına münhasır özelliklerini ortaya koymak suretiyle diğer toplumlardan farklı bir yerde konumlandıran ortak bir anlamlar bütünüdür. (Torun ve Macit, 2014; 302) Bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biri Fransız İhtilali'nin akabinde ortaya çıkan kültürel entegrasyondur. Zira bu kültürel entegrasyon, ihtilalin gerçekleşmesinden önce daha çok kültürel bir mahiyet arzeden milliyet kavramının da siyasallaşmasında önemli bir adımdır. Bu çerçevede matbaa ve yayıncılık faaliyetlerinin yaygın bir hal alması, zaten benzer dil ve kültürel kodlara sahip Batılı topluluklar arasındaki kültürel farklılıkları iyice azaltmış ve milli bir şuurun oluşumunda ciddi aşamalar kaydedilmiştir. Aynı gelişmeye vurgu yapan Gellner de bu çerçevede kültürü, paylaşılan zorunlu bir bileşke şeklinde tanımlayarak, kültürün, aynı toplum içerisinde yaşayan bireylerin yaşadıkları ve paylaştıkları bir atmosfer ve can damarı olduğunu ifade etmiştir. (Livanelioğlu, 1998: 48- 49)

Bu özelliğiyle kültür, nesillerden nesillere aktarılacak suretiyle söz konusu toplumun karakteristik özellikler bütünü haline gelir ve ait olduğu toplumun hayat tarzını ve bu hayat tarzının arka planındaki dinamizmi ortaya koyar. Farklı şekillerde öğrenilen, nesilden nesile aktarılan kültür, zaman döngüsü içerisinde ortaya çıkan yeni koşullar nispetinde iç dinamikler yoluyla olduğu gibi, diğer kültürlerle olan kaçınılmaz etkileşim aracılığıyla kendini yenileyen bir yapıya sahiptir. (Torun ve Macit, 2014; 302) Dolayısıyla söz konusu kültür, toplumsal bir kültürdür. Zira milliyetçiliği merkeze alan çalışmalar, “yaygın kültür”, “kapsayıcı kültür” ya da örgütsel kültür”ün, ulusu belirleyen ana temalardan biri olduğunda hemfikirler. (Kymlicka, 1998: 134- 135)

1.3.7. Organik Toplum: Organik toplum tasavvuru, siyasal bir ideoloji olarak milliyetçiliğin bir başka temel vurgusudur. Milleti, organik bir toplum olarak görme algısı, milletin ne olduğuna ilişkin tanımlayıcı nitelikler konusunda farklı düşüncelerine rağmen, milliyetçilerin hemfikir olduğu bir husustur. Milliyetçi siyasal ideoloji, insanlığı, kimlik ve karakterleri farklı milletlerden müteşekkil bir şekilde tasavvur etmektedir. (Heywood, 2007: 201) Bir organizma olarak ulus anlayışını savunan ilk düşünürün Herder olduğu söylenebilir. Tanrı tarafından yaratılan ve bu anlamda kutsallık niteliği taşıyan millet, Herder'e göre, bir aileye ya da doğal bir bitkiye benzer. Milleti bir aileden ya da bitkiden ayıran, daha fazla dalı olmasıdır. (Akıncı, 2014: 140) Topluluk, milliyetçiliğe göre, dostluk, bağlılık ve sorumluluk gibi ilkelerle birbirine bağlanan ve kolektif kimliği güçlü olan sosyal ve siyasal bir yapıdır. (Torun ve Macit, 2014; 302)

Organik toplum tasavvuru, siyasal düşünce tarihinde milliyetçiliğin dışında bir başka siyasal ideoloji olarak muhafazakârlığın da itibar ettiği bir düşünce tarzıdır. Muhafazakârlığın toplum anlayışını özetleyen bir başlık olarak organizmacılık anlayışı, toplumu yaşayan bir varlık olarak görme eğilimini simgeler. Bu çerçevede muhafazakârlık, toplumun bireysel yaratıcılığın bir ürünü değil de, organik bir bütün olduğunu kabul ederek tasdikleme ısrarındadır. Bu bağlamda toplum, gerek kurumları, gerekse

dokusuyla yani aile, cemaat vb. ile doğal bir gerekliliğin ürünüdür. Bütün- parça ilişkisine yönelik alternatifler dikkate alındığında, toplum yani bütün, sadece bireylerden, yani parçalardan müteşekkil bir yapı değil, ondan daha fazla bir şeydir.(Heywood, 2006: 67)

Milliyetçilik, biyolojik bir organizmaya benzer şekilde tasavvur ettiği toplumsal hayat tarzının, ortak amaçlar sayesinde geliştiğini düşünmektedir. Bu amaçların başka değerlerle çatışması halinde bile üstün tutulması gerektiğine ilişkin tezi, aksi bir durumda ulusun çökeceğine duyulan inancın da temelinde yer almaktadır. Ulusal organizmayı meydana getiren itici güç, devlet halini almasa bile ulusa ait zihni, duygusal ve fiziki yaşam biçimi olduğu için, bu organik hayat tarzı, suni bir yapı değildir. (Erdoğan, 2018)

1.3.8. Kendi Kaderini Tayin: Milliyetçiliği karakterize eden ilkelerden bir diğeri olarak “kendi kaderini tayin” meselesi ise, 1789 Fransız İhtilali ile düşünce tarihine kazandırılmış paradigmalardan birisidir. (Heywood, 2007: 203) Siyasal ilerlemeyi, sosyal ve siyasal imtiyazların azalması ile değerlendiren liberallerden ve iktisadi eşitsizliklerin mümkünse bertaraf edilmesi ya da azaltılması olarak gören sosyalistlerden farklı olarak bu amaçları değersiz gören milliyetçilik, bir milletin kendi kaderini tayin hakkını, temel bir gaye olarak kabul ederken, bağımsız bir milletin üyesi olarak yaşamayı, insan için ebedi bir saadet olarak kabul etmektedir. (Akyol, 2003: 731) Ancak bu ilke, zaman içerisinde bir anlam kaymasına uğramış, daha doğrusu, ortaya çıktığı ilk dönemlerdeki anlamı biraz daha genişlemiştir. Kendi kaderini tayin ilkesinin ilk dönemlerdeki karşılığı, halkın yönetim biçimlerinin seçiminde belirleyici olması esasına vurgu yapmaktaydı. Bu dönemde, kendi kaderini tayin hakkı, monarşilere karşı, halk egemenliğini ortaya koyan bir yaklaşım sunmaktaydı. Daha doğru bir ifadeyle, monarşi mi yoksa halk egemenliği mi sorusunun yegâne belirleyicisinin halk olması gerektiği anlayışını yansıtmaktaydı. (Vincent, 2006: 381) İlerleyen dönemlerde ise, söz konusu bu ilke, her milletin kendi devletini kurma hakkına sahip olduğu anlayışına vurgu yapar hale gelmiştir. Ancak bu anlam değişimi, doğal olarak her milletin kendi devletine sahip olmasının, belirli bir takım ölçülerle belirlenmesi gerektiği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. “Eşik prensibi” şeklinde tanımlanan bu yaklaşım, herhangi bir milletin, bir devlet yapılanmasına sahip olması için belirli ilkelere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. (Torun ve Macit, 2014; 302-3003)

Ondokuzuncu yüzyıl milliyetçi anlayışı, ulus anlayışı üzerine bina ettiği modern devlet algısının sınırlarını, ulusal bir toplum tasavvurunun sınırlarıyla çizmektedir. Bunu, her ulusun devlet kurma hakkına, dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkına sahip olması biçiminde de anlamak mümkündür. Bu ise, en ideal siyasi yapının ulus-devlet modeli şeklinde telaffuz edilmesi manasını taşımaktadır. (Erdoğan, 2018)

1.3.9. Tarih: Son olarak, tarih algısının, milliyetçi siyasal ideolojideki yerine gelince. Milliyetçilik, her milletin, tarih ve gelenek açısından ortak paydaşlar olan insan toplulukları olduğunu vurgular. Bu ortak payda, milli kimliklerin oluşumunda önemli bir etkidir. Bu milli kimlik ise, söz konusu tarih algısı çerçevesinde, tarihsel geçmişe ait zafer, milli kurtuluş günleri, milli liderlerin doğum günleri ya da askeri alanlarda kazanılan başarıların, insanların dimağında diri tutulması yoluyla güçlü hale getirilir. Uyandırılan milli duygular, geçmişten ziyade geleceğe hasredilerek, birlikte yaşam olgusunun taze tutulmasına hizmet eder. Bir milletin geçmişte yaşadığı ve kendine has şartların ve bu şartlara karşı sergilediği tepkilerin ifadesi olan tarih ve tarihsel tecrübe, bu anlamda, bir varoluş süreci olmakla birlikte bugünün de arka planıdır. Bu da milliyetçiliğin, millete ait değer, tecrübe, ahlak ve geleneklere yönelmesine ve bu yönelişten beslenen siyasi bir dil oluşturmaya neden olmaktadır. (Torun ve Macit, 2014; 303) Bu da milli hafızanın tarihte yaşadığı argümanını ortaya çıkarmaktadır. Milli hafızanın geçmişten bu zamana aktaran bir kaynağı olarak tarih, aynı zamanda bu hafızayı geleceğe taşıyan önemli bir faktördür. Milli hafıza, geçmişle kurulan nostaljik bağı, bugünün tecrübesiyle harmanlayarak, milletin ortak gelecek nosyonuyla birleşir ve böylelikle millet olmanın zamansal bütünlüğüne vurgu yapar hale gelir. (Yalçın, 2014: 201- 202)

2. MİLLİYETÇİLİĞİN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMASI: TÜRKÇÜLÜKTEN TURANCILIĞA

2.1. Türkçülük ve Turancılığın Ortaya Çıkış süreci

Siyasal bir ideoloji olarak Milliyetçiliğin Türkiye'deki yansımalarına bakıldığında, genel olarak iki kavramla karşılaşılmaktadır. Bunlar Türkçülük ve Turancılık kavram ve akımlarıdır. Bu iki kavram ve akım, genel manada bakıldığında ortak ve benzer yaklaşım ve temellere sahipken, çerçeve ve sınırları itibariyle birbirlerinden bir takım farklılıklar da taşımaktadırlar. Öz bakımından her iki kavram ve akım da milliyetçi bir perspektife sahip ve Türk milli mefkûresini amaç edinen bir yaklaşıma sahip olması itibariyle birbirine oldukça yakın kavram ve akımlarken, ulaşmaya çalıştıkları hedefler açısından irdelendiğinde, birbirlerinden kısmen de olsa farklılaşmaktadırlar. İşte bu yüzden bu iki kavram ya da akımın ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiğinin belirlenmesi elzemdir. Bu ise, bu iki yaklaşımın gelişim sürecine bakmayı gerektirmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş sürecinde Türkçülüğün bir değişim geçirdiği söylenebilir, bu değişimin arka planında iki farklı kuşağın olduğu dile getirilebilir. İlk kuşak Osmanlı dönemine tekabül eden ve kabaca 1870- 1890'larda doğan kuşağa verilen isimdir. Bu kuşak, bir yandan "Adriyatikten Çin Seddine" uzanan bir turan fikrine sahip olmakla beraber, tehlike içindeki Osmanlı'yı ayakta tutma amacıyla yoğunlaşmış bir kuşaktır. İkinci kuşak ise, 1900- 1920'lerde doğan ve Cumhuriyet Türkiye'sinde yaşayan kuşaktır ve siyasal tartışmaların merkezine "millet" kavramını yerleştiren ve millete mensubiyeti onur duyulacak bir durum olarak değerlendiren kuşaktır. Bu çerçeveden bakıldığında, bu iki farklı kuşağı; Gökalp, Akçura, Tekinalp vb. aydınların oluşturduğu grup ve Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkan vb. kişilerin oluşturduğu ikinci bir grup olarak tasnif etmek mümkündür. Özellikle bu dönemde birinci ve ikinci kuşak arasındaki farklılıklardan bahsetmek mümkündür. Zira Ziya Gökalp ile Hüseyin Nihal Atsız'ın görüşleri arasında bir takım farklılıkların bulunduğu anımsatılmalıdır. Birinci kuşak Türkçülük akımı, Osmanlı dönemine ait olması itibariyle sosyal, kültürel ve ideolojik dayanakları itibariyle Osmanlı duyarlılığını içermektedir. Etnik saflık anlayışından ziyade politik çıkarlara yönelen bu ilk kuşak, daha kapsayıcı bir cemiyet anlayışına sahiptir. Buna karşın ikinci kuşak için ırksal kökenler önemli bir mihenk taşı olarak yer etmiştir. İlk kuşak için, ırk kavramı, kültür, gelenek ve tarih kavramlarıyla değiştirilebilirken, ikinci kuşak için, başka bir kavramla karşılanamayacak ve değiştirilemeyecek olan bir "özü" ifade etmektedir. Bu farklılık bağlamında ikinci kuşak, Türkçülüğü bir siyasal ideoloji haline getiren kuşak olarak, Osmanlı'nın yıkılışını, yabancı ırkların ihanetiyle ilişkilendiren bir yaklaşımla, ırk anlayışına bakışlarını belirginleştirmişlerdir. İşte bu ikinci kuşak, Türkçülüğü, ırkçı- Turancı anlayışına dönüştüren kuşaktır. (Ertekin, 2003: 348- 351) Dolayısıyla Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk dönemlerine sarkan ilk kuşak belirli oranda Turancı bir karaktere sahip olsa da genel olarak Türkçülük akımının sembolü iken, Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ikinci kuşak, ırk kavramına tanıdığı üstünlükle Turancı akımın sembolü olarak görülebilir.

2.2. ZİYA GÖKALP VE TÜRKÇÜLÜK

2.2.1. Yaşamı

1876 yılında Diyarbakır'da doğan Ziya Gökalp, ilköğreniminin ardından askeri Rüşdiye Mektebi ve Mülkî İdadî Mektebine devam etmiş, aynı zamanda Arapça, Farsça ve İslam felsefesi dersleri almıştır. Abdullah Cevdet'in Diyarbakır'a sürgün edildiği dönemde, kendisiyle tanışan Gökalp, bu dönemde, Avrupa'daki organizmacı sosyoloji ve materyalist felsefeyle tanışmıştır. 1896 yılında İstanbul'a gelerek Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ne kayıt yaptıran Gökalp, burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. Öğrencilik yıllarında Türkçülük ideolojisiyle tanışan Gökalp, bu sıralarda şüphe üzerine tutuklanarak 13 ay hapsedildikten sonra Diyarbakır'a sürülmüş ve burada amcasının kızıyla evlenmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İttihat ve Terakki'nin Diyarbakır şubesinin kurulmasına katılan Gökalp, 1910 yılında Selanik'te İttihat ve Terakki Partisi genel merkez üyesi olarak göreve başlamıştır. Bu dönemde Turancılık ideali üzerine yazılar kaleme alan Gökalp,

Durkheim eserleriyle ve fikirleriyle tanışma imkânı bulmuştur. 1912’de İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü başkanlığına getirilen Gökalp, 1920’de İngilizlerin İstanbul’u işgalinin ardından İttihatçılarla birlikte tutuklanarak Malta’ya sürgün edilmiştir. 1921’de sürgünden dönen Gökalp, daha sonra Atatürk tarafından Telif Tercüme heyeti direktörlüğüne atanmış, 1923’de Diyarbakır milletvekili seçilmesinden bir yıl sonra 1924’de 48 yaşında hayata gözlerini yummuştur. (Ünüvar, 2003: 28- 30)

2.2.2. Ziya Gökalp’in Türkçülük Anlayışı

Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecinde ortaya çıkan siyasal, askeri, dinsel ve ekonomik sorunlar, o dönemdeki birçok Türk aydını gibi Ziya Gökalp’in de düşünceleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Söz konusu problemlerin doğurduğu izler, Gökalp’in milliyetçi anlayışının oluşumunda etkili olmuştur. Fakat ifade edilmelidir ki, bu milliyetçilik, etnik bir milliyetçilik değil, kültürel bir milliyetçilik olarak belirginleşmektedir. (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 93) Etnik milliyetçilik/ırkçılık düşüncesine karşı, kültür milliyetçiliği vurgusunu yoğun bir şekilde yapan Gökalp’e göre, bir toplumun karakter yapısı ve özellikleri, kalıttan ziyade kültür ve eğitim vasıtasıyla biçim kazanmaktadır. (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 97) Gökalp’in milliyetçi yaklaşımının, bu anlamda barışçıl bir anlayışa dayandığını söylemek mümkündür. Milliyetçiliğin yayılmacı çeşidinden farklı olarak Gökalp’in milliyetçiliği, dil, kültür ve bunların yaşandığı yurt kavramını gözetken korumacı bir reflekse sahiptir. (Doğanoğlu, 2016: 1203)

Gökalp’e göre, dünyanın gerek doğusunda gerekse batısında cereyan eden olaylar, bu yüzyılın bir “milliyet” yüzyılı, en etkili kuvvetin de milliyet ülküsü olduğunu göstermektedir. Türklerin, milli ülküden uzaklaşması devletleri açısından zararlı sonuçlar doğurduğu gibi, Türklüğün varlığı için de öldürücü bir etkiye sebep olmuştur. Sosyal ve iktisadi varlığının yozlaşmakta olduğunu fark edemeyen Türk milleti, Gökalp’e göre, başka unsurların sosyal ve iktisadi hakimiyeti ele geçirmesinden ötürü çok şey kaybetmiştir. İktisadi sınıflardan yoksun olunması, güçlü bir hükümetin kurulamamasının en önemli nedenlerinden olmuştur. Zira tüccar, sanatkâr ve işadamları güçlü bir hükümetin varlığını kendi faydaları için elzem gördüklerinden, iktisadi sınıflara dayalı hükümetler güçlü olur. Azledilmiş ya da daha yüksek makamlara erişmek isteyen memurların hükümeti düşürme amaçlarından ötürü ise, memurlar sınıfına dayalı bir hükümet zayıf bir hükümet olarak kalmaya mahkûmdur. Milli ülküden yoksun olmalarından ötürü, Türkler, Gökalp’e göre, milli ekonomiden de dahası sadeleşmiş bir dilden ve milli üsluplarla bezenmiş güzel sanatlardan da yoksun kalmışlardır. (Gökalp, 2018: 17- 19) Dolayısıyla Gökalp’e göre, dünyada etkili olan milliyetçi düşüncenin, Türk milleti için de bir kurtuluş olduğu söylenebilir. Zira Gökalp’in Türkçülük anlayışı da bu milliyetçi söylemin bir tezahürüdür. Bununla birlikte Türkçülük anlayışı, milliyetçi ideoloji de olduğu gibi, “millet” anlayışına dayanmaktadır.

Gökalp’e göre, Türkçülük, Türk milletini yükseltmek anlamına gelir. Dolayısıyla Türkçülüğün anlaşılmasının yolu, millet kavramının açıklanmasıyla daha anlaşılır hale gelecektir. Gökalp, öncelikle millet kavramına yönelik çeşitli görüşleri ele alarak incelemektedir. Bu bağlamda ilk önce Irki Türkçülerin millet anlayışını ele alarak değerlendirmeye çalışır. Gökalp’e göre, irki Türkçüler, millet kavramından “ırk”ı anlamaktadırlar. Her hayvan çeşidi, farklı tiplere ayrılır ve bu tiplere ırk adı verilir. Mesela bir hayvan olarak at, Arap ırkı, İngiliz ırkı, Macar ırkı gibi farklı tipleri ihtiva eder. Bunun gibi, insanlar da beyaz ırk, siyah ırk, sarı ırk ve kırmızı ırk gibi dört ırka mensuptur. Bununla birlikte kafa şekilleri, saç ve göz renkleri itibariyle insanları, “uzun kafalı kumral”, “uzun kafalı esmer” ve “yassı kafalı” şeklinde ayıranlar da vardır. Ancak Gökalp, Avrupa’daki insanların hiçbirinin, bu ırklardan sadece birine mensup olmadığını ifade eder. Her millet, bu üç ırka da mensup insanları bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla saf ırkın imkânsızlığından ötürü, ırk ile millet arasında zorunlu bir bağ söz konusu değildir. Millete yönelik ikinci bakış ise, Gökalp’e göre Kavmi Türkçülerin millet anlayışıdır. Bu düşüncüyü savunanlar, kavimden, aynı ana babadan doğan ve içinde yabancı olmayan kandaş bir zümreyi anlamaktadırlar. Eski toplulukların, kendilerini saf topluluklar olarak görmelerine karşın, ilkçağlardan beri böyle bir toplum söz konusu olmamıştır. Zira savaşlarda esir alma, kız kaçırma, başka topluluklara sığınma ve evlilikler gibi olaylar, kavimler arasındaki

karişmayı ortaya çıkardığından, kavmiyetçi bir yaklaşımla milleti tarif etmek doğru değildir. Millete yönelik üçüncü tanım ise, Coğrafi Türkçülerin tarifidir. Buna göre millet, aynı ülkede yaşayan ahalilerin bir toplamıdır. İran milleti, İsviçre milleti, Belçika milleti, Britanya milleti buna örnek gösterilir. Ancak Gökalp'e göre, İran'da, Farisi, Türk ve Kürtlerin oluşturduğu üç ayrı millet; İsviçre'de Alman, Fransız ve İtalyanların oluşturduğu üç farklı millet; Britanya'da ise, Anglo Sakson, İskoçyalı, Gali ve İrlandalı olmak üzere dört farklı millet yaşamaktadır. Gerek dil gerekse kültür açısından birbirlerinden farklı olan bu milletlere tek millet demek doğru değildir. Bununla birlikte Gökalp'e göre, tek bir milletin farklı ülkelere dağılmış olduğu örnekler de mevcuttur ki, bu durum da Coğrafi Türkçülerin bu anlayışına uymamaktadır. Zira Oğuz Türklerine, Türkiye, Azerbaycan ve İran'da rastlamak mümkündür. Bu zümrelerin kültürleri ve dilleri aynı olduğu için, farklı milletler olarak kabul edilmesi doğru değildir. Millet kavramına yönelik dördüncü tanım ise, Osmanlıcılara aittir ve imparatorluk çatısı altındaki tüm tebaayı ifade eder. Ancak Gökalp'e göre bu tanım da doğru değildir, zira bir imparatorluğun içerisinde farklı kültürlerle sahip milletler mevcuttur. İslam ittihatçılarınin millet tanımını ise, Gökalp, beşinci grupta ele alır. Onlara göre ise, millet, tüm Müslümanların toplamı demektir. Gökalp ise, aynı dini paylaşılan insanlara "ümme" denildiğini ifade ederek, dil ve kültür açısından ortak paydada buluşan insanları ifade eden milletin, ümmetten farklı olduğunu ifade ederek, bu tanıma da karşı çıkmaktadır. Altıncı ve son tanım ise, bireycilere ait olan tanımdır. Onlara göre ise, millet, bir kişinin kendisini ait hissettiği topluluktur. Zira onlara göre, her insan kendisini herhangi bir millete hasretme konusunda özgürdür. Ancak Gökalp, bireylerin böyle bir özgürlüğünün olamayacağını ifade ederek, bu millet tanımına da itiraz etmektedir. Tüm bu farklı millet tanımlarını ele alarak eleştirdikten sonra, Gökalp, "Peki millet nedir?" sorusunu sorarak, cevaplamaya çalışır. Gökalp'e göre millet, dil, din, ahlâk ve estetik açıdan ortak paydada buluşan bireylerden müteşekkil zümredir. Gökalp'e göre, bir insan, aynı kandan geldiği insanlara değil, dil ve din açısından ortak paydada sahip olduğu kişilerle birlikte yaşamayı arzu eder. (Gökalp, 1961: 12- 16)

Gökalp'e göre, millet, kendine özgü bir kültüre sahip olan zümrenin adıdır. Kültür ise, halka ait olan örf ve adetlerden, sözlü ve yazılı edebiyattan, dil, din ve ahlâktan, musiki ve estetikten ve nihayet iktisadi anlayıştan müteşekkildir. (Aydın, 2013: 26) Gökalp, kültürün, dil, din ve tarih olmak üzere üç unsuru olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla millet, Gökalp'e göre, aynı dili konuşan, aynı dine inanan ve ortak bir tarihsel geçmişe sahip olan insanlardan oluşan bir topluluktur. Bununla birlikte, farklı kavimlerin, aynı ülkede ortak bir kültür etrafında bir araya gelmeleri de bir milletin oluşmasını mümkün kılmaktadır. (Bars, M. E., 2017: 45)

Kültür kavramını, millet anlayışının temeline yerleştiren Gökalp, bununla birlikte her milletin gerek nesnel gerekse manevi değerleri olduğunu, ancak bu değerlerin, bir topluma has olmadığını farkındadır. Zira bu değerler, farklı ülkelerde ortak özellikler göstermektedir. İşte evrenselliğe işaret eden bu durumu açıklamak için Gökalp, bir başka kavram olan medeniyet kavramına vurgu yapmaktadır. (Heyd, 1979: 75) Bu iki kavram arasındaki farkı ortaya koymaya çalışan Gökalp'e göre, millete özgü olan kültür, milletin temel dokusunu ve karakterini oluşturan değerlerin bir toplamı iken, medeniyet, birçok ulusun, ilim, fen, teknoloji gibi alanlardaki katkılarıyla oluşan bir yapıdır. (Doğanoğlu, 2016: 1196) Medeniyet, iktisadi, dini, hukuki, ahlâki vb. fikirler toplamı iken, kültür, dini, ahlâki ve estetik duygular toplamından müteşekkildir. (Gökalp, 2015: 22) Dolayısıyla Gökalp'in düşünceleri bağlamında, medeniyetin, "kurumları", kültürün ise, "değerleri" ifade eden bir içeriğe sahip olduğu ifade edilebilir. (Çelik, 2006: 48)

Birçok milletin ortak malı olması hasebiyle medeniyetin evrensel bir yapı olduğunu düşünen Gökalp, bir medeniyetin herhangi bir millette kazandığı özel şekline ise kültür adını vermektedir. Bu çerçevede medeniyet ile kültür arasındaki farka vurgu yapan Gökalp'e göre,

1- Evrensel bir yapı arzeden medeniyete karşı, kültür millidir.

2- Bir millettten başka bir millete geçebilen medeniyete karşı, kültürün böyle bir geçişkenliği yoktur.

3- Herhangi bir millet, dahil olduğu medeniyeti değiştirebilirken, kültürünü değiştirme şansına sahip değildir.

4- Akıl ve yöntem aracılığıyla oluşturulan medeniyete karşı, kültür, ilham ve sezgi aracılığıyla meydana getirilir. (Gökalp, 2015: 22- 23)

Gökalp'e göre, kültür, bir milletin, dini, ahlaki, hukuki, entelektüel, estetik, dilsel, iktisadi hayatının ahenkli bir toplamıdır. Medeniyet ise, aynı yerde yaşayan birçok milletin, sosyal hayatlarının ortak bir toplamıdır. Avrupa milletlerinin ortak bir Batı medeniyetine sahip olması buna örnektir. Ancak bu medeniyete dahil olan, fakat birbirinden farklı olan İngiliz kültürü, Fransız kültürü ya da Alman kültürü vardır. (Gökalp, 1961: 21- 22) Medeniyet, Gökalp'e göre, akla dayalı, objektif, pratik, nesnellik özelliklerine haizken, kültür, duygusal ve subjektif bir karakter taşımaktadır. Kültürel değerlerin gelişip olgunlaştığı yer toplumsal bilinçaltı iken, medeniyet değerleri, bilinçli bir şekilde oluşturulan ve geliştirilen değerlerdir. (Heyd, 1979: 75- 76)

Kültür ile medeniyet arasındaki ilişkiye yönelik olarak Gökalp, her milletin, başlangıçta sadece kültüre sahip olduğunu, kültürel açıdan yükseldikçe siyaseten de yükseldiğini ve böylece devlet kurduğunu, bu yükselmenin de medeniyeti meydana getirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla medeniyet, başlangıçta milli kültürden doğmakla birlikte komşu milletlerin medeniyetlerinden de etkilenmektedir. Kültür ile medeniyet arasındaki ilişkinin bir başka boyutuna da değinen Gökalp'e göre, kültürel açıdan güçlü, medeniyet açısından zayıf bir toplum ile kültürel açıdan bozulmuş, ancak yüksek bir medeniyete sahip olan bir millet arasında cereyan edecek siyasi bir mücadelede, kültürü güçlü olan millet, üstün gelecektir. (Gökalp, 1961: 29)

Durkheim'in de etkisiyle birey ve toplum arasında ayrıma giden Gökalp, bireyin suni, toplumun ise doğal bir yapı olduğunu ifade etmektedir. Bireylerin gerek akıllarının gerekse özgür iradelerinin sonucunda meydana gelen toplumsal olgulardan müteşekkil medeniyetten farklı olarak kültürel olgular, tıpkı dil gibi doğal olmaları münasebetiyle bireysel iradenin sonucu değildirler. Kültür kendi kendine gelişen bir yapı olarak milli ve doğal olduğundan toplum da doğal bir yapıdır. Gökalp, buradan hareketle farklı milletlerden mürekkep olması hasebiyle Osmanlıcılığın suni, Türkçülüğün ise doğal bir oluşum olduğunu ifade etmiş ve birçok dili içermesinden ötürü de Osmanlıcayı suni, tek bir dilden meydana gelmesinden ötürü de Türkçeyi doğal bir dil olarak kabul etmiştir. (Tokluoğlu; 2013: 131)

Bununla birlikte Ziya Gökalp, medeniyet, medenileşmek ve medeniyet zümresi gibi kavramları farklı anlamlarda kullanmaktadır. Öncelikle Ziya Gökalp'e göre, medeniyet ile medenileşmek arasında bir takım farklılıklar vardır. Yapılan araştırmalar, bedevi ve vahşi topluluklarda dahi o toplumlara has medeniyetlerin varlığını göstermektedir. Ancak medenileşmek ve medenilik, sadece gelişmiş toplumlara has bir durumdur. Medeniyet zümresi ise, yaşadıkları zaman ve mekân farklı da olsa birbirlerine komşu olmaları hasebiyle benzer kurumlara sahip olan toplulukların toplamı olarak tanımlanabilir. Medeniyet ise, işte bu topluluklar arasında mevcut olan ortak kurumlar toplamından ibarettir. Bununla birlikte insanların tümünü kapsayan tek bir medeniyetten bahsetmek olanaksızdır. Zira tek bir medeniyetten değil, birçok medeniyetin varlığından bahsetmek daha doğru bir yaklaşımdır. Medeniyet zümreleri, tıpkı milletler gibi, kendilerine has tarihsel geçmişlere sahiptir. Zira her medeniyet zümresi, belirli bir zamanda ve mekânda doğar, yaşar ve ölür. (Gökalp, 2015: 19- 20)

Gökalp'e göre, ilköğretim'deki Mısır medeniyeti dairesi, Mezopotamya medeniyeti dairesi ve Fenikeliler aracılığıyla bu medeniyetlerden birçok kurum almış olan Akdeniz medeniyeti dairesi, medeniyet tarihinin örneklerini oluşturmaktadır. Ya da Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan Hristiyan medeniyeti ile Rönesans ve Reformasyon hareketleri sonucunda ortaya çıkan laik medeniyet ve Asya ve Kuzey Afrika'da oluşan İslam medeniyeti daireleri de bunlara örnektir. Tüm bu örnekler, birer medeniyet zümresidir. Bununla birlikte Gökalp'e göre, herhangi bir toplum, dahil olduğu medeniyet zümresinde değişiklik yapabilir. Zira Türkler, İslam dinini kabul etmeden önce Uzak Doğu Medeniyeti

içerisinde yer alırken, İslamiyeti kabul etmelerinin ardından Şark medeniyetine dahil olmuşlar, dolayısıyla medeniyet dairelerini iki kere değiştirmişlerdir. Bu iki değişimin yanında laik bir medeniyet olan Garp Medeniyetine girmeye çalışmaktadırlar. (Gökalp, 2015: 20- 21)

Gökalp'e göre, millet, dil, kültür ve edebiyat açısından bir birlik ortaya koyabilmiş, aynı eğitimden geçerek, uyum ve dayanışmayı sağlamış homojen bir topluluktur. Toplumsal dinamiği, ulusal ülkü temelinde ele alan Gökalp'e göre, Türk milleti, "bize ait olan" ve özümsemiştiği kültürünü, çağdaş Batı medeniyeti ile uyumlu hale getirmiş olan bir millettir. Ancak bu noktada, bu üç unsurun, yani, Türkçülük, İslamlaşmak ve Batı medeniyeti arasındaki ilişkinin nasıl olacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Zira söz konusu Batı medeniyeti ile Türk ve İslam anlayışlarının uzlaştırılması problemi, Gökalp'in üzerinde durduğu konulardan biridir. Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık, Gökalp'in ulus anlayışının önemli birer parçası olmakla beraber hepsinin aynı değerde olduğu söylenemez. Nitekim İslamcılık ve Batıcılık, ana gövdeyi oluşturan Türkçülüğün tamamlayıcısı durumundadır. (Doğanoğlu, 2016: 1196)

Bu açıdan bakıldığında ilk sorun, Türkçülük ile İslam arasındaki ilişkinin analiz edilmesidir. Bu noktada dine ilişkin görüşlerine bakıldığında, Gökalp'in Türkçülük ile İslam arasındaki ilişkiye bakışı, daha net bir şekilde görülmektedir. Gökalp, din birliğinin millet olmak için gerekli bir unsur olduğunu ifade etmekle beraber, din birliği ile dindaşlığa dayalı birlik arasında ayırım yapmaktadır. Zira dindaşlık birliği anlamında "ümme" anlayışına karşı olan Gökalp'e göre, farklı coğrafya, kültür ve toplumlarda ortak bir dinden bahsedilebilmesine rağmen, bu birliktelik, millet olmak için yeterli değildir. Dil birliği ve toplumsal deneyim, paylaşım, duyuş ve düşünceler birlikteliği olan kültür birliği de millet olmak için gerekli temel unsurlardır. (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 97) Din ile devletin ayrılması gerektiğini düşünen Gökalp'e göre, dinsel otorite ile siyasi/idari otoritelerin yetki alanlarının birbirinden ayrılması gerekmektedir. Dinsel etkilerin siyasal hayattan çıkarılması ve böylece devletin iç egemenliği tam anlamıyla tesis etmesi gerektiğini düşünen Gökalp, yasaların da dinsel yasalarla sınırlı olmaması gerektiğini düşünmektedir. Zira Gökalp'e göre, kendi yasasını yapamayan ve yasalarını "Tanrı'nın değişmez buyruğu" olarak kabul eden hiçbir devlet, güçlü ve egemen bir devlet haline gelemez. (Heyd, 1979: 104 -105) İşte bu düşünceler çerçevesinde Türkçülük ile İslam arasındaki ilişkiyi analiz eden Gökalp'e göre, Türklük, bir milliyet, İslam ise evrensel olduğundan, aralarında herhangi bir zıtlıktan bahsetmek söz konusu değildir. (Gökalp, 2018: 21) Çağdaş İslamın Türk ulusçuluğu ve kültürü ile birleşmesinin kolay olduğuna inanan Gökalp, bu anlamda İslamiyet ile milliyetçilik düşüncesinin çeliştiğine dair düşünceleri doğru bulmamaktadır. (Heyd; 1979: 116)

İkinci sorun, İslam ile muasırlaşmak arasındaki ilişki sorunudur. Muasırlaşmak, şekil ya da yaşam tarzı açısından Avrupalılara benzemek değil, Avrupalılar gibi, zırhlı gemiler, otomobiller, uçaklar yapmak ve kullanmak demektir. Bilgi ve sanat açısından Avrupalılara ihtiyaç duyulmadığı zaman, muasırlaşmak da gerçekleşmiş olacaktır. (Gökalp, 2018: 21- 22) Bu noktada, İslam ile muasırlaşmak arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, dinin, belirli bir uygarlığa bağlı olmadığını düşünen Gökalp'e göre, İslamiyet, geçmişte Doğu medeniyetiyle uzlaştığı gibi, şimdi de Batı uygarlığıyla birleşebilir. (Heyd, 1979: 115)

Dolayısıyla Gökalp'e göre, Türkleşme ve İslamlaşma ülküleri arasında bir zıtlık, Muasırlaşmak ihtiyacı açısından da bir çekişmeden bahsedilemez. (Gökalp, 2018: 22) Bu yüzden bu üç ilkeyi de etki alanlarını belirlemek kaydıyla benimsemek ve muasır bir İslam Türklüğü inşa etmek gerekmektedir. (Gökalp, 2018: 21- 22) Bu bağlamda görülmektedir ki, kültür ve medeniyet ayrımından hareket eden Gökalp, "milli kültür/Türklük", "ümme irfanı/İslam dini" ve "Tanzimat irfanı/Avrupa medeniyeti" şeklinde kategorize ettiği yapılar arasında uyum sağlamaya çalışmaktadır. "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Avrupa medeniyetindenim" ifadesini, bu bağlamda sosyolojik bir temel üzerine inşa etmeye çalışmıştır. (Çalen, 2016: 230)

Gökalp'in, "Türkleşmek, İslamlaşmak Muasırlaşmak" üçlüsünde, ana gövdeyi oluşturan Türkçülüğe ilişkin görüşlerinin net bir şekilde anlaşılabilmesi için ise, Türk kelimesinden ne

anlaşılması gerektiğinin cevaplanması gerekmektedir. Gökalp’in “Türk” kelimesiyle ne anladığını bilmek, onun Türkçülük ideolojisini anlamak açısından belki de elzemdir. Gökalp’e göre, bazı düşünürlere göre, Türk, yedi atası Türk olan kişiye denir. Fakat bu düşüncüyü doğru bulmayan Gökalp’e göre, kurtuluş dönemlerinde Arap vb. mefkûreler için çalışan ve asimile olan Türkler, yedi atası Türk olmasına rağmen Türk olarak kabul edilemez. Dolayısıyla Türk kanı taşımak ya da Türk ırkından gelmek, kişinin Türk olmasına delalet etmez. Türk olmak, Türk kültürü ve terbiyesi ile yetişmeyi ve Türkün mefkûresi uğruna mücadele etmeyi gerekli kılar. Bu bağlamda farklı kan ve ırka mensup olan kişiler, Türk kültürü ve terbiyesine muvaffak olmuş ve Türk mefkûresi için mücadele etmeyi şiar edinmiş ise, Türk’tür. Türk olarak doğmanın kişinin Türk olmasına delalet edemeyeceğini ifade eden Gökalp’e göre, Türk gibi duymak, Türk gibi hissetmek, Türk gibi çalışmak esastır ve Türk olduğunu ifade ederek, bunu samimi bir şekilde kalbinde hisseden kişiyi Türk kabul etmek gerekir. (Bars, M. E., 2017: 43)

Türk kelimesine ilişkin bu analizin ardından Türkçülüğü izah eden Gökalp, öncelikle Türkçülük ile Turancılık arasındaki ayrımı işaret etmektedir. Gökalp’e göre Türkçülük ile Turancılık arasındaki farkın ne olduğunu ifade etmek için, Türk ve Turan zümrelerinin sınırlarının ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda Türklüğü bir millet adı olarak gören Gökalp’e göre, millet, kendine özgü bir kültüre sahip zümre olduğundan, Türklerin tek bir dili ve tek bir kültürü vardır. Bununla birlikte Türklerin bir takım kollarının olduğunu ve bu kolların, Anadolu Türklerinden farklı bir dil ve kültür oluşturmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Bir takım Türklerin bir Tatar dili ve kültürü oluşturma çabalarını örnek veren Gökalp, bu çabaların Türklerle Tatarları farklı milletler haline getireceği uyarısında bulunmaktadır. Kırgız ve Özbeklerin uzakta olmaları hasebiyle böyle bir tevessülde bulunup bulunmadıklarını bilmediğini, ancak böyle bir durum gerçekleşirse, Türk milletinin sınırlarının daha da daralacağı uyarısıyla devam etmektedir. Bu uyarılar neticesinde Gökalp, Türkçülüğün sınırlarını çizmeye çalışmakta ve kültürel açıdan birleşmesi kolay olan Türklerin, Oğuz Türkleri olduğunu ifade etmektedir. Bu ifade ile Gökalp, Türkçülüğün, Oğuz birliği ya da diğer ifadeyle Türkmen birliği olduğunu dile getirmektedir. Türkiye, Azerbaycan, İran ve Harzem ülkelerinde bulunan Türkmenlerin tümü, Oğuz uyruguna tâbidir. İşte Türkçülüğün yakın mefkûresi bu birleşmenin sağlanmasıdır. (Gökalp, 1961: 17- 18)

Gökalp, Turancılığı ise, Türkçülüğün uzak mefkuresi olarak tanımlamaktadır. Ancak Turan; Moğol, Tonguz ve Macarları içine alan bir kavimler karışımı demek değildir. Yakut, Kırgız, Özbek, Kıpçak, Tatar ve Oğuz Türkleri, aynı dili konuşan aynı örf ve an’aneyle sahip olan bir birliktir. Turan, “Turlar” yani “Türkler” manasına gelir ve bu da yukarıda sayılan kolları ihtiva eder. Dolayısıyla Turan, Türk kollarının tümünü içine alan büyük Türkistan olarak anlaşılmalıdır. İşte Türkçülüğün uzak mefkûresi olan Turan; Oğuz, Tatar, Kırgız, Özbek ve Yakutların dil, edebiyat ve kültür açısından birleşmesini öngörür. (Gökalp, 1961: 18- 19) Bu anlamda Gökalp, Kızılelma ideali çerçevesinde bir araya gelen Türklerin, ortak dil, duygu ve hayata ulaşarak, Türk birliğini sağlamasını nihai bir hedef olarak belirlemiştir. (Özdemir, 2008: 507)

Gökalp’e göre, Türkçülük, şu halde mefkûresinin büyüklüğü açısından;

- 1- Türkiyecilik
- 2- Oğuzculuk ya da Türkmencilik
- 3- Turancılık

şeklinde üç dereceye ayrılmaktadır. (Gökalp, 1961: 20)

Gökalp’e göre Turan, bütün Türklerin dahil olduğu, Türk olmayanların ise dışarıda bırakıldığı bir ülküsel yurttur. Dolayısıyla oturanların Türklerden oluştuğu ve konuşulan dilin Türkçe olduğu tüm ülkelerin toplamına Turan denir. (Tokluoğlu, 2012: 128) “Turan” adlı şiirindeki ifadesiyle;

Vatan ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan;

Vatan, büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan (Gökalp, 2015: 22)

SONUÇ

Siyasal bir ideoloji olarak milliyetçilik, özellikle 19. yüzyıllarda ortaya çıkan ve diğer politik ideolojiler gibi, modern dönem siyasal düşüncesi içerisinde tartışılan bir siyasal ideolojidir. Diğer politik ideolojilerden, nevi şahsına münhasır nitelikleriyle ayrılan milliyetçi siyasal ideoloji, temel referanslarını, özellikle millet anlayışı üzerine bina eden bir yaklaşıma sahiptir. Millet, doğal ve tarihsel bir gerçeklik olduğuna vurgu yapan milliyetçiliğin bu söylemi, eleştirel bakışa sahip düşünürlerce sorgulanmış ve milliyetçi düşünürlerin aksine, millet kavramının, sonradan uydurulmuş suni bir yapı olduğu şeklinde eleştirilmiştir. Sağlıklı bir toplum ve devlet hayatının, millet şuuruyla sağlanabileceğine işaret eden milliyetçilik, ayrıca, dil, din, tarih, organik toplum tasavvuru, kültür ve kendi kaderini tayin ilkeleri yoluyla millet anlayışını, beslemek ve sağlam temeller üzerine kurmak istemektedir.

Milliyetçiliğin Türkiye’deki yansımalarına bakıldığında ise, yukarıda da ifade edildiği gibi, iki kuşakla karşılaşmak mümkündür. Bunlar, Osmanlı’nın son dönemlerinde, imparatorluğun yıkılma sürecinde, devleti ayakta tutma refleksiyle öne çıkan, ancak daha geniş bir içeriğe sahip olan Türkçülüğün savunucusu olan birinci kuşak (Gökalp vb.) ve Cumhuriyet döneminde Türkçü anlayışı, Turancı anlayışa doğru geliştiren ikinci kuşak (Atsız, Türkan vb.) olarak sıralanabilir. Bu birinci kuşak içerisinde yer alan ve Türkçü/ Turancı yaklaşım içerisinde çok önemli bir yere sahip olan Ziya Gökalp, ortaya koyduğu fikirlerle, Türkiye’de bu ideolojinin bayraktarlığını yapmıştır.

Gökalp için milliyetçilik, etnik bir milliyetçilik değil, kültürel bir milliyetçilik olarak belirginleşmektedir. (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 93) Etnik milliyetçilik/ırkçılık düşüncesinden ziyade, kültür milliyetçiliğini tercih eden (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006: 97) Gökalp’in milliyetçi yaklaşımının, bu anlamda barışçıl bir anlayışa dayandığını söylemek mümkündür. Yayılmacı milliyetçilikten farklı olan Gökalp’in milliyetçiliği, dil, kültür ve bunların yaşandığı yurt kavramını gözeten korumacı bir reflekse sahiptir. (Doğanoğlu, 2016: 1203)

Milleti, dil, din, ahlâk ve estetik açıdan ortak paydada buluşan bireylerden müteşekkil bir zümre olarak telakki eden Gökalp,(Gökalp, 1961: 12- 16) farklı milletlerden mürekkep olması hasebiyle Osmanlıcılığın suni, Türkçülüğün ise doğal bir oluşum olduğunu ifade etmiş ve birçok dili içermesinden ötürü de Osmanlıcayı suni, tek bir dilden meydana gelmesinden ötürü de Türkçeyi doğal bir dil olarak kabul etmiştir. (Tokluoğlu; 2013: 131)

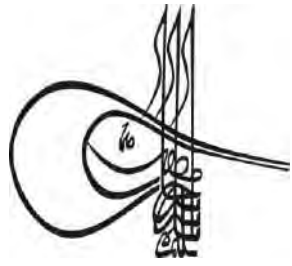
Türk milletini ise, “bize ait olan” ve özümsemiştiği kültürünü, çağdaş Batı medeniyeti ile uyumlu hale getirmiş olan bir millet olarak (Doğanoğlu, 2016: 1196) gören Gökalp, “milli kültür/Türklük”, “ümme irfanı/İslam dini” ve “Tanzimat irfanı/Avrupa medeniyeti” şeklinde kategorize ettiği yapılar arasında uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Türkçülük, İslamlaşmak ve muasırlaşmak ilişkisini; “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Avrupa medeniyetindenim” şeklinde sosyolojik bir temel üzerine inşa etmeye çalışmıştır. (Çalen, 2016: 230)

Türkçülüğün, Oğuz birliği ya da diğer ifadeyle Türkmen birliği olduğunu dile getiren Gökalp’e göre, Türkiye, Azerbaycan, İran ve Harzem ülkelerinde bulunan Türkmenlerin tümü, Oğuz uyuşuna tâbidir. İşte Türkçülüğün yakın mefkûresi bu birleşmenin sağlanmasıdır. (Gökalp, 1961: 17-18) Turan ise, Türk kollarının tümünü içine alan büyük Türkistan olarak anlaşılmalıdır. İşte Türkçülüğün uzak mefkûresi olan Turan; Oğuz, Tatar, Kırgız, Özbek ve Yakutların dil, edebiyat ve kültür açısından birleşmesini öngörür.

KAYNAKÇA

- Akıncı A., (2014), Milliyetçilik Kuramları, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt: 15, sayı: 1
- Akman, A., (2003), Etnik-sivil kuramsal ikileminin ötesinde: Modernist Milliyetçilik, Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşılığı, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*, (ss: 81- 90), İstanbul: İletişim Yayınları
- Aktürk, Ş., (2006), Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler, *DoğuBatı Dergisi*, sayı: 38, Ankara
- Akyol, T., (2003), Liberalizm ve milliyetçilik, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*, (ss: 731- 750), İstanbul: İletişim Yayınları
- Anderson, B., (1995), *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev: İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları
- Aydın, S., (2013), Bir Toplumsal Kaynaşma Modeli Olarak Halka Doğru ve Ziya Gökalp, *Turan-Sam*, cilt: 5, sayı: 18, ss: 22- 30
- Aydın, S., (2013), Milliyetçilik, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, (ss: 225-286), Ankara: Orion Kitabevi
- Bars, M. E. (2017), Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss: 38- 51
- Çalen, M. K., “Yeni Hayattan” “Milli Hayat”a, İntihardan Terkibe Ziya Gökalp, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16/2 Kış 2016, ss: 225- 235
- Çelik, C., (2006), Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1, sayı: 21, ss: 43- 63
- Doğanoğlu, M., (2016), “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak”tan “Türkçülüğün Esasları”na Ziya Gökalp ve Ulus Tasavvuru, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 71, no: 4, ss: 1195- 1210
- Ercilasun, A. B. (2017). *Atsız'ın şiirlerinde ülkü*. E. Güngör, M. Kafalı, O. F. Sertkaya (Ed.), *Atsız armağanı I* (ss.113-126). Ankara: Altınordu.
- Erdoğan, M., Milliyetçilik İdeolojisine Dair, http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Mustafa_Erdogan_Milliyetcilik_Ideolojisine_Dair.pdf, 10-09-2018 tarihinde erişildi
- Ertekin, O. (2003), Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*, (ss:345- 387) İstanbul: İletişim Yayınları
- Gellner, E., (1992), *Uluslar ve ulusçuluk*, (Çev: Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan), İstanbul: İnsan Yayınları
- Gökalp, Z. (2015), *Kızıllema*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Gökalp, Z. (2015), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz: Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Gökalp, Z., (1961), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınları
- Gökalp, Z., (2018), *Türkleşmek, İslamlaşmak Muasırlaşmak*, İstanbul: Ötüken yayınları
- Gürsoy Ş, Çapcıoğlu İ., (2006), Bir Türk Düşünücü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme, *AUIFD* 47, sayı: 2, ss: 89- 98
- Heyd, U., (1979), *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, (çev: Kadir Günay), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

- Heywood, A., (2006), *Siyaset*, (Çev: Bekir Berat Özipek vd)., Ankara: Liberte Yayınları
- Heywood, A., (2007), *Siyasi İdeolojiler*, (Çev: Hüsamettin İnaç), Ankara: Adres Yayınları
- Hobsbawm, E. J., (1993), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik Program Mit Gerçeklik*, (Çev: Osman Akinhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Kymlicka, W., (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Livanelioğlu, Ö. A., (1998), Millet ve Milliyetçilik Kavramları Üzerine, *Ankara Barosu Dergisi*, 1998/3
- Özdemir, F., (2008), Kızıllema'yı Arayan Üç Yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragıp Şevki Yeşim, *Turkish Studies*, Vol: 3/5, ss: 503- 515
- Smith, A. D., (2002 b), *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*, (çev: Derya Kömürcü), İstanbul: Everest Yayınları
- Smith, A. D., (2002a), *Ulusların Etnik Kökeni*, (Çev: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir), Ankara: Dost Kitabevi
- Tok, N., (2003), *Kültür Kimlik ve Siyaset*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Tokluoğlu C., (2012), Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 84, ss. 103- 142)
- Tokluoğlu, C., (2013), Ziya Gökalp ve Türkçülük, *Ankara Üniversitesi SBF dergisi*, Cilt: 68, No: 3, ss: 113- 139
- Toku, N., (2004), Medine Vesikası Post-modern Bir Sivil Toplum Projesi Olabilir mi?, *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları
- Torun, Y., Macit, M. H., (2014), Milliyetçilik, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (ss: 300- 304), Ankara: Orion Kitabevi
- Ünivar, K., (2003), Ziya Gökalp, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*, (ss: 28- 35), İstanbul: İletişim Yayınları
- Vincent, A., (2006), *Modern politik ideolojiler*, (Çev: Arzu Tüfekçi), İstanbul: Paradigma Yayıncılık
- Yalçiner, R., (2014), Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 69, No: 1



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Ekim 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Aralık 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER - Doç. Dr. Soner ŞAHİN - Dr. Öğr. Üyesi N.Çiçek AKÇİL
HARMANKAYA

This article was checked by iThenticate.

TALAS'TA OSMANLICA KİTABELİ ÜÇ EV

Duygu TURGUT*

ÖZET

Kayseri, Anadolu'da tarih boyunca önemli bir merkez olmuştur. Talas, Kayseri'nin doğusunda, Erciyes Dağı'nın kuzey doğusunda olup şehir merkezinden yaklaşık 8 kilometre mesafede Ali Dağı'nın eteklerine yerleşmiş bir ilçedir. Talas, Geç Osmanlı Dönemi'nde Türk, Rum ve Ermeni nüfusun bir arada yaşadığı mimarlık tarihi açısından geleneksel tarihi dokusuyla önemli bir yerleşmedir. Bu çalışmada Talas'ta Müslüman nüfusa ait üzerinde Osmanlıca kitabe olan üç ev seçilerek incelenmiştir. Bu evlerde sırasıyla cephelerindeki kitabe üzerinde Osmanlıca yazılarla birlikte 1812, 1855 ve 1928 tarihlerinde yapılmış olduğu yer almaktadır. Bilinen bu tarihlerle evler, dönemin mimari anlayışı ve üslubu irdelenerek değerlendirilmiştir. Bu üç evden 1812 ve 1928 tarihli olanlar Kızıköy, 1855 tarihli olan Harman mahallesindedir. Bu mahalleler Talas'ın günümüze gelebilmiş tarihi evlerin yoğun olduğu yerler olup, Talas evleri dokusunu oluşturan en büyük mahallelerdir. Bu çalışmada evlerin plan, cephe ve bezeme özellikleri her bir evde ayrı başlıklar altında çizim ve fotoğraflarla desteklenerek incelenmiştir. Bu başlıkların altında üç evin plan ve cephe elemanları biçim, malzeme, konstrüksiyon ve bezeme açısından değerlendirilerek ortaya konulmuştur. Ayrıca bahçe içerisindeki yapılar diğer Talas evleri göz önüne alınarak yorumlanmıştır. Bu çalışma bize ilgili dönem ve Talas'taki yerel mimariyle ilgili bilgi verirken aynı zamanda Talas'ta yaşayan İstanbul ile ilişkileri olan tüccarların varlığı sebebiyle başkent ve Anadolu arasındaki etkileşimi de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Talas Evleri, Yerel Mimari, Sivil Mimari, Osmanlıca Kitabeli Evler, Osmanlıca Yazılı Evler, Tarihli Evler

faces to a dead end on the south. This house is one of the oldest houses of the neighbourhood and it being faced toward a dead end is typical of traditional Turkish urban texture.

In the second house “*Maşallah* Year 1272 (1855/1856)” is carved on a diagonal rosette stone over the lintel of the entrance gate of *harem* section in Ottoman Turkish and this house will be called 1855 house. Comprising a basement, ground and first floor the 1855 house has an outer *sofa* plan type. The basement is under the *harem* section, and is composed of one single room. At the north façade, a right-angled projection is located in the *selamlık* section, while a right-angled cantilever projection is placed in the *harem* section. At the southern façade of the *selamlık*, there is a portico. This portico has five arches that a stone figure with S shaped on the key stones of them. These arches are resting on stone columns that have Corinthian capitals with volutes on four, and have rectangular bases. In the garden, half-open vaulted rooms, seen in Talas houses are called *Tol*. To V. İmamoğlu (2001), the *tol* is the fundamental part of vintage vineyards in Kayseri. There is a *tol* opening with five arches to the garden, in front of the eastern wall of the house's garden. There is a hearth in this *tol*, later toilet was added.

In the third house the date 1928 is carved along with a poem in Ottoman Turkish, on a marble stone over the lintel of the entrance gate of *harem* section and this house will be called 1928 house. It is also known as Ali Saip Paşa House. Comprising basement floors (each with a different entrance and floor on different elevations), ground and first floor the 1928 house has an inner *sofa* plan type. The 1928 house comprises of two parts, separated for *selamlık* and *harem* sections, just as 1855 house. Each has a separate garden, which has the entrance doors on the garden walls. Placed to the west side of a rectangular land, having front yards surrounded by higher walls on the east side, this house is located in an open space. There are three cantilever projections on the South façade of the house. In the five rooms at the first floor, facing to the South façade, X-marked skylights are placed as close to the roof as possible in between two windows above. At the east façade of the house, hexagon planned columns with roof are covered over the stair landing that arrives at *sofa* in *harem*. The two round-shaped arches are resting on these columns that have willow leaves on four corners of capitals. On the south-eastern side of the house, there is a *tol* structure with a single arch-span to the garden in front of the garden's South wall. There is also a hearth along the western wall in the *tol*.

The plans have been analyzed efficiently in terms of their function. The *sofa* in all of them are connected to either gardens or the street. The hearth area is close not only to the basement, but also to the garden. Additionally, the stairs are placed to the centre of the house with equal distance to each room. While the 1812 house has a main room, the other houses have separated *selamlık* and *harem* sections. It can be seen that the sections, reserved for guests, change the general layout plan. While the *harem* section mostly has kitchen, service, store, basement areas, the *selamlık* section has iwans, *sofa*, pavillions, etc. connected to the garden or the street. The decoration materials of these areas were procured and applied more studiously, unlike other rooms.

All three houses have basements. One of the specific architectural characteristics of Talas houses is that almost every house has a

basement. These basements are barrel vaulted or rock-carved. These vaults constitute a stable foundation for houses. In addition to this, the people living in the region could store their foods in these vault or rock-carved basements for a long time.

In these structures, there is a hearth within an area (two hearths both inside and outside the 1812 and 1928 houses), and a toilet near the entrance door, along with the rooms as common characteristics at the ground floor. The rooms at the ground floor must have been used as service areas, since these rooms do not have a cupboard nor a *sedir*. There is only 1928 house which has a cupboard, and 1855 house has both a *sedir* and a cupboard in a room. Both rooms are in the *harem* sections.

The first floor of each house has a *sofa*, while 1812 house has a terrace, 1855 house has a *hayat*, and 1928 house has an iwan opening to this *sofa*. All the houses have a *sedir* and cupboards in most of the rooms at the first floor. Similarly, each and every room of all the houses, having a cupboard, also has a bathing cubicle. There is only one house, dated to 1928, which has a toilet with entrance at the first floor. The *harem* and *selamlık* sections having 1855 and 1928 houses also have a hearth each at this floor. The hearths at the upper floors of Talas houses are generally used for heating or making coffee.

Tol is placed in the gardens of 1855 and 1928 houses. They must have been used as cooking area since they have a hearth. Receiving light from a single direction, while being directed to the garden and the view, these structures are also used as sheltered resting areas.

In the general about architectural plans; while 1812 house has a plan of inner related closed yard order, the other two houses, have a magnificent structure like the villas in Istanbul with multiple rooms. The change that started in Istanbul has arrived in Kayseri after a long time, and its effect survived until 1930s. It is quite interesting for these houses in Talas to have small units in their gardens, along with large-scale houses with multiple-rooms, and also pavilions to increase the overall mass. These houses have created their unique structures between keeping pace with the changes and not giving up on the past.

The decorations of the structural elements of the interior are mostly seen on cupboards and niches on these three houses, which are mainly placed on the lower surface of entrance door lintel, skylights, projections and *hayat*. This change took a long time, starting in the capital city of Ottoman Empire, to reach to Anatolia. The evolution in the ornament can be seen as S curves on the lower surface of yard entrance door lintel in the 1812 house. In addition, as voluted S curves on the lower surface of *harem* entrance door lintel of the garden wall of the 1855 house. Moreover, as voluted S curves over the key block of the portico within the same house, and as C curves on the entrance door of the 1928 house, concerning these three houses from Kayseri.

In conclusion, 1812 house has less ornaments, while the houses, which were built afterwards, have more. While the houses have had a rational order with rectangular shaped windows, right angled projections and horizontal cornices, the general façade characteristics of the houses have transformed into an eclectic form in relation with the architectural

changes in the capital following baroque, rococo conceptions on the ornaments of 1855 and 1928 houses.

Keywords: Talas Houses, Vernacular Architecture, Civil Architecture, Houses Having Ottoman Turkish Inscription, Houses With Inscription.

GİRİŞ

Talas, Kayseri şehir merkezinin doğusunda merkeze yaklaşık 8 kilometre mesafede yer alan gelişmiş bir ilçedir. 1875'te yapılan nüfus sayımına göre kadınlar hariç Talas'ta 2395 Rum, 2240 Ermeni, 1173 Türk toplam 5808 erkek nüfus bulunmaktadır (Cömert, 2010). 1878 Ankara vilayet Salnamesi'ne göre Kayseri şehrinde kadınlar hariç toplam 87.247 erkek nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 55.654'ünü Müslümanlar, 18.533'ünü Gregoryan Ermeniler, 12.648'ini Ortodoks Rumlar oluşturmaktadır (Pekak, 2014). Kayseri'deki Gayrimüslim yerleşmelerden Talas 39 mahallesiyle en büyük köy olarak dikkat çekmektedir (Yörük, 2013). O tarihlerde şehrin genel nüfusundan farklı olarak Talas'ta Müslüman nüfusun yaklaşık beş katı kadar Gayrimüslim nüfus olduğu görülmektedir. Talas'ta farklı dine mensup insanlar aynı mahalleyi, sokağı hatta parseli de paylaşmışlardır.

20. yüzyıl başlarında 1915'te Ermeniler, daha sonrada Lozan Antlaşmasıyla 1923'te Rumlar Talas'ı terk etmişlerdir. Talas'taki evlerde görülen Karamanlıca yazılardan dolayı buradaki Rumların Hristiyan olan Karamanlı Türkler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kayseri ve civarındaki Rumlar Türk olduklarını belirterek mübadeleden muaf olmaları gerektiğini mübadele döneminde beyan etmişlerdir (Tosun, 1998). Talas'ta Müslüman ve Gayrimüslim nüfusun ayrı mahallelerde değil bir arada, hatta bazı durumlarda aynı sokakta komşu olarak yaşadıkları da anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Talas'ta Müslüman nüfusa ait üzerinde Osmanlıca kitabe olan üç ev seçilerek incelenmiştir. Bu evlerin sırasıyla 1812, 1855 ve 1928 tarihlerinde inşa edilmiş olduğu cephelerindeki kitabelerinde yer almaktadır. Bilinen bu tarihlerle evler dönemin mimari anlayışı ve üslubu irdelenerek değerlendirilmiştir. Talas'ta yaşayan insanların çoğunluğunun tüccar olup İstanbul ile ilişkilerinin olması başkent ve Anadolu arasındaki etkileşimi de ortaya koymaktadır.

1. 1812/1813 Tarihli Ev

Evin giriş kapısı lentosunun yukarısında dikdörtgen bir taşın üzerinde yuvarlak bir formun içerisinde taş oyma yöntemiyle Osmanlıca “Maşallah Sene 1227 (1812/1813)” yazısı okunmaktadır (Şekil 1). Ev, Kçüköy Mahallesi, Ali Saip Paşa Caddesi ile çıkmaz sokağın birleştiği köşede 67 ada, 2-14 numaralı parsellerde 13 kapı numaralı olarak yer almaktadır.



Şekil 1: 1812 tarihli evdeki kitabe.

Plan Özellikleri

Yapı bodrum, zemin ve 1. kattan oluşmakta olup dış sofalı plan tipine sahiptir. Evin genel plan kurgusu ortada bir avlu ve bu avlu etrafına yerleşmiş mekânlardan oluşmaktadır (Şekil 2). Batı yönde komşu yapısı olan evin doğu, kuzey ve güney cepheleri bulunmaktadır. Ali Saip Paşa Caddesi üzerinde yer alan ev, güney yönden çıkmaz sokağa da cephedir. Eğimli bir araziye yerleşmiş olan evin bodrum katı zemin kat planını aşarak doğuda Ali Saip Paşa Caddesi'nin altına ilerlemiş kaya oyma mekânlara sahiptir. Eve çıkmaz sokaktan yüksek avlu duvarındaki kapıyla girilmektedir.



Şekil 2: Bodrum, zemin ve 1. kat planı.

Bodrum evin zemin kat kare plan formundan farklı olarak kaya oyma mekanlarıyla dar uzun dikdörtgen bir plan biçimindedir. Z07 no'lu mekânın kuzeyindeki kapıyla bodrum kat merdivenlerine ulaşılmaktadır. Bodrum katta ilk olarak B01 no'lu rampalı bir geçide varılmaktadır (Şekil 3). Bu geçidin batısında B02 no'lu kemerli bir beşik tonoz olan odaya ulaşılmaktadır. Bu odanın kuzeyde ve güneyde üçer adet nişi vardır. B03 no'lu mekânın batıdaki dört kemerinden sonrası kaya oyma mekânlardan oluşmaktadır. Bu mekânda kuzeyde beş adet, doğuda iki adet, güneyde iki adet niş vardır. Söz konusu mekânda güneyde yüksek kotta bir bölüm (B04) bulunmaktadır. Bodrum katta bütün mekânların zemini toprak, tavanı taş veya kayadır.



Şekil 3: B01 no'lu bodrum mekânı.

Z01 no'lu avluda güneydeki Z02 no'lu helanın önünde dört basamak vardır. Bu helada güneyde bir pencere bulunmaktadır. Z03 no'lu odada güneyde bir ocak, doğuda bir pencere yer almaktadır. Z04 no'lu odada güneyde bir pencere vardır. Z05 no'lu odanın güney doğusunda köşede zeminde bodrum havalandırma boşluğunun demir ızgarası yer almaktadır. Z06 no'lu geçitte kuzeyde bir ocak, doğuda ve batıda birer oda vardır. Z07 no'lu odada güneyde bir pencere, kuzeyde bodruma geçilen kapı bulunmaktadır. Z08 no'lu odada doğuda, Z09 no'lu odada batıda ve güneyde birer adet pencere yer almaktadır. Z08 ile Z09 no'lu odaların arasında sadece 104 no'lu odaya ulaşılan düz bir merdiven vardır. Zemin katta bütün mekânların zemini sal taşı tavanı ahşaptır.



Şekil 4: 104 no'lu baş oda.

Avlunun kuzey batısındaki Z05 ile Z07 odaların arasında yer alan düz merdivenle 1. kat sofaya ulaşılmaktadır. 101 no'lu sofanın güneyde iki pencere, bu pencerelerinin önünde I planlı bir sedir, kuzeyde bir pencere, doğuda bir oda, batıda bir teras bulunmaktadır. 102 no'lu terasın kuzey yönü sokağa, güney ve doğu yönü avluya, batı yönü komşu yapının duvarına bakmaktadır. 103 no'lu odanın doğuda iki, kuzeyde bir pencere, bu pencerelerin önünde bir I planlı sedir vardır. Bu odada kuzeyde duvar içerisinde bir yüklük bulunmaktadır. Söz konusu odada güneyde 104 no'lu odanın önündeki sahanlığa açılan bir kapı yer almaktadır. Bu kapının önünde kot farkını yakalamak için bir gemici merdiveni vardır. Avludan 104 no'lu odaya Z09 no'lu odanın kuzeyindeki düz merdivenle ulaşılmaktadır. Bu merdivenin sahanlığında doğu yönünde duvar içerisinde kemerli bir niş vardır. 104 no'lu odada güneyde ve doğuda ikişer adet pencere bu pencerelerin önünde L planlı bir sedir bulunmakta olup batıda bir adet küçük bir pencere de avluyu görmektedir (Şekil 4). Bu odada kuzeyde merdivenin üzerine gelen yerde duvar içerisine gömülü bir yüklük, doğuda kapının arkasında içi raflı gömme bir dolap vardır. Özel merdivenin olması ve bazı yapı elemanlarının özenli tasarımı bu odanın baş oda olduğunu düşündürmektedir. 1. katta bu 104 no'lu oda hariç diğer mekânların zemini sal taşı tavanı olanların tavanı ahşaptır. 104 no'lu odanın zemini ahşaptır. Evin 104 no'lu odası hariç diğer mekânların üzeri düz damdır. 104 no'lu odanın üzeri sundurma çatıyla kapatılmıştır.

Cephe Özellikleri

Evin bitişiğinde komşu yapının yer aldığı batı cephesi sağırdır. Evin kuzey, güney, doğu cepheleri ve avlu cepheleri bulunmaktadır. Çıkma sokakının sonundan yüksek avlu duvarında bulunan çift kanatlı kapı ile ilk olarak evin avlusuna girilmektedir. Evin bu giriş kapısının da bulunduğu güney cephede (çıkma sokak üzerinde) 104 no'lu odanın saçaktaki dik açılı silmenin hemen üzerinde profilli silme odanın güney ve doğu cephesi boyunca dolaşmaktadır (Şekil 5). Sadece bu odanın pencere lentolarının üzerinde kilit taşı motifi vardır.



Şekil 5: Soldaki: evin güney (çıkma sokak), sağdaki: doğu cephesi.

Evin doğu (cadde) cephesinde profilli silme sadece 104 no'lu oda ve yanındaki merdiven boyunca devam etmektedir. Bu cephede kat arasında (sadece Z08 no'lu oda ile 103 no'lu oda arasında) ve saçakta dik açılı silme bulunmaktadır. Söz konusu cephede 103 no'lu odanın pencere lentolarının üzerinde ahşap kiriş oda boyunca devam etmektedir. Evin kuzey cephesinde 103 no'lu odanın penceresinin alt batı köşesindeki çatlağın üzerinde demir kenetler yaklaşık 30 cm. aralıklar ile zemine kadar tekrarlanmıştır. Bu cephede birinci kattaki pencere lentolarının üzerindeki ahşap kiriş cephe boyunca devam etmektedir. Avlunun kuzey cephesinde sofanın ve zemin katın pencere boşluğunun üzerinde ahşap kiriş bu cephe boyunca devam etmektedir. Bu kuzey cephede kat arasında bir adet demir gergi kılıç vardır. Avlunun doğu cephesinde saçaktaki dik açılı silmenin üzerinde ortada bir adet demir gergi kılıç vardır. Evin avlu cephesinde saçaktaki dik açılı silme bütün avlu boyunca dolmaktadır. Restorasyon sonrası taş çörlenlerin yerini beton çörlenler almıştır.

Bezeme Özellikleri

Odalarda bezeme olarak 104 no'lu odanın ahşap kapısının üzerinde ortada ahşap oyma büyük bir kartuş motifi, yukarısında ve aşağısında yatay birer küçük kartuş motifleri vardır. Niş olarak birinci evde merdiven sahanlığında duvar örgüsünden dışarı taşan dikdörtgen bir kabartmanın içerisinde yuvarlak kemerli (104 no'lu odada) veya profilli çerçevesidir (101 no'lu odada). 104'teğin kemeri dikdörtgen sütun ve kaidelere oturmaktadır, nişin oval formda dışarı taşan tabanı profilli ve kademeli olarak duvar yüzeyinde sonlanmaktadır. Giriş kapısında bezeme olarak evin avlu giriş kapısında lento alt yüzünde iki köşede S kıvrımlı profilli, ortada sekizgenin içinde baklava dilimi şeklinde bir kabara bulunmaktadır. Evlerin duvarlarında profilli silmeler görülmektedir.

2. 1855/1856 Tarihli Ev

Ev harem ve selamlık olarak iki bölümden oluşmaktadır. Günümüzde ise iki ayrı konut olarak kullanılmaktadır. Evin harem bölümünün bahçe duvarındaki giriş kapısı lentosunun yukarısında diyagonal forma sahip bir rozet içerisinde Osmanlıca olarak taş oyma yöntemiyle “Maşallah Sene 1272 (1855/1856)” yazısı okunmaktadır (Şekil 6). Ev Harman Mahallesi, Erhan Caddesi'nde 27 pafta, 49 ada, 3 ve 4 numaralı parsellerde 86 ve 88 kapı numaralı olarak yer almaktadır.



Şekil 6: 1855 tarihli evdeki kitabe.

Plan Özellikleri

Yapı bodrum, zemin ve 1. kattan oluşmakta olup dış sofalıdır (Şekil 7). Bodrum kat harem bölümünün altında olup tek odadan oluşmaktadır. Z06 no'lu odanın güneyinden düz merdivenle B01 no'lu odaya ulaşılmaktadır. B01 no'lu odanın kuzeyinde küplük yerleri bulunmaktadır. B01 no'lu odanın zemini toprak, tavanı taş kemerli beşik tonozdur. Üzerinde tarih yazılı olan yüksek bahçe duvarındaki kapıyla evin harem bölümünün bahçesine girilmektedir. Z01 no'lu holde batıda bir pencere bulunmaktadır. Giriş kapısının hemen sağında önünde bir basamak olan Z02 no'lu hela vardır. Bu helada batıda bir pencere yer almaktadır. Z03 no'lu odada batıda ve güneyde birer adet pencere vardır. Bu odanın kuzeyinde Z04 no'lu odaya açılan bir kapı bulunmaktadır. Holden de girişi olan Z04 no'lu odada güneyde iki pencere, kuzeyde bir yüklük yer almaktadır. Z05 no'lu odada kuzeyde iki, batıda bir pencere bulunmaktadır. Bu odada batıda bir sedir, karşısında doğuda bir yüklük vardır. Z06 no'lu odada kuzeyde iki pencere, güneyde bodruma giden düz merdiven bulunmaktadır. Harem bölümünde zemin katta bütün mekânların tavanı ahşap, zemini Z04 ve Z05 no'lu odalar hariç bütün mekânlarınsal taşıdır. Z04 ve Z05 no'lu mekânların zemini ahşaptır.



Şekil 7: Bodrum, zemin, 1. kat planı.

Z01 no'lu holden 101 no'lu sofaya ulaşılmaktadır (Şekil 8). Bu sofanın batısında iki pencere bu pencerelerin önünde I planlı bir sedir bulunmaktadır. 102 no'lu odada kuzeyde ve batıda ikişer pencere, doğuda bir yüklük, batıda I planlı bir sedir vardır. 103 no'lu odada güneyde ve batıda ikişer pencere, batı duvarında 104 no'lu odaya açılan bir kapı vardır. Sofadan da ulaşılan 104 no'lu odada güneyde iki pencere, kuzeyde, doğuda ve batıda birer yüklük yer almaktadır. 105 no'lu odada kuzeyde iki, batıda bir pencere bulunmaktadır. 101 no'lu sofada doğuda 106 no'lu selamlık bölümünün hayatına açılan birer kapı ve pencere vardır. Harem bölümünde 1. katta bütün mekânların tavanı ahşap, zemini 103 ve 104 no'lu odalar hariç sal taşıdır. 103 ve 104 no'lu odaların zemini ahşaptır.



Şekil 8: 101 no'lu sofa.

Meydandan yüksek bahçe duvarındaki kapıyla evin selamlık bölümüne girilmektedir. Bu bölümde ilk olarak Z07 no'lu eyvan görülmektedir (Şekil 9). Bu eyvanda kuzeyde üç, doğuda iki pencere vardır. Söz konusu eyvanda kuzeyde I planlı bir sedir, ortada çiçek formunda bir havuz bulunmaktadır. Z08 no'lu odada kuzeyde bir pencere, batıda Z09 no'lu odaya açılan bir kapı yer almaktadır. Z09 no'lu odada kuzeyde bir pencere, güneyde Z10 no'lu odaya açılan bir kapı vardır. Z10 no'lu odaya merdivenin yanından da bir kapıyla girilebilmektedir. Selamlık bölümünde zemin katta bütün mekânların zemini sal taşı, tavanı ahşaptır.



Şekil 9: Z07 no'lu eyvan.

Evin güneyindeki revaktan 106 no'lu hayata varılmaktadır. Bu hayatta batıda bir ocak, kuzeyde duvar boyunca günümüzde kapalı olan ortada sütunuyla açıklığı bulunmaktadır. 107 no'lu odada kuzeyde iki pencere bu pencerelerin önünde sedir, doğuda duvar boyunca dolap vardır. 108 no'lu odada güneyde bir, doğuda iki pencere, bu pencerelerin arasında 109 no'lu balkona açılan bir kapı yer almaktadır. Selamlık bölümünde 1. katta bütün mekânların tavanı ahşap, zemini 106 no'lu hayat hariç ahşaptır. Hayatın zemini sal taşıdır. Evin doğusunda bahçe içerisinde önü beş kemerle tanımlanan tol yapıları bulunmaktadır. Ortada iki tanesi Z11 no'lu mekân yarı açık bir eyvandır. Z12 no'lu mekânda kuzey doğuda Z13 no'lu bir hela vardır. Z14 no'lu tol yapısında doğuda bir ocak, batıda bir pencere, güneyde Z15 no'lu odaya açılan bir kapı yer almaktadır. Z15 no'lu mekânda güneyde ve batıda birer pencere bulunmaktadır. Günümüzde tol yapılarının zemini sal taşı, tavanı ahşaptır. Evin ve bu tol yapılarının üstü düz damdır.

Cephe Özellikleri

Evin kuzey cephesinde bahçe duvarında selamlık bölümünde basık kemerli, harem bölümünde dikdörtgen birer adet kapı vardır (Şekil 10). Bu cephede selamlık bölümünde dik açılı payandalı, harem bölümünde dik açılı konsol kirişli çıkma bulunmaktadır. Selamlık bölümünün eyvanında yukarda üç adet tepe penceresi yer almaktadır. Söz konusu cephede kat arasında ve saçakta dik açılı silme vardır. Bu cephede harem bölümünde saçaktaki dik açılı silmenin üzerinde ikinci bir içe doğru pahlı silme yer almaktadır. Bu cephede dört adet beton çörten bulunmaktadır.



Şekil 10: Evin kuzey cephesi.

Evin batı cephesi harem bölümünün batı cephesi olmaktadır. Bu cephede zemin katta köşede Z02 no'lu helanın yanında zemininde yüksek bir taş sedir olan yarı açık mekân bulunmaktadır. Bu mekânda yuvarlak kemerler dört köşesinde birer volütü andıran küçük yarım küre olan yuvarlak yüzeyli sütun başlıklarına ve pilastrlara, yuvarlak sütun ve kaidelere oturmaktadır. Evin bu cephesinde sofanın iki penceresinin arasında yukarda çiçek formunda özgün bir adet yıldız penceresi vardır. Söz konusu cephede kat arasında ve saçakta dik açılı silme olup saçaktaki dik açılı silmenin üzerinde ikinci bir içe doğru pahlı silme yer almaktadır. Bu cephede üç adet beton çörten bulunmaktadır. Evin güney cephesinde selamlık bölümünde revak beş kemer açıklıklı revak yer almaktadır (Şekil 11). Bu revakta yuvarlak kemerler dört köşesi volütlü korent sütun başlıklarına ve pilastrlara, yivli yuvarlak sütun ve kaidelere oturmaktadır. Kemerlerin kilit taşı üzerinde S kıvrımlı iki tarafı volütlü taş bezeme vardır. Pilastr sütun başlıklarının altında yivli perde püskülü şeklinde taş bezemeler vardır. Bu cephede harem bölümünde kat arasında ve saçakta dik açılı silme vardır. Revakta saçaktaki dik açılı silmenin yukarısında ikinci bir içe doğru pahlı silme yer almaktadır.



Şekil 11: Evin güney cephesi revak bölümü.

Evin doğu cephesinde eyvanda kat arasında dik açılı silme vardır. Bu cephede revak üzerinde kemer birleşim yerlerinde ve köşelerde gergi kılıçlar bulunmaktadır.

Bezeme Özellikleri

Yüklüklerde bezeme olarak birinci kat 104 no'lu odada duvardaki yüklüğün içerisinde üstü kemerli tabanı oval formda dışarı çıkan niş ve bu nişin yanlarında S kıvrımlı tepelikli üçer adet kedi gözleriyle İstanbul'daki Sadullah Paşa Yalısı'na benzerdir (Şekil 12). Bu oval formlar barok etkisi yaratmaktadır. D. Kuban'a göre (1995) 19. yy.'da Türk Evlerinde Avrupa motifi ve kompozisyonundan etkilenilmiştir. Talas evlerinde de geleneksel uygulamalara ek olarak oval formlar, korent sütun başlıkları, yuvarlak planlı sütunlar, stilize çiçek motifleri görülmektedir. 1893'te Talas Temettuat-ı Esnaf Tadilat defterine göre, şehir dışında çalışan tüccarların büyük kısmı İstanbul'da çalışmıştır (Cömert, 2010). Bu da İstanbul ile bir iletişim halinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca R. Arık (1988) Kayseri ve ilçelerindeki (Gesi, Kayabağ ve Bürüngüz) konaklarda yer alan duvar resimlerinin doğrudan doğruya Batı etkili resimler olup İstanbul'u izleyen bir modanın söz konusu olduğunu vurgulamaktadır.



Şekil 12: Soldaki: 1855 tarihli evde 104 no'lu odadaki, sağdaki: Sadullah Paşa Yalısı'ndaki (Mazlum,2008) yüklükler.

Selamlık bölümündeki dolaplarda bezeme olarak 107'dekinin kapaklarının üzerinde dikdörtgen çerçeve içerisinde kartuş motifleri olup, dolabın üstünde ince profilli bir tepelik vardır. Harem

bölümünde cephelerde bezeme olarak bahçe duvarındaki giriş kapısında lento alt yüzünde köşelerde S kıvrımlı kemerli iki tarafı volütlü, lento ortasında sırayla üst üste kare, daire, küre taş kabara vardır. Selamlık bölümünde bahçe duvarındaki giriş kapısında alt yüzünde kenarları profilli basık kemer dikdörtgen planlı pilastr sütun başlıklarına oturmaktadır. Bu evde harem bölümünde Z01 no'lu holün giriş kapısında lento altında iki köşede S kıvrımlı profilli taş bezeme, ortada kare taş kabara vardır. Söz konusu evde hayata çıkan merdivenin yer aldığı revakta yuvarlak kemerler dört köşesi volütlü korent sütun başlıklarına ve pilastra, yivli yuvarlak sütun ve kaidelere oturmaktadır. Kemerlerin kilit taşı üzerinde S kıvrımlı iki tarafı volütlü taş bezeme vardır. Yıldız penceresi evin batı cephesinde yukarda dikdörtgen bir çerçeve içerisinde sekiz kanatlı dairesel bir çiçek şeklindedir. Çıkma olarak evin kuzeydeki cadde cephesinde profilli taş konsol kirişler dört sıra halinde kaydırılarak çıkmanın altında dört yerdedir. Çıkma da ahşap kirişin üzerindeki kaplamanın uçları dantel motifli ahşap oymadır. Evin kuzeyinde hayat açıklığında restorasyon öncesi S kıvrımlı kemerli ve V şeklinde üzeri alçılı ahşap çitlerden ortada bir sütun başlığı kenarlarda pilastr olan ve ortada bu sütun başlığının altında kare planlı bir ahşap sütun vardı (Şekil 13). Günümüzde ise restorasyon sonrası daha yalın bir uygulama yapılmıştır (Şekil 10).



Şekil 13: Restorasyon öncesi hayatın cephe açıklığı.

Tol Yapısı

Tol, Talas evlerinde de görülen yarı açık veya kapalı mekânlardır. V. İmamoğlu'na göre (2001) Kayseri'de eski tip bağ evlerinin çekirdeğini tollar oluşturur. Tollar genellikle moloz taştan örülmüş kemerli beşik tonoz olup yarı silindirik hacimlerdir. Bu evin bahçesinde de tol bulunmaktadır (Şekil 14). Bahçenin doğu duvarı önünde bahçeye beş kemer açıklığı olan tol yer almaktadır. Bunlardan kuzeydeki açıklık (Z12) ile güneydeki iki açıklık (Z14, Z15) dışında ortadaki sonradan kapatılmıştır. İki yıl önce açık olan Z11 no'lu mekân yakın zamanda kapatılmıştır. Z12 no'lu bölümde kuzeyde bir hela, Z14 no'lu mekânda kuzeyde bir ocak bulunmaktadır. Genelde bu yapıların üst örtüsü tonoz üzerine taş ve toprakla doldurulmuş teras olarak kullanılmakla birlikte burada örtü büyük olasılıkla yıkılmış ve günümüzde ahşap kiriş üzeri düz damdır. Yapının güney ucunda günümüzde betonarmeye dönüştürülmüş olan merdivenle çatısına çıkılmaktadır.



Şekil 14: Evin bahçesindeki tol yapısı.

3. 1928 Tarihli Ev (Ali Saip Paşa Konağı)

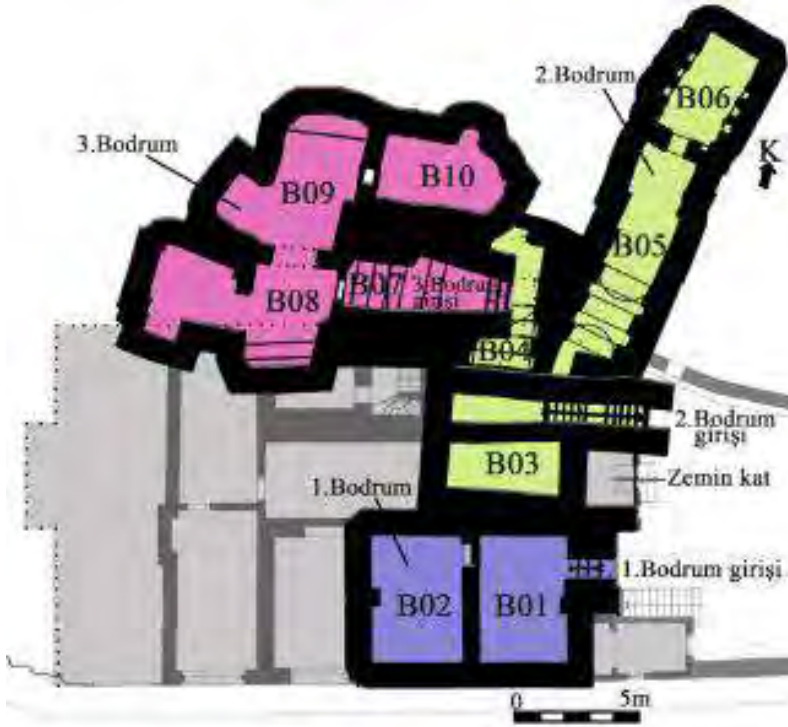
Ev harem ve selamlık olarak iki ayrı bölüme sahiptir. Bu bölümlerin ayrı olarak birer adet bahçesi ve bu bahçelerinin duvarlarında giriş kapıları bulunmaktadır. Dikdörtgen bir arsanın batısına yerleşmiş, doğusunda yüksek duvarlarla çevrili ön bahçelere sahip olan ev meydana yer almaktadır. Evin bu meydan üzerinden selamlık bölümünün bahçe duvarındaki çift kanatlı giriş kapısının üzerinde yer alan mermer kitabe Osmanlıca olarak şunlar yazılıdır: “1928, Bu haneyi yapan usta, Güzel yapmış yapusın, Dilerim Bar-i Hüdadan, Kapanmasun kapısı” (Şekil 15). İkinci olarak evin 101 no’lu sofasına çıkılan merdiven sahanlığının örtüsünde doğu cephesinde aynalı hat yöntemiyle bir mermer üzerine Osmanlıca olarak iki adet “Bismillah” yazısı okunmaktadır. Bu çift ve karşılıklı yazılmış aynalı yazılara müsennâ denilmektedir (İslam ansiklopedisi, 2006). Üçüncü olarak birinci katta 102 no’lu sofanın giriş kapısının üzerindeki kemerli pencerenin yukarısında dikdörtgen bir mermer üzerinde Osmanlıca olarak “La ilahe illallah ül aziz la ilahe” yazısı okunmaktadır. Kıçıköy Mahallesi, Gölbaşı Meydanı’nda 55 ada, 84 numaralı parselde, 1 kapı numarasıyla yer alan yapı Ali Saip Paşa Konağı olarak da bilinmektedir.



Şekil 15: 1928 tarihli evdeki kitabe.

Plan Özellikleri

Bodrum katlar (her birinin ayrı girişi ve farklı kotlarda zemin döşemesi vardır), zemin kat, 1. kat ve cihannümalardan oluşan yapı iç sofalıdır (Şekil 16). Evin üç bölümlü, her birinin ayrı bir girişi olan bodrum katları vardır.



Zemin kata evin doğusundaki Z01 no'lu giriş holüne bahçe kotundan üç basamak çıkılarak çift kanatlı kapıyla girilmektedir (Şekil 17). Girişin hemen solunda üst kat medivenin altına denk gelen yerde günümüzde bir hela bulunmaktadır. Z01'de üç odanın kapılarının açıldığı yerle giriş bölümü, iki yan duvardan zemine kadar dikdörtgen pilastr sütunlara oturan büyük bir kemerle ayrılmıştır. Z01 no'lu holün güneyinde ve kuzeyinde ikişer oda yer almaktadır. Z01'den dört basamak çıkılarak Z04 no'lu mekâna ulaşılmaktadır. Z04 no'lu mekânın güneye (caddeye) bakan iki penceresi, kapının hemen yanında kuzeyinde bir yüklüğü vardır. Bu odadan batı duvarındaki bir kapıyla Z05 no'lu odaya geçilmektedir. Bu odanın da güneyde iki penceresi, kuzeyde bir, batıda iki yüklüğü vardır. Giriş holünün kuzeyindeki Z02 no'lu odanın kuzey doğu köşesinde bir ocak, kuzeyinde bir pencere yer almaktadır. Bu odanın batısındaki kapıyla dikdörtgen planlı Z09 no'lu odaya inen taş döner merdivenlere ulaşılmaktadır. Kuzey duvarında bir penceresi olan Z09 no'lu oda zemin kat kodundan daha aşağıda olup kiler gibi kullanılmış olmalıdır. Z03 no'lu odanın doğuda iki penceresi vardır. Z06 ve Z07 no'lu odalara cadde üzerinden ulaşılmaktadır. Z07 ve Z08'in batısındaki mekânlar yıkılmıştır. Günümüzde onarımları devam etmektedir. Z07'nin kuzey duvarındaki kapı boşluğundan Z08 no'lu mekâna, Z08'in batı duvarındaki kapı boşluğundan Z10 no'lu mekâna geçilebilmektedir. Z08'in kuzeyinde, Z10'un doğusunda birer pencereleri vardır. Zemin katta zeminler taş (Z01, Z02, Z03), ahşap kaplama (Z04, Z05) veya topraktır (Z08, Z09, Z10). Z06 no'lu oda hariç bütün mekânların tavanı ahşap kiriştir. Z06 no'lu odanın tavanı sıvalıdır.

Evin doğusundan bahçeden çift kollu merdivenle harem, kuzeyinden düz merdivenlerle selamlık girişine ulaşılmaktadır. Harem bölümünde ilk olarak kuzeyinde ve güneyinde ikişer odanın bulunduğu 102 no'lu sofaya varılmaktadır. Sofanın kuzeyindeki 103 no'lu odanın kuzeyinde bir pencere bulunmaktadır. Söz konusu oda 107 no'lu geçitle hela ve banyo oluşturmak için sonradan bölünmüştür. 104 no'lu odada doğuda bahçeye bakan iki pencere vardır. Çıkmalı 105 no'lu odada doğuya ve güneye bakan ikişer pencere, batıya bakan dar bir pencere bulunmaktadır. Bu odada güneyde I planlı sedir ve kuzeyde yüklük bulunmaktadır. 106 no'lu odada güneyde iki pencere, kuzeyde bir yüklük, batıda sonradan eklenmiş bir dolap vardır.



Şekil 18: Evin 109 no'lu iç sofası (Çağ restorasyon arşivi).

Evin kuzeyinden arka bahçeden düz merdivenle 108 no'lu selamlık giriş holüne ulaşılmaktadır. Holün batısında tek kanatlı kapıyla 114 no'lu köşesinde büyük bir ocak ve ocağın yanında bir penceresi bulunan mekâna geçilmektedir. Bu holün doğu duvarındaki merdivenle iki adet ahşap cihannümaya çıkılmaktadır. Günümüzde merdiven yerinde olmadığı için ulaşılamayan cihannümaların cepheden batıdaki daha küçük olduğu görülmektedir. Bu holün güney duvarında çift kanatlı kapı boşluğuyla (kapı yerinde yok) sofaya ulaşılmaktadır. Bu duvarın sofa tarafında bezemeli bir niş bulunmaktadır. 109 no'lu sofada güneyde ve kuzeyde üçer adet mekân, batıda hela bulunmaktadır (Şekil 18). Bu sofada güney doğuda sofadan yuvarlak kemerle ayrılan 110 no'lu çokgen planlı çıkmalı bir eyvan

bulunmaktadır (Şekil 19). Bu eyvanda güneyde üç pencere bu pencerelerin önünde çıkmayla uyumlu çokgen planlı sedir, doğu ve batı duvarlarında birer adet kemerli niş vardır.



Şekil 19: Evin 110 no'lu eyvanı (Çağ restorasyon arşivi).

Sofanın batısındaki 111 no'lu odada güneyde iki pencere ve kuzeyde yüklük vardır. 112 no'lu oda caddeye dik açılı çıkma yapmaktadır. Bu odada güney ve batıda ikişer, doğuda dar bir pencere vardır. Bu odada güneyde sedir ve kuzeyde yüklük yer almaktadır. Sofanın kuzeyinde 113 no'lu odada batıda bir pencere bulunmaktadır. Sofanın batısında 115 no'lu hela bölümüne yuvarlak kemerli tek açıklıktan girilerek ulaşılmaktadır. 1. katta zeminler sal taşı:113, ahşap:102-104-105-106, seramik:103 kaplama olup diğerleri beton şaptır. Bu katta bütün mekânların tavanı ahşap kiriştir. Evin dışında bahçede yer alan zemini toprak tavanı betonarme olan Z12 no'lu odanın batısında bir ocak yer almaktadır. Evin çatısı doğu yönünden batıdaki küçük cihannümaya kadar sacıla kaplı kırma çatı, diğer yerleri düz damdır.

Cephe Özellikleri

Evin dört cephesi de açıktır. Fakat kuzey cephesinin eğimden dolayı, batı cephesinin bitişiğindeki yapıdan dolayı sadece 1. katları görülmektedir. Evin diğer cephelerine göre güney (cadde) ve doğu (bahçe) cepheleri hareketlidir. Evin güney cephesinde konsol kirişli üç çıkma bulunmaktadır (Şekil 20). Bu çıkmalardan ortadaki eyvanın çıkması çokgen planlıdır. Dış bükey profillere sahip taş konsol kirişler üç sıra halinde kaydırılarak çıkmaların altında ortadaki eyvandakinde iki yerde doğu ve batıdaki çıkmalarda dört yerde hizalanmıştır. Güney cephede 1. kattaki beş odada dikdörtgen iki pencerenin tam ortasında çatıya yakın yerde çarpı işareti şeklinde yıldız pencereler yer almaktadır. Söz konusu cepheden beşik çatılı ahşap cihannümalardan büyük olanı görülmektedir. Bu cihannümanın doğu cephesinde yanlarında dikdörtgen iki pencere olan dikdörtgen bir kapı giriş direkliğinin terasına açılmaktadır.



Şekil 20: Evin güney cephesi.

Evin doğu cephesinde birinci kata ulaşan merdivenin sahanlığındaki giriş direkliğinde iki yuvarlak kemer üç sütun ile duvarlardaki pilastra oturmaktadır (Şekil 21). Evin doğu cephesinde 1. katta üç adet yıldız penceresi yer almaktadır. Evin batı cephesinde 1. katta bir adet ters vazö şeklinde yıldız penceresi vardır. Kat arasında ve saçaktaki dik açılı silmeler bütün cepheleri dolaşmaktadır. Çatı onarımından sonra yapıya beton çörtenler eklenmiştir.



Şekil 21: Evin güney doğu cephesi.

Bezeme Özellikleri

Odalarda bezeme olarak Z04'ün doğu duvarı kapı boşluğu hizasından ve pencerelerin altından zemine kadar çerçeve kabartmalı ahşap panolar (zar), bu odanın girişinde yüklükten odanın batı duvarına 45 derecelik açıyla yerleşmiş üstü açık ahşap bir kapı bulunmaktadır. M. İncesakal'a göre (1991) Kayseri'de zar denilmekte olan bu ahşap panolar köknar veya çamdan yapılmaktadır. Z01'in ortasında odaların kapısına varmadan dikdörtgen planlı pilastr ayaklara ve profilli sütun başlıklarına oturan bir kemer bulunmaktadır. 1. katta eyvanın sofayı gören cephesinde dikdörtgen planlı profilli sütun başlıklarına oturan bir kemer ve sofadan hela antresine girişte aynı kemerli açıklık vardır. Bahçede içerisinde ocak olan Z12 no'lu tol yapısının girişinde profilli pilastr sütun başlıklarına oturan kemerin kilit taşı üzerinde stilize yaprak motifi vardır. Eyvandaki nişlerde profilli ve altı bir sıra dişli friz olan yuvarlak niş kemeri dikdörtgen planlı profilli sütun başlığı, yivli sütun ve profilli kaideden oluşan pilastra oturmaktadır. Bu niş tabanının altında duvar yüzeyinde sonlanan yivli ters üçgen piramit şeklinde taş bir bezeme vardır. 109 no'lu sofadaki nişte ters bir lalenin tepesinde büyük bir istiridye

kabuğu içinde bir palmet yaprağı motifi vardır (Şekil 22). Bu nişin kenarlarında pilastr sütun başlıkları ve kaideleri bulunmakta olup uçları ters lale motifiyle sonlanmaktadır. Söz konusu nişin oval formda dışarı taşan tabanının altı yivli ters üçgen prizma şeklinde duvar yüzeyinde sonlanmaktadır.



Şekil 22: Soldaki: evin eyvanındaki nişler, sağdaki: sofadaki niş (Çağ restorasyon arşivi).

Z04, 105, 112, 113'te yüklüklerde köşeler pahlı olup bu köşelerde üstü S kıvrımlı tepelikli kedi gözleri bulunmaktadır. Harem bölümündeki bahçe duvarı üzerindeki giriş kapısı büyük bir dikdörtgen çerçeve içerisinde yuvarlak kemerlidir. Selamlık bölümündeki behçe duvarındaki ve Z01 no'lu holün giriş kapıları lento alt yüzeyinde ve iki köşede S kıvrımlı (selamlıktaki volütlü) olup lento alt yüzeyinde ortada sekizgen (Z01) ve dairesel (selamlık) taş kabaralar vardır. Harem bölümünde 102 no'lu sofanın giriş kapısında ise lento alt yüzeyinde köşede ve ortada C kıvrımlı motifler, lento üzerinde yanyana kabartma Y motifi, dikey sövelerin yanında uçları yuvarlatılmış dikdörtgen kabartmalar bulunmaktadır (Şekil 23). Kapının üzerinde içinde pencere bulunan kilit taşı 3 cm. kadar dışarı taşmış yivli yuvarlak bir kemer vardır. Bu pencere ışınsal ahşap doğramalara ve yarım daire formda uyumlu demir parmaklıklara sahiptir. Selamlık bölümünde ise 108 no'lu holün giriş kapısında lento alt yüzeyinde iki köşede profilli taş süsleme yer almaktadır.



Şekil 23: 102 no'lu sofanın giriş kapısı lentosu üzerindeki bezemeler (Çağ restorasyon arşivi).

102 no'lu sofaya çıkan merdivenin sahanlığının üzerindeki giriş direkliğinde yuvarlak kemerlerin oturduğu yuvarlak yüzeyli kaidelere sahip altıgen planlı sütunların dört köşesinde söğüt yaprağı yer alan yuvarlak yüzeyli sütun başlıkları vardır. Bu evde yıldız pencereleri güneyde çarpı işareti şeklinde, doğuda sekiz köşeli yıldız, dört yapraklı yonca, batıda aşağısı dikdörtgen yukarısı ters vazo

şeklindedir. Bu evde çıkmada bezeme olarak dış bükey profillere sahip taş konsol kirişler üç sıra halinde kaydırılarak sıralanmıştır. Evin güney batı köşesinde pahlı köşeler iri mukarnas ile üst katın dik açılı planına gelmektedir.

Tol yapısı

Evin güney doğu köşesinde bahçenin güney duvarı önünde bahçeye tek kemer açıklığı olan bir tol yapısı bulunmaktadır (Şekil 24). Z12 no'lu mekânda batıda duvar boyunca bir ocak bulunmaktadır. Bu tol yapısında güneyde caddeye açılan tek kanatlı demir kapı sonradan açılmıştır. Genelde bu yapıların üst örtüsü tonoz üzerine taş ve toprakla doldurulmuş teras olarak kullanılmakla birlikte burada örtü büyük olasılıkla yıkılmış ve günümüzde betonarme üzeri düz damdır. Yapının kuzeyindeki birinci kata çıkan merdivenin sahanlığından çatısına çıkılmaktadır (101). Günümüzde bu çatı terası demir korkulukla çevrilmiştir. Bu tol yapısının bahçeden girilen kapı boşluğundaki yuvarlak kemer dikdörtgen planlı profilli pilastr sütun başlıklarına oturmaktadır. Bu kemerin kilit taşının üzerinde stilize yaprak motifi bulunmaktadır.



Şekil 24: Evin bahçesindeki Z12 no'lu tol yapısı (Çağ restorasyon arşivi).

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada incelenen Osmanlıca kitabeleri olan evlerin plan şemalarını incelersek S.H. Eldem'in (1954) Türk Evi Plan Tipleri kitabına göre bu örneklerden ikisi dış sofalı, biri iç sofalıdır. Bu evlerde planlar işlevsel olarak iyi çözümlenmiştir. Sofaları bahçeyle veya caddeyle ilişkilidir. Ocağın olduğu mekân ise hem bodruma hem bahçeye yakındır. Ayrıca merdivenler evin merkezine yerleştirilmiş olup her odaya eşit mesafededir. Evlerde kullanılmayan bir alan tasarlanmamıştır.

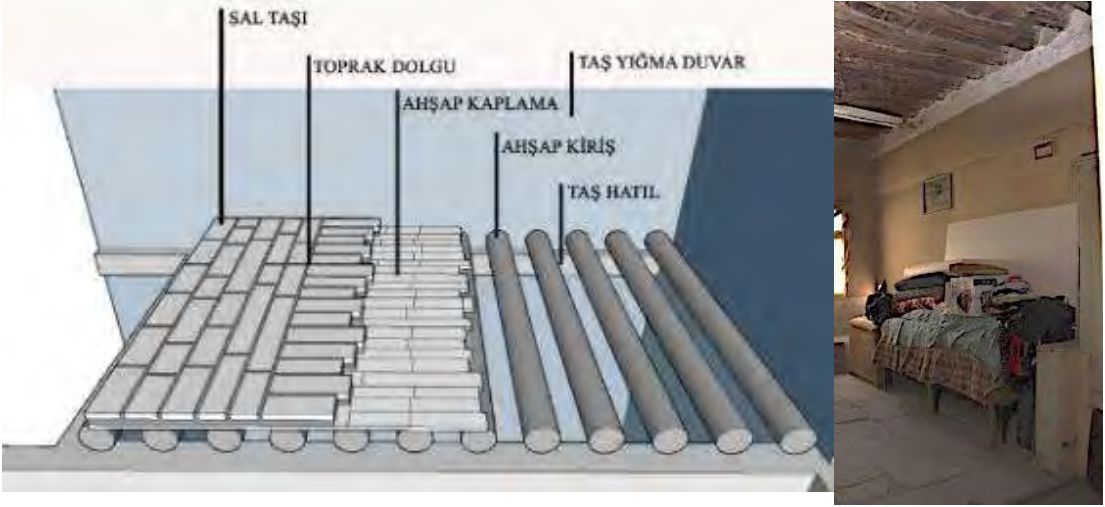
1812 tarihli evde baş oda diğer geç tarihli (1855 ve 1928) evlerde ise harem ve selamlık bölümleri vardır. Misafire ayrılan bölümlerin genel plan düzenini değiştirdiği görülmektedir. S. Faroqhi (2014) İç Anadolu bölgesinde misafir ağırlamanın önemli olduğunu bu özelliğin evlerin genel plan karakterine yansıdığını söylemektedir. Bu harem ve selamlık olarak ayrılan evler ile baş odaya sahip olan evde iki ayrı giriş kapısı bulunmaktadır. Harem bölümünde daha çok yemek hazırlama, servis, depo, bodrum mekânları varken selamlık bölümünde bahçe veya caddeyle ilişkili eyvan, sofa, hayat, köşk gibi mekânlar bulunmaktadır. Bu özel mekânların dekorasyon malzemesi de diğer odalardan farklı olarak özenle seçilmiş ve uygulanmıştır. Örneğin sofalarda tavanda ahşap göbekler, zeminde daha küçük ebatta farklı renklerde sal taşı uygulaması görülmektedir.

Üç evde de bodrum kat bulunmaktadır. Talas evlerinin mimari özelliklerinden biri çoğunlukla bir bodrum kata sahip olmalarıdır. Bu bodrum katlar kaya oyma veya taş kemerli beşik tonozlu

yapılardır. Bu tonozlu yapılar evler için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Aynı zamanda halk bu tonozlu veya kaya oyma bodrumlarda yiyeceklerini uzun süre muhafaza edebilmişlerdir.

Bu yapılarda zemin katta ortak özellik olarak odaların yanı sıra bir mekân içerisinde ocak (1812 ve 1928 tarihli evlerde evin içinde ve dışında olarak iki ocak), giriş kapısına yakın yerde hela bulunmaktadır. Zemin kattaki odalar hizmet mekânları olmalı, çünkü bu odalarda yüklük ve sedir bulunmamaktadır. Sadece 1928 tarihli evde zemin katta bir odada yüklük ve 1855 tarihli evde bir odada sedir ve yüklük vardır. Her iki odada harem bölümündedir.

Birinci katta bütün evlerde sofa, 1812 tarihli evde bir teras, 1855 tarihli evde bir hayat, 1928 tarihli evde sofaya açılan bir eyvan bulunmaktadır. Bütün evlerde birinci katta çoğu odada sedir ve yüklük yer almaktadır. Bütün evlerde yüklüğe sahip her odada yüklük içerisinde gusülhane vardır. Sadece 1928 tarihli evde birinci katta antresi olan bir hela bulunmaktadır. 1855 ve 1928 tarihli harem ve selamlık bölümleri olan evlerde bu katta ayrıca birer ocak yer almaktadır. Cephesinde çıkma olan evler 1855 ve 1928 tarihli evlerdir. Bunlardan 1855 tarihli olan evde payandalı ve konsol kirişli çıkma varken, 1928 tarihli evde sadece konsol kirişli çıkma vardır.



Şekil 25: Taşıyıcı sistem.

Talas Evleri yığma sistemiyle inşa edilmiştir (Şekil 25). En çok kullanılan malzeme taştır. Duvarlarda ve temellerde kara taş kullanılmaktadır (Çakıroğlu, 1956). Duvar kalınlığı 25 santimetre ile 100 santimetre arasında değişmektedir. Döşemelerde ise ahşap kirişler yan yana veya belirli aralıklarla hatılların üzerine konur, onun üzerine ahşap (5x20cm.) veya taş kaplama, dolgu toprak ve en son bütün bunların üzeri sal taşı (5x80cm.) veya ahşap malzemeyle kaplanmaktadır. Çatılar düz toprak damdır. Çatı döşemesi olarak ahşap kirişlerin üzerine ahşap veya taş kaplama onun üzerine içi harçlı, sıkıştırılmış toprak konulmaktadır. Eğim verilen çatıda suyu göndermek için belirli yerlere taş çörtenler konulmuştur. Bu evlerin içerisinde çatıya ulaşmak için bir geçit veya bir kapı bulunmaktadır. Bu kapılar genellikle dolap kapağı görünümünde küçük kapılardır.

İç mekân elemanlarında bezemeler bu üç evde çoğunlukla odalarda, yüklüklerde ve nişlerde görülmektedir. Cephelelerde ise bezemeler ağırlıklı olarak giriş kapısı lento alt yüzeyinde, yıldız pencerelerde, çıkmalarda ve hayatta (1855 tarihli evde) görülmektedir.

1812 tarihli evde sadece 104 no'lu odada kapı kanadının üzerinde kartuş motifleri bulunmaktadır. 1855 tarihli evde odalarda bezeme yoktur. 1928 tarihli evde Z04 no'lu odada ahşap pano ve Z12 no'lu odanın girişindeki kemer kilit taşı üzerinde bezemeler vardır. 1812 ve 1855 tarihli evlerin merdivenlerinde bezeme olmamakla birlikte, 1928 tarihli evde birinci kata çıkan merdivenin sahanlığının üzerindeki giriş direkliğindeki kemerin kilit taşının üzerinde ve sütun başlıklarında

bezemeler bulunmaktadır. Fonksiyonel ve görsel yapı elemanlarından biri nişlerdir. Evlerden 1812 ve 1928 tarihli evlerde nişler olup, 1855 tarihli evde niş yoktur. Üç evde de yüklükler bulunmakta olup 1855 ile 1928 tarihli evlerdeki yüklükler bezemelidir. 1855 ve 1928 tarihli bu evlerdeki yüklüklerin hepsi S kıvrımlı tepelikli kedi gözlerine sahiptir. Üç evin sedirinde bezeme olmamakla birlikte, 1928 tarihli evdeki 110 no'lu odanın sediri diğer sedirlerden farklı olarak içinde bulunduğu çıkmanın çokgen planını tekrarlamaktadır.

Üç evde de ilk giriş kapıları avlu duvarı (1. ev) veya bahçe duvarında (2. ve 3. ev) yer almakta olup lento alt yüzeyinde iki köşede ve ortada taş bezemeler vardır. Ş. Tali'ye göre (2016) Talas evlerinde girişlerdeki bezemenin çok azı birbirinin tekrarı şeklindedir. Ayrıca Ş. Tali Talas Evleri'nden örneklerinde olduğu Kayseri Evleri araştırmasında (2005) kapılar için Müslüman evlerinde eyvan tarzında, Selçuklu taş işçiliğinde ele alınırken Gayrimüslim evlerinde daha yüzeysel ve antik etkilidir demiştir. M. İncesakal (1991) ise Kayseri evlerinin oluşumunda kullanım(ihtiyaç), iklim ve mahremiyet unsurlarının önemli olduğundan bahsetmiştir. G. Büyükmihçi ise (2006) Kayseri evlerinde İslami inançlar gereği zemin katta sokağa tümüyle kapanan ancak üst kat çıkmalarıyla sokağa açılabilen Müslüman evlerinde sokak cephesi tali cephe olup biçim ve süsleme açısından oldukça zengin bir cephe olan avlu cephesinin esas cephe olarak düzenlenmiş olduğunu belirtmiştir. Bu üç ev özelinde ise avlu cephesine ek olarak bahçe cepheleri de eklenebilir. Özellikle 1855 tarihli (2. ev) ve 1928 tarihli (3. ev) evlerdeki cadde cepheleri ağır ve kapalı bir etkiye sahipken, 2. evde bahçe cephesindeki iki kat yüksekliğindeki revakla ve 3. evde bahçe cephesindeki 1. kat sofaya çıkan merdivenin kemerli üst örtüsüyle cadde cephelerine göre bahçe cepheleri daha şeffaf ve bezemelidir. Ayrıca G. Büyükmihçi (1999) Kayseri Müslüman evlerinde planın odak noktasını oluşturan avlu, Azınlık evlerinde bu özelliğini kaybetmiş ve yaz aylarında kullanılan tali bir mekân olarak oranlarının küçüldüğüne değinmiştir. Talas'ta en erken tarihli evin avluya sahip olması, diğer iki evin ise bahçe duvarlarıyla tanımlı bir bahçeye sahip olması buna ek olarak en geç tarihli evin diğer dış sofalı evlerden farklı olarak bir iç sofaya sahip olmasından dolayı plan düzeni Müslüman ve Gayrimüslim bakılsızın bir değişime uğramış olmalıdır.

1855 tarihli evde bir adet, 1928 tarihli evde dokuz adet yıldız penceresi bulunmaktadır. 1812 tarihli evde yıldız penceresi bulunmamaktadır. 1812 tarihli evde çıkma olmamakla birlikte, 1855 ve 1928 tarihli evlerin çıkmasında profilli taş konsol girişler vardır. 1855 tarihli evin payandalı çıkmasının üzerinde dantel motifli ahşap oyma kaplama çıkma boyunca dolaşmaktadır. Evlerin cephe duvarlarında bezeme olarak profilli silmeler 1812 ve 1855 tarihli evlerde görülmektedir. 1928 tarihli evde 20 adet demir gergi kılıç olup diğer iki evde bir kaç tane demir gergi kılıçlara rastlanılmıştır. Günümüzde üç evde de taş çötenlerin yerini beton çötenler almıştır.

1855 ve 1928 tarihli evlerin bahçesinde tol bulunmaktadır. Bahçedeki bu yarı açık mekânların içerisinde ocak olması nedeniyle yemek pişirme mekânı olarak da kullanılmış olmalıdır. Tek yönden ışık alan önü bahçeye, manzaraya yönelmiş olan bu yapılar korunaklı dinlenme mekânı olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca tolların üstündeki düz dam teras olarak kullanılmaktadır. V. İmamoğlu'na göre (2010) bu bölgede bu yapılar temel yapı birimleri arasındadır. Taşla üretildikleri için tol yapılarının kütleleri ağırdır. Bu nedenle de ses geçirgenlikleri çok az, ısı iletimleri ise çok yavaştır; içleri yazın serin, kışın ılık olmaktadır.

1812 tarihli ev çıkmaz sokakta yer almaktadır. D. Kuban (1995) "Kent dokusu tanımlanabilir bir süreç sonunda, işlevsel nedenlerle meydana gelmiştir." diyerek çıkmaz sokağın Türk kentlerinin bir özelliği olduğunu vurgulamıştır. En erken tarihli olan bu evin bir çıkmaz sokağa açılması Talas'ta geleneksel Türk kenti dokusunun özelliğini sergilemektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa Mimarlığından etkilenen Osmanlı mimarlığı bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Hem mimari açıdan hem de bezeme açısından bu dönüşüm bütün yapılarda görülmektedir. Osmanlı sarayı, Avrupa'daki saraylar gibi belli bir etki ve ihtişam yaratacak büyük kütsel yapılanmanın tersine büyük bir bahçe içerisine yerleşmiş köşk, eyvan gibi küçük ebatta

eklere sahip yapılardan oluşmaktaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısı ve daha sonraki dönemlerde yapılan yalı ve köşkler görkemli, büyük ebatlarıyla Avrupa saray mimarisine benzemeye başlamıştır. Özellikle plan düzeninde orta sofa, simetri, aksiyel kurgu anlayışı bilinen bir plan anlayışı olsa bile bu dönemde İstanbul köşklerinde çoğunlukla görülmektedir. 1893 yılını kapsayan Talas Temettuat-ı Esnaf Tadilat Defteri'ne göre (Cömert, 2010) Talas'tan başka yerlere çalışmaya gidenlere ve bulundukları şehirlere bakıldığında yaklaşık olarak 5120 kayıtlı erkek nüfustan 1229 kişi İstanbul'da bulunmaktadır. İstanbul'a gidip gelen Talaslıların olmasından dolayı bu değişim Talas'ta yaşayan insanların evlerine de yansımış olmalıdır. Nitekim Y. Özbek (2014) tarihi Kayseri Evlerindeki duvar resimleri için yaşam biçimleri ve zevkleriyle başkent seçkinlerine öykünmelerinin bir göstergesi olarak kabul etmenin yanı sıra, 19. yüzyıl küreselleşmesi veya iletişiminin yansımaları olarak algılamak mümkündür demiştir. Sonuç olarak genel mimari plan düzeninde 1812 tarihli ev avlu düzen ile içe yönelik bir plana sahipken, geç tarihli diğer iki ev çok odalı, İstanbul'daki köşkler gibi görkemli birer yapıdan oluşmaktadır. İstanbul'da başlayan değişim Kayseri'ye daha geç sürede gelmiş ve 1930'lara kadar etkisini sürdürmüş olmalıdır. Talas'taki bu evlerde ise hem bahçelerde küçük birimlerin olması, hem çok odalı büyük ebatta evlerin üstelik kütlesini arttıracak cihannümalarının (1928 tarihli ev) olması ilginçtir. Bu evler bir değişime ayak uydurmak ve geçmiş de bırakmamanın arasında kendi özgün yapılarını oluşturmuşlardır.

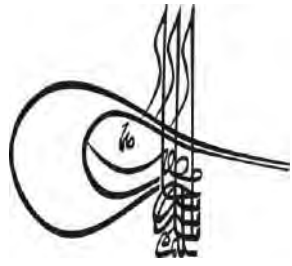
D. Kuban'a göre (1954) yeni üslubun evriminde Fransız Rokokosu'nun karakteristik etkisine en iyi tanık, S ve C kıvrımların ortaya çıkışı ve düz hatlarla birlikte kompozisyona katılmasıdır. Osmanlı başkentinde başlayan bu değişimin, Anadolu'ya gelmesi belki biraz zaman almış olabilir ama bezemede bu evrim Kayseri'de bu üç evde 1812 tarihli evde avlu giriş kapısı lento alt yüzeyinde S kıvrımlar, 1855 tarihli evde, bahçe duvarındaki harem giriş kapısı lento alt yüzeyinde volütlü S kıvrımlar, yine bu evde revağın kemer kilit taşı üzerinde volütlü S kıvrımlar ve 1928 tarihli evin birinci kat sofa giriş kapısının üzerindeki C kıvrımlar olarak görülmektedir.

Geniş iç bükey silmelerle, ikili ve üçlü silme takımlarındaki yeniliklerle kendini belli eden Barok nitelikli silme düzeni (Kuban, 1954) 1812 ve 1855 tarihli evlerde saçaktaki dik açılı silmenin yukarısına tekrar ikinci bir profilli silmenin gelmesiyle bu akıma uyum sağlamış olmalıdır. Bu değişim anlayışının başka bir belirtisine kemer biçimlerinde rastlanılmaktadır. Sivri kemerlerin yerini, yarım daire kemerler, özel biçimli dekoratif kemerler almıştır. 1855 tarihli evde revağın kemerleri, 1928 tarihli evde merdiven sahanlığındaki kemerler bu anlayışa uyum sağlamıştır. Dönemin bir başka özelliği çıkmada S biçiminde konsol kirişlere rastlanmasıdır. Bu anlayış geç tarihli iki evde (1855, 1928 tarihli evlerde) cadde cephesinde dik açılı ve çokgen planlı konsol kirişli çıkmalarda görülmektedir. Bu anlayışın diğer bir belirtisi olarak D. Kuban (1995) duvar yüzeyinin bölünmesiyle oluşan dikdörtgen panolar (zar şeklindeki) çerçeveleri oluşturur, zamanla yüzeyin bezemesiyle bütünleşen daha az katı bir çerçeve düzeni görülür demiştir. Bu özellik 1855 tarihli evde 107 no'lu odada ve 1928 tarihli evde Z04 no'lu odada dikdörtgen ahşap panolar olarak görülmektedir. 1855 tarihli evin oval formda dışarı taşan niş tabanı ve bu nişin altındaki oval formla uyumlu dolabı da barok etki yaratmaktadır. Sonuç olarak 1812 tarihli ev daha az bezemeye sahipken, daha geç döneme ait evlerde bezemeler yoğunlaşmıştır. Evlerin genel cephe karakteri dikdörtgen pencereler, dik açılı çıkmalar ve silmelerle rasyonel bir düzen içerisinde olmasına rağmen geç dönemdeki iki evdeki bezemelerde barok, rokoko gibi anlayışların görülmesiyle başkentteki mimari değişime bağlı olarak eklektik bir biçime dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- Arık, R. (1988). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Büyükmihçi, G. (1999). *Osmanlı Mimariliğinin 7 yüzyılı: Uluslararası Bir Miras*, İstanbul: Yem Yayınları. s.296-302.

- Büyükmihçı, G. (2006). *Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları. Yayın No:148.
- Cömert, H. (2010). *19. Yüzyılda Talas*. Ankara: Mazaka Yayıncılık.
- Çakıroğlu, N. (1951). *Kayseri Evleri*. İstanbul: İ.T.Ü. Doçentlik çalışmasıdır.
- Eldem, S.H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. Pulhan Matbaası.
- Faroqhi, S. (2014). *Orta Halli Osmanlılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İmamoğlu, V. (2001). *Kayseri Bağ Evleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İmamoğlu, V. (2010). *Gesi Evleri*. Ankara: Aydoğdu Yayıncılık.
- İncesakal, M. (1991) “*Kayseri Evleri*”, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu, (Konya, 05-07.03.1990)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s. 97-113.
- Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi.
- Kuban, D. (1995). *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mazlum, D. (2008). *Sadullah Paşa ve Yalısı*. İstanbul: Yem Yayın.
- Özbek, Y. (2014). *Kapadokya'da Osmanlı Dönemi Duvar Resimlerinde Kent Tasvirleri*. Antalya: Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi (Vol 4/1).
- Pekak, M.S. (2014). *Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hristiyan Dini Mimarisi*. Ankara: Turkish Studies Dergisi (Vol 9/10).
- Tali, Ş. (2005). *Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Tali, Ş. (2016). *Kayseri/ Tarihi Talas Evleri Giriş Cephe Tasarımları*. Ankara: Turkish Studies Dergisi (Vol 11/21).
- Tosun, R. (1998). *Türk – Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar*. Niğde: Tolunay Yayıncılık.
- Türk Diyanet Vakfı. (2006). *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 32, sayfa: 87-88.
- Yörük, D. (2013). *H.1259/ M.1843 Tarihli Cizye Defterlerine Göre Kayseri'de Rum ve Ermeniler*. Ankara: Turkish Studies Dergisi (Vol 8/11).



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Safiye KIRLAR – Prof. Dr. Cenk DEMİRKIRAN

This article was checked by iThenticate.

SİYASAL REKLAMLARA YÖNELİK İÇERİK ANALİZİ: 2018 TÜRKİYE GENEL SEÇİMLERİ

Özge ULUĞ YURTTAŞ*

ÖZET

Siyasal iletişim sürecinde özellikle seçmen tutum ve davranışlarını etkilemek amacıyla gerçekleştirilen reklamlar, günümüzde oldukça önemli bir yere sahiptir. Siyasal reklamlar, literatürde pozitif ve negatif olmak üzere iki ana tür altında incelenirken, farklı yapımların özellikleri, içerikler ya da adaya dair karakteristik özellikler ve temalar üzerinden şekillendirilmektedir.

TBMM’de Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçiminin 24 Haziran 2018’de yapılmasına ilişkin önerenin kabulünün ardından, Yüksek Seçim Kurulu’nun 4-9 Mayıs 2018 tarihleri arasında Cumhurbaşkanlığı için aday gösterme sürecinin sonlanmasıyla birlikte kesinleşen adaylıkların hemen ardından internette ya da televizyon kanallarında yayımlanmaya başlayan, video olarak hazırlanmış siyasal reklamların incelenmesini içeren bu çalışmada, adaylar için hazırlanmış toplam 74 reklam yukarıda bahsedilen farklılıkları ortaya koymak amacıyla içerik analizi yöntemi ile incelenmektedir.

Çalışmada yapısal olarak literatürde siyasal reklamcılığın ele alınışı incelenmiş, siyasal reklam türleri üzerine yapılan kavramsal çerçeve tanımlanmış, ardından kullanılan metodoloji özetlenmiş ve son olarak teorik bölüm çerçevesinde elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Sadece Cumhurbaşkanı adaylarına yönelik olarak hazırlanmış reklamların ele alındığı çalışma bulgularında öne çıkan unsurların başında negatif ve pozitif reklamların türleri arasındaki dağılım farklılığıdır. Aday reklamlarında ağırlıklı olarak pozitif siyasal reklamlar yapılandırılırken, negatif unsurlar içeren siyasal reklamlar Saadet Partisi Cumhurbaşkanı adayı Temel Karamollaoğlu ve Ak Parti Cumhurbaşkanı adayı Recep Tayyip Erdoğan için düzenlenmiştir. Reklamların büyük

*  Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, E-posta: ozge.uyurttas@gmail.com

çoğunluğunda söz, müzik ve yazı kullanılmıştır. Muhalefet partilerinin aday reklamlarının içeriklerinin çoğunlukla adalet-eşitlik-özgürlük temalarına değindiği, iktidar partisi adayının reklamlarının ise, tarım, ticaret, teknoloji ve sanayileşmeye dayandığı tespit edilmiştir. Evrensel, milli ve dini göstergelerin hangilerinin reklamda baskın şekilde vurgulandığının değerlendirildiği bölüm içerisinde ise, reklamların çoğunlukla evrensel öğeler üzerinden şekillendirildiği göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal reklam, içerik analizi, video reklamlar, 2018 Genel Seçimleri

CONTENT ANALYSIS OF POLITICAL ADS: 2018 GENERAL ELECTIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Advertisements implemented specifically for influencing voters' behavior and attitude have an important place in the political communication process. Political advertisements are examined under two main types; positive and negative advertisements; whereas these advertisements are shaped by different production specifications, contents or candidate's characteristics and themes.

Seventy-four political advertisements in the video format are examined in this research; in order to reveal the abovementioned discrepancies with the content analysis method, which were published on internet or TV channels after the approval of the proposal for holding the presidential and general parliamentary elections on 24th June 2018 at the Grand National Assembly of Turkey and following the ending of the nomination process for the presidency between the dates 4-9 May 2018 by Supreme Committee of Elections.

In the research, the structural consideration of political advertising is evaluated, the conceptual frame over political advertising is defined; following that the methodology employed is summarized and the evaluation of the findings is made within the theoretical section. In the research findings where only the advertisements for the presidency candidates are addressed; prominent elements are the distribution differences between negative and positive advertisements' types. While mainly positive political advertisements are structured in the candidates' advertisements; advertisements including negative elements are prepared for Temel Karamollaoğlu, the candidate of Saadet Partisi and Recep Tayyip Erdoğan the candidate of AK Parti. In the majority of the candidates' advertisements statements, music and writings are used. In the opposition parties' candidate advertisements, the themes of justice-equality-freedom are mostly referred; whereas the themes of agriculture, trade, technology and industrialization are commonly used in the ruling party's candidate advertisements. In the section where it is evaluated which of the universal, national and religious indicators are emphasized in the advertisements dominantly; the use of universal elements are prominent.

STRUCTURED ABSTRACT

In a general framework; the term political advertising defines the advertisements which are prepared and published with the aim to influence the attitudes and behaviours of the voters about a political view, a party or a candidate. While political advertisements include the election period ads; it is not limited to the ads that are prepared for these specific periods, the term represents a wider scope. It is a natural outcome that the ads aiming the voting behaviour and its results are more observed when the elections are approaching which assure the representation of the dominant political views within a democratic society. The elections create a period in which politics affects the social agenda more intensely. The motivation of mobilizing similar ideas to go to the polls and of voting for the party or the candidates is the main focus of political advertising, which is intensified during election periods.

When the literature on political advertisements is examined, it is seen that there is the positive type advertising and the negative type advertising, two basic types of the term. Negative political advertising is carried out in order to negate the rival party, political opinion or the leader in the voter's opinion. In contrary to negative political advertisements which are targeting the competitors directly, the positive advertisements feature the messages which are independent from the competitors. In positive political advertisements, mostly the leader or the party itself; tries to highlight its promises, services or planned projects.

Following the passage of the bill for holding the presidential and parliamentary general elections on June 24, 2018 at the Turkish Parliament, the Supreme Board of Elections ended the process of nominations which was between dates 4-9 May 2018. After the nominations of the candidates, video advertisements streamed on internet or broadcasted on TV channels were examined and 74 advertisements were observed. Although there are many methods for understanding and for analyzing the advertising copies; the “content analysis method” has been used which is an important research method for political communication related researches. The video advertisements of the candidates during the election process formed the research population; sampling was not needed.

The limits of the research were established as following:

- The research population was limited to the video advertisements of the candidates for the presidential election; Advertisements of the political parties or the alliances were excluded.
- Ads in languages and dialects other than Turkish published for Selahattin Demirtaş were not included in the study.
- Another limitation has been imposed on the media. Studies and research on political advertisements mostly focus on newspaper, television, internet or any other single media. Likewise, video ads prepared for the 2018 Presidential elections were examined in this research.

The following research questions were identified for the reviewed advertisements.

- What type of message (negative and positive) is used in the political election advertisement?
- Which production characteristics are highlighted in the political election advertisement?
- What messages are used predominantly in political election advertisement?
- How are the character forms (personal qualities, leadership ability) of presidential candidates presented in political election advertisements?
- Which indicators were used predominantly in political election ads?

All video ads examined within the scope of the research were coded once again by the researcher every other three weeks in order to check on the consistency of the researcher and the data obtained. In the calculation of coding reliability, a simple percent of agreement is used - the ratio of all coding agreements to the total number of coding decisions made by the encoders. the simple fit percentage index was determined as 96%. Therefore, it is seen that reliability is at a sufficient level.

Although there are many studies showing that negative political advertising is a successful method in winning an election the dominance of positive advertisements for successful results is noteworthy. Different strategies were adopted by the candidates for encouraging the voters to vote in general and for guiding them to choose the candidate with the use of logical or emotional content in their positive discourses. In the few negative advertisements, candidates directly attacked their opponents by targeting the hesitations of the voters about their opponents. However, as stated, the negative ads have a ratio of 8.1%.

Another point examined in the study is the production features of the advertisement. In the examined advertisements, high use of writing, musics and lyrics as production features are observed, which means that the message is reinforced with many communication elements.

When the distribution of the highlighted topics in candidates' advertisements is examined, AK Parti (Justice and Development Party) candidate Recep Tayyip Erdoğan, who has been in power for 16 years, main topics of focus are industrialization, agriculture, trade, and technology. On the other hand it was observed that the candidates opposing the President Recep Tayyip Erdoğan were oriented towards the topics related to justice, equality and freedom. It is also noteworthy that there has been no discourse on international policies in the advertisements which are important topics during the election period.

The results of the study show that presidential candidates focused on diversified positionings in their political advertisements in terms of their personal qualities and leadership ability.

Keywords: Political advertisement, content analysis, video ads, 2018 General Elections

Giriş

Seçim dönemlerinde daha da yoğun şekilde karşılaştığımız siyasal iletişim süreci genellikle siyasal rekabet üstünlüğünün kazanılmasına yönelik iletişim kampanyalarına dayandırılmaktadır. Bu dönem içerisinde pazarlama iletişiminin genişleyen ekseninde oluşum gösteren her türlü enstrüman siyasal iletişim içerisinde yer bulup, seçmenle kurulan iletişimi desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Reklamlar da siyasal iletişim kampanyaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Siyasal iletişim faaliyetleri ve bu kapsamda hazırlanan reklamlar, seslendiği toplumun ve seçmen kitlenin siyasal sorunlarına, beklentilerine, kültürel unsurlarına, egemen iletişim biçimlerine ve teknoloji kullanımına göre farklı özellikler barındırmaktadır.

Ülkemizde de 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçim sürecinde yoğun şekilde yer bulan siyasal kampanyalar ve buna bağlı reklam çalışmaları gündemdeki yerini almıştır. Bu çerçevede Türkiye’deki siyasi aktörlerin ve siyasal partilerin durumlarını ve ilişkisel süreçlerini de kısaca özetlemek, çalışmada ele alınan reklamların analizini ifade etmede fayda taşıyacaktır. Seçime 11 siyasi parti ve 6 Cumhurbaşkanı adayı katılmıştır. 3 Kasım 2002’de yüzde 34.26 oy oranıyla tek başına iktidara gelen AKP, MHP’nin desteği ile oluşturulan Cumhur İttifakı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı aday gösterirken, Cumhuriyet Halk Partisi, İYİ Parti ve Saadet Partisi arasında gelişen Millet İttifakı benzer bir ortak aday çıkarımına yönelmemiş, partiler kendi adaylarıyla seçime katılmışlardır. CHP Muharrem İnce’yi, HDP Selahattin Demirtaş’ı aday gösterirken, seçmen imzaları ile İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener, Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu ve Vatan Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek Cumhurbaşkanlığı adaylık başvurularını gerçekleştirmişlerdir. Adı geçen adaylar, parti ve ittifaklar erken seçimin ilan edildiği tarihten itibaren cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri için hızla iletişim çalışmalarına başlamışlardır.

Günümüzde siyasal iletişim kampanyalarının tasarımında özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişimin, toplumsal ve siyasal dinamikler kadar önemli bir belirleyici ve etken faktör haline geldiğini ifade etmek gerekmektedir. Dolayısıyla 20. yüzyılın gelişen iletişim teknolojileri temelinde siyasal iletişim süreçlerinde, politikacıların siyaset yapma şekillerinde köklü değişimler ortaya çıkmaktadır. Geçmişten günümüze siyasal iletişim içerisinde önemli bir yer edinen siyasal reklamlar, teknolojinin gelişimine paralel yeni iletişim teknolojilerinin beraberinde günlük yaşantımızın bir parçası olan her türlü alanı, daha geniş seçmen kitlelerine ulaşabilmek ve seçmen tercihleri üzerinde belirgin etkiler yaratabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarında internet ile yaşanan devrimsel dönüşüm, siyaset alanında da önemli farklılıklar yaratmaktadır. İnternetin yaygın ve genel kitle tarafından yoğun ilgi ile kullanımı televizyon gibi tek yönlü ve yayın maliyetleri açısından da son derece büyük yükler getiren iletişim araçlarının tercihinde düşüşe neden olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel verileri siyasal reklam özelinde incelenirken, reklamların sadece televizyonda değil internet üzerinde de yayınlanması konu edilerek video reklam başlığı altında ele alınmıştır.

Siyasal Reklamcılık

Siyasal iletişim çalışmaları çerçevesinde hazırlanan seçim kampanyaları Aziz’in de ifade ettiği gibi (2003:68), meclislere yasa yapma ya da yerel yönetimlere yönetenleri seçmek üzere, ülke çapında ya da ülkenin belli yörelerinde yapılan seçimlerde siyasal partilerin, ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde seçimleri kazanmak üzere yürüttükleri propaganda çalışmalarında kullanılan yöntem ve tekniklerin tümüdür. Siyasal iletişim, siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları olarak tanımlanmaktadır (Aziz, 2003:3). Siyasal iletişim bir diğer ifade ile seçim kampanyalarının önemli bir parçasını oluşturan siyasal reklamların seçmen üzerinde etki yaratma ve kampanya iletişim mesajlarını taşıma noktasında çok önemli bir konumu bulunmaktadır. Siyasal partiler ve/veya liderler, kampanya süresince sundukları vaatleri, iddiaları seçmenlerine aktarmada siyasal reklamları yoğun şekilde kullanmaktadırlar.

Siyasal reklamların yüksek bütçe gerektiren ve hazırlanmış olansiyasal kampanya mesajlarını etkin ve etkili bir şekilde seçmene ulaştırmada oldukça önemli bir araç olduğunu belirten Uztuğ (2004:315), aday ya da parti tarafından medyada yer veya zaman satın alınarak, seçmenlerin tutum ve davranışlarını siyasal aday ya da parti lehine çevirebilmek için geliştiren mesajların hazırlanması ve yayınlanması ile ilgili siyasal kampanya iletişim faaliyetlerinden sadece biri olduğunu belirtmektedir (Uztuğ, 2003:8). Siyasal reklamların aday parti-seçmen ilişkisinin güçlendirilmesinde zorunlu ve kritik bir role sahip olduğunu belirten Sohal ve Kaur (2018) gibi Balcı da (2006:140) özellikle demokratik toplumlarda parti ya da adayların seçmenlerden güven ve destek isteme yolunda, onlara bir takım ikna edici mesajlar iletmek zorunda olduklarını belirterek siyasal iletişim sürecinde siyasal reklamların önemine değinmektedir. Benzer şekilde Kahn ve Geer (1994:94) adayları değerlendirirken, seçmenlerin siyasal reklamları dikkate alarak tercihlerini değiştirebilecek bilgi sağlayabileceklerine vurgu yapmaktadır. Benoit (2000) siyasi reklamların adayların seçmenlerle ilişkilerini geliştirmek kadar adayların da kendilerini geliştirmeleri açısından kayda değer bir yetkinliğe sahip olduğunu belirterek, reklamların siyasi aktörler açısından önemine dikkat çekmektedir.

Özellikle kamuoyu ilgisinin siyaset ve ilgili içeriklere, seçim dönemlerinde yoğunlaştığı göz önüne alınarak, seçmenlerin parti, lider ya da aday hakkında almak istediği tüm bilgilere siyasal reklamlar aracılık edebilmektedir. Zaman zaman aday ya da parti hakkında yeterince bilgi sahibi olamamış seçmen, yürütülen diğer iletişim faaliyetlerinin yanı sıra reklamlar aracılığı ile desteklenebilecekken, seçmenin katılım sürecine yönelik ilgiyi artırıcı içerikler de yine reklamlar aracılığı ile oluşturulabilmektedir. Özellikle siyasal parti ya da adayın vermek istediği mesajların seçmende tutum ve davranış değişikliği hedefinde olduğu göz önüne alındığında mesaj tekrarı da akılda kalıcılık için önemli noktalardan bir tanesidir. Medya satın alımları sayesinde mesajların çeşitli periyotlarda kolaylıkla tekrarına olanak sağlayan reklam aracılığıyla, sloganlar ve temel mesajlar rahatlıkla seçmene iletilebilmektedir. Bu bağlamda siyasal reklamların, adaya ya da partiye karşı kamuoyunda ilgi yaratma, isimlerinin tanıtılmasını sağlama, partizan eğilimleri destekleme, katılımı artırma, tartışmalı konularda bilgi edinmelerini sağlama, kararsız seçmenlerin oylarını etkileme gibi işlevleri vardır (Eroğlu Yalın, 2006:176)

Hem seçmen hem de aday ya da parti açısından birçok farklı anlam ve öneme sahip olan siyasal reklamın amaçları şu şekilde açıklanmaktadır (Uztuğ, 2003:8; Doğan ve Aslantaş, 2015:37):

- Siyasal katılımı/oy kullanım oranını artırmak veya desteklemek
- Siyasal aday veya partiye dair farkındalığı artırmak
- Siyasal aday veya parti kimliğini ya da imajını desteklemek
- Seçmen tutumlarına yön vermek
- Siyasal bilgi sağlamak ya da eğitmek

Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçiş ile birlikte ortaya çıkan siyasal rekabet ortamında ön plana çıkarak daha yoğun bir şekilde gündeme gelen siyasal reklamlar, elbette Avrupa ve Amerika için daha eski bir olgudur. McNair (1999:98) siyasal reklamcılık tarihinin kullanılan tekniklerine öncülük eden ve en üst düzeydeki karmaşıklık seviyesine ulaşan, 20. yüzyılın en başarılı kapitalist iktidarı haline gelen Amerika’da başladığını ifade ederek, politik süreci diğer ülkelerinkinden daha fazla kullanarak daha hızlı ve daha da ileri götürdüğünü ifade etmektedir. İlk siyasal reklam, 1952 Amerikan Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerinde Eisenhower’ın televizyon reklamı ile başlamıştır. Başkan adayı Eisenhower’ın “I like IKE” sloganlı reklamları siyasal amaçlı ve ücretli olarak yayımlanan reklam spotları olarak siyasal iletişim tarihinde yerini almaktadır. Avrupa’da siyasal reklamcılığın öncüsü ilk kez 1953 yılındaki yerel seçim reklamları ile Fransa olmuş, 1959’da İngiltere’de uygulanmaya başlamıştır (Çankaya, 2008:12).

Tek partili siyasal dönemde ön planda olmayan siyasal iletişim ve reklamcılık, özellikle çok partili yaşama geçişle birlikte ülkemizdeki siyasal iletişim kampanyalarının da en önemli

bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Siyasal Partiler Kanununda yapılan değişiklikle ilk kez 1950’de iktidar ve muhalefet partileri seçim sürecinde seçim konuşmalarını radyo aracılığı ile aktarabilmişlerdir (Duman ve Sun İpekşen, 2013). Mayıs 1950 seçimlerine giden süreçte ise Demokrat Parti radyo, gazete ve afişleri etkin şekilde kullanarak, gerçek anlamda ilk seçim kampanyası olarak kabul edilen hareketli ve çekışmeli sürecin temellerini atmıştır. “Yeter, Söz Milletindir” sloganı bu dönemin akıllardan bugün bile çıkmayan sloganı haline dönüşmüştür. 1961 Anayasası’nın sağladığı özgürlükçü ortamda, partilerin kendilerini ifade edebilme, söylemlerini ve ideolojilerini anlatarak rekabetçi bir mücadele yaşama şansı yakaladıkları 1970’li yılların sonu, seçim kampanyalarının profesyonelleşmesi, partilerin reklam uzmanları ve ajanslarıyla çalışmaya başlaması açısından önem taşımaktadır (Duman ve Sun İpekşen, 2013:119). Ülkemizde, 1977 genel seçimlerinde Adalet Partisi’nin girişimi ile başlayan siyasal pazarlama ve siyasal reklamcılık uygulamalarının öne çıktığını belirten Topuz (1991a:6; 1991b:7-11), 1980 ve 1990’lı yıllar arasındaki dönemlerde önem kazandığını ancak 1991 başlarında dünyaca ünlü reklamcı Jacques Séguéla’nın ANAP ve dönemin başbakanı Mesut Yılmaz ile çalışmaya başlamasının ardından önemli ölçüde fark edildiğini ve yeni bir anlam kazandığını ifade etmektedir. Türkiye’deki gelişimi çok partili döneme geçişle birlikte anılan siyasal reklamcılık, günümüzde uzmanlar, danışmanlar, ajanslarla işbirliği içinde araştırma sonuçlarına göre yapılandırılarak profesyonelce yürütülen, iletişim teknolojilerinin gelişimine adapte edilerek oluşturulan stratejik bir oluşuma evrilmiştir.

Siyasal Reklam Türleri

Siyasetçilerin seçmenlerine ulaşma biçimleri arasında kamusal alanlarda mitingler, tartışmalar düzenlemek, yüz yüze iletişim gerçekleştirmek amacıyla ziyaretlerle seçmene ulaşmak ve tanışmak gibi birçok teknik kullandıkları görülmektedir. Ancak temeli çoğunlukla kişilerarası iletişime dayanan bu tekniklerin en fazla birkaç yüz ya da bin kişi ile eşzamanlı deneyimlenebilmesi nedeniyle siyaset için temel iletişim biçimi olmaktan çıktığına dikkat çeken McNair (1999: 99), kişilerarası iletişime dayalı seçim çalışmalarının yerini milyonlarca izleyici kitlesine ulaşabilen reklamlara bıraktığını ifade etmektedir. Reklamların bu denli etkili bir iletişim aracı olduğunun fark edilmesinden önce, 1948’de Amerika’da, Harry S. Truman’ın 31.000 mil yolu, yarım milyonun üzerinde insanla tokalaşarak kat ettiği bilinmektedir (<https://www.thebalancecareers.com/a-brief-history-of-political-advertising-in-the-usa-38925>, 10.06.2018).

Farklı yaklaşımlar, bakış açıları veya içeriklerle oluşsa da siyasal reklamcılık, siyasal iletişimin ve demokrasinin en önemli unsurlarından biri haline dönüşmüştür. Reklamlar, seçimler sırasında devasa finansal ve yaratıcı kaynakları tüketen, modern siyasal iletişimin önemli bir bileşeni (McNair,1999:36) olarak görülmektedir. Seçim dönemleri de tıpkı piyasa koşulları gibi ve hatta zaman zaman daha sert bir rekabet ortamı üzerine kurulmaktadır. Dolayısıyla siyasi partilerin, liderlerin kendilerini ifade etmeleri, seçmenden oy talep etmeleri ve hatta siyasi katılımı artırma talepleri bulunmaktadır. Özellikle reklamların ikna edici mesajları kitlesel iletişim düzeyi ve etki gücü siyasal reklamlar için de en önemli vurguyu yapmaktadır. Bu bağlamda siyasal reklamlarda da birçok farklı yaklaşım ve strateji kullanılmaktadır. Tıpkı ticari ürün ve hizmet reklamlarında olduğu gibi içeriklerinin daha net anlaşılabilmesi için siyasal reklamlarda da literatürde yer alan bazı türler bulunmaktadır.

Siyasal reklamlar literatürde yaygın olarak pozitif ve negatif olmak üzere iki temel tür altında ele alınmaktadır (Basil vd., 1991; Kaid vd. 1993; Merritt, 1984; West, 1997), bunlar negatif ve pozitif siyasal reklamlardır. Genel olarak incelendiğinde negatif ya da olumsuz siyasal reklam tanımlamalarında birbirinden farklı bakış açıları bulunduğu görülmektedir. Negatif siyasal reklamcılığın tartışılmasının temel sebebi ise, “negatif/olumsuz” ifadesinin taşıdığı anlamı açıklama noktasından başlamaktadır.

Negatif reklamcılık anlayışının odak noktasında, reklamı yapılan ürünle ilgili olumlu özelliklerden ziyade rakiplerin olumsuz özellikleri yer almaktadır (İrak ve Taşçıgölu, 2017:47). Siyasal kampanyalarda da tıpkı ürün ya da hizmet reklamlarında görüldüğü gibi, rakibe karşı strateji geliştirmek

yaygın kullanılan yaklaşımların başında gelmektedir. Bu bağlamda negatif siyasal reklamlar içerikleri ile seçmen üzerinde, rakip parti ya da adayların olumsuzlanması hedeflenmektedir. Özellikle negatif siyasal reklamcılık olarak ifade edilen, diğer siyasi parti ya da aday/lar hakkında negatif mesajlar yayınlamak sık karşılaşılan stratejiler arasındadır. Montague'a göre negatif reklam; rakiplere yönelik, çoğu kez tehditkar bir tonda, sert bir üslupla yapılabileceği gibi yumuşak satış stratejisi temelinde, eğlence veya mizah unsurları ile alay ya da küçültmeye yer veren çok daha yumuşak bir üslupla da yapılabilmektedir (1989: 94-95). Jamieson vd.'nin (2000:44) genel olarak siyasal reklamlarda yanlış bir yaklaşımla saldırının hem "olumsuz" hem de "kirli" olarak kabul edildiğine dikkat çekerek, bu terimlerin bir araya gelmesinin meşru ve gayri meşru saldırı arasındaki önemli ayrımı gizlediğini ifade etmektedir. Benoit (2000:279-280) ise literatürde yaygın olarak kullanılan siyasal reklam türleri için dizayn edilen pozitif ve negatif ayrımına karşı çıkarak, reklamların sadece pozitif/olumlu ya da negatif/olumsuz olarak sınıflandırılmasının, adaya ya da rakibe karşı mesaj oluşturulan reklamların doğrudan negatif olarak sınıflandırılmasının zaman zaman yanıltıcı olabileceğine dikkat çekmekte ve reklamların zaman zaman hem pozitif hem negatif unsurlar taşıyabileceğini belirtmektedir.

Jamieson vd. (2000:45) siyasal reklamcılıkta olumsuzlukların dikkate alınmasının merkezinde iki temel soru bulunduğunu ifade etmektedirler: (a) olumsuzluk nasıl tanımlanmalı ve (b) bir kampanya reklamındaki göreceli olumsuzluk miktarı nasıl belirlenmelidir? Bu sorulara açıklık getirirken olumsuzluk tespitinde kullanılan bazı belirteçleri tanımlamışlardır:

- Bu belirteçlerden en yaygın olanı reklamda adayın ya da siyasal partinin rakibinin sözlerine yer verilmesi olarak ifade edilebilmektedir.
- İkincisi, negatif reklam, ağırlıklı olarak rakibe odaklanan reklamlar olarak tanımlanmaktadır.
- Yazarlara göre üçüncü sınıflandırmada ise, siyasal reklam mesajında karşılaştırma ya da karşıtlık bulunmaktadır.

Benzer şekilde Kaid vd.'i negatif reklamları, doğrudan bir rakip adayı, rakip adayın değiştiği konuları veya o adayın partisini işaret eden reklamlar (1992:282) olarak ifade ederken, Basil vd.'e (1991) göre bir reklamın negatif olarak sınıflandırılması için reklamın rakibe ya da pozisyonuna saldırması, rakibi yalancılık veya haksız bir kampanya yürütmekle suçlaması gerekmektedir. Negatif reklamlarda gerçekleştirilen saldırı rakip adayı, performansını, mevcut gündemi, gerçekleştirilen icraatları içerik odaklı doğrudan hedef alabileceği gibi rakip adayı işaret edebilecek çeşitli belirteçlerle de gerçekleştirilebilmektedir.

Siyasal reklam olgusunu genelleştirilmiş tanımlamaların dışına çıkarabilmek ve daha sağlıklı ve net bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için (Johnson-Cartee ve Copeland, 1997: 27-33 akt. İrak ve Taşcıoğlu, 2017:47-49) çalışmalarında negatif siyasal reklamları üç alt kategoriye ayırmışlardır.

- Doğrudan saldırı
- Doğrudan karşılaştırma
- İmalî karşılaştırma

Davies (https://mpira.ub.uni-muenchen.de/79449/1/MPRA_paper_79449.pdf, 15 Temmuz 2018) negatif siyasal reklamların adaya karşı bir karalama olarak ya da demokratik süreçlerde bir eksikliğin işareti olarak değil, rakiplerinin deneyim ve politikalarındaki zayıflıkları veya eksiklikleri gösterebileceği etkili bir seçim kampanyasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi yönünden önemine dikkat çekmektedir.

Literatürde siyasal reklamlar üzerine farklı yöntemlerle yapılan çalışmaların genel olarak negatif reklam türü ile ele alındığı, pozitif reklam çerçevesinde çok da yoğun incelenmediği

görülmektedir. Negatif siyasal reklamın aksine pozitif içerikler rakiplerle ilgilenmeksizin mesaj oluşturarak iletmektedir. Seçmene umut, güven, memnuniyet gibi duygular yükleyebilen reklamlar, pozitif reklam kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir (Montague, 1989:70-80). Pozitif siyasal reklamlarda siyasi aktör seçmene kendi vaatlerinden, hizmet ya da projelerinden, lider, siyasi parti ya da aday vaatlerini, projelerini, hizmetlerini veya güncel konulara ilişkin bakış açılarını sunmaya çalışmaktadır. Benoit (2000:276) pozitif siyasi reklamların negatiflere göre daha yaygın olduğunu belirtirken, Basil vd. (1991:247), pozitif reklamların adayın olumlu niteliklerini ya da duruşunu desteklediğini ifade etmektedir.

Bu bağlamda pozitif reklamlar genel olarak aday veya siyasi parti hakkında olumlama yaratmaya çalışmaktadır. Pozitif reklamlar toplumsal, siyasal ya da ekonomi gibi kamuoyunu ilgilendiren konulara yönelik olarak seçmeni etkilemek üzere yapmak istediklerini ön plana çıkartarak olumlu atmosfer yaratmayı hedeflemektedir. Negatif siyasal reklamlar ise, rakip siyasal parti ya da adayı eleştiren veya hedef alan strateji ile seçmen mesajlarını oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Literatürde siyasal iletişim alanındaki çalışmaların analizlerinde çok farklı araştırma teknikleri kullanılmaktadır. Sohal ve Kaur'ın da belirttiği üzere tüm araştırma teknikleri içerisinde içerik analizi, özellikle görsel-işitsel reklamlar olmak üzere, reklamlar arasındaki eğilimleri belirlemek için oldukça uygundur (2018:9). Metinleri anlamaya ve analiz etmeye yönelik birçok yöntem bulunuyorsa da, içerik analizi, siyasal iletişime yönelik araştırmalar için son derece önemli bir yöntemdir (Benoit, 2011:268). Bir metin örneğindeki mesaj gruplarının içerik boyutlarını ölçmek ve tanımlamak için kullanılan içerik analizi (Benoit, 2011:271), iletişimin içerdiklerini nesnel, sistematik ve nitel olmayan bir biçimde açıkça ortaya koyabilmek ve detaylı bir biçimde açıklayabilmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir. İçerik analizinin aşamalarını; araştırma sorusu ya da test edilebilecek bir hipotez seçimi, ana kütlenin tanımlanması, ileti içeriklerinin sınıflandırılması için kategorileri tanımlanması, örneklem içeriğinin nesnel kurallara göre kodlanması ve yorumlanarak raporlaştırılması oluşturmaktadır (Severin ve Tankard, 1994:41).

Çalışmanın sınırlılıkları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

- Giriş bölümünde kısaca gelişimi özetlenen 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri için hazırlanan video reklamlar Cumhurbaşkanlığı adaylığına yönelik olanlar ile sınırlandırılmıştır. Parti veya ittifaklara yönelik reklamlar çalışma dışı bırakılmıştır.
- Aday Selahattin Demirtaş için yayınlanan Türkçeden başka dil ve lehçelerdeki reklamlar incelemeye dahil edilmemiştir.
- Bir diğer sınırlılık da medya açısından getirilmiştir. Siyasal reklamları konu alan çalışma ve araştırmalar çoğunlukla gazete, televizyon, internet ya da her hangi bir medyayı tekil olarak ele almaktadır. Bu çalışmada da benzer şekilde tekil mecra ele alınarak, 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik olarak hazırlanmış video reklamlar incelenmiştir.

İncelenen reklamlar için aşağıdaki temel araştırma soruları belirlenmiştir.

- Siyasal seçim reklamında hangi ileti türü (negatif ve pozitif) kullanılmaktadır?
- Siyasal seçim reklamında hangi yapımlar özellikleri ön plana çıkartılmaktadır?
- Siyasal seçim reklamlarında hangi mesajları ağırlıklı olarak kullanılmaktadır?
- Siyasal seçim reklamlarında Cumhurbaşkanı adaylarının karakter biçimlerinin (kişisel nitelikler, liderlik kabiliyeti) nasıl sunulmaktadır?

- Siyasal seçim reklamlarında hangi göstergeler baskın şekilde kullanılmıştır?

Sohal ve Kaur (2018), Kaid ve Johnston (2001), Benoit (2000) ve Uztuğ (2003) 'den uyarlanan bir kodlama çerçevesi, siyasal reklam videolarının sözel, sözel olmayan ve üretim bileşenlerini incelemek ve araştırma sorularını değerlendirmek amacıyla oluşturulmuştur.

Evren ve Örneklem

Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olan isimlerin seçim süreci için hazırladıkları video reklamlar evreni oluşturmuş, ayrıca bir örneklem seçimine gidilmemiş, evrendeki tüm reklamlar araştırma kapsamında incelenmiştir. Reklamlar, Cumhurbaşkanı adaylarının resmi web siteleri ve resmi YouTube kanalları üzerinden toplanmıştır. Ulusal Parti Cumhurbaşkanlığı adayı Doğu Perinçek için hazırlanmış herhangi bir reklama ulaşılammıştır.

Güvenirlilik

İçerik araştırması iki kavramla değerlendirilebilir: güvenilirlik ve geçerlilik. Güvenilirlik sayısal olarak ölçülür ve doğrudan doğruya kodlama işlemine bağlıdır. Güvenirlilik, aynı şeyin bağımsız ölçümleri arasındaki kararlılık, ölçmek istenen şeyin sürekli olarak aynı sembolleri alması, aynı süreçlerin izlenmesi ve aynı ölçütlerin kullanılması ile aynı sonuçların alınması (Karasar, 1984:155) olarak tanımlanmaktadır. Kategorilerin yorumlanmasının araştırmacıdan araştırmacıya veya farklı zaman dilimlerinde de benzer sonuçlar verebilmesi gerekmektedir. Bu durumun ana belirleyici özelliği, iki veya daha fazla sayıdaki araştırmacının kendi arasında veya araştırmacının farklı zamanlarda kendi içinde tutarlı olmasına dayanmaktadır. Ancak, farklı araştırmacıların bulunmaması durumunda Mackey ve Gass (2005:128) güvenilirliğin, araştırmacının verileri farklı zamanlarda aynı şekilde yargılamasına dayanarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Örneğin, zaman 1 ve zaman 2'de bazen veri kümesinden bir kesit ya da veri kümesinin tümünün tekrar değerlendirilmesine dayandırılabilir. Bu doğrultuda araştırma kapsamında incelenen tüm video reklamlar üç hafta arayla araştırmacı tarafından bir kez daha kodlanarak, araştırmacının ve elde ettiği verilerin kendi içindeki tutarlılığına bakılmıştır. Kodlama güvenirliliğinin hesaplanmasında basit uyum yüzdesi (simple percent of agreement) indeksi kullanılmıştır. Basit uyum yüzdesi olarak ifade edilen bu indeks, tüm kodlama anlaşmalarının kodlayıcılar tarafından yapılan toplam kodlama kararları sayısına oranı olarak ifade edilebilmektedir (Mackey and Gass, 2005:243). Kodlayıcılar arası ya da içi güvenirliliği tespit etmek için kullanılan uyum yüzdesinin %70'den daha yüksek olması beklenir (Tavşancıl ve Aslan, 2001:81). Bu çalışmada basit uyum yüzdesi indeksi % 96 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla güvenirliliğin yeterli düzeyde sağlandığı görülmektedir.

Araştırmanın Bulguları ve Sonuçlar

İçerik analizi yöntemi, seçim döneminde hazırlanmış ve yayımlanmış olan 74 video reklama uygulanmış ve veriler, frekans tabloları kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 1. Adaylara Göre Reklam Dağılımı

Aday	F	%
Muharrem İnce	35	47.29
Recep Tayyip Erdoğan	20	27.02
Selahattin Demirtaş	12	16.21
Meral Akşener	4	5.4
Temel Karamollaoğlu	3	4.05
Doğu Perinçek	0	-
Toplam	74	100

Analiz sonuçlarına göre, siyasal reklam kategorisi altında ele alınan iki ana reklam türüne ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 2'de yer almaktadır. Sonuçlar, Cumhurbaşkanı adayları arasında en

çok reklam üretiminin CHP Adayı Muharrem İnce'ye (% 47.29) ait olduğunu, ikinci sırada % 27.02'lik oran ile Recep Tayyip Erdoğan'ın reklamlarının yer aldığını işaret etmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'ı % 16.21 ile Selahattin Demirtaş, % 5.4 ile Meral Akşener, % 4.05 ile Temel Karamollaoğlu takip ederken, Doğu Perinçek'e ait reklam bulunmamaktadır.

Tablo 2. Siyasal Reklam Türleri Dağılımı

Siyasal Reklam Türleri	F	%
Negatif/Olumsuz	6	8.1
Pozitif/Olumlu	68	91.89
Toplam	74	100

Yayımlanmış olan video reklamlarda egemen olarak pozitif bir yaklaşımın ön plana çıktığı, adayların büyük çoğunlukla iyimser ve olumlu mesajları reklamlarına taşıdığı görülmektedir. Tüm reklamlar içerisinde negatif reklamların sadece % 8.1 oranında var olması (Tablo 2) özellikle adayların reklamlarda hükümete yönelik saldırgan yaklaşımları benimsemediğini ortaya koymaktadır. Aday Temel Karamollaoğlu için hazırlanan video reklamların % 100'ü negatif siyasal reklam türünde iken, Muharrem İnce, Meral Akşener ve Selahattin Demirtaş için hazırlanmış reklamların % 100'ü pozitif siyasal reklam türündedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın adaylığı için hazırlanmış olan reklamların ise, % 25'i negatif siyasal reklam türünde üretilmiştir. Dolayısıyla çalışma, seçim döneminde yayımlanmış olan reklamların çok büyük oranda (% 91.89) pozitif/olumlu bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymuştur.

Tablo 3. Reklam Yapım Özellikleri

Yapım Özellikleri	F	%
Doğrudan Anlatım	66	89.18
Dolaylı/Öykülü Anlatım	8	10.81
Toplam	74	100
Durağan Reklamlar	8	2.74
Arşiv Görüntüsü	27	9.27
Canlandırma	25	8.56
Efekt Kullanımı	18	6.16
Müzik Kullanımı	73	25
Söz Kullanımı	68	23.29
Yazı Kullanımı	73	25

Cumhurbaşkanı aday reklamlarının %89.18 gibi çok yüksek bir oranda doğrudan anlatımlı reklamlara yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu reklamlarda yazı, söz ya da görüntüler aracılığı ile adaya oy verme konusunda açık davette bulunulmuştur.

Reklam yapım özellikleri kategorisi altında reklamların teknik özellikleri de incelenmiş, tüm reklamlarda yoğun şekilde yazı (%25), müzik (%25) ve söz (23,29) tespit edilmiştir. Aday Demirtaş'ın 10 reklamında canlandırma kullanılmıştır, buna da gerekçe olarak süreç içerisinde tutukluluğun devam ediyor olması gösterilebilir.

Tablo 4. Reklam İçerikleri Aday Dağılımı

Reklam İçerikleri	Muharrem İnce		Recep Tayyip Erdoğan		Selahattin Demirtaş		Meral Akşener		Temel Karamollaoğlu	
	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%
Ekonomik Sorunlar-Vaatler	9	25.7	2	10	3	25	-	-	1	33.3
Sosyal Güvenlik ve Sağlık	2	5.7	1	5	-	-	-	-	-	-
Kadın ve Çocuk Hakları	1	2.8	1	5	2	16.6	1	25	1	33.3
Adalet-Eşitlik-Özgürlük	9	25.7	1	5	6	50	-	-	3	100
İşsizlik	3	8.5	-	-	-	-	-	-	-	-
Terör ve Milli Savunma	1	2.8	1	5	-	-	-	-	1	33.3
Çevre Problemleri	-	-	1	5	-	-	-	-	-	-
Uluslararası İlişkiler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sanayileşme	5	14.2	4	20	-	-	-	-	1	33.3
Eğitim	4	11.4	1	5	1	8.3	-	-	1	33.3
Ulaşım ve Altyapı	2	5.7	2	10	-	-	-	-	-	-
Tarım-Ticaret-Teknoloji	8	22.8	4	20	-	-	-	-	1	33.3
Diğer	16	45.7	10	50	6	50	3	75	2	66.6

İncelenen reklamlar arasında adayların genel kampanya içerisinde ele aldıkları konuları çoklu olarak işledikleri dikkat çekmektedir. Muharrem İnce, Cumhurbaşkanlığı adaylığı konu edilen reklamların 12'sinde (% 34.2) birden fazla konuya dikkat çekerken, Recep Tayyip Erdoğan 5 reklam (% 25) içerisinde farklı konulara yönelmektedir. Selahattin Demirtaş'ın 3 (% 25), Temel Karamollaoğlu'nun 2 (% 66.6) reklamda birden fazla konuya seçmen dikkatini çekmeye çalıştığı, Meral Akşener'in reklamlarının ise, tekil konular üzerinden oluştuğu tespit edilmiştir (Tablo 4).

Aday İnce'nin seçim reklamlarında ağırlıklı yöneldiği içeriklerin başında ekonomik sorunlar ve adalet, eşitlik, özgürlük yer alırken, her iki konu %25.7 oranında sunulmuştur. Aday Erdoğan'ın reklamlarında ise sanayileşme (%20) ve tarım-ticaret-teknoloji (%20) konularına yoğunlaşmıştır. Selahattin Demirtaş'ın adaylığına yönelik reklamlarda %50 oranında adalet-eşitlik-özgürlük temalarına yer verilirken, adayın reklamlarında %25 oranında ekonomik sorunlara yönelik içerikler ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 5. Reklam İçerikleri Genel Dağılımı

Reklam İçerikleri	F	%
Ekonomik Sorunlar-Vaatler	15	12.4
Sosyal Güvenlik ve Sağlık	3	2.48
Kadın ve Çocuk Hakları	6	4.96
Adalet-Eşitlik-Özgürlük	19	15.70
İşsizlik	3	2.48
Terör ve Milli Savunma	3	2.48
Çevre Problemleri	1	0.83
Uluslararası İlişkiler	0	-
Sanayileşme	10	8.26
Eğitim	7	5.79
Ulaşım ve Altyapı	4	3.31
Tarım-Ticaret-Teknoloji	13	10.74
Diğer	37	30.58

Cumhurbaşkanı adaylarının reklamları genel bazda incelendiğinde reklam içeriklerinin özellikle adalet-eşitlik-özgürlük (%15,70), ekonomik sorunlar (12.4) ve tarım-ticaret-teknoloji (10.74) konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Uluslararası ilişkiler ile ilgili içerikler ise, aday reklamlarına hiç konu edilmemiştir (Tablo 5).

Kategori altında tespit edilen içeriklere uygun olmayan reklam içerikleri %30.58 diğer başlığı altında toplanmıştır. Diğer kategorisine alınan video reklamlar, genellikle adayların imajları üzerine yapılandırılan reklamlardan oluşmaktadır.

Tablo 6. Adayın Reklamlarda Sunulan Liderlik Özellikleri

Lider Özellikleri	Muharrem İnce		Recep Tayyip Erdoğan		Selahattin Demirtaş		Meral Akşener		Temel Karamollaoğlu	
	f	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Dürüstlük	6	9.23	3	9.09	0	-	0	-	3	33.33
Düşünceli	9	13.85	5	15.15	6	46.15	2	33.33	1	11.11
Başarılı	5	7.69	12	36.36	0	-	1	16.67	1	11.11
Samimiyet	14	21.54	6	18.18	3	23.08	0	-	2	22.22
Hayal gücü	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-
Uzmanlık	2	3.08	3	9.09	0	-	0	-	2	22.22
Soğukkanlılık	1	1.54	0	-	0	-	0	-	0	-
Empati	5	7.69	1	-	2	15.38	3	50	0	-
Canlılık	14	21.54	0	-	0	-	0	-	0	-
Agresiflik	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-
Cesaret	6	9.23	3	9.09	2	15.38	0	-	0	-
Diğer	3	4.62	0	-	0	-	0	-	0	-

Tablo 6’da ele alınan reklamlarda adayların seçmenlere hangi farklı aday özellikleri ile kendilerini sundukları incelenmiştir. Aday İnce’nin seçim reklamlarında samimi (%21.54) ve empati kuran (%21.54) bir aday olarak sunulduğu, aday Erdoğan’ın başarılı (%36.36) ve samimi (%18.18) sunulduğu tespit edilmiştir. Aday Demirtaş %46.15 ve aday Akşener’in %33.33 oranında düşünceli adaylar olarak seçim reklamlarında konumlandırıldığı tespit edilmiştir Aday Karamollaoğlu ise %33.33 oranında dürüst bir aday olarak sunulmaktadır.

Tablo 7. Reklamlarda Kullanılan Baskın Göstergeler

Baskın Göstergeler	F	%
Evrensel öğeler	67	45.58
Milli değerler	55	37.41
Dini semboller	25	17.01

Reklamlarda kullanılan egemen göstergeler incelendiğinde ise, tüm adayların genel olarak benzer şekilde birden fazla göstergelyi bir arada kullandıkları görülmektedir. Tüm reklamlar içerisinde % 45.58 oranı ile en yoğun şekilde evrensel öğelerin ön planda olduğu ortaya konmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Siyasal iletişimin belirgin derecede önem taşıyan yapıtaşı olarak siyasal reklamlar seçmenin ikna süreci içerisinde önemli bir konuma ve role sahiptir. Siyasal reklamlar, siyasal parti ve adayların yarattığı rekabet ortamı içerisinde seçmene ihtiyacı olan bilgileri sunmada, lider ya da parti adına vaatleri iletmede, zaman zaman siyasal katılımı artırma çabasında, kimlik ve imaj çalışmalarını

desteklemede siyasal söylemlerin bütünleyicisi konumundadır. Seçmenin tutum ve tercihlerini değiştirmeyi ya da pekiştirmeyi hedefleyen siyasal reklamlar elbette seçim sürecinin tek iletişim çalışması değildir. Ancak kısa vadede önemli etkiler yaratabilme gücü ile tüm dünyada siyasal iletişim çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada 2018 genel seçimlerinde Cumhurbaşkanı adaylarının reklamları içerik analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak ele alınan siyasal reklam türlerine yönelik ayrımda, negatif siyasal reklamcılığın bir seçim kazanılmasında başarılı bir yöntem olduğunu gösteren çok sayıda çalışma olmasına rağmen, pozitif reklamların egemenliği dikkat çekmektedir. Tüm adaylar genel olarak benimsedikleri pozitif söylem içerisinde seçmeni hem oy kullanmaya teşvik eden hem de mantıklı veya duygusal içeriklerle seçmen nezdinde kendilerini tercihe yönlendirmeyi amaçlayan farklı stratejiler izlemişlerdir. Pozitif reklam tercihi ile adaylar seçmen üzerinde olumlu etkiler yaratmayı hedeflemişlerdir. Yayınlanmış olan video reklamlar içerisinde özellikle aday Temel Karamollaoğlu için hazırlanan reklamların tamamının negatif reklam olması bulgular içerisinde dikkat çekicidir. Recep Tayyip Erdoğan için hazırlanan reklamların ise, %25'i negatif siyasal reklam kategorisinde yer almaktadır. Yayınlanmış olan az sayıdaki negatif reklamın ise, adaylar seçmenin zihnindeki çekinceleri hedefleyerek rakiplerini karalamış ve rakiplere doğrudan saldırılarda bulunmuşlardır. Ancak belirtildiği gibi sayıca az olan negatif reklamlar, %8.1'lik bir orana sahiptir.

Çalışmada incelenen bir diğer kategoride ise reklamların yapım özellikleri ele alınmaktadır. Doğrudan ve dolaylı anlatım yönünden reklamlar ele alındığında reklamlarının %89.18 gibi çok yüksek bir oranda doğrudan anlatımlı, %10.81'inin ise dolaylı anlatımlı reklamlardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu kategori içerisinde ele alınan alt inceleme ise, reklamlarda durağan görüntülerin, arşiv görüntülerinin, canlandırmanın, görsel-işitsel efektlerin, müzik, söz, yazı gibi öğelerin kullanımının incelenmesini içermektedir. Bu noktada ön plana çıkan bulgu ise, verilen mesajın aktarımını netleştirmek, mesajı pekiştirmek ya da vurgulamak gibi amaçlarla çok yüksek oranlarda söz, yazı ve müzik kullanımı ile desteklendiği yönündedir.

Adayların seçim reklamlarında değindikleri içerikler arasındaki dağılım incelendiğinde, son 16 yıldır iktidarda bulunan Ak Parti adayı Recep Tayyip Erdoğan'ın sanayileşme ve tarım, ticaret, teknoloji olarak, iki temel reklam içeriği üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmektedir. Muhalef adayların ise adalet, eşitlik, özgürlük ile ilgili içeriklere yöneldiği tespit edilmiştir. Seçime yaklaşan süreçte özellikle gündemde önem teşkil eden güncel konulardan uluslararası politikalar konusunda hiçbir aday tarafından reklam söylemi üretilmemiş olması ise dikkat çekici bir durumdur.

Çalışma bulguları hazırlanmış olan reklamlar arasında cumhurbaşkanı adaylarının kişisel nitelikler, liderlik kabiliyeti açısından farklı konumlandırmalara odaklandığını ortaya koymaktadır. Reklamlarda, aday Muharrem İnce için samimi ve canlı bir lider konumlandırması yaratılırken, Recep Tayyip Erdoğan başarılı lider konumlandırması ile ön plana çıkmaktadır. Selahattin Demirtaş ve Meral Akşener'in reklamlarında ise düşünceli lider konumlandırmasının yer aldığı görülmektedir. Temel Karamollaoğlu ise reklamlarda, dürüst lider imajı ile konumlandırılmaktadır.

Erken seçim kararı ile birlikte hızlı başlayan seçim maratonunda adayların siyasal reklamlarda oldukça yüksek oranda pozitif reklamları tercih etmişler ve daha yoğun şekilde doğrudan anlatıma yer vermişlerdir. Reklamın temel mesajlarını pekiştirecek iletişim öğelerini bir arada kullanmış ve her aday sınırlı konuda belirgin vurgular yaparken, her reklamlarda tek konu üzerine yoğunlaşmak yerine birden fazla konu ile içerikleri oluşturmuşlardır. Bu bağlamda adayların önlerindeki kısa süreçte reklamlar aracılığı ile, seçmen üzerinde olumlu atmosferi destekleyen, net, anlaşılır etkiler yaratma amaçlarını ortaya koymaktadır.

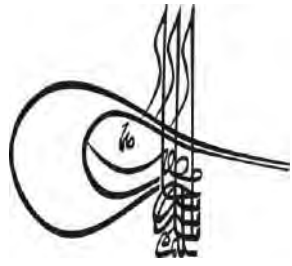
Bu araştırmada, 24 Haziran Genel seçimlerinde yalnızca Cumhurbaşkanı adaylarının reklamlarını analiz etmiştir. Çalışma seçim dönemindeki parti ve ittifak reklamlarını ya da önceki dönem

seçimlerinde yer bulan reklamların birlikte analiz edebileceği bir boyutla ileri bir düzeye taşınabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aziz, Aysel. 2003. Siyasal İletişim. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Balcı, Şükrü. 2006. Seçmenleri Etkileme Sürecinde Siyasal Reklamcılık Olgusu (1999 Genel Seçimleri Örneği), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı.16. ss.139-157.
- Basil, Michael, Caroline Schooler and Byron Reeves. 1991. Positive and Negative Political Advertising: Effectiveness of Ads and Perceptions of Candidates, Television and Political Advertising. Vol. 1, pp.245-261.
- Benoit, L. William. 2000. Functional Analysis of Political Advertising, Communication Studies, 51(3), Fall, pp.274-295.
- Benoit, L. William. 2011. Content Analysis in Political Communication. The Sourcebook for Political Communication Research (ed. Herbert Bucy and Lance Holbert) Routledge, pp. 268-279.
- Çankaya, Erol. 2008. İktidar Bu Kapağın Altındadır – Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık, Boyut Kitapları
- Davies, Brain. 2017. Negative Political Advertising: It's All in the Timing, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/79449/1/MPPA_paper_79449.pdf erişim tarihi 15 Temmuz 2018
- Doğan, Adem ve Ayşe Gül Aslantaş. 2015. Bir İkna Yöntemi Olarak Siyasal Reklamlarda Millet ve Hizmetin Temsili, Akademik Bakış Dergisi, Sayı. 47, Ocak-Şubat 2015, ss. 35-52.
- Duman, Doğan ve Sun İpekşen, Serçin. 2013. Türkiye'deki Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002). Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/7 Summer 2013, ss. 117-135
- Eroğlu Yalın, Bahar. 2006. Siyasal İletişimin Reklam Boyutuna İlişkin Kuramsal Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 25/1. ss.169-180
- İrak, Hakan ve Raci Taşçıoğlu. 2017. Türkiye'de Negatif Siyasal Reklam Uygulamaları: 2007, 2011 Ve 2015 Genel Seçimleri Örneğinde Bir Analiz, Atatürk İletişim Dergisi Sayı 12 / Ocak 2017, ss. 43-68.
- Jamieson, Kathleen Hall, Paul Waldman and Susan Sherr. 2000. Eliminate the negative? Categories of analysis for political advertisement, Crowded Airwaves: Campaign Advertising in Elections, ed: James A. Thurber, Candice J. Nelson, David A. Dulio, Brooking Institution Press, Washington.....
- Kahn, Kim F. and John G. Geer. 1994. Creating Impressions: An Experimental Investigation on Political Advertising on Television, Political Behavior, Vol.16, No. 1, pp. 93-116.
- Kaid, Linda Lee, Chris Leland, and Susan Whitney. 1992. "The Impact of Televised Political Ads: Evoking Viewer Responses in the 1988 Presidential Campaign." Southern Communication Journal (Summer), pp. 285-295.
- Kaid, Lynda Lee and Anne Johnston. 2001. Videostyle in presidential campaigns: Style and content of televised political advertising. Santa Barbara, CA: Praeger.

- Kaid, Lynda Lee, Robert H. Gobetz, Jane Garner, Chris M. Leland, and David K. Scott. 1993. "Television News and Presidential Campaigns: The Legitimization of Televised Political Advertising." *Social Science Quarterly* 74 (2), pp. 274–285.
- Mackey, Alison and Susan M. Gass. 2005. *Second Language Research: Metodology and Design*. New York: Roulledge.
- McNair, Brian. 1999. *An Introduction to Political Communication*, Second Edition, New York, Routledge.
- Merritt, Sharyne. 1984. "Negative Political Advertising: Some Empirical Findings." *Journal of Advertising* 13 (3), pp. 27–38.
- Montague, Kern. 1989. *30-Second Politics: Political Advertising in the Eighties*. London: Praeger.
- Severin, Werner J. ve Tankard, James W. 1994. *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*, Çev. Ali Atıf Bir ve N. Serdar Sever, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay.
- Sohal, Seerat and Harsandaldeep Kaur. 2018. A Content Analysis of YouTube Political Advertisements: Evidence from Indian Parliamentary Elections, *Journal of Creative Communication*, Sage Publication. Vol. 13/2. pp. 1-24.
- Tavşancıl, Ezel ve Esra Arslan. 2001. *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Topuz, Hıfzı. 1991a. *Seçimlerde İletişim Politikaları*. İstanbul: Tüses Yayınları.
- Topuz, Hıfzı. 1991b. *Siyasal Reklamcılık Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Uztuğ, Ferruh. 2003. Siyasal Marka Konumlandırma ve Siyasal Mesaj Stratejileri İlişkisi: 1991-1995-1999 Seçimleri Türkiye Siyasal Reklam Mesaj Türleri, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, ss. 4-19.
- Uztuğ, Ferruh. 2004. *Siyasal İletişim Yönetimi: Siyasette Marka Yaratmak*. İstanbul: MediaCat Kitapları
- West, Darrell. 1993. *Air Wars: Television Advertising in Election Campaigns, 1952– 1992*. Washington, D.C. Congressional Quarterly Press
- <https://www.thebalancecareers.com/a-brief-history-of-political-advertising-in-the-usa-38925>, 10.06.2018



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Ekim 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Aralık 2018*

✍ *Referees/Hakemler: Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR - Doç. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU*

This article was checked by iThenticate.

TARİHİ TEKSTİLLERİN ISLAK TEMİZLEME İŞLEMLERİ İÇİN GELİŞTİRİLEN İKİ SABUNUN DEHYPON LS 54 İLE PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Vedat ÜNALDI - Aysen SOYSALDI** - Sinan ÖREN****

ÖZET

Binlerce yıllık kültür tarihimizin bir parçası olan halı-kilim ve diğer düz dokumaların korunması, günümüzde önemli bir sorundur. Organik yapıdaki dokumalar bulunduğu ortam, zaman ve kullanım şekillerine göre bütünlüklerini kısmen ya da tamamen kaybetmektedir. Bu nedenle, kültürel mirasımızın kayıplarını önlemek ve mümkün olduğunca en az müdahale ile bütünlüğünü korumak büyük bir önem arz etmektedir. Islak temizlik, tarihi tekstiller üzerinde istenmeyen leke ve kalıntıların tekstil yüzeyinden kaldırılması yöntemidir. Bu makale, Türkiye’de Tarihi tekstillerin ıslak temizlik işlemlerinde kullanılan yüzey aktif maddelerin geliştirilmesi ve kullanımı ile ilgili değerlendirmeyi içermektedir. Tarihi tekstillerin temizliği için kullanılan yardımcı yüzey aktif maddeler ile ilgili literatür gözden geçirilmiştir. British Museum ve Victoria and Albert Museum (V & A) tarafından geliştirilen iyonik olmayan Dehypon® LS54 deterjanının tekstil üzerindeki etkileri dikkatle incelenerek referans alınmıştır. İnceleme, ıslak temizlemede kullanılması öngörülerek geliştirilen STR V18 ve STARP 7 yıkama süreçleri, kimyasal yapısı, pH ve etkileri deneysel çalışmalarla açıklanmıştır. Referans alınan Dehypon® LS54 çalışma kapsamında geliştirilen STR V18 ve STARP 7 ile karşılaştırılmıştır. Deneysel çalışmalar için yün kilim dokuma numuneleri yapay leke ile kirletilerek aynı şartlar altında test edilmiştir. Yapılan deneylerin sonuçlarını belirlemek için, kumaş örneklerinin

*  Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi El Sanatları Bölümü, E-posta: vedatunaldi@gmail.com

**  Prof. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, E-posta: asoysal@gazi.edu.tr, asoysalster@gmail.com

***  Uzm. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü, E-posta: soren@gazi.edu.tr

yansıma değerleri spektrofotometre kullanılarak ölçülmüştür. İlgili örneklerdeki mikroskobik görüntüler alınarak lif ve doku hasarları gözlemlenmiştir. Çıkarılan lekenin miktarı hassas terazide tartılmıştır. Her üç sabun için aynı koşullar altında deneyler gerçekleştirilerek birbirine yakın ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kilim, Koruma ve Onarım, Islak Temizlik, Yüzey aktif madde.

COMPARING THE PERFORMANCE OF TWO SOAPS DEVELOPED FOR THE WET CLEANING OF HISTORICAL TEXTILES WITH DEHYPON LS 54

ABSTRACT

The protection of carpet-rug and other flat fabrics, which are part of our thousands of years of cultural history, is an important problem today. The environment in which organic fabric is located loses its integrity partially or completely according to the time and usage patterns. Therefore, it is of great importance to prevent the loss of cultural heritage and to preserve its integrity with minimal intervention. Wet cleaning refers to the removal of undesired stains or remnants from the surfaces of historical textiles. This article provides an assessment of the development and use of surface active agents for the wet cleaning of historical textiles in Turkey, and makes a review of literature on the active auxiliary surface agents used for the cleaning of historical textiles. The effects of the non-ionic detergent Dehypon® LS54, developed by the British Museum and the Victoria and Albert Museum (V&A), on textiles are examined in detail and taken as a reference. The study uses experimental methods to explain the cleaning processes using STR V18 and STARP 7, developed for wet cleaning purposes as part of the study, focusing on their chemical structures, pH values and effects, and a comparison is made with Dehypon® LS54. For the experiments, woven wool carpet samples were contaminated with artificial stains and were tested under the same conditions. The reflection values of the textile samples were measured using a spectrophotometer, as the results of the experiments. Microscopic images of the relevant samples were taken and any fiber and fabric damage was observed. The removed stain was weighed using a precision scale. The results obtained from the experiments, conducted under the same conditions for the three soaps, were close to one another, and all were successful.

STRUCTURED ABSTRACT

This article contains an evaluation of the development and use of surfactants used in wet cleaning of historical textiles in Turkey. The protection of carpet-rug and other flat fabrics, which are part of our thousands of years of cultural history, is an important problem today. The environment in which organic fabric is located loses its integrity partially or completely according to the time and usage patterns.

Therefore, it is of great importance to prevent the loss of cultural heritage and to preserve its integrity with minimal intervention.

The literature on auxiliary surfactants used for cleaning historic textiles has been reviewed and the Deyphyon ls54 detergent developed by British Museum and Victoria and Albert Museum (V & A) has been referenced. The chemical structure, pH and physical effects of STR V18 and STRAP 7 wash processes, which are intended for wet cleaning, are explained by experimental studies. The referenced Deypon LS54 was compared with STR V18 and STARP 7 developed in the study. Woven samples prepared for experimental studies have been tested under the same conditions as artificial stains. By taking microscopic images of the relevant samples, fiber and tissue damage were observed and the amount of the stain was weighed in the sensitive balance.

In the scope of the research, three surface active substances included were tested on 6 weaving in 11x11cm dimensions. For testing, a standard artificial stain consisting of mixed components was formed and each sample was placed at the same weight and density, and dried in the shade at fixed room temperature. Pure water was used in the washing and rinsing tests of the sample fabrics. The color differences were evaluated by measuring the sample materials with spectrophotometer before and after the procedure, and Delta ΔE , Delta ΔL and Delta Δa color range were measured and other values were not taken into consideration.

In order to evaluate any stain residue, debris settling, or damage to fibers in the samples, two microscopic images were taken before and after the process at two magnification ratios. Each sample were weighted before, stained and post-treatment weights were on the sensitive scales and stain removal rates of the tests were determined. For the surfactant tests, two different washing methods, dipping and sponging were performed. Dipping process: All washing and rinsing processes were carried out at a constant temperature of 24 ° C and using at pH 7.2 pure water. For washing and rinsing, approximately 300 ml of pure water was used to cover 2 cm above the sample piece. Each sample was held in three different detergents in water for 25 minutes and was washed for 5 minutes and as a result washed for 30 minutes. The soap/water ratios of the detergents related to the washing were used in accordance with the recommendations of the manufacturers. No physical intervention was taken during the operations. The samples were taken from detergent water and put 300 ml of pure water in the same containers and rinsed for 5 minutes. The rinsing process was repeated three times for each three samples and a total of 45 minutes process was performed. It was determined that the stains extracted from the samples were significantly reduced. In the water-holding test, the STR V18 and the Dehypon LS 54 gave close and proportional results before and after the samples, while the STARP 7 yielded well above the acceptable limit. Microscopic examination before and after the operation of the artificial spots were seen in the separation between the residues of fiber was visible. No deterioration or deformation was seen as a result of fiber analysis. The samples were weighed on the sensitive balance and the stain residues on the samples were found to dissociate the Dehypon LS 54 94.16%, STR V18 94.77% and STARP 7 90.83%.

Sponge operation: All washing and rinsing operations were carried out using pure water at a constant temperature of 24 ° C and 7.2Ph. For washing and rinsing, approximately 300 ml of pure water was used to cover 2 cm above the sample piece. The duration, number of sponging, duration and number of rinses were the same for all samples. Each sample was kept in water for 5 minutes in three different detergents and washed with sponge for 20 minutes. A total of 10 minutes of the process was repeated in the same water for the second time and the first bath was completed in 20 minutes. Sponge washing was performed 20 times for 5 minutes without changing the washing water with detergent. This process was done twice and the second bath was completed in 10 minutes. For rinsing, the samples were washed with sponge 20 times for 3 minutes by adding only pure water in the same containers and the rinsing water was changed. This process was repeated 4 times for all three samples and kept without sponge for 5 minutes in the last rinse. A total of 47 minutes were carried out with two baths and 5 rinses. No visible signs were observed in all three samples after the preliminary examination of the results. In all three samples, close values were observed in the removal of the artificial stain.

The color differences measured before and after the sponge test yielded more successful results than the water retention test. It was observed that all three detergents gave excellent results in stain removal without damaging them. Systematic repetition of sponging processes minimizes tissue and fiber loss, and it has been observed that the spots, including between the suture layers, are completely removed. In the sponge test, the samples were weighed on the sensitive balance, and the stains were found to degrade 99.36% with the Dehypon LS 54, 99.19% with STR V18 and 97.54% with STARP 7.

It is seen that the use of soap in wet cleaning is important in the protection and repair of historical textiles. It is important for the continuity of our cultural heritage to protect and clean the structural integrity of historical textiles with minimal interference. Two surface active substances produced in our country were compared with the soap obtained from the reference and very close values were obtained as a result of the comparison. According to the current state of the art, the wet soaking process has not been found to be very effective in stain removal. More successful results were obtained in the sponging process with less and more precise intervention. Especially in the sponge test, the color loss is kept to a minimum by giving a result that the color losses are well below the acceptable color range. This shows that the process does not cause color flow and fading. Given the danger of tissue and fiber loss, where wet cleaning is unpredictable and risky, the STR V18 and STARP 7 give very close results with the Dehypon LS54, thus minimizing tissue and fiber loss. As a result, it was found that STR V18 and STARP 7 were effective in stain removal and minimal tissue and color loss in wet cleaning of historical textiles. The history of non-ionic surfactant materials such as STR v18 and STRAP 7 is appropriate and sufficient for the use of Textiles in wet cleaning processes. These two surfactants produced are important in terms of cost, supply and local market formation.

Keywords: Rug, Conservation and restoration, Wet cleaning, Surfactant.

Giriş

Binlerce yıllık kültür tarihimizin bir parçası olan halı-kilim ve diğer düz dokumaların korunması, günümüzde önemli bir sorundur. Konu ile ilgili çalışmalar henüz yeterli seviyede olmasa da hızla artmaktadır. Organik yapıdaki dokumalar bulunduğu ortam, zaman ve kullanım şekillerine göre bütünlüklerini kısmen ya da tamamen kaybetmektedir. Bu nedenle, kültürel mirasımızın kayıplarını önlemek ve mümkün olduğunca en az müdahale ile bütünlüğünü korumak büyük bir önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı STR V18 ve STARP 7 Dehypon LS54'e alternatif non-iyonik yüzey aktif madde olarak düşünülmüştür. Geliştirilmesi ve tekstil eser ıslak temizliğinde kullanılması öngörülen kolay temin edilebilmesi, maliyet ve yerli üretim sorununa değinmektedir.

1. Yöntem

Dehypon LS 54'ün optimum temizleme konsantrasyonu daha önce Sato Moe (2014) tarafından araştırılmış ve tarihi tekstillerin ıslak temizlik işlemlerinde kullanılması için uygun bulunmuştur. Bu çalışmada, ilgili araştırmaya ait Dehypon LS 54 referans alınarak Türkiye'de bu çalışma için üretilen iki yüzey aktif madde ile karşılaştırılmıştır. Üç örneğe ait testler doğal boyalı yün iplikle dokunmuş 6 adet örnek üzerinde yapılmıştır. Dokumalara testler için yapay leke hazırlanarak iki farklı ıslak temizleme yapılmış, aynı koşullarda teste tabi tutulmuştur. İşlem öncesi ve sonrasında örnek materyallerden spektrofotometre ile renk ölçümü ve detaylı mikroskobik görüntüler alınarak, ortalama değerler hem görsel hem de tablo olarak sunulmuştur.

2. Tarihi Tekstillerde Islak Temizlik

Kirlilik, tekstilin kimyasal ve fiziksel yapısını değiştirebilir ve tedavi edilmediği takdirde dış etkenler nedeniyle bozulmalarına neden olabilir (Wild, 2006: 23). Tarihi tekstillerin temizliği için birçok yöntem uygulanmaktadır. Tarihi tekstillerde lekelerin çıkarılması için Yüzey temizleme, ıslak temizleme, kuru temizleme ve bölgesel temizleme gibi teknikler kullanılmaktadır (Larochette, 2012: 24). Islak temizleme de tarihi tekstillerin temizlenmesinde kullanılan koruma tedavilerindendir (Balazsy, 2000: 46). Genellikle su veya yüzey aktif madde konsantrasyonu kullanılarak, eser üzerindeki kir ve parçaların ayrışması için kullanılan bir yöntemdir (Soysaldı, 2018: 188). Islak temizlemede kullanılacak suyun veya yıkama solüsyonunun seçiminde dikkatli olunmalıdır. Bu durum, eserler üzerinde geri dönüşü olmayan hasarlar bırakabileceği ihtimal dâhilinde olmalıdır (Stone, 2010: 177). Yapılacak müdahale boya akması, liflerde çözülme ya da kayıplara neden olacağı için daha dikkatli davranılmalıdır (Larochette, 2012: 25). Agnes Timar-Balazsy ve Dinah Eastop, tarihi tekstillerin ıslak temizliğinin bazı avantajlarını ve dezavantajlarını şöyle sıralamıştır (Singhal ve Bhagat, 2015: 250).

2.1. Avantajları

- Islak temizlik hem inorganik hem organik kökenli birçok leke ve kir türünü çözer.
- Islak temizlikte su, doğal **liflerde** asidik bozulma türlerinin çoğunu çözer, böylece sadece tekstilin estetik açıdan iyileştirilmesine değil, aynı zamanda korunmasına da katkıda bulunur.
- Islak temizlik, elyaf polimerlerinin esnekliği ve yumuşaklığını sağlar.
- Islak temizlik, lif, iplik ve kumaşları gevşeterek tekstil kırışıklıklarını giderir.
- Yumuşatılmış durumda, ipliklerin ve elyafların yeniden oryantasyonu daha kolaylaşır ve böylece orijinal doku ve tekstilin boyutları geri kazanılabilir.

2.2. Dezavantajları

- Boyaların akmasına ve renk değişimlerine sebep olabilir.

-Kötü durumda olan lifler, ıslak temizlik sırasında daha fazla bozulmaya uğrayabilir. Bu durum lif ve doku kayıplarına yol açarak tekstilin parçalanmasına neden olabilir.

-Islak temizleme, dokuma yüzeyinin çözülmesinde veya bozulmasına neden olabilir. Yünlü kumaşlarda keçeleşme oluşabilir.

- Islak temizlik keçeleşme, büzülme, şişme ve deformasyon üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

-Suya duyarlı liflerin organik yapısını çözerek hasara neden olabilir.

3. Test dokuması

Kök boya (*Rubia tinctorum*) ile boyanmış, 11x11cm ölçülerinde 6 adet dokuma hazırlandı (Resim 1). Atkı ve çözgüsünde, çift kat bükümlü yün iplik kullanılmıştır. Testlerde karışıklıkların giderilmesi için her numunenin alt köşesine pamuklu iplikle numaralar dikilmiş ve yıkama işlemlerinde tanınması sağlanmıştır.



Resim 1. Teste tabi tutulan örnek dokuma, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

4. Yapay leke

Karışık bileşenlerden oluşan, Avustralya Yün Test Derneği tarafından hazırlanan (IWS Test Method 267) standardında bir yapay leke oluşturuldu. Standart yapay leke içeriği; Turba yosunu% 38.4, Çimento% 18.0, Kil% 18, Silika% 18, Mineral yağ (Nujol)% 6.25, baca kurumu% 1.5 ve Kırmızı Demir Oksit% 0.3 oranında hazırlandı. Mylar™ şablonu ile kumaşın yüzeyindeki kirli alanı sınırlandırılarak 6x6cm'lik bir leke alanı oluşturuldu. Yapay leke her numuneye aynı ağırlıkta ve yoğunlukta koyularak sabit oda sıcaklığında gölgede kurutuldu (Resim 2). Yapay leke işlemi her numune için aynı tutularak benzer koşullar oluşturuldu (Wild, 2006: 21).



Resim 2. Yapay Leke, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

5. Yüzey aktif madde (Deterjan)

Süfaktanlar suda çözündüğünde katı yüzeylerdeki kirleri ya da yabancı maddeleri sökerek asılı halinde tutabilen yüzey aktif maddelerin ortak adıdır. Tarihi tekstillerin ıslak temizlenmesinde yıkama yardımcı maddeleri, yüzey aktif madde, sabun veya deterjan olarak adlandırılmaktadır (Uçar, 1998: 57). Süfaktanlar, hidrofilik (su çeken) (Hidrofilik su molekülleri hidrojen bağlarını çekerek suyun yüzey gerilimini azaltırlar.) ve hidrofobik (su itici) polar olmayan molekülü amfifilik (Suda çözünen kutuplu ve çözünmeyen kutupsuz fonksiyonel grupları birlikte içeren organik molekül) bileşiklerdir (Stavroudis, 2009; 18). Korumada kullanılan iki ana süfaktan sınıfı vardır. Bunlar, anyonik ve noniyoniktir. Anyonik yüzey aktif maddelerin hidrofilik kafaları, pozitif yüklü katyonlara iyonize olurken, iyonik olmayan yüzey aktif maddeler suda iyonize olmazlar. Anyonik süfaktanların pamuk ve keten gibi selülozik lifler için daha etkili olurken, yün ve ipek gibi proteinli lifler için iyonik olmayan süfaktanların kullanılması daha uygundur (Moe, 2014: 6).

Yüzey aktif maddelerin araştırılması ve geliştirilmesinde birçok araştırma yapılmıştır. Özellikle Birleşik Krallık'ta tekstil koruma alanında yaygın şekilde kullanılan iyonik olmayan yüzey aktif maddelerden Synperonic® N (nonilfenol etoksilat), çeşitli çevresel sorunlar ve biyolojik bozulmalara yol açtığı için alternatiflerine yönelik süfaktan araştırmalar yapılmıştır. British Museum ve Victoria and Albert Museum (V & A) tarafından Synperonic® N'ye alternatif olarak Dehypon LS54 yüzey aktif madde (süfaktan), geliştirilmiştir (Moe, 2014: 7). Bu kapsamda, Gazi Üniversitesi Bilimsel araştırma projeleri (BAP) desteği ile kurulan Tekstil koruma ve onarım laboratuvarında, Dehypon LS54'ün uygunluğu ve yapılan testlerin geçerliliği kabul edilerek referans alınmıştır. Türkiye'de kullanılmak üzere kolay temin edilmesi, maliyet ve yerli üretim sorunlarının giderilmesi için tarihi tekstillerin temizlenmesinde iki farklı deterjan olan STR V18 ve STARP 7 sabunu Star kimya limited şirketi ile ortaklaşa geliştirilmiş ve referans alınan Dehypon LS54 ile karşılaştırılmıştır (www.starkimya.com.tr).

Tablo 1. Yüzey aktif maddelerin özellikleri

	Dehypon LS 54	STR V18	STARP 7
	Tekstiller, özellikle yün ve pamuk malzemeler için üretilmiştir. Düşük köpüremeli iyonik olmayan bir yüzey aktif maddedir. (worldaccount.basf.com)	Tarihi tekstillerin ıslak temizliği için üretilmiştir. Düşük köpüremeli bir yüzey aktif maddedir	Tarihi tekstillerin ıslak temizliği için üretilmiştir. Düşük köpüremeli iyonik olmayan bir yüzey aktif maddedir. Piyasada Arap sabunu olarak da bilinmektedir.
Görünüm:	Sarımsı, hafif bulutlu sıvı	Şeffaf hafif bulutlu sıvı	Sarımsı hafif bulutlu sıvı
Türevi	Düşük köpüklü yağ alkolü	Düşük köpüklü anyonik nonyonik karışım	Düşük köpüklü nonyonik karışım
Karakteristik değerler	Non-iyonik	Non-iyonik, anyonik	Non-iyonik
pH değeri	6,5 - 7,5	6,5 - 7,5	6,5 - 7,5
Çözülme sıcaklığı	28°C- 31°C	21°C<	21°C <
Aktif madde	%99,5 - %100	%30 non-iyonik %10 anyonik	%30 Yağ asidi %10 non-iyonik
Su içeriği	(%) <0,5	%<60	%<60
Çözünürlük	Her oranda distile su ile karışabilir	Her oranda distile ve normal su ile karışabilir	Her oranda distile ve normal su ile karışabilir
Teknik özellikleri	Su sertliğinden etkilenmez	Su sertliğinden etkilenmez	Su sertliğinden etkilenmez
	Biyolojik olarak kolayca parçalanabilir (OECD kriterlerine göre).	Biyolojik olarak kolayca parçalanabilir	Biyolojik olarak kolayca parçalanabilir
Suda çözünürlük	20°C ve üzerinde çözünerek karışabilir	20°C ve üzerinde çözünerek karışabilir	21°C ve üzerinde çözünerek karışabilir

6. Su

Islak temizlik testleri için su 24°C'lik sabit bir sıcaklıkta hazırlandı. Ph değeri 7,2 iletkenlik değeri 13ppm arıtılmış saf su tüm yıkama ve durulama işlemlerinde kullanıldı. (Wild, 2006: 23).

7. Spektrofotometre

CIELAB Renk farklılık formülü tekstil alanında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu sistemde $L^*a^*b^*$ sembolleri ile gösterilen 3 koordinat bulunmaktadır (Duran, 2008: 216). Yansıma farklılıklarını ölçmek ve yeniden kirletilen numunelerdeki en küçük renk farklılıklarını ölçmek için Spektrofotometre kullanılarak ($L^* a^* b^*$ değeri) CIELAB sistemine göre yıkamadan önce ve sonra ölçümler yapıldı (Wild, 2006: 23). Delta ΔE limit değerinin ne kadar olması gerektiği hususunda kesin bir sınır olmamakla birlikte endüstriyel çalışmalarda bu değer genellikle ΔE 1-2 olarak kabul edilmektedir. Bilimsel çalışmalarda ΔE 0,5-0,6'ya kadar renk farklılığının olmadığı kabul edilmektedir (Duran, 2008: 217).

Renk ölçümlerinde numunelerin renk değişimlerini değerlendirmek için Delta ΔE değeri olan genel renk farkı, Delta ΔL siyah-beyaz aralığı ve Delta Δa kırmızı renk aralığı ölçülmüş, diğer değerler dikkate alınmamıştır. Numunelerin renk farklılıklarını karşılaştırma prensibine göre;

- 0 – 0,25 ΔE Çok mükemmel eşleme
- 0,25 - 0,5 ΔE Kabul edilebilir eşleme (az fark)
- 0,5 – 1 ΔE Kabul edilebilir eşleme (orta fark)
- 1 - 2 ΔE Bazı sektörlerde kabul edilebilir eşleme
- 2 - 4 ΔE Özel uygulamalarda kabul edilebilir eşleşme
- 4 ve üzeri uygulamada kabul edilemez eşleme olarak kabul edilmektedir Bu prensip doğrultusunda renk ölçüm işlemleri tamamlanmıştır (Resim 3). (<http://mepteknik.com>).



Resim 3. Spektrofotometre (Renk Ölçüm Cihazı), Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

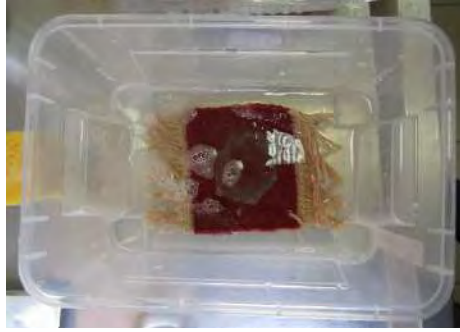
8. Islak Temizlik uygulaması

Islak temizlik uygulaması için işlem öncesinde ve sonrasında numunelerden alınan renk değerleri işlem sonrasında karşılaştırılarak veriler kaydedildi. Numunelerde, herhangi bir leke kalıntısı, kalan artıkların çökmesi veya liflerin hasar durumunu değerlendirmek için, İşlem öncesinde ve

sonrasında her numune için iki farklı büyütme oranında mikroskopik görüntüler alınarak karşılaştırıldı. Her numune işlem öncesi, lekeli ve işlem sonrası ağırlıkları hassas terazide tartılarak kayıt altına alındı. Öncesi ve sonrası ağırlıklar karşılaştırılarak testlerin leke çıkarma oranları tespit edildi. Yüzey aktif madde testleri için iki farklı yıkama yöntemi uygulandı. Daldırma işlemi dokumaya temas etmeden bekletme ve çalkalama, süngerleme ise belirlenen süre ve sayıda sünger ile bastırarak yapıldı.

9. Suda bekletme (daldırma) işlemi:

Tüm yıkama ve durulama işlemleri, 24°C'lik sabit sıcaklıkta ve 7,2Ph değerlerinde saf su kullanılarak gerçekleştirildi (Resim 4). Yıkama ve durulama işlemi için örnek parçanın 2 cm üstünü kaplayacak şekilde yaklaşık 300ml saf su kullanıldı. Her numune üç farklı kapta deterjanlı suda 25 dakika belettikten sonra 5 dk çalkalanarak 30 dk yıkama yapıldı. Yıkamada ilgili deterjanlara ait sabun/su oranları üretici firmaların önerisi doğrultusunda kullanıldı. İşlemler sırasında fiziksel hiçbir müdahalede bulunulmadı. Numuneler deterjanlı sudan alınıp, aynı kaplara 300ml saf su koyularak 5 dk durulama işlemi gerçekleştirildi (Wild, 2006: 23). Durulama işlemi her üç numune için üçer kez tekrarlanarak toplamda 45 dk'lık bir işlem gerçekleştirildi (Tablo 2). Suda bekletme işleminden sonra numunelerin fazla suları pamuk havlulara emdirilerek, sabit oda sıcaklığında gölgede kurumaya bırakıldı. Numunelerden çıkarılan lekelerin gözle görülür oranda azaldığı tespit edilmiştir. Sonuçların ön incelemesinde her üç numunede aynı oranda leke izi görülümüş, yapay lekenin çıkarılmasında yakın değerler gözlenmiştir.

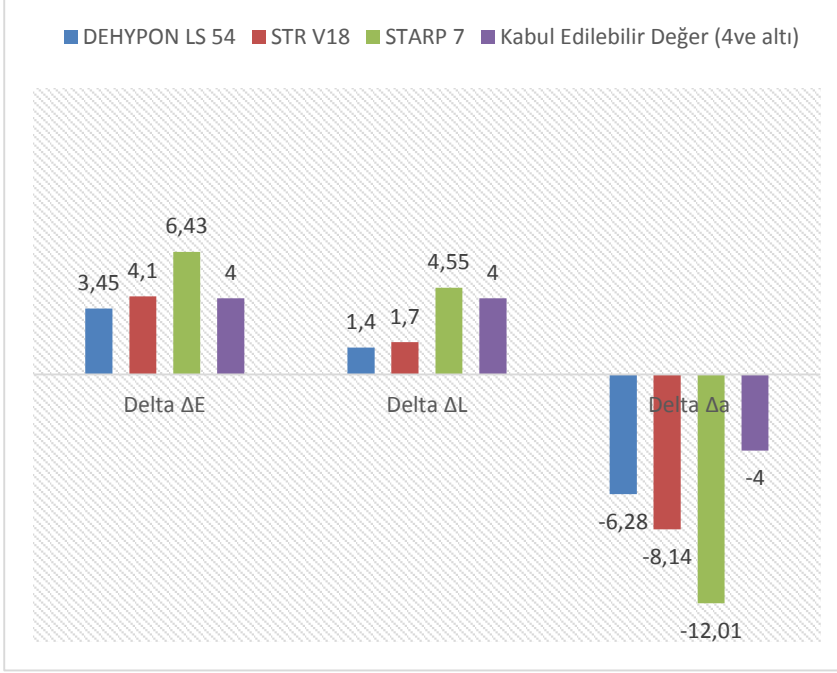


Resim 4. Suda Bekletme Testi, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

Tablo 2. Suda bekletme uygulaması, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

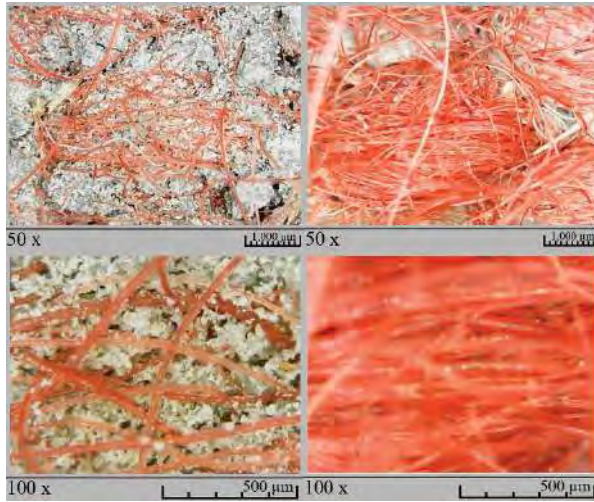
			Bekletme	Çalkalama	Durulama	
DEHYPON LS54 + Saf su	0,3 g/L	300 ml	25 dk	5 dk	-	30 dk
Saf su	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
Toplam						45 dk
STR V18 + Saf su	0,5 g/L	300 ml	25 dk	5 dk	-	30 dk
Saf su	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
Toplam						45 dk
STARP 7 + Saf su	0,5 g/L	300 ml	25 dk	5 dk	-	30 dk
Saf su	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
	-	300 ml	-	-	5 dk	5 dk
Toplam						45 dk

Suda bekletme testinde, numunelerin öncesinde ve sonrasında ölçülen renk farklılıklarını karşılaştırma prensibine göre lekeli örneklerin Delta ΔE değerlerinde renk farklılığı kabul edilebilir seviyenin üstünde bir değer vermiştir. Dehypon LS 54 3,45'lik değerle en iyi sonucu vermiştir. Delta ΔL (Açıklık koyuluk Renk aralığı) ve Delta Δa (numune rengi olan kırmızı renk aralığı) Delta ΔE ile orantılı bir eğilim göstermektedir. STR V18'de Dehypon LS 54'e yakın ve orantılı sonuç verirken, STARP 7 kabul edilebilir sınırın çok üzerinde sonuç vermiştir (Şekil 1).

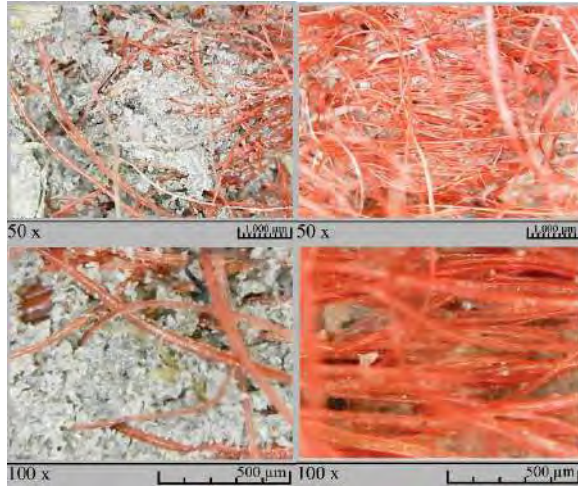


Şekil 1. Suda bekletme renk ölçüm değerleri, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

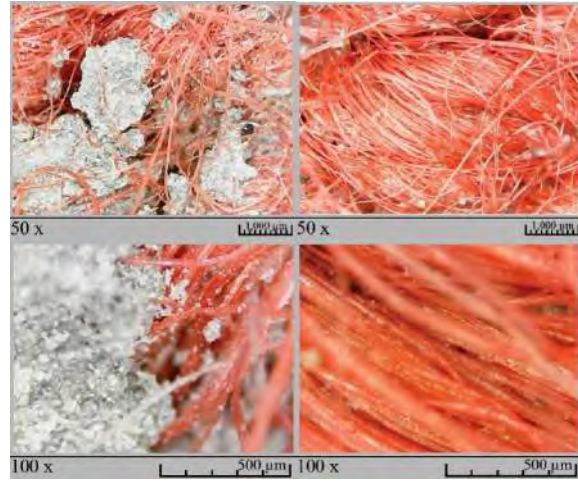
Suda bekletme ve çalkalama testinde numuneler işlem öncesi ve sonrası görüntüler iki farklı büyütme (1/50-1/100) oranında alınarak karşılaştırıldı (Şekil 2,3,4). Test sonucunda yapay lekelerden ayrılma görülsede lif aralarında kalıntılar gözle görülür düzeydedir. Lif analizleri sonucunda herhangi bir yıpranma veya deformasyon görülmemiştir.



Şekil 2. DEHYPON LS54 ile suda bekletme testi mikroskop görüntüsü



Şekil 3. STR V18 ile suda bekletme testi mikroskop görüntüsü



Şekil 4. STARP 7 ile suda bekletme testi mikroskop görüntüsü

Suda bekletme testinde numuneler işlem öncesi, Islak lekeli, Kuru lekeli ve işlem sonrası ağırlıkları hassas terazide tartıldı. Değerlendirmeler önceki ve sonraki numune ağırlıkları dikkate alınarak hesaplandı, diğer değerler dikkate alınmadı (Tablo 3). Dehypon LS 54 ve STR V18 önceki tartımdan 0,7 gr fazla, STARP 7 ile yapılan işlemde 1.2 gr fazla tartılmıştır. Suda bekletme işlemleri numuneler üzerindeki leke kalıntılarının Dehypon LS 54 % 94,16'sını, STR V18 % 94,77'sini, STARP 7 ise % 90,83'ünü ayrıştırmıştır.

Tablo 3. Suda bekletme testi dokuma ağırlıkları, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

	Dokumanın ilk ağırlığı	Islak leke Ağırlığı	Dokumanın Islak lekeli ağırlığı	Dokumanın kuru lekeli ağırlığı	Dokumanın yıkama sonrası ağırlığı
DEHYPON LS 54	18,0 gr	12 gr	30,0 gr	23,3	18,7
STR V18	16,5 gr	13,4	28,9 gr	21,9	17,2
STARP 7	20,1 gr	13,1	33,2 gr	25,9	21,3

10. Süngerleme işlemi:

Tüm yıkama ve durulama işlemleri, 24°C'lik sabit sıcaklıkta ve 7,2Ph değerlerinde saf su kullanılarak gerçekleştirildi (Resim 4). Yıkama ve durulama işlemi için örnek parçanın 2 cm üstünü

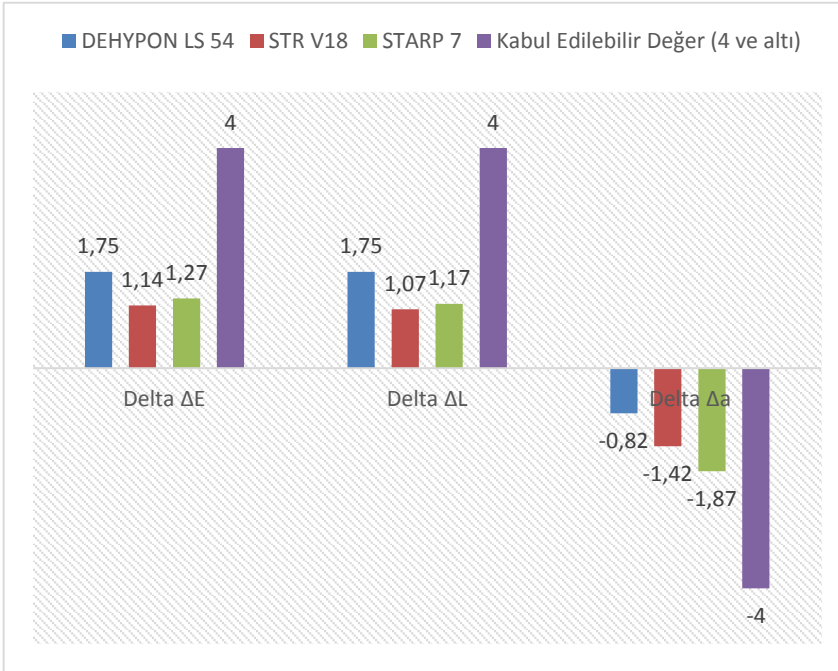
kaplayacak şekilde yaklaşık 300 ml saf su kullanıldı (Wild, 2006: 23). Bekletme süresi, süngerleme sayısı ve süresi, durulama sayısı, tüm numuneler için aynı tutuldu. Her numune üç farklı kapta deterjanlı suda 5 dk bekletildi ve 5 dk boyunca 20 kez süngerle bastırılarak yıkandı. Toplamda 10 dk süren işlem aynı suda ikinci kez tekrarlanarak birinci banyo 20 dk'da tamamlandı. Deterjanlı yıkama suyu değiştirilerek bekleme yapmadan 5 dk boyunca 20 kez süngerleme işlemi yapıldı. Bu işlem iki kez yapılarak ikinci banyo 10 dk'da tamamlandı. Durulama işlemi için numuneler aynı kaplara yalnızca saf su eklenerek 3 dk boyunca 20 kez süngerle bastırılarak yıkandı ve durulama suyu değiştirildi. Bu işlem her üç numune için de 4 kez tekrarlandı ve son durulamada 5 dk boyunca süngerleme yapmadan bekletildi. İki banyo ve 5 durulama işlemi ile toplamda 47 dk'lık bir işlem gerçekleştirildi (Tablo 4). Süngerleme işleminden sonra numunelerin fazla suları pamuk havlulara emdirilerek, 24°C'lik oda sıcaklığında kurumaya bırakıldı. Numunelerden çıkarılan lekelerin gözle görülür oranda azaldığı tespit edilmiştir. Sonuçların ön incelemesinde her üç numunede de gözle görülür bir leke izi görülmemiştir. Her üç numunede de yapay lekenin çıkarılmasında yakın değerler görülmüştür.

Tablo 4. Süngerleme uygulaması, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

			Bekletme	Süngerleme	Durulama	
DEHYPON LS54 + Saf su	0,3 g/L	300 ml	5 dk	5dk (20 kez)	-	10 dk
			5 dk	5dk (20 kez)	-	10 dk
Deterjanlı su değiştirme						
DEHYPON LS54 + Saf su	0,3 g/L	300 ml	-	5dk (20 kez)	-	5 dk
			-	5dk (20 kez)	-	5 dk
Deterjanlı su değiştirme						
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	-	5dk	5 dk
Toplam						47 dk
Deterjan g/L		Su	Bekletme	Süngerleme	Durulama	Süre
STR V18 + Saf su	0,5 g/L	300 ml	5 dk	5dk (20 kez)	-	10 dk
			5 dk	5dk (20 kez)	-	10 dk
Deterjanlı su değiştirme						
STR V18 + Saf su	0,5 g/L	300 ml	-	5dk (20 kez)	-	5 dk
			-	5dk (20 kez)	-	5 dk
Deterjanlı su değiştirme						
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	-	5dk	5 dk
Toplam						47 dk
Deterjan g/L		Su	Bekletme	Süngerleme	Durulama	Süre
STARP 7 + Saf su	0,5 g/L	300 ml	5 dk	5dk (20 kez)	-	10 dk
			5 dk	5dk (20 kez)	-	10 dk
Deterjanlı su değiştirme						
STARP 7+ Saf su	0,5 g/L	300 ml	-	5dk (20 kez)	-	5 dk
			-	5dk (20 kez)	-	5 dk
Deterjanlı su değiştirme						
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	(20 kez)	3dk	3 dk
Saf su	-	300 ml	-	-	5dk	5 dk
Toplam						47 dk

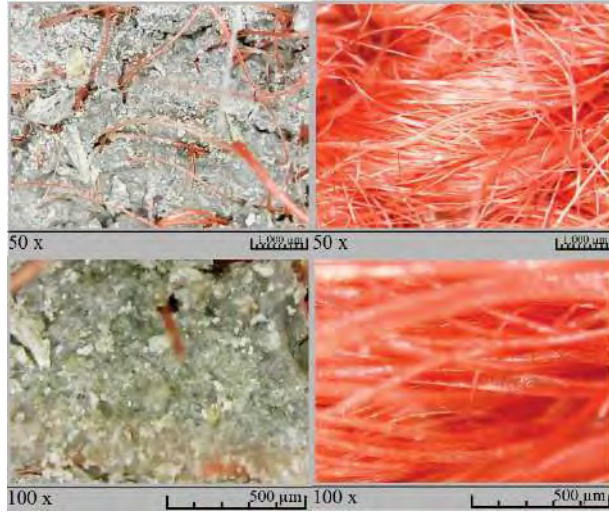
Süngerleme testinde önce ve sonra alınan renk ölçüm değerleri Şekil 5'te verilmiştir. Numunelerin öncesinde ve sonrasında ölçülen renk farklılıklarını karşılaştırma prensibi doğrultusunda lekeli örneklerin Delta ΔE değerleri diğer test olan suda bekletme testinden daha başarılı sonuçlar vermiştir. 1,14'lük (2 - 4 ΔE Özel uygulamalarda kabul edilebilir eşleşme) değerle STR V18 daha iyi sonuçlar vermiştir. Delta ΔL (Açıklık koyuluk renk aralığı) Delta ΔE ile orantılı bir eğilim göstermektedir. Delta ΔL de her üç değer işlem öncesine en yakın açık koyu dengesini korumuştur. Delta Δa (numune rengi olan kırmızı renk aralığı) -0,82 ile Dehypon LS 54 kırmızı renk aralığı mükemmele yakın (gözle ayırt edilemeyecek) bir sonuç vermiştir. Bu sonuçlar renk ölçüm prensiplerine göre kabul edilebilir değerlerdedir. Renk ölçüm aralıkları iki rengin birbirine en yakın değerlerini vermek üzere hazırlandığı düşünülürse her üç deterjanın da lekeli bir ürünün mükemmele yakın değerler verdiği görüldü.

Çalışma kapsamında üretilen STR V18'in süngerleme sonrası değerlerinin referans ürün değerlerinden (Delta ΔE ve Delta ΔL 'de) daha iyi sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Delta Δa Kırmızı renk kaybı Delta ΔE ve Delta ΔL 'den farklılık göstererek Dehypon LS 54 en iyi sonucu verdiği görülmüştür. Delta Δa da STR V18 -1,42, STARP 7 -1,87 değeri ile renk aralık prensipleri çerçevesinde kabul edilebilir bir görülmüştür.

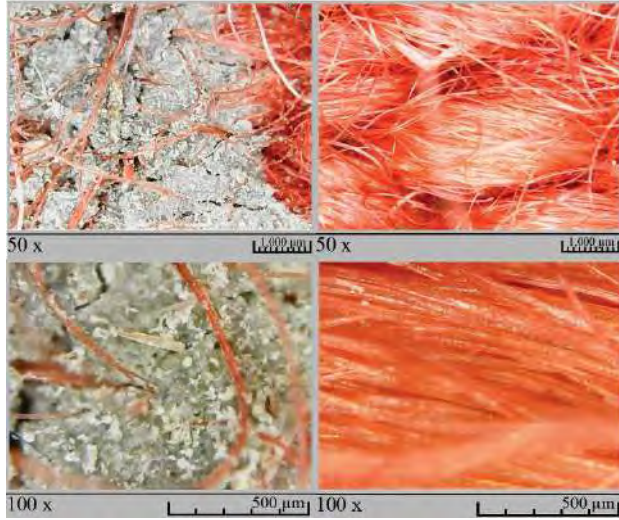


Şekil 5. Süngerleme renk ölçüm ortalama değerleri, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

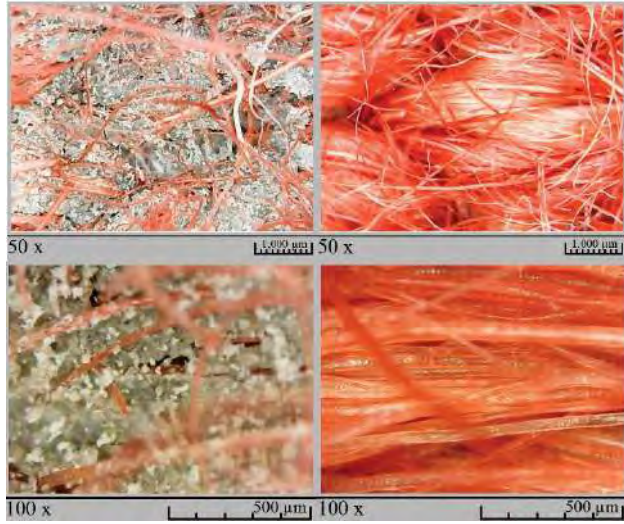
Süngerleme testinde numuneler işlem öncesi ve sonrası görüntüleri iki farklı büyütme (1/50-1/100) oranında alınarak görsel olarak karşılaştırıldı (Şekil 6,7,8). Test sonucunda yapay lekelerden %98,53 oranında ayrıştığı görülmektedir. Süngerleme işlemlerinin sistematik şekilde tekrarlanması asgari düzeyde doku ve lif kaybını sağlarken iplik kat araları da dâhil olmak üzere lekeler tamamen uzaklaşmıştır.



Şekil 6. DEHYPON LS54 ile süngerleme testi mikroskop görüntüsü



Şekil 7. STR V18 ile süngerleme testi mikroskop görüntüsü



Şekil 8. STARP 7 ile süngerleme testi mikroskop görüntüsü

Süngerleme testinde numuneler işlem öncesi, Islak lekeli, Kuru lekeli ve işlem sonrası ağırlıkları hassas terazide tartıldı. Değerlendirmeler önceki ve sonraki numune ağırlıkları dikkate alınarak hesaplandı, diğer değerler dikkate alınmadı. Dehypon LS 54 ve STR V18 önceki tartımdan 0,1 gr fazla, STARP 7 ile yapılan işlemde de 0.3 gr fazla tartılmıştır. Süngerleme işlemleri numuneler üzerindeki leke kalıntılarının Dehypon LS 54 % 99,16'sını, STR V18 % 99,19'unu, STARP 7 ise % 97,54'ünü ayırtmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Süngerleme testi dokuma ağırlıkları, Tekstil Koruma ve Onarım Laboratuvarı

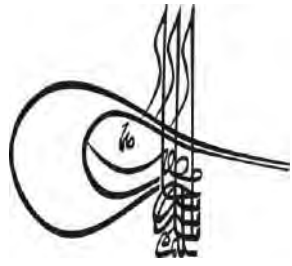
	Dokumanın ilk ağırlığı	Islak leke Ağırlığı	Dokumanın Islak lekeli ağırlığı	Dokumanın kuru lekeli ağırlığı	Dokumanın yıkama sonrası ağırlığı
DEHYPON LS 54	18,9 gr	12	30,9 gr	24,1	19,0
STR V18	21,9 gr	12,4	34,3 gr	27,5	21,8
STARP 7	21,0 gr	12,2	33,2 gr	26,3	21,3

Sonuç

Tarihi tekstillerin koruma ve onarımında ıslak temizlemede sabunların kullanımının önemli olduğu görülmektedir. Tarihi tekstillerin en az müdahale ile yapısal bütünlüklerinin korunarak temizlenmesi kültürel mirasımızın devamlılığı bakımından önemlidir. Ülkemiz de geliştirilerek üretilen iki adet yüzey aktif madde referans alınan sabunla karşılaştırılmış ve karşılaştırma sonucunda çok yakın değerlere ulaşılmıştır. Testler iki farklı şekilde yapılarak sabunların dokuma ve lekeler üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Eserin mevcut durumuna göre ıslak temizleme işlemlerinden suda bekletme testinin leke çıkarmada çok etkili olmadığı görülmüştür. Bunun yerine daha az ve hassas müdahale ile yapılan süngerleme işleminde daha başarılı sonuçlar alınmıştır. Özellikle ıslak temizlik işlemleri sırasında karşılaşılan renk kayıpları süngerleme testinde kabul edilebilir renk aralığının çok altında bir sonuç vererek renk kaybı asgari düzeyde tutulmuştur. Bu da yapılan işlemin renk akmasına ve solmasına sebep olmadığını göstermektedir. Islak temizlik işlemlerinin öngörülemez ve en riskli olduğu kısım olan doku ve lif kaybı tehlikesi de göz önüne alındığında STR V18 ve STARP 7 Dehypon LS54 ile çok yakın sonuçlar vermiş böylece doku ve lif kaybı en aza indirgenmiştir. Sonuç olarak, tarihi tekstillerin ıslak temizliğinde STR V18 ve STARP 7 leke çıkarma, minimum doku ve renk kaybı ile tarihi tekstillerin yıkanmasında etkili olduğu görülmüştür. STR V18 ve STARP 7 gibi non-iyonik yüzey aktif maddelerin tarihi tekstillerin ıslak temizleme işlemlerinde kullanımı uygun görülmektedir. Üretilen bu iki yüzey aktif madde maliyet, temin ve yerel pazar oluşturulması bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Balazsy, A. T. (2000). Wet cleaning of historical textiles: surfactants and other wash bath additives. *Studies in Conservation*, 45(1), 46-64
- Duran, K. (2008). *Tekstillerde renk ölçümü ve reçete çıkarma* (İkinci Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Tekstil ve Konfeksiyon Araştırma-Uygulama Merkezi yayını
- Jane, W. (2006), Experimental Work Comparing the Performance of Wash Bath Additives used in the Aqueous Immersion Cleaning of a Series of Standard Soiled Fabrics. *AICCM Textile Symposium*, Adelaide. 19-30.
- Larochette, Y. (2012), Wolber's World: A Review of a Textile Wet Cleaning Workshop Held in Oaxaca, Mexico, *WAAC Newsletter*, 34(1), 24-26
- Peter, F. S. (2010). *Oriental Rug Repair*, London: Thames And Hudson
- Sato, M. (2014), An experimental evaluation of non-ionic surfactant Dehypon® LS54. (MPhil). School of Culture and Creative Arts, University of Glasgow
- Singhal, D.; and Bhagat, S. (2015), Cleaning of textile artifacts in museums International, India: *Journal of Applied Home Science*, 2 (7-8), 247-252
- Soysaldı, A. (2017). Tekstil Eserlerin Konservasyonu ve Türkiye’de Etnografya Müzelerinin Sorunları, Ankara: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalışmaları, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
- Stavroudis, C. (2009), Sorting Out Surfactants, Mexico, *WAAC Newsletter*, 31(1), 18-21
- Uçar, F., B. (1998). Tarihi Tekstil Konservasyonunda Temizlik Uygulaması, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Web:<http://mepteknik.com/bg/assets/images/kkilavuz/RENK%20OLCUM%20CIHAZI%20KULLANMA%20KILAVUZU.pdf> / adresinden 31 Temmuz 2018’de alınmıştır.
- Web:https://worldaccount.basf.com/wa/NAFTA~en_US/Catalog/Detergents/info/BASF/PRD/30528519 / adresinden 31 Temmuz 2018’de alınmıştır.
- Web: <http://www.starkimya.com.tr/anasayfa> / adresinden 20 Aralık 2018’de alınmıştır.



Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Kamil ALPTEKİN - Prof. Dr. Hazim Tamer DODURKA - Doç. Dr. Reyhan SAYDAM - Dr. Öğr. Üyesi Taner ARTAN

This article was checked by iThenticate.

AİLE DEĞERLENDİRMELERİNDE BİR ALT SİSTEM OLARAK EVCİL HAYVAN: GENEL BİR ÇERÇEVE

Emel YEŞİLKAYALI* - Asli OFLUOĞLU**

ÖZET

Sosyal çalışma müdahalelerinde etkili ve başarılı olunabilmesi için değerlendirme merkezi bir bileşendir. Aile ise, mikro düzeydeki müdahalelerin odağında bulunmaktadır. Sosyal çalışma pratiğinde aile, üyelerin birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olduğu dinamik bir sistem olarak görülmektedir. Bu bağlamda bir bütünü oluşturan üyelerin ve alt sistemlerin birbirleri ile etkileşiminde yaşanan aksaklıklar, bütünü ve dolayısı ile diğer tüm üye ve alt sistemleri etkilemektedir. Aile sistemindeki sorunun çözümü için değişim sağlayabilmek ancak bu alt sistemleri ve birbirleri ile etkileşimlerini anlamak ile mümkün olabilmektedir. Planlı değişim sürecinin ön değerlendirme aşaması ile başlayan bu kavrayış çabasının başarıya ulaşabilmesi için, çok boyutlu bir çerçeve içinde bilgi toplayıp, analiz ve sentez yapmak gerekmektedir. Bu süreçte, sadece sorunun oluşumuna katkı sağlayan değil aynı zamanda değişim yaratma ve sorun çözmede güç ve destek kaynağı olabilecek unsurların da belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda evcil hayvanların insanların hayatlarındaki konumu ve önemi dikkate değerdir. Bununla birlikte ülkemizde sosyal çalışma alanında, evcil hayvanların aile değerlendirmeleri bağlamındaki konumunu irdeleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada da, ekosentrik bir bakış açısı ile sistem yaklaşımı bağlamında evcil hayvanların aile değerlendirmelerindeki konumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşabilmek adına, evcil hayvanlar aile sistemini değerlendirmede bir alt sistem olarak ele alınmış ve söz konusu bağlamdaki konumu literatür taraması ile desteklenerek sunulmuştur.

*  Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: emel.yesilkayali@izu.edu.tr

**  Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: asli.ofluoglu@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Aile değ rlendirmesi; sosyal çalışma; insan-hayvan etkileşimi.

DOMESTIC ANIMAL AS A SUB-SYSTEM IN FAMILY ASSESSMENTS: A GENERAL FRAMEWORK

ABSTRACT

Assessment is a central component for effective and successful intervention in social work interventions. The family is at the center of the micro-level interventions. In social work practice, the family is seen as a dynamic system in which members are constantly interacting with each other and with the whole family. In this context, a flaw in the interaction of the components / members and subsystems affects the whole and therefore all other members and sub-systems. The change of the family system to solve the problem is only possible by understanding these sub-systems and their interactions with each other. To achieve success in understanding, which begins with the preliminary evaluation stage of the planned change process, it is necessary to collect, analyze and synthesize information in a multidimensional framework. In this process, it is necessary to identify the elements that contributes to the formation of the problem and which can serve as a source of power and support in creating change and problem solving. In this context, the position and importance of domestic animals in people's lives is remarkable. However, no study has been found in the social work area in our country that directly examines the position of domestic animals in the context of family assessments. In this study, it is aimed to determine the position of domestic animals in family assessments in terms of system approach with an ecocentric perspective. In order to achieve this aim, domestic animals are considered as a sub-system in the assessment of the family system and their position in this context has been presented with the support of literature review.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Social work interventions aims at problem solving, creating positive change, liberating and increasing welfare. The most important steps of the social worker to reach these goals while working with families as well as other systems, are to establish a positive relationship with the client system and to make an accurate and sufficient evaluation in the meeting/link building phase which is the beginning of the planned change process.

In social work practice, system theory is used to evaluate the family system, especially when working with families. This theory draws attention to the diversity of systems at different levels of complexity that affect a particular situation, their interactions, and how they directly or indirectly affect each other (Forder, 1976). According to this theory, families consist of different parts (mother, father, sibling, son etc.) and

different sub-systems (couple, parent-child etc.) (Preston-Shoot & Agass, 1990). Each new member joining the family creates a sub-system. Each sub-system interacts with others, affecting both others and influencing others. For this reason, while doing a family assessment, social workers should evaluate the whole of each sub-system by considering their interaction with each other.

In order to achieve an effective intervention and make change in the family system, social workers must evaluate the functioning of the family, the history of the problem and the factors affecting the problem, and at the same time determine the forces and sources of support that can be effective in the solution of the problem and change. While making these evaluations and determinations, social workers must include (along with the core family members) important individuals in the relatives, social networks, the institutions and the organizations in which they can receive services to their assessments. Social workers, however, rarely include domestic animals living in households in these assessments and consider that they can be used as a source of strength and support.

There is evidence that domestic animals can be used as facilitators and catalysts in establishing positive relationships with the family (social worker-family) and help providing more accurate and sufficient information to assess the family (Flynn, 2000; Faver and Strand, 2003; Tedeschi et al., 2005). Researches on domestic animal-human interactions suggests that domestic animals can be both a realistic tool in the context of family members' relief and confidence building at the beginning of the interview, as well as a source of strength and support in effective intervention (Albert & Bulcroft, 1988, p. 547). Therefore, the purpose of this study is to present a review of how to make use of domestic animals as a source of power and support in the context of system approach. In this regard, the role of the domestic animals as interview initiator, social lubricant and co-therapist is emphasized in order to draw attention to the importance of the domestic animal in creating a positive relationship with the client system, which is a prerequisite for an effective and functional assessment.

Then, it will be explained with examples how domestic animals can be included in family assessments as a member and sub-system of the family to evaluate the family structure, functions and its power and resources. Finally, it will focus on how domestic animals can be exploited to identify and interfere with domestic violence and abuse because of the large number of research findings that domestic violence and abuse may be indicative of domestic violence and abuse.

Domestic Animals as Interview Initiator, Social Lubricant and Co-therapist

Interview within the social work intervention is an important tool to understand the clients and their situation and to help them deal with problems. However, establishing a positive relationship is a prerequisite for the purpose of the interview. A positive relationship serves as an "anesthetic" for sharing painful situations and helps the clients to identify themselves without the need to defend or present themselves without any distortions (Kadushin & Kadushin, 2016, pp. 17-18). In this context, it is noteworthy that at the beginning of an assessment-based interview

process, studies showing that the family's animal can be effective in establishing a positive relationship.

There are studies suggesting that the presence of a pet can increase the perception of trust in the environment and that the client feels more secure if the animal feels secure (Faver and Strand, 2003; Tedeschi et al., 2005; Parish-Plass, 2008). In addition, domestic animals provide benefits by providing a neutral and external subject with their unscheduled instinctive behavior in the intervention process. Therefore, during the family visits, social workers can establish a positive relationship by having the family pet included in the interview (petting and asking questions about etc.). Here, pets play a role in initiating an interview.

Therefore, during the family visits, social workers will be effective in establishing a positive relationship by having the family pet included in the interview and petting and asking questions about. Here, pets play a role in initiating an interview.

However, it is commonly emphasized in the animal-assisted intervention literature that social workers can initiate speech through the animals in particularly difficult and defensible dialogues when investigating family history, so that the environment can be relieved and information about the family can be obtained (Faver and Strand, 2003; Tedeschi et al., 2005; Parish. -Plass, 2008). In this context, it is stated that pets act as social lubricants (Fine, 2010).

An example of how social workers could benefit from domestic animals as both a social facilitator and a co-therapist was given by family therapist David Wohlsifer. The experience mentioned by Wohlsifer was experienced by his co-therapist Jake (dog) and explained as follows (Walsh, 2009);

“When Sean began to tell his story of childhood sexual abuse he started to sob. My therapy dog, Jake, came over and nuzzled his snout into his face. Sean hugged Jake tightly and continued to tell his story while I sat watching my co-therapist Jake do his work. After Sean finished his story, I praised him for his strength and courage in going to such a personal and painful place in sharing his story with me. Sean looked up and said, “I didn’t tell my story to you; I told it to Jake.”

Sean began a new relationship with Peter, who joined him for several sessions to work on Sean’s trust and safety issues with intimacy and sex. At the start of sessions Sean would light up when he saw Jake. Together, he and Peter would hug Jake and playfully roughhouse with him, laughing as he would roll on his back so they could rub his belly. Sean later remarked that the interest, warmth, and caring Peter showed to Jake helped him to trust Peter to love him without hurting him.”

The use of domestic animals as a “co-therapist” strengthens the communication skills of the applicants, who are not open to communication. Domestic animals interacts with clients through their therapeutic behaviors (Wuu, Ho, & Fagan, 2013).

Domestic Animal as a Sub-system for Assessing the Family System

Walsh (2009, p. 492) states that it is possible to make inferences about family relationship patterns in family assessments by asking

questions about domestic animals. Walsh (2009) emphasized that pet owners are generally depict their relations with their domestic animals with rich language. The data obtained through this method may help in the analysis of the family system, coping strategies with stressful situations, family communication and family problem solving methods.

Walker, Aimers and Perry (2015) suggest that domestic animals should also be included in family assessments. In this context, it should be determined how the pet is perceived by each member, who interacts with whom the most, what the interaction meets (love, friendship, entertainment, occupation, care, interest). Issues such as the role of the pet in the family and the socio-economic status of the family should also be evaluated.

Hurley (1982, p. 77) suggests that domestic animals should be included in the family genogram and the data like the pet's name, age, health status and important dates of the animal (family participation, death, birth, etc.) should be noted in the timeline of the family. Hurley presented this proposal when a child who he was working with, included his dog in the family genogram. Adapting this suggestion into practice can be particularly useful for understanding the family's developmental history, important events in family life, and the story of the problem. In addition, the role of domestic animals in the context of the past crisis, family members' attitudes and contributions should also be examined (Walsh, 2009).

It may be necessary to reveal the past importance of the domestic animal, for assessment and intervention (Walsh, 2009). For example, if a pet belongs to a deceased family member, it can be both a positive source for coping and a sadness trigger. Determining which situation gains weight may be important for the intervention.

There are cases in which a domestic animal plays a “helping role in overcoming the mourning process” and is a “mourning source” as a member and subsystem of the family system. In cases which the domestic animal helped in coping with a past trauma, the death or disappearance of the domestic animal may trigger the past trauma (Walsh, 2009).

In cases where domestic animals are accepted as family members, the death, disappearance and/or displacement of an animal may be a source of grief for its owner. The effects of loss of domestic animals are specific to the individual/family system and vary depending on personal and social factors. In spite of this, many domestic animal owners experience disruptions and/or malfunctions in their daily lives (in every system they include their animal). Recognition and understanding of animal-human interaction is important in this context (Donohue, 2005, pp. 189-190).

Sometimes pets can also create obstacles to effective intervention. For example, an elderly couple in need of care may not want to be placed in a nursing home in order not to leave their domestic animals behind.

In this context, the following issues about domestic animals (as a member and subsystem of the family system) in families should be taken into consideration;

- When the domestic animal entered the family - whether this time corresponds to any traumatic event or stress state.

- Whether it is the primary or auxiliary positive source of trauma and stress triggering or coping.
- The role of the domestic animal in intrafamilial communication
- Domestic animals positive and negative contributions to the conflicts within the family.
- Whether it is a problem source or a support and power source.

Domestic Animals in Determining Domestic Violence and Abuse

Many authors/researchers (Parish-Plass, 2008; Tedeschi et al., 2005; Faver and Strand, 2003; Flynn, 2000) suggest that the existence of an abused animal in a family may serve as an indicator of abuse because of the existence of many studies demonstrating the relationship between domestic violence and animal abuse. Therefore, social workers should take into account data on pet ownership and animal abuse when conducting a broad psycho-social assessment in the context of the system approach in family assessment.

In addition to the observations of social workers in housing visits, some of the questions that can be addressed in the family evaluation interview with parents are as follows (Hackett & Uprichard, 2007, p. 69).

- Do you currently have a pet or other animal? If yes, what type and how many of each?
- Have you had a pet animal or animals in the past 12 months?
- Have your children ever witnessed a family member threaten, hurt or kill one of your pets?
- Have your children ever hurt or killed one of your pets? How it happened?

Social workers should benefit from veterinary clinics and health professionals involved in identifying animal abuse in order to identify domestic violence and abuse (Benetato, Reisman, & McCobb, 2011). Veterinarians and workers in animal shelters (as they interact with abused animals more) should be encouraged to report when they identify any kinds of animal abuse. Social workers should not forget that in cases of abuse, every institution serving domestic animals plays an important role in data collection and storage. It should be kept in mind that this collaboration have an importance for prevention of animal and human abuse.

Conclusion and Suggestions

The main purpose of the family assessment in the context of the system approach is to collect data for problem solving and positive change and to analyze and synthesize the data obtained. The prerequisite for accurate and sufficient data collection is to establish positive relationships and use realistic and functional tools. The use of domestic animals as a tool in the assessment process should not be ignored, as there are numerous research findings that domestic animals can play a role in establishing positive relations/connections. On the other hand, the evaluation process consists of defining the family system / main system, sub-systems connected to the main system and clarifying the

interactions of other systems that affect the main system positively or negatively (Teater, 2015).

Domestic animals have an importance in every system where people are located and have a great importance in human life. Despite this situation, the traditional anthropocentric (human centered) social work approach tends to ignore the fact that people are in contact with all living things in their social lives (Walker, Aimers, & Perry, 2015). In family assessment, adopting an ecocentric perspective rather than an anthropocentric perspective will allow the family to be evaluated not only with the systems and subsystems that includes the family, but with all living things and physical and natural systems in which it interacts. It is possible to exclude the anthropocentric approach by including the domestic animals in which people interact. Humans are intertwined not only with humans but with all organic and inorganic environment. The use of all resources to improve human well-being is important, and domestic animals should be included in social work interventions as a positive source of human welfare.

Social workers should shape the interventions with the acceptance of the domestic animals as family members, and as both an indicator of abuse and violence in society and in the family. They should also include their observations of the domestic animal in their assessment (Walker, Aimers, & Perry, 2015, p. 34). Awareness of the impact of domestic animals on the life pattern of the family should be considered.

Social workers should not ignore the fact that veterinary clinics, veterinary faculty hospitals, animal shelters, and voluntary organizations working on animals are important sources in the intervention processes. Multidisciplinary work is important at this point.

Keywords: Family assessment; social work; human-animal interaction.

Giriş

Sosyal çalışma müdahalesinin amacı, sorun çözme, olumlu değişim yaratma, özgürleştirme ve refahı arttırmadır. Sosyal çalışmacının diğer sistemlerde olduğu gibi ailelerle de çalışırken bu amaçlara ulaşabilmesinin belki de en önemli adımları, planlı değişim sürecinin başlangıcı olan tanışma/bağlantı kurma aşamasında, müracaatçı sistemi ile pozitif ilişki kurması ve sonrasında doğru ve yeterli bir değerlendirme yapmasıdır.

Sosyal çalışma pratiğinde özellikle ailelerle çalışırken, aile sistemini değerlendirmede sistem teorisi benimsenmektedir. Bu teori, belirli bir durumu etkileyen farklı karmaşıklık düzeylerindeki sistemlerin çeşitliliğine, bu sistemlerin etkileşimlerine ve birbirlerini dolaylı veya dolaysız nasıl etkilediklerine dikkat çekmektedir (Forder, 1976). Bu teoriye göre, aileler farklı parçalardan (anne, baba, kardeş, evlat gibi) ve farklı alt sistemlerden (eş/çift, ebeveyn-çocuk, kardeşlik gibi) oluşmaktadır (Preston-Shoot & Agass, 1990). Aileye katılan her bir yeni üye, bir alt sistem meydana getirmektedir. Her bir alt sistem, diğerleri ile ilişki ve etkileşim halinde olup hem diğerlerini etkiler hem de diğerlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle sosyal çalışmacılar, aile değerlendirmelerinde her bir alt sistemi ayrı ayrı ve birbirleri ile etkileşimini göz önünde bulundurarak bütünü değerlendirilmelidir.

Sosyal çalışmacılar aile sistemine etkili bir müdahale gerçekleştirmek ve değişim yaratmak için öncelikle ailenin işleyişini, yapısını, sorunun öyküsünü ve soruna etki eden unsurları değerlendirmek ve aynı zamanda sorunun çözümünde ve değişimde etkili olabilecek güçleri ve destek kaynaklarını

belirlemek zorundadırlar. Sosyal çalışmacılar bu değerlendirme ve belirlemeleri yaparken, kök aile üyeleri ile birlikte, akraba ve sosyal ağlardaki önemli kişileri ve hizmet aldıkları/alabilecekleri kurum ve kuruluşları da değerlendirmelerine dahil etmektedirler. Ancak sosyal çalışmacılar, nadiren hane içinde yaşayan evcil hayvanları da bu değerlendirmelere dahil etmekte ve etkili müdahalelerde birer güç ve destek kaynağı olarak kullanılabilceğini göz önünde bulundurmaktadırlar.

Oysaki evcil hayvanların aile içinde çoğunlukla “insan” ve eğlence kaynağı bir aile üyesi olarak algılandıklarına, nadiren de daha geniş bir sosyal ağ sisteminin parçası fakat aile üyesi olarak algılanmadıklarına dair çalışmalar bulunmaktadır (Phillips Cohen, 2002, s. 621).

Uluslararası literatürde, evcil hayvanların aile ile pozitif ilişki kurmada kolaylaştırıcı ve katalizör olarak kullanılabilceğine (Flynn, 2000; Faver ve Strand, 2003; Tedeschi ve diğ., 2005), dolayısı ile aileyi değerlendirmek için daha doğru ve yeterli bilgi almada yarar sağlayabildiğine ilişkin kanıtlar bulunmaktadır.

Evcil hayvanların insanla etkileşiminde rahatlatıcı ve güven sağlayıcı bir ortam oluşturabileceğine dair araştırmalardan birisi Albert ve Bulcroft (1988) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, hane içinde yaşayan evcil hayvanların üstlendikleri duygusal ve psikolojik rolleri saptamak için 320 evcil hayvan sahibi olan ve 116 evcil hayvan sahibi olmayan birey ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırmada, evcil hayvan-insan ilişkilerini, bu ilişkilerin anlamını ve yoğunluğunu açıklayan ifadelerin, insanlar arasındaki sevgi duygularını tarif etmek için kullanılan ifadelerle benzerlik taşıdığı anlaşılmıştır. Bu ifadelerden bazıları aşağıda sunulmuştur (Albert & Bulcroft, 1988, s. 547) :

- Evcil hayvanıma arkadaşlarıma oranla daha yakın hissediyorum.
- Evcil hayvanımı seviyorum çünkü o ne yaparsam yapayım beni kabulleniyor/kabul ediyor.
- Evcil hayvanım sevildiğimi hissetmemi sağlıyor.
- Evcil hayvanım başka insanlarla konuşacak bir konuya sahip olmamı sağlıyor.
- Evcil hayvanıma, diğer aile üyelerime oranla daha yakın hissediyorum.
- Evcil hayvanım yalnızlık hissetmemi engelliyor.
- Evcil hayvanımı seviyorum çünkü o, hayatımdaki diğer insanlara oranla daha sadık.
- Evcil hayvanım bana ilgilenebileceğim bir şey (evcil hayvan) sunuyor.
- Evcil hayvanımın benim en yakın yoldaşım olduğu durumlar mevcut.

Yukarıdaki ifadeler, aile içindeki bir evcil hayvanın hem görüşme başlangıcında aile üyelerinin rahatlamasını ve güven duymasını sağlamak için kullanılacak gerçekçi bir araç, hem de etkili müdahalede bir güç ve destek kaynağı olabileceğine işaret etmektedir. Ancak ülkemizde, evcil hayvanların aile değerlendirmesinde ve etkili müdahalede kullanımına ilişkin bütünlüklü bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, sistem yaklaşımı çerçevesinde evcil hayvanlardan aile değerlendirmesi ve müdahalesinde bir güç ve destek kaynağı olarak nasıl yararlanılabileceğine ilişkin bir derleme sunmaktır. Bu bağlamda önce, etkili ve işlevsel bir değerlendirme yapabilmenin ön koşulu olan müracaatçı sistemi ile pozitif ilişki ortamı oluşturmada, evcil hayvanın önemine dikkat çekmek üzere, evcil hayvanın görüşme başlatıcı olma ve terapi aracı olmayı da içeren sosyal kolaylaştırıcılık rolü üzerinde durulmuştur. Daha sonra, evcil hayvanın ailenin bir üyesi ve alt sistemi olarak aile yapısını, işlevlerini, aile ve sorunun öyküsünü ve gereksinimlerini, güç ve kaynaklarını belirlemede değerlendirmeye nasıl dahil edilebileceği örneklerle açıklanacaktır. Son olarak, evcil hayvanların maruz kaldığı şiddet ve istismarın aile içi şiddet ve istismarın bir göstergesi olabileceğine

ilişkin çok sayıda araştırma sonucu bulunması nedeni ile, aile içi şiddet ve istismarı belirleme ve müdahalede evcil hayvanlardan nasıl yararlanılabileceği üzerinde durulacaktır.

Görüşme Başlatıcı, Sosyal Kolaylaştırıcı ve Terapi Aracı Olarak Evcil Hayvan

Sosyal çalışma müdahalesinde görüşme, müracaatçıları ve içinde bulundukları durumu anlamak ve onlara problemleriyle başa çıkmaları konusunda yardımcı olabilmek için önemli bir araçtır. Ancak, görüşmenin amacına ulaşabilmesi için pozitif bir ilişki kurmak ön koşuldur. Pozitif ilişki kurmak acı verici durumun paylaşımı için “anestezî” işlevi görür ve müracaatçıların kendilerini savunma ihtiyacı duymadan ya da herhangi bir çarpıtma olmaksızın kendilerini ortaya koymalarını sağlamada yardımcı olur (Kadushin & Kadushin, 2016, s. 17-18). Bu bağlamda, değerlendirmeyi temel alan bir görüşme sürecinin başlangıcında, ailenin evcil hayvanının pozitif ilişki kurmada etkili olabileceğini gösteren çalışmaların varlığı dikkate değerdir.

Sosyal çalışmacı/terapist, müracaatçı/hasta ve evcil hayvan arasındaki güçlü duygusal bağlantıyı ve evrimsel ilişkiyi temel almaktadır. Bir evcil hayvanın varlığının, ortamdaki güven algısını yükseltebildiği ve eğer söz konusu hayvan güvende hissediyorsa müracaatçının da güvenlik hissinin arttığına ilişkin araştırmalar bulunmaktadır (Faver ve Strand, 2003; Tedeschi ve diğ., 2005; Parish-Plass, 2008). Ayrıca, evcil hayvanların dahil oldukları müdahale süreçlerinde, var oluşları ve planlanmamış içgüdüsel davranışları ile nötr ve harici bir konu sağlayarak fayda sağladıkları bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, sosyal çalışmacıların aile ziyaretleri sırasında, ailenin evcil hayvanı varsa, görüşmeye dahil etmeleri ve onunla ilgilenerek, hakkında sorular sorarak görüşmeyi başlatmaları, pozitif ilişki kurmada etkili olacaktır. Burada evcil hayvan, görüşme başlatıcı bir rol üstlenmektedir.

Bununla birlikte, sosyal çalışmacıların aile tarihini araştırırken özellikle zor ve savunmaya geçilen diyaloglarda ailede evcil bir hayvanın varlığı halinde, hayvanlar üzerinden konuşma başlatarak ve bazen sürdürerek hem ortamı rahatlatılabileceği hem de aile hakkında bilgiler edinilebileceği hayvan destekli müdahale literatüründe sıkça yer almaktadır (Faver ve Strand, 2003; Tedeschi ve diğ., 2005; Parish-Plass, 2008). Bu bağlamda evcil hayvanların sosyal kolaylaştırıcı (social lubricant) görevi gördüğü belirtilmektedir (Fine, 2010).

Kruger ve Serpell de (2006, s. 28) hayvanların insanların sosyal etkileşimlerinin katalizörleri veya aracıları olarak işlev görebileceğinin ve müracaatçı/hasta ve sosyal çalışmacı/terapist arasında pozitif ilişki kurma sürecini hızlandırdığının göz önünde bulundurulmasını önermektedir. Ancak herhangi bir müdahaleye entegre edilen hayvanların, pozitif davranışlar sergiliyor olması, alışılmadık durumlara kolayca adapte olabilmesi, sevmeye/okşanmaya (petting) kısaca fiziksel temasa açık olması, işbirlikçi bir tavır içinde olmasına dikkat edilmelidir (Kahveci & Bulut Serin, 2017).

Evcil hayvanların sosyal çalışma müdahalelerine planlı veya plansız olarak entegre olması mümkündür. Her ne kadar makalenin odağı terapi hayvanları olmasa da, evcil hayvanları aile görüşmelerinde kolaylaştırıcı olarak kullanacak sosyal çalışmacılara fikir vermesi açısından Parish-Plass ve Oren’in (2013) terapi hayvanları ile yaptıkları bir çalışmanın evcil hayvanların müdahaleye entegrasyonuna iyi örnek oluşturacağı düşünülmüştür. Yazarlar bu çalışmada, Parish-Plass’ın bireysel tecrübesine yer vermişlerdir. Söz konusu tecrübe, 10 yaşında, kendini tehlikeye atan dışa vuruk davranışları ve ebeveyn ihmali (fiziksel ve duygusal) sebebiyle koruma altına alınan bir kız çocuğu (Hannah) ile gerçekleşmiştir ve şu şekilde aktarılmıştır (Parish-Plass & Oren, 2013, s. 48-49):

“O (Hannah) ve kardeşleri arasında şiddet eğilimli etkileşimler olduğuna dair raporlar mevcuttu. Bir gün, Hannah çok sevdiği ve kendini ifade ederken sık sık aracı olarak kullandığı üç laboratuvar faresinin kafesini açtı. Farelerin ilgimi çekmek için bana (Nancy) koştuğu sırada Hannah “Senin tarafından sevmek için nasıl da birbirlerini dövdüklerine bak. Birbirlerini çok kıskanıyorlar. Ama Brownie’ye özellikle ilgi göstermek zorundasın, çünkü yaşlı ve ölüyor. Daha fazla ihtiyacı olduğu için diğerlerinin senin ona daha fazla sarılmana katlanmaları gerek. Bunu o öldükten sonra

anlayacaklar, sonra da senden daha fazla ilgi görecekler.” Gözlemlerini ve yorumlarını tartıştıktan sonra gönüllü bir şekilde, “ Bu bana ve kardeşlerime her zaman oluyor. Erkek kardeşimi seviyorum ve o da beni seviyor. Ama ailem etrafta olduğu zaman, birbirimizi sürekli dövüyoruz, çünkü annemiz birimize sarıldığında diğerimiz öfkeleniyoruz çünkü bize ayıracak asla yeterli vakti olmuyor. Biz bunun için savaşıyoruz fakat sonuç olarak annemiz küçük kardeşimize sarılıyor, çünkü o bir bebek ve buna daha fazla ihtiyacı var. Ne yapabilirsin ki...” diyerek devam etti. Bu noktada Hannah, farelerin beni (anne) selamlamak için yaptıkları koşma davranışını, benim ilgime muhtaç olmaları ve benim üzerimden kavgı ediyor olmaları olarak algıladı. Bu, kendi aile durumunu hatırlattı ve bu durum hakkında konuşmasını sağladı....”

Bu örnekte Hannah, farelerin davranışlarını, kendi duygularını ve gerçeklik algısını ifade etmek için kullanmıştır. Başka bir deyişle, onların davranışı hakkındaki yorumunu kendini ifade etme aracı olarak kullanmıştır. Hannah, evdeki durumunu ve beraberindeki duygularını, annesinin davranışını kız kardeşinin ihtiyaçlarını karşılaması gerekliliği bağlamında yorumlayarak açıklamıştır. Bu örnekten anlaşılabilceği üzere, evcil hayvanlar planlı veya plansız bir şekilde müdahalelere dahil olabilmektedirler. Müracaatçıların hayvanlara olan ilgisi ve onlarla etkileşime girme arzuları, içinde bulundukları negatif durumları dile getirmelerinde ve dışı vurmalarında aracı görevi görebilmektedir.

Sosyal çalışmacıların evcil hayvanlardan hem sosyal kolaylaştırıcı hem de terapi aracı¹ olarak yararlanabileceğine ilişkin fikir oluşturabilecek diğer bir örnek de, aile terapisti David Wohlsifer tarafından aktarılmıştır. Wohlsifer’in sözünü ettiği tecrübe, yardımcı terapisti (co-therapist) Jake (köpek) ile yaşanmıştır ve şu şekilde aktarılmıştır (Wohlsifer, 2008’den akt. Walsh, 2009);

“Sean cinsel istismar ile ilgili çocukluk anısını anlatmaya başladığında hıçkırarak ağlamaya başladı. Terapi köpeğim Jack geldi ve burnunu Sean’ın yüzüne yaklaştırdı. Sean Jake’e sıkıca sarıldı ve anısını anlatmaya devam etti ve ben bu sırada oturarak yardımcı terapistim Jake’in işini yapmasını izledim. Sean anısını anlatmayı bitirdiğinde, onu bu denli kişisel ve acı verici bir anıyı benimle paylaştığından, gücü ve cesareti içi yücelttim. Sean baktı ve “ben hikayemi sana anlatmadım: Jake’e anlattım” dedi....”

Sean yakınlık ve cinsellik bağlamında güven ve güvenlik sorunları hakkında kendisine pek çok görüşmede eşlik eden Peter (Sean’ın yeni partneri/sevgilisi) ile yeni bir ilişkiye başladı. Seansların başlangıcında Sean Jake’i gördüğünde mutlu oluyordu. Sean ve Peter birlikte Jake’e sarılarak oyunlar oynuyor ve Jake sırtının üzerinde yuvarlandıkça gülüyorlar ve karnını seviyorlardı. Sean daha sonrasında, Peter’in Jake’e karşı gösterdiği ilgi ve sıcaklığın Peter’a, ona zarar vermeden güvenmesini sağladığını belirtti.”

Evcil hayvanların terapi aracı olarak kullanılması özellikle iletişime açık olmayan müracaatçıların iletişim kurma kabiliyetlerini güçlendirdiği üzerinde durulmaktadır. Evcil hayvanlar, terapötik davranışları vasıtasıyla müracaatçı ile etkileşime girmektedir (Wuu, Ho, & Fagan, 2013).

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, aileler ile çalışan profesyoneller evcil hayvanları yaptıkları müdahalelere “yardımcı” “kolaylaştırıcı”, “görüşme başlatıcı” rolü ile de dahil edebilmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere hayvana yüklenen harici anlam, müracaatçıların, manevi refahını yükselterek güçlenmesini ve baş etme kapasitelerinin artmasını sağlamaktadır.

¹ Dünya literatüründe evcil hayvanların terapi aracı olduğu durumlarda terapist/sosyal çalışmacıya eşlik eden hayvanların “yardımcı terapist” (co-therapist) olarak adlandırıldığı örnekler mevcuttur (Walsh, 2009; Wuu, Ho, & Fagan, 2013). Söz konusu örnekte de evcil hayvan, yardımcı terapist olarak adlandırılmıştır ve müracaatçıyı rahatlatma bağlamında “kendi işinin uzmanı ve terapistin yardımcısı” olduğu vurgulanmıştır.

Aile Sistemini Değerlendirmede Bir Alt Sistem Olarak Evcil Hayvan

Sistem yaklaşımı bağlamında aile değerlendirmesinde, ailenin yapısal ve işlevsel özellikleri, gelişimsel tarihi, gereksinim ve sorunları ile bu gereksinimleri karşılamadaki güçleri ve sınırlılıkları göz önünde bulundurulması gereken unsurlardır.

Aile yapısı ve işlevleri değerlendirilirken, alt sistemler ve sınırları, her bir alt sistemin aile içindeki rolü, iletişim ve karar alma kalıpları, kuralları, ailenin yaşam koşulları ve sosyo-ekonomik statüsü, tanımlanmalıdır. Ailenin alt sistemlerinin, aileye yeni üyelerin katılımı ile birlikte olduğu göz önünde bulundurulduğunda, aileye bir evcil hayvan dahil olduğunda yeni bir alt sistem oluşmaktadır. Özellikle aile sisteminin işlevselliğini anlamada, iletişim kalıpları özel bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, örneğin, ebeveynlerin çocukları aracılığı ile konuşmasında olduğu gibi evcil hayvanları aracılığı ile konuşması, aile içinde işlevsel olmayan iletişim kalıplarının göstergesi olabilir.

Walsh (2009, s. 492), aile değerlendirmelerinde aile üyelerine, evcil hayvanları hakkında sorular sorarak aile içi ilişki örüntüleri hakkında çıkarımlar yapmanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Evcil hayvan sahibi olan müracaatçıların genel olarak evcil hayvanlarıyla olan ilişkilerini zengin bir dil ile betimlediğini vurgulayan Walsh (2009); bu yol ile elde edilen verilerin, aile sisteminin organizasyonu, ikili ilişkiler, stresli durumlarla başa çıkma stratejileri, aile içi iletişim ve ailenin problem çözme yöntemleri gibi konuların deşifresinde yardımcı olabileceğine dikkat çekmektedir. Örneğin, bir ebeveynin çocukları arasında tartışma yaşandığında evcil hayvanlarını kast ederek, “Kavga etmeyi kesin, Barkley’i üzüyorsunuz” demesinin, “kardeşine vurmaya kes!” demesinden daha işlevsel olduğunu bildirdiğini aktarmaktadır.

Walker, Aimers ve Perry (2015), sosyal çalışmacıların, aile sisteminde evcil hayvanın varlığı halinde, sistem içindeki rolünün saptanarak, değerlendirmeye dahil edilmesini önermektedir. Bu bağlamda evcil hayvanın her bir üye tarafından nasıl algılandığı, en çok kimin ya da kimlerle etkileşime girdiği, bu etkileşimin karşılıklı hangi ihtiyacı karşıladığı (sevgi, arkadaşlık, eğlence, meşguliyet, bakım, ilgi); dolayısı ile aile içindeki rolü, ailenin yaşam koşulları ve sosyo-ekonomik statüsü bağlamında bir yük oluşturup oluşturmadığı gibi konular değerlendirilmelidir. Örneğin, evcil bir hayvan aile üyeleri ile oyun arkadaşlığı yaparken, bir üye bakımını üstlenebilir, diğer üye sokağa çıkarılmasını ve gezdirilmesini üstlenebilir, diğer üye de ihtiyaçlarının ekonomik olarak karşılanmasını üstlenebilir. Böylece evcil hayvan aile üyelerinin hem yeni roller üstlenmesinde hem de birbirine bağlanmasında etkili olabilir. Cain’in (1983) deyişiyle, evcil hayvanlar genellikle aileleri bir araya getiren ve aile uyumunu arttıran “tutkal” (*glue*) görevi görebilmektedir. Walsh’ın (2009, s. 483) evcil hayvanların aile içi etkileşimi arttırdığını vurguladığı çalışmasında aktardığı bir ebeveynin söylediği “Bazen hane halkımızın hayvanların etrafında döndüğünü düşünüyorum” cümlesi de, Cain’in görüşünü doğrular niteliktedir.

Ancak bazen tam tersi bir durum da olabilir. Evcil hayvanın bakım, ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanması aile üyelerinin yeni sorumluluklar yüklenmesini gerektirdiği için çatışmalara ve yeni sorunlara da neden olabilir. Öte yandan, ailenin yaşam koşulları ve ekonomik durumu uygun olmadığı halde çok sayıda evcil hayvana sahip olması bir patolojinin göstergesi olabilir. Evcil hayvanların davranışlarının gözlenmesi, aile üyelerinin davranışlarını anlamada da yardımcı olabilir. Prof. Dr. Tamer Dodurka’nın (2012), hastaları ve hasta sahipleri ile yaşadıklarını içeren “Merdivenden Korkan Köpek” adlı kitabında aktardığı bir anısı, evcil hayvanın davranışlarını gözlemenin, sahibinin davranışlarını ya da aile içi etkileşimi anlamada nasıl yardımcı olabileceğini gösteren bir örnek olması bakımından dikkate değerdir:

... Bir hayvan sahibi saldırganlık şikayetiyle köpeğini getirmişti. Köpek gerçekten çok agresifti. ... Köpeğin bu duruma gelmesinde çevre koşullarının etkisi ya da sahibinin hatası var mıydı? Öğrenmek zorundaydım. Ama sahibine doğrudan "siz de asabi

misiniz?” diye sormadığımdan kıvranıp duruyordum. Ama nihayetinde, dolaylı da olsa sordum:

-Evde aileden biri köpeğin gözü önünde asabi davranışlarda bulunuyor mu?

“Evet Tamer Bey, ben de çok asabiyimdir,” diye bir yanıt aldım.

Yani köpek bu yapıdaki sahibiyle yaşadığı müddetçe benim bir faydamın olması söz konusu olamazdı... Çocuklarını bile dayakla eğiten ailelere, “köpeğinize vurmayın” demenin ne kadar boş olduğunu, çoktan öğrenmiştim.

“O halde köpeği teskin edecek bazı ilaçlar vereyim,” diye düşünerek reçeteyi hayvan sahibine uzattım. Adamcağız reçeteye baktı ve bakın ne dedi:

-Hayret Tamer Bey! Aynı ilaçları ben de alıyorum.

Ne dersiniz, bundan sonra ilaç yazarken, hayvan sahibinin kullandığı ilaçlara bakıp aynısını yazsam işim kolaylaşmaz mı? (Dodurka, 2012, s. 161-162)

Bu örnekten anlaşılabileceği üzere, evcil hayvanlar da tıpkı çocuk-ebeveyn ilişkilerinde de olduğu gibi, sahiplerinin duygu durumundan, davranışlarından ve dahil oldukları sosyal ortamlardan etkilenebilmektedirler. Dodurka’nın (2012), kitabında bu ve benzeri pek çok örnek bulunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal çalışmacıların evcil hayvanların davranışlarını etkileyen diğer faktörleri de göz önünde bulundurarak, hayvanın davranışlarını ve sahibi ile etkileşimini gözlemlemesinin aile sistemini değerlendirmede yararlı olabileceği söylenebilir. Bununla birlikte, bu tip değerlendirmelerde hayvanın türü, cinsi gibi özelliklerine göre öğrenmelerinin ve davranışlarının nasıl biçimlendiğine dair veteriner hekimlerinden destek almak gerektiği dikkate alınmalıdır (Dodurka, 2011).

Hurley (1982, s. 77), evcil hayvanların aile genogramına dahil edilmesini ve evcil hayvanın adı, cinsi, yaşı, sağlık durumu ve hayvana dair önemli tarihlerin (aileye katılım, ölüm, doğum vb.) zaman çizelgesine belirtilmesini önermektedir. Hurley bu öneriyi, bir çocukla çalışırken, çocuğun aile genogramına köpeğini de dahil etmesi nedeniyle sunmuştur. Bu öneriyi pratiğe geçirmek, özellikle ailenin gelişimsel tarihini, aile yaşamındaki önemli olayları ve sorunun öyküsünü anlamak için çok yararlı olabilir.

Örneğin, halen evinde çok sayıda evcil hayvanı sahiplenmiş olan bir kadın, ilk köpeğini eşinin ağır bir hastalık geçirip sürekli bakıma muhtaç olmasından sonra sahiplenmiş, her bir çocuğunun evden ayrılmasından sonra yeni evcil hayvanları aileye dahil etmiştir. Bu durum, kadının geçmişte aile krizleri ile baş etmesinde pozitif bir kaynak olsa da, evdeki evcil hayvan sayısının çokluğu ve patolojik bir hal alması sorunun başka bir biçimde devam ettiğinin göstergesidir. Bu nedenle, bazen aileler sorunun öyküsünü ya da önemli yaşam olaylarını anlatırken, başlangıç tarihlerini nasıl başladığını anlatmasalar/anlatamamasalar da, evcil hayvanın aileye dahil olduğu zamanın öğrenilmesinden yola çıkarak, konu üzerinde derinleşme sağlanabilir.

Ayrıca, evcil hayvanların geçmişte yaşanmış kriz bağlamındaki konumuna, rolüne aile üyelerinin tavrı ve katkıları da irdelenmelidir (Walsh, 2009). Yukarıdaki örnekte, kadının sürekli bakıma muhtaç olan eşi ile tek başına ilgilenmek zorunda kalması, çocuklarından hem bakım hem de duygusal destek alamaması, sorunlarla baş etmesini zorlaştırmış olup evcil hayvan sevgisinin patolojik hale gelmesine neden olmuş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Evcil hayvanın geçmiş öneminin ortaya çıkarılması da, değerlendirme ve müdahale için gerekli olabilir (Walsh, 2009). Örneğin, evcil hayvan vefat etmiş bir aile üyesine ait ise, hem yasla baş etmede yardımcı hem de üzüntüyü tetikleyici ve hatırlatıcı olabilir. Hangi durumun ağırlık kazandığının belirlenmesi müdahale için önem gösterebilir. Aynı zamanda, evcil hayvanlar aile sistemi ve alt sistemler için güç ve destek kaynağı ise bu güçten yararlanılmalıdır.

Evcil hayvanın, yas sürecini atlatmada yardımcı rol üstlendiği durumlar kadar, aile sisteminin bir üyesi ve alt sistemi olarak yas sebebi olduğu durumlar da bulunmaktadır. Evcil hayvanın vefatı ya da kaybolması özellikle geçmişte yas ile mücadelede yardımcı olduğu durumlar var ise, geçmiş travmaları tetikleyici de olabilmektedir (Walsh, 2009).

Evcil hayvanların aile üyesi olarak kabul edildiği durumlarda, bir evcil hayvanın vefat etmesi, kaybolması ve/veya yerinin değişmesi, sahibi için tek başına bir yas kaynağı da olabilmektedir. Evcil hayvan kaybının etkileri bireye/aile sistemine özgüdür ve kişisel ve sosyal faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Bu duruma rağmen, birçok evcil hayvan sahibi günlük yaşamlarında (evcil hayvanlarını dahil ettikleri her sistemde) bozulmalar ve/veya aksaklıklar yaşamaktadır. Evcil hayvan – insan etkileşiminin tanınması ve anlaşılması bu bağlamda önem taşımaktadır. İnsan- hayvan etkileşiminin göz ardı edildiği durumlar, kişilerin yas ile mücadelesinde sıkışmalarına ve tecrit edilmiş hissetmelerine sebep olabilmektedir (Donohue, 2005, s. 189-190).

Dunn, Mehler ve Greenberg (2005), yaptıkları çalışmada, gerçekleştirmiş oldukları yas destek grup çalışmasını değerlendirmişlerdir. Söz konusu çalışmada, grup çalışmasında dile getirildiği vurgulanan sorunlar (s. 65-66), gerekçeleri ile birlikte tablo haline getirilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Yas destek grup çalışması ve müracaatçıların dile getirdikleri sorunlar

Sorun	Açıklama
Evcil hayvanı hayatın merkezine koyma	Evcil hayvana dost, hayat arkadaşı ve/veya evlat gibi roller yükleme.
Ölüme karşı duyulan öfke	Kötü bir haber almaya duyulan öfke. Veteriner hekimine yönlendirilen öfke.
Evcil hayvanın yasını tuttuğu için damgalanma	Yasın, müracaatçının ailesi ve arkadaşları tarafından anlaşılabilmesi, küçümsenmesi. Müracaatçının çevresinin onunla empati kurmuyor olduğunu düşünmesi.
Depresyon ve hüznün	Ağlama, uykusuzluk, yemek yememe. Vefat eden evcil hayvana dair sesler duyma.
Suçluluk	Evcil hayvanı kurtarmak adına yeterince çaba göstermediğini hissetme. Yeterince ilgi göstermediğini hissetme. Ötenazi kararının dahil olduğu durumlarda evcil hayvanı yüz üstü bıraktığını hissetme.
Geçmiş anılarla ilişkili acı/hüzün	Evcil hayvanın ölüm sebebiyle geçmişte vefat eden bir yakının ölüm sebebinin aynı olduğu durumlarda, geçmişle bağlantı kurularak tetiklenen yas. Evcil hayvanın vefat etmiş bir yakına ait olduğu durumlarda tetiklenen yas.

Evcil hayvan kaybının etkileri elbette kültür temelinde de farklılıklar gösterebilmektedir (Sharkin & Bahrack, 1990). Bu bağlamda yapılacak müdahalelerin, müdahalenin yapıldığı bölge, kişi ve/veya aile/grup için kültürel bağlamda biçimlenmesi doğru olacaktır. Sosyal çalışmacılar müdahalede bulunacakları bölgedeki ihtiyaçlara cevap verebilmek adına önce bölgenin kültürünü ve ihtiyaçlarını (hayvanlara bakış açısı, manevi bağlam, dini bağlam vb.) tanımalıdır.

Bazen evcil hayvan, etkili müdahalenin önünde engel de oluşturabilir. Örneğin, bakıma muhtaç ve çocukları olmayan yaşlı bir çift, evcil hayvanlarını geride bırakmamak için huzurevine yerleştirilmeye rıza göstermeyebilir.

Bu bağlamda, aile sisteminin bir üyesi ve alt sistemi olarak, evcil hayvanların aileye ne zaman dahil olduğu, bu zamanın herhangi bir travmatik olay ya da stres durumuna karşılık gelip gelmediği, travma ve stresi tetikleyici mi yoksa baş etmede birincil ya da yardımcı pozitif kaynak mı olup olmadığı, evcil hayvanın aile içi iletişimdeki rolü, aile içinde yaşanan çatışmalardaki olumlu olumsuz katkısı, sorun kaynağı mı yoksa destek ve güç kaynağı mı gibi konular aile değerlendirmelerine dahil edilmelidir.

Ailede evcil hayvanın varlığı, özellikle çocuklar aracılığı ile aile sistemini ve çocuk alt sistemini değerlendirmede de önemli bir kaynaktır. Parish-Plass (2008) hayvan istismarı, aile içi şiddet ve çocuk istismarı arasındaki kanıtlanmış bağlantı nedeniyle, aile içinde evcil hayvan tarihinin araştırılmasının çocuğun yetiştirildiği çevreye ilişkin bilgi sağlayacağını belirtmektedir. Ayrıca, hayvan istismarının davranış bozukluğu tanısında kriterlerden birisi olduğuna dikkat çekmektedir. Parish-Plass (2008), terapistin çocukların hayvanlar ile olan etkileşimlerini gözleyerek ve bu etkileşimler hakkında çocuklarla konuşarak, çocukların sosyal durumlarına ve tepkilerinin ne ölçüde uyarlanabilir veya uyumsuz olduğuna dair bilgi ve anlayış sağlayabileceğini de belirtmektedir.

Evcil hayvanlardan, hem aile içi şiddet ve istismarı belirlemede hem de özellikle çocuklarla etkileşimde kolaylaştırıcı ve görüşme başlatıcı olarak yararlanılabileceğine ilişkin çok sayıda kanıt olması nedeni ile bu konular aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Aile İçi Şiddet ve İstismarı Belirlemede Evcil Hayvan

Pek çok yazar (Parish-Plass, 2008; Tedeschi ve diğ., 2005; Faver ve Strand, 2003; Flynn, 2000), aile içi şiddet vakaları ile hayvan istismarı arasında ilişki olduğunu kanıtlayan pek çok çalışmanın varlığı sebebiyle, aile içinde istismar mağduru bir hayvanın/hayvanların varlığının istismarın da göstergesi olabileceğini belirtmektedir. Arluke, Levin, Luke, ve Ascione, (1999) 153 kontrol deneği ve 153 hayvan istismarcısını karşılaştırarak gerçekleştirdikleri çalışmada, hayvan istismarcılarının şiddette eğilimlerinin daha fazla olduğu ve hayvan istismarına ek olarak en az uyuşturucu, kundaklama, toplum düzenini bozma gibi bir suça karıştıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Söz konusu ilişkinin kanıtları “aile” bağlamında da mevcuttur. Flynn (2000), evcil hayvan sahibi, şiddet mağduru kadınlara, evcil hayvan istismarını ve uğradıkları istismar/şiddet bağlamında evcil hayvanın konumunu tespit etme amacıyla anket uygulandığını belirtmektedir. Örneklemin %46’sının evcil hayvanlarının da kendi şiddet uygulayıcıları(partnerleri) tarafından şiddete maruz bırakıldığı sonucuna varılmıştır. Özellikle istismar edilen evcil hayvanların sahipleri için büyük bir duygusal destek ögesi oldukları vurgulanmıştır. Riggs, Taylor, Fraser, Donovan, ve Signal (2018) de 503 kişi üzerinde uyguladıkları çalışmada aile içi istismar ve hayvan istismarı arasındaki bağı benzer şekilde destekleyen verilere ulaşmıştır. Çalışmaya katılan, şiddete maruz kalmış bireylerin beşte birinin, kendilerine şiddet uygulayan partnerlerinin, hayvanlara karşı da şiddet uyguladığı sonucuna varmışlardır.

Şiddet davranışının gözlenmesinin dahi etkili olduğu da literatür tarafından desteklenmektedir ve Baldry’nin (2003) yaşları 9-17 arasında değişen 1.392 genç üzerinde, aile içi şiddete maruz kalmanın hayvan istismarına etkisini ölçmek amacıyla yaptığı çalışma ile ortaya konmuştur. Örneklemin yaklaşık %50’sinin aile içi şiddete maruz kaldığı ve hayvan istismarı için en güçlü tahmin değişkeninin, akranların ve ebeveynlerin hayvan istismarında bulunmalarına şahit olmak olduğu sonucuna varılmıştır.

Aile içi şiddete maruz kalmanın hayvan istismarcılığını tetiklediği de çalışmalarca kanıtlanmıştır. Currie (2006), aile içi şiddet geçmişi olan iki çocuklu 47 anne ve benzer bir geçmişi olmayan iki çocuklu 45 anneyi karşılaştırdığı çalışmasında, aile içi şiddete maruz kalan çocukların, şiddete maruz kalmayan çocuklara kıyasla, hayvan istismarına yatkınlıklarının daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Volant, Johnson, Gullone ve Coleman (2008) da mevcut literatürü destekleyici bir şekilde, aile içi şiddete maruz kalan çocukların annelerinin, şiddete maruz kalmayan çocukların annelerine oranla daha fazla “çocuklarının hayvanları istismar ettiğine” şahit oldukları ve bunu yetkililere bildirdiklerini belirtmektedir.

Tüm bu araştırma sonuçları, aile içi şiddet ve istismar ile hayvan istismarının etkileşimli bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, sosyal çalışmacılar aile değerlendirmesinde sistem yaklaşımı bağlamında, geniş bir psiko-sosyal değerlendirme yaparken evcil hayvan sahipliğini ve hayvan istismarına dair verileri de değerlendirmelerine dahil etmelidir.

Sosyal çalışmacıların konut ziyaretlerinde yapacakları gözlemlere ek olarak, ebeveynlerle yapılan aile değerlendirme görüşmesinde yöneltilebilecekleri bazı sorular şu şekildedir (Hackett & Uprichard, 2007, s. 69)

- Şu an evinizde evcil hayvanınız var mı? Evet ise, ne tür ve kaç tane?
- Son 12 ayda evcil hayvanlarınız ve/veya başka hayvanlarınız oldu mu?
- Çocuğunuz ailenizdeki/çevrenizdeki herhangi bir kimsenin evcil hayvanlara zarar verdiğini veya öldürdüğünü gördü mü?
- Çocuğunuz ailenizden herhangi birinin evcil hayvanlarından birini incitmek veya öldürmekle tehdit ettiğini gördü mü?
- Çocuğunuz evcil hayvanını hiç incitti veya öldürdü mü? Nasıl gerçekleşti ve nasıl tepki verdiniz?
- Çocuğunuz evcil hayvanını incitmek veya öldürmekle tehdit etti mi?

Sosyal çalışmacılar aile içi şiddet ve istismarı belirlemeye yönelik olarak hayvan istismarını tespit etmede, aile görüşmesi ve gözlemin yanı sıra mümkün olması halinde, veteriner kliniklerinden ve bu bağlama dahil olan sağlık çalışanlarından yararlanmalıdır (Benetato, Reisman, & McCobb, 2011). Veteriner klinikleri ve hayvan barınaklarında çalışanlar, istismara uğrayan hayvan ile etkileşime girme oranı en yüksek çalışan grubu olmaları nedeni ile, istismara uğrayan herhangi bir hayvan tespit ettiklerinde bildirmeleri yönünde teşvik edilmelidirler. Sosyal çalışmacılar multidisipliner bir çalışma prensibine sahip olduklarında özellikle istismar vakalarında hayvanlara hizmet veren her kurumun veri depolama ve edinme bağlamında önemli rol üstlendiğini unutmamalıdır. Söz konusu iş birliği hem hayvan hem de insan istismarının önlenmesi adına yarar sağlayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Sistem yaklaşımı bağlamında aile değerlendirmesinin ana amacı, sorun çözümü ve olumlu değişim sağlamaya yönelik veri toplamak ve elde edilen verileri analiz ve sentez etmektir. Doğru ve yeterli veri toplamanın ön koşulu ise, pozitif ilişki kurmak ve bunun için de, gerçekçi ve işlevsel araçlar kullanmaktır. Ailelere/bireylere ait evcil hayvanın, pozitif ilişki kurmada “aracı” rolü üstlenebileceğine işaret eden çok sayıda araştırma sonucu bulunması nedeniyle, evcil hayvanların değerlendirme aracı olarak kullanılması göz ardı edilmemelidir. Öte yandan değerlendirme süreci bütünü, aile sistemini/ana sistemi, ana sisteme bağlı alt sistemleri tanımlamak ve ana sistemi olumlu veya olumsuz etkileyen diğer sistemlerin etkileşimlerini açıklığa kavuşturmak oluşturmaktadır (Teater, 2015).

Evcil hayvanlar, insanların konumlandığı her sistem içinde belirgin bir yer tutmaktadır ve insan hayatında da büyük bir öneme sahiptir. Bu duruma rağmen geleneksel antroposentrik (insan merkezli) sosyal çalışma yaklaşımı, insanların sosyal hayatlarında tüm canlılar ile ilişki içerisinde olduklarını göz ardı etme eğilimi içerisindedir (Walker, Aimers, & Perry, 2015). Aile değerlendirmesinde, antroposentrik bir bakış açısı yerine ekosentrik (çevre merkezli) bir bakış açısı benimsemek, sistem yaklaşımı bağlamında ailenin yalnızca dahil olduğu ve insanları barındıran sistemler ve alt sistemler ile değil, etkileşim halinde olduğu tüm canlılar ve fiziksel ve doğal sistemler ile değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. İnsanların etkileşimde oldukları evcil hayvanların da aile değerlendirmelerine dahil edilmesi ile antroposentrik yaklaşımın dışına çıkılması mümkündür. İnsan yalnızca insanlar ile değil, tüm organik ve inorganik çevre ile iç içedir. İnsan refahının yükseltilmesi adına tüm kaynakların kullanılması önem teşkil etmektedir ve evcil hayvanlar da insan refahını yükseltme adına pozitif bir kaynak olarak sosyal çalışma müdahalelerine dahil edilmelidir.

Sosyal çalışmacılar evcil hayvanları, aile üyesi ve hem toplumda hem ailede istismar ve şiddet göstergesi olarak kabul ederek yaptıkları müdahaleleri şekillendirmelilerdir. Bu bağlamda yapacakları

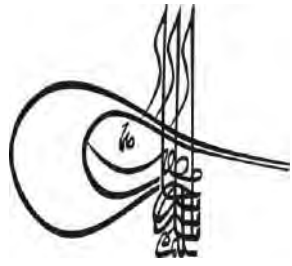
evcil hayvan gözlemlerini de değerlendirmelerine dahil etmelidirler (Walker, Aimers, & Perry, 2015, s. 34). Evcil hayvanların dahil oldukları ailenin yaşam örüntüsü üzerindeki etkisinin farkında olunmalıdır.

Sosyal çalışmacılar evcil hayvanları müdahalelerine dahil ederken, veteriner kliniklerinin, veteriner fakültesi hastanelerinin, sahihsiz hayvan barınaklarının, hayvanlar üzerine çalışan gönüllü kuruluşların da müdahale süreçlerinde, veri toplama, paylaşma ve işbirliği bağlamında önemli kaynaklar olduklarını göz ardı etmemelilerdir. Multidisipliner çalışma bu noktada önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Albert, A., & Bulcroft, K. (1988). Pets, Families, and the Life Course. *Journal of Marriage and Family*, 50(2), 543-552. doi:10.2307/352019
- Arluke, A., Levin, J., Luke, C., & Ascione, F. (1999). The Relationship of Animal Abuse to Violence and Other Forms of Antisocial Behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(9), 963-975.
- Baldry, A. C. (2003). Animal Abuse and Exposure to Interparental Violence in Italian Youth. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(3), 258-281. doi:10.1177/0886260502250081
- Benetato, M. A., Reisman, R., & McCobb, E. (2011). The veterinarian's role in animal cruelty cases. *JAVMA*, 238(1), 31-34.
- Cain, A. O. (1983). A study of pets in the family system. A. Katcher, & A. Beck (Dü) içinde, *New perspectives on our lives with companion animals* (s. 72-81). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Currie, C. L. (2006). Animal cruelty by children exposed to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 30(4), 425-435. doi:https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.10.014
- Dodurka, T. (2011). *Köpek Psikolojisi* (8. b.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Dodurka, T. (2012). *Merdivenden korkan köpek*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Donohue, K. M. (2005). Pet loss: Implications for social work practice. *Social Work*, 50(2), 187-190.
- Dunn, K. L., Mehler, S. J., & Greenberg, H. S. (2005). Social work with a pet loss support group in a university veterinary hospital, MSW, ACSW. *Social work in health care*, 41(2), 59-70. doi:https://doi.org/10.1300/J010v41n02_04
- Faver, C. A., & Strand, E. B. (2003). Domestic violence and animal cruelty: Untangling the web of abuse. *Journal of Social Work Education*, 39(2), 237-253.
- Fine, A. H. (2010). Incorporating animal-assisted therapy into psychotherapy: Guidelines and suggestions for therapists. A. H. Fine (Dü.) içinde, *Handbook on Animal-Assisted Therapy* (Cilt 3, s. 169-191).
- Flynn, C. P. (2000). Pet Abuse and the Role of Companion Animals in the Lives of Battered Women. *Violence Against Women*, 6(2), 166-177. doi:https://doi.org/10.1177/10778010022181778
- Forder, A. (1976). Social Work and System Theory. *The British Journal of Social Work*, 6(1), 23-42. doi:https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a056695
- Hackett, S., & Uprichard, E. (2007). *Animal abuse and child maltreatment: A review of the literature and findings from a UK study*. NSPCC.
- Hurley, M. P. (1982). Family assessment: Systems theory and the genogram. *Children's Health Care*, 10(3), 76-82. doi:10.1080/02739615.1982.10383055
- Kadushin, A., & Kadushin, G. (2016). *Sosyal hizmet görüşme teknikleri*. Ankara: Nika Yayınevi.

- Kahveci, G., & Bulut Serin, N. (2017). A Comparison of the Effectiveness of “Reading Together” and “Animal Assisted Reading Together” Interventions on Reading Fluency of a Student . *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(33), 243-260. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12790
- Kruger, K. A., & Serpell, J. A. (2006). Animal-Assisted Interventions in Mental Health: Definitions and Theoretical Foundations. A. H. Fine (Dü.) içinde, *Handbook on Animal-Assisted Therapy Theoretical Foundations and Guidelines for Practice* (2. b., s. 21-38). Elsevier.
- Parish-Plass, N. (2008). Animal-assisted therapy with children suffering from insecure attachment due to abuse and neglect: A method to lower the risk of intergenerational transmission of abuse? *Clinical child psychology and psychiatry*, 13(1), 7-30.
- Parish-Plass, N., & Oren, D. (2013). The Animal as a Relational Medium: An Object Relations Approach to the Triangle in Animal-Assisted Psychotherapy. N. Parish-Plass (Dü.) içinde, *Animal-Assisted Psychotherapy: Theory, Issues, and Practice* (s. 47-64). Purdue University Press.
- Phillips Cohen, S. (2002). Can pets function as family members? *Western Journal of Nursing Research*, 24(6), 621–638. doi:10.1177/019394502320555386
- Preston-Shoot, M., & Agass, D. (1990). *Making sense of social work: Psychodynamics, systems and practice*. Londra: Macmillian Education .
- Riggs, D. W., Taylor, N., Fraser, H., Donovan, C., & Signal, T. D. (2018). The Link Between Domestic Violence and Abuse and Animal Cruelty in the Intimate Relationships of People of Diverse Genders and/or Sexualities: A Binational Study. *Journal of Interpersonal Violence*. doi:10.1177/0886260518771681
- Sharkin, B. H., & Bahrack, A. S. (1990). Pet Loss: Implications for Counselors. *Journal of Counseling & Developmen*, 68(3), 306-308. doi:10.1002/j.1556-6676.1990.tb01378.x
- Teater, B. (2015). Sistem kuramı ve ekolojik yaklaşım. B. Teater içinde, *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri Uygulama için bir giriş* (S. Attepe Özden, Çev., s. 25-48). Ankara: Nika Yayınevi.
- Tedeschi, P., Fitchett, J., & Molitor, C. E. (2005). The Incorporation of Animal-Assisted Interventions in Social Work Education. *Journal of Family Social Work*, 9(4), 59-77.
- Volant, A. M., Johnson, J. A., Gullone, E., & Coleman, G. J. (2008). The Relationship Between Domestic Violence and Animal Abuse: An Australian Study. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(9), 1277-1295. doi:https://doi.org/10.1177/0886260508314309
- Walker, P., Aimers, J., & Perry, C. (2015). Animals and social work: An emerging field of practice for Aotearoa New Zealand. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 27(1-2), 24-35. doi:10.11157/anzswj-vol27iss1-2id14
- Walsh, F. (2009). Human-Animal Bonds II: The Role of Pets in Family Systems and Family Therapy. *Family Process*(48), 481-499.
- Wuu, M. B., Ho, K., & Fagan, J. M. (2013). *Canines as Co-Therapists*. 11 20, 2018 tarihinde <https://rucore.libraries.rutgers.edu:https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/45196/PDF/1/play/> adresinden alındı



Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/26, Fall 2018, p. 1221-1224

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14364

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Book Review / Kitap Kritiği

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ekim 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

This article was checked by iThenticate.

**JACK GOODY. “MİT, RİTÜEL VE SÖZ”, (ÇEV. DAMLA SEZGİ),
İSTANBUL: KÜRE YAYINLARI, 2017, ISBN: 978-605-9125-48-
2, 221 SAYFA.**

Okan ALAY*

Jack Goody dünyanın önde gelen sosyal bilimcilerinden biri olup özellikle antropoloji, halk bilimi ve sosyal tarih alanındaki çalışmalarıyla tanınan bir isimdir. Günümüzün en çok okunan, alıntılanan ve tercüme edilen akademisyenlerinden olan Goody’nin özgün adı; “Myth, Ritual and the Oral” olan bu kitabı ilk kez 2010 yılında Cambridge Üniversitesi Yayınları arasında çıkmıştır. Kitabı Damla Sezgi Türkçeye kazandırmıştır.

Sosyal antropoloji ve halk bilimi alanında çok sayıda eserin sahibi olan yazarın, “Kapitalizm ve Modernlik” ile “Avrasya Mucizesi” kitapları da Türkçeye çevrilmiştir. 1980’de American Academy of Arts and Sciences’in onursal üyesi olarak seçilen Goody ayrıca 2004’te National Academy of Sciences ve 2006’da Commandeur des Arts et Letters gibi uluslararası saygınlığı olan ödüllere layık görülmüştür. Ünlü akademisyen 2015 yılında 96 yaşındayken yaşama veda etmiştir.

“Mit, Ritüel ve Söz”, antropoloji ve halk biliminin esaslı konularından olan mit-mitoloji, ritüel-inanç, söz-sözlü kültüre yoğunlaşarak bu sahadaki çalışmalar için eleştirel bir okuma ve alternatif bir araştırma olanağı sunmaktadır. Kitap “Giriş”ten sonra dokuz bölüm ve yanı sıra “Ekler”, “Dizin” ve “Kaynakça”dan oluşmaktadır. “Giriş” kısmında mit ve ritüel konusuna ve sözlü kültürle olan ilişkisine değinen yazar; mit ve ritüelin modern akılcılığın sınırları dışında kalan ve kendine özgü bir mantık dizgesine sahip olduğunu, günümüz insanı için “irrasyonel”lik bağlamında değerlendirilmesinin anakronik bir yaklaşımın yansıması olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (s: 9-21). Bu bağlamda mit, ritüel ve sözlülük/sözlü anlatım kavramlarının açık, keskin ve net kavramlar saymak kolay olmasa gerektir. Goody söz konusu kavramsal şemalara değinerek süregelen teorilere ve güncel akımlara dair eleştiriler getirerek kitabın sonraki bölümlerinde somut veriler çerçevesinde oldukça önemli saptamalarda bulunur.

Eserin “Tylor’dan Parsons’a Din ve Ritüel: Tanımlama problemi” başlığını taşıyan Birinci Bölüm’ünde, ritüel ve din terimlerinin kullanımını çevreleyen veya onların iç içe oluşuna neden olan kabuller irdelenmektedir. Dinî, büyüsel-dinî ve ritüellere dair geçmişten günümüze E. B. Tylor’dan başlayarak Harrison, Bohannan, R. Marett, Frazer, Durkheim, Malinowski, Parsons, Warner, Radcliffe, Brown, Caillois, M. Eliade ve Nadel gibi belli başlı isimlerin yaklaşımları çerçevesinde



değerlendirmelerde bulunulmakta, kavramların sınırları ve boyutları incelenerek konuya açıklık getirilmektedir.

Kitabın İkinci Bölüm’ünde, “Giriş” ve “Birinci Bölüm”de kitabın esasını oluşturan kavramlardan olan “mit” ve “ritüel” detaylı olarak irdelendikten sonra, bu kez burada kitabın başlığında yer alan üçüncü kavram olan “söz” kavramı, “Sözlü –Literatür” üst başlığıyla değerlendirilmektedir. Söz ve sözlülüğün esasları, yazıyla ve literatür/edebiyatla olan ilişkisi bağlamında dünya edebiyatları incelendiğinde bütün toplumların edebiyatlarının temelleri konuşma dilini esas alan sözlü bir zemin üzerinde, sözlü kültür çerçevesinde inşa edildiği görüşü aktarılmaktadır. Sözlü kültür bu anlamda; Walter J. Ong’un yazılı kültür öncesi dönem için kullandığı tabir olan “birincil sözlü kültür” evresinde teşekkül ettiği ve “ezberleme”, “bellekte saklama”, “dönüştürme”, “kalıplaştırma”, “hatırlama” gibi süreçler sonunda yazılı kültüre/edebiyata zemin hazırladığı görülür (Ong 1982: 13-14). Söz konusu sözlü kültür döneminde ortaya çıkan destan, halk hikâyesi, efsane, halk tiyatrosu, halk şiiri gibi türlerin başlı başına bir sözlü literatürü oluşturduğu görülmektedir. Yazar bu kavramlarla koşut olarak bu bölümde; “Söz ve Yazı İlişkisi” ve “Sözlü ve Yazılı Literatür Arasındaki Farklar” a değinmekte, sonrasında “Sözlü Türler” , “Destan Örneği”, “Halk Hikâyeleri”, “Şarkılar ve Şarkı Söyleme”, “Halk Tiyatroları”, “Mit”, “Efsaneler ve Tarihî Sözlü Anlatımlar” ve son olarak da “Performans, İçerik ve Dağılım” gibi alt başlıklar çerçevesinde sözlü literatür birikimini irdelemektedir.

“Antropolog ve Ses Kaydedici” başlığını taşıyan Üçüncü Bölüm’de yazar sahada çalışan bir derlemecinin/araştırmacının vazgeçilmez yardımcısı olan ses kayıt cihazlarının önemine vurgu yapmaktadır. Henüz 1950’lerde Gana’nın kuzeybatısında saha çalışması yaparken ses kayıt cihazlarının olmayışından ya da mevcut olanların ise iri ve pahalı oluşlarından, onlar için gereksinim duyulan enerjinin temininin güç olduğu süreçten söz ederek kâğıt ve kalemle çalışmanın zorluklarına değinmektedir. Bu bölümde ayrıca bir antropolog/halk bilimci için değerli olan “katılımcı gözlem” ve “derlemecilik” konusu deneyimler eşliğinde irdelenirken özellikle sahada kayıt cihazı olmadığında yalnızca ara sıra not tutulabildiği ve not tutma esnasında birçok sesin veya özel deyişin kayda geçirilemediği saptamasında bulunulmaktadır. Teknik ilerlemeyle birlikte ses veya görüntü kayıt cihazlarının varlığıyla doğal ortamında aynı anlatı baştan sona kayıt altına alınabildiği gibi farklı çeşitlemeleri de kaydedilerek sonrasında benzerlik ve farklılıkları dair analiz yapma imkânı sunduğu dikkatlere sunulmaktadır.

Kitabın hacim olarak en kısa olan (s.81-87) Dördüncü Bölüm’ünde “Sözlü Yaratıcılık” kavramı ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Öncelikle yazısız toplumların statik ve geleneksel olduğu, değişime karşı direngen olduğu belirmesi üzerinden sözlü ve yazılı kültür bağlamının farklılığına değinilmiştir. Sonrasında sözlü yaratıcılığın ilkel toplumlardan günümüze doğru seyrine dair yorumlamada bulunularak aslında günümüzde dahi sözlü yaratıcılığın özellikle din-inanışlar ve ritüeller alanında nüfuzunu korumaya çalıştığı dile getirilmiştir. Söz ve yazının etkileşimi, yazının sözlü anlatımı, sözlü anlatımın yazılı anlatımı desteklediği ya da kimi zaman etkinliğini azalttığı gerçekliğine vurguda bulunulmuştur.

Beşinci Bölüm’de ise dördüncü bölümün tamamlayıcısı olarak “Halk Hikâyesi ve Kültürel Tarih” konusuna değinen yazar, sözlü anlatım geleneği bağlamında halk kültürü ve edebiyatı için ayrı bir yeri olan halk hikâyeciliği ve onun kültür tarihi içindeki yeri ve önemini irdelemektedir. Goody, bu bölümde sanılanın aksine halk hikâyelerinin dinleyicilerinin çoğunlukla yetişkinler olmadığı ve aslında millî olmaktan çok büyük ölçüde uluslararası nitelikte olup serbestçe aktarıldıkları için birçok kültürel değeri, farklılığı kendi bünyesinde taşıdıklarını ifade eder. Ayrıca her bir anlatının farklı bağlam ve zamanda değişim-dönüşümle varlığını sürdürdüğünü belirtir. Bu çerçevede Gösterimci Kuram’ın (Performans Teori) hiçbir anlatının diğerinin varyantı olmadığı, her anlatının kendi başına bir gösterim olduğu, açık veya gizli olarak varyant kavramını reddeden görüşü akla gelir. Öcal Oğuz bu görüşü yorumlarken, her anlatının kendi başına bir gösterim olmasının elbette reddedilemeyeceğini;

ancak o anlatımla bir başka anlatım gerek anlatım ortamı gerekse metin bakımından “eş metin” veya “benzer metin” terimi ile karşılanabilecek paralellikler gösteriyorsa bunların karşılaştırmalı olarak incelemek gerektiğini belirtir (Oğuz, 2000: 33). Tam da bu noktada, Goody söz konusu halk hikâyelerinin adeta bu yönüne vurgu yaparcasına söz konusu metinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesinin antropoloji, halk bilimi ve sosyal kültür için ayrıca önemli olduğuna dikkat çeker. Bu bölümde yazar ayrıca masal ve halk hikâyesi uzamanı StithThompson’ın başta “The Types of the Folktale” (Thompson, 1964) çalışmasına atıfta bulunarak onun ve ekolünün yaklaşımından bahisle ayrıca konuyla ilgili olara birçok halk bilimcinin anlayışına dair yorumlamada bulunmaktadır. Halk hikâyelerine dair karşılaştırmalı çalışmalar, analizlerin ve daha sistematik bir incelemeye ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bu ihtiyaç karşılanmadan keskin, ayrımsız bir bütün ve alışagelmış yaklaşımlar sergilendiği takdirde özellikle kültürel tarih için taşıdıkları değerin ortaya çıkarılmayacağı kanaatini dile getirir.

Yazarın akademik çalışmalarında uzun süre saha çalışması yaptığı coğrafya bağlamında Altıncı Bölüm’de “Kuzey Gana’da Hayvanlar, İnsanlar ve Tanrılar” başlığıyla deneyim ve araştırmalarından edindiği saptamalara yer verir. Veriler ışığında ulaştığı sonuçları “hayvanlar”, “insanlar” ve “tanrılar” alt başlıklarıyla sınıflandırır. Mevcut veriler çerçevesinde belirlenen özellikler, bölümün sonunda “sonuç” alt başlığıyla değerlendirilir.

Kitabın saha çalışmalarının yansıması ve aynı zamanda bir önceki bölümün tamamlayıcısı gibi değerlendirilen Yedinci Bölüm’de “Tüm Çeşitliliğiyle Bagre” üst başlığıyla önce Bagre’nin neliği üzerinde durulmuştur. Bagre’nin Kuzeydoğu Gana’da yaşayan LoDagaa ve çevresinde yöre halklarının kurduğu bir ilginç inanışlar ve ritüellerin, seremonilerin icra edildiği bir cemiyetin/topluluk olduğu ve antropoloji, halk bilimi ve sosyoloji bilimleri başta olmak üzere birçok sosyal bilim için oldukça önemli ve özgün olan verileri özünde taşıdığı dile getirilmiştir. Yazar kendisinin söz konusu bölgeye ve topluluğa ilk olarak 1949’da ziyarete gittiğini sonrasında pek çok kez o sahada çalıştığını, mit, ritüel ve inanışlara dair derlemeler yaptığını, farklı anlatıları ve ilginç seremonileri doğal ortamında izleyerek belli başlı bulgulara ulaştığını belirtir. Söz konusu bilgi ve bulgular; “Genel Durum”, “Görevliler” ve “Bagre Anlatıları” alt başlıklarıyla örnek metinlerle desteklenerek aktarılır. Özellikle “Bagre Anlatıları”nda coğrafya, halk, inanç, mit, ritüel, sözlü anlatım gibi birçok husus bizzat doğal ortamında seremoni ve tören bağlamında sunulması ayrıca dikkate değerdir.

Sekizinci Bölüm’de daha önce Beşinci Bölüm’de mevzu bahis edilen “Halk Hikâyesi ve Kültürel Tarih” konusu bu kez “Sözlüden Yazılıya: Hikâye Anlatımında Antropolojik Bir Dönüm Noktası” başlığıyla bir başka açıdan ele alınmaktadır. Yazar, “görünür dil” dediği yazının ortaya çıkmasıyla birlikte sözlü anlatım ürünü olan hikâye anlatmanın sözlü bağlamda varlığını sürdürse de nihayetinde evrilerek yazılı bağlamda yerini yeni bir literatür biçimi olan romana bıraktığını dile getirir. Genel olarak hikâye anlatımı tüm insan söyleminin belirleyici bir özelliği olarak algılanır, gerek bireysel gerekse sosyal yaşam deneyimlerinin yansıtılması bakımından aynı zamanda roman gibi yeni bir kurmaca türün kökenlerini oluşturduğu, ona zemin hazırladığı düşünülür. Yazar bu gerçeklik üzerinden sözlü anlatıdan yazılı anlatıya doğru hikâye etmenin esaslarını, işleyişini ve antropolojik yaklaşımlar için sunduğu olanakları odak noktasına alarak belirlemelerde bulunur. Roman [novel] on beşinci yüzyılın sonlarına doğru Roman dillerinden bütün Avrupa edebiyatına yansyarak bir okuryazar kültür değeri olarak ortaya çıkar, süreç içinde seküler gerçekçi bir yaşam algısının anlatısı olarak günümüze kadar gelir. Yazar, bu bölümde romanın Avrupa ve Dünya edebiyatındaki gelişim seyrine ve farklı kültürlerdeki etkisine değindikten sonra onun antropoloji için taşıdığı anlama yoğunlaşarak somut verilerle düşüncesini desteklemeye çalışır.

“Yazı ve Sözlü Hafıza: ‘Lecto-Oral’ Önemi” adını taşıyan son bölümde -Dokuzuncu Bölüm-de yazının sözlü hafıza üzerindeki etkisine değinir. Yazıyla birlikte, o zaman değin sözlü gelenekte gerçekleştirilen etkinliklerin niceliği ve niteliği, sonuçları üzerinde yazının egemenliğinin başladığını söyleyen Goody, bir anlamda, sözlü biçimlerin etkin olduğu kültürel alanların gerilemeye başladığını ve doğaçlamanın azaldığını, haliyle sosyo-kültürel yaşamın da bir değişim-dönüşüme maruz kaldığını

belirtir. Ancak bu şu anlama gelmemelidir; yazılı kültür sözlü kültürü büsbütün tahakkümü altına alıp onu eritmiştir. Günümüzde modern yaşamın etkin olduğu alanlarda dahi yazı ve yazılı anlatım/kültür başat öge olsa da sözlü hafıza ve kültür varlığını korumayı sürdürür, fakat yazılı kültürün etki alanıyla yazarın, “lecto-oral” olarak tanımladığı sözlü geleneğin yeni koşullara göre şekillendiğini, tamamen yok olmadığını ifade eder.

Kitabın sonunda “Ekler” kısmında mit, ritüel ve sözlülük bağlamında çalışmanın somut verilerle desteklendiği bulguları ihtiva eden Kuzey Gana’daki halk hikâyelerine dair on tabloya yer verilmiştir. Tabloların her birinde hikâyelerdeki karakterlerin hayvanlar, insanlar ve tanrılar olarak ayrı ayrı analizi yapılarak sayı, yüzde ve çeşitlilik bakımından gruplandırılmıştır. Sonrasında zengin bir “Dizin” ve “Kaynakça”yla çalışma tamamlanmıştır.

Sonuç olarak, dünya çapında tanınan bir sosyal bilimcinin antropoloji, halk bilimi ve kültür araştırmaları için oldukça yetkin olan bu kitabının Türkçeye kazandırılmış olması ve başta bilim insanlarıyla araştırmacılar olmak üzere konuyla ilgili okurların hizmetine sunulması takdire şayandır. Bu bağlamda mit, ritüel ve sözlü literatür/kültür üzerine teorik eleştiri ve değerlendirmelerin yanı sıra metodoloji ve analize dair yeni yaklaşımların dile getirildiği bu çalışma kendi alanında önemi yadsınamayacak bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Goody, Jack (2017). *Mit, Ritüel ve Söz*. İstanbul: Küre Yay.

Oğuz, Öcal (2000). *Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yay.

Ong, Walter J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London and New York: Methuen.

Thompson, Sitith (1964). *The Types of The Folktale*. Helsinki.